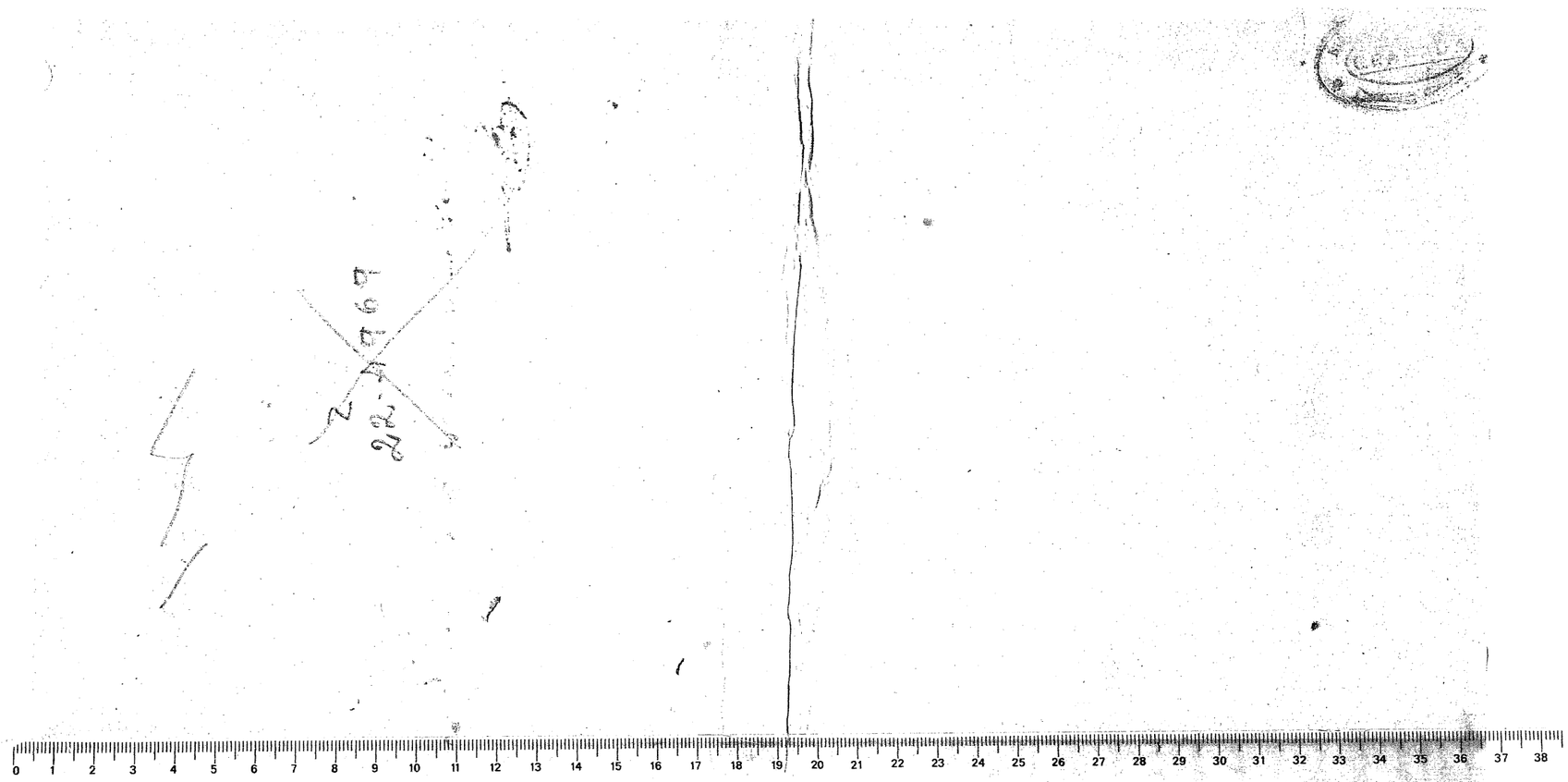

2 400 48 faita MADE IN SPAIN

R-6262

TOMVS IIII. OPERVM D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

COMPLECTENS RELIQVA ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ:

C. de la Libreria de S.n Geronimo de Gr.da

PER THEOLOGOS LOVANIENSES ab innumeris mendis repurgatus.

Cum Appendice eiusdem Tomi.

ANTVERPIAE,
Ex officina Christophori Plantini,
Architypographi Regii.
M. D. LXXVI.

CATALOGVS EORVM QVÆ HOC TOMO CONTINENTVR.

De Mendacio ad Consentium, Liber vnus.	*pag.3.*
Contra Mendacium ad eundem, Lib. vnus.	*14.*
De fide & operibus, Lib. vnus.	*25.*
Quæstionum Libri VII.	*36.*
Quæstionum Euangelicarum Lib. II.	*142.*
Quæstionum Euang. secundum Matthæum, Lib. I.	*156.*
De consensu Euangelistarum, Lib. IIII.	*160.*
Obiectionum quæstionum, Lib. I.	*229*
De diuersis quæstionibus ad Simplicianum, Lib. II.	*264.*
De octo Dulcitij quæstionibus, Lib. I.	*280.*
De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum, Lib. I.	*288.*
De catechizandis Rudibus, Lib. I.	*295.*
De Continentia, Lib. I.	*308.*
De Patientia, Lib. I.	*316.*
De bono Viduitatis, Lib. I.	*321*
De sermone Domini in monte, Lib. II.	*329.*
Expositionis Epistolæ Pauli ad Roman. inchoatæ, Lib. I.	*360.*
Expositionis quarundam Propositionum ex Epist. ad Rom. Lib. I.	*367.*
Expositionis Epistolæ Pauli ad Galatas, Lib. I.	*376.*
Annotationum in Iob, Lib. I.	*393.*

CATALOGVS APPENDICIS.

Vigintiunius Sententiarum, Lib. I.	*417.*
Quæstionum LXV. Dialogus.	*420.*
Quæstionum Veteris & Noui Testamenti, Lib. I.	*426.*
De incarnatione Verbi, Lib. II.	*492.*
De trinitate & vnitate Dei, Lib. I.	*497.*
De essentia Diuinitatis, Lib. I.	*504.*
De Fide rerum inuisibilium, Lib. I.	*507.*
De substantia Dilectionis, Lib. I.	*510.*
De vera & falsa Pœnitentia, Lib. I.	*511.*
De Salutaribus documentis, Lib. I.	*518.*
De Amicitia, Lib. I.	*528.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE MENDACIO AD CONSENTIVM, LIBER VNVS.

D. Augustinus libro 1. Retractat. cap. vltimo.

CAPVT XXVII. De mendacio.

TEM De mendacio scripsi librum, qui etsi cum aliquo labore intelligitur, habet tamē non inutilem ingenij & mētis exercitationem, magisq; moribus ad veriloquiū diligēdum proficit. Hunc quoque auferre statueram de opusculis meis, quia & obscurus & anfractuosus, & omnino molestus mihi videbatur, propter quod eū nec edideram. Deinde cùm postea scripsissem alterū, cuius titulus est, Contra mendaciū, multo magis istum non esse decreueram & iusserā, sed non est factū. Itaque in ista retractatione opusculorum meorum, cùm eum incolumem reperissem, etiam ipsum retractatū manere præcepi: maximè quia in eo nōnulla sunt necessaria, quæ in illo altero non sunt. Propterea verò illius inscriptio est, Contra mendacium: istius autem, De mendacio: quoniam per illum totum oppugnatio est aperta mendacij, istius autem magna pars in inquisitionis disputatione versatur. Ad eundem tamen finem vterque dirigitur. Hic liber sic incipit:

CAP. I. Materia pertractādæ difficultas ostenditur.

MAGNA quęstio est de mēdacio, quę nos in ipsis quotidianis actibus nostris sæpe cōturbat: ne aut temerè accusemus mēdaciū, quod nō est mēdaciū, aut arbitremur aliquādo esse mētiendum, honesto quodā & officioso ac misericordi mēdacio. Quā quęstionē tā solicitè tractabimus, vt quæramus cū quærentib⁹. Vtrū autē aliquid inueniamus, nihil nobis temerè affirmantib⁹, lectori bene attēdenti satis indicabit ipsa tractatio: latebrosa est enim nimis & quibusdā quasi cauernosis anfractib⁹ sępe intētionē quęrentis eludit: vt modò velut elabatur ē manib⁹ quod inuentū erat, modò rursus appareat, & rursus absorbeatur. Ad extremū tamē sententiā nostrā velut certior indago cōprehēdet. In qua si vllus error est, cū ab omni errore veritas liberet, atq; in omni errore falsitas implicet, nūquā errari tutius existimo, quā cū in amore nimio veritatis & reiectione nimia falsitatis erratur. Qui enim seuerè reprehēdūt, hoc nimiū dicūt esse. Ipsa aūt veritas fortasse adhuc dicat, nōdū est satis. Sanè quisquis legis, nihil reprehēdas, nisi cū totū perlegeris, atq; ita forte minus reprehendes. Eloquiū noli quærere. Multum enim de rebus laborauimus, & de celeritate absoluēdi tam necessarij quotidianæ vitę operis. Vnde hactenus ac prope nulla fuit nobis cura verborū. EXCEPTIS igitur iocis, quæ nunquā sunt putata mēdacia: (habēt enim euidentissimā ex pronunciatione atq; ipso iocantis affectu significationē animi nequaquā fallentis, etsi non vera enunciātis: quo genere vtrū sit vtendū perfectis animis, alia quæstio est, quā modò enodandā non suscepimus:) exceptis ergo iocis, prius agendū est, ne mētiri existimetur qui non mētitur. QVAPROPTER videndū est, quid sit mendaciū. Non enim omnis qui falsum dicit mentitur, si credit aut opinatur verū esse quod dicit. Inter credere autē atq; opinari hoc distat: quòd aliquando ille qui credit sentit se ignorare quod credit, quāuis de re quā se ignorare nouit, omnino nō dubitet, si eā firmissimè credit: qui opinatur autē, putat se scire quod nescit. Quisquis autē hoc enunciat quod vel creditū animō, vel opinatū tenet, etiam si falsum sit, non mētitur. Hoc enim debet enūciationi suę fidei, vt illud per eā proferat, quod animo tenet, & sic habet vt profert. Nec ideo tamen in nullo vitio est, quāuis non mentiatur, si aut non credenda credit, aut quod ignorat, nosse se putat, etiāsi verū sit. Incognitū enim habet pro cognito. Quapropter ille mētitur qui aliud habet in animo, & aliud verbis vel quibuslibet significationib⁹ enūciat. Vnde etiā duplex cor dicitur esse mētientis, id est, duplex cogitatio: vna rei eius quā verā esse vel scit vel putat, & nō profert: altera eius rei quā pro ista profert sciēs falsam esse vel putās. Ex quo fit vt possit falsum dicere non mētiens, si putat ita esse vt dicit, quāuis nō ita sit, & vt possit verū dicere mentiens, si putat falsum esse & pro vero enunciat, quāuis reuera ita sit vt enūciat: ex animi enim sui sentētia, nō ex rerū ipsarum veritate vel falsitate mētiens aut non mētiens iudicādus est. Potest itaq; ille qui falsum pro vero enūciat, quod tamē verū esse opinatur, errās dici & temerarius: mētiens autē non rectè dicitur, quia cor duplex cùm enūciat non habet, nec fallere cupit, sed fallitur. Culpa verò mētientis est, in enūciando animo suo fallendi cupiditas: siue fallat cū creditur falsum enunciāti: siue non fallat, vel cū ei non creditur, vel cū verū enunciat, volūtate fallēdi, quod non putat verū. Quod cū ei creditur, non vtiq; fallit, quāuis fallere voluerit: nisi eatenus fallit, quatenus putatur ita etiā nosse vel putare vt enunciat: quanquā subtilissimè quærātur, vtrum cùm abest voluntas fallendi, absit omnino mendaciū.

CAPVT III. Quis mentiri dicatur.

QVID enim si quisq; falsum loquens quod falsum esse existimat, ideo tamen facit, quia putat sibi non credi, vt eo modo falsa fide absterreat eū cui loquitur, quem sentit sibi nolle credere? Hic enim studio non fallēdi mentitur, si mendaciū est enunciare aliquid aliter quàm scis esse vel putas. Si autē mendacium non est nisi cùm aliquid enūciatur volūtate fallendi, non mētitur iste, qui propterea falsum loquitur, quāuis nouerit vel putet falsum esse quod loquitur, vt ille cui loquitur non ei credēdo non fallatur, quia eū sibi non crediturum vel nouit vel putat. Vnde si appareat fieri posse vt aliquis propterea falsum dicat ne fallatur ille cui dicitur, existit aliud ecōtraio genus, propterea verū dicentis vt fallat. Qui enim verū ideo loquitur, quia sentit sibi nō credi, ideo vtiq; verū dicit vt fallat: scit enim vel existimat propterea falsum putari posse quod dicitur, quoniā ab ipso dicitur. Quamobrē cùm ideo verū dicit vt falsum putetur, ideo verū dicit vt fallat. Quærendū ergo est, quis potius mentiatur: vtrum ille qui falsum dicit ne fallat, an ille qui verū dicit vt fallat: cū & ille sciat vel putet se falsum dicere, & iste sciat vel putet verū se dicere. Iā enim diximus eū qui nescit falsum esse quod enūciat, non mentiri, si hoc putat verū: eumq; potius mentiri, qui etiā verum enūciat, cū falsum putat: quia ex animi sui sentētia iudicandi sunt. De illis itaq; non parua quæstio est, quos proposuimus. Vnū qui scit aut putat se falsum dicere, & ideo dicit, ne fallat. Velut si aliquā viā nouerit obsideri à latronibus, & timēs ne per illā pergat homo cuius saluti prospicit, & eū scit sibi nō credere, dicat eam viā nō habere latrones: ad hoc vt illac nō eat, dū ideo credit latrones ibi esse, quia ille dixit non ibi esse, cui non credere statuit, mendacē putās. Alterum autē qui scīēs, aut putās verū esse quod dicit, ad hoc tamē dicit vt fallat: tanquā si homini non sibi crederēti dicat, latrones in illa via esse, vbi reuera eos esse cognouit, vt ille cui dicit per illā viā magis pergat, atque ita in latrones incidat, dū putat falsum esse quod ille dixerit. Quis ergo istorū mētitur: ille qui eligit falsum dicere ne fallat: an ille qui eligit verū dicere vt fallat? Ille qui falsum dicēdo egit vt verū sequeretur cui dixit: an iste qui verū dicendo egit vt falsum sequeretur cui dixit? An fortè ambo mentiti sunt, ille quia voluit falsum dicere: iste quia voluit fallere? An potius neutet eorum mentitus

tus est:ille quia voluntatem habuit non fallendi, & il- A le quia voluntatem habuit verum dicẽdi? Non enim nunc agitur quis eorum peccauerit, sed quis mentitus sit. Citò enim videtur ille peccasse qui verum dicẽdo egit vt homo inciderit in latrones:ille autem non peccasse, sed etiam bene feciſſe, qui falsum dicendo egit vt homo perniciem deuitaret. Sed possunt exempla ista conuerti, vt & ille aliquid grauius eum pati velit quem falli non vult. Multi enim quædam vera cognoscendo sibi intulerunt perniciem, si talia fuerũt vt eos latere debuerint: & iste aliquid commodi velit adipisci eum quem vult falli. Nonnulli enim qui sibi mortem intulissent si aliquid mali quod verè contigerat de charis suis cognouissent, falsum putando sibi pepercerunt, atque ita falli eis profuit, sicut aliis obfuit vera cognoscere. Non ergo id agitur, quo animo consulendi aut nocendi, vel ille falsum dixit ne falleret, vel iste verum dixit vt falleret: sed exceptis commodis aut incommodis eorum quibus locuti sunt, quantum ad ipsam veritatem falsitatemque attinet, quæritur quis B eorum, an vterque neutérue mentitus sit. Si enim mendacium est enunciatio cum voluntate falsum enunciandi, ille potius mentitus est qui falsum dicere voluit, & dixit quod voluit, quamuis ne falleret dixerit. Si autem mendacium est quælibet enunciatio cum voluntate fallendi, non ille sed iste mẽtitus est, qui etiam verum dicendo fallere voluit. Quod si mendacium est enunciatio cum voluntate alicuius falsitatis, ambo mentiti sunt: quia & ille suam enunciationem falsam esse voluit, & iste de vera sua falsum credi voluit. Porrò si mendacium est enunciatio falsum enunciare volentis vt fallat, neuter mentitus est: quia & ille habuit voluntatem falsum dicendo, verum persuadere: & iste vt falsum persuaderet, verum dicere. Aberit igitur omnis temeritas atque omne mendacium, cùm & id quod verum credendúmue cognouimus, cùm opus est enunciamus, & id volumus persuadere quod enunciamus. Si autem vel quod falsum est verum putantes, vel quod incognitum est nobis pro cognito habentes, vel quod credendum non est credentes, vel cùm id non opus est enunciantes, tamen non aliud quàm id quod enunciamus persuadere conamur: non abest quidem temeritas & error, sed tamen abest omne mendacium. Nulla enim definitionum illarum timenda est, cùm bene sibi conscius est animus, hoc se enunciare quod verum esse aut nouit aut opinatur aut credit, neque velle aliquid nisi quod enunciat persuadere. Sed vtrum sit vtile aliquando mendacium, multo maior magisque necessaria quæstio est. Vtrum ergo mentiatur quisquis fallendi non habet voluntatem: vel etiam id agit ne fallatur cui aliquid enunciat, quanuis enunciationem ipsam falsam habere voluerit: quia ideo voluit vt verum persuaderet: & vtrum mentiatur quisquis etiam verum volens enunciat causa fallendi, dubitari potest. Nemo autem dubitat mentiri eum qui volens falsum enunciat causa fallendi. Quapropter enunciationem falsam cum voluntate ad fallendum prolatam, manifestum est esse mendacium. Sed vtrum hoc solum sit mendacium, alia quæstio est.

CAP. V. *Mentiri nunquã aliquãdo profit aut liceat.*

INTERIM de hoc genere in quod omnes consentiunt, inquiramus: vtrum aliquando sit vtile falsum aliquid enunciare cum voluntate fallendi. Nam qui hoc sentiunt, adhibent testimonia sententiæ suæ, commemorantes Saram cùm risisset, angelis negasse quod riserit. Iacob à patre interrogatum, respondisse, quod ipse esset Esau maior filius eius. Ægyptias quoque obstetrices ne infantes Hebræi nascentes interficerentur, etiam Deo approbante & remunerante mentitas. Et multa eiusmodi exempla eligentes, eorum hominum mendacia commemorãt, quos culpare non audeas: atque ita fateris aliquando esse posse non solum reprehensione non dignum, sed etiã dignum laude mendacium. Addunt etiam, quo non solos premant diuinis libris deditos, sed etiam omnes homines sensumque communem, dicentes: Si quis ad te confugiat qui mendacio tuo possit à morte liberari, non es mentiturus? Si aliquid ægrotus interroget quod ei scire non expedit, qui etiam possit te non respondente grauius affligi: audebis ne aut verum dicere in perniciem hominis, aut silere potius quàm honesto & misericordi mendacio valetudini eius opitulari? His atque talibus copiosissimè se arbitrantur vrgere, vt si consulendi causa exigit, aliquando mentiamur. Contrà illi quibus placet nunquam sic mentiendum, multo fortius agunt, vtentes primo autoritate diuina, quoniam in ipso decalogo scriptum est, Falsum testimonium ne dicas, quo genere complectitur omne mendacium. Quisquis enim aliquid enunciat, testimonium perhibet animo suo. Sed ne quis contendat non omne mendacium falsum testimonium esse appellandum: quid dicturus est ad id quod scriptum est, Os quod mentitur occidit animã? Quod ne quis arbitretur exceptis aliquibus mentientibus posse intelligi, alio loco legat, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Vnde ore suo ipse Dominus sic inquit, Sit in ore vestro est, est: non, non: quod autem amplius est, à malo est. Hinc & Apostolus cùm exuẽdum veterem hominem præciperet, quo nomine omnia peccata intelliguntur, consequenter ait, in primis ponens, Quapropter deponentes mendacium, loquimini veritatem. Nec illis quæ de veteribus libris mendaciorum exempla prolata sunt, terreri se dicunt: vbi quicquid gestum est, figuratè accipi potest, quamuis reuera contigerit. Quicquid autem figuratè fit aut dicitur, non est mendacium. Omnis enim enunciatio, ad id quod enunciat, referenda est. Omne autem figuratè aut factum aut dictum, hoc enunciat quod significat eis quibus intelligẽdum prolatum est. Vnde credendum est illos homines qui propheticis C temporibus digni autoritate fuisse commemorantur, omnia quæ scripta sunt de illis, propheticè gessisse atque dixisse: nec minus propheticè eis accidisse, quæcunque sic acciderũt, vt eodẽ prophetico spiritu memoriæ literisq; mandanda iudicarentur. De obstetricibus autem, quia non eas possunt dicere prophetico spiritu significandi futuri veri gratia, aliud pro alio renunciasse Pharaoni, etiam si aliquid ipsis nescientibus quod per eas actum esset significauit, pro gradu suo dicunt approbatas & remuneratas à Deo. Qui enim no cendi causa mentiri solet, si iam consulendi [vel profi ciendi] causa mentiatur, multum proficit. Sed aliud est quod per seipsum laudabile proponitur: aliud quod in deterioris comparatione præponitur. Aliter enim gratulamur cùm sanus est homo: aliter cùm melius D habet ægrotus. Nam in Scripturis ipsis iustificata etiã Sodoma dicitur in comparatione scelerum populi Israel. Et ad hanc regulam dirigunt omnia mendacia quæ proferuntur de veteribus libris, nec reprehensa inueniuntur, vel reprehendi non possunt: vt aut indole proficientium & spe approbentur, aut significationis alicuius causa non sint omnino mendacia. Et ideo de libris noui Testamenti, exceptis figuratis significationibus Domini, si vitam moresque sanctorum & facta ac dicta consideres, nihil tale proferri potest quod ad imitationem prouocet mentiẽdi. Simulatio namque Petri & Barnabæ non solum commorata, verumetiam reprehensa atque correcta est. Non enim vt nonnulli putant, ex eadem simulatione etiam Paulus apostolus aut Timotheum circuncidit, aut ipse quædam ritu Iudaico sacramenta celebrauit, sed ex illa libertate sententiæ suæ qua prædicauit nec gentibus prodesse circuncisionem, nec Iudæis obesse.

Genes.18. b.15.& 27. c.19. Exodi 1. d.19.

Exodi 20. b.16.

Sap.1.c.11.

Psal.5. d.7.

Mat.5.f.37.

Ephes.4. c.25.

Gal.2.c.12.

Act.16.d.3.

Vnde

Vnde nec illos astringendos ad consuetudinẽ Iudæo- A rum, nec illos à paterna deterrendos censuit. Vnde illa verba eius sunt: Circuncisus quis vocatus est, non adducat præputiũ: in præputio quis vocatus est, non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputiũ nihil est, sed obseruatio mãdatorum Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Quomodo enim potest adduci præputium quod præcisum est? Sed non adducat dixit, non ita viuat, quasi præputiũ adduxerit: id est, quasi in eam partem quam nudauit, rursus tegmen carnis attraxerit, & quasi Iudæus esse destiterit, sicut alibi dicit: Circuncisio tua præputiũ facta est. Et hoc non tanquam cogens dixit Apostolus, aut illos manere in præputio, aut Iudæos in cõsuetudine patrum suorũ, sed vt neutri in alterũ cogerentur. Potestatem autẽ haberet quisq; manendi in sua consuetudine, non necessitatem. Neque enim si vellet Iudæus, vbi nullũ perturbaret, recedere à Iudaicis obseruationibus, prohiberetur ab Apostolo: quandoquidẽ consilium in eis permanendi ad hoc dedit, ne superfluis B perturbati Iudæi, ad ea quę saluti essent necessaria non venirẽt. Neque ab illo prohiberetur si vellet quisquã gentiliũ ideo circuncidi, vt hoc ipsum ostenderet, non se detestari quasi noxium, sed indifferẽter habere tanquam signaculũ, cuius vtilitas iam tempore præterisset. Non enim si salus ex eo iam nulla esset, etiam exitium inde metuendum fuit. Ideoque & Timotheus cùm in præputio vocatus esset, tamen quia de Iudæa matre ortus erat, & ostẽdere cognatis suis debebat ad eos lucrifaciendos, non hoc se didicisse in disciplina Christiana, vt illa sacramenta quæ legis veteris essent abominaretur, circuncisus est ab Apostolo: vt hoc modo demõstraret Iudæis, non ideo gentes non ea suscipere, quia mala sunt, & pernicioſe à patribus obseruata, sed quia iam saluti non necessaria post aduentum tanti sacramenti, quod per tam lõga tempora tota vetus illa scriptura propheticis figurationibus parturiuit. Nam & Titum circuncideret cùm hoc vrgerent Iudæi, nisi subintroducti falsi fratres ideo fieri vellent, vt C haberent quod de ipso Paulo disseminarẽt: tanquam eorum veritati cesserit, qui spem salutis Euangelicæ in circuncisione carnis atque eiusmodi obseruationibus esse prædicarent, & sine his nemini Christum prodesse contenderent: cùm contrà nihil prodesset Christus eis, qui eo animo circunciderentur, vt ibi esse salutem putarent. Vnde est illud: Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus nihil vobis proderit. Ex hac igitur libertate Paulus paternas obseruationes seruauit, hoc vnum cauens & prædicans, ne sine his salus Christiano nulla putaretur. Petrus autem simulatione sua tãquam in Iudaismo salus esset, cogebat gentes iudaizare, quod verba Pauli ostendunt dicentis: Quomodo gentes cogis iudaizare? Non enim cogerentur, nisi viderent eum sic eas obseruare, quasi præter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati Pauli non est comparanda. Et ideo Petrum amare debemus liberẽter correctum: non autem astruere etiam de Pauli autoritate mendacium: qui & Petrũ coram omnibus in rectam viam reuocauit, ne gentes per eum iudaizare cogerentur, & ipse suæ prædicationi attestatus est: qui cùm putaretur hostis paternarum traditionum, eò quòd nolebat eas imponere gẽtibus, non aspernatus eas ipse more patrio celebrare, satis ostendit hoc in eis Christo adueniente remansisse, vt nec Iudæis essent pernicioſæ, nec gentibus necessarię, nec iam cuiquam hominũ salutares. Quòd si autoritas mentiẽdi, nec de antiquis libris proferri potest, vel quia non est mendacium quod figuratè gestum dictúmue recipitur, vel quia bonis ad imitandum non proponitur, quod in malis cùm proficere cœperint, in peioris comparatione laudatur: nec de noui Testamẽ-

1. Corinth.7. d.18.

Rom.2.d.25

Act.16. c.1.

Gal.5.d.2.

Gal.2.c.14.

Act.15. b.7.

Augustin.tom.4.

ti libris, quia correctio potius quàm simulatio, sicut lachrymæ potius quàm negatio Petri est imitanda.

CAP. VI. *Mendacium nũquã sit iniquitas.*

IAM illis exemplis quæ de communi vita profe- runtur, multo confidentius asserunt non esse credendum. Prius enim docent iniquitatem esse mendaciũ, tot multis documentis literarum sanctarum, & eo maximè quod scriptum est: Odisti Domine omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendaciũ. Aut enim, vt solet Scriptura, sequenti versu exposuit superiorem, vt quoniam latius solet patere iniquitas, intelligamus nominato mendacio quam speciem iniquitatis significare voluerit: aut si aliquid interesse arbitrantur, tanto peius est mẽdacium, quanto grauius positum est, Perdes, quàm, Odisti. Fortè enim odit aliquem Deus aliquanto mitius, vt eum non perdat. Quem verò perdit, tanto vehementius odit, quanto seuerius punit. Odit autem omnes qui operantur iniquitatem. Ac omnes qui loquuntur mẽdacium etiam perdet. Quo constituto quis eorum qui hæc asserunt cõmouebitur illis exemplis, cùm dicitur: Quid si ad te homo confugiat qui mẽdacio tuo possit à morte liberari? Illa enim mors quam stultè timent homines, qui peccare non timent, non animam sed corpus occidit, sicut Dominus in Euãgelio docet. Vnde præcepit ne ipsa timeatur: os autem quod mentitur, non corpus, sed animam occidit. His enim verbis apertissimè scriptum est: Os quod mentitur, occidit animam. Quomodo ergo nõ peruersissimè dicitur: vt alter corporaliter viuat, debere alterum spiritaliter mori? Nã & ipsa dilectio proximi ex sua cuiusque dilectione terminum accepit. Diliges, inquit, proximum tanquam teipsum. Quomodo ergo quisque diligit tanquam seipsum, cui vt præstet vitam temporalem, ipse amittit æternam? quandoquidem si pro illius temporali vita suam ipsam temporalẽ perdit, non est iam diligere sicut seipsum, sed plusquam seipsum. Quod sanè doctrinæ regulã excedit. Multo minus igitur æternam suam pro alterius tẽporali mentiendo amissurus est. Temporalẽ planè vitam suam pro eterna vita proximi non dubitabit Christianus amittere. Hoc enim præcessit exemplum, vt pro nobis Dominus ipse moreretur. Ad hoc enim & ait: Hoc est mandatum meũ, vt diligatis inuicẽ, sicut & ego dilexi vos. Maiorem dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Non enim quisquam est ita desipiens, vt dicat aliud quàm saluti sempiternæ hominũ consuluisse Dominũ, vel faciendo quod præcepit, vel præcipiendo quod fecit. Cùm igitur mentiẽdo vita æterna amittatur, nunquã pro cuiusquam temporali vita mentiendum est. Enimuero isti qui stomachãtur & indignantur, si nolit aliquis mendacio perimere animam suam, vt alius senescat in carne: quid si etiã furto nostro, quid si adulterio liberari possit aliquis de morte: ideóne furandũ est, aut mœchandum? Nesciunt enim ad hoc se cogere, vt si laqueũ ferat homo & stuprũ petat, confirmãs quod sibi collũ ligabit, nisi ei concedatur quod petit, consentiatur propter animã, sicut ipsi dicunt liberandã. Quod si absurdũ & nefariũ est, cur animã suam quisq; mendacio corrũpat vt alter viuat in corpore, cùm si suũ corpus propterea corrũpendũ daret, omniũ iudicio nefarię turpitudinis damnaretur? Proinde non est in ista quæstione attendendũ, nisi vtrũ iniquitas sit mendacium. Quod cùm suprà commemoratis documentis asseratur, videndum est ita quæri: vtrum pro alterius salute mẽtiri aliquis debeat, ac si quæreretur, vtrum pro alterius salute iniquus esse aliquis debeat. Quod si respuit animæ salus, quæ non potest nisi æquitate seruari, & se vt præponamus non solum alterius, sed etiam nostræ saluti temporali iubet, quid restat, inquiunt, quo dubitare debeamus nunquam omnino esse mentiendum? Non

Psal.5.d.7.

Matt.10. c.28.

Sap.1. c.11.

Iamit.19. d.18. Matth.22. d.39.

Ioannis 15. b.12.

A 3 enim

enim dici poteſt eſſe aliquid in temporalibus commodis, ſalute ac vita corporali maius aut charius. Vnde ſi nec ipſa præponēda eſt veritati, quid obiici poteſt propter quod mentiendum eſſe contendant qui aliquando putant oportere mentiri? PVDICITIÆ quippe corporis, quia multum honorabilis perſona videtur occurrere, & pro ſe flagitare mendacium, vt ſi ſtuprator irruat qui poſſit mendacio deuitari, ſine dubitatione mentiendum ſit: facilè reſponderi poteſt, nullam eſſe pudicitiam corporis, niſi ab integritate animi pendeat: qua dirupta cadat neceſſe eſt, etiamſi intacta videatur: & ideo non in rebus temporalibus eſſe numerandam, quaſi quæ inuitis poſſit auferri. Nullo modo igitur animus ſe mendacio corrumpit pro corpore ſuo, quod ſcit manere incorruptum, ſi ab ipſo animo incorruptio non recedat. Quod enim violenter non præcedente libidine patitur corpus, vexatio potius quàm corruptio nominanda eſt. Aut ſi omnis vexatio corruptio eſt, non omnis corruptio turpis eſt, ſed quā libido procurauerit, aut cui libido conſenſerit. Quanto autem præſtantior eſt animus corpore, tanto ſceleratius corrumpitur. Ibi ergo ſeruari poteſt pudicitia, vbi nulla niſi voluntaria poteſt eſſe corruptio. Certè enim ſi ſtuprator corpus inuaſerit, qui nec vi contraria poſſit, nec vllo conſilio vel mendacio deuitari, neceſſe eſt fateamur, aliena libidine pudicitiā non poſſe violari. Quapropter quoniam nemo dubitat, meliorē eſſe animum corpore, integritati corporis integritas animi præponenda eſt, quæ in ęternum ſeruari poteſt. Quis autem dixerit integrum animum eſſe mentientis? Etenim libido quoque ipſa rectè definitur, appetitus animi quo æternis bonis quælibet temporalia præponuntur. Nemo itaque poteſt conuincere aliquando eſſe mentiendum, niſi qui potuerit oſtēdere æternum aliquod bonū obtineri poſſe mendacio. Sed cùm tanto quiſque ab æternitate diſcedat, quanto à veritate diſcordat: qui autem mentitur, à veritate diſcedit: abſurdiſſimum eſt dicere, diſcedēdo inde poſſe ad boni aliquid aliquem peruenire. Aut ſi eſt aliquod bonū æternum quod non complectatur veritas, non erit verum: & ideo nec bonum erit, quia falſum erit. Vt autē animus corpori, ita etiam veritas ipſi animo præponenda eſt: vt eam non ſolum magis quàm corpus, ſed etiam magis quàm ſeipſum appetat animus. Ita quippe erit integrior & caſtior, cùm eius potius immutabilitate, quàm ſua mobilitate perfruetur. Si autem Loth cùm ita iuſtus eſſet, vt angelos etiā hoſpites ſuſcipere mereretur, ſtuprandas filias Sodomitis obtulit, vt fœminarum potius ab eis corpora quàm virorum corum perentur: quanto diligētius atque conſtantius animi caſtitas in veritate ſeruanda eſt, cùm verius ipſe corpori ſuo, quàm corpus virile fœmineo corpori præferatur. QVOD ſi quiſquam putat, ideo cuiquam pro alio eſſe mentiendum, vt interim viuat, aut in his rebus quas multum diligit non offendatur, quo poſſit ad æternam veritatem peruenire diſcendo: non intelligit primò nullum eſſe flagitium quod non eadē conditione ſuſcipere cogatur, ſicut iam ſuperius demonſtratum eſt. Deinde ipſius doctrinæ autoritatem incipiet penitus interimere, ſi eis quos ad illam perducere conamur, mēdacio noſtro perſuademus aliquando eſſe mentiendum. Cùm enim doctrina ſalutaris, partim credēdis, partim intelligendis rebus conſtet: nec ad ea quæ intelligenda ſunt perueniri poſſit, niſi prius credenda credantur: quomodo credendum eſt ei qui putat aliquando eſſe mentiendum, ne forte & tunc mentiatur cùm præcipit vt credamus? Vnde enim ſciri poteſt, vtrum & tunc habeat aliquam cauſam, ſicut ipſe putat, officioſi mendacij, exiſtimans falſa narratione hominē territum poſſe à libidine cohiberi, atque hoc modo etiam ad ſpiritalia ſe conſulere mentiēdo arbi-

CAP. VII. *Ne pudicitia quidem cauſa mentiendū.*

Libido quid ſit.

al mutabilitate perfruitur.

Gen. 19. b. 8

CAP. VIII. *Mendacium cauſa officij.*

A tretur? Quo genere admiſſo atque approbato, omnis omnino fidei diſciplina ſubuertitur. Qua ſubuerſa, nec ad intelligētiam peruenitur, cui capiendę iſta paruulos nutrit: atq; ita omnis doctrina veritatis auferetur, cedens licentioſiſſimæ falſitati, ſi mēdacio vel officioſo alicunde penetrandi aperitur locus. Aut enim tēporalia cōmoda, vel propria vel aliena, veritati præponit quicunque mentitur: quo quid fieri poteſt peruerſius? aut cùm veritati adipiſcēdę opitulante mendacio vult facere idoneū, intercludit aditum veritati. Volēs enim cùm mentitur eſſe aptus, fit cùm verū dicit incertus. Quamobrē aut non eſt credendum bonis, aut credēdum eſt eis quos credimus debere aliquando mentiri, aut non eſt credendū bonos aliquando mentiri. Horū trium primū pernicioſum eſt, ſecūdum ſtultū. Reſtat ergo vt nunquā mentiantur boni. SIC iſta quæ-

CAP. IX. *Mendacium quo vitetur grauius, quid.*

ſtione ex vtraq; parte conſiderata atque tractata, non tamen facilè ferenda ſentētia eſt: ſed adhuc diligenter audiēdi qui dicunt nullū eſſe tam malum factū, quod B non in peiotis deuitatione faciendū ſit. Pertinere autē ad facta hominū, non ſolum quicquid faciūt, ſed quicquid etiam cum cōſenſione patiuntur. Vnde ſi extitit cauſa vt eligeret vir Chriſtianus thurificare idolis, ne conſentiret ſtupro quod perſecutor ei niſi faceret minabatur: rectè videtur quærere cur nō etiā mētiretur, vt tantā illam turpitudinē deuitaret? Ipſam enim conſenſionē qua ſtuprū pati mallet quàm thurificare idolis, non paſſionē dicunt eſſe, ſed factū. Quod ne faceret, elegit thurificare. Quāto igitur mendaciū procliuius elegiſſet, ſi mēdacio poſſet à ſancto corpore flagitiū tam immane remouere? In qua propoſitione, iſta ſunt quæ meritò quæri poſſunt: vtrū talis cōſenſio pro facto habēda ſit: aut vtrum cōſenſio dicenda, quę non habet approbationē: aut vtrum approbatio ſit cùm dicitur, Expedit hoc pati potius, quàm illud facere: & vtrū rectè ille fecerit thurificare quàm ſtuprū pati: & vtrum mentiendum eſſet potius, ſi ea cōditio daretur, quàm thurificandū. Sed ſi talis conſenſio pro facto habenda eſt, homicidæ ſunt etiam qui occidi maluerunt C quàm falſum teſtimoniū dicere, & quod eſt homicidiū grauius, in ſeipſos. Cur enim hoc pacto non dicatur, quòd ipſi ſe occiderint, quia elegerūt hoc in ſe fieri, ne facerent quod cogebātur? Aut ſi grauius putatur aliū occidere quàm ſeipſum, quid ſi hæc conditio martyri proponeretur, vt ſi nollet de Chriſto falſum teſtimoniū dicere, atque immolare dæmonibus, ante oculos ipſius alius non quilibet homo, ſed pater eius occideretur, rogans etiā filium, ne id perſeuerantia ſua fieri permitteret? Nōne manifeſtū eſt, illo in teſtimonij fideliſſimi ſentētia permanente, ſolos homicidas futuros fuiſſe, qui patrē eius occiderēt, non illū etiam parricidam? Sicut ergo huius tanti ſceleris particeps iſte non eſſet, cùm elegiſſet patrē ſuum potius ab aliis interfici, etiam ſacrilegū cuius anima raperetur ad pœ- D nas, quàm fidē ſuam falſo teſtimonio violare: ſic talis ille conſenſus non eū faceret tāti flagitij participem, ſi malefacere ipſe nollet, quicquid alij propterea feciſſent, quia ipſe non faceret. Quid enim tales perſecutores dicūt, niſi, Fac malē, ne nos faciamus? Qui ſi nobis verē facientibus non feciſſent, nec ſic eis noſtro ſcelere ſuffragari deberemus. Nunc verò quando iam faciunt, cùm iſta dicūt, cur nobiſcū potius quàm ſoli tu rpes atque nocētes ſunt? Non enim cōſenſus ille dicendus eſt, quia non approbamus quod faciunt, ſemper optantes & quantum in nobis eſt prohibentes ne faciant, factumque ipſorum non ſolum non committentes cum eis, ſed etiam quanta poſſumus deteſtatione damnantes. Quomodo, inquis, non cum eis facit, quando illi hoc non facerent, ſi ipſe illud faceret? Hoc modo frāgimus ianuam cum effractoribus, quia ſi non eam clauderemus, illi non frangerēt. Et occidimus

mus homines cum latronibus, ſi ſcire contingat hoc A eos eſſe facturos: quia ſi nos præuenientes eos occideremus, illi non occiderent alios. Aut ſi fateatur nobis aliquis parricidium ſe facturum, nos cum eo facimus, ſi cum poſſumus eum priuſquam faciat, non interficimus, quando aliter eum vel cohibere vel impedire non poſſumus. Totidem enim verbis dici poteſt, Feciſti cum eo, quia hoc ille non feciſſet, ſi tu illud feciſſes. Ego vtrunque malum fieri nollem: ſed id tātum cauere potui, ne fieret, quod erat in mea poteſtate. Alterum autem alienum, quod meo præcepto extinguere non potui, meo malefacto impedire non debui. Non ergo peccantem approbat, qui pro alio non peccat: & neutrum placet ei qui vtrunque nol let admitti. Sed illud quod ad ſe pertinet etiam poteſtate, non perpetrat: quod autem ad alterum, ſola voluntate condemnat. Et ideo proponentibus illam conditionem atque dicentibus, Si non thurificaueris, hoc patieris: ſi reſpondiſſet, Ego neutrum eligo, vtrunque B deteſtor, ad nihil horū vobis conſentio: inter hæc verba atque talia, quæ certè quoniam vera eſſent, nulla eius conſenſio, nulla approbatio teneretur, quæcunq; ab eis paſſus eſſet, illi deputaretur iniuriarū acceptio, illis commiſſio peccatorū. Debuit ne igitur, ait quiſpiam, ſtuprū perpeti potius quàm thurificare? Si quæris quid debuerit, neutrum debuit. Si enim dixero aliquid horum debuiſſe, aliquid horū approbabo, cùm improbem vtrunque. Sed ſi quæritur quid horum potius debuit euitare qui vtrunque non potuit, ſed alterutrum potuit: reſpōdebo, ſuum peccatū potius quàm alienum: & leuius potius quod ſuum, quàm grauius quod alienum. Vt enim ſalua diligētiore inquiſitione interim concedam, grauius eſſe ſtuprum quàm thurificationem: illa tamen ipſius erat, illud alienum factū, quamuis id pateretur. Cuius autem factū, eius & peccatum. Quamuis enim grauius ſit homicidium quàm furtum, peius eſt tamen facere furtum, quàm pati homicidium. Itaque ſi cuiquam proponeretur, vt ſi furtum facere nollet, interficeretur, hoc eſt, committe- C retur in eum homicidium, quia vtrunque euitare non poſſet, id euitaret potius quod ſuum peccatum eſſet quàm quod alienū. Nec ideo & illud eius fieret, quia in eum committeretur, & quia id poſſet euitare, ſi ſuū vellet admittere. Totus itaque huius quæſtionis nodus ad hoc adducit, vt quæratur, vtrum alienum nullum peccatum quamuis in te commiſſum tibi imputetur, ſi leuiore tuo peccato id poſſis euitare ne facias: an excepta eſt omnis immundicia corporalis. Nemo enim aliquem immundum fieri dicit, ſi occidatur aut mittatur in carcerem, aut in vinculis habeatur, aut flagelletur, cæteriſque tormentis & cruciatibus affligatur: aut proſcribatur, damniſque afficiatur grauiſſimis; vſque ad vltimam nuditatem, aut expolietur honoribus atque ingentes accipiat contumelias per quæcunque conuicia. Quicquid horum quiſque iniuſtè paſſus fuerit, nemo eſt tam demens qui eum immūdum fieri dicat. At ſi ſimo perfunditur, aut ſi tale aliquid D per os infundatur vel inculcetur, patiatúrue muliebria, omnium ferè ſenſus exhorret, & conſpurcatum atque immundum vocant. Ita igitur concludendum eſt, vt quæcunque aliena peccata, exceptis iis quæ immundum faciunt in quem committuntur, non euitet quiſque peccatis ſuis, neque pro ſe neque pro quoquam, ſed ea ſufferat potius fortiterque patiatur: & ſi nullis peccatis ſuis ea debet vitare, neque mendacio. Illa verò quæ ita committuntur in hominem vt eum faciant immundum, etiam peccatis noſtris euitare debeamus: ac per hoc nec peccata dicenda † ſunt, quæ propterea fiunt vt illa immundicia deuitetur. Quicquid enim ita fit, vt niſi fieret iuſtè reprehenderetur, non eſt peccatum. Ex quo conficitur vt nec illa

al. ſint,

immundicia vocanda ſit, quando euitandi eam nulla facultas eſt. Habet enim etiam tunc quod rectè agat qui ea patitur, vt patienter ferat quicquid non poteſt euitare. Nullus autem rectè agens immundus fieri poteſt quolibet contagio corporali. Immundus eſt enim ante Dominum omnis iniquus. Mundus ergo eſt omnis iuſtus, etſi non ante homines, tamen ante Dominum, qui ſine errore iudicat: proinde nec cùm ea patitur, data euitandi poteſtate, contactu ipſo immundus ſit: ſed peccato quo ea cùm poſſet noluit euitare. Nullum enim peccatum eſſet, quicquid propter illa euitanda factum eſſet. Propter hæc igitur euitanda quiſquis mentitus fuerit, non peccat. An aliqua etiam mendacia excipienda ſunt, vt fatius ſit hæc pati quàm illa committere? Quod ſi ita eſt, non quicquid factum fuerit vt illa immundicia euitetur, non eſt peccatum. Quandoquidem ſunt quædam mendacia quæ grauius ſit admittere, quàm illa pati. Nam ſi aliquis ad ſtuprum quæratur, qui poſſit occul tari mendacio, quis audet dicere, nec tunc eſſe mentiendum? At ſi tali mendacio poſſit latere, quod alterius famam lædat, eius immundicia falſo crimine ad quam patiendam ille quæritur: tanquam ſi dicatur quærenti, nominato aliquo caſto viro atque ab huiuſmodi flagitiis alieno, vade ad illum, & ipſe tibi procurabit quo libentius vtaris, nouit enim tales & diligit: atque ita iſte ab eo quem quærebat, poſſet auerti; neſcio vtrum alterius fama mendacio violanda ſit, ne alterius corpus aliena libidine violetur. Et omnino nunquam pro aliquo mentiendum eſt, eo mendacio quod alterum lædat: & ſi leuius læditur, quàm ille niſi ita mentireris læderetur. Quia nec panis alienus inuito quamuis valentiori auferendus eſt vt alatur infirmior, nec innocens inuitus virgis cædendus eſt, ne alius occidatur. Planè ſi velint fiat, quia nec læduntur cùm ita volunt. SED vtrum etiam volentis fama falſo ſtupri crimine lædenda ſit, vt ab alterius corpore ſtuprum auertatur, magna quæſtio eſt. Et neſcio vtrum facilè reperiatur, quomodo iuſtum ſit volentis famam falſo ſtupri crimine maculari, quam ipſo ſtupro corpus inuiti. Sed tamen ſi talis optio proponeretur ei qui thurificare idolis quàm muliebria perpeti maluit, vt ſi illud vellet euitare, famam Chriſti aliquo mendacio violaret, inſaniſſimus eſſet, ſi faceret. Plus etiam dico, quia inſanus eſſet, ſi alienæ libidinis euitandæ cauſa, ne id in eo fieret quod nulla ſua libidine pateretur, Chriſti Euangelium falſis Chriſti laudibus infalſaret, magis euitans alienam corruptionē in corpore ſuo, quàm in doctrina ſanctificationis animarum atque corporum, corruptionem ſuam. Quamobrem à doctrina religionis, atque ab eis omnino enunciationibus quæ propter doctrinam religionis enunciantur cum illa docetur & diſcitur, omnia penitus mendacia remouēda ſunt. Nec vlla omnino cauſa inueniri poſſe credatur, cur in rebus talibus mentiendū ſit: quando nec ideo in ea doctrina mentiendum eſt, vt ad eam ipſam quiſque facilius perducatur. Fracta enim vel leuiter diminuta autoritate veritatis, omnia dubia remanebunt: quæ niſi vera credantur, teneri certa non poſſunt. Licet igitur vel diſſertori ac diſputatori atque prædicatori rerum æternarum, vel narratori vel pronunciatori rerum temporalium ad ædificandam religionem atque pietatem pertinentiū, occultare in tempore quicquid occultandū videtur, mentiri autē nunquam licet, ergo nec occultare mentiendo. HOC primitus & firmiſſimè conſtituto, de cæteris mendaciis ſecurius quæritur. Sed conſequenter etiam videndum eſt, remouenda eſſe etiam omnia mendacia quæ aliquem lædunt iniuſtè: quia nulli eſt iniuria vel leuior inferenda, vt ab alio grauior repellatur. Nec illa ſunt admittenda mendacia, quę quāuis non obſint al-

CAP. X. *In rebus fidei non eſſe locum mendacio.*

CAP. XI. *Differentia mendacij & mendacij.*

teri, nulli tamen prosunt, & obsunt eis ipsis qui gratis
mentiuntur. Ipsi enim propriè mendaces dicẽdi sunt.
Interest enim inter mentiẽtem atque mendacẽ. Nam
mentiens est etiam qui mentitur inuitus, mendax ve-
rò amat mentiri, atque habitat animo in delectatione
mentiendi. Iuxta ponendi sunt & qui de mẽdacio vo-
lunt placere hominibus, non vt alicui faciãt iniuriam
vel inferant contumeliam, iam enim suprà hoc genus
remouimus, sed vt suaues sint in sermonibus suis. Isti
ab illo genere in quo mendaces posuimus hoc diffe-
runt, quòd illos mentiri delectat, gaudentes de ipsa
fallacia: istis autem placere libet de suauiloquio, qui
tamen veris mallẽt placere: sed quando non facilè in-
ueniunt vera quæ grata sint audiẽtibus, mentiri eligũt
potius quàm tacere. Difficile est tamen vt isti torã nar
ratione falsam aliquando suscipiant, sed plerunq; ve-
ris falsa contexunt, vbi suauitas eos deserit. Hæc autẽ
duo genera mendaciorum non obsunt credentibus,
quia nihil de doctrina religionis veritatisque fallũtur,
aut de vllo cõmodo vel vtilitate sua. Sufficit enim eis
vt iudicent fieri potuisse quod dicitur, & fidẽ habeant
homini quẽ non debent temere existimare mentien-
tem. Quid enim mihi obest si credam patrem aut a-
uum alicuius virum bonum fuisse, etiamsi non fuit:
aut vsque ad Persas militãdo peruenisse, etiamsi à Ro-
ma nunquam recessit? Ipsis autem mentientibus val-
de obsunt: illis quidem, quia sic deserunt veritatem, vt
fallacia lætentur, istis quia se malunt placere homini-
bus quàm verum dicere. Istis generibus sine
vlla dubitatione damnatis, sequitur genus mendacij
tanquam gradatim ad meliora surgentibus, quòd be-
neuolis & bonis vulgo tribui solet, cùm ille qui men-
titur, non solum alteri non obest, sed etiam prodest a-
licui. De isto genere est tota contentio, vtrumne sibi
obsit, qui sic prodest alteri, vt faciat contra veritatem.
Aut si veritas illa sola dicenda est, quæ ipsas mẽtes in-
timo atque incommutabili lumine illustrat. Facit cer
tè contra aliquod verum, quia etsi falluntur corporis
sensus, contra verum tamen facit, qui dicit aliquid ita
esse vel non ita, quod ei nec mens nec sensus nec opi-
natio sua fideíue renũciat. Vtrum ergo non sibi obsit
qui hoc modo alteri prodest, an illa cõpensatione non
obsit sibi qua prodest alteri, magna quæstio est. Si ita
est, cõsequenter etiã sibi prodesse debet per mendaciũ
quod nulli obest. Sed ea connexa sunt, & istis cõcessis
necessariò trahuntur quæ multum cõturbent. Si enim
quæratur, quid obsit homini copiis superfluis redun-
danti, si de innumeris milibus frumentorum amittat
vnum modium, qui tamen modius possit ad necessa-
rium victũ prodesse furanti, consequens erit, vt & fur-
tum sine reprehensione fieri possit, & falsum testimo-
nium sine peccato dici. Quo quid dici potest peruer-
sius? An verò si alius furatus esset illum modium, & tu
videres, interrogatusque esses, mentireris facilius ho-
nestè pro paupere? & si id pro tua paupertate culpaue-
ris, quasi amplius alium quàm te diligere debeas. V-
trumque ergo turpe atque vitandum est. Sed fortassis
exceptionem addendam quis putet, vt sint quædã ho-
nesta mẽdacia, quæ non solum nulli obsunt, sed etiam
nonnullis prosunt, exceptis his quibus crimina occul-
tantur & defenduntur: vt ideo sit illud turpe menda-
cium, quod quamuis nulli obsit, & prosit pauperi, fur-
tum tamen occultat: si autem ita nulli obesset & pro-
desset alicui, vt etiam nullum peccatum ocultaret at-
que defenderet, turpe non esset. Velut si quispiam pe-
cuniam suam te vidente absconderet, ne per furtum
aut vim amitteret, atque inde interrogatus mẽtireris,
neque obesses cuiquam, & ei prodesses cui opus erat il
lud occultum, & nullum peccatum mentiendo texis-
ses. Non enim quisquã peccat abscõdendo rem suam
quam timet amittere. Sed si propterea non peccamus
mentiendo, quia nullius peccatum tegentes, & nulli
obsumus, & alicui prosumus, quid agimus de ipso pec
cato mendacij? Vbi enim positum est, Ne furtum fe- Exodi 20.
ceris: ibi positum est, Ne falsum testimonium dixeris. b.16.
Cùm ergo singula prohibeantur, cur falsum testimo-
nium tunc est culpabile si furtum tegat vel aliquod a-
liud peccatum? Si autem nulla defensione peccati per
seipsum fiat, non est culpabile, cùm ipsum furtum per
se culpabile sit, & cætera peccata. An occultare pecca-
tum mentiendo non licet, & facere peccatum licet?
Quod si absurdum est, quid dicemus? An falsum testi-
monium non est, nisi cùm quisquã ita mẽtitur, vt aut
crimen confingat in aliquem, aut alicuius crimen oc-
cultet, aut quoquo modo quenquam in iudicio pre-
mat? Videtur enim testis iudici necessarius ad causę co
gnitionem. Sed si hactenus testem Scriptura nomina-
ret, non diceret apostolus Paulus, Inuenimur autem 1.Cor.15.
& falsi testes Dei, si testimonium diximus aduersus c.15.
Deum, quia excitauerit Christum, quem non excita-
uit si mortui non resurgunt. Ita enim ostendit falsum
testimonium esse mendacium, etiamsi in cuiusquam
falsa laude dicatur. An fortè tunc dicit falsum CAPVT XIII. Falsum testimonium.
testimonium qui mentitur, cùm aut peccatum alicu-
ius vel fingit vel tegit, aut alicui obest quoquo modo?
Si enim mendacium quod aduersus vitam cuiusquam
temporalẽ dicitur, detestabile est, quanto magis quod
aduersus vitam æternam, sicuti est omne mendacium
si in doctrina religionis fiat? Et ideo falsum testimoniũ
vocat Apostolus, si quis de Christo etiam quod ad e-
ius laudem videtur pertinere, mentiatur. Si autẽ men-
dacium sit quod nequè cuiusquam peccatum aut con
fingat aut tegat, nec à iudice quæratur, & nulli obsit,
& prosit alicui, nec falsum testimonium esse, nec re-
prehensibile mendacium. Quid ergo si ad Christianũ
homicida confugiat, aut videat quo cõfugit, & de hac
re interrogetur ab eo, qui ad supplicium quærit homi-
nem hominis interfectorem, mentiendum est? quo-
modo enim non tegit peccatum mentiendo, cùm il-
le pro quo mẽtitur, peccatum sceleratum admiserit?
An quia non de peccato eius interrogatur, sed de loco
vbi lateat? Ergo mentiri ad tegendum cuiusquam pec Quando mentiri malum non sit.
catum, malum est: mentiri autem ad tegendum pec-
catorem, non est malum? Ita sanè, ait quispiam: Non
enim tunc peccat quisquam cùm euitat supplicium,
sed cùm facit aliquid dignum supplicio. Pertinet autẽ
ad disciplinam Christianam, vt neque de cuiusquam
correctione desperetur, neque cuiquam pœnitẽdi in-
tercludatur aditus. Quid si ad iudicem ductus de ipso
loco vbi se ille occultat interrogeris: dicturus es, aut
non ibi est vbi eum scis esse, aut non noui & non vidi,
quod nosti & vidisti? Dicturus ergo es falsum testimo-
nium, & occisurus animam tuam, ne occidatur homi-
cida? An vsque ad conspectum iudicis mentieris? iudi-
ce autem quærente iam verum dices, ne sis falsus te-
stis? Ipse igitur hominem proditione occisurus es? etiã
proditorẽ quippe diuina scriptura detestatur. An fortè
proditor non est qui iudici interrogãti verum indicat,
esset autem proditor si quenquam ad exitiũ vltro de-
ferret? Quid si de iusto atque innocẽte vbi lateat scies
à iudice interrogeris, qui tamen ad mortem à maiore
potestate iussus est rapi, vt ille qui interrogat executor
sit legis, non cõditor: an ideo non erit falsum testimo-
nium quod pro innocente mentieris, quia nec ille iu al mentieris,
dex, sed executor interrogat? Quid si ipse conditor le-
gis interroget, aut quilibet iudex iniquus ad suppliciũ
quęrens innocentem? Quid facies, falsus testis an pro-
ditor eris? An ille erit proditor qui iusto iudici laten-
tem homicidam vltro detulerit, & ille non erit qui iu
dici iniusto vbi lateat innocens quem quærit occide-
re, interroganti indicauerit eum qui se fidei eius com-
miserat? An inter crimen falsi testimonij & proditio-
nis,

nis, dubius incertusq; remanebis? An tacendo vel pro-
fitendo te non esse dicturum, certus vtrunque vitabis?
Cur ergo non hoc facias, & priusquam ad iudicem ve-
nias, vt caueas etiam mendacium? Euitato enim men
dacio, omne testimonium falsum effugies, siue omne
mendacium sit falsum testimonium, siue non omne.
Euitato autẽ falso testimonio quod tu esse intelligis,
non effugies omne mẽdacium. Quanto ergo fortius,
quanto excellentius dices, nec prodam, nec mentiar.
Fecit hoc Episcopus quondam Tagastensis Ecclesiæ,
Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cùm ab eo
quęreretur homo iussu imperatoris per apparitores ab
eo missos, quem ad se confugientem diligentia quan-
ta poterat, occultabat, respondit quęrentibus, nec mẽ-
tiri se posse, nec hominem prodere, passusque multa
tormenta corporis, (nondum enim erant imperatores
Christiani) permansit in sententia. Deinde ad imperа-
torẽ ductus, vsque adeo mirabilis apparuit, vt ipsi ho-
mini quem seruabat, indulgentiam sine vlla difficul-
tate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atque
constantius? Sed ait quispiam timidior, Paratus esse
possum ad quælibet ferenda tormenta, vel etiam mor
tem subeundam, ne peccem. Cùm autem peccatum
non sit ita mentiri, vt neque cuiquam obsis, neque fal
sum testimonium dicas, & prosis alicui: stultum est &
graue peccatum, voluntaria frustra sustinere tormen-
ta, & fortassis vtilem salutem, ac vitam incassum fæ-
uientibus proiicere. A quo quæro, cur timeat, quod
scriptum est, Falsum testimonium non dices: & non
timeat quod à Deo dictum est, Perdes omnes qui lo-
quuntur mẽdacium? Non, inquit, scriptum est, Omne
mendacium: sed ita intelligo, ac si sit scriptum: Perdes
omnes qui loquuntur falsum testimonium. At nec ibi
dictum est, Omne falsum testimonium. Sed ibi posi-
tum est, inquit, vbi cætera quæ omnimodo mala sunt.
Nũ & illud quod ibi est, Non occides? Quod si omni-
modo malum est, quomodo ab hoc crimine excusa-
buntur iusti, qui post legem datam multos occiderũt?
Sed respondetur, quod non ipse occidat, qui iusti ali-
cuius præcepti minister est. Horum ego timorem sic
accipio, vt tamen illum laudabilem virũ, qui nec men
tiri voluit, ne hominẽ prodere, & melius arbitrer in-
tellexisse quod scriptum est, & intellectũ fortiter im-
pleuisse. Sed venitur aliquando ad huiusmodi articu-
lum, vt non interrogemur vbi sit ille qui quæritur, ne-
que cogamur vt eum prodamus, si sic occultatus est,
vt inueniri facilè nisi proditus nequeat: sed quæritur à
nobis vtrũ illo loco sit, an non sit. Vbi si esse scimus, ta
cendo eum prodimus: vel etiam dicendo nequaquam
nos esse dicturos, vtrum ibi sit, an non sit. Ex hoc enim
colligit ille qui quærit, ibi eum esse: vbi si non esset, ni-
hil aliud ab eo qui mentiri nollet, nec hominem pro-
dere, nisi eum non ibi esse responderetur. Ita per no-
strum vel taciturnitatem vel talia verba homo prodi-
tur, vt intret qui quærit, si potestatem habet, & inue-
niat eum: qui tamen ab eius inuentione mendacio no
stro posset auerti. Quapropter si nescis vbi sit, nulla
est causa occultandæ veritatis, sed te nescire fatẽdum
est. Si autem scis vbi sit, siue ibi sit vbi quæritur, siue
alibi: non est dicendum cùm quæsitum fuerit, vtrum
ibi sit, an non sit, Non dico quod quæris: sed dicendũ,
Scio vbi sit, sed nunquam monstrabo. Nam si de vno
loco non respondeas, & te non esse proditurum fatea-
ris, tale est, ac si eundẽ locum digito ostẽdas. Mouetur
enim certa suspicio. Si autẽ primò fatearis te scire vbi
sit, sed nõ dicere, potest fortasse ab illo loco inquisitor
auerti, & tibi iam incumbere, vt vbi est, à te prodatur.
Pro qua fide atque humanitate quicquid fortiter tu-
leris, non solum non culpabile, sed etiam laudabile iu
dicatur: exceptis duntaxat his, quæ si passus fuerit ho-
mo, nõ fortiter, sed impudicè ac turpiter pati dicitur.

Hoc est enim vltimum mendacium, de quo diligen-
tius tractandum est. Nam primum extat cui- CAPVT XIIII. Mendaciorum genera.
tandum capitale mendacium longèque fugiendum,
quod fit in doctrina religionis: ad quod mendaciũ nul 1.
la conditione quisquam debet adduci. Secundum au- 2.
tem, vt aliquem lædat iniustè: quod tale est, vt & nulli
prosit, & obsit alicui. Tertium quod ita prodest alteri, 3.
vt obsit alteri, quamuis non ad immundiciã obsit cor-
poralem. Quartum, quod sit sola mentiendi fallendi- 4.
que libidine, quod interum mendacium est. Quintũ, 5. al.verum.
quod fit placẽdi cupiditate de suauiloquio. His omni-
bus penitus euitatis atque reiectis, sequitur sextum ge- 6.
nus, quod & nulli obest, & prodest alicui; velut si quis-
piam pecuniam alicuius iniustè tollendam sciens, vbi
sit nescire se mentiatur quocunque interrogante. Se- 7.
ptimum, quod & nulli obest, & prodest alicui: excе-
pto si iudex interrogat, velut si nolens hominẽ ad mor
tem quæsitum prodere, mentiatur, non solum iustum
atque innocentem, sed & reum, quia Christianæ di-
sciplinæ sit, vt neque de cuiusquam correctione des-
peretur, neque cuiquam pœnitẽdi aditus intercludatur.
De quibus duobus generibus quæ solent habere ma-
gnam controuersiam, satis tractauimus, & quid nobis
placeret, ostendimus, vt suscipiendis incommoditati-
bus, quæ honestè ac fortiter tolerantur, hæc quoque
genera deuitentur à fortibus & fidelibus & veracibus
viris ac feminis. Octauum est genus mẽdacij, quod & 8.
nulli obest, & ad hoc prodest, vt ab immundicia cor-
porali aliquem tueatur, duntaxat ea quam superius
commemorauimus. Nam etiam non lotis manibus Matt.15.
manducare, immundiciam putabant Iudæi. Aut si & b.20.
hanc quisquam immundiciam vocat, non tamen ta-
lem, pro qua euitanda mentiendum sit. Si autem men
dacium tale est, quod alicui faciat iniuriam, etiamsi
ab hac immundicia, quam omnes homines abhorrẽt
ac detestantur, muniat hominem, vtrum & hoc gene-
re mentiendum sit, si talis fiat iniuria per mendacium,
quæ non sit in eo genere immundiciæ, de quo nunc
agimus, alia quæstio est. Non enim iam de mendacio
quæritur, sed quæritur vtrum alicui facienda sit iniu-
ria etiam non per mendaciũ, vt illa ab altero immun-
dicia depellatur. Quod nullo modo putauerim, quan-
quam proponantur leuissimæ iniuriæ, sicut est illa quã
de vno modio amisso suprà commemoraui, & multũ
perturbent, vtrum non debeamus facere cuiquam vel
talem iniuriam, si ea potest alius ne stuprum patiatur,
defendi aut muniri. Sed, vt dixi, alia quæstio est.

Nvnc illud quod instituimus, peragamus. Vtrum CAP. XV. Mendacium extra iniuriã.
mentiendum sit, etiamsi ineuitabilis conditio propo-
natur, vt aut hoc faciamus, aut stuprum patiamur; vel
aliquam execrabilem inquinationẽ, etiamsi mentien-
do nulli faciamus iniuriam. De qua re patebit aliquis
consideratione locus, si prius diuinas auctoritates, quæ
mendacium prohibent, diligenter discutiamus. Si e-
nim ipsæ nullum dant locum, frustra quærimus quà
exeamus. Tenendum est enim omnimodo præceptũ
Dei, & voluntas Dei in iis quæ tenendo præceptum e-
ius passi fuerimus, æquo animo sequenda: si autem re-
laxatur aliquis exitus, non est in tali causa recusandũ
mendacium. Propterea diuinæ scripturæ non solum
præcepta Dei continent, sed etiam vitam moresq; iu-
storum: vt si fortè occultum est, quemadmodum ac-
cipiendum sit quod præcipitur, in factis iustorum in-
telligatur. Exceptis itaque his factis, quæ potest quisq;
ad allegoricam significationem referre, quamuis ge-
sta esse nemo ambigat, sicuti sunt ferè omnia in libris
veteris Testamenti. Quis enim ibi aliquid audeat af-
firmare non pertinere ad figuratiuam prænunciatio-
nem? Quippe cùm Apostolus etiam filios Abraham, Gal.4.c.22.
quos vtique naturali ordine propagandi populi editos
esse atque vixisse facillimè dicitur, (non enim mõstra

& prodigia nata sunt, vt ad significationē aliquam ducant animum,) duo tamen testamēta significare asserat: & beneficium illud mirabile, quod Deus populo Israel præstitit ad eruēdos eos de seruitute, qua in Ægypto premebantur, pœnamque vindictæ cùm in itinere peccassent, in figura cōtigisse dicat: quæ facta inuenies, quibus istam regulā deroges, & affirmare præsumas ad figuram aliquam non esse redigenda? His ergo exceptis, ea quæ in nouo Testamēto à sanctis facta sunt, vbi morum imitandorum euidentissima cōmendatio est, valeant ad exempla intelligēdarum Scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt. Velut cùm legimus in Euāgelio, Accepisti alapam, para alteram maxillam. Exemplū autem patiētiæ nullum quàm ipsius Domini potentius & excellentius inuenimus. At ipse cùm alapa percussus esset, non ait, Ecce altera maxilla: sed ait, Si malè dixi, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Vbi ostendit, illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam apostolus Paulus vtique nouerat: nam & ipse cùm esset alapa percussus ante pontificem, non ait, Percute maxillam alteram: sed, Percutiet te Dominus, inquit, paries dealbate: & tu sedes iudicare me secundum legē, & contra legem iubes me percuti? Altissimè intuens sacerdotium Iudæorum iam tale factum fuisse, vt nomine forinsecus niteret, intrinsecus autem luteis concupiscentiis sorderet. Quod transiturum esse vindicta Domini, videbat in spiritu, cùm illud diceret: sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormenta pro veritate patienda cum eorum dilectione à quibus illa pateretur. Scriptum est etiam, Ego autem dico vobis, non iurare omnino. Iurauit autem ipse Apostolus in Epistolis suis. Et sic ostendit quomodo accipiendum esset quod dictum est, Dico vobis non iurare omnino: ne scilicet iurando ad facilitatem iurandi veniatur, & ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in periurium decidatur. Et ideo non inuenitur iurasse, nisi scribens, vbi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Et hoc vtique à malo, sicut dictū est, Quod autē amplius est, à malo est: non tamen suo, sed eorum infirmitatis, quibus etiam sic fidem facere conabatur: nam quod loquens iurasset, dum non scriberet, nescio vtrum aliqua de illo Scriptura narrauerit. Et tamen Dominus ait, Omnino non iurare. Non enim concessit vt id liceret scribentibus. Sed quia precepti violati reum Paulum, præsertim in Epistolis conscriptis atque editis ad spiritalem vitam salutemq; populorū, nephas est dicere: intelligēdum est illud quod positum est, Omnino, ad hoc positum, vt quantum in te est, non affectes, non ames, non quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas iusiurandum. Sicut illud, Nolite cogitare de crastino. Et, Nolite itaque cogitare quid manducetis, & quid bibatis, & quid induamini. Cùm autem videmus & ipsum Dominum habuisse loculos, quò ea quæ dabantur, mittebantur, vt seruari possent ad vsus pro tempore necessarios: & ipsos apostolos procurasse multa fratrū indigentiæ, non solùm in crastinum, sed etiā in prolixius tempus impendentis famis, sicut in Actibus apostolorū legimus, satis elucet illa præcepta sic intelligenda, vt nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore, vel timore egestatis tanquam ex necessitate faciamus. Item dictū est apostolis, vt nihil secum portantes in via, ex Euangelio viuerent. Et quodam loco etiam ipse Dominus significauit cur hoc dixerit, cùm addidit, Dignus est enim operarius mercede sua. Vbi satis ostendit permissum hoc esse, non iussum, ne fortè qui hoc faceret, vt in opere predicationis verbi aliquid ab eis, quibus prædicaret, in vsus vitæ huius sumeret, illicitum aliquid se facere arbitraretur. Posse tamē laudabilius non fieri, in apostolo Paulo satis demōstratum est. Qui cùm diceret, Communicet autem qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis: & cùm multis locis id salubriter fieri ab eis quibus verbum prædicaret, ostēderet: sed tamen ego, inquit, non sum vsus hac potestate. Potestatem ergo dedit Dominus, cùm ista diceret, non imperio constrinxit. Ita pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi: quod facilè in aliam partem duceretur, nisi exemplo reuocaretur.

Sic ergo quod scriptum est, Os autem quod mentitur, occidit animam: de quo ore dixerit, quæritur. Plerunque enim Scriptura cùm os dicit, conceptaculum ipsum cordis significat, vbi placet & decernitur quicquid etiam per vocem cùm verum loquimur enūciatur: vt corde mentiatur cui placet mendacium: possit autem non corde mentiri, qui per vocem aliud quàm est in animo ita profert, vt maioris mali euitandi causa malum se admittere nouerit, cui tamen vtrunque displiceat. Et qui hoc asserunt, ita dicunt etiam illud intelligendum quod scriptum est, Qui loquitur veritatem in corde suo: quia semper in corde veritas loquenda est, non autē semper in ore corporis, si aliqua causa cauēdi maioris mali aliud quàm in animo est, voce proferri exigat. Et esse quidē os cordis, ex hoc iam intelligi potest, quod vbi locutio est, ibi os non absurdè intelligitur. Nec rectè diceretur, qui loquitur in corde suo: nisi & os in corde rectè intelligeretur. Quāquam & eo ipso loco, vbi scriptum est, Os autē quod mentitur, occidit animam: si circunstantia lectionis cōsideretur, non accipitur fortasse aliud quàm os cordis. Obscurum enim responsum ibi est, vbi homines latet, qui os cordis nisi fori corporis cōsonet, audire non possunt. Illud autem os dicit in eo loco Scriptura peruenire ad auditum spiritus Domini, qui repleuit orbem terrarum: ita vt etiam labia & vocem & linguam cōmemoret in eo loco, nec tamen omnia sinat intellectus nisi de corde accipi, quia Deum dicit non latere quod dicitur. Quod autem sono isto ad aures nostras pertinente dicitur, nec homines latet. Ita quippe scriptū est, Humanus est enim spiritus sapientiæ, & non liberabit maledictum à labiis eius, quoniā renum illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ illius auditor: quoniā spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, sed nec præteriet illum corripiēs iudicium. In cogitationibus enim impij interrogatio erit, sermonum autem illius auditio à Domino veniet ad correptionem iniquitatū illius. Quoniam auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur. Custodite ergo vos à murmuratione quæ nihil prodest, & à detractione linguæ parcite, quoniam responsum obscurum in vacuū non ibit. Os autem quod mentitur, occidit animam. Videtur ergo his minari, qui obscurum putant & secretum esse, quod corde agitant atque versant. Tam verò clarum ostendere voluit hoc esse auribus Dei, vt etiam tumultū eum appellauerit. Manifestè etiam in Euangelio inuenimus os cordis, vt vno loco & corporis & cordis ora Dominus commemorasse inueniatur, vbi ait: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur, quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem? De corde enim exeunt cogitationes malę, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hęc sunt quæ coinquināt hominem. Hic si vnum os quod est corporis, intellexeris, quomodo intellecturus es, Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: cùm & sputum & vomitus de ore procedat? Nisi fortè tunc quisque

Mat. 5. f. 39 *Ioannis 18. f. 23.* *Act. 23. a. 3.* *Matth. 5. f. 34.* *Rom. 9. a. 1. & Phil. 1. b. 2. & Gal. 1. c. 1.* *Mat. 5. f. 38* *Ibid. f. 34.* *Matth. 6. c. 25.* *Ioan. 12. a. 6* *Act. 11. d. 29* *Luc. 10. a. 4* *Matth. 10. b. 10.* *Gal. 6. b. 6.* *1. Corinth. 9. b. 12.* *CAP. XVI. Os hominis duplex.* *Sap. 1. c. 10.* *Psal. 14. a. 3* *Sap. 1. c. 11.* *Matth. 15. b. 16.* *Ibid. b. 7.* *Ibid. b. 6.*

quisque non coinquinatur, cùm edit aliquid immundum: coinquinatur autem, cùm id euomit. Quod si absurdissimum est, restat vt os cordis intelligamus à Domino expositum, cùm ait: Quæ procedunt de ore, de corde exeunt. Nam & furtum cùm possit, & sæpe ita fiat, in silentio corporalis vocis atque oris perpetrari, dementissimum est sic intelligere, vt tunc putemus quenquam peccato furti contaminari, cùm id fatetur aut indicat: cùm autem id tacitè committit, incoinquinatum arbitrari. At verò si ad os cordis quod dictum est referamus, nihil omnino peccati tacitè cōmitti potest. Non enim committitur, nisi ex ore illo interiore procedat. Sicut autem quæritur de quo ore dixerit, Os autem quod mentitur, occidit animam: ita quæri potest, de quo mendacio. Videtur enim de illo propriè dicere, quo cuiquā detrahitur. Ait enim, Abstinete ergo vos à murmuratione quæ nihil prodest, & à detractione linguæ parcite. Fit autem ista detractio per maleuolentiam, cùm quisquam non solum ore ac voce corporis profert quod confingit in aliquem, sed etiam tacitus talē vult credi, quod est vtique ore cordis detrahere: quod dicit obscurum & occultum Deo esse non posse. Nam quod alio loco scriptum est, Noli velle mentiri omne mendacium: non ad hoc volunt valere, vt nullo mendacio quisquam mētiatur. Itaque cùm alius dixerit ex isto Scripturæ testimonio, vsque adeò generaliter omne mendacium esse detestandū, vt etiam si quis mentiri velit, etiamsi non mentiatur, iam voluntas ipsa damnanda sit: atque ad hoc interpretetur, quod non dictum est, Noli mentiri omne mendacium: sed, Noli velle mentiri omne mendaciū: vt non solum mentiri, sed nec velle mentiri quisque audeat vllo mendacio.

CAPVT XVII. De mendacio in vtranque partem disputat.

Dicit alius: Imò quod ait, Noli velle mentiri omne mendacium: de ore cordis exterminandum atque alienandum esse mendacium voluit, vt à quibusdam mendaciis ore corporis abstinendum sit: sicut illa sunt maximè, quæ pertinēt ad doctrinam religionis: à quibusdam verò non sit ore corporis abstinendum, si maioris mali euitandi causa exigit: ore autem cordis ab omni mendacio penitus abstinere debeamus. Vbi oportet intelligi quod dictū est, Noli velle. Voluntas quippe ipsa quasi os cordis accipitur, vt nō pertineat ad os cordis, cùm maius malum cauentes, mentimur inuiti. Est & tertius intellectus, quo sic accipias, Noli omne, vt exceptis aliquibus mendaciis mentiri te finat. Tanquam si diceret, Noli velle credere omni homini: non vtique vt nulli credere tur moneret, sed vt non omnibus, aliquibus autem credere tur: & id quod sequitur, Assiduitas enim eius non proficiet ad bonum, ita sonat, quasi non à mendacio, sed ab assiduo mendacio, id est, à consuetudine atque amore mentiendi prohiberi videatur. Quò profectò delabitur, quisquis vel omni mendacio putauerit abutēdum: ita enim nec illud cauebit, quod fit in doctrina pietatis & religionis: (quo sceleratius quid inuenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata?) vel alicui mendacio, quamuis facili, quamuis innoxio nutum voluntatis accommodauerit, vt non inuitus euadendi maioris mali causa, sed volens libensque mentiatur. Ita cùm tria sint quæ in hac sententia intelligi possint, aut omne mendacium non solum mentiri noli, sed nec velle mētiri: aut noli velle, sed vel inuitus mentire, cùm fugiendum est aliquid grauius: aut noli omne, vt exceptis aliquibus mendaciis cætera permittantur: vnum hic pro his, quibus mentiri nunquam placet: duo pro illis, qui aliquando putant esse mentiendū, inueniuntur. Sed tamen quod sequitur, Assiduitas enim eius non proficiet ad bonū: nescio vtrum possit primæ harum trium sententiæ suffragari, nisi fortè ita, vt perfectorum præceptum sit, omnino nunquā non solum mentiri, sed nec velle mentiri, assiduitas verò mentiendi nec proficientibus permittatur. Tanquam si cùm præciperetur, nunquam prorsus non solum mentiendum, sed nec voluntatem habendam esse mētiendi, contradiceretur exemplis, quòd aliqua sunt etiam magna authoritate approbata mēdacia: respōderetur autē, illa quidē esse proficientium, quæ habent secundum hanc vitam qualecunque officium misericordiæ: sed vsque adeo esse omne mendacium malum, & perfectis atque spiritalibus animis omnimodo fugiendum, vt nec ipsis proficientibus assiduitas eius permittenda sit. Dictum est enim iam de obstetricibus Ægyptiis, quod de indole ad melius proficiendi mentientes approbatæ sunt: quia nonnullus gradus est ad diligendam veram ac sempiternam salutem, cùm quisque misericorditer etiam pro alicuius quamuis mortali salute mentitur. Item quod scriptum est, Perdes omnes qui loquuntur mendaciū: alius dicit, nullum hîc exceptum esse mendacium, sed omne damnatum. Alius dicit: Ita verò, sed qui loquuntur ex corde mendacium, secundum superiorem disputationem: nam veritatem loquitur in corde qui odit mentiendi necessitatem, quam pœnam huius vitę mortalis intelligit. Alius dicit, Omnes quidem perdet Deus qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium. Est enim aliquod mendacium quod tunc insinuabat Propheta, in quo nulli parcatur: id est, si peccata sua quisque confiteri detrectans, defendat ea potius, & nolit agere pœnitentiam: vt parum sit quia operatur iniquitatē, nisi etiam iustus videri volens medicinæ confessionis non succumbat: vt & ipsa verborum distinctio non aliud intimare videatur, Odisti omnes qui operantur iniquitatem, sed non perdes, si pœnitētibus in confessione veritatem loquantur, vt faciendo istam veritatem veniant ad lucem, sicut in Euangelio secundum Ioānem dicitur: Qui autem facit veritatem, venit ad lucem. Perdes autem omnes qui non solum operantur iniquitatem, quod odisti, sed etiam loquuntur mendacium, falsam iustitiā prætendendo, nec in pœnitentia confitēdo peccata: nam de falso testimonio, quod in decem præceptis legis positum est, nullo modo quidem contendi potest, dilectionem veritatis in corde seruandam, & proferēdum falsum ad eum apud quem dicitur testimonium. Cùm enim Deo tantum dicitur, tunc tantum in corde veritas amplectenda est. Cùm autem homini dicitur, etiam ore corporis verum proferendum est, quia homo non est cordis inspector. Sed planè de ipso testimonio non absurdè quæritur, apud quem quisque testis sit. Non enim apud quoscunque loquimur, testes sumus, sed apud eos quibus expedit & debetur per nos cognoscere aut credere veritatem: sicuti est iudex, ne in iudicando erret: aut qui docetur doctrina religionis, ne erret in fide, aut in ipsa doctoris autoritate dubius fluctuet. Cùm autem ille te interrogat, aut vult ex te aliquid nosse, qui eam rem quærit quæ non ad eum pertineat, aut quam ei nosse non expedit, non testem, sed proditorem requirit. Itaque si ei mentiaris, à falso fortasse testimonio alienus eris, sed à mēdacio profectò non eris.

CAPVT XVIII. De eo quod gratiosius mendacium vitandi causa fit.

Salvo igitur eo, quod falsum testimonium dicere nunquam licet, quæritur vtrum liceat aliquādo mentiri? Aut si falsum testimonium est omne mendacium, videndum est vtrum admittat compensationem, vt dicatur vitandi maioris peccati gratia: sicut illud quod scriptum est, Honora patrem & matrem: rapiēte officio potiore contemnitur: vnde vltimum sepulturæ honorem patri prohibetur exoluere, qui ab ipso Domino ad regnum Dei annunciandum vocatur. Item quod scriptum est: Verbū excipiens filius, à perditione longè aberit: excipiens autem excipit illud sibi, & nihil falsi de ore ipsius procedit. Dicit aliquis non aliud hic accipiēdum esse, quod posi-

Ibidem. *Sap. 1. c. 11.* *Ibidem.* *Eccl. 7. b. 14.* *Eccl. 7. b. 14.* *Exodi 1. d. 19.* *Psal. 5. a. 7.* *Ibidem.* *Ioan. 3. c. 21* *Exodi 20. b. 12.* *Mat. 8 c. 22.* *Prouerb. 29. d. 27.*

positum est,Excipiés verbum filius, nisi verbum Dei: A quod est veritas. Ergo excipiens veritatem filius à perditione lõgè aberit, refertur ad illud quod dictum est,
Psal.5.a.7. Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod verò sequitur,Excipiens autem excipit illud sibi,quid a-
Gal.6.a.4. liud insinuat, nisi quod Apostolus dicit, Opus autem suum probet vnusquisque,& tunc in semetipso habebit gloriam,& non in altero? Qui enim excipit verbũ, id est, veritatem, non sibi, sed vt hominibus placeat, non eam custodit, cùm eis videt placere posse mendacio. Qui autẽ excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit, quia etiam cùm placet hominibus mendacium, non mentitur ille qui veritatem, non qua illis, sed qua Deo placeret, excepit sibi. Itaque non est cur hic dicatur, Omnes quidẽ perdet qui loquuntur mendacium,sed non omne mendacium:quando vniuersaliter omnia mendacia circuncisa sunt in eo quod dictum est,Et nihil falsi de ore ipsius procedit. Sed dicit alius,ita esse accipiendũ sicut accepit Apostolus,quod B
Mat.5.f.34. ait Dominus, Ego autem dico vobis non iurare omnino. Nam & hic omnis iuratio circuncisa est, sed ab ore cordis:vt nunquam voluntatis approbatione fieret,
al.à malo sed necessitate infirmitatis alterius: id est, †malo alterius,cui non aliter videtur persuaderi posse quod dicitur,nisi iurãdo fides fiat:aut ab illo malo nostro, quod huius mortalitatis adhuc pellibus inuoluti,cor nostrũ non valemus ostendere:quod vtique si valeremus, iuratione opus non esset. Quanquam etiam in hac sen-
Proverb. 29. d.27. tentia tota,si quod dictum est,Excipiés verbum filius, à perditione longè aberit: de ipsa dictum est veritate, per quam facta sunt omnia, quæ incommutabilis sem per manet: quoniam doctrina religionis ad eam contemplandam perducere nititur, potest videri ad hoc esse dictũ, Et nihil falsi de ore ipsius procedit, vt nihil
Ibidem. falsi quod ad doctrinam pertinet, dicat. Quod mendacij genus nulla omnino compensatione subeundũ, penitusque ac præcipuè deuitãdum est. Vt sicut quod C dictum est,nihil falsi,absurdè accipitur, si nõ ad omne mendacium referatur: sic quod dictũ est de ore ipsius, secundum superiorem disputationem os cordis accipiendum esse contendit,qui aliquando putat esse mentiendum. Hæc certè omnis disputatio quamuis alternet,aliis asserentibus nunquam esse mentiendum, & ad hoc diuina testimonia recitantibus: aliis contradicentibus, & inter ipsa verba diuinorum testimoniorum mendacio locum quærentibus: nemo tamen potest dicere, hoc se aut in exemplo, aut in verbo Scripturarum inuenire, vt diligendum vel non odio habendum vllum mẽdacium videatur: sed interdũ mentiendo faciendum esse quod oderis, vt quod amplius detestandum est, deuitetur. Sed in hoc errant homines,quod subdunt preciosa vilioribus.Cùm enim concesseris admittendũ esse aliquod malum,ne aliud grauius admittatur, non ex regula veritatis, sed ex sua quisque cupiditate atque consuetudine metitur ma- D
Vita hominũ duplex. lum: & id putat grauius quod ipse amplius exhorrescit,non quod amplius reuera fugiendum est.Hoc totum ab amoris peruersitate gignitur vitium. Cùm enim duæ sint vitæ nostræ,vna sempiterna,quæ diuinitus promittitur,altera temporalis,in qua nunc sumus: cùm quisque istam temporalem amplius diligere cœperit,quàm illam sempiternã,propter hanc quam diligit,putat esse omnia facienda: nec vlla æstimat grauiora peccata, quàm quæ huic vitæ faciunt iniuriam, & vel ei commoditatis aliquid iniquè & illicitè auferunt,aut eam penitus illata morte adimunt. Itaque fures & raptores & contumeliosos & tortores atque interfectores magis oderunt, quàm lasciuos,ebriosos,luxuriosos, si nulli molesti sunt. Non enim intelligunt aut omnino curant quòd isti Deo faciant iniuriã: non quidem in illius aliquod incommodum, sed in suam magnam perniciem:cùm dona eius in se corrumpunt etiam temporalia, atque ipsis corruptionibus auersantur æterna: maximè si iam templum Dei esse cœperunt: quod Christianis omnibus Apostolus ita dicit, Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei *1.Cor.3. c.16.* habitat in vobis? Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est,quod estis vos.Et omnia quidem ista peccata, siue quibus iniuria fit hominibus in ipsis vitæ huius incommodis,siue quibus se ipsi homines corrumpũt,& nulli inuito nocẽt.Omnia ergo ista peccata, etiamsi huic temporali vitæ ad aliquam delectationem vel vtilitatem videntur cõsulere: (nam nullus aliquid horum alio proposito ac fine committit:) tamen ad illam vitam,quæ sempiterna est, implicatos omnibus modis impediunt. Horum autem alia sunt quæ solos facientes impediunt,alia quæ eos etiam in quibus fiunt. Nã illa quæ vtilitatis ad hanc vitam pertinentis gratia seruantur,cùm auferuntur ab iniuriosis, illi soli peccant & à vita æterna impediuntur, qui ea faciunt, non ij quibus faciunt. Itaque etiamsi ea sibi auferri quisque consentiat,vel ne faciat aliquid mali,vel ne in his ipsis maius aliquid incõmodi patiatur, non solum non peccat,sed illud fortiter & laudabiliter, hoc vtiliter & inculpabiliter facit. Quæ autem sanctitatis religionisq; causa seruãtur, cũ hæc violare iniuriosi voluerint, etiã peccatis minoribus, non tamen iniuriis aliorum,si cõditio proponitur & facultas datur, redimenda sunt.Et tunc iam illa desinunt esse peccata, quæ propter grauiora vitanda suscipiuntur. Sicut enim in rebus vtilibus,velut in pecunia aliõue commodo corporali, non vocatur damnum, quod propter maius lucrum amittitur:sic & in rebus sanctis non vocatur peccatũ,quod ne grauius admittatur, admittitur. Aut si & illud damnum dicitur,quod aliquis perdit ne amplius perdat: vocetur & hoc peccatum , dum tamen suscipiendum esse,vt amplius euitetur,ita nemo dubitet;sicut nemo dubitat cauendi maioris damni causa patiendum esse quod minus est. Ista sunt autem quæ sanctitatis causa seruanda sunt, pudicitia corporis, & castitas animæ, & veritas doctrinæ. Pudicitiam corporis, non consentiẽte ac permittẽte anima,nemo violat. Quicquid enim nobis inuitis,nullam tribuentibus potestatem maiore vi cõtingit in nostro corpore,nulla impudicitia est,sed permittendi potest esse aliqua ratio,cõsentiendi autem nulla. Tunc enim consentimus,cùm approbamus & volumus. Permittimus autem etiam non volentes euitandæ alicuius maioris turpitudinis gratia. Consensio sanè ad impudicitiam corporalem, etiam castitatem animi violat. Animi quippe castitas est in bona voluntate & syncera dilectione, quæ non corrũpitur, nisi cùm amamus atque appetimus quod amandum atque appetendum non esse veritas docet. Custodienda est ergo synceriter dilectio Dei & proximi:in hac enim castitas animi sanctificatur:& agendum quibus possumus viribus, & pia supplicatione,vt cùm violanda appetitur pudicitia corporis nostri, ne ipse animæ sensus extremus,qui carne implicatus est, aliqua delectatione tangatur. Si autem hoc non potest, vel mentis in non consentiendo castitas conseruetur.Custodienda est autem in animi castitate,quod ad dilectionem proximi pertinet, innocentia & beneuolentia: quod autem ad Dei, pietas. Innocentia est, qua nulli nocemus: beneuolentia, qua etiam prosumus cui possumus. Pietas, qua colimus Deum. Veritas autem doctrinæ, religionis, atque pietatis non nisi mendacio violatur,cùm ipsa summa atque intima veritas,cuius est ista doctrina, nullo modo possit violari: ad quam peruenire,atque in illa omnimodo manere, eique penitus inhærere non licebit,nisi cùm corrupti- *1.Cor.15.* bile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc in- *5.53.*

duerit immortalitatẽ. Sed quia omnis in hac vita pie- A
tas,exercitatio est, qua in illam tenditur:cui exercitationi ducatum præbet ista doctrina,quæ humanis verbis & corporeorum sacramentorum signaculis ipsam insinuat atque intimat veritatem: propterea & hæc quæ per mendacium corrumpi potest,maximè incorrupta seruanda est,vt si quid in illa castitate animi fuerit violatum, habeat vnde reparetur. Corrupta enim autoritate doctrinæ nullus aut cursus aut recursus esse
CAP. XX. *Pudicitiæ causa non mentiendum.* ad castitatem animi potest. Conficitvr ergo ex his omnibus hæc sententia,vt mendacium quod non violat doctrinam pietatis,neque ipsam pietatem, neque innocentiam,neque beneuolentiam,pro pudicitia corporis admittendum sit.Et tamen si quisquam proponeret sibi sic amandam veritatem, non tantum quæ in contemplando est, sed etiam in vero enunciãdo, quod in suo quoque rerum genere verum est: &
al.ore non aliter proferendam †motu corporis sententiam, quàm in animo concepta atque conspecta est:vt fidei B
Fides. veridicam pulchritudinem non solum auro & argento & gemmis & amœnis prædiis, sed & ipsi vniuersæ temporali vitæ omniq; corporis bono præponeret, nescio vtrum à quoquam sapienter errare diceretur. Et si hoc suis omnibus talibus rebus rectè anteferret, pluriſque penderet, rectè etiam temporalibus rebus aliorum hominum, quos innocentia beneuolentiaq; sua seruare atq; adiuuare deberet. Amaret enim perfectam fidem : non solum bene credendi ea quæ sibi excellenti & fide digna autoritate dicerentur, sed etiã fideliter enunciandi quæ ipse dicenda iudicaret,ac diceret. Fides enim appellata est in Latina lingua ex eo quia fit quod dicitur. Quam manifestum est non exhibere mẽtientem. Quæ etsi minus violatur, cùm ita quiſque mentitur,vt ei nullo incommodo , nullaque pernicie credatur, addita etiam intentione vel salutis tuendæ, vel pudicitiæ corporalis , violatur tamen , &
al. resoluitur rest violatur in animi castitate atque sanctitate seruan C
CAP. XIX. De castitate, pudicitia, veritate, aliisq; virtutibus. da.Vnde cogimur non opinione hominum , quæ plerunque in errore est, sed ipsa quæ omnibus superemineat atque vna inuictissima est veritate , etiam pudicitiæ corporis perfectam fidem anteponere. Est enim animi castitas,amor ordinatus non subdens maiora minoribus. Minus est enim quicquid in corpore , quàm quicquid in animo violari potest. Certè enim cùm pro pudicitia corporali quiſque mentitur , videt quidem corrumpẽdo corpori suo non suam , sed alienam imminere libidinem : cauet tamen ne saltem permittendo sit particeps. Permissio verò illa vbi nisi in animo est:etiam corporalis ergo pudicitia corrumpi nisi in animo non potest: quo non consentiente , neque permittente , nullo modo rectè dicitur violari pudicitia corporalis, quicquid in corpore fuerit aliena libidine perpetratum . Vnde colligitur multo magis animi castitatem seruandam esse in animo, in quo tutela
CAPVT XXI. *Epilogus præcedentium.* est pudicitiæ corporalis . Quamobrem quod in no- D
bis est, vtrunque sanctis moribus & conuersatione muniendum est atque sepiendum , ne aliunde violetur. Cùm autem vtrunque non potest,quid pro quo sit contemnendum quis non videat , cùm videat quid cui sit præponendum:animus corpori , an corpus animo:animi castitas pudicitię corporis,an pudicitia corporis castitati animi? Et quid magis in peccatis cauendum,permisso facti alieni, an commisso facti tui?

Elvcet itaque discussis omnibus, nihil aliud illa testimonia Scripturarum monere , nisi nunquam esse omnino mẽtiendum : quandoquidem nec vlla exempla mendaciorum imitatione digna in moribus factisque sanctorum inueniantur , quod ad eas attinet scripturas, quæ ad nullam figuratam significationem referuntur,sicuti sunt res gestæ in Actibus apostolorum. Nam Domini omnia in Euangelio , quæ imperitiori-

bus mendacia videntur, figuratæ significationes sunt. Et quod ait Apostolus,Omnibus omnia factus sum,vt *1.Corint.9.* omnes lucrifacerem: non eum mentiendo , sed com- *d.22.*
patiendo feciſſe rectè intelligitur, vt tanta charitate cum eis liberandis ageret, ac si ipse in eo malo esset, à quo illos sanare cupiebat. Non est igitur mẽtiendum *1.*
in doctrina pietatis. Magnum enim scelus est, & primum genus detestabilis mendacij. Non est mentien- *2.*
dum secundo genere , quia nulli facienda est iniuria. Non est mentiendum tertio genere , quia nulli cum alterius iniuria consulendum est. Non est mentiendũ *3.*
quarto genere, propter mendacij libidinem , quæ per seipsam vitiosa est . Non est mentiendum quinto ge- *5.*
nere, quia nec ipsa veritas sine placendi hominibus enuncianda est : quanto minus mendacium , quod per seipsum quia mendacium est , vtique turpe est. Non est mentiendum sexto genere : neque enim rectè etiã *6.*
testimonij veritas pro cuiusquam temporali commodo ac salute corrumpitur . Ad sempiternam verò salutem nullus ducendus est opitulante mendacio. Non enim malis conuertentium moribus aliquis ad bonos mores conuertendus est. Quia si ergo illum faciendũ est,debet etiam ipse cõuersus facere erga alios. Atque ita nõ ad bonos,sed malos mores cõuertitur,cùm hoc ei præbetur imitandum conuersõ , quod ei præstitum est conuertendo. Neque septimo genere mentiendũ. *7.*
Non enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis,perficiendæ fidei præferẽda est. Nec si quisquam in rectè factis nostris tam malè mouetur,vt fiat etiam animo deterior,longéque à pietate remotior,propterea rectè facta deserenda sunt: cùm id nobis præcipuè tenendũ sit quò vocare atque inuitare debemus,quos sicut nosmetipsos diligimus: fortissimoque animo bibenda est Apostolica illa sententia , Aliis quidem su- *2.Cor.2.*
mus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. *d.16.*
Et ad hæc quis idoneus? Nec octauo genere mentien- *8.*
dum est,quia & in bonis castitas animi , pudicitia corporis:& in malis id quod ipsi facimus,eo quod fieri fi-nimus maius est. In his autem octo generibus tanto quiſque minus peccat cùm mentitur,quanto emergit ad octauum : tanto amplius , quanto deuergit ad primum. Quiſquis autem esse aliquod genus mendacij quod peccatũ non sit putauerit, decipiet seipsum turpiter , cùm honestum se deceptorem arbitratur aliorum. Tanta porrò cæcitas hominum animos occupauit,vt eis parum sit,si dicamus quædam mendacia non esse peccata,nisi etiam in quibusdam peccatum dicãt esse si mẽdacium reeusemus: eoque perducti sunt defendendo mendacium , vt etiam primo illo genere, quod est omnium sceleratissimum,dicant vsum fuisse apostolum Paulum.Nam in epistola ad Galatas , quæ vtique sicut cæteræ ad doctrinam religionis pietatisq; conscripta est,illo loco dicunt esse mentitum , vbi ait de Petro & Barnaba: Cùm vidissem quia non rectè in- *Gal.2.c.14.*
grediuntur ad veritatem Euangelij . Cùm enim volũt Petrum ab errore,atque ab illa, in quam inciderat,vię prauitate defendere,ipsam religionis viam , in qua salus est omnibus,confracta & commixtura Scripturarũ autoritate conantur euertere. In quo non vident,non solum mendacij crimen,sed etiam periurij se obiicere Apostolo in ipsa doctrina pietatis,hoc est, in Epistola in qua prædicat Euangelium:ibi quippe ait priusquam *Gal.1.d.20.*
ista narraret,Quæ autẽ scribo vobis,ecce coram Deo quia non mentior. Sed iam sit huius disputationis modus , in cuius totius consideratione & pertractatione nihil præ cæteris cogitandũ atque orandum est,quàm illud quod idem Apostolus dicit , Fidelis Deus qui nõ *1.Cor.10. d.13.*
vos sinet tentari supra quàm potestis ferre , sed faciet cum tentatione etiam exitum vt possitis sustinere.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONTRA MENDACIVM AD CONSENTIVM, LIBER VNVS.

Ex lib. 2. Retract. cap. 60.

CAP. I. X. *Contra mendacium.*

VNC & contra mendacium scripsi librum, cuius operis ea causa extitit, quod ad Priscillianistas hæreticos inuestigandos, qui hæresin suam non solum negando atque mentiendo, verumetiam peierando existimant occulendam, visum est quibusdam catholicis Priscillianistas se debere simulare, vt eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens, hunc librum condidi. Hic liber sic incipit:

CAP. II. *Hæretici quamodo vellentur.*

MVLTA mihi legenda misisti, Consenti frater charissime, multa mihi legenda misisti: quibus rescripta dum præparo, & aliis atque aliis magis vrgentibus occupationibus distrahor, emensus est annus: atque in eas me detrusisti angustias, vt quomodocunque rescriberem, ne arridente iam tempore nauigandi perlatorem remeare cupientem diutius detinerem. Itaque omnibus quæ mihi Leonas Dei famulus abs te attulit, & mox vt ea sumpsi, & postea cùm hæc dictare iam vellé, euolutis atque perlectis, & quãta potui consideratione perpensis, valde sum tuo delectatus eloquio, & sanctarum memoria Scripturarum ingenijque solertia, & dolore quo negligentes catholicos mordes, & zelo quo aduersus etiam latentes hæreticos frendes. Sed non mihi persuadetur eos de latebris suis nostris esse mendaciis eruédos. Vt quid enim eos tanta cura vestigare atque indagare conamur, nisi vt captos in apertumq; productos, aut etiam ipsos veritatem doceamus, aut certè veritate conuictos nocere aliis non sinamus. Ad hoc ergo, vt eorum mendaciũ deleatur, siue caueatur, Dei autem veritas augeatur. Quomodo igitur mendacio mendacia rectè potero persequi? An & latrocinio latrocinia, & sacrilegio sacrilegia, & adulterio sunt adulteria persequenda? Si autem veritas Dei in meo mẽdacio abundabit, nunquid nam & nos dicturi sumus, Faciamus mala vt veniant bona? Quod vides quemadmodum detestetur Apostolus. Quid est enim aliud, mentiamur vt hæreticos mendaces ad veritatem adducamus, nisi faciamus mala vt veniant bona? An aliquando bonum est mendacium, vel aliquando mendacium non est malum? Cur ergo scriptum est, Odisti Domine omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium? Non enim aliquos excepit, aut indefinitè dixit, perdes loquentes mendaciũ, vt quosdam, non omnes intelligi fineret, sed vniuersalem sententiam protulit dicens, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. An quia non dictum est, perdes omnes qui loquuntur omne mendacium, vel qui loquuntur quodcunq; mendacium, ideo putandum est locum alicui relaxatũ esse mendacio, vt scilicet sit aliquod mẽdacium, quod qui loquuntur, non eos Deus perdat, sed eos omnes perdat qui loquuntur iniustum mendacium, non quodcunque mendacium, quia inuenitur & iustum, quod vtique laudis debet esse, non criminis? NONNE

CAP. III. *Priscillianistarum error.*

cernis quantum adiuuet hæc disputatio eosipsos, quos pro magna venatione mendaciis nostris capere molimur? Priscillianistarum est enim, sicut ipse monstrasti, ista sententia. Cui comprobandæ adhibent testimonia de Scripturis, exhortantes suos ad mentiendũ tanquam exemplis Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Angelorum: non dubitãtes addere etiam ipsum Dominum Christum, nec se aliter arbitrantes veracem suam ostendere falsitatem, nisi veritatem dicant esse mendacem. Redarguenda sunt ista, non imitanda. Nec in eo malo debemus Priscillianistarum esse participes, in quo cæteris hæreticis cõuincuntur esse peiores. Ipsi enim soli, vel certè maximè ipsi reperiuntur, ad occultãdam suam quam putant veritatem, dogmatizare mendacium: atque hoc tam magnum malum ideo iustum existimare, quia dicunt, in corde retinendum esse quod verum est, ore autem ad alienos proferre falsum, nullum esse peccatum, & hoc esse scriptum, Qui loquitur veritatem in corde suo: tanquam hoc satis sit ad iustitiã, etiamsi loquatur quisq; in ore mẽdacium, quando non proximus, sed alienus hoc audit. Propterea putãt etiam apostolum Paulum cùm dixisset, Deponentes mendacium, loquimini veritatem: statim addidisse, Vnusquisque cùm proximo suo: quia sumus inuicem membra. Vt videlicet cum eis qui nobis in societate veritatis proximi non sunt, neque, vt ita dicam, cõmembres nostri sunt, loqui liceat oporteatq́ue mendacium. Quę sententia sanctos martyres exhonorat, imò verò aufert sancta omnino martyria. Iustius enim sapientiusq́ue facerent secundum istos, si persecutoribus suis non se confiterentur esse Christianos, nec eos sua confessione facerent homicidas: sed potius mẽtiendo & negando quod erant, & ipsi saluum haberent carnis commodum cordisq́ue propositum, & illos conceptum animo scelus implere non sinerent. Non enim proximi eorum erant in fide Christiana, vt cum eis deberent loqui veritatem in ore suo, quam loquebantur in corde suo, sed ipsius veritatis insuper inimici. Si enim Hieu, quem sibi inter cæteros ad exemplum mentiendi prudenter videntur intueri, seruum Baal se esse mentitus est, vt seruos eius occideret: quanto iustius secundum istorũ peruersitatem tempore persecutionis seruos dæmonum se mentirentur serui Christi, ne serui dæmonum seruos occiderent Christi: & sacrificarent idolis ne interficerentur homines, si sacrificauit ille Baali vt interficeret homines? Quid enim eis obesset secundum egregiam doctrinam mẽdaciloquorum, si diaboli cultum mentirentur in corpore, quando Dei cultus seruabatur in corde? Sed non sic intellexerunt Apostolũ martyres veri, martyres sancti. Viderũt quippe tenueruntq́ue quod scriptũ est: Corde creditur ad iustitiam; ore confessio fit ad salutem. Et, In ore eorum non est inuentum mendacium: ac sic irreprehensibiles abierunt, vbi tentari à mendacibus vlterius non cauebunt, quia mendaces amplius in suis cælestibus cœtibus vel alienos vel proximos non habebũt. Illum verò Hieu mendacio impio & sacrificio sacrilego occidendos impios & sacrilegos inquirentem non imitarentur: nec si de illo qualis fuisset, eadem scriptura tacuisset. Cùm verò scriptum sit, eum rectum cor non habuisse cum Deo, quid ei profuit quod pro nõnulla obedientia, quam de domo Achab omnino delenda, pro cupiditate suæ dominationis exhibuit, aliquantam mercedem transitoriam regni temporalis accepit? Ad sententiam potius veridicam martyrum defendendam te frater exhortor, vt sis aduersus mendaces, non mendacij doctor, sed veritatis assertor: nam diligẽtius, obsecro, attende quod dico, vt inuenias quàm sit cauendum, quod zelo quidem laudabili aduersus impios, vt possint comprehendi & corrigi, vel vitari, sed tamen incautius docendũ putatur.

CAPVT III. *Mendacium & mala.*

MENDACIORVM genera multa sunt, quæ quidem omnia vniuersaliter odisse debemus. Nullum est enim mendacium quod non sit contrarium veritati. Nam sicut lux & tenebræ, pietas & impietas, iustitia & iniquitas, peccatum & rectè factum, sanitas & imbecillitas, vita & mors: ita inter se sunt veritas mendaciumq́ue contraria. Vnde quanto amamus istam, tanto illud odisse debemus. Veruntamen sunt quædam mendacia, quæ credere nihil

nihil obsit: quamuis etiam tali mentiendi genere fallere voluisse, mentienti sit noxium, non credenti. Tanquam si frater ille seruus Dei Fronto in iis quę tibi indicauit, quod absit, aliqua mentiretur, sibi nocuisset profectò, non tibi, quamuis tu omnia credidisses sine tua iniquitate narrãti. Quoniam siue illa ita gesta sint, siue non ita, habẽt tamen aliquid, quod si quis crediderit ita gestum esse, etiam si non ita sit gestum, regula veritatis, & doctrina salutis æternæ iudicetur esse culpandus. Si autem hoc quisque mentiatur, quod si quis crediderit, aduersus doctrinam Christi hæreticus erit, tanto est nocentior mentiẽs, quanto miserior credens. Vide ergo quale sit, si aduersus doctrinam Christi mentiti fuerimus, quod quisquis crediderit, interibit: vt inimicos eiusdem doctrinæ capiamus, quos ad veritatem, dum nos ab ea recedimus, adducamus: imò verò cùm mendaces mentiendo capimus, mendacia peiora doceamus. Aliud est enim quod dicunt quãdo mentiuntur, aliud quando falluntur: nam cùm hæresim suam docent, ea dicunt in quibus falluntur. Quãdo autem se dicunt sentire quod non sentiunt, vel non sentire quod sentiunt, ea dicunt in quibus mẽtiuntur. Quod eis quisquis credit, & si eos non inuenit, ipse non perit. A regula quippe catholica non recedit, qui hæreticum catholica dogmata mendaciter profitentem, catholicum credit. Ac per hoc non est ei pernicios um: quia in hominis mente, de qua latẽte non potest iudicare, non in Dei fallitur fide, quam debet insitam custodire. Porrò autem quãdo hæresim suam docent, quisquis eis crediderit putando veritatẽ, erit particeps vt erroris, ita damnationis illorũ. Sic fit, vt cùm illi sua nefaria dogmata fabulantur, in quibus mortifero errore falluntur, tunc quisquis crediderit, pereat. Nos autem quando catholica dogmata prædicamus, in quibus rectam fidẽ tenemus, tunc si crediderit, inueniatur quicunque perierat. Quando verò cùm sint Priscillianistæ, vt sua venena non prodant, nostros se esse mentiuntur, quisquis nostrum eis credit, etiam illis latentibus, ipse catholicus perseuerat. Nos contrà vt ad eorum perueniamus indaginé, si Priscillianistas nos esse mentimur, quia eorum tanquã nostra sumus dogmata laudaturi, quisquis ea crediderit, aut confirmabitur apud eos, aut transferetur ad eos interim statim: quid autem hora superuentura pariat, vtrum inde postea liberentur, vera dicentibus nobis, qui decepti sunt fallentibus nobis: & vtrum audire velint docentem, quem sic experti sunt mentientem, quis nouerit certum? quis hoc esse ignoret incertum? Ex quo colligitur, perniciosius, aut vt mitius loquar, periculosius mentiri catholicos, vt hæreticos capiant, quàm mentiuntur hæretici, vt catholicos lateant. Quoniam quisquis crẽdit catholicis mentiendo tentantibus, aut efficitur, aut cõfirmatur hæreticus. Quisquis autẽ credit hæreticis mentiendo sese occultantibus, non desinit esse catholicus. Quod vt fiat planius, aliqua exempli gratia proponamus, & ex eis potissimum scriptis, quæ mihi legenda misisti. Ecce constituamus ante oculos callidum exploratorem, accedere ad eum quẽ Priscillianistam esse præsenserit, & dictum Episcopi, vel cogniti vitam, vel incogniti famam laudare mendaciter: est hoc tolerabilius adhuc, quia ille putatur fuisse catholicus, atque ex illo errore correctus. Deinde Priscillianum, hoc enim sequitur in arte mentiendi, venerabiliter commemoraturus est, hominem impium & detestabilẽ, & pro suis nefariis sceleribus criminibusq́ue damnatum. In qua eius venerabili commemoratione, si fortè ille, cui retia tenduntur huiusmodi, firmus Priscillianista non fuerat, hac eius prædicatione firmabitur. Cùm autem ad cætera exploratis sermo processerit, & dicentis misereri se eorũ, quos tantis errorum tenebris tenebrarum author inuoluerit, vt honorem animæ suæ, & claritatem diuinæ prosapiæ non agnoscant. Tum deinde dictum librum, cuius nomen est Libra, eo quòd pertractatis duodecim quæstionibus, velut vnciis explicatur, tantis extulerit laudibus, vt talem Libram, in qua horrendæ blasphemiæ continẽtur, multis librarum auri millibus pretiosiorem esse testetur: nempe hæc altutia mentientis, animam credentis interficit, aut iam interfectam in eadem morte demergit, ac deprimit. Sed, inquies, postea liberabitur. Quid si non fiat, siue aliquo interueniente impedimento ne cœpta compleantur, siue obstinatione mentis hæreticæ rursus eadem negãtis, etiam si aliqua iam cœperat confiteri: præsertim quia si cognouerit se ab alieno fuisse tentatum, eo ipso audacius illa quæ sentit, studebit occultare mendacio, quãdo id inculpatè fieri multo certius didicerit, etiam exemplo ipsius tẽtatoris? Hoc quippe in homine, qui veritatem tegendam putat esse mentiendo, qua tandem fronte culpabimus, & damnare audebimus quod docemus? Remanet igitur, vt quod sentiunt Priscillianistæ secundum hæresis suæ nefariam falsitatẽ, de Deo, de anima, de corpore, de cæteris rebus, nõ dubitemus veraci pietate damnare. Quod autem sentiunt, vt veritas occultetur, esse mentiendũ, sit nobis & illis, quod absit, dogma commune. Hoc tam magnũ malum est, vt etiam si conatus hic noster, quo scilicẽt eos per mẽdacium capere cupimus, & mutare, ita prosperetur, vt eos capiamus, atque mutemus, nullis lucris compensentur hæc damna, quibus & nos cum ipsis pro illorũ correctione deprauemur. Per hoc nãque mẽdacium & nos erimus ex ea parte peruersi, & illi semicorrecti: quandoquidẽ istud, quod putant esse pro veritate mentiẽdum, non in eis corrigimus: quia idem nos dicimus & docemus, & fieri oportere præcipimus, vt ad eos emendandos peruenire possimus. Quos tamen non emendamus, quibus mendum, quo verum tegendum existimant, non auferimus: sed nos potius imm endamur, cùm per tale mendum eos quærimus, nec inuenimus quemadmodũ eis conuersis credere valeamus, quibus peruersis mẽtiti sumus: ne fortè quod vt caperentur, sunt passi, faciant capti, non solùm quia facere consueuerunt, sed quia & in nobis ad quos veniunt, hoc inueniunt.

CAPVT IIII. *Mentiri non habet fidem.*

ET quod est miserabilius, etiã ipsi iam quasi nostri effecti, quẽadmodum nobis credãt, reperire non possunt. Si enim suspicentur etiam ipsa catholica dogmata nos mendaciter loqui, vt nescio quid aliud occultemus quod verum putamus: certè talia suspicãti dicturus es: Hoc tunc ideo feci, vt caperem te. Sed quid respondebis dicẽti, Vnde igitur scio, vtrum etiã nunc id facias, ne capiaris à me? An verò cuiquã persuaderi potest, hominem non mentiri ne capiatur, qui mentitur vt capiat? Videsne quò tendat hoc malum, vt scilicet non solum nos illis, ipsíque nobis: sed omnis frater omni fratri non immeritò videatur esse suspectus? Atque ita dum per mendacium tenditur, vt doceatur fides, id agi potius, vt nulli habenda sit fides? Si enim & contra Deum loquimur cùm mẽtimur, quid tantum mali poterit in vllo mẽdacio reperiri, quod tanquam scelestissimum omni modo deuitare debeamus?

CAP. V. *Priscillianistæ tolerabilius mentiri quàm catholicum.*

SED nunc aduerte quàm tolerabilius Priscillianistæ in nostra comparatione mentiantur, quando se falsa liter loqui sciunt, quos nostro mendacio liberandos putamus ab eis falsis, in quibus errando falluntur. Priscillianista dicit, quòd anima sit pars Dei, & eiusdem cuius est ille, naturæ atque substantiæ. Magna hæc est & detestanda blasphemia. Sequitur enim, vt Dei natura captiuetur, decipiatur, fallatur, conturbetur, atq; turpetur, damnetur atque crucietur. At si hoc & ille dicit, qui de tãto malo liberare cupit hominẽ per mẽdaciũ, videamus quid interfit inter vtrunque blasphemiam.

mum. Plurimũ, inquis. Nam hoc Priſcillianiſta dicit, A ita etiam credens: Catholicus autem non ita credens, quamuis ita loquens. Ille ergo blaſphemat neſciens, iſte autem ſciens: ille contra ſcientiam, iſte contra cõſcientiam. Ille habet cæcitatem falſa ſentiendi, ſed in eis habet ſaltem voluntatẽ vera dicendi: iſte latens videt vera, & volens loquitur falſa. Sed ille, inquies, hoc docet, vt erroris ſui faciat furoriſq́ participes: iſte autem hoc dicit, vt ab illo errore ac furore liberet homines. Iam quidem ſuprà oſtendi, quãtum & hoc noceat quod creditur profuturum. Verũ interim ſi appendamus in his duobus mala præſentia, quoniam bona futura quæ catholicus de corrigendo hæretico inquirit, incerta ſunt, quis peccat grauius? vtrum qui hominem decipit neſciens, an qui Deum blaſphemat ſciens? Profectò quid ſit peius intelligit qui homini Deum ſolicita pietate præponit. Huc accedit, quia ſi blaſphemandus eſt Deus, vt ad eum laudandum homines adducamus: proculdubio non ſolùm ad laudandum, verumetiam ad blaſphemandum Deum, exemplo & doctrina noſtra homines inuitamus: quoniam quos ad Dei laudes per Dei blaſphemias molimur adducere, vtique ſi adduxerimus, non ſolùm laudare diſcent, verumetiam blaſphemare. Hæc illis beneficia conferimus, quos non ignoranter, ſed ſciẽter blaſphemando ab hæreticis liberamus. Et cùm Apoſtolus homines tradiderit etiam ipſi ſatanæ, vt diſcerent non blaſphemare: nos conamur homines eruere ſatanæ, vt diſcant non per ignorantiam, ſed per ſcientiam blaſphemare: nobiſq́ ipſis magiſtris eorum hoc tam magnum importamus exitium, vt propter hæreticos capiendos prius efficiamur, quod certum eſt, Dei blaſphematores: quo poſſimus propter eos, quod incertum eſt, liberandos, veritatis eius eſſe doctores. Cùm igitur blaſphemare Deum doceamus noſtros, vt eos Priſcillianiſtæ credant ſuos: videamus quid mali dicãt ipſi, qui propterea mentiuntur vt eos noſtros eſſe credamus. Anathematizant Priſcillianum, & ad noſtrum arbitrium deteſtantur. Dicunt animã creaturam Dei C eſſe, non partem. Execrantur Priſcillianiſtarum falſa martyria. Catholicos epiſcopos, à quibus illa hæreſis nudata, oppugnata, proſtrata eſt, magnis efferunt laudibus, & cætera huiuſmodi. Ecce ipſi vera dicũt quando mentiuntur, non quo ſimul poſſit hoc ipſum verum eſſe quod timendum eſt, ſed in alio quando mentiuntur, in alio vera dicunt. Quando enim noſtros ſe eſſe mentiuntur, de fide catholica vera dicunt: ac per hoc ipſi ne Priſcillianiſtæ inueniantur, loquũtur mendaciter vera. Nos autem vt eos inueniamus, nõ ſolùm mendaciter loquimur, vt ad illos pertinere credamur, ſed etiam falſa loquimur quæ ad illorũ errorem pertinere cognouimus. Itaque illi quãdo noſtri putari volunt, & falſum eſt ex parte, & verum eſt ex parte quod dicunt. Falſum eſt enim eos noſtros eſſe: verum eſt autem, animam partem Dei non eſſe. Nos verò quando ad eos pertinere putari volumus, falſum eſt vtrunque quod dicimus, & Priſcillianiſtas nos eſſe, & animam partem Dei eſſe. Illi itaque Deum laudant, non blaſphemant quando ſe occultant: & quando ſe non occultant, ſed ſua proferunt, blaſphemare ſe neſciunt. Ideo ſi ad fidem catholicam conuertantur, conſolantur ſemetipſos, quia poſſunt dicere quod Apoſtolus, qui cùm inter cætera dixiſſet, Prius fui blaſphemus, miſericordiam, inquit conſecutus ſum, quia ignorans feci. Nos contra, vt ſe nobis aperiant, ſi hoc quaſi iuſtum hoc mendacium fallendis eis capiendiſq́ proferimus, profectò ad blaſphematores Priſcillianiſtas nos pertinere dicimus, & vt nobis credant, ſine excuſatione ignorantiæ blaſphemamus. Neque enim catholicus, qui blaſphemando vult hæreticus credi, poteſt dicere, Ignorans feci.

a. Tim. 1. d. 20.

al. mendacium

1. Tim. 1. c. 13.

SEMPER, frater, in talibus cauſis cum timore re- ORNVS VI. Modus inquirendi & conuincendi hæreticos. Matth. 10. d. 33.
colendum eſt, Quicunque me negauerit corã homi- nibus, negabo eum coram patre meo qui in cælis eſt. An verò Chriſtum coram hominibus non negat, qui eum coram Priſcillianiſtis negat, vt eos latentes blaſphemo mẽdacio nudet, & capiat? Quis autem dubitat, obſecro te, negari Chriſtũ, cùm ſicuti eſt verus, ita non eſſe dicitur: & ſicut eum Priſcillianiſta credit, ita eſſe dicitur? Sed occultos lupos, inquies, indutos pelli- Obiectio. bus ouium, & dominicum gregem latenter grauiter- Mat 7. b. 15 q́ue vaſtantes, aliter inuenire non poſſumus. Vnde ergo innotuerunt Priſcillianiſtæ, priuſquam huius mendacij fuiſſet excogitata venatio? Vnde ad ipſius au- Reſponſio. thoris illorum, profectò aſtutioris, & ideo tectioris cubile peruentum eſt: vnde tot tantiq́ manifeſtati atque damnati, & cæteri innumerabiles partim correcti, partim velut correcti, & eccleſia miſerante collecti ſunt? Multas enim vias dat Dominus quando miſeretur, quibus ad eorum perueniatur indaginem. Quarum duæ ſunt aliis ‡faciliores, vt vel ab eis, quos ſeduB cere voluerunt, aut ab eis, quos iam ſeduxerant, reſipiſcentibus conuerſiſq́ monſtrentur. Quod facilius fit, ſi nefarius eorum error, non mendaciis captatiõnibus, ſed veracibus diſputationibus euertatur. Quibus conſcribendis operam te oportet impẽdere, quoniam Dominus donauit vt poſſis: quæ ſcripta ſalubria, quibus eorum peruerſitas inſana deſtruitur, cùm magis magiſq́ innotuerint, & à catholicis vel antiſtitibus qui loquuntur in populis, vel à quibuſque ſtudioſis zelo Dei plenis, fuerint vſquequaque diffuſa, hæc erunt ſancta retia, quibus capiantur veraciter, non mendaciter inquirantur. Sic enim capti, aut vltro quid fuerint, fatebuntur, & alios, quos in ſua mala ſocietate nouerunt, vel concorditer corrigent, vel miſericorditer prodent. Aut ſi eos pudebit fateri, quod diuturna ſimulatione texerunt, occulta Dei manu medicante ſanabuntur. Sed multo faciliùs, inquies, Eũdem pro mendacio. Confutatio. eorum latibula penetramus, ſi quod ſunt, nos eſſe mentiamur. Hoc ſi liceret, aut expediret, potuit Chriſtus præcipere ouibus ſuis, vt lupinis amictæ pellibus ad lupos venirent, & eos huius artis fallaciis inuenirent. Quod eis non dixit, nec quando eas in medium luporum ſe miſſurum eſſe prædixit. Sed dices, Matth 10. b. 16. Obiectio. Non erant tunc inquirendi, cùm eſſent apertiſſimi lupi, ſed eorum morſus & ſæuitia perferenda. Quid Reſponſio. cùm tempora poſteriora prænuncians, in veſtitu ouium dixit rapaces lupos eſſe venturos? Nónne ibi erat locus vt hæc moneret & diceret: Et vos vt eos inueniatis, aſſumite veſtitum luporum, intrinſecus autem oues manete? Non hoc ait, ſed cùm dixiſſet: Mul- Mat. 7. b. 15. ti ad vos venient in veſtitu ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces: non addidit, ex mendaciis veſtris: ſed, Ex fructibus eorum cognoſcetis eos: Veritate ſunt cauenda, veritate capienda, veritate occidenda mendacia. Abſit vt blaſphemias ignorantium, ſcienter blaſphemando vincamus. Abſit vt mala fallacium imitando caueamus. Quomodo enim cauebimus, D ſi vt caueamus, habebimus? Si enim, vt capiatur qui blaſphemat neſciens, blaſphemabo ſciens, peius eſt quod ago, quàm quod capio. Si vt inueniatur qui Chriſtum negat neſciens, ego Chriſtum negabo ſciens, ad perditionem me ſequuturus eſt quem ſic inueneno: ſiquidem vt illum inueniam, prior pereo. An fortè qui eo modo Priſcillianiſtas inuenire molitur, ideo non negat Chriſtum, quia ore depromit quod corde non credit? quaſi verò, quod & paulo antè iam dixi, cùm dictum eſſet, Corde creditur ad iu- Rom. 10. b. 10. ſtitiam: incaſſum eſt additum, Ore confeſſio fit ad ſalutem? Nónne penè omnes, qui Chriſtum coram perſecutoribus negauerunt, quod de illo credebant, corde tenuerunt, & tamen ore ad ſalutem non confi-

confitendo perierunt, niſi qui per pœnitentiã reuixe- A runt? Quis ita euaneſcat vt exiſtimet apoſtolum Petrum hoc habuiſſe in corde quod in ore, quãdo Chriſtum negauit? Nempe in illa negatione intus veritatẽ
Matth. 26. g. 69. tenebat, & foris mendacium proferebat. Cur ergo lachrymis diluit quod ore negauerat, ſi ſaluti ſufficiebat quod corde credebat? Cur loquens in corde ſuo veritatem, tam amarõ fletu puniuit mẽdacium quod ore deprompſit: niſi quia magnam vidit eſſe perniciem, quod corde quidem credidit ad iuſtitiam, ſed ore non
Rom. 10. b. 10. confeſſus eſt ad ſalutem? Quapropter illud quod ſcriptum eſt: Qui loquitur veritatem in corde ſuo: nõ ſic
Pſal. 14. d. 3. accipiendũ eſt, quaſi retenta in corde veritate, loquendum ſit in ore mendacium. Sed ideo dictum eſt, quia fieri poteſt vt loquatur quiſque ore veritatem, quæ nihil ei profit ſi eam in corde non teneat: id eſt, ſi quod loquitur ipſe non credat: ſicut hæretici, maximéque iidem Priſcillianiſtæ faciunt, cùm catholicam veritatem non quidẽ credunt, ſed tamen loquuntur, vt noB ſtri eſſe credantur. Loquuntur ergo veritatem in ore ſuo, non in corde ſuo. Propterea diſtinguẽdi erãt ab illo de quo dictũ eſt, Qui loquitur veritatẽ in corde ſuo. Hanc autẽ veritatẽ catholicus ſicut in corde loquitur, quia ita credit, ita & in ore debet, vt ita prædicet. Contra iſtam verò nec in corde nec in ore habeat falſitatẽ, vt & corde credat ad iuſtitiam, & ore confeſſionem faciat ad ſalutem. Nam & in illo Pſalmo cùm dictum eſſet, Qui loquitur veritatẽ in corde ſuo: mox etiam
Ibidem. hoc additum eſt, Qui non egit dolum in lingua ſua.
Eph. 4. c. 25 Et illud quod Apoſtolus ait: Deponentes mẽdacium, loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo, quia ſumus inuicem mẽbra: abſit vt ſic intelligamus tanquam loqui mendaciũ permiſerit cum eis qui non ſint nobiſcum membra corporis Chriſti. Sed ideo dictum eſt, quia vnuſquiſque noſtrũ hoc debet quemq; deputare quod eum vult fieri, etiã ſi nondũ factus eſt,
Luc. 10. c. 30. ſicut Dominus alienigenam Samaritanũ proximum C eius oſtendit, cum quo miſericordiam fecit. Proximus ergo habendus eſt, non alienus, cum quo id agendum eſt, ne remaneat alienus. Etſi propter id quod nõdum eſt fidei noſtræ ſacramentiq́ particeps factus, aliqua illi occultanda ſunt vera, non tamen ideo dicẽda ſunt falſa. Fuerunt enim etiam temporibus apoſtolorum, qui veritatem non veraciter, id eſt, non veraci animo
Philipp. 1. b. 15. * Confutatio mendacij. prædicarent: quos dicit Apoſtolus Chriſtum annunciaſſe non caſtè, ſed per inuidiam & contẽtionem. Ac per hoc etiam tunc nonnulli tolerati ſunt annunciantes non caſto animo veritatem, non tamen vlli laudati ſunt, tanquam annunciãtes caſto animo falſitatem.
Phil. 1. c. 18. Denique de illis dicit, Siue occaſione, ſiue veritate Chriſtus annuncietur. Nullo modo autem diceret, vt poſtea Chriſtus annuncietur, prius negetur. Quocirca multis quidem modis poſſunt latentes hæretici veſtigari, nec catholica fide vituperata, nec hæretica impietate laudata. SAPVT VII. Ne boni quidem cauſa peccandum. SED etſi aliter omnino non poſ- D ſet educi de cauernis ſuis hæretica impietas, niſi à tramite veritatis lingua catholica deuiaret, tolerabilius illa occultaretur, quàm iſta præcipitaretur. Tolerabilius in ſuis foueis deliteſcerent vulpes, quam propter illas capiendas in blaſphemiæ fouea caderent venatores. Tolerabilius perfidia Priſcillianiſtarũ veritatis velamine tegeretur, quàm fides catholica, ne à Priſcillianiſtis mentiẽtibus laudaretur, à catholicis credentibus negaretur. Nam ſi propterea iuſta ſunt non qualiacunque, ſed blaſphema mendacia, quia hoc animo fiunt vt occulti hæretici detegantur, poterunt iſto modo ſi eodem animo fiant, caſta eſſe adulteria. Quid ſi enim ex numero Priſcillianiſtarum impudicatum aliqua femina, iniiciat oculum in catholicum Ioſeph, eiq; promittat produram ſe latebras eorum, ſi ab illo impetrauerit ſtuprum, certumq́ ſit eam ſi ei conſenſum

fuerit, quod pollicita eſt impleturam, faciendum ne cenſebimus, an intelligemus nequaquam tali precio merces eiuſmodi comparandas? Cur ergo non ſeruimus capiẽdos hæreticos earne in adulterium defluente, & ſeruiendos putamus ore in blaſphemia fornicante? Aut enim licebit vtrunq́ pari ratione defendere, vt ideo hæc non eſſe dicantur iniuſta, quia ea facta ſunt intentione qua deprehẽderentur iniuſti: aut ſi ſana doctrina nec propter inueniendos hæreticos vult nos cum feminis impudicis ſaltem corpore non mente miſceri, profectò nec propter inueniendos hæreticos vult à nobis ſaltẽm voce non mente, aut immundam hæreſim prædicari, aut caſtam catholicam blaſphemari. Quia & ipſum mentis imperium, cui debet omnis inferior motus hominis obedire, digno nõ carebit opprobrio, quando ſit quod fieri non oportet, ſeu membro, ſeu verbo. Quanquam etiam cum verbo fit, membro fit: quoniam lingua mẽbrum eſt quA fit verbum. Nec vllum factum noſtrum membro vllo paritur, niſi quod prius corde concipitur, vel potius intus cogitando & conſentiendo iam partum, foras editur faciendo per membrum. Non itaque animus à facto excuſatur, quando dicitur aliquid non ex animo fieri, quod tamen non fieret, niſi animus faciendum eſſe decerneret. Intereſt quidem plurimum, quã cauſa, quo fine, qua intentione quid fiat. Sed ea quæ conſtat eſſe peccata, nullo bonæ cauſæ obtentu, nullo quaſi bono fine, nulla velut bona intentione facienda ſunt. Ea quippe opera hominum, ſicut cauſas habuerint bonas ſeu malas, nunc ſunt bona, nunc mala, quæ non ſunt per ſeipſa peccata. Sicut victum præbere paueri peribus, bonum opus eſt, ſi fit cauſa miſericordię cum recta fide. Sicut concubitus coniugalis, quando fit cauſa generandi, ſi ea fide fiat vt gignantur regenerandi. Hæc atque huiuſmodi ſecundum ſuas cauſas opera ſunt bona vel mala, quia eadem ipſa ſi habeant malas cauſas, in peccata vertuntur. Velut ſi iactantiæ cauſa pauper paſcitur: aut laſciuiæ cauſa cum vxore concumbitur: aut filij generantur, non vt Deo, ſed vt diabolo nutriantur. Cùm verò iam operã ipſa peccata ſunt, ſicut furta, ſtupra, blaſphemiæ, vel cætera talia: quis eſt qui dicat cauſis bonis eſſe facienda, vt vel peccata nõ ſint, vel quod eſt abſurdius, iuſta peccata ſint? Quis eſt qui dicat, vt habeamus quod demus pauperibus, faciamus furta diuitibus, aut teſtimonia falſa vendamus, maximè ſi non inde innocentes læduntur, ſed nocentes potius damnaturis iudicibus eruuntur? Duo enim bona fiunt huius venditione mendacij, vt & pecunia ſumatur vnde inops alatur, & iudex fallatur, ne homo puniatur. Teſtamẽta etiamſi poſſumus, cur non vera ſupprimimus, & falſa ſupponimus: vt hæreditates vel legata non habeant indigni, qui nihil ex eis operantur boni; ſed hi potius à quibus eſurientes paſcuntur, nudi veſtiuntur, peregrini ſuſcipiuntur, captiui redimuntur, eccleſiæ conſtruuntur? Cur enim non fiant illa mala propter hæc bona, ſi propter hæc bona nec illa ſunt mala? Iam verò ſi aliquæ immundæ & diuites feminæ videantur amatores & ſtupratores ſuos inſuper ditaturæ; cur non & has partes atque artes ſuſcipiat vir miſericors, quibus pro tam bona cauſa vtatur, vt habeat vnde indigẽtibus largiatur: nec audiat Apoſtolũ dicẽtem: Qui furabatur iam non fure- Eph. 4. f. 28. tur, magis autẽ laboret operans manibus ſuis quod bonum eſt, vt habeat vnde tribuat cui opus eſt. Siquidẽ non ſolum ipſum furtũ, verumetiã falſum teſtimoniũ & adulteriũ, & omne opus malũ non erit malum; ſed bonum, ſi ea cauſa perpetretur vt ſit vnde fiat bonum. Quis iſta dicat, niſi qui res humanas omneſq; conatur mores legeſq; ſubuertere? Quod enim ſceleratiſſimũ facinus, quod turpiſſimũ flagitium, quod impiiſſimũ ſacrilegium non dicatur poſſe fieri rectè atque iuſtè?

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

nec impunè tãtùm, verumetiam glorioſè, vt in eo perpetrando, non ſolum ſupplicia nulla timeãtur, ſed ſperentur & præmia: ſi ſemel conceſſerimus in omnibus malis operibus hominum ideo non quid fiat, ſed quare fiat eſſe quærendum, vt quæcunque propter bonas cauſas facta inueniuntur, nec ipſa mala eſſe iudicẽtur? At ſi iuſtitia meritò punit furem, etiam qui dixerit & oſtẽderit ideo ſe ſubtraxiſſe ſuperflua diuiti, vt præberet neceſſaria pauperi, ſi meritò punit falſarium, etiam qui ſe ideo teſtamẽtum alienum corrupiſſe docuerit, vt ille hæres eſſet qui facturus inde fuerat eleemoſynas largas, non ille qui nullas: ſi meritò punit adulterum, etiam qui demonſtrauerit miſericordia ſe feciſſe adulterium, vt per illam cum qua fecit, de morte hominem liberaret: poſtremò vt ad rem de qua quæſtio eſt propius accedamus, ſi meritò punit eum qui feminæ alicui Priſcillianiſtarum turpitudinis conſciæ, propterea ſe adulterino concubitu miſcuit, vt ad eorum latebras peruenire: obſecro te, cùm dicat Apoſtolus:

Rom. 6. b. 13 Ne exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato: & ideo nec manus, nec corporis genitalia, nec alia membra flagitiis exhibere debeamus, vt Priſcillianiſtas inuenire poſſimus, quid nos lingua, quid totum os noſtrum, quid organum vocis offendit, vt hæc exhibeamus arma peccato: tantoque peccato, vbi Deum noſtrum, vt Priſcillianiſtas apprehenſos ab ignorantię blaſphemiis ſeruemus, ſine excuſatione ignorantiæ blaſphememus?

CAPVT VRII. *Nom leuiter peccandum.*

DICET aliquis, Ergo æquandus eſt fur quilibet ei furi qui miſericordiæ voluntate furatur? Quis hoc dixerit? Sed horum duorum non ideo eſt quiſquam bonus, quia peior eſt vnus. Peior eſt enim qui concupiſcẽdo, quàm qui miſerando furatur. Sed ſi furtum omne peccatum eſt, ab omni furto eſt abſtinẽdum. Quis enim dicat eſſe peccandum, etiam ſi aliud ſit damnabile, aliud veniale peccatum? Nunc autem quærimus, ſi hoc aut illud quiſque fecerit, quis non peccauit, ſiue peccauit: non quis grauius leuiuſue peccauit. Nam & ipſa furta leuius vtique puniuntur lege, quàm ſtupra. Sunt autem vtraque peccata, quãuis alia leuiora, alia grauiora: ita vt leuius habeatur furtum quod concupiſcendo, quàm ſtuprũ quod ſubueniendo committitur. In ſuo quippe genere aliis eiuſdem generis peccatis leuiora fiunt, quæ bono animo videntur admitti, cùm tamen & ipſa alterius generis peccatis, ipſo ſuo genere leuioribus inueniantur eſſe grauiora. Grauius eſt enim auaritia, quàm miſericordia furtum facere. Itemque ſtuprum grauius eſt luxuria, quàm miſericordia perpetrare: & tamẽ grauius eſt adulterare miſericordia quàm furari auaritia. Neque nunc agitur quid ſit leuius ſiue grauius, ſed quæ ſint peccata, vel non ſint. Nemo enim dixerit debuiſſe peccari vbi conſtat eſſe peccatum: ſed debere dicimus ſi ita vel ita peccatum eſt, ignoſci vel nõ ignoſci.

CAPVT IX. *Nemini leuiter peccandũ ob vitandum alienum peccatũ grauius.*

VERVM quod fatendum eſt, ita humanos animos quædam compenſatiua peccata perturbant, vt etiam putentur debere laudari, ac potius recte facta dicantur. Quis enim dubitet eſſe grande peccatum, ſi pater filias ſuas proſtituat fornicationibus impiorum? Et tamen extitit cauſa qua hoc vir iuſtus debere ſe facere exiſtimaret, quando Sodomitæ nefario libidinis impetu hoſpitibus eius irruebant. Ait enim: Sunt mihi duæ filiæ quæ non cognouerunt virum, producam illas ad vos, & vtimini eis quomodo placuerit vobis, tantum in viros iſtos ne faciatis iniquum, propterea quia intrauerunt ſub tectum tignorum meorũ. Quid hic dicemus? Nónne ita ſcelus quod Sodomitæ hoſpitibus illius viri iuſti facere conabantur, horremus, vt quicquid fieret ne hoc fieret, arbitremur fuiſſe faciendum? Mouet etiam maximè perſona facientis, quæ merito iuſtitiæ liberabatur à Sodomis: vt quoniam minus malum eſſet feminas quàm viros perpeti ſtuprum, etiã hoc ad iuſtitiã iuſti illius pertinuiſſe dicatur, quòd in filiabus hoc maluit fieri quàm in hoſpitibus ſuis, non tantum id volens animo, verum & offerens verbo: & ſi illi aſſenſi fuiſſent, impleturus & facto. Sed ſi hanc peccatis †aperimus viam, vt committamus minora ne alij maiora committant, lato limite, imò nullo limite, ſed conuulſis & remotis omnibus terminis infinito ſpacio cuncta intrabunt atque regnabunt. Quando enim fuerit definitum peccandum eſſe homini minus, ne alius peccet amplius, profectò & furtis noſtris ſtupra cauebũtur aliena, & inceſta ſtupris: & ſi qua impietas viſa fuerit etiam peiorinceſtis, inceſta quoque facienda dicentur à nobis, ſi eo modo agi potuerint, vt illa impietas non committatur ab aliis: & in ſingulis quibuſque generibus peccatorum, & furta pro furtis, & ſtupra pro ſtupris, & inceſta pro inceſtis, & ſacrilegia pro ſacrilegiis faciẽda putabuntur, noſtra pro alienis: non ſolum minora pro maioribus, verumetiam ſi & ad ipſa ſumma & peſſima veniatur, pauciora pro pluribus: ſi ſe ita rerum verſet incurſus, vt aliter alij non ſe abſtineant à peccatis, niſi minus aliquanto ſed tamen peccantibus nobis: ita vt omnino vbi dixerit inimicus qui habuerit huiuſmodi poteſtatem, niſi tu ſceleratus fueris, ego ſceleratior ero: aut niſi tu hoc ſelus feceris, ego talia plura faciam: ſcelus nobis videamur admittere, ſi velimus ab ſcelere temperare. Hoc ſapere quid eſt aliud niſi deſipere, vel potius inſanire? A mea quippe iniquitate, non ab aliena, ſiue in me, ſiue in aliis perpetrata, mihi eſt cauenda damnatio. Anima enim quæ peccauerit, ipſa morietur. Si ergo peccare, ne grauius vel in nos vel in quoſlibet alij peccent, proculdubio non debemus; conſiderandum eſt in eo quod fecit Loth, vtrum exemplum ſit quod imitari, an potius quod vitare debeamus. Magis enim videtur intuendum & notandum, cùm tam horrendum malum ex impietate flagitioſiſſima Sodomitarum ſuis impenderet hoſpitibus, quòd cuperet depellere, nec valeret: ſic etiam iuſti animum potuiſſe turbari, vt vellet facere quod non humani timoris nebuloſa tempeſtas, ſed diuini iuris tranquilla ſerenitas, ſi conſulatur, à nobis faciendum non eſſe clamabit: & iubebit potius vt ſic noſtra peccata cauea-mus, ne vllorum prorſus alienorum peccatorum timore peccemus. Aliena quippe ille vir iuſtus timendo peccata, quę niſi conſentientes inquinare non poſſunt, perturbatus non attendit ſuum, quo voluit ſubdere filias libidinibus impiorum. Hæc quando in ſcripturis ſanctis legimus, non ideo quia facta credimus etiam faciẽda credamus, ne violemus præcepta, dum paſſim ſectamur exempla. An verò quia iurauit Dauid ſe occiſurum eſſe Nabal, & clementi conſideratione non fecit, propterea illum imitandum eſſe dicemus, vt temere iuremus nos eſſe facturos, quod non eſſe faciendum poſtea videamus? Sed ſicut illum timor vt proſtituere filias vellet, ſic iſtum vt temere iuraret, ira turbauit. Denique ſi de ambobus interrogando vt diceretur, cur hæc fecerint, fas nobis eſſet inquirere, poſſet ille reſpõdere: Timor & tremor venerunt ſuper me, & contexerunt me tenebræ: poſſet etiam dicere iſte, Turbatus eſt præ ira oculus meus: vt non miraremur vel illum in timoris tenebris, vel iſtum oculo turbato non vidiſſe quod videndum fuit, ne facerent quod faciendum non fuit. Et ſancto quidẽ Dauid iuſtius dici potuit, quod nec iraſci debuerit: quãuis ingrato & reddenti mala pro bonis: ſed etſi vt homini ira ſubrepſit, non vtique tantum debuit præualere, vt ſe facturum iurareꝛ, quod aut ſæuiendo faceret, aut peierando non faceret. Illi autem inter libidinoſas inſanias Sodomitarum conſtituto, quis auderet dicere, etiamſi tui hoſpites in tua domo, quò eos intrare humanitate violentiſſima compuliſti,

al. aperuerimus

ab

ab impudicis apprehẽſi & oppreſſi muliebria patiãtur, A nihil timeas, nihil cures, non expaueſcas, nõ horreſcas, non cõtremiſcas. Quis hæc vel illorũ ſceleratorum ſocius hoſpiti pio dicere auderet? Sed planè rectiſſimè diceretur: Age quicquid potes, ne fiat quod meritò times. Sed non te timor iſte compellat, vt facias quod in ſe filiæ tuæ fieri ſi voluerint, †faciẽt cum Sodomitis te autore nequitiã, ſi autem noluerint, †patiẽtur à Sodomitis te autore violentiã. Noli facere magnum ſcelus tuũ, dum †magis horreſcis alienũ. Quãtumlibet enim diſtet inter tuum & alienum, hoc erit tuum, illud alienum. Niſi fortè pro defenſione huius viri in eas ſe quiſpiam coarcẽt anguſtias, vt dicat, quoniam accipere quàm facere præſtat iniuriam, hoſpites autem illi non erant vtique facturi iniuriam, ſed paſſuri, maluit vir iuſtus filias ſuas iniuriam pati quàm hoſpites ſuos, eo iure quo filiarum dominus erat, & nouerat non eas peccare ſi id fieret, quia peccantes potius quibus non conſentirent, ſine peccato proprio ſuſtinerent. Denique non ſeipſæ ſtuprãdas quamuis pro maſculis feminas pro illis hoſpitibus obtulerunt, ne reas eas faceret non perpeſſio libidinis alienæ, ſed ſuæ conſenſio voluntatis. Nec pater earum hoc in ſe fieri permittebat, cùm hoc facere conarentur quibus hoſpites non prodebat, quamuis minus mali eſſet quod in vno, quàm ſi fieret in duobus. Sed quantum poterat reſiſtebat, ne ipſum quoque vllus proprius maculareꝛ aſſenſus, quem libidinoſus furor etiam ſi præualuiſſet corporis viribus, tamen non conſentientem non maculaſſet alienus. In filiabus autem non peccantibus nec ipſe peccabat, quia non eas peccare ſi opprimeren tur inuitæ, ſed peccantes ferre faciebat: tanquam ſi ab improbis vt ſui ſerui cæderentur offerret, ne hoſpites eius paterentur cædis iniuriam. De qua re non diſputabo, quia longum eſt, vtrum vel Dominus iure ſuæ poteſtatis rectè ſic vtatur in ſeruo, vt ſeruum ſuum cædi faciat innocentem, ne amicus eius etiam ipſe innocens, in domo eius à violentis improbis vapuleꝛ. Sed certè Dauid nullo modo rectè dicitur iurare debuiſſe ſe eſſe facturum, quod poſtea cerneret ſe facere non debere. Vnde conſtat, quòd non omnia quæ à ſanctis vel iuſtis viris legimus facta, trãſferre debemus in mores, ſed etiã hinc diſcere quàm latè pateat, & ad quos vſque peruẽniat quod Apoſtolus ait: Fratres, etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu lenitatis, intendens teipſum ne & tu tenteris. Præoccupationes enim ſunt iſtæ in quibus delinquitur, dum quid faciendum ſit aut ad horam non videtur, aut qui viderit vincitur, vt ſcilicet fiat peccatum, cùm vel latet veritas, vel compellit infirmitas.

al. faciant
al. patiãtur
al. maius

Gal. 6. a. 1

CAP. X. *De tropis ſcripturæ intelligendis.*

IN omnibus autem actibus noſtris maximè etiam bonos turbant compenſatiua peccata, ita vt nec peccata exiſtimentur ſi habeant tales cauſas propter quas fiant, & in quibus videatur peccari potius ſi non fiant. Et præcipuè de mẽdaciis hoc in hominum opinione præualuit, vt peccata non putentur illa mendacia, quinimò & rectè facta eſſe credantur, quando quiſque prò eius cui falli expedit, vtilitate mentitur: aut ne aliis noceat qui nociturus videtur, niſi mendaciis euitetur. Ad hæc mendaciorum genera defendenda, plurima de ſcripturis ſanctis ſuffragari putantur exempla. Non autem hoc eſt occultare veritatem, quod eſt proferre mendacium. Quamuis enim omnis qui mentitur velit celare quod verum eſt, non tamen omnis qui vult quod verum eſt celare, mentitur. Plerunque enim vera non mentiendo occultamus, ſed tacendo. Neque enim mentitus eſt Dominus, vbi ait: Multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis illa portare modò. Vera tacuit, non falſa locutus eſt, quibus veris audiendis eos minus idoneos iudicauit. Quod ſi eis hoc ipſum non indicaſſet: id eſt, nõ eos poſſe portare quæ dicere noluit, occultaret quidem nihilominus aliquid veritatis, ſed poſſe hoc rectè fieri forſitan neſciremus, aut non tãto firmaremur exemplo. Vnde qui aſſerũt aliquando eſſe mentiendum, non conuenienter commemorant Abraham hoc feciſſe de Sara, quam ſororem ſuam dixit. Non enim dixit, non eſt vxor mea: ſed dixit, ſoror mea eſt: quod erat reuera tam propinqua genere, vt ſoror non mendaciter diceretur. Quod & poſtea iam ſibi ab illo qui abduxerat ea reddita confirmauit, reſpondens illi & dicens: Eſt verè ſoror mea de patre, non de matre: hoc eſt de paterno genere, non de materno. Aliquid ergo veri tacuit, non falſi aliquid dixit, quando tacuit vxorem, dixit ſororem. Hoc & filius eius fecit Iſaac. Nam & ipſum nouimus propinquam ſuam coniugem fuiſſe ſortitum. Non eſt ergo mendacium cùm ſilendo abſconditur verum, ſed cùm loquendo promitur falſum. Iacob autem quòd matre fecit autore, vt patrem fallere videretur, ſi diligenter & fideliter attendatur, non eſt mendacium, ſed myſterium. Quæ ſi mendacia dixerimus, omnes etiam parabolæ ac figuræ ſignificandarum quarumcunque rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ ſunt, ſed in eis aliud ex alio eſt intelligendum, dicentur eſſe mendacia. Quod abſit omnino. Nam qui hoc putat, tropicis etiam tam multis locutionibus omnibus poteſt hanc importare calũniam, ita vt hæc ipſa quæ appellatur metaphora, hoc eſt de re propria ad rem non propriam verbi alicuius vſurpata tranſlatio, poſſit iſta ratione mendacium nuncupari. Cùm enim dicimus fluctuare ſegetes, gemmare vites, floridam iuuentutem, niueam caniciem: proculdubio fluctus, gemmas, florem, niuem, quia in his rebus non inuenimus, in quas hæc verba aliunde tranſtulimus, ab iſtis mendacia putabuntur. Et petra Chriſtus, [b] & cor lapideum Iudæorum. Item [c] leo Chriſtus, & [d] leo diabolus, & innumerabilia talia dicentur eſſe mendacia. Quid quòd hæc tropica locutio vſque ad eam peruenit, quę appellatur Antiphraſis, vt dicatur abundare quod nõ eſt: dicatur dulce quod acidum eſt, lucus quod non lucẽat, Parcæ quòd non parcant. Vnde illud eſt in ſcripturis ſanctis, Si non in faciem benedixerit tibi: quod diabolus ait Domino de ſancto Iob: & intelligitur maledixerit. Quo verbo & Nabuthei fictum crimen a calumniantibus nominatum eſt. Dictum eſt enim quòd benedixerit regi, hoc eſt, maledixerit. Hi omnes modi locutionum mendacia putabuntur, ſi locutio vel actio figurata in mendacio deputabitur. Si autem non eſt mendacium, quando ad intelligentiam veritatis aliud ex alio ſignificantia referuntur, profectò non ſolum id quod fecit aut dixit Iacob patri vt benediceretur, ſed neque illud quod Ioſeph velut illudendis locutus eſt fratribus, neque quod Dauid ſimulauit inſaniam, nec cætera huiuſmodi mendacia iudicanda ſunt, ſed locutiones actioneſque Propheticæ ad ea quæ vera ſunt intelligenda referendæ. Quæ propterea figuratis velut amictibus obteguntur, vt ſenſum pie quærentis exerceant, & ne nuda ac prompta vileſcant. Quamuis quæ aliis locis apertè ac manifeſtè dicta didicimus, cùm ea ipſa de abditis eruuntur, in noſtra quodammodo cognitione renouantur, & renouata dulceſcunt. Nec inuidentur diſcentibus quod his modis obſcurantur: ſed commendantur magis, vt quaſi ſubtracta deſiderentur ardentius, & inueniantur deſiderata iocundius. Tamẽ verà non falſa dicuntur, quoniam vera non falſa ſignificantur, ſeu verbo ſeu facto. Quæ ſignificantur enim, vtique ipſa dicuntur. Putantur autẽ mendacia, quoniam non ea quæ †verè ſignificãtur, dicta intelliguntur, ſed ea quę falſa ſunt, dicta eſſe creduntur. Hoc vt exẽplis fiat planius, idipſum quod Iacob fecit, attende. Hædinis certè pellibus membra

Iacobus 1. 6. b. 12.

Tropi in ſcripturis quare.

Metaphora.

a 1. Cor. 10. d. 4.
b Exod. 3 6. c. 2 6.
c Apoc. 5. b. 5
d 1. Petri 5. c. 8.
Antiphraſis.

Genes. 27. c. 19.
Genes. 42. b. 9.
1. Reg. 22. d. 13.

Tropi in ſcripturis quare.

Genes. 27.

contexit. Si causam proximam requiramus, mętitum A putabimus. Hoc enim fecit vt putaretur esse qui non erat. Si autę hoc factum ad illud propter quod significandum reuera factum est, referatur, per hædinas pelles peccata, per eum verò qui eis se operuit, ille significatus est qui non sua, sed aliena peccata portauit. Verax ergo significatio nullo modo mendacio rectè dici potest. Vt autę in facto, ita & in verbo. Nam cùm ei pater dixisset: Quis es tu fili? Ille respondit: Ego sum Esau primogenitus tuus. Hoc si referatur ad duos illos geminos, mendacium videbitur. Si autę ad illud propter quod significandum ista gesta dictaq; conscripta sunt, ille est hic intelligendus in corpore suo, quod est eius Ecclesia, qui de hac re loquens, ait: Cùm videritis Abraham & Isaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei: vos autem expelli foras. Et, Venient ab Oriente & Occidęte & Aquilone & Austro, & accũbent in regno Dei. Et, Ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. Sic enim quodãmodo B minor maioris primatum frater abstulit atque in se transtulit fratris. Cùm igitur tam vera tamq; significętur veraciter, quid hîc debet putari factum dictúmue mendaciter? Cùm enim quæ significãtur, non vtique non sunt in veritate, sed sunt seu præterita seu præsentia seu futura, proculdubio vera significatio est nullumque mendacium. Sed nimis longum est, in hac significatione Prophetica enucleatę cuncta rimari, in quibus palmam veritas habet, quia vt significãdo prænunciata sunt, ita consequendo claruerunt.

Ibidem.

Luce 13. f.28.

Ibid.f.29.

Ibid.f.30.

CAP. XI. Quomodo disputandum sit cum Priscil. impiis & mendaciorum patronis.

NEQVE id isto sermone suscepi, quod ad te magis pertinet qui Priscillianistarum latebras aperuisti, quãtum ad eorum attinet dogmata falsa atque peruersa: ne ita inuestigata videantur quasi docenda fuerint, & non redarguęda. Magis ergo fac vt expugnata iaceãt, quæ fecisti vt prodita pateant. Ne dum volumus ad indaginem hominum fallaciũ peruenire, ipsas falsitates sinamus tanquã inseparabiles permanere: cùm C potius debeamus & in latentiũ cordibus destruere falsitates, quàm parcendo falsitatibus inuenire fallaces. Porrò inter illa dogmata eorũ, quæ subuertenda sunt, etiam hoc est vtique, quòd dogmatizant, ad occultandam religionem, religiosos debere mentiri in tãtum, vt non solum de aliis rebus ad doctrinã religionis non pertinentibus, sed de ipsa quoque religione mentiendum sit, ne pateſcat alienis: vt videlicet negandus sit Christus, quo possit inter inimicos suos latere Christianus. Etiam hoc, obsecro te, dogma impium nefariumq; subuerte, propter quod astruędum argumentantes de Scripturis colligunt testimonia, quibus videantur non solum ignoscenda vel toleranda, verum & honoranda mendacia. Ad te igitur pertinet, sectam detestabilẽ cùm refellis, sic accipienda monstrare ista testimonia scripturarũ, vt vel doceas non esse quæ putantur esse mendacia, si eo modo intelligãtur quo intelligenda sunt: vel imitanda non esse etiam, quæ manifestum est esse mendacia; vel certè ad extremum de his saltem rebus quæ ad doctrinã religionis pertinent, nullo modo esse mentiendum. Sic enim vere funditus euertuntur, dum euertitur, vbi delitescunt: vt eo ipso minimè sectandi, & maximè cauendi iudicentur, quo se ad occultándam hæresim suam profitẽtur esse mendaces. Hoc in eis est primitus expugnãdum, hoc eorũ velut idoneum munimentum veritatis ictibus ferendum atque deiiciendum. Nec eis quam non habent, alia latebra quò confugiãt est præbenda: vt si fortè ab his produntur quos conati fuerint seducere nec potuerint, dicant: Tentare illos voluimus: quoniam nos prudentes catholici docuerunt ad inueniendos hereticos id esse faciendum. Sed aliquanto commodatius oportet vt dicam, cur ista mihi videatur tripartita ratio disputandi, aduersus eos qui patronas mendaciis suis volunt adhibere diuinas scripturas: vt prius ostendamus nonnulla quæ ibi putantur esse mendacia, non esse quod putantur, si rectè intelligantur. Deinde, si qua ibi mendacia manifesta sunt, imitanda non esse. Tertiò, contra omnes omnium opiniones, quibus videtur ad viri boni officium pertinere aliquando mentiri, omnimodo tenendum, in doctrina religionis nullo modo esse mentiẽdum. Hæc enim tria ibi exequenda paulò ante commendaui, & quodãmodo iniunxi.

CAPVT XII. Non esse mendacia quæ putantur in scripturis.

AD ostendenda ergo quædam quæ putantur in scripturis esse mendacia, non ea esse quod putantur, si rectè intelligantur, non tibi parum aduersus istos valere videatur, quod non de apostolicis, sed de propheticis literis inueniunt velut exempla mentiendi. Illa quippe omnia quæ nominatim commemorãt vbi sit quisque mentitus, in eis libris leguntur in quibus non solum dicta, verumetiam facta multa figurata conscripta sunt, quia & figuratè gesta sunt. In figuris autem quod velut mendacium dicitur, bene intellectum, verum inuenitur. Apostoli verò in epistolis suis aliter locuti sunt, aliterque cõscripti Actus Apostolorum, iam videlicet reuelato Testamento nouo, quod illis figuris propheticis velabatur. Denique in tot epistolis apostolicis, atque in ipso tam grandi libro in quo actus eorum canonica veritate narrantur, non inuenitur talis aliquis mentiens, vt de illo ab istis ad mentiendi licentiam proponatur exemplum. Quandoquidem illa Petri & Barnabæ simulatio qua gentes Iudaizare cogebant, meritò reprehensa atque correcta est, & ne tunc noceret, & ne posteris ad imitandum valeret. Cùm enim vidisset apostolus Paulus quia non rectè ingrediuntur ad veritatem Euangelij, dixit Petro coram omnibus: Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter & non Iudaicè viuis, quomodo gentes cogis Iudaizare? Id autem quod ipse fecit, vt quasdam obseruationes legitimas Iudaica consuetudine retinendo & tagendo non se inimicum legi prophetisque monstraret, absit vt mendaciter eum fecisse credamus. De hac quippe re satis est eius nota sententia, qua fuerat cõstitutum, nec Iudæos qui tunc in Christum credebant, prohibendos esse à paternis traditionibus, nec ad eas Gentiles cùm Christiani fierent esse cogendos: vt illa sacramenta quæ diuinitus præcepta esse constaret, non tanquam sacrilegia fugerentur; nec tamen putarentur sic necessaria iam nouo Testamento reuelato, tãquam sine iis quicunque conuerterentur ad Deum salui esse non possent. Erant enim qui hoc putabant atque prædicabant, quamuis iam recepto Christi Euangelio: & eis simulare consenserat Petrus & Barnabas, ideoque cogebant gentes Iudaizare. Id erat enim cogere sic ea necessaria prædicare, tanquam & recepto Euangelio nulla sine illis salus esset in Christo. Hoc error quorundam putabat, hoc timor Petri simulabat, hoc libertas Pauli redarguebat. Quod ergo ait: Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem: D compatiendo id fecit, non mentiendo. Fit enim quisque tanquam ille cui vult subuenire, quando tanta misericordia subuenit, quanta sibi subueniri vellet, si esset ipse in eadem miseria constitutus. Itaque fit tanquam ille, non quia fallit illum, sed quia se cogitat sicut illum. Vnde illud est eius apostoli quod iam suprà commemorauí: Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens teipsum ne & tu tenteris. Nam si propterea quia dixit: Factus sum Iudæis tanquam Iudæus, & iis qui sub lege erant tanquam sub lege: ideo putandus est mendaciter suscepisse legis veteris sacramenta: debuit & gentium idololatriam eodem modo mẽtiendo suscipere, quia dixit etiam iis qui sine lege erant tanquam sine lege se factum, vt eos lucrifaceret.

De simulatione Petri & Barnabæ.

Gal. 2. c. 14.

Gal. 6 a. 1.

1. Cor. 9. d. 22.

1. Corinth. 9. c. 20.

Quod

Quod vtique non fecit. Non enim alicubi sacrificauit A idolis, aut adorauit illa figmenta, ac non potius liberè tanquam martyr Christi detestanda & vitanda monstrauit. De nullis igitur apostolicis actibus siue sermonibus isti proferunt imitanda exempla mentiendi. De Propheticis ergo factis seu dictis ideo sibi videntur habere quod proferant, quia figuras prænunciatiuas putant esse mendacia, eo quod mendaciis sint aliquando similia. Sed cùm referuntur ad eas res propter quas significandas ita facta vel dicta sunt, reperiuntur significationes esse veraces, ac per hoc nullo modo esse mendacia. Mendaciũ est quippe falsa significatio cum voluntate fallendi. Non est autem falsa significatio, vbi etsi aliud ex alio significatur, verum est tamẽ quod significatur, si rectè intelligatur. SVNT quædam eiusmodi etiã Saluatoris in Euangelio, quia & ipse Dominus Prophetarũ Propheta esse dignatus est. Talia sunt illa, vbi de muliere quæ fluxum sanguinis patiebatur, ait: Quis me tetigit? Et de Lazaro, Vbi posuistis B eum? Sic quippe interrogauit quasi nescíens quod vtique sciebat. Ac per hoc nescire se finxit, vt aliquid aliud illa velut ignorantia sua significaret. Quæ significatio quoniam verax erat, mendacium profectò non erat. Eos namque significabant, siue illa fluxum sanguinis patiens, siue ille mortuus quatriduanus, quos etiam qui cuncta sciebat quodãmodo nesciebat. Nam & illa typum gerebat plebis gentium, vnde præmissa fuerat Prophetia: Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Et Lazarus remotus à viuentibus tanquã ibi iacebat per significatiuam similitudinem, vbi ille cuius vox est, Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Et ideo tanquam nescíretur à Christo, & illa quæ fuerit, & iste vbi positus fuerit, verbis interrogantis est figuratum, & omne vitatum veraci significatione mendacium. Hinc est etiam illud quod cõmemorasti eos dicere, Dominum Iesum posteaquam resurrexit, ambulasse in itinere cũ duobus discipulis, & propinquan- C tibus eis castello quò ibant, illum longius se ire finxit, vbi Euangelista dicens: Ipse autem se finxit lõgius ire: etiam ipsum verbum posuit, quo mendaces nimium delectantur vt impunè mentiantur: quasi mendacium sit omne quod fingitur, cùm veraciter aliud ex alio significandi gratia tam multa fingantur. Si ergo nihil aliud significasset Iesus in eo quod longius ire se finxit, meritò iudicaretur esse mendacium. Porrò autem si bene intelligatur, & ad id quod voluit significare referatur, inuenitur esse mysterium. Alioquin erunt cuncta mendacia, quæ propter quandam rerum significãdarum similitudinem cùm gesta non sint, tanquã gesta narrantur. Vnde est illa de duobus vnius hominis filiis, maiore qui mansit apud patrem suum, & minore qui longius peregrinatus est, tam prolixa narratio. In quo genere fingendi, humana etiam facta vel dicta, irrationalibus animantibus & rebus sensu carentibus, homines addiderunt, vt eiusmodi fictis narrationibus, D sed veracibus significationibus quod vellent commendatius intimarent. Nec apud autores tantum fæculârium literarum, vt apud Horatium, mus loquitur muri, & mustela vulpeculæ, vt per narrationem fictam ad id quod agitur, vera significatio referatur. Vnde & Æsopi tales fabulas ad eum finem relatas, nullus tam ineruditus fuerit, qui putaret appellanda mendacia. Sed in literis quoque sacris, sicut in libro Iudicum, ligna sibi regem requirunt, & loquuntur ad oleam, & ad ficum, & ad vitem, & ad rubum. Quod vtique totum fingitur, vt ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, non mendaci tamen, sed veraci significatione veniatur. Hęc dixi propter id quod scriptum est de Iesu, Et ipse se finxit longius ire: ne quisquam ex hoc verbo sicut Priscillianistæ licitum volens habere mendacium, insuper etiam Christũ contendat fuisse men-

Quid sit mendacium.

Luce 24. d. 28.

Luce 15. c. 11.

Horat. lib. Sem. 2. Sat. 6. & Epist. lib. 1. epist. 7.

Iud. p. b. 10.

titum. Quisquis autem vult intelligere illud fingendo quid præfigurarit, attendat quid agendo perfecerit. Longius namque postea profectus super omnes cę- Eph. 4 b. 8. los, non tamen deseruit discipulos suos. Propter hoc significandum futurum diuinitùs factum, ad præsens illud est humanitùs fictum. Et ideo significatio verax in illa est fictione pręmissa, quia in hac profectione illius est significationis veritas subsecuta. Ille igitur contendat Christum mentitum esse fingendo, qui negat eum quod significauit impleuisse faciendo.

CAPVT XIII. Quomodo scripturæ exempla sint imitanda.

QVIA ergo non inueniunt mendaces hæretici in Testamenti noui literis imitanda exempla mendacij, copiosissimos se existimant in hac disputatione, qua opinantur esse mentiendum, cùm de veteribus propheticis libris, quia non ibi apparet nisi intelligentibus paucis quò referantur significatiua dicta vel facta veracia, multa sibi videntur inuenire ac proferre mendacia. Sed habere cupientes quibus se tueantur velut imitanda exempla fallendi, seipsos fallunt, & mentitur eorum iniquitas sibi. Illæ autę personæ quas Psal. 26. credendum ibi non est prophetare voluisse, si quid faciendo vel dicendo finxerunt voluntate fallendi, quãuis ex ipsis quoque factis earũ, siue dictis aliquid propheticum possit exculpi, per illius omnipotentiam præseminatum atque dispositum, qui bene vti nouit etiam malis hominum, tamen quantum ad ipsas attinet sine dubitatione mentitæ sunt. Sed non ideo debent imitãda existimari, quia in eis reperiuntur libris, qui sancti & diuini meritò nominantur. Habent enim conscripta & mala hominum & bona: illa vitanda, ista sectanda: & quædam ita posita vt de illis etiam prolata sit sententia, quædam verò tacito ibi iudicio nobis iudicanda permissa: quoniam non solum nos nutriri manifestis, verùm & exerceri oportebat obscuris. Cur autem isti imitandam sibi Thamar existimant men- Genes. 38. tientem, & imitandum Iudam non existimant fornicantem? Ibi enim vtrunque legerunt, & nihil horum Scriptura illa siue culpauit, siue laudauit: sed tantummodo vtrunque narrauit, & iudicandum nobis vtrunque dimisit. Sed mirum si aliquid horum imitandum impunè permisit. Quod enim Thamar non meretricãdi libidine, sed cõcipiendi voluntate mentita sit, notumus. Verum & fornicatio etiãsi Iudæ talis non fuit, potest esse cuiuspiam qua faciat vt homo liberetur, sicut illius mendacium fuit vt homo conciperetur. Nunquid propterea etiam fornicandum est, si propter illud putatur fuisse mentiendum? Non de solo itaque mẽdacio, sed de omnibus operibus hominum in quibus existunt velut compensatiua peccata, consideranda est quam sententiam proferre debeamus, ne aperiamus aditum non tantùm paruis quibusque peccatis, verumetiam sceleribus cunctis, nullumq; remaneat facinus, flagitium, sacrilegium, in quo causa non possit existere qua rectè videatur esse faciendum, vniuersámque vitæ probitatem opinio ista subuertat.

CAP. XV. Mendacium semper esse peccatum.

NIHIL autem iudicandus est dicere, qui dicit aliqua iusta esse mendacia, nisi aliqua iusta esse peccata, ac per hoc aliqua iusta esse quę iniusta sunt. Quo quid absurdius dici potest? Vnde enim est peccatum, nisi quia iustitiæ contrarium est? Dicantur ergo alia magna, alia parua esse peccata, quia verum est, nec ausi- Stoicorum di- cere autem quædam iniusta, quædam iusta esse pec- mium. cata, quid est aliud quàm dicere quasdam esse iniustas, quasdam iustas iniquitates, cùm dicat apostolus Ioannes: Omnis qui facit peccatum, facit & iniquitatem: 1. Ioan. 3. & peccatum iniquitas est? Non ergo potest iustum 4. esse peccatum, nisi cùm peccati nomen in alia re ponimus, in qua quisque non peccat, sed aut facit aliquid, aut patitur pro peccato. Nam & sacrificia pro peccatis peccata appellata sunt, & pœnæ pecca-

torum

Quæ sint iusta peccata.

torum dicũtur aliquando peccata. Hæc planè possunt intelligi iusta peccata, cùm iusta dicũtur sacrificia vel iusta supplicia. Ea verò quæ contra legem Dei fiunt, iusta esse non possunt. Dictum est autẽ Deo: Lex tua veritas. Ac per hoc quod est contra veritatem, iustum esse non potest. Quis autem dubitet contra veritatem esse mendacium omne? Nullum ergo iustũ esse potest mẽdacium. Itẽ cui non clareat, ex veritate esse omne quod iustũ est? Clamat autem Ioannes: Omne mendaciũ non est ex veritate. Omne ergo mendaciũ non est iustum. Quapropter quando nobis de scripturis sanctis mentiendi proponuntur exempla, aut mendacia non sunt, sed putantur esse dum non intelliguntur: aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia iusta esse non possent. Sed quod scriptum est bene Deum fecisse cum Hebræis obstetricibus, & cum Raab Hierichuntina meretrice, non ideo factum est quia meritæ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia: benignitas mentis, non iniquitas mentiendi. Sicut enim mirum absurdumque non esset, si alio prius tẽpore commissa ab eis aliqua opera mala Deus propter posteriora opera bona vellet ignoscere: ita mirandum non est, quod vno tempore in vna causa Deus vtrũque conspiciens: id est, factum misericorditer, factumq; fallaciter, & bonũ remuneravit, & propter hoc bonũ malum illud ignovit. Si enim peccata quæ propter carnis concupiscentiam, non propter misericordiam fiunt, propter posteriora opera misericordiæ dimittuntur, cur non merito misericordiæ dimittuntur, quæ propter ipsam misericordiam committuntur. Grauius est enim peccatum quod animo nocentis, quàm quod animo subueniẽtis efficitur. Ac per hoc si illud deletur opere misericordiæ postea subsequente, cur hoc quod est leuius, non deletur ipsa hominis misericordia, & præcedente vt pecces, & comitante cùm peccas? Ita quidem videri potest. Verumtamen aliud est dicere, peccare quidẽ non debui, sed opera misericordiæ faciam, quibus deleã quod antè peccaui: & aliud est dicere, peccare debeo, quia non possum aliter misereri. Aliud est, inquam, dicere, quia iam peccauimus, benefaciamus: & aliud est dicere, peccemus vt benefaciamus. Ibi dicitur, faciamus bona quia fecimus mala: hîc autẽ, faciamus mala vt veniant bona. Ac per hoc ibi exhaurienda est sentina peccati, hîc cauenda est doctrina peccandi. Restat itaque vt intelligamus illis mulieribus vel in Ægypto, vel in Hiericho pro humanitate & misericordia redditam fuisse mercedem vtique temporalem, quæ quidem & ipsa æternum aliquid etiam illis nescientibus Prophetica significatione figuraret. Vtrum autem sit aliquando vel pro cuiusquam salute mentiendum, cùm quæstio sit in qua dissoluenda etiam doctissimi fatigantur, valde illarum mulierecularum, in illis populis constitutarum, & illis moribus assuetarum excedebat modum. Itaque hanc earum ignorantiam, sicut aliarum rerum quas pariter nescibant, sed sciẽdæ sunt à filiis non huius sæculi, sed futuri, Dei patientia sustinebat: qui tamen eis pro benignitate humana, quam famulis eius impenderant, quamuis cæleste aliquid significantia, præmia terrena reddebat. Et Raab quidem ex Hiericho liberata, in Dei populum transitum fecit: vbi proficiens posset ad æterna & immortalia munera peruenire, quæ nullo sunt quærenda mendacio.

1. Ioan. 2. c. 21.

Exod. 1. d. 20. Ios. 6. d. 25.

Ibidem.

CAPVT XVI. Tolerabilius potuisse mentiri in veteri lege quàm nona.

Mat. 5. f. 37 Exodi 1. c. 17.

TVNC tamen quãdo illud opus bonum, & pro ſuræ vitæ conditione laudabile Israelitis exploratoribus præstitit, nondum erat talis vt ab ea exigeretur: Sit in ore vestro, est est, nõ non. Obstetrices autẽ illæ quamuis Hebrææ, si secundum carnem tantummodo sapuerunt, quid aut quantum est quod eis profuit remuneratio temporalis, quia fecerunt sibi domos, nisi proficiendo pertinuerunt ad eam domum de qua Deo cantatur: Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te? Multum autem fatendum est propinquare iustitiæ, & quamuis reipsa nondum, iam tamen spe atque indole animum esse laudandum, qui nunquam nisi hac intentione mentitur, quia vult prodesse alicui, nocere autem nemini. Sed nos cùm quærimus, sitne boni hominis aliquando mentiri, non de homine quærimus, adhuc ad Ægyptum, vel ad Hiericho, vel ad Babyloniam pertinẽte, vel adhuc ad ipsam Hierusalem terrenam, quæ seruit cum filiis suis, sed de ciue illius ciuitatis quæ sursum est libera mater nostra æterna in cælis. Et respondetur quærentibus nobis: Omne mẽdacium non est ex veritate. Filij autem illius ciuitatis, filij sunt vtique veritatis. Eius ciuitatis filij sunt de quibus scriptum est: In ore eorum non est inuentum mendacium. Eius ciuitatis filius est, de quo item scriptum est: Verbum suscipiens filius, à perditione longè aberit. Excipiens autem excepit illud sibi, & nihil falsi ex eius ore procedit. His filiis supernæ Hierusalem & sanctæ ciuitatis æternæ, si quando vt hominibus obrepit qualecunque mendacium, poscũt humiliter veniam, non inde quærunt insuper gloriam.

Psal. 83. b. 5.

Gal. 4. d. 24

1. Ioan. 2. c. 21.

Apoc. 14. b. 5

Prou. 29. d. 27.

CAPVT XVII. Obstetrices Hebrææ & Raab numpote essent mentiendo.

SED dicet aliquis: Ergóne obstetrices illæ atque Raab melius fecissent, si nullam misericordiam præstitissent, nolendo mentiri? Imò verò illæ mulieres Hebrææ, si essent tales de qualibus quærimus, vtrum sit eis aliquando mentiendum, nec aliquid falsi dicerent, & fœda ministeria de paruulis occidendis liberimè recusarent. Sed, inquies, ipsæ morerentur. At vide quid sequatur: Morerentur enim cælestis habitationis incomparabiliter ampliore mercede, quàm domus illæ quas sibi fecerunt, in terra esse potuerunt. Morerentur enim futuræ in æterna felicitate, mortem perpessæ pro innocentissima veritate. Quid illa in Hiericho? Nunquid hoc posset? Nónne si quærentes ciues mentiendo non falleret, verum dicendo latentes hospites proderet? An posset interrogantibus dicere: Scio vbi sunt, sed Deum timeo, non eos prodo? Posset hoc quidem dicere si iam esset vera Israelitis in qua dolus non esset: quod futura erat per misericordiam Dei transiens ad ciuitatem Dei. Verum illi hoc audito, inquies, illam perimerent, domum scrutarentur. Sed nunquid consequens erat vt illos etiam quos diligenter occultauerat, inuenirent? Prospexerat enim cautissima mulier, & ibi eos posuerat vbi latere potuissent etiam si ei mentiẽti creditum non fuisset. Ita & illa, si tamen à suis ciuibus esset occisa, pro misericordiæ opere, vitam istam finiendam preciosa in conspectu Domini morte finisset, & erga illos eius beneficium inane non fuisset. Sed inquies, Quid si & ad illum locum vbi eos occultauerat, ij à quibus quærebantur, perscrutando omnia peruenissent? Isto modo dici potest: Quid si mulieri vilissimæ atque turpissimæ, non solum mentienti, verumetiam peieranti credere noluissent? Nempe etiam sic consecutura fuerant, quæ timendo mentita est. Et vbi ponimus voluntatem ac potestatem Dei? An fortè non poterat & illam, nec ciuibus suis mentientem, nec hominibus Dei prodentem, & illos suos ab omni pernicie custodire? A quo enim & post mulieris mendacium custoditi sunt, ab eo potuerunt, etsi illa mentita non esset, vtique custodiri. Nisi fortè obliti sumus hoc fuisse in Sodomis factum, vbi masculi in masculos nefanda libidine accensi, nec ostium domus in qua erant quos quærebant inuenire potuerunt: quando vir iustus in causa omnino simillima pro suis hospitibus mentiri noluit, quos esse angelos nescibat, & vim morte peiorem ne paterentur timebat. Et certè poterat talia respondere quærentibus qualia in Hiericho mulier illa respondit. Nam prorsus similiter & illi

Psal. 115. a. 15.

Solutio casus & tutius quæsitum.

Gen. 19. b. 11

illi interrogando quæsierunt. Sed homo iustus noluit pro corporibus hospitum animam suam suo mẽdacio maculari, pro quibus voluit corpora filiarum alienæ libidinis iniquitate vim perpeti. Faciat ergo homo etiã pro temporali hominum salute quod potest. Cùm autem ad hunc articulum vẽtum fuerit, vt tali saluti consulere nisi peccando non possit, iam se existimet non habere quid faciat, quando id reliquum esse perspexerit quod non rectè faciat. Proinde Raab in Hiericho, quia peregrinos homines Dei susceptit hospitio, quia in eorum susceptione periclitata est, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi consilium fidelissimum dedit, etiam supernæ Hierusalem ciuibus imitanda laudetur. Quod autem mentita est, etiam si aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum sapienter proponitur: quãuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit. Quæ cùm ita sint, quoniam nimis longum est omnia pertractare, quæ in illa Libra dicta sunt posita, velut imitanda exempla mentiendi, ad hanc regulam mihi videntur non solum ista, verumetiam si qua sunt talia redigenda: vt aut quod esse creditur, ostendatur non esse mendacium: siue vbi tacetur verum, nec dicitur falsum: siue vbi significatio verax aliud ex alio vult intelligi, quod genus figuratorum vel dictorum vel factorum abundat in Propheticis literis. Aut quæ conuincuntur esse mendacia, non esse imitanda monstrentur, & si qua nobis vt alia peccata surrepserint, non eis tribuẽdam iustitiam, sed veniam postulandam. Hoc quidem mihi videtur: & ad istam sententiam me superius disputata compellunt.

Ios. 2. a. 1.*

Eccl. 19. a. 1

CAPVT XVIII. An verum sit dicendum si eũ mortem auferat. Nota casum.

VERVM quia homines sumus, & inter homines viuimus, fateorque me nondum esse in eorum numero quos compensatiua peccata non turbant, sæpe me in rebus humanis vincit sensus humanus, nec resistere valeo cùm mihi dicitur: Ecce graui morbo periclitatur ægrotus, cuius iam vires ferre non possint, si ei mors tuus vnicus & charissimus filius nuncietur: si à te quærit an viuat, quem vitam finiste tu nosti, quid respondebis, quando quicquid aliud dixeris præter vnum de tribus, aut mortuus est, aut viuit, aut nescio, nihil aliud credit ille quàm mortuum: quod te intelligit timere dicere, & nolle mentiri? Tantundem valet, etiam si omni modo tacueris. Ex illis autem tribus duo falsa sunt, viuit, & nescio, nec abs te dici possunt nisi mentiendo. Illud autem vnum verum, id est, mortuum esse, si dixeris, & perturbati hominis mors fuerit subsecuta, abs te occisus clamabitur. Et quis ferat homines exaggerantes, quantum sit mali salubre mendacium deuitari, & homicidam diligi veritatem? Moueor his oppositis vehementer, sed mirum si etiam sapienter. Cùm enim proposuero ante qualescũque oculos cordis mei intelligibilem illius pulchritudinem, de cuius falsi nihil ore procedit, quamuis vbi radians magis magisque clarescit veritas, ibi palpitans mea reuerberatur infirmitas, tamen sic amore tanti decoris accendor, vt cuncta quæ inde me reuocant humana contemnam. Sed multum est vt iste in tantum perseueret affectus, ne in tentatione desit effectus. Nec me mouet contemplantem luminosum bonum, in quo mendacij tenebræ nullæ sunt, quod nobis mentiri nolentibus, & hominibus vero audito morientibus, homicida dicitur veritas. Nunquid enim si stuprum expetat impudica, & te non cõsentiente, sæuo amore perturbata moriatur, homicida erit & castitas? An verò quia legimus, Christi bonus odor sumus in omni loco, & in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereũt, aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem: etiam odorem Christi pronunciabimus homicidam? Sed quia homines sumus: & nos in huiusmodi quæstionibus & contradictionibus plerunque superat aut fatigat sensus humanus, ideo mox & ille subiecit: Et ad hæc quis idoneus? Huc accedit vbi miserabilius eiulandum est, quod si concesserimus pro salute illius ægri de vita filij eius fuisse mentiendum, ita paulatim minutatimque fucrescit hoc malum, & & breuibus accessibus ad tantum aceruum mendaciorum sceleratorum sensim subintrando perducitur, vt nunquam possit penitus inueniri, vbi tantæ pesti per minima additamenta in immensum conualescenti possit obsisti. Vnde prouidentissimè scriptũ est: Qui modica spernit, paulatim decidit. Quid, quod vitæ huius tales amatores, vt eam non dubitent præponere veritati, ne homo moriatur, imò vt homo quandoque moriturus, aliquanto serius moriatur, non tantum mentiri, sed etiam peierare nos volunt, vt videlicet ne aliquanto citius transeat vana salus hominis, nomen Dei nostri accipiamus in vanum? Et sunt in eis docti, qui etiam regulas figant, finesq; constituant, quando debeat, quando non debeat peierari. O vbi estis fontes lachrymarum? Et quid faciemus, quò ibimus? vbi nos occultabimus ab ira veritatis, si non solum negligimus cauere mendacia, sed audemus insuper docere periuria? Viderint enim insuper assertores defensoresque mendacij, quale genus, vel qualia genera mentiẽdi eos iustificare delectet. Saltem in Dei cultu concedant non esse mentiendum, saltem sese à periuriis blasphemiisq; contineant: saltẽ vbi Dei nomẽ, vbi Deus testis, vbi Dei sacramentum interponitur, vbi de diuina religione sermo promitur siue cõscribitur, nemo mẽtiatur, nemo laudet, nemo doceat & præcipiat, nemo iustum dicat esse mendacium. De cæteris mendaciorum generibus eligat sibi quod putat esse mitissimum atque innocentissimũ mentiẽdi genus, cui placet esse mentiẽdum. Hoc scio, quod etiam qui docet oportere mẽtiri, verum docere se vult videri. Nam si falsum est quod docet, quis falsæ velit studere doctrinę, vbi & fallit docẽs, & fallitur discens. Si autẽ vt aliquem possit inuenire discipulum, docere se asserit verum, cùm doceat esse mentiendum, quomodo erit vllum ex veritate mendaciũ, Ioanne apostolo reclamante: Omne mẽdacium non est ex veritate? NON est ergo verum, aliquando esse mentiendũ. Et quod non est verũ, nemini est omnino suadendũ. Sed agit partes suas infirmitas, & causam inuincibilẽ fauentibus turbis se habere proclamat. Vbi contradicit & dicit: Quomodo apud homines, qui proculdubio si falluntur auertuntur à pernicie vel aliena vel sua, periclitantibus subuenitur hominibus, si nos humanus ad mẽtiendum non inclinet affectus? Si patienter me audiat turba mortalitatis, turba infirmitatis, respondebo aliquid pro negocio veritatis. Certè pia, vera, sancta castitas non nisi ex veritate est: & quisquis aduersus eam facit, profectò aduersus veritatem facit. Cur ergo & si non possit aliter periclitantibus subueniri, non committo stuprum, quod ideo est contrarium veritati, quia contrarium est castitati: & vt periclitãti subueniatur, loquor mendacium, quod ipsi apertissimè est contrarium veritati? Quid apud nos tantum promeruit castitas, & offendit veritas, cùm omnis ex veritate sit castitas, & sit non corporis, sed mentis castitas, veritasque in mente habitet, sicut etiam corporis castitas. Postremò, quod & paulo antè dixi & iterum dico, quisquis mihi pro persuadendo & defendendo vllo mendacio contradicit, quid dicit si verum non dicit? Si autem propterea est audiendus quoniam verum dicit, quomodo me vult facere verum dicẽdo mendacẽ? Quomodo mendacio patronam sibi adhibet veritatem? An aduersario suo vincit, vt à seipso vincatur? Quis hanc absurditatem ferat? Nullo ergo modo dixerimus, eos qui asserunt aliquando esse mentiendum, id

1. Ioan. 2. c. 21.

CAP. XIX. Nunquam mentiendum.

2. Corint. 2. d. 15.

ad. mẽdaciũm

asserendo esse veraces, ne quod est absurdissimum & A stultissimum credere, veritas nos doceat esse mendaces. Quale est enim vt esse adulterãdum nemo discat à castitate, Deum offendendum nemo discat à pietate, cuiquam nocendum nemo discat à benignitate, & esse mentiẽdum discamus à veritate? Porrò si hoc non docet veritas, non est verum: si non est verum, non est discendum: si non est discendum, nunquam est igitur
Hebr. 5. d. 14 mentiendum. Sed perfectorum est, ait aliquis, solidus cibus. Multa enim secundum veniam relaxãtur infirmitati, quamuis syncerissimæ nequaquam placeãt veritati. Dicat hoc quisquis non metuit quæ consequentia metuenda sunt, si fuerint aliquo modo aliqua permissa mendacia. Nullo modo tamen in tantum sunt permittenda conscẽdere, vt ad periuria blasphemiasque perueniant. Nec aliquam causam prorsus oportet obtendi, cur debeat peierari, vel quod est execrabilius, cur Deus debeat blasphemari: non enim quia per mendacium non blasphematur, ideo non blasphematur. Potest quippe hoc modo dici, non peierari, B quia per mendacium peieratur. Quis enim per veritatem possit esse periurus, si etiam per veritatem nullus potest esse blasphemus? Sanè mitius falsum iurat qui falsum nescit esse, & verum putat esse quod iurat: sicut & Saulus excusabilius blasphemauit, quia ignorãs
1. Tim. 1. c. 13. fecit. Ideo autem peius est blasphemare quàm peierare, quoniam peierãdo falsæ rei adhibetur testis Deus: blasphemando autem de ipso falsa dicũtur Deo. Tanto est autem quisque inexcusabilior, siue periurus, siue blasphemus: quanto magis ea quæ peierando vel blasphemando asserunt, falsa nouerunt esse vel credunt. Quisquis itaque dicit pro periclitantis hominis salute temporali vel vita esse mentiendum, nimis ipsæ ab itinere exorbitat æternæ salutis & vitæ, si dicit in ea causa etiam iurandum per Deum, vel etiam blasphe-
CAP. XX. mandum Deum. SED aliquando nobis ipsius
An pro eterna hominis salute mentiri liceat. quoque salutis æternæ periculum opponitur, quod nostro mendacio si aliter non potest, depellendum esse clamatur. Velut si quisquam baptizandus in potestate C sit impiorum atque infidelium constitutus, ad quem peruenire non possit vt lauacro regenerationis abluad. inuidiotur, nisi deceptis mentiendo custodibus. Ab hoc infissimo dioſissimo clamore, quo cogimur non pro cuiusquam opibus vel honoribus in hoc sæculo transcurrentibus, non pro ipsa huius temporis vita, sed pro æterna hominis salute mentiri, quò confugiam, nisi ad te veritas? Et mihi abs te proponitur castitas. Cur enim si custodes isti vt nos ad baptizandum hominem admittãt, stupro illici possunt, non facimus contraria castitati, & si mendacio decipi possunt, facimus contraria veritati, cùm procul dubio nulli esset fideliter amabilis castitas, si non eam præciperet veritas? Proinde vt perueniatur ad hominem baptizandum, fallantur mentiendo custodes, si hoc iubet veritas. Sed quomodo iu D beat veritas, vt homo baptizetur esse mentiendum, si non iubet castitas, vt homo baptizetur, esse mœchandum? Cur autem hoc non iubet castitas, nisi quia hoc non docet veritas? Si ergo nisi quod veritas docet facere non debemus, cũ veritas doceat nec propter hominem baptizandum facere quod contrarium est castitati, quomodo nos docebit facere propter baptizandum hominem, quod ipsi est cõtrarium veritati? Sed sicut oculi ad intuendum solem parum firmi, ea tamẽ quæ à sole illustrantur, libenter intuentur: sic animæ iam valentes delectari pulchritudine castitatis, non ta
al. cõtinuo men omnino per seipsam considerare veritatem vnde lucet castitas possunt: vt cùm ventum fuerit ad aliquid faciendum, quod aduersum est veritati, ita refugiant & exhorreant, quemadmodum refugiũt & exhorrent, si faciendum aliquid proponatur quod aduersum est castitati. Ille autẽ filius qui verbum suscipiens à perditione longè aberit, & nihil falsi ex eius ore procedit, tam sibi clausum deputat, si ad subueniendum homini per mendacium, quàm si per stuprum transire cogatur. Et pater exaudit orantem, vt valeat sine mendacio subuenire, cui vult pater ipse, cuius inscrutabilia sunt iudicia, subueniri. Talis ergo filius ita obseruat à mendacio, sicut à peccato. Nam & aliquando mendacij nomen pro peccati nomine ponitur. Vnde illud est, Omnis homo mendax. Sic enim dictum est tan- Psal. 115. quam diceretur, omnis homo peccans. Et illud: Si au- a. 11. tem veritas Dei in meo mendacio abundauit. Ac per Rom. 3. a. 7. hoc cùm meritur vt homo, peccat vt homo, & ea sententia tenebitur qua dictum est: Omnis homo mendax. Et si dixerimus, quia peccatum non habemus, 1. Ioannis 1. nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Cùm d. 8. verò nihil falsi ex eius ore procedit, secundum eam B gratiam sic erit de qua dictum est: Qui natus est ex 1. Ioannis 3. Deo, non peccat. Hæc enim natiuitas si sola esset in a. 6. nobis, nemo peccaret: & quando sola erit, nemo peccabit. Nunc autem adhuc trahimus, quod corruptibiles nati sumus, quamuis secundum id quod renati sumus, si bene ambulamus, de die in diem renouamur interius. Cùm verò & corruptibile hoc induerit in- 1. Cor. 15. corruptionem, vita totum absorbebit, & nullus mor- g. 53. tis aculeus remanebit. Aculeus autem mortis est peccatum. AVT ergo cauenda mendacia rectè agen- CAPVT do, aut confitenda sunt pœnitendo: non autem cùm XXI. abundent infeliciter viuendo, augenda sunt & docen- Epilogus. do. Sed eligat qui hoc putat, vnde subueniat periclitanti homini ad quamlibet salutem qualiacunq; mendacia, dum tamen & apud tales obtineamus, nulla causa nos ad peierandum & blasphemandum oportere perduci. Ista saltem scelera vel ampliora stupris, vel certè non minora iudicemus. Namque cogitandum est, sæpissimè homines, de quarum adulterio suspican C tur, ad iusiurandum prouocare coniuges suas. Quod vtique non facerent, nisi crederent etiã illas quæ non timuerũt perpetrare adulteriũ, timere posse periuriũ. Quia & reuera nonnullæ impudicæ quæ non timuerunt illicito concubitu viros fallere, eisdem viris quos fefellerant timuerunt Deum testem fallaciter adhibere. Quid igitur causæ est, vt homo castus & religiosus homini baptizando nolit adulterio subuenire, & periurio velit, quod solent & adulteri formidare? Porrò si nefas est hoc agere peierando, quanto potius blasphemando? Absit ergo vt Christianus neget atque blasphemet Christum, quo possit alium facere Christianum: & pereundo quærat inueniendum, quem si talia doceat, perdat inuentum. Sic ergo librum, cui nomen est Libra, te oportet refellere atque destruere, vt D caput illud quo dogmatizant occultandæ religionis causa esse mentiendum, prius esse noueris amputandum, ita vt illa testimonia quibus sanctos libros mendaciis suis patronos adhibere moliuntur, partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda demonstres. Et si tantum sibi vsurpat infirmitas, vt ei aliquid venialiter permittatur, quod improbat veritas, tamen vt inconcusse teneas & defendas in diuina religione nunquam omnino esse mentiẽdum: latentes verò sicut nec adulteros per adulteria, nec homicidas per homicidia, nec maleficos per maleficia: ita nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias esse quærendos, secundum ea quæ tam multa in hoc volumine disputauimus, vt vix ad eius terminum quem loco isto fiximus, veniremus.

FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE FIDE ET OPERIBVS
LIBER.

Ex lib. 2. Retract. at. cap. 38.

CAPVT XXXVIII. De fide & operibus.

IN TEREA missa sunt mihi à quibusdam fratribus laicis quidẽ, sed diuinorum eloquiorum studiosis scripta nõnulla, quæ ita distinguerent à bonis operibus Christianam fidẽ, vt sine hac non posse, sine illis autem posse peruenire suaderetur ad æternam vitam. Quibus respondens librum scripsi, cuius nomen est De fide & operibus. In quo disputaui non solum quemadmodum viuere debeant gratia Dei regenerati, verumetiam quales ad ea uacuum regenerationis admitti. Hic liber sic incipit:

CAP. I. Contra eos qui omnes ad baptismum extra discrimẽ admittebant.

QVIBVSDAM videtur indiscretè omnes admittendos esse ad lauacrum regenerationis, quæ est in Christo Iesu Domino nostro, etiã si malam turpemq; vitam facinoribus & flagitiis euidentissimis notam mutare noluerint, atque in ea se perseueraturos aperta etiam confessione declarauerint. Verbi gratia, si quis meretrici adhæret, nõ ei prius præcipiatur vt ab ea discedat, & tunc veniat ad baptismum, sed etiam cum ea manens mansuramq; se con B fitens seu etiam profitens admittatur & baptizetur,
1. Corint. 6. d. 15. nec impediatur fieri mẽbrum Christi, etiamsi membrum meretricis esse perstiterit: sed postea doceatur quàm sit hoc malum, iamque baptizatus de mutandis in melius moribus instruatur. Peruersum enim putant, atque præposterum prius docere quẽadmodum debeat viuere Christianus, & deinde baptizari. Sed cẽsent præcedere debere baptismi sacramentum, vt deinde sequatur vitæ morumque doctrina, quam si tenere & custodire voluerit, vtiliter fecerit. Si autem noluerit, & retenta fide Christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet scelere immunditiaque permanserit, saluum eum futurum tanquam per ignem, velut
1. Corint. 3. b. 11. qui ædificauerit super fundamentum quod est Christus, non aurum, argẽtum, lapides pretiosos: sed ligna, C fœnum, stipulam: id est, non iustos castosque mores, sed iniquos & impudicos. Ad hanc autem videntur disputationem impulsi, quòd eos nouerint non admitti ad baptismum qui dimissis vxoribus alias duxerint, vel feminas quæ dimissis viris aliis nupserint: quia hæc
Mat. 19. b. 9 non coniugia, sed adulteria esse Dominus Christus sine vlla dubitatione testatur. Cùm enim negare non possent esse adulterium, quod veritas adulterium esse sine ambage confirmat, ciisque suffragari vellent ad accipiendum baptismum, quos huiusmodi laqueo ita captos viderent, vt si non admitterentur ad baptismũ, sine vllo sacramento mallent viuere vel etiam mori, D quàm dirupto adulterij vinculo liberari: humana quadam miseratione commoti sunt ad eorum causam sic suscipiendam, vt omnes cum eis facinorosos & flagitiosos, etiam nulla prohibitione correptos, nulla instructione correctos, nulla pœnitentia mutatos ad baptismum admittendos esse censerẽt: existimantes eos, nisi fieret, in æternum perituros: si autem fieret, etiam in illis malis perseuerantes saluos per ignem futuros.

CAP. II. De corrigidis malis Christianis. QVIBVS respondens hoc primùm dico, ne quis ea testimonia Scripturarum quæ commixtionem bonorum & malorum in Ecclesia, vel præsentem indicant, vel futuram prænunciant, sic accipiat, vt disciplinæ seueritatem siue diligentiam soluendam omnino atque amittendam, non illis edoctus literis, sed sua opinatione deceptus existimet. Neque enim quia illam primi populi commixtionem Moyses Dei famulus patiẽtissimè perferebat, ideo non in multos etiam gladio vindicauit. Et Phinees sacerdos adulteros simul Num. 25. c. 7. inuentos ferro vltore confixit. Quod vtique degradationibus & excommunicationibus significatum est esse faciendum in hoc tempore, cùm in Ecclesiæ disciplina visibilis fuerat gladius cessaturus. Nec quia 1. Cor. 11. d. 18. beatus Apostolus inter falsos fratres tolerãtissimè congemiscit; quosdam etiam diabolicis inuidentiæ stimu- Phil. 1. b. 15. lis agitatos, Christum tamen prædicare permittit: ideo 1. Cor. 5. b. 4 parcendum censet illi qui vxorem patris sui habuit, quem præcepit congregata Ecclesia tradere satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat in die Domini nostri Iesu Christi. Aut ideo ipse alios non tradidit satanæ, vt discerent non blasphemare, aut frustra dicit: 1. Tim. 1. d. 20. 1. Cor. 5. c. 9 Scripsi vobis in epistola, non commisceri fornicariis: non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut raptoribus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse: nunc autem scripsi vobis non commisceri, si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis seruiens, aut auarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum quidẽ simul sumere. Quò enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis? De his autem qui foris sunt Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis. Vbi quidam quod dictum est, Ex vobisipsis, ita intelligunt vt ex seipso vnusquisque auferat malum: hoc est, vt ipse sit bonus. Sed quomodolibet intelligatur, siue vt seueritate Ecclesiæ mali excõmunicationibus corripiantur, siue vt se quisque corripiendo & corrigendo à seipso auferat malum: illud tamen quod suprà dictum est, non habet ambiguitatẽ, vbi præcepit non commisceri eis fratribus qui in aliquo suprà dicto vitio nominantur, id est, noti famosique sunt. CAPVT III.

QVO autem animo & qua charitate misericors ista seueritas adhibenda sit, non solum eo C loco vbi ait, Vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Quomodo peccantes corripiendi. Iesu Christi: sed alibi quoque euidenter ostendit dicens: Si quis non obaudit verbo nostro, per Epistolam, 2. Thess. 3. d. 14. hunc notate, & nolite commisceri cum eo, vt erubescat, & non vt inimicum eum existimetis, sed corripite vt fratrem. Et ipse Dominus exemplum singulare Ioan. 6. g. 70 patientiæ, qua etiam in duodecim apostolis vsque ad Mat. 13. d. 3 passionem diabolum pertulit, & qui ait: Sinite vtraque crescere vsque ad messem, ne fortè cùm vultis colligere zizania, simul eradicetis & triticum: retiaque illa in similitudine Ecclesiæ vsque ad littus, hoc est, vsque ad sæculi finem bonos & malos pisces habitura D prædixit: & cætera si qua de permixtione bonorum & malorum siue apertè siue per similitudines locutus est: non ideo tamen omittendam censuit Ecclesiæ disciplinam: imò verò admonuit adhibendam, quando Matth. 18. b. 15. * ait: Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si audierit te, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit te, assume tecum vnum vel duos, vt in ore testium duorum vel trium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus. Deinde ipsius seueritatis terrorem grauissimum adiecit, Ibid. c. 18. etiam eo loco dicẽs: Quæ solueritis in terra, soluta erũt & in cælo; Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt in

Mat.7.d.6. cælo. Prohibet etiam ſanctum dari canibus. Nec con-
1.Timoth.5. d.10. trarius eſt Apoſtolus Domino, quia dicit: Peccantes
Mart.18. b.15. coram omnibus argue, vt cæteri timorem habeant:
cùm ille dicat: Corripe eum inter te & ipſum. Vtrunque enim faciendum eſt, ſicut & infirmitatis diuerſitas admonet, eorum quos vtique non perdendos, ſed corrigendos curandoſque ſuſcepimus, & alius ſic, alius autem ſic ſanandus eſt: ita etiam eſt ratio diſſimulandi & tolerandi malos in Eccleſia: & eſt rurſus ratio caſtigandi & corripiendi, non admittendi vel à cõmunione remouendi.

CAPVT VIII. De perperam intelligentibus ſcripturã.

ERRANT autem homines non ſeruantes modum, & cùm in vnam partem procliuiter ire cœperint, non reſpiciunt diuinæ autoritatis alia teſtimonia, quibus poſſint ab illa intentione reuocari, & in ea quæ ex vtriſque temperata eſt veritate ac moderatione conſiſtere. Nec in hac re tantum de qua nunc quæſtio eſt, ſed etiam in aliis multis. Nam quidam intuentes diuinarum teſtimonia literarum, quibus vnus Deus colendus inſinuatur, eundem patrem qui eſt filius, ſanctumque ſpiritum putauerũt. B Alij rurſus veluti morbo contrario laborantes, cùm attenderent ea quibus Trinitas declaratur, nec valerent intelligere quomodo ſit vnus Deus, cùm & pater non ſit filius, nec filius ſit pater, nec Spiritus ſanctus aut pater aut filius, diuerſitates etiam ſubſtantiarum aſſerendas putarunt. Quidam intuentes in ſcripturis ſanctæ virginitatis laudem, connubia damnauerunt.

Quidam rurſus ea teſtimonia conſectantes quibus caſta coniugia prædicantur, virginitatem nuptiis æquauerunt. Quidam cùm legerẽt: Bonum eſt fratres non
Rom.14. d.21. manducare carnem, neque bibere vinum: etiam nonnulla ſimilia creaturarum Dei, & quas voluerũt eſcas
1.Timot.4. b.4. immundas eſſe ſenſerunt. Quidam verò legentes, Omnis creatura Dei bona eſt, & nihil abiiciẽdum quod cum gratiarum actione accipitur: in voracitatem vinolentiamque collapſi ſunt, nec ſibi valentes auferre vitia, niſi eis econtrariò vel tanta vel maiora ſuccederent. Sic etiam in hac cauſa quæ habetur in manibus, quidam intuentes præcepta ſeueritatis, quibus admo- C nemur corripere inquietos, non dare ſanctum canibus, vt ethnicum habere Eccleſiæ contemptorem, à compage corporis, membrum quod ſcandalizat auellere: ita perturbant Eccleſiæ pacem, vt conentur ante tempus ſeparare zizania, atque hoc errore cæcati ipſi potius à Chriſti vnitate ſeparẽtur. Qualis nobis cauſa eſt aduerſus ſchiſma Donati. Et hoc non cum illis qui nouerunt Cæcilianum, non veris, ſed calumnioſis criminibus appetitum, & pernicioſam ſententiam ſuam mortifero pudore non deſerunt, ſed cum illis quibus dicimus, Etiam ſi mali fuiſſent propter quos in Eccleſia non eſtis, vos tamen eos forendo quos emendare aut ſegregare minimè poteratis, in Eccleſia permanere debuiſtis. Quidam verò econtrariò periclitantes, cùm bonorum malorumque permixtionem in Eccleſia demonſtratam vel prædictam eſſe perſpexerint, & patientiæ præcepta didicerint, (quæ ita nos firmiſſimos reddũt vt etiam ſi videtur in Eccleſia eſſe zizania, non D tamen impediatur aut fides, aut charitas noſtra, aut quoniam zizania eſſe in Eccleſia cernimus, ipſi de Eccleſia recedamus.) inſtituendam putant eſſe & Eccleſiam & diſciplinam, quandam perueriſſimam ſecuritatem præpoſitis tribuentes, vt ad eos non pertineat niſi dicere quid cauendum quidue faciendũ ſit, quodlibet autem quiſque faciat non curare. Nos verò ad ſanam doctrinã pertinere arbitramur ex vtriſque teſtimoniis vitam ſententiamq; moderari, vt & canes in Eccleſia propter pacẽ Eccleſiæ toleremus, & canibus ſanctũ vbi pax Eccleſiæ tuta eſt, non demus. Cùm ergo ſiue per negligentiam præpoſitorum, ſiue per aliquam excuſabilẽ neceſſitatem ſiue per occultas obreptiones inuenimus in Eccleſia malos, quos eccleſiaſti-

al. deſtituendam putent eccleſiæ diſciplinam.

CAP. V. Propter malos non recedendum ab eccleſia.

Matth.7.

ca diſciplina corrigere aut coercere non poſſumus, tũc nec aſcendat in cor noſtrum impia & pernicioſa præſumptio, qua exiſtimemus nos ab his eſſe ſeparandos, vt peccatis eorum non inquinemur, atque ita poſt nos trahere conemur veluti mundos ſanctoſque diſcipulos ab vnitatis compage, quaſi à malorum conſortio ſegregatos. Veniant in mentem illæ de ſcripturis ſimilitudines & diuina oracula vel certiſſima exempla, quibus demonſtratum & prænunciatum eſt, malos in Eccleſia permixtos bonis vſque in finem ſæculi tempuſque iudicij futuros, & nihil bonis in vnitate ac participatione ſacramentorum qui eorum factis non conſenſerint obfuturos. Cùm verò eis per quos Eccleſia regitur, adeſt ſalua pace poteſtas diſciplinæ aduerſus improbos aut nefarios exercẽdæ, tunc rurſus ne ſocordia ſegnitiaque dormiamus, aliis aculeis præceptorum quæ ad ſeueritatem coertionis pertinent, excitandi ſumus, vt greſſus noſtros in via Domini ex vtriſque teſtimoniis illo duce atque adiutore dirigentes, nec patientiæ nomine torpeſcamus, nec obtentu diligentię ſæuiamus.

CAP. VI. Baptiſmus quando & quibus dandus.

HAC ergo ſecundum ſanam doctrinam moderatione ſeruata, videamus vnde agitur, id eſt, vtrum ad percipiendum baptiſmum ſic admittendi ſunt homines, vt nulla ibi vigilet diligentia, ne ſanctum canibus detur: vſque adeò vt nec apertiſſimi adulterij perpetratores & eius perſeuerantiæ profeſſores à ſacramento tantæ ſanctitatis videantur arcendi: quò ſine dubio non admitterentur, ſi per ipſos dies quibus eandem gratiam percepturi, ſuis nominibus datis, abſtinentia, ieiuniis, exorciſmiſque purgantur, cum ſuis legitimis & veris vxoribus ſe concubituros profiterentur, atque huius rei quamuis alio tempore licitæ, paucis ipſis ſolennibus diebus, nullam continentiam ſeruaturos. Quomodo igitur ad illa ſancta recuſans coreptionem adulter admittitur, quò recuſans obſeruationem non admittitur coniugatus? Sed prius, inquiunt, baptizetur: deinde doceatur quid ad bonam vitam moreſque pertineat. Fit hoc vbi quenquam fortè dies vrget extremus, vt ad verba pauciſſima, quibus tamen omnia continentur, credat, ſacramentumque percipiat, vt ſi ex hac vita migrauerit, liberatus exeat à reatu præteritorum omnium peccatorum. Si autem ſanus petit ſpacium diſcendi quæ diſcenda ſunt, quod aliud opportunius tempus reperiri poteſt, quo audiat quemadmodum fidelis fieri ac viuere debeat, quàm illud cum attentiore animo atque ipſa religione ſuſpenſo ſaluberrimæ fidei ſacramentũ petit? An vſque adeò diſſimulamus à ſenſibus noſtris, vt vel noſipſos non recordemur quàm fuerimus attenti atque ſoliciti quid nobis præciperent à quibus catechizabamur, cùm fontis illius ſacramenta peteremus, atque ob hoc competẽtes etiam vocaremur: vel non intueamur alios qui per annos ſingulos ad lauacrum regenerationis accurrunt, quales ſint ipſis diebus quibus catechizantur, exorcizantur, ſcrutantur, quanta vigilantia conueniant, quo ſtudio ferucãt, qua cura pendeant? Si tunc tempus non eſt diſcendi, quæ vita congrua tanto quod accipere deſiderant ſacramento, quando erit? An verò cùm acceperint, in tantis criminibus permanentes: etiam poſt baptiſmum, non noui homines, ſed rei veteres: vt videlicet peruerſitate mirabili prius eis dicatur, Induite hominem nouum: & cùm induti fuerint, poſtea dicatur, Exuite veterem: cùm Apoſtolus ſanum ordinem teneus dicat: Exuite veterem, & induite nouum: & ipſe Dominus clamet, Nemo aſſuit pannum veſtimento veteri, & nemo mittit vinum nouum in vtres veteres? Quid autem aliud agit totum tempus quo catechumenorum locum & nomen tenent, niſi vt audiant quæ fides & qualis vita debeat eſſe Chriſtianis: vt cùm ſeipſos probauerint, tunc de menſa Domini manducent, & de ca-

Coloſ.3.b.10

Matt.9.b.17

1.Cor.11. f.28.

lice

lice bibãt. Quoniam qui mãducat indignè, iudicium A ſibi manducat & bibit. Quod autem ſit per omne tẽpus, quod in Eccleſia ſalubriter conſtitutum eſt, vt ad nomen Chriſti accedentes catechumenorum gradus accipiant: hoc fit multo diligentius & inſtantius his diebus quibus competentes vocantur, cùm ad percipiendum baptiſmum ſua nomina iam dederunt.

CAPVT VII. Baptizandos non niſi fidei opera quæmſi-dem docendos.

QVID ſi, inquiunt, virgo neſciens viro nupſerit alieno? Hoc ſi ſemper neſciat, nunquam ex hoc erit adultera: ſi autem ſciat, iam ex hoc eſſe incipiet, ex quo cum alieno viro ſciens cubauerit. Sicut in iure prædiorum, tandiu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſimè dicitur, quãdiu ſe poſſidere ignorat alienum: cùm verò ſcierit, nec ab aliena poſſeſſione receſſerit, tunc malæ fidei perhibebitur, tunc iuſtè iniuſtus vocatur. Abſit ergo vt ſenſu non humano, ſed planè vano ſic doleamus cùm flagitia corriguntur, tanquam connubia dirimantur: maximè in ciuitate Domini, in monte ſancto eius, hoc eſt, in Eccleſia, vbi nuptiarum non ſolum vinculum, verumetiam ſacramentum ita B commendatur, vt non liceat viro vxorem ſuam alteri tradere: quod in republica tunc Romana, non ſolum minimè culpabiliter, verumetiam laudabiliter Cato feciſſe perhibetur. Neque hinc diutius modò diſputare opus eſt, cùm & illi quibus reſpondeo non audeant affirmare, nullum hoc eſſe peccatum, neque negent eſſe adulterium, ne ipſi Domino ſanctoque Euangelio apertè conuincantur obſiſtere. Sed cùm eis placet primum admittendos eſſe tales ad percipiẽdum baptiſmi ſacramentum, & ad Dominicam menſam, etiamſi correptionem voce manifeſtiſſima recuſauerint: imò verò nihil eos de hac re prorſus admoneri oportere, ſed poſtea doceri: vt ſi præcepti obſeruationem receperint, culpamq; correxerint, habeantur in tritico: ſi autem contemſerint, inter zizania tolerentur: ſatis oſtendunt non ſe crimina iſta defendere, aut quaſi leuia vel nulla ſint agere. Quis enim adulterium bonæ ſpei Chriſtianus nullum ſeu paruum crimen exiſtimet? Ordinem tamen quo hæc in aliis C vel corrigãtur vel ferantur, de ſcripturis ſanctis ſe proferre arbitrantur, cùm dicant Apoſtolos ſic egiſſe: & de literis eorum quædam teſtimonia proferunt, vbi reperiuntur prius inſinuaſſe doctrinam fidei, ac deinde morum tradidiſſe præcepta. Atque hinc intelligi volunt, fidei tantummodo regulam baptizandis eſſe intimandam: poſtea verò iam baptizatis etiam vitæ in melius mutandæ præcepta tradenda, quaſi aliquas apoſtolorum Epiſtolas legant ad eos qui baptizandi ſunt datas, vbi de ſola fide diſputauerunt: & alias ad baptizatos, quibus præcepta de malis cauendis, boniſque inſtituendis moribus continẽtur. Cùm igitur eos ad Chriſtianos iam baptizatos dediſſe literas conſtet, cur vtroque ſermone contextæ ſunt, & eo ſcilicet qui ad fidem, & eo qui ad vitam bonam pertinet? An for- D tè illis placet vt baptizandis vtrunque non demus, & baptizatis vtrunque reddamus? Quod ſi abſurdè dicitur, ergo fateantur apoſtolos doctrinam ſuam ex vtroque perfectam ſuis Epiſtolis indidiſſe. Sed propterea plerunque inſinuaſſe prius fidem, ac deinde quod ad vitam bonam pertinet ſubieciſſe, quia & in homine ipſo niſi præcedat fides, vita bona ſequi non poterit: quicquid enim homo veluti rectè fecerit, niſi ad pietatem quæ ad Deum eſt, referatur, rectum dici non oportet. Quod ſi arbitrarentur aliqui ſtulti & nimis imperiti apoſtolorum Epiſtolas ad catechumenos datas, profectò etiam ipſi faterentur, nondum baptizatis præcepta morum, quæ fidei congruant, ſimul cum fidei regulis intimanda: niſi fortè ad hanc neceſſitatem ſua nos iſti diſputatione compellunt, vt primas partes Epiſtolarum apoſtolicarum vbi de fide loquuntur, catechumenis legendas velint: poſteriores autem fideli-

bus, vbi iam præcipitur quẽadmodum Chriſtiani viuere debeant: quod ſtultiſſimum eſt dicere. Nullum ergo documentum eſt huius opinionis ex Epiſtolis apoſtolorum, cur ideo arbitremur baptizandos de ſola fide, baptizatos autem de moribus admonendos, quia illi primis partibus literarum commendauerunt fidẽ, ac poſtea conſequenter vt bene à fidelibus viueretur hortati ſunt. Quamuis enim illud prius, hoc poſterius, ſæpiſſimè tamen vna contextione ſermonis vtrũque catechumenis, vtrunque fidelibus, vtrunque baptizandis, vtrunque baptizatis, ſiue vt inſtruantur, ſiue ne obliuiſcãtur, ſiue vt profiteantur, ſiue vt cõfirmentur doctrina ſaniſſima & diligentiſſima, prædicandum eſt. Epiſtolæ itaque Petri & Epiſtolæ Ioannis de quibus quædam teſtimonia cõmemorant, addant & Pauli & aliorum apoſtolorum, ea ratione accipiẽdum eſt, quod aduerterunt prius de fide, ac poſtea de moribus dici, quod, niſi fallor, apertiſſimè expoſui.

CAPVT VIII. Chriſtianam vitam ſcire & agere ante baptiſmum neceſſe.

SED in Actibus Apoſtolorum Petrus, inquiunt, ſic allocutus eſt illos, qui verbo audito baptizati ſunt vno die tria milia, vt eis ſolam fidem qua in Chriſtum crederent prædicaret. Qui cùm dixiſſent, quid faciemus? reſpondit eis, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus ſancti. Cur ergo non aduertunt quod dictum eſt, Agite pœnitentiam? ibi eſt enim vitæ veteris expoliatio, vt noua induantur qui baptizantur. Cui autem fructuoſa eſt pœnitẽtia, quæ agitur de mortuis operibus, ſi in adulterio perſeueret aliiſque ſceleribus, quibus dilectio mundi huius inuoluitur? Sed infidelitatis, inquiunt, tantummodo, quia in Chriſtum non crediderunt, eos voluit agere pœnitẽtiam. Mira præſumptio, nolo quicquam grauius dicere, quãdo eo audito quod dictum eſt, Agite pœnitentiam, ſolius infidelitatis acta dicuntur, cum vita mutanda ex vetere in nouam doctrinam Euangelica traderetur, vbi vtique & illud eſt quod in ea ſententia ponit Apoſtolus, Qui furaba- Eph.4.f.28. tur iam non furetur: & cætera, quibus exequitur quid ſit deponere veterem hominem & induere nouum. In his autem ipſis verbis Petri habent vnde admoneri potuiſſent, ſi diligenter attendere voluiſſent. Cùm enim dixiſſet, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnuſ- Act.2.f.38. quiſque veſtrum in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus ſancti: nobis enim hæc eſt promiſſio facta & filiis noſtris, & omnibus qui ſunt longè quoſcunque aduocauerit Dominus Deus noſter: cõtinuò ſubiecit qui librum ſcripſit atque ait: & cæteris verbis pluribus teſtificabatur dicens, Eripite vos à ſæculo hoc prauo. Ibid.f.41. At illi auidiſſimè capientes exceperunt verba & crediderunt & baptizati ſunt, & adiectæ ſunt illa die tria milia animæ. Quis hîc non intelligat & cæteris pluribus verbis quæ à ſcriptore propter longitudinem non recitantur, id egiſſe Petrum, vt eriperent ſe ab hoc ſæculo prauo, quandoquidem ipſa ſententia breuiter indicata eſt, cui perſuadendæ verbis pluribus Petrus inſtabat? Ipſa quippe ſumma poſita eſt, cùm dictum eſt, Eripite vos à ſæculo hoc prauo. Verbis autem pluribus vt hoc fieret, teſtificabatur Petrus. In his verbis erat mortuorum operum condemnatio, quæ nequiter agunt huius ſæculi dilectores, & commendatio vitæ bonæ quam teneant atque ſectẽtur, qui ſe ab hoc prauo ſæculo eripiunt. Iam itaque, ſi placet, affirmare conentur, eum ſe eripere ab hoc ſæculo prauo, qui tantummodo credit in Chriſtum, etiamſi in flagitiis quibus voluerit perſeueret vſque ad profeſſionem adulterij. Quod ſi dicere nefas eſt, audiant baptizandi, non ſolum quid credere debeant, ſed etiam quemadmodum ſe ab hoc prauo ſæculo eripiant. Ibi enim neceſſe eſt vt audiant, quemadmodum credentes viue-

re de-

CAPVT IX. *Baptismus spadonis, & quid sit euangelizare Christum.*

re debeant. SPADO, inquiunt, ille quem Philippus baptizauit, nihil plus dixit, quàm, Credo filiũ Dei esse Iesum Christum: & in hac professione continuò baptizatus est. Num ergo placet vt hoc solum homines respondeant, & continuò baptizentur: nihil de Spiritu sancto, nihil de sancta Ecclesia, nihil de remissione peccatorum, nihil de resurrectione mortuorum: postremò de ipso Iesu Christo nihil nisi quia filius Dei est, non de incarnatione eius ex virgine, de passione, de morte crucis, de sepultura, de tertij diei resurrectione, de ascensione ac sede ad dexteram patris aliquid dicendum est catechizanti, ac profitendum credenti?

Act.8.f.37. Si enim spado cùm respondisset, Credo filium Dei esse Iesum Christum, hoc ei sufficere visum est, vt continuò baptizatus absceder et: cur non id sequimur, atque auferimus cætera quæ necesse habemus, etiam cùm ad baptizandum temporis vrget angustia, exprimere, interrogando vt baptizandus ad cuncta respondeat, etiam si ea memoriæ mandare non valuit? Si autem Scriptura tacuit atque intelligenda admisit cætera quæ cum illo spadone baptizando Philippus egit, atque in eo quod ait, Baptizauit eum Philippus, intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in Scripturis gratia breuitatis, tamen serie traditionis scimus implenda: pari modo etiam in eo quod scriptum est euangelizasse Philippum spadoni Dominum, nullo modo dubitandum est, & illa in catechismo dicta esse quæ ad vitam moresque pertinent eius qui credit in Dominum Iesum. Hoc est enim euangelizare Christum, non tantum dicere quæ sint credenda de Christo, sed etiam quæ obseruanda ei qui accedit ad compagem corporis Christi: imò verò cuncta dicere quæ sunt credenda de Christo, non solum cuius sit filius, vnde secundum diuinitatem, vnde secũdum carnem genitus, quæ perpessus, & quare, quæ sit virtus resurrectionis eius, quod donum spiritus promiserit dederitque fidelibus: sed etiam qualia membra, quibus sit caput, quærat, instituat, diligat, liberet, atque ad æternam vitam honoremque perducat. Hæc cùm dicuntur, aliquando breuius atque constrictius, aliquando latius & vberius Christus euãgelizatur, & tamen non solum quod ad fidem, verumetiam quod ad mores fidelium pertinet, non prætermittitur.

CAP. X. *Scire Christũ crucifixum quid sit, quam tale, vicinitas dilectionis Dei & proximi.*

Hoc intelligi potest etiam in eo quod commemorant dixisse apostolum Paulum, Nihil me dixi scire in vobis nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Quod illi putant ita dictum, tanquam nihil aliud eis insinuatum esset, nisi vt primitus crederent, ac deinde baptizati quicquid ad vitam moresque pertinet discerent. Hoc, inquiunt, Apostolo satis superque suffecit, qui eis dixit, quòd etsi multos pædagogos haberent in Christo, sed non multos patres, quia eos in Christo Iesu per Euangelium ipse genuisset. Si ergo ille qui per Euangelium genuit, quamuis gratias agat quòd neminem ipsorum baptizauerit, nisi Ctispum & Caium & Stephanæ domum, nihil eos amplius docuit quàm Christum crucifixum: quid si dicat aliquis, nec resurrexisse Christum eos audisse quando per Euangelium geniti sunt? Vnde est igitur quod eis dicit: Tradidi enim vobis inprimis, quia Iesus Christus mortuus est secũdum Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, si nihil nisi crucifixum docuerat? Si autem non ita intelligunt, sed hoc quoque ad Christum crucifixum pertinere concedunt, sciant in Christo crucifixo multa homines discere & maximè quòd vetus homo noster simul crucifixus est, vt euacuetur corpus peccati, & vltrà non seruiamus peccato. Vnde etiam de seipso dicit: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quẽ mihi mũdus crucifixus est & ego mũdo: Proinde attendant & videant: quemadmodum doceatur atque discatur Christus crucifixus, & ad eius crucem nouerint pertinere, quod etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo. Vbi intelligitur omnis coërtio malarum concupiscentiarum: ac per hoc fieri non potest, vt eis qui in cruce Christi informantur, professa adulteria permittantur. Nam & apostolus Petrus de sacramento ipsius crucis, hoc est, passionis Christi, admonet, vt qui ea consecrantur peccare desistant, ita loquens: Christo ergo passo per carnem, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui mortuus est carne desiit peccare, vt iam non hominum desideriis, sed voluntate Domini Dei reliquum in carne viuat, & cætera. Quibus consequenter ostendit eum pertinere ad Christum crucifixum, hoc est per carnem passum, qui in eius corpore crucifixus carnalibus desideriis bene viuit per Euangelium. Quid, quòd etiam duo illa præcepta, in quibus Dominus ait totam legem Prophetasque pendere, huic suæ opinioni suffragari arbitrantur: & sic ea commemorant, vt quoniam primum præceptum dictum est: Diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua. Secundum autem simile huic: Diliges proximum tuum tanquam teipsum: primum pertinere ad baptizandum, vbi dilectio Dei præcipitur: secundum autem ad baptizatos, vbi videntur esse mores conuersationis humanæ: sic obliti quod scriptum est, Si fratrem quem vides non diligis, Deum quem non vides quomodo diligere poteris? Et illud aliud in eadem Epistola Ioannis, Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quo autem pertinent omnia flagitia morum malorum, nisi ad mundi huius dilectionẽ? Ac per hoc illud primum præceptum quod ad baptizandos pertinere arbitrantur, sine bonis moribus obseruari nullo pacto potest. Nolo pluribus immorari. Nam si diligenter consideratur, ista duo præcepta ita ex alterutro connexa reperiuntur, vt nec dilectio Dei possit esse in homine si non diligit proximum, nec dilectio proximi si non diligit Deum. Sed ad rem quæ nunc agitur, quod de his duobus præceptis diximus sufficit.

Matth.22. d.40. *Deut.6.a.5.* *Leuit.19. d.18.* *1.Ioan.4. d.20.* *1.Ioan.2. b.15.*

CAP. XI. *Exitus Israelitarum ex Aegypto quid denotet.*

AT enim populus Israel primùm per mare rubrum ductus est, quo significatur baptismus, & postea legem accepit, vbi disceret quemadmodum viueret. Cur ergo baptizandis vel symbolum tradimus, reddendumque reposcimus? Nihil enim tale factum est erga illos, quos per mare rubrũ Deus ab Ægyptiis liberauit. Si autem rectè intelligũt hoc significari præcedentibus mysteriis de sanguine ouis postibus illitò, & de azymis synceritatis & veritatis: cur non etiam illud consequenter intelligunt, ipsam ab Ægyptiis separationem significare discessionem à peccatis quam baptizandi profitentur? Ad hoc enim pertinet quod à Petro dictum est, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini nostri Iesu Christi: tanquam diceret, Recedite ab Ægypto, & per mare rubrum transite. Vnde & Epistola quæ ad Hebræos inscribitur, cùm eorum qui baptizantur commemorarẽtur initia, posita est ibi pœnitentria à mortuis operibus: sic enim dicit, Ideoque remittentes initia Christi verbum, in consummationem respiciamus: non iterum iacientes fundamentum pœnitentię à mortuis operibus, & fidei in Deum, lauacri doctrinæ, impositionis manuum, resurrectionis etiam mortuorum & iudicij æterni. Hæc igitur omnia pertinere ad initia neophytorum satis aperteque Scriptura testatur. Quid est autem à mortuis operibus pœnitentia, nisi ab his quę oportet mortificari vt viuamus: quę si adulteria fornicationesque non sunt, quid iam inter opera mortua nominandum est? Sic autem non sufficit professio recessionis à talibus, nisi etiam lauacro regenerationis cuncta preterita quæ velut persequuntur peccata deleantur: sicut non suffecit Israelitis recedere

Act.2.f.38. *Heb.6.a.1.*

recedere ab Ægypto, nisi ea quæ insequebatur hostilis multitudo eiusdem maris fluctibus interiret, qui Dei populo transituro liberandoque patuerunt. Qui ergo profitetur ab adulterio nolle se mutare, quomodo permare rubrum ducetur, cùm ex Ægypto adhuc recusset abscedere? Deinde non attendunt in ea lege quæ post trãsitum maris rubri illi populo data est, primum esse præceptum, Non erunt tibi alij dij præter me. Nõ facies tibi idola, neque vllum simulacrum quæcũque in cælo sunt sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunque in aqua & sub terra: non adorabis ea, neque seruies eis: & cætera ad hoc præceptum pertinentia. Affirment isti itaque si volunt contra ipsam sitam assertionem, etiam de vnius Dei cultu cauendaque idololatria, non adhuc baptizandis, sed iam baptizatis esse prædicandum: & non iam dicant, eis qui baptismum percepturi sunt, fidem tãtum quæ in Deum est, intimandam: & post eius sacramẽti perceptionem de moribus vitæ tanquam de secundo præcepto eos quod ad dilectionem proximi pertinet, instruendos. Vtrunque enim lex cõtinet, quam post mare rubrum tanquam post baptismum populus accepit, nec ita facta est distributio præceptorum, vt ante illius maris transitum de cauenda idololatria plebs doceretur, & posteaquam transierunt audirent honorandum patrẽ & matrem, non mœchandum, non occidendum, & cętera bonæ atque innocentis cõuersationis humanę.

Exodi 20. a.4.

CAPVT XII. *Num baptizandus qui vitam impiã mutare nolit.*

SI ergo ita quisque veniat ad sancti lauacri petitionem, vt profiteatur se ab idolorum sacrificiis non recessurum, nisi fortè postea quãdo placuerit, baptismũ tamen iam iamque deposcat, templumque Dei viui se fieri flagitet, non solum cultor idolorum, verumetiam in aliquo tam nefario sacrilegio perseuerans: quæro ab istis vtrum eum faciendum vel catechumenum censeant, quod proculdubio fieri non debere clamabunt. Neque enim aliud de illorum corde sentiendum est. Reddant itaque rationem secundum testimonia scripturarum, quæ sic intelligẽda putant, quomodo huic audeant contradicere, nec admittendum esse confirmant reclamantem atque dicentem: Didici & veneror Christum crucifixum, credo filium Dei esse Iesum Christum. Non me vltra differas, nihil amplius iam requiras. Quos per Euangelium generabat Apostolus, nihil eos nosse tunc amplius quàm Christum crucifixum volebat. Post vocem spadonis qua se credere Iesum Christum filium Dei esse respondit, continuò Philippus eum baptizare non distulit. Quid me ab idolorum cultu prohibes, nec ad sacramentum Christi admittis, nisi prius inde discessero? Illud à pueritia didici, consuetudine ibi grauissima premor, faciam cùm potuero, cùm commodum fuerit: quod etsi non faciam, non tamen sine Christi sacramento hanc vitam finiam, ne Deus exigat animam meam de manibus tuis. Quid huic respondẽdum existimant? An placet vt admittatur? Absit, nullo modo crediderim in tantum eos progredi. Quid ergo respondebunt hæc dicenti, & addenti quod nihil sibi de idolatria relinquẽda saltem dici debuit ante baptismũ, sicut nihil inde ante mare rubrum populus ille primus audiuit, quoniam lex hoc habet quam ex Ægypto iam liberatus accepit. Profectò dicturi sunt homini, templum Dei futurus es, cùm baptismum acceperis. Dicit autem Apostolus, Quæ compositio templo Dei cum idolis? Quare ergo non vident similiter esse dicendum, membrum Christi futurus es, cùm acceperis baptismum. Non possunt membra Christi esse membra meretricis: quia & hoc Apostolus dicit alio loco, Nolite, inquit, errare: neque fornicatores, neque idolis seruientes, & cætera quæ illic enumerat, regnũ Dei possidebunt. Cur ergo ad baptismum idolis seruientes non admittimus, & fornicatores admittendos putamus, cùm & his & cæteris malis dicat, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu Christi & in spiritu Dei nostri? Quid igitur causæ est, vt cùm potestas pateat vtrunque prohibendi, venientem ad baptismũ permittam fornicarium permanere, & non permittam idolis seruientem: cùm & illis & illis dici audiam, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis? sed eo mouentur isti, quia putant esse in tuto salutem eorum, quãuis per ignem qui in Christum crediderint, sacramentumque eius acceperint: id est, baptizati fuerint, etiãsi morum corrigendorum ita negligentes sint, vt nequiter viuant. Vnde mox videbo si Deus iuuerit, quid secundum scripturas sentiendum sit.

1.Corinth.4. a.15. *Act.8.f.37.* *1.Corinth.6. d.16.* *1.Ioan.6.b.9.*

Ibid.b.11.

CAPVT XIII. *Baptismum fides operis præcellit.*

NVNC in hac quæstione adhuc versor, in qua eis videtur, baptizatos admonendos esse de moribus ad Christianam vitam pertinentibus, baptizandis autem solam insinuandam fidem. Quod si ita esset, præter tam multa quæ diximus, non Ioãnes Baptista venientibus ad baptismum suum diceret, Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira vẽtura? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ: & cætera, quæ vtique non de fide, sed de bonis operibus admonet. Vnde & militibus dicentibus, Quid faciemus? non dixit, Interim credite & baptizemini, pòst audietis quid facere debeatis: sed antè dixit, antè præmonuit, vt venturo Domino in cor eorum tanquam præcursor mundaret viam: Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Similiter publicanis quærentibus quid facere deberent, Nihil amplius, inquit, exigatis præterquam constitutum est vobis. His breuiter commemoratis Euangelista, non enim totos catechismos inserere debuit, satis significauit pertinere ad eum à quo baptizandus catechizatur, docere & monere de moribus. Quod si respondissent Ioanni, prorsus non faciemus fructus dignos pœnitentiæ, calũniaturi sumus, concussuri sumus, ea quæ nobis non debentur exacturi sumus, & nihilominus eos post hanc professionem baptizaret: nec sic tamen dici posset, vnde modò quæstio est, non esse temporis cùm quisque baptizandus est; vt prius illi sermo fiat quemadmodũ vitam bonam agere debeat. Quid ipse Dominus, vt alia omittam, cùm ab eo diues ille quæreret quid boni faceret vt vitam æternam consequeretur: recolanat quid responderit, Si vis venire, inquit, ad vitam, serua mandata. At ille, quæ? tunc Dominus commemorauit præcepta legis, Non occides, Non mœchaberis, & cætera: vbi cùm ille respondisset hæc se fecisse à iuuentute sua, addidit etiam perfectionis præceptum, vt vẽditis suis omnibus & ita pauperum elecmosynis erogatis haberet thesaurum in cælo, & eundem Dominum sequeretur. Videant igitur non ei dictum esse vt crederet & baptizaretur, quo solo adiutorio putat isti venire hominem ad vitam: sed morum præcepta homini data, quæ vtique sine fide custodiri obseruarique non possunt: nec tamen quia hîc de insinuanda fide Dominus videtur tacuisse, præscribimus nos atque cõtenti sumus, morum tantummodo præcepta dicenda esse hominibus ad vitam peruenire cupientibus. Vtraque enim mutuò connexa sunt, sicut antè dixi: quia neque dilectio Dei potest esse in homine qui non diligit proximum, nec dilectio proximi in eo qui non diligit Deum. Ideo aliquando alterum sine altero, siue illud, siue illud, pro plena doctrina inuenitur scriptura commemorare, vt etiam hoc modo intelligatur alterum sine altero esse non posse: quia & qui credit Deo, debet facere quod præcepit Deus, & qui propterea facit quia præcepit Deus, necesse est vt credat Deo.

Matth.19. c.16. *Luce 18. d.18.*

CAPVT XIIII. *Quòd fides sola ad salutem non sufficit sine operibus.*

QVARE iam illud videamus, quod excutiendum est à cordibus religiosis, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere solam fidem

fidem putauerint, bene autem viuere & bonis operibus viam Dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus apostolorum non intellectis quibusdam subobscuris sententis apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere, Faciamus mala vt veniant bona: quia dixerat, Lex subintrauit vt abundaret delictum, vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia. Quod ideo verum est, quia legem accipientes homines qui de suis viribus superbissimè præsumebant, nec diuinum adiutorium vincendarum malarum concupiscentiarum recta fide impetrantes, pluribus grauioribusque delictis etiam lege præuaricata onerati sunt. Ac sic magno reatu compellente confugerunt ad fidem, qua misericordiam indulgentiæ mererentur, & auxilium à Domino qui fecit cælum & terram: vt diffusa per Spiritum sanctum charitate in cordibus suis, cum dilectione agerent quæ contra sæculi huius concupiscentias iuberentur, secundum id quod prædictū fuerat in Psalmo: Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraueruntur. Cùm ergo dicit Apostolus, arbitrari se iustificari hominem per fidem sine operibus legis: non hoc agit, vt percepta ac professa fide opera iustitiæ contemnantur, sed vt sciat se quisque per fidem posse iustificari etiamsi legis opera non præcesserint. Sequuntur enim iustificatum, non præcedit iustificandum. Vnde in præsenti opere non opus est latius disputare, præsertim quia modò de hac quæstione prolixum librum edidi, qui inscribitur, De litera & spiritu. Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ apostolicæ Epistolæ, Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ, contra eam maximè dirigunt intentionem, vt vehementer astruant fidem sine operibus nihil prodesse: sicut etiam ipse Paulus, non qualemlibet fidem, qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque Euangelicam definiuit, cuius opera ex dilectione procedunt: Et fides, inquit, quę per dilectionem operatur. Vnde illam fidem quæ sufficere ad salutem quibusdā videtur, ita nihil prodesse asseuerat, vt dicat: Si habeā omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Vbi autem hæc fidelis charitas operatur, sine dubio bene viuitur. Plenitudo enim legis charitas. Vnde euidenter in secunda Epistola Petrus, cùm ad vitæ & morum sanctitatem hortaretur, mundumque istum transiturum prænunciaret, cælos verò nouos & terram nouam expectari quæ iustis inhabitanda tradetur, vt ex hoc attenderēt qualiter eos oporteret viuere vt habitatione illa digni fierent, sciens de apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententiis nonnullos iniquos accepisse occasionem, vt tanquam securi de salute quæ in fide est, bene viuere non curarent, commemorauit quædam ad intelligendum difficillima esse in Epistola eius, quæ homines peruerterent, sicut & alias scripturas, ad proprium suum interitum: cùm tamen & ille apostolus de salute æterna, quæ nisi bene viuentibus non daretur, eadem sentiret, quæ cæteri apostoli. Sic itaque Petrus, His ergo, inquit, hominibus peruertibus, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes & properantes ad præsentiam diei Domini per quam cæli ardentes soluentur, & elementa ardore ignis decoquentur: nouos verò cælos & terram nouam secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Quapropter charissimi hæc expectantes satagite inuiolati & immaculati apud eum reperiri in pace: & Domini nostri patientiam salutem existimate: sicut & dilectissimus frater noster Paulus secundum eam quæ data est illi sapientiam scripsit vobis, ve& in omnibus Epistolis, loquens in eis, de his, in quibus sunt difficilia quædam intellectu, quæ indocti & instabiles peruertunt, sicut & cæteras scripturas, ad proprium suum interitum. Vos igitur amantissimi præscietes, cauete ne in falsorū errore seducti decidatis à corroboratione vestra: crescite verò in gratia & intellectu Domini nostri & saluatoris Iesu Christi: ipsi gloria, & nunc & in die eternitatis. Iacobus autem tam vehementer infestus est eis qui sapiunt fidem sine operibus valere ad salutem, vt illos etiam dæmonibus comparet dicens, Tu credis quoniam vnus est Deus, bene facis, & dæmones credunt & contremiscunt. Quid verius, breuius, vehementius dici potuit, cùm & in Euangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cùm Christum filium Dei confiterētur & ab illo corriperentur, quod in Petri confessione laudatum est? Quid proderit, ait Iacobus, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & illud, Nolite errare: neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Falsum est & illud, Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Falsa erunt hæc: Si enim tantum modo credant & baptizentur, quamuis in malis talibus perseuerent, salui erunt per ignem: atque ideo in Christo baptizati etiam qui talia agunt, regnum Dei possidebunt. Fruſtra autem dicitur, Et hęc quidem fuistis, sed abluti estis, quando & abluti hæc sunt. Inaniter etiam illud à Petro dictum videbitur: Sic & vos simili forma baptisma

Rom.3.b.8. *Iacobi 2.d.13* *Marci 1. b.23.* *Matth.16. c.17.* *Iac.2. c.14.* *Psal.120. a.2.* *Rom.5.a.5.* *Psal.115.a.4* *Rom.3.a.1.* *ibid.d.20.* *1.Corint.3. b.11.* *Gal.5.a.6.* *1.Cor.13. a.2.* *Rom.13. c.10.* *2.Petri 3. c.11.* *1.Cor.13. a.2.* *Iac.2.c.14.* *1. Corint.6. b.9.* *Gal.5.c.19.* *1.Corint.6. b.11.* *1.Petri 3. d.21.*

baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: iniquidem & habētes pessimas conscientias, omnium flagitiorum & scelerum plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamē baptisma saluos facit: propter fundamentū enim quod in eo baptismate ponitur, licet per ignem, salui erunt. Illud quoque non video cur Dominus dixerit, Si vis venire ad vitam, serua mandata: & commemorauit ea quæ ad bonos mores pertinēt, si etiam his non seruatis ad vitam veniri potest per solam fidē, quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quomodo verum erit, quod eis quos ad sinistram positurus est, dicet, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: nec increpat quia in eum non crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt? Nam profectò ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus mortua est, promittat æternam vitam: propterea omnes gentes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eisdem pascuis vtebantur, vt appareat eos illi dicturos, Domine, quando te vidimus illa & illa patientem, & non ministrauimus tibi? qui in eum crediderant, sed bona operari non curauerant, tanquam de ipsa fide mortua ad vitam peruenireturæternam. An fortè ibunt in ignem æternum, qui opera misericordiæ non fecerunt: & non ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrumpendo in se templum Dei, in seipsos immisericordes fuerunt: quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectione, dicente Apostolo, Si distribuā omnia mea pauperibus, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest? Aut diligat quisquam proximum sicut seipsum, qui non diligit seipsum? Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neque illud dici hîc poterit, in quo nonnulli seipsos seducunt, ignem æternum dictum, non ipsam combustionem æternam. Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos, quibus propter fidem mortuam per ignē promittunt salutem: vt videlicet ipse ignis æternus sit, cōbustio verò eorum, hoc est operatio ignis, nō sit in eos æterna: cùm & hoc præuidens Dominus, sententiam suam concluſit ita dicens: Sic ibunt illi in combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit ergo æterna combustio sicut ignis, & eos in illam ituros veritas dicit, quorum non fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Si ergo hæc omnia, & cætera quæ innumerabilia per omnes scripturas sine ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erūt: poterit verus esse ille intellectus de lignis & fœno & stipula, quòd hi salui erunt per ignem, qui solam in Christum fidem tenentes bona opera neglexerunt. Si autem ista & vera & clara sunt, proculdubio in illa Apostoli sententia alius requirendus est intellectus: atque in his deputāda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædam difficilia intellectu: quæ non debent homines peruertere ad proprium suum interitum, vt contra euidētissima testimonia scripturarum securos faciant de percipienda salute nequissimos, nequitiæ suæ pertinacissimè cohærentes, nec emendando aut pœnitendo mutatos.

Matth.19. c.17. *Iac.2. c.20.* *Matth.25. d.41.* *1.Cor.13. b.3.* *Matth.25. d.37.** *Psal.10.b.9* *1.Corint.3. b.12.* *2.Petri 3. d.16.* *Gal.5.a.6.* *Iac.2.c.14.* *Eph.3.b.17.* *Iacobi 2.d.18* *Matth.19. b.16.* *Marci 10. b.17.* *Luce 18. d.18.* *Exodi 20. c.13.* *Gal.5.a.6.* *Matth.19. c.21.* *1. Corint. 3. b.12.* *1.Corint. 7. c.15.*

CAPVT XVI. Interpretatio loci Pauli. 1.Cor.13.

Hic à me fortasse quæratur de ipsa Pauli apostoli sententia quid ego sentiam, & quónam modo intelligendam putem. Fateor hîc me malle audire intelligentiores atque doctiores, qui sic eam exponant, vt illa omnia vera & inconcussa permaneant, quæ suprà commemorauī, & quæcunque alia non commemoraui: quibus apertissimè scriptura testatur, nihil prodesse fidem, nisi eam quam definiuit Apostolus, id est quæ per dilectionem operatur: sine operibus autem saluare non posse, neque præter ignem, neq; per ignē, quia si per ignem saluat, ipsa vtique saluat. Absolutè autem dictum est & aperte: Quid prodest si dicat quis fidem se habere, opera autem non habet, nunquid potērit fides saluare eum? Dicam tamen quàm breuissimè potero etiam ipse quid sentiam de illa Apostoli sententia ad intelligendum difficili, dummodo illud, quod ad meam promissionem attinet, præcipuè teneatur, quod de hac me malle dixi audire meliores. Fundamentum Christus est in structura architecti sapientis, hoc expositione non indiget. Apertè enim dictum est, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si autem Christus, proculdubio fides Christi: Per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem apostolus dicit. Porrò fides Christi illa est vtique, quam definiuit Apostolus, quę per dilectionem operatur. Non enim fides illa dæmonum, cùm & ipsi credant & contremiscant, & filium Dei confiteantur Iesum, potest accipi in fundamentum. Quare? nisi quia non est fides quæ operatur per dilectionē, sed quæ exprimitur per timorem. Fides itaque Christi, fides gratiæ Christianæ: id est, ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Sed quid sit ædificare super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos, & ligna, fœnum, stipulam: si subtilius differre coner, vereor ne ad intelligendum difficilior sit ipsa expositio. Enitar tamen quantum Dominus adiuuat, & breuiter, & quantum potero dilucidè expedire quod sentio. Ecce ille qui quæsiuit à magistro bono quid boni faceret, vt haberet vitam æternam, & audiuit, si ad vitam venire vellet, seruanda sibi esse mandata. Et cùm quæreret, Quæ mandata, dictum est ei, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non falsum testimonium dices, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, vt hæc faciens, fidem Christi teneret: & proculdubio fidem, quæ per dilectionem operatur. Neque enim diligeret proximum tanquam seipsum, nisi recepta dilectione Dei, sine qua non diligeret seipsum. Porrò si faceret etiam quod Dominus addidit, dicens, Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me: ædificaret super illud fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos: non enim cogitaret nisi quæ sunt Dei, quomodo placeret Deo: & hæ cogitationes sunt, quantum existimo, aurum, argentum, lapides preciosi. Porrò si circa diuitias suas quodam carnali teneretur affectu, quamuis ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid rapinæque moliretur, aut earum minuendarum vel amittendarum metu in aliquod facinus flagitiúmue laberetur, alioquin iam se isto modo ab illius fundamēti stabilitate subtraheret: sed propter carnalem, vt dixi, quem in eis habebat affectum, quo talibus bonis sine dolore carere non posset, ædificaret super fundamentum illud fœnum, ligna, stipulam: maximè si & vxorem sic haberet, vt etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi, quomodo placeret vxori. Hęc igitur quoniam affectu dilecta carnali, non sine dolore amittuntur, propterea qui sic ea habent, cùm habeant in fundamento fidem quæ per dilectionem operatur, neque huic ista vlla ratione vel cupiditate præponant, in eorum amissione passi detrimentum, per ignē quēdam doloris peruenīunt ad salutem. A quo dolore atque detrimento tanto est quisque securior, quanto ea vel minus amauerit, vel tanquam non habens habuerit. Qui verò propter illa vel tenenda vel adipiscenda homicidium, adulterium, fornicationem, idololatriā, & similia quæque commiserit, non propter fundamētum per ignem saluabitur, sed amisso fundamento æterno igne torquebitur. Quamobrem & illud quod dicunt veluti probare cupientes, quantum valeat sola fides, vbi Apostolus dicit: Quod si infidelis discedit, discedat: non est enim seruituti subiectus frater vel so-

ror

ror in huiusmodi: id est, vt propter fidē Christi etiam A ipsa vxor legitima societate coniuncta, sine vlla culpa relinquatur, si cum viro Christiano propter hoc quod Christianus est, permanere noluerit: non attendunt eo modo illam rectissimè dimitti, si viro suo dicat, Nō ero vxor tua, nisi mihi de latrocinio diuitias congeras, aut nisi solita lenocinia, quibus nostram domū transigebas, etiam Christianus exerceas: aut si quid aliud vel facinorosum vel flagitiosum in viro nouerat, quo delectata vel libidinem explebat, vel facilè victum habebat, vel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille, cui hoc vxor dicit, si veraciter egit pœnitentiam ab operibus mortuis, quando accessit ad baptismum, habetque in fundamento fidem, quæ per dilectionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore diuinæ gratiæ, quàm carnis vxoriæ: & membrum quod eum scandalizat, fortiter amputat: quemcunque autem in hac diremptione dolorem cordis propter carnalem affectum cōiugis sustinebit, hoc est detrimentū quod patietur: hic est ignis per quem fœno ardente ipse salB uabitur. Si autem iam sic habeat vxorē tanquam non habēs, non propter concupiscentiā, sed propter misericordiam, ne fortè eam saluam faceret, reddens potius quàm exigens debitum coniugale: profectò nec dolebit carnaliter, cùm ab illo tali coniugio separabitur: neque enim in eo cogitabat, nisi quæ sunt Dei, quomodo placeret Deo. Ac per hoc in quantum aurum, argentum, lapides pretiosos cogitationibus illis superædificat, in tantum detrimentum nullum pateretur, in tantum structura eius, quæ non erat fœnea, nullo incendio cremaretur. Siue ergo in hac vita tantum homines ista patiuntur, siue etiam post hanc vitam talia quædam iudicia subsequuntur, non abhorret, quantum arbitror, à ratione veritatis iste intellectus huius sententiæ. Veruntamen etiamsi est alius qui mihi non occurrit potius eligēdus, istum quādiu tenemus, non cogimur dicere iniustis, nō subditis, scelestis, cōtaminatis, parricidis, matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euāgelium gloriæ beati Dei: si tantummodo in Christum credatis, & sacramentū baptismi eius accipiatis, etiamsi vitā istam pessimam nō mutaueritis, salui eritis. Vnde nec illa nobis mulier Chananæa præscribit, quia Dominus ei quod petebat dedit, cùm antè dixisset, Non est bonum tollere panē filiorum & mittere canibus: quia ille cordis inspector mutatam vidit quam laudauit, & ideo non ait, O canis magna est fides tua: sed, O mulier magna est fides tua. Mutauit vocabulum, quia mutatum vidit affectum, atque illam correptionē ad fructum peruenisse cognouit. Miror autem si laudaret in ea fidem sine operibus: id est, fidem non talem quæ per dilectionem iam possit operari, sed fidem mortuam: & quod Iacobus dicere minimè dubitauit, fidem non Christianorum, sed dæmonum. Postremò si istam Chananæam nolunt intelligere mutasse perditos mores, quando D eam Christus contemnendo & corripiēdo redarguit, quoscunque inuenerint tantummodo credere, vitam verò inquinatissimam nec saltem occultare, sed etiam liberè profiteri, ac nolle mutare, sanent filios eorum, si possunt, sicut sanata est filia Chananææ mulieris: non tamen eos faciant membra Christi, cùm ipsi esse non desinant membra meretricis. Illud sanè non absurdè intelligunt eum peccare in Spiritum sanctum, & esse sine venia reum æterni peccati, qui vsque in finem vitæ noluerit credere in Christum: sed si rectè intelligerent, quid sit credere in Christum. Non enim hoc est, habere dæmonum fidem, quæ rectè mortua perhibetur, sed fidem quæ per dilectionem operatur.

Gal. 5. a. 6.

CAPVT XVII. Obstinati in peccatis, num meritò à baptismo repellantur.

Matth. 15. c. 28.

Iac. 2. d. 20.

Gal. 5. a. 6.

Q VÆ cùm ita sint, quādo tales ad baptismum non admittimus, non ante tempus zizania euellere conamur, sed nolumus insuper sicut diabolus zizania seminare: nec ad Christum volentes venire prohibemus, sed eos ad Christum venire nolle, ipsa sua professione conuincimus: nec vetamus Christo credere, sed demonstramus eos nolle Christo credere, qui vel adulterium dicunt non esse quod ille adulterium dicit esse: vel credunt adulteros eius membra posse esse, quos per Apostolum dicit regnum Dei non possidere: & sa- 1. Corint. 6. b. 9.
næ doctrinæ aduersari, quę est secundum Euangelium 1. Tim. 1. c. 11.
gloriæ beati Dei. Vnde non sunt isti inter eos deputan- Luc. 14. d. 16.
di, qui ad conuiuium nuptiarum venerūt, sed inter eos Mat. 22. d. 2.
qui venire noluerunt. Cùm enim ipsi doctrinæ Christi audent apertissimè contradicere, & sancto aduersari Euangelio, nequaquam venientes repelluntur, sed venire contemnunt: qui autem sæculo saltem verbis, etiam si non factis renunciant, veniunt quidem & inter triticum seminantur, & in area congeruntur, & ouibus aggregantur, & retia subeunt, & conuiuantibus admiscentur: sed intus siue lateant, siue pateant, tunc erit ratio tolerandi, si potestas nulla est corrigendi, nec debet esse præsumptio separandi. Absit autem vt sic intelligamus quod scriptum est, ad cōuiuium nuptia- Luc. 14. d. 21.
rum adductos, quos inuenerūt bonos & malos, vt eos adduxisse credantur, qui se malos perseueraturos professi sunt. Alioquin ipsi serui patrisfamiliās zizania seminauerunt, falsumque erit illud, Inimicus autem qui Matth. 13. d. 28.
ea seminat, diabolus est. Sed quia hoc falsum esse non potest, adduxerunt serui bonos & malos, siue qui latent, siue qui iam adducti & intromissi apparerent: siue bonos & malos dictum est secundum quandam humanam conuersationem, in qua etiam ij qui nondum crediderunt, vel laudari vel vituperari solent. Vnde est etiam illud quod Dominus monet discipulos, quos ad Matth. 10.
Euangelium prædicandum primitus mittit, vt in quā- b. 11.
cunque venerint ciuitatem, quærant quis illic dignus sit, vt apud eum habitent donec inde proficiscantur. Profectò ille dignus quis erit, nisi qui existimatione C suorum ciuium bonus habebitur? & quis indignus, nisi qui eis malus innotuerit? Ex hoc vtroque genere veniunt ad Christi fidem, & sic adducuntur boni & mali, quia & illi mali à mortuis operibus pœnitentiā non recusant. Si autem recusant, non intrare cupientes repelluntur, sed ab introitu ipsi apta contradictione discedunt. Erit ergo & seruus ille securus, nec inter pi- Matth. 25. b. 18.
gros damnabitur, quod dominicum talentum noluit erogare, quandoquidem illi noluerunt quod erogabat accipere. Propter illos enim hæc similitudo proposita est, qui nolunt suscipere in Ecclesia dispensatoris officium, desidiosam prætendentes excusationem, nolle se rationem reddere de peccatis alienis: qui audiunt & non faciunt, id est, accipiunt & non reddunt. Cùm verò dispensator fidelis & diligens, in erogando paratissimus, & lucrorum dominicorum auidissimus, dicit adultero, Noli esse adulter, si vis baptizari: crede Christo, qui hoc quod facis dicit esse adulterium, si vis D baptizari: noli esse membrum meretricis, si vis fieri membrum Christi: ille autem respōdet, Non obedio, non facio: ipse non vult veram pecuniam dominicam accipere, sed suam potius adulterinam vult thesauris dominicis importare. Si autē se facturū profiteretur, nec faceret, nec postea quolibet modo corrigi posset, inueniretur quid de illo fieret, ne aliis inutilis esset, qui sibi vtilis esse non posset: vt si intra retia Domini bona piscis malus esset, non tamen pisces Domini suis malis retibus irretiret: hoc est, vt si haberet in Ecclesia vitam malam, non tamen illic instituēret doctrinam malam. Cùm enim tales facta sua talia defendunt, vel in eis se perseueraturos apertissimè profitentes, admittuntur ad baptismum, nihil videntur aliud prædicare, nisi fornicatores & adulteros, etiam vsque in vitæ huius

ius finem in eā nequitia permanentes, regnū Dei pos- A
1. Cor. 2. d. 20. sessuros, & merito fidei, quæ sine operibus mortua est, ad vitam æternam salutemq; venturos. Hæc sunt mala retia, quæ cauere debent præcipuè piscatores, si tamen illa euangelica similitudine piscatores Episcopi, vel inferioris ordinis ecclesiarum præpositi intelligen-
Mat. 4. c. 19. di sunt: quia dictum est, Venite, & faciam vos piscatores hominum. Retibus enim bonis capi possunt pisces & boni & mali, retibus autem malis capi non possunt pisces boni. Quoniam in doctrina bona & bonus potest esse qui audit & facit, & malus qui audit & non facit: in doctrina verò mala, & qui eam verā putat, quāuis ei non obtemperet, malus est: & qui obtemperat,
CAPVT XVIII. Prohiberi matrimonium à baptismo nouit. peior est. ILLVD sanè mirabile est, quod fratres qui aliter sapiunt, cùm debeant ab ista vel noua vel vetere, pernicioſa tamen opinione discedere, ipsi insuper dicunt nouam esse doctrinam, qua nequissimi homines in suis flagitiis se perseueraturos in propatulo profitētes, non admittuntur ad baptismum: quasi ne- B
cio vbi peregrinentur, quando meretrices & histriones & quilibet alij publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis, ad Christi sacramenta non permittuntur accedere: qui vtique secundum istorum sententiam omnes admitterentur, nisi antiquum & robustum morem sancta ecclesia retineret, ex illa scilicet liquidissima veritate veniētem,
Gal. 5. d. 21. 1. Corint. 6. b. 9. qua certum habet, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Et nisi egerint ab his mortuis operibus pœnitentiam, accedere ad baptismum non sinuntur. Si autem subrepserint, nisi vel postea mutati egerint pœnitentiam, salui esse non possunt. Sed ebrioſi, auari, maledici, & si qua alia vitia damnabilia apertis factis conuinci redarguique non possunt, præceptis tamen & catechismis validissimè flagellantur, atque omnes tales mutata in melius voluntate, ad baptismum videntur accedere. Sed si fortè adulteros,
Exod 20. quos non lex humana, sed diuina condemnat, id est, C qui alienas vxores tanquam suas habent, vel fœminæ alienos maritos, alicubi negligentius admitti solere aduerterunt, ex illis rectis debent conari ista corrigere: hoc est, vt etiam isti non admittantur: non ex his prauis illa recta deprauare, vt neque de morum correctione catechizandos esse censeant competentes: & consequenter omnes etiam illarum publicarum turpitudinum & scelerum professores, hoc est meretrices, lenones, gladiatores, ac si quid huiusmodi est, etiā in illis malis permanentes, admitti oportere arbitrentur. Omnia quippe illa quæ Apostolus enumerat, con-
Gal. 5. d. 21. 1. Corint. 6. b. 9. cludens, quoniam qui talia agunt, regnū Dei non possidebunt: qui vehementius agunt, manifestata sibi cōgruenter increpant, & resistentes atque in eis se permansuros profitentes, ad accipiendum baptismū non
CAP. XIX. Non tantum ob tria illa significata licere excommunicare. admittunt. Q VI autem opinantur & cætera eleemosynis facilè compensari, tria tamen mortifera esse non dubitent excommunicatione punienda, do- D
nec pœnitentia humiliore sanentur, impudicitiā, idolatriam, homicidiū. Neque nunc opus est quærere qualis sit eorū ista sententia, & vtrum corrigēda an approbanda, ne opus susceptū mittamus in lōgum, propter eam quæstionē, quæ huic absoluēdæ minimè necessaria est. Sufficit enim, quia si omnia non sunt admittenda ad baptismi sacramentū, inter hæc omnia est adulterium. Si autem tria illa sola excipienda sunt, etiam in his tribus est adulteriū, vnde ista disputatio mota est. Sed quoniam malorum Christianorum mores, qui fuerunt antea etiā pessimi, habuisse non videntur hoc malū, vt alienas vxores ducerent viri, aut alienis viris fœminæ nuberent: inde fortasse apud quasdā ecclesias negligentia ista surrepsit, vt in catechismis competentium nec quererentur nec repercuterentur hęc vitia. Atque inde factū est, vt inciperēt & defendi:

CAP. XX. Quæ baptizandi fuerint debeant.

Ioan. 5. c. 14.

CAP. XXI. Apostolos grauibus peccatis obnoxios non admisisse ad baptismum. Rom. 15. d. 19.

quæ tamen in baptizatis rara sunt adhuc, si ea nos negligendo non defensa faciamus. Talē quippe in quibusdam negligentiā, in aliis imperitiā, in aliis ignorantiam probabiliter Dominus somni nomine significasse intelligitur, vbi ait, Cùm autē dormirent homi- Matth. 13. c. 25.
nes, venit inimicus, & superseminauit zizania. Hinc autem existimādum est, non ea primū apparuisse in moribus, quamuis malorum Christianorū, quoniam beatus Cyprianus in Epistola De lapsis, cùm deplorando Cyprianus.
& arguendo multa cōmemoraret, quibus meritò dicit indignationē Dei fuisse commotam, vt intolerabili persecutione ecclesiam suā sineret flagellari, hæc ibi omnino non nominat: cùm etiā illud non taceat, & ad eosdē mores malos pertinere confirmet, iungere cum infidelibus vincula matrimonij, nihil aliud esse asse- Matrimonia cum infidelibus.
rens, quàm prostituere gentibus membra Christi: quæ nostris tēporibus iam non putantur esse peccata: quoniam reuera in nouo Testamēto nihil inde præceptū est, & ideo aut licere creditū est, aut velut dubium derelictum est. Sicut etiā illud ambiguum est, vtrum He- Herodes.
rodes mortui duxerit, an viui fratris vxorem: & ideo Marci 6. c. 17 Matth. 14. a. 3.
non ita claret, quid Ioannes ei non licere dicebat. De concubina quoque, si professa fuerit nullū se aliū cogniturā, etiāsi ab illo cui subdita est, dimittatur: meritò dubitatur, vtrū ad percipiendum baptismum non debeat admitti. Quisquis etiam vxorem in adulterio deprehensam dimiserit, & aliam duxerit, non videtur æquandus eis, qui excepta causa adulterij dimittūt & ducunt. Et in ipsis diuinis sententiis ita obscurū est, vtrum & iste, cui quidē sine dubio adulterā licet dimittere, adulter tamen habeatur si alterā duxerit, vt quātum existimo venialiter ibi quisq; fallatur. Quamobrem quæ manifesta sunt impudicitiæ crimina, omnimodo à baptismo prohibenda sunt, nisi mutatione voluntatis & pœnitentia corrigantur: quæ autē dubia, omnimodo conandum est ne fiant tales coniunctiones.

Quid enim opus est in tantū discrimen ambiguitatis caput mittere? Si autem factæ fuerint, nescio vtrum ij qui fecerint, similiter ad baptismū non debere videantur admitti. QVANTVM attinet igitur ad doctri- C
nam salubrē veritatis, ne cuiquam mortifero peccato perniciosissima securitas detur, vel etiā pestilentiosissima tribuatur autoritas, iste curationis ordo est, vt baptizandi credant in Deum Patrē & Filium & Spiritū sanctum, eo ritu quo symbolum traditur: & à mortuis operibus agant pœnitentiam, omniumq; se omnino præteritorum remissionē in baptismo acepturos esse non dubitēt: non vt peccare liceat, sed vt peccasse non noceat, vt sit factis remissio, non permissio faciendi. Tunc verè dici potest, etiā spiritaliter, Ecce sanus factus es, iam noli peccare: quod Dominus de corporali sanitate ideo dixit, quoniā sciebat ei quem saluum fecerat, meritis peccatorum illum etiā carnis accidisse languorem. Ij autē ei homini, qui & baptizādus adulter ingreditur, & baptizatus adulter egreditur, miror quomodo dici existiment, Ecce sanus factus es. Quis enim grauis & exitiabilis morbus erit, si adulteriū sanitas erit? SED in tribus milibus, inquiunt, quos Act. 2. f. 40.
vno die apostoli baptizarunt, & in tot milibus credentium, in quibus Apostolus ab Hierusalem vsque in Illyricum Euangelium repleuit, erāt vtique aliqui alienis vxoribus copulati, vel fœminæ alienis maritis: in quibus regulam apostoli constituere debuerunt, quæ deinceps in Ecclesiis seruaretur: vtrum non admitterentur ad baptismum, nisi illa adulteria correxissent. Quasi non similiter aduersus eos dici possit, quòd nō inueniunt aliquem commemoratum, qui cùm talis esset, admissus est. Aut verò possint singulorum hominum crimina, quod infinitum erat, commemorari, cùm generalis illa regula satis superq; sufficiat, vbi Petrus pluribus verbis testificans baptizandis, ait: Eri-

pite vos ab hoc sæculo prauo. Quis enim dubitet ad huius sæculi prauitatẽ adulteria pertinere, & illos qui elegerunt in eadem iniquitate persistere? Similiter autem dici potest, publicas meretrices, quas vtique ad baptismum, nisi ab illa turpitudine liberatas, nulla admittit ecclesia, potuisse inueniri in tot milibus tunc credentiũ per tot gentes, & de his suscipiẽdis vel prohibendis constituere apostolos exépla debuisse. Verũtamen de quibusdã minoribus possumus coniectare maiora. Si enim ad baptismũ Ioannis venientes publicani prohibiti sunt aliquid amplius exigere, quàm quod eis fuerat constitutũ: miror si venientibus ad baptismum Christi posset permitti adulterium. Cõmemorauerunt etiã Israelitas multa mala & grauia perpetrasse, & effudisse multum sanguinẽ prophetarum, nec tamen ex his factis penitus meruisse deleri, sed ex infidelitate sola, qua in Christum credere noluerunt: non intuentes quia peccatum eorum non hoc solum fuit, quia in Christum non crediderunt, verumetiam quia Christũ occiderunt: quorum vnũ pertinet ad crimen incredulitatis, alterũ ad crimẽ crudelitatis. Illud ergo est contra fidẽ rectam, istud cõtra bonam vitam. Vtroq; autẽ vitio caret, qui fidem Christi habet: non sine operibus mortuam, quæ etiam in dæmonibus inuenitur: sed fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur. Hæc est fides de qua dicitur: Regnũ cælorum intra vos est. Hanc enim diripiunt qui vim faciunt credendo, impetrantes spiritum charitatis, vbi est plenitudo legis, sine qua lex in litera reos faciebat etiam præuaricationis. Non itaque putãdum est ideo dictum: Regnum cælorum vim patitur, & qui vim faciunt, diripiunt illud: quia etiam mali tantummodo credendo & pessimè viuendo peruenient in regnum cælorũ: sed quia reatus ille præuaricationis, quem sola lex, id est, litera sine spiritu iubendo faciebat, credendo soluitur, & violẽtia fidei Spiritus sanctus impetratur: per quem diffusa charitate in cordibus nostris, lex non timore pœnæ, sed iustitiæ amore completur.

Iacc 3.c.13

Gal.5.a.6.
Luce 17. d.21.
Rom.13. c.10.
Matth.11. b.12.
Rom.5.a.5.

CAPVT XXII. *Non sufficere fide solum ere dere.*

NEQVAQVAM ergo mens incauta fallatur, vt se existimet Deum cognouisse, si eum fide mortua, hoc est, sine bonis operibus confiteatur, more dæmonum: & ideo se iam non dubitet ad vitam æternam esse venturam, quia Dominus dicit: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscãt te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Venire quippe debet etiam illud in mentem, quod scriptum est: In hoc cognoscimus eũ, si mandata eius seruauerimus. Qui dicit, quia cognouit eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in hoc veritas non est. Et ne quisquam existimet mandata eius ad solam fidem pertinere: quanquam dicere hoc nullus est ausus, præsertim quia mandata dixit, quæ ne multitudine cogitationes parerent, in illis duobus tota lex pendet & prophetæ: licet rectè dici posset, ad solam fidem pertinere Dei mandata, si non mortua, sed viua illa intelligatur fides, quæ per dilectionem operatur: tamen postea Ioannes ipse aperuit quid diceret, cùm ait: Hoc est mandatum eius, vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus inuicem. Hoc itaque prodest in Deum recta fide credere, Deum colere, Deum nosse, vt & bene viuendi ab illo sit nobis auxilium, & si peccauerimus, ab illo indulgentiam mereamur: non in factis quæ odit securi perseuerantes, sed ab eis recedentes, eíque dicentes: Ego dixi Domine miserere mei, sana animam meam, quoniam peccaui tibi: quod non habent cui dicant, qui non in eum credunt: & frustra dicunt, qui cùm tam lõgè ab illo sint, à gratia mediatoris alieni sunt. Hinc illa verba sunt in libro Sapientiæ, quæ nescio quomodo intelligit pernicio sa securitas: Et si peccauerimus, tui sumus: quoniam scilicet bonũ & magnum Deum habemus, qui velit atque possit pœnitentium peccata sanare, non qui minimè audeat permanẽtes in malignitate disperdere. Deniq; cùm dixisset, Tui sumus: addidit, Scientes potentiam tuam: vtique potẽtiam cui se subtrahere nequeat, aut occultare peccator. Ideoque secutus adiúxit: Non peccauimus autẽ, scientes quoniam tui sumus deputati. Quis enim dignè cogitãs habitationem apud Deum in qua omnes prædestinatione sunt deputati, qui secũdum propositũ vocati sunt, non enitatur ita viuere vt tali habitatione congruat? Quod ergo & Ioannes dicit, Hæc scripsi vobis vt non peccetis, & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrẽ Iesum Christum iustum, & ipse est exoratio pro peccatis nostris: non id ait vt cum securitate peccemus, sed vt recedentes à peccato, si quod admissum est, propter illum aduocatũ quem non habent infideles, minimè de indulgenria desperemus. NEC de his igitur verbis mitior illa conditio promittenda est, sic in Deũ credere volẽtibus vt permaneant in perditis morib⁹: multo minus de illis vbi Apostolus ait, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Qui autẽ in lege peccauerunt, per legẽ iudicabũtur: tanquam hoc loco aliquid distet inter perire & iudicari, cùm alio verbo hoc idem significatum sit. Solent enim scripturæ iudicium etiã pro æterna damnatione ponere. Sicut in Euãgelio Dominus loquitur, Veniet hora in qua omnes qui sunt in monumentis audient vocẽ eius: & procedent qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ: qui autẽ malè egerũt in resurrectionẽ iudicij. Neque illud dictũ est, hoc qui crediderunt, illud autẽ qui non crediderũt: sed hoc illi qui bene egerũt, illud qui malè egerunt. Inseparabilis est quippe bona vita à fide, quæ per dilectionẽ operatur: imò verò ea ipsa est bona vita. Videmus itaque resurrectionẽ iudicij dixisse Dominum pro resurrectione damnationis æternæ. De omnibus quippe resurrecturis, vbi proculdubio erant etiam ij qui omnino non credũt, neque enim ipsi non sunt in monumentis, duas partes fecit, alios in resurrectionem vitæ, alios in resurrectionẽ iudicij resurrecturos esse declarans. Quod si dicunt, non ibi intelligendos etiam eos qui omnino non credũt, sed eos qui per ignem salui erunt quia crediderũt, etiamsi malè vixerunt, vt eorũ transitoriã pœnam iudicij nomine significatam arbitrentur. Quanquã hoc impudẽtissimè dicatur, cùm omnino Dominus omnes resurrecturos, in quibus sine dubio & increduli erunt, in duo diuiserit, vitam & iudicium: ita volens iudicium æternum intelligi, quamuis hoc non addiderit, sicut & vitã. Neque enim ait in resurrectionẽ vitæ æternæ, cùm aliud vtiq; intelligi noluerit. Videant tamen quid respõsuri sint vbi ait, Qui autem non credit, iam iudicatus est. Nam hîc proculdubio aut iudiciũ pro pœna æterna positum intelligunt, aut per ignẽ saluos futuros etiam incredulos dicere audebũt. Quoniam qui non credit, inquit, iam iudicatus est, hoc est, iam iudicio destinatus: & nõ erit quod pro magno beneficio polliceantur credẽtibus nequiterq; viuẽtibus, quando & ij qui non credũt non erunt perdẽdi, sed iudicandi. Quod si dicere non audẽt, non audeant aliquid mitius polliceri eis de quibus dictum est, per legẽ iudicabuntur: quia constat iudicium etiam pro æterna damnatione solere nominari. Quid quod inuenimus nõ solum minimè mitioris, verumetiam deterioris conditionis esse illos qui scientes peccãt? Hi sunt enim maximè qui legẽ acceperũt. Nam sicut scriptũ, Vbi lex non est, nec præuaricatio. Hinc enim est & illud, Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione itaq; accepta peccatum per mandatum operatũ est in me omnem concupiscentiam: & alia multa quæ de hac re idem Apostolus dicit. Ab hoc reatu grauiore liberat gratia Spiritus sancti per Iesum Christum Dominum nostrum, quę diffusa charitate in cordibus nostris donat

1.Ioannis 2. d.19.
Matth.22. d.4.
Gal.5.a.6.
1.Ioan.3. d.23.
Psal.40.a.5
Sap.15.a.2.

CAPVT XXIII. *Iudicare & iudicium quid significent in sacris literis.*

1.Ioann.2. a.1.
Ioan.5.c.29
Rom.2.b.12
Ioan.3.c.18
Rom.4.a.15
Rom.7.b.7.
Rom.5.a.5.

nat iustitiæ delectationem, qua immoderatio concupiscentiæ superetur. Hinc itaque confirmatur non solum nihil mitius, sed grauius aliquid intelligendũ, de quibus dictum est, Qui in lege peccauerunt per legẽ iudicabũtur: quàm de illis qui sine lege peccantes sine lege peribunt. Nec pro pœna transitoria hoc loco dictum iudiciũ, sed pro ea qua etiam non credẽtes iudicabuntur. Nam qui hac vtuntur sententia ad promittendam salutem per ignẽ, illis qui etiam credẽtes pessimè viuunt, vt eis dicant, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: qui autẽ in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: tanquam dictum sit, Non peribũt, sed per ignem salui erunt: nec illud attendere potuerunt, hoc Apostolũ de illis qui sine lege, & illis qui in lege peccauerũt dixisse, cùm de gentibus & de Iudæis ageret: vt non tantũ gentibus, sed vtrisque gratiã Christi, qua liberarentur, necessariam demonstraret: quod totum ipsa epistola ad Romanos euidẽter ostẽdit. Iam ergo etiam Iudæis in lege peccantibus, de quibus dictum est, Per legẽ iudicabuntur: non eos liberante gratia Christi promittãt, si placet, per ignẽ salutem: quoniam de his dictum est, Per legẽ iudicabuntur. Quod si non faciunt, contra seipsos veniunt, qui eos grauissimo infidelitatis crimine obstrictos esse dicunt: vt quid transferunt ad infideles & fideles, in eo quod ad fidem Christi attinet, illud quod dictũ est de iis qui sine lege & iis qui in lege peccauerunt, cùm de Iudæis & de gẽtibus ageretur, vt ad Christi gratiã vtriq; inuitarẽtur.

Rom.2.b.12

Ioan.5.a.29

Gal.5.a.6.

Rom.4.a.15
Rom.7.b.7.

CAPVT XXIIII. *Libertas fidei non sit fidelibus velamentũ malitiæ.*

NEQVE enim dictũ est, Qui sine fide peccauerũt, sine fide peribunt: qui autẽ in fide peccauerunt, per fidem iudicabuntur: sed sine lege dictũ est, & in lege: vt satis appareret illam causam tangi, quæ inter gentes & Iudæos agebatur, non quæ inter bonos malosq; Christianos. Quanquã si illo loco legẽ pro fide accipi volunt, quod nimis importunum & absurdum est, etiam hinc apertissimam possunt legere sententiam apostoli Petri: qui cùm loqueretur de iis qui in occasionẽ carnis acceperant, & in velamentũ malitiæ quod scriptũ est, Nos ad nouum testamentũ pertinentes, non ancillæ filios esse, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit: & putauerant hoc esse liberè viuere, vt tanquã de tanta redẽptione securi, quicquid liberet licere sibi arbitrarentur, non intuentes quod dictũ est: Vos in libertatẽ vocati estis, fratres, tantum ne libertatẽ in occasionem carnis detis. Vnde & ipse Petrus dicit: Liberi non sicut velamentũ malitiæ habentes libertatẽ: ait de illis & in secunda epistola sua: Hi sunt fontes sicci, & nebulæ à turbine exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruata est: superba enim vanitatis loquẽtes illiciunt in concupiscentiis carnis impudicitiæ eos qui paululũ effugerunt, in errore conuersati, libertatẽ illis promittentes, cùm ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Si enim refugiẽtes coinquinationes mundi in agnitionẽ Domini nostri & conseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt illis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mãdato. Contigit enim illis res veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum: & sus lota in volutabris cœni. Quid adhuc promittitur contra istam manifestissimam veritatem cõditio melior, iis qui cognouerunt viam iustitiæ, hoc est, Dominum Christum, & perditè viuunt, quasi omnino non cognouissent: cùm apertissimè dicatur, Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mandato?

1.Petri 2. c.16.
Gal.4.d.31.
Gal.5.b.13.
1.Petri 2. c.16.
2.Petri 2. c.17.
Luce 11. d.26.
Matth.12. d.45.
Prouerb.26. b.11.

CAPVT XXV. *Sanctum mãdatum quid, idq. cognoscẽtes ac transgredientes quæ pernanneant.*

NEQVE enim illud hoc loco intelligendum est sanctum mandatum, quo præceptum est, vt in Deum credamus: quanquam eo ipso totum cõtinetur si eam intelligamus fidem credentium, quæ per dilectionem operatur: sed apertè expressit quid diceret sanctũ mandatum, id est, quo præceptum est, vt ab huius mundi coinquinationibus recedentes, casta cõuersatione viuamus. Sic enim ait, Si enim refugientes coinquinationes mundi in agnitionem Domini nostri & conseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt illis posteriora deteriora prioribus. Non ait, refugientes ignorantiam Dei, aut refugientes infidelitatem sæculi; vel tale aliquid: sed coinquinationes mundi, in quibus est vtique omnis immunditia flagitiorum. Nam de his superius loquens, dixit, Coëpulantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij & indesinentis peccati. Ideo etiam fontes siccos eos appellat fontes videlicet, quòd acceperint agnitionem Domini Christi: siccos autem, quia non congruenter viuunt. De talibus quippe etiã Iudas apostolus loquens: Ij sunt, inquit, qui in dilectionibus vestris maculati coepulantur, sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua: & cætera. Quod enim Petrus ait, Coepulantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij: hoc Iudas, In dilectionibus vestris maculati coepulantur. Mixti sunt enim bonis in epulis sacramentorum & dilectionibus plebium. Et quod Petrus ait, Fõtes siccos: hoc Iudas, Nubes sine aqua: hoc Iacobus, Fides mortua. Non itaque promittitur pœna ignis trãsitoria turpiter scelerateq́ue viuentibus, quia viam iustitiæ cognouerunt, quibus melius erat non cognoscere, sicut veracissima Scriptura testatur. De talibus quippe etiã Dominus ait: Et erunt nouissima illius hominis peiora quàm erant prima: quoniam purgationis suæ habitatorem Spiritum sanctum non recipiens, fecit in se immundum spiritum multipliciorem redire. Nisi forte ideo sunt isti de quibus agitur meliores habendi, quia non redierunt ad immunditiam adulteriorum, sed ab ea non recesserunt, nec purgati se rursus inquinauerunt, sed purgari recusauerunt. Neque enim vt releuata conscientia intrent baptismum, dignantur saltem vomere pristinas immũditias, quas canum more iterum sorbeant, sed in lauacri ipsius sanctitate pertinaciter crudo pectore indigestam nequitiam tenere contendunt: nec occultant eam pollicitatione vel ficta, sed impudentia professionis eructant: nec excuntes de Sodomis more vxoris Loth, in præterita iterum attendunt, sed omnino de Sodomis dedignantur exire: imò ad Christum cum Sodomis conantur intrare. Paulus apostolus dicit: Qui prius fui blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Et istis dicitur: Tunc potius misericordiã consequimini, si scientes malè vixeritis in ipsa fide. Nimis longum est, & penè infinitum omnia testimonia scripturarum velle colligere, quibus apparet non solum non esse mitiorem causam eorum qui scientes, quàm qui nescientes vitam nequissimam & iniquissimam ducunt, verũetiam hoc ipso esse grauiorem. Proinde ista sufficerint.

2.Petri 2. d.20.
Ibid.c.14:
Iuda i.c.12:
2.Petri 2. c.17.
Matth.23. b.15.
1 Timoth.1. c.13.
Gene.19. c.27.
Iosh.3 d.5.
Mat.5.c.20.

CAPVT XXVI. *Baptismo Christianum vita respondeat.*

CAVEAMVS ergo diligenter in adiutorio Domini Dei nostri non facere homines malè securos, dicentes eis, quòd si fuerint in Christo baptizati, quomodolibet in ea fide vixerint, eos ad salutem æternam esse venturos: nec sic faciamus Christianos quomodo Iudæi proselytos, quibus Dominus ait: Væ vobis Scribæ & Pharisæi, qui circumitis mare & terram, facere vnum proselytum: cùm autem feceritis, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos estis, sed potius sanam doctrinam Dei magistri in vtroque teneamus: & sancto baptismo consona sit vita Christiana, ne cuiquam homini si vtrumlibet defuerit vita promittatur æterna. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum: ipse etiam dixit, Nisi abũdauerit iustitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis regnum cælorum. De

illis quippe ait: Scribæ & Pharisæi super cathedram Moysi sedent: quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite. Dicunt enim & non faciunt. Ergo iustitia eorum est dicere, & non facere: ac per hoc nostrā esse voluit abundantem super illorum, dicere & facere: quæ si non fuerit, non intrabitur in regnum cælorum: non quia quisquam ita debet extolli, vt non dicam apud alios iactare, sed apud seipsum putare audeat, se in hac vita esse sine peccato: sed nisi essent quædam ita grauia vt etiam excommunicatione plectenda sint, non diceret Apostolus: Congregatis vobis & meo spiritu tradere eiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu. Vnde etiam dicit: Ne lugeam multos ex iis qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditiam & fornicationem quam gesserūt. Item nisi essent quædam non ea humilitate pœnitentiæ sanauda, qualis in ecclesia datur eis qui propriè pœnitētes vocantur, sed quibusdam correptionum medicamentis, non diceret ipse Dominus: Corripe eum inter te & ipsum solum, & si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Postremò nisi essent quædam sine quibus hæc vita non agitur, non quotidianam medelam poneret in oratione quam docuit, vt dicamus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. IAM satis, quantum arbitror, de tota illa opinione quid mihi videretur exposui, vbi tres quæstiones mouerunt. V na de permixtione in ecclesia bonorum & malorum, tanquam tritici & zizaniorum: vbi cauendum est, ne ideo putemus esse propositas istas similitudines, vel hanc, vel de immundis in arca animalibus, vel quæcunque alia idem significant, vt dormiat ecclesiæ disciplina, de qua in figura illius mulieris dictum est: Seueræ sunt conuersationes domus eius: sed vt non eousque progrediatur dementiæ potius temeritas, quàm seueritas diligentiæ, vt quasi bonos à malis per nefaria schismata separare præsumat. Neque enim per has similitudines & prænuntiationes consilium desidiæ datum est bonis, qua negligant quod prohibere debent: sed patientiæ qua perferant salua doctrina veritatis quod emendare non valent. Nec quia scriptum est introisse ad Noe in arcam etiam immunda animalia: ideo præpositi vetare non debent, si qui immundissimi ad baptismum velint intrare saltantes, quod est certè mitius quàm mœchantes: sed per hanc figuram rei gestæ prænunciatū est immundos in ecclesia futuros propter tolerātiæ rationē, non propter doctrinæ corruptionē, vel disciplinæ dissolutionem. Non enim quacunque libuit intrauerunt immunda animalia arcæ compage cōfracta, sed ea integra per vnum atque idem ostium, quod artifex fecerat. Altera quæstio est, in qua eis visum est fidem solam baptizandis esse tradēdam: postea verò iam baptizatos docendos esse de moribus. Sed satis demonstratum est, nisi fallor, tūc magis pertinere ad curam speculatoris, cùm omnes qui fidelium competunt sacramentum, omnia quæ dicuntur intentius & solicitius audiunt, non tacere de pœna, quàm malè viuentibus Dominus cōminatur: ne in ipso baptismo rei sint grauissimorum criminū, quo veniūt vt remittatur reatus omnium peccatorū. Tertia quæstio est periculosissima, qua parum considerata, & non secundum diuinū eloquiū pertractata, tota illa opinio mihi videtur exorta, in qua promittitur sceleſtissimè turpissimēq; viuentibus, etiamsi eo modo viuere perseuerēt, & tantummodo credant in Christum, eiusq; sacramenta percipiant, eos ad saluté vitamq; æternam esse vēturos: contra apertissimam Domini sententiam, qui desideranti vitam æternam, respōdit, Si vis venire ad vitam, serua mandata: & commemorauit quæ mandata, vbi ea scilicet peccata vitantur, quibus nescio quomodo salus æterna promittitur propter fidem sine operibus mortuam. De his tribus quæstionibus satis, quantum existimo, disputaui: demonstrauiq́ue sic tolerandos in ecclesia malos, vt non negligatur ecclesiastica disciplina: sic catechizandos eos, qui baptismū petunt, vt non solum audiant atque suscipiant quid credere, verumetiam qualiter viuere debeant: sic promitti fidelibus vitam æternam, vt non etiam per fidē mortuam, quæ sine operibus saluare non potest, ad eam se quisque peruenire posse arbitretur, sed per illam fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur. Non itaque culpentur dispensatores fideles, non sua negligentia vel pigritia, sed quorundam potius cōtumacia; qui pecuniam Dominicam recusant accipere, & adulterinā suam cogūt seruos Dominicos erogare: dum nolunt saltē tales esse mali, quales sanctus Cyprianus commemorat, sæculo verbis solis & non factis renunciātes: quando nec verbis renūciare diabolo operibus volūt, cùm se in adulterio permāsuros voce apertissima profitētur. Si quid ab eis dici solet, quod fortè disputādo non attigi, tale esse arbitratus sum, cui mea respōsio necessaria nō fuisset: siue quòd ad rē, de qua agitur, nō pertineret, siue quòd tam leue esset, vt à quolibet redargui facillimè posset.

Mat. 23. d. 2.

1. Cor. 5. b. 4

2. Cor. 12. f. 21.

Math. 18. b. 15.

Mat. 6. b. 12

CAPVT XXVII. Epilogus prædictorum.

Prouerb. 2. c. 18.

Gen. 7. d. 2.

Cyprianus serm. 5. de lapsis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
QVÆSTIONVM LIBRI SEPTEM, QVORVM PRIMVS EST SVPER GENESIM.

Ex 2. libro Retractat. cap. 55.

CAPVT I. Quæstionum libris septem. al. quia

EODEM tempore scripsi etiam libros Quæstionū de libris eiſdē diuinis septē, quos ideo appellare sic voluī, quia ea quę ibi disputātur, magis quęrēda proposui, quàm quæsita dissolui. Quāuis multo plura in eis mihi videātur ita pertractata, vt possint etiā soluta & expositā nō immerito iudicari. Regnorū quoque libros eodē modo iam considerare cœperamus, sed non multum progressi, in alia quæ magis vrgebāt, animū intēdimus. In primo autē libro, vbi agitur de virgis variatis, quas ponebat Iacob in aqua, vt in concepru positæ oues eas vidēret cùm biberēt, & varios fœtus parerēt: non bene à nobis exposita est causa, cur iterū cōcipientibus non ponebat. id est, cū alios fœtus cōciperent, sed in priore cōceptu. Nā quæstionis alterius expositio, vbi quæritur cur dixerit socero suo Iacob, Et decepisti mercedē meā decē agnab⁹: satis veraciter enodata, demōstrat istā sicut solui debuit non solutā. In tertio quoq; libro vbi de summo agitur sacerdote, quomodo creabat filios cùm haberet necessitatē bis in die ingredi in sancta sanctorū, vbi erat altare incēsi, ad offerendū incēsum mane & vespera, quò nō posset, sicut lex dicit, immūdus intrare: & eadē lex dicat, immundū fieri hominē etiā ex concubitu cōiugali, quē iuber quidē lauari aqua, sed & lotū dicit immundū esse vsque ad vesperā. Vnde dixi cōsequēs fuisse, vt aut cōtinēs esset, aut diebus aliquib⁹ intermitteretur incensum: nō vidi nō fuisse cōsequēs. Potest enim sic intelligi quod scriptū est, Immūdus erit vsque ad vesperā, vt per ipsam vesperā iā non esset immūdus, sed vsque ad ipsam, vt vespertino iā tēpore incēsum mūdus offerret, cū propter creādos filios post matutinū incensum mixtus esset vxori. Itemque vbi quæsitum est, quomodo prohibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare, cū eū fieri sacerdotē (quādo vnus erat) nisi post mortē sacerdotis patris nō oporteret: dixi propter hoc necesse fuisse, nōdum sepulto patre ſtatim post eius mortē, filiū eius cōstitui qui succederet patri, propter etiā continuationis incēsum, quod bis in die necesse erat offerri, qui sacerdos super mortē nondū sepulti patris prohibetur intrare. Sed parū attēdi potuisse hoc præcipi magis

QVAEST. XCIII. Genes. 30. f. 37.

QVAEST. XCV. Genes. 31. c. 41.

QVAEST. LXXXII. Leuit. 6. b. a.

Leuit. 15. c. 16.

QVAEST. LXXXIII. Leuit. 21. c. 11.

Leuit. 8. b.

magis propter illos qui futuri fuerāt summi sacerdotes non patrib⁹ summis sacerdotibus succedētes, sed tamē ex filiis, id est, ex posteris Aarō, si fortè summus sacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet vt nullus eorū patri deberet succedere. Sicut Samuel summo sacerdoti Heli successit: cùm sacerdotis filius ipse nō esset, sed tamē ex filiis, hoc est, ex posteris esset Aarō. De Iattone etiā cui dictū est, Hodie mecū eris in paradiso: quòd nō fuerit visibiliter baptizatus, quasi certū possit, cū sit incertū, magisq; illū baptizatū fuisse credendū sit, sicut ego quoque alibi postea disputaui. Item quod in quinto libro dixi, vbi commemorantur matres in generationibus euāgelicis, non eas positas nisi cum patribus: verum est quidem, sed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur autem de iis qui ducebant fratrum vel propinquorum coniuges, eorum qui sine filiis defuncti essent, propter duos patres Ioseph, quorū alterū Matthæus commemorat, alterum Lucas. De qua quæstione diligēter in hoc opere disserui, cùm retractaremus opus nostrum contra Faustum Manichæum. Hoc opus sic incipit:

1. Reg. 1. c. *

QVAEST. LXXXIIII

QVAEST. XLVIII

VM scripturas sanctas, quæ appellantur canonicæ, legendo & cum aliis codicibus secundum Septuaginta interpretationem conferendo percurreremus, placuit eas quæstiones, quæ in mentem venirent, siue breuiter commemorando, vel etiam pertractādo tantūmodo proponerētur: siue etiā qualitercūq; tanquā à festinātibus soluerētur, stilo alligare, ne de memoria fugerēt. Nō vt eas satis explicaremus, sed vt cū opus esset, possemus inspicere: siue vt admoneremur quid adhuc esset requirēdū, siue vt ex eo quod iā videbatur inuentū, vt poteramus, essemus & ad cogitādū instructi, & ad respōdendū parati. Si quis igitur hæc legere propter incultū in nostra festinatione sermonē nō fastidierit, si quas quæstiones propositas inuenerit nec solutas, nō ideo sibi nihil collatū putet. Nōnulla enim pars inuētionis est, nosse quid quęras. Quarum autē solutio placuerit, non ibi vile cōtemnat eloquiū, sed de aliqua participatione doctrinæ potius gratuletur. Nō enim disputatio veritate, sed veritas disputatione requiritur. Exceptis ergo iis quæ à principio, vbi Deus cælū & terrā fecisse narratur, vsq; ad dimissionē duorū hominū primorū de paradiso, tractari multipliciter possunt, de quibus aliàs quantū potuimus disseruimus: hæc sunt quæ legētibus nobis occurrētia volumus litteris attingere. QVOMODO Cain potuerit cōdere ciuitatē, cùm ciuitas alicui vtiq; cōstituatur hominū multitudini, illi autem duo parentes & duo filij fuisse referātur, quorū filiorum ab altero alter occisus est, in cuius occiū locum alius natus esse narratur? An ideo quæstio est, quoniam qui legūt, putant solos tunc fuisse homines quos diuina scriptura cōmemorat, nec aduertūt eos qui prius sint conditi duos, vel eos etiam quos genuerūt tā diu vixisse, vt multos gignerēt? Non enim & Adā ipse eos solos genuit, quorum nomina legūtur, cū de illo scriptura loquēs ita cōcludat, quod genuerit filios & filias. Proinde cū multo pluribus illi vixerint annis, quàm Israelitæ in Ægypto fuerunt, quis nō videat quàm multi homines nasci potuerūt, vnde illa ciuitas impleretur, si Hebræi multo minore tēpore ita multiplicari potuerūt? QVÆRI solet, quomodò Mathusalē secundū annorū cōputationem viuere post diluuiū potuerit, cū omnes, præter eos qui in arcā ingressi sunt, perisse dicantur. Sed hanc quæstionē pluriū codicū mendositas peperit. Nō solū quippe in Hebræis aliter inuenitur, verumetiā in septuaginta interpretatione, Mathusalē in codicibus paucioribus, sed veraciorib⁹, sex annos ante diluuiū reperitur fuisse defunctus. ITEM quæritur, quēadmodū potuerint angeli cū filiabus hominū concūbere, vnde gigātes nati esse perhibētur: quāuis nōnulli & Latini & Græci codices nō angelos habeāt, sed filios Dei: quos quidā ad soluendā istā quęstionē iustos homines fuisse crediderunt, qui potuerūt etiā angelorum nomine nūcupari. Nā de homine Ioanne scriptū est, Ecce ego mitto angelum meū ante faciē tuā, qui præparabit viā tuā. Sed hoc mouet, quomodo vel ex hominū concubitu nati sunt gigātes, vel feminis miscere se potuerūt, si nō homines sed angeli fuerūt? Sed de gigātibus, id est, nimiū grādibus atq; fortibus, puto nō esse mirandū quod ex hominibus nasci potuerūt, quia & post diluuiū quidā tales fuisse reperiūtur: & quædā corpora hominum ad incredibilē modū ingentia, nostris quoque tēporibus extiterūt, non solū virorū, verūetiam feminarū. Vnde credibilius est homines iustos appellatos, vel angelos, vel filios Dei, concupiscentia lapsos peccasse cū feminis, quàm angelos carnē non habētes vsq; ad illud peccatū descēdere potuisse: quāuis de quibusdā dæmonibus qui sunt improbi mulieribus, à multis tā multa dicantur, vt non facilè sit de hac re definiēda sententia.

Malach. 3. c. 1.

QVAEST. I. Gen. 4. c. 17.

QVAEST. II. Genes. 5. c. 25.

QVAEST. III. Gen. 6. d. 4.

DE arca Noe quęri solet, vtrū tāta capacitate quāta describitur, animalia omnia quæ in eā ingressa dicuntur, & escas eorū ferre potuerit. Quā quæstionē cubito geometrico soluit Origenes, asserēs nō frustra scripturā dixisse, quòd Moyses omni sapiētia Ægyptiorū fuerit eruditus, qui Geometricā dilexerūt. Cubitū autē Geometricū dicit tantū valere quātū nostra cubita sex valēt. Si ergo tā magna cubita intelligamus, nulla quæstio est, tātæ capacitatis arcā fuisse vt posset illa omnia continere. ITEM quæritur, vtrū arca tā magna centū annis potuerit fabricari à quatuor hominibus, id est, Noe & tribus filiis eius. Sed si nō potuit, nō erat magnū fabros alios adhibere: quamuis operis sui mercede accepta nō curauerint vtrū eam Noe sapiēter, an verò inaniter fabricaret. Et ideo nō in eam intrauerūt: quia nō crediderūt quod ille crediderat. QVOD ait cū de arcę fabricatione loqueretur, Inferiora bicamerata & tricamerata facies ea: quæri solet, Nū inferiora futura erant bicamerata & tricamerata? Sed in hac distinctione totā ſtructurā eius intelligi voluit, vt haberet inferiora, haberet media & superiora, quæ appellātur tricamerata. In prima quippe habitatione, id est, in inferioribus, semel camerata erat arca, in secūda verò habitatione supra inferiorem iam bicamerata erat, ac per hoc in tertia supra secundam tricamerata erat.

QVAEST. IIII. Gen. 6. c. 15. Cubitus geometricus. Act. 7. c. 22.

QVAEST. V. Gen. 6. c. 15.

QVAEST. VI. Gen. 6. c. 16.

QVONIAM nō solū viuere, sed etiā pasci in arca animalia Deus dixit, & iussit vt Noe ab omnibus escis sumeret sibi, & illis quę ad illū fuerāt ingressura. Quęritur quomodo ibi leones vel aquilæ, quæ cōsueuerunt carnibus viuere, pasci potuerint: vtrū & animalia præter illū numerū propter aliorū escā fuerint intromissa, an aliqua præter carnes, quod magis credendū est, à viro sapiēte, vel Deo demōstrāte prouisa sint, quæ taliū quoque animātiū escis conuenirent? QVOD scriptū est, A volatilibus mūdis, & à volatilibus immūdis, & à pecoribus mūdis, & à pecorib⁹ immūdis, & ab omnibus serpētibus in terra: quod deinde nō additur, subaudītur mūdis & immūdis: & adiūngitur, Duo & duo intrauerūt ad Noe in arcā, masculus & femina. Quæritur, quomodo superius distinxerit duo & duo ab immūdis: nunc autē siue à mūdis siue ab immūdis duo & duo dicat intrasse? Sed hoc refertur non ad numerum mundorū vel immūdorum animaliū, sed ad masculū & feminā, quæ in omnibus siue mūdis siue immundis duo sunt, masculus & femina. NOTANDVM quod scriptū est, In quo est spiritus vitæ: nō solū de hominibus, sed eriā de pecorib⁹ dictū: propter illud quod quidā de Spiritu sancto volunt intelligere, vbi scriptū est, Et insufflauit Deus in faciē eius spiritū vitæ: quod melius quidā codices habēt, Flatū vitæ. DE montiū altitudine, quā omnē scriptū est transcēdisse aquā cubitis quindecim, quæritur propter Olympi mōtis historiā. Si enim terra inuadere potuit spaciū trāquilli illius aeris, vbi dicitur nec nubes videri, nec ventos sentiri, cur nō & aqua cresc̄edo? QVOD scriptū est, Exaltata est aqua super terrā centū quinquaginta dies. Quæritur vtrū vsque ad hunc diē creuerit, an per tot dies in altitu-

QVAEST. VII. Gen. 6. d. 21.

QVAEST. VIII. Gen. 7. b 8.

QVAEST. IX. Gen. 7. c. 15.

Gen. 2. a. 7.

QVAEST. X. Gen. 7. d. 20

QVAEST. XI. Gen. 7. d. 24

altitudine qua creuerat manserit:quoniá alij interpretes planius uidétur hoc dicere:Ná Aquila dixit,Obtinuit:Symmachus,Prɋaluerũt aquę. QVOD ſcriptũ eſt,exaltatá eſſe aquá poſt cl. dies, & adductũ eſſe ſpiritum ſuper terrá,& deſiiſſe aquam:& cõcluſos fontes abyſſi, & catarractas cæli,& detẽtam pluuiam de cęlo. Quæritur vtrũ poſt cl. dies hæc facta ſint,an per recapitulationẽ omnia cõmemorata ſint, quæ poſt xl. dies pluuiæ fieri cœperũt: vt hoc ſolũ ad cl. dies pertineat, quod vſque ad ipſos aqua exaltata eſt:aut de fontibus abyſſi ceſſante iam pluuia,aut quia mãſit in altitudine ſua,dũ in illo ſpiritu ſiccaretur. Cætera verò quæ dicta ſunt, non poſt cl. dies omnia facta ſint, ſed cõmemorata ſint omnia,quę ex fine xl. dierũ fieri cœperũt?

QVÆST. XIII. Gen.8.b.7. QVOD ſcriptũ eſt,dimiſſum eſſe coruũ,nec rediiſſe: & dimiſſam poſt eũ columbá, & ipſam rediiſſe, quòd non inueniſſet requiẽ pedibus ſuis, quæſtio ſolet oboriri, Vtrũ coruus mortuus ſit, an aliquo modo viuere potuerit?quia vtiq; ſi fuit terra vbi requieſceret,etiam B colũba requiẽ potuit inuenire pedib. ſuis. Vnde conijcitur à multis quod cadaueri potuerit coruus inſidere,

QVÆST. XIIII. Gen.8.b.9. quod colũba naturaliter refugit. ITEM quæſtio eſt, quomodo colũba nõ inueniret vbi reſideret,ſi iá,ſicut narrationis ordo cõtexitur, nudata fuerant cacumina mõtiũ. Quę queſtio videtur per recapitulationẽ poſſe diſſolui,vt ea poſterius narrata intelligãtur, quæ prius facta ſunt,aut potius aquæ nondum ſiccatæ fuerant.

QVÆST. XV. Gen.8.d.21. QVID ſibi vult quod Dñs dicit, Non adiciá adhuc maledicere ſuper terrá propter opera hominum,quia appoſita eſt mens hominis ad malitiá à iuuẽtute? Non adiciá ergo adhuc percutere omnẽ carnẽ viuá,quemadmodũ feci.Et deinde adiũgit quæ ſecundũ largitatẽ bonitatis ſuæ donat hominibus indignis. Vtrũ hîc Teſtameti noui indulgentia figurata ſit,& præterita vltio ad vetus pertineat Teſtamentũ: hoc eſt, illud ad legis

QVÆST. XVI. Gen.9.a.5. ſeueritatẽ, hoc ad gratiæ bonitatẽ. QVID eſt, Et de manu fratris hominis exquirá animá hominis? An omnem hominem fratrem omnis hominis nomine intelligi voluit, ſecũdum cognationem ex vno ductam?

QVÆST. XVII. Geneſ.9. d.25. QVÆRITVR quare peccans Cham in patris offenſa, non in ſeipſo,ſed in filio ſuo Chanaã maledicitur? Niſi quia prophetatũ eſt,terrá Chanaã eiectis Chananęis inde & debellatis,accepturos fuiſſe filios Iſrael qui venirẽt de ſemine Sem? QVÆRITVR quomodo dictũ

QVÆST. XVIII. Gen.10.b.9 ſit de Nemroth: Hic cœpit eſſe gigas ſuper terrá:cũ gigãtes & antea natos ſcriptura commemoret. An fortè quia poſt diluuiũ nouitas generis humani reparãdi de nouo cõmemoratur, in qua nouitate hic cœpit eſſe gigas ſuper terrá. QVÆRITVR quid ſit, Et Heber nati

QVÆST. XIX. Geneſ.10. d.25. ſunt filij duo, nomẽ vnius Phalech,quia in diebus eius diuiſa eſt terra: niſi fortè in dieb⁹ eius linguarũ illa diuerſitas extiterit,per quam factũ eſt, vt gentes diuidereꝛtur. ET erat omnis terra labiũ vnũ: quomodo hoc

QVÆST. XX. Gen.11.d.1 poteſt intelligi,quando ſuperius dictum eſt, quod filij Noe,vel filiorũ eius diſtributi eſſent per terrá ſecũdũ D tribus & ſecundũ gẽtes,& ſecundum linguas ſuas, niſi quia per recapitulationẽ poſtea commemorat quod prius erat:ſed obſcuritatẽ hîc facit quod eo genere locutionis iſta contexit, quaſi narratio de iis quæ poſtea

QVÆST. XXI. Gen.11.a.4. facta ſunt,cõſequatur. VENITE ædificemus nobis ciuitatẽ,& turrim,cuius caput erit vſque in cælum.Si ſe hoc poſſe crediderũt, nimiũ ſtulta audacia, & impietas deprehẽditur. Et quia ob hoc Dei vindicta ſecuta eſt, vt eorũ linguæ diuiderẽtur,non abſurdè hoc cogi-

QVÆST. XXII. Gen.11.b.7. taſſe credũtur. VENITE deſcẽdamus & cõfundamus linguas eorũ, ne audiat vnuſquiſque vocẽ proximi:vtrum ad angelos Dñs hoc dixiſſe intelligatur,an ſecũdum illud accipiendum eſt,quod in exordio libri legi-

Gen.1.c.26 tur:Faciamus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtram? Nam & quod poſtea dicitur ſingulari numero,

al.propterea quia ibi cõfudit Dñs labiũ terræ; ſicut & illic cũ dictũ eſſet,Faciamus ad imaginẽ noſtram:in conſequẽtibus tamen non dictum eſt,Fecerunt, ſed Fecit Dominus.

QVOD ſcriptũ eſt,Et erat Arphaxad annorũ cxxxv. cùm genuit Chainan, & vixit Arphaxad poſtquá genuit Chainan annos cccc. vel ſicut in Græco inueniQVÆST. XXIII. Geneſ.11. b.12. mus,annos ccc. Quæritur, quomodo dixerit Deus ad Noe,Erunt anni vitæ eorũ cxx. Nondũ natus erat Arphaxad quádo dixit hoc Deus, nec fuit in arca cũ parẽtibus ſuis. Quomodo ergo intelligũtur deinceps anni vitæ humanæ prædicti cxx. cũ inueniatur homo vixiſſe amplius cccc. annis? Niſi quia intelligitur ante xx.annos quàm inciperet arca fieri, quæ c.annis facta reperitur, hoc Deũ dixiſſe ad Noe, cum iam prænunciaret futurũ eſſe diluuiũ, nec vitæ humanæ deinceps futuræ in iis qui poſt diluuiũ naſcerẽtur ſpaciũ prædixiſſe, ſed vitæ hominũ quos fuerat diluuio deleturus.

QVÆRITVR quare ſcriptũ ſit: Sẽ erat pater omniũ QVÆST. XXIIII. Geneſ.10. filiorũ Heber: cũ inueniatur Heber quintus à Sem fi- c.21. lio Noe. vtrũ quia ex illo Hebræi dicuntur appellati? per illũ enim generatio tranſit ad Abrahã. Quid ergo probabilius ſit,ab Heber tãquá Hebręos dictos, an Abraheos,meritò quęritur. QVOMODO accipiẽdũ ſit, QVÆST. XXV. Geneſ.11. quòd cũ eſſet Thare pater Abrahę annorũ lxx. genuit d.26. Abrahã,& poſtea cũ ſuis omnibus mãſit in Charrá, & vixit annos ccv.in Charrá,& mortuus eſt.Et dixit Dñs ad Abrahã vt exiret de Charrá,& exiit inde,cùm eſſet idẽ Abrahã lxxv.annorũ. Niſi quia per recapitulationẽ oſtenditur viuo Thare locutũ eſſe Dñm. Et Abraham viuo patre ſuo ſecundũ præceptũ Dñi, exiſſe de Charrá,cùm eſſet lxxv.annorũ, centeſimo & quadrageſimo & quinto anno vitæ patris ſui:ſi dies vitę patris ſui anni ccv.fuerint,vt ideo ſcriptũ ſit,Fuerũt anni vitæ Thare ccv. in Charrá, quia ibi cõpleuit omnes annos totius vitæ ſuæ. Soluitur ergo quæſtio per recapitulationẽ,quæ indiſſolubilis remaneret, ſi poſt mortẽ Thare acciperemus locutũ eſſe Dñm ad Abraham vt exiret de Charrá,quia non poterat eſſe adhuc annorũ lxxv.cùm pater eius iá mortuus eſſet,qui eũ lxx.ætatis ſuæ anno genuerat: vt Abraham poſt mortẽ patris ſui annorũ eſſet cxxxv. ſi omnes anni patris eius ccv. fuerunt. Recapitulatio itaq; iſta, ſi aduertatur in ſcripturis,multas quæſtiones ſoluit, quæ indiſſolubiles poſſint videri ſecundũ etiá ſuperiorũ quæſtionũ expoſitionẽ,per eandẽ recapitulationẽ factã:quanquã & aliter iſta quæſtio à quibuſdam ſoluatur,ex illo cõputari annos ætatis Abrahæ, ex quo liberatus eſt †ex igne Chaldæorũ, in quẽ miſſus eſt vt arderet, quia eũdem ignẽ ſuperſtitione Chaldæorũ colere noluit:liberatus inde,etſi in ſcripturis non legitur:Iudaica tamẽ narratione traditur.Poteſt & ſic ſolui,quoniá ſcriptura quę dixit, Cùm eſſet Thare annorũ lxx. genuit Abrahã & Nachor & Arã:nõ vtiq; hoc intelligi voluit,quia eodẽ anno lxx.ætatis ſuæ omnes tres genuit, ſed ex quo anno generare cœpit, eũ annũ cõmemorauit ſcriptura. Fieri autẽ potuit,vt poſterior ſit generatus Abraham, ſed merito excellẽtiæ qua in ſcripturis valde cõmendatur,prior fuerit nominatus:ſicut Propheta priorem Malach.1. a.2. nominauit minorẽ,Iacob dilexi,Eſau autem odio habui.Et in Paralipomenon cũ ſit quartus naſcẽdi ordi- 1. Paral.4. ne Iudas,prior eſt nominatus, à quo Iudaicæ gẽti no- a.1. men eſt datũ,propter tribũ regiã.Cõmodius autẽ plures exitus inueniũtur,quib⁹ quæſtiones difficiles diſſoluũtur. Cõſideranda eſt ſanè narratio Stephani de hac re,cui magis harũ expoſitionũ non repugnet. Et illud quidẽ cogit,vt nõ ſicut narrari videtur in Geneſi, poſt Gen.11.d.1. mortẽ Thare locutus ſit Deus ad Abrahã,vt exiret de cognatione ſua & de domo patris ſui, ſed cùm eſſet in Meſopotamia priuſquã habitaret Charrã,iam vtiq; egreſſus de terra Chaldæorũ,vt in illo itinere intelligatur ei locutus Deus. Sed quod Stephanus poſtea ſic narrat,Tunc egreſſus Abraham de terra Chaldęorum Act.7.d.4. habitauit

habitauit in Charram, & inde poſtquam mortuus eſt A pater eius, collocauit eum in terra hac.non paruas affert anguſtias huic expoſitioni,quæ ſit per recapitulationem. Videtur enim habuiſſe imperium Domini, quo ei fuerat locutus in itinere Meſopotamiæ, egreſſo de terra Chaldæorum, & eunti in Charram, & hoc imperium poſt mortem patris ſui obedienter impleſſe,cùm dicitur,Et habitauit in Charram:& inde poſtquam mortuus eſt pater eius,collocauit illum in terra hac. Ac per hoc manet quæſtio, ſi ſeptuagintaquinque annorum (ſicut euidenter ſcriptura Geneſeos loquitur) fuit,quando egreſſus eſt de Charram,quomodo eſſe poſſit hoc verum, niſi fortè quod ait Stephanus,Tunc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldæorũ & habitauit in Charrã,non ſic accipiatur, tunc egreſſus eſt poſtaquã ei locutus eſt Dominus: iam enim erat in Meſopotamia, ſicut ſuprà dictum eſt,quando illud audiuit à Domino:ſed ipſam regulam recapitulationis contexere voluit Stephanus, & ſimul dicere, B vnde egreſſus, vbi habitauerit, cùm ait: Tunc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charram. In medio autem,id eſt,inter egreſſum de terra Chaldæorum, & habitationem in Charram, locutus eſt ei Deus. Poſtea verò quod adiungit Stephanus,Et inde poſtquam mortuus eſt pater eius,collocauit eum in terra hac:intuendum eſt,quia non dixit,Et poſtquam mortuus eſt pater eius,egreſſus eſt de Charram:ſed inde collocauit eũ Deus in terra hac: vt poſt habitationem in Charram collocaretur in terra Chanaan,non poſt mortem patris egreſſus; ſed poſt mortem patris collocatus in terra Chanaan. vt ordo verborum ſit, Habitauit in Charram, & inde collocauit illum in terra hac,poſtquam mortuus eſt pater eius.vt tunc intelligamus collocatum vel conſtitutum Abraham in terra Chanaan, quando illic eum nepoteꝛ ſuſcepit,cuius vniuerſum ſemen illic fuerat regnaturum ex promiſſo Dei hæreditate donata. Nam ex ipſo A- C braham natus eſt Hiſmael de Agar,nati & alij ex Cethura, ad quos illius terræ non pertinet hæreditas. Et ex Iſaac natus eſt Eſau,qui ſimiliter ab illa hæreditate alienatus eſt.Ex Iacob autem filio Iſaac,quotquot filij nati ſunt,id eſt,vniuerſum ſemen eius, ad illam hæreditatem pertinuit. Sic ergo collocatus & conſtitutus eſt in illa terra Abraham, quoniam vixit vſque ad natiuitatem Iacob. Si rectè intelligitur,ſoluta queſtio eſt ſecundum recapitulationem,quamuis & aliæ ſolutiones non ſint contemnendæ. ERIT ergo cùm te QVÆST. XXVI. Geneſ.12. c.12. viderint Ægyptij,dicent,quia vxor illius hæc.Factum eſt autem ſtatim vt intrauit Abraham in Ægyptum, videntes Ægyptij mulierem, quia ſpecioſa erat valde. Quomodo accipiatur, quòd Abraham veniens in Ægyptum celare voluit vxorem ſuam eſſe Saram,ſecun dum omnia quæ de hac re ſcripta ſunt,vtrum hoc cõuenerit tam ſancto viro, an ſub defectione fidei eius intelligatur,ſicut nonnulli arbitrati ſunt.Iam quidem D Lib.22. cap.33. & contra Fauſtum de hac re diſputaui:& diligentius à presbytero Hieronymo expoſitum eſt, quare non ſit conſequens,vt cùm aliquot dies apud regem Ægypti Sara fuerit, etiam eius concubitu credatur eſſe polluta:quoniam mos erat regius, vicibus ad ſe admittere mulieres ſuas, & niſi fomentis & vnguentis diu prius accurato corpore, nulla intrabat ad regem. Quæ dum fierent, afflictus eſt Pharao manu Dei, vt viro reddi iuberet intactam, quam ipſi Deo maritus commiſerat, tacens quod vxor eſſet, ſed non mentiens quod ſoror eſſet:vt caueret quod †cauere quãtum homo poterat, al.poterãt & Deo commendaret quod cauere non poterat: ne ſi & illa quod cauere poterat Deo tantum dimitteret, non in Deum credere,ſed Deum tentare potius inue- QVÆST. XXVII. Geneſ.13. 10. niretur. QVOD terra Sodomorum & Gomorrhæ antequam deleretur comparatur paradiſo Dei,eo quòd erat irrigua vt terra Ægypti,quam Nilus irrigat: ſatis,vt opinor, oſtenditur quomodo debeat intelligi ille paradiſus, quem plantauit Deus vbi conſtituit Adam. Quis enim alius intelligatur paradiſus Dei, non video:& vtique ſi arbores fructiferæ in paradiſo virtutes animi accipiendę eſſent,ſicut nonnulli exiſtimant, nullo corporali in terra paradiſo veris lignorum generibus inſtituto,non diceretur de iſta terra, Sicut paradiſus Dei. RESPICIENS oculis tuis vide à loco QVÆST. XXVIII. Geneſ.13. c.14. in quo nunc tu es ad Aquilonem & Aphricum & Orientem & mare,quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo eam,& ſemini tuo vſque in ſæculum. Quæritur hîc quomodo intelligatur tantum terræ promiſſum eſſe Abrahæ & ſemini eius,quantum poterat oculis circumſpicere per quatuor cardines mundi? Quantum eſt enim quod ad terrã conſpiciendam acies corporalis viſus poſſit attingere? Sed nulla eſt quæſtio, ſi aduertamus non hoc ſolum eſſe promiſſum. nõ enim B dictum eſt,tantum terræ dabo tibi quantum vides,ſed tibi dabo terram quam vides. Cùm enim & vlterior vndique dabatur, profectò hæc præcipuè quæ videbatur dabatur. Deinde attendendum eſt quod ſequitur, quoniam ne putaret etiam ipſe Abraham hoc ſolum promitti terrarũ,quod aſpicere vel circunſpicere poſſet,Surge,inquit,& perambula terram in longitudine eius & latitudine,quia tibi dabo eã:vt perambulando perueniret ad eam,quam oculis vno loco ſtans videre non poſſet.Significatur autẽ ea terra quam prius populus accepit Iſrael,ſemẽ Abrahæ ſecundum carnẽ, non illud latius ſemen ſecundum fidẽ: quod ne taceretur, dictum eſt ei futurum ſicut arenã maris,ſecundum hyperbolen quidem, ſed tamen tantum quod numerare nullus poſſet. ET nunciauit Abrahã transfluuiali. QVÆST. XXIX. Geneſ.14. c.13. Transfluuialẽ Abraham appellatum etiam Græca exemplaria ſatis indicant: ſed cur ita appellatus ſit, hæc videtur cauſa,quòd ex Meſopotamia veniens,tranſito C flumine Euphrate, ſedes conſtituit in terra Chanaan, & transfluuialis appellatus eſt ex ea regione vnde venerat. Vnde Ieſus Naue dixit ad Iſraelitas, Quid vul- Ioſuæ 24. d.15. tis ſeruire diis patrũ veſtrorum qui ſunt trans flumen?

DE eo quod ſcriptum eſt, Circa ſolis autem occaſum pauor irruit ſuper Abraham, & ecce timor magnus incidit ei. Pertractanda eſt iſta quæſtio, propter eos qui contendunt perturbationes iſtas non cadere in animum ſapientis: vtrum tale aliquid ſit quale Aulus Gellius cõmemorat in libris Noctium Atticarum,quendam Philoſophum in magna maris tempeſtate perturbatum cùm eſſet in naui, & animaduerſum à quodam luxurioſo adoleſcente:qui cùm ei poſt tranſactum periculum inſultaret, quòd Philoſophus citò perturbatus eſſet,cùm ipſe neque timuerit neque palluerit. Reſpondit,ideo illum non perturbatũ, quia nequiſſimæ animę ſuæ nihil timere deberet,quòd nec digna eſſet pro qua aliquid timeretur. Cæteris autem ſtudioſis qui in naui fuerant,expectantibus protulit librum quendam Epicteti Stoici: vbi legebatur non ita placuiſſe Stoicis, nullam talẽ perturbationem cadere in animum ſapiẽtis, quaſi nihil tale in eorum appareret affectibus,ſed perturbationẽ ab eis definiri,cùm ratio talibus motibus cederet:cùm autẽ non cederet,nõ dicendum perturbationẽ. Sed conſiderãdum eſt quẽ- admodum hoc dicat Aulus Gellius,& diligẽter †diſſe- al.interendum rendũ. DABO tibi & ſemini tuo poſt te terram in QVÆST. XXX. Geneſ.17. b.8. qua habitas,omnẽ terram cultam in poſſeſſionẽ æternam. Quæſtio eſt,quomodo dixerit æternam,cùm Iſraelitis temporaliter data ſit: vtrum ſecundum hoc ſæculum dicta ſit æterna, vt ab eo quod eſt αἰὼν Græcè, quod ſęculũ ſignificat,dictũ ſit αἰώνιον,tanquam ſi Latinè dici poſſet ſęculare: an ex hoc aliquid ſecundũ ſpiritalẽ promiſſionem hîc intelligere cogamur, vt æternum dictũ ſit ideo, quia hinc æternũ aliquid †ſignificat. al.ſignificatur.

An potius locutionis est scripturarum, vt æternum appellent, cuius rei finis non constituitur: aut non ita fit vt deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad
Hor. in Epist. curam vel potestatem facientis sicut ait Horatius: *Seruiet æternum, qui paruo nesciat uti*. Non enim potest in æternum seruire, cuius ipsa vita qua seruit æterna esse non potest. Quod testimonium non adhiberem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt nobis autores, non rerum vel sententiarum. Si autem defenduntur scripturæ secundum locutiones proprias, quæ idiomata vocantur, quanto magis secundum eas, quas cum aliis linguis communes habent?

QVAEST. XXXII. *Genes. 17. c. 16.* QVÆRITVR quomodo dictum sit ad Abraham de filio eius, Et reges gẽtium ex illo erunt: vtrum quia non prouenit secundum regna terrena, secundum ecclesiam accipi debeat; an propter Esau etiam ad literam contigit.

QVAEST. XXXIII. *Gen. 18. a. 2* Et videns procurrit in obuiam illis ab ostio tabernaculi sui, & adorauit super terram, & dixit: Domine, si inueni gratiam ante te, ne præteras seruum tuum. Quæritur cùm tres viri essent qui ei apparuerant, quomodo singulariter Dominum appellat, dicens: Domine, si inueni gratiam ante te: an intelligebat vnum ex eis Dominum, & alios angelos: an potius in angelis Dominum sentiens, Domino potius quàm angelis loqui elegit: quia vno ex tribus cũ ipso Abraham postea remanẽte, duo mittuntur in Sodomam, & illis sic loquitur Loth, tanquam Domino.

QVAEST. XXXIIII. *Gen. 18. a. 4* Svmatvr aqua, & lauem pedes vestros, & refrigerate sub arbore, & sumam panem & manducate. Quæritur si angelos intelligebat, quomodo potuerit ad hanc humanitatem inuitare, quoniã refectio mortali carni necessaria est, non immortalitati angelorũ.

QVAEST. XXXV. *Genes. 18. b. 11.* Abraham autem & Sara senio[r]es, progressi in diebus, defecerant autem Saræ fieri muliebria. Seniorũ ætas minor est quàm senum: quamuis & senes appellentur seniores. Vnde si vera sunt quæ à nonnullis medicis asseruntur, quoniam senior vir cum muliere seniore filios facere non potest, etiam si adhuc femine muliebria veniant, secundum hoc admiratum Abraham de promissione filij, & miraculum posuisse Apostolum, accipere possumus, vbi dixit, Emortuum corpus Abrahæ. Emortuum quippe corpus non ita intelligendum est, acsi omnino nullam vim generandi habere posset, si mulier iuuenilis ætatis esset: sed secundum hoc emortuum, vt etiam de proiectioris ætatis muliere nõ posset. Nam ideo de Cethura potuit, quia & iuuenem illam inuenit. Sic enim medici tradunt, quoniam cuius corpus viri secundum hoc iam defecit, vt cum femina proiectioris ætatis, quamuis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de iuuencula potest. Et rursus mulier, quæ iam proiectæ ætatis est, quamuis adhuc menstrua fluant, vt de seniore parere non possit, de iuuene potest. Illud itaque ideo miraculum fuit, quia secundum id quod diximus, emortuo corpore viri, femina quoque proiectæ ætatis fuit,
Genes. 17. c. 17. vt ei desitissent fieri muliebria. Nam quod ait Apostolus, corpus emortuum, verbo quis premat, quod dixit emortuum? Iam ergo nec animam habuisse, sed cadauer fuisse intelligi debet. quod absurdissimæ falsitatis est. Sic itaque soluitur ista quæstio. Alioquin meritò mouet, quomodo cùm esset Abraham propè mediæ ætatis, secundum quam homines tunc viuebant: & postea filios de Cethura fecerit, dicatur ab Apostolo, corpore emortuo, & pro miraculo, quia genuit, predicetur?

Rom. 4. d. 19

Ibidem. al. si quod ait Apostolus verbo quis premat, quia dixit emortuũ: iam

QVAEST. XXXVI. *Genes. 18. b. 13.* Et dixit Dominus ad Abrahã: Quare risit Sara in semetipsa dicens, Ego verò pariam, ego autem senui? Quæritur quare istam redarguat Dominus, cùm & Abraham riserit, nisi quia illius risus admirationis & lætitiæ fuit: Saræ autem dubitationis, &
QVAEST. XXXVII. *Genes. 18. b. 15.* ab illo diiudicari potuit qui corda hominum nouit.

Negavit Sara dicens: Non risi. timuit enim.

Quomodo intelligebant Deum esse qui loquebatur, cùm etiam negare ausa sit Sara quòd riserit, tanquam hoc ille posset ignorare: nisi forte Sara homines eos putabat, Abraham verò Deum intelligebat? sed etiam ipse illa humanitatis officia præbendo, de quibus suprà dixi, quæ necessaria nisi infirmę carni esse non possent, mirum nisi homines prius esse arbitratus est. Sed fortassis in aliquibus Deum loqui intellexit, quibusdam diuinæ maiestatis existentibus & apparẽtibus signis: sicut in hominibus Deum sæpe apparuisse scriptura testatur. Sed rursus quæritur, si ita est, vnde angelos fuisse postea cognouerunt, nisi forte cùm eis videntibus in cælum issent. Scio enim, quia constituet filiis suis, & domui suæ post se, vt custodiant vias Domini, & faciant iustitiam & iudicium, vt adducat Dominus in Abraham omnia quæ locutus est ad illum. Ecce vbi promittit Dominus Abrahæ non solum præmia, sed etiam obediẽtiam iustitiæ filiorum eius, vt circa eos etiam præmia promissa compleatur.

QVAEST. XXXVIII. *Genes. 18. c. 19.* *al. & custodient vias Dominiſq; cere iustitiam*

Descendens ergo videbo si secũdum clamorem ipsorum veniẽtem ad me consumantur, si autem non, vt sciam: verba hæc si non dubitantis, quid duorum potius euenturum sit, sed irascentis & minantis accipiamus, nulla quæstio est. More quippe humano Deus in scripturis ad homines loquitur, & eius iram nouerunt sine perturbatione eius intelligere qui nouerunt. Solemus autem etiam sic minaciter loqui: Videamus si non tibi facio: aut, Videamus si non illi facio: &, Si non potuero tibi facere: vel sciam, id est, hoc ipsum experibor, vtrum non possim: quod comminando, non ignorando dicitur. Irati apparet affectus: sed perturbatio non cadit in Deum. Mos autem humanæ locutionis & vsitatus est, vt humanæ infirmitati congruat cui Deus coaptat locutionem suam.

QVAEST. XXXIX. *Genes. 18. c. 21.*

QVAEST. XL. *Genes. 18. d. 33.* Qværi solet, vtrũ quod de Sodomis dixit Deus, non se perdere locum si inuenirentur illic vel decem iusti, speciali quadam sententia, de illa ciuitate, an de omnibus intelligẽdum sit generaliter, parcere Deum loco in quocunque vel decẽ iusti fuerint? In qua quæstione non est quidem necesse, vt hoc de omni loco accipere compellamur. Veruntamen de Sodomis potuit & sic dici, quia sciebat Deus ibi non esse vel decem: & ideo sic respondebatur Abrahæ, vt significaretur, nec tot ibi posse inueniri, ad exaggerationem iniquitatis illorum. Non enim necesse erat Deo tam sceleratis hominibus parcere, ne cum illis perderet iustos, cùm posset, iustis inde liberatis, reddere impiis digna supplicia: sed, vt dixi, ad ostendendam malignitatem multitudinis illius, dixit, Si decem ibi inuenero, parcam vniuersæ ciuitati: tanquam si diceret, Certè possum nec pios cum impiis perdere: nec tamen propterea impiis parcere, quia liberatis & separatis inde piis, possum impiis digna rependere: & tamen si ibi inueniantur, parco: hoc est, quia nec tot ibi possent inueniri. Tale aliquid est apud Hieremiam, vbi ait: Circuite vias Hierusalem, & videte, & quærite in plateis eius, & cognoscite si inuenietis hominem facientem iustitiam & quærentem fidem, & propitius ero peccatis eorum: id est, inuenite vel vnum, & parco cæteris, ad exaggerandum & demonstrandum quod nec vnus ibi posset inueniri.

Hebr. 13. d. 8

Hier. 5. d. 1.

QVAEST. XLI. *Gen. 18. a. 1* Qvod occurrit Loth angelis & adorauit in faciem, videtur intellexisse quod angeli essent. Sed rursus cùm eos ad refectionem corporis inuitat, quæ mortalibus necessaria est, videtur putasse quod homines essent: ergo quæstio similiter soluitur, vt soluta est de tribus qui venerunt ad Abrahã, vt aliquibus signis appareret eos diuinitus missos, qui tamen homines crederentur. Nam & hoc in epistola quæ est ad Hebræos, cùm de hospitalitatis bono scriptura loqueretur, ait: Per hanc enim quidam nescientes hospitio receperunt angelos.

QVAEST. XLII. *Gen. 19. d. 8.* Qvod ait Sodomitis

domitis Loth: Sunt mihi duæ filiæ quæ nondum nouerunt viros, producam illas ad vos, vtimini illis quomodo placuerit vobis, tantum in viros istos ne faciatis iniquum: quoniam prostituere volebat filias suas hac compensatione, vt viri hospites eius nihil à Sodomitis tale paterentur, vtrum admittenda sit compensatio flagitiorum vel quorumcunque peccatorum, vt nos faciamus mali aliquid, ne alius grauius malum faciat: an potius perturbationi Loth, non consilio tribuendum sit, quia hoc dixerit, meritò quæritur: & nimirum periculosissimè admittitur hæc compensatio. Si autem perturbationi humanæ tribuitur & menti tanto malo permotæ, nullo modo imitanda est.

QVAEST. XLIII. *Genes. 19. b. 11.* Viros verò qui erant ad ostium domus percusserunt cæcitate. Græci habent *ἀορασίᾳ*, quod magis significat, si dici potest, auidẽtia, quæ faciat non videri non omnia, sed quod non opus est. Nam meritò mouet quomodo potuerunt deficere quærendo ostium, si tali erant cæcitate percussi, vt omnino nihil viderent. Hoc enim modo sua calamitate turbati, vlterius ostiũ non requirerẽt. hac *ἀορασίᾳ* & illi percussi sunt qui quærebant Helisæum. Hanc & illi habuerunt qui Dominum post resurrectionem cum illo ambulantes in via non cognouerũt, quamuis non sit ibi hoc verbum positum, sed res ipsa intelligatur.

4. Reg. 6. d. 18. *Luca 24. c. 16.*

QVAEST. XLIIII. *Genes. 19. d. 19.* Dixit autem Loth ad illos, Oro Domine, quia inuenit puer tuus misericordiam ante te, & magnificasti iustitiam tuam quam facis in me vt viuat anima mea: ego autem non possum saluus fieri in monte, ne fortè comprehẽdant me mala & moriar. Hac perturbatione timoris non credebat ipsi Domino quem in angelis cognoscebat, qua etiam illud de filiabus suis prostituendis dixerat: vt intelligamus non pro autoritate habendum quod dixit de turpitudine filiarum: non enim & hoc pro autoritate habendum est, Deo non esse credendum.

QVAEST. XLV. *Genes. 19. f. 29.* Et recordatus est Deus Abraham, & exemit Loth de medio euersionis. Commendat scriptura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth, vt intelligamus iustum Loth dictum secundum quendam modum, maximè quòd vnum verum Deum colebat, & propter comparationem scelerum Sodomorũ, inter quos viuens ad vitam similem non potuit inclinari.

QVAEST. XLVI. *Genes. 19. f. 30.* Ascendit autem Loth de Segor, & sedebat in monte. Mirum nisi ipse mons est in quẽ sponte ascendit, quo admonente Domino ascendere noluit: aut enim nullus est alius, aut non apparet.

QVAEST. XLVII. *Genes. 19. f. 30.* Timvitenim habitare in Segor. Infirmitati eius Dominus & timori concesserat ciuitatem quam Loth ipse delegerat: & in ea promiserat ei securitatem, quod propter illum parceret ciuitati: tamen ibi etiam esse timuit, ita fides eius non magni roboris fuit.

QVAEST. XLVIII. *Gen. 20. d. 2.* Dixit autem Abraham de Sara vxore sua, soror mea est. Timuit enim dicere, vxor mea est, ne fortè occiderent eum viri ciuitatis propter illam. Quæri solet, quomodo adhuc in illa ætate pro Saræ pulchritudine Abraham pericli[ta]ri metuebat. Sed magis formæ illius vis miranda est, quæ adhuc amari poterat, quàm quæstio difficilis
QVAEST. XLIX. *Gen. 20. b. 6* putanda. Qvod ait Deus ad Abimelech, Propter Saram & peperci tibi vt non peccares in me, quãdo eum admonuit vxorem Abrahæ esse quam putabat sororem. Aduertendum est & notandum, in Deũ peccari, quando talia committuntur quæ putant homines leuiter habenda, tanquam in carne peccata. Quod autem dixit ei, Ecce tu morieris. Etiam hoc no tandum est, quomodo dicat Deus tanquam prędicens sine dubio futurum, quod admonendo dicit, vt à peccato abstinẽdo caueatur.

QVAEST. L. *Gen. 21. d. 8.* Merito quæritur, cur Abrahã nec die quo natus est ei filius, nec die quo circuncisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecerit. Quod nisi ad aliquã spiritalem significationẽ referatur, nulla solutio quæstionis est. Tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quãdo fuerit factus homo nouus spiritalis: id est, non talis qualibus dixit Apostolus: Lac vobis potum dedi, non escã: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis, ad-
1. Cor. 3. huc enim estis carnales.

QVAEST. LI. *Genes. 21. a. 10.* Qværitvr Sara dicente: Eiice ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac: quare contristatus sit Abraham, cùm ista fuerit prophetia, quam vtique magis debuit nosse ipse quàm Sara? Sed intelligendum est, vel ex reuelatione hoc dixisse Saram, quia prius illi fuerat reuelatum, illum verò quem de hoc postea Dominus instruit, paterno affectu pro filio fuisse commotum: vel ambos prius nescisse, quid nam illud esset, & per Saram nescientem hoc prophetice dictum esse, cùm illa mota esset muliebri animo propter ancillæ superbiam.

QVAEST. LII. *Genes. 21. b. 13.* Notandvm quod & Hismael dictus sit à Deo semen Abrahæ, propter illud quod sic accipiendum docet Apostolus quod dictum est: In Isaac vocabitur tibi semen: non filij carnis, sed
Rom. 9. b. 8. filij promissionis deputantur in semine: vt hoc proprie pertineat ad Isaac, qui non filius carnis, sed filius promissionis fuit, vbi promissio fit de omnibus gentibus.

QVAEST. LIII. *Genes. 21. b. 14.* Svrrexit autẽ Abraham manè, & sumpsit panes & vtrem aquæ, & dedit Agar, & imposuit in humeros, & puerum, & dimisit illam. Fieri solet quæstio: Quomodo imposuerit in humeros & puerũ tam grandẽ? Nam qui fuerat antea quàm natus esset Isaac tredecim annorum circuncisus, cùm esset Abraham nonagintanouem, & natus sit Isaac centenario patre. Ludebat autem Hismael cum Isaac quando Sara cõmota est, vtique cum grandiusculo, qui iam fuerat ablactatus: profectò annorum fuit Hismael quando cum matre sua de domo patris expulsus est, amplius sexdecim. Sed vt hoc quod cum paruulo lusit, per recapitulationem accipiamus dictum, antequam ablactaretur Isaac: profectò etiam sic amplius quàm tredecim annorum puer in humero matris cum vtre & panibus nimis absurdum est vt impositus esse credatur. Quàm facilè autem soluitur quæstio, si non subaudiamus, Imposuit, sed Dedit. Dedit enim Abraham sicut scriptũ est, matri eius panes & vtrem, quæ illa imposuit in humeros suos. Cùm autem adiunctum & dictum esset puerum: subaudiamus Dedit, qui panes & vtrem dederat non in humeros imposuit.

Defecitau

QVAEST. LIIII. *Genes. 21. b. 15.* tem aqua de vtre, & proiecit puerum sub vnam abietem, & discessit, & sedere cœpit contra illum longè quantum arcus mittit. Dixit enim: Non videbo mortem filij mei, & sedit contra eum. Exclamans autem puer plorauit. Et exaudiuit Deus vocem pueri de loco vbi erat. Et vocauit angelus Domini Agar de cælo, & dixit ei: Quid est Agar? Noli timere, exaudiuit enim Deus vocem filij tui de loco in quo est. Surge, accipe puerum & tene illum in manu tua. In magnam enim gentem faciam illum. Solet quæri, quomodo cùm puer esset annorum amplius quindecim, proiecerit eum mater sub arborem, & ierit longè quantum arcus mittit, ne videret eum morientem: quasi *al. enim* ſeum quem portabat proiecerit, ita videtur sonare quod dicitur, maximè, quia sequitur, Fleuit puer? Sed intelligendum est, proiectum esse non à portante: sed, vt fit, ab animo, tanquam moriturum. Neque enim quod scriptum est, Proiectus sum à facie oculorum tuorũ: portabatur qui hoc dixit. Et est in quotidiano loquendi vsu, cùm proiicitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab illo videatur aut cum illo maneat. Intelligendum est autem quod scriptura tacuit, ita discessisse matrem à filio, vt puer ignoraret, quò mater abierit: & eã in sylue stribus stirpibus latuisse, ne filium siti deficientem videret. Ille autem etiam illa ætate, quid mirum si matre diutius non visa & tanquam perdita eo loco vbi solus remãserat, fleuit? Quod ergo postea dicitur,

Psal. 30. d. 23.

Accipe puerum, non vt eum de terra velut iacentem A tolleret, dictum est: sed vt ei coniungeretur, & eũ manu teneret deinceps comitem, sicut erat: quod plerunque faciunt simul ambulantes cuiuslibet ætatis.

QVÆST. LV. *Genes.21. v.22.* FACTVM est autem in tempore illo, & dixit Abimelech, &c. Quæri potest, quando cum isto Abimelech pactum fecit Abraham, & appellatus est puteus quem fodit, puteus iurationis: quomodo congruat veritati? Agar enim de Abrahæ domo expulsa cum filio iuxta puteum, sicuti dictum est, iurationis errabat, qui valde postea dicitur factus ab Abraham: ibi enim Abimelech & Abraham iurauerunt, quod nondum vtique factum fuerat, cùm de domo Abrahæ Agar cum filio fuisset expulsa. Quomodo ergo errabat iuxta puteum iurationis? An factum iam fuisse intelligendum est, & per recapitulationem postea commemoratum quod egit Abraham cum Abimelech: sed fortè qui lõgè postea librum scripsit, ex nomine putei iurationis appellauit regionem in qua cum filio mater errabat, tanquam diceret, Errabat in illa regione vbi puteus iu B rationis factus est, quamuis puteus postea sit factus, sed longè ante ætatem scriptoris? Sic autem appellabatur puteus cùm liber scriberetur, nomen tenens antiquũ quod imposuerat Abraham. Si autem ipse est puteus quem apertis oculis vidit Agar, nihil restat nisi vt per recapitulationẽ quæstio dissoluatur. Nec mouere debet quomodo puteum quem foderat Abrahã nesciebat Agar, si antè est ille fossus quàm illa expulsa. Valde enim fieri potuit, vt pecorum suorum causa, longè à domo in qua cum suis habitabat, puteum foderet, QVÆST. LVI. *Genes.21. d.33. Act.7.v.5.* quem illa nesciret. QVÆRI potest, quomodo ad puteum iuramenti agrum plantauerit Abraham, si in terra illa, quemadmodum Stephanus dicit, non acceperat hæreditatem, nec spacium pedis? Sed ea est intelligenda hæreditas, quam Deus munere suo fuerat daturus, non empta precio. Intelligitur tamen spacium circa puteũ ad illud emptionis pactum pertinere, in quo fuerant agnæ septem datæ, quando Abimelech & A- QVÆST. LVII. *Gen.22.v.1. Iac.1.b.13.* braham sibi etiam iurauerunt. ET tentauit Deus C Abraham. Quæri solet, quomodo hoc verum sit, cùm dicat in epistola sua Iacobus, quòd Deus neminẽ tentet: nisi quia locutione scripturarum solet dici, tentat, pro eo quod est probat. Tentatio verò illa de qua Iacobus dicit, non intelligitur nisi qua quisque peccato *1.Thess.3. b.5. Deut.13.v.3* implicatur. Vnde Apostolus dicit, Ne fortè tentauerit vos is qui tentat. Nam & alibi scriptum est: Tẽtat vos Dominus Deus vester, vt sciat si diligitis eum: etiam hoc genere locutionis, Vt sciat, dictum est, ac si diceretur vt scire vos faciat, vt quoniã vires dilectionis suæ hominem latent, nisi diuino experimento ètiam eidẽ QVÆST. LVIII. *Genes.22. b.12.* innotescãt. VOX angeli de cælo ad Abraham, Ne iniicias manum in puerum, neque facias ei quicquã. Modò enim cognoui, quoniã times Deũ tu. Etiã ista quæstio simili locutione soluitur: hoc est enim, Nunc D cognoui quoniã times Deum tu: quod significat, nunc te feci cognoscere. In consequentibus autem hoc genus locutionis euidenter apparet, vbi dicitur, Et vocauit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: vt dicant, hodie in monte Dominus apparuit: vidit, pro eo quod est apparuit, hoc est, vidit, pro eo quod est videri fecit: significans per efficiẽtem id quod efficitur, sicut QVÆST. LIX. *Genes.22. c.12.* frigus pigrum, quod pigros facit. ET non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunquid Abrahã propter angelum non pepercit filio suo, & non propter Deum? Aut ergo angeli nomine Dominus Christus significatus est, qui sine dubio Deus est, & manifestè à *Esaiæ 9.b.6.* Propheta dictus magni consilij angelus. Aut quòd Deus erat in angelo, & ex persona Dei angelus loquebatur, sicut in Prophetis etiã solet. Nam in consequentibus hoc magis videtur apparere vbi legitur, Et vocauit angelus Domini Abrahã iterum de cælo dicẽs, Per memetipsum iurauidicit Dominus. Non facilè enim inuenitur Dominus Christus patrẽ Dominum dicere tanquam suum Dominum, illo præsertim tẽpore antequam sumeret carnem. Nam secũdum id quod formam serui accepit, non incongruenter hoc dici videtur. Nam secundũ huius rei futuræ prophetiã illud est in Psalmo, Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Nã *Psal.2.b.7.* neque in ipso Euangelio facilè inuenimus à Christo Deum patrem Dominum appellatum, quòd eius Dominus esset, quamuis Deum inueniamus in illo loco, vbi ait: Vado ad patrẽ meum & patrem vestrum, Deũ *Ioannis 20. d. 17. Psal.109. a.1.* meum & Deum vestrum. Quod autem scriptum est, Dixit Dominus Domino meo: ad ipsum qui loquebatur refertur, id est, dixit Dominus meus Domino meo, pater scilicet filio. Et, Pluit Dominus à Domino: qui scribebat dixit, vt Dominus eius à Domino eius: id est, Dominus noster à Domino nostro pluisse intelligatur, filius à patre. QVOD in his qui nunciauerunt QVÆST. LX. *Gen.6.d.21* Abrahæ natos esse filios Melche, nominatur & Chamuel pater Syrorum, non vtique qui nunciauerunt, annunciare patrẽ Syrorum potuerunt: ex origine quip pe illius Syrorum genus longè postea propagatum est. Sed dictum est à persona scribentis, qui post omnia illa *Supr.quæst. 55.* tempora hæc scribendo narrauit: quẽadmodum suprà diximus de puteo iurationis. EXVRGENS autẽ QVÆST. LXI. *Gen.23.d.7 Luæ 4.b.8. Deu.6.c.13. & 10.d.20* Abraham adorauit populum terræ. Quæritur quomodo scriptum sit: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies: cùm Abraham sic honorauerit populũ quendam gentium, vt etiam adoraret. Sed animaduertendum est in eodem præcepto, non dictum Dominũ Deum tuum solum adorabis: sicut dictũ est, Et illi soli seruies: quod est Græcè λατρεύσεις. Talis enim seruitus non nisi Deo debetur. Vnde damnantur idololatræ: id est, eiusmodi seruitutem exhibentes idolis, quæ debetur Deo. Nec mouear quòd alio loco in quadam scri- *Apoc.19. b.10.* ptura prohibet angelus hominem adorare se, & admonet vt Dominus potius adoretur. Talis enim apparuerat angelus vt pro Deo posset adorari, & ideo fuerat corrigendus adorator. QVOD Abraham iubet QVÆST. LXII. puero suo, vt manum suam ponat sub eius femore, & *Gen.24.d.3* sic eum adiurat per Dominum Deum cæli, & Dominum terræ, solet imperitos mouere: non attendentes magnam de Christo extitisse prophetiam, quòd ipse Dominus cæli & Dominus terræ in ea carne venturus esset, quæ de illo semore propagata est.

QVÆRENDVM quid differant auguriationes illi- QVÆST. LXIII. *Genes.24.* citæ ab illa petitione signi, qua petiuit seruus Abrahæ *b.12.* vt ei Deus ostenderet, ipsam esse futuram vxorem domini sui Isaac, à qua cùm petiuisset vt biberet, dicerẽtur illi, Bibe & tu, & adaquabo camelos tuos quoadusq; bibere desinent. Aliud est enim, mirũ aliquid petere quod ipso miraculo signum sit: aliud hæc obseruare quæ ita fiunt vt mira non sint, sed à cõiectoribus superstitiosa vanitate interpretentur. Sed hoc ipsum etiam quod mirum aliquid postulatur, quo significetur quod quisque vult nosse, vtrũ audiendum sit, non parua quæstio est. Eò namque pertinet, quòd dicuntur qui hoc non rectè faciunt, tentare Dominũ. Nam ipse Dominus cùm à diabolo tentaretur, testimonium de scripturis adhibuit, Non tentabis Dominum Deum *Deut.6.c.16* tuum. Suggerebatur enim tanquam homini, vt signo *Mat.4.b.10* aliquo exploraret ipse quantus esset, id est, quàm multum apud Deum posset: quod vitiosè fit, cùm fit. Ab hoc autem discernitur quod Gedeon fecit, pugnæ im- *Iud.6.c.17.* minente periculo. Cõsultatio quippe illa magis, quàm tentatio Dei fuit. Vnde & Achaz apud Esaiam timet *Esaiæ 7. b.12.* signum petere, ne Deum tentare videatur, cùm hoc eum Dominus admoneat per Prophetam: credo existimans quòd ab ipso Propheta exploraretur, vtrum QVÆST. præcepti memor esset quo tẽtare Deum prohibemur. LXIIII. SERVVS Abrahæ narrans quæ sibi mandata fue- *Genes.24. d.73.* rant

rant à domino suo, dicit eum sibi dixisse: Non sumes A vxorem filio meo de filiabus Chananæorũ, inter quos ego habito in terra eorum: sed in domum patris mei ibis, & in tribum meam, & sumes vxorem filio meo inde: & cætera si legantur †quomodo illi mãdata sint, *al.quemadmodum* sed sententia eadem reperitur, verba verò non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt. Quod admonendum putaui propter stultos & indoctos homines, qui Euangelistas hinc calumniantur, quòd in aliquibus verbis non omnino conueniunt, quamuis rebus atque sententiis omnino non discrepent. Certè enim istum librum vnus homo scripsit, qui ea quæ suprà dixit cùm mandaret Abrahã, vel relicta sic ponere potuit, si ad rem pertinere iudicaret, cùm veritas narrationis non †exigitur, nisi vt rerum sententiarumq; fit, quibus voluntas, propter quam intimandam verba fiunt, satis apparet. *al.exigit,*

QVÆST. LXV. *Genes.24. p.41.* QVOD habent Latini codices narrante seruo Abrahæ quæ sibi mãdauerat dominus eius: Tunc innocens eris à iuramento meo vel iuratione mea. Græci habent, à maledicto meo: ὁρκῳ enim dicitur iuratio, B κατάρα maledictum: vnde & κατάρατῳ maledictus vel ἐπικατάρατῳ dicitur. Proinde oritur quæstio, quomodo ista iuratio maledictum posset intelligi, nisi quia maQVÆST. LXVI. *Genes.24. f.49.* ledictus est qui contra iurationem fecerit? SI ergo facitis misericordiam & iustitiam ad dominum meum, renunciate mihi. Duo illa quæ assiduè ponuntur in aliis sanctis scripturis, & maximè in Psalmis, misericordia & iustitia, tantundem enim valet, misericordia & veritas, hinc iam apparere cœperunt.

QVÆST. LXVII. *Genes.24. f.51.* ECCE Rebecca in conspectu tuo. Accipiens eam recurre, & sit vxor filij domini tui, quemadmodum locutus est Dominus. Quæritur quando locutus sit Dominus, nisi quia vel prophetam esse Abraham nouerant, & propheticè à Domino dictum, quod per illum dictum fuerat, agnoscebant: aut signum illud quod *al.datum* sibi †dictum seruus eius narrauit, locutionem Domini appellauerunt: hoc enim magis de Rebecca expressum est. Nam quod Abraham dixerat, non de Rebecca dixerat, sed de aliqua femina ex tribu vel co- C gnatione sua: & hoc ad vtrunque, vt immunis esset à iuramẽto seruus, si non impetrasset, quod vtique non dicitur cùm aliquid prophetatur. Certam enim decet QVÆST. LXVIII esse prophetiam. QVOD Rebeccę dixerũt fra- *Genes.24. g.61.* tres eius proficiscẽti, Soror nostra es, esto in milia milium, & hæreditatem obtineat semen tuum, ciuitates aduersariorum tuorum: non prophetæ fuerũt, aut vanitate tam magna optauerunt, sed cos quę promiserat Deus Abrahæ latere non potuit. QVOD scriQVÆST. LXIX. *Genes.24. g.62.* ptum est, Exiit Isaac exerceri in campo meridie. Qui verbum de hac re Græcum nesciunt, exercitationem corporis putant. Scriptum est autem Græcè ἀδολεσχεῖσ῀. ἀδολεσχεῖν verò ad animi exercitationem pertinet, & sæ- *al.tamen* pe vitio deputatur. More †autem scripturarum plerunque in bono ponitur. Pro isto verbo quidam inter- D pretes nostri exercitationẽ, quidam garrulitatẽ, quasi verbositatem, quæ in bonum quantum ad Latinum eloquium pertinet, vix aut nunquam inuenitur, sed vt dixi in scripturis plerunque in bono dicitur: & videtur mihi significare animi affectum studiosissimè aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis, nisi aliud sentiunt qui hæc verba Græca melius intelligũt.

QVÆST. LXX. *Gen.25.d.1* ADIICIENS autem Abraham sumpsit vxorem nomine Cethuram. Quæstio hic esset, si peccatũ est maximè in antiquis dantibus operam propagãdæ proli. Quidlibet enim hîc quàm incontinentia suspicanda est tanti viri, in illa præsertim iam ætate. Cur autem in hac filios fecerit, qui cum miraculo de Sara fecerat, suprà dictum est, quanquam nõnulli donum quod accepit Abraham velut reuiuiscentis corporis ad filios procreandos, diu permansisse asserant, ita vt posset & alios procreare. Sed multo est absolutius de adolescentula potuisse seniorem, quod senior de seniore nõn posset, nisi Deus illic miraculum præstitisset, maximè propter Saræ non solum ætatem, verumetiam sterilitatem. Sanè etiam grandioris ætatis, & sicut scriptura loquitur, plenum dierum posse dici seniorem, hoc est presbyterum, hinc intelligi potest, quia hoc Abraham appellatus est quando mortuus est. Proinde omnis senex etiam presbyter, non omnis presbyter etiam senex: quia plerunque hoc est nomen ætatis quæ intra senectutem senectuti vicina est, & ex hoc etiam ipsa à senectute nomen accepit. In Latina autẽ lingua presbyter senior appellatur, apud Græcos autem maximè, sicut scriptura loquitur, πρεσβύτερῳ & νεώτερῳ dicuntur, etiã si ætates iuuenum cõparentur, quod dici- *al.iunioremus nos maiorem atque †minorem.* Veruntamẽ hoc factum Abrahæ, quod post mortem Saræ de Cethura filios procreauit, non sic accipiẽdum est, quasi humana consuetudine & cogitatione tantummodo subsQVÆRIT. LXXI. *Genes.25. c.22.* tituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic enim B possent accipere homines etiam quod de Agar factũ est, nisi Apostolus admoneret illa fuisse facta prophe- *Gal.4.c.22.* ticè, vt in vtrisq; personis mulierum, earumque filiorum duo testamenta ad futurorum prænunciationem allegorica significatio figuraret. Vnde in isto quoque Abrahæ facto tale aliquid quærendum est. Si non facilè occurrat, ego interim quod occurrit. Munera quę acceperunt filij concubinarum, videntur mihi significare quædam dona Dei, vel in sacramentis, vel in quibusque signis, etiam carnali populo Iudæorum & hæreticis data, velut filiis concubinarum, cùm hæreditatis munus, quod est charitas & vita æterna, non nisi ad Isaac pertineat, hoc est, ad filios promissionis.

QVÆST. LXXII. *Genes.25. b.12.* QVID sibi vult quod scriptum est, Hæc sunt nomina filiorum Hismael secundum nomina generationum eorum? Non enim satis elucet cur additum sit, Secundum nomina generationum eorum: cùm ij soli nominentur quos ille genuit, non etiam qui ab ipsis geniti sunt. Nisi fortè quia nationes ex illis propagatæ, eorum nominibus appellantur, & hoc significatum sit cùm dictum est, Secundum nomina generationum eorum: quãuis hoc modo illæ nationes sint potius secũdum nomina istorum, non ista nomina secundum illas nationes, quia illæ posterius exiterunt. Vnde notanda locutio est, quia & postea de illis dicitur, duodecim principes secundum gentes eorum.

QVÆRIT. LXXIII. *Genes.25. c.22.* QVOD de Rebecca scriptum est, quia venit interrogare Dominum cùm gestirent pueri in vtero eius: quæritur quò ierit? Non enim erant tunc prophetæ aut sacerdotes secundum ordinem tabernaculi, vel templi Domini. Quò ergo ierit, meritò mouet, nisi fortè ad locum vbi aram constituerat Abraham. Sed illic quomodo responsa dentur, omnino tacet scriptura, vtrum per aliquem sacerdotem; quod incredibile D est, si erat, non fuisse nominatum, & nullam ibi omnino sacerdotum aliquorum factam esse mentionem. An fortè ibi cùm orando allegassent desideria sua, dormiebant in loco, vt per somnium monerentur? an adhuc viuebat Melchisedech, cuius tanta fuit excellentia, vt à nonnullis dubitetur, vtrum homo, an angelus fuerit? an erant aliqui tales etiam illo tempore hominesDei in quibus posset Deus interrogari? Quicquid horum est, & si quid aliud quod me fortè ne commemorarem præterierit, mentiri tamen scriptura non potest, quę dixit Rebeccam iisse ad interrogandum Dominum, eiq; Dominum respondisse. IN eo quod QVÆST. LXXIIII *Genes.25. c.23.* Dominus respõdit Rebeccæ, Duæ gẽtes in vtero tuo sunt, & duo populi de vẽtre tuo separabũtur, & populus populũ superabit, & maior seruiet minori: spiritali intelligentia catnales in populo Dei significantur per maiorem filium, & spirituales per minorem: quia sicut dicit Apostolus, Non prius quod spiritale, sed quod *1.Cor.15. f.46.* animale

animale, postea spiritale. Solet & sic intelligi hoc A quod dictum est, vt in Esau figuratus sit maior populus Dei, hoc est, Israeliticus secundum carnem: per Iacob autem figuratus sit ipse Iacob secundum spiritalem progeniem. Sed etiam historica proprietate hoc responsum inuenitur esse completum, vbi populus Israel, hoc est, Iacob minor filius, superauit Idumæos, hoc est, gentem quam propagauit Esau, eosque fecit tributarios per Dauid, quod diu fuerunt vsque ad regem scilicet Ioram, sub quo Idumæi rebellauerunt, & iugum Israelitarum Idumæi à ceruice sua deposuerunt: secundum prophetiam ipsius Isaac quando minorem pro maiore benedixit, hoc enim dixit & de maiore, cùm & ipsum postea beneficeret.

QVÆST. LXXIIII. *Genes. 25. d. 27.* IACOB autem erat homo simplex habitans domum. Quod Græcè dicitur ἄπλαστος, hoc Latini simplicem interpretati sunt. Propriè autem ἄπλαστος non fictus: vnde aliqui Latini interpretes, sine dolo, interpretati sunt, dicentes, Erat Iacob sine dolo habitans in domo: vt magna sit quæstio, quomodo per dolum B acceperit benedictionem qui erat sine dolo. Sed ad significandum magnum aliquid quod scriptura prætermisit. Hinc enim maximè cogimur ad intelligẽda illo *Serm. 44. de diuersis.* loco spiritalia, quia sine dolo erat qui dolũ fecit. Vnde quid sentiremus, in sermone quodam ad populum QVÆST. LXXV. *Gen. 26. d. 1.* habito satis diximus. IN eo quod scriptum est. Facta est autem fames super terram præter famem quæ antè facta est in tempore Abraham. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Quæritur, hoc quando sit factum, vtrum posteaquam Esau vendidit primogenita sua cibo lenticulæ, post illam quippe narrationem hoc narrari incipit: an vt fieri solet per recapitulationem narrator ad ea reuersus sit, cùm progressus de filiis eius ad eum locum peruenisset, qui de lenticula commemoratur. Mouet autem, quia ipse inuenitur Abimelech, qui etiam Saram concupiuerat. Ipsius enim paranymphus & princeps militiæ, qui ibi commemorati sunt, etiam hîc commemorantur, vtrum vel viuere potuerint. Quan C do enim factus est amicus Abrahæ, nondum natus erat Isaac, sed iam promissus. Ponamus antequam nasceretur Isaac, illud fuisse factum. Deinde Isaac suscepit filios cùm esset annorum sexaginta: illi autem iuuenes erant quando vendidit Esau primogenita sua. Ponamus etiam ipsos circa viginti annos fuisse, fiunt anni ætatis Isaac vsque ad illud factum filiorum eius, circiter octoginta. Adolescentem accipiamus fuisse Abimelech quando matrem ipsius concupiuit, & Abrahæ amicus est factus. Potuit ergo iam esse quasi centenarius, si post illud factum filiorum suorum perrexit in eam terram famis necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit vlla necessitas per recapitulationem putare narratam profectionem Isaac in Gerara. Sed quia ibi diuturno tempore fuisse Isaac scribitur, & D puteos fodisse, & de his contendisse, & ditatum fuisse pecunia: mirum nisi recapitulando ista commemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa, vt primum de filiis eius vsque ad illum locum de lenticula narratio QVÆST. LXXVI. *Genes. 26. c. 12.* perueniret. IDEO quod scriptum est de Isaac, Benedixit autem eum Dominus, & exaltatus est homo, & procedens maior fiebat quoadusque magnus factus est valde: secundum terrenam felicitatem dictum sequentia docent. Exequitur enim narrator easdem eius diuitias, quibus magnus factus est: & hinc motus Abimelech, timuit illum ibi esse, ne potentia eius sibi esset infesta. Quanquam ergo spiritale aliquid ista significent, tamen secundum id quod ita contigerunt, ideo præmissum est, benedixit eum Dominus: vt sana fide intelligamus etiam ista temporalia dona, nec dari posse, nec sperari debere, etiam cùm ab infirmioribus appetuntur, nisi ab vno Deo: vt qui in minimis fidelis est, etiam in magnis fidelis *Luc. 16. 10.* sit: & qui in mammona iniquo fidelis inuentus est, etiam verum accipere mereatur, sicut Dominus in Euangelio loquitur. Talia etiam de Abraham dicta sunt, quòd ei munera Dei prouenerint. Vnde non parum ædificat sanam fidem piè intelligentibus ista narratio, etiamsi de his rebus allegorica significatio nulla posset exculpi. FIAT execratio inter nos QVÆST. LXXVII. *Genes. 26. f. 29.* & inter te: id est, iuratio quæ maledictis obstringit, quæ accidant ei qui peierauerit: secundum quam consiederandum est quod & seruus Abrahæ commemorauit, narrans eis à quibus accepit vxorem domino suo Isaac. QVID est quod scriptum est, quòd QVÆST. LXXVIII. *Genes. 26. f. 32.* cùm venissent pueri Isaac & dixissent, Fodimus puteum & non inuenimus aquam: appellauit eundem puteum Isaac iuramentum? An quamuis factum sit, in aliquam significationem, sine dubio, ducendum est spiritalem, quoniam nihil habet conuenientiæ secundum literam, vt ideo iuramentum appellauerit puteum, quòd ibi aqua non sit inuenta: quanquam alij interpretes pueros Isaac inuentam potius aquam nunciasse dixerunt, sed etiam sic quare iuramentum appellatum est, vbi nulla facta fuerunt iuramenta?

QVONIAM tãtus Patriarcha Isaac antequam mo- QVÆST. LXXIX. *Gen. 27. d. 1* riatur quærit à filio suo venationem & escam, qualem amat pro magno beneficio, & promittit benedictionem, nullo modo vacare arbitramur significatione prophetica: maximè quoniam festinat vxor eius vt illam benedictionem minor accipiat, quem ipsa diligebat, & cætera in eadem narratione multum mouent ad maiora intelligenda vel requirenda. QVOD QVÆST. LXXX. *Genes. 27. f. 33.* habent Latini codices, Expauit autem Isaac pauore magno valde, Græci habent, ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα, vbi tanta commutatio intelligitur, vt quædam mentis alienatio sequeretur. Ipsa enim propriè dicitur ecstasis. Et quia solet in magnarum rerum reuelationibus fieri, in hac intelligendum est factam esse spiritalem admonitionem, vt confirmaret benedictionem suam filio minori, cui potius irascendum fuit quòd fefellerit patrem. Sic & de Adam cùm prophetatur hoc sacramentum magnum, quod dicit *Gen. 2. d. 24* Apostolus in Christo & in ecclesia, Erunt duo in car- *Eph. 5. d. 31.* ne vna, dicitur quod ecstasis præcesserit.

QVOMODO annunciata vel renunciata sunt ver- QVÆST. LXXXI. *Genes. 27. f. 42.* ba Esau Rebeccæ, quibus cõminatus est occidere fratrem suum, cùm scriptura dicat, hoc eum in sua cogitatione dixisse: nisi quia hinc nobis datur intelligere, quòd diuinitùs ei reuelabantur omnia. Vnde ad magnum mysterium pertinet, quòd filium suum minorẽ pro maiore voluit benedici. QVOD habent La- QVÆST. LXXXII. *Gen. 28. d. 2* tini codices, Isaac dicente filio suo, Vade in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris tuę, & sume inde tibi vxorem. Græci codices non habent vade, sed fuge: hoc est, ἀπόδρα θι. Vnde intelligitur etiam Isaac cognouisse, quod filius eius Esau de fratre suo in cogitatione sua dixerit. ET surrexit Iacob de somno suo, QVÆST. LXXXIII. *Genes. 28. c. 16.* & dixit, quia est Dominus in loco hoc, ego autem nesciebam: & timuit, & dixit, quàm terribilis locus hic, hîc non est nisi domus Dei, & hæc est porta cæli. Hæc verba ad Prophetiã pertinent, quia ibi futurũ erat tabernaculũ quod constituit Dominus in hominibus in primo populo suo. Portam autẽ cæli sic intelligere debemus, tanquã inde fiat aditus credẽtibus ad capessendum regnũ cælorum. QVOD statuit lapidẽ Iacob QVÆST. LXXXIIII. *Genes. 28. d. 18.* quẽ sibi ad caput posuerat, & constituit eum titulũ, & perfudit illũ oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit. Non enim vel tunc vel postea frequẽtauit lapidẽ adorando, vel ei sacrificãdo: sed signum fuerat in prophetia euidentissima constitutũ, quæ pertinet ad vnctionem, vnde Christi nomen à chrismate est. ET QVÆST. LXXXV. *Genes. 28. d. 19.* vocauit Iacob nomen loci illius Domus Dei, & Vla-

maus erat nomen ciuitati antè. Iuxta ciuitatem dor- A misse si intelligatur, nulla quæstio est. Si autem in ciuitate, mirum videtur quomodo potuerit illum titulum constituere. Quod autem vouit votum si prosperaretur eundo & redeundo, decimasque promisit domui Dei futuræ in loco illo, prophetia est domus Dei: vbi & ipse rediens Deo sacrauit, non illum lapidem Deum appellans, sed domum Dei, id est, quia in illo QVÆST. LXXXVI. *Genes. 29. f. 10.* loco futura erat domus Dei. QVOD venit Rachel cum ouibus patris sui, & dicit scriptura, quòd cùm vidisset Iacob Rachel filiam Laban fratris matris suæ, accessit & reuoluit lapidem ab ore putei: magis notandum est, aliquid scripturam prætermittere quod intelligere debemus, quàm vllam quæstionem esse mouendam. Intelligitur enim quòd illi cum quibus primò loquebatur Iacob, interrogati quæ esset quæ veniebat cum ouibus, ipsi dixerunt filiam esse Laban, quam vtique Iacob non nouerat: sed illius interrogationem, responsionemque illorum, scriptura pretermittens intelligi voluit. QVOD scriptum est, B QVÆST. LXXXVII. *Genes. 29. f. 11.* Osculatus est Iacob Rachel, & exclamans voce sua fleuit, & indicauit ei, quia frater est eius, & quia filius Rebeccæ est. Consuetudinis quidem fuit, maximè in illa simplicitate antiquorum, vt propinqui propinquos oscularentur, & hoc hodie fit in multis locis. Sed quæri potest, quomodo ab incognito illa osculum acceperit, si postea indicauit Iacob propinquitatem suã. Ergo intelligendum est, aut illum qui iam audierat quæ illa esset, fidenter in eius osculum irruisse, aut postea scripturam narrasse per recapitulationẽ quod primò factum erat, id est, quod indicauerit Iacob quis esset. Sicut de paradiso postea dicitur, quomodo Deus eum instituerit, cùm iam dictum esset, quòd plantauit Deus paradisum, & posuerit illic hominem quem finxerat: & multa alia per recapitulationem dicta intelliguntur. QVOD scriptum est, Seruiuit Ia- QVÆST. LXXXVIII. *Genes. 29. f. 20.* cob pro Rachel annis septem, & erant in conspectu eius velut pauci dies, eo quod diligebat illam: quærendum quomodo dictum sit, cùm magis etiam breue C tempus longum esse soleat amantibus. Dictum est ergo propter laborem seruitutis, quem facilè & leuem QVÆST. LXXXIX. *Genes. 29. f. 27.* amor faciebat. SI parum aduertatur rei huius narratio, putabitur quòd posteaquam Liam Iacob duxit vxorem, deinde seruiuit alios septem annos pro Rachel, & tunc eam duxit. Veruntamen non ita est, sed Laban ei dixit, Consumma itaque septimanam istius, & dabo tibi, & hanc pro opere quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Quod itaque ait, consumma septimanam istius: ad nuptiarum celebrationem pertinet, quæ septem diebus celebrari solent. Hoc itaque ait, Imple dies nuptiarum septem pertinentes ad istam quam duxisti, & dabo tibi, & hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Deinde sequitur, Fecit autem Iacob sic, & impleuit septimanam eius, id est, septem dies nuptiarũ Liæ: & dedit illi Laban Rachel filiam suam ipsi vxorem. Dedit autem Laban Rachel filię suæ Balam ancillam D suam, ei ancillam, & intrauit ad Rachel. Dilexit autem Rachel magis quàm Liam, & seruiuit illi septem annos alios. Vtique apparet quia posteaquam duxit Rachel, tunc seruiuit pro ea septem annos alios. Nimis enim durum & valde iniquum fuit, vt deceptum adhuc differret alios annos septem, & tunc eam traderet, quam primò debuit. Septem diebus solere nuptias celebrari, etiam liber Iudicum ostendit in Samsone quando fecit conuiuium septem diebus. Et ad- *Iudic. 14. f. 12.* didit scriptura, quòd sic solerent facere iuuenes: fecit autem hoc propter nuptias suas. NON facilè di- QVÆST. XC. *Gen. 30. Gen. 16. d. 4 Gen. 25. d. 1. Gen. 30.* gnoscitur, quas concubinas appellet scriptura, quas vxores, quandoquidem & Agar dicta est vxor, quæ postea dicitur concubina, & Cethura, & ancillæ quas dederunt Rachel & Lia viro suo. Nisi fortè omnis cõcubina vxor, non autem omnis vxor concubina more loquẽdi scripturarum appelletur: id est, vt Sara & Rebecca, & Lia & Rachel concubinæ dici non possint, Agar verò & Cethura, & Bala & Zelfa & vxores & concubinæ. QVOD Latini habent, nato filio QVÆST. XCI. *Genes. 30.* Liæ de Zelfa, quòd dixerit, Beata facta vel felix facta sum. Græci habent, εὐτύχη, quod magis bonam fortunam significat. Vnde videtur occasio non bene intelligentibus dari, tanquam illi homines fortunam coluerint, aut hoc verbum diuinarum scripturarum autoritas in vsu receperit: sed fortuna intelligẽda est pro his rebus quæ fortuitu videntur accidere, non quia numen aliquod sit, cùm hæc ipsa tamen quæ fortuita videntur, causis occultis diuinitus dentur. Vnde etiam verba, quæ nemo potest auferre à consuetudine loquendi, parata sunt, id est, fortè & fortasse, & forsitan & fortuitu. Vnde videtur & in Græca lingua resonare, quod dicunt τάχα velut ab eo quod est τύχη. Aut certè Lia propterea sic locuta est, quòd adhuc gentilitatis consuetudinem retinebat. Non enim hoc Iacob dixit, vt ex hoc data huic verbo putetur autoritas.

QVOD Iacob dixit, Et benedixit te Dominus in QVÆST. XCII. *Genes. 30.* pede meo: satis aduertendum est, & notandus scripturarum sensus, ne cùm ita quisque locutus fuerit, quasi *c. 30.* augurari videatur. Multum enim interest quod adiecit, Benedixit te Dominus in pede meo. In ingressu enim meo voluit intelligi, hinc gratias agens Deo.

IN facto Iacob cùm virgas excorticauit, detrahens QVÆST. XCIII. *Genes. 30.* viride vt album varię appareret, & sic in conspectu *f. 37.* fœtus pecorum variarentur, cùm matres in alueis aquarum biberent, & visis virgis illam varietatem conciperent, multa dicuntur similiter fieri in animalium fœtibus: sed & mulieri accidisse traditur, & scriptum reperitur in libris antiquissimi & peritissimi medici Hippocratis, quòd suspicione adulterij fuerat puniẽda, cùm puerum pulcherrimum peperisset vtique parenti generique dissimilem: nisi memoratus medicus soluisset quæstionem, illis admonitis quærere, ne fortè aliqua talis pictura esset in cubiculo: qua inuenta mulier à suspicione liberata est. Sed ad hanc rem quam fecit Iacob virgarum ex diuersis arboribus triũ copulatio, quid contulerit vtilitatis, quod attinet ad varias pecudes multiplicandas, non apparet omnino: nec aliquid ad hoc commodum interest, vtrum ex vnius generis ligno varientur virgæ, an plura sint lignorum genera: cùm sola quæratur lignorum varietas: ac per hoc cogit inquiri prophetiam, & aliquam figuratam significationem res ista, quam sine dubio vt Propheta fecit Iacob, & ideo nec fraudis arguendus est. Non enim tale aliquid, nisi reuelatione spiritali eum feciſse credendum est. Quod autem ad iustitiam pertinebat, sicut alij interpretes apertius hoc narrant, non ponebat virgas in secundo cõceptu ouium, quod tanto obscurius, quanto breuius à septuaginta dictum est: †Quæ cùm peperissent, non ponebat: quod in- *al. quia* telligitur cùm primùm peperissent, vt iam non soleret ponere intelligatur, cùm secundo parituræ essent, ne ipse auferret omnes fœtus, quod iniquum †fuit. *al. foret.*

QVOD Laban dicit, Quare furatus es deos QVÆST. XCIIII. *Genes. 31.* meos: hinc est illud fortasse quod & augurari se dixerat, & eius filia bonam fortunam nominauerat. *d. 31.* Et notandum est, quòd à principio libri nunc primum inuenimus deos gentium. Superioribus quippe scripturæ locis Deum nominabant. QVID est QVÆST. XCV. *Genes. 31.* quod dicit Iacob socero suo, Et decepisti mercedem meam decem agnabus? Hoc enim quomodo & *f. 41.* quando factum sit, scriptura non narrat: sed vtique factum est quod iste commemorat. Nam dixit hoc & vxoribus suis, quando eas vocauit in campum. Conquerens enim de patre illarum, ait inter cætera, Et

mutauit

mutauit mercedem meam decem agnorum. Intelligitur ergo per singula tempora partus ouium, cùm Laban videret tales fœtus esse natos, quales placuerat vt ad Iacob pertinerent, pactum fraude mutasse, & dixisse vt futuro fœtu alios pecudum colores haberet in mercede Iacob. Tunc autē ille virgas varias non supponebat, & non nascebantur varij, sed vnius coloris, quæ Iacob ex nouo pacto auferebat. Quod cùm vidisset Laban, rursus pactum fraude mutabat, vt ad Iacob varia pertinerent, tunc illarum suppositione virgarum varia nascebantur. Ergo quod ait Iacob vxoribus suis, Mutauit mercedem meam decē agnorum: & postea ipsi Laban, Decepisti mercedem meam decem agnabus, non ita dixit quasi prouenerit socero eius ipsa fraus: vt enim non ei proueniret, Deum sibi dixit aduersus illum fuisse: decem verò agnos vel decem agnas, pro decem temporib⁹ posuit, quibus oues quas pascebat per sexennium pepererunt. Bis quippe pariebant in anno. Contigerat autem vt primo anno, quo inter se pacti sunt, & ad eas pascendas placito huius mercedis accessit, quod semel parerent in fine anni, quia cùm accessisset iam semel pepererant. Rursusque sexto anno, id est, vltimo, cùm semel peperissent, exorta necessitate profectionis, prius recederet, quàm iterum parerent: ac per hoc cùm primus annus atque vltimus duos ouium partus sub illo haberent, hoc est, singulos, medij verò quatuor anni binos, fiunt omnes decem. Nec mirum quòd hęc decem tempora nomine agnorum appellauit, qui eisdem temporibus nascebantur: velut si quispiam dicat per tot vindemias, aut per tot messes, quibus numerus intelligatur annorum.

Virg. in Bucol. Eclog. 1. Vndé ait quidam, Post aliquot aristas: per aristas videlicet messes, & per messes annos significans. Pecudum autem illius regionis fœcunditas, sicut Italarum, tanta fertur, vt bis in anno pariant.

QVAEST. XCVI. *Genes. 31. f. 46.* SVMPSIT autem Iacob lapidem, & constituit eum titulum. Diligenter animaduertendum est, quomodo istos titulos in rei cuiusque testimonio constituebant. Non vt eos pro diis colerent, sed vt eis aliquid significarent.

QVAEST. XCVII. *Genes. 31. f. 47.* QVOD aceruum lapidum quem inter se constituerant Laban & Iacob aliquanta diuersitate appellauerunt, vt eum vocaret Laban aceruum testimonij, Iacob aceruum testem: traditur ab eis qui & Syram & Hebręam linguam nouerunt, propter proprietatem suæ cuiusque linguæ factum. Fieri enim solet, vt alia lingua non dicatur vno verbo, quod alio dicitur, & vicinitate significationis quidque appelletur. Nam postea dicitur, Propter hoc appellatum est nomen aceruus †testatur. Hoc enim mediè positum est, quod vtrique conueniret, & ei qui dixerat aceruus testimonij, & ei qui dixerat aceruus testis.

al. testator.

QVAEST. XCVIII. *Genes. 31. f. 48.* QVID est quod loquendo Laban ad Iacob dicit, Testatur aceruus hic, & testatur titulus hic, propter hoc appellatur nomen, aceruus †testatur: & visio quam dixit, Respiciat Deus inter me & te, nisi fortè ordo est, Et visio quam dixit Deus, respiciat inter me & te. Deus quippe illi dixerat in visione, ne læderet & deleret Iacob.

al. testator.

QVAEST. XCIX. *Gen. 31.* QVID est quod dicit in consequētibus Laban, Vide, nemo nobiscū est, nisi fortè nemo extraneorū, aut propter testificationem Dei, quē ita habere deberent, tanquam nemo cum eis esset, quem testimonio eius adiungerent.

QVAEST. C. *Genes. 31. d. 53.* ETIURAVIT Iacob per timorem patris sui Isaac. Per timorem vtique quo timebat Deū, quem timorem etiam superius commendauit, cùm diceret, Deus patris mei Abrahæ, & timor patris mei Isaac.

QVAEST. CI. *Gen. 32. d. 2.* CASTRA Dei quæ vidit Iacob in itinere, nulla dubitatio est quòd angelorum fuerit multitudo: ea quippe in scripturis militia cæli nominatur.

QVAEST. CII. *Gen. 32. b. 6* NVNCIATO sibi fratre suo Iacob veniente obuiam ei cum quadringentis viris, turbatus est quidem & mente confusus, quoniam timuit valde: & visum est homini perturbato diuisam multitudinem suam in duo castra disponere. Vbi quæri potest, quomodo habuerit fidem promissis Dei, quandoquidem dixit, Si venerit ad castra prima frater meus & exciderit ea, erunt secunda in salutem. Sed etiam hoc fieri potuit, vt euerteret castra eius Esau, & tamē Deus posset illam afflictionem adesse & liberare eum, & quæ promisit impleret. Et admonendi fuimus hoc exemplo, vt quāuis credamus in Deum, faciamus tamen quæ facienda sunt ab hominibus in præsidium salutis, ne præter-
B mittentes ea, Deum tentare videamur. Denique post hæc, quæ verba dicat idem Iacob, considerandum est. Deus, inquit, patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac, Domine qui dixisti mihi, Recurre in terram generationis tuæ, & benefaciam tibi, idoneus es mihi ab omni iustitia & ab omni veritate quæ fecisti puero tuo. In virga enim mea ista transiui Iordanem hunc, nunc autem factus sum in duo castra. Erue me de manu fratris mei, de manu Esau, quia ego timeo illum, ne cùm venerit feriat me & matres super filios. Tu autem dixisti, Benefaciam tibi, & ponam semen tuum tanquam arenam maris, quæ non dinumerabitur præ multitudine. Satis in his verbis & humana infirmitas, & fides pietatis apparet.

QVAEST. CIII. *Genes. 31. c. 20.* QVOD Latini codices habent de Iacob, Dixit enim placabo vultum eius in muneribus præcedentibus eum: scriptor libri qui narrans ait de Iacob, Dixit enim placabo vultum eius: huc vsque verba Iacob dixisse intelligitur, cætera verò sua intulisse quod ait, In muneribus præcedentibus eum: tanquam diceret, in muneribus quæ præcedebant Iacob, placabo vultum fratris mei. Ordo est ergo verborum Iacob, Placabo vultum eius, & post hoc videbo faciem eius, forsitan enim suscipiet faciem meam. Interposita autem sunt verba scriptoris, In muneribus præcedentibus eum.

QVAEST. CIIII. *Genes. 32. f. 26.* QVOD ab illo angelo desiderat Iacob benedici, cui luctando pręualuit, magna est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet mysticum aliquid sapere, quia omnis homo à maC iore vult benedici. Quomodo ergo ab eo benedici iste voluit, quem luctando superauit? Prævaluit enim Iacob Christo, vel potius prævalere visus est, per eos Israelitas à quibus crucifixus est Christus, & ab eo tamen benedicitur in eis Israelitis qui crediderunt in Christum, ex quibus erat: qui dicebat, Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Beniamin. Vnus ergo atque idem Iacob & claudus & benedictus: claudus in latitudine femoris tanquam in multitudine generis, de quibus dictum est, Et claudicauerunt à semitis suis: benedictus autem in eis de quibus dictum est, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ facæ sunt.

Rom. 11. a. 1

Psal. 17. v. d. 46.

Rom. 11. a. 5

QVAEST. CV. *Genes. 32. b. 10.* QVID sibi vult quod ait Iacob fratri suo, Propter hoc vidi faciem tuam quemadmodum cùm videt aliquis faciem Dei, vtrum pauentis & perD turbati animi verba vsque in hanc adulationem proruperunt: an secundum aliquem intellectum sine peccato dicta accipi possunt? Fortassis enim quia dicti sunt & gentium dij quæ sunt dæmonia, non præiudicetur ex his verbis homini Dei. Nō enim dixit, Quēadmodum si viderem faciem Dei: sed, Cùm videt aliquis: ipse †enim aliquis, quem significare possit, incertum est: atque ita fortasse temperata sunt verba, vt & ipse Esau sibi delatum tantum honorem grate acciperet, & qui hæc etiam aliter intelligere possunt, cum à quo dicta sunt nullo crimine impietatis arguerent. Quod etsi benigno animo dicta hæc verba fraterna sunt, quoniam & post bonam susceptionem metus ipse trāsierat, potuit sic dici, quemadmodum & Moyses Pharaonis deus dictus est, secundum quod dicit Apostolus, Et si sunt qui dicuntur dij, siue in cælo, siue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & domini multi: maximè quia sine articulo, in Græco dictum est;

al. aute ea

Exodi 7. a. 1. 1. Cor. 11. b. 5.

quo

quo articulo euidētissimè solet Dei veri vnius fieri significatio. Non enim dixit, πρόσωπον τῦ θεῦ, sed dixit, πρόσωπον θεῦ: facilè enim hoc intelligunt qua distantia dicatur, qui Græcum eloquium audire atque intelligere solent.

QVAEST. CVI. *Genes. 33. c. 14.* QVÆRITVR vtrum mendaciter promiserit Iacob fratri suo, quod sequēs pedes suorum, in itinere propter quos sic moraretur, venturus esset ad eum in Seir: hoc enim sicut scriptura deinde narrat, non fecit, sed eo perrexit itinere quod dirigebat ad suos. An fortè veraci animo promiserat, sed aliud post-
A ea cogitando delegit?

QVAEST. CVII. *Gen. 34. a. 2* QVOMODO scriptura dicit, quod vidit Sichē filius Emor Euæi, princeps terræ, Dinam filiam Iacob & accepit eam & dormiuit cum ea & humiliauit eam: & intendit animo Dinę filiæ Iacob, & amauit virginē, & locutus est secūdum sensum virginis ipsius? Quomodo virgo appellatur, si iam cū illa dormierat, eamq; humiliauerat? Nisi fortè virgo nomen ætatis est secundum Hebræum eloquium: an potius per recapitulationem postea commemoratur quod primò factum est? Prius enim potuit intendere B animæ ipsius & amare virginem, & loqui secundū sensum virginis, deinde cum illa dormire, eamque humiliare.

QVAEST. CVIII. *Gen. 33. d. 5 Genes. 34. d. 25.* CVM paulo autē loquens Iacob cum fratre suo Esau, infantes filios suos esse significet, qui Græcè dicuntur παιδία, quæri potest, quomodo potuerunt facere tantam stragem direptionemque ciuitatis, interfectis (quamuis in dolore circuncisionis constitutis) pro sorore sua Dina. Sed intelligēdum est, diu illic habitasse Iacob, donec & filia eius virgo fieret & filij iuuenes. Nam ita scriptum est, Et venit Iacob in Salem in ciuitatem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan, cùm aduenit de Mesopotamia Syriæ, & applicuit ad faciem ciuitatis, & emit partem agri in quo statuit illic tabernaculum suum, ab Emor patre Sichem centum agnis, & statuit ibi aram & inuocauit Deum Israel. Exiit autem Dina filia Liæ quam peperit ipsi Iacob, vt †condisceret filias regionis eius: & cætera. Apparet ergo his verbis non transeunter, sicut viator solet, illic mansisse Iacob, sed agrum emisse, & tabernaculum constituisse, aram instruxisse, ac per hoc diutius habitasse: filiam verò eius cùm ad eam venisset ætatem vt amicas iam habere posset, cōdiscere voluisse filias ciuium loci: atque ita factam esse pro illa cruentissimam cædem & deprædationem, quæ iam, vt puto, quæstionem non habet. Multitudo enim non parua erat cum Iacob, qui plurimum ditatus fuit, sed filij eius in hoc facto nominantur, quia eiusdem facti principes atque autores fuerunt.

Genes. 33. d. 18.

Gen. 34. a. 1

al. considueraret

QVAEST. CIX. *Genes. 34. d. 30.* QVOD ait Iacob timens bella finitimorum apud ciuitatem Salem, quā expugnauerūt filij eius, Ego autē exiguus sum numero, & conuenientes super me, occident me: propter bella plurium quæ consurgere poterant, sed dixit numero exiguū, non quod minus multos haberet, quàm possent sufficere ad expugnationem illius ciuitatis, cùm suos in itinere in bina castra diuiserit.

QVAEST. CX. *Gen. 35. d. 1* DIXIT autem Deus ad Iacob, Surge & ascende in locum Bethel, & habita ibi, & fac ibi aram Deo qui D apparuit tibi cū fugeres à facie Esau fratris tui. Quid est quod non dixit, Et fac ibi aram mihi qui apparui tibi: sed Deus dicit, Fac ibi aram Deo qui apparuit tibi: vtrum filius ibi apparuit, & Deus pater hoc dicit, an in aliquo genere locutionis annumerandum sit?

QVAEST. CXI. *Gen. 35. d. 2.* QVOD Iacob ascēsurus Bethel, vbi iussus est aram facere, dixit domui suæ & omnibus qui cum illo erant, Tollite deos alienos qui vobiscum sunt de medio vestri: & cætera. Deinde dicitur, & dederunt Iacob deos alienos qui erant in manibus eorum, & inaures quæ erant in auribus eorum. Quæritur quare & inaures, quæ si ornamenta erant, ad idololatriam non pertinebant, nisi quia intelligēdum est phylacteria fuisse deorum alienorū. Nam Rebeccam à seruo Abrahæ inaures accepisse scriptura testatur: quod non fieret si eis inaures habere ornamenti gratia non liceret. Ergo illæ inaures quæ cum idolis datæ sunt, vt dictum est, idolorum phylacteria fuerunt.

QVAEST. CXII. *Gen. 35. d. 5* ET factus est timor Dei in ciuitatibus quæ circa illos erant, & non sunt secuti post filios Israel. Incipiamus enim aduertere quēadmodum Deus operetur in hominum mentibus. A quo enim timor Dei factus est in illis ciuitatibus, nisi ab illo qui sua promissa in Iacob filiisque tuebatur?

QVAEST. CXIII. *Gen. 35. d. 6* VENIT autem Iacob in Luzan, quæ est in terra Chanaan, quæ est Bethel. Animaduertendum est tria iam nomina huius ciuitatis commemorata: Vllamaus, quod dictum est eam prius vocatam, cùm illuc prius pergens in Mesopotamiam venisset Iacob: & Bethel, quod nomen ipse imposuit, & interpretatur domus Dei: & Luza, quod modò commemoratum est. Nec mirum debet videri. multis enim locis hoc accidit in ciuitatibus, & in fluminibus, & in quibusque terrarum, vt ex aliis atque aliis causis vel adderentur, vel mutarentur vocabula, sicut etiam ipsis hominibus.

QVAEST. CXIIII. *Gen. 35. b. 9* ITERVM in Luza apparuit Deus Iacob & dixit ei, Nomen tuum iam non vocabitur Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Hoc dicit ecce iterum Deus in benedictione, quæ repetitio confirmat magnum promissum hoc nomine. Nam hoc mirum est, quibus enim semel dictū est, amplius eos non vocari quod vocabantur, sed quòd eis nomen nouum imponebatur: omnino amplius aliquid non vocatos nisi quod eis impositum sit: istum autem per vitam suam & deinceps post vitam suam appellatum esse Iacob, cui semel Deus dixerat, Non iam vocaberis Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Nimirum ergo nomen hoc ad illā rectè intelligitur pertinere promissionem, vbi sic videbitur Deus, quomodo non est antea patribus visus: vbi non erit nomen vetus, quia nihil remanebit vel in ipso corpore vetustatis, & Dei visio summū erit præmium.

QVAEST. CXV. *Genes. 35. b. 11.* IN promissis Iacob dicitur, Gentes & congregationes gētium erunt ex te. C Quæritur vtrum gentes secundum carnē, congregationes autem gentium secundum fidē: an vtrumque propter fidem gentium dictum est, si gentes appellari non possunt vna gens Israel secundum carnem?

QVAEST. CXVI. *Genes. 35. c. 14.* ASCENDIT autē Deus ab eo loco vbi locutus est cum eo: & statuit Iacob titulū in loco in quo locutus est cum eo, titulum lapideū: & libauit super eum libamen, & infudit super eum oleū, & vocauit Iacob nomen loci in quo locutus est cum eo illic Deus, Bethel. Iterū factum est hoc loco quod factū fuerat, an iterū commemoratū est? Sed quodlibet horū sit, super lapidem libauit Iacob, non lapidi libauit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, & tanquam diis libare lapidibus.

QVAEST. CXVII. *Genes. 35. d. 22.* QVOD duodecim filij cōputantur Israel qui nati sunt, vt dicitur, Hi sunt filij Israel qui nati sunt ei in Mesopotamia, cū Beniamin longè postea natus sit, cùm iam transisset Bethel, & appropinquarent Bethleē. Frustra quidā conantes istam soluere quæstionē, dixerunt non legendū, Nati sunt, sicut Latini pleriq; codices habēt, sed, Facti sunt. Græcè enim scriptū est γενόμενοι: ita volētes intelligi Beniamin, quāuis ibi natus non fuerit, ibi factū tamen, quia iam fuerat in vtero seminatus, vt prægnās inde Rachel exisse credatur. Hoc autē modo etiāsi (nati sunt) legeretur, possent dicere iam in vtero natū, quia cōceptus erat: sicut de sancta Maria dictū est ad Ioseph, Quod enim in ea natū est, de Spiritu sancto est: sed aliud est quod impedit hanc solutionē quæstionis huius, quia si iam ibi Beniamin cōceptus erat, qui filij Iacob grādes inde exierunt, vix annorum duodecim esse potuerūt. Viginti namque annos illic expleuit, quorum primis septem sine cōiugio fuit, donec seruiēdo Lia ei despōsaretur. Vt ergo primo anno quo duxit vxorem, ei filius

Matt. 1. d. 18

nascere-

nascereturr, duodecim annorum esse potuit primitiuus, cùm inde profectus est. Proinde si iam conceptus fuerat Beniamin, intra decem menses, illa omnis via peracta est, & quicquid in itinere scriptum est de Iacob. Vnde sequitur, vt filij eius tam paruuli pro sorore sua Dina tantam stragem fecerint, tot homines truciduerint, ita expugnauerint ciuitatem: in quibus Simeon & Leui, qui primi gladiis accincti intrauerint ad illos homines eosque peremerint, vndecim vnus, alter decem annorũ fuisse reperiatur, etiamsi per singulos annos sine intermissione illa pepererat. Quod vtique incredibile est ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse, quando & ipsa Dina vix adhuc sex annorum fuit. Proinde aliter soluenda quæstio est, vt ideo intelligatur dictum commemoratis duodecim filiis, Hi sunt filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ, quia inter omnes qui tam multi erant, vnus tantum erat non ibi natus, qui tamen inde habuit nascendi causam, quòd ibi mater eius patri copulata est. Sed solutio ista quæstionis aliquo exemplo similis locutionis firmanda est. Nulla tamen est facilior solutio quæstionis huius, quàm vt per synecdochen dictum accipiatur. Vbi enim pars maior est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehẽdi quod ad ipsum nomen non pertinet. Sicut ad duodecim apostolos iam non pertinebat Iudas, qui etiã mortuus fuit cùm Dominus resurrexit à mortuis, & tamen ipsius duo-
1. Corinth. 15. d. 5. denarij numeri nomen Apostolus in Epistola sua tenuit, vbi ait: eum apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc Græci codices habent, vt non possent intelligi quicunque duodecim; sed illi in eo numero insignes. Eo modo locutionis puto & illud à Domino
Ioan. 6. g. 70 dictum, Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est? vt non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facilè inuenitur electorum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur à malis. Quod si putauerimus & illum electum, vt per eius traditionem Domini passio compleretur, id est, malitiam eius ad aliquid electam, bene vtente Deo etiam C
Ioan. 13. b. 18 malis: illud attendamus vbi ait: Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegi: vbi declarat ad electionẽ non pertinere nisi bonos. Ac per hoc illud quod di-
Ioan. 6. g. 70 ctum est, Ego vos duodecim elegi: per synecdochen dictum est, vt nomine maioris melioriſque partis, etiã illud complecteretur, quod ad ipsum nomen non per-
Gen. 34. d. 6 tinet. Hic modus est in hoc eodẽ loco, vbi Emor pro filio suo Sichem, vt acciperet Dinam filiam Iacob, exiit loqui cum eodem Iacob, & venerunt etiam filij eius qui absentes erant, & ad omnes dicit Emor: Sichem filius meus elegit animo filiam vestram, date ergo illi eam vxorem. Quia enim potior erat patris persona, per synecdochen filiam vestram dicens, etiam fratres tenuit hoc nomine, quorum nõ erat filia. Hinc
Gen. 27. d. 9. est & illud, Curre ad oues, & accipe inde mihi duos hœdos, simul enim pascebantur oues & hœdi. Et quia potiores sunt oues, earum nomine etiam caprinum pecus complexus est. Sic quia potior erat numerus vndecim filiorum Iacob, qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione scriptura complexa est etiã Beniamin, qui nõ erat ibi natus: & dictum est, Hi sunt filij Iacob, qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ. QVAEST. CXVIII. Genes. 36. d. 1. 4 QVOD post narrationẽ mortis Isaac narratur quas vxores Esau acceperit, & quos creauerit, recapitulatio intelligẽda est. Neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cùm iam essent Esau & Iacob centũ viginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, & vixit omnes annos vitæ suæ centum octoginta.

QVAEST. CXIX. Gen. 36. d. 7 QVÆSTIO est, quomodo scriptura dicat post mortem Isaac patris sui Esau abscessisse de terra Chanaan, & habitasse in mõte Seir, cùm veniẽte de Mesopotamia Iacob fratre eius, legatur quòd iã illic habitabat. Proinde quid fieri potuerit vt scriptura fallere vel falli nõ credatur, in prõptu est cogitare, quòd scilicet Esau posteaquam in Mosopotamia frater eius abscessit, noluit habitare cum parẽtibus suis, siue ex illa cõmotione qua dolebat se benedictione fraudatũ, siue aliqua causa vel vxorũ suarum, quas odiosas videbat esse parẽtibus, vel qualibet alia: & cœperit habitare in mõte Seir. Deinde post reditum Iacob fratris sui, facta inter eos concordia, reuersus est & ipse ad parentes, & cùm mortuũ patrem simul sepelissent, quia eos plurimum ditatos terra illa, sicut scriptum est, minimè capiebat, abscessit rursus in Seir, & ibi propagauit gentem Idumæorũ. QVOD scriptũ est, Hi principes horrei filij Seir in terra Edom: secundũ tẽpus quo viuebat, scri- QVAEST. CXX. Genes. 36. c. 21. ptor cõmemorat. Cùm autem Seir habitaret qui istos genuit, nodum veniente in illam terrã Esau, nondum vtique appellabatur terra Edom. Non enim nomẽ nisi ab ipso Esau inditũ est terræ, quoniam idẽ ipse Esau & Edom vocabatur, de quo propagati sunt Idumæi, hoc est gens Edom. QVOD scriptũ est, Et ij reges qui regnauerunt in Edom antequã regnaret rex in Israel: non sic accipiendum est, tanquã omnes reges nominati sint vsque ad ea tẽpora quibus cœperunt reges in Israel, quorũ primus fuit Saul. Multi enim fuerunt in Edom vsque in tẽpora Saul, temporibus etiã Iudicum, quorum tẽpora fuerũt ante reges: sed ex his multis eos solos potuit commemorare Moyses, qui fuerũt antequam ipse moreretur. Nec mirũ est quod numerantibus ab Abrahã per Esau patrem gentis Edom, atque per Rahuelẽ filium Esau, & Zaram filiũ Rahuelis, & Iobab filium Zara, cui Iobab successit in regno Balach, qui primus in terra Edom rex fuisse commemoratur, vsque ad vltimum regẽ quem potuit nominare Moyses, plures generationes inueniuntur quàm numerentur ab Abrahã per Iacob vsque ad Moysen. Nã illic inueniuntur ferè duodecim, hîc autem vsque ad Moysen fermè septem. Fieri enim potuit, vt ideo ibi plures nominarẽtur, quia citius moriendo plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit vt alium ordinẽ sequẽs Matthæus ab Abraham vsque ad Ioseph quadragintaduas generationes numeret. Lucas autem in ordine alio numerans generationes, non per Salomonem, sicut ille, sed per Nathan, ab Abraham vsque ad Ioseph quinquagintaquinque commemoret. In illo quippe ordine vbi plures nominantur, citius mortui sunt, quàm vbi pauciores. Ne fortè autem moueat aliquem quod inter reges Edom cõmemoratur Balach filius Beor, & de similitudine nominis existimet illum esse Balach qui restitit Moysi ducenti populum Israel: sciat illum Balach Moabitam fuisse, non Idumæum, eumque filium fuisse Sephor, non filiũ Beor. Sed fuisse etiam ibi tunc filium Beor Balaam non Balach, quem Balaam conduxerat idem Balach ad maledicendum populum Israel. QVOMODO po- QVAEST. CXXII. Genes. 35. d. 28. tuerit mors Isaac, decem & septem annorum inuenire Ioseph eius nepotem, sicut videtur tanquam ex ordine scriptura narrare, quocunque se quisque conuertat inuenire difficile est. Nolo enim dicere, non posse inueniri, ne fortè me fugiat quod alium non fugit. Si enim post mortem aui sui Isaac, decem & septẽ annorum fuit Ioseph, quando eum fratres in Ægypto vendiderunt, proculdubio & pater eius Iacob decimo septimo anno filij sui Ioseph cẽtum viginti annorum fuit. Genuit enim eos Isaac cùm esset annorum sexaginta, sicut scriptum est: Vixit ergo Isaac postea centum viginti annis, quia cẽtesimo octogesimo mortuus est: idcirco dimisit filios centum viginti annos habentes, & Ioseph decem & septem. Ioseph autẽ quoniam triginta annorum fuit, quando apparuit in conspectu Pharaonis, secuti sunt autem septem anni vbertatis & duo famis, donec ad eum pater cum fratribus

Concordat Matthæum cum Luca. Matt. 1. d. 1. Luca 3. c. 23

Numeri 25. a. 2.

tribus venit, trigintanouem profectò annos agebat Io-
Gen. 47. b. 9 seph quando Iacob intrauit in Ægyptum. Tunc autem idem Iacob, quod ore suo Pharaoni dicit, centesimum & trigesimum annum agebat ætatis: centum autem & viginti Iacob, quando erat decem & septem Ioseph, quod verum esse nullo modo potest. Si enim decimoseptimo anno vitæ Ioseph, Iacob centum viginti ageret, proculdubio trigesimo & nono anno Ioseph, non centum triginta, sed centum quadraginta & duos annos agere inueniretur Iacob. Si autẽ die mortis Isaac, nondum erat annorum decem & septem Ioseph, sed aliquantulo tempore post mortem aui sui ad decimum septimum peruenit annum, quo anno scriptura testante in Ægyptum est à fratribus venditus, plurium etiam quàm centum quadraginta duorũ annorum esse debuit pater eius, quando est filium in Æ-
Genes. 35. d. 20. gypto consecutus. Scriptura quippe posteaquam narrauit annum vitę vltimum Isaac centesimum & octogesimum, ac eius mortem ac sepulturam, deinde cõmemorauit quemadmodum digressus esset Esau à fra-
Gen. 36. a. 6 tre suo de terra Chanaan in montem Seir, & cõtexuit commemorationem regũ & principum gentis ipsius, in qua se constituit, vel quam propagauit Esau. Post
Gen. 37. a. 1 hæc narrationem de Ioseph sic intulit: Habitabat autem Iacob in terra Chanaan, hæ autem procreaturæ Iacob. Ioseph autem decem & septem annorum erat
Ibid. a. 5. pascens cum fratribus oues. Deinde narratur causa sominorum: quẽadmodum odiosus fratribus sit factus, & venditus. Aut ergo eodem anno decimoseptimo, aut etiam aliquanto maior venit in Ægyptum, ac per hoc vtrolibet modo permanet quæstio. Si enim decem & septem annorum fuit post mortem aui sui, quando pater eius centum viginti fuit, profectò anno eius trigesimo & nono quando Iacob venit in Ægyptum centum quadragintaduos annos idem Iacob agere debuit. Fuit autem tunc Iacob centum triginta, ac per hoc si decem & septem annorum Ioseph in Æ-
C gyptum est venditus, ante duodecim annos quàm moreretur auus eius, venditus inuenitur. Decem enim & septem annorum esse non potuit, nisi ante duodecim annos mortis Isaac, centesimo & octauo anno vitæ patris sui Iacob. His enim cùm adiecerimus viginti duos annos quibus Ioseph vsque ad aduẽtum patris sui fuit in Ægypto, fient ætatis anni Ioseph trigintanouem, & Iacob centum triginta, & nulla erit quæstio. Sed quoniam scriptura post mortem Isaac ista narrauit, putatur Ioseph post eiusdem aui sui mortem decem & septem annorum fuisse. Quapropter intelligamus de vita Isaac, tanquam multum decrepiti senis tacuisse scripturam, cùm iam de Iacob & eius filiis loqueretur, viuo tamen Isaac, decem & septem annorum esse
QVAEST. CXXIII. Genes. 37. c. 10. cœpit Ioseph. QVOD dicit Iacob ad Ioseph, Quod est somnium hoc quod somniasti? Nunquid veniẽtes veniemus ego & mater tua & fratres tui adorare te super terram? Nisi in aliquo mysterio dictum D
accipiatur, quo modo intelligitur de matre Ioseph, quæ iam erat mortua? Vnde nec in Ægypto cùm sublimaretur putãdum est hoc esse completum, quia nec pater eum adorauit quando ad eum venit in Ægyptũ, nec mater olim defuncta potuit. In Christi ergo persona facilè intelligi potest etiam de mortuis, secun-
Philip. 2. dum illud quod dicit Apostolus, Quia donauit ei nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infer-
QVAEST. CXXIIII. Genes. 37. d. 28. norum. QVÆRITVR quare Hismaelitas scriptura quibus à fratribus venditus est Ioseph, etiã Madianitas vocet, cùm Hismael sit de Agar filius Abrahæ, Madianitæ verò de Cethura? An quia scriptura dixerat de Abraham, quòd munera dederit filiis concubinarum suarum, Agar scilicet & Cethuræ, & dimiserit eos ab Isaac filio suo in terram Orientis, vnam gen-
al. diuiserit

QVAEST. CXXV. Genes. 37. d. 35. tem fecisse intelligendi sunt? DE Iacob scriptũ est cùm lugeret Ioseph, Congregati sunt autem omnes filij eius & filiæ, & venerunt cõsolari eum. Quæ filiæ præter Dinam? An filios & filias dicit connumeratis nepotibus & neptibus? iam enim maiores filij eius filios habere potuerunt. ET noluit consolari dicens: Quoniam descendam ad filium meum lu-
QVAEST. CXXVI. Genes. 37. d. 35. gens in infernum. Solet esse magna quæstio, quomodo intelligatur infernus: vtrum illuc mali tantum, an etiam boni mortui descẽdere soleant. Si ergo tantum mali, quomodo iste ad filium suum se dicit lugentem velle descendere? Non enim in pœnis inferni eum esse credit. An perturbati & dolentis verba sunt, mala sua etiam hinc exaggerantis? ET vendiderunt
QVAEST. CXXVII. Genes. 37. d. 36. Ioseph in Aegyptum Potefræ spadoni, præposito coquorum. Nolunt quidam præposito coquorum interpretari, qui Græcè ἀρχιμάγειρος dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi. Nam sic appella-
B tus etiam est ille quem Nabuchodonosor misit, penes quem potius inuenitur primatus fuisse militiæ.

FACTVM est autem in tempore illo descendit Iu-
QVAEST. CXXVIII. Gen. 38. a. 1. al. Odollamitam das à fratribus suis ad hominem quendam Adollamitam, cui nomen Hiras: & vidit illic Iudas filiam hominis Chananæi nomine Sue, & accepit eam, & introiuit ad eam, & concepit & peperit filium: & cætera. Quæritur quando ista fieri potuerunt. Si enim posteaquam Ioseph deuenit in Aegyptum, quomodo intra viginti fermè & duos annos (nam post tantum tempus colligitur eos veniſse ad eundem Ioseph fratrem suum in Aegyptum cum patre suo) fieri potuerit, vt Iudæ filij eius ætatis omnes possent ducere vxores? Nam Thamar nurũ suam mortuo primogenito suo, alteri filio suo dedit: quo etiam mortuo, expectauit vt cresceret tertius. Et cùm creuisset, nec illi eã dedit, timens ne & ipse moreretur. Vnde factum est, vt eidem socero suo se illa supponeret. Quomodo ergo hæc o-
C mnia intra tam paucos annos fieri potuerint, meritò mouet, nisi (vt fortè solet) scriptura per recapitulationem aliquot annos ante venditum Ioseph hoc fieri cœpisse intelligi velit, quoniam sic positum est vt diceretur, Factum est autem in illo tempore: vbi tamen quæritur, si decem & septem annorum erat Ioseph quando venditus est, quot annorum esse Iudas potuerit quartus filius Iacob, quando idem ipse primogenitus Ruben vt plurimum fratrem suum Ioseph quinque aut sex annos potuerit ætate præcedere. Euidenter autem scriptura dicit triginta annorum fuisse Ioseph, quando innotuit Pharaoni. Cùm ergo ipse anno decimoseptimo ætatis suæ venditus fuisse credatur, tredecim annos peregerat in Aegypto ignotus Pharaoni: ad hos autem tredecim annos accesserunt septem anni vbertatis, & facti sunt anni viginti: his adduntur duo, quia secundo anno famis intrauit Iacob Aegyptum cum filiis suis, & inueniuntur viginti duo anni, quibus abfuit Ioseph à patre & à fratribus suis. Quo medio tempore, quomodo fieri potuerint de vxore & filiis & nuru Iudæ omnia quæ narrantur, indagari difficile est: nisi fortè, vt credamus (& hoc enim fieri potuit) mox vt adolescere Iudas cœpit, eum incidisse in amorem eius quam duxit vxorem, nondum vendito Ioseph in Aegyptum. ET depositis ve-
QVAEST. CXXIX. Genes. 38. c. 14. stimentis viduitatis suæ à se. Hic insinuatur etiam temporibus Patriarcharum certa & sua fuisse vestimenta viduarum, non vtique talia qualia coniugatarum.

QVOD iterum dicitur, Ioseph autem depositus est
QVAEST. CXXX. Gen. 39. d. 1. in Aegyptum & possedit eum Petefres spado Pharaonis: ad ordinem redit scriptura vnde recesserat, vt illa narraret quæ suprà digesta sunt. QVOD aliqui
QVAEST. CXXXI. Genes. 40. c. 16. codices Latini habent, tria canistra alicæ, cùm Græci habeant χονδρόπιτ, quod interpretantur, qui vsum eiusdem linguæ habent, panes esse cibarios. Sed illud

mouet, quomodo pané cibarium potuerit Pharao habere in cæsis. Dicit enim in superiori canistro fuisse omnia ex quibus edebat Pharao, opus pistorum. Sed intelligendum est etiam ipsum canistrum habuisse panes cibarios, quia dictum est, tria canistra χονδρίτου, & desuper fuisse illa ex omni genere operis pistoris in eodem canistro superiore. QVOD putabat se stare Pharao super flumen, quemadmodum seruus Abrahæ dixit, Ecce ego sto super fontem aquæ. Nam & ibi Græcus ἔστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς dixit, quemadmodum hîc ἕστῶς τοῦ ποταμοῦ. Hęc locutio si intelligatur in Psalmo vbi scriptum est, Qui fundauit terram super aquam, non coguntur homines putare sicut nauem natare terram super aquam. Secundum enim hanc locutionem rectè intelligitur, quòd altior sit terra quàm aqua, altius quippe ab aquis sustollitur vbi habitent terrena animalia. QVOD scriptum est, Obliuiscentur vbertatis futuræ in tota terra Ægypti, non futuræ illis qui famem patientur, tanquam postea veniat illis vbertas; sed futura erat tunc quando loquebatur, tanquam diceret: Vbertatis huius, quam futuram significarunt boues bonæ, & spicæ bonæ, obliuiscentur homines in ea fame, quam significauerùt boues & spicæ malæ. NVNQVID inuenimus hominem talem qui habeat spiritum Dei in se? Ecce iam, nisi fallor, tertiò insinuatur nobis in hoc libro Spiritus sanctus, id est, spiritus Dei. Primò enim dictum est: Spiritus Dei ferebatur super aquâ. Secundò vbi dicit Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, propter quod caro sunt. Et tertiò nunc, quod Pharao dicit de Ioseph, esse in illo spiritum Dei; nondũ tamen legimus Spiritum sanctum. ET imposuit Pharao nomen Ioseph Psotonphanech: hoc nomen interpretari dicitur, occulta reuelauit; ex illo vtique quòd somnia regi aperuit: Aegyptia verò lingua, saluatorẽ mundi perhibent appellatum isto nomine.

ET dedit ei Aseneth, filiam Petefræ sacerdotis Solis ciuitatis, ipsi vxorem. Quæri solet cuius Petefræ; vtrum illius cuius seruus fuit, an alterius: sed credibilius æstimatur alterius. Nam de illo cur non credatur, multa sunt quæ moueant. Primum, quia scriptura non commemorauit, cùm videtur hoc non potuisse præterire, quod ad illius iuuenis non paruam gloriam pertinebat, vt eius filiam duceret cuius famulus fuit. Deinde quomodo spado filiam habere potuerit? Sed respondetur, quomodo vxorem: postea quippe creditur abscissus, vel casu vulneris, vel propria voluntate. Et quòd honor eius, non ipse, commemoratur qui solet, id est, quod ἀρχιμάγειρος fuerit, quem principem coquorum Latini interpretes posuerunt: principem autem militiæ quidam intelligi volunt. Sed etiam hîc respondetur, duos illum honores habuisse; & sacerdotium Solis, & militiæ principatum. Congruenter autem alibi ille honor eius commemoratus est, qui talibus actibus cõgruebat: hîc verò, posteaquam in Ioseph apparuit non parua diuinitas, ipse honor debuit nominari soceri eius, qui pertinet ad diuinitatem non paruam, secundum opinionem Aegyptiorum in †sacerdote Solis. Verùm in his omnibus, quia & præpositus fuit custodiarum carceris, nimis incredibile est hunc fuisse præpositum officio sacerdotum. Deinde non simpliciter dictum est, quòd sacerdos Solis esset; sed de ciuitate Solis, quæ vocatur Heliopolis: abesse autem dicitur amplius quàm viginti milibus à ciuitate Memphi, vbi Pharaones, id est, reges, maximè commanebant. Quomodo ergo deserto officio sacerdotij sui potuit strenuè regi seruire militiæ principatu? Accedit etiam quòd Aegyptij sacerdotes perhibentur non seruisse semper, nisi templo deorum suorum, nec aliquid aliud officij egisse. Sed si fortè tunc aliter fuit, credat quisque quod placet; non tamen est quæstio cuius exitus clausus sit: siue vnus fuerit Petefres, siue duo. Quodlibet enim horum quisque existimet, non est fidei periculosum, nec contrarium veritati scripturarum Dei.

ET congregauit Ioseph triticum, sicut arenam maris multum valde, quoadusque non potuit numerari; non enim erat numerus: pro eo dictum est, non enim erat numerus, quòd nomen numeri omnis visitati excederet copia illa, & quomodo appellaretur non inueniebatur. Nam vnde fieri potest vt quantumlibet magnæ, finitæ tamen, multitudinis numerus non sit? Quamuis hoc potuerit etiam secundum hyperbolen dici. ET commemoratus est Ioseph somniorum suorum, quæ vidit ipse: adorauerant enim eum fratres sui. Sed aliquid in illis somniis excelsius inquirendum est. Non enim potest eo modo de patre eius ac matre compleri, quæ iam mortua fuerat, quod de Sole & Luna cùm vidisset, à patre increpante audierat, qui viuebat. QVID est quod Ioseph vir tam sapiẽs, atque ita non solùm hominum inter quos viuebat testimonio, sed ipsa etiam scriptura teste laudatus, ita iurat per salutem Pharaonis, non exituros de Aegypto fratres suos, nisi frater eorum minor venerit. An etiam bono & fideli viro vilis fuerat salus Pharaonis, cui fidem sicut primitùs domino suo seruabat in omnibus? Quanto enim magis ipsi, qui eum in tanto honore locauerat, si illi seruauit fidem, qui eum seruum emptitium possidebat? Quòd si non curabat Pharaonis salutem, nunquid & periurium pro cuiuslibet hominis salute vitare non debuit? An non est periurium? Tenuit enim vnum eorum donec veniret Beniamin, & verum factum est quod dixerat: Non exibitis hinc nisi venerit frater vester. Ad omnes enim non potuit pertinere quod dictum est? Nam quomodo esset ille venturus, nisi ad eum ducendum aliqui redissent? Sed quod sequitur magis vrget quæstionem, vbi iterum iurauit dicens: Mittite ex vobis vnum, & adducite fratrem vestrum; vos autem non educemini quoadusque manifesta sint verba vestra si vera dicitis an non: sin autem, per salutem Pharaonis exploratores estis; id est, si non vera dicitis, exploratores estis. Huic sententiæ interposuit iurationem, quia si vera non dixissent, exploratores essent; id est, exploratorum pœna digni essent, quos tamen vera dicere sciebat. Neque enim periurus est quisque si ei quem castissimum nouit, dicat, si hoc adulterium de quo argueris commisisti, damnat te Deus, & his verbis adhibeat iurationem, verum omnino iurat. Ibi est enim conditio qua dixit Si fecisti, quem tamen non fecisse certum habet. Sed ait aliquis, verum est; quia si fecit adulterium, damnat illum Deus: hoc autem quomodo verum est, si non verum dicitis, exploratores estis, cùm etiam si mentiantur, non sint exploratores? Sed hoc est quod dixi, ita dictum esse, exploratores estis, tanquam si dictum esset, exploratorum pœna digni estis; hoc est, exploratores deputabimini merito mendacij vestri. Estis autem, potuisse dici, pro habebimini & deputabimini, innumeræ similes locutiones docent. Vnde est illa Heliæ: Quicunque exaudierit in igne, ipse erit Deus. Non enim tunc erit, sed tunc habebitur. QVID est quod, cùm inter se pœnitentes filij Israel loquerentur de fratre suo Ioseph, quòd cum illo malè egerint, & hoc eis diuino iudicio redderetur, quòd se periclitari videbant: adiungit scriptura & dicit, Ipsi ignorabant quòd audiebat Ioseph: interpres enim inter illos erat. Hoc scilicet intelligendum est, ideo eos putasse, quia ille non audierit, quod videbant interpretem, qui inter illos erat, nihil ei dicere eorũ quæ loquebantur: nec ob aliud adhibitum putabant interpretem, nisi quòd eorum linguam ille nesciret: nec cura erat interpretis ea dicere illi, à quo positus fuerat, quæ non ad illum, sed inter se loquebantur. ET iterum accessit ad eos & dixit illis: nec adiungit quid illis dixerit. Vnde intelligitur hæc eadem dixisse quæ dixerat. ET deducetis senectam meam cum tristitia ad infernum. Vtrum ideo ad infernum, quia cum tristitia? An etiam si abesset tristitia, tãquam ad infernum moriendo descensurus hęc loquitur? De inferno enim magna quæstio est, & quid inde scriptura sentiat, locis omnibus, vbi fortè hoc commemoratum fuerit, obseruandum est. QVOD à præpósito domus audiunt, Deus vester & Deus patrum vestrorum dedit vobis thesauros in saccis vestris, argentum autem vestrum probatum habeo: mẽdacium videtur, sed aliquid significare credendum est. Argentum enim quod & datur & non minuitur, quia & probatum appellatum est, nimirum illud intelligitur de quo alibi legimus: Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum: id est, perfectè. BIBERVNT autem, & inebriati sunt cum eo. Solent hinc ebriosi adhibere testimonij patrocinium; non propter illos filios Israel, sed propter Ioseph, qui valde sapiens commendatur: sed hoc verbum & pro satietate solere poni in scripturis, qui diligenter aduerterit, multis in locis inueniet. Vnde est illud: Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam: eò quòd in laude benedictionis hoc positum est & donum Dei commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem significare. Nam ita inebriari vt inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ vtile est, quoniam maiore quàm satietati sufficit, humore corrumpitur, sicut vita ebriosorum qui non satietate se replent, sed mergunt diluuio.

QVOD ait fratribus suis Ioseph: Nesciebatis quia augurio auguratur homo qualis ego; de hoc augurio etiam mandauit eis dicendum per hominem suum: quid sibi velit, quæri solet; an quia non seriò, sed ioco dictum est, vt exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim à mẽdacibus seriò aguntur, non ioco. Cùm autem quæ non sunt tanquam ioco dicuntur, non deputantur mendacia. Sed magis mouet quid sibi velit ista actio Ioseph, qua fratres suos, donec eis aperiret quis esset, totiens ludificauit, & tanta expectatione suspendit: quod licet tanto sit suauius cùm legitur, quanto illis sit inopinatius cum quibus agitur, tamen sapientiæ illius grauitate, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec ea scriptura contineretur, in qua est tanta sanctitatis auctoritas & prophetandorum tanta intẽtio futurorum: quam modò exequi exponendo non suscepimus, sed admonere tantùm volumus quid hîc oporteat inquiri. Nam nec illud vacare arbitror, quòd non ait; Auguror ego, sed auguratur homo qualis ego. Quod si locutionis genus est, in scripturæ corpore simile aliquid reperiendum est. NON negligenter considerandum puto, tantam miseriam in hac perturbatione fratrum suorum, quos Ioseph quamdiu voluit tenuit, & quanta voluit mora protraxit: non eos vtique faciens calamitosos, quando tantæ etiam ipsorum futuræ lætitiæ exitum cogitabat; & totum hoc quod agebat, vt eorum gaudium differretur, ob hoc agebat, vt eadem dilatione cumularetur: tanquam non essent condignæ passiones eorum in toto illo tempore quo turbabantur, ad futuram gloriam exultationis quæ in eis fuerat reuelanda, fratre cognito, quem à se perditum esse arbitrabantur. MVLTA in narratione Iudæ aliter dicta sunt quàm cum illis egerat Ioseph, quãuis apud eum loqueretur, vt omnino de illa insimulatione, quòd exploratores essent, nihil diceretur. Quod vtrum consulto tacitum sit, an & id fecerit perturbationis obliuio, non apparet. Nã & illud quod dixerunt, se ab ipso Ioseph interrogatos de patre & fratre suo, se autem illa interroganti indicasse, mirum si vel ad sententiam potest ista peruenire narratio, vt eam constet esse veracem: quanquam & si aliqua falsa in ea sunt, falli potius per obliuionem potuit quàm auderet mentiri: apud eum præsertim cui non sicut nescienti, sed etiam illa quæ nouerat cum scire ad flectẽdam eius misericordiam narrationi suæ inserebat.

QVID est quod dicit Ioseph, Misit enim me Deus ante vos, †remanere vestrum reliquias super terram, & enutrire vestrum reliquias? mirum est: hoc enim non vsquequaque consonat, vt reliquias accipiamus Iacob & filios eius, cùm omnes sint incolumes. An fortè illud significat alto secretoque mysterio quod ait Apostolus: Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Quia Propheta prædixerat: Et si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. Ad hoc enim occisus est Christus à Iudæis, & traditus gentibus tanquam Ioseph Aegyptiis à fratribus, vt & reliquiæ saluæ fierent. Vnde dicit Apostolus: Nam & ego Israelita sum, vt & plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, id est, ex reliquiis Israel secundum carnem, & plenitudine gentium quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israel. Aut si & genti illi Israelitæ restat fidei plenitudo, ex qua erant reliquiæ, in quibus reliquiis tunc & apostoli salui facti sunt, hoc significatur ea plenitudine liberationis Israel, qua per Moysen ex Aegypto liberati sunt. INTRAVIT in Aegyptum Iacob & omne semen eius, filij & filij filiorum eius, filiæ & filiæ filiarum eius cum eo. Quærendum quomodo dicat filias & filias filiarum eius, cùm filiam vnam legatur habuisse. Superius autem filias eius dixeramus accipi posse neptes eius, sicut filij Israel omnes dicuntur etiam vniuersus populus ab illo propagatus. Sed nunc cùm dicit, filias filiarum, propter vnam Dinam, pluralis numerus pro singulari positus est, sicut etiam pro plurali singularis solet: nisi nurus eius quisque asserat filias eius potuisse appellari. QVOD dicit scriptura tot animas peperisse Liam, vel tot aut tot animas exisse de femoribus Iacob: videndum est quid hinc respondeatur eis qui hoc testimonio confirmare nituntur, à parentibus simul animas cum corporibus propagari. Animas enim dictas pro hominibus, à parte totum significante locutione, nullus ambigit. Sed quomodo ipsam partem ex qua totum commemoratum est, hoc est, animam, cuius nomine totus homo significatus est, alienemus ab eo quod dictum est, Exierunt de femoribus eius: vt carnes tantum ex illo natas, quamuis solæ animæ nominentur, accipiamus, quærendi sunt locutionum modi secundum scripturas. HI FILII Liæ quos peperit ipsi Iacob in Mesopotamia Syriæ, & Dinam filiam eius, omnes animæ filij & filiæ triginta tres. Nunquid istæ omnes trigintatres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt? Sed vtique filij & vna filia ex quibus †neptes commemoratæ sunt. Si ergo de vno Beniamin quæstio nata fuerat, quando numeratis duodecim filiis Iacob & nominatim commemoratis dictum est, Hi filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ: quanto maior nunc quæstio est, quomodo triginta tres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt: nisi quia illla locutio confirmatur, tanquam ibi omnes ortæ sint, quorum parentes ibi orti sunt. Deinde & illud iam non dubium est, in vna filia filias nominari, plurali numero pro singulari posito. QVOD legitur sexagintasex animas intrasse cum Iacob in Aegyptum, exceptis videlicet filiis Ioseph, & deinde illis annumeratis infertur, Septuagintaquinque animę erant cum quibus Iacob intrauit in Aegyptum: sic accipiendum est, qui erant in domo Iacob, quando intrauit in Aegyptum.

Nam

QVÆST. CXXXII. Gen. 41. d. 1. Genes. 24. b. 13.

Psal. 23. a. 2

QVÆST. CXXXIII. Genes. 41. d. 30.

QVÆST. CXXXIV. Genes. 41. e. 38. al. inueniemus Gen. 1. a. 2. Gen. 6. a. 3. Genes. 41. e. 38.

QVÆST. CXXXV. Genes. 41. f. 45.

QVÆST. CXXXVI. Genes. 41. f. 45. πόλις πόλεως.

Gen. 39. a. 1

al. sacerdotio

3. Reg. 18. d. 24.

QVÆST. CXL. Genes. 42. e. 23.

QVÆST. CXXXVII. Gen. 42. 5. 38.

QVÆST. CXXXVIII. Genes. 41. f. 49.

QVÆST. CXXXIX. Gen. 42. d. 15.

ibidem.

ibid. c. 16.

QVÆST. CXLI. Genes. 42. e. 24.

QVÆST. CXLII. Genes. 42. 5. 38.

QVÆST. CXLIII. Genes. 43. e. 23.

Psal. 11. a. 7

QVÆST. CXLIIII. Genes. 43. 5. 34.

Psal. 5 4. 9.

QVÆST. CXLV. Genes. 44. d. 15.

QVÆST. CXLVI. Genes. 44.

QVÆST. CXLVII. Genes. 44. d. 19.

QVÆST. CXLVIII. Gen. 45. e. 7 al. & enutrire vestrum reliquias.

Rom. 11. a. 5 Esaiæ 10. d. 22.

Rom. 11. a. 11.

QVÆST. CXLIX. Gen. 46. a. 5

QVÆST. CL. Genes. 46. b. 15.*

QVÆST. CLI. Genes. 46. b. 15.

QVÆST. CLII. Gen. 48. c. 26.

Nam vtique quos ibi inuenit, non cum eis intrauit. A Sed quoniam diligentius discussa veritate reperiuntur duo nati iam fuisse cùm intrauit, Effrem & Manasses, quod non solum hoc loco Hebræi codices habere dicuntur, verumetiam ipsa septuaginta interpretatio in Exodo declarat, nec septuaginta interpretes mihi in hoc videntur errasse: qui propter aliquam mysticam significationem quadam velut Prophetica libertate hunc numerum complere voluerunt, si adhuc viuente Iacob illi ex duobus filiis Manasse & Effrem propagati sunt, quos eidem numero domus Iacob aggregandos iudicauerunt. Sed quia inuenitur Iacob decem & septem annos vixisse in Aegypto, quomodo potuerunt filij Ioseph illo viuo etiam nepotes habere, non inuenitur. Ingressus est enim Aegyptum Iacob secundo anno famis, nati sunt autem filij Ioseph in annis abundantiæ. Quibuslibet annis vbertatis nati existimentur, à primo anno vbertatis vsque ad secundum annum famis, quo ingressus est Iacob in Aegyptum, nouem anni sunt, huc additis decem & B septem quibus ibi vixit Iacob, vigintisex anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quàm viginti & sex annorum iuuenes etiam nepotes habere potuerunt? Sed neque vlla Hebraica veritate ista quæstio soluitur. Quemadmodum †autem impleri potuit, vt tot nepotes susciperet Iacob antequam intraret in Aegyptum, etiam de Beniamin qui illa ætate venit ad fratrem? Non solum scriptura filios eum habuisse commemorat, sed & nepotes & pronepotem, qui omnes adnumerantur sexagintasex hominibus, cum quibus Iacob in Aegyptum, etiam secundum Hebraicam veritatem perhibetur intrasse. Videndum est etiam, quid sibi velit, quòd cùm Ioseph & filij eius non amplius quàm octo commemorantur: Beniamin verò & eius filij simul vndecim reperiantur, non decem & nouem omnes sicut sunt octo & vndecim, sed decem & octo referatur in summam, & postea Ioseph cum filiis suis, non animæ octo, sed nouem fuisse dicantur, cùm octo inueniantur. Hæc omnia quæ indissolubilia videntur, C magnam continent sine dubitatione rationem, sed nescio vtrum possint cuncta ad literam conuenire, præcipuè in numeris quos in scripturis esse sacratissimos & mysteriorum plenissimos ex quibusdam quos inde nosse potuimus dignissimè credimus.

COMMENDATVR in Patriarchis, quòd pecorũ nutritores erant à pueritia sua, & à parentibus suis. Et meritò, nam hæc est sine vlla dubitatione iusta seruitus & iusta dominatio, cùm pecora homini seruiunt, & homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est cùm crearetur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & volatilium cæli, & omnium pecorum quæ sunt super terram. Vbi insinuatur, rationem debere dominari irrationabili vitæ. Seruum autem hominem D homini, vel iniquitas vel aduersitas dominari fecit. Iniquitas quidem, sicut dictum est: Maledictus Chanaan, erit seruus fratribus suis. Aduersitas verò, sicut accidit ipsi Ioseph, vt venditus à fratribus seruus alienigenæ fieret. Itaque primos seruos quibus hoc nomen in Latina lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab homine superatus iure belli posset occidi, quia seruatus est, seruus est appellatus: inde & mancipia, quia manu capta sunt. Est enim ordo naturalis in hominibus, vt seruiant feminæ viris, & filij parentibus: quia & illic iustitia est hæc, vt infirmior ratio seruiat fortiori. Hæc igitur in dominationibus & seruitutibus clara iustitia est, vt qui excellunt ratione, excellant dominatione: quod cùm in hoc sæculo per iniquitatem hominum perturbatur, vel per naturarum carnalium diuersitatem, ferunt iusti temporalem peruersitatem, in finem habituri ordinatissimam & sempiternam felicitatem.

Genes. 47. c. 28.
Gen. 45. b. 6
Genes. 41. f. 50.
Genes. 46. c. 26.
QVÆST. CLIII. Genes. 46. d. 22.
Gen. 1. c. 26
Gen. 9. d. 25
Genes. 37. f. 28.
Seruus. Mancipium.

ABOMINATIO est enim Aegyptiis omnis pastor ouium. Meritò Aegyptiis, in quibus figura est præsentis sæculi, in quo abundat iniquitas, abominatio est omnis pastor pecorũ. Abominatio est enim iniquo vir iustus. QVÆST. CLIII. Genes. 46. d. 34.

VENERVNT autem in Aegyptum ad Ioseph Iacob & filij eius, & audiuit Pharao rex Aegypti, & ait Pharao Ioseph dicens, Pater tuus & fratres tui venerunt ad te: ecce terra Aegypti ante te est, in terra optima colloca patrem tuum & fratres tuos. Hæc repetitio non prætermissæ rei est, ad quam sæpe obscurè per recapitulationẽ reditur: sed omnino aperta est. Iam enim dixerat scriptura quomodo venerint ad Pharaonem fratres Ioseph, & quid eis dixerit, vel ab eis audierit: sed hoc nunc velut ab initio repetiuit, vt inde contexeret narrationẽ ab his verbis, quæ soli Ioseph Pharao dixit: quorum omnium in codicibus Græcis, qui à diligentioribus conscripti sunt, quædam obeliscos inabent, & significant ea quæ in Hebræo non inueniuntur, & in septuaginta inueniuntur: quædam asteriscos, quibus ea significantur quæ habent Hebræi, nec habent septuaginta. QVÆST. CLV. Gen. 47. b. 5
QVÆST. CLVI. Gen. 47. b. 3

QVID est quod dixit Iacob Pharaoni, Dies annorum vitæ meæ quos incolo. Sic enim habent Græci, quod Latini habẽt ago vel habeo, vel si quid aliud. Vtrum ergo ideo dixit, Quos incolo: quia in terra natus est, quam nondum populus diuina promissione hæreditatis acceperat, & ibi vitam ducẽs, vtique in aliena terra erat: non solum quando peregrinabatur, sicut in Mesopotamia, verumetiam quando ibi erat vbi natus est. An potius secundum id accipiendum est, quod ait Apostolus, Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Secũdum hoc & illud in Psalmo dictum intelligitur, Inquilinus ego sum in terra, & peregrinus sicut omnes patres mei. Nam iterum dicit de ipsis diebus vitæ suæ, Non peruenerunt in dies annorum vitæ patrum meorum, quos dies incoluerunt. Non enim hîc aliud voluit intelligi, quàm id quod Latini codices habent, Vixerunt: ac per hoc significauit hanc vitam incolatum esse super terram: id est, peregrinationis habitationem. Sed credo sanctis hoc cõuenire, quibus aliam patriam æternam Dominus pollicetur. Vnde videdum est quemadmodum dictum est de impiis, Incolent & abscondent, ipsi calcaneum meum obseruabunt. De his enim conuenientius accipitur, qui vt abscondant incolunt, id est, vt infidientur filiis non manent in domo in æternum.
2. Cor. 5. d. 6
Psal. 38. 17
Gen. 47. b. 9
Psal. 55. 6.

ET dedit eis possessionem in terra optima, & in terra Rameſſem, sicut præcepit Pharao. Quærẽdum est, vtrum terra Rameſſem ipsa sit Gessen. Ipsam enim peterant, & ipsam eis Pharao dari præceperat. QVÆST. CLVII. Genes. 47. c. 11.

ET metiebatur triticum patri suo Ioseph: & tamẽ eum pater nec quando vidit adorauit, nec quando ab illo triticum accipiebat. Quomodo ergo somnium Ioseph modò impletum putabimus, & non potius materiæ rei contineri prophetiam? ET intulit Ioseph omnem pecuniam in domum Pharaonis. Pertinuit ad scripturam in hac etiam re commẽdare fidem famuli Dei. DIXIT autem illis Ioseph, Adducite pecora vestra, & dabo vobis panes pro pecoribus vestris, si deficit argentum. Queri potest, Cùm Ioseph frumenta collegerit, vnde homines viuerent, pecora vnde viuebant, cùm tanta fames inualesceret: maximè quia fratres Ioseph Pharaoni dixerant: Non sunt enim pascua pecoribus puerorum tuorum, inualuit enim fames in terra Chanaan, & propter hanc etiam inopiam pascuorum venisse se commemorauerant? Proinde si ea fame pascua defecerant in terra Chanaan, cur in Aegypto non defecerant, eadem tunc fame vbique inualescẽte? An sicut perhibetur ab eis qui loca sciunt, in multis Aegypti paludibus poterant pascua non deesse, etiam cùm fames esset frumẽtorum, quæ QVÆST. CLVIII. Genes. 47. c. 12. Gen. 37. b. 9 QVÆST. CLIX. Genes. 47. c. 14. QVÆST. CLX. Genes. 47. d. 16. D

quæ solent Nili fluminis inundatione prouenire? MaA gis enim dicuntur paludes illæ †feracia pascua gigneal. feracius re, quando aqua Nili minus excrescit.

MORITVRVS Iacob filio suo Ioseph dicit: Si inueni gratiam in conspectu tuo, subiice manum tuam sub femore meo, & facies in me misericordiam & veritatem. Ea filium iuratione constringit, qua seruum constrinxit Abraham. Ille mandans vnde vxor ducatur filio suo, iste sepulturam commẽdans corporis sui. In vtraque tamen causa nominata sunt duo illa, quæ magni habenda atque pendenda sunt in scripturis omnibus, quacunque †dispersa leguntur, misericordia & iustitia, vel misericordia & iudicium, vel misericordia & veritas, quandoquidem in quodam loco scriptũ est: Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Ita hæc duo multum commendata multum consideranda sunt. Seruus autem Abraham dixerat: Si facitis in dominum meum misericordiam & iustitiam, sicut & iste filio suo dicit, Vt facias in me misericordiã & veritatem. Quid sibi autem velit à tanto viro tam solicita corporis commendatio, vt non in Aegypto sepeliatur, sed in terra Chanaan iuxta patres suos: mirum videtur, & quasi absurdum, nec conueniens tantę excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominum consuetudine metiamur. Si autem in his omnibus sacramenta quærantur, maioris admirationis gaudium ipsi qui inuenerit orietur. Cadaueribus quippe mortuorũ peccata significari in lege, non dubium est, cùm iubẽtur homines post eorum contrectationem, siue qualemcunque contactum, tãquam ab immunditia purificari. Et hinc illa sentẽtia ducta est: Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit illum, quid proficit lauatio eius? Sic & qui ieiunat super peccata sua, & iterũ ambulans hæc eadem facit. Sepultura ergo mortuorum remissionem significat peccatorum, eò pertinẽs quod dictum est: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Vbi ergo sepelienda erant hoc significantia cadauera Patriarcharum, nisi in ea terra vbi ille crucifixus est, cuius sanguine facta est remissio peccatorum? Mortibus enim Patriarcharũ peccata hominum figurata sunt. Dicunt autem ab eo loco, quòd Abrahamium vocatur, vbi sunt ista corpora, abesse locum vbi crucifixus est Dominus ferè triginta milibus, vt etiam ipse numerus significare intelligatur, qui in baptismo apparuit ferè triginta annorum: & si quid aliud de re tãta, vel hoc modo vel sublimius intelligi potest, dum tamen non frustra arbitremur tales ac tantos homines Dei tantam gessisse curam pro sepeliendis corporibus suis, cùm sit atque esse debeat fidelium ista securitas quod vbicunque corpora eorũ sepeliantur, vel insepulta etiam inimicorum rabie relinquantur, aut pro eorũ libidine dilacerata absumantur, non ideo vel minus integra, vel minus gloriosa in eorum resurrectione futura. QVOD habent Latini codices: Et adorauit super caput virgæ eius: nonnulli codices emendatius habent: Adorauit super caput virgę suę, vel in capite virgę suæ, siue in cacumine, vel super cacumẽ. Fallit enim eos verbũ Græcũ, quod eisdem literis scribitur, siue eius, siue suę: sed accentus dispares sunt, & ab eis qui ista nouerunt, in codicibus non contemnuntur. Valent enim ad magnam discretionem, quamuis & vnam plus literã habere posset, si esset suę, vt nõ esset, αὐτοῦ, sed ἑαυτοῦ. Ac per hoc meritò quæritur, quid sit quod dictũ est, Nã facilè intelligeretur senem, qui virgam ferebat eo more quo illa ætas baculum solet, vt se inclinauit ad Deum adorandum, id vtique fecisse super cacumen virgæ suæ, quam sic ferebat vt super eam caput inclinando adoraret Deum. Quid est ergo, Adorauit super cacumen virgæ eius: id al. tenueret est, filij sui Ioseph? An fortè tulerat ab eo virgam, quãdo ei iurabat idem filius: & dum eam †tenet post ver- QVÆST. CLXI. Genes. 47. d. 26. Gen. 24. d. 2 al. dispersim Psal. 24. c. 11. Genes. 24. f. 49. Ibid. 47. g. 26. QVÆST. CLXII. Genes. 47. f. 31. Exclus. 34. d. 30. Psal. 31. d. 1. B C D

ba iurantis, nõdum illa reddita mox adorauit Deum? Non enim pudebat eũ ferre tantisper insigne potestatis filij sui, vbi figura magnæ rei futurę præsignabatur: quamuis in Hebræo facillima huius quæstionis absolutio esse dicatur, vbi scriptum perhibent, Et adorauit Israel ad caput lecti, in quo vtique senex iacebat: & sic positum habebat, vt in eo sine labore, quando vellet, oraret: nec ideo tamen quod septuaginta interpretati sunt, nullum vel leuem sensum habere putandum est. ETIAM hîc commemorans Iacob promissiones Dei erga se factas, dicit sibi dictum, Faciam te in congregationes gentium: quibus verbis magis fidelium vocationem significat, quàm carnalis generis propagationem. QVOD scriptum est dicente Iacob de Effrem & Manasse, Nunc ergo filij tui duo, qui facti sunt tibi in terra Aegypti priusquam ad te venirem in Aegyptum, mei sunt, Effrem & Manasses, tanquam Ruben & Simeon erunt mihi: natos autem si genueris postea, tibi erunt: in nomine fratrum suorum appellabuntur in sortibus †eorum. Fallit legẽtes aliquando, vt existiment ita dictum, tanquam si alios genuisset Ioseph, istorum nominibus eos Iacob appellari præciperet: quod non ita est. Verborum quippe ordo contexitur, Nunc ergo filij tui duo, qui facti sunt tibi in terra Aegypti priusquam ad te venirem in Aegyptum, mei sunt, Effrem & Manasses: tanquam Ruben & Simeon erunt mihi, in nomine fratrum suorum appellabuntur in sortibus eorum: hoc est, simul hæreditatem capient cum fratribus suis, vt simul vocentur filij Israel. Duæ quippe ipsæ tribus adiunctę sunt, vt excepta tribu Leui, quæ sacerdotalis fuit, duodecim essent quæ terram diuiderent, & decimas præberent. Illud autem interpositum est, quod de aliis filiis Ioseph si nascerẽtur dixit. QVOD Iacob filio suo Ioseph tanquam nescienti voluit indicare, vbi & quando scpelierit matrem eius, cùm & ipse simul fuerit cum fratribus suis: sed etsi erat tam paruus ætate, vt illud vel curare vel †omnino retinere non posset, quæ res compulit modò dici: nisi fortè ad rem pertinuit cõmemorare ibi sepultam matrem Ioseph, vbi Christus fuerat nasciturus. QVOD ita benedicit nepotes suos Israel, vt dexteram manum minori imponat, maiori autem sinistram, & hoc filio suo Ioseph volenti corrigere quasi errantem atque nescientem, ita respõdit: Scio fili mi, scio, & hic erit in populum, & hic exaltabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius erit in multitudine gentiũ. Hactenus de Christo accipiendum est, quatenus etiam de ipso Iacob & fratre eius dictum est, Quia maior seruiet minori. Secũdum hoc enim significauit aliquid propheticè hoc faciendo Israel, quod populus posterior per Christum futurus regeneratione spiritali, superaturus erat populũ priorẽ de carnali patrũ generatione gloriantẽ. QVOD SIchimam dicit Iacob, præcipuã dare filio suo Ioseph, & addit, quòd eam possederit in gladio suo & arcu. Quęri potest, quemadmodum valeat ad literam conuenire. Emit enim centũ agnis possessionẽ illã, non cepit in re victoriæ bellicæ. An quia Salem ciuitatẽ Sichimorum filij eius expugnauerunt, vt iure belli potuit eius fieri, †& iustũ bellum cùm eis gestũ videatur, qui tantam priores iniuriam fecerunt in eius filia contaminãda? Cur non ergo illis illam terram dedit, qui hoc perpetrauerũt, hoc est, maioribus filiis suis? Deinde si modò ex illa victoria gloriaris, dat eam terram filio suo Ioseph, cur ei displicuerunt tunc filij qui hoc commiserunt? Cur denique etiam nunc, cùm eos benediceret, exprobrãdo id cõmemorauit in factis eorum? Proculdubio ergo aliquod hîc latet propheticum sacramentum: quia & Ioseph quadam præcipua significatione Christũ præfigurauit, & ei datur illa terra, vbi dispersi deràt obruendo deos alienos Iacob, vt Christus in- QVÆST. CLXIII. Genes. 48. a. 3 QVÆST. CLXIIII. Gen. 48. a. 5 al. suorum QVÆST. CLXV. Gen. 48. b. 7 al. animo QVÆST. CLXVI. Genes. 48. c. 14. Ibid. d. 19. QVÆST. CLXVII. Genes. 48. d. 22. Genes. 33. d. 19. Genes. 34. d. 25. al. vt Ibid. 29; Gen. 49. d. 5 B C D

telligatur possessurus gentes diis patrum suorũ renun- A
QVÆST. CLXVIII. Genes. 49. d. 32. ciátes, & credentes in eũ. VIDENDVM quomodo dicant scripturæ, quod assiduè dicunt de mortuis, Et appositus est ad patres suos: vel, Appositus est ad populum suũ. Ecce enim de Iacob dicitur iam quidẽ mortuo, sed nondum sepulto: & ad quem populum apponatur, non in promptu est videre. Ex illo enim populus prior nascitur, qui dictus est populus Israel: qui verò eum præcesserunt, tam pauci iusti nominantur, vt eos populum appellare cũctemur. Nam si dictũ esset, Appositus est ad patres suos, nulla quæstio fieret. An fortè populus est, non solum hominum sanctorũ, verũm & angelorum, populus ciuitatis illius, vnde dicitur ad Hebræos: Sed accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei Hierusalẽ, & ad milia angelorum exultantium. Huic populo apponuntur qui post hanc vitã placentes Deo fiunt. Tunc enim dicũtur apponi, quãdo nulla iam remanet solicitudo tentationum, & periculum peccatorum. Quod intuens ait Scriptura, Ante mortem ne laudes hominem quenquam. B

Heb. 12 f. 22

Eccl. 11. d. 30.

QVÆST. CLXIX. Gen. 50. d. 3

QVADRAGINTA dies sepulturæ, quos commemorat scriptura, fortè significant aliquid pœnitentiæ, qua peccata sepeliũtur. Non enim frustra etiam quadraginta dies ieiuniorum sunt constituti, quibus Moyses & Helias, & ipse Dñs ieiunauit: & Ecclesia præciduam obseruationẽ ieiuniorum quadragesimã vocat. Vnde & in Hebræo de Niniuitis apud Ionam prophetam scriptum perhibent, Quadraginta dies & Niniue euertetur: vt per tot dies accommodatos videlicet huiusmiliationi pœnitẽtium, intelligatur in ieiuniis sua defleuisse peccata, & impetrasse misericordiã Dei. Nec tamen putandum est, istum numerum luctui pœnitẽtium tantummodo conuenire: alioquin non quadraginta dies fecisset Dñs cum discipulis suis post resurrectionem, intrans cum eis & exiens, manducans & bibens, qui dies vtique magnæ lætitiæ fuerunt. Nec septuaginta interpretes, quos legere consueuit Ecclesia, errasse credendi sunt, vt non dicerẽt quadraginta dies, sed triduum & Niniue euertetur. Maiore quippe au- C
Exodi 34. d. 28. 3. Reg. 19. b. 8. Matt. 4 a. 2. Ionæ 3. b. 4.

toritate prædiri quàm interpretum officium est, prophetico spiritu, quo etiam ore vno in suis interpretationibus, quod magnum miraculũ fuit, cõsonuisse firmantur, triduum posuerunt: quamuis non ignorarent quod dies quadraginta in Hebræis codicibus legerentur, vt in Dñi nostri Iesu Christi clarificatione intelligerẽtur dissolui aboleriq; peccata: de quo dictum est, Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationẽ nostram. Clarificatio autẽ Dñi in resurrectione & in cælum ascensione cognoscitur. Vnde & bis numero, quãuis vnum & eundem Spiritũ sanctum dedit, primò postquam resurrexit, iterũ posteaquam ascendit in cælũ. Et quoniam post triduũ resurrexit, post xl. autem dies ascendit, vnum horũ quod posterius factum est, per numerũ dierum codices Hebræi significant: alterum autẽ de triduo, quod ad eandem etiam rem pertineret, septuaginta commemorare, non interpretationis seruitute, sed prophetiæ auto- D
Rom. 4. d. 25

Ioan 20. c. 22. Act. 2. a. 2.

ritate voluerunt. Non ergo dicamus vnũ horũ falsum esse, & pro aliis interpretib⁹ aduersus alios litigemus, cùm & illi qui ex Hebræo interpretantur, probent nobis hoc scriptum esse quod interpretantur: & septuaginta interpretum autoritas, quæ tanto etiam diuinitùs facto miraculo cõmendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmetur.

QVÆST. CLXX. Gen. 50. d. 4.

QVOD mandauit Ioseph ad potentes Ægypti, vt dicerent Pharaoni nomine eius, Pater meus adiurauit me, dicens, In monumento quod ego fodi mihi in terra Chanaan, ibi me sepelies. Quæri potest, quomodo verum sit, cùm hæc verba patris eius quando de sua sepultura mandauit, non legantur. Sed ad sententiam verba referre debemus, sicut in aliis suprà similiter iteratis verbis vel narrationibus admonuimus. Voluntati enim enunciandæ, & in notitiam perferendæ, oportet verba seruire: fodisse autẽ sibi Iacob sepulchrũ, nusquam superius in scripturis legitur. Sed nisi fieret, cùm in eisdem terris esset, modò non diceretur.

QVÆST. CLXXI. Genes. 50. b. 10.

QVID sibi vult, quòd cùm pergerent ad sepeliendum Iacob, scriptura dicit, Et aduenerunt ad aream Achad, quæ est trans Iordanem. Prætergressi sunt enim locum, in quo erat mortuus sepeliẽdus, milia, sicut perhibent qui nouerunt, plusquam quinquaginta: tantum quippe spatij est plus minus, ab eo loco vbi sepulti sunt Patriarchæ, in quibus & Iacob, vsque ad hunc locum, quò eos aduenisse narratur. Nam post factum ibi luctum & planctum magnum redierũt ad locum quẽ præterierant, rursus Iordane traiecto. Nisi fortè quis dicat aliquorum hostium vitãdorum causa per eremum eos venisse cum corpore, qua via etiam populus Israel ductus est per Moysen ab Aegypto liberatus. Illo quippe itinere vt plurimum circumitur, & per Iordanem venitur ad Mambram, vbi sunt corpora Patriarcharũ, id est, ad terram Chanaã. Sed quomodo factum sit vt trans illa loca ad Orientem versus tantum iretur, & inde ad ea per Iordanem veniretur, significationis causa factum esse credendum est, quòd per Iordanem venturus erat ad eas terras postea Israel in filiis suis. al. Abrahamium

QVÆST. CLXXII. Genes. 50. b. 10.

ET fecit luctum patri suo septem dies. Nescio vtrum inueniatur alicui sanctorũ in scripturis celebratum esse luctum nouem dies, quod apud Latinos Nouemdial appellant. Vnde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum seruant, qui magis est in gentilium consuetudine. Septimus verò dies autoritatem in scripturis habet. Vnde alio loco scriptũ est, Luctus mortui septem dierum, fatui autẽ omnes dies vitæ eius. Septenarius autẽ numerus propter sabbati sacramẽtum præcipuè quietis indicium est: vnde meritò mortuis tanquam requiescẽtibus exhibetur. Quẽ tamen numerum in luctu Iacob decuplauerunt Aegyptij, qui eum septuaginta diebus luxerunt.

Eccl. 22. a. 13.

Gen. 50. a. 3.

QVÆST. CLXXIII. Genes. 50. d. 22.

ET vixit Ioseph annos centum & decem, & vidit Ioseph Ephraim filios vsque ad tertiam generationem, & filij Machyr filij Manasse nati sunt super femora Ioseph. Cùm hos filios filiorum, vel nepotes filiorũ dicat scriptura Ioseph viuendo vidisse, quomodo eos iungit illis septuagintaquinque hominibus, cum quibus Iacob Aegyptum dicit intrasse, quãdoquidem Ioseph senescendo peruenit vt eos natos videret: Iacob autẽ cùm ingressus est in Aegyptum, iuuenis erat Ioseph, & eum pater moriens quinquagesimum & sextum ferè ætatis annũ agentẽ reliquit? Vnde cõstat certi mysterij causa illum numerũ, id est, septuagenarium & quinariũ scripturam commẽdare voluisse. Si autem quisquam exigit quomodo etiam secundum historiæ fidem verum sit, Iacob cum septuagintaquinque animabus in Ægyptum intrasse, non illo vno die quo venit, eius ingressum oportet intelligi: sed quia in filiis suis plerunque appellatur Iacob, hoc est, in posteris suis, & per Ioseph eum constat in Ægyptum intrasse, introitus eius accipiendus est quamdiu vixit Ioseph, per quem factum est vt intraret. Toto quippe illo tempore nasci & viuere potuerunt omnes qui commemorantur, vt lxxv. animæ compleantur vsque ad nepotes Beniamin. Sicut enim dicit, Hi filij Liæ, quos peperit ipsi Iacob in Mesopotamia Syriæ, loquens etiã de iis qui non erant nati: quia illic parẽtes eorum, ex quibus nati sunt, pepererat, ibi eos perhibens natos: quoniã causa qua nascerentur ibi nata est, id est, parentes eorum, quos Lia ibi pepererat: ita quoniam causam intrandi in Aegyptum Iacob in Ioseph habuit, totum tempus quo in Aegypto vixit Ioseph, ingressio erat Iacob in Aegyptũ per suam progeniem, quæ illo viuo propagabatur, per quem factum est vt ingrederetur.

Gen. 50. d. 3. C

Gen. 46. b. 15.

QVÆST. CLXXIV. Genes. 50. d. 4.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM SVPER EXODVM, LIBER SECVNDVS.

QVÆST. I. Exodi 1. d. 19

DE obstetricum mendacio, quo fefellerũt Pharaonem ne occiderent masculos Israelitas quando nascebantur, dicentes, non ita parere mulieres Hebræas sicut pariebant Ægyptiæ: Quæri solet, vtrum talia mendacia approbata sunt autoritate diuina, quãdoquidem scriptũ, Deum bene fecisse obstetricibus: sed vtrum pro misericordia ignoscebat mendacio: an & ipsum mendacium dignum præmio iudicabat, incertum est. Aliud enim faciebant obstetrices viuificãdo infantes paruulos, aliud Pharaoni mentiẽdo. Nam in illis viuificandis opus misericordiæ fuit, mendacio verò illo pro se vtebatur ne noceret illis Pharao, quod potuit non ad laudem, sed ad veniam pertinere. Neq, B hinc autoritatem ad mentiendum esse propositã mihi videtur eis de quibus dictum est, Et non est inuentum in ore eorum mendacium. Quorundam enim vita longè inferior à professione sanctorum, si habeat ista mendaciorum peccata, prouectu ipso & indole feruntur, præsertim si beneficia nondum norunt expectare cælestia, sed circa terrena occupantur. Qui autem ita viuunt, vt eorum conuersatio, sicut dicit Apostolus, in cælis sit, non eos existimo linguæ suæ modũ, quantum ad veritatem promendam attinet falsitatemque vitandam, exemplo illo obstetricum debere formare. Sed diligentius de hac quæstione differendũ est, propter alia exempla quæ in scripturis reperiũtur.

ibid. d. 20.

al. beneficio diuino

Phil. 3. d. 20

QVÆST. II. Exodi 2. b. 12 Lib. 22. cap. 60. & seq.

DE facto Moysi cùm occidit Ægyptium ad defendos fratres suos, satis disputauimus in illo opere quod de vita Patriarcharum aduersus Faustum scripsimus: vtrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc peccatum admiserit, sicut solet vbertas terræ etiam ante vtilia semina quadam herbarum quamuis inuti- C
Act. 7. c. 25.

lium feracitate laudari: an omnino ipsum factum iustificandum sit. Quod ideo non videtur, quia nullam adhuc legitimam potestatem gerebat, nec acceptam diuinitùs, nec humana societate ordinatam. Tamen sicut Stephanus dicit in Actib⁹ apostolorum, putabat intelligere fratres suos, quod per eum Deus daret illis salutem: vt per hoc testimoniũ videatur Moyses iam diuinitùs admonitus, quod scriptura eo loco tacet, hoc audere potuisse.

QVÆST. III. Exodi 3. d. 2 Esaiæ 9. b. 6.

CLAMAVIT ad eum Dominus de rubo. Dominus in angelo, an Dominus angelus ille qui dictus est, Magni consilij angelus: & intelligitur Christus. Suprà enim dixit, Apparuit illi angelus Domini in flãma ignis in rubo.

QVÆST. IIII. Exodi 3. b. 8.

EDVCERE illos de terra illa in terram bonam & multam, in terrã fluentem lac & mel: vtrum terram fluẽtem lac & mel spiritaliter accipere debemus, quia secũdum proprietatem non hoc erat illa quæ data est populo Israel: an locutionis est, qua id ad laudem vbertatis & suauitatis D
QVÆST. V. Exodi 3. c. 9. Genes. 18. c. 20.

referatur. ET nunc ecce clamor filiorum Israel venit ad me, non sicut clamor Sodomorũ, quo iniquitas fine timore & fine verecundia significatur.

QVÆST. VI. Exodi 3. g. 22.

QVOD mandauit Dominus Hebræis per Moysen, vt acciperent ab Ægyptiis vasa aurea & argentea & vestem: atque addidit, Et prædabimini eos: mandati huius non potest iniustum esse iudicium. Mandatum enim Dei est, de quo non iudicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim nouit quàm iustè mandauerit, ad seruũ autem pertinet obedienter facere quod mandauit.

QVÆST. VII. Exodi 4. a. 10.

QVOD ait Moyses ad Dominum, Precor Domine non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: intelligitur credere, posse fieri Dei voluntate subitò eloquentẽ: cùm dicit, Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: tanquam ostẽdens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repentè fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit.

QVÆST. VIII. Exodi 4. c. 11.

QVIS fecit mutum & audiẽtem, videntem & cęcum? nónne ego Dominus Deus? Sunt qui Deo calumniantur, vel scripturæ potius veteris Testamenti, quia dixerat Deus, quòd ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicũt de Domino Christo apertè in Euangelio dicente, Ego veni vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eũ iustè totum velle nemo ambigit.

Ioan 9. g. 39

QVOD Dominus dicit ad Moysen, Sed nunc vade tu, & ego aperiã os tuum, & instruam te quæ locuturus es. Satis hic apparet, non tãtum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem & gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, & ego instruam te: sed vtrunque ipse promisit, Aperiam & instruam. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, & adimplebo illud. Vbi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti: vt ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum: ad Dei autem gratiam, Et adimplebo illud. Hic verò, Et aperiam os tuũ, & instruam te.

QVÆST. IX. Exodi 4. c. 12.

Psal. 80. c. 8.

ET iratus iracundia Dominus dixit. Quemadmodum possit intelligi irascens Deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per omnia tenendũ est vbi tale aliquid scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed meritò quæritur, cur iratus de fratre Moysi dixerit, quòd illi ipse loqueretur ad populum: videtur enim tanquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat, & per duos agi voluisse, quod etiam per vnum posset, si credidisset. Veruntamen eadem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum Dominum pro vindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit, Nónne ecce Aaron fratres tuus Leuites scio quia eloquens est, loquetur ipse? Quibus verbis ostenditur Deus increpasse potius eum, qui timeret ire quod ipse esset minus idoneus, cùm haberet fratrem, per quem posset ad populum loqui quod vellet: quoniam erat ipse gracilis vocis, & linguæ tardioris, quanquam de Deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo antè promiserat, & postea quam iratus est, dicit: Dixerat enim, Aperiam os tuum, & instruam te: nunc autem dicit, Aperiam os tuum & os eius, & instruam vos quæ faciatis: sed quoniam addidit, Et loquetur ipse tibi ad populum: videtur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei Dominus præstare voluit, sed propter hoc adiutorium fratris adiunxit, qui posset ea vti voce, quæ populo docendo sufficeret. Quod autem ait, Et dabis verba mea in os eius: ostendit quod ea loquendo esset daturus: nam si tantummodo audiendo, sicut populo, in aures diceret. Deinde quod paulo pòst ait, Et loquetur ipse tibi ad populum, & ipse erit tuum os: & hîc subaudiendum est, qua id ad laudem vbertatis & suauitatis referatur. Et nunc ecce clamor filiorum Israel venit ad me, non sicut clamor Sodomorũ, quo iniquitas fine timore & fine verecundia significatur. Quod mandauit Dominus Hebræis per Moysen, vt acciperent ab Ægyptiis vasa aurea & argentea & vestem: atque addidit, Et prædabimini eos: mandati huius non potest iniustum esse iudicium. Mandatum enim Dei est, de quo non iudicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim nouit quàm iustè mandauerit, ad seruũ autem pertinet obedienter facere quod mandauit. Quod ait Moyses ad Dominum, Precor Domine non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: intelligitur credere, posse fieri Dei voluntate subitò eloquentẽ: cùm dicit, Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: tanquam ostẽdens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repentè fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit. Quis fecit mutum & audiẽtem, videntem & cęcum? nónne ego Dominus Deus? Sunt qui Deo calumniantur, vel scripturæ potius veteris Testamenti, quia dixerat Deus, quòd ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicũt de Domino Christo apertè in Euangelio dicente, Ego veni vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eũ iustè totum velle nemo ambigit. Quod Dominus dicit ad Moysen, Sed nunc vade tu, & ego aperiã os tuum, & instruam te quæ locuturus es. Satis hic apparet, non tãtum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem & gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, & ego instruam te: sed vtrunque ipse promisit, Aperiam & instruam. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, & adimplebo illud. Vbi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti: vt ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum: ad Dei autem gratiam, Et adimplebo illud. Hic verò, Et aperiam os tuũ, & instruam te. Et iratus iracundia Dominus dixit. Quemadmodum possit intelligi irascens Deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per omnia tenendũ est vbi tale aliquid scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed meritò quæritur, cur iratus de fratre Moysi dixerit, quòd illi ipse loqueretur ad populum: videtur enim tanquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat, & per duos agi voluisse, quod etiam per vnum posset, si credidisset. Veruntamen eadem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum Dominum pro vindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit, Nónne ecce Aaron fratres tuus Leuites scio quia eloquens est, loquetur ipse? Quibus verbis ostenditur Deus increpasse potius eum, qui timeret ire quod ipse esset minus idoneus, cùm haberet fratrem, per quem posset ad populum loqui quod vellet: quoniam erat ipse gracilis vocis, & linguæ tardioris, quanquam de Deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo antè promiserat, & postea quam iratus est, dicit: Dixerat enim, Aperiam os tuum, & instruam te: nunc autem dicit, Aperiam os tuum & os eius, & instruam vos quæ faciatis: sed quoniam addidit, Et loquetur ipse tibi ad populum: videtur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei Dominus præstare voluit, sed propter hoc adiutorium fratris adiunxit, qui posset ea vti voce, quæ populo docendo sufficeret. Quod autem ait, Et dabis verba mea in os eius: ostendit quod ea loquendo esset daturus: nam si tantummodo audiendo, sicut populo, in aures diceret. Deinde quod paulo pòst ait, Et loquetur ipse tibi ad populum, & ipse erit tuum os: & hîc subaudiendum est, qua id ad laudem vbertatis & suauitatis referatur. Et nunc ecce clamor filiorum Israel venit ad me, non sicut clamor Sodomorũ, quo iniquitas fine timore & fine verecundia significatur. Quod mandauit Dominus Hebræis per Moysen, vt acciperent ab Ægyptiis vasa aurea & argentea & vestem: atque addidit, Et prædabimini eos: mandati huius non potest iniustum esse iudicium. Mandatum enim Dei est, de quo non iudicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim nouit quàm iustè mandauerit, ad seruũ autem pertinet obedienter facere quod mandauit. Quod ait Moyses ad Dominum, Precor Domine non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: intelligitur credere, posse fieri Dei voluntate subitò eloquentẽ: cùm dicit, Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: tanquam ostẽdens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repentè fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit. Quis fecit mutum & audiẽtem, videntem & cęcum? nónne ego Dominus Deus? Sunt qui Deo calumniantur, vel scripturæ potius veteris Testamenti, quia dixerat Deus, quòd ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicũt de Domino Christo apertè in Euangelio dicente, Ego veni vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eũ iustè totum velle nemo ambigit. Quod Dominus dicit ad Moysen, Sed nunc vade tu, & ego aperiã os tuum, & instruam te quæ locuturus es. Satis hic apparet, non tãtum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem & gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, & ego instruam te: sed vtrunque ipse promisit, Aperiam & instruam. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, & adimplebo illud. Vbi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti: vt ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum: ad Dei autem gratiam, Et adimplebo illud. Hic verò, Et aperiam os tuũ, & instruam te.

Exodi 4. d. 14.

Ibidem.

ibid. d. 12.

ibid. d. 15.

ibid. d. 16.

QVÆST. X. Exodi 4. f. 14 al. profectionem

ET iratus iracundia Dominus dixit. Quemadmodum possit intelligi irascens Deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per omnia tenendũ est vbi tale aliquid scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed meritò quæritur, cur iratus de fratre Moysi dixerit, quòd illi ipse loqueretur ad populum: videtur enim tanquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat, & per duos agi voluisse, quod etiam per vnum posset, si credidisset. Veruntamen eadem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum Dominum pro vindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit, Nónne ecce Aaron fratres tuus Leuites scio quia eloquens est, loquetur ipse? Quibus verbis ostenditur Deus increpasse potius eum, qui timeret ire quod ipse esset minus idoneus, cùm haberet fratrem, per quem posset ad populum loqui quod vellet: quoniam erat ipse gracilis vocis, & linguæ tardioris, quanquam de Deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo antè promiserat, & postea quam iratus est, dicit: Dixerat enim, Aperiam os tuum, & instruam te: nunc autem dicit, Aperiam os tuum & os eius, & instruam vos quæ faciatis: sed quoniam addidit, Et loquetur ipse tibi ad populum: videtur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei Dominus præstare voluit, sed propter hoc adiutorium fratris adiunxit, qui posset ea vti voce, quæ populo docendo sufficeret. Quod autem ait, Et dabis verba mea in os eius: ostendit quod ea loquendo esset daturus: nam si tantummodo audiendo, sicut populo, in aures diceret. Deinde quod paulo pòst ait, Et loquetur ipse tibi ad populum, & ipse erit tuum os: & hîc subaudiendum est, qua id ad laudem vbertatis & suauitatis referatur. Et nunc ecce clamor filiorum Israel venit ad me, non sicut clamor Sodomorũ, quo iniquitas fine timore & fine verecundia significatur. Quod mandauit Dominus Hebræis per Moysen, vt acciperent ab Ægyptiis vasa aurea & argentea & vestem: atque addidit, Et prædabimini eos: mandati huius non potest iniustum esse iudicium. Mandatum enim Dei est, de quo non iudicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim nouit quàm iustè mandauerit, ad seruũ autem pertinet obedienter facere quod mandauit. Quod ait Moyses ad Dominum, Precor Domine non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: intelligitur credere, posse fieri Dei voluntate subitò eloquentẽ: cùm dicit, Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo: tanquam ostẽdens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repentè fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit. Quis fecit mutum & audiẽtem, videntem & cęcum? nónne ego Dominus Deus? Sunt qui Deo calumniantur, vel scripturæ potius veteris Testamenti, quia dixerat Deus, quòd ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicũt de Domino Christo apertè in Euangelio dicente, Ego veni vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eũ iustè totum velle nemo ambigit. Quod Dominus dicit ad Moysen, Sed nunc vade tu, & ego aperiã os tuum, & instruam te quæ locuturus es. Satis hic apparet, non tãtum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem & gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, & ego instruam te: sed vtrunque ipse promisit, Aperiam & instruam. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, & adimplebo illud. Vbi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti: vt ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum: ad Dei autem gratiam, Et adimplebo illud. Hic verò, Et aperiam os tuũ, & instruam te.

ritur,quem volebat angelus occidere,vtrum Moysen, A quia dictum est,Occurrit ei angelus,& quærebat eum occidere. Nam cui putabitur occurrisse,nisi illi qui vniuerso suorum comitatui præfuit,& à quo cæteri dubebantur? An puerum quærebat occidere, cui mater circuncidendo subuenit: vt ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem,quia non erat circunciſus, atque ita sancire præceptum circuncisionis, seueritate vindictæ? Quod si ita est,incertum est prius de quo dixerit, Quærebat eum occidere,quia ignoratur quem, nisi ex consequentibus reperiatur: mira sanè locutione & inusitata, vt prius diceret, Occurrit ei,& quærebat eum occidere: de quo nihil antè dixerat. Sed talis
Psal.86.a.1 est in Psalmo, Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion. Inde enim Psalmus incipit, nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cuius fundamenta voluit intelligi, dicens, Fundamenta eius in montibus sanctis. Sed quia sequitur, Diligit Dominus portas Sion: ergo fundamenta vel Domini vel Sion, B & ad faciliorem sensum magis Sion, vt fundamẽta ciuitatis accipiantur. Sed quia in hoc pronomine, quod est,Eius, genus ambiguum est (omnis enim generis est hoc pronomen, id est, & masculini, & fœminini, & neutri: in Græco autem in fœminino genere dicitur αὐτῆς, masculino & neutro αὐτοῦ, & habet codex Græcus ὧνῆ) cogit intelligere non fundamenta Sion, sed fundamenta Domini, id est, quæ constituit Dominus, de quo dictum est, Ædificans Hierusalem Dominus. Nec Sion tamen, nec Dominum antea nominauerat, cùm diceret, Fundamenta eius in montibus sanPsal.86.a.1 ctis: sic & hîc nondum nominato infante dictum est, Occurrit ei, & quærebat eum occidere: vt de quo dixerit, in consequentibus agnoscamus: quanquam & si de Moyse accipere quisquam voluerit, nõ est magnopere resistendum. Illud potius quod sequitur si fieri potest intelligatur, quid sibi velit ideo necessisse angelum ab interfectione cuiuslibet eorum, quia dixit mulier, C Stetit sanguis circuncisionis infantis: non enim ait, recessit ab eo, propter quod circuncidit infantẽ: sed quia stetit sanguis circũcisionis: non quia cucurrit, sed quia
QVAEST. XII. Exodi 4.c.2. stetit, magno nisi fallor sacramento. QVOD superius dictum est, quod Moyses vxorẽ & infantes suos imposuit vehiculis, vt cum eis in Ægyptum pergeret, Exodi 18. a.1. postea verò Iethro socer eius illi cũ eis occurrit, postcaquã eduxit populum ex Ægypto: quæri potest, quomodo vtrumque sit verum. Sed intelligẽdum est, post illam quæ ab angelo futura interfectionem Moysi vel infantis, reuersam fuisse cum paruulis. Nam quidam putauerunt propter hoc angelum terruisse, ne ad impedimentum ministerij, quod diuinitus impositum Moyses gerebat, femineus sexus comitaretur.

QVAEST. XIII. Exodi 5.d.1. QVÆRITVR, quomodo populo dicatur, quod mandauit Deus eiecturum se eos de Ægypto in terram Chanaan: Pharaoni autem dicatur, quod trium dierum iter exire vellent in desertum, & immolare D Deo suo ex mandato eius. Sed intelligendum est, quãuis Deus sciret quid esset facturus, quoniam præsciebat non consensurum Pharaonem ad populum dimittendum, illud primò dictum esse, quod etiam primitùs fieret, si ille dimitteret: vt enim sic fierent omnia quemadmodum consequens scriptura testatur, Pharaonis contumacia meruit & suorum. Neque enim mendaciter Deus iubet quod scit non facturum cui iubetur, vt iustum iudicium consequatur. VERBA
QVAEST. XIIII. Exodi 5. d.22. quæ dicit Moyses ad Dominum: Quare afflixisti populum hunc, & vt quid me misisti: ex quo enim intraui ad Pharaonem loqui in tuo nomine in hunc populum, non liberasti populum tuum: non contumaciæ verba sunt vel indignationis, sed inquisitionis & orationis. Quod ex his apparet quæ illi Dominus respondit. Non enim arguit infidelitatem eius, sed quid sit facturus aperuit. SACRAMENTI locum esse dubium non est, quòd scriptura volens originem Moysi demõstrare, † quod eius actio iam expetebat, à primogenito Iacob, id est, Ruben progenies cœpit, inde ad Simeon, inde ad Leui, vltra progressa non est, quoniã ex Leui Moyses. Hi autem commemorantur qui iam cõmemorati fuerant in illis septuaginta quinq; in quibus Israel intrauit in Ægyptũ: non enim primã neque secũdam, sed tertiam tribum, id est, Leuiticam Deus esse voluit sacerdotalem. QVOD Moyses dicit: Ec
QVAEST. XVI. Exodi 6. d.30. ce ego gracili voce sum, & quomodo exaudiet me Pharao: non videtur tantum propter magnitudinẽ populi excusare de vocis gracilitate, verumetiã propter vnum hominẽ. Mirum si tam gracilis vocis fuit vt nec ab vno homine posset audiri: an fortè regius fastus nõ eos permittebat de proximo loqui? Dicitur autẽ illi, Ecce dedi te deum Pharaoni, & Aaron frater tuus erit tuus propheta. NOTANDVM quòd cùm ad po-QVAEST. XVII. Exodi 7.d.1 pulum mitteretur, non ei dictum est, Ecce dedi te deũ populo, & frater tuus erit tuus propheta: sed frater tuus, inquit, loquetur tibi ad populũ. Dictum est etiã, Erit os tuum, & tu illi quæ ad Deum: non dictum est, Tu illi deus. Pharaoni autem dicitur Moyses datus deus, & secundum analogiam propheta Moysi Aarõ, sed ad Pharaonem. Hîc insinuatur nobis ea loqui prophetas Dei quæ audiunt ab eo, nihilq; aliud esse prophetam Dei, nisi enunciatorẽ verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt vel non merẽtur audire. ASSIDVE Deus dicit, Indurabo cor Pha-QVAEST. XVIII. Exodi 7. a.3.* raonis: & velut causam infert cur hoc faciat: Indurabo, inquit, cor Pharaonis, & implebo signa mea & portenta mea in Ægypto: tanquam necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis, vt signa Dei multiplicarentur vel implerentur in Ægypto. Vtitur ergo Deus bene cordibus malis, ad id quod vult ostẽdere bonis, vel quod facturus est bonis. Et quamuis vniuscuiusq; cordis in malitia qualitas, id est, quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio, quod inoleuit ex arbitrio voluntatis: † & tamen qualitate mala vt huc vel illuc moueal.ea tur, cùm siue huc, siue illuc malè moueatur causis † sit al.sit quibus animus propellitur: quæ causæ vt existant vel non existant, non est in hominis potestate, sed veniũt ex occulta prouidentia, iustissima planè & sapientissima, vniuersum quod creauit disponentis & administrantis Dei. Vt ergo tale cor haberet Pharao, quod patientia Dei non moueretur ad pietatem, sed potius ad impietatem, vitij proprij fuit. Quòd verò facta sunt ea, quibus cor suo vitio tam malignum resisteret iussionibus Dei (hoc est enim quod dicitur Induratum: quia non flexibiliter cõsentiebat, sed inflexibiliter resistebat) dispensationis fuit diuinæ, qua tali cordi non solum iusta, sed euidenter iusta pœna parabatur, qua timentes Deum corrigerentur. Proposito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homicidium committatur, aliter auarus, aliter pecuniæ contemptor mouetur: ille scilicet ad facinus perpetrandum, ille ad cauẽdum: ipsius tamen lucri propositio in alicuius illorum non fuit potestate. Ita causæ veniunt hominibus malis, quæ non sunt quidem in eorum potestate, sed hoc de illis faciunt, quales eos inuenerint iam factos propriis vitiis ex præterita voluntate. Videndum sanè est, vtrum etiam sic accipi possit, Ego indurabo: tanquam diceret, quàm durum sit demonstrabo. SI loque-QVAEST. XIX. Exodi 7. b.9 al.tu tur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum, † & dices Aaron fratri tuo, Sume virgam & proiice illam palam Pharaone & palam seruis eius, & erit draco. Hîc certè non ministerio vocis erat opus, cùm videbatur velut ex necessitate datus Aaron propter gracilitatem vocis Moysi: sed virga erat proiicidã vt draco fieret. Cur ergo Moyses ipse non fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aarõ inter Moysen & Pharaonem

raonem alicuius magnæ rei figuram gerit? A
QVAEST. XX. Exodi 7. b.10. ETIAM hoc notandum est, quod cùm signum palam Pharaone fieret, scriptum est, Et proiecit Aaron virgam suam. Si fortè dixisset, Proiecit virgam: nulla esset quæstio. Quod verò addidit, Suam, cùm eam Moyses dederit, non frustra forsitan dictum est. An erat vtrique illa virga communis, vt cuiuslibet eorum
QVAEST. XXI. Exodi 7. b.12. diceretur, verum diceretur? ET absorbuit virga Aaron virgas illorum. Si dictum esset, Absorbuit draco Aaron virgas illorum, intelligeretur verus draco Aaron phantastica illa figmenta non absorbuisse, sed virgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, non quod esse videbantur, & non erant. Sed quoniam dixit, Absorbuit virga Aaron virgas illorum: draco vtiq, potuit virgas absorbere non virga. Sed eo nomine appellata res est vnde versa est, nõ in quod versa est, quia in id etiam reuersa est: ideo hoc vocari debebat quod principaliter erat. Quid ergo dicendum est de virgis magorum, vtrum & ipsæ veri dracones factæ fuerant, sed ea ratione virgæ appellatę sunt, qua & virga Aarõ: B an potius videbantur esse quod non erant ludificatione venefica? Cur ergo ex vtraque parte & virgæ dicuntur & dracones, vt de figmentis illis nihil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est, quomodo etiam si veri dracones facti sunt è virgis magorum, non fuerint tamẽ creatores draconum, nec magi, nec angeli mali, quibus ministris illa operabantur. Insunt enim corporeis rebus per omnia elemẽta mundi quędam occultæ seminariæ rationes, quibus cùm data fuerit opportunitas temporalis atque causalis, prorũpunt in species debitas suis modis & finibus. Et sic nõ dicuntur angeli, qui ista faciũt, animalium creatores, sicut nec agricolæ ſegetum vel arborum vel quorumcunque in terra gignentium creatores dicendi sunt: quamuis nouerint præbere quasdam visibiles opportunitates & causas, vt illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc angeli inuisibiliter: Deus verò
al.vnus solus † verus creator est, qui causas ipsas & rationes se- C minarias rebus ipsis inseruit. Res breuiter dicta est; quæ si exemplis & copiosa disputatione explicetur, vt facilius intelligatur, longo sermone opus esset, à quo
QVAEST. XXII. Exodi 7. b.13.& d.22. se ratio nostræ festinationis excusat. FECERVNT autem similiter & incantatores Ægyptiorum veneficiis suis, & induratum est cor Pharaonis, & non exaudiuit eos, sicut dixit Dominus. Cùm hæc dicuntur, videtur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia & incantatores Ægyptiorũ similia fecerunt. Sed consequentia docebunt quanta fuerit illa obduratio, etiã
QVAE ST. XXIII. Exodi 8.b.7. cùm incantatores deficerent. FECERVNT autẽ similiter & incantatores Aegyptiorum veneficiis suis, Et eduxerunt ranas super terram Aegypti. Quæritur, vnde, si iam vbique factum erat. Sed similis quæstio est vnde & aquam in sanguinem verterunt, si tota aqua Aegypti in sanguinem conuersa iam fuerat. Vnde intelligendum est regionem, vbi filij Israel habitabãt, plagis talibus non fuisse percussam: & inde potuerunt incantatores vel aquam haurire quam in sanguinem D verterent, vel aliquas ranas educere ad solam demonstrationem magicæ potentiæ: quanquam potuerunt etiam, posteaquam illa compressa sunt, facere: sed scriptura citò narrando cõiunxit quod etiam postea fieri potuit. ET vidit Pharao quoniam facta est refri-QVAEST. XXIIII. Exodi 8. d.15. geratio, & ingrauatum est cor eius, & non exaudiuit eos, sicut dixerat Dominus. Hîc apparet non illas tantũ fuisse causas obdurationis cordis Pharaonis, quod incantatores eius similia faciebãt, verumetiam ipsam Dei patientiam qua parcebat patientia Dei secundum corda hominum, quibusdam vtilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis ad resistendũ Deo, & in malo perseuerãdũ: non tamẽ per seipsam inutilis est, sed secũdum cor malum, sicut iam diximus. Hoc & Apo-

Rom.2.d.4. stolus dicit, Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiã te adducit? Secundum autem duritiam cordis tui & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. Nam & alibi cùm diceret, Chri-2.Cor.2. d.15. sti bonus odor sumus in omni loco: etiam illud adiunxit, Et in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt. Non dixit Christi bonum se odorem esse iis qui saluti fiunt, malum autem iis qui pereunt, sed tantum bonum odorem se dixit. Illi verò tales sunt, vt & bono odore pereant secundum sui cordis, vt sæpe dictum est, qualitatem, quę mundanda est bona voluntate in Dei gratiam, vt incipiant ei prodesse iudicia Dei, quæ malis cordibus nocent. Vnde ille immutato in melius corde cantabat, Viuet anima mea & laudabit te, & iudi-Psal.118. 174. cia tua adiuuabunt me. Non dixit munera, vel præmia tua, sed iudicia tua. Multum est autem vt syncera fiducia dici possit, Proba me Domine & tenta me, Psal.25.a.2. vre renes meos & cor meum. Et ne sibi aliquid ex suis viribus tribuisse videretur, continuo addidit, quoniam Ibidem. misericordia tua ante oculos meos est, & cõplacui in veritate tua. Factam ergo se cõmemorat misericordiã, Psal.24. vt complacere posset in veritate, quoniam vniuersæ c.11. viæ Domini misericordia & veritas. QVOD di-QVAEST. XXV. Exodi 8.c.19 xerũt magi ad Pharaonem, Digitus Dei est hic: quoniam non potuerunt educere cyniphes: sensérunt profectò cùm artium suarum nefariarum scirent potentiam, non talibus artibus velut potentior in eis esset Moyses, suos conatus fuisse frustratos, vt non possent educere cyniphes, sed digito Dei, qui vtique operabatur per Moysen. Digitus autem Dei, sicut Euangelium manifestissimè loquitur, Spiritus sanctus intelligitur. Namque vno Euangelista ita narrante verba Domi-Luce 11. c.20. ni, vt diceret, Si ego in digito Dei eiicio dæmonia, alius Euangelista idipsum narrãs exponere voluit quid Matth.12a. b.28. sit digitus Dei, & ait: Si ego in spiritu Dei eiicio dæmonia. Cùm itaque magi faterentur, quorum Pharao potentia præsidebat, digitum Dei esse in Moyse in quo superabantur, & eorum veneficia frustrabantur: tamen induratum est cor Pharaonis nunc mirabili omnino duritia. Cur autem in tertia ista plaga magi defecerunt, (nam plagæ cœperunt ex quo aqua in sanguinem versa est) & sentire & explicare difficile est. Poterant enim & in primo signo deficere, vbi in serpentem virga conuersa est: & in prima plaga, vbi aqua in sanguinẽ cõmutata est: & in secũda de ranis, si hoc voluisset digitus Dei, id est, Spiritus sanctus. Quis enim dementissimus dixerit digitum Dei in hoc signo potuisse conatus magorũ impedire, & in superioribus nequiuisse? Omnino ergo certa causa est quare illa facere hucusque permissi sunt. Commendatur enim fortasse trinitas, & quod verum est summi philosophi gentium, quãtum in eorum literis indagatur, sine Spiritu sancto philosophati sunt, quamuis de patre & filio non tacuerint, quod etiam Didymus in libro suo meminit, quem scripsit de Spiritu sancto. ECCE QVAEST. XXVI. Exodi 8.c.25 ego mitto in te & in seruos tuos & in populum tuum & in domus tuas cynomyiam, & implebuntur domus Aegyptiorũ cynomyia: vt scias quoniã ego sum Dominus Deus omnis terræ: & dabo interuallum inter populum meum, & inter populum tuum. Quod hic scriptura aperuit, ne vbicũque diceret, intelligeret de-al. debere-mus, sed bemus & in posterioribus & in prioribus signis factum esse, vt terra in qua habitabat populus Dei nullis plagis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit, vt ibi hoc apertè poneretur, vnde iam incipiunt signa quibus magi similia nec conati sunt facere: proculdubio enim quia vbique fuerant cyniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen, ibi conati sunt magi similiter facere, & minimè potuerũt. Quousque ergo deficerẽt, nihil de eius terræ segregatione

dictum est, sed ex quo cœperunt ea fieri vbi iam illi si-
QVÆST. XXVII. Exodi 8. f. 25. milia facere nec conari auderent. QVOD Latini codices habent, Euntes immolate Domino Deo vestro in terra hac, Græcus habet, Venientes immolate Domino Deo vestro in terra hac. Nolebat enim eos ire quò dicebant, sed vt illic in Ægypto immolarent, volebat. Hoc ostendunt verba Moysi quæ sequuntur, vbi dicit, non posse fieri propter abominationes Ægy-
QVÆST. XXVIII. Exodi 8. f. 26. ptiorum. QVOD ait Moyses, Non potest fieri sic: Abominationes enim Ægyptiorũ immolabimus Domino Deo nostro: id est, hæc immolaturi sumus quæ abominantur Aegyptij, & propterea in Aegypto non possumus: hoc manifestant verba quæ adiungit & dicit, Si enim immolauerimus abominationes Aegyptiorum palam ipsis, lapidabimur. Hoc non intelligentes quidã interpretes nostri sic interpretati sunt, vt dicerent, Non potest fieri sic, nunquid abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro? Cùm magis hoc scriptura dixerit, quia Aegyptiorum abominationes immolaturi sunt. Alij verò Latini sic habent, Non potest fieri sic, quoniam abominationes Aegyptiorum non immolabimus Domino Deo nostro. Contrariũ sensum facit addita particula negatiua, cùm Moyses dixerit, Non potest fieri sic, abominationes enim Aegyptiorũ immolabimus Domino Deo nostro: & ideo in eremum dicebant se ire velle, vbi Aegyptij non viderent abominationes suas. Hoc autem intelligendum est mysticè significa-
Genes. 46. d. 34. ri, quod etiam de pastoribus diximus, qui erant Aegyptiis abominabiles: & ideo separatam terram Israelitæ acceperunt, cùm venerunt in Aegyptum. Sic enim & sacrificia Israelitarũ abominationes sunt Agyptiis, sicut iniquis vita iustorum. CVM ablata esset lo-
QVÆST. XXIX. Exodi 8. f. 32. custa, dictum est de Pharaone, Et ingrauauit Pharao cor suum etiam in hoc tempore, & noluit dimittere populum. Certè nunc non dictum est, Ingrauatum est cor Pharaonis, sed Ingrauauit Pharao cor suum, sic v-
al. A voluntate tique in omnibus plagis. †In voluntate quippe hominis est origo vitiorum: mouentur autem causis corda hominum, alia sic, alia verò sic, etiam non diuersis causis, sæpe diuerso modo secundum proprias qualitates,
QVÆST. XXX. Exodi 9. f. 7 quæ ex voluntatibus veniunt. VIDENS autem Pharao, quia non est mortuum de pecoribus filiorum Israel vllum, ingrauatum est cor Pharaonis. Quomodo ex contrariis causis facta est hæc ingrauatio cordis Pharaonis? Si enim & pecora Israelitarum morerentur, tunc videretur causa competens qua cor eius ingrauaretur ad contemnendum Deum, tanquam si & magi eius pecora Israelitarum fecissent mori. Nunc verò vnde debuit ad timendum vel credendum moueri, videns nullum pecus mortuum ex pecoribus He-
al. hinc in grauatum est: bræorum, †hîc ingrauatus est: id est, illa ingrauatio etiam hucusque progressa est. QVID est quod dicit
QVÆST. XXXI. Exodi 9. b. 8 Deus ad Aaron & Moysen, Sumite vobis plenas manus faullæ de fornace, & aspergat Moyses in cælum coram Pharaone & coram seruis eius, & fiat puluis in tota terra Aegypti? Signa enim superiora, virga fiebãt, quam non Moyses, sed Aaron vel extendebat super aquam, vel ad terram percutiebat: nunc verò interpositis duobus signis de cynomyia & pecorum mortibus, vbi nec Aaron nec Moyses aliquid operati sunt manu, dicitur vt Moyses fauillam spargat in cælum de fornace, & hanc ambo sumere iubentur, sed ille spargere non in terram, sed in cælum, tanquam Aaron qui datus erat ad populum, terram percutere deberet, vel in terram, siue in aquam manum extendere: Moyses verò, de quo dictum est, Eritq; tibi in iis quæ ad Deũ,
Exodi 2. d. 16. in cælum iubetur fauillam spargere. Quid duo illa superiora signa, vbi nec Moyses nec Aaron manu aliquid operantur? Quid sibi vult ista diuersitas? Neque
QVÆST. XXXII. Exodi 9. f. 16 enim nihil. ET propter hoc ipsum conseruatus es, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Hæc scripturæ verba & Apostolus posuit, cùm in eodem loco perdificili versaretur. Ibi autem & hoc ait, Si autem volens Rom. 9. e. 22. d. potentiã Deus ostendere iram, & demõstrare †patientiam suã, attulit in multa patientia vasa iræ: parcendo vtique iis, quos malos futuros esse præscierat: quæ vasa dicit perfecta in perditionem. Et vt notas, inquit, faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Vnde vasorum misericordiæ vox est in Psalmis, Deus meus, misericordia eius præueniet me: Deus meus demonstrauit mihi in inimicis meis. Nouit ergo Deus bene vti malis, in quibus tamẽ humanam naturam non ad malitiã creat, sed eos perfert patienter quousque scit oportere: non inaniter, sed vtendo eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. Ecce enim vt annunciaretur nomen Dei in vniuersa terra, vasis misericordiæ vtique prodest. Ad eorum itaque vtilitatem Pharao
Psal. 58. b. 10. B seruatus est, sicut & scriptura testatur, & exitus docet.

QVÆST. XXXIII Exodi 9. d. 19. QVID est quod mandauit Deus Pharaoni, cùm se facturum magnam grandinem minaretur, vt festiner congregare pecora sua, & quecunq; illi essent in campo, ne grandine intereant? Hoc enim non tam indignanter quàm misericorditer videtur admonere. Sed hoc non facit quæstionem, quòd Deus etiam irascens temperat pœnam. Illud est quod meritò mouet, quibus nunc pecoribus consulatur si omnia mortua fuerant plaga superiore, vbi scriptum est, quòd discreuit Deus inter pecora Hebræorum & Ægyptiorum, ita vt illic nullum moreretur, omnia verò Ægyptiorum pecora morerentur. An eo soluitur quæstio, quòd prædixerat eà moritura quæ in campo fuissent, vt hæc accipiantur omnia: intelligantur autem euasisse quæ in domibus erant, quæ potuerunt etiam à dubitantibus colligi & in domo teneri, ne fortè verum esset quod Moyses Dominum facturum esse prædixerat: & ex his
C esse in campis iterum poterant quæ modò admonet congregari in domos ne grandine pereant. Maximè, quia sequitur scriptura & dicit: Qui timuit verbum Domini seruorum Pharaonis, congregauit pecora sua in domos: qui autem non intendit mente in verbum Domini, dimisit pecora sua in campo. Hoc ergo fieri potuit, quando etiam mortem pecorum minatus est Deus, quanquam id scriptura tacuerit. ET dixit
QVÆST. XXXIIII. Exodi 9. e. 22. Dominus ad Moysen, Extende manum tuam in cælum, & erit grando in omni terra Ægypti. Ecce iterum Moyses non in terram, sed in cælum manum iubetur extendere, sicut superius de fauilla. CVM fragore
QVÆST. XXXV. Exodi 9. f. 27. cæli, qui vehemens erat in grandine, Pharao territus rogaret Moysen vt oraret pro illo †confitente iniquitatem suam & populi sui, Moyses ei dixit, Et tu & ser-
al. confitẽs ui tui scio quòd nondum timetis Dominum. Qualem timorem quærebat, cui timor iste nondum erat ei Domini timor? Facile est enim pœnam timere, sed
D non hoc est Deum timere, illo scilicet Domini timore pietatis, quem commemorat Iacob, vbi dicit, Nisi Genes. 31. f. 42. Deus patris mei Abraham & timor Isaac adesset mihi, nunc me inanem dimisisses. DOMINVS
QVÆST. XXXVI. Exodi 10. d. 1. ad Moysen: Intra ad Pharaonem: ego enim grauaui cor eius & seruorum eius, vt ordine superueniãt signa mea hæc super eos: tanquam opus habeat Deus cuiusquam malitia. Sed sic intelligendum est, ac si diceret, Ego enim patiens fui super eum & seruos eius, vt non eos aufertem, vt ordine superueniãt signa mea
al. enim super eos. Quia †cùm patientia Dei obstinatior fiebat malus animus, ideo pro eo quod est, Patiẽs in eum fui, dicitur, Grauaui cor eius. ET non est relicta
QVÆST. XXXV. Exodi 10. e. 19. locusta vna in omni terra Ægypti, & indurauit Dominus cor Pharaonis. Beneficium certè Dei commemorauit scriptura, quo abstulit locustas: & secuta, dixit induraſſe Dominum cor Pharaonis, beneficio vtique suo

suo & patientia suã, qua illa fiebat obstinatio, dum ei
A parceretur, sicut omnia mala corda hominum, patien-
QVÆST. XXXVII. Exodi 10. f. 22. tia Dei malè vtendo durescunt. TERTIO dicitur ad Moysen, Extende manum tuam in cælum, vt fieret etiam plaga tenebrarum. Nunquam autem dictum est ad fratrem eius Aaron, vt extẽderet manum in cælum. Quòd ergo dictum ad Moysen, Extẽde manum tuam super terram Ægypti, & ascẽdat locusta su per terram: credo id significatum, etiam minus posse qui plus potest, non autem continuo cui minora conQVÆST. XXXIX. Exodi 11. d. 2 ceduntur, posse maiora. DEVS ad Moysen, Loquere ergo secretò in aures populi, vt petat vnusquisque à proximo, & mulier à proxima vasa aurea & argentea & vestem. Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliãdum isto modo proximum. Hoc enim Deus iussit, qui nouerat quid quéque pati oporteret: nec Israelitæ furtum fecerunt, sed Deo iubenti ministerium præbuerunt. Quemadmodum cùm minister iudicis occidit eum quem iudex
B iussit occidi, profectò si id sponte faciat, homicida est, etiamsi eum occidat, qué scit occidi à iudice debuisse. Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seorsum habitabãt Hebræi in terra Gessen, vbi nec plagæ fiebant quibus regnũ Pharaonis affligebatur, quomodo quisque petit à proximo vel à proxima, aurum, argentum, & vestem, præsertim quia vbi primum hoc mandatur per Moysen, sic positum est, & mulier à vicina sua & con-
al. conlaẽtanea cellaria vel †concellanea (si ita dicendum est) vel cohabitatrice sua. Vnde intelligendum est, etiam in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis aliquos Ægyptios in illa terra cohabitatores fuisse, ad quos potuerunt meritò Hebræorum etiam illa diuina beneficia peruenire, vt hinc eos & diligerent iidem Ægyptij cohabitatores, ac quod petebant facilè commodarẽt: nec tamen Deus iudicauit ita illos alienos fuisse ab iniuriis & contritionibus quas populus Dei pertulit, vt nec isto damno ferirentur, qui plagis illis propterea
C quòd terræ illi parcebatur, percussi non erant.

QVÆST. XL. Genes. 7. d. 3 DIXIT autem Dominus ad Moysen, Non †exaudiet vos Pharao, vt multiplicem signa mea & portenta mea in terra Ægypti: tanquam opus fuerit eius inobedientia vt signa illa multiplicarentur, quæ vtiliter fiebant ad terrendum populum Dei, atque ipsa discretione ad pietatem informandum. Sed hoc Dei fuit, malitia cordis illius bene vtentis: non Pharaonis, Dei
QVÆST. XLI. Exodi 12. b. 10. patientia malè abutentis. QVÆ autem superauerint ab eo in mane igni concremabitis. Quæri potest, quomodo aliquid superauit cùm hoc præmoniti fuerint, vt si domus non habuerit consumendo pecori idoneam multitudinem, vicini assumantur. Sed intelligitur quoniam dictum est, Os non conteretis ab eo, remansura vtique fuisse ossa quæ igni cremarẽtur.

QVÆST. XLII. Exodi 12. d. 5. AGNVS perfectus masculus anniculus erit vobis. Mouere potest ista locutio, quasi agnus possit esse nõ masculus, nescientem qua necessitate ita sit transla-
D tum. Quis enim transferri debuit, quia Græcus πρόβατον habet, sed πρόβατον in Græca lingua generis neutri est, & potuerunt quæ sequuntur omnia conuenire, tãquam si diceret, pecus perfectum masculum anniculum erit vobis. Potuit enim dici Latinè masculum pecus: quomodo dicũtur masculæ thura genere neutro: ouis autem masculus dici non posset, quia feminini generis est ouis. Item ouis masculæ si diceretur, esset absurdius: pecus verò si poneretur, etiam aliud intelligeretur, nec seruaretur sacramentum. Quod cùm scriptura de oue loquatur, pòst dicit, ab agnis & hœdis accipietis illud. Qua in re Christus significari meritò accipitur. Quid enim opus erat ouem vel agnum ab agnis & hœdis accipiendum moneri, nisi ille figuraretur cuius caro non solum ex iustis, verumetiam ex peccatoribus propagata est? Quanquam conentur Iudæi etiam hœdum intelligere accipiendum ad celebrandum Pascha, & hoc etiam dictum esse putant ab agnis & hœdis accipi, tanquam diceret, vel ab agnis agnum, vel ab hœdis hœdum, si illud desit, sumi oportere: apparet tamen in Christo rebus impletis quid illo præcepto fuerit figuratum. QVOD scriQVÆST. XLIII. Exodi 12. c. 14. ptum est, Et facietis diem hunc in progenies vestras legitimum æternum vel æternalem, quod Græcè dicitur αἰώνιον: non sic accipiendum est, tanquam possit istorum prætereuntium dies esse vllus æternus: sed illud æternum est, quod iste significat dies: velut cùm dicimus ipsum Deum æternum, non vtique istas duas syllabas æternas dicimus, sed quod significant: quanquam diligenter scrutandum sit, quomodo appellare Scriptura soleat æternum, ne fortè ita dixerit solenniter æternum, quem nephas habeant prætermittere, aut sua sponte mutare: aliud est enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præ-
Iosue 6. d. 3. ceptum est vt septies muros Hiericho circumiret arca: aliud cùm præcipitur sic obseruari aliquid, vt nullus terminus præfiniatur obseruationis, siue quotidie, siue per menses, siue per annos solenniter, siue per multorum vel aliquorum annorum certa interualla. Aut ergo sic appellauit æternum, quod non sua sponte audeant desinere celebrare: aut, sicut dixi, vt non ipsa signa rerum, sed res quæ iis significantur æternæ intelligantur. ET factus est clamor
QVÆST. XLIIII. Exodi 12. e. 30. magnus in †Ægyptiis. Non enim erat domus in qua non erat in ea mortuus. Nónne potuit esse aliqua do-
al. terra Aegypti mus quæ primogenitum non haberet? Cùm ergo primogeniti tantummodo morerentur, quomodo nulla erat quæ non haberet mortuum? An & hoc diuinitùs præscientia Dei fuerat procuratum, vt in omnibus omnino essent domibus primogeniti, in quibus percuterentur Ægyptij? Ab hac sanè plaga non sunt putandi immunes fuisse Ægyptij, qui habitabant in
C terra Gessen, hominum quippe erat, vel animalium, non terræ: id est, homines & animalia primogenita moriebantur occulto & angelico percussu: non aliquid in terra vel in cælo factum erat, sicut rana vel locusta, vel tenebræ, vnde qui habitabant, affligerentur. A talibus enim plagis cùm terra Gessen fuisset aliena, procul dubio peruenibat beneficium ad eos Aegyptios, qui in eadem terra cum Hebræis morabantur: hac verò primogeniti eorum omnes percussi sunt. FILII autem Israel fecerunt sicQVÆST. XLV. Exodi 12. e. 33. uti præceperat illis Moyses, & petierunt ab Aegyptiis vasa aurea & argentea & vestem, & Dominus dedit gratiam populo suo coram Aegyptiis & commodauerunt illis, & prædati sunt Aegyptios. Iam hoc factum fuerat ante mortes primogenitorum Aegyptiorum: sed nunc per recapitulationẽ repetitur. Nam narratum est quando factum est. Modò enim fieri quomodo posset vt in tanto luctu ex mortibus suorum accommodarent ista filiis Israel? Nisi fortè quis dicat
D etiam ista plaga non fuisse percussos Aegyptios, qui cum Hebræis inhabitabant terram Gessen.

QVÆST. XLVI. Exodi 12. d. 22. QVID est quod ait, Accipietis autem fasciculum hyssopi, & tingentes ex sanguine qui est iuxta ostium, linietis super limen & super ambos postes. Quæritur enim quem sanguinem dicat iuxta ostium, cùm illius agni vtique velit intelligi sanguinem, cuius immolatione fit Pascha: vtrúmne eo modo consequenter præcepit, quamuis hoc tacuerit, vt idem agnus iuxta ostium occidatur? An, quod est credibilius, ideo dixit ex sanguine qui est iuxta ostium, quia vtique ille qui liniturus est super limen & postes, vas ipsum in quo sanguinem excepit, iuxta ostium positurus est, vt ad manum habeat quando tingat. SVSTVLERVNT
QVÆST. XLVII. Exodi 14. f. 17. autẽ filij Israel de Ramasse in Sochoth, in sexcẽta milia peditum viri, præter instructum vel censum. Si isto modo

modo potest rectè interpretari quod Græcus habet A
παροικίαν: quo verbo non solum mobilia, verumetiam
mouentia significari indicat scriptura, vbi Iudas lo-
Gen 43.b.8 quens ad patrem suum dicit, Mitte puerum mecum,
& surgentes ibimus vt viuamus & non moriamur &
nos, & tu, & substantia nostra. Ibi enim Græcus πα-
ροικίαν habet, vbi substantiam Latinus interpretatus est,
quod aliquando censum interpretantur nostri: sicut
nunc instructum dicere voluimus, dum tamen eo no-
mine & homines & iumenta vel omnia pecora intel-
ligantur. Vbi etiam vtrum viri & vxores possent in-
telligi nescio. Sexcenta tamen milia peditum cùm
scriptura commemoret addens & dicens, Excepto
instructu vel censu vel substantia, vel si quo alio ver-
bo melius interpretatur παροικίαν, manifestum est &
homines significatos, siue in seruis, siue in mulieri-
bus, siue in his ætatibus, quæ militiæ non essent ido-
neæ, vt sexcenta milia peditum in eis solis intelliga-
mus qui possent militari agmine armari. Quæri au- B
tem solet, vtrum ad tantum numerum Hebræi per-
uenire potuerint per eos annos in Aegypto, quos o-
stendere consideratus in scripturis numerus potest,
qui primùm anni quot fuerint, non parua est quæstio.
Dicit enim Deus ad Abraham cùm factum esset il-
lud sacrificium de vacca trima, & capra, & ariete, &
turture, & columba, antequam non solum Isaac, sed
Genes. 15. nec Hismael quidem natus esset, Sciendo scias, quia
c. 13. peregrinum erit semen tuum in terra non propria, &
in seruitutem redigent eos, & nocebunt illis quadrin-
gentis annis. Si ergo quadringentos annos sic accepe-
rimus, vt in seruitute sub Aegyptiis intelligantur, non
paruum spacium temporis fuit, quo ita populus mul-
tiplicaretur. Sed tot annos non fuisse, apertissimo in-
dicio scriptura testatur. Quidam enim putant qua-
dringentos triginta annos accipi debere, ex quo Iacob
Exodi 12. intrauit in Aegyptum, donec inde populus per Moy-
f.40. sen liberatus est, quoniam in Exodo scriptum est, In- C
colatus autem filiorum Israel quem incoluerunt in
terra Aegypti & in terra Chanaan ipsi & patres eo-
rum, anni quadringenti triginta. Seruitutis autem eo-
rum volunt esse annos quadringẽtos: propterea quòd
scriptum est in Genesi: Sciẽdo scias, quia peregrinum
erit semen tuum in terra non sua, & in seruitutem re-
digent eos, & nocebunt illis quadringentis annis. Sed
quoniam seruitutis anni post mortem Ioseph com-
putantur (illo enim viuo, non solum ibi non seruie-
runt, verumetiam regnauerunt) non est quemadmo-
dum computentur quadringenti triginta in Aegypto.
Ingressus est enim Iacob anno filij sui trigesimo &
nono: quoniam triginta annorum erat Ioseph cùm
apparuit in conspectu Pharaonis, & regnare cœpit
Gen.45.b.6 Genes.41. sub illo. Transactis autem septem annis vbertatis, se-
b 14. cundo anno famis ingressus est Iacob in Aegyptum,
Gen. 50. cum aliis filiis suis: ac per hoc tunc agebat Ioseph tri-
d.22. ginta & nouem annos, qui impletis vitæ suæ annis D
centum & decem, mortuus est: vixit enim in Aegy-
pto post ingressum ad se patris sui, septuaginta & v-
num annos. Quos si detraxerimus à quadringentis
triginta annis, remanebunt seruitutis anni, id est,
post mortem Ioseph, non quadringenti, sed trecenti
& quinquaginta nouem anni. Quòd si ex illo putabi-
mus nos computare debere, ex quo Ioseph sub Pha-
raone regnare cœpit, vt tunc quodammodo intelli-
gatur intrasse Israel in Aegyptum, quando ibi filius
eius tanta potestate sublimatus est, etiam sic trecen-
ti quinquaginta erunt, quos Tychonius vult accipi
quadringentos, vt à toto pars intelligatur, id est, à to-
to centenario pars quinquagenaria, & probat hac lo-
quendi regula solere vti scripturam. Si autem, quod
aliquanto probabilius dici potest, tunc habeamus in-
trasse Israel in Aegyptum, quando illic Ioseph esse
venditus cœpit, detracturi sumus adhuc annos trede-
cim, vt trecentos triginta septem annos pro quadrin-
gentis accipiamus. Sed cùm scriptura commemoret
Caath filium Leui auum Moysi cum auo suo Iacob
intrasse in Aegyptum, dicat autem eum vixisse annos
centum triginta, filium verò eius patrem Moysi Am-
ram centum triginta septem: Moysen verò dicat octo-
ginta annorum fuisse cùm de Aegypto populum libe-
rauit: etiam si tunc genuisset Caath patrem Moysi,
quo anno mortuus est, ille quoque Amram vltimo vi-
tæ suæ anno genuisset Moysen, †computet annos cen- al. compu-
tum triginta, & centum triginta septem, & octoginta, tati anni
trecentos, & quadraginta septem annos faciunt, non
quadringentos triginta. Quod si quis dicat extremo
anno vitæ †Iacob natum esse Caath filium Leui, se- al. Ioseph
ptuaginta fermè anni possunt accedere illi summæ,
quia septuaginta vnum annos vixit in Aegypto Ioseph
post ingressum patris sui. Quapropter etiam si se-
ptuaginta anni vitæ Ioseph ab ingressu Iacob in Ae-
gyptum vsque ad natiuitatem Caath, si tunc natus as-
seratur, & centum triginta anni ipsius Caath, & cen-
tum triginta septem filij eius Amram patris Moysi,
& octoginta ipsius Moysi, quadringentos & decem
& septem annos faciunt, non quadringentos triginta.
Proinde illa nimirum computatio, quam secutus est
Eusebius in historia sua Chronica, perspicua verita-
te subnixa est. Ab illa enim promissione computat
quadringentos triginta annos, qua vocauit Deus A-
braham, vt exiret de terra sua in terram Chanaan:
Gal.3.c.6. quia & Apostolus cùm Abrahæ laudaret & commen-
daret fidem, in ea promissione qua Christum vult in-
telligi prophetatum, id est, qua promisit Deus Abra-
hæ quòd benedicerentur in eo omnes tribus terræ:
Hoc autem dico, inquit, quia testamentum confir-
matum à Deo, post quadringentos & triginta annos
facta lex non infirmat ad euacuandas promissiones.
Ex illa ergo promissione qua vocatus est Abraham, C
& credidit Deo, post quadringentos & triginta an-
nos factam legem dicit Apostolus, non ex tempore
quo Iacob intrauit in Aegyptum. Deinde etiam ipsa
scriptura Exodi satis hoc significauit: non enim di-
xit, Incolatus filiorum Israel, quem incoluerunt in
terra Aegypti anni quadringenti triginta: sed aper-
tè dixit, Quem incoluerunt in terra Aegypti & in ter-
ra Chanaan ipsi & patres eorum. Ac per hoc mani-
festum est computandum esse tempus etiam Patriar-
charum Abrahæ, Isaac, & Iacob, ex quo peregrinari
cœpit Abraham de terra Chanaan: id est, ex illa pro-
missione, in qua eius fidem laudat Apostolus, vsque
ad illud tempus, quo ingressus est Israel in Aegy-
ptum. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt pa-
tres in terra Chanaan, & deinde semen Israel in Ae-
gypto: ac sic completi sunt quadringenti triginta an-
ni à promissione vsque ad exitum Israel ex Aegypto:
quando facta est lex in monte Sina, quæ non infirmat
testamentum ad euacuandas promissiones. Septuage-
simo & quinto anno vitæ suæ Abraham, sicut Scri-
ptura dicit, egressus est in terram Chanaan, & genuit
Isaac cùm esset annorum centum. Fiunt itaque anni
vigintiquinque ex promissione vsque ad natum Isaac.
His adduntur omnes anni vitæ suæ, id est, centum o-
ctoginta, fiant ducenti quinque, tunc erat Iacob an-
norum centum viginti. Nati sunt enim sexagenario
patre gemini, ipse & Esau: post decem autem annos
intrauit Iacob in Aegyptum, cùm esset annorum cen-
tum triginta. Ioseph autem cùm esset trigintanouem.
Fiunt proinde anni à promissione vsque ad ingressum
Iacob in Aegyptum, ducenti quindecim. Ioseph autẽ
ab illo tricesimo & nono anno ætatis suæ, in quo eum
pater in Aegypto inuenit, vixit septuaginta & vnum
annos: quia omnes ætatis eius anni cẽtum decem fue-
runt.

runt. Cùm itaque ad ducentos quindecim annos ac- A
cesserint septuaginta vnus, fiunt anni ducenti octogin
tasex. Restant centùm quadragintaquatuor vel quin-
que, quibus intelligitur seruisse in Aegypto populus
Israel post mortem Ioseph. His annis quantum mul-
tiplicari potuerint, si fœcunditas hominis conside re-
tur, adiuuante illo qui eos voluit valde multiplicari,
reperitur non esse mirum quòd in sexcentis milibus
peditum egressus est populus Israel ex Aegypto: excepto cætero apparatu, vbi & seruitia erant, & sexus mu
liebris & imbellis ætas. Quod ergo dixit Deus ad A-
Genes. 15. braham: Sciendo scias, quia peregrinum erit semen
c. 13. tuum in terra non propria, & in seruitutem redigent
eos & nocebunt illis quadringentis annis, non sic ac-
cipiendum est, tanquam in illa durissima seruitute
quadringentos annos Dei populus fuerit: sed quia scri
Genes. 21. ptum est, In Isaac vocabitur tibi semen: ex anno nati-
b. 12. uitatis Isaac vsque ad annum egressionis ex Aegypto
computantur anni quadringenti quinque. Cùm ergo B
de quadringentis triginta detraxeris, vigintiquinque
qui sunt à promissione vsque ad natum Isaac, non mi-
rum est, si quadringentos & quinque annos summa so
lida quadringentos voluit appellare scriptura, quæ so-
let tempora ita nuncupare vt quod de summa perfe-
ctioris numeri paululum excrescit, aut infrà est, non
computetur. Non itaque quod ait, In seruitutem re-
digent eos & nocebunt illis, ad quadringentos annos
referendum est, tanquam per tot annos eos habuerint
in seruitute: sed referendi sunt quadringenti anni ad
id quod dictum est, Peregrinum erit semen tuum in
terra non propria: quia siue in terra Chanaan, siue in
Aegypto peregrinum erat illud semen, antequam hæ-
reditatem sumerent terram ex promissione Dei, quod
factum est posteaquam ex Aegypto liberati sunt: vt hy
perbaton hîc intelligatur & ordo verborum sit, Scien
do scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra
non propria quadringentis annis: illud autem inter-
positum intelligatur, Et in seruitutem redigent eos & C
nocebunt illis: ita vt ad quadringentos annos ista in-
terpositio non pertineat. In extrema enim parte an-
norum summæ huius, hoc est, post mortem Ioseph fa-
ctum est, vt in Aegypto populus Dei duram perageret
QVÆST. XLVIII. Exodi 13. b.9. seruitutẽ. QVID est quod ait cùm de Pascha præ-
ciperet, Erit tibi in signo super manum tuam. An in-
telligitur super opera tua: id est, quod præferre debeas
operibus tuis? Pertinet enim Pascha propter occisio-
nem ouis ad fidem Christi & sanguinem quo redem-
pti sumus. Hæc autem fides operibus præponenda est,
vt sit quodammodo super manum aduersus illos qui
Heb.11.b.6. in operibus legis gloriabantur, de qua re Apostolus
loquitur, & nullum ait posse Deo placere sine fide:
qui fidem operibus sic anteponit, vt ex illa pendeant
bona opera, atque ab ea præueniantur, non vt ipsa
velut meritis bonorum operum retribui videatur. Il-
Rom.11.a.6 la enim ad gratiam pertinẽt: si autem gratia, iam non D
ex operibus: alioquin gratia iam non esset gratia.
QVÆST. XLIX. Exodi 13. c.17. dicquia CVM autem emisit Pharao populum, non deduxit
eos Deus per viam terræ Philistiim, †quæ propè erat.
Dixit enim Deus, Ne quando pœniteat populum
cùm viderit prælium, & reuertatur in Aegyptum.
Hîc ostenditur, omnia fieri debere consilio, quæ con-
silio rectè fieri possunt, ad euitanda quæ aduersa sunt,
etiam cùm Deus apertissimè adiutor est.
QVÆST. L. Exodi 13. b.18. QVINTA autem progenie ascenderunt filij Israel
de terra Aegypti. Vtrum progeniem in centum annis
vult computari, & ideo quinta progenie, quia post
quadringentos & triginta annos: an per hominum ge-
nerationes hoc potius intelligendum est, ab ipso Ia-
cob, qui intrauit in Aegyptum, vsque ad Moysen, qui
cum populo egressus est. Iacob enim primus, secun-
dus Leui, tertius Caath, quartus Amram, quintus
Moyses inuenitur. Has autem dicit progenies Lati-
nus interpres, quas γενεὰς Græci vocant, quæ in Euan
gelio generationes appellantur, nec numerantur nisi
per successiones hominum, non per numerum anno-
rum. DIXIT autem Moyses: Confidite & sta- QVÆST. LI. Exodi 14. c.13. te & videte salutem quæ est à Domino quam faciet
vobis hodie. Sicut enim vidistis Aegyptios hodie, non
apponetis amplius videre eos in æternum tempus.
Quomodo accipienda sunt hæc verba, cùm viderint
postea Israelitæ Aegyptios: an quia isti qui tunc vide-
bant, non eos vlterius †viderint, quia & illi sunt mor- al. viderũt
tui qui consequebantur, & isti omnes quisque die
mortis suæ? Nam posteri eorum viderunt posteros il-
lorum. An non eos videbitis sicut hodie, intelligen-
dum est, non sicut hodie persequentes & inimicos, &
tanto post vos agmine venientes: vt omnino nulla sit
quæstio, nec de æterno tempore quod hîc posuit, quia
etsi videbunt se vtique tempore resurrectionis, non
sic vtique videbunt vt hodie. QVID est quod QVÆST. LII. Exodi 14. d.15. B
dicit Dominus ad Moysen, Quid tu clamas ad me?
cùm scriptura non dixerit aliquid de Moysi vocibus,
nec eum orantem commemorauerit, nisi quia intel-
ligi voluit hoc eum egisse vocis silentio vt corde cla-
maret. ET tu eleua virgam tuam, & extende QVÆST. LIII. Exodi 14. d.16. manum tuam super mare. Hæc est virga illa in qua
fiebant mirabilia, quæ modò dicitur esse Moysi: tunc
autem fratris eius fuisse diceba tur, quando per illam
ipse operabatur. EXTENDISTI manum tuã, QVÆST. LIIII. Exodi 15. & transuorauit eos terra. Terra pro aqua nimirum est
posita. Tota quippe pars ista extrema vel infima mun- b.13.
di, terræ nomine censetur. Secundum id quod sæpe di
citur, Deus qui fecit cælum & terram: & in illius Psal-
mi distributione commemoratis cælestibus, Lauda- Psal.148.7.
te, inquit, Dominum de terra: & ea exequitur in lau-
de, quæ etiam ad aquas pertineant. MISISTI QVÆST. LV. Exodi 15. spiritum tuum & cooperuit eos mare. Ecce iam quin- b.12.
to commemoratur spiritus Dei, vt in hoc numero ac- Exodi 8.c.19
cipiamus & quod dictum est, Digitus Dei est hic. Pri- Gen.1.a.2.
mò vbi scriptum est, Spiritus Dei ferebatur super a- Gen.6.a.3.
quas. Secundò, vbi dicitur, Non permanebit in istis
hominibus spiritus meus, quoniam caro sunt. Tertiò, Genes.41.
vbi Pharao dicit ad Ioseph, Quoniam spiritus Dei est c.38.
in te. Quartò, vbi incantatores Aegyptiorum dicunt, Exodi 8.c.19
Digitus Dei est hic. Quintò, in hoc Cantico: Misisti
spiritum tuum, & cooperuit eos mare. Meminerimus
autem spiritum Dei non solum ad beneficia, verum-
etiam ad vindictam commemorari. Nam quid aliud
etiam suprà dixit, Per spiritum iræ tuæ diuisa est aqua?
Iste itaque spiritus iræ Dei in Aegyptios, spiritus iræ e-
ius fuit, quibus nocuit aquarum diuisio, vt intrantes
possent aquis redeuntibus obrui: filiis verò Israel qui-
bus profuit quòd aqua diuisa est, non fuit ille spiritus
iræ Dei. Vnde significatur propter diuersas operatio-
nes & effectus spiritum Dei dissimiliter appellari, cùm
sit vnus atque idem ille duntaxat, qui etiam Spiritus
sanctus in vnitate trinitatis accipitur. Proinde non ar-
bitror alium quàm eundem significari, vbi dicit Apo-
stolus, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum Rom 8.c.15.
in timore: sed accepistis spiritum adoptionis in quo
clamamus, abba pater: quia eodem spiritu Dei, id est, Exodi 31.
digito Dei quo lex in tabulis lapideis conscripta est, d.18.
timor incussus est eis qui gratiam nondum intellige- al. quo per-
bant, vt de sua infirmitate atque peccatis per legem ducerẽtur
conuincerentur, & lex illis fieret pædagogus, †à quo Gal.3.c.24.
perducerentur ad gratiam quæ est in fide Iesu Christi.
De hoc autẽ spiritu adoptionis & gratiæ, id est, de hoc
opere spiritus Dei quo impertitur gratia & regenera-
tio in vitam æternam, dicitur, Spiritus autem viuifi- 2.Cor.3.b.6
cat: cùm suprà diceretur, litera occidit, id est, lex con- QVÆST. LVI. Exodi 15. d.24.
scripta: tantummodo iubens sine adiutorio gratiæ.
VENERVNT autem in Mesra, & non poterant bi-
bere

bere aquam de Mesra, amara enim erat. Si propter A hoc appellatum est nomen loci eius amaritudo, quia non poterant ibi aquam bibere, eo quòd amara esset: mesra enim interpretatur amaritudo. Quomodo enim venerunt in Mesra, nisi quia eo nomine locum scriptura appellauit in quem venerunt, quo iam appellabatur cùm hæc scribebantur. Posterius enim vtique scripta sunt quàm illa contigerunt.

QVAEST. LVII. Exodi 15. d.25. Ostendit ei Dominus lignum, & misit illud in aquam, & facta est aqua dulcis. Genus ligni erat istam habens vim, an quoliber ligno id facere poterat Deus qui tanta mirabilia faciebat? Hoc tamen videtur significare quod dictum est, Ostendit ei, tanquam tale iam lignum esset quo posset hoc fieri: nisi fortè locus erat vbi ligna omnino non inueniebantur: vt hoc ipsum esset diuini adiutorij, quod ei Dominus lignum ostendit vbi nullum erat: & per lignum aquas dulces fecit, præfigurans gloriam & gratiam crucis: sed in tali etiam natura ligni quis nisi creator & demonstrator

QVAEST. LVIII. Exodi 16. b.4. laudandus est? DIXIT autem Dominus ad Moy B sen, Ecce ego pluam vobis panes de cælo: & exiet populus & colliget vnius diei in diem, vt tentem illos si ambulent in lege mea, an non. Tentatio ista probatio est, non ad peccatum seductio: nec ideo probatio vt Deus nouerit, sed vt ipse ipsis hominibus ostendat quo humiliores fiant ad petendum adiutorium & a-

QVAEST. LIX. Exodi 16. b.7.* gnoscendam Dei gratiam. MOYSES & Aaron dicunt ad populum inter cætera: Propter quod exaudiuit Dominus murmurationem vestram, qua vos murmuratis aduersum nos. Nos autem quid sumus? Non enim aduersum nos murmur vestrum est, sed

al. ex hoc aduersus Dominum. Non tenim tantum se valere voluerunt quantum Deum. Dixerúnt enim, Quid sumus nos? Vt illi aduersus illum se scirent murmurasse qui istos miserat, & per istos operabatur. Nec talis illa est

AEt. 5.d.3. sententia, vbi Petrus dicit Ananiæ: Cur ausus es mentiri Spiritui sancto? Non hominibus mentitus es, sed Deo. Quod simile fuisset si dixisset, nó ein ait, Ausus es mentiri mihi, non mihi mentitus es: sed Deo. C quod si dixisset, simile fuisset. neque ita dixit: Ausus es mentiri Spiritui sancto, non Spiritui sancto mentitus es: sed Deo. ita enim loquens, negaret Deum esse Spiritum sanctum. Nunc verò cùm dixisset, Ausus es mẽtiri Spiritui sancto? cùm ille se putaret hominib⁹ fuisse mentitum, ipsum Spiritum sanctum Deũ esse mon

QVAEST. LX. Exodi 16. b.8.* strauit, subiungens: Non hominibus mentitus es, sed Deo. DEVS mandauit per Moysen populo: Ad vesperam edetis carnes, & manè replebimini panibus. Ecce non pro omni alimento panes nominãtur. Nam isto nomine carnes complecterentur, quia & ipsæ alimenta sunt; nec tamen panes eos modò dicit qui fiunt ex frumento. Ipsos enim propriè panes appellare consueimus: manna autẽ panum nomine appellat. Non

3.Reg. 17. d.6. autem vacat quod dicit ad vesperam carnes & manè D panes se daturum. Tale quippe aliquid etiam in Helia significatum est, cùm ei alimenta coruus afferret. An fortè carnib⁹ ad vesperam & manè panibus, ille significatur, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram? Ad vesperam

Rom. 4.d.25 quippe mortuus ex infirmitate sepultus est, manè autem apparuit discipulis, tquia resurrexit ex virtute.

al. qui resurrexerat in virtute QVAEST. LXI. Exodi 16. g.33. ET dixit Moyses ad Aaron, Accipe vas aureum vnum, & mitte illud plenum gomor mannę, & repones illud ante Deum, & seruetur in progenies, quemadmodum præcepit Dominus. Quæri potest, vbi Aaron poneret ante Deum, quando nec vllum simulachrum fuit, nec arca testamenti iam fuerat instituta? An fortè ideo de futuro dixit, Repones, vt intelligeretur tunc ante Deum posse reponi quando futura erat arca: an potius ante Deum dictum est quod sit ipsa deuotione offerendi, in quocúque loco poneretur, vbi enim non est Deus? Sed illud quod adiungit: Et reposuit Aaron ante testimonium ad reseruandum: priorẽ magis sensum asserit. Hoc enim modo scriptura dixit per prolepsim, quod postea factum est cùm esse cœpit tabernaculum testimonij. FILII autem Israel ederũt QVAEST. LXII. manna annis quadraginta, quoadusque venirẽt in ter- Exodi 16. ram quæ inhabitatur. Manna ederunt quoadusque g.35. venirent in partem Phœnicis. Significauit scriptura per prolepsim, id est, hoc loco commemorando quod etiam postea factum est, non ędisse filios Israel in eremo nisi manna. Hoc est enim quod ait, vsque ad terrã quæ inhabitatur: id est, quæ iam non est eremus: non quia continuò vt venerũt ad terram habitabilem defecerunt vesci manna, sed quia non antè. Traiecto enim Iordane significatur mãna cessasse, vbi panes terræ manducauerunt: quando ergo ingressi sunt habitabilem terram, antequam transierunt Iordanẽ, vel tantum manna vesci, vel vtroque cibo potuerunt. Hoc quippe intelligi potest, quando cessasse manna non dicitur nisi Iordane traiecto. Cur autem in illa eremi inopia etiam carnes desideraverunt, quando de Ægypto cum suis valde multis pecoribus exierũt, magna quæstio est. Nisi fortè dicatur, cùm per eremũ pascua tanta non essent, & ex eo minor futura videretur fœcunditas pecorum, pepercisse illos pecoribus, ne omnibus deficiẽtibus etiam sacrificiis necessaria defuissent, vel si quid aliud dici potest, vnde quæstio ista soluatur. Cõ gruentius tamen creditur, non eos carnes desiderasse quas de pecoribus habere poterãt: sed eas quæ deerãt, ex aquis videlicet. Ipsas quippe in illa eremo non inueniebant: vnde & illis ortygometra data est, id est, a- Ortygometra. ues quas coturnices multi Latini interpretati sunt, cũ sit aliud genus auium ortygometra, quamuis coturnicibus non vsquequaq; dissimile. Nouerat enim Deus quid desiderarent, & desiderium eorum quo carnis genere satiaret. Sed quia scriptura concupiuisse illos carnes dixerat, nec expresserat cuiusmodi carnes, ideo quæstio facta est. MANNA ederunt quoadusque QVAEST. venirent in partem Phœnicis. Iam dixerat quoadusq; LXIII. Exodi 16. venirent ad terram quæ inhabitatur. Sed quia non ex- g.35. presserat propriè quam diceret, repetitione videtur quandam proprietatem expressisse, dicendo, In partẽ Phœnicis. Sed tunc illam terram sic credẽdum est appellatam, modò enim hoc non vocatur nomine. Alia quippe est quæ Phœnice appellatur regio Tyri & Sidonis, quà illos transisse non legitur: quanquam scripturta fortasse potuerit terram Phœnicis appellare, vbi palmarum arbores iam esse cœperant post eremi vastitatem, quoniam palma Græcè sic appellatur. Initio enim profectionis suæ inuenerant locum vbi septuaginta palmarum arbores fuerant, & duodecim fontes: sed postea eos excepit eremi prolixitas, vbi tale aliquid non fuit, quousq; venirẽt ad loca quæ colebãtur. Verùm ille sensus est probabilior, vt credamus sic appellatam tunc fuisse terram. Multarum enim terrarũ & locorum, sicut fluminum & vrbium, nomina certis existentibus causis antiquitate mutata sunt.

ET dixit Dominus ad Moysen, Antecede populũ. QVAEST. LXIIII. Sume autem tecum de senioribus populi: & virgam Exodi 17.b.5 in qua percussisti flumen, accipe in manu tua. Flumen Aaron legitur, non Moyses, virga percussisse. Nam Moyses eadem virga mare diuisit, non flumen. Quid sibi ergo vult, Accipe virgam in qua percussisti flumẽ? An fortè mare appellauit flumen? Quærendum exemplum locutionis huius, si ita est, an quod Aaron fecit, Moysi potius tributum est: quia per Moysen Deus iubebat, quæ faceret Aaron: & in Moyse autoritas, in illo autem ministerium fuit: quãdoquidem & primis Exodi 4. suis verbis Deus hoc illi ait de fratre suo, Erit tibi ad d.16. populum, tu illi in iis quæ ad Deum. ET ecce e- QVAEST. LXV. go sto super cacumẽ collis, & virga Dei in manu mea, Exodi 17. g.2. dicit

al. pugnari dicit Moyses ad Iesum Naue cùm preciperet †pugna- A re aduersus Amalech. Nũc ergo virga Dei dicitur quæ primum dicta est virga Aaron, postea verò virga Moy

Luc. 1.b.17 si: sicut dicitur spiritus Heliæ qui est spiritus Dei, cuius particeps factus est Helias: sic illa potuit dici. Dicitur etiam Dei iustitia, quæ nostra est, sed donata à

Rom. 10.a.3 Deo: de qua loquens Apostolus, Iudæos arguit dicens: Ignorantes Dei iustitiam & suam iustitiam volentes constituere: id est, tanquam à se sibi paratam, contra

1.Cor. 4.b.7 quales dicit, Quid enim habes quod non accepisti?

VENIT autem Aaron & omnes seniores Israel QVAEST. LXVI. manducare panem cum socero Moysi ante Deum: Exodi 18. vel, sicut alij codices habent, Coram Deo: quod Græ- b.12. cè scriptum est ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Quæritur vbi ante Deum, quando nec tabernaculum fuit, nec arca testamenti: quæ postea sunt instituta. Neque enim & hîc de futuro dictum accipere possumus, sicut dictum est de

Exodi 16. manna quod positum est in vase aureo. Ergo ante g.33. Deum id accipere debemus factum, quod in honorem Dei factum est. Vbi enim non Deus?

MOYSES socero suo dixit, Quia venit ad me po- QVAEST. LXVII. pulus inquirere iudicium à Deo, cùm eis contigerit Exodi 18. disceptatio, & cùm venerint ad me, iudico vnumquẽ- d.15. que, & moneo eos præcepta Dei & legem ejus. Quæri potest, quomodo ista Moyses dixerit, cùm lex Dei adhuc nulla conscripta esset, nisi quia lex Dei sempiterna est, quam consulunt omnes piæ mentes, vt quod in ea inuenerint, vel faciant, vel iubeant, vel vetent,

al. percepe- secundum quod illa incommutabili veritate †percerit. perint. Nunquid enim Moyses, quamuis cum illo Deus loqueretur, per singula credendum est quòd consulere soleret Deum si quid esset in disceptationibus tantæ multitudinis, quæ illum in hoc iudicandi negocio à manè vsque ad vesperam detinebat? Et tamen nisi suæ menti præsidentem Dominum consuleret, legemque eius æternam sapienter attenderet, quid iustissimum iudicare inter disceptantes pos- C set, non inueniret.

IN eo quod Iethro cõsilium dat genero suo Moy- QVAEST. LXVIII. si, ne occuparus iudiciis populi & ipse & populus con Exodi 18. sumeretur consumptione intolerabili. Prima quæ- d.15. stio est, cur hoc Deus famulum suum, cum quo ipse tanta & talia loquebatur, ab alienigena passus est admoneri. In quo scriptura nos admonet, per quemlibet hominem detur consilium veritatis, non debere contemni. Videndum est etiam, ne fortè ibi voluerit Deus ab alienigena admoneri Moysen, vbi & ipsum posset tentare superbia: sedebat enim iudiciaria sublimitate solus, vniuerso populo stante. Nam hunc sensum indicat, cùm ipse Iethro eos eligi iussit ad iudicandas causas populi, qui odissent superbiam. Deinde quàm sit obseruandum quod alibi

Eccles. 11. b.10. Exodi 18. d.19. scriptura dicit, Fili, ne in multis sint actus tui: satis & hîc apparet. Deinde verba Iethro dantis consilium Moysi consideranda sunt. Dicit enim: Nunc D itaque audi me, & consilium dabo tibi, & erit Deus tecum. Vbi mihi videtur significari, nimis intentum humanis actionibus animum, Deo quodammodo vacuari, quo fit tanto plenior, quanta in superna atque æterna liberius extenditur.

QVOD verò adiungit & dicit, Esto tu populo QVAEST. LXIX. in iis quę ad Deum, & referes verba eorum ad Deum: Exodi 18. & testaberis illis præcepta Dei & legem eius: & de- d.19. monstrabis illis vias in quibus ambulabunt in eis, & opera quæ faciant. Cum populo vniuersò hoc agendum esse demonstrat. Non enim ait, vniuscuiusque verba referes ad Deum, sed verba eorum, cùm suprà dixisset, Esto tu populo in iis quæ ad Deum sunt. Post hæc admonet ne singulorum negocia quæ inter se habent, deserantur, electis videlicet potentibus viris Deum colentibus iustis & qui oderint su-

perbiam, quos constituat super millenos, alios super centenos, alios super quinquagenos, alios super denos. Sic & ab ipso Moyse remouit graues & periculosas occupationes, nec istos grauauit. Quandoquidem ipsi mille haberent vnum super se, & sub illo haberent alios decem, & sub eis alios viginti, & sub his alios centum, vt vix aliquid ad singulos quosque præpositos perueniret, quod iudicare necesse haberent. Insinuatur hîc etiam humilitatis exemplum, quod Moyses, cum quo loquebatur Deus, non fastidiuit, neque contempsit alienigenæ soceri sui consilium: quãquam & ipse Iethro, cùm Israelita non fuisset, vtrum inter viros Deum verum colentes, religioseque sapientes habendus sit, quemadmodum & Iob, cùm ex ipso populo non fuisset, meritò quæritur, imò credibilius habetur: ambiguè quippe posita sunt verba, vel vtrum sacrificauerit Deo vero in populo eius, quãdo vidit generum suum, vel vtrum adorauit eum B ipse Moyses: quanquam de adoratione etiam si expresse positum esset, honor videretur socero redditus, eo modo quo solet hominibus honorificentiæ causa exhiberi à patribus. Sicut de Abraham scriptum est, Gen. 23.b.7 quòd adorauerit filios Het. Quos autem dicat πρεσβύτους εἰσαγωγεῖς post decuriones, non facilè sciri potest: quoniam hoc nomen in nullo vsu habemus, vel officiorum vel magisteriorum. Nam quidam doctores interpretati sunt, vt intelligantur vtique literarum, qui introducant in literas, sicut resonat Græcum vocabulum. Hic sanè significatur quod ante legem datam habuerint Hebræi literas, quæ quando cœperint esse, nescio vtrum valeat indagari. Nonnullis enim videtur à primis hominibus eas cœpisse & perductas esse ad Noe, atque inde ad parentes Abrahæ, & inde ad populum Israel: sed vnde hoc probari possit, nihil noro.

MENSIS autem tertij exitus filiorum Israel de QVAEST. terra Ægypti hac die venerunt in eremum Sina, & LXX. profecti sunt ex Raphidim, & venerunt in eremum Exodi 19.a.1 Sina, & applicuit Israel ibi contra montem, & Moyses ascendit in montem Dei, & vocauit eum Dominus de monte dicens: Hęc dices domui Iacob, & nunciabis filiis Israel, & cætera. Deinde paulo pòst, Descẽ- Ibid d.10. de & testare populo & purifica illos hodie & eras: & lauent vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet Dominus in montem Si- Exodi 31. na coram omni populo. Hoc die repetitur data lex, d.18. quæ in tabulis lapideis scripta est digito Dei, sicut consequentia docent. Dies autem iste tertius apparet tertij mensis ab exitu Israel ex Ægypto. Ex die ergo quo Exodi 12.e Pascha fecerunt, id est, agnum immolauerunt & ederunt, qui fuit quartusdecimus primi mensis, vsque ad istum quo lex datur, dies quinquaginta numerantur: decem & septem scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quartodecimo: deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadraginta septem: & tertius tertij mensis, qui est à solennitate occisi agni quinquagesimus. Ac per hoc fit in ista vmbra futuri, secundum agni immolati diem festum, sicut quinquagesimo die lex data est, quæ conscripta est digito Dei: ita in ipsa veritate noui Testamenti à festiuitate agni immaculati Christi Iesu quinquaginta dies numerantur, quando Spiritus sanctus de altissimis datus est. Digitum AEt. 2.d.2. autem Dei esse Spiritum sanctum, suprà iam diximus teste Euangelio. QVÆRITVR, decem præce- QVAEST. pta legis quemadmodum diuidenda sint: vtrum quatuor sint vsque ad præceptum de sabbato, quæ ad d.2.* ipsum Deum pertinent: sex autem reliqua, quorum Distinctio præceptorum Decalogi. primum est, Honora patrem & matrem, quę ad homines pertinẽt: an potius illa tria sint, & ista septẽ. Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est: Non erunt tibi dij alij præter me: vt aliud præceptum

ptum sit, Non facies tibi idolũ: & cętera. vbi figmenta A colenda prohibentur. Vnum autem volunt esse, Non concupisces vxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui, & omnia vsque in finem. Qui verò illa tria esse dicunt, & ista septem, vnum volunt esse, quicquid de vno colendo Deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro Deo colatur. Hæc autem extrema præcepta in duo diuidunt, vt aliud sit præceptum, Non concupisces vxorem proximi tui: & aliud, Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæcunque illius sunt. Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc scriptura testatur. Mihi tamen videtur congruentius accipi tria illa, & ista septem, tquoniam Trinitatem videntur illa quæ ad Deum pertinent insinuare diligentius intuentibus. Et reuera quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me: hoc ipsum perfectius explicatur cùm prohibentur colenda figmenta. Concupiscentia porrò vxoris alienæ, & concupiscentia domus alienæ, tantum in B peccando differũt: vt illi quod dictum est, Non cõcupisces domum proximi tui: adiuncta sint & alia dicente scriptura, Neque agrum eius, neque seruum eius, neque ancillam eius, neque bouem eius, neque subiugales eius, neque omne pecus eius, neque quæcunque proximi tui sunt. Discreuisse autem videtur concupiscentiam vxoris alienæ à concupiscentia cuiuslibet rei alienæ, quando vtrumque sic cœpit, Non concupisces vxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui: & huic cœpit cætera adiungere. Non autem cùm dixisset, Non concupisces vxorem proximi tui: huic connexuit alia dicens, Neque domum eius, neque agrum eius, neque seruum eius, & cætera: sed omnino apparent hæc esse coniuncta quæ in vno præcepto videntur contineri, & discreta ab illo vbi vxor nominata est. Illud autem vbi dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me, apparet huius rei diligẽtiorem executionem esse in iis quæ subiecta sunt. Quò enim pertinet, Non facies tibi idolum, neque C vllum simulachrum: quæcunque in cælo sunt sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunque in aqua sub terra, non adorabis ea, neque seruies illis: nisi ad id quod dictũ est, Non erunt tibi dij alij præter me? Sed rursum quæritur quo differat, Non furtum facies: ab eo quod paulo pòst de non concupiscendis proximi rebus præcipitur? Non quidem omnis qui rem proximi sui concupiscit, furatur: sed si omnis qui furatur rem proximi, cõcupiscit, poterat in illa generalitate vbi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur, quid differat quod dictum est, Non mœchaberis: ab eo quod paulo pòst dicitur, Non concupisces vxorem proximi tui? In eo quippe quod dictum est, Non mœchaberis, poterat & illud intelligi: nisi forsitan in illis duobus præceptis, non mœchandi, & non furandi, ipsa opera notata sunt, in his verò extremis ipsa concupiscentia: quæ tantum D differunt, vt aliquando mœchetur qui non concupiscit vxorem proximi, cùm alia aliqua causa illi miscetur: aliquando autem concupiscat nec ei misceatur, pœnam timens: & hoc fortasse lex ostendere voluit, quòd vtraque peccata sint. Item quæri solet vtrum mœchię nomine etiã fornicatio teneatur. Hoc enim Græcum verbum est, quo iam scriptura vtitur pro Latino. Mœchos tamen Græci non nisi adulteros dicunt. Sed vtique ista lex non solis viris in populo, verumetiam feminis data est. Neque enim quia dictum est, Non concupisces vxorem proximi tui: nihil sibi hic præceptum debet putare femina, tanquam licite posset concupiscere virum proximæ suæ. Si ergo hoc ex illo quod viro dictum est, intelligitur, quamuis non dictum sit quòd etiam ad feminam pertineat, quanto magis ex eo quòd dictum est, Non mœchaberis, vterque sexus constringitur, cùm & ipsum præceptum potest referri ad vtrumque, sicut Non occides, non furaberis, & alia quæ similiter non expresso vno sexu vtrique videntur sonare communiter. Tamen vbi vnus exprimitur, honoratior vtique exprimitur, id est, masculinus, vt ex hoc intelligat etiam femina quid sibi præceptum sit. Ac per hoc si femina mœchata est habens virum, concumbendo cum eo qui vir eius non est, etiamsi ille non habeat vxorem: etiam vir mœchatus est habens vxorem, concumbendo cum ea quæ vxor eius non est, etiamsi illa non habeat virum. Sed vtrum si faciat qui vxorem non habet, cum femina quæ virum non habet, ambo præcepti huius transgressione teneantur? meritò quæritur. Si enim non tenentur, non est prohibita in Decalogo fornicatio, sed sola mœchia, id est, adulterium: quamuis omnis mœchia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut loquuntur scripturę. Dominus enim dicit in Euangelio, Quicunque dimiserit vxorem suam excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. Hìc vtique fornicationem appellauit, si cum alio peccet quæ virum habet, quod est mœchia, id est, adulterium. Omnis ergo mœchia etiam fornicatio in scripturis dicitur. Sed vtrum etiam omnis fornicatio mœchia dici possit, in eisdem scripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplum: sed si non omnis fornicatio etiam mœchia dici potest, vbi sit in Decalogo prohibita illa fornicatio quam faciũt viri qui vxores non habent, cum feminis quæ maritos non habẽt, vtrum inueniri possit, ignoro. Sed si furti nomine bene intelligitur omnis illicita vsurpatio rei alienæ: non enim rapinam permisit qui furtũ prohibuit, sed vtique à parte totum intelligi voluit, quicquid illicitè rerum proximi aufertur: profectò & nomine mœchiæ omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus vsus prohibitus debet intelligi. Et quod dictũ est, Non occides: non putandum est fieri contra hoc præceptum, quãdo lex occidit vel occidi aliquẽ Deus iubet. Ille enim facit qui iubet, quando ministerium negare non licet. In eo etiam quòd dictum est, Falsum testimonium non dices aduersus proximũ tuum: quęri solet, vtrum prohibitum sit omne mendacium: ne fortè non sit hoc præceptum aduersus eos qui dicunt tunc esse mentiendum, quando istud mendacium prodest alicui, & nihil obest ei cui mentiris. Tale quippe non est aduersus proximum tuum, vt ideo videatur hoc addidisse scriptura, quę posset breuiter dicere, Falsum testimonium non dices, sicut dixit, Non occides, non mœchaberis, non furaberis. Sed hinc magna quæstio est, nec à festinantibus commodè explicari potest, quomodo accipiendum sit, Perdes omnes qui loquuntur mendaciũ: &, Noli velle mentiri omne mendacium: & cætera huiusmodi. Et omnis populus videbat vocem & lampades & vocẽ tubæ & montem fumantem. Solet quæri, quomodo populus videbat vocem, cùm vox non ad visum, sed potius ad auditum pertinere videatur. Sed, sicut modò dixi, videatur de omnibus quæ à me dicta sunt, sic videre solet pro generali sensu poni, non solum corporis, verumetiam animi. Vnde est illud, Cùm vidisset Iacob, quia sunt escæ in Ægypto: vnde vtique absens erat. Quanquam nonnulli videre vocem nihil aliud arbitrati sunt esse quàm intelligere, qui visus mentis est. Cùm verò hìc breuiter dicendum esset, quòd populus videbat vocem & lampades, & vocem tubæ ac montem fumantem, quæstio maior oritur quomodo audiebat lampades, & montem fumantem, quod pertinet ad sensum videndi. Nisi quis dicat, nec tam breuiter dicendum fuisse: sed vt totum diceretur, audiebat vocem

al. quia &

μοιχεία.

Mat. 5. c. 31

Gen. 42. c. 1.

vocem & videbat lampades, & audiebat vocem tubæ A & videbat montem fumantem. Duo quippe genera vocis erant: & de nubibus, sicut tonitrua: & tuba, si tamen ipsam dixit vocem quæ de nubibus edebatur: ac per hoc melius in iis quæ ad sensum audiendi pertinebant, generalis sensus est positus, hoc est videndi, cùm breuiter totum vellet scriptura complecti, quàm vt in iis quæ pertinent ad videndi sensum, subintelligeretur auditus: quo more loqui non solemus. Nam vide quid sonet, solemus dicere: Audi quid luceat, non solemus. Loqvere tu nobis, & non loquatur ad nos Deus, ne quando moriamur. Multum & solidè significatur ad vetus Testamentum timorẽ potius pertinere, sicut ad nouum dilectionem: quanquam & in vetere nouum lateat, & in nouo vetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur videre vocẽ Dei, si hoc accipiendũ est intelligere, cùm sibi loqui timeant ne moriantur, non satis elucet. Et dixit eis Moyses, Constantes estote, propterea enim venit Deus ad vos tentare vos, vt sit timor eius in vobis ne peccetis. Sic B illi cohibendi fuerant à peccatis, vtique timendo ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterãt amare iustitiam: & in hoc erat eis tentatio à Domino qua probabantur, vt apparerent cuiusmodi essent: nõ vt Deo noti fierent, quem non latebat qualescunque essent, sed vt inter se ac sibimet. Multum tamen istis terroribus Testamenti veteris differentia commẽdatur, quod etiã in epistola ad Hebræos apertissimè dictum est. Moyses autem intrauit in nebulam vbi erat Deus: id est, vbi expressiora fiebant signa quibus cognosceretur Deus. Nam quomodo in nebula erat, cùm cæli cælorum non sufficiant, nisi quemadmodum nusquam non est qui in loco nullo deest.

Non facietis vobis deos argenteos, & deos aureos non facietis vobisipsis. Repetitur quod in primo præcepto inculcatum est, & ex diis argenteis & aureis vtique omnia simulachra intelligũtur, sicut in illo etiã Psalmo, Idola gentium argentum & aurum. Qvæ C de seruo Hebræo præcipiuntur, vt sex annos seruiat & dimittatur liber gratis, ne serui Christiani hoc flagitarẽt à dominis suis, Apostolica authoritas iubet seruos dominis suis esse subiectos, ne doctrina & nomen Dei blasphemetur. Illud enim ex hoc satis constat in mysterio præceptum, quia & pertundi subula eius aurem ad postem præcepit Deus, qui libertatem illam recusaret. Si quis autem vendiderit filiam suam in famulam, non abibit ita vt ancillæ recedunt. Quòd si non placuerit domino suo quia non adnominauit eã, remunerabit eam. Genti autem exteræ non est dominus vendere illam, quoniam spreuit in ea: ideo dominus est vendere illam: id est, in tantum ei dominabitur, vt etiam exteræ genti eam licitè vendat. Hoc est autem spreuit in ea, quòd est spreuit eam. Spreuit autem eam, hoc est, humiliauit eam: id est, concumbendo nec vxorem faciendo. Dixit autem Græcè ἐξέστησεν, quod nos diximus Spreuit, quo verbo scriptura vtitur apud Hieremiam. Sicut spernit mulier eum cui commiscetur. Deinde sequitur & dicit, Quòd si filio adnominauerit eam, secundum iustificationem filiarum faciet ei. Hìc iam aperire incipit quemadmodum suprà dixerit, Quam non adnominauit. Nam quid est aliud, Si filio adnominauerit eam, nisi filio coniunxerit eam vxorẽ: quandoquidem dicit, Secundũ iustificationem filiarũ faciet ei, id est, vt sic tradat tanquam filiam, dotem scilicet apponens ei. Deinde adiungit, Quòd si aliam accipiet ei, id est, non istam deputauerit vxorem filio suo, sed ej aliam accipiat, quæ opus sunt, & vestem & conuersationem eius nõ fraudabit ei. Simili lege, quæ competunt, quoniam non manſit vxor filio eius, quẽ admodum ei daret si eam sibi non adnominasset, & tamen concumbendo humiliasset. Quod autem nos diximus, Conuersationem non fraudabit, Græcus habet ὁμιλίαν, id est, locutionem, quo nomine intelligitur scriptura honestius appellare concubitum. Quid est autem Concubitum non fraudabit, nisi pro concubitu mercedem dabit? Namque apud Danielem contra Susannam falsum testimonium dicẽtes seniores, Venit, inquiunt, ad eam adolescens qui erat in latenti absconditus, & concubuit cum ea. Daniel autem de hoc ipso interrogans, ait: Sub qua arbore vidisti eos loquentes: quod illi dixerant concubuit cum ea. Deinde alterum arguens atque conuincens dixit, Semen Chanaan, & non Iuda: species delectauit te, & concupiscentia euertit cor tuum. Sic enim facietis filiabus Israël, sed illę timentes acquiescebant vobis. Græcus autem habet ὁμιλησαι ὑμῖν: quod posset Latinè verbum ex verbo dici, Loquebantur vobis: quo significaretur concubitus. Nam vbi dicitur, Sub qua arbore comprehendistis eos, Græcus habet, Comprehendistis eos colloquentes inuicem: & illic significatur cõcubitus. Quod ergo de hac de qua agitur adiũgit scriptura & dicit, Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis: hoc intelligitur, si eam ipse concubitu non humiliauerit, neque filio suo coniunxerit, neque alia filio suo ducta istam eiecerit, abibit gratis: id est, sufficiet ei non teneri in seruitute. Abibit enim, nihil accipiens vt seruus Hebræus. Nõ enim licet domino eius copulare illam viro non Hebræo, quam non licet exteræ genti tradi. Si autem seruo Hebræo eam copulauerit, hoc vtique intelligitur, quòd cum eo gratis exibit nequaquam à marito suo separata. Si quis D percusserit aliquem, & mortuus fuerit, morte moriatur. Qui autem nolens, sed Deus tradidit in manus ejus, dabo tibi locum in quem fugiat. Quæritur hoc quomodo dictum sit, Si autem nolens, sed Deus tradidit in manus eius: quasi etsi volens occiderit, posset occidere, nisi Deus traderet in manus eius. Intelligitur ergo tantummodo Deum feciſſe cùm quisque

Psal. 129. a. 8.

Psal. 5. a. 6. Eccl. 7. b. 15

Qvæst. lxxiii. Exod. 20. c. 19.

Qvæst. lxxiii. Exod. 20. c. 20.

Heb. 12.

Qvæst. lxxv. Exod. 20. d. 21.

Qvæst. lxxvi. Exod. 20. d. 23.

Psal. 113. b. 12

Qvæst. lxxvii. Exod. 21. a. 2.

Ephes. 6. a. 5

Qvæst. lxxviii. Exod. 21. b. 7

Qvæst. lxxix. Exod. 21. b. 12.

Dan. 13. d. 37.

occiditur à nolente : & pro hoc tantummodo, quia Deus id fecit, dictum est, Sed Deus tradidit in manus eius. Cùm verò volens, & ipse occidit, & Deus tradidit in manus eius: hoc ergo interest, quòd illic tantùm Deus fecit: hic autem & Deus & homo, propter voluntatem facientis, sed non fecit Deus vt homo. Deus enim non nisi iustè, homo autem pœna dignus : non quia illum occidit quem Deus nollet occidi, sed quia per iniquitatem. Non enim ministerium Deo iubenti præbuit, sed suæ malignæ cupiditati seruiuit. In vno igitur eodémque facto & Deus de occulta æquitate laudatur, & homo de propria iniquitate punitur. Nõ enim quia Deus proprio filio nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, ideo Iudas excusatus est, qui eundem ad mortem tradidit Christum.

Rom.8.f.32.

Mat.26.e.48.v.

QVAEST. LXXX. Exod. 21.d. 22.

SI autem litigabũt duo viri, & percusserit quis mulierem fœtum in vtero habentem, & exierit infans eius nondum formatus, detrimentum patietur quantum indixerit vir mulieris, & dabit cum postulatione. Mihi videtur significationis alicuius causa dici hæc, magis quàm scripturam circa huiusmodi facta occupatam. Nam si illud attenderet, ne prægnans mulier percussa in abortum compelleretur: nõ poneret duos litigantes viros, cùm possit & ab vno hoc admitti, qui cum ipsa muliere litigauerit, vel etiam non litigauerit, sed alienæ posteritati nocere volendo id fecerit. Quod verò non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profectò nec hominem deputauit quod tale in vtero geritur. Hic de anima quæstio solet agitari, vtrum quod formatum non est, nec animatum quidem possit intelligi, & ideo non sit homicidium, quia nec exanimatum dici potest, si adhuc animam non habebat. Sequitur enim & dicit: Si autem formatum fuerit, dabit animam pro anima. Vbi quod aliud intelligitur, nisi & ipse morietur? Nam hoc & in cæteris ex hac occasione iam præcepit: Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combustionem pro combustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore: talionis videlicet æquitate. Quæ lex ideo constituit, vt demonstraret quæ vindicta debeatur. Nisi enim per legem sciretur quid vindictæ deberetur, vnde sciretur quid venia relaxaret, vt dici posset, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Debitores igitur lege monstrantur, vt appareat quid dimittatur quando ignoscitur. Neque enim debita dimitteremus, nisi quid nobis deberetur, lege indice disceremus. Si ergo illud informe puerperium iam quidem fuerit, sed adhuc quodammodo informiter animatũ, quoniam magna de anima quæstio non est præcipitãda indiscussa temeritate sententiæ, ideo lex noluit ad homicidium pertinere: quia nondum dici potest anima viua in eo corpore quod sensu caret, si talis est in carne nõdum formata, & ideo nondum sensibus prædita. Quod autem dixit, Et dabit cum postulatione quod maritus mulieri informi excluso dandum constituerit, non est in promptu intelligere. Ad animam quippe, quod Græcus habet, pluribus modis intelligitur, & tolerabilius cum postulatione dictũ est, quàm si aliud diceretur. Fortassis enim postulabit, vt de eo modo Deo satisfaciat, etiamsi maritus mulieris nõ expetat.

Mat.6.b.12

al. mulieris

QVAEST. LXXXI. Exod.21.e. 28.

SI autem cornu percusserit taurus virum aut mulierem, & mortuus fuerit, lapidibus lapidabitur taurus, & non manducabuntur carnes eius, dominus autem innocens erit. Ad iustitiam pertinet, vt animal hominibus noxium perimatur, & quod de tauro positum est, à parte totum intelligendum est, quicquid de pecoribus vsu humano subditum infestũ est hominibus. Sed si necesse est occidi, nunquid lapidari? Quid interest enim animal quod auferendum est qua morte auferatur? Deinde quod addidit carnibus eius non esse vescendum, quò pertinet, nisi omnia ista significent aliud, quod scriptura maximè solet intueri.

QVAEST. LXXXII. Exod.21.g.

SI autem cornu percusserit alicuius taurus taurum proximi, & mortuus fuerit, vendent taurum viuum, & partientur pretium eius, & taurus qui mortuus fuerit dispertietur. Numquid in solo tauro hæc iustificatio seruanda est, & non de omni pecore in tali casu? Proinde à parte totum in hoc intelligẽdum est: sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri nõ potest, quæ non vescuntur.

QVÆ iustificatio est, vt pro vitulo vno quinque reddantur, pro oue autem quatuor, nisi aliquid significare intelligatur?

QVAEST. LXXXIII. Exod. 22.d.1

SI autem perfodiens inuentus fuerit fur, & percussus mortuus fuerit, nõ est illi homicidium. Si autem orietur sol super eum, reus est, & morte morietur. Intelligitur ergo tunc non pertinere ad homicidium, si fur nocturnus occiditur: si autem diurnus, pertinere. Hoc est enim quod ait: Si orietur super eum sol. Poterat quippe discerni quòd ad furandum, non ad occidendum veniret, & ideo non deberet occidi. Hoc & in legibus antiquis sæcularibus, quibus tamen ista est antiquior, inuenitur: impunè occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se cum telo defenderit: iam enim plus est, quàm fur.

QVAEST. LXXXIV. Exod. 22.b.

QVID est, qui periurio conuictus fuerit per Deum, restituet duplo: nisi quia vult Deus aliquando signo dato prodere peierantem?

QVAEST. LXXXV. Exod. 22.b. 9.

QVAEST. LXXXVI. Exod. 22.d. 28. Exod. 7.

DEOS nõ maledices. Quæritur quos dixerit deos, vtrum principes qui iudicant populum, sicut dictum est de Moyse, quòd datus fuerat Deus Pharaoni: vt per expositionem dictum sit quod sequitur, velut ostendendo quos dixerit deos, vbi ait, Et principem populi tui non maledices: quod Græcus habet, non dices malè. An secundum illud accipiẽdum, quod Apostolus ait: Nam etsi sunt qui dicũtur dij, siue in cælo siue in terra, sicuti sunt dij multi & domini multi: addendo enim, Sicuti sunt, deos intelligi voluit, qui dignè etiam dicuntur: ita sanè vt λατρεία quæ dicitur Græcè, & interpretatur Latinè seruitus, sed ea quę ad religionem pertinere intelligitur, non debeatur nisi vni Deo vero, qui nobis est Deus. Illi autem qui dicuntur dij, etiamsi qui sunt qui meritò dicuntur, prohibiti sunt maledici, non iussi sunt sacrificiis vel vllis latriæ obsequiis honorari.

1 Cor.8.b.5

QVAEST. LXXXVII. Exod. 23.d. 2.

NON eris cum pluribus in malitia. Ne se inde quisquam defendat, quia cum pluribus fecit, aut ideo non puret esse peccatum.

QVAEST. LXXXVIII. Exod. 23.e.3

ET pauperis non misereberis in iudicio. Nisi addidisset, In iudicio, magna esset quæstio. Sed intelligendum esset, etiamsi scriptum non esset. Suprà enim dixerat, Non apponeris cum multitudine, cum plurib. vt declines iudicium: ac per hoc & pauperis non misereberis: posset intelligi, in iudicio. Sed cùm additũ est, nulla quæstio est hoc esse præceptum, ne fortè cùm iudicamus videamus iustitiam esse pro diuite contra pauperem, & nobis rectè facere videamur si cõtra iustitiam pauperi faueamus causa misericordiæ. Bona est ergo misericordia, sed non debet esse contra iudicium. Iudicium sanè illud appellat scriptura, quod iustum est. Ne quis autem propter istam sententiã Deũ putaret misericordiam prohibere, quod sequitur opportunissimè sequitur: Si autem obuiaueris boui inimici tui, aut subiugali eius, errantibus, reducens reddes ei, vt scias non te prohibitum facere misericordiã. Fac etiam erga inimicos tuos, cùm potestas est à iudicando libera: non enim cùm reducis errãtem bouem inimici tui & reddis, inter aliquos iudex resides.

QVAEST. LXXXIX. Exod.23.f. 10.

SEX annis seminabis terram tuam, & colliges fructum eius: septimo autem anno remissionem facies, & requiem dabis illi: & edent pauperes gentis tuæ: quæ autem superabunt edent feræ bestiæ. Sic facies vineam tuam & oliuetum tuum. Quæri potest, quid colligant pauperes, si septimo anno ita parcit terræ, vt nec se-

nec seminetur quidem? Non enim ad vineam & oliuetum pertinet quod dictum est, Edent pauperes gẽtis tuæ: quia de terra non seminata nihil possunt sumere vbi segetes nasci non possunt. De vinea enim & oliueto postea dicit similiter esse faciendum: ac per hoc illud de quibus intelligitur quæ frumentis seruiũt. An sic accipiendum: Sex annis seminabis terram tuã, & colliges fructum eius: hoc est, sex annis seminabis & colliges, septimo verò non colliges: vt intelligatur seminabis, etiamsi dictum non est: vt ad sex annos seminare & colligere pertineat, ad septimum verò dimittere quod fuerit seminatum? Nam quid inde habebunt pauperes, quorum residuũ etiam feris bestiis dedit, eis videlicet quę illis fugibus vesci possint, sicut sunt apri, & cerui, & si quid huiusmodi? Quod tamen non diceretur, nisi alicuius significationis gratia. Nam si quod attinet ad præcepta quę hominibus data sunt, de bobus cura non est Deo: quod nõ sic intelligitur, tanquam non ipse pascat ea, quæ nec seminant, nec metunt, neque congregant in horreũ: sed quia ei curæ non est præcepto monere hominem quomodo boui suo consulat: quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quomodo illis ab hominibus consulatur, cùm eas ipse pascat diuitiis naturæ vsquequaque fructiferæ, qui eas etiam per alios sex annos pascit, vim

QVAEST. XC. Exod.23.d. 19.

colliguntur quæ seminantur.

NON coques agnum in lacte matris suæ. Quomodo intelligatur ac verborum proprietatem nescio vtrum possit reperiri. Si enim alicuius significationis causa prohibitum accipiamus agnum in lacte coqui, nullus vsus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit vnquam Iudæorum in obseruatione, vt agnũ nõ coqueret, nisi cùm desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suę, quasi posset, etiamsi hoc intelligeretur, sine huius præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre eius, ab oue alia lactaretur? cùm alicuius profectò rei significandæ causa esse præceptum nemo ambigat. Sed eriã illa quæ possunt obseruantia factitari, non sine causa ita præceptã sunt, significant enim aliquid. Hoc verò quomodo obseruetur ad proprietatem verborum aut non est, aut non elucet. Intellectum tamen de Christo approbo, quòd hac prophetia prædictus est, non occidendus à Iudæis infans, quando Herodes quærens eum vt occideret, non inuenit, vt Coques quod dictum est, pertineat ad ignem passionis, hoc est, tribulationem. Vnde dicitur, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Quia ergo non est tunc infans passus, cùm quærente Herode huiusmodi periculum imminere videretur, prædictum est his verbis, Non coques agnum in lacte matris suæ. Illud quoque forsitan non absurdum est, quod alij dicunt, id esse præceptum per Prophetã, ne se boni Israëlitæ sociarent malis Iudæis, à quibus Christus passus est tanquam agnus in lacte matris suæ: id est, eo tempore quo conceptus est. Dicuntur enim feminæ ex quo conceperint lac colligere: illo autem mense passum esse Christum, & paschæ obseruatio, & dies ecclesiæ notissimus natiuitatis eius ostendit. Qui enim mense nono natus est octauo calendas Ianuarias, profectò mense primo conceptus est circa octauum calendas Aprilis, quod tempus etiam passionis eius fuit in lacte matris suę, hoc est in diebus matris suæ.

QVAEST. XCI. Exod. 23.d. 20.

ECCE ego mitto angelum meum ante faciem tuam, vt seruet te in via, & inducat te in terram quam paraui tibi. Attende tibi & exaudi eum, ne non credas illi: nihil enim subtrahet tibi, nomen enim meum est super eum. Hoc de illo nimirum intelligitur, cui nomẽ mutatum est vt Israël vocaretur, ipse quippe introduxit populum in terram promissionis.

QVAEST. XCII. Exod. 23.e. 25.

ET seruies Domino Deo tuo vt benedicam panem tuum, & vinum tuum, & aquam tuam, & auertam infirmitatem à vobis. Non erit qui non generet, neque sterilis super terram tuam. Numerũ dierum tuorum replebo, & timorem mittam qui te antecedat, & amentes faciam omnes gentes ad quas tu intrabis: & cætera. Quamuis istæ promissiones possint & spiritaliter intelligi, tamen cùm secundum temporalem hominum felicitatem intelliguntur, ad vetus Testamentum pertinent: vbi quamquam præcepta, exceptis his quæ in sacramento aliquid significant, eadem ad mores bonos pertinentia reperiãtur, promissiones tamen carnales atque terrenæ sunt. Vnde in psalmo lxxij. penè lapsos & effusos gressus suos homo Dei dicit, cùm zelaret in peccatoribus, pacem peccatorum intuens. Ea quippe cernebat abundare impiis, quæ ipse secundum Testamentum vetus expectabat à Domino Deo, cui hac mercede seruiebat. Et cùm hinc ei subrepere cœpisset sensus impius, quòd Deũ non curare existimaret humana, correptum se dicit, dum authoritatem sanctorum non est ausus improbare, & incœpit cognoscere, & ait: Hoc labor est ante me, donec introëam in sanctuarium Dei, & intelligã in nouissima. Ibi enim præmia dabuntur ad nouũ pertinentia Testamentum, quæ impij non accipient: & pœnæ tunc futuræ sunt impiorum, quas nullus piorũ sensurus est.

Psal.72.d.2

QVAEST. XCIII. Exod.23.f. 28. Sap.12.a.8.

ET mittam vespas ante te, & eiiciam Amorrhæos, Euæos, Chananæos, & Ethæos. Quæritur de istis bestiis quid intelligendum sit? Nam & promittit hoc Deus, & liber Sapientiæ dicit implesse, vbi ait, Et misit ante eos exercitus sui vespas. Non autem legimus factum, neque Moysi temporibus, neque sub Iesu Naue, neque sub iudicibus, neque sub regibus. Ac per hoc vespæ istæ aculei timoris intelligẽdæ sunt fortasse, quibus agitabantur memoratæ gentes, vt cederent filiis Israël. Deus enim loquitur, in cuius sermone si figuratè aliquid dicatur quod ad proprietatem non sit impletum, non impedit historiæ fidẽ, in qua perspicitur veritas narrationis. Sicut nec Euangelistarum narratio secundum proprietatẽ impeditur, si aliquid à Christo dicitur figuratè.

QVAEST. XCIIII. Exod. 23.f. 33.

SI seruieris diis eorum, erunt tibi offendiculum. Hic Græcus διάβολον habet, non λατρεύσεις. Vnde intelligitur, quia & λατρεία debetur Deo tanquam Domino, λατρεία verò non nisi Deo tanquam Deo.

QVAEST. XCV. Exod. 24.c.

ET Moysi dixit, Ascende ad Dominum tu & Aaron & Nadab & abiud, & septuaginta seniorum Israël: & adorabunt à longè. Dominum: & accedet Moyses solus ad Dominum, ipsi autem non accedent: populus autem nõ ascendet cum illis. Introiuit ergo Moyses & narrauit populo omnia verba Dei & iustificationes. Respondit autem omnis populus voce vna dicente: Omnia verba quæ locutus est Dominus, faciemus & audiemus. Vsque ad hunc locum scripturæ, iustificationes intelliguntur quæ datæ sunt populo ad obseruandum. Incipiunt autem quantum ipsa scripturæ verba indicãt, vnde hoc nomen iustificationum exortum est, ab illo seruo Hebræo cui auris ad postem pertũditur. In quibus omnibus iustificationibus considerãdum est, quæ inde ad agendam vitam & morum bonorum conseruationem duci possint. Multa quippe in eis sacramẽta sunt significantia potius aliquid, quàm vitam nostram instruentia. Iustificationes sanè Latini interpretes eas esse dixerunt, quæ Græci δικαιώματα appellant.

Mat.2.c.16

Iud.17.a.6

QVAEST. XCVI. Exod.24.d.f

NOTANDVM est, quòd iterum populus ita respondet, Omnia verba quæ locutus est Dominus faciemus & audiemus: cùm videatur ordo postulare, vt diceretur, audiemus & faciemus. Sed mirum nisi aliquis sensus hîc latet. Nam si audiemus, pro eo positum est, quod est intelligemus, prius oportet verbis Dei reddere faciendi seruitutem, vt ad intelligentiam earum rerum quæ ipso præcipiente fiunt, merito deuotionis, qua non contemptæ, sed factæ sunt, ipsa perducat.

perdu-
cat. Sed videndum est, vtrum iste populus illi si- A
Mat.21.c. 30. lio similis inueniatur qui patri iubenti dixit, Ibo in vi-
neam, & non iit. Gentes enim quæ Dominum peni-
tùs contempserunt, postea per vnius obedientiam iu-
QVÆST. XCVII. Exod.24.b. 4. stificatæ, quæ non sectabantur iustitiam apprehende-
runt iustitiam. NOTANDVM ergo quòd Moy-
ses ædificauit altare sub monte, & duodecim lapides,
2 Cor.6. & in duodecim trib. Israël. Intelligitur enim ex duo-
decim lapidibus altare ædificatum significasse ipsum
populum esse altare Dei, sicut est templum Dei.
QVÆST. XCVIII. Exod. 24.b. 5. ET immolauerunt hostiam salutaris Deo. Non di-
xit hostiam salutarem, sed hostiâ salutaris, quod Grę-
cus habet σωτηρίε vel σωτηρίας. Vnde & in Psalmo, Cali-
Psal.115.a. 13. cem, inquit, salutaris accipiam: non dixit, calicem sa-
lutarem. Vbi videndum est, ne fortè ille significetur
Luce 2.d. 30. de quo dixit Simeon, Quoniam viderunt oculi mei
salutare tuum. Hunc enim & Psalmus commendat,
Psal.95.a. 2 vbi legitur, Bene nunciate diem ex die salutare eius.
Quid est enim aliud si diligentiùs attendamus, quod
ait diem ex die, nisi lumen ex lumine, hoc est, Deum
ex Deo, quod est vnigenitus filius?
QVÆST. XCIX. Exod.24.b.6 SVMENS autem Moyses dimidiam partem san-
guinis, infudit in craterem, & partem reliquam san-
guinis infudit ad altare: & accipiens librum testamẽti
recitauit in aures populi. Notandum est, nũc primum
sacrificasse Moysen euidenter scripturam dicere, ex
Exod. 18.b. 12. quo ex Ægypto eductus est populus. Primò enim de
Iethro dictum erat socero eius, quamuis cum aliqua
ambiguitate, quòd immolauerit Deo. Et aduertendũ
librum testamẽti cum sanguine hostię recitari, in qu
libro istas iustificationes conscriptas debeamus ac-
cipere. Nam decalogum legis in tabulis lapideis fisse
QVÆST. C. Exod.24.b. 7. conscriptum postea manifestum est. ET dixerunt,
Omnia quæcunque locutus est Dominus, faciemus
& audiemus. Non aliter respondent ecce iam tertio.
QVÆST. CI. Exod. 24.c. 9. ET ascendit Moyses & Aaron & Nadab & Abiud
& septuaginta seniorum Israël, & viderunt locum vbi C
steterat ibi Deus Israël. Constat inter eos qui rectè in-
telligunt, nullo Deum cõtineri loco nec aliquo velut
situ corporis membra ponere, sicuti est nostri corpo-
ris situs, sedere, iacere, stare, & quid huiusmodi est.
Ioan.4.d.24 Hæc enim sunt nisi corporum. Deus autem spiritus
est. Quod autem se ostendit specie corporali vel signis
corporaliter expressis, non substantia eius apparet,
qua est ipse quod est, sed assumptio formarum visibi-
QVÆST. CII. Exod. 24.c. 11. lium eius omnipotentiæ subiacet. ET de electis
Israël non dissonat nec vnus, & apparuerunt in loco
Dei, & manducauerunt & biberunt. Quis dubitet il-
los quos nominatim expressit, & septuaginta seniores
nunc appellat electos Israël, qui proculdubiò perso-
nam gerebant eorum qui electi sunt in populo Dei?
2 Thess.3.a. 2. Non enim omnium est fides: Et nouit Dominus qui
2 Tim.2.c. 19. sunt eius. In magna autem domo sunt alia vasa in ho-
Rom.8.f.30. norem, alia in contumeliam. Quoniá ergo quos antè
præscriuit, & prædestinauit: quos autem prædestinauit,
illos & vocauit: quos autem vocauit, ipsos & iustifica-
uit: quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit: pro-
fectò de electis Israël non dissonuit nec vnus. Signifi-
catur autem in quaternario numero in Moyse & Aa-
ron & Nadab & Abiud, propter quatuor Euangelis-
tas, & totius orbis, qui in quatuor partes diuiditur
promissionem, & septuaginta de senioribus Israël, nu-
mero scilicet septenario decuplato, qui pertinent ad
significandum Spiritum sanctum. Sapphiro autem si-
gnificatur vita cælestis, maximè quia dictum est, Sicut
aspectus firmamenti. Firmamentum autem cælũ ap-
pellari quis nescit? Et forma lateris in eodẽ sapphiro
quadraturam ipsam, vel stabilitatem, vel eiusdẽ qua-
ternarij numeri sacramentum figurat. Quod autem
manducant & bibunt in loco Dei, suauitatem saturi-
tatemque præfigurat vel significat in illo regno æter-

nitatis. Beati enim qui esuriunt & sitiunt iustitiã, quo- Mat.5.28
niam ipsi saturabuntur. Vnde & Dominus dicit ve- Luc.6.d.21.
turos multos, quos vtique nisi electos, præscitos, præ-
destinatos, vocatos, iustificatos, glorificatos & recubi- Mat.8.b.11.
turos cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælo-
rum. Nam & alio loco ipse hoc promittit fidelib. suis, Luce 12.c.
quòd faciat eos recumbere, & trãseat & ministret eis. 37.
QVÆST. CIII. Exod. 24.d. QVID sibi vult quòd Iesus Naue non commemo-
ratus in illis quatuor subitò cum Moyse apparet, & cũ
illo ascendit in montem ad accipiendas tabulas legis: 13.
& subitò rursus idem Iesus absconditur, id est, tace-
tur: & Moyses accepit legem in duabus tabulis, & cũ
eo iterum apparet? An forte significat nouum Testa-
mentum nomine Iesu, & absconditum esse in lege, &
aliquando apparere intelligentibus? Quod verò Iesus
iam vocatur, cùm in libro Numerorum quãdo id no- Num.13.d.
men acceperit scriptura testatur, quod iam propè es- 17.
set vt terram promissionis intrarent, per prolepsim,
B hoc est, per præoccupationẽ anticipat scriptura quod
postea factum est. Omnia quippe ista postea quam fa-
cta sunt, scripta sunt, ac per hoc quando factum est
quomodo commemoratur, nõdum vocabatur Iesus,
sed quando scriptum est iam hoc vocabatur.
QVÆST. CIIII. Exod.25.b. 12. ET facies in ea cymatia aurea versatilia in circuitu.
Cymatia dixit quæ in quadratura extant per quatuor
partes, sicut mensæ quadræ fieri solent. Nec quod ait
versatilia, mobilia debemus accipere. Fixa sunt enim,
sicut dixi mensas habere solitas: sed versatilia dixit,
tortilia, quæ Græcè vocantur σπειρὰτ: vel canalibus sic-
ut sunt columnæ tortiles: aut implicatis duabus vir-
gulis in modum restis, sicut etiam torques fieri solent.
Quod autem ait, Et fabricabis illi quatuor annulos
aureos, & impones super quatuor latera, duos an-
nulos in latere vno, & duos annulos in latere altero,
ad quatuor angulos occurrunt quatuor annuli singuli
in singulis, & per singulorum numerum sit, vt quod
in duobus lateribus ponitur, etiam in omnibus qua-
tuor ponatur. Vnus enim angulus duobus lateribus
communis est: alioquin non occurrit, vt bini annuli,
ponantur per quatuor latera, cùm sint quatuor annu-
li: octo quippe esse debuerunt, si aliter intelligimus
quàm quod dixi fieri numero angulorum. Ad hoc e-
nim annuli in angulis ponuntur, quòd inducãtur sup-
portatoria vel gestatoria, quibus arca quatuor homi-
nibus hinc atque inde portetur.
QVÆST. CV. Exod. 25.b 17. PROPITIATORIVM ad quid dicat superim-
ponendum super arcam, quæri solet: sed cùm aureum
fieri iubeat, eiusque longitudinem & latitudinem tã-
tam exprimat, quanta & ipsius arcæ dicta est, procul-
dubiò velut tabulam auream tantæ formæ fieri præ-
cepit, qua tegeretur arca: ita vt in ipso propitiatorio
essent duo Cherubin, hinc atque inde alterutrum at-
tendẽtes: ita vt vultus eorum in propitiatoriũ essent,
& pennis suis obumbrarẽt propitiatorium, quod ma-
gnum est sacramentum. Aurum quippe significat sa-
pientiam, arca significat secretum Dei. In arca iussa
sunt poni lex, & manna, & virga Aaron. In lege præ-
cepta sunt, virga potestatem significat, manna gratiã,
quia nisi cum gratia non est potestas præcepta faciẽ-
di. Veruntamen quia lex à quouis proficiente non ex
omni parte completur, propitiatorium est desuper.
Ad hoc enim opus est vt propitius sit Deus, & ideo
desuper ponitur, quia superexaltat misericordia iudi- Iac.2.c.13
ciũ. Duo verò Cherubin pennis suis obumbrant pro-
pitiatorium, id est, honorant velando, quoniam my-
steria ista ibi sunt: & inuicem se attendunt, quia con-
sonant, duo quippe ibi testamenta figurantur. Et vl-
tus eorum sunt in propitiatorium, quia misericordiã
Domini, in qua vna spes est, valde commendant. De-
nique hinc se promisit locuturum Deus ad Moysen
de medio Cherubin desursum propitiatorij. Porrò si
creatura

creatura rationalis in multitudine scientiæ, quoniam A
hanc interpretationem habẽt Cherubin, duobus ipsis
animalibus significatur: ideo duo sunt, vt societatem
charitatis commendent: ideo pennis suis propitiato-
rium obumbrant, quia Deo non sibi tribuunt pennas
suas, id est, Deum honorant virtutibus quibus præstãt:
& vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium, quia
cuicunque profectui ad multitudinẽ scientiæ spes nõ
QVÆST. CVI. Exod.25.c. 26. erit, nisi in Dei misericordia. QVOD ait, Erunt an-
nuli in thecis supportatoriis ad tollendã mensam: hoc
intelligẽdum est, quòd annuli essent velut thecę sup-
portatoriæ, id est, quo supportatoria tanquam in the-
cas inducantur. Erunt quippe in thecis, ita dictum est,
QVÆST. CVII. Exod.26.a. 1. Rom.13.c. 10. tanquam diceretur, erunt pro thecis. DECEM au-
læorum iubet fieri tabernaculum, cùm sit decalogus
legis. Aulæa verò significant latitudinem, propter fa-
cilitatem. Charitas quippe plenitudo legis est: & non
nisi charitati sunt præcepta facilia, vnde ipsa dilatatio
Psal.17.d.37. cõmendatur cùm dicitur, Dilatasti gressus meos sub-
tus me, & nõ sunt infirmata vestigia mea. Sed quoniã B
Rom.5.a.5. ista dilatatio per gratiam fit Dei: charitas enim diffusa
est in cordibus nostris, non per nosipsos, sed per Spiri-
tum sanctũ, qui datus est nobis: ideo hic mysticè ipse
numerus etiam commendatur, qui pertinet etiam ad
Spiritum sanctum, per quem lex possit impleri. Dici-
tur enim aulæum longitudinem debere habere in cu-
bitis vigintiocto. Iste autem numerus, quia per sep-
tenarium diuidendus est, significauit, cùm dicit latitu-
dinem aulęæ in cubitis quatuor. Quater enim septẽ
fiunt vigintiocto. Et est etiam iste numerus perfectus,
quia, sicut senarius, suis partibus constat. Quod verò
tam sæpe dicit, cherubin facies ea opere textoris: quid
aliud quàm in his omnibus multitudinẽ scientiæ cõ-
QVÆST. CVIII. Exod.26.b. 7. mendat, quod interpretatur Cherubin. ET fa-
cies vela capillacia operire super tabernaculum. Vn-
decim facies ea. Quæ capillacia vela sunt, id est, Cili-
cina, vndecim dicuntur esse. In peccatis quippe trans-
gressio est. Trãsgressio verò vndenario numero signi-
ficatur, quoniam transgreditur denarium, id est, legẽ: C
ideo ipsa vndecim per septenarium multiplicata, fa-
ciunt septuaginta septem. Vbi significauit Dominus
vniuersam remissionem peccatorum dicens, Non so-
Mat 18.c. 22. lùm septies, verumetiam septuagies septies: quot ge-
Luc.3.c.23. nerationes reperiuntur, cùm Lucas à baptismo Do-
mini enumerans sursum versus ascendit & peruenit
per Adam vsque ad Deum. Ad hoc enim fit significa-
tio peccatorum in his velis, vt per cõfessionem expri-
mantur, & per gratiam quæ data est Ecclesię abolean-
Psal.31.d.1. tur, hoc est tegantur. Vnde dicitur, Beati quorum re-
missæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.
Deinde iubet ea vela cooperiri pellibus arietinis ru-
bricatis. Aries autẽ rubricatus, cui nõ occurrat Chri-
stus passione cruentatus? Significantur his etiam mar-
tyres sancti, quorũ orationibus propitiatur Deus pec-
catis populi sui. Ipsis deniq; superiacciuntur pelles hya-
QVÆST. CIX. Exod. 26.d. 19. cinthinæ, vt significetur vita æterna viriditate tanquã
vigore perpetuo. FACIES duos anconiscos co- D
lumnæ vni consistentes ex aduerso, hoc est, vnũ hinc,
& vnum inde de lateribus columnæ: anconiscos autẽ
dicit, quos vulgò vocamus ancones, sicut sunt in colũ-
nis cellarum vinariarum, quibus incumbũt ligna quæ
cupas ferunt. Ducta est autem similitudo verbi à cu-
bitis vbi flectuntur manus, quibus incumbũt recum-
QVÆST. CX. Exod. 26.d. 21. bentes, qui Græcè ἀγκῶνες vocantur. BASES colũ-
narum duas vni. Bases non eas tantùm videtur dicere
scriptura, quibus columnę ab imo fulciuntur, sed etiã
superiores, quæ capitella nos dicimus. Ideo dicit duas
bases columnæ vni in ambas partes eius. Nam quæ
QVÆST. CXI. Exod. 26.e. 25. sunt ambæ partes, nisi inferior & superior? QVOD
octo columnas & bases earum sedecim secundum su-
pradictam rationem à posterioribus tabernaculi scri-

ptura dicit, cùm superius sex dixerit, intelligitur annu-
meratis duabus angularibus octo fieri. ET diuidet QVÆST.
vobis velamen inter medium sanctum, & inter mediũ CXII.
sanctum sanctorum: id est, vt inter sanctũ & sanctum Exod. 26.g. 33.
sanctorum sit hoc velamen de quo nunc loquitur, in
quatuor columnis extentum. De hac differentia inter
sanctum & sanctum sanctorum ad Hebræos epistola Heb. 9.a.1. &
loquitur; quia vbi arca testimonij, ibi sanctum sancto-
rum, hoc est, intus intra velum: foris autem mensa &
candelabrum, & cætera quæ paulò antè dixit quèad-
modum fierent, sancta dicta sunt, & nõ sancta sancto-
rum. Et significatur foris vetus Testamentum, intus
autem & nouum, cùm sit vtrumque in lectione vete-
ris Testamẽti, & expressum operibus, & significatione
figuratum. Ac per hoc in sanctis figura figuræ, quia fi-
gura est veteris Testamenti: in sanctis autem sanctorũ
figura est ipsius veritatis, quia figura est noui Testa-
menti. Totum quippe vetus Testamentum in his re-
bus & celebrationibus, quæ ita obseruanda præcipiũ-
tur, figura est. DE altari queritur quomodo tribus QVÆST.
cubitis altum esse voluerit, cùm tanta ferè sit statura CXIII.
hominis altitudo. Quomodo ergo ministrabatur al- Exod. 27.a. 1.
tari, cùm gradus habere altare alio loco prohibeat? Exod. 20.d. 26.
Ne pudenda, inquit, tua reueles super illud. Sed illud
dicebat de altari quod terra vel lapidibus cõstruendũ
esset, vbi gradus ipsi coædificati ad corpus altaris vtiq;
pertinerent: nũc verò de tabulis fieri altare præcepit,
quo si apponeretur ad horam administrationis aliquid
vbi staret minister altaris, & peracto ministerio tolle-
retur, ad corpus altaris non vtique pertineret. Iterẽ quę-
ritur, quomodo super altare ligneum sacrificiũ quod
inferebatur posset incendi, præsertim quia concauum
fieri iubet & craticulam deponi vsque ad mediũ eius,
id est, medium concauitatis eius, opere factum reti-
culato. An quoniá dixit, Et facies cornua in quatuor
angulos, ex ipso erunt cornua; & teges illa æramen-
to: non ad sola cornua referendum est quod ait, teges
illa æramento, sed ad omnia de quibus loquebatur, de
altari fabricando præcipiens? ET tu loquere om- C QVÆST.
nibus sapientibus mente quos repleui spiritu intelle- CXIIII.
ctus: ἀσόφοις quidem Græcus habet, quem Latinè sen- Exod. 28.d. 3.
sum, non intellectum dicere solemus. Sed scriptura
de sensu interiore quem intellectum vocamus, sic lo-
qui solet, sicut ad Hebræos, Perfectorum est autẽ sòli- Heb. 5.d.14.
dus cibus, eorum qui per habitum exercitatos habent
sensus ad discernendum bonum & malum. Ibi enim
quod posuit sensus, Græcus habet ἀσθήσεσι. Quem ergo
istum spiritum, nisi Spiritum sanctum debemus acci-
pere? Et stolas quas faciet, pectoralem, humeralem, &
tunicam talarem, & tunicam cum cornibus. Has ap-
pellatas stolas esse & cætera, cùm superiùs vnam stolã
faciendam proposuisset, notãdum est. Tunicam verò
cum cornibus, honestiùs putarunt Latini interpretes
dici, quàm si diceret cum cirris, qui bene dispositi or-
namento esse vestibus solent. ASPIDISCAS in QVÆST.
veste sacerdotali quas dicat, vtrum scutulas, quę à scu- CXV.
to Latinè appellantur, quia & Greci scutum ἀσπὶδα ap- Exod. 28.d. 4. D
pellant. An verò aspidiscas propter diligentem colli-
gantiam dicit ab aspide serpente, sicut etiam mure-
nulæ appellantur? Spithamus autem lõgitudo, & spi- Spithamus.
thamus latitudo, Latini quidã interpretati sunt, mẽ-
suram extentæ palmæ à fine pollicis vsque ad finem
digiti minimi. Item quod dicitur, Sumes duos lapi- Ibid. b.9.
des onychinos, & sculpes in eis nomina filiorũ Israël,
sex nomina in lapide vno, & sex reliqua in altero iu-
xta ordinem natiuitatis eorum: an intelligendum, vt
lapides sint de nominibus filiorum Israël secundum
natiuitates eorum: id est, secundum ordinem quo na-
ti sunt? ET facies super rationale fimbrias com- QVÆST.
plectentes opus catenarum de auro puro: quod Latini CXVI.
rationale interpretati sunt, inopia linguæ fecit: Græ- Exod. 28.d. 22.

cus habet enim λόγιον, non λογικόν. Rationale autem illud solemus appellare, quod Græci dicunt λογεῖον. Sed quoniam λόγος in Græca lingua ambiguum est, vtrum verbum significet, an rationem: quia vtriusq; rei nomen est, vbi putatum est à verbo ductum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt. Nam quod habemus,
Psal.11.b.7. Eloquia Domini, eloquia casta: Græci habent λόγια. Hic verò in veste sacerdotali, quod ex auro & hyacintho, & purpura, & cocco duplici torto, & byssо duplici torta fieri præceptum est, quadratum duplex quod esset in pectore sacerdotis, & λόγιον vocaretur, incertũ vtrum à ratione an à verbo ductum fuerit: interpretes nostri à ratione dictum putantes rationale appellauerunt.

QVAEST. CXVII. Exod. 28.e. 30. Et impones super rationale iudicij. demonstrationem & veritatem. Quid sibi hoc velit, vel in quali re vel metallo poneretur super rationale demonstratio & veritas, quoniam talia dicit fieri in veste sacerdotis quæ corporaliter fiunt, inuenire difficile est. Fabulantur tamen quidam, lapidem fuisse, cuius color, siue ad aduersa, siue ad prospera mutaretur quando sacerdos intrabat in sancta: & hoc esse quod ait, Et afferet Aaron iudicia filiorum Israël super pectus suum: ostendens videlicet in illa demonstratione & veritate, quid de illis iudicauerit Dominus: quanquam possit intelligi demonstrationem & veritatem

QVAEST. CXVIII. Exod. 28.e. 31. literis impositam super λόγιον. Et facies tunicam talarẽ hyacinthinam, id est, vsque ad talos dependentem, & erit peristomium ex ea medium: id est, qua caput eiiciatur. Hoc est enim quod Græci dicunt περιστόμιον. Oram habens in circuitu peristomij, opus textoris contextam, id est, ne ipsa ora extrinsecus assuatur: hoc videtur dicere, commissuram contextam. Vnde etiã addidit, Ex ipsa, ne rumpatur: id est, vt ex ipsa sit ipsa

QVAEST. CXIX. Exod. 28.f. 35. ora contexta cum veste. Et erit Aaron cùm cœperit fungi sacerdotio, audietur vox eius intrãti in sanctuarium in conspectu Domini & exeunti, vt non moriatur: intrantis & exeuntis vocem de tintinnabulis dicit audiri, tantúmque ibi pondus obseruationis posuit vt diceret, Ne moriatur. Testimonia ergo quædam significari voluit in veste sacerdotali, qua vtique significatur ecclesia, per hæc tintinnabula, vt nota sit conuersatio sacerdotis: sicut Apostolus dicit, Circa
Tit.2.b.7. omnes teipsum bonorum operum præbens exemplũ.
2 Tim.1.a.2 Aut illud, Quæ audisti à me per multos testes, hæc eadem commenda fidelibus, & iis qui idonei sunt & alios docere. An quid aliud, magnum tamen est, quicquid illud est. Intranti autem & exeunti, pro intrantis & exeuntis, locutio est: vox pro sonitu, nam tintinnabulorum magis sonus quàm vox est.

QVAEST. CXX. Exod. 28.f. 36. Et facies laminam auream puram, & formabis in eadem formatione sanctitatem Domini: & impones illud super hyacinthum duplicem tortam, & erit super mitram: secundum aspectum mitræ erit, & erit supra frontem Aaron, vt auferat peccata sanctorum,

al. omnibus datis. quæcunq; sanctificabunt filij Israël, omnis datus sanctorum eorum. Quomodo formetur in lamina sanctitas Domini, non video, nisi aliquibus literis, quas quidam quatuor esse dicunt Hebræas: quod vt Græci appellant τετραγράμματον, nomen Dei ineffabile credunt fuisse, vel esse ad hucusque. Sed quælibet sint, vel quomodolibet se habeant illæ literæ, vt dixi; sanctitatem Domini vel sanctificationem, si hoc magis dicendum est, quod Græcus habet ἁγιασμα, non nisi in auro literis formari potuisse crediderim. Ibi autem dicit sacerdotem sanctorum auferre peccata. Quæcunque sanctificabunt, inquit, filij Israël omnis datus sanctorũ eorum: quod arbitror dictum in eis sacrificiis quæ offerunt pro peccatis suis: vt nõ sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quòd sunt sancta quæ offeruntur pro peccatis. Cùm ergo de lamina dixisset, adiunxit atque ait, Et auferet Aaron peccata eorum

A quæcunque sanctificabũt filij Israël omnis datus sanctorum eorum: id est, sacerdos auferet quæcunq; offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur & sancta, quia sanctificantur, & peccata, quia pro peccatis offeruntur: sicut multis locis hoc ipsum euidẽter scriptura commemorat. Quod autem adiungit & dicit, Et erit super frontem Aaron semper acceptum illis in conspectu Domini: ad laminam illam reuertitur. In quo aduertendum, si inueniri potest qui non habeat necessitatem pro suis offerre peccatis præter Christum, qui solus potest omnium auferre peccata: intelligitur frõtis ornamentum, fiducia bonæ vitæ, quam qui verè perfecteque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccata, nec habet necessitatem offerre pro suis. De Aaron & filiis Aa-

QVAEST. CXXI. Exod. 28.g. 41. ron, cùm præciperet loquens ad Moysen quomodo vestirentur & vngerentur, quid est quod ait, Et implebis manus eorum vt sacerdotio fungantur mihi?

B An fortè muneribus quæ offerenda sunt Deo?

QVAEST. CXXII. Exod. 28.g. 42. Et facies eis femoralia linea, tegere turpitudinem corporis eorum, à lumbis vsque ad femora erũt. Cùm vestis tanta cooperiat totum corpus, quid est quod ait, Femoralia facies linea tegere turpitudinem corporis eorum: quasi apparere posset tanta desuper veste adhibita? Nisi quia signũ esse voluit in hoc castitatis vel continentiæ: quæ ideo per indumentum significatur, vt non ex seipso habita, sed data intelligatur.

QVAEST. CXXIII. Exod. 28.g. 43. Cvm de filiis Aaron loqueretur, Et indues eos, inquit, tunicas, & cinges eos zonis, & circumdabis eis cidaras. Quam dicit cidarim vel cidaras, quoniam non est interpretatum, nec in vsu modò est, ignoratur: puto tamen non esse capitis tegmen, vt nonnulli putauerunt. Neque enim diceret, Circumdabis eis, nisi tale aliquid esset quod non capiti, sed corpori vsui esset.

lib.3.tm.81. citatim exponit.

QVAEST. CXXIIII. Exod. 28.g. 44. Et erit illis sacerdotium mihi in sempiternum. Quomodo dicat In sempiternum, de his significatiuis rebus, superius sæpe diximus. Nam vtique mutatum est hoc sacerdotium, vt ille esset in æternũ secundum ordinem Melchisedec, non secundum ordinem Aaron. Ibi enim & iuratio, & nulla Dei pœnitudo, qua significetur mutatio. Iurauit enim Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es, inquit, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. De ordine autem Aaron dictum est quidem, In sempiternũ, vel propter tempus non præceptum quousque obseruaretur, vel quo res significaret æternas: nusquam est tamẽ dictum de sacerdotio Aaron, Quia iurauit Dominus & non pœnitebit eum: Et ideo dictum est in illo sacerdotio secundum ordinem Melchisedec, Nõ pœnitebit eum: vt significaretur, quia de sacerdotio Aaron pœnituit eum, id est, mutauit illud.

Psl.109.b.4.

QVAEST. CXXV. Exod. 29.b. 10. Qvid est, Et consummabis manus Aaron, & manum filiorum eius. An per manus potestatem significauit, vt aliquid etiam ipsi consecrare possent? Potestas autem sanctificatione consummabatur, qua præcepti sunt sanctificari à Moyse. Et adduces

QVAEST. CXXVI. Exod. 29.b. 10. vitulum ad ostium tabernaculi, & superimponent Aaron & filij eius manus suas super caput vituli in cõspectu Domini. Ecce vnde suprà dictum est, consummandas esse manus eorum, id est, perficiendam potestatem, vt etiam ipsi sanctificarent, quomodo sit cùm ponunt manus suas super vitulum immolandum.

QVAEST. CXXVII. Exod. 29.c. 18. Qvod odor suauitatis sæpe Domino dicitur sacrificium de victimis pecorum in scripturis sacris, non vtique Deus odore fumi delectatur, sed tantum illud quod hîc significatur spiritaliter, Deum delectat cùm spiritaliter exhibetur, quoniam ipse odor Dei spiritaliter intelligitur. Non enim sicut nos odorem corporeis naribus ducit. Sicut ergo ille olfacit, sic ista significant. Et sumes pectusculum de ariete consummationis, quod est Aaron: id est, ipsius Aaron. Hoc enim

QVAEST. CXXVIII. Exod. 29.c. 26.

nim pertinere voluit ad summum sacerdotem.

QVAEST. CXXIX. Exod. 29.c. 28. Et erit Aaron & filiis eius legitimum æternum à filiis Israël: cùm diceret de pectusculo & brachio victimarum. More illo ergo, æternum dixit, quem sæpe suprà commemorauimus. Et stola sancti quæ est Aaron, erit filiis eius post eum, vngere eos in ipsis & consummare manus eorum. Septem diebus vestiet se ea sacerdos, qui successerit ei de filiis eius qui intrabit in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis. Hæc verba multas quæstiones habent. Nam primum hîc notandum est, quomodo cùm stolam dixerit sancti, postea pluraliter dicit vngere eos in ipsis, tanquam in stolis. Nam & suprà multas stolas eas dixerat, quibus vna constaret, quamquam ambiguum sit, vtrum in ipsis ab eo quod sunt ipsa genere neutro, quæcunque sunt quibus illa stola completur, id est, vestis sacerdotalis, quod magis putandum est, eo quod in consequẽtibus dicit, Septem diebus vestiet se ea sacerdos qui successerit ei: ea scilicet omnia quæ commemorauit cùm vestem sacerdotalem describeret, repetiuit sanè quod suprà dixerat, consummare manus eorum: vnde quid mihi videretur exposui. Quod verò ait, Septem diebus vestiet se ea sacerdos: nunquid aliis diebus se non vestiet? sed illis septem continuis intelligi voluit, quibus eius sacerdotium quodammodo dedicatur, atque hebdomadis est in eius inchoatione festiuitas. Successorem autem Aaron eum dicit, qui intrat tabernaculum testimonij deseruire in sanctis: eum scilicet significans qui non poterat esse nisi vnus, nõ quales erant filij Aaron cum viuo patre suo, sed qualis successor ipsius Aaron. Quomodo ergo proprium dicit huius vnius esse, intrare in tabernaculum testimonij, deseruire in sanctis: cùm & illa quæ sunt extra velum quo velantur sancta sanctorum, sancta appellentur, & tabernaculum testimonij etiam illud vocetur, vbi sunt sancta: id est, mensa & cãdelabrum: vbi cùm deseruiant etiam sequentes sacerdotes ad mensam & candelabrum & ipsum altare, quomodo vnum dicit successorem Aaron qui intret in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis? Si dixisset, Deseruire in sanctis sanctorum, nulla esset quæstio. Ad hæc enim vbi est arca testimonij solus vnus intrabat summus sacerdos. Quod etiam in epistola ad Hebræos diligẽtissimè commendatur: nisi fortè eo ipso, quod vnum dicit intrare in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis, non vult vtique intelligi, nisi in sanctis sanctorum: quia & ipsa vtique sancta appellantur. Nec enim omnia quæ sancta sunt, etiam sancta sanctorum dici possunt: quamuis econtrariò quæ sancta sanctorum sunt, proculdubio vtique sancta sunt. Vnus autem iste qui semel in anno intrabat in sancta sanctorum, quoniam Christum Iesum significabat, apertissimè suprà-

Heb.9.b.7.* dicta ad Hebræos epistola commendatur. Quod autem præfiguratum est in sancta sanctorum, vt super arcam quæ legem habebat, esset propitiatorium, vbi Dei misericordia significatur, intelligẽdum est quàm propitius sit peccatis eorum qui legem non implent. Hoc mihi videtur etiam in ipsa veste sacerdotis significari. Nam & ipsa quid aliud quàm ecclesiæ sacramenta significat, quod in λογίῳ, id est, rationali in pectore sacerdotis posito iudicia constituit, in lamina verò in sanctificationem & oblationem peccatorum: tanquam rationale sit in pectore simile arcæ in qua lex erat, & lamina illa in fronte similis propitiatorio quod super arcam erat, & vtrobique seruaretur quod scriptum est, Superexaltat misericordia iudicio.

Ier.2.c.13. QVAEST. CXXX. Exod. 29.f. 37. Qvid est quod purificatum & sanctificatum altare septem diebus dicit quod sanctum sancti erit? Allud quod velo separatur, vbi est arca testimonij. Veruntamen & hoc altare extra velum positum, per sanctificationem septem dierum dicit potius, quàm per vnctionem fieri sanctum sancti. Et addidit, Omnis qui tetigerit altare, sanctificabitur.

QVAEST. CXXXI. Exod. 30.a. 3. Cvm de annulis loqueretur altaris incensi, quod altare non inærari, sed inaurari iussit, Et duos annulos aureos puros facies, inquit, sub tortili corona eius, in duo latera facies in duobus lateribus: quoniam Græcus habet, εἰς τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ἐν τοῖς δυσὶ πλαγίοις. Nam clite latera sunt, & pleuræ latera sunt. Vnde quidam Latini sic interpretati sunt, In duas partes facies in duobus lateribus. Nõ autem ait Græcus μέρη, quod est partes, sed κλίτη, quod latera. Nam hoc verbum est in illo Psalmo vbi scriptum est, Vxor tua sicut vinea fertilis in lateribus do-

Psl.127.a.3. mus tuæ. Ac per hoc tantùm casus interest, quia prius accusatiuum, pòst verò ablatiuum posuit, In duo latera facies, in duobus lateribus. Quis autem sit sensus difficile est assequi, nisi fortè vt solet scriptura amare eclipsim, vt aliquid desit, & subaudiatur, etiam hic subaudiatur, Erunt: vt iste sit sensus, In duo latera facies, in duobus lateribus erunt: id est, ad duo latera facies annulos, quoniam in duobus lateribus erunt.

QVAEST. CXXXII. Exod. 30.a. 4. Et erunt arcus amitibus ita vt tollatur illud in eis. Quos annulos dixerat, arcus dicit. Annulos quippe pro rotundis ansis posuit. Et quid est aliud annulus vel circulus, nisi vndique arcus? Ideo quidam nolentes arcus dicere, thecas interpretati sunt, quibus amites inducerentur, dicentes, Et erunt thecæ amitibus, quasi Græcus hoc non posset dicere, cùm etiam thecę Græcum verbum sit: dixit autem ἀμίτους, quod arcus interpretatur.

QVAEST. CXXXIII. Exod. 30.a. 7. Incendet super illud incensum continuationis in conspectu Domini in progenies eorum. Continuationis incensum dicit, quòd continuatim fieret, id est, nullo die prætermitteretur. Cùm de altari præciperet incensi, id est, in quo incensum tantùm poneretur, non holocaustum, non sacrificiũ, non libatio, prædixerat idipsum incensum quotidie poni debere: nunc autem dicit, Et depropitiabit Aaron vel exorabit super cornua eius semel in anno de sanguine purificationis delictorũ. Depropitiabit, ab eo quod est depropitiatio, quæ Græcè dicitur ἐξιλασμός. Vnde etiam intelligendum est, hoc quòd semel in anno iubet fieri ad propitiãdum Deum super cornua altaris incensi, id est, vt de sanguine purificationis delictorum, victimarum scilicet quæ offeruntur pro delictis semel in anno, tangantur cornua altaris incẽsi: non pertinere ad illam appositionem incensi, quam quotidie fieri iusserat. Illa enim fiebat aromatibus, nõ sanguine, & quotidie, non semel in anno. Non ergo simus intellecturi, semel in anno intrare sacerdotem solere in sancta sanctorum, sed semel in anno cum sanguine: & quotidie quidem solere intrare sine sanguine causa incensi imponendi. Cum sanguine autem semel in anno, maximè quia sequitur & dicit, Semel in anno purificabit illud, sanctum sanctorum est Domino. Non ergo semel in anno ponet illic incensum, quod quotidie fieri iussum est, sed semel in anno purificabit illud, quod cum sanguine fieri debere præceptum est: & pòst hoc adiũgit, Sanctum sanctorum est Domino: ac per hoc sanctum sanctorum non extra, sed intra velũ erat, etiam illud profectò altare de quo nunc agitur, quod poni contra velũ intrinsecus iussit.

QVAEST. CXXXIIII. Exod. 30.b. 12. Qvid est quod ait, Si acceperis computationem filiorum Israël in visitationem eorum: nisi quia iubet eos aliquando visitari & computari, id est, numerari? Quod in Dauid propterea vindicatum intelligendũ est, quia Deus non iusserat.

4 Reg.24.

QVAEST. CXXXV. Exod. 30.c. 23.* Advertendvm est etiam & notandum quemadmodum vnguento chrismatis omnia iussit vngi, tabernaculum scilicet & ea quę in illo erant, & deinde erunt sancta sanctorum: Omnia scilicet cùm fuerint vncta, erũt sancta sanctorum. Quid igitur distabit iam inter illa interiora quæ

velo teguntur, & cætera, si omnia cùm vncta fuerint A erunt sancta sanctorum, diligentiùs requirendum: hęc tamen notanda crediderimus: vbi etiam meminerimus, quòd sicut de illo altari sacrificiorum, quod post vnctionem appellari voluit sanctum sancti, continuò dictum est, Omnis qui tangit illud, sanctificabitur: ita de omnibus postea quæ de illo vnguento vncta, dicta sunt Sancta sanctorum, eadē sententia subsecuta est, vt diceretur, Omnis qui tangit ea sanctificabitur. Quod duobus modis intelligi potest, siue tangendo sanctificabitur, siue sanctificabitur vt ei liceat tăgere, si tamen non licebat tangere populo tabernaculum, quando offerebatur hostias, vel quæcunq; ab eis oblata offerebantur Deo. Nam cōsequenter non solis sacerdotibus neq; solis Leuitis dicendū admonet, quòd ait ad Moysen, Et filiis Israël loquere dicens: vtique filij Israël totus ille populus erat. Iubet autē illis dici, Oleum linitio vnctionis, sanctū erit hoc vobis in progenies vestras: super carnē hominis nō linietur, & secūdum cōpositionem hanc non facietis aliud, quia simi- B liter sanctum est, & sanctificatio erit vobis. Quicunq; fecerit similiter, & quicunq; dabit de eo exterę nationi, interibit de populo suo. Iubet igitur nō solis sacerdotibus, sed vniuerso populo Israël, vt non faciāt tale vnguentum in vsus humanos. Hoc est enim quod ait, Super carnem hominis nō linietur. Prohibet ergo simile fieri in vsus suos, & interitū minatur si quisquam similiter fecerit: id est, vnguentum ad vsus suos, similiter si simile cōfecerit, vel cuiquā hinc dederit exterę nationi. Ac per hoc quod ait, Sanctificatio erit vobis: cùm hoc populo Israël vniuerso dici iubet, non video quid intelligā: nisi quia licebat eis, quādo veniebat cū suis quisq; muneribus tangere tabernaculū: & tangēdo sanctificabatur propter illud oleum quo cūcta perūncta sunt, & hinc dictum, Omnis qui tāgit, sanctificabitur: non tamē sic quemadmodū sacerdotes, qui vt sacerdotio fungerentur, vngebantur ex illo.

QVAEST. CXXXVI. Exod. 30. d. 34.* Quod præcepit quib. aromatibus fiat thymiama, id est, incensum, & dicit vnguētario more coctū opus vnguentarij: non ideo putare debemus vnguentū fieri: id est, vnde aliquid vngatur: sed vt dictū est thymiama, vel incensum quod imponatur illi altari incensi: vbi nō licebat sacrificari, & erat intra sancta sanctorū.

QVAEST. CXXXVII. Exod. 30. d. 36. Et concīdes de illis minutim, & pones contra testimonia in tabernaculo testimonij, vnde innotescam tibi inde: in sanctum sanctorum erit vobis incensum. Ecce iterū hoc incensum, quia intus ponebatur ad altare incēsi quod intus erat, sanctum sanctorū dicitur: & tabernaculū testimonij propriè dicitur, illud ipsum interius vbi arca erat, adhibita sanè differētia, cùm ait, Vnde innotescam tibi inde. Sic enim dixerat primum de propitiatorio, quod vtique intus est: id est, intra velum supra arcam.

QVAEST. CXXXVIII. Exod. 31. d. 2. Quid est quòd Beseleel cùm iuberet adhiberi operibus tabernaculi faciendis, dixit eum se repleuisse spiritu diuino, sapientiæ & intellectus & scientiæ in omni opere excogitare & architectonari, &c. Vtrum Spiritus sancti muneri etiā ista opera tribuenda sunt, quæ pertinere ad opificiū videntur: an & hoc significatiuè dictū est, vt ea pertineāt ad diuinū spiritum sapientiæ & intellectus & scientiæ quæ his rebus significātur? Tamen etiā hīc cum spiritu repletus dicatur iste diuino sapientiæ & scientiæ, nondū legitur Spiritus sanctus.

QVAEST. CXXIX. Exod. 31. d. 33. a. Quid sibi vult, quòd cùm de sabbato obseruando præciperet, ait, Testamentum æternum in me & filiis Israël: nō ait, inter me & filios Israël. An quia sabbatum requiē significat, & requies nobis non est nisi in illo? Nam profectò filios Israël vniuersum populū suum dicit: id est, sēm̄ Abraham: & est Israël secundum carnem & secundū spiritum. Nā si Israël nō esset dicendus, nisi ex generecarnis, nō diceret Apostolus, Videte Israël secundum carnem: vbi

1 Cor. 10. d. 18. profectò significat esse Israël secundum spiritum qui in abscondito Iudæus est & circūcisus corde. Sic ergo melius fortasse distinguitur, Testamentum æternū in me: vt inde alius sit sensus, & filius Israël signum æternum; id est, æternæ rei signum: quomodo petra erat Christus, quia petra significabat Christum. Non ergo ita intelligendum est testamentum æternum in me & in filiis Israël, tāquam in Deo & filiis Israël sit hoc testamētum ęternum: in me, quia in illo promissa est requies æterna: & filiis Israël signum est æternum, quia filij Israël acceperunt obseruandum signum, quo requies significatur æterna veris Israëlitis, hoc est, filiis promissionis & visuris Deum facie ad faciē sicuti est.

Rom. 2. d. 29. 1 Cor. 10. 4.

QVAEST. CXL. Exod. 31. d. 18. Et dedit Moysi statim vt cessauit loqui ad eum, in monte Sina duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito Dei. Cùm tam multa locutus sit Deus, duæ tantùm tabulæ dantur Moysi lapideæ, quæ dicūtur tabulæ testimonij futurę in arca. Nimirum omnia cætera quæ præcepit Deus ex illis decē præceptis quæ duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelligūtur, si diligenter quęrantur & bene intelligantur: quomodo hæc ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione scilicet Dei & proximi, in quibus tota lex pēdet & Prophetæ.

Matt. 22. d. 40. Quod iubet Aaron inaures demi ab auribus vxorum atque filiarum, vnde illis faceret deos, non absurdè intelligitur difficilia præcipere voluisse, vt hoc modo eos ab illa intentione reuocaret: factum tamen illud ipsum difficilè vt esset aurū ad faciendum idolum, propter eos notandum putaui, qui contristantur si quid tale propter vitam æternam diuinitùs fieri vel æquo animo tolerari iubeatur.

QVAEST. CXLI. Exod. 32. d. 2.

Dominvs indicans Moysi quid fecerit de vitulo populus, hoc est, de idolo quod ex auro suo fecerāt, dixit eos dixisse: Hi dij tui Israël qui te eduxerunt de terra Ægypti. Quod eos dixisse non legitur, sed animum eorum hunc fuisse Deus ostēdit. Horum quippe verborum gerebant in corde sententiam, quę Deū latere non poterat.

QVAEST. CXLII. Exod. 32. h. 7.

Et propitiatus est Dominus de malitia quam dixit facere populo suo. Malitiā hīc pœnā intelligi voluit, sicuti est: Æstimata est malitia exitus illorum. Secundum hanc dicitur: Bonum & malum à Deo, non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim Deus non est, sed malis ingerit mala: quia iustus est.

QVAEST. CXLIII. Exod. 32. d. 14. Sup. 3. d. 2.

Iratvs quidem Moyses videtur tabulas testimonij digito Dei scriptas collisisse atque fregisse, magno tamen mysterio figurata est iteratio Testamenti noui, quoniam vetus fuerat abolendum, & constituendum nouum. Notandū sanè, quanta pro populo ad Deum supplicatione laborauerit, qui tam seuerus in eos vindicando extitit. Quòd autem in ignem missum vitulum fusilem contriuit & in aquam sparsit, quam populo potum dedit, quid nobis videatur significare, iam alibi scripsimus in opere contra Faustum Manichæum.

QVAEST. CXLIV. Lib. 22. cap. 93. Et deruerunt mihi, & missi in ignem, & exiit vitulus hic.

QVAEST. XLV. Exod. 32. e. 24. Cōpendio locutus est, non dicens quòd ipse formauerit vt exiret vitulus fusilis. An excusationis causa timendo mētitus est, tanquam ipse in ignem periturum aurum proiecerit, atque ipso non id agente forma vituli exierit? Quod ideo non est credendum hoc eum animo dixisse, quia nec latere Moysen posset quid esset in viro cum quo Deus loquebatur, & fratrem de mēdacio non redarguit.

QVAEST. CXLVI. Exod. 32. f. 25. Et cùm vidisset Moyses populum, quia dissipatus est, dissipauit enim eos Aaron, vt in gaudium venirēt aduersariis suis. Notandū est quemadmodum illud totum malum quod populus fecit, ipsi Aaron tribuatur, quòd eis consenserit ad faciendum quod malè petierāt. Magis enim dictum est, Dissipauit eos Aaron, quoniam cessit eis; quàm dissipauerunt se ipsi qui tantum malum flagitauerūt.

QVAEST. CXLVII. Exod. 32. f. 31. Cvm Moyses dicit ad Deum: Precor, peccauit populus

populus iste peccatum magnum, & fecerunt sibi deos A aureos, & nunc siquidem remittis illis peccatum illorum, remitte; sin autem, dele me de libro tuo quem scripsisti. Securus quidem hoc dixit, vt à consequentibus ratiocinatio concludatur: id est, vt quia Deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret. Verūtamen aduertendum est, quantum malum in illo peccato perspexit Moyses quod tanta cæde crediderit expiandum, qui eos sic diligebat, vt pro eis illa verba Deo funderet.

QVAEST. CXLVIII. Exod. 32. g. 35. Merito quæritur, cùm superiùs populum dissipasse dictus sit Aaron, cur in ipsum vindicta nulla processerit: neq; cùm Moyses interfici iussit omnem qui Leuitis euntibus ad portam & redeuntibus occurrisset armatis: neque cùm postea factum est quod scriptura dicit: Et percussit Dominus populum propter facturam vituli quem fecit Aarō, maximè quia & hīc hoc idem repetendo inculcatum est. Non enim dictū est, Et percussit Dominus populum propter facturam B vituli quem fecerunt, sed quem fecit Aaron, & tamē non est percussus Aaron: quin etiam illud quod de sacerdotio eius ante peccatum eius Deus præcipiebat, impletum est: sed iussit & ipsum & filios ablui, & sic ordinati sunt in sacerdotio. Ita nouit ille cui parcat vsque ad commutationem in melius, & cui parcat ad tempus, quamuis eum præscierit in melius nō mutari: & cui nō parcat vt mutetur in melius, & cui nō parcat ita vt vitæ mutationem eius expectet: & hoc totum ad id redit quod Apostolus dicit exclamans: Quàm Rom. 11. d. 33. inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!

QVAEST. CXLIX. Exod. 33. d. 1. Vade & ascende hinc tu & populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti. Deus iratus dicere videtur, Tu & populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti: alioquin dixisset, Tu & populus meus quem eduxi de terra Aegypti: sed illi quando idolum poposcerunt, ita locuti sunt: Moyses enim hic homo qui eduxit nos de terra Aegypti, non scimus quid factū sit ei: liberationem suam in hominem constituendo defecerant. Hoc eis modo replicatur cùm dicitur, Tu & populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti: quod illis est criminis, & non Moysi. Non enim aliud volebat Moyses, nisi vt non in illo, sed in Domino spē ponerent, & Domini misericordia se cum gratiarum actione crederent ab illa seruitute liberatos: cuius tamē apud Deum tanquam fidelissimi famuli tantum erat meritum per illius gratiā, vt ei diceret Deus, Sine me, & iratus conteram eos. Quod vtrum iubentis sit cùm ait, Sine me, an quasi petentis sit vtrumq; videtur absurdum. Nam etsi iubebat Deus, inobedienter famulus non parebat: & Deum hoc à seruo velut pro beneficio petere nō decebat, cùm præsertim posset eos etiā illo nolente conterere. Ille itaque ibi sensus in prōptu est, quod his verbis significat Deus, plurimum apud se prodesse illi populo, quia sic ab illo viro diligebantur, D quem sic Dominus diligebat: vt eo modo admonere- mur, cùm merita nostra nos grauassent ne diligamur à Deo, reuelari nos apud eum illorum meritis posse quos Deus diligit. Nam cùm ab omnipotente dicitur homini, Sine me & conteram eos: quid aliud dicitur quàm, contererem eos, nisi diligerentur abs te? Ita ergo dictum est, Sine me: ac si diceretur, Noli eos diligere, & conteram eos: quia ne id faciam dilectio tua in illos intercedit mihi. Obtemperādum autem esset Domino dicenti, Noli eos diligere, si hoc iubendo dixisset, & non potius admonendo & exprimendo quid illum ab eorum supplicio reuocaret: nec tamen etiam illo intercedente sine flagello disciplinæ populum dereliquit. Nescio quo enim modo, vt sic eos diligeret ipse Moyses, Deus illos occultiùs diligebat, qui manifesta voce terrebat.

QVAEST. CL. Exod. 33. d. 1 Vbi dicit Deus ad Moysen, Vade & ascende hinc tu & populus tuus, quem

Exod. 12. Deduc populū hunc: tu autem nō demonstrasti mihi quem simul mittas mecū: Tu autem dixisti mihi, Scio te prę omnibus, & gratiā habes apud me. Si ergo inueni gratiā in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifestè vt videam te, vt sim inuenięs gratiā ante te, & vt sciam quia populus tuus est gens hæc. Quod habet Græcus προσῶπόν, hoc quidā Latini interpretati sunt, manifestè, cùm scriptura nō dixerit φανερῶς. Potuit ergo fortasse potius dici: Si inueni gratiam in conspectu C tuo, ostende mihi temetipsum, vt sciēnter videam te: quibus verbis satis ostēdit Moyses, quòd non ita videbat Deum in illa tanta familiaritate cōspectus, vt desiderabat videre: quoniā illæ omnes visiones Dei quęcūque mortalium præbebantur aspectibus, & ex quibus fiebat sonus quo mortalis attingeretur auditus, sic exhibebātur, assumpta sicut Deus volebat specie qua volebat, vt non in eis ipsa vllo sensu corporis sentiretur diuina natura, quæ inuisibilis vbiq; tota est, & nullo continetur loco. Et quia in duobus præceptis, hoc est dilectionis Dei & proximi, tota lex pendet, ideo Moyses in vtroque suum desiderium demōstrabat. In dilectione scilicet Dei, vbi ait: Si inueni gratiā in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifestè vt videam te, vt sim inuenięs gratiam in conspectu tuo: In dilectione autē proximi, vbi ait, Et vt sciam quia populus tuus est gēs hæc.

Matt. 22. d. 40. QVAEST. CLII. Exod. 33. d. 17. Mat. 25. b. 12. Quid est quod dicit Deus ad Moysen, quoniam scio te præ omnibus. Numquid ergo Deus nouit plus aliqua, & aliqua minus? An secundum quod dicitur quibusdam in Euangelio: Non noui vos. Secundū hanc enim scientiā qua Deus dicitur scire quæ illi placēt, nescire quæ displicēt; nō quia ignorat ea, sed quia nō approbat: sicut ars rectè dicitur nescire vitia cùm improbat vitia. Præ omnibus Deus Moysen sciebat, quia Deo præ omnib. Moyses placebat.

QVAEST. CLIII. Exod. 33. d. 17. Notandvm est, quòd prius ipse Moyses dixerat Deo, Dixisti mihi, Scio te præ omnibus: quod illi Deus posteaquam hoc ipse dixit legitur dixisse, antè autē nō legitur, vt intelligamus nō omnia esse scripta quæ cum illo Deus locutus est: sed diligentiùs inquirendū est in priorib. scripturæ partibus, an verò ita sit.

QVAEST. CLIIII. Exod. 33. d. 18. Cvm autē dixisset Moyses ad Dominum, Ostende mihi gloriā tuam: respondit ei Dominus, Ego trāsibo ante te in gloria mea, & vocabo nomine Dñi in

conſpectu tuo, & miſerebor cui miſertus ero, & miſericordiam præſtabo cui miſericordiam præſtitero: cùm paulo antè dixiſſet ipſe, Antecedam te & requiē tibi dabo. Quod Moyſes ſic videtur accepiſſe, Antecedam te, tanquam non ei populo qui præſens in itinere futurus eſſet: & ideo ait, Si non tuipſe ſimul veneris nobiſcum, ne me educas hinc: & cætera. Deus autem neque ei hoc negauit dicens, Et hoc tibi verbū quod dixiſti faciam. Quomodo ergo cùm dixiſſet ei Moyſes, Oſtende mihi gloriam, rurſus tanquam præceſſurus & non cum eis ſimul futurus videtur dicere, Ego tranſibo ante te, niſi quia hoc aliud eſt? Ille quippe intelligitur loqui & dicere, Tranſibo ante te, de quo
Ioan. 13. d. 1 dicit Euangelium, Cùm veniſſet hora vt tranſiret Ieſus de hoc mūdo ad patrem, qui tranſitus etiā Paſcha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino prophetia eſt: Ipſe enim ante omnes ſanctos trāſiit ad patrē de hoc ſeculo, parare illis manſiones regni cęlorum, quas dabit eis in reſurrectionem mortuorū, quoniam tranſiturus ante omnes primogenitus à mortuis factus eſt. Gratiam verò ſuam in eo ipſo valde commendat cùm dicit, Et vocabo nomine Domini in cōſpectu tuo: tanquam in conſpectu populi Iſraël, cuius Moyſes cùm hæc audiret typum gerebat. In cōſpectu enim gētis ipſius vbiq; diſperſæ vocatur Dñs Chriſtus in omnibus gentibus. Vocabo autem dixit, non vocabor, actiuum verbum pro paſſiuo ponēs genere locutionis inuſitato, in quo nimirum magnus ſenſus latet. Sic enim fortaſſe ſignificare voluit ſeipſum hoc facere, id eſt, gratia ſua fieri, vt vocetur Dominus in omni-
Rom. 9. d. 15 bus gentibus. Quod verò addidit, Et miſerebor cui miſertus ero, & miſericordiā præſtabo cui miſericordiam preſtitero. Ibi planè expreſſiùs oſtendit vocationem, qua nos vocauit in ſuum regnum & gloriam: nō pro meritis noſtris, ſed pro miſericordia ſua. Quoniā enim ſe gentes introducturū pollicebatur, dicens, Vocabo nomine Domini in conſpectu tuo: cōmendauit ſe hoc miſericorditer facere, ſicut Apoſtolus dicit, Di-
Rom. 15. b. 8 co enim Chriſtū miniſtrū fuiſſe circūciſionis propter veritatem Dei, ad cōfirmandas promiſſiones patrum: gentes autem ſuper miſericordia glorificare Deum. Hoc ergo prædictum eſt, Miſerebor cui miſertus ero, & miſericordiam præſtabo cui miſericordiam præſtitero. Quibus verbis prohibuit hominē velut de propriarum virtutum meritis gloriari, vt qui gloriatur in
2 Cor. 10. d. 17. Domino glorietur. Non enim ait, Miſerebor talibus vel talibus, ſed cui miſericors fuero: vt neminē præcedentibus bonis operibus ſuis miſericordiam tantę vocationis meruiſſe demonſtraret. Etenim Chriſtus pro
Rom. 5. d. 6. impiis mortuus eſt. Sed vtrum hoc idem repetere voluerit, cùm addidit, Miſericordiam præſtabo cui miſericordiam præſtitero; vel ſicut alij interpretati ſunt, Cui miſericors fuero: an aliquid interſit, neſcio. Quod enim Græca lingua duobus verbis dictum eſt ἐλεήσω, & οἰκτειρήσω, quod vnum atq; idem videtur ſignificare, nō potuit Latinus diuerſis verbis dicere, ſed diuerſis modis eandem miſericordiam repetiuit. Si autē
D diceret, Miſerebor cui miſereor, aut miſerebor cui miſertus ero; non ſatis commodè dici videretur: & tamen fortius ille, ipſe ibi ſenſus eſt, quòd aut ipſius miſericordiæ ſuæ firmitatem Deus iſta repetitione mōſtrauit: ſicut, amen amen: ſicut, fiat fiat: ſicut repetitio ſomnij Pharaonis, pluráque ſimilia: aut vtriſq; populis, id eſt, gētibus & Hebræis hoc modo Deus prænūciauit miſericordiam ſe eſſe facturū. Quod Apoſtolus
Rom. 11. d. 30. ita dicit, Sicut enim vos aliquādo nō credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis in illorum incredulitate: ſic & ipſi nunc crediderūt in veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiā conſequantur. Concluſit enim Deus omnes in incredulitate, vt omnium miſereatur. Deinde poſt hanc ſuæ miſericordiæ commendationem reſpondet ad illud quod ei dictū fuerat, Oſtende mihi gloriā tuam, vel quod ſuprà petiuerat Moyſes, dicens, Oſtende mihi temetipſum manifeſtè, vt videam te. Non poteris, inquit, videre faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam, & viuet: oſtendēs huic vitæ quæ agitur in ſenſibus mortalibus corruptibilis carnis, Deū ſicuti eſt apparere non poſſe: id eſt, ſicuti eſt videri in illa vitā poteſt, vbi vt viuatur, huic vitæ moriendum eſt. Item interpoſito articulo dicente ſcriptura, & ait Dñs, ſequitur & loquitur, Ecce locus penes me: quis enim locus non penes Deum eſt, qui nuſquā eſt abſens? Sed eccleſiam ſignificat dicendo, Ecce locus penes me, tanquam templū ſuum cōmendans. Et ſtabis, inquit, ſupra petram: quia ſuper hanc petram, ait Dñs, ędificabo eccleſiam meā: Mat. 16. c. 18.
ſtatim vt tranſiet gloria mea: id eſt, ſtatim vt tranſiet gloria mea, ſtabis ſupra petrā: quia poſt tranſitū Chriſti, id eſt, poſt paſſionē & reſurrectionem Chriſti ſtetit
B populus fidelis ſupra petrā. Et ponam te, inquit, in cauerna petræ, munimen firmiſſimū ſignificat. Alij autē interpretati ſunt, In ſpelunca petræ: ſed Græcus habet ἐν τῇ, hoc enim foramen vel cauernā rectiùs interpretamur. Et tegam manu mea ſuper te donec tranſeam, & auferam manum meam, & tūc videbis poſteriora mea, facies autē mea non videbitur tibi. Cùm iam dixiſſet, Stabis ſuper petrā, ſtatim vt tranſiet gloria mea: vbi intelligitur poſt trāſitū ſuum promiſiſſe ſuper petrā ſtabilitatē: quomodo accipiendū eſt quod ait, Ponam te in cauernā petræ, & tegam manū meam ſuper te, donec, & c. quaſi iam illo in petra cōſtituto, tegat manū ſuam ſuper eum, & deinde trāſeat, cùm eſſe in petra nō poſſit, niſi poſt eius trāſitū. Sed recapitulatio intelligēda eſt rei prætermiſſę, quali ſolet vti ſcriptura in multis locis. Poſtea quippe dixit quod ordine tēporis prius eſt. Qui ordo ita ſe habet: Tegam manū meā ſuper te, donec tranſeā, & tūc videbis poſteriora mea: nam facies mea nō videbitur tibi: & ſtabis ſuper petrā ſtatim vt tranſiet gloria mea, & ponā te in cauerna petræ. Hoc enim factum eſt in eis, quos tūc ſignificabat perſona Moyſi, id eſt, Iſraëlitis, qui in Dominū Ieſum, ſicut Actus Apoſtolorum indicant, poſtea crediderūt, id eſt, ſtatim vt tranſiet eius gloria. Nam poſteaquam reſurrexit à mortuis, & aſcendit in cælū emiſſo de cælo Spiritu ſancto, cùm linguis omnium gentiū loque-
Act. 2. d. 1. 4 rētur Apoſtoli, compuncti ſunt corde multi ex eis qui
1 Cor. 2. b. 8. crucifixerant Chriſtum: quē ſi cognouiſſent, nunquā Dominū gloriæ crucifixiſſent: cæcitas ex parte Iſraël
Rom. 11. c. 25. facta eſt, ſicut dictū fuerat, Tegam manū meam ſuper te donec tranſeam. Vnde Pſalmus dicit, Quoniam die
Pſ. 31. d. 4. 5 ac nocte grauata eſt ſuper me manus tua: diem appellans, quādo Chriſtus diuina miracula faciebat: noctē, quando ſicut homo moriebatur; quando & illi tituⁿbauerunt qui in die crediderant. Hoc eſt ergo, Cùm tranſiero tunc videbis poſteriora mea: Cùm tranſiero de hoc mūdo ad patrē, poſterius in me crediturі ſunt,
Act. 2. c. 37. quorum typum geris. Tunc enim cōpuncti corde dixerunt, Quid faciemus? Et iuſſi ſunt ab Apoſtolis agere pœnitentiam, & baptizari in nomine Ieſu Chriſti, vt dimitterentur illis peccata eorum. Quod in Pſalmo illo ſequitur, cùm dictum eſſet, Die ac nocte grauata eſt ſuper me manus tua: id eſt, vt cognoſcerem. Si enim cognouiſſent, nunquā Dominum glorię cru-
1 Cor. 2. b. 8 cifixiſſent. Sequitur & iungit, Conuerſus ſum in cruna mea, dum configitur ſpina: id eſt, cùm eſſem corde cōpunctus. Deinde addidit, Peccatum meum cognoui, & facinus meum non operui: poſtquam viderunt quanto ſcelere Chriſtū crucifixerunt. Et quia receperunt conſiliū vt agerent pœnitentiam, & in baptiſmo remiſſionē acciperent peccatorū: Dixi, inquit, pronūciabo aduerſum me delictum meū Dño, & tu remiſiſti impietatē cordis mei. Hanc autē prophetiā potius fuiſſe,

fuiſſe, quam locutus eſt Dominus ad Moyſen, ſatis A xerit, Non apparebis in cōſpectu Domini Dei tui inanis, quia in illo loco dixit, vbi tabernaculum vel templum Deus fuerat habiturus. QVID eſt quod ait, QVAEST. CLXII. Exod. 34. c. 25. Non occides ſuper fermentum ſanguinem immolatorum meorum? An illa hoc loco dicit immolata ſua, quæ per Paſcha occiduntur, & præcepit ne tunc ſit in domo fermentum, quoniam dies ſunt azymorum.

QVID eſt quod ait, Et nō dormiet in manè immolatio ſollēnitatis Paſchę nisi quod ſuperiùs apertè præcepit ne aliquid ex pecore quod immolatur carnium relinquatur in manè. Sed locutio fecit obſcuritatem: Dormiet enim dixit pro Manebit. Non coques agnū in lacte matris ſuæ. Ecce dixit iterum, quod quēadmodum intelligi poſſit ignoro. Magna tamen eſt de Chriſto prophetia, & ſi fieri ad literam poſſit, quanto magis ſi non poteſt. In ſermonibus enim Dei nō ſunt ad proprietatem operum omnia reuōcanda, ſicut nec illud de petra & cauerna eius, & manus ſuperpoſitione. Sed planè de fide narrationis hoc exigēdum eſt, vt quæ dicit facta eſſe, verè facta ſint; & quę dicit dicta eſſe, verè dicta ſint. Quod exigitur etiam à narratoribus Euangelij: cùm enim Chriſtum narrent quædam dixiſſe, quæ in parabolis dixit, tamen hæc eū dixiſſe non parabolica, ſed hiſtorica narratio eſt. ET erat ibi Moyſes in conſpectu Domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non manducauit, & aquam non bibit. Quod & antè dixerat, quando tabulas accepit quas fregit, hoc etiam modò repetit: nō recapitulando quod factum eſt, ſed iterum factum eſſe commendans. Repetitio quippe legis iam quid ſignificet diximus. Quod autem ait, Panem non manducauit, & aquam non bibit: intelligitur ieiunauit, à parte totum: id eſt, nomine panis omnem cibum, & nomine aquæ omnem potum ſignificante ſcriptura.

ET ſcripſit in tabulis teſtamenti decem verba. De Moyſe dictum eſt quòd ipſe ſcripſerit; cui etiā Deus paulò antè dixerat, Scribe tibi verba hæc. Cùm verò primum legē accepit, cuius tabulas abiecit & fregit, nec ipſe excidiſſe dictus eſt tabulas lapideas, & modò dictum eſt, Excide tibi duas tabulas lapideas: nec ei dictum eſt vt ſcriberet, ſicut ei modò dicitur: nec eas ipſe ſcripſiſſe narratur, ſicut modò narrat ſcriptura, & dicit, Scripſit in tabulis teſtamenti decem verba: ſed tunc dictum eſt, Et dędit Moyſi, ſtatim vt ceſſauit lo-
Exod. 31. d. 18. qui ad eum in monte Sina, duas tabulas teſtimonij, tabulas lapideas ſcriptas digito Dei. Deinde paulo
Exod. 32. c. 15. pòſt, Conuerſus, inquit, Moyſes deſcendit de monte, & duæ tabulæ teſtimonij in manu eius, tabulæ lapideæ ſcriptæ ex vtraque parte earum, hinc atque hinc erant ſcriptæ, & tabulæ opus Dei erant, & ſcriptura ſcriptura Dei & ſculpta in tabulis. Proinde magna oritur quæſtio, quomodo illæ tabulæ quas erat Moyſes Deo vtique præſciente fracturus, non hominis opus eſſe dicantur, ſed Dei; nec ab homine ſcriptæ, ſed ſcriptæ digito Dei. Poſteriores verò tabulæ tamdiu manſuræ, ac in tabernaculo ac templo Dei futuræ, iubente quidem Deo, tam ab homine excīſæ ſint, quàm ab homine ſcriptæ. An fortè in illis prioribus gratia Dei ſignificabatur, non hominis opus, qua gratia indigni facti ſunt reuertentes corde in Ægyptum; & facientes idolum: vnde illo beneficio priuati ſunt, & propterea Moyſes tabulas fregit: iſtis verò tabulis poſterioribus ſignificati ſunt qui de ſuis operibus gloriantur. Vnde dicit Apoſtolus, Igno-
Rom. 10. c. 3. rantes Dei iuſtitiam, & ſuam volentes conſtituere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti: & ideo tabulæ humano operē exſculptæ, & humano opere conſcriptæ datæ ſunt, quæ cum ipſis manerent, ad eos ſignificandos de ſuis operibus gloriaturos, non de digito Dei, hoc eſt de ſpiritu Dei. Certè ergo repetitio legis nouum Teſtamentum ſignificat: illud autē vetus ſignifica-

QVAEST. CLV. Quid eſt quod dictum eſt de Domino, Et reum non purificabit: niſi, Non eum dicet innocentem?

QVAEST. CLVI. Exod. 34. d. 1. DEVS in monte duas rurſus lapideas tabulas conſcripturo dicit Moyſi inter cætera, Coram omni populo tuo faciam gloriosa. Nondum dignatur dicere, Coram omni populo meo. An ita dixit, Populo tuo, quomodo cuilibet homini eiuſdem populi diceretur, Ex quo populo es? Quomodo ciuitati tuæ dicimus, non cui dominaris, vel quam conſtituiſti, ſed vnde ciuis es. Sic enim & paulo pòſt dicit, Omnis populus in
B quibus es. Alio modo quid dictū eſt, niſi populus tuus? Quod autem non dixit, In quo es, conſuetudo locutionis eſt.

QVAEST. CLVII. Exod. 34. b. 12. QVID eſt quod dicitur ad Moyſen, Attende tibi, ne quando ponas teſtamentum his qui ſedent ſuper terram. Non enim habet Græcus, Ne quando ponas, ſed Ne quando ponat. An fortè de populo ei dicere voluit, cuius ipſe ductor fuit? Sed non ipſe introduxit populum in eam terram, vbi prohibet poni teſtamentum cum eis qui in illa habitabāt. Mirum itaque locutionis genus eſt, & adhuc inexpertum vel non animaduerſum, ſi tamen locutio eſt, ac non
QVAEST. CLVIII. Exod. 34. b. 13. a. ſenſus aliquis. CVM præciperet Deus loquens ad Moyſen, vt data terra in poteſtate, omnis idololatria euerteretur, nec adorarentur dij alieni, ait, Dominus enim Deus zelans, nomen Deus zelator eſt: id eſt, ipſum nomen quod Dominus Deus dicitur, zelās eſt, quia Deus zelator eſt. Quod non humanæ perturbationis vitio facit Deus, ſemper atq; omnimodo incōmutabilis atque tranquillus: ſed hoc verbo indicat, nō impune plebem ſuam per alienos deos fornicaturam. Ductum eſt enim verbum à tropo metaphora, à zelo maritali, quòd caſtitatem cuſtodit vxoris, quod nobis prodeſt, non Deo. Quis enim tali genere fornicationis Deo nocuerit, ſed ſibi plurimum vt pereat? Quod Deus prohibet, terrore grauiſſimo zelantem ſe appel-
Pſ. 72. d. 28. lans. Cui dicitur in Pſalmo, Perdidiſti omnē qui fornicatur abs te, mihi autem adhærere Deo bonum eſt. Denique ſequitur, Ne fortè ponas teſtamentū his qui ſedent ſuper terram, & fornicentur poſt Deos eorum.

QVAEST. CLIX. Exod. 34. c. 20. QVOD ait, Non videberis in cōſpectu meo inanis: ſicut indicant circūſtantia de quibus loquitur, in conſpectu ſuo, dicit Dominus in tabernaculo ſuo: hoc eſt autem, Non ibi videberis inanis, nunquam intrabis ſine aliquo munere. Quod ſpiritaliter intellectum, magnum ſacramentū eſt. Verūm hæc dicebantur in vmbris ſignificationum. CVM de ſabbato præcepiſſet, quid eſt quod addidit, De ſatione & meſſe requieſces.
D Videtur enim dicere, tempore ſationis & meſſis. An fortè ita obſeruandam requiem ſabbati præcepit, vt nec illa tempora habeant excuſationem, quæ agricolis valde ſunt neceſſaria propter victum atque vitam? Iuſſum eſt ergo vt etiam tempore ſationis & meſſis, quando multum vrget operatio, requieſcatur in ſabbato: ac ſic per hæc tempora, quæ opus plurimum flagitant, ſignificatum eſt omni tempore, ſabbato debere ceſſari.

QVAEST. CLXI. Exod. 34. c. 24. QVOD dixit, Non concupiſcet quiſquā de terra tua, cùm aſcendes videri in cōſpectu Dei tui per tria tēpora anni: hoc vult intelligi, vt ſecurus quiſque aſcenderet, nec de terra ſua ſolicitus eſſet, Deo promittente cuſtodiam; quòd nemo inde aliquid cōcupiſceret, propter illum qui aſcendit, nec ſuam inde timeret abſentiam. Et hic ſatis oſtendit quid ſuprà di-

significabat, vnde confractum & abolitum est: maxi- A
me quoniam cùm secúdò lex datur, nullo terrore da-
tur, sicut illa in tanto strepitu ignium, nubium & tu-
Exod. 20. c. 19. barum, vnde tremefactus populus dixit, Non loqua-
tur Deus ad nos, ne moriamur: vnde significatur ti-
mor esse in veteri Testaméto, in nouo dilectio. Quo-
modo igitur hîc soluitur quæstio, quare illæ opus Dei,
istæ opus hominis: & illæ conscriptæ digito Dei, istæ
scriptæ ab homine? An fortè ideo magis in illis prio-
ribus vetus significatum est Testamentum, quia Deus
ibi præcepit, sed homo non fecit? Lex enim posita est
in veteri Testamento, quæ cóuinceret transgressores,
Rom. 5. d. 20. quæ subintrauit vt abundaret delictũ. Non enim im-
plebatur timore, quæ non impletur nisi charitate. Et
ideo dicitur opus Dei, quia Deus legẽ cõstituit, Deus
conscripsit, nullũ opus hominis, quia homo Deo non
obtemperauit, & eum potius reum lex fecit. In secũ-
dis autem tabulis homo per adiutorium Dei tabulas
fecit atque conscripsit: quia noui Testamenti charitas
Mat. 5. c. 17 legem fecit. Vnde dicit Dominus, Non veni legẽ sol-
Rom. 13. c. 10. uere sed adimplere. Dicit autem Apostolus, Plenitu-
Gal. 5. a. 6. do legis charitas. Et fides quæ per dilectionem operatur. Factum est itaque homini facile in nouo Testa-
mento, quod in vetere difficile fuit, habéti fidem quæ
per dilectionem operatur: atque illo digito Dei, hoc
2 Cor. 3. d. 3 est, spiritu Dei intus eam in corde scribente, non foris
Rom. 5. d. 8. in lapide. Vnde dicit Apostolus, Non in tabulis lapi-
deis, sed in tabulis cordis carnalibus; quoniam charitas
Dei, qua veraciter impletur præceptum, diffusa est in
cordibus nostris per spiritum sanctũ qui datus est no-
bis. Hoc est ergo, prima data est lex, vbi significatur ve
tus Testamentum, quod est opus tantummodo Dei,
& conscriptio digito Dei. Quod Apostolus dicit, Ita-
Rom. 7. d. 12 que lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iu-
stum & bonũ. Lex ergo sancta & bona, Dei opus est:
vbi homo nihil agit, quia non obtemperat: sed reatũ
potius premitur, lege minante atque damnante. Pec-
catum enim, inquit, vt appareat peccatum, per bonũ C
operatum est mihi mortem. Beatus autem homo est,
cùm hoc mãdatum sanctum & iustum & bonum fa-
cit: hoc etiam opus eius, sed per gratiam Dei.

QVAEST. CLXVII. Exod. 34. d. 30. MOYSES ad filios Israel, posteaquam de monte
descendit, habens alias tabulas legis, circumpositio sibi
velamine propter gloriam vultus eius, quã filij Israël
non poterãt intueri, Hæc, inquit, verba, quæ dixit Do-
minus facere ea: ambiguè positum est, vtrum ea face-
re ipse Dominus, an illi: sed vtiq; manifestũ est quòd
illi iussit quippe ille quæ fierent. Sed fortè ideo sic po-
situm est, vt ex vtroque accipiatur: quia & Dominus
Phil. 2. b. 13 facit, cùm facientes adiuuat, secundum illud Aposto-
li, In timore & tremore vestrã ipsorum salutẽ operа-
mini: Deus enim est qui operatur in vobis & velle &
QVAEST. CLXVIII. Exod. 35. a. 5. operari pro bona voluntate. OMNIS offerens dẽ-
ptionem, argentum & æs attulerunt demptionẽ D
mino: tanquam diceret, Omnis qui attulit, attulit il-
lud atque illud, inter cætera quę dicebat, & argentum
& æs commemorans. Demptionem sanè interpretati
sunt Latini, quod Græcus habet ἀφαίρεμα. Appellata est
autem déptio, eò quòd sibi demeret qui Domino of-
QVAEST. CLXIX. Exod. 35. d. 29. ferret. NARRANTE Moyse commemoratũ est
quòd ei dixit Deus de Beseleel eisdem verbis ac toti-
dem, quòd eum impleuit spiritu diuino sapientiæ &
intellectus & scientiæ, ad tabernaculi opera facienda,
quæ pertinent ad artes opificum. Vnde quid nobis vi-
deretur iam diximus. Sed ideo nunc hoc idem cõme-
morandum putaui, quia non frustra eisdem omnino
verbis repetitum est, quibus antea Moysi à Domino
fuerat intimatũ. Sanè nouo more hîc ars architecto-
nica perhibetur, opificum ex auro & argento & quo-
cunque metallo, cùm illa dici soleat architectonica,
quæ pertinet ad fabricas ædificiorum.

ET omnes qui sponte vellent ire ad opera, vt con- QVAEST. CLXV. Ex d. 36. d.
summarent ea, & acceperũt à Moyse omnes demptũ
es. In notitiam tãtùm Moyses pertulit quæ Dominus
operà fieri præcepit, tabernaculũ scilicet cum omnib.
quæ in eo essent, & vestes sacerdotales. Cõmemora-
uit autem quosdã quibus dixit spiritum diuinitùs da-
tum, quòd illa efficere possent: & tamen multi intelli-
guntur sponte ad eadẽ opera venisse quibus nec im-
peratũ est, nec eorum nomina commemorata sunt à
Domino dicta Moysi. Non ergo illi soli hoc munus
diuinitùs habuerunt, qui nominatim cõmemorãtur,
sed fortassẽ prę cipuè atque excellẽtiùs. Laudandus est
autẽ in his omnibus nõ attractus ad opus seruiliter a-
nimus, sed liberaliter & sponte deuotus.

NOTANDVM quòd illi qui sapientes appellãtur, QVAEST. CLXXI. Exod. 36. d. 4.
effectores operũ sancti etiã moribus tales erant, vt cũ
ipsi susciperent omnia quæ populus offerebat, existi-
mans necessaria ex quibus illa omnia cõplerentur, vi-
derũt plus offerri quàm erat necesse, & dixerũt Moy- B
si: atque ille per præconem vlra populũ offerre prohi-
buit. Poterant autẽ, si vellent, multa auferre, sed mo-
destia prohibuit, vel religio terruit. POSTEAQVAM QVAEST. CLXXII. Exod. 36. a.
descendit Moyses de monte, operã cõmendantur ta-
bernaculi cõstruendi, & vestis sacerdotalis, de quibus
faciendis antequã aliud præciperet, locutus est ad po-
pulũ de sabbati obseruatione. Vbi non immeritò mo-
uet, cùm decem verba legis accepit in tabulis lapideis
iterũ, quas ipse excidit, ipse cõscripsit: quare de sabba-
to solo, posteaquam descẽdit, populum admonuit? Si
enim propterea decẽ præcepta legis superfluũ fuit vt
populus iterum audierit: cur & hoc nõ fuit superfluũ,
vt de sabbato audiret, cùm & hoc in eisdẽ decẽ præ-
ceptis legatur? An & hoc simile est velamẽto, quo fa-
ciem obtexit: quia splendorẽ vultus eius filij Israël nõ Exod. 34. d. 30.
poterãt intueri? Nam ex decem præceptis hoc solum
populo præcepit, quod figurate ibi dictũ est: alia quip-
pe nouẽ sicut præcepta sunt, etiã in nouo Testamẽto
obseruanda minimè dubitamus. Illud autem vnũ de
sabbato vsque adeò figurata diei septimi obseruatione
apud Israëlitas velatũ fuit, & in mysterio præceptum
fuit, & quodã sacramento figurabatur, vt hodie à no-
bis non obseruetur, sed solùm quod significabat in-
tueamur. In illa autẽ requie vbi opera seruilia iubẽtur
cessare, magna est altitudo gratiæ Dei. Tũc enim fiũt Gal. 5. d. 8.
cum requie opera bona, cùm fides per dilectionẽ ope-
ratur: timor autem tormentum habet, & in tormento
quæ requies? Vnde timor nõ est in charitate, charitas Rom. 5. d. 5.
autẽ diffusa est in cordib. nostris per Spiritum sanctũ
qui datus est nobis: ideo sabbatũ requies sancta Dño
dicitur, Dei scilicet gratiæ tribuenda, non nobis velut
ex nobis. Alioquin nostra opera sic erũt, vt sint huma-
na, aut cum peccato, aut cũ timore, non cum dilectio-
ne: & ideo seruilia sine requie. Plenitudo autẽ sabbati
erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutũ Leuit. 25. d. 2.
est & sabbatũ sabbatorum. Superiùs quando prius lo-
cutus est Deus de tabernaculo vngendo, dixit eadem D
vnctione sanctificari illa omnia, & fieri sancta sancto-
rum: Altare autem holocaustomatum eadem vnctio- Exod. 30. d. 32.
ne sanctificatum, dixit sanctum sancti: & hoc interes-
se videbatur, quòd nihil eorum diuisset sanctum san-
ctorum, nisi quòd tantùm velo separabatur à sancto,
id est, vbi erat arca testamenti & altare incensi. Nunc
autem cùm eadẽ repetereret, dixit de tabernaculo vn-
cto & his quę in illo essent, quòd eadẽ vnctione sancti-
ficarentur, & fierent sancta: illud autẽ altare holocau-
stomatũ, de quo prius dixerat quòd fieret sanctũ san-
cti, eadem vnctione nũc dixit fieri sanctum sanctorũ.
Vnde datur intelligi tantundẽ valere, quod dictũ fue-
rat sanctum sancti, quantũ valet quod dictum est, san-
ctũ sanctorũ: ac per hoc & illa omnia vncta: id est totũ
tabernaculum, & quæcunque in eo essent, quæ prius
appel-

appellauerat sancta sanctorũ, tantundem valere quod A
nunc ait sancta: nec vnumquodque eorum dici tan-
tummodo post istam vnctionem sanctum sancti, ve-
rumetiam sanctum sanctorum: sicut altare holocau-
stomatum, vt iam nihil interſit, quantum ad hanc ap-
pellationem attinet, inter illa quæ interius intra velũ
fuerant, id est, vbi erat arca testimonij, & cætera foris:
nisi quòd illa interius ita dicebantur sancta sanctorum
vel sanctum sancti, vt etiam ante vnctionem sic ap-
pellarentur: cætera verò vnctione sanctificata sunt, vt
hoc nomen acciperent. Quod otio discutiendum est
QVAEST. CLXXIII. Exod. 40. b. 17. quid ista significent. CVM scriptura narraret quo-
modo Moyses constituerit tabernaculum, Extendit,
inquit, aulęa super tabernaculum, non vtique desuper
tectum, sed cingẽs columnas: quia de columnis dixe-
rat, quod stauerit tabernaculum. Item cùm dicit, Et
super atrium in circuitu tabernaculi & altaris, mani-
festat altare holocaustomatum ad ostium tabernaculi
forinsecus fuisse, vt atrio totum ambiretur, & altare B
esset infra atrium inter portãm atrij & ostium taber-
Exod. 40. d. 34. naculi. Notanda est quoque res multum mirabilis,
quòd nubẽ descendẽte & implente tabernaculũ, quæ
tamen gloria Domini dicitur, nõ poterat Moyses in-
Exod. 19. d. 20. trare tabernaculum, qui in monte Sina, quãdo legem
primitùs accepit, intrauit in nubẽ vbi erat Deus. Pro-
culdubiò ergo aliam personam tunc figurabat, aliam
nunc. Et tunc eorum qui participes fiunt intimæ veri-
tatis Dei: nunc autem Iudæorum, quibus gloria Do-
mini, quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi,
tanquam nubes opponitur, non eã intelligentibus: &
ideo non intrauit in tabernaculum testimonij. Et hoc
credendum est semel factum mox vt constitutum est
tabernaculum significationis huius causa vel alicuius
alterius. Neque enim semper sic erat nubes super ta-
bernaculum, vt illuc Moyses intrare non posset, quã-
doquidem nõ remouebatur, nisi cùm eis hoc signum
Num. 13. d. 21. dabatur disiungendi, hoc est castra mouendi ex eo lo- C
co vbi erãt: & accedẽdi quò nubes ducebat per diem,
& flãma per noctem. Quæ duo vicissim etiam super
tabernaculum manebãt, vbi castra posuissent, nubes
QVAEST. CLXXIIII. De tabernac. per diem, flãma per noctem. QVONIAM liber
qui Exodus dicitur, in cõstitutione tabernaculi sumit
terminum, de quo tabernaculo etiam per superiora e-
iusdem libri multa dicta fuerãt, quæ faciebãt difficul-
tatem intelligẽdi: sicut solet omnis περιοχαφία, id est, lo-
ci alicuius descriptio in omni historia facere: visum
est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere,
quo intelligatur, si fieri potest, quale illud & quid fue-
rit, interim proprietate narrationis inspecta, & in aliud
tempus dilata figurata significatione (neque enim ibi
aliquid fuisse purandum est, quod iubente Deo con-
stitueretur sine alicuius magnæ rei sacramento, cuius
cognitio fidem formámque pietatis ædificet.) Iubet
ergo Deus Moysi facere tabernaculum decem aulęo-
rum de hyacintho & purpura & cocco torto & byſſo
torta cherubin opere textoris. ὑπλαία; quas Græci ap- D
pellant, Latini aulæa perhibent, quas cortinas vulgo
vocant. Non ergo decem atria fieri iussit, sicut quidã
negligentes interpretati sunt: non enim aulas, sed au-
læas dixit. Opere ergo textili cherubin iussit in au-
læis fieri, quorum aulæorum longitudinem esse præ-
cepit cubitorum vigintiocto, & latitudinem cubitorũ
quatuor. Cohærere autem inuicem aulæa, & coniun-
gi inter se quinque hinc, & quinque inde, vt spatium
quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spatium.
Quomodo autem inter se connecterent eadem qui-
na aulæa, ita præcepit: Facies illis, inquit, ansas hyacin-
thinas, ora summa aulæi vnius ex vna parte in cõmis-
suram: & sic facies summã ad commissurã secundã: id
est, vbi committitur aulæum aulæo, tertium scilicet
secundo, quod secundum iã cum primo commissum
est, id est coniunctum atque connexum, faciem cõtrà
faciem consistentia ex aduerso singula: quoniã inter
se iussit ea coniungi, vt ex aduerso constituerentur. V-
trum autem quadrum spatiũ his cõcluderetur, an ro-
tundum, nondũ apparet: sed apparebit cùm de colũ-
nis cœperit dicere, quibus protenduntur aulæa. Non
ergo amplius quàm de trium connexione dicere vo-
luit, quæ fit in duabus commissuris, secundi ad primũ,
& tertij ad secundum, vt ex hac veluti regula cætera
iungerentur. Ansas ergo præcepit fieri primo aulæo
quinquaginta ex vna parte qua illi fuerat committẽ-
dum secundum: & ansas quinquaginta tertio aulęo ex
ea parte, qua secũdo coniungebatur: ipsum autem se-
cũdum, id est, inter vtrasque ansas quinquagenas me-
diũ, circulos habere voluit quinquaginta aureos, vtiq;
ex vna parte, per quos coniũgeretur quinquaginta an-
sis aulæi primi: ac per hoc consequens erat, vt ex alia
quoq; parte circulos totidem haberet, per quos con-
iungeretur ansis aulæi tertij. Quod breuiter scriptura
ita dixit, Et facies circulos quinquaginta aureos, & cõ B
iunges aulæum ad aulæum circulis, & erit tabernacu-
lum vnum. Circuli ergo quinquaginta aurei secundi
aulæi, inferebantur quinquaginta ansis tertij aulæi: &
deinceps ita cætera connectebantur, vt quinque com-
plecterẽtur, atque ex aduersa parte alia similiter quin-
que. Deinde dicit, Et facies vela capillacia operire su-
per tabernaculum, id est, quæ venirent super, nõ à par-
te tecti, sed supercingendo. Dicimus enim & sic ali-
quid superponi, non quemadmodum tectum domus,
sed quemadmodum tectorium parietis, tãquam super
lineam fasciam. Vndecim, inquit, vela facies ea. Lon-
gitudo vnius veli erit triginta cubitorum, & quatuor
cubitorum latitudo veli vnius. Mensura eadem erit
vndecim velorum, & coniunges quinque vela in se, &
sex vela in se. Quomodo ergo aulæa voluit quina cõ-
iungi, sic ista vela quinque & sex, quæ vndecim erant,
& non decem. Et duplicabis, inquit, vt lum sextum se- C
cundum faciem tabernaculi, ne moueretur, quia im-
pariliter alterutrum incurrebant sex & quinque. De-
inde dicit etiam ista vela capillacia, quemadmodum
sibimet iungerentur. Et idem dicit, & fortasse planius:
Et facies, inquit, ansas quinquaginta in ora veli vnius,
quod contra medium est, id est, contra secundũ, quia
ipsum erit mediũ inter primũ & tertiũ, secundũ com-
missurã, id est, iũcturã: & L. ansas facies super orã veli,
quod cõiunctũ est ad secundũ velum, id est, super orã
tertij veli, qua coniungitur secundo. Et facies circulos
æreos L. & coniunges circulos ansis, & coniunges ve-
la, & erit vnum. Circulos ergo medio velo voluit ap-
poni, id est, secundo, quibus quinquagenis ansis iũge-
retur primo & tertio. Nihil ibi aliud est, nisi quòd cir-
culos non aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. Ansas
autem in aulæis hyacinthinas dixerat, in velis autẽ ca-
pillaciis quoniam tacuit cuiusmodi essent ansæ, quid
nisi capillacias eas credibilius accipimus? Quod dein-
de sequitur ita est ad intelligendum difficile, vt vereas D
ne exponendo fiat obscurius. Dicit enim, Et suppones
in velis tabernaculi dimidium veli quod superauerit,
subteges quod abundat de velis tabernaculi, subteges
post tabernaculũ cubitum ex hoc, & cubitũ ex hoc:
ex eo quod superat velis de longitudine velorum ta-
bernaculi, erit cõtegens super latera tabernaculi, hinc
atq; hinc vt operiat. Cùm sextum velum iusserit du-
plicari secundũ facié tabernaculi, quid dicat superare
in velis dimidium veli: & quid dicat cubitum ex hoc,
& cubitum ex hoc, cùm dimidiũ veli xv. cubita sint,
quoniã xxx. cubitorũ iussit esse vnum velũ, quis faci-
lè intelligat? Aut si propterea superat de longitudine
velorum, quia prima aulæa de byſſo & cocco & pur-
pura & hyacintho vigintiocto cubitis longa esse præ-
cepit, ista verò capillacia xxx. cubitorum esse voluit,

duobus

duobus cubitis ſuperantur ſingula aulæa à ſingulis velis capillaciis: quæ in ſummâ inducta, excepto vndecimo quod duplicari iuſſit, viginti cubita excreſcunt, quibus ſuperatur ambitus aulæorum ambitu capillaciorum. Decem quippe velorum cubita bina quibus longiora erant, viginti faciunt: quorum ex vtroque latere decem hinc, & decem inde poterant ſuperare, nõ cubitum ex hoc & cubitum ex hoc, ſicut ſcriptura loquitur. Quàpropter differenda mihi videtur huius loci expoſitio, donec tabernaculum columnis omnibus cum atrio, quod circumponitur omni ex parte conſiſtat. Fortaſſis enim per anticipationem aliquid dicit de his velis capillaciis, quod ad illa proficiat de quibus nondum locutus eſt. Quod enim dicit, Et facies vela capillacia operire ſuper tabernaculum; vtrum vniuerſum tabernaculum his velis cooperiri velit, cum atrio ſcilicet, de quo circumponendo poſtea loquitur: an hoc interius tabernaculum, quod decem aulæis fieri iuſſit, incertum eſt. Sequitur ergo & dicit, Et facies operimentum tabernaculo, pelles arietum rubricatas. Etiam hoc operimentum vtrum vniuerſo tabernaculo fieri iuſſerit in circuitu, an interiori tantùm, ſimiliter habetur incertum. Quod verò adiungit, Et operimenta pelles hyacinthinas deſuper: hoc non in circuitu, ſed à tecto velut camera accipiendum eſt. Et facies, inquit, columnas tabernaculo de lignis imputribilibus decem cubitorum columnam vnam, & cubiti vnius & dimidij latitudinem colũnæ vnius, duos anconiſcos columnæ vni conſiſtentes ex aduerſo. Sic facias omnes columnas tabernaculi. Quare iuſſerit fieri hos anconiſcos, de quibus antea dixi, quid eſſent, non ſatis mihi apparet. Si enim ad columnas portãdas, fierent quatuor, vt in vnum fierent: ſi autem vbi feræ incumberẽt, etiam plures fierent, nam quinas feras ſingulis columnis diſtribuit. Niſi fortè in his anconiſcis nõ aliquis vſus, ſed ſola ſignificatio ſit, ſicut in velo vn decimo capillacio. Nam columna duos anconiſcos velut brachia hinc atque hinc extendẽs, figuram crucis reddit. Nunc iam videamus numerum columnarum, in quibus & forma tabernaculi poſſit aduerti: vtrum quadra, an rotunda ſit: an oblongá habeat quadraturam, lateribus longioribus breuioribus frontib. ſicut pleræque baſilicæ conſtruũtur: hoc enim potius hîc euidenter exprimitur. Nam ita dicit: Et facies columnas tabernaculorum viginti columnas ab latere iſto quod reſpicit ad Aquilonem: xl. baſes argenteas facies xx. columnis, duas baſes columnæ vni in ambas partes eius. Et latus ſecundum cõtra Auſtrum xx. columnas, & xl. earum baſes argenteas, & duas baſes columnæ vni in ambas partes eius, & duas baſes colũnæ vni in ambas partes eius. Repetitio non moueat, quia genus locutionis eſt, vt omnes ita intelligãtur de quibus non dicit. De baſibus autem iam antea diximus, cur vna columna duas habeat, quia & capita hoc loco baſes vocat. Videmus igitur vicenis columnis porrecta duo latera tabernaculi Aquilonis & Auſtri: duo ſunt reliqua, Orientale & Occidentale, quæ ſi totidẽ columnas habuiſſent, proculdubio quadratum eſſet. Quod autem habent, de Occidentali non tacetur, de Orientali tacetur. Vtrum quia non habuit, & ſola illic ſine columnis extendebantur aulæa, ab extrema columna vnius lateris vſq; ad alterius alteram extremam: an & aliqua cauſa taceatur, vt etiam tacitè intelligantur, neſcio. Poſtea quippe ex ipſa parte Orientis decem columnæ commemorãtur, ſed atrij de quo poſtea loquitur, quod huic tabernaculo circumponi iubet. Commemoratis ergo lateribus tabernaculi Aquilonio & Auſtrali & vicenis colũnis, deinde ſequitur & adiungit dicens: Et retro tabernaculum per partem quæ eſt contra mare, facies ſex columnas: & duas columnas facies in angulis tabernaculi à poſteriorib. & æquales deorſum verſus, & in ſe conuenientes erũt, ac æquales de capitibus in commiſſuram vnã. Sic facies angulos, duobus angulis æquales ſint, & erũt octo columnæ, & baſes earum argẽteæ ſedecim, & duę baſes columnæ vni, & duæ baſes columnæ vni in ambas partes eius. De baſibus ſimilis ratio & ſimilis locutio eſt. Latus itaque Occidẽtis, nam hoc eſt ad mare, colũnis octo extenditur, ſex mediis, & duabus angularibus quas æquales ad vnam cõmiſſuram dicit eſſe debere. Credo quòd angulus duo in ſe latera committat, & ſic columna angularis lateri vtriq; communis: iſta Occidentali & Aquilonari, & iſta Occidentali & Auſtrali. Quod autem dicit etiam æquales deorſum verſus, hoc vtique dicit, vt ad perpendiculum libraretur, ne robuſtiores eſſent infrà, quàm ſuprà, ſicut pleræq; columnæ ſunt. Deinde dicit, Et facies feras de lignis imputribilibus, quinque vni columnæ ex vna parte tabernaculi, & quinque feras columnę lateri tabernaculi ſecundo, & quinque feras columnæ poſteriori lateri tabernaculi, quod eſt ad mare. Mirum ſi dubitari poteſt, latus Orientale columnas non habuiſſe in hoc interiore tabernaculo, cui poſtea circumponitur atrium. Singulas quaſque igitur columnas omnium trium laterum habere feras quinas iubet. Et fera, inquit, media inter medias columnas pertranſeat ab vno latere in aliud latus. Hoc videtur dicere, vt de columna in columnam fera perueniret, & per interuallum columnarum porrigeretur à latere vnius vſque in latus alterius: ac per hoc vna ex his omnibus colũna non erat habitura proprias quinque feras, ad quam extremam quinque perueniebant à columna ſibi proxima venientes. Et columnas, inquit, inaurabis auro, & annulos facies æreos, in quos induces feras, & inaurabis auro feras. Ne columnæ foraminibus cauernarentur, quo intrarent feræ, annulos fieri iuſſit, quibus ex vtraque parte continerentur fines ſerarum. Proinde intelliguntur hi annuli fixis in ligno anſulis pependiſſe, vt extremas partes ſerarũ poſſent capere & continere. Et eriges, inquit, tabernaculum ſecundum ſpeciem quæ monſtrata eſt tibi in monte. Et facies velamen de hyacintho & purpura & cocco torto & byſſo neta, opus textile facies illud ſuper Cherubim: & ſuperimpones illud ſuper quatuor colũnas imputribiles inauratas auro, & capita earum aurea, & baſes earum quatuor argenteæ: & pones velamen ſuper columnas, & induces illud interius vbi velamen eſt, arcam teſtimonij: & diuidet vobis velamen inter medium ſancti & medium ſanctum ſanctorũ: & cooperies de velamine arcam teſtimonij in ſanctis ſanctorũ. Hæc omnia manifeſta ſunt, interius intra velamẽ hoc iiij. columnis impoſitam fuiſſe arcam teſtimonij, quã non ſic operiri iuſſit velamine, vt ſuper arcæ cooperculum iaceret velamen, ſed vt contra menſam ſtatueretur. Deinde dicit, Et pones menſam foris extra velamen, & candelabrum contra menſam in parte tabernaculi, quæ reſpicit ad Auſtrum: & menſam pones in parte tabernaculi quæ reſpicit ad Aquilonem. Etiã hoc planum eſt. Quod autem ſequitur, Et facies adductorium de hyacintho & purpura & cocco torto & byſſo torta, opus variatoris: & facies velamini quinq; columnas, & inaurabis illas auro, & capita earum aurea, & conflabis eis quinque baſes æreas. Cui vſui velamen hoc fiat quinque columnis extentum, pòſt apparebit, nam hîc non apparet. Vult enim illud eſſe velamen oſtij tabernaculi huius, videlicet interioris, cui circũponitur atrium. Deinde iubet altare fieri ſacrificiorum & holocauſtomatum: & dicit quemadmodũ fiat, nondũ autẽ dicit vbi ponatur: ſed hoc quoq; pòſt apparebit. Hîc iam de atrio loquitur vſq; ad finẽ, quod circumponendum eſt tabernaculo illi, de quo prius conſtituendo locutus eſt. Et facies, inquit, atriũ, quod

dicitur

dicitur Græcè αὐλὴ non αὐλαία: quod quidam interpretes noſtri non diſcernentes, & hoc & illa aulæa, quas aulæas non aulas Græci dicũt, atria interpretati ſunt dicentes, Et facies tabernaculum decem atriorũ, vbi decem aulæorum dicere debuerunt. Nonnulli autem multo imperitiores, ianuas interpretati ſunt, & aulas & aulæas. Sicut autem in lingua Latina inuenimus aulæa, quas Græci aulæas vocant: ita quam illi appellant αὐλὴν, noſtri aulam vocauerunt. Sed iam nõ atrium iſto nomine, ſed domus regia ſignificatur in Latina lingua: apud Græcos autem atrium. Ergo & faciẽs, inquit, atrium tabernaculo in latere quod reſpicit ad Auſtrum, & tentoria atrij ex byſſo torta longitudo ſit centum cubitorum vni lateri, columnæ earum viginti, & baſes earum æreæ viginti, & circuli earum, & arcus earum argentei. Sic & lateri quod ad Aquilonem, tentoria centum cubitorum longitudinis & columnæ earum viginti, & baſes earum æreæ viginti, & circuli earum, & arcus columnarum, & baſes inargentatæ argento. Latitudo autem atrij quæ eſt ad mare, tentoria eius quinquaginta cubitorum: columnæ earum decem, & baſes earum decem, & latitudo atrij quod eſt ad Oriẽtem, quinquaginta cubitorum, columnæ eius decem, & baſes earum decem. Hîc iam videmus commemorari columnas ab Oriente cùm loquitur de atrio, & eas decem dicens cum baſibus æreis, ſicut dixit etiam de Occidentalibus, vbi difficillima oritur quæſtio. Nam facile eſt quidem, vt accipiamus ab Oriẽte vnum ordinem columnarum ad atriũ pertinentium, quo tabernaculum interius per omnes quatuor partes cingitur, quia non habebat ex ea parte columnas tabernaculum interius. Ab occidente autẽ vbi iam erant interioris tabernaculi columnæ octo, quomodo etiam iſtas decem quas exterioris atrij cõmemorat accepturi ſumus, tanquam ab Occidente duo ſint ordines columnarũ, interiorum octo, & exteriorum decem? Quod ſi ita eſt, longiora erant etiã latera atrij exterioris, quàm tabernaculi interioris, vt ſit vnde ab extremo in extremum alius columnarũ ordo dirigatur, & non incurrat in ordinem priorem ad interius tabernaculum pertinentem. Et ſi hoc eſt, cõſequens erit, vt vicenæ illæ columnæ duorum laterum tabernaculi interioris, Auſtri & Aquilonis, interuallis breuioribus dirimantur, quàm illæ vicenæ quas habet atrium exterius ex eiſdem lateribus. Et quia illi exteriores ordines vicenarum columnarũ, ſicut ſcriptura loquitur, centena cubita tenẽt: iſti interiores totidem columnarũ quamlibet minus cubita tenẽat, ſed quoniam hoc ſcriptura non expreſſit, conſequens erit, vt octo colũnæ illæ tabernaculi interioris in latere Occidẽtali rariores ſint quàm vicenæ illæ eiuſdem tabernaculi Auſtrales & Aquilonię, vt poſſit comprehendi ſpatium quantum ſufficit decem illis aulæis circũtendendis, quibus primitus dixit hoc tabernaculum fieri: habent enim cubita vicena & octona, quę fiunt ſimul ducenta octoginta. Quorum ſi centena eſſent in lateribus duobus. Auſtri & Aquilonis, vbi vicenarum columnarũ ordines ſunt, quadragena vtique cubita tenderentur per alia duo latera orientis & Occidentis, & proportione occurrerent in octo columnis cubita xl. ſicut in viginti columnis cubita centũ, ſed non eſſent longiora latera exterioris atrij, quoniam centenis cubitis definita ſunt, & ideo non eſſet quemadmodũ ille ordo decem columnarum ab angulo Auſtrali, in angulum Aquilonium includeret ordinem interiorum octo columnarum. Proinde vt atrio vndique circũdãretur interius tabernaculum, oportet illud eſſe etiam longitudinis breuioris: atque ita neceſſe ſit, vicenas eius columnas in duobus lateribus quibus in longũ porrigitur denſius cõſtitui, quàm ſunt atrij exterioris etiã ipſæ vicenę: & rarius octo columnas tabernaculi interioris à parte Occidentis, quàm decem ex eadem parte atrij exterioris: quoniam quicquid minus cubitorũ ex illis aulæis extenditur in columnis vicenis duorum laterum ad Auſtrum & ad Aquilonem, compenſandũ eſt latitudini Orientalis & Occidentalis lateris, vt ducenta octoginta cubita conſummentur aulęorũ. Non enim ſicut de velis capillaciis, vbi vnum plus eſt, ita & de his aulæis iuſſit aliquid duplicari. Quapropter ſi tantũ breuiatur lõgitudo tabernaculi interioris, quod ab atrio exteriore poſſet includi, vt in vicenis eius columnis non centena cubita tendantur aulæorum, ſed verbi gratia, vt minimũ nonagena & ſena, vt quaternis cubitis breuiora ſint: hæc ipſa quaterna cubita: id eſt, octo cubita in duobus aliis lateribus vtique tẽdenda ſunt Orientali & Occidẽtali: ac ſic in illis octo columnis Occidentalibus tabernaculi interioris non extenduntur cubita xl. ſed xliiij. & alia quadragintaquatuor ab Oriente. Cùm ergo in decem columnis exterioris atrij tenduntur cubita quinquaginta, in octo autem interioris tabernaculi tenduntur cubita xliiij. rariora inueniuntur interualla interiorum octo columnarum quàm exteriorum decem: quia ſi paria eſſent, ita in columnis octo quadraginta cubita tenderentur, ſicut quinquaginta tendebantur in decem: quoniam quod ſunt proportione octo ad decem, hoc ſunt quadraginta ad quinquaginta: Quinarium quippe numerum quadragintа octies habent, quinquaginta decies. Nec nos mouerent columnarum interualla diſparia, quòd denſiores in lateribus longitudinis ponerentur, vbi vicenæ ſunt: rariores autem in latere latitudinis, vbi octo ſunt, niſi aliud exiſteret quod vrgeret mutare ſententiam. Cùm enim commemoraſſet longitudinem atrij ad mare habere tentoria quinquaginta cubitorum, & columnas decem, & baſes earum decem; & latitudinem atrij ad Orientem, item quinquaginta cubitorum, & columnas decem & baſes decem; atq; his dictis perfecta videretur forma tabernaculi cum atrio ſuo vndique ambiente, iniecit aliud, quod vbi & quomodo intelligendũ ſit, difficilè reperitur. Et quindecim, inquit, cubitorum tentoriorum altitudo lateri vni, columnæ eorum tres & baſes earum tres: & lateri ſecundo quindecim cubitorum tentoriorum altitudo, columnæ eorum tres, & baſes earum tres: & portæ atrij regimen viginti cubitorum altitudo ex hyacintho & purpura & cocco neto & byſſo torta, varietate acu picta columnæ earum quatuor, & baſes eorum quatuor. Hæc vbi conſtituantur, perfecta illa forma tabernaculi non video: ſed planè video eundem eſſe numerum columnarum decem, in tribus & tribus & quatuor, ternis ſcilicet à lateribus & quatuor in medio. Ac per hoc tentoria illa quinquaginta cubitorum non contexta erunt, ne aditus in atrio nullus ſit, ſed quindenis cubitis media viginti cubita ſeparabuntur, vt faciant portæ tabernaculi regimen: hoc eſt velum quod ornamento velamentoque dependeat, vt teneat ſpatium quatuor columnarum quod portæ atrij deputatum atque ſeparatum eſt. Ideo velamen ipſum à lateribus quindenorum cubitorum diuiſum atque ſeparatum, etiam ſpecie diſtingui voluit, vt opere acu picto quatuor illis coloribus variaretur. Sed latera illa quindenorum cubitorum hinc atque hinc ternas columnas habentium, ſi ad eandem lineæ rectitudinem portæ atrij cõiungantur, non erit ſpatium inter decem colũnas exterioris atrij, & octo interioris tabernaculi, vbi ſit altare quinque cubitorum, quadrũ occupans ſpatium: & ante ipſum altare, vbi ſeruiatur altari: & inter ipſum & oſtium tabernaculi interioris, vbi ſit labrum æneum. Sic enim poni iuſſum eſt, vnde manus & pedes ſacerdotes lauent quando intrant tabernaculũ, vel quando accedunt vt altari deſeruiant. Quod niſi foris à tabernaculò in atrio intellexerimus;

quòmodo

quomodo possunt priùs lauare manus & pedes, & sic A tabernaculum introire? Foris autém ab atrio non possumus altare statuere, quia & tabernaculum & altare circumdari atrio præcepit. Restat igitur vt illa latera quindenorum cubitorum hinc atque hinc,& columnarum ternarum, sic accipiamus à lateribus, vt ipsa faciant interuallum aliquot cubitorum inter portam atrij & ostium tabernaculi interioris: portam quidem parentem xx. cubitis in quatuor columnis, & habentem velum acu picto opere variatum viginti cubitorum : ostium verò tabernaculi interius, vbi ponatur velamen illud in quinque columnis extentum. Quod vtique non intra illum ordinem octo columnarum, sed extrà foris ad atrium positū intelligere debemus. Núc enim erit velum ostij tabernaculi, quod ostium tanquam valuis aperiebatur, vbi aulæa inter se circulis & ansis non coniungebantur. Aut si fortè intra illum ordinem octo columnarum tabernaculi interioris, opponebatur hoc velamen in quinque columnis B ostio tabernaculi, vt quando aperiebatur, interiora nō nudarentur, ne à prospicientibus viderentur: quod tamen velamen siue interius ab illo ordine columnarū, siue exterius poneretur, quod non satis elucet, proculdubio distabat moderato interuallo ab eodem ordine columnarum, ne quinque columnæ ad quatuor colūnas densius constipatæ, intercluderēt potius aditum, quàm velarent. Secúdum istum itaque modum, & secundum hanc formam tabernaculi nihil iam opus est vicenas illas columnas laterum interioris tabernaculi ad Austrum & Aquilonem constituere densiores, & rariores illas octo facere quæ ab Occidente fuerant. Decem quippe illæ atrij exterioris ab eadē parte Occidentis non longum ordinem faciunt columnarum, quo includantur octo interiores, sed ternis ab vtroq; latere constitutis, & quatuor impar spatium concludunt, vbi & altare sit holocaustomatum intra portam atrij ante ostiū tabernaculi : & labrum inter ostiū tabernaculi & altare, & interuallum necessarium ministerio inter altare & portam atrij, & sic illud totū spatium atrij concluditur columnis decem, tribus ab Aquilone, & tribus ab Austro, & quatuor ab Occidēte, tanquam si Π Græcam literam facias. Et sic adiungebatur idem spatium longiori ordini columnarum tabernaculi interioris, tanquam si literam memoratam ex ea parte qua non habet adiungas literæ productionem quæ iota dicitur: vt eius parte quæ in medio est, ab eo latere concludatur, & restent hinc atque inde ex ipso iota reliquæ partes. Poterant ergo numerari decem columnæ in illo longo ordine partis Occidentalis tabernaculi interioris, si cum illis octo adderētur duæ quæ fuerant vltimæ in ordinibus laterum atrij Aquilonis & Austri. Nam & illæ decem quæ propriè ad atrium pertinerent à parte Occidentis, vnde & intrabatur ad tabernaculum, ternas habebant in lateribus, & quatuor in fronte, vbi porta erat, atque ita spatium vsui sacrificiorum necessarium intra atrium ante tabernaculum amplectebantur. In ternis autē columnis quæ fuerant à lateribus, tentoria erāt de byssō quindenorum cubitorum: in quatuor autem vbi porta erat, velum erat xx. cubitorum acu picto opere variatum. Nec moueat quod dicit scriptura, quindecim cubitorum tentoriorū altitudo, columnę eorum tres, & bases earum tres: & latus secundum quindecim cubitorum tentoriorum altitudo, columnę eorum tres, & bases earum tres: & portæ atrij tegimen viginti cubitorum altitudo. Altitudinem quippe eandem dicit, quæ fuerat longitudo tentoriorum. Eadem quippe altitudo est cùm texuntur, quæ longitudo est cùm tenduntur. Quod ne suspicari videamur, alio loco idipsum scriptura commemorans ait, Et fecerunt atriū quod est ad Austrum, tentoria atrij de byssō torta, cēt tum per centum: id est, centum cubita tentoriorū per centum cubita spatium quod tenebāt viginti columnæ. Deinde sequitur, Et colūnæ eorum viginti, & bases earū xx. æreę: & latus quod ad Aquilonem cētum per centum, & columnæ eorum xx. æreæ, & bases earum xx. æreæ: & latus quod est ad mare, aulęa quinquaginta cubitorum, & columnæ eorum decem, & bases earum decem. Eadem dicit aulęa quæ tentoria, & latus quod est ad Orientem quinquaginta cubitorum tentoria. Post hæc redit ad posteriora tabernaculi, vt ostendat quemadmodum illæ decem columnæ spatium de quo loquebatur, atrij complectebantur. Quindecim cubitorū, inquit, quod est à dorso. Dorsum appellat, quia posteriora tabernaculi erant: id est, à parte Occidentis. Et columnæ, inquit, eorum tres, & bases earum tres: & à dorso secundo hinc & hinc secundum partem atrij aulęa quindecim cubitorum, & columnæ eorum tres, & bases earum tres. Manifestū est certè, eadem duo dorsa dici hoc loco cùm cōmemorantur omnia quemadmodum facta sunt, quæ latera dicebantur quando præcipiebatur vt fierent. Latera scilicet, quia hinc atque inde coniunctæ portæ Occidentalis atrij spatium †occludebant. Dorsum verò quod à tergo tabernaculi erat hæc pars atrij à parte Occidentali. Sequitur autem & dicit, Omnia aulæa atrij de byssō torta, & bases columnarum æreæ, & ansæ earum argenteæ, & capita inargētata argento, omnes columnæ atrij. Deinde adiungit, quod nondū ibi commemorauerat. Et vela memorati atrij opus variatoris, de hyacintho & purpura & cocco ńcto & byssō torta, viginti cubitorum longitudinem & latitudinem. Ecce vbi apparet eandem dictam superiùs altitudinem, quæ aulæorum extentorum fuerat longitudo. Et deinde addidit, Et latitudinem quinq; cubitorū. Tot enim cubitis latitudinis erigebantur tentoria exterioris atrij, sicut interioris cubitis quatuor. C Sic autem & superiùs dixerat, Longitudo autem atrij cētum per centū, & latitudo quinquaginta per quinquaginta, & altitudo quinq; cubitorum ex byssō torta. Hanc latitudinem dicens quam postea altitudinē dixit, quoniam quæ iacentium latitudo est, eadem erectorum altitudo. Sicut quod paulò antè cōmemorauí, quæ cùm texuntur altitudo est, eadem cùm tenduntur longitudo est. Nunc iam quod distuleram, videamus, quomodo ex hac forma vniuersi tabernaculi, quam sicut potui ante oculos collocaui, difficultas illa soluatur de capillaciis velis. Quæ fortasse ideo erat obstruſior, quia per anticipationem ibi aliquid dictum est, quod profecerit operi, de quo postea fuerat locuturus, cùm atrium tabernaculo circumpònendū describeret. Nunc itaque verba ipsa videamus. Et suppones, inquit, quod superabit in velis tabernaculi, dimidium veli quod superabit subteges quod abundat, in velis tabernaculi subtegas post tabernaculum. Hoc totum quod dictum est vnum sensum habet, quia dimidium veli quod superauerit, hoc est, id quod superabundauit de velis tabernaculi, subtegendum est post tabernaculum. Quomodo ergo supereſt, id est, abundet & restet dimidium veli, ex illa serie connexorum velorum oportet inquirere: quoniam quinque in se, & sex iti se connecti voluit, sicut superiùs loquens dixerat, sextum velum à facie tabernaculi duplicandum, id est, ab Oriente. Totiens enim posteriora tabernaculi à parte Occidentis esse significauit, id est, ad mare. Quid igitur facies tabernaculi, nisi pars illa intelligenda est, quæ ad Orientem? Pars ergo illa, qua vela quinque connexa sunt, habet cubitorum centū quinquaginta, hoc est, quinquies tricena. Tricenorum enim cubitorum erant singula, sicut ea Deus fieri iusserat. Illa verò pars, in qua non erant quinque, sed sex vela, sibimet similiter connexa cubita habebat centum octo-

ad. concludebant.

D

tum octoginta, id est, sexies tricena, ac per hoc duplicato ex eis vno velo, sicut iussum est, secundum faciē tabernaculi minuebantur in ea duplicatione cubita quindecim. Quibus detractis, cētum sexagintaquinque remanebant: & ideo post centum quinquaginta cubita, quibus illi parti quinque velorum etiam ista pars sex velorum æquabatur, superabant atque abundabant cubita quindecim. Illinc enim erant à parte quinque velorum, cubita centum quinquaginta: hinc autem à parte sex velorum duplicato vno velo secundum faciem tabernaculi, erant cubita centum sexagintaquinq;. Plus ergo habebat pars ista cubita quindecim. Hoc dicit dimidium veli, quod iubet subtegi post tabernaculum, vt quia illud à facie duplicatū est, hoc dimidium redundans à posteriore parte tabernaculi non duplicaretur, sed subtegeretur: id est, omnia ipsa quindecim cubita subtermissa tegerentur: ac si & ipsa illi longitudini detraherētur, sicut illa itidē quindecim à facie tabernaculi vnius veli duplicatione detracta sunt. Eoque modo centum quinquaginta cubi- B tis quinque velorum, occurrerant ex alia parte cētum quinquaginta cubita sex velorum: triginta scilicet cubitis à centum octoginta detractis à facie tabernaculi velo duplicato, & à posterioribus tabernaculi dimidio velo subtecto. Iam illud quod sequitur aliud est, & aliam quæstionem infert, propter quam maximè huius loci expositionem differendam putaui, vt prius & formam constituendi tabernaculi, & de atrio circumponendo quod scriptum est videremus. Sequitur ergo, Cubitum ex hoc & ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi erit contegens: & super latera tabernaculi hinc atque hinc vt operiat. Aliud est quòd superauit vna pars sex velorum aliam partem quinque velorum, propter ampliorem velorum numerū, vnde iam diximus: aliud quod superauit de longitudine velorum, vnde nunc dictum est. Ita enim non pars parti comparatur, & altera alteram superare inuenitur: illa scilicet, quæ vela sex habet, illam quæ vela quinque habet. Quæ ambæ vt si- C bimet æquarentur, à facie tabernaculi facta est vnius veli duplicatio, à tergo dimidij subtectio. Sed ipsa vela capillacia comparata aulæis, ex quibus decem iussit fieri interius tabernaculum quatuor coloribus textis, longiora reperiuntur cubitis binis. Ea enim erant aulæa singula cubitorum xxviij. ista xxx. ideo hîc nunc ait, Ex eo quod superat velis de longitudine velorum. Quid est ergo, Cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc erit, contegens super latera tabernaculi: nisi quia illa longitudo, in qua binis cubitis vela capillacia longiora fiūt aulæis, his singulis singula, non tota in vnam partem cogenda est: id est, vt quicquid superat, ad posteriora tabernaculi colligatur: sed distribuatur ex æquo, tantúmque eius ad priora tabernaculi, quantum ad posteriora tribuatur: id est, quoniā duo cubita in singulis velis eandem quæ superat longitudinem faciūt, vt cubitum inde auferat pars ista, & cubitum illa: ita de singulis cubitis suis habeat pars ista cubita decem, D & illa de singulis decem, quoniam decem vela binis cubitis longiora, viginti cubitorum longitudinem faciunt, qua videntur superare serie sua seriem aulæorum. Deinceps videndum est hæc viginti cubita, quæ superant à longitudine velorum, cui spatio cingendo proficiant. Si enim velis capillaciis interius tabernaculum circumtegitur, ita superant, vt quid ex eis cooperiatur non sit omnino. Vnde restat etiam ipsa subtegi, & subtegendo detrahi, quod scriptura non dicit. Aulæa quippe decem, quæ habent cubita vigena & octona, quibus interius tenditur tabernaculum, circūplectuntur spatium quantum possunt. circúplecti cubita ducenta octoginta. Vnde latera illa longiora Australe & Aquilonium, habētia vigenas columnas, au- ferunt ex his cubitis ducenta cubita: restant octoginta, quæ duobus reliquis lateribus breuioribus, Orientali quod non habet ordinem columnarum, & Occidentali vbi erant columnæ octo, quadragena distribuantur. Proinde in capillaciis velis quoniam detractis triginta cubitis trecenta restabant, si trecentis cubitis capillaciorum velorum, ducenta octoginta cooperiebantur aulæorum, ita supererunt viginti, vt non sit quod ex eis tegatur. Proinde duo illa cubita quæ singula capillacia plus habent, ex quibus summa viginti cubitorum collecta est, sic distribuenda sunt, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, id est, ne omnia in vnam partem cogantur, vt proficiant operiendis lateribus tabernaculum, sed exterioris atrij, id est, omnia illa trecenta cubita velorum capillaciorum extrinsecus tabernaculum cingant. Adiunctis quippe lateribus atrij exterioris centum cubitorum, id est, Austri & Aquilonis, quinquaginta cubita supersunt Orientis & Occidentis, quæ omnia fiunt trecenta, quibus cooperiendis capillaciorū trecenta sufficiunt. Hoc est quod B ait, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc: id est, distributio duorum cubitorum, quibus vnumquodque velum capillacium longius est: hoc est ex eo quod superat velis de longitudine velorum, erit contegens super latera tabernaculi: illa scilicet exteriora quæ ad atriū pertinent hinc atque hinc vt operiat: nec illa ipsis atrij quæ centenis cubitis & vigenis columnis tenduntur. Ipsa enim non sunt facta longiora, quàm illa interioris tabernaculi quæ decem aulæis tenduntur, & vigenas etiam ipsa columnas habent. Nam sicut interioris tabernaculi duo latera ab Aquilone & Austro centenis cubitis porriguntur, ita & exterioris atrij. Non ergo ad ipsa exteriora totidem colūnarum latera tegenda capillaciorum velorū profuit longitudo, quia longitudinem superant aulæorum. Tantum enim dāt exterioribus lateribus quantum & interioribus darēt, id est cubita centena, quę fiunt ducenta: sed quia lateribus Orientis & Occidentis sufficerent latera quadragena, si tantummodo interius tabernaculum velis capillaciis cingeretur: additis autem lateribus atrij creuit tabernaculi latitudo, vt tegendis lateribus Orientali & Occidentali iam non quadragena, sed quinquagena cubita sint necessaria: ad ea tegēda proficere potuit capillaciorum velorum longitudo amplior quàm aulæorum: vt non ambo cubita, quibus binis longiora sunt quinque ex vna parte impenderētur, sed cubitum ex hoc & cubitum ex hoc: ac sic haberet ex ipsa superabundantia latus Orientale cubita decem, & Occidentale alia decem. Viginti enim fiunt bina decem, quia velis vndecim, cubita triginta duplicatione & subtectione ab hoc ambitu detrahuntur. Sed quoniam id quod Latinè interpretatum est, Cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi, Græcus habet πλάγια, quę Latini nonnulli non latera, sed obliqua interpretati sunt: meritò mouet, quia etsi nihil hîc videatur obliquum, vbi omnes anguli quatuor laterum recti sunt, πλάγια tamen dici latera illa non possunt, quorum vnū est in facie, alterum retro, id est, Orientale & Occidentale, sed πλάγια dici possunt à dextero & à sinistro, id est, Aquilonio & Australi. Cùm ergo non sunt ea πλάγια quæ habent cubita quinquaginta, quibus lateribus tegendis potuisse diximus superare longitudinem capillaciorum velorum, quomodo erit verum, Cubitū ex hoc & cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi? Sed nimirum de illis lateribus tegendis loquitur, quæ etiam dorsa appellat quindenorum cubitorum columnarúmque ternarum, quæ cum porta atrij habente cubita viginti, & columnas

quatuor, quinquaginta complent cubita & columnas decem. Hæc latera ex iſtis ſuis finibus in medium poſuerunt atrij portam, ex illis autem oſtium tabernaculi: inter portam atrij & oſtium tabernaculi ſpatium iacet, quantum cubita illa concludũt viginti à porta, & dextera læuáque quindena. In eo ſpatio eſt altare tabernaculi, & inter altare tabernaculi labrum æreum, vbi ſacerdotes manus & pedes lauabãt. Diligenter autem méſuris examinatis, fortaſſe in iſtis lateribus ternarum columnarum, quæ πάγια Græcè dicta ſunt, nonnulla etiam obliquitas inuenitur, vt non fruſtra quidem interpretes noſtri obliqua interpretarentur, quæ in Græco πάγια repererunt. Non enim vela capillacia quindenis cubitis ſuis poſſunt tegere quindena cubita tentoriorum in illis lateribus, niſi poſterioribus partibus tabernaculi antequam ad illa latera deflectantur, non amplius quàm dena cubita dependerint ex linea recta poſterioris tabernaculi, id eſt, à parte Occidentis: quæ linea cùm habuiſſet B octo columnas pertinẽtes ad interius tabernaculum, decem habere cœpit additis lateribus atrij exterioris: & cùm habuiſſet cubita xl. ad octo columnas pertinentia, quinquaginta habere cœpit in columnis decem. Ex hac ergo linea cùm tecta fuerint velis capillaciis dena cubita ab vtroque angulo venientia, reſtabunt in medio xxx. non tecta velis capillaciis, ſed illis tantummodo aulæis: in quorum xxx. cubitorum medio per quodlibet cubita tenderentur, erat oſtium tabernaculi. Proinde illa latera trinarum columnarum & quindenorum cubitorum, ſi ex illis finibus ſuis quibus ſibi iungebantur portæ atrij, patebant inter ſe cubitis viginti: quia tantum habebat porta quæ illa latera dirimebat: ex aliis autem finibus quibus hærebãt poſteriori illi lineæ tabernaculi, de qua locuti ſumus habebant inter ſe cubita xxx. proculdubio erant obliqua: quoniam plus inter ſe patebant ex hac parte vbi habebant media cubita triginta, quàm ex illa parte C vbi habebant media cubita viginti. Ita illa decem cubita capillaciorum velorum, quod erat dimidium abundantis longitudinis quæ proficiebãt poſteriori parti tabernaculi, hoc eſt Occidentali, ſicut alia decem proficiebant priori parti, id eſt, Orientali, quinis cubitis complebant tecturam laterum illorum, quæ πάγια dicta ſunt, inde quinque & hinc quinque. Quæ ſi defuiſſent, dena cubita tegerentur in eiſdem lateribus, & quina nuda eſſent. Itaque quantum mihi videtur, melius intelligitur hinc eſſe dictum, cubitum ex hoc & cubitum ex hoc, ex eo quod ſuperat velis de longitudine velorum tabernaculi: non quia erãt cùm hinc & inde quina eſſent, ſed quia ex illa longitudine redũdabant, in qua binis cubitis erant aulæis capillacia lõgiora, ex quibus duobus cubitis vniuſcuiuſque veli cubitum profecerat parti Orientali: reſtabat vtique alterum cubitum parti Occidentali, vt cubitum ex hoc eſſet contegens ſuper πάγια tabernaculi. Vnde dicD tum eſt, hinc atque hinc vt operiat, quia non operiebat totum, ſi eadem quina cubita defuiſſent. Nunc iam quoniam ſatis diſputatum eſt, quomodo illa omnia intelligenda ſint quæ in tabernaculi conſtitutione videbantur obſcura: breuiter ſi poſſumus enitamur oſtendere, quid ſit eadem diſputatione confectum. Ab Occidente igitur trahebatur, & prima erat ingrediendi porta atrij quæ patebat xx. cubitis, & habebat quatuor columnas quibus dependebat velum viginti cubitis extentum, erectum autem cubitis quinque, quatuor illis ſæpe commemoratis coloribus acu picto opere variato. Hac porta ingrediens excipiebatur atrio, cuius latera dextera læuaque quindenis cubitis & ternis columnis porrigebantur introrſus: vt in medio ponerẽt oſtium tabernaculi interioris in ea parte qua perueniebant, ſicut in medio ponebant portam atrij ab ea parte vnde incipiebant. Hoc itaque atrium latius erat quàm longius. Nam longitudo eius erat à porta ipſius vſque ad oſtium tabernaculi interioris in cubitis fermè quindecim: latitudo autem circa portã in cubitis viginti, circa oſtium verò in cubitis triginta. Vnde obliqua illa latera fuiſſe intelliguntur quæ dextera læuáque in columnis ternis & quindenis cubitis erant. In hoc atrio erat altare ſacrificiorum quadratum, quinque ſcilicet cubitis longum, & totidem latum. Inter portam & altare ſpatium erat, vbi verſabantur qui ſacrificia imponebant altari: introrſus verò inter altare & oſtium tabernaculi, locus erat cineris ante altare, & deinde labrum æreum vbi manus & pedes ſacerdotes lauabant, vel altari in atrio ſeruituri, vel tabernaculum interius ingreſſuri. Tentoria porrò huius atrij in lateribus ternarum columnarum byſſina erãt, extenta cubitis quindenis, erecta cubitis quinis. Ab hoc ergo atrio intrabatur oſtium tabernaculi cùm tranſiſſet altare, & labrum æneum. Intrabatur autem apertis aulæis, quibus decem, quinque hinc & quinque inde ex aduerſo ſibimet conſtitutis, totum ipſum interius tabernaculum cingebatur. Quo oſtio ingreſſo occurrebat velum quod ad oſtiũ fuerat oppoſitum in quinque columnis extentum, variatum illis quatuor coloribus: quod velum cùm faciendum præciperet, adductorium vocauit, credo quòd curreret, ducendo & reducendo, cùm operiret atque aperiret ingreſſum. Tranſito iſto velo, excipiebat pars tabernaculi media inter hoc velum & illud alterum interius, quod columnis quatuor fuerat impoſitum, ex illis quatuor coloribus factum, & ſeparabat inter ſancta quæ forinſecus erant, & ſancta ſanctorum interius poſita. In hoc itaque medio ſpatio inter iſta duo vela, menſa erat aurea, quæ habebat panes propoſitionis in parte Aquilonis: & contra eam candelabrum aureum ſeptem lucernarum in parte Auſtri. Hucuſque ſecundis ſacerdõtibus licebat intrare. Interius autem, id eſt, in ſanctum ſanctorum intra velum quatuor columnarum, arca erat teſtimonij deaurata, in qua erant tabulæ lapideæ legis, & virga Aaron, & vrna aurea cum manna: & propitiatorium deſuper aureum, vbi ſtabãt duo cherubin alis obumbrantes propitiatorium & intuentes inuicem ad ipſum. Ante arcam verò, id eſt, inter arcam & velum poſitum erat altare incẽſi, quod aliquando aureum dicit ſcriptura, aliquando deauratum, aureum vtique appellans quod erat inauratum. Ad hæc ſancta ſanctorum niſi ſummo ſacerdoti non licebat intrare quotidie propter inferendum incenſum: ſemel autem in anno cum ſanguine ad purificãdum altare: & ſi quando fortè exigebat neceſſitas pro peccato ſacerdotis, aut vniuerſę ſynagogę, ſicut in Leuitico ſcriptum eſt. Sic intrabatur in tabernaculum ab Occidente, id eſt, à porta Auſtri vſque ad latus Orietale introrſus vbi erat arca teſtimonij. Hoc autem interius tabernaculum, quod incipiebat non à porta atrij, ſed ab oſtio quod appellabatur oſtium tabernaculi, & finiebatur in longum latere Orientis vbi erat arca teſtimonij, decem aulęis concludebatur: quorum erant ſingula viginti octo cubitorum, quinque hinc & quinque inde, ſibimet connexa anſulis & circulis ex aduerſo ſibimet conſtituta: & columnis vicenis in lateribus longioribus Aquilonis atque Auſtri, & colũnis octo à latere Occidentis, à latere autem Orientis nullis columnis, ſed ſolis aulæis. Quæ aulęa decem erigebãtur in cubitis quatuor, & per totum circuitum tendebantur in cubitis ducentis octoginta: quorum centena in lateribus erãt longioribus Auſtri & Aquilonis per vicenas columnas: quadragena verò cubita in reliquis duobus lateribus breuioribus: vno Occidentis per columnas octo: altero Orientis vbi columnæ non erant, ſed ſola tendebãtur aulæa, de ſolis duabus

Leuit. 16.

bus angularibus columnis, mediis autem nullis: & A erant hæc aulæa decem de quatuor coloribus texta. Hoc eſt interius tabernaculum circumdabatur atrio ab Auſtro viginti columnis, & ab Aquilone viginti. Quæ duo atrij latera æqualem habebant longitudinẽ cum lateribus interioris tabernaculi, quia & ipſa vicenis columnis porrigebantur in cubitis totidem, id eſt, centenis: à latere autem Orientis atrium concludebatur columnis decem cubitis quinquaginta. Qui ordo columnarum rectus erat, & incurrebat in illas duas angulares interioris tabernaculi, quas ſolas Orientis pars habebat. Proinde cum ipſis complebãtur decem. A latere autem Occidentis habebat quidem atrium decem columnas, non tamen recto ordine, ſed ſicut iam oſtendimus tanquam triporticum, quatuor à porta, & ternis à lateribus. Vniuerſum autem atrium in circuitu tabernaculi tentoriis byſſinis cingebatur, quæ erigebantur cubitis quinque: his ſuperueniebant vela capillacia vndecim, ex vna parte ſibi- B met quinque connexa, ex alia ſex. In connexione ergo quinque velorum, cubita erant centum quinquaginta: ex alia verò parte in connexione ſex velorum, cubita erant centum octoginta: quoniam vela ſingula tricenorum fuerant cubitorum. Sed vt alia pars alteri coæquaretur, duplicatum eſt vnum velum à facie tabernaculi: id eſt, ab Oriente, & ſubtectum eſt dimidium velum à parte poſteriore: id eſt, ab Occidente: atque ita ſubtracta ſunt cubita triginta, quanta erat veli vnius longitudo, & remanſerunt centum quinquaginta, quanta etiam ex parte altera fuerunt. Circuitus itaque velorum capillaciorum quo cingebatur atrium tabernaculi, trecentis cubitis tendebatur, ſicut circuitus decem aulæorum interioris tabernaculi, cubitis ducentis octoginta. Aulæa quippe ſingula habebant cubita vicena & octona in longitudine, capillacia verò vela tricenis cubitis longa erant. Quapropter ex ambitu aulæorum interioris tabernaculi, qui C erat in cubitis ducentis octoginta, centena cubita in lateribus longioribus erant Auſtri & Aquilonis, & quadragena in duobus breuioribus Orientis & Occidentis. Ex ambitu autem capillaciorum velorum quo atrium exterius tegebatur, quia ambitus erat in cubitis tricenis, centena erant in lateribus longioribus Auſtri & Aquilonis, quoniam æqualia erant lateribus tabernaculi interioris, quinquagena autem in reliquis duabus partibus Orientis & Occidentis. Ac per hoc duo illa cubita, quibus longius erat aulæo velum capillacium, non lateribus Auſtri & Aquilonis, quæ paria erant atrij exterioris & tabernaculi interioris, ſed lateribus Orientis & Occidentis proficiebant. In eis enim lateribus creuerat tabernaculi latitudo, circũpoſito extrinſecus atrio: ſed quinquagena cubita velorum capillaciorum à parte Orientis per decem columnas recto ordine tendebantur, eiſque proficiebat vnum cubitum ex duobus illis quibus eorundem velorum maior fuerat longitudo: alia verò cubita quin- D quaginta, quæ Occidentali lateri debebantur, quibus alterum ex duobus illis cubitum proficiebat, non tẽdebãtur per columnarum ordinem rectum. Ibi enim erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat ſpatiũ atrij, vbi eſſet altare ſacrificiorum, quatuor columnis à porta, & lateribus ternis: ac per hoc non poterant etiam cingere illa cubita quinquaginta, ſed vſq; ad cooperienda obliqua illa latera tendebantur, quæ in columnis ternis & quindenis cubitis erant. Erigebantur autem capillacia vela cubitis quatuor, eiſque tegebãtur atrij tentoria byſſina, quorum erat erectio in cubitis quinque: pelles verò rubricatæ ſuper capillacia vela veniebant. Deſuper autem, id eſt, à patte tecti, vice cameræ tabernaculum pellibus hyacinthinis tegebatur: vtrum cum atrio & ſpatium illud interius non apparet: ſed credibilius eſt, atrij ſpatia quæ inter exteriores & interiores columnas erant, velum apertum habuiſſe, maximè illud Occidentis, vbi erat altare ſacrificiorum.

D. AVRELII AVGVSTINI, QVÆSTIONVM SVPER LEVITICVM, LIBER III.

SI autem anima peccauerit, aut audierit QVÆST. I. vocem iurationis, & ipſe teſtis fuerit aut Leuit. 5. vid. 1. viderit, aut conſcius fuerit, ſi non vtique nũciauerit, & accipiet peccatum. Quid hoc eſt, Si nõ nunciauerit, accipiet peccatum? Quod enim additum eſt, &, locutionis eſt vſitatæ in ſcripturis. Verùm iſte ſenſus quia obſcurus eſt, exponendus videtur. Hoc enim videtur dicere, peccare hominem, quo audiẽte iurat aliquis falſum, & ſcit eum falſum iurare, & tacet. Tunc autem ſcit, ſi ei rei de qua iuratur teſtis fuerit, aut vidit, aut conſcius fuit, id eſt, aliquo modo cognouit, aut oculis ſuis conſpexit, aut ipſe qui iurat illi indicauit. Ita enim potuit eſſe conſcius, ſed inter timorem huius peccati, & timorem proditionis hominum, non parua extitit plerunque tentatio. Poſſumus enim paratum ad periurium admonendo vel prohibendo à tam graui peccato reuocare. Sed ſi non audierit, & coram nobis de re quã nouimus falſum iurauerit, vtrum prodẽdus ſit, ſi proditus etiam in periculum mortis incurrat, difficillima quæſtio eſt. Sed quia non expreſſit cui hoc indicandũ ſit, vtrum illi cui iuratur, an ſacerdoti, vel cuipiam qui non ſolùm eum perſequi non poteſt irrogando ſupplicium, ſed etiam orare pro illo poteſt, videtur mihi quòd ſe homo ſoluat etiam à peccati vinculo, ſi indicet talibus qui magis poſſunt prodeſſe quàm obeſſe periuro, ſiue ad corrigendum eum, ſiue ad Deum pro illo placandum: ſi & ipſe confeſſionis adhibeat medicinam. POST hoc autem peccati genus, quod de QVÆST. periurio alicuius non indicato commemorauit, nullũ II. Leuit. 5. a. 2. pro eo ſacrificium iuſſit offerri: ſed deinde ſubiunxit, Anima quæcunque tetigerit omnem rem immundã, aut morticinum iumentorum, aut à fera capti immũdi, aut eorum quæ ſunt morticina abominationũ immundarum, morticinum iumentorum immundorũ, aut tetigerit immunditiam hominis, ab omni immunditia cuiuſquam ſi tetigerit, inquinabitur: & ſi latuerit eum, poſt hoc autem cognouerit, etiam deliquerit, &c. Neque hoc ſacrificium pro iſto genere peccati quòd offeratur cõmemorauit, ſed adhuc adiecit, & ait: Anima quæcunque iurauerit diſtinguens labiis malefacere aut benefacere, ſecundũ omnia quæcunque diſtinxerit homo iureiurando, & latuerit eũ, & id cognouerit, & peccauerit vnum ex his, & cõfeſſus fuerit peccatũ pro quo peccauit aduerſus ipſum. His omnibus ſine aliqua interpoſitione ſacrificij connexis & explicatis, adiungit & dicit: Et offeret pro iis Ibid. b. 6. quæ deliquit Domino pro peccato quo peccauit, feminam ab ouibus agnam, aut caprã de capris pro peccato, & exorabit pro eo ſacerdos pro peccato, & remittetur illi peccatum. Quid eſt ergo quòd pro tacito cuiuſquam periurio, & pro eo quod tangitur morticinum vel aliquid immundum, nullum ſacrificium commemorauit: pro eo verò peccato vbi quid falſum quiſquam neſciens iurauit, dixit offerri agnam vel capram? An pro omnibus ſuprà dictis hoc ſacrificium oportet intelligi? Voluit enim prius omnia enumerare, & ſic inferre quo ſacrificio poſſint expiari. Sed in eis omnibus ſuprà dictis generibus peccatorũ, ſunt quædam propter locutionum modos ſubobſcurè poſita, ſicuti eſt quod ait, morticinum iumẽtorum. Ea enim quæ Græ-

quæ Græcè κτήνη appellantur, plerique noſtrorum iumenta interpretati ſunt, quod nomen in Latina conſuetudine eorum animalium eſt, quorum laborib. adiuuamur, maximè in portandis oneribus, ſicuti ſunt equi, aſini, muli, cameli, & ſi quid huiuſmodi. Quæ verò Græci κτήνη vocant, tam latè intelliguntur vt omnia aut propè omnia pecora iſto nomine concludátur. Et ideo non genere locutionis velut πλεονασμῷ additum eſt in Græco, immundorum, cùm diceretur, iumentorum: quoniam ſunt etiam munda pecora quæ κτήνη appellantur. Quę autem iumenta vſus Latinus appellat, ſecundum legis dictionem non niſi immunda ſunt. QVÆST. III. Leuit. 5.a.4. ITEM quod ait, Anima quæcúque iurauerit, diſtinguens labiis malefacere aut benefacere: quæritur quid dixerit, diſtingués. Aſſiduè quippe hoc verbum ponit ſcriptura. Vnde eſt & illud: Reddam vota mea quæ diſtinxerunt labia mea. Item dicitur ad Ezechielem, Cùm dicam iniquo, morte morieris, & tu non diſtinxiſti neque locutus es. Item ſcriptum eſt, Si qua in domo patris ſui conſtituta vouerit votú, diſtinguens labiis ſuis aduerſus animam ſuam. Videtur ergo iſta diſtinctio quaſi definitio eſſe, qua ſecernitur aliquid à cæteris, quæ ſolo dicto non tenentur. Sic ergo accipiatur tanquam dictum ſit, Anima quæ iurauerit, definiens labiis malefacere aut benefacere, ſecúdum omnia quæ definierit homo cũ iureiurando, & latuerit eum: id eſt, neſciens faciendum eſſe vel non faciẽdum, iurauit facere: & id cognouerit, & peccauerit vnum ex his: ſiue quia iurauit antequam cognoſceret, ſiue quia fecit, iurauit & cognouit poſtea, quia non fuit faciẽdum neque iurandũ: & confeſſus fuerit peccatum quod peccauit, id eſt, peccatú, quod peccauit: locutio eſt enim. Quod autẽ addidit, Aduerſus ipſum, quid intelligitur, niſi aduerſus ipſum peccatum confeſſus fuerit, id eſt, confitendo peccatum accuſauerit? Et offeret pro iis quæ deliquit Domino, pro peccato quo peccauit, feminam ab ouibus agnam. Vſitata locutione agnam feminam dicit, quaſi poſſit eſſe aut agna niſi de ouibus, aut capra niſi de capris. Nonnulla autẽ quæſtio eſt, imò non parua, quid ſit quòd aſſiduè dicit, Poſt hoc autem cognouerit & deliquerit: quaſi tunc fiat delictum cùm fuerit cognitum. An potius quia niſi pro cognito ſatis fieri non poteſt: ſed non ait, Poſt hoc autem cognouerit & pœnituerit eum. Quid ergo eſt, Poſt hoc cognouerit & deliquerit: niſi poſt cognitionem deliquerit: vt ſi ſciens fecerit quod faciendũ non eſſet, tunc delicto purgatio debeatur? Sed non ita prælocutus eſt. Ea quippe videtur exequi peccata quæ ab ignorantibus, & per hoc à nolentibus cõmittũtur. Fortaſſis ergo aliquo genere locutionis deliquerit, dictum eſt, delictum eſſe didicerit. An potius conuerſo ordine dictũ eſt, quia alia genera locutionis habet ſcriptura, quæ per alia loca ſimilia recto ordine dicebantur? Nam cùm alibi totiens ſcriptum ſit, Et deliquerit & cognitum fuerit ei, hîc tantum commutato, vt dixi, ordine, prius dictum eſt, cognouerit, deinde deliquerit. Ordine autem ſuo, ita dici poteſt, Anima quæcúque tetigerit omnem rem immundã aut morticinum, aut à fera capti immundi, aut eorũ quæ ſunt morticina abominationum immundarum, morticinum iumentorum immundorũ, aut tetigerit immunditiam hominis, ab omni immunditia eius ſi tetigerit inquinetur, & ſi latuerit cùm deliquerit, poſt hoc autẽ cognouerit. QVÆST. IIII. Leuit. 5.b.7. SI autem nõ valet manus eius quod ſatis eſt in ouem, offeret pro peccato ſuo quòd peccauit, duos turtures aut duos pullos columbinos Domino, vnum pro peccato, & vnum pro holocauſtomate. Certè hîc aperit quæſtionem de qua ſuperius cùm loqueretur ambigebamus. Ideo quippe videtur dicere vnum pro peccato, alterũ pro holocauſtomate, quoniam non offerebatur ſacrificium pro peccato niſi cũ holocauſto. Denique cùm prius ſeorſum de holocauſtis loqueretur, commemorauit turturem, & nõ dixit duos: nunc verò ideo duos dicit, quia ſacrificium pro peccato ſine holocauſtomate non offerebatur. Quod ergo ſuperius dicebat, Et impones ſuper holocauſtoma: non eſt dubium quòd prius holocauſtoma, deinde illud ſuper imponebatur: nunc verò de auibus aliter dicit, vt prius offeratur pro peccato vna auis, deinde altera pro holocauſtomate. QVOD autẽ ait, Anima ſi latuerit eum, cùm obliuio eſt ei, id eſt, ſi obliuione factum fuerit vt lateat eum, vel eam ſi ad animam refers, quoniam eum dicendo, ad hominem retulit. Animam quippe hîc hominem dicit. ET ſi peccauerit nolens à ſanctis Dominum, & c. Videtur obſcurè poſitum hoc peccati genus, ſed in conſequẽtibus aperitur, vbi dicit, quòd poſt oblatum de ariete ſacrificiũ reſtituet illud, & quintas adiiciet. Ibi enim intelligitur hoc eſſe à ſanctis obliuione peccare, aliquid per obliuionem vſurpare quod debetur ſanctis, ſiue ſacerdotibus, ſiue oblationibus vel primitiarum, vel quicquid huiuſmodi. ET anima quæcunque peccauerit, & fecerit vnũ ab omnibus præceptis Dñi quæ non oportet fieri, & non cognouerit & deliquerit, & nõ cognouerit peccatum ſuum, offeret arietem ſine macula de ouibus pretio argenti in delictum ad ſacerdotem: & exorabit pro eo ſacerdos propter ignorantiam eius qua ignorauit, & ipſe nõ ſcluit, & remittetur illi. Deliquit enim delictũ ante Dominum. excepta locutionũ inuſitata denſitate, quæ iam propter aſſiduam repetitionem debent eſſe notiſſimæ, totus iſte ſenſus obſcurus eſt, quoniam quæritur quomodo diſcernatur hoc genus delicti ab eis quæ ſuperiùs quadam generalitate cõplexus eſt. Videtur enim hoc ratio poſcere, vt certis generibus peccatorum certa genera quibus expientur ſacrificiorum adhibenda ſint. Hoc autem quod modò commemoraui, nõ ſpecialiter exprimit peccatum, ſed in ea videtur generalitate verſari, de qua antè cùm diceret, conſtituit ſacrificiũ ſacerdoti vitulum, & vniuerſæ ſynagogæ ſimiliter vitulum, principi caprum, & cuicunque animę, hoc eſt, cuicunque homini, capram, vel ſi voluerit ouem, tamen femineum pecus. Deinde cœpit excepta facere quædam genera peccatorũ, & nominatim exprimere pro quibus quid offerendum ſit: velut de audito & tacito cuiuſquam periurio, & de tacto morticino, & immundo, & iuratione falſa per ignorantiam: & de ouibus agnam aut capram de capris, aut par turturũ, aut duos pullos columbinos: aut decimam partem ephi ſimilaginis, pro eo autem peccante qui per obliuionẽ aliquid ſanctorum vſurpauit, arietem & eiuſdem rei reſtitutionẽ quintis adiectis. Nunc verò non expreſſa ſpecie peccati, generaliter addit, Anima quęcunque deliquerit & fecerit vnum ab omnibus præceptis Domini quæ non oportet fieri: ſic in illa generalitate vbi dicebat, Vnum ex præceptis Domini quod non fiet, & non cognouerit & deliquerit, id eſt, per ignorantiam nolens peccauerit, arietem iubet offerri, non capram aut feminam ex ouibus, ſicut ſuperiùs in tali peccatorum generalitate cõſtituerat. Quid ſibi ergo vult iſta permixtio: niſi forte quod hîc dicit, Deliquit enim delicto delictum ante Dominum? Hoc quod ait, Ante Dominum: in his voluit delictum intelligi quæ fiũt ante Dominum, id eſt, à quibus Domino in tabernaculo deſeruitur: vnde aliquid paulo antè dixerat cùm ait, Peccauit à ſanctis, & intelleximus, vſurpauit aliquid ſanctorum, quod etiá reſtitui præceperat. Ac per hoc non ſic tantũ peccari poteſt in his rebus ſi aliquid inde per obliuionem vſurpetur, ſed etiam multis aliis modis poteſt quiſque per ignorantiam delinquere in iis quæ ſeruituti Domini exhibentur: hoc voluit poſtea genus delictorum generaliter cõmemorare, & ideo

Ibid. b.5. Exod. 5.a.1. 2.e. Ibid. c.15. Ibid. e.22. Ibid. e.27. Gen. 5. b. 9. al. in. QVÆST. V. Leuit. 5. a. 4. QVÆST. VI. Leuit. 5. c. 15. Ibid. d. 16. QVÆST. VII. Leuit. 5. d. 17. Ibid. d. 19. Ibid. c. 15. al. posset tantum.

& illic & hîc arietem iuſſit offerri. Plenæ ſunt autem ſcripturæ cùm dicitur, Ante Dominum, & non intelligitur, niſi illud quod Domino exhibetur, ſicut ſacrificium, vel primitiæ, vel aliqua in ſacris ſeruitus. QVÆST. VIII. Leuit. 5. b. 7. QVÆRITVR etiam, vtrum vbique ſit accipiendum quod dictum eſt, Si nõ valet manus eius quod ſatis eſt ad ouem, offerre eum debere par turturum, aut duos pullos columbinos: & ſi hoc quoque non valet, certam ſimilaginis quantitatem: quoniam ſi vbique ita licere intelligitur, non poteſt quidem dici, ſacerdotem non habere vitulum aut vniuerſam ſynagogã, aut principem non habere capram vel ouem. Et ſi ita eſt, quid opus erat poſtea dicere, tacitum cuiuſquam periurium, aut tactum immundum, & periurium per ignorantiam factum purgari ſacrificio agnæ & capræ, cùm eadem ſacrificia præcepta ſint etiam in iſta generalitate peccati, ad quam generalitatem etiam iſta potuerant pertinere? Si autem hinc iſta diſcernũtur, quo licebat pro eo turtures & columbas, vel etiam ſi hoc non eſſet, ſimilaginem offerri, ibi autem vbi non dictũ eſt non licebat, non videtur ſubuentum eſſe pauperibus; quòniam multa poſſunt eſſe delicta non ſpecialiter expreſſa quæ ad illam generalitatem referuntur, vbi grauarẽtur inopes, ſi tantummodo capram feminam & agnam ex ouibus & illas auiculas, & ſimilaginem licebat offerri. Niſi fortè quis dicat, hoc diſcerni iſta excepta & nominatim expreſſa peccata ab illis quæ generaliter commemorata ſunt, quia hîc agnam dixit, ibi ouem: vt ætas pecorum aliquam differẽtiam faciat: dũ tamen intelligatur pauperibus peręquè ſubuentum, vt ſi non haberent vlla animalia quadrupedia, aut memoratas aues, aut ſimilaginẽ offerrent pro peccatis ignorantiæ ſuæ. Si autem mouet, quare cùm generaliter omnia ignorantiæ peccata concluſerit & ſacrificia, non pro diſtantia peccatorum quam non fecerat, ſed pro diſtantia perſonarum diſtinxerit: poſtea voluerit etiam peccata diſtinguere, & pro eorũ diuerſitate ſacrificia diuerſa præcipere, quaſi non ad illã generalitatem omnia pertinerent: Sic factam poſterius exceptionem oportet intelligi, vt quæcunque remanſerint his exceptis quæ nominatim & ſpeciatim commemorauit, dicta in illa generalitate intelligamus. Quem modum locutionis alibi reperiri certum eſt, & eſſe in ſcripturis ſanctis. Tale eſt illud vbi Apoſtolus ait, Omne peccatum quodcúque fecerit homo, extra corpus eſt: hinc enim nihil videtur intermiſiſſe peccati, quandoquidem ait, Omne peccatum quodcunque fecerit homo: poſtea tamen excepit fornicationẽ cùm intulit: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. Quod ſecundum cõſuetudinem noſtræ locutionis ita diceretur: Omne peccatum quodcúque fecerit homo, excepta fornicatione, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. Ita & hîc, cùm prius generaliter omnia ignorantiæ peccata diceret illis quæ commemorauit ſacrificiis expianda, poſtea tamen excepit illa quibus expreſsè & diſtinctè poſitis certam ſacrificiorum purgationem adhiberet, vt his exceptis quæcunque reliqua eſſent, ad illam generalitatem pertinerent. OFFERET arietẽ ab ouibus ſine macula pretio, in quod deliquit. Non ita diſtinguendum eſt, quaſi pretio in quod pretium deliquit, ſed ſi offeret arietem pretio offerat, id eſt, emptum. Etiam hoc videtur ad ſacramentum alicuius ſignificationis pertinere voluiſſe, quoniá pretiũ ipſum nõ definiuit. Nam ſi definiſſet, poſſet videri hoc præcepiſſe, ne vile pecus offerretur, vt etiam ſi non emeret qui offerret, tale tamen offerret quod tãti valeret. Addito autem, vt non ſolùm pretio emptus aries offerretur, verumetiam ſiclorum ſanctorũ, ita enim dicit, Pretio argenti ſiclorum ſanctorum, aliquot ſiclis vtematur aries, nõ vno ſiclo voluit. Quid ſibi autem

1 Cor. 6. d. 18. Ibid. Leuit. 5.d. 16.

Quòd verò cùm dixiſſet, Et delicti ſui offeret Domino arietem ab ouibus ſine macula pretio: deinde addidit, In quod deliquit: intelligendum eſt in id offeret in quod deliquit: id eſt, in eam rem, propter eam rem. Et auferet holocarpoma quod conſumpſerit ignis, illam holocauſtoſim ab altari. Quid auferet, ſi cõſumptum eſt? Iuſſit enim ſacerdotem auferre poſt totius noctis ignem holocarpoma, id eſt, holocauſtum quod ignis conſumpſerit. Vel quid ſibi vult etiá illud quod addidit, Illã holocauſtoſim: cùm hoc intelligatur holocarpoma quod holocauſtoſis: niſi fortè illud eſt verum quod in quodam Græco inuenimus. Non enim ait, auferet holocarpoſim, ſed auferet catacarpoſim, hoc eſt, reliquias holocauſti quod ignis conſumpſit. Has autem reliquias, veluti eſt cinis & carbo, appellauit illam holocauſtoſim, eius rei nomine quæ cõſumpta eſt, reliquias ipſius conſumptionis appellans. Leuit. 6.b. 10. In noſtris non ἁπαξ λεγομένη, ſed πλεοναζοντως legitur.

QVÆST. X. Leuit. 6. b. 8. QVOD autem ſuprà dixit, Iſta lex holocauſti: & deinde exponens quæ ſit eadẽ lex dixit, Iſta holocauſtoſis, ſuper incenſionem eius ſuper altare totam noctem vſq; in mane, & ignis altaris ardebit ſuper illud, non extinguetur: planius eſſet ſecundum noſtræ conſuetudinis locutionem, ſi non haberet, &: nam iſta coniunctione detracta ita ſenſus contexitur. Iſta holocauſtoſis, ſuper incẽſionem eius ſuper altare totam noctem vſq; in mane ignis altaris ardebit ſuper illud: id eſt, ſuper altare. Deinde ad eumulum exprimendæ ſententiæ intulit, non extinguetur. Nam hoc iam erat dictum, Tota nocte. ET induet ſtolam aliam, & abiiciet holocarpoma extra caſtra in locum mundũ: hoc appellat holocarpoma quod iam concrematum eſt: hoc autem in illo Græco catacarpoſis legitur. Quidam verò Latini addiderunt, Quod conſecratum eſt, & ita interpretati ſunt: Et abiiciet holocarpoma quod conſecratum eſt extra caſtra in locum mundum. QVÆST. XI. Leuit. 6. b. 10.

ET ignis altaris ſemper ardebit ab eo, & non extinguetur: id eſt, ab illo igne in quo arſit holocauſtũ vſq; in mane. Non vult enim ignem prorſus extingui, ſed cùm vſque in mane arſerit holocauſtum, ablatis inde reliquiis conſumptionis nec ſic extingui ignem, ſed inde iterum renouari quo ardeant alia quæ imponuntur. QVOD autem ſequitur & dicit, Et exuret ſuper illud ſacerdos ligna mane, & ſtipabit ſuper illud holocauſtum, & ſuperponet ſuper illud adipem ſalutaris, & ignis ſemper ardebit ſuper illud, & non extinguetur: videndum eſt vtrum mane quotidie voluerit intelligi, vt nullus dies prætermitteretur quo non inueniretur holocauſtum, & adeps ſalutaris: an mane ideo, vt quocunque die imponeretur non niſi mane imponeretur. Si enim quotidie intellexerimus, quid ſi nullus offerret? Si autem tanquam de publico vel de ſuo ſacerdotes quotidiana holocauſta procurabãt, ſuper ipſa imponebantur ea quæ iuſſit à populo oblata pro peccatis ſuper holocauſta imponi: & non erat neceſſe offerenti ſacrificia pro peccato, etiam holocauſtum offerre ſuper quod illud imponeretur, niſi quando par turturum offerebatur, aut duo pulli colũbini. Nam ibi omnino definitum eſt, vnum pro peccato, alterum in holocauſtũ offerri oportere: & prius pro peccato, deinde holocauſtum. Deinde quæri poteſt, vtrum holocauſtum quod mane iuſſit imponi, ipſum etiam per totam noctem arderet vſque ad alterum mane, an illud quod ait, tota nocte ardere debere, holocauſtum fuerit veſpertinum, & deinde cœperit de lege holocauſti dicere, vt à veſpertino holocauſto inciperet: quod mirum eſt ſi taceret, nec admoneret talia veſpere offerre oportere. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: Iſtud donum Aaron & filiorum eius quod offerunt Domino in die quacũque vnxeris eum. Alia ſunt ſacrificia quæ commemorauit

QVÆST. XII. Leuit. 6.b. 12. al. ſuper altare. QVÆST. XIII. Leuit. 6.b. 12. QVÆST. XIIII. Leuit. 6.c. 20.

morauit in Exodo, quibus per ſeptem dies ſanctificā- A
Exod. 29. d. 2. e. tur ſacerdotes vt ſacerdotio ſuo fungi incipiant: & a-
liud eſt quod modò commemorat, quid offerat ſum-
mus ſacerdos quando conſtituitur, id eſt, quando vn-
gitur. Hoc enim ſequitur & dicit, In die quacunque
vnxeris eum. Non dixit, vnxeris eos: cùm etiam ſecũ-
dos ſacerdotes vngi præcipiat. Deinde dicit ipſum ſa-
crificium, decimam partem ephi ſimilaginis, in ſacri-
ficium ſempiternum. Quæritur quomodo ſempiter-
num, ſi illud eo die offertur quo vngitur ſummus ſa-
cerdos ab illo qui vnctus eſt, niſi vt ſemper hoc offe-
ratur in die quo vngitur ſummus ſacerdos, hoc eſt, per
ſucceſſiones ſacerdotum: quamuis & illo modo ſem-
piternum poſſit intelligi, non hoc, ſed quòd ſignificat.

QVAEST. XV. Leuit. 6.c. 20. DIMIDIVM eius, inquit, mane, & dimidium e-
ius poſt meridiem: quod Græcus habet δειλινόν. In ſar-
tagine, inquit, in oleo fiet conſperſa, offerat eam fre-
ſam, id eſt, eam ſimilaginem. Deinde dicit freſa: ſi ta-
men hoc rectè interpretatum eſt ex illo quod Græcus
habet ἐλαιητὸ, & pluraliter hoc poſuit genere neutro. B
Non enim ait freſam, tanquam eádem ſimilaginem,
quam dixerat conſperſam. Hæc autem freſa ſacrifi-
cium de fragmentis eſſe dicitur. Vtrum ergo freſa di-
cat ipſa frumenta, id eſt, comminuta, an ipſa minu-
tiſſima ſimilaginis freſa dixerit, non eſt euidens.

QVAEST. XVI. Leuit. 6.c. 21. SEQVITVR autem & dicit: Sacrificium in odorẽ
ſuauitatis Domino, ſacerdos vnctus qui pro illo eſt ex
filiis eius, faciet illud. Propter hoc fortaſſis dixerat
Sempiternum, vt hoc faciat omnis ſummus ſacerdos
quando ſuccedit mortuo, eo die quo vnctus fuerit.
Adiunxit enim & ait, lex æterna: cùm poſſet æternum
ſecundum id intelligi quod ſignificat.

QVAEST. XVII. Leuit. 6.c. 23. SEQVITVR autem, Omne conſummabitur.
Quod habet Græcus ἐπιτελεσθήσῃ, & aliqui interpretes
dixerunt, Omne imponetur: vbi vult intelligi eſſe ho-
locauſtum, quia nihil exinde remanet. Denique ad-
iungit, Et omne ſacrificium ſacerdoti, holocauſtum
erit, & non edetur. Hoc ergo dixerat, Omne conſum-
QVAEST. XVIII. Leuit. 6.d. 26. mabitur. DE ſacrificio pro peccato cùm di- C
ceret, Sacerdos qui imponet illud, manducabit illud.
Non hoc quod imponit manducabit, nam illud igni
conſumetur, ſed quod inde remanſerit. Non enim
holocauſtum eſt, vt totum ardeat in altari. Dicit au-
Ibid. 30. tem poſtea: Omnia quæ pro peccato ſunt, ex quibus
illatum fuerit à ſanguine eorum in tabernaculum te-
ſtimonij exorari in ſancto, non edetur, ſed igni crema-
bitur. Quomodo ergo ad ſacerdotes pertinent man-
ducanda quæ remanent de ſacrificiis pro peccatis?
Quod intelligendum eſt, hæc excepta eſſe, de quo-
rum ſanguine tangitur illud altare incenſi in taberna-
Leuit. 4.c. 12 & d. 22. culo teſtimonij. Hoc enim iuſſit fieri ſuperiùs de vi-
tulo, quem pro peccato ſuo ſacerdos offerret, & de
vitulo quem pro peccato vniuerſæ ſynagogæ, vt car-
nes quæ remanſerint, foris extra caſtra comburantur:
hoc eſt, quod modò breuiter commemorauit.

QVAEST. XIX. Leuit. 6.d. 25. ET iſta lex eſt arietis qui pro delicto eſt, ſancta ſan-
ctorum ſunt, id eſt, ad ſacerdotes pertinent manducá- D
da. QVID eſt quod de ariete pro delicto
QVAEST. XX. Leuit. 7.a. 7. cùm dixiſſet, legémq; ſacrificij expoſuiſſet, ait: Quo-
modo quod eſt pro peccato, ita & id quod pro delicto,
lex vna eſt eorum? Quæritur inter peccatum & deli-
ctum quæ ſit differentia: quoniam ſi nulla eſſet, nullo
modo diceretur, Quomodo quod eſt pro peccato, ita
& quod pro delicto. Quamuis enim lex eiúſque ſacri-
ficium nihil diſtet, quia lex vna eſt eorum: tamen ipſa
duo, quorum vnum eſt ſacrificium, id eſt, peccatum
& delictum, ſi inter ſe nihil differrent, etſi vnius rei
duo nomina eſſent, non curaret ſcriptura tam diligẽ-
ter commendare vnum eſſe vtriuſque ſacrificium.
Peccatum. Delictum. Fortaſſis ergo peccatum eſt perpetratio mali, delictũ
autem deſertio boni: vt quemadmodum in laudabili

vita, aliud eſt declinare à malo, aliud facere bonum, A
quod admonemur dicente ſcriptura, Declina à malo, Pſ. 36. c. 27.
& fac bonum: ita in damnabili, aliud ſit declinare à
bono, aliud facere mala: & illud delictum, hoc pecca-
tum ſit. Nam & ipſum vocabulũ ſi diſcutiatur, quid
aliud ſonat delictum, niſi derelictum, & qui delinquit
quid derelinquit niſi bonum? Græci autem duo no-
mina vſitata huic peſti impoſuerunt. Nam delictum
apud eos ἁμάρτημα dicitur & παραμέλεια. Iſto ipſo quip-
pe loco Leuitici παραμέλεια eſt. Apoſtolus autem vbi
dicit, Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, Gal. 6.a.1.
ἀνθρωπάρεσκοι Græcus habet: quorum nominum ſi ori-
go diſcutiatur in παραπτώματι tanquam decidere intelli-
gitur qui delinquit. Vnde cadauer quod Latini à ca-
dendo dixerunt, Græcè πῶμα ἢ πτῶμα dicitur, ὑπὸ τὸ πίπτειν,
id eſt, ab eo quod eſt cadere. Qui ergo peccando ma-
lum facit, prius delinquendo à bono cadit. Et παραμέ-
λεια ſimile nomen eſt negligentiæ: nam Græcè negli-
gentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non eſt quod negligi- B
tur. Sic enim Græcus dicit, nõ curo, οὐ μέλει μοι. Particu-
la ergo quæ additur πάλιν, vt dicatur παραμέλεια, præter
ſignificat: vt παραμέλεια quod vocatur negligentia, vi-
deatur ſonare ſine cura: πάλιν μέλειαν præter curam, quod
penè tantundem eſt. Hinc & quidam noſtri παραμέλειαν
non delictum, ſed negligentiam interpretari malue-
runt. In Latina autem lingua quid aliud negligitur,
niſi quod non legitur, id eſt, non eligitur? Vnde etiam
legẽ à legendo, id eſt, ab eligendo Latini authores ap-
pellatam eſſe dixerunt. His quodammodo veſtigiis
colligitur, quòd ille delinquit qui bonũ derelinquit,
& relinquendo à bono cadit, quia negligit, id eſt, non
legit. Peccatum verò vnde ſit dictum quod Græcè ἁ-
μαρτία dicitur, in neutra lingua mihi interim occurrit.
Poteſt etiam videri illud eſſe delictum quod impru-
denter, id eſt, ignoranter: illud peccatum, quod ab
ſciente committitur. Huic differentiæ videntur iſta
teſtimonia conſonare diuina: Delicta quis intelligit? Pſ. 18. 13.
Et illud, Quoniam tu ſciſti imprudentiam meã. Con- Iſai. 48.a.6
tinuò quippe ſecutus adiunxit, Et delicta mea à te nõ Ibidem.
ſunt abſcondita: velut alio modo repetens eandẽ ſen-
tentiam. Nec ab eadem ratione diſcordat quod pau-
lò antè commemoraui Apoſtoli dictum, Si præoccu- Gal. 6.a.1.
patus fuerit homo in aliquo delicto: hinc enim quod
præoccupatum dicit, imprudenter lapſum eſſe ſigni-
ficat: peccatum verò ad ſcientem pertinere apoſtolus
Iacobus tanquam definiens ait, Scienti igitur bonum Iac. 4. c. 17.
facere, & non facienti, peccatum eſt illi. Sed ſiue illa,
ſiue iſta, ſiue alia aliqua differentia ſit peccati & deli-
cti, niſi aliqua eſſet, non ſcriptura ita loqueretur vt di-
ceret, Quomodo quod pro peccato, ita & quod pro
delicto lex vna eſt eorum. Indifferenter autem plerũ-
que dicuntur, vt & peccatum nomine delicti, & deli-
ctum nomine peccati appelletur. Neque enim cùm Luc. 3.a.3.
dicitur in baptiſmo fieri remiſſio peccatorum, men-
tio fit etiam delictorum: & tamen vtrumque intelli-
gitur. Sic & Dominus ait: Pro multis effundi ſangui- Mat. 26.c.
nem in remiſſionem peccatorum. Nũquid quoniam 28.
non ait, & delictorum, ideo quiſquam dicere audebit
in ſanguine ipſius delictorum non fieri remiſſionem?
Item quod ſcriptum eſt apud Apoſtolum, Nam iudi- Rom. 5.c.16.
cium quidem ex vno in condemnationem, gratiam
verò ex multis delictis in iuſtificationem: quid aliud
quàm nomine delictorum etiam peccata comprehẽ-
ſa ſunt? In hac quoque ipſa ſcriptura Leuitici, qua co-
gimur aliquam inter delictum peccatúmque diſtan-
tiam vel inuenire vel credere, ita legitur, cùm de his
ipſis quæ pro peccatis offerenda iubebantur ſacrificiis
Deus loqueretur: Si autem omnis, inquit, ſynagoga Leuit. 4. c.
filiorum Iſraël ignorauerit & latuerit verbum ab o- 13.
culis ſynagogæ, & fecerit vnum ab omnibus manda- al. quod ſi
tis Domini f quod non fiet, & deliquerit, & cognitum fiet, deli-
illis queriat.

illis fuerit peccatum quod peccauerunt in eo. Ecce v- A
al. deliquerint. bi dixit, Et† deliquerit, ibi continuò peccatum quod
peccauerũt addidit, hoc ipſum vtique quod deliquer-
Ibid. c. 22. runt. Et paulo pòſt: Si autem princeps, inquit, pecca-
uerit, & fecerit vnum ab omnibus præceptis Domini
al. faciet nolens. Dei ſui, quod non†fecit volens, & deliquerit. Item in
Ibid. f. 27. conſequentibus: Si autem anima, inquit, vna pecca-
al. quod ſi fiet. uerit nolens, de populo terræ, in eo quod facit ab om-
nibus præceptis Domini†quod non fiet, & deliquerit
& cognitum fuerit ei peccatũ quod peccauit in ipſo.
Leuit. 5. a. 4. Item alibi: Anima quæcunque iurauerit diſtinguens
labiis malefacere aut benefacere, ſecundum omnia
quæcunque diſtinxerit homo cum iureiurando, &
latuerit eum & hic cognouerit, & peccauerit vnum
ex his & confeſſus fuerit peccatum pro quo pec-
cauit aduerſus ipſum, offeret pro eis quæ deliquit
Domino pro eo peccato quod peccauit. Et paulo
Ibid. c. 15. pòſt: Et locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens,
Anima ſi latuerit eum obliuione, & peccauerit nolẽs B
à ſanctis Domini, offerat delicti Domino arietem ſine
macula de ouibus pretio argenti ſiclorum ſanctorum
pro quo deliquit: & pro quo peccauit à ſanctis reſti-
tuet, & quintas adiiciet ſuper illud, & dabit illud ſa-
cerdoti: & ſacerdos exorabit pro eo in ariete delicti,
Ibid. d. 17. & remittetur illi. Sequitur adhuc & dicit: Anima quę-
cunque peccauerit, & fecerit vnum ab omnibus præ-
ceptis Domini quæ non oportet fieri, & cognouerit
& deliquerit, & acceperit peccatum ſuum, offeret a-
rietem de ouibus pretio argenti in delictum ad ſacer-
dotem: exorabitque pro eo ſacerdos pro ignorantia e-
ius qua ignorauit, & ipſe non ſciuit, & remittetur illi.
Deliquit enim delicto delictum ante Dominum. Et
Leuit. 6. a. 1. adhuc ita dicit: Et locutus eſt Dominus ad Moyſen di
cens, Anima quęcunque peccauerit deſpiciens deſpe-
xerit præcepta Domini, & mentitus fuerit quæ ſunt
ad proximum de cõmendatione aut de ſocietate, aut
de rapina, aut iniuriam fecerit aliquam proximo, aut
inuenerit perditionem & mentitus fuerit de eo, & iu- C
rauerit iniuſtè de vno ab omnibus quæcunque fece-
rit homo, ita vt peccet in his: & erit cùm peccauerit
& deliquerit, reddet rapinam quam rapuit, aut iniuriã
quam nocuit, aut commendatum quod depoſitum
eſt apud eum, aut perditionem quam inuenit, ab om-
ni re illa quã iurauit pro ea iniuſtè: & reſtituet ipſam,
& quintas eius adiiciet ad illud, cuius eſt ipſi reddet:
& qua die conuictus fuerit delicti ſui, offeret Domi-
no arietem ab ouibus ſine macula, pretio in quo deli-
quit: & exorabit pro eo ſacerdos ante Dominum, &
remittetur illi de vno ab omnibus quæ fecit & deli-
quit in eo. Penè ergo in omnibus factis quæ dicit eſſe
peccata, eadem etiam delicta dicit. Quapropter & in-
differenter ea dici manifeſtum eſt multis ſcripturarũ
locis: & habere aliquid differentiæ ſcriptura teſtatur,
quæ dicit, Sicut quod pro peccato, ita & quod pro de-
QVAEST. XXI. Leuit. 7.a. 23 licto. OMNEM adipem boum & ouium & D
caprarum non edetis, & adeps morticinorum & à fe-
ra captorum fiet in omne opus, & cibo non edetur.
Omnis qui ederit adipem de pecoribus quæ offeretis
ab eis hoſtiam Domino, peribit anima illa de populo
Leuit. 3. d. 16. ſuo. Dixerat ſuperiùs de adipe, Omnis adeps Domi-
no: & quæſieramus vtrũ omnis omnino pecoris mun-
di dumtaxat: nam de immundis nulla quæſtio eſt: &
quid de adipe fieret quem vetuit in eſcam venire: nũc
autẽ dixit quid fieret de adipe morticini à fera capti,
vt ſit in omne opus. Omne opus, vtique illud opus cui
tale aliquid neceſſarium eſt. Vnde remanſit quæſtio,
quid fieret de adipe cæterorum animalium quæ im-
munda ſunt ad veſcendum. Sed cùm dicit omnem a-
nimam perire de populo ſuo qui ederit adipem eorũ
pecorum ex quibus Domino offeretur, videtur deſi-
niſſe illum tantùm adipem de pecoribus mundis pro-

hibitum manducari, ex quibus ſit ſacrificium: quam-
uis Iudæos audierimus nullum omnino adipem in
eſcam ſumere. Sed quid ſcriptura voluerit, non quid
illi opinati fuerint, requirendum. Denique non inue-
niunt, quid rectè de adipe faciant, vnde ſe abſtinent,
& quomodo eum proiiciant cùm dictum ſit, Omnis
adeps Domino: ſi non adipem ſacrificiorum tantùm,
ſed etiam eorum animalium de quibus non ſacrifica-
tur, quamuis immundorum hîc voluit intelligi.

QVAEST. XXII. Leuit. 7. d. 30. QVID ſibi vult quod de ſacrificiis ſalutaris iterum
admonet & dicit, eum qui offert donum ſacrificij ſa-
lutaris ſui, pectuſculum & brachium ſacerdotibus da-
re debere: ita tamen, vt adeps pectuſculi offeratur
Leuit. 4. b. 9. Domino cum penna iecoris: cùm ſuperiùs loquens
de ſacrificiis ſalutaris, pennam iecoris cum adipe ven-
tris & renum & lumborum offerri Domino præce-
perit, tacuerit autem de adipe pectuſculi? An quod-
ibi prætermiſit, hîc commemorat? Quare ergo de
penna iecoris & ibi & hîc? An fortè aliquid intereſt B
quod ſuperiùs de ſacrificio ſalutaris præcepit, hîc au-
tem addidit Sui, tanquam aliud ſit ſalutaris, aliud ſa-
lutaris ſui?

QVAEST. XXIII. Leuit. 4. a. 3. CVM ſacrificia pro peccatis
prius commemoret, vitulum dixit offerendum pro
peccato ſacerdotis qui feciſſet populũ peccare: poſtea
etiam narrauit ſcriptura quemadmodum ea quæ præ- Ibid. 8. a. 4.
cepit Dominus geſta ſunt: ergo pro Aaron & filiis e- *.
ius dicitur oblatus vitulus pro peccato: ſed ſuperiùs Ibid. 4. b. 7.
de ſanguine vituli cornua tangi præcepit altaris incẽ-
ſi, ad ſpargendum etiam ex ipſo ſanguine contra ve-
lum ſanctum, reliquum verò ſanguinem fundendum
ad baſim altaris holocauſtomatum: poſtea verò quan- Ibid. 8. c. 15.
do ſanctificatur Aaron, de aſperſione ſanguinis con-
tra velum, nihil dictum eſt: de cornibus autem altaris
dictum eſt, ſed non additum eſt incenſi: additum eſt
autem, effundendum ſanguinem ad baſim altaris: nõ
dixit ad baſes eius, tanquam neceſſe fuiſſet illud acci-
pere, cuius cornua ſanguine tetigiſſet. Proinde quam-
uis ambiguè ſit poſitum, liberum eſt tamen ita intel-
ligere factum, vt factum fuerat ante præceptum de vi-
tulo pro peccato: vt non eius altaris cornua tacta in-
telligamus, ad cuius baſim fuſus eſt ſanguis: ſed tacta
cornua altaris incenſi, fuſum autem ſanguinem ad
baſim altaris ſacrificiorum ſuperius: quia generaliter
præcipiebat, ſi ſacerdos peccaſſet, ipſum ſacerdotem
vnctum & conſummatum, quem vult intelligi ſum-
mum ſacerdotẽ, ſacrificia iſta offerre: nunc verò cùm
ſanctificatur Aaron, Moyſes offert & ipſe accipit pe-
ctuſculum impoſitionis, quod antea prælocutus eſt
ſacerdoti eſſe dandum. Inde autem puto pectuſcu-
lum impoſitionis dictum, quia imponebatur inde a-
deps, ſicut commemorauit ſuperiùs de ſacrificio ſa-
lutaris. Cùm ergo videatur ab Aaron cœpiſſe ſummũ
ſacerdotium, quid putamus fuiſſe Moyſen? ſi ergo ſa-
cerdos non fuit, quomodo per illum omnia illa gere-
bantur? ſi autem fuit, quomodo ſummum ſacerdo-
tium ab eius fratre cœpiſſe definimus? quanquam et-
iam Pſalmus ille vbi dictum eſt, Moyſes & Aaron in Pſal. 98. b. 6
ſacerdotibus eius: auferat dubitationem, quòd ſacer-
dos fuerit & Moyſes: veſtem tamen illam ſacerdota-
lem, quæ magnum continet ſacramentum, Aaron
iubetur accipere & ſucceſſores eius ſummi ſacerdotis Exod. 28. a.
in Exodo, antequam omnino aliquid de ſanctifican- 1. *.
dis & quodammodo ordinandis ſacerdotibus præci-
piatur: quando Moyſe aſcendente in montem, iu-
bentur non aſcendere ſacerdotes: quos intelligere a-
lios non poſſumus niſi filios Aaron, non quia iam e-
rant, ſed quia futuri erant, hoc eos iam tunc ſcriptu-
ra appellauit per anticipationem, ſicut ſunt pleraque
talium locutionum. Nam & filius Naue, Ieſus ap- Num. 13. c.
pellatus eſt, cùm longè poſtea hoc nomen ei ſcriptu- 17.
ra narret impoſitum. Ambo ergo tunc ſummi ſacer-

dotes erant, Moyses & Aaron. An potius Moyses, Aaron verò sub illo : an & ipse summus propter vestem pontificalem, ille verò propter excellentius ministerium ? Nam à principio ei dicitur, Ipse tibi quæ ad populum, tu illi quæ ad Deum. Quæri etiam potest, post mortem Moysi quis vngebat successorem summi sacerdotis, qui succedere nisi defuncto non vtique poterat ? An qui iam vnctus erat inter secundos sacerdotes (idem quippe fuit oleum & quo summus, & quo secundi vngebantur:) vestem tantùm sumebat ille pontifex qua eius summitas appareret. Et si ita est : verum ipse sumebat, an eum alius induebat, sicut & post eius mortem Moyses filium fratris sui? Si ergo ab alio vestiebatur, numquid nam poterat à secundo summus ? præsertim quia talis erat vestis vt eũ ab alio indui necesse fuerit, An sic induebatur prius, vt etiam postea ? Non enim semel indutus non eam ponebat, aut cùm posuisset, non eam resumebat. Fieri ergo fortasse poterat, vt secundi vestirent primum, obsequendo, non excellendo. Vnde autem apparet quisnam filiorum summo sacerdoti succedere deberet? Non enim primogenitum, aut maiorem scriptura definiuit, nisi intelligamus aliquo diuino indicio fieri solere, siue per Prophetam, siue quolibet alio modo quo consuli Deus solet : quamquam ex contentione res peruenisse videatur, vt postea propterea fuerint plures summi sacerdotes, quia contendentibus excellentioribus litis finiendæ causa pluribus honor ipse tribuebatur.

Exod. 4.d. 16.

al. apparebat.

QVÆST. XXIIII. Leuit. 8.g. 33.

QVID est quod dicit Moyses ad Aaron & filios eius cùm sanctificantur ad ineundum sacerdotium, Ad ostium tabernaculi testimonij sedebitis septem dies die & nocte, ne moriamini ? Numquid nam credibile est, situ corporis vno loco sedere præceptos per dies septem die & nocte, vnde se omnino non commouerent? Nec tamen hinc tanquam allegoricè aliquid significatum, quod non fieret, cogendi sumus accipere, sed potius agnoscere locutionem scripturarum, vbi sessionem pro habitatione & commoratione posuit. Non enim quia dictum est de Semei quòd sederit in Hierusalem annos tres, ideo putandum est per totum illud tempus in sella sedisse, & non surrexisse. Hinc & sedes dicuntur, vbi habent commorationem quorum sedes sunt, habitatio quippe hoc nomen accepit.

3 Reg. 2. f. 38.

QVÆST. XXV. Leuit. 9. a. 1.

ET factum est die octauo, vocauit Moyses Aaron & filios eius, & senatum Israël. Quem quidam nostri senatum interpretati sunt, γερουσίαν Græcus habet: hoc est ergo secutus interpres, quia & senatus à senio videtur dictus. Non autem aptè in Latino diceretur, Vocauit senectutem Israël, pro senibus vel senioribus, quamuis eadem locutio esset si diceretur, Vocauit iuuentutem Israël, pro iuuenibus. Sed hoc vsitatum est in Latina lingua, illud autem non est. Nam hoc propriè diceretur, si diceretur, Vocauit senectutem Israël. Vnde quidam insolenter putãtes etiam senatum dici, interpretati sunt ordinem seniorum. Compendio tamen forsitan melius diceretur, Vocauit seniores Israël.

QVÆST. XXVI. Leuit. 9. a. 3.

MOYSES dicit ad Aaron : Sume natui Israël loquere dicens, Accipite hircum ex capris, vnum pro peccato, & arietem & vitulum & agnũ anniculum in holocarposim sine macula, & vitulum à bobus, & arietem in sacrificium salutaris ante Dominum, & similam conspersam in oleo, quoniam hodie videbitur Dominus in vobis. Quatuor genera sacrificiorum de animalibus superiùs commendauit: holocausti, pro peccatis, salutaris, & consummationis : sed consummationis ad sacerdotis sanctificationem pertinet. Tria ergo genera reliqua hîc præcipiũtur offerri, & dicitur hoc senioribus Israël, vt pertineat ad vniuersum populum. Sed hoc loco sacrificiũ pro peccato habet tria pecora, hircum & arietem, & vitulum: ad holocaustum verò agnus pertinet : & ad sacrificium salutaris, vitulus & aries. Quapropter non est sic distinguendum, vt pro peccato non intelligatur nisi hircus, tria verò reliqua in holocaustum, id est, aries & vitulus & agnus : sed potius prima tria pro peccato, id est, quod dictum est, Accipite hircum ex capris vnum pro peccato, & arietem & vitulum, subaudiatur pro peccato, & reliquus, id est, agnus in holocarposim, id est, in holocaustum. Quod ideo commonendum à nobis fuit, quoniam posset etiam ita distingui, vt cùm dictum esset, Accipite hircum ex capris vnum pro peccato, reliqua iam ad holocarposim pertinere dicerentur. Quod verò adiungit, Sine macula, ad omnia referri potest. Cùm ergo ambiguũ sit, quomodo aptius distinguatur, illa res adducit, vt tria superiora pro peccato intelligantur, quoniam superiùs pro peccato principis hircum iussit offerri : & pro peccato cuiusque proprio, cùm peccat antè Dominum faciendo vnum ex his quæ non oportet, præcepit arietem : pro peccato verò vniuersæ synagogæ vitulum. Oportebat ergo vt senatui loqueretur, quid vniuersus populus offerre debeat, vt hircus iubeatur propter principes, & aries propter proprium vniuscuiusque peccatum, & vitulus propter peccatum vniuersæ synagogæ. Aliud est enim quod in populo habet quisque peccatum suum proprium, & possunt habere omnes propria : aliud quando commune peccatum est, quod vno animo sit & vna voluntate aliquid multitudine comparata committitur. Quòd verò sacrificia salutaris, vitulum & arietem iubet, hæc iubet quæ præcipua sunt, vniuersi enim populi causa est. Præcipiens autem antea de sacrificiis salutaribus, vndelibet iussit offerri, siue masculum, siue feminam: dum tamen non nisi de bobus & de ouibus & capris offerantur. Si autem quæritur, quare duo præcepit, vitulum & arietem, difficile est inuenire: nisi fortè vitulum voluit sacrificium salutaris vniuersi populi : arietem autem pro vnoquoque tanquam pro singulis quibusque: quia videtur etiam superiùs quasi duo genera salutaris sacrificij præcepisse : vnum quod velut vniuersorum esset, appellauit sacrificium salutaris: alterum autem vbi dixit, Si quisque obtulerit sacrificiũ salutaris sui. Vbi etiam differentiam reperiebamus, quia in illo quod appellauit salutaris, non commemorauit adipem pectusculi offerendum Domino, atque ipsum pectusculum & brachium dextrum danda sacerdoti: sed in illo hoc fieri iussit quod postea dicit sacrificium salutaris sui. Quod fortè intelligitur singulorum quorumque priuatum, non publicum vniuersorum. Nam & Moyses obtulit sacrificia salutaris, nec dictum est ibi, Salutaris sui : credo pro populo vniuerso obtulit. Vbi autem vniuersi, ibi & singuli : non autem vbi singuli, continuò ibi vniuersi. Singula enim possunt esse sine vniuerso : vniuersi autem non possunt nisi ex singulis quibuscunque constare. Nam singuli quique congrégati vel in summam reputati, faciunt vniuersos. Notandum est sanè, cùm pro populo offeruntur sacrificia, & pro peccato sacrificia iussa esse offerri, & holocaustum, & sacrificia salutaris : pro sacerdote autem oblatum fuisse pro peccato & holocaustum & consummationis. Non autem salutaris, sed consummationis tunc oblatum est, quando sacerdotes sanctificati sunt vt sacerdotio fungerentur, & hæc obtulit Moyses pro Aaron & filiis eius : postea verò Aaron ipse iam sanctificatus & sacerdotio fungens, offerre pro se iussus est vitulum pro peccato, & arietem in holocaustum. Non autem iussus est pro se offerre consummationis, quod tunc ideo oblatum est, vt consummaretur sanctificatione, & sacerdotio

Leuit. 4.a.

Leuit. 8.b. 14.

Ibid. 9.b.7.

fungi

fungi posset, quo iam quoniam fungebatur, non opus A erat cum iterum consummari.

QVÆST. XXVII. Leuit. 9.b.7.

ET ait Moyses ad Aaron, Accede ad altare, & fac quod pro peccato tuo, & holocaustum tuum : & exora pro te & domo tua. Mirum est quomodo prius dicat faciendum quod pro peccato, deinde holocaustum, cùm sacrificia pro peccatis super holocausta superiùs iubeat imponi, excepto quod de auibus præcepit. An fortè hic quod prius fiebat, id est, holocaustum, posterius commemorauit ? Non enim quemadmodum de auibus dixit, fac prius illud & postea illud : sed fac illud atque illud. Quid autem prius faciendum sit, indicat superiùs expósita instructione, vbi dicit super holocaustum imponi sacrificium pro peccatis : quanquam valde moueat quòd etiam ita narrat scriptura fecisse Aaron quod audiuit, & prius commemorat cum facere pro peccato, deinde holocaustum. Quod vtrum & ipse prius fecerit, an prius hoc scriptura narrauerit quod postea factum est, sicut in multis facere B solet, habetur incertum, nisi quòd dixi superiùs legeretur cùm ageret de sacrificio pro peccato. Ita enim legitur, Et superponet illud sacerdos super altare super holocaustum Domini, & exorabit pro eo sacerdos pro peccato quod peccauit, & dimittetur illi. Quomodo ergo posset hoc super holocaustomata imponi, nisi holocaustoma prius imponeretur? Præcepit autem hoc & de sacrificio salutaris, vt super holocaustoma imponeretur : sed quia non hoc vbique dicit, non per omnia sacrificia salutaris, nec per omnia sacrificia pro peccato, potest forsitan dici, non hoc regulariter fuisse præceptum : sed illic tantummodo vt fieret dictum, id est, in sacrificio salutaris, cùm fit de bobus, ibi enim præcepit: & in sacrificio pro peccato, cùm sit de femina ex ouibus : cætera verò siue sint salutaris, siue pro peccato, non esse necesse vt super holocausta imponantur. Mouet etiam quòd cùm faceret Aaron dona populi quæ suprà commemorauit, non omnia commemorata sunt immolata quæ fuerant prædicta : sed tantùm hircus pro peccato & holocaustum, vbi tamen illum agnum non expressit: duo verò alia quæ ad sacrificia pro peccato potius quàm ad holocaustum pertinere diximus, tacuit, id est, arietem & vitulum: nisi fortè à parte totum intelligi voluit, vt solo capro commemorato etiam illa subsecuta acciperemus. Cùm de sacrificiis salutaris populi narraret, quemadmodum ea fecerat Aaron de vitulo & ariete ait, Et occidit vitulum & arietem sacrificij salutaris populi, & obtulerunt filij Aaron sanguinem ad eum, & effudit ad altare in circuitu, & adipem & cætera, quomodo præcepit Dominus Moysi. Nunc singulariter, nunc pluraliter loquitur, cùm de duobus animalibus loquatur, vitulo & ariete. Quod ergo dicit duos renes, ab vtroque animante intelligendum est, atque ita quatuor fiunt, ita & cætera. Quod verò ait, Et posuit adipes super pectuscula, cùm ipsa pectuscula non imposuerit altari, sacerdoti enim D debebantur cum brachiis dextris, quid sibi vult? An intelligendum est, Et imposuit adipes qui sunt super pectuscula? ipsos enim posuit, quos imponeret altari à pectusculis demptos. Nam ita & superiùs præceperat. Denique sequitur, Et imposuit adipes altari, & pectusculum & brachium dextrum abstulit Aaron oblationem ante Dominum: modò singulariter inferens, & pectusculum dicens, vtique vtrumque ex vtroque animante, quæ pectuscula dixerat.

Ibid. c.13.

Ibid.c.16.

Ibid.d.21.

QVÆST. XXVIII. Leuit. 9. d. 22.

QVID est quod ait, Cùm extulisset Aaron manus super populum, benedixit eos & descendit cùm fecisset pro peccato & holocaustomata & quæ salutaris? Vbi autem ista fecit, nisi super altare, id est, ad altare stans eique deseruiens? Inde ergo descendit vbi stabat. Nimirum illius solutio quæstionis adiuuari hoc testimonio videtur, vbi quæsieramus in Exodo quomodo seruiri potuerit ad altare quod erat altum cubitis tribus? Gradum quippe illic intelligere prohibebamur, quia id Deus vetuerat, ne super altare pudenda virilia ministrantis reuelarentur, quod vtique fieret, si pars altaris gradus esset, id est, si compactus adhæreret. Denique ibi hoc vetuit, vbi de altari structili loquebatur, vnum enim esset altare cum gradu cuius pars esset gradus, & ideo veritum est : hic verò vbi altaris tanta fuerit altitudo, vt nisi sacerdos super aliquid staret, aptè ministrare non posset, intelligendum est, quicquid illud erat quod ad horam ministrationis ponebatur & auferebatur, non fuisse altaris partem, & ideo non fuisse contra præceptum, quod gradum habere prohibitum est: hoc autẽ qualecunque fuerit, tacuit scriptura, & ideo quæstio facta est. Sed nunc cùm dicit scriptura, sacerdotem cùm fecisse sacrificia descẽdisse, hoc est cùm immolata imposuit altari, vtiq; manifestat alicubi eum stetisse vnde descenderet : & quia ibi steterat, ideo trium cubitorum altari ministrando deseruire potuisse.

Quæst. 113. Exod. 27.d. 13. Ibid. 20.d. 26.

ET vidit omnis populus, & amens factus est. Quod alij interpretes dixerunt, Expauit, conantes transferre de Græco, quod dictũ est ἐξέστη, vnde ἔκστασις dicitur, qui sæpe in scripturis Latinis legitur mentis excessus.

QVÆST. XXIX. Leuit. 9. d.

ET exiit ignis à Dño, & deuorauit quæ erant super altare, holocaustomata & adipes. Quid dixerit à Dño, quæri potest, vtrũ quia nutu & voluntate Dñi factum est, an ab eo loco ignis exiit vbi erat arca testimonij. Nõ enim in loco aliquo ita est Dñs, quasi alibi nõ sit.

QVÆST. XXX. Leuit. 9.d. 24.

POSTQVAM exeunte igne à Domino, incensi & mortui sunt filij Aaron, qui ausi sunt in batillis suis adhibito igne alieno incensum imponere Domino: quod ideo non licebat, quia ex illo igne qui diuinitùs ad altare venerat deinceps custodito, omnia erant accendenda quæ in tabernaculo accendi oportebat. Mortuis ergo illis ait Moyses: Hoc est quod dixit Dominus dicens, In eis qui mihi appropinquant sanctificabor, & in omni synagoga glorificabor : eos appropinquare Domino volens intelligi, qui in tabernaculo sacerdotio fungebantur : sanctificari autem in eis etiam vindicando, sicut factum est. Verum vt hinc sciretur, quàm minus alios parcat, si illis non parcit: quo sensu dictum est, Si iustus vix saluus erit, peccator & impius vbi parebunt ? An potius secundũ illud: Cui plus datur, plus exigitur ab eo ? Et illud : Seruus qui non cognouit voluntatem domini sui, & facit digna plagis, vapulabit paucis: seruus autem qui cognouit voluntatem domini sui, & facit digna plagis, vapulabit multis ? Et illud : Exiguo conceditur misericordia, potentes autem potentiora tormenta patientur. Sed vbi hoc dixerit Dominus quod eum dixisse Moyses commemorauit, in scriptura quæ retro est nõ inuenitur. Tale ergo est hoc, quale in Exodo, vbi dicit Domino : Tu dixisti, scio te præ omnibus. Quod inuenitur quidem Dominus ei dixisse, sed postea. Sed quoniam mendaciter nunquam hoc Moyses diceret, intelligitur idem etiam antè dixisse, quamuis scriptum non fuerit, ita & hoc. Vnde apparet non omnia scripta esse quæ Deus locutus est eis, per quos nobis sancta scriptura eius ministrata est.

1 Petr. 4.d. 18. Luce 12.g. 48. Ibid.c.47. Sap. 6.a.7. Exod. 33.c. 12.

QVÆST. XXXI. Leuit. 10.d. 6.

QVID est quod Aaron & reliquos filios eius mortem illorum duorum lugere prohibens dicit: Caput vestrum cidara non denudabitis: vbi certè ostendit cidaras tegmina capitũ fuisse, nisi quia illa faciebant lugentes, quæ consuetudini ornatus essent contraria? Sicut enim in nostra cõsuetudine, qui caput apertum magis habemus, operitur in luctu : sic quia illi operimento capitis ornabantur, nudandũ erat lugentibus.

Quod ideo prohibet, ne lugerent eos in quorum pœ- A na ſanctificatus eſt Dominus: id eſt, commendatus eſt timor eius. Nec ideo quia lugendi non erant, non permittit alios lugere illos: ſed quia illi lugere tunc non debebant cùm dies ſanctificationis eorum agerentur, nondum completis ſeptem, quibus eos præcepit de tabernaculo non abſcedere: quamquam poſſit videri, qui illo oleo fuerant ſanctificati, hoc dictum eſſe quòd nunquam quemquam lugere deberent. Ita

Ibid. enim dicit: Fratres autem veſtri omnis domus Iſraël plorabunt incendium quo incenſi ſunt à Domino, & ab oſtio tabernaculi teſtimonij non exibitis, ne moriamini: oleum enim vnctionis quod eſt à Domino,

QVAEST. XXXIII. *Leuit.* 10. *b.* 9. ſuper vos eſt. ET locutus eſt Dominus ad Aaron dicens: Vinum & ſiceram non bibetis tu & filij tui tecum, cùm intrabitis in tabernaculum teſtimonij, aut cùm accedetis ad altare, & non moriemini. Quando ergo eis bibere licebat, quandoquidem in tabernaculum eis quotidie neceſſe erat introire & B accedere ad altare, propter continuam ſeruitutem? Quòd ſi quiſquam dicit, non omni die ſacrificia imponi ſolere, quid dicet de ingreſſu in tabernaculum, qui quotidianus erat propter candelabrum & panes propoſitionis ſuper menſam ponendos? Si autem reſpondetur, tabernaculum teſtimonij nunc quod ait, illud eſſe intelligendum vbi erat arca teſtimonij, etiam illud neceſſe erat intrare ſummum ſacerdotem propter incenſum continuationis. Non enim ſemel in anno intrabat, ſed cum ſanguine purificationis ſemel in anno, propter incenſum autem quotidie. An intelligendum eſt Deum præcepiſſe, vt vinum omnino non biberent? Cur ergo non ita præcepit potius vt breuiter diceret, Vinum non bibetis? ſed addidit, Cùm intrabitis in tabernaculum, aut cùm accedetis ad altare? An quia cauſa non bibendi tacenda non erat, maximè quia Deus præſcius erat futuros poſtea C tam multos eſſe ſummos ſacerdotes vno tempore, id eſt, non per ſucceſſionem, qui tabernaculo & ſacrificiis & incenſo & vniuerſo illi miniſterio vicibus deſeruirent: quando vtique illi non bibebant quorum locus erat deſeruiendi, alij autem bibebant? An quid aliud hoc loco intelligendum eſt, quoniam cùm vinum & ſiceram ſacerdotes bibere prohiberet, ſecutus

Ibidem. ait, Legitimum æternum in progenies veſtras. Ambiguum eſt vtrum ſuperiori ſenſui connectatur, id eſt,

Ibid. b. 10. ad vinum non bibendum pertineat: an inferiori vbi ſequitur, Diſtinguere inter medium ſanctorum & contaminatorum, & inter medium mundorum & immundorum: & inſtruere filios Iſraël omnia legitima quæ locutus eſt Dominus ad eos per manũ Moyſi: vt hoc ſit officium ſacerdotum legitimum in progenies eorum. Quomodo autem dicat æternum, iam ſæpe diximus. Hoc quoq; ambiguè poſitum eſt quod ait, diſtinguere inter medium ſanctorum & contaminatorum, & inter medium mundorum & immundorum: vtrum ab eo quòd ſunt ſancta & munda, vel inquinata & immunda: an ab eo quòd ſunt ſancti & mundi, vel inquinati & immundi: id eſt, vtrum inter illa ſacra quæ ritè vel non ritè fierent diſtinguere voluit ſacerdotes: an ipſos homines probandos vel improbandos: an potius ad vtrumque referendum eſt,

QVAEST. XXXIIII. *Leuit.* 10. *c.* 14. ſiue homines, ſiue ſacra. PECTVSCVLVM ſegregationis, & brachium oblationis manducabitis in loco ſancto. Quamuis ſingula ſingulis data ſint, nimirum tamen vtrumque poſſet dici ſegregationis, quia vtrumque ſacerdoti ſeparatur: & vtrumque oblationis ſiue demptionis, quæ Græcè dicitur ἀφαίρεμα, quia vtrumque demitur & aufertur eis pro quibus offertur vt detur ſacerdoti. Pectuſculum ſanè impoſitionis ſuperiùs legimus, & brachium oblationis: quia de brachio nihil imponebatur altari, adeps autem de pectuſculo imponebatur. QVID eſt quod dicit, De ſacrificiis ſalutarium: cùm ea dicat quæ alibi dixit ſacrificia ſalutaris ſingulari numero, id dixerit ſacrificium ſalutaris, cùm de eadem re diceretur? An fortè hoc loco vbi ait, à ſacrificiis ſalutarium, ſanitatum dici debuit? Nam in illo Pſalmo vbi dictum eſt, Exaudi nos Deus ſanitatum noſtrarum: hoc verbum habet Græcus quod etiam hoc loco, id eſt, σωτηρίων: qui genitiuus pluralis in Græca lingua ambiguus eſt: vtrũ à ſalute, an à ſalutari nomen declinatum ſit: quoniam σωτηρία dicitur ſalus vel ſanitas, vnde fit genitiuus pluralis τῶν σωτηριῶν. Salutare autem σωτήριον dicitur, & inde genitiuus pluralis idem ipſe eſt. Si ergo rectè poteſt intelligi etiam ſacrificium ſalutis quod eſt ſacrificium ſalutaris, quoniam ſalutaris ſalus datur, & illud eſt ſalutare vnde ſalus accipitur, non eſt neceſſe vt tãquam multorum ſalutarium ſacrificia hîc intelligamus, vbi dictum eſt de ſacrificiis ſalutarium, ſed multarum forſitan ſanitatum, quæ tamen ab vno ſalutari accipiuntur. Quòd ſi autem ſalutare Dei, de quo dictum eſt, Calicem ſalutaris accipiam; & de quo Simeon dicit in Euangelio, Quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum: fides Chriſtiana nouit, poſſunt ſanè non abſurdè intelligi vel dici etiam ſacrificia ſalutaria, quę ſunt ſalutaris. ET erit tibi & filiis tuis & QVAEST. XXXVI. *Leuit.* 10. *d.* 15. filiabus tuis legitimum ſempiternum. Non fruſtra eſt additum, Filiabus: quoniam quædam ad eſcas pertinentia ſacerdotum prohibet à feminis accipi, ſed à maſculis iubet. Cùm quæſiſſet Moyſes caprum oblatum pro populi peccatis, & non inueniſſet, quoniam fuerat incenſus, & iratus eſt quòd ea quæ pro peccato à populo offerrentur, conſtituit Dominus ſacerdotibus edenda, ablatis inde adipibus & renibus. Iratus autem eſt non fratri ſuo, ſed filiis eius, credo quòd ad eos ſuggerendi miniſterium pertineret: reſpondit illi Aaron & ait, Si hodie obtulerint ea quæ pro peccato illorum ſunt, & holocauſta ſua ante Dominum, & contigerint mihi talia, vt comedam quod eſt pro peccato hodie, numquid placitum erit Domino? Et audiuit Moyſes, & placuit illi. Hoc videtur dixiſſe Aaron, quòd ipſo die quod primum obtulerant filij Iſraël pro peccato ſuo, non debuit à ſacerdotibus manducari, ſed totum incendi, non inde regulam faciens: & cætera. Nam deinceps ſacrificia pro peccatis ipſi edebant. Sed quia hoc primum fuit ipſo primo die primitùs oblatum, credendum eſt Aaron ſacerdotem hoc diuina inſpiratione dixiſſe, vt & illud circa ſacerdotes deinceps ſeruaretur quod præceperat Dominus Moyſi, & hoc quod Aaron dixit tãquam diuinitus dictum Moyſes approbaret. Quid ergo de cæteris eiuſdem diei ſacrificiis, id eſt, de ariete & vitulo, quæ diximus etiam ipſa pro peccato oblata debere intelligi: an de vitulo nulla quæſtio eſt, quoniam oportebat ſic fieri, vt de eius ſanguine quemadmodum præceptum fuerat intromitteretur, vnde & tangerentur cornua altaris incenſi, & conſequens erat vt totus arderet? Quid ergo de ariete? An quoniam primum caprum quæſiuit Moyſes, quod de capro illi reſpõſum eſt, hoc & de ariete intelligẽdum eſt, quem ex ordine fuerat quæſiturus, niſi illud reſponſum ſacerdotis ei placuiſſet? De vitulo autẽ quid quæreret, cùm ea lege fieri potuerit quam de vitulo pro peccato vniuerſæ ſynagogæ præceperat Deus, ſicut de vitulo pro peccato ſacerdotis: id eſt, vt totus arderet extra caſtra? Hęc enim ſunt verba iraſcentis Moyſi ad filios fratris ſui, cùm hircũ pro peccato quæſitum nõ inueniſſet, quia fuerat totus incenſus. Quare nõ comediſtis illud quod fuit pro peccato in loco ſancto? Quoniã enim ſancta ſanctorum ſunt, hoc vobis dedit edere vt auferatis peccatũ ſynagogæ, & exoretis pro eo ad Dominum. Non enim illatum eſt à ſanguine eius in ſanctum ante faciẽ intus.

Leuit. 4. *d.* 13. *a.* 20.

Ibid. 16.

Ibid. 19. 20.

Ibid. c. 17 18.

Edetis

Edetis illud in loco ſancto, quomodo mihi conſtituit A Dominus. Vtique cùm dicit, Non enim illatum eſt à ſanguine eius in ſanctum ante faciem intus: proculdubiò diſcernit illud quod ita fit pro peccato ſacerdotis, ſiue pro peccato vniuerſæ ſynagogæ, non de hirco, de quo ſanguis quoniam non erat iuſſus inferri ad tãgenda cornua intus altaris incenſi, non debuit totus incendi, ſed à ſacerdotibus manducari. Hoc autem quare ſit factum, id eſt, vt etiam ipſe totus incenderetur, reſpondit Aaron, & placuit Moyſi. Sanè quoniam ſex pecora præcepta fuerunt ſenioribus populi vt offerrentur pro populo, quorum prius quatuor commemorauit, hircum & arietem, & vitulum, & agnum anniculum: quorum manifeſtum eſt hircum pro peccato, manifeſtum eſt etiam agnum anniculum in holocauſtum: duo verò media, arietem & vitulum, ambiguè poſita: videamus vtrum ad ſacrificium pro peccato pertinerent, vt hirco adiungerentur, an potius agno vt in holocauſtum offerrentur: vnde quid nobis B videretur, ſuo loco expoſuimus. Poſtea verò vt ſex animalia complerentur, vitulum & arietem commemorauit in ſacrificium ſalutaris: nec tamen in conſequentibus cùm immolata ſunt, & identidem cõmemorata, fit mentio pecorum ipſorum arietis & vituli, quæ inter caprum & agnum poſuerat: ſed tantum ille vitulus, & ille aries commemorãtur, quos in ſacrificiũ ſalutaris offerri iuſſerat, vt iam non ſex pecora, ſed potius quatuor fuiſſe credatur. Poteſt fortaſſis intelligi, quòd duo illa, quæ prius inter hircum & agnum poſuerat, iterum nominauit: & non eſt alius vitulus & alius aries in ſacrificium ſalutaris: vt cùm dixiſſet hircũ pro peccato, & arietem & vitulum, non dicẽs in quid, id eſt, in quam rem: agnum verò anniculum in holocauſtum: poſtea dicere voluerit, quid de vitulo & ariete faciendum eſſet, id eſt, quia neque pro peccato ſicut hircus, neque in holocauſtum ſicut agnus, ſed in C ſacrificiũ ſalutaris iubebãtur inferri. Sed ſi hoc intelexerimus, manebit quæſtio, quare pro peccato ſynagogæ hircus oblatus ſit, cùm de ſacrificiis quæ pro peccatis offerenda eſſent ab initio Dominus loquens, vitulum offerri iuſſerit pro peccato ſynagogæ, ſicut pro peccato ſacerdotis, non caprum, ſed vitulum: de quo vitulo etiam ſanguinem ſimiliter vt pro peccato ſacerdotis ad tangenda cornua altaris incenſi præcepit inferri. Et quæ cauſa fuerit vt pro peccato Aaron Moyſes vitulum offerret, & ipſe Aaron alterum vitulum, ſicut pro peccato ſacerdotis ſecundum Dei præceptum offerri oportebat: pro peccato autem populi non vitulus, ſicut præceptum fuerat, ſed hircus potius offerretur? Quod commonere viſum eſt nobis, vt ſuprà diximus, quòd non ſolus hircus pro peccato populi, ſed & aries & vitulus offerri iuſſus eſt, vt ad iſta tria ſubaudiatur Pro peccato: quia & principes erant in populo, pro quibus hircus fuerat offerendus: & ſinguli quique habere propria peccata potuerunt, pro D quibus aries: & vnum aliquod peccatum omnes, pro quo vitulus ſicut ab initio præceptum fuerat, pro peccato vniuerſæ ſynagogæ vitulum offerri oportebat. Ideo autem cùm immolata ſunt, hircus tantummodo nominatur, vt alia etiam tacita intelligerentur, locutione à parte totum, quia omnia fuerant pro peccatis.

Leuit. 10. *d.* 16.

Ibid. 4. *c.* 13. *Ibid.* 4. *d.* 3.

Ibid. 4. *d.* 23.

QVAEST. XXXVII. *Leuit.* 11. *c.* 33. 34. *&* idem. CVM ageret de morticinis immundorum animalium: Et omne vas fictile, inquit, in quo ceciderit ex eis quæcunque ſunt intus, immunda erunt: & illud conteretur, id eſt, ipſum vas. Et omnis cibus qui mãducatur, in quemcunque venerit ſuper illum aqua, immundus erit vobis. Non quæcunque aqua intelligenda eſt quæ ſuperuenerit cibo, facit eum immundum: ſed ex illo vaſe quod factum eſt immundum de morticinis immundis, ſi fortè ipſum vas habuit aquã.

QVAEST. XXXVIII. *Vinagora. Leuit.* 11. *a.* INSTRVE filios Iſraël inter viuificãtia quæ manducantur, & inter viuificantia quæ non manducãtur. quæ Græcus habet ζωογονοῦντα, noſtri quidam viuificantia interpretari maluerunt, quia vtcunque hoc verbũ noſtet vſus recepit, quàm facere nouum inſolitum, ſi dici poſſet viuigignentia. Non enim quæ viuificant, id eſt, viuere faciunt, ſed quæ viuos fœtus gignunt, id eſt, non oua, ſed pullos, dicuntur ζωογονοῦντα.

QVID eſt quod ait de muliere quæ peperit, Om- QVAEST. XXXIX. ne ſanctum non tanget, & ſanctuarium non introibit? *Leuit.* 12. *b.* 4. Quod ſanctuarium vult intelligi, cùm legatur in tabernaculum non niſi ſacerdotes ſolere ingredi, & vſque ad velum interius ſecundum: vltra velum autem ipſum vbi erat arca, non niſi vnum ſummum ſacerdotem. An & ante tabernaculum, vbi erat altare ſacrificiorum, ſanctuarium dici potuit? Nam ſæpe appellatur locus ſanctus etiam ipſum atrium, cùm dici- *Leuit.* 6. *d.* 26. *&* 7. *a.* tur, In loco ſancto edent ea. Illuc fortaſſis ſolebant 6. *&* 13. *d.* 17. intrare mulieres, quando offerebant dona ſua quæ imponerentur altari. QVID eſt quod di- QVAEST. XL. cit, Si maſculum peperit mulier, immunda erit ſeptẽ *Leuit.* 12. *d.* 2. *a.* dies, ſecundum dies ſeceſſionis purgationis eius immunda erit, & in die octauo circumcidet carnẽ præputij eius, & triginatres dies ſedebit in ſanguine ſuo mundo. Omne quod ſanctum eſt non continget, & ſanctuarium non intrabit. Quæ differentia eſt inter ſeptem dies illos quibus dicit eam immundam, & triginatres dies quibus in ſanguine ſuo mundo ſedebit. Si enim iam immunda non eſt per triginta tres dies, quare non tangit quod ſanctum eſt? An hoc ad hoc intereſt, quia in ſanguine eſt, licet mundo: vt hoc diſtet, quia cùm immunda eſt, vbicunque etiam ſederit immundum facit: cùm verò iam in ſanguine mundo ſedet, tantum quod ſanctum eſt non ei licet tangere, & in ſanctuarium intrare. Hoc eſt enim quod ait, Secundum dies ſeceſſionis purgationis ſuæ, quod dicit alio loco, immunditiam feminæ quæ menſtruis pur- *Ibid.* 15. *c.* 19 gatur ſeptem dierum eſſe, quando omne ſuper quod ſederit immundum erit. Seceſſionis autem dicit, quoniam ſecedebat aliquantum, ne omnia coinquinaret cùm perageret illos dies. Hos dies immunditiæ eius ſi feminam pareret, lex duplicabat, & quatuordecim † fiebant: reliquos autem quibus ſedebat in ſanguine *al.* faciebat. mundo ſuo, etiam ipſos duplices iuſſit ſeruari, id eſt, ſexaginta ſex, vt omnes eſſent in partu maſculi quadraginta, & feminæ octoginta. Aliqui autem codices Græci non habent, In ſanguine mundo ſuo, ſed in ſanguine immundo ſuo. Et cùm impleti fuerint dies *Leuit.* 12. *c.* purgationis eius ſuper filio aut ſuper filia, offeret a- 6. 7. 8. gnum anniculum ſine macula in holocauſtũ, & pullũ columbinum & turturem pro peccato ad oſtũ tabernaculi teſtimonij ad ſacerdotem, & offeret eum ante Dominum, & exorabit pro eo ſacerdos, & purgabit eam à fonte ſanguinis eius. Iſta lex eius quæ peperit maſculum aut feminam. Si autem non inuenerit manus eius quod ſatis eſt in agnum, accipiet duos turtures, aut duos pullos columbinos, vnum in holocauſtum, & vnum pro peccato, & exorabit pro ea ſacerdos, & purgabitur. Rectè ergo ſuperiùs non legendum eſt, Offeret agnum anniculum ſine macula in holocauſtum, aut pullũ columbinum, aut turturẽ pro peccato, ſicut nonnulli codices habent: ſed, ſicut dictũ eſt, Et pullũ columbinũ & turturẽ pro peccato: quandoquidem poſtea dicit, Si non inuenerit manus eius quod ſatis eſt ad agnũ, & accipiet duos turtures, vbi, &, plus videtur habere. Nã ea coniunctione detracta, integrè ſequitur, Accipiet duos turtures, aut duos pullos columbinos, vnum ſcilicet in holocauſtum, alterum pro peccato. Sed quo peccato, numquid peperiſſe peccatum eſt? An hìc oſtenditur illa propago ex- *Rom.* 5. *b.* 12. Adam, vnde Apoſtolus dicit, Ex vno in cõdemnationem: & quia per vnum hominem peccatũ intrauit in

munduni,

mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertrãsiit? Et hic satis apparet quemadmodum
Isa.50.b.7. dictum sit, Ego in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis mater mea in vtero me aluit. Cur ergo non illud quod natum est purgari dicit scriptura per hoc sacrificium, sed ipsam quę peperit? An ad ipsam quidẽ vnde illa origo trahebatur relata purgatio est propter sanguinis fontem? Non poterat tamen sine ipsius fœtus purgatione fieri, qui ex ipso sanguine exortus est. Nàm quò pertinet quod superiùs ait, Super filio, aut super filia offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullum colũbinum aut turturẽ pro peccato, si nihil per hoc sacrificium fiebat pro eis qui nascebantur? Quod si quisquam ita distinguere conabitur, vt dicat non esse iungendum, Super filio aut super filia offerre agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullum columbinum pro peccato: sed ita potius legẽdum, Cùm adimpleti fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia: id est, dies purgationis impleti fuerint super illo aut super illa, filio scilicet vel filia: vt deinde ab alio sensu sequatur, Offeret agnum anniculum sine macula in holocaustũ, & pullum columbinũ pro peccato, id est, pro peccato suo, cùm completi fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia. Quisquis ergo ita distinguendum putauerit, ex Euangelio conuincetur, vbi cùm tale aliquid nato ex virgine Domino facerent, magis propter consuetudinem legis, quàm propter necessitatẽ alicuius in eo expiandi purgandique peccati, sic legi-
Luc.2.d.27. tur: Et cùm inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinẽ legis pro eo: non dictum est, pro matre eius, sed pro eo: quamuis ea fierent quæ hoc loco præcepta sunt de duobus turturib.
Matt.3.c.13. aut de duobus pullis columbinis. Sic enim baptizari ipse etiam dignatus est baptismo Ioannis, qui erat baptismus pœnitentiæ in remissionẽ peccatorum, quãuis nullum haberet ille peccatum. Meritò ergo quidã nostri ita interpretati sunt etiam istũ in Leuitico locum, vt non dicerent super filio aut super filia: sed pro filio aut pro filia. Hanc enim vim huius præpositionis esse intellexerunt hoc loco, vbi Græcus ait, ἐφ' υἱῷ ἢ ἐπὶ θυγατρί. Sanè aduertendum est, quàm pauper Dominus nasci voluerit, vt non pro illo offerretur agnus & pullus columbinus aut turtur, sed par turturum aut duo pulli columbini, sicut in Euangelio legitur: quod scriptura Leuitici tunc iussit offerri, si non habuerit manus offerentis quod satis est magnum.

QVAEST. XLI. Leuit.13.d.2. HOMINI si cui facta fuerit in cute corporis cicatrix signi lucida, & fuerit in cute coloris eius tactus lepræ: & cætera. Velut exponendo dixerit posteriùs, vnde quod primum dixerat intelligeretur, quoniam dixerat, Homini si cui facta fuerit in cute corporis eius cicatrix signi lucida: ne cicatricem sic intelligeremus quomodo solet esse vestigium sanati vulneris, aperuit hoc se de colore dicere, cùm adiunxit, Et fuerit in cute coloris eius tactus lepræ. Quicquid ergo illud, coloris vitiũ est, quod nomine cicatricis appellat. Quod verò ait, Tactus lepræ, non quòd tactu color sentiatur, sed ita dicit tactum leprę, tanquam ipse homo vel corpus eius lepra sit tactum, hoc est maculatum atq; vitiatum: sicut dici solet, tetigit eum vel non tetigit eum febris. Denique ipsam maculam, tactum vocat, & eam semper isto nomine appellat. Vnde nonnulli nostri non tactum, sed maculam interpretati sunt, quo nomine quidem planius videretur sonare quod legitur: sed potuit & Græcus non dicere ἅπτω, id est, tactum, sed μώμου, id est, maculam: vnde ἄμωμον dicit immaculatum: quanquam non ab illo solo quod in colore contingit, sed ab omni vitio purum solet scriptura ἄμωμον dicere. Vnde non maculam coloris, sed omnis vitij notam vult intelligi, quod μῶμον appellat. Posset ergo quod ad solum colorem attinet σῶλον dicere: quo verbo vsus est Apostolus vbi ait de ecclesia non habente maculam aut rugam: nec μῶμον aut σῶλον dixit, sed ἄσπιλον, id est, tactum: quod in Græca lingua inusitatè dicitur in coloribus, & tamen hoc septuaginta interpretes non piguit Græcè dicere, cur ergo Latinos piguerit? Quod autem dicitur Cicatrix signi: vel ideo dicitur, quòd significet aliquid: vel ideo potius, quòd ipsum hominem signo quodam discernit à cæteris: hoc est, notabilem reddit. QVID est quod ait, Et videbit sacerdos & inquinabit eum ad quem veniet vt mũdetur? Sed inquinabit dictum est, id est, inquinatum pronunciabit, si hæc in eo viderit quæ scriptura dicit de macula leprę! SI autem lucidus albus erit in cute color eius, & humilis non fuerit aspectus eius à cute. Lucidus albus subauditur tactus: id est, illa macula coloris, non pilus. Quod posteà dicit, Si autem conuersa mutata fuerit significatio in cute: hanc dicit significationem, quod superiùs signum in Latino legitur. Nam Græcus & suprà & hîc vno eodémque verbo vsus est, σημαίαν dicens.

ET segregabit illum sacerdos septem diebus secundò, & videbit illum sacerdos die septimo secundò: & ecce obscurus tactus non est conuersus in cute: & purgabit eum sacerdos, signum enim est: hoc est, purgatum eum pronunciabit. Non enim est lepra, sed signum. SI autem conuersa mutata fuerit significatio in cute posteaquam vidit illum sacerdos vt purget: & visus fuerit denuo sacerdoti & viderit eum sacerdos, & ecce commutata fuerit significatio in cute, coinquinabit eum sacerdos, lepra enim est. Etiam hîc inquinabit dixit, inquinatum pronunciabit ‡ † vt amplius habet ex more locutionis scripturæ. Hoc itaque videtur admonuisse, vt cùm visus fuerit solus color albus & lucidus, discolor sano colori, adhuc probetur à sacerdote: vt si viderit etiam pilum mutatum in album colorem, & humiliorem factum cutis locũ in quo est albus color, tunc pronunciet lepram: id est, inquinet hominem pronunciando leprosum. Si autem, inquit, lucidus albus fuerit in cute color eius, id est, lucidus albus fuerit ille tactus, quo nomine eãdem maculam appellat: & humilis non fuerit aspectus eius à cute, & pilus non fuerit conuersus in albũ: ipse autem est obscurus, id est, ipse pilus, quia non est albus: segregabit sacerdos tactum septem dies, & videbit sacerdos tactum die septimo, id est, illam maculam: & ecce tactus manet ante eum. Non commutatus est tactus in cute: id est, non est discolor & dissimilis inuentus à cute. Ergo sanatum est quod vitiosum erat. Sed adhuc iubet probari eandem sanitatem per alios septem dies, atque ideo sequitur & dicit, Et segregabit illum sacerdos septem dies secundo: id est, septem alios dies: & videbit illum sacerdos die septimo secundo, & ecce obscurus tactus: id est, quia non albus & lucidus, ac per hoc color sano colori, non est mutatus tactus in cute, sicut & paulo antè dixit: hoc est, non est dissimilis à cætera cute: & purgabit eum sacerdos: id est, purgatum pronunciabit à suspicione lepræ: non quoniam habuerit lepram quam iam non habet, sed quoniam lepra non fuit, quod in illo lucido & albo colore tactus, id est, maculæ illius quæ apparuerat: cùm expectaretur vtrum humilior fieret locus, & pilus illic in album conuerteretur non contigit, sed potius ille tactus qui fuit antè lucidus & albus, obscurus inuentus est: id est, similis cætero colori, non lucidus. Non erat ergo lepra, signum est enim non lepra quod sic apparuerit. Tamen etiam propter hoc purgatus à suspicione lepræ, lauabit vestimenta sua, quia & in illo signo aliquid fuit propter quod lauanda fuerant vestimenta, & mundus erit.

DEINDE

QVAEST. XLVI. Leuit.13.b.7. DEINDE sequitur: Si autem cõuersa mutata fuerit significatio in cute, posteaquam vidit illũ sacerdos vt purgaret illum: id est, posteaquam vidit eum sacerdos septimo die prius sanum vt purgaret illum, mutata est illa significatio, id est, illud signum in cute: & visus fuerit secundò sacerdoti, id est, post alios septem dies: & viderit eum sacerdos, & ecce commutata est significatio in cute, id est, non stetit in illa sanitate in qua eum viderat post primos septem dies: & inquinabit illum sacerdos, lepra est enim. Iam hic quoniam illud quod visum fuerat post primos septem dies sanũ nõ stetit in suo, sed mutatum est in pristinum vitium, lepra pronunciatur: ita vt nõ hîc expectetur vel locus humilior, vel pilus in album cõuersus. Cùm enim lepra non sit notabilis atque vitiosa, nisi varietas: hoc ipsum de vitioso colore redire ad sanũ, & de sano redire ad vitiosum, ita notabile est, vt non ibi fuerit expectandum, quod primò expectari præceperat, de humiliori loco & pili candore: sed iam etiam ista varietate
QVAEST. XLVII. Leuit.13.b.9.a. sine dubitatione sit lepra. DEINDE sequitur, Et tactus lepræ si fuerit in homine, veniet ad sacerdotem & videbit sacerdos, & ecce cicatrix alba in cute: & hæc mutauit capillum album, & à sano carnis viuæ in cicatrice. Hinc si subtrahamus, &, more enim locutionis scripturarum positum est, iste erit sensus, Et videbit sacerdos, & ecce cicatrix alba in cute, & hæc mutauit capillum album à sano carnis viuæ in cicatrice. Ordo est, Mutauit capillum albũ in cicatrice à sano carnis viuæ: id est, cùm caro viua & sana habebat capillum obscurum, vel nigrum, hæc cicatrix album habet: Lepra veterascens est in cute coloris eius: & inquinabit eum sacerdos, id est, inquinatum pronunciabit. Non segregabit eum, quia immundus est: hoc videtur dicere, quia vbi inuentus fuerit pilus in albũ mutatus concolor albo vitio cutis, iam non segregatur, vt probetur; nec expectatur vtrum etiã humilior fiat locus: sed ex hoc tantum quòd alba est cutis discolor à cætera, & album habet pilum discolorem cæteris qui sunt in carne viua & sana, lepra veterascens pronunciatur: ideo veterascens, quia iam non est probanda illis bis septem diebus. Si autem restitutus fuerit color sanus & conuersus fuerit albus, quoniam dixerat totum album factum per totam cutem, eo ipso iam mundũ esse, quia varietas ibi iam non esset. Deinde ait, Et quacunque die visus fuerit in eo color, visus inquinabitur: vbi satis ostẽdit varietatem improbari. Ac per hoc quod modò dixit, Si autem restitutus fuerit color sanus & conuersus fuerit albus, veniet ad sacerdotem: & videbit sacerdos, & ecce conuersus tactus in album, & purgabit sacerdos tactum, mundus est. Restitutum colorem sanum, non debemus accipere vt color sanus esset, etenim ipse erat per quem tamen fiebat immundus propter varietatem. Restitutum ergo dixit colorem sanum, vt illud esset quod fuerat, id est, albus sano pereunte. Tunc enim rursus mundus erit, cùm totus albus fuerit, quia nulla ibi varietas erit. Sed restitutum pro pereũte accipere nimis inusitata locutio est. Magis enim videtur dicere debuisse, si autem restitutus fuerit color albus: nunc verò ait, restitutus sanus & conuersus fuerit albus: tanquam diceret, sanus color, si restitutus fuerit in albũ.

QVAEST. XLVIII. Leuit.13.d.19. QVID est quòd cùm de lepra capitis loqueretur, eam etiam quassationem appellauit, cùm in solo colore fiat, vel cutis vel capillorum, & quòd humilior aspectus eius à cætera cute appareat, sine dolore tamen & sine vlla vexatione? An hoc quod immundum est per quassationem voluit appellare plagam, velut hac
QVAEST. XLIX. Leuit.13.f.47. immunditia homo percussus sit? QVID sibi vult, quod cùm diceret de lepra vestimentorum aliarumque rerum ad vsus hominum pertinentium, ait, Aut in vestimento laneo, aut vestimento stuppeo, aut stamine, aut in lana, aut in lineis, aut in laneis: cùm iam suprà dixisset, in vestimento laneo, aut vestimẽto stuppeo? Nam stuppeum est vtique lineum. An illic vestimenta intelligi voluit: hîc autem quodlibet laneum, & quodlibet lineum. Non enim vestimenta sunt stramina iumentorum, cùm sint lanea, aut vestimenta sunt retia, cùm sint linea. Prius ergo specialiter de vestimentis, deinde generaliter de omnibus rebus laneis & lineis dicere voluit. QVÆRITVR quid dixerit, In omni operaria pelle: quod nonnulli interpretati sunt, in omni confecta pelle. Sed non ait Græcus ἐργασιμέσῃ δέρματι: ait autem ἐργασίᾳ. Quod verbum etiam in Regnorum libro positũ est, vbi Ionatha loquitur ad Dauid, Esto in agro in die operaria: id est, in die qua fit opus. Ac per hoc etiam hîc pellem operariam, in qua fit opus debemus accipere: id est, alicui operi accommodatam. Sunt enim pelles quæ tantum modo ad ornamentum habentur, non ad opus.
QVAEST. L. Leuit.13.f.48. 1 Reg.20.d.19.
QVAEST. LI. Leuit.13.f.49. QVID est quod ait, In omni vase operario pellis: nisi quod est ex pelle factũ, hoc est in omni vase pelliceo? Hoc autem isto loco vas dicit, quod Græci appellant σκεῦος, hoc enim nomen generale est omnium vtensilium. Aliud est autem quod appellatur δερρεῖον, nam & hoc Latina lingua vas dicitur: sed δερρεῖον illud magis intelligitur vas quod liquorem capit.

QVAEST. LII. Leuit.15.a.5. QVID est quod ait, Et quicunque tetigerit qui fluorem seminis patitur, & manus suas nõ lauit aqua, lauabit vestimenta & lauabit corpus suum aqua, & immundus erit vsque in vesperam? Ambiguè quippe positum est quod ait, manus suas non lauit aqua, velut posteaquam tetigerit. Sed intelligendum est, quicunque non lotis manibus tetigerit, ipse quem tetigerit, lauabit vestimenta: & cætera.

QVAEST. LIII. Leuit.16.d.17.a. QVID est quod cùm præciperet quomodo intrare deberet sacerdos summus in sanctum, quod est intra vẽlum, ait inter cætera, Et exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israël, & ab iniustitiis eorum, & de omnibus peccatis eorum? Quomodo ergo pro sanctis si ab immunditiis filiorum Israël & ab iniustitiis eorum de omnibus peccatis eorum? An quia non ait, pro immunditiis filiorum Israël, sed ab immunditiis, hoc intelligendum est, Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israël: id est, pro eis qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israël, non consentientes immunditiis eorum: non quia pro ipsis tantùm exorandum erat: sed quia etiam pro ipsis, ne quisquam putaret ita fuisse sanctos vt nihil esset vnde pro eis exoraretur, quamuis essent ab immunditiis filiorum Israël & ab iniustitiis eorum alieni? De omnibus peccatis eorum, id est, quæ iniustitiæ veniebant de omnibus peccatis eorum. Potest & iste esse sensus: Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israël: id est, vt hoc pro illis exorari intelligatur, vt ab immunditiis filiorum Israël tuti essent. Sed exorabit, non potest accipi, nisi quod alio verbo dicitur, propitiabit. Vnde & propitiatorium vocatur, quod alij exoratorium interpretati sunt: Græcè autem dicitur ἱλαστήριον. Et quod hoc loco Latinus ait, exorabit pro sanctis, Græcus habet ἐξιλάσεται, quod non intelligitur nisi pro peccatis. Vnde scriptum est in Psalmo, Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis. Hic ergo aptior sensus est, vt intelligatur sacerdos etiam pro his propitiare Dominum qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israël, & quia licet ita sancti sint vt immunditiis filiorum Israël & iniustitiis non consentiant, habent aliquid propter quod eis necessaria sit propitiatio Dei. Sanè in quodam Græco inuenimus Et exorabit sanctum: non, Pro sanctis: & illud quidem sanctum, genere neutro, id est, τὸ ἅγιον. Nam posset intelligi, exorabit sanctũ Deum, & nulla esset quæstio. Quomodo autẽ posset intelligi, exorabit hoc sanctũ,
Psal.102.d.3.

difficile

difficile est dicere : nisi fortè illud sanctum quicquid A est quod Deus est, quia & Spiritus sanctus qui vtique Deus est, neutro genere Græcè dicitur τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et fortè hoc est, si tamen ille codex verior est, qui emendatior videbatur, ἐξελάσει τὸ ἅγιον, hoc est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, quod Latinè genere neutro dici non potest: quâuis & in tribus aliis codicibus vno Græco & duobus Latinis non inuenimus, nisi quod suprà diximus, Exorabit pro sanctis. Quod potest & sic accipi, vt non pro sanctis hominibus, sed pro iis quæ sancta sunt intelligatur, id est, tabernaculo ipso, & quæcunque in eis essent sanctificata Domino : vt hoc sit, Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israël, propitiabit Deum pro iis quæ sanctificata sunt Domino ab immunditiis filiorum Israël, quia in medio eorum erat tabernaculum. Sic enim sequitur: Nam cùm dixisset, Exorabit pro sanctis & ab immunditiis filiorum Israël
Ibid.d.16. & ab iniustitiis eorum, de omnibus peccatis eorum: continuò subiecit, Et ita faciet tabernaculo testimonij quod creatum est in eis in medio immunditiæ eorum: vt adhuc necessaria videatur illa propitiatio pro sanctis, id est, pro tabernaculo & omnibus quæ in eo sancta dicuntur. Nam & paulò post hoc dicit de altari, quod aspersione sanguinis mundaret illud sacerdos, & sanctificaret ab immunditiis filiorum Israël.

QVÆST. LIIII. Leuit. 16.d. 19. Et perficiet exorãs sanctum, Vtrum, perficiet sanctum ; an exorans sanctum : secundum id quod suprà diximus. Nam & hîc neutro genere Græcè dictum est τὸ ἅγιον. Vtrum ergo exorãs Dominũ perficiet sanctum, id est, perfectè sanctificat quod sanctificat : an perficiet quod ait exorans sanctum, id est, illud sanctũ

QVÆST. LV. Leuit. 16. d. 20.* quod τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον dictum est. De duobus hircis, vno immolando, & alio in deserto dimittendo, quem ἀποπομπαῖον vocant, solet esse disceptatio : & à quibusdam ille immolandus in bono accipitur, ille autem dimittendus in malo. Non tamen iste sensus ideo confirmandus est, quia homo in cuius manu in eremum hircus dimittitur, cùm rediret lauare iussus est vestimenta sua & corpus suum aqua, & sic ingredi in castra : tanquam & hoc sit indicium cur in malo sit ille hircus accipiendus, à cuius contagione homo abluendus est. Sic enim dicit abluendum, & eum qui alterius hirci quo in loco acceperit carnes extra castra combusserit, quia ita de illo & de vitulo fieri iubet, de quorum immolatorum sanguine fit aspersio, & sunt pro peccatis, ac per hoc non negligẽter istorum duorum hircorum distinctio in allegorica significatione tractanda est. Item cùm constituisset diem decimum septimum mensis sabbato sabbatorum, quo fieret supradicta purgatio à sacerdote illo vno qui patri succedit, loquens de eodem sacerdote ait, Exorabit sanctum sancti. Quod iam nescio vtrum aliter accipiendum sit, quàm exorabit in sancto sancti, quodam genere locutionis, in illo scilicet sancto quò solus ipse summus sacerdos intrabat, quod est intra velum vbi D arca erat testimonij & altare incensi. Non enim eundem locum tanquam Deum exorabit, sed quia ibi exorabit Deum, ita positum est, Exorabit sanctũ sancti. Nam & hoc genere neutro in Græco positum est τὸ ἅγιον τῶν ἁγίων. An fortè Spiritum sanctum sancti Dei, hoc est, τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ ἁγίου θεοῦ? An potius exorabit dictum est exorando purgabit? Nam sic verba contexit, Et exorabit sanctum sancti & tabernaculum testimoniorum, & altare exorabit, & pro sacerdotibus & pro omni synagoga exorabit. Quomodo ergo exorabit tabernaculum & altare, nisi vt dictum est intelligamus exorando purgabit?

QVÆST. LVI. Leuit. 17.d. 3. Illvd quod dicit, Quicunque occiderit vitulum, aut ouem, aut capram in castris: & quicunq; occiderit extra castra & ad ostiũ tabernaculi testimonij non attulerit: & in hoc constituit peccatum, & comminatur facienti: nõ de iis dicit quæ occiduntur ad vsum vescendi, vel si quid aliud, sed de sacrificiis. Prohibuit enim priuata sacrificia, ne sibi quisque quodamm odo sacerdos esse audeat, sed illuc afferat vbi per sacerdotem offerantur Deo. Ita enim nec vanis sacrificabant. Nam & hoc in ea consuetudine cauendum præmonuit. Cùm ergo non liceret offerri sacrificia nisi in tabernaculo, cui templum postea successit : vnde & rex Israël Hieroboam 3 Reg. 13.f 28. vaccas facere ausus est quibus populus sacrificaret, ne huius legis necessitate seducerentur ab eo qui sub regno eius erant, dum pergerent Hierusalem vt in templo Dei offerrent sacrificia sua, in quo facto à Domino condemnatus est: meritò quæritur, quomodo licitè sacrificauerit Helias extra templum Dei, quando 3 Reg. 18.d. & ignem de cælo impetrauit, & prophetas dæmonio- 30.*. rum conuicit. Quod mihi non videtur alia ratione defendi, quàm illa qua defenditur & Abrahæ factum, Gen.22.d.3 quòd filium Deo iussus voluit immolare. Cùm enim B iubet ille, qui legem constituit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, iussio illa pro lege habetur, quoniam author est legis. Non enim deesse possent miracula alia præter sacrificium quibus superarentur & conuincerentur prophetæ lucorum: sed spiritus Dei qui fuerat in Helia, quicquid de hac re fecit contra legem esse non potest, quia dator est legis.

QVÆST. LVII. Leuit.17.d. 11.* Qvid est quod prohibens edendum sanguinem dicit, Anima omnis carnis, sanguis eius est? Quem totum locum sic explicat: Homo filiorum Israël aut de proselytis qui appositi sunt in vobis, quicunque ederit omnem sanguinem, & statuam faciem meam super animam quæ manducat sanguinem, & perdam illam de populo suo. Anima enim omnis carnis, sanguis eius est. Et ego dedi illud vobis exorari pro animab. vestris : sanguis enim eius pro anima exorabit. Propterea dixi filiis Israël, Omnis anima ex vobis non edet sanguinẽ, C & proselytus qui appositus est in vobis, non edet sanguinem. Num quid nam si animam pecoris sanguinẽ dicimus, etiam anima hominis sanguis putanda est? Absit. Quomodo ergo ait, non anima omnis carnis pecoris sanguis eius est, sed anima, inquit, omnis carnis sanguis eius est? In omni vtique carne, etiam hominis caro deputatur. An quia & tale aliquid est in sanguine, quia per ipsum maximè in hac carne viuitur, qui in omnibus venis & corporis iunctura diffunditur, ipsam vitam corporis vocauit animam, non vitam quæ migrat ex corpore, sed quæ morte finitur? Qua locutione dicimus istam vitam temporalem esse non æternam, mortalem non immortalem : cùm sit immortalis animæ natura, quæ allata est ab angelis Luce 16.d in sinu Abrahæ, & cui dicitur, Hodie mecum eris in Ibid.23.f.24 paradiso, & quæ in tormentis ardebat inferni. Secun- Ibid.16.d.15 dum istam ergo significationem, qua perhibetur anima, etiam hæc temporalis vita, dixit apostolus Paulus, Non enim facio animam meam pretiosiorem Act.20.d.24 quàm me : vbi se ostendere voluit & mori paratũ pro Euangelio. Nam secundum significationem qua anima dicitur illa quę migrat ex corpore, magis eam pretiosam faciebat cui tantum meritum conquirebat. Sunt & aliæ huiusmodi locutiones. Vita itaque ista temporalis maximè sanguine continetur in corpore. Leuit.17.d. Sed quid est quod ait, Dedi vobis eum ad altare Dei, 11. vt exoret pro anima vestra : tanquam anima pro animo exoret. Numquid sanguis pro sanguine, quasi de nostro sanguine soliciti simus, cùm pro anima nostra volumus exorari? Absurdum est hoc. Sed multo est absurdius vt sanguis pecoris exoret pro anima hominis quæ mori non potest : cùm manifestè scriptura testetur in epistola ad Hebræos, illũ sanguinem victimarum nihil profuisse ad exorandum Deum pro peccatis hominum: sed significasse aliquid quod prodesset. Impossibile est enim, inquit, sanguinẽ Hebr.10.d.4 hircorum

hircorum & taurorum auferre peccata. Restat itaque A vt quoniam pro anima nostra exorat mediator ille qui omnibus illis sacrificiis quæ pro peccatis offerebantur præfigurabatur, illud appelletur anima quod significat animam. Solet autem res quę significat, eius rei nomine quam significat nuncupari, sicut scriptum
Gen.41.d. 26. est, Septem spicæ, septem anni sunt. Non enim dixit, septem annos significant. Et septem boues septem anni sunt : & multa huiusmodi. Hinc est quod dictum
1 Cor.10.d. 4. est: Petrà erat Christus. Non enim dixit, petra significat Christum, sed tâquam hoc esset, quod vtique per substantiam non hoc erat, sed per significationem. Sic & sanguis quoniam propter vitalem quandam corpulentiam animam significat, in sacramentis anima dictus est. Verùm si quisquam putat animam pecoris esse sanguinem, non est in ista quæstione laborandum. Tantum ne anima hominis quæ carnem humanam viuificat & est rationalis, sanguis putetur, valde cauẽdum est, & hic error modis omnibus refutãdus. Quærendæ etiam locutiones per id quod continet id quod B continetur, vt quoniam anima sanguine tenetur in corpore, nã si fuerit effusus abscedit, per ipsum aptius significata sit anima, & eius nomen sanguis acceperit. Sicut ecclesia dicitur locus quo ecclesia congregatur. Nam Ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, Vt exEph.5.f.27. hiberet sibi gloriosam ecclesiam. Hanc tamen vocari etiam ipsam domum orationum, idem Apostolus te-
1 Cor.11.d. 22. stis est, vbi ait, Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, an Ecclesiam Dei contemnitis? Et hoc quotidianus loquendi vsus obtinuit, vt ad Ecclesiam prodire, aut ad Ecclesiam confugere nõ dicatur, nisi quòd ad locum ipsum parietesque prodierit vel confugerit, quibus Ecclesiæ congregatio
Eccl.34.d. 27. continetur. Scriptum est etiam, Et effundit sanguinẽ qui fraudat mercedem mercenarij. Mercedem sanguinem dixit, quoniam in ea sustentatur vita, quę nomine sanguinis appellatur. Sed cùm Dominus dicat,
Num.6.f.33. Nisi manducaueritis carnem meam & biberitis meũ C sanguinem, non habebitis vitam in vobis : quid sibi vult quòd à sanguine sacrificiorum, quæ pro peccatis offerebantur, tantopere populus prohibetur, si illis sacrificiis vnum hoc sacrificium significabatur, in quo vera fit remissio peccatorum : à cuius tamen sacrificij sanguine in alimentum sumendo, non solùm nemo prohibetur, sed ad bibendum potius omnes exhortantur qui volunt habere vitam? Quærendum igitur quid significet quòd homo prohibetur in lege sanguinem manducare, eumq; Deo fundere iubetur. Nam de animæ natura, cur per sanguinem significata sit, quantum in præsentia satis visum est, diximus.

QVÆST. LVIII. Leuit.18.d. 7. Turpitvdinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis, turpitudo enim eorum est. Prohibet cum matre concũbere, ibi est enim turpitudo patris & matris. Nam postea prohibet & nouercæ, vbi dicit, Turpitudinem vxoris patris tui non reuelabis, turpitudo enim patris tui est: vbi exposuit quomodo in matre vtriusque sit turpitudo, id est, patris & D matris, in nouerca autem tantum patris.

QVÆST. LIX. Leuit.18. b. 9. Turpitvdinem sororis tuæ ex patre tuo, aut ex matre tua quæ domi est nata, vel quæ foris nata est, non reuelabis, turpitudo enim earum est. Quæ domi nata est, intelligitur ex patre: quæ foris nata est, intelligitur ex matre, si fortè de priore viro eam mater susceperat, & cum illa in domum venerat quando patri eius nupsit. Quoniam monet scriptura, ne reuelet turpitudinem sororis suæ, hîc videtur non prohibuisse, & quasi prætermisisse concubitum cum sorore de vtroque parente nata. Non enim dixit, Turpitudinem nõ reuelabis sororis tuæ ex patre & matre, sed ex patre, aut ex matre. Verùm quis non videat etiam illud esse prohibitum multo maximè? Si enim non licet sororis turpitudinẽ reuelare ex quolibet parente natæ, quanto magis ex vtroque? Quid est autem quod interposita prohibitione concubitus, etiam cum suis neptibus, siue de filio, siue de filia, sequitur & dicit, Turpi- Ibid.b.11. tudinem filiæ vxoris patris tui non reuelabis? Si enim hucusque dixisset, intelligeremus etiam cum filia nouercæ prohibitum fuisse concubitum, quam ex priore viro nouerca peperisset : nec huius qui prohibetur soror esset, vel ex patre, vel ex matre. Cùm verò addidit, quæ ex eodem patre soror tua est, non reuelabis turpitudinem eius, manifestat de sorore factam esse istam prohibitionem, cùm fuerit ex patre & ex nouerca, de qua iam superius dixerat. An ideo iterum hoc apertiùs voluit prohibere, quia superius obscurũ fuit? Sæpe enim hoc facit scriptura.

QVÆST. LX. Leuit.18.b. 14. Turpitvdinem fratris patris tui non reuelabis, & ad vxorem eius non introibis. Exposuit quid dixerit turpitudinem fratris patris, id est, patrui tui non reuelabis: hoc est enim, ad vxorem eius non introibis. In vxore quippe patrui, voluit intelligi turpitudinem patrui, sicut in vxore patris, turpitudinem patris.

QVÆST. LXI. Leuit. 18.b. 16. Turpitvdinem vxoris fratris tui non reuelabis, turpitudo enim fratris patris tui est. Quæritur vtrũ hoc viuo fratre, an mortuo sit prohibitum: & nõ parua quæstio. Si enim dixerimus de viui fratris vxore locutam scripturam, vno generali præcepto, quo prohi- Exod.20.b. betur homo ad vxorem accedere alienam, etiam hoc 15. vtique continetur. Quid est ergo quòd tam diligenter has personas, quas appellat domesticas, propriis prohibitionibus distinguit à cæteris? Num enim & quod prohibet de vxore patris, hoc est, de nouerca, viuo patre accipiendum esset, & non potius mortuo? Nam viuo patre quis non videat multo maximè prohibitum, si cuiuslibet hominis vxor aliena prohibita est maculari adulterio? De his personis ergo videtur loqui quæ possent non habentes viros in matrimoniũ conuenire, nisi lege prohiberentur, sicut fertur esse consuetudo Persarum. Sed rursus, si fratre mortuo intellexerimus prohibitum esse ducere fratris vxorem, occurrit illud quod excitandi seminis causa, si ille sine filiis defunctus esset, iubet scriptura esse faciendum: ac per hoc collata ista prohibitione cum illa iussione, ne inuicem aduersentur, intelligenda est exceptio, id est, non licere cuiquam defuncti fratris ducere vxorẽ, si defunctus posteros dereliquit : aut etiam illud esse prohibitum, ne liceret ducere fratris vxorem, etiamsi à fratre viuo per repudium recessisset. Tunc enim sicut Dominus dicit, Ad dutitiã Iudæorum Moyses per- Mat.19.d.8 miserat dari libellum repudij, & per hanc dimissionẽ potuit putari quòd licitè quisquam sibi vxorem copularet fratris, vbi adulterium non timeret, quoniam repudio discessisset.

QVÆST. LXII. Leuit.18.c. 17. Turpitvdinem mulieris & filiæ eius non reuelabis : id est, ne putet quisquam licere sibi ducere filiam vxoris suæ. Simul enim mulieris & filiæ eius non licet reuelare turpitudinem, id est, ambabus misceri, & matri & filiæ.

QVÆST. LXIII. Leuit.18.c. 17. Filiam filij eius, & filiam filiæ eius non accipies. Etiam neptẽ vxoris de filio vel de filia duci prohibuit. Super vxorem sororem eius non accipies in zelum. Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis propter abundantiam propagationis : sed sororem sorori noluit superduci, quod videtur feciſſe Iacob: siue quia nondum fuerat lege prohibitum : si- Gen.30.c. ue quia suppositа alterius fraude deceptus est, & illa 29. magis de placito veniebat, quam posterius accepit, sed iniustum erat priorem dimitti, ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait in zelum, vtrum ideo positum est, ne sit zelus inter sorores, qui inter illas quæ sorores non essent contemnendus fuit : an ideo potius, ne propter hoc fiat, id est, ne hoc animo fiat vt in zelum sororis soror superducatur.

Et ad

QVÆST. LXIIII. Leuit. 18.c. 19.

ET ad mulierem in segregatione immunditiæ eius non accedes reuelare turpitudiné eius: id est, ad menstruatam mulierem non accedes: Segregabatur enim secundum legem, propter immunditiam. Hoc cùm superiùs satis sufficienter prohibuisset, quid sibi vult quod etiam hîc hoc eisdem præceptis voluit adiungere? An fortè ne in superioribus quod dictum est, figuratè accipiendum putaretur, etiam hîc positū est, vbi talia prohibita sunt, quæ etiam tempore noui Testamenti remota vmbrarum veterum obseruatione, sine dubio custodiēda sunt? Quod videtur etiam per

Ibid. 15.c. 19.a.

Exech. 18.b. 6. & 22.b. 10.

prophetā Ezechielem significasse, qui inter illa peccata quæ non figuratè, sed manifestè iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat, ad mulierem menstruatam si quis accedat, & inter iustitiæ merita si non accedat. Qua in re non natura damnatur, sed cōcipiendæ prolis noxium prohibetur.

QVÆST. LXV. Leuit. 18.c. 20.

ET ad vxorem proximi tui non dabis concubitum seminis tui inquinari ad eam. Ecce vbi rursus prohibet adulterium, quod cum aliena vxore committitur, quod etiam in decalogo prohibetur.

Exod. 20.b. 15.

Vnde apparet illa ita prohibita, vt etiā mortuis viris suis non ducāt vxores quarum prohibet turpitudinem reuelare.

QVÆST. LXVI. Leuit. 18.c. 21.

ET à semine tuo non dabis seruire principi. Hîc non video quid intelligatur, nisi principi qui pro Deo colitur. Non enim ait δουλεύειν, sed λατρεύειν in Græco, quod Latinus nō solet interpretari, nisi vt dicat seruire. Plurimum autem distat. Nam seruire hominibus quo serui seruiunt, quod non est λατρεύειν, sed δουλεύειν, scriptura non prohibet: seruire autem secundum id quod est λατρεύειν, non iubet hominibus, nisi vni vero Deo, sicut scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Non solùm autem hoc verbo quod ait λατρεύειν, satis significat quem principem dicat, id est, cui cultus tāquam Deo exhibeatur, verūetiam eo quod adiungit, Et non profanabis nomen sanctum: siue Dei, cui populo datur illo modo seruire principi: siue nomen sanctum ipsius populi Israël, propter quod dicitur, Sācti estote, quoniam ego sanctus sum. Opportunissimè etiam hîc adiungit, Ego Dominus: hoc vtique admonens, quia illi soli debetur λατρεία, id est, seruitus, qua seruitur Deo.

Deut. 6.c. 13

Leuit. 18.c. 21.

Ibid. 11.g. 44. & 19.d. 2. & 1 Pet. 1. c. 16.

QVÆST. LXVII. Leuit. 18.d. 24.

QVOD dicit, Et exhorrebit terra eos qui insidēt super eam, propter mala facta eorū, quæ superiùs commemorauit: non ideo dictum putādum est, quòd habeat terra sensum quo ista sentiat & exhorreat, sed nomine terræ homines significat, qui sunt super terrā. Proinde cùm hæc mala faciunt homines, inquinant terram, quia inquinantur homines qui hæc imitātur: & exhorret terra, quia exhorrent homines, qui nec faciunt nec imitantur.

QVÆST. LXVIII. Leuit. 19.c. 11. Exod. 20.b. 16.

NON furtum facietis, neque mentiemini, neq; calumniam faciet vnusquisque proximo suo. Illud de furto positum est in Decalogo. Quod autem dicit, Neque mentiemini, neque calumniam faciet vnusquisque proximo: mirum si nō eo præcepto continetur quod ibi positum est, Neque falsum testimonium dices aduersùm proximum tuū: quoniam neque calumnia sine mendacio fieri potest, quod falsi testimonij generalitate concluditur. Sed vtrum hæc aliqua compensatione admittēda sint, magna quæstio est: sicut de mendacio penè omnibus videtur, quòd vbi nemo læditur, pro salute mentiēdum est. Vtrum ergo ita & de furto: an furtum fieri potest, vbi nullus læditur? Quinimò fieri potest etiam quando ei cui fit consulitur, tanquam si quisquam homini volenti se occidere, gladium furetur. Nam calumnia nescio vtrum cuiquam ad eius vtilitatem fieri possit: nisi fortè quod ad maius gaudium fiebat, quo postea

Gen. 44.a.2

fruerētur, quod Ioseph de cypho calumniabatur fratribus suis, quibus etiam explorationis falsum crimen intenderat. Quanquam si definitionibus ita determinare tentemus, fortasse furtum non est, nisi quando alieno occultè ablato proximus læditur: & calumnia non est, nisi quādo falsi criminis obiectione proximus læditur: mendacium autem non possumus dicere tūc tantummodo esse, quando proximus læditur: cùm enim falsum ab sciente dicitur, proculdubio mendacium est: siue illo quisquam, siue nemo lædatur. Proinde magna quæstio de mendacio, vtrū possit aliquando iustum esse mendacium, facilè soluēretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non exempla. Nam quid isto præcepto absolutius, Non mentiemini? Sic enim dictum est, quomodo, Non facies tibi idolum: quod factum non potest aliquando iustum esse, & quomodo dictum est, Non mœchaberis. Quis autem dicat aliquando mœchiam iustam esse posse? Et, Non furaberis: secundum definitionem illam furti, iustum esse furtum nunquam potest. Et, Non occides: quoniam cùm homo iustè occiditur, lex eum occidit, non tu: nunquid ita dici potest cùm homo iustè mentitur, lex mentitur? Sed exempla faciunt difficillimam quæstionem. Mentiæ sunt obstetrices Ægyptiæ, & bona illis Deus retribuit. Mentita est Raab pro exploratoribus terræ, & ideo liberata est. An ex quo dictum est in lege, Non mentiemini, ex illo intelligendum est, nec in tali causa licere mendaciū, in quali causa legitur Raab esse mentita? Sed magis credibile est, quia iniustū erat mendacium, ideo prohibitum: non quia prohibitum, ideo factum iniustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus, non hoc in eis remuneratum quòd mentitæ sunt, sed quòd infantes Hebræos liberauerunt, vt propter hanc misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non tamen existimetur non fuisse peccatum. Sic etiam de Raab intelligendum est, remuneratam in illa liberatione exploratorum, vt propter eandem † liberationem venia sit data mendacio. Vbi autē venia datur, manifestum est esse peccatum. Sed illud cauendū est, ne ita quisque existimet etiā de cæteris peccatis, si propter liberationes hominū fiant, ita venia posse concedi. Multa enim mala intolerabilia & nimium detestanda istum sequuntur errorem.

Ibid. t.d.19. Ioſ. 2.c.4.

† al. exploratione.

NON nocebis proximo. Si quid sit nocere & non nocere, pateret hominibus, hoc generale præceptum ad innocentiam retinendā fortasse sufficeret. Omnia enim quæ prohibentur committi in proximum, ad hoc vnum referenda sunt, quod dictum est, Non nocebis proximo. Nam quod sequitur, Non rapies: nisi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, aliquando euenit vt non rapiendo quisque noceat. Nam gladius insanienti rapiendus est, & si non fecerit quis vt oportuerit, magis nocuerit. QVID est quòd cùm suprà dixisset, Non odio habebis fratrem tuum in animo tuo, arguendo argues proximum tuum, & non accipies propter ipsum peccatum: consequenter adiungit, Et non vindicatur manus tua, vtrum pro eo quod est, non punitur. Animo enim bono facies, cùm disciplinam peccati proximo imponis, ne accipias peccatum eius negligendo. Ad hoc enim pertinet quod ante posuit, Non odio habebis proximum tuū in animo tuo. Videri enim potest ei qui arguitur quòd oderis eum, cùm non sit in animo tuo. An, non vindicatur manus tua: hoc potius admonet, ne quæras vindicari manum tuam, nec vlciscendi libidine rapiaris? Nam quid est aliud, vindicari velle, nisi lætari & consolari de alieno malo? Et ideo dictum est, Non irasceris filiis populi tui. Sic enim rectè ira definita est, quòd sit vlciscendi libido. Quidam verò codices habent, Nec vindicabitur manus tua: id est, ne arguendo vindicare te velis, sed potius consulere illi quem arguis.

QVÆST. LXIX. Leuit. 19.a.

QVÆST. LXX. Leuit. 19.a. 17.

ET incisiones super animam non facietis in corpore vestro. Super animam dixit, super funus mortui: de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hunc autem dolorem pertinet luctus,

QVÆST. LXXI. Leuit. 19.f. 28.

luctus, in quo luctū nonnullæ gentes habent consuetudinem secare seu incidere corpora sua. Hoc autem fieri à Iudæis Deus prohibet.

QVÆST. LXXII. Leuit. 19.

ITA vt fornicentur principes de populo suo. Non de populo suo principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quippe principes vult hic intelligi, qui pro diis colebantur: sicut Apostolus dicit, Secundùm principem potestatis aëris.

Ibid. 2.d.2. Ioan. 12.c. 31. Ioan. 14.d. 30.

Et in Euangelio Dominus, Nunc princeps huius mūdi missus est foras: Et, Ecce venit princeps mundi huius, & in me nihil inueniet.

QVÆST. LXXIII. Leuit. 20.b. 10.

HOMO quicunque adulterauerit vxorem viri, aut quicūque adulterauerit vxorem proximi sui, morte moriantur: pluraliter dixit, morte moriantur: hoc est, qui adulterauerit & quæ adulterata est. Hîc aliquid distare voluit inter quemlibet virum & proximum, quamuis multis locis proximum pro omni homine ponat. Sed quæ est ista locutio, vt cùm iam dixisset de viro, hoc idem repetierit de proximo, cùm sit consequēs, vt multo magis ab vxore proximi abstinendum sit, si ab vxore cuiuslibet viri abstinendum est? Nam si prius de proximo dixisset, nic putaret vxorem licere adulteranti: non proximi, addendum fuisset de quolibet viro. Nunc verò si quod minus est, non licet: quanto minus licet quod maius malum est? Nam si non licet adulterare vxorem cuiuslibet viri, quanto magis proximi? An fortè ista repetitio tanquam exponit quid prius dictū sit: vt ideo intelligat homo quantummalum sit adulterare vxorem viri: quia si hoc fecerit, vxorem proximi adulterat? Proximus est enim omnis homo hominis.

A munda eis non essent, si eis segregata non essent.

QVÆST. LXXVI. Leuit. 19.a. 27.

ET vir aut mulier, si fortè fuerit illi ventriloquus, aut incantator, morte moriantur ambo: lapidibus lapidabitis eos, rei sunt. Vtrum vir & mulier, an vir & ventriloquus, aut mulier & ventriloquus siue incantator. Sed hoc magis, & qui habet, & quem habet.

QVÆST. LXXVII. Leuit. 21.b. 7.

MVLIEREM fornicariam & profanam non accipiēt, & mulierem eiectam à viro suo, quoniam sanctus est Domino Deo suo. Superiùs Non accipient, dixerat: nunc autem, quoniam sanctus est, non Quoniam sancti sunt: de pluribus qui vno sunt tempore sacerdotibus loquebatur, sed de vnoquoque eorum dixit, quoniam sanctus est: locutione qua solet vti Scriptura. Nam vnum illum summum postea commemorat, qui intrabat sancta sanctorū. Nam & pluraliter concluſit, dicens: Et sanctificabis eum, dona Domini Dei vestri iste offeret, sanctus est: quoniam sanctus & ego Dominus qui sanctifico eos. Quantum autem pertinet ad dona, quoniam dixit, Dona Domini Dei vestri ipse offeret: non solum summus ille offerebat, sed etiam secundi sacerdotes. Ac per hoc quod ait, Mulierem fornicariam & profanam & eiectam à viro suo non accipiet: hoc & secundi sacerdotes prohibiti sunt. nam & de summo postea dicit, qui etiam non nisi virginem accipere iussus est.

QVÆST. LXXIX. Leuit. 21.b. 10.

ET sacerdos magnus coram fratribus suis: id est, qui inter fratres suos magnus est, ille scilicet vnus magnus sacerdos, cui fusum est super caput ex oleo Christo. Ipsum oleum appellat Scriptura Christum.

QVÆST. LXXX. Leuit. 21.b. 10.

ET consummatus manus induere vestimenta: illa vtique quæ in veste sacerdotali operosissimè describuntur.

QVÆST. LXXXI. Leuit. 21.b. 10.*

CAPVT non reteget cidari, & vestimenta sua nō scindet, & super omnem animam mortuam non introibit. Intelligitur ea quæ suprà dixit in luctu facere eum prohibitum, id est, caput nudare cidari, & vestimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugentium erat antiquorum: sicut de Iob scriptum est, cùm ei filij eius ruina nunciarentur oppressi. Nudare autem caput cidari propterea lugētis esse potuit, quia detractio est ornamēti. Quod verò ait, Super omnem animam mortuam non introibit: quomodo dicat animam mortuam corpus mortuum, difficile est intelligere, & tamen scripturarum est vsitata locutio, quæ nobis inusitatissima est. Nomen ergo rectricis suæ etiam corpus accepit anima destitutū, quoniam reddēdum illi est in resurrectione: sicut ædificium quod appellatur Ecclesia, etiam cùm inde Ecclesia exierit, qui homines sunt, tñ hilominus Ecclesia dicitur. Sed cùm corpus non accipiat animæ nomen in homine viuente, quomodo tunc vocetur anima, cùm caruerit anima, mirum est. Porrò si animam mortuam intellexerimus à corpore separatam: vt ipsam separationem mortem dixisse videatur, id est, vt anima mortua sit direpta à corpore, non natura sua perdita. Non enim & cùm dicimur, mortui peccato, natura dicimur interisse, sed quod iam peccato non vtimur: vt sic intelligatur anima mortua, id est, corpori mortua, quod vti eò desierit, cùm in sua natura viuat: quomodo potest quisquam intrare super animam mortuam, quod sacerdos iste prohibetur, cùm quisquis intrat, super mortuum corpus intret, non super animam quæ discessit à corpore. An ipsam vitam temporalem animæ vocabulo appellauit, quæ vtique mortua est in defuncto corpore, anima illa emigrante, quæ mori non potest? Non quòd ipsa vita anima fuerit, sed quòd per animæ præsentiam, qua subsistebat, nomen ejus acceperit: sicut distinximus, cùm de sanguine loqueremur, quid dictum sit, Anima omnis carnis, sanguis eius est. Est enim & ipse sanguis mortuus in corpore mortui: non enim cum abscedente anima abscessit. Vetuit ergo Scriptura summum sacerdotem etiam

Rom. 6.a.8.

Leuit. 17.d. 11.

super patris vel matris funus intrare, quod secundum non prohibuit. Sequitur enim, Super patrem suum & super matrem suam nō inquinabitur. Ordo est autem verborum, Super patrem suum non inquinabitur, nec super matrem suam. Et de sanctis non exibit: Eo proculdubiò tempore, quo suorū funera celebrantur: sicut eis septem diebus, quibus sanctificabatur, de sanctis est exire prohibitus, non autem semper. Sanè si vxores ducere, vel filios gignere non vetabantur summi tunc sacerdotes, magna oritur quæstio: cùm lex etiam coniugali concubitu immūdum hominem dicat vsque ad vesperam, etiam cùm abluerit corpus suum aqua: & iubeatur summus sacerdos propter incensum cōtinuationis bis in die quotidie intrare intra velum, vbi erat altare incensi: nec quenquam immundum ad sancta fas esset accedere, quomodo id quotidie summus sacerdos implebat, si filios procreabat? Nam si ægritudo illi accidisset, quis loco eius fungeretur, si quis inquirat: respondi potest, quòd gratia Dei non egrotabat. Nunquid sic etiam de filiorum procreatione responderi potest? vnde fit consequens, vt aut continens esset, aut diebus aliquibus intermitteretur incensum: aut si illud intermitti non posset, quod non nisi per summum sacerdotem necesse esset imponi, non fieret immundus coitu coniugali, meritò præcipuæ sanctificationis suæ. Aut si etiam ad ipsum pertinet, quod de omnibus filiis Aaron in consequentibus dicit, vt nullus eorum accedat ad sancta, si cui aliquid acciderit immunditiæ pro peccato, illud restat accipere, quod nonnullis diebus non imponebatur incensum.

QVÆST. XXXIII. Leuit. 21. b. 11. 2. Retract. cap. 55.

Qvod autem super funus patris sui summus sacerdos prohibetur intrare, quæri potest, quomodo iam esse poterat summus sacerdos, nondum mortuo patre suo, cùm eos patribus succedere iubeat. Ideo necesse erat nondum sepulto summo sacerdote, continuò substitui sacerdotem propter continuationis incensum, quod per summum sacerdotem quotidie oportebat imponi: quanquam & illa quæstio de ægritudine summi sacerdotis manet, si moriturum necesse erat diebus aliquibus ægrotare: nisi fortè & hoc ita soluatur, vt dicatur non solere summos sacerdotes, nisi subitò mori non præcedēti ægritudine: sicut de ipso Aaron Scriptura testatur.

QVÆST. XXXIIII. Leuit. 21. c. 15. Exod. 29. d. 24.

Advertendvm est quotiens dicit, Ego Dominus qui sanctifico eum, loqui de sacerdote, cùm hoc etiam Moysi dixerit, Et sanctificabis eum. Quomodo ergo & Moyses sanctificat & Dominus? Non enim Moyses pro Domino, sed Moyses visibilibus sacramentis per ministerium suum: Dominus autem inuisibili gratia per Spiritum sanctum, vbi est totus fructus etiam visibilium sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione inuisibilis gratiæ, visibilia sacramenta quid prosunt? Meritò autem quæritur, vtrum etiam ista inuisibilis sanctificatio sine visibilibus sacramentis, quibus visibiliter homo sanctificatur, pariter nihil prosit: quod vtique absurdum est. Tolerabilius enim quisque dixerit, sine illis istam non esse, quàm si fuerit non prodesse, cùm in ista sit omnis vtilitas illorum: sed etiam hoc, quod sine illis ista esse non possit, quomodo rectè dicatur, intuendum est. Nihil quippe profuit Simoni mago visibilis baptismus, cui sanctificatio inuisibilis defuit: sed quibus ista inuisibilis, quoniam affuit profuit, etiam visibilia sacramenta perceperant similiter baptizati. Nec tamen Moyses, qui visibiliter sacerdotes sanctificabat, vbi fuerit ipse ipsis sacrificiis vel oleo sanctificatus ostenditur: inuisibiliter verò sanctificatum negare quis audeat, cuius tāta gratia præeminebat. Hoc & de Ioanne Baptista dici potest: prius enim baptizator, quàm baptizatus apparuit. Vnde eum sanctificatum nequaquam negare possumus: id tamen in eo factum visibiliter nō inuenimus antequam ad ministerium baptizandi veniret. Hoc & de latrone illo, cui secum crucifixo Dominus ait, Hodie mecum eris in paradiso. Neque enim sine sanctificatione inuisibili tanta felicitate donatus est. Proinde colligitur inuisibilem sanctificationem quibusdam affuisse, atq; profuisse sine visibilibus sacramentis, quæ pro temporum diuersitate mutata sunt, vt alia tunc fuerint, & alia modò sint: visibilem verò sanctificationem, quæ fieret per visibilia sacramenta, sine ista inuisibili posse adesse, non posse prodesse. Nec tamen ideo sacramentum visibile contemnendum est: nam contemptor eius inuisibiliter sanctificari nullo modo potest. Hinc est quòd Cornelius & qui cum eo erant, cùm iam inuisibiliter infuso sancto Spiritu sanctificati apparerēt, baptizati sunt tamen: nec superflua iudicata est visibilis sanctificatio, quam inuisibilis iam præcesserat.

Luc. 23. f. 43. 2. Retract. cap. 55. Act. 10. d.

QVÆST. XXXV. Leuit. 22. d. 1. *

Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Dic Aaron & filiis eius, vt attendant à sanctis filiorum Israël, & non profanabunt nomen sanctum meū, quando ipsi sanctificant mihi: Ego Dominus. Et dices illis, In progenies vestras omnis homo quicunque accesserit ab omni semine vestro ad sancta, quæcunque sanctificauerint filij Israël Domino, & erit immunditia eius in illo, exterminabitur anima illa à me: Ego Dominus Deus vester. Ablata est omnis dubitatio, neminem sacerdotum vel summorum vel secūdorum debuisse accedere ad sancta, si immunditia eius in ipso esset. Erat ergo consequens continentia sacerdotis, ne propter filiorum procreationem aliquibus diebus non imponeretur continuationis incensum, quod à solis summis sacerdotibus bis in die solebat imponi, manè & vespere: quandoquidem post coitum coniugalem etiam lotus corpore immundus erat vsque ad vesperam, à quo id necesse erat imponi. Quod autem ait, Quæ sanctificant filij Israël, intelligendum est, offerendo sacerdotibus offerendum per eos Domino. Et notandum sanctificationis genus, quod fit voto & deuotione offerentis. Sed vtrum sicut isto modo sanctificantur ea quę offeruntur ab hominibus, ita & ipsi homines eodem modo seipsos sanctificare dicantur, cùm in aliqua re seipsos vouent, obseruandum est in Scripturis.

Levit. 22. d.

Et quicunque tetigerit omnem immunditiam animæ: id est, aliquid morticinum, cuius secundùm legem tactus inquinauit.

QVÆST. LXXXVII. Leuit. 22. d. 4.

Homo si maledixerit Deum suum, peccatum accipiet: nominans autem nomen Domini, morte moriatur. Quasi aliud sit maledicere Deum suum, aliud nominare nomen Domini: atque illud illi sit peccatum, hoc autem peccatum nefas, vt etiam morte sit dignum. Quamuis hoc loco ita intelligendum sit, quod dictum est, Nomen Domini, vt cum maledicto fiat, id est, maledicendo nominet. Quid ergo distat inter illud peccatum & hoc tanti sceleris crimen? An fortè hoc ipsum repetendo monstrauit, non leue illud esse peccatum, sed tantum scelus quod morte puniendum sit? Sed quia per distinctionem hoc intulit, non dicens, Nominans enim; sed, nominans autem; subobscurum factum est. Et ideo si hoc rectè intelligitur, notandum est etiam locutionis genus.

QVÆST. LXXXVIII. Leuit. 24. c. 17.

Et homo qui percusserit omnem animam hominis, & mortuus fuerit, morte moriatur. Non ait, Quicunque percusserit hominem, & mortuus fuerit, sed animam hominis; cùm potius corpus hominis à percussore feriatur; sicut & Dominus dicit, Nolite timere eos qui corpus occidunt. Eo more ergo quo solet Scriptura, appellat animam vitam ipsam corporis, quæ fit per animam, & hinc voluit ostendere homicidam, quòd hominis animam percutiat, id est, percutiendo vita hominem priuet. Cur ergo addidit, Et mortuus fuerit, si iam hoc ipso ostēdit homicidium, quòd animam hominis percusserit, id est, vita homo à percutiente priuatus sit? An

Exod. 29. d. 24.

Matth. 3. d. 14.

Act. 8. b. 13.

Matth. 10. d. 28.

An exponere voluit quomodo accipiendum sit, quod dixerat, hominis animam percussam, & sic ait, & mortuus fuerit, tanquam diceret, id est, mortuus fuerit? Hoc est enim, animam hominis fuisse percussam.

QVÆST. LXXXIX. Leuit. 25. d. 2. *

Cvm introieritis in terram quam ego do vobis, & requieuerit terra quam ego do vobis, sabbata Domini: sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, & congregabis fructum eius: anno autem septimo sabbata, requies erit terræ sabbata Domino. Quomodo intelligendum est: Cùm introieritis in terram quam do vobis, & requieuerit terra, sex annis seminabis agrum tuum, &c. Quasi tunc fieri præceptum sit, quando terra requieuerit, cùm properea terra requiescat, quoniam hoc fit. Requiem enim terræ septimo vtique anno vult intelligi, quo iussit nihil in ea quęquam operari per agriculturam. Sed nimirum lōgum hyperbaton facit obscuritatem huic sensui. Videtur ergo hic esse ordo verborum: Cùm introieritis in terram quam ego do vobis, & requieuerit terra quam ego do vobis: sabbata Domini quæ ab eis surgunt, agrum tuum non metes, & vineam sanctificationis tuæ non vindemiabis: annus requiescendi erit terræ. Et erunt sabbata terræ sancta tibi, & puero tuo, & puellæ tuæ, & mercenario tuo, & inquilino qui applicatus est ad te, & pecoribus tuis, & bestiis quæ sunt in terra tua, omne quod nascētur ex eo in escam. Interposuit autem exponendo quomodo terra requiescat, & ait: Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, & congregabis fructum eius: anno autem septimo sabbata requies erit terræ sabbata Domino. Agrum tuum non seminabis, & vineam tuam non putabis. Et per hoc quod ait, Non putabis, omnem culturam eo anno prohibitam debemus accipere. Neque enim si putanda non est, aranda est, aut adminiculis suspendenda: vel quodlibet aliud, quod ad culturam eius pertineat, adhibendum. Sed quomodo solet à parte totum intelligi, ita per putationem omnis cultura significata est. Et per agrum atque vineam, cùm & illum seminari, & hanc putari prohibuit, omne ægri genus intelligendum est. Neque enim in olieto, vel quolibet alterius generis agro aliquid operandum est, de quibus tacuit. Quòd verò ait, Et erunt sabbata terræ sancta tibi, & puero tuo, & puellæ tuæ, &c. satis aperuit nec Dominum agri prohibitum vesci eis, quæ non adhibita cultura illo anno sponte nascantur, sed fructus redigere prohibitum. Sic ergo permissus est aliquid inde in escam sumere, quomodo trāsiens: vt hoc solum caperet quod statim vescendo consumeret: non quod in vsus reponeret.

Leuit. 25. c. 24.

Et terra non venundabitur in profanationem: alij codices habent, In cōfirmationem: quam mendositatem in alterutris prius à Græco accidisse arbitror propter verbi similem sonum: βεβαίωσις enim profanatio dicitur: βεβαίωσις autem confirmatio. Sed ille sensus apertus est, Et terra non venundabitur in profanationem; id est, ne quis audeat terram quam accepit à Deo, vendere profanis, qui ea vtūtur ad impietatem, cultumque deorum alienorum atque falsorum. Illud autem subobscurum est, Non venundabitur terra in confirmationem. Quod puto non intelligendum, nisi ne ita venditio confirmetur, vt eam nō recipiat venditor tempore remissionis, sicut præceptū est. Quod verò sequitur, vtriq; sensui potest congruere, siue legatur, Et terra non venundabitur in profanationem; siue, in confirmationem. Secutus quippe adiunxit: Mea enim est terra, propter quod proselyti & incolæ vos estis ante me.

QVÆST. XC. Leuit. 25. c. 23.

QVÆST. XCI. Leuit. 25. c. 24. *

Et per omnem terram possessionis vestræ mercedem dabitis terræ. Alij autem codices habent: Redemptionem dabitis terræ. Sensus ergo hic est: Non venundabitur terra in profa-

QVÆST. XCII. Leuit. 25. c. 24. *

Deinde adiungit & dicit, Per omnem terram possessionis vestræ mercedem dabitis terræ tanquam inquilini, vel redemptionem. Illud, nisi fallor, vult intelligi, quod inde reddebāt quodammodo per cessationes septimorum quorumcunque annorum, & quinquagesimi anni, quem vocat remissionis: vt ipsa vacatio terræ velut merces habitationis aut redemptio esset ab illo cuius est, hoc est ab eius creatore Deo.

QVÆST. XCIII. Leuit. 26. b. 11.

Et ponam tabernaculum meum in vobis, & non abominabitur anima mea vos. Animam suam Deus voluntatem suam dicit. Non enim est animal habens corpus & animam: neque substantia eiusmodi est, cuiusmodi creatura eius quæ anima dicitur, quam fecit. Fecit enim sicut per se iam ipse testatur, dicens: Et omnem flatum ego feci. Quod cum de anima hominis dicere, consequētia manifestant. Sicut ergo cùm dicit oculos suos, & labia sua, & cætera vocabulo membrorum corporalium, non vtique accipimus eum forma corporis esse definitum: sed illa omnia membrorum nomina non intelligimus, nisi effectus operationum atque virtutum: ita & cùm dicit, Anima mea, voluntatem eius debemus accipere. Perfectè quippe simplex illa natura, quæ Deus dicitur, non constat ex corpore & spiritu: nec ipso spiritu mutabilis est, sicut anima: sed spiritus est Deus, & semper & idem ipse, apud quem non est commutatio. Hinc autem acceperunt Apollinaristæ occasionem, qui dicunt animam non habuisse mediatorem Dei & hominum, hominem Christum Iesum, sed tātum verbum & carnem fuisse cùm diceret, Tristis est anima mea vsque ad mortem: sed ipso eius actu, qui nobis per Euangelicam declaratur historiam, sic apparent humanæ animæ officia, vt hinc dubitare dementis sit.

Esa. 57. d. 16.

1. Tim. 2. b. 5.

Matth. 26. d. 38.

QVÆST. XCIIII. Leuit. 26. c. 33.

Quid est quod cùm inobedientiæ pœnas comminaretur Deus, dixit inter cætera, Et consumet vos perambulans gladius? Deinde ait: Et erit terra vestra deserta, & ciuitates vestræ erunt desertæ: tunc bene sentiet terra sabbata sua, omnes dies desolationis suæ, & vos eritis in terra inimicorum vestrorum. Quomodo ergo consumet eos gladius, si erunt in terra inimicorum suorum? An in ipsa terra consumet, quōniam strage mortuorū facta non erunt ibi? An consūmet vos, sic ait, ac si diceret, interficiet vos, vt ad istam consumptionem illi pertineant, qui gladio cadant non omnes: quandoquidem paulò pòst dicit, Et eis qui residui sunt ex vobis, superducam

ibid. f. 36.

1. Reg. 13. d. 5.

formidinem in cor eorum? An secundùm hyperbolen dictum est, Consumet vos: secundùm quem loquendi modum de abundantia eorum dictum est, Et sicut arena maris? Secūdùm istum modum etiam dicitur, quod deinde sequitur: Et persequetur eos sonus folij volantis, id est, quia nimius in eis timor erit, vt & leuissima quæque formident.

D. AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM SVPER NVMEROS LIBER VNVS.

QVÆST. I. Num. 1.*

QVID est quòd singulos de singulis tribubus eligi iubet principes, eosq; appellat χιλιάρχους, quos quidam Latini interpretes tribunos appellauerunt, χιλίαρχοι autem videntur à mille cognominati. Sed cùm cõsilium Iethro socer Moysi genero suo daret, quod etiã Deus approbauit, de ordinando populo sub principibus, vt non omnes omnium causæ Moysen vltra vires onerarẽt, χιλιάρχους appellauit cõstituendo super millenos homines, & ἑκατοντάρχους, super centenos, ab ipsis numeris quibus præessent, & πεντηκοντάρχους, super quinquagenos, & δεκαδάρχους ἢ δεκάρχους super denos, ab ipsis numeris quibus præessent cognominatos. Nunquid nam & hîc sic accipiendi sunt χιλιάρχοι, quòd singuli essent super millenos? Non vtique. Neque enim vniuersus omnium populus Israël duodecim hominum milia tunc fuerunt. Singulos enim elegit de singulis tribubus, quæ xij. tribus proculdubiò nõ millenos homines, sed multa milia continebant: nomen ergo commune est cum illis qui in Exodo appellãtur χιλιάρχοι, quòd vnusquisque illorum esset mille hominum princeps: istorum autem vnusquisque milium princeps, quoniam siue à mille, siue à milibus, eadem compositio nominis resonat vt appellentur χιλίαρχοι.

Exod. 18.d. 21.

QVÆST. II. Num. 1.d 1.*

MERITÒ quæritur, quid sibi velit quòd per omnes tribus, vbi computantur per singulas quasque filij Israël in ætate militari, dicitur secundùm propinquitates eorum, secundùm populum eorum, secundùm domos familiarum eorum, secundùm numerum nominum eorum, secundùm caput eorum: & hæc quinque similiter omnino reperũtur, donec tribus omnes compleantur, quasi aliud sit, secundùm propinquitates, aliud secundùm populos, aliud secundùm domos familiarum, aliud secundùm numerum nominum, aliud secundùm caput eorum: cùm potius videantur aliis verbis eadem significare ista nomina. Intentionem autem mouet, quia tam diligenter per omnes tribus eadem repetuntur, vt non frustra fieri quiuis iudicet, etiam si non intelligat. Nimirum ergo numerus ipse aliquid insinuat sacramẽti, vt hoc idem quinquies variè repetatur. Nam iste numerus sicut in ipsis quinque libris Moysi, id est, quinarius, in veteri Testamento maximè commendatur. Illa verò quæ deinceps quatuor connectuntur, id est, masculina, à viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute: & recognitio eorum, quamuis & ipsa per omnes tribus eodem prorsus modo repetantur, habent necessariam differentiã. Cùm enim ageretur de numero vniuersæ multitudinis ad vnam tribum pertinentis, discernendus erat sexus, ideo positum est, Omnia masculina. Et ne paruuli etiam computarentur, adiunctum est à viginti annis & supra. Rursus ne imbellis ætas senectutis annumeraretur, additum est, Omnis qui procedit in virtute. Et omnia concluduntur verbo eius operis quod fiebat, vt dicatur, recognitio eorum. Recognitio enim hæc fiebat, vt hominum milia computarentur. Quinque igitur illa, propinquitas, populus, domus familiarum, numerus nominum, & caput; & ista deinde quatuor, sexus, ætas, virtus, recognitio, fortassè in ipso numero aliquid insinuãt. Si enim horum duorum numerorum, id est, quinarij & quaternarij alter multiplicetur ex altero, id est, vt quinquies quaterni, aut quater quini ducantur, viginti fiunt. Quo numero etiam adolescentium ætas illa significatur. Qui numerus commemoratur, & quando intratur ad terram promissionis: & dicitur illa ætas viginti annorum, quæ non declinauerit in dextram aut sinistram. Vbi mihi videntur significari sancti fideles ex vtroque testamẽto fidem veram tenentes. Nam vetus Testamentum quinq; libris Moysi maximè excellit, & nouum quatuor Euangeliis.

Ibid. 2. 3

QVOD ait de tabernaculo distinguendo, leuando, erigendo: Et alienigena qui accesserit morietur. Hic alienigena intelligendus est etiam ex illis filiis Israël, qui non de illa tribu fuerant, quam tabernaculo seruire præcepit; id est, qui nõ fuerit de tribu Leui. Mirum est autem, quomodo abusiuè alienigena dicitur, quod magis alterius generis hominem significat, id est, ἀλλογενῆ, & non magis ἀλλόφυλον, quod significat alterius tribus hominem: Quo nomine magis vtitur Scriptura in aliarum gentium nominibus, vt allophyli appellẽtur, quasi aliarum tribuum homines.

QVÆST. III. Num. 1.d. 17.& 3.b 10.

ET locutus est Dominus ad Moysen dicens: Accipe tribum Leui: & constitues eos in conspectu Aaron sacerdotis, & ministrabunt ei: & custodient custodias eius, & custodias filiorum Israël ante tabernaculum testimonij. Quas φυλακὰς Græcus dixit, has nostri interpretes alij custodias, alij excubias interpretati sunt. Sed mirum nisi vigiliæ melius dicantur, quæ solent in castris ternarum horarum obseruationem habere. Vnde scriptum est, Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans super mare; hoc est post nonam horam noctis, post tres videlicet vigilias. Et multis locis scripturarum nostri vigilias interpretati sunt, quas Græci φυλακὰς vocant. Vbi nulla dubitatio est, spatia nocturni temporis significari. Quod puto & hîc accipiendum. Quomodo enim Leuitæ iubentur obseruare custodias Aaron, & custodias filiorum Israël, id est φυλακὰς, nisi fortassè dictum est: ne putarent ab obseruandis vigiliis, quæ propriè in castris obseruari solent, propter honorem quo seruiebant tabernaculo, immunes esse debere, cùm & ipsos oporteret propter opera tabernaculi non minus vicissim obseruare vigilias, quæ obseruarentur in aliis circumquaque castris filiorum Israël.

Matth. 14. 25.

QVÆST. IV. Num. 3.b 10. Lenit. 16. 28.

ALIENIGENA qui tetigerit morietur. Quærendum quomodo dixerit in Leuitico, Qui tetigerit tabernaculum, sanctificabitur: cùm hîc dicat, Alienigena qui tetigerit, morietur: volens intelligi eos qui non essent de tribu Leui. An fortè hîc, tetigerit, morietur, ad obsequium dixerit seruitutis, quod à solis Leuitis deberi tabernaculo præcepit? Hoc enim loquebatur.

Ad Hinc. QVÆST. VI. Num. 3. b. 11.

QVID est quòd Leuitas pro primogenitis filiorum Israël sibi Deus deputat, vt ita numeratis primogenitis populis, qui plures inuenti sunt quàm erat numerus Leuitarum, argento redimerentur quinque siclis pro vno datis. Quod pro pecoribus non est factum, cùm & pecora Leuitarum pro primogenitis pecorum simul sibi esse voluerit. Quomodo deinceps primogenita eorũ vel pecorum eorum pertinebant ad Deum, vbi iussit immunda primogenita vel humana mutari ouibus? Quomodo non etiam pro eis deinceps primogenitis computabantur filij Leuitarum? Manebat enim in posteris eadem tribus, quæ posset pro primogenitis posterioribus computari: nisi quia illud iustum fuerit, vt qui nascerentur de illis qui iam ad portionem Domini pertinebant, datam pro primogenitis, qui de Ægypto exierunt, iam Deus proprios haberet, tanquam suos de suis, nec possent pro illis iustè computari, qui deinceps primogeniti Deo debebantur. De vniuerso quippe populo, & de vniuersis pecoribus populi data est portio Deo pro primogenitis: & hæc portio erat Leuitæ & pecora eorum. Iam si quid genuisset, Dei erat. Non poterat hoc tanquam à populo dari, quod iam alienum erat: ac per hoc debita deinceps primogenita Deo reddi oportebat: nec pro his computari posteros Leuitarum vel pecorum eorum.

QVÆST. VII. Num. 4. 4.*

CVM præciperet de tollenda mensa, iussit cum illa & panes tolli, sic dicens: Et panes qui semper super eam erunt. Non vtique isti semper super eam erunt, sed similes eorum: quia illi auferebantur, & recentes quotidie ponebantur, dum tamen sine panibus mensa non relinqueretur. Ideo dixit, Qui semper super eam erunt: hoc est, quia semper panes, non quia illi semper.

QVÆST. VIII. Num. 4. 4. 11.

ET super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, & adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino. Posset ista locutio videri, quam velut absurdam & non integram Latini interpretes transferre noluerunt; id est, super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum: tanquam debuerit dici, Et altare aureum adoperient vestimento hyacinthino. Nam & operient vestimentum hyacinthinum, hoc videtur significare, quòd ipsum vestimentum aliunde adoperiretur super altare. Sed mihi videtur non tam genus locutionis esse, quàm subobscurus sensus. Hoc quippe intelligi potest, Et super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, vt ipsum vestimentum hyacinthinum alia re operiendum præciperet, quod vestimẽtum iam super altare esset: ac si breuiter vtrumque complecteretur, vt vestimento hyacinthino altare operiendum, & vestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendum subiunxerit. Denique vnde cooperiri vellet vestimentum hyacinthinum, ostendit cùm adiecit, Et adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino.

QVÆST. IX. Num. 5. 6. 4.*

VIR aut mulier quicunq; fecerit ab omnibus peccatis humanis, & despiciens despexerit & deliquerit, anima illa annunciabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum: & quintas eius adiiciet super illud, & reddet cui deliquit ei. Si autem non fuerit homini proximus, ita vt reddat illi delictum: ipsum delictum quod redditur Domino, sacerdotis erit, excepto ariete propitiationis per quem exorabitur illo pro eo. Hîc ea peccata intelligẽda sunt, quorum in his rebus perpetratio est quæ pecunia restitui possunt. Non enim aliter diceret quomodo restituenda sunt, nisi damna pecuniaria fuissent. Iubet enim restitui caput & quintas, id est, totum illud quicquid est, & quintam eius partem; excepto ariete qui fuerat offerendus in sacrificium ad expiandum delictum. Iubet autem illud quod restituitur sacerdotis esse, id est, ipsum caput & quintam, si non est proximus ei in quem commissum est. Vbi vtique intelligitur tunc Domino reddendum quod sit sacerdotis, si homo iste non superfuit qui damnum passus est: nec proximus eius, quem puto hæredem intelligi voluisse. Sed de ipso homine nihil dixit Scriptura. Verumtamen cùm dicit, Si non el fuerit proximus: sub hac breuitate insinuat, tunc quæri proximum eius si ipse non fuerit. Si autem nec proximus erit, Domino restituetur, ne impunitum remaneat quod admissum est. Quod tamen non cedat in sacrificium, sed sit sacerdotis. Sic sanè verba Scripturæ distinguenda sunt. Si autem non fuerit homini proximus, ita vt reddat illi delictum ad ipsum. Locutionis est enim quod addidit, ad ipsum: aut fortè ad ipsum dixit, quod ad ipsum pertineat: id est, ipse possideat. Deinde sequitur: Delictum quod redditur Domino, sacerdotis erit. Delictum autem dicit cùm redditur ea res quæ per delictum ablata est.

QVÆST. X. Exod. 22. d. 1.*

QVÆRI autem potest quomodo in Exodo dicitur: Si quis furatus fuerit vitulum aut ouem, restituere debere quinque vitulos vel quatuor oues, si occiderit aut vendiderit: si autem quod abstulerit saluum apud eum reperitur, duplum esse restituendum: cùm hîc restitui iubeat caput & quintam, quod longè est etiam à duplo, quanto magis à quadruplo vel quinquies tanto. Nisi fortè quia hîc ait: Vir aut mulier quicunque fecerit ab omnibus peccatis humanis, peccata ignorantiæ: voluit intelligi humana peccata. Fieri enim potest, vt parum attendendo per negligentiam traiiciat homo rem alienam in rem suam. Quod ideo peccatum est, quia si diligenter attenderetur, non admitteretur. Et hæc voluit capite & quinta restitui, non sicut furta mulctari. Nam si furta & fraudes hic intellexerimus, quæ non per ignorantiam negligentiæ, sed furandi vel fraudandi animo committuntur; & ideo dicta humana, quia in homines fiunt, ille, nisi fallor, erit exitus quæstionis huius, vt ideo qui fecit non reddat vel duplum, quia non reprehenditur vel conuincitur, sed ignorantibus à quo factum sit, vel vtrum factum sit, ipse annunciat delictum suum. Cùm enim dixisset Scriptura, Vir aut mulier quicũque fecerit ab omnibus peccatis humanis, & despiciens despexerit & deliquerit, id est, contemnendo ista commiserit, adiunxit, & ait, Anima illa annunciabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum caput & quintas eius: fortè ergo propterea tantum quia ipse annunciabit, & ideo non eo damno plectendus fuit, quo furem comprehensum vel conuictum plecti oportuit.

QVÆST. XI. Num. 5. 11. 21.

VERBA quæ Scriptura dicit mulieri à sacerdote dicenda, quando ad suspicionem adulterij eam maritus adducit, det eam Dominus in maledictum & in execrammentum: Græcus habet ὑφρισμον. Quo verbo videtur significari iuramentum per execrationem: velut si quisquã dicat, Sic non mihi illud & illud contingat: vel certè ita iuret, Illud & illud mihi contingat si fecero vel non fecero. Ita hoc dictum est, det te Dominus in maledictum, & in execrammentum: tanquam diceretur, vt de te iurent qui per execrationem iurabunt: sic non eis contingat, aut hoc eis contingat nisi hoc aut illud fecerint.

QVÆST. XII. Num. 6. c. 14.

ET offeret munus suum Domino, agnum anniculum sine vitio in holocaustoma, & agnam anniculam sine vitio vnam in peccatum. Hoc quidam nostri interpretes transferre noluerunt, veluti locutionem inusitatam vitantes, & dixerunt pro peccato, nõ in peccatum, cùm sit sensus in ea locutione qui non fuerat perturbandus. In peccatum quippe dictum est, quia hoc ipsum quod pro peccato offerebatur, peccatum vocabatur. Vnde illud est apud Apostolum de Domino Christo: Eum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit: Deus pater scilicet, Deum filium pro nobis fecit peccatum; id est, sacrificium pro peccato. Sicut ergo agnus in holocaustoma, vt ipsum pecus esset holocaustoma: sic & agna in peccatum, vt ipsum pecus esset peccatum, id est, sacrificium fieret pro peccato, sicut de ariete quod sequitur in salutare dicit, tanquam ipsum sit salutare, cùm sit sacrificium salutaris. Quod postea repetendo manifestat. Nam & illud pro peccato dicit quod prius dixerat in peccatum: & hoc sacrificium salutaris, quod prius dixerat in salutare.

2. Cor. 5. d. 21.

QVÆST. XIII. Num. 6. 24.

LOCVTVS est Dominus ad Moysen, dicens: Hoc est de Leuitis. Hoc alij interpretes interpretati sunt, hæc est lex de Leuitis. Sed quod scriptum est: Hoc est de Leuitis: intelligitur dictum, Hæc constitutio de Leuitis.

QVÆST. XIIII. Num. 8. d. 24.

DEINDE sequitur: A quinto & vicesimo anno & suprà, introibunt ministrare in ministerium in operibus in tabernaculo testimonij, & à quinquagenario recedat ab hac ministratione, & non operabitur vltrà, & ministrabit frater eius in tabernaculo testimonij: custodire custodias, opera autem non operabitur. Hunc sensum obscurum facit ὑπέρθεσις: quod ita confusum est, tanquam de ipso fratre sit dictum, custodire custodias: cùm dictum sit de illo qui recedit ab operibus, Et remanebit ille in tabernaculo testimonij custodire custodias, opera autem non operabitur, sed operabitur frater eius: id est, qui nondum peruenit ad ætatem quinquagenariam, à vigintiquinque annis incipiens operari. Ergo ita distinguendum est: Et à quinquagenario recedet ab hac ministratione, & non operabitur vltrà,

Ibid. 26.

& ministrabit frater eius. Deinde redit ad illum quinquagenarium, de quo loquebatur, & de illo explicat cætera, dicens: In tabernaculo testimonij custodire custodias, opera autem non operabitur. Quod autem ait custodire: subauditur, incipiat, tanquam id verbo actiuo diceret custodiet custodias. Solet enim vsitatè etiam in Latinis locutionibus infinitum verbum poni pro finito. QVAEST. XV. Num. 9.d. 6.* CVM Paschæ tempore quidam, qui immundi facti erant super animam hominis, id est, super mortuum, quærerent quomodo Pascha facerent: quoniam oportebat eos ab immunditiis septem diebus purificari secundùm legem, consuluit Dominum Moyses, & responsum accepit: cuicunque tale aliquid accidisset, vel in tam longinquo itinere constitutus esset, vt non posset occurrere, alio mense eum facere debere Pascha, propter diem mensis quartumdecimum, vbi lunæ numerus obseruabatur. Sed si quæratur quid facerent, si fortè talis immunditia etiam ad secundum mensem occurreret? Arbitror id quod dictum est de secundo mense, tanquam regulariter fuisse retinendum, vt tertio mense obseruarent, aut certè Pascha non egisse tali necessitate, ad culpam non pertineret. QVAEST. XVI. Num. 9.c. 15.* Exod. 40.d. 34. ET die qua statutum est tabernaculum, texit nubes tabernaculum domum testimonij: & vespere erat super tabernaculum velut species ignis vsque mane, ita fiebat semper. Nubes tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cùm ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël: & in loco vbicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël: per præceptum Domini castra collocabant filij Israël, & per præceptum Domini promouebant. Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris etiam filij Israël. Et quando protexerit nubes super tabernaculum dies plures, & custodient filij Israël custodiam Domini, & non promouebũt. Et erit cùm texerit nubes dies numero super tabernaculum: per vocem Domini in castris erũt, & per præceptum Domini promouebunt. Et erit cùm fuerit nubes à vespera vsque ad mane, & ascenderit nubes mane, & promouebunt die vel nocte, & cùm sic ascenderit nubes, promouebunt die vel mense diei abundante, nube obumbrante super illud: in castris erunt filij Israël, & non promouebunt: quoniam per præceptum Domini promouebunt. Custodiam Domini custodierunt per præceptum Domini in manu Moysi. Totus hic locus difficilis diligenter exponẽdus est, quoniam inusitatis generibus locutionum obscuratus est. Et die, inquit, qua statutum est tabernaculum, texit nubes tabernaculum domum testimonij. Idem tabernaculum appellauit domum testimonij. Et vespere erat super tabernaculum velut species ignis vsque mane, ita fiebat semper. Deinde diligenter exprimit, quid fiebat semper. Nubes, inquit, tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cùm ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël. Ista sententia obscura non est, nisi propter illam locutionem vbi additur, &. Ordo enim verborum integer sequitur, etiamsi desit ipsa coniunctio: vt sic dicatur, Et cùm ascendisset nubes à tabernaculo, postea promouebant filij Israël: quamuis & ipsum quod dictum est, postea, si deesset, plena posset esse sententia. Deinde sequitur, dicens: Et in loco vbicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël. Hoc autem totum quod faciebant, ad præceptum Domini referens ita complectitur: Per præceptum, inquit, Domini castra collocabunt filij Israël, & per præceptum Domini promouebunt. Præceptum Domini appellat signum ipsum quod fiebat in nube: siue cùm staret obumbrans tabernaculum, vt castra cõsisterent: siue cùm ascendisset, atque vltrà moueretur, vt eam eleuatis castris sequerentur. Mutauit sanè in hac sententia narrantis modum, & tanquam prædicens atque prænuncians verba futuri temporis habere cœpit. Neque enim ait, Per præceptum Domini castra collocabant filij Israël, sed collocabunt: nec ait, per præceptum Domini promouebant, sed promouebunt. Et hunc modum etiam in consequentibus seruat, qui modus in Scripturis est inusitatissimus. Nam per verba præteriti temporis sæpe futura prædicta esse nouimus: sicut est, Foderunt manus meas, & pedes meos. Et: Sicut ouis, ad immolandum ductus est: ac innumerabilia talia. Vt autem narrator rerum gestarum verbis vtatur temporis futuri, sicut hoc loco, difficillimè in Scripturis inueniri potest. Ergo posteaquàm dixit de die & nocte, quo signo promoueret populus vel maneret, ne putarentur per noctem ambulare & per diem solere cõsidere, atque hoc diebus omnibus facere, secutus adiunxit, & ait: Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris erunt filij Israël, & quando protexerit nubes super tabernaculum dies plures. Deinde admonens non hoc ex illorum necessitate fieri, sed Dei voluntate. Et custodient, inquit, filij Israël custodiam Domini, id est, custodiam quam præcepit Dominus, & non promouebunt. Et tanquam diceretur, quando ergo promouebunt? Et erit, inquit, cùm texerit nubes dies numero super tabernaculum, id est, certo numero, qui numerus vtique Deo placet, per vocem Domini in castris erunt, & per præceptum Domini promouebunt. Hanc videtur dicere vocem Domini, signum quod dat de statione, & motu nubis, quia & vox loquentis, proculdubiò signum est voluntatis. Quod ergo ait, Et per præceptum, hoc idem signum puto intelligendum: quamquam possit vox & præceptum Domini illud etiam accipi quod locutus est vt solet ad Moysen, & præcepit hoc fieri. Neque enim, scirent illi promouendum esse nube promouente, & standum esse nube stante, nisi hoc eis antè præciperetur. In his autem quæ dicta sunt nondum apparuit, vtrum per diem tantum ambularent: an etiam per noctem: secundùm signum quod nubes motu suo dabat. Fortassis enim quamuis plures dies in castris manerent nube non promouente, potuit tamen putari nubem non solere ascendere de castris, & signum itineris dare nisi per diem. Sequitur ergo & dicit, Et erit cùm fuerit nubes à vespera vsque mane, & ascenderit nubes mane, & promouebunt die. Hic illa copulatiua coniunctio more Scripturæ posita est. Nam ea detracta plenus est sensus hoc modo: Et erit cùm fuerit nubes à vespera vsque mane, & ascenderit nubes mane, promouebunt die. Deinde quia & nocte si nubes ascenderet promouebant, atq; iter nocturnum: si illud signum acciperent agebant, adiunxit & ait, Vel nocte & si ascenderit nubes promouebunt. Sed locutio est inusitator. Non enim tantum positum est, Et, sed eo more positum est quo non solet. Vnde mihi videtur præposteratus ordo verborum, sicut sæpe in Latinis locutionibus fieri solet: quod genus antistrophe dicitur. Proinde si ita dicatur, vel & nocte si ascenderit nubes, promouebunt: aut certè ita, si & nocte ascenderit nubes, promouebunt, planissimus sensus est. Adhuc autem occurrebat cogitanti, vt scire vellet, vtrum quomodo cognitum est solere illos ad nubis signum diebus & noctibus ambulare, vel diebus & noctibus in castris esse, ita etiam solerent per dies tantum manere etiam quorum noctibus ambularent: quod arbitror Scripturam in consequentibus intimasse cùm dicit, Die vel mense diei, abundante nube obumbrante super illud in castris erunt filij Israël, & non promouebunt. Quia enim dixerat, Vel nocte & si ascenderit nubes promouebunt: tanquam restabat vt diceret, die autem si non ascenderit non promouebunt, quando

do quasi promouere debere videbatur. Sed quia hoc etiam diebus plurimis fieri poterat, vt noctibus ambularent promouente nube, & ea manente diebus non ambularent, ideo posuit die vel mense diei. Non dixit mense, ne ibi & noctes eiusdem mensis acciperentur: sed mense diei, id est, mense ex ea parte quâ dies illi fuit, non ex ea qua nox. Die ergo vel mense diei, abundante nube obumbrante, id est, abundante in obumbrando, vel abundantius obumbrante super illud, illud scilicet tabernaculum: in castris erunt filij Israël, & non promouebunt. Postremò repetiit, diuina authoritate factum, cui resisti vtique non debebat, adiungens, Quoniam per præceptum Domini promouebunt. Custodiam Domini custodierũt per præceptum Domini in manu Moysi. Rediit ad verbum præteriti temporis, vt diceret, custodierũt. Quod verò in fine posuit, In manu Moysi: vsitatissima in Scripturis locutio est: quia per Moysen hæc Deus præcepit. QVAEST. XVII. Num. 10.a. 7. ET cùm congregaueritis synagogam, tuba canetis, & non in signo. Non ergo ad hoc canendum præcipit vt cõgregetur synagoga, nam si hoc fit, signum est: sed iam congregata synagoga, præcepit tuba canere, tanquam ad cantum iam pertineat, non ad dandum signum, quo dato fieri aliquid admoneat. Proinde cùm hoc quod iam congregata synagoga tubis canebant, quisquam homo noui Testamenti ad aliquid spiritale interpretatur, illi signum est, qui intelligit quare fiat: non illis qui non intelligebant, nisi quando ad hoc fiebat, vt aliquod opus indiceretur.

QVAEST. XVIII. Num. 11.d. 17. ET auferam de spiritu qui est in te, & superponam super eos, & sustinebunt tecum impetum populi, & non portabis illos tu solus. Plerique Latini interpretes non vt in Græco est transtulerunt, sed dixerunt, Auferam de spiritu tuo qui est in te, & ponam super eos, aut ponam in eis: & fecerunt sensum laboriosum ad intelligendum. Putari enim potest de spiritu ipsius hominis dictum, quo humana natura completur corpore adiuncto, quæ cõstat ex corpore & spiritu, quem etiam animam dicunt. De quo & Apostolus dicit, 1. Cor. 2. c. 11. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic enim & quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei. Et quod adiungit ac dicit, Ibid. 12. Nos autem non spiritum huius mũdi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. Ostendit vtique alium esse spiritum Dei, cuius particeps sit spiritus hominis per gratiam Dei: quamuis posset etiam sicut alij interpretati sunt, intelligi spiritus Dei in eo, quod dicitur De spiritu tuo qui est in te: vt dictum sit, tuo, quia sit etiã noster, qui Dei est, cùm accipimus eum: sicut de Ioãne dictum est: In spiritu & virtute Heliæ. Non enim anima Heliæ in eum fuerat reuoluta. Quod si quidã hæretica peruersitate opinantur, quid dicturi sunt in eo quod scriptum est, Spiritus Heliæ requieuit super Helisæum, cùm iam ille vtique haberet animã suam: nisi quia dictum est de spiritu Dei, vt etiam per illum operaretur, qualia per Heliam operabatur: non ab illo recedens, vt istum posset implere? aut dispertitus minus esset in illo, vt posset ex aliqua parte & in isto esse? Deus est enim qui posset esse in omnibus tantus: in quibus per illam gratiam esse voluerit. Nunc autem cùm ita scriptum sit, Et auferam de spiritu qui est super te: nec dictum sit, de spiritu tuo, faciliot est absolutio quæstionis: quia intelligimus nihil aliud Deum significare voluisse, nisi ex eodem spiritu gratiæ illos quoque habituros adiutorium, ex quo habebat Moyses: vt & isti haberent quantum Deus vellet, non vt ideo Moyses minus haberet. 1. Cor. 12. Ioan. 1. b. 17. 4. Reg. 2. c. 15. QVAEST. XIX. Num. 11. e. 21. ET dixit Moyses, Sexcenta milia sunt peditum, in quibus sumi in ipsis, & tu dixisti, Carnes dabo eis, & edent mense dierum. Nunquid oues & boues occidentur illis, & sufficient illis: aut omnis piscis congregabitur eis, & sufficiet eis? Quæri solet vtrum hæc Moyses diffidendo dixerit, an quærendo. Sed si putauerimus eum diffidendo dixisse, nascetur quæstio cur hoc ei non exprobrauerit Dominus, sicut exprobrauit quòd ad petram, vnde aqua profluxit, videtur de potestate Domini dubitasse. Si autem dixerimus hoc eum dixisse quærendo modum quo fieret, ipsa Domini responsio, vbi ad eum dixit, Nunquid manus Domini non sufficiet, quasi redarguentis videtur, quòd iste illa nõ credidisset. Sed melius arbitror intelligi, Dominum ita respondisse, tanquam modum futuri facti, quem ille requirebat, dicere noluerit, sed potiꝰ opere ipso suam potentiam demonstrare. Poterat enim & Mariæ dicenti, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoscõ: à calumniantibus obiici, quòd minus crediderit, cùm illa modum quæsierit, non de virtute Dei dubitauerit. Quòd autem responsum est illi, Spiritus sanctꝰ superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit te: poterat & sic responderi quomodo hîc, Nunquid Spiritui sancto impossibile est, qui superueniet in te? ac si idem ipse sensus conseruaretur. Porrò autem talia quædam dicẽs Zacharias, incredulitatis arguitur, & vocis oppressæ pœna plectitur. Quare? nisi quia Deus non de verbis, sed de cordibus iudicat. Alioquin & ad illam petram, vnde aqua profluxit, poterant excusari verba Moysi, nisi in eum clara esset diuina sententia, quod diffidendo talia dixerit. Nam ita se ea verba habẽt, Audite me increduli, Nunquid de petra ista educimus vobis aquam? Deinde sequitur, Et eleuata Moyses manu sua percussit petrã virgabis, & exiit aqua multa, & bibit synagoga & pecora eorum. Vtique ad hoc congregauit populum, & ad hoc illam virgam in qua tanta miracula fecerat sumpsit, eaque petram percussit, atque inde solitæ virtutis est consecutus effectus. Verba ergo illa, quibus ait, Nunquid ex hac petra educimus vobis aquam? possent sic accipi, tanquam diceretur, Nempe ex hac petra secundùm vestram incredulitatem aqua educi nõ potest. Vt denique percutiendo ostenderetur, fieri diuinitùs potuisse quod illi infidelitate non crediderunt, maximè quia dixerat, Audite me increduli: ita quidẽ intelligi possent hæc verba, nisi Deꝰ qui cordis inspector est, quo animo dicta fuerint indicaret. Sequitur enim Scriptura & dicit, Et dixit Dominus ad Moysen & Aaron, Quoniam non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israël, propter hoc non inducetis vos synagogam hanc in terram quam dedi eis. Ac per hoc intelligitur illa verba ita dixisse Moysen, tãquam ad incertum percusserit, vt si non sequeretur effectus, hoc prædixisse putaretur, cùm ait: Nũquid ex hac petra educimus vobis aquam: quod in animo eius lateret omnino, nisi Dei sententia proderetur. Econtrario itaque isto loco debemus intelligere verba Moysi de promissis carnibus, quærentis potius quomodo fieret quàm diffidentis fuisse, quando sententia Domini non secuta est quæ vindicaret, sed potius quæ doceret. Num. 20. b. 10. Num. 20. b. 10. Ibid. b. 12.

QVAEST. XX. Num. 12.d. DE vxore Moysi Æthiopissa quæri solet, vtrum ipsa erat filia Iethro, an alteram duxerit vel superduxerit. Sed ipsam fuisse creditur. De Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in Paralipomenon Æthiopes dici, quando contra eos pugnauit Iosaphat. Nam in his locis dicitur eos persecutus populus Israël, vbi Madianitæ habitant, qui nunc Sarraceni appellantur. Sed nunc eos Æthiopes nemo ferè appellat, sicut solent locorum & gentium nomina plerunque vetustate mutari. 2. Paral. 14. c. 9.*

QVAEST. XXI. Num. 13.d. 28. ET dixit ad eos, Ascendite ista eremo, & ascendetis in montem, & videbitis terram quæ sit, & populum qui insidet super eam, si fortis est an infirmus, si pauci sunt, an multi. Exposuisse intelligitur, secundùm quid dixerit, Si poteris est an infirmus, hoc est, si pauci sunt

an multi. Nam quomodo possent de monte prospiciẽtes sentire humanarum virium fortitudinem? Potest & alius sensus esse multo congruentior veritati, quod ait, Ascendetis in montem, in ipsam terram, dixit quam explorare volebant. Non enim possent facilè exploratores intelligi, vbi tanquam peregrinãtes omnia perquirebant. Nam si de mõtis vertice eos putauerimus cõspexisse terram & explorasse: quomodo possent exquirere omnia quæ Moyses exquirẽda præcepit? Quomodo intrare ciuitates quas eos Scriptura dicit intrasse? Quomodo de illa valle botrum tollere, propter quem & loco nomẽ est inditum, vt vallis botri diceretur? In ipso ergo monte explorabatur terra, quia ipse erat à quo exploraretur: & ibi erat quidam depressior locus, de qua valle botrus ablatus est.

Ibid. d. 23. & 24.

QVÆST. XXII. Num. 13. g. 33.

Et protulerunt pauorem terræ quam explorauerunt. Pauorem terræ dixit, non quòd paueat eadem terra, sed quem ex ea terra conceperant.

QVÆST. XXIII. Num. 14. b. 9.

Caleph & Iesus Naue loquentes ad populum Israël ne timerent ingredi terram promissionis, dixerunt inter cætera, Vos autem ne timueritis populũ terræ, quoniam cibus nobis sunt. Abscessit enim tempus ab eis, Dominus autẽ in nobis, ne timueritis eos. Quod dictum est, Cibus nobis sunt: intelligi voluerunt, consumemus eos. Quod verò adiunxerunt, Abscessit enim tempus ab eis, Dominus autem in nobis: satis diligenter non dixerunt, abscessit Dominus ab eis, impij quippe antiquitus fuerunt: sed quoniam & impijs occulta dispensatione diuinæ prouidentiæ datur tẽpus florendi atque regnandi, abscessit, inquiunt, tempus ab eis, Dominus autẽ in nobis: non dixerunt, abscessit tempus ab eis, & nostrum successit: Dominus autem in nobis, nõ tempus. Illi enim tempus habuerũt, isti Dominum Deum temporum creatorem & ordinatorem, & quorumcunque vt ei placet distributorem.

QVÆST. XXIIII. Num. 15. b. 22. e

Qvod præcipitur quomodo expientur peccata quæ non sponte committuntur, meritò quæritur quæ sint ipsa peccata nolẽtium: vtrum quæ à nescientibus cõmittuntur: an etiam possit rectè dici peccatum esse nolẽtis, quod facere compellitur: nam & hoc contra volũtatem facere dici solet. Sed vtique vult propter quod facit cũ vult viuere: si scilicet quisquam nisi fecerit mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult viuere: & ideo non per seipsum appetendo vt falsum iuret: sed vt falsum iurando viuat. Quod si ita est, nescio vtrũ possint dici ista peccata nolẽtium, qualia hîc dicuntur expianda. Nam si diligenter consideratur, fortè ipsum peccare nemo velit, sed propter aliud fit quod vult qui peccat. Omnes quippe homines qui scientes faciũt quod non licet, vellent licere. Vsqueadeò ipsum peccare nemo appetit propter hoc ipsum, sed propter illud quod ex eo consequitur. Hæc si ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi nescientium: quæ discernuntur à peccatis volentium.

*QVÆST. XXV. Num. 15. c. 30.**

Et anima quæcunque peccauerit in manu superbiæ ex indigenis, aut ex proselytis, Deum hic exacerbat, & exterminabitur anima illa de populo suo, quoniam verbum Domini contempsit, & mandata eius disperdidit. Contritione conteretur anima illa, peccatum eius in illa. Quæ sint peccata quæ fiunt in manu superbiæ, id est, superbia committuntur, Scriptura ipsa in consequentibus satis exposuit, vbi ait, Quoniam verbum Domini cõtempsit. Aliud est ergo præcepta contemnere, aliud magni pendere quidem, sed aut ignarum contra facere, aut victum. Quæ duo fortasse pertinent ad illa peccata quę à nolentibus fiunt: de quibus superiùs quemadmodum Deo propitiato expiarentur admonuit: ac deinde subiecit peccata superbiæ, cùm quisque superbiendo, id est, præceptum contemnendo perperam facit. Quod genus peccati non dixit vllo genere sacrificij purgari oportere, tanquam insanabile iudicans, illa dumtaxat curatione quæ per sacrificia gerebatur, qualia facienda in hac Scriptura præcipiuntur. Quæ si per ipsa attendantur, nullo pacto possunt mederi. Si autẽ res ipsæ quarum hæc sacramenta sunt inquirantur, in eis inueniri poterit purgatio peccatorum. Quod ergo scriptum est, Peccator cùm venerit in profundum malorum, contemnit: iste significatus est, quem Scriptura hoc loco dicit, in manu superbiæ delinquere. Hoc igitur sine pœna eius qui committit non potest aboleri, atque ideo non potest non punitum esse: & cùm pœnitendo sanatur, ipsa enim afflictio pœnitentis pœna peccati est, quãuis medicinalis & salubris. Meritò quippe magnum iudicatur peccatum cùm superbia præceptum cõtemnit: sed econtrario vt sanari possit, cor contritum & humiliatũm Deus non spernit. Verumtamen quia sine pœna nõ fit, ideo talia hîc dicta sunt: Deum, inquit, hic exacerbat: quia Deus superbis resistit. Et exterminabitur anima illa de populo suo, quoniã talis omninò in numero eorũ qui ad Deum pertinent non est: quoniam verbum Domini cõtempsit, & mandata eius disperdidit, contritione conteretur anima illa. Quare autem contritione conteretur, cõsequenter adiungit, dicens: Peccatum eius in illo: ac per hoc si tali peccato debitam contritionem ipse sibi adhibeat pœnitendo, cor contritũ, vt dictum est, Deus non spernet: quamuis in Græco non dictum sit hoc loco, contritione conteretur: sed ex contritione exteretur anima illa. Quod ita accipi potest, quasi omnimodo terendo extinguatur ac non fit. Sed prius natuta immortalitatis animę hunc intellectum recusat: Deinde si quod exteritur, omni modo efficeretur vt non fit, nõ diceret de sapiente, Et gradus ostiorum eius exterat pes tuus. Verùm illa discretio magis magisque consideranda est: vtrum nemo peccet nisi aut ignarus, aut victus, aut contemnens, vnde nunc longum esset disputare.

Prouerb. 18. a. 3.

Psal. 50. d. 19.

Iacob. 4. b. 6.

Eccli. 6. d. 36.

QVÆST. XXVI. Num. 16. b. 13.

Qvid est quòd Dathan & Abiron cùm in seditionem consurrexissent, vocati à Moyse ac superbè & iniuriosè respondentes, Nunquid pusillum hoc, quoniam eduxisti nos in terram fluentem lac & mel, interficere nos in eremo: quoniã præest nobis princeps: & tu in terram fluentem lac & mel induxisti nos, & dedisti nobis sortem agri & vineas: post hæc addiderũt, Oculos hominum illorum abscidisses: non ascendimus, quorum hominum oculos dixerunt? Vtrum populi Israël, tanquam dicentes, Si ista præstitisses, oculos hominum illorum abscidisses; id est, ita te diligerent vt oculos suos eruerent & darent tibi. Quod indicium magnum dilectionis, & Apostolus dicit, Quoniã si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Et deinde plenam contumaciam addiderunt, Non ascendimus; id est, non veniemus, quia vocauerat eos. An potius oculos hominum, illorum dicit hostium qui nimis acres & terribiles fuerant nunciati: tanquam dicerent, & si hoc fecisses, non tibi obtẽperaremus: nisi quòd modus verbi alius pro alio positus est, vt non dicerent, non ascendemus, sed non ascendimus, quodam genere locutionis?

Gal. 4. b. 15.

Et locutus est Dominus ad Moysen & Aaron, dicens: Abscedite vos de medio synagogæ istius. Notandum est tunc iubere Dominum separationem fieri corporalem, cùm iam vindicta imminet malis. Sic Noë cum domo sua separatur à cæteris diluuio perituris. Sic Lot cum suis separatur à Sodomis, igne cælitùs consumendis. Sic ipse populus ab Ægyptiis marinis fluctibus obruendis. Sic isti nunc à synagoga, Chore, Abiron & Dathan, qui se primitùs per seditionem abrumpere voluerunt: cum quibus tamen sancti antea viuentes & conuersantes, & cum cæteris quos reprobat Deus secundùm verba quæ in eos increpãs dicit, contaminari tamen ab eis minimè potuerunt: nec separari iussi sunt quando vindictam Dominus siue differebat, siue talem adhibebat, qua innocentes periclitari lędiue nõ possent, sicut serpentum morsibus, sicut strage mortium, qua Deus quem volebat sicut volebat alio percutiebat intacto, non sicut aqua diluuij, aut ignea pluuia, aut aqua maris, aut hiatu terræ, quæ permixtos poterat pariter absumere: non quia & ibi Deus suos conseruare non posset, sed quia opus erat tentatione miraculi vbi separatio fieri poterat, vt vel aqua, vel ignis, vel hiatus terræ quos inueniſſet auferret. Sic & in fine à zizaniis separabuntur frumenta, vt malos cremantibus flammis, iusti fulgeant sicut sol in regno patris eorum.

QVÆST. XXVII. Num. 16. c. 30.

Qvod ait Moyses de Chore & Abiron & Dathan, in visione ostendet Deus, & aperiens terra os suum absorbebit vos: quidam interpretati sunt, in hiatu ostendet Dominus: credo putantes dictum χάσματι, quod Græcè positum est φάσματι, quod pro eo dictum est, ac si diceretur in manifestatione, quod apertis oculis apparebit. Non enim sic dictum est, in visione, quemadmodum solent dici visiones, siue somniorum, siue quarumcunque in ecstasi figurarum: sed vt dixi in manifestatione. Nonnulli autem aliud opinantes, in phantasmate interpretari voluerunt. Quod omnino sic abhorret à consuetudine locutionis nostræ, vt nusquam ferè dicatur phantasma, nisi vbi falsitate visorum intellectus noster illuditur, quamuis & hoc à videndo sit dictum. Sed, vt dixi, aliud loquendi consuetudo præiudicauit.

QVÆST. XXIX. Num. 16. e. 33.

Et descenderunt ipsi & omnia quæcunque sunt eis viuentes ad inferos. Notandum secundum locum terrenum dictos esse inferos, hoc est in infetioribus terræ partibus. Variè quippe in Scripturis & sub intellectu multiplici, sicut rerum de quibus agitur sensus exigit, nomen ponitur inferorum, & maximè in mortuis hoc accipi solet. Sed quoniam istos viuentes dictum est ad inferos descendisse, & ipsa narratione quid factum fuerit satis apparet: manifestum est, vt dixi, inferiores partes terræ inferorum vocabulo nuncupatas, in comparatione huius superioris terræ in cuius facie viuitur: sicut in comparatione cæli superioris vbi sanctorum demoratio est angelorum, peccantes angelos in huius aëris detrusos caliginem, Scriptura dicit tâquam carceribus inferi puniendos reseruari. Si enim Deus, inquit, angelis peccãtibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniẽdos reseruari: cùm apostolus Paulus principem potestatis diabolum dicat, qui operatur in filiis diffidentiæ.

Matth. 13. d. 30. f. 43.

2. Pet. 2. d. 4.

Ephes. 2. d. 2. & 6. b. 12.

QVÆST. XXX. Num. 16. f. 37.

Et dixit Dominus ad Moysen & ad Eleazarum filium Aaron sacerdotẽ, Tollite thuribula ærea è medio exustorum: & ignem alienum hunc semina ibi: quia sanctificauerunt thuribula peccatorum horum in manibus suis: & fac ea laminas ductiles circumpositionem altari: quoniam oblata sunt ante Dominum & sanctificata sunt: & facte sunt in signum filiis Israël. Hoc loco cur non ad Moysen & Aaron sicut in superioribus Dominus locut' sit, sed ad Moysen & Eleazarum filiũ Aaron, hæc mihi causa interim occurrit. Quoniam quæstio erat de progenie sacerdotum, id est, de quo genere esse deberent: vnde illi ex alio genere, quia sibi vsurpare sacerdotiũ ausi sunt, tam horrendo & mirabili supplicio perierunt: non ad Aaron, quia iam summ' sacerdos erat, sed ad Eleazarum voluit loqui Deus, qui ei succedere debebat, & secundò iam sacerdotio fungebatur, vt eo modo seriem generis commendaret, quæ in successionibus sacerdotum esse deberet. Vnde etiam in consequentibus dicit, Et accepit Eleazar filius Aaro sacerdotis thuribula ærea, quæ antea obtulerũt qui exusti sunt, & addidit ea circumpositionem altaris memoriale filiis Israël, vt non accedat quisquam alienigena qui non est de semine Aaron imponere incensum ante Dominum: & non erit sicut Chore & sicut conspiratio eius, sicut locutus est Dominus in manu Moysi. Hoc ergo modo voluit per Eleazarum Deus non sacerdotium quod iam erat in Aaron, sed successionis sacerdotalis pgeniem commendare. Quod verò ait, Et ignem alienum hûc semina: ibi sparge, intelligendum est. Et quòd addidit, Quia sanctificauerũt thuribula peccatorum horum in manibus suis: locutione quidem inusitata expressa sententia est. Sed notandum nouo modo dicta sanctificata pœna eorum, à quibus hoc peccatũ fuerat perpetratum: quia per eos exemplum datum est cæteris, quo timerẽt. Circũpositionem autẽ altari cur ex eis geri voluit, addidit, dicẽs: Quoniam oblata sunt ante Dñm, & sanctificata facta sunt in signum filiis Israël: nõ ergo in eis reprobari voluit, quòd à talibus oblata sunt, sed hoc potius cogitari & attẽdi ante quem oblata sint: id est, quia ante Dñm, vt plus in eis valeret nomen Domini, ante quẽ oblata sunt, quã pessimum meritum eorũ, à quibus oblata sunt. Hoc autẽ iam & in Exodo commemorauerat Scriptura, quãdo altare fabricatum dicit. Vnde intelligitur genera rerũ gestarum distributa esse per libros, nõ temporũ ordo contextus. Nam & de virga Aarõ quomodò res gesta sit; vt & florens & germinans electionem sacerdotij eius, diuinitùs indicaret, in hoc libro Scriptura narrauit, & tamen de ipsa virga in Exodo dicitur, vt in sanctis sanctorum, cùm manna in arca poneretur; quando præcipitur de tabernaculo fabricãdo: quod vtique longè antè præceptum est, quàm ipsum tabernaculũ fabricatum perfectumque consisteret. Stetit autem primo mense secũdi anni, ex quo de Ægypto egressi sunt: & liber iste incipit à secundo mẽse eiusdẽ anni secundi, primo die mensis: vnde clarum est ista, si librorum ordinem consideremus, per recapitulationẽ, id est, præteritorum recordationem cõmemorari, quæ putant, qui minus diligenter intendunt, eodem facta ordine, quo narrantur.

*Exod. 27. d. 21. & 28. c. 29.**

Num. 17. b. 5.

Exod. 28.

Exod. 40.

Et ait Dominus ad Aaron, dicens: Tu & filij tui, & domus patris tui tecũ accipietis peccata sanctorum; & tu & filij tui accipietis peccata sacerdotij vestri. Hæc sunt peccata quæ appellantur sacrificia pro peccatis. Proinde peccata sanctorum dictum est, non quæ sancti committunt, sed ab eo quòd sunt sancta dictum est sanctorum, quia in sanctis offeruntur. Et peccata dicuntur sacrificia p peccatis: ideo appellata sunt peccata sanctorum. Et peccata sacerdotij vestri: id est, eadem ipsa quæ offeruntur pro peccatis: sicut etiã in Leuitico declarat, & pertinere debere dicit ad sacerdotem.

QVÆST. XXXI. Num. 18. d. 1.

Primogenita omnia quæcunq; fuerint in terra eorum, quantacũq; attulerint Domino, tibi erunt. Hic primogenita, non fœtus primitiuos pecorũ dicit: nã ipsa Græcè πρωτότοκα hominantur, hęc autem πρωτογενήματα. Sed Latinè duabus his rebus, duo nomina reperta non sunt. Et ideo ista πρωτογενήματα quidã primitias interpretati sunt. Sed primitiæ ἀπαρχαὶ dicũtur, & aliud sunt. Hæc igitur tria ita discernuntur; quia πρωτότοκα sunt primitiui animalium fœtus, etiam hominum: πρωτογενήματα verò, primi fructus de terra sumpti, vel de arbore, vel de vite. Primitiæ autem de fructibus quidem, sed iam redactis ab agro: sicut de massa, de lacu, de dolio, de cupa, quæ primitùs sumebantur.

*QVÆST. XXXII. Num. 19. d. 2.**

De ituenca rufa, cuius cinerem ad æquam asperſionis, eorumque mundationem qui mortuum tetigerint, proficere lex mãdatiit, nec tangere permittimur. Euidentissimum enim signũ in ea noui Testamenti præfigurabatur, nec satis dignè festinantes dicere de tanto sacramẽto valemus. Primò enim quòd ita cœpit de hac re loqui Scriptura, quem non moueat; & intentissimam mentem faciat in altitudine sacramenti? Et locutus est, inquit, Dominus ad Moysen & Aaron, dicens: Ista distinctio

Wisd. 3. g. 8.

Ibid. d. 7.

legis quæcunque constituit Dominus. Proculdubiò A non est distinctio nisi inter aliqua duo vel plura: nam distinctionem singularitas non requirit. Nec distinctionem cuiuslibet rei commemorauit, sed addidit Legis, nec cuiuscunque legis: assiduè quippè in Scriptura dicitur de vnaquaque re, de qua legitimè præcipitur, Hæc est lex illius vel illius rei: non vniuersalis lex, quæ continet omnia quæ legitimè præcipiuntur. Hic verò cùm dixisset, Hæc est distinctio legis: secutus adiunxit, Quæcunque constituit Dominus, præcipiendo vtique, non creando. Nam etiam nonnulli interpretes, Quæcunque præcepit Dominus, transtulerunt. Si ergo hæc est distinctio legis, quæcunque præcepit Dominus: proculdubiò magna est ista distinctio. Et rectè intelligitur duo testamenta distinguere. Eadem quippe sunt in veteri & nouo: ibi obumbrata, hîc reuelata: ibi præfigurata, hîc manifestata. Nam non solùm sacramenta diuersa sunt, verumetiam promissa ibi videntur temporalia proponi, quibus spiritale præmium occultè significetur: hîc autem manifestissimè spiritalia promittuntur & æterna. Temporalium autem bonorum atq; carnalium, & spiritalium atque æternorum, quæ clarior certiórque distinctio est, quàm passio Domini nostri Iesu Christi? in cuius morte satis constitit, non istam terrenam transitoriamque felicitatem à Domino Deo pro magno munere sperandam & optandam: quandoquidem in vnigenito filio suo, quem tanta illa perpeti voluit, longè aliud à se peti expectarique oportere apertissima distinctione declarauit. Hanc ergo passionem Domini nostri Iesu Christi velut distinctione duorum testamentorum, hoc quod de iuuencæ rufæ mactatione narratur, satis congruè præfigurat. Locutus est enim Dominus, ad Moysen & Aaron, dicens: Ista distinctio legis quæcunque constituit Dominus: ac deinde mandare incipit hæc adiungens & dicens, Loquere filiis Israël. Potest etiam ita distin- C gui, Et locutus est Dominus ad Moysen & Aaron, dicens, *Ista distinctio legis* quæcunque constituit Dominus, dicens: Non quæcunque constituit Dominus creans, sicut cælum & terrá & omnia quæ in eis sunt: sed quæcunque constituit Dominus, dicens: in duobus videlicet testamentis: vt deinde sequatur, Loquere filiis Israël, & accipiant à te iuuencam rufam sine vitio. Iuuenca rufa carnem Christi significat. Sexus femineus est, propter infirmitatem carnis: rufa est, propter ipsam cruentam passionem. Quod autem ait, Accipiant à te: in ipso Moyse figuram legis ostendit: quoniam secundum legem sibi visi sunt occidere Christum, quia soluebat secundum ipsos sabbatum, & sicut putabant obseruationes legitimas profanabat. Quod ergo sine vitio dicitur hæc iuuenca, mirum non est: Hanc enim carnem etiam cęteræ hostiæ figurabant, vbi similiter sine vitio pecora immolari iubentur. Erat quippe illa caro in similitudine carnis Rom. 8. c. 3. peccati, sed non caro peccati. Veruntamen hîc vbi euidentius legis distinctionem Deus voluit commendare, parum fuit dicere sine vitio, nisi diceretur, quæ non in se habet vitium. Quod si repetendi causa dictum est, fortasse non frustra est, quòd eam rem ipsa repetitio firmius commendauit. Quanquam & illud non abhorret à vero, vt ideo additum intelligatur, Quæ non habet in se vitium: cùm iam dictum esset, iuuencam sine vitio, quia in se non habuit vitium caro Christi, in aliis autem habuit qui mębra sunt eius. Quæ enim caro in hac vita sine peccato, nisi illa sola quæ non habet in se vitium? Et non est superpositum super eam iugum. Non enim subiugata est iniquitati, cui subiugatos inueniens liberauit, & eorum vincula dirupit, vt ei dicatur, Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Super illius quippe carnem non est positum iugum, qui potestatem habuit ponendi animam suam & iterum sumendi eam. Et dabis eam, inquit, ad Eleazarum sacerdotem. Cur nō ad Aaron, nisi fortè ita præfiguratum est, non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros huius sacerdotij passionem Domini peruenturam? Et eiiciēt eam extra castra. Sic & eiectus est Dominus passurus extra ciuitatem. Quod autem ait, In locum mundum: ita significatum est, quia non habuit causam malam. Et occident eam in conspectu eius, sicut occisa est caro Christi in conspectu eorum qui iam futuri erant in nouo Testamento Domini sacerdotes. Et accipiet Eleazar sanguinem eius, & asperget contra faciem tabernaculi testimonij in sanguine eius septies. Hæc testificatio est Christum secundùm Scripturas fudisse sanguinem in remissionem peccatorum. Ideo contra faciem tabernaculi testimonij, quia non aliter declaratum est quàm fuerat diuino testimonio prænunciatum. Et ideo septies, quia ipse numerus ad mundationem pertinet spiritalem. Et cremabunt eam in cōspectu eius. Puto quia concrematio ad signum pertinet resurrectionis. Natura est quippe ignis vt in superna moueatur, & in eum conuertitur quod crematur. Nam & ipsum cremare de Græco in Latinum ductum verbum est à suspensione. Quod verò additum est, In conspectu eius, id est, in conspectu sacerdotis: hoc mihi insinuatum videtur, quia illis apparuit resurrectio Christi qui futuri erant regale sacerdotium. Iam quod sequitur, Et pellis eius & carnes & sanguis eius cum stercore eius comburetur, id ipsum expositum est quomodo concremabitur: & significatum est quòd non solùm substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis & carnium & sanguinis intimata est: verumetiam cōtumelia & abiectio plebis, quam nomine stercoris significatam puto, conuerteretur in gloriam, quam combustionis flamma significat. Et accipiet sacerdos lignum cedrinum & hysopum & coccinum, & immittet in mediū combustionis iuuencæ. Lignum cedrinum spes est, quæ debet in supernis firmiter habitare. Hysopus fides, quæ cùm sit herba humilis, radicibus hęret in petra. Coccinum charitas, quod feruorē spiritus, igneo colore testatur. Hæc tria debemus mittere in resurrectionem Christi, tanquam in medium combustionis illius, vt cum illo sit abscondita vita nostra, sicut dicit Apostolus, Et vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Et lauabit vestimenta sua sacerdos, & lauabit corpus suum aqua, & postea introibit in castra, & immundus erit sacerdos vsque ad vesperam. Lauatio vestimentorum & corporis quid est, nisi mundatio exteriorum & interiorum? Et hæc sacerdos. Deinde sequitur, Et qui comburet eam, lauabit vestimenta sua, & lauabit corpus suum aqua, & immundus erit vsque ad vesperam. In eo qui comburit, eos figuratos arbitror, qui Christi carnem sepelierunt, resurrectioni eam veluti conflagrationi mandantes. Et congregabit homo mundus cinerem iuuencæ, & ponet extra castra in locum mundum. Quid dicimus cinerem iuuencæ, reliquias videlicet illius interfectionis & combustionis, nisi famam quæ consecuta est passionem resurrectionemque Christi? Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Nam & cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus condemnabatur: & tamen mundabat, quia & resurrexisse à fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maximè claruit qui in cæteris gentibus erant, & non erant de consortio Iudæorum: ideo dictum esse existimo, Et cōgregabit homo mundus cinerem iuuencæ: mundus vtique ab interfectione Christi, quæ Iudæos fecerat reos. Et reponet in locum mundum, id est, honorabiliter tractabit, Tamen extra castra: quia extra celebrationem Iudaicæ con-

Ioann. 10. d. 18.

Rom. 3. d. 25. Ephes. 1. b. 7.

1. Pet. 2. b. 5. Exod. 19. d. 6.

Psalm. 36. d. 37.

Colos. 2. d. 3.

cæ consuetudinis honor Euangelicus claruit. Et erit A rit, nisi quod scriptum est, Fide mundans corda eorum? Non enim prodest baptismus, si desit fides. A viro autem mundo dixit hoc fieri, vbi significantur ministri portantes personas domini sui, qui verè mundus est. Nam & de his ministris in consequentibus dicit, & qui circumasperget aquam aspersionis, lauabit vestimenta sua; id est, obseruabit & corpus. Et qui tetigerit aquam aspersionis, immūdus erit vsque ad vesperam. Et omne quodcunque tetigerit, illud immundum erit. Et anima quæ tetigerit, immunda erit vsque ad vesperam. Iam dixi superiùs quid mihi significare videatur, vsque ad vesperam. OMNIS qui tetigerit super faciem campi vulneratum, aut mortuum, aut os hominis, aut monumentum. Quæri potest quid dictum sit vulneratum, aut mortuum. Si enim aliud voluit intelligi vulneratum, aliud mortuum: cauendum est, ne putetur immundus esse etiam qui tetigerit vulneratum viuum, quod vtique absurdum est. Sed quia possunt & mortui esse vulnerati, ipsos mortuos intelligitur discreuisse: vt & vulneratum mortuum intelligamus, id est, vulnere peremptum aut mortuum sine vulnere. QVOD de petra aqua educta est, apostolus Paulus quid esset exposuit, vbi ait, Et omnes eundem potum spiritalem biberūt. Bibebant autem de spirituali sequenti eos petra. Petra autem erat Christus. Significata est ergo de Christo profluens gratia spiritalis, qua interior sitis irrigaretur. Sed quòd virga petra percutitur, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia manauit, & quòd bis percutitur, euidentius significat crucem. Duo quippe ligna sunt crux. QVOD de aqua illa quæ de petra profluit dictum est, Hæc aqua contradictionis, quia maledixerant filij Israël ante Dominum, & sanctificatus est in ipsis: prius maledixerunt quando locuti sunt cōtra beneficium Domini quòd educti erant de Ægypto: & postea sanctificatus est in ipsis, cùm illo miraculo profluentis aquæ eius sanctitas declarata est. An forte duo genera hominum demonstrauit, & contradicentium gratiæ C Christi, & percipientium gratiam Christi: vt illis sit aqua contradictionis, istis sanctificationis? Nam & de ipso Domino in Euangelio legitur, Et in signum cui contradicetur. QVOD inter mandata Moysēs ad regem Edom dicit inter cætera, Neque bibemus aquam de lacu tuo: intelligendum est gratis, id est, quia non gratis bibemus. Quod postea manifestat, dicens: Si autem de aqua tua bibemus ego & pecora mea, dabo pretium tibi. NON declinabimus in dextera neque in sinistra. Pluraliter dictum est, in ea quæ dextera sunt, vel quæ sinistra sunt. NON introibitis in terram quam dedi filiis Israël in possessionem: quoniam exacerbastis me super aquam maledictionis. Quam dixit superiùs aquam contradictionis, ipsam dicit hîc maledictionis. Non enim ait ἀντιλογίας, sed κατάρας. ET vouit Israël votum Domino, & dixit: Si mihi tradideris populum istum subiectum; id est, si mihi eum tradendo subiecueris, anathemabo illum & ciuitates eius. Hîc videndum est, quomodo dicatur anathemabo, quod vouetur, & tamen pro maledicto ponitur, sicut & de isto populo dicitur: Vnde illud est, Si quis vobis euangelizauerit præter quàm quod accepistis, anathema sit. Hinc vulgo dictum est, vt deuotatio dicatur: Nam deuotare se quenquam nemo ferè dicit, nisi maledicens.

ET anathemauit eum & ciuitatem eius, & vocatum est nomen loci istius anathema. Hinc dictum est anathema, quod detestabile aliquid & abominabile videatur. Vt enim nihil inde victor in vsus suos auferret, sed totum in pœnam luendam voueret, hoc erat anathemare, quod vulgo dicitur deuotare. Origo autē est huius verbi in Græca lingua ab his rebus quæ voræ & perfolii-

Act. 15. d.

QVÆST. XXIIII. Num. 19. c. 16.

Num. 3. d. 2. 4.

Act. 10. g. 44.

QVÆST. XXXV. Num. 20. b. 11. 1. Cor. 10. d. 4.

QVÆST. XXXVI. Num. 20. b. 13.

Luc. 1. c. 34.

QVÆST. XXXVII. Num. 20. c.

Videm.

QVÆST. XXXVIII. Num. 20. d. 19.

QVÆST. XXXIX. Num. 20. d. 24.

QVÆST. XL. Num. 21. a. 2.

Gal. 1. b. 8.

QVÆST. XLI. Num. 21. d. 3.

Deut. 2. d. 3. d. auersabor.

persolutæ; hoc est, promissæ & redditæ, sursum ponebantur in templis, ἀνὸ τῦ ἄνω τίθεσθαι, hoc est sursum ponere, vel figendo, vel suspendendo. QVÆST. XLII.

IN itinere filiorum Israël quo castra promouebant atque ponebant, inter cætera scriptum est, Et inde castra collocauerunt trans Arnon in Hermon, quod extat à limitibus Amorrhæorum. Est enim Arnon limes inter Moab & inter Amorrhæum. Propterea dicitur in libro, Bellum Domini Moab inflammauit & torrentes Arnon, & tollentes constituit inhabitare. Et in quo libro hoc scriptum sit, non commemorauit, neque vllus est in his quos diuinæ Scripturæ canonicos appellamus. De talibus occasiones reperiũt qui libros apocryphos incautorum auribus & curiosorum conantur inserere, ad persuadendas fabulosas impietates. Sed hîc dictum est scriptum in libro, non dictum est in cuius Prophetæ, vel Patriarchæ sancto libro. Neque negandum est, fuisse iam libros siue Chaldæorum, vnde egressus est Abraham: siue Ægyptiorum, vbi didicerat Moyses omnem illorum sapientiam: siue cuiusque gentis alterius, in quorum librorum aliquo potuit hoc esse scriptum: qui tamen non ideo sit assumendus in eas scripturas, quibus diuina commendatur authoritas: sicut nec Propheta ille Cretensis, cuius mẽtionem facit Apostolus; nec Græcorum scriptores vel Philosophi vel Poëtæ, quos idem ipse Apostolus magnum sanè aliquid & veraciter promptum apud Athenienses loquens dixisse confirmat. In illo enim viuimus & mouemur & sumus. Licet enim diuinæ authoritati vnde voluerit quod verum, inuenerit testimonium sumere, sed non ideo omnia quæ ibi scripta sunt accipienda confirmat. Cur aũt hoc isto commemoratum sit loco, non euidenter apparet, nisi fortè vt fines illic inter duas gentes constituerentur, bello actum est, quod bellum eiusdem loci homines propter magnitudinem, bellum Domini esse dixerunt, vt scriberetur in aliquo eorum libro, Bellum Domini Moab inflammauit: quòd vel arserit eodem bello ista ciuitas, aut ad pugnandum inflammata sit, hoc est, excitata; vel si quid aliud in obscuritate loci huius latet.

HIC est puteus quem dixit Dominus ad Moysen, Congrega populum & dabo eis aquam bibere. Ita hoc commemoratum est, quasi alicubi superiùs hoc ad Moysen dixisse Dominus legatur. Sed quia nusquam reperitur, hic intelligendum est, & illic bibisse populum qui de siccitate conquerebatur. ET percussit eum Israël nece gladij: Et dominati sunt terræ eius ab Arnon vsque Oboth, & vsque ad filios Ammon: quoniam Iazer termini filiorum Ammon sunt. Et accepit Israël omnes ciuitates istas: Et habitauit Israël in omnibus ciuitatibus Amorrhæorũ in Esebon. Hic certè Israël possedit ciuitates Amorrhæorũ quas bello superauit, quia non eas anathemauit. Nam si eas anathemasset, possidere illi non liceret, nec inde ad vsus suos aliquid prædæ vsurparet. Notandum est sanè quemadmodum iusta bella gerebantur. Innoxius enim transitus negabatur, qui iure humanæ societatis æquissimo patere debebat. Sed iam vt Deus sua promissa compleret, adiuuit hic Israëlitas, quibus Amorrhæorum terram dari oportebat. Nam Edom cùm similiter eis transitum denegaret, non pugnauerunt cum ipsa gente Israëlitæ, id est filij Iacob cum filiis Esau, duorum germanorum atque geminorum, quia terram illam Israëlitis non promiserat, sed declinauerunt ab eis. PROPTEREA dicent ænigmatistæ, Venite in Esebon: & cætera. Qui sint ænigmatistæ ideo non apparet, quia non sunt in consuetudine literaturæ nostræ, neque in ipsis diuinis Scripturis ferè alio loco reperitur hoc nomen: sed quia videntur quasi canticum dicere quo cecinerunt bellum inter Amorrhæos & Moabitas gestũ, in quo Seon rex Amorrhæorum Moabitas superauit, non incredibiliter putantur isti ænigmatistæ hîc tunc appellati, quos Poëtas nos appellamus, eò quòd poëtarum sit consuetudo atque licentia miscere carminibus suis ænigmata fabularum, quibus aliquid significare intelligantur. Non enim aliter essent ænigmata, nisi illic esset tropica locutio, qua discussa perueniretur ad intellectum qui in ænigmate latitarat. QVOD dicit Scriptura, Postea quàm Israël vicit Amorrhæos, & possedit omnes ciuitates eorum, misisse legatos Balac regem Moabitarum ad conducendum Balaam, à quo malediceretur Israël: satis ostenditur non omnes Moabitas venisse in cõditionem Seon regis Amorrhæorum quando eos bello superauit. Siquidem remansit gens Moabitarum vsque ad illud tempus vbi regnaret Balac rex Moab. Quod verò Moab dixit senioribus Madian, id est Moabitæ senioribus Madianitarum, Nunc adiunget synagogæ hæc omnes qui in circuitu nostro sunt, non vna gens erat, sed vicini ad vicinos dixerunt quod pariter cauendum esset. Nam Moab filius fuit Lot ex vna filiarum. Madian verò filius Abrahæ de Cethura. Non itaque vna gens erat, sed duę vicinæ atque conterminæ. QVID est quod scriptum est, Et diuinationes in manibus eorum, cùm de iis diceretur quos miserat Balac ad conducendum Balaam vt malediceret Israël? Nutiquidnam ipsi diuinabant, an aliqua ferebant vnde faceret Balaam quo possit diuinare, tanquam aliqua quæ in sacrificiis incenderentur, aut quoquo modo impenderentur, & ideo dictæ sunt diuinationes, quia per hæc ille poterat diuinare? an quid aliud? Obscurè enim dictum est. Notandum sanè, quòd venit Deus ad Balaam & dixit ei, Quid homines qui penes te, & cætera. Nec dictum est, vtrum in somnis hoc factum sit, quamuis per noctem factum satis eluceat, cùm post hæc dicit Scriptura, Et exurgens Balaam mane. Potest enim mouere quomodò cum homine pessimo Deus locutus sit, quod etiamsi in somnis factum esse constaret, non ideo nulla quæstio remaneret propter ipsam indignitatem. Sic & Dominus Iesus Christus ait de diuite illo, qui destruere veteres apothecas & ampliores nouas disponebat implere: Dixit ad illum Dominus: Stulte, hac nocte anima tua auferetur à te, quæ parasti cuius erunt? Ne quisquam glorietur quòd ei loquitur Deus eo modo quo talibus loquendum esse nouit: quando potest hoc & reprobis fieri, quia & cùm per angelum loquitur, ipse loquitur. QVOD ait Balaam iterum ad se missis honoratioribus nunciis, Si dederit mihi Balac plenam domum suam argento & auro, non poterò prævaricari verbum Domini, nec facere illud pusillum vel magnum in mente mea: nullum habet omnino peccatum, sed quod sequitur non est sine graui peccato. Iam enim constans esse debuit semel audito quod ei dixerat Dominus, Non ibis cum eis, neque maledices populum, est enim benedictus: nec eis vllam spem dare, quòd posset Dominus tanquam ipse Balaam muneribus & honoribus flexus aduersus populum suum, quem benedictum esse dixerat, suam mutare sententiam. Sed ibi se victum cupiditate monstrauit, vbi loqui sibi Dominum de hac re iterum voluit, de qua eius iam cognouerat voluntatem. Quid enim opus erat quæ sequuntur adiungere, Et nunc sustinete ibi & vos nocte hac, & sciam quid adiiciet Dominus loqui ad me. Proinde Dominus videns eius cupiditatem captam deuictamque muneribus, permisit eum ire, vt per iumentum quo vehebatur eius auaritiam coërceret: hoc ipso confundens illam dementiam, quòd prohibitionem Domini per angelum factam transgredi asina non auderet, quam ille cupiditate transgredi conaretur, quamuis eandem cupiditatem timore supprimeret.

Venit

Venit enim Deus ad Balaam nocte, & ait illi, Si vocare te venerunt homines, exurgẽs sequere eos, sed verbum quodcunque locutus fuero ad te, hoc facies. Et exurgens Balaam mane strauit asinam suam, & abiit cum principibus Moab. Cur post istam permissionem Domini iterum non consuluit, & post illam prohibitionem iterum consulendum putauit, nisi quia eius maligna cupiditas apparebat, quamuis timore Domini premeretur? Denique Scriptura sequitur, Et iratus est animatione Deus, quia ibat ipse: & insurrexit angelus Dei, vt nõ permitteret eum in via, & cætera quæ sequuntur donec asina loqueretur. Nihil hîc sanè mirabilius videtur, quàm quod loquente asina territus non est, sed insuper ei, velut talibus monstris assuetus; quebatur, arguens & improbans eius viam. Quo viso tamen exterritus adorauit. Deinde ire permissus est, vt iam per ipsum prophetia clarissima proferretur. Nã omninò permissus non est dicere quod volebat, sed quòd virtute spiritus cogebatur. Et ipse quidem reprobus mansit. Nam posterior de illo sancta Scriptura ita locuta est, vt quidam reprehensibiles & reprobi viam eius secuti dicerentur. Secuti, inquit, viam Balaam filij Beor qui mercedem iniquitatis dilexit.

DE angelo qui locutus est Balaam in via, quo viso asina eius progredi non ausa est, Scriptura ita loquitur: Et iratus est animatione Deus, quia ibat ipse, & insurrexit angelus Dei differre eum in via. Vbi primò notandum est quemadmodum dixerit, iratus est Deus, & insurrexit angelus Dei: nec interposuit iratum Deum misisse angelum, sed tanquam per angelum iratum Deum significauit, quoniam veritas & iustitia Dei irasci angelum fecit. Nam insurrexit quod dictum est, vtique commotione intelligendum est. Deinde quod ait, Differre eum in via: quod Græcè positum est διαβάλλειν, hoc est quod in consequentibus dicit ipse angelus, Et ecce ego exij in dilationẽ tuam, vbi Græcus habet διαβολὴ. Vbi fortassis accusatio congruentiùs intelligitur, vt hoc quod dictum est differre eum in via, accusare accipiatur. Vnde creditur etiam diabolus appellatus, tanquam accusator Latinè dicendus sit: non quia nemo possit etiam bene rectèque accusare, sed quoniam diabolus amat accusare, vtique inuidentiæ stimulis agitatus, quale illi in Apocalypsi testimonium perhibetur. Positum est autem hoc verbum & in Comœdia, vnde Latinum esse nõ dubium est, sub eadem significatione, vel certè vicina, vbi de patre irato dicitur filio, Rationem sperat inuenisse se qua differat te. Solet autem hîc intelligi, differat, velut hac atque illac ferat tempestate verborum, quasi discerpat, & dissipet, quod vtique ille aceusando videbatur esse facturus. Sed & si differre eum in via intelexerimus, quia distulit angelus eius festinationem remorando, vt ei quod opus erat & demonstraret & diceret, non absurda est huius verbi etiam sub ista significatione positio. ET cùm vidisset asina angelum Dei resistentem in via, & euaginatum gladium in manu eius, & declinauit asina de via, & ibat in campum, Campus iste adhuc extra macerias vinearum fuit. Et percussit asinam in virga, vt corrigeret eam in via. Et stetit angelus Dei in sulcis vinearum, maceria hinc & macetia hinc. Meritò quæritur si hinc atque inde macerias in medio ponebant viam, sicut fieri solet; quomodo ibi stans angelus, dicitur stetisse in sulcis vinearum? Neque in via inter macerias potuerunt sulci esse vinearum. Sed ordo verborum est, vt corrigeret eam in via, maceria hinc, & maceria hinc. In hac ergo via corrigere voluit asinam Balaam, vt inter macerias ambularet. Interpositum est autem, Et stetit angelus Dei in sulcis vinearum, in vna scilicet vinearum quæ in medio ponebant viam. Et cùm vidisset asina angelum Dei, compressit se ad parietem, id est ad maceriam illius vtique vineæ in qua non erat angelus, quoniam ab alia parte erat in sulcis vinearum. Et compressit pedem Balaam ad parietem, & adiecit adhuc cædere eam: & appositit angelus Dei, & adiiciens substitit in loco angusto, iam non in sulcis vinearum, sed inter ipsas macerias; id est, in via in qua non fuit declinare in dexteram neque sinistram. Et cùm vidisset asina angelum Dei, concidit sub Balaam. Cæsa enim in retro non ibat & in parietem non se premebat, quoniam non ab altera parte terrebatur, sed in media via in angusto angelus erat. Restabat ergo vt subsisteret. Et iratus est Balaã, & percutiebat asinam virga. Et aperuit Deus os asinæ, & ait ad Balaam, Quid feci tibi, quia percussisti me tertio hoc? Et ait Balaam asinæ, Quia illusisti mihi, & si habuissem gladium in manu mea, iam transfixissem te. Nimirum iste tanta cupiditate ferebatur, vt nec tanti monstri miraculo terreretur, & responderet quasi ad hominem loquens, cùm Deus vtique non asinæ animam in naturam rationalem vertisset, sed quod illi placuerat ex illa sonare fecisset ad illius vesaniam cohibendam. Illud fortasse præfigurans, quia stulta mundi electurus erat Deus, vt confunderet sapientes, prò illo spiritali & vero Israël; hoc est, promissionis filius.

ET factus est spiritus Domini super illum; id est, super Balaam. Non factus est spiritus Dei, tanquam factura sit spiritus Dei, sed factus est super illum, id est factum est, vt super illum esset; quomodo, Qui post me venit, ante me factus est; id est, factum est, vt ante me esset; vt præponeretur mihi; quia prior me, inquit, erat; sicut, Dominus factus est adiutor meus. Non enim Dominus factura est, sed factum est vt me adiuuaret. Et, Factus est Dominus refugium pauperum; id est, factum est vt ad eum refugerent pauperes. Et, Facta est super me manus Domini; id est, factum est, vt super me esset: & multa talia in Scripturis repetiũtur.

ET dixit Dominus ad Moysen, Accipe duces populi, & ostenta eos Domino contra solem, & auertetur ira animationis Domini ab Israël. Iratus est Deus de fornicationibus Israël, & carnalibus & spiritalibus; nam & filiabus Moab se impudicè miscuerat, & idolis fuerant consecrati: hoc ad Moysen dixit, vt ostentaret Domino duces populi contra solem. In quo verbo intelligitur eos iussos esse crucifigi; vt hoc sit, Ostenta eos Domino contra solem, id est palãm in conspectu lucis huius. Nã Græcus ait παράδειγμα ἔκθεσον, quòd dici possit exempla, quia παράδειγμα exemplum dicitur. Nam præter septuaginta interpretes, Aquila perhibetur dixisse, confige, vel potius sursum confige, quod est ἀνάπηξον: Symmachus autem verbo euidentiore, suspende. Mirum est sanè, quòd Scriptura narrare destiterit, vtrum hoc fuerit ex præcepto Domini impletum: quod contemni potuisse non video, aũt si contemptum est, impune contemni. Si autem factum est & tacitum, cur ex eo quòd Phinees filius Eleazar trãsfixit adulteros, placatum fuisse Dominum, Scriptura testatur, plagamque cessasse: quasi crucifixis ducibus, sicut præceperat Dominus, adhuc indignatio perseuerans alio modo placanda videretur: cùm proculdubiò falsum esse non posset quod prænunciauerat & promiserat Dominus, dicens: Accipe duces populi, & ostenta eos Domino contra solem, & auertetur ira animationis Domini ab Israël? Si ergo factum erat, quis dubitet iram Domini auersam fuisse ab Israël? Quid itaque opus erat, vt adhuc Phinees ad placandum Deum sic in adulteros vindicaret, eique testimonium Scriptura perhiberet quòd eo modo placauerit Dominũ? Nisi fortè intelligamus, cùm illud de ducibus populi Moyses quod præceperat Dominus implere disponeret, eum voluisse etiam secundùm le-

gem

gem talia punire flagitia, & sacrilegam audaciam, vt iuberet vnumquemque interficere proximum suum diis alienis nefariè consecratum, atque † inter cætera etiam illud Phinees faceret, ac si ira Domini iam placata, non opus fuisse duces populi crucifigi. Hæc sanè seueritas illi tempori congrua, quantum malum sit fornicationis & idololatriæ, prudentium fidei satis euidenter ostendit. EAM causam mortis Moysi dicit Dominus quam etiam fratris eius. Ambobus enim etiam hoc antè prædixerat, quòd ideo non intrarent cum populo Dei in terram promissionis, quià non eum sanctificauerunt coram populo ad aquam contradictionis; id est, quia dubitauerunt de dono eius quòd posset aqua de petra profluere, sicut exposuimus in eo Scripturæ loco. Huius autem rei mysterium datur intelligi, quia nec sacerdotium quod prius institutum est, cuius personam gerebat Aaron, nec ipsa lex cuius personam gerebat Moyses, introducunt populum Dei in terram hæreditatis æternæ, sed Iesus in quo typus erat Domini Iesu Christi, id est gratia per fidem. Et Aaron quidem antè defunctus est, quàm Israël in aliquam partem terræ promissionis intraret: Moyse autem adhuc viuente capta est terra Amorrhæorum atq; possessa, sed Iordanem cum eis non est transire permissus. Ex aliqua enim parte lex obseruatur in fide Christiana. Ibi enim sunt etiam præceptà quæ hodieque obseruare iubemur Christiani. Sacerdotium verò illud & sacrificia nullam partem tenent hodie fidei Christianæ, nisi quod in vmbris futurorum acta atque transacta sunt. Cùm verò ambobus fratribus, id est Aaron & Moysi dicitur, vt apponantur ad populum suum: manifestum est, non esse illos in ira Dei, quæ separat à pace sanctæ societatis æternæ. Vnde manifestatur, non solùm officia, sed etiam mortes eorum signa fuisse futurorum, non supplicia indignationis Dei. ET locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Accipe ad teipsum Iesum filium Naue, hominem qui habet spiritum in seipso: & impone manus tuas super eum, & statues eum in conspectu Eleazari sacerdotis, & mandabis ei in conspectu omnis synagogæ, &c. Notandum est quod cùm iam haberet spiritum in seipso Iesus Naue, sicut Scriptura testatur: vbi quid aliud quàm Spiritum sanctum debemus accipere? Non enim de spiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat qui non habebat: iussus est tamen Moyses ei manus imponere, ne quisquà homò qualibet præpollens gratia sacramentum consecrationis audeat recusare. QVID est quòd cùm Deus præciperet Moysi de Iesu Naue, ait inter cætera, Et dabis de gloria tua super eum? Nam Græca locutione ἀπὸ δόξης habet, quòd tantundem valet ac si diceret, de gloria, id est ἀπὸ τῆς δόξης σου. Latini autem nonnulli interpretati sunt, Dabis gloriam tuam, non de gloria tua. Sed siue illud esset vt gloriam tuam diceret, non ideo eam non habiturus erat Moyses: nec quia dixit de gloria, ideo minutum est quod habebat. Sic enim accipiendum est, ac si diceret, Facies eum socium gloriæ tuæ: non autem huiusmodi res quasi particulariter diuisæ minuuntur, sed totæ sunt omnibus, totæ singulis, qui earum habent societatem. HOMO quicunque vouerit votum Domino, aut iurauerit iuramentum, aut definierit definitionem de anima sua, nò profanabit verbum suum: omnia quæcunque exierint de ore eius faciet. Non hoc ad omnem iurationem pertinet, sed ad eam vbi quisque de anima sua vouerit alicuius vtique rei abstinentiam, qua ei licebat vti per legem, sed per votum sibi ipse efficit non licere. SI autem mulier vouerit votum Domino aut definierit definitionem in domo patris sui in iuuentute sua, & audierit pater eius vota eius, & definitiones eius quas definiuit aduersus animam suam, & tacuerit pater eius, & stabuit quæcunque definiuit aduersus animam suam, manebunt ei. Si autem abnuens abnuerit pater eius, quacunque die audierit omnia vota eius & definitiones eius quas definiuit aduersus animam suam, non stabunt: & Dominus emũdabit eam, quia abnuit pater eius. Quoniam quidem de muliere, quæ adhuc in iuuentute sua in domo patris, loquitur, meritò hic quæritur etiam de voto virginitatis: mulieres quippe etiã virgines in Scriptura appellari solere notissimum est: & videtur etiã Apostolus de patre loqui, cùm dicit, Seruet virginem suam, & det nuptum virginem suam, & cætera hoc modo: vbi nonnulli intellexerũt, virginem suam, virginitatem suam, nulla tamen hoc simili scripturarum locutione demonstrant, cùm sit inusitatissima. Quod autem ait, Aduersus animam suam: non sic accipiendum est, quasi animæ noceat talibus votis: sed aduersus animam dicitur, aduersus animalem delectationẽ, sicut etiam de ieiunio præcipiens superiùs ait, Et affligetis animas vestras. QVOD autem ait, Et Dominus emundabit eam, quia abnuit pater eius: emundabit dixit, à voti non impleti crimine absoluet: sicut in multis locis dicitur, & emundabit eum sacerdos: id est, mundum habebit, mundum iudicabit: sicuti est & illud, Mundatione non mundabis reum: id est, non dices mundum eum qui immundus est. SI autem facta fuerit viro, & vota eius super eam secũdum distinctionem labiorum eius quanta definiuit aduersus animã suam; & audierit vir eius & tacuerit ei quacunque die audierit, fixa stabunt omnia vota eius, & definitiones eius quas definiuit aduersus animã suam stabunt. Si autem abnuens abnuerit vir eius in quacunque die audierit omnia vota eius, & definitiones quas definiuit aduersus animam suam, non manebũt: quoniam vir abnuit ab ea, & Dominus mundabit eã. Feminam sub patre antequam nubat, & sub viro nuptam nolùit lex vouere ita aliquid Deo aduersus animam suam, id est in aliquarum rerum licitarum atq; concessarum abstinentia, vt in eisdem votis feminea non præualeat authoritas, sed virilis. Ita & si adhuc innuptæ iam concesserat pater vota persoluere, si antequam persoluerit nupserit, & viro eius hoc cognito non placuerit, non persoluat, & sit omninò sine peccato, quia Dominus † mundauit eam sicut dicit, id est mundam † iudicauit: neq; hoc contra Deum fieri putãdum est, cùm ipse Deus hoc præceperit, hoc voluerit. Sequitur autem de viduis, vel à viro abiectis, id est non sub potestate viri constitutis, aut patris: & earum vota ad persoluendum libera esse dicit hoc modo; Et votum, inquit, viduæ expulsæq; quæcunque vouerit aduersus animam suam, manebunt ei. Deinde dicit de nupta, si in domo viri sui iam constituta aliquid tale vouerit: de illa enim prius dixerat quę in domo patris vouerat, & antequam redderet nupserat. De hac ergo quæ in domo mariti vouit, ita loquitur: Si autem in domo viri eius votum eius, aut definitio fuerit quę aduersus animam eius cum iureiurãdo, & audierit vir eius & tacuerit ei & non abnuerit ei, & stabunt omnia vota eius, & omnes definitiones quas definiuit aduersus animam suam, & stabunt aduersus eam. Si autem circumlauerens circumlauerat vir eius quacunque die audierit omnia quæcunque exierint ex labiis eius, secũdùm vota eius & secundùm definitiones quæ aduersus animam eius, non manent ei: vir eius circumabstulit, & Dominus mundauit eam: omne votum & omne iusiurandum vinculi affligere animam, vir eius statuit ei, & vir eius circumauferet: si autẽ tacẽs tacuerit ei die ex die, & statuet ei omnia vota eius & definitiones quæ super ipsam statuet ei, quoniam tacuit ea die qua audiuit. Si autẽ circumauferẽs circumauferat vir eius post diem qua audiuit, & accipiet peccatũ suum.

Manifestum est ita voluisse legem feminam esse sub viro, vt nulla vota eius quæ abstinentiæ causa vouerit, reddantur ab ea, nisi author vir fuerit permittendo. Nam cùm ad peccatum eiusdem viri pertinere voluerit, si prius permiserit & postea prohibuerit, etiam hîc tamen non dixit vt faciat mulier quod vouerat, quia permissa prius à viro fuerat: viri dixit esse peccatum † qui abnuit quod prius concesserat: non tamen mulieri vel ex hoc permissum dedit, vt cùm prius ei vir concesserat, postea si prohibuerit condemnetur. Vtrum autem ista etiam ad vota & à concubitu † continentiæ vel abstinentiæ pertineant, meritò quæritur, ne fortè ea tantum intelligẽda sint aduersus animam voueri, quæ sunt in cibis & potionibus. Quod videtur & illud significare vbi Dominus ait, Nonne anima plus est quàm esca? Et cùm de ieiunio præcipitur, ita præcipitur, Affligetis animas vestras. Nescio autem vtrum alicubi legi possit, aduersus animam dici votũ, quod de abstinentia concubitus fuerit: maximè quia cùm hîc lex authoritatem viro tribuat, non mulieri quæ viro subdita est, vt tunc persoluẽda sint vota mulieris si vir approbauerit, si autẽ renuerit non debeantur. Apostolus tamen cùm de concubitu coniugatarum loqueretur, non ibi maiorem authoritatem viro quàm feminę dedit: sed vxori, inquit, vir debitum reddat, similiter & vxor viro. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; similiter autem & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Quando ergo in hac re parem vtriusque esse voluit potestatem, puto quòd nobis intelligendum insinuet, istam de cõcumbendo vel non concumbendo regulam non pertinere ad ea vota, vbi non habent parem vir & mulier potestatem, sed viri maior est, ac propè eius solius est. Non enim ait lex, virum nõ debere reddere vota sua si vxor prohibuerit, sed vxorem si vir prohibuerit. Vnde non mihi videtur in huiusmodi votis & definitionibus atque obligationibus quæ aduersus animam fiũt, etiam ista debere accipi, quæ inter se vir & vxor de concumbendo, vel de abstinentia concumbendi placita habuerint. Deinde quia & istæ iustificationes dicuntur, & meminimus in illis iustificationibus quæ in Exodo sub hoc nomine aliæ commemorantur, multa præcipi quæ accipi ad proprietatem non possint, nec in nouo Testamento obseruentur: sicut de aure serui pertundenda, & si quid eiusmodi est: non absurdè etiam hîc aliquid figuratè dictum intelligitur: vt quoniam sunt multæ abstinentię cærimoniarum irrationabiles, & aliquando etiam inimicæ veritati, hoc fortasse hîc intelligi voluerit, tũc ratas esse cùm rationabiles fuerint; hoc est, cùm eas approbauerit ratio, quæ ad vicẽ viri debet regere omnem animalem motionem, quæ sit non tantum in appetendo, verumetiam in abstinendo; vt si mente & ratione decernitur, tunc fiat; si autem improbatur consilio rationis, non fiat. Quod si ratio quod prius rectè faciendum esse decreuit, post improbet, sit peccatum consilij, sic tamen vt non nisi rationi motio illa consentiat. QVID est, quod ait: Et misit eos Moyses mille ex tribu, & mille ex tribu cum virtute eorum? Vtrum virtutem eorum vult intelligi, principes eorum; an virtutem à Domino eis datam, vel per ipsum Moysen impetratam; an potius virtutem eorum, quia dedit ea quibus virtus eorum sustentaretur? POTEST videri quæstio, quomodo quando Israëlitæ Madianitas debellauerunt, interfectum dicat Scriptura Balaam, qui fuerat conductus ad maledicendum populum Israël; cùm superiùs quando benedicere coactus est, ita eandem actionem Scriptura cõcluserit, cùm ait: Et surgens Balaam abiit reuertens in locum suum, Balac abiit ad semetipsum. Si ergo redierat ad locum suum Balaam, quomodo hîc interfectus est, cùm de tam longinquo, id est de Mesopotamia venerit? An forte reuersus est ad Balac; & hoc Scriptura non dixit? Quanquam etiam possit in locum suum rediisse intelligi, quòd ab ipso loco vbi sacrificia faciebat in eum locum reuersus est vnde illuc exierat; id est, vbi tanquam peregrinus habebat hospitium. Non enim dictum est in domum suam, aut in patriam suam, sed in locum suum. Habet autem & quisq; peregrinus locum suum vbi ad tempus habitat. De ipso autem Balac qui eum conduxerat, non dictum est ad locum suum, sed ad semetipsum; id est, vbi dominans habitabat. Posset ergo dici, ad locum suum, & dominans, & peregrinus. Ad semetipsum autem non video quomodo possit dici peregrinus, cùm ad hospitium suum veniret.

ET prædam egerunt mulieres Madian, & supellectilem eorum & pecora eorum, & omnia quæ possederat, & virtutem eorum deprædati sunt. Cùm iam dixisset mulieres, supellectilem & pecora, & omnia quæ possidebant: quid deinde addit, Et virtutem eorum deprædati sunt? Nimirum enim hæc intelligenda est virtus, de qua & suprà dictum est, misisse millenos ex singulis tribubus cum virtute eorum. An fortè cibus quo sustentabantur, virtus eorum appellata fuit; quo submINistrato vires suppetunt, & quo subtracto vires deficiunt? Vnde per Prophetam Deus cùm minaretur ait, Auferam virtutem eorum panis, & virtutem aquæ. Et Moyses ergo cum annona miserat illos millenos: quod dictum est, cum virtute eorum: & isti Madianitis victis etiam hoc eorum inter cætera fuerant deprædati. VT quid viuificastis omne femininum? Hoc enim fecerunt filij Israël secundùm verbum Balaam, vt recedere facerent & despicere verbum Domini propter Phogor. Hoc consilium malignum, vt eis ad illecebrã feminæ supponerentur, per quas nõ solum corporaliter, sed etiam spiritaliter in adorando idolo fornicarentur, quando dederit Balaam Scriptura non dixit, & tamen apparet factum esse, cùm hîc commemoratur. Sic ergo potuit & redire ipse Balaam qui iam ierat in locum suum, vt al. non. † modò locum eius, intelligamus peregrinationis hospitium, quamuis hoc Scriptura tacuerit.

QVID est quod ait, Et erunt ciuitates vobis refugia à vindicãte sanguinem, & non morietur is qui occidit quoadusque stet in conspectu synagogæ in iudicium; cùm de iis loquatur qui nolentes occiderint, & alibi dicat, tunc vnumquemque in tali causa confugientium exire liberum de ciuitate quò confugerat, cùm sacerdos maximus fuerit defunctus? Quomodo ergo hîc dicit, Et non morietur is qui occidit quoadusque stet in cõspectu synagogæ in iudicium; nisi quia ideo iudicatur, vt tunc ei liceat esse in ciuitate refugij, si manifestum factum fuerit in iudicio, quòd nolens occiderit. QVID est quod ait, Qui vindicat sanguinem, ipse interficiat homicidam, cùm occurrerit ei iste interficiet eum? Sic enim sonat malè intelligentibus, quasi passim & sine iudicio datum fuerit vltori mortis propinqui sui, ius occidendi eius interfectorem. Sed hoc intelligi voluit, quia secundum id quod suprà dictum est, Qui occiderit, confugiat ad vrbes: nam de ciuitatibus refugiorum, quousque stet in iudicium, ne antè inuentus à propinquo occidatur: quia etsi nolens occidit, præter illas ciuitates inuentus occiditur. Cùm verò ad iudicium steterit in aliqua earũ ciuitatũ, & iudicatus fuerit homicida in aliqua earum in qua fugere conceditur, & esse ibi non sinitur: tum iam demum iudicatum vbicunque compertum propinquo licet occidere. Neque enim opus est eum ad iudicium deduci, cùm iam fuerit iudicatus homicida, & propterea de istis ciuitatibus pulsus sit.

D. A V.

D. AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM SVPER DEVTERONOMIVM LIBER V.

QVÆST. I. Deut. 1. 4. 30.

IN eo quod cõmemorat Moyses dixisse populo timenti hostes inhabitantes terram quò introducendus fuit, Ne paueatis neq; timeatis ab eis, Dominus Deus noster qui præcedet ante faciem vestrã, ipse simul debellabit eos vobiscum: satis ostenditur ita esse adiutorem Deum, vt etiam homines agant aliquid. ET noluit Seon rex Esebon transire nos per ipsum, quoniam indurauerat Dominus Deus noster spiritum eius, & confortauit cor eius vt traderetur in manus tuas sicut in hac die. Hæc dicens Moyses dum populum alloquitur tale aliquid commemorat quale dicebatur in Exodo, Ego indurabo cor Pharaonis: & quod in Psalmis legitur, Conuertit cor eorum vt odissent populum eius. Nec tacetur hic causa indurationis huius, cũ dicitur, Vt traderetur in manus tuas sicut in hac die: id est, vt vinceretur à te: quod nõ fieret nisi resisteret; nõ autẽ resisteret, nisi corde obdurato. Cuius rei iusticiã si quærierimus, inscrutabilia sunt iudicia Dei. Iniquitas autem nõ est apud Deum. Sanè notandum est cõfortatum cor posse dici etiã in malo.

QVÆST. II. Exod. 10. 1. Psal. 104. 25. Rom. 11. 33. Rom. 9. 14.

QVÆST. III. Deut. 3. 1.

VERVNTAMEN Og rex Basan reliquus factus est à Raphaim. Hoc nomine quod est Raphaim gigantes significari in Hebræa lingua dicunt qui eam nouerunt. Vnde quod habent plerique codices, derelictus est à Raphaim: planius vtique dicitur, Reliquus factus est: vt ipse ex illis remansisse intelligatur. Cuius etiam consequenter longitudo & latitudo ferrei lecti commemoratur, ad eius magnitudinem commendandam.

QVÆST. IIII. Deut. 4. 15. 16.

NE feceritis iniquitatem, & ne faciatis vobisipsis sculptilem similitudinem aut omnem imaginem. Quid interſit inter similitudinem & imaginẽ quæri solet. Sed hic non video quid interesse voluerit, nisi aut duobus istis vocabulis vnam rem significauerit, aut similitudinem dixerit, si verbi gratia fiat statua vel simulachrum habens effigiem humanam, non tamen alicuius hominis exprimantur lineamenta, sicut pictores vel statuarij faciunt intuentes eos quos pingunt vel fingunt. Hãc enim imaginem dici nemo dubitauerit, secundùm quam distinctionem omnis imago etiam similitudo est, non omnis similitudo etiam imago est. Vnde si gemini inter se similes sint, similitudo dici potest alterius cuiuslibet in altero, non imago. Si autem patri filius similis sit, etiam imago rectè dicitur, vt sit pater ,ptotypus, vnde illa imago expressa videatur: quarum aliæ sunt eiusdem substantiæ, sicut filius: aliæ non eiusdem, sicut pictura. Vnde illud quod

Gen. 1. c. 27.

in Genesi scriptum est, Fecit Deus hominem ad imaginem Dei: manifestum est ita dictum, vt nõ eiusdem substãtiæ sit imago quæ facta est. Si enim eiusdem esset, non facta, sed genita diceretur. Sed quod non addidit, Et similitudinem: cùm superiùs dictum esset, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quibusdam visum est similitudinẽ aliquid amplius esse quàm imaginem, quod homini reformando per Christi gratiam postea seruaretur. Miror autem si non propterea postea imaginem solam voluit commemorare, quia vbi imago, cõtinuò & similitudo est. Vnde & hic Moyses similitudinem & imaginem fieri vetat, secundùm eam fortasse rationem quã diximus.

Ibid. c. 26.

Exod. 20. 4. Deut. 4. c. 8.

In decalogo autem generaliter dicitur, nullã fieri debere similitudinem, nec imago cõmemoratur. Cùm enim nulla similitudo sit, proculdubiò nec imago sit: quoniam si imago, vtique & similitudo. Non autem si sit similitudo, continuò sit & imago: tamen si nulla similitudo, sequitur vt nulla imago. Denique vbi prohibuit similitudinem & imaginem, homines intelligi voluit: vbi & similitudo fieri potest, non huius aut illius, sed cuiuslibet hominis: & imago, id est huius propriè, vel illius hominis. Cùm verò de pecoribus diceretur, atq; irrationabilibus animantibus, solam similitudinem dixit. Quis enim reperiri potest, qui sibi vnũ constituat canem, vel quid eiusmodi, quem intuens eius imaginem pingat, aut fingat? Quod de hominibus vsitatissimum est. QVID est autem quod

QVÆST. V. Deut. 4. 18.

ait, Similitudinem omnis piscis, & quæcunque sunt in aquis sub terra. An & aquam propter tractabilem corpulentiam terram intelligi voluit, & secundùm hoc in eo quod scriptum est, Fecit Deus cælum & terram: & aquas debemus accipere? Assiduè quippe Scriptura his duabus partibus commemoratis, vniuersum mundum vult intelligi, secundùm illud, Auxilium meum à Domino qui fecit cælum & terram: & innumerabilia eiusmodi. An ideò dictum est, sub terrã, quòd terra nisi superior aquis esset, habitari vtique ab hominibus & animalia terrena habere non posset?

Gen. 1. d. 1.

Psal. 120. 2.

ET ne suspiciens in cælum, & videns solem & stellas & omnem ornatum cæli, errans adores ea, & seruias illis quæ distribuit Dominus Deus tuus ea omnibus gentibus quæ sunt sub cælo. Non ita dictum est tanquam Deus præceperit ea coli à gẽtibus, à solo autem populo suo non coli: sed aut ita dictum est, quòd Deus præscierit gentes culturam exhibituras his cælestibus, & tamen hoc præsciens creauerit eas: eum verò populum suum futurum esse præsciuerit qui ista non coleret. Aut distribuit dictum est, vt intelligatur vsus qui commendatur in Genesi, Vt sint in signis & in temporibus & in diebus & in annis: quem vsum in eis cõmunem habet populus Dei cum omnibus gentibus, non autem cultum quem habent aliæ gentes.

QVÆST. VI. Deut. 4. 19.

Gen. 1. d. 14.

NE obliuiscamini testamentum Domini Dei vestri quod disposuit ad vos, & faciatis vobismetipsis sculptilem similitudinem omnium quæcunque constituit tibi Dominus Deus tuus. Hic certè generaliter loquens similitudinem posuit, imaginem tacuit: quoniam si nulla sit similitudo, profectò nec imago: quia vbi imago continuò similitudo, quamuis non vbi similitudo, continuò ibi imago.

QVÆST. VII. Deut. 4. d. 23.

QVÆRENDVM QVÆST. VIII. Deut. 4. 32.

quomodo dictum sit, Interrogate dies priores qui fuerunt priores te, ex die qua creauit Deus hominem super terram, à summo cæli vsq; ad summum cæli. Subauditur enim, interrogate. Videtur autem significare totum orbem terrarum. Sed cur à summo cæli vsque ad summum cæli dicat, non à summo terræ vsque ad summum terræ, non est facile dignoscere. Talis enim quædam locutio est & in Euangelio cùm dicit Dominus, quòd congregabuntur electi eius à summis cælorum vsque ad terminos eorum. Nisi fortè hic nec in hominibus nec in angelis auditum esse vult intelligi, quod in hoc populo factum singulariter commendat: hoc enim sequitur, Si factum est secundùm verbum magnum hoc, si auditum est tale quid, si audiuit gens vocem Dei viuentis loquentis è medio ignis, quemadmodum audisti tu & vidisti. Quod si ita est, vt nec in hominibus nec in angelis hoc dicat auditum: quid est ergo illud in Euangelio, A summis cælorum vsque ad terminos eorum: cùm sine dubio Dominus hoc ait, cùm de nouissima electorum suorum congregatione loqueretur?

Matth. 24. b. 21. Marc. 13. d. 27.

QVID est quod Moyses ait, Dominus Deus vester disposuit ad vos testamentum in Oreb: Non patribus vestris disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos hic omnes viuentes hodie facie ad faciem locutus est Dominus ad vos in monte è medio ignis. An quia illi qui non ingrediuntur in terram promissionis, (mortui sunt enim omnes) non pertinent ad hoc testamentum, quorum tũc recognitio facta est, cùm à viginti annis ætatis & supra numerentur

QVÆST. IX. Deut. 5. d.

rentur vsque ad quinquaginta annos habiles ad bellum? Quomodo ergo illis locutus est Dominus qui hodie viuunt? An quia ex viginti annis & infra potuerunt multi tunc esse qui hoc bene meminissent, alieni ab illa pœna, quam Dominus cõstituit illis qui tunc numerati sunt non intrare in terram promissionis: & hos vtique appellat qui quamuis viginti annorum & supra non essent quando Deus in monte loquebatur vt numerari tunc possent, potuerunt tamẽ esse annorum decem & nouem & infra vsq; ad puerilem ætatẽ, qui possent illa quæ facta & dicta sunt & videre & audire & memoria retinere. Sed quid est

Ibid. c. 4.

quod ait, Facie ad faciem locutus est Dominus ad vos: quos paulò antè maximè admonere curauit, quòd nullam similitudinem viderint, sed solam vocem de medio ignis audierint? An propter rerum euidẽtiam, & quodammodo præsentiam manifestatæ diuinitatis, de qua dubitare nemo posset, his verbis vsus est? Quod si ita est, quid prohibet de ipso Moyse hoc intelligi, eo quòd de illo dictũ est, quòd facie ad faciem

Exod. 33. b. 11.

locutus sit cum eo Dominus, vt nec ipse aliquid oculis viderit præter ignem? An aliquid amplius vidisse

Ibid. 24. d. 28.

intelligitur, quia scriptum est eum intrasse in nebulam vel nimbum, vbi erat Deus? Sed & si aliquid amplius vidit, quàm illi, non eum tamen mortalibus oculis vidisse Dei substantiam ex illis eius verbis intel-

Ibid. 33. d. 13.

ligi potest, quibus ait Deo, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum vt scientes videam te. Neque enim arbitrandum est hunc populum, cui Moyses loquebatur, sic tunc vidisse Deum facie ad faciem quando in monte loquebatur è medio ignis, quemadmodum Apostolus dixit in fine nos eum esse visu-

1. Cor. 13. d. 12.

ros, vbi ait, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Quid autem hoc &

Ibidem.

quantum esset consequenter aperuit, dicens: Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Quod etiam ipsum cautè accipiendum est, ne tãtam putetur habiturus homo cognitionem Dei quantam nunc habet hominis Deus, sed pro suo modo ita perfectam, vt ei nihil adhuc expectetur addendum: vt quem perfectè nunc Deus nouit hominem, sed tamen sicut Deus hominem, ita tunc perfectè nouerit homo Deum, sed tamen sicut homo Deum.

Matth. 5. g. 48.

Neque enim quia dictum est, Estote perfecti sicut pater vester cælestis perfectus est, ideo æqualitatem patris quam verbum habet vnigenitum, sperare debemus, quamuis non defuerint qui & hoc futurum putauerint, nisi fortè quid dicant parum intelligimus.

QVÆST. X. Deut. 5. d. 5.

QVID est quod ait, Et ego stabam inter Deum & vos in tempore illo annũciare vobis verba Domini: Tanquam in loco esset Dominus, hoc est in monte vnde illi voces audiebant. Quod sic accipiendum est, vt non ex hoc suspicemur Dei substantiam in vllo aliquo esse corporali loco, qui est vbique totus, nec per locorum interualla propinquat aut recedit: sed demonstrationes eius in ea creatura quæ non est quod ipse, non aliter humanis sensibus exhibentur. Vnde Dominus volẽs auferre ab huiusmodi suspicionibus mentem nostram, quibus putatur Deus loco aliquo

Ma. 4. c. 23.

contineri, Veniet, inquit, hora, quando neq; in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales quærit qui adorent. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Medium ergo se dixit Moyses non inter Dei substãtiam & populum interuallo aliquo loci: sed quia per eum placuit populum audire cætera Dei verba posteaquàm vehementer est territus, audita de medio ignis voce Dei dicentis de-

calogum legis. Sed meritò quæritur quomodo accipiantur hæc verba Deuteronomij dicente Moyse, Et ego stabam inter Deum & vos in tempore illo annũciare vobis verba Domini, quoniam timuistis à facie ignis & non ascendistis in montem, dicens: Ego sum Dominus Deus tuus: & cætera. Quæ iam verba Dei sunt quæ decalogus continet. Quid ergo vult quod addidit, Dicens? Si enim putauerimus hyperbaton, vt ordo verborum sit, Et ego stabam inter Deum & vos in tempore illo annunciare vobis verba Domini dicens, Ego sum Dominus Deus tuus: non erit verum. Nõ enim hæc verba per Moysen populus, sed de medio ignis audiuit. Quod cùm sustinere non posset audito decalogo, postulauit vt per Moysen cætera audiret. Restat ergo vt quod positum est, Dicens: pro eo positum intelligamus ac si esset, Cùm diceret: vt iste sit sensus, Et ego stabam inter Deum & vos in tempore illo annunciare vobis verba Domini: quoniam timuistis à facie ignis & non ascendistis in montem, cùm diceret, Ego sum Dominus Deus tuus: vt subauditur, cùm diceret vtique Dominus. Cùm enim hæc verba diceret Dominus, quæ consequẽter ex decalogo cuncta commemorat: tunc timuit populus à

Exod. 20. c. 18. 19.

facie ignis, & non ascendit in montem, & rogauit vt per Moysen potius verba Domini audiret. Quæ verba Moyses commemorat in Deuteronomio dicta sibi à populo, cùm audire iam nollent vocem Dei, sed per eum peterẽt sibi dici quæ dicebat Deus; id est, ecce ostẽdit Dominus Deus noster nobis gloriam suã, & vocem eius audiuimus è medio ignis: & cætera. Non eadem prorsus leguntur in Exodo, vbi primum

Exod. 20.*

narrata sunt quæ modò repetuntur. Vnde intelligamus, quod aliquotiens iam commemorauit, non esse in mendacio deputandum, si aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifestatur, propter Euangelistarum etiam verba, quæ ab imperitis & calumniosis tãquam repugnantia reprehenduntur. Neq; enim magnum erat Moysi attendere quæ in Exodo scripserat, & eisdem omnino verbis illa repetere, nisi pertineret ad sanctos doctores nostros hoc ipsum insinuare discentibus, vt nihil aliud in verbis loquentium quærant nisi voluntatem propter quam enunciandam verba instituta sunt.

QVÆST. XI. Deut. 5. d. 29.

QVID est quod ait Moyses dictũ sibi esse à Domino de populo Hebræo, Quis dabit esse sic cor eorum in eis, vt timeant me, & custodiant mandata mea? An hîc iam vult intelligi, gratia sua concedi hoc beneficium vt sit in hominibus iustitia Dei ex fide, non quasi propria velut ex lege? Hoc enim per Prophetam significat, dicens: Auferam eis

Ezech. 36. f. 26.

cor lapideum, & dabo eis cor carneũ. Quod propter sensum dictum est, quem caro habet, & lapis non habet, verbo vtique translato. Hoc ipsum & alibi dicit, Ecce dies veniunt dicit Dominus, & consummabo

Hier. 31. f. 33.

super domum Israël & super domum Iuda testamentum nouum, non secundùm testamentum quod disposui ad patres eorum in die qua apprehendi manum eorum vt educerẽ eos de terra Ægypti: quoniam hoc est testamentum quod disposui ad eos: post dies illos, dans leges meas in cor eorum & in mente eorum superscribam eas, & iniquitatũ eorum & peccatorum eorum non memor ero amplius. Hic enim discernit nouum testamentum à veteri, quòd in veteri data est lex in tabulis lapideis, in nouo autem in cordibus, quod fit per gratiam. Vnde & Apostolus dicit, Non

2. Cor. 3. d. 3.

in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Et alio loco, Idoneos nos, inquit, fecit ministros noui

Ibid. b. 6.

Testamenti, non litera, sed spiritu.

QVÆST. XII. Deut. 6. c.

QVOD ait de Domino, Et in nomine eius iurabis: non ita præceptum accipiendum est, quasi iurari iusserit, sed in alterius alicuius Dei nomine iurare prohibuit. Melius autem fit si secundùm Euangelium non iuraue-

Matth. 5. f. 34.

ris, non quia mala est vera iuratio, sed ne in periurium incidatur facilitate iurandi. Qui enim iurat, non solùm verum, sed etiam falsum iurare potest. Qui autem omnino non iurat, à periurio longè ambulat.

QVAEST. XIII. Deut.6.d.2. ET recordaberis omnem viam per quam duxit te Dominus Deus tuus in deserto vt affligeret te & tentaret te, & cognita faceret quæ in corde tuo sunt, si obseruabis mandata eius, an non. Hîc apertius dictum, quod alibi genere locutionis obscurum est, vbi legi-

Deut.13.d.3. tur, Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat si diligitis eum. Intelligitur enim positum esse, vt sciat: pro eo quod est, vt scire faciat: quomodo dilucidè dictum est, Vt tentaret te, & cognita faceret quę in corde tuo sunt. Non enim ait, vt cognosceret: quod quidem si dixisset, intelligendum erat cognita faceret.

QVAEST. XIIII. Deut.9.d. 4.* ET scias hodie quia non propter iustitias tuas Dominus Deus tuus dat tibi terram bonam istam hæreditare, quoniam populus dura ceruice es. Certè isti sunt qui propterea non meruerunt perire in deserto, quia nescierût dexteram aut sinistram. Ecce iam dura ceruice appellantur. Vnde videdum est illud in sacramento esse dictum, nõ quòd istorum merita commendata sint. Nam ne quis existimet subitò istos vituperabiles factos qui meritò fuissent antè laudati, paulò pòst eis dicitur, Memor eris ne obliuiscaris quanta exacerbasti Dominum Deum tuum in deserto, ex quâ die existi de terra Ægypti, donec veniste in locum hunc iticredulus, perseueraſtiq; ad Dominũ. Quòd si quidam eorum tales erant, quidam verò fideles & boni, etiam sic non vtiq; illis datur terra promissionis qui nescierunt dexteram aut sinistram, vt hoc sic intelligamus quasi non offenderint Deum. Nam & patres eorum qui mortui sunt, nec in eandem terram intrare permissi sunt, tales inueniuntur fuisse, vt

1.Cor.10.d. 2.* in eis essent quidam etiam boni. Propter quod Apostolus, non omnes sed quosdam eorum dicit offendisse, in quibus eorum peccata commemorat. Similes quippe istos parentibus suis, ita euidentius docet & ipsa Scriptura Deuteronomij, quod consequenter adiungit, dicens: Et in Oreb exacerbasti Dominum. Vbi certè illi exacerbauerunt qui propter eadem mala merita suã nõ sunt in terram promissionis inducti.

QVAEST. XV. Deut.10.a.1. IN illo tempore dixit Dominus ad me, Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores, & ascende ad me in montem: & facies tibi arcam ligneam, & scribam in tabulis verba quæ erant in tabulis prioribus quas contriuisti, & immittes eas in aream. Et feci arcam ex lignis imputribilibus, & excidi duas tabulas lapideas, sicut priores, & ascendi in montem, & duæ tabulæ in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis secundùm Scripturam priorem decem verba quæ locutus est Dominus ad vos in monte è medio ignis: & dedit eas Dominus mihi. Non immeritò quæritur, quomodo hæc in Deuteronomio dicantur Moyse recolente ac repetente quę gesta sunt: cùm in

Exod.34.d. 27. Exodo, vbi primùm hæc dicta & facta narrantur, ita fit scriptum, Et dixit Dominus ad Moysen, Scribe tibi verba hæc: etenim in verbis his posui testamẽtum tibi & Israël. Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Panẽ non manducauit, & aquam nõ bibit, & scripsit in tabulis verba testamẽti decem verba. Cùm ergo in Exodo ipse Moyses in tabulis decẽ legis verba scripsisse narretur, quomodo hîc in Deuteronomio De⁹ in tabulis eadem verba scripsisse recolitur? Denique illud quod in Exodo, cùm transeũter tractaremus, & quid nobis in ea differentia visum fuerit literis mandare-

Ibid.31.d.18. mus, cur priores tabulæ quæ contritæ sunt, digito Dei scriptæ referantur: secundas autem tamdiu in arca, ta-

Ibi.34.d.28. bernaculoq; mansuras, ipse Moyses scripsisse dicatur: ita per hanc differentiam duo testamenta significata esse diximus, vt in veteri Testamento lex commẽdaretur tãquam opus Dei, vbi homo nihil fecerit, eo quòd lex timore non posset impleri: quoniam cùm verè fit opus legis, charitate fit, non timore, quæ charitas gratia est Testamenti noui. Ideo in secundis tabulis homo legitur scripsisse verba Dei, quia homo potest facere opus legis per charitatem iustitiæ, quod non potest per timorem pœnæ. Nunc ergo cùm legitur in Deuteronomio de secundis tabulis ita dictum, Et excidi duas tabulas lapideas sicut priores, & ascendi in montem, & duæ tabulæ in manibus meis, & scripsit in tabulis secundùm Scripturam priorem decem verba. Non enim ait, & scripsi, sed, scripsit, hoc est, Deus scripsit: sicut paulò antè dixerat verba Dei sibi dicta, Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores, & ascende ad me in montem, & facies tibi arcam ligneam, & scribam in tabulis verba quæ erant in tabulis prioribus: discutienda nascitur quæstio, quòd vtraque tabulas, id est, & priores & secundas, Deus hîc legitur scripsisse, non homo. Sed si in ipso quoq; Exodo verba Dei legantur, vbi iubet easdem tabulas secundas excidi à Moyse, nihil aliud inuenitur, quàm ipsum Deum se easdem ꝓmisisse scripturum. Nam ita scriptum est, Et dixit Dominus ad Exod.34.d. Moysen, Excide tibi duas tabulas lapideas sicut & ti. priores, & ascende ad me in montem, & scribam in tabulis verba quæ erant in tabulis prioribus quas tu contriuisti. Excepto itaq; libro Deuteronomij, quæstionem istam etiam solus liber Exodi continet, quomodo dixerit Deus, Et scribam in tabulis verba quæ erant in tabulis prioribus: cùm paulò pòst legatur, Scribe tibi verba hæc: etenim in verbis his posui testamentum tibi & Israël. Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus: panem non manducauit & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba testamenti, decem verba. Si enim superiùs quod dictum est, Scribe tibi verba hæc, etenim in verbis his posui testamentum tibi & Israël: ad superiora pertinet, quę Deus ita præcipiebat, vt non in duabus lapideis tabulis scriberentur, sed in illo libro legis, vbi multa conscripta sunt: cer tè illud quod sequitur, Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non manducauit & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba testamenti, decem verba, non Moysen subaudire, sed Dominum. Suprà enim positum est, Et erat ibi Moyses in conspectu Domini: vt à Domino, in cuius conspectu erat Moyses quadraginta diebus & quadraginta noctibus panem non manducans, & aquam non bibens, scripta intelligantur hæc decem verba in tabulis, sicut antè promiserat. Quod si ita est, non quidem illa differentia duorum testamẽtorum quæ nobis visa est, in his verbis commendari potest, quando & priores & secundas tabulas scripsit, non homo, sed Deus. Verumtamen illa certè distantia non habet dubitationem, quòd priores tabulas & Deus fecit, & Deus scripsit. Non enim tunc dictum est ad Moysen, Excide tibi duas tabulas: sed ita potius legitur, Et cõuersus Moyses descendit de monte, & duæ tabulæ testimonij in manibus eius: tabulæ lapideæ Scriptura ex vtraque parte hinc atque hinc erant scriptæ: & tabulæ opus Dei erant, & scriptura Scriptura Dei est sculpta in tabulis. Iam enim superiùs dixerat easdem tabulas scriptas digito Dei, sic loquens: Et dedit Moysi statim vt Exod.31.d. cessauit loqui ad eum in monte Sina duas tabulas te- 18. stimonij, tabulas lapideas scriptas digito Dei. Ibi ergo & tabu-

& tabulæ opus Dei erant, & Scriptura earum digito Dei facta. Secundas autem tabulas ipse Moyses iubetur excidere: vt ipse certo opere humano intelligantur excisæ, quamuis eas Deus ipse scripserit, sicut promisit cùm iuberet excidi. Porrò autem si diligentius attendamus, ideo vtrũq; dictum est in secũdis tabulis, quia & Deus fecit per gratiam suam opus legis in homine, & homo per fidem suam suscipiẽs gratiam Dei pertinens ad testamentum nouum cooperator est adiuuantis Dei. Ideo autem in primis solum opus Dei

Rom.7.d.12. commemoratur, quia lex spiritalis est & lex sancta, & mandatum sanctum & bonum & iustum. Ideo verò nullum opus hominis ibi commemoratur, quia infideles non contemperantur adiutorio gratię, sed ignoRom.10.d.3. rantes Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitię Dei non sunt subiecti. Vnde illis lex ad condemnationem valet, quod significat contritio tabularum. Profectò non cogimur violento intellectu subaudire quod Deus scripserit, vbi Scriptura dicit, Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus: panem non manducauit & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba testamẽti. Vbi valde sonat scripsisse Moysen. Sed ideo superiùs Deus se promisit scripturum, & in Deuteronomio non solum ita promisisse, verùm etiam ipse scripsisse

Philip.2.d. 13. enarratur, vt significetur quod ait Apostolus, Deus enim est qui operatur in vobis & velle & operari ꝓ bona voluntate; hoc est, in eis qui ex fide gratiam suscipiunt, & non suam iustitiã volũt statuere, sed iustitiæ Dei subiecti sunt, vt ipsi sint in Christo iustitia Dei. Nam & illic Apostolus vtrũque dicit, & Deum operari, & ipsos. Nã si ipsi non operabantur, quomodo eis

Ibidem. dicebat, Cum timore & tremore vestram ipsorum salutẽ operamini? Operatur ergo ille, cooperamur nos. Non enim aufert, sed adiuuat, bonæ voluntatis arbi-

QVAEST. XVI. Deut.10.d.8. trium. IN illo tempore distinxit Dominus tribum Leui portare aream testamenti Domini, assistere coram Domino ministrare & orare in nomine eius vsque in hunc diem. Propter hoc non est Leuitis pars & sors cum fratribus suis, Dominus ipse pars eius est, sicut dixit ei. Nisi per hanc tribum significaretur vniuersum regale sacerdotium, quod ad nouum pertinet Testamentum, nullo modo ausus esset dicere homo,

Psalm.72.d. 26. qui ex eadem tribu non erat, Pars mea Dominus. Et

Psal.15.b.5. in alio Psalmo, Dominus pars hæreditatis meæ.

QVAEST. XVII. Deut.11.d. 10. QVID est quod præcepit Moyses commendans verba Domini & ait, Scribetis ea super limina domorum vestrarum & ianuarum vestrarum, cùm hoc secundùm proprietatem nemo feciſſe Israëlitarum cõmemoretur vel legatur, quia nec quisquã potest, nisi fortè diuidat ea per multas partes domus suæ? An hyperbolica commendatio est, sicut multa dicuntur?

QVAEST. XVIII. Deut.12.b.11. QVÆRENDVM quomodo iubeat decimationes omnium fructuum & primitiua pecora non manducari, nisi in ciuitate vbi templum erat, cùm eas Leuitis dari in lege præceperit. SI autem surrexerit

QVAEST. XIX. Deut 13.a.1. in te Propheta seu somniator somnians, & dederit tibi signum vel prodigium, & venerit signum siue prodigium quod locutus est ad te, dicens: Eamus & seruiamus diis alienis quos nescistis, non audietis verba Prophetæ illius vel somniantis somnium illud, quoniam tentat Dominus Deus vester vos scire, an diligatis Dominum Deum vestrũ ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra. Hoc quidam interpretes Latini non ita posuerunt, Scire an diligatis, sed vt sciat an diligatis, quãuis eadem sententia videatur. Verumtamen illud quod dictũ est, scire, facilius ad illos refertur: vt sic accipiamus, tentat vos scire, ac si diceretur, tentando vos facit scire. Vbi sanè intelligi voluit etiã illa quæ à diuinantibus non secundùm Deum dicuntur, si acciderint quæ dicuntur, non accipienda sic vt

fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Nec præter suam potestatem Deus ostendit esse quod ista contingunt; sed quasi quæreretur, cur ea permittat; causam tentationis exposuit ad cognoscendam eorum dilectionem, vtrum eam habeant erga Deum suum: cognoscendam verò ab ipsis potius quàm ab illo qui scit omnia antequam fiant.

QVAEST. XX. Deut.14.d. 28. POST tres annos produces omnem decimam fructuum tuorum: in illo anno pones illud in ciuitatibus tuis, & veniet Leuita, quia non est eis pars nec sors tecum, & aduena & pupillus & vidua qui in ciuitatibus tuis erunt & manducabunt & saturabũtur, vt benedicat te Dominus Deus tuus in omnibus operibus tuis quæcunque feceris. Ex ista decima non dixit, vt ipse manducet cum suis. Ac per hoc Leuitis & aduenis & pupillis & viduis eam iussit impẽdi. Sed obscurè positum est, quia non est distincta ista decima ab illa quam voluit cum Leuitis in eo loco manducari, quẽ Dominus elegisset tempore suo. Sed in ea interpretatione quæ est ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim, Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascentur tibi eo tempore, & pones inter ianuas tuas, venietq; Leuites qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus & pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & saturabuntur, vt benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarũ quę feceris. Primò hoc ipsum planius est quod ait, anno tertio: intelligitur enim vno anno interposito. In septuaginta autem, quoniam post tres annos dixit, incertum est vtrum eos medios esse voluerit, vt quinto quoque anno fieret. Deinde cùm ait, Et separabis aliam decimam: satis ostẽdit extra esse illam quam voluit eum ipsum qui offert manducare cum suis & Leuitis in eo loco quem Dominus elegisset. Et hanc enim & aliam decimam intra ianuas suas eum ponere præcepit, non ad eum locum eum deferre vbi Dominus se voluit inuocari. Et veniet, inquit, Leuites qui non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus & pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent. Hinc certè manifestè verum est, non istam decimam Deum fieri voluisse cõmunem ei qui offert, & his quibus impendenda est: sed illis solis erogari eam iussit qui aliud non haberent, in quibus præcipuè Leuitem posuit. Post septem annos facies remissionem. Hîc certè manifestatur quomodo & superiùs dixerit, pòst tres annos. Non enim & hos septẽ annos medios esse voluit. Vnoquoque anno eam fieri præcepit, tanquam sabbatismum annorum.

QVAEST. XXI. Deut.15.d. ATTENDE tibiipsi ne fiat verbum occultum in corde tuo iniquitas, dicens: Appropiat annus septimus, annus remissionis, & malignetur oculus tuus in 9. fratrem tuum egenum, & non tribuas ei: & exclamabit aduersum te ad Dominum, & erit in te peccatum magnum. Magnificè occultum verbũ hoc dixit, quoniam nemo audet hoc dicere qui potuit cogitare, ideo non esse mutuum dandum indigenti, quoniam appropinquat annus remissionis, cùm Deus propter misericordiam vtrumq; præceperit, & commodari cùm quisque indiget, & remitti anno remissionis. Quomodo ergo misericorditer remittur⁹ est illo anno quo remittendum est, si crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse quo dandum est? SI autem ve-

QVAEST. XXII. Deut 15.d. nundatus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa, seruiet tibi sex annis, & septimo dimittes eum liberũ 12. à te. Hos emptos non anno remissionis remitti voluit quem septimum quemque obseruari oportebat ab omnibus, sed anno septimo emptionis eius quotocunque anno illorum septimus iste annus occurreret.

QVAEST. XXIII. Deut. 15.d. 19. OMNE primogenitum quod natum fuerit in bobus tuis, & in ouibus tuis masculinum sanctificabis

Domino Deo tuo. Quærendum vtrum quæ Græcè A dicuntur πρωτότοκα, nec Latinè dici nisi primogenita potuerũt, in his tantũ intelligenda sint quæ nascũtur ex matribus: ipsa enim propriè pariũtur potius quàm gignuntur. Patere quippe est τόκου, quod est ex femina, vnde πρωτότοκον dicitur. Gignere autem est γεννᾶν, vnde proprie Latinè primogenitus dicitur. Ex feminis autem dabantur primitiuæ; id est, quæ prima parierẽtur, non quæ prima gignebantur à viris, si fortè ex viduis quæ iam pepererant gignerentur. Non enim aliter essent quæ aperirent vuluam, quod proprium voluit esse lex eorum, quę primo nata Domino Deo debebantur. Si ergo est in his verbis certa distinctio, non frustra Dominus non dicitur à patre μονότοκος, sed μονογενὴς, id est vnigenitus, quod est vnic⁹: à mortuis autem primogenitus quidem Latinè dicitur, quia nõ potuit Latinum verbum ita componi secundùm loquendi consuetudinem: Græcè autem πρωτότοκος dicitur, non πρωτογενὴς, tanquam pater genuerit æqualem sibi, creatura verò pepererit. Nam & quod dicitur primogeni- B

2.Cor.5.d. 17. tus omnis creaturæ, quod ibi πρωτότοκος Græcè legitur, potest ita intelligi secundùm nouã creaturam, de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in Christo noua creatura: ex qua ille primitiuus est, quia primitùs ita resurrexerit, vt iam non moriatur, nec ei mors vltrà dominetur, quod nouæ creaturæ quæ in illo est futurum promittitur in fine. Sed ista distinctio nõ temerè affirmanda, sed in Scripturis diligentiùs perscrutanda est. Mouet enim, quemadmodum dici potuit in Prouerbiis, Primogenite tibi dico filij; id est, ex cuius persona dictum intelligatur. Si enim ex Dei patris persona ad Christum dicitur, cui sententiæ vtrum sequẽtia consonent vix est asserere, eundem dicit primogenitum quem vnigenitum, quia etiam nos filij Dei sumus: vnigenitum verò, quoniam solus ille de substãtia patris, & patri æqualis atque coæternus est. Mirum est autem, vtrum inter parere & gignere euidentissimis documentis sacra Scriptura distinguat. ET im- C

QVAEST. XXIIII. Deut.16.a. 2. molabis Pascha Domino Deo tuo oues & boues: qd sibi vult hoc quod addidit boues, cũ immolationem Paschæ de oue tantũmodo commẽdauit, quam iussit accipi ex ouibus & hædis, vel ex capris? Quod mysticè accipitur propter Christum, cuius ex iustis & peccatoribus est origo carnalis. Non enim ait ex ouibus aut capris, licet propriè non possent intelligi oues ex capris: sed ne fortè Iudæi dicerent subaudiendum caprum si dictum esset aut ex capris: dictum est ex ouibus & capris. Quid ergo hîc sibi volunt boues? An propter alia sacrificia quæ ipsis dieb⁹ azymorum sunt

QVAEST. XXV. Deut.16.b. 9.* immolanda? QVÆRENDVM quomodo præceperit obseruari quod ait, Septem septimanas integras dinumerabis tibiipsi inchoare te falcem mittere in messem. Incipies numerare septem septimanas, & facies diem festum septimanarũ Domino Deo tuo, prout valet manus tua quæcunque Dominus tibi dederit, secundùm quod benedicet te Dominus Deus tuus, & epulaberis ante Dominum Deum tuum. Si enim ab vniuerso populo lex hæc Pentecoste iussa est D obseruari, nũquid omnes vno die credendum est falcem iussos mittere in messem? Si autem sibi quisque obseruat istam quinquagesimam dinumerans ab illo die quo falcem mittit: nõ vna est vniuerso populo, illa verò vna est quæ computatur ab immolatione Paschæ vsque in diem datæ legis in Sina. SI autem

QVAEST. XXVI. Deut.17.c. 14. intraueris in terram quam Dominus Deus tuus dat tibi in sorte, & hæreditaueris eã & habitaueris in ea, & dices, constituam super me principes sicut & cæteræ gentes quæ circa me sunt, constituendo constitues super te principem quem elegerit Dominus Deus tu⁹ ipsum. Ex fratribus tuis cõstitues super te principem: non poteris constituere super te hominem alienum, qui non est frater tuus. Quæri potest cur displicuerit 1.Reg.8.h populus Deo quando regem desiderauit, cùm hîc inueniatur esse permissus. Sed magis hîc intelligendum est meritò non fuisse secundùm volũtatem Dei, quia hoc fieri non præcepit, sed desiderãtibus permisit. Veruntamen præcepit, ne fieret alienus, sed frater; id est, ex eodem populo indigena, nõ alienigena. Quod autem ait, Non poteris: intelligendum est, non debebis.

DE rege cùm loqueretur ait, Non multiplicabit QVAEST. XXVII. Deut.17.d. sibi vxores, vt nõn discedat cor eius, & argẽtum & aurum non multiplicabit sibi valde. Vnde quæritur, vtrum Dauid contra hoc præceptum non fecerit. Non 17. 2.Reg.5.a 13. enim vnam habuit vxorem. Nam de Salomone ma- 3 Reg.11.a nifestum est, quòd trãsgressus fuerit hoc præceptum, 1.* & in feminis & in auro & argẽto. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus, vt plures haberẽt quàm vnam, multiplicari enim prohibiti sunt. Quæ prohibitio non habet transgressionem si paucæ fuerint, sicut Dauid fuerunt: non autem multæ, sicut Salomoni. Quamuis cùm addidit, Vt non discedat cor eius; hoc magis videtur præcepisse ne multiplicando perueniat ad alienas feminas: per quas factum est in Iudi.6.g.* Salomone, vt discederet cor eius à Deo. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, vt etiamsi ex Hebræis solis eas multiplicasset, contra hoc præceptũ fecisse meritò argui posset. SI autem superue- QVAEST. XXVIII. Deut.17.b. 6. nerit Leuites ex vna ciuitatum tuarum ex omnibus filiis Israël vbi ipse incolit, secundùm quod cupit anima eius in locum quem elegerit Dominus: id est, si desiderauerit ire ad locum vbi Dominus inuocatur: & ministrabit nomini Domini Dei sui sicut omnes fratres eius Leuitæ qui astãt ibi coram Domino: partem partitam edet præter venditionem quæ est secũdùm familiam. Quam dicat venditionem, obscurum est: nisi fortè quia decimationes & primogenita præcepit vendi ab eis qui in lõginquo habitarẽt, ne multa cogerentur portare ad locum inuocationis Domini, vel pecora ducere, vt illic ab eis denuò emerentur ex eodem pretio. Et iusserat habere ibi partem Leuitam qui maneret in ea ciuitate, vnde illi decimationes & primogenita debebantur. Et ideo dixit secundùm familiam hoc deberi Leuitæ, quoniam ex successione qua succeditur parẽtibus hoc circa eum seruari oportet, quod parentibus exhibitum est.

QVONIAM portentorum inspectores prohibet QVAEST. XXIX. Deut.18.b. esse in populo Dei: quærẽdum est quomodo ista portenta quæ inspici prohibentur, discernãtur ab eis quę 10. diuinitùs ita dantur, vt quid significẽt dici debeat: sicut omnia miracula quæ in Scripturis reperiuntur significantia quod pertineat ad regulam fidei. Sicut dicimus quid significauerit vellus in area compluta sicum, vel in sicca area complutum: aut virga Aaron Num.17.b.b. quæ floruit & nuces attulit, & cætera huiusmodi. Sicut autem discernũtur diuinationes quas consequenter prohibet à prædictionibus vel annunciationibus Prophetarum, sic illæ inspectiones prodigiorum à significationibus diuinorum miraculorum discernendæ sunt. QVONIAM Dominus Deus vester QVAEST. XXX. Deut.20.d. qui præcedet vobiscum, simul debellabit vobiscum 4. inimicos vestros, & saluos faciet vos. Ecce quemadmodum & in spiritalibus conflictibus sperandum & petendum est adiutorium Dei, non vt nos nihil faciamus, sed vt adiuti cooperemur. Sic enim ait, Debellabit vobiscum: vt & ipsos acturos quod agendum esset ostenderet. ET loquentur Scribæ ad popu- QVAEST. XXXI. Deut.20.h. lum dicentes, Quis est homo qui ædificauit domum 5.* nouam, & non dedicauit eam, vadat & reuertatur in domum suam ne moriatur in bello, & homo alius dedicet eam? Et quis est homo qui pastinauit vineam, & non est epulatus ex ea, vadat & reuertatur in domum ne moriatur in bello & homo alius epuletur ex ea? Et quis

quis est homo qui sponsauit vxorẽ, & non accepit eã, A vadat & redeat in domum suã ne moriatur in bello, & homo alius accipiat eã? Possunt mouere ista, quasi meliore conditione moriantur in bello qui iam dedicauerunt ædificia sua, iamq; epulati sunt de nouellis, iamq; duxerunt sponsas suas, quàm ij qui nõdum. Sed quoniã his rebus tenetur humanus affectus, & magni æstimantur hæc ab hominibus: intelligendum est ad hoc ista dici in bellũ procedẽtibus, vt quisquis animo his tenetur, appareat cùm reuertitur, nẽ propter hoc minus fortiter agat, dum timet ne antè moriatur quã domũ dedicauerit, aut de nouella sua biberit, aut sponsam suam duxerit. Nam vtiq; quantum ad feminam pertinet, melius alteri nubit intacta quàm vidua. Sed hæc, vt dixi, instituta sunt ,pprer virorum animos exQVAEST. XXXII. Deut.21. plorandos. NON erunt vasa viri super mulierem. vasa bellica vult intelligi: id est, arma. Nã quidam etiã QVAEST. XXXIII. Deut.22.b. 13.* hoc interpretati sunt. SI autẽ quis acceperit vxorem & habitauerit cum ea, & oderit eam, & imponat ei occasionis verba, & detulerit ei nomen malignum, B & dixerit: Mulierem hãc accepi, & accedens ad eam nõ inueni eius virginalia: & accipiens pater puellæ & mater producent virginalia puellę senioribus, dicens: Filiam meam hãc dedi homini huic vxorem, & odio habẽs eam, ipse nunc imponit ei occasionis verba, dicens: Nõ inueni filiæ tuæ virginalia, & ecce virginalia filiæ meæ. Et replicabunt pallium coram senioribus ciuitatis illius: & accipient senes ciuitatis hominem illum, & castigabunt eum & damnificabunt eum cẽtum siclis, & dabunt patri adolescẽtulæ, quia protulit nomen malum super virginẽ Israëlitem: & ipsius erit vxor, nõ poterit dimittere eam perpetuo tempore. Si autẽ verum factum sit hoc verbum, & non inueniantur virginalia puellæ, & producent adolescẽtulam ad ianuam domus patris ipsius, & lapidabũt eã viri ciuitatis eius in lapidibus: & morietur, quoniam fecit impudentiã in filiis Israël prostituere domum patris sui: & auferes malignum ex vobisipsis. Satis hinc apparet, quẽadmodum subditas feminas viris, & penè famulas lex esse voluerit vxores: quod dicẽs aduersus vxorem vir testimonium vnde lapidaretur illa, si hoc verum demonstraretur: ipse tamen non vicissim lapidaretur, si hoc falsum esse constiterit: sed tantummodo castigatur & damnificatur, eiq; perpetuò iubetur adhærere qua carere voluerat. In aliis autem causis, eum qui testimonio falso cuiquam nocuerit, quod si probaretur, iussit occidi: eademq; pœna plecti iubet, qua QVAEST. XXXIIII. Deut.22.d. 28. fuerat si verum esset, iste plectendus. SI autem inuenerit aliquis puellam virginem quæ sponsata nõ est, & vim faciens ei dormierit cum ea, & inuentus fuerit, dabit homo qui dormiuit cum ea, patri puellæ quinquaginta didrachmata argẽti, & ipsius erit vxor, quia humiliauit eam, & nõ poterit dimittere eam per omne tempus. Meritò quæritur, vtrum ista pœna sit vt non eam possit dimittere per omne tempus, quam inordinatè atq; illicitè violauit. Si enim ad hoc intelligere voluerimus eam non posse, id est nõ debere dimitti per omne tempus, quia vxor effecta est, occurDeut.24.d.1. rit illud quod permisit Moyses dare libellum repudij & dimittere. In his autem qui illicitè vitiant noluit licere, ne ad ludibrium fecisse videatur, & potiꝰ finxisse quòd eã vxorem duxerit, quã verè placitoq; duxisse. Hoc & de illa iussum est, cui vir fuerat calũniatus de Hilab.13. QVAEST. XXXV. Deut.23.a. 3. virginalibus non inuentis. NON intrabit Ammonites & Moabites in Ecclesiã Domini, & vsq; ad decimam generationem non intrabit in Ecclesiã Domini, & vsq; in æternum. Quæstio est, quomodo in- Ruth 1.d.22. Matth.1.d. 5. trauerit Ruth quæ Moabitis fuerit, de qua etiã caro Dñi originem ducit. Nisi fortè istam mysticè prophetauerit intraturam, quòd ait vsq; ad decimam generationem. Computãtur enim generationes ex Abrahã quãdo fuit & Lot qui genuit Moabitas & Ammonitas ex filiabus, & inueniuntur cùm ipso Abrahã compleri decem generationes vsq; ad Salmon, qui genuit Booz, qui maritus secũdus fuit Ruth. Sunt enim istæ, Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naason, Salmon: Salmon quippe genuit Booz, qui viduam duxit Ruth, ac per hoc videtur post decimã generationẽ genus fecisse in Ecclesiã Domini pariẽdo filios ipsi Booz. Sed cur additum sit, Et vsq; in æternũ: meritò adhuc quæritur. An quia deinceps nulla anima de Ammonitis & Moabitis intrabit in illam Ecclesiam populi Hebræorum, posteaquam ista generatione decima prophetia completa est? An potius ita dictum est, Et vsq; ad decimã generationem, vt omnino semper intelligi voluerit per denarij numeri quãdam vniuersitatem, vt hoc expositum fuerit quodammodo addendo & dicendo, Et vsq; in æternum? Quod si ita est, Ruth contra præceptum vetitum videtur admissa. An Ammonitas prohibuit admitti, nõ Ammonitidas, id est, viros non feminas: maximè quia cùm euertissent Israëlitæ ipsam gentem, omnes viros occidere iussi sunt, feminas autẽ non, nisi eas quæ nouerant concubitum viri: quoniam ipsæ in fornicationem deduxerant populum: virgines autem saluas esse voluerunt, non eis imputantes culpam qua euerti illa gens meruit: quam etiam hîc commemorauit, velut quæreretur cur Moabitas & Ammonitas admitti noluerit in Ecclesiam Dñi: subiunxit enim, Eo quòd nõ occurrerint vobis cũ panibus & aqua in via cùm exi- Num.22.d. 5.* retis de Ægypto, & quia conduxerunt aduersum te Balaã filium Beor de Mesopotamia, vt maledíceret te. Has culpas nec tunc quãdo illa gens debellata est, feminis imputauerunt, quas saluas cõseruare maluerunt. NON tradas puerum domino suo, qui appo- QVAEST. XXXVI. Deut.23.c. 15. situs est tibi à domino suo. Nõ intelliges quòd dominus eius eum apposuerit, id est commẽdauerit: potius enim depositum diceret: sed appositum dixit à domino suo: id est, huic adiũctum, cùm ab illo abcessisset. C Nõ ergo suscipi, sed reddi potius prohibuit fugitiuos. Hoc quidem putari potest, nisi intelligamus genti & populo ista dici, non vni hominì: sed ex alia gente refugientem ad istã gentem cui loquebatur, hominem à domino suo, id est à rege suo, reddi phibuit. Quod etiam alienigena seruauit Achis rex Geth, quãdo ad 1.Reg.21.b. 10. eum refugit Dauid à facie dñi sui, hoc est, regis Saul. Apertissimè aũt hoc explanat, cùm dicit de ipso refuga, In vobis habitabit in omni loco vbi placuerit ei.

NON erit meretrix à filiabus Israël, & non erit for- QVAEST. XXXVII. Deut.23.c. 17. nicãs à filiis Israël. Ecce vbi manifestè prohibuit fornicari & viros & feminas etiam cum non alienis coniugibus: peccatum esse demonstrãs misceri non coniugibus suis, quando & meretrices esse, & ad meretrices accẽdere, phibet; quarum publicè venalis est turpitudo. In decalogo autem mœchiæ nomine non vi- Exod.20.f. 15. derur hoc apertè prohibuisse, quoniam mœchia non Deut.5.b.18. nisi adulterium intelligi solet. Vnde quid nobis videtur, ibi tractauimus. NON offeres mercedem QVAEST. XXXVIII. Deut.23.d. 18. meretricis, neque commutationem canis in domum D Domini Dei tui ad omne votum, quoniã abominatio Domino Deo tuo est, & vtrũque. Quod ita intelligitur, quoniam abominatio Domino Deo tuo est, & hoc non vnum horum, sed vtrũque. De cane quippe vetat fieri commutationem primogenitorum, quã iubet fieri de aliis immundis animalibus: id est, equis & asinis, & si quid est eorum quæ adiuuãt hominem, & Latinè à iuuando iumenta dicuntur. De cane autẽ noluit vtrum & de porco. Et quare noluerit, requirẽdum est. Et si de omnibus talibus voluit, quare solum canem isto loco exceptum fecerit. De mercede autẽ meretricis vt diceret, videtur ea esse causa, quia superius prohibuerat esse meretricem de filiab⁹ Israël, aut

quenquam filiorum Israël vti meretrice: & ne subreperet cogitationi, expiari posse hoc peccatū si aliquid inde offerretur in templum, dicendum fuit quod sit abominatio Domino. MORIETVR fur ille: id est, homo qui furatus est hominē, & auferetis malignū ex vobis ipsis. Assiduè hoc dicit Scriptura, cùm iubet occidi malos. Quā locutione vsus est etiam Apostolus cùm diceret, Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Auferte malum ex vobis ipsis. Nam Græcus habet τὸν πονηρὸν, quod etiam hic scriptum est. Hoc autem potius malignū solet interpretari, quàm malum. Nec ait τὸ πονηρὸν, id est, hoc malignū: sed τὸν πονηρὸν, quod est hunc malignum. Ex quo apparet eum voluisse intelligi, qui aliquid tale commisit vt excommunicatione sit dignus. Hoc enim nūc agit in Ecclesia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio. Quamuis & aliter illud Apostolicum possit intelligi, vt vnusquisque malum vel malignum ex ipso ut iustus auferre. Qui sensus acceptabilior esset, si hoc malum, vel hoc malignum, non autem hunc malignum in Græco inueniretur. Nūc verò credibilius est de homine dictū, quàm de vitio. Quanquam possit eleganter intelligi etiam homo auferre à se malum hominem, quemadmodum dictū est, Exuite vos veterē hominē. Quod exponens ait, Qui furabatur, iam non furetur.

SECVNDVM legem omnem quam iurauerint vobis sacerdotes Leuitæ. Hic apparet omnem sacerdotem Leuitam fuisse: quamuis non omnis Leuites sacerdos fuerit. SI debitum fuerit in proximo tuo, debitum quodcūque non intrabis in domum eius pignerare pignus: foris stabis, & homo apud quem debitum tuum est, proferet tibi pignus foras. Si autem homo eget, non dormies in pignore eius, redditione reddes ei vestimentum suum circa occasum solis, & dormiet in vestimēto suo, & benedicet te, & tibi erit misericordia coram Domino Deo tuo. Non immeritò videtur ad opus misericordiæ pertinere, vt non intret pignerator in domū, ne fiat perturbatio debitori: sed ex hoc etiam ipsum debitorem admonet pignus foras proferre creditori. Quòd verò iubet egenti pignus eodem die restitui, vt in eo dormiat qui non habet vbi dormiat, meritò mouet, vt requiratur cur non potius creditori præceperit vt nō auferat pignus quod eodem die oportet vt restituat. Quod si ad compellēdum debitorem fieri voluerit, quomodo se vrgeat ad reddendum, cùm sciat pignus eodem die se recepturum? An fortè hoc fieri voluerit propter memoriam, ne obliuiscatur reddere, & tunc non reddat si verè nō habuerit: maximè q̄a creditoris sui misericordia vincitur, cui esse non debet ingratus si pignus receperit in quo dormiat: simul & creditor cùm ille non reddiderit, debet eum credere non habere, quia hac etiam indiget misericordia vt pignus ei propterea restituatur, quòd aliud non habet vbi dormiat? NON morientur patres pro filiis, & filij non morientur pro patribus: vnusquisque in suo peccato morietur. Ecce nō solùm Prophetæ hoc dixerūt, verùm etiam lex dicit, sua culpa quēque interimendum, non autem patris sui, aut filij sui. Quid est ergo quod alibi dicitur, Deus reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam progeniem? An de filiis nondum natis illud intelligitur propter originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit gen⁹ humanum: hic autem de filiis iam natis est facta distinctio, vt vnusquisque in suo peccato moriatur? Nō enim trahit aliquid ex patre qui iam natus erat quādo pater eius peccauit. Sed cùm etiam dicit, Iis qui oderunt me manifestum est etiam illam conditionem posse mutari, si filij parentum suorum facta nō fuerint imitati. Nam & illud ex Adam temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur: nō autem in æternum eis qui fuerint per gratiam spiritaliter regenerati, in eaque permanserint vsq; in finē. Quamuis & illud meritò quæri possit, si reddantur peccata patrum in filios his qui oderunt Deum, cur in tertiam & quartam generationem, velut prætermissa prima & secunda, vel non etiam in cæteras permanente impietate & imitatione malorum parētum. An per hūc numerum quoniam septenarius intelligitur, vniuersitatem significare voluit, & ideo nō ipsum potius septenarium posuit, vt diceret in septimam generationē? Ac sic omnis intelligeretur, quia causam perfectionis huius numeri, hoc modo potius intimauit. Ideo namq; perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat, ternario scilicet primo impari toto, & quaternario primo pari toto. Vnde esse & illud propheticum existimo, quod assiduè repetit, In tribus & quatuor impietatibus nō aduersabor: per quod voluit impietates vniuersas potius, quā tres vel quatuor intelligi. NON declinabis iudicium aduenæ & orphani & viduæ. Non pignerabis vestem viduæ. Cur non ait, Et non pignerabis vestimētum eorum? Quæ enim causa est, vt trium istorum iudicium declinare vetuerit, pignus autem auferri vestimētum solius viduę, non & illorum: nisi quia iudicia omnium facienda propter ea commendauit, quia non habent à quibus defendantur: siue aduena, quia in terra aliena est: siue orphanus, id est pupillus, quia parentibus caret: siue vidua, quia maritum nō habet. Pignus verò cùm prohibet vestimentum auferre viduę, puto quòd satis eleganter admoneat, eas verè dicēdas esse viduas, quę etiam pauperes sunt. Id enim & Apostolus euidenter ostendit, vbi ait, Si qua autem vidua filios & nepotes habet, discat primū domum suam piè tractare, & mutuam vicem parentibus reddere: hoc enim acceptum est coram Domino. Quæ autem verè vidua est, & desolata, sperabit in Dominum, & persistet in orationibus nocte & die. Hanc verè viduam dixit, quæ nō habet à quibus sustentetur: quia non solùm viro, sed etiam posteris atq; omni ope destituta est: diuitē quippe non diceret desolatam. Pauperi itaque pignus non est auferendum vestimentum: nam & hoc ipso quòd vestimentū prohibet auferri, pauperem ostendit. Neque enim creditor non potius auferret argentum, vel si quid aliud, quàm vestimentum. Porrò si occurrerit animo, Quid si multa habeat vestimenta non necessaria, sed superflua, quomodo intelligitur verè vidua? Hoc est non solùm desolata, verumetiam quæ in deliciis agit, quam fabiecit, dicens: Quæ autem in deliciis agit, viuens mortua est. Et hanc quippe oppositi, tanquam econtrario veræ viduæ, tanquam talis non sit vera vidua. Quæcūque autem diuites alias nuptias experiri noluerunt, continentia in eis laudatur, non desolatio commendatur. Hæ quippe matitis tantum viduæ esse, non aliis rebus. QVOD admonet vt in messe oblitum manipulum nemo colligat, & oliuam vel vuam relictam nemo repetat diligētiùs neglecta colligere, & dicit egentibus dimittēda: occurrit forsitan cogitationi, Quid si hæc quæ ab agrorum dominis dimittuntur, non egentes, sed improbi colligant? Sed considerandum primò illum misericordiā facere, qui hoc animo dimittit, vt egentes habeant quod dimittitur. Deinde cùm hæc populo præcipiuntur, simul admonentur ij qui non indigent, ista non quærere. Quòd si quęsierint, quid aliud quàm res alienas, &, quod grauius est, pauperum inuadere iudicandi sunt? Vtrique ergo commemorantur his præceptis, & quorum agri sunt, vt misericorditer ea relinquant: & qui indigentes nō sunt, vt inde se abstineāt: quādo vtrunq; dicitur, & à quibus dimittēda sunt, & quibus dimittenda sunt. SI autem fuerit altercatio inter homines, & accesserint ad iudiciū, & iudicauerint & iusti-

& iustificauerint iustum. Iudices intelligendi sunt iudicare, non illi qui dicti sunt altercationem habere. Deinde sequitur, Et reprehenderint impium, & erit si dignus fuerit plagis, qui impiè agit: constitues eum in conspectu iudicum, & flagellabunt eum ante se secūdùm impietatem eius: numero quadraginta flagellabunt eum, & non apponēt. Si autem apposuerint flagellare eum super has plagas plures, deturpabitur frater tuus coram te valde. Aduertēdum est, cùm ea peccata plagis emendanda præceperit, quæ digna non sunt mortis supplicio vindicari, & hoc tam paucis plagis: eum tamen qui cæditur, appellauit impium vel impiè agentem, vt nouerimus, non sicut plurimi loquuntur, locutas esse Scripturas: quas incuriosiùs legimus, cùm putamus adulterium non esse impietatem, quia in hominem videtur peccasse qui hoc fecerit, cùm illud peccatum morte plecti iubeat lex: & his peccatis grauiores esse diximus impietates, cùm sint earum quædam quæ per flagella plagis quadraginta puniuntur. Est itaque leuis impietas, quæ verbere digna est: & est grauior quæ morte digna est: ita etiam illa peccata quæ non in Deum, sed in hominem videntur admitti, sunt morte digna: quædam sunt alia correptione, seu verbere, seu pœna faciliore. Ita enim locutos esse septuaginta interpretes constat, vt etiam illius, qui plagis dignus est, impietatem vocauerint. SI autem habitauerint fratres in vnum, & mortuus fuerit vnus ex eis, semen autem non fuerit ei, vxor defuncti † fratris non alteri nubet appropianti: frater viri eius intrabit ad eam, & accipiet eam sibi vxorem, & cohabitabit ei. Et erit, infans quicumque natus fuerit, constituetur ex defuncti nomine, & non delebitur nomen eius ex Israël. Videtur hoc præcepisse lex de fratris vxore ducenda, non ob aliud, nisi vt semen susciret fratri, qui sine liberis defunctus est. Quod autem ait, Constituetur ex defuncti nomine, & non delebitur nomen eius ex Israël: id est, nomen defuncti: ex hoc videtur dictum, vt ille qui nascitur, hoc nomine appelletur quo appellabatur defunctus, cui quodammodo propagatur. Vnde nobis visum est magis secundùm adoptionis morem, soluere in Euangelio quæstionem de duobus patribus Ioseph: quorum vnum commemorat Matthæus, eum scilicet qui genuit Ioseph, alterum Lucas, eum, cuius filius erat Ioseph: quoniam nullius eorum nomen Ioseph accepit: nisi fortè hoc dictum est, Constituetur ex defuncti nomine: non vt eius nomen accipiat, sed vt ex eius nomine, id est tanquam filius, non eius cuius semine est genitus, sed illius defuncti, cui semen suscitatum est, hæres constituatur. Quod enim additum est, Et non delebitur nomen eius ex Israël: potest ita intelligi: non quòd nomen eius puer consequenter accipiat, sed quòd ille non sine posteritate mortuus esse videbitur: & ideo permanet eius nomen, hoc est memoria. Neque enim etiam si ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, vt nomen eius non deleretur ex Israël: sed ex hoc vtique non deleretur, quia non sine liberis ex hac vita emigraret: & hoc iubetur in eius vxore frater eius implere, quod ille non potuit. Nam & si frater non fuisset, & propinquus ducebat vxorem eius qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo: sicut fecit Booz ducēdo Ruth, vt semen excitaret propinquo suo, cuius fuerat illa vxor, nec de illo peperat: & tamen quī de illa natus est, ex nomine quidē defuncti constitutus est, quia filius eius est dictus: atque ita factum est vt nomen defuncti non deleretur ex Israël, nec tamen eius nomine appellatus est. Quæ cùm ita sint, abundantiùs duobus modis solui potest Euangelica quæstio, vt vnus eorum quos diuersos commemorant Matthæus & Lucas, ita fuerit propinquus alteri ad ducendam eius vxorem, vt alios etiam sursum versus parentes atque maiores iste, alios ille habere potuerit. Nam si fratrum filij fuissent, vnum habuissent auum: quod non ita est: nam secundùm Matthæum Mathan est auus Ioseph, secundùm Lucam verò non Mathan, sed Mathath. Quòd si quisquam putet esse tantam similitudinem nominis, vt ab scriptoribus in vna litera erratum sit, vt fieret tam parua & penè nulla diuersitas, quid de istorum patribus dicturus est? Nam secundùm Lucam Mathath filius fuit Leui: secundùm Matthæum autem Mathan ex Eleazar genitus inuenitur: atque ita inde sursum versus diuersi sunt patres & auī: & deinde maiores vsque Zorobabel, qui ferè est vigesimus sursum versus ab Ioseph apud Lucam, apud Matthæum autem vndecimus. Qui propterea ideo ipse esse creditur, quia pater eius apud vtrumque Euangelistam Salathiel inuenitur: quamuis fieri potuerit, vt alius fuerit eodem nomine, habens eiusdem nominis patrem, cuius & ille habuit. Nam & inde sursum versus diuersi sunt: alium quippe habet Zorobabel auum apud Lucam, qui est Neri: alium apud Matthæum, qui est Iechonias, atque inde superius nusquam est consonantia, quousque veniatur ad Dauid, apud Matthæum per Salomonem, apud Lucam per Nathan. Difficillimum autem videtur non fuisse aliquem propinquiorem qui duceret vxorem fratris sui, quàm eum qui ex Dauid esset cōsanguineus tam longinquo gradu, non aliqua infrà propinquitate coniunctus, cùm sit apud Lucam Dauid penè quadragesimus à Ioseph, apud Matthæum autem ferè vigesimus septimus. Aut si propinqui ad vxores defunctorum ducendas etiam illi quærebantur, qui ex feminarum sanguine propinquabant, fieri potuit vt esset aliquis ita propinquans, qui Ioseph genuerit de vxore propinqui sui, qui sine liberis discessit: ac † si ei esset alter ex natura pater, alter ex lege: in quorum patribus & auis & deinde maioribus ideo nulla propinquitas appareret, quòd non ex maribus, sed ex feminis propinquarent. Verumtamen si ita esset, nec Dauid aliquando vnus pater occurreret: aut si quisquam potuisse contendat, vbi ponimus quòd consuetudo Scripturæ non est feminas in genealogia pro † maritis ponere, sicut eas nullus Euangelista interposuit. Vbi enim commemorantur matres, non ponuntur nisi cum patribus: ac per hoc aut ita propinquior defuit ad vxorem defuncti sibi copulādam, vt origo cognationis à Dauid repeteretur: aut adoptio fecit alterum patrem, quē posset habere Ioseph.

QVID est quod inter illa quæ iubet dicere hominem, qui in dandis decimis, & quæcumque dare vel impendere iussus est, omnia mandata compleuit, etiam hoc cum laude & commendatione sui dicere iubetur, Non dedi ex eis mortuo. An per hoc prohibet parentalia, quæ obseruare gentes solent?

NON præteribis ab omnibus verbis quæ ego mando tibi hodie, in dextera aut sinistra ire post deos alienos seruire illis. Quæri potest, quomodo possit intelligi ire in dextera, qui post deos alienos ierit seruire illis, cùm dextera in laude ponatur, illud autem nunquam laudabiliter fieri possit: nam & quod reprehenditur in via vitæ, quæ declinat in dextera, non ibi ea reprehenduntur quæ dextera sunt, sed ille qui declinat in ea: id est, qui sibi arrogat quæ Dei sunt. Ideo dicitur in Prouerbiis, Non declines in dextera aut in sinistra. Vias enim quæ à dextris sunt nouit Dominus: peruersæ autem sunt quæ à sinistris. Ergo bonæ sunt dexteræ quas nouit Dominus. Nouit enim Dominus vias iustorum: sicut in Psalmo legitur. Cur ergo dictū sit, Ne declines in dextera: consequenter ostendit addendo, Ipse enim rectos faciet cursus tuos. Absit au-

tem vt dexteras quas nouit Dominus, negemus esse rectas, sed, vt dixi, declinare in eas, est nō illius gratiæ, sed sibi tribuere velle quod rectum est. Deinde, vt dixi, adiungit & dicit, Ipse enim faciet rectos cursus tuos, & omnia itinera tua in pace producet. Quapropter hoc quod isto loco Deuteronomij, de quo agimus, dictum est, Non præteribis ab omnibus verbis quæ ego mando tibi hodie, †in dextera aut in sinistra ire post deos alienos seruire illis: non ideo dictum est, quia dij alij possunt etiam in dextera accipi: sed aut terrena loca significata sunt, quia & in dextera & in sinistra habebant gentes alios deos colentes: aut hoc de diis †alienis separatim pronunciandum est, vt duo sint seusus: vnus videlicet, Non præteribis ab omnibus verbis quæ ego mando tibi hodie dextera aut sinistra, secundùm illum scilicet intellectum quem suprà exposui: alius autem sit sensus, ire post deos alienos seruire illis: vt hîc subaudiatur, Non præteribis ab omnibus verbis quæ ego mādo tibi hodie. Quem totum sensum si dicere velimus, superiora verba, quę vtrique sensui sunt communia, repetituri sumus: vt quomodo illic dicitur, Non præteribis ab omnibus quæ ego mādo tibi hodie dextera aut sinistra ire post deos alienos, seruire illis. Prætereundo enim à verbis quæ mandata sunt, etiam hoc fit vt eatur post deos alienos. Non enim hoc solum mandatum est, aut hoc solum præteriri Deus non vult quod mandauit, ne post deos alienos eatur, sed omnia quæ mandauit. Hoc tamen ita præcipuè, vt post generalitatem præcepti, quo admonuit nō esse prætereundū ab omnib⁹ verbis mandatorū suorū, etiā hoc seorsum cōmēdare voluerit. Potest hoc quod ait, dextera aut sinistra, etiā sic intelligi, vt nec eorū causa, quæ ꝓpter felicitatem appetūtur, nec eorū quæ ꝓpter infelicitatē fugiūtur, ire mandauerit post deos alios: id est, nec pro iis quæ amantur, nec contra ea quæ odio habentur à diis aliis auxiliū esse poscendum. Aut certè illo modo, †veluti consulantur, quæ prosint, vel placentur, ne noceant. Nā & de quibusdā scriptum est in Psalmo, Quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis: ideo quia his rebus opinantur fieri hominem beatum, quas & boni & mali possunt habere. Et ideo dextera est iniquitatis, quia iniqui sunt qui eam dexteram putant. Non enim est re vera dextera, sed dextera est eorum, quorum os locutū est vanitatem. Beatum dixerunt populum cui hęc sunt, cùm potius, sicut mox adiungit & docet, Beatus populus cuius Dominus Deus ipsius. Hæc est vera dextera æquitatis, non iniquitatis. Non est ergo eundum post deos alienos, neque in dextera, vt existimet homo ex ipsis se fieri beatum: neque in sinistra, vt existimando ipsis aduersantibus se fieri miserum, ad hoc eos colat vt auertat. Aut certè si dextera intelligamus æterna, sinistra verò temporalia bona: nec propter illa, nec propter ista eos colēdos sancta Scriptura hoc loco admonuisse credatur. Hæc verba testamenti quod mandauit Dominus Moysi statuere filiis Israël in terra Moab, præter testamentum quod testatus est eis in Oreb. Ostendit vnde appellatus sit liber Deuteronomion, quasi secunda lex; vbi magis illius repetitio est, quàm aliquid aliud. Pauca enim sunt ibi, quæ nō sunt in eo quod primum datum est: nec tamen appellantur hæc duo testamenta, quamuis ita hęc verba sonare videantur. Vtrumque enim vnum est testamentū, quod in Ecclesia dicitur Vetus: nam si propter hæc verba duo testamenta dicenda essent, iam non duo, sed plura essent, excepto Nouo. Et in multis enim locis Scriptura dicit testamentum: sicut illud quando factum est ad Abraham de circumcisione, vel illud superiùs ad Noë. Et vos vidistis omnia quæcumque fecit Dominus Deus vester in terra Ægypti coram vobis Pharaoni & omnibus seruis eius, & omni terræ illius, tentationes magnas quas viderūt oculi tui, signa & prodigia illa magna, & manum validam: & non dedit Dominus Deus vobis cor scire, & oculos videre, & audire aures vsque in diem istam. Quomodo ergo ait superiùs, Vos vidistis tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, si non dedit Dominus eis oculos videre, & aures audire? Nisi quia viderunt corpore, & corde non viderunt, quia oculi dicuntur & cordis: propterea inde cœpit, Et non dedit Dominus Deus vobis cor scire. Ad hoc pertinent duo quæ sequuntur, & oculos videre, & aures audire, id est, intelligere & obtemperare. Quod verò dicit, & non dedit Dominus Deus vobis: nullo modo increpans & arguens hoc diceret, nisi ad eorum quoque culpam pertinere intelligi vellet, ne quisquam se ex hoc excusabilem putet. Simul enim ostendit & sine adiutorio Domini Dei eos intelligere & obedire non posse oculis cordis, & auribus cordis. Et tamen si adiutoriū Dei desit, non ideo esse excusabile hominis vitium: quoniam iudicia Dei quamuis occulta, tamen iusta sunt. Et adduxit vos quadraginta annis in deserto: non inueterauerunt vestimenta vestra, & calceamenta vestra non sunt attrita à pedibus vestris: panem non māducastis, vinum & siceram non bibistis, vt scīretis quia iste Dominus Deus vester. Hinc apparet tantum vini in suis impedimentis potuisse portare Israëlitas, quando exierunt de Ægypto, quod possent citò consumere. Nam si omnino nihil secū tulissent, vnde esset illud de quo dictum est, Sedit populus māducare & bibere, & surrexerunt ludere? Non enim hoc de aqua diceretur, cùm & ipsius Moysi manifestissima verba sint, nō fuisse illam vocem principium belli, sed principium vini. Nvnqvid est aliquis inter vos vir aut mulier aut famulus vel tribus, cuius mens declinauit à Domino Deo vestro ire seruire diis gentium illarum? Nequam est in eo radix sursum germinās in felle & amaritudine. Et erit cùm audierit verba maledictionis huius, & opinabitur in corde suo, dicens: Sancta mihi fiant, quoniam in errore cordis mei incedo, vt nō simul perdat peccatorem & eum qui sine peccato est: nolet Deus propitiari ei, sed tunc incendetur ira Domini Dei, & zelus eius in homine illo, & adhærebunt in eo omnia maledicta testamēti huius, quæ scripta sunt in libro legis huius. Ita dictum est, Nunquid est in vobis: vt tanquam requirentem intelligamus: ne fortè sit. Si quis autem esset, eum terruit vehementer, ne fortè quisquam diceret in corde suo, audiens illa maledicta, Sancta mihi sunt: id est, maledicta sancta mihi sunt: quoniam in errore cordis mei incedo: id est, absit vt mihi ista eueniant, non mihi sint hæc mala, sed sancta, id est propitia & innoxia: quoniam in errore cordis mei incedo, eundo scilicet post deos gentium, & eis tanquam impunè seruiendo. Non, inquit, erit sic. Non perdat simul peccatorem, & eum qui sine peccato est. Tanquā diceret, Cauete ne cui vestrūm talia persuadeat, qui talia cogitat. Nolet Deus propitiari ei, siue talia cogitanti, siue illi cui talia fuerint persuasa, sicut ipse opinatus est dicendo, Sancta mihi sint: & quasi hoc modo auerteudo à se vim illius maledicti. Sed tunc accendetur ira Domini, & zelus eius in homine illo, quando putauit eam se auertere, ista in corde suo dicendo, Et adhærebunt in eo omnia maledicta testamenti huius, quæ scripta sunt in libro legis huius. Nō possunt quidē omnia euenire vni homini. Non enim etiam totiens mori potest quot genera mortis hîc dicta sunt: sed omnia dixit pro quibuslibet, vt nō sit immunis ab omnibus, cui euenerint aliqua eorum quibus pereat. Quod autem ait, Vt nō simul perdat peccatorem, & eum qui sine peccato est: quod Græcus habet

al. dextera aut sinistra.

al. aliis.

al. vt vel consilientur, quō. Psal. 143. c. 8.

QVAEST. XLIX. Deut. 29. d. 1.

Gen. 17. d. 4. ibid. 9. b. 8.

QVAEST. L. Deut. 29. d. 2.

Ibi. 10. d. 11.

Contra Iulianum, lib. 3. cap. 10. Gen. 20. b. 6.

Matth. 5. a. 8.

QVAEST. LIII. Deut. 30. b. 6.

QVAEST. LIIII. Deut. 30. c. 11.

QVAEST. LI. Deut. 29. d.

Exo. 32. d. 1. Cor. 10. d. 7.

Rom. 10. b. 6. Deut. 28. f. 58.

QVAEST. LII. Deut. 28. d. 12.*

Ibidem.*

habet ἀναμάρτητον, non sic accipiēdum est, tanquam ab omni prorsus peccato mūdum & immunem, hoc dixerit ἀναμάρτητον, id est sine peccato; sed eū qui sine peccato esset, de quo loquebatur, sicut dicit Dominus in Euangelio, Si non veniſſem, & eis locutus nō fuissem, peccatum non haberēt: non vtiq; omne, sed hoc peccatum quo non crediderūt in eum. Dicit etiam Deus ad Abimelech de Sara vxore Abrahæ, Scio quia mūdo corde feciſti hoc: non vtiq; mundum illius cor ita voluit intelligi, vt similis eis esset, de quibus dictū est, Beati mundo corde, quoniā ipſi Deum videbunt: sed ab illo peccato de quo agebatur, mundum cor habebat: quoniam quantum ad ipsum pertinebat, non cōcupiuerat coniugem alienam. Et circumpurgabit Dominus cor tuum, & cor ſeminis tui diligere Dñm Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, vt viuas tu. Euidēs pollicitatio gratiæ: promittit enim Deus ſe eſſe facturum, quod ſolet iubere vt fiat.

Qvia mandatū est hoc quod ego mando tibi hodie, non est supra modum, neq; longè abs te est: nō in cælo est, dicens: id est vt dicas, Quis ascendet nobis in cælum, & accipiet nobis illud, & audiētes illud faciemus? Neq; trans mare est, dicens: id est, vt dicas, Quis transfretabit nobis trās mare, & accipiet nobis illud, & audiētes illud faciemus? Propè est verbum hoc valde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc esse verbū fidei dicit Apostolus: quod ad nouum pertinet testamētum. Sed quæri potest, cur ea superiùs mandata dixerit, quæ scripta sunt in libro legis huius: nisi quia his omnibus ſpiritalia ſignificātur ad nouum Testamentum pertinentia, ſi bene intelligantur. Item quæri potest, cur quod hîc positum est, Neq; trans mare est, vt dicas, Quis trāsfretabit nobis trans mare, & accipiet nobis illud, Apostolus dixerit, Aut quis descendet in abyſſum: atq; id exponens adiūxerit, Hoc est Christū à mortuis reducere: nisi quia mare appellauit totā in hoc ſeculo vitam, quæ morte transitur: vt quodāmodo mare ſiniatur, & trans mare mors ipſa appelletur: velut trans istam vitā, quę maris vocabulo ſignificatur. Deinde quod hîc additum est, Et in manibus tuis: non ait Apoſtolus, Niſi in ore tuo, & in corde tuo. Et hoc vſq; ad finem executus est, dicens, Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autē confeſſio fit ad ſalutē. Meritò quod ex Hebræo trāſlatum est, quantum à nobis inſpici potuit, non habet, In manibus tuis. Nec fruſtra tamē hoc à Septuaginta interpretibus additū exiſtimo, niſi quia intelligi voluerunt etiā ipſas manus, quibus ſignificantur opera, in corde accipi debere, vbi est fides quæ per dilectionē operatur. Nā ſi forinſecùs ea quę Deus iubet manibus fiant, & in corde non fiant, nemo est tam inſulſus, qui præcepta arbitretur impleri. Porrò ſi charitas, quę est plenitudo legis Dei, habitet in corde, etiamſi manibus corporis quiſquam nō poſſit operari, pax illi est vtiq; cum hominibus bonæ voluntatis. Peccavervnt nō ei filij vituperabiles. Quod in Græco est τέκνα μωμητά, quidā interpretati ſunt hoc, id est filij vituperabiles, quidam filij cōmaculati, quidam filij vitioſi. Vnde non magna quęſtio, imò nulla est. Sed illud meritò ad quærēdum mouet, ſi generaliter dictum est, Peccauerunt non ei: quoniam qui peccat, non peccat ei: id est, non Deo nocet, ſed ſibi: quomodo intelligendum ſit quod in Pſalmo legitur, Tibi ſoli peccaui: & in Hieremia, Tibi peccauimus patientia Iſraël Domine. Et iterum in Pſalmo: Sana animam meam, quia peccaui tibi: & vtrum hoc ſit peccare Deo, quod peccare in Deum. Vnde ait Heli ſacerdos, Si in Deum peccauerit homo, quis orabit pro eo? Dicā ergo interim, quid mihi in præſentia videatur. Intelligent fortaſſe aliqui melius, qui melius hæc ſapiunt, aut etiam nos alio tēpore quātum adiuuerit Dominus. Peccare in Deum, est in iis peccare quæ ad Dei cultum pertinent. Nam hoc quod cōmemoraui, nihil aliud indicat. Sic enim peccabant filij Heli: quibus hoc pater eorum dixit: ſic exiſtimādum est peccari etiam in homines, qui pertinēt ad Deum. Nam hoc Deus legitur dixiſſe ad Abimelech de Sara, Propterea peperci tibi, ne peccares in me. Peccare autem Domino, vel potius †peccare in Dominum, niſi fortè alicubi ſcriptum occurrat, quod huic ſenſui reſiſtat, hi mihi videtur nō immeritò dici, qui piam pœnitētiam peccati ſui non agunt, vt glorificetur ignoſcens Dominus. Cauſam quippe reddens Dauid cur dixerit, Tibi ſoli peccaui, & †malum corā te feci: ſubiecit & ait, Vt iuſtificeris in ſermonib⁹ tuis, & vincas cùm iudicaris. Siue cùm dicit Deus, Iudicāte inter me & vineam meam: ſiue de Domino Ieſu Chriſto intelligatur, qui ſol⁹ veriſſimè dicere potuit, Venit enim princeps huius mundi, & in me nō habet quicquam: id eſt, quicquam peccati quod morte ſit dignum: ſed vt cogno ſcat mūdus quia diligo patrem: & ſicut mandatum dedit mihi pater, ſic facio: ſurgite eamus hinc. Tanquam diceret: Etiamſi leuiſſima peccata mortis ſupplicio perſequatur princeps mundi, in me nō habebit quicquam, ſed ſurgite eamus hinc: id eſt, vt patiar: quia in eo quòd patior, voluntatem impleo patris mei, non pœnam ſoluo peccati mei. Et quod Hieremias ait, Tibi peccauimus patiētia Iſraël: Domino vtiq; ſuppliciter dicitur in pœnitentia cum ſpe ſalutis †& veniæ. Et quod dictum est, Sana animā meā, quia peccaui tibi: hoc idem agitur vt Deus ignoſcendo glorificetur: quia magna est eius miſericordia ſuper confitētes ſibi & redeūtes ad ſe, qui dicit ſe nolle mortē peccatoris, ſed tātum vt reuertatur & viuat. Hinc & ipſe Dauid non ſolū in Pſalmo, verumetiam cùm eum Deus argueret per Prophetam, nō ſine ſpe propitiationis Domini reſpondit, Peccaui Domino. Medico enim vulneratus videtur quodammodo, qui vt ſanetur ſe ſubdit manibus medici, vt in eo medicinæ opus impleatur. In hoc autem cantico præuidebat Propheta futuros quoſdam, qui ſic fuerant peccaturi Deum offendendo magnis iniquitatibus ſuis, vt nec pœnitentiam agere vellent, & ad Deum redire vt ſanarentur. De quibus etiam alibi dicitur, Quoniam caro ſunt & ſpiritus ambulans, & non reuerteus. Poteſt etiam ſic intelligi, peccauerunt non ei: ſecundùm id quod non ei nocuerunt peccato ſuo, ſed ſibi.

Et hæc benedictio qua benedixit Moyſes homo Dei filios Iſraël priuſquā defungeretur. Et dixit: Dñs ex Sina venit, & alluxit ex Seir nobis: feſtinauit ex monte Pharan cum multis milibus Cades. Ad dexteram eius angeli cum eo, & pepercit populo ſuo. Et omnes ſanctificati ſub manus tuas, & hi ſub te ſunt. Et accepit de verbis ipſius legem quam mandauit nobis Moyſes, hęreditatem congregationis Iacob: & erit in dilecto princeps, congregatis principibus populorum ſimul cum tribubus Iſraël. Non negligenter prætereunda est iſta prophetia. Apparet quippe iſta benedictio ad nouum populum pertinere, quem Dominus Chriſtus ſanctificauit: ex cuius perſona iſta dicūtur à Moyſe, non ex perſona ipſius Moyſi, quod in conſequentibus euidenter apparet. Nam ſi propterea dictū est, Dominus ex Sina venit: quia in monte Sina lex data est, quid ſibi vult quod ſequ tur, Et alluxit ex Seir nobis: cùm Seir mons Idumææ ſit, vbi regnauit Eſau? Deinde cū Moyſes filios Iſraël benedicat his verbis, ſicut Scriptura prædixit, quomodo idē dicit, Et accepit de verbis ipſius legē quā mandauit nobis Moyſes? Nimirum ergo prophetia est, vt diximus, populum nouum Chriſti gratia ſanctificatum prænuncians, ideo ſub nomine filiorum Iſraël, quia ſemen est Abraham: hoc est, filij ſunt promiſſionis, & interpretatio eius est, videns Deum. Dominus ergo qui ex Sina ve-

Gal. 5. b. 6.

Rom. 13. c. 10.

QVAEST. LV. Deut. 32. a. 5.

Pſal. 50. a. 6. Ierem. 14. a. 7.

Pſal. 40. a. 5.

1. Reg. 2. c. 25.

Gen. 26. b. 6. al. peccaſſe Domino.

Pſal. 50. a. 6. al. malignum.

Eſa. 5. a. 3.

Ioan. 14. d. 30.

Ierem. 14. d. 7.

al. ex venia. Pſal. 40. a. 5.

Ezech. 33. c. 11.

1. Reg. 12. b. 10.

Pſal. 77. d. 39.

QVAEST. LVI. Deut. 33. a. 1.

Deut. 33. a. 2.

nit, Christus intelligendus est, quoniam Sina interpretatur, tentatio. Venit ergo ex tentatione passionis crucis mortis. Et alluxit ex Seir. Seir interpretatur pilosus, quod significat peccatorem. Sic enim natus est
Gen.25.d.25. Esau odio habitus: sed quoniam qui sedebant in tenebris & in vmbra mortis, lux orta est eis, ideo alluxit ex Seir. Simul etiam nō absurdè intelligitur esse prædictum, ex gentibus quæ significatur per nomen Seir, quia mons est pertinens ad Esau, venturam gratiam
Rom.11.d.31. Christi populo Israël. Vnde dicit Apostolus, Ita & hi nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur. Ipsi ergo dicunt, Alluxit ex Seir nobis, & festinauit ex monte Pharan: id est, ex monte fructifero. Id enim interpretatur Pharan, quo significatur Ecclesia. Cum multis milibus Cades. Et mutata interpretatur Cades, & sanctitudo. Mutata sunt ergo multa milia, & sanctificata per gratiam, cum quibus venit Christus ad Israëlitas postea colligendos. Sequitur & dicit, Ad dexteram eius angeli cum eo. Hoc nō indiget expositione. Et pepercit, inquit, populo suo, donās remissionem peccatorum. Inde ad ipsum conuertit sermonem, atque ait, Et omnes sanctificati sub manus tuas, & hi sub te sunt.
Rom 10.d.3. Non vtique superbientes, & suam iustitiam volentes constituere, sed agnoscentes gratiam, vt iustitiæ Dei subiiciātur. Et accepit, inquit, de verbis ipsius legem:
Iosu. 2.d.18. populus vtique de quo ait, Et pepercit populo suo. Accepit ergo de verbis ipsius legem, quam mandauit, inquit, nobis Moyses: hoc est, populus eius de verbis eius accepit legem, quia de doctrina eius intellexit legem eam ipsam, quam mandauit nobis Moyses.
Iean.5.f.46. Ipse quippe ait in Euangelio, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Non enim accepit populus ille legem, quam non intellexit: sed tunc accepit quando intellexit de verbis eius, carens velamine veteri conuersus ad Dominum. Hanc dicit
C hæreditatem congregationis Iacob, quæ intelligenda est non terrena, sed cælestis: non temporalis, sed æterna. Et erit, inquit, in dilecto princeps. Ipse vtique in dilecto populo erit princeps Dominus Iesus, congregatis principibus populorum: id est, gentium simul cum tribubus Israël, vt impleatur quod suprà dictum
Rom.11.c.25. est, Lætamini gentes simul cum populo eius, quia cęcitas ex parte Israël facta est, donec plenitudo gētium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret.
QVAEST. LVII. Deut.33.c.17. CVM Ioseph benediceret, ait inter cætera, Primogenitus tauri pulchritudo eius. Quod non ita legendum est, tanquā diceret, primogenitus tauri: sed cùm sit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri est: propter crucis cornua de Domino intelligitur figuratum.

D. AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM SVPER IOSVE LIBER VI.

QVAEST. I. Iosue 1.a.5. DOMINVS dicit ad Iesum Naue, Et sicut eram cum Moyse, ita ero & tecum. Non solùm autem hoc testimonio, sed etiam in Deuteronomio multis documentis approbatur Moyses ita defunctus, vt Dei famulus & Deo placens: quamuis in eo illa vindicta completa sit, ne terram promissionis intraret. Ex quo datur intelligi, Dominum etiam bonis seruis suis in aliquo succensentem & temporaliter vindicare, & tamen in eorum habere numero, qui sunt in domo eius vasa in honore vtilia Domino, quibus daturus est promissa sanctorum.
QVAEST. II. Iosue 1.c.11. QVÆSTIO est, quomodo posteaquam locutus est Dominus ad Iesum Naue, exhortans & confirmans eum, seq; pro mittens cum illo futurum: mandauerit idem Iesus populo per scribas, vt prepararent cibaria, quòd post tres dies Iordanem fuerant transituri, cùm inueniantur post multò plures dies transisse Iordanē.
Iosue 3.d.1. Cùm enim hæc populo mandasset, misit exploratores in Iericho, quoniam Iordane traiecto ipsa proxima ciuitas occurrebat. Illi autem diuerterunt ad Rab mulierem fornicariam, & ab illa occultati, atque à rege quæsiti & minimè inuenti, eadem dimittente illos per feneſtram: & monente vt triduo laterent in montanis, quatuor dies videntur esse consumpti: inde posteaquā nunciauerunt quæ circa illos gesta fuerint, promouit Iesus cum populo vniuerso de loco vbi erat diluculo. Qui cùm venisset ad Iordanem, diuertit & mansit: tunc rursus populus admonetur vt
Iosue 3.c.14. post triduum se præpararet transire Iordanem, arca Domini præcedente. Hinc ergo intelligitur humanam fuisse dispositionem, quam fecit populo nunciari, vt cibaria præparent, tanquam post tres dies memoratum fluuium transituri. Potuit enim hoc sicut homo sperare fieri posse, si exploratores celeriter reuertissent. Quibus tardantibus intelligitur, quamuis Scriptura tacuerit, ex diuina dispositione cætera impleta, vt iam inciperet apud populum glorificari Iesus: & ostēdi quòd cum illo Dominus esset, sicut fuerat cum Moyse. Nā & hoc illi dicitur fluuium transituro, sicut scriptum est: Et dixit Dominus ad Iesum, In die isto incipiam exaltare te coram omnibus filiis Israël, vt sciant quoniam sicut eram cum Moyse, sic ero & tecum. Nec incredibile debet videri, etiam illos cum quibus Deus loquebatur, aliquid ex humana dispositione agere voluisse, in qua sibi Deum tamen † fiderent esse rectorem, eorumq; ex illius à quo regebantur prouidentia, consilia fuisse mutata. Nam
al. videret. Exod.18.c. & Moyses ipse vtique tanquam homo putauerat esse
14.* faciendum, vt causas populi sic audiret, quemadmodum & sibi, & illis onus intolerabile subeundo prodesse non posset: eiusq; dispositio diuinitus, & hoc ipsum socero eius suggerente & monente, atque hanc admonitionem Deo approbante mutata est.
QVAEST. III. Iosue 3.c.3. SCRIBÆ populo dicunt, Cùm videritis arcam testimonij Domini Dei vestri, & sacerdotes vestros & Leuitas tollentes eam, proficiscimini de locis vestris, & ite post eam, sed longum interuallum sit inter vos & illam: quantum duo milia cubitorum stabitis ne propinquetis ei, vt sciatis viam, quam ibitis in eam. Non enim abistis viam ab hesterna & nudiustertiana die. De longè iussum est arcam præcedere, vt posset à populo videri. Tam grāde quippe agmen si post eam proximum pergeret, non eam videret præire, nec nosset quà sequeretur. Ex hoc autem facto intelli-
Exod.13.d.21. gendum est, quòd columna illa nubis quæ solebat mouendis castris signum dare & iter ostendere, iam recesserat, nec eis apparebat: hinc factum vt etiam
D triduum illud ex humana dispositione prædiceretur. Nunc ergo duce Iesu arcam Domini sequuntur nube subtracta, tanquam velamine ablato. Iordanis autem plenus erat per totam crepidinem suam, sicut in diebus messis tritici. Hoc incredibile videtur regionibus nostris. Ibi autem, sicut perhibent qui nouerunt, in initio veris est messis tritici. Tunc autem ille fluuius repletur amplius quàm per hyemem.
QVAEST. IIII. Iosue 4.a.7. Matth.24.d. 34. ET erunt vobis lapides isti memoriale filiis Israël vsque in æternum. Quomodo in æternum, cùm cælum & terra transeant? An quoniam æternum aliquid significant hi lapides, cùm ipsi æterni esse non possint? Quanquam possit quod in Græco ἐως τοῦ αἰῶνος, dici Latinè, & vsque in seculum, quod non est consequens vt intelligatur æternum.
QVAEST. V. Iosue 4.c.16. ET dixit Dominus ad Iesum, dicens: Manda sacerdotibus portantibus arcam testamenti testimonij.

Solet

Solet dici arca testamenti, vel arca testimonij: nunc dicta est arca testamenti testimonij, vt non solùm arca, sed etiam ipsum testamentum, appellaretur testa-
Num.3.c.12. mentū testimonij. Hinc enim dicit Apostolus, Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testimonium habens per legem & Prophetas. In cuiusdam enim rei alterius venturæ testimonium datum fuerat
QVAEST. VI. illud quod dicitur testamentum vetus. DIXIT
Iosue 5.d.2. Dominus ad Iesum, Fac tibiipsi cultros de petra acutos, vel, sicut habet Græcus, de petra acuta, & sedens circumcide filios Israël iterum. In hoc præcepto quęritur cur dixerit, iterum. Nō enim vnus homo bis circumcidendus erat: sed quia vnus populus erat in quibusdam circumcisus, in quibusdam non circumcisus, ideo dictum est iterum, vt circumcisus iterū circumcideretur, non homo, sed populus. Nam & sequentia id ostendunt. Dicit enim Scriptura, Et fecit Iesus cultros petrinos sibiipsi acutos, & circūcidit filios Israël in loco qui vocatur collis præputiorum. Hoc autem
bid.3.d.14. modo circumpurgauit Iesus filios Israël, qui aliquando fuerant in via: & qui aliquando incircumcisi erant eorum qui exierant ex Ægypto, omnes istos circumcidit Iesus. Quadraginta enim & duobus annis conuersatus est Israël in deserto Mabdarich, & ideo incircūcisi erāt illorum plurimi pugnatorum qui exiērunt de terra Ægypti, qui inobedientes fuerant mandatis Dei, in quibus & definierat Dominus eis ne viderent illi terram, quam iurauerat Dominus patribus eorum dare illis terram fluentem lac & mel. Pro his autem substituit filios eorum, quos circūcidit Iesus, eo quòd fuissent in itinere incircumcisi. Manifestum est ergo nō omnes fuisse, sed quosdam. Quidam enim de Ægypto exeūtium filij in illo populo incircumcisi erāt, quos potuit circumcidere Iesus, illorum scilicet filios qui genuerunt in deserto & contempserunt eos
Obiect. Hæreticorum error. circumcidere, quòd inobedientes erāt legi Dei. Nulla itaque causa est, cur ij qui putant rebaptizādos eos qui habent Christiani baptismi sacramētum, hoc te-
C stimonio legis adiuuari se putent: quia nullus bis numero vnus homo est circūcisus, sed populus qui iam fuerat in quibusdam circumcisus, in quibusdam verò adhuc incircumcisus erat. Etsi aliquo modo id fieri posset, vt bis Deus circumcidi hominem iuberet: nūquid possunt dicere ideo fuisse præceptum, quia illi ab Ægyptiis fuerant circumcisi, aut ab aliquibus hæreticis ab Israëlitarum societate segregatis? Cùm verò satis etiam appareat quare sit à Deo dictum, nullū hīc posſūt homines erroris sui patrocinium reperire.
QVAEST. VII. Iosue 5.d.13. QVANDO Iesus vidit virum coram se stantem euaginato gladio, & eo respondente dicit, quòd esset princeps militiæ virtutis Domini: & prostratus in terram dixit, Quid præcipis tuo famulo? Quæri potest, vtrū angelo se prostrauerit, eumque dixerit Dominū, an potius intelligens à quo missus fuerit, ipsum Dominum dixerit, eiq; se prostrauerit. Erat autem, sicut legitur, Iesus in Iericho, non vtique in ipsa ciuitate, cuius muri nondum ceciderant, quod mox futurum D erat, vt in eam possent intrare, sed in agro ad eā pertinente: nā interpretatio, quæ est in Hebræo, sic habet.
QVAEST. VIII. Iosue 7.d.2.3. IN eo quod factum est vt Achan de tribu Iuda futaretur de anathemate ciuitatis Iericho contra præceptum Domini; & propter eius peccatum tria milia
al. & occisis ex eis triginta sex viris. quæ fuerant missi in Hai, dederunt terga hostibus, † & occisi sunt ex eis triginta sex viri, & populo grauiter territo, Iesus cum senioribus se prostrauit ad Dominum, eiq; responsum est ideo factum esse, quòd peccauerit populus. Minatus est etiam Deus non se cum eis futurum, nisi abstulerint anathema de se ipsis, & quòd ostensus est qui fecerat: nec solus occisus est, sed cum omnibus suis. Quæri solet quomodo iustè pro alterius peccatis in alijs vindicetur, maximè quia in
Deut.24.c.16. lege Dominus dixit, nec patres pro filiorū, nec filios pro parentūm peccatis esse puniendos? An illud iudicantibus hominibus est præceptum, ne quenquā pro altero puniant: Deo autem Dei iudicia non sint eiusmodi, qui alto & inuisibili cōsilio suo nouit quatenus extēdat etiam temporalem hominum pœnam, salubremq; terrorem: non enim aliquid durum, quantum attinet ad vniuersi mūdi administrationem, cōtingit mortalibus cùm moriuntur, quandoque morituri; & tamen apud eos qui talia metuūt, disciplina sancitur, vt non se solum quisque curet in populo, sed inuicem sibi adhibeant diligentiam, & tanquam vnius corporis & vnius hominis alia pro aliis sint membra sollicita. Nec tamen credendum est etiam pœnis quæ post mortem irrogātur, alium pro alio posse damnari: sed in his tātum rebus hanc irrogari pœnam, quæ finem fuerant habituræ, etiam si non eo modo finirentur. Simul etiam ostenditur, quanta connexa sit in populi societate ipsa vniuersitas, vt non in seipsis singuli, sed
B etiam tāquam partes in toto existimentur. Per vnius igitur peccātum mortemq; paucorum admonitus est populus vniuersus, tāquam in corpore vniuerso quærere quod admissum est. Simul etiam significatū est quantum mali fieret, si vniuersa illa congregatio peccasset: quando ne vnus quidem ita potuit iudicari, vt ab eo possent cæteri esse securi. At verò si Achan ab aliquo inuentus atque comprehensus, & illius criminis reus ad iudicium Iesu fuisset adductus, nequaquā putandum est hominem iudicem vel pro illo vel cum illo quēquam alium, qui societate facti eius minimè teneretur, fuisse puniturum. Neque enim ei mandatum legis licebat excedere, quòd datum est hominibus, ne iudicio suo quod in hominem hominī iuissum siue permissum est, alterum pro alterius peccato arbitretur esse plectendum. Longè autē secretiore iustitia iudicat Deus, qui potēs est etiam post mortem, quod homo non potest, vel liberare vel perdere. Visibiles igitur afflictiones hominū siue mortes quoniam his
C quibus ingerūtur & obesse & prodesse possunt, nouit Dominus in occulto prouidentiæ suæ quemadmodū iustè quibusq; dispenset, etiam cùm aliorum peccata in aliis videtur vlcisci. Pœnas verò inuisibiles, quæ nō nisi nocent & prodesse nō possunt, ita nullus Deo iudice pro alienis peccatis luit, sicut homine iudice luere nullus nisi pro sua culpa iustas visibiles debet. Hoc enim præcepit homini iudici Deus, in his quæ ad humanum iudicium pertinent iudicanda, quod in suo iudicio facit ipse quò potestas non aspirat humana.
QVAEST. IX. Iosue 7.c.25. MERITÒ quæritur cùm Dominus propter illum, qui de anathemate furtū fecerat, præcepit eum, qui fuisset ostensus, igni cremari, cur eum ostensum Iesus lapidari potius à populo fecerit. An ita eum mori oportuit quemadmodum Iesus, qui propius Dominū sequebatur, verba iubētis intelligere potuit? Sic enim alius quisquam non facilè potuit. Vnde magis quærēdum est, cur lapidationem ignem appellauerit Dominus, quàm credendū Iesum aliud fecisse quàm iusserat Dominus. Nam neque ad intelligendum verba Domini quisquam potuit esse sapientior, neq; ad faciendum quisquā obedientior. Proinde ignis nomine pœnā potuisse significari, Scriptura testis est in Deu-
Deut.4.c.20. teronomio, vbi dicitur ad filios Israël, Et eduxi vos de fornace ferrea ex Ægypto: vbi vtique duram tribulationem intelligi voluit. Duæ autem mihi causæ occurrunt, non vt ambæ sint, sed vt altera ex eis, cur non ille cum suis omnibus euidenti igne crematus sit. Si enim peccatū eius Dominus tale esse iudicauit quod supplicio illo expiatum non puniret in ęternum, propter ipsam expiationem & purgationem cōgruenter illa pœna ignis nomē accepit. Neq; ad hūc intellectū quisquam tedere admoneretur, si cum propriè visibi-

lis ignis exureret, sed in eo quisque remaneret quod apertè videbat impletū, nec aliquid vltrà quæreret. Nunc verò cùm propter Dei verba, & factum Iesu à quo præuaricari illa verba non possent, rectissimè dicitur etiá lapidationem ignem fuisse, eleganter agnoscitur illa pœna hominem, ne in posterum peccato illo interiret, fuisse purgatum. Quod significant etiam vasa in Leuitico, quæ iubentur igne purgari. Si autem tale fuit illi peccatum, propter quod eum etiam post istam vitam gehẽna susciperet, ideo Iesus eum voluit lapidari, vt quod à Domino dictum est, igni cremabitur, illud admoneret intelligi quod Dominus faceret, nó quod ab ipsis esset faciendum. Si enim dixisset Dominus, Igni eum crematis & omnia eius: huic sensui locus nullus esset. Cùm verò ita positum est, vt magis videatur Deus quòd ei futurũ esset prædixisse, quàm quod ei ab hominibus deberet fieri præcepisse, melius non potuit facere Iesus qui diuina verba, sicut tantus Propheta intellexit, qui etiam hoc ipsum propheticè fecit, quàm vt illum lapidibus potius quàm flammis interimeret, ne in illis ignibus verba Domini viderentur impleta, quæ ob aliud dicta volebat intelligi. Nec mouere debet, quòd non ipsum tantum, sed etiam omnia quæ sunt eius, Deus cremanda igni prædixerit. Sic enim ait: Igni crematur, & omnia quæcunque sunt ei. Omnia enim quęcunque sunt ei, opera eius possunt intelligi quæ cum illo dicit cõcremanda: non sicut dicit Apostolus de quibusdam operibus igne consumptis, ipse autem saluus erit. Si huius peccatum ita intelligendum est, vt etiam æterno igne puniatur, filios eius & filias cũ pecoribus & omnibus quæ habebat, populus quidem cùm eũ puniret, simul lapidibus obruit; non tamẽ hoc iudicio humano, sed ꝓphetico ſpiritu fecit Iesus: siue ita intelligés, omnia quæ sunt ei, vt nec filios censeret exceptos, lapidationis etiam pœnam pro igne ingerens: siue opera eius quæ post mortem Deus in illo fuerat crematurus, nõ solum per cętera quę illi erant, verumetiam per filios eius significans. Nec ideo sanè credendum est eos pro peccato patris, à quo innocentes erant, etiá post mortem supplicio inferni ignis incẽsos. Mors quippe ista quæ omnes manet, quanquam de primo peccato veniat, tamen quia ita nati sumus vt necessariò moriendum sit, accelerata quibusdam est vtilis. Vnde legitur de quodam, Raptus est, ne malitia mutaret intellectũ eius. Quo ergo iudicio Dei, vel misericordia, fuerit irrogata siue filiis eius, siue illis triginta sex viris, cùm omnes ab eius peccato alieni fuerint, latet apud eum apud quem nõ est iniquitas. Verùm illud in promptu est, quòd & populum terribiliter oportebat quærere quod admissum est, & tanto vehementius timuerunt cęteri factum eius imitari, quanto magis humana exhorret infirmitas, & in tam magnum tamque iustum populi odium dari, & eis quos ad ſpem propagãdi generis se relicturum putabat, peccato suo secum consumptis suis posteris emori. Quod Deus iubet loquens ad Iesum, vt constituat sibi retrorsus insidias; id est, insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus: hinc admonemur non iniustè fieri ab his qui iustum bellum gerunt: vt nihil homo iustus præcipuè cogitare debeat in his rebus, nisi vt iustũ bellum suscipiat, cui bellare fas est. Non enim omnibus fas est. Cùm autem iustum bellum susceperit, vtrũ aperta pugna, vtrum insidiis vincat, nihil ad iustitiam interest. Iusta autem bella definiti solent quæ vlciscuntur iniurias, si qua gens, vel ciuitas quæ bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod à suis improbè factum est, vel reddere quod per iniurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione iustũ est quod Deus imperat, apud quem non est iniquitas, & nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello exercitus vel ipse populus, non tam author belli, quàm minister iudicandus est. QVÆRIT. XI. Iesvs mittens ad Hai debellandum triginta milia bellatorum, ait illis, Vos insidiabimini post ciuitatem, & non longè eritis à ciuitate, & eritis omnes parati: & ego & omnis populus qui mecũ est, accedemus ad ciuitatem: & erit cùm exierint qui cõmorantur in Hai in obuiam nobis sicut antea, & fugiemus à facie illorum. Et cùm exierint post nos, abducemus illos à ciuitate, & dicent: Fugient isti à facie nostra, sicut antea. Vos autem exurgetis ex insidiis & ibitis in ciuitatem. Secundùm verbum istud facietis: Ecce præcipio vobis. Quærendum est, vtrum omnis voluntas fallendi pro mendacio deputãda sit: & si ita est, vtrum possit iustum esse mendacium, quo ille fallitur qui dignus est falli. Et si ne hoc quidem mendacium iustum reperitur, restat vt secundùm aliquam significationem hoc, quod de insidiis factũ est, ad veritatem referatur. QVOD Gabaonitæ venerunt ad Iesum cum vetustis panibus & saccis, vt putarentur, sicut finxerãt, de terra venisse longinqua, quo eis parceretur. Constitutum enim erat à Domino, ne alicui terras illas inhabitanti parcerent, quò ingrediebantur. Nonnulli codices & Græci & Latini habent: Et accipiẽtes saccos veteres super humeros suos: alij verò qui veraciores videntur, non habent, super humeros, sed, super asinos suos. Similitudo enim verbi in Græca lingua mendositatem facilem fecit, & ideo Latina quoque exemplaria variata sunt. ὄμων quippe & ὄνων non multum ab inuicem dissonant, quorum prius humerorum nomen est, posterius asinorum. Ideo est autẽ de asinis credibilius, quoniã se à sua gente longinqua missos esse dixerũt. Vnde apparet eos fuisse legatos, & ideo magis in asinis quã in humeris necessaria portare potuisse: quia nec multi esse poterãt, & nõ solum saccos, sed etiam vtres eos portasse Scriptura commemorat. QVÆRI potest quomodo iurationem seruandam esse crediderint Hebræi Gabaonitis, quibus ita iurauerant, tanquã de longinqua terra venientibus, sicut illi mentiti fuerant. Sciebant enim se debellandos, si cognitum esset Hebræis in ea terra eos habitare, quam promissam fuerant ab habitantibus recepturi. Mentientibus ergo, quòd de longinqua terra ad eos venissent, iurauerũt eis Israëlitæ. Postea verò quàm cognouerunt ibi eos habitare, vbi omnes quos inuenerunt, secundùm Dei præceptum debellare oportebat, noluerunt tamen frangere iurationem. Et licet eos mentitos esse didicissent, parcere maluerunt iurationis causa, cùm possent vtiq; dicere se tantum illis iurasse, quos eos esse crediderãt, id est, de longinquo veniẽtes. Cùm verò aliud cognouerũt, præceptũ circa eos Domini implẽdum erat, vt sicuti cæteri expugnarentur. Deus autem hoc approbauit, nec parcentibus succensuit: quamuis eum non interrogassent quínam illi essent, & ideo eos illi fallere valuissent. Vnde non importunè vtiq; credendi sunt, & si fallere homines pro sua salute voluerunt, non tamẽ fallaciter Deum timuisse in populo eius: propterea nec succensuit Dominus iurantibus aut parcentibus, vt postea Gabaonitas ipsos tanquam populi sui homines de domo Saul vindicauerit, sicut regnorum ostendit historia. Et quoniam iuratio sic seruata est, quáuis in hominibus qui mentiti sunt, vt ad clementiam sententia flecteretur, non displicuit Deo. Nam si econtrariò iurassent, aliquos se interfecturos, quos Gabaonitas in terra promissionis esse putauissent, & postea didicisset eos esse ab illa terra extraneos, & de longinquo ad se venisse, nullo modo arbitrandum est quòd eos essent debellaturi causa iurationis implendæ: cùm propter ipsam parcendi clementiam sanctus Dauid etiam post verba, quibus se Nabal interfecturum esse iurauerat, vtique sciens quem fuerat interfecturus,

fecturus, parcere maluit, nec in re duriore implere iuramentum: magis Deo placere existimans, si quod ira perturbatus, ad nocẽdum iurauerat, non feciſſet, quã si perfeciſſet. CVM obsessi Gabaonitæ à regibus Amorrhæorum, missent ad Iesum, vt sibi ꝓsubueniret: ita Scriptura ſequitur & dicit: Et ascendit Iesus à Galgala, ipse & omnis populus bellatorum cum illo omnis potens in fortitudine. Et dixit Dominus ad Iesum: Noli timere illos, quia in manus tuas tradidi eos: non subsistet ex illis quisquam coram vobis. Vbi neq; consultus est Dominus, vtrum eundum ad eos esset: sed vltrò suis rectè subuenire volentibus, futuram victoriam prænunciauit. Sic ergo posset, quamuis non consultus, de ipsis Gabaonitis admonere qui essent, cùm se longinquos esse mentirentur, nisi ei placuisset illa iuratio, quæ subiectis parcere ꝓcogitet. Credideꝛant enim Deo quem audierant suo populo promisisse quòd illas gentes subuerteret, eorumq; terram obtineret, & hanc eorum fidem non eos perdẽdo remunerauit quodammodo. QVÆRITVR quẽmadmodum rex ciuitatis Hieruſalem Adonizedech & cæteri quatuor cum quibus obsẽdit Gabaonitas, secundùm ſeptuaginta interpretes primò reges Hiebusæorum cùm ad eos obsidentes conuenerunt, postea verò reges Amorrhæorum dicantur ab ipsis Gabaonitis quando nũcios miserunt ad Iesum, vt eos de obsidione liberaret. Sicut autem inſpicere potuimus in ea interpretatione quæ ex Hebræo est, vtrobique Amorrhæorum dicuntur: cùm constet Hiebusæorum fuisse regem ciuitatis Hieruſalem, quia ipſa est dicta Hiebus tanquam illius gentis metropolis, & ſeptem gentes sæpissimè Scriptura commemorat, quas promisit Deus exterminaturum se esse à facie populi sui, ex quibus vna perhibetur Amorrhæorum. Nisi fortè hoc nomẽ vniuerſale fuerat omnium, aut potius maioris partis, vt non vna, sed plures in his ſeptem hoc nomine tenerentur: quamuis esset etiam vna de ſeptem, quæ Amorrhęorum propriè vocaretur: sicut est pars quędam quę propriè dicitur Libya, quamuis hoc nomen vniuerſæ Africæ competat: & pars quædam quę propriè dicitur Aſia, quamuis Aſiam vel dimidiũ terrarum orbem quidam, vel alij tertiam partem orbis posuerunt. Nam constat quòd & Chananæi tanquam vna gens in illis ſeptem commemorantur, & tamen vniuerſa illa terra originaliter terra Chanaan vocatur. NON dimisit in ea Iesus quicquam ſpirans, sicut præcepit Dominus Moyſi puero suo, & Moyses ſimiliter præcepit Iesu, & sic fecit Iesus: non est transgressus quicquam ab omnibus quibus cõstituit Dominus Moyſi. Propter hoc nullo modo putãda est ista crudelitas, quòd nullum viuum in ciuitatibus sibi traditis dimittebat Iesus, quia Deus hoc iusserat. Qui autem existimant hic Deum ipsum fuisse crudelem, & propter hoc veteris Teſtamenti verum Deum fuisse authorem nolunt credere, tam peruersè de operibus Dei quàm de peccatis hominum iudicant, neſcientes quo quisque dignus sit, & magnum putantes malum cum cæſura deiiciuntur, mortalesq; moriuntur. ET non erat ciuitas quæ non erat tradita filiis Iſraël. Quæritur quomodo hoc verum sit, cùm nec temporibus postea iudicum, nec temporibus regum omnes omnino illarum ſeptem gẽtium ciuitates capere potuerint Hebræi. Sed aut sic intelligendum est, quòd ad nullam ciuitatem bellando accesſit Iesus quam non ceperit: aut certè nulla non capta est, ſcilicet earum quæ in regionibus ſuprà commemoratis fuerunt. Enumeratæ sunt enim regiones in quibus fuerũt ciuitates, de quibus facta est ista cõclusio, Et omnes cepit in bello. QVIA per Dominum factum est confortari cor eorum, vt obuiam irent ad bellum ad Iſraël, vt exterminarentur, ita vt non daretur eis misericordia, sed vt exterminarentur, sicut dicit Dominus ad Moyſen. Ita dictum est hoc per Dominum factum confortari cor eorum, hoc est obdurari cor eorum; sicut de Pharaone: quod diuino altoq; iudicio iustè fieri minimè dubitãdum est, cùm deserit Deus & possidet inimicus: quòd sic accipiendum est quemadmodum & ibi: Sed hîc aliud mouet, quomodo dictum sit ad hoc eis confortatum cor, vt exurgerent in bellũ aduersus Iſraël, & ob hoc eis non præberent misericordiam: quaſi prębenda esset si non bellarent, cùm Deus ꝓceperit nulli eorum esse parcẽdum: & ob hoc Gabaonitis pepercerint; quia se de longinqua terra veniſſe fingentes eorum iurationem tenuerant. Sed quoniam quibusdam vltrò præbuerunt Iſraëlitæ misericordiam, quamuis contra Dei mandatum: ad hoc dictum esse intelligẽdum est istos ita debellasse vt non eis parceretur, nec ab eiſipſis Iſraëlitæ neglecto Dei mandato ad misericordiam flecterentur. Quod quidem duce Iesu, qui omnia diligenter diuina præcepta seruabat, non est credendum fieri potuisse: veruntamen nec ipse istos tam citò deleuisset, nisi conſpiratissimè contrairent: atque ita fieri posset vt eis ab illo minimè debellatis qui Dei præcepta implere cupiebat, remanſissent ad illud tempus quando eis possent parcere post mortem Iesu, qui nõ tanta cura Dei mandata faciebãt. Nam & adhuc eodem viuente quibusdam illi pepercerunt, tãtummodo eos ditioni suæ subiugãtes: quibusdam verò nec vincere potuerunt. Verùm hæc non illo duce facta sunt: sed cùm iam senex vacaret à bello, tantummodo eis terras diuidens: vt ipſi iam illo non bellante, diuisas sibi terras partim iam hoste vacuas tenerẽt, partim pugnando caperẽt. Et quòd vincere aliquos minimè potuerunt, prouidẽtiæ diuinæ fuisse, opportunè ſcripturarum certis apparebit locis. ET non perdidit Effrem Chananæum qui habitabat in Gazer: & habitabat Chananæus in Effrem vſque in diem hunc, donec ascendit Pharao ꝓex Ægypto, & cepit ciuitatem & incendit eam igni: & Chananæos & Pherezæos & qui habitabant in Gazer trãſpunxit: & dedit eam Pharao in dotem filiæ suæ. Quod de Pharaone rege dictum est, miror si propheticè dictum intelligere debemus, cùm hæc hiſtoria illis temporibus conſcripta credatur, quibus erant gesta illa recentia. Quid autem magnum eligi potuit quod ꝓpheticè diceretur, cùm præterita narrentur, taceanturq; futura maiora, & maximè necessaria? Proinde potius existimandum est ſeptuaginta interꝓtetes, qui authoritate prophetica ex ipſa mirabili conſenſione interpretati esse perhibentur, hæc addidisse: non tãquam futura prænunciantes, sed quia illo tempore ipſi erant quo hæc facta esse meminerãt, & in libris Regnorum legerant. Etenim regum temporibus factum est. Quod ideo credibilius nobis visum est, quoniam inſpeximus interpretationem quæ est ex Hebræo, & hoc ibi non inuenimus: sicut nec illud quod dictum est de Hiericho, quòd Oza qui eam reparasset, incurrerit maledictum quod dixerat Iesus. Sic enim ſcriptum est: Et adiurauit Iesus in illa die. Maledictus homo qui reſuscitabit & ædificabit ciuitatem illã: in primogenito suo fundabit eam, & in nouiſſimo ſuo imponet portas eius: hucusque inuenitur in interpretatione ex Hebræo. Illud autem quod ſequitur, Et ita fecit Oza qui ex Bethel: in Abiron primogenito fundauit eam, & in ſe ſaluato nouiſſimo imposuit portas eius: hoc illic non legitur. Vnde apparet à ſeptuaginta interpositum, qui factum esse nouerant. ET Amorrhæus permãsit vt habitaret in Helon & in Salamon, & grauata est manꝰ Effrem ſuper eos, & facti sunt illis tributarij. Hæc iam contra præceptum fiebant, & adhuc viuebat Iesus, sed dux eorum in illis prœliis iam præ ſenectute

ctute non erat. Propter hoc dictum est à Domino, Factum est vt confortaretur cor illorum qui simul conspirauerãt ire in bellum contra Iesum: ne ista illis misericordia præberetur, etiam contra Dei præceptum, si remansissent non expugnati: & senescente, siue defuncto Iesu relinquerentur expugnandi à filiis Israël, qui eis contra præceptum Domini possent parcere; quod ille non faceret. MERITÒ quæritur, QVAEST. XXI. Iosue 21.d. 41. cùm Israël non solum vsque ad diem mortis Iesu; verumetiam postea non eradicauerit gẽtes quæ terram promissionis tenebant, quamuis ex parte illis debellatis in eadem promissa hæreditate consisterent, quomodo intelligẽdum sit quod dictum est, Et dedit Dominus Israël omnem terram quã iurauerat dare patribus, & hæreditauerunt eam, & habitauerunt in ea, & requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut iurauerat patribus eorum: non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, omnes inimicos eorum tradidit Dominus eis, & manus eorum non decidit: ex omnibus verbis bonis quæ locutus est Dominus filiis Israël, omnia aduenerunt. Diligenter ergo vniuersa consideranda sunt. Et primum videndum quot gentium terra promissa sit Israëlitis. Exod. 33.d. 1. Septem quidem gentes assiduè videntur commemorari, sicut in Exodo legitur: Et dixit Dominꝰ ad Moysen: Vade & ascende hinc tu & populus tuus quos eduxisti de terra Ægypti in terram quam iurauí Abraham & Isaac & Iacob, dicens: Semini vestro dabo eã: & simul mittam ante faciem tuã angelum meum, & eiiciet Amorrhæum & Cethæũ & Pherestum & Gergesæum & Euæum & Iebusæum & Chananæum. Harum ergo septem gentium terram videtur Deus patribus promisisse. Scriptum est etiam in Deuteronomio multo expressius: Si autẽ accesseris ad ciuitatem Deut. 20. c. 10. expugnare eam, & euocaueris eos cum pace, siquidẽ pacifica responderint tibi & apparuerint tibi, omnes populi qui inuenti fuerint in ciuitate erunt tibi tributarij & obedientes. Si autem non obedierint tibi, & fecerint ad te bellum, & circũsedebis eam, & tradet eam Dominus Deus tuus in manus tuas, & interficies omne masculinũ eius in nece gladij: præter mulieres & supellectilẽ, & omnia pecora & omnia quæcunque fuerint in ciuitate: & omnia vtensilia prædaberis tibi, & edes omnem prædationem inimicorum tuorum quam Dominus Deus tuus dabit tibi. Sic facies omnibus ciuitatibus quæ longè erunt à te valde: quia non sunt de ciuitatibus gentium istarum. Ecce al. ex. autem † in ciuitatibus istis quas Dominus Deus tuus dat tibi hæreditare terram eorum, non viuificabis omnem viuum, sed anathematizabis eos: Cethæum & Amorrhæum & Chananæũ & Pherestum & Euæum & Hiebusæum & Gergestum, quemadmodum mandauit tibi Dominus Deus tuus. Et hîc istarum septem gẽtium terram promissam in hæreditatem, quàm debellatis vsque ad internecionem eisdem gentibus Israëlitæ possederunt, manifestum est. Cæteras enim quæ lõginquius extra istas gentes inuenirẽtur, voluit fieri tributarias eorum, si non resisterent: si autem resisterent, etiam ipsas interfici & in perditionem dari, exceptis pecoribus & quæ in prædam possent venire. Deut. 7.d. 1. Item alio loco in Deuteronomio ita legitur: Et erit cùm induxerit te Dominus Deus tuus in terram in quam intrabis hæreditare eam, & abstulerit gentes magnas & multas à conspectu tuo, Cethæum & Gergesæum & Amorrhæum & Pherestum & Chananæum & Euæum & Hiebusæum, septem gentes magnas & multas & fortiores vobis, & tradet eos Dominus Deus tuus in manus tuas, & percuties eos, exterminio exterminabis eos. Non dispones ad eos testamentum, neque miserearis eorum, neque matrimoniis iungamini cum eis: filiam tuam non dabis filio eius, & filiam eius non sumes filio tuo, &c. Proinde his atque aliis scripturarum locis sæpè ostenditur harum septem gentium terras ita accepisse in hæreditatem filios Israël, vt non cùm eis qui eadem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Verumtamen in Genesi non istæ tantum septem gentes, sed vndecim promittuntur semini Abrahæ. Sic enim legitur: In die Gen. 15.d. illa disposuit Dominus Deus testamentum ad Abraham, dicens: Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Ægypti vsque ad flumen magnum, flumen Euphraten, Cinæos & Cenestos & Cethmonæos & Cethæos & Pherestos & Raphaim & Amorrhæos & Chananæos & Euæos & Gergestos & Hiebusæos. Quæ ita soluitur quæstio, vt intelligamus hanc præcessisse prophetiam, quòd in eos fines regnum fuerat porrecturus & dilaturus Salomon, de quo ita scriptum 3. Reg. 9. c. 19. est: Et omne propositum Salomonis quo destinauerat ẽdificare in Hierusalem & Libano & in omni terra potestatis suæ! omnis populus qui derelictus est à Cethæo & Amorrhæo & Pherestos & Euæo & Hiebusæo, qui non erant ex Israël ex filiis eorum qui residui erant cum eis in terra quos non †consummauerant filij Israël, & subiugauit eos Salomon in tributum vsque in diem hunc. Et residua populorum debellãdorum atque omnino ex Dei præcepto perdendorum subiugauit Salomõ in tributum, quos vtique secundùm Dei præceptum perdere debuit: sed tamẽ subiugati tanquam tributarij possessi sunt. Paulò pòst autem ita legitur: Et erat dominans in omnibus regibus à flumine vsque ad terram Philistiim, & vsque ad fines Ægypti. Ecce vbi impletum est quod in Genesi Deus ad Abraham loquens, promittensque prædixerat. A flumine quippe hîc intelligitur ab Euphrate: magnum enim flumẽ in illis locis etiam proprio nomine nõ addito potest intelligi. Neque enim de Iordane hoc accipi potest, cùm & citra Iordanem & vltra Iordanem iam terras Israëlitæ obtinuerant, & ante regnum Salomonis. Ergo à flumine Euphrate ex partibus Orientis vsque ad fines Ægypti, quæ pars illis erat ab Occidente, regnum Salomonis, Scriptura regnorum dixit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subiugatum est quàm septem illæ gentes tenebant, ac per hoc tũc in seruitutem redactæ sunt, nõ septem, sed vndecim gentes. Quod enim in regnorum libris scriptum est, vsque ad fines Aegypti à flumine, cùm Scriptura ab Oriente vsq; ad Occidentem quantum porrectum esset, regnum vellet ostendere: hoc idem in Genesi, cùm ab Occidente vsque ad Orientem præfiniret, dictum est, à flumine Aegypti, vsque ad flumen magnum Euphraten. Flumen quippe Aegypti, qui finis est disterminans regnum Israël ab Aegypto, non est Nilus, sed alius & nõ magnus fluuius qui fluit per † Rhinocoluram ciuitatem, vnde iam ad Oriẽtem versus incipit terra promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filiis Israël, vt septem gentium terras exterminatis & perditis illis gentibus ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis atque tributariis vsque ad flumen Euphraten. Et quamuis in hoc Deo non obtemperassent, quia & ex illis quas exterminare deberent obedientes aliquos fecerant: Deus tamẽ temporibus Salomonis fidem suæ promissionis impleuit. Nunc itaque in libro Iesu Naue quod considerandum suscepimus, quomodo erit verum, Et dedit Deus Israël omnem terram quam iurauerat dare patribus eorum, & hæreditauerunt eam? Quomodo adhuc viuente Iesu omnem terram dedit, cùm etiam reliquias illarum septem gentium nondum superauissent? Nam quod sequitur, & hæreditauerunt eam, verum est; quia ibi erant ibique confederant. Deinde quod adiungit, Et requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut iurauerat patribꝰ eorum, verum est;

al. consumperant.

Iosue 21.d. 41.

est, quia viuo adhuc Iesu non eis quidem cedebat rediuiæ illarum gentium, sed nulla earum eos in terris vbi confederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est & quòd deinde adiungitur: Non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum. Quod verò sequitur, Sed omnes inimicos eorum tradidit Dominus illis in manus eorum: hos intelligi voluit inimicos, qui obuiam ire in bellum ausi sunt. Deinde quod dicit, Non decidit ex omnibus verbis bonis quę locutus est Dominus filiis Israël, omnia aduenerunt: ita vult intelligi, quia cùm iam illi contra præceptum Domini fecissent quibusdam parcendo ex illis septem gentibus, & eos obedientes faciendo, adhuc tamen inter eos sãlui erant. Ideo cùm dixisset ex omnibus verbis, addidit bonis, quia nondum euenerant maledicta contemptoribus & trãsgressoribus constituta. Restat ergo vt quod ait, Dedit Dominus Israël omnem terram quam iurauerat dare patribus eorum: secundùm hoc intelligatur, quia etsi adhuc erant ex illis gentibus reliquiæ conterendæ & exterminandæ, vel ex aliis vsque ad flumen Euphraten, aut subiugandæ si non resisterent, aut perdendę si resisterent: tamen in vsum eorum relictæ sunt in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus & cupiditatibus infirmi, repentinam tanquam rerum temporalium prosperitatem inolestè ac salubriter sustinere nõ possent, sed elati citius interirẽt, quod opportunè alio loco demonstrabitur. Omnis ergo illis terra data est, quia & illa pars quæ nondum fuerat in possessionem data, iam data fuerat in quandam exercitationis vtilitatem. QVAEST. XXII. Iosue 21. d. 41. QVOD ait: Non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum: quæri potest quomodo verum sit, cùm de tribu Gad superiùs scriptum sit, quòd eos hostes eorum non permiserunt descendere in vallem, sed præualuerunt eis in montibus. Sed quod diximus cùm duodecim filios Gen. 35. d. 22. Iacob Scriptura in Mesopotamia natos commemorasset, vbi non fuerat natus Beniamin: hoc etiam hîc intelligendum est, quia pro vniuerso populo duodecim tribus deputatæ sunt, ea regula quæ aliis scripturarum locis satis innotuit. Causa autem si quæratur cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obuenit, non obtinuerit sufficientes terras, & ab eis à quibus tenebatur afflicta sit, in Dei quidem secreto cõsilio esse credendum est. Verũtamen cũ Iacob filios suos benediceret, talia dixit de isto Dan, vt de ipsa tribu existimetur exsurrecturus Antichristus. Vnde nũc dicere plura nõ suscepimus, cùm etiam sic solui possit hæc quæstio, quia non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, cùm simul sub vnius ducis imperio bellum gererent, antequàm singulis tribubus sua defendenda diuiderentur loca. Et in QVAEST. XXIII. Iosue 22. c. 23. sacrificiis salutarium nostrorum. Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter etiam salutaria. Vbi aduertendum est diligentius, quemadmodum dici soleat sacrificium salutaris: quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est salutare Dei, non occurrit quemadmodũ pluraliter possit hoc verbum intelligi. Vnus enim Dominus noster Iesus Christus, quamuis dicantur Christi per eius gratiam, sicut in Psalmo legitur: Nolite tangere Christos meos. Sed vtrum salutares dici possint, vel salutaria, non facilè audendum est: Solus enim ipse Saluator corporis.

Eccl. 12. c. 7. dum in Ecclesiaste positum est: Et spiritus reuertetur ad Deum qui dedit eum: non arbitror de omnibus posse dici, sed de iis qui sic vixerunt, vt ad Deum redire mereantur, tanquam ad authorem à quo creati sunt. Neque enim hoc & de illis rectè intelligi potest, de quibus dicitur: Spiritus ambulans & non reuertẽs. Psalm. 77. d. 39. Iste autẽ vir sanctus Iesus Naue si non addidisset, Sicut & omnes qui sunt super terram: nulla esset quæstio. Neq; enim aliud de illo crederemus, quàm quo eum dignum esse legimus: Cùm verò additum est, Sicut & omnes qui sunt super terram: mirum si hoc quod Latinus interpres, recurro posuit, non magis percurro vel excurro dicendum est, si hoc potest dici quod Græcus habet ἀνατρέχω: Omnes enim percurrunt, vel excurrunt huius vitæ viam, cùm ad eius finem perueniunt. Sed quia hoc verbum positum est, vbi parentes Rebeccæ dicunt ad seruum Abrahæ: Ecce Re- Gen. 24. f. 51. becca, accipiens recurre, & sit vxor domini tui: ideo & hîc ita hoc verbum interpretatum est. QVAEST. XXV.

B QVOD septuaginta interpretes habent, Et assumpsi patrem vestrum Abraham de trans flumine, & deduxi eum in omnem terram: interpretatio quæ est in Hebræo habet, & induxi eum in terram Chanaan. Mirum est ergo si septuaginta pro terra Chanaan omnem terram ponere voluerunt, nisi intuentes prophetiam, vt magis ex promissione Dei tanquam factum accipiatur, quòd certissimè futurum in Christo & in Ecclesia prænunciabatur, quod est verum semen Abrahæ, non in filiis carnis, sed in filiis promissionis.

Iosue 24. c. 3. ET bellauerunt aduersus vos qui habitabant Hiericho. Quæri potest, quomodo id verum sit, cũ clausis portis sẽ murorum ambitu tantummodo tuerentur. Sed rectè dictum est, quia claudere aduersus hostem portas, ad bellum pertinet: Non enim miserunt legatos qui poscerent pacem. Vnde si dictum esset, pugnauerunt aduersum vos, falsum esset: neque enim bellum continuas pugnas habet, sed aliquando crebras, aliquando raras, aliquando nullas. Bellum est tamen quando portæ hostibus clauduntur, & quodammodo armata defensio. QVID est quod inter QVAEST. XXVII. Iosue 24. c. 12. cætera quæ Iesus Naue Israëlitis Dominum fecisse commemorat, dicit: Misit ante vos vespas, & eiecit illos; quòd etiam in libro Sapientiæ legitur, nec tamen vspiam factum esse in iis quę gesta sunt inuenitur. An Sap. 12. d. 8. fortè tralato verbo, vespas intelligi voluit acerrimos timoris aculeos, quibus quodammodo volantibus rumoribus pungebantur vt fugerent, aut aërios occultos spiritus; quod in Psalmo dicit, per angelos malignos: Nisi fortè quis dicat, non omnia quæ facta sunt, Psalm. 77. c. 49. esse conscripta: & hoc quoque visibiliter factum, vt veras vespas velit intelligi. QVID est quod dicit Iesus ad populum, Non poteritis seruire Deo, quia Deus sanctus est. An quia illius sanctitati perfecta seruitute quodammodo contemperari, humanæ fragilitati impossibile est? Quò audito, isti non solùm eius eligere seruitutem, sed etiam de adiutorio eius & misericordia præsumere debuerunt. Quam ille intellexit qui dicit in Psalmo: Ne intres in iudicium cum Psal. 142. d. 2. seruo tuo, quòniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Isti autem in se potius præsumere delegerũt quòd Deo possent sine vlla offensione seruire, vt iam tunc inciperent quod de illis expressit Apostolus: Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Ita Rom. 10. d. 3. eis iam lex subintrabat vt abundaret delictum, & postea superabũdaret gratia, per Dominum Christum, qui finis est legis ad iustitiam omni credenti. Ibid. 5. d. 20.

QVID est quod ait idem Iesus loquens ad populum? Et nunc circumauferte deos alienos qui sunt in QVAEST. XXIX. Iosue 24. d. 23. vobis, & dirigite corda vestra ad Dominum Deum Israël. Non enim credendi sunt adhuc habuisse apud

se aliqua

se aliqua gentium simulachra, cùm superiùs eorum A obedientiam prædicauerit. Aut verò si haberent, post tantas legis comminationes illa eos prospera sequerentur, cùm sic in eos vindicatum sit, quòd vnus eorum de anathemate furtum fecerat. Denique Iacob dixit hoc eis qui cum illo exierant de Mesopotamia, Gen 31.c. 19. vbi sic idola colebantur, vt & Rachel paterna furaretur: sed post illam admonitionem Iacob, dederunt Ibid.35.a.5. quæ habebant. Vnde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos habere ille qui dixerat. Nunc verò post hanc admonitionem Iesu Naue nullus tale aliquid protulit. Nec tamen putandum est hoc illum inaniter præcepisse; non enim ait, Et nunc auferte deos alienos si qui sunt in vobis: sed omnino tanquam sciens esse, qui sunt, inquit, in vobis. Proinde Propheta sanctus in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de Deo, alienas à Deo, & ipsas admonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat Deum qualis non est Deus, alienum Deum vtique & falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic B cogitet Deum quemadmodum ille est? Ac per hoc relinquitur fidelibus, quamdiu peregrinantur à Domino, auferre à corde suo irruentia vana phantasmata, quæ se cogitationibus ingerunt, velut talis aut talis sit Deus, qualis vtique non est: & dirigere cor ad illum fideliter, vt quemadmodum & quantum nobis expedire nouit, ipse se insinuet per spiritum suum, donec absumatur omne mendacium; vnde dictum Psal.113.a. est, Omnis homo mendax: & transacta nõ solùm impia falsitate, verumetiam ipso speculo & ænigmate, facie ad faciem cognoscamus, sicut & cogniti sumus: 1.Cor.13.d. quemadmodum Apostolus dicit, Videmus nunc per 12. speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte: tunc autem cognoscam sicut & QVAEST. XXX. cognitus sum. Et disposuit Iesus testamentum ad Iosue 24.f. populum in illo die, & dedit illi legem & iudicium in 25. Silo coram tabernaculo Domini Dei Israël. Et scripsit verba hæc in libro legis Dei, & accepit lapidem magnum, & statuit illum Iesus sub terebintho ante Dominum. Et dixit Iesus ad populum: Ecce lapis iste C erit vobis in testimoniũ, quia hîc audiuit omnia quæ dicta sunt à Domino quæcunque locutus est ad vos hodie, & hîc erit vobis in testimonium in nouissimis diebus cùm mẽciti fueritis Domino Deo vestro. Hæc verba qui non in superficie tantum audiunt, sed aliquanto altius perscrutantur, nequaquam tantum virum tam insipientẽ putare debent, vt verba Dei quæ locutus est populo, inanimum lapidem audisse crediderit: qui etiam si ab artifice in hominis similitudinẽ effigiatus esset, inter illos vtique deputaretur, de quibus in Psalmo canitur: Aures habent, & non audient. Pſal.113.b. 6. Neque enim idola gentium aurum & argentum sola non audiunt, & si lapidea sint, audiunt: sed per hũc 1.Pet.2.b.8. lapidem profectò illum significauit, qui fuit lapis offensionis non credentibus Iudæis, & petra scandali: Psal 117.c. qui cùm reprobaretur ab ædificantibus, factus est in 22. caput anguli: quem præfigurauit & illa petra quæ po- Exod.17.b. 6. tum sitienti populo, ligno percussa profudit. De qua 1.Cor.10.d. dicit Apostolus, Bibebant autem de spiritali sequenti Iosue 5.a.2. eos petra: petra autem erat Christus. Vnde & cultellis petrinis populum circũcidit iste ductor egregius: qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt, vt profundum mysterium demonstrarẽt posteris profuturum. Sic ergo & istum lapidem quanquam visibiliter statutum, spiritaliter debemus accipere in testimonium futurum Iudæis infidelibus, hoc est mentientibus: de Psalm. 80.d. quibus dicit Psalmus, Inimici Domini mentiti sunt 16. ei. Neque enim frustra, cùm iam Dei famulus Moy- Exod.24.a. ses, vel potiùs per eum Deus disposuisset ad populum 3.* testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, & in libris legis tanta sacramentorũ & præceptorum multiplicitate cõscriptis: tamen etiam hic dictum est, Disposuit Iesus ad populum testamẽtum in illa die. Repetitio quippe testamenti, nouum testamẽtum significat, quod significat & Deuteronomiũ, quod interpretatur secunda lex, quod significant & prioribus confractis tabulæ renouatæ. Multis enim Exod.34.a. modis significandum, quod vno modo implendum 1. fuit. Iam verò quòd sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quòd virga ad petram vt aqua proflueret: quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subiectus: vel quòd illo tempore, quo illud agebat Iesus Naue, adhuc obumbrandum mysterium fuit. Terebinthi etenim lignum medicinalem lachrymam exudat, quę arbor à septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamuis secundùm alios interpretes quercus legatur. Mirum est sanè quòd saltẽ in nouissimis suis verbis, quibus populum allocutus est Iesus homo Dei, nihil eos obiurgauit, ex eo quòd his gentibus pepercerũt, quas Dominus vsque ad internecionem cum anathemate perdendas esse præ- Iosue 17.f. cepit. Sic enim scriptum est, Et factum est postquam 13. inualuerunt filij Israël & fecerunt Chananæos obedientes, exterminio autem eos non exterminauerũt. Nam primò id eos non potuisse, Scriptura testata est, sed nunc posteaquam prævaluerunt, ita vt facerent obaudientes, quòd non etiam exterminauerunt, vtique contra præceptum Domini factum est, quod non est cuiquam factum, cùm Iesus exercitum duceret. Cur ergo non eos obiurgauit allocutione nouissima, quòd in hoc Domini præcepta neglexerint? An fortè quia prius dixit eos Scriptura non potuisse, vtique antequam † prævaluerant, etiam cùm prævaluissent ti- al.prævalerent. muisse credendi sunt: ne fortè paratis obedire si parcere noluissent, acrius eos aduersum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, & eos superare non possent? Hunc ergo eis humanum timorem Dominus noluit imputare, & si apparet in eo quædam subdefectio fidei, quæ si fortis in eis esset, ea sequerentur quæ ipsum Iesum debellantem secuta sunt. Quia verò non in eis tãta fides fuit, etiam cùm aduersariis suis prævaluissent, pugnare cum eis vsque ad internecionem eorum, timore non ausi sunt. Quem timorem, vt dixi, non de malitia, neque de superbia vel cõtemptu præcepti Dominici, sed de animi infirmitate venientem, noluit eis Dominus imputare, cùm eis per Iesum nouissima loqueretur. Vnde & Apostolus, A- 2.Tim.4.c. lexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, 14. reddet illi Dominus secundùm opera ipsius. De his autem qui eum periclitantem non malitia, sed timore deseruerant, ita locutus est, In prima mea defen- Ibid.c.16. sione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerũt: non illis imputetur.

D. AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM SVPER IVDICVM LIBER VII.

IN fine libri Iesu Naue breuiter narrator porrexit historiam, quò vsque filij QVAEST. I. Israël ad colẽdos deos alienos declinauerunt. In hoc autem libro ad ordinem Iud.1.d.6. reditur, quomodo consequentia gesta fuerint post mortẽ Iesu Naue. Non ergo ab illo tempore incipit liber quo populus ad colenda simulachra defluxit: sed à prioribus, interpositis temporibus quibus ea gesta sunt post quæ ad illa peruenit. Et QVAEST. factum est postquã defunctus est Iesus, interrogabant II. filij Israël Dominũ, dicẽtes: Quis ascendet nobiscum Iudic.1.d.1. ad Chananęum dux ad debellandum eũ? Et dixit Dominus, Iudas ascẽdet. Ecce dedi terrã in manus ipsius.

Hîc

Hîc quæritur, vtrum aliquis homo Iudas vocabatur, A an ipsam tribum, ita vt solet, sic appellauit. Sed illi qui interrogauerant Dominum, post mortem Iesu Naue ducem requirebãt: vnde putatur vnius expressum hominis nomen. Verùm quia non solet duces nominare scriptura cùm constituuntur, nisi cõmemorata etiam origine parentum, & cõstat post Iesum duces habuisse populum Israel, quorum primus est Othoniel filius Cenez, rectius intelligitur nomine Iudæ, tribum Iudæ fuisse significatã. Ab ipsa enim tribu voluit Dominus incipere conteri Chananæos. Et cùm populus de duce interrogasset, ad hoc valuit responsio Domini, vt scirent Deum voluisse ab vniuerso populo bel- Ibid.c.2. lari aduersus Chananæos. Dixit ergo, Iudas ascendet. Et sequitur scriptura narrãs, Et dixit Iudas ad Simeon fratrem suum: vtique tribus ad tribum. Non enim adhuc viuebant illi filij Iacob qui dicti sunt Iudas & Simeon, inter cæteros fratres suos propriis nominibus appellati, sed dixit tribus Iuda ad tribum Simeon, A- B scende mecum in sorte mea, & bellemus in Chananæos, & ibo etiam ego tecum in sortem tuam. Manifestum est auxilium sibi tribum Iuda alterius tribus postulasse, quod redderet, cùm & illi in sua sorte habere inciperent necessarium. Et dixit Caleb: QVAEST. III. Quicunque percusserit ciuitatem literarum, & ceperit eam, dabo ei filiam meam Axam vxorem. Iam hoc Iud.1.d.12. & in libro Iesu Naue commemoratum est, sed vtrum Iosu.15.d.16. Iesu viuente factum sit, & nunc per recapitulationem repetitum est: an post eius mortem posteaquam dictũ est, Iudas ascendet: & cœpit Iudas debellare Chananæos, in quo bello ista omnia gesta narrantur, meritò quæritur. Sed credibilius est post mortem Iesu factum: tunc autem per prolepsim, id est, præoccupationem commemoratum, quemadmodum & alia. Nunc enim cùm res gestæ aduersus Chananæos tribus Iuda exponerentur, ita se narrationis ordo continet, inter cætera Iudæ facta bellica, de quo post mor- C Iud.1.d.2.* tem Iesu dixerat Dominus, Iudas ascendet. Et postea descenderunt filij Iuda pugnare ad Chananæum, qui habitabat in montana & Austrum & campestrem. Et abiit Iudas ad Chananęum inhabitantem in Hebron, & exiit Hebron ex aduerso. Nomen autem erat Hebron Cariatharbe vel Sepher, & percussit Sesi & Aciman & Cholmi filios Enach, & ascenderunt inde ad inhabitantes Dabir. Nomen autem Dabir quod erat antè ciuitas literarum. Et dixit Caleb: Quicunque percusserit ciuitatem literarum & acceperit eam, dabo ei filiam meam in vxorem. Constat ergo ex hoc ordine gestarum rerum tam perspicuo, post mortem Iesu hoc esse factum. Tunc verò cùm ciuitates datæ ipsi Caleb commemorarentur, progressus ex occasione narrator, quod postea factum est præoccupauit. Nec tamẽ frustra arbitror hoc de filia Caleb data in victoris præmium, bis numero scripturam commemorare QVAEST. IIII. voluisse. Alia nascitur quæstio de filia Caleb, D quòd in libro Iesu Naue sic de illa dicit: Et factum est Ios.15.d.18. cũ ingrederetur ipsa & consiliũ habuit cum eo dicẽs, Petam patrem meum agrum. Et exclamauit de asino, & cætera, vbi agrum petit à patre atque concessus est. Iud.1.c.14. Hîc autem, Et factum est, inquit, cùm ingrederetur ipse, monuit eam Othoniel, vt peteret à patre suo agrum. Sed in eo quod dictum ibi est, Cùm ingrederetur ipsa: & hîc dictum est, cùm ingrederetur ipse: nihil contrarium est: simul enim ingrediebantur viam. Quod verò ibi dictum est, Consilium habuit cum eo: id est, cum viro suo dicens, Petam patrem meum agrum: & exclamauit de asino, & petiit in eo quod habuit consilium, ibi monita est vt peteret. Quorum alterum hîc dictum est, alterum ibi. Vtrunque autem ita diceretur, Et consilium habuit cum eo dicens, Petam patrem meum agrum. Ille autem monuit eam, & exclamauit de asino. Porrò autem quod ibi agrum refertur petisse, nec nomen ipsius agri tacitum est: hîc verò cùm agrum petere monita fuerit à viro suo, non agrum petisse dicitur, clamans de subiugali, quod ibi dictum est de asino, sed redemptionem aquæ, eo quod in terram Austri fuisset tradita: subiecitque scriptura, Et dedit ei Caleb secundum cor eius redemptionem excelsorum & redemptionem humilium, quid sibi velit obscurum est, nisi fortè ager ille ideo petebatur vt haberet de fructibus eius vnde aquã redimeret, cuius inopia in illis regionibus erat, quò nupta ducebatur. Sed dedit ei Caleb redemptionem excelsorum, & redemptionem humilium: non video quid subaudiamus, nisi fluentorum, excelsorum videlicet in montanis, & humilium in campestribus siue in vallibus.

Et non hæreditauit Iudas Gazam & finem eius, & QVAEST. V. Ascalonem & finem eius, & Accaron & finem eius, & Iud.1.d.18. Azotum & adiacentia eius. Et erat Dominus cum Iuda, & hæreditauit mõten, quoniam non potuit hæreditare inhabitantes in valle, quoniam Rechab obstitit eis, & currus erant ei ferrei. Quod in libro Iesu Super Iosue Naue, cùm illum locum tractarem, vbi scriptum est, quæstione 21. Et dedit Dominus Israel omnem terram, cùm multas Iosue.21.d. eius partes nondum possederint: dixi ita posse intelli- 41. gi omnem terram datam, quia ea quæ data non est in possessionem, data est in quandam exercitationis vtilitatem: hoc multo euidentius hîc apparet, quandoquidem commemorantur ciuitates, quas non hæreditauit Iudas, & dicitur, Et erat Dominus cum Iuda, & hæreditauit montem, quoniam non potuit hæreditare inhabitantes in valle. Quis enim non intelligat etiam hoc ipsum ad id pertinuisse quòd erat Dominus cum Iuda, ne totum repentè obtinendo extollerentur? Quod enim adiungit, Quoniam Rechab obstitit eis, & currus erant ei ferrei: quos currus timuerit, dictum est, non Dominus qui erat in Iuda, sed ipse Iudas. Cur autem timuerit, cum quo Dominus erat, si quæritur, hoc est, quod prudenter intelligendum est, al.restringere Deum propitium etiam in cordibus suorum nimiæ prosperitatis excessus, vt in vsum eorum conuertat inimicos, nõ solum quando vincuntur inimici, sed etiam quando metuuntur. Illud ad commendandam largitatem suam, illud ad eorum reprimendam elationem. Nam vtique inimicus sanctorum est angelus satanæ, quem tamen sibi datum colaphi- 2.Cor.12.b. zantem dicit Apostolus, ne magnitudine reuelatio- 7. num extolleretur. Et dederunt Caleb Hebron QVAEST. sicut locutus est Moyses, & hæreditauit inde tres ciui- VI. tates filiorum Enach, & abstulit inde tres filios Enach. Iud.1.c.20. Iam hoc dictum est in libro Iesu Naue, quoniam & Iosue 15.d.14 illo viuo factum est: sed hîc recapitulando commemoratum est, cùm de tribu Iuda, vnde fuit Caleb, scriptura loqueretur. Quæritur quomodo di- QVAEST. ctum sit, Et Hiebusæum habitantem in Hierusalem, VII. non hæreditauerunt filij Beniamin, & habitauit Hie- Iud.1.c.21. busæus cum filiis Beniamin in Hierusalem vsque in hodiernum diem? cùm superius legatur eadem ciui- Ibid.1.b.8. tas à Iuda capta & incensa, interfectis in ea Hiebusęis. Sed cognoscendum est istam ciuitatem communem habuisse duas tribus, Iudam & Beniamin, sicut ostendit ipsa diuisio terrarũ quæ facta est à Iesu Naue. Ipsa est enim Hiebus quæ Hierusalem: ideo duæ istæ tribus remanserunt ad templum Domini, quando cæteræ, excepta Leui, quæ sacerdotalis fuit, & terras in diuisionem non accepit, seperauerunt se à regno Iuda cum Hieroboam. Intelligendum est ergo à Iuda quidem ciuitatem captam & incensam, interfectis qui illic reperti fuerant: sed non omnes Hiebusæos esse extinctos: siue quia erant extra illam ciuitatem, siue quia fugere poterant: quos reliquos Hiebusæos admissos esse à filiis Beniamin, quibus cum Iuda erat ciuitas illa

communis, in ea simul habitare. Quod ergo dictum est, Non hæreditauerunt Hiebusæum filij Beniamin, intelligendum est, quòd nec tributarios eos facere potuerunt, siue voluerunt. Aut certè non hæreditauit Hiebusæum, dictum est, quia non sine illo tenuit terram quæ ab illo possidebatur. QVÆST. VIII. Ind.1.c.27.

Et non hæreditauit Manasses Bethsan, quæ est Scytharum ciuitas. Ipsa hodie perhibetur Scythopolis dicti: Potest autem moueri, quomodo in illis partibus multum ab Scythia diuersis potuerit esse Scytharum ciuitas. Sed similiter potest mouere, quomodo tã longè à Macedonia Macedo Alexander condiderit Alexandriam ciuitatem: quod vtique fecit longè lateq; bellando: ita etiam Scythæ aliquando bellando in longinqua progredientes istam condere potuerunt. Nam legitur in historia gentium, vniuersam penè Asiam Scythas aliquando tenuisse, cùm regi Ægyptiorum illi qui eis vltro bellum indixerat irent obuiam, quorum aduentu territus, in suum se regnum recepit. QVÆST. IX. Ind.1.c.27.

Et non hæreditauit Manasses Bethsan, quæ est Scytharum ciuitas, neque filias eius. Filias eius dicit ciuitates quas ipsa quasi metropolis instituerat. QVÆST. X. Ind.1.c.28. Iosue.16.d.10.

Et factũ est quando præualuit Israel, & posuit Chananæum in tributarium, & auferens non abstulit eum. Iam tale aliquid dictum est in libro Iesu Naue, penè ipsis verbis. Proinde aut hîc per anacephalæosin dicitur, aut illic per prolepsim dictum est, id est, aut hîc recapitulando, aut illic præoccupando. QVÆST. XI. Ind.1.§.34.

Et contribuauit Amorræus filios Dan in montem, quoniam non permisit eos descendere in vallem. Et hoc similiter, aut in libro Iesu Naue præoccupãdo commemoratũ est, aut hîc recapitulando.

QVÆST. XII. Ind.2.a.1.

Et ascendit angelus Domini super κλαυθμῶν ploratio dicitur. Ibi enim populus fleuit, cùm audisset ab hoc angelo verba Domini vindicantis in eos quòd inobedientes fuissent, quia non exterminauerunt populos secundum præceptum eius quibus præualuerunt, eligentes eos facere tributarios quàm interimere & perdere quemadmodum iusserat Dominus. Quod siue contempto Dei mandato, siue timore fecerint, ne hostes aduersum se acrius pugnarẽ pro salute obtinenda quàm pro tributo non dando cogerẽt: sine dubio peccauerunt, vel spernendo quod diuinitus imperatum est vel non præsumendo quòd eos posset qui imperauerat adiuuare. Quod ideo per Iesum noluit eis dicere: si tamen adhuc eo viuente iam fieri præceperat, & non potius præoccupando commemoratum fuerat quod illo mortuo fieri cœpit: quia hoc omnibus voluit exprobrare per angelum: nondum autem omnes id fecerant viuente Iesu, & si aliqui fortè iam cœperant. Credibilius est tamen nihil tale fieri cœptum viuente Iesu Naue, tantumq; terrarum sub illo tenuisse filios Israel, quantum eis ad considendum sufficeret, quamuis in sortibus suis haberẽt vnde crescendo & conualescendo adhuc aduersarios exterminarent. Proinde post mortem Iesu, postquam præualuerunt vt hoc possent facere, maluerunt eos habere tributarios secundum voluntatem suam: quàm interimere & perdere secundum voluntatem Dei. Propter hoc ad eos corripiendos angelus missus est. Quod verò commemoratum est in libro Iesu Naue, magis existimo præoccupando commemoratum, quod posteius mortem vel futurum esse iam ipse nouerat prophetico spiritu: si ab illo liber conscriptus est qui appellatur Iesu Naue: vel si ab alio scriptus est, iam futurum esse sciebat post mortem Iesu quod in illo libro præoccupando commemorauit. QVÆST. XIII. Ind.2.a.3.

Quid est quod angelus Domini inter cætera diuinæ comminationis dicit, Non adijciam transmigrare populum quem dixi eijcere? Non auferam eos à facie vestra, & erũt vobis in angustias, & dij eorum erunt vobis in scandalum: nisi vt intelligamus nonnulla etiam de ira Dei venire peccata? Vt enim dij gentium, inter quas non à se exterminatas Israelitæ habitare voluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in Domino Deo suo, eoque offenso viuere, indignans hoc comminatus est Deus, quod certè manifestum est magnum esse peccatum. QVÆST. XIIII. Ind.2.b.d. Iosue.23.a.

Et dimisit Iesus populum, & abierunt filij Israel vnusquisq; ad domum suam hæreditare terram. Hoc per recapitulationem iterari nulla dubitatio est. Nam & mors ipsius Iesu Naue etiam in hoc libro commemoratur, vt tãquam ab exordio cuncta breuiter insinuarentur, ex quo eis Dominus dedit terram, & quemadmodum sub ipsis iudicibus vixerint quæue perpessi sint, atque iterũ redditur ad iudicum ordinem ab eo qui primus est constitutus. QVÆST. XV. Ind.2.b.16.

Et surrexit generatio altera post eos, qui non scierunt Dominum & opera eius quæ fecit Israel. Exposuit quomodo dixerit non scierunt Dominum: in illis videlicet præclaris & mirabilibus operibus, per quæ factum est ante illos vt Israel sciret Dominum. QVÆST. XVI. Ind.2.c.14.

Et seruierunt Baal & Astartibus. Solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Iotijs, Astarte autem Iunonis, quod lingua Punica putatur ostendere. Nam Baal Punici videntur dicere, Dominum: vnde Baalsamen, quasi Dominum cæli intelligunturdicere: Samen quippe apud eos cæli appellantur, Iuno autem sine dubitatione ab illis Astarte vocatur. Et quoniam istæ linguę non multum inter se differunt, meritò creditur de filiis Israel hoc dicere scriptura, quòd Baal seruierunt & Astartibus, quia Ioui & Iunonibus. Nec mouere debet, quod non dixit Astarti, id est, Iunoni: sed tanquam multæ sint Iunones, pluraliter hoc nomen posuit. Ad simulachrorum enim multitudinem referre voluit intellectum, quoniam vnumquodque Iunonis simulachrum Iuno vocabatur. Ac per hoc tot Iunones, quot sunt simulachra intelligi voluit. Varietatis autem causa existimo Iouem singulariter, Iunonem pluraliter commemorare voluisse. Nam eadem causa plurium simulachrorum etiam Ioues pluraliter dici possent. Hoc autem, id est, nomine plurali Iunones in Græcis secundum Septuaginta reperimus, in Latinis autem singulariter erat. Quorum in illo qui non habebat septuaginta interpretationem, sed ex Hebræo erat, Astaroth legimus: nec Baal, sed Baalim. Quod si fortè aliud in Hebræo vel Syra lingua nomina ista significent, deos tamen alios fuisse constat & falsos, quibus Israel seruire non debuit. QVÆST. XVII. Ind.2.c.16.

Et vendidit eos in manu inimicorum suorũ in circuitu. Quæri solet quare dixerit vendidit, tanquam aliquod precium intelligatur datum. Sed & in Psalmo legitur: Vendidisti populum tuũ sine precio. Et apud Propheram: Gratis vẽditi estis, & non cum argento redimemini. Quare ergo venditi, si gratis & sine precio, & non potius donati? An fortè scripturarum locutio est, vt venditus etiam qui donatur dici possit? Hîc autem sensus est optimus in eo quod dictum est: Gratis venditi estis, & vendidisti populum tuum sine precio: quia illi quibus tradidisti populum, impij fuerunt, non Deum colẽdo tradi sibi illum populum meruerunt, vt ipse cultus tanquam precium videretur. Quod verò dictum, Neq; cum argẽto redimemini: non ait, neque cum precio, sed neq; cum argento: vt precium, redemptionis intelligamus, quale dicit apostolus Petrus: Non enim argento & auro redempti estis, sed precio sanguinis agni immaculati. In argento enim propheta omnem pecuniam significauit, vbi ait: Non cum argento redimemini, quoniam precio quidem sanguinis Christi, non tamen precio pecuniario fuerant redimendi. In eo quòd Dominus dicit: Et ego non apponam auferre virum à facie ipsorum de gentibus quas reliquit filius Naue, & dimisit ad tentandum in eis Israel, si obseruarent viam Domini abire in eam, quemadmodum custodierunt patres eorum, an non: & dimisit Dominus gentes has vt non auferret illas tunc: & non tradidit illas in manus Iesu. Satis ostenditur causa quare non Iesus omnes illas gentes bellando deleuerit, quia hoc si fieret, nõ esset in quibus isti probarentur. † Poterat autem esse ad vtilitatem ipsorum, si tentati in eis non reprobi inuenirentur: eisque talibus inuẽtis, quales eos esse debere præceperat Dominus, iam gentes illæ auferrentur à facie eorum, si ita viuerent, nec bellis eos exerceri oporteret. Verba enim Domini hucusque accipienda sunt. Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meum, quod mandaui patribus eorũ & non obedierunt voci meæ, & ego non apponã auferre virum à facie ipsorum: id est, aduersarium. Cætera verò verba scriptoris sunt, exponentis vnde dixerit Dominus, non se ablaturum virum de gẽtibus quas reliquit Iesus filius Naue. Deinde subiungẽs qua causa dereliquit: Et dimisit, inquit, ad tentandum Israel, si obseruent viam Domini abire in ea quemadmodũ custodierunt patres eorum, an non: eos volens intelligi patres custodisse viam Domini, qui fuerũt cum Iesu, id est, eo tẽpore quo ille viuebat. Generationẽ quippe alteram superius retulit surrexisse post illos qui viuerunt cum Iesu, & ab ipsis cœpisse transgressiones quæ offenderunt Dominum: pro quibus tentandis, id est probandis, relictæ fuerant gentes, nec exterminatæ per Iesum. Deinde ne putaretur hoc Iesus consilio suo tanquam humano egisse, vt gentes illæ relinquerentur: subiungit scriptura: Et dimisit Dominus gentes has vt non auferret illas celeriter: & non tradidit eas in manus Iesu. Deinde sequitur, Et hę gentes quas reliquit Dominus vt tentaret in eis Israel, omnes qui nescierunt omnia bella Chananæorum, propter generationes filiorum Israel vt doceret illos bellum. Erat ergo ista causa in eorum tentatione, vt bellare discerent: id est, vt tanta pietate & obedientia legis Dei bellarẽt, quãta patres eorum qui Domino Deo etiam bellando placuerunt, non quia optabile aliquid est bellum, sed quia pietas laudabilis est in bello. Quod autem sequitur, Verùm quia ante illos nescierunt illas: quid nisi gentes vult intelligi, quas nescierunt bellando qui fuerunt ante istos: quorum tentationi, hoc est probationi relictæ sunt? Deinde cõmemorans quæ sint, quinque inquit, satrapias alienigenarum, quas in libris Regnorum manifestius exprimit. Satrapiæ autẽ dicuntur, quasi parua regna, quibus satrapæ præerant: quod nomen in illis partibus cuiusdam honoris est siue fuit. Et omnem, inquit, Chananæum & Sidonium & Euęum inhabitantem Libanum aut montem Hermon vsque ad Cabemeth, & factum est vt tentaretur in ipsis Israël: Tanquam diceret, Hoc autem factum vt tentaretur in ipsis Israël scire si audient mandata Domini: non vt sciret Deus omnium cognitor etiam futurorum, sed vt scirent ipsi, & sua conscientia, vel gloriarentur, vel cõuincerentur, vtrum audirent mandata Domini quæ mandauit patribus eorum in manu Moysi. Quoniam ergo manifestati sibi sunt non se obedisse Deo, in iis gentibus quæ ad eorum tentationem, id est, exercitationem atque probationem fuerant derelictæ, propterea dixit Deus vel illa in quibus apertè missus est angelus, & expresè locutus est, vel paulo antè, vbi ait, Propter quod tanta dereliquit gẽs hæc testamentum meum quod mandaui patribus eorum, & non obedierunt voci meæ, & ego non apponam auferre virũ à facie ipsorum. Dictum est autẽ in Deuteronomio ex persona Dei loquẽtis de istis gẽtibus aduersariis, Non ejiciam illos in anno vno, ne fiat terra deserta, & multiplicentur in te bestiæ ferę: Paulatim ejiciam illos, donec multiplicemini & crescatis & hæreditetis terram. Poterat hanc promissionẽ suam seruare Dominus erga obedientes, vt exterminatio gẽtium illarum, crescentibus Israelitis patribus fierer, cùm eorum multitudo terras vnde aduersarij exterminarentur desertas esse non sineret. Quod autẽ ait, Ne multiplicentur in te bestiæ ferę, mirum si nõ bestiales quodam modo cupiditates & libidines intelligi voluit, quæ solent de repentino successu terrenæ felicitatis existere. Neque enim Deus homines exterminare poterat, & bestias nõ poterat, vel perdere, vel pasci potius non permittere. QVÆST. XVIII. Ind.3.b.9.

Et excitauit Dominus saluatorem Israel, & saluauit eos. Deinde velut quæreretur quem saluatorẽ, Othoniel, inquit, filium Cenez. Accusatiuum enim casum hîc debemus accipere, tanquam diceret Othonielem. Aduertendũ est autem quòd saluatorem dicat etiam hominem, per quem Deus saluos faciat. Nam clamauerũt filij Israël ad Dominum, & excitauit Dominus saluatorẽ Israël, & saluauit eos, Othoniel filium Cenez, fratrẽ Caleb minorem ipsius, & exaudiuit eos. Inter illa autem quę appellantur παρεκβάσεις, hoc gentis tarum est, quoniam habet & illud quod Græci vocant ὑστερολογίαν. Quod enim ait postea, & exaudiuit eos, si prius ponatur, fit sermo lucidior. Nam ordo est, Et clamauerunt filij Israël ad Dominũ, & exaudiuit eos, & excitauit Dominus saluatorem Israël. Deinde quod hîc interpositum est, & saluauit eos: & postea dictum est Othoniel filium Cenez: si ita diceretur planius fieret, & Excitauit Dominus saluatorem Israel Othoniel filium Cenez, & saluauit eos. QVÆST. XIX. Ind.3.b.11.

Quadraginta annos quieuisse terram promissionis à bellis sub Othoniele iudice scriptura testatur, quantum temporis primordia Romani imperij sub Numa Pompilio tantummodo rege pacata habere potuerunt. QVÆST. XX. Ind.3.c.19: 20.

Quæri potest, vtrum mẽtitus fuerit Aioth iudex quando occidit Eglon regem Moab. Cùm enim solus soli insidiaretur vt eum percuteret, hoc illi ait, Verbum occultum mihi est ad te rex: vt ille à se omnes qui cum illo fuerãt remoueret. Quod cùm factum esset, iterum dixit Aioth: Verbũ Dei mihi ad te rex. Sed potest non esse mẽdacium, quandoquidem verbi nomine solet etiam factum appellare scriptura. Et reuera ita erat. Quod autem dixit, verbũ Dei intelligendum est hoc illi Deum vt faceret præcepisse, qui cum populo suo excitauerat saluatorem, sicut illis temporibus talia fieri diuinitus oportebat. QVÆST. XXI. Ind.3.c.17. 3.Reg.22.c.10.d.13.

Meritò quæritur, quomodo fuerit exilis valde rex Eglon, & concluserint adipes vulnus, quando percussus est. Sed intelligẽdum est ea locutione dictum quæ solet à contrario intelligi, sicut dicitur lucus, quòd minimè luceat: & abundare respondetur, quod nõ est: & benedixit regi, pro maledixit, sicut scriptum est in Regnorum libro de Nabuthe, Nam in ea interpretatione quæ non secundum septuaginta, sed ex Hebræo est, ita inuenimus, Erat autem Eglon crassus nimis. QVÆST. XXII. Ind.3.c.23.

Et exiit ad fores & transiit obseruantes, & clausit ianuas domus superioris super eum & coarctauit. Hoc recapitulando dictum est quòd fuerat prętermissum. Nam prius hoc fecisse intelligendũ est, & sic de superius descẽdisse & transiuisse obseruãtes.

QVOMODO pueri regis Eglon claui aperuerint quod Aioth claui non clauserat, potest moueri. Aut si ille claui clauserat, quomodo secum eam nõ auferret, vt isti nec claui aperire possent. Proinde aut alia clauis allata est, aut tale clausuræ genus fuit quod sine claui possit claudi, nec sine claui aperiri. Nam sunt quędam talia, sicut ea quæ verudata dicuntur. QVÆST. XXIII. Ind.3.d.30.

Svb iudice Aioth octoginta annos pacem habuit Israël in terra promissionis, duplicato scilicet tempore quàm fuit

Exo.d.23.f.29.

Iud.2.d.22.

Poterant

Iosue.24.a.

1.Reg.4.5.6.d.16. Satrapia quid sit.

Iud.3.d.3.

Psal.43.b.13.

Esa.52.b.

Iud.2.d.16.

1.Pet.1.d.18.

memorabile sub Romanorũ rege Numa Pompilio.

QVAEST. XXV. Iud.3. d.31. Et post eum surrexit Sannegar filius Aneath, & percussit alienigenas in sexcentos viros, præter vitulos boum, & saluauit Israël. Quomodo post Aioth iste pro Israël pugnauerit, & dictus sit saluasse Israël, potest esse quæstio. Non enim rursus fuerant captiuitati, vel iugo seruitutis innexi. Sed intelligendum ita dictum, saluauit: non quia nocuerit aliquid hostis, sed ne permitteretur nocere; quem credendum est bello cœpisse tentare, & huius victoria fuisse depulsum. Sed quid sibi velit quod addidit, Præter vitulos boum: obscurum est. An forte etiam boum stragem pugnando fecit, & ita dictũ est eũ occidisse sexcentos viros, præter illud quod fecit de bobus occisis. Sed quare vitulos? An Græcæ locutionis consuetudo est etiam vitulos eos appellare qui grandes sunt? Nam ita loqui vulgo in Ægypto perhibetur, sicut apud nos pulli appellantur gallinæ cuiuslibet ætatis. Non autem habet interpretatio ex Hebræo, Prętet vitulos boum, sicut ista quæ secundum septuaginta est: sicut habet illa ex Hebræo, vomere occisos sexcentos viros: quod ista non habet. QVAEST. XXVI. Iud.4.b.8. Quid est quod respondens Barach Deliboræ ait, Si ibis ibo, & si non ieris mecum, non ibo: quoniã nescio diẽ in qua prosperat angelum Dominus mecum; quasi a prophetissa diẽ audire non potuerit: nec illa diem respondit, sed perrexit cum illo. Et quid est, Prosperat angelum Dominus mecum? An hîc demõstratum est quia & angelorum actus prosperantur: id est, adiuuãtur a Domino vt feliciter cedant, an locutionis est, Prosperat angelum mecũ: id est, facit mecum prospera per angelum. QVAEST. XXVII. Iud.4. c.15. Et pauefecit Dominus Sisara & omnes currus eius. Ecce quemadmodum commendat scriptura agere Deum in cordibus, vt det exitum rebus quem constituit. Vtiq; enim pauefecit vel obstupefecit Sisaram vt traderet eum.

QVAEST. XXVIII. Iud.4.d.22. Vbi Iahel mulier quæ occidit Sisaram cũ locuta esset ad Barach qui eũ quærebat: scriptum est de ipso Baracli, quia intrauit ad eam. Animaduertendum est non esse consequens, vt cùm scriptura dicat de viro quòd intrauit ad aliquam feminam, iam etiam cõcubuisse credatur. Assiduè quippe sic loquitur scriptura, Intrauit ad eam: vt nolit intelligi nisi quod ei mixtus sit. Hîc ergo propriè dictum est, Intrauit ad eam: id est domum eius intrauit, non vt per hæc verba intelligatur concubitus. QVAEST. XXIX. Iud.5.a.7. In cantico Delboræ dicitur, Desecerunt habitantes in Israël, defecerunt donec surrexit Delbora, donec surrexit mater in Israël, elegerũt vt panem hordeaceum deos nouos, tunc expugnauerunt ciuitates principum: quasi tunc eis fauerit Deus ad expugnãdas ciuitates principum, quando elegerunt vt panem hordeaceum deos nouos. Sed in aliis iam scripturarũ locis sæpe didicimus quemadmodum fiant hyperbatæ: quorum directione cũ verba ad ordinẽ redeunt, sensus explanatur. Iste ergo est ordo: Defecerũt habitantes in Israël, defecerunt, elegerunt vt panem hordeaceum deos nouos, donec surrexit mater in Israël: tunc expugnauerunt ciuitates principum. QVAEST. XXX. Iud.4.a.7. Qværi potest, quomodo dictum sit, Elegerũt vt panem hordeaceũ deos nouos: cùm panis hordeaceus quamuis sit in comparatione triticij panis abijciendus, tamen etiam ipse pascat & vitale alimentum sit. Dij autem noui, quos dicuntur elegisse qui defecerunt à Deo viuo, non possunt in alimentis animę deputari, sed potius in venenis. An hactenus accipienda est similitudo, quatenus valet, vt propter hoc solum dictum intelligatur: quia sicut plerunq; fastidio fit, vt eligenda reijciantur, & aspernanda delectent: ita vitio prauæ voluntatis tãquam languore fastidij cùm esset Deus eorum verus, sibi falsos elegerunt, nihil aliud quàm nouitatem & spreta veritate, atq; ita cibũ mortiferum tanquam panem hordeaceum elegerũt, nõ se arbitrantes inde perituros, sed etiam inde vitam velut esca innoxia licet viliore sumpturos. Secundum opinionẽ ergo eorũ similitudo posita est animiq; languorẽ, non secũdum veritatẽ. Nam dij illi noui nullis sunt cibis vitalibus cõparandi. QVAEST. XXXI. Iud.6.b.b. Et factũ est quando clamauerunt filij Israël ad Dominum propter Madiá, & misit Dominus virũ prophetam ad filios Israël, & dixit eis. Cur non dicatur nomen huius prophetæ, quod valde scripturis inusitatum est, latens causa est, non tamen nullam esse arbitror. Sed quia post verba quib. exprobrauit inobedientiam populi, sequitur scriptura dicens: Et venit angelus Domini, & sedit sub quercu quæ erat in Ephra: nõ absurdè intelligitur iste angelus significatus nomine viri, vt posteaquam hæc verba dixit, venerit ad quercũ memoratam, & ibi sederit. Nomine enim virorum solere appellari angelos notum est, quãuis eum qui esset angelus appellatum esse, Propheta non facile nec euidetur occurrat: eum sanè qui Propheta esset, dictũ angelum legimus. Sed si angelorũ dicta prophetica nota sunt, id est, quibus futura prænunciauerunt: cur nõ possit angelus prophetæ nomine nuncupari? Veruntamẽ, vt dixi, expressum & manifestum de hac re testimonium non occurrit.

Ibid.b.11.

QVAEST. XXXII. Iud.6.b.11. Qvod angelus dicit ad Gedeon: Dominus tecum potens in fortitudine, nominatiuus casus est nõ vocatiuus. Hoc est, Dominus potens tecũ est, nõ tu potens.

QVAEST. XXXIII. Iudic.6.c.14. Advertendvm est dixisse angelũ tanquam ex Domini autoritate, Nónne ecce misi te, cũ loqueretur ad Gedeon. Quis enim eũ misit, nisi qui ad eũ angelũ misit? Delbora verò ait ad Barach, Nónne mandauit Dominus Deus Israël tibi? Hîc autẽ non dictum est: Nónne ecce misit te Dominus: sed, Nónne ecce misi te. Vbi respondet Gedeon ad angelum: In me Dñe, hoc est in me intende in quo saluabo Israël, ecce mille mei humiliores in Manasse. Intelligitur præpositus fuisse mille hominũ, quos Græcè χιλιάρχους appellat scriptura, An quid aliud? Animadvertendvm est quod Gedeon nõ ait angelo: Offeram tibi sacrificium, sed ait, offeram sacrificium meum, & ponam in conspectu tuo. Vnde intelligẽdum est, non eũ angelo, sed per angelũ sacrificium offerre voluisse. Quod & ipse angelus euidenter ostendit, qui non ab eo sacrificium tanquam sibi sumpsit, sed ait illi: Accipe carnes & azymos, & pone ad petrã illam & ius effunde. Et cùm hoc feciſſet Gedeon, extendit angelus summum virgæ quæ erat in manu eius, & tetigit carnes & azymos, & accensus est ignis de petra & comedit carnes & azymos. Ita etiam ipse angelus in sacrificio quod obtulit Gedeon, officium ministratis impleuit: ignem quippe homo minister vt homo sine miraculo subiecisset, quem mirabiliter vt angelus iste subiecit. Denique tunc cognouit Gedeon quod angelus Domini esset. Nam hoc scriptura continuò subdidit, Et vidit Gedeon quoniam angelus Dñi est. Prius ergo tanquam cũ homine loquebatur, quem tamẽ hominem Dei credidit, vt coram ipso sacrificium vellet offerre, velut adiuuandus præsentia eius sanctitatis.

QVAEST. XXXIV. Iud.6.d.10. Deut.12.b.11. Qværi potest quare Gedeon ausus fuerit sacrificium offerre Deo præter locum vbi iusserat Deus? Præter tabernaculũ quippe suũ Deus prohibuerat sacrificari sibi: cui tabernaculo templũ postea successit. Tempore autẽ quo fuit Gedeon, tabernaculum Dei erat in Silo: atque ideo illic tantum legitimè posset sacrificari. Sed intelligendũ est quòd illum angelum primò prophetam putauerat, & tanquam Deum in illo consuluerat de offerendo sacrificio. Quod ille si prohibuisset, non vtiq; fieret. Sed quoniam approbauit, & vt

& vt fieret annuit, Dei autoritatem Gedeõ in faciendo secutus est. Ita quippe Deus legitima illa cõstituit, vt leges nõ sibi, sed hominibus daret. Vnde quodcunque præter illa ipse præcepit, non à transgressoribus, sed potius à piis & obedientibus impletum intelligendum est: sicut Abraham de immolando filio. Nam & sic Helias extra tabernaculum Domini ad cõuincendos sacerdotes idolorum sacrificauit, quod ex præcepto Domini fecisse intelligendum est, qui ei tanquam prophetæ reuelatione atque inspiratione iussit vt faceret. Quanquam tanta consuetudo præter tabernaculum sacrificandi crebuerat, vt etiam Salomõ in excelsis sacrificasse inueniatur, nec eius sacrificiũ fuisse reprobatum. Et tamen notantur reges qui inter opera laudabilia sua non destruxerunt excelsa, vbi contra legem Dei populus sacrificare consueuerat. Et qui destruxit maiore prædicatione laudatur. Ita Deus consuetudinem populi sui, quæ præter eius tabernaculum, tamen non diis alienis offerebat, sed Domino Deo suo, sustinebat potius quàm vetabat, etiam sic exaudiens offerentes. Hoc autem quod Gedeon fecit, quis non intelligat per angelum procuratum vt prophetice fieret, in qua prophetia petra illa commendaretur? Cui quidem petræ nõ sacrificatum est, sed de illa ignis commemoratur exisse quo sacrificium cõsumeretur: Siue etiam per aquam quam percussa petra effudit in eremo; siue per ignem, donum Spiritus sancti significatur, quod ditissimè Dominus Iesus Christus effudit super nos. Nam & in Euangelio significatum est hoc donum per aquam, vbi ipse Dominus ait, Si quis sitit, veniat & bibat: qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: vbi Euangelista subiunxit, Hoc autem dicebat de spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum. Significatum est & per ignem, vbi veniẽte illo super congregatos legitur: Visæ sunt illis linguæ diuisæ velut ignis, qui & insedit super vnumquemque eorũ. Et ipse Dominus ait, Ignẽ veni mittere super terram. Et factus est numerus eorum qui lambuerunt manu sua, lingua sua, trecenti viri. Plerique Latini codices non habent; manu sua, sed tantummodo lingua sua, quoniam sic intellexerũt quod suprà dictum est, sicut canes. Græcus autem habet vtrunque, manu sua, & lingua sua, vt intelligatur quod manu aquam raptam in os proijciebant: & hoc erat simile bibentibus canibus, qui non ore appositio sicut boues aquam ducunt quam bibunt, sed lingua in os rapiunt, sicut etiam isti intelligũtur fecisse, sed cum manu in os aquam proijcerent, quam lingua exciperent. Nam & interpretatio ex Hebræo planius id habet his verbis, Fuit itaque numerus eorum qui manu in os proijcientes aquam lambuerant, trecenti viri. Neque enim solent homines ita bibere vt sine opere manus lingua, sicut canes aquam hauriant. † Át verò istis præceptum fuerat vt hoc facerent: sed cùm ad bibendum descendissent ad aquam, multi genu flexo biberũt, quod facilius & minore labore fieret: pauci verò quia non flexo genu se incuruauerunt, vt canes biberunt, sed aquam manu in os iactabant. Quorũ numerus quia trecenti erant, signum insinuat crucis propter literam τ Græcam, qua iste numerus significatur: per quos etiam gentes magis in crucifixum crediturας præfiguratum est, quòd litera Græca est. Vnde Græcorum nomine Apostolus omnes gẽtes significat cùm dicit, Iudæo primum & Græco. Et Iudæis & Græcis, sæpe ita commemorans circũcisionem & præputium, quod in linguis gentiũ Græca ita excellat, vt per hanc omnes decenter significẽtur. Iste humerus & in vernaculis Abrahæ animaduertendus est, per quos fratrẽ ab hostibus liberauit, quando eum Melchisedech in magno mysterio benedixit. Quod enim exuberant illic decem & octo, nam trecẽti decem & octo fuisse re-

Gen.22.a.3. 3.Reg.18.d.30.

Luce 13.b.11.

1.Cor.1.d.28.

Matth.15.c.26.

1.Reg.24.c.15.

QVAEST. XXXVIII. Iudic.7.c.11.

QVAEST. XXXIX. Iudic.7.d.13.

QVAEST. XL. Iud.7.f.21.

QVAEST. XLI. Iud.8.f.27.

1.Reg.21.d.18.

Act.2.a.3. Luce 12.f.49.

QVAEST. XXXVII. Iud.7.b.c.

al. Aut

Rom.1.b.9.10.

Gen.14.c.14

quodammodo erat, quòd extra Dei tabernaculum A quodlibet manu factum pro Deo coleretur, cùm illa ipsa quæ iussa sunt in tabernaculo fieri ad Dei potius cultum referrentur quàm pro Deo aliquid eorum, aut pro Dei simulachro colédum haberetur. Quanquam per Ephud vel Ephod, ea locutione quæ significat à parte totũ, omnia possunt intelligi quæ constituit Gedeon in sua ciuitate, veluti ad colendum Deum similia tabernaculo Dei. Et propterea per hoc, quia hoc est sacerdotalis honoris insigne, quod sæpe scriptura commemorat: vt hoc sit peccatum Gedeon, quòd extra Dei tabernaculum fecerit aliquid simile, vbi coleretur Deus: non quòd solido auro velut ad adorandum constituerit Ephud: sed quod essent ex auro ipso, quod etiam ex præda fecerit, ea quæ pertinerent ad ornamenta vel instrumenta sacrarij, quę omnia per Ephud significata sunt propter excellentiam, vt dixi, vestis sacerdotalis. Nam & ipsum Ephud non quidem ex auro

Exodi 25.a.7 bet. Nam ex auro & hyacintho & purpura & coccino & byssо vt fieret, diuinitus imperatum est: sed quia hoc ita posuerunt septuaginta interpretes, vt commemoratis omnibus quæ de spoliis acceperat Gedeon, inferrent: Et fecit illud Gedeon in Ephud: videtur ita dictum; tanquam ex toto illo quod commemoratum est hoc factum esse credatur: cùm possit etiam illic intelligi locutio quæ significat à toto partem: vt quod dictum est, Fecit illud in Ephud: intelligatur, fecit inde

al. scilicet Ephud, vel fecit ex eo Ephud: non † secundum illud totum consumens in Ephud: sed ex illo quantum sufficiebat impendens. Nam in illa interpretatione quæ ex Hebræo est, sic legitur, Feceruque ex eo Gedeon in Ephud. Quod enim apud septuaginta scriptum est Ephud, hoc in Hebræo perhibetur dici Ephod: Non autem omnes sacerdotes tali vrebantur superhumerali quod esset ex auro & hyacinthо & purpura & C coccino & byssо, sed solus summus sacerdos. Vnde il-

1. Reg. 2. d. 18. lud quod de Samuele commemoratum factum illi ab eius matre, non erat vtique tale: quoniam cùm datus est nutriendus, non erat summus sacerdos, vtique puer. Vnde vt dictum est, Ephud bar appellatur, vel potius Ephud bat, sicut asserunt qui Hebræam linguam nouerunt, quod interpretatur Ephud lineum. Sed Gedeon existimo illud fecisse quod erat præcipuum summi sacerdotis indumentum atque ornamentum, per

al. sacrificij quod & cætera significata sunt opera † sacrarij, quod in sua ciuitate præter Dei tabernaculum constituerat: & propter hoc peccatum factum est illi & domui eius

Iud. 9.a.5. in scãdalum, vt sic interiret, quod postea scriptura narrat, tanta eius numerositas filiorum. Non præ-

QV AEST. XLII. Iud. 8.f.27. 28. tereunda oritur quæstio, quomodo quieuerit terra quadraginta annos in diebus Gedeon, cùm post victoriam qua liberauit Hebræos, ex auro spoliorũ fecerit abominationem, & post illam fornicatus sit omnis Is- D raël, & fuerit illi & domui eius in scandalum. Quomodo ergo post hoc tantum nefas, quod & Gedeon & populus admisit, requieuit terra quadraginta annos: cùm hoc scriptura soleat ostẽdere, cùm à Domino Deo populus fornicaretur, tunc potius pacem illos perdere, non acquirere: & hostibus subiugari, non ab hostium infestatione muniri? Sed intelligẽdum est, sicut solet scriptura per prolepsim, id est, per præoccupationem dixisse, quòd fecerit Ephud contra Dei legem Gedeon ex illo auro quod fuerat hostibus deuictis atque prostratis ablatum, quia vno loco dicere voluit, & vnde erat aurum, & quid de illo factum sit: sed postea factum est in fine dierum Gedeon hoc peccatum, quando secuta sunt etiam mala, quæ deinde scriptura contexuit, posteaquam commemorauit quot annis in diebus Gedeon terra conquieuerit: quos annos recapitulando commemorauit, id est, ad ordinem quem præterierat prius dicendo de illo scandalo quod nouissimè factum est. Et factum est cùm QV AEST. XLIII. esset mortuus Gedeon, & auersi sunt filij Israël & for- Iud. 8.g.33. nicati sunt post Baalim: & posuerunt ipsi sibi Baalberith testamentum, vt esset eis ipse in Deum. Et Baalim & Baalberith idola intelligenda sunt. Maior itaque transgressio & fornicatio commissa est à populo post mortẽ Gedeon, quàm illo viuo propter Ephud: quoniã & illud ersi illicitè factum erat, tamen de sacramentis tabernaculi erat: ista verò post idola fornicatio non habet vel falsam paternæ religionis defensionem. Vnde etiam illud Ephud, si nõ in fine temporis Gedeon, sed ante factum est, ita Deus patienter tulit, vt pax in terra perseueraret: quia licet factum erat quod prohiberat, non tamen longè recessum erat ab illo qui tale aliquid in tabernaculo suo atque in honorem suum fieri iusserat. Nunc verò grauiora commissa & apertis- B simam post idola fornicationem populi esse noluit impunitam. Quod inducitur rhamnus, id est, QV AEST. XLIIII. quoddam spinarum genus, in similitudinem dicere o- Iud. 9.b.14. mnibus lignis conuenientibus ad eam vt regnaret super ea. Si in veritate vngitis me vos regnare super vos, venite, confidite in protectione mea: & si non, exeat ignis de rhamno, & comedat cedros Libani. Obscurus sensus est, sed eum inuenta distinctio manifestat. Non enim ita legendũ est, Etsi non exeat ignis de rhamno: sed subdistinguendum, Exeat ignis de rhamno: id est, si non confiditis in protectione mea, aut si non in veritate vngitis me regnare super vos, exeat ignis de rhamno & comedat cedros Libani. Comminantis enim verba sunt quid facere possit, si noluerint eam regnare super se. Verùm quia non ait, Exibit ignis de rhamno & manducabit cedros Libani: sed ait, Exeat & manducet: obscurius factum est quàm si sola distinctio lateret. Vehementioris autẽ comminationis est, & quodammodo præ- C sentioris efficaciæ, si quis dicat, Si non vis facere quod volo, sæuiat in te ira mea: id est, iam sæuiat, vt quid eam teneo? Quasi dicat, sæuiat, permissiuo modo pœ- QV AEST. nam intentaris futuram. Emisit Deus spiri- XLV. tum malignum inter Abimelech & inter viros Sichi- Iud. 9.c.23. morum. Hoc verbum, vtrum imperantem, aut permittentem Deum significet; non facilè definiri potest. Quod enim hîc positum est, Emisit, Græcus habet ἐξαπέστειλεν, quod etiam est in psalmis vbi legitur: Psal. 42.a.3. Emitte lucem tuam: quanquam in quibusdam locis interpretes nostri vbi est in Græco ἐξαπόστειλον, misit interpretati sunt, non emisit. Potest ergo & sic intelligi, vt spiritum malignum Deus tanquam ire inter eos volentem emiserit, id est, potestatem dederit maligno spiritui ad eorum pacem perturbandam. Vsqueadeò autem etiam mitti à Domino malignum spiritũ propter iustitiam vindicandi, non absurdum visum est, vt quidam id quod est ἐξαπέστειλεν, etiam immisit interpretati sint. Verba quæ misit ad nuncios Abime- QV AEST. XLVI. lech Zebul princeps ciuitatis Sichimorum, etiam id Iudic. 9.d.31. habẽt, Et nunc surge nocte tu & populus tuus tecum, & insidiare in agro. Et erit mane simul vt oritur sol, maturabis & tendes super ciuitatẽ. Quòd Latini quidam habent maturabis, quidam verò manicabis, Græcus habet quod dici posset non vno verbo, diluculo surges. Et fortasse hinc sit dictum, maturabis, à matutino tempore: quamuis etiam alio tempore dici soleat ad rem accelerandam. Manicabis autem Latinum verbum esse mihi non occurrit. Sed illud mouet quòd cùm dixisset, Simul vt oritur sol: addidit, Diluculo surges: cùm ipsum diluculum quod Græcè dicitur ὄρθρος, tempus ante solem significet, quod iam vsitatissimè dicitur, cùm albescere cœperit. Sic itaque intelligendum est, vt quod positum est, mane, ipsum diluculum intelligatur. Additum est autem, Simulvt A oritur sol: vt exprimeretur, non iam orto sole faciendum, sed vbi fulgor apparuerit solis oriẽtis. Non enim aliunde albescit diluculum, nisi cùm cœperit partem cæli quam videmus ab Oriente, lux solis ad eam re-

Iudc 14.d.1 Matth 16.d. 2. deuntis attingere. Hinc est quòd etiam in Euangelio vnam atque eandem rem alius Euangelista dicit diluculo factam cùm adhuc obscurum esset, alius oriente sole: quia & ipsa lux quantulacunque diluculi sole vtique fiebat oriente, id est, ad ortum veniente, & fulgorem suum de suæ præsentiæ propinquitate iactante. Quam lucem quidam idiotæ solis non esse putauerunt, sed illam esse quæ primitus cõdita est antequam QV AEST. XLVII. Deus quarto die conderet solem. Et surrexit post Iud. 10.a.1. Abimelech qui saluũ faceret Israël Thola filius Phua, filius patris fratris eius, vir de Isachar. Filium patrui ei- ius, dixit filium patris fratris eius; cùm ordinatius & vsitatius atque apertius diceretur, filium fratris patris eius: filius enim erat patrui eius, sicut euidentius in ea B interpretatione quæ ex Hebræo est, inuenitur. Non ergo quod dictum est patris fratris, ab eo declinatum est quod est in nominatiuo casu pater fratris, sed ab eo quod est patris frater, hoc est enim patruus. Nam siue ponatur in nominatiuo, hic pater fratris, siue ponatur hic patris frater, genitiuũ facit huius patris fratris. Verum altera oritur quæstio, quomodo fuerit patruus Abimelech vir de Isachar, id est, vir de tribu Isachar, cùm Abimelech patrem habuerit Gedeon, qui Gedeon de tribu fuit Manasse. Quomodo ergo Phua & Gedeon fratres fuerunt, vt possit esse Phua patruus Abimelechi, cuius patrui filius Thola succederet, secundum istam narrationem, ipsi Abimelech? Potuerunt ergo Gedeon & Phua vnam habere matrem ex qua diuersis patribus nascerentur, & fratres essent vnius matris filij, non vnius patris. Solebant enim nubere fœminæ de aliis tribubus † in aliis tribubus. Vn- al. in aliis tribus. de & Saul cùm esset de tribu Beniamin, dedit filiam C 1. Reg. 18. d. 17.a.21. suam Dauid homini de tribu Iuda. Et sacerdos † Ioia- 2. Esrae. 22. d. 11. de, vtique homo de tribu Leui, duxit filiam Ioram re- al. Iudæ, lege 1. d. gis hominis de tribu Iuda. Hinc factum est, vt Eliza- 36. beth & Mariam cognatas in Euangelio legamus, cùm fuerit Elizabeth de filiabus Aaron. Ex quo intelligitur de tribu Leui & filiabus Aaron aliquam nupsisse in tribum Iuda, vnde ita fieret inter ambas illa cognatio, vt Domini caro non solùm de regia, verumetiam de

QV AEST. XLVIII. Iudic. 11. d. 24. al. hæreditauit sacerdotali stirpe propagaretur. Inter cætera quę Iepte mandat per nuncios regi filiorum Ammon, etiam hoc dicit, Nónne quæcunque † hereditabit tibi Chamos Deus tuus, hæc hæreditabis: & omnia quæcunque hæreditabit Dominus Deus noster à facie vestra, hæc hæreditabimus? Quod quidam Latini sic interpretandum putauerunt, vt dicerent, Nónne quæcunq; dedit tibi in hereditate Chamos Deus tuus, hęc possidebis? Vbi videri potest, confirmasse Iepte Deum istũ qui vocatur Chamos, potuisse aliquid dare in hæ- D reditatem cultoribus suis. Quidam verò sic hunc locum interpretati sunt, Nónne quæcunq; possedit Chamos Deus tuus, hæc possidebis? Et hoc ita sonat, quasi aliquid potuerit possidere. An fortè secundum hoc dictum est, quòd sub angelis constitutæ sint gẽtes, iuxta canticum Moysi famuli Dei? Nunquid nam ergo ille angelus sub quo erant filij Ammon, Chamos appellatus est? Quis hoc audeat affirmare, cùm possit intelligi secundum eius opinionẽ dictũ, quia putabat Deum suum hoc possidere, vel in possessionem sibi dedisse. Magis autem iste sensus elucet in iis verbis quæ Græcus habet, Nónne quæcunque hæreditabit tibi Chamos Deus tuus, hæc hæreditabis? vt in eo quod positum est, Tibi, intelligatur ita dictum, ac si diceretur, sicut videtur tibi, Tibi enim hæreditabit qui hoc putas, non quòd ille aliquid possit hæreditare. Deinde

in eo quod sequitur, Et omnia quæcunq; hæreditabit Dominus Deus noster, non dixit hæreditabit nobis, tanquam diceret, sicut nobis videtur: sed verè hæreditabit à facie vestra, quoniam abstulit ipsis, & his dedit: hæc, inquit, hæreditabimus. De filia Iepte quòd QV AEST. XLIX. eam pater in holocaustoma obtulit Deo, quoniam in Iud. 11.g.39. bello vouerat, si vicisset, eum se holocaustoma oblaturum qui sibi de domo exiens occurrisset: quod cùm vouisset, vicit, & occurrẽte sibi filia, quod vouerat reddidit: solet esse magna & ad diiudicandum difficillima quæstio: quibusdam quid sibi hoc velit nosse cupientibus & piè quærẽtibus: quibusdam verò qui scripturis his sanctis imperita impietate aduersantur, hoc maximè in crimen vocantibus, quòd legis & prophetarum Deus etiam humanis sacrificiis fuerit delectatus. Quorum calumniis sic primitus respondemus, vt Deum legis & prophetarum, atq; vt expressius dicam, Deum Abraham & Deum Isaac & Deum Iacob nec illa sacrificia delectauerint, vbi pecorum holocausta offerebantur: sed quòd significatiua fuerint & quædam vmbræ futurorum, res ipsas nobis quæ his sacrificiis significabantur commendare voluisse: fuisse autem etiam istam vtilem causam cur illa mutarentur, nec modò iuberentur, imò prohiberentur offerri, ne verè secundum carnalem affectum talibus Deum delectari putaremus. Sed vtrum etiã humanis sacrificiis significari futura oportuerit, meritò quæritur: nõ quòd mortes hominum quandoq; morituròrũ in hac causa exhorrescere & formidare deberemus, si illi qui hæc de se fieri gratanter acciperent, in æternam remunerationem commendarentur Deo: sed si hoc verum esset, hoc genus sacrificiorum Deo non displiceret. Displicere autem Deo satis euidenter eadem scriptura testatur. Nam cùm omnia primogenita sibi dicari & sua Exodi 13.d. esse voluerit atque præceperit; redimi tamen à se vo- 2.b.12. luit primogenita hominum, ne immolãdos Deo crederent filios suos quos natos primitùs susceperissent. Deinde hoc apertius ita loquitur, quòd humana holocausta sic Deus improbet, vt prohibeat, detestans ea in aliis gentibus, & populo suo præcipiens ne audeat imitari. Si autem, inquit, exterminauerit Dominus Deus Deut. 12.d. tuus gentes, in quas tu intrabis hæreditate terram eo- 29. rum in cõspectu tuo, & hæreditabis eos, & habitabis in terra eorum: attende tibiipsi ne exquiras sequti eos postquam exterminati fuerint à facie tua, ne exquiras deos eorum dicens, Quemadmodum faciunt gentes diis suis, faciam & ego: non facies ita Domino Deo tuo. Abominamenta enim quæ Dominus odit fecerunt diis suis, quoniam & filios suos & filias suas comburunt igni diis suis. Quid euidentius ostẽdi potest his sanctæ scripturæ testimoniis, vt alia huiuscemodi omittam, quàm Deum à quo hæc scriptura humano generi contributa est, non solùm non diligere, verùm odisse talia sacrificia, in quibus homines immolantur? Illa planè diligit & coronat, cùm quisque iustus iniquitatem patiens vsque ad mortem pro veritate decertat, vel ab inimicis quos pro iustitia offendit occidi- tur retribuens eis bona pro malis, id est, pro odio dilectionem. Talem dicit Dominus sanguinem iustum, à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zacharię. Præci- Matth. 23. d. pue autem quod sanguinem fudit ipse pro nobis, & sa- 25. crificium seipsum obtulit Deo. Sic vtique obtulit, vt ab inimicis pro iustitia occideretur: hunc imitata martyrum milia vsque ad mortem pro veritate certarunt, & ab inimicis sæuientibus immolata sunt, de quibus dicit scriptura: Tanquam aurum in fornace probauit Sap. 3. d. 6. illos, & sicut holocausti hostiam accepit illos. Vnde & Apostolus dicit: Ego enim iam immolor. Sed non 2. Tim. 4. b. 6 sic Iepte de filia fecit holocaustoma Domino; sed sicut præceptum fuerat pecora offerri, & prohibitũ fuerat homines immolari. Magis hoc illi simile videtur

quod fecit Abraham, quod Dominus specialiter fieri præcepit, non generali lege vt talia sibi sacrificia fierẽt aliquando mandauit, imò etiam fieri omnino prohibuit. Distat itaque hoc quod Iepte fecit à facto Abrahæ, quoniam ipse iussus obtulit filium: iste autem fecit quod & lege vetabatur, & nullo speciali iubebatur imperio. Deinde non solum in sua lege postea, verumetiam tunc Dominus in ipso Abrahæ filio talibus sacrificiis quòd non delectaretur ostẽdit: cùm patrem cuius fidem iubendo probauerat, à filij tamen interfectione prohibuit, ac arietem, quo sacrificium licitè secundum veterem congruam temporibus consuetudinem compleretur, apposuit. Si autem hoc quenquam mouet, quomodo piè crediderit Abraham Dominum sacrificiis talibus delectari, si hæc illicitè offeruntur Deo: & ideo putat rectè credidisse etiam Iepte quod tale sacrificium Deo posset esse acceptum: primò consideret aliud esse vtrò vouere, aliud iubenti obtemperare. Non enim si aliquid præter morem in domo à Domino institutum seruo iubetur, atq; id laudabili obedientia facit, ideo non est plectendus, si hoc facere spõtè præsumpserit. Deinde habebat quod crederet Abraham, vt propter diuinum imperium non parceret filio: non credens Deum tales victimas libenter accipere, sed hoc eum propterea iussisse, vt resuscitareret occisum, & hinc aliquid tanquam Deus sapiens demonstraret. Nam hoc de illo etiam in epistola legitur quæ inscribitur ad Hebræos: & fides eius, quia hoc de Deo crediderit quòd posset filium eius suscitare, laudatur. Iste verò & Deo non iubente neq; poscente, & contra legitimum eius præceptum, vltrò sacrificium vouit humanum. Sic enim scriptum est: Et vouit Iepte votum Domino, & dixit, Si traditione tradideris mihi filios Ammon in manu mea, & erit quicunque exierit de ianuis domus meæ in obuiam mihi in reuertendo me in pace à filiis Ammon, & erit, Domino offeram eum holocaustoma. Non vtiq; his verbis pecus aliquod vouit, quod secundum legem holocaustoma posset offerre. Neque enim est aut fuit consuetudinis, vt redeuntibus cum victoria de bello ducibus pecora occurrerent. Quantum autem attinet ad muta animalia, canes solent dominis blando famulatu alludentes currere in obuiam: de quibus ille in suo voto cogitare non posset, ne in iniuriam Dei aliquid, non solum illicitum, verumetiam contẽptibile & secundum legem immũdum vouisse videretur. Nec ait, Quodcunq; exierit de ianuis domus meę obuiã mihi, offerã illud in holocaustoma: sed ait, Quicunq; exierit offeram eum: vbi proculdubiò nihil aliud quàm hominem cogitauit: non tamen fortasse vnicam filiam: quãquam illam in tanta paterna gloria quis posset anteire, nisi fortè vxor? Nam quòd non dixit, Quæcunq; exierit, sed quicunq; exierit de ianuis domus meæ, solet scriptura masculinũ genus pro quolibet sexu ponere: sicut de Abraham dictũ est, Surgens à mortuo: cùm eius vxor mortua fuisset. Quia ergo de hoc voto atq; facto nihil videtur scriptura iudicasse, sicut de Abrahã quando filium iussus obtulit, apertissimè iudicauit: sed tantũmodo scriptũ reliquisse legentibus iudicandum: quemadmodũ de facto Iudę filij Iacob, quando ad nurum quidẽ suam nesciens intrauit, verũ quantũ in ipso fuerat fornicatus est, quia meretricẽ putauit, neq; approbauit hoc scriptura, neq; improbauit, sed iustitia & lege Dei consulta æstimandum pensandumq; dimisit. Quia ergo de isto Iepte facto in neutram partem sententiam scriptura Dei protulit, vt noster intellectus in iudicando exerceretur, possemus iam dicere Deo displicuisse tale votum, & ad illam perductum esse vindictam, vt patri potissimum filia vnica occurreret: quod si speraſſet atq; †vouisset, non cõtinuò vt eam vidit scidisset vestimẽta sua, & dixisset, Heu me filia mea, impedisti me, in offendiculũ facta es in oculis meis. Deinde sexaginta dierum tam longa dilatione data filiæ suæ, Dominus ab vnicæ & charissimæ nece cùm eum non prohibuerit, sicut Abrahã, donec perficiẽdo quod vouerat seipsum percuteret orbitate grauissima, Deũ autem nequaquam hominis immolatione placaret: & ideo huiusce modi patri pœnam fuisse retributam, ne impunitum talis voti relinqueretur exemplum: vt aut ne magnum aliquid se vouere Deo putarẽt homines, cùm victimas humanas vouerent, & quod est horribilius filiorum: aut non vera, sed potius simulata eadem vota essent: cum velut exemplo Abrahæ sperarẽt qui vouissent, Deum prohibiturum talia vota compleri. Possemus, inquam, hæc dicere, nisi ab ista sententia duo nos præcipuè diuinarum scripturarum testimonia retardarent, vt hanc rem gestam & in his libris tantæ autoritatis memoriæ cõmendatam, diligentius quantum Dominus adiuuat & cautius perscrutemur, ne in vllam partem iudiciũ temerariũ proferamus. Vnum, quòd in epistola ad Hebręos iste Iepte inter tales commemoratur, vt eũ culpare vereamur, vbi sic scriptum est: Et quid adhuc dicam? Deficit enim me tempus enarrandi de Gedeõ, Barach, Sampson, & Iepte, & Dauid, & Samuel, & prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operantes iustitiam consecuti sunt promissiones. Alterum, quòd vbi de illo ista narrantur, quod tale vouerit & impleuerit votum, præmisit scriptura dicens, Et factus est super Iepte spiritus Domini, & perrexit Galaad & Manasse, & transiit speculam Galaad, & de specula Galaad transiit ad filios Ammon, & votum vouit Iepte Domino: & cætera ad hoc ipsum votũ pertinentia: vt omnia quæ deinceps facta sunt, tanquam opera spiritus Domini qui super eum factus est, intelligenda videantur. Ista testimonia nos cõpellunt quærere potius cur factũ sit, quàm facile improbare quod factum est. Sed primò illud quod ex epistola quæ ad Hebræos est, cõmemoraui, inter illos laudabiles viros qui ibidem recoluntur, non solũ est Iepte, verũetiam Gedeon, de quo similiter scriptura dicit, Spiritus Domini confortauit Gedeon: & tamen eius factum quod de illo auro prædæ operat⁹ est Ephud, & fornicatus est post illud omnis Israël, & factum est domui Gedeon in scandalum, non solũ laudare non possumus, verùm etiam quia scriptura hinc apertissimè iudicauit, reprobare minimè dubitamus: nec tamen ex hoc vlla fit iniuria spiritui Domini, qui eum confortauit vt hostes populi eius tãta facilitate superaret. Cur ergo inter illos commemoratur, qui per fidem vicerunt regna, operantes iustitiam: nisi quia sancta scriptura, quorum fidẽ atq; iustitiam veraciter laudat, nõ hinc impeditur eorum etiam peccata si qua nouit, & oportere iudicat, notare veraciter? Nam & in eo quod idem Gedeon signum petens, sicut ipse locutus est, tentauit in vellere: nescio vtrũ non fuerit trãsgressus præceptum, quo scriptum est: Non tẽtabis Dominum Deũ tuum. Veruntamen etiam in eius tentatione Dominus quod prænunciare volebat ostẽdit: in cõpluto scilicet vellere, & area tota circunquaque sicca, figurare primũ populum Israël, vbi erant sancti cum gratia cælesti, tanquam pluuia spiritali: & postea compluta area sicco vellere, figurare Ecclesiam toto orbe diffusam, habentem non in vellere tanquam in velamine, sed in aperto cælestem gratiam, illo priore populo, velut ab eiusdem gratiæ rore alienato atque siccato. Nec tamẽ frustra inter fideles & operantes iustitiam, propter bonam fidelemque vitam, in qua eum credendum est esse defunctum, tale in epistola ad Hebræos meruit testimonium. Vtrum autem quia posteaquam dictũ est, Factus est super Iepte spiritus Domini, ea secuta sunt, vt votum illud vouerat atq; hostes vinceret, & quod vouerat redderet, spiritui Domini omnia deputanda sint,

sint, vt perinde habeatur & hoc sacrificium, tanquam id Dominus sicut Abrahæ fieri iusserit, non facilè dixerim, cùm vtrique de Gedeon possit hæc afferri differentia: quia post peccatum quod fecit quando fecit Ephud, post quod vniuersus populus fornicatus est, nulla est eius cõmemorata prosperitas: postea verò quàm Iepte votum vouit, illa est insignis eius victoria consecuta, propter quam adipiscendam vouerat, & qua adepta quod vouerat soluit. Rursus enim considerandum est, quia Gedeon, etsi non posteaquam fecit Ephud, tamen posteaquam tentauit Dominum, quod vtiq; peccatum fuit, magna strage hostibus cæsis atque superatis populo acquisiuit salutem. Sic enim scriptum est, Et dixit Gedeon ad Dominum, Non irascatur indignatio tua in me, & loquar adhuc semel in vellere: & cætera. Iram quippe Dei metuebat, quia nouerat tentando se peccare, quod Deus in lege sua manifestissimè prohibet. Hoc tamen peccatum eius & mirabilis signi euidentia & magna victoriæ prosperitas liberationisq; populi cõsecuta est. Iam enim Deus statuerat afflicto populo subuenire, atque huius ducis quem ad hoc opus assumpserat, vtebatur animo, non solùm fideli & pio, verumetiam subdeficiente & delinquente, & prænunciando quæ volebat, & complendo quæ dixerat. Non enim per istos tantùm qui etiamsi peccauerunt, inter iustos tamen narrantur, sed etiam per ipsum Saulem omnimodo reprobatum, multa Deus populo suo præstitit, in quem insiluit etiam spiritus Dei & prophetauit: non cùm iustè ageret, sed cùm in virum sanctum Dauid innocentemque sæuiret. Agit enim spiritus Domini & per bonos & per malos, & per scientes & per nescientes, quod agendum nouit, & statuit. Qui etiam per Caipham acerrimum Domini persecutorem, nescientem quid dixerit, insignem protulit prophetiam, quòd oporteret Christum mori pro gente. Quis enim egit nisi spiritus Domini, curãs prænunciare futura, vt iudici Gedeon tẽtare volenti Dominum, & non credenti quod ei fuerat per manum eius de salute populi iam locutus, hoc potissimum de vellere prius compluto, postmodum sicco, & de area primum sicca postea rigata veniret in mentẽ: vt quòd subdefecit à fide, infirmitati eius delictoque deputetur: quod verò etiam tali eius animo ad hoc quod generi humano significari oportebat vsus est Deus, ad eius intelligatur misericordiam & mirabilem prouidentiam pertinere. Si quis autem dicit omnia sciẽtem fecisse & dixisse Gedeon ex reuelatione prophetica, vt per eum signa talia monstrarẽtur, nec defecisse à fide, & quod ei iam promiserat Dominus credidisse, sed actione prophetica in vellere voluisse tentare, atque ita illius tentationem fuisse inculpabilem, sicut dolũ Iacob: & illud quod Domino ait, Nõ irascatur indignatio tua in me: non ideo dixisse quod iram eius timeret, sed quòd eum cõsideret non irasci cùm ea faceret, quæ spiritu eius dictante facienda esse tanquã propheta sentiret. Dicat vt videtur, dummodo illud quod de facto Ephud scriptura ipsa culpauit, quodlibet significet, non audeat excusare à peccato. Nam & illud quod trecenti viri ad signum crucis ipso numero pertinentes, hydrias fictiles acceperunt, eisque ardentes faculas incluserunt, quibus hydriis fractis repentè lumina numerosè micantia tantam hostium multitudinem terruerunt, tanquam ex suo arbitrio videtur fecisse Gedeon. Non enim scriptura dicit Dominũ admonuisse vt hoc faceret: & tamen tam grande signum quis eius animo atq; cõsilio faciendum, nisi Dominus inspirauit, qui præfigurauit sanctos suos thesaurum Euangelici luminis in vasis fictilibus habituros, sicut Apostolus dicit: Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus? Quibus in passione martyrij tanquam vasculis fractis, maior eorũ gloriæ fulgor emicuit, quæ impios Euangelicæ prædicationis inimicos inopinata illis Christi claritate superauit. Seu ergo per scientes, seu per nescientes præfigurationem prædicationemq; futurorum spiritus Domini propheticis temporibus operatus est: nec ideo peccata eorum dicendum est non fuisse peccata, quia & Deus, qui etiam malis nostris bene vti nouit, etiam ipsis eorum peccatis vsus est ad significandã quæ voluit. Proinde si propterea peccatum non fuit, siue cuiuslibet necis humanæ, siue etiam parricidale sacrificium, vel vouere, vel reddere, quia magnum aliquid & spiritale significauit: frustra Deus talia prohibuit, & se odisse testatus est, quoniam & illa quæ fieri iussit, vtique ad aliquam significationem rerum spiritalium magnarumq; referuntur. Cur ergo illa prohiberet, quandoquidem poterant propter eandẽ rerum earundem significationẽ, propter quam & ista licitè fiebant, nihilominus licitè fieri: nisi quia nec tale aliquid significantia quale expedit credere, humana Deo sacrificia placuerunt, quando non pro iustitia quisque ab inimicis, quia rectè viuere voluit, aut peccare noluit, interimitur, sed homo ab homine tãquam electa hostia more pecoris immolatur? Quid si, ait aliquis, quoniam pecorum victimæ iam eo ipso quo fuerant vsitatæ, quamuis & ipsę à rectè intelligentibus ad significationem spiritalium referuntur, minus tamen faciebant intentos ad magnum sacramentum Christi, & Ecclesiæ requirendum: propterea Deus, re insigni & inopinata volens quasi dormientes hominum animos excitare, eo magis quo talia sibi sacrificia offerri vetuerat, curauit sibi cuismodi aliquid offerendum, vt ipsa admiratio magnam gigneret quæstionẽ, & magna quæstio ad perserutandum magnum mysteriũ studium piæ mentis erigeret, piè verò scrutans mẽs hominis altitudinem prophetiæ, velut hamo piscem Dominum Christum de profundo scripturarum leuaret. Huic nos rationi & considerationi nõ obsistimus. Sed alia quæstio est de animo vouentis, alia de prouidentia Dei qualicunque animo eius optimè vtentis. Quamobrem si spiritus Domini qui factus est super Iepte, vt hoc vouerẽt omnino præcepit, quod quidem scriptura non aperuit: tamen si hoc ille præcepit cuius non licet iussa contemnere, non solum insipientia culpanda non est, verumetiam laudanda obedientia est. Hoc enim etiamsi se homo ipse interimat, quòd vtique humana voluntate atque consilio facere nefas est, profectò intelligendum est obedienter fieri potius quàm sceleste, si diuinitùs iussum est: de qua quæstione satis in primo libro de ciuitate Dei disputauimus. Si autem Iepte humanum secutus errore, humanarum sacrificium vouẽdum putauit, eius quidem peccatum de vnica filia iure punitum est, quod etiam ipse verbis suis satis videtur ostendere, vbi ait: Heu me filia mi impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis? discussis etiam vestimentis suis. Veruntamen is etiam eius error habet aliquam laudem fidei, quia Deum timuit, vt quod vouerat redderet, nec diuini in se iudicij sententiam declinauit, siue sperans Deum prohibiturum, sicut fecit Abrahę, siue eius voluntatem etiam non prohibentis, intellectam facere potius quàm contemnere statuens. Quanquam & hic meritò queri potest, vtrum verius intelligitur hoc Deum nolle fieri, & in eo potius Deo si non fieret, obediretur, quoniam hoc se nolle & in Abrahæ filio & in legitima prohibitione monstrauerat. Veruntamen si propterea Iepte non faceret, sibi potius in vnica peperciſſe, quàm Dei voluntatem secutus esse videretur. Magis ergo intellexit in eo quod ei filia occurrit vltorem Deum, iustæq; pœnæ se fideliter subdidit, timens sæuiorem tanquam de tergiuersatione vindictam. Credebat enim etiam bonę & virginis animam filiæ bene recipi, quod non seipsa vouerat immolandam, sed voto & volũtati

non resitterat patris, & Dei fuerat secuta iudicium. A
Mors enim sicut nec sibi à quoquam sponte, nec cui-
quam sponte inferenda est, ita Deo iubente recusan-
da non est, cuius constitutione quocunque tépore ob-
eunda est: nec quisquam qui eam perpeti detrectat vt
omnino euitetur, sed tantum modo vt differatur labor.
Hæc autem festinantibus nobis de prædicta quæ-
stione satis esse vtcunque discussa pro hac quidé parte
visa sunt. Nunc iam quid spiritus Domini, siue per ne-
scientem Iepte, siue per scientem, siue per eius impru-
dentiam, siue per obedientiam, siue per offensionem,
siue per fidem in hac re gesta præfiguravit, quantum
Deus adiuuat requiramus, breuiterq; pandamus. Ad-
monet enim nos & virget quodammodo iste sancta-
rum scripturarum locus cogitare quendam potentem
virtute. Talis enim dicitur Iepte, quod nomen inter-
pretatur aperiens. Dominus autem Iesus Christus sic-
Luce 24. d. 27. ut indicat Euangelium, discipulis suis aperuit sensum,
Iudic.11.a. 2.* vt intelligerent scripturas. Hunc Iepte fratres eius re- B
probauerunt, & de paterna domo eiecerunt, obijcien-
tes ei, quòd esset filius fornicariæ, tanquam ipsi essent
de vxore legitima nati. Hoc etiam egerunt aduersus
Dominum principes sacerdotú &, scribæ & pharisæi,
qui de legis obseruatione gloriari videbantur, tãquam
ille soluceret legem, & ideò veluti non esset legitimus
filius. Et quoniam de sancta quidem virgine corpus
assumpserat, quod fidelibus notum est, tamen eius ma
ter quàrum ad gẽtem pertinet, etiam illa Iudaica syn-
agoga dici potest. Reuoluat qui voluerit propheticos
libros, & videat quoties & quanta verbi seueritate at-
que indignatione Domini illa gẽs velut impudica mu
lier de suis fornicationibus arguatur. Vnde est etiam
Ibid.8.f.27. illud in hoc libro recentissimũ: vel cùm post Ephud,
quod fecit Gedeõ, omnis Israël legitur fornicatus, vel
quòd abierunt post deos gentium quibus erant circũ-
dati. Vnde in illos diuina ira cõmota est, vt per annos
decem & octo conterterentur à filiis Ammon. Sed C
nunquid nó ex eadem gente Israël etiam illi nati erãt
sacerdotes & scribæ & pharisæi, quos in eis diximus
fuisse præfiguratos, qui Iepte tanquam isti Dominum
Iesum Christum, veluti non legitimum filium perse-
cuti expulerunt? Sed in eo similitudo adumbrata est,
quòd isti, vt dixi, veluti legis obseruatores eũ qui con-
tra præcepta legis facere videbatur, tanquam legitimi
non legitimum iure sibi visi sunt eiecisse. Secundum
hoc enim plebs illa dicta est fornicari, quòd legis præ-
cepta nõ seruans, tanquam vito non exhibebat fidem.
Sic autẽ scriptum est de Iepte, Et creuerũt filij vxoris,
& eiecerunt Iepte. Verbum quod positum est, Creue-
runt, significat in figura præualuerunt: quod in Iudæis
impletũ est, qui præualuerunt infirmitati Christi, quia
ita voluit vt ab eis quæ oportebat passione perferret:
Gen.32.f.24 sicut hoc idẽ significans Iacob præualuit angelo, cum
quo vt idipsum portenderet luctabatur. Dixerunt er-
go ad Iepte, Non hæreditabis in domo patris nostri, D
quoniam filius mulieris fornicariæ tu. Tanquam dice-
Ioan.9.c.16. rent quod Euangelium loquitur, Non est iste homo à
Deo qui sic soluit sabbatum. Se autem velut iactantes
Ioan.8.c.41. legitimos filios Domino dixerunt: Nos ex fornicatio-
ne non sumus nati: vnum patrem habemus Deum. Et
fugit Iepte à facie fratrum suorum, & habitauit in ter-
ra Thob. Fugit, quoniam se quantus esset abscondit.
1.Cor.2.b. 3. Fugit, quoniam eos sæuientes latuit. Si enim cogno-
uissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Fu-
git, quoniam morientis infirmitatem viderunt, virtu-
tem autem resurgentis non viderũt. Habitauit autem
in terra bona: vel, vt expressius dicamus, opima. Quod
enim Græcè ἀγαθὸν, hoc Latinè optimum dicitur. Id au-
tem interpretatur Thob. Vbi mihi videtur intelligẽda
eius à mortuis resurrectio. Nam quæ terra magis opi-
ma, quàm terrenum corpus excellentia immortalita-
tis & incorruptionis indutum? Quod autem dicitur
de Iepte, quia posteaquam fugiens à facie fratrũ suo-
rum habitauit in terra Thob, colligebantur ad eum
viri latrones qui obambulabant cum ipso: quanquam
& ante passionem obiectũ fuerit Domino, quòd cum Matth.9.b. 11.
publicanis & peccatoribus manducaret, quando re-
spondit, non esse necessarium sanis medicum, sed æ-
grotis: & inter iniquos deputatus est, quando inter la- Esaiæ 53.b.1. Luce 23.c. 33.
trones crucifixus est, & vnum ex eis de cruce in para-
disum transtulit: tamen postquam resurrexit & esse
cœpit, secundum id quod suprà exposuimus in terra
Thob, collecti sunt ad illum scelerati homines prop-
ter remissionem peccatorum: qui cum illo ambula-
bant, quia secundum eius præcepta viuebant. Neque
hoc fieri desinit vsque nunc, & deinceps quousque ad
eum confugiunt mali, vt iustificet impios qui ad eum Psal.50.a.15
conuertuntur, & discant iniqui vias eius. Nam illud,
quòd hi qui abiecerant Iepte, (erat enim Galaadites,)
conuersi sint ad eum & quæsierant eum, per quem li-
berarentur ab inimicis suis, quàm clara præfiguratio-
ne significat, quòd hi qui abiecerũt Christum, ad eum
rursus conuersi in illo reperiunt salutem: siue illi intel-
ligantur, quos Petrus apostolus cùm de ipso scelere ar
guisset, sicut in Actibus Apostolorum legitur, & hor-
tatus esset vt ad eum conuerterentur quẽ fuerant per-
secuti, compuncti sunt corde, & ab illo quem à se alie-
nauerant, desiderauerunt salutem. Quid est autem li-
berari ab inimicis, nisi à peccatis? Sic enim illis ait, A- Act.2.f.38.
gite pœnitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum
in nomine Domini nostri Iesu Christi, & remittentur
vobis peccata vestra: siue illa potius significetur quę in
fine speratur vocatio gentis Israël. Magis quippe ipsa
videtur apparere in eo quod dicitur, Et factum est post
dies: quod vtique post tempus significat: & per hoc
insinuat non illud intelligendum quod recẽti Domi-
ni passione est, sed quod postea futurum est. Quò vi-
detur etiam id pertinere, quòd seniores Galaad vene-
runt ad Iepte, vt per ætatem senilem posteriora & no-
uissima tempora accipienda sint. Interpretatur autem
Galaad abijciens siue reuelatio. Quorum vtrunq; sa-
tis aptè huic rei cõgruit, quia primo Dominum Chri-
stum abiecerunt, eisque postea reuelabitur. Quòd ve-
rò contra filios Ammon dux quærebatur Iepte, quib.
victis liberarentur, qui eo duce aduersus illos bellare
cupiebant, quoniam interpretatur Ammon filius po-
puli mei, siue populi mœroris, profectò illi significatur
inimici qui ex ipsa gente perseuerantes in infidelitate
prædicti sunt, aut omnino pœnis gehennæ prædesti-
nati, vbi erit fletus & stridor dentiũ, tanquam populo Matth.25.b. 30.
mœroris. Quanquã populus mœroris, etiá diabolus &
angeli eius non inconuenienter intelligũtur: siue quia
æternã miseriá eis quos decipiunt acquirunt: siue quia
& ipsi æternæ miseriæ deputati sunt. Eleganter sanè ad
exprimendam multo euidẽtius prophetiam Iepte re-
spõdit seniorib. Galaad, Nónne vos odio habuistis me,
& eiecistis me de domo patris mei, & emisistis me à
vobis, & quid est quòd venistis quando tribulati estis?
Tale aliquid figuratum est in Ioseph, quem fratres vẽ- Gen.37.f.18
dentes abiecerunt: & cùm fame tribularentur, ad eius Ibid. 42.c
opem misericordiamq; conuersi sunt. Hîc verò multo 43.* &
amplius elucet significatio futurorum, quòd non ipsi 44.*
prorsus fratres qui eiecerunt Iepte ad eum venerunt,
sed Galaad seniores pro vniuerso illo populo eidẽ sup-
plicantes. Sicut eadẽ gens dicitur Israel, siue in eis qui
tunc fuerunt, Christumque reprobauerunt, siue in eis
qui ad eius opem postea reuersi sunt. Populo enim di-
cit inimico, siue in maioribus, siue in posteris suis lon-
ga odia trahenti atque seruanti, tandemque conuerso
in eis qui tunc conuertendi sunt. Nónne vos odio ha-
buistis me, & eiecistis me de domo patris mei? Hoc
enim eis visum est qui persecuti sunt, quòd eiecerunt
Christum

Christũ de domo Dauid, in qua regni eius non erit A
finis. Et dixerunt seniores Galaad ad Iepte: Non sic
modò venimus ad te. Tanquam dicerent Iudæi con-
uersi ad Christum, Tunc venimus vt persequeremur,
modò venimus vt sequamur. Profitẽtur etiam aduer-
sus inimicos eum futurum sibi caput. Respondet ille,
si eorum vicerit inimicos, quòd erit eis in principem,
quod Gedeon noluit, cùm id Israëlitæ voluissent. Re-
Iudic.8.c. 23. spõdit quippe illis, Princeps vester Dominus erit. Rex
enim nomine principis significatur, quod nondũ habe
1.Reg.9.d. 1.* bat gens illa tempore iudicum. Cœperunt autem ha-
bere Saulem, & deinceps successores eius alios, qui in
Deut.17.c. 14. libris Regnorum legitur. Nam in Deuteronomio eũ
eis præcipitur qualem debeat habere regem, si hoc eis
placuerit; nõ ibi rex, sed princeps appellatur. Sed quia
iste Iepte illum figurabat qui verus est rex, quod etiã
Ioan.19.d. 19. in titulo scriptum fuit qui cruci eius affixus est, quem
Pilatus delere vel emendare non ausus est, ideo cre-
dendum est esse dictum, Ero vobis in principem: illi B
autem dixerãt, eris nobis in caput: quoniam caput viri
Christus, & ipse est caput corporis Ecclesiæ. Denique
posteaquam eos liberauit Iepte ab omnibus inimicis,
non eis factus est rex, vt intelligeremus illud quod di-
ctum est, ad prophetiam potius pertinuisse de Christo,
quàm ad ipsum propriè Iepte, de quo scriptura narra-
Iud.12.b.7. tionem ita concludit: Et iudicauit Iepte Israël sex an-
nis, & mortuus est Iepte Gaaladites, & sepultus est in
ciuitate sua Galaad. Iudicauit ergo Israël sicut cæteri
Ibid.11.b.12 iudices, nõ ibi regnauit vt princeps, sicut hi qui in Re-
gnorum voluminibus continentur. Iam verò quod
posteaquam eis idem Iepte dux constitutus est, misit
nuncios ad hostes prius pacis verba portantes, illud o-
Rom.12.d. 18. stenditur quod ait Apostolus in quo Christus loque-
batur, Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus
hominibus pacẽ habentes. Verba porrò ipsa quæ man-
dauit Iepte omnia pertractare nimis longum est festi-
nantibus nobis: videntur tamen mihi sic intelligenda, C
quantum attinet ad significationem futurorum, vt in
eis aduertatur doctrina Christi, admonens nos quem-
admodum sit ambulandum, hoc est, viuendum inter
2.Tim.2.c. 19. eos, qui non secundum propositum vocati sunt, No-
uit enim Dominus qui sunt eius. Iam verò quòd cùm
esset debellaturus inimicos, factus est super eum spiri-
tus Domini, significatur spiritus sanctus impertitus
membris Christi. Quod autem pertransiit Galaad &
Manasses, & transiit speculã Galaad & à specula Ga-
laad transiit ad filios Ammon, proficientia significan-
tur membra Christi ad victoriam de inimicis report-
andam. Galaad quippe interpretatur abijciẽs, & Ma-
nasses necessitas. Transeundi sunt ergo à proficienti-
bus abijcientes: id est, contemnentes: transeunda &
necessitas, ne fortè cùm transierit qui proficit, contẽ-
mnentes, cedat terrentibus. Transeunda etiam spẽ-
cula Galaad, quoniam Galaad etiam reuelatio inter-
pretatur. Est autem specula altitudo ad prospiciẽdum: D
vel despiciendum: id est, desuper aspiciendum. Specu-
2.Cor.12.b. 7. la itaque Galaad congruenter mihi videtur significare
superbiam reuelationis. Vnde dicit Apostolus, Et in
magnitudine reuelationum ne extollar. Ergo & ipsa
transeunda est: id est, non est in ea manendum propter
cadendi periculum. His pertransitis facilè superantur
inimici: quod significat dicendo, Et ab specula Galaad
transiit ad filios Ammon, de quibus inimicis iam sũprà
dictum est. Et vouit Iepte votum, & dixit, Si tradi-
tione tradideris mihi filios Ammon in manu mea, &
erit quicunq; exierit de ianuis domus meæ in obuiam
mihi in reuertendo me in pace à filijs Ammon, & erit
Domino, & offeram eum holocaustoma. Quemlibet
in hoc loco cogitauerit Iepte secundum cogitatio-
nem humanam, non videtur, vnicam filiam cogitasse:
alioquin non diceret, cùm illam cerneret occurrisse,
Heu me filia mi, impedisti me, in offendiculum facta
es in oculis meis. Impedisti enim ita dictum est, tan-
quam ad hoc se impeditum iudicauerit, ne illud quod
cogitarat impleret. Sed quem potuit cogitare primi-
tus occurrentem, qui filios alios nõ habebat? An co-
iugẽ cogitauit, & vt hoc fieret Deus noluit: & vt non
relinqueret impunitum, ne quis deinceps id auderet:
& vt magna prouidentia, ex hoc quoq; ipso quod ac-
cidit, sacramentum ecclesiæ figuraret? Ex vtroq; igi-
tur prophetia coaptata est, ex eo quod voueus cogita-
uit, & ex eo quòd nolenti contigit. Si enim coniugem
cogitauit, coniunx Christi Ecclesia est. Propterea re- Gen.2.d.24.
linquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori
suæ, & erũt duo in carne vna. Sacramentũ hoc magnũ
est, inquit Apostolus, ego autem dico in Christo & in Ephes.5.g.32.
Ecclesia. Sed quia huius Iepte coniunx virgo esse non
potuit, in eo quòd filia potius occurrit, & inulta non
remansit prohibitum sacrificium vouentis audacia, &
virginitas Ecclesiæ figurata est. Nec abhorret à vero,
quòd filiæ nomine eadem significatur ecclesia: nam
cuius alterius typum gerebat etiam illa mulier, cui
post tactam fimbriam suam sanatæ, ait Dominus, Filia Matt.9.d.34.
fides tua te saluam fecit, vade in pace? Et certè, vnde
nullus ambigit, discipulos suos ipse sponsi filios appel-
lauit, se apertissimè indicans sponsum. Non possunt, Matth.9.b.
inquit, ieiunare filij sponsi, quamdiu cum illis est spon- 15.
sus: venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus,
& tunc ieiunabunt. Holocaustoma ergo erit ecclesia,
quam virginem castam beatus Apostolus appellat, 2.Cor.11.d.
quando in resurrectione mortuorum fiet vniuersa, 2.
quod scriptum est, Absorpta est mors in victoriam. 1.Cor.15.g.
Tunc tradet regnum Deo & patri. Quod regnum ipsa 54.
Ecclesia est ipse cuius figuram vouens ille gestabat. Sed
quoniam tunc fiet, cum completa fuerit sexta ætas, sẽ-
culi, ideo sexaginta dierum à virginitate dilatio postu-
lata est. Ex omnibus quippe ætatibus Ecclesia cõgre-
gatur. Quarum prima est, ab Adam vsq; ad diluuium. Sex ætates.
Secunda à diluuio: id est, à Noë vsque ad Abraham.
Tertia ab Abraham vsque ad Dauid. Quarta à Dauid
vsque ad transmigrationem in Babyloniam. Quinta
ab hac transmigratione vsque ad virginis partum. Se-
xta inde vsque in huius seculi finem. Per quas sex ætã-
tes tanquam per sexaginta dies fleuit sancta virgo Ec-
clesia virginalia sua, quia licet virginalia, tamen fue-
rant peccata deflenda: propter quæ vniuersa ipsa vir-
go toto orbe diffusa quotidie dicit, Dimitte nobis de- Matth.6.b.
bita nostra. Eosdem autem sexaginta dies, duos mẽses 12.
maluit appellare, quantum existimo, propter duos ho-
mines: vnum per quem mors, alterum per quem re-
surrectio mortuorum, propter quos etiam duo testa-
menta dicuntur. Quod verò factum est † ex præcepto Iud.11.g.39.
in Israël, ex diebus in dies conueniebant lamentari fi- al. fin.
liam Iepte Galaaditen, quatuor dies in anno: non pu-
to significare aliquid post impletum holocaustoma,
quod erit in vitam æternam, sed præterita tempora Ec-
clesiæ, in quibus erant beati lugentes. Quatriduo au-
tem figurata est eius vniuersitas, propter quatuor par-
tes orbis, per quas longè lateque diffusa est. Ad histori-
am verò proprietatem, non arbitror hoc decreuisse Israë-
litas, nisi quia intelligebant in ea re iudicium Dei ma-
gis ad percutiendum patrem fuisse depromptũ, ne ta-
le vouere sacrificium deinceps vllus auderet. Nã quæ-
re luctus & lamentatio decerneretur, si votum illud
lætitiæ fuit? Si autem, & illud quòd populus Effrem Iud.12.b.4.
postea ab eodẽ Iepte debellatus est, ad iudicium Dei,
quod erit in fine, referendum est: sicut ipse Dominus
dicit, Eos qui noluerunt me regnare sibi, adducite & Luce 19.d.
interficite coram me: nec ibi quadraginta duo milia, 27.
qui ceciderunt vacanti numero commemorata sunt.
Sicut enim illi duo menses propter sexaginta dies
senarium numerum sex ætatum significant: ita & ibi
sexies

sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quantū ad A sex ætates sæculi pertinet: sexies enim septem quadraginta duo sunt. Nec frustra & ipse Iepte sex annis populum iudicauit. QVÆRI potest quomodo dixerit Angelus ad matrem Samsonis, cùm annunciaret ei filium futurum, quia sterilis erat, Et nūc obserua, & non bibas vinum & siceram, non māduces omne immundum. Quid est enim immundum, nisi fortè dissolutio disciplinæ, quæ esse cœperat in Israël, & iam ad ea manducanda eos labefecerat, quæ prohibuerat Deus in generibus animalium? Cur enim non credatur etiam hoc eos multo procliuius facere potuisse, qui etiam ad cultum idolorum transgrediebantur?

QVÆST. I. Quod mater Samsonis viro suo indicans quemadmodum illi angelus annunciauerit filium futurum, dixit, Et interrogabam eum vnde esset, & nomē suum non annunciauit mihi: quæri potest vtrum verum dixerit, quoniam hoc non legitur, cū ei angelus loqueretur. Sed intelligendum est hoc ibi scripturā tacuisse, hīc autem commemorasse quod ibi tacuerat. Illud etiam quòd non ait, Interrogaui eum quid vocaretur, & nomen suum non annunciauit mihi: sed ait, Interrogaui vnde esset: videtur inconsequens quod addidit, Et nomē suum non annunciauit mihi. Non enim nomen eius interrogauerat, cùm quæreret vnde esset, sed locum vel ciuitatem, cùm hominem putaret. Nam & hominem Dei eum appellauit, specie tamen vel habitu angelo similem: hoc est, quia tam præclarum vidit, sicut ipsa narrauit. Sed si ita distinguatur, Et interrogabam eum vnde esset, & nomen suum: vt subaudiatur, Interrogabam eum, & postea inferatur, Non annunciauit mihi, non habet quæstionem: ad vtrunq; enim referri potest, quod ait, Non annunciauit mihi: id est, nec vnde esset, nec nomen suum. ITEM quod ait eadem mulier dictum sibi esse ab angelo, quoniā Nazaræus Dei erit puer à ventre vsque ad diem mortis suæ: non legitur ab angelo dictum. Et quod legitur dictum, Ipse incipiet saluum facere Israël de manu Philistiim, non est à muliere commemoratum. Itaque & aliquid non dixit quod audiuit, & tamē nihil credenda est dixisse, quod non audiuit: sed scripturam potius non omnia verba angeli posuisse, cum ipsum mulieri loquentem inseretet narrationi. Ideo autem dictum est, A ventre vsque ad diem mortis suæ: quia Nazaræi dicebantur in lege ad tempus qui votum habebāt, secundum ea quę scriptura per Moysen præceperat. Vnde hoc est quod huic iussum est vt ferrum non ascenderet in caput eius, & vinum & siceram non biberet. Hoc enim tota vita sua obseruauit Samson, quod illi qui vocati sunt Nazaræi certis diebus obseruabant, vouentes votuḿque reddentes. QVOD dicit scriptura, Quoniam ignorauit Manue, quia angelus Dei est: Manifestum est etiam eius vxorem hominem credidisse. Quòd ergo ei dixit, Vim faciamus tibi nunc, & faciamus in conspectu tuo hœdum caprarum, tanquam hominem inuitauit, sed ita vt hoc cum illo epularetur quod sacrificium fecisset. Nam facere hœdum caprarum non solet dici, nisi cùm fit sacrificium. Denique & ille ita respondit, Si vim feceris mihi, non manducabo de panibus tuis: vbi ostendit se fuisse ad epulas inuitatum. Deinde addidit, Et si feceris holocaustum, Domino offeres illud. Vtique ideo dixit, Si feceris holocaustum: quia ille dixerat, Faciamus in conspectu tuo hœdum caprarum. Non autem omne sacrificium holocaustum erat: nam de holocausto nō manducabatur, quia totum incendebatur, & ideo vocabatur holocaustum. Sed angelus etiam non manducaturus, holocaustum potius fieri admonuit, non tamen sibi, sed Domino: propter hoc maximè, quia gens Israël illo tempore consueuerat, quibuslibet diis falsis sacrificare: vnde & tunc offenderat Deum, vt tradere-

netent: quoniam sura vtique retrorsus cum tibia est. A

QVÆST. LXXII. Iud.15.v.12. QVID est quod ait Samson viris Iudæ, Iurate mihi ne interficiatis me vos, & tradite me eis; ne forte occurratis in me vos? Quam locutionem ita nonnulli interpretati sunt, Ne forte veniatis aduersum me vos. Sed hoc eum ne ab his interficeretur dixisse illud indicat, quod in Regnorum libro scriptum est, iubente Salomone vt homo occideretur, & dicente, Vade occurre illi. Quod ideo non intelligitur, quia non est consuetudinis apud nos ita dici, Sic enim quod militares potestates dicunt; Vade alleua illum: & significat, occide illum: quis intelligat nisi qui illius locutionis consuetudinem nouit? Solet & vulgo apud nos dici, Compedlauit illi: quòd est, occidit illum. Et hoc nemo intelligit, nisi qui audite consuēuit. Hæc est enim vis generalis omnium locutionum, vt quemadmodum ipsæ linguæ non intelligantur, nisi audiendo vel legendo discantur.

3.Reg.2.d. 25.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
QVAESTIONVM EVANGELICA-RVM, LIBRI II.

Ex lib. 2. retract. cap. 12.

SVNT quædam expositiones quorundā locorum ex Euangelio secundū Matthæum, & aliæ similiter secundum Lucam, in vnum librum illæ, in alterum iste redactæ sunt. Titulus autem operis huius est: Quæstiones euangeliorum. Sed quare illa sola de supradictis euangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, & quæ ista sint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eisdē quæstionibus, ita vt quisque legere quod voluerit, numeros secutus inueniat, satis indicat. In primo ergo libro in eo quod positum est, Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionem, mendositas codicis nos fefellit. Nam duodecim scriptum est, non duobus. In II. libro volens exponere quomodo duos patres potuerit habere Ioseph, cuius coniunx dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxisse defuncti fratris vxorem, vt ei semē secundū legē suscitaret, ideo dixi esse infirmū, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti lex eum iubebat accipere: nō est verū. Nomen enim defuncti quod dictum est, ad hoc lex valere præcepit, vt eius filius diceretur, non vt hoc quod ille vocaretur. Hoc opus sic incipit:

Op.27. Matth.1.d. 16. Deut.25.d.5

PROLOGVS.

HOC opus non ita scriptum est, ac si Euangelium exponendum ex ordine susceptum esset à nobis: sed pro arbitrio & tempore consulentis, cum quo legebatur, si quid ei videbatur obscurum. Ideoque multa & fortassis obscuriora prætermissa sunt: quia iam ea nouerat, qui ea quæ non dum nouerat, inquirebat, nec tenere volebat festinationem suam in iis quæ antea iam sic acceperat, vt etiam assiduitate audiendi atque tractandi, memoriæ stabiliter firmeq; mandaret. Nonnulla etiam hīc non eodem ordine inueniūtur exposita, quo in Euangelio narrata sunt, quoniam quædam festinatione dilata, cùm tempus daretur, retractabantur: & eo loco scribebantur, qui vacuus in ordine iam expositarū rerū sub sequebatur. Quod posteaquam cōperi, ne quis fortè quærens aliquid legere in hoc opere, quod eum in Euangelio mouisset, & ad quærendum excitasset, tædio perturbati ordinis offenderetur, quandoquidem ea quæ captim, vt poterāt, dictabantur, in vnum corpus collecta & contexta cognoui, feci vt ordine numerorum præscriptis tituli, quod cuique opus esset, facilè inuestigaret.

QVÆST. I. Matth.1.d. 27. Iuan.7.d.28. & 8.b.19. & 10.a.25.

CVM diceret Dominus Iesus, Nemo nouit filium nisi pater: non dixit, Et cui voluerit pater reuelare: quemadmodum cùm diceret, Nemo nouit patrem nisi filius: addidit, Et cui voluerit filius reuelare. Quod non ita intelligendum est, quasi filius à nullo possit cognosci, nisi à patre solo: pater autem non solum à filio, sed etiam ab eis quibus reuelauerit filius. Sic enim potius dictum est, vt intelligamus & patrem & ipsum filium per filium reuelari: quia ipse est mentis nostræ lumen, vt quod postea intulit, Et cui voluerit filius reuelare: non tantum patrem, sed etiam filium accipias. Ad totum enim quod dixit, illatum est: verbo enim suo ipse pater declaratur: verbum autem non solùm id quod per verbum declaratur, sed etiam seipsum declarat. QVOD discipuli Domini cœperunt vellere spicas & manducare; quòd nisi confricantes eas facere non possent, hoc est, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: id est, quia quisque non transit in corpus Christi, nisi carnalibus expoliatus fuerit indumentis. Hinc est, Exuite vos veterem hominem. Hinc est, & Circuncisio non manufacta in expoliationem carnis. ARYNDINEM quassatam Iudæos dicit, propter quod & vnum erant, & ab inuicem discrepabant. In lino fumigante nō tandum, quia & desertum lumine facit putorem.

QVÆST. I. Matth.12.d. Col.3.d.5. Ibid.b.9. Ibid.a.b.11. QVÆST. II. Matth.12.d. 20.

TVNC oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus: id est, qui non credit, & subditus est diabolo: qui non intelligit, & non confitetur ipsam fidem, de qua dictum est, Ore autem confessio fit ad salutem: vel qui non dat laudem Deo. QVOD dixit, Et si ego in Beelzebub eijcio dæmones, etiam secundum vestram sententiam, Igitur peruenit in vos regnum Dei: quia regnum diaboli stare non potest, quod aduersum se diuisum esse fatemini. Regnum Dei nunc dicit, quo damnantur impij, & à fidelibus de peccatis suis pœnitentiam nunc agentibus secernuntur. Fortem illum appellat, quia ipse tenebat ne possent viribus suis ab illo se homines eruere, sed per gratiam Dei. Vasa eius dicit omnes infideles. Nisi prius alligauerit fortem: alligauerit dixit, potestatem illi ademerit impediendi voluntatem fidelium à sequendo Christum, & obtinendo regnum Dei. PROGENIEM viperarum eos dicit, quia & diaboli filios eos appellat. Intantum enim quisque filius est diaboli, inquantum eum peccando imitatur. SICVT enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Sextæ feriæ diei partem qua sepultus est cum præterita nocte, pro nocte & die accipias, hoc est, pro toto die: sabbati noctem & diem, & noctem dominicam cum eodem die illucescente: ac per hoc accipiendo partem pro toto, habes triduum & tres noctes. Quòd enim dicuntur decem menses prægnantes, nouem sunt pleni: sed initium decimi pro toto accipitur. Et quòd se Dominus ostendit in monte, post sex dies factum dicit vnus Euangelista: alter verò post octo dies dicit:

QVÆST. III. Matth.12.d. 32. Ibid.d.40. Ionæ 2.d.2. Matth.17.d. Luc.9.d.28.

dicit: partem posteriorem primi diei in quo futurum hoc Dominus promisit, & partem priorem nouissimi diei in quo completum est quòd promisit, pro totis atque integris diebus annumerans: vt intelligas eum qui dixit, post sex dies, solos medios commemorasse, qui verè toti atque integri completi sunt.

Gen.1.* In Genesi enim à lumine incipit dies, & finit ad tenebras, ad significandum lapsum hominis: Nunc autem

2.Cor.4.b.6 à tenebris ad lucem, sicut dictum est, de tenebris lucem claresce: quia à peccatis homo liberatus, per-

QVAEST. VIII. Matth.12.d. 43. uenit ad lumen iustitiæ. CVM spiritus immundus exierit ab homine: significat quosdam ita creditos, vt ferre non possint labores continentiæ, & ad seculum redituri sint. Quod dictum est, Assumit secum alios septem: intelligitur quia cum quis ecciderit de iustitia, etiam simulationem habebit. Cupiditas enim carnis expulsa per pœnitentiam à consuetis operibus, cùm non inuenerit in quibus delectationibus requiescat, auidius redit, & rursus occupat mentem hominis: sic cum expulsa esset iustitia, negligentia subsecuta est, vt nō introduceretur tanquam habitator mundatæ domui sermo Dei per sanam doctrinam. Et quoniam non solum habebit illa septem vitia, quę septem virtutibus spiritalibus sunt contraria, sed etiam per hypocrisim sē illas virtutes habere simulabit: propterea assumptis secum septē aliis nequioribus, hoc est, ipsa septenaria simulatione, redit illa concupiscentia, vt sint nouissima hominis peiora quàm erant prima.

QVAEST. IX. Matth.13.a. 8.&c.23. al.sanctitatem QVOD dicit, Aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum: centesimum martyrum propter[1] satietatem vitę vel contemptum mortis. Sexagesimum virginum propter ocium interius, quia nō pugnant contra cōsuetudinem carnis. Solet enim ocium concedi sexagenariis post militiam, vel post actiones publicas. Tricesimum coniugatorum, quia hæc est ætas præliantium: ip si enim habent acriorem conflictum, ne libidinibus superentur.

QVAEST. X. Matth.13.d. 23. OMNIS immundicia in segete, zizania dicitur. Quod primò separatur, zizania dicitur: quia tribulatione præcedente separabuntur impij à piis, quod per bonos angelos

23.q.5.cap. officia. intelligitur fieri. Quia officia vindictæ possunt implere boni bono animo, quomodo lex, quomodo iudex: officia verò misericordiæ mali implere non possunt.

QVAEST. XI. Matth.13.d. 31. GRANVM sinapis ob feruorem fidei, vel quòd dicatur venena expellere, maius fit omnibus oleribus, id est dogmatibus. Dogmata autē sunt placita sectarum:

QVAEST. XII. Matth.13.e. 33. id est, quod placuit singulis sectis. FERMENTVM quod accepit mulier, & abscondit in farinæ satis tribus. Mulierem, sapientiam dicit: fermētum, dilectionem: quod feruere facit & excitat. In farinę autem sa-

Deut.6.a.5. tis tribus, vel tria illa in homine, Ex toto corde, & ex

Matth.22.d. 37. tota anima, & ex tota mente: vel tria illa fructifera, Centenum, sexagenum, tricenum: vel tria illa genera

Ibid.13.a.8. hominum Noë, Daniel, & Iob. THESAVRVM in agro absconditum, dixit duo testamēta legis in ec-

Ezech.14.d. 14. clesia, quæ quis cùm ex parte intellectus attigerit, sen-

QVAEST. XIII. Matth.13.f. 44. tit illic magna latere, & vadit & vendit omnia sua, & emit agrum illum: id est, contemptu temporaliū comparat sibi ocium vt sit diues cognitione Dei.

QVAEST. XIIII. Matth.13.g. 56. 1.Cor.1.c. 19. QVOD dixerunt Iudæi, Vnde huic sapientia hæc & virtutes? Sapientia in his quæ loquebatur, virtutes in his quæ operabatur: ideoque & Apostolus cùm dixit Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: virtutem ad signa retulit propter Iudæos, sapiētiam autem ad doctrinam propter Græcos, id est, gentiles.

QVAEST. XV. Matth.14.c. 26. Luca 10.b.8 QVOD dixerunt discipuli phantasma esse: significat id quod dictum est, Putas inueniet fidem in terra, quia quidam qui cesserint diabolo, de Christi aduentu dubitabunt. Quod autem Petrus implorat à Domino auxilium ne mergatur, significat quibusdā tribulationibus etiam post vltimam persecutionem purgandam esse ecclesiam. Quod & Paulus significat dicens, Saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quod se-

1.Cor.3.d. 15. quitur, Vt adorantes omnes qui in naui erant, dicerent, Verè filius Dei es: significat claritatem eius tunc manifestam futuram, per speciem iam videntibus, qui

QVAEST. XVI. per fidem nunc ambulant. MVNVS quodcunque est ex me, tibi proderit: id est, munus quod offers

Matth.15.d. causa mei, ad te iam pertinebit, quibus verbis significant filij iam non sibi opus esse parentum pro se oblationes, quod ad eam ætatem peruenissent, vt possent iam ipsi offerre pro se. In hac ergo ætate constitutos, vt possent parentibus suis hoc dicere, cùm hoc dixissent, negabant Pharisæi reos esse, si parētibus suis non præstarent honorem. OMNIS plantatio quam

QVAEST. XVII. Matth.15.b. non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur: id est, carnalis cupiditas, secundum quam sentientes offendebantur de prætermissis rerum signis, vel etiā traditionibus suis: & præcepta vitæ non curabant, quæ à cupiditate animum purgant. QVÒD & puerum

QVAEST. XVIII. Matth.8.b. 13.&14.c. 6. Centurionis, & filiam Chananeæ mulieris non veniēs ad domos eorum, saluat, significat gentes ad quas non venit, saluas fore per verbum suum. Quòd ipsis ro-

28. gantibus filij sanantur, intelligenda est ecclesiæ persona, quę sibi est & mater & filij: nam simul omnes, quibus constat ecclesia, † mater dicitur, singuli autem ij-

al. matres dicuntur, QVAEST. XIX. Matth.15.c. 30. dem ipsi filij appellantur. QVÒD turbæ obtulerunt Domino mutos. Mutos qui Dominum non laudant, vel non confitentur fidem signant: cæcos qui nō intelligunt, etiamsi obtemperant iubentibus: surdos qui non obtemperant, etiamsi intelligūt: claudos qui

QVAEST. XX. præcepta non implent. QVOD dixit, Facto vespere, dicitis, Serenum erit, rubicundum est enim cælum: id est sanguine passionis Christi, in primo aduen-

Matth.16.d. 2. tu indulgentia peccatorū datur. Et mane, Hodie tempestas, rubet enim cum tristitia cælum: id est, quòd secundo aduentu igne præcedente venturus est. Faciem ergo cæli iudicare nostis, signa autem temporum non

Matth.7.b.7 potestis? Signa temporū dixit de aduentu suo vel passione, cui simile est roseum cælum vespere. Et item de tribulatione ante aduentum suum futura, cui simile est mane roseum cum tristitia cælum. QVOD QVAEST.

Matth.17.b dixit Dominus, Helias quidem venturus est, & restituet omnia: id est, vel eos quos persecutio Antichristi conturbauerit: vel vt ipse restituat moriendo quæ debet. QVOD dixit, Sæpe cadit in ignem, & aliquando in aquam. Ignem ad iram, quòd alta petat: aquam ad voluptates carnis. Item quòd dicunt discipuli, quare nos non potuimus eijcere eum? ne illis miraculis faciendis extollerentur in superbiam, admoniti sunt potius per humilitatem fidei, quasi per sinapis granum, elationem terrenam, quæ montis nomine significata est, curare vt transiret. QVOD dixit,

QVAEST. XXIII. Matth.17.d. Ergo liberi sunt filij. In omni regno intelligendum est liberos esse regni filios: id est, non esse vectigales. Multo ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno, filij regni illius sub quo sunt omnia regna terrena. QVOD Dominus dicit, Qui autem

QVAEST. XXIIII. Matth.18.d. 6. 2.Tim.4.c. 14. scandalizauerit vnum de pusillis istis, id est, ex humilibus, quales vult esse discipulos suos non obtemperando, vel etiam contraueniēdo, sicut de Alexandro ærario Apostolus dicit, Expedit ei vt mola asinaria suspendatur collo eius, & præcipitetur in profundū maris: id est, cōgruit ei, vt cupiditas rerū temporaliū, cui stulti & cæci colligantur, eum deuinctum pōdere suo deducat ad interitum. QVÒD oblatus est Domino debitor decem milium talentorū, & iussit eum venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & rēddi: intelligendum est decē præceptorum legis eum fuisse debitorē: & pro cupiditate atq; operibus suis tanquam vxore & filiis pœnas soluere debuisse, quod est precium eius: precium enim venditi, suppli-

cium damnati intelligitur. Quod dixit, Noluit ignoscere conseruo suo, sed abiit & misit eum in carcerem: & reliqua: intelligendum, tenuit contra eum hunc animum, vt supplicia illi vellet. Conserui autem qui narrauerunt Domino quæ fiebant, potest intelligi ecclesia, quæ & illum soluit, & illum ligat.

QVAEST. XXVI. Matth.19.c. 25. QVÒD ait Dominus, diuitē nō intrare in regnum Dei: & discipuli dicunt, Quis potest saluus fieri? cùm pauci sint diuites in comparatione multitudinis pauperum: intelligendum quòd omnes qui talia cupiunt,

QVAEST. XXVII. Matth.20.b. 27. in eorum numero haberi animaduerterint. QVÒD Dominus seorsum sē duobus discipulis passurū refert, ad confirmādum in posterum testimonium fecit: quia

2.Reuelat.12 Matth.18.b. 16. dixit, In ore duorum vel trium testiū stabit omne verbum. Vt enim neq; vulgaretur, quod dicebat, neq; careret humani testimonij firmitate, paucioribus quàm duobus dicere non potuit. Vel ad sacramentum charitatis ostendendū. Minus enim quam inter duos charitas esse non potest. Erat autem ille non necessitate

B debiti propter peccatum suum, sed ad soluenda nostra

QVAEST. XXVIII. Matth.20.d. 29. peccata charitate passurus. AB Hiericho egreditur Dominus, iam de ista terra resurrectione discedēs: sequuntur eum turbæ multæ, credunt in eum populi & gentes. Duo autem cæci sedentes iuxta viam, significant de vtroque populo quosdam iam cohærentes per fidem dispensationi temporali, secundum quam Christus via est: & desiderantes illuminari, id est, aliquid de verbi æternitate intelligētia, quod transeunte Iesu impetrare cupiebāt: id est, per meritum fidei qua creditur filius Dei, & natus homo & passus propter nos. Per hanc enim dispēsationem quasi transit Iesus, quia talis actio temporalis est. Oportebat autem vt tantum clamarent, donec resistentes sibi turbæ strepitum vincerent: id est, tam perseuerantēr animum intenderent orando atq; pulsando, quousq; consuetudinem desideriorum carnalium, quæ tāquam turba obstrepit cogitationi lucem veritatis æternæ videre co-

C nanti, vel ipsam hominum carnalium turbam studia spiritalia impedientem, fortissima intentione superarent. Itaque audiens Iesus qui ait, Petenti dabitur, & quærens inuenier, & pulsanti aperietur, venientes ad seipsos, scilicet desiderij ardore peruenientes ad id

Eap.7.d.27. quod desiderant, stans eos tangit atq; illuminat. Non enim sicut illa dispensatio temporalis, ita etiam verbi æternitas transit, quæ in seipsa manens omnia innouat. Quapropter quia fides incarnationis temporalis ad æterna intelligenda nos præparat, transeunte Iesu admoniti sunt vt illuminarentur, & ab stante illuminati sunt. Temporalia enim transeunt, æterna stant.

QVAEST. XXIX. Matth.21.b. 21. QVÒD Dominus dicit discipulis suis, Dicetis mōti huic, tolle te, & iacta te in mare: de superbia dixit quę ad seculares pertinet. Hoc sibi seruo Dei dicere debet, vt eā à se repellat, quia ipsi non congruit: vel quòd per eorum fidem, quia per eos Euangelium prædicatū est, ipse Dominus qui mons appellatus est, ablatus est à D Iudæis, vt in gentes tanquam in mare porrò iaceretur.

QVAEST. XXX. Matth.21.d. 44. QVOD Dominus dicit, Et qui ecciderit super lapidem istum cōfringetur: super quem verò ceciderit, conteret eum. De his dicit quòd cadent super eū, qui illum modò contemnunt, vel iniuriis afficiunt: ideo nondum penitùs intereunt, sed tamē confringuntur, vt nō recti ambulent. Super quos autem cadit, veniet illis desuper in iudicio cum pœna perditionis: ideo di-

Psal.1.b.4. xit, Conteret eos, vt sint impij tanquam puluis, quem

QVAEST. XXXI. Matth.22.d. 2. proijcit ventus à facie terræ. QVOD Dominus dixit, Simile est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo. Nuptias dixit verbum incarnatum, quia in ipso homine susceptо ecclesia Deo copulata est. Quòd dixit, Tauri mei & altilia occisa sunt, tauros dixit principes plebium: altilia verò omnia saginata. Quòd dixit Dominus, Ite ad exitus viarum, &

quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias: viæ intelliguntur dogmata gentium, quia ex omnibus illis ad nuptias venerunt: id est, Christo crediderunt.

QVOD Sadducæi dicunt Domino, fuerunt apud

QVAEST. XXXII. Matth.22.c. 23. nos septem fratres, & vnus accepta vxore obiit, & secundus, & cæteri: intelliguntur homines impij, qui fructum iustitiæ non potuerunt afferre in terra per omnes septem mundi ætates, quibus ista terra consistit: postea enim & ipsa terra tranlsit; per quam omnes illi quasi septem mariti steriliter transierunt. QVOD

QVAEST. XXXIII. Matth.22.d. 40. Dominus dicit, In his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ: pendet dixit, id est, illò refertur, ibi habet finem. QVOD Dominus dixit, Quid est enim

QVAEST. XXXIIII. Matth.23.b. 17. maius est, aurum an templum, per quod sanctificatur aurum? Et item dixit, Quid enim maius est; donum an altare quod sanctificat donum? Intelligēdum, templum & altare ipsum Christum: aurum & donum, laudes & sacrificia precum; quæ in eo per eum offeri-

B mus. Non enim ille per hæc, sed ista per illum sanctificantur. QVOD Dominus dixit, Excolantes ciQVAEST. XXXV. Matth.23.c. 23. licem: refertur ad id quòd dixit, decimare illos minuta quæque. Camelum glutientes: refertur ad id quod dixit, Præteritis grauiora legis, misericordiam & iudicium & fidem: vt iste sit sensus, Minima obseruatis, maxima contēmnitis. Ex hac enim peruersitate etiam illud eis accidit, quò possunt hæc per allegoriam referri, vt dimitterent Barrabam, quia videlicet nō solMatth. 27.c. 20. uerat sabbatum, quod magna diligētia carnaliter obseruabant: occiderent autem Dominum, spiritaliter sabbatum insinuātem per misericordiam & iudicium & fidem, quę illi maximè contemnebant. Nam & culicis nomine nō absurdè figuratur seditiosus homicida: quia hoc animal & strependo inquietat, & sanguine delectatur: & cameli nomine propter humilitatē sē ad subeunda onera submittentis propter magnitudinē, intelligitur congruenter Dominus. QVOD

QVAEST. XXXVI. Matth.23.d. 37. dixit Dominus ad Hierusalem, Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat filios suos

C sub alas suas, & noluisti? Hoc genus animantis magnū affectum in filios habet, ita vt eorum infirmitate affecta, & ipsa infirmetur: & quod difficilius in cæteris animantibus inueties, alis suis filios protegens, contra miluum pugnat: sic etiam mater nostra sapientia Dei, per carnis susceptionem infirmata est quodammodo: vnde & Apostolus dicit, Quod infirmum est

1.Cor.1.d. 25. Dei, fortius est hominibus: protegit infirmitatem nostram, & resistit diabolo, ne nos rapiat. In qua defensione, quod illa aduersus miluum conatur affectu, hæc aduersus diabolum perficit potestate. QVOD

QVAEST. XXXVII. Matth.24.b. 20. ait, Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato, id est, ne impedimento aliquo detineamini: quia & hyeme, imbribus vel frigore, & sabbato, in quo proficisci non licebat, impediebatur quis ab itinere: vel aliud, ne in tristitia aut lætitia rerum temporaliū quis

QVAEST. XXXVIII. Matth.24.c. 27. inueniatur à die illa. QVOD Dominus dicit, Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & peruenit vsq; ad Occidentem, ita erit & aduētus filij hominis. Orientis & Occidentis nomine totum orbem voluit significare, per quem futura erat ecclesia, incipiente Euan-

Luca 24.b. 47. gelio ab Hierusalem, secūdum illum sensum, quo dixit, Amodò videbitis filium hominis venientē in nu-

Matth.26.f. 64. bibus. Conuenienter enim ecclesiam nūc fulgur nominauit, quod maximè solet emicare de nubibus. Constituta ergo autoritate ecclesiæ per orbem terrarum clara atq; manifesta; consequenter discipulos admonet, atq; omnes fideles, & qui in eū credere voluerint, ne schismaticis atque hæreticis credant. Vnumquodq; enim schisma, & vnaquæq; hæresis, aut locum suum habet in orbe terrarum, partē aliquam tenens: aut obscuris atq; occultis conuenticulis curiositatem hominum decipit. Ad quod pertinet quod ait, Si quis

Matth 24.d. 22. vobis

vobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic: quod significat terrarum partes & prouinciarum. Aut in penetralibus aut in deserto: quod significat obscura & occulta conuenticula hæreticorum. Quod ergo dixit, ab Oriente in Occidentem peruenturum aduentum suum: contra illos valet qui per terrarũ particulas nominantur, & dicunt apud se esse Christum. Quod autẽ ait, Sicut fulgur: contra illos valet, qui occultè congregant tanquam in penetralibus, & paucos tanquam in deserto: ad manifestationẽ quippe claritatemq; pertinet ecclesię, fulguris nomen, significans etiã noctem vel nubila sęculi huius: tunc enim fulguris candor apparet. QVOD dixit, Ab arbore autem fici discite similitudinẽ. Arborem fici genus humanũ intellige, propter pruritum carnis: Cum iam ramus eius tener fuerit, id est, cùm filij hominum per fidem Christi ad spiritales fructus profecerint, & in eis honor adoptionis filiorum Dei eminuerit. QVOD Dominus de Iudã dixit, Bonum erat illi non nasci: vtrũ in hanc vitam? vt vsitate locutus sit. Non enim potest bonũ esse aliquid ei, qui non est: & si quisquã contendit esse aliquam vitam ante istã, non Iudę tantum vt nasceretur, sed nullĩ expedire conuincitur. An diabolo dicit non nasci ad peccatum: an etiam bonum illi erat vt Christo non nasceretur per vocationem, ne esset apostata? QVOD Dominus triginta argenteis venditus est, significat per Iudam Iudæos iniquos, qui sequẽtes carnalia & temporalia, quæ ad quinque sensus pertinent corporis, Christũ habere noluerunt. Quod quia sexta mundi ætate fecerunt, sexies quinos eos tãquam precium venditi Domini accepisse significatum est. De quo tẽpore talibus insultat propheta dicens: Filij hominum vsquequo graues corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et si quinque ętatibus fuisset aliqua excusatio sequendæ vanitatis, vel sexta cõprehenderent veritatem, quæ per Dominũ Iesum prædicabatur & demõstrabatur, sicut sexta die homo factus est ad imaginem Dei. Quod quia noluerũt, habẽt sexies quinque impressam imaginem principis seculi, & non habent Christum per quem signatum est in nobis lumen vultus tui Domine. Et quia eloquium Domini argentum est, illi autem etiam ipsam legem carnaliter intellexerunt, tanquam in argento impressam, secularis principatus imaginem amisso Domino tenuerũt. QVOD Dominus dicit, Vbi fuerit corpus, illuc congregabũtur & aquilæ: id est, in cælũ, quò hinc secũ leuauit corpus in homine susceptо. Quod etiam cadauer ideo appellatũ est, quia moriturus hæc loquebatur. Illuc congregabuntur aquilæ, dictum est de spiritalibus, qui eius passionẽ humilitatemq; imitando, tanquam de eius corpore saturarentur. Corpus enim propter humilitatẽ pro nobis passionẽq; susceпit. QVOD Dominus dicit sub tẽpore passionis discipulis, Non bibam amodò de hoc genimine vitis, vsq; in diem illũ cùm illud bibam vobiscum nouũ in regno patris mei: vult intelligi hoc vetus esse, cũ illud nouum dicit. Quia ergo de propagine Adam qui vetus homo appellatur, corpus susceperat, quod in passione morti traditurus erat, inde etiam per vini sacramentum cõmendat sanguinem suũ. Quid enim aliud nouum vinum, nisi immortalitatem renouandorum corporum intelligere debemus? Quod cùm dicit, Vobiscum bibam: etiam ipsis resurrectionem corporũ ad induẽdam immortalitatem promittit. Vobiscũ enim non ad idem tempus, sed ad eandem innouationem dictum accipiendum est. Nam & nos dicit Apostolus resurrexisse cum Christo, vt spes rei futuræ iam præsentem lætitiam afferat. Quod autem de hoc genimine vitis etiam illud nouum esse dicit, significat eadem vtique corpora resurrectura secũdum innouationem cælestem, quæ nunc secundum terrenam vetustatem moritura sunt. Si autem vitem de cuius vetustate hũc passionis calicem bibit, ipsos Iudæos intellexeris, significatum est etiam ipsam gentem ad corpus Christi per nouitatem vitæ accessuram, cum ingressa plenitudine gentium omnis Israel saluus fiet. QVOD dictum est, Spuerunt in faciem eius: significauit eos qui eius præsentiam gratiæ respuunt. Item tanquam colaphis eum cædunt, qui honores suos ei præferũt, palmas in faciem eius dant, qui perfidia cæcati, eum non venisse affirmant, tanquam præsentiam eius exterminantes & repellentes. QVOD Petrus nec dũ solidatus in fide, Deũ ter negauit: videtur ipsa trina eius negatio prauũ errorẽ hæreticorũ designasse. Nã error hęreticorum de Christo tribus generibus terminatur, aut enim de diuinitate eius, aut de humanitate, aut de vtroq; fallũtur. QVOD ad passionẽ euntẽ Dominũ à lõgè sequebatur Petrus, significat ecclesiã secuturam quidẽ, hoc est, imitaturam passionẽ Domini, sed lõgè differẽter: ecclesia enim pro se patitur, at ille pro ecclesia. SICVT tentatio cupiditatis trina est, ita etiam tentatio timoris trina est. Cupiditati quæ in curiositate est, opponitur timor mortis. Sicut enim in illa cognoscẽdarum rerum est auiditas, ita & in ista metus amittendæ talium notitiæ. Cupiditati verò honorum vel laudis, opponitur timor ignominiæ & contumeliarũ. Cupiditati autẽ voluptatis, opponitur timor doloris. Nõ absurdè ergo intelligitur propter trinam tentationẽ passionis, ter Dominum orasse vt transiret calix, sed ita vt potius impleretur voluntas patris.

D. AVRELII AVGVSTINI QVÆSTIONVM EVANGELICARVM, LIBER II.

QVOD Zacharias orans pro populo, audiuit ab angelo, Exaudita est oratio tua, Ecce Elizabeth vxor tua concipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Ioannem. Primò hoc attendendũ est, quam non est verisimile, vt cùm pro populi peccatis, vel salute, vel redemptione ille offerret, si quidem populus eum expectabat offerentẽ, quòd potuerit relictis publicis votis homo iustus & senex, vxorẽ habens anum, pro accipiendis filiis orare: præsertim quia nemo orat accipere, quod se accepturum esse desperat. Vsque adeò autem ille iam se habiturum filios desperabat, vt hoc angelo promittenti nõ crederet. Ergo quòd ei dicitur, Exaudita est oratio tua: pro populo intelligendum est: cuius populi quoniam salus & redemptio & peccatorũ abolitio per Christũm futura erat, ad hoc nunciabatur Zachariæ filius nasciturus, quia præcursor Christi destinabatur. Quod autem ei non credenti angelo, ab eodem angelo dicitur, Et ecce eris tacens donec impleantur hæc in tempore suo: intelligẽdum est significasse, quòd prophetia vsque ad Ioannem, tãquam à sono fileret intelligibili: quia non est intellecta, donec in Domino compleretur. QVOD Dominus de nauicula docet turbas: significauit hoc tempus, quando Dominus de autoritate ecclesiæ docet gentes. Quòd Dominus ascendens in nauim, quæ erat Petri, rogat eum à terra reducere pusillum: significat vel temperatè vtendum verbo ad turbas, vt nec terrena eis præcipiantur, nec sic à terrenis in profundiora sacramentorum recedatur, vt ea penitus nõ intelligant: vel prius in proximis regionibus gentibus prædicandũ. Vt quod dicit item Petro, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam: ad remotiores gentes, quibus postea prædicatum est, pertineat: sicuti Esaias dicit, Tolle signum in gẽtes ad eas quæ propè, & ad eas quæ longè. Vt quòd etiam retia rumpebantur piscium copia, & nauiculæ impletæ sunt, ita vt mergerentur: significat hominum carnalium multitudinem tantam futuram in ecclesia, vt etiam diruptione pacis, exeuntibus inde hæresibus & schismatibus, tanta remaneret, & tanta esset futura illi amissio fidei & bonorũ morum, vt Christo dicere videatur talis ecclesia, Exi à me, quia peccator homo sum: tanquã turbis carnaliũ repleta, & eorum morib. penè submersa, regimen spiritalium, in quibus maximè Christi personа eminet, à se repellat quodãmodo. Non enim hoc voce linguæ dicunt homines bonis ministris Dei, vt eos à se repellant: sed voce morũ & actuum suorum suadent à se recedi, ne per bonos regantur: & eo vehementius, quo deferunt eis honorem, & tamen factis suis à se recedere admonent vt honorificẽtiam eorum significauerit. Petrus, cadens ad pedes Domini: mores autem in eo quod dixit, Exi à me Domine, quia peccator homo sum. Quod tamen quia non fecit Dominus: non enim recessit ab eis, sed eos subductis nauibus ad littus perduxit: significat in bonis & spiritalibus viris non esse oportere hanc voluntatem, vt peccatis turbarum cõmoti, quo quasi securius tranquilliusq; viuant, munus ecclesiasticum deserant. Quòd ergo subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum Petrus & Iacobus & Ioannes, potest significare finem temporis, quo ab huius mũdi salo, qui Christo inhæserint, penitus recessuri sunt. QVOD Dominus dicit leproso mundato, Vade ostende te sacerdoti, & offer munus pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis. Hic videtur approbare sacrificium, quod per Moysen præceptũ est, cùm id non receperit ecclesia. Quod ideo iussisse intelligi potest, quia nondum esse cœperat sacrificium sanctum sanctorum, quod corpus eius est. Nondum enim in passione obtulerat holocaustum suum, quo sacrificio confirmato in credentibus populis, tẽplum ipsum euersum est, vbi illa sacrificia offerri solebant. Hoc autem factum est secũdum prophetiam Danielis: non enim oportebat auferri significantia sacrificia, priusquam illud quod significabatur cõfirmatum esset contestatione Apostolorum prædicantium, & fide credentium populorum. DE paralytico potest intelligi anima dissoluta membris, hoc est, bonis operationibus, Christum quærere, id est, voluntatem verbi Dei. Impediri autem turbis, nisi tecta, id est, operta scripturarũm aperiat, vt per hęc ad notitiã Christi perueniat: hoc est, ad eius humilitatem fidei pietate descendat. Hi autem à quibus deponitur, bonos in ecclesia doctores possunt significare. Quòd autẽ cum lecto deponitur: significat ab homine in ista carne adhuc constituto Christum debere cognosci. Quem tamẽ lectum sanus postea iubetur portare, & ire in domum suam: vt remissione peccatorum conualescentibus, per spem bonam membris animæ, hoc corpus restaurare intelligatur: vt iam non in carnalibus gaudiis tanquam in lecto requiescat infirmitas animi, sed magis ipsa contineat affectiones carnales, & tẽdat ad requiem secretorum cordis sui. NON absurdè quæstio proponitur, quomodo potuerit duos patres habere Ioseph. Nam Matthæus eum dicit genitum ab eo qui vocabatur Iacob, Lucas verò filiũ esse dicit eius qui vocabatur Heli. Neq; hoc loco illud dici potest, quòd vnus homo, sicut nõ solum apud gentes, sed etiã apud Iudæos accidere solere manifestum est, duo nomina habuerit. Cætera enim serie generationum qui hoc putat, facilè refellitur. Quid enim de auis, atauis, proauis, cæterisque maioribus dicturus est, quorum diuersa nomina singuli Euangelistæ in sua quisque narratione contexunt? Quid postremò de ipso numero? quandoquidem Lucas à Domino vsque ad Dauid quadragintatres generationes enumerat, Matthæus autem à Dauid vsq; ad Dominum vigintiocto vel vigintiseptem? Certi enim sacramenti gratia vsque ad transmigrationem: & ab ipsa item transmigratione vnus bis numeratur. Quærẽdum igitur quomodo potuerit duos habere patres Ioseph? Et mihi quidem in præsentia tres causæ occurrunt, quarum aliquam Euangelista secutus sit. Aut enim vnus erat Ioseph naturalis pater, & alter eum adoptauerat: aut more Iudæorum cùm sine filiis vnus decessisset, vxorem eius propinquus accipiens, filium quem genuit propinquo mortuo deputauit: vt cùm ab altero alteri genitus esset Ioseph, conuenienter duos patres habere diceretur. Aut vnus Euangelista patrem eius à quo genitus est nominauit: alter verò vel auum maternum, vel aliquẽm de cognatis maioribus posuit, cui propter consanguinitatis vinculum in filij loco Ioseph non absurdè constitueretur, vt inde iam vsque ad Dauid non eundẽ quem Matthęus generationum ordinem texeret. In quibus causis illa videtur firma, quam secundo loco posuimus: quia cùm quisq; apud Iudæos defuncto fratre vel propinquo prolem de vxore eius exuscitat, illud quod nascitur nomen defuncti solet accipere. Ergo aut adoptio soluit istam quæstionem, aut origo maiorum, aut aliqua alia causa, quæ nobis in præsentia non occurrit. Quapropter tanta est eorum dementia, qui facilius dilabuntur ad Euangelistarum aliquem de mendacio criminandum, quàm causas quærant, cur diuersorum patrum nomina singuli commemorauerint: vt temerè dicatur duas solas esse causas, quibus id rectè fieri potuerit, cùm tamen ad soluendam quæstionem vel vnam inuenire sufficiat. QVID sibi velit quòd septuagintaseptem personæ secundum generationes, quas Lucas secutus est, inueniuntur, quæri potest. Nam & huius numeri mentionem Dominus fecit, cùm eum Petrus de dimittẽdis peccatis fratris interrogasset. Ait enim, Non solum septies, sed septuagiessepties esse dimittẽdum. Vnde rectè creditur commemoratione huius numeri omnia peccata iussisse dimitti: quandoquidem ipse per quem peccata omnia dimissa sunt, septuagesima & septima generatione, secũdum Euangelistæ memorati testimonium, ad homines humaniter venire dignatus est. Conuenientissimè autem, cùm sit etiam alia series generationum quam Matthæus explicat, hanc ille tenuit, qui baptizato Domino generationes ipsas per septuaginta & septem personas sursum versus enumerat. Nam & reditus est, & tanquam ascensus ad Deum, cui post peccatorum abolitionem reconciliamur, expressus, cùm sursum versus per illas generationes ascenditur. Et vtique per baptismum fit omnium remissio peccatorum, quæ illo numero significatur. Non enim in baptismo Domini ipsi Domino peccata dimissa sunt, sed ipsa ibi remissio peccatorum omniũm, quæ misericordia eius & potestate donata est hominibus, per illum baptismum Domini & per illum numerum generationum consecrata atque signata est. Nec temerè Dominus & frustra septuagesima & septima generatione venit aboliturus omnia peccata, nisi quia in illo numero aliquid lateat quod ad significationem pertineat omnium peccatorum. Hoc autem in vndenario & septenario considerãdum est. Qui numeri per se multiplicati, ad tantum perueniunt: nam vndecies septem, vel septies vndeni, septuaginta & septem fiunt. Vndecim autem transgressionem denarij significant: † at si in denario perfectio beatitudinis significatur, vnde est etiam illud, quòd omnes conducti ad vineam, denario remunerantur, quod fit cùm septenaria creatura trinitati creatoris adiungitur: manifestum est quòd transgressio denarij peccatum significat per superbiam plus aliquid habere cupientis, & integritatem perfectionemque amittentis. Hoc autem septies propterea ducitur, vt mortũ

hominis facta significetur illa transgressio: ternario enim numero incorporea pars hominis significatur.
Deut.6.a.5. Matth.22.d. 37. Vnde est quòd ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente iubemur diligere Deum. Quaternario verò corpus. Multis enim modis quadripertita inuenitur natura corporis. Ex his ergo cõiunctis homo constans, non absurdè septenario numero significatur. Motus autem in numeris non exprimitur, cùm dicimus: vnum, duo, tria, quatuor, &c. sed cùm dicimus: semel, bis, ter, quater: quapropter, vt dixi, non septem & vndecim, sed septies vndecim, significant transgressionem, quæ motu facta est hominis peccantis, hoc est perfectionis suæ stabilitatem transgredientis cupiditate amplius aliquid habendi: vt tanto pòst per Prophetam animæ diceretur, Sperabas si à me discessisses, aliquid amplius te habituram? ex quo initio superbiæ omnia peccata syluescunt: quæ tamen dimittuntur,
Matth.18.c. 22. cùm septuagiessepties ignoscẽdum esse admonemur, vt intelligamus nullum peccatum excipi, quod pœnitenti & veniam deprecanti per Ecclesiam, cuius personam Petrus gestat, non dimittatur.
QVAEST. VII. Luca 6.b.9. QVOD dicit Dominus Iudæis, de eo qui habebat manum dextram aridam, Interrogo vos, si liceat sabbato benefacere, an malè: animam saluá facere, an perdere? Quæritur cùm corpus curauerit, quare sic interrogauerit, Si liceat animam saluam facere an perdere: vel dixit hoc quòd illa miracula propter fidem faciebat, vbi salus est animæ: vel quòd ipsa sanatio manus dextræ, salutem animæ significabat, quæ à bonis operibus cessans, aridam quodammodo dextram habere videbatur: vel animam pro homine posuit, sicut dici solet,
QVAEST. VIII. Luca 6.c.38. Tot animæ ibi fuerunt. QVOD Dominus dicit, Date, & dabitur vobis, mensuram bonam, confertam & coagitatam & superefluentem dabunt in sinum vestrum: ex illa sententia accipi potest, qua dicit & alio loco, Vt ipsi recipiant vos in æterna tabernacula:
Luca 16.c.9. vt plebi præceptum esse videatur, quod dictum est,
Luc.6.b.9. Gal.6.b.6. Date & dabitur vobis. Secundum quam sententiã dicit Apostolus, Communicet qui catechizatur verbo Dei, ei qui se catechizat in omnibus bonis. Non enim
Matth.10.d. 42. diceret, Dabunt in sinum vestrum: nisi quia per illorum merita, quibus vel calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli dederint, mercedem cælestem recipere
QVAEST. IX. Matth.15.b. 14. Luca 6.f.39. merebuntur. QVOD Dominus dicit, Numquid potest cæcus cæcum ducere? Nónne ambo in foueam cadent? Fortasse hoc ideo subiunxit, ne sperarent à Leuitis se accepturos mensuram illam, de qua dixit,
Matth.10.d. 42. Dabunt in sinum vestrum: quoniam ipsis dabant decimas: quos cæcos dixit, quia Euangelium non tenerent: vt illam remunerationem per discipulos Domini potius plebs iam inciperet sperare, quos imitatores
Luca 6.f. 40. suos volens ostendere, addidit etiam, Non est discipulus super magistrum.
QVAEST. X. Matth.7.d. 24. Luca 6.g.47 QVOD Dominus dicit, Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos & facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Fodere dixit, humilitate Christiana omnia terrena exhaurire de corde suo, ne propter aliquid tale Deum colat. In altum autem fodere, donec ad petram perueniat: in tantum Christum gratis sequi, & gratis eum colere, vt non solum propter superflua, sed nec propter illa quæ videntur huic vitæ necessaria, & quæ sine culpa à quouis iusto sumi & haberi possunt, tamen temporalia atque terrena sunt, colendus Deus putetur.
QVAEST. XI. Luca 7.c.32. DE pueris sedentibus in foro, & ad inuicem clamantib. conuerso ordine ad proposita respõdit. Nam quod ait, Lamentauimus, & non plorastis: ad Ioannem pertinet, cuius abstinentia à cibis & potu, luctum pœnitentiæ significabat. Quod autem ait, Cantauimus tibiis, & non saltastis: ad ipsum Dominum pertinet, qui vtendo cum cæteris cibo & potu, lætitiam regni figurabat. At illi nec humiliari cum Ioanne, nec cum Christo gaudere voluerunt: dicẽtes illum dæmonium habere, ipsum voracem & ebriosum, & amicum publicanorum & peccatorum. Quod autem subiungit, Et iustificata est sapientia ab omnib. filiis suis: ostendit filios sapientiæ intelligere, nec in abstinendo, nec in manducãdo esse iustitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam, & temperantiam per abundantiam non se corrumpendi, atq; opportunè sumendi vel non sumendi ea quorũ non vsus, sed conuenientia reprehendenda est. Non enim interest omnino quid alimentorũ sumas, vt succurras necessitati corporis, dummodo congruas in generibus alimentorum his cum quibus tibi viuendum est. Neq; quantum sumas multũ interest, cùm videamus aliorum stomachum citius satiari, & eos tamen illi ipsi paruo quo satiantur, ardenter & intolerabiliter & omnino turpiter inhiare. Alios autẽ plusculo quidem satiari, sed tolerabilius inopiã perpeti, & vel ante ora positas epulas, si id in tempore aut opus sit, aut necesse sit, cum tranquillitate aspicere neque tangere. Magis ergo interest, non quid vel quantum alimentorum pro congruentia hominum atq; personæ suæ, & pro suæ valetudinis necessitate quis capiat: sed quãta facilitate atque serenitate animi careat, cum his vel oportet vel etiam necesse est carere: vt illud in animo Christiani compleatur quod Apostolus dicit, Scio & minus habere, scio & abundare in omnibus: & in omnibus imbutus sum, & satiari & esurire, & abundare & penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Et illud, Neque si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, egebimus. Et illud: Non est enim regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium. Et quia solent homines multum gaudere de carnalibus epulis, addidit, In Spiritu sancto. Iustificatur etiam sapientia ab omnibus filiis suis, qui intelligunt vtendis terrenis tempora opportuna esse debere: facilitatem verò carendi talibus, & amorẽ fruendi æternis, non variari oportere per tempora, sed perpetuò retineri.
QVAEST. XII. Luca 8.a.18. QVOD Dominus ait, Nemo autẽ lucernam accẽdens operit eam vase, aut subtus lectum ponit, sed super candelabrum ponit, vt intrantes videant lumẽ: qui verbum Dei timore carnalium incommodorum abscondit, ipsam vtiq; carnem præponit manifestationi veritatis, & eã quasi cooperit, verbum timendo prædicare: eam itaq; vasis & lecti nomine appellauit, sub quo lucernam ponere ait eum qui hoc facit.
*QVAEST. XIII. Luca 8.d. 27.** QVOD in regione Gerasenorũ curauit Dominus eum in quo erat legio dæmonum: significatæ sunt gentes quæ multis dæmonibus seruiebant. Quòd sine vestimento erat: non habebat fidem. Quòd in domo non habitabat: in conscientia sua non requiescebat. Quòd in monumentis manebat: in mortuis operibus, hoc est, peccatis, delectabatur. Quòd autem compedib. ferreis & catenis ligabatur: significat graues & duras leges gentium, quibus & in eorum republica peccata cohibentur. Quòd etiam vinculis talibus diruptis agebatur à dæmonio in eremum: significat quod etiam ipsis transgressis legibus, ad ea scelera cupiditate ducebatur, quæ iam vulgarem consuetudinem excederent. Quòd autem in porcos pascentes in montibus dæmonia ire permissa sunt, significat immundos & superbos homines, quibus dæmonia dominantur per idolorũ cultus. Quòd autem in stagnũ præcipitati sunt: significat quòd iam clarificata est Ecclesia, & liberato populo gentium à dominatione dæmoniorum, in abditis agunt sacrilegos ritus suos, qui Christo credere noluerunt, cæca & profunda curiositate submersi. Quòd autem pastores porcorum fugientes ista nũciauerunt: significat quosdam etiam primates impiorum, quanquam Christianam legem fugiant, potentiam tamen eius per gentes stupendo & mirando prædicare. Quòd Gerasæni prodeunt videre quod factum est, & inueniunt hominem vestitum, & mẽte sana sedere ad pedes Iesu, & cognoscentes quid factum sit, rogant Iesum vt ab eis discederet, magno timore perculsi: significat multitudinẽ vetusta t sua vita delectatam, honorare quidem, sed nolle pati Christianam legem, dum dicunt quòd eam implere non possint, admirantes tamẽ fidelem populum à pristina perdita conuersatione sanatum. Quòd ille cupit iam esse cum Christo, & tamẽ dicitur ei, Redi in domum tuam, & enarra quanta tibi fecit Deus, ex illa Apostoli sententia rectè potest intelligi, cũ ait,
Philip.1.d. 23. Cupio dissolui & esse cum Christo, multo magis optimum, manere in carne necessarium propter vos. Vt sic quisque intelligat post remissionem peccatorum redeundum sibi esse in conscictiam bonam, & seruiendum Euãgelio propter aliorum etiam salutem: vt deinde etiam cum Christo requiescat, ne cùm præproperè iam vult esse cum Christo, negligat ministerium prædicationis, fraternæ redemptioni accõmodatum.
QVAEST. XIIII. Luca 10.a.1. DE septuaginta duobus discipulis. Sicut viginti quatuor horis totus orbis peragitur atq; à sole lustratur: ita mysterium illustrandi orbis per Euangelium Trinitatis in septuaginta duobus discipulis intimatur. Vigintiquatuor enim ter in septuaginta duobus ponimus. Quod autem binos mittit, sacramentum est charitatis. Siue quia duo sunt charitatis præcepta, siue quia omnis charitas minus quàm inter duos esse non
QVAEST. XV. Luca 11.c. 35. potest. QVOD Dominus dicit, Si lumen quod est in te tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Lumẽ dicit bonam intentionem mentis, qua operamur: tenebras autem ipsa opera appellat. Siue quia ignoratur ab aliis quo animo illa faciamus, siue quia eorum exitum etiam ipsi nescimus: id est, quomodo exeant atque prouenient eis quibus nos ea bono animo impendimus. Plerunque enim beneficiis nostris malè vtendo corrumpũtur, quibus nos ea misericorditer beneuola intentione præstamus.
QVAEST. XVI. Luca 11.c. 39. Luca 9.f.51. NVNC vos Pharisæi quod de foris est calicis & catini mundatis. Hinc & deinceps quod dicit in Pharisæos & legis doctores, hoc est quod superius dixit: Offirmauerat faciem in Hierusalem, vt eis apertè vera diceret vitia & peccata
QVAEST. XVII. Luca 11.c. 20. eorum. IDEO dicitur spiritus sanctus digitus Dei propter partitionem donorum quæ in eo dantur, vnicuique propria, siue hominum siue angelorum: in nullis enim mẽbris nostris magis apparet partitio, quàm
QVAEST. XVIII. in digitis. IEIVNIVM aut in tribulatione est, aut in gaudio. In tribulatione, ad propitiandũ Deum pro peccatis: in gaudio verò, cum tanto minus delectant carnalia, quanto spiritalium maior sagina est.
Luc.5.f. 33. Matth.9.b. 14.* Cùm ergo Dominus interrogatus esset, cur discipuli eius non ieiunarẽt, de vtroq; ieiunio respõdit. Namq; ad illud quod in tribulatione ieiunari solet, pertinet quod ait, sponsi filios tunc ieiunaturos, cùm ab eis ablatus fuerit sponsus: tunc enim desolabuntur, & in mœrore ac luctu erunt, donec eis per Spiritum sanctum gaudia consolatoria retribuantur. Quo dono percepto, etiam ieiunij alterum genus quod fiat per lætitiam, iam renouati in vitam spiritalem conuenientissimè celebrabunt. Quod antequam accipiant, dicit eos tanquam vetera vestimenta, quibus inconuenienter nouus pannus assuitur, id est, aliqua particula doctrinæ, quæ ad nouæ vitæ temperantiam pertinet. Quia si hoc fiat, & ipsa doctrina quodammodo scinditur, cuius particula quæ ad ieiunium ciborum valet, importunè traditur, cùm illa doceat generale ieiunium, non à concupiscentia ciborum tantùm, sed ab omni lætitia temporalium delectationum: cuius quasi pannũ, id est, partem aliquam quæ ad cibos pertinet, dicit nõ oportere hominibus adhuc veteri consuetudini deditis impertiri, quia & illinc quasi concisio videtur fieri; & ipsi vetustati non conuenit. Dicit etiam similes eos esse veteribus vtribus, quos vino nouo, id est, spiritalibus præceptis facilius dirumpi, quàm illud continere posse dicit. Erant autem iam vtres noui, cùm post ascensum Domini desiderio consolationis eius orando & sperando innouabãtur. Tunc enim
Act.2.d.1. acceperunt Spiritum sanctum, quo impleti cum omnium qui de diuersis gentibus aderant linguis loquerẽtur, dicti sunt musto pleni. Nouum enim vinum
*QVAEST. XIX. Luca 10.c. 30.** iam nouis vtribus venerat. HOMO quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho: ipse Adam intelligitur in genere humano. Hierusalem ciuitas pacis illa est cœlestis, à cuius beatitudine lapsus est. Hiericho Luna interpretatur, & significat mortalitatẽ nostram, propter hoc quod nascitur, crescit, senescit. Et incidit in latrones, diabolum & angelos eius, qui eum spoliauerunt immortalitate, & plagis impositis peccata suadendo, reliquerunt semiuiuum: quia ex parte qua potest intelligere & cognoscere Deum, viuus est homo: ex parte qua peccatis contabescit & premitur, mortuus est, & ideo semiuiuus dicitur, Sacerdos autem & Leuita, qui eo viso prætierunt, sacerdotium & ministerium veteris testamenti significant, quæ non poterãt prodesse ad salutem. Samaritanus custos interpretatur, & ideo ipse Dominus significatur hoc nomine. Alligatio vulnerũ, est cohibitio peccatorum. Oleum: consolatio spei bonæ, propter indulgentiam datam ad reconciliationem pacis. Vinum, exhortatio ad operandum feruentissimo spiritu. Iumentum eius est caro, in qua ad nos venire dignatus est. Imponi iumento, est in ipsam incarnationem Christi credere. Stabulum est ecclesia, vbi reficiuntur viatores de peregrinatione redeuntes in æternam patriam. Altera dies est post resurrectionem Domini. Duo denarij, sunt duo
Matth.22.d. 37. præcepta charitatis, quam per Spiritum sanctum acceperit Apostoli ad euangelizandum cæteris: vel promissio vitæ præsentis & futuræ. Secundum enim duas
Matth.19.d. 29. promissiones dictum est, Accipiet in hoc seculo centies tantum, & in seculo futuro vitam æternam consequetur. Stabularius ergo est Apostolus. Quod supererogat aut illud est consilium quod ait, De virginibus
1.Cor.7.a. 25. autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do: aut quod etiam manibus suis operatus est, ne infirmorum aliquem in nouitate Euangelij grauaret, cùm ei liceret pasci ex Euangelio. QVOD Martha excepit illum in domum suam: significat Eccle-
1.Thess.3.d. 9. siam quæ nunc est, excipientem Dominum in cor-
*QVAEST. XX. Luca 10.g. 39.** suum. Maria soror eius quæ sedebat ad pedes Domini, & audiebat verbum eius: significat eandem Ecclesiam, sed in futuro seculo, vbi cessans ab opere ministerioque indigentiæ, sola sapientia perfruetur. Martha ergo occupata est circa multũ ministerium, quia nunc talibus operibus exercetur Ecclesia. Quod autem quærit quòd se soror eius non adiuuet, occasio datur sententiæ Domini qua ostẽdit istam Ecclesiam solicitam esse & turbari circa plurima, cùm sit vnum necessarium, ad quod per ministerij huius merita peruenitur. Mariam verò dicit optimam partem elegisse, quæ non auferetur ab ea: & ideo intelligitur optima, quia & per hanc ad illam tenditur, & non auferetur. Illa verò pars ministerij, quamuis sit bona, tamen auferetur, quando indigentia, cui ministratur, transierit.
*QVAEST. XXI. Luca 11.d. 5.** AMICVS ad quem venitur media nocte vt accommodet tres panes, vtique ad similitudinem ponitur, secundum quam quis Deum rogat in media tribulatione constitutus, vt ei tribuat intelligentiam trinitatis, qua præsentis vitę cõsoletur labores. Sed comparatio est à minore. Si enim amicus homo surgit de lecto & dat, non amicitia, sed tædio compulsus, quanto magis Deus dat, qui sine tædio largissimè donat

quod petitur,sed ad hoc se peti vult, vt capaces dono- A rum eius fiant qui petũt. In tribus autẽ panibus etiam illud significatur, vnius esse substantiæ trinitatem. Amicus autem quem dicit ille qui petit venisse de via,& non se habere quod ponat ante illum: intelligitur hominis appetitus qui debet obtẽperare rationi. Seruiebat autem consuetudini temporali,quam viam vocat propter omnia per tempus transeuntia. Conuerso autem homine ad Deum, etiam ille appetitus à consuetudine reuocatur: sed si non consolatur interius gaudium de doctrina spiritali qua creatoris trinitas prædicatur,magnæ angustiæ sunt in homine quem premit ærumna mortalis, cum ab iis quæ foris delectant præcipitur abstinentia, & intus non est refectio de lætitia
al. spiritua-lis: doctrinæ salutaris: & ista angustia est media nox, qua cogitur vehementer instare petendo vt accipiat tres panes. Quod autem ei dicitur deintus,iam ostiũ clausum esse, pueros quoque eius cum eo in cubili esse, significat tempus famis verbi, cum intelligentia clauditur,& illi qui Euangelicam sapientiam tanquam panem erogantes,per orbem terræ prædicauerunt,pueri patrisfamiliâs iam sunt in secreta quiete cum Domino: & tamẽ orando efficitur vt accipiat desiderans intellectum ab ipso Deo,etiamsi homo desit per quẽ sa-
QVÆST. XXII. Luce 11. b. 11. pientia prædicetur. De pane, pisce, & ouo, quibus cõtraria posuit lapidem , serpentẽ & scorpionem: intelligitur panis charitas: propter maiorẽ appetitum, & tam necessarium vt sine illa cætera nihil sint, sicut sine pane mensa est inops. Cui contraria est cordis duritia,quam lapidi comparauit. Piscis autẽ intelligitur fides inuisibilium,vel propter aquã baptismi, vel quia de inuisibilibus locis capitur. Quod etiam fides huius mundi fluctibus circumlatrata non frangitur,rectè pisci comparatur. Cui contrarium posuit serpentẽ propter venena fallaciæ, quæ etiam primo homini malè suadẽdo præseminauit. In ouo intelligitur spes: ouum enim nondum est fœtus perfectus,sed fouendo sperC tur. Cui contrarium posuit scorpionem,cuius aculeus venenatus retrò timendus est: sicut spei contrarium est retro respicere,cùm spes futurorum in ea quæ ante
QVÆST. XXIII. Luce 12. g. 52. sunt se extendat. De eo quod dicit Dominus scribis vel doctoribus Iudæorum,Tulistis clauẽ scientiæ, & ipsi non introistis, & eos qui intrabant prohibuistis. Accipiendum quod in scriptura de humanitate Christi dicitur,quam nec ipsi intelligere, nec ab a-
QVÆST. XXIIII. Luce 12. c. 23. Matth. 6. d. 25. liis intelligi volebant. Quod Dominus dicit discipulis, Anima plus est quàm esca, & corpus quàm vestimentum: sic accipiendum vtique: si hoc tibi dedit quod plus est, quanto magis dabit quod minus est.
QVÆST. XXV. Luce 12. e. 35. Quod Dominus dicit, Sint lũbi vestri præcincti, propter continentiam ab amore rerum secularium: lucernæ ardentes: hoc ipsum vt vero fine & recta in-
QVÆST. XXVI. Luce 12. e. 42. tentione faciatis. Quod Dominus dixit Petro, Quis putas est fidelis dispensator & prudens,quẽ constituet Dominus super familiam suam, vt det illis in D tempore tritici mensuram. Mensuram dicit propter modum capacitatis quorumque audientium.
QVÆST. XXVII. Luce 12. g. 54. Quod Dominus dicit, Cùm videritis nubem orientem ab Occasu : carnem suam à morte resurgentẽ significat. Ex illo enim omnibus terris imber Euangelicæ prædicationis infusus est. Austrum flantem ante æstus,tribulationes leuiores ante iudicium.
QVÆST. XXVIII. Luce 12. i. 26. al operari. Quod Dominus dicit, Si enim quod minimum est non potestis, cùm de augenda corporis statura diceret. Minimum est enim hoc,sed Deo,corpora operanti.
QVÆST. XXIX. Luce 12. b. 29. Cvm diceret discipulis,non debere haberi solicitudinem de cibis, ait, Et nolite in sublime excolli. Primò enim hæc ad necessitatem implendam homo quærit: cùm autem hæc abundauerint, incipit insolescere & superbire de talibus. Tale est hoc,ac si se vulneratus quis iaceret, quis habeat multa emplastra in domo, cum hoc illi bonum esset vt vulnera nõ haberet, & ne vno quidem indigeret emplastro. Con- Luce 14. gruenter hydropicũ animali quod cecidit in puteum, comparauit: humore enim laborabat: sicut & illam ibid. 14. mulierem quam decem & octo annis alligatam dixerat,& ab eadem alligatione soluebat, comparabat iumento quod soluitur vt ad aquam ducatur. Hydropicum autem rectè comparamus diuiti auaro. Sicut enim ille quanto magis abundat humore inordinato, tanto amplius sitit: sic iste quanto est copiosior diuitiis quibus non bene vtitur, tanto ardentius talia concupiscit. Illam verò ita morbo incuruatam vt se erigere non posset, animæ assimilauit terrenis opinionibus debilitatæ vel oppressæ,ita vt diuina cogitare non valeat. Quòd de ciuitate adducit inuitatos ad QVÆST. XXX. Luce 14. c. 21. cœnam: de ipla gente Iudæorum qui crediderunt significat debiles peccatis , non habentes superbiam quasi iustitiæ, quæ mendax primates eorum à gratia B prohibebat. Quod autem de sepibus & viis alios adduci iussit, cùm adhuc locus esset: gentes significat, propter diuersas vias sectarum, & spinas peccatorum.

Svmptvs ad turrim ædificandam, vires suntad QVÆST. XXXI. Luce 14. f. 28. discipulatum Christi obtinendum: & decem milia prælìaturi cùm rege qui habebat xx. milia, ostendunt simplicitatem Christiani populi dimicaturi cum duplicitate diaboli,hoc est, cum dolis & fallaciis eius, in affectu constituti renunciantis omnibus quæ sunt eius. Ita enim concludit, Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Inter quæ omnia etiam ipsa temporalis vita intelligatur,necesse est: quam oportet sic possidere ad tempus, vt non impediat ab æterna, qui eam fuerit minatus auferre. Sicut autem de turri non perfecta, per opprobrium deterruit dicentium, Quia hic homo cœpit ædificare,& non potuit consummare. Sic in rege cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusauit, cùm ait, Adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ sunt pacis: significans minas imminentium à diabolo tentationum, non sustinere homines qui non renunciant omnibus quæ possident, & pacem cum eo facere consentiendo illi ad committenda peccata. Turrim quippe illam ædificare, & contra regem illum dimicare, esse discipulum Christi est: habere autem sumptus ad perficiendam turrim, & habere fortia decem milia contra viginti milia regis : renunciare est omnibus quæ sunt eius.

Salem infatuatum apostatam dixit: ouem per- QVÆST. XXXII. Luce 14. f. 34. & cap. 15. d. 4. ditam omnes peccatores dixit, qui per pœnitentiam reconciliantur Deo. Quam humeris suis portat, quia humiliando se tales erexit. Ideo autem illas nonaginta nouem dixit,quas reliquit in deserto, quia superbos significat, tanquam solitudinem gerentis in animo, dum solos se videri volunt, quibus ad perfectionem vnitas deest. Cùm enim quisque à vera vnitate diuellitur, superbia diuellitur: suæ quippe potestatis esse cupiens,non sequitur vnum, quod Deus est. Ideoque & in nonagintanouem ouibus & in nouem drachmis ponit eorum significationem, qui de se præsumentes peccatoribus ad salutem redeuntibus se præponunt: vnum enim deest ad nouem, vt decem sint, & ad nonagintanouem vt centum sint. Et si per cæteros numeros hoc consideres, hoc euenit. Nam & nõgentis nonagintanouem, vnum deest vt mille sint, & ad nouem milia,nongentos nonagintanouem,vnũ deest vt decem milia sint. Variari ergo per breuitatem & magnitudinem numeri possunt, quibus vnum deest vt perficiantur. Ipsum verò vnum sine varietate in se manens cùm accesserit perficit, cui deputat omnes per pœnitentiam reconciliatos, quæ humilitate obti- QVÆST. XXXIII. Luce 15. f. 6. 11.* netur. Homo habens duos filios, Deus ad duos populos intelligitur, tanquam stirpes duas generis humani:

mani: vnam eorum qui permanserunt in vnius Dei A ram terve cælum appellauerit ipsam sublimitatem patris. Vnde est etiam illud in Psalmo, A summo cælo egressio eius, cùm ab ipso patre vellet intelligi. An potius, Peccaui in cælum , coram sanctis animis, in quibus est sedes Dei. Coram te autem , in ipso penetrali interiore conscientiæ. Et surgens venit ad patrẽ suum. Cùm autem adhuc longè esset,antequam intelligeret Deum, sed tamen cùm iam pie quæreret, vidit illum pater ipsius. Impios enim & superbos conuenienter non videre dicitur,tanquam ante oculos non habere. Ante oculos enim haberi,non nisi qui diliguntur dici solent. Et misericordia motus est. Et accurrens cecidit super collum eius. Non enim patet vnigenitũ filium deseruit, in quo vsque ad nostram longinquam etiam peregrinationem cucurrit atque descendit,quia Deus 2. Cor. 5. d. erat in Christo mundum reconcilians sibi. Et ipse Do- 19. minus ait, Pater in me manens ipse facit opera sua. Ioan. 14. b. Quid est autem,super collum eius cadere: nisi incli- 10. nare & humiliare in amplexum eius brachium suum, & brachium Domini cui reuelatum est? Quod est v- Esaiæ 53. a. b tique Dominus noster Iesus Christus. Et osculatus est illum:id est,consolari verbo gratię Dei ad spem indulgentiæ peccatorum : hoc est, post longa itinera remeantem, mereri à patre osculum charitatis. Et incipit iam peccata constitutus in Ecclesia confiteri. Nec dicit omnia quæ dicturum se esse promiserat, sed vsq; ad illud, Non sum dignus vocari filius tuus. Hoc enim vult fieri per gratiam , quod se indignum esse per merita fatetur. Non addit quod in illa meditatione dixerat, Fac me sicut vnum de mercenariis tuis. Cùm enim panem non haberet, vel mercenarius esse cupiebat: quod post osculum patris generosissimè iam dedignatur. Stola prima est dignitas quam perdidit Adam. Serui qui eam proferant, reconciliationis prædicatores. Annulus in manu,pignus est spiritus sancti propter gratiæ participationem , quæ digito Dei bene significatur. Calciamenta in pedes,præparatio euangelizandi ad non tangẽda terrena. Vitulus saginatus ipse item Dominus, sed secundum carnem satiatus opprobriis. Quod autẽ imperat vt adducant eum , quid aliud est, nisi vt prædicent eum, & annunciando venire faciant in exhausta fame viscera filij esurientis? Nam etiam vt occidant eum iubet, hoc est, vt mortem eius insinuent. Tunc enim cuique occiditur,cùm credit occisum. Et epulemur, inquit: hoc ad lætitiam valet, propter illa quæ consequenter dicit, Quia hic filius meus mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est. Et istę epulæ atque festiuitas nunc celebrantur per orbẽ terrarum, Ecclesia dilatata atque diffusa. Vitulus enim ille in corpore & sanguine Dominico & offertur patri,& pascit totam domum. Cùm interea maior filius, populus Israël secundum carnem, nõ quidem profectus, in longinquam regionem,sed tamẽ in domo non est. In agro autem est,id est, in ipsa hæreditaria opulẽ- tia legis & prophetarum,terrena potius operatur,& in quibuscunque † Israëlitis considerationibus. Nam al. Israëlmulti tales inuenti sunt in eis,& sæpe inueniũtur. Ve- ticis niens de agro domui propinquare cœpit, id est, labore seruilis operis improbato , ex ipsde scripturis ecclesiæ libertate consideravit. Audit symphoniam & chorum,scilicet spiritu plenos vocibus consonis Euangelium prædicare. Quibus dictum est, Obsecro vos fra- 1. Cor. 1. b. tres per nomẽ Domini nostri Iesu Christi , vt idipsum 10. dicatis omnes. Audit quoque concorditer conuersantium animam, & cor vnũ in laudes Dei. Vocat vnum de seruis, & interrogat quæ illa sint. Sumit vtique ad legendum aliquem prophetarum , & in eo quærens quodammodo interrogat , vnde ista festa in Ecclesia celebrantur,in qua se esse non videt. Respondet ei seruus patris propheta,Frater tuus venit,& occidit pater tuus vitulum saginatum , quia saluum illum recepit.

Phil. 3. c. 17 1. Tim. 6. d. 3. & 6. Euangeliũ annunciarent non castè,existimantes quæstum esse pietatem. Non enim aliud annunciabant sicut hæretici : sed hoc quod apostolus Paulus, non eo tamen animo quo apostolus Paulus : vnde & mercenarij rectè appellantur , in eadem quidem domo eun- D dem panem verbi tractantes, non tamen in hæreditatem æternam vocati , sed temporali mercede conducti. De talibus dictum est, Amen dico vobis, percepe- Matth. 6. a. c. rũt mercedem suam. Ego ergo, inquit, hic fame pereo. Deinde ait, Surgam, quia iacebat : Et ibo, quia longè aberat. Ad patrem meum , quia sub principe porcorum erat. Cætera verba sunt pœnitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agẽtis. Non enim iam dicit patri , sed dicturum se esse promittit cùm venerit. Intelligas igitur hoc nunc accipiendum esse venire ad patrem , in ecclesia constituti per fidem: vbi iam possit esse peccatorum legitima & fructuosa confessio. Quid ergo patri dicturum se dicit? Pater peccaui in cælum & coram te,& iam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut vnum de mercenariis tuis: verum hoc est, Peccaui in cælum : quod est ,co-

In extremis enim terræ fuit frater tuus. Sed inde ma-
Esaiæ 42.b. 10. ior exultatio cantantium Domino canticum nouum,
quia laus eius ab extremis terræ, & propter eũ qui ab-
Ibid. 53.a.3. Ibid. 52.d.15 sens erat, occisus est vir in plaga positus, & sciens ferre
imbecillitatem: quia quibus non est narratũ de eo vi-
derunt, & qui non audierant, intellexerunt. Sed indi-
Rom. 11. c. 25. gnatur etiam nunc, & adhuc non vult intreire. Cũ er-
go plenitudo gentium intrauerit, egredietur opportu-
no tẽpore pater eius, vt etiam omnis Israël saluus fiat:
ex cuius parte cæcitas facta est velut absentia in agro,
donec plenitudo filij minoris longè in idololatria gen-
tium constituti redux ad manducandum vitulum in-
trarit: Erit enim quandoque aperta vocatio Iudęorum
in salute Euangelij. Quam manifestationem vocatio-
nis, tanquam egressum patris appellat ad rogandũ ma-
iorem filium. Deinde quæ respõdet idem maior filius,
duas quæstiones habent. Quomodo videlicet accipia-
tur ille populus nunquam mandatum Dei præteriisse.
Et quem dicat hędum quem nũquam accepit, vt cum B
amicis suis epularetur? Sed de mãdato nõ prætergresso
facilè illud occurrit: neque de omni mandato dictum
Exodi 20.a. 3. esse, sed de vno maximè necessario, quo nullũ Deum
alium præter omnium creatorem colere iussus est: ne-
que iste filius in omnibus Israëlitis, sed in his intelligi-
tur habere personam, qui nunquam ab vno Deo ad si-
mulachra conuersi sunt. Quanquam enim tanquã in
agro positus iste filius terrena desideraret, ab vno tamẽ
Deo ista desiderabat bona quamuis communia cũ pe-
coribus. Vnde in Psalmo ex persona synagogæ quod
interpretatur Asaph, conuenienter accipitur dictum,
Psal. 72.c.23 al. ad Quasi pecus factus sum † apud te, & ego semper tecũ.
Quod etiam patris ipsius testimonio comprobatur,
cũm dicit, Tu mecũ es semper. Non enim quasi men-
tientem redarguit, sed secum perseuerantiam eius ap-
probans, ad perfruitionẽ potioris atq; iocũdioris exul-
tationis inuitat. Quis est ergo hædus quem nunquam
accepit ad epulandum? Peccator profectò hædi nomi- C
nẽ significari solet. Sed absit vt Antichristũ intelligam.
Non enim exitum inuenio huiusce sententiæ. Mul-
tum enim absurdum est, eum cui dicitur, Tu mecum
es semper, hoc à patre optasse, vt Antichristo crederet.
Neque omnino in eis Iudæis qui Antichristo credituri
sunt, istum filium fas est intelligi. Quomodo autem
epularetur ex illo hædo, si ipse esset Antichristus, qui
ei non crederet? Aut si hoc est epulari ex hædi occisio-
ne, quod est de Antichristi perditione lætari, quomo-
do dicit filius quẽ recipit pater hoc sibi non fuisse con
cessum, cùm omnes filij Dei de illius aduersarij da-
mnatione lætaturi sunt? Nimirum ergo (quod in re
obscurissima sine præiudicio diligẽtioris inquisitionis
dixerim) ipsum Dominũ sibi negatum ad epulandum
conqueritur, dum eum peccatorem putat. Cùm enim
hædus est illi gẽti: id est, cùm eum sabbati violatorem
& prophanatorem legis existimat, iocundari epulis e-
ius nõ meruit: vt quod ait, Nunquam dedisti mihi hæ- D
dum vt cum amicis meis epularer: tale sit ac si diceret,
eum qui mihi hædus videbatur, núquam dedisti mihi
ad epulandum, eo ipso mihi illum non concedẽs, quo
mihi hædus videbatur. Quod autem dicit, cũ amicis
meis, aut ex persona principum cũ plebe intelligitur,
aut ex persona populi Hierosolymitani cum cæteris
populis Iuda. Meretrices autem cum quibus dissipasse
substantiam suam filius minor accusatus est, rectè in-
telliguntur superstitiones, relicto vno connubio legi-
timo verbi Dei, cum turba dæmoniorum, cupiditate
turpissima fornicari. Quid deinde sibi vult quòd cùm
pater diceret, Tu mecum es semper, quod iam tracta-
tum est, addidit: Et omnia mea tua sunt? qua in re pri-
mò cauendum est, ne intelligas ita dictum, omnia mea
tua sunt, quasi non sint & fratris, aut tanquam in ter-
rena hæreditate patiaris angustias, quomodo possint
omnia esse maioris, si habet ibi & iunior partẽ suam.
Sic enim à perfectis & purgatis, ac iam immortalibus
filiis habentur omnia, vt sint & omnium singula, & o-
mnia singulorum. Vt enim cupiditas nihil sine angu-
stia, ita nihil cum angustia charitas tenet. Sed quomo-
do omnia? Num & angelos, ait aliquis, & virtutes sub-
limes ac potestates, atque vniuersa cælestia Dei mini-
steria Deus in possessionem tali filio subiecisse putan-
dus est? Si possessionẽ sic accipias, vt eius possessor ipse
sit Dominus, non vtiq; omnia. Non enim Domini e-
runt, sed consortes potius angelorũ, de quibus dictum
est: Erũt enim æquales angelis Dei. Sin verò possessio Matth.22.d. 30.
sic intelligitur, quomodo rectè dicimus possidere ani-
mas veritatem, non inuenio: cur non verè ac propriè
accipere possimus omnia quæ dicta sunt omnia. Non
enim illud ità loquimur vt dominas veritatis dicamus
animas quam ab eis dicimus possideri. Aut si nomine
possessionis † adhuc sensu impedimur, id quoq; aufe- al. ab hoc
ratur. Non enim ait pater, omnia in possessionem tibi
dabo: siue omnia mea possideas vel possidebis, sed o-
mnia mea tua sunt: nec tamen ita sunt eius, vt ipsius
Dei. Quod enim est in nostra pecunia, potest familiæ
nostræ vel alimentum esse vel ornamentũ, vel aliquid
huiusmodi. Et certè cùm ipsum patrem rectè ille pos-
set suum dicere, non video quæ ipsius rectè sua vocare
non possit, diuersis duntaxat modis. Cùm enim beati-
tudinem illam obtinuerimus, nostra erũt ad viuẽdum
superiora, nostra erunt ad conuiuendum æqualia, no-
stra erunt ad dominandum inferiora. Congaudeat er-
go securissimus maior frater, quia iunior frater mor-
tuus erat & reuixit, perierat & inuẽtus est. In vil- QV AEST. XXXIIII. Luce 16.a
lico quem Dominus eijciebat de villicatione, & lau-
dauit eum quòd in futurũ sibi prospexerit, non omnia t.*
debemus ad imitãdum sumere. Non enim aut Domi-
no nostro facienda est in aliquo fraus, vt de ipsa fraude
eleemosynas faciamus: aut eos à quibus recipi volu-
mus in tabernacula æterna, tanquam debitores Dei & C
Domini nostri fas est intelligi: cũ iusti & sancti signifi-
centur hoc loco qui eos introducant in tabernacula
æterna, qui necessitatibus suis terrena bona commu-
nicauerint: de quibus etiã dicit, quòd si quis alicui eo- Matth.10.d. 42.
rum calicem aquæ frigidæ dederit tantum in nomine
discipuli, nõ perdet mercedem suam: sed etiam econ-
trariò dicuntur istæ similitudines, vt intelligamus si
laudari potuit ille à Domino qui fraudẽ faciebat, quã-
to amplius placent Domino Deo, qui secundum eius
præceptum illa opera faciũt: sicut etiam de iudice ini- Luce 18.d. 6.
quitatis qui interpellabatur à vidua, comparationem
duxit ad iudicem Deum, cui nulla ex parte iudex ini-
quus conferendus est. Quod autem de centum cadis
olei quinquaginta scribi fecit à debitore, & de cẽtum
coris tritici octoginta, ad nihil aliud valere arbitror,
nisi vt ea quæ similiter in sacerdotes, atque in Leuitas
Iudæi, quisq; operatur in Christi Ecclesia, abundet iu- Matth.5.d. 20.
stitia eius super scribarũ & pharisæorũ, vt cùm illi de- Luce 19.b. 8.
cimas darent, isti dimidias dẽt: sicut non de fructibus,
sed de ipsis bonis suis fecit Zachæus. Aut certè dupli-
cet decimam, aut duas decimas dando superet impen-
dia Iudæorum. Mammona verò iniquitatis ideo à Do-
mino appellata est ista pecunia quam possidemus ad
tempus, quia Mammona diuitiæ interpretantur. Nec
sunt istæ diuitiæ nisi iniquis, qui in eis constituũt spem
atq; copiam beatitudinis suæ. A iustis verò cùm hæc
possidentur, est quidẽ ista pecunia, sed non sunt tamen
illis diuitiæ nisi cælestes & spirales, quibus indigen-
tiam suam spiritaliter supplentes exclusa egestate mi-
seriæ, beatitudinis copia ditabuntur. Qvod di- QV AEST. XXXV. Luce 16.c.
cit: Si in alieno fideles non fuistis: alienas appellat ter- 12. Psal. 48.b. 17.
renas facultates: quia nemo eas secum moriẽs aufert,
hoc est, quod dicit Dauid, Ne timueris cùm diues fa-
ctus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria
domus

domus eius: quoniam non cùm morietur accipiet A
omnia, neque simul descendet cum eo gloria eius.

QV AEST. XXXVI. Luce 16.e. 13. Qvod dicit: Aut vnum odiet, & alterum diliget, aut
vni adhærebit, & alterum contemnet: non sine consi-
deratione distinguẽda sunt. Nõ enim passim aut quasi
temerè dicta sunt. Non enim interrogatus vtrũ diligat
diabolum, respondet se diligere, sed potius odisse. Deũ
autem se diligere omnes ferè proclamant. Ergo aut v-
num odiet, & alterum diliget, vt fieri debet: odiet scili-
cet diabolum, diliget verò Deũ. Quod verò adiunxit,
Aut alteri adhærebit, aut alterum contemnet. Adhæ-
rebit scilicet diabolo, eũm quasi eius præmia tempo-
ralia sectatur, cõtemnet autẽ Deum. Non dixit odiet,
sed contemnet: sicut solent minas eius postponere cu-
piditatibus suis, qui de bonitate eius ad impunitatem
sibi blandiuntur. Quibus per Salomonem dicitur: Fili
Eccl. 5. b. 5. ne adijcias peccatum super peccatum, & dicas, Mise-
ratio Dei magna est. Regnvm cælorũ vim pati- QV AEST. XXXVII. Matth. 11. b. 12. Luce 16.d. 16.
tur, & qui vim faciunt, diripiunt illud. Non solum vt B
quisq; ista contemnat, sed etiam linguas deridentiũ se
talia contemnentẽ: hac enim vi facta inuadit quodã-
modo quasi prædator violentus regnũ cælorum: hoc
enim subiunxit Euangelista, cũ dixisset derisum fuisse
Iesum à pharisæis, cũ de contemnendis terrenis diui-
QV AEST. XXXVIII. Luce 16.d. 19.* tiis loqueretur. Homo quidam erat diues, & in-
duebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie
splendidè: & cætera. Per allegoriam sic accipi possunt,
vt in diuite intelligantur superbi Iudæorũm, ignoran-
Rom. 10.c. 3. tes Dei iustitiam, & suã volentes constituere. Purpura
Matth. 11. d. 45. & byssus, dignitas regni est. Et auferetur, inquit, à vo-
bis regnũ Dei, & dabitur genti facienti iustitiam. Epu-
latio splendida, iactantia legis est, in qua gloriabantur
plus ad pompam elationis abutentes ea, quàm ad ne-
cessitatẽ salutis vtẽtes. Mendicus autem nomine La-
zarus, quod interpretatur adiutus, significat indigen-
tem, veluti gentilem aliquem aut publicanũ, qui tan-
to magis adiuuatur, quanto minus de suarum copia fa C
Luce 18. b. 10. cultatem præsumit. Tales erant illi duo qui orabant in
templo, vnus publicanus, & alter pharisæus. Dues er-
go dicit tanquam satiatus iustitia, non inter illos bea-
tos numerandus qui esuriunt & sitiunt iustitiam: Gra-
Matth. 5. a. 4. tias tibi ago, quia non sum sicut publicanus iste. Pau-
per autẽ qui se adiuuari desiderat, dicit: Propitius esto
mihi peccatori. Desiderat tamen saturari de micis que
cadunt de mensa diuitis iacens ad ianuam. Non enim
admittebatur ad epulas eius, qui nec bene illis vteba-
Luce 11. g. 12. tur, nec egenti dabat, tanquam scriba habẽs claues re-
gni cælorum, nec ipse intrans, nec alios intrare permit-
tens. Micæ cadentes de mensa diuitis, sunt quædã ver-
ba legis, quæ illi iactantes quasi proiiciebãt in terram,
cùm superbè populo loquerentur. Vlcera autem sunt
cõfessiones peccatorum, velut mali humores à visce-
ribus intimis foras erumpentes. Canes qui ea lingebant, nequissimi homines sunt amantes peccata, qui
lata lingua etiam laudare non cessant opera mala, quæ D
in se alius gemẽs & confitens destatur. Sinus Abrahæ,
requies est beatorum pauperum, quorum est regnum
cælorum, in quo post hanc vitam recipiuntur. Sepul-
tura inferni, pœnarum profunditas, quæ superbos &
immisericordes post hanc vitam vorat. Quos tamen
Dominus in ista narratione dicit videre de lõginquo,
atq; sentire beatorum requiem, quò sanè transire non
possunt. Quòd autem linguam sibi vult refrigerari,
cùm in flamma vtique totus arderet, significat quod
Prou. 18.d. 20. Eccli. 36.c. 30. scriptum est: Mors & vita in manibus linguæ: & quia
ore confessio fit ad salutem, quod per superbiam ille
non fecit. Extremum autem digiti vel minimam ope-
rationem misericordiæ significat, qua per spiritum
sanctum subuenitur. Cùm autem ei dicitur: Recepisti
bona in vita tua, illud tangitur, quia felicitatem dile-
xit seculi, nec aliam vitam præter istam in qua super-
bus tumebat, amauit. Lazarum autẽ mala dicit fece-
pisse, quia intellexit huius vitæ mortalitatem, labores,
dolores, & ærumnas, pœnam esse peccati: de quo scri-
ptum est: Fuimus & nos naturaliter filij iræ, sicut & Ephes. 2. d. 3.
cæteri. De quo iterum scriptum est, nec infantem cu- Iob 25.a. 4.
ius est vnius diei vita super terram mundum esse à pec
cato: quia omnes vtique in Adam morimur, qui factus 1. Cor. 15. d. 22.
est transgressione mortalis. Quod autem dicit, ad ea
loca in quibus torquentur impij iustos etiam si velint,
non posse transire: quid aliud significat, nisi post hanc
vitam ita receptis in carcere, vt inde non exeant do- Matth. 5. d. 26.
nec reddant nouissimum quadrantem, per incommu-
tabilitatem diuinæ sententiæ, nullum auxilium mise-
ricordiæ posse præberi à iustis, etiamsi velint illud præ-
bere? Quo admonet scilicet, vt in hac vita homines
subueniant quibus possint, ne postea etiam si optimè
recepti fuerint, eis quos diligũt opitulari non valeãt. Luce 16.d. 9.
Illud enim quod scriptum est, Vt & ipsi recipiant vos
in æterna tabernacula: non de superbis & immisери-
cordibus scriptum est, qualis iste dives fuisse demon-
stratur, quòd recipi à sanctis in illa tabernacula me-
reantur: sed de his qui sibi amicos officiosissimis ope-
ribus misericordiæ fecerint: quanquam nec ipsos iusti
velut propria potestate quasi gratificando recipiant,
sed promissione atque permissione illius, qui eos con-
silio præmonuit, vt sibi amicos facerent, & qui se-
ipsum pasci, vestiri, hospitio recipi, visitari in vnoquo-
que minimorum suorum, liberatoris bonitate digna-
tus est. Quanquam illa receptio, vtrum statim post
istam vitam fiat, an in fine seculi in resurrectione mor-
tuorum, atque vltima retributione iudicij, non mini-
ma quæstio est: sed quandolibet fiat, certè de talibus
qualis ille dives insinuatur, nulla scriptura fieri polli-
cetur. Quinque autem fratres quos habere se dicit in
domo patris sui, Iudæos significant. Appellati autem
sunt quinque, quia sub lege detinebantur quæ per
Moysen data est, qui libros quinq; conscripsit. Quod
verò Lazarum petit mitti ad fratres suos: sensit se vtiq;
indignum qui testimonium perhibeat veritati. Et quia
non impetrauerat paululum se refrigerari, multo mi-
nus credit relaxari se posse ab inferis ad prædicatio-
nem veritatis. Quod Abraham dicit, Si volunt crede-
re, habent Moysen & prophetas: non istos Euangelio
præposuit, sed quia Euangelium, sicut dicit Apostо- Rom. 3.c. 21.
lus, testimonium habet à lege & prophetis, illis credẽ-
do posse eos significat ad Euangelium peruenire. Sic- Iodn. 5. g. 46.
ut alio loco ipse Dominus dicit: Si crederetis Moysi,
crederetis & mihi. Ille enim de me scripsit. Denique
ad hoc pertinet quod etiam postea dicit: Si Moysen
& prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis re-
surrexerit credent: quia eum prænunciauerunt Moy-
ses & Prophetæ qui surrexit à mortuis, hoc ipsum e-
tiam de illo quòd resurrecturus esset à mortuis, quibus
non credendo vtique nec Christo volunt credere.
Multò minus ergo cuilibet possunt credere qui à mor D
tuis resurrexerit, quando ei non credunt, cuius re sur-
rectionem Moyses & Prophetæ prædicauerunt, qui-
bus credere nolunt. Aliter etiam intelligi potest ista Alia exposi-
narratio, vt Lazarum dominum significare accipia- tio.
mus, iacentem ad ianuam illius diuitis: quia se ad au- Luce 16. d. 19.
res superbissimas Iudæorum incarnationis humilitate
deiecit, cupiẽs saturari de micis quæ cadebant de mẽ-
sa diuitis. Et quærens ab eis vel minima opera iustitiæ,
quæ suæ mensæ, hoc est, suæ potestati per superbiam
non vsurparent, quæ opera misericordiæ atque humi-
litatis, quamuis minima etsi non disciplina & perseue-
rantia vitæ bonæ, saltem interdum vel casu facerent,
sicut micæ de mensa cadere solent. Vlcera passiones
sunt Domini ex infirmitate carnis, quã pro nobis sus-
cipere dignatus est. Canes ergo qui ea lingebant, gẽtes
sunt, quos homines peccatores & immundos dicebãt

Iudæi, & tamen passiones Domini in sacramentis corporis & sanguinis eus, per totum iam orbem suauitate lambunt deuotissima. Sinus Abrahæ intelligitur secretum patris, quo post passionem resurgés assumptus est Dominus: quo eum portatum ab angelis ideo dictum puto, quia ipsam receptionem qua in secretū patris abscessit, angeli annunciauerunt discipulis intuentibus. Dicendo enim, Quid statis aspicientes in cælum? quid aliud dixerunt, nisi nullo modo posse oculos hominum vsque in illud penetrare secretū quo ibat Dominus, cum in conspectu discipulorum ferretur in cælum? Iam cætera secundum superiorem expositionem accipi possunt, quia secretum patris bene intelligitur, vbi etiam ante resurrectionem iustorum animæ viuūt cum Deo: tanto enim verius vbique est Deus, quanto nullo continetur loco, sicut & latroni dictum est: Hodie mecum eris in paradiso: vnde nunquā recessit Dei filius; quamuis ab hominibus per susceptam carnē in ciuitate Iudæorum tanta pateretur. Quod dixerunt discipuli: Domine adauge nobis fidem: potest quidem intelligi hāc fidem sibi eos augeri postulasse, qua creduntur ea quę non videntur: sed tamen dicitur etiam fides rerum, quando non verbis, sed rebus ipsis præsentibus creditur: quod futurū est, cū iam per speciem manifestam se contemplandam præbebit sanctis ipsa Dei sapientia per quam facta sunt omnia. De qua fide rerum lucisque illius præsentatæ forsitan Paulus apostolus dicit: Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidē. Dicit enim & alio loco: Nos autē reuelata facie gloriam Domini speculates, in eandē imaginem transformamur de gloria in gloriā tāquam à Domini spiritu. Sicut enim hic ait, de gloria in gloriā, ita & ibi, ex fide in fidem. De gloria scilicet Euangelij quo nūc credentes illuminantur, in gloriam ipsius incommutabilis & manifestæ veritatis, qua tūc commutati perfruentur: ita ex fide verborum quibus nunc credimus quod nondum videmus: in fidem rerum quā in æternum quod nunc credimus, obtinebimus. Secundū sententiam hanc etiam illud dictum est à Ioanne in Epistola ad Parthos: Dilectissimi nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: Scimus quia cùm apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Vnde enim nunc filij Dei sumus, nisi quia potestatem dedit nobis filios Dei fieri; credentib. in nomine eius, vt videamus in ænigmate. Vnde autem tūc similes ei erimus, nisi quōnia vt ipse ait, videbimus eū sicuti est? Quod etiam dictum est: Tunc autem facie ad faciem. Illam ergo fidē præsentissimæ veritatis plerisq; nōn intelligentibus videri potest Dominus noster discipulis suis, non ād id quod petierant respondisse. Cùm enim dixissent: Domine adauge nobis fidem: ait illis: Si haberetis fidem tanquam granum sinapis: diceretis huic arbori moro, eradicare & transplantare in mare, & obediret vobis. Deinde sequitur: Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem, regresso de agro dicet illi statim, Transi, recumbe: & non diceret, Para quod cœnem, & præcinge te & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ sibi imperauerat? Non puto. Sic & vos cùm feceritis omnia quæcunque præcepta sunt vobis, dicite, serui superuacui sumus, quod debuimus facere, fecimus. Quid hæc pertineant ad id quod dictum est, Domine adauge nobis fidem? difficile apparet, nisi intelligamus ex fide in fidem, id est, ex fide ista qua ministratur Deo, in illam fidem eos significasse transferēdos vbi fruantur Deo. Augebitur enim fides, cùm primo verbis prædicantibus, deinde rebus apparentibus creditur. Sed illa cōtemplatio summam quietem habet, quæ in æterno Dei regno tribuitur. Summa verò quies illa, præmium est iustorum labo-

rum qui in Ecclesiæ ministratione peraguntur: & ideo quamuis in agro aret seruus aut pascat, hoc est, in vita seculari vel terrena versetnegocia, vel stultis hominibus tanquam pecoribus seruiat: opus est vt post illos labores domum veniat, hoc est, Ecclesiæ societur: laboret etiam ibi ministrans Domino suo donec manducet & bibat. Nam & esuriens ille quæsuit poma in arbore, & à Samaritana aquam sitiēs postulauit. Manducet ergo & bibat confessionem & fidem gentium ministrantibus, hoc est, euangelizantibus seruis suis. Quo pertinet etiam illud quod de grano sinapis eis primò respondit: prius illos fidem habere debere præsenti vitæ necessariam, quæ minima videtur quamdiu thesaurus est in vasis fictilibus, sed vi maxima efferuet & germinat. Dominus noster Iesus Christus, qui vult pasci ministerio seruorum suorum: hoc est, in corpus suum quasi mactatos & manducatos transferre credentes, etiam hīc pascit eos sacramento passionis suæ & verbo fidei. Non enim venit ministrari, sed ministrare. Dicant ergo illi serui per sinapis granum huic arbori moro: hoc est, ipsi Euangelio crucis Dominicæ, per poma sanguinea, tāquam vulnera in ligno pendentia, victum populis præbituræ. Dicant ergo illi vt eradicetur de perfidia Iudæorum & in mare gentium transferatur atq; plantetur: hac enim domestica seruitute esurieti & sitienti Domino ministrabūt. Tūc demū quærant escis incorruptibilibus in æternū diuinæ sapientiæ perfrui, cùm dixerint: Serui superuacui sumus, quod debuimus facere, fecimus: nihil nobis operis restat: cursum consummauimus, agonem perfecimus, supereſt nobis corona iustitiæ. Omnia enim dici possunt de illa ineffabili perfruitione veritatis: & tanto magis omnia dici possunt, quāto minus aliquid digne dici potest. Nam & lux est illuminatorum, & requies exercitatorū, & patria redeuntium, & esca indigentium, & corona vincentium: & quæcunque bona temporaliter transeuntia, per creaturarum partes error appetit infidelium, veriora & in æternum manentia in creatore omnium simul inuentura est pietas filiorū.

IN decem leprosis quos Dominus ita mūdauit, cū ait, Ite ostēdite vos sacerdotibus, multa quæri possunt quæ meritò quærentes moueant. Non solum de numero quid sibi velit quòd decem sunt, & quòd vnus ex illis solus gratias egit: hæc enim liberè quæruntur, vt etiam non inuestigata, vel nihil vel non multum impediant intentionem legentis: sed illa potius cur eos ad sacerdotes miserit, vt eū irent mūdarentur. Nullum enim eorum quibus hæc corporalia beneficia præstitit, inuenitur mississe ad sacerdotes, nisi leprosos. Nam & illum ā lepra mundauerat cui dixit, Vade & ostende te sacerdotibus, & offer pro te sacrificium, quod præcepit Moyses in testimonium illis. Deinde quærendum, qualis mundatio spiritalis possit intelligi, eorum quos ingratos extitisse redarguit. Secūdum corpus enim facile est videre posse hominem non habere lepram, & tamen animi esse non boni. Secūdum significationem autem huius miraculi, cōturbat considerantē, quomodo mūdus dici possit ingratus. Quærendum igitur est, quid ipsa lepra significet. Non enim sanati, sed mūdati dicuntur qui ea caruerunt. Coloris quippe vitiū est, non valetudinis aut integritatis sensuum atq; membrorum. Leprosi ergo non absurdè intelligi possunt, qui scientiam veræ fidei nō habentes, varias doctrinas profitētur errores. Non enim vel abscondit imperitiam suam, sed pro summa peritia proferunt in lucē, & †iactantia sermonis ostērant. Nulla porrò falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat. Vera ergo falsis mordinarè permixta, in vna disputatione vel narratione hominis, tanquā in vni° corporis colore apparentia, significant lepram, tanquam veris falsisque colorum † fucis humana corpora variantem

riantē atq; maculantē. Hi autem tam vitandi sunt Ecclesiæ, vt si fieri potest, longius remoti magno clamore Christum interpellent: sicut isti decem steterunt à longē, & leuauerunt vocem dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Nām & quòd præceptorē vocant, quo nomine nescio vtrūm quisquam dominum interpellauerit pro medicina corporali, satis putò significare, lepram falsam esse doctrinam, quam bonus præceptor abstergit. Sacerdotium verò Iudæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotij regalis, quòd est in Ecclesiā, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi, summi & veri principis sacerdotum. Nām nunc & omnes vnguntur, quòd tunc regibus tantum & sacerdotibus fiebat. Et quod ait Petrus ad Christianum populum scribens: Regāle sacerdotium: vtrūq; nomen illi populo conuenire declarauit, quō illa vnctio pertinebat. Cætera itaque vitia tanquam valetudinis & quasi membrorum animæ atque sensuum, per seipsum interius & conscientia & intellectu Dominus sanat & corrigit: doctrina verò vel imbuendi per sacramenta, vel catechizandi per sermonē sonantem atque lectionem, vbi color quidam intelligitur veritis atq; syncerus, quia in promptu est & foris eminentissimus. (Non enim in occultis cogitationib. sed in manifestis operationibus hæc agūtur) Ecclesiæ propriè contributa est. Itaque & Paulus voce Domini audita: Quid me persequeris? &, Ego sum Iesus, quem tu persequeris: ad Ananiam tamen missus est, vt illo sacerdotio quod in Ecclesia constitūtum est, sacramentum doctrinę fidei perciperet, & verus eius approbaretur color. Non quia nō potest per seipsum Dominus omnia facere, nā quis alius hæc facit etiā in Ecclesiā? sed vt ipsa societas cōgregatorum fideliū approbādo inuicem atq; communicando veræ fidei doctrinā in omnib. quæ dicuntur verbis vel signantur sacramentis, tanquā vnam speciē veri coloris obducat. Ad hoc etiam pertinet quod idē dicit Apostolus. Deinde post annos quatuordecim ascēdi Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationē, & exposui cum eis Euangeliū quod prædico in gentibus. Seorsum autē iis qui videbātur esse aliquid, ne fortè in vacuum curro aut cucurri. Et paulò post, Cùm cognouissent, inquit, gratiam quæ data est mihi, Iacobus, Petrus & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis. Ipsa enim collatio vnam doctrinæ speciē, exclusa omni varietate mōstrabat, quod salubriter etiam Corinthios monet dicens: Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes. Cornelius etiam cùm eleemosynæ eius acceptæ & preces eius auditæ, illi ab angelo nunciarentur, propter doctrinā tamen sacramentorum q; vnitatem ad Petrū iubetur mittere, tanquā illi & suis diceretur: Ite ostēdite vos sacerdotibus. Nam & cùm irent mundati sunt. Iam enim ad eos venerat Petrus, sed tamen ipsi nondū accepto baptismatis sacramento, nondum spiritaliter ad sacerdotes peruenerunt, & tamen infusione Spiritus sancti, & admiratione linguarum eorum mūdatio declarata est. Quæ cū ita se habeant, iam facile est etiam illud videre, fieri posse vt quisquis in Ecclesiæ societate doctrinā integrā veramq; assequatur, & omnia secundum catholicę fidei regulam differat, distinguat à creatore creaturam, eoq; manifestetur varietate mendaciorū tanquā lepra caruisse; & tamē ingratus sit Domino Deo mundatori suo, qui elatus superbia, gratiarū agendarū pia humilitate nō subditur, similisq; efficitur illis, de quibus dicit Apostolus, Qui cū cognouissent Deū, non vt Deum magnificauerunt aut gratias egerunt. Quod enim dicit eos Deū cognouisse, ostendit quidem à lepra fuisse mundatos, sed tamen statim accusat ingratos. Ideoque tales ingrati, in nouenario numero tanquam imperfecti remanebūt. Vnū enim si addatur ad nouē, quædam effigies vnitatis impletur: quo fit tanta cōpletio, vt vltrà iam non progrediatur numerus, nisi rursus ad vnū redeatur, & hæc per infinitatē numeri regula custodiatur. Nouem itaq; indiget vno, vt quādam vnitatis forma coagulētur vt decem sint; vnum autē non eis indiget vt custodiat vnitatem. Quamobrem vt illi nouem qui gratias non egerunt, reprobi effecti à cōsortio vnitatis exclusi sunt: ita vnus ille qui gratias egit, vnicæ Ecclesiæ significatione approbatus atque laudatus est. Et quia illi erant Iudæi, amisisse per superbiam declarati sunt regnum cælorum, vbi maximè vnitas custoditur. Iste verò qui erat Samaritanus, quod interpretatur custos, illi à quo accepit tribuens quod accepit, & quodammodo cantans illud è Psalmo: Fortitudinem meam ad te custodiam: per gratiarum actionem regi subiectus, vnitatem regni humili deuotione seruauit.

QVID est quod dicit Dominus; Qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, non descendat tollere illa? In tecto est, qui excedens carnalia, tanquam in aura libera spiritaliter viuit. Vasa eius in domo, sunt sensus carnales, quibus ad inuestigandam veritatem quæ intellectu capitur, multi vtentes penitus errauerunt. Huius ergo spiritalis viri iam vasa ista vacant in domo, quia mente corpori supereminens per aciem intelligentiæ tanquam in tecto positus, perspicuitate sapientiæ, veluti cælo apertissimo fruitur. Caueat ergo iste, ne in die tribulationis rursus vitā carnali, quæ per sensus corporis pascitur, delectatus, ad vasa huiusmodi tollenda descendat.

QVID est quod dictum est: Et qui in agro fuerit, similiter non redeat retro. Qui operatur in Ecclesia, sicut Paulus & Apollo, plantat & rigat, non respiciat spem secularem cui renunciauit.

QVID significauit vxor Loth? Eos qui in tribulatione retro aspiciunt, & se à spe diuinæ promissionis auertunt: & ideo statua salis facta est, vt admonendo homines ne hoc faciant, tanquam condiat cor eorum ne sint fatui.

QVI sunt in illa nocte, duo in lecto, & duæ molentes in vnum, & duo in agro: de quibus omnibus binis singuli assumentur, & singuli relinquentur? Tria genera hominum hic videntur significari. Vnum eorum qui otium & quietem eligunt, neque negociis secularibus, neque negociis ecclesiasticis occupati: quæ illorum quies lecti nomine significata est. Alterum eorum qui in plebibus constituti reguntur à doctoribus agentes ea quæ sunt huius seculi: quos & feminarum nomine significauit, quia cōsiliis, vt dixi, peritorum, regi eis expedit: & molestes dixit, propter temporalium negociorum orbem atque circuitum: quas tamen in vno molentes dixit, inquantum de ipsis rēbus & negociis suis præbent vsibus Ecclesiæ. Tertium eorum qui operantur in Ecclesiæ ministerio tanquam in agro Dei: de qua agricultura Apostolus loquitur, Dei sumus adiutores, Dei agricultura, Dei ædificatio estis. In his ergo trib. generibus bina sunt rursus genera hominū in singulis, & pro robore suarum virtutum discernuntur. Cùm enim omnes ad Ecclesiæ membra pertinere videantur, aduenientē tamen tentatione tribulationis, & ex illis qui sunt in ocio, & ex illis qui sunt in negociis seculi, & ex illis qui Deo ministrant in Ecclesia, aliqui permanent, alii qui cadunt. Qui permanent assumuntur, qui cadunt relinquuntur. Ergo vnus assumetur, & vnus relinquetur, non quasi de duobus hominibus dictum est, sed de duobus generibus affectionum, in singulis generibus trium professionum. In illa ergo nocte, dixit in tribulatione. Ad ipsa tria genera quæ assumuntur, pertinere arbitror, etiā tria illa nomina virorū sanctorum, quos solos liberandos Ezechiel propheta pronunciat, Noë, Daniel & Iob. Videtur enim Noë pertinere

Gen 7.b.7. Dan.1.b.8. ad eos, per quos Ecclesia regitur, sicut per illū in aquis arca gubernata est, quę figuram gestabat Ecclesię. Daniel autem, qui elegit cælibem vitam, id est, nuptias

1.Cor.7.f.32. terrenas contempsit, vt sicut dicit Apostolus, sine solicitudine viueret, cogitans quæ sunt Dei, genus eorum significat qui sunt in ocio, sed tamen fortissimi in tentationibus vt possint assumi. Iob autem quia vxorem

Iob 1.a.2. & filios habuit, & amplas terrenarum rerum copias, ad illud genus pertinet cui inolendinum deputatum est. Sed tamen vt sint fortissimi in tentationibus, sicut ille fuit. Non enim aliter assumi poterunt, nec puto esse alia genera hominum quibus constat Ecclesia, quàm ista tria, habentia binas differentias, propter assumptionem & relictionem, quamuis in singulis multę studiorum voluntatumque diuersitates, ad concordiam tamen vnitatemq; concurrentes possunt inue-

QVÆST. XLV. Luce 18.a.2. niri. QVID est quòd ad semper orandum & non deficiędum, de iudice iniquo voluit parabolam ponere? Qui cū Deum non timeret, & hominē non reuere- B retur, viduæ tamen assiduis interpellationibus cessit, vt eam vindicaret, ne sibi ab illa tædium fieret. Nam hoc est quod ait, Ne veniens fugillet me. Quoniam parabolas Dominus aut secundum similitudinē aliquam

Matth.18.c.24. ponit: sicut de seruo illo cui dominus dimisit quod ratione reddita debere inuentus est, & ipse conseruo suo

Luce 7.f.41. dilationem saltem dare noluit: & de fœneratore, qui cum duobus debitoribus donasset quod debebant, ab

Luce 15.c.12 eo plus dilectus cui plus donauit: & de homine qui habebat duos filios, maiorē in agro sibi propinquantem, minorem autem in longinquo luxuriantem, & innumerabilia huiusmodi. De his enim, inquantum similia sunt, ducitur intellectus eius rei cui adhibentur, ad mysterium insinuandæ aut requirendæ veritatis. Aut ex ipsa dissimilitudine aliquid probat, veluti est illud:

Matth.6.d.30. Quod si fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Ad hoc genus pertinet etiam illud quod de seruo C

Luce 16.a.1 ait, cui Dominus denunciauerat vt à villicatu remoueretur: fraudē quippe ille fecit domino suo, vt falsatis chirographis, debitoribus eius, quantum commodum visum est, relaxaret. Neque vllo modo nos Dominus vt sibi fraudem faciamus hortatur, sed si qui fraudādo sibi præuidit in posterum, laudatū eum dicit à Domino, quanto maiore alacritate sibi prouidere debent in æternā vitam, quib. vt iustè operētur iubetur de mammona iniquitatis, quod suo loco expositū est. Ad hoc

Luce 12.d.5. genus pertinet & ille, qui non propter amicitiā, sed vt tædio careret, iam dormiēs excitatur, vt tres panes cōmodet amico suo. Si enim ille molestia cōpulsus dedit, quanto magis Deus, qui seruos suos diligens vt petamus hortatur, dabit bona petentibus se? Itaq; illud

Matth.7.b.7.8.10. superius genus his verbis adiungi potest: sicut illud, ita & illud. Hoc autem posterius his verbis: si illud, quanto magis illud? aut si non illud, quanto minus illud? sed alicubi obscurè, alicubi apertè ista ponuntur. Hîc ergo D iniquus iudex non ex similitudine, sed ex dissimilitudine, adhibitus est, vt ostenderet Dominus quanto certiores esse debeant qui Deum perseueranter rogant fontem iustitiæ atque misericordiæ, vel si quid excellentius dici aut audiri potest, cùm apud iniquissimum iudicem vsque ad effectum implēdi desiderij valuerit perseuerantia deprecantis. Ipsa verò vidua potest habere similitudinem Ecclesiæ, quę desolata videtur donec veniat Dominus, qui tamen in secreto etiam nūc

Apoc.6.c.10. Matth.5.g.45. Luce 6.d.28 curam eius gerit. Si autem mouet cur electi Dei se vindicari deprecentur, quod etiam in Apocalypsi Ioānis de martyribꝰ dicitur, cū apertissimè moneamur vt pro nostris inimicis & persecutoribus oremus: intelligendū est eam vindictam esse iustorū, vt omnes mali pereant. Pereunt autē duobus modis, aut conuersione ad iustitiam, aut amissa per suppliciū potestate, qua nunc aduersus bonos quandiu hoc ipsum bonis expedit, vel temporaliter aliquid valent. Itaq; etiam si omnes homines cōuerterentur ad Deum, inter quos sunt etiam inimici, pro quibus iubemur orare: diabolus tamē, qui Ephes.2.d. operatur in filiis diffidentiæ, remaneret in seculi fine damnandus. Quem finem iusti cùm venire desiderārt, quamuis pro inimicis suis orent, tamen non absurde vindictam desiderare dicuntur. HOMO quidam QVÆST. XLVI. nobilis abiit in regionem lōginquam accipere sibi re- Luce 19.c. 12.a gnum, & reuerti. Ipse Dominus noster Iesus Christus intelligitur. Regio longinqua: Ecclesia gentium vsq; ad fines terræ. Reuerti ie tamen dicit. Abiit enim, vt plenitudo gentiū intraret: reuertetur, vt omnis Israēl Rom.11.d.25. saluus fiat. Per decem mnas, legem significat propter decalogum. Decem autē seruos, quibus sub illa positis gratia prædicata est. Sic enim intelligendum est eis datas mnas ad vsum, cùm intellexerint eam ipsam legē remoto velamine ad Euāgelium pertinere. Ciues eius qui post eam miserunt legationem, dicētes se nolle vt regnet sibi, Iudæi sunt, qui etiam post resurrectionem eius miserunt persecutores Apostolis, & prædicationem Euangelij reſpuerunt. † Redit autem accepto re- al. Redijt gno, quia in manifestissima & eminentissima claritate vēturus est, qui eis humilis apparuit, cùm diceret: Re- Ioan. 18.f. gnum meum non est de hoc mundo. Quod autē seruī 36. reddentes rationem, ex eo quod acceperant laudantur, quia lucrati sunt: significat eos bonam reddere rationem, qui bene vsi sunt eo quod acceperunt ad augendas diuitias Domini per eos qui credunt in eum. Quod qui facere nolunt, in illo significati sunt qui mnam suam in sudario seruauit. Sunt enim homines hac sibi peruersitate blandientes vt dicant: Sufficit vt de se vnusquisq; rationem reddat. Quid opus est aliis prædicare aut ministrare, vt etiā de ipsis reddere rationē quisq; cogatur: cū apud Dominum etiā illi sint inexcusabiles quibus lex data non est, neq; audito Euāgelio dormierūt: quia per creaturam poterant cognoscere creatorem, cuius inuisibilia à cōstitutione mun- Rom.1.c.20. di per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Hoc est enim quasi metere vbi non seminauit: id est, etiam eos impietatis reos tenere, quibus verbum legis aut Euangelij non ministratum est. Hoc autem veluti periculū iudicij deuitantes, pigro languore à verbi ministratione conquiescunt, & hoc est quasi in sudario ligare quod acceperunt. Mensam quo danda erat pecunia, professionem ipsam religionis accipimus, quę tanquam publicè proponitur ad vsum necessarium saluti. Quod autē vnus eorum qui bene vsi sunt, decē acquisiuit, & alter quinq;: significat eos esse acquisitos in gregē Dei, à quibus ipsa lex per gratiam intellecta est: siue quia decalogo continetur, siue quia ille per quem lata est, libros quinque conscripsit: ad hoc pertinēt & decē & quinque ciuitates, quibus eos præponit. Multiplicatio enim intelligentiæ in ipsa varietate, quæ de vnoquoq; præcepto vel de vnoquoque libro pullulat, ad vnum redacta, quasi ciuitatem facit viuentiū rationum æternarum. Est enim ciuitas nō quorumlibet animantium, sed rationalium multitudo, legis vnius societate deuincta. Quòd autem ab illo qui vti noluit aufertur quod acceperat, & ei datur qui decē habebat: significatur & illum posse amittere munus Dei qui habens non habet, id est, non vtitur: & in eo augeri qui habens habet, hoc est, bene vtitur. Inimicos ergo suos quos iubet coram se interfici, significat impietatē Iudæorum, qui ad eum conuerti noluerunt. QVID QVÆST. XLVII. est quod ait: Facilius est camelum per foramen acus Luce 18.f. transire, quàm diuitē intrare in regnum Dei. Diuitem 25.* hîc appellat cupidum rerum temporaliū, & de talibus superbientem. His diuitibus contrarij sunt pauperes Matth.5.d. 3. spiritu, quorum est regnum cælorū. Nam eo manifestatur omnes cupidos, etiā si facultatibus huius mūdi careant,

careant, ad hoc genus diuitum quod est reprehensum A pertinere, quia postea dixerunt, qui audiebant: Et quis poterit saluus fieri? cùm incomparabiliter maior turba sit pauperum: videlicet intelligentes in eo numero deputari etiam illos, qui quanquam talia non habeant, tamen habendi cupiditate rapiuntur. Sensus est autem, facilius Christum pati pro delictoribus seculi, quàm delictores seculi ad Christum posse conuerti.

Camelum autem nomine se intelligi voluit, quia humiliatus onera sustulit. In quo enim manifestius intelli-

Esai.3.c.20. gitur, quàm in ipso quod scriptum est: Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Per acum autem punctiones significat, per punctiones dolores in passione susceptos. Foramē ergo acus dicit angustias passionis. Quod autem ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum: non ita accipiendum est, quod cupidi & superbi, qui nomine illius diuitis significati sunt, in regnum cælorum sint intraturi cum suis cupiditatibus & superbia: sed possibile est Deo, vt per verbum eius, sicut & iam factum esse, & etiam quotidie fieri videmus à cupiditate temporalium ad charitatem æternorum, & à pernicioſa superbia ad humilitatem saluberrimam conuertantur. POSSE-

QVÆST. XLVIII. Luce 18.f. 35.* MVS de propinquantibus ad Hiericho sic intellige- re, vt iam inde egressi, prope tamen adhuc essent ad eam ciuitatem: quod quidem minus vsitatè dicitur:

Matth.20.d. 29. sed tamen videri possit hoc dictū, quoniam Matthæus egredientibus eis ab Hiericho dicit illuminatos duos cæcos qui iuxta viam sedebant. De numero quippe nulla esset quæstio, si alter Euangelistarum de vno tacuisset, vnius reminiscens. Nam etiam Marcus vnum

Marci 10.g. 46. commemorat, & cum ipsis egredientibus eis ab Hiericho dicat illuminatum, cuius & nomen dixit & patrem: vt intelligamus eum fuisse notissimum, alterum ignotū, vt meritò ille notus etiam solus decenter commemoraretur. Sed quoniam quæ consequuntur in Euangelio secundum Lucam, apertissimè ostendunt il- C lud quod ipse narrat adhuc venientibus eis Hiericho factum esse: nihil aliud restat intelligere, nisi bis esse factum hoc miraculum: semel in vno cæco, dum adhuc veniret in illam ciuitatem, & iterum in duobus cùm inde egrederetur, vt illud vnum Lucas, illud alterum Matthæus enarraret. Neque hoc sine aliquo sacramento. Si enim Hiericho lunam, & ob hoc mortalitatem interpretatur, morti propinquās Dominus, Iudæis solis lumen Euangelij iusserat prædicari, quod significauit ille vnus cæcus quem Lucas cōmemorat. A morte autem resurgens atque discedēs, & Iudæis & gentibus, quos duos populos significare videntur duo cæci commemorati à Matthæo. Templum in Euangelio ipsum Deum hominem factum intelliges, vel etiam adiuncto corpore eius, quod est Ecclesia. Secundum autem illud quod est caput Ecclesiæ, dictum est:

Ioan.2.c.19. Soluite templum hoc, & in triduo susciabo illud. Secundum id verò quod etiam adiuncta Ecclesia intelli- D gitur templum, videtur dixisse, Auferte ista hinc, scitum est enim: Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis eam domum negotiationis vel speluncam latronum. Significauit enim futuros in Ecclesia, qui sua negocia potius agerent, vel receptaculum ibi haberent ad occultanda scelera sua, quàm vt charitatem Christi sequerentur, & peccatorum cōfessione accepta venia corrigerentur. AD illud quod dixit: Non enim vltra incipiunt mori, quia connubia propter filios, filij propter successionem, successio propter mortem. Vbi ergo mors non est, neq; connubia. Sicut enim nunc sermo noster decedentibus & succedentibus syllabis peragitur atque perficitur: ita & ipsi homines quorum sermo est, decedendo ac succedendo peragunt atque perficiūt ordinem huius seculi, qui temporalium rerum pulchritudine contexitur. In illa autem vita quoniam verbū Dei est quo fruemur, nulla decessione & successione syllabarum cōpletur, sed omnia quę habet semper manēdo simul habet, ita participes eius, quibus ipsum solum erit vita, neque moriendo sibi decedent, neque nascendo succedent.

QVOD dixit Dominus discipulis: Orate ne intre- QVÆST. XL. tis in tentationem, & ipse auulsus est ab eis quantum Luce 22.e. iactus est lapidis: tanquam hoc eos admonuerit, vt in 40. eum dirigerent lapidem: id est, vsque ad eum perducerent intentionem legis quę scripta erat in lapide: vsque ad illū enim potest peruenire ille lapis: quoniam Deut.9. finis legis est Christus ad iustitiam omni credenti. Rom.10.d.

QVOD scriptum est de Domino: Fiixit se longius QVÆST. LI. ire: non ad mendaciū pertinet. Non enim omne quod Luce 24.d. fingimus mendacium est, sed quādo id fingimus quod B 28.* nihil significat, tunc est mendacium. Cùm autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis. Alioquin omnia quæ à sapientibus & sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino figuratè dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundum vsitatum intellectū non subsistit veritas in talibus dictis. Non enim homō qui habuit duos filios, quorū minor accepta parte patrimonij sui profectus est in regionem longinquam, & cætera quæ in illa narratione contexuntur, ita dicūtur tanquam verè fuerit quisquam homo qui hoc in filiis suis duobus aut passus sit, aut fecerit. Ficta sunt ergo ista ad rem quandam significandam, tam longè lateq; maiorem, & tam incomparabiliter differētem, vt per illum factum hominē Deus verus intelligatur. Sicut autem dicta, ita etiam facta finguntur sine mendacio ad aliquam rem significādam: Vnde est etiam illud eiusdem Matth.21.bi 19. Domini, quòd in fici arbore quæsiuit fructum eo tempore quo illa poma nōdum essent. Non enim dubium est illam inquisitionem non fuisse veram: quiuis enim hominum sciret, si non diuinitate vel tempore, poma illam arborē non habere. Fictio igitur quę ad aliquam veritatem refertur, figura est: quæ non refertur, mēdacium est. Quid ergo significat quod se ire longius Dominus finxit, cùm comitaretur discipulis, exponēs eis sanctas scripturas, vtrum ipse esset, ignorantibus. Quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionē peruenire posse homines intimauit, vt cùm longius ipse ab hominibus abscefferit super omnes cęlos, tamen ita cum eis sit qui hæc exhibent seruis eius, Matth.25.d. vt cùm dicere cœperint: Domine quando te vidimus 38.40. hospitem & adduximus: tanquam eum scilicēt qui longè abscesserat: respondeat ille: Cùm vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Tenet ergo Christum tre longius ab illo eat, quisquis catechizatus verbo in omnibus bonis ei qui se catechizat communicat, sicut Apostolus dicit; Cōmunicet qui catechizatur ver- Gal.6.b.6. bo ei qui se catechizat in omnibus bonis. Et alio loco cùm dixisset: Necessitatibus sanctorum communi- Rom.12.c.13 cantes: statim subiecit, Hospitalitatem sectātes. Et isti enim catechizati erant verbo, cùm eis exponeret scripturas. Et quia hospitalitatem sectati sunt, eum quem in ipsa expositione scripturarum non cognouerunt, in panis fractione cognouerunt. Non enim auditores legis Rom.2.c.13. iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabūtur. Quod Dominum in passione exuerunt veste propria, Luce 23.b.11 & induerunt fucata, significati sunt hi hæretici qui Matth.27.d. eum aiunt non verum corpus habuisse, sed fictum. 28.

FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
LIBER QVAESTIONVM EVANGELICARVM, SECVNDVM MATTHÆVM.

CENSVRA.

Stylus & res congruunt Augustino.

QVAEST. I. *Matth.2. c. 16.*

QVOD dictum est, occisos infantes à bimatu & infra: significatum est humiles habẽtes geminam charitatẽ, tanquã paruulos bimos posse mori pro Christo. QVOD dico vobis in tenebris, id est, quũ adhuc in timore carnali estis, quia in

QVAEST. II. *Matth.10. c. 27.*

tenebris est timor, dicite in lumine: hoc est, in fiducia veritatis, accepto Spiritu sancto. Et quod in aure auditis, prædicate super tecta: id est, quod in secreto auditis, clamato carnis domicilio prædicate. NOLITE

QVAEST. III. *Matth.10.d. 34.*

arbitrari quia venerim pacẽ mittere in terram: Nõ veni pacem mittere, sed gladiũ. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum. Quia renunciat quis diabolo, qui fuit pater eius. Et filiam aduersus matrem suam. Plebem Dei aduersus mundanam ciuitatẽ, hoc est, aduersus pernicioſam generis humani ſocietatem, quam nunc Babylonia, nunc Ægypto, nunc Sodoma, nũc aliis atq; aliis nominibus scriptura significat. Nurum aduersus socrũ, Ecclesiam aduersus synagogam, quæ secundũ carnẽ Christũ peperit sponsum Ecclesię. Diuidũtur autem gladio spiritus, quod est verbũ Dei, & inimici hominis domestici eius: cũ quib. antea con-

QVAEST. IIII. *Matth.8.a.1*

suetudine implicatus erat. QVOD autẽ descẽdens de mõte posteaquam præcepta illic discipulis & multitudini dedit, leprosum statim extendens manũ suam curat: significat, eos qui de illis implendis dubitãt, suo

QVAEST. V. *Matth.8. c. 20.*

auxilio ab huiusmodi varietate mundari. QVOD Dñs dixit Scribæ qui eum sequi voluit: Vulpes foueas habent, & volucres cæli tabernacula, filius autem hominis nõ habet vbi caput suũ reclinet: intelligitur miraculo Domini cõmotus propter inanẽ iactantiã eum sequi voluisse, quam significant aues. Finxisse autẽ discipuli obsequiũ. Quæ fictio vulpiũ nomine significata est. Reclinatione verò capitis humilitatẽ suã significauit, quę in illo simulatore ac superbo non habebat

QVAEST. VI. *Matth.8. c. 21.*

locũ. DIMITTE mortuos sepelire mortuos suos. Mortuos hîc non credentes dixit: mortuos autem suos, qui nihilominus sine fide de corpore exirent.

QVAEST. VII. *Matth.10.f. 15.*

EXCVTITE puluerẽ de pedibus vestris. Aut ad cõtestationẽ laboris terreni, quẽ pro illis inaniter susciperent: aut vt ostenderent vsque adeò se ab ipsis nihil terrenum quærere; vt etiã puluerem de terra eorũ sibi

QVAEST. VIII. *Matth.10.b. 16. Serpentis natura.*

non paterentur adhærere. ESTOTE ergo prudẽtes sicut serpẽtes. Ad cauendũ malum, in capite custodiendo, quod est Christus. Nam serpens totum corpus pro capite obijcit persequenti. Vel quòd per angustias se coarctãs veteri tunica exutus innouetur. Quod imi-

Matth.7.b. 13.

tantur quibus dictũ est: Intrate per angustã portam, cum vetere homine exuuntur. Nam si cauendum malum ita moneret, vt violẽter resistendũ esset malis, nõ suprà dixisset: Mitto vos sicut oues in medio luporũ.

Columbæ natura.

Simplices autem sicut columbas esse voluit, ad nulli nocendũ. Nam hoc genus auis nullũ omnino animalium necat, non solũ grandiũ, contra quæ vires non habet, sed etiam minutissimorũ, quibus etiam perpatui passeres alũtur. Est autem omnibus irrationalibus animantibus vna quædam inter se societas, sicut etiã rationalibus sua, id est, hominibus non solum secum, sed etiam cũ angelis. Discũt ergo ex similitudine columbarum nulli prorsus nocere ad societatem suam pertinenti participationẽ rationis. CONFITEOR QVAEST. IX. *Matth.11.d. 25.* tibi Domine pater cæli & terræ. Notandum confessionem poni in laudem Dei. Non enim peccata Dominus cõfitebatur, quæ nulla habebat, præsertim quia eum exultantem hoc dixisse alius Euangelista cõmemorat, quanquam & verba ipsa quæ dicit non habeãt dubitationem, quòd in laudem Dei dicantur. Ergo confessionem vocat scriptura generaliter quicquid manifestè, sicut cernitur, enunciatur. Nam & illud quòd ait: Si quis me confessus fuerit coram homini- *Matth.10.d. 32.* bus, confitebor & ego eum coram patre meo: vel sicut alibi est, Coram angelis Dei. Non vtique peccata confitetur qui Christum confitetur. Quod si propterea putant aliqui confessionem vocari, quia pro crimine obijciebatur Christi nomen tempore persecutionis, nunquid ita etiam Christus coram patre vel coram angelis eius hominem qui se cõfessus fuerit confitetur? Est etiam in ecclesiastico ita positum: Et hæc *Eccl.32.a.11* dicetis in confessione, opera Domini vniuersa, quoniam bona valde. Quo in loco indubitanter Dei laudes exaggerantur. Hæc dicta sunt propter imperitiam fratrum, qui cũ legente lectore audiunt hoc verbum, pectora statim tundunt, non attendentes quo loco dicatur, quasi non possit nisi peccatorum esse confessio.

QVAEST. X. *Matth.12.c. 2.**

NOTANDVM de eo quod illicitè factum videretur Iudęis, quòd discipuli sabbato spicas euulsissent, vnum exemplum datum regiæ potestatis de Dauid, alterum sacerdotalis, de iis qui per ministerium templi sabbatum violãt, vt multo minus ad ipsum euulsarum sabbato spicarũ crimen pertineat, qui verus rex & verus sacerdos est, & ideo Dominus sabbati. CVM QVAEST. XI. *Matth.13.d. 25.** autẽ dormirẽt homines, venit inimicus eius & super seminauit zizania in medio tritici, & abiit. Cum negligentius agerent præpositi Ecclesiæ, aut cum dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus & superseminauit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed quæritur, vtrum hæretici sint, an malè viuentes catholici? Possunt enim dici filij mali etiam hæretici, quia ex eodẽ Euangelij semine & Christi nomine procreati, prauis opinionibus ad falsa dogmata conuertuntur. Sed quòd dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui vnius communionis sunt. Veruntamen quoniam Dominus agrum ipsum, non Ecclesiam, sed hunc mundum interpretatus est, bene intelliguntur hæretici, quia non societate vnius Ecclesiæ vel vnius fidei, sed societate solius nominis Christiani in hoc mundo permiscentur bonis: at illi qui in eadem fide mali sunt, palea potius quàm zizania deputantur: quia palea etiam fundamentum ipsum habet cum frumento, radicemque cõmunem. In illa planè sagena qua concludũtur & *Ibid.f.47.* mali & boni pisces, non absurdè mali catholici intelliguntur. Aliud est enim mare, quod magis mundum istum significat: aliud sagena, quæ vnius fidei vel vnius Ecclesiæ communionem videtur ostendere. Inter hæreticos & malos catholicos hoc interest, quòd hæretici falsa credunt, illi autem vera credentes non viuunt ita vt credunt. Solet autẽ etiã quæri, schismatici quid ab hæreticis distent, & hoc inueniri quòd schismaticos nõ fides diuersa faciat, sed cõmunionis disrupta societas. Sed vtrum inter zizania numerandi sint, dubitari potest. Magis autem videntur spicis corruptis esse similiores, sicut scriptum est: Vento autẽ cõ-

rumpetur filius iniquus: vel paleis aristarum fractis, A vel scissis & de segete abruptis. Quo enim altiores, id est, superbiores, eo fragiliores, leuioresque sunt. Nec tamen consequẽs est, vt omnis hæreticus vel schismaticus corporaliter ab ecclesia separetur. Si enim falsa de Deo credit, vel de aliqua parte doctrinæ quæ ad fidei pertinet ædificationem, ita vt non quærentis cunctatione † tentãtus sit, sed inconcussè credentis, nec o- al. temperatus
mninò scientis opinione atque errore discordans, hæreticus est & foris est animo, quamuis corporaliter intus videatur. Multos enim tales portat ecclesia, quia non ita defendunt falsitatem sententiæ suæ, vt intentam multitudinem faciant: quod si fecerint, tunc pellantur. Item quicunque inuident bonis, ita vt quærant occasiones excludendi eos, aut degradandi: vel crimina sua sic defendere parati sunt, si obiecta vel prodita fuerint, vt etiam conuenticulorum segregationes, vel Ecclesiæ perturbationes cogitent excitare; B iam schismatici sunt, & ab vnitate corde discisi, etiamsi non inuentis occasionibus aut occultatis factis suis sacramento Ecclesiæ corporali conuersatione sociẽtur. Quapropter illi soli catholici mali rectè deputantur, qui quamuis vera credant quæ ad veram fidei doctrinam pertinent, & si quid forte nesciunt, quærendum existiment, & salua pietate discutiant, sine aliquo præiudicio ipsius veritatis, & bonos, vel quos bonos putant ament atque honorent quantum possunt; tamen flagitiosè atque facinorosè viuunt; cõtrà quàm viuendum esse credunt. Tales enim etiamsi prodantur aut accusentur, pro disciplina Ecclesiæ salutisque suæ causa correpti, vel à communione suspensi, nullo modo sibi recedendum esse à communione catholicæ fidei existimant, quomodocunque permissi fuerint satisfactionis quærentes locum: & aliquando per pœnitentiam in frumenta mutãtur, siue correpti, siue remoti, siue etiam verbo Dei nullo nominatim accusante aut increpante perterriti. Aliquando autem e- C tiam sub nomine pœnitentium ita viuunt vt solent; aut non multò minus, quidam etiam amplius, nullo modo tamen à catholica vnitate discedunt. Quib. ita viuentibus si mors obrepserit, paleæ deputantur vsq; in finẽ. Hoc etiam ipsi credunt. Nam si aliter credunt, & inconcussè tenent, iam inter hæreticos numerandi sunt: putantes omnibus Deum etiam in magna iniquitate vsque in finem vitæ perseuerantibus tantum quia Ecclesiæ vnitatem non syncera dilectione, nisi vt bene viuerent, sed magis pœnarum timore tenuerũt; veniam daturum. Isti ergo non hoc credunt, vel non firmiter opinantur, & si adhuc forsitan quærunt. Sed magis eos decipit spes dilationis, dum se diutius victuros putant, & perditos mores aliquando in melius mu- *Ibid.5.b.11.* taturos. Contra quos dicitur: Ne tardes conuerti ad Deum, neque differas de die in diem: Subitò enim veniet ira eius, & in tempore vindictæ disperdet te. Illi enim conuertuntur qui rectè viuere incipiunt, hoc est D enim ad Deum redire. Qui autẽ concupiscentias suas perfẽuerantes sequuntur, dorsum quodammodo habent ad Deum, quamuis in vnitate constituti sæpe illum retorto collo cõnentur aspicere. Ergo & isti, vt ait *Ibid.77.d. 14.* Propheta, caro sunt & spiritus ambulans & nõ reuertens. Sed tamen, vt dictum est, propter eandem fidem atque vnitatem Ecclesiæ, neq; inter zizania, quoniam illa extra radicata sunt, neq; inter aristarũ paleam quæ se etiam frumentis audet aspera dissensione & fragili elatione superimponere, sed quamuis subiectam frumentis, tamen inter paleam quæ vltima ventilatione separãda est, numerantur. Boni autem catholici sunt, qui & fidẽ integram sequũtur & mores bonos. Quod autem ad fidei doctrinam pertinet, ita quærunt, si quid quærendum habent, vt absit concertatio periculosa, vel quærenti, vel ei cum quo quæritur, vel eis qui dis- ferentes audiunt. Ita autem docent, si quid docendum habent, vt vsitata & confirmata securissimè & fidentissimè & lenissimè vt possunt insinuent. Inusitata verò etiamsi veritatis manifestatione liquidissima perceperunt, quærendi potius quàm præcipiendi, aut affirmandi modo, propter audientis infirmitatem. Si autem tantum habet pondus aliquod verum, vt vires discentis excedat: suspendẽdum est vt extendat crescẽtem, non imponẽdum vt obtẽrat paruulum. Inde est enim illud Domini: Sed filius hominis cum venerit, putas *Luce 18.b.8* inueniet fidẽ in terra? Aliquando autem & occultandum est, sed cum spe hortatoria, vt non faciat desperatio frigidiores, sed desiderio capaciores. Inde est illud eiusdem Domini: Multa habeo vobis dicere, sed non *Ioan.16.b. 12.* potestis portare modò. Quod ergo ad mores pertinet, hoc bene & breuiter dicitur: aut confligendũ est cum amore temporalium bonorũ, vt non vincat: aut etiam edomitus subditusque esse debet, vt cũ surgere cœperit, facilè reprimatur: aut ita extinctus, vt se omnino nulla ex parte commoueat. Ex quo fit vt etiam ipsani mortem propter veritatem alij fortiter obeant, alij æquanimiter, alij libenter. Quæ tria etiam genera fructus sunt fertilis terræ; triceni & sexageni & cẽteni. In horum aliquo genere inueniendus est tẽpore mortis suæ, si quis de hac vita rectè cogitat emigrare. Tolerãda sunt autem non solum zizania vsq; ad messem: quæ cùm diabolus asperſis pratis errotibus falsisq; opinionibus superseminasset, hoc est, præcedente nomine Christi hæreses superieciſſet, magis ipse latuit atq; occultissimus factus est, hoc est enim, Et abiit: sed etiam palea vsque ad ventilationẽ. Nec probatur fortius gratuitas frumentorum, nisi paleæ perturbationibus, quas qui comprimere non potuerit veritate defensa, cessserit vnitate seruata. Quãquam in hac parabola Dominus, sicut in eius expositione concluſit, non quædam, sed omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, zizaniorum nomine significasse intelligitur. CVM QVAEST. XII. *Matth.13.d. 26.** autẽ creuisset herba, & fructũ fecisset, tũc apparuerũt *1.Cor.3.d. 15.* & zizania. Cùm enim spiritalis homo esse cœperit, iudicas omnia, tunc ei errores incipiunt apparere. Sed cui autẽ dixerunt ei: Vis imus, & colligimus ea? Vtrum & ipsi sint serui quos paulo post messores appellat: an quia in expositione parabolæ messores dixit esse angelos, nec quisquam facilè dicere ausus fuit angelos nescisse quis zizania superseminauerit, & ea tunc apparuisse angelis cum herba fructum fecisset: magis oportet intelligi homines ipsos fideles seruorum nomine hoc loco significatos, quos etiam bonum semen dicit. Nec mirum si & bonum semen ipsi dicuntur, & serui patrisfamiliãs: sicut & de se ait, quòd ipse sit ianua, & quòd ipse sit pastor. Ex diuersis enim significa- *Ioan.10.b. 7.9.11.14.* tionibus vna res etiam plures & diuersas similitudines recipit: præsertim quia cùm ad seruos loqueretur, non ait: In tempore messis dicam vobis: Colligite primum zizania: sed, Dicam, inquit, messoribus. Vnde intelligitur colligẽdorum zizaniorum ad cõburendum alia esse ministeria; nec quẽquam Ecclesiæ filiũ debere arbitrari ad se hoc officium pertinere. Cùm igitur esse quisque spiritalis cœperit, cognoscit errores hæreticorum & omnino diiudicat atque discernit, quicquid audierit aut legerit abhorrere à regula veritatis; sed donec quis in eisdem spiritalibus perficiatur, & quodammodo matureſcat in fructum quẽ herba dedit, potest eum mouere, quare sub nomine Christiano tam multæ hæreticorum exstiterint falsitates. Inde etiam est quod serui dicunt: Nonne bonũ semen seminasti in agro tuo? vnde ergo habet zizania? Deinde cũ cognouerit hanc excogitasse fraudẽ diabolum, cum cõtra tanti nominis autoritatẽ nihil se valere sentiret, vt fallacias suas eodẽ nomine obtegeret: potest ei subiri volũtas, vt tales homines de teb° humanis auferat,

si aliquam tẽporis habeat facultatẽ: sed vtrum facere debeat, iustitiam Dei consulit, vtrũ hoc ei præcipiat, vel permittat, & hoc officiũ esse hominum velit. Hinc est quod serui dicũt: Vis imus, & colligimus ea? †Quibus veritas ipsa respondet: Non ita hominem cõstitũ esse in hac vita, vt certus esse possit qualis quisq; futurus sit postea, cuius in præsentia cernit errorem: vel quid etiã error eius conferat ad profectũ bonorũ: non esse tales auferendos de hac vita, ne cũ malos conatur interficere, bonos interficiat, quod fortè futuri sunt: aut bonis obsit, quib⁹ & inuiti fortè vtiles sunt: sed tũc opportunè fieri, cũ iam in fine nõ restat vel tẽpus commutandæ vitæ, vel proficiẽdi ad veritatẽ ex occasione atq; cõparatione alieni erroris. Tunc autẽ hoc non ab hominibus sed ab angelis fieri. Inde est quod respõdet paterfamiliãs: Non, ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul & triticũ: sed in tẽpore messis dicam messorib. & cætera. Atq; hoc modo eos patientissimos & tranquillissimos reddidit. Quæri autẽ potest quod ait: Alligate fasciculos ad cõburendum: cur nõ vnũ fascẽ, aut non vnũ aceruũ zizaniorum fieri dixit? Nisi fortè propter varietatẽ hæreticorũ, & non solũ à tritico, verumetiã à seipsis discrepantiũ, ipsa vniuscuiusq; hæreseos propria conuenticula, in quib. singulatim sua cõmunione deuincti sunt, nomine fasciculorũ designauit. Vt iam tũc incipiãt alligari ad cõburendum, cùm à catholica communione segregati suas proprias quasi ecclesias habere cœperint: vt cõbustio earum sit in fine seculi, †modò alligatio fasciculorũ. Sed si ita esset, non iam multi resipiscẽdo, & in catholicam remeando ab errore desciscerẽt. Quapropter & alligatio fasciculorum in fine futura est, vt non cõsusè, sed pro modo peruersitatis suæ vniuscuiusq; erroris pertinacia puniatur. Ne fortè colligentes zizania eradicetis simul & triticum. Vtrum quia etiam boni cùm adhuc infirmi sunt, opus habẽt in quibusdã malorũ permixtione: siue vt per eos exerceantur, siue vt eorum cõparatione magna illis exhortatio fiat, vt nitãtur ad melius, quib⁹ sublatis altitudo charitatis quasi euulsa marcescat, quod est eradicari. Nam sic ait Apostolus: Vt in charitate radicati & fundati possitis cõprehendere. An fortè ideo simul eradicatur triticum cùm auferũtur zizania, quia multi primò zizania sunt, & postea triticum fiunt? Qui nisi patienter cũ mali sunt tolerentur, ad laudabilẽ mutationẽ nõ peruenirũt: itaq; si euulsi fuerint, simul eradicabitur & triticũ quod futuri essent, si eis parceretur. SIMILE est regnũ cælorũ homini negociatori quærenti bonas margaritas. Inuenta autẽ vna preciosa margarita, abiit & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Quæstio est, cur à numero plurali ad singulare transierit, vt cùm quærat homo bonas margaritas, vnam inueniat preciosam, quam venditis omnibus quæ habet, emat. Aut ergo negociator iste bonos homines quærens, cum quib. vtiliter viuat, inuenit vnum præ omnibus sine peccato, mediatorem Dei & hominũ hominẽ Christum Iesum. Aut præcepta iustitiæ quærens, quibus seruatis cũ hominibus rectè conuersetur, inuenit dilectionẽ proximi, in quo vno dicit Apostolus omnia cõtineri. vt, Nõ occides, nõ mœchaberis, non furaberis, non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatũ, singulæ margaritæ sint, quæ in hoc sermone recapitulantur: Diliges proximum tuũ tanquam teipsum. Aut bonos intellectus homo quærit, & inuenit vnum illũ quo cuncti continentur: In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deũ. Est enim verbũ Domini lucidũ candore veritatis, & solidũ firmitate æternitatis, & vndiq; sui simile pulchritudine diuinitatis, qui Deus penetrata carnis testudine intelligendus est. Ille enim ad margaritam ipsam iam peruenerat, quæ in tegumentis mortalitatis, quasi concharum obstaculo, inter profunda huius seculi, atq; inter duritias saxeas Iudæorũ aliquando latuerat. Ille ergo ad ipsam margaritã iam peruenerat, qui ait: Et si noueramus Christũ secundũ carnem, sed nunc iam non nouimus. Nec vllus omnino intellectus margaritæ nomine dignus est, nisi ad quem discussis omnibus carnalibus tegminibus peruenitur, quibus siue per verba humana, siue per similitudines circũpositas operitur, vt purus & solidus, & nusquam à se dissonans, certa ratione cernatur. Quos tamẽ omnes veros & firmos & perfectos intellectus vnus ille cõtinet, per quem facta sunt omnia, quod est verbum Dei. Quodlibet autẽ horum trium sit, vel si aliquid aliud occurrere potuerit, quod margaritæ vnius & preciosæ nomine bene significetur, preciũ eius est, nosipsi: qui ad eam possidendã non sumus liberi, nisi omnib. pro nostra liberatione contẽptis, quæ tẽporaliter possidẽtur: venditis enim reb. nostris nullũ earũ maius accipimus precium, quàm nosipsos, quia talibus implicati nostri non eramus. Vt rursus nosipsos pro illa margarita demus, non quia tanti valeamus, sed quia plus dare non possumus. ET oculos suos clauserunt, ne quando oculis videant: id est, ipsi causa fuerunt, vt Deus eis oculos clauderet. Alius enim Euangelista dicit: Excæcauit oculos eorum. Sed vtrum vt nunquam videant quærendũ, an verò ne vel sic aliquando videant, cæcitate sua sibi displicentes, & se dolẽtes, & ex hoc humiliati atq; cõmoti ad confitẽda peccata sua, & piè quærendũ Dominũ. Sic enim Marcus hoc dicit: Ne quando conuertantur & dimittantur eis peccata. Vbi intelliguntur peccatis suis meruisse vt non intelligerẽt, & tamen hoc ipsum misericorditer eis factũ, vt peccata sua cognoscerent, & cõuersi veniã merentur. Quod autẽ Ioannes hunc locũ ita dicit: Propterea nõ poterãt dicere, quia iterũ dixit Esaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorũ, vt non videãt oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanẽ eos: aduersari videtur huic sententiæ, & omnino cogere, vt quod hîc dictũ est, Ne quando oculis videant: nõ accipiatur ne vel sic aliquando oculis videant, sed prorsùs vt non videãt. Quandoquidẽ apertè ita dicit, Vt oculis non videant. Et quod ait, Propterea nõ poterãt credere: satis ostendit nõ ideo factã illam excæcationẽ, vt ea cõmoti & dolẽtes se nõ intelligere, cõuerterentur aliquãdo per pœnitentiã. Nõ enim possent hoc facere, nisi prius crederent, vt credendo cõuerterentur, conuersione sanarentur, sanitate intelligerent. Sed ideo potius excæcatos, vt nõ crederẽt. Dicit enim apertissimè: Propterea non poterant credere. Quod si ita est, quis non exurgat in defensionẽ Iudæorũ, vt eos extra culpã fuisse proclamet, quòd non crediderũt? Propterea enim non poterãt credere, quia excæcauit oculos eorũ. Sed quoniã potius Deus extra culpã debet intelligi, cogimur fateri aliis quibusdã peccatis ita eos excæcari meruisse, qua tamen excæcatione non potuerũt credere. Ver esse

esse quilibet arbitretur, si non ita contigisse in Actib. Apostolorum manifestissimè legerit. Non ergo abhorret quod ait Ioannes: Propterea non poterant credere, quia excæcauit oculos eorum vt non videant: ab ea sententia qua intelligimus ideo excæcatos vt conuerterentur: hoc est, ideo eis per obscuritates parabolarum occultatas sententias Domini, vt post eius resurrectionem salubriore pœnitentia resipiscerẽt: quia per obscuritatem sermonis excæcati, dicta Domini nõ rectè intellexerunt, & eã nõ intelligendo, non in euiti crediderunt, non credendo crucifixerunt eum: atque ita post eius resurrectionem miraculis quæ in eius nomine fiebant, exterriti, maiore criminis reatu cõpuncti sunt, & prostrati ad pœnitentiam, deindè accepta indulgentia ad obedientiam flagrantissima dilectione conuersi. Nam quibus non profuit illa cæcitas ad conuersionem, quæ per linguam parabolarum fiebat, ita de illis propheta alio loco dicit, quòd etiam Apostolus commemorauit cùm de obscuritate linguarum ageret: In aliis linguis, & in aliis labiis loquar populo huic: & nec sic me exaudient dicit Dominus. Non enim diceretur, Nec sic me exaudient: nisi ad hoc fieret, vt vel sic exaudirent: id est, vt eis ad humilem confessionem & solicitam inquisitionem & obedientem conuersionem & feruentem dilectionem valeret. Est verò etiã ista ratio medicinæ corporalis. Nam & plerumque medicamenta prius affligunt vt sanent, & ipsa collyria quæ ad oculos pertinent, si ea opus est intrinsecus infundi, nisi sensum videndi prius claudant & perturbent, prodesse non possunt. Nec mouear quod idem Propheta dicit: Nisi crediderit is non intelligetis: quasi contrarium sit quod Ioannes ait: Propterea non poterant credere, quia excæcauit oculos eorum: id est, quia illæ parabolæ ita dicebantur, vt ab eis non possent intelligi. Dicet enim aliquis: Si vt intelligerẽt credere debebant, quomodo propterea non poterant credere, quia non intelligebant? Hoc est, Quia excæcauit oculos eorum. Sed quod ait Esaias: Nisi crediderit is, non intelligetis: de illa intelligẽtia dictum est, in qua semper manebitur, rerum ineffabilium. Cùm autem dicitur quòd credatur, nisi quod dicitur intelligatur, credi non potest. Intelligenda sunt ergo dicta vt credantur quæ dici non potuerunt, credẽda autem quæ dici potuerunt, vt intelligantur quæ dici nõ possunt. ET sine parabolis non loquebatur eis. Non quia nihil propriè locutus est, sed quia nullũ ferè sermonem explicauit, vbi non aliquid per parabolam significauit, quamuis in eo aliqua & propriè dixerit: ita vt sæpe inueniatur totus sermo eius parabolis explicatus, totus autem propriè dictus nullus inueniatur. Explicatos autem sermones dico, quando ex aliqua occasione rerum incipit loqui quousque terminet quicquid ad ipsam rem pertinet, & transeat ad aliud. Non nunquam sanè alius Euangelista contexit, quod alius diuersis temporibus dictum indicat. Non enim omnino modo secundum rerum gestarum ordinem, sed secundum suæ quisque recordationis facultatem narrationem quã exorsus est ordinauit. INTELLEXISTIS hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. ait illis: Ideo omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamiliàs, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Vtrum ista conclusione exponere voluit quem dixerit thesaurum in agro absconditum? Quoniam sanctæ scripturæ intelligũtur quæ nomine duorum testamentorum noui & veteris concluduntur. Quemadmodum apud alium Euangelistam gladium bis acutum tali cõclusione videtur exponere. An quia in parabolis ista locutus est? Et quum quæsisset ab eis, vtrum intellexissent, responderunt se intellexisse. Fortasse ista similitudine vltima patrisfamiliãs proferentis de thesauro suo noua & vetera, ostendere voluit eum doctum habẽdum esse in Ecclesia, qui etiam scripturas veteres parabolis explicatas intellexerit, ab istis nouis accipiens regulas: quia & ista Dominus per parabolas enũciauit, quamuis ipse Christus esset finis illorum: id est, vt in eo illa vetera complerentur: vt si ipse in quo illa complentur & manifestantur, per parabolas adhuc loquitur donec eius passio velum discindat, vt nihil sit occultum quod nõ reueletur: multo magis illa quæ ad commendandam tantam eius salutem tam longè de illo scripta sunt, parabolis operta esse nouerimus: quæ cùm Iudæi ad literam acciperẽt, noluerunt esse docti in regno cælorũ, neq; transire ad Christum, vt auferretur velamen quod supra cor eorum positum est. FRATRES eius Iacobus & Ioseph, & Simon, & Iudas, & sorores eius, nónne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur in eo. Fratres apud Iudæos dici solere cognatos vsqueadeò probatur, vt non solùm ex propinquo generationis gradu, sicut sunt filij fratrum & sororum, qui etiam apud nos vsitatissimè fratres dicuntur: sed etiam aunculus & sororis filius, sicut sibi erant Iacob & Laban, fratres appellati inueniantur. Non ergo mirũ est dictos esse fratres Domini ex materno genere quoscunq; cognatos, cùm etiam ex cognatione Ioseph dici potuerint fratres eius, ab eis qui illum patrem Domini esse arbitrabantur. Generalem iustitiam nõ violat quis, nisi libidine transgressus fuerit placitum societatis humanæ, sicut est furtum, rapina, adulterium, incestus, & huiusmodi: aut naturam, sicut est contumelia, cædes, homicidium, concubitus masculorum vel pecorum: aut modum in concessis, sicut est superbum amplius verberare quàm oportet, vel superfluum edere vel bibere amplius quàm oportet, cùm ipsa coniuge cõcumbere amplius quàm oportet: & similia. Bene intelligitur Spiritus sanctus ideo primum linguarum donum dedisse hominibus quæ pacto & placito hominum institutæ sunt, & forinsecus per sensus corporis consuetudine audiendi discuntur, vt eis ostenderet quàm facilè posset sapientes facere per sapientiam Dei, quæ in eis interna est.

Item voluntas verbi sempiterni stabilis est semper, quia simul habet omnia: nostra autem voluntas ideo non stat, quia non habet simul omnia, ideo modò hoc modò illud volumus. Item sic fuerunt in illo verbo omnia quæ facta sunt, & ipsa susceptio hominis sic ab eo prænota est, quomodo si pictor velit pingere totam domum, & cogitet vel nouerit locum vbi etiam se pingere debeat: totum in arte habet, & in præparatione, & in voluntate, quamuis certis & suis quæque temporibus explicet. Sic omnis creatura & ipse homo qui eiusdẽ sapientiæ personam mysticè & inenarrabili susceptione gestaturus erat, in ipsa sapientia tanquã Dei arte sempiterna semper erat, quamuis suis quæq; temporibus efficiat, quæ pertendit à fine vsque ad finẽ fortiter, & disponit omnia suauiter, atq; in se manens innouat omnia. Item quomodo quis velit velle mori, si sic velle mori peruenerat, qui iam habet sanam fidem & videt quo sibi perueniendum sit, ad hoc iam proficit, vt libenter de hac vita discedat. Non enim hoc est videre quò sibi perueniendum sit, quod est etiam amare illud, & ibi iam esse desiderare: quod in cuius animo effectum fuerit, necesse est vt libenter moriatur. Frustra itaque dicunt quidam, qui iam sanam fidẽ tenent, ideo se nolle mori vt proficiant, cùm ipse profectus eorum in eo profectu sit, vt mori velint. Si ergo verum loqui volũt, non dicant, ideo mori nolo vt proficiam: sed ideo mori nolo, quia parum profeci. Itaque mori nolle fidelibus non consilium est vt proficiant, sed indicium quod parum profecerint. Proinde quod nolunt vt perfecti sint, velint & perfecti sunt.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CONSENSV EVANGELISTA-
RVM, LIBER I.

Ex libro 2. retract. cap. 16.

PEr eosdē annos quibus paulatim libros de trinitate dictabam, scripsi & alios labore continuo, interponens eos illorum tēporibus, in quibus sunt libri IIII. De consensu Euangelistarū, propter eos qui tanquā dissentiētibus calumniantur: quorū primus liber aduersus eos scriptus est, qui tanquā maximè sapientē Christū vel honorant vel honorare se fingunt: & ideo nolunt Euangelio credere, quia non ab ipso illa cōscripta sunt, sed ab eius discipulis, quos existimāt ei diuinitatem, qua crederetur Deus, errore tribuisse. In quo libro quod dixi ex Abrahā cœpisse gentē Hebræorū, est quidem & hoc credibile, vt Hebræi velut Habraei dicti esse videantur: sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquā Hebræi, de qua re in lib. XVI. De ciuitate Dei satis disserui. In II. autē libro cū agerem de duob. patribus Ioseph, ab altero dixi genitū, ab altero adoptatū. Sed dicendū fuit alteri adoptatū. Defuncto enim, quod magis credendum est, secundum legē fuerat adoptatus, quoniam qui eum genuit, eius matrem fratris defuncti coniugē duxerat. Itē ibi dixi, Lucas verò ad ipsum Dauid per Nathan ascēdit, per quē prophetam Deus peccatū illius expiauit. Per cuius nominis prophetā dicere debui, ne putaretur idē fuisse homo cū alter fuerit, quāuis & ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit:

CAP. I. *Euangeliorum auctoritas.*

INTER omnes diuinas autoritates quæ sanctis literis continentur, Euangelium meritò excellit. Quod enim lex & prophetę futurum esse prænunciauerunt: hoc redditum atque completum in Euāgelio demōstratur. Cuius primi prædicatores Apostoli fuerūt, qui Dominū ipsum & saluatorē nostrū Iesum Christū etiam prę̄sentem in carne viderūt. Qui non solū ea quæ ex ore eius audita vel ab illo sub oculis suis operata, dicta & facta meminerant: verumetiā quæ priusquā illi per discipulatū adhæserant, in eius natiuitate, vel infantia, vel pueritia, diuinitus gesta & digna memoria, siue ab ipso, siue à parentibus eius, siue à quibuslibet aliis certissimis indiciis & fidelissimis testimoniis requirere & cognoscere potuerūt: imposito sibi euangelizandi munere, generi humano annūciare curarunt. Quorū quidā, hoc est, Matthæus & Ioannes, etiā scripta de illo quæ scribenda visa sunt, libris singulis ediderunt. At nè putaretur, quod attinet ad percipiendū & prædicādum Euangelium, intereſſe aliquid vtrum illi annūcient, qui eundē Dominū hīc in carne apparentē discipulatu famulante secuti sunt, an ij qui ex illis fideliter comperta crediderunt, diuina prouidentia procuratū est per Spiritū sanctum, vt quibusdam etiā ex illis qui primos Apostolos sequebātur, non solū annunciandi, verumetiam scribendi Euāgelium tribueretur autoritas. Hi sunt, Marcus & Lucas. Cæteri autē homines qui de Domini vel de Apostorū actibus aliqua scribere conati vel ausi sunt, nō tales vel suis tēporib. extiterunt, vt eis fidē haberet ecclesia, atq; in autoritatem canonicā sanctorum librorū, eorū scripta reciperet. Nec solum quia illi non tales erāt quib. narrantib. credi oporteret, sed etiam quia scriptis suis quædā fallaciter indiderūt, quæ catholica atq; apostolica regula fidei & sana doctrina condemnat.

A ISTI igitur quatuor Euangelistæ vniuersō terrarū orbē nōtissimi, & ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cuius vniuersitatē Christi ecclesiā dilatari, ipso sui numeri sacramento quodammodo declararunt, hoc ordine scripsisse perhibētur. Primū Matthæus, deinde Marcus, tertiò Lucas, vltimò Ioānes. Vnde alius eis fuit ordo cognoscēdi atq; prædicandi, alius autē scribendi. Ad cognoscendum quippe atq; prædicandū, primi vtique fuerūt qui secuti Dominū, in carne præsentē dicentem audierūt, facientemq; viderūt, atq; ex eius ore ad euangelizandū missi sunt. Sed in conscribendo Euangelio, quod diuinitus ordinatū esse credendū est, ex numero eorum quos ante passionē Dominus elegit, primum atq; vltimum locū duo tenuerūt, primū Matthæus, vltimum Ioannes, vt reliqui duo qui ex illo numero nō erāt, sed tamē Christū in illis loquentē secuti erant, tāquam filij amplectēdi, ac per hoc in loco medio constituti, vtroq; ab eis latere munirentur. Horū sanè quatuor solus Matthæus Hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cæteri Græco. Et quāuis singuli suū quendā narrandi ordinē tenuisse videantur, non tamen vnusquisq; eorū velut alterius præcedentis ignarus voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse quæ scripsisse alius inuenitur: sed sicut vnicuiq; inspiratū est, non superfluā cooperationē sui laboris adiunxit. Nam Matthæus suscepisse intelligitur incarnationem Domini secundū stirpē regiam, & pleraq; secundū hominum præsentem vitam & facta & dicta eus. Marcus eum subsecutus tanquā pedissequus & breuiator eius videtur. Cum solo quippe Ioāne nihil dixit, solus ipse perpauca, cum solo Luca pauciora, cum Matthæo verò plurima, & multa penè totidē atq; ipsis verbis, siue cū solo, siue cum cæteris consonante. Lucas autem circa sacerdotalē Domini stirpem atq; personam, magis occupatus apparet. Nam & ad ipsum Dauid nō regium stemma secutus ascendit, sed per eos qui reges nō fuerūt, exiit ad Nathan filiū Dauid, qui nec ipse rex fuit. Non sicut Matthæus, qui per Salomonē regē descendens, cęteros etiam reges ex ordine prosecutus est, seruans in eis, de quo postea loquemur, mysticū numerū.

DOMINVS enim Iesus Christus vnus verus rex & vnus verus sacerdos, illud ad regendos nos, istud ad expiādos, has duas personas apud antiquos patres singillatim commendatas, suā figuram egisse declarauit: siue titulo illo qui cruci eius superfixus erat, Rex Iudęorū, vnde arcano instinctu Pilatus respondit, Quod scripsi scripsi. Prædictum quippe erat in Psalmis, Ne corrumpas tituli inscriptionē. Siue quod ad personam sacerdotis attinet in eo quod nos offerre atq; accipere docuit: vnde prophetiam de se premisit dicentem, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech. Multisq; aliis documentis diuinarū scripturarū, rex & sacerdos Christus apparet. Hinc & ipse Dauid, cuius non frustra crebrius filius dictus est, quàm filius Abrahæ, quē communiter tenuerūt Matthęus & Lucas, ille à quo per Salomonē descenderet, iste ad quem per Nathan ascenderet, quanquam apertè rex fuit, figurauit tamen & sacerdotis personam, quando panes propositionis manducauit, quos non licebat māducare nisi solis sacerdotibus. Huc accedit quòd solus etiā Lucas Mariam commemorat manifestè cognatam fuisse Elisabet, quæ vxor erat Zachariæ sacerdotis. De quo idem scripsit, quòd eam de filiabus Aaron, hoc est de tribu

de tribu sacerdotū habebat vxorem. Cùm ergo Matthæus circa regis, Lucas circa sacerdotis personam gereret intentionem, vtique humanitatem Christi maximè commendarunt. Secundum hominem quippe Christus & rex & sacerdos effectus est, cui dedit Deus sedem Dauid patris sui, vt regni eius non esset finis, & esset ad interpellandum pro nobis mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Non autem habuit tāquam breuiatorem coniunctum Lucas, sicut Marcū Matthæus. Et hoc fortasse non sine aliquo sacramento, quia regum est non esse sine comitū obsequio: vnde ille qui regiam personā Christi narrādam susceperat, habuit sibi tanquam comitem adiunctum, qui sua vestigia quodāmodo sequeretur. Sacerdos autē quoniam in sancta sanctorū solus intrabat, propterea Lucas, cuius circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tanquam socium subsequentem, qui suam narrationem quodammodo breuiaret. TRES tamen isti Euangelistæ in his rebus maximè diuersati sunt, B quas Christus per humanam carnē temporaliter gessit: porrò autem Ioannes ipsam maximè diuinitatem Domini qua patri est æqualis intendit, eamque præcipuè suo Euangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curauit. Itaque longè à tribus istis superius fertur: ita vt hos videas quodammodo in terra cum Christo homine conuersari, illum autem transcēdisse nebulam qua tegitur omnis terra, & peruenisse ad liquidum cælum: vnde acie mentis acutissima atque firmissima videret, in principio verbū Deū apud Deum, per quod facta sunt omnia, & ipsum agnoscēret carnem factū, vt habitaret in nobis, & quod acceperit carnem, non quòd fuerit mutatus in carnē. Nisi enim carnis assumptio seruata incommutabili diuinitate facta esset, non diceretur, Ego & pater vnum sumus. Neque enim pater & caro vnum sunt. Et hoc de seipso Domini testimoniū solus idem Ioannes cōmemorauit, Et qui me videt, videt & patrem. Et, Ego C in patre, & pater in me est. Et, Vt sint vnū, sicut & nos vnum sumus. Et, Quæcunque pater facit, hæc eadem & filius facit similiter: & si qua alia sunt quæ Christi diuinitatem in qua æqualis est patri, rectè intelligentibus intiment, penè solus Ioannes in Euangelio suo posuit: tanquam de pectore ipsius Domini, super quod discumbere in eius conuiuio solitus erat, secretum diuinitatis eius vberius & quodammodo familiarius biberit. PROINDE cùm duæ virtutes propositæ sint animæ humanæ, vna actiua, altera contemplatiua: illa qua itur, ista qua peruenitur: illa qua laboratur vt cor mundetur ad videndum Deum, ista qua vocatur & videtur Deus. Illa est in præceptis exercēdæ vitæ huius temporalis, ista in doctrina vitæ illius sempiternæ. At per hoc illa operatur, ista requiescit: quia illa est in purgatione peccatorum, ista in lumine purgatorum. Ac per hoc in hac vita mortali, illa est in opere bonæ conuersationis: ista verò magis in fide, & apud D perpaucos per speculum in ænigmate, & ex parte in aliqua visione incommutabilis veritatis. Hæ duę virtutes in duabus vxoribus Iacob figuratæ intelliguntur. De quibus aduersus Faustum Manichæum pro modulo meo, quantum illi operi sufficere videbatur, diſserui. Lia quippe interpretatur laborans: Rachel autē visus principium. Ex quo intelligi datur, si diligenter aduertas, tres Euangelistas temporalia facta Domini & dicta, quæ ad informandos mores vitæ presentis maximè valerent, copiosius prosecutos circa illam actiuā virtutem fuisse versatos. Ioannem verò facta Domini multo pauciora narrantem, dicta verò eius, ea præsertim quæ trinitatis vnitatem, & vitæ æternæ felicitatem insinuarent, diligentius & vberius conscribentē, in virtute contemplatiua commendanda, suam intentionem prædicationemque tenuisse.

VNDE mihi videntur qui ex Apocalypsi illa quatuor animalia, ad intelligendos quatuor Euangelistas interpretati sunt, probabilius aliquid attendisse, illi qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca, aquilam in Ioanne intellexerunt: quàm illi qui hominem Matthæo, aquilam Marco, bouem Lucæ, leonem Ioanni tribuerunt. De principiis enim librorum quandam coniecturam capere voluerunt, non de tota intentione Euangelistarum, quæ magis fuerat perscrutanda. Multo enim congruētius ille qui regiam Christi personam maximè commendauit, per leonem significatus accipitur: vnde & in Apocalypsi cum ipsa tribu regia leo commemoratus est, vbi dictum est, Vicit leo de tribu Iuda. Secundum Matthęum enim & Magi narrantur venisse ab Oriente ad regem quærendum & adorandum, qui eis per stellam natus apparuit. Et ipse rex Herodes regem Christum formidat infantē, atque vt eū possit occidere, tot parvulos necat. Quòd autem per vitulum Lucas significatus sit, propter maximam victimam sacerdotis, neutri dubitauerunt. Ibi enim à sacerdote Zacharia incipit sermo narrantis. Ibi cognatio Mariæ & Elizabet cō memoratur. Ibi sacramenta primi sacerdotij in infante Christo impleta narrantur. Et quæcunque alia possunt diligenter aduerti, quibus appareat Lucas intentionem circa sacerdotis personam habuisse. Marcus ergo, qui neque stirpem regiam, neque sacerdotalem vel cognationem vel consecrationem narrare voluit, & tamen in eis versatus ostenditur quæ homo Christus operatus est, tantū hominis figura in illis quatuor animalibus significatus videtur. Hæc autem animalia tria, siue leo, siue homo, siue vitulus in terra gradiuntur: vnde isti tres Euangelistæ in his maximè occupati sunt, quæ Christus in carne operatus, & quæ præcepta mortalis vitæ exercendę carnem portantibus tradidit. At verò Ioannes super nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur.

HAS Domini sanctas quadrigas, quibus per orbem vectus subigit populos leni suo iugo, & sarcinæ leui, quidam vel impia vanitate vel imperita temeritate calumniis appetunt, vt eis veracis narrationis derogent fidem, per quos Christiana religio disseminata, per mundum tanta fertilitate prouenit, vt homines infideles iam inter seipsos calumnias suas mussitare vix audeant, compressi fide gentium & omnium deuotione populorum. Veruntamen quia nonnullos adhuc calumniosis disputationibus suis, vel retardant à fide ne credant, vel iam credentes quantum potuerint agitando perturbant: nonnulli autem fratres salua fide nosse desiderant quid talibus respondeant quæstionibus, vel ad profectum scientiæ suæ, vel ad illorum vaniloquia repellenda, inspirante atque adiuuante Domino Deo nostro (quod vtinam & ipsorum saluti prosit) hoc opere demonstrare suscepimus errorem vel temeritatē eorum, qui contra Euangelij quatuor libros, quos Euangelistæ quatuor singulos conscripserunt, satis argutas criminationes se proferre arbitrantur: quod vt fiat, quàm non sibi aduersentur iidem scriptores quatuor, ostendendum est. Hoc enim solent quasi palmam suæ vanitatis obiicere, quòd ipsi Euangelistæ inter seipsos dissentiant. Sed illud prius discutiendum est, quod solet nonnullos mouere, cur ipse Dominus nihil scripserit, vt aliis de illo scribentibus necesse sit credere. Hoc enim dicunt illi vel maximè Pagani, qui Dominum ipsum Iesum Christum culpare aut blasphemare non audent: eique attribuunt excellentissimam sapiētiam, sed tamen tanquam homini: discipulos verò eius dicunt magistro suo amplius tribuisse quàm erat, vt eū filium Dei dicerent, & verbum Dei per quod facta sunt omnia, & ipsum ac Deum patrem vnum esse: ac

si qua similia sunt in apostolicis literis, quibus eum cũ patre vnum Deum colendum esse didicimus. Honorandum enim tanquam sapientissimum virum, putant: colendum autem tanquam Deum, negant. Cùm ergo quærunt quare ipse non scripserit, videntur parati fuisse hoc de illo credere, quod de se ipse scripsisset, non quod alij de illo pro suo arbitrio prædicassent. A quibus quæro, cur de quibusdam nobilissimis philosophis suis hoc crediderunt, quod de illis eorum discipuli scriptum memoriæ reliquerũt, cùm de se ipsi nihil scripsissent? Nã Pythagoras, quo in illa cõtemplatiua virtute nihil tunc habuit Græcia clarius, non tantum de se, sed nec de vlla re aliquid scripsisse perhibetur. Socrates autem, quem rursus in actiua, qua mores informantur, omnibus prætulerunt, ita vt testimonio quoque dei sui Apollinis omnium sapientissimũ pronunciatum esse non taceant, Æsopi fabulas pauculis versibus prosecutus est, verba & numeros suos adhibens rebus alterius: vsque adeò nihil scribere voluit, vt hoc se coactum imperio sui dæmonis feciſſe dixerit, sicut nobilissimus discipulorum eius Plato commemorat. In quo tamen opere maluit alienas quàm suas exornare sententias. Quid igitur causæ est, cur de istis hoc credant, quod de illis discipuli eorum literis commendarunt, & de Christo nolunt credere quod eius de illo discipuli conscripserunt? præsertim cùm ab eo cæteros homines sapientia superatos esse fateantur, quamuis eum fateri Deũ nolint. An verò illi quos isto multo inferiores fuisse non dubitant, veraces de se discipulos facere potuerũt, & iste nõ potuit? Quod si absurdissimè dicitur, credant de illo quem sapientem fatentur, non quod ipsi volunt, sed quod apud eos legunt, qui ea quæ scripserunt, ab illo sapiẽte didicerũt.

De ciuitate Dei, lib. 8. cap. 2.

DEINDE dicant, vnde saltem quod sapientissimus fuerit, nosse vel audire potuerunt? Si fama disseminante, certior ne de illo fama ꝓnuncia est, quàm discipuli eius, quibus eum prædicantibus ipsa per totũ mundum fama fragrauit? Postremò famam præferant famæ, & ei famæ de illo credãt quæ maior est. Ea quippe fama quæ de catholica ecclesia, quam stupent toto orbe diffusam, mirabili claritate dispergitur, tenues istorum rumores incomparabiliter vincit. Ea porrò fama tam magna, tam celebris est, vt eam timendo isti trepidas & tepidas contradictiunculas in sinu suo rodant, iam plus metuentes audiri, quàm ꝓnolentes credi filium Dei vnigenitum, & Deum prædicari Christum, per quem facta sunt omnia. Si ergo famam eligunt testem, cur non hanc eligunt, quæ tanta claritate præfulget? Si scripturam, cur non Euangelicam, quæ tanta autoritate præpollet? Nos certè hæc de diis eorum credimus, quæ habet scriptura eorum antiquior, & fama celebrior. Quę si adoranda sunt, cur ea rident in theatris? Si autem ridenda sunt, plus ridendum est cùm adorantur in templis. Restat vt ipsi velint testes esse de Christo, qui sibi auferunt meritũ sciendi quid loquantur, loquendo quod nesciunt. Aut si aliquos libros se habere dicunt, quos eum scripsisse asseruant, prodant eos nobis. Profectò enim vtilissimi & salubrimi sunt, quos, vt ipsi fatentur, vir sapiẽtissimus scripsit. Si autem timẽt eos proferre, vtique mali sunt. Porrò si mali sunt, non eos sapientissimus scripsit. Sapientissimum autem Christum fatentur. Non ergo Christus tale aliquid scripsit. ITA verò isti desipiũt, vt in illis libris, quos eum scripsisse existimant, dicant contineri eas artes, quibus eum putant illa fecisse miracula, quorum fama vbique percrebuit, quod existimando seipsos produnt quid diligant, & quid affectent. Quandoquidem Christum propterea sapientissimum putant fuisse, quia nescio quæ illicita nouerat, quæ non solum disciplina Christiana, sed etiam ipsa terrenæ reipublicæ administratio iure cõdemnat.

al. volentes

Ioan. 1. a. 3.

CAP. IX. Quidam fingunt Christũ scripsisse magica.

Et certè qui tales Christi libros legisse se affirmant, cur ipsi nulla talia faciunt, qualia illum de libris talibus fecisse mirantur? QVID quod etiam diuino iudicio sic errant quidam eorum, qui talia Christum scripsisse vel credunt vel credi volunt, vt eosdem libros ad Petrum & Paulum dicant, tanquam epistolari titulo prænotatos? Et fieri potest vt siue inimici nominis Christi, siue qui eiusmodi execrabilibus artibus de tam glorioso nomine pondus autoritatis dare se posse putauerunt, talia sub Christi & apostolorum nomine scripserint: in qua fallacissima audacia sic excæcati sunt, vt etiam à pueris, qui adhuc puerili-ter in gradu lectorum Christianas literas norunt, meritò rideantur. Cùm enim vellent tale aliquid fingere Christum scripsisse ad discipulos suos, cogitauerũt, ad quos potissimum scribere potuisse facilè crederetur, tanquam ad illos qui ei familiarius adhæsissent, quibus illud quasi secretum dignè committeretur: & occurrit eis Petrus & Paulus, credo quod pluribus locis simul eos cum illo pictos viderunt, quia merita Petri & Pauli etiam propter eundem passionis diem ꝓcelebrius & solenniter Roma commẽdat. Sic omnino errare meruerunt, qui Christum & apostolos eius non in sanctis codicibus, sed in pictis parietibus quæsierunt. Nec mirum si à pingentibus fingentes decepti sunt. Toto enim tempore, quo Christus in carne mortali cum suis discipulis vixit, nondum erat Paulus discipulus eius, quem post passionem suam, post resurrectionem, post ascensionem, post missum de cęlis Spiritum sanctum, post multorum Iudæorum conuersionem & mirabilem fidem, post lapidationẽ Stephani diaconi & martyris, cùm adhuc Saulus appellaretur, & eos qui in Christum crediderant, grauiter persequeretur, de cælo vocauit, & suum discipulum atque apostolũ fecit. Quomodo igitur potuit libros, quos antequam moreretur eum scripsisse putari volunt, ad discipulos, tanquam familiarissimos, Petrum & Paulum scribere, cùm Paulus nondum fuerit discipulus eius? ILLVD quoque attendant qui magicis artibus tanta eum potuisse, & nomen suum ad populos in se conuertendos arte ipsa consecrasse deliranti, vtrum potuerit magicis artibus tantos Prophetas diuino spiritu, antequam in terra nascereturꝝ, implere, qui de illo talia futura prælocuti sunt, qualia iam præterita in Euangelio legimus, & qualia in orbe terrarum præsentia nunc videmus? Neque enim si magicis artibus fecit vt coleretur & mortuus, magus erat antequam esset natus: cui prophetando venturo gens vna deputata est, cuius reipublicæ tota administratio prophetia esset illius regis venturi, & ciuitatem cælestem ex omnibus gentibus condituri.

CAPVT XI. Contra eũ.

Contra Faustum, lib. 12. cap. 41.

CAPVT XII. Aduersus eos.

Esaiæ 54. 5.

Genes. 22. d. 18. 2. Reuerã. cap. 16.

PROINDE illius Hebrææ gentis ad prophetandum Christum, sicut dixi, depuratæ nullus alius deus erat, nisi Deus vnus, Deus verus, qui fecit cælum & terram & omnia quæ in eis sunt: quo offenso sæpe suis hostibus subdebantur. Nunc etiam pro grauissimo scelere occisi Christi, ex ipsa Hierosolyma, quæ erat regni eorum caput, penitus eradicati, & Romano imperio subiugati sunt. Solebant autem Romani deos gentium quas subiugabant colendos propitiare, & eorum sacra suscipere. Hoc de Deo gentis Hebrææ, cùm eam vel oppugnauerunt vel vicerunt, facere noluerunt. Credo quòd videbant, si eius Dei sacra reciperent, qui se solum, deletis etiam simulachris coli iuberet; dimittenda esse omnia quæ prius colenda susceperant, quorum religionibus imperium suum creuisse arbitrabantur. In quo eos plurimum fallacia dæmonum decipiebat: nam vtique intelligere debebant, occulta Dei veri voluntate, penes quem rerum summa potestas est, sibi datũ & auctũ regnũ, non illorum deorũ fauore: qui si aliquid in hac re potestatis habuissent,

buissent, suos potius protexissent, ne à Romanis superarẽtur, aut ipsos eis Romanos edomitos subiugassent. Neqtiẽ enim possunt dicere pietatem ac mores suos à diis gentium quas vicerũt, dilectos & electos. Nunquã hoc dicent, si primordia sua recolant, facinorosorum asylum & Romuli fratricidium. Neque enim quando asylum constituerunt Remus & Romulus, vt quisquis cuiuslibet sceleris reus eò confugisset, inultum haberet commissum, præcepta pœnitentiæ dederunt ad sanandas animas miserorum: ac non potius collectam timentium manum contra suas ciuitates, quarum leges timebant, mercede impunitatis armarũt. Aut quando Romulus fratrem, qui nihil in eum mali perpetrarat, occidit, iustitiam vindicandi, ac non principatum dominandi cogitauit? Itáne istos mores dilexerũt dij hostes suarum ciuitatum, faucdo hostibus earum? Quin potius nec illas deserẽdo pressserunt, nec ad istos transeundo eos aliquid adiuuerunt: quia non habent in potestate regnum dare & auferre: sed Deus vnus & verus hoc agit occulto iudicio: non continuò beatos factu- B rus, quibus terrenũ regnum dederit: nec continuò miseros, quibus ademerit: sed beatos vel miseros propter aliud & aliunde faciens, temporalia regna atque terrena quibus voluerit, & quamdiu voluerit, secundum prædestinatum ordinem sæculorum, vel sinendo vel donando distribuit. VNDE nec illud possunt dicere, cur ergo Deus Hebræorum, quem summum & verum Deum dicitis, non solũ Romanos eis non subiugauit, sed nec ipsos Hebræos, ne à Romanis subiugarentur, adiuuit? Præcesserunt enim manifesta peccata eorum, propter quæ illis hoc euenturum prophetæ tanto ante prædixerant: & maximè quia impio furore Christum occiderunt, in quo peccato aliorum oc cultorum peccatorum meritis excæcati sunt: & quòd illius passio esset gentibus profutura, eadem prophetica cõcelatione prædictum est. Nec alia re magis claruit, illius gentis regnum & templum & sacerdotium & sacrificium & vnctionem illã mysticam, quod chrisma Græcè dicitur, vnde Christi nomen elucet, & propter quã reges suos Christos ipsa gens appellabat, nõ fuisse nisi prænunciãdo Christo deputata: quàm quod occisi Christi resurrectio posteaquam cœpit credentibus gentibus prædicari, illa omnia cessauerũt, nescientibus Romanis, per quorum victoriã, nescientibus Iudæis, per quorum subiugationem factum est vt illa omnia cessarent. REM sanè mirabilem non aduertunt pauci Pagani qui remanserunt, Deum Hebræorum offensum à victis, nec receptum à victoribus, nũc prædicari & coli ab omnibus gentibus. Ipse est enim Deus Israel, de quo tanto ante Prophetа plebem Dei sic allocutus est, Et qui eruit te, Deus Israel vniuersæ terræ vocabitur. Hoc factum est per nomẽ Christi venientis ad homines ex semine ipsius Israel, qui nepos fuit Abrahæ, à quo gens cœpit Hebræorũ, nam & ipsi Israel dictum est, In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Hinc ostenditur Deus Israel Deus vnus, qui fecit cælum & terrã, qui res humanas iuste ac mi- D sericorditer curat, ita vt nec præcludat iustitia misericordiam, nec impediat misericordia iustitiã: nõ quòd ipse sit victus in Hebræo populo suo, quia regnum sacerdotiumq; eius Romanis expugnãdum delendumque permisit: quandoquidem per Christi Euangelium veri regis & sacerdotis, quod illo regno & sacerdotio futurum præfigurauit, nunc ipse Deus Israel vbiq; delet idola gentium: quæ vtique ne delerentur, recipere sacra eius Romani noluerunt, sicut receperunt deorũ aliarum gentium quas vicerunt. Ita & regnum sacerdotiumque propheticæ gentis abstulit, quia iam qui per eã promittebatur, aduenerat: & Romanũ imperiũ, à quo gens illa victa est, per Christum regem suo nomini subiugauit, atq; ad euertenda idola, propter quo- C

CAPVT XIIII. Deodem.

Esaiæ 54. c. 5.

Dilemma.

Dilemma.

rum honorem sacra eius recepta non erant, Christianæ fidei robore ac deuotione cõuertit. Puto quia hæc de se futura vt per tot prophetas, & per cuiusdam etiã gentis regnũ ac facerdotiũ prænunciarentur, non magicis artibus fecit Christus antequam esset in hominibus natus: nam & illius iam deleti regni populus vbique dispersus mirabili Dei prouidentia, quamuis sine vlla vnctione regis facerdotisq; remanserit, in quo chrismate Christi nomen apparet, tenet tamen reliquias quarundam obseruationum suarũ. Romana autem sacra illa de idolorum cultu nec victus ac subiugatus accepit, vt libros propheticos ad testimoniũ gerat Christi, ac sic de inimicorum codicibus ꝓbetur veritas prophetati Christi. Quid ergo miseri adhuc Christũ malè laudando seipsos ꝓdicant, si aliqua magica sub eius nomine scripta sunt, cùm vehementer his artib⁹ Christi doctrina inimica sit? Hinc potius intelligant quantum sit illud nomen, quo addito etiam illi qui contra eius præcepta viuunt, suas nefarias artes honorare conantur. Sic enim diuersis hominum erroribus multi etiã varias hæreses aduersus veritatem sub eius nomine condiderunt. Ita sentiunt etiam inimici Christi, ad suadendum quod proferunt contra doctrinam Christi, nullum sibi esse põdus autoritatis, si non habeat nomen Christi. QVID quòd isti vani Christi laudatores & Christianæ religionis obliqui obtrectatores propterea non audent blasphemare Christũ, quia quidam philosophi eorum, sicut in libris suis Porphyrius Siculus prodidit, consuluerunt deos suos quid de Christo responderent: illi autem oraculis suis Christum laudare cõpulsi sunt. Nec mirum, cùm & in Euangelio legamus eum dæmones fuisse confessos. Scriptum est autem in prophetis nostris, Quoniam dij gẽtium dæmonia. Ac per hoc isti ne contra deorum suorum responsa conentur, continẽt blasphemias à Christo, & eas in discipulos eius effundunt. Mihi autem videtur, quòd illi dij gentiũ, quos philosophi Paganorũ consulere potuerunt, etiamsi de discipulis Christi interrogarentur, ipsos quoque laudare cogerentur.

CAP. XV. Christum laudant & detractores, & Pagani.

Matth. 8. c. 1. 4. Isai. 65. b. 5.

VERVNTAMEN isti ita disputãt, quòd hæc euersio templorum, & damnatio sacrificiorũ, & confractio simulachrorum, non per doctrinã Christi fiat, sed per discipulorum eius quos aliud, quàm ab illo didicerũt, docuisse contendunt, ita volentes Christianã fidem, Christum honorãtes, laudanteſq; conuellere: quia vtique per discipulos Christi & facta & dicta Christi annunciata sunt, quibus constat religio Christiana adhuc istis iam paucissimis, nec iam oppugnantibus, sed tamen adhuc mussitantibus inimica. Sed si nolunt credere Christũ talia docuisse, prophetas legant, qui non solũ superstitiones idolorũ euerti præceperunt, verũetiam Christianis temporibus hanc euersionem futuram prædixerunt. Qui si fefellerunt, cur tanta manifestatione completur? Si verum dixerunt, cur tantæ diuinitati resistitur? VERVNTAMEN diligentius ab istis quærendum est, quemnam putent esse Deum Israel, cur eum colendũ non receperint, sicut aliarum gẽtium deos quas Romanum subegit imperium, præsertim cùm eorum sententia sit, omnes deos colendos esse sapienti? Cur ergo à numero cæterorum iste reiectus est? Si plurimũ valet, cur ab eis solus non colitur? Si parum aut nihil valet, cur cõtritis eorũ simulachris ab omnibus gentibus solus penè iam colitur? Nunquã huius quæstionis vinculo eximi potuerunt, qui cùm maiores & minores deos colant, quos deos putant, hunc Deum non colunt, qui prævaluit omnibus quos colunt. Si enim magnæ virtutis est, cur existimatus est improbãdus? Si paruæ nulliusue virtutis est, cur tantũ potuit improbatus? Si bonus est, cur à cæteris bonis solus separatur? Si malus est, cur à tot bonis vnus non superatur? Si verax est, cur eius præcepta respuuntur? Si mendax

CAPVT XVI. Apostoli nihil à Christo discentes, nisi quæ docuerunt.

Dilemma.

CAPVT XVII. De ecclesia.

mendax est, cur eius prædicta complentur?

CAPVT XVIII. *Rom. i. cur Hebræorum Deum solum nō receperint.*

POSTREMO quod volunt de illo sentiant. Nunquid Romani etiam malos deos colendos non putant, qui pallori & febri phana fecerunt? Qui & δαίμονας dæmones imitandos, & κακοὺς dæmones placandos monent? Quodlibet ergo de illo existiment, cur eum solũ sibi nec aduocandum nec propitiandum esse duxerunt? Quis est deus iste vel ita ignotus, vt in tã multis diis solus ad huc non inueniatur, aut ita notus, vt à tã multis hominibus iam solus colatur? Nihil ergo restat vt dicant cur huius Dei sacra recipere noluerint, nisi quia solum se coli voluerit, illos autem deos gentium quos isti iam colebãt, coli prohibuerit. Sed hoc ipsum magis ab eis requirendum est, quémnam vel qualem putent esse istum Deum, qui noluerit coli deos alios, quibus isti templa & simulachra fecerunt, tantumque potuerit vt plus valeret eius voluntas ad eorum simulachra euertenda, quàm illorum ad eius sacra non recipienda? Certè sententia illius eorum Philosophi proditur, quem sapiẽtissimum omnium hominum etiam oraculo fuisse firmarunt. Socratis enim sententia est, vnumquemque deum sic coli oportere, quomodo se ipse colendum esse præceperit. Proinde istis summa necessitas facta est non colendi Deum Hebræorum, quia si alio modo eum colere vellent, quàm se colendum ipse dixisset, non vtique illum colerent, sed quod ipsi finxissent. Si autem illo modo vellent quo ipse diceret, alios sibi colendos non esse cernebant, quos ille coli prohibebat. Ac per hoc respuerunt vnius veri Dei cultum, ne multos falsos offenderent: magis arbitrantes sibi obfuturam fuisse istorum itacundiam, quàm illius beneuolentiam profuturam.

CAPVT XIX. *Probat veri Deum.*

SED fuerit ista vana necessitas, & tidenda timiditas. Nunc quærimus quid de isto Deo sentiant homines, quibus placet omnes deos colendos esse? Si enim iste colendus non est, quomodo coluntur omnes, cùm iste non colitur? Si autem colendus est, non omnes colendi sunt: quia nisi solus colatur, iste non colitur. An fortè dicturi sunt istum non esse Deum, cùm illos deos dicant, qui, sicut nos credimus, nihil possunt, nisi quod illius iudicio permittuntur: non vt alicui prosint, sed vt nec lædere valeant, nisi eos quos ita lædendos esse ille iudicat qui omnia potest? Sicut autem ipsi coguntur fateri, minora certè quàm illi potuerũt. Si enim dij sunt quorum vates consulti ab hominibus, vt non dicam, fefellerunt, proxima tamen priuatis negociis responderunt: quomodo non est Deus, cuius vates non solum ea quæ ad tempus consulebantur congruè respon derunt, verumetiam vnde non consulebantur de vniuerso genere humano, atque omnibus gentibus ea tanto antè prædixerunt, quæ nunc & legimus & videmus? Si enim Deum dicunt quo impleta Sibylla fata cecinit Romanorum, quomodo non est Deus qui & Romanos & omnes nationes in se vnum Deum per Christi Euangelium credituras, & omnia patrum suorum simulachra euersuras, sicut prænunciauit exhibuit? Postremò si illos deos dicunt, qui nunquam ausi sunt per vates suos contra istum Deum aliquid dicere, quomodo non est Deus qui per vates suos istorum simulachra non solum euerti iussit, verumetiam in omnibus gentibus euersum iri prædixit ab eis, qui illis desertis se vnũ colere iuberentur, & iussi famularetur?

CAP. XX. *Prophetarum prædicta.*

AVT legant ij possunt, vel aliquam Sibyllarum, vel quemlibet aliorum vatum suorum prædixisse hoc futurum, vt Deus Hebræorum, Deus Israel ab omnibus gentibus coleretur: & quòd eum cultores aliorũ deorum rectè antea respuissent: futuras etiam literas Prophetarum eius in autoritate ita sublimi, vt his obtemperans etiam imperium Romanorum iuberet delere simulachra: monuisse etiam ne talibus præceptis obtemperaretur. Legant ista, si possunt, ex aliquibus libris

A vatum suorum. Omitto enim dicere quòd ea quæ in illorum libris leguntur, pro nostra, hoc est, Christiana religione testimonium dicunt, quod à sanctis angelis, & ab ipsis nostris prophetis audire potuerunt: sicut & præsentem in carne Christum etiam dæmonia coacta confiteri. Sed hæc omitto, quæ cùm proferimus, à nostris ficta esse contendunt. Ipsi omnino, ipsi vrgendi sunt, vt proferant à vatibus deorũ suorum contra Deũ Hebræorum aliquid prophetatum: sicut nos tot & tanta de libris prophetarum nostrorum contra deos eorũ & iussa obseruamus, & prædicta recitamus, & facta monstramus. Quæ illi iam perpauci qui remanserunt, malunt dolere completa, quàm illum Deũ agnoscere, qui potuit prænunciare complenda, cùm in suis diis falsis, quæ sunt vera dæmonia, nihil aliud pro magno appetãt, quàm cùm aliquid eorum respõsis sibi futurũ esse didicerint. QVÆ cum ita sint, cur non potius miseri intelligunt illum esse Deũ verum, quem sic vi- B dent à suorum deorum societate seiunctum, vt quem Deum fateri coguntur, qui omnes deos colendos esse profitentur, cum cæteris colere non finantur? Cùm ergo simul coli non possunt, cur nõ ille eligitur, qui istos coli vetat, relictis istis qui illum coli non vetant? Aut si vetant, legatur. Quid enim magis populis eorum in templis eorum debuit recitari, vbi nihil vnquam tale personuit? Et vtique prohibitio tam multorum cõtra vnum, quàm vnius contra tam multos, notior & potentior esse deberet. Nam si huius Dei cultus est impius, inutiles sunt dij, qui homines ab impietate non prohibent. Si verò pius est huius cultus, quoniam in illo præcipitur ne isti colantur, impius est cultus eorum. Si autem tam diffidenter istum coli prohibent, vt plus audere timeant, quàm prohibere audeãt, hoc ipso quis non sapiat, quis non sentiat, illum esse potius eligendum, qui istos coli tam publicè prohibet, qui corũ simulachra euerti iussit, prædixit, euertit, quàm istos, C quos vt ille non colatur, iussisse nescimus, prædixisse non legimus, valuisse aliquid non videmus? Rogo respondeant quis est Deus iste, qui omnes deos gentium sic persequitur, qui omnia eorum sacra sic prodit, sic extinguit? QVID interrogem homines, qui euanuerunt cogitando quis iste sit? Alij dicunt, Saturnus est: credo propter sabbati sanctificationẽ, quia isti eũ diem Saturno tribuerunt. Varro autem ipsorum, quo doctiorem apud se neminem inueniunt, Deũ Iudæorum Iouẽ putauit, nihil interesse censens quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur: credo illius summitate deterritus. Nam quia nihil superius solent colere Romani quàm Iouem, quod Capitolium eorũ satis apertéque testatur, eumq; regem omnium deorũ arbitrantur: cùm animaduerteret Iudæos summũ Deũ colere, nihil aliud potuit suspicari quàm Iouem. Sed siue qui Saturnum, siue qui Iouem Deum Iudæorum putant, dicant quãdo Saturnus prohibere ausus est co- D li alterum Deum, nec ipsum Iouem, qui eum regno expulisse perhibetur, patrẽ filius? Qui si tanquam potentior & victor placuit cultoribus suis, Saturnum victum expulsumque non colant. Sed neque istum coli Iouis prohibuit: & quem vincere potuit, deum tamen esse permisit.

CAPVT XXI. *Vnus verus Deus.*

CAPVT XXII. *De Ioue & Saturno quid nugati sint Pagani.*

ISTÆ, inquiunt, fabulæ sunt aut interpretandæ à sapentibus, aut ridendæ. Nos autem Iouem colimus, de quo ait Maro, *Iouis omnia plena*: id est, omnia viuificantem spiritum. Meritò ergo & Varro Iouẽ opinatus est coli à Iudæis, quia dicit per Prophetam, Cælum & terram ego impleo. Quid illud quod idem poeta dicit, æthera quomodo accipiunt? Sic enim ait,

Eclog. 3. versu 60.

Georg. 2. versu 325.

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther,
Coniugis in gremium lætæ descendit,

Ætherẽ quippe nõ spiritũ, sed corpus esse dicũt sublime, quo cœlũ super aerẽ distẽditur. An poetę cõceditur nunc

nunc secũdum Platonicos, vt non corpus sed spiritus, A nunc secundũ Stoicos loqui, vt corpus sit Deus? Quid igitur in Capitolio colunt? Si spiritũ, si denique ipsum cælum corporeum, quid illic facit scutum illud Iouis, quod appellant Ægida? Nempe origo nominis huius ita redditur, quia Iouem à matre occultatum capra nutriuit: an & hoc poetæ mentiuntur? Nũquid & Capitolia Romanorũ, opera sunt poetarũ? Quid sibi autẽ vult ista non poetica, sed planè mimica varietas, deos secũdum philosophos in libris quærere, secundũ poetas in templis adorare? Sed nunquid etiam ille Euhemerus poeta fuit, qui & ipsum Iouem & Saturnum patrem eius, & Plutonem atque Neptunum fratres eius ita planissimè homines fuisse prodit, vt eorum cultores gratias magis poetis agere debeant, quia non ad eos dehonestandos, sed potius ad exornandos multa finxerunt? Quamuis & ipsum Euhemerum ab Ennio poeta in Latinam linguam esse cõuersum Cicero commemoret. Nũquid & ipse Cicero poeta fuit, qui B eum, cum quo in Tusculanis disputat, tanquam secretorum consciũm admonet dicens: Si verò scrutari vetera, & ex eis quæ scriptores Græciæ prodierũt, eruere coner, ipsi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cælũ reperientur. Quære quorum demonstrentur sepulchra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradãtur mysteriis, tum denique quàm hoc latè pateat intelliges. Hic certè istorum deos homines fuisse satis confiterur, in cælum autem peruenisse beneuolè suspicatur: quanquã & hunc honorem opinionis ab hominibus eis esse delatũ, non dubitauit publicè dicere, cùm de Romulo loqueretur. Qui hanc vrbem, inquit, condidit, Romulum ad deos immortales beneuolentia famaque sustulimus. Quid igitur mirum est, si hoc fecerunt antiquiores homines de Ioue & Saturno, & cæteris, quod Romani de Romulo, quod denique iam recentioribus temporibus etiam de Cæsare facere voluerunt? Quibus & Virgi- C lius adulationem carminis addidit, dicens:

Tuscul. 1.

De ciuitate Dei, lib. 2. cap. 15.

Eclog. 9. versu 47.

Ecce Dionei processit Cæsaris astrum.

Videant ergo ne forte historica veritas sepulchra falsorum deorum ostẽdat in terra: vanitas autem poetica stellas eorum non figat, sed fingat in cælo. Neque enim reuera stella illa Iouis est, aut illa Saturni: sed post eorum mortem syderibus ab initio mundi conditis hæc nomina imposuerũt homines, qui illos mortuos quasi deos habere voluerũt. De quibus quid tantum mali castitas, aut quid tãtum boni voluptas commeruit, vt inter astra quæ cum sole & luna circumeunt, Venus habeat stellam, & Minerua nõ habeat? Sed fuerit & Cicero Academicus incertior quàm poetæ, qui sepulcra deorũ cõmemorare ausus est, literisq; mandare: quamuis hoc non ex opinione propria præsumpserit, sed ex ipsorum sacrorum traditione commemorauerit. Nunquid & Varro vel tanquam poeta fingit, vel tanquam Academicus dubiè ponit, quod dicit talium deorum sacra ex cuiusq; D eorum vita vel morte, qua inter homines vixerunt vel obierunt, esse composita? Nunquid & Leon ille sacerdos Ægyptius, poeta vel Academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diuersam quidem à Græcorum opinione istorum deorum originem, verũtamen ita prodit, vt eos homines fuisse declaret? Sed quid ad nos, si dicant se Iouem, non hominem mortuum colere, nec homini mortuo Capitolium dedicasse, sed spiritui viuificãti omnia, quo mundus impletur, & scutum eius in honorem nutricis eius factũ de pelle caprina, interpretẽtur vt volũt? Quid dicũt de Saturno, qui Saturnũ colunt? Nónne ille est, qui primus ab Olympo venit,

Aeneid. 8. versu 320.

Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis,
Qui genus indocile & dispersum montibus altis,
Composuit, legesq; dedit, Latiumq; vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris?

Augustin. tom. 4.

A Nónne ipsum eius simulachrum, quod cooperto capite fingitur, quasi latentem indicat? Nónne ipse Italis ostendit agricolturã, quod falsè demonstrat? Non, inquiũt: nam tametsi fuerit ille homo & rex quidam, de quo ista narrantur, nos tamen Saturnum interpretamur vniuersum tempus, quod Græcum etiam vocabulum eius ostendit: vocatur enim χρόνος, quod adspiratione addita, etiam temporis nomen est: vnde & Latinè Saturnus appellatur, quasi saturetur annis. Quid iam cum istis agendum sit, nescio, qui conãtes in melius interpretari nomina & simulachra deorum suorũ, fatentur maiorem deum suum & patrem cæterorum tempus esse? Quid enim aliud indicant, quàm omnes deos suos temporales esse, quorum patrem ipsum tẽpus constituunt? Erubuerunt hinc philosophi eorum recentiores Platonici, qui iam Christianis temporibus fuerunt: & Saturnum aliter interpretari conati sunt, dicentes appellatum χρόνον, velut à satietate intellectus, B eo quòd Græcè satietas κόρος, intellectus autẽ siue mens νοῦς dicitur. Cui videtur suffragari & Latinum nomen, quasi ex prima Latina parte & Græca posteriore compositum, vt diceretur Saturnus tanquam satur, & νοῦς. Viderunt enim quàm esset absurdum, si filius temporis Iupiter haberetur, quem deum æternum vel putabant vel putari volebant. At verò secundum istam no uellam interpretationem, quam veteres eorum si habuissent, mirum si Ciceronem Varronemq; latuisset, Saturni filium Iouem dicunt, tanquam ab illa summa mente profluentem spiritum, quem volunt esse velut animam mundi huius, omnia cælestia & terrena corpora implentem. Vnde illud Maronis est, quod paulo antè cõmemoraui, *Iouis omnia plena*. Nunquid non, si possent isti sicut ipsam interpretationem, ita etiam superstitionem hominum commutarent: & aut nulla simulachra, aut certè Saturno potius quàm Ioui Capitolia constituerent? Neque enim vllam animam rationalem sapientẽ fieri disputant, nisi participatione summæ illius incommutabilisq; sapientiæ: non solum cuiusquam hominis animam, sed ipsius etiam mundi, quam dicunt Iouem. Nos verò, esse quandam summã Dei sapientiam, cuius participatione fit sapiens quæcunque anima fit verè sapiens, non tantum concedimus, verumetiam maximè prædicamus. Vtrum autẽ vniuersa ista corporalis moles, quæ mũdus appellatur, habeat quandam animam, vel quasi animam suam, id est, rationalẽ vitam, qua ita regatur sicut vnũ quodq; animal, magna atque abdita quæstio est: nec affirmari debet ista opinio, nisi comperto quòd vera sit: nec refelli, nisi comperto quòd falsa sit. Quid autem hoc ad homines, etiamsi semper eos lateat? Quandoquidem nullã anima fit sapiens vel beata ex alia quacunque anima, sed ex illa sola summa atque incõmutabili Dei sapientia. Romani tamẽ, qui non Saturno, sed Ioui Capitolium cõdiderunt: vel aliæ nationes, quæ Iouẽ præcipuè supra cæteros deos colendum esse putauerunt, non hoc quod isti senserunt: qui secũdum istam suam nouam opinionem, & summas artes, si quitquam in his rebus potestatis habuissent, Saturno potius dedicarent: & Mathematicos vel Genethliacos maximè delerent, qui Saturnum, quem sapientum effectorem isti dicerent, maleficum deum inter alia sydera constituerunt. Quæ opinio tantum cõtra illos in animis humanis præualuit, vt nec nominare illum velint, senem potius quàm Saturnum appellãtes: tam timida superstitione, vt etiam Carthaginenses pene vico suo nomẽ mutauerint, vicum senis crebrius, quàm vicum Saturni appellantes.

De ciuitate Dei, lib. 7. cap. 9. & 25

Eclog. 3. versu 56.

De ciuitate Dei, libro. cap. 23.

CAPVT XXIII. *Non omnes deos colunt, qui hosticuli vejci..nt.*

NOTVM est ergo quid coleret con- C uincantur, & quid colere conẽtur adoratores simulachrorum. Verùm & ab istis nouitiis Saturni interpretatoribus requirendum est, quid de Deo sentiant Hebræorum. Etiam ipsis enim placuit omnes deos cum

gentibus colere, cùm eos superbos puderet pro peccatorum suorũ remissione humiliari sub Christo. Quid ergo sentiunt de Deo Israel? Quẽ si non colunt, non omnes deos colunt: si autem colunt, non colunt sicut se coli iussit: quia & alios colunt, quos coli ille prohibuit. Per eos enim vates ista prohibuit per quos hæc ipsa, quæ nunc à Christianis eorũ simulachra patiuntur, futura prædixit. Siue enim angeli ad illos prophetas missi sunt, qui eis Deum omniũ creatorem vnum verũ Deũ, cui vniuersa subiecta sunt, & per sensibiliũ rerum congruã specie figurate ostenderent, & quẽadmodum se coli præciperet, indicarent: siue aliquorum in eis mẽtes per Spiritũ sanctum ita sublimatæ sint, vt eo visu ea viderent, quo & ipsi angeli vidẽt: constat tamẽ eos illi Deo seruisse, qui alios deos coli prohibuit. Seruisse autẽ fide pietatis in regno & sacerdotio reipublicæ suæ, & Christũ venturum verũ regem ac sacerdotem significantibus sacris. CAPVT XXV. *Christus promissus & exhibitus.* PORRO autẽ in diis gentiũ (quos isti dum colere volunt, illum qui cũ istis coli non potest, colere nolũt) dicant quid causæ est vt nullus eorũ inueniatur qui alterũ coli prohibeat cùm eos in diuersis officiis muneribusq; constituant, & rebus ad quẽque propriè pertinentibus præsides esse velint? Si enim Iupiter non prohibet Saturnũ coli, quia non est ille homo qui illũ hominem patrem de regno expulit, sed aut cæli corpus aut spiritus implens cælũ & terram, & ideo non potest prohibere coli mentẽ supernam, ex qua dicitur emanasse. Si ea ratione nec Saturnus Iouẽ coli prohibet, quia non ab eo rebellante superatus est, sicut ille à Ioue nescio quo, cuius arma fugiens venit in Italiam, sed fauet prima mens animæ à se genitæ: saltem Vulcanus prohiberet coli Martem vxoris adulterũ, Hercules Iunonẽ persecutricẽ suam. Quæ ista inter eos est tam fœda cõsensio, vt nec Diana virgo casta coli prohibeat, non dicã Venerem, sed Priapũ? Nam si vnus homo & venator & agricola esse voluerit, seruus erit amborũ: quibus tamen vel vicina templa fabricare erubescit. Sed interpretentur Dianã virtutẽ quam volunt, interpretentur & Priapũ †fœditatis deũ, ita sanè vt in fœtandis feminis pudeat Iunonem talẽ habere adiutorẽ: dicant quod placent, interpretentur quod sapiunt, dum tamen omnia eorũ argumẽta perturbat Deus Israel. Qui cùm illos omnes coli prohibuerit, & à nullo eorum coli prohibitus sit, eorumq; simulachris & sacris euersionẽ præceperit, prædixerit & fecerit: satis ostẽdit illos falsos atque fallaces, & se esse verũ ac veracem Deũ. Istos autem iam paucos deorũ multorum falsorũq; cultores, quis non miretur nolle obtẽperare illi, de quo cũ ab eis quæritur, quis nam sit Deus, quodlibet opinãdo respõdent, Deũ tamen esse negare non audẽt: quia si negent, operibus eius & prædictis atque cõpletis facillimè cõuincuntur.

al. fœcunditatis

Gen. 1. d. 1. Neque enim ea dico, quæ liberũ sibi putant esse non credere, quia ipse in principio fecit cælũ & terram, & omnia quę in eis sunt. Neque illa nimis antiqua, quòd *Ibid. 5. c. 24. & cap. 7. & 10.* Enoch translatus est, quòd impios diluuio deleuit, quòd Noe iustũ domumq; eius per lignũ inde liberauerit. Ab Abrahã in hominibus facta eius exordior. Huic enim facta est per angelicũ oraculũ manifesta promissio, quam nunc videmus impleri. Huic quippe dictum est, *Genes. 22. d. 18.* In semine tuo benedicẽtur omnes gentes: ex cuius semine populus Israel, vnde virgo Maria quæ peperit Christũ, in quo benedici omnes gentes, audeant iam negare si possunt. *Ibid. 26. b. 4. & cap. 28. c. 14.* Hæc promissio facta est etiã ad Isaac filiũ Abrahę. Hęc ad Iacob nepotẽ Abrahæ, qui etiam Israel appellatus est: ex quo vniuersus ille populus & propagatus & nominatus est, vt huius populi Deus appellaretur Deus Israel: non quòd ipse non sit Deus omniũ gentium, siue nescientiũ, siue iam scientiũ: sed quia in isto populo voluit manifestius apparere virtutem promissorum suorũ. Ille enim populus primò in Ægypto multiplicatus, & illa de seruitute per Moysen *Exodi 1. 4. 7.* in multis signis portentisq; liberatus, debellatis plurimis gentibus terram etiã promissionis accepit, in qua regnauit per reges suos de tribu Iuda exortos. Qui Iudas vnus fuit ex xij. filiis Israel nepotis Abrahæ, atque inde Iudæi cognominati, multa ipso Deo adiuuãte fecerunt, multa pro peccatis suis ipso Deo flagellãte perpessi sunt, donec veniret semen cui promissum est, in quo benedicerentur omnes gẽtes, & patrũ suorum simulachra spõtè cõfringerent. CAPVT XXVI. *Diffusa Christiana religio.* NEQVE enim tẽporibus Christianis, sed tanto antè prædictũ est, quod per Christianos impletur: ipsi Iudæi qui remanserunt inimici nominis Christi, de quorũ etiam futura perfidia in illis propheticis literis tacitũ non est, ipsi habent & legunt Prophetã dicentem: Dñe Deus meus & refugium meum in die malorum: ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent, Verè mendacia coluerũt patres nostri, simulachra, & non est in illis vtilitas. Ecce nunc fit, ecce nunc gentes ab extremo terræ veniunt ad Christum ista dicentes, & simulachra frangentes. Et hoc enim magnum est, quod Deus præstitit ecclesiæ suæ vbique diffusæ, vt gens Iudæa meritò debellata & dispersa per terras, ne à nobis hæc composita putarentur, codices Prophetarum nostrorum vbique portaret, & inimica fidei nostræ, testis fieret veritatis nostræ. Quomodo ergo discipuli Christi docuerunt quod à Christo non didicerunt, sicut stulti despiendo iactitant, vt deorum gentilium & simulachrorum superstitio deleretur? Nunquid & illas prophetias quæ nunc leguntur in codicibus inimicorum Christi, possunt dici finxisse discipuli Christi? quis enim hoc euertit, nisi Deus Israel? Ipsi enim populo dictum est per diuinas voces factas ad Moysen: Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Non facies tibi idolum, neque cuiusquam similitudinem, neque in cælo sursum, neque in terra deorsum. Vt autem etiam euertat ista, vbi potestatem acceperit, sic ei præcipitur. Non adorabis deos illorum, sed neque seruies eis: non facias secundum opera ipsorum, sed deponendo depones, & confringendo confringes simulachra eorum. Quis autem dicat Christum atque Christianos non pertinere ad Israel, cùm Israel nepos fuerit Abrahæ, cui primò, & deinde Isaac filio eius, & deinde ipsi Israel nepoti eius dictum est, quod iam commemoraui, *Genes. 22. d. 18. & 26. b. 4 & 28. c. 14.* In semine tuo benedicentur omnes gentes? Quod fieri iam videmus in Christo, cùm inde exorta sit illa virgo, de qua Propheta populi Israel, & Dei Israel cecinit dicens: Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emanuel. Interpretatur autem Emanuel, nobiscum Deus. Deus ergo Israel qui prohibuit alios deos coli, qui prohibuit idola fabricari, qui præcepit euerti, qui per Prophetam prædixit gentes ab extremo terræ dicturas, Verè mendacia coluerunt patres nostri, simulachra in quibus non est vtilitas: ipse per Christi nomen & Christianorum fidem istarum omnium superstitionum euersionem iussit, promisit, exhibuit. Frustra ergo miseri, quia blasphemare Christum etiã à diis suis, hoc est, à dęmonibus nomen Christi metuẽtibus prohibiti sunt, volunt ab eo doctrinam istam facere alienam, qua Christiani contra idola disputant, easque omnes falsas religiones vbi potuerint eradicant.

Esaiæ 7. c. 14. Matt. 1. d. 23 *Hieron. 16. d. 19.*

CAPVT XXVII. *Idololatria fabricata.* DE Deo Israel respondeant, quem docere ista & iubere, non tantum Christianorum, sed Iudæorum libri testantur: de ipso consulant deos suos: qui Christum blasphemare prohibuerunt: de Deo Israel, si audent, aliqua contumeliosa respondeant. Sed quos consulãt, aut vbi iam consulant? libros suorũ legãt. Si Deum Israel Iouem putant, sicut Varro scripsit, vt interim secundum eorum opinionem loquar, cur ergo Ioui non credunt idola esse delenda? Si Saturnum Deum putant, cur eum non colunt? Aut cur non sic colunt, A quemadmodũ se coli per eos vates præcepit, per quos ea quæ prædixit, impleuit? Cur ei non credunt simulachra euertenda esse, & alios deos colendos non esse? Si nec Iupiter nec Saturnus est: quia si vnus eorum esset, contra sacra Iouis & Saturni tanta non diceret: quis ergo est qui propter deos alios solus ab istis non colitur, & euersis diis aliis, tam euidenter effecit vt solus colatur, humiliata omni superba altitudine, quæ se aduersus Christũ erexerat pro idolis, persequens interficiensque Christianos? Nunc certè quærunt vbi se abscondant, cùm sacrificare volunt: vel vbi deos ipsos suos retrudant, ne à Christianis inueniantur atque frangantur. Vnde hoc, nisi à timore legum atque regum, per quos Deus Israel suam exerit potestatem, iam subditos Christi nomini? sicut longè antè promisit, dicens per Prophetam: Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi. *Psal. 71. c. 11.*

CAPVT XXVIII. *Præsitia idololatriæ.* NEMPE iam impletur quod per Prophetam idẽtidem canitur, quòd remissurus esset impiam plebem B suam: non quidem totam, quia multi ex Israelitis crediderunt in Christum: nam inde erant & apostoli eius: & humiliaturus omnem superbum atque iniuriosum, vt ipse solus exaltaretur: id est, solus & altus & potens hominibus manifestaretur: donec proiicerentur à credentibus idola, & à non credentibus absconderentur, cùm eius timore terra confringitur: id est, terreni homines timore franguntur, timendo legem vel ipsius, vel eorum qui credentes in eum, gentibusque regnantes, talia sacrilegia prohiberent. Hæc enim, quæ vt facilius intelligerentur, breuiter prælocutus sum. Propheta sic dicit: Et nunc tu domus Iacob, venite & ambulemus in lucem Domini. Remisit enim plebem suam domum Israel, quoniam repleta est, sicut ab initio, regio eorum auguriis, sicut alienigenarum, & filij multi alienigenæ nati sunt illis. Repleta est enim regio eorum argento & auro, nec erat numerus thesaurorum illorum. Et repleta est terra equis, nec erat numerus curruum illorum. Et repleta est terra abominationibus operum manuum ipsorum, & adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum. Et inclinauit se homo, & humiliauit se vir, & non remittam illis. Et nunc intrate in petras, & abscondite vos in terra à facie timoris Domini, & à maiestate virtutis eius, cùm surrexerit confringere terram. Oculi enim Domini excelsi, homo autem humilis, & humiliabitur altitudo hominum, & exaltabitur Dominus solus in illa die. Dies enim Domini sabaoth in omnem iniuriosum & superbum, & supra omnem altum & humiliatum qui humiliabuntur: & supra omnem cedrum Libani excelsam & elatam, & supra omnem arborem Libani Basan, & super omnem montem, & super omnem collem altum, & super omnem nauem maris, & super omne spectaculum nauium decoris. Et humiliabitur, & cadet contumelia hominum, & exaltabitur Dominus solus in illa die. Et manibus fabricata omnia abscondent in spẽluncis, & in scissuris petrarum, & in cauernis terræ à facie timoris Domini, & à maiestate virtutis eius, cùm exurrexerit confringere terram. Illa enim die proiiciet homo abominationes aureas & argenteas, quæ fecerunt vt adorarent superuacanea & noxia: vt intrent in foramina solidæ petræ, & in scissuras petrarum à facie timoris Domini, & à maiestate virtutis eius, cùm exurrexerit comminuere terram. *Esaiæ 2. b. 6.* QVID dicunt de isto Deo sabaoth, quod interpretatur Deus virtutum vel exercituum, quia illi seruiunt virtutes & exercitus angelorum? Quid dicunt de isto Deo Israel, quia Deus est illius populi, de quo venit semen in quo benedicerentur omnes gentes? Cur solum non colunt, qui omnes deos colendos esse contendunt? Cur ei non credunt, qui alios deos falsos & ostendit & euertit? Audiui quendã eorum dicere, se legisse apud nescio quem philosophum, quod ex iis quæ Iudæi in suis sacramentis agerent, intellexisset, quem Deum colerent: Præpositum, inquit, istorum elementorum, quibus iste visibilis & corporeus mundus extructus est: cùm in scripturis sanctis prophetarum eius apertè ostendatur, illum Deum colendum præceptum esse populo Israel, qui fecit cæ- *Gen. 1. a. 1.* lum & terram, & à quo est omnis vera sapientia. Sed quid opus est hinc diutius disputare, cùm ad id quod ago sufficiat, quod illi qualibet præsumptione opinantur de illo Deo quem Deum esse negare non possunt? Si enim præpositus est elementorum, quibus mundus iste consistit, cur non ipse potius colitur, quàm Neptunus, qui solius maris præpositus est? Quàm denique Syluanus, qui solorum agrorum atque syluarum? Quàm sol, qui solius dici, vel etiam vniuersi cælestis caloris? Quàm luna, quæ solius noctis, vel etiam humoris potestate præfulget? Quàm Iuno, quæ solum aerem tenere perhibetur? Certè enim isti partiũ præpositi, quicunque sunt, necesse est vt sub illo sint qui omnium elementorum & vniuersæ huius molis præpositurum gerit. At iste illos omnes coli prohibet. Cur ergo isti contra præceptum maioris illorum, non solum eos colere volunt, sed propter istos illum nolunt? Adhuc non inueniunt quid de isto Deo Israel constanter liquidóque pronuncient. Nec vnquam inuenient, donec eum inueniant Deum solum verũ à quo creata sunt omnia. CAPVT XXX. *Christus inquæ prædicauerit.* PROINDE quidam Lucanus magnus eorum in carmine declamator, credo & ipse diu quærens, siue per suas cogitationes, siue per suorum libros, quis nam esset Iudæorum Deus: & quia non pie quærebat, non inueniens, maluit tamen incertũ Deũ quem non inueniebat, quàm nullum Deũ dicere, cuius tam magna documenta sentiebat. Ait enim:

Et dedita sacris Incerti Iudæa Dei. *Lucanus lib. 2. fub finem.*

Et nõdum Deus iste sanctus & verus Deus Israel, nondum per Christi nomen tanta in omnibus gentibus fecerat, quanta vsque in hodiernum diem post Lucani tempora consecuta sunt. Nunc verò quis tã durus non flectatur? quis tam tepidus non igneſcat, cùm impletur quod scriptũ est, Quia non est qui se abscondat à calore eius? quando iam clarissima luce manifestantur quę in eodẽ Psalmo, vnde versiculum istum commemoraui, tanto antè prædicta sunt? Cælorũ enim nomine apostoli Christi significati sunt, quòd in eis Deus præsideret, vt Euangelium annunciarent. Iam ergo cæli enarrauerunt *Ibid. a. 1.* gloriam Dei, & opera manuum eius annunciauit firmamentum. Dies diei eructauit verbum, & nox nocti annunciauit scientiam. Iam non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiãtur voces eorum. Iam in omnem terram exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ verba eorum. Iam in sole, hoc est, in manifestatione, posuit tabernaculũ suum, quod est ecclesia ipsius. Quia vt hoc faceret, ipse, sicut ibi sequitur, tanquam sponsus processit de thalamo suo: id est, coniugatũ verbum carni humanæ processit de vtero virginali. Iam exultauit vt gigas, & cucurrit viam. Iam à summo cæli facta est egressio eius, & recursus eius vsque ad summũ cæli. Et ideo rectissimè sequitur versus quẽ paulo antè cõmemoraui: Et non est qui se abscõdat à calore eius. Et adhuc isti fragiles cõtradictiunculas garriẽtes eligũt magis isto igne, sicut stipula in cinerẽ verti, quã sicut aurũ à sorde purgari: cũ & deorũ falsorũ iã fallacia monumẽta frustrata sint, & illius incerti Dei veracia promissa certa iã facta sint. CAPVT XXXI. *De nouis & gloria Christi & prophetia Deut. 7. & 32. Isaiæ 54.* DESINANT ergo dicere mali laudatores Christi, qui nolũt esse Christiani, quòd Christus non docuerit deos eorũ deseri, & simulachra cõfringi. Deus enim Israel, de quo prædictũ est, quòd Deus vniuersæ terrę vocabitur, & Deus vniuersę terrę iã vocatur, hoc per prophetas futurũ prædixit, *e 5.*

hoc per Christum congruo tempore impleuit. Certè enim si iam Deus Israel, Deus vniuersæ terræ vocatur, necesse est vt fiat quod iussit, quando qui iussit innotuit. Quia verò per Christum & in Christo innotuit, vt ecclesia eius per orbem diffunderetur, & per ipsam Deus Israel vniuersæ terræ vocaretur, paulo superius apud eundem Prophetam legant qui volunt, imò & à me commemoretur. Neque enim ita longũ est, vt oporteat prætermitti. Dicuntur enim multa de præsentia & humilitate & passione Christi, & corpore eius, cui caput est: id est, de ecclesia eius, cùm appellatur tanquam sterilis quæ non pariebat. Per multos enim annos ecclesia, quæ futura erat in omnibus gentibus in filiis suis, hoc est, in sanctis suis, non apparuit, nondum Christo annunciato per Euangelistas, eis quibus non est annunciatus per Prophetas: & dicitur plures filios desertæ futuros, quàm eius quæ habet virum: cum viri nomine significata est lex vel rex, quẽ accepit primus populus Israel: nec acceperant gentes legem eo tempore, quo Propheta loquebatur: neque rex Christianorum apparuerat adhuc gẽtibus, ex quibus tamen gentibus longè fertilior & numerosior sanctorum multitudo prouenit. Ita ergo dicit Esaias, incipiens ab humanitate Christi, & se postea conuertens ad alloquẽdum ecclesiam vsque ad eum versum quem commemorauimus, vbi ait: Et qui eruit te, ipse Deus Israel vniuersæ terræ vocabitur. Ecce, inquit, in intellectu erit puer meus, & exaltabitur & honorificabitur vehementer. Quomodo multi mirabuntur super te, sic tamen & inhonesta videbitur ab omnibus species tua, & honor ab hominibus. Ita enim mirabũtur gentes multæ super eum, & continebunt reges os suum. Quoniam quibus non est nunciatum de illo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Nunciauimus coram illo vt puer, vt radix in terra sitienti: non est species illi, neque honor. Et vidimus illum, & non habuit speciem neque decorem: sed vultus eius abiectus & deformis, positio eius ab omnibus hominibus homo in plaga & qui sciat ferre infirmitates, propter quod & auertit se: facies eius iniuriata est, nec magni æstimata est. Hic infirmitates nostras portat, & pro nobis in doloribus est. Et nos existimauimus illum in doloribus esse, & in plaga & in pœna. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Eruditio pacis nostræ in eum, liuore eius sanati sumus. Omnes vt oues errauimus, & Dominus tradidit illum pro peccatis nostris. Et ipse quoniam malè tractatus est, non aperuit os: vt ouis ad immolãdum ductus est, & vt agnus ante eum qui se tonderet, fuit sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate sublatum est iudicium eius. Generationẽ eius quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita eius, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Dabo ergo malos propter sepulturam eius, & diuites propter mortem eius, ob hoc quod iniquitatem non fecerit, nec dolum in ore suo. Dominus vult purgare illum de plaga. Si dederitis vos ob delicta vestra animam vestram, videbitis semen longissimæ vitæ. Et vult Dominus auferre à doloribus animam eius, ostendere illi lucem, & figurare per sensum. Iustificare iustum bene seruientem pluribus, & peccata illorum ipse sustinebit. Propterea ipse hæreditabit complures, & fortium partietur spolia. Propter quod tradita est ad mortem anima eius, & inter iniquos æstimata est: & ipse peccata multorum sustinuit, & propter iniquitates eorum traditus est. Delectare sterilis quæ non paris, exulta & clama quæ non parturis, quia multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet virum. Dixit enim Dñs: Dilata locũ tabernaculi tui, & tendas tuas cõfige, non est quod parcas: porrige longius funiculos, & palos validos constitue. Etiam atque etiam in dexteram atque sinistrã partem extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes, & ciuitates quæ desertæ erant, inhabitabis: non est quod metuas. Præualebis enim, ne erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum obliuisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego sum Dominus qui facio te, Dominus nomẽ ei: & qui eruit te, ipse Deus Israel, Deus vniuersæ terræ vocabitur. Quid contra hanc euidentiam expressionemque rerum & prædictarum & impletarum dici potest? Si de Christi diuinitate discipulos eius putant esse mentitos, nunquid de Christi passione dubitabunt? Resurrexisse non solent credere. At illa omnia ab hominibus humana perpessum etiam libenter credunt, quia hominem tantummodo credi volunt. [a]Ille itaque sicut ouis ad immolandum ductus, [b]ille inter iniquos deputatus, ille vulneratus propter peccata nostra: cuius liuore sanati sumus, [c]cuius facies iniuriata est, nec magni æstimata, palmis cæsa, [d]& sputis illita: [e]cuius deformis in cruce positio: ille ab iniquitatibus populi Israel ductus ad mortem: ille qui non habebat speciem neque decorem, quando colaphis percutiebatur, quando spinis coronabatur, quando pendens irridebatur: ille qui sicut agnus coram tondente non habebat vocem, sic non aperuit os suum, cùm ei diceretur ab insultantibus, Prophetiza nobis Christe. Nẽpe iam exaltatus est, iam honorificatus est vehementer. Nempe iam mirantur gentes multæ super eum. Iam continuerunt reges os suũ, qui aduersus Christianos leges sæuissimas promulgabant. Nempe quibus non est nunciatum de illo, iam vident, & qui non audierunt iam intelligunt. Quoniam gentes quibus non nunciauerunt Prophetæ, magis ipsæ vident quàm vera nunciata sint per Prophetas. Et qui non audierunt ipsum Esaiam loquentem, iam in literis eius de quo ista sit locutus, intelligunt. Nam & in ipsa gente Iudæorum quis credidit auditui Prophetarum, aut brachium Domini, quod est Christus ipse, qui per eos annũciabatur, cui reuelatum est, quando manibus suis ea scelera in Christo admittebant, quæ futura prædixerant Prophetæ quos habebant? Nempe iam in hæreditate possidet multos, & fortium partitur spolia, cùm ea quæ diabolus & dæmones possidebant, per ecclesiarum suarum fabricas, & quoslibet necessarios vsus illis expulsis proditisque distribuit. QVID ergo ad hæc dicunt peruersi laudatores Christi, & Christianorum obtrectatores? Nunquid vt ista per Prophetas tanto antè prædicerentur, Christus magicis artibus fecit, aut discipuli eius ista finxerunt? Nunquid vt dilatetur ecclesia diffusa per gentes quondam sterilis, nunc in pluribus filiis, quàm illa synagoga quæ legem siue regem tanquam virum acceperat? Nunquid vt sic dilataret locum tabernaculi sui omnes nationes & linguas occupans: vt longius quàm Romani imperij iura tenduntur, vsque in Persas & Indos aliasque barbaras gentes funiculos porrigat: vt in dexteram per veros Christianos, & in sinistram per fictos Christianos in tam multis populis nomen eius extendatur: vt semen eius hæreditet gentes, vt ciuitates quæ à vero Dei cultu & à vera religione desertæ fuerãt, iam nunc inhabitet: vt non timuerit hominum minas & furias, quãdo in sanguine martyrum tanquam honore purpureo vestiebatur, vt prævaleret tam multis tamque vehementibus & potentibus persecutoribus suis: vt non erubesceret quòd detestabilis fuerit, quando magnum erat crimen fieri vel esse Christianum: vt confusionem in perpetuum obliuiscatur, quia vbi abundauerat peccatum, superabundauit & gratia: vt ignominiæ viduitatis suæ memor non sit, quia paululum derelicta & opprobriis obiecta,

iecta, tam eminenti gloria refloresci? Nũquid postremò vt Dominus qui fecit eam, & à dominatu diaboli & dæmonum eruit, ipse Deus Israel vniuersæ terræ iam vocetur, discipuli Christi finxerunt, quod Prophetæ, quorum libri nunc in manibus inimicorum Christi habentur, tam longè antequam Christus filius hominis fieret, prædixerunt? Hinc ergo intelligat, quod ne tardissimis quidem atque obtusissimis obscurum dubiúmue relinquitur. Hinc, inquam, intelligat Christi peruersi laudatores & Christianę religionis execratores, etiam Christi discipulos contra deos eorum ea didicisse atque docuisse, quæ doctrina continet Christi: quia Deus Israel qui hæc omnia quæ isti colere volunt, abominanda atque euertenda in libris Prophetarum præcepisse inuenitur, ipse Deus vniuersæ terræ, sicut antè promisit, per Christum, & Christi ecclesiam iam vocatur. Si enim Christum mira dementia suspicantur deos eorum coluisse, ac per hos eum tanta potuisse: nunquid & Deus Israel deos eorum coluit, qui de se per omnes gentes colendo & de illis abominandis atque euertendis per Christum quod promisit impleuit? Vbi sunt dij eorum? vbi vaticinia phanaticorũ, & diuinationes pythonum? vbi auguria, vel auspicia, vel haruspicia, vel oracula dæmonum? Cur non profertur ex istiusmodi antiquis libris admonitũ aliquid & prædictum contra Christianam fidẽ, & contra Prophetarum nostrorum expressam iam in omnibus gentibus tam perspicuã veritatem? Offendimus, inquiũt, deos nostros, & deseruerunt nos. Ideo aduersus nos Christiani prævaluerunt, & humanarum rerum felicitas depressa ac diminuta dilabitur. Hoc sibi certè per Christianos fuisse euenturum, legant ex libris vatum suorum. Sed ea legant, vbi si non Christus, quia eum deorum suorum volunt fuisse cultorem, saltem Deus Israel improbatus & detestatus sit, quem constat istorum euersorem. Sed nunquam hæc proferent, nisi quod modò fortè confinxerint. Quod cùm protulerint apparebit, eo ipso certè, quòd tãta res tam ignota profertur, quæ vtique debuit antequam hoc quod prædictum est, accidisset, in deorum templis omnium gentium recitari, vt præstruerentur & premonerẽtur qui nunc nolũt esse Christiani. DEINDE quod de felicitatis rerum humanarum diminutione per Christiana tempora conqueruntur, si libros philosophorum suorum legant, ea reprehendentinm, quæ nunc eis etiam recusantibus & murmurantibus subtrahuntur, tum verò magnã laudem reperient temporum Christianorum. Quid enim eis minuitur felicitatis, nisi quod pessimè luxuriosèque abutebantur, in magnam creatoris iniuriam? Nisi fortè hinc sint tempora mala, quia per omnes penè ciuitates cadunt theatra, cauææ turpitudinum & publicæ professiones flagitiosorum: cadunt & fora vel mœnia in quibus dæmonia colebantur. Vnde enim cadunt, nisi inopia rerum, quarum lasciuo & sacrilego vsu cõstructa sunt? Nónne Cicero eorum cùm Roscium quendam laudaret histrionem: ita peritum dixit, vt solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare: ita virum bonũ, vt solus esset dignus, qui eò nõ deberet accedere? quid aliud apertissimè ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, vt tanto minus ibi esse homo debeat, quanto fuerit magis vir bonus, & tamen dij eorum tali dedecore placabantur, quale à viris bonis remouẽdum esse censebat. Est etiam hinc eiusdem ipsius Ciceronis aperta confessio, vbi ait sibi Floram matrem, ludorum celebritate placandam. In quibus ludis tanta exhiberi turpitudo consueuit, vt in eorum comparatione ceteri honesti sint, à quibus tamen etiam ipsis agendis viri boni prohibẽtur. Quæ ista est Flora mater, qualis dea est, quam celebrior & habenis effusioribus laxata conciliat & propitiat turpitudo? Quãto iam honestius in scenam Roscius intrabat, quàm Cicero deam talem colebat? Si diminuta rerum copia quæ in hęc celebrãda funduntur, dij gentium offenduntur, apparet quales sint qui talibus delectantur. Si autem ipsi irati ista minuunt, vtilius irascũntur, quàm placantur. Quapropter aut philosophos suos arguant, qui talia in luxuriosis hominibus reprehẽderunt: aut deos suos frangant, qui talia de suis cultoribus exegerunt, si tamen iam inueniunt vel quos frangant, vel quos absondãt: Christianorum verò temporibus defectum rerum secundarum †quibus in turpia & noxia defluebant, blasphemando imputare desistant, ne magis nos vnde amplius Christi potestas laudetur, admoneant.

MVLTA hinc dicerem, nisi me iam librum istum concludere, atque ad propositam intentionem redire, suscepti operis necessitas cogeret. Cùm enim Euãgelicas quęstiones, vbi videntur quibusdam quatuor Euangelistæ non inter se constare, soluere aggrederer, vt potui expositis intentionibus singulorum, primò mihi discutiendum occurrit, quod nonnulli quærere solent, cur ipsius Christi nulla scripta proferamus. Ita enim volunt & ipsum credi, nescio quid aliud scripsisse quod diligunt, nihilque sensisse contra deos suos, sed eos potius magico ritu coluisse: & discipulos eius non solum de illo fuisse mentitos, dicendo illum Deum per quem facta sunt omnia, cùm aliud nihil quàm homo fuerit, quamuis excellentissimæ sapientiæ: verum etiam de diis eorum non hoc docuisse, quod ab illo di dicissent. Vnde factum est, vt eos de Deo Israel potius vrgeremus, qui per ecclesiam Christianorũ ab omnibus gentibus colitur, & istorum sacrilegas vanitates vbique iam euertit, sicut per Prophetas suos tanto antè prædixit, & per Christi nomẽ, in quo benedici omnes gentes promiserat, ea quæ prædixit impleuit. Ex quo intelligere debent, nec Christum aliud de diis eorum vel nosse vel dicere potuisse, quàm Deus Israel per Prophetas suos iussit atque prædixit, per quos ipsum Christum promisit & misit. In cuius nomine secundum pollicitationem quam patribus fecit, cùm benedicerentur omnes gentes, factum est vt & ipse Deus Israel, Deus vniuersæ terræ vocaretur. Nec discipulos eius à sui magistri doctrina deuiasse, cùm deos gẽtium coli prohibuerint, ne vel insensatis simulachris supplicaremus, vel societatem cum dæmoniis haberemus, vel creaturæ potius, quàm creatori religionis obsequio seruiremus. QVAPROPTER cùm sit ipse Christus sapientia Dei, per quem creata sunt omnia, cumque nullæ mentes rationabiles siue angelorum siue hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur, inhæremus, quæ trinitas vnus Deus est: consultũ est diuina prouidẽtia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus & occidentibus occupata tenebatur, vt eadem ipsa rerum, quarum lasciuo & sacrilego vsu cõstructa sunt? Dei sapientia ad vnitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viueret, moreretur, resurgeret: congrua saluti nostræ dicẽdo & faciendo, patiendo, & sustinendo, fieret & deorsum hominibus exemplo redeundi, & eis qui sursum sunt angelis exemplum manendi. Nisi enim & in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est, inciperet esse quod non erat, nunquam ex vita pessima & stulta ad sapientem atque optimam peruẽiret. Ac per hoc cum rebus æternis contemplantium veritas perfruatur, rebus autem ortis fides credẽtium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidem, vt æternarum percipiat veritatem. Nam & quidam eorum nobilissimus philosophus Plato, in eo libro quẽ Timæum vocant, sic ait: Quantum ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Duo illa sursum sunt, æternitas & veritas: duo ista deorsum,

Esaiæ 54. a. 1. Gal. 4. d. 27.

al. humilitate

Esaiæ 54. c. 5. Esaiæ 52. d. 13. al. intellectum intelliget

Esaiæ 53. a. 2.*

Esaiæ 54. a. 1.*

al. aulas

a Esaiæ 53. b. 7. b Matth. 13. c. 28. c Luc. 22. g. 64. d Matt. 26. g. 67. e Ioan. 19. c. 18.

Matth. 16. g. 68. Esaiæ 52. d. 13.

Rom. 15. c. 21.

Esaiæ 53. a. 1 Ioan. 12. f. 38. Rom. 10. c. 15.

CAPVT XXXIII. Contrarium laborum inimici.

CAPVT XXXI. Contra pagãorum maledicta.

Esaiæ 54. a. 1.

CAPVT XXXII. Epilogus superiorum.

Esaiæ 44. c. 5

Deut. 7. d. 5

Rosius. Cic. pro Rosc.

In Verrem 63. 5.

Flora.

CAPVT XXXIV. De felicitate rerum humanarum diminutione per Christianos.

CAPVT XXXV. De patre, Christi, Spiritu sancto, & Euangelistarũ consensu.

Esaiæ 54. c. 5

Rom. 5. a. 5.

Plato in Timæo.

hoc per Christum congruo tempore impleuit. Certè A enim si iam Deus Israel, Deus vniuersæ terræ vocatur, necesse est vt fiat quod iussit, quando qui iussit innotuit. Quia verò per Christum & in Christo innotuit, vt ecclesia eius per orbem diffunderetur, & per ipsam Deus Israel vniuersæ terræ vocaretur, paulo superius apud eundem Prophetam legant qui volunt, imò & à me commemoretur. Neque enim ita longú est, vt oporteat prætermitti. Dicuntur enim multa de præsentia & humilitate & passione Christi, & corpore eius, cui caput est: id est, de ecclesia eius, cùm appellatur tanquam sterilis quæ non pariebat. Per multos enim annos ecclesia, quæ futura erat in omnibus gentibus in filiis suis, hoc est, in sanctis suis, non apparuit, nondum Christo annunciato per Euangelistas, eis quibus non est annunciatus per Prophetas: & dicitur plures filios desertæ futuros, quàm eius quæ habet virum: cum viri nomine significata est lex vel rex, qué accepit primus populus Israel: nec acceperant gentes legem eo tempore, quo Propheta loquebatur: neque B rex Christianorum apparuerat adhuc gétibus, ex quibus tamen gentibus longè fertilior & numerosior sanctorum multitudo prouenit. Ita ergo dicit Esaias, incipiens ab humanitate Christi, & se postea conuertens ad alloquédum ecclesiam vsque ad eum versum quem commemorauimus, vbi ait: Et qui eruit te, ipse Deus Israel vniuersæ terrę vocabitur. Ecce, inquit, in intellectu erit puer meus, & exaltabitur & honorificabitur vehementer. Quomodo multi mirabuntur super te, sic tamen & inhonesta videbitur ab omnibus species tua, & honor ab hominibus. Ita enim mirabúntur gentes multæ super eum, & continebunt reges os suum. Quoniam quibus non est nunciatum de illo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Nunciauimus coram illo vt puer, vt radix in terra sitienti: non est species illi, neque honor. Et vidimus illum, & non habuit speciem neque decorem: sed vultus eius abiectus & deformis, positio eius C ab omnibus hominibus homo in plaga & qui sciat ferre infirmitates, propter quod & auertit se: facies eius iniuriata est, nec magni æstimata est. Hic infirmitates nostras portat, & pro nobis in doloribus est. Et nos existimauimus illum in doloribus esse, & in plaga & in pœna. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Eruditio pacis nostræ in eum, liuore eius sanati sumus. Omnes vt oues errauimus, & Dominus tradidit illum pro peccatis nostris. Et ipse quoniam malè tractatus est, non aperuit os: vt ouis ad immolándum ductus est, & vt agnus ante eum qui se tonderet, fuit sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate sublatum est iudicium eius. Generationé eius quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita eius, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Dabo ergo malos propter sepulturam eius, & diuites propter mortem eius, ob hoc quod iniquitatem non fecerit, nec dolum in ore suo. Dominus vult purgare illum de plaga. Si dederitis vos ob delicta vestra animam vestram, videbitis semen longissimæ vitæ. Et vult Dominus auferre à doloribus animam eius, ostendere illi lucem, & figurare per sensum. Iustificare iustum bene seruientem pluribus, & peccata illorum ipse sustinebit. Propterea ipse hæreditabit complures, & fortium partietur spolia. Propter quod tradita est ad mortem anima eius, & inter iniquos æstimata est: & ipse peccata multorum sustinuit, & propter iniquitates eorum traditus est. Delectare sterilis quæ non paris, exulta & clama quæ non parturis, quia multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet virum. Dixit enim Dñs: Dilata locú tabernaculi tui, & tcaulas tuas cófige, non est quod parcas: porrige longius funiculos, & palos validos constitue. Etiam atque etiam in dexteram atque sinistrá partem extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes, & ciuitates quæ desertæ erant, inhabitabis: non est quod metuas. Prævalebis enim, ne erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum obliuiscéris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego sum Dominus qui facio te, Dominus nomé ei: & qui eruit te, ipse Deus Israel, Deus vniuersæ terrę vocabitur. Quid contra hanc euidentiam expressionemque rerum & prædictarum & impletarum dici potest? Si de Christi diuinitate discipulos eius putant esse mentitos, nunquid de Christi passione dubitabunt? Resurrexisse non solent credere. At illa omnia ab hominibus humana perpessum etiam libenter credunt, quia hominem tantummodo credi volunt. 'Ille itaque sicut ouis ad immolandum ductus, [a] Isaiæ 53. b.7. [b] Matth.27. c.28. [c] Luc.22. g.64. [d] Matt.26. c.67. [e] Ioan.19. c.18. bille inter iniquos deputatus, ille vulneratus propter peccata nostra: cuius liuore sanati sumus, 'cuius faB cies iniuriata est, nec magni æstimata, palmis cæsa, &sputis illita: 'cuius deformis in cruce positio: ille ab iniquitatibus populi Israel ductus ad mortem: ille qui non habebat speciem neque decorem, quando colaphis percutiebatur, quando spinis coronabatur, quando pendens irridebatur: ille qui sicut agnus coram tondente non habebat vocem, sic non aperuit os suum, cùm ci diceretur ab insultantibus, Prophetiza nobis Christe. Népe iam exaltatus est, iam honorificatus est vehementer. Nempe iam mirantur gentes multæ super eum. Iam continuerunt reges os suú, qui aduersus Christianos leges sæuissimas promulgabant. Nempe quibus non est nunciatum de illo, iam vident, & qui non audierunt iam intelligunt. Quoniam gentes quibus non nunciauerunt Prophetæ, magis ipsæ vident quàm vera nunciata sint per Prophetas. Et qui non audierunt ipsum Esaiam loquentem, iam in literis eius de quo ista sit locutus, intelligunt. Nam & in ipsa gente Iudæorum quis credidit auditui Prophetarum, aut brachium Domini, quod est Christus ipse, qui per eos annúciabatur, cui reuelatum est, quando manibus suis ea scelera in Christo admiserunt, quæ futura prædixerant Prophetæ quos habebant? Nempe iam in hæreditate possidet multos, & fortium partitur spolia, cùm ea quæ diabolus & dæmones possidebant, per ecclesiarum suarum fabricas, & quoslibet necessarios vsus illis expulsis proditisque distribuit. QVID ergo ad hæc dicunt peruersi laudatores Christi, & Christianorum obtrectatores? Nunquid vt ista per Prophetas tanto antè prædicerentur, Christus magicis artibus fecit, aut discipuli eius ista finxerunt? Nunquid vt dilatetur ecclesia diffusa per gentes quondam sterilis, nunc in pluribus filiis, quàm illa synagoga quæ legem siue regem tanquam D virum acceperat? Nunquid vt sic dilataret locum tabernaculi sui omnes nationes & linguas occupans: vt longius quàm Romani imperij iura tenduntur, vsque in Persas & Indos aliasque barbaras gentes funiculos porrigat: vt in dexteram per veros Christianos, & in sinistram per fictos Christianos in tam multis populis nomen eius extendatur: vt semen eius hæreditet gentes, vt ciuitates quæ à vero Dei cultu & à vera religione desertæ fuerát, iam nunc inhabitet: vt non timuerit hominum minas & furias, quádo in sanguine martyrum tanquam honore purpureo vestiebatur, vt prævaleret tam multis tamque vehementibus & potentibus persecutoribus suis: vt non erubescret quòd detestabilis fuerit, quando magnum erat crimen fieri vel esse Christianum: vt confusionem in perpetuum obliuiscatur, quia vbi abundauerat peccatum, superabundauit & gratia: vt ignominiæ viduitatis suæ memor non sit, quia paululum derelicta & opprobriis obiecta,

Esaiæ 54. a.1. Gal.4.d.27.

al. humilitate

Esaiæ 54. c.5. Esaiæ 52. d.13. al. intellectum intelliget

Esaiæ 53. a.1.*

Esaiæ 54. a.1.*

al. aulas

Matth.16. g.68. Esaiæ 52. d.13.

Rom.15. c.21.

Esaiæ 53.d. Ioan.12. f.38. Rom.10. c.16.

Rom.5.d.20

iecta, tam eminenti gloria resloresci? Nũquid postremò vt Dominus qui fecit eam, & à dominatu diaboli & dæmonum eruit, ipse Deus Israel vniuersæ terræ iam vocetur, discipuli Christi finxerunt, quod Prophetæ, quorum libri nunc in manibus inimicorum Christi habentur, tam longè antequam Christus filius hominis fieret, prædixerunt? Hinc ergo intelligát, quod ne tardissimis quidem atque obtusissimis obscurum dubiúmue relinquitur. Hinc, inquam, intelligát Christi peruersi laudatores & Christianę religionis execratores, etiam Christi discipulos contra deos eorum ea didicisse atque docuisse, quæ doctrina continet Christi: quia Deus Israel qui hæc omnia quæ isti colere volunt, abominanda atque euertenda in libris Prophe- A
Isaiæ 44.c.5 tarum præcepisse inuenitur, ipse Deus vniuersæ terrę, sicut antè promisit, per Christum, & Christi ecclesiam iam vocatur. Si enim Christum mira dementia suspicantur deos eorum coluisse, ac per hos eum tanta po-
Deut.7.d.5 tuisse: nunquid & Deus Israel deos eorum coluit, qui B de se per omnes gentes colendo & de illis abominandis atque euertendis per Christum quod promisit impleuit? Vbi sunt dij eorum? vbi vaticinia phanaticorũ, & diuinationes pythonum? vbi auguria, vel auspicia, vel haruspicia, vel oracula dæmonum? Cur non profertur ex istiusmodi antiquis libris admonitú aliquid & prædictum contra Christianam fidẽ, & contra Prophetarum nostrorum expressam iam in omnibus gentibus tam perspicuã veritatem? Offendimus, inquiũt, deos nostros, & deseruerunt nos. Ideo aduersus nos Christiani prævaluerunt, & humanarum rerum felicitas depressa ac diminuta dilabitur. Hoc sibi certè per Christianos fuisse euenturum, legant ex libris vatum suorum. Sed ea legant, vbi si non Christus, quia eum deorum suorum volunt fuisse cultorem, saltem Deus Israel improbatus & detestatus sit, quem constat istorum euersorem. Sed nunquam hæc proferent, nisi quod modò fortè confinxerint. Quod cùm C protulerint apparebit, eo ipso certè, quòd tãta res tam ignota profertur, quæ vtique debuit antequam hoc quod prædictum est, accidisset, in deorum templis omnium gentium recitari, vt præstruerentur & prænerétur qui nunc nolúit esse Christiani. DEINDE CAPVT XXXIII. Semiuirorum Iudæorum impietas.
quod de felicitatis rerum humanarum diminutione per Christiana tempora conqueruntur, si libros philosophorum suorum legant, ea reprehendentinm, quæ nunc eis etiam recusantibus & murmurantibus subtrahuntur, tum verò magnã laudem reperient temporum Christianorum. Quid enim eis minuitur felicitatis, nisi quod pessimè luxurioseque abutebantur, in magnam creatoris iniuriam? Nisi fortè hinc sint tempora mala, quia per omnes penè ciuitates cadunt theatra, caueæ turpitudinum & publicæ professiones flagitiosorum: cadunt & fora vel mœnia in quibus dæmonia colebantur. Vnde enim cadunt, nisi inopia rerum, quarum lasciuo & sacrilego vsu cõstructa sunt? D
Rosius. Cor. pro Rosc. Nónne Cicero eorum cùm Roscium quendam laudaret histrionem: ita peritum dixit, vt solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare: ita virum bonũ, vt solus esset dignus, qui eò nõ deberet accedere? quid aliud apertissimè ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, vt tanto minus ibi esse homo debeat, quanto fuerit magis vir bonus, & tamen dij eorum tali dedecore placabantur, quale à viris bonis remouẽdum esse censebat. Est etiam hinc eiusdem ipsius Ciceronis aperta confessio, vbi ait sibi Floram matrem, ludorum celebritate placandam. In quibus ludis tanta exhiberi turpitudo consueuit, vt in eorum comparatione cæteri honesti sint, à quibus tamen etiam ipsis agendis viri boni prohibẽtur. Quæ ista est Flora mater, qualis dea est, quam celebrior & habenis effusioribus laxata concilia & propitiat turpitudo? Quãto iam honestius in scenam Roscius intrabat, quàm Cicero deam talem colebat? Si diminuta rerum copia quæ in hęc celebrãda funduntur, dij gentium offenduntur, apparet quales sint qui talibus delectantur. Si autem ipsi irati ista minuunt, vtilius irascuntur, quàm placantur. Quapropter aut philosophos suos arguant, qui talia in luxuriosis hominibus reprehẽderunt: aut deos suos frangant, qui talia de suis cultoribus exegerunt, si tamen iam inueniunt vel quos frangant, vel quos absondãt: Christianorum verò temporibus defectum rerum secundarum †quibus in turpia & noxia defluebant, blasphemando imputare desistant, ne magis nos vnde amplius Christi potestas laudetur, admoneant. al. quo

MVLTA hinc dicerem, nisi me iam librum istum concludere, atque ad propositam intentionem redire, susceptí operis necessitas cogeret. Cùm enim Euãgelicas quæstiones, vbi videntur quibusdam quatuor Euangelistæ non inter se constare, soluere aggrederer, vt potui expositis intentionibus singulorum, primò mihi discutiendum occurrit, quod nonnulli quærere solent, cur ipsius Christi nulla scripta proferamus. Ita enim volunt & ipsum credi, nescio quid aliud scripsisse quod diligunt, nihilque sensisse contra deos suos, sed eos potius magico ritu coluisse: & discipulos eius non solum de illo fuisse mentitos, dicendo illum Deum per quem facta sunt omnia, cùm aliud nihil quàm homo fuerit, quamuis excellentissimæ sapientiæ: verum etiam de diis eorum non hoc docuisse, quod ab illo di dicissent. Vnde factum est, vt eos de Deo Israel potius vrgeremus, qui per ecclesiam Christianorũ ab omnibus gentibus colitur, & istorum sacrilegas vanitates vbique iam euertit, sicut per Prophetas suos tanto antè prædixit, & per Christi nomẽ, in quo benedici omnes gentes promiserat, ea quæ prædixit impleuit. Ex quo intelligere debent, nec Christum aliud de diis eorum vel nosse vel dicere potuisse, quàm Deus Israel per Prophetas suos iussit atque prædixit, per quos ipsum Christum promisit & misit. In cuius nomine secundum pollicitationem quam patribus fecit, cùm benedicerentur omnes gentes, factum est vt & ipse Deus Israel, Deus vniuersæ terræ vocaretur. Nec discipulos Isaiæ 54.c.5 eius à sui magistri doctrina deuiasse, cùm deos gẽtium coli prohibuerint, ne vel insensatis simulachris supplicaremus, vel societatem cum dæmoniis haberemus, vel creaturæ potius, quàm creatori religionis obsequio seruiremus. QVAPROPTER cùm sit ipse Christus sapientia Dei, per quem creata sunt omnia, cumque nullæ mentes rationabiles siue angelorum siue hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur, inhæremus, quæ trinitas vnus Deus est: consultũ est diuina prouidẽtia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus & occidentibus occupata tenebatur, vt eadem ipsa Dei sapientia ad vnitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viueret, moreretur, resurgeret: congrua saluti nostræ dicẽdo & faciendo, patiendo, & sustinendo, fieret & deorsum hominibus exemplo redeundi, & eis qui sursum sunt angelis exemplum manendi. Nisi enim & in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est, inciperet esse quod non erat, nunquam ex vita pessima & stulta ad sapientem atque optimam peruenirent. Ac per hoc cum rebus æternis contemplantium veritas perfruatur, rebus autem ortis fides credẽtium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidem, vt æternarum percipiat veritatem. Nam & quidam eorum nobilissimus philosophus Plato, in eo libro qué Timæum vocant, sic ait: Quantum ad id quod ortum Plato in Timæo. est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Duo illa sursum sunt, æternitas & veritas: duo ista deorsum, CAPVT XXXIV. Epilogus superiorum. CAPVT XXXV. Dei patris, Christi, Spiritus sancti, & Euangelistarum consensus. Rom.5.a.5.

quod ortum est,& fides. Vt ergo ab imis ad summa re-
uocemur, atque id quod ortum est recipiat æternitatem, per fidem veniendum est ad veritatem. Et quia omnia quæ in contrarium pergunt, per aliquod medium reducuntur, ab æterna iustitia temporalis iniquitas nos alienabat. Opus ergo erat media iustitia temporali, quæ medietas temporalis esset de imis mixta & summis, atque ita se nec abrumpens à summis, & con-
1. Timoth. 2. b. 5. temperans imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator Dei & hominum dictus est inter Deum immortalem & hominem mortalem, Deus & homo, reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat. Ipse est nobis fides in rebus ortis, qui est veritas in æternis. Hoc magnũ & inenarrabile sacramentum, hoc regnum & sacerdotium antiquis per prophetiam reuelabatur, posteris eorum per Euangelium prædicatur. Oportebat enim vt aliquando in omnibus gentibus redderetur, quod diu per vnam gẽtem promittebatur. Proinde qui prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse & apostolos post ascẽsionem suam misit. Omnibus autẽ discipulis suis per hominem quem assumpsit, tãquam membris sui corporis caput est. Itaque cùm illi scripserunt, quæ ille ostendit & dixit, nequaquam dicendum est quod ipse non scripserit: quandoquidẽ membra eius id operata sunt, quod dictãte capite cognouerũt. Quicquid enim ille de suis factis & dictis nos legere voluit, hoc scribẽdum illis tanquam suis manibus imperauit. Hoc vnitatis cõsortium & in diuersis officiis concordiũ membrorum sub vno capite ministerium, quisquis intellexerit, non aliter accipiet quod narrantibus discipulis Christi in Euangelio legerit, quàm si ipsam manum Domini, quam in proprio corpore gestabat, scribentem conspexerit. Quamobrem illa potius iam videamus qualia sint, quæ putant Euangelistas sibimet scripsisse contraria, quod parum intelligentibus videri potest: vt his quæstionibus dissolutis, ex hoc quoque appareat, illius capitis membra, non solum idem sentiendo, verumetiam conuenientia scribendo, in corporis ipsius vnitate germanam seruasse concordiam.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CONSENSV EVANGELISTARVM LIBER II.

Prologus.

VONIAM sermone non breui & admodum necessario, quem libro vno complexi sumus, refutauimus eorum vanitatem qui discipulos Christi Euangelium conscribentes, ideo contemnendos putant, quia ipsius Christi quem licet non vt Deum, tamen vt hominem sapientia longè præ cæteris excellentem honorandum esse non dubitant, nulla scripta proferũtur à nobis, & eum talia scripsisse videri volunt, qualia peruersi diligunt, non qualibus lectis & creditis à peruersitate corrigi possunt. Nunc iam videamus ea quæ quatuor Euangelistæ de Christo scripserunt, quemadmodum sibi atque inter se congruant: ne quid ex hoc in fide Christiana offendiculi patiantur, qui curiosiores, quàm capaciores sunt, quod non vtcunque perlectis, sed quasi diligentius perscrutatis Euangelicis libris, inconuenientia quædam & repugnantia se deprehendisse existimantes, magis ea contẽtiosè obiectanda, quàm prudenter consideranda esse arbitrantur.

CAP. I. Ioseph cur pater Christi dictus. Matt. 1. a. 1. Matthei 8. c. 20. & 9. a. 6.

MATTHÆVS Euangelista sic orsus est: Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abrahã. Quo exordio suo satis ostendit, generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam. Secundum hanc enim Christus filius hominis est, quod etiam se ipse sæpissimè appellat, commendans nobis quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis. Nam illa superna & æterna generatio, secundum quam filius Dei vnigenitus est ante omnẽ creaturam, quia omnia per ipsum facta sunt, ita ineffabilis est, vt de illa dictum à Propheta intelligatur, Generationem eius quis enarrabit? Exequitur ergo humanam generationem Christi Matthæus, ab Abraham generatores commemorans, quos perducit ad Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus. Neque enim fas erat vt ob hoc eum à cõiugio Mariæ separandum putaret, quod non ex eius concubitu, sed virgo peperit Christum. Hoc enim exemplo magnificè insinuatur fidelibus coniugatis, etiã seruata pari consensu continentia, posse permanere vocarique coniugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu: præsertim quia nasci eis etiam filius potuit sine vllo cõplexu carnali, qui propter solos gignendos filios adhibendus est. Neque enim propterea non erat appellandus Ioseph pater Christi, quia non eum concumbendo genuerat, quan doquidem rectè pater esset etiam eius quem non ex sua coniuge procreatum, aliunde adoptasset. Putabatur quidem Christus etiam aliter filius Ioseph, tanquã ex eius omnino carne progenitus, sed ab eis hoc putabatur, quos Mariæ latebat virginitas. Nam Lucas ait, Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioseph. Qui tamẽ Lucas non eius parentem solam Mariam, sed ambos parentes eius appellare minimè dubitauit, vbi ait: Puer autem crescebat & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die sollenni Paschæ. Sed ne quisquam hìc parentes consanguineos potius Mariæ cum ipsa matre eius intelligendos putet, quid ad illud respondebit, quod ipse item Lucas superius dixit: Et erant pater eius & mater mirantes super iis quæ dicebantur de illo? Cùm igitur ipse narret, non ex concubitu Ioseph, sed ex Maria virgine natum Christum, vnde eum patrem eius appellat, nisi quia & virum Mariæ rectè intelligimus sine commixtione carnis, ipsa copulatione coniugij: & ob hoc etiam Christi patrem multo coniunctius, qui ex eius coniuge natus sit, quàm si ei esset aliunde adoptatus? Vnde manifestum est illud, quod ait, Vt putabatur filius Ioseph: propter illos dixisse, qui eum ex Ioseph, sicut alij homines nascuntur, natum arbitrantur.

CAP. II. Christum omnes

Ac per hoc si demonstrare aliquis posset, Mariam ex Dauid nullam cõsanguinitatis originem ducere, sat erat secundum istam rationem accipere Christum filium Dauid, qua ratione etiam Ioseph pater eius rectè appellatus est. Quãto magis cùm euidenter dicat apostolus Paulus, ex semine Dauid secundum carnem Christum, ipsam quoque Mariam de stirpe Dauid aliquam consanguinitatem duxisse, dubitare vtique non debemus. Cuius fẽminæ quoniã nec sacerdotale genus tacetur, insinuante Luca, quod cognata eius esset Elisabet, quã dicit de filiabus Aarõ, firmissimè tenendum est, carnem Christi ex vtroque genere propagatam, & regum scilicet & sacerdotum, in quibus personis apud illum populum Hebræorum etiam mystica vnctio figurabatur: id est, chrisma, vnde Christi nomen elucet, tanto ahtè etiam illa euidentissima significatione prænũciatum.

CAPVT III. Ioseph duos patres habuisse.

Q.VOS autem mouet, quòd alios progenitores Matthæus enumerat, descendens à Dauid vsque ad Ioseph, alios autem Lucas ascendens à Ioseph vsque ad Dauid: facile est, vt aduertant duos patres habere potuisse Ioseph, vnum à quo genitus, alterum à quo fuerit adoptatus. Antiqua est enim consuetudo adoptandi etiam in illo populo Dei, vt sibi filios facerent, quos non ipsi genuissent. Nam excepto quòd filia Pharaonis Moysen adoptauerat, illa quippe alienigena fuit, ipse Iacob nepotes suos ex Ioseph natos, verbis manifestissimis adoptauit

Gen. 48. a. 5. optauit dicens: Nunc itaque filij tui duo, qui nati sunt tibi priusquã ad te venirem, mei sunt, Ephraim & Manasses: tanquam Rubẽ & Simeon erunt mihi. †Natos autem si genueris postea, †tibi erunt. Vnde etiam factum est, vt duodecim tribus essent Israel, excepta tribu Leui, quæ templo seruiebat, cum ea quippe tredecim fuerunt, cùm duodecim fuissent filij Iacob. Vnde intelligitur Lucas patrem Ioseph, non à quo genitus, sed à quo fuerat adoptatus, suscepisse in Euãgelio suo, cuius progenitores sursum versus commemorat, donec exiret ad Dauid. Cũ enim necesse sit vtroq; Euãgelista vera narrante, & Matthæo scilicet & Luca, vt vnus eorum eius patris originem teneret qui genuerat, alter eius qui adoptauerat Ioseph, quem probabilius intelligimus adoptantis originem tenuisse, quàm eum qui noluit Ioseph genitum dicere ab illo cuius eum filium esse narrabat? Commodius enim filius eius dictus est, à quo fuerat adoptatus, quàm diceretur ab illo genitus, cuius carne non erat natus. Matthæus autem dicens, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob: atque ita in hoc verbo quod est, genuit, perseuerans donec in vltimo diceret, Iacob autem genuit Ioseph: satis expressit ad eum patrem se perduxisse originem generantium, à quo Ioseph non adoptatus, sed genitus erat. Quanquam si etiam Lucas genitum diceret Ioseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet, vt aliud crederemus quàm ab vno Euangelista gignentem, ab altero adoptantem patrem fuisse commemoratum. Neque enim absurdè quisque dicitur non carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptauerit. At verò etiam nos quibus dedit Deus potestatem filios eius fieri, de natura atque substantia sua non nos genuit, sicut vnicum filium, sed vtique dilectione adoptauit. Quo verbo Apostolus sæpe vti non ob aliud intelligitur, nisi ad discernendum vnigenitum ante omnem creaturam, per quem facta sunt omnia: qui solus de substantia patris natus est: secundum æqualitatẽ diuinitatis hoc omnino quod pater: quem missum dicit ad suscipiendam carnem ex illo genere, quo & nos secundum naturam nostram sumus: vt illo participante mortalitatem nostram per dilectionem, nos efficeret participes diuinitatis suæ per adoptionem. Ita enim dicit: Cùm autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erãt redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Et tamen dicimur etiam nati ex Deo: id est, accepta potestate vt filij eius efficiamur, qui iã homines eramus. Efficimur autem per gratiam, non per naturam. Nam si per naturam filij essemus, nunquam aliud fuissemus. Cùm enim dixisset Ioannes, Dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius: secutus ait, Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Ita quos dixit accepta potestate factos Dei filios, quod illa adoptio significat quam Paulus commemorat, eosdem dixit natos ex Deo. Atque vt apertius ostenderet qua gratia factum sit: Et verbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis: tanquam diceret, quid mirum si filij Dei facti sunt cùm caro essent, propter quos vnicus caro factus est cùm verbum esset? Hac sanè magna distantia, quia nos effecti filij Dei mutamur in melius, ille autem filius Dei cùm filius hominis factus esset, non est mutatus in deterius, sed assumpsit quod erat inferius, dicit & Iacobus, Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Ne scilicet in eo quod ait, genuit, hoc nos fieri putaremus quod ipse est, ideo principatum quendam in creatura nobis hac adoptione concessum satis ostendit. Non ergo alienum esset à veritate, etiamsi Lucas ab illo esse Ioseph genitum diceret, à quo fuerat adoptatus. Etiam sic quippe genuit eum, non vt homo esset, sed vt filius esset, sicut nos genuit Deus, vt filij eius simus, quos fecerat vt homines essemus. Vnicum autem genuit, non solum vt filius esset, quod pater non est: sed etiam vt Deus esset, quod & pater est. Sed planè si hoc verbo etiam Lucas vteretur, omnimodo esset ambiguum, quis eorum adoptantem, quis ex propria carne gignentem patrem commemorasset: quomodo etsi neuter eorum diceret, genuit, sed & iste eũ filiũ illius, & ille illius diceret, nihilominus esset ambiguum, quis eorum illum de quo natus, quis illum à quo adoptatus erat commemorasset. Nunc verò cùm alter dicit, Iacob genuit Ioseph: alter, Ioseph qui fuit filius Heli: etiam ipsa verborum differentia quid singuli suscepissent eleganter intimauerunt. Sed hoc facilè sanè, vt dixi, posset occurrere homini religioso, qui quodlibet aliud quærendũ potius iudicaret, quàm Euangelistam crederet esse mẽtitum. Facilè, inquam, occurreret, vt videret quibus causis vnus homo duos patres habere potuerit: hoc & illis calumniosis occurreret, nisi litigare quàm considerare maluissent.

Mat. 1. b. 12. Matt. 1. a. 2. Luc. 3. b. 23 al. Dei Rom. 8. c. 15. d. 25. & 9. a. 4. Gal. 4. a. 5. Epist. 1. a. 5 Rom. 8. c. 15 Ioan. 1. b. 12 Ioan. 1. b. 14 Mat. 1. a. 18.

CAPVT IIII. Genealogia variè narrata.

ILLVD autem quod deinceps insinuandum est, reuera vt aduerti & videri posset, lectorem attentissimum & diligentissimum requirebat. Acutè quippe animaduersum est, Matthæum, qui regiam in Christo instituerat insinuare personam, excepto ipso Christo, quadraginta homines in generationum serie nominasse. Numerus autem iste illud tẽpus significat, quo & in hoc sæculo & in hac terra regi nos oportet à Christo secundum disciplinam laboriosam, qua flagellat Deus, vt scriptum est, omnem filium quem recipit: de qua dicit Apostolus, per tribulationem oportere nos intrare in regnũ Dei. Quam significat etiam illa virga ferrea, de qua in Psalmo legitur, Reges eos in virga ferrea: cùm superius dixisset, Ego autẽ cõstitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Regitur enim etiam boni in virga ferrea, de quibus dicitur: Tẽpus est vt iudicium incipiat à domo Domini. Et si initium à nobis, qualis finis erit eis, qui non credunt Dei Euãgelio? Et si iustus vix saluus erit, peccator & impij vbi parebunt? Ad quos pertinet quod sequitur: Tanquam vas figuli conteres eos. Reguntur enim boni per hanc disciplinam, mali verò comminuuntur, qui tanquam iidem ipsi commemorantur propter vna atque eadem sacramenta, quæ habent communia mali cũ bonis. Quia ergo numerus iste laboriosi huius temporis sacramentum est, quo sub disciplina regis Christi aduersus diabolum dimicamus, etiam illud declarat, quod quadraginta dierum ieiunium, hoc est, humiliationem animæ consecrauit, & lex & prophetæ, per Moysen & Heliã, qui quadragenis diebus ieiunauerunt: & Euangelium per ipsius Dñi ieiunium, quibus diebus xl. etiam tentabatur à diabolo, quid aliud quàm per omne huius sæculi tempus tentationem nostram in carne sua, quã de nostra mortalitate assumere dignatus est, præfigurãs? Post resurrectionẽ quoque non amplius quàm dies xl. cum discipulis suis in hac terra esse voluit, huic eorum vitæ adhuc humanæ conuersationi cõiunctus, & cum illis alimenta mortaliũ, quamuis iam non moriturus accipiens: vt per ipsos xl. dies significaret, se occulta præsentia quod promiserat impleturum, quando ait, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Cur autem iste numerus hanc temporalem vitam terrenamque significet, illa interim causa de proximo occurrit, quãuis sit alia fortasse secretior, quod & tempora annorum quadripertitis vicibus currunt, & mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando ventorum nomine scriptura commemorat, ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Meridie. Quadraginta autem quater habent decem. Porrò ipsa decem ab

Exod. 34. d. 28. 3. Reg. 19. b. 8. Mat. 4. a. 1. Act. 1. a. 3. Psal. 2. c. 9. Matth. 28. d. 20. Zach. 14. a. 4.

vno

vno vsque ad quatuor progrediente numero consummantur. Ad hunc igitur mundum, & ad istam terrenā mortalemq́ue vitam hominū, ad nos regendos in tentatione laborantes, venientem regem Christum Matthæus suscipiens, exorsus est ab Abraham, & enumerauit quadraginta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum, quæ à cæteris gentibus vt distingueretur,
Gen.12.a.1 Deus de terra sua & de cognatione sua separauit Abraham, Christus venit in carne: vt & hoc ad eum distinctius prophetandum & prænunciandum maximè pertineret, quod promittebatur ex qua esset gēte venturus. Cùm enim quater denas generationes tribus di
Mat.1.c.17 stinxisset articulis, dicens, ab Abraham vsque ad Dauid generationes esse quatuordecim, & à Dauid vsq; ad transmigrationem Babylonis alias quatuordecim, totidemq́ue alias vsque ad natiuitatem Christi: non tamen eas duxit in summam vt diceret, Fiant omnes quadragintaduæ. Vnus quippe in illis progeneratorib⁹ bis numeratur, id est, Iechonias, à quo facta est quædā in extraneas gentes deflexio, quando in Babyloniam B transmigratum est. Vbi autem ordo à rectitudine flectitur, atque vt eat in diuersum, tanquam angulum facit: illud quod in angulo est, bis numeratur, in fine scilicet prioris ordinis, & in capite ipsius deflexionis. Et
Ephes.2. b.11. hoc ipsum iam præfigurabat Christum à circúcisione ad præputiū, tanquam ab Hierusalem ad Babyloniam quodammodo migraturum, & hinc atque hinc vtrisque in se credētibus tanquam lapidē angularem futurū. Hæc tunc in figura præparabat Deus rebus in veritate venturis. Nam & ipse Iechonias, vbi angulus iste præfiguratus est, intepretatur præparatio Dei. Sic ergo iam non quadragintaduæ, quod faciunt ter quatuordecim, sed propter vnum bis numeratum, quadraginta una generationes fiunt, si & ipsum Christum annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ temporali atque terrenæ, tanquam numero quadragenario regaliter præsidet. Quem ad istam mortalitatem nobiscum participandam quia descendentem voluit significare
Mat.1.a.2. Matthæus, ideo & ipsas generationes ab Abraham vsque ad Ioseph & vsque ad ipsius Christi natiuitatem, descendendo commemorauit ab initio Euangelij sui:
Luce 3.a.23 Lucas autem non ab initio Euangelij sui, sed à baptismo Christi, generationes narrat, nec descendēdo, sed ascendendo, tanquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans: vbi eum vox de cælo declarauit,
Ioan.1.d.29 vbi testimonium Ioannes ipse perhibuit dicens, Ecce qui tollit peccata mundi. Ascendendo autem transit ad Abraham, & peruenit ad Deum, cui mūdati & expiati reconciliamur. Meritò & adoptionis originē ipse suscepit, quia per adoptionem efficimur filij Dei, credendo in filium Dei. Per carnalem verò generationē filius Dei potius propter nos filius hominis factus est. Satis autem demonstrauit, non se ideo dixisse, Ioseph filium Heli, quòd de illo genitus, sed quòd ab illo fuerit adoptatus, cùm & ipsum Adam filium Dei dixit, cùm sit factus à Deo, sed per gratiam quam postea peccando amisit, tanquam filius in paradiso cōstitutus sit. Quapropter in generationibus Matthæi, significatur nostrorum susceptio peccatorum à Domino Christo: in generationibus autem Lucæ, significatur abolitio nostrorum peccatorum à Domino Christo. Ideo eas ille descendens enarrat, iste ascendens. Quod enim di
Rom.8.a.3. cit Apostolus, Misit Deus filium suū in similitudinem carnis peccati: hæc est susceptio peccatorū. Quod autem addidit, Vt de peccato damnaret peccatū in carne: hæc est expiatio peccatorum. Proinde Matthæus ab ipso Dauid per Salomonem descendit, in cuius ma
2.Reg.11. a.4. 2.Reg.12. a.1. tre ille peccauit: Lucas verò ad ipsum Dauid per Nathan ascendit, per quem prophetam Deus peccatum illius expiauit. Ipse quoque numerus quem Lucas exa.Retract.2 equitur, certissimè prorsus abolitionem indicat peccatorum. Quia enim Christi aliqua iniquitas, qui nullam habuit, non est vtique coniuncta iniquitatibus hominum, quas in sua carne suscepit, ideo numerus penes Matthæum, excepto Christo, est quadragenarius. Quia verò iustitiæ suæ patrisq́; nos expiatos ab omni peccato purgatosq́ue coniungit, vt fiat quod ait Apostolus: Qui autem adhæret Deo, vnus spiritus est: ideo 1. Cor.6. d.17. in eo numero qui est penes Lucam, & ipse Christus à quo incipit enumeratio, & Deus ad quem peruenit, connumerantur, & fit numerus septuagintaseptem, quo significatur omnium prorsus remissio & abolitio peccatorum. Quam etiam ipse Dominus per huius numeri mysterium euidenter expressit dicens, remittendum esse peccanti, non solum septies, sed etiam septuagiessepties. Nec frustra iste numerus ad peccatorum omnium pertinet mundationem, si diligentius inquiratur. Denarius quippe tanquam iustitiæ numerus in decem præceptis legis ostenditur. Porrò peccatum est legis transgressio. Et vtique transgressio denarij numeri congruenter vndenario figuratur, vnde & vela cilicina iubentur in tabernaculo vndecim fieri. Exodi 26. b.7. Quis autem dubitet ad peccati significationem cilicium pertinere? Ac per hoc quia vniuersum tempus septenario dierum numero voluitur, conuenienter vndenario septies multiplicato ad numerum septuagesimum & septimum cuncta peccata peruenit. In quo numero etiam fit plena remissio peccatorum: expiante nos carne sacerdotis nostri, à quo nunc iste numerus incipit: & reconciliante nos Deo, ad quem nunc iste numerus peruenit per Spiritum sanctum, qui in columbæ specie in hoc baptismo, vbi numerus iste Luce 3.a.22 commemoratur, apparuit. POST enumeratas generationes Matthęus ita sequitur: Christi autem ge- C.a.1. Concordia sancta depositio Christi. Mat.1.a.18 neratio sic erat, Cùm esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam cōuenirent inuenta est in vtero habens de spiritu sancto. Hoc quemadmodū factū sit, quod hic Matthæus prætermisit, Lucas exposuit post cōmemoratum conceptū Ioannis, ita narrās: In men- Luce 1. c.26.* se autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit, Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cùm audisset turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei, Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomē eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angeD lus, dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideoq́ue & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et cætera quæ ad id quod nunc agitur non pertinent. Hoc ergo Matthæus commemorauit dicens de Maria, Inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Nec cōtrarium est, quia Lucas exposuit id quod Matthæus prætermisit, Mat.1.d.18 cùm de Spiritu sancto Mariam concepisse vterque testetur: sicut non est contrarium quia Matthæus deinceps connectit quod Lucas prætermittit. Sequitur enim & dicit Matthęus: Ioseph autem vir eius cùm es- Ibid.c.19 set iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Dñi in somnis apparuit ei dicens, Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem

autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictū A ex omnibus quæ de Christi natiuitate & infantia vel
Esaiæ 7. c.14. al. vocabūt est à Domino per Prophetam dicētem, Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium, & †vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus. Exurgens autē Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam, & non cognoscebat eam, donec peperit filium suum
Mat.2.a.1. primogenitum, & vocauit nomē eius Iesum. Cùm ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis: & cætera. De ciuitate Bethleē Matthæus
Luce 2.a.4. Lucasque consentiunt. Sed quomodo & qua causa ad eam venerint Ioseph & Maria, Lucas exponit: Matthæus prætermittit. Contrà de Magis ab Oriente venientibus Lucas tacet, Matthæus dicit ita contexens:
Matthei 2. a.1.* Ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eū. Audiens autem Herodes rex turbatus est: & cætera, vsque ad eum locum, vbi scriptum est de ipsis Magis, quòd responso accepto in somnis, ne redirent ad HeB rodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. Hoc totum Lucas prætermittit, sicut Matthæus non
Luce 2. a.7.* narrauit quod Lucas narrat, in præsepi positū Dominum: & quod pastoribus eum natum angelus nunciauerit: & quòd multitudo militiæ cælestis facta est cum angelo laudantium Deum, & quòd venerunt pastores, & viderunt verum esse quod eis angelus nunciauerat: & quòd die circuncisionis suæ nomen acceperit: & quæ post impletos dies purgationis Mariæ idem Lucas narrat quòd attulerint eum ad Hierusalem, & de Simeone vel Anna, quę dixerint de illo in templo, posteaquam cognouerunt eum impleti Spiritu sancto. Omnia hæc tacet Matthæus. Vnde meritò quæritur, quando facta sint, siue quæ Matthæus prætermittit & Lucas dicit, siue quæ Lucas prætermittit & Matthæus dicit. Quandoquidem Matthæus, regressis in
Matthei 2. c.12.* regionem suam Magis qui venerant ab Oriente, sequitur & narrat Ioseph ab angelo admonitum vt cum infante in Ægyptum fugeret, ne ab Herode necare- C tur: deinde Herodem illo non inuēto, à bimatu & infrà pueros occidisse. Defuncto autem Herode rediisse ab Ægypto, & audito quòd Archelaus in Iudęa regnaret pro Herode patre suo, habitasse cum puero in Galilæa ciuitate Nazareth: quæ omnia Lucas tacet. Nec ideo contrarium videri potest, quòd vel hic dicit quæ ille prætermittit: vel ille commemorat quæ iste non dicit. Sed quæritur quando fieri potuerint quæ contexit Matthæus de profectione in Ægyptum, atque in-
Luce 2.c.39 de regressione post Herodis mortem, vt iam in ciuitate Nazareth habitarent, quò eos Lucas, posteaquam perfecerunt in templo circa puerum omnia secūdum legem Domini, reuersos esse commemorat. Hic proinde cognoscendum est quod deinceps ad cætera talia valeat, ne similiter moueant animumq́ue conturbēt, sic vnumquemque Euangelistam contexere narrationem suam, vt tanquam nihil prætermittentis series digesta videatur. Tacitis enim quæ non vult dicere, sic D ea quæ vult dicere, illis quæ dicebat adiungit, vt ipsa continuò sequi videantur. Sed cùm alter ea dicit quæ alter tacuit, diligenter ordo consideratus indicat locum vbi ea potuerit à quo prætermissa sunt, transilire, vt ea quæ dicere intēderat, ita superioribus copularet, tanquam ipsa nullis interpositis sequerentur. Ac per
Mat.2.b.12 hoc intelligitur Matthæus, vbi ait somnio admonitos Magos ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressos in regionem suam: illic prætermisisse quæ Lu-
Luce 2.c.22 cas narrauit gesta circa Dominum in templo, & dicta à Simeone & Anna: vbi rursus Lucas prætermittens profectionem in Ægyptum, quam narrat Matthæus, tanquam continuam contexuit regressionem ad ciuitatem Nazareth. Si quis autem velit vnam narrationē

Mat.1.c.18 Luce 1. a.5.* Iudæ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia: & vxor illi de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabet. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Et non erat illis filius, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exiit vt incensum poneret ingressus in templum Domini. Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illū angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua. Et vxor tua Elizabet pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino: vinum & siceram non biber, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorum Israel cōuerret ad Dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum: parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? Ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis quæ implebuntur tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus. Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabet vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. In mē- se autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Quæ cùm audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideoq́ue & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabet cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iudā, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabet. Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabet, exultauit infans

infans in vtero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elisabet, & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus vétris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo: & beata es quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius. Et misericordia eius in progenies & progenies timentibus eum. Fecit potentiam in brachio, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros Abraham & semini eius in sæcula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus
Matthæi 1. f.18.* tribus, & reuersa est in domum suam. &, Inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cùm esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somnis apparuit ei dicens: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomẽ eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suũ à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicen-
Esaiæ 7.c.14 tem: Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam, & non cognoscebat eam. &, Eli-
Lucæ 1. f.57.* sabet impletum est tempus pariẽdi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est in die octauo, venerunt circuncidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius, dixit, Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerũt ad illam, quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit dicens, Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autẽ illico os eius & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes, Quid putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius impletus est Spiritu sancto, & prophetauit dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, quia
D visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt, prophetarum eius. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciẽdam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrẽ nostrum, daturum se nobis, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi. In sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius: Ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionẽ peccatorum eorum. Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto, Illuminare iis qui in tenebris & in vmbra mortis sedent: ad dirigẽdos pedes nostros
A in viam pacis. Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in desertis vsque in diem ostẽsionis suæ ad Israel. Factum est autem in diebus illis, exiit edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta sub præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethleem, eo quòd esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem cùm essent ibi, impleti sunt dies vt pareret, & peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in eadem regione vigilantes & custodientes vigilias noctis supra gregem suum. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & ti
B muerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere. Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnũ quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Et subitò facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum & dicentium, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserũt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur adinuicem, Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, de iis quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem cõseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes Deum
C in omnibus quæ audierant & viderãt, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo, priusquam in vtero conciperetur. Et ecce magi ab Oriente venerunt Hie-
Matthæi 2. f.1.* rosolymam dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei, in Bethleẽ Iudæ. Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam Mich.5.d.1
minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. Et mittens eos in Bethleem dixit, Ite & interrogate diligenter de puero, & cùm inueneritis renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum.
D Qui cùm audissent regem, abierunt. Et ecce stella quam viderant in Oriente, antecedebat eos vsque dũ veniens staret suprà vbi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum, & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus & myrrham. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam. Qui cùm recessissent, posteaquam impleti sunt dies Lucæ 2. c.22.*
purgationis matris eius, secundum legem Moysi, tu- Leuit.12.
lerunt illum in Hierusalem, vt sisterent eum Domi- a.3.
no, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne Exodi 13. d.2.
masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur. Et vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, Par turturum, aut duos pul- Num.8.d.16
los columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, A cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum. Et cùm inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse accepit eum in amplexus suos, & benedixit Deum & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum: lumẽ ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Et erat pater eius & mater mirantes super his quę dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrẽ eius: Ecce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransiet gladius, vt reueleatur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu B
Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua erat vsque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte & die. Et hæc, ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et vt perfecerunt
Matthæi 2. f.13.* omnia secundum legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis: vt adimpleretur quod dictum est à Domino per
Osæ 11. c.1 Propheram dicẽtem, Ex Ægypto vocaui filiũ meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius à bima- C
tu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Ma- Matthæi 2. c.1.*
gis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hiere- Hier.31.
miam prophetam dicentem, Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus: Rachel plorãs filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autẽ Herode ecce apparuit Angelus Domini in somnis Ioseph in Ægypto dicens, Surge & accipe puerũ, & matrem eius & vade in terram Israel. Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui surgens accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire. Et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ, & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetam, quoniam Naza-
Luæ 2. f.40 ræus vocabitur. Puer autem crescebat & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die D
solenni Paschæ. Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundũ consuetudinem diei festi, consummatisque diebus cùm redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parẽtes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos, & non inuenientes, regressi sunt in Hierusalem requirentes eum. Et factum est post triduum inuenerunt illum in templo sedentẽ in medio doctorum, audientem illos & interrogãtem eos. Stupebant autem omnes qui audiebãt eum, super prudentia & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum, Fili quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quęrebamus te. Et ait ad illos, Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in his quę patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerũt verbum quod locutus est ad illos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines.

CAPVT VI. Præuentio Ioannis Baptistæ. Matthæi 2. Mat.3.a.1.

IAM hinc de prædicatione Ioannis narrari incipit, quam omnes quatuor commemorant. Nam & Matthæus post illa verba quæ vltima eius posui, vbi commemorauit ex Propheta testimonium, Quoniam Nazaræus vocabitur: sequitur & adiungit, In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, &c. Et Marcus qui nihil de natiuitate vel infantia, vel pueritia Domini narrauit, hinc Euangelij sumpsit initium, id est, à Ioannis prædicatione. Sic enim exorsus est, Initium Euangelij Iesu Christi filij Marci 1.a.1.
Dei, sicut scriptum est in Esaia propheta, Ecce mitto Esaiæ 40.
angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit a.3.
viam tuam. Vox clamãtis in deserto, parate viam Do- Malach.3.
mini, rectas facite semitas eius. Fuit Ioannes in deser- a.1.
to baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum: & cætera. Et Lucas post verba vbi ait, Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines: de Ioannis prædi-
catione iam sequitur dicẽs, Anno autem quintodecimo Lucæ 3. a.1.
imperij Tyberij Cæsaris, procurãte Pontio Pilato Iudææ, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotũ Anna & Caipha, factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto: & cætera. Ioannes quoque apostolus in Euãgelistis quatuor eminentissimus, posteaquam dixit de verbo Dei, qui est ipse filius ante omnia sæcula creaturæ, quia omnia per ipsum facta sunt, intulit continuò de Ioannis prædicatione ac testimonio dicens: Fuit homo Ioan. 1.a.6.
missus à Deo cui nomen erat Ioannes. Vnde iam videndum est de ipso Ioanne Baptista quatuor Euangelistarum narrationes, quemadmodum inter se non discordent. Non vt hoc à nobis per omnia requiratur aut exigatur, quod modò fecimus de primordiis nati ex Maria Christi, quemadmodum inter se Matthæus Lucasque consentiant, vt ex vtriusque narratione vnam faceremus: demonstrantes tardioribus quemlibet eorum commemorando quod alter tacet, vel tacendo quod alter commemorat, non impedire intellectum veracis narrationis alterius: vt hoc exemplo, siue vt à me factum est, siue alio modo commodius fieri possit, videat vnusquisque & in cæteris talibus locis fieri posse, quod hîc factum esse perspexerit. Iam ergo, vt dixi, videamus quatuor Euangelistarum de
Baptista Ioanne consensum. Matthęus ita sequitur: In Mat.3.a.1.
diebus autem illis venit Ioannes Baptista prędicans in deserto Iudææ. Marcus non dixit, In diebus illis: quia nullam seriem rerum antè præmiserat, in quarum rerum diebus intelligeretur dicere, si diceret, In illis diebus. Lucas autem per potestates terrenas signantius ipsa tempora expressit prædicationis vel baptismi Ioannis dicens, Anno autem quintodecimo imperij Ty- Lucæ 3.a.1.
berij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudææ: tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotũ Anna & Caipha, factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Nec tamen intelligere debemus hos dies, id est, hoc tempus harum potestatum significasse Matthæum cùm diceret, In diebus illis: sed in multo longioris temporis spacio voluisse accipi, quod ait, In diebus illis. Mox enim vt narrauit reuersum de Aegypto Christum mortuo Mat.2.d.3.
Herode,

Herode, quod vtique tempore infantiæ vel pueritiæ A eius factum est, vt possit constare quod Lucas de illo cùm duodecim annorum esset gestum narrauit in tẽplo Hierusalem. Cùm ergo infantem vel puerum ex Ægypto reuocatum commemorasset Matthæus, continuò intulit, In diebus autem illis venit Ioannes Baptista, non vtique tantummodo pueritiæ illius dies insinuans, sed omnes dies ab eius natiuitate vsque ad tẽpus quo prædicare ac baptizare cœpit Ioánes, quo iam tempore Christi iuuenilis ætas inuenitur, quia coæui erant ipsi & Ioánes, & triginta fermè annorum narratur fuisse cùm ab illo baptizatus esset. SED plane de Herode solet mouere nonnullos quod Lucas narrauit, in diebus baptismi Ioannis Herodem fuisse tetrarcham Galilææ, quando etiam Dominus iuuenis baptizatus est: Matthæus autem, mortuo Herode, dicit puerum Iesum ab Ægypto remeasse: quod vtrumque verum esse non potest, nisi duo fuisse intelligantur Herodes. Quod cùm fieri potuisse nemo nesciat, qua cæcitate insaniunt qui procliuiores sunt ad calumniandum Euangelicæ veritati, quàm paululum consideratiores, vt duos homines eodem vocabulo appellatos intelligant, cuius rei exemplis plena sunt omnia. Nã iste posterior Herodes prioris Herodis filius fuisse perhibetur: sicut Archelaus, quem Matthæus in Iudææ regnum patri mortuo succedisse commemorat: sicut Philippus, quem fratrem tetrarchæ Herodis & ipsum Itureæ tetrarcham Lucas insinuat. Rex enim fuit Herodes ille qui quærebat animam pueri Christi: Herodes autem alius filius eius, non rex, sed tetrarcha dictus est, quod nomen Græcum à parte regni quarta inditum resonat. NISI forte hinc rursus quispiam moueatur, cùm Matthæus dixerit ideo timuisse Ioseph cum puero redeunte ire in Iudæam, quia pro patre suo Herode Archelaus filius eius ibi regnabat: quomodo potuerit ire in Galilæam, vbi alius filius eius Herodes tetrarcha erat, sicut Lucas testatur. Quasi verò ipsa sint tẽpora quibus tunc puero timebatur, quæ nunc Lucas commemorauit, quę vsque adeò mu C tata erant, vt in ipsa Iudæa non iam rex esset Archelaus, sed Pontius Pilatus, qui non rex Iudæorum, sed præses erat: cuius temporibus agẽtes sub Tyberio Cęsare filij maioris Herodis, non regnum habebant, sed tetrarchiam. Quod vtique nondum factũ erat, quando Ioseph timens Archelaum in Iudæa regnantem, se in Galilæam cum puero contulit, vbi & ciuitas eius erat Nazareth. AN forte & hoc mouet, quomodo dicat Matthæus, propterea cum puero Iesu parentes eius isse in Galilæam, quia metu Archelai in Iudæam ire noluerunt: cùm propterea magis isse in Galilæam videantur, quia ciuitas eorum erat Nazareth Galileæ, sicut Lucas non tacuit. Sed intelligendum est, vbi angelus in somnis in Ægypto dixit ad Ioseph, Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: sic intellectũ esse primò à Ioseph, vt putaret iussum se esse pergere in Iudæam. Ipsa enim primitus intelligi potuit terra Israel. Porrò autem posteaquã comperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit obiicere se illi periculo, cùm posset terra Israel etiam sic intelligi, vt & Galilæa illic deputaretur, quia & ipsam populus Israel incolebat. Quãquam & alio modo solui possit hæc quæstio, quia potuit videri parentibus Christi cum puero, de quo talia per angelica responsa didicerant, non esse habitandum nisi in Hierusalem, vbi erat templum Domini: & propterea redeuntes ex Ægypto, illuc eos ituros fuisse, & illic habitaturos, nisi Archelai præsentia terrerentur. Neque enim diuinitus iubebantur ibi habitare, vt de Archelao quod timebant deberent contemnere.

AN & hoc aliquis dicit: quomodo ergo, sicut Lucas narrat, ibant parentes eius per omnes annos pueri-

CAPVT V. I-I. *Herodes duo.* *Luce 3. a.1.*

CAPVT VII. *Alter scrupulus.* *Matt.2.d.22*

Luce 3.a.1.

CAP. IX. *Alius scrupulus.* *Matt.2.d.22*

Luce 2.d.4. *Matt.2.f.13.*

CAP. X. *Alia quæstio.* *Luce 2.f.41*

tiæ Christi in Hierusalẽ, si Archelai timore illuc prohibebantur accedere? Hoc mihi dissoluere non esset difficile, nec si aliquis Euangelistarum expressisset, quamdiu ibi regnaret Archelaus. Fieri enim poterat, vt per diem festum inter tam ingentem turbam latenter ascenderent, mox reuersuri, vbi tamen aliis diebus habitare metuerent: vt nec solennitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Cùm verò etiam de regno Archelai quàm fuerit diuturnum, omnes tacuerint, iste quoque intellectus patet: vt quòd Lucas dicit per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipiamus factitatum cùm iam non timeretur Archelaus. Quod si Archelai regnum aliquanto diuturnius vlla præter Euangelium historia prodit, cui fides habenda videatur: illud quod superius dixi sufficerit, quòd ita timebant parentes pueri habitationem in Hierusalem, vt tamen propter Dei timorem festiuitatem solennem non prætermitterent, in qua latere facillimè possent: neque enim incredibile est captatis tẽporibus opportunis vel dierum vel horarum accedere homines ad ea loca in quibus esse formidant. HINC etiam illa soluitur quæ B stio, si aliquem mouet, cùm iam solicitus esset ille maior Herodes perculsus Magorum nuncio, quòd rex Iudęorum natus fuisset, quomodo potuerint completis diebus purgationis matris eius tutò cum illo ascendere in templum, vt fierent circa eum secundum legẽ Domini quæ Lucas cõmemorat. Quis enim non videat etiam illum vnum diem regem multis occupatũ latere potuisse? Si autem illud verisimile non videtur, quòd Herodes qui valde solicitus expectabat quid sibi Magi de puero renunciarent, post tam multos dies sensit illusum, vt transacto tempore purgationis matris eius, & peracta circa infantem solennitate primogenitorum in templo Hierusalem, post etiam profectionem eorum in Ægyptum, in mentem illi venerit quærere animam pueri, & necare tot paruulos. Si hoc ergo mouet, omitto dicere quot & quantis occcupationibus regia cura distendi potuit, & per plurimos dies ab illa intentione vel auerti omnino, vel impediri. Neque enim enumerari possunt causæ quibus hoc potuerit accidere, quas tamen multas & magnas esse potuisse nemo ita rerum humanarum inexpertus est, vt aut neget, aut dubitet. Cuius enim cogitationi non occurrat, quàm multa alia terribiliora regi nunciari potuerint seu vera seu falsa: vt qui regem infantẽ post aliquot annos sibi vel filiis suis aduersaturum timuerat, aliquorum magis propinquantium periculorum terroribus agitatus, ab illa cura mentem abreptam in aliis proximè cauendis potius occuparet? Vt ergo hoc omittam, illud dico, posteaquam nihil Herodi Magi renunciauerunt, eum credere potuisse, illos fallaci stellæ visione deceptos posteaquam non inuenerunt quẽ natum putauerant, erubuisse ad se redire, atque ita eũ timore depulso ab inquirendo ac persequendo puero quieuisse. Cùm ergo post purgationem matris eius in Hierusalem cum illo venissent, & ea gesta essent in templo quæ à Luca narrantur, quia verba Simeonis & Annæ de illo prophetãtium, cùm cœpissent ab eis qui audierant prædicari, ad pristinam intentionem reuocatura erant animum regis, admonitus per somnium Ioseph cum infante & matre eius fugit in Ægyptum. Deinde vulgatis rebus quæ in tẽplo factæ dictęq; fuerant, Herodes se à Magis sensit illusum, ac deinde ad Christi mortem cupiens peruenire, multos infantes, sicut Matthæus narrat, occidit. MATTHÆVS verò de Ioanne ita contexit: In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens, Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnũ cælorum. Hic est enim qui dictus est per Esaiam propheram dicentem, Vox clamantis in deserto, parate viam

CAP. XI. *De purificatione.*

Luce 2.a.22.

Matt.2.d.13.

D

viã Dñi, rectas facite semitas eius. Marcus quoque & A Lucas consentiunt hoc Esaiæ testimonium esse de Ioanne. Nam plura verba etiam consequentia ex eodẽ Propheta Lucas commemorauit, cùm de Baptista Ioannem narraret. Ioannes autem Euangelista ipsum Ioannem Baptistam de seipso idem testimonium Esaiæ protulisse commemorat, sicut nunc Matthæus dixit quædam Ioannis verba, quæ alij non dixerunt. Prædicans, inquit, in deserto Iudææ, & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorũ: hæc verba Ioannis alij prætermiserunt. Iam verò quod sequitur Matthæus & adiungit, Hic est enim qui dictus est per prophetam Esaiam dicentem, Vox clamãtis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius: ambiguè positum est, nec elucet vtrũ ex persona sua idem Matthęus hoc commemorauerit, an adhuc verba eiusdem Ioannis secutus adiunxerit, vt totum hoc Ioannes dixisse intelligatur, Pœnitẽtiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Hic est enim qui di B ctus est per Esaiam prophetam: & cętera. Neque enim hoc mouere debet, quia non ait, Ego sum enim qui dictus sum per Esaiam prophetam: sed ait, Hic est enim qui dictus est. Solet quippe esse quasi de aliis locutio & ipsorum Euangelistarum Matthęi & Ioannis. Nam & Matthæus dixit, Inuenit hominem sedẽtem in teloneo: nec dixit, inuenit me. Et Ioánes, Hic est, inquit, discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius. Non dixit, ego sum: aut, verum est testimonium meũ. Dominus autem ipse sæpissimè dicit, Filius hominis, aut filius Dei: & non dicit, ego. Et oportebat, inquit, Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die: non dixit, oportebat me pati. Potuit ergo & Ioannes Baptista cũ dixisset, Agite pœnitentiam, appropinquauit enim regnum cælorum: de seipso adiungere quæ sequuntur: Hic est enim qui dictus est per Esaiam prophetã: &c. vt post verba eius Matthæus ita narrationem contexat, Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum: &c. Quod si ita est, non mirum si & interrogatus quid diceret de seipso, sicut narrat Ioannes Euangelista, Ego, ait, vox clamantis in deserto: sicut iam dixerat, præcipiens vt agerent pœnitẽtiam. De vestimento verò eius & victu ita Matthæus sequitur, dicens: Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorũ, & zonam pelliceã circa lumbos suos. Esca autem eius erat locustæ & mel syluestre. Hoc & Marcus dicit penè totidem verbis, cæteri autem duo tacent. Sequitur ergo Matthæus & dicit: Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabãtur in Iordane ab eo confitentes peccata sua. Videns autem multos Pharisæorum & Saducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis, Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere à futura ira? Facite ergo fructum dignũ pœnitentiæ. Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habe- D mus Abrahã: dico enim vobis, quoniam potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborũ posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam, qui autẽ post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni: cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Hæc omnia dicit & Lucas, eadem penè verba Ioannis exprimens. Et vbi aliquid varium est in verbis, ab eadem tamen sententia non receditur: velut cùm dicit Matthæus Ioannem dixisse, Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham: ille autem, Et ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham. Iste, Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam: ille interponit interrogationem turbarum, quid facerent, & eis respondentem Ioannem de bonis operibus, tanquam de fructibus pœnitentiæ, quod Matthæus omisit. Deinde in cordibus suis cogitantibus de illo, vtrum ipse esset Christus: eum dicit respondisse, Ego quidem aqua baptizo vos: non dixit, in pœnitentiam. Deinde Matthæus, Qui autẽ, inquit, post me venturus est, fortior me est: ille verò, Venit autem, inquit, fortior me. Item Matthæus, Cuius non sum, inquit, dignus calceamenta portare: ille autem, Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius. Quod & Marcus dicit, cùm cętera taceat. Nam post cõmemoratum habitũ & victum eius, secutus ait: Et prædicabat dicẽs, Venit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius. Ego baptizaui vos aqua, ille verò baptizabit vos Spiritu sancto. De calceamentis ergo hoc à Luca dictum, quod addidit, Procumbens. De baptismo autem hoc ab vtroque, quia non dixit, Et igni: sed tantum, In Spiritu sancto. Sicut enim Matthæus, ita & Lucas dixit, & eodem ordine, Ipse verò al. vos baptizabit in spiritu & igni: nisi quòd Lucas non addidit, sancto, sicut Matthæus dixit, In Spiritu sancto & igni. His tribus attestatur Ioannes Euãgelista, cùm dicit, Ioannes testimonium perhibet de ipso & clamat dicens, Hic erat quem dixi, qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Sic enim ostendit, tunc eum hoc dixisse, quando eum illi dixisse commemorant. Repetisse autem & commemorasse quod iam dixisset, cùm ait, Hic erat quem dixi, qui post me venit. Si ergo quæritur, quæ verba potius Ioánes Baptista dixerit, vtrũ quæ Matthæus, an quæ Lucas cum dixisse commemorat: an quæ Marcus in ipsis paucis quæ illũ dixisse posuit, tacens cætera: nullo modo hinc laboran C dum esse iudicat, qui prudenter intelligit, ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibus libet verbis fuerint explicatæ. Quod enim alius alium verborum ordinem tenet, non est vtique cõtrarium. Neque illud contrarium est, si alius dicit quod alius prætermittit. Vt enim quisque meminerat, & vt cuique cordi erat vel breuius vel prolixius, eandem tamen explicare sententiam, ita eos explicasse manifestum est. Et in hoc satis apparet quod ad rem maximè pertinet, quoniam veritas Euangelij, verbo Dei, quod supra omnem creaturam æternum atque incõmutabile permanet, per creaturã temporalibus signis & linguis hominum dispensato, summum culmen autoritatis obtinuit, non nos debere arbitrari mentiri quenquam, si pluribus rem quam audierunt vel viderũt reminiscen tibus, non eodem modo atque eisdem verbis, eadem tamen res fuerit explicata: vt siue mutetur ordo verborum, siue alia pro aliis quæ tamen idem valeãt verba proferantur: siue aliquid vel quod recordanti non occurrit, vel quod ex aliis quæ dicuntur possit intelligi, minus dicatur: siue aliorum quæ magis dicere statuit narrandorum gratia, vt congruus tempori modus sufficiat, aliquid sibi non totum explicandum, sed ex parte tangendum quisque suscipiat: siue ad illuminandam declarandamque sententiam, nihil quidem rerum, verborum tamen aliquid addat, cui autoritas narrandi concessa est: siue rem bene tenens non assequatur, quamuis id conetur, memoriter etiam verba quæ audiuit ad integrũ enunciare. Quisquis autẽ dicit Euangelistis certè per Spiritus sancti potẽtiam id debuisse concedi, vt nec in genere verborum, nec in ordine, nec in numero discreparent: non intelligit, quanto amplius Euangelistarum excellit autoritas, tanto magis per eos fuisse firmandam cæterorum hominũ veracem loquentium securitatem: vt pluribus eandem rẽ fortè narrantibus nullo modo quisquã eorum de mendacio

Luce 3.b.14 *Matt.1.a.3* *Ioan.1.c.23*

Matt.3.a.1.

Esaiæ 40.d.3

Marci 1.a.7

Matt.3.a.5.

Narratio quatenus variat sine vitio dicio.

Ioan.1.b.15

Ioan. vltimo, d.24.

Matt.9.a.6. *C.16.d.27.* *C.17.b.9.* *Matti 8.* *d.31.38.* *Luce.24.* *e26.*

Matt.3.d.1.

Ioan.1.c.23

Matt.3.d.4.

Marci 1.a.6 *Matt.3.a.5.*

Luce 3.b.7.

CAPVT XII. *Inanis Scrupulositas.* *Matt 3.d.1* *Esaiæ 40.*

rectè arguatur, si ab altero ita discrepauerit, vt possit etiam Euangelistarum exemplo præcedente defendi. Cùm enim fas non sit, Euangelistarum aliquem mentitũ fuisse, vel existimare vel dicere: sic apparebit nec eum fuisse mentitum, cui recordanti tale aliquid acciderit, quale illis accidisse monstratur. Et quanto magis ad mores optimos pertinet cauere mẽdacium, tanto magis tam eminenti autoritate regi debeamus, ne putaremus esse mendacia, cùm sic inter se variare aliquorum narrationes inueniremus, vt inter Euangelistas variatæ sunt. Simul etiam, quod ad doctrinam fidelem maximè pertinet, intelligeremus: non tam verborum, quàm rerum quærendam vel amplectendam esse veritatem, quando eos qui non eadem locutione vtuntur, cum rebus sententiisque non discrepant, in eadem veritate constitisse approbamus. Quid ergo in his quæ de narrationibus Euãgelistarum collata proposui, putandum est esse cõtrarium? An quod alius dixit, Cuius non sum dignus calciamẽta portare: alij verò, Corrigiam calciamenti soluere? Non enim verbis aut verborum ordine, aut aliquo genere locutionis, sed etiam re ipsa videtur aliud esse calciamenta portare, aliud corrigiam calciamenti soluere. Meritò ergo quæri potest, quid Ioannes dixerit non se dignum esse? vtrum calciamenta portare, an corrigiã calciamenti soluere? Si enim alterum horum dixit, ille verum videtur narrasse, qui hoc potuit narrare quod dixit. Qui autem aliud, & si non est mentitus, certè vel oblitus, aliud pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsitatem abesse ab Euangelistis decet, non solum eam quæ mentiendo promitur, sed etiam quæ obliuiscendo. Itaque si ad rem pertinet, aliquid aliud intelligere ex eo quod dictum est, calciamenta portare: aliquid aliud ex eo quod dictum est, corrigiam calciamẽti soluere: quid aliud accipiendum rectè existimaueris, nisi Ioannem vtrumque dixisse, siue aliud alio tempore, siue contextim? Potuit enim sic dicere: Cuius non sum dignus corrigiam calciamenti soluere, nec calciamenta portare: vt vnus Euangelistarum hinc aliud, alij verò aliud, omnes tamen verum narrauerint. Si autem nihil intendit Ioannes cùm de calciamentis Domini diceret, nisi excellentiam eius & humilitatem suam, quodlibet horum dixerit, siue de soluẽda corrigia calciamentorum, siue de portandis calciamentis, eãdem tamen sententiam tenuit, quisquis etiam verbis suis per calciamentorum commemorationem eandem significationem humilitatis expressit, vnde ab eadem voluntate non aberrauit. Vtilis igitur modus & memoriæ maximè commendandus, cùm de conuenientia dicimus Euangelistarum, non esse mendaciũ, cùm quisque etiam dicẽs aliquid aliud quod etiam ille non dixit de quo aliquid narrat, voluntatẽ tamẽ eius hanc explicat, quam etiam ille, qui eius verba commemorat. Ita enim salubriter discimus, nihil aliud esse quærendum quàm quid vẽlit ille qui loquitur.

al. debebamus,

Mat. 3.c.11. Marci 1.c.7. Luce 3.d.16 Ioan. 1.d.28

CAPVT XIII. Baptismus Iesu. Matth. 3. c.13.*

Marci 1.b.9 Luce 3.d.21 Ioan. 1.d.32

SEQVITVR ergo Matthæus, & dicit: Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum dicens, Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei, Sine modò: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum. Attestantur & cæteri venisse Iesum ad Ioannem. Baptizatum autem tres cõmemorant, sed tacent quod Matthæus ait, dixisse Domino Ioannẽ, vel Ioanni Dominum respondisse.

CAPVT XIIII. Vox patris. Matthei 3. c.16.*

DEINDE sequitur Matthæus, Baptizatus autẽ confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbã, & venientem super se: & ecce vox de cælis dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Hoc & alij duo Marcus & Lucas similiter narrant. Sed de verbis vocis quæ de cælo facta est, variant locutionem, salua tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictũ, Hic est filius meus dilectus: & alij duo dicunt, Tu es filius meus dilectus, ad eandem sententiam explicandã valet, sicut superius tractatum est. Vox enim cælestis vnum horum dixit, sed Euangelista ostendere voluit ad id valere quod dictum est, Hic est filius meus, vt illis potius qui audiebant indicaretur, quòd ipse esset filius Dei: atque ita dictum referre voluit, Tu es filius meus: ac si diceretur illis, Hic est filius meus. Nõ enim Christo indicabatur quod sciebat, sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa vox facta est. Iam verò quod alius dicit, In quo mihi cõplacui: alius, In te cõplacui: alius, In te cõplacuit mihi: si queris quid horum in illa voce sonuerit, quodlibet accipe, dummodo intelligas eos qui non eandem locutionem retulerunt, eãdem retulisse sententiã. Quæ diuersitas locutionum ad hoc etiã vtilis est, ne vno modo dictum minus intelligatur, & aliter quàm res se habet, interpretetur. Quod enim dictum est, In quo mihi complacui: si velit quis ita intelligere, vt Deus in filio sibi placuisse videatur, admonetur ex eo quod dictum est, In te complacui. Si rursus ex hoc vno intelligat quisque, in filio patrẽ placuisse hominibus, admonetur ex eo quod dictum est, In te cõplacuit mihi. Ex quo satis apparet, quòd quilibet Euangelistarum cælestis vocis etiam verba tenuerit: alios ad eandem sententiam familiarius explicandã verba variasse: vt intelligatur hoc dictum esse ab omnibus, rãquam diceretur, In te placitum meum constitui: hoc est, per te gerere quod mihi placet. Illud verò quod nõnulli codices habent secũdum Lucam, hoc illa voce sonuisse quod in Psalmo scriptũ est, Filius meus es tu, ego hodie genui te: quanquam in antiquioribus codicibus Græcis non inueniri perhibeatur, tamẽ si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari possit, quid aliud quàm vtrunque intelligendũ est quolibet verborum ordine de cælo sonuisse?

Marci 1. b.11. Luce 3.d.22.

CAPVT XV. Scripsit.

QVOD autem secundum Ioannem de columba dicitur, non quando factum est narratur, sed verba Ioannis Baptistæ referuntur cõmemorantis quid viderit. In quo quæritur, quẽadmodum dictũ sit, Et ego non noueram eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem & manentẽ super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Si enim tunc eum cognouit cùm columbã vidit descendẽtem super eum, quærendum est quomodo dixerit venienti vt baptizaretur, Ego magis à te debeo baptizari? hoc enim ei dixit antequã columba descenderet. Ex quo apparet, quamuis eum iam nosset: nam etiã & in vtero matris exultauit, cùm ad Helisabet Maria veniisset: aliquid tamẽ in eo quod nondum nouerat, colũbæ descensione didicisse, quod ipse scilicet baptizaret in Spiritu sancto, propria quadã & diuina potestate: vt nullus homo qui accepisset à Deo baptismum etiã si aliquẽ baptizaret, posset dicere suũ esse quod traderet, vel à se dari Spiritũ sanctum.

Ioan. 1.d.33

CAPVT XVI. Ieiunium Iesu.

SEQVITVR Matthæus & dicit, Tunc Iesus ductus est in desertũ à spiritu, vt tentaretur à diabolo. Et cùm ieiunasset xl. diebus & xl. noctibus, postea esuriit. Et accedens tẽtator dixit ei, Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. Qui respondẽs dixit: Scriptum est, Nõ in pane solo viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei: &c. vsque ad id quod dictũ est, Tunc reliquit eum diabolus: & ecce angeli accesserunt & ministrabãt ei. Totum hoc similiter Lucas narrat, etsi non eodem ordine. Vnde incertum est quid prius factum sit, vtrum regna terræ prius demonstrata sint ei, & postea in pinnam templi leuatus sit: an hoc prius, & illud postea. Nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit: & quod aliis verbis eadem sententias Lucas explicat, non semper commendandum est, cùm nihil depereat veritati. Marcus autem attestatur quidem

Mat. 4.d.11

Deut. 8.d.3

Marci 1. b.12.

quidem eum in deserto à diabolo esse tentatum quadraginta diebus & noctibus, sed tacet quid ei dictum sit, quidue responderit. Item quod Lucas prætermisit, iste non tacuit, quòd angeli ministrabant illi: Ioannes verò totum istum locum prætermisit.

CAPVT XVII. Vocatio apostolorum. Mat. 4.b.18 Ieremi 1. f.39.*

SEQVITVR narrans Matthæus: Cùm autem audisset quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam: hoc & Marcus dicit, hoc & Lucas, sed Lucas de Ioanne tradito nihil hoc loco dicit. Ioannes autem Euangelista priusquam iret Iesus in Galilæam, dicit Petrum & Andream mansisse cum illo vno die, & tunc Petro nomen impositum, cùm antea Simon vocaretur. Sequenti item die iam volentem exire in Galilæam, inuenisse Philippum, & ei dixisse vt sequeretur eum. Inde ventum est, vt etiam de Nathanael

Ioan 2.d.1. narraret. Die autem tertio in Galilæa constitutum, fecisse illud in Chana de aquæ in vinum conuersione miraculum. Quæ omnia cæteri Euangelistæ prætermiserunt, id contexentes narrationibus suis, quòd Iesus reuersus in Galilæam sit: vnde intelligitur fuisse interpositos aliquot dies, quibus illa de discipulis gesta sunt, quæ interponuntur à Ioanne. Non est autẽ contrarium ei loco vbi Matthæus narrat Dominum dixisse Petro, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Neque enim hoc nomẽ tunc accepisse intelligendus est, sed tunc potius, quando ei Ioannes dictum esse commemorat, Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus: vt eum hoc nomine appellaret postea Dominus dicens, Tu es Petrus. Non enim ait, Tu vocaberis Petrus, sed tu es Petrus: quod ei iam dictum erat antea, tu vocaberis. Deinde contexit narrationem Matthæus & dicit, Et relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Neptalim: & cætera, quousque sermo terminetur quem habuit in monte. In quo contextu narrationis attestatur ei Marcus de discipulorum vocatione, Petri & Andreæ, & paulo pòst Iacobi & Ioannis. Sed cùm Matthæus continuò coniungeret narrationem prolixi illius sermonis, quem in monte habuit, posteaquam multos curauit, & eum multæ turbæ secutæ sunt, Marcus interposuit alia, quia docebat eos in synagoga, & stupebant super doctrina eius. Tunc ipse dixit, quod & Matthæus post illum prolixum sermonem: quia erat docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. Narrauit etiam de homine à quo expulsus est immundus spiritus: deinde de socru Petri. In his autem Lucas ei consentit. Matthæus verò de isto dæmonio nihil narrauit, de socru autem Petri non tacuit, sed postea. In hoc autem loco quem nunc cõsideramus, idem Matthæus post vocationem discipulorum, quibus piscantibus iussit vt eum sequerentur, narrat eum circuisse Galilæam, docentem in synagogis & prædicantem Euangelium, & sanantem omnem languorem: & collectis ad eum turbis, ascendisse in montem, & vsum fuisse illo sermone prolixo. Dat ergo locum intelligendi, tunc facta esse quæ Marcus post electionem eorundem discipulorum narrat, cùm circuiret Galilæam, & doceret in synagogis eorum: tunc etiam de socru Petri: sed eum postea commemorasse quod prætermiserat, quamuis non omnia prætermissa in narrationem reuocauerit. Sanè potest mouere, quomodo Ioannes dicat, non in Galilæa, sed iuxta Iordanem, primò Andream secutum esse Dominum, cum alio cuius nomen tacetur, deinde Petrum ab illo nomen accepisse, tertio Philippum vocatum vt eum sequeretur. Cæteri autem tres Euangelistæ de piscatione vocatos eos dicunt satis inter se conuenienter, maximè Matthæus & Marcus. Nam Lucas Andream non nominat, qui tamen intelligitur in ea naui fuisse secundum Matthæi & Marci narrationem, qui breuiter hoc perstringunt quemadmodum gestum sit. Quod Lucas apertius explicauit, commemorans ibi etiam miraculum super captura piscium, & quòd ex ipsa naui Dominus prius fuerit locutus ad turbas. Hoc etiam videtur distare quod tantum Petro à Domino dictum commemorat, Ex hoc iam homines eris capiens: quod illi, scilicet Matthæus & Marcus, ambobus fratribus dictum esse narrarunt. Sed potuit vtique prius hoc Petro dici, cùm de capta ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas insinuauit: & ambobus postea, quod illi duo commemorauerunt. Illud ergo quod de Ioanne diximus, diligenter considerandum est. Non enim parua repugnantia putari potest, cùm & locorum plurimum intersit, & temporis & ipsius vocationis. Nam si iuxta Iordanem antequam Iesus isset in Galilæam, ad testimonium Ioannis Baptistæ secuti sunt eum duo, quorum erat vnus Andreas, qui fratrem suum Simonem continuò adduxit ad Iesum, quando & nomen vt Petrus vocaretur accepit, quomodo ab aliis Euangelistis dicitur, quòd eos in Galilæa piscantes inuenerit atque ad discipulatum vocauerit: nisi quia intelligẽdum est, non sic eos vidisse tunc Dominum iuxta Iordanem, vt ei iam inseparabiliter cohærerent, sed tantum cognouisse quis esset, eumque miratos ad propria remeasse? Nam & in Chana Galilææ cùm fecisset de aqua vinũ, dicit idem Ioannes, quòd crediderint in eum discipuli eius. Quod ita narrat: Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias. Qui vtique si tunc in eum crediderunt, sicut paulo pòst dicit, nondum erant discipuli cùm ad nuptias vocati sunt. Sed illo more locutionis hoc dictum est, quo loquimur, cùm dicimus apostolum Paulum in Tharsò Ciliciæ natum. Neque enim tunc iam erat apostolus. Ita discipulos Christi inuitatos ad nuptias cùm audimus, non iam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. Iam enim vtique discipuli Christi erant, quando ista narrata atque conscripta sunt. Et ideo sic de illis locutus est temporum præteritorum narrator. Quod autem dicit idem Ioannes: Post hæc descendit Capharnaum ipse & mater eius & fratres eius & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus: incertum est vtrum iam illi adhæserant, etiam Petrus & Andreas & filij Zebedæi. Matthæus enim primo narrat quòd venerit & habitauerit in Capharnaum: & postea quòd eos de nauibus piscantes vocauerit: iste autem, quòd cum illo Capharnaum venerint discipuli eius. An fortè Matthæus quod prætermiserat recapitulauit, quia non ait ipse, Post hoc ambulans iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres: sed sine vlla consequentis temporis differentia, Ambulans autem, inquit, iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres: & cætera. Proinde fieri potest, vt postea narrauerit, non quod postea factum erat, sed quod prius prætermiserat, vt cum illo intelligantur venisse Capharnaum, quò Ioannes dicit, & ipsum & matrem eius & discipulos venisse. An potius alij discipuli fuerunt, sicut cum iam Philippus sequebatur, quem sic vocauerat, vt diceret ei, Sequere me. Quo enim ordine vocati sint omnes duodecim apostoli, in Euangelistarum narrationibus non apparet quãdoquidem non tantum ordo vocationis, sed nec ipsa vocatio commemorata est omnium, sed tantum Philippi & Petri, & Andreæ & filiorum Zebedæi, & Matthæi publicani, qui etiam Leui vocabatur. Singillatim tamen ab eo nomen & primus & solus Petrus accepit. Nam filios Zebedæi non singillatim, sed simul ambos appellauit filios tonitrui. Sanè animaduertendum est, quòd scripturã Euangelica & Apostolica, non solùm illos duodecim appellat discipulos eius,

Mat. 4.c.18 Marci 1. b.16. Luce 5. a.1.*

Ioan. 2. b.12 Act. 22.a.3.

Ioannis 2. d.1.*

Ibidem. Mat. 9. a.9 Marci 2. b.14. Luce 5 f.27 Ioan. 1.f.42 Matei 3. c.17.

sed omnes qui in eum credentes, magisterio eius ad regnum cælorum erudiebantur. Ex quorum multitudine elegit duodecim, quos & Apostolos nominauit, sicut Lucas commemorat. Ipse quippe paulo pòst ait, Et descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis. Non vtique diceret turbam discipulorum, homines duodecim. Aliis quoque scripturarum locis hoc euidenter apparet, discipulos eius omnes appellatos qui ab eo discerent quod ad æternam vitam pertineret. Quæri autem potest, quomodo binos vocauerit de naviculis piscatores, primo Petrum & Andream, deinde progressus paululum, alios duos filios Zebedæi, sicut narrant Matthæus & Marcus, cùm Lucas dicat ambas eorum nauiculas impletas magna illa captura piscium, sociosque Petri commemoret Iacobum & Ioannem filios Zebedæi vocatos ad adiuuandum, cùm retia extrahere plena non possent, simulque miratos tantam multitudinem piscium quę capta erat: & cùm Petro tantum dixisset, Noli timere, ex hoc iam homines eris capiés: simul eum tamen subductis ad terram nauibus secutos fuisse. Vnde intelligẽdum est hoc primo esse factum quod Lucas insinuat. Nec tunc eos à Domino vocatos, sed tantum Petro fuisse prædictum quòd homines esset capturus. Quod non ita dictũ est, quasi iam pisces nunquam esset capturus. Nam & post resurrectionem Domini legimus eos esse piscatos. Dictum est ergo, quòd deinceps capturus esset homines: non dictum est, quòd iam non esset capturus pisces. Vnde datur locus intelligere eos ad capturam piscium ex more remeasse, vt postea fieret, quod Matthæus & Marcus narrant: quando eos binos vocauit, & ipse iussit vt eum sequerentur, primò duobus Petro & Andreæ, deinde aliis duobus filiis Zebedæi. Tunc enim non subductis ad terram nauibus tanquam cura redeundi, sed ita eum secuti sunt, tanquam vocantem ac iubentem vt eum sequerentur.

Luce 6. b.14.15. 16.17.

Mat.4.c.18. d.21. Marci 1. b.16.& 19. Luce 5.b.8. & 10.

Ioan.21.d.3

CAPVT XVIII. Secessus Iesu in Galilæam.

ILLVD etiam requirendum est, quomodo Ioannes Euangelista antequam Ioannes Baptista missus esset in carcerem, dicit Iesum isse in Galilæam. Postea enim quàm commemorauit, quòd in Cana Galilææ fecit de aqua vinum, & descendit Capharnaum cum matre & discipulis, & ibi manserunt non multis diebus, dicit eum deinde ascédisse Hierosolymam propter Pascha. Post hoc venisse in Iudæam terram & discipulos eius, & illic demoratum cum eis & baptizantem, vbi secutus ait, Erat autem & Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & adueniebant & baptizabantur. Nõdum enim missus erat in carcerem Ioannes. Matthæus autem dicit, Cùm autem audisset quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. Similiter & Marcus, Posteaquam autem traditus est, inquit, Ioannes venit Iesus in Galilæam. Lucas autem nihil dicit de tradito Ioanne, sed tamen & ipse post baptismum & tentationem Christi dicit eum isse in Galilæam, sicut illi duo. Nam ita contexit narrationem suam: Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus. Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam regionem de illo. Vnde intelligitur hos tres Euangelistas non Ioanni Euangelistę contraria narrasse, sed prætermisisse primum Domini aduentum in Galilæã posteaquam baptizatus est, quando illic aquam conuertit in vinum. Tunc enim nondum erat traditus Ioannes. Eum verò aduentum eius in Galilæam contexuisse narrationibus suis qui post Ioannem traditum factus est, de quo eius reditu in Galilæam etiam ipse Ioannes Euãgelista sic loquitur: Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quia Iesus plures discipulos facit & baptizat quàm Ioannes, quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius, reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilęam. Tunc ergo intelligimus iam fuisse traditum Ioannem, Iudæos verò audisse quòd plures discipulos faceret & baptizaret quàm fecerat & baptizauerat Ioannes.

Matt.4.b.12

Marci 1. b.14.

Luce 4.b.13

Ioann.4.a.1.

CAPVT XIX. Sermonis.

IAM nunc de illo sermone prolixo quem secundum Matthęum in monte habuit Dominus, videamus vtrum ei cæteri Euangelistæ nihil aduersari videantur. Marcus quippe non eũ cõmemorauit omnino, nec aliquid eius simile dixit, nisi quasdam sententias, non contextim, sed sparsim, quas Dominus locis aliis repetiuit. Reliquit tamen locum in textu narrationis suæ, vbi intelligamus hunc dictum esse sermonem, sed ab eo prætermissum. Et erat, inquit, prædicans in synagogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia eiiciens. In hac prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Galilęa, intelligitur etiam sermo iste habitus in monte, cuius commemorationem facit Matthæus. Namque idem Marcus ita sequitur, Et venit ad eum leprosus deprecans eum, & genu flexo dixit, Si vis potes me mundare: & cætera. De hoc leproso mundato talia connectit, vt ipse intelligatur quem Matthæus commemorat tunc esse mundatum, quando post illum sermonẽ Dominus de mõte descendit. Sic enim ait Matthæus, Cùm autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multę. Et ecce leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine si vis potes me mundare: & cætera. Huius leprosi etiã Lucas meminit, non sanè hoc ordine, sed vt solẽt præmissa recordari, vel posterius facta pręoccupari, sicut diuinitus suggerebantur, quæ antea cognita, postea recordando conscriberent. Veruntamen idem Lucas sermonem etiam ipsius Domini prolixum narrauit, vbi etiam sic exorsus est, vt in isto Matthæus. Hic enim dixit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: & ille, Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Deinde multa quæ sequuntur etiam in Lucæ narratione similia sunt. Et ad extremum sermonis ipsa conclusio prorsus eadem reperitur, de homine prudente, qui ædificat super petram, & de stulto qui ędificat super arenam: nisi quòd ibi flumen tantum dicit illisum domui, non & pluuiam, & ventos, sicut Matthæus. Posset ergo facillimè credi, eundem etiam ipse Domini interposuisse sermonem, aliquas autem prætermisisse sentẽtias, quas Matthęus posuit. Item alias posuisse, quas iste non dixit: quasdã etiam non iisdem verbis, custodita tamen veritatis integritate similiter explicasse. Posset hoc, sicut dixi, facillimè credi, nisi moueret quod Matthæus in monte dicit hunc habitum esse sermonem à Domino sedente: Lucas autem in loco campestri à Domino stante. Hæc itaque diuersitas facit videri, alium fuisse illum, alium istum. Quid enim prohiberet Christum alibi quædam repetere quæ iam antea dixerat, aut iterum quædam facere quę antea iam fecerat? Non sanè istos duos sermones, quorum vnum Matthæus, alterũ Lucas inseruit, longa temporis distantia separari, hinc probabiliter creditur, quòd & antea & postea quædam similia, vel eadem ambo narrarunt, vt non absurdè sentiantur eorum narrationes hęc interponentium in eisdem locis & diebꝰ esse versatas. Nam Matthæus hoc ita dicit, Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa & de trans Iordanem. Videns autem turbas ascendit in montem, & cùm sedisset accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperiens os suum docebat eos dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: & cętera. Hîc potest videri multas turbas vitare voluisse, & ob hoc ascendisse in montem, tanquam secedendo à turbis, vt solis suis discipulis loqueretur. Cui rei videtur attestari etiam Lucas, ita narrans: Factum est autem in illis diebus, exiit in montẽ orare, & erat pernoctãs in oratione Dei. Et cũ dies factus esset, vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: Simonem quem cognominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæũ, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur Zelotes, Iudam Iacobi & Iudã Scarioth, qui fuit proditor. Et descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius cum illo, & multitudo copiosa plebis, ab omni Iudæa & Hierusalem & maritima & Tyri & Sydonis, qui venerant vt audirent eum & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat, Beati pauperes, quia vestrũ est regnũ Dei: & cętera. Hîc potest intelligi cùm in monte duodecim discipulos elegit ex pluribus, quos Apostolos nominauit, quod Matthæus prætermisit, tunc illum habuisse sermonem quem Matthæus interposuit, & Lucas tacuit, hoc est in monte. Ac deinde cùm descendisset, in loco campestri habuisse alterum similem, de quo Matthæus tacet, Lucas non tacet: & vtrumque sermonem eodem modo esse conclusum.

Matt.5.a.1. Marci 1. d.40. Luce 5.c.12.

CAPVT XX. Centurio accessus ad Iesum. Matt.8.a.5.

Quod autem Matthæus isto sermone terminato sequitur & dicit: Et factum est cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius: potest videri discipulorum turbas dixisse, ex quibus duodecim illos Apostolos elegerat. Quod verò mox ait: Cùm autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ, & ecce leprosus veniens adorabat eum: potest intelligi post vtrunque sermonem factum fuisse, non solum quem Matthæus, verumetiã quem Lucas interponit. Neque enim apparet post descensionem de monte quantum temporis fuerit interpositum, sed hoc solũ voluit significare Matthæus, post illam descẽsionem multas turbas fuisse cum Domino, quando leprosum mundauit, non quantum tẽporis interfuerit: præsertim cùm eundẽ leprosum Lucas iam in ciuitate posito Domino dicat esse mundatum, quod Matthęus dicere non curauit. Quanquam etiam illud posset occurrere, in aliqua excelsiore parte montis primo cum solis discipulis Dominum fuisse, quãdo ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis descendisse, non de monte, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat: atque ibi stetisse donec ad eũ turbæ congregarentur. Ac postea cùm sedisset accessisse propinquius discipulos eius, atque ita illis cæterisque turbis præsentibus vnum habuisse sermonem, quem Matthæus Lucasque narrauerunt, diuerso narrandi modo, sed eadem veritate rerum & sententiarum, quas ambo dixerunt. Iam enim præmonuimus, quod & nullo præmonente vnicuique spontè videndum fuit, si quis prætermittat aliquid quod alius dicat, non esse cõtrarium, nec si alius alio modo aliquid dicat, dum eadem rerum sententiarumque veritas explicetur: vt quod Matthæus ait, Cùm autem descendisset de monte, simul etiam de illo campestri loco qui in latere montis esse potuit, intelligatur. Deinde Matthæus de leproso mundato narrat, quod etiã Marcus & Lucas similiter.

Matt.8.a.1. Marci 1. d.40. Luce 5.c.12.

POST hæc Matthæus sequitur & dicit: Cùm autem introisset Capharnaum, accessit ad illum Centurio, rogans eum & dicens, Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur: & cætera, vsque ad eum locũ vbi ait, Et sanatus est puer ex illa hora. Hoc de puero Centurionis etiam Lucas cõmemorat: non, sicut iste, post leprosum mundatum, quem ille postea recordatus commemorauit, sed post finem illius prolixioris sermonis, quod ita coniungit: Cùm autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Cẽturionis autem cuiusdam seruus malè habẽs erat moriturus, qui illi erat pretiosus, &c. Vsque in eum locum quo sanatus est. Hîc intelligendũ est, cùm implesset quidẽ omnia verba sua in aures plebis, intrasse Christum Capharnaum, hoc est, quia non antequam hęc verba terminasset intrauit: sed non essẽ expressum post quantum temporis interuallum cùm istos sermones terminasset intrauerit Capharnaum. Ipso quippe interuallo leprosus ille mundatus est, quẽ loco suo Matthæus interponit, iste autẽ postea recordatur. Iam ergo videamus vtrũ sibi de hoc seruo Centurionis Matthæus Lucasque consentiant. Matthæus enim dicit, Accessit ad eum Centurio, rogans eum & dicens, Puer meus iacet in domo paralyticus. Cui videtur repugnare quod ait Lucas, Et cùm audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & sanaret seruum eius. At illi cum venissent ad Iesum rogabant eum solicitè dicentes ei, Quia dignus est, vt hoc illi præstes. Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ędificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos dicens, Domine noli vexari. Non enim dignus sum vt sub tectum meũ intres. Propter quod & meipsum nõ sum dignum arbitratus vt venirẽ ad te, sed dic verbo, & sanabitur puer meus. Si enim hoc ita gestum est, quomodo erit verũ quod Matthæus narrat, Accessit ad eum quidam Centurio, cùm ipse nõ accesserit, sed amicos miserit: nisi diligenter aduertentes intelligamus Matthęũ non omnimodo deseruisse vsitatum morem loquendi. Non solum enim dicere solemus, accessisse aliquem etiam antequam peruenirat illuc quò dicitur accessisse. Vnde etiã dicimus, parum accessit vel multum accessit, cò quòd appetit peruenire: verumetiam ipsam peruentionem cuius adipiscendi causa acceditur, dicimus plerunque factam: etsi eum ad quem peruenit non videat ille qui peruenit, cùm per amicum peruenit ad aliquem cuius ei fauor est necessarius. Quod ita tenuit consuetudo, vt iam etiam vulgo peruentores appellentur, qui potentium quorumlibet tanquam inaccessibiles animos, per conuenientium personarum interpositionẽ, ambitionis arte pertingunt. Si ergo ipsa peruentio vlitatè dicitur per alios fieri, quãto magis accessus per alios fieri potest, qui plerunque infra peruẽtionem remanet, quando potuerit quisque plurimum quidẽ accedere, sed tamen non potuerit peruenire? Non ergo absurdè Matthæus, etiam quod vulgo possit intelligi, per alios facto accessu Centurionis ad Dominum, cõpendio dicere voluit, Accessit ad eum Centurio. Veruntamen non negligenter intuenda est etiam sancti Euangelistæ altitudo mysticæ locutionis, secundũ quã scriptum est in Psalmo: Accedite ad eum, & illuminamini. Proinde quia fidem Centurionis, qua verè accedit ad Iesum, ipse ita laudauit vt diceret, Non inueni tantam fidem in Israel: ipsum potius accessisse ad Christum dicere voluit prudens Euangelista, quàm illos per quos verba sua miserat. Porrò autem Lucas ideo totum quemadmodum gestum esset aperuit, vt ex hoc intelligere cogeremur; quemadmodum eum accessisse dixerit alius qui mentiri non potuit. Sic enim & illa mulier quę fluxum sanguinis patiebatur, quamuis fimbriam vestimẽti eius tenuerit, magis tamen tetigit Dominum, quàm illæ turbæ à quibus premebatur. Vt enim hæc quo magis credidit, eo magis tetigit Dominum: ita & Centurio quo magis credidit, eo magis accessit ad Dominum. Iam cætera in hoc capitulo quæ alter dicit, & alter prætermittit, superfluo pertractantur, cùm ex illa regula primitus commendata nihil inueniantur habere contrarium.

Luce 7. a.3.a

Psal.33.a.6.

Mat.8.a.10

Mat.9.c.20 Marci 5. c.25. Luce 8.f.43

CAPVT XXI. Sectus Petri sanatis. Matt.8.b.14.

SEQVITVR Matthæus & dicit: Et cùm venisset Iesus in domũ Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem, & tetigit

tigit manum eius, & dimisit eam febris, & surrexit & A ministrabat eis. Hoc quãdo factum sit, id est, post quid vel ante quid, non expressit Matthæus. Nõ enim post quod narratur, post hoc etiam factum necesse est intelligatur. Nimirum tamen iste hoc recoluisse intelligitur, quod prius omiserat. Nam id Marcus narrat antequam illud de leproso mũdato commemoret, quod post sermonem in mõte habitum, de quo ipse tacuit, videtur interposuisse. Itaque & Lucas post hoc factũ narrat de socru Petri, post quod & Marcus. Ante sermonem etiam ipse quem prolixum interposuit, qui potest idem videri quem dicit habitũ in monte Matthæus. Quid autem interest quis quo loco ponat, siue quod ex ordine inserit, siue quod omissum recolit, siue quod postea factum antè præoccupat: dum tamen non aduersentur eadem vel alia narranti, nec sibi, nec alteri? Quia enim nullius in potestate est, quamuis optimè fideliterque res cognitas quo quisque ordine recordetur, quid prius posteriúsue homini veniat in B mentem, non est vt volumus, sed vt datur: satis probabile est quòd vnusquisque Euangelistarum eo se ordine credidit debuisse narrare, quo voluisset Deus ea ipsa quæ narrabat eius recordationi suggerere, in eis duntaxat rebus, quarum ordo siue ille, siue ille sit, nihil minuit authoritati veritatique Euangelicæ. Cur autem Spiritus sanctus diuidés propria vnicuique prout vult, & ideo mentes quoque sanctorum propter libros in tanto autoritatis culmine collocandos, in recolendo quæ scriberent sine dubio gubernans & regens, alium sic, alium verò sic narrationem suam ordinare permiserit, quisquis pia diligentia quæsuerit, diuinitus adiutus poterit inuenire. Hoc tamen non est huius operis munus quod nunc susceпimus, tantum vt demonstremus Euangelistas, neque sibi neque inter se pugnare, quolibet ordine, vel easdem reꝰ, vel alias factorum dictorumque Christi vnusquisque eorum potuerit voluerítue narrare. Quapropter vbi ordo temporum non apparet, nihil nostra interesse debet, quẽ narrandi ordinem quilibet eorum tenuerit: vbi autẽ apparet, si quid mouerit quod sibi aut alteri repugnare videatur, vtique considerandum & enodãdum est.

Matth 1. c.2.9.

Luce 4.g.40

1.Cor.12. b.11.

C

CAPVT XXII. Ordo réporis. Mat.8. b.16

Esaie 53. c.4.

Marci 1. c.32.*

D

Luce 4. g.40.*

SEQVITVR ergo Matthæus dicens: Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eiiciebat spiritus verbo, & omnes malè habẽtes curauit, vt adimpleretur quod dictũ est per Esaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. Hoc ad eiusdem diei tempus pertinere satis indicat, cùm coniungit, Vespere autem facto. Sic & Marcus cùm de ipsa socru Petri sanata dixisset: Et ministrabat eis: hoc idem subiecit, Vespere autem facto cùm occidisset sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes, & erat omnis ciuitas congregata ad ianuam, & curauit multos qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum. Et diluculo valde surgens egressus est, & abiit in desertum locum. Videtur hîc ordinem tenuisse Marcus, vt post illud quod dictum est, Vespere autem facto, deinde diceret, Et diluculo valde surgés. Quamuis nec illud necesse sit, vbi dicitur, Vespere autem facto, eiusdem diei vesperum accipere: nec vbi dicitur, diluculo: eiusdem noctis diluculum. Tamen vtcunque videri potest hîc rerum gestarum ordo seruatus, propter digestum ordinem temporum. Lucas quoque cùm de socru Petri narrasset, non ait ipse, Vespere autem facto: sed tamen quod idem significaret adiunxit dicens: Cùm sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum: at ille singulis manus imponens curauit eos. Exibant etiam dæmonia à multis clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die, egressus ibat in desertum locum. Et hîc videmus eundem prorsus ordinem temporum custoditũ, quem comperimus apud Marcum. Matthæus autem qui videtur non ordinem quo gestum est, sed quod prætermissum recolit, hoc de socru Petri commemorasse, posteaquam narrauit quid ipso die, facto etiam vespere gestum sit, iam non subiungit diluculum, sed ita narrat: Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit ire trans fretum. Iam hoc aliud est, non illud quod Marcus & Lucas contexunt, qui post vesperum diluculum ponunt. Quod ergo hîc dictum est, Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit ire trans fretum: aliud eum recordatum interposuisse debemus accipere, quòd die quodam cùm vidisset Iesus turbas multas circum se, iussit ire trans fretum.

Mat.8.d.18.

CAPVT XXIII. Sequuntur, &c. Mat.8.d.19

Matth 8. d.18.* Marci 5. d.1.* Luce 8. d.26.*

DEINDE quod subiungit: Et accedens vnus Scriba ait illi, Magister sequar te quocunque ieris: vsque ad illud vbi ait, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos: hoc similiter narrat & Lucas. Sed ille post plura, nec ipse sanè expresso ordine temporum, sed recordantis modo: vtrum quod prius omisit, an quod posterius etiam factum quàm sunt ea quæ sequuntur, præoccupauit, incertum est. Ita enim dicit: Factum est autem ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocunque ieris. Et respondit ei prorsus eadẽ quæ Matthæus cõmemorat. Quod autem Matthæus dicit tunc istud gestum esse, quando iussit vt irent trãs fretum, Lucas verò, Ambulantibus illis in via, non est est contrarium: quia in via vtique ambulabant vt venirent ad fretum. Et de illo qui petit primum sepelire patrem suum, Matthæus & Lucas omnino consentiunt. Quod enim Matthæus primò eiusdem verba posuit, hoc est, patrem suum sepelire petentis, & deinde Domini dicentis, Sequere me: Lucas autem primò Domini dicentis, Sequere me: & deinde illius hoc petentis: ad sententiam nihil interest. Cõmemorauit Lucas & alium dixisse: Sequar te Domine, sed primũ permitte mihi renunciare iis quæ domi sunt: de quo tacuit Matthæus. Inde iam Lucas in aliud perrexit, non in illud quod ordine temporis sequebatur. Post hæc autem, inquit, designauit Dominus & alios septuaginta duos. Post hæc quidem manifestè, sed quanto temporis interuallo post hæc fecerit illud Dominus, non apparet. In ipso tamen interuallo fit quod deinceps Matthæus subiungit: nam idem Matthæus ordinem temporum adhuc tenet, ita narrans: Et ascendẽte eo in nauiculam, secuti sunt eũ discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari: vsque ad illud vbi ait, Et venit in ciuitatem suam. Ista duo facta cõtinuatim quæ narrat Matthæus de tranquillato mari, posteaquam ventis imperauit Iesus à somno excitatus: & de illis qui habebant sæuum dæmoniũ, ruptisque vinculis agebantur in desertum: similiter narrat Marcus & Lucas: verbis aliis dictæ sunt ab alio atque alio quẽdam sententiæ, non tamen aliæ: velut illud quod eum dicit dixisse Matthæus, Quid timidi estis modicæ fidei? Marcus ita dicit, Quid timidi estis, necdum habetis fidẽ? id est, illam perfectam, velut granum sinapis. Hoc ergo & ille ait, Modicæ fidei. Lucas autem, Vbi est fides vestra? Et totum quidem sic dici potuit, Quid timidi estis? Vbi est fides vestra? Modicæ fidei. Vnde aliud hic, aliud ille commemorat. Et illud quod excitantes eum dixerũt, Matthæus sic, Domine salua nos, perimus: Marcus, Magister, non ad te pertinet quia perimus? Lucas, Præceptor perimus: vna eademque sententia est excitantium Dominum, volentiumque saluari: nec opus est quærere quid horum potius Christo dictum sit. Siue enim aliquid horũ trium dixerint, siue alia verba quæ nullus Euangelistarum commemorauit, tantundẽ tamen valentia ad eandem sententiæ

Marci 4. d.36.* Luce 8. c.22.*

tiæ veritatem, quid ad rem interest? Quãquam & hoc A fieri potuit, vt pluribus eum simul excitãtibus, omnia hæc, aliud ab alio dicerẽtur. Item quòd sedata tempestate dixerunt secundum Matthæum, Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei? Secundum Marcum, Quis putas est iste, quia ventus & mare obediunt ei? Secundum Lucam, Quis putas hic est, quia & ventis imperat & mari, & obediunt ei? quis non videat vnam esse sententiã? Tantundẽ enim prorsus valet, Quis putas est iste, & qualis est hic. Et vbi non est dictũ, Imperat: vtiq; consequẽter intelligitur, quia imperãti obedit. Quòd verò Matthæus duos dicit fuisse qui legionem illam dæmonum patiebantur, quæ in porcos ire permissa est, Marcus autem & Lucas vnum commemorant: intelligas vnum eorum fuisse personæ alicuius clarioris & famosioris, quem regio illa maximè dolebat, & pro cuius salute plurimum satagebat. Hoc volentes significare duo Euangelistæ, solum commemorandum iudicauerunt, de quo facti huius fama latius præclariúsque fragrauerat. Nec quòd verba dæmonum diuersè ab Euangelistis dicta sunt, habet aliquid scrupuli, cùm vel ad vnam redigi sententiam, vel omnia dicta possint intelligi. Nec quia pluraliter apud Matthæum, apud illos autem singulariter loquitur, cùm & ipsi narrent, quòd interrogatus quid vocaretur, legionem se esse respondit, eo quòd multa essent dæmonia. Nec quod Marcus dixit circa mõtem fuisse gregem porcorum, Lucas autem in mõte, quicquam repugnat. Grex enim porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset in monte, aliquid circa montem. Erant enim duo milia porcorũ, sicut Marcus expressit.

Matth 8. d.18.* Marci 5. d.1.* Luce 8. d.26.*

CAPVT XXV. Paralyticus in galilæa. Mat.9.d.1.*

HINC ergo sequitur Matthæus, adhuc temporũ ordinem seruans, atque ita narrationem contexit: Et ascendens in nauiculam transfretauit, & venit in ciuitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto, &c. vsque ad illud quod ait, Videntes autem turbæ, timuerunt & glorificauerunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus. De hoc paralytico dixerunt etiam Marcus & Lucas. Quod ergo Matthæus dicit Dominum dixisse, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua: Lucas autem non dixit Fili, sed homo: ad sententiam Domini expressius insinuãdam valet, quia homini dimittebãtur peccata, qui hoc ipso quo homo erat, nõ posset dicere, Non peccauit: simul etiam vt ille, qui homini dimittebat, intelligeretur Deus. Marcus autem hoc dixit quod & Matthæus, sed non dixit, Confide. Potuit quidem & ita dici: Confide homo, dimittuntur tibi peccata fili: aut, Confide fili, dimittuntur tibi peccata homo: aut quolibet verborum ordine cõgruenti. Illud sanè potest mouere, quod de isto paralytico Matthæus ita narrat: Et ascendens in nauiculam transfretauit, & venit in ciuitatem suam: & ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Marcus autem non hoc in eius ciuitate factum dicit, quæ vtique Nazareth vocatur, sed in Capharnaum, quod ita narrat: Et iterum intrauit in Capharnaum post dies: & auditum est quod in domo esset, & conuenerunt multi: ita vt non caperet neque ad ianuam, & loquebatur eis verbum. Et venerunt ferentes ad eũ paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et cùm non possent offerre eum illi præ turba, nudauerũt tectum vbi erat, & patefacientes submiserunt grabatũ, in quo paralyticus iacebat. Cùm vidisset autem Iesus fidem illorum, &c. Lucas autem non commemorat quo in loco factum sit, sed ita dicit: Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Phariszi sedẽtes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galileæ & Hierusalem: & virtus erat Domini ad sanandos eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre, & ponere ante eum: & non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderũt supra tectum, & per tegulas submiserunt illum cum lecto in medium ante Iesum. Quorum fidem vt vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua, &c. Remanet igitur quæstio inter Marcum & Matthæum, quod Matthæus ita scribit tanquam in ciuitate Domini factum sit, Marcus autem in Caphar naum. Quæ difficilius solueretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret: nunc verò cũ potuerit ipsa Galilæa dici ciuitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth: sicut vniuersum regnum in tot ciuitatibus constitutum, dicitur Romana ciuitas: cúmque in tot gentibus constituta ciuitas sit, de qua scriptum est, Gloriosissima dicta sunt de te ciuitas Dei: & cùm ipse prior populus Dei in tot ciuitatibus habitans, etiam vna domus †dicta sit domus Israel: quis dubitauerit in ciuitate sua hoc fecisse Iesum, cùm hoc fecerit in Capharnaum ciuitate Galilææ? quò transfretando redierat de regione Gerasenorum, vt veniens in Galilæam, rectè diceretur venisse in ciuitatem suam, in quocúque oppido esset Galilææ: præsertim quia & ipsa Capharnaũ ita excellebat in Galilæa, vt tanquam metropolis haberetur. Quod si prorsus non liceret accipere ciuitatem Christi, vel ipsam Galilæam, in qua erat Nazareth, vel ipsam Capharnaũ, quæ sicut caput Galilææ ciuitatibus eminebat, diceremus Matthæum prætermisisse, quæ gesta sunt, posteaquam venit Iesus in ciuitatem suam, donec veniret Capharnaum, & hoc adiunxisse de sanato paralytico: sicut in multis ita faciũt, prætermittentes media, tanquam hoc continuò sequatur, quod sine vlla prætermissionis suæ significatione subiungunt.

Mat.9.d.1.* Marci 2.d.1.* Luce 5.d.17

CAPVT XXVI. Matthæus vocatus. Matthæi 9. d.9.* Marci 2. b.14.*

HINC ergo sequitur Matthæus dicens: Et cùm transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in teloneo, Matthæum nomine, & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum. Hoc Marcus ita narrat, eundem etiam ipse ordinem tenẽs post illius paralytici sanitatem: Et egressus est, inquit, ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos. Et cùm præteriret vidit Leui Alphæi sedentem ad teloneum, & ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Nihil hîc repugnat: ipse est enim Matthæus, qui & Leui. Lucas etiam hoc post eundem paralyticum sanatum ita subiungit: Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Leui sedentem ad teloneum, & ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. Hinc autem probabilius videtur quòd hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat: quia vtique ante illum sermonem habitũ in monte, credendum est vocatum esse Matthæũ. In eo quippe monte tunc Lucas cõmemorat omnes duodecim ex pluribus discipulis electos, quos & Apostolos nominauit.

Luce 5.f.27. Luce 6.b.13

CAPVT XXVII. Conuiuium cum publicanis. Mat.9.d.10

SEQVITVR itaque Matthæus & dicit: Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes, discumbebãt cum Iesu & discipulis eius, &c. vsque ad illud vbi ait, Sed vinum nouum in vtres nouas mittunt, & ambo conseruantur. Hîc Matthæus non expressit in cuius domo discumbebat Iesus cum publicanis & peccatoribus: vnde posset videri non hoc ex ordine subiunxisse: sed quod alio tempore factum est, recordatus interposuisse, nisi Marcus & Lucas qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent in domo Leui, hoc est, Matthæi, discubuisse Iesum, & dicta illa omnia quæ sequuntur. Ita enim Marcus hoc idem dicit, eundem ordinem seruans: Et factum est, cùm accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu. Cùm ergo dicit, In domo illius: exprimit vtique illum, de quo superius loquebatur, id est, Leui. Sic & Lucas cùm dixisset, Ait illi, Sequere me: & relictis omnibus surgens secutus est eum: continuò subiecit, Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua, & erat turba multa publicano-

Marci 2. b.15.

Luce 5. f.27

blicanorum & aliorum qui cum illis erant discumben A tens. Manifestum est itaque in cuius domo ista gerebantur. Iam ipsa verba videamus: vel quæ à Domino dicta, vel quæ ab illo responsa sunt, omnes isti tres Euangelistæ posuerunt. Matthæus: Et videtes, inquit, Pharisæi, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? Totidem penè verbis hoc ait & Marcus: Quare cum publicanis & peccatoribus máducat & bibit magister vester? Prætermissum est ergo à Matthæo quod iste addidit, Et bibit. Sed quid ad rem, cùm plena sit sententia, insinuans pariter conuiuantes? Lucas autem aliquanto differentius hoc videtur commemorasse. Et murmurabant, inquit, Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis? Non vtique magistrum eorum volens illic intelligi, sed simul omnibus, & ipsi & discipulis eius hoc obiectum insinuans: non tantum ei dictum, sed illis, quod & de ipso, & de illis acciperetur. Nam vtique & ipse Lucas ita dicit Dominum respon B disse: Non veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam. Quod non eis respondisset, nisi quod dixerant, manducatis & bibitis, ad ipsum maximè pertineret. Propterea etiam Matthæus & Marcus de illo discipulis eius hoc obiectum esse narrarunt: quia & cùm de discipulis dicebatur, magistro magis obiiciebatur, quem sectando imitabantur. Vna ergo sententia est, & tanto melius insinuata, quanto quibusdam verbis, manente veritate, variata. Item quod Matthæus refert Dominum respondisse, Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus. Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores. Marcus quoque & Lucas eisdem penè verbis eandem sententiam tenuerunt, nisi quòd ambo non interponunt illud ex Propheta testimonium, Misericordiam volo, quàm sacrificium. Lucas autem cùm dixisset, Non enim veni vocare iustos, sed peccatores: addidit, in pœnitentiam: quod ad explanandam sententiam valet, ne quisquam C peccatores ob hoc ipsum quòd peccatores sunt, diligi arbitretur à Christo: cùm & illa similitudo de ægrotis bene intimet quid velit Deus vocádo peccatores, tanquam medicus ægrotos, vtique vt ab iniquitate tanquam ab ægritudine salui fiant: quod fit per pœnitentiam. Item quod dicit Matthæus, Tunc accesserút ad eum discipuli Ioannis, dicentes, Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter? Marcus similiter intulit, dicens, Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunantes, & veniunt & dicunt illi, Cur discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? nisi quòd iste putari potest addidisse Pharisæos, quòd simul cum discipulis Ioannis hoc dixerint, cùm Matthæus tantum discipulos Ioannis hoc dixisse perhibeat. Sed verba ipsa quæ illos dixisse apud Marcum legitur, magis indicát alios hoc dixisse de aliis: id est, conuiuas qui aderant venisse ad Iesum, quia ieiunabant discipuli Ioannis & Pharisæi, & hoc ei de illis dixisse: vt quod ait, veniunt, non de ipsis dixerit de quibus interposuerat, Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunantes: sed cùm isti essent ieiunántes, veniút illi quos hoc mouet, & dicunt illi: Cur discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem non ieiunát? Quod Lucas euidentius expressit, ita hoc idem intimans, cùm dixisset, quid eis responderit Dominus de vocatione peccatorum, tanquam ægrotorum. At illi, inquit, dixerunt ad eum, Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt & bibunt? Ergo & hic sicut Marcus alios de aliis hoc dixisse narrauit. Vnde ergo Matthæus, Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes, Quare nos & Pharisæi ieiunamus? nisi

Mat. 9. b. 11 *Marci 2. c. 16.* *Luce 5. f. 30.** *Mat. 9. b. 12* *Osee 6. c. 6.* *Marci 2. c. 17* *Luce 5. f. 32.* *Mat 9. b. 14* *Marci. 2. c. 18.* *Luce 5. f. 33.*

quia & ipsi aderant, & omnes certatim, vt quisquẽ poterat, hoc obiecerunt. Quorum sententia diuerso loquendi modo, sed tamen à veritate non alieno, à tribus Euangelistis insinuata est. Item illud de sponsi filiis, quia non ieiunabunt quamdiu cum eis est sponsus: similiter interposuerunt Matthæus & Marcus, nisi quòd Marcus filios nuptiarum appellauit, quos ille sponsi: quod ad rem nihil interest. Filios quippe nuptiarum non tantum quos ille sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. Eadem ergo est aperta sententia, non altera aduersa. Lucas autem non ait, Nũquid possunt filij sponsi ieiunare: sed ait, Nũquid potestis filios sponsi, quamdiu cum illis est sponsus, facere ieiunare? in quo & ipse ad aliud quiddam insinuandum, eandem sententiam eleganter aperuit. Sic enim intelligitur, eosdem ipsos qui loquebantur fuisse facturos, vt lugẽtes ieiunarent filij sponsi, quoniam ipsi essent spõsum occisuri. Quod autem dixit Matthæus lugere, hoc Marcus & Lucas ieiunare: quia & illi postea tunc ieiunabunt, ait, non, tunc lugebunt. Verùm illo verbo significauit de tali ieiunio Dominum locutum, quod pertinet ad humilitatem tribulationis: vt illud alterum, quod pertinet ad gaudium mentis, in spiritalia suspensæ, atque ob hoc alienatæ quodammodo à corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus Dominus significasse intelligatur, de panno nouo & vino nouo: id ostendens quod animalibus atque carnalibus circa corpus occupatis, & ob hoc veterem adhuc sensum trahentibus, hoc genus ieiunij non cõgruat, quas similitudines & alij duo similiter explicarunt. Iam enim satis in promptu est, nihil esse contrarium, si quis alius dicit, quod alius prætermittit, seu verbi, seu rei: dum vel ab eadem sententia non recedatur, vel quæ fortè ab alio ponitur, alij non aduersetur.

Mat. 9. b. 15 *Luce 5. f. 34* *Mat. 9. b. 16* *Marci 2. c. 21.* *Luce 5. f. 36* *Mat. 9. b. 17* *Marci 2. c. 22.* *Luce 5. f. 37.*

SEQVITVR deinde Matthæus adhuc temporum CAPVT XXVIII ordinem seruans: Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus accessit, & adorabat eum dicens, Filia mea modò defuncta est, sed veni impone manum tuam super eam, & viuet, &c. vsque ad illud vbi ait: Et surrexit puella, & exiit fama hæc in vniuersam terram illam. Dicunt hoc & alij duo, Marcus & Lucas: sed ab isto ordine iam recedunt. Alibi enim hoc recordantur atque inserũt: id est, eo loco vbi redit trásfretando à regione Gerasenorum, post expulsa, & in porcos permissa dæmonia. Nam hoc Marcus ita coniungit post illud apud Gerasenos factum: Et cùm transcendisset, inquit, Iesus in naui rursus trans fretum, conuenit turba multa ad illum, & erat circa mare. Et venit quidam de archisynagogis, nomine Iairus, & videns eum procidit ad pedes eius, &c. Ac per hoc intelligendum est, hoc quidem de archisynagogi filia factum esse, cùm transcendisset Iesus in naui rursus trans fretum: sed quanto pòst, non apparet. Nisi enim fuisset interuallum, non esset quãdo fieret quod modò narrauit Matthæus in conuiuio domus suæ: tanquam de alio quippe narrauit, more Euangelistarum, quod de se in domo sua gestum erat, post quod factum nihil aliud continuò sequitur, quàm hoc de archisynagogi filia. Sic enim ipse contexit, vt ipse transitus aperte indicet hoc consequenter narrari, quod & consequenter factum est. Quandoquidem cùm superius commemorasset, quæ de panno nouo & de vino nouo Iesus dixerit, continuò subiecit, Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus accessit. Ac per hoc si hæc illo loquente accessit, nihil aliud factorum dictorumque eius interpositum est. In narratione autem Marci, patet locus vbi interponi alia potuerint, sicut iam ostendimus. Similiter & Lucas, cùm post narratum apud Gerasenos miraculum transiit ad narrandum de archisynagogi filia, non sic transiit vt renitatur Matthæo, qui post illas de panno & vino similitudines hoc gestum esse demonstrat

strat dicendo, Hæc illo loquente. Iste quippe cùm ter- A minasset quod apud Gerasenos factũ narrauerat, hoc modo transiit in aliud. Factum est autem, inquit, cùm rediisset Iesus, excepit illum turba. Erant enim omnes expectantes eum. Et ecce vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat, & cecidit ad pedes Iesu, &c. Et sic intelligitur quòd turba quidem illa continuò exceperit Dominum, quippe quem rediturum expectabat. Quod verò adiunxit, Et ecce vir cui nomen Iairus, non continuò factum accipiendum est, sed prius illud de conuiuio publicanorum: sicut narrat Matthæus. Cui rei sic coniungit hoc, vt non possit aliud factum consequenter intelligi. In hac ergo narratione, quam nunc considerandam suscepimus, de illa quidem quæ fluxum sanguinis patiebatur, omnes isti tres Euangelistæ sine vlla quæstione concordant. Neque enim interest ad rei veritatem, quòd ab alio aliquid tacitum, ab alio dicitur: nec quòd Marcus dicit, Quis tetigit vestimenta mea? Et Lucas, Quis me te- B tigit? Alter enim dixit vsitatè, alter propriè, eandem tamen vterque sententiam. Nam vsitatius dicimus, conscindis me, quàm conscindis vestimẽta mea: cùm tamẽ in aperto sit, quid velimus intelligi. At verò cùm Matthæus archisynagogum, non morituram vel morientem, vel in extremo vitæ positam filiam suam narrat Domino nunciasse, sed omnino defunctam: illi autem duo, morti iam proximam, nondum tamen mortuam: vsque adeò, vt dicant venisse postea qui mortuam nunciarent, & ob hoc iam non debere vexare magistrum, tanquam sic veniret, vt manum imponendo mori non sineret, non vt qui posset mortuam suscitare: considerandum est, ne repugnare videatur, & intelligendum est, breuitatis causa Matthæum hoc potius dicere voluisse, rogatum esse Dominum vt faceret, quod eum fecisse manifestũ est, vt scilicet mortuam suscitaret. attendit enim non verba patris de filia sua, sed quod est potissimum, voluntatem: & talia C verba posuit, qualis voluntas erat. Ita enim desperauerat, vt potius eam vellet reuiuiscere, non credens viuam posse inueniri, quam morientem reliquerat. Duo itaque posuerunt, quid dixerit Iairus: Matthæus autem, quid voluerit atque cogitauerit. Vtrumque ergo petitum est à Domino, vt vel morientem saluam faceret, vel mortuam suscitaret. Sed cùm instituisset Matthæus totum breuiter dicere, hoc insinuauit patrem rogantem dixisse, quod & ipsum certum est, voluisse, & Christum fecisse. Sanè si illi duo vel quisquã eorum, patrem ipsum commemorasset dixisse, quod sui de domo venientes dixerant, vt iam non vexaretur Iesus, quòd puella mortua fuisset, repugnarent eius cogitationi verba quæ posuit Matthæus: nunc verò & illud suis nunciantibus, & prohibentibus ne iam magister veniret, non legitur quod ille consenserit. Ac per hoc & illud quod ei Dominus ait, Noli timere, crede tantum, & salua erit: non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmauit. Talis D quippe in illo fides erat, qualis & in illo qui ait, Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. Quæ cùm ita sint, per huiusmodi Euangelistarum locutiones varias, sed non cõtrarias, rem plane vtilissimam discimus, & pernecessariam: nihil in cuiusque verbis nos debere inspicere, nisi voluntatem cui debent verba seruire: nec mentiri quenquam, si aliis verbis dixerit quid ille voluerit, cuius verba non dicit: neque miseri aucupes vocum, apicibus quodammodo literarum putent ligandam esse veritatem, cùm vtique non in verbis tantum, sed etiam in cæteris omnibus signis animorum, non sit nisi ipse animus inquirendus. Quod autem nonnulli codices habent secundum Matthæũ, Non enim mortua est puella, sed dormit: cùm eam Marcus & Lucas duodecim annorum puellam fuisse testentur, intelligas Hebræo more locutum esse Matthæum. Nam & in aliis scripturarum locis hoc inuenitur, non eas tantum quæ virum passæ fuerant, sed omnino feminas etiam intactas atque integras, mulieres appellari: sicut de ipsa Eua scriptum est, Formauit eam in mulierem. Et illud in libro Numerorum, vbi iubentur custodiri mulieres, quæ nescierunt cubile masculi: id est, virgines, ne interficiantur. Qua locutione etiam Paulus ipsum Christum ait factum ex muliere. Hoc enim melius intelligimus, quàm vt illam duodecim annorum iam nuptam, vel virum expertam fuisse credamus. SEQVITVR ergo CAPVT XXIX. Matthæus, & dicit: Et transeũte inde Iesu, secuti sunt Cæci duo nati. eum duo cæci clamantes & dicentes, Miserere nostri fili Dauid, & cætera vsque ad illud vbi ait, Pharisæi autem dicebant, In principe dæmoniorum eiicit dæmones. Hoc de duobus cæcis & de muto dæmonio, solus Matthæus ponit. Illi enim duo cæci, de quibus & alij narrant, non sunt isti, sed tamen simile factum est: ita vt si ipse Matthæus non etiam illius facti meminisset, posset putari hoc, quod nunc narrat, dictum fuisse etiam ab aliis duobus. Quod commendare memoriæ diligenter debemus, esse quædam facta similia: quod probatur, cùm idem ipse Euangelista vtrumque commemorat: vt si quando talia singula apud singulos inuenerimus, atque in eis contrarium, quod solui non possit: occurrat nobis nõ hoc esse factum, sed aliud simile, vel similiter factum. SANE dein- CAPVT XXX. ceps non apparet ordo rerum gestarum. Nam post De virgæ & hæc duo facta, de cæcis & muto dæmonio, ita sequi- pota. tur: Et circumibat Iesus ciuitates omnes & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, & cætera vsque ad illud vbi ait, Amen dico vobis, non perdet mercedem suam. In hoc toto loco, quem nunc commemorauimus, multa monuit discipulos suos: sed vtrum eum ex ordine Matthæus subiunxerit, an ei ordo narrandi recordatio sua fuerit, sicut dictum est, non apparet. Hunc locum breuiter videtur perstrinxisse Marcus, & eum sic ingressus est, dicens: Et circumibat castella in circuitu docens: & conuocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum, & cætera vsque ad illud vbi ait, Excutite pulueres de pedibus vestris, in testimonium illis. Sed antequam hoc narraret Marcus, prius post resuscitatam filiam archisynagogi, illud narrauit, vbi Dominum in patria sua mirabantur, vnde illi esset tanta D sapientia & virtutes, cùm eius cognationem nossent: quod Matthæus post admonitionem istam discipulorum, & post alia multa commemorat. Itaque incertum est, vtrum hoc quod agitur in eius patria, Matthæus omissum reuocauerit, an Marcus recordatum anticipauerit: quisnam eorum ordinem rei gestæ, & quis recordationis suæ tenuerit. Lucas autem continuò post resurrectionem filiæ Iairi, subiungit hoc loco de potestate & admonitione discipulorum, tam breuiter sanè quàm Marcus: neque ipse ita, vt hoc sequi etiam in rerum gestarum ordine appareat. In nominibus ergo discipulorum, Lucas, qui eos alio loco nominat, cùm prius eliguntur in monte, à Matthæo non discrepat, nisi in nomine Iudæ Iacobi, quem Matthæus Thadæum appellat: nonnulli autem codices habent Lebbæum. Quis autem vnquam prohibuerit duobus vel tribus nominibus hominem vnum vo-

Mat. 9. a. 10 *Luce 8. f. 50* *Mat. 9. a. 18* *Mat. 9. c. 18* *Marci 5. c. 23.* *Luce 8. f. 42* *Mat. 9. a. 24* *Marci 5. d. 42.* *Luce 8. f. 42*

Mat. 9. c. 27 *Marci 10. g. 46.* *Luce 18. f. 35.* *Matthei 20. d. 29.* *Matthei 13. f. 53.* *Luce 9. d. 1.* *Marci 6. d. 7* *Luce 6. b 14 al. nomine* *Mat. 10. a. 2*

cari? Solet item quæri, quomodo Matthæus & Lucas A
Ibid. b.10. Luce 9. a.3. commemorauerint dixisse Dominum discipulis, vt
Marci 6.b.8. nec virgam ferrent: cùm dicat Marcus, Et præcepit eis
ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum. Et se-
quatur etiam ipse, Non peram, non panem, neque in
zona æs: vt ostendat in eodem loco versari narratio-
nem suam, in quo & illorum qui dixerunt nec virgam
ferendam. Quod ita soluitur, vt intelligamus sub alia
significatione dictam virgam, quæ secùdum Marcum
ferenda est: & sub alia illam quæ secundum Matthæũ
& Lucã non est ferenda: sicut sub alia significatione
Iac.1.b.13. intelligitur tentatio, de qua dictum est, Deus neminẽ
Deut.13.a.3 tentat: & sub alia de qua dictum est, Tentat vos Do-
minus Deus vester, vt sciat si diligitis eum. Illa seduc-
tionis est, hæc probationis. Sicut iudicium aliter ac-
Iom. 5.c.29 cipitur, de quo dictum est, Qui bene fecerunt, in re-
surrectionem vitæ, qui malè fecerunt, in resurrectio-
Psal.42.a.1 nem iudicij: & aliter, de quo dictum est, Iudica me
Deus, & discerne causam meam de gente non sancta.
Illud enim iudicium damnationis est, hoc discretio- B
nis. Et multa alia sunt verba, quæ non habent vnam significationem, sed diuersis locis congruenter posita, diuersò modo intelliguntur, & aliquando cum
1.Cor 14. d.20. expositione dicuntur: vt est illud, Nolite pueri effici
sensibus, sed malitia paruuli estote, vt sensibus perfecti sitis. Hoc enim breuiter clausa sententia dici potuit, Nolite esse pueri, sed estote pueri. Et illud, Si quis
1.Cor.3. d.18. putat se sapientem esse in vobis, in hoc sæculo stultus
fiat, vt sit sapiens. Quid enim aliud dixit, quàm non sit
sapiens vt sit sapiens? Aliquando autem clausæ ita dicuntur, vt exerceant inquirentem: vt est quod ait ad
Gal.6 a.2. Galatas, Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid,
cùm nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in semetipso habebit gloriã,
& non in altero. Vnusquisque enim propriũ onus portabit. Nisi oneris nomen sub diuersis significationibus
acceperis, proculdubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, & hoc in vna sententia tam vici- C
nè positis verbis. Qui cùm paulo antè diceret, Alter
alterius onera portate: postea dixit, Vnusquisque proprium onus portabit. Sed alia sunt onera participandæ
infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustinenda communicantur,
hæc propria ab vnoquoque portantur. Ita & virga in-
1.Cor.4. a.21. telligitur spiritaliter, de qua dicebat Apostolus, In virga veniam ad vos: & corporaliter, qua vtimur siue ad
equum, siue ad aliquid aliud opus fuerit, vt interim omittam & alias huius nominis figuratas significationes. Vtrunque ergo accipiendum est à Domino apo-
Matthæi 10. b.10. stolis dictum, & vt nec virgam ferrent, & vt non nisi
Marci 6 b.8 virgam ferrent. Cùm enim secundum Matthæum diceret eis, Nolite possidere aurum, neque argentum,
neque pecuniã in zonis vestris, non peram in via, ne- D
que duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam:
continuò subiecit, Dignus est enim operarius cibo
suo. Vnde satis ostendit, cur eos hæc possidere ac ferre
noluerit: non quòd necessaria non sint sustentationi
huius vitæ, sed quia sic eos mittebat, vt eis hæc deberi
demonstraret ab illis ipsis, quibus Euangelium creden
tibus annunciarent: tanquam stipendia militantibus,
tanquam fructum vineæ plantatoribus, tanquam lac
1.Cor.9.d.7 gregis pastoribus. Vnde Paulus dicit, Quis militat suis
stipendiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu
eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis
non percipit? Hinc enim loquebatur de iis quæ necessaria sunt prædicatoribus Euangelij: vnde paulo pòst
Ibid.b.11. dicit, Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum
est si vestra carnalia metamus? Si alij potestatis vestræ
participant, nonne magis nos? Sed non sumus vsi hac
potestate. Vnde apparet hæc non ita præcepisse Do-

minum, tanquam Euangelistæ viuerẽ aliunde non debeant, quàm eis præbentibus quibus annunciant Euangelium. Alioquin cõtra hoc præceptum fecit idem
apostolus, qui victum de manuum suarum laboribus *1.Thess.2. b.9.*
transigebat, ne cuiquam grauis esset: sed potestatem
dedisse in qua scirent sibi ista deberi. Cùm autem à *De opere mo. nachorum, cap.6.*
Domino aliquid imperatur, nisi fiat, inobedientiæ cul-
pa est: cùm autem potestas datur, licet cuique non vti, & tanquam de suo iure cedere. Hæc ergo Dominus
loquens discipulis, id agebat quod iste apostolus paulo pòst apertius ita explicat: Nescitis quoniam qui in *Matthæi 10. b.10. 1.Cor.9. b.13.*
templo operantur, quæ de templo sunt edunt? Qui al-
tari deseruiunt, altario compartiuntur. Sic & Domi-
nus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullius horum vsus sum.
Cùm itaque dicit ita Dominum ordinasse, se autem
vsum non esse, vtique ostendit vtendi potestatem data, non impositam seruiendi necessitatem. Hoc ergo ordinans Dominus, quod cum ordinasse dicit A-
postolus, qui Euangelium annunciant, de Euangelio B
viuere: illa apostolis loquebatur, vt securi non possiderent, neque portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima. Ideo posuit, nec virgam, ostendens à
fidelibus suis omnia deberi ministris suis, nulla superflua requirentibus. Ac per hoc addendo, Dignus est *Matthæi 10. b.10.*
enim operarius cibo suo: prorsus aperuit & illustrauit,
vnde & quare hæc omnia loqueretur. Hanc ergo potestatem virgæ nomine significauit cùm dixit, ne quid *Matthæi 6.b.8.*
tollerent in via, nisi virgam tantum. Potuit enim
etiam sic breuiter dici, Nihil necessariorum vobiscum feratis, nec virgam, nisi virgam tantum: vt illud
quod dictum est, Nec virgam: intelligatur, nec minimas quidem res. Quod verò adiunctum est, Nisi virgam tantum: intelligatur, quia per potestatem à Domino acceptam, quæ virgæ nomine significata est,
etiam quæ non portantur non deerunt. Vtrumque ergo Dominus dixit, sed quia vtrumque vnus Euangelista non commemorauit, putatur ille qui virgam
sub alia significatione positam tollendam dixit, ei qui C
virgam rursus aliud significantem non tollendam dixit, esse contrarius: sed iam ratione reddita non putetur. Sic & calciamenta cùm dicit Matthæus in via *Matthæi 10. b.10.*
non esse portanda, curam prohibet, qua ideo portan-
da cogitantur, vt non desint. Hoc & de duabus tuni- *Marci 6. b.9*
cis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam
quam esset indutus, aliam portandam putaret, solicitus ne opus esset, cùm ex illa potestate posset accipere. Proinde Marcus dicendo calciari eos sandaliis vel *Ibidem.*
soleis, aliquid hoc calciamentum mysticæ significationis habere admonet, vt pes neque tectus sit, neque
nudus ad terram: id est, nec occultetur Euangelium,
nec terrenis commodis innitatur. Et quod non portari vel haberi duas tunicas, sed expressius indui prohibet dicens, Et ne induerentur duabus tunicis: quid D
eos monet, nisi non dupliciter, sed simpliciter ambulare? Ita Dominum omnia dixisse, nullo modo dubitandum est, partim propriè, partim figuratè: sed Euangelistas alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis,
quædam verò eadem vel duos vel tres eorum quoslibet, vel omnes quatuor posuisse: nec sic tamen omnia esse conscripta, quæ ab illo seu dicta seu facta
sunt. Quisquis autem putat non potuisse Dominum
in vno sermone quædam figuratè, quædam propriè
ponere eloquia, cætera eius inspiciat, & videbit quàm *Matt.6.a.3.*
hoc temerè atque ineruditè arbitretur. Potest enim
iste, vt vnum aliquid dicam quod animo interim occurrit, quoniam monet, vt non sciat sinistra quid faciat dextra: & ipsas eleemosynas, & quicquid illic aliud præcipitur, figuratè accipiendum putare. Sanè
rursus admoneo, quod oportet meminisse lectorem,
ne tali admonitione sæpissimè indigeat, aliis atque

aliis

aliis sermonum siorum locis, Dominum multa ite- A
rasse quæ alibi iam dixerat: ne fortè ipsorum locorum
ordo cùm vel ex alio Euangelista non conuenerit alicui eorum, hinc putet esse contrarium: cùm intellige-
re debeat iterum alibi dici, quod iam alibi dictum erat: nec tantum de dictis, verumetiam de factis obseruari debere. Nihil enim prohibet hoc idem iterum fa
ctum credere: calumniari autem Euangelio, dum non
credit iterum factum, quod iterum fieri non potuisse
nemo conuincit, sacrilegæ vanitatis est.

CAPVT XXXI. *Ioannis 5 cæt. Matthæi 11. d.13.*

SEQVITVR Matthæus & dicit: Et factum est cùm
consummasset Iesus, præcipiens duodecim discipulis
suis, transiit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. Ioannes autem cùm audisset in vinculis
opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? &c. vsq,
ad illud vbi ait, Et iustificata est sapientia à filiis suis.
Hunc totum locum de Ioanne Baptista, quòd miserit
ad Iesum, & cuiusmodi responsum acceperint illi quos
misit, & quicquid pòst eorum abscessum de Ioanne B
Luc.7.a.18. Dominus dixit, interponit & Lucas: non quidem ipso
ordine, sed quis eorum recordationis suæ, quis rerum
ipsarum hîc ordinem teneat, non apparet.

CAPVT XXXII. *Reprobratio Iu. Matthæi 11. d.20.* *Luce 10. b.13.*

SEQVITVR Matthæus & dicit: Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimę virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam, &c. vsque
ad illud vbi ait, Terræ Sodomorum remissius erit in
die iudicij, quàm tibi. Etiam hoc commemorat Lucas, continuato cuidam sermoni Domini etiam hæc
ex ipsius ore coniungens: vnde magis videtur ipse hoc
ordine illa commemorare quo à Domino dicta sunt.
Matthæus autem suæ recordationis ordinem tenuisse: aut si illud quod idem Matthæus ait, Tunc cœpit
exprobrare ciuitatibus: sic accipiendum putatur, vt
punctum ipsum temporis voluisse credatur exprimere in eo quod dictum est, Tunc: non autem ipsum tẽpus aliquanto latius quo hæc multa gerebantur & dicebantur: quisquis hoc credit, credat etiam hoc esse
bis dictum. Cùm enim & apud vnum Euangelistam C
inueniantur quædam quæ bis dixerit Dominus: sicut
Luc.9. a.3. & 10.a.4. & apud eundem Lucam de non tollenda pera in via,
& similiter cæteris, duobus locis dictum à Domino
inuenitur: quid mirum si & aliquid aliud bis dictum
singillatim à singulis dicitur eodem ordine quo dictum est? Et ideo diuersus ordo apparet in singulis,
quia & tunc quando ille, & tunc quando iste commemorat dictum est.

CAPVT XXXIII. *Iugum suaue. Matthæi 11. d.13. a.*

SEQVITVR Matthæus: In
illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi
Domine pater cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, &c. vsque ad illud vbi ait,
Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Hu
ius loci & Lucas meminit, sed ex parte. Non dicit e-
*Luce 10. d.21.** nim ipse, Venite ad me omnes qui laboratis: & alia
quæ sequuntur. Semel autem hoc dictum à Domino, sed Lucam non totum quod dictum est commemorasse, credibile est. Matthæus enim dicit, In illo
tempore respondens Iesus dixit: posteaquam expro- D
brauit ciuitatibus. Lucas autem pòst illam exprobrationem ciuitatum interponit quædam, non tamen
multa: atque hoc ita subiungit, In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit. Vnde etiam si Matthæus
non in illo tempore diceret, sed in ipsa hora, tam pauca interponit Lucas in medio, vt etiam eadem hora di
ctum non absurdè videatur.

CAPVT XXXIIII. *Vallis spica. Matthæi 12. a.1.*

SEQVITVR Mat
thæus & dicit: In illo tempore abiit Iesus sabbato,
per sata, discipuli autem eius esurientes cœperunt
vellere spicas, & manducare: & cætera, vsque ad illud
vbi ait, Dominus est enim filius hominis etiam sab-
bati. Hoc quoque sine vlla repugnantiæ quæstione
commemoratur & à Marco & à Luca: sed illi non di-
Marci. a.23. Luce 6.a.1. cunt, In illo tempore. Vnde fortassis magis Matthæus

rei gestæ hîc ordinem tenuit, illi autem recordatio-
nis, nisi latius accipiatur quod dictum est, In illo tempore: id est, quo hæc multa & diuersa gerebantur.

CAPVT XXXV. *Manus aridæ sanata. Matthæi 12.a. Mar.12. a.9*

SEQVITVR ergo Matthæus ita narrans, Et cùm
inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce
homo manum habens aridam: & cætera, vsque ad il-
lud vbi ait, Et restituta est sanitati sicut altera. De isto
sanato qui manum habebat aridam, etiam Marcus & *Marci 3.a.1*
Lucas non tacent. Posset autem putari eo die factum *Luce 6.b.6.*
& de spicis & de isto sanato, quoniam & sabbatum
hîc commemoratur; nisi Lucas aperuisset alio sabbato factum esse de sanitate aridæ manus: proinde quod
ait Matthæus, Et cùm inde transisset, venit in synagogam eorum: non quidem venit nisi cùm inde transisset. Sed pòst quot dies in synagogam eorum venerit, posteaquam per segetem illam transiuit, an rectè
continuoque illuc ierit, non expressum est. Ac per
hoc locus datur narrationi Lucæ, qui dicit alio sabbato huius manum sanatam. Sed potest mouere, quò-
modo Matthæus dixerit, quòd ipsi interrogauerint *Matthæi 12.a. a.10.**
Dominum, Si licet sabbato curare: volentes inueni-
re accusandi occasionem: ipse verò illis de oue pro-
posuerit similitudinem dicens, Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbatis in foueam, nónne tenebit & leuabit eam? quanto melior est homo oue? Itaque licet sabbatis bene-
facere. Cùm Marcus & Lucas illos potius à Domino *Marci 3.a.4.*
interrogatos esse perhibeant, Licet sabbato bene fa- *Luce 6.b.9.*
cere an malè, animam saluam facere, an perdere? Ita-
que intelligendum est quòd illi prius interrogauerint
Dominum, Si licet sabbato curare. Deinde quòd intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituerit in medio eorum illum quem
fuerat sanaturus, & interrogauerit quæ Marcus & Lu
cas eum interrogasse commemorant. Ac tunc illis tacentibus, proposuisse similitudinem de oue, conclu-
sisseque quòd liceat sabbato benefacere. Postremò cir
cumspectis eis cum ira, sicut Marcus dicit, contristatum super cæcitate cordis eorum, dixisse homini, Ex-
tende manum tuam.

CAPVT XXXVI. *Ordo litigan. Matthæi 12.a. a.14.**

SEQVITVR Matthæus
ita contexens narrationem suam: Exeũtes autem Pha
risæi consilium faciebant aduersus eum, quomodo
eum perderent. Iesus autem sciens recessit inde, & se-
cuti sunt eum multi, & curauit eos omnes. Et præce-
pit eis ne manifestum eum facerent, vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicẽtem, *Esaiæ 42.*
& cætera, vsque ad illud quod ait, Et in nomine eius *a.1.*
gentes sperabũt. Hoc solus iste commemorat, illi duo
in alia perrexerunt. Ordinem sanè rei gestæ videtur
Marcus aliquantulum tenuisse, qui dicit Iesum co- *Marci 3.*
gnita maligna aduersum se dispositione Iudæorum, *a.7.**
secessisse ad mare cum discipulis suis, & ad eum turbas confluxisse, & sanasse eum plurimos. Vnde autem
cœperit in aliud ire, non quod ordine sequeretur, vix
apparet: vtrum vbi dicit conuenisse ad eum turbas: potuit enim hoc iam & alio tempore: an vbi dicit, A-
scendit in montem. Quod & Lucas videtur commemorasse dicens, Factum est autem in illis diebus, exiit *Luce 6.b.12.*
in montem orare. Dicendo enim, In illis diebus, satis
ostendit non continuò factum.

CAPVT XXXVII. *Dæmonium mutum. Matthæi 12. b.12. Luce 11. b.14.*

MATTHÆVS ergo sequitur & dicit: Tunc oblatus est ei dæmonium
habens cęcus & mutus, & curauit eum ita vt loquere-
tur & videret. Hoc non isto ordine, sed pòst alia mul-
ta Lucas commemorat, & mutum dicit tantum,
non etiam cæcum: sed non ex eo quòd aliquid ta-
cet, ideo de alio dicere putandus est. Ea enim sequentia etiam ipse contexit quæ Matthæus.

CAPVT XXXVIII. *In Beelzebub. Matthæi 12. b.23.**

SEQVITVR Matthęus dicẽs: Et stupebant omnes
turbæ & dicebant, Nunquid hic est filius Dauid? Pha-
risæi autem audientes dixerunt, Hic non eicit dæmo-
nes nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Iesus

autem

autem sciens cogitationes eorum dixit eis, Omne re-
gnum diuisum contra se, desolabitur, &c. vsque ad il-
lud vbi ait, Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis
Marci 3. c.22. tuis condemnaberis. Marcus non ex occasione illius
muti subiicit dictum de Iesu, quòd in Beelzebub eii-
ceret dæmonia: sed post alia quædam, quæ solus com-
memorat, hoc quoque subnectit: siue alio loco id reco
lens & adiungens, siue aliquid prætermittens, & dein-
Luce 11. b.14.* de ad hunc ordinem rediens. Lucas autem penè totí-
dem verbis hoc dicit quod Matthæus: & quòd digitũ
Dei appellat spiritum Dei, ab eadem sententia non re-
cedit: quin potius & aliquid docet, vt nouerimus quẽ-
admodum intelligamus vbicunque in scriptura legerimus digitum Dei. In aliis autem, quæ non hîc di-
cunt Marcus & Lucas, nulla controuersia est: nec in
his quæ aliquando aliter dicunt, quia eadem sententia
CAPVT XXXIX. Signũ Ionæ. est. SEQVITVR Matthæus & dicit: Tunc re-
sponderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis dicen-
tes, Magister, volumus à te signum videre, &c. vsque
ad illud vbi ait, Sic erit & generationi huic pessimæ.
Matthæi 12. 38.* Hæc etiam Lucas narrat eo quidem loco, sed aliquan
Luce 11. d 29.* to dispari ordine. Nam illud quod petierunt signum à
Ibid. b. 16. Domino de cælo, suprà commemorauit post illud de
muto miraculũ: & non ibi retulit, quid eis ad hoc Do-
minus respondisset, sed postea cùm turbæ concurris-
sent, dicit hoc fuisse responsum eis, quos dat intelligi
superius à se cõmemoratos, quod de cælo signũ quæ-
rebãt: & hoc annectit posteaquam interposuit de mu-
Ibid. d. 27. liere quæ dixit Domino, Beatus vẽter qui te portauit.
Ibid. 24. Hanc autem mulierem interponit, cùm de sermone
Domini commemorasset, quòd spiritus immũdus exi-
ens ab homine, redit, & inuenit mundatam domum.
Post mulierem ergo illlam, cùm diceret respõsum es-
Ibid. 30.* se turbis de signo quod de cælo quærebant, interposi-
ta similitudine Ionæ prophetæ, deinde continuato ser
mone ipsius Domini, commemorat dictum de regina
Austri, & de Niniuitis: ita aliquid potius commemo-
rauit quod Matthæus tacuit, quàm aliquid prætermi-
sit eorum, quæ hoc loco ille narrauit. Quis autẽ non
videat superfluò quæri, quo illa ordine Dominus di-
xerit, cùm & hoc discere debeamus per Euangelistarũ
excellentissimam autoritatem, non esse mendacium,
si quisquam non hoc ordine cuiusquam sermonem di
gesserit, quo ille à quo processit, cùm ipsius ordinis ni-
hil interfit ad rem, siue ita, siue ita sit. Et adhuc Lucas
Mat. 5. a. 1.* productiorem hunc Domini sermonem indicat, & in
eo quædam cõmemorat, qualia Matthæus in sermo-
ne illo qui est habitus in monte, quæ bis dicta intelli-
gimus, & ibi scilicet, & hîc. Terminato autem isto ser-
mone, in aliud pergit Lucas: in quo vtrum ordiné re-
rum gestarum seruauerit, incertum est. Ita enim con-
Luce 11. c.37. nectit, Et cùm loqueretur, rogauit eum quidam Pha-
risæus vt prandere at apud se. Non autem ait, Cùm hæc
loqueretur, sed cùm loqueretur. Nam si dixisset, Cùm
hæc loqueretur, necessariò cogeret intelligere hoc or D
dine non tantum à se fuisse narrata, verum & à Dño
CAPVT XL. Mater interpellans. gesta. SEQVITVR ergo Matthæus & dicit: Ad-
Matthæi 12. d.46.* huc ergo eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fra
tres stabant foris, quærẽtes loqui ei, &c. vsque ad illud
vbi ait, Quicunque enim fecerit voluntatẽ patris mei
qui in cælis est, ipse meus frater & soror & mater est.
Hoc sine dubio consequenter gestum intelligere de-
bemus: præmisit enim, cùm ad hoc narrandum trans-
iret, Adhuc eo loquente ad turbas. Quid est autẽ, ad-
huc: nisi illud quod loquebatur? Nõ enim dixit, Et eo
loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres: sed, Ad-
huc eo loquẽte. Quæ cùm dicit, cogit intelligi, hęc lo
quente quæ superius indicabat. Nam & Marcus post
illud quod de blasphemia Spiritus sancti, quid Domi-
Marci 3. d.31. nus dixerit retulit: Et veniunt, inquit, mater eius & fra
tres: prætermissis quibusdam, quæ in eodem textu ser-
monis Domini, & Matthæus prolixius Marco, & Lu-
cas prolixius Matthæo posuerunt: Lucas autem non
huius rei gestæ ordinem tenuit, sed pręoccupauit hoc,
& recordatum antè narrauit. Denique hoc sic interpo
suit, vt solutũ appareat à nexu & superiorũ & inferio-
rum. Post commemoratas enim quasdam parabolas
Domini, ita hoc de matre & fratribus eius recordatũ
interposuit. Venerũt autem ad illum, inquit, mater & Luce 8. c.19.*
fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. Nõ
expressit quãdo ad eum venerint. Rursus cùm & hinc
transiit, ita loquitur: Factum est autem, inquit, in vna
dierum, & ipse ascẽdit in nauiculam, & discipuli eius.
Et hîc vtique cùm dicit, Factum est in vna dierum: sa-
tis indicat, non necesse esse, vt hæc dies intelligatur,
in qua hoc gestum est, vel illa quæ continuò sequitur.
Nihil itaque habet repugnantiæ cum cæteris duobus,
quod Matthæus de matre & fratribus Domini narrat,
neque in verbis Domini, neque in ipso ordine rerum
B gestarum. SEQVITVR Matthæus: In illo die CAPVT XLI. Sermo in. uicula. Matthæi 13. exiens Iesus de domo, sedebat secus mare: & congre-
gatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam
ascendens sederet, & omnis turba stabat in litore, & lo-
cutus est eis multa in parabolis dicens: & cętera, vsque
ad illud vbi ait, Ideo omnis Scriba doctus in regno cæ-
lorum similis est homini patrifamiliãs, qui profert de
thesauro suo noua & vetera. Post illud quod narratum
est de matre & fratribus Domini, hoc continuò gestũ
esse, & eum ordinem Matthęum etiam in narrãdo te-
nuisse, ea res insinuat, quia cùm illuc transiret, ita con
texuit vt diceret, In illo die exiens Iesus de domo se-
debat secus mare, & congregatæ sunt ad eum turbæ
multæ. Cùm enim dicit, In illo die, nisi fortè dies mo-
re scripturarum tẽpus significet, satis indicat, aut hoc
consequẽter gestum, aut non multa interponi potuis-
se, maximè quia & Marcus eum ordinem tenet: Lu- Marci 4. a.1.*
cas autem post illud quod narrat de matre & fratribus Luce 8.a.19
Domini, in aliud transit, nec eo transitu cõnexionem
C aliquam facit, qua huic ordini repugnare videatur. O-
mnium ergo horum quæ Matthęus Dominum locu-
tum esse narrauit, quæ cum illo dixerunt Marcus &
Lucas, non habent repugnãtiæ quæstionem. Quæ au-
tẽ ipse solus dixit, multo magis sine controuersia sunt.
Nec in ipso ordine, quamuis aliquanto diuersum alius
alium teneat, partim gestarum rerum, partim recor-
dationis suæ, video quid vel cui quisque aduersetur.
CAPVT XLII. Ipse inpe- tra sua. Matthæi 13. g.53. SEQVITVR ergo Matthæus: Et factum est cùm
consummasset Iesus parabolas istas, trãsiit inde, & ve-
niens in patriam suam docebat eos in synagogis eorũ,
&c. vsque ad illud vbi ait, Et non fecit ibi virtutes mul
tas propter incredulitatem illorũ. A superiore sermo-
ne parabolarum sic transit, vt non ostendat consequẽ-
tis ordinis necessitatẽ: præsertim quia Marcus ab istis
parabolis, non in quod iste, sed in aliud tẽdens, in quod
& Lucas, ita contexuit narrationem, vt credibilius o-
D stendatur hoc esse potius consequenter gestum, quod Matti 4. d.37. & inf. Similis de Chri sopi- no. Mat. 14. d. 1 Matti 6. b. 14. ipsi duo continuanter adiungunt: de naui scilicet in
qua dormiebat Iesus, & de illo miraculo expulsorum
dæmoniorũ apud Gerasenos, quæ duo Matthæus iam
superius recolẽs interposuit. Nunc ergo quæ in patria
sua Dominus dixerit vel ei dicta sint, videamus vtrum
cum aliis duobus Marco & Luca concordent. Nam
Ioannes longè in diuersis & dissimilibus narrationis
suæ locis vel dicta esse Domino talia, vel eum dixisse
commemorat, qualia hoc loco tres cæteri memine-
runt. Et Marcus quidem eadem propè commemorat Marci 6.a.1.
hîc omnia quæ Matthæus, nisi quòd Dominum fa-
brum & Marię filium dicit à ciuibus suis dictum, non,
sicut Matthæus, fabri filium. Nec mirandum est, cùm
vtrumque dici potuerit. Eo enim & fabrum credẽ-
bant, quo fabri filium. Lucas autem eandem rem ge- Luce 4. f.16.
stam latius indicat, & plura ibi commemorat. Nec ion
gè

gè post baptismum & tentationem eius hæc inserit, si-
A ne dubio præoccupans quod multis rebus interpositis postea gestum est. Vnde quisque possit aduertere:
quod huic tam magnæ quæstioni quam de consensu
Euangelistarum enodandam Deo adiuuante suscepimus, plurimum necessarium est, non nescientes ali-
quid eos prętermisisse, aut nescientes quemadmodum
se ordo rerum gestarum haberet, alium potius ordi-
nem suæ recordationis tenuisse. Quod hinc euiden-
tissimè intelligi potest, quia Lucas antequam aliquid
narraret Dominum fecisse Capharnaum, præoccupa-
uit hunc locum quem nunc consideramus, vbi ciues
eius & potentiam virtutis in eo stupebant, & ignobi-
litatem generis contemnebant. Nam & hoc eum di-
cit eis dixisse, Vtique dicetis mihi, Medice cura te-
ipsum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac
& hîc in patria tua: cùm secundum eiusdem ipsius Lu
cæ narrationem nihil adhuc legatur fecisse Caphar-
naum. Quod quia longum non est, & facillimum est
& pernecessarium, totum inseruimus, vnde ad hoc B
narrandum & quomodo venerit. Posteaquam bapti-
zatum & tentatum Dominum indicauit, ita sequitur:
Matth. 13.* Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab
illo vsque ad tempus. Et regressus est inde Iesus in vir-
tute spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam
regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum,
& magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth vbi
erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem
suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere. Et
Esaie 61. 1.1. traditus est ei liber prophetæ Esaiæ. Et vt reuoluit li-
brum, inuenit locum vbi scriptum erat; Spiritus Do-
mini super me, propter quod vnxit me: euangelizare
pauperibus misit me, prędicare captiuis remissionem,
& cæcis visum, dimittere confractos in remissionem,
prædicare annum Domini acceptum, & diem retri-
butionis. Et cùm plicasset librum, reddidit ministro,
& sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intenden
tes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, quia hodie
impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes C
testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gra-
tiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant, Nón-
ne hic est filius Ioseph? Et ait illis, Vtique dicetis mihi
hanc similitudinem, Medice cura teipsum. Quanta
audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria
tua: & cætera, donec peragat totum ipsum narratio-
nis suæ locum. Quid est ergo euidentius, quàm hoc
eum scientem præoccupasse narrandum, cùm vtique
iam magna ab illo in Capharnaum facta fuisse & ipse
nouerit, & ipse commemoret, quæ se nondum nar-
rasse vtique scit? Neque enim tantum ab eius bapti-
smo progressus est, vt oblitus putetur nondum se ali-
quid commemorasse de iis quæ in Capharnaum ge-
sta fuerant. Modò enim cœpit post baptismum ali-
CAPVT XLI. Matth. 4. d.37. & inf. quid narrare de Domino. SEQVITVR Mat-
thæus: In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha fa-
mam Iesu, & ait pueris suis, Hic est Ioannes Baptista,
Mat. 14. d. 1 & 2. & Marci 6. b. 14. ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in D
eo. Marcus hoc idem & eodem modo dicit, sed non
eodem ordine. Nam posteaquam discipulos Domi-
nus misit dicens eis, ne quid in via ferrent, nisi virgam
tantum: terminato eo sermone, quantum ab illo cõ-
memoratum est, etiam hoc subiecit, nulla tamen fa-
cta necessitate, qua hoc etiam consequenter gestum
esse intelligere cogeremur: sicut nec Matthæus, In il-
lo tempore dixit: non illo die vel hora: nisi quod Mar-
cus non quòd Herodes dixerit, sed Dicebant, inquit,
quia Ioannes Baptista surrexit à mortuis. Matthæus
verò de ipso Herode, Ait, inquit, pueris suis. Lucas et-
iam eum narrandi ordinem quem Marus tenens, nec
Luce 9. d. 7. ipse sanè etiam rerum gestarum eundem ordinem
fuisse credi cogens, ita hoc idem commemorat. Audi-
uit autem, inquit, Herodes tetrarcha omnia quæ fie-
bant ab eo, & hæsitabat eo quòd diceretur à quibus-
dam, Quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdam
verò, quia Helias apparuit: ab aliis autem, quia pro-
pheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes, Ioan-
nem ego decollaui: quis est autem iste, de quo ego au-
dio talia? Et quærebat videre eum. In his verbis Lucas
quoque Marco attestatur, ad hoc duntaxat quod alij
dixerint, non Herodes, Ioannem à mortuis surrexisse.
Sed quia hæsitantem commemorauit Herodem, ver-
baque eius ita postea posuit dicentis, Ioannem ego
decollaui, quis est autem iste de quo audio ego talia?
intelligendum est aut eum post hanc hæsitationem
cõfirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cùm
ait pueris suis, sicut Matthęus narrat, Et ait pueris suis, Mat. 14. a. 2
Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, &
ideo virtutes operantur in eo. Aut ita enũcianda sunt
hæc verba, vt hæsitantem adhuc indicent. Si enim di-
ceret, Nunquid nam hic est, aut nunquid fortè hic est
Ioannes Baptista, non opus esset admonere aliquid de
pronunciatione, qua dubitans atque hæsitans intelli-
gatur. Nunc quia illa verba desunt, vtroq, modo pro-
nunciari potest, vt aut confirmatum eum ex aliorum
verbis, credentem dixisse accipiamus: aut adhuc, sicut
Lucas commemorat, hæsitantem: præsertim quia &
Marcus, qui superius dixerat, ab aliis fuisse dictum,
quòd Ioannes à mortuis resurrexit, in extremo tamen
ipsum Herodem dixisse non tacet, Quem ego decol-
laui Ioannem, hic à mortuis resurrexit. Quæ ité ver-
ba duobus modis pronunciari possunt, vt aut confir-
mantis, aut dubitantis intelligantur. Cùm autem Lu-
cas posteaquam hoc commemorauit, in aliud trans-
eat, duo isti Matthæus & Marcus ex hac occasione
narrant, quemadmodum sit ab Herode Ioannes oc-
cisus. SEQVITVR ergo Matthæus & dicit: He- CAPVT XLIIII. Ioannes quam do mortuus. Mat. 14. a. 3
rodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, & po-
suit in carcerem propter Herodiadem vxorem fratris
sui, & cæt. vsque ad eum locum vbi ait, Et accedentes
discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt il-
lud, & venientes nunciauerunt Iesu. Marcus hoc si- Marci 6.
militer narrat: Lucas autem non eodem ordine id re- c 17.
cordatur, sed circa ipsum baptismum, quo Dominus Luce 3. d. 19
baptizatus est. Vnde hoc præoccupasse intelligitur &
ipse ex occasione, vt ibi narraret, quod multo pòst fa-
ctum est. Cùm enim commemorasset Ioannis verba
de Domino, quòd ventilabrum in manu eius, & mun-
dabit aream suam: frumenta recondet in horreum
suum, paleas autem comburet igni inextinguibili: cõ-
tinuò subiecit, quod non continuò factum esse Ioan-
nes Euangelista apertissimè exponit, cùm commemo-
rat, posteaquam baptizatus est Iesus isse illum in Gali- Ioan. 2. d. 1. & b. 12. & cap. 3. c. 22.
læam, quando fecit de aqua vinum: & inde post pau-
corum dierum in Capharnaum habitationem, rediis-
se ad Iudæam terrã, & ibi baptizasse multos circa Ior-
danem, antequam missus esset Ioannes in carcerem.
Quis autem non putet, nisi qui minus in his literis e-
ruditus est, tanquam post illa verba de vẽtilabro & de
area mundata, continuò sit à Ioanne offensus Hero-
des, vt eum in carcerem miserit? Non autem hoc or-
dine ista narrata quo gesta sunt, & alibi iam probaui-
mus, & hoc ipso loco non quilibet alius, sed idem Lu- Luce 3. d. 19.
cas hoc probat. Si enim post verba illa continuò Ioan-
nes in carcerem missus est, quomodo post ipsam com
memorationem Ioannis in carcerem missi baptizatus
est Iesus, secundum ipsius Lucæ narrationem? Proin-
de manifestum est, ex occasione recordatum præoc-
cupasse, & ante multa quæ priusquam Ioanni hoc fie-
ret, gesta narraturus erat, hoc præoccupatum in sua
narratione præmisisse. Sed nec illi duo Matthæus &
Marcus eo rerum ordine de Ioanne in carcerem mis-
so in sua narratione posuerunt, quo factum appareꝛ
etiam

Mat.4.b.11 Marci 1. b.14. Mat.14.a.1 Marci 6. b.14. Luca 9.a.7.

etiam in eorum scriptis. Nam & ipsi dixerunt, tradito Ioanne Dominum isse in Galilæam, & post multa quæ fecit in Galilæa veniũt ad Herodis admonitionem vel hæsitationem, quòd Ioánes quem deollauit, à mortuis resurrexit, & ex hac occasione narrant omnia quæ de Ioanne contigerunt incluso & occiso.

CAPVT XLV. De quinque panibus. Matth.14. b.13.

SEQVITVR ergo Matthęus, cùm dixisset nunciatum esse Christo quòd Ioánes occisus sit, & ita narrationem contexit: Quod cùm audisset, inquit, Iesus, secessit inde in nauicula in locum desertum seorsum. Et cùm audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curauit languidos eorum. Hoc continuò post Ioánis passionem factum esse cõmemorat. Vnde post hæc facta sunt illa quę primò narrata sunt, quibus motus Herodes dixit, Ioanné ego decollaui. Illa enim posteriora debent intelligi, quæ ad Herodem pertulit fama, vt moueretur & hæsitaret quisnam iste esse posset de quo audiret talia, cùm Ioannem ipse occidisset.

Marci 6. d.30.

Marcus autem posteaquam passionem Ioannis narrauit, commemorat discipulos missos rediisse ad Iesum, & renunciasse illi omnia quæ egerant & docuerant: & Dominum eis, quod ipse solus commemorat, dixisse, vt requiescerent pusillum in deserto, & ascẽdisse cum eis in nauem, & isse. Et turbas hoc videntes prœuenisse eos illuc, quarum misertum Dominum docuisse multa: & hora iam progrediẽte factum esse, vt de quinque panibus & duobus piscibus omnes qui aderant pascerentur. Quod miraculum omnes quatuor Euangelistæ commemorauerũt. Lucas etiam qui iam longè super de Ioannis passione narrauerat, ex occasione quadiximus, nunc posteaquam commemorauit illam Herodis hæsitationẽ de Domino quisnam esset, hoc continuò subiungit quod Marcus, id est, rediisse ad illum apostolos, & narrasse illi quæcunque illi fecerãt: & assũptis eis recessisse in locum desertum, atque eos secutas turbas, & locutum esse de regno Dei, & eos qui cura indigebant sanasse: atque inde etiam ipso die declinante commemorat miraculum de quinque panibus factum. At verò Ioannes qui multum ab eis tribus Euangelistis eo distat, quia magis in sermonibus quos Dominus habuit, immoratur, quàm in factis quæ mirabiliter fecit, posteaquam commemorauit eum relicta Iudæa abiisse iterum in Galilæam, quod tunc intelligitur factum, cùm & alij Euangelistæ dicunt eum Ioanne tradito isse in Galilæam. Posteaquam ergo id commemorauit Ioannes in transitu eius per Samariam, multa quæ locutus est ex occasione illius Samaritanæ quam inuenit ad puteum, contexit narrationi suæ: & post duos dies dicit eum inde exisse in Galilęã, deinde venisse in Chanan Galilææ, vbi fecerat de aqua vinum, & sanasse filium reguli cuiusdam. Alia verò quæ illum in Galilæa fecisse atque dixisse alij dixerunt, Ioannes tacet. Sed sanè quod illi tacuerunt, dicit ascendisse eum in die festo Hierosolymis, & fecisse ibi miraculum illud de homine qui triginta & octo annos habebat in infirmitate, nec habebat hominem à quo in piscinam deponeretur, in qua variis valetudinibus affecti, sanabantur: & ex hac occasione multa eum locutum fuisse commemorat. Post hæc eum dicit abiisse trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & secutam multitudinem magnam. Deinde abiisse in mõtem, & ibi sedisse cum discipulis suis, proximo pascha die festo Iudæorum. Tunc leuatis oculis & visa multitudine maxima, pauisse eam de quinque panibus & duobus piscibus: quod & cæteri Euangelistę dicunt. Ac per hoc prætermisisse illum, quæ illi narrando ad huius miraculi commemorationem venerunt, certum est. Veruntamen tanquam ex alia narrationis via, cùm & illi tacuissent quæ iste dixisset, ad hoc miraculum de quinque panibus occurrerunt sibi & illi tres, qui penè pariter ambulant, & iste qui sermonum Domini alta consectans, per alia quæ illi tacuerunt circumuolauit quodammodo, & eis ad miraculum de quinque panibus pariter commorãdum, non multo post ab eis rursus in altiora reuolaturus occurrit.

Ioan.4. a.3. Mat.4.b.12 Marci 1.b.14 Ioan.4. a.5. Ibid.f.43.a Ioan.5.a.1.a Ibid.6.a.1.a Matth.14. b.13. Marci 6. e.32. Luce 6.a.10

CAPVT XLVI. Dedu. Matthæi b.13.

SEQVITVR ergo Matthęus, & ad ipsum de quinque panibus factum narrationem suam ex ordine ita perducit: Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius dicentes, Desertus est locus, & hora iã pretiit: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas. Iesus autem dixit eis, Non habent necesse ire, date illis vos manducare, & cæt. vsque ad illud vbi ait, Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum exceptis mulieribº & paruulis. Hoc ergo miraculum quod omnes quatuor Euangelistæ commorant, & putantur inter se aliquid discrepare, considerandum atque tractandum est, vt ex hoc etiam ad cætera similia regulæ locutionum discantur, quibus tam diuersis eadem tamen sententia retinetur, & eadem rerum veritas custoditur. Et inchoanda quidem est consideratio non à Matthæo secundum ordinem Euangelistarum, sed à Ioanne potius, à quo ita expressa est ista narratio, vt etiam nomina discipulorum diceret, cum quibus de hac re locutus est Dominus. Ita enim dicit: Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum, Vnde ememus panes vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiũt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer vnus hîc qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt autem viri numero quasi quinque milia. Accepit ergo panes Iesus, & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus. Similiter & ex piscibus quantum volebant. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ superauerũt fragmenta, ne pereant. Collegerunt autẽ, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducauerãt. Non hîc quæritur quod iste dixit, cuiusmodi essent panes: hordeaceos enim fuisse non tacuit, quod cæteri tacuerũt. Neque hoc quæritur quod iste non dixit, fuisse ibi etiam præter quinque milia virorum, mulieres & paruulos, quod dicit Matthæus. Et omnino iam certum esse debet, & regulariter teneri in talibus quæstionibus, neminem moueri oportere, cùm ab alio dicitur quod ab alio prætermittitur. Sed quæritur quomodo eą quæ dixerunt vera sint omnia, ne narrationẽ alterius, narrãs aliud alter excludat. Si enim Dominus secundum narrationẽ Ioannis, prospectis turbis quæsiuit à Philippo tentans eum, vnde illis escæ dari possent: potest mouere quomodo sit verum, quod alij narrauerunt, prius dixisse Domino discipulos, vt dimitteret turbas, quo possent sibi alimenta emere de proximis locis. Quibus ille respondit secundum Matthæũ, Non habent necesse ire, date eis vos manducare. Cui etiam Marcus Lucasque consentiunt, tantũ hoc prætermittentes quod ait, Non habent necesse ire. Intelligitur ergo post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, & dixisse Philippo quod Ioannes commemorat, isti autem prætermiserunt. Deinde quod Philippus apud Ioannem respondit, hoc Marcus à discipulis responsum esse cõmemorat, volens intelligi hoc ex ore cæterorum Philippum respondisse, quanquam & pluralem numerum pro singulari vsitatissimè ponere potuerunt. Quod ergo ait Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum

Matth.14. b.13. Marci 6. e.32. Luce 6.a.10 Ioan.6.a.5. Matth.14. c.21. Marci 6. f.47. Ibid.b.14. Marci 6. Luce 9.b.13 Ioan.6.a.7.

modicum quid accipiat: hoc est dicere quod ait Marcus, Euntes ememus ducentis denariis panes, & dabimus eis mãducare. Quod autem commemorat idem Marcus dixisse Dominum, Quot panes habetis? præmiserunt cæteri. Quod autem Andreas apud Ioannem de quinque panibus & duobus piscibus suggessit, hoc cæteri pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Et Lucas quidem responsionem Philippi & responsionem Andreę in vnam sententiam constrinxit. Quod enim ait, Non sunt nobis plus quàm quinque panes & duo pisces, ad Andreæ retulit responsionem. Quod verò adiunxit, Nisi fortè nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas, videtur ad responsionem Philippi pertinere, nisi quòd de ducentis denariis tacuit, quanquã & in ipsius Andreæ sententia poterit hoc intelligi. Cùm enim dixisset, Est puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: adiunxit etiam ipse, Sed hæc quid sunt inter tantos? Hoc est dicere, Nisi fortè nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas. Ex qua vniuersa varietate verborum, rerum autem sententiarumque concordia satis apparet, salubriter nos doceri, nihil quærendum in verbis nisi loquentium voluntatem: cui demonstrandæ inuigilare debent omnes veridici narratores, cùm de homine, vel de angelo, vel de Deo aliquid narrant: horum enim voluntas verbis promi potest, ne de ipsa inter se aliquid discrepent. Sanè prætermittere non oportet, hoc loco intentum, & ad cætera quæ talia fortè occurrerint, facere lectorem, quia Lucas dixit quinquagenos iussos esse discumbere, Marcus verò & quinquagenos & centenos. Quod hîc ideo non mouet, quia vnus partem dicit, alter totum. Qui enim etiam de centenis retulit, hoc retulit quod ille prætermisit. Nihil itaque contrarium est. Veruntamen si alius de quinquagenis tantum commemoraret, alius tantum de centenis, valde videretur esse contrarium: nec facilè dignosceretur vtrumque dictum esse, vnum autem ab altero, alterum ab altero esse commemoratum: & tamen attentius consideratum inueniri debuisse quis non fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt sæpe aliqua eiusmodi quæ parum intendentibus & temerè iudicantibus contraria videantur, & non sunt.

Luce 9.b.14 Marci 6. f.40.

CAPVT XLVII. Iesus ambulans super aquas. Matthæi 14. c.23. Marci 6. f.47. Ibid.g.50.

SEQVITVR Matthæus & dicit: Et dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto, solus erat ibi. Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans super mare. Et videntes eum super mare ambulantem turbati sunt dicentes, Quia phantasma est, & cæt. vsque ad illud vbi ait, Venerunt & adorauerunt eum dicentes, Verè filius Dei est. Marcus quoque idem post narratum de quinque panibus miraculum ita sequitur: Et cùm serò esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. Et videns eos laborantes in remigando, erat enim ventus contrarius eis, &c. similiter, nisi quòd de Petro super aquas ambulante nihil dixit. Hoc autem ne moueat præcauendum est, quod Marcus dixit de Domino cùm ambularet super aquas, & volebat præterire eos. Quomodo enim hoc intelligere potuerunt, nisi quia in diuersum ibat, eos volens tanquam alienos præterire, à quibus ita non agnoscebatur vt phantasma putaretur. Quod ad mysticam significationem referri, quis vsque adeò tardus est vt nolit aduertere? Sed tamen turbatis & exclamantibus subuenit dicens, Confidite, ego sum, nolite timere. Quomodo ergo eos volebat præterire, quos pauentes ita confirmat, nisi quia illa voluntas prætereundi ad eliciendum illum clamorem valebat, cui subueniri oportebat? Ioannes etiam adhuc cum istis aliquantum immoratur. Nam post narratum de quinque panibus miraculum, ipse quoque hoc de laborante nauicula, & de ambulatione Domini super aquas non tacet, ita contexens: Iesus ergo cùm cognouisset quia venturi essent vt raperent eum & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Vt autem serò factũ est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cùm ascendissent nauem, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus. Mare autem vento magno flante exurgebat, &c. Nihil hîc contrarium videri potest, nisi quod Matthæus dimissis turbis eum dicit ascendisse in montem, vt illic solus oraret: Ioannes autem, in monte fugisse, cùm easdem turbas de quinque panibus pauit. Sed cùm & ipse Ioannes dicat post illud miraculum fugisse eum in montem, ne à turbis teneretur, quæ eum volebant regem facere: vtique manifestum est, quod de monte in planiora descenderant quando illi panes turbis ministrati sunt. Et ideo non est contrarium quod ascẽdit rursus in monte, sicut & Matthęus & Ioannes dicunt: nisi quod Matthęus dicit, Et ascendit: Ioannes autem, Fugit: quod esset contrariũ, si fugiens non ascenderet. Nec illud repugnat quod Matthæus dixit, Ascendit in montem solus orare: Ioannes autem, Cùm cognouisset, inquit, quia vẽturi essent vt facerent eum regẽ, fugit iterum in montem ipse solus. Neque enim causæ orandi contraria est causa fugiendi: quandoquidem & hinc Dominus transfigurans in se corpus humilitatis nostræ, vt conforme faceret corpori gloriæ suæ, per id quoque docebat hanc esse nobis magnam causam orandi, quãdo est causa fugiendi. Nec illud aduersum est, quod Matthæus prius eum dixit iussisse discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas, ac deinde dimissis turbis ascendisse in monte solum orare: Ioánes verò prius eum fugisse cõmemorat solum in mõtem: ac deinde, Vt autem serò factũ est, inquit, descenderunt discipuli eius ad mare, & cùm ascendissent nauem, &c. Quis enim non videat hoc recapitulando Ioánem posteà dixisse factum à discipulis, quod iam Iesus iusserat antequam fugisset in montem: sicut solet in sermone ad aliquid prętermissum redire quodãmodo. Sed quia ipse reditus maximè in breuitate ac pũcto temporis factus non commemoratur, putant plerunque qui audiunt, hoc etiam postea factum esse quod postea dicitur. Sic etiam quos dixerat ascendisse nauem, & venisse trans mare in Capharnaum, dicit ad eos in mari laborantes venisse Dominum ambulantem super aquas, quod vtique prius in ipsa nauigatione factũ est qua veniebãt Capharnaũ. Lucas autem post narratũ de quinque panibus miraculũ pergit in aliud, & ab ordine isto digreditur. Neque enim aliquid de nauicula illa cõmemorat, & de via Dñi super aquas: sed cùm dixisset, Et mandũcauerũt omnes, & saturati sunt, & sublatũ est quod superfuit illis fragmẽtorum cophini duodecim, deinde subiunxit, Et factum est cùm solus esset orans, erãt cum illo & discipuli, & interrogauit illos dicens, Quẽ me dicũt esse turbæ? Iam deinceps aliud narrans, non quod illi tres, qui Dñm ambulantem super aquas venisse ad nauigantes discipulos retulerũt. Nec ideo putari debet in illo monte, quò eũ dixit Matthæus ascẽdisse vt solus oraret, dixisse discipulis, Quẽ me dicunt turbæ? Lucas enim videtur in hoc cõgruere Matthęo, quia dixit, Cùm solus esset orãs: cũ ille dixisset, Ascendit in mõtem solus orare: sed omnino alibi cùm solus oraret, & essent cum illo discipuli, hoc interrogauit. Solum quippe Lucas fuisse dixit, non sine discipulis, sicut Matthæus & Ioannes, quando ab illo discesserunt vt præcederent eum trans mare. Iste namque apertissimè adiunxit, Erant cum illo & discipuli. Proinde solum dixit, sine turbis quę cũ illo non habitabant.

Luce 9.b.17 Matth.14. c.23. Marci 6. f.47. Ioan.6.b.15 Matth.14. c.23. Luce 9. b.18. Matth.14. b.13. Marci 6. f.47. Ioan.6.b.16

CAPVT XLVIII. Iesus transiens mare. Matth.14. d.34.

SEQVITVR Matthæus dicens: Et cùm transfretassent,

tassent venerunt in terram Genesar. Et cùm cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habétes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicunque tetigerunt, salui facti sunt. Tùc
Mat. 15. a. 1 accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ & Pharisæi dicentes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauãt manus suas cùm panem manducant, &c. vsque ad illud vbi ait, Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat homi
Marci 7. a. 1. nem. Hæc & Marcus commemorat sine aliqua repugnantiæ quæstione. Quicquid enim diuerso modo ab
Ioannis 6. d. 26. alio dicitur, ab eadem sententia non recedit. Ioannes autem ab illa nauicula ad quam Dominus super mare ambulans venit posteaquam exierunt in terram, more suo in sermonem Domini intentus, eum ex occasione panis multa præcipueque diuina locutum esse commemorat: postque ipsum sermonem rursus in aliud atque aliud eius narratio sublimiter fertur. Nec tamen in eo quod ab istis digreditur, aliquid ordini
B istorum, illius in alia transitus aduersatur. Quid enim prohibet intelligere & illos esse sanatos à Domino, de quibus narrant Matthæus & Marcus, & illis qui eum secuti sunt trans mare, hæc eum locutũ esse quæ prædicat Ioannes? Quandoquidem Capharnaum, quò dicuntur secundum Ioannem transfretasse, iuxta stagnũ est Genesar, ad quam terram secundum Matthæum
CAPVT XLIX. De muliere Chananæa. dicuntur exisse. SEQVITVR itaque Matthæus post illum sermonẽ Domini, vbi de nõ lotis manibus cum Pharisæis egit, atque ita conserit narrationis ordinem, quantum ipse trãsitus indicat, rerum etiam quæ
Matthæi 15. b. 21. consecutæ sunt ordine seruans: Et egressus, inquit, inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamauit dicens ei, Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui nõ respondit ei verbum, &c.
ue ad illud vbi ait, O mulier, magna est fides tua,
at sicut petisti. Et sanata est filia illius ex illa hora.
Ma .c.25 Hoc de muliere Chananæa etiam Marcus commeC morat, eundem rerum gestarum ordinem seruãs, nec afferens aliquam repugnantiæ quæstionem, nisi quòd in domo dicit fuisse Dominum, cùm ad illum venit eadem mulier pro filia sua rogans. Matthæus autem posset quidem facilè intelligi de domo tacuisse, eandem tamen rem commemorasse, sed quoniam dicit discipulos Domino suggessisse, Dimitte illam, quoniã clamat post nos: nihil videtur aliud significare, quàm post ambulantem Dominum mulierem illam deprecatorias voces emisisse. Quomodo ergo in domo, nisi quia intelligendum est dixisse quidem Marcum quòd intrauerit vbi erat Iesus, cùm eum prædixisset fuisse in domo? Sed quia Matthæus ait, Non respondit ei verbum: dedit agnoscere quod ambo tacuerunt: in eo silentio egressum fuisse Iesum de domo illa: at
D que ita cætera contexuntur, quæ iam in nullo discordant. Quod enim Marcus commemorat ei Dominũ respondisse de pane filiorum non mittendo canibus: illis interpositis dicta sunt, quæ Matthæus dicta non tacuit: id est, quia discipuli rogauerunt eum pro illa, & quia respondit non se esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel: & quia illa venit, id est, illa cõsecuta est, & adorauit eum dicens, Domine adiuua me: tunc deinde dictum est quod Euangelistæ ambo
CAP. L. De septem panibus. Matthæi 15. c. 29. Esaiæ 53. a. 5. commemorant. SEQVITVR Matthæus ita narrans: Et cùm transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ, & ascendens in montem sedebat ibi: Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, claudos, cęcos, debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cęcos videntes, & magnificabant Deum Israel.

Iesus autem conuocatis discipulis suis dixit, Misereor turbæ, quia triduo iam perseuerant mecum & non habent quod manducent, &c. vsque ad illud vbi ait, Erant autem qui manducauerunt quatuor milia hominum extra paruulos & mulieres. Hoc aliud miraculum de septem panibus & paucis piscibus, etiam Marcus commemorat eodem penè ordine, nisi quia Marci 8. d. 1. interponit quod nullus alius dicit, de surdo cui Domi- ibid. 7. d. 32. nus aures aperuit, spuens & dicens, Effeta, quod est, aperite. Hoc sanè non ab re fuerit admonere in hoc miraculo de septẽ panibus, quod duo Euãgelistę Mat- Matthæi 15. c. 35. Marci 6. thæus Marcusque posuerunt, quia si aliquis eorum id c. 35. dixisset, qui de illis quinque panibus non dixisset, con- Luca 9. b. 13. trarius cæteris putaretur. Quis enim non existimaret Ioan. 6. d. 5. vnum idemq; factum esse? Non autem integrè & veraciter, siue ab illo, siue ab aliis, siue ab omnibus fuisse narratum: sed aut illum pro quinque panibus septem dum falleretur commemorasse, aut illos pro septem quinque, aut vtroscq; mẽtitos, vel obliuione deceptos.
B Hoc & de duodecim cophinis, & de septẽ sportis opinaretur quasi contrarium. Hoc de quinque milibus & quatuor milibus eorum qui pascerentur. Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narrauerunt, nec illud de quinque panibus tacuerunt, neminem mouet, & vtrunque factum omnes intelligũt. Hoc ideo diximus, vt si cubi simile inuenitur factũ à Domino, quod in aliquo alteri Euangelistæ ita repugnare videatur, vt omnino solui non possit, nihil aliud intelligatur quàm vtrunque factum esse, & aliud ab alio commemoratũ, sicut de centenis, & quinquagenis discumbentibus cõ memorauimus. Quia si non etiam illud vtrunq; apud vnũ inueniremus, cõtraria singulos dixisse putaremus.

SEQVITVR Matthæus & dicit: Et dimissa turba CAP. LI. Iesus in Magedan. ascendit in nauiculam, & venit in fines Magedan, &c. Matthæi 16. d. 39. & 16. a. 1. vsque ad illud vbi ait, Generatio mala & adultera si- Marci 8. c. 11. gnum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Hoc etiam & alibi dixit idem Mat- thæus. Vnde etiam atque etiam retinẽdum est, sæpius c. 13. Dominum eadem dixisse, vt quod existente contrario solui non potuerit, bis dictum intelligatur. Hunc sanè ordinem etiam Marcus tenens post illud de se- Marci 8. ptem panibus miraculum, hoc idem subiicit quod c. 10. Matthæus, nisi quòd Dalmanutha, quod in quibusdam codicibus legitur, non dixit Matthæus, sed Magedan. Non autem dubitandum est eundem locũ esse sub vtroque nomine. Nam plerique codices non habent etiam secundum Marcum, nisi Magedan. Nec illud moueat, quod Marcus non dicit responsum esse quærentibus signum de cęlo idem quod Matthęus de Iona, sed ait Dominum respondisse, Signum non dabitur ei. Intelligendum est enim quale petebant, hoc est, de cælo: prætermisit autem dicere de Iona quod Matthæus commemorauit. SEQVITVR Mat- CAPVT LII. Fermentum Pharisæorum. thæus: Et relictis illis abiit. Et cùm venissent discipuli Matthæi 16. d. 4. eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis, Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum & Saducæorum, &c. vsque ad illud vbi ait, Tunc intellexerunt, quia non dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum & Saducæorum. Hæc eadem etiam Marcus & eodem ordine digerit.

SEQVITVR Matthæus: Venit autem Iesus in Marci 8. d. 14. CAPVT LIII. Iesus in Cæsarea Philippi. partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos Matthæi 16. c. 13. suos dicens, Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt, alij Ioannem Baptistam, alij Ioannem Heliam, alij verò Hieremiam, aut vnũ ex prophetis, &c. vsque ad illud vbi ait, Et quodcunque solueritis super terram, erit solutum & in cælis. Hoc eodem penè ordine Marcus narrat, sed interposuit primò de cæco illuminato, quod solus ipse commemorat, de illo qui dixit Domino, Video homines sicut Marci 8. c. 27. ibid. c. 22. arbores ambulantes. Lucas autem post miraculum Luca 9. b. 18. illud

illud de quinque panibus hoc recordatur atque insA rit. Cuius recordationis ordo, sicut suprà iam ostendimus, nihil repugnat ordini istorum. Sed potest illud mouere, quòd Lucas Dominum interrogasse discipulos suos, quem illũ dicerent homines, tunc dixit, cùm esset solus orans & adesset etiam ipsi. Porrò autem
Marci 8. c. 28. Marcus in via dicit illos hoc ab eodem interrogatos. Sed eum mouet qui putat quòd nunquam orauit in via. Iam etiam ipse me recolo dixisse, ne quis arbitretur quòd hîc Petrus nomen acceperit, vbi illi ait, Tu
Mat. 16. c. 18. es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Non enim accepit hoc nomen, nisi vbi Ioãnes
Ioan. f. 42. commemorat ei dictum esse, Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Vnde nec illo loco, vbi
Mat. 3. c. 16. Marcus duodecim discipulos nominatim cõmemorans, dixit appellatos Iacobum & Ioannem filios tonitrui, arbitrandum est nomẽ accepisse Petrum, quia dixit illic quòd imposuerit ei nomen vt vocaretur Petrus: hoc enim recolendo dixit, nõ quòd tunc factum
B CAPVT LIIII. Mat. 16. c. 20. sit. SEQVITVR Matthæus & dicit: Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & scribis, & c. vsq; ad illud vbi ait, Non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ homi-
Marci 8. d. 33. Luce 9. c. 23 CAP. LV. Mat. 16. d. 24. num. Hæc eodem ordine subnectunt Marcus & Lucas, sed Lucas de Petro quòd passioni Christi contradixerit, tacet. SEQVITVR Matthæus: Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire abneget semetipsum, & tollat crucem suam & sequatur me, & c. vsque ad illud vbi ait, Et tunc reddet vni-
Marci 8. d. 34. cuique secundum opus eius. Hoc & Marcus subiungit eundem ordinem seruans, sed ipse non dicit de filio hominis venturo cum angelis suis, vt reddat vnicuique secundum opus suum. Commemorat tamen etiam illud dixisse Dominum: Qui enim me cõfessus fuerit, & mea verba, in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confitebitur eum cùm C venerit in gloria sua cum angelis sanctis. Quod intelligi potest ad eandem sententiam pertinere qua dixit Matthæus, vt reddat vnicuique secundum opus suũ.
Luce 9. c. 23 & 14. c. 26. CAPVT LVI. Iesus transfiguratus. Mat. 16. d. 28. & 17. a. 1. Lucas quoque eadem eodemque ordine annectit, nõ multum diuerso verborum modo, eadem tamen sententiarum veritate simillimus. SEQVITVR Matthæus: Amen dico vobis, sunt quidam de hîc stãtibus, qui non gustabunt mortem donec videant filiũ hominis venientem in regno suo. Et post dies sex, assumpsit Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem fratrẽ eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est, &c. vsque ad illud vbi ait, Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat. Hæc visio Domini in monte coram tribus discipulis, Petro, Iacobo & Ioanne, vbi etiam de cælo illi testimonium paternæ vocis perhibitum est, à trib. Euãgelistis eodem ordine commemoratur, & ad eas-
D dem omnino sententias, sed cætera secundum ea genera locutionum diuersa, sine vlla sententiarũ diuersitate, quæ multis locis superiùs demonstrauimus, videMatth. 9. d. 2. Mat. 17. d. 1 Luce 9. d. 28 ri à legentibus possunt. Quod autem Marcus post sex dies factum dicit, sicut Matthæus; Lucas autem post octo, non contemnendi sunt si quos mouet, sed ratione reddita instruendi. Dies enim quando enunciamus dicentes, post tot dies, aliquando non annumeramus eum in quo loquimur, & eum quo res ipsa futura est, quam prænunciamus vel pollicemur: sed medios, post quos reuera plenos atque integros illud futurum est. Hoc fecit Matthæus & Marcus: excepto eo die quo hæc loquebatur Iesus, & illo quo exhibuit memoratam in monte visionem, medios dies intuentes dixerunt, post sex dies, quod ille annumeratis finalibus, id est primo atque vltimo, dixit, Post octo dies, eo loquẽ-

di modo quo pars pro toto commemoratur. Itẽ quod Lucas ait de Moyse & Helia, Et factum est dum dis- Luce 9. d. 33 cederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor bonum est nos hîc esse, & cætera, non debet putari contrarium ei quod Matthęus Marcúsque ita coniunxe- Mat. 17. d. 4. Mar. 9. d. 5. runt, Petrum hoc suggessisse, quasi adhuc Moyses & Helias cum Domino loquerentur. Non enim expressisse, quod tunc: sed tacuerunt potius, quod iste addidit, illis discedentibus hoc Petrum de tribus tabernaculis faciendis Domino suggessisse. Addit etiã Lucas, intrantibus illis in nubem, factam esse vocem de nube, quod illi non dixerunt, sed nec contradixerunt.

SEQVITVR Matthæus: Et interrogauerunt eum CAPVT LVII. De aduentu Heliæ. discipuli eius dicentes, Quid ergo scribę dicunt, quòd Heliam oportear primùm venire? At ille respondens Mat. 17. b. 10. ait eis, Helias quidem vẽturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc
B intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis. Hoc idem Marcus etiã hunc ordinem seruans Mar. 9. b. 11. commemorauit, & in nonnullã diuersitate verborũ, nusquam tamen ab eiusdem sententiæ veritate discessit. Sed ipse non addidit, intellexisse discipulos, quòd Ioannem Dominus significasset, dicendo quòd Helias iam venerit. SEQVITVR Matthæus & CAPVT LVIII. Mat. 17. b. 14. dicit, Et cùm venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum dicens, Domine miserere filij mei, quia lunaticus est, & malè patitur, &c. vsque ad illud vbi ait, Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem & ieiunium. Hoc & Marcus & Lu- Mar. 9. c. 14. Luce 9. c. 37 cas eodem etiam ordine memorant, sine vlla repugnantiæ quæstione. SEQVITVR Mat- CAPVT LIX. Mat. 17. c. 22. thæus dicens: Conuersantibus autem eis in Galilæa dixit illis Iesus, Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget: Et contristati sunt vehementer. Hoc eodem ordine Mar- Marci 9. c. 31 Luce 9. f. 44 cus Lucásque commemorant. SEQVITVR CAP. LX. Mat. 17. d. 24. Matthæus: Et cùm venissent Capharnaũ, accesserũt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei, Magister vester non soluit didrachma? Ait, etiam, &c. vsque ad illud vbi ait, Inuenies staterem, illũ sumens da eis pro me & te. Hoc solus iste commemorat, quo interposito, eundem ordinem sequitur, in quo cum eo etiam Marcus & Lucas pariter ambulant.

SEQVITVR ergo idem Matthæus & dicit, In illa CAPVT LXI. Mat. 18. a. 1 hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes, Quis putas maior est in regno cælorum? Et aduocans Iesus paruulum, statuit eum in medio illorũ, & dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum: vsque ad illud vbi ait, Sic & pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris. Ex isto aliquanto prolixiore Domini sermone non omnia, sed quædam Marcus eundem sequens or- Marci 9. c. 35. dinem posuit, quædam etiam ipse quæ Matthæus nõ
D dicit, inseruit. Totus autem sermo quousque eum cõsiderandũ susceperimus, à Petro solo interpellatur quærente quotiens fratri debeat ignosci. Talia enim Dñs loquebatur, vt satis eluceat, etiam hoc quod Petrus interrogauit, & quod responsum est, ad eundem pertinere sermonẽ. Lucas autem nisi illud de paruulo quẽ Luce 9. f. 46 constituit ante discipulos, imitãdum, cùm de sua magnitudine cogitarent, nihil hoc ordine seruato cõmemorat. Si qua enim alia similiter dixit, quæ & in isto sermone sunt posita, alibi & ex aliis occasionibus dicta recoluit. Sicut Ioãnes de remissione peccatorum, Ioan. 20. f. 23. quod tenebuntur si cui tenuerint, & dimittẽtur si cui dimiserint, post resurrectionem à Dño dictum cõmemorat, cùm Matthæus in hoc sermone Dominũ hoc Mat. 18. c. 18. dixisse meminerit, quod & Petro antè dictum fuisse Ibid. 16. c. 19

idem ipse testatur. Eadem itaque sæpe ac pluribus locis Iesum dixisse, necubi moueamur, si ordo dictorum quibusdã repugnare putabitur, sicut iam totiens cõmẽdauimus, meminisse debemus, ne hoc semper admonere necesse sit. SEQVITVR Matthæus narrans: Et factum est cùm consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa & venit in fines Iudęę trans Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi, tentantes eum & dicẽtes, Si licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex causa, &c. vsque ad illud vbi ait, Qui potest capere capiat. Hoc & Marcus commemorat eundem ordinem tenens. Sanè videndũ est, ne repugnare videatur, quòd idẽ Marcus à Domino dicit interrogatos Pharisæos, quid eis Moyses præceperit, atque ita illos interroganti respõdisse de permisso sibi libello repudij: cùm Matthæus dixerit verbis Domini, quibus ostenderat ex lege Deum coniunxisse masculum & feminam, & propterea non eos debere ab homine separari, illos retulisse responsionem: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Quibus iterum ait, Quoniam Moyses ad duritiã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras, ab initio autem non sic fuit. Nam & Marcus hanc Domini responsionem non tacet, sed posteaquàm ei respondérunt interroganti de libello repudij. In quo ordine vel modo verborum hoc intelligere debemus, ad rei veritatem nihil interesse, vtrũ Domino sẽparationem prohibenti & sententiam suam de lege firmanti, ipsi intulerint quęstionem de libello repudij per eundem Moysen sibi permisso, per quem & illud scriptum est, quòd Deus coniunxerit masculũ & feminam: an hoc illi idem de præcepto Moysi eos interroganti responderint. Nam & voluntas eius ita se habebat, vt nõ eis redderet rationẽ, cur illud Moyses permiserit, nisi prius ipsi hoc commemorassent, quæ voluntas eius, ea quam Marcus posuit, interrogatione significata est: & illorum voluntas ipsa erat, vt de authoritate Moysi quoniam mandauit dari libellũ repudij, tanquam concluderent eum, separationẽ sine dubio vetaturum. Hoc enim dicturi etiam tentantes accesserant: quæ voluntas eorum sic expressa est per Matthæum, vt non eos esse commemoraret interrogatos, sed vtrò intulisse de mãdato Moysi, quo velut conuincerent Dominum separationem coniugũ prohibentem. Cùm ergo voluntas loquentium, cui debẽt verba seruire, ab Euangelista vtroque monstrata sit, nihil interest quàm diuersus inter ambos fuerit narrandi modus, dum ab eadem veritate neuter abscederet. Potest etiam hoc intelligi, quod, sicut dicit Marcus, prius eos de vxore dimittenda interrogantes Dominus vicissim interrogaret, quid eis præceperit Moyses. Qui cùm respondissent, Moysen permisisse libellum repudij scribere & dimittere: respõdit eis de ipsa lege per Moysen data, quomodo Deus instituerit cõiugium masculi & feminæ, dicens ea quæ ponit Matthæus, id est, Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & feminam fecit eos, &c. Quibus auditis illi id quod ei primò interroganti responderant, repetiuerunt, dicentes: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij & dimittere? Tunc Iesum causam ostendisse duritiæ cordis ipsorum, quam Marcus breuitatis causa prius ponit, tanquam illi priori quam Matthęus intermisit eorum responsioni redditam: nihil deperire iudicans veritati quocunque loco eisdem ipsis verbis quæ bis dixerant redderetur, quoniã ipsis verbis eam reddiderat Dominus. SEQVITVR Matthæus: Tunc oblati sunt ei paruuli vt manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabãt eos: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Multi enim sunt vocati, pauci autem electi. Hunc cum Matthęo Marcus ordinem tenuit, sed de conductis operariis ad vineam solus Matthæus interponit: Lucas autem cùm commemorasset illud, quod eis dixit quærentibus inter se quisnam maior esset, adiunxit de illo quem viderunt eiicientem dæmonia, cùm eos non sequeretur. Inde iam digreditur ab istis duobus, vbi ait eum firmasse faciem suam vt iret in Hierusalem. Ac post multa interposita occurrit eis rursus ad commemorãdum istũ diuitem cui dicitur, Vende omnia quæ habes: quem nunc isti commemorant ex ordine quo pariter eunt. Nam ibi etiam Lucas de istis paruulis antequam diuitis faciat mentionem, quemadmodum & isti, non prætermittit. De illo ergo diuite qui quærit, quid boni faciat vt vitam æternam consequatur, potest videri distare aliquid quod secundum Matthæum dicitur, Quid me interrogas de bono? Secũdum illos autem, Quid me dicis bonum? Nam, Quid me interrogas de bono, ad illud magis referri potest, quod ait ille quærens, Quid boni faciam? Ibi enim & bonum nominauit, & interrogatio est: Magister autem bone, nõdum est interrogatio. Cõmodissimè ergo intelligitur vtrũque dictum, Quid dicis me bonum, & interrogas me de bono? SEQVITVR Matthæus & dicit, Et ascendens Iesus Hierosolymam assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principib. sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad deludendum & flagellãdum & crucifigendum, & tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorũ Zebedæi cum filiis suis, adorans & petens aliquid ab eo, &c. vsque ad illud vbi ait, Sicut filius hominis nõ venit ministrari, sed ministrare & dare animam suam in redemptionem pro multis. Hunc cum illo ordinem etiam Marcus tenet, filios Zebedæi perhibens dixisse quod ab eis non per eosipsos, sed per matrẽ dictum esse Matthæus expressit, cùm illa eorum voluntatem attulisset ad Dominum. Vnde magis ipsos quàm illam dixisse quod dictũ est, Marcus breuiter intimauit. Deniq; & Dominus, & secundum Matthęum & secundum Marcum ipsis potius quàm matri respondit. Lucas autem posteaquam ex eodem ordine commemorauit, quæ de passione & resurrectione sua duodecim discipulis prædixerit, prætermittit ea quæ isti commemorãt, post quæ interposita occurrunt ei ad Iericho. Quod autem dixerunt Matthæus & Marcus de principibus gentium qui dominantur subiectis, non ita futurum inter illos, sed eum qui erit maior, etiam seruum aliorum futurum; dicit tale aliquid & Lucas, sed non eo loco; & ordo ipse indicat, iterum esse eandem sententiam à Domino dictam. SEQVITVR Matthæus, Et egredientibus eis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierũt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes, Domine miserere nostri fili Dauid, &c. vsque ad illud vbi ait, Et confestim viderunt, & secuti sunt eum. Hoc & Marcus commemorat, sed de vno cæco factum. Quæ ita soluitur quæstio, vt illa soluta est de duobus qui legionem dæmonum patiebantur in regione Gerasenorum. Nam duorum etiam cæcorum, quos modò interposuit, vnum fuisse notissimum & in illa ciuitate famosissimũ, ex hoc etiam satis apparet, quòd & nomẽ eius & patris eius Marcus commemorauit. Quod in tot superiùs sanatis à Domino non facilè occurrit, nisi cùm Iairum archisynagogum etiam nomine expressit, cuius filiam resuscitauit Iesus. In quo etiã magis iste sensus apparet, quia & ille archisynagogus vtique in loco isto nobilis fuit. Proculdubiò itaq; Bartimæus iste Timæi filius ex aliqua magna felicitate deiectus, notissimæ & famosissimæ miserię fuit, quòd nõ solùm cæcus, verumetiam mẽdicus sedebat. Hinc est ergo

ergo quòd ipsum solum voluit commemorare Marcus, cuius illuminatio tam claram famam huic miraculo comparauit, quàm erat illius nota calamitas. Lucas verò quamuis omnino eodem modo factum, tamen in alio cæco intelligendus est par commemorare miraculũ, & eiusdem miraculi parem modum. Ille quippe hoc factum dicit, cùm appropinquaret Iericho, at isti cùm egrederetur ab Iericho. Sed nomen ciuitatis & facti similitudo putari suadet semel esse factum: sed Euãgelistas in hoc sibi aduersari, quòd alius dicat, Cùm appropinquaret Iericho, alij, Cùm egrederetur ab Iericho, nõ sanè hoc persuadet, nisi eis qui procliuius credi volũt, mentiri Euangeliũ, quàm duo similia similiterque miracula fecisse Iesum. Quid autem sit credibilius, & quid potius verum, & omnis fidelis filius Euangelij facillimè videt, & omnis contẽtiosus saltem cùm admonitus fuerit, vel tacendo, vel etiamsi tacere noluerit cogitando sibi ipse respondet. SEQVITVR Matthæus & dicit: Et cùm appropinquasset Hierosolymis, & venisset Bethphagę ad montem Oliueti, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis, Ite in castellum quod cõtra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea, &c. vsque ad eum locum vbi ait, Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in altissimis. Hoc etiam Marcus narrat eodem ordine custodito. Lucas autem in Iericho immoratur, quędam commemorans quæ isti prætermiserunt, de Zachæo principe publicanorum, & quædã in parabolis dicta. Post hæc & ipse occurrit eis ad huius pulli cõmemorationem, in quo sedit Iesus. Nec mouerat quòd Matthęus asinam dicit & pullum, cæteri autem de asina tacent. Imò etiam recordanda est illa regula quam de quinquagenis & centenis discũbentibus, cum quinque panibus turbæ pascerentur, suprà insinuauimus. Quia insinuata, non deberet hoc iam permouere lectorem, nec si Matthæus ita de pullo tacuisset, quemadmodum illi de asina taceuerũt, vt maximè contrariũm putaretur, quòd vnus asinã dixit, alij pullum asinę. Quanto minus moueri oportet, quia vnus ita cõmemorauit asinam de qua cæteri tacuerunt, vt tamen pullum non taceret, de quo illi dixerunt. Vbi ergo vtrũque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius aliud, & aliud alius cõmemoraret: quanto minus vbi alius vnum, alius vtrũque. Ioannes quoq; cùm taceat quemadmodum Dominus discipulos suos ad hæc animalia sibi adducẽda miserit: interponit tamen breuiter hoc de pullo cum testimonio etiã Prophetæ, quod Matthæus adhibet. In quo etiam testimonio prophetico aliquantũ diuersa Euangelistarum locutio ab ea quidẽ sententia non recedit. Sed potest mouere quòd hoc Matthæus sic adhibet, vt asinam dicat cõmemorasse Prophetã: non autẽ ita se habet, vel quod Ioannes interponit, vel cõdices ecclesiastici interpretationis vitiatæ. Cuius rei causa illa mihi videtur, quòd Matthæus Hebræa lingua perhibetur Euangelium conscripsisse. Manifestũ est autẽ interpretationem illã quæ dicitur septuaginta, in nonnullis se aliter habere quàm inueniũt in Hebræo, qui eam linguam nouerunt, & qui interpretati sunt singuli eosdem libros Hebræos. Huius itẽ distantiæ causa si quæratur, cur tanta authoritas interpretationis septuaginta multis in locis distet ab ea veritate quæ in Hebræis codicibus inuenitur: nihil occurrere probabilius existimo, quàm illos septuaginta eo spiritu interpretatos, quo & illa quæ interpretabantur dicta fuerant, quod ex ipsa eorum mirabili quę prędicatur consensione firmatũ est. Ergo & ipsi nonnulla in eloquio variando, & ab eadẽ voluntate Dei cuius illa dicta erant, & cui verba seruire debebant non recedẽdo, nihil aliud demõstrare voluerũt, quàm hoc ipsum quod nunc in Euangelistarũ quatuor concordi quadã diuersitate miramur, qua nobis ostenditur non esse mendaciũ si quisquam ita diuerso modo aliquid narret, vt ab eius voluntate cui consonandũ & consentiẽdum est, nõ recedat. Quod nosse & moribus vtile est propter cauenda & iudicanda mendacia: & ipsi fidei, ne putemus quasi consecratis sonis, ita muniri veritatem, tanquam Deus nobis quemadmodũ ipsam rem, sic verba quæ propter illam sunt dicenda, cõmendet: cùm potius ita res quæ dicẽda est sermonib. per quos dicenda est, præferatur: vt istos omnino quærere non deberemus, si eam sine his nosse possemus, sicut illam nouit Deus, & in ipso angeli eius. SEQVITVR Matthæus & dicit: Et cùm intrasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas dicẽs, Quis est hic? Populi autem dicebant, Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templum Dei, & eũciebat omnes ementes & vendentes in templo: & cętera, vsque ad eum locum vbi ait, Vos autem fecistis illam spęluncam latronũ. Hoc de turbis vendentium eiectis de tẽplo, omnes cõmemorant, sed Ioannes lõgè diuerso ordine. Nã post testimoniũ Baptistæ Ioannis de Iesu, cùm eum cõmemorasset isse in Galilæam quãdo aquã conuertit in vinũ, deinde post cõmemorationem paucorũ in Capharnaum dierũ, dicit eum ascẽdisse in Hierosolymam, cùm esset Pascha Iudęorum, & facto flagello de resticulis expulisse de templo vendentes. Vnde manifestum est, non semel, sed iterum hoc esse à Domino factũ. Sed illud primum cõmemoratur à Ioanne, hoc vltimum à cæteris tribus. SEQVITVR Matthæus, Et accesserunt ad eũ cęci & claudi in templo, & sanauit eos. Videntes autem principes sacerdotum & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo & dicentes, Osanna filio Dauid: indignati sunt, & dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Vtique, nunquã legistis, Quia ex ore infantium & lactẽtium perfeciſti laudẽ? Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatem in Bethaniã, ibique mansit. Mane autem reuertens in ciuitatẽ esuriit. Et vidẽs sici arborem vnã secus viam, venit ad eã, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi, Nũquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est ficulnea continuò. Et vidẽtes discipuli mirati sunt dicentes, Quomodo continuò aruit? Respondẽs autem Iesus, ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem & non hæsitaueritis, nõ solùm de ficulnea facietis, sed etsi monti huic dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet. Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Hoc & Marcus cõsequenter dicit, sed non eundẽ ordinem tenet. Primò enim quòd eum Matthęus in templũ dixit intrasse, & eiecisse vẽdentes & ementes, non cõmemorat Marcus, sed circũspectis omnibus cùm iam vespera esset exisse dicit in Bethaniam cum duodecim: & alia die cùm exirent à Bethania esuriisse, & arbori sici maledixisse, quod & Matthæus commemorat. Et subiungit idem Marcus, quòd venerit Hierosolymam, & cùm introisset in tẽplũ, eiecit vendentes & ementes, quasi altero die, non primo factum esset. Sed quia Matthæus ita cõnectit: Et relictis illis abiit foras extra ciuitatẽ in Bethaniam: vnde mane reuertentẽ in ciuitatẽ arbori maledixisse cõmemorat: probabilius creditur ipse potius tenuisse ordinem temporis de vendentibus & ementibus eiectis de tẽplo. Cùm etiam dicit, Et relictis illis abiit foras, quibus relictis intelligi poterit, nisi cũ quibus superius loquebatur, indignantibus quòd pueri clamarent, Osanna filio Dauid? Prætermisit ergo Marcus quod primo die factum est cùm intrauit in templũ, & recordatum interposuit, cùm dixisset, quòd non inuenerit aliquid in ficulnea præter folia, quod secũdo die factum est, sicut ambo testantur. Miratos autem esse discipulos quòd arbor aruerit, & eis Dominũ respon-

disse, de fide & de monte in mare transferendo, non ipso secundo die quo dixit arbori, Iam non amplius in æternum quisquam ex te fructum manducet, sed tertio die dicit. Ipso quippe die secundo cõmemorauit idem Marcus de templo eiectos vendentes, quod primo die factum prætermiserat. Ipso ergo secundo die dicit facta vespera egressum de ciuitate, & cùm mane transirent, vidisse discipulos ficum aridam factã à radicibus, & recordatũ Petrum dixisse ei, Rabbi ecce ficus cui maledixisti aruit. Tunc cum de potentia fidei respondisse. Matthæus autem tanquam secundo die hoc totum factũ sit, id est, & dictum arbori, Nunquã ex te fructus nascatur in sempiternum, & arefactã esse continuò: & videntibus hoc discipulis atque mirantibus illud de virtute fidei fuisse respõsum. Vnde intelligitur Marcum quidem secũdo die commemorasse, quod primo die factum prætermiserat, de templo scilicet eiectos vendentes & ementes: Matthæus verò cùm commemorasset quod altero die factũ est, de arbore maledicta quãdo mane reuertebatur à Bethania in ciuitatem, prætermisit ea quę Marcus commemorauit, venisse illũ in ciuitatẽ, & vespere exisse, & mane cùm transirent, discipulos arborem aridam fuisse miratos: & ei quod secũdo die gestum erat quo arbor maledicta est, adiunxit illud quod tertio die gestũ est, eius ariditatem miratos esse discipulos, & de potentia fidei à Domino audisse: sic ea coniungens, vt nisi ex Marci narratione cogamur intẽdere vbi & quid Matthæus prætermiserit, nõ possit agnosci. Cùm ergo dixisset Matthæus, Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem reuertens in ciuitatẽ esuriit. Et vidẽs sici arborem vnam secus viam, venit ad eã, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi, Nũquam abs te fructus nascatur in sempiternum: & arefacta est continuò siculnea: præterm issis cæteris ad eundem diem pertinentibus, adiunxit statim, Et videtes discipuli mirati sunt dicẽtes, Quomodo continuò aruit? quod alio die viderunt, alio die mirati sunt. Intelligitur autem non tũc aruisse, quando viderunt, sed continuò quando maledicta est. Neque enim aresce ntem, sed penitùs arefactam viderunt, ac sic eam continuò in verbo Domini aruisse intellexerunt. SEQVITVR Matthæus & dicit: Et cùm venisset in templum, accesserũt ad eum docentẽ principes sacerdotum & seniores populi, dicentes, In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hãc potestatem? Respondẽs Iesus dixit illis, Interrogabo vos & ego vnum sermonem, quẽ si dixeritis mihi, & ego vobis dicã in qua potestate hæc faciam. Baptismus Ioannis vnde erat, &c. vsque ad illud vbi ait, Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio. Hoc totum & alij duo Marcus & Lucas totidem penè verbis explicauerunt: nec in ordine inter se videntur aliquid discrepare, nisi vnde superiùs locutus sum: quòd prætermissis quibusdam Matthæus ad alterum diem pertinentib. ita contexit narrationem, vt nisi aduertatur, possit putari ipsum in secundo die adhuc versari, Marcum autem in tertio: Lucas verò nõ quasi ex ordine dies prosequens hoc subiunxit, sed cùm commemorasset eiectos de tẽplo ementes & vendentes, prętermisit quòd exibat in Bethaniam, & regrediebatur in ciuitatem, & quod de siculnea factum est, & quod mirãtibus discipulis de fidei virtute respõsum est. Atque his prætermissis intulit dicens, Et erat docens quotidie in tẽplo. Principes autem sacerdotum & scribæ & principes plebis quærebant illum perdere, & non inueniebant quid facerent illi: Omnis enim populus suspẽsus erat audiens illũ. Et factum est in vna dierũ docente illo populum in tẽplo & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum & scribæ cũ senioribus, & aiunt dicẽtes ad illum, Dic nobis in qua potestate hęc facis?

Mat. 21. b. 19.

CAPVT XXIX. Mat. 21. b. 23.

Mar. 11. d. 28. Luce 20. e. 2

Luce 19. g. 49. & 20. a. 1.

& c. quæ etiam duo illi commemorãt. Vnde apparet, nihil eis etiam ipso ordine repugnare, quãdo id quod dicit factum in vna dierũ ea dies intelligatur, in qua id gestum illi etiam retulerunt. SEQVITVR Matthæus, Quid autẽ vobis videtur? Homo quidã habebat duos filios, & accedens ad primum dixit illi, Vade hodie operari in vineam meam. Ille autẽ respondens, ait: Nolo. Postea autẽ pœnitentia motus, abiit. Accedens autẽ ad alterum dixit similiter. At ille respondẽs ait, Eo Domine. Et non iit: &c. vsque ad illud vbi ait, Et qui ceciderit super lapidẽ istum, cõfringetur; super quẽ verò ceciderit, cõteret eum. Marcus & Lucas nõ commemorant de duobus istis filiis, quibus imperatũ est vt irent atque operarentur in vinea. Sed quod post hoc narrat Matthæus de vinea quæ locata est agricolis, qui persecuti sunt seruos missos ad se, & postea dilectum filium occiderunt & eiecerunt extra vineam, etiam illi ambo non tacent eodem ordine custodito: id est, posteaquam de baptismo Ioãnis interrogati Iudæi se nescire dixerunt, & respondit eis, Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Nullius ergo hîc repugnantiæ quæstio nascitur, nisi quòd Matthęus cùm dixisset quòd Dominus interrogauerit Iudæos, Cùm venerit dominus vineę quid faciet agricolis illis? illos respondisse subiungit atque dixisse, Malos malè perdet, & vineam locabit aliis agricolis, qui reddãt ei fructum temporibus suis. Quod Marcus non ab ipsis respõsum esse commemorat, sed Dominum hoc consequẽter locutum post interrogationem suam, ipsum sibi quodãmodo respondisse. Ita dicit: Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet & perdet colonos, & dabit vineam aliis. Sed facilè potest intelligi vel illorum vocem ita subiunctam, vt nõ interponeretur, Illi dixerunt, aut illi responderunt, sed tamen intelligeretur: aut ideo respõsionem istam Domino potius attributam, quia cùm verum dixerunt, etiam de illis hęc ipse respondit qui veritas est. Sed illud magis mouet, quòd Lucas non solùm eos hoc respondisse non dicit, hæc etiam verba ipse quoque sicut Marcus Domino attribuens, verumetiam contrariam retulisse respõsionẽ, dicentes, Absit. Ita enim narrat: Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi, Absit. Ille autem aspiciens eos ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Quomodo ergo secundum Matthæum illi quibus hæc loquebatur dixerunt, Malos malè perdet, & vineam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis? cùm secundum Lucam talibus verbis contradixerint dicentes, Absit. Et reuera quod secutus Dominus ait de lapide reprobato ab ædificantibus, & facto in caput anguli, ita illatum est: vt hoc testimonio conuincerentur illi parabolæ contradicentes. Nam & ipse Matthæus hoc sic commemorat dictum, tanquam contradicentibus, cùm ait: Nunquam legistis in scripturis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Quid est enim, Nunquam legistis, nisi quia hoc respõderant quod esset contrarium? Hoc & Marcus significat, qui hæc ipsa verba ita refert, Nec scripturam hanc legistis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Quæ sententia secundum Lucam magis apparet hoc loco suo dicta, post illorum contradictionem qua dixerunt, Absit. Tantundem enim valet, sicut hoc etiam ipse ponit. Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Hanc enim sententiæ voluntatem intimat, siue nunquam legistis, siue nec hoc legistis, siue quid est ergo hoc quod scriptum est? Restat ergo vt intelligamus in plebe

CAPVT XXX. Deuter. Mat. 21. 28.

Mat. 21. d. 41.

Act. 4. b. 11. Psal. 117. d. 22. 1 Pet. 2. 8.

Mat. 21. d. 10. Luce 20. a. 17.

plebe quæ audiebat, quoslãm respondisse quod Matthæus commemorat dicens, Aiunt illi, Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis: quoslãm verò illud quod Lucas non tacuit, hoc est, Absit. Iis ergo qui illud Domino responderant, illi alij respõderunt, Absit: sed illorum respõsio quibus isti retulerunt, absit, propterea Domino tributa est & à Marco & à Luca, quia, sicut dixi, per eos veritas ipsa loctita est: siue per nescientes si mali erant, sicut per Caiphã, qui nesciens quid dixerit, cùm esset pontifex prophetauit: siue per scientes ac iam intelligentes atque credentes. Ibi enim erat etiam illa multitudo, per quam iam erat impleta illa prophetia, cùm venienti magna celebritate occurrentes acclamarent: Benedictus qui venit in nomine Domini. Nec mouerat quòd idem Matthæus principes sacerdotum & seniores populi dixit accessisse ad Dominum, & quæsiuisse in qua potestate hæc faceret, & quis ei dederit hanc potestatẽ, quando eos de baptismo Ioannis vicissim interrogauit vnde esset, de cælo an ex hominibus? Quibus respondentibus quod nescirent, ait, Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio. Inde enim secutus est contextim loquendo, & ait: Quid autem vobis videtur: homo quidam habebat duos filios: & cætera, sine vlla cuiusquam rei vel personæ interpositione, secundum Matthæum sermo contexitur, vsque ad hoc quod de locata agricolis vinea commemoratur. Potest enim putari omnia eum principibus sacerdotum & senioribus populi locutum fuisse, à quibus fuerat de sua potestate interrogatus. Qui vtique si tentantes & inimici quæsierant, non in eis possunt intelligi qui crediderant, atque illud clarum ex Propheta testimonium Domino perhibuerant: qui etiam modò respondere potuissent, non nescientes, sed credentes, Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis. Hoc omnino mouere nõ debet, vt ideo putemus nõ fuisse credentes in illa multitudine quæ tunc Domini parabolas audiebat. Tacuit namque idem Matthæus breuitatis causa, quod Lucas non tacet, parabolam istam scilicet, non ad eos solos dictam, qui de potestate interrogauerant, sed ad plebem. Sic enim ait: Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo plãtauit vineam, & cætera. In hac ergo plebe intelligendum est etiam illos esse potuisse qui sic eum audirent, quomodo cui dixerant, Benedictus qui venit in nomine Domini: & ipsos vel ex ipsis fuisse qui respõderunt, Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis. Quorum respõsionem nõ solùm propterea Domino tribuerunt Marcus & Lucas, quòd hoc ipse dixisset qui veritas est, qui etiam per malos atque nescientes sæpe loquitur, occulto quodam instinctu mentem hominis mouens, non sanctitatis illius merito, sed iure propriæ potestatis: verumetiam quia tales esse potuerunt, vt non frustra in ipso corpore Domini iam sicut membra deputarentur: vt merito eorum vox illi tribueretur, cuius membra erant: qui iam baptizauerat plures quàm Ioannes, & habebat turbas discipulorum, sicut ipsi Euangelistæ sæpe testantur, & vnde erant etiam illi quingenti fratres quibus eum apostolus Paulus post resurrectionem præsentatum esse commemorat: præsertim quia & secundum eundem Matthæum non ita dictum est, Aiunt illi, malos malè perdet: vt in eo quod positum est, Illi, pluralis numerus accipiendus sit, tanquam eorum fuerit ista respõsio, qui eum de sua potestate dolosè interrogauerant: sed aiunt illi, dictum est, id est, ipsi Domino, singulari pronomine, non plurali, quod in codicibus Græcis sine vllo scrupulo ambiguitatis apparet. Est quidam sermo Domini apud euãgelistam Ioannem, vbi hoc quod dico facilius possit intelligi. Dicebat ergo, inquit, Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Et responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nomini seruiuimus vnquam. Quomodo tu dicis liberi eritis? Respõdit eis Iesus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius autẽ manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Non vtique illis diceret, Quæritis me interficere, qui in eum iam crediderant, quibus dixerat, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis: sed quia hoc ad eos dixerat, qui iam in eum crediderant, ea verò multitudo præsens erat quæ plures habebat inimicos, etiam non exprimente Euangelista qui essent qui responderunt, ex hoc ipso quod respõderũt, & quod deinde ab illo audire meruerunt, satis apparet quæ verba quibus sint tribuenda personis. Sicut ergo in hac multitudine secundum Ioannem erant qui iam crediderant in Iesum, erant etiam qui eum occidere quęrebant. Sic in illa de qua nunc loquimur erant qui dolosè Dominum interrogauerant, in qua potestate illa faceret. Erant etiam qui non dolosè, sed fideliter acclamauerant, Benedictus qui venit in nomine Domini. Ac per hoc erant qui dicerent: Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis. Quæ vox rectè etiã ipsius Domini fuisse intelligitur, siue propter veritatem quæ ipse est, siue propter membrorum eius cum suo capite vnitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, Absit, quia intelligebant in seipsos esse parabolam dictam. SEQVITVR Matthæus: Et cùm audissent principes sacerdotũ & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret, & quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant. Et respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis dicens, Simile factũ est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & nolebant venire: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Parabolam istã de inuitatis ad nuptias, solus Matthæus narrat. Simile quiddam etiam Lucas commemorat, sed non est hoc, sicut & ordo ipse indicat, quamuis & illud nonnullam huius similitudinem gerat. Quod verò post illam parabolã de vinea & occiso filio patrisfamiliãs subnectit Matthæus, cognouisse Iudæos, quòd in eos totum dictum fuerit, & insidias cœpisse moliri: hoc etiam Marcus Lucásque testantur eundem ordinem retinentes: sed inde ipsi pergunt in aliud, ex hoc subiungentes quod & Matthæus post istam quam solus interposuit de nuptiis parabolam, ex ordine infert. SEQVITVR ergo Matthæus: Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt vt caperent Iesum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo, non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur, licet censum dari Cæsari aut non? & cætera, vsque ad illud vbi ait, Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius. Hæc duo Domini responsa, vnum de nummo propter tributum reddendum Cæsari, alterum de resurrectione, propter illam mulierem quæ septem sibimet succedẽtibus fratribus nupserat, Marcus & Lucas similiter narrant, nec in ordine aliquid discrepãt. Post parabolam quippe illam de conductoribus vineæ, & de Iudæis præparãtibus insidias in quos dicta est, quam omnes tres cõmemorauerunt, prętermittunt hi duo Marcus & Lucas parabolam de inuitatis ad nuptias, quam solus Matthæus interposuit: & cum illo iam sequuntur, narrantes

Luce 14. d. 16.

Mat. 21. d. 45. Mar. 12. d. 12. Luce 20. e. 19.

CAPVT XXXI. Nunc sine Cæsare. Mat. 22. b. 15.

Mat. 22. b. 13. & 18. Luce 20. d. 20. & e. 27.

narrantes hæc duo, de tributo Cæsaris, & de muliere septem fingillatim virorum, eodem prorsus ordine sine aliqua repugnantiæ quæstione.

CAPVT LXXIII. *De mandato maximo.* *Mat.22.d.34.* *Deut.6.a.5.* *Leuit.19.d.18.* *Luc.12.e.31* *Mar.12.c.28.*

SEQVITVR ergo Matthæus & dicit: Pharisæi autem audiētes quòd silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eum vnus ex eis legislator, tentans eum, Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominū Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuū sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ. Hoc & Marcus commemorat, eundem ordinem seruās. Nec moueat quòd Matthæus dicit, tentantem fuisse illum à quo Dominus interrogatus est; Lucas autem hoc tacet. Et in fine ita Marcus concludit, quòd ei Dominus sapienter respondenti dixerit, Non longè es à regno Dei. Fieri enim potuit, vt quamuis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit. Aut certè ipsam tentationem non accipimus malam, tanquam decipere volētis inimicum, sed cautam potius, tanquam experiri amplius volentis ignotum. Neque enim frustra scriptum est, Qui facilè credit, leuis corde est, & minorabitur. Lucas autem non hoc ordine, sed longè alibi tale aliquid interponit. Vtrum autem hoc recordetur, an alius ille sit cum quo similiter de duobus istis præceptis Dominus egerit, prorsus incertum est. †Hîc autem etiam rectè videtur alius esse, nō solùm propter ordinis multam differentiam, sed quia etiam ipse dicitur respondisse Domino interroganti, & in sua responsione cōmemorasse duo ista præcepta. Et cùm ei dixisset Dominus, Hoc fac & viues: vt illud faceret quod magnum esse in lege ipse responderat, secutus Euangelista ait: Ille autem volens se iustificare dixit, Et quis est meus proximus? Tunc Dominus narrauit de illo qui descendebat ab Hierusalē in Hiericho, & incidit in latrones. Vnde quia & tentans prædictus est, & duo præcepta ipse respondit: & post admonitionem Domini, dicentis, Hoc fac & viues: non bonus commendatur cùm dicitur de eo, Ille autem volens se iustificare. Iste autem quē pari ordine Matthæus Marcúsque commemorant, tam bene cōmendatus est, vt ei diceret Dominus, Non lōgè es à regno Dei: probabilius creditur hunc alium esse, non illum.

al. Hinc. ♣ *Ibid.e.28.a.*

CAPVT LXXIIII. *Mat.22.d.41.* *Psal.109.a.1*

SEQVITVR Matthæus: Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens, Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eū Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare. Hoc consequenter & eodē ordine Marcus quoque commemorat. Lucas etiam, tantummodo de illo tacet, qui interrogauit Dominū, quod esset mandatum primum in lege. Hoc autē prætermisso, eundem etiam ipse ordinem seruat, & hoc de Christo, quomodo sit filius Dauid, quæsisse à Iudæis Dominum pariter narrat. Nec interest ad sententiam, quòd secundum Matthæum, cùm interrogasset Iesus, quid eis videatur de Christo, cuius esset filius, illi responderunt, Dauid: tunc demum intulit, quomodo eum Dauid diceret Dominum. Secundum illos autem duos, Marcum & Lucam, nec interrogati esse, nec respondisse inueniuntur. Intelligere enim debemus post eorum responsionem sententiam ipsius Domini à duobus Euangelistis insinuatam, quomodo ab illo dicta sit, his audientibus quos volebat suo magisterio vtiliter informare, & à scribarum alienare doctrina: qui de Christo illud solum sapiebant, quòd secundum carnem factus erat ex semine Dauid, non eū autem intelligebant Deum, propter quod erat Dñs ipsius Dauid. Ideo tanquam de illis errantibus Dominus ad istos sermonem faciens quos volebat ab illorū errore liberari, secundum hos duos Euāgelistas commemoratur, vt quod illis dictum est, Quomodo dicitis, sicut Matthæus narrat: sic accipiatur, non tâquam ad illos, sed tanquam de illis ad eos potius dictum sit quos volebat instruere.

Mat.13.d. *Mat.23.d.* *Ibid.24.b.*

CAPVT LXXV. *Pharisæum cæcum.* *Mat.23.a.*

SEQVITVR Matthæus ita narrationis ordinem texens: Tunc Iesus locutus est ad turbas & discipulos suos dicens, Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite: secūdum verò opera eorum nolite facere. Dicunt enim & nō faciunt: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Nō me videbitis amodò donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini. Similem sermonē habuisse Dominum aduersus Pharisęos & scribas legisq; doctores, Lucas quoque commemorat, sed in domo cuiusdam Pharisæi qui eum vocauerat ad conuiuium. Quod vt narraret digressus erat à Matthæo, circa illum locum, vbi ambo cōmemorauerāt quod dictū est à Domino, de signo Ionæ trium dierum & noctium, & de regina Austri, & de Niniuitis, & de spiritu immundo qui redit & inuenit mundatam domum. Post quem sermonem dicit Matthæus: Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Lucas autē in eo sermone Domini, cōmemoratis etiam quibusdam quæ Matthæus dixisse Dominum præermisit, ab ordine quem cum Matthæo tenuerat ita digreditur: Et cùm loqueretur, inquit, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se: & ingressus domum recubuit. Pharisęus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi quod deforis est calicis & catini, mundatis. Atque hinc iam cætera in eosdē Pharisæos & scribas & legis doctores talia dicit, qualia Matthæus hoc loco, quem nunc considerandum suscepimus. Quamquam ergo ita ista Matthęus commemoret, vt quāuis domum illius Pharisæi non nominet, non tamen locum exprimat vbi dicta sint, quo repugnet aliquid illi domui: tamen quia iam venerat Dominus in Hierusalem à Galilæa, & post eius aduentum ita superiora vsque ad hunc sermonem contexuntur, vt probabiliter accipiantur in Hierusalem gesta, Lucas autem illud narrat, cùm adhuc Dominus iter ageret in Hierusalem, vidētur mihi similes duo esse sermones, quorum ille alterum, alterum iste narrauit. Sanè considerandum est quomodo hîc dictum sit: Non me videbitis amodò donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini: cùm secundum eundem Matthæum iam hoc dixerint. Lucas enim dicit hoc esse responsum à Domino illis qui eum monuerant vt inde iret, quoniā vellet eum Herodes occidere. Ibi etiā aduersus ipsam Hierusalem ea prorsus verba ab illo esse dicta commemorat, quæ hîc Matthęus. Sic enim narrat secundum Lucam: In ipsā die accesserunt quidam Pharisæorum dicentes illi: Exi & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, dicite vulpi illi, ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor: verumtamen oportet me hodie & cras & sequenti ambulare, quia non capit prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quotiens volui congregare filios tuos quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me donec veniat cū dicetis, Benedictus qui venit in nomine Dñi.

Mat.13.d. *Luc.13.f.* *Mat.11.c.* *Luc.11.d.* *Ioan.2.a.1.* *c.3.b.5.* *Mat.12.d.* *Luc.11.f.* *Luc.13.f.*

Narrationi

Narrationi quidem huic Lucæ non videtur aduersari, quòd turbæ dixerunt Domino venienti ad Hierusalem, Benedictus qui venit in nomine Domini: secūdum quippe Lucæ ordinem nondum illuc venerat, & nondum dictum erat. Sed quia non dicit quòd inde tunc abscesserit, vt non veniret, nisi eo tempore quo iam illud diceretur, perseuerat quippe in itinere suo, donec veniat Hierusalem: atque illud quod ait, Ecce ego eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertio die consummor: mysticè ab illo & figuratè dicta intelliguntur. Neque enim eo die passus est, qui est ab hoc die tertius: cùm cōtinuò dicat, Oportet me hodie & cras & sequenti ambulare: cogit profectò etiam illud mysticè intelligi quod ait, Non videbitis me donec veniat cùm dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini: de illo suo aduētu, quo in claritate vēturus est, hoc significans: vt illud quod ait, Eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertio die consummor: referatur ad corpus eius, quod est ecclesia. Expelluntur enim dæmonia, cùm relictis paternis superstitionibus credunt in eum gentes. Et perficiuntur sanitates, cùm secundum eius præcepta viuitur, posteāquam fuerit diabolo & huic seculo renunciatum, vsque in finem resurrectionis, qua tanquam tertia consummabitur: hoc est, ad plenitudinem angelicam per corporis etiam immortalitatem perficietur ecclesia. Quapropter ordo iste Matthæi nequaquam putandus est in aliquid aliud esse digressus. Sed Lucas magis intelligendus est, vel præoccupasse quæ gesta sunt in Hierusalem, & recordando interposuisse, antequam eius narratio Dominum perduceret Hierusalem: aut eidem ciuitati iam propinquantē talia respōdisse monentibus, vt caueret Herodem, qualia Matthæus eum dicit etiam turbis locutum, cùm iam peruenisset in Hierusalem, atque illa omnia peracta essent quæ suprà narrata sunt.

Mat.13.d.1 *Ibid.12.d.4* *Luc.21.a.1* *Mar.12.d.35.* *Ibidem.* *Ibid.12.d.4* *Luc.20.g.46.* *Luc.21.f.1* *Luc.13.f.31.*

CAPVT LXXVI. *Mat.24.a.1*

SEQVITVR Matthæus & dicit: Et egressus Iesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli eius, vt ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis, Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem qui non destruatur. Marcus etiam commemorat hoc eodem penè ordine, posteaquam tam digressionem, ad hoc factam vt cōmemoraret de vidua quę misit duo minuta in gazophylaciū, quod cum eo Lucas solus commemorat. Nam etiam secundum Marcum, posteaquam illud Dominus egit cum Iudæis, quomodo acciperēt Christum filiū Dauid, ea narrantur quæ dicit de cauendis Pharisæis & hypocrisi eorum. Quem locum Matthæus latissimè prosecutus est, & plura ibi dicta narrauit: atque ideo post eundem locum quem breuiter perstrinxit Marcus, & copiosè digessit Matthæus, nihil amplius Marcus intulit, sicut dixi, quàm de illa vidua pauperrima & vberrima: ac deinde subiunxit ea quibus Matthæo iterū cohæret, dicens de templi futura euersione. Lucas quoque post illud de Christo quomodo esset filius Dauid, pauca de cauenda hypocrisi Pharisæorum cōmemorat. Inde sicut Marcus pergit ad viduā, quę duo minuta in gazophylaciū misit. Deinde subiūgit de tēpli futura euersione, quod & Matthæus & Marcus.

Mat.24.d.3 *Mat.15.d.46.* *Mat.13.d.5.* *Luc.21.d.12.*

CAPVT LXXVII. SEQVITVR Matthæus dicens: Sedente autem eo super montē Oliueti, accesserūt ad eū discipuli secretò dicētes, Dic nobis quando hęc erunt, & quod signū aduentus tui, & cōsummationis seculi? Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent: & cętera, vsque ad illud vbi ait, Et ibūt hi in supplicium æternum, iusti autē in vitam æternam. Nunc iam istum prolixū sermonē Dñi secundū tres Euangelistas, Matthęum, Marcum & Lucam cōsideremus. Eūdē quippe tenētes ordinē pariter & ista contexūt. Dicunt quidē hîc etiam aliqua singuli propria, in quibus nulla est repugnantiæ metuenda suspicio. De his autē quæ pariter dicūt, necubi sibimet aduersari putētur, videndū est. Neq. enim dici potest si aliquid tale occurrerit, aliud esse atque alibi à Dño similiter dictū, quādo eodem loco rerum ac temporū, omniū trium versatur narratio. Sanè quod earundem sententiarum à Dño dictarū, non eundē omnes ordinē seruant, nihil ad rem pertinet vel intelligendā vel insinuandā, dum ea quæ ab illo dicta referūtur non sibimet aduersentur. Quod ergo Matthæus ait, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimoniū omnibus gētibus, & tunc veniet cōsum matio: & Marcus eodē ordine ita cōmemorat, In omnes gentes primū oportet prædicari Euangeliū: non dixit, Et tunc veniet consummatio: sed hoc significat quod ait, Primū: id est, in omnes gentes primū oportet prædicari Euāgeliū: quia illi de fine interrogauerāt. Cùm ergo dicit, Primùm oportet in omnes gētes prædicari Euangeliū: significat vtique, primùm, antequam veniat cōsummatio. Item quod Matthæus ait, Cùm ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat: Hoc Marcus dicit ita, Cùm autem videritis abominationem desolationis stantem vbi non debet, qui legit intelligat: in qua mutatione verbi exposuit eandem sententiā: ideo quippe vbi non debet, quia in loco sancto non debet. Lucas autem non ait, Cùm autem videritis abominationē desolationis, stātem in loco sancto; aut, vbi nō debet: sed ait, Cùm autem videritis circūdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote, quia appropinquabit desolatio eius. Tunc erit ergo abominatio desolationis in loco sancto. Quod Matthæus autem ait, Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes; & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam: Totidem penè verbis hoc etiam Marcus cōmemorat. Lucas autem, Tūc qui in Iudæa sunt, inquit, fugiant in mōtes: hoc sicut illi duo, cætera verò aliter. Sequitur enim & dicit, Et qui in medio eius, discedat; & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt. Satis diuersum videtur quod illi duo dixerūt, Et qui super tectum, nō descendat tollere aliquid de domo sua: & quod iste dicit, Et qui in medio eius, discedant: nisi fortè quia tūc perturbatio magna erit, tam magno instante periculo illis quos inclusisset obsidio, quod significat dicendo, qui in medio eius, in tecto erunt, attoniti & volentes videre quid impendeat, vel quà euadendū sit. Sed quomodo ait, discedāt: quando suprà dixit, Cùm autē videritis circumdari ab exercitu Hierusalem? Nā illud quod sequitur, Qui in regionibus, non intrēt in eam: videtur ad congruā pertinere admonitionē. Et potest obseruari, vt qui extra sunt nō in eā intrēt: qui autē in medio sunt quomodo discedant, ab exercitu iam ciuitate circūdata? An hoc est in medio eius, quando iam ita periculū vrgebit vt tēporaliter ad præsentē vitam tuendā non possit euadi? Et quoniam tūc parata debet esse anima ac libera, nec carnalibus desideriis occupata & oppressa, hoc significat quod ab aliis duobus dictum est, in tecto vel super tectū: vt quod iste ait, discedant, id est, non iam huius vitæ desiderio capiātur, sed in aliam vitā migrare parati sint, hoc illi duo dixerint, non descendat tollere aliquid de domo: id est, nullo affectu inclinetur ad carnem tanquam aliquid inde commodi percepturus. Et quod iste ait, Qui in regionibus, non intrent in eam: id est, qui iam bono cordis proposito extra illam facti sunt, non eam rursus carnali cupiditate desiderent: hoc illi dixerunt, Et qui in agro est, non reuertatur retrò tollere vestimentum suum: tanquam iterum

Mat.24.b.14. *Marci 13.b.10.* *Mat.24.b.15.* *Dan.9.g.27* *Luc.21.d.20.* *Mat.24.b.16.* *Marci 13.b.14.* *Luc.21.d.21.* *Mat.24.b.16.& Marci 13.b.15.* *Luca 21.d.21.* *Ibidem.* *Mat.24.b.18.& Marci 13.b.16.*

inuolui curis quibus erat exutus. Quod verò ait Mat-
thæus, Orate autem vt non fiat fuga vestra hyeme vel
sabbato: hinc Marcus partem dixit, partem tacuit, O-
rate verò, inquit, vt hyeme non fiant. Lucas autem
hoc non dixit, sed tamen dixit aliquid solus, quod mi-
hi videtur hanc ipsam quæ ab istis obscurè posita est
illustrasse sententiam. Ita enim ait: Attendite autem
vobis ne fortè grauentur corda vestra in crapula & e-
brietate & curis huius vitæ, & superueniat in vos re-
pentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet
in omnes qui sedent super faciem orbis terræ. Vigila-
te itaque omni tempore, orantes vt digni habeamini
fugere ista omnia quæ futura sunt. Hæc intelligitur fu
ga quam Matthæus commemorat, quæ nō debet fie-
ri hyeme vel sabbato. Ad hyemē autē pertinent curę
huius vitæ, quas Lucas apertè posuit. Ad sabbatum
verò crapula & ebrietas. Curæ quippe tristes sunt vel-
ut hyems. Crapula verò & ebrietas, carnali lætitia lu-
xuriaque cor submergit atque obruit. Quod malum
sabbati nomine propterea significatum est, quia hæc
erat sicuti & nunc est Iudæorum pessima consuetu-
do, illo die deliciis affluere, dū spiritale sabbatū igno-
rant. Aut si aliquid aliud in illis secundum Matthæū
& Marcum verbis intelligendum est, aliquid aliud et-
iam Lucas dixerit, dū tamen nulla repugnantiæ quæ-
stio moueatur. Neque enim nunc Euangelia exponē-
da suscepimus, sed à falsitatis vel fallaciæ calūniis de-
fendenda. Alia verò quæ in hoc sermone Matthæus
posuit communia cum Marco, nihil habent quæstio-
nis. Quæ autem cum Luca, non in hoc sermone Lu-
cas ea posuit, cuius hîc ordo concordat: sed alibi talia
vel recordatur atque inserit præoccupando, vt prius
commemoret quæ postea à Domino dicta sunt, vel
bis à Domino dicta facit intelligi, & nunc secundum
Matthæum, & tunc secundum ipsum.

CAPVT LXXVIII. De nardo pistica.

SEQVITVR Matthæus, Et factum est cùm con-
summasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis
suis, Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius ho-
minis tradetur, vt crucifigatur. Huic attestantur alij
duo, Marcus & Lucas, ab eodem ordine non recedē-
tes: Neque hoc tanquam à Domino dictum insinuāt:
hoc enim intimare prætermiserunt. Ex sua tamē per-
sona & Marcus dicit, Erat autē Pascha & azyma post
biduum. Et Lucas, Appropinquabat autem dies festus
azymorum qui dicitur Pascha. Sic ergo appropinqua-
bat, vt esset post biduum, sicut alij duo apertius con-
sonant. Ioannes verò tribus quidem locis commemo-
rauit eiusdem diei festi propinquitatē, cùm alia quæ-
dam duobus superioribus locis narraret. Tertio autē
loco apparet eius narratio circa ipsa versari tempora,
vbi hoc etiam illi tres intimant: id est, impendēte iam
Dominicæ passionis die. Sed hoc videri potest parum
diligenter intuentibus esse contrarium, quod Mat-
thæus & Marcus posteaquam dixerunt Pascha post
biduum futurum, deinde commemorauerunt quod
erat Iesus in Bethania; vbi de vnguento illo pretioso
dicitur. Ioannes autē ante sex dies Paschæ dicit Iesum
venisse in Bethaniam, de vnguēto eadem narraturus.
Quomodo ergo secundum illos duos, post biduum
futurum erat Pascha: cùm posteaquam id dixerunt,
inueniantur cum Ioanne in Bethania illud de vnguē-
to quod ipse narrantes, cùm autem ipse dicat, post sex
dies futurum Pascha? Sed qui ita mouentur non in-
telligunt Matthæum & Marcum illud quod in Be-
thania de vnguento factum erat recapitulando po-
suisse, non post illam de biduo prædicationem suā, sed
antè iam factū cùm adhuc sex dies essent ad Pascha,
Non enim quisquam eorum cùm dixisset, post biduū
futurum Pascha, sic adiūxit de illo facto in Bethania,
vt diceret: Post hæc cùm esset in Bethania; sed Mat-
thæus quidem, Cùm autem esset, inquit, Iesus in Be-
thania: Marcus autem, Cùm esset Bethanię. Quod v-
tique intelligitur & antequam illa dicerentur quę an-
te biduum Paschæ dicta sunt. Sicut ergo ex Ioannis
narratione colligitur, Ante sex dies Paschæ venit in
Bethaniam: ibi factum est illud conuiuium vbi de vn-
guento pretioso fit commemoratio: Inde venit Hie-
rosolymam sedens super asellum. Deinde postea ge-
runtur ea quæ narrant post hunc aduentum eius Hie-
rosolymis gesta. Ex illo ergo die quo venit in Betha-
niam, atque illud de vnguento factum est, vsque ad
diem quo ista omnia gesta atque dicta sunt, intelligi-
mus, etiam Euangelistis non commemorantibus, cō-
sumptum fuisse quatriduum, vt occurreret dies quē
ante biduum Paschæ duo definierunt. Lucas autem
cùm ait, Appropinquabat autem dies festus azymo-
rum: non expressit biduum, sed hanc propinquitatē
quam commemorauit, in ipso interuallo bidui debe-
mus intelligere. Ioannes verò cùm dicit, Proximum
erat Pascha Iudæorum, non hoc biduum vult intelli-
gi, sed sex dies ante Pascha. Proinde cùm quędā post
hoc dictum commemorasset, tunc iam volens osten-
dere quàm proximum fuisse Pascha dixisset, Iesus er-
go ante sex dies, inquit, Paschæ, venit in Bethaniam
vbi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitauit Iesus.
Fecerunt autem ei cœnam ibi. Hoc illud est quod cō-
memorant recapitulantes Matthæus & Marcus, cùm
iam dixissent post biduum futurum Pascha. Recapi-
tulando ergo ad illum diem redeunt in Bethaniam,
qui erat ante sex dies Paschæ, & narrant quod & Ioā-
nes de cœna & vnguento: vnde venturus erat Hiero-
solymam, & peractis illic quæ narrata sunt, peruentu-
rus ad diem qui erat ante biduum Paschæ: vnde isti
digressi sunt, vt recapitulando commemorarent quod
antè in Bethania de vnguento gestum est. Cuius rei
peracta narratione, illuc iterum redeunt, vnde digres-
si fuerant: id est, vt iam sermo Domini narretur, quem
habuit ante biduum Paschæ. Nam si tollamus de me-
dio quod gestum in Bethania digredientes ab ordine
recolendo & recapitulando narrarunt, & ipsum ordi-
nem contexamus, ita sermo dirigitur secūdum Mat-
thæum dicente Domino, Scitis quia post biduum Pa-
scha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur.
Tunc cōgregati sunt principes sacerdotum & senio-
res populi in atrium principis sacerdotum, qui dice-
batur Caiphas, & consilium fecerunt, vt Iesum dolo
tenerent & occiderent. Dicebant autem, Non in die
festo, ne fortè tumultus fieret in populo. Tunc abiit
vnus de duodecim qui dicitur Iudas Scarioth, ad prin
cipes sacerdotum, & cætera. Inter illud enim quod di-
ctum est, Ne tumultus fieret in populo, & illud quod
dictum est, Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicitur
Iudas: interpositum est illud de Bethania quod reca-
pitulando dixerunt. Quo nos prætermisso contexui-
mus narrationem, vt insinuaremus nō repugnare or-
dinem temporum. Secundum autem Marcum, de
Bethaniæ conuiuio quod recapitulando & ipse inter-
posuit, similiter prætermisso, ita se ordo narrationis
tenet: Erat autem Pascha & azyma post biduū, & quę-
rebant summi sacerdotes & scribæ quomodo eū dolo
tenerent & occiderent. Dicebant enim, Non in die
festo, ne fortè tumultus fieret populi. Et Iudas Scario-
this, vnus ex duodecim, abiit ad summos sacerdotes,
vt proderet eum, & cętera. Etiam hîc inter illud quod
dictum est, Ne fortè tumultus fieret populi, & illud
quod adiunximus, Et Iudas Scariothis vnus ex duode-
cim: positum est illud de Bethania, quod recapitulati-
do dixerunt. Lucas sanè ipsam rem gestam in Betha-
nia prætermisit. Hæc diximus propter sex dies ante
Pascha, quod dixit Ioannes, cùm in Bethania rem ge-
stam narraret, Et biduum ante Pascha; quod Mat-
thæus & Marcus dixerunt, cùm post hoc à se dictum
illud in

illud in Bethania quod Ioannes commemorarent.

CAPVT LXXIX. Dentes. Mat. 26.4.3

SEQVITVR ergo Matthæus ab eo loco vbi finem
feceramus considerandæ narrationis, & dicit: Tunc
congregati sunt principes sacerdotum & seniores po-
puli in atrium principis sacerdotum qui dicebatur
Caiphas, & cōsilium fecerunt vt Iesum dolo tene-
rent & occiderent. Dicebāt autem, Non in die festo,
ne fortè tumultus fieret in populo. Cùm autem esset
Iesus in Bethania, in domo Simonis leprosi, accessit
ad eum mulier habens alabastrum vnguenti pretiosi,
& effudit super caput ipsius recumbētis: & cætera, vs-
que ad illud vbi ait, Dicetur & quòd hæc fecit in me-
moriam eius. Nunc iam de muliere, atque vnguento
pretioso quod in Bethania gestum est, consideremus.
Lucas enim quamuis simile factum commemoret,
nonēnque conueniat eius apud quem conuiuabatur
Dominus: nam & ipsum Simonem dicit: tamen quia
non est contra naturam vel cōtra morem hominum,
vt si potest vnus homo habere nomina duo, multò ma
gis possint & vnum nomen habere homines duo, po-
tius credibile est alium fuisse illum Simonem non le-
prosum, in cuius domo hoc in Bethania gerebatur.
Nam nec Lucas in Bethania rem gestam dicit quam
narrat. Et quamuis non commemoret ciuitatem aut
castellum vbi factum sit: tamen nō videtur in eodem
loco versari eius narratio. Nihil itaque aliud intelli-
gendum arbitror, nisi nō quidem aliam fuisse mulie-
rem, quæ peccatrix tūc accessit ad pedes Iesu, & oscu-
lata est, & lauit lachrymis, & tersit capillis, & vnxit
vnguēto. Cui Dominus adhibita similitudine de duo-
bus debitoribus, ait dimissa esse peccata multa, quo-
niam dilexit multum. Sed eandem Mariam bis hoc
fecisse: semel scilicet quod Lucas narrauit, cùm pri-
mò accedēs cum illa humilitate & lachrymis meruit
peccatorum remissionem. Nam hoc & Ioannes, quā-
uis nō sicut Lucas quemadmodum factum esset nar-
rauerit, tamen ipsam Mariam commendans comme-
morauit, cùm iam de Lazaro resuscitando cœpisset
loqui, antequam veniret in Bethaniam. Quod ita ibi
narrat: Erat autem quidam, inquit, languens Lazarus
à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius.
Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, &
exterſit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus
infirmabatur. Hoc dicens Ioannes attestatur Lucæ,
qui hoc in domo Pharisæi cuiusdam Simonis factum
esse narrauit. Iam itaq; hoc Maria fecerat. Quod autē
in Bethania rursus fecit, aliud est, quod ad Lucæ nar-
rationem non pertinet, sed pariter narratur à tribus,
Ioanne scilicet, Matthæo & Marco. Inter istos igitur
tres, Matthæum, Marcum & Ioannem, quemadmo-
dum hoc conueniat attendamus, de quibus nō est du-
bium quòd eandem rem narrent gestam in Bethania,
vbi etiam discipuli, quod omnes tres commemorant,
murmurauerunt aduersus mulierem tāquam de per-
ditione pretiosissimi vnguenti. Quod ergo Matthęus
& Marcus caput Domini vnguento illo perfusum di-
cūt, Ioannes autē pedes, regula illa ostenditur non esse
contrarium quam demonstrauimus, cùm de quinque
panibus pasceret turbas. Ibi enim quia non defuit qui
& quinquagenos & cētenos discubuisse commemo-
raret, cùm alius quinquagenos tantùm dixerit, nō po-
tuit videri contrarium. Potuisset autem si alius cente-
nos tantùm posuisset, sicut alius quinquagenos, & ta-
men debuit inueniri vtrumq; factum esse. Quo exē-
plo informari nos oportuit, sicut illic admonui, etiam
vbi singuli Euangelistæ singula commemorant, vtrū-
que factum intelligere: Proinde & hîc non solùm ca-
put, sed & pedes Domini accipiamus perfudisse mu-
lierem. Nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro
perfusum caput commemorat, tam quisque absurdus
& calumniosus est, vt aliquid in vase fracto neget re-
manere potuisse, vnde etiam pedes perfunderet. Sed
cùm iste contenderit sic esse fractum, vt nihil ibi resi-
dui fieret, nitens aduersus veritatem Euangelij: quan-
to meliùs & religiosiùs cōtendit alius non esse ita fra-
ctum vt totum effunderet, nitens pro veritate Euan-
gelij. Ille autem calumniator si tam pertinaciter cæ-
cus est, vt Euangelistarum concordiam de alabastro
fracto frangere conetur, prius accipiat perfusos pedes
antequam illud fractum esset, vt in integro remane-
ret: vnde etiam caput perfunderetur, vbi fractura illa
totū effunderet. A capite quippe nobis ordinatè con-
suli agnoscimus, sed ordinatè etiam nos à pedibus ad
caput ascendimus. Cætera facti huius nullam mihi
videntur habere quæstionem. Quod enim alij dicunt
discipulos murmurasse de vnguenti effusione pretio-
si, Ioannes autem Iudam commemorat, & ideo quia
fur erat, manifestum puto esse discipulorum nomine
eundem Iudam significatum, locutione illa quam de
Philippo in quinque panib. insinuauimus plurali nu-
mero pro singulari vsurpato. Potest etiam intelligi
quòd & alij discipuli aut senserint hoc, aut sibi dixe-
rint, aut eis Iuda dicente persuasum sit, atque omniū
voluntatem Matthæus & Marcus etiā verbis expres-
serint: sed Iudas propterea dixerit, quia fur erat, cæteri
verò propter pauperum curam, Ioannes autem de
solo illo id commemorare voluisse, cuius ex hac oc-
casione furandi consuetudinem credidit intimandā.

CAPVT LXXX. Cœna septe-ma.

SEQVITVR Matthæus: Tunc abiit vnus de duo-
decim qui dicitur Iudas Scarioth, ad principes sacer-
dotum, & ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis
eum tradā? At illi constituerunt ei triginta argenteos,
&c. vsque ad illud, vbi ait: Et fecerunt discipuli sicut
constituit illis Iesus, & parauerunt Pascha. Nihil in
hoc capitulo contrarium putari potest Marco & Lu-
cæ, qui hoc idem similiter narrant. Quod enim dicit
Matthæus, Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei,
Magister dicit, tempus meum propè est, apud te facio
Pascha cum discipulis meis: eum significat quē Mar-
cus & Lucas dicunt patremfamiliās vel dominū do-
mus, in qua eis cœnaculum demonstratum est, vbi
pararent Pascha. Quod ergo interposuit Matthæus,
Ad quendam: tanquam ex persona sua studio breui-
tatis illud compendio voluit insinuare. Si enim dice-
ret dixisse Dominum, Ite in ciuitatē, & dicite ei: Ma-
gister dicit, tempus meum propè est, apud te facio Pa-
scha: tanquam ciuitati dicendum esset, acciperetur.
Ac per hoc nō ex Domini, cuius mādatum narrabat,
sed ex sua persona interposuit, ad quendā iussisse Do-
minum vt iret, ne haberet necesse totum dicere, cùm
hoc illi ad insinuandam iubentis sententiam sufficere
videretur. Nam neminem sic loqui, vt dicat, Ite ad
quendam, quis nesciat? Si enim diceret, Ite ad quem-
cunque, aut, ad quemlibet: posset esse integra locu-
tio: sed non esset certus homo ad quem mitterentur,
cùm eum certum ostendant, quamuis tacito eius no-
mine, Marcus & Lucas. Sciebat quippe Dominus ad
quem mitteret. Et vt eum etiā illi quos mittebat in-
uenire possent, præmonuit quod indicium sequeren-
tur, de homine gestante aquæ lagenam vel amphorā,
vt eum secuti ad domū quam volebat, venirent. Cùm
itaque non hîc posset dici, Ite ad quemlibet: quod in-
tegritas quidem locutionis admittit, sed hoc loco rei
huius quæ insinuabatur veritas non admittit: quanto
minus hîc dici potuit: Ite ad quendam, quod omnino
nunquam recta locutione dici potest. Sed planè disci-
pulos à Domino, non ad quemlibet, sed ad quendam
hominem, id est, ad certum aliquem missos esse ma-
nifestum. Quod nobis ex persona sua rectè potuit Eu-
angelista narrare, vt diceret: Misit eos ad quendam, vt
diceret ei, Apud te facio Pascha. Potuit etiam sic, Mi-
sit eos ad quendam dicens, Ite dicite ei, apud te facio

Pascha. Ac per hoc cùm verba Domini Matthæus posuisset dicentis, Ite in ciuitatem; interposuit ipse, ad quendam: non quia hoc Dominus dixerit, sed vt ipse nobis insinuaret tacito nomine fuisse quendam in ciuitate ad quem Domini discipuli mittebantur, vt præpararent Pascha. Ac sic post hanc ex persona sua interpositionem duorum verborum, sequitur ordinè verborum Domini dicentis: Et dicite ei, Magister dicit. Iam enim si quæras cui rectè respondetur, illi cuidam homini ad quem missse insinuauit Euangelista, cùm ex persona sua interposuisset, ad quendam: minus quidem vsitata locutio, sed tamè sic intellecta integerrima est. Aut si habet aliquid proprietatis Hebræa lingua, qua perhibetur scripsisse Matthæus, vt etiam totum ex persona Domini dictum locutionis integritate non careat, viderint qui nouerunt. Sanè ita posset etiam Latinè dici, si diceretur, Ite in ciuitatem ad quendam quem vobis demonstrauerit homo, qui vobis occurrerit lagenam aquæ portãs: hoc modo iubenti sine ambiguitate posset obtemperari. Velut etiam si diceret, Ite in ciuitatem ad quendam qui manet illo aut illo loco, in tali vel tali domo, cum expressione loci & designatione domus; posset intelligi, posset fieri. His autem atque huiusmodi cæteris tacitis indiciis qui dicit, Ite ad quendam & dicite ei, ideo non potest audiri, quia certum aliquem vult intelligi, cùm dicit, ad quendam: & non exprimit quomodo dignoscatur. Quòd si ex persona Euangelistæ dictum illud interpositum acceperimus, erit quidem necessitate breuitatis subobscura locutio, sed tamen integra. Quod verò Marcus lagenam quam dicit Lucas amphoram, ille vasis genus, ille modum significauit: vterque tamen veritatem sententiæ custodiuit. Sequitur Matthæus, Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis. Et edentibus illis dixit, Amen dico vobis, quia vnus vestrûm me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere, Numquid ego sum Domine? & cætera, vsque ad illud vbi ait, Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit, Numquid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti. In his quæ consideranda nunc proposuimus, nihil afferunt quæstionis etiam cæteri Euangelistæ, qui talia commemorant.

Marci 14. b. 13. Luce 22. b. 10. Mat. 26. b. 20.

Marci 14. b. 17. Luce 22. b. 14. Ioan. 13. c. 21.

D. AVRELII AVGVSTINI, DE CONSENSV EVANGELISTARVM, LIBER III.

IAM quoniam omnium quatuor narratio in eo versatur loco, in quo necesse est eos vsque in finem pariter ambulare, nec multum digredi ab inuicem, sicubi fortè alius aliud commemorat, quod alius prætermittit: videtur mihi expeditius nos demõstrare posse omnium Euangelistarum cõuenientiam, si ab hoc iam loco omnium omnia contexamus, & in vnam narrationem faciémq; digeramus. Sic ergo arbitror commodius faciliúsque id quod suscepimus explicari, vt aggrediamur narrationem omnia commemorantes, cum eorundem Euangelistarum attestatione, quid ex his omnibus quisq; quod potuit aut quod voluit commemorauit: vt tamen ab omnib. hæc omnia dicerentur, quæ demonstranda sunt in nullo esse sibi contraria. HINC igitur incipiamus secundum Matthæum: Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem & benedixit ac fregit, deditque discipulis suis & ait, Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Hæc & Marcus Lucásque commemorant.

CAPVT 1. Iuda proditio. Mat. 26. c. 26. Mar. 14. c. 22. Luc. 22. b. 14.

A Quod enim Lucas de calice bis cõmemorauit, prius antequam panem daret, deinde posteaquam panem dedit: illud quod superiùs dixit, præoccupauit vt solet: illud verò quod ordine suo posuit, non commemorauerat superiùs. Vtrumque autem coniunctum hanc sententiam facit, quæ & illorum est. Ioannes autem de corpore & sanguine Domini hoc loco nihil dixit, sed planè alibi multo vberius hinc Dominum locutũ esse testatur. Nunc verò cùm Dominum à cœna surrexisse & pedes discipulorum lauisse cõmemorasset, reddita etiam ratione, cur eis hoc fecerit, in qua Dominus adhuc clausè significauerat per testimonium scripturæ, ab eo se tradi qui manducaret eius panem, venit ad hunc locũ quem tres cæteri pariter insinuãt. Cùm hæc dixisset, inquit, Iesus turbatus est spiritu & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo, sicut idem ipse Ioannes subnectit, adinuicem discipuli hæsitantes, de quo diceret. Et contristati, sicut Matthæus & Marcus dicunt, cœperunt ei singillatim dicere, Numquid ego sum? At ipse respondens ait, sicut Matthæus sequitur, Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Et sequitur idem Matthæus ita subnectens, Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur: bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. In his & Marcus hoc etiam ordine consonat. Deinde Matthæus subiungit: Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit, Numquid ego sum Rabbi? Ait illi, Tu dixisti. Etiam hîc non expressum est, vtrum ipse esset. Potest enim adhuc intelligi, tãquam dixerit, Tu dixisti, non ego dixi. Potuit etiam hoc dici sic à Iuda, & à Domino responderi, vt non omnes aduerterent. Deinde sequitur Matthæus & inserit mysterium corporis & sanguinis à Domino discipulis datum, sicut & Marcus & Lucas. Sed cùm tradidisset calicem rursus de traditore suo locutus est, quod Lucas prosequitur dicens, Verumtamen ecce manus tradentis me, mecũ est in mensa. Et quidem filius hominis secundũ quod definitum est vadit. Verumtamen væ homini illi per quem tradetur. Hîc iam intelligendum est illud consequi quod Ioannes narrat, isti autem prætermiserũt, sicut Ioannes quædam prætermisit, quæ illi dixerunt. Cùm ergo post traditum calicem dixisset Dominus, quod à Luca positum est, Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa, & cætera; coniungitur illud secundum Ioannem: Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dicit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cùm recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus, Ille cui ego intinctum panem porrexero. Et cùm intinxisset panẽ, dedit Iudæ Simonis Scariothis. Et post buccellam tunc introiuit in illum satanas. Hîc videndum est ne non solùm Lucæ, qui iam dixerat intrasse satanam in cor Iudæ, quando pactus est tunc cum Iudæis, vt eum accepta pecunia traderet: sed etiam sibi ipsi Ioannes repugnare videatur, quia iam dixerat superiùs, antequam istam buccellam acciperet: Et cœna facta cùm iam diabolus immisisset in cor vt traderet eum Iudas. Quomodo enim intrat in cor, nisi immittendo iniquas persuasiones cogitationum iniquarum? Sed nunc intelligere debemus à diabolo Iudam pleniùs esse possessum: sicut cõtrà in bono, illi qui iam acceperant Spiritum sanctum, quando eis post resurrectionem insufflauit dicens: Accipite Spiritum sanctum, postea eum cùm desuper missus esset die Pentecostes, vtique pleniùs acceperũt. Post buccellam ergo tunc introiuit in eum satanas. Et sicut conrextim Ioannes ipse commemorat, dicit ei Iesus, Quod facis, fac citiùs. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid

Luc. 22. d. 21. Ioan. 13. d. 23. Luc. 22. d. 3. Ioan. 13. d. 27.

quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quia dixit ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret. Cùm ergo accepisset ille buccellã, exiit continuò. Erat autem nox. Cùm ergo exisset, dicit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Et si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & cõtinuò clarificabit eum. Filioli, adhuc modicũ vobiscum sum. Quæretis me, &, sicut dixi Iudæis, Quò ego vado vos non potestis venire. Et vobis dico modò: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscẽt omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine quò vadis? Respondit ei Iesus, Quò ego vado non potes me modò sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Simon Petrus: Quare non possum te sequi modò? Animam meam pro te ponam. Respondit Iesus, Animam tuam pro me ponies? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges.

CAPVT 11. Negatio Petri. Ioan. 13. d. 38. Mat. 26. e. 34. Marci 14. c. 29. Luc. 22. d. 34. Ioan. 13. d. 38.

HOC de prædicta negatione sua Petro non solus Ioannes, ex cuius Euangelio modò ista interposui, sed & cæteri tres cõmemorant. Nõ sanè omnes ex vna eademque occasione sermonis ad eam commemorandam veniunt. Nam Matthæus & Marcus pari prorsus ordine, & eodem narrationis suæ loco eam subnectunt ambo, posteaquam Dominus egressus est ex illa domo, vbi manducauerant Pascha. Lucas verò & Ioannes, antequam inde esset egressus. Sed facilè possemus intelligere, aut illos duos ea recapitulando posuisse, aut istos præoccupando: nisi magis moueret quòd tam diuersa, non tantùm verba, sed etiam sententias Domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret, vel cum Domino vel pro Domino moriendi: vt magis cogant intelligi ter eum expressisse præsumptionẽ suam diuersis locis sermonis Christi, & ter illi à Domino responsum, quòd eum esset ante galli cantum ter negaturus. Neque enim incredibile est aliquantum disiunctis interuallis temporis Petrum commotum esse ad præsumendum, sicut ad negandũ: vel ei Dominum aliquid ter similiter respondisse: quandoquidem etiam contextim, nullis aliis interpositis rebus aut verbis, post resurrectionem ter illum interrogauerit, vtrum eum amet, & ei ter hoc idem respondenti, etiam ipse mandatum de pascendis ouibus suis vnum idémq; ter præceperit. Hoc autem esse credibilius, quòd ter ostenderit præsumptionem suam Petrus, & de trina sua negatione ter à Domino audierit, ex ipsis Euangelistarum verbis, quæ à Domino dicta diuersè ac diuersa cõmemorant, sic probatur. Ecce meminerimus quod nunc interposui ex Euangelio Ioannis, hoc certè dixerat, Filioli, adhuc modicũ vobiscum sum: Quæretis me, &, sicut dixi Iudæis, quò ego vado vos non potestis venire. Et vobis dico modò: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine quò vadis? Nempe hîc manifestum est ex illis verbis motum esse Petrum vt diceret, Domine quò vadis? quia dicentem audierat, quò ego vado vos non potestis venire. Respondit Iesus eidem Petro: Quò ego vado non potes me sequi modò, sequeris autem postea. Tunc ille, Quare non possum, inquit, sequi te modò? Animam meã pro te ponam. Huic præsumptioni respondit Dominus futuram eius negationem. Lucas autem cùm cõmemorasset dixisse Dominum, Simon Simon, ecce Satanas expetiit vos vt cribraret sicut triticum, ego autẽ rogaui pro te, vt non deficiat fides tua: Et tu aliquãdo cõuersus, cõfirma fratres tuos. Tunc subiecit Petrum

Ioan. 13. d. 33. Luc. 22. d. 31.

A respondisse, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit, Dico tibi Petre, nõ cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Quàm hoc aliud sit, aliud illud vnde Petrus ad præsumendum permotus sit, quis non videat? At verò Matthæus, Et hymno dicto, inquit, exierunt in montem Oliueti. Tũc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorẽ, & dispergẽtur oues gregis. Postquàm autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Sic prorsus & Marcus, qui habet etiam hæc verba, vel sententiam similem illis, vel quibus secũdum Ioannem, vel quibus secundum Lucam, Petrus retulit præsumptionem suam. Et hic ergo ita sequitur: Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Iesus: Amẽ dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Hæc penè ipsis verbis etiam Marcus cõmemorat, nisi quòd non generaliter, sed distinctiùs, quemadmodum futurum esset, expressit dictũ à Domino, Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, prius quàm bis gallus vocem dederit, ter me negaturus. Cùm itaque omnes dicant, prædixisse Dominũ quòd eũ Petrus esset negaturus antequam gallus cantaret, non autẽ omnes dicant quoties gallus cantaret, Marcus hoc solus narrauit expressiùs. Vnde nonnullis videtur non congruere cæteris, quia parum attendunt, & maximè eorum obnubilatur intẽtio, cùm audersus Euangelium animo induuntur hostili. Tota enim Petri negatio, trina negatio est. In eadem namq; permansit trepidatione animi, propositóque mẽdacij, donec admonitus quid ei prædictũ sit, amaro fletu & cordis dolore sanaretur. Hæc autẽ tota, id est, trina negatio, si post primũ galli cantum inciperet, falsum dixisse viderẽtur tres, quorũ Matthæus dixit, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Lucas autem, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Ioannes autem: Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges. Diuersis enim verbis & verborũ ordine eandem explicauerunt sententiã dixisse Dominum, quòd antequam gallus cantaret, ter eum Petrus esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem antè peregisset quàm cãtare gallus inciperet, superfluò dixisse Marcus deprehenderetur ex persona Domini, Amẽ dico tibi, quia tu hodie in nocte hac prius quàm gallus bis vocẽ dederit, ter me negaturus es. Quid enim attinebat dicere, Prius quàm bis, quando si antè primum galli cantũ tota illa trina negatio cõpleretur, simul & ante secundum, & ante tertium, & ante omnes galli cantus eiusdem noctis cõpleta inueniretur, quę ante ipsum primum cõpleta probaretur? Sed quia ante primum galli cantũ cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres, non quando eam completurus esset Petrus, sed quando futura esset, & quãdo cœpturа: id est, quia trina, & quia ante galli cantum, quam quam in animo eius, & ante primum galli cantũ tota possit intelligi. Quamuis enim verbis negantis antè primum cœpta, ante secundum autem galli cantum peracta sit tota illa trina negatio, tamen affectione animi & timore Petri ante primũ tota cœpta est. Nec interest quantis morarum interuallis trina voce enunciata sit, cùm cor eius etiam ante primum galli cantum tota possederit: tam magna scilicet formidine imbibita, vt posset Dominum, non solùm semel, sed & iterum & tertiò interrogatus negare. Vt rectiùs diligentiúsque attendentibus, quomodo iam mœchatus est mulierem in corde suo qui eam viderit ad concupiscendum: sic Petrus quandocunque verbis

Mat. 26. c. 31. Zach. 13. b. 7. Marci 14. c. 26. Mat. 26. c. 33. Mat. 14. d. 31. Mat. 26. c. 34. Luc. 22. d. Mat. 14. d. 30. d. conc. pta. Mat. 5. d. 28

edebat

ederet timorem, quem tam vehementem animo cō- A
ceperat, vt perdurare posset vsque ad tertiam Domini
negationem, tota trina negatio ei tempori deputanda
est, quando eum trinæ negationi sufficiens timor inua-
sit. Ex quo etiam, si post primum galli cantum inci-
perent pulsato interrogationibus pectore verba illa
negationis erumpere, nec sic absurdè atque mendaci-
ter ante galli cantum ter negasse diceretur, quando
ante galli cantum tantus timor obsederat mentem,
qui eum posset vsque ad tertiam negationem perdu-
cere. Multo minus igitur mouere debet, quia trina
negatio etiam trinis negantis vocibus ante galli can-
tum cœpta, etsi non ante primum galli cantum per-
acta est. Tanquam si alicui diceretur, hac nocte ante-
quàm gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua
mihi ter conuiciaberis: non vtique si eam ante omnē
galli cantum scribere inciperet, & post primum galli
cantum finiret, ideo dicendum erat falsum fuisse pre-
dictum. Marcus ergo de ipsarum vocum interuallis
planius elocutus est, qui dicit ex persona Domini: B
Mat.14.d. 30. Prius quàm bis gallus vocem dederit, ter me negatu-
rus es. Ita gestum esse apparebit, cùm ad eundem lo-
cum narrationis Euangelicæ venerimus, vt etiam illic
ostendatur Euangelistas sibi cōgruere. Si autem quæ-
runtur ipsa omnino narrationis verba quæ Petro Do-
minus dixerit, neque inueniri possunt, superfluò quæ-
runtur, cùm sententia eius propter quam cognoscen-
dam verba proferuntur, etiam in diuersis Euangeli-
starum verbis possit esse notissima. Siue ergo diuersis
sermonum Domini locis commotus Petrus singilla-
tim ter enunciauerit præsumptionem suam, & ter ei
Dominus suam negationem prædixerit, sicut proba-
biliùs indicatur: siue aliquo narrandi ordine possint
omnium Euangelistarum commemorationes in vnū
redigi, quibus demonstretur semel Dominum præ-
dixisse Petro præsumenti quòd eum negaturus esset:
nulla hîc Euangelistarum repugnantia deprehēdi po-
CAPVT III. terit, sicut nulla est. NVNC ergo quantum C
Quæ post cœ- possumus, ipsum ex omnibus ordinē iam sequamur.
nam. Cùm itaque secundum Ioannem hoc Petro prædictū
Ioan.14.d.1. esset, sequitur idem Ioannes, & conferit Domini ser-
monem, dicentis: Non turbetur cor vestrum. Credi-
tis in Deum, & in me credite: in domo patris mei, mā-
siones multæ sunt, &c. Sermonis eius præclara maxi-
meque sublimia diu narrat, donec contextim veniat
Ioan.17.d. 25. ad illum locum, vbi ait Dominus, Pater iuste, mun-
dus te non cognouit, ego autem te cognoui; & ij co-
gnouerunt, quia tu me misisti, & notum eis feci no-
men tuum: & notum faciam, vt dilectio qua dilexisti
me, in ipsis sit, & ego in ipsis. Cùm autem facta esset
contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior,
Luce 22.f. 25. sicut Lucas commemorat, dixit eis: Reges gentium
dominantur eorum, & qui potestatem habent super
eos, benefici vocātur. Vos autē non sic, sed qui maior
est in vobis, fiat sicut minor, & qui præcessor est, sicut
minister. Nam quis maior est, qui recumbit an qui D
ministrat? Nónne qui recumbit? Ego autem in medio
vestrûm sum sicut qui ministrat. Vos autem estis qui
permansistis mecum in tētationibus meis. Et ego dis-
pono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum,
vt edatis & bibatis super mēsam meam in regno meo,
& sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus
Israël. Ait autem Dominus Simoni, sicut Lucas ipse
subiungit: Simon, ecce Satanas expetiuit vos, vt cri-
braret sicut triticum. Ego autem rogaui pro te, vt non
deficiat fides tua. Et tu aliquando conuersus, confir-
ma fratres tuos. Qui dixit ei, Domine, tecum paratus
sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit, Di-
co tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter ab-
neges nosse me. Et dixit eis, Quādo misi vos sine fac-
culo & pera & calceamentis, nunquid aliquid defuit
vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc
qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui
non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.
Luc.22.d. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptū
est, oportet impleri in me: Et quòd cum iniustis depu-
tatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At
illi dixerunt, Domine ecce gladij duo hîc. At ille dixit
eis, Satis est. Et hymno dicto, sicut Matthæus Marcus-
Mat.26.f. que cōmemorant, exierunt in montem Oliueti. Tūc
30. Marci 14.c. dixit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in
27. Zachar.13.c. me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pasto-
rem, & dispergentur oues gregis. Postquàm autem re-
surrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens
autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint
in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Iesus: Amē
dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet,
Luc.22.d.1. ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me
mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes disci-
puli dixerunt. Hæc secūdum Matthæum inseruimus:
sed & Marci penè ipsa & totidem verba sunt, nisi quia
distat illud quod de galli cātu iam suprà enodauimus.

CONTEXIT igitur narrationem Matthæus, & CAPVT III. Quæ in hac.
dicit: Tunc venit Iesus cum illis in villam, quæ dicitur Mat.26.d. 36.
Gethsemani. Hoc dicit & Marcus: hoc & Lucas non Marci 14.d. 32.
expressè nominato prædio, cùm ait: Et egressus ibat Luce 22.d. 39.
secundum consuetudinem in mōtem Oliuarum. Se-
cuti sunt autem illum & discipuli. Et cùm peruenisset
ad locum dixit illis: Orate ne intretis in tentationem.
Iste locus est, cuius nomen illi dixerunt Gethsemani.
Ibi fuisse intelligimus hortum quem commemorat
Ioannes, ita narrans: Hæc cùm dixisset Iesus, egressus Ioan.18.d.
est cum discipulis suis, trans torrentem Cedron, vbi e-
rat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. De-
inde secundum Matthæum dixit discipulis suis, Sede- Mat.26.d. 36.
te hîc, donec vadam illuc & orem. Et assumpto Petro
& duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari & mœstus
esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea vsq; ad mor-
tem: sustinete hîc & vigilate mecū. Et progressus pu-
sillum, procidit in faciem suam, orans & dicens: Mi
pater, si possibile est, transeat à me calix iste: verumta-
men non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad disci-
pulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro:
Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate
& orate, vt non intretis in tentationem: Spiritus qui-
dem promptus est, caro autem infirma. Iterum secun-
dò abiit & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic
calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et
venit iterum, & inuenit eos dormientes. Erant enim
oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit, & o-
rauit tertiò, eundem sermonem dicens. Tunc venit
ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam & re-
quiescite: Ecce appropinquauit hora, & filius homi-
nis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus, ec-
ce appropinquauit qui me trader. Hæc etiā Marcus, Mat.14.d. 32.
eóque prorsus modo atque ordine conserit, aliquanto
breuius quasdam constringens sententias, & aliquid
magis aperiens. Nam videtur hic sermo secundum
Matthæum tanquam sibiipsi contrarius, quòd post
tertiam orationem venit ad discipulos suos, & dixit Mat.26.d. 45.
illis, Dormite iam & requiescite, ecce appropinqua-
uit hora, & filius hominis tradetur in manus peccato-
rum: Surgite, eamus, ecce appropinquauit qui me tra-
det. Quomodo enim suprà dixit, Dormite iam, & re-
quiescite: cùm connectat: Ecce appropinquauit hora:
& ideo dicat, Surgite, eamus. Qua velut repugnantia
commoti qui legunt, conantur ita pronuntiare quod
dictum est, Dormite iam & requiescite: tanquam ab
exprobrante, non à permittente sit dictum. Quod re-
ctè fieret, si esset necesse. Cùm verò Marcus ita hoc Marci 14.d. 41.
commemorauerit, vt cùm dixisset, Dormite iam &
requiescite: adiungeret, Sufficit: & deinde inferret,

Venit

Venit hora, ecce tradetur filius hominis: vtique intel- A
ligitur post illud quod eis dictum est, Dormite iam &
requiescite: siluisse Dominum aliquantulum, vt hoc
fieret quod permiserat: & tunc intulisse, Ecce appro-
pinquauit hora. Ideo post illa verba secundum Mar-
cum positum est, Sufficit, id est, quòd requieuistis iam
sufficit. Sed quia commemorata non est ipsa interpo-
sitio silentij Domini, propterea coarctat intellectum,
Luce 22.d. 41. vt in illis verbis alia pronunciatio requiratur. Lucas
autem prætermisit quoties orauerit: dixit sanè quòd
isti tacuerunt, & orantem ab angelo confortatum, &
prolixius orantis sudorem fuisse sanguineum, & gut-
tas decurrentes in terram. Cùm ergo dicit, Et cùm
surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos,
non expressit quota oratione: in nihilo tamē illis duo-
Iuc.18.d.1 bus repugnat. Ioānes verò posteaquam in hortum in-
gressum dicit cum discipulis suis, non commemorat
quid illic egerit, donec eius traditor cum Iudæis ad
eum comprehendendum veniret. Tres igitur isti can- B
dem rem ita narrauerunt, sicut etiam vnus homo ter
posset loqui cum aliquanta varietate, nulla tamē ad-
uersitate. Lucas enim quantum ab eis progressus, id
est, aulæus fuerit vt oraret, manifestiùs aperuit, dicēs
quantum iactus est lapidis. Porrò autem Marcus pri-
mò ex verbis suis idem narrauit rogasse Dominum, vt
si fieri posset, transiret ab eo illa hora, id est, passionis,
quam calicis nomine mox significauit. Deinde verba
Mat.14.d. 36. ipsa Domini sic enunciauit: Abba pater, omnia tibi
possibilia sunt, transfer calicem hunc à me. Quibus
verbis si adiungas quod illi duo dixerunt, & quod ipse
etiam Marcus ex persona sua pariter suprà posuit, ita
sententia manifestatur, Pater si fieri potest, Omnia e-
nim tibi possibilia sunt, trāsfer calicem istum à me: ne
quis eum putaret patris minuisse potestatem, cùm ait,
Si fieri potest: non enim dixit, Si facere potes: sed, Si
fieri potest. Fieri autem potest quod ille voluerit. Sic
itaque dictum est, Si fieri potest: ac si diceretur, Si vis. C
Manifestauit enim Marcus quo intellectu accipien-
dum sit, Si fieri potest: quando ait, Omnia tibi possibi-
lia sunt. Et quod commemorauerunt eum dixisse, Ve-
rùm non quod ego volo, sed quod tu: tantundem va-
let, quantum si & ita dicatur, Veruntamen non mea
voluntas, sed tua fiat: satis ostendit non ex impossibili-
tate, sed ex voluntate patris dictum esse, Si fieri potest:
præsertim quia Lucas & hoc ipsum planius intimauit.
Non enim ait, Si fieri potest: sed, Si vis. Cui apertiori
sententiæ apertius iungitur quod Marcus posuit, vt
ita dicatur: Si vis, omnia enim tibi possibilia sunt, trās-
fer à me calicem istum. Quòd autem ipse Marcus,
nō solùm pater, sed Abba pater eum dixisse commē-
morat, hoc est abba Hebraicè, quod est Latinè pater.
Et fortasse Dominus propter aliquod sacramentum
vtrumque dixerit, volens ostendere illam se tristitiam
in persona sui corporis, id est, Ecclesiæ susceptisse: cui
Zpha.2. factus est angularis lapis, venienti ad eum partim ex D
Hebræis, ad quos pertinet, quod ait Abba; partim ex
gentibus, ad quas pertinet, quod ait pater. Etiam Pau-
Rom.8. Gal.4. lus apostolus non prætermittens hoc sacramentum,
In quo clamamus, inquit, abba pater. Et iterum ait,
Misit Deus spiritum suum in corda vestra, clamātem
Abba pater. Oportuit enim vt bonus magister & ve-
rus saluator infirmioribus cōpatiēs, in seipso demon-
straret, nō debere suos martyres desperare, si qua fortè
cordibus eorum irreperet sub tēpus passionis ex hu-
mana fragilitate tristitia: cùm eam vincerent volun-
tati suæ præponendo voluntatem Dei: quia ille scit
quid expediat, quibus consulit. De qua tota re non
nūc tempus est vt vberius disseratur: agitur enim mo-
dò de conuenientia Euangelistarum, in quorum di-
uersitate verborum salubriter discimus, non aliud in
verbis ad audiendam veritatem, quàm sententiam lo-
quentis esse requirendam. Hoc est enim pater, quod
abba pater: sed ad sacramentum intimandum, planius
est abba pater: ad vnitatem significandam sufficit pa-
ter. Et Dominum quidem abba pater dixisse creden-
dum est, sed tamen non eluceret sententia, nisi aliis
dicentibus tantum pater, demonstraretur sic esse illas
duas ecclesias ex Iudæis & Græcis, vt etiam vna sit. Ex
illo ergo intellectu dictum est, Abba pater: quo idem
Dominus alibi ait, Habeo alias oues quæ non sunt ex Ioan.10.c.
hoc ouili: gentes vtique significans, cùm haberet oues
etiā in populo Israël. Sed quia secutus adiecit, Opor-
tet me & eas adducere, vt sit vnus grex & vnus pastor:
quantum valet ad Israëlitas & gentes, abba pater: tan-
tùm ad vnum gregem, solum pater. ADHVC CAPVT V. Apprehensio Iesu.
ergo ipso loquente, ecce dicūt Matthæus & Marcus, Mat.26.e. 47.
ecce Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba Marci 14.e. 43.
multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sa-
cerdotum, & senioribus populi. Qui autem tradidit
eum, dedit illis signum, dicens: Quēcunque osculatus
fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad
Iesum, dixit, Aue rabbi. Et osculatus est eum. Dixitq;
illi primò, quod ait Lucas, Iuda osculo filium hominis Luce 22.e. 48.
tradis? Deinde quod Matthæus, Amice ad quid veni- Mat.26.e. 50.
sti? Deinde dixit, quod Ioannes commemorat, Quem Ioan.18.d.5
quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit
eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui trade-
bat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierūt
retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo eos
interrogauit, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Ie-
sum Nazarenum. Respondit Iesus, Dixi vobis, quia
ego sum. Si ergo me quæritis, finite hos abire: vt im-
pleretur sermo quem dixit, Quia quos dedisti mihi Sap.17.b. 12.
non perdidi ex eis quemquam. Videntes autem, sicut
Lucas dicit, ij qui circa ipsum erant, quod futurū erat, Luce 22.e.
dixerunt ei: Domine si percutimus in gladio? Et per- 49.
cussit vnus ex ipsis (quod omnes quatuor dicūt) seruū
principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius,
sicut Lucas & Ioannes dicunt, dexteram. Qui autem Ioan.18.b. 10.
percussit, secundum Ioannem Petrus erat: quem per-
cussit autem, Malchus vocabatur. Deinde quod Lu-
cas dicit, Respondens Iesus ait, Sinite vsque huc: &
adiunxit quod Matthæus commemorat, Conuerte
gladium tuum in locum suum: Omnes enim qui ac-
ceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non
possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi mo-
dò plus quàm duodecim legiones angelorū? Quomo-
do ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri?
His verbis adiungi potest, quod illum eo loco dixisse
Ioannes cōmemorat, Calicem quem dedit mihi pa-
ter, non vis vt bibam illum? Tunc, sicut Lucas dicit,
tetigit auriculam illius qui percussus erat, & sanauit
eum. Nec moueat quasi contrarium sit, quod Lucas
dixit, interrogantibus discipulis, si percuterent in gla-
dio, Dominū respondisse, Sinite vsque huc: quasi post
illam percussionem ita dictū fuerit, vt placuerit ei vs-
que huc factū, sed amplius fieri noluerit: cùm in ver-
bis quæ Matthæus posuit, intelligatur potius totū fa-
ctum, quo vsus est gladio Petrus, Domino displicuisse.
Illud enim verius est, quòd cùm eum interrogassent,
dicentes, Domine si percutimus in gladio? tunc re-
spondit, Sinite vsque huc: id est, nō vos moueat quod
futurum est, permittendi sunt hucusque progredi:
hoc est, vt me apprehendant, & impleantur quæ de
me scripta sunt. Sed inter moras verborū interrogan-
tium Dominum, & illius respondentis, Petrus defen-
sionis auiditate, & maiori pro Domino commotione
percussit: sed non potuerunt etiam simul dici, quæ si-
mul fieri potuerunt. Non enim diceret, Respondens
autem Iesus, nisi illorum interrogationi responderet,
non facto Petri. Nam de facto Petri quid iudicauerit,
Matthæus solus dixit. Vbi etiam non dixit Matthæus,

Respondit

Respondit Iesus Petro, Conuerte gladium tuum: sed dixit, Tunc ait illi Iesus, Conuerte gladium tuum; quod post factum apparet dixisse Dominum. Illud verò quod Lucas posuit, Respondens autem Iesus ait, Sinite vsque huc: illis qui interrogauerant responsum esse accipiendum est. Sed quia, vt diximus, inter verba interrogantium, & respondentis Domini, facta est vno ictu percussio, hoc ordine iudicauit esse narrandũ, vt etiam inter verba interrogationis & responsionis eam insereret. Non est ergo contrarium hoc ei quod dixit Matthæus, Omnes enim qui acceperint gladiũ, gladio peribunt: id est, qui vsi fuerint gladio. Videri autem posset cõtrarium, si Dominus ex illa responsione, Sinite vsque huc, saltem vsq; ad vnum, nec ipsum lethale vulnus, vsum tamen gladij spõtaneum approbasse videretur. Quamquam etiam Petro dictum totum congruenter intelligi possit, vt sic connectatur, & quod Lucas & quod Matthæus retulit, quẽadmodum suprà commemoraui, Sinite vsque huc: &, Conuerte gladium tuum in locum suũ. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt, &c. Quomodo autem sit intelligendum, Sinite vsque huc, iam exposui: & si aliter melius potest, ita sit, dum tamen Euangelistarum veritas constet. Postea sequitur Matthæus, & commemorat eum in illa hora dixisse turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus cõprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis. Tunc addidit etiam verba quæ Lucas ponit, Sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Hoc autem totum factum est, sicut Matthæus dicit, vt implerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt, sicut & Marcus dicit. Sequebatur autem illum vnus adolescens amictus sindone, sicut idem Marcus commemorat. Et cùm tenuissent eum, reiecta sindone nudus profugit ab eis.

Mat.26.e. 55.
Luce 22.f. 53.
Marci 14.e. 50.

CAP. VI. *quæ apud pontifices, Mat.26.f. 57.*. Ioan.18.c. 13.*. Mar.14.f. 53.*. Luce 22.f. 54.*.*

AT illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, vbi scribæ & seniores conuenerant, sicut Matthæus dicit. Sed primum ad Annam ductus est, socerum Caiphæ, sicut Ioannes dicit. Marcus autem & Lucas nomen non dicunt pontificis. Ductus est autem ligatus, cùm adessent in illa turba Tribunus & cohors, & ministri Iudæorum, sicut Ioannes commemorat. Petrus autẽ sequebatur eum à longè vsque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem rei, sicut dicit Matthæus. Et calefaciebat se ad ignem, sicut in eo loco narrationis dicit Marcus. Hoc & Lucas commemorat, quòd Petrus sequebatur à longè. Accenso autem igne in medio atrio, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorũ. Et Ioannes dicit, quòd sequebatur cum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille alius erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis, sicut Ioannes dicit. Petrus autem stabat ad ostium foris, secundum eundem Ioannem. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum, sicut idem Ioannes dicit. Sic enim factum est, vt intus esset & Petrus in atrio, sicut & alij dicunt. Principes autem sacerdotũ & omne concilium, sicut Matthæus dicit, quærebãt falsum testimonium contra Iesum, vt eum morti traderent: & non inuenerunt, cùm multi falsi testes accessissent. Conuenientia enim testimonia non erant, sicut Marcus dicit, cùm eundem locum commemoraret. Nouissimè autẽ venerũt duo falsi testes, sicut dicit Matthæus, & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Alios autem Marcus commemorat dixisse: Nos audiuimus eum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum: & post triduum aliud non manu factum ædificabo: & ideo non erat conueniens testimonium illorum: sicut idem Marcus ibidem dicit. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad eà quæ isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotũ ait illi, Adiuro te per Deũ viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei. Dicit illi Iesus, Tu dixisti. Hæc Matthæus. Marcus autem cadẽ aliis verbis dicit, nisi quòd tacet quòd eum adiurauerit princeps sacerdotum: sed tantum valere ostendit, quod ei dicit Iesus, Tu dixisti: quantum si diceret, Ego sum. Sequitur enim, vt ait idem Marcus: Iesus autem dixit illi, Ego sum. Et videbitis filium hominis à dextris sedentem virtutis, & venientem cum nubibus cæli. Hoc dicit etiam Matthæus, sed non dicit respondisse Iesum, Ego sum. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemauit, quid adhuc egemus testibus? quod Matthæus commemorat. Et sequitur, Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Hoc etiam testatur & Marcus. Et sequitur Matthæus, Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Hoc dicit & Marcus. Commemorat etiam quòd ei faciem velauerunt. De his quoque Lucas attestatur. Hæc intelligitur passus Dominus vsque ad mane in domo principis sacerdotum, quò prius adductus est, vbi etiam Petrus tentatus est. Sed de Petri tentatione, quæ inter has Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primò commemorant Matthæus & Marcus, deinde Petri tentationẽ. Lucas verò explicat prius tentationem Petri, tum demũ has Domini contumelias. Ioannes autem incipit Petri tẽtationem dicere, & interponit quædam de contumeliis Domini, & adiungit quòd inde missus est ad Caipham pontificem: & inde recapitulat, vt explicet quã cœperat tentationem Petri in domo quò primò adductus est, & redit ad ordinem, vbi ostendit quemadmodum ductus sit Dominus ad Caipham. Sic ergo Matthæus sequitur: Petrus verò sedebat foris in atrio, & accessit ad eum vna ancilla dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras? Et ille negauit coram omnibus dicens, Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait iis qui erant ibi, Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et post pusillum accesserũt, qui stabant & dixerunt Petro, Verè & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari & iurare, quia non nouisset hominem: & continuò gallus cantauit. Hoc dicit Matthæus. Intelligitur autem quòd posteaquam exiit foras, cùm iam semel negasset, gallus cantauit primus, quod Matthæus tacet, & Marcus dicit. Non autem foris ante ianuam iterum negauit, sed cùm rediisset ad focum. Quando autem redierit, non opus erat commemorare. Marcus ergo sic illud narrat: Et exiit foras ante atrium, & gallus cantauit. Rursus autem cùm vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est. At ille iterum negauit. Hæc verò ancilla non eadem, sed alia est, sicut dicit Matthæus. Sanè hoc quoque intelligitur, quia in secunda negatione à duobus compellatus est, & ab ancilla scilicet, quam commemorant Matthæus & Marcus, & ab alio quem commemorat Lucas. Sic enim hoc narrat Lucas: Petrus verò sequebatur eum à longè. Accenso autem igne in medio atrio, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cùm vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum dicens, Mulier non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es?

Mat.26.g. 68.
Luce 22.f. 54.

Hoc ergo

Hoc ergo quod Lucas ait, Et post pusillum: iam egressus erat Petrus ianuam, & primus gallus cantauerat. Iámque redierat, vt quemadmodum dicit Ioannes, ad focum stans iterum negaret. Ioannes enim in prima negatione Petri, non solùm de primo galli cantu tacet, sicut cæteri, excepto Marco, sed etiam quòd sedentem ad ignem cognouerit ancilla, nõ commemorat. Hoc enim tantum ait: Dicit ergo Petro ancilla ostiaria, Numquid & tu de discipulis es hominis istius? Dicit ille, Nõ sum. Deinde interponit quæ gesta sunt cum Iesu in eadem domo, quæ commemoranda arbitratus est, ita narrans: Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat: & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Hic ergo intelligitur, iam exisse foras Petrum, & redisse. Primò enim sedebat ad ignem, postea iam rediens, stare cœperat. Sed fortè ait aliquis: Nondum exierat, surrexerat autem exiturus. Hoc potest dicere, qui putat foris ante ianuam secundò interrogatum negasse. Videamus ergo Ioannis sequentia: Pontifex ergo, inquit, interrogauit Iesum de discipulis suis, & doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palàm locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis. Ecce ij sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cùm dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens, Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus, Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Hic sanè ostenditur quòd Annas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caipham, cùm iam illi diceretur, Sic respondes pontifici? Et hos duos, Annam & Caipham pontifices, commemorat etiam Lucas in initio Euangelij sui. His dictis Ioannes redit ad quod cœperat de negatione Petri: id est, ad eandem domum, vbi gesta sunt quæ narrauit: & vnde ad Caipham missus est Iesus, ad quem ab initio ducebatur, sicut dicit Matthæus. Commemorauit autem ista Ioannes quæ interposuit recapitulans de Petro, & ad eam narrationem rediens, ita dicit, vt compleat trinam negationem. Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei. Numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille & dixit, Non sum. Hoc igitur loco inuenimus, nõ ante ianuam, sed ad focum stantem, secundò negasse Petrum: quod fieri non posset, nisi iam rediisset, posteaquam foras exierat. Neque enim iam exierat, & foris cum vidit altera ancilla: sed cùm † exierat, eum vidit: id est, cùm surgeret vt exiret, animaduertit eum, & dixit iis qui erant ibi, id est, qui simul erant ad ignem intus in atrio, Et hic erat cum Iesu Nazareno. Ille autem qui foras exierat, hoc audito, rediens iurauit illis contrà nitentibus, quia non nouit hominem. Nam & Marcus sic ait de eadem ancilla: Et cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est. Dicebat enim non illi, sed iis qui illo exeunte ibi remanserant, sic tamen vt ille audiret. Vnde rediens, & rursus ad ignem stans, resistebat negando verbis eorum. Deinde in eo quod Ioannes ait, Dixerunt, Numquid & tu ex discipulis eius es? quod redeunti & stanti dictum intelligimus, hoc quoque confirmatur, non illam tantùm alteram ancillam, quã commemorant in hac secunda negatione Matthæus & Marcus, sed alium quem commemorat Lucas, cum Petro id egisse. Vnde & Ioannes dicit, Dixerunt ergo ei. Quapropter siue posteaquam illo exeunte dixit ancilla his, qui secum erant in atrio, quia hic ex illis est, hoc audito ille regressus est, vt se quasi purgaret negando: siue, quod est credibilius, non audiuit quid de illo dictum fuerit, cùm foras exiret, & posteaquam rediit, dixerunt ei ancilla & ille alius, quem Lucas commemorat, Numquid & tu ex discipulis eius es? & dixit, Non sum; pertinaciùs insistente illo, de quo Lucas ait, atque dicente, Et tu de illis es: cui Petrus ait, O homo non sum. Liquidò tamen colligitur, collatis de hac re omnibus Euangelistarum testimoniis, non ante ianuam secundò Petrum negasse, sed intus in atrio ad ignem. Matthæum autem & Marcum, qui commemorauerunt exisse eum foras, regressum eius breuitatis causa tacuisse. Nunc iam de tertia negatione inspiciamus eorum congruentiam, quam Matthæum solùm iam explicasse meminerimus. Sequitur ergo Marcus & dicit, Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro, Verè & tu ex illis es, nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare & iurare: Quia nescio hominem istum quem dicitis. Et statim iterum gallus cantauit. Lucas autem ita secutus, hoc idem narrat: Et interuallo facto quasi horæ vnius alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Et ait Petrus, Homo nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantauit gallus. Ioannes secutus de tertia Petri negatione, ita explicat: Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit. Quod igitur Matthæus & Marcus dicunt, Post pusillum: quantum esset hoc temporis, manifestat Lucas dicendo, Et interuallo facto quasi horæ vnius. De hoc autem interuallo tacet Ioannes. Item quod Matthæus & Marcus non singulari, sed plurali numero enunciant eos, qui cum Petro agebant, cùm Lucas vnum dicat, Ioannes quoque vnum, cúmque cognatum eius, cui abscidit Petrus auriculam: facile est intelligere, aut pluralem numerum pro singulari, vsitata locutione vsurpasse Matthæum, & Marcum: aut quòd vnus maximè tanquam sciens, & qui eum viderat, affirmabat, cæteri autem secuti eius fidem, Petrum simul vrgebant. Vnde duos Euangelistas cõpẽdio pluralem numerum posuisse: alios autem duos eum solum significare voluisse, qui præcipuus in hoc erat. Iam verò illud quod Matthæus ipsi Petro dictum fuisse asserit, Verè & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit: sicut Ioannes eidem Petro dictum asseuerat, Nónne ego te vidi in horto cum illo? Marcus autem inter se illos de Petro locutos dicit, Verè ex illis est, nam & Galilæus est: sicut & Lucas, non Petro, sed de Petro dicit, Alius quidam affirmabat dicens, Verè & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Aut sententiam intelligimus tenuisse eos qui compellatum dicunt Petrum: tantundem enim valuit quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut vtroque modo actum vel dictum, & alios illo, alios alio modo commemorasse. Galli autem cantum post tertiam negationem secundum intelligimus, sicut Marcus expressit. Sequitur ergo Matthæus ita dicens, Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat, Priusquã gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amarè. Marcus autem ita dicit, Recordatus est Petrus verbi quod dixit ei Iesus, Priusquàm gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere. Lucas autem sic ait, Et conuersus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixit, quia priusquàm gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus fleuit amarè. Ioannes de recordatione & fletu Petri tacet. Sanè in eo quod ait Lucas, quòd conuersus Dominus respexit Petrum: quomodo accipiendum sit, diligentiùs considerandum est. Quamuis enim dicantur etiam interiora atria, tamen in exteriore atrio fuit Petrus inter seruos, qui simul se ad ignem

Iam.18.c. 17.
dexiret.
Mat.26.g. 71.
Mar.14.g. 69.
Luce 22.f. 59.
Ioan.18.e. 26.
Mat.26.g. 75.
Mar.14.g. 72.
Luce 22.g. 61.
Ioan.18.e. 27.

calefacie-

calefaciebant. Non est autem credibile quòd vbi audiebatur Dominus à Iudæis, vt corporalis fieret illa respectio. Namque cùm dixisset Matthæus, Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt, alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? secutus est dicens, Petrus verò sedebat foris in atrio. Quod non diceret, nisi illa cum Domino intus agerentur: & quantum colligitur in narratione Marci, nō solùm in interioribus, sed etiam in superioribus domus agebantur. Nam posteaquam Marcus talia narrauit, secutus ait, Et cùm esset Petrus in atrio deorsùm. Sicut ergo eo quòd Matthæus ait, Petrus verò sedebat foris in atrio; ostendit quòd illa intus agerentur: sic eo quod dicit Marcus, Et cùm esset Petrus in atrio deorsum, ostēdit non solùm in interioribus, sed etiam in superioribus gesta quæ dixerat. Quomodo ergo respexit Petrū Dominus facie corporali? Quapropter mihi videtur illa respectio diuinitùs facta, vt ei veniret in mentem quoties iam negasset, & quid ei Dominus prædixisset, atque ita misericorditer Domino respiciente pœniteret eum, & salubriter fleret: sicut quotidie dicimus, Domine respice me. Et respexit eum Dominus, qui de aliquo periculo vel labore diuina misericordia liberatus est. Et sicut dictum est, Respice & exaudi me, & conuertere Domine, & libera animam meam: ita dictum arbitror, Cōuersus Dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus verbi Domini. Denique cùm frequentius soleant Euangelistæ in narrationibus suis ponere Iesum quàm Dominum, modò Lucas Dominum posuit dicens, Conuersus Dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus verbi Domini. Matthæus autem & Marcus, quia de ista respectione tacuerunt, non verbi Domini, sed verbi Iesu eum recordatum esse dixerunt: vt etiā ex hoc intelligamus illam respectionem à Iesu, non humanis oculis, sed diuinitùs factam.

Mat.26.g. 68.

Mar.14.g. 66.

Ps. 12.a.4. & 6.a.5.

CAPVT VII. Quæ mane apud Caiphā.

SEQVITVR ergo Matthæus & dicit: Mane autē facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotū & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent: Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Marcus similiter, Et confestim mane, inquit, consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus & scribis & vniuerso concilio vinciētes Iesum duxerunt & tradiderunt Pilato. Lucas autē posteaquam compleuit narrando Petri negationem, recapitulauit quæ cum Domino gesta sunt, iam vt apparet, circa mane, atq; ita contexuit narrationem: Et viri qui tenebant illum illudebant ei cædētes, & velauerunt eum, & percutiebant faciem eius, & interrogabant eum dicentes, Prophetiza, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et vt factus est dies, conuenerunt seniores plebis & principes sacerdotum & scribæ, & duxerunt illum in concilium suum dicentes, Si tu es Christus, die nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis mihi: si autē & interrogauero, non respondebitis mihi, neq; dimittetis. Ex hoc autē erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait, Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuimus de ore eius. Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt eum ad Pilatum. Hæc omnia narrauit Lucas, vbi intelligitur quod etiam Matthæus & Marcus narrauerunt, quòd interrogatus sit Dominus, vtrum ipse esset filius Dei, & quòd dixerit, Dico vobis, amodò videbitis filiū hominis sedentē à dextris virtutis Dei, & venientē in nubibus cæli, iam lucescēte die gestum quādo Lucas dicit, Et vt factus est dies: atq; ita narrat similia, & si quid etiam ipse cōmemorat quod illi tacuerunt. Nocte autem intelligimus per

Mat.26.g. 68.

Luca 22.g. 63.

Luca 23.a.1

Mat.26.f. 63.

Mar.14.g. 62.

Luca 22.g. 66.

A falsos testes actum esse cum Domino, quod breuiter commemorauerunt Matthæus & Marcus, Lucas tacuit, qui enarrauit quæ circa mane sunt gesta. Nam & illi, id est, Matthæus & Marcus, contexuerunt narrationem in iis quæ cum Domino acta sunt vsq; ad mane: sed postea redierunt ad narrandam Petri negationem, qua terminata redierunt ad mane, vt inde cætera contexerent, quousq; perducerēt quæ cum Domino acta erant, sed nondum commemorauerant quod mane factum esset. Ioannes quoque cùm ea quę cum Domino gesta sunt ex quanta parte visum est, & Petri negationem totam commemorasset, Adducunt ergo, inquit, Iesum ad Caipham in prætorium. Erat autem mane: vbi intelligimus aut aliquā fuisse causam, quæ coēgerit Caipham esse in prætorio, nec esse præsentē, cùm alij principes sacerdotum haberent de Domino quæstionē, aut in domo eius fuisse prætorium: tamen ad ipsum ab initio ducebatur, ad quē in extremo perB ductus est. Sed quia iam tanquam conuictum reū adducebant, Caiphæ autē iam antea visum fuerat vt Iesus moreretur, nulla mora interposita est, quin occidēdus Pilato traderetur. Quæ igitur per Pilatum cum Domino gesta sunt, ita Matthæus narrat. Ac primùm excurrit inde, vt commemoraret exitum Iudæ traditoris, quem solus narrauit, ita dicēs: Tunc videns Iudas qui eum tradidit, quia damnatus esset, pœnitētia ductus, retulit triginta argēteos principibus sacerdotum & senioribus dicēs, Peccaui tradens sanguinē iustum. At illi dixerunt, Quid ad nos? Tu videris. Et proiectis argenteis in tēplo, recessit, & abiens laqueo se suspendit. Principes autē sacerdotum acceptis argēteis, dixerunt, Nō licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum: propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, hoc est, ager sanguinis, vsq; ad hodiernum diem. Tunc impletum est C quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentē: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quē appretiauerunt filij Israël, & dederunt eos in agrū figuli, sicut constituit mihi Dominus. Si quis autem mouetur quòd hoc testimonium nō inuenitur in scriptura Hieremiæ prophetæ, & ideo putat fidei Euangelistæ aliquid derogandum, primò nouerit non omnes codices Euangeliorum habere, quod per Hieremiam dictum sit, sed tantummodo per Prophetam. Possemus ergo dicere his potius codicibus esse credēdum, qui Hieremiæ nomen non habent. Dictum est enim hoc per Prophetam, sed Zachariam: vnde putatur, codices esse mēdosos qui habēt nomē Hieremiæ, quia vel Zacharię habere debuerunt, vel nullius, sicut quidam, sed tantùm per Prophetam dicentē, qui vtiq; intelligitur Zacharias. Sed vtatur ista defensione, cui placet: mihi autē cur non placeat, hæc causa est, quia & plures codices habent Hieremiæ nomē: & qui diligētius in Græcis exēplaribus Euangelium consideraD uerunt, in antiquioribus Græcis ita se perhibēt inuenisse: & nulla fuit causa cur adderetur hoc nomen, vt mēdositas fieret. Cur autē de nonnullis codicibus tolleretur, fuit vtiq; causa, vt hoc audax imperitia faceret, cùm turbaretur quæstione, quòd hoc testimoniū apud Hieremiam non inueniretur. Quid ergo intelligēdum est, nisi hoc actum esse secretiore cōsilio prouidētiæ Dei, qua mentes Euangelistarum sunt gubernatæ? Potuit enim fieri, vt animo Matthæi Euangeliū conscribentis pro Zacharia Hieremias occurrerit, vt fieri solet: quod tamē sine vlla dubitatione emēdaret, saltē ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne viuēte, hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur autē ita constituerit

Mat.26.f. 63.

Mat.14.g. 62.

Mat.15.a.1.

Zach.11.c. 12.

Dominus,

Dominus, prima illa causa vtilissima debet facillimè A cogitari: etiam sic esse insinuatum, ita omnes sanctos Prophetas vno spiritu locutos, mirabili inter se cōsensione constare, vt hoc multo amplius sit, quàm si omnium omnia Prophetarum vno vnius hominis ore dicerentur: & ideo indubitanter accipi debere quæcunque per eos Spiritus sanctus dixit, & singula esse omnium, & omnia singulorum. Cùm igitur, & quæ dicta sunt per Ieremiam, tam sint Zacharię quàm Ieremię; & quæ dicta sunt per Zachariam, tam sint Ieremiæ, quàm Zachariæ: quid opus erat vt emendaret Matthæus, cùm aliud pro alio sibi nomen occurrens, à se scriptum reliquisset? Ac non potius sequens authoritatem Spiritus sancti, à quo mentem suam regi plus nobis ille vtique sentiebat, ita hoc scripturæ relinqueret, sicut eum admonendo constituerat ei Dominus: ad informandos nos, tantam verborū suorum inter Prophetas esse concordiam, vt non absurdè, imò cōgruētissimè etiam Ieremię deputaremus quod per Zachariam dictum reperiremus. Si enim hodie quisquā volens alicuius verba indicare, dicat nomē alterius à quo dicta non sint: qui tamen sit amicissimus & familiaritate coniunctissimus illi cuius verba dicere voluit: & continuò recordatus aliū pro alio se dixisse, ita se colligat atque corrigat, vt tamen dicat, bene dixi, quid aliud intuens nisi tantam inter ambos esse cōcordiam, inter illum scilicet cuius verba dicere voluit, & alium cuius ei nomen pro illius nomine occurrit, vt tale fit hoc ipsum dixisse, quale si ille dixisset: quanto magis hoc de Prophetis sanctis intelligendum & maximè commendandum fuit, vt omnium libros tanquam vnius vnum librum acciperemus: in quo nulla rerum discrepantia crederetur, sicut nulla inueniretur, & in quo maior esset constantia veritatis, quàm si omnia illa vnus homo quamlibet doctissimus loqueretur. Quòd ergo hinc argumentum sumere conantur vel infideles vel imperiti homines, quasi ad ostendendam dissonantiam sanctorum Euangelistarum, hæc potius debent assumere fideles & docti ad ostendendam vnitatem sanctorum etiam Prophetarū. Est & alia causa, quæ mihi videtur alio tempore diligentiùs pertractanda, ne amplius sermonem protendamus, quàm huius operis terminādi necessitas flagitat, cur hoc nomen Ieremiæ in testimonio Zacharię sic manere permissum vel potius sancti Spiritus authoritate præceIer.32.b.9. ptum sit. Est apud Ieremiam, quòd emerit agrū à filio fratris sui, & dederit ei argentum, non quidē sub hoc nomine pretij quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis, verūtamen agri emptio non est apud Zachariam. Quòd autem prophetiam de triginta argenteis ad hoc interpretatus sit Euāgelista, quod modò de Domino completum est, vt hoc esset pretium eius, manifestum est: sed ad hoc pertinere etiam illud de agro empto quod Ieremias dicit, hinc potuit mysticè significari: vt non hîc Zachariæ nomen poneretur qui dicit triginta argenteis, sed Ieremiæ qui dicit de agro empto: vt lecto Euangelio atque inuento nomine Ieremiæ, lecto autem Ieremia & non inuento testimonio de triginta argenteis, inuento tamen de agro empto, admoneatur lector vtrumque conferre, & inde sensum enodare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod in Domino impletū est. Nam illud quod Mat.27.b.9 subiecit huic testimonio Matthæus cùm ait, Quem appretiauerūt filij Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus: nec apud Zachariam nec apud Ieremiā reperitur. Vnde magis ex persona ipsius Euangelistę, accipiendum est, eleganter & mysticè insertum, quia hoc ex Domini reuelatione cognouerat, ad hanc rem quæ de Christi pretio fācta Ier.32.v.14 est huiusmodi pertinere prophetiam. Liber quippe empti agri apud Ieremiam iubetur mitti in vas fictile,

Augustin. to. 4.

& emitur hic de pretio Domini ager figuli, & hoc ad sepulturam peregrinorum, tanquam ad permansionē quietis eorum qui in hoc seculo peregrinantes consepeliuntur Christo per baptismū. Nam & illā emptionem agri hoc significare Ieremię dicit Dominus, quia erit permansio de captiuitate liberatorum in illa terra. Hęc tamquam delineanda arbitratus sum, cùm admonerem quid in his propheticis testimoniis in vnū redactis, & Euangelicæ narrationi collatis, diligentiùs attentiúsque requiratur. Hæc interposuit Matthæus de Iuda traditore.

DEINDE sequitur & dicit: Iesus autem stetit ante præsidem, & interrogauit eum præses dicens, Tu es rex Iudæorū? Dicit ei Iesus, Tu dicis. Et cùm accusaretur à principibus sacerdotū & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia? Et non respondit ei vllum verbum, ita vt mirarētur præses vehementer. Per diem autem sollēnem consueuerat præses dimittere populo vnum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus, Quem vultis dimittā vobis, Barrabam an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiā tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum vxor eius dicens, Nihil tibi & iusto illi. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis vt peterent Barrabam, Iesum verò perderēt. Respondens autem præses ait illis, Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barrabam. Dixit illis Pilatus, Quid ergo faciā de Iesu, qui dicitur Christus? Dicūt omnes, Crucifigatur. Ait illis præses, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabāt, dicētes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens vniuersus populus, dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Tūc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatū tradidit eis vt crucifigeretur. Hæc narrauit Matthæus per Pilatum gesta de Domino. Marcus quoque penè iisdem verbis & rebus concinit. Verba autē Pilati, quibus respondit populo petēti, vt sollēniter vnus vinctus dimitteretur, ita refert: Pilatus autem respon- Mat.15.a.9 dit eis, & dixit, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? Matthæus autem sic ait, Congregatis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum, qui dicitur Christus? Nulla quæstio est, quòd tacet ipsos petisse vt aliquis eis dimitteretur. Sed quæri potest quæ verba Pilatus dixerit, vtrum quæ à Matthæo, an quæ à Marco referuntur? Aliud enim videtur esse, Quem vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum, qui dicitur Christus? aliud, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? Sed quia Christos, reges dicebant, & qui dixit illum an illum, manifestū est eum quæsisse an vellent sibi dimitti regem Iudæorum, id est, Christum, nihil interest sententię, quod hîc tacuit Marcus de Barraba, hoc solùm volens dicere quod ad Iesum pertinebat, quandoquidem in eorum responsione satis & ipse ostēdit, quem sibi dimitti voluerint. Pontifices, inquit, concitauerunt turbā, vt magis Barrabam dimitteret eis. Sequitur autem & dicit: Pilatus autem iterum respondens, ait illis, Quid ergo vultis Marc.15.b. faciam regi Iudæorum? Vnde iam satis apparet quòd 12. id Marcus velit ostendere, dicendo, regem Iudæorū, quod Matthæus dicendo, Christum. Non enim dicebantur Christi, reges, nisi Iudæorum: nam in eo etiam loco Matthæus ait, Dicit illis Pilatus, Quid igitur fa- Mat.27.c. ciā de Iesu, qui dicitur Christus? Ergo sequitur Mar- 22. cus, At illi iterum clamauerūt, Crucifige eum. Quod Mar.15.b. ille ait, Dicunt omnes, Crucifigatur. Et sequitur 13.

Mat.15.a.9

Mat.27.b. 17.

Mat.27.c. 22.

Mar.15.b. 13.

Marcus,

Marcus, Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabãt, Crucifige eum. Hoc Matthæus non dicit, sed quoniam dixit, Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: dixit etiam eum lauisse manus coram populo, vt innocentem se à sanguine iusti significaret: quod item & Marcus & alij tacent. Satis ostendit etiam Matthæus egisse præsidem cum populo, vt dimitteretur. Quod breuiter significauit Marcus in eo, quòd refert Pilatum dixisse, Quid enim mali fecit? Deinde sic etiam ipse concludit, quæ per Pilatum cum Domino gesta sunt. Pilatus autem, inquit, volens populo satisfacere, dimisit illis Barrabam, & tradidit Iesum flagellis cæsum, vt crucifigeretur. Hæc apud præsidem gesta narrauit Marcus. Lucas apud Pilatum gesta sic narrat: Cœperunt autem accusare illum, dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cęsari, & dicentem se Christum regem esse. Hoc illi duo Euangelistæ non dixerunt, cum tamen dicerent quòd eum accusabant. Ergo iste etiam ipsa crimina quæ falsò obiecerunt, aperuit. Tacuit autem quod ei dixit Pilatus, Non respõdes quicquam? Vides in quantis te accusant? Sed planè sequitur, & dicit quod etiam illi dixerunt, Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Hoc autem Matthæus & Marcus commemorauerunt antequam dicerent cõpellatum Iesum quòd eis accusantibus non responderet. Nihil autem interest veritatis, quo ordine Lucas ista retulerit: quemadmodũ nihil interest si alius aliquid tacet, quod alius commemorat: quemadmodum in consequentibus dicit: Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum & turbas, Nihil inuenio causæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes, Commouit populum docens per vniuersam Iudæam, & incipiens à Galilæa vsque huc. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et vt cognouit quòd de Herodis potestate esset, remisit eũ ad Herodẽ, qui & ipse Hierosolymis erat in illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiẽs ex multo tempore videre eum, eo quòd audierat multa de illo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem illum multis sermonibus. At ipse nihil respondebat. Stabant etiã principes sacerdotum & scribæ, constanter accusantes eũ. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die. Nam antea inimici erant ad inuicem. Hæc omnia, id est, quòd à Pilato ad Herodem Dominus missus est, & quæ ibi gesta sunt, Lucas solus indicat, etiamsi aliquid ibi ait simile, quod in aliis narrationum locis etiam apud alios possit inueniri. Cæteri autem ea tantùm dicere voluerunt quæ apud Pilatum gesta sunt, quousq; Dominus crucifigendus traderetur. Rediens ergo Lucas ad ea quæ apud præsidem gerebantur, vnde digressus erat vt narraret quod apud Herodem actum est, ita sequitur: Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populũ, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inueni in homine isto, ex iis in quibus eum accusatis. Hic intelligimus eum prætermisisse quemadmodum à Domino quæsierit, quid accusatoribus respõderet. Sed, neq; Herodes, inquit. Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emẽdatum ergo illum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum vnum. Exclamauit autem simul vniuersa turba dicens, Tolle hunc & dimitte nobis Barrabam, qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium missus in carcerẽ.

Mat. 27. c. 24.
Mar. 15. b. 14.
Luc. 23. a. 2. v.
Luc. 23. c. 13.

Iterum autẽ Pilatus locutus est ad illos volens dimittere Iesum. At illi succlamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabãt vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur, & inualescebant voces eorum. Matthæus huic conatui Pilati, quo sæpius cum eis egit, volẽs vt dimitteretur Iesus, paucissimis verbis satis attestatus est vbi ait: Videns autẽ Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: quod nõ diceret nisi multum ille nisus esset: quãuis tacuerit, quoties hoc efficere tentauerit, vt erueret Iesum furori corũ. Et Lucas ita concludit quod actum est apud præsidem. Et Pilatus, inquit, adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Iesum verò tradidit voluntati eorum. Nunc eadem secundum Ioannẽ consideremus: id est, quæ per Pilatũ facta sunt. Et ipsi, inquit, non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed manducarent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras & dixit, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Respondentes & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eũ. Hîc videndum est, ne contrarium sit ei, quod Lucas dicit, certa in eum dicta esse crimina. Et dicit quæ dicta sunt. Cœperunt autem, inquit, accusare illum dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentẽ se Christum regem esse. Quod verò nunc secundum Ioannem cõmemorauí, videntur Iudæi noluisse dicere crimina, cùm dixisset eis Pilatus, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Respondentes enim, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Videlicet vt eorum authoritatem secutus, quid ei obiiceretur desineret quærere: sed ob hoc tãtùm nocentẽ crederet, quòd sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus, & hoc dictum esse, & illud quod Lucas commemorauit. Multa enim dicta, & multa responsa sunt. Vnde cuique eorum quãtum visum est decerpsit, & in narratione sua posuit, quod satis esse iudicauit. Nam etiã ipse Ioannes dicit quædam quæ obiecta sunt, quæ suis locis videbimus. Itaq; sequitur: Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestrã iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquã. Vt sermo Iesu implerctur quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introiit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Iesum & dixit ei, Tu es rex Iudæorum? Et respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Et hoc non videtur conuenire illi quod ab aliis commemoratum est. Respondit Iesus, Tu dicis: nisi in consequentibus ostẽderet & illud dictum esse. Vnde ostendit ea quæ nunc dicit à cæteris potius Euangelistis tacita quàm à Domino dicta non esse. Attende ergo cætera. Respondit, inquit, Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua & põtifices tui tradiderunt te mihi: Quid fecisti? Respondit Iesus, Regnum meũ non est de mundo hoc: Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis. Nũc autem regnũ meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quia rex sum ego. Ecce quãdo ventum est ad id, quod alij Euangelistæ commemorauerunt. Sequitur ergo fidem, dicẽte adhuc Domino, quod cæteri tacuerunt: Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeã veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocẽ meam. Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et cùm hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis, vt vnũ dimittam

Mat. 27. c. 24.
Luc. 23. d. 24.
Mat. 15. c. 14.
Luc. 23. d. 25.
Ioan. 18. a. 28.
Ioan. 18. a. 29.
ad. 1. item.
Ioan. 18. a. 33
Mat. 15. b. 16.

dimittam vobis in Pascha. Vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? Clamauerunt rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barrabam. Erat autem Barrabas latro. Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circũdederunt eum. & veniebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas. Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis quia in eo nullam causam inuenio. Exiit ergo Iesus portãs coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis, Ecce homo. Cùm ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. Respondẽrũt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Hoc potest congruere ei, quod Lucas commemorat in accusatione Iudæorum dictum, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram: vt adiũgatur, Quia filium Dei se fecit. Sequitur ergo Ioannes & dicit: Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te: & potestatem habeo dimittere te? Respõdit Iesus, Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis, nõ es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cęsari. Huic potest congruere, quod Lucas in eadem accusatione Iudæorum ita narrat: cùm dixissent, Inuenimus eum subuertentem gẽtem nostram: adiecit, Et prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Ex quo soluitur illa quæstio, qua putari poterat Ioannem dixisse, nullum à Iudæis Domino crimen obiectum, quando responderũt & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor, nõ tibi tradidissemus eum. Sequitur ergo Ioannes & dicit, Pilatus autem cùm audiuisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotus, Hebraicè autem Gabatha. Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant, Tolle tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Respondẽrunt pontifices, Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Hæc narrauit Ioannes per Pilatum gesta.

Ioan. 19. d. 1.
Luc. 23. d. 2.
Ioan. 19. b. 8
Ioan. 18. a. 30.
Ioan. 19. c. 13.

CAP. IX. Passio Domini. Mat. 27. d. 27.

CONSEQVENS est iam, vt ipsam Domini passionem secundum quatuor Euangelistarum testimonia videamus, quam Matthæus sic incipit: Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, congregauerunt ad eum vniuersam cohortẽ: & exuentes eum, chlamydem coccineam circũdederunt ei, & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genuflexo ante eum, illudebant, dicentes, Aue rex Iudæorum. Hoc Marcus in eodẽ loco narrationis ita dicit: Milites autem duxerunt eum intrò in atrium prętorij, & conuocant totam cohortem: & induunt eum purpura, & imponũt ei plectentes spineam coronam: & cœperunt salutare eum, Aue rex Iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponẽtes genua, adorabant eum. Intelligitur itaque quod Matthæus ait, Chlamydem coccineam circũdederunt ei: hoc Marcum dixisse, indutum purpura. Pro regia enim purpura, chlamys illa coccinea ab illudẽtibus adhibita erat: & est rubra quædam purpura cocco similima. Potest etiam fieri, vt purpuram etiam Marcus commemorauerit, quam chlamys habebat, quamuis esset coccinea. Lucas hoc prætermisit. Ioannes autẽ antequam diceret, quòd eum Pilatus crucifigendum tradiderit, commemorauit hoc dicens, Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit: & milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circũdederunt eum, & veniebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas. Vnde apparet Matthæum & Marcum recapitulando istud commemorasse, non quòd tunc factum sit, cùm eum Pilatus iam crucifigendum tradidisset. Ioannes enim apud Pilatum dicit hæc gesta satis euidenter, vnde isti quod prætermiserant recoluerũt. Ad hoc pertinet etiam quòd consequenter dicit Matthæus: Et expuentes in eum acceperunt arundinẽ, & percutiebãt caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem, & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum vt crucifigerent. Hoc quod exuerunt chlamydem, & induerunt eum vestimentis eius, in fine factum intelligitur cùm iam duceretur. Marcus hoc ita dicit: Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpuram, & induerunt eum vestimentis suis.

Ioan. 19. a. 1.
Mat. 27. d. 30.
Mar. 15. b. 20.

CAPVT X. Simon Cyrenæus.

SEQVITVR ergo Matthæus & dicit: Exeũtes autem inuenerunt hominẽ Cyrenęum, nomine Simonem, hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius. Marcus quoque, Et educunt illum, inquit, vt crucifigerent eum: Et angariauerunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrẽ Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem eius. Hoc Lucas ita dicit: Et cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Ioannes autem sic narrat: Susceperunt autem Iesum & eduxerunt eum, & baiulans sibi crucẽ exit in eum qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè autem Golgotha, vbi eum crucifixerunt. Vnde intelligitur quòd ipse sibi portabat crucẽ, cùm exiret in locum memoratum. Simon autem ille in itinere angariatus est, de quo tres commemorant, cui postea data est crux portanda vsque ad locum. Ita vtrumque factum inuenimus, primò id quod Ioannes dicit, deinde quod cæteri tres.

Mat. 27. d. 32.
Marci 15. b. 21.
Luce 23. d. 26.
Ioan. 19. d. 16.

CAPVT XI. Vinum myrrhatum.

SEQVITVR itaque Matthæus: Et venerunt, inquit, in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus. De hoc loco apertissimè consentiunt. Deinde adiungit idem Matthæus: Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cùm gustasset, noluit bibere. Hoc Marcus ita narrat: Et dabant ei bibere vinũ myrrhatum, & non accepit. Hoc intelligendum est Matthæum dixisse, cum felle mixtum. Fel quippe pro amaritudine posuit. Myrrhatum enim vinum amarissimum est. Quamquam fieri possit vt fel & myrrha vinum amarissimum redderent. Quod ergo ait Marcus, Non accepit: intelligitur, non accepit vt biberet. Gustauit autem, sicut Matthęus testis est: vt quod idẽ Matthæus ait, Noluit bibere: hoc Marcus dixit, Non accepit: tacuit autem quod gustauerit.

Mat. 27. d. 33.
Luce 23. e. 34.
Ioan. 19. c. 17.
Mar. 15. b. 23.

CAPVT XII. Vestium partitio.

SEQVITVR Matthæus: Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes, & sedentes seruabant eum. Hoc idem Marcus sic: Et crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis quis quid tolleret. Hoc Lucas sic ait: Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes, & stabat populus † expectans. Breuiter à tribus dictum est. Ioannes autem distinctius hoc explicat quemadmodum gestum sit. Milites ergo, inquit, cùm crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi,

Mat. 27. d. 35.
Mar. 15. d. 24.
Luce 23. e. 34.
ad. spectãs. Ioan. 19. d. 23.
Psal. 21. c. 19.

mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem.

CAPVT XIII. Hora passionis.

SEQVITVR Matthæus: Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus rex Iudæorum. Marcus autem priusquam hoc dixisset, Erat autem, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum: hoc enim subiûgit cùm de vestium diuisione dixisset. Quæ res diligentissimè consideranda est, ne magnum faciat errorem. Sunt enim qui arbitrentur hora quidè tertia Dominum crucifixum. A sexta autem hora tenebras factas vsque ad nonam, vt consumptæ intelligantur tres horæ ex quo crucifixus est, vsque ad tenebras factas. Et posset quidem hoc rectissimè intelligi, nisi Ioannes diceret, hora quasi sexta Pilatum sedisse pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabatha. Sequitur enim, Erat autem parasceue paschę hora quasi sexta, & dicit Iudęis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant, Tolle tolle, crucifige eũ. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Respõderunt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarẽ. Tũc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Si igitur hora quasi sexta Pilato sedente pro tribunali traditus est crucifigendus Iudæis, quomodo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci non intelligentes quidam putauerunt? prius enim qua hora crucifigi potuerit videamus, deinde videbimus cur hora tertia crucifixũ dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cùm traditus est crucifigendus à Pilato sedente, vt dictum est, pro tribunali. Non enim iam plena sexta erat, sed quasi sexta: id est, peracta quinta, & aliquid etiam de sexta esse cœperat. Nunquam autem isti dicerẽt quinta & quadrans, aut quinta & triens, aut quinta & semis, aut aliquid huiusmodi. Habent enim istum morem scripturæ, vt à parte totum ponant, maximè in temporib. Sicut de octo illis diebus, post quos eum dicunt ascẽdisse in montem, quorũ medios intuentes Matthæus & Marcus dixerunt, Post dies sex: præsertim quia tam moderatè idem Ioannes locutus est, vt non diceret sexta, sed quasi sexta. Quòd si ita non diceret, sed tantũmodo sextam diceret, possemus nos ita intelligere, quemadmodum loqui solent scripturæ, sicut dixi, à parte totum: vt peracta quinta & inchoata sexta gererentur hæc quæ narrata sunt in crucifixione Domini nostri, donec completa sexta illo pendente fierent tenebræ, quibus tres Euangelistę attestantur, Matthęus, Marcus & Lucas. Quæramus iam consequenter, cur Marcus cùm commemorasset quòd crucifigẽtes eum diuiserunt vestimenta eius mittentes sortes super eis quis quid tolleret: secutus adiunxerit, Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Iam certè dixerat: Et crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius. Sicut etiam & cæteri attestantur, quòd eo crucifixo vestimenta diuisa sunt. Si ergo eius rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere, Erat autem hora tertia: vt quid adiunxit, Et crucifixerunt eum: nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitum inueniretur: cùm scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus vniuersæ ecclesiæ notum erat qua hora Dominus ligno suspensus sit, vnde posset huius vel error corrigi, vel mendacium refutari. Sed quia sciebat à militibus suspensum Dominum, non à Iudæis, sicut Ioannes apertissimè dicit, occultè ostendere voluit eos magis crucifixisse qui clamauerunt vt crucifigeretur, quàm illos qui ministeriũ principi suo secundum suum officium præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia cùm clamauerũt Iudæi vt Dominus crucifigeretur, & veracissimè demõstratur tũc eos crucifixisse quando clamauerunt: maximè quia nolebant videri se hoc fecisse, & propterea eum Pilato tradiderant, quod eorum verba satis indicant, secũdum Ioannem. Cùm enim dixisset eis Pilatus, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Re-

Mat. 27. e. 45. Mar. 15. e. 33. Luca 23. f. 44. Ioan. 19. e. 14. Mar. 15. e. 33. Luce 9. d. 28 Matt. 17. d. 1 Mar. 9. d. 2. Ioan. 19. e. 14. Mat. 27. e. 45. Mar. 15. e. 33. Luca 23. f. 44. Mar. 15. e. 25. Ioan. 19. d. 23. Mar. 15. b. 33. Ioan. 18. e. 30.

A sponderunt & dixerũt ei, Si non esset hic malefactor, nõ tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo Iudæi, Nobis non licet interficere quemquam. Quod ergo maximè videri feciſſe nolebant, hoc eos hora feciſſe tertia Marcus ostendit, verissimè indicans magis fuisse Domini necatricem linguam Iudæorum, quàm militum manus. Quisquis autem dixerit, non fuisse horam tertiam, cùm hoc Iudæi primitùs clamauerunt, insanissimè se ostendit inimicum Euangelij. Nisi fortè aliter potuerit eandem dissoluere quæstionem: non enim habet vnde eõuincat non fuisse tunc horam tertiam, & ideo veridico Euangelistę potius credendum quàm contentiosis suspicionibus hominum. Vnde, inquis, probas horã tertiam fuisse? Respondeo, quia credo Euangelistis. Quibus & tu si credis, ostẽde quemadmodũ & hora sexta & hora tertia potuerit Dominus crucifigi? De sexta enim vt fateamur, narratione Ioannis vrgemur: tertiã Marcus commemorat, quibus si vterq; nostrum credit, ostende tu aliter, quemadmodum fieri vtrumque potuerit, & libentissimè acquiescam. Non enim sententiam meam, sed Euangelij diligo veritatem. Atq; vtinam etiam plures ab aliis inueniantur huius exitus quæstionis. Quod donec fiat, vtere mecum isto si placet. Si enim nullus alius exitus poterit inueniri, solus iste sufficiet. Si autẽ potuerit, cùm demonstratus fuerit, eligemus. Tantùm non potest consequens esse, vt quilibet omnium quatuor Euangelistarum mentitus sit, aut in tãto & tam sancto culmine authoritatis erauerit. Si autem quis dixerit, se inde conuincere non fuisse horam tertiam, cùm illud Iudæi clamauerunt, quia posteaquam dixit idem Marcus, Pilatus autem iterum respondens ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum? At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum: nõ interponitur aliquid morarum ab eodem Marco in eius narratione, & continuò ad id peruenitur, vt traderetur ad crucem Dominus à Pilato, quod Ioannes hora quasi sexta factum esse commemorat. Intelligat qui hoc dicit, multa prætermissa esse quę in medio gesta sunt, cùm Pilatus ageret quærens quomodo eum à Iudæis eriperet, & aduersus eorum insanissimam voluntatem, quibuscunque modis potuit instantissimè niteretur. Matthæus enim ait: Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, Crucifigatur. Tunc fuisse dicimus horam tertiam. Quod autem Matthæus sequitur & narrat, Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: & in conatibus Pilati ad eripiendum Dominum Iesum & in tumultu Iudæorum contrà nitentium, cõsumptum tempus duarum horarum intelligimus, & cœptam fuisse sextam qua nondum terminata gesta sunt, quæ ab eo tempore quo Pilatus Dominum tradidit vsque ad tenebras factas narrãtur. Quod autem Matthęus suprà cõmemorat, Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illũ vxor eius dicens, Nihil tibi & iusto illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum: postea sederat pro tribunali Pilatus, sed inter illa quæ prius gesta narrabat, recordatus Matthæus quod de Pilati vxore dixit, voluit hoc ibi interponere, vt præstrueret qua maximè causa Pilatus nec nouissimè volebat eum tradere Iudæis. Lucas autem narrat cùm dixisset Pilatus, Emẽdatum ergo illum dimittam: exclamasse vniuersam turbam, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam. Sed fortasse nondum dixerant, crucifige. Iterum autẽ Pilatus secundum eũdem Lucam locutus est ad illos volens dimittere Iesum: at illi succlamabant dicentes, Crucifige crucifige illum. Tũc intelligitur fuisse hora tertia. Quod autem sequitur Lucas & dicit, Illę autẽ tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? Nullã causam

Ioan. 19. e. 14. Mat. 27. e. 22. Luce 23. e. 16.

causam mortis inuenio in eo: corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur, & inualescebant voces eorum. Satis etiam ipse significat magnum tumultum fuisse: & post quãtum morarum spatium illis tertiò dixerit, Quid enim mali fecit? licet intelligere quantum indagandæ veritati satis est: & postea quod ait, Instabãt vocibus magnis, & inualescebant voces eorum: quis non videat ideo factum, quia videbant Pilatum nolle eis tradere Dominum? Et quia hoc magnopere nolebat, non vtique in momento temporis cessit, sed vel duæ horæ & aliquid amplius in illa cũctatione trahierunt. Ioannem quoque interroga & vide quanta fuerit Pilati illa cunctatio & recusatio tam fœdi ministerij. Idem namque multò explicatiùs ea narrat, quãuis nec ipse vtique dicat omnia, in quibus duę horæ & de sexta aliquid præterfluxit.† Tunc cùm flagellasset Iesum & à militibus veste illusoria, multisque illusionibus malè tractari permisisset: credo vt hoc modo saltẽ eorum furorem mitigaret, ne vsque ad mortem sæuire pertenderẽt. Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis quia in eo nullam causam inuenio. Exiit ergo Iesus portans spineam coronam & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo: vt illa velut ignominiosa specie visa placarentur. Sed adiungit & dicit, Cùm ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige crucifige eum. Tunc horam tertiam fuisse dicimus. Attende quæ sequãtur: Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite, ego enim non inuenio in eo causam. Respondernnt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori: quia filium Dei se fecit. Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prętorium iterũ, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum nõ dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nõ loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatẽ habeo dimittere te? Respõdit Iesus, Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Exinde Pilatus quærebat dimittere eũ. In hoc igitur quòd quærebat Pilatus dimittere eum, quantũ temporis putamus esse consumptum, quanta prætermissa quæ vel à Pilato dicebantur, vel à Iudæis cõtradicebantur, quousque dicerent Iudæi vnde ille commoueretur & cederet? Ita enim sequitur, Iudæi autẽ clamabant dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus ergo cùm audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabatha. Erat autem parasceue paschę hora quasi sexta. Ab illa ergo voce Iudæorum qua primum dixerunt, Crucifige, cùm esset hora tertia dici, vsque ad hoc quòd sedit pro tribunali, per medias moras cunctationis Pilati, & tumultuãtium Iudæorum, duæ horæ præterierant, & peracta quinta, iam de sexta aliquid cœperat. Dicit ergo Iudęis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant, Tolle tolle, crucifige eũ. Sed neque iam commotus Pilatus timore calumniæ facilè cedebat. Tunc enim vxor eius ad eum misérat sedentem pro tribunali: quod præoccupauit Matthæus, qui hoc solus commemorauit antequam ad eum locum narrationis veniret: vt ibi hoc poneret, vbi opportunum iudicauit. Tentans itaque adhuc Pilatus, nec quid proficeret dixit eis: Regem vestrum crucifigam? Respondernnt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarẽ. Tũc ergo tradidit eis illũ vt crucifigeretur. Et dum pergit, & dum crucifigitur cum duobus latronibus, dum vestes eius diuiduntur, & † in sortem illa tunica mittitur, atq; inter hęc variis conuiciis illuditur: Simul enim cùm illa gererẽtur, & conuicia iaciebantur, completa est hora sexta, & factę sunt tenebræ, quas Matthęus & Marcus & Lucas cõmemorant. Iam itaq; corruat impia pertinacia, & credat Dominum Iesum Christum, & tertia hora crucifixũ lingua Iudęorum, & sexta manibus militum: quia in tumultu Iudæorũ & Pilati æstibus, duæ atque amplius horæ præterierunt à voce qua dixerunt, Crucifige. Sed ipse Marcus, qui maximè breuitatis sectator est, breuiter voluit intimare Pilati voluntatem & conatũ pro Domini vita. Cùm enim dixisset, At illi iterũ clamauerunt, Crucifige eum: vbi ostendit quòd iam clamauerant, cùm vellent sibi dimitti Barrabam: adiunxit, Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit? Hoc modo breuiter insinuauit quod diu gestum est. Memor tamen etiam ipse quid vellet intelligi, nõ ait, Pilatus verò dixit eis: sed ait, Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit? Quia si diceret, dixit: quasi semel dictum intelligeremus. Quia verò ait, dicebat: satis intimauit intelligentibus, multis modis & sæpe dictum esse, quousque inciperet hora sexta. Cogitemus ergo quàm breuiter hoc dixerit Marcus in comparatione Matthæi, quàm breuiter Matthæus in cõparatione Lucæ, quàm breuiter Lucas in comparatione Ioannis, cùm tamen alia atque alia quisque commemoret: quàm denique breuiter ipse Ioannes in cõparatione rerum quæ gestæ sunt, & morarũ cum illa gererentur, & sine insania resistendi credamus duas horas, & quiddã in illo interuallo trãsire potuisse. Quisquis autem dixerit, potuisse Marcũ si ita esset, eo tempore dicere fuisse horam tertiã, quo erat hora tertia, cùm vox Iudæorũ de crucifigẽdo Domino sonuisset, dicere etiam quòd eum tunc ipsi crucifixerint, nimis superbè leges narratoribus veritatis imponit. Sic enim potest dicere, si hęc ipse narraret, eo modo eodémque ordine ab omnib. debuisse narrari quo ipse narrauit. Dignetur ergo consilio Marci Euangelistæ superari consilium suũ, qui eo loco id ponendũ iudicauit, quo loco diuina inspiratione suggestũ est. Recordationes enim eorũ eius manu gubernatę sunt, qui gubernat aquam, sicut scriptum est, qualiter illi placuerit. Fluitat enim humana memoria per varias cogitationes, nec in cuiusquam potestate est quid & quando ei veniat in mentem. Cùm ergo illi sancti & veraces viri quasi fortuita recordationũ suarum propter narrationis ordinem occultæ Dei potestati, cui nihil fortuitum est, commisissent, non oportet quenquam hominũ dicere longè abiectum ab oculis Dei & longè peregrinantem, hoc loco poni debuit, quod valde ignorat, cur eo loco Deus poni voluerit. Quia & si obuelatũ est Euãgelium nostrũ, vt ait Apostolus, in iis qui pereunt obuelatũ est. Et cùm dixisset, Aliis quidem sumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortẽ: subiecit statim, Et ad hęc quis idoneus? id est, quis idoneus est intelligere quàm iustè fiat. Quod idem Dominus dicit, Ego veni, vt qui non vident videant, & qui vidẽt cæci fiant. Ipsa est enim altitudo diuitiarum scientiæ & sapientiæ Dei, qua fit ex eadem massa, aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Et dicitur carni & sanguini, O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Quis ergo & in hac re cognoscit intellectum Domini, aut quis consiliarius illi fuit, vbi sic gubernauit corda reminiscentium Euangelistarum, & in ecclesiæ fastigio tanto authoritatis culmine sublimauit, vt per hęc ipsa quæ in eis contraria videri possunt, multi excæcarentur dignè traditi in concupiscentias cordis sui, & in reprobum sensum, & multi exercerentur ad elimandũ pium intellectum secundũ occultã omnipotẽtis iustitiã. Dicit enim Propheta Domino: Nimis profundę factæ sunt cogitationes tuæ: vir imprudẽs non cognoscet, & stultus non intelliget hæc. Peto autẽ & admoneo eos qui hæc legũt per nos adiuuãte Domino ela-

Mat. 27. e. 45. Mar. 15. e. 33. Luce 23. f. 44. Mat. 15. b. 13. 2 Cor. 4. d. 3 2 Cor. 2. d. 16. Ioan. 9. g. 39 Rom. 11. d. 33. Ibid. 9. e. 20. Ibid. 11. d. 34. Rom. 1. d. 28 Psal. 91. b. 6

borata, vt huius sermonis quem hoc loco interponẽ- A dum arbitratus sum, in omni simili quæstionum difficultate meminerint, ne sæpius eadem repetenda sint. Facilè autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere, quàm opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit: vt ibi quisque recordetur qua hora Iudæi crucifixerunt Dominum, qui volebant in Romanos vel principes vel milites transferre ipsum facinus, vbi factum ministrorũ militum commemoratum est. Ait enim: Et crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis quis quid tolleret. Q ui hoc fecerunt nisi milites, sicut Ioannes manifestat? Ergo ne quisquam cogitationem tãti criminis (auersus) à Iudęis, in milites illos cõuerteret, Erat autem, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum: vt illi eum potius crucifixisse inueniãtur, quos hora tertia vt crucifigeretur clamare potuisse, diligens inquisitor inueniet, cùm aduerterit hoc quod à militib. factum est, hora sexta factum esse. Quamquam non desint qui paraseueu, quam Ioannes cõmemorauit dicens, Erat autẽ parasceue paschæ, hora ferè sexta, horã diei tertiam velint intelligi, qua sedit Pilatus pro tribunali: vt eadem tertia cõpleta videatur, quando crucifixus est: atque illo iam pendente in ligno, aliæ tres horæ peractæ sint, & reddiderit spiritum: vt ab ea hora qua defunctus est, id est, diei sexta, tenebræ fierent vsque ad nonam. Dicunt enim die quidem illo quem dies sabbati sequebatur parasceuen fuisse paschæ Iudæorum: quod ab eodem sabbato iam inciperent azyma: sed tamen verũ pascha, quod iam in passione Dñi gerebatur, nõ Iudæorum, sed Christianorum, cœpisse præparari: id est, parasceuẽ habere, ab hora noctis nona, in eo quod Dominus à Iudæis occidendus præparabatur. Parasceue quippe interpretatur præparatio. Ab illa ergo nona noctis hora vsq; ad eius crucifixionem occurrit hora parasceues sexta, secundum Ioannem, & hora diei tertia secundum Marcum: vt non Marcus horam illã recordatam recapitulando commemorauerit, qua clamarunt Iudęi, Crucifige crucifige: sed eam prorsus horã tertiam dixerit, qua Dñs est fixus in ligno. Quis fidelis non huic faueat solutioni quæstionis? si modò possit aliquis articulus coniici ab hora nona noctis, vnde cœpisse parasceuen paschæ nostri, id est, præparationem mortis Christi, cõgruenter intelligamus. Si enim dicamus eam cœpisse quando à Iudæis apprehensus est Dominus, adhuc noctis primæ partes erant. Si quando ad domum perductus est soceri Caiphæ, vbi & auditus est à principibus sacerdotum, adhuc gallus non cantauerat, quod ex Petri negatione colligimus, quæ cùm iam audiretur facta est. Si autem quando Pilato traditus est, iam mane fuisse apertissimè scriptum est, restat ergo vt intelligamus tunc cœpisse istam parasceuen paschæ: id est, præparationẽ mortis Domini, quando responderunt omnes principes sacerdotum apud quos primum audiebatur, & dixerunt, Reus est mortis: quod apud Matthæum & Marcum inuenitur: vt recapitulando intelligantur de Petri negatione postea dixisse, quod antea factum erat. Non enim absurdè coniicitur, tẽpore eo quando, vt dixi, reum mortis pronũciauerunt, horam nonam noctis esse potuisse: ex qua hora vsque ad horã qua sedit Pilatus pro tribunali, quasi hora sexta fuit, non diei, sed parasceues: id est, præparationis immolationis Domini, quod verum pascha est: vt plena sexta eiusdem parasceues, quæ plena diei tertia occurrebat, Dominus suspenderetur in ligno. Siue ergo hoc potius intelligẽdum eligatur, siue quòd Marcus tertiã horam recoluerit, eãque maximè ad cõdemnationem Iudæorum in Domini crucifixione commemorare voluerit, qua intelligũtur clamare potuisse vt crucifigeretur: vt ipsos potius crucifixisse acciperemus, quàm eos quorũ manibus in ligno suspensus est: sicut ille Centurio magis accessit ad Dominum, quàm illi amici quos misit: proculdubiò quæstio soluta est de hora Dominicæ passionis, quæ maximè solet & contentiosorum concitare impudentiam, & infirmorum imperitiam perturbare. SEQVITVR Matthæus & dicit: Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus à dextris, & vnus à sinistris. Et Marcus similiter & Lucas. Nec Ioannes aliquid facit quæstionis, quamuis latrones eos non dixerit. Ait enim, Et cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum. Esset autem contrariũ, si cùm illi dixissent, latrones, iste diceret innocentes. SEQVITVR Matthæus & dicit, Prætereuntes autem blasphemabant eũ, mouentes capita sua, & dicentes, Vah qui destruis templum, & in triduo illud rædificas. Salua temetipsum, si filius Dei es, descende de cruce. Huic Marcus penè ad eadem verba cõsonat. Sequitur deinde Matthæus & dicit: Similiter & principes sacerdotum illudentes B cum scribis & senioribus dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Cõfidit in Deũ, liberet nunc eum si vult. Dixit enim, quia filius Dei sum. Marcus & Lucas quamuis alia verba dicant, ad eandem tamen sententiam concinunt, cùm alius pretermittit, quod alius commemorat. De principibus enim sacerdotum quòd insultauerint Domino crucifixo pariter non tacent, quamuis seniores tacuit Marcus: Lucas autem quia principes dixit, nec addidit sacerdotũ, magis nomine generali omnes primates cõplexus est, vt ibi possint intelligi & scribæ & seniores.

SEQVITVR Matthęus & dicit, Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabãt ei. Nec Marcus discrepat, hoc idem dicens aliis verbis. Lucas autem potest putari repugnare, nisi genus locutionis satis vsitatum non obliuiscamur. Ait enim Lucas, Vnus autem de iis qui pendebant latronibus C blasphemabat eum dicens, Si tu es Christus, saluũ fac temetipsum & nos. Et sequitur idem ipse, atq; ita cõtexit: Respondens autem alter increpabat illũ dicens, Neque tu times Deum, quòd in eadem damnatione es. Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum, Domine memento mei cùm veneris in regnum tuum. Et dicit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Quomodo ergo sicut Matthæus dicit, Latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. Vel sicut Marcus dicit, Et qui cum eo crucifixi erant, conuiciabantur ei: quandoquidem vnus eorum cõuiciatus est, secundum Lucæ testimonium, alter & cõpescuit eum, & in Dominum credidit; nisi intelligamus Matthæum & Marcum breuiter perstringentes hunc locum, pluralem numerũ pro singulari posuisse. Sicut & in epistola ad Hebræos legimus pluraliter dictum, Clauserũt ora leonum: cùm solus Daniel significari intelligatur: Et pluraliter dictũ, Secti sunt: cùm D de solo Esaia tradatur. In Psalmo etiam quod dictum est, Astiterunt reges terræ, & principes conuenerũt in vnum, &c. pluralem numerũ pro singulari positum, in actibus Apostolorũ exponitur. Nam reges propter Herodem, principes propter Pilatum intellexerunt, qui testimonium eiusdem Psalmi adhibuerunt. Sed quia & pagani solent calumniari Euangelio, videant quemadmodum locuti sint authores eorũ, Phædras, Medeas & Clytęmnestras, cùm singulę fuerint. Quid autem vsitatius, verbi gratia, quàm vt dicat aliquis, & rustici mihi insultant, etiamsi vnus insultet. Tunc enim esset contrariũ quod Lucas de vno manifestauit, si illi dixissent ambos latrones conuiciatos Domino. Ita enim nõ posset sub numero plurali vnus intelligi. Cùm verò dictum est, latrones, vel qui cum eo crucifixi erant,

fixi erant, nec additum est ambo, non solùm si ambo A fecissent, posset hoc dici, sed etiã quia vnus hoc fecit, potuit vsitato locutionis modo per pluralem numerũ singularis significari. SEQVITVR Matthęus & dicit: A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsq; ad horam nonam. Hoc & duo alij contestantur. Addidit autẽ Lucas etiam vnde factæ sint tenebræ: id est, solem obscuratum. Sequitur Matthæus: Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna dicẽs, Eli, eli lamma azabtani: hoc est, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes & audientes dicebant, Heliam vocat iste. Marcus penè ad eadem verba, ad eandem tamen sententiam non penè, sed omnino consentit. Sequitur Matthæus, Et continuò currens vnus ex eis acceptam spongiã impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. Sic & Marcus dicit, Currens autẽ vnus & implens spongiã aceto, circumponénsque calamo, potum dabat ei dicẽs, Sinite videamus si veniat B Helias ad deponẽdum eum. Quod quidem de Helia, non ipsum qui obtulit spongiam cum aceto, sed cæteros dixisse Matthæus narrauit. Ait enim, Cæteri verò dicebãt, Sine videamus an veniat Helias liberans eũ: vnde intelligimus & illum & cæteros hoc dixisse. Lucas autem antequam de latronis insultatione narraret, hoc de aceto ita commemorauit, Illudebant autẽ ei & milites accedentes & acetum offerentes illi dicẽtes, Si tu es rex Iudæorum, saluum te fac. Semel complecti voluit quod à militibus factũ & dictum est. Vbi morere non debet, quòd nisi vnum eorum dicit acetum obtulisse. Genus enim locutionis tenuit, de quo suprà tractauimus, pluralem pro singulari ponẽs. Hoc autem de aceto etiam Ioannes cõmemorauit, vbi ait: Postea sciens Iesus quia iam omnia cõsummata sunt, vt consummaretur scriptura, dixit, Sitio. Vas autẽ positum erat aceto plenum. Illi autem spõgiam plenam aceto hyssopo circũponentes obtulerunt ori eius. Sed quod apud eundem Ioannem inuenitur dixisse, Sitiõ: C & quia vas ibi erat aceto plenum, nõ mirum est si cæteri tacuerunt. SEQVITVR Matthæus: Iesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum. Marcus similiter: Iesus autem emissa voce magna expirauit. Lucas autem quid ipsa voce magna dixerit, declarauit. Dixit enim: Et exclamans voce magna Iesus ait, Pater in manus tuas commẽdo spiritũ meum: & hæc dicens expirauit. Ioannes verò sicut tacuit illã vocem primam, Eli, Eli, quam Matthæus & Marcus retulerũt, tacuit etiam istam quam Lucas solus commemorauit, illi autẽ duo nomine vocis magnæ significauerunt: id est, pater in manus tuas commendo spiritum meũ: quod eum voce magna dixisse & ipse Lucas similiter attestatus est, vt intelligeremus hãc fuisse vocem magnam, quam Matthæus & Marcus cõmemorauerunt. Sed dicit Ioannes quod nullus illorum trium dicit eum dixisse, Consummatũ est: cùm acetũ accepisset, quòd eum ante ipsam vocem magnam dixisse intelligimus. Hæc sunt enim verba Ioãnis: Cùm D ergo accepisset Iesus acẽtum, dixit: Consummatum est; & inclinato capite tradidit spiritum. Inter illud quòd ait, Consummatum est, & illud quod ait, Et inclinato capite tradidit spiritũ: emissa est illa vox magna quam tacuit iste, cæteri autem tres commemorauerũt. Hoc enim apparet esse ordinis, vt antè diceret, Consummatum est: cùm perfectum in illo esset quod de illo prophetatum erat: & tãquam ad hoc expectaret, qui vtique cùm vellet moreretur, deinde cõmendans tradidit spiritum. Sed quouis ordine quilibet arbitretur dici potuisse hoc magnopere cauendum est, ne cui videatur quisquã Euangelistarũ alteri repugnare, si vel tacuit quod alius dixit, aut dixit quod alius tacuit. SEQVITVR Matthæus: Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo vsque deorsum. Et Marcus sic: Et velũ templi scissum est in duo, à sursum vsque deorsum. Lucas autem similiter hoc ait: Et velum templi scissum est medium, sed non eodem ordine. Voleris enim miraculum miraculo adiũgere, cùm dixisset, Sol obscuratus est: continuò subiũgendum existimauit, Et velũ templi scissum est medium: præoccupans videlicet quod expirante Domino factum est, vt deinde recapitulans exequeretur & de potu aceti, & de illa voce magna, & de ipsa morte, quæ ante scissionem veli post tenebras facta intelliguntur. Matthæus enim, qui cùm dixisset, Iesus autẽ iterum clamans voce magna emisit spiritum: cõtinuò subiecit, Et ecce velũ templi scissum est: satis expressit tunc esse scissum, cùm Iesus emisisset spiritũ. Si autẽ non addidisset, Et ecce; sed simpliciter dixisset, Et velũ templi scissum est: incertum esset vtrum ipse & Marcus hoc recapitulando commemorasset, Lucas autẽ ordinem tenuisset: an Lucas recapitulasset quod illi B ordine posuisset. SEQVITVR Matthæus: Et terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorũ qui dormierant surrexerunt, & exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Hęc quę solus dixit, non est metuendum ne cuiquam cæterorum repugnare videãtur. Sequitur idem ipse, Centurio autem & qui cum eo erãt custodientes Iesum, viso terræmotu & iis quæ fiebãt, timuerunt valde, dicentes: Verè filius Dei erat iste. Marcus sic: Videns autem Centurio qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Verè homo hic filius Dei erat. Lucas sic: Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum dicens, Verè hic homo iustus erat. Non est contrarium quod Matthæus viso terræmotu dicit admiratum Centurionem, & eos qui cum illo erant, cùm Lucas dicat hoc eum admiratum, quòd emissa illa voce expirasset, ostendẽs quia in potestate habuerit quando moreretur. In eo quippe quòd idem Matthæus non solùm dixit, Viso terræmotu, sed etiam addidit, Et iis quæ facta erant: integrũ locum fuisse demonstrauit Lucæ, vt diceret Centurionem ipsam Domini mortem fuisse miratum, quia & hæc inter illa est quæ tunc mirabiliter facta erant. Quanquam etsi Matthęus illud non addidisset, intelligendum erat, cùm multa miranda facta fuerint, & omnia Centurio, & qui cum eo erant mirari potuerint, liberum fuisse narrantibus quid quisque illũ miratum cõmemorare voluisset. Nec eos sibi repugnare, cùm alius illud, alius illud diceret fuisse miratum, quando omnia fuerat ille miratus. Quod autem alius ait, Centurionem dixisse, Verè filius Dei erat iste: alius autem, Verè homo hic filius Dei erat: non mouebit eum cui non exciderunt tam multa superiùs similiter dicta & expositа. Ad vnam quippe sententiam vtraq; verba concurrunt, nec quod alius tacuit, Homo, alius dixit, vllo modo cõtrarium est. Magis quòd Lucas nõ ait, Centurionẽ dixisse, filius Dei erat: sed, iustus erat: potest putari diuersum: sed vel vtrumque dictum à Centurione intelligere debemus, & aliud illos, aliud istum commemorasse: vel fortasse Lucam exprimere voluisse sententiam Centurionis, quomodo dixerit Iesum filium Dei. Fortè enim non eum vnigenitũ æqualem patri Centurio intellexerat, sed ideo filiũ Dei dixerat, quia iustum crediderat, sicut multi iusti dicti sunt filij Dei. Quod autẽ etiam ipse Lucas dicit, Videns autem Centurio quod factũ erat: in eo genere inclusit omnia quæ in illa hora mirabiliter facta erant, tanquam vnũ mirabile factum commemorans, cuius quasi membra & partes erant omnia illa mirãda. Iam verò quod Matthæus addidit, eos qui cum Centurione erant; alij autẽ hoc tacuerunt: cui non appareat ex

notiſſima regula non eſſe contrarium, cùm alius dicit quod alius tacet? Et quod Matthæus dixit, timuerunt valde, Lucas autem non dixit, timuit; ſed glorificauit Deum: quis non eum intelligat timendo glorificaſſe?

Luc. 23. 8. 47.

CAPVT XXI. Mulieres à longè.

SEQVITVR Matthæus: Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ ſecutæ erant Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioſeph mater, & mater filiorum Zebedæi. Marcus ſic: Erant autē mulieres de longè aſpicientes, inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris & Ioſeph mater & Salome, & cùm eſſet in Galilæa ſequebantur eum, & miniſtrabant ei, & aliæ multæ quæ ſimul cùm eo aſcenderant Hieroſolymam. Inter hos nihil video quod contrariū poſſit putari. Quid enim intereſt ad veritatem, quòd quaſdam mulieres pariter, quaſdam ſinguli nominauerunt? Lucas quoque ita narrationem contexit: Et omnis turba eorū qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua reuertebātur. Stabant autem omnes noti eius à longè, & mulieres quæ ſecutæ erant eum à Galilæa hæc videntes. Vnde ſuperioribus duobus de mulierum præſentia ſatis cōſentit, quamuis nullam earū nominatim exprimat. De turba etiam quæ ſimul aderat, & videntes quæ fiebant, tundebant pectora ſua & reuertebantur: cōſentit Matthæus, quamuis ſeorſum adnexuerit, Centurio autem & qui cum eo erant. Quapropter tantummodo de notis eius qui ſtabāt à longè ſolus inuenitur dixiſſe. Nam & Ioannes commemorauit de præſentia feminarum antequam Dominus emiſiſſet ſpiritū, ita narrans: Stabat autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophę, & Maria Magdalene. Cùm vidiſſet autem Ieſus matrem & diſcipulū ſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier ecce filius tuus: deinde dicit diſcipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua. Quia in re niſi apertiſſimè Matthæus quoque & Lucas Mariam Magdalene nominaſſent, poſſemus dicere, alias à longè, alias iuxta crucem fuiſſe. Nullus enim eorū præter Ioannem matrem Domini commemorauit. Nūc ergo quomodo intelligitur eadem Maria Magdalene, & à longè ſteriſſe cū aliis mulieribus, ſicut Matthæus & Lucas dicunt, & iuxta crucem fuiſſe, ſicut Ioannes dicit, niſi quia in tanto interuallo erant, & vt iuxtà dici poſſent, quia in conſpectu eius præſtò aderant, & à longè in comparatione turbæ propinquius circūſtantis cum Centurione & militibus. Poſſumus etiam intelligere, quòd illæ quæ ſimul aderant cū matre Dñi, poſtquam eam diſcipulo commēdauit, abire iam cœperant, vt à denſitate turbæ ſe exuerent, & cætera quę facta ſunt longius intuerentur: vt cæteri Euangeliſtæ qui poſt mortem Domini eas commemorauerūt, iam longè ſtantes commemorarent.

Mat. 27. f. 55. Mar. 15. d. 40.

Luc. 23. g. 48.

Mat. 27. f. 54.

Ioan. 19. e. 25.

CAPVT XXII. Ioſeph tollit corpus. Mat. 27. g. 57.

SEQVITVR Matthęus: Cùm ſerò autem factum eſſet, venit quidam homo diues ab Arimathia nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. Hic acceſſit ad Pilatū, & petiit corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus Ieſu.

Marci 15. d. 42.

Marcus ſic: Et cùm iam ſero eſſet factum, quia erat paraſceue, quòd eſt ante ſabbatum, venit Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio, qui & ipſe erat expectans regnū Dei, & audacter introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu. Pilatus autē mirabatur ſi iam obiiſſet. Et accerſito Centurione interrogauit eum ſi iam mortuus eſſet. Et cùm cognouiſſet à Centurione, donauit

Luc. 23. g. 50.

corpus Ioſeph, Lucas ſic: Et ecce vir nomine Ioſeph qui erat decurio, vir bonus & iuſtus, hic non conſenſerat conſilio & actibus eorum, ab Arimathia ciuitate Iudæę, qui expectabat & ipſe regnum Dei, hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu. Ioannes autem poſteaquam narrauit de cruribus fractis eorū qui cum Domino crucifixi erant, & de latere Domini lancea percuſſo, quod totum ſolus dixit, ſic iungit etiam de Ioſeph conſentiens cæteris ita narrans: Poſt hæc autē rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathia, eo quòd eſſet diſcipulus Ieſu, occultus autem propter metū Iudæorum, vt tolleret corpus Ieſu. Et permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu. In hoc nihil extat in quo aliquis eorū alicui repugnare videatur. Sed aliquis forſitan quærat, quomodo à ſemetipſo Ioannes ipſe non diſcrepet, conteſtans cū cæteris quòd Ioſeph petierit corpus Ieſu, & ſolus dicēs quòd occultus fuiſſet diſcipulus Domini propter metū Iudęorum. Meritò enim mouet, cur ille qui propter timorem occultus diſcipulus erat, auſus ſit petere corpus eius, quod nullus eorū qui eum palam ſequebantur, auderet. Sed intelligendū eſt, iſtū fiducia dignitatis hoc feciſſe, qua præditus poterat familiariter intrare ad Pilatum. In extremo autem illo officio funeri exhibendo minus curaſſe de Iudæis, quamuis ſoleret in Domino audiendo eorū ſinimicitias deuitare.

Ioan. 19. f. 38.

SEQVITVR Matthæus: Et accepto corpore Ioſeph, inuoluit illud in ſindone mūda, & poſuit in monumento ſuo nouo, quod exciderat in petra. Et aduoluit ſaxum magnū ad oſtiū monumenti, & abiit. Marcus ſic: Ioſeph autem mercatus ſindonem, & deponens eum inuoluit ſindone, & poſuit eum in monumento quod erat exciſum de petra, & aduoluit lapidem ad oſtiū monumenti. Lucas ſic: Et depoſitum inuoluit in ſindone, & poſuit eū in monumento exciſo, in quo nondū quiſquam poſitus fuerat. Ex his tribus nulla quæſtio diſſenſionis oriri poteſt. Ioannes autem ſepulturam Domini, non à ſolo Ioſeph, ſed à Nicodemo quoque curatam fuiſſe commemorat. Conſequenter enim à Nicodemo incipiens, ita narrat: Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloës quaſi libras centum. Deinde ſequitur adiungens ipſum Ioſeph & dicit: Acceperūt ergo corpus Ieſu, & ligauerunt eum linteis cum aromatibus, ſicut mos Iudęis eſt ſepelire. Erat autem in loco vbi crucifixus eſt, hortus, & in horto monumētum nouū, in quo nondū quiſquam poſitus erat. Ibi ergo propter paraſceuē Iudæorum, quia iuxtà erat monumentū, poſuerunt Ieſum. Neque hîc aliquid repugnat rectè intelligentibus. Neq; enim illi qui de Nicodemo tacuerūt, affirmauerūt à ſolo Ioſeph Dominum ſepultum, quāuis ſolius commemorationem fecerint: aut quia illi vna ſindone à Ioſeph inuolutū dixerūt, propterea prohibuerunt intelligi & alia lintea potuiſſe afferri à Nicodemo & ſuperaddi: vt verū narraret Ioannes, quòd non vno linteo, ſed linteis inuolutus ſit: quamuis & propter ſudarium quod capiti adhibebatur, & inſtitas quibus totū corpus alligatum eſt, quia omnia de lino erāt, etiamſi vna ſindon ibi fuit, veriſſimè dici potuit, ligauerūt eum linteis. Lintea quippe generaliter dicūtur quæ lino texuntur.

CAPVT XXIII. Apparitionis Mat. 27. g. 61. Mar. 15. d. 47. Mat. 27. g. 62.

SEQVITVR Matthæus: Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria ſedentes cōtra ſepulchrū. Quod Marcus ita dicit: Maria autem Magdalene & Maria Ioſeph aſpiciebant vbi poneretur. Vnde nihil eos ex hoc diſſentire manifeſtū eſt. Sequitur Matthęus: Altera autem die quę eſt poſt paraſceuen, conuenerunt principes ſacerdotū & Phariſæi ad Pilatū dicentes, Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, Poſt tres dies reſurgam. Iube ergo cuſtodiri ſepulchrū vſque ad diem tertiū, ne forte veniant diſcipuli eius, & furentur eū, & dicant plebi, ſurrexit à mortuis, & erit noviſſimus error peior priore. Ait illis Pilatus, Habetis cuſtodiā, ite cuſtodite ſicut ſcitis. Illi autem abeūtes munierūt ſepulchrum ſignantes lapidem cum cuſtodibus. Hoc ſolus Matthæus narrat, nullo aliorū narrante aliquid quod huic videatur eſſe contrarium. Deinde ſequitur idem Matthæus & dicit: Veſpere autem ſabbati quæ

Mat. 28. d. 1.

luceſcit

luceſcit in prima ſabbati, venit Maria Magdalene & altera Maria videre ſepulchrum. Et ecce terræmotus factus eſt magnus. Angelus enim Domini deſcendit de cælo, & accedens reuoluit lapidē, & ſedebat ſuper eū. Erat autem aſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix. Præ timore autem eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui. Reſpondens autem angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos. Scio enim quòd Ieſum qui crucifixus eſt, quæritis. Non eſt hîc, ſurrexit enim ſicut dixit. Venite & videte locum vbi poſitus erat Dominus. Et citò euntes dicite diſcipulis eius, quia ſurrexit, & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eū videbitis: ecce prædixi vobis. Hîc Marcus conſonat. Sed poteſt mouere, quomodo ſecūdum Matthæum, angelus ſuper lapidem ſedebat reuolutū à monumento. Marcus enim introeuntes eas in monumentum dicit vidiſſe iuuenem ſedentem in dextris coopertum ſtola candida, & obſtupuiſſe: niſi intelligamus aut Matthæum tacuiſſe de illo angelo quem intrantes viderunt: Marcū verò de illo tacuiſſe, quem foris viderunt ſedentem ſuper lapidem: vt duos viderint, & à duobus ſingillatim audierint quæ dixerunt angeli de Ieſu: prius ab illo quem foris viderunt ſedentem ſuper lapidem, deinde ab illo quem viderunt intrantes in monumentum ſedentem à dextris, quò vt intrarent, illius qui foris ſedebat verbis exhortatæ ſunt dicentis, Venite & videte locum vbi poſitus erat Dominus. Quò venientes, vt dictum eſt, & intrantes viderunt eum, de quo Matthæus tacet, Marcus autem loquitur, ſedentem à dextris, à quo talia ſimiliter audierunt. Aut certè intrantes in monumentum in aliqua ſepta maceriæ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuiſſe credibile eſt in aliquo ſpatio ante petram, qua exciſa locus factus fuerat ſepulturæ: vt ipſum viderint in eodem ſpatio ſedentem à dextris, quem dicit Matthæus ſedentem ſuper lapidem, quem terræmotu ab oſtio monumenti reuoluerat: id eſt, à loco ſepulchri, quod effoſſum erat in petra. Item quæri poteſt, quemadmodum Marcus dicat, At illæ exeuntes fugerunt de monumento: inuaſerat enim eas timor & pauor, & nemini quicquam dixerunt, timebant enim: cùm dicat Matthæus, Et exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nunciare diſcipulis eius: niſi intelligamus ipſorum angelorum nemini auſas fuiſſe aliquid dicere: id eſt, reſpondere ad ea quæ ab illis audierant, aut certè cuſtodibus quos iacentes viderunt. Nam illud gaudium quod Matthæus commemorat, non repugnat timori de quo Marcus dicit. Debuimus enim vtrumque in illarum animo factum intelligere, etiamſi ipſe Matthęus de timore non diceret. Cùm verò & ipſe dicat, Exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno: nihil ex hac re quæſtionis remanere permittit. De hora quoque ipſa qua venerunt mulieres ad monumentum, non contemnenda exoritur quæſtio. Cùm enim Matthæus dicat, Veſpere autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati, venit Maria Magdalene & altera Maria videre ſepulchrum. Quid eſt quod dicit Marcus, Et valde manè vna ſabbatorum veniunt ad monumentum orientе iam ſole? In quo quidem à cæteris duobus, id eſt, Luca & Ioanne non diſcrepat. Quod enim dicit Lucas, Valde diluculo: & Ioannes, Manè cùm adhuc tenebræ eſſent: hoc intelligitur Marcus dicere, Valde mane oriente iam ſole; id eſt, cùm cælum ab orientis parte iam albeſceret, quod non fit vtique niſi ſolis orientis vicinitate. Eius enim eſt ille fulgor, qui nomine auroræ appellari ſolet. Ideo non repugnat illi qui ait, Cùm adhuc tenebræ eſſent. Die quippe ſurgente, aliquæ reliquiæ tenebrarū tanto magis extenuantur, quanto magis oritur lux. Nec ſic accipiendum eſt

Mar. 16. d. 1

Mat. 28. d. 1

Mar. 16. d. 2

Luc. 24. d. 1 Ioan. 20. d. 1.

Iſai. 8.

Mat. 28. b. 8

quod ait, Valde mane: tanquam ſol ipſe videretur iam ſuper terras: ſed potius ſicut dicere ſolemus eis quibus volumus ſignificare temperius aliquid faciendum. Cùm enim dixerimus manè, ne putent iam ſole ſupra terram conſpicuo nos dicere, ad hoc plerumque addimus, valde manè: vt illud quod etiam albeſcente vocatur, intelligāt: quamquam & hoc vſitatum ſit, vt poſt galli cantum ſæpe repetitum cùm coniectari homines cœperint diem iam propinquare, dicant, iam manè eſt: & cùm poſt hoc verbū attenderint, & iam oriente, id eſt, iam de proximo adueniente in has partes ſole, cælum rubeſcere vel albeſcere viderint, addant qui dicebant, manè eſt, & dicant, valde mane eſt. Quid autem intereſt dum ſiue illo ſiue iſto modo nihil aliud intelligamus à Marco appellatum manè, niſi quod Lucas appellauit diluculum: & hoc valde manè, quod ille valde diluculo: & quod Ioannes, manè cùm adhuc tenebræ eſſent, ſole autem iam oriente: id eſt, ortu ſuo iam cælum illuminare incipiente. Quomodo ergo his tribus congruat Matthæus, qui nec diluculo, nec manè, ſed veſpere ait ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati: attentius indagandum eſt. A parte quippe prima noctis quæ eſt veſpera, ipſam noctem voluit ſignificare Matthæus, cuius noctis fine venerunt mulieres ad monumentum. Ea verò cauſa intelligitur eandem noctem ſic appellaſſe, quia iam à veſpere licebat afferre aromata, tranſacto vtique ſabbato. Ergo quoniam ſabbato impediebantur, vt non antè faccrēt, ab eo tempore nominauit noctem, ex quo eis licere cœpit vt facerent quodcunque vellent tempore eiuſdem noctis. Sic itaque dictum eſt, Veſpere ſabbati: ac ſi diceretur, nocte ſabbati: id eſt, nocte quæ ſequitur diem ſabbati: quod ipſa verba eius ſatis indicant. Sic enim ait: Veſpere autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati: quod fieri non poteſt, ſi tantummodo primam noctis particulam, id eſt, ſolum initiū noctis, intellexerimus dicto veſpere ſignificatam. Neque enim ipſum initium luceſcit in prima ſabbati, ſed ipſa nox quæ luce incipit terminari. Nam terminus primæ partis noctis, ſecundę partis initium eſt, lux autem terminus totius noctis eſt. Vnde non poteſt dici veſper luceſcens in prima ſabbati, niſi nomine veſperi nox ipſa intelligatur, quam lux terminat. Et vſitatus loquendi modus diuinæ ſcripturæ eſt, à parte totum ſignificare. A veſpere ergo noctem ſignificauit, cuius extremum eſt diluculum. Diluculo enim venerunt illæ mulieres ad monumentum. Ac per hoc ea nocte venerunt, quæ ſignificata eſt nomine veſperi. Tota enim ſignificata eſt eo nomine, vt dixi, & ideo quacunque eius noctis parte veniſſent, ea vtique nocte veniſſent. Cùm ergo venerunt parte eius noctis extrema, ea proculdubiò nocte venerunt. Veſperē autem quæ luceſcit in prima ſabbati, non poteſt niſi tota ipſa nox intelligi. Eo igitur veſpere venerunt, quæ ipſa nocte venerunt. Ipſa autem nocte venerunt, quæ noctis ipſius quāuis extrema parte venerunt. Nam & ipſum triduum quo Dominus mortuus eſt & reſurrexit, niſi iſto loquendi modo, quo à parte totum dici ſolet, rectè intelligi non poteſt. Hinc magna redditur ratio verbi Domini. Ipſe quippe ait, Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Computentur autem tempora, ſiue ex quo tradidit ſpiritum, ſiue ex quo ſepultus eſt, & non occurrit ad liquidum niſi ad mediū diem, hoc eſt, vt ſabbatum totum diem accipiamus, id eſt, cum ſua nocte: illos autē qui cum in medio poſuerunt, id eſt, paraſceuen, & primam ſabbati, quem diem Dominicū dicimus, à parte totū intelligamus. Quid enim iuuat quòd quidā his anguſtiis coarctati, & iſtū locutionis modum, id eſt, à parte totum, in ſanctarum

Mat. 12. d. 40. Ionæ 2. d. 2.

ctarum ſcripturarum ſoluendis queſtionibus plurimũ A valere neſcientes, noctem voluerũt annumerare tres illas horas à ſexta vſque ad nonam, quibus ſol obſcuratus eſt, & diem tres horas alias, quibus iterum terris eſt redditus, id eſt, à nona vſque ad eius occaſum. Sequitur enim nox futuri ſabbati, qua cum ſuo die cõputata, erũt iam duæ noctes & duo dies. Porrò autem poſt ſabbatum ſequitur nox primi ſabbati, id eſt, illuceſcentis diei Dominicæ, in qua tunc Dominus reſurrexit. Erunt ergo duæ noctes & duo dies, & vna nox: etiáſi tota poſſet intelligi; nec ſic oſtenderemus quòd illud diluculũ pars eius extrema ſit. Quapropter nec annumeratis illis ſex horis quarum tribus ſol conte-nebratus eſt, & tribus eluxit, cõſtabit ratio trium dierum & trium noctium. Reſtat ergo vt illo ſcripturarũ vſitatiſſimo loquẽdi modo, quo à parte totum intelligitur, inueniamus extremum diem tempus paraſceues, quo crucifixus & ſepultus eſt Dominus, & ex ipſa extrema parte totum diem cum ſua nocte, qui iam peractus fuerat, accipiamus: medium verò, id eſt, ſabbati diem, non à parte, ſed integrè totum: tertiũ rurſus à parte ſua prima, id eſt, à nocte totum cum ſuo diurno tempore: ac ſic erit triduum, quemadmodum illi octo dies poſt quos aſcendit in montem, quorum me-
Mat.17.c.1. Mar.9.a.2. Luce 9.d.28 dios integros attendentes Matthæus & Marcus dixerunt, Poſt ſex dies: quod Lucas dixit, Poſt octo dies.
Nunc iam cætera videamus, quemadmodũ Matthæo
Luce 24.a.4 congruant. Lucas enim apertiſſimè duos angelos dicit viſos fuiſſe à mulieribus quæ venerunt ad monumentum, quorum ſingulos intellexeramus commeMat.28.a.2 moratos à duobus: vnum à Matthæo, id eſt, illum qui extra monumẽtum ſedebat in lapide: alterum à Mar-
Mar.16.a.5 Luce 23 g. 54. co, id eſt, illum qui intra monumentum ſedebat à dextris. Sed Lucas ita narrat: Et dies erat paraſceues, & ſabbatum illuceſcebat. Subſecutæ autẽ mulieres quæ cum ipſo venerant de Galilea, viderunt monumentũ, & quemadmodum poſitũ erat corpus eius, & reuer-
Luce 24.a.1 tentes parauerunt aromata & vnguenta: & ſabbato quidem ſiluerunt ſecundum mandatum. Vna autem ſabbati valde diluculo venerunt ad monumentum portantes quæ parauerant aromata, & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento, & ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu. Et factum eſt dũ mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſteterunt ſecus illas in veſte fulgenti. Cùm timerent autem & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis, viuentem cum mortuis? Non eſt hîc, ſed ſurrexit. Recordamini qualiter locutus eſt vobis, cùm
Mat.17.c 23. Luce 9.c.22 Mar.9.c.31. adhuc in Galilæa eſſet, dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorũ, & crucifigi, & die tertia reſurgere. Et recordatæ ſunt verborum eius, & regreſſæ à monumento nunciauerũt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Quomodo
Mat.28.a.2 ergo ſinguli viſi ſunt ſedentes, vnus ſecundum Matthæum, foris ſuper lapidem: & alter ſecundum Mar-
Mar.16.a.5 Luce 24.d.4 cum intus à dextris: cùm ſecundum Lucam duo ſteD terunt ſecus illas, quamuis ſimilia dixerint? Poſſumus quidem adhuc intelligere vnum angelum viſum à mulieribus, & ſecundum Matthæum, & ſecundum Marcum, ſicut ſuprà diximus: vt eas ingreſſas in monumentum ſic accipiamus, in aliquod ſcilicet ſpatium quod erat in aliqua maceria communitum, vt intrari poſſet ante illum ſaxeum ſepulchri locum, atque ibi vidiſſe angelum ſedentem ſupra lapidem reuolutum à monumento, ſicut dicit Matthæus, vt hoc ſit ſedentem à dextris, quod dicit Marcus: deinde intus ab eis dum inſpicerent locum in quo iacebat corpus Domini, viſos alios duos angelos ſtantes, ſicut dicit Lucas, ſimilia locutos ad earum exhortandum animum & ædificandam fidem. Sed videamus & illa quæ Ioannes dicit, vtrum vel quemadmodum his cõ-

gruant. Sic ergo narrat Ioannes: Vna autem ſabbati Ioan.20.c.1. Maria Magdalene venit mane cùm adhuc tenebræ eſſent ad monumentum, & vidit lapidem ſublatum à monumẽto. Cucurrit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum quem amabat Ieſus, & dicit eis, Tulerunt Dominum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. Exiit ergo Petrus & ille alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cùm ſe inclinaſſet, vidit poſita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus ſequẽs eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina poſita & ſudarium quod fuerat ſuper caput eius nõ cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vno loco. Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim ſciebat ſcripturas, quia oportebat
B eum à mortuis reſurgere. Abierunt ergo iterum ad ſemetipſos diſcipuli. Maria autem ſtabat ad monumẽtum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumentum, & vidit duos angelos in albis ſedentes, vnum ad caput & vnum ad pedes, vbi poſitum fuerat corpus Ieſu. Dicũt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & neſcio vbi poſuerunt eum. Hæc cùm dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtantem, & non ſciebat quia Ieſus eſt. Dicit ei Ieſus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans quia hortulanus eſſet, dicit ei, Domine ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollã. Dicit ei Ieſus, Maria. Conuerſa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magiſter. Dicit ei Ieſus, Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad patrem meum. Vade autẽ ad fratres meos,
C & dic eis, Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Venit Maria Magdalene annuncians diſcipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi: In hac Ioannis narratione dies vel tempus quo ventum eſt ad monumentum, cum cæteris conuenit. Illud etiam quòd duo angeli viſi ſunt, concordat cum Luca. Sed quòd ille ſtantes Luce 24.d. dicit angelos viſos, iſte autem ſedentes, & cætera quæ illi non dicunt, quomodo hinc poſſint intelligi non diſcrepare à cæteris, & quo ordine geſta ſint, niſi diligenter conſiderentur, repugnantia poſſunt videri. Quapropter hæc omnia quæ circa tempus reſurrectionis Domini facta ſunt, ſecundum omnium Euangeliſtarum teſtimonia in vnam quandam narrationẽ, quantum nos Dominus adiuuerit, quemadmodũ geri potuerint, ordinemus. Prima ſabbati valde diluculo, ſicut omnes conſentiunt, ventum eſt ad monumentum. Iam factum erat quod ſolus Matthæus commeMat.28.d. morat de terræmotu & lapide reuoluto conterritiſq; cuſtodibus, ita vt in parte aliqua velut mortui iacerent. Venit autem, ſicut Ioannes dicit, Maria Magda- Ioan.20.d. lene, ſine dubio cum cæteris mulieribus quæ Domino miniſtrauerant, plurimum dilectione feruentior, vt non immeritò Ioannes ſolam commemoraret, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, ſicut alij teſtantur. Venit ergo, & vt vidit lapidem ſublatum à monumento, antequam aliquid diligentiùs inſpiceret, non dubitãs ablatum inde eſſe corpus Ieſu, cucurrit, ſicut dicit idẽ Ioannes, & nunciauit Petro atque ipſi Ioanni. Ipſe eſt enim diſcipulus quem amabat Ieſus. At illi currere cœperunt ad monumentum; & præueniens Ioannes inclinauit ſe & vidit poſita linteamina, nec intrauit. Petrus autem conſecutus intrauit in monumentum; & vidit linteamina poſita, & ſudarium quod fuerat ſuper caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum. Deinde & Ioannes intrauit, & vidit ſimiliter, & credidit quod Maria dixerat ſublatum

ſublatum eſſe Dominum de monumento. Nondum A quoſdam in ciuitatem de illis cuſtodibus qui iacuenenim ſciebat ſcripturam, quia oportebat eum à mortuis reſurgere. Abierunt ergo iterum ad ſemetipſos diſcipuli. Maria autem ſtabat ad monumentum foris plorans: id eſt, ante illum ſaxei ſepulchri locum, ſed tamen intra illud ſpatium quod iam ingreſſæ fuerant:
Luc.19.g. 41. hortus quippe illic erat, ſicut idem Ioannes commemorat. Tunc viderunt angelum ſedentem à dextris ſuper lapidem reuolutum à monumento, de quo angelo narrãt Matthæus & Marcus. Tunc eis dixit, No-
Mat.28.d.5 lite timere vos: ſcio enim quòd Ieſum qui crucifixus eſt quæritis. Non eſt hîc, ſurrexit enim ſicut dixit: venite & videte locum vbi poſitus erat Dominus. Et citò euntes dicite diſcipulis eius, quia ſurrexit, & ecce præcedet vos in Galilæã, vbi eum videbitis, ecce præ-
Matt.16.b. 6. dixi vobis. Quib. ſimilia Marcus quoque non tacuit. Ad hæc verba Maria dum fleret inclinauit ſe & proſpexit in monumentum, & vidit duos angelos, ſicut
B Ioan.20.c. 12. dicit Ioannes, in albis ſedentes: vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi poſitum fuerat corpus Ieſu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerũt Dominum meum, & neſcio vbi poſuerunt eum. Hinc intelligendi ſunt ſurrexiſſe angeli, vt etiam ſtantes videLuc.24.d.4 rentur, ſicut eos Lucas viſos fuiſſe commemorat, & dixiſſe ſecundum eundem Lucam timentibus mulieribus & vultum in terram declinantibus, Quid quæritis, viuentem cum mortuis? Nõ eſt hîc, ſed ſurrexit. Recordamini qualiter locutus eſt vobis, cùm adhuc
Mat.17.c. 23. Mar.9.c.31. Luce 9.c.22 Ioan.20.c. 14. in Galilæa eſſent, dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia reſurgere à mortuis. Et recordatæ ſunt verborum eius. Poſt hæc conuerſa eſt retrorſum Maria, & vidit Ieſum ſtantem, ſicut dicit Ioannes, & non ſciebat quia Ieſus eſt. Dicit ei Ieſus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans quia hortulanus eſſet, dicit ei, Domine ſi tu ſuſtuliſti eum dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollã. Dicit ei Ieſus, Maria. Conuerſa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur ma- C giſter. Dicit ei Ieſus, Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad patrem meum. Vade autẽ ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Tunc egreſſa eſt à monumento: hoc eſt, ab illo loco vbi erat hortus ſpatium ante lapidem effoſſum: & cum illa aliæ,
Mat.16.b.8 Mat.28.b.9 quas ſecundum Marcum inuaſerat tremor & pauor, & nemini quicquam dicebant. Tunc iam ſecundum Matthæum, Ecce Ieſus occurrit illis dicens, Auete. Illæ autem acceſſerunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Sic enim colligimus, & angelorum allocutionem bis numero eas habuiſſe, venientes ad monumẽtũ, & ipſius Domini: ſemel ſcilicet illic quãIoan.20.c. 13. do Maria hortulanum eum putauit: & nunc iterum cùm eis occurrit in via, vt eas ipſa repetitione firmaMat.28.b. 10. ret, atq; à timore recrearet. Tunc ergo ait illis, Nolite timere, ite nunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Venit ergo Maria Magdalene D annuncians diſcipulis, quia vidit Dominum, & hæc ei
Luc.24.b. 10. dixit. Non ſolùm ipſa, ſed & alię; quas Lucas commemorat, quæ nunciauerunt hæc diſcipulis vndecim, & cæteris omnibus. Et viſa ſunt ante illos ſicut deliramentum verba iſta, & non credebãt illis. His & Mar-
Mat.16.b.8 cus atteſtatur. Nam & poſteaquam commemorauit eas trementes & pauentes exiſſe à monumento, & nemini quicquam dixiſſe, adiunxit, quòd reſurgens Dominus apparuerit mane prima ſabbati, primò Mariæ Magdalenæ de qua eiecerat ſeptem dæmonia: & quia illa vadens nunciauit iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus: & quia illi audientes quòd viueret, & viſus eſſet ab ea, non crediderunt. Sanè Mat-
Mat.28.c. 11. thæus etiam illud inſeruit, abſcedentibus mulieribus quæ illa omnia viderant & audierant, veniſſe etiam

CAPVT XXV. *Euangelia cũ Pauli narratione conferũtur.*

1 Cor.15.a.3 nim vobis in primis quod & accepi, quia Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris, ſecundum ſcripturas, & quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas, & quia apparuit Cephæ, & poſtea vndecim: deinde apparuit plus quàm quingentis fratribus ſimul, ex quibus plures manent vſque adhuc, quidam autem dormierunt: poſtea apparuit Iacobo, deinde Apoſtolis omnibus: nouiſſimè autem omniũ tanquam abortiuo apparuit & mihi. Hunc autem ordinem nullus Euangeliſtarum tenuit. Vnde conſiderandum eſt, vtrum ordo quem illi tenuerunt, huic nõ aduerſetur. Nam nec ille omnia, nec iſti omnia dixerunt. Quæ autem dixerunt omnes, vtrum nihil inter ſe pugnent tantum videndum eſt. Lucas enim ſolus Luce 24.d. 4. quatuor Euangeliſtarum, non dicit à mulieribus viſum Dominum, ſed tantum modo angelos. Matthæus Mat.28.b.9 autem dicit quòd eis occurrerit redeuntibus à monumento. Marcus quoque dicit primò viſum eſſe Ma- Mar.16.b.9. Ioan.20.c. 14. riæ Magdalenæ, ſicut & Ioannes: ſed quomodo ab eis ſit viſus non dicit, quod explicatur à Ioanne. Lucas autem non ſolùm tacet, vt dixi, eum apparuiſſe mulieribus, ſed etiam duos, quorum vnus fuit Cleophas, talia dicit locutos cum illo antequam agnoſcerent eum, tanquam mulieres nihil ſe aliud quàm angelos vidiſſe nunciauerint, qui dicebant eum viuere. Ita e- Luce 24.b. 13. nim narrat: Ecce duo ex illis ibant ipſa die in caſtellũ quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem, nomine Emaus: & ipſi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum eſt dum loquerentur, & ſecum quærerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoſcerent. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones quos confertis ad inuicem ambulantes & eſtis triſtes? Et reſpondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei, Tu ſolus peregrinus es in Hieruſalem, & non cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus? Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt: De Ieſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & ſermone coram Deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem ſperabamus, quia ipſe eſſet redempturus Iſrael. Et nunc ſuper hæc omnia, tertia dies eſt hodie quòd hæc facta ſunt. Sed & mulieres quędam ex noſtris terruerunt nos quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt, dicentes ſe etiam viſionem angelorum vidiſſe, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex noſtris ad monumentum, & ita inuenerunt ſicut mulieres dixerunt, ipſum verò non inuenerunt. Hæc ſecundum Lucam ita narrant, vt meminiſſe ac recolere potuerunt quod à mulieribus dictũ erat, vel à diſcipulis qui cucurrerant ad monumentum, quando eis nunciatum eſt, quòd ablatum inde ſit corpus eius. Et ipſe quidem Lucas Pe- Luce 24.b. 12. trum tantùm dicit cucurriſſe ad monumentũ, & procumbentem

cumbentem vidisse linteamina sola posita, & abiisse secum mirantem quod factum fuerat. Hoc autem de Petro commemorat, prius quàm narret de his duob. quos inuenit in via, posteaquam narrauit de mulieribus quæ viderant angelos, & ab eis audierant quòd resurrexisset Iesus: tamquam tunc Petrus ad monumentum cucurrerit. Sed intelligitur hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro. Tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum, quando & Ioannes, cùm tantummodo à mulieribus, præcipuè à Maria Magdalena nunciatum eis fuerat de corpore ablato. Tunc autem illa nunciauerat, quando vidit lapidem aulsum à monumento: & postea facta sunt hæc de visione angelorum, atque ipsius Domini, qui bis numero apparuerat mulieribus, semel ad monumentum, & iterum occurrens reuertentibus à monumento. Hoc autem antequam duobus illis in via visus fuisset, quorum erat vnus Cleophas. Namque & Cleophas loquens cũ Domino quem nondum agnoscebat, non Petrum dixit isse ad monumentum: sed abierunt quidam ex nostris, inquit, ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt. Quod & ipse recapitulando intelligitur dixisse, illud scilicet, quod primò mulieres nũciauerant Petro & Ioanni de ablato corpore Domini. Ac per hoc cùm ipse Lucas Petrum dixerit cucurrisse ad monumentum, & Cleopham dixisse ipse retulerit, quòd quidam eorum ierãt ad monumentum, intelligitur attestari Ioanni, quòd duo ierint ad monumentum: sed Petrum solum primò commemorauerit, quia illi primitùs Maria nunciauerat. Item potest mouere quòd Petrum non intrantem, sed procũbentem dixit idem Lucas vidisse sola linteamina, & discessisse mirantem, cùm Ioannes dicat se potius ita vidisse, hoc est, discipulum illum quem diligebat Iesus, non intrasse in monumentum quò prior venerat, sed cùm se inclinasset vidisse posita linteamina: sed & seipsum postea dicit intrasse. Ita & Petrus intelligendus est primò procumbens vidisse, quod Lucas commemorat, Ioannes tacet: pòst autem ingressus, sed ingressus tamen antequam Ioannes intraret, vt omnes verũ dixisse sine vlla repugnantia reperiantur. Ordo ergo rerum qui esse potuit, quemadmodum Dominus excepto quòd iam mulieribus locutus erat, etiam maribus discipulis visus fuerit, secundum testimonia non solùm quatuor Euangelistarum, sed etiam Pauli apostoli contexendus & demonstrandus est. Omnium ergo virorum primò apparuisse intelligitur Petro ex his dumtaxat omnibus quos Euãgelistæ quatuor & Paulus apostolus commemorauerũt. Cæterũ si apparuerit alicui eorum priusquã Petro, quod omnes tacuerunt, quis vel dicere audeat vel negare? Neq; enim & Paulus dixit, apparuit primò Cephæ: sed, Apparuit, inquit, Cephæ, postea duodecim, deinde apparuit plus quàm quingentis fratribus simul. Sic autẽ non apparet quibus duodecim, quemadmodum nec quibus quingentis. Fieri enim potest vt de turba discipulorum fuerint isti duodecim nescio qui. Nã illos quos Apostolos nominauit, non iam duodecim, sed vndecim diceret, sicut nonnulli etiam codices habẽt. quod credo perturbatos homines emendasse, putãtes de illis duodecim Apostolis dictum, qui iam Iuda extincto vndecim erant. Sed siue illi codices veriùs habeant qui vndecim habent, siue alios quosdam duodecim discipulos Paulus velit intelligi, siue sacratum illum numerum etiã in vndecim stare voluerit, quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat, vt non posset in locum Iudæ nisi alius, id est, Matthias ad conseruandum sacramẽtum eiusdem numeri subrogari. Quodlibet ergo eorum sit, nihil inde existit quod veritati vel istorũ alicui veracissimo narratori repugnare videatur: probabiliter tamen creditur posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus, quorũ erat vnus Cleophas, de quibus Lucas totum narrat. Marcus autem breuiter ita perstringit: Post hæc autem, inquit, duobus ex eis ambulantibus, ostensus est in alia effigie eũtibus in villam. Castellum quippe illud non absurdè accipimus etiam villam potuisse appellari, quod nunc iam appellatur ipsa Bethleem, quæ ciuitas antea vocitata est: quamuis nunc sit honoris amplioris, nomine Domini, qui in illa natus est, sic per ecclesias omnium gentium diffamato: & in codicibus quidem Græcis magis agrum inuenimus quàm villam. Agri autẽ nomine non castella tantùm, verumetiam municipia & coloniæ solent vocari extra ciuitatem, quæ caput & quasi mater est cæterarum, vnde metropolis appellatur. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie Dominum apparuisse: hoc Lucas dicit, quòd eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorũ acciderat aliquid, quod ita manere permissum est vsq; ad fractionem panis certi mysterij causa, vt eis in illo alia ostenderetur effigies, & sic eum nõ nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrãte monstratur. Pro merito quippe mentis eorum adhuc ignorantis quòd oportebat Christum mori & resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt: non veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, & aliud quàm res est opinantibus: ne quisquam se Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps nõ est, id est, ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis commendat Apostolus, dicens, Vnus panis, vnũ corpus multi sumus: vt cùm eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, & agnoscerẽt eum. Aperirentur vtique ad eius cognitionem, remoto scilicet impedimento quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim clausis oculis ambulabant, sed ineerat aliquid, quo non sinerentur agnoscere quod videbant, quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat transformare carnem suam, vt alia reuera esset effigies quàm solebant illi contueri, quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in monte, vt facies eius claresceret sicut sol. Quale vult enim corpus de qualicunque corpore, verũ de vero facit, qui de aqua vera verũ vinũ fecit. Sed non ita fecerat cùm apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim aliter quàm erat, sed sicut erat apparuit eis, quorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse, ne agnosceretur Iesus: sed tamẽ à Christo est facta permissio vsque ad sacramentũ panis: vt vnitate corporis eius participata, remoueri intelligatur impedimentum inimici, vt Christus possit agnosci. Nam ipsos esse istos de quibus & Lucas narrat, credẽdum est, quia dicit Marcus ipsos euntes nunciasse cæteris: sicut Lucas dicit eos surgentes eadem hora, regressos esse Hierusalẽ, & inuenisse congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant, dicentes quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni: & tunc etiam ipsos narrasse quę gesta erant in via, & quomodo eum cognouerunt in fractione panis. Iam ergo erat fama quòd resurrexerat Iesus, ab illis mulieribus facta, & à Simone Petro, cui iam apparuerat. Hoc enim isti duo inuenerunt loquentes ad quos in Hierusalem venerunt: fieri itaque potuit vt timore prius in via noluerint dicere, quòd eum audierant resurrexisse, quando tantummodo angelos dixerunt visos esse mulieribus. Ignorantes enim cum quo loquerentur, meritò possent esse solliciti, ne quid passim de Christi resurrectione iactantes in manus inciderent Iudæorum. Quod autem ait Marcus, Annunciauerunt cæteris, nec illis crediderunt: cùm Lucas dicat, quod iam inde loquebantur verè resurrexisse Dominum, & Simoni apparuisse:

apparuisse: quid intelligendũ est, nisi aliquos ibi fuisse qui hoc nollent credere? Cui autem non eluceat prætermisisse Marcum quæ lucas narrãdo explicauit: hoc est, quæ cũ illis locutus fuerit Iesus antequàm agnoscerent eum, & quomodo eũ in fractione panis agnouerint? Quandoquidem mox vt dixit eis apparuisse in alia effigie euntibus in villam: continuò coniunxit, Et illi euntes nunciauerunt cæteris, nec illis crediderũt. Quasi possent nunciare quem non agnouerant: aut possent agnoscere, quibus alia effigies eius apparuerat. Quomodo ergo eum agnouerint, vt nũciare possent, Marcus sine dubio prætermisit. Quod ideo memoriæ commendandum est, vt assuescamus aduertere Euangelistarum morem ita prætermittentium quę non commemorant, & coniungentium quę commemorant, vt eis qui vsum in hac consideratione nõ habent, non aliunde maximè error oriatur, quo putent eos non sibi congruere. Lucas ergo sequitur & dicit: Dum hæc autem loquuntur, Iesus stetit in medio eorũ, & dixit eis, Pax vobis, ego sum, nolite timere. Cõturbati verò & conterriti existimabant se spiritum videre. Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ipse ego sum. Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Hanc ostẽsionem Domini post resurrectionem intelligitur & Ioannes commemorare sic loquens: Cùm esset ergo sero die illo vna sabbatorum, & fores essent clausæ vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis. Et hoc cùm dixisset, ostendit eis manus & latus. Ac per hoc his verbis Ioannis possunt coniungi ea quæ Lucas dicit, idem autem Ioãnes prætermittit. Ita enim Lucas sequitur: Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio dixit, Habetis hîc aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi & fauum mellis. Et cùm manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. His item verbis possunt adiungi quæ Lucas tacet, dicit autẽ Ioannes: Quasi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum, Pax vobis. Sicut misit me pater & ego mitto vos. Hoc cùm dixisset, insufflauit & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum detinueritis, detenta sunt. His rursus adiungamus quæ Ioannes prætermisit, Lucas commemorat: Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quę locutus sum ad vos cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis die tertia, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorũ in omnes gentes, incipiẽtibus ab Hierusalem. Vos autem estis testes horum. Et ego mittam promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. Ecce quomodo commemorauit & Lucas promissionem Spiritus sancti, quam non inuenimus à Domino factam, nisi in Euãgelio Ioannis. Quod non prætereunter aduertendum est, vt meminerimus quemadmodum sibi Euangelistæ inuicem attestantur, de quibusdam etiam quę ipsi non dicunt, & tamen dicta nouerunt. Posthæc Lucas quæ gesta sunt omnia prætermittit, nec omnino commemorat, nisi quando Iesus ascendit in cælum: atque id tamen ita coniungit quasi hoc sequatur hæc verba quæ dixit: cùm hoc gestum sit vna sabbatorũ, quo die Dominus resurrexit, illud autem quadragesimo die, sicut idem ipse Lucas in Apostolorum actibus narrat. Quod autem dicit Ioannes, non cum illis fuisse tunc apostolum Thomam, cùm secũdum Lucam duo illi, quorum erat vnus Cleophas, regressi Hierusalẽ inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant: proculdubio intelligẽdum est quòd inde Thomas exierit antequam eis Dominus hæc loquentibus appareret. Hinc iam Ioannes aliam commemorat sui demonstrationem, à Domino discipulis factam post dies octo, vbi erat & Thomas qui prius eum nõ viderat. Et post dies octo, inquit, iterũ erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manũ tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas & dixit ei, Dominus meus & Deus meus. Dixit ei Iesus, Quia vidisti me, credidisti. Beati qui non viderunt, & crediderunt. Hanc secundam Domini visionem erga discipulos factam, id est, quam secũdo loco Ioannes commemorat, apud Marcum possemus agnoscere, breuiter eam sicuti assolet perstringentem, nisi moueret quod ibi ait, Nouissimè recumbentibus illis vndecim apparuit: non ideo quia Ioannes tacuit recumbentes, potuit enim hoc prætermittere: sed quia iste dixit, Nouissimè: quasi vltrà iam non eis apparuerit, cùm adhuc Ioannes tertiam sit eius narraturus demonstrationem ad marẽ Tiberiadis. Deinde quod dicit idem Marcus, Exprobrans illis incredulitatem illorũ & duritiam cordis, quia his qui viderant eum, resurrexisse non crediderant: illis videlicet duobus quibus euntib. in villã apparuit, posteaquam resurrexit, & Petro cui primitùs eum apparuisse apud Lucam vestigatum est: fortasse & Mariæ Magdalenæ & aliis mulieribus quæ cum illa erant, quãdo eis & ad monumentũ apparuit, & inde redeuntibus in itinere occurrit. Nam ita contexit narrationem idem Marcus, cùm commemorasset breuiter de duobus illis quibus apparuit in villam euntibus, quòd nũciassent cæteris, nec illis crediderunt: Nouissimè, inquit, recumbentibus illis vndecim apparuit exprobrans incredulitatem eorum & duritiã cordis, quia his qui viderãt eum resurrexisse nõ crediderant. Quomodò ergo nouissimè quasi iam vltrà eum nõ viderint? Nouissimum quippe illud est, quòd Dominum Apostoli in terra viderunt, quando ascendit in cælum, quod factum est quadragesimo die post eius resurrectionem. Nũquid nã tunc exprobraturus erat quòd non credidissent eis qui eum viderant resurrexisse, quando iam & ipsi post resurrectionem totiens eum viderant, & maximè ipso die resurrectionis eius, id est, vna sabbati iam circa noctem, sicut Lucas Ioannesque commemorant? Remanet igitur vt intelligamus eundem diem resurrectionis eius, id est, vnam sabbati, quando eum post diluculum vidit Maria & aliæ cùm illa mulieres: quando etiam Petrus, quando & illi duo quorum vnus erat Cleophas, quos videtur etiam idem Marcus commemorare: quando apparuit iam circa noctem illis vndecim, præter Thomam, & qui cum eis erant, quando eis & isti quod viderant narrauerunt: nunc etiam Marcum more suo breuiter commemorare voluisse, & ideo dixisse, Nouissimè: quia ipso die hoc nouissimum fuit, iam incipiẽte nocturno tempore, posteaquam illi de castello, vbi eum in fractione panis agnouerant, redierunt in Hierusalem, & inuenerunt, sicut dicit Lucas, illos vndecim, & eos qui cum illis erant, iam colloquentes de resurrectione Dñi, & quòd visus fuerit Petro: quibus & ipsi narrauerunt quod in via gestum erat, & quomodo eum cognouerint in fractione panis. Sed erant ibi vtique non credentes: vnde verum est quod Marcus dicit, Nec illis crediderunt. His ergo iam, sicut Marcus dicit, discumbentibus, & adhuc inde, sicut Lucas dicit, loquentibus, stetit in medio eorum Dominus,

Ioan. 20.g. 27. Dominus,& ait illis,Pax vobis: ſicut dicunt Lucas & Ioannes. Fores autẽ clauſæ erant cùm ad eos intrauit, quod ſolus Ioannes commemorat. Verbis itaque Domini quę tunc eum locutũ eſſe diſcipulis Lucas Ioannẽſque dixerunt, interponitur & illa exprobratio de qua Marcus dicit, quòd non crediderint eis qui eum reſurrexiſſe viderãt. Sed hoc rurſus mouet, quomodo diſcumbentibus vndecim dicit Dominum apparuiſſe Marcus, ſi illud tempus eſt diei Dominici iam noctis initio, quod Lucas Ioannẽſque meminerunt. Apertè quippe Ioannes dicit, nõ cum eis tunc fuiſſe apoſtolũ Thomam, quẽ credimus exiiſſe inde antequam Dñs ad eos intraret, poſteaquam illi duo redeuntes de caſtello, cum ipſis vndecim collocuti ſunt, ſicut apud Lucam inuenitur. Sed Lucas in ſua narratione dat locum, quo poſſit intelligi dum hæc loquerentur prius inde exiiſſe Thomam, & poſtea Dominum intraſſe. Marcus autem qui dicit, Nouiſſimè recumbentibus illis vndecim apparuit, etiã Thomam illic fuiſſe cogit fateri. Niſi forte quãuis vno abſente, vndecim tamen voluit appellare, quia eadem tunc Apoſtolica ſocietas Act. 1.d. 26. hoc numero nũcupabatur, antequam Matthias in locum Iudæ ſubrogaretur. Aut ſi hoc durum eſt ſic accipere, illud ergo accipiamus, poſt multas demonſtrationes eius, quib. per dies quadraginta diſcipulis præſentatus eſt, eum etiam nouiſſimè recumbẽtibus illis vndecim apparuiſſe, id eſt, ipſo quadrageſimo die: & quoniam iam erat ab eis aſcenſurus in cælum, hoc eis illo die maximè exprobrare voluiſſe, quia his qui viderant eum reſurrexiſſe non crediderant, antequam ipſi eum viderẽt: cùm vtique poſt aſcenſionẽ ſuam prædicantibus illis Euangelium, etiam gẽtes quod nõ viderunt fuerant creditũræ. Poſt illam quippe exprobrationem, ſecutus ait idẽ Marcus, Et dixit eis, Eũtes Mar. 16.c. 15. in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturę, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui verò non crediderit, condẽnabitur. Hoc ergo prædicaturi, quoniam qui non crediderit condemnabitur: cùm id vtiq; non crediderit quod non viderat, nónne ipſi primitùs fuerant obiurgandi, quòd antequàm Dominum vidiſſent, non crediderunt eis quib. prius apparuiſſet? Hãc autẽ nouiſſimam fuiſſe corporaliter in terra repræſentationẽ Domini Apoſtolis, etiam illud admonet vt credamus, quod ita ſequitur idẽ Ibid.d.17. Marcus: Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequẽtur: In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquẽtur nouis, ſerpentes tollent, & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponẽt, & bene habebunt. Deinde ſubiungit: Et Dñs quidem Ieſus poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælũ, & ſedit à dextris Dei. Illi autẽ profecti, prædicauerunt vbique Domino cooperante, & ſermonẽ confirmante ſequentibus ſignis. Cùm ergo dicit, Et Dominus quidem poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum; ſatis videtur oſtẽdere nouiſſimũ cum illis in terra hũc eum habuiſſe ſermonem, quamuis non omnimodo ad id coarctare videatur. Nõ enim ait, Poſtquã hæc locutus eſt eis: ſed, Poſtquam locutus eſt eis: vnde admittit, ſi neceſſitas cogeret, non iſtam fuiſſe nouiſſimam locutionem, nec iſtum fuiſſe nouiſſimum diẽ, quo eis in terra preſens fuit, ſed ad omnia quę cum eis omnibus illis diebus locutus eſt, poſſe pertinere quod dictum eſt, Poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum. Sed quia ea quæ ſuprà diximus, magis ſuadent hunc nouiſſimum diem fuiſſe, quàm vt intelligantur vndecim, qui Thoma abſente decẽ fuerunt: ideo poſt hanc locutionem quam Marcus commemorat, adiũctis etiam conſequenter illis verbis, vel diſcipulorum vel ipſius, quæ commemorantur in actibus Apoſtolorum, credẽdum eſt aſſumptum Dominum in cælum, Act.1.d.4. quadrageſimo ſcilicet die poſt diẽ reſurrectionis eius.

A Ioannes autẽ quãuis fateatur multa ſe prætermiſiſſe quæ fecit Ieſus, voluit tamẽ etiã tertiã eius repræſentationem diſcipulis poſt reſurrectionem factam commemorare ad mare Tiberiadis, ſeptem ſcilicet diſcipulis, Petro, Thomæ, Nathanaëli, filiis Zebedæi, & aliis duobus quos nominatim nõ expreſſit, cùm piſcarentur: quando iuſſu eius retia mittentes in dexteram partem, extraxerunt magnos piſces centum quinquaginta tres: quando etiam Petrum ter interrogauit vtrũ ab illo amaretur, & ei paſcendas commendauit oues ſuas, & de eius ipſius paſſione prædixit, & de ipſo Ioãne ait, † Si eum volo manere donec veniam. Ad hoc Ioannes Euangelium ſuum terminauit. Iam nũc quę-

B rendum eſt, quando primùm viſus ſit à diſcipulis in Galilæa, quia & hoc quod tertiò narrat Ioannes, in Galilæa factum eſt ad mare Tiberiadis: quod facilè videt qui recolit illud miraculum de quinque panibus, quod ita narrare incipit idem Ioannes: Poſt hæc abiit Ieſus trans mare Galilææ, quod eſt Tiberiadis: vbi autem putari poteſt primum à diſcipulis poſt reſurrectionem videri debuiſſe, niſi in Galilæa, ſi recolantur verba illius angeli, qui ſecundum Matthæum venientibus ad monumentum mulieribus ita loquitur, Nolite timere vos, ſcio enim quòd Ieſum qui crucifixus eſt quæritis, non eſt hic, ſurrexit enim ſicut dixit. Venite & videte locum vbi poſitus erat Dominus; & citò euntes dicite diſcipulis eius quia ſurrexit & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Item ſecũdum Marcum ſiue ipſe ſit angelus ſiue alius, Nolite, inquit, expaueſcere, Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum, ſurrexit, non eſt hîc. Ecce locus vbi poſuerunt eum. Sed ite dicite diſcipulis eius & Petro, quia præcedit vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, ſicut dixit vobis. Hæc verba ita videntur conſonare, quòd Ieſus non erat ſe demonſtraturus poſt reſurrectionem diſcipulis ſuis, niſi in Galilæa. Quam demõſtrationem diſcipulis nec ipſe Mar-

C cus commemorauit, qui eum dixit mane prima ſabbati apparuiſſe primò Mariæ Magdalenæ, & illam nunciaſſe diſcipulis iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus, illos autem non credidiſſe. Poſt hæc deinde duobus ex his apparuiſſe euntibus in villam, & illos cæteris nunciaſſe, quod factum eſt, ſicut Lucas & Ioannes coatteſtantur, in Hieruſalem, eodem ipſo die reſurrectionis, iam noctis initio. Deinde venit ad illam eius manifeſtationem, quam nouiſſimam dicit, recumbentibus illis vndecim. Poſt hanc dicit eum aſſumptum in cælum, quod factum ſcimus in monte Oliueti, non longè ab Hieruſalem. Nuſquam igitur commemorat Marcus completum, quod ab angelo prænunciatum eſſe teſtatur. Matthæus verò nihil aliud dicit, nec vllum alium locum omnino commemorat, vel antea vel poſtea, vbi diſcipuli poſteaquàm reſurrexit, viderint Dominum, niſi in Galilæa ſecundum angeli prædictionem. Denique cùm inſi-

D nuaſſet quid ab angelo mulieribus dictum ſit, & illis abeuntibus ſubiecíſſet, quid de corruptis ad mentiendum cuſtodibus geſtum ſit: continuò tamquam nihil aliud ſequeretur, quia & reuera ſic erat dictum ab angelo, Surrexit, & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis: vt nihil aliud ſequi debuiſſe videatur, Vndecim autem, inquit, diſcipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat illis Ieſus, & videntes eum, adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et accedens Ieſus locutus eſt eis, dicens, Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & Spiritus ſancti, docentes eos ſeruare omnia quæcumque mandaui vobis. Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Ita Matthæus clauſit Euangelium ſuũ.

Ac per

Ioan. 21.d. 23. Ibid.d.22. Ioan. 20.b. 19.

Ac per hoc ſi aliorum conſideratæ narrationes ad diligentiorem inquiſitionem non compelleret, nihil aliud arbitraremur niſi Dominum poſt reſurrectionẽ nuſquam præter in Galilæa primùm eſſe à diſcipulis

Mat.16.b.7 viſum. Item, ſi Marcus de illa prænunciatione angeli tacuiſſet, poſſet cuiquam putari Matthæus ideo dixiſſe diſcipulos abiiſſe in Galileam in montem, atque ibi adoraſſe Dominum, vt impletũ videretur quod ipſe per angelum mandatum ac prænunciatum eſſe narra-

Luc 24.c. 33. uerat. Nunc autem & Lucas & Ioannes ſatis dilucidè manifeſtantes ipſo die reſurrectionis eius viſum eſſe Dominum in Hieruſalẽ à diſcipulis ſuis, vnde ita longè eſt Galilæa, vt vno die ab eis vtroq; loco videri non poſſet: & Marcus illam quidem prædictionem angeli ſimiliter narrans, in Galilæa verò viſum à diſcipulis Dominum poſt reſurrectionem nuſquam cõmemorans: vehementer cogunt quærere quemadmodũ dictum ſit, Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum vi-

Mat.16.b.7. Mat.28.d. 10. debitis. Nam & ipſe Matthæus ſi omnino non diceret, vndecim diſcipulos abiiſſe in montem in Galilęã, vbi conſtituerat eis Ieſus, & illic eum vidiſſe atq; adoraſſe, nihil ex hac prædictione completum ad literam putaremus, ſed totũ figurata ſignificatione prædictũ.

Luc 23. Sicut illud ſecundum Lucam, Ecce hodie & cras eiicio dæmonia, & ſanitates perficio, & tertia die conſummor: quod ad literam certum eſt non eſſe cõpletum. Item ſi angelus dixiſſet, præcedit vos in Galilæã, ibi primùm eũ videbitis: aut, ibi tantùm eum videbitis: aut, non niſi ibi eum videbitis: cæteris Euangeliſtis Matthæus ſine dubio repugnaret. Cùm verò dictum

Luc 16. eſt, Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis: nec expreſſum eſt quãdo id futurum eſſet, vtrũ quàm primum antequam alibi ab eis viſus eſſet: an poſteaquàm eum alicubi etiam præterquam in Galilæa viderent: idque ipſum quòd diſcipulos Matthæus dicit iſſe in Galilæam in montem, non exprimit diem, nec

C narrandi ordinem ita contexit, vt neceſſitatẽ ingerat nihil aliud intelligendi, quàm hoc primitùs factũ: non aduerſatur quidem narrationibus cæterorum, & dat eis intelligẽdis atque accipiendis locum. Verũtamen quòd Dominus non vbi primum ſe demonſtraturus erat, ſed in Galilæa, vbi neceſſariò poſtea viſus eſt, ſe videndum mandauit, & per angelum dicentem, Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis: & per ſeipſum dicens, Ite nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt: quemuis fidelem facit intentum ad quærendum in quo myſterio dictum intelligatur. Sed prius conſiderandum eſt quando etiã corporaliter in Galilæa videri potuerit dicẽte Matthæo,

Mat. 28.c. 16. Vndecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat illis Ieſus, & videntes eum adorauerunt: quidam autem dubitauerũt. Quia enim non ipſo die quo reſurrexit manifeſtum eſt, nam in

Luc 24.c. 33. Ioan.20.c. 32. Hieruſalem viſum eſſe eo die initio noctis Lucas & Ioannes apertiſſimè conſonant, Marcus autem non

D aperte. Quando ergo viderunt Dominum in Galilęa? Ioan.21.a.1 non ſecundum id quod dicit Ioannes ad mare Tiberiadis: tunc enim ſeptem fuerunt, & piſcantes inuenti ſunt: ſed ſecundum id quod dicit Matthæus, vbi erant vndecim in monte, quo eos ſecundum prædictionem angeli Ieſus præceſſerat. Nã ita narrare apparet, quòd illic eum repererint, quia vtique ſecundum conſtitutum præceſſerat. Non ergo ipſo die quo reſurrexit, neque in conſequentibus octo diebus, poſt quos dicit Ioãnes diſcipulis apparuiſſe Dominum, vbi eum primò vidit Thomas, qui eum non viderat die reſurrectionis eius. Nam vtique ſi intra eoſdem octo dies eũ in monte Galilæę iam illi vndecim viderant, quomodo poſt octo dies eum primùm vidit Thomas, qui in illis vndecim fuerat? Niſi fortè quis dicat, nõ illos vndecim qui iam tunc Apoſtoli vocabantur, ſed diſcipu-

A los illic vndecim fuiſſe, ex multo numero diſcipulorum? Soli quippe adhuc vocabantur Apoſtoli illi vndecim, ſed non ſoli erant diſcipuli. Poteſt ergo fieri vt nõ omnes, ſed aliqui eorum ibi fuerint: alij verò diſcipuli cum eis, ita vt vndecim complerentur: ac ſic non ibi fuiſſe Thomã, qui poſt illos dies octo primò Dominum vidit. Marcus quippe quando illos vndecim Marci 16.c. memorauit, non vtcunque vndecim, ſed illis, inquit, 14. vndecim apparuit. Lucas etiam, Regreſſi ſunt, inquit, Luc. 24.c. Hieruſalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & 33. eos qui cum ipſis erant. Et iſte oſtendit, illos vndecim, hoc eſt, Apoſtolos fuiſſe. Nam cùm adiunxit, Et eos qui cum ipſis erant: ſatis vtique declarauit eminentiùs illos vndecim appellatos cum quibus erant cæteri, ac per hoc illi intelliguntur qui iam vocabantur Apoſtoli. Hoc proinde fieri potuit, vt ex numero Apoſtolorum & aliorum diſcipulorum, vndecim diſcipuli complerentur, qui viderant intra illos octo dies in

B Galilæę monte Ieſum. Sed occurrit aliud quod obſiſtat. Ioannes enim quando commemorauit non in monte ab vndecim, ſed ad mare Tiberiadis à ſeptem piſcantibus viſum eſſe Dominum: Hoc iam tertiò, in- Ioan.21.c.14 quit, manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis, cùm reſurrexiſſet à mortuis. Si autem acceperimus intra illos octo dies antequam Thomas eũ vidiſſet, ab vndecim quibuſque diſcipulis Dominum viſum, non erit hoc ad mare Tiberiadis tertiò manifeſtatum eſſe, ſed quartò. Quod quidem cauendum eſt, ne quis exiſtimet tertiò Ioannem dixiſſe, tanquam tres ſolæ factæ fuerint manifeſtationes eius. Sed hoc intelligendus eſt Ioannes ad numerum retuliſſe dierum, nõ ad numerum ipſarum manifeſtationum, nec cõtinuorum dierum, ſed per interualla, ſicut idẽ ipſe teſtatur. Nam primo ipſo die reſurrectionis ſuæ, excepto quòd à mulieribus viſus eſt, id eſt, quod in Euangelio claret, ter ſe manifeſtauit, ſemel Petro, iterum duobus illis quorum vnus erat Cleophas, tertiò plurimis iam inde colloquentibus noctis exordio. Sed hoc totum Ioannes ad vnum diem referẽs ſemel computat: iterum autem, hoc eſt, alio die, quando eum vidit & Thomas: tertiò verò ad mare Tiberiadis, hoc eſt, tertio die manifeſtationis eius, non tertia manifeſtatione. Ac per hoc poſt hæc omnia cogimur intelligere factum eſſe, quòd eum in monte Galilæę ſecundum Matthæum diſcipuli vndecim viderunt, quò eos ſecundum conſtitutum præceſſerat, vt impleretur etiam ad literam quod & per angelum & per ſeipſum prædixerat. Inuenimus itaq; apud quatuor Euangeliſtas decies commemoratum Dominum viſum eſſe ab hominibus poſt reſurrectionem. [a] Semel ad monumentum mulieribus. [b] Iterum eiſdem regredientibus à monumẽto in itinere. [c] Tertiò Petro. Quartò duobus euntibus in caſtellum. [d] Quintò pluribus in Hieruſalem vbi non erat Thomas. [e] Sextò vbi eum vidit Thomas. [f] Septimò ad mare Tiberiadis. [g] Octauò in monte Galilæę ſecundum Matthæum. Nonò quod dicit Marcus, [h] Nouiſſimè recumbentibus, quia iam non erant in terra cum illo conuiuaturi. [i] Decimò in ipſo die, non iam in terra; ſed eleuatum in nube, cùm in cælum aſcenderet; quod Marcus & Lucas commemorant. Marcus quidem poſt illud, quòd eis diſcumbentibus apparuit, ita continuans vt diceret: Et Dominus quidẽ poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum. Lucas autem prætermiſſis omnibus quæ per quadraginta dies agi ab illo cum diſcipulis potuerunt, illi primo diei reſurrectionis eius quando in Hieruſalẽ pluribus apparuit, coniungit tacitè nouiſſimum diem quo aſcendit in cælum, ita narrans: Eduxit autem illos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus ſuis benedixit eis. Et factum eſt cùm benediceret eis, receſſit ab eis, & ferebatur in cælum. Viderunt ergo eum præter quod in

a Ioan.20.c. 11.
b Mat.28.b. 9.
c Luce 24. 34. & c. 15. & f. 36.
d Ioan.20.c. 19.
e Ibid. f. 26.
f Ioan. 21.a. 1.
g Mat.28.c. 16.
h Mar.16.c. 14.
i Ibid. d. 19. & Luce 24. 51. & Act. 1.d.4.

terra

terra viderant, etiam cùm ferretur in cælum. Totiens ergo in Euangelicis libris commemoratus est ab hominibus visus antequam ascendisset in cælum, in terra scilicet nonies, & in aëre semel ascendens. Sed non omnia scripta sunt, sicut Ioannes fatetur. Crebra enim erat eius cum illis conuersatio per dies quadraginta priusquam ascenderet in cælum, non tamen eis per omnes quadraginta dies cõtinuos apparuerat. Nã post diem primum resurrectionis eius, alios octo dies interuenisse dicit Ioannes, post quos eis rursus apparuit. Tertiò autem ad mare Tiberiadis, fortassis continuò consequenti die, nihil enim repugnat: & deinde quando voluit constituens eis, quod & antè prædixerat, vt eos in Galilæę montem præcederet: atque omnino per illos quadraginta dies quotiens voluit, quibus voluit, quemadmodum voluit: sicut Petrus dicit, quando eum Cornelio, & iis qui cum illo fuerãt prædicabat: Qui simul, inquit, mãducauimus & bibimus cum illo postea quã resurrexit à mortuis per dies quadraginta: non quòd quotidie per dies quadraginta cũ illo manducassent & bibissent, nam erit contrarium Ioanni, qui octo illos dies interposuit quibus eis visus non est, vt tertiò manifestaretur ad mare Tiberiadis. Inde iam etiamsi quotidie illis visus & cum illis conuiuatus est, nihil repugnat. Et fortasse ideo dictum est, per quadraginta dies, qui quater deni sunt in mysterio vel totius mundi vel totius temporalis seculi, quia & illi primi decẽ dies in quibus erant illi octo dies, à parte totum possunt more scripturarum non dissonè cõputari. Conferatur ergo, & quod ait apostolus Paulus, vtrum nihil afferat quæstionis: Resurrexit, inquit, tertio die secundum scripturas, & apparuit Cephæ: non dixit primò apparuit Cephæ: nam esset contrarium, quod primò mulieribus apparuisse in Euangelio legitur: Postea, inquit, vndecim quibuslibet qua hora libet, ipso tamen resurrectionis die: deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul. Siue isti cum illis vndecim erant cõgregati clausis ostiis propter metum Iudæorum, vnde cùm exisset Thomas venit ad eos Iesus: siue post octo illos dies quandolibet: nihil habet aduersi. Postea, inquit, apparuit Iacobo. Non tunc autem primò accipere debemus visum esse Iacobo, sed aliqua propria manifestatione singulariter. Deinde Apostolis omnibus. Nec illis tunc primum, sed iam vt familiatiùs conuersaretur cum eis vsq; ad diem ascensionis suæ. Nouissimo autem omnium, inquit, quasi abortiuo apparuit & mihi. Sed hoc iam de cælo post non paruum tempus ascensionis suæ. Nunc iam videamus quod distuleramus, cuius mysterij gratia secundum Matthæum & Marcum resurgens ita mandauerit: Præcedam vos in Galilæam, ibi me videbitis. Quod & si completum est, tamen post multa completum est, cùm sic mandatum sit, quamquam sine præiudicio necessitatis, vt aut hoc solum, aut hoc primum expectaretur fieri debuisse. Proculdubiò ergo quoniam vox est ista non Euangelistæ narrantis, quod ita factum sit, sed angeli ex mandato Domini, & ipsius postea Domini, Euangelistæ autem narrãtis, sed quòd ita ab angelo & à Domino dictum sit, Prophetice dictum accipiendum est. Galilæa namque interpretatur vel transmigratio vel reuelatio. Prius itaque secundum trãsmigrationis significationem, quid aliud occurrit intelligendum, Præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis: nisi quia Christi gratia de populo Israël transmigratura erat ad gentes? Quibus Apostoli prædicantes Euangelium nullo modo crederetur, nisi eis ipse Dominus viam in cordibus hominũ præpararet. Et hoc intelligeretur, præcedet vos in Galilæam. Quod autem gaudentes mirarentur diruptis & euictis difficultatibus, aperiri sibi ostium in Domino per illuminationem fidelium, hoc intelligitur, ibi eum videbitis: id est, ibi eius membra inuenietis, ibi viuum corpus eius in iis qui vos susceperint agnoscetis. Secundum illud autem quòd Galilæa interpretatur reuelatio, non iam in forma serui intelligendum est, sed in illa in qua æqualis est patri: quam promisit apud Ioannem dilectoribus suis, cùm diceret, Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi. Non vtique secundum id quod iam videbant, & quod etiam resurgens cum cicatricibus, non solùm videndum, sed etiam tangendum postmodum ostendit, sed secũdum illam ineffabilem lucem qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, secundũ quam lucet in tenebris, & tenebræ eum non comprehenderunt. Illuc nos præcessit, vnde ad nos veniens non recessit, & quò nos præcedens non deseruit. Illa erit reuelatio tanquam vera Galilæa: cùm similes ei erimus, ibi eum videbimus sicuti est. Ipsa erit etiam beatior transmigratio ex isto seculo in illam æternitatem, si eius præcepta sic amplectamur, vt ad eius dexteram segregari mereamur. Tũc enim ibunt sinistri in combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Hinc illuc transmigrabunt, & ibi eum videbunt, quomodo non vident impij. Tolletur enim impius vt nõ videat claritatem Domini: & impij lumen non videbunt. Hæc est autem, inquit, vita æterna, vt cognoscant te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, sicut in illa æternitate cognoscetur, quò seruos perducet per formam serui, vt liberi contemplentur formam Domini.

D. AVRELII AVGVSTINI, DE CONSENSV EVANGELISTARVM, LIBER IIII.

NVNC quoniam Matthæi narrationem contextim considerantes, & ei tres alios conferentes, vsque in finem in nullo eos vel sibi vel inter se repugnare docuimus, Marcũ similiter videamus, vt exceptis iis quæ cũ Matthæo dixit, de quibus iam quod disserendum videbatur absoluimus, cætera eius inspecta atque collata, nulli eorum repugnare monstrẽtur, vsque ad cœnam Domini. Nam inde iam omnia omnium quatuor quemadmodum sibi conueniant vsque in finem considerata tractauimus.

SIC ergo incipit Marcus: Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Esaia propheta, &c. vsq; ad illud vbi ait, Et ingrediuntur Capharnaũ, & statim Sabbatis ingressus synagogam docebat eos. In hac tota contextione omnia superiora cum Matthæo considerata sunt. Hoc autem Marcus, quia ingressus Capharnaum in synagogam eorũ docebat eos Sabbatis, cum Luca dixit: sed nihil habet quæstionis.

SEQVITVR Marcus & dicit, Et stupebant super doctrina eius: Erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. Et erat in synagoga eorũ homo in spiritu immundo, & exclamauit dicẽs, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos, & c. vsque ad eum locum vbi ait, Et erat prædicãs in synagogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia eiiciens. Et in hoc toto loco quamuis sint quædam quæ cum solo Luca dixit, tamẽ iam tractata sunt cùm Matthæi narrationem continuam teneremus, quia in ipsum ordinem sic incurrerãt, vt ea prætermittenda non arbitrarer. Sed Lucas de spiritu immundo ait quòd sic exierit ab homine, vt nihil ei noceret: Marcus autem, Et discerpens eum, inquit, spiritus immundus, exclamans voce magna exiit ab eo. Potest ergo videri contrarium,

trarium, quomodo eum discerpẽs, vel, sicut aliqui codices habent, conuexans eum, cui nihil nocuit secundum Lucam? Sed & ipse Lucas, Et cùm proiecisset illum, inquit, dæmonium in medium, exiuit ab illo nihilque ei nocuit. Vnde intelligitur hoc dixisse Marcum, conuexãs eum, quod Lucas, cùm Proiecisset eũ in medium, nihilque ei nocuit hoc: intelligitur, quia illa iactatio membrorum atque vexatio non eum debilitauit, sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdã membris amota vexatione elisis. SEQVITVR idẽ Marcus: Et venit ad eum leprosus deprecãs eum, & genuflexo dixit, Si vis, potes me mundare, &c. vsq; ad illud vbi ait, Et clamabãt dicentes, Tu es filius Dei: & vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum. Huic quod vltimum posuimus simile aliquid & Lucas dicit, sed sine aliqua repugnantiæ quæstione. Sequitur Marcus: Et ascẽdens in montem vocauit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum, & fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, &c. vsque ad illud vbi ait, Et abiit & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi feciſſet Iesus, & omnes mirabantur. De nominibus discipulorum iam & antea me locutum scio, cùm Matthæi sequerer ordinem: & hîc rursus admoneo, ne quisquã putet nunc accepisse nomen Simonem, vt Petrus vocaretur, & sit cõtrarium Ioanni qui longè antè illi dictum esse commemorat, Tu vocaberis Cephas: quod interpretatur Petrus. Ipsa enim verba Domini commemorauit quibus ei nomẽ imposuit. Marcus autem hoc loco id recapitulando commemorauit, cùm ait, Et imposuit Simoni nomẽ Petrus. Cùm enim vellet nomina duodecim Apostolorum enumerare, & necesse haberet Petrum dicere, breuiter insinuare voluit quòd nõ hoc antea vocaretur, sed hoc ei Dominus nomen imposuerit: non tũc, sed quando Ioannes ipsa verba Domini posuit. Cætera nihil cuiquam repugnant & antea iam pertractata sunt. SEQVITVR Marcus: Et cùm transcẽdisset Iesus in naui rursus trans fretum, conuenit turba multa ad illum, & erat circa mare, &c. vsque ad illud vbi ait, Et conuenientes Apostoli ad Iesum renunciauerunt illi omnia quæ egerant & docuerant. Hoc vltimum dixit cum Luca, in nihilo discordans, cætera iam antea tractata sunt. Sequitur Marcus: Et ait illis, Venite seorsum in desertum locũ, & requiescite pusillum, &c. vsque ad illud vbi ait, Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabãtur, dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui. In his cũ Luca Marcus nihil est quod repugnare videatur omnibus. Et superiora omnia iam considerauimus, quãdo eos Matthæo conferebamus. Sed cauendum est ne quisquam arbitretur, hoc quod in vltimo ex Euangelio Marci posui, repugnare omnibus, qui eum aliis eius pleriſq; factis & dictis ostendunt scisse quid ageretur in hominibus: id est, quòd eum cogitationes & voluntates eorum latere non poterant: sicut apertissimè Ioannes dicit, Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eò quòd ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine. Sed quid mirum si præsentes hominum voluntates videbat, qui etiam futuram negationem Petro prænunciauit, quam tũc vtiq; non habebat, quando pro illo vel cum illo paratum se mori præsumebat? Quæ cùm ita sint, quomodo huic eius tantæ scientiæ & præscientiæ non est contrarium quod Marcus dicit, Præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabãt. Si enim sciebat eos, sicut ille qui notas habebat & præsentes & futuras hominũ voluntates, tanto magis prædicaturos, quanto magis ne prædicarent eis præcipiebat: vt quid hoc præcipiebat, nisi quia pigris volebat ostendere, quanto studiosiùs quantóque feruentiùs eum prædicare debeant, quibus iubet vt prædicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant. SEQVITVR Marcus: In illis diebus iterũ cùm turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, &c. vsque ad illud vbi ait, Respõdit illi Ioannes dicens, Magister, vidimus quendã in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nobiscum, & prohibuimus eum. Iesus autem ait, Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè loqui de me. Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est. Hoc Lucas similiter narrat, nisi quòd ipse non dicit, Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò male loqui de me. Nulla est ergo inter eos quæstio cuiusquam repugnantiæ. Sed videndum est ne hoc illi sententiæ Domini putetur contrarium vbi ait, Qui mecum non est, aduersum me est: & qui mecum nõ colligit, spargit. Quomodo enim iste non erat aduersus eum qui cum illo non erat, de quo Ioannes suggessit, quòd cum illis eum non sequebatur, si aduersus illum est qui non est cũ illo: aut si aduersus illum erat, quomodo dicit discipulis, Nolite prohibere: qui enim nõ est aduersus vos, pro vobis est? An hoc interesse aliquis dicet, quia hîc discipulis ait, Qui non est aduersus vos, pro vobis est: ibi autem de ipsis locutus est, Qui mecum non est, aduersus me est: quasi verò possit cum illo non esse qui discipulis eius tanquam mẽbris eius sociatur: alioquin quomodo verum erit, Qui vos recipit, me recipit: &, Quando vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Aut potest etiam non esse aduersus eum, qui fuerit aduersus discipulos eius? Nã vbi erit illud, Qui vos spernit, me spernit: &, Quando vni ex minimis meis non feciſtis, neque mihi feciſtis. & Saule Saule quid me persequeris? cùm discipulos eius persequeretur? Sed nimirum hoc vult intelligi, in tãtum cum illo non esse aliquem, in quantum est aduersus illum: & in tantum aduersus illum non esse, in quantum cum illo est. Exẽpli gratia, sicut iste ipse qui in nomine Christi virtutes faciebat, & in societate discipulorum Christi non erat, in quantum operabatur virtutes in illius nomine, in tantum cum ipsis erat, & aduersus eos non erat: in quantum verò eorum societati non adhærebat, in tantum cum ipsis non erat, & aduersus eos erat. Sed quia illi hoc eum facere prohibuerãt, in quo cum ipsis erat, dixit eis Dominus, Nolite prohibere. Illud enim prohibere debuerunt, quod extra eorum erat societatem, vt illi vnitatem Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cùm illis erat, nomen scilicet magistri & Domini eorum in dæmoniorũ expulsione commendans. Sicut catholica ecclesia facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia; in his enim nobiscum sunt, & aduersus nos non sunt: sed improbat & prohibet diuisionem ac separationẽ, vel aliquam aduersam paci veritatique sententiam: in hoc enim aduersus nos sunt, quia in hoc nobiscum nõ sunt, & nobiscum non colligunt, & ideo spargunt.

SEQVITVR Marcus & dicit: Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquę in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et si scandalizauerit tẽ manus tua, abscide illam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, ignem inextinguibilem, vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Habete in vobis salem, & pacem habete inter vos. Hæc Marcus Dñm

locutũ, posteaquam illum qui in nomine eius eiiciebat dæmonia,& cum discipulis non eum sequebatur, vetuit prohiberi, cõtextim commemorat, aliqua ponens quæ nullus alius Euangelistarum posuit; aliqua verò quæ Matthæus quoque posuit, & aliqua itidem quæ & Matthæus & Lucas. Sed illi ex aliis occasionibus, & in alio ordine rerum, non hoc loco vbi de illo suggestum est, qui cum discipulis Christi non eum sequebatur,& dæmonia in eius nomine eiiciebat. Vnde mihi videtur etiã hoc loco Dominus secundũ Marci fidem ideo dixisse quæ aliis etiam locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam eius sententiam, qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequebatur. Sic enim contexit: Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicẽ aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam. Vnde ostendit etiam illum de quo Ioannes suggesserat, & vnde iste eius sermo exortus est, quòd non ita separabatur à societate discipulorum, vt eam tamquam hæreticus improbaret: sed sicut solent homines nondum audere Christi suscipere sacramenta, & tamen nomini fauere Christiano, ita vt Christianos etiam suscipiant, & non ob aliud eis, nisi quia Christiani sunt, obsequãtur, de qualibus dixit, quòd non perdunt mercedem suam. Non quia iam tuti atque securi sibi debent videri ex hac beneuolentia, quam erga Christianos habent, etiamsi Christi baptismo non abluãtur, nec vnitati eius incorporẽtur: sed quia ita iam Dei misericordia gubernentur, vt ad eam quoque perueniant, atque ita securi de hoc seculo abscedant. Qui profectò & priusquam Christianorũ numero socientur vtiliores sunt, quàm ij qui cùm iam Christiani appellentur, & Christianis sacramentis imbuti sint, talia suadent, vt eos quibus ea persuaserint secum in æternam illam pœnam pertrahant. Quos membrorum corporalium nomine tãquam manum vel oculum scandalizantem iubet erui & abscindi à corpore: hoc est, ab ipsa vnitatis societate, vt sine his potius veniatur ad vitam, quàm cum eis eatur in gehennam. Hoc ipso autem separantur à quibus separantur, quòd eis mala suadentibus, hoc est, scandalizantibus non consentitur. Et si quidem omnibus bonis cum quibus eis †societas est, etiam de hac peruersitate innotescunt, ab omnium penitùs societate, atque ab ipsa diuinorum sacramentorum participatione separantur. Si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota peruersitas, ita tolerandi sunt, sicut ante ventilationem palex tolerãtur in area: vt neque illis ad iniquitatis communionem consentiatur, neque propter illos bonorũ societas deseratur: hoc faciunt qui habent in seipsis salem, & pacem habent inter se.

SEQVITVR Marcus: Et inde surgẽs venit in fines Iudææ vltra Iordanem, & conueniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueuerat iterum docebat illos, &c. vsque ad illud vbi ait, Omnes enim ex eo quod abũdabat illis miserunt, hæc verò de penuria sua, omnia quæ habuit misit, totum victum suum. In hac tota contextione omnia superiora considerata sunt, ne quid viderentur habere contrarium, quando cum Matthæi ordine cæteros conferebamus. Hoc autem de vidua paupercula quæ duo minuta misit in gazophylacium, duo soli dicunt, Marcus & Lucas, sed sine vlla quæstione cõcordant. Hinc iam vsque ad cœnam Domini, vnde omnium omnia cõsiderata tractauimus, nõ dicit & Marcus quòd cogat eum alicui comparari ad inquirendũ, ne quid repugnare videatur.

NVNC ergo deinceps Lucæ Euãgelium ex ordine pertractemus, exceptis eis quæ habet cum Matthæo Marcóque communia, quoniam illa iam omnia pertractata sunt. Sic ergo incipit Lucas: Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationẽ quæ in nobis completæ sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assecuto à principio omnibus diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile: vt cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatẽ. Hoc principium ad Euangelij narrationem nondum pertinet. Admonet autem vt nouerimus eundem Lucam etiã illum librum scripsisse, qui Actus Apostolorum vocatur: non solùm quia Theophili nomen etiam illic inest: nam posset fieri, vt & alius aliquis Theophilus esset, & si idem ipse esset ab alio ad illum aliquid scriberetur, sicut à Luca Euangelium: sed quia & ibi ita exorsus est vt diceret, Primum quidem sermonem feci de omnibus O Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere, vsque in diem quo Apostolos elegit per Spiritum sanctum, mandans iussit prædicare Euangelium: dedit intelligi quòd iam scripserit Euangelij librum vnum ex quatuor, quorum est in ecclesia sublimis authoritas. Nec ideo quia dixit de omnibus se fecisse sermonem, quæ cœpit Iesus facere & docere vsque in diem quo mandauit Apostolis, putari debet omnia scripsisse in Euangelio suo quæ Iesus cum Apostolis in terra versatus fecit & dixit: ne sit contrarium Ioanni, qui ait multa alia fecisse Iesum, quæ si scriberẽtur, mundum totum nõ potuisse capere illos libros. Cùm etiam constet ab aliis Euangelistis non pauca narrata, quæ Lucas ipse narrando non attigit: de omnibus ergo fecit sermonem, eligendo de omnibus vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispensationis suæ. Et quòd dicit, multos conatos ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum: videtur significare nonnullos qui non potuerunt hoc susceptum munus implere. Ideo autem dicit sibi visum esse ex ordine diligẽter scribere, quoniã multi conati sunt: sed eos debemus accipere quorum in ecclesia nulla extat authoritas, quia id quod conati sunt, implere minimè potuerunt. Iste autem non solùm vsque ad resurrectionem ascensionémque Domini perduxit narrationẽ suam, vt in quatuor authoribus Euãgelicæ scripturæ dignum labore suo haberet locum, verùm etiam deinceps quæ per Apostolos gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandã fidem legentium vel audientium, ita scripsit, vt solus eius liber fide dignus haberetur in Ecclesia de Apostolorum actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit, facta dictáque Apostolorum ausi sunt scribere. Eo quippe tempore scripserũt Marcus & Lucas, quo non solùm ab ecclesia Christi, verùm etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari potuerunt.

SIC ergo narrare Lucas incipit Euangeliũ: Fuit in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia, & vxor illi de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth, &c. vsque ad eum locum vbi ait, Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Hoc totum non habet vllam repugnantiæ quæstionem. Ioannes quidem videtur simile aliquid dicere, sed illud longè aliud est, quod factum est post resurrectionem Domini ad mare Tiberiadis. Ibi enim non solùm ipsum tempus valde diuersum est, sed etiam res ipsa plurimum distat. Nam retia illic in dexterã partem missa, centũ quinquagintatres pisces ceperunt, magnos quidem. Sed pertinuit ad Euangelistam dicere, quòd cùm tam magni essent, retia nõ sunt dirupta, respicientem scilicet ad hoc factum, quod Lucas cõmemorat, vbi prę multitudine piscium retia rumpebantur. Iam cætera similia Ioanni Lucas non dixit, nisi circa Domini passionem & resurrectionem: qui totus locus à cœna ipsius vsque

vsque ad finem, sic à nobis tractatus est, vt omniũ collatis testimoniis nihil eos dissentire doceremus.

CAPVT X. In Ioanne.

IOANNES est reliquus, qui iam non restat cui cõferatur. Quicquid enim singuli dixerunt, quæ ab aliis non dicta sunt, difficile est vt habeant aliquam repugnantiæ quæstionem. Ac per hoc liquidò constat tres iltos, Matthæum scilicet, Marcũ & Lucam maximè circa humanitatem Domini nostri Iesu Christi esse versatos, secũdum quam & rex & sacerdos est. Et ideo Marcus, qui in illo mysterio quatuor animalium, hominis videtur demonstrare personã, vel Matthæi magis comes videtur, quia cum illo plura dicit propter regiam personam quæ incomitata esse nõ solet, quod in primo libro commemorauit: vel quod probabilius intelligitur, cum ambobus incedit. Nam quãuis Matthæo in pluribus, tamen in aliis nonnullis Lucæ magis congruit: vt hoc ipsõ demonstraretur, ad leonem & ad vitulũ, hoc est, & ad regalem quam Matthæus, & ad sacerdotalem quam Lucas insinuat personam, id quod Christus homo est, pertinere, quam figuram Marcus gerit pertinens ad vtrumque. Diuinitas verò Christi qua æqualis est patri, secundum quod verbum est & Deus apud Deum, & verbum caro factum est vt habitaret in nobis, secundum quod ipse & pater vnũ sunt, à Ioanne maximè commendanda suscepta est, qui sicut aquila in his quæ Christus sublimius locutus est, immoratur, nec in terram quodammodo nisi rarò descendit. Denique quamuis matrem Christi se nosse planè testetur, tamẽ nec in eius natiuitate cum Matthæo & Luca aliquid dicit, nec eius baptismum cum tribus commemorat, sed tantummodo ibi testimonium Ioannis altè sublimitérque commendans, relictis eis pergit cum illo ad nuptias in Canam Galilææ: vbi quamuis ipse Euangelista matrem eius fuisse cõmemoret, ille tamen dicit, Quid mihi & tibi est mulier? non repellens de qua suscepit carnem, sed suam tunc maximè insinuans diuinitatem, aquam conuersurus in vinum, quæ diuinitas illam etiam feminam fecerat, non in illa facta erat. Inde post paucos dies factos in Capharnaum, rediit ad templum, vbi eum cõmemorat dixisse de templo corporis sui, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: vbi maximè insinuat, non solùm quia Deus erat in tẽplo verbum caro factum, verumetiam quia eandem carnem ipse resuscitauit, non vtique nisi secundum id quod vnum est cum patre, nec separabiliter operatur. Cùm cæteris locis fortassis omnibus scriptura non dicat, nisi quòd Deus illũ suscitauerit: nec alicubi sic expressum est quòd cùm Deus resuscitarit Christum, etiam ipse se suscitauit, quia cum patre vnus Deus est, sicut hoc loco vbi ait, Soluite templum hoc, & in trib. diebus suscitabo illud. Inde cum illo Nicodemo quàm magna, quàm diuina locutus est? Inde rursus pergit ad testimonium Ioannis, & commendat amicum sponsi non gaudere nisi propter vocem sponsi. Vbi admonet animam humanam non de seipsa sibi lucere nec beari, nisi incommutabilis participatione sapientiæ. Inde ad mulierem Samaritanam, vbi cõmemoratur aqua vnde qui biberit non sitiet in æternum. Inde rursus in Cana Galilææ, vbi fecerat de aqua vinum: ibi eum cõmemorat dixisse regulo, cuius filius infirmabatur, Nisi signa & prodigia videritis nõ creditis: vsque adeò super omnia mutabilia volens mentem credentis attollere, vt nec ipsa miracula, quæ quamuis diuinitùs de mutabilitate corporum fiunt, à fidelibus quæri velit. Inde Hierosolymam redit, sit sanus triginta octo annorum languidus. Ex hac occasione quæ dicuntur quamdiu dicuntur: ibi dictum est, quærebant eum Iudæi interficere, quia non solùm soluebat sabbatũ, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo; vbi satis ostenditur quàm non vsitatè sicut solet sancti homines dicere, dixerit patrem suũ Deum, sed quòd ei sit æqualis insinuans: quippe paulò superiùs dixerat eis de sabbato calumniantibus, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor: ibi exarserunt: non quia patrem suum diceret Deum, sed quòd ei æqualis vellet intelligi, dicendo, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor: consequens esse ostendẽs, vt quoniam pater operatur & filius operetur, quia pater sine filio non operatur. Ibi enim & paulò pòst ait, iam illis ob hoc irascentibus: Quæcunque enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Inde tandẽ descendit Ioannes ad illos tres cum eodem Domino in terra gradientes, vt quinque panibus quinque milia pascãtur: vbi tamen solus commemorat, quòd cùm vellent eum regem facere, solus fugit in montem. Qua in re nihil mihi aliud videtur animã rationalem commonere voluisse, nisi eo se nostræ menti rationiq; regnare quo est in excelsis, nulla cum hominibus communione naturæ solus, quia vnicus patri. Hoc autem mysteriũ deorsum repentes carnales homines fugit, quia valde sublime est: vnde illos & ipse fugit in montem, qui regnum eius terreno animo requirebant: vnde & alibi dicit, Regnum meũ non est de hoc mundo. Neque etiam hoc nisi Ioánes commemorat, volatu quodammodo æthereo supereminens terris, & gaudẽs luce solis iustitiæ. Ab illo itidem monte post miraculum de quinque panibus factum, cum iisdem tribus paululum remoratus, donec mare transissent quãdo ambulauit super aquas, continuò rursus se in verbũ Domini attollit, quàm magnum, quàm prolixum, quàm diuinum, supernum & excelsum, & ex occasione panis exortum, cùm dixisset turbis, Amen amẽ dico vobis, quæritis me, non quia signa vidistis, sed quia edistis de panibus, & satiati estis: operamini non cibũ qui perit, sed qui permanet in vitam æternam; & inde iam talia diutissimè atque excellentissimè. Tunc ab ista verbi celsitudine ceciderunt, qui post eum deinceps non ambulauerunt, cui sanè inhæserunt qui potuerũt intelligere, Spiritus est qui viuificat, caro autem nihil prodest: quia vtique & carni spiritus prodest, & solus spiritus prodest: caro autem sine spiritu nihil prodest. Deinde suis fratribus, id est, cognatis carnis suæ suggerentibus vt ascendat ad diem festum, quo possit innotescere multitudini, quanta altitudine respondit, Tempus meum nondum adueniet, tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt. Hoc est ergo, Tempus vestrum semper est paratum: quia vos diem istum concupiscitis, de quo Propheta dicit, Ego autem non laboraui subsequens te Domine, & diem hominis nõ concupiui tu scis: hoc est, volare ad lucẽ verbi, & concupiscere illum diem quem videre concupiuit Abrahã, & vidit & gauisus est. Inde iam ad diem festũ cùm ascendisset in templum, quæ illum Ioannes locutum esse cõmemorat, quàm mirabilia, quàm diuina, quàm excelsa: quòd ipsi venire non possent quò esset iturus: quòd & ipsum nossent, & vnde esset scirẽt, & esset verus qui eum miserit, quem illi nescirent: tanquam diceret, & vnde sim scitis; & vnde sim nescitis. Quo quid aliud voluit intelligi, nisi secundum carnem notum se illis esse potuisse & gente & patria, secundũ diuinitatem autẽ incognitum? Ibi etiam de dono Spiritus sancti locutus, ostendit quis esset, quando munus altissimũ dare potuisset. Rursus illuc de Olireti mõte regredientem, quæ & quanta narrat locutum, post veniam illi adulteræ datam, quæ velut lapidanda oblata illi à tentatoribus fuerat, quando digito scribebat in terra: tanquam illos tales in terra scribendos significaret, non in cælo, vbi monuit discipulos vt se scriptos esse gauderent. Aut quòd se humiliando, quòd

capitis inclinatione mœstrabat, signa in terra faceret: aut quòd iam tẽpus esset vt in terra quæ fructũ daret, non in lapide sterili, sicut antea, lex eius conscriberetur. Ergo post hæc lucem mundi se dixit, & qui eum sequeretur non ambulaturum in tenebris, sed habiturum lucem vitæ. Dixit etiam se esse principium, quod & loqueretur eis. Quo nomine vtique se distinxit ab illa luce quam fecit, tanquam lux per quam facta sunt omnia: vt illud quod se dixerat lucem mundi, non sic
Mat. 5.b.14 acciperetur quemadmodũ discipulis ait, Vos estis lux mundi. Illi enim tanquam lucerna, quæ non est ponẽda sub modio, sed super candelabrum, sicut & de Ioã-
Ioan. 5.f.35. ne Baptista, Ille erat, inquit, lucerna lucens & ardens:
Ioan.1.b.16. sed ipse sicut principium, de quo dictum est, Nos om-
Ibid.3.f.37. nes de plenitudine eius accepimus. Ibi dixit se filium esse veritatis quæ nisi liberauerit, nemo erit liber. In-
Ibid.9. a.1. de posteaquam illuminauit à natiuitate cæcũ, ex ipsa occasione in prolixo eius sermone demoratur Ioan-
Ibid.10.a.1. nes, de ouibus & pastore, & ianua, & potestate ponendi animam suam & iterũ sumendi eam, in quo excellentissimam potestatem suæ diuinitatis ostendit. Inde
Ibid.e.22. cùm encænia in Hierosolymis fierent, commemorat ei dixisse Iudæos, quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palàm. Atque inde sumpta opportunitate sermonis quæ etiam sublimia dixerit,
Ioan.11.c. 25. narrat. Ibi dixit, Ego & pater vnum sumus. Inde iam resuscitatum ab eo Lazarum prædicat, vbi dixit, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet. Et omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum. In quibus verbis quid nisi altitudinem diuinitatis eius cognoscimus, cuius in æternum participatione viuemus? Inde iterum Ioãnes
Ibid.12.a.1 occurrit in Bethania Matthæo & Marco, vbi factum est illud de vnguento pretioso, quo pedes eius à Ma-
Mat.26.a.6 ria caputque perfusum est: atque hinc deinceps vsque
Mar.14.a.3 ad passionem & resurrectionem Domini cum tribus Euangelistis Ioannes graditur, sed in locis eisdem narratione versante. Cæterum quod ad sermones Domini attinet, non cessat se attollere in ea quæ ille abhinc etiam sublimiter diuturnéque locutus est. Nam &
Ioan. 12.e. 20. quando eum voluerunt videre gentiles per Philippũ & Andream, habuit excelsum sermonem, quem aliorum Euangelistarum nullus inseruit. Ibi præclara iterum de luce illuminante & lucis filios faciente cõme-
Ibid.13.a.1. morat. Deinde in ipsa cœna, de qua Euangelistarum nullus tacuit, quàm multa & quàm excelsa verba eius Ioannes commemorat? quæ alij tacuerunt, nõ solùm de commendatione humilitatis, quando pedes discipulorum lauit, sed cùm expressus per buccellam traditor eius exiisset, remanentibus cum illo vndecim, in sermone ipsius mirabiliter stupendo, maximéq; diu-
Ibid.14.a.9. turno, idem Ioannes immoratus est, vbi dixit, Qui videt me, videt & patrem: vbi multa locutus est de Spi-
Ibid.17.a.1. & 11. ritu sancto paracleto quem missurus eis erat, & de sua clarificatione quam habuit apud patrem priusquam mundus esset: & quòd vnũ nos faceret in se, sicut ipse & pater vnum sunt: non vt ipse & pater & nos vnum, sed nos vnum sicut ipsi vnum. Multáque alia mireque sublimia, de quibus differere sicut dignum est, etiamsi essemus idonei, in hoc tamen opere non id nos suscepisse quis non aduertat? Quod alibi fortasse reddẽdum est, hîc certè non est expetendum. Commendare quippe volumus amatoribus verbi Dei, & studiosis sanctæ veritatis, quamuis eiusdem Christi, qui verus & verax est, annunciator atque prædicator Ioannes in Euangelio suo fuerit, cuius & cæteri tres qui scripserunt Euangelium, & cæteri Apostoli, qui non quidem ipsam narrationem scribendam susceperunt, in ea tamen prædicatione sui officij munus impleuerunt: lõgè tamen hunc in Christi altiora subuectum, ab ipso initio libri sui rarò fuisse cum cæteris, id est, primò circa Iordanem propter testimonium Ioannis Baptistæ: inde trans mare Tiberiadis, quando turbas de quinq; panibus pauit, & super aquas ambulauit: tertiò in Bethania, vbi vnguento pretioso fidelis feminę deuotione perfusus est: donec inde illis occurreret ad passionis tempus, quod cum eis erat necessariò narraturus: vbi tamẽ ipsam Dominicam cœnam, de qua nullus eorum tacuit, multo opulentiùs tanquam de cellario Dominici pectoris, vbi discũbere solebat, exhibuit. Ipsum deinde Pilatum verbis altioribus percutit, dicens regnum suum non esse de hoc mundo, regémque se natum, & ad hoc venisse in hunc mũdum, vt testimonium perhibeat veritati. Mariam quoque
Ioan.20.f. 17. post resurrectionem mystica altitudine visitans, Noli me, inquit, tangere: nondum enim ascẽdi ad patrem. Discipulis etiam insufflando dedit Spiritum sanctum, ne ipse spiritus qui trinitati consubstantialis & coæternus est, tantummodo patris esse, non etiam filij spiritus putaretur. Postremò suas oues Petro se amanti,
Ibid.22.f. 25. eúmque amorem ter confitenti commendans, dicit eundem Ioannem sic se velle manere donec veniat: vbi etiam mihi videtur alto docuisse mysterio, †istam al. fecerim
ipsam Ioannis Euangelicam dispensationem, qua in lucem liquidissimam verbi sublimiter fertur, vbi trinitatis æqualitas & incommutabilitas videri potest, & qua maximè proprietate distat à cæteris homo, cuius susceptione verbũ caro factũ est, perspicuè cerni cognoscíque non posse, nisi cùm ipse Dominus venerit: ideo sic manebit donec veniat, manebit autem nunc in fide credentium, tunc autem facie ad faciem con-
1 Cor.13.d. templandũ erit, cùm apparuerit vita nostra Christus, 12. & nos cum ipso apparebimus in gloria. Quisquis autem arbitratur, homini vitam istã mortalem adhuc agenti posse contingere, vt amoto atque discusso omni nubilo phantasiarum corporaliũ atque carnalium serenissima incommutabilis veritatis luce potiatur, & mente penitùs à consuetudine vitæ huius alienata illi constãter & indeclinabiliter hæreat, nec quid quęrat, nec quis quærat intelligit. Credat ergo potius sublimi authoritati minimèque fallaci, quãdiu sumus in corpore peregrinari nos à Domino, & ambulare per fidẽ,
2 Cor.5.d nondũ per speciem: ac sic perseueranter retinens atq; custodiens fidem, spem & charitatem, intendat in speciem ex pignore quod accepimus sancti Spiritus, qui
Ioan.16.b. 13. nos docebit omnem veritatem, cùm Deus qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora nostra per inhabitantem spiritum eius in
Rom.8.d. 11. nobis. Prius autem quàm viuificetur hoc quod mortuum est propter peccatum, proculdubiò corruptibile est & aggrauat animam, & si quando adiuta excedit
1 Cor.4.d 11. hanc nebulã qua tegitur omnis terra, id est, hanc carnalem caliginem, qua tegitur omnis vita terrena, tanquàm rapida coruscatione perstringitur: & in suam
Sap.9.d.15 infirmitatem redit, viuente desiderio quo rursus erigatur, nec sufficiente munditia qua figatur. Et quanto quisque hoc magis potest, tanto maior est: quanto autem minus, tanto minor. Si autem nihil adhuc tale mens hominis experta est, in qua tamẽ habitat Christus per fidem, instare debet minuendis finiendísque cupiditatibus huius seculi, moralis virtutis actione tanquam in comitatu trium illorum Euangelistarum cum mediatore Christo ambulans. Eúmque qui filius Dei semper est, propter nos filium hominis factum, vt sempiterna virtus eius & diuinitas nostræ infirmitati & mortalitati contemperata de nostro nobis in se, atque ad se faceret viam, cum magna spei lætitia fideliter teneat. Ne peccet, à rege Christo regatur. Si fortè
1 Tim.1.d peccauerit, ab eodem sacerdote Christo expietur, atq; ita in actione bonæ conuersationis & vitæ nutritus, pennis geminæ dilectionis tanquam duabus alis validis euectus à terris, ab eodem ipso Christo verbo illuminetur,

minetur, verbo quod in principio erat, & verbum a-
Ioan.1.d.1. pud Deum erat, & Deus erat verbũ. Et si per speculũ
1 Cor.13.d. & in ænigmate, longè tamen sublimiùs ab omni simi-
12. litudine corporali. Quapropter quãuis in illis tribus ãctiuæ, in Ioannis autem Euangelio dona contẽplatiuę virtutis eluceant eis qui hæc dignoscere sunt idonei,
1 Cor.13.c. 10. tamen & hoc Ioannis, quoniã ex parte est, sic mane-
1 Cor.12.d. 8. bit donec veniat quod perfectum est. Et alij quidẽ datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alius diem Domino sapit, alius de pectore Domini liquidius aliquid bibit,
2 Cor.12.d.2 alius leuatus vsque ad tertium cælum ineffabilia ver-
1 Cor.3. ba audit, omnes tamen quãdiu sunt in corpore peregrinantur à Domino, & omnibus bonæ spei fidelibus in libro vitæ scriptis seruatur quod dictum est: Et ego
Ioan.14.c. 21. diligam eum, & ostendam meipsum illi: veruntamen in hac peregrinatione quantum in rei huius intelligẽtia vel scientia quisque profecerit, tanto magis caueat diabolica vitia, superbiam & inuidentiam. Meminerit hoc ipsum Euangelium Ioannis quàm multo amplius erigit ad contemplationem veritatis, tam multo amplius præcipere de dulcedine charitatis. Et quia illud præceptum verissimum ac saluberrimũ est, quan-
Eccl.3.f. 21 to magnus es, tanto humilia te in omnibus; qui Euãgelista Christum longè cæteris altius commendat, apud eum discipulis pedes lauat.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
LIBER DE DIVERSIS QVÆSTIONIBVS
OCTOGINTA TRIBVS.

D. Augustinus lib. 1. Retract. cap. 26.

SVT etiam inter illa quæ scripsimus quoddã B dixi quòd eã ipse genuerit, qua sapiens dicitur, sapientiam: sed melius istam quæstionem in libro postea De prolixum opus, quod tamen vnus deputatur liber, cuius est titulus, De diuersis quæstionibus octogintatribus. Cùm autem dispersæ trinitate tractauimus. XXIIII, vtrum & peccatum & fuissent per chartulas multas, quoniam ab ipso primo rectè factum, in libero sit voluntatis arbitrio. Quod tempore conuersionis meæ, posteaquam in Africam ita esse omnino verissimũ est. Sed vt ad rectè faciendũ venimus, sicut interrogabar à fratribus, quãdo me vacantem videbant, nullà à me seruata ordinatione dictatæ sunt, iussi eas iam episcopus colligi, & vnum ex liberũ sit, Dei gratia liberatur. XXV, de cruce Christi. eis librum fieri, adhibitis numeris, vt quod quisq; legere voluerit, facilè inueniat. Harum quæstionum est XXVI, de differentia peccatorum. XXVII, de prouidẽ-I, vtrum anima à seipsa sit. II, de libero arbitrio. tia. XXVIII, quare Deus mundum facere voluerit. III, vtrum Deo auctore sit homo deterior. IIII, quæ XXIX, vtrum aliquid sit sursum aut deorsum in vnisit causa vt sit homo deterior. V, vtrum animal ir-uerso. XXX, vtrum omnia in vtilitatem hominis creata rationale beatum esse possit. VI, de malo. VII, quæ pro-sint. XXXI, eum qui vt vult viuit, beatum esse. Nec priè in animante anima dicatur. VIII, vtrum per se a-ipsa mea est, sed Ciceronis: verũtamen quia & hęc per Tullius Off. 1 me innotuit fratribus, inter ista quæ colligebant scrinima moueatur. IX, vtrum corporeis sensibus percipi pserunt eam, volentes nosse quemadmodum virtutes veritas possit. In qua illud quod dixi, Omne quod C animi ab illo diuisæ ac definitæ sint. XXXII, vtrum rẽ corporeus sensus attingit, quod & sensibile dicitur, sine vlla intermissione temporis commutatur. Sine du-vllam alius alio magis intelligat, atque ita eiusdem rei bio verum quidem non est in corporibus resurrectio-per infinitum eat intelligentia. XXXIII, de metu. nis incorruptibilibus, sed nunc ea nullus nostri corpo-XXXIIII, vtrum non aliud amãdum sit quàm metu caris sensus attingit, nisi fortè diuinitùs tale aliquid reue-rere. XXXV, quid amandum sit. In qua illud quod dixi, letur. X, vtrum corpus à Deo sit. XI, quare Christus de id esse amandum, quod nihil est aliud habere, quàm femina natus sit. XII, loco, vbi titulus est, Sententia nosse, non satis approbo. Neque enim Deũ non habe-cuiusdam sapientis, non est mea, sed quia per me in-bant, quibus dictum est: Nescitis quia templum Dei 1 Cor.3.d. notuit quibusdam fratribus, qui tunc à me ista diligẽ-estis vos, & spiritus Dei habitat in vobis? nec tamen 17. tissimè colligebãt, & placuit eis, inter nostra eam scri-eum nouerant, vel non sicut noscendus est nouerant. bere voluerunt. Est autem cuiusdam Fontei Carthagi-Item quod dixi, Nemo igitur beatam vitam nouit, & nienſis, [qui de vita Bꝛacmanarum aliquanta con-miser est. Nouit, dixi, quomodo noscenda est. Nam scripsit,] de mente mundanda ad videndum Deum, quis eam penitùs nescit, eorum dumtaxat qui iam ra-quod Paganus quidem scripsit, sed Christianus bapti-tione vtuntur, quandoquidem beatos se esse velle nozatus mortuus est. XIII, quo documento constet ho-uerunt? XXXVI, de nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus mines beſtiis excellere. XIIII, non fuisse corpus Do-D igitur & animus quo amatur, charitas propriè dicitur mini nostri Iesu Christi phantasma. XV, de intellectu. purgatissima & consummata, si nihil aliud amatur. XVI, de filio Dei. XVII, de scientia Dei. XVIII, de tri-Quod si verũ est, quomodo ergo Apostolus ait, Ne- Eph.5.f.29. nitate. XIX, de Deo & creatura. XX, de loco Dei. mo vnquam carnem suam odio habuit? Et ex hoc ad-
2 Sen. disp. 35 sap. quod autem. & disp. 37. cap. cùm ergo. XXI, vtrum Deus auctor mali non sit. Vbi videndum est, ne malè intelligatur quod dixi, Mali auctor nõ est, quia omnium quæ sunt auctor est: quia inquantum sunt, intantum bona sunt. Et ne hinc putetur non ab illo esse pœnam malorũ, quę vtique malum est iis qui
Sap.1. d.13. Eccl.11.b. 14. puniuntur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum
2. Sen.di.36. sap. & ideo, & cap. quod autem. est, Deus mortem non fecit: cùm alibi scriptum sit, Mors & vita à Domino Deo est. Malorũ ergo pœna
1. Sen.di.32. sap. primum ea. quæ à Deo est, malum est quidem malis, sed in bonis Dei operibus est, quoniã iustum est vt mali puniãtur, & vtique bonũ est omne quod iustũ est. XXII, Deum monet vt diligantur vxores. Sed ideo dictum est, propriè dilectio dicitur, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen propriè, sed propter animam cui subiacet ad vsum. nam & si propter seipsam videtur diligi, cùm eam nolumus esse deformem, ad aliud referẽdum est decus eius, ad illud scilicet, à quo decora sunt omnia. XXXVII, de semper nato. XXXVIII, de conformatione animæ. XXXIX, de alimentis. XL, cùm animarum natura vna sit, vnde hominum diuersæ voluntates. XLI, cùm omnia Deus fecerit, quare nõ æqualiter fecerit. XLII, quemadmodum Dei sapientia Dominus Iesus Christus & in vtero matris fuerit & in cælis. XLIII, Mat.3. d.16 quare filius Dei in homine apparuerit, & Spiritus sanctus in columba. XLIIII, quare tanto pòst venit Dominus Iesus Christus. Vbi cùm generis humani tan-

quam vnius hominis ætates commemorare; dixi: Nec oportuit venire diuinitùs magistrum, cuius imitatione in mores optimos formaretur, nisi tempore iuuentutis. Et adiunxi ad hoc valere quod Apostolus dicit, sub lege tanquam sub pedagogo paruulos custoditos. Sed potest mouere cur alibi dixerimus, Christū in generis humani sexta ætate tanquā in senectute venisse. Hoc ergo quod de iuuentute dictum est, ad vigorem seruoremque fidei refertur, quæ per dilectionem operatur: illud autem de senectute ad temporum numerum. Potest enim intelligi vtrumque in vniuersitate hominum, quod non potest in ætatibus singulorum. Sicut in corpore non potest esse simul & iuuentus & senectus, in animo autem potest: illa propter alacritatem, ista propter grauitatē. XLV, aduersus mathematicos. XLVI, de ideis. XLVII, vtrum aliquando cogitationes nostras videre possimus. Vbi quod dixi, angelica corpora, qualia nos speramus habituros, lucidissima atque ętherea esse credendum est. Si hoc sine membris quæ nunc habemus, & sine substantia, quāuis incorruptibilis, tamen carnis accipiatur, erratur. Multo autem melius in opere De ciuitate Dei, quæstio ista tractata est, de videdis cogitationibus nostris. XLVIII, de credibilibus. XLIX, quare filij Israël sacrificabāt visibiliter pecorum victimas. L, de æqualitate filij. LI, de homine facto ad imaginem & similitudinem Dei. Vbi quid est quod dixi, Homo sine vita non rectè appellatur, cùm dicatur homo etiam cadauer hominis? Ergo saltem dicere debui, nō propriè dicitur: vbi dixi, non rectè dicitur. Item dixi, Neque inscitè distinguitur, quòd aliud sit imago & similitudo Dei, aliud ad imaginem & similitudinē Dei, sicut hominem factū accipimus. Quod non ita intelligendum est, quasi homo non dicatur imago Dei, cùm dicat Apostolus, Vir quidē non debet velare caput, cùm sit imago & gloria Dei: sed dicitur etiam ad imaginem Dei, quod vnigenitus non dicitur, qui tantummodò imago est non ad imaginē. LII, de eo quod dictū est: Pœnitet me feciſſe hominem. LIII, de auro & argento quod Israëlitæ ab Ægyptiis acceperunt. LIIII, de eo quod scriptum est, Mihi autem adhærere Deo, bonum est. Vbi quod dixi, Quod autem est omni anima melius, id Deum dicimus, magis dici debuit, omni creato spiritu melius. LV, de eo quod scriptum est, Sexaginta sunt reginæ, octoginta concubinę, & adolescentularum non est numerus. LVI, de annis quadragintasex ædificati templi. LVII, de centum quinquaginta tribus piscib. LVIII, de Ioanne Baptista. LIX, de decē virginib. LX, de die autē illo & hora nemo scit, neque angeli cælorum, neq; filius hominis, nisi solus pater. LXI, de eo quod scriptū est in Euangelio, turbas Dominum in eremo pauisse de quinque panibus. Vbi quod dixi duos pisces duas illas significare personas, regiam scilicet & sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa vnctio pertinebat: dicēdum potius fuit, maximè pertinebat, quoniā vnctos aliquando legimus & prophetas. Item quod dixi, Lucas qui tāquam ascendentem post abolitionē peccatorum sacerdotem Christum insinuauit, per Nathā ascēdit ad Dauid: quia Nathan propheta missus erat, cuius correptione Dauid ipsius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Non sic accipiendum est tanquam ipse fuerit Nathan propheta, qui filius Dauid: quia nec hic dictū est, quia ipse propheta missus erat: sed dictum est, Quia Nathan propheta missus erat, vt mysterium non in eodem homine, sed in eodem nomine intelligatur. LXII, de eo quod scriptū est in Euangelio, quòd baptizabat Iesus plures quàm Ioannes, quāuis ipse nō baptizaret, sed discipuli eius. Vbi quod dixi, Latro ille cui dictum est: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso, qui nec ipsum baptismū acceperat. Hoc quidem & alios ante nos rectores sanctæ ecclesiæ posuisse in suis literis inuenimus, sed quibus documentis satis possit ostēdi quòd non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re in posteriorib. quibusdā opusculis nostris diligētiùs disputatum est, maximè in eo quod ad Vincentium Victorem de animæ origine scripsimus. LXIII, de verbo. LXIIII, de muliere Samaritana. LXV, de resurrectione Lazari. LXVI, de eo quod scriptum est, An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini, in quātum tempus viuit? vsq; ad eum locum in quo scriptum est, Viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Vbi illud quod ait Apostolus, Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autē carnalis sum: exponere volens, dixi, id est, carni cōsentio, nondum spiritali gratia liberatus. Quod non sic accipiēdum est, quasi spiritalis homo iam sub gratia constitutus, etiam de seipso non possit hæc dicere: [Venūdatus sum sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odio malum illud facio: & cætera quæ sequuntur, vsque ad eum locum vbi dictum est: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?] Quod postea didici, sicut iam sum antè confessus. Rursus exponēs quod ait Apostolus: Corpus quidem mortuum est propter peccatum. Mortuum, inquam, corpus dicit, quamdiu tale est, vt indigentia rerum temporalium molestet animam. Sed multo melius mihi postea visum est, ideo mortuū corpus dictū, quod habeat iam moriendi necessitatem, quam non habuit ante peccatum. LXVII, de eo quod scriptū est, Existimo enim quòd indignæ sint passiones huius tēporis ad futuram gloriā quæ reuelabitur in nobis: vsq; ad id quod dictum est: Spe enim salui facti sumus. Vbi cùm exponerem quod scriptum est, Et ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus: dixi, Et ipsa creatura, id est, ipse homo, cùm iā signaculo imaginis propter peccatum amisso remansit tantummodo creatura. Quod non ita accipiendum ēst quasi totum amiserit homo quod habebat imaginis Dei. Nā si omnino nō amisisset, non esset propter quod diceretur, Reformamini in nouitate mentis vestræ. Et, In eandem imaginem transformamur. Sed rursum si totum amisisset, nihil maneret vnde diceretur, Quāquam in imagine ambulet homo, tamen vanè conturbatur. Item quòd dixi spiritaliter summos angelos viuere, infimos verò animaliter: audacius dictū est de infimis quàm vt possit vel scripturis sanctis, vel ipsis rebus ostendi: quia & si forsitā potest, difficillimè potest. LXVIII, de eo quod scriptum est, O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Vbi dixi, Quia etiā si leuioribus quisque peccatis, aut certè quāuis grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur interiret, sed miserentis Dei qui eius precibus doloribusq; subuenit. Parum est enim velle, nisi Deus misereatur: sed Deus non miseretur qui ad pacem vocat, nisi volūtas præcesserit ad pacem. Hoc dictum est post pœnitentiam. Nam est misericordia Dei etiam ipsam præueniens voluntatem, quæ si non esset, non præpararetur voluntas à Domino. Ad eam misericordiam pertinet & ipsa vocatio quæ etiā fidem præuenit. De qua paulò pòst cùm agerem dixi. Hæc autem vocatio quę siue in singulis hominibus siue in populis atque in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ Domini ordinationis est. Quò pertinet etiam illud, In vtero sanctificaui te, & cùm esses in renibus patris tui, vidi te. Et: Iacob dilexi, Esau autem odio habui, &c. Quamuis testimonium illud, Cùm esses in renibus patris tui, vidi te, vnde mihi tanquam scriptū sit, occurrerit, nescio. LXIX, de eo quod scriptum est, Tūc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit

Gal.3.d.23.
Lib.3.qq.4.
Ioan.4.d.7.
Ibid.13.§.43.a.
Rom.7.a.14.
Ibid.5.a.6.
Lib.22.cap.29.
Rom.7.d.14
1 Cor.11.b.7.
Gen.6.b.6.
Exodi 3.§.22.& 12.c.35.
Psal.72.27.
Cant.6.a.6.
Mat.24.c.36.
Mat.14.b.18.a.
Ioan.6.a.10.a.
Luce 3.f.25
Ioan.4.a.1.
Luce 23.f.43.
De conſ. diſt. 4.c. baptiſmi. 4.ſin diſt.4. cap. ſunt & alig.
Hier.1.b.9. Rom.3.c.13.
Mal.1.d.3.

subiecit omnia. LXX, de eo quod Apostolus dicit, Absorpta est mors in victoriā: vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus: Aculeus autem mortis peccatum, virtus peccati lex. LXXI, de eo quod scriptum est, Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legē Christi. LXXII, de temporibus æternis. LXXIII, de eo quod scriptum est, Et habitu inuētus vt homo. LXXIIII, de eo quod scriptum est in epistola Pauli ad Colossenses, In quo habemus redemptionē & remissionē peccatorū, qui est imago Dei inuisibilis. LXXV, de hæreditate Dei. LXXVI, de eo quod apostolus Iacobus dicit, Vis autem scire ô homo inanis, quia fides sine operibus otiosa est. LXXVII, de timore, vtrū peccatum sit. LXXVIII, de pulchritudine simulachrorū. LXXIX, quare magi Pharaonis fecerūt miracula quēdā sicut Moyses famulus Dei. LXXX, aduersus Apollinaristas. LXXXI, de quadragesima & quinquagesima. LXXXII, de eo quod scriptum est, Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit. LXXXIII, de coniugio in eo quod Dominus ait, Si quis dimiserit vxorem suā excepta causa fornicationis. Hoc opus sic incipit:

1 Cor.15.§.54.
Gal.6.a.2.
Phil.2.d.7.
Col.1.b.14.
Ioc.2.d.20.
Exod 7.d.22.a.
Heb.11.b.6.
Mat.19.b.9.

QVAEST. I. Vtrum anima à ſeipſa ſit.

MNE verum à veritate verū est, & omnis anima eo anima est quo vera anima est. Omnis igitur anima à veritate habet vt omnino anima sit. Aliud autem anima est, aliud veritas. Nam veritas falsitatem nunquam patitur, anima verò sæpe fallitur. Non igitur cùm à veritate anima est, à seipsa est. Est autem veritas Deus, Deum igitur habet authorem vt sit anima. OMNE quod fit, ei à quo fit par esse non potest. Alioquin iustitia, quæ sua cuique tribuere debet, de rebus auferatur necesse est. Hominem ergo Deus cùm fecit, quamquam optimū fecerit, non tamen id fecit quod erat ipse. Melior autem homo est qui volūtate, quàm qui necessitate bonus est. Voluntas igitur libera danda homini fuit.

Ioan.14.d.6
QVAEST. II. De libero arbitrio.
Gen.1.d.31
Rom.11.a
2 Cor.3.d.18.

QVAEST. III. Vtrū Deo auctore ſit homo deterior.

NVLLO sapiente homine authore fit homo deterior. Non enim parua ista culpa est, imò tanta est quæ in sapientem quemuis hominem cadere nequeat. Est autem Deus omni homine sapiente præstātior. Multo minus igitur Deo authore fit homo deterior. Multo enim præstantior Dei voluntas, quàm hominis sapientis est. Illo autem authore cùm dicitur, illo volēte dicitur. Est ergo vitium volūtatis quo est homo deterior, quod vitium si longè abest à Dei voluntate, vt ratio docet, in quo sit quærendum est. VT sit homo deterior aut in ipso causa est, aut in alio aliquo, aut in nihilo. Si in nihilo, nulla causa est. Aut si ita accipitur in nihilo, quòd homo ex nihilo factus est, vel ex iis quæ ex nihilo facta sunt, rursum in ipso erit causa, quòd eius quasi materies est nihilum. Si in alio aliquo: vtrum in Deo, an in quolibet alio homine, an in eo quod neque Deus, neque homo sit. Sed nō in Deo, bonorum enim Deus causa est. Si ergo in homine, aut vi, aut suasione. Sed vi nullo modo, ne sit Deo valentior. Siquidem Deus ita optimè hominem fecit, vt si vellet manere optimus nullo resistente impediretur. Suasione autem alterius hominis si concedimus hominem deprauari, rursum quærendum erit, suasor ipse à quo deprauatus sit. Non enim potest prauus nō esse talium suasor. Restat nescio quid, quòd nec Deus, nec homo sit, sed tamen hoc quicquid est, aut vim intulit, aut suasit. De vi hoc respondetur quod suprà: de suasione autem quicquid est, quia suasio non cogit inuitum, ad eiusdem hominis volūtatem causa deprauationis eius redit, siue aliquo, siue nullo suadēte deprauatus sit.

QVAEST. IIII. Quæ ſit cauſa vt homo ſit deterior.

QVAEST. V. Vtrū animal rationale beatum eſſe poſſit.

ANIMAL quod caret ratione, caret scientia. Nullum autem animal quod scientia caret, beatum esse potest. Nō igitur cadit in animalia rationis expertia vt beata sint. OMNE quod est, aut est corporeum, aut incorporeū. Corporeum sensibili, incorporeum autem intelligibili specie continetur. Omne igitur quod est, sine aliqua specie non est. Vbi autem aliqua species, necessariò est aliquis modus, & modus aliquid boni est. Summum ergo malum nullū modum habet, caret enim omni bono. Nō est igitur, quia nulla specie continetur, totúmq; hoc nomē mali de speciei priuatione repertum est. ANIMA aliquando ita dicitur, vt cùm mente intelligatur, veluti cùm dicimus hominem ex anima & corpore cōstare. Aliquando ita vt excepta mente dicitur, ex iis operib. intelligitur quæ habemus cum bestiis communia. Bestiæ namque carent ratione, quæ mentis semper est propria.

QVAEST. VI. De malo.
1 Cor.2.
QVAEST. VII. Quę propriè in animante anima dicatur.

MOVERI per se animā sentit, qui sentit in se esse voluntatem. Nam si volumus, nō alius de nobis vult. Et iste motus animæ spontaneus est, hoc enim ei tributum est à Deo: qui tamen motus, non de loco in locum est tanquā corporis. Localiter enim moueri corporis proprium est. Et cùm anima voluntate, id est, illo motu qui localis non est, corpus suum tamen localiter mouet, non ex eodem monstratur & ipsa localiter moueri. Sicut videmus à cardine moueri aliquid per magnum spatium loci, & tamen ipsum cardinem non moueri loco. OMNE quod corporeus sensus attingit, quod & sensibile dicitur, sine vlla intermissione temporis commutatur: velut cùm capilli capitis nostri crescunt, vel corpus vergit in senectutē, aut in iuuentā efflorescit, perpetuò id fit, nec omnino intermittit fieri. Quod autem non manet, percipi nō potest: illud enim percipitur quod scientia cōprehenditur. Comprehendi autem non potest quod sine intermissione mutatur. Non est igitur expectanda sinceritas veritatis à sensibus corporis. Sed ne quis dicat esse aliqua sensibilia eodem modo semper manentia, & quæstionem nobis de sole atque stellis afferat, in quibus facilè conuinci nō potest, illud certè nemo est qui nō cogatur fateri, nihil esse sensibile quod nō habeat simile falso, ita vt internosci non possit. Nam vt alia prætermittam, omnia quæ per corpus sentimus, etiam cùm ea non assunt sensibus, imagines tamē eorum patimur tāquam prorsus assint, vel in somno, vel in furore. Quod cùm patimur omnino vtrum ea ipsis sensibus sentiamus, aut imagines sensibilium sint, discernere non valemus. Si igitur sunt imagines sensibilium falsæ, quæ discerni ipsis sensibus nequeunt, & nihil percipi potest, nisi quod à falso discernitur, non est constitutum iudicium veritatis in sensibus, quamobrē saluberrimè admonemur auerti ab hoc mundo, qui profectò corporeus est & sensibilis, & ad Deum, id est veritatem, quæ intellectu & interiore mente capitur, quæ semper manet & eiusdem modi est, quæ non habet imaginem falsi, à qua discerni non possit, tota alacritate conuerti. OMNE bonum à Deo. Omne speciosum bonum, inquantum speciosum est: Et omne quod species cōtinet speciosum est. Omne autē corpus vt corpus sit, specie aliqua continetur. Omne igitur corpus à Deo. DEVS cùm liberat, nō partem aliquam liberat, sed totum liberat, quod fortè in periculo est. Sapientia ergo & virtus Dei, qui dicitur vnigenitus filius, homine suscepto liberationem hominis indicauit. Hominis autem liberatio in vtroque sexu debuit apparere. Ergo quia virum oportebat suscipere, qui sexus honorabilior est, consequens erat vt feminei sexus liberatio hinc appareret, quòd ille vir de femina natus est. AGITE ô, inquit, miseri mortales, hoc agite ne vnquam polluat hoc domicilium malignus spiritus, ne sensibus immixtus inficiat animæ sanctitatē, lucémque mentis obnubilet.

1 Cor.15.§.54.
Gal.6.a.2.
Phil.2.d.7.
Col.1.b.14.
Ioc.2.d.20.
Exod 7.d.22.a.
Heb.11.b.6.
Mat.19.b.9.
Ioan.14.d.6
Gen.1.d.31
Rom.11.a
2 Cor.3.d.18.
Psal.38.§.
QVAEST. VIII. Vtrum per ſe anima moueatur.
1 Cor.2.
QVAEST. IX. Vtrum corporeis ſenſibus veritas percipi poſſit.
1 Retr.ca.26.
QVAEST. X. Vtrum corpus à Deo ſit.
Iac.1.c.17.
QVAEST. XI. Quare Chriſtus de ſemina natus ſit, Lucæ 1.
1 Retr.ca.26
QVAEST. XII. Sūtēria cuiuſdam ſapientiæ FONTEI.

Serpit hoc malum per omnes aditus sensuales, dat se A figuris, accommodat coloribus, adhæret sonis, latet in ira, in fallacia sermonis, odoribus se subiicit, infundit saporib., ac turbidi motus illuuie tenebrosis affectionibus tenebrat sensus, quibusdá nebulis implet omnes meatus intelligentiæ, per quos expandere lumen rationis radius mentis solet. Et quia radius æthereę lucis est, in eóque speculum diuinæ præsentiæ, in hoc enim Deus, in hoc voluntas innoxia, in hoc rectè facti meritum relucet, Deus vbique pręsens est. Tunc autē vnicuique nostrum simul est, cūm mentis nostræ illibata puritas in eius præsentia se esse putauerit. Vt enim visus oculorum si fuerit vitiatus, quicquid videre non potuerit, adesse non putat: frustra enim circūstat oculos pręsens imago rerum, si oculis integritas desit: ita etiam Deus qui nusquam deest, frustra pollutis animis præsens est, quem videre mentis cæcitas non

QVAEST. XLII. *Quo documēto constet homines bestiis antecellere.*

poterit. INTER multa quibus ostendi potest, hominem ratione bestiis antecellere, hoc omnib. manifestū est, quòd beluæ ab hominibus domari & mansuefieri possunt, homines à beluis nullo modo.

QVAEST. XLIII. *Nō fuisse corpus Christi phantasma. Ioan 14.*

SI phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus. Et si fallit, veritas non est. Est autem veritas Christus. Non igitur phantasma fuit corpus eius. OMNE quod se intelligit, comprehendit se. Quod autē se cōprehendit, finitum est sibi. Et intellectus intelligit se: Ergo finitus est sibi. Nec infinitus esse vult, quamuis possit, quia notus sibi esse vult, amat enim se.

QVAEST. XV. *De intellectu.*

QVAEST. XVI. *De filio Dei.*

DEVS omnium quæ sunt, causa est. Quod autem omnium rerū causa est, etiam sapientiæ suæ causa est: nec vnquam Deus fine sapientia sua: Igitur sempiternæ sapientiæ suæ causa est sempiterna: nec tempore prior est quàm sua sapientia. Deinde si patrem sempiternum esse inest Deo, nec fuit aliquando non pater,

QVAEST. XVII. *De scientia Dei.*

nunquam fine filio fuit. OMNE præteritum iam non est: Omne futurum nondum est: Omne igitur & præteritum & futurum deest. Apud Deum autem nihil deest: nec præteritum igitur nec futurū, sed C

QVAEST. XVIII. *De trinitate.*

omne præsens est apud Deum. OMNE quod est, aliud est quo constat, aliud quo discernitur, aliud quo cōgruit. Vniuersa igitur creatura si & est quoquo modo, & ab eo quod omnino nihil est, plurimum distat, & suis partibus sibimet congruit, causam quoque eius trinam esse oportet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit. Creaturæ autem causam, id est, authorem, Deum dicimus. Oportet ergo esse trinitatem qua nihil præstantius, intelligentius & beatius inuenire perfecta ratio potest. Ideóque etiam cùm veritas quæritur, pluſquam tria genera quæstionū esse nō possunt, vtrum omnino sit, vtrum hoc an aliud sit, vtrū approbandum improbandúmve sit.

QVAEST. XIX. *De Deo & creatura.*

QVOD incōmutabile est, æternum est: semper enim eiusdem modi est. Quod autem commutabile est, tempori obnoxium est. Non enim semper eiusdem modi est, & ideo æternum non rectè dicitur. Quod enim mutatur, non manet: quod non manet, nō est æternum. Idáque inter immortale & æternum interest, quòd omne æternum D immortale est, non omne immortale satis subtiliter æternum dicitur: quia etsi semper aliquid viuat, tamē si mutabilitatem patiatur, non propriè æternū appellatur, quia nō semper eiusdem modi est: quamuis im-

Dan. 7. g. 27

mortale, quia semper viuit, rectè dici possit. Vocatur autem æternum interdū etiam quod immortale est. Illúd verò quod & mutationem patitur, & animę presentia cùm anima non sit viuere dicitur, neq; immortale vllo modo & multo minus æternum intelligi potest. Æternum enim cùm propriè dicitur, neq; quicquam præteritum quasi transierit, neque quicquā futurum quasi nōdum sit, sed quicquid est, tantūmodo

QVAEST. XX. *De locō Dei.*

est. DEVS non alicubi est. Quod enim alicubi est, continetur loco: quod continetur loco, corpus est. Deus autem non est corpus: Non igitur alicubi est: & tamē quia est, & in loco nō est, in illo sunt potius omnia, quàm ipse alicubi: nec tamen ita in illo vt ipse sit locus. Locus enim in spatio est quod lōgitudine & latitudine & altitudine corporis occupatur, nec Deus tale aliquid est. Et omnia igitur in ipso sunt, & locus non est. Locus tamen Dei abusiuè dicitur templum Dei, non quòd eo contineatur, sed quòd ei pręsens sit. Id autem nihil melius, quàm anima munda intelligitur. QVISQVIS omnium quæ sunt author est, & ad cuius bonitatem id tātùm pertinet vt sit omne quod est, non esse ad eū pertinere nullo pacto potest. Omne autē quod deficit, ab eo quod est esse deficit, & tēdit in non esse. Esse autem & in nullo deficere bonum est, & malum est deficere. At ille ad quem nō esse non pertinet, non est causa deficiendi, id est, tendendi ad non esse: quia, vt ita dicam, essendi causa est. Boni igitur tantum modo causa est, & propterea ipse summum bonū est. Quocirca mali author nō est, qui B omnium quæ sunt author est, quia in quātum sunt, in tantum bona sunt. VBI nulla indigentia, nulla necessitas. Vbi nullus defectus, nulla indigentia. Nullus autem defectus in Deo, nulla ergo necessitas.

OMNE castum castitate castum est, & omne æternum æternitate æternum est, & omne pulchrum pulchritudine, & omne bonū bonitate: ergo & omne sapiens sapientia, & omne simile similitudine. Sed duobus modis castū castitate dicitur, vel quòd eā gignat, vt ea sit castum castitate quam gignit, & cui principiū atque causa est vt sit. Aliter autem † vt participatione castitatis quidque castum est, quod potest aliquando esse non castum, atque ita de cæteris intelligendū est. Nam & anima æternitatem vel intelligitur vel creditur consequi, sed æterna æternitatis participatione fit. Non autem ita æternus Deus, sed quòd ipsius æternitatis est author. Hoc & de pulchritudine & de bonitate licet intelligi. Quamobrem cùm sapiens Deus dicitur, & ea sapientia sapiens dicitur, sine qua eum vel fuisse aliquando, vel esse posse nefas est credere, non participatione sapientiæ sapiens dicitur, sicuti anima, quæ & esse, & non esse sapiens potest, sed quòd ipse eā genuerit qua sapiens dicitur, sapientiam. Item illa quę participatione sunt, vel casta, vel æterna, vel pulchra, vel bona, vel sapientia, recipiunt, vt dictum est, vt possint nec casta esse, nec æterna, nec pulchra, nec bona, nec sapientia. At ipsa castitas, æternitas, pulchritudo, bonitas, sapientia, nullo modo recipiūt aut corruptionem, aut, vt ita dicam, temporalitatem, aut turpitudinem, aut malitiam. Ergo etiam illa quę participatione similia sunt, recipiunt dissimilitudinem. At ipsa similitudo nullo modo ex aliqua parte potest esse dissimilis. Vnde fit, vt cùm similitudo patris filius dicitur, quia eius participatione similia sunt quæcunque sunt vel inter se vel Deo similia: ipsa est enim species prima, qua sunt, vt ita dicam, speciata, & forma qua formata sunt omnia, ex nulla parte patri potest esse dissimilis. Idem igitur quod pater: ita vt iste filius sit, ille pater: id est, iste similitudo, ille cuius similitudo est: iste substantia, ille substantia, ex quo vna substantia. Nam si non vna est, recipit dissimilitudinē similitudo, quod fieri posse omnis veritas negat ratio.

QVICQVID casu fit, temere fit. Quicquid temere fit, non fit prouidentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non prouidentia vniuersus mundus administratur. Si non prouidentia vniuersus mundus administratur, est ergo aliqua natura atque substantia quæ ad opus prouidētiæ non pertinet. Omne autem quod est, in quantum est, bonum est. Summè enim est illud bonū, cuius participatione sunt bona cætera. Et omne quod mutabile est, non per seipsum, sed boni immutabilis participatione in quantum est, bonū est. Porrò illud

illud bonum, cuius participatione sunt bona cætera A neat, & omnia mutabilia pulcherrima gubernatione quæcunque sunt, non per aliud, sed per seipsum bonū est, quam diuinam etiam prouidentiam vocamus. Nihil igitur casu sit in mundo. Hoc constituto, consequens videtur, vt quicquid in mundo geritur, partim diuinitùs geratur, partim nostra volūtate. Deus enim quouis homine optimo & iustissimo longè atque incomparabiliter melior & iustior est. Iustus autem regens & gubernans vniuersa, nullam pœnam cuiquam finit immeritò infligi, nullum præmiū immeritò dari. Meritum autem pœnæ, peccatum; & meritum præmij, rectè factum est. Nec peccatum autem nec rectè factum imputari cuiquam iustè potest, qui nihil fecerit propria voluntate. Est igitur & peccatum & rectè factum in libero voluntatis arbitrio.

QVAEST. XXV. *De cruce Christi.*

SAPIENTIA Dei hominem ad exemplum quo rectè viueremus, suscepit. Pertinet autem ad vitā rectam, ea quæ non sunt metuēda, non metuere. Mors autem metuenda non est. Oportuit ergo idipsum illius hominis, quem Dei sapientia suscepit, morte mōstrari. Sunt autem homines qui quamuis mortē ipsam non timeant, genus tamen aliquod ipsius mortis horrescunt. Nihilominus autem vt ipsa mors metuenda non est, ita etiam nullum genus mortis bene & rectè viuenti homini metuendum est. Nihilominus igitur hoc quoque illius hominis cruce ostendendum fuit. Nihil enim erat inter omnia genera mortis illo genere execrabilius & formidolosius. ALIA sunt

QVAEST. XXVI. *De differētia peccatorum.*

peccata infirmitatis, alia imperitiæ, alia malitiæ. Infirmitas contraria est virtuti, imperitia contraria est sapientiæ, malitia contraria est bonitati. Quisquis igitur nouit quid sit virtus & sapientia Dei, potest existimare quę sint peccata venialia. Et quisquis nouit quid sit bonitas Dei, potest existimare quibus peccatis certa pœna debeatur & hîc & in futuro seculo. Quibus bene tractatis, probabiliter iudicari potest, qui non sint cogendi ad pœnitentiam luctuosam & lamentabilē, quamuis peccata fateantur: & quibus nulla omnino speranda sit salus, nisi sacrificium obtulerint Deo, spiritum contribulatum per pœnitentiam.

QVAEST. XXVII. *De prouidentia.*

FIERI potest vt per malum hominē diuina prouidentia & puniat, & opituletur. Nam Iudęorum impietas & Iudæos supplantauit, & gentibus saluti fuit. Item fieri potest, vt diuina prouidentia per hominem bonū & damnet & adiuuet, sicut ait Apostolus: Aliis

2 Cor. 2. d. 16.

sumus odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem. Sed cùm omnis tribulatio aut pœna impiorum sit, aut exercitatio iustorum, quia eadem tribula & paleas concīdit, & frumenta à paleis exuit, vnde tribulatio nomen accepit: rursus cùm pax & quies à molestiis temporalibus & bonos lucretur, & corrumpat malos: omnia hęc diuina prouidentia pro meritis moderatur animarum: sed tamen non sibi eligunt boni

Libr. 1. Retr. 16. Lib. 6. de Trin. cap. 10.

Psal. 51.

QVAEST. XXI. *Vtrum Deus author mali sit.*

1. Retr. 14.

QVAEST. XXII. *Deum non mentiri.*

QVAEST. XXIII. *De pœna & culpa.*

al. cum.

ministeriū tribulationis, nec mali amant pacē. Quare

d. agitur.

ipsi quoque per quos id † agit quod ignorant, non iustitiæ quæ refertur ad Deum, sed maleuolentiæ suæ D mercedem accipiūt. Quemadmodum nec bonis imputatur, quòd ipsis prodesse volētibus nocetur alicui, sed bono animo beneuolētiæ præmium tribuitur: ita etiam cætera creatura pro meritis animarum rationalium vel sentitur vel latet, vel molesta vel commoda est. Summo enim Deo cuncta bene administrāte quæ fecit, nihil inordinatum in vniuerso, nihilque iniustū est, siue scientibus siue nescientibus nobis: sed in patre offenditur anima peccatrix: tamē quia pro meritis ibi est, vbi talem esse decet, & ea patitur quæ talē pati æquum est, vniuersum regnum Dei nulla sui fœditate deformat. Quamobrem quoniā non omnia nouimus quæ de nobis bene agit ordo diuinus, in sola bona voluntate secundum legē agimus, in cęteris autē secundum legem agimur, cùm lex ipsa incōmutabilis ma-

Luce 2. b. 14.

QVAEST. XXVIII. *Quare Deus mundum facere voluerit.*

QVAEST. XXIX. *Vtrū aliquid sit sursum aut deorsum in vniuerso. Col. 3. a. 2.*

QVAEST. XXX. *Vtrum omnia in vtilitatem hominis creata sint.*

Perfecta igitur hominis ratio,quæ virtus vocatur, vti- A tur primò ſeipſa ad intelligendum Deum , vt eo fruatur, à quo etiam facta eſt. Vtitur autem cæteris rationalibus animantibus ad ſocietatem, irrationalibus ad eminentiam. Vitam etiam ſuam ad id refert vt fruatur Deo , ita enim beata eſt. Ergo & ipſa vtitur, quæ profectò inchoat miſeriam per ſuperbiam , ſi ad ſeipſam,non ad Deum referatur. Vtitur etiam corporibus quibuſdam viuificandis ad beneficentiam: ſic enim vtitur ſuo corpore , quibuſdam aſſumendis vel reſpuendis ad valetudinem, quibuſdam tolerandis ad patientiam, quibuſdam ordinandis ad iuſtitiam,quibuſdam conſiderandis ad aliquod veritatis documentum. Vtitur etiam iis à quibus ſe abſtinet ad temperãtiam. Ita omnibus & ſenſis & non ſenſis vtitur,nec aliquid tertium eſt. Iudicat autem de omnibus quibus vtitur,de ſolo Deo non iudicat,quia ſecũdum Deum de cæteris iudicat,nec eo vtitur, ſed fruitur. Neque enim ad aliquid aliud Deus referendus eſt : quoniam B omne quod ad aliud referẽdum eſt, inferius eſt quàm id ad quod referendum eſt. Nec eſt aliquid Deo ſuperius,non loco, ſed excellentia ſuæ naturæ. Omnia ergo quæ facta ſunt , in vſum hominis facta ſunt, quia omnibus vtitur iudicando ratio,quæ homini data eſt. Et ante lapſum quidem non vtebatur tolerandis, nec poſt lapſum vtitur, niſi conuerſus, & quanquam ante mortem corporis, iam tamen quantum poteſt Dei amicus,quia libenter ſeruus. VIRTVS eſt

QVÆST. XXXI. *Sententia Ciceronis , quẽ admodũ virtutes animi ab illo diuiſæ ac definitæ ſint.*

animi habitus naturæ modo atque rationi conſentaneus. Quare omnibus partibus eius cognitis tota vis erit ſimplicis honeſtatis cõſiderata. Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem,tẽperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum & malarũ & neutrarum ſcientia. Partes eius, memoria, intelligentia , prouidentia. Memoria eſt per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia , per quam ea perſpicit quæ ſunt. Prouidentia,per quam futurum aliquid videtur antequam factum eſt. Iuſtitia eſt habi- C

Iuſtitia quid ſit, & vnde.

tus animi, communi vtilitate conſeruata , ſuã cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt à natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt : poſtea res & à natura profectas & conſuetudine probatas , legum metus & religio ſanxerunt. Natura ius eſt , quod non opinio genuit , ſed

Natura iuris quid.

quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam , vindicationem , obſeruantiam, veritatem. Religio eſt quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ,quam diuinam vocant, curam cærimoniámque affert. Pietas per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolens officium,& diligens tribuitur cultus. Gratia in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria,& remunerandi voluntas continetur. Vindicatio per quam vis aut iniuria,& omnino omne quod offuturum eſt, defendendo aut vleiſcendo propulſatur. Obſeruantia per quam homines aliqua dignitate antecellẽtes, cultu quodam & honore dignamur. Veritas per quam D

Conſuetudo quid.

immutata ea quæ ſunt aut fuerunt aut futura ſunt dicuntur. Conſuetudine autem ius eſt quod aut leuiter natura iactatum aluit , & maius fecit vſus , vt religionem:& ſi quid eorum quę antè diximus,à natura prouectum, maius factum propter conſuetudinem videmus,aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit. Quod genus pactum eſt,par,lex,iudicatum. Pactum eſt quod inter aliquos conuenit. Par quod in omnes æquale eſt. Iudicatum de quo alicuius aut aliquorum iam ſententiis conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto quod populo expoſitum eſt vt obſeruet, continetur. Fortitudo eſt cõſiderata periculorum ſuſceptio, & laborũ perpeſſio. Cuius partes, magnificentia,fidentia, patientia,perſeuerantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione cogitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ cum certa ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis aut vtilitatis cauſa rerum arduarum aut difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia eſt rationis in libidinem atque alios *Temperantia quid.* non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes, continentia, clementia, modeſtia. *Partes temperantiæ.* Continentia eſt per quam cupiditas , cõſilij gubernatione regitur. Clementia per quam animi temerè in odium alicuius illecti concitatique comitate retinentur. Modeſtia per quam pudor honeſtus clarã & ſtabilem cõparat authoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, vt nihil adiungatur emolumenti, petẽda ſunt. Quod vt monſtretur, neq; ad hoc noſtrũ inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiẽdi remotum eſt. Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modò quæ B iis contraria ſunt,vt fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia : verumetiam illa quæ propinqua videntur & finitima eſſe,abſunt autẽ longiſſimè:quod genus fidẽtiæ cõtrarium eſt diffidentia, & ea re vitium eſt audacia non contrarium, ſed appoſitum ac propinquũ, ſed tamen vitiũ eſt.Sic vnicuique virtuti finitimum vitiũ reperietur , aut certo iam nomine appellatũ, vt audacia quæ fidentiæ, pertinacia quæ perſeuerãtię finitima eſt, ſuperſtitio quę ad religionẽ propinqua eſt, aut ſine vllo certo nomine : quæ omnia vti contraria rerũ bonarum in rebus vitãdis reponentur. Ac de eo quidem genere honeſtatis quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt. Nunc de eo in quo vtilitas quoq; adiungitur, quod tamen honeſtũ vocamus, dicẽdum videtur. Sunt igitur multa quæ nos cum dignitate, tũ fructu quoque ſuo ducunt. Quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequẽs de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſtatis & cultu & honore & verecũdia digna authoritas. Amplitudo eſt potentia, aut maieſtas, aut aliquarũ copiarum magna abundãtia. Amicitia, volũtas erga aliquẽ rerũ bonarum, illiuſpiſus cauſa quẽ diligit, cum eius pari voluntate. Hìc quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiã adiungimus, vt eorum quoq; cauſa petenda videatur,ne fortè qui nos de omni amicitia dicere exiſtimarint,reprehendãt. Quãquam ſunt qui propter vtilitatem modò petendã putent amicitiam, ſunt qui propter ſe ſolùm , ſunt qui & propter ſe & propter vtilitatem. Quorũ quid veriſſimè ſtatuatur, alius locus erit conſiderãdi. QVISQVIS vllam QVÆST. XXXII. *Vtrum is qui alium diligit, ita eũ diligat, vt eius deum vt per ſe ipſum amet.* rem aliter quàm ea res eſt intelligit,fallitur. Et omnis qui fallitur, id in quo fallitur non intelligit. Quiſquis igitur vllã rem aliter quàm eſt intelligit,non eã intelligit. Nõ ergo poteſt quicquã intelligi, niſi vt eſt: Nos autẽ aliquid nõ ita vt eſt intelligimus,velut hoc ipſum nihil intelligi, quod non ita vt eſt intelligitur. Quare nõ eſt dubitãdum eſſe perfectã intelligentiã, qua præſtantior eſſe non poſſit, & ideo non per infinitum ire, quia quæque res intelligitur , nec eã poſſe alium alio plus intelligere. NVLLI dubium eſt non aliam QVÆST. XXXIII. *De motu.* metuendi eſſe cauſam , niſi ne id quod amamus , aut adeptum amittamus, aut non adipiſcamur ſperatum. Quare quiſquis hoc ipſum non metuere amauerit atque habuerit , quis metus eſt ne id poſſit amittere? Multa enim quæ amamus & habemus, metuimus amittere,ita ea cuſtodimus metu:nõ metuere autẽ nemo poteſt cuſtodire metuendo. Itẽ quiſquis amat nõ metuere atq; id nondũ habet , ſperãtq; ſe habiturum, nõ eũ oportet metuere ne nõ adipiſcatur. Hoc.n. metu nihil aliud metuitur quàm idẽ metus. Porrò metus omnis aliquid fugit, & nulla res ſeipſam fugit:nõ igitur metuitur metus. Sed ſi quis exiſtimat nõ rectè dici quòd

quòd metus aliquid metuat, cùm anima potius ipſo A poteſt, vt habeat quiſq; aliquid, quod habere, hoc ſit metu metuat : illud attendat,quod cognitu facile eſt, quod noſſe,neque amet tamen:quãquam bonũ quod nullum metũ eſſe niſi futuri & imminentis mali. Neceſſe eſt autẽ vt qui metuit , aliquid fugiat. Quiſquis itaque metuere metuit , eſt profectò abſurdiſſimus, quia fugiendo habet idipſum quod fugit. Nam quoniam non metuitur niſi ne aliquid mali accidat , metuere ne accidat metus , nihil aliud eſt niſi amplecti quod reſpuis. Quod ſi repugnans eſt, ſicuti eſt, nullo prorſus modo metuit,quiſquis nihil aliud amat quàm non metuere.Et propterea nemo poteſt hoc ſolum amare,& non habere. Vtrum autem hoc ſolum amandum ſit,alia quæſtio eſt. Iam quem nõ exanimat metus, nec cupiditas eum vaſtat , nec ægritudo macerat, nec vẽtilat geſtiens & vana lætitia. Si enim cupit,quia nihil aliud eſt cupiditas niſi amor rerum trãſeuntium, metuat neceſſe eſt , ne aut amittat eas cùm adeptus fuerit, aut non adipiſcatur:non autem metuit, nõ ergo cupit. Item ſi angitur animi dolore, neceſſe eſt etiã metu agitetur: quoniã quorum malorum præſentium eſt anxietudo,eorum eſt imminentium metus. Metu autem caret,ergo & anxietudine. Item ſi lætetur inaniter, de iis rebus lętetur, quas poteſt amittere, quare metuat neceſſe eſt ne amittat. Sed nullo modo metuit,nullo modo igitur lætatur inaniter. SI vitiũ QVÆST. XXXIII. *Vtrum nõ debeat amandũ ſe quàm metuere.* eſt non metuere,non eſt amandum.Sed nemo beatiſſimus metuit, & nemo beatiſſimus in vitio eſt. Nõ eſt itaque vitium non metuere. At audacia vitium eſt. Non ergo quiſquis non metuit,audax eſt; quanquam omnis qui audet,non metuat. Item cadauer omne nõ metuit. Quapropter cùm commune ſit non metuere beatiſſimo & audaci & cadaueri , ſed beatiſſimus id habeat per trãquillitatem animi,audax per temeritatem,cadauer quia omni ſenſu caret, neque non amãdum eſt nõ metuere, quoniã beati eſſe volumus, neq; ſolum amãdum quoniã audaces & exanimes eſſe nolumus. QVONIAM quicquid non viuit nõ me- C

QVÆST. XXXV. *Quid amandum ſit.*

tuit,neque vita carẽdum quiſquã perſuaſerit, vt metu etiã carere poſſimus , amandum eſt ſine metu viuere. Sed rurſus, quia vita metu carens, etiamſi intelligẽtia careat, non eſt appetenda, amãdum eſt, ſinè metu cũ intellectu viuere. Id ne ſolum amandũ? an amor quoque ipſe amãdus eſt? Ita verò,quãdo ſine hoc illa non amãtur. Sed ſi propter aliã quæ amanda ſunt amor amatur, non rectè amor dicitur. Nihil enim aliud eſt amare,quàm propter ſeipſam rẽ aliquã appetere. Nũquid igitur per ſeipſum amor appetẽdus eſt,cùm quãdo deſit quod amatur,ea ſit indubitata miſeria? Deinde cùm amor motus quidã ſit,neq; vllus ſit motus niſi ad aliquid,cùm quærimus quid amandum ſit,quid ſit illud ad quod moueri oporteat,quærimus. Quare ſi amãdus eſt amor, non vtique omnis amãdus eſt. Eſt enim & turpis , quo animus ſeipſo inferiora ſectatur, quæ magis propriè cupiditas dicitur, omnium ſcilicet malorum radix. Et ideo non amandum eſt,quod manenti & fruenti amori auferri poteſt. Cuius ergo rei D amor amãdus eſt,niſi eius quæ non poteſt deeſſe dum amatur? Id autẽ eſt,quod nihil eſt aliud habere quàm noſſe. Porrò aurũ & omne corpus non hoc eſt habere quod noſſe,non itaque amãdum eſt. Et quoniã poteſt aliquid amari,nec haberi,non ſolùm ex his quæ amãda non ſunt,vt pulchrum aliquod corpus, ſed etiã eorum quæ amãda ſunt,vt beata vita: & rurſus poteſt aliquid haberi,nec amari, vt cõpedes : iure quæritur vtrum poſſit quiſpiã id quod habere nihil eſt niſi noſſe, nõ amare,cùm habeat,id eſt, nouerit.Sed cùm videamus nonnullos,non ob aliud,verbi gratia,diſcere numeros, niſi vt eadem diſciplina pecunioſi fiãt,aut hominibus placeant;quàm cùm didicerint, ad eundẽ finem referunt; quem ſibi cùm diſcerent, propoſuerãt: neque vllã diſciplinã aliud ſit habere quàm noſſe:fieri

al. amari.

Amare quid ſit.

CHARITATEM voco motum animi, quo amã- QVÆST. XXXVI. *De mutienda charitate.* tur ea quæ non ſunt præ ipſo amãte contemnenda: id eſt,quod æternum eſt,& quod amare ipſum æternum poteſt. Deus igitur & animus quo amatur , charitas propriè dicitur purgatiſſima & conſummata , ſi nihil aliud amatur: hãc & dilectionem dici placet.Sed cùm Deus magis diligitur quàm animus,vt malit homo eius eſſe quàm ſuus , tunc verè animo ſummęque conſulitur conſequenter & corpori,nobis id non curantibus aliquo appetitu ſatagente , ſed tãtum prompta & oblata ſumentibus. Charitatis autem venenũ eſt,ſpes adipiſcendorum aut retinẽdorum temporalium. Nutrimentũ eius eſt,imminutio cupiditatis. † Profectio, *al. Perfectio.* nulla cupiditas. Signum profectus eius, imminutio timoris, ſignum perfectionis eius nullus timor : quia & radix eſt omnium malorum cupiditas,& conſummata dilectio foras mittit timorem. Quiſquis igitur eam *1 Tim.6.b. 20. 1 Ioan.4.c. 18.* nutrire vult,inſtet minuẽdis cupiditatibus. Eſt autem *Cupiditas.* cupiditas, amor adipiſcendi aut obtinẽdi temporalia. Huius minuendæ initium eſt,Deum timere,qui ſolus timeri ſine amore non poteſt. Ad ſapientiã enim tenditur , & nihil verius eo quod dictum eſt , Initium ſa- *Prou. 1. d.7. & 9.d.10. Eccl. 1.b.16. Pſ.110.b.10. Iob 28.d.28* pientiæ timor Domini. Nemo eſt quippe qui nõ magis dolorem fugiat,quàm appetat voluptatem; quandoquidẽ videmus etiam immaniſſimas beſtias à maximis voluptatibus abſterreri dolorum metu : quod cùm in earundem conſuetudinem verterit , domitæ & manſuetæ vocantur. Quapropter quoniam ineſt homini ratio , quæ cùm ſeruit cupiditati peruerſione miſerabili,vt homines non timeantur,ſuggerit latere poſſe commiſſa , & ad tegenda occulta peccata , aſtutiſſimas fallacias comparat: eo fit , vt homines , quos nondum delectat pulchritudo virtutis , niſi pœnis à peccando deterreantur , quæ veriſſimè per ſanctos & diuinos viros prædicantur, & quod celãt hominibus,

Deo

Deo celari non posse constituant, difficilius domentur quàm feræ. Vt autem timeatur Deus, diuina prouidentia regi vniuersa persuadendum est: non tam rationibus, quas qui potest inire, potest etiá & pulchritudinem sentire virtutis, quàm exemplis vel recentibus si qua occurrût, vel de historia, & ea maximè quæ ipsa diuina prouidentia procurante, siue in vetere, siue in nouo Testamento excellentissimam authoritatem religionis recepit: simul autē agendum est & de pœnis peccatorum, & de præmiis rectè factorum. Iam verò cùm aliqua non peccandi consuetudo, quod onerosum putabatur, facile esse persuaserit: incipiat gustari dulcedo pietatis, & cōmendari pulchritudo virtutis, vt charitatis libertas præ seruitute timoris emineat. Tunc iam persuadendum est fidelibus præcedētibus regenerationis sacramentis, quæ necesse est plurimum moueant, quid interſit inter duos homines, veterem & nouum, exteriorem & interiorem, terrenum & cælestem: id est, inter eum qui bona carnalia & temporalia, & eum qui spiritalia & æterna sectatur: monendúmque ne peritura beneficia & transeuntia expectentur à Deo, quibus & improbi homines abūdare possunt: sed firma & sempiterna, pro quibus accipiendis omnia quæ in hoc mundo bona putantur & mala, penitùs contemnenda sunt. Hîc præstantissimū illud & vnicum exemplum Dominici hominis proponendum est, qui cùm se tot miraculis tantam rerū potestatem habere monstraret, & ea spreuit quæ magna bona, & ea sustinuit quæ magna mala imperiti putant: quos mores & disciplinam, ne tanto minus quisquam aggredi audeat, quanto illud magis honorat, & de pollicitationibus atque hortationibus eius, & de imitantium multitudine Apostolorum, martyrū, sanctorúmque innumerabiliū, quàm non sint illa desperanda ostendendum est. At vbi fuerint carnalium voluptatum illecebræ superatæ, cauendum est ne surrepat atque succedat cupiditas placendi hominibus aut per aliqua facta mirabilia, aut per difficilem continētiam siue †patientiam: aut per aliquam largitionem, aut nomine scientiæ vel eloquentiæ. In eo genere est & cupiditas honoris: contra quæ omnia proferantur ea, quæ scripta sunt de laude charitatis, & de inanitate iactantiæ: doceatúrque quàm sit pudendum eis placere velle, quos nolis imitari. Aut enim boni non sunt, & nihil magnum est à malis laudari: aut boni sunt, & eos oportet imitari. Sed qui boni sunt, virtute boni sunt: virtus autem non appetit quod in aliorum hominum potestate est. Qui ergo imitatur bonos, nullius hominis appetit laudem: qui malos, non dignus est laude. Si autem placere hominibus ideo vis, vt eis prosis ad diligendum Deum, non iam hoc, sed aliud cupis. Qui autem placere cupit, necessarium adhuc habet timorem. Primum, ne occultè peccando inter hypocritas à Domino computetur. Deinde si benefactis placere appetit, ne hanc mercedem aucupans perdat quod daturus est Deus. Sed deuicta ista cupiditate, cauenda superbia est. Difficile est enim vt dignetur consociari hominibus, qui eis placere iam non desiderat, & plenum se virtutibus putat. Itaque adhuc necessarius est timor, ne illud etiam quod videtur habere, auferatur ab eo: & manibus ac pedibus ligatis mittatur in tenebras exteriores. Quapropter Dei timor non solùm inchoat, sed etiam perficit sapiētem. Is est autem qui summè diligit Deum, & proximū tāquam seipsum. Quæ autem in hoc itinere pericula difficultatesque metuendæ sint, & quibus remediis vti oporteat, alia quæstio est. MELIOR est sempennatus, quàm qui semper nascitur: quia qui semper nascitur, nondū est natus: & nūquam natus est, aut natus erit, si semper nascitur. Aliud est enim nasci, aliud natū esse. Ac per hoc nunquam filius, si nunquam natus: filius autem quia natus, semper est filius: sempet igitur natus. CVM aliud sit natura, aliud disciplina, aliud vsus, & hæc in vna anima intelligātur nulla diuersitate substantiæ: item cùm aliud sit ingeniū, aliud virtus, aliud tranquillitas, similiter vnius ciusdēque substantiæ: & cùm anima sit alterius substantiæ, quàm Deus, quanquam ab illo facta: ipse autem Deus sit sacratissima illa & multis verbo, re paucis cognita trinitas: diligentissimè inuestigandū est, quod ait Dominus Iesus, Nemo venit ad me, nisi quem pater attraxerit: &, Nemo venit ad patrē, nisi per me: &, Ipse vos in omnem veritatē inducet. QVID est quod accipit eam rem quam commutat? vt animal cibum. Quid est quod accipitur, & cōmutatur? vt idē cibus. Quid est quod accipitur, & non cōmutatur? vt oculis lux, & sonus auribus. Sed hæc per corpus accipit anima. Quid est autē quod per seipsam accipit, & cōmutat in se? vt aliam animā, quam recipiendo in amicitiā sui similē facit. Et quid est quod per seipsam accipit; & non cōmutat? vt veritatem. Quare cognoscendum est & quid sit Petro dictū, Macta & manduca: & quid in Euangelio, Et vita erat lux hominū. EX diuersis visis diuersus appetitus animarū est, ex diuerso appetitu diuersus adipiscendi successus, ex diuerso successu diuersa consuetudo, ex diuersa consuetudine diuersa est voluntas. Diuersa autem visa ordo rerū facit: occultus quidem, sed sub diuina prouidentia, certus tamen. Non itaque ob hoc putandū est diuersas esse naturas animarum, quia diuersæ sunt voluntates, cùm etiam vnius animæ voluntas pro temporū diuersitate varietur. Siquidem alio tempore diues esse cupit, alio tempore contemptis diuitiis sapiens esse desiderat. Et in ipso temporalium appetitu alio tempore vni homini negotiatio, & alio tempore militia placet.

QVIA non essent omnia, si essent æqualia: non enim essent multa rerum genera, quibus conficitur vniuersitas: primas & secundas, & deinceps vsque ad vltimas ordinatas habens creaturas: & hoc est quod dicitur, omnia. QVOMODO verbū hominis, quod etsi multi audiunt, totū audiunt singuli? QVIA ille venit vt exemplū viuendi demonstraret hominibus, iste vt donū ipsum, ad quod bene viuendo peruenitur, significaret, apparuit. Vtrūque autem visibiliter factū est propter carnales, ab iis quæ oculis corporeis cernuntur, ad ea quæ mente intelliguntur, sacramentorū gradibus transferēndos. Nam & verba sonant & transeunt, nec tamē ea quæ verbis significantur, cùm aliquid diuinum atque æternū loquendo exponitur, similiter transeunt. QVIA omne pulchrum à summa pulchritudine est, quod Deus est: temporalis autem pulchritudo rebus decedentibus succedentibúsque peragitur. Habet autem decorem suū in singulis quibusque hominibus singula quæque ætas ab infantia vsque ad senectutem. Sicut ergo absurdus est, qui iuuenilem tantùm ætatem vellet esse in homine temporibus subdito, inuideret enim cæteris pulchritudinibus quæ cæteris ætatibus suas vices atque ordinem gerunt: sic absurdus est qui in ipso vniuerso genere humano vnam ætatem desiderat: nam & ipsum tanquam vnus homo ætates suas agit. Nec oportuit venire diuinitùs magistrum, cuius imitatione in mores optimos formaretur, nisi tempore iuuentutis. Ad hoc valet quod Apostolus dicit: Sub lege tanquam sub pædagogo paruulos custoditos, donec veniret cui seruabatur, qui per Prophetas promissus erat. Aliud enim est quod diuina prouidentia quasi priuatim cum singulis agit: aliud quod generi vniuerso tanquam publicè consulit. nam & quicunque singuli ad certam sapientiam peruenerunt, non nisi eadem veritate suarum singillatim ætatum opportunitate illustrati sunt: à qua veritate vt populus sapiens fieret,

al. sapientiam.

QVAEST. XXXVII. De semper nato.

QVAEST. XXXVIII. De natura.

QVAEST. XXXIX. De diuin.

QVAEST. XL. Cùm anima sit natura quæ sit creata homine diuersa ratio.

Aff. Isoc. Ieun. 1.6.

QVAEST. XLI. Cùm omni Deo sint, quare non quodlibet.

QVAEST. XLII. Quomodo dictum & in cor ascendit, & in cor non ascendit.

QVAEST. XLIII. Quæ sit Dei in hoc aspectu, & visio facies non dicatur.

QVAEST. XLIIII. Quare tam pauci ad vitam perueniant. Iob. Cleopha. & non impropè pauci dicuntur.

2. Petr. 1.6.

QVAEST. XLVI. De Idéis. Lib. 7. De Gen. Ad. cap. 28.

Gal. 3. 4. 24.

fieret, ipsius generis humani opportuna ætate homo susceptus est. NON eos appellarunt Mathematicos veteres, qui nunc appellantur, sed illos qui temporum numeros motu cæli ac siderum perueſtigarūt: de quibus rectissimè dicitur in scripturis sanctis. Iterū nec his debet ignosci: si enim tantum potuerunt scire, vt possent æstimare seculum, quomodo huius dominum non facilius inuenerunt? Mens enim humana de visibilibus iudicans, potest agnoscere omnibus visibilibus seipsam esse meliorem. Quæ tamen cùm etiam se propter defectum profectumque in sapientia fatetur esse mutabilem, inuenit supra se esse incōmutabilem veritatem: atque ita adhærens post ipsam, sicut dictum est, Adhæsit anima mea post te: beata efficitur, intrinsecus inueniēs etiam omnium visibilium creatorem atque Dominum, non quærens extrinsecus visibilia, quamuis cælestia: quę aut non inueniuntur, aut cum magno labore frustra inueniuntur, nisi ex eorum quæ foris sunt pulchritudine, inueniatur artifex qui intus est, & prius in anima superiores, deinde in corpore inferiores pulchritudines operatur. Aduersus eos autem qui nunc appellātur Mathematici, volentes actus nostros corporibus cælestibus subdere, & nos vendere stellis, ipsúmque pretium, quo vēdimur, à nobis accipere, nihil verius & breuius dici potest, quàm eos non respondere, nisi acceptis constellationibus. In constellationibus autem notari, partes æquales trecentas sexaginta dicunt habere signiferum circulum: motum autem cæli per vnam horam fieri in quindecim partibus, vt tanta mora quindecim partes oriantur, quantam tenet vna hora: quæ partes singulæ sexaginta minutas habere dicuntur. Minutas autem minutarum iam in constellationibus, de quibus futura prædicare se dicunt, non inueniunt. Conceptus autem geminorum quoniam vno concubitu efficitur, attestantibus medicis, quorum disciplina multo est certior atque manifestior, tam paruo puncto temporis contingit, vt in duas minutas minutarum non tendatur. Vnde ergo in geminis tanta diuersitas actionum & euentuum & volūtatum, quos necesse est eandem constellationem conceptionalem habere, & amborū vnam constellationem dare Mathematicos, tanquàm vnius hominis? Si autem ad genitales constellationes se tenere voluerint, ab ipsis geminis excluduntur, qui plerumque ita post inuicem funduntur ex vtero, vt hoc temporis interuallum rursus ad minutas minutarum reuertatur, quas tractandas in constellationibus nunquam accipiunt, nec possunt tractare. Cùm autem multa vera eos prædixisse dicatur, ideo fit, quia non tenent homines memoria falsitates erroresque eorum: sed non intenti, nisi in ea quæ illorum responsis prouenerunt, ea quæ non prouenerunt obliuiscuntur: & ea commemorant, quæ non arte illa, quæ nulla est, sed quadam obscura rerum sorte contingunt. Quod si peritiæ illorum volunt tribuere, dicant artificiosè diuinare etiam mortuas membranas scriptas quaslibet, de quibus plerumque pro voluntate sors exit. Quòd si non arte de codicibus exit sæpe versus futura prænuncians, quid mirū si etiam ex animo loquētis, nō arte, sed sorte exit aliqua prædictio futurorum? IDEAS Plato primus appellasse perhibetur: non tamen si hoc nomen, antequam ipse institueret, non erat, ideo vel res ipsæ non erant, quas ideas vocauit, vel à nullo erant intellectæ: sed alio fortasse atque alio nomine ab aliis atque aliis nuncupatæ sunt. Licet enim cuique rei incognitæ, quæ nullum habeat vsitatum nomen, quodlibet nomen imponere. Nam non est verisimile, sapientes aut nullos fuisse ante Platonē: aut istas, quas Plato, vt dictum est, ideas vocat, quæcūque res sint, non intellexisse. Siquidem tanta in eis vis constituitur, vt nisi his intellectis, sapiens esse nemo possit. Credibile est etiam præter Græciam fuisse in aliis gentibus sapientes: quod etiam Plato ipse non solùm peregrinando sapientiæ perficiendæ gratia satis testatus est, sed etiam in libris suis commemorat. Hos ergo si qui fuerunt, non existimandum est ideas ignorasse, quamuis alio fortasse eas nomine vocauerint. Sed de nomine hactenus dictum sit, rem videamus, quæ maximè consideranda atque noscenda est, in potestate constitutis vocabulis, vt quod volet quisque, appellet rem quā cognouerit. Ideas igitur Latinè possumus vel formas vel species dicere: vt verbum è verbo transferre videamur. Si autem rationes eas vocemus, ab interpretandi quidem proprietate discedimus. Rationes enim Græcè λόγοι appellantur, nō ideæ: sed tamē quisquis hoc vocabulo vti voluerit, à re ipsa non †errabit. Sunt namque ideæ principales formæ quædam, vel rationes rerum, stabiles atq; incommutabiles, quæ ipsę formatę non sunt, ac per hoc æternę, ac semper eodem modo sese habentes, quæ in diuina intelligentia continentur. Et cùm ipsæ neque oriātur, neque intereant, secūdum eas tamen formari dicitur omne quod oriri & interire potest, & omne quod oritur & interit. Anima verò negatur eas intueri posse, nisi rationalis, ea sui parte qua excellit: id est, ipsa mēte atque ratione, quasi quadam facie vel oculo suo interiore atq; intelligibili. Et ea quidē ipsa rationalis anima nō omnis & quælibet, sed quę sancta & pura fuerit, hæc asseritur illi visioni esse idonea: id est, quæ illū ipsum oculum quo videntur ista, sanum & sincerū, & serenū, & similē his rebus quas videre intēdit, habuerit. Quis autem religiosus & vera religione imbutus, quāuis nondum possit hæc intueri, negare tamen audeat, imò nō etiam profiteatur, omnia quę sunt, id est, quæcunque in suo genere propria quadā natura cōtinētur, vt sint, Deo authore esse procreata, eóq; authore omnia quæ viuūt viuere: atq; vniuersalē rerū incolumitatē, ordinémq; ipsum quo ea quæ mutātur, suos tēporales cursus certo moderamine celebrāt, summi Dei legibus contineri & gubernari? Quo constituto atq; cōcesso, quis audeat dicere Deum irrationabiliter omnia cōdidisse? Quod si rectè dici & credi nō potest, restat vt omnia ratione sint condita: nec eadem ratione homo, qua equus: hoc enim absurdū est existimare. Singula igitur propriis sunt creata rationibus. Has autē rationes, vbi arbitrādum est esse, nisi in ipsa mēte creatoris? Non enim extra se quicquam positū intuebatur, vt secūdum id constitueret quod cōstituebat, nam hoc opinari sacrilegum est. Quòd si hę rerū omnium creādarum creatarúmve rationes in diuina mēte cōtinentur, neq; in diuina mente quicquam, nisi æternum atq; incommutabile potest esse: atq; has rerū rationes principales appellat ideas Plato: non solùm sunt ideæ, sed ipsæ veræ sunt, quia æternę sunt, & eiusmodi atque incommutabiles manent: quarum participatione fit, vt sit quicquid est, quoquo modo est. Sed anima rationalis inter eas res, quæ sunt à Deo cōditæ, omnia superat, & Deo proxima est, quando pura est: eíque in quātum charitate cohæserit, in tātum ab eo lumine illo intelligibili perfusa quodammodo & illustrata cernit, non per corporeos oculos, sed per ipsius sui principale, quo excellit, id est, per intelligentiam suam, istas rationes, quarū visione fit beatissima. Quas rationes, vt dictū est, siue ideas, siue formas, siue species, siue rationes licet vocare, & multis appellare cōceditur nominibus, sed pauciſſimis videre quod verum est. QVAERI solet quomodo post resurrectionem atque immutationem corporis, quæ sanctis promittitur, cogitationes nostras videre possimus. Coniectura itaque capienda est ex ea parte corporis nostri; quæ plus habet lucis. Et quoniā angelica corpora, qualia nos habituros speramus, lucidissima

Psal. 62. 9.

al. abhorrebit.

QVAEST. XLV. Aduersus Mathematicos. Sap. 13. 4. 7. & Lib. 8. De Ciu. Dei. cap. 6.

Ioan. 6. 44. & 16. 13.

QVAEST. XLVII. Vtrum aliquando cogitationes nostras videre possimus.

lucidissima atque ætherea esse credẽdum est,& multi motus animi nostri nunc agnoscuntur in oculis, probabile est,quòd nullus motus animi latebit,cùm totũ fuerit corpus æthereum,in cuius comparatione isti oculi caro sunt.

QVÆST. XLVIII. De credibilibus.

CREDIBILIVM tria sunt genera:alia sunt quæ semper creduntur & nunquam intelliguntur:sicut est omnis historia,temporalia & humana gesta percurrens. Alia mox vt creduntur, intelliguntur:sicut sunt omnes rationes humanæ,vel de numeris,vel de quibuslibet disciplinis. Tertiũ, quę primò creduntur,& postea intelliguntur: qualia sunt ea quæ de diuinis rebus non possunt intelligi, nisi ab his qui mũdo sunt corde, quod fit præceptis seruatis,quæ bene viuendo accipiuntur.

QVÆST. XLIX. Quare filij israel sacrificauerint visibiliter pecorii ouibus. Lib. 10. De Ciuit. Dei, cap. 5. & 6.

VTIA sunt etiam sacra spiritalia,quorum imagines carnalem populum celebrare oportebat, vt præfiguratio noui populi seruitute veteris fieret,quorum duorum populorũ differentiam etiam in vnoquoque nostrũm licet aduertere,cùm quisque ab vtero matris veterem hominẽ necesse est agat,donec veniat ad iuuenilem ætatem: vbi iam nõ est necesse carnaliter sapere, sed potest ad spiritalia voluntate conuerti, & intrinsecus regenerari.

B

QVÆST. L. De æqualitate filij.

Quod ergo in vno homine rectè educato, ordine naturæ, disciplináque contingit,hoc proportione in vniuerso genere humano fieri per diuinam prouidentiã, peragique pulcherrimum est.

QVÆST. LI. De homine facto ad imaginem & similitudinẽ Dei. Gen. 1. d. 27 2 Cor. 4. d. 16. Lib. 11. De Trinit. cap. 1. col. 3.

DEVS quem genuit, quoniam meliorem se generare nõ potuit (nihil enim Deo melius) generare debuit æqualem. Si enim voluit,& non potuit,infirmus est: si potuit, & non voluit, inuidus est. Ex quo conficitur æqualem genuisse filium.

C

CVM exteriorem & interiorem hominem diuina scriptura cõmemoret, & in tantum eos discernat, vt ab Apostolo dictum sit, Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem,quæri potest, vtrũ vnus horum factus sit ad imaginem & similitudinem Dei. Nã illud stultum est quærere, si vnus,quis horum? Quis enim dubitat eum potius qui renouatur,quàm eũ qui corrũpitur,dicere? Vtrum autem ambo,magna quæstio est: nam si exterior homo est Adam, & interior Christus, bene ambo intelliguntur.Sed cùm Adã,sicut à Deò factus est, bonus non manserit, & diligendo carnalia, carnalis effectus sit, nõ absurdè videri potest, hoc ipsum ei fuisse carere imagine Dei, & similitudinem amittere:ac per hoc ipse renouatur,& ipse est etiam interior: quomodo ergo est ipse & exterior? An secundum corpus, vt interior sit secundum animã, & interior sit resurrectio & renouatio, quæ nunc fit secundum mortem prioris vitæ,id est,peccati, & secundum regenerationem nouæ vitæ,id est,iustitiæ? Quos item duos homines sic appellat vt vnũ veterem, quẽ debemus exuere,alterum nouum: & eum induẽdum commemoret,quorum rursus illum appellat imaginẽ terreni hominis,quia secundum peccatum primi hominis geritur,qui est Adam:alterum imaginem cælestis hominis, quia secundum iustitiam secundi hominis geritur,qui est Iesus Christus. Exterior autem homo,qui nunc corrumpitur,futura resurrectione renouabitur,cùm istam mortem persoluerit,quam naturæ debet, lege illa, quæ in paradiso per præceptum data est. Quomodo autem non sit incongruum, quòd dicitur etiam corpus factum ad similitudinem Dei, facilè intelligit,qui diligenter attendit quod dictum est, Et fecit Deus omnia bona valde. Nemo enim dubitat quòd sit ipse primitùs bonus. Multis enim modis dici res possunt similes Deo: aliæ secundum virtutẽ & sapientiam factæ, quia in ipso est virtus & sapientia non facta: aliæ in quantum solum viuunt, quia ille summè & primè viuit: aliæ in quantum sunt, quia ille summè & primitus est. Et ideo quę tantummodo sunt, nec tamen viuunt aut sapiunt,non perfectè, sed exiguè sunt ad similitudinem eius, quia & ipsa bona sunt in ordine suo, cùm sit ille super omnia bonus, à quo omnia bona procedunt. Omnia verò quæ viuunt & non sapiunt, paulo amplius participãt similitudinem. Quod enim viuit, etiam est:non autem quicquid est, etiã viuit. Iam porrò quæ sapiunt, ita illi similitudine proxima sunt, vt in creaturis nihil sit propinquius. Quod enim participat sapientiæ, & viuit & est: quod autem viuit, necesse est vt sit, non necesse est vt sapiat. Quare cùm homo possit particeps esse sapientiæ secundum interiorem hominem, secundum seipsum ita est ad imaginem Dei, vt nulla natura interposita formetur, & ideo nihil sit Deo coniunctius. Et sapit enim, & viuit,& est; qua creatura nihil est melius. Quòd si exterior homo vita illa accipitur, qua per corpus sentimus quinque notissimis sensibus, quos cum pecoribus habemus communes: nam & ipsa molestiis sensibilibus quæ persecutionibus ingeruntur, corrumpi potest: nõ immeritò & ipse homo particeps dicitur similitudinis Dei, non solùm quia viuit,quod etiam in bestiis apparet, sed amplius quod ad mentem conuertit se regentem,quẽ illustrat sapientia,quod in bestiis non potest ratione carentibus. Corpus quoque hominis, quia solùm inter animalium terrenorum corpora,non pronũ in aluum prostratũ est,cùm sit visibile,& ad intuendũ cælum erectum,quod est principium visibilium,quãquam non sua, sed animæ præsentia viuere cognoscatur,tamen non modò quia est,& inquantum est, vtiq; bonũ est: sed etiam quia tale est, vt ad contemplandũ cælum sit aptius,magis in hoc ad imaginem & similitudinem Dei, quàm cætera corpora animalium factũ iure videri potest. Tamen quia homo sine vita non rectè appellatur,non corpus solùm homo exterior,neq; sola vita, quæ in sensu est corporis, sed vtrumq; simul rectius fortasse intelligitur. Neq; inscitè distinguitur, quòd aliud sit imago & similitudo Dei, qui etiã filius dicitur: aliud ad imaginem & similitudinem Dei,sicut hominem factum accipimus. Sunt etiam qui non frustra intelligant duo dicta esse ad imaginẽ & similitudinem: cùm si vna res esset, vnum nomen sufficere potuisse asserunt. Sed ad imaginem mentem factã volunt,quæ nulla interposita substantia, ab ipsa veritate formatur, qui etiam spiritus dicitur: non ille Spiritus sanctus, qui est eiusdem substantiæ, cuius & pater & filius, sed spiritus hominis. Nã ita hos discernit Apostolus: Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis:& nemo scit quid agatur in Deo,nisi spiritus Dei. Item de spiritu hominis dicit: Saluum faciat spiritum vestrũ,& animam & corpus. Et iste enim factus est à Deo,sicut & cætera creatura. Scriptum est enim in Prouerbiis hoc modo: Scito quoniam Dominus corda hominũ nouit, & qui finxit spiritum omnibus, ipse scit omnia. Ergo iste spiritus ad imaginẽ Dei nullo dubitante factus accipitur, in quo est intelligentia veritatis: hæret enim veritati nulla interposita creatura. Cætera hominis ad similitudinem facta videri volunt: quia omnis quidem imago similis est,nõ autem omne quod simile est, etiam imago propriè, sed fortè abusiuè dici potest. Sed cauendum in talibus ne quid nimis asseuerãdum putetur, illa re sanè salubriter custodita,ne quoniam corpus quodlibet per localia spatia porrectum est,aliquid tale credatur esse substantia Dei. Nam res quæ in parte minor est quàm in toto, nec dignitati animæ conuenit,quãto minus maiestati Dei? DIVINAE scripturæ à terreno & humano sensu ad diuinum & cæleſtem nos erigentes,vsque ad ea verba descenderũt, quibus inter se stultissimorum etiam vtitur cõsuetudo. Itaque earum etiam affectionum nomina quas animus noster patitur,quas longissimè à Deo esse seiunctas iam qui melius sapit intelligit, non dubitauerunt illi viri per quos locutus est Spiritus

Col. 3. b. 9. 2 Cor. 15. e. 40. v.

Gen. 1. d. 31

Lib. 7. De Trin. cap. 1.

QVÆST. LII. De eo quod dictum est. Permittit me ciffe homini. Gen. 6. & 7. Lib. 15. De Ciuit. Dei cap. 23.

Spiritus sanctus, opportunissimè in libris ponere. Vt verbi gratia, quoniam difficillimum est vt homo aliquid vindicet sine ira, vindictam Dei quæ omnino sine perturbatione fit, irã tamen vocandã iudicauerũt. Item quia coniugis castitatem zelando viri custodire consueuerunt, illam Dei prouidentiã per quam præcipitur atq; agitur ne anima corrũpatur, & deos alienos sequens quodammodo meretricetur, zelum Dei appellauerunt. Sic & manum Dei,vim qua operatur: & pedes Dei, vim qua in omnia custodiẽda & gubernanda pertendit:& aures Dei vel oculos Dei,vim qua omnia percipit atque intelligit: & faciẽ Dei,vim qua se manifestat atque dignoscitur:& cætera in hũc modum, propterea scilicet quia nos ad quos sermo fit, & manibus solemus operari, & pedibus incedere,& quò fert animus peruenire, & auribus atque oculis cæterisque sensibus corporis corporalia percipere, & facie innotescere: & si quid aliud ad hanc tanquam regulã pertinet. Hoc modo igitur quoniam mutare cœptum aliquod & in aliud transferre non facilè solemus, nisi pœnitendo,quanquã diuina prouidentia serena mente intuentibus appareat cuncta certissimo ordine administrare, accommodatissimè tamen ad humilem humanam intelligentiam ea quæ incipiunt esse, neque perseuerant quantum perseueratura sperata sunt, quasi per pœnitentiam Dei dicuntur ablata.

A

B

QVÆST. LIII. De auro & argento quod de Ægyptijs filij Israel acceperant. Exod. 12. d. 35.

QVISQVIS duorum testamẽtorum dispensationes, pro temporum congruentia,generis humani diligenter ætatibus distributas intuetur, satis quantũ existimo intelligit, quid propriè priori ætati generis humani, quid posteriori conueniat. Diuina enim prouidentia, pulchrè omnia moderante, ita vniuersa generationum series ab Adam vsque ad finem seculi administratur, tanquam vnius hominis à pueritia vsque ad senectutem temporis sui tractum, ætatis gradibus terminantis. Et ideo virtutum etiam gradus in moribus donec veniatur ad summam hominis perfectãmque virtutem,oportet eum distinguere, qui diuinis lectionibus piè animũ intendit: ne fortè cum inuenerit aliquando paruis parua, aliquãdo maiora maioribus imperari, reputans in comparatione maiora peccata esse illa quæ minora sunt, non arbitretur decuisse vt talia Deus hominibus imperaret. Sed nunc de virtutũ gradibus nimis longum est disputare. Verumtamẽ quod ad præsentem quæstionẽ discutiendam satis est,quantum ad decipiendum attinet, summa & perfecta virtus est neminem decipere, atque illud exhibere quod dictum est,Sit in ore vestro est est,non non. Sed quia hoc eis imperatum est quibus iam regnum cælorum promissum est; magna autem virtus est hæc implere maiora, quibus debetur hoc præmium, Regnũ enim cælorum vim patitur,& qui vim faciunt, diripiunt illud: quærendum est quibus gradibus ad istam summitatem perfectionẽmque veniatur: in quibus vtiq; gradibus inueniuntur illi, quibus adhuc terrenum regnũ promittebatur,quo promisso tanquam paruuli præluderent, & ab vno Deo abundanter, qui est omnium Dominus,interim terrenis gaudiis, quibus adhuc inhiabant,impetratis,inde proficientes & in spiritu succrescentes auderent etiam sperare cælestia. Sicut ergo summa & propè diuina virtus est,neminem decipere: sic vltimum vitium est, quemlibet decipere. Ab hoc vltimo vitio ad illam summam virtutem tendentibus gradus est, neminem quidẽ, vel amicum, vel ignotũ, sed tamen inimicum aliquãdo decipere. Vnde etiam illud à Poëta dictum propè iam prouerbij cõsuetudinem obtinuit, Dolus an virtus quis in hoste requirat? Sed quoniam & ipse hostis potest plerumque iniustè decipi, veluti cùm pactum aliquod fit de temporali pace, quas inducias vocant, & non seruatur fides, & cætera talia: multo est purgatior summęque illi virtuti propinquior,qui quanquam velit hostem decipere, non eum tamen decipit nisi authoritate diuina. Deus enim nouit vel solus, vel certè longè excellentiùs quàm homines atque sinceriùs,qua quisq; pœna præmióve sit dignus. Quapropter Deus quidem per seipsum neminem decipit. Est enim pater veritatis, & veritas,& spiritus veritatis: dignis tamen digna distribuens(quoniam hoc quoque pertinet ad iustitiam & veritatem) vtitur animis pro meritis & dignitatibus, quæ sunt in gradibus earum: vt si quisquam dignus est decipi,non solùm per seipsum eum non decipiat, sed neque per talem hominem, qui iam congruenter diligit,& custodire perstitit, Sit in ore vestro est est,non non: neque per angelum, cui non conuenit persona fallaciæ; sed aut per talem hominem, qui nondum se huiusmodi cupiditatibus exuit:aut per talem angelum, qui pro suæ voluntatis peruersitate vel ad vindictam peccatorum,vel ad exercitationẽ purgationẽmque eorum, qui secundum Deum renascuntur, in infimis naturæ gradibus ordinatus est. Legimus enim deceptum regem Achab falso vaticinio pseudoprophetarum. Et ita legimus,vt neque sine diuino iudicio factum inueniamus,quoniã dignus erat ille sic decipi: neque per eum angelũ, quem deceptionis officiũ suscipere nõ dẽceret:sed per angelũ erroris, qui sibi vltrò tales partes imponi cum lætitia postulauit. Quibusdã enim scripturarum locis apertiùs aliquid exponitur, quod diligens & pius lector etiam in aliis locis, in quibus minus aperitur intelligat. Deus enim noster sic ad salutem animarum diuinos libros Spiritu sancto moderatus est, vt nõ solùm manifestis pascere, sed etiam obscuris exercere nos vellet. Ex hac igitur ineffabili atque sublimi rerũ administratione,quæ sit per diuinã prouidẽtiam,quasi transcripta est naturalis lex in animã rationalẽ,vt in ipsa vitæ huius conuersatione moribúsque terrenis homines talium distributionũ imagines seruent. Hinc est quod iudex damnatũ percutere indignum suа persona & nefariũ iudicat, cius tamẽ iussu hoc facit carnifex, qui pro sua cupiditate sic ordinatus est in officio, vt percutiat legũ moderatione damnatum, qui posset etiam innocentem sua crudelitate percutere. Nam neque per seipsum hoc iudex facit,neque per principem vel aduocatum,aut aliquẽ in officio suo, cui tale ministerium non conuenienter imponitur. Hinc est etiã,quòd irrationalibus animantibus vtimur ad eas res, quas per homines agi nefariũ est. Nam vtique dignus est fur morsu lacerari: id tamẽ homo nõ per seipsum agit,aut per filium, aut per domesticum, aut etiam per famulũ suum, sed per canẽ, quam bestiam talia facere pro naturæ suæ gradibus decet. Cùm igitur quosdam pati aliquid deceat, quod alios facere non deceat, ministeria quædam sunt media,quibus digna iniunguntur officia: vt eis vtens ipsa iustitia,non solùm talia pati quemque imperet,qualia pati eum decet, sed etiam iis faciẽtibus, quos talia facere non minus decet. Quapropter cùm & Ægyptij deceptione digni essent,& populus Israël pro illa ætate generis humani in tali adhuc gradu morum constitutus esset,vt non indignè hostem deciperet: factũ est vt iuberet Deus, vel potius pro illorũ cupiditate permitteret,vt vasa aurea & argentea, quibus adhuc terrenæ rei appetitores inhiabant: & peterent ab Ægyptiis non reddituri, & acciperent quasi reddituri. Quam & mercedem tam diuturni laboris atque operis pro taliũ animarũ gradu non iniustã Deus esse voluit, & pœnam illorum, quos dignè fecit amittere id, quod reddere debuerunt. Non itaque Deus deceptor est, quod credere nefarium & impiũ esse quis non intelligat? sed meritorum & personarum iustissimus distributor, faciens quædam per seipsum, quæ illo solo digna sunt, eíque soli conueniũt: sicuti est illuminare animas,

Lib. 1. de Ciuit. Dei, cap. 21. & 26.

3. Sent dist. 37. c. si verb. Exod. 3. g 22

al. terreni regni.

animas, & seipsum eis ad perfruendum præbendo, sa- A pientes beatásque præstare: alia per seruientē sibi creaturam, integerrimis legibus pro meritis ordinatá quedam eorum iubens, quædam permittens, vsq; ad pas-
Mat. 10. d 29. Luce 12. d. 27. serum administrationem, sicut Dominus in Euangelio dicit, & vsque ad fœni decorem, vsque ad numerū etiam capillorum nostrorum diuina prouidentia pertendente atque veniente. De qua etiam dictum est,
Sap. 8. a. 1. Pertendit à fine vsque ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter. Quod autem per animarum ministeria suis legibus seruētia Deus puniat, & dignè digna supplicia retribuat, cùm ipse tranquillissimus maneat, apertissimè scriptum est, Ipsum quoque qui puniri debeat, condemnas, & exterum existimas à tua virtute.
Sap. 12. b. 15 Virtus enim tua iustitiæ initium est, & ob hoc quòd omnium dominus es, omnibus te parcere facis. Virtutem enim tu ostendis, qui non crederis esse in virtute consummatus, sed in iis qui sciunt audaciam traducis. Tu autem Dominus virtutum cum tranquillitate iu- B dicas, & cum magna reuerentia disponis nos. Item quòd primo in terrenis rebus sit gradus ad cælestem iustitiā, qui iam infirmioribus imperatur, Dñs ostendit, cùm ait, Si in alieno fideles non fuistis, vestrū quis
Luca 16. c. 12. dabit vobis? Et quòd pro suis gradibus animæ doceantur, & ipse Dominus demōstrat dicens, Multa habeo
Ioan. 16. b. 12. vobis dicere, sed nunc non potestis portare illa: Et Apostolus cùm ait:
1 Cor. 3. a. 1. Ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: lac vobis potū dedi non escam, neque enim poteratis, sed neque adhuc potestis: Adhuc enim estis carnales. Quod enim in istis secūdum gradus suos actum est, hoc in vniuerso genere humano agi cognoscimus, vt alia carnali populo, alia spiritali, pro temporum congruentia iuberentur. Non ergo mirum si hostem † decipi dignū, de-
al. decepcipere iussi sunt, qui erant adhuc digni hostem decipere. Nō enim iam erāt idonei quibus diceretur, Di-
Luca 6. d. 27 ligite inimicos vestros: sed tales erant quibus tantum-
Mat. 5. g. 43 Deut. 23. modo dici poterat, Diliges proximum tuum, & odeC ris inimicum tuum. Adhuc enim ille proximus quàm latè intelligendus esset, non erat temporis tradere. Inchoatio ergo quædam facta est sub pædagogo, vt magistro perfectio seruaretur: cùm tamen idem Deus, & pædagogum parvulis dederit legem illam scilicet per famulum suum, & magisterium grandioribus: id est,
QVÆST. LXIII. De eo quod scriptum est, Mihi autem adhærere Deo bonum est. Psal. 72. d. 28. Euangelium per vnicum suum. OMNE quod est, aut eodem modo semper est, aut non. Et omnis anima omni corpore melior est. Melius est enim omne quod viuificat quàm id quod viuificatur. Corpus autē ab anima viuificari, non à corpore animā, nemo ambigit. Quod autem corpus non est, & tamē aliquid est, aut anima est, aut ea melius aliquid. Deterius enim omni corpore nihil est, quia & si materiam quis dixerit vnde ipsum corpus fit: rectè, quoniā caret omni specie, nihil dicitur. Rursus inter corpus & animā, quòd melius sit corpore, deterius anima, non inuenitur. Si quid enim esset medium, aut viuificaretur ab a- D nima, aut viuificaret animam aut neutrum. Aut viuificaret corpus, aut viuificaretur à corpore, aut neutrū. At quicquid viuificatur ab anima, corpus est. Si quid autem viuificat animā, melius est quàm anima. Rursum quo viuificatur corpus, anima est: quod viuificatur à corpore, nihil est. Neutrum verò, id est, nullius vitæ intelligens, nullámque vitam tribuens, aut omnino nihil est, aut aliquod corpus est, aut aliquid & corpore & anima melius. Sed vtrum quid tale sit in rerum natura, alia quæstio est. Nunc interim ratio cōperit, nihil inter corpus & animam esse quod sit cor-
1. Reg. 1. 26. pore melius, anima deterius. Quod autem est omni anima melius, id Deum dicimus, cui quisquis eum intelligit iunctus est. Quod enim intelligitur verum est, nec omne quod creditur verū est. Quicquid autē verū est atq; à sensib. & à mēte seiunctū est, credi tantū, nō tamē sentiri aut intelligi potest. Deo igitur iunctū est quod intelligit Deū. Intelligit autē rationalis anima Deū. Nam intelligit quòd semper eiusmodi est, neq; vllā patitur mutationē. At & corpus per tēpus & locos, & anima ipsa rationalis quòd aliquando sapiens, aliquando stulta est, mutationem patitur. Quod autē semper eodem modo est, melius profectò est quàm id quod non ita est. Nec quicquam est melius rationali anima, nisi Deus. Cùm igitur intelligit aliquid quod semper eodem modo sese habet, ipsum sine dubio intelligit. Hæc autem est ipsa veritas, cui quia intelligēdo anima rationalis iungitur, & hoc bonū est animæ, rectè accipitur id esse quod dictum est; Mihi autem Psal. 72. d. 28. adhærere Deo bonum est. DENARIVS numerus potest significare vniuersitatis scientiam. Quæ si ad interiora & intelligibilia referatur, quæ senario numero significantur, fit quasi decies sexies, quod est B sexaginta. Si ad terrena & corruptibilia quæ octonario numero significari possunt, fiūt deciesocties, quod est octoginta. Reginæ ergo sunt animæ regnantes in intelligibilibus & spiritalibus. Concubinæ quæ mercedem accipiunt terrenorum, de quibus dictum est, Acceperunt mercedem suam. Adolescētulæ quarum non est numerus, quarum non est determinata scientia, & diuersis dogmatibus periclitari possunt: vt numerus, quod dictum est, significet certam & indubitatam confirmationem scientiæ. SEX, nouē, duodecim, decem & octo, hæc in vniuerso fiunt quadraginta quinque. Adde ergo ipsum vnum, fiunt quadraginta sex: hoc sexies, fiunt ducenta septuaginta sex. Dicitur autē conceptio humana sic procedere & perfici, vt primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus nouem diebus conuertatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decem & octo diebus formetur vsque ad perfecta lineamēta omnium membrorum, & hinc iam reliquo tempore vsq; ad tempus partus, magnitudine augeatur. Quadraginta ergo quinque diebus, addito vno, quod significat summam: quia sex & nouem & duodecim & decem & octo in vnum coactis, fiunt quadraginta quinque: addito ergo, vt dictum est, vno, fiunt quadraginta sex. Qui cùm fuerint multiplicati per ipsum senarium numerum, qui huius ordinationis caput tenet, fiunt ducenti septuaginta sex: id est, nouem menses & sex dies, qui computantur ab octauo Cal. Aprilis, quo die conceptus Dominus creditur, quia eodem die etiam passus est, vsque ad octauum Cal. Ianuarias, quo die natus est. Non ergo absurdè quadraginta sex annis dicitur fabricatū esse templum, quod corpus eius significabat: vt quot anni fuerunt in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis Dominici perfectione. OMNIA vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei. Si à capite numerentur, inueniuntur vnū, duo, tria, quatuor. Item, Caput mu- D lieris vir, caput viri Christus, caput autē Christi Deus. Si eodem modo numerentur inueniuntur similiter vnum, duo, tria & quatuor. Porrò vnum & duo & tria & quatuor simul ducta fiūt decem. Quapropter disciplinam quæ insinuat conditorem Deum, & cōditam creaturam, rectè significat denarius numerus. Et cùm corpus perfectum atque inexterminabile subditur animæ perfectæ atque inexterminabili, rursūsque ipsa subditur Christo, & ille Deo, non tamquam dissimilis aut alterius naturæ, sed tamquam patri filius, hoc totū eodem numero denario rectè significatur, quod post resurrectionem corporis sperātur futurum in æternū. Et fortassè propterea qui conducuntur ad vineam, denarium accipiunt mercedis nomine. Sicut autem vnū & duo & tria & quatuor simul decem fiunt, sic vnum & duo & tria & quatuor quater ducta quadraginta fiunt.

Qvæst. lvii. De decem quinquagenariis pōderibus. Ioan. 2. d. 20. 1 Cor. 3. d. 11. Hilar. 11. de Trin.

Mat. 20. d.

fiunt. Si autem quaternarius numerus rectè corpus significat, propter quatuor notissimas naturas, quibus
Lib. 7. de Gen. ad lit. cap. 21. constat: siccam & humidam, frigidam & calidam: & quòd progressio à puncto ad longitudinem, à longitudine ad latitudinem, à latitudine ad altitudinem, soliditatem corporis facit, quę rursus quaternario numero continetur: nō absurdè intelligitur quadrāgenarius numerus temporalem dispensationē significare, quæ pro salute nostra gesta est, cùm Dominus corpus assumpsit, & visibiliter hominibus apparere dignatus est. Vnum enim & duo & tria & quatuor, quæ significant creatorem & creaturam, quater ducta, id est, per corpus temporaliter demonstrata, fiunt quadraginta. Nam inter quatuor & quater, hoc interest, quòd quatuor in statu sunt, quater in motu. Ergo vt quatuor referuntur ad corpus, ita quater refertur ad tempus: distinuatúrque sacramentum corporaliter & temporaliter gestum; propter eos qui corpori amore implicati erant, & tēporibus subditi. Quadragenarius ergo numerus, vt dictum est, temporalem ipsam dispensatione non incongruè significare creditur. Et fortassè hoc
Mat. 4. d. 2. est, quòd quadraginta dies Dominus ieiunauit, seculi huius, quod motu corporum & temporibus agitur, ostendens inopiā: & quadraginta dies post resurrectionem cū discipulis fuit; hanc ipsam illis credo dispensationem temporalem, quam pro salute nostra gessit, insinuans. Quadragenarius autem numerus, partibus suis, quę illum metiuntur, computatis, vsque ad quinquagenarium numerum perueniit: idipsum commendans, quandoquidem ipsæ partes, quæ illū metiuntur, æquales inter se sunt: quia cum æquitate administrata, corporalis & visibilis temporaliter actio, perfectionem homini comparat. Quæ perfectio, sicut dictum est, denario numero significatur: sicut quadrāgenarius numerus, æqualibus suis partibus in summam redactis, denarium numerum parit, quoniā ad quinquagenarium, sicut suprà scriptum est, peruenit. Vnū enim quod habet quadraginta quadragies, & duo quod habent vicies, & quatuor quod habent decies, & quinq; quod habent octies, & octo quod habent quinquies; & decem quod habent quater, & viginti quod habēt bis, simul ducta fiūt quinquaginta. Nullus enim alius numerus metiri per partes æquales quadrāgenarium
Act. 1. d. 9. & 2. d. 1. numerus potest, præter hos quos enumerauimus, & computatos ad quinquagenarium numerū duximus. Peractis ergo Dominus quadraginta diebus post resurrectionem cum discipulis suis, id est, commendans eis quod pro nobis temporaliter gestum est, ascendit in cælum: & post alios decem dies misit Spiritum sanctū, quo perficerentur spiritaliter ad inuisibilia capienda, qui visibilibus temporalibúsque crediderunt. Ipsis videlicet decem diebus post quos misit Spiritum sanctum, eandem perfectionem quæ per Spiritum sanctū confertur denario numero indicans. Quem quadrāgenarius, computatis æqualibus partibus suis edit, & fit quinquagenarius: sicut temporali dispensatione cū æquitate administrata peruenitur ad perfectionē, quā denarius numerus significat, qui denarius simul cum quadragenario quinquagenarium facit. Ergo quoniā perfectio quæ fit per Spiritum sanctum, quamdiu adhuc in carne ambulamus, quamuis non viuamus carnaliter, cùm ipsa dispensatione temporali copulatur, rectè videtur quinquagenarius numerus ad ecclesiam pertinere, sed iam purgatam atque perfectam: quæ tēporalis dispensationis fidem atque æternitatis futuræ spem charitate amplexatur: id est, quasi quadragenarium numerum denario numero copulans. Hæc autē ecclesia ad quam pertinet quinquagenarius numerus, siue quia ex tribus generibus hominum eligatur, Iudæis & gentibus & carnalibus Christianis, siue quia sacramento trinitatis imbuitur, numero quo significatur ter ducto, ad centenarium & quinquagenarium peruenit. Quinquaginta enim ter ducta fiunt centum quinquaginta. Quō cū addideris ipsā tria, quia insigne
Mat. 28. d. 19. & eminens debet esse quod in nomine patris & filij & Spiritus sancti lauacro regenerationis abluitur; fiunt
Ioan. 21. b. 11. centum quinquaginta tres. Qui numerus piscium inuenitur, quia in dexteram partem missa sunt retia, & ideo magnos, id est perfectos & regno cælorum aptos habet. Nam illa similitudo reticuli non in dexteram
Mat. 13. f. 48 missi, simul capit bonos & malos, qui separātur in litore. Nunc enim intrā retia præceptorū & sacramentorum Dei, in ecclesia quæ nunc est, simul boni malique versantur. Fiet autem separatio in fine seculi, tanquam in fine maris, id est, in litore: cùm regnarit iusti
Apoc. 21. b. 5. primō temporaliter, sicut in Apocalypsi scriptum est: deinde in æternum in illa ciuitate quę ibi describitur, vbi iam conquiescente dispensatione temporali, quæ quadragenario numero significatur, denarius remanet, quam mercedem sancti vbi operantur in vinea percepturi sunt. Potest etiam si numerus iste considerētur, occurrere ad ecclesiæ sanctitatem, quæ per Dominum nostrum Iesum Christum facta est: vt quoniā septenario numero creatura constat, cùm ternarius animæ & quaternarius corpori tribuitur, susceptio ipsa hominis ducatur ad tria septies: quia & pater misit filium, & pater in filio est, & dono Spiritus sancti de virgine natus est: & hęc sunt tria, pater & filius & Spiritus sanctus. Septies autē ipse homo temporali dispensatione susceptus est vt fieret sempiternus. Fit ergo summa numeri viginti vnum: id est, tria septies. Hæc autem hominis susceptio ad liberationem valuit ecclesiæ, cui caput est Christus. At ipsa ecclesia propter
Eph. 5. b. 23 animam & corpus in eodem septenario numero reperitur. Ducūtur itaque viginti vnum septies propter eos qui per Dominicum hominem liberantur, & fiūt simul centum quadrāginta septem. Cui additur senarius numerus signum perfectionis, quia partibus suis, quæ illum metiuntur, constat, ita vt nihil minus nihilque amplius inueniatur. Metitur quippe illum vnum quod habet sexies; & duo quæ habet ter, & tria quæ bis habet: quæ simul ducta, vnum & duo & tria, sex fiunt. Quod fortassè ad illud etiam sacramentum
Gen. 1. d. 8. pertinet; quòd Deus sexta die perfecit omnia opera sua. Ad centum ergo & quadraginta septem cùm sex addideris, quod est signum perfectionis, fiunt centum quinquaginta tria: qui numerus piscium inuenitur; posteaquam iussu Dominii in dexteram partem missa sunt retia, vbi peccatores qui ad sinistrā pertinent, non inuenidiuntur.
Qvæst. lviii. De Ioanne Baptista. IOANNES Baptista considerata scriptura quæ de illo in Euangelio legitur, multis probabilibus documentis nō absurdè creditur prophetiæ gestare personam, & eo maximè quod de illo Dominus dicit, Plus quàm Prophera. Hic siquidem totius
Mat. 11. b. 9. prophetiæ quæ ab exordio generis humani vsque ad aduentum Domini, de Domino facta est, imaginem gestat. Est autem Euangelij persona in ipso Domino, D quæ per prophetiam prænunciabatur, cuius augetur prædicatio per vniuersum orbem terrārū ab ipso Domini aduentu: prophetia autem minuitur postquam id quod prænunciabat aduenit. Itaque Dominus di-
Luca 16. d. 16. Ioan. 3. d. 30 cit, Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem Baptistā, ab hinc regnum Dei prædicatur. Et Ioannes ipse, Illū, inquit, oportet crescere, me autem minui. Quod & diebus quibus nati sunt; & mortibus quibus passi sunt, figuratum est. Nascitur namque Ioannes, ex quo dies incipiunt minui: nascitur Dominus, ex quo dies incipiūt crescere. Capitē ille minuitur, dum occiditur: hic verò attollitur in cruce. Postquā ergo prophetia ipsa
Ioan. 1. d. 26 Mat. 3. a. 3. in Ioanne constituta digito ostēdit præsentem, quem venturum ab exordio generis humani decinerat, incipit minui; atque inde crescere prædicatio regni Dei.

Et ideo

Act.1.d.22. Et ideo baptizauit Ioãnes in pœnitentiã: finitur enim A vetus vita vsque ad pœnitentiã, atque inde incipit noua. Non autem tãtum in iis qui propriè Prophetæ appellati sunt, sed in ipsa veteris Testamẽti historia prophetia non silere colligitur ab eis qui piè quærunt, & ad hæc inuestiganda diuinitùs adiuuantur. Maximè tamen illis euidẽtioribus rerum figuris apparet quòd

Gen.4.b.8. Abel iustus à fratre interficitur, & Dominus à Iudæis:

Ibid.7.a.1. quòd arca Noë, tãquam in diluuio seculi ecclesia gu-

Ibid.22.a.3. bernatur: quòd Isaac immolandus Deo ducitur, & aries pro illo in sentibus tanquã crucifixus agnoscitur:

Gal.4.c.22. quòd in duobus Abrahæ filiis, vno de ancilla, altero de libera, duo testamenta intelliguntur: quòd duo populi in geminis, Esau scilicet & Iacob, prẽmonstrãtur:

Gen.25.a. 23.

Ibid.45.c.8. quòd Ioseph à fratribus persecutionẽ passus, ab alienis honoratur: sicut Dominus Iudæis persequẽtibus, apud gentes clarificatus est. Longùm est commemorare singula, cùm ita cõcludat Apostolus, & dicat: Hæc

1 Cor.10.d. 6. autem in figura contingebant eis, scripta sunt autem B propter nos, in quos finis sæculorum deuenit. Finis autem seculorum tanquam senectus veteris hominis, cũ totum genus humanum tãquam vnum hominẽ constituerit, sexta ætate signatur, qua Dominus venit. Sũt enim ætates sex etiam in vno homine: infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, & senectus. Prima itaq; generis humani ætas est ab Adam vsque ad Noë.

Lib de Gen. cõtra Manic. cap.23.

Secunda, à Noë vsque ad Abraham: qui articuli sunt euidẽtissimi & notissimi. Tertia, ab Abraham vsq; ad

Mat.1.c.17. Dauid: sic enim Matthæus euãgelista partitur. Quarta, à Dauid vsque ad trãsmigrationem in Babyloniam. Quinta, à trãsmigratione in Babyloniam vsque ad aduentum Domini. Sexta, ab aduentu Domini vs-

2 Cor.4.d. 16. que in finẽ seculi speranda est: qua exterior homo tãquam senecture corrumpitur, qui etiã vetus dicitur, & interior renouatur de die in diẽ. Inde requies sẽpiterna est, quæ significatur sabbato. Huic rei cõgruit

Gen.1.d.27. quòd homo sexto die factus est ad imaginem & similitudinem Dei. Nemo autem ignorat hominum vitã C iam aliquid administrãtem, cognitione & actione fulciri: nam & actio temeraria est sine cognitione, & sine actione ignaua cognitio. Sed prima vita hominis, cui nulla administratio rectè creditur, quinque sensibus corporis dedita est: qui sunt visus, auditus, olfactus, gustus, tactus. Et ideo duæ primæ ætates generis humani denis generationibus definiuntur, tãquam infantia & pueritia: quinario scilicet geminato, quoniam generatio vtroque sexu propagatur. Sunt ergo generationes decem ab Adam vsq; ad Noë, & inde vsque ad Abraham aliæ decem, quas duas ætates infantiam & pueritiam generis humani esse diximus: Adolescentia verò & iuuentus & grauitas, id est, ab Abraham vsque ad

Mat.1.c.17. Dauid, & inde vsque ad transmigrationem in Babyloniam, & inde vsque ad aduẽtum Domini, quatuordenis generationibus figurantur: septenario geminato ad eandem generationem vtriusque sexus, cùm quinario qui est in sensibus corporis, actio & cognitio addita fuerit. Senectus autem solet etiam tãtum tenere temporis, quãtum reliquæ omnes ætates. Nam cùm à sexagesimo anno senectus dicatur incipere, & possit humana vita vsque ad centum viginti annos peruenire, manifestum est solam senectutem posse tam longã esse, quàm omnes ætates cæterę priores sunt. Ætas igitur vltima generis humani, quæ incipit à Domini aduentu, vsque in finem seculi quibus generationib. cõputetur incertum est: & hoc vtiliter Deus voluit latere, sicut in Euangelio scriptum est, & Apostolus atte-

Mat.24.d.42 2 Thess. 5.c. 2. statur dicens, diem Domini tãquam furẽ in nocte esse venturum. Sed tamen sexta etate visitatum esse genus humanum humili Domini aduentu, superius distinctis generationibus edocetur. Qua visitatione incepit manifestari prophetia, quę superioribus quinque ætatibus latuit: cuius prophetiæ personam quoniã Ioannes gestabat, vt suprà dictum est, ideo ex senibus parẽtibus nascitur, tanquam senescente seculo prophetia illa innotescere incipiat: & quinq; mensibus se occultat mater eius, sicut scriptum est, Occultabat se Elisabeth mensibus quinque. Sexto autẽ mense visitatur à

Luc.1.d.39 Maria matre Dñi, & exultans infans in vtero eius, tãquam primo aduentu Domini quo in humilitate apparere dignatus est; prophetia manifestari incipiat: sed tãquam in vtero: id est, nondum tam euidenter, vt omnes sicut in lucem manifestum esse fateãtur: quod futurum credimus secundo aduentu Domini, quo in claritate venturus est: cuius aduentus præcursor speratur Helias, sicut huius Ioannes fuit. Et ideo dicitur à Domino, Helias iam venit, & multa ei homines fece-

Mat.17.d. 12. runt, & si vultis scire ipse est Ioannes Baptista, qui vẽturus est. Quia in eodem spiritu & in eadem virtute; & tãquam præcedentis pręconis officio & hic iam venit, & ille venturus est. Propterea & istum Ioannem per spiritum quo pater eius vates impletus est, dicitur præcursorem Domini futurũ in spiritu & virtute Heliæ. Peractis autem Maria cum Elisabeth mẽsibus tri-

Luc.1.f.56 bus, discedit. Quo numero mihi videtur significari fides trinitatis, & baptisma in nomine patris & filij & Spiritus sancti, quo per humilem Domini aduentum genus humanum imbuitur, & futuro aduentu claritatis eius extollitur. INTER parabolas à Do-

Q.Euã. lib. 2. de Dedi. ẽgelist. Mat.25.a. mino dictas solet quærentes multũ exercere ista quæ de decem virginibus posita est. Et multi quidem hinc multa senserunt, quæ non sunt præter fidem: sed quomodo partibus omnibus eius conueniat expositio, id elaborandum est. Legi etiam in quadam scriptura ex earum genere quę apocryphæ nominantur, non quòd sit contra catholicã fidem, sed huic loco mihi minus congruere visa est, consideranti omnes huius similitudinis partes. De qua tamen expositione temere nihil audeo iudicare, nẽ fortè non eius inconuenientia mihi angustias fecerit, sed mea tarditas in ea conuenientiam non inuenerit. Quid autem mihi videatur non absurdè hoc loco accipi, quantum potero breuiter & diligenter exponam. Interrogatus igitur Dominus noster secretò à discipulis de cõsummatione sẽculi, inter multa alia quæ locutus est, hoc quoque di-

Mat.25.d.1 xit: Tunc simile æstimabitur regnum cælorum decẽ virginibus, quę accẽperunt lampades suas & venerunt obuiam sponso. Quinque autem ex eis erant fatuę, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus suis, non sumpserunt oleum secum: prudẽtes autem acceperunt oleum secum in vasis suis cum lãpadibus. Tardãte autem spõso, dormitauerũt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, surgite obuiam ei. Tunc surrexerunt virgines illæ, & aptauerunt lãpades suas. Et dixerunt illæ stultæ ad sapiẽtes, Date nobis de oleo vestro, quia lãpades nostræ extinguuntur. Respondentes autem sapientes, dicentes: Ne fortè non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes & emite vobis. Et dũ irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè autem veniunt & reliquæ virgines dicentes, Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait, Amen dico vobis, Nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horã. Decem vtique numerus virginum, quarum quinque admittuntur, quinq; excluduntur, bonorum & malorum discretionẽ significat. Quapropter si virginitatis nomen honorabile est, cur receptis exclusis cõmune est? Deinde quid sibi vult numerus in vtraque parte quinarius? Quid autem significat oleum, mirum videtur. Item quòd sapientes perentibus non cõmunicant: cùm & inuidere fas non sit eas quę ita perfectę sunt, vt à sponso recipiãtur, quo

nomine

nomine nullo dubitante Dominus Iesus Christus si- A veram ferre sententiam, quomodo potest de alio iudicare, cùm sciat nemo quid agatur in homine nisi spi- 1 Cor.2.c.11
ritus hominis? Ite magis ad vendentes & emite vobis. Non consilium dedisse putandę sunt, sed crimen earũ ex obliquo cõmemorasse. Vendunt enim oleum adulatores, qui siue falsa, siue ignorata laudando, animas in errorem mittunt, & eis vana gaudia tãquam fatuis conciliando, aliquam de his mercedem, siue ciborũ, siue pecuniæ, siue honoris, siue alicuius commodi tẽporalis accipiunt, non intelligentes quod dictum est,
Esa.3.c.12. Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt. Melius est autem obiurgari à iusto quàm à peccatore laudari. Emendabit me, inquit, iustus in misericordia &
Ps.140.d.5. arguet me, oleũ autem peccatoris non impinguet caput meum. Ite ergo magis ad vendentes & emite vobis: id est, videamus nunc quid vos adiuuant qui vobis laudes vendere consueuerunt & vos in errorem inducere, vt non coram Deo, sed ab hominibus gloriam quæreretis. Euntibus autem illis emere, venit sponsus:
B id est, inclinantibus se illis in ea quæ foris sunt, & solitis gaudere quærentibus, quia gaudia interna non nouerant, venit ille qui iudicat. Et quæ paratę erãt, id est, quibus bonum coram Deo testimonium conscientia perhibebat: intrauerunt cum eo ad nuptias: id est, vbi munda anima puro & perfecto sempiternóque Dei verbo fœcundata copulatur. Et clausa est ianua: id est, receptis illis qui sunt in angelicam vitam immutandi.
Omnes enim, inquit, resurgemus, sed non omnes im- 1 Cor.15.g.
mutabimur: clausus est aditus ad regnum cælorũ. Nõ 52.
enim post iudicium patet precum aut meritorum locus. Nouissimè autem veniunt & reliquæ virgines dicentes, Domine Domine aperi nobis. Non dictũ est, quòd emerint oleum, & ideo intelligendæ sunt nullo iam remanẽte de alienis laudibus gaudio in angustiis & magnis afflictionibus redire ad imploratione Dei. Sed magna est eius feueritas post iudicium, cuius ante iudicium ineffabilis misericordia prærogata est. Itaq; respondens ait, Amen dico vobis quòd nescio vos. Ex
Mat.25.d. 12. illa scilicet regula qua non habet ars Dei, hoc est sapientia Dei, vt intrent in gaudium eius qui nõ coram Deo, sed vt placerent hominibus visi sunt aliquid secundum præceptum eius operari. Atque ita cõcludit, Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horam. Non modò illius vltimi temporis quo venturus est spõsus, sed suæ quisque diem dormitionis & horam nescit. Quisquis autem paratus est vsque ad somnum, id est, vsque ad mortem quæ omnibus debetur, paratus etiã inuenietur cùm illa vox media nocte sonuerit qua omnes euigilaturi sunt. Quod verò spõso dixit obuiã venire virgines: sic intelligendum puto, vt ex ipsis virginibus constet ea quę dicitur sponsa: tanquam si omnibus Christianis in ecclesiam concurrentibus filij ad matrem concurrere dicantur, cùm ex ipsis filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est ecclesia, & virgo est ad nuptias perducenda: id est, cùm se continet à corruptione seculari.
D Illo autem tempore nubet, cùm vniuersa mortalitate in ea pereunte, immortali coniunctione fruetur. De- al. fœtatur. 2 Cor.11.d. 2.
sponsaui, inquit, vos vni viro virginem castã exhibere Christo. Vos, inquit, virginem: à plurali ad singularem cõcludens. Ideo & virgines dici possunt, & virgo. Cur autem quinque dictæ sint, vt mihi videtur expositum 1 Cor.13.d. 12.
est. Sed videmus nunc in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Et nunc ex parte, tunc autẽ ex toto. Ipsum autem in ænigmate & ex parte nunc in scripturis aliquid cernere, quod tamen sit secundum catholicã fidem, ex illo pignore contingit quod accepit virgo ecclesia humili aduentu sponsi sui, quę illi vltimo aduẽtu cùm veniet in claritate nuptura est, cùm iam facie ad faciem contuebitur. Dedit enim nobis pignus Spi- 2 Cor.1.d. 22. & 5.a.5
ritum sanctũ, sicut dicit Apostolus. Et ideo ista expo-

Mat.24.c.42 Domini dicentis, Omni poscenti te tribue. Quid est
Luc.6.d.30 autem quod possit dando non sufficere vtrisque? Hæc maximè augent quæstionis difficultatem, quanquam & cætera diligenter considerata vt omnia in vnam rationem concurrant, nihilque in vnam partem dicatur quod impediat aliam, magna cautio adhibenda est. Videntur itaque mihi quinque virgines significare quinquepartitam continentiam à carnis illecebris. Continendus est enim animi appetitus à voluptate oculorum, à voluptate aurium, à voluptate olfaciendi, gustandi, tangendi. Sed quia ista continentia partim coram Deo fit, vt illi placeatur in interiori gaudio cõscientiæ, partim coram hominibus tantum, vt gloria humana capiatur, quinque dicũtur sapientes, & quinque stultæ; vtræque tamen virgines, quia vtraque continentia est, quamuis diuerso fomite gaudeat. Lampades autem sunt quia manibus gestantur, opera quæ se-
B cundum continentiam istam fiunt. Dictum est autẽ,
Mat.5.b.16 Luceant opera vestra coram hominibus. Omnes verò acceperunt lampades suas, & venerunt obuiam sponso. Intelligendum est ergo Christi nomine censeri de quibus agitur. Non enim possunt qui Christiani non sunt, sponso Christo venire obuiam. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus suis, non sumpserunt oleum secum. Multi enim quamuis de Christi bonitate plurimum sperent, gaudium tamen non habent, dũ continenter non viuunt, nisi in laudibus hominum. Non ergo habent oleum secum. Nam ipsam lætitiam oleo
Ps.44.b.8 significari arbitror. Propterea vnxit, inquit, te Deus Deus tuus oleo exultationis. Qui autem nõ propter ea gaudet quia Deo intrinsecus placet, non habet oleum secum. Prudentes autem acceperunt secum oleum in vasis suis cum lampadibus: id est lætitiam bonorum operum in corde atque conscientia posuerũt,
Gal.6.a.4. sicut Apostolus monet: Probet autẽ se homo, inquit,
C & tunc in semetipso habebit gloriam, & nõ in altero. Tardante verò sponso dormitauerunt omnes: quia ex vtroque genere continentium hominum, siue eorum qui coram Deo exultant, siue eorum qui in laudibus hominum acquiescunt, moriuntur hoc interuallo tẽporis, donec sub aduẽtu Domini fiat resurrectio mortuorum. Media autem nocte: id est, nullo sciente aut
Mat.24.c. 36. 1 Thess.5.d. 2. sperante, quippe cùm ipse Dominus dicat, De die autem illa & hora nemo scit: & Apostolus, Dies Domini tanquam fur in nocte ita veniet: ex quo significatur eũ penitùs latere cùm venerit. Clamor factus est, Ecce
1 Cor.15.g. 52. spõsus venit, surgite obuiam ei. In ictu oculi & in nouissima tuba omnes resurgemus. Ergo surrexerũt omnes virgines illæ, & aptauerunt lampades suas: id est,
1 Cor.5.b. 10. rationes reddendas operum suorum. Oportet enim nos exhiberi ante tribunal Christi, vt illic recipiat vnusquisque quod gessit in corpore, siue bonũ siue malum. Et dixerunt stultæ ad sapientes, Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Quo-
D rum enim facta aliena laude fulciũtur, eadem subtracta deficiunt, & de consuetudine id semper inquirunt vnde gaudere animus solet. Itaque hominũ qui corda non vident, testimonium volunt habere apud Deum qui cordis inspector est. Sed quid responderunt sapiẽtes? Ne fortè non sufficiat nobis & vobis. Vnusquisq; enim pro se rationem reddet, nec alieno testimonio quisquam adiuuatur apud Deum, cui secreta cordis apparent, & vix sibi quisque sufficit vt ei testimonium
Prou.20.b.9 perhibeat conscientia sua. Quis enim gloriabitur mũdum se habere cor? Inde est quod Apostolus ait: Mihi
1 Cor.4.c.3 autem minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humanó die, sed neque memetipsum iudico. Quapropter cùm de seipso quisque aut non omnino aut vix possit

QVÆST. LX. *De die autem illo & hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque filius hominis, nisi pater solus.* Mat. 24. d. 36.

Mat. 25. d. 12.

QVÆST. LXI. *De eo quod scriptū est in Euangelio, quia Dominum in mūre pauisse de quinque panibus.* Ioan. 6. b. 9. Mat. 14. b. 15. a. Mar. 6. c. 38 Luca 9. b. 13

1. Reg. c. 26.

Psal. 109. d. 4.

Gen. 14. d. 18.

fictio nihil certum intuetur, niſi vt ſecũdum fidem ſit, neque aliis præiudicat qui eam nihilominus ſecundũ fidem exponere potuerint. SICVT ſcire Deus dicitur etiam cùm ſcientem facit, ſicut ſcriptum eſt, Tentat vos Dominus Deus veſter, vt ſciat ſi diligatis eum. Nõ enim ſic dictum eſt hoc, quaſi neſciat Deus, ſed vt ipſi ſciant quantum in Domini dilectione profecerint, quod niſi tentationibus quæ accidunt, non plenè ab hominibus agnoſcitur. Et ipſum tentat, pro eo poſitũ eſt quod tentari ſinit. Sic & cùm dicitur, neſcire: aut pro eo dicitur, quod non approbat: id eſt, in diſciplina & doctrina ſua non agnoſcit, ſicut dictũ eſt, Neſcio vos: aut pro eo quod vtiliter neſcientes facit, id quod ſcire inutile eſt. Ideo bene accipitur, id quod dictum eſt, ſolum ſcire patrẽm: ſic dictũ eſſe, quia facit filiũ ſcire. Et quod dictum eſt, neſcire filium: ſic dictum eſſe, quia facit neſcire homines: id eſt, nõ prodit eis quod inutiliter ſcirent. QVINQVE panes hordeacei quibus in mõte Dominus turbas pauit, significant veterem legem: ſiue quia nondũ ſpiritalib. ſed adhuc carnalibus data eſt: id eſt, quinque corporis ſenſibus deditis, nam & ipſæ turbæ quinque milia hominũ fuerũt: ſiue quia per Moyſen lex data eſt, Moyſes enim quinque libros ſcripſit. Et quòd hordeacei erant panes, bene ſignificant, vel ipſam legem, quæ ita data erat, vt in ea vitale animæ alimentum corporalibus ſacramẽtis obtegeretur: hordei enim medulla tenaciſſima palea tegitur: vel ipſum populum nondum expoliatũ carnali deſiderio, quod tãquam palea cordi eius inhærebat: id eſt, nondũ corde circũciſum, ita vt nec triturationẽ tribulationum, cùm per deſerta quadraginta annis ducereturi, intellectu reuelato carnalia integumenta deponeret, ſicut nec hordeum areæ tritura illo paleari tegmine exuitur. Itaq; illi populo cõgruenter lex talis data eſt. Duo autem piſces qui ſaporem ſuauem pani dabant, duas illas perſonas videntur ſignificare quibus populus ille regebatur, vt per eas conſiliorum moderamen acciperet, regiam ſcilicet & ſacerdotalẽ, ad quas etiam ſacroſancta illa vnctio pertinebat: quarum officium erat procellis ac fluctib. popularibus nunquam frangi atque corrumpi, & violẽtas turbarũ contradictiones tanquam aduerſantes vndas ſæpe dirumpere, interdum eis cuſtodita ſua integritate cedere, prorſus more piſcium tanquam in procelloſo mari, ſic in turbulenta populi adminiſtratione verſari. Quæ tamẽ duæ perſonæ Dominum noſtrum præfigurabant. Ambas enim ſolus ille ſuſtinuit, & nõ figuratè, ſed propriè ſolus impleuit. Nam & rex noſter eſt Ieſus Chriſtus, qui nobis pugnandi & vincendi demonſtrauit exemplum, in carne mortali peccata noſtra ſuſcipiens, tẽtationibus inimici, neque illecebroſis, neque terribilibus cedens. Poſtremò exuens ſe carne, principatus & poteſtates expolians fiducialiter, & triũphans eas in ſemetipſo. Itaque ipſo duce ab oneribus & laboribus huius peregrinationis noſtræ tanquã ab Ægypto liberamur, & perſequẽtia nos peccata ſacramento baptiſmatis nobis euadentibus obruuntur, & quamdiu in ſpe ſumus eius promiſſionis quam nõdum videmus, tanquam per deſerta ducimur, conſolãte nos in ſanctis ſcripturis verbo Dei, ſicut illos mãna de cælo. Et eodem ipſo duce in Hieruſalem cæleſtem, tanquam in terram promiſſionis introduci nos poſſe præſumimus, & in æternum ibi regnante ipſo & cuſtodiente ſeruari. Ita Dominus noſter Ieſus Chriſtus oſtenditur rex noſter. Ipſe eſt etiam ſacerdos noſter in æternũ ſecundum ordinem Melchiſedec, qui ſeipſum obtulit holocauſtum pro peccatis noſtris, & eius ſacrificij ſimilitudinem celebrandam in ſuæ paſſionis memoriam cõmendauit, vt illud quod Melchiſedec obtulit Deo, iam per totum orbem terrarum in Chriſti eccleſia videamus offerri. Ergo quoniam rex noſter peccata noſtra ſuſcepit, vt nobis pugnandi & vincẽdi demonſtraret exemplũ, eorundem peccatorum ſuſceptionẽ regiámq; perſonam Matthæus euãgeliſta ſignificans, generationem eius quę eſt ſecundũ carnem ab Abraham ſuſcipiens, qui pater eſt populi fidelis, & ſucceſſionẽ prolis deorſum verſus enumerans peruenit ad Dauid, in quo regni ſtabilimentum manifeſtiſſimum apparet: atque inde per Salomonẽ, natum de illa in qua pater eius peccauerat, ſtirpem regiam proſecutus vſque ad generationem Dñi perducit. Lucas verò alius euangeliſta, quoniam & ipſe generationem Domini, quæ ſecundum carnem eſt, ſed in ſacerdotali perſona explicandã ſuſcepit, ad quam perſonam pertinet mũdatio & abolitio peccatorum, non à principio libri, ſicut Matthæus, ſed ab illo loco vbi baptizatus eſt Ieſus, vbi peccatorum noſtrorum mundationem præfiguraui t, incipit parentum eius originẽ gradatim proſequi, neq; deorſum verſus, ſicut ille qui eum ad ſuſceptionem peccatorum tanquam deſcendentem oſtendebat, ſed ſurſum verſus tanquã is qui eum poſt abolitionẽ peccatorum tanquã aſcendentem inſinuabat, nec eos parentes quos ille nominans. Alia enim erat origo ſacerdotalis, quæ per vnum ex filiis Dauid, ſicuti aſſolet de tribu ſacerdotali matrimonium ſortientem, effecerat, vt Maria de vtraq; tribu, id eſt, de regia & ſacerdotali cognationem duceret. Nam & quando cenſiti ſunt Ioſeph & Maria, ſcriptũ eſt eos fuiſſe de domo id eſt de genere Dauid. Et Eliſabeth quæ nihilominus cognata Mariæ ſcribitur, erat de tribu ſacerdotali. Sicut autem Matthæus, tanquam deſcendentem ad ſuſcipienda peccata noſtra regem Chriſtum inſinuans, per Salomonem à Dauid deſcendit, quia Salomon de illa in qua Dauid peccauerat, natus eſt: ita Lucas qui tanquam aſcendẽtem poſt abolitionem peccatorum ſacerdotẽ Chriſtum inſinuat, per Nathan aſcendit ad Dauid, quia Nathan propheta miſſus fuerat, cuius correptione Dauid ipſius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Itaque poſteaquam tranſiit Lucas perſonam Dauid, non diſſonat à Matthæo in nominibus †generatorum. Nam eos nominat aſcendens à Dauid vſque ad Abraham, quos ille deſcendens ab Abraham vſque ad Dauid. A Dauid enim in duas familias, regiam & ſacerdotalem origo illa diſtributa eſt, quarum duarum familiarum, ſicut dictum eſt, regiam deſcendens Matthęus, ſacerdotalem aſcendens Lucas ſecutus eſt: vt Dominus noſter Ieſus Chriſtus rex & ſacerdos noſter & cognationem duceret de ſtirpe ſacerdotali, & nõ eſſet tamen de tribu ſacerdotali, hoc eſt, de tribu Leui, ſed eſſet de tribu Iuda, hoc eſt, de tribu Dauid, ex qua tribu nemo intẽdit altari. Ideo & filius Dauid maximè dicitur ſecundũ carnem, quia & Lucas aſcẽdens, & Matthæus deſcendens, in Dauid ſibi obuiam facti ſunt. Oportebat enim vt euacuaturus ſacrificia, quæ ſecundum ordinem Aaron in Leuitico ſacerdotio fiebant, non eſſet de tribu Leui, nec ad ipſam tribũ, & ad ipſum ſacerdotium quod temporaliter vmbra erat futuri, pertinere videretur mũdatio peccatorum, quam Dominus oblatione holocauſti ſui, quod in veteri ſacerdotio figurabatur, impleuit: & holocauſti eius imaginem ad memoriam paſſionis ſuæ in eccleſia celebrandam dedit, vt eſſet ſacerdos in æternum, non ſecundum ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinem Melchiſedec. Cuius rei ſacramentum diligentiùs adhuc conſiderari poteſt. Sed propter duos piſces in quibus duas perſonas, regiam & ſacerdotalem figuratas eſſe diximus, hactenus hinc tractatum eſſe ſufficiat. Quòd autem ſuper fœnum turba illa diſcubuit, ſignificat eos qui Teſtamentum vetus acceperant, quia regnum eiſdem temporale & Hieruſalem temporalis promittebatur, in ſpe carnali collocatos fuiſſe. Omnis enim

1. Reg. 11. d. 1.

al. generationũ. Nã eas.

Heb. 6. d. 20. Pſ. 109. d. 4.

Iob. 39. b. 6. enim caro fœnum, & claritas hominis vt flos fœni. Quod autem de reliquiis fragmentorum duodecim cophini buccellarũ repleti ſunt, ſignificabat de ipſius legis adapertione & diſputatione quã Iudæi reliquerant & deſeruerãt, repletos fuiſſe diſcipulos Domini, in quibus duodenarius numerus principatum tenet. Nondum enim erat ſcriptura noui Teſtamenti, quãdo Dominus quaſi frangendo & aperiendo quod durum & clauſum erat in lege diſcipulos impleuit, cùm eis poſt reſurrectionem aperuit ſcripturas veteres, incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretans illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant. Nam & tunc eum duo illorum in panis fractione cognouerũt. Et ideo ſecunda paſtio populi quæ de ſeptem panibus facta eſt, ad noui Teſtamenti prædicationem rectè intelligitur pertinere. Non enim ab aliquo Euangeliſta dictum eſt, quòd iſti panes hordeacei fuerint, vt ſic de illis quinque dixit Ioannes. Hæc ergo paſtio de panib. ſeptem ad gratiam pertinet eccleſiæ, quę notiſſima illa ſeptenaria ſancti Spiritus operatione cognoſcitur. Et ideo nõ hîc duo piſces fuiſſe ſcribuntur, ſicut in veteri lege, vbi duo ſoli vngebantur, rex & ſacerdos: ſed pauci piſces: id eſt, qui primi Dño Ieſu Chriſto crediderunt, & in eius nomine vncti ſunt, & miſſi ad prædicationem Euangelij, & ad ſuſtinendum turbulentum mare huius ſeculi, vt pro ipſo magno piſce, id eſt, pro Chriſto legatione fungerẽtur, ſicut Paulus apoſtolus dicit. Neque in ipſa turba quinque millia hominum fuerunt, ſicut illic vbi carnales legem accipientes, id eſt, quinque ſenſibus carnis dediti ſignificantur: ſed quatuor millia potius, quo numero ſignificantur ſpiritales, propter quatuor animæ virtutes quibus in hac vita ſpiritaliter viuitur, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, & iuſtitiam. Quarum prima eſt cognitio rerum appetendarum & fugiendarum. Secunda refrenatio cupiditatis ab iis quæ tẽporaliter delectãt. Tertia firmitas animi aduerſus ea quæ temporaliter moleſta ſunt. Quarta quæ per cæteras omnes diffunditur, dilectio Dei & proximi. Sanè & ibi quinq; millia hominum, & hîc quatuor millia exceptis mulieribus & pueris fuiſſe memorantur: quod mihi videtur ad hoc pertinere, vt intelligamus, & in populo veteris Teſtamenti fuiſſe quoſdam infirmos ad implendam iuſtitiam quæ ſecundum legem eſt, in qua iuſtitia apoſtolus Paulus ſine querela ſe conuerſatum eſſe dicit. Fuiſſe item alios qui facilè ſeducerentur in cultũ idolorum. Quæ duo genera, id eſt, infirmitatis & erroris, mulierum & puerorũ nominibus figurata ſunt. Infirmus eſt enim mulierum ſexus ad actiones, & facilis ad luſum pueritia. Quid autem luſui puerili tam ſimile eſt, quàm idola colere? quando & Apoſtolus ad hoc retulit hoc genus ſuperſtitionis, cùm ait: Neque idolis ſeruiamus, quemadmodum quidam eorum, ſicut ſcriptum eſt, Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Mulieribus ergo ſimiles erant, qui in laboribus expectationis quousque ad promiſſa Dei peruenirent, non viriliter perſeuerantes tentauerunt Deum. Pueris autem, qui ſederunt manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Nõ ſolùm autem ibi, ſed etiam in populo noui Teſtamenti qui non perdurant occurrere in virum perfectum, vel infirmitate virium, vel mentis leuitate, mulieribus & pueris cõparandi ſunt. Nam illis dicitur, Si tamen initium ſubſtãtiæ eius vſque in finem firmum retineamus: illis autem, Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia infantes eſtote, vt ſenſibus perfecti ſitis. Et ideo neque in veteri neque in nouo Teſtamẽto tales admittuntur ad numerum, ſed ſiue ibi quinque millia, ſiue hîc quatuor millia, exceptis mulieribus & pueris fuiſſe dicuntur. Quamuis verò & illic & hîc propter ipſum Chriſtum qui aſſiduè in ſcripturis mons appellatur, vt congruẽter in monte vterque populus paſceretur: hîc tamen non in fœno diſcumbitur, ſed in terra. Ibi enim celſitudo Chriſti propter carnales homines & Hieruſalẽ terrenam, carnali ſpe & deſiderio tegitur: hîc autẽ remota omni cupiditate carnali, conuiuas noui Teſtamenti, ſpei permanentis firmamentum, tanquã ipſius montis ſoliditas, nullo fœno interpoſito continebat. Et quoniam rectiſſimè dicit Apoſtolus, Prius autem antequam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur. Hoc ſignificare videtur & Dominus cùm dicit de his quos quinque panibus paſturus erat: Non opus habent ire, ſed date illis vos manducare. Sub his autem verbis figuraliter tanquam cuſtodia detinentur, cùm hoc admoniſſent diſcipuli vt dimitteret eos. Huius verò turbæ quæ ad ſeptem panes pertinet, vltrò ſe miſereri dixit, quòd iam tertius dies eſſet ex quo ei iciuni adhæſiſſent. In toto enim ſeculo generis humani tertiũ tempus eſt quo fidei Chriſtianæ gratia data eſt. Primũ eſt ante legem, ſecundum ſub lege, tertium ſub gratia. Et quoniam quartum adhuc reſtat, quo ad pleniſſimam pacem Hieruſalem cæleſtis vẽturi ſumus, quò tendit quiſquis rectè credit in Chriſtum, propterea ſe dicit turbam illam reficere Dominus ne deficiant in via. Iſta eſt enim diſpẽſatio qua nobis Dominus temporaliter & viſibiliter in homine apparere dignatus eſt, & dedit nobis pignus Spiritum ſanctum, cuius operatione ſeptenaria vegetaremur, Apoſtolica auctoritate quaſi paucorum piſcium ſapore cõiuncto. Hæc ergo diſpenſatio quid aliud agit, niſi vt ad palmam ſupernæ vocationis ſine defectu viriũ peruenire poſſimus? Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciẽ. Et ipſe apoſtolus Paulus nondum ſe dicit comprehẽdiſſe regnum Dei, ſed ea quæ retrò ſunt oblitus, in ea quæ antè ſunt extentus ſecundum intentionem ſequor, inquit, ad palmam ſupernæ vocationis. Verumtamen in quod peruenimus, in eo ambulemus, quia tertio die Domino adhærentes & ab illo paſti, non deficiemus in via. Etiam hîc ſanè peruenire ad comedendi finem turba non potuit, ſed relictæ ſunt eſcæ. Non enim fruſtra de futuro dictum eſt, Putáſne veniens filius hominis inueniet fidem ſuper terram? Et credo ita futurum, propter mulieres & pueros, ſed tamen ſeptem ſportas reliquiæ fragmentorum impleuerunt, ad quas eccleſia ſeptiformis, quæ in Apocalypſi etiam deſcribitur, pertinet, id eſt, omnis qui perſeuerauerit vſque in finem. Ille enim qui dixit, Putáſne veniens filius hominis, inueniet fidem ſuper terrã? ſignificauit quidẽ in extremo conuiuio relinqui poſſe & deſeri eſcas ſuas. Sed quoniam ipſe item dicit, Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit: ſignificauit non defuturam eccleſiam, quæ ſeptenario numero eoſdem ſeptem panes abundantiùs recipiat, & latitudinem cordis, quæ ipſam perſeuerãtiam in ſportis videtur ſignificare, contineat.

Gal. 3. d. 25. Mat. 14. b. 16. Ibid. 15. d. 32. Luc. 9. d. 8. Apoc. 1. a. 4. Mat. 24. d. 13.

QVÆRITVR vtrum qui baptizati ſunt illo tempore, quo ſcriptum eſt Dominum per diſcipulos ſuos baptizaſſe plures quàm Ioannes, acceperint Spiritum ſanctum. Alio enim loco Euangelij ſic dicitur: Spiritus enim nondum erat datus, quia Ieſus nondum erat clarificatus. Et facillimè quidem ita reſpõdetur, quòd Dominus Ieſus, qui etiam mortuos ſuſcitabat, poterat neminem illorum mori ſinere, donec poſt eius clarificationem, id eſt, reſurrectionem à mortuis, & aſcenſionem in cælum acciperent Spiritum ſanctum. Sed occurrit animo latro ille cui dictum eſt, Amen dico tibi, hodie mecũ eris in paradiſo: qui nec ipſum baptiſmum acceperat. Quamquam Cornelius, & qui cum eo ex gentibus crediderant, Spiritum ſanctũ etiam priuſquam baptizarentur acceperint, non tamẽ video quomodo & ille latro ſine Spiritu ſancto dicere potuerit, Memento mei Domine dum veneris in

QVÆST. LXII. *De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, quia baptizabat Ieſus plures quàm Ioannes: quamuis ipſe non baptizaret, ſed diſcipuli eius.* Ioan. 4. a. 2. Ioan. 7. f. 39 1. Reſr. 2. 6. Luc. 23. f. 43. Act. 10. g. 44

regnum tuum. Nemo enim dicit Dominus Ieſus, ait A
1 Cor.12.d.3 Apoſtolus, niſi in Spiritu ſancto. Cuius fidei fructum
Luce 23.f. 43. ipſe Dominus monſtrauit dicēs, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo. Quomodo ergo ineffabili poteſtate dominantis Dei atque iuſtitia deputatum eſt etiam baptiſmum credenti latroni, & pro accepto
al.habitu. †habitum in animo libero, quod in corpore crucifixo accipi non poterat. Sic etiam Spiritus ſanctus latenter dabatur ante Domini clarificationem: poſt manifeſtationem autē diuinitatis eius manifeſtius datus eſt.
Ioan.7.f.39. Et hoc dictum eſt, Spiritus autem nondum erat datus: id eſt, nondum ſic apparuerat vt omnes eum datū eſſe faterentur. Sicut etiam Dominus nondum erat clarificatus inter homines, ſed tamen clarificatio eius æterna nunquam eſſe deſtitit: ſicut & aduentus eius ea ipſa dicitur demonſtratio in carne mortali. Nam
Ioan.1.b.11. illuc venit vbi erat, quia in ſua propria venit, & in hoc mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt. Sicut ergo Domini aduentus intelligitur demonſtratio corporalis, tamen ante hanc demonſtrationem ipſe in omnibus prophetis ſanctis tanquam Dei verbum & Dei ſapientia locutus eſt: ſic & aduentus Spiritus ſancti, demonſtratio Spiritus ſancti eſt ipſis etiam oculis
Act.2.a.1. carneis, quando viſus eſt ignis diuiſus ſuper eos, & cœperunt loqui linguis. Nam ſi non erat in hominibus Spiritus ſanctus ante Domini viſibilem clarificationem,
Pſal.50. quomodo dicere potuit Dauid, Et Spiritum ſanctum tuum ne auferas à me? Aut quomodo impleta
Luce 1.d.41 & f.67. & cap.2.d.27. eſt Eliſabeth & Zacharias vir eius vt prophetarent, & Anna & Simeon, de quibus omnibus ſcriptum eſt, quòd impleti ſunt Spiritu ſancto, vt illa quæ in Euangelio legimus dixerint? Vt autem quædam latenter, quædam verò per creaturā viſibilem viſibiliter Deus operetur, pertinet ad gubernationem prouidētiæ qua omnes diuinę actiones, locorum temporúmque ordines, diſtinctione pulcherrima peragūtur, cùm ipſa diuinitas nec teneatur nec migret locis, nec tendatur varietātibus temporibus. Quomodo autem ipſe Do- C
Matt.3.d.13 minus ſecum habebat vtique Spiritum ſanctū in ipſo homine quem gerebat, quando vt baptizaretur venit ad Ioannem, & tamen poſteaquam baptizatus eſt, deſcendere in eum Spiritus ſanctus viſus eſt in columbę ſpecie: ſic intelligendum eſt & ante manifeſtum & viſibilem aduentum Spiritus ſancti quoſcunque homines ſanctos eum latenter habere potuiſſe. Ita ſanè hoc diximus, vt intelligamus etiam iſta ipſa viſibili demonſtratione Spiritus ſancti, qui aduentus eius dicitur, ineffabili vel etiam incogitabili modo largius in hominum corda plenitudinem eius infuſam.

QVAEST. LXIII. De verbo. Ioan.1.a.1. IN principio erat verbum. Quod Græcè λόγος dicitur, Latinè & rationem & verbum ſignificat. Sed hoc loco melius verbum interpretamur, vt ſignificetur nō ſolùm ad patrem reſpectus, ſed ad illa etiam quæ per verbum facta ſunt, operatiua potentia. Ratio autem & ſi nihil per illam fiat, rectè ratio dicitur.

QVAEST. LXIIII. De muliere Samaritana. EVANGELICA ſacramenta in Domini noſtri Ieſu Chriſti dictis factiſque ſignata, non omnibus pa- D
Ioan. 4.a.5. tent, & ea nonnulli minus diligenter, minúſq; ſobriè interpretando, afferunt plerumque pro ſalute perniciem, & pro cognitione veritatis, errorem: inter quæ illud eſt ſacramentum quod ſcriptum eſt, Dominum hora diei ſexta veniſſe ad puteum Iacob, feſſúmq; ab itinere ſediſſe, & à muliere Samaritana potum petiſſe, & cætera quæ in eodem ſcripturarum loco diſcutienda & pertractanda dicuntur. De quare id primò tenendum eſt, quod in omnibus ſcripturis ſumma vigilantia cuſtodiri oportet, vt ſecundum fidem ſit ſacramenti diuini expoſitio. Hora igitur diei ſexta venit ad puteum Dominus noſter. Video in puteo tenebroſam profunditatem. Admoneor ergo intelligere mundi huius infimas partes, id eſt, terrenas, quò venit Dominus Ieſus hora ſexta, id eſt, ſexta ætate generis humani, tamquam in ſenectute veteris hominis, quo Eph.4.f.22 iubemur exui, vt induamur nouo, qui ſecundum Deum creatus eſt. Nam ſexta ætas ſenectus eſt, quoniā prima infantia, ſecunda pueritia, tertia adoleſcentia, quarta iuuentus, quinta grauitas. Veteris itaque hominis vita, quæ ſecundum carnem temporali conditione peragitur, ſexta ætate ſenectutis concluditur. Qua ſenectute, vt dixi, humani generis Dominus noſter & creator nobis & reparator aduenit, vt morientē ſcilicet vetere homine, nouum in ſe conſtitueret, quem exutum labe terrena in cælestia regna transferret. Ergo nunc puteus, vt dictum eſt, mundi huius terrenum laborem, & errorem tenebroſa profunditate & obſcuritate ſignificat, & quoniam exterior eſt homo vetus, & nouus interior: dictum eſt enim ab Apoſtolo: Etſi exterior homo noſter corrumpitur, ſed in- 2 Cor.4.d. 16. terior renouatur de die in diem: rectiſſimè omnino, B quoniam omnia viſibilia ad exteriorem hominem pertinent, quibus Chriſtiana diſciplina renunciatur: hora ſexta venit Dominus ad puteum, id eſt, medio die, vnde iam incipit ſol iſte viſibilis declinare in occaſum: quoniam & nobis vocatis à Chriſto viſibilium delectatio minuitur, vt inuiſibilium amore homo †exterior recreatus, ad interiorem lucem quæ nun- al.interior. quam occidit, reuertatur, ſecundum Apoſtolicam di- Ephe.4.d.18. ſciplinam, non quærens quæ videntur, ſed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia ſunt; quæ autem non videntur, æterna ſunt. Quòd autem fatigatus venit ad puteum, infirmitatem carnis ſignificat: quòd ſedit, humilitatem: quia & imbecillitatem carnis pro nobis ſuſcepit, & homo hominibus tam humiliter apparere dignatus eſt. De hac infirmitate carnis Propheta dicit: Homo in plaga poſitus, & ſciens Eſa.53.d.3 ferre imbecillitatem. De humilitate verò Apoſtolus loquitur dicens: Humiliauit ſe factus ſubditus vſque Philip.2.c.8. ad mortem. Quanquam illud quòd ſedit, quoniam ſolent ſedere doctores, poſſit alio intellectu non humilitatis modeſtiam, ſed magiſtri demonſtrare perſonam. Sed quæri poteſt, quare à muliere Samaritana, quæ hydriæ aqua implendæ gratia venerat, bibere poſtulauerit, cùm ipſe poſtea ſpiritalis fontis affluentiam ſe petentibus dare poſſe prædicauerit? Sed ſcilicet ſitiebat Dominus mulieris illius fidem, quæ quoniam Samaritana erat, & ſolet Samaria idololatriæ imaginem ſuſtinere. Ipſi enim ſeparati à populo Iudæorum, ſimulachris mutorum animalium, id eſt, vaccis aureis animarum ſuarum decus addixerant. Venerat autem Dominus noſter Ieſus, vt gentiū multitudinem, quæ ſimulachris ſeruiebat, ad munimentum fidei Chriſtianæ & incorruptæ religionis adduceret. Non eſt enim, inquit, opus ſanis medicus, ſed Mat.9.b.12 malè habentibus. Eorum ergo fidem ſitit pro quibus ſanguinem fudit. Dixit ergo ad eam Ieſus: Mulier, da Ioan.4.b. 7. mihi bibere. Et vt noueris quid ſitiebat Dominus noſter, poſt paululum veniunt diſcipuli eius, qui perte- xerant in ciuitatem vt cibos emerent, & dicunt ei: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis, Ego habeo eſcā manducare, quam vos neſcitis. Dicunt ergo diſcipuli eius ad alterutrum: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dixit eis Ieſus: Cibus meus eſt, vt faciam eius voluntatem qui me miſit, & vt perficiam opus eius. Numquid hīc intelligitur alia volūtas patris qui eum miſit, & opus eius quod ſe perficere velle reſpondit, niſi vt nos ad fidem ſuam à pernicioſo mundi errore conuerteret? Qualis eſt ergo cibus eius, talis & potus. Quapropter hoc in illa muliere ſitiebat, vt faceret in ea voluntatem patris, & perficeret opus eius. Sed carnaliter intelligens reſpondit: Tu cùm ſis Iudæus, quomodo à me bibere petis, cùm ſim mulier Samaritana? Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Cui Dominus

Dominus noſter dixit, Si ſcires donum Dei, & quis A
eſt qui dicit tibi, da mihi bibere, tu magis petiſſes ab eo, & dediſſet tibi aquam viuam: vt hinc ei oſtenderet, non ſe talem aquam petiſſe qualem ipſa intellexerat, ſed quia ipſe ſitiebat fidem eius, eidem ſitienti Spiritum ſanctum dare cupiebat. Hanc enim rectè intelligimus aquam viuam, quod eſt donum Dei, ſicut ipſe ait, Si ſcires donum Dei. Et ſicut idem
Ioannes euangeliſta teſtatur alio loco dicens, quòd
Ioan.7.f.37. ſtabat Ieſus & clamabat, Si quis ſitit, veniat & bibat: qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de vētre eius fluent aquæ viuæ. Conſequenter omnino qui credit, inquit, in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: quia primò credimus vt hæc dona mereamur. Hæc ergo flumina aquæ viuæ quæ illi mulieri volebat dare, merces eſt fidei quam prius in illa ſitiebat. Cuius aquæ viuæ interpretationem ita ſubiicit:
Ibid.f.39. Hoc autem, inquit, dicebat de ſpiritu quem acceptu- ri erant hi qui in eum crediturі erant. Nondum autem erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glo- B
rificatus. Hoc itaque donum ſpiritus ſancti eſt, quod poſt ſuam clarificationē dedit eccleſiæ, ſicut alia ſcriptura dicit, Aſcendens in altum, captiuam duxit ca- Eſ.67.c.19. Eph.4.b.8. ptiuitatē, dedit dona hominibus. Sed adhuc illa mulier carnaliter ſapit. Sic enim reſpondit, Domine, neque hauritorium habes, & puteus altus eſt, vnde mihi habes dare aquam viuam? Numquid tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Nunc verò iam Dominus exponit quid dixerit, Omnis, inquit, qui biberit de aqua iſta, ſitiet iterum: qui autem biberit de aqua quam ego dedero, non ſitiet in ſempiternum: ſed aqua illa quam dedero, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Sed adhuc mulier prudentiam carnis amplectitur. Quid enim reſpondit? Domine, da mihi hanc aquam, vt neque ſitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Ieſus, Vade, voca virum tuum, & veni huc. Cùm ſciret eam virum non habere, cur hoc dixerit, quæritur: Namque cùm mulier dixiſſet, C
Non habeo virum: dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, non habere te virum: quinque enim viros habuiſti, & nunc quem habes, non eſt tuus vir: hoc verum dixiſti. Sed non ſunt hæc carnaliter accipienda, ne huic ipſi adhuc mulieri Samaritanæ ſimiles eſſe videamur. Sed de illo dono Dei ſi aliquid iam guſtauimus, ſpiritaliter iſta tractemus. Quinque viros, quinque libros qui per Moyſen miniſtrati ſunt, nonnulli accipiūt. Quod
Ioan.4.c.18. autem dictum eſt, Et nunc quem habes non eſt tuus vir: de ſeipſo Dominum dixiſſe intelligunt, vt iſte ſit ſenſus: Primò, quinque libris Moyſi, quaſi quinque viris ſeruiſti: nunc autem quem habes, id eſt, quem audis, qui loquor tecum, non eſt tuus vir, quia nondum in eum credidiſti. Sed quoniam nondū credens Chriſto, adhuc vtique illorum quinque virorum, id eſt, quinque librorum copulatione tenebatur, poteſt mouere quomodo dici potuerit, quinque viros habuiſti, quaſi nunc eos iam non haberet, cùm adhuc vtique D
ipſis ſubdita viueret? Deinde cùm quinq; libri Moyſi nihil aliud, quàm Chriſtum prædicent, ſicut ipſe ait,
Ioan.5.g.46 Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi, ille enim de me ſcripſit: quomodo poteſt intelligi à quinque illis libris recedere hominem vt ad Chriſtum tranſeat, cùm ille qui credit in Chriſtum, non relinquendos quinque illos libros, ſed ſpiritaliter intelligendos multo auidiùs amplectatur? Eſt ergo alius intellectus, vt quinque viri intelligantur quinque corporis ſenſus: Vnus qui ad oculos pertinet, quo lucem iſtam viſibilem, & quoſlibet colores formaſque corporum cernimus. Alter aurium, quo vocum & omnium ſonorum momenta ſentimus. Tertius eſt narium, quo varia odorum ſuauitate delectamur. Quar- tus in ore guſtus, qui dulcia & amara ſentit, & omniū ſaporum habet examen. Quintus per totum corpus tangendo diiudicat calida & frigida, mollia & dura, leuia & aſpera, & quicquid aliud eſt quod tangendo ſentimus. Iſtis itaque carnalibus quinque ſenſibus, prima hominis ætas imbuitur neceſſitate naturæ mortalis, qua ita poſt peccatum primi hominis nati ſumus, vt nondum reddita luce mentis, carnalibus ſenſibus ſubditi, carnalem vitam ſine vlla veritatis intelligentia tranſeamus. Tales neceſſe eſt eſſe infantes & paruulos pueros, qui nondum poſſunt accipere rationem. Et quia naturales ſunt iſti ſenſus qui primam ætatem regunt, & Deo artifice nobis tributi ſunt, rectè dicuntur viri: id eſt, mariti, tanquam legitimi: quoniā non eos error vitio proprio, ſed Dei artificio natura contribuit. Cùm autem quiſque peruenerit ad eam ætatem, vt iam poſſit capax eſſe rationis, ſi veritatem ſtatim comprehendere potuerit, non iam illis ſenſibus rectoribus vtetur, ſed habebit virum, ſpiritum rationalem, cui ſenſus illos in famulatum redigat, ſeruituti ſubiiciens corpus ſuum: cùm anima non iam quinque viris, id eſt, quinque corporis ſenſibus ſubdita eſt, ſed verbum diuinum habet legitimum virum, cui copulata eſt & inhærens: cùm & ipſe ſpiritus hominis hæſerit Chriſto, quia caput viri Chriſtus eſt, 1 Cor.11.a.3 amplexu ſpiritali æterna vita ſine vllo ſeparationis timore perfruitur. Quis nos enim ſeparare poterit à Rom.8.g.35 charitate Chriſti? Sed quoniam illa mulier errore tenebatur, qui ſignificabat multitudinem ſeculi vanis ſuperſtitionibus ſubiugati, poſt tempora illa quinque carnalium ſenſuum, quibus prima ætas, vt diximus, regitur, non eam verbum Dei acceperat in cōiugem, ſed complexu adulterino diabolus obtinebat. Itaque illi Dominus dicit, videns eam carnalem, id eſt, carnaliter ſapere, Vade voca virum tuum, & veni huc: id eſt, remoue te ab affectione carnali in qua nunc conſtituta es, vnde non potes intelligere quæ loquor: Et voca virum tuum, id eſt, ſpiritu intelligentiæ præſens eſto. Eſt enim animæ quaſi maritus quodammodo ſpiritus hominis, qui animalem affectionem tanquam coniugem regit. Non ille Spiritus ſanctus qui cum patre & filio incommutabilis manet, & dignis animis incommutabiliter datur: ſed ſpiritus hominis, de quo
1 Cor.2. c.11 Apoſtolus dicit, Nemo ſcit quæ ſunt in homine niſi ſpiritus hominis. Nam ille Spiritus ſanctus, ſpiritus Dei eſt. De quo iterum dicit ſic, Et quæ Dei ſunt nemo ſcit, niſi ſpiritus Dei. Hic ergo ſpiritus hominis cùm præſens eſt, id eſt, intentus eſt, & ſe pietate ſubiicit Deo, intelligit homo quæ ſpiritaliter dicuntur. Cùm autem diaboli error, tanquam abſente intellectu, in anima dominatur, adulter eſt. Voca ergo, inquit, virum tuum, id eſt, ſpiritum qui in te eſt, quo poteſt homo intelligere ſpiritalia ſi eum lux veritatis illuſtret. Ipſe aſſit cùm loquor tibi, vt ſpiritalem poſſis accipere aquam. Et cùm illa diceret, Non habeo virum: Bene, inquit, dixiſti. Quinque enim viros habuiſti: id eſt, quinque ſenſus carnis, qui te in prima ætate rexerunt, & nunc quem habes non eſt tuus vir, quia non eſt in te ſpiritus qui intelligit Deum, cum quo legitimum poſſis habere connubium, ſed error diaboli potius dominatur, qui te adulterina contaminatione corrumpit. Et fortaſſe vt intelligentibus indicaret, quinque memoratos corporis ſenſus quinque virorum nomine ſignificari, poſt quinque reſponſiones carnales iſta mulier ſexta reſponſione nominat Chriſtum. Nam prima eius reſponſio eſt, Tu cùm ſis Ioan.4.b.9. Iudæus, quomodo à me bibere petis? Secunda, Domine neque quo haurias habes, & puteus altus eſt. Tertia, Domine da mihi de hac aqua, vt neque ſitiā, neque veniam huc haurire. Quarta, Non habeo virum. Quinta, Video quia propheta es, patres noſtri

in monte hoc adorauerunt. Nam & ista responsio carnalis est. Carnalibus enim datus fuerat locus terrenus vbi adorarent, spiritales autem in spiritu & veritate oraturos Dominus dixit. Quod posteaquam locutus est, sexta mulieris responsio Christum fatetur omnium istorum esse doctorem. Dicit enim, Scio quia Messias veniet, qui dicitur Christus: cùm venerit, ipse nobis annunciabit omnia. Sed adhuc errat, quia eum quem venturum sperat, venisse non videt. Verumtamen misericordia Domini nunc error iste tamquam adulter expellitur. Dicit enim ei Iesus, Ego sum, qui tecum loquor. Quo audito illa non respondit, sed statim relicta hydria sua abiit in ciuitatem festinans, vt euangelium & Domini aduentum, non tantùm crederet, sed etiam prædicaret. Nec hoc quòd relicta hydria discessit, negligenter prætereundum est: hydria enim fortasse amorem seculi huius significat, id est, cupiditatem, qua sibi homines de tenebrosa profunditate, cuius imaginem puteus gerit, hoc est, de terrena conuersatione hauriunt voluptatem: qua percepta iterum in eius appetitum inardescant, sicut de aqua illa qui biberit, inquit, sitiet iterũ. Oportebat autem vt Christo credens, seculo renunciaret, & relicta hydria cupiditatem secularem se reliquisse monstraret, non solùm corde credens ad iustitiam, sed etiam ad salutem ore confessura & prædicatura quod credidit.

Rom.10.b.10.

QVÆST. LXV. De resurrectione Lazari. Ioan.11.a.1.

QVAMQVAM secundum Euangelicam historiã resuscitatum Lazarum plena fide teneamus, tamen & in allegoria significare aliquid non dubito. Neque cùm res factæ allegorizantur, gestæ rei fidem amittũt. Sicut duorum filiorum Abrahæ allegoriam Paulus exponit, duo esse testamenta. Numquid ideo, aut Abraham non fuit, aut illos filios non habuit? Ergo & in allegoria accipiamus Lazarum in monumento, animam terrenis peccatis obrutam: id est, omne humanum genus: quam alio loco Dominus per ouem perditam significat, propter quam liberandam relictis nonagintanouem in montibus, descendisse se dicit. Quod autem interrogat dicens, Vbi eum posuistis? vocationem nostram quæ fit in occulto, arbitror significari. Prædestinatio enim vocationis nostræ occulta est: cuius secreti signum est interrogatio Domini quasi nescientis, cùm ipsi nesciamus: sicut dicit Apostolus, Vt cognoscam sicut & cognitus sum: Vel quòd ignorare se peccatores alio loco Dominus ostendit dicens, Non noui vos. Quod significabat Lazarus sepultus, quia & in disciplina & in præceptis eius non sunt peccata. Huic interrogationi simile est illud in Genesi, Adam vbi es? quoniam peccauerat & se absconderat à facie Dei. Quam occultationem hîc sepultura significat: vt peccantis habeat similitudinem, moriens: sepultus, abscõditi à facie Dei. Auferte autem lapidem quod ait, illos puto significari, qui venientibus ad ecclesiam ex gentibus, onus circumcisionis imponere volebant, contra quos multipliciter scribit Apostolus. Vel eos qui in ecclesia corruptè viuunt, & offensioni sunt credere volentibus. Dicit illi Martha, Domine iam quarta dies est, & putet. Vltimum quatuor elementorum terra est. Significat ergo putorem terrenorum peccatorum, id est, cupiditatum carnalium. Terra es, inquit Adæ Dominus, cùm peccasset, & in terram ibis. Et sublato lapide exiit de monumento inuolutus manibus & pedibus, & facies eius tecta erat sudario. Quod autem exiit de monumento, animam significat recedentem à carnalibus vitiis. Quod verò institis obuolutus, hoc est, quòd etiam à carnalibus recedentes & mente seruientes legi Dei, adhuc tamen in corpore constituti alieni à mollitiis carnis esse non possumus, dicente Apostolo, Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.

Gal.4.c.22.

Luce 15.d.4

Ioan.11.f. 34.*.

1 Cor.13.d. 12.

Mat.7.d.23

Gen.3.b.10.

Gen.3.d.19

Rom.7.d.22. & 25.

Quod autem facies eius sudario tecta erat, hoc est, quòd in hac vita plenam cognitionem habere non possumus, sicut Apostolus dicit, Nunc videmus per speculum in ænigmate, postea autem facie ad faciem. Et dixit Iesus, Soluite eum & sinite ire: hoc est, quod post hanc vitam auferentur omnia velamenta, vt facie ad faciem videamus. Quantum autem interfit inter hominem quem Dei sapientia gestabat, per quem liberati sumus, & cæteros homines, hinc intelligitur, quòd Lazarus nisi exiens de monumento non soluitur: id est, etiam renata anima nisi resolutione corporis libera ab omni peccato & ignorantia esse non potest, quamdiu per speculum & in ænigmate videt Dominum. Illius autem linteamina & sudarium, qui peccatum non fecit, & nihil ignorauit, in monumento inuenta sunt. Ipse enim solus in carne non tantùm in monumento non est oppressus, vt aliquod peccatum in eo inueniretur, sed nec linteis implicatus, vt eum aliquid lateret, aut ab itinere retardaret.

1 Cor.13.d. 12.

Rom.7.b.13

Rom.3.c.11

Rom.7.b.13

Rom.7.b.13

Iam.10.b.1. Esa.53.d.9.

QVÆST. LXVI. De eo quod scriptum est, An ignorãt fratres, sinistros esse in lege qui dicunt, &c. & ad cum dicunt in qua parte est, ita resistunt vt non intersimant, &c. Rom.7.d.1. *.

APOSTOLVS in hac similitudine in qua de viro & muliere loquitur, quoniam mulier tenetur lege viri, tria quædam considerãda commendat, mulierem, virum, & legem. Mulierem scilicet subiugatam viro per vinculum legis, quo vinculo morte viri liberatur, vt cui vult nubat. Sic enim dicit, Mulier enim sub viro viuo marito iuncta est legi, si autem mortuus fuerit vir eius, euacuata est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro. Hucusque similitudo est. Deinde incipit rem loqui, cui explanandæ ac probandæ similitudinem induxit. In qua etiam re tria similiter attendenda sunt, homo, peccatum, lex. Tamdiu enim dicit sub lege esse hominem, quamdiu viuit peccato, quemadmodum tamdiu mulier sub lege viri est, quamdiu viuit vir. Hoc autem peccatum hic intelligendum est quod accessit per legem. Quod peccatum dicit supra modum esse, quoniam cùm iam appareat esse peccatum, fit tamen & adiuncta prænaricationi cumulatius. Vbi enim non est lex, nec prænaricatio. Et hoc est quod dicit, vt fiat supra modum peccator, aut peccans peccatum per mandatum. Quapropter legem quamuis à peccando prohibeat, non tamen sic dicit datam vt liberaret à peccato, sed vt demonstraret peccatum, cui seruiens anima debet se ad gratiam liberatoris conuertere, vt à peccato liberetur. Per legem enim cognitio peccati. Et alio loco dicit, Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Vbi ergo non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Quod quidem ad hoc vtile est, vt sentiat anima seipsam non sibi sufficere ad extrahendum se de seruitute peccati, atque hoc modo detumescente atque extincta omni superbia, subdatur liberatori suo, sinceritérque homo dicat, Adhæsit anima mea post te: quod est iam non esse sub lege peccati, sed in lege iustitiæ. Lex autem peccati dicitur, non quia lex ipsa peccatum est, sed quia peccatoribus imponitur. Ideo etiam lex mortis, quia stipendium peccati mors, aculeus mortis peccatum, virtus autem peccati lex. Peccando enim ad mortem labimur. Vehementius enim peccamus lege prohibente, quàm si nulla lege prohiberemur. Accedente autem gratia, idipsum quod lex onerosè iusserat, iam sine onere ac libentissimè implemus. Lex ergo peccati & mortis: id est, quæ imposita est peccantibus atque morientibus iubet tantùm ne concupiscamus, & tamen concupiscimus. Lex autem spiritus vitæ quę pertinet ad gratiam, & liberat à lege peccati & mortis, facit vt non concupiscamus & impleamus iussa legis, non iam serui legis per timorem, sed amici per charita-

Rom.7.b.13

Rom.6.d.14 1 Cor.15.d. 56.

Rom.8.d.2.

tem viuebam aliquandò sine lege. Quod autem hic dicit; mortuum est: hoc est quod superiùs dicit, non deputabatur, id est, latebat. Quod manifestat in consequentibus dicens, Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem: id est, per legem: quia bona est lex, si quis ea legitimè vtatur. Si ergo hic ait, vt appareat peccatum: manifestum est quòd superiùs ideo dicebat, mortuum & nõ deputari, quia non apparebat antequam lege prohibente ostenderetur. Ad secundam actionem ista testimonia conueniunt: Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum. Accessit enim & prænaricatio quæ nõ erat. Et illud quod iam commemoratum est: Cùm essemus enim in carne, passiones peccatorum quę per legem sunt, operabantur in membris nostris, vt fructum ferrent morti. Et illud: Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam. Et paulo pòst: Adueniente, inquit, mãdato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum, fefellit me, & per illud occidit. Quod ergo ait, Mortuus sum: vult intelligi, mortuum me esse cognoui: quia iam etiam prænaricatione peccat qui videt per legem quid facere non debeat, & tamen facit. Quod autem ait, Fefellit me peccatum, occasione accepta per mandatum: siue quia suasio delectationis ad peccandum vehementior est cùm adest prohibitio: siue quia etiam si quid homo fecerit secundum iussa legis, si adhuc non sit fides, quæ in gratia est, vult sibi hoc tribuere non Deo, & superbiendo plus peccat. Sequitur ergo & dicit: Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatum delinquens per mandatum. Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autẽ carnalis sum: id est, carni consentio, nondum spiritali gratia liberatus, venundatus sub peccato: id est, peccans pretio temporalium voluptatum. Quod enim operor, ignoro: id est, non agnosco esse in præceptis veritatis, vbi est vera scientia. Secundum hanc locutionem dicit Dominus peccatoribus, Non noui vos. Nõ enim eum aliquid latet, sed quia peccata non inueniuntur in regulis præceptorum quas habet veritas, ideo ipsa veritas peccatoribus dicit, Non noui vos. Sicut enim tenebræ oculis non videndo, ita peccata mente ignorando sentiũtur. Ex ista locutione dictum arbitror in Psalmis, Delicta quis intelligit? Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc ago, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, sed id quod habitat in me peccatum. Inuenio ergo legem mihi volenti facere bonum, quoniam malum mihi adiacet. Cõdelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantẽ legi mentis meę, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Hucusque sunt verba hominis sub lege cõstituti, nondum sub gratia: qui etiamsi nolit peccare, vincitur à peccato. Inualuit enim consuetudo car-

Rom.7.b.9.

Exod.20.c. 17.

Rom.7.d.14 *.

1 Reg.26.

Mat.7.d.23

Ps.18.d.13.

Rom.7.d.15 *.

ei. natale. nalis & † naturale vinculum mortalitatis, quo de A-
dam propagati sumus. Imploret ergo auxilium qui sic
positus est, & nouerit suum fuisse quòd cecidit, non
suum esse, quòd surgit. Iam enim liberatus agnoscens
Rom. 7. d. 24 gratiam liberatoris sui dicit, Miser ego homo, quis
me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per
Iesum Christum Dominum nostrum. Et incipiunt
iam verba dici hominis sub gratia constituti, in actio-
ne quam tertiam demonstrauimus, quæ habet qui-
dem reluctantem mortalitatem carnis, sed non vin-
centem atque captiuantem ad consensionem peccā-
di. Sic enim dicit: Igitur ipse ego mente seruio legi,
Dei, carne autem legi peccati. Nullæ ergo condem-
Ioil. 8. a 2. * natio est nunc his qui sunt in Christo Iesu. Lex enim
spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege pec-
cati & mortis. Quod enim impossibile erat legi in
quo infirmabatur per carnem: id est, per desideria car-
nalia, ideo enim non implebatur lex, quia ipsius iusti-
tiæ nondum erat charitas, quæ dilectione teneret in-
teriora mentis, ne ad peccatum delectatione rerum B
temporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per
carnem: id est, non efficiebat iustos deditos carni. Sed
Deus filium suum misit in similitudinem carnis pec-
cati. Non enim caro peccati erat, quæ non de carnali
delectatione nata erat, sed tamen inerat ei similitudo
carnis peccati, quia mortalis caro erat. Mortem au-
tem non meruit Adam nisi peccando. Sed quid fecit
Dominus? De peccato damnauit peccatum in carne:
id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, &
docendo quemadmodum viueremus, peccatum in
ipsa carne damnauit, vt æternorum charitate spiritus
flagrans non duceretur captiuus in consensionem li-
bidinis: vt iustitia, inquit, legis impleretur in nobis
qui non secundum carnem ambulamus, sed secundū
spiritum. Itaque præcepta legis per charitatem im-
pleta sunt, quæ per timorem non poterant. Qui enim
secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: id
est, carnalia bona pro summis bonis concupiscunt: C
qui autem secundum spiritum, quę sunt spiritus sen-
tiunt. Prudentia enim carnis mors est: prudentia au-
tem spiritus vita & pax, quia prudentia carnis inimica
est in Deum. Ipse ostendit cur dixerit, inimica: ne quis
putaret ex aduerso aliud venire principium. Subiun-
git enim & dicit: Legi enim Dei non est subiecta, nec
enim potest. Ergo facere contra legem, hoc est, ini-
micum esse in Deum: non quia Deo aliquid nocere
potest, sed sibi nocet quisquis resistit voluntati Dei:
hoc est enim aduersus stimulum calces mittere, vt
Act. 9. a 5. Paulo apostolo, cùm adhuc Ecclesiam persequeretur,
diuinitus dictum est. Sic est autem dictum, Legi enim
Dei non est subiecta, nec enim potest: tanquam si di-
ceretur, Nix non calefacit, nec enim potest. Quam-
diu enim nix est, non calefacit: sed resolui potest &
feruere vt calefaciat: sed cùm hoc facit, iam nix non
est. Sic & prudentia carnis dicitur, cùm anima pro
magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quam- D
diu enim appetitus talis inest animæ, legi Dei subiecta
esse non potest: id est, non potest implere quæ lex iu-
bet. Sed cùm spiritalia bona desiderare cœperit, &
temporalia cōtemnere, desinet esse carnis prudentia,
& spiritui non resistet. Eadem namque anima cùm
inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur:
cùm superiora, prudentiam spiritus: non quia pruden-
tia carnis substantia est qua induitur anima vel exui-
tur, sed ipsius animæ affectio est, quæ omnino esse de-
sinet, cùm se totam ad superna conuerterit. Qui au-
tem in carne sunt, inquit, Deo placere non possunt: id
est, qui voluptatibus carnis acquiescūt. Ne quis enim
de his dictum putaret qui de hac vita nondum exces-
serunt, opportunissimè subiunxit, Vos autem nō estis
in carne, sed in spiritu. Vtique adhuc in hac vita con-

stitutis loquitur. In spiritu enim erant, quia in fide &
spe & charitate spiritalium rerum acquiescebant. Si
tamen, inquit, spiritus Dei habitat in vobis. Si quis Rom 8 f.
autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si *.
autem Christus in vobis, corpus quidem mortuum
est propter peccatum, spiritus autem vita est propter
iustitiam. Mortuum corpus dicit, quamdiu tale est, vt 1 Rom. 16.
indigentia rerum corporalium molestet animam, &
quibusdam motibus ex ipsa indigentia venientibus,
ad appetenda terrena solicitet. Quibus tamen quāuis
existentibus mens ad illicita facienda non consentit,
quæ iam seruit legi Dei, & sub gratia constituta est.
Ad hoc enim valet quod suprà dictum est, Mente ser- Rom. 7. f. 25
uio legi Dei, carne autem legi peccati. Et ille homo
nunc describitur esse sub gratia, qui nondum habet
perfectam pacem, quæ corporis resurrectione & im-
mutatione est futura. Restat ergo vt de ipsa pace dicat
resurrectionis corporis, quæ quarta est actio, si tamen
eam actionem dici oportet quæ summa requies est.
Sequitur enim & dicit: Si ergo spiritus eius qui suscī-
tauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit
Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia
corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vo-
bis. Hîc & de resurrectione corporis euidentissimum
testimonium est, & satis apparet, quamdiu in hac vita
sumus, non deesse molestias per mortalem carnem,
neque titillationes quasdam delectationum carna-
lium. Quamuis enim non cedat, qui sub gratia con-
stitutus, mente seruit legi Dei, tamen carne seruit le-
gi peccati. His gradibus homine perfecto, nulla sub-
stantia inuenitur malum. Neque lex mala est quæ o-
stendit homini in quibus peccatorum vinculis iaceat,
vt per fidem implorato liberatoris auxilio, & solui, &
erigi, & firmissimè constitui mereatur. In prima ergo
actione quæ est ante legem, nulla pugna est cum vo-
luptatibus huius seculi. In secunda quæ sub lege est,
pugnamus, sed vincimur. In tertia pugnamus & vin-
cimus. In quarta non pugnamus, sed perfecta & æter-
na pace requiescimus. Subditur enim nobis quòd in-
ferius nostrum est, quod propterea non subdebatur,
quia superiorem nobis deseruerамus Deum.

Hoc capitulum obscurum est, quia non satis hîc q. vt ait
apparet, quam nunc vocet creaturam. Dicitur autem LXVI.
secundum catholicam disciplinam creatura, quic- De eo quod
quid fecit & condidit Deus pater, per vnigenitum fi- scriptum est.
lium, in vnitate Spiritus sancti. Ergo non solùm cor- Existima-
pora, sed etiam animæ nostræ & spiritus creaturæ no- nim quibus
mine continentur. Sic autem dictum est: Ipsa creatu- sint cuncta
ra liberabitur à seruitute interitus, in libertatem glo- prosperis in-
riæ filiorum Dei: quasi nos non simus creatura, sed fi- commoda
lij Dei, in quorum gloriæ libertatem liberabitur à Rom. 8. d 18
seruitute creatura. Item dicit: Scimus enim quia om- *.
nis creatura congemiscit & dolet vsque adhuc, non
solùm autem illa: sed nosipsi, tanquam aliud simus
nos, aliud omnis creatura. Totum ergo capitulum
particulatim considerandum est. Existimo enim, in-
quit, quòd indignæ sint passiones huius temporis ad
futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis: hoc ma-
nifestum est. Dixerat enim superius: Si autem spiritu Rom. 8. c. 13.
facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quod fieri non
potest sine molestia, cui patientia necessaria est.
Quò pertinet & quod paulò antè ait: Si tamen com- Ibid. c. 17.
patimur, vt & conglorificemur. Quod itaque ait:
Nam expectatio creaturę reuelationem filiorum Dei
expectat: hoc eum puto dicere. Nam & hoc ipsum
quod in nobis dolet, cùm facta carnis mortifica-
mus, id est, cùm esurimus aut sitimus per abstinen-
tiam, dum frenamus delectationem concubitus per
castitatem, dum iniuriarum lacerationes, & contu-
meliarū aculeos per patiētiam sustinemus, dū negle-
ctis atq; reiectis voluptatibus nostris pro fructu matris

Ecclesiæ

Ecclesiæ laboramus: quicquid in nobis in hac atque A
huiusmodi attritione dolet, creatura est. Dolet enim
corpus & anima, quæ vtique creatura est, & expectat
reuelationem filiorum Dei: id est, expectat quando
appareat quod vocatum est, in ea gloria ad quam vo-
1 Sen. d. 11 catum est. Quia enim filius Dei vnigenitus non po-
cap. 1. test appellari creatura, quandoquidem per ipsum fa-
Ioan. 1. d 3. cta sunt omnia quæcumque Deus fecit, distinctè et-
iam nos vocamur creatura ante illam euidētiam glo-
riæ, & distinctè vocamur filij Dei, quamuis hoc adop-
tione mereamur: nam ille vnigenitus natura filius
est: ergo expectatio creaturæ, id est, expectatio nostra
reuelationem filiorum Dei expectat: id est, expectat
quando appareat quod promissum est, quando re ipsa
1 Ioan. 3. d. 2 manifestum fit quod nunc spe sumus. Filij enim Dei
sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus au-
tem quoniam cùm apparuerit similes ei erimus, quo-
niam videbimus eum sicuti est. Ipsa est reuelatio fi-
liorum Dei, quam nunc expectat expectatio creatu- B
ræ: non quòd creatura reuelationem expectet alterius
naturæ, quæ non sit creatura, sed ipsa qualis nunc est,
expectat quando sit qualis futura est: tanquam si dice-
retur, Operante pictore subiectis sibi coloribus, & ad
opus eius paratis, expectatio colorum manifestatio-
nem imaginis expectat. Non quia tunc sunt alij, & a-
lij erunt, aut non colores erunt, sed tantum quòd a-
liam dignitatem habebunt. Vanitati enim, inquit,
Eccl. 1. a 2. creatura subiecta est, hoc est illud, Vanitas vanita-
tum, & omnia vanitas. Quæ abundantia est homini
in omni labore suo, quem ipse laborat sub sole? Cui
Gen. 3. c. 17 dictum est, In labore manducabis panem tuum. Va-
nitati ergo creatura subiecta est, non sponte. Bene ad-
ditum est, non sponte: homo quippe sponte peccauit,
sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit
spontaneum, contra præceptum facere veritatis: pec-
cati autem pœna, subiici fallaciæ. Non ergo sponte
creatura subiecta est vanitati, sed propter eum qui
subiecit eam in spe, id est, propter eius iustitiam at- C
que clementiam, qui neque impunitum reliquit pec-
catum, neque insanabilem voluit esse peccantem.
1. Reg. c. 26. Quia & ipsa creatura, id est, ipse homo, cùm iam si-
gnaculo imaginis propter peccatum amisso remān-
sit tantummodo creatura: & ipsa itaque creatura, id
est, & ipsa quæ nondum vocatur filiorum forma per-
fecta, sed tantum vocatur creatura, liberabitur à ser-
uitute interitus. Quod itaque ait, Et ipsa liberabitur:
facit intelligi, & ipsa quemadmodum & nos, id est, &
de ipsis non est desperandum qui nondum vocantur
filij Dei, quia nondum crediderunt, sed tantùm crea-
tura: quia & ipsi crediturі sunt, & liberabuntur à ser-
1 Ib. 3. d. 2. uitute interitus, quemadmodum nos qui iam filij Dei
sumus, quamuis nondum apparuerit quid erimus. Li-
berabuntur ergo à seruitute interitus in liberratem
gloriæ filiorum Dei, id est, & ipsi erunt ex seruis libe-
ri, & ex mortuis glorioſi in vita perfecta, quam ha-
bebunt filij Dei. Scimus enim quia omnis creatura D
congemiscit & dolet vsque adhuc. Omnis creatura in
homine numeratur, non quòd in eo sint omnes ange-
li, & supereminentes virtutes ac potestates, aut cæ-
lum & terra & mare & omnia quæ in eis sunt, sed
quia omnis creatura partim spiritalis est, partim ani-
malis, partim corporalis. Quod vt ab inferioribus cō-
sideremus, corporalis creatura per loca tenditur, ani-
malis autem viuificat corporalem, spiritalis anima-
lem regit, & tunc bene regit, cùm ipsa regendam se
subiicit Deo. Cùm autem transgreditur præcepta ei-
us, laboribus & ærumnis per eadem ipsa quæ regere
poterat implicatur. Qui ergo viuit ex corpore, car-
nalis homo vel animalis vocatur: carnalis, quia carna-
lia sectatur: animalis autem, quia fertur dissoluta la-
scuia animæ suæ, quam non regit spiritus neque co-

ërcet intra metas naturalis ordinis, quia & ipse se non
subdit regendum Deo. Qui autem spiritu animam
regit, & per animam corpus, quod facere non potest,
nisi Deum habeat & ipse rectorem, quoniam sicut
caput mulieris vir, ita caput viri Christus est, vocatur 1 Cor. 11. d.
spiritalis. Quæ vita cum aliqua molestia nunc agitur, 3.
pòst autem nullam patietur. Et quoniam summi an- 1. Reg. 26.
geli spiritaliter viuunt, infimi autem animaliter, be-
stiæ verò & omnia pecora carnaliter, corpus autem
non viuit, sed viuificatur: omnis creatura in homine
est, quia & intelligit spiritu, & sentit anima, & local-
iter corpore mouetur. Omnis itaque creatura in ho-
mine congemiscit & dolet. Non enim totam, sed om-
nem dixit: tanquam si quis dicat, quoniam fōlem om-
nes homines vident qui sunt incolumes, sed non toti
vident, quia tantum oculis videntibus ita in homine, om-
nis creatura est, quia & intelligit & viuit & corpus
habet, sed non tota creatura in ipso est, quia sunt præ-
ter ipsum & angeli, qui intelligant & viuant & sint, &
pecora quæ viuant & sint, & corpora quæ tantummo-
do sint, cùm ipsum viuere magis sit, quàm non viue-
re, & ipsum intelligere magis sit quàm sine intellectu
viuere. Cùm ergo miser homo congemiscit & dolet,
omnis creatura congemiscit & dolet vsque adhuc.
Vsque adhuc autem rectè dixit: quia etiamsi sunt ali- Luce 16. e.
qui iam in sinu Abrahæ, & latro ille cum Domino in 23.
paradiso constitutus, illo die quo credidit dolere de- Ibid. cap. 23.
stiterit, tamen vsque adhuc omnis creatura congemi- f. 44.
scit & dolet, quia in iis qui nondum liberati sunt, om-
nis est, propter spiritum & animam & corpus. Non
solùm autem, inquit, omnis creatura congemiscit &
dolet, sed & nosipsi: id est, non solùm in homine cor-
pus & anima & spiritus simul dolent ex difficultatib.
corporis, sed & nosipsi, exceptis corporibus, in nobis-
ipsis congemiscimus primitias habentes spiritus. Et
bene dixit, primitias habentes spiritus: id est, quorum
iam spiritus tanquam sacrificium oblati sunt Deo, &
diuino charitatis igne comprehensi sunt. Hæ sunt pri-
mitiæ hominis, quia veritas primum spiritum nostrū
obtinet, vt per hunc cætera comprehendantur. Iam
ergo habet primitias oblatas Deo qui dicit: Mente Rom. 7. d. 25
seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et qui dicit,
Deus cui seruio in spiritu meo. Et de quo dicitur: Spi- Rom. 1. a. 9.
ritus quidem promptus est, caro autem infirma. Sed Matt. 26. d.
quoniam adhuc dicit: Infelix ego homo, quis me li- 41.
berabit de corpore mortis huius? Et adhuc talibus di- Rom. 7. d. 24
citur: Viuificabit & mortalia corpora vestra propter Ibid. 8. c. 11.
manentem spiritum in vobis, nondum est holocau-
stum: erit autem cùm absorbebitur mors in victoriā, 1 Cor. 15. g.
cùm ei dicetur: Vbi est mors contentio tua, vbi est 55.
mors aculeus tuus? Nūc ergo, inquit, non solùm om-
nis creatura, id est, cum corpore, sed etiā nosipsi pri-
mitias habentes spiritus: id est, nos animæ, quæ iam
primitias mētes nostras obtulimus Deo, in nobisipsis
congemiscimus: id est, præter corpus, adoptionem
expectantes redemptionem corporis nostri: id est, vt
& ipsum corpus accipiens beneficium adoptionis fi-
liorum, qua vocati sumus, totos nos liberatos, trans-
actis omnibus molestiis, ex omni parte Dei filios esse
manifestet: spe enim salui facti sumus: spes autē quæ
videtur, nō est spes. Tūc ergo erit res quæ nūc spes est,
cùm apparuerit quid erimus: id est, similes illi, quoniā 1 Ioan. 3. d. 2
videbimus eum sicuti est. Hoc capitulum si hoc mo-
do vt tractatū est aperiatur, nō incidimus in illas mo-
lestias quibus pleriq; homines dicere cogūtur, omnes
angelos sublimesque virtutes in dolore & gemitibus
esse, antequàm nos penitùs liberemur, quoniā dictum
est: Omnis creatura congemiscit & dolet. Quamuis Rom. 8. d. 22
enim adiuuēt nos per suas sublimitates dum obtēpe- *.
rant Deo, qui pro nobis etiam vnicū filium suū digna-
tus est mittere: tamē sine gemitu & doloribus. id facere

credendi

credendi sunt, ne miseri existimentur, feliciórque sit
Luc. 16.c. 23. de numero nostro Lazarus ille qui iam in Abrahæ sinu requiescit: præsertim quia dixit, eádem creaturam quæ congemiscit & dolet, vanitati esse subiectam, quod de summis & excellentibus virtutum potestatúmque creaturis nefas est credere. Deinde liberandam eam dixit à seruitute interitus, quo illos cecidisse qui in cælis agunt vitam beatissimam, non possumus credere: tamen nihil temere confirmandum est, sed pia diligentia etiam atque etiam verba diuina tractáda sunt: ne fortè quæ congemiscit & dolet, & vanitati subiecta est, possit aliquo modo alio intelligi, vt de summis angelis quàm diu nostrę infirmitati iussu Domini nostri opitulantur, non impiè possit existimari. Sed siue illa quam executi sumus, siue alia aliqua huius capituli expositio proferatur: id tátùm cauendum est, ne violet aut vulneret catholicam fidem. Scio enim vanos hæreticos de hoc capitulo multa impia & QVÆST. 2. XVIII. *De eo quod scriptũ est: O homo tu quis es qui respondeas Deo.* inepta iactasse. CVM videatur Apostolus corripuisse curiosos, dicendo, O homo tu quis es qui respondeas Deo? de hoc ipso illi quæstionem mouẽt, & in ea sententia non desinunt esse curiosi, qua obiurgata est ipsa curiositas: & impij quidem cum contumelia, vt dicant Apostolum in soluenda quæstione defecisse, & obiurgasse quærentes, quia non poterat quod quærebatur exponere. Nonnulli autem hæretici quia non decipiunt, nisi cùm scientiam quam non exhibent pollicentur, & aduersantes legi & Prophetis, quæcunque de illis Apostolus sermoni suo inseruit falsa & à corruptoribus immissa esse criminantur, etiam hæc inter ipsa quæ interpolata dicunt, numerare maluerunt, & negare Paulum dixisse, O homo tu quis es qui respondeas Deo! Quoniam † si ipsis dicatur ad decipiendos homines calumniantibus proculdubiò tacebunt, nec audebunt vllam de voluntate omnipotentis Dei imperitis quos decipere cupiunt, scientiam polliceri. Quidam autem bona & pia mente scripturas legentes quærunt, quid hic possit vel maledicentibus vel calumniantibus responderi. Sed nos & authoritati Apostolicæ salubriter inhærentes, & libros quos catholica disciplina custodit falsatos esse nequaquam existimantes, sentiamus quod verum est, indignos nos & infirmos esse ad intelligẽda diuina secreta quibus ista clauduntur, & eis murmurantibus & indignãtibus quòd consilia Dei non discunt cùm dicere cœperint: Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: quid adhuc quæritur? Nam voluntati eius quis resistit? Cùm his ergo verbis si aut calumniari scripturas, aut latebram peccatorum suorum quærere cœperint, vt præcepta contemnant quibus ad vitam bonã perueniturus, respondeamus fidentissimè: O homo, tu quis es qui respondeas Deo! Nec eos reueriti sanctum canibus demus, aut proiiciamus margaritas nostras ante porcos: si tamen iam ipsi canes & porci non sumus, & de meritis animarum reuelante Spiritu sancto, sublime aliquid, & à vulgari coniectura remotissimum, vel ex parte atque in ænigmate suspicemur. Nõ enim Apostolus hoc loco sanctos prohibuit à quærendo, sed eos qui nondum sunt in charitate radicati & fundati, vt possint comprehendere cum omnibus sanctis latitudinem, lõgitudinem, altitudinem & profundum, & cætera quæ in eodem loco exequitur. Non ergo prohibuit à quærendo qui dicit: Spiritalis autem omnia iudicat, ipse autem à nemine iudicatur. Et illud præcipuè: Nos autem non spiritum huius mũdi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quos ergo prohibuit nisi luteos atque terrenos, qui nondum intrinsecus regenerati atque nutriti, imaginem illius hominis portant, qui primus factus est de terra terrenus? Et quia ei à quo factus est noluit obtemperare, in id la-

Ibid. 19. *al. inuitantur.* *Mat. 7. d. 6.* *Eph. 3. d. 18* *1 Cor. 2. c. 12.* *1 Cor. 15. f. 45.*

A pſus est vnde factus est, meruitque post peccatum audire: Terra es, & in terram ibis. Talibus igitur homi- *Gen. 3. f. Rom. 5. c.* nibus dicit Apostolus: O homo, tu quis es qui respon- *9.* deas Deo! Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare sic me fecisti? Quamdiu ergo figmentum es, nondum perfectus filius, quia nondum hausisti *Ioan. 2. b. Ioan. 15. c. 15.* plenissimam gratiam qua nobis data est potestas filios Dei fieri, qua possis audire: Iam non dicam vos seruos, sed amicos: tu quis es qui respondeas Deo, & velis Dei nosse consilium? Qui si hominis tibi æqualis nosse voluisses, impudenter faceres, nisi prius in amicitiã recipereris. Sicut ergo portauimus imaginem *1 Cor. 15. f.* terreni, portemus & imaginem cælestis, exuentes nos *35. Col. 3. b.* veterem hominem & induentes nouum, vt non dicatur nobis quasi luteo figmento, Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? & vt manifestum sit, non sanctificato spiritui, sed carnali luto ista dici, vide quid sequitur: Aut non habet po- B testatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Ex quo ergo in paradiso natura nostra peccauit, ab eadem diuina prouidentia, non secundum cælum, sed secundum terram, id est, non secundum spiritum, sed secundum carnem mortali generatione formamur, & omnes vna massa luti facti sumus, quod est massa peccati. Cùm ergo meritum peccando amiserimus, & misericordia Dei remota, nihil aliud peccantibus nisi æterna damnatio debeatur, quid sibi vult homo de hac massa, vt Deo respondeat & dicat, quare me sic fecisti? si vis ista cognoscere, noli esse lutum, sed efficere filius Dei per illius misericordiam, qui dedit *Ioan. 1. b.* potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius. Non enim, quod tu cupis, antequam credant, diuina datur nosse cupientibus: Merces enim cognitionis meritis redditur, credendo autem meritum cõparatur. Ipsa autem gratia quæ data est per fidem, nul- *Rom. 5. d.* lis nostris meritis præcedentibus data est. Quod est C enim meritum peccatoris & impij? Christus autem pro impiis & peccatoribus mortuus est, vt ad credendum non merito, sed gratia vocaremur, credendo autem etiam meritum collocaremus. Peccatores igitur credere iubentur, vt à peccatis credendo purgentur. Nesciunt enim quid rectè viuendo visuri sint. Quapropter cùm videre non possunt, nisi rectè viuant, nec rectè viuere valeant, nisi credant, manifestum est à fide incipiendum, vt præcepta quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciant vbi videri Deus possit. Beati enim mũdo corde, quia ipsi Deum *Mat. 5. d. 8.* videbunt: & per prophetiam canitur, In simplicitate *Sap. 1. c. 1.* cordis quærite illum. Quapropter rectè dicitur hominibus in vetustate vitæ manentibus, & propterea tenebrosum oculum animæ gerentibus: O homo tu quis es qui respondeas Deo! Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti, ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in D contumeliam? Expurga vetus fermentum, vt sis noua conspersio, & in ea ipsa non adhuc paruulus in *1 Cor. 5. b. 1 Cor. 3. d. 1* Christo vt lacte potandus sis: sed peruenias ad virum perfectum, vt sis inter illos de quibus dicitur: Sa- *Ibid. 1. b. 5.* pientiam loquimur inter perfectos. Tunc demum rectè & non præposterè audies, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, & de gratia vel iustitia, secreta omnipotentis Dei. Nam de Pharaone facilè *Exod. 5. b. 6.* respondetur, prioribus meritis quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduraretur cor, vt nec manifestissimis signis iubentis Dei crederet. Ex eadem ergo massa, id est, peccatorum, & vasa misericordiæ protulit, quibus subueniret cùm eum deprecarentur filij Israël: & vasa iræ quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius: quia

quia quamuis essent vtrique peccatores, & propterea ad vnam massam pertinerent, aliter tamen tractandi erant qui vni Deo ingemuerant vt eis subueniret, & aliter illi quorum iniustis oneribus ingemuerant. Pertulit ergo in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et eo ipso quo ait, In multa patientia: satis significauit priora eorum peccata in quibus eos pertulit, vt opportunè tunc vindicaret, quando de illorum vindicta subueniendum erat his qui li- *Ro. 9. c. 23. a* berabantur: & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Hìc fortasse conturbatus ad illam quæstionem redis, Cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: quid adhuc *Ibid. 19.* conqueritur? Voluntati enim eius quis resistit? Prorsus cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Sed hæc voluntas Dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultissimis meritis, quia & ipsi peccatores cùm propter generale peccatum vnam massam fecerunt, non tamen nulla est inter illos diuersitas. Præcedit ergo a- B liquid in peccatoribus, quo quamuis nondum sint iustificati, digni efficiantur iustificatione, & item præcedit in aliis peccatoribus quo digni sint obtusione. *Ioan. 1. d. 18.* Habes eundem Apostolum alibi dicentem, Quoniã non probauerunt Deum habere in notitia, dedit illos Deus in reprobum sensum. Quod eos dedit in reprobum sensum, hoc est, quòd indurauit cor Pharaonis. *Exod. 7. d. 22.* Quod autem illi non probauerunt Deum habere in notitia, hoc est, quòd digni exstiterũt qui darentur in reprobum sensum: tamen verum est, quia non volen- *Rom. 9. d. 16* tis neque currentis, sed miserentis est Deo. Quia etiã *1. Ioan. 5. d. 6.* si leuioribus quisque peccatis, aut certè quamuis grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi, misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, intereret, sed miserentis Dei qui eius precibus doloribúsq; subuenit. Parum est enim velle, nisi Deus misereatur, sed Deus non misereturus qui ad pacem vocat, nisi voluntas præcesserit, C *Luc. 2. b. 14* quia in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et quoniam nec velle quisquam potest, nisi admonitus & vocatus, siue intrinsecus, vbi nullus hominum videt, siue extrinsecus per sermonem sonantem, aut per *Phil. 1. b. 13* aliqua signa visibilia, efficitur vt etiam ipsum velle *Luc. 14. d.* Deus operetur in nobis. Ad illam enim cœnam quam *16.* Dominus dicit in Euangelio præparatam, nec omnes qui vocati sunt venire voluerunt: neque illi qui venerunt, venire possent nisi vocarentur. Itaque nec illi debent sibi tribuere qui venerunt: quia vocati venerunt: nec illi qui noluerunt venire debent alteri tribuere, sed tantùm sibi, quoniam vt venirent, vocati erant in libera voluntate. Vocatio ergo ante meritum voluntatem operatur. Propterea & si quisquam sibi tribuit quòd venit vocatus, non sibi potest tribuere quòd vocatus est: qui autem vocatus non venit, sicut non habuit meritum præmij vt vocaretur, sic inchoat meritum supplicij cùm vocatus venire neglexerit. Ita *Iſa. 10. b. 1* erunt duo illa, Misericordiam & iudicium cantabo D tibi Domine. Ad misericordiam pertinet vocatio: ad iudicium pertinet beatitudo eorum qui venerunt vocati, & supplicium eorum qui venire noluerunt. Nũquid ergo latebat Pharaonem quantum boni conse- *Gen. 12. d. 33.* cutę fuerint terræ illę per aduentum Ioseph? Illius ergo rei gestæ cognitio, vocatio eius fuit, vt populum *Exod. 5. b. 6.* Israël misericorditer tractans nõ esset ingratus. Quod *& 7. d. 28.* autem huic vocationi obtemperare noluit, sed exercuit crudelitatem in eis, quibus humanitas & misericordia debebatur, meruit pœnam vt indurareturillicor, & tantam cæcitatem mentis pateretur, vt tot & tantis, támque manifestis Dei signis nõ crederet: quo posset eius supplicio, siue obdurationis, siue vltimæ visibilis submersionis erudiri populus, cuius afflictione ille & occultæ obtusionis, & manifestę submersio-

nis meritum sibi compararet. Hæc autem vocatio, quæ siue in singulis hominibus, siue in populis, atque in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ ordinationis est. Quò pertinet etiam illud, In vtero sanctificaui te, & cum esses in renibus patris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: cùm dictum sit antequam nascerentur. Nec comprehendi potest, nisi fortè ab eis qui diligunt Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente sua, & diligunt proximos suos tamquam seipsos. Táta enim charitate fundati possunt iam fortasse cum sanctis comprehendere longitudinem, latitudinem, altitudinem, & profundũ. Illud tamen constantissima fide retinendum, neque quicquam Deum iniustè facere, neque vllam esse naturam quæ nõ Deo debeat id quod est, quia Deo debetur omne decus & pulchritudo & congruentia partium. Quam si penitùs prosecutus fueris, & vsque ad omnes reliquias de rebus detraxeris, remanet nihil. QVI filium QVÆST. LXIX. *De eo quod scriptũ est, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia.* Dei patri æqualem non esse contendunt, solent vsurpare familiarius hoc testimonium, vbi ait Apostolus: Cùm autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Non enim posset eis error oboriri palliatus nomine Christiano, nisi de scripturis non intellectis. Dicunt enim: Si æqualis est, quomodo subiectus erit ei? Quod vtique simile est illi Euangelicæ quæstioni, Si æqualis est, quomodo maior est pater? Ipse enim Dominus ait, Quoniã pater maior me est. Regula autem catholicæ fidei sic se habet, vt cùm aliqua in scripturis dicuntur de filio, quòd sit minor patre, secundum susceptionem hominis intelligantur. Cùm verò ea dicuntur quibus demonstratur æqualis, secundum id quod Deus est accipiantur. Apparet ergo quemadmodum dictum sit, Pater maior me est. Et, Ego & pater vnum sumus. Et, Deus erat verbum, & verbum caro factum est. Et, Non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, & semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Sed quoniam multa etiam secundum proprietatem personæ, excepto quod attinet ad susceptionem hominis, de illo ita dicuntur, vt patrem non aliud quàm patrem, & filium non aliud quàm filium intelligi oporteat, putant hæretici in iis quæ ita dicuntur atque intelliguntur, æqualitatem esse non posse. Scriptũ est enim: Omnia per ipsum facta sunt, vtique per filium, hoc est, per verbum Dei. A quo, nisi à patre? Nusquam autem scriptum est, quòd filius per patrem aliquam creaturã operatus sit. Ité scriptũ est, quòd imago patris sit filius: nusquam autem scriptum est, quòd imago filij sit pater. Deinde quòd ille genitor, ille genitus, & cætera huiusmodi, quæ non ad æqualitatem substantiæ, sed ad proprietatem pertinent personarũ: in quibus illi æqualitatem cùm dicũt esse non posse, quoniam ad hæc penetranda crassiores mentes adhibent, põdere authoritatis vrgendi sunt. Si enim in his non possit intelligi æqualitas eius per quẽ facta sunt omnia, & eius à quo facta sunt, imaginis, & eius cuius imago est, geniti & genitoris: nullo modo Apostolus contentiosorum hominum ora cõcludens ipsum etiam verbũ poneret, dicẽs: Non rapinam arbitratus est esse equalis Deo. Cùm ergo ea quæ ad distinctionem patris & filij scripta sunt, partim propter personarũ proprietatem, partim propter susceptionẽ hominis ita scripta sint: dum tamen diuinæ substãtiæ patris & filij deitas & vnitas & æqualitas maneat: rectè quæritur in hoc loco, vtrũ secundum personarũ proprietates, an secundũ hominis susceptionem Apostolus dixerit: Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Solet circũstantia scripturæ illuminare sententiã, cùm ea quæ circa scripturã sunt, præsentẽ quæstionẽ cõtingẽtia diligẽti discussione tractãtur.

1. Reg. 26. *Hier. 1. b 5. Malach. 1. d. 3.* *Deut. 6. d 5. Leuit. 19. d. 18.* *Matt. 22. d. 37.* *Eph. 3. d. 18.* *Col. 1. b. 15.* *Ioan. 10. f. 30.* *Ioan. 1. a. 1.* *b. 14.* *Phil. 2. d. 6.* *Ioan. 1. a. 2.* *Col. 1. b. 15.* *Phil. 2. d. 6.* *1 Cor. 15. f. 28.*

Inuenimus

Inuenimus itaque ita ventum esse ad hunc locum, vt suprà diceret: Núc autem Christus surrexit à mortuis primitiæ dormientium. Agebat enim de resurrectione mortuorum, quod in Domino secundú susceptionem hominis factú est, quàquam apertissimè sequatur & dicat: Quoniam quidem per hominé mors, & per hominé resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabúntur. Vnusquisque autem in suo ordine, initiú Christus: deinde ij qui sunt Christi in præsentia eius: deinde finis cùm tradiderit regnú Deo & patri, cùm euacuauerit omné principatum, & omnem potestatẽ & virtutẽ. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Nouissimè inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cùm autem diceret, quòd omnia subiecta sunt, manifestum est quia præter eum qui subiecit illi omnia. Cùm autem ei omnia subiecta fuerint, túc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Manifestú est ergo hoc secundum susceptionem hominis dictú. Sed alia in hoc capitulo, cuius totú textum commemoraui, solét habere quæstionem, primò quod dictum est, Cùm tradiderit regnú Deo & patri: quasi núc non teneat regnú pater. Deinde quod dictum est, Oportet enim illú regnare, donec ponat inimicos suos sub pedib. suis: quasi postea non sit regnaturus, & ad hoc valeat quod suprà dictum est, Deinde finis. Quod sacrilega opinione sic accipiúr, quasi finem dixerit cõsummationé regni eius: cùm scriptum sit in Euangelio, Et regni eius non erit finis. Postremò quod dictum est, Cùm autem ei omnia subiecta fuerint, tũc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: sic volúr intelligi, quasi núc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri nõ sit ipse subiectus. Genere igitur locutionis soluitur quæstio. Sic enim plerúque scriptura loquitur, vt quod semper est, tũc fieri dicatur in aliquo, cùm in eo cognosci cœperit. Ita enim dicimus in oratione: Sanctificetur nomen tuum: quasi aliquando sanctum nõ sit. Ergo sicut sanctificetur, est sanctum esse innotescat: ita quoque cùm tradiderit regnum Deo & patri: id est, cùm patrẽ regnare mõstrauerit, vt per speciẽ manifestationémq; clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus nõ putatur. Euacuabit autem omnem principatum & potestatem, manifestando vtique regnú patris, vt omnibus notum sit, nullum principum & potestatum, siue cælestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus & potestatis, sed ab illo ex quo sunt omnia, non solùm vt sint, verumetiá vt ordinata sint. In illa enim manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, aut in quoquá homine: quod etiam nunc propheticè canitur: Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in homine. Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus. vt ista meditatione anima iam in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificiens, nec sua sibi ipsi pernicioſissimè blandiens. Tradet ergo regnum Deo & patri, cùm per illum per speciem cognoscetur pater. Regnum enim eius sunt in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum Christi, secundum potestatem diuinitatis, secundum quod ei cũcta creatura subiecta est, & aliter regnum eius dicitur Ecclesia, secúdum proprietatem fidei quæ in illo est, secúdum quod orat qui dicit, Posside nos. Neque enim non ipse possidet omnia, secundum quod dicitur etiam illud, Cùm serui essetis peccati, liberi eratis iustitię. Euacuabit ergo omnem principatum & omnem potestatem & virtutẽ, vt nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in cuiusquam creaturæ, vel in sua conquiescere potestate. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnum eius in tantú manifestari, donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificãtur, & ei credendo subdũtur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiẽdum est: quoniam & ipsi eum regnare, ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: nõ ita dictum est, quasi cùm posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidentiam regnum suum perducere, donec inimici eius nullo modo audeãt negare quòd regnet. Nam scriptum est: Ita oculi nostri ad Deum nostrú, donec misereatur nostri. Nec ideo tamen cùm misertus nostri fuerit, oculos ab eo debemus auertere. In tantum enim est beatitudo nostra, in quantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est: Oculorum nostrorum intentio ad Dominum nõ porrigitur, nisi vsque ad impetrationem misericordiæ ipsius, non vt postea inde auertatur, sed vt nihil inde amplius requirat. Donec, ergo pro eo positum est, vt non amplius, intelligas. Quo enim amplius, id est, vsque ad quam, maiorem manifestationem manifestabitur regnum Christi, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo non amplius manifestari, aliud non amplius permanere. Non amplius manifestari, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri perseuerantius. Quando autem manifestius erit regnum Christi, quàm cùm omnibus clarueriit inimicis? Nouissimè inimica destruetur mors. Non enim erit aliud quod destruatur, posteaquam mortale hoc induerit immortalitatem. Omnia enim subiecit sub pedibus eius: hoc est, vt etiam mortem destruat. Cùm autem dixerit, quia omnia subiecta sunt: dixit vtique Propheta in Psalmis, manifestum est quia præter eum qui subiecit illi omnia, patrem vult intelligi omnia filio subiecisse, sicut multis locis idem Dominus in Euangelio commendat & prædicat, non solùm propter formam serui, sed etiam propter principium de quo est, & de quo æqualis est ei de quo est. Amat enim ad vnum principium de quo est referre omnia tanquam imago eius, sed in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Cùm autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Non quasi modò non ita sit, sed tunc manifestum erit, secundum locutionem superiùs tractatam, vt sit Deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem superiùs commemorauit, cùm totum primò breuiter vellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere. Loquebatur enim de resurrectione vbi ait, Initium Christus, deinde ij qui sunt Christi in præsentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, vt sit Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim finitur tunica texendo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, vt nemo eorum qui ei cohærent, amet aduersus eum suam propriam voluntatem, manifestúmque sit omnibus quod idem Apostolus alio loco dicit, Quid autem habes quod non accepisti? Sunt item qui sic intelligant hunc locum, Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: vt sub alia significatione positú hîc dicant, regnare; non sub ea qua positum est regnum, de quo ait, Cùm tradiderit regnú Deo & patri: vt illud sic appellauerit regnum, quo vniuersam creaturam

creaturã Deus regit: hoc autẽ sic appellauerit regnare, vt intelligatur tanquam aduersus hostem exercitũ ducere, vel defendere ciuitatẽ. Vt ideo dixerit, Oportet eũ regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: quia talis regni quale habent principes armatorũ, nulla erit causa, hoste ita subiecto vt rebellare non possit. Nam vtique dictum est in Euangelio, Et regni eius non erit finis: secundum quod regnat in æternum: secundum autem id quod aduersus diabolũ sub eo militatur, tamdiu erit vtique ista militia, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: postea verò non erit, cùm pace perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sint, vt nouerimus diligentiùs etiam illud considerari oportere, secundum quid regnet nũc Dominus dispensatione sacramenti sui per incarnationem atque passionem: Nam secundũ id quod verbum Dei est, tam sine fine quàm sine initio, & sine intermissione est regnum eius. Secundum id autẽ quòd verbum caro factum est, cœpit regnare in credentibus per fidem incarnationis suę. Vnde est etiam illud, Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuatit omnẽ principatum & omnem potestatem & virtutem, dum nõ per claritatem eius, sed per humilitatem salui fiũt credentes in eum. Hoc est absconditum à sapientibus & prudentibus, & reuelatum paruulis; quoniá placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credẽtes. Neque quicquam se inter paruulos scire dicit Apostolus, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixũ. Qua prædicatione tãdiu opus est, donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror, cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factũ est, & quotidie fieri videmus. Sed quo fine ista fiunt? Vt tradat regnum Deo & patri, id est, vt nutritos fide incarnationis suæ, perducat ad speciem quæ æqualis est patri: Iam enim eis qui crediderant, loquebatur, cùm diceret, Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Regnum enim tradet patri, cùm per id regnabit in contemplantibus veritatem, quo æqualis est patri, & per se vnigenitum, per speciẽ faciet videri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quo seipsum exinanitit formam serui accipiẽs. Tunc autem tradet regnum Deo & patri, cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. Vnde euacuauit, nisi humilitate & patientia & infirmitate? Quis enim principatus non euacuetur, cùm filius hominis propterea regnat in credentibus, quia eum principes seculi iudicauerũt? Quæ potestas non euacuetur, cùm ipse per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus est potestatibus, vt diceret homini, Non habetes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ virtus non euacuetur, cùm ipse per quem cæli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia vsque ad crucẽ mortémque infirmatus est? Hoc autem modo filius regnat propriè in fide credentium. Non enim pater dici aut credi potest vel incarnatus, vel iudicatus, vel crucifixus. Per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus veritatem. Quòd autem tradet regnum Deo & patri, à fide incarnationis suæ ad speciẽ deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse abnitit, sed vterque se vnum ad fruendum contemplantibus præbet. Tamdiu autem opus est, vt in hominibus nondum valentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus quod tales capere possunt, & quod propriè ipse suscepit, id est, incarnationis humilitatẽ, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis: id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quod dictum est, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: quamuis secundum susceptionem hominis dicatur, quia inde est quæstio nata cùm ageret de resurrectione mortuorum: tamen rectè quæritur vtrum secundum ipsum tantùm dictum sit, quod est caput Ecclesiæ, an secundum vniuersum Christum, animo erato corpore & membris eius. Cùm enim ait ad Galatas, Non dicit & seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in vno, & semini tuo quod est Christus: nec ipsum hoc loco solum intelligeremus Christum, qui de Maria virgine est natus: postea dicit, Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis. Et ad Corinthios cùm de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens: Sicut enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum est corpus, ita & Christus. Non dixit, ita & Christi, sed ita & Christus; ostendens Christum rectè appellari totum vniuersum, hoc est caput cum corpore suo, quod est Ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus Christum etiam hoc modo appellari, vt cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus Christi & membra. Non ergo absurdè sic intelligimus: Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: vt filium non solùm caput Ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt vnum in Christo, vnum semen Abrahæ. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, vt in illa vita nemine amante propriam potestatem, sit Deus omnia in omnibus.

QVÆRI solet quid sit, Tunc fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum, virtus autem peccati lex. Mortem significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem quæ resistit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur, Vbi est mors contentio tua: si non restitisset & repugnasset. Ipsius contentio etiam illo loco describitur, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hæc enim inuicem sibi resistũt & aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, vt omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato & vitificato, id est, bonæ voluntati subiiciatur. Et sicut nunc videmus multis puerilibus delectationibus nos carere; quæ nos pueros, si denegarentur, acerrimè cruciabant: ita credendum est de omni carnali delectatione futurum esse; cùm perfecta sanctitas totum hominem reparauerit. Nunc autem quamdiu est in nobis quod resistat bonæ voluntati, auxilio Dei per bonos homines & bonos angelos indigemus, vt donec sanetur vitium nostrum, non ita molestet vt perimat etiam bonam voluntatem. Hanc autem mortem peccato meruimus, quod peccatum erat ante omnimodo in libero arbitrio, cùm in paradiso nullus dolor denegata delectatione voluntati bonæ hominis resistebat, sicuti nunc. Verbi gratia, si quisquam existat quem nunquam delectauit venatio, omnimodo liber est vtrum venari velit an nolit, nec eum cruciat quisquis hoc prohibet. At si ista libertate malè vsus, venatus fuerit cõtra prohibentis imperium, paulatim surrepens delectatio, mortificat animam, vt si se abstinere velit, absq; molestia & sine angore non possit, cùm id ante tota sanitate non ageret. Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ iam possit resistere bonæ voluntati, & cum dolore coherberi. Quam delectationem, quia in defectu est animæ deformitatis effectæ,

effectæ, iure mortem vocamus. Virtus autem peccati A lex est, quia multo sceleratius & flagitiosius quæ lex prohibet committuntur, quàm si nulla lege prohiberentur. Tunc itaque absorpta erit mors in victoriam, cùm per sanctificationē in omni parte hominis, perfecta delectatione spiritualiū, delectatio carnalis obruetur.

QVÆST. LXXI. De eo quod scriptum est, Inuicem onera vestra portate, & sic implebitis legem Christi. Gal. 6. 4. 2. Ioan. 13. d. 34. & 15. b. 12.

QVIA veteris Testamenti custodia timorem habebat, non potuit apertius significari noui Testamenti donum esse charitatem, quam hoc loco Apostolus dicit: Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Hāc enim Christi legem dicere intelligitur, qua ipse Dominus præcepit vt nos inuicem diligamus, tantum in ea sententia præcepti pondus constituens vt diceret, In hoc cognoscitur, quoniam discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis. Huius autem dilectionis officium est, inuicem onera nostra portare. Sed hoc officium quod sempiternum non est, perducet sanè ad beatitudinem æternam, in B qua nulla erūt nostra onera, quæ inuicem portare iubeamur. Nunc verò cùm in hac vita, id est, in hac via sumus, onera inuicem nostra portemus, vt ad eam vitam quæ caret omni onere peruenire possimus. Sicut enim de ceruis nonnulli talium cognitionum studiosi scripserunt, cùm fretum ad insulam trāseunt pascuarum gratia, sic se ordinant, vt onera capitum suorum quæ gestant in cornibus super inuicem portent, ita vt posterior super anteriorem ceruice proiecta caput collocet. Et quia necesse est vnum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicūtur: vt lassatus sui capitis onere, ille qui præcedit, post omnes †recedat, & ei succedat cuius ferebat caput, cùm ipse præiret. Ita inuicē onera sua portantes, fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. Istam fortasse ceruorum naturam intenderat Salomon, cùm ait, Ceruus amicitiæ & pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodū oneris amici portatio. Nec tamen inuicem onera nostra portaremus, C si vnum tempus esset infirmitatis amborum, qui onera sua sustinent, aut vnum infirmitatis genus: sed diuersa tempora & diuersa genera infirmitatis faciunt, vt onera nostra portare inuicem valeamus. Verbi gratia, Iram fratris tui tūc portabis, cùm tu aduersus eum non iraseris, vt rursus eo tempore quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate sua supportet. Hoc exemplum ad id pertinet, cùm diuersa sunt tempora portantium onera sua, quamuis ipsa diuersa non sit infirmitas. In ambobus enim ab inuicem ira portatur. Ad diuersum autē infirmitatis genus aliud exemplum videndum est. Velyti si quis loquacitatem in se vicerit, & pertinaciam nondum vicerit; alius verò adhuc loquax sit, sed iam pertinax non sit, debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Par quippe infirmitas in duobus, si vno accidat tempore, tolerare se inuicem non valent, cùm aduersum se intenditur. Nam aduersus aliquem tertium, & D duo irati sibi conueniunt, & se tolerant: quanquā nec tolerare se inuicem dicēdi sunt, sed potius se inuicem consolari: sicut & tristes de re vna magis se portant & quasi incumbunt sibi, quàm si vnus tristis esset & alius gauderet. Si autem aduersus se tristes sint, prorsus se tolerare non possunt. Et ideo in huiusmodi affectionibus suscipienda est aliquantulum ipsa ægritudo, de qua vis aliū per te liberari, & sic suscipienda, vt ad auxilium, nō ad æqualitatem miseriæ valeat. Quemadmodum si inclinat qui manum iacenti porrigit. Non enim se projicit vt ambo iaceant, sed incuriat tātum vt iacentem erigat. Neque vlla res officiosum istum laborem ad portāda onera aliorum facit libentiet impendi, nisi cùm cogitamus quanta pro nobis pertulerit Dominus. Hinc enim admonens Apostolus ait: Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu, qui cùm Philip. 2. d. in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo; humiliauit semetipsum factus obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis. Superius enim dixerat, Non quæ sua sunt vnusquisque intendens, sed ea quæ aliorum. Huic sententiæ contexuit quod dictum est, nam ita sequitur: Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu. Ad hoc dumtaxat, vt quemadmodum ille in eo quod verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & sine peccato cùm esset, peccata nostra suscepit, non attendit sua, sed nostra: ita & nos libenter ad eius imitationem inuicem onera nostra portemus. Huic cogitationi accedit etiam illa cogitatio, quia ille suscepit hominem, nos autem homines sumus: & considerare debemus, quòd ægritudinem siue animæ siue corporis quam in alio homine videmus, etiā nos habere potuimus aut possumus. Hoc ergo exhibeamus illi cuius infirmitatem portare volumus, quod ab illo nobis vellemus exhiberi, si fortè nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad hoc pertinet quod ipse Apostolus ait: Omnibus 1 Cor. 9. b. omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Omnibus omnia factus est, cogitando scilicet etiam in eo vitio se esse potuisse vnde cupiebat alium liberari. Compatiendo enim potius id agebat, non mentiendo, sicut quidam suspicantur, & hi maximè qui suis mendaciis defendendis quæ negare non possunt, aliquius magni exempli patrocinium quærunt. Deinde etiam illud cogitādum, nullum esse hominem qui non possit habere aliquod bonum quod tu nondum habes, etiamsi lateat, in quo sine dubio possit te esse superior. Quæ cogitatio ad contundēdam edomandāmque superbiā valet, ne arbitreris quoniam tua bona † quidem eminent & apparent, ideo alterū nulla habere quæ lateāt, & fortassis maioris ponderis bona quibus te superat nescientem. Non enim fallit nos, aut adulatione potius, vti Apostolus jubet cùm dicit, Nihil per contentionem neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis alter alterum existimantes superiorem sibi. Non hoc ita debemus existimare, vt nō existimemus, sed nos existimare fingamus: sed verè existimemus aliquid occultum esse posse in alio quo nobis superior sit, etiamsi bonum nostrum quo illo videmur superiores esse, non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam, & acuentes charitatem, faciunt onera fraterna inuicem, non solùm æquo animo, sed etiam libentissimè sustinere. Nullo modo autem de quoquam homine incognito ferenda sententia est, & nemo, nisi per amicitiam cognoscitur. Et ideo amicorum mala: firmius sustinemus, quia bona eorum nos delectant & tenent. Nullius itaque repudianda est amicitia sese ingerentis ad amicitiam copulādam, non vt statim recipiatur, sed vt recipiendus optetur, atque ita tractetur, vt recipi possit. Illum enim receptum in amicitiam possumus dicere, cui omnia consilia nostra refundere audeamus. Et si quisquam est qui se non audet ingerere ad amicitiam faciendam, cum aliquo nostro temporali honore aut dignitate reuocetur, descendendum est ad eum, & offerendum illi quadam comitate & submissione animi quod petere per se ipse non audet. Sanè quamuis rarius, tamen aliquoties accidit, vt eius quem volumus in amicitiam recipere, prius nobis innoteseant mala quàm bona, quibus offensi & quodammodo repercussi relinquimus eum, & ad bonorum eius quæ fortè occultiora sunt indagationem non perueniemus. Admonet itaque Dominus noster Iesus Christus, qui nos vult effici imitatores suos, vt eius infirma

Cetorum natura. Plin. lib. 8. cap. 32.

al. recedat.

Prou. 5. d. 19

Philip. 2. d.

al. quidam

1. Sam. dist. 8. cap. Ne audiat.

infirma toleremus, vt ad quēdam sana in quorum de- A lectatione acquiescamus per charitatis tolerantiam perducamur. Ait enim: Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus. Ideoque si propter Christi charitatem, etiam eum qui ex parte, vel omnino fortassis ægrotat, repellere ab animo non debemus, quoniam sanari potest per verbum Dei: quanto minus eum, qui propter nos videri potest totus ægrotus: quia quēdam eius saucia in primo ingressu amicitiæ non potuimus sustinere, & quod est graui⁹, cùm offensioni animi de toto homine ausi sumus temerariam præiudicij ferre sententiam, non timētes quod dictum est: Nolite iudicare, vt non iudicemini. Et in qua mensura mensi fueritis, in eadem remetietur vobis. Sæpè autem illa quæ bona sunt, prius apparent: in quibus etiam temerarium beneuolentiæ iudicium cauēdum est, ne cùm totum bonū putaueris, ea quæ postea mala apparuerint, securum & imparatum te inueniant, & grauius offendant: vt eum quem temerè dilexeras, acerbius B oderis, quod nefas est: quia etiāsi nulla eius bona præcederent, & hæc quæ postea apparuerunt mala, prius eminerent, tolerāda tamen erant, donec omnia cum illo ageres, quibus talia sanari solēt: quāto magis cùm ea bona præcesserunt, quæ tanquam pignora nos debent ad posteriora toleranda constringere? Ipsa est ergo lex Christi, vt inuicem onera nostra portemus. Christum autem diligēdo, facilè sustinemus infirmitatem alterius: etiam quem nōdum propter bona sua diligimus. Cogitatius enim quia ille, quem diligim⁹, Dominus propter eum mortuus sit. Quam charitatē apostolus Paulus nobis ingessit, cùm diceret: Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortu⁹ est: vt si illum infirmum propter vitium, quo infirmus est, minus diligimus, illum in eo consideremus, qui mortu⁹ est propter illum. Christum autem non diligere, non infirmitas, sed mors est. Quapropter ingenti cura, & implorata Dei misericordia C cogitandum est, ne Christum negligamus propter infirmum, cùm infirmum debeamus diligere propter Christum.

Gal. 6. d. 2.

1. Cor. 8. d. 11.

QVÆST. LXXII. De septem annis. Tit. 1. d. 3. Lib. 11. de ciuitate Dei, c. 16. 19.

QVÆRI potest quomodo ab ipso apostolo Paulo dictum sit, Ante tempora æterna. Si enim tempora, quomodo æterna? Nisi fortè ante omnia tempora intelligi voluit: quia si dixisset ante tempora, neque addidisset, æterna: posset accipi, ante quēdam tempora, quæ ante se haberent alia tempora. Æterna autem maluit dicere, quàm omnia, fortassis ideo, quia tempus non cœpit ex tempore. An tempora æterna æuum significauit, inter quod & tempus hoc distat, quòd illud stabile est, tempus autem mutabile?

QVÆST. LXXIII. De eo quod scriptum est Philip. 2. Et habitu inuentus est vt homo.

MVLTIS modis habitum dicimus. Vel habitum animi, sicut est cuiuscunque disciplinæ perceptio, vsu roborata atque firmata: vel habitum corporis, secundùm quem dicimus alium alio esse succulētiorem & validiorem, quæ magis ꝓpriè habitudo dici solet: vel habitum eorum, quę membris nostris accommodantur extrinsecùs: secundùm quem dicimus vestitum, D calciatum, armatum, & si quod eiusmodi est. In quibus omnibus generibus (siquidem nomen hoc ductū est ab illo verbo, quod est habere) manifestum est in ea re dici habitum quæ accidit alicui, vt ita eam possit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo, & succus ac robur corpori: & vestis atque arma, non dubium est quin accidant mēbris nostris: ita vt & imperitus possit esse animus, si ei doctrina nō accideret: & exile atq; languidum corpus, sine succo viscerum & robore: & nudus sine veste, & inermis sine armis, & pede nudo sine calciamentis esse homo potest. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis vt habeatur accidit. Verumtamen hoc interest, quòd quædam eorum quæ accidunt nobis vt habitum faciant, non mutantur à nobis, sed ipsa nos mutāt, in seipsa integra & in- concussa manentia: sicuti ipsa sapientia, cùm accidit homini, nō ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam verò sic accidūt, vt & mutent & mutentur: sicuti cibus ipse amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur: & nos refecti cibo, ab exilitate atque languore in robur atque valentiam commutamur. Tertium verò genus est, cùm ipsa quæ accidunt, mutantur vt habitum faciant, & quōdammodo formiantur ab eis, quibus habitum faciunt, sicuti est vestis: nam cùm reposita vel proiecta est, nō habet eam formam, quam susceperat cùm induitur atque inducitur membris. Ergo indutа accipit formam, quam nō habebat exuta: cùm ipsa membra, & cùm exuuntur, & cùm induuntur, in suo statu manēant. Potest esse & quartum genus, cùm ea quæ accidunt, ad faciendum habitum, nec ea mutant quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur: sicut annulus in digito, si non nimis subtiliter attendatur. Verumtāmen hōc genus aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimum. Cùm ergo Apostolus de Philip. 2. d. vnigenito Dei filio loqueretur, quantum pertinet ad 6.* eius diuinitatem, secundùm id quod verissimus Deus est, æqualem dixit esse patri, quod non ei fuit tāquam rapinam, id est quasi alienum appetere, si semper manens in ea æqualitate, nollet hominem indui, & hominibus vt homo apparere: sed semetipsum exinaniuit, non formam suam mutans, sed formam serui accipiens: neque conuersus aut transmutatus in hominem, amissa incommutabili stabilitate, sed tanquam verum hominem suscipiēdo, ipse susceptor in similitudinem hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, habitu inuētus est vt homo; id est, habendo hominem, inuentus est vt homo. Non enim Lib. 7. de Tri- poterat inueniri Deus ab iis, qui cor immundum ha- nitate cap. 3. bebant, & verbum apud patrem videre non poterāt, nisi hoc suscipiendo quod possent videre, & per quōd C ad illud lumen interius ducerentur. Iste autem habitus non est ex primo genere: non enim manens in se natura hominis, naturam Dei commutauit. Neque ex secundo: non enim immutauit homo Deū, & mutatus est ab illo. Neque ex quarto: nō enim sic assumptus est homo, vt neque ille mutaret Deum, nec ab ipso mutaretur. Sed potius ex tertio: sic enim assumptus est, vt commutaretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellētius atque coniūctius quàm vestis, cū ab homine induitur. Hoc ergo nomine habitus satis significauit Apostolus quemadmodum dixerit in similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cùm indutus est hominem, quem sibi vniēs quodammodo atque conformans, immortalitati æternitatiq; sociaret. Sed illum habitum, qui est in perceptione sapientiæ vel potius disciplinæ, Græci ἕξιν vel ἀκτὴν vocant. Hunc autem, secundùm quem dicimus vestitū, vel armatum, σχῆμα potius vocant. Ex quo intelligitur de isto genere habitus locutum Apostolum, quandoquidem in Græcis exemplaribus σχῆμα scriptum est, quod nos in Latinis habitu habemus. Quo nomine oportet intelligi nō mutatum esse verbum susceptionis hominis, sicuti nec membra veste induta mutantur: quanquam illa susceptio ineffabiliter susceptum susscipienti copulauerit: sed quantum verba humana rebus ineffabilibus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur Deus humanæ fragilitatis assumptione, & lectum est vt Græcè σχῆμα, & Latinè diceretur habitus illa susceptio.

QVÆST. LXXIIII. De eo quod scriptū est in epistola Pauli ad Colos. In quo habemus redemptionem & remissionē peccatorum, qui est imago Dei inuisibilis. Colos. 1. b. 14.

IMAGO & æqualitas & similitudo distinguenda sunt: quia vbi imago, continuò similitudo, non continuò æqualitas. Vbi æqualitas, continuò similitudo, non continuò imago. Vbi similitudo, non continuò imago, non continuò æqualitas: vt in speculo est imago hominis, quia de illo expressa est:

est etiam necessariò similitudo, non tamen æqualitas: A quia multa desunt imagini, quæ tamen insunt illi rei, de qua expressa est. Vbi æqualitas, continuò similitudo, non cõtinuò imago; velut in duobus ouis paribus, quia ineſt æqualitas, ineſt & similitudo: quæcunque enim assunt vni, assunt & alteri: imago tamen non est, quia neutrum de altero expressum est. Vbi similitudo, non continuò imago, non continuò æqualitas: omne quippe ouum omni ouo, in quãtum ouum est, simile est; sed ouum perdicis; quamuis in quantum ouũ est, simile est ouo gallinæ, nec imago tamen eius est, quia de illo expressum non est: nec æquale, quia breuius est, & alterius generis animantium. Sed vbi dicitur, non continuò: vtique intelligitur, quia esse aliquando potest. Potest ergo esse aliqua imago, in qua sit etiam æqualitas: vt in parentibus & filiis inueniretur imago & æqualitas & similitudo, si interualla temporis defuissent, nam & de parẽte expressa est similitudo filij, vt rectè dicatur imago & potest esse tanta, vt rectè etiam dicatur æqualitas, nisi quòd pa- B rens tempore præcessit. Ex quo intelligitur & aliquãdo æqualitatem nõ solùm similitudinem habere, sed etiam imaginem: quod in superiori exemplo manifestum est. Potest etiam aliquãdo similitudo esse æqualitas, quamuis non sit imago: vt de duobus ouis paribus dictum est. Potest etiam similitudo & imago esse, quãuis non sit æqualitas: vt in speculo ostendimus. Potest & similitudo esse, vbi & æqualitas & imago sit; sicut de filiis commemorauimus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic enim æqualem syllabam syllabæ dicimus: quamuis altera præcedat, altera subsequatur. In Deo autem quia cõditio temporis vacati non enim potest rectè videri Deus in tempore genitasse filium, per quem condidit tempora: consequens est, vt non solùm sit imago eius, quia de illo est, & similitudo, quia imago: sed etiam æqualitas tanta, vt nec temporis quidem interuallum impedimentũ sit.

QVAEST. LXXV. *De hæreditate Dei.*

SICVT Apostolus ad Hebræos dicit, Testamentum testatoris morte firmatur, propterea mortuo pro *Hebr. 9. d. 16.* nobis Christo, nouum Testamentum firmatum esse C asserit: cuius similitudo vetus Testamentum erat, in quo mors testatoris per victimam præfigurabatur. Si ergo quæratur quomodo simus secundùm eiusdem *Rom. 8. d. 17.* Apostoli verba cohæredes Christi, & filij atque hæredes Dei, cùm etiam hæreditas morte decessoris firma teneatur, nec vllo alio modo possit hæreditas intelligi. Respondetur, ipso quidem mortuo factos nos esse hæredes, quoniam filij eius etiam dicti sumus. Non *Matth. 9. b. 15.* ieiunant, inquit, filij sponsi, quamdiu cũ illis est sponsus. Hæredes ergo eius dicimur, quia reliquit nobis pacis Ecclesiasticæ possessionem per fidem temporalis dispensationis, quam in hac vita possidemus, quod *Ioan. 14. d. 27.* testatus est, dicens: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Cohæredes autem eius efficiemur, cùm *1. Cor. 15. d. 54.* in fine seculi mors absorbebitur in victoriam: tunc e- *1. Ioan. 3. d. 2.* rimus similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. Quam hæreditatem non eius patris morte adipiscimur, qui mori non potest, quandoquidem ipse sit D hæreditas nostra, secundùm illud quod scriptum est, *Psal. 15. b. 5.* Dominus pars hæreditatis meæ. Sed quoniam cùm vocati sumus ad hoc paruuli, & ad spiritalia contemplanda minùs idonei, vsq; ad humillimas nostras cogitationes se diuina miseratio porrexit, vt quomodocunque cernere niteremur, quod non euidenter atq; perspicuè cernebamus, idipsum moritur quod in enigmate cernebamus, cùm facie ad faciem cernere cœperimus. *1. Cor. 13. d. 10.* Conuenienter ergo dicitur moriturum esse quod auferetur: cùm autem venerit quod perfectum est, auferetur quod ex parte est. Ita nobis quodãmodo moritur pater in enigmate, & idem ipse sit hæreditas, cùm facie ad faciem videtur: non quia ipse moritur, sed imperfecta in eum nostra visio perfecta visione perimitur: & tamen nisi illa prior nos nutriret, ad illam plenissimam & euidentissimam non efficeremur idonei. Quod si etiam de Domino Iesu Christo, non secundùm verbum in principio Deũ apud Deũ, *Ioan. 1. d. 1.* sed secundùm puerũ, qui proficiebat ætate ac sapien- *Luc. 2. f. 40.* tia, pius intellectus admittit, propria illa susceptione seruata, quæ communis ei cũ cæteris hominibus non est, cuius tanquam morte possideat hereditatem, manifestum est. Non enim nos cohæredes eius esse possumus, nisi & ipse hæres sit. Si autem pietas hoc non admittit, vt primò ex parte videret homo dominicus, deinde ex toto, quanquam in sapientia proficere dictus sit, in corpore suo intelligatur hæres: id est Ecclesia, cuius cohæredes sumus, quamuis ex nobis cõster, quemadmodum filij eius matris dicimur. Sed rursum queri potest, cuius morte facti sumus & nos etiam hereditas Dei, secundùm illud, Dabo tibi gentes hæ- *Psalm. 2. d.* reditatem tuam. Hæreditatem autem tuam, nisi forte huius mundi, quo prius tanquam dominante tenebamur. Pòst autem cùm dicimus, Mihi mundus cruci- *Gal. 6. d. 14.* fixus est, & ego mũdo: possidet nos Christus mortuo illo, qui nos possidebat: cùm ei renunciamus, morimur illi, & ipse nobis.

QVAEST. LXXVI. *De eo quod apostolus tan- to ante dixit, Vir autem se- ro bono ani- mi, quia fides per dilectionem operatur, tacitis 2. d. 20. Rom. 3. d. 28. Titul. 4. d. 1.*

QVONIAM Paulus apostolus prædicans iustificari hominem per fidem sine operibus, non bene intellectus est ab eis, qui sic acceperunt dictum, vt putarent, cùm semel in Christum credidissent etiamsi malè operarentur, & facinoroſe flagitioseq; viuerent, saluos se esse posse per fidem, Locus iste huius Epistolæ eundem sensum Pauli apostoli quomodo sit intelligendus exponit. Ideoq; magis Abrahæ vtitur exemplo, vacuam esse fidem, si nõ bene operetur, quoniam Abrahæ exemplo etiam Paulus apostolus vsus est, vt ꝓbaret iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Cùm enim bona opera commemorat Abrahæ quę eius fidem comitata sunt, satis ostendit Paulum apostolum non ita per Abraham docere iustificari hominem per fidem sine operibus, vt si quis credideret, non ad eum pertineat bene operari: sed ad hoc potius, vt nemo meritis priorum bonorũ operum arbitretur se peruenisse ad donũ iustificationis, quæ est in fide. In hoc enim se gentibus in Christum credentibus Iudæi præferre cupiebant, quòd dicebãt se meritis bonorum operum, quæ in lege sunt ad Euangelicã gratiam peruenisse: ideoq; scandalizabantur multi, qui ex eis crediderant, quòd incircumcisis gentibus Christi gratia traderetur. Vnde apostolus Paulus dicit, posse hominem sine operibus præcedentibus iustificari per fidem: nam iustificatus per fidem, non potest nisi iustè deinceps operari, quamuis antea nihil operatus iustè, ad fidei iustificationem peruenerit: nõ merito bonorum operum, sed gratia Dei, quæ in illo iam vacua esse non potest, cùm *1. Cor. 13. d. 10.* iam per dilectionẽ bene operatur. Quòd si cùm crediderit, mox de hac vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo, nec præcedentibus bonis operibus, quia non merito ad illam, sed gratia peruenit: nec cõsequentibus, quia in hac vita esse non sinitur. Vnde *Rom. 3. d. 28.* manifestum est quod Paulus apostolus dicit, Arbitramur enim hominem iustificari per fidem sine operibus. Non tamen ita intelligendum est, vt accepta fide, si vixerit, dicamus eum iustum, etiam si malè vixerit. Ideo exemplo Abrahæ & apostolus Paulus vtitur, quia sine operibus legis, quam non acceperat; per fidem iustificatus est: & Iacobus, quia fidẽ ipsius Abrahæ opera bona consecuta esse demonstrat, ostẽdens quemadmodum intelligẽdum sit, quod Paulus apostolus prædicauit. Nam qui putant istam Iacobi apostoli sententiam contrariam esse illi Pauli apostoli sententiæ, possunt arbitrari etiã ipsum Paulum sibi *Rom. 4. d. 2.* esse contrarium, quia dicit alio loco, Non enim audi-

tores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iu- A
Gal. 5. d. 6. Rom. 8. d. 13. stificabuntur. Et alio loco, Sed fides quæ per dilectionem operatur. Et iterum, Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini; si autẽ spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quæ sint autem facta carnis, quæ operibus spiritalibus mortificanda sunt, alio loco de-
Gal. 5. d. 19. monstrat, dicens: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immũditiæ, impudicitia, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, re-
1. Cor. 6. d. 9. gnum Dei non possidebũt. Et ad Corinthios ait, Nolite errare, neque fornicatores, neq; idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neq; masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc quidẽ fuistis, sed ablati estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Dñi nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Quibus sententiis manifestissimè docet, non eos præterito bono operẽ ad fidei iustificationem peruenisse: nec meritis corũ istam gratiã datam; quando dicit, Et hæc quidem fuistis: sed cũ dicit, Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt: satis ostendit, iam ex quo crediderunt, bene operari debere. Quod & Iacobus dicit, & multis omnino locis idem apostolus Paulus satis aperteq; prædicat, recte viuẽdum omnibus, qui in Christo crediderunt, ne
Matth. 7. d. 21. ad pœnas perueniant. Quod & ipse Dominus cõmemorat, dicens: Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit
Iac. 6. g. 46. Matth. 7. d. 24. voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Et alibi, Vt quid dicitis mihi, Domine Domine, & nõ facitis quæ dico vobis? Et omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo cũ viro
Ibidem. prudenti, qui ædificauit domũ suam supra petrã, &c. Et qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo
Rom. 3. d. 28. Iacob. 2. d. 20. eum viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam, &c. Quapropter non sunt sibi contrariæ duorum apostolorum sententiæ, Pauli & Iacobi, cùm dicit vnus, iustificari hominem per fidem sine operibus: & alius dicit, inanem esse fidem sine operibus: quia ille dicit de operibus, quæ fidem præcedũt; iste de iis quæ fidem sequuntur: sicut etiam ipse Paulus multis locis

QVAEST. LXXVII. *De timore, quem peccatum ge- nerat.*

ostendit. OMNIS perturbatio, passio: omnis cupiditas, perturbatio: omnis igitur cupiditas passio. Omnis autem passio, cùm est in nobis, ipsa passione patimur: & in quãtum passio est, patimur. Omnis igitur cupiditas, cũ est in nobis, ipsa cupiditate patimur: & in quantũ cupiditas est patimur. Omnis aũt passio, in quantum ipsa passione patimur, non est peccatum: sic & si patimur timorem, nõ est peccatũ: tanquam si diceretur, Si bipes est, non est pecus. Si ergo propterea hoc non est consequẽs, quia multa sunt pecora bipedia: propterea & illud non est consequẽs, quia multa D sunt peccata quæ patimur. Hoc enim contrà dicitur, non esse consequens, vt si patimur timorem, ideo nõ sit peccatum. Tu autem dicis consequẽs esse, vt si patimur timorem, non sit peccatum: cùm tamen fortasse concedas aliqua esse peccata quæ patimur. ARS illa

Id. contfter. QVAEST. LXXVIII. *De philtris, & omnibus fraudulentis artibus.*

summa omnipotentis Dei, per quem ex nihilo facta sunt omnia, quæ etiam sapiẽtia eius dicitur: ipsa operatur etiã per artifices, vt & pulchra atque congruentia faciant: quamuis non de nihilo, sed de aliqua materia operentur, velut ligno, aut marmore, aut ebore, & si quod aliud materiæ genus manibus artificis subditur. Sed ideo isti nõ possunt de nihilo aliquid fabricare, quia per corpus operantur: cùm tamẽ eos numeros, & lineamentorũ conuenientiam, quæ per corpus corpori imprimunt, in animo accipiãt ab illa summa sapientia, quæ ipsos numeros & ipsam conuenientiam longè artificiosius vniuerso mundi corpori impresserit, quod de nihilo fabricatum est: in quo sunt etiam corpora animalium, quæ iam de aliquo, id est de elementis mundi fabricantur: sed longè potentius excellẽtiusque, quàm cùm artifices homines eaſdem figuras corporum & formas in suis operibus imitãtur. Nõ enim omnis numerositas humani corporis inuenitur in statua, sed tamen quæcunq; ibi inueniuntur, ab illa sapientia per artificis manum traiiciuntur, quæ ipsum corpus humanum naturaliter fabricat. Nec ideo tamen pro magno habendi sunt, qui talia opera fabricant, aut diligunt: quia minoribus rebus intenta anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inhæret ipsi summæ sapientiæ, vnde istas potentias habet: quibus malè vtitur, dum foris eas exercet: illa enim, in quibus eas exercet, diligens, interiorem earum formam stabilem negligit, & inanior infirmiorq; efficitur. Qui verò talia opera etiam coluerunt, quan- B tum deuiauerint à veritate, hinc intelligi potest, quia si ipsa animalium corpora colerent, quæ multo excellentius fabricata sunt, & quorum sunt illa imitamenta, quid eis infelicius diceremus?

QVAEST. LXXIX. *Quare vnaquæque anima tanto sit pietate purgatior, quanto priuato suo minus delectata, legem vniuersitatis intuetur, eiq; deuotè ac liberè obtemperat. Et de ordine potestatum, quæ sunt in Dei. Iustitia.*

OMNIS anima partim priuati cuiusdam iuris sui potestatem gerit, partim vniuersitatis legibus sicut publicis coërcetur & regitur. Quia ergo vnaquæque res visibilis in hoc mundo habet potestatem angelicã sibi præpositam, sicut aliquot locis diuina Scriptura testatur, de ea re cui præposita est, aliter quasi priuato iure agit, aliter tanquam publicè agere cogitur. Potẽtior est enim parte vniuersitas, quoniam illud quod priuatim agit, tantum agere sinitur, quantum lex vniuersitatis finit. Sed vnaquæque anima tanto est pietate purgatior, quanto priuato suo minus delectata, legem vniuersitatis intuetur, eiq; deuotè ac liberè obtemperat. Est enim lex vniuersitatis, diuina sapientia. Quanto aũt amplius priuato suo gaudet, & neglecto C Deo, qui omnibus animis vtiliter ac salubriter præsidet, ipsa sibi vel aliis, quibꝰ potuerit, vult esse ꝓ Deo, suam potius in se vel in alios, quàm illius in omnes diligens potestatem: tanto est sordidior, tantoq; magis pœnaliter diuinis legibus, tanquam publicis seruire cogitur. Quanto igitur etiam humana anima deserto Deo, suis honoribꝰ, vel sua potestate fuerit delectata, tanto magis subditur talibus potestatibus, quæ priuato suo gaudent, & honorari ab hominibus sicut dij cupiũt: quibus diuina lege sæpe cõceditur, vt eis quos sibi secundùm eorum merita subiugauerint, priuato illo iure etiam miraculorum aliquid præstent, in his rebus exhibendorum, quibus sunt infimo, sed tamen ordinatissimo potestatum gradu præpositæ: sed vbi diuina tanquam publica lex iubet, vincit vtique priuatam licentiam: quanquam & ipsa priuata licentia, nisi vniuersalis potestatis diuinæ permissione nulla esset. Ideoq; fit, vt sancti Dei serui, quando hoc donũ D eos habere vtile est, secundùm publicam & quodammodo imperialem legẽ, hoc est, summi Dei potestatem imperent infimis potestatibus ad quædam visibilia miracula facienda: in illis enim Deus ipse imperat, cuius templum sunt: & quem contempta suæ priuata potestate, ardentissimè diligunt. In magicis autẽ imprecationibus, ad illecebram deceptionis, vt sibi subiugent eos quibus talia concedunt, præstant effectum precibus & ministeriis eorum, priuato illo iure *al. mysteriis.* largientes, quod sibi licet largiri honorantibus, se sibique seruientibus, & quædam secum in sacramentis suis pacta seruantibus. Et quando videntur imperare magi, per sublimiorum nomina, inferiores terrent: & nonnulla visibilia quæ propter infirmitatem carnis magna videntur hominibus non valentibus æterna cõtueri, quæ per seipsum præstat dilectoribus suis verus Deus, mirantibus exhibent. Hæc autem permittit

Deus, iustè omnia moderans, vt pro cupiditatibus & A electionibus suis, seruitutes eorum libertatesq; distribuat. Et si quando inuocatione summi Dei, aliquid pro suis malis cupiditatibus impetrant, vindicta est illa, non gratia. Non enim frustra dicit Apostolus, Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. Quorundam enim peccatorum perpetrãdorum facilitas, pœna est aliorum præcedentium. Quod autem Dominus dicit, Non potest satanas satanam excludere: ne fortè quisquam vtens nominibus aliquarum infimarum potestatum, cùm dæmonium exclusérit, falsùm putet esse istam Domini sententiam: ad hoc intelligat dictum, quia hoc modo satanas, etiamsi corpori aut corporis sensibus parcit, ideo parcit, vt ipsius hominis voluntati per impietatis errorem triumpho maiore dominetur. Hoc aũt modo non exit Satanas, sed potius in intima ingreditur, vt in eò sic operetur, quemadmodum dicit Apostolus: Secundum principem potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. Non enim sensus corporis eorũ turbabat atq; B torquebat, aut eorũ corpora collidebat, sed in eorum voluntate, vel potius cupiditate regnabat. Quòd autem dicit pseudoprophetas multa signa & prodigia facturos, ita vt fallant etiam, si fieri potest, electos: admonet vtique vt intelligamus quædam miracula etiam sceleratos homines facere, qualia sancti facere non possunt, nec tamẽ ideò potioris loci apud Deum esse arbitrandi sunt: non enim acceptiores erãt Deo, quàm populus Israël, magi Ægyptiorum, quia nõ poterat ille populus facere quod illi faciebant: quamuis Moyses in virtute Dei maiora potuerit. Sed ideò non omnibus sanctis ista tribuuntur, ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis maiora dona esse, quàm in operibus iustitiæ, quibus æterna vita cõparatur. Propterea Dominus prohibet hinc gaudere discipulos, cùm ait: Nolite in hoc gaudere, quoniam spiritus vobis subiiciuntur: sed in hoc gaudete, quoniam nomina vestra scripta sunt in cælis. Cùm ergo talia faciunt magi, qualia nonnun- C quam sancti faciunt, talia quidem visibiliter esse apparent, sed & diuerso fine & diuerso iure fiunt. Illi enim faciunt, quærentes gloriam suam, isti quærentes gloriam Dei, & illi faciunt per quædam potestatibus concessa in ordine suo, quasi priuata commercia vel beneficia: isti autem publica administratione, iussu eius cui cuncta creatura subiecta est. Aliter enim cõgitur possessor equum dare militi, aliter eum tradit emptori, vel cuilibet donat vel commodat. Et quemadmodum plerique mali milites, quos imperialis disciplina condemnat, signis imperatoris sui honnullos possessores territant, & ab eis aliquid, quod publicè non iubetur, extorquent: ita nonnunquam mali Christiani, vel schismatici, vel hæretici per nomen Christi aut verba aut sacramenta Christiana exigunt aliquid à potestatibus, quib⁹ honori Christi cedere indictum D est. Cùm autem malis iubentibus cedunt voluntate, ad seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur. Quapropter aliter magi faciunt miracula, aliter boni Christiani, aliter mali Christiani. Magi per priuatos cõtractus, boni Christiani per publicam iustitiam, mali Christiani per signa publicæ iustitiæ. Nec mirum est quòd hæc signa valent, cùm ab eis adhibẽtur, quando etiam cùm vsurpantur ab extraneis, qui omnino suum nomen ad istam militiam non dederunt, propter honorem tamen excellentissimi imperatoris valẽt. Ex quibus fuit ille, de quo discipuli Domino nũciauerunt, quòd in nomine eius eiiceret dæmonia, quamuis cum eis eũ non sequeretur. Cùm autem non cedunt his signis huiusmodi potestates, Deus ipse prohibet occultis modis, cũ id iustum atq; vtile iudicat. Nã nullo modo vlli spiritus audent hæc signa contemnere: contemiscunt enim hæc, vbicunque illa prospexerint. Sed nescientibus hominibus aliud iubetur diuinitùs, vel ad confundendos malos, cùm eos oportet confundi: sicut de Sceuæ filiis in Actibus apostolorum legimus, quibus ait immundus spiritus: Iesum scio, & Paulum noui, vos aũt qui estis? vel ad admonendos bonos, vt proficiant in fide, atque ista non iactãter, sed vtiliter possint: vel ad discernenda dona membrorum Ecclesiæ, sicut Apostolus ait, Nunquid omnes virtutes, nunquid omnes habẽt dona curationum? Propter has igitur causas plerunque, vt dictum est, nescientibus hominibus iubetur diuinitùs, vt his signis adhibitis, huiusmodi potestates voluntati hominum non obtemperent. Vt autem mali bonis sæpe temporaliter noceant, potestatem in eos accipientes, ad maiorem fit bonorum vtilitatem propter exercitationem patientiæ. Itaque anima Christiana semper inuigilet in tribulationibus suis sequi voluntatem Domini sui, ne ordinationi Dei resistendo acquirat sibi grauius iudicium. Quod enim ipse Dominus agens hominem Pontio Pilato dixit, hoc & Iob diabolo posset dicere, Non haberes in me potestatem, nisi data esset tibi desuper. Nõ ergo eius voluntas cuius malitiæ potestas in bonos datur, sed eius voluntas à quo hæc potestas datur, debet nobis esse charissima. Quoniam tribulatio patiẽtiam operatur, patientia probationem, probatio verò spem: spes aũt non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per sanctum Spiritũ qui datus est nobis.

CVM quidam hæretici, qui Apollinaristæ ex Apollinari quodam authore suo dicti esse perhibentur, asserérent Dñm nostrum Iesum Christum in quantũ homo fieri dignatus est, non habuisse humanam mẽtem, inhærentes eis nonnulli, & eos studiosè audiẽtes, delectati sunt quidem ea peruersitate, qua ille hominem in Deo minuebat, dicens eũ non habuisse mentem, hoc est rationalem animam, qua homo à pecoribus secundùm animum differt. Sed cùm secum ipsi cogitarent, fatendum esse, si ita est, vt vnigenitus Dei filius, sapientia & verbum patris, per quod facta sunt omnia, beluam quandam cum figura humani corporis suscepisse credatur, displicuerunt sibi, non tamen ad correctionẽ, vt rediterent ad veritatis viam, totumq; hominem à sapientia Dei susceptum esse conferentur, nulla diminutione naturæ: sed ampliore vsi audacia, ipsam etiam animam totumq; vtile hominis alienantes ab eo, solam carnem humanam eum suscepisse dixerunt, adhibentes etiam testimonium ex Euangelio, imò illam sententiam non intelligendo peruersi, consligere audent aduersus catholicam veritatem, dicẽtes scriptum esse, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Sub his enim verbis ita verbum volunt carni esse copulatum atque concretum, vt nulla ibi non solũ mens, sed nec anima humana intersistat. Quibus primò respondendum est: ideo sic esse illud in Euangelio positum, quia vsque ad visibilem carnem, assumptio illa humanę naturę à Domino facta est, atque in tota illa vnitate susceptionis principaliter verbum est, extrema autem atque vltima caro. Volens itaque Euangelista commendare pro nobis dilectionem humilitatis Dei qui fese humiliauerit, & quousque humiliauerit exprimens, verbum carnem q; nominauit: prætermittens animæ naturam, quæ verbo inferior est, carne verò præstantior. Magis enim commendat humiliratem, quia dictum est: Verbum caro factum est: quàm si diceretur, verbum homo factum est. Nam si nimis hæc intuentur verba, potest alius non minus peruersus ex istis verbis ita calumniari fidei nostræ, vt dicat ipsum verbum cõuersum & commutatum esse in carnem, & verbũ esse destitisse: quia scriptum est, Verbum caro factum est: sicut caro humana

mana cùm sit cinis, non est caro & cinis, sed ex carne A cinis. Et secundũ loquendi modum consuetudinémque celebriorem, quicquid sit quod non erat, desinit esse quod erat. Nec tamẽ ita hæc verba intelligimus, sed etiam ipsi nobiscum ita intelligũt, vt manens verbum quod est, ex eo quod accepit formam serui, non ex eo quod in illam formam aliqua mutatione conuersum est, dictum sit: Verbum caro factum est. Deinde si vbicunque caro fuerit nominata & anima tacita, sic intelligendum est, vt anima ibi non esse creditur, nec illi habeant animam de quibus dictum est: Et videbit omnis caro salutare Dei. Et illud in Psalmo: Exaudi preces meas, ad te omnis caro veniet. Et illud in Euangelio: Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, nõ pereat, sed habeat vitam æternam. Vnde intelligitur, solere homines per nominationem solius carnis significari, vt secundùm hanc locutionem etiam illud possit intelligi: vt B quod dictum est, Verbum caro factum est: nihil sit dictum, nisi verbũ homo factum est. Sicut enim à parte totum, plerunque nominata sola anima homo intelligitur, sicut est illud: Tot animæ descenderunt in Ægyptum: sic rursus à parte totum, etiam nominata sola carne homo intelligitur, sicut sunt ista quæ posuimus. Proinde quemadmodũ nos huic obiectioni eorum quam ex Euangelio proponunt, ita respõdemus, vt nullus hominum ita desipiat, vt putet nos per hæc verba cogi ad credendum & confitendum, quòd mediator Dei & hominum homo Christus Iesus animam humanam non habuit: sic quæro quomodo ipsi respondeant tam manifestis obiectionibus nostris, quibus ostendimus per innumerabiles locos euangelicæ Scripturæ narratum de illo ab Euangelistis, quòd in his affectionibus fuerit, quæ sine anima esse non possunt. Non enim ea profecto, quæ ipse Dominus tam multa commemorat: Tristis est anima mea vsque ad mortem: &, Potestatem habeo ponẽdi animam meam, & iterum sumendi eam: &, Maiorem dilectionem nemo habet, quàm vt animam suã ponat quis pro amicis suis. Quæ mihi peruicax contradictor potest dicere figurate à Domino dicta: sicut multa in parabolis eum locutum esse manifestũ est: Nam etsi ista non ita sunt, non tamẽ opus est pugnaciter agere, vbi habemus Euãgelistarum narrationes, per quas eum & natũ de Maria virgine cognouimus, & comprehensum à Iudæis, & flagellatum, & crucifixum atque interfectum, & sepultum in monumento: quę omnia sine corpore intelligere facta nemo potest. Nec fictè aut figuratè accipienda quisquam vel dementissimus dixerit, cùm dicta sint ab eis, qui res gestas vt meminerant, narrauerũt. Sicut ergo ista corpus eum habuisse testantur, sic eum indicant habuisse animam affectiones illæ, quæ non possunt esse nisi in anima: quas nihilominus eisdem Euangelistis narrantibus legimus. Et miratus est Iesus, & iratus, & cõ- D tristatus, & exhilaratus, & multa talia innumerabilia. Sicut etiam illa quæ coniũcta simul officia & corporis & animæ ostendunt: sicut sunt quòd esuriuit, quòd dormiuit, quòd fatigatus ab itinere sedit, & alia huiusmodi. Non enim possunt dicere; etiam in veteribus libris dictam esse iram Dei & lætitiam, & nonnullos huius generis motus: nec ideò tamen esse consequens, vt Deum habuisse animam credendum sit. Dicta sunt enim illa propheticis imaginationibus, nõ narratoria manifestatione: nam, & membra Dei dicta sunt, & manus, & pedes, & oculi, & facies, & similia. Et quemadmodum ista non indicãt eum habere corpus, sic nec illa animam. Quemadmodũ autem narratum aliquid, vbi nominata sunt manus Christi, & caput, & cætera quæ indicant eius corpus: ita etiã quæ de animi affectionibus eodem narrationis tenore nõminata sunt, indicãt eius animam. Stultum est autem credere narranti Euangelistæ quòd manducauerit, & non ei credere quòd esurierit. Etsi enim non est consequens, vt omnis qui manducat, esuriat: nam & angelum legimus manducasse, sed esurisse non legimus: neque vt omnis qui esurit manducet, si aut officio aliquo se cohibeat, aut desit ei cibus facultasque manducandi: tamen cùm vtrumque narrat Euangelista, vtrumque credendum est, quia vtrumque sicut rerum gestarum index factum gestumque conscripsit. Sicut aũt quia manducauit, sine corpore intelligi non potest: sic quia esuriuit, sine anima fieri non potuit. Nec illa nos terret inanis atque inepta calumnia, quia inuidiosè resistentes aiunt; Ergo sub necessitate positus fuit, si has affectiones animi veras habuit. Facile quippe respõdemus: Ergo sub necessitate positus fuit, quia comprehensus, flagellatus, crucifixus & mortuus est: vt tandem sine pertinacia, si volunt, intelligant, sic eũ passiones animi, hoc est affectiones, volũtatis dispensatione, veras tamen, vt placuit, suscepisse, quemadmodum passiones corporis eadem dispensationis voluntate sine vlla necessitate susceperit. Quemadmodũ nos non voluntate morimur, sic & non voluntate nascimur: ille autem voluntate vtrumque, vt oportebat exhibuit, & tamen verissimè exhibuit. Sicut ergo necessitatis nomine nec nos nec illos quisquam auellit à fide verissimæ passionis, per quam corpus eius ostenditur: sic & nos ipso nomine necessitatis nemo deterret à fide verissimæ affectionis, per quã animam eius agnoscimus: nec ipsos debet deterrere à consentiendo catholicæ fidei, si nõ eos deterret exitiabilis pudor mutandæ, quamuis falsæ, diu tamen & cum temeritate defensæ sententiæ. OMNIS sapientiæ disciplina, quæ ad homines erudiendos pertinet, est creatorem creaturamq; dignoscere, & illum colere dominantem, istam subiectam fateri. Est aũt creator Deus, C ex quo omnia, per quẽm omnia, in quo omnia: & ideo Trinitas, patet & filius & Spiritus sanctus. Creatura verò partim est inuisibilis, sicut anima: partim visibilis, sicut corpus. Inuisibili ternarius numer⁹ tribuitur, quare diligere Deum tigniter iubemur: ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente. Corpori quaternarius numerus, propter euidentissimam naturam eius, id est, calidam & frigidam, humidam & siccam. Vniuersæ ergo creaturæ tribuitur septenarius. Quapropter omnis disciplina dignoscẽs & discernẽs creatorem atque creaturam, denario numero insinuatur, quæ disciplina, quamdiu corporeis motibus temporaliter significatur, credendũ consẽtat, & rerum gestarum venientium atque trãseuntium authoritate quasi lacte paruulos nutrit: vt idoneos faciat cõtemplationi, quæ non venit & transit, sed semper manet: in qua quisque narratis sibi tebus diuinitus temporaliter pro salute hominum gestis, siue gerẽdis quæ adhuc futura prædicantur, si permanserit in fide & promissa speraverit, & quæ diuina authoritas præcepit infatigabili charitate implere curauerit, rectè agit vitã huius necessitatis & temporis, quę numero quadragenario cõmẽdatur. Quoniam denarius numerus qui totam insinuat disciplinam, quater ductus; id est numero qui corpori tribuitur multiplicatus, quia per motum corporalis administratio geritur, qua dictũ est fidem constare, quadragenarium numerum conficit. Ita impetrat etiam stabilem & nullius temporis indigentem sapientiam, quæ denario numero cõmẽdatur, vt ad quadraginta addatur decem, quia & partes æquales quadragenarij numeri simul ductæ ad quinquaginta peruenient. Partes aũtem æquales habet quadragenarius numerus, primo quadraginta in singulis, deinde viginti in binis, decem in quaternis, octo in quinis, quinque in octonis, quatuor in denis, duas in vicenis.

Vnum ergo & duo & quatuor & quinque & octo & decem & viginti simul ducta efficiunt quinquaginta. Quapropter sicut quadragenarius numerus æqualibus suis partibus computatis parit amplius denarium numerum, & fit quinquagenarius: sic tempus fidei rerum pro salute nostra gestarum & gerendarum, cum æquitate vitæ actum, impetrat intellectum stabilis sapientiæ, vt non solum credendo, sed etiam intelligendo disciplina firmetur. Et ideo ea quæ nunc est Ecclesia, quamuis filii Dei simus, ante tamen quàm appareat quid erimus, in laboribus & afflictionib⁹ agit, & in ea iustus ex fide viuit. Nisi enim crediderit is, inquit, non intelligetis. Et hoc est tempus quo ingemiscimus & dolemus, expectantes redemptionem corporis nostri, quod quadragesima celebratur. Scimus autem quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Cùm additur denarius quadragenario, vt non solum credere quę pertinent ad fidem, sed etiam perspicuam veritatem intelligere mereamur. Talis Ecclesia in qua nullus erit mæror, nulla permixtio malorum hominum, nulla iniquitas, sed lætitia & pax & gaudium, quinquagesimæ celebratione præfiguratur. Propterea posteaquà Dominus noster Iesus Christus resurrexit à mortuis, quadraginta diebus peractis cum discipulis suis, eadé ipsa scilicet per hunc numerum insinuata temporali dispensatione, quæ ad fidem pertinet, ascendit in cælum: & decem aliis diebꝰ peractis misit Spiritum sanctum: id est, vt non ad humana & temporalia, sed ad diuina & æterna contenda quodam amoris & charitatis spiramento & incendio quadragenario denarius adderetur. Et hoc iam totum, id est quinquagenarius numerus dierum, lætitiæ celebratione signandus est. Hæc autem duo tempora, id est vnum laboris & solicitudinis, alterum gaudij & securitatis, etiam retibus missis in mare Dominus noster significat. Nã & ante passionem de reticulo dicitur misso in mare, quia tantum piscium ceperunt, vt vix ad litus trahẽdo perducerent, & vt retia rumperentur. Non enim missa sunt in dexterá partẽ: habet enim multos malos Ecclesia huius temporis: neque in sinistram, habet enim etiam bonos: sed passim, vt permixtionem bonorum malorumq́ue significarent. Quòd autem rupta sunt retia, charitate violata, multas hæreses exiisse significat. Post resurrectionem verò, cùm vellet Ecclesiam futuri temporis præmonstrare, vbi omnes perfecti atque sancti futuri sunt, iussit mitti etiam retia in dexteram partem: & capti sunt ingentes pisces centum quinquagintatres, mirátibus discipulis quòd cùm tam magni essent, retia nõ sunt dirupta. Horum magnitudo magnitudinem sapientiæ iustitiæq́ue significat, numerus verò, ipsam disciplinam, & temporali dispẽsatione, & æterna regeneratione perfectam, quam diximus quinquagenario numero commendari. Quia enim tunc non erit opus corporalibus adiumentis, & animo continebitur fides atque sapientia, quia animo ternarium numerum tributum diximus, quinquaginta ducimus ter, & fiunt cẽtum quinquaginta: cui numero trinitas additur, quia omnis illa perfectio in nomine patris & filij & Spiritus sancti consecrata est: ita fiunt centum quinquagintatres, qui numerus piscium ad dexteram partem captorum inuenitur.

1. Ioan 3.c. 2. Abac.2.a.4. Rom.1.c.17. Gal.3.b.12. Esa.7.b.9. Rom.8.c.23. 2.Ioan.3.c.2. Act.1.a.3. Act.2.a.1. Luc.5.b.6. Ieron.21.a.6.

QVÆST. LXXXII. De eo quod scriptum est, Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autẽ omnem filium quem recipit. Hebr.12.b.6.

MVLTI murmurantes sub disciplina Dei, quæstionem mouent, cùm videant iustos sæpe graues molestias secundùm hanc vitã pati: quasi propterea nihil eis profit quòd Deo seruiunt, quia vel communes labores, atque indifferẽter corporum atque damnorum & contumeliarum cæterorumq́ue omnium, quæ mala mortales putant, vel etiam cæteris ampliores patiuntur propter verbum Dei atq; iustitiam, quæ onerosa peccantibus in eius prædicatores tumultuosas seditiones aut insidias aut odia concitat. Quibus respondetur, quia si vita ista sola esset hominum, aut nihil prodesse, aut etiam nocere iustá vitam non vsquequaque absurdè videretur: quanquá non defuerint, qui iustitiæ suauitatem, & internum eius gaudium cum corporalibus omnibus laboribus & molestiis, quas genus humanum pro cõditione suę mortalitatis patitur, cũ omnibus etiam quæ propter ipsam iustitiam in eos qui iustè viuunt, iniurio sissimè cogitantur, ita compensarent, vt sequestrata spe futuræ vitæ iocundius & lætius præ amore veritatis torquerentur, quàm luxurioſi præ cupiditate ebrietatis epulentur. Sed iis tamen qui putant iniustum Deum, cùm iustos in doloribus & laboribus vident: aut certè si non audent iniustum Deum dicere, vel res humanas non curare arbitrantur, vel semel statuisse necessitates fatorum, contra quas nec ipse aliquid facit, ne ordinem rerum à se dispositum inconstantia turbare credatur: aut aliquid aliud opinátur, quod Deus in aliquo inualidus non possit à iustis ista mala prohibere: dicendum est, nullam fuisse futuram iustitiam in hominibus, si res humanas non curat Deus: quia omnis ista hominum iustitia, quam & tenere animus humanus rectè faciendo potest, & peccando amittere, non imprimeretur animæ, nisi esset aliqua incommutabilis iustitia, quæ integra inueniretur à iustis, cũ ad eam conuerterentur: integra relinqueretur à peccantibus, cùm ab eius lumine auerterentur. Quæ iustitia incommutabilis vtique Dei est, nec eam porrigeret ad illustrandos ad se conuersos, si res humanas non curaret. Si verò propterea grauia perpeti iustos non sineret, quia contra ordinem rerum à se dispositum nollet venire, nec ipse iustus esset: non quia dispositionem suam seruare non vult, sed quia ita dispoſuit ipsum ordinem rerum, vt immeritis pœnis iusti affligantur. In aliquo autem Deum esse inualidum ad repellenda mala quæ iusti patiuntur, quisquis opinatur, ideo desipit, quia non intelligit, sicut nefas est iniustum Deum dicere, ita nefas esse, omnipotentem negare. Quibus pro tempore suscepte quæstionis breuiter constitutis, quia & esse Deum & iustum atque omnipotẽtem esse, pernicioſissimæ iniquitatis est dubitare: nulla causa probabilior occurrit, cur iusti homines laborent plerúque in hac vita, nisi quia hoc eis expedit. Alia est enim quę nunc est iustitia hominum ad recipiendam sempiternam salutem, alia tũc in paradiso constituti hominis esse debuit ad retinendam & non amittẽdam sempiternam salutem. Sicut enim iustitia Dei, est vtilia præcipere, & inobediẽtibus pœnas, obedientibus autem prẽmia distribuere: ita iustitia est hominis, præceptis vtilibus obedire. Sed quoniam sic est in animo beatitudo, vt in corpore sanitas, quemadmodum in ipso corpore alia præcipitur medicina, ne bona valetudo amittatur, alia verò vt amissa recuperetur: sic in toto statu hominis, alia tunc præcepta data sunt, ne amitteret immortalitatem, alia nunc prẽcipiuntur, vt eam recipiat. Et sicut in valetudine corporis, si quis præceptis medici, quibus eadem bona valetudo custodienda est, non obtemperando in aliquem morbum inciderit, accipit alia præcepta vt sanari possit: quæ sæpe nõ sufficiunt si talis est morbus, nisi adhibeãtur à medico quædam adiutoria, plerunque aspera & dolores importantia, quæ tamen valent ad recuperádam salutem: vnde fit vt homo, quãuis iam obtemperans medico, patiatur tamen adhuc dolores, non solum ipso morbo nondum sanato, verùm etiam de adiutorio medicinæ: ita homo per peccatum lapsus in huiꝰ vitæ morbidam & calamitosam mortalitatem, quia primo præcepto obtemperare noluit, quo sempiternam custodiret ac teneret salutem, secunda præcepta æger accepit: quibus obtemperans iam

iam quidem non absurdè dicitur iustè viuere, sed tamen molestias quas patitur, vel de ipso morbo nondũ sanato patitur, vel de adiutorio medicinæ. Cui adiu-
Ioh.12.b.6. torio deputatur quod scriptum est, Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit. Qui verò non obtemperãtes præceptis saluberrimis iniquè viuũt, augent etiam atque etiam morbos suos: & aut ex ipsis patiuntur innumerabiles miseriarum labores doloresque etiam in hac vita: aut pœnis quoque adhibitis, vt quod sanum non est, tangatur & doleat, in quo malo sint, misericorditer admonentur: vt ad medicinã cõuersi per gratiã Dei sani fiant. Quæ omnia si contempserint, id est præcepta verborum & dolorum, iustam post hanc vitam sempiternam damnationem merebuntur. Ideoq́; ille potest dicere iniustè ista fieri, qui solam vitã mortalem quã nunc agimus, esse existimans, quæ diuinitùs prædicta sunt futura non credit, pensurus grauissima supplicia perseuerãtiæ peccatorum atq; infidelitatis suæ.

QVÆST. LXXXIII. De eo quod dicit, Si quis dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis, &c. Matth.5.c.31. Mar.10.a.4. Luc.16.d.18. 1.Cor.7.b.10.

SI Dominus dimittendæ coniugis solam causam fornicationis admittit, & paganum cõiugium dimitti prohibet, consequens est vt paganismus fornicatiõ deputetur. Solam autem fornicationis causam excepta facere Dominum cùm de dimittenda coniuge loquitur in Euangelio, manifestum est. Paganum ergo coniugium hinc non prohibetur dimitti, quia cùm Apostolus de hac re consilium daret, vt fidelis volentem secum esse coniugem infidelem, nõ dimittat, ait: Ego dico, non Dominus: vt Dominus intelligatur nõ quidem iubere vt dimittatur, ne contra iussum eius consiliũ dare videatur Apostolus, sed tamen permittere, vt nemo in ea re iussionis necessitate teneatur, sed consilij voluntate liberè faciat. Veruntamen si quisquam asserat solam illam fornicationem Dominum admittere ad causam relinquendę coniugis, quæ vulgo dicitur fornicatio, id est quæ concubitu illicito perpetratur: hoc potest dicere Dominum cùm de hac re loqueretur, de vtroque fideli dixisse, & marito & vxore, vt si ambo fideles sint, neutri liceat alterum relinquere, nisi causa fornicationis: vbi non potest paganismus intelligi, quia vterque fidelis est. Sic enim & Apostolus videtur distinguere, cùm ait: His autem qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro nõ discedere: quòd si recesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Vbi etiam intelligitur, quòd si vna illa causa qua sola relictio coniugij permittitur, mulier à viro recesserit, innupta perseuerare debet: aut si se non continet, viro potius reconciliari vel correcto vel certè tolerando, quàm alteri nubere. Sequitur autem & dicit: Et vir vxorem non dimittat: breuiter eandem formam intimans in viro, quam præcipiebat in femina. Quibus ex præcepto Domini insinuatis ita sequitur: Cæteris autem ego dico, non Dominus: Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, nõ dimittat illam: & mulier si habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Vbi dat intelligi Dominum de his locutum, vt neuter alterum dimitteret, si fideles ambo essent. 1.Cor.7.b.10. Ibid.b.11.c.

C

FINIS.

DOMINO BEATISS. ET VENERABILITER SINCERISSIMA CHARITATE AMPLECTENDO PATRI SIMPLICIANO, AVGVSTINVS IN DOMINO SALVTEM.

RENAS bonorum gaudiorum literas, quòd sis memor mei, meq́; vt soles diligas, magnæq́; gratulationi tibi sit quicquid in me donorum suorum Dominꝰ conferre dignatus est misericordia sua, nõ meritis meis, missas munere sanctitatis tuę accepi, in quibus affectum in me paternum de tuo benignissimo corde non repentinum & nouum hausi, sed expertum sanè cognitumq́; repetiui, Domine beatissime & venerabiliter sincerissima charitate amplectẽde. Vnde autem tanta exorta est felicitas literario labori nostro, quo in librorum quorũdam conscriptione sudauimus, vt à tua dignatione legerentur: nisi quia Dominus, cui subdita est anima mea, consolari voluit curas meas, & à timore recreare, quo me in talibus operibꝰ necesse est esse solicitum, nec vbi fortè indoctior vel incautior, quamuis in planissimo campo veritatis offendam. Cùm enim tibi placet quod scribo, noui cui placeat, quoniam quis te inhabitet noui. Idem quippe omnium munerum spiritalium distributor atque largitor per tuam sententiam confirmabit obedientiam meam. Quicquid enim habent illa scripta delectatione tua dignum, in meo ministerio dixit Deus, Fiat, & factum est: in tua verò approbatione vidit Deus, quia bonum est. Quæstiunculas sanè quas mihi enodandas iubere dignatus es, etsi mea tarditate implicatus non intelligerem, tuis meritis adiutus aperirem. Tantum illud quæso, vt pro mea infirmitate depreceris Deum, & siue in iis quibus me exercere benignè paterneq́ue voluisti, siue in aliis quæcunque nostra in tuas sanctas manus fortè peruenerint, quia sicut Dei data, sic etiam mea errata cognosco, non solùm curam legentis impendas, sed etiam censuram corrigentis assumas. Vale. Gen.1.d.5.

August.tom.4.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
AD SIMPLICIANVM MEDIOLANEN.
ECCLESIÆ EPISCOPVM, DE SOLVTIONE QVARVNDAM QVÆSTIONVM EX EPISTOLA PAVLI AD ROMANOS, LIBER PRIMVS.

D. Augustinus initio libri 2. Retract.

LIBRORVM quos episcopus elaboraui, primi duo sunt ad Simplicianum ecclesiæ Mediolanensis antistitem, qui beatissimo successit Ambrosio, De diuersis quæstionibus, quarum duas ex epistola Pauli apostoli ad Romanos, in primum librum contuli. Harum prior est de eo quod scriptum est, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Vsq; ad illud vbi ait: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrũ. In qua illa Apostoli verba, Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, &c. quibus caro contra spiritũ confligere ostenditur, eo modo exposui, tanquam homo describatur adhuc sub lege, nondum sub gratia cõstitutus. Lõgè enim postea & spiritalis hominis (& hoc probabilius) esse posse illa verba cognoui. Posterior in hoc libro quæstio est, ab eo loco vbi ait, Nõ solùm autem, sed & Rebecca ex vno concubitu habẽs Isaac patris nostri: vsque ad illud vbi ait, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus: in cuius quæstionis solutione laboratum est quidem pro libero arbitrio voluntatis humanæ, sed vicit Dei gratia. Nec nisi ad illud potuit perueniri, vt liquidissima veritate dixisse intelligatur Apostol⁹, Quis enim te discernit? quid autem habes quod nõ accepisti: si autem accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis? Quod volens etiam martyr Cyprianus ostendere, hoc totum ipso titulo definiuit, dicens: In nullo gloriandũ, quando nostrum nihil est. In secundo libro tractantur cæteræ quæstiones, & pro nostra quantulacunque facultate soluuntur, quæ sunt omnes de Scriptura quæ Regnorum appellatur. Harum prima est de eo quod scriptum est, Et insiliit spiritus Domini in Saul: cùm alibi dicatur, Et spiritus Domini malus irruit in Saul. Quam cùm exponerem dixi, Quamuis sit in cuiusq; potestate quid velit, non est tamen in cuiusquam potestate quid possit. Quod ideo dictum est, quia non dicimus esse in potestate nostra, nisi quod cùm volumus fit, vbi prius & maximè est ipsum velle. Sine vllo quippe interuallo temporis præstò est voluntas ipsa cùm volumus, sed hanc quoque ad bene viuendum desuper accipimus potestatem, cùm præparatur voluntas à Domino. Secunda quæstio est, quomodo dictum sit: Pœnitet me quòd constituerim regem Saul. Tertia, vtrum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potuerit agere vt Samuel à Saule videretur, & loquereturque cum eo. Quarta, de eo quod scriptum est: Intrauit rex Dauid, & sedit ante Dominum. Quinta, de eo quod dixit Helias, O Domine testis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud ipsam, tu malè fecisti, occidere filium eius. Hoc opus sic incipit:

PRAEFATIO.

QVAESTIO SANCTISSIMAM planè atq; suauissimam interrogationum tuarũ dignationem mihi, pater Simpliciane, misisti: quibus nisi respondere conarer, non solum contumax, verumetiam ingratus existerem. Et illa quidem quæ de Paulo apostolo dissoluenda proposuisti, iam à nobis erãt vtcunque discussa literisq; mandata. Sed tamen eadem ipsa verba Apostolica tenoremq; sententiarum, non contentus inquisitione atque explicatione præterita, ne quid in ea negligentiùs præterissem, cautiùs attentiusq; rimatus sum. Non enim tu ea percõtanda censeres, si eorum intellectus facilis atq; expeditus foret.

QVAEST. 1.

NAM ex eo loco vbi scriptum est, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Vsque ad eum locũ, vbi ait, Igitur lex volenti mihi bonum est: & cætera, credo vsque ad illud, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum: primam nos voluisti enodare quæstionem. Quo loco videtur mihi Apostolus trãsfigurasse in se hominem sub lege positum, cuius verbis ex persona sua loquitur. Et quia paulò antè dixerat, Euacuati sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus & nõ in vetustate literæ: atque ita per hæc verba quasi reprehẽdisse legem posset videri, subiecit statim. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatũ non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cõcupisces. Hîc rursus mouet, Si lex non est peccatum, sed insinuatrix peccati, nihilominus his verbis reprehenditur: quare intelligendum est, legem ad hoc datam esse, non vt peccatum insereretur neq; vt extirparetur, sed tãtum vt demonstraretur, quo animam humanam quasi de innocentia securam ipsa peccati demonstratione reã faceret. Vt quia peccatum sine gratia Dei vinci non posset, ipsa reatus solicitudine ad percipiendam gratiã conuerteretur. Itaq; non ait, Peccatum non feci, nisi per legem: sed, Peccatum nõ cognoui, nisi per legem. Neque rursus ait, Nam concupiscentiam non habebam, nisi lex diceret, Non cõcupisces: sed ait, Concupiscentiã nesciebam, nisi lex diceret, Non cõcupisces. Vnde apparet concupiscẽtiam per legem nõ insitam, sed demonstratam. Consequẽs autem erat, vt quoniã nondum accepta gratia concupiscentiæ resisti nõ poterat, augeretur etiã: quia maiores vires habet concupiscentia crimine præuaricationis adiuncto, cùm etiã contra legem facit, quàm si nulla lege prohiberetur. Consequenter itaque subiũgit, Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam. Erat enim & ante legem, sed non omnis erat, quando crimen præuaricationis adhuc deerat. Vnde alio loco dicit, Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Quod autem adiungit, Sine lege enim peccatum mortuum est: pro eo positum est, ac si diceret, latet: hoc est, mortuũ putatur: quod paulò post euidẽtiùs dicturus est, Ego autem, inquit, viuebam sine lege aliquãdo: id est, nulla ex peccato morte terrebar, quia non apparebat, cùm lex non esset. Adueniente autem mandato, peccatum reuixit, hoc est apparuit. Ego autem mortuus sum: id est, mortuũ me esse cognoui, vel quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminatur. Sanè quòd ait, Peccatum reuixit adueniente mandato: satis significauit hoc modo, aliquando vixisse peccatum, id est notum fuisse, sicut arbitror in præuaricatione primi hominis, qui & ipse mãdatũ acceperat. Nam & alio loco dicit, Mulier autem in præuaricatione seducta est. Et iterũ, In similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Nõ enim potest reuiuiscere nisi quod vixit aliquando.

Rom.7.b.7.

1.Reg.10.b. 10.& 16.c. 14.

Li.2.quæſt.1.

1.Reg.15.c. 11.

Ibid.28.b. 7.*

2.Reg.7.c. 18.

3.Reg.17.d. 20.

Rom.7.b.9.

Rom.7.b.8.

2.Retract. cap.1.

Rom.7.a.6.

Rom.7.b.8. Dan.5.a.25. 17.

Rom.7.b. 11.a

Rom.4.c.15. ibid.5.b.a

al.tenebat.

Gen.2.c.17. 1.Tim.2.d. 15. Gen.3.a.6. Rom.5.c.14.

quãdo. Sed mortuum fuerat, id est occultatum, cùm mortales nati sine mandato legis homines viuerent, sequẽtes concupiscentiã carnis sine vlla cognitione, quia sine vlla prohibitione. Ergo ego, inquit, viuebã sine lege aliquando. Vnde manifestat, non ex persona sua, ppriè, sed generaliter ex persona veteris hominis se loqui. Adueniente aũt mandato peccatum reuixit, ego autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Mandato enim si obediatur, vtiq; vita est. Sed inuẽtum est esse in mortem, dum fit contra mãdatum, vt non solum peccatum fiat quod etiam ante mandatũ fiebat, sed hoc abundantius & perniciosius, vt iam à sciente & præuaricante peccetur. Peccatum etiam, inquit, occasione accepta per mãdatum, fefellit me, & per illud occidit. Peccatum non legitimè vtens lege, ex prohibitione aucto desiderio, dulcius factum est, & ideo fefellit. Fallax enim dulcedo est, quã plures atq; maiores pœnarum amaritudines consequũtur. Quia ergo ab hominibus nõdum spiritalem gratiã percipiẽtibus suauius admittitur quod vetatur, fallit peccatũ falsa dulcedine. Quia verò etiã accedit reatus præuaricationis, occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Iubenda enim iubet, & prohibẽda prohibet. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. In malè vtente quippe vitiũ est, non in mandato ipso quod bonum est: Quoniã bona est lex, si quis ea legitimè vtatur. Malè autem vtitur lege, qui nõ se subdit Deo pia humilitate, vt per gratiam lex possit impleri. Itaq; ad nihil aliud accipit legem qui non ea legitimè vtitur, nisi vt peccatum eius quod latebat ante prohibitionẽ, apparere incipiat per præuaricationem. Et hoc supra modum, quia iam nõ solum peccatum fit, sed etiam contra mandatum. Sequitur ergo & adiũgit, Sed peccatũ vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatum per mãdatum. Vnde manifestat quo sensu dixerit superiùs: Sine lege enim peccatum mortuum est: non quia non erat, sed quia non apparebat. Et quomodo dictum sit, Peccatũ reuixit: nõ vt esset quod erat & ante legem, sed vt appareret quoniam fiebat contra legem: quãdoquidem hoc loco ait, Sed peccatum vt appareat peccatũ, per bonum mihi operatum est mortem. Non enim ait, vt fit peccatum: sed, vt appareat peccatum. Deinde subiũgit causam, cur ita fit. Scimus enim, inquit, quia lex spiritalis est, ego autẽ carnalis sum. In quo satis ostendit, non posse impleri legem nisi à spiritalibus, qui nõ fiunt nisi per gratiã. Spiritali enim legi quãto fit quisque similior, id est quanto magis & ipse in spiritalem surgit affectum, tanto eam magis implet. Quia tanto magis ea delectatur, iam non sub eius onere afflictus, sed in eius lumine vegetatus, quia præceptũ Domini lucidũ est illuminãs oculos, & lex Domini immaculata conuertens animas: Gratia donãte peccata, & infundente spiritum charitatis, quo & non sit molesta, & sit etiam iucũda iustitia. Sanè cùm dixisset, Ego autem carnalis sum: cõtexuit etiam qualis carnalis. Appellati sunt enim ad quendam modum carnales, iam etiam sub gratia constituti, iam redẽpti sanguine Domini, & renati per fidem. Quibus idem Apostolus dicit, Ego fratres non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, tãquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Quod dicẽs, vtique ostendit iam renatos fuisse per gratiam qui erant paruuli in Christo & lacte potandi, & tamen eos adhuc carnales vocat. Qui autem nondum est sub gratia, sed sub lege, ita carnalis est, vt nõdum sit renatus à peccato, sed venũdatus sub lege à peccato: quoniam pretiũ mortiferæ voluptatis amplectitur dulcedinẽ illã qua fallitur, & delectatur etiam contra legem facere, cùm tanto magis libet, quanto minus licet. Qua suauitate frui non potest quasi pretio cõditionis suæ, nisi cogatur tanquam emptum mancipiũ seruire libidini. Sentit enim se seruum dominantis cupiditatis, qui prohibetur, & se rectè prohiberi cognoscit, & tamen facit. Quod enim operor, ait, ignoro. Nõ ita hic dictum est, ignoro: quasi peccare se nesciat. Nam cõtrarium erit quod dixit: Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatũ est mortem. Et illud superiùs, Sed peccatum non cognoui, nisi per legẽ. Quomodo enim apparet, aut quomodo cognouit quod ignorat? Sed ita dictũ est, quomodo dicturus est Dominus impiis, Non noui vos. Neque enim aliquid Deum latet, quando vultus Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriã eorum. Sed dicimur aliquando ignorare, quod non approbamus. Ita ergo ait, Quod enim operor, ignoro: id est, non approbo. Quod consequenter ostendit, dicens: Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Quod ergo ait, odi: hoc ait, ignoro: quia & quibus dicturus est Dominus, Nõ noui vos: de his illi dicitur, Odisti Domine omnes qui operantur iniquitatem. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Hoc enim nõ vult quod & lex: nam hoc vetat lex. Consentit ergo legi, non in quãtum facit quod illa prohibet, sed in quantum non vult quod facit. Vincitur enim nondum per gratiam liberatus, quamuis iam per legem & nouerit se malè facere, & nolit. Quod verò sequitur & dicit, Nunc autem iam nõ ego operor illud, sed id quod inhabitat in me peccatũ: non ideo dicit, quia non consentit ad faciendum peccatum, quamuis legi consentiat ad hoc improbãdum. Loquitur enim adhuc ex persona hominis sub lege constituti, nondum sub gratia, qui profectò trahitur ad malè operãdum, concupiscentia dominante atque fallente dulcedine peccati prohibiti, quamuis ex parte notitia legis hoc improbet. Sed propterea dicit, Non ego operor illud, quia victus operatur. Cupiditas quippe id operatur, cui superanti cedit ur. Vt autem non cedatur, fitque mens hominis aduersus cupiditatem robustior, hæc gratia facit, de qua pòst dictur⁹ est: Scio enim, inquit, quia nõ habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Ex eo quod scit, cõsentit legi: ex eo autem quod facit, cedit peccato. Quòd si quærit aliquis vnde hoc scit quod dicit habitare in carne sua, non vtique bonum, id est peccatum? vnde nisi ex traduce mortalitatis & assiduitate voluptatis? Illud est ex pœna originalis peccati, hoc est ex pœna frequẽtati peccati. Cum illo in hanc vitam nascimur, hoc viuendo addimus. Quæ duo, scilicet tanquam natũra & cõsuetudo, coniũcta, robustissimam faciunt & inuictissimam cupiditatem; quam vocat peccatum, & dicit habitare in carne sua, id est dominatum quendam & quasi regnũ obtinere. Vnde est illud in Psalmo, Elegi abiici in domo Dñi, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum: quasi non habitet, quamuis ibi sit, qui abiectus ibi est vbicũq; sit: vnde insinuat habitationem cum quodã principatu intelligẽdam. Si autem per gratiam fiat in nobis, quod alio loco dicit, Vt non regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis eius, iam nec habitare propriè dicitur. Velle enim, inquit, adiacet mihi, perficere aũt bonum non inuenio. His verbis videtur non rectè intelligentibus velut auferre liberum arbitriũ. Sed quomodo aufert, cùm dicat, Velle adiacet mihi? Certè enim ipsũ velle in potestate est, quoniam adiacet nobis: sed quod perficere bonum non est in potestate, ad meritum pertinet originalis peccati. Non enim est hæc prima natura hominis, sed delicti pœna, per quam facta est ipsa mortalitas, quasi secunda natura, vnde nos gratia liberat conditoris subditos sibi per fidem. Sed istæ nũc voces

Rom.7.b.9.*

Psal.18.c.8.

Rom.7.c. 14.*

1.Cor.3.a.1.

Psal.83.d. 11.

Rom.6.c.12.

Rom.7.d. 18.*

2.Retract. cap.1.

sunt sub lege hominis constituti, nondum sub gratia. A Non enim quod vult facit bonum, qui nondū est sub gratia: sed quod non vult malum hoc agit superante concupiscentia, non solùm vinculo mortalitatis, sed malæ consuetudinis roborata. Si autem quod nō vult hoc facit, iam nō ipse operatur illud, sed quod habitat in eo peccatum: sicut superiùs dictum est & expositū. Inuenio ergo, inquit, legem mihi volēti facere bonū, quoniam mihi malum adiacet: id est, inuenio legem, bonum mihi esse cū volo facere quod lex habet, quoniam mihi malū adiacet ad facilè faciendum: quia superiùs quod ait, Velle adiacet mihi: ad facilitatē dixit. Quid enim facilius homini sub lege cōstituto, quàm velle bonum & facere malum? Nam & illud sine difficultate vult, quáuis nō tam facilè faciat, quàm facilè vult: & hoc quod ódit facilè habet, quamuis id nolit: sicut præcipitatus sine difficultate venit in profundū, quamuis id nolit atq; oderit. Hoc dixi propter verbū quod ait adiacet. Perhibet igitur testimonium legi, quòd bona sit, homo sub ea positus & nondum gratia B liberatus. Perhibet omnino eo ipso quòd se reprehēdit facere cōtra legem: & inuenit eam bonā sibi esse, volens facere quod illa iubet, & concupiscentia superante non valens: atque ita se prævaricationis reatu implicatū videt, ad hoc vt gratiā liberatoris imploret. Condelector enim, inquit, legi Dei secūdùm interiorem hominem. Et vtique legi, quæ dicit, Non concupisces. Video autem, inquit, legem aliam in membris Exod.20.c. 15. meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me sub lege peccati, quę est in membris meis. Legem appellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in 1.Cor.5.n.2. quo ingemiscimus grauati. Corpus enim quod cor- Sap.9.d.15. rumpitur, aggrauat animam. Per quod fit etiam sæpe, vt inuitè delectet quod licet. Quam sarcinā prementem & vrgentem ideo legem appellat, quia iure supplicii diuino iudicio tributa & imposita est ab eo qui præmonuit hominem, dicens: Qua die manducaue- Gen.2.c.17. ritis, morte moriemini. Hæc lex repugnat legi mentis dicenti, Non concupisces: cui condelectatur homo C secundùm interiorem hominem: & antequā sit quisque sub gratia, ita repugnat, vt & captiuet eū sub lege peccati, id est sub semetipsa. Cū enim dicit, Quæ est in membris meis: hanc ostendit eandem esse de qua superiùs ait, Video aliam legem in mēbris meis. Hoc Rom.7.d. 23.* autem totum ideo dicitur, vt demonstretur homini captiuo non esse præsumendum de viribus suis. Vnde Iudæos arguebat tanquam de operibus legis superbè gloriantes, cùm trahèrentur concupiscentia ad quicquid illicitum est, cùm lex de qua gloriabantur, dicat, Non concupisces. Humiliter ergo dicendum est homini victo, damnato, captiuo, & nec saltem accepta al. ab homine. lege victori, sed potiꝰ prævaricatori humiliter exclamandum est, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christū Dominum nostrum. Hoc enim restat in ista mortali vita libero arbitrio, nō vt impleat homo iustitiā cùm voluerit, sed vt se supplici pietate conuertat ad eum, cuius dono eam possit implere. In hac ergo tota quā tractauimus apostolici cōtextione sermonis, quisquis putat sensisse Apostolum quòd mala sit lex, quoniam Rom.5.d.20. 2.Cor.3.b.7. 1.Cor.15.g. 56. Rom.7.a.4. Ibid.a.5. dicit, Lex subintrauit, vt abundaret delictum: &, Ministratio mortis in literis figurata lapideis: &, Virtus peccati lex: &, Mortui estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit: &, Passiones peccatorum quæ per legem sunt operabantur in mēbris nostris, vt fructum ferrent morti. Nunc verò & euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & nō in vetustate literæ: & alia si qua huiusmodi Apostolum dixisse inuenimus, attendat ideo esse ista dicta, quia lex auget concupiscentiam ex prohibitione, & reum obligat ex prævaricatione, iubendo quę implere homines ex infirmitate non possunt, nisi se ad Dei gratiam pietate conuertant. Et ideo sub illa esse dicuntur quibus dominatur. Eis autem dominatur quos punit. Punit autem prævaricatores omnes. Porrò qui acceperunt legem, prævaricātur eam, nisi per gratiam consequantur posse quod iubet. Ita fit, vt non dominetur eis qui iam sub gratia sunt, implētibus eam per gratiam, qui al. charitatem. erant sub eius timore damnati. Nam si illa quæ dicta al. damnadi. sunt mouent, vt putetur Apostolus legem reprehendere, quid agimus ex eo quod dicit, Cōdelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem, hoc enim dicens, legem vtique laudat. Quod cùm illi audiunt, respondent, hoc loco Apostolum de alia lege dicere, id est, de lege Christi, non de illa quæ data est Iudæis. Quærimus ergo ab eis, de qua lege dicat, Lex autem subintrauit vt abundaret delictum? Respondent, de Rom.5.d.20. illa proculdubio, quam Iudæi acceperunt. Vide ergo vtrum ipsa sit de qua dicitur, Occasione accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscētiam. Quid est enim aliud, Operatū est in me omnē cōcupiscētiā: quā id quod ibi est, Vt abundaret delictum? Vide quoq; vtrū consonet etiam illa sententia, Vt fiat supra modū peccator aut peccatum peccans per mandatū: hoc est enim, vt fiat supra modū peccatū, quod est, Vt abundaret delictū. Si igitur ostēderimus bonum esse mandatum, vnde occasione accepta peccatū operatum est omnem concupiscentiam, vt fieret supra modum: simul ostendemus bonā esse legem quæ subintrauit vt abundaret delictum: id est, vt operaretur peccatum omnem concupiscentiā, & fieret supra modum. Audiant ergo eūdem Apostolum dicentem, Quid ergo dicemus? Lex peccatū est? Rom.7.b.7.* Absit. Hoc, inquiunt, de lege Christi dictum est: hoc est, de lege gratiæ. Respondeant itaque de qua intelligant illud quod sequitur, Sed ego peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Ecce verborum ipsa contextio satis indicat de qua lege dixerit, Lex peccatum est? Absit: de illa scilicet, per cuius mādatum occasio fuit peccato, vt operaretur omnē concupiscentiā. De illa ergo quæ subintrauit vt abūdaret delictū, quam putant illi malam. Sed quid apertius, quàm id quod paulò pòst ait, Itaque lex quidem sancta, & mā- Ibid.b.12. datum sanctum & iustum & bonum? Hoc rursus dicunt non de illa lege quæ Iudæis data est, sed de Euāgelio dictum est. Manichæorum est enim tam ineffabiliter cęca ista peruersitas. Non enim attēdunt quod apertissimum & manifestissimum sequitur: Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum per bonum mihi operatum est mortem, vt fiat supra modum peccator aut peccatum per mandatum. Hoc est per mādatum sanctum & iustum & bonum, quod tamen subintrauit vt abūdaret peccatum: hoc est, vt fieret supra modum peccatum. Cur ergo ministratio mortis dicitur, 2.Cor.3.b.7. si bona est lex? Quia peccatum vt appareat peccatū, per bonum mihi operatum est mortem. Nec mireris cùm de ipsa prædicatione Euangelij dictum sit, Christi odor bonus sumus Deo, in iis qui salui fiunt, & in 2.Cor.2.d. 15. iis qui pereunt. Aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortē. Ad Iudæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapide scripta est ad eorum duritiam figurandam, non ad eos qui legem per charitatem implent. Plenitudo enim legis, Rom.13.d. 10. charitas. Ipsa enim lex quæ in literis est figurata lapideis, dicit: Non adulterabis, non homicidium facies, Deu.5.b.17. non furaberis, non concupisces, &c. Quam legem dicit Apostolus impleri per charitatem, ita loquens:

Qui

Rom.13.d.8. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam A non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces: & si quod est aliud mādatum, in Matth.22.d. 39. 1.Cor.13.g. 9e. hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tāquam teipsum: quia & hoc in eadem lege scriptum est. Cur virtus peccati lex, si lex bona est? Quia peccatum per bonum operatum est mortē, vt fiat supra modum, hoc est maiores vires ex prævaricatione cōcipiat. Cur mortui sumus legi per corpus Christi, si Rom.7.d.4. al.dominanti. bona est lex? Quia mortui sumus legi damnanti, liberati ab eo affectu quem lex punit & damnat. Vt ita- al.dominatur. rius enim vocatur lex, quando minatur, & terret & vindicat. Itaque idem præceptum timentibus lex est, Ioan.1.b.17. amantibus gratia est. Inde est illud in Euangelio, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Eadē quippe lex quæ per Moysen data est, vt formidaretur, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, vt impleretur. Sic ergo dictū est, Mortui estis legi: ac si diceretur, Mortui estis supplicio le- B gis per corpus Christi, per quod sunt delicta donata, quæ legitimo supplicio constringebat. Cur passiones peccatorum quę per legem sunt, operabantur in mēbris nostris vt fructificarent morti, si lex bona est. Quia illas hic voluit intelligi peccatorum passiones, de quibus iam sæpe dictum est: augmentum concupiscentiæ, de prohibitione: & reatum pœnæ, de prævaricatione, hoc est, quia per bonum operatum est mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatū per mandatum. Cur liberati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ, si lex bona est? Quoniā lex litera est eis qui non eā implent per spiritum charitatis, quò pertinet Testamētum nouum. Itaq; mortui peccato liberantur à litera, qua detinentur rei qui non implent quod scriptum est. Lex enim quid aliud quā sola litera est eis qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? Nō enim ignoratur ab eis quibus C conscripta est, sed quoniam in tātum nota est, in quātum scripta legitur, non in quantū dilecta perficitur, nihil est aliud talibus nisi litera, quæ litera non est aditrix legentium, sed testis peccantium. Ab eius ergo damnatione liberātur, qui per spiritum innouantur, vt iam non sint obligati literæ ad pœnam, sed intellectui per iustitiā copulati. Inde est & illud, Litera oc- 2.Cor.3.b.6. cidit, spiritus autem viuificat. Lex enim tātummodo lecta & non intellecta vel non impleta, vtiq; occidit, tunc enim appellatur litera. Spiritus autem viuificat, Rom.13.c. 10. quia plenitudo legis est charitas, quæ fusa est in cor- Rom.5.d.5. dibus nostris per Spiritum sanctū, qui datus est nobis.

QVARET. 11. Rom.9.c. 10.a

SED iam vt arbitror tempus est ad aliam transire quęstionem, quam sic proposuisti, vt ab eo quod scriptum est, Non solū autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Cùm enim nōdum nati essent, neque aliquid egissent bonū aut ma- Hiez.c.29. Isai.c.9. lum: vsq; ad id quod scriptum est, Nisi Dominus Sa- D baoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus: tota ipsa contextio differatur, & profectò est latebrosior. Sed certè qualem te erga me noui iubere mihi vt aperiré, ista non possem, nisi à Domino deprecaretis vt posse. Quo adiutorio fidentior factus, aggrediar. Et primò intētionem Apostoli quæ per totam epistolam viget, tenebo, quam cōsulam. Hæc est autem, vt de operum meritis nemo glorietur, de quibus audebant Israëlitę gloriari, quòd datæ sibi legi seruissent, & ex hoc Euangelicam gratiam tāquam debitam meritis suis percepissent, quia legi seruiebant: vnde nolebāt eandem gratiam dari gentibus tanquam indignis, nisi Iudaica sacramenta susciperent. Quæ orta quæstio in apostoAct.15.b.7. lorum Actibus soluitur. Non enim intelligebāt, quia eo ipso quòd gratia est Euangelica, operibus non debetur. Alioquin gratia iam non est gratia. Et multis Rom.11.b.6. locis hoc sæpe testatur, fidei gratiam præponens operibus, non vt opera extinguat, sed vt ostendat non esse opera præcedentia gratiam, sed consequentia: vt scilicet nō se quis arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari nō posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere, vel interna vel externa admonitione motus ad fidem. Sed interest quibus articulis temporum vel celebratione sacramentorum gratia plenior & euidentior infundatur. Non enim catechumeni non credunt, aut verò Act.10.d.e. Cornelius non credebat Deo, cùm eleemosynis & orationibus dignū se præberet cui angelus mitteretur: sed nullo modo ista operaretur, nisi antè credidisset: nullo modo autem credidisset, nisi vel secretis per visa mentis aut spiritus, vel manifestioribus per sensus corporis admonitionibus vocaretur. Sed in quibusdā tanta est gratia fidei, quanta non sufficit ad obtinendum regnum cælorum, sicut in catechumenis, sicut in ipso Cornelio antequam sacramentorum participatione incorporaretur Ecclesiæ. In quibusdam verò tanta est, vt iam corpori Christi & sancto Dei templo deputentur. Templum enim Dei sanctum est, inquit 1.Cor.3.d. 17. Apostolus, quod estis vos. Et ipse Dominus, Nisi quis Ioan.3.a.5.a renatus fuerit ex aquā & Spiritu sancto, non intrabit in regnum cælorum. Fiunt ergo inchoationes quædā fidei, conceptionibus similes, non tamen solùm concipi, sed etiam nasci opus est, vt ad vitam perueniatur æternam. Nihil horum tamē sine gratia misericordiæ Dei, quia & opera si qua sunt bona, consequuntur, vt dictum est, illam gratiam, non præcedūt. Quam rem persuadere Apostolus volēs, quia sicut alio loco dicit, Gratia enim Dei salui facti sumus, & nō ex nobis, sed Ephes.2.b.8. Dei donum est, non ex operibus, ne fortè quis extollatur: de his qui nondum nati erant, documētum dedit. Nemo enim potest dicere, quòd operibus promeruerat Deum Iacob nōdum natus, vt diuinitùs diceretur, Et maior seruiet minori. Ergo non solū, inquit, Gen.25.c. 23. Isaac promissus est, cùm dictum est, Ad hoc tempus Gal.4.d.28. veniam, & erit Saræ filius: qui vtique nullis operibus promeruerat Deum vt nascitur promitteretur, vt in Gen.21.b. 12. Isaac vocaretur semen Abrahæ: id est, illi pertinerent ad sortem sanctorum quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non superbiētes de meritis suis, sed gratiæ vocationis deputantes quòd cohæredes essent Christi. Cū enim promissum est vt essent, Rom.9.c. 10.* nihil vtiq; meruerant qui nondū erant: sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Vigi- Gen.25.b. 23.* lantissimè ait, Ex vno concubitu: gemini enim concepti erant, ne vel paternis meritis tribueretur, si quisquam fortè diceret, ideo talis natus est filius, quia pater ita erat affectus illo tempore quo eū seuit in vtero matris: aut ita erat mater affecta cùm eum concepit. Simul enim ambos vno tempore ille seuit, eodem D tempore illa concepit. Ad hoc commendandum ait, Ex vno concubitu: vt nec astrologis daret locum, vel eis potius quos genethliacos appellauerunt, qui de natalibus nascentium mores & euenta coniectant. Quid enim dicant, cur vna conceptione sub vno vtique temporis pūcto, eadem dispositione cæli & siderum, vt diuersa singulis annotari omnino nō possent tanta in illis geminis diuersitas fuerit, prorsus non inueniunt: & facilè animaduertunt si volunt, responsa illa quæ miseris venditant, à nullius artis expositione, sed fortuita suspicione proferri. Sed vt de re quæ agitur potius loquamur, ad frangendam atque deiiciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ Dei, & audentium gloriari de meritis suis, ista cōmorantur. Cùm enim nondum nati fuissent, neque aliqtid egissent bonum aut malum, non ex operibus, sed

ex

ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. A Vocantis est ergo gratia, percipientis verò gratiâ consequenter sunt opera bona, non quæ gratiam pariant, sed quæ gratia pariantur. Non enim vt ferueat calefacit ignis, sed quià feruet. Nec ideo bene currit rota vt rotunda sit, sed quia rotunda est: sic nemo propterea bene operatur vt accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim posset iuste viuere qui nõ fuerit iustificatus? Quomodo sanctè viuere, qui nõ fuerit sanctificatus? Vel omnino viuere, qui non fuerit viuificatus? Iustificat autem gratia, vt iustificatus possit viuere iuste. Prima est igitur gratia, secunda operatio bona, sicut alio loco dicit, Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundùm gratiam, sed secùdùm debitum: sicut illa immortalitas post opera bona, si tamen vel ipsa ex debito poscitur. Sicut idem ait, Bonũ certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui: de cætero superest mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: Fortè enim quia dixit, reddet: iam sit ex debito: cùm verò ascendens in altum captiuauit captiuitatem, non reddidit, sed dedit dona hominibus. Vnde enim ipse Apostolus tãquam debitum reddi sibi præsumeret, nisi prius indebitam gratiam percepisset; qua iustificatus bonum agonem certaret? Fuit enim blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam cõsecutus est, vt ipse testatur: credens vtique in eum qui iustificat, non pium, sed impium, vt iustificando pium faciat. Non ex operibus, inquit, sed ex vocãte dictum est ei, Quia maior seruiet minori. Ad hoc pertinet quod ait, Cùm enim necdum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum aut malum, vt posset dici, Nõ ex operibus, sed ex vocante. Vnde occurrit animo quærere, cur dixerit, Vt secundùm electionem propositum Dei maneret? Quomodo est enim iusta, aut qualiscunque omnino electio, vbi nulla distantia est? Si enim nullo merito electus est Iacob nondum natus & nihil operatus, nec omnino eligi potuit nulla existente differentia qua eligeretur: item si nullo merito improbatus est Esau, quia & ipse nondum natus & nihil operat⁹ erat, cùm diceretur, Et maior seruiet minori: quomodo eius improbatio iusta dici potest? Qua ergo discretione, quo æquitatis examine quod sequitur intelligimus, Iacob dilexi, Esau autem odio habui? Quod quidem scriptum est in Prophetâ, qui longè posterior prophetauit quàm illi nati & mortui sunt: sed tamen illa sententia videtur commemorata qua dictum est, Et maior seruiet minori: antequã nati & aliquid operati essent. Vnde igitur ista electio, vel qualis electio, si nondum natis, nondumque aliquid operatis nulla sunt momenta meritorum? An fortè sunt aliqua naturarum? Quis hoc intelligat, ex vno patre, & ex vna matre, & ex vno concubitu, & ex vno creatore? An quemadmodum ex eadem terra idem creator produxit diuersa animantium atque gignentium genera: ita ex eodem hominum coniugio atque complexu produxit in geminis diuersam prolem, vnã quam diligeret, alteram quam odisset? Nulla ergo electio est antequã esset quod eligeretur. Si enim bonus factus est Iacob vt placeret, vnde placuit antequã fieret, vt bonus fieret? Non itaque electus est vt fieret bonus, sed bonus factus eligi potuit. Aut ideo secundũ electionem, quia omnium Deus præscius etiam futuram fidem vidit in Iacob nondum nato, vt quamuis nõ ex operibus suis iustificati quisque mereatur, quãdoquidem bene operari nisi iustificatus non potest, tamen quia ex fide iustificat gentes Deus, nec credit aliquis nisi libera voluntate, hanc ipsam fidei voluntatem futuram præuidens Deus, etiam nondum natum præscientia, quia iustificaret elegerit. Si igitur electio per præscientiam, præsciuit autem Deus fidem Iacob; vnde probas quia non etiam ex operibus elegit eum? Si propterea quia nondum nati erant, & nondũ aliquid egerant bonum seu malum, ita etiam nõdum crediderat aliquis eorum. Sed sicut præscientia vidit credituros, ita præscientia videre poterat operaturõs: vt quomodo dicitur electus propter fidem futuram quam præsciebat Deus, sic alius possit dicere, propter futura opera potius electum, quæ nihilo minus præsciebat Deus. Quapropter vnde ostendit Apostolus, non ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: sed si quoniam nondum nati erant, non solum nõ ex operibus, sed nec ex fide dictum est, quia vtrũque deerat nondum natis? Non igitur ex præscientia voluit intelligi factam electionem minoris, vt maior ei seruiret. Volens enim ostendere nõ ex operibus factam, propterea intulit, dicens: Cùm enim nondũ nati fuissent, neque aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici; sed iam sciebat Deus, quis quid esset acturus. Quamobrem vide illa electio facta sit, quæritur: quia si non ex operibus, quæ non erant in nondum natis, nec ex fide, quia nec ipsa erat, vnde igitur? An dicendum est quòd nulla electio fuerit nõ existente aliqua diuersitate in vtero matris vel fidei vel operum, vel quorumlibet omnino meritorum? Sed dictum est, Vt secùdùm electionem propositum Dei maneret. Et ideo quærimus, quia dictum est: nisi fortè sic est distinguenda sententia, non vt intelligamus tãquam ideo non ex operibus, sed ex vocãte dictum sit, Maior seruiet minori: vt secundùm electionem propositum Dei maneret: sed ita potius, vt hoc de nondũ natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hîc possit intelligi. Cùm enim nondum nati essent, neque aliquid egissent, siue bonum siue malum, vt secundùm electionem propositum Dei maneret; id est, neq; aliquid egissent bonũ aut malum, vt propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat. Cùm ergo nulla esset electio bene agentis, secundùm quam maneret propositum Dei, non ex operibus, sed ex vocante, id est ex eo qui vocãdo ad fidem gratia iustificat impium, dictum est ei, quia maior seruiet minori. Non ergo secùdùm electionem propositum Dei manet, sed ex proposito electio; id est, non quia inuenit Deus opera bona in hominibus quæ eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia illud manet vt iustificet credentes, ideo inuenit opera quæ iam eligat ad regnum cælorum. Nam nisi esset electio, non essent electi; nec rectè diceretur, Quis accusabit aduersus electos Dei? Non tamen electio præcedit iustificationem, sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur, nisi iam distãs ab illo qui reiicitur. Vnde quod dictum est, Quia elegit nos Deus ante mundi constitutionem: non video quomodò sit dictum, nisi præscientia. Hîc autem quod ait, Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei quia maior seruiet minori: non electione meritorum, quæ post iustificationem gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum Dei voluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratia enim Dei salui facti sumus: & hoc non ex nobis, sed Dei donum est: non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Quæritur autem, vtrum vel fides mereatur hominis iustificationem, an verò nec fidei merita præcedant misericordiam Dei, sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur: quia & hoc loco cùm dixisset, Non ex operibus; non ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori: ait autem, sed ex vocante. Nemo enim credit qui non vocatur. Misericors autem Deus vocat, nullis hoc vel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur vocationem potius, quàm præcedant. Quomodo enim credent ei quem non audierunt? Et quomodo audient sine prædicante? Nisi ergo vocando

Rom. 4. b. 4.
2. Tim. 4. b. 8.
Ephes. 4. b. 8.
2. Tim. 4. b. 7.
1. Tim. 1. c. 13.
Malach. 1. a. 3.
1. Retract. cap. 22. et 1. sent. dist. 41. cap. Opinati.
Gal. 3. b. 10.
al. quem iustificet elegat?
Rom. 10. c. 14.

cando præcedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest, vt ex hoc incipiat iustificari, & accipiat facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum est gratia. Etenim Christus pro impiis mortuus est. Ex vocante igitur minor accepit, non ex vllis meritis operum suorum, vt maior ei seruiret: vt etiam quod scriptum est, Iacob dilexi, ex vocante sit Deo, non ex operante Iacob. Quid deinde Esau quòd seruit minori, & quod scriptum est, Esau autem odio habui: quibus malis suis hoc meruit, cùm & ipse nondum natus fuisset, neq; aliquid egisset boni aut mali, quando dictum est, Et maior seruiet minori? An fortè quêadmodum illud de Iacob nullis meritis bonæ actionis dictum est, ita Esau nullis meritis malæ actionis odiosus? Si enim quia præsciebat Deus futura eius opera mala, propterea eum prædestinauit vt seruiret minori, propterea prædestinauit & Iacob vt ei maior seruiret, quia futura eius bona opera præsciebat; & falsum est iam quod ait: Non ex operibus. Si autem verum est, quòd non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum natis nondumque aliquid operatis hoc dictum est: vnde hec ex fide, quæ in nondum natis similiter nondum erat, quo merito Esau odio haberetur antequã nasceretur? Quòd enim fecit Deus ea quæ diligeret, nulla quæstio est. Si autem dicamus cùm feciſſe quę odisset, absurdum est, occurrente alia Scriptura & dicente, Neque enim odit habens aliquid cõstituisses, & nihil odisti horũ quę fecisti. Quo enim merito sol factus est sol, aut quid offendit luna vt tanto illo esset inferior, vel quid promeruit vt sideribus cæteris tanto clarior crearetur? Sed hæc omnia bona creata sunt quæque in genere suo. Non enim diceret Deus, Solem dilexi, Lunam autem odio habui: aut, Lunam dilexi, stellas autem odio habui; sicut dixit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: sed illa omnia dilexit: quamuis excellentiæ diuersis gradibus ordinata, quoniam vidit Deus quia bona sunt, cùm dicto eius sunt instituta: vt autem odisset Esau, nisi iniustitiæ merito iniustum est. Quod si concedimus, incipit & Iacob iustitiæ merito diligi. Quòd si verum est, falsum est, quòd non ex operibus. An fortè ex iustitia fidei? Quid ergo te adiuuat? Cùm enim nondum nati fuissent, quandoquidem in nondum nato nec iustitia fidei poterat esse? Vidit itaque Apostolus quid ex his verbis posset animo audientis vel legentis occurrere, statimque subiecit, Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Et quasi docens quomodo absit; Moysi enim dicit, inquit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misertus fuero. Quibus verbis soluit quæstionem, an potius arctius colligauit? Idipsum est enim quod maximè mouet: si misereturus cui misertus erit, & misericordiam præstabit cui misericors fuerit, cur hæc misericordia defuit Esau, vt etiam ipse per illam esset bonus, quemadmodum per illam bonus factus est Iacob? An ideo dictum est, Miserebor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero: quia cui misertus erit Deus vt eum vocet, misericors miserebitur eius vt credat: & cui misericors fuerit vt credat, misericordiam præstabit, hoc est faciet eum misericordem, vt etiam bene operetur? Vnde admonemur, nec ipsis operibus misericordiæ quêquam oportere gloriari & extolli, quòd eis quasi suis Deum promeuerit: quãdoquidem vt haberet ipsam misericordiam ille præstitit qui misericordiam præstabit, cui misericors fuerit. Quòd si eam credendo se meruisse quis iactitat, nouerit eum sibi præstitisse vt crederet, qui misereturus inspirãdo fidem, cuius misertus est, vt adhuc infideli vocationem impertiret. Iam enim discernitur fidelis ab impio. Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Rectè quidem hoc. Sed cur hæc misericordia subtracta est ab Esau vt non sic vocaretur, vt & vocato inspiraretur fides, & credens misericors fieret vt bene operaretur? An fortè quia noluit? Si ergo Iacob ideò credidit quia voluit, non ei Deus donauit fidem, sed eam sibiipse volendo præstitit, & habuit aliquid quod nõ accepit. An quia nemo potest credere nisi velit, nemo velle nisi vocetur, nemo autem sibi potest præstare vt vocetur, vocando Deus præstat & fidem: quia sine vocatione non potest quisquã credere, quamuis nullus credat inuitus? Quomodo enim credent ei quem non audierũt? Aut quomodo audient sine prædicante? Nemo itaq; credit non vocatus; sed non omnis credit vocatus. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Vtiq; ij qui vocantem non contempserũt, sed credendò secuti sunt, volentes autem sine dubio crediderunt. Quid est ergo quod sequitur, Igitur non volentis neque currentis, sed miserẽtis est Dei? An quia nec velle possumus nisi vocati; & nihil valet velle nostrum, nisi vt perficiamus adiuuet Deus? Opus est ergo velle & currere: Non enim frustra diceretur, Et in terra pax hominibus bonæ volũtatis. Et sic currite vt comprehendatis. Non tamen volentis nèque currentis, sed miserentis est Dei, vt quod volumus adipiscamur; & quõ volumus perueniamus. Noluit ergo Esaũ & non cucurrit, sed etsi voluisset & cucurrisset, Dei adiutorio peruenisset, qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vocatione contempta reprobus fieret. Aliter enim Deus præstat vt velimus, aliter præstat quod voluerimus. Vt velimus enim & suum esse voluit & nostrum: suum vocando, nostrum sequendo. Quod autem voluerimus solus præstat; id est posse bene agere, & semper beatè viuere. Veruntamen Esau nondum natus, nihil horum posset velle seu nolle. Cur ergo in vtero positus improbatus est? Redditur enim ad illas difficultates, nõ solùm sua obscuritate, sed etiam nostra tam multa repetitione molestiores. Cur enim est improbatus Esau nondum natus, qui nec credere poterat vocanti, nec contemnere vocationem, nec bonì vel mali aliquid operari? Si præscientia Dei futuræ malæ voluntatis eius, cur non & Iacob præscientia Dei approbatus est futuræ bonę voluntatis eius? Quod si semel concesseris, potuisse quenquam vel approbari vel improbari ex eo quod nondum in illo erat; sed quia Deus futurum esse præsciebat, conficitur eum potuisse etiã ex operibus approbari, quæ in illo Deus futura esse præsciebat, quamuis nõdum esset aliquid operatus: & omnino te nihil adiuuabit quòd nõdum nati erant, cùm dictum esset, Et maior seruiet minori: vt hinc ostendas non ex operibus dictum, quia nondum quisquam erat aliquid operatus. Illa etiam verba si diligenter attẽdas, Igitur non est volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: non hoc Apostolus propterea tantùm dixisse videbitur, quòd adiutorio Dei ad id quod volumus perueniamus, sed etiam ex illa intentione qua & alio loco dicit, Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini, Deus enim est qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate. Vbi satis ostendit etiam ipsam bonam voluntatem in nobis operante Deo fieri: Nam si propterea solum dictum est, Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei; quia voluntas hominis sola non sufficit vt iustè rectèque viuamus, nisi adiuuemur misericordia Dei: potest & hoc modò dici, Igitur non miserentis est Dei, sed volentis est hominis: quia misericordia Dei sola non sufficit, nisi consensus nostræ voluntatis addatur. At illud manifestum est, vt frustra nos velle, nisi Deus misereatur. Illud autem nescio quomodo dicatur, frustra Deũ misereri nisi nos velimus. Si enim Deus misereatur, et-

Rom. 5. b. 8.
Malach. 1. a. 2. 3.
Exod. 33. d. 19.
Rom. 9. d. 15.
1. Cor. 4. b. 7.
Rom. 10. c. 14.
Rom. 6. d. 16.*
Matth. 20. b. 16.
Luc. 2. b. 14.
1. Cor. 9. d. 24.
Philip. 2. b. 12.
2. sent. dist. 26. cap. Voluntatem.

etiam

iam volumus: ad eandem quippe misericordiam pertinet vt velimus. Deus enim est qui operatur in nobis & velle & operari pro bona volũtate. Nam si quæramus, vtrum Dei donum sit voluntas bona, mirum si negare quisquam audeat. At enim quia non præcedit voluntas bona vocationem, sed vocatio bonã voluntatem, propterea vocati Deo rectè tribuitur quòd bene volumus, nobis verò tribui non potest quòd vocamur. Non igitur ideo dictum est putandum, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, quia nisi eius adiutorio non possumus adipisci quod volumus, sed ideo potius, quia nisi eius vocatione nõ volumus. Sed si vocatio ista ita est effectrix bonæ voluntatis, vt omnis eam vocatus sequatur, quomodo verum erit, Multi vocati, pauci electi? Quod si verum est, & nõn consequenter vocationi vocatus obtemperat, atque vt obtemperet in eius est positum voluntate, rectè etiam dici potest, Igitur non miserentis Dei, sed volentis atque currentis est hominis: quia misericordia vocantis non sufficit, nisi vocati obedientia cõsequatur. An forte illi qui hoc modo vocati non consentiunt, possent alio modo vocati accommodare fidei voluntatem, vt & illud verũ sit, Multi vocati, pauci electi: vt quãuis multi vno modo vocati sint, tamẽ quia non omnes vno modo affecti sunt, illi soli sequãtur vocationem, qui ei capiendæ reperiuntur idonei: & illud non minus verum sit, Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, qui hoc modo vocauit, quomodo aptum erat eis qui secuti sunt vocationẽ? Ad alios autẽ vocatio quidem peruenit: sed quia talis fuit qua moueri non possent, vt eã capere apti essent, vocati quidem dici potuerunt, sed non electi: & non iam similiter verum est, Igitur non miserẽtis Dei, sed volentis atq; currentis est hominis: quoniam non potest effectus misericordiæ Dei esse in hominis potestate, vt frustra ille misereatur si homo nolit: quia si vellet etiam ipsorum misereri, posset ita vocare, quomodo illis aptum esset, vt & mouerentur & intelligerent & sequerentur. Verũ est ergo, Multi vocati, pauci verò electi. Illi enim electi, qui congruẽter vocati: illi autem qui non congruebant neque contemperabantur vocationi, nõ electi quia non secuti, quamuis vocati. Item verum est, Non volentis neque currẽtis, sed miserentis est Dei: quia etiamsi multos vocet, eorũ tamen miseretur, quos ita vocat quomodo eis vocari aptum est vt sequantur. Falsum est autem si quis dicit, Igitur non miserentis Dei, sed volentis atq; currentis est hominis: quia nullius Deus frustra miseretur: cuius autem miseretur, sic eum vocat quomodo scit ei congruere, vt vocantem non respuat. Hîc dicet aliquis, Cur ergo Esau non sic est vocatus vt vellet obedire? Videmus enim alios aliter iisdẽ rebus demonstratis vel significatis ad credẽdum moueri. Sicut exempli gratia, Simeon in Dominum nostrum Iesum Christum adhuc infantem paruulum credidit, spiritu ei reuelante cognoscens. Nathanaël ad vnam sententiam quam ab illo audiuit, Priusquã te Philippus vocaret, cùm esses sub arbore fici vidi te, respõdit, Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israël. Quod tanto post quia confessus est Petrus, meruit audire, quòd beatus esset, & quòd ei darẽtur claues regni cælorum. Miraculo facto in Cana Galilææ, quod initium signorum Iesu Ioannes euangelista commemorat, aqua in vinũ conuersa, crediderunt in eum discipuli eius: multos loquẽdo incitauit ad fidem, multi nec suscitatis mortuis crediderunt: de cruce atque morte eius conterriti etiam discipuli titubarunt, & tamen latro tunc credidit, cùm eum non præstantiorem videret in operibus, sed cõsortio crucis æqualem. Vnus etiam de numero discipulorum post eius resurrectionem, nõ tam viuentibus membris quàm recentibus cicatricibus credidit. Multi ex eorum numero à quibus crucifixus est, qui videntes eum miracula facientem cõtemplerant, discipulis eum prædicantibus & in nomine eius talia facientibus crediderũt. Cùm ergo alius sic, alius autem sic moucatur ad fidem, eademq; res sæpe alio modo dicta moueat, alio modo dicta non moueat, aliumq; moueat, alium non moueat: quis audeat dicere defuisse Deo modum vocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret voluntatemque coniungeret, in qua Iacob iustificatus est? Quòd si tanta quoque potest esse obstinatio voluntatis, vt contra omnes modos vocationis obdurescat mentis auersio, quæritur etiam vtrũ de diuina pœna sit ipsa duritia? Cùm enim Deus deserit non sic vocando, quomodo ad fidem moueri potest, quis etiã dicat modum, quo ei persuaderetur vt crederet, etiam omnipotenti defuisse? Sed quid hoc quærimus, cùm ipse subiungat Apostolus: Dicit enim Scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam, & vt annuncietur nomen meũ in vniuersa terra? Hoc autem subiecit Apostolus documentum, quo probaret quod suprà dixerat: Igitur non volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei. Tanquam enim ei diceretur: Vnde hoc doces? Dicit enim Scriptura, inquit, Pharaoni: Quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam, & vt annũcietur nomen meum in vniuersa terra. Vtique hîc ostẽdit quòd non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: concluditque ita, Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: cùm superiùs non vtrunque dictum sit. Neque enim quòmodo dictum est, Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: sic etiam dictum est, Non volentis neque contenentis, sed obdurantis est Dei. Vnde datur intelligi quod infrà vtrumque posuit, Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat; ita sententiæ superiori posse congruere, vt obduratio Dei sit nolle misereri: vt non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantũ quo sit melior nõ erogetur. Quod si sit nulla distinctione meritorum, quis non erumpat in eam vocem quam sibiipse obiecit Apostolus? Dicis itaque mihi, quid adhuc cõqueritur? Nam voluntati eius quis resistit? Conqueritur enim Deus sæpe de hominibus sicut per innumerabiles apparet scripturarũ locos, quòd nolint credere & rectè viuere. Vnde fideles & facientes voluntatem Dei, conuersari dicuntur sine querela, quòd de illis nõ queratur Scriptura. Sed quid conqueritur, ait: Nam voluntati eius quis resistit, quãdo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat? Et tamen intueamur superiora, & inde nostram, quantum ipse Dominus adiuuat, sententiam dirigamus. Ait enim paulò antè: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Sit igitur hoc fixum atq; immobile in mente sobria pietate atque stabili fide, quòd nulla est iniquitas apud Deum: atque ita tenacissimè firmissimeq; credatur, idipsum quòd Deus cuius vult miseretur, & quem vult obdurat; hoc est, cuius vult miseretur, & cuius non vult nõ miseretur, esse alicuius occultæ, atq; ab humano modulo inuestigabilis æquitatis, quæ & in ipsis rebus humanis terrenisq; contractibus animaduertenda est. In quibus nisi supernæ iustitiæ quædam impressa vestigia teneremus, nunquam in ipsum cubile ac penetrale sanctissimum atq; castissimum spiritalium præceptorum, nostræ infirmitatis suspiceret atque inhiaret intentio. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniã ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate vitæ conditionisq; mortalis, nisi aspergeretur desuper velut tenuissima quædam aura iustitiæ, citius aresceremus, quàm sitiremus. Quapropter cùm dando & accipiendo inter sehominum societas connectatur, dentur autem & accipiantur debita vel non debita, quis non videat

videat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi debetur, exegerit: nec eũ certè, qui quod ei debetur, donare voluerit? Hoc autem non est in eorum qui debitores sunt, sed in eo cui debetur arbitrio. Hæc imago, vel vt suprà dixi vestigium, negotiis hominum de fastigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines; quandoquidem, vt Apostolus ait, In Adam omnes moriuntur, à quo in vniuersum genus humanum origo ducitur offensionis Dei, vna quædã massa peccati, supplicium debens diuinæ summæque iustitiæ, quod siue exigatur, siue donetur, nulla est iniquitas. A quibus autem exigẽdum, & quibus donandum sit, superbè iudicant debitores: quemadmodum conducti ad illam vineam iniustè indignati sunt, cùm tanturidem aliis donaretur, quantum illis redderetur. Itaque huius impudentiam quæstionis ita retũdit Apostolus: Homo tu quis es, qui respondeas Deo? Sic enim respondet Deo cũ ei hoc displicet quod de peccatoribus conqueritur Deus: quasi quenquam Deus peccare cogat, si tantummodo quibusdam peccantibus misericordiam iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum misereatur, non quia impellit, vt peccent: eorum autem non miseretur, quibus misericordiam non esse præbendam, æquitate occultissima & ab humanis sensibꝰ remotissima iudicat. Inserutabilia enim sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ ipsius. Cõqueritur autem iustè de peccatoribus, tanquã de his quos peccare ipse nõ cogit. Simul etiam vt hi quorum miseretur, hanc quoque habeant vocationem, vt dum cõqueritur Deus de peccatoribus, compũgantur corde, atq; ad eius gratiam conuertantur. Iustè ergo conqueritur & misericorditer. Sed si hoc mouet, quòd volũtati eius nullus resistit, quia cui vult, subuenit, & quem vult, deserit: cũ & ille cui subuenit, & ille quẽ deserit ex eadem massa sint peccatorum, & quamuis debeat vtrique supplicium, ab vno tamẽ exigatur, alteri donetur: si hoc ergo mouet, Homo tu quis es, qui respondeas Deo? Arbitror enim sub eadem significatione positum, quod dictũ est, homo, sub qua & illud dicitur, Nonne homines estis, & secũdum hominem ambulatis? Ibi enim carnales & animales notãtur hoc nomine, quibus dicitur, Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: & illud, Nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis. Adhuc enim estis carnales: & illud, Animalis autem homo nõ percipit quę sunt spiritus Dei. His ergo dicitur, Homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti, ex eadem cõspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in cõtumeliam? Eoipso fortassis satis ostendit se homini carnali loqui, quoniam hoc limus ipse significat, vnde primꝰ homo formatus est: & quia omnes vt iam cõmemorãui, secundũ eundem Apostolum in Adam moriuntur, vnam dicit esse conspersionem omniũ. Et quamuis aliud vas fiat in honorem, aliud in contumeliam, tamẽ & illud quod fit in honorem, necesse est vt carnale esse incipiat, atque inde in spiritalem consurgat ætatem. Quandoquidem iam in honorem facti erãt: & in Christo iam nati erãt. Sed tamẽ quoniã paruulos in Christo adhuc alloquitur, etiam ipsos carnales appellat, dicens: Nõ potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Neq; enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Adhuc enim estis carnales. Quamuis ergo carnales eos esse dicat, tamẽ etiam in Christo natos, & in illo paruulos, & lacte potãdos. Et quod adiungit, Nec adhuc quidem potestis: ostendit proficiẽtes futurum esse vt possint, quia iam in eis spiritaliter renatis, gratia fuerat inchoata. Ergo iã vasa erant in honorem facta, quibus adhuc tamen rectè diceretur, Homo tu quis es, qui respõdeas Deo? Et si talibus rectè dicitur, multo rectiùs eis qui vel nondum ita regenerati sunt, vel etiã in cõtumeliam facti. Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, quòd non sit iniquitas apud Deum: qui siue donet, siue exigat debitum, nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri, nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim, nisi quod debetur, non reddit: & ille non habet, nisi quod accepit. Sed enitendum est hoc loco si Dominꝰ adiuuet videre; quemadmodum & illud verum sit quod scriptum sit, Nihil odisti eorũ quæ fecisti: & illud, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Si enim propterea Esau odio habuit, quia vas factum erat in contumeliam, & aliud vas in honorem, aliud in cõtumeliam idem figulus fecit, quomodo nihil odisti horũ quæ fecisti? Ecce enim odit Esau, quod vas ipse fecit in cõtumeliam. Qui nodus ita soluitur, vt intelligamus omnium creaturarum esse artificem Deum: Omnis autẽ creatura Dei bona est, & omnis homo in quantũ homo est, creatura est, non in quantum peccator est: Est ergo creator Deus, & corporis & animi humani. Neutrum horum malum, & neutrum odit Deus. Nihil enim odit eorũ quæ fecit. Est autem animus præstantior corpore, Deus verò & animo & corpore, vtriusq; effector & conditor, nec odit in homine, nisi peccatum. Est autẽ peccatũ hominis inordinatio atq; peruersitas, id est à præstantiore conditore auersio, & ad condita inferiora conuersio. Nõ igitur odit Deus Esau hominem, sed odit Deus Esau peccatorem. Sicut dicitur de Domino, In sua propria venit, & sui eum nõn receperũt. Quibus item ipse dicit, Vos propterea nõn auditis, quia non estis ex Deo. Quomodo sui, quomodo nõ ex Deo? Nisi quia illud dictum est de hominibus quos ipse Dominus fecerat, illud de peccatoribus quos ipse Dominus arguebat? iidem tamẽ ipsi & homines & peccatores, sed homines Dei conditione, peccatores propria voluntate. Cur ergo Iacob dilexit, nunquid peccator nõ erat? Sed dilexit in eo nõ culpam quam delebat, sed gratiam quã donabat. Nam & Christus pro impiis mortuus est, nõ tamen vt impij mortui permanerent, sed vt iustificati ab impietate conuerterẽtur, credentes in eum qui iustificat impium. Odit enim Deus impietatem. Itaque in aliis eam punit per damnationẽ, in aliis adimit per iustificationem, quemadmodum ipse iudicat esse faciendum illis iudiciis inscrutabilibus. Et quòd ex numero impiorum, quos nõ iustificat, facit vasa in contumeliam, non hoc in eis odit quod facit: quippe in quantum impij sunt, execrabiles sunt, in quãtum autem vasa fiunt, ad aliquem vsum fiunt, vt per eorum ordinatas pœnas, vasa quæ fiunt in honorẽ, proficiãt. Non itaq; odit Deus, nec in quantum homines sunt, nec in quantum vasa fiunt: id est, nec quod in eis fecit creando, nec quòd in eis facit ordinando. Nihil enim odit eorum quæ fecit. Sed tamen quòd vasa eos facit perditionis, ad vsum correctionis aliorum facit. Odit enim in eis impietatem, quam ipse non fecit. Sicut enim iudex in homine odit furtum, sed non odit quod datur ad metallum: illud enim fur, hoc iudex facit: ita Deus quòd ex conspersione impiorum facit vasa perditionis, non odit quod facit, id est opus ordinationis suæ, in pœna debita peccantium, in qua occasionem salutis illi quorum miseretur inueniant. Sic Pharaoni dictum est, Ad hoc te excitaui, vt ostẽdam in te potentiam meã, vt annũcietur nomẽ meũ in vniuersa terra. Hæc demonstratio potẽtiæ Dei, & annũciatio nominis eius in vniuersa terra, prodest eis vt timeãt, vt vias suas corrigant, quibus vocatio talis cõgruit. Sic consequenter dicit: Si autem volens Deus ostẽdere iram, & demonstrare potentiã suam, attulit in multa patiẽtia

vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: subaudi-
tur, Tu quis es qui respondeas Deo? Vt recurrente
sententia ad verba superiora, iste sit sensus: Si volens
Deus ostendere iram, attulit vasa iræ, tu quis es qui
respondeas Deo? Non autē solū volens ostendere ira,
& demonstrare potentiam suam, attulit in multa pa-
tientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: sed
etiam quod sequitur: Vt notas faceret diuitias gloriæ
suæ in vasa misericordiæ. Quid enim prodest vasis per-
fectis in perditionem, quòd ea patiēter Deus sustinet,
vt ordinanter disperdat, vtaturque illis ad instrumen-
tum salutis aliorum, quorum miseretur? Sed illis vti-
que prodest, ad quorum salutem istis sic vtitur: vt, sic-
Psalm. 57. b. 11. ut scriptum est, Iustus manus lauet in sanguine pec-
catoris; id est, mundetur ab operibus malis per timo-
rem Dei, cùm videt supplicia peccatorum. Quod er-
go volens Deus ostendere iram attulit vasa iræ, valet
ad vtilem aliis præstandum timorem, & vt notas face-
ret diuitias gloriæ suæ, in vasa misericordiæ, quæ præ- B
parauit in gloriam. Etenim obduratio illa impiorum
vtrunque demonstrat: & quid timendum sit, vt quis-
que pietate conuertatur ad Deum: & quantæ agendæ
sint gratiæ misericordiæ Dei, qui in aliorum pœna
quid aliis donet ostendit. Si autem illa quam de aliis
exigit non est iusta pœna, nihil donat aliis à quibus
Rom. 9. c. 14. eam non exigit. Quia verò illa iusta est, & nulla est
iniquitas apud vindicantem Deum, quis sufficiat age-
re gratias ei qui hoc remittit, quòd si vellet exigere,
Ibid. c. 24. nemo se rectè diceret non debere? Quos & vocauit
nos, inquit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex genti-
bus; id est, vasa misericordiæ quæ præparauit in glo-
riam. Non enim omnes Iudæos, sed ex Iudæis: nec o-
mnes omnino homines gentium, sed ex gentibus. V-
na est enim ex Adam massa peccatorum & impiorū,
in qua & Iudæi & gentes remota gratia Dei ad vnam
pertinent consperſionem. Si enim figulus luti ex ea-
dem consperſione facit aliud vas in honorem, aliud C
vas in contumeliam: manifestum est autem quòd ex
Iudæis sunt alia vasa in honorem, alia in contumeliā,
sicut ex gentibus: sequitur vt ad vnam cōsperſionem
omnes pertinere intelligantur. Deinde incipit redde-
al. prophe- tiæ. re attestationes † Prophetæ, singulis generibus con-
uerso ordine. Prius enim dixit conuersos ex Iudæis,
posterius ex gentibus. Prius autem reddit testimoniū
pro gentibus, deinde pro Iudæis. Etenim sicut Osee
Osee 2. d. 23. dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, &
1. Pe. 2. b. 10. non dilectam meam, dilectam meam: & erit in loco
Osee 1. d. 10. vbi dictum est, non populus meus vos, ibi vocabuntur
filij Dei viui: de gentibus intelligitur dictum, quia nō
habebāt destinatum vnum sacrificiorum locum, sic-
ut Iudæi in Hierusalem. Missi sunt autem ad gentes
Apostoli, vt in loco suo quique crederent, & vbicun-
Ibid. 1. b. 12. que credidissent, ibi sacrificium laudis offerrent, qui-
bus dedit potestatem filios Dei fieri. Esaias autem, in-
quit, clamat pro Israël: Ne rursus omnes Israëlitæ in
perditionem missi credantur, docet & inde facta alia D
Esa. 10. f. 27. vasa in honorem, alia in contumeliam. Si fuerit, in-
quit, numerus filiorum Israël quasi arena maris, reli-
quiæ saluæ fient. Cætera ergo turba, vasa perfecta ad
perditionem. Verbum enim consummans & breuiās,
inquit, faciet Dominus super terram; id est, vt com-
pendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non
per innumerabiles obseruationes, quibus illa multi-
tudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiā quippe
nobis verbum consummans & breuians fecit super
Matth. 11. d. 30. terram, dicens: Iugum meum lene est, & sarcina mea
Rom. 10. b. 8. suauis est. Quod & paulò pòst hîc dicitur, Propè est
Deu 30. c. 14. verbum in ore tuo & in corde tuo; hoc est verbum fi-
dei quod prædicamus: quia si confitearis in ore tuo,
quia Dominꝰ est Iesus, & credideris in corde tuo quia
Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde e-
nim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad
salutem. Hoc est verbum consummans & breuians
quod fecit Deus super terram, qua consummatione
atque breuiatione, latro iustificatus est, qui defixis in
cruce omnibus membris, & habens libera hæc duo,
corde credidit ad iustitiam, ore confessus est ad salu-
Luc. 23. f. 43. tem, statimque audire meruit: Hodie mecum eris in
paradiso. Consequerentur enim bona opera eius, si
percepta gratia diu inter homines viueret. Sed tamen
non ea præcesserat, vt eandem gratiam mereretur, ex
latrocinio fixus in cruce, ex cruce in paradisum trans-
Esa. 1. f. 9. latus est. Et sicut prædixit, inquit, Esaias: Nisi Domi-
nus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma
facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.
Quod hîc ait, Reliquisset nobis semen; hoc ibi, Reli-
quiæ saluæ fient. Cæteri autem tanquam perditionis
vasa debito supplicio perierunt. Et vt non omnes pe-
rissent sicut Sodoma & Gomorrha, non meritum eo-
rum fecit; sed gratia Dei relinquentis semen, vnde a-
lia messis in toto orbe cōsurgeret. Hoc & paulò pòst,
Rom. 11. c. 5. Sic ergo, inquit, & in hoc tēpore reliquiæ per electio-
nem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non
ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia: Quid
ergo? Quod quærebat Israël, hoc non est consecutus,
electio autem cōsecuta est, cæteri verò excæcati sunt.
Consecuta sunt vasa misericordiæ, excæcata sunt va-
sa iræ: ex eadem tamen consperſione, sicut in plenitu-
dine gentium. Est locus quidam Scripturæ ad rem de
qua nunc agimus, maximè necessarius, eadem quæ
tractata sunt, mira contestatione confirmans, in eo li-
bro qui ab aliis Iesus Siracli, ab aliis Ecclesiasticus di-
Eccl. 33. b. 11. citur, in quo ita scriptum est: Et omnes homines de
solo, & ex terra vnde Adam creatus est: In multitudi-
ne disciplinæ Dominus separauit eos, & immutauit
vias eorum. Et ex ipsis benedixit & exaltauit, & ex his
sanctificauit & ad se applicauit, & ex ipsis maledixit
& humiliauit: & conuertit illos ad dissensionem illo-
rum, quasi lutum figuli in manu ipsius plasmare illud
& disponere. Omnes viæ eius secundùm dispositio-
nem eius, sic homo in manu illius qui se fecit, & red-
det illi secundùm iudicium suum. Contrarium malo
bonum est, & contra mortem vita est, sic & contra
virum iustum peccator. Et sic intuere omnia opera
Altissimi. Duo contra duo, vnum contra vnum. Pri-
mò hîc commendata est disciplina Dei: In multitu-
dine, inquit, disciplinę Deus separauit eos: vnde, nisi à
beatitudine paradisi? Et immutauit vias eorū, vt iam
tanquam mortales viuerent. Tunc facta est vna mas-
sa omnium, veniens de traduce peccati & pœna mor-
talitatis, quamuis Deo formante & creante quæ bo-
na sunt in omnibus. Est enim species & cōpago cor-
1. Cor. 15. poris in tanta membrorum concordia, vt inde Apo-
Rom. 5. d. 16. stolus ad charitatem obtinendam similitudinem du-
ceret in omnibus. Est etiam spiritus vitalis terrena
membra viuificans, omnisq; natura hominis, domi-
natu animæ & famulatu corporis conditione mirabi-
li temperata: sed coeuntis carnalis de peccati
pœna iam regnans, vniuersum genus humanum tan-
quam totum & vnam consperſionem originali reatu
in omnia permanante cōfuderat. Et tamen sequitur,
Ex ipsis benedixit & exaltauit, & ex ipsis sanctificauit
& ad se applicauit, & ex ipsis maledixit & humiliauit,
& conuertit illos in dissensionem ipsorum. Tanquam
Rom. 9. c. 21. Apostolo dicente: An non habet potestatem figulus
Esa. 45. b. Hier. 18. d. Sap. 15. b. luti ex eadem consperſione facere aliud vas in hono-
rem, aliud in contumeliam? Ideoq; illud quod con-
texitur, nec ab ea similitudine vacat: Quasi lutum, in-
quit, figuli in manu ipsiꝰ plasmare illud & disponere:
Rom. 9. d. 20. omnes viæ eius secundùm dispositionem eius, sic ho-
mo in manu illius qui se fecit. Sed quia dicit Apostō-
lus: Nunquid iniquitas apud Deum? Vide & hîc quid
adiungat;

adiungat: Reddet illi, inquit, secundùm iudicium suū. A
Sed cùm damnatis iusta tribuuntur supplicia, tamen
quia hoc & ipsum in vsum conuertitur, quō illi pro-
ficiant quibus præbetur misericordia, attēde reliqua:
Contrarium, inquit, malo bonum est, & contra mor-
tem vita: sic & contra virum iustum peccator: & sic
intuere omnia opera Altissimi, duo contra duo, vnum
contra vnum: vtique vt ex deteriorum comparatione
emineant proficiantque meliora, quæ tamen per gra-
Phil. 1. d. tiam meliora sunt. Tanquam diceret: Reliquiæ saluæ
fient. Sequitur & dicit ex persōna reliquiarum: Et ego
nouissimus vigilaui, & quasi qui racematur post vin-
demiatores. Et vnde probat, quia non ex meritis suis,
sed ex misericordia Dei? In benedictione, inquit, Dei
& ipse sperauī, & quasi qui vindemiat, repleui torcu-
lar. Quamuis enim nouissimus vigilauerit, tamē quia
Matth. 5. d. 20. erunt, vt dictum est, nouissimi primi, in benedictione
Domini sperās, ex reliquiis Israël racematus populus
impleuit torcular ex vbertate vindemię, quæ toto or-
be terrarum prouenit. Nulla igitur intentio tenetur
Apostoli, & omnium iustificatorum, per quos nobis
intellectus gratiæ demonstratus est, nisi vt qui gloria-
1. Cor. 10. d. 17. tur, in Domino glorietur. Quis enim discutiat opera
Domini, ex eadem consperſione vnum damnantis,
alterum iustificantis? Liberum voluntatis arbitrium
Iac. 1. c. 14. plurimum valet; imò verò est quidem, sed in venun-
Gal. 5. c. 17. datis sub peccato quid valet? Caro, inquit, cōcupiscit
aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, vt
nō ea quæ vultis faciatis. Præcipitur vt rectè viuamus:
hac vtique mercede proposita, vt in æternum beatè
viuere mereamur. Sed quis potest rectè viuere & be-
ne operari, nisi iustificatus ex fide? Præcipitur vt cre-
damus, vt dono accepto Spiritus sancti per dilectionē
bene operari possimꝰ. Sed quis potest credere, nisi ali-
qua vocatione, hoc est aliqua rerū testificatione tāga-
tur? Quis habet in potestate tali viso attingi mentem
suā, quo eius voluntas moueatur ad fidē? Quis autem C
animo amplectitur aliquid quod eum non delectat?
Aut quis habet in potestate vt vel occurrat quod eū
delectare possit, vel delectet cùm occurrerit? Cùm ergo
nos ea delectant quibus proficiamus ad Deum, in-
spiratur hoc & præbetur gratia Dei, non nutu nostro
& industria aut operum meritis comparatur: quia vt
sit nutus voluntatis, vt sit industria studij, vt sint ope-
ra charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur: ppter-
Matth. 7. b. 7. ea petere iubemur vt accipiamus, & quærere vt inue-
niamus, & pulsare vt aperiatur nobis. Nónne aliquā-
do ipsa oratio nostra sic tepida est, vel potius frigida,
& plenè nulla, imò omnino interdum ita nulla, vt ne-
que hoc in nobis cùm dolore aduertamus, quia si vel
hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud ostendi-
tur nobis, nisi quia & perere & quærere & pulsare ille
1. Cor. 13. concedit, qui vt hæc faciamus, iubet? Igitur non vo-
Rom. 9. d. 16. lentis neque currentis, sed miserentis est Dei: quādo-
quidem nec velle nec currere, nisi eo mouente atque D
excitante poterimus. Quòd si electio hîc fuit aliqua,
Ioan. 11. c. 3. vt sic intelligamus quod dictum est, Reliquiæ per elec-
tionem gratiæ saluæ factæ sunt: nō vt iustificatorum
electio fiat ad vitam æternam, sed vt eligantur qui iu-
stificentur: certè ita occulta est hæc electio, vt in eadē
consperſione nobis prorsus apparere non possit: aut si
apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatem meā
fateor. Non enim habeo quod intuear in eligēdis ho-
minibus ad gratiam salutarem, si ad examen huius e-
lectionis aliqua cogitatione permittor, nisi vel maius
ingenium, vel minora peccata, vel vtrumque, adda-
mus etiamsi placet honestas vtilesq; doctrinas. Quis-
quis ergo fuerit quàm minimis peccatis irretitus atq;
maculatus (nam nullis quis potest?) & acer ingenio, &
liberalibus artibus expolitus, eligēdus videtur ad gra-
tiam. Sed cùm hoc statuero, ità me ridebit ille qui in-

sima mundi elegit vt confundat fortia, & stulta mū- 1. Cor. 1. d. 27.
di, vt confundat sapientes, eum intuens & pudore
correctus, ego irrideā multos & præ quibusdam pec-
catoribus castiores, & præ quibusdam piscatoribus o-
ratores. Nónne aduertimus multos fideles nostros
ambulantes viam Dei, ex nulla parte ingenio compa-
rari, non dicam quorundam hæreticorum, sed etiam
minorum? Item non videmus quosdam homines vtri-
usque sexus in coniugali castitate viuētes sine que-
rela, & tamen vel hæreticos vel paganos, vel etiam in
vera fide & vera Ecclesia sic tepidos, vt eos thiremur
meretricum & histrionum subitò conuertorum, non
solum patientia & temperantia, sed etiam fide, spe,
charitate, superari? Restat ergo vt voluntates eligan-
tur, sed voluntas ipsa nisi aliquid occurrerit quod de-
lectet atque inuitet animum, moueri nullo modo po-
test. Hoc autem vt occurrat, non est in hominis pote-
state. Quid volebat Saulus nisi vt inuaderet & trahe- Act. 8. d. 3. & 9. a. 1.
ret, vinciret & necaret Christianos? Quā rabida vo-
luntas, quàm furiosa, quàm cæca; qui tamen vna de-
super voce prostratus, occurrēte vtique tali viso, quo
mens illa & volūtas refracta fœuitia retorqueretur &
corrigeretur ad fidem, repentē ex Euangelij mirabili
persecutore mirabilior prædicator effectus est. Et tā-
men quid dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deū? Rom. 9. c. 14.
exigentem à quo placet, donantem cui placet: qui ne-
quaquam exigit indebitum, nequaquam donat alie-
num. Nunquid iniquitas est apud Deū? Absit. Quare
tamen & hūic ita, & huic non ita? Homo tu quis es?
debitum si nō reddis, habes quod gratuleris: si reddis,
non habes quod queraris. Credamus tantum, etsi ca-
pere nō valemus: quoniam qui vniuersam creaturam
& spiritalem & corporalem fecit & condidit, omnia Sap. 11. d. 21.
in numero & pondere & mēsura disponit, sed inscru- Rom. 11. d. 33.
tabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ eius. Di-
camus halleluia, & collaudemus canticum, & non di-
camus, quid hoc? vel quid hoc? Omnia enim in tem-
pore suo creata sunt.

D. AVRELII AVGVSTINI
AD SIMPLICIANVM MEDIOLA-
NENSIS ECCLESIÆ EPISCOPVM, DE
solutione quarundam quæstionum ex libris Regum, Li-
ber secundus.

PRAEFA-TIO.

SATIS de Apostolo me ad proposita re-
spondisse existimo, nunc ad ea quæ de
libris Regnorum requisisti aliud vo-
lumen aggrediar, quæ sicut multa & pro-
pè omnia veterum librorum, figuratio-
ra sunt, & mysteriorū velaminibus inuoluta. Quā-
uis enim ex eo quod transierimus ad Christum, aufe-
ratur velamen, tamen videmus nunc in ænigmate,
tunc autem facie ad faciem. Velamen quippe omni- 2. Cor. 3. c. 13.
modo intercludit aspectū, ænigma verò tanquam per 1. Cor. 13. d. 12.
speculum, sicut idem Apostolus ait: Videmus nunc
per speculum & in ænigmate: nec euidentissimam de-
tegit speciem, nec prorsus obtegit veritatem. Aggre-
diar ergo & ista, duce Domino, tuis potius subleuatus
orationibus, quàm iussionibus aggrauatus. Præsertim
quia ex epistola tua hoc te intellexi quærere, quid hęc
in prophetia significent: in quo rectā obtemperarē,
nisi mihi esset difficillimum: quia & de tota eorūdem
contextione librorum dicenda est intentio, & si esset
promptior intellectus, magnitudo tamen operis im-
pediret: quæ si subeunda est, prolixius otium tempús-
que flagitat: sed nunc ipsas rerum proprietates gesta-
rum, quæ his verbis quorum à te facta commemora-
tio, significantur, quomodo intelligerem nosse digna-
tus es & meis literis aperiri.

§ ET

QVAEST. 1. 1.Reg.cap.10. b.10. & 16. c.14.a

ET primum quidem quod de primo Regnorum libro iussisti vt exponerem quomodo dictum sit, Et insiluit spiritus Domini in Saul: cùm alibi dicat, Et insiluit spiritus Domini malus in Saul. Ita enim scriptum est: Et factum est cùm cõuerteret humerum suum vt iret à Samuel, conuertit Deus in Saul cor aliud, & venerunt omnia signa illa die: & venit inde in collem, & ecce chorus prophetarum in obuiam illi, & insiluit in illum spiritus Domini, & ꝓphetauit in medio eorum. Prædixerat enim hæc illi Samuel cùm eum iussus vnxisset. Et hoc quidem non puto habere aliquid Ioan.3.a.8. quæstionis. Spiritus enim vbi vult spirat: & spiritum prophetiæ, nullarum ãnimarum potest maculare cõ Sap 7.d.24. tactus: Attingit enim vbique propter suam munditiã. Afficit enim omnes, non eodem modo, sed alios per informationem spiritus eorundem hominum, vbi rerum demonstrantur imagines: alios per fructum mẽtis ad intelligentiam: alios vtraque in spiratione: alios etiam nescientes. Sed per informationem spiritus duo- Gen 41.a.1. bus modis. Aut per somnium, sicut non solùm plerique sancti, sed & Pharao & Nabuchodonosor rex vi- Dan.2.a.1. & 4.a.1. dit quod nemo eorum intelligere valebat, sed tamen vterque videre poterat. Aut per demonstrationem in al.pauore. ecstasi, quod nonnulli Latini †stuporem interpretantur, mirum si propriè, sed vicinè tamen, cùm fit mentis alienatio à sensib⁹ corporis, vt spiritus hominis diuino spiritu assumptus capiendis atq; intuendis imaginibus vacet, sicut Danieli demonstratum est quod Act.10.b.11. non intelligebat, & Petro illud vas submissum de cælo quatuor linteis: nam & ipse quid illa demonstratio figuraret postea cognouit. Per fructum autem mentis ad intelligentiam vno modo, cùm hæc ipsa quæ demonstrantur imaginibus quid significent & quò pertineant reuelatur, quæ certior prophetia est: nam magis ipsam vocat Apostolus prophetiam, sicut Ioseph 1.Cor.13.a. 2. meruit intelligere, quod Pharao non potuit nisi videre, & Daniel exponit regi, quod ille cernit & nescit. Cùm verò ita mens afficitur, vt non rerum imagines coniecturali examinatione intelligat, sed res ipsas intueatur, sicut intelligitur sapientia & iustitia omnisq; C incommutabilis & diuina species, ad prophetiam de qua nunc agimus non pertinet. Vtroque autem munere prophetię donantur hi, qui & rerum imagines in spiritu vident, & quid valeant simul intelligunt: aut certè manifestis locutionibus in ipsa demonstratione informantur, sicut in Apocalypsi quædam exponuntur. Nescientes autem afficit prophetiæ spiritus, sicut Isaiæ.11.f. 49. Caiphas cùm esset põtifex prophetauit de Domino, quòd expediret vnum mori pro tota gente, cùm aliud in verbis quæ dicebat attenderet, quæ non se à seipso dicere nesciebat. Abundant in sanctis libris exempla: & res tuæ prudentiæ notissimas loquor. Nõ enim ista discis à me, sed in eis me percontando probas, & cognoscere cupiens proficientem, & corrigere paratus errantem. Hoc autem verbo quod positum est, Et insiluit in eum spiritus: tanquam ex abdito diuinitatis secreto repentinus significatur afflatus. Horum igitur modorum quónam potius affectũ esse intelligamus D Saul, satis apparet ex eo quod ibi scriptum est, Cõuer- 1.Reg.10.b. 9. tit Deus in Saul cor aliud. Sic enim aliam cordis affectionem significat, quia conuertendo fecit Deus vt imaginum significantium & præfigurãtium capax fieret, ad propheticam diuinationem. Tantum autem distat inter prophetiam prophetarum, sicut Esaias, sicut Hieremias, & cæteri huiusmodi fuerunt, atque istam transitoriam quę in Saul apparuit, quantum distat inter loquelam humanam cùm loquũtur homines, & cùm eadem loquela humana propter necessarium prodigium asina locuta est, in qua sedebat Ba- Num.22.e. 28. laam propheta: accepit enim hoc ad tempus illud iumentum, vt Deus quod statuerat demonstraret, non A vt habitu perpetuo inter homines bestia loqueretur. Aut si hoc exemplum maiore differentia remotũ est, multo minus mirandum est homini reprobo datam fuisse ad momẽtum temporis affectu transitorio prophetiã, quando ille dederat qui & asinam cùm voluit loqui fecit. Magis enim distat pecus ab homine, quã homo reprobus ab electis, sed tamen ab hominibus. Non enim si quisquam dixerit aliquid quod ad sapiẽtiam pertinet, continuò sapiens existimandus est: sicut nec quisquam si aliquando prophetauerit iam inter prophetas numerabitur: cùm & Dominus in Eu- Matth.7.f. 20. angelio dicat quosdam cùm gaudio verbum excipere, & radicis altitudinem non habere, sed esse temporales. Ideoq; sicut consequens indicat lectio, factum 1.Reg.10. 11. est in parabolam: Sic & Saul inter prophetas. Hoc igitur mirari desinamus, cùm in hominibus apparet diuinitùs aliquid, quorum vel meritum vel habitum excedit, cùm fortè vult Deus cuiusdam significationis gratia tale aliquid demonstrari. Si autem hoc mo- 1.Reg.16. uet quòd postea Saul malo spiritu inuadente præfo- 14. B cabatur, qui prius prophetiæ spiritum acceperat, neque hoc mirandum est. Illud enim factum est ex dispensatione aliquid significandi, hoc ex merito vindicandi. Nec mouere nos debent hæc alternantia in animo humano, hoc est in creatura mutabili: præsertim eo tempore quo caro corruptibilis mortalisque portatur. Aut non videmus in ipso Petro, vt indicat Euangelium, extitisse tantam confessionem vt audire Matth.16. meruerit: Beatus es Simon Bar Iona, quia non reue- 17. lauit tibi caro & sanguis, sed pater meus qui in cælis est. Et paulò pòst tam carnaliter eum de Domini pas- Ibid.23. sione sensisse, vt statim audiret: Vade post me Satana, scandalum mihi es: non enim sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum. Et fortasse aliquanto interius intelligentibus tantum valet ad visa illa mentis hæc differentia, qua Petrus primò intellexit Deo patre reuelante, quòd filius Dei esset Christus, & postea ne moreretur extimuit: quantum valet ad †inuestiganda vi- al.diffinguenda. sa, quæ in spiritu hominis alienata mente imaginariè fiũt, reuelatio prophetiæ, qua primò afflatus est Saul, & commixtio spiritus mali, quo postea premebatur. Iam verò illud quòd etiam malus appellatus est spiritus Domini, sic intelligitur, quomodo dictũ est, Do- Psal.23.a.1. mini est terra: tanquam creatura, in eius posita potestate. Aut si propterea non congruit hoc locutionis exemplum, quia terra nõ est mala, omnis enim crea- 1.Tim.4.b. tura Dei bona est: illud congruat, quòd ipse Saul iam 4 reprobus & sceleratus atque ingratus sancto Dauid, persecutor etiam eius, cùm sæuissimæ inuidię facibus agitaretur, tamẽ adhuc Christus Domini dicebatur, sicut eum appellauit ipse Dauid cùm vindicauit ex- 2.Reg.24. 14. tinctum. Sed magis arbitror malignũ spiritum à quo ipse vexabatur Saul, ideo dictum spiritum Domini, quòd occulto Domini iudicio Saulem vexabat. Vti- 2.sent.dist. 14.cap.sed plenius. tur enim Deus ministris etiam spiritibus † malis ad al.immundis. vindictam malorum, vel ad bonorum probationem, alio modo ad illam rem, alio ad istã. Quamuis enim inde sit quisque malignus spiritus Domini, quia mala voluntate nocere appetit, tamen nocendi potestatem 2.Reneth. cap.1. non accipit nisi ab illo sub quo sunt omnia, certis & Rom.13.a.1. iustis meritorum gradibus ordinata: quia sicut nõ est mala voluntas à Deo, sic non est potestas nisi à Deo. Quanquam enim sit in cuiusque potestate quid velit, non est tamẽ in cuiusque potestate quid possit vel facere cuiquam vel à quoquam pati. Nam & ipse filius vnicus Dei passurus ad tempus humiliter, homini superbè loquenti & dicenti, quòd potestatem haberet occidendi eum vel dimittendi: Nõ haberes, in- Iean. 19.b. 11. quit, in me potestatẽ, nisi data tibi esset desuper. Diabolus etiã volens nocere iusto viro Iob, nocendi quidem voluntas diabolo erat, sed tamẽ à Domino Deo potestatem

Iob.1.b.11 potestatem petebat, dicens: Mitte manũ tuã & tange A carnem eius: quamuis hoc esset, si permitteretur, ipse facturus, ipsam etiã permissione petebat hoc modo, & manum Domini appellabat permissam à Domino manum suam, id est ipsam potestatem quam volebat accipere. Cui congruit illud in Euangelio, quod Dns Luc.11.d.21. discipulis suis ait, Hac nocte postulauit satanas vexare vos sicut triticum. Dictus est ergo spiritus Dei malus, hoc est ministèr Dei ad faciẽdum malũ in Saul, quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat: quoniã spiritus ille voluntate qua malus erat, non erat Dei: creatura verò qua conditus erat, & potestas quam nõ sua, sed Domini omniũ æquitate acceperat, Dei erat. 1.Reg.16.c. 13. Verba etiam ipsa scripturarũ ita se habẽt: Et perrexit, inquit, Samuel & abiit in Ramatha, & spiritus Dñi recessit à Saul, & apprehẽdit eum spiritus malignus à Domino, & suffocabat eum. Et dixerũt pueri Saul ad eũ: Spiritus Domini malignus suffocat te. Hoc igitur à pueris eius quomodo sit dictum, Spiritus Dñi malignus, superiora verba indicant narrantis Scripturæ & B dicentis: Spiritus malignus à Domino. Secundũ enim hoc inquit, à Domino, quia per seipsum velle nocere habebat, id est, compreliẽdere Saul: posse aũt non habebat, nisi summa iustitia sineret. Si enim iustè vindi- Iam.1.c.14. cat Deus, quẽmadmodum ipse dicit Apostolus, cùm tradit homines in concupiscentias cordis eorum, non mirum si nihilominus iustè vindicãs tradit eos etiam in concupiscẽtias aliorũ nocere volẽtium, sua semper incommutabili æquitate seruata. Animaduertẽdum sanè est cũ additamẽto dici, spiritus Dei malus. Cùm autem tantummodo dicitur, spiritus Dei: etiamsi nõ addatur, bon⁹: ex hoc intelligitur bonus. Vnde apparet bonum spiritum secundum substantiam, malum aũtẽ secundùm ministeriũ dici spiritum Dei. Quanquam quæri adhuc possit, vtrum cùm spiritus Dei dicitur, & ex hoc ipso iã & si nihil addatur intelligitur bonus, ille intelligatur qui est in Trinitate consubstãtialis patri & filio Spiritus sanctus, de quo dicitur: Vbi 2.Cor.3.d. 17. autem spiritus Domini, ibi libertas. Et iterum: Nobis 1.Cor.2.c. 10. autem reuelauit Deus per spiritum suum. Et illud, Sic Ibid.11. & quæ Dei sunt nemo scit nisi spiritus Dei. Et multis locis hoc modo dicitur spiritꝰ Dei, & intelligitur Spiritus sanctus, etiãsi non addatur: quoniam eã quæ circũstant, satis indicant de quo dicatur, ita vt aliquãdo nec Dei addatur, & intelligatur tamẽ ille spiritus Dei principaliter sanctus. Nam quem alium cõmemorat Rom.8.c.16. Ibid.c.26. 2.Cor.12.b. 11. Ibid.c.4. vbi dicit, Ipse spiritus testimonium dat spiritui nostro quia sumus filij Dei: Et ipse spiritꝰ adiuuat infirmitatẽ nostram. Et hęc omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidẽs singulis prout vult. Et diuisiones donationum sunt, idem aũtẽ spiritus. His enim omnibus sententiis, nec Dei, nec sanctus est additum, & tamen ipse intelligitur. Sed tamen nescio vtrũm manifesto aliquo exemplo probari possit, alicubi spiritum Dei dictũ sine aliquo additamẽto, vbi spiritus ille sanctus nõ significetur, sed aliquis quamuis bonus, creatus tamen & conditus. Quæ proferuntur enim dubia sunt, D & indigent clariore documẽto, sicut illud quod scriptum est, Spiritus Dei ferebatur super aquas. Nam & Gen.1.c.2. De Genesi ad litteram lib. 6.cap.8. ibi Spiritum sanctum accipere quid impediat, nõ inuenio. Cùm enim aquarum nomine illa materies insinuetur informis quæ de nihilo facta est, vnde omnia fierent, quid prohibet intelligere Spiritum sanctũ cõditoris, quòd superferebatur huic materiæ, non locorum gradibus interuallisq; spatiorũ, quod nequaquã de vlla re incorporea rectè dicitur, sed excellentia & eminentia dominantis super omnia volũtatis, vt omnia conderentur: præsertim cùm ea locutio, sicut illarum scripturarum mos est, etiam propheticũ quoddã sonet mysterium, quo futuri baptismatis ex aqua & Spiritu sancto nascituri populi præfigurarentur. Non ergo cogit quod dictum est, Et spiritus Dei ferebatur super aquas: illum intelligere spiritum, sicut nonnulli intelligunt, quo mundi moles vniuersa ista corporea velut animatur, ad ministerium quorumq; gignendũ & in sua specie continendarum corporalium creaturarum. Creatura est enim quicquid est tale. Illud etiã quod scriptum est, Quoniã spiritus Domini repleuit Sap.1.b.7. orbem terrarum: non desunt qui eũdem spiritum velint accipere, inuisibilem scilicet creaturam cũcta visibilia vniuersãli quadam conspiratione vegetantem atque continentem. Sed neque hîc video quid impediat intelligere Spiritum sanctũ, cùm ipse Deus dicat Hier.23.d. apud Prophetam: Cælum & terram ego impleo. Non 24. sine suo Spiritu sancto implet Deus cælum & terram. Quid ergo mirum si de Spiritu sancto eius dictũ est: Repleuit orbem terrarum? Aliter enim replet sanctificãdo, sicut de Stephano dicitur: Repletus est Spiritu Act.6.b.5. sancto: & de cæteris talibus. Aliter autẽ replet sanctificante gratia, sicut quosdam sanctos: aliter attestante atq; ordinante † præsentia, sicut omnia. Quamobrem al.præscientia. nescio vtrum certo aliquo documento scripturarum possit ostendi, cùm sine vllo additamento dicitur, spiritus Dei vel spiritus Domini, aliquid aliud significari quàm Spiritum sanctũ. Sed etsi est fortè aliquid quod in præsenti non occurrat, illud certè arbitror non temerè dici: quotiẽs in sanctis eloquiis commemoratur spiritus Dei, ueq; additur aliquid, siue ille patri & filio consubstantialis Spiritus sanctus, siue aliqua creatura inuisibilis intelligatur, malũ tamen nõ posse intelligi nisi addatur etiã malus. Malo enim quia bene vtitur Deus ad ministeriũ iudicij sui, appellatur etiam ipse spiritus Dei, ad vindictam malorum & disciplinam & probationem bonorũ. Nec illud mouere iam nos debet quod postea scriptum est, eundem Saulem spiritu 1.Reg.19.d. Dei super se facto prophetasse, quoniam post bonum 23. spiritum spiritus malus, & rursum, post malum bon⁹. Hoc enim fit non mutabilitate Spiritus sancti qui est incommutabilis cum patre & filio, sed mutabilitate animi humani, Deo cuncta distribuente, siue malis ꝓ merito damnationis vel emendationis, siue bonis pro largitate gratiæ suæ. Quanquã videri possit etiã idem fuisse Dei spiritus semper in Saul: malus aũt illi, quòd eius sanctitatis capax non esset. Sed non rectè hoc videtur. Tutior est enim ille sensus & verior, vt pro mutabilitate affectionis humanæ spiritus Dei bonus bene afficiat vel ad prophetiam vel ad opus quodlibet aliud in munere diuino, afficiat autem malus male: qui propter ministerium diuinæ æquitatis omnia distribuentis & omnibus rectè vtentis dicitur & ipse spiritus Dei, præsertim quia dictũ est, Recessit ab eo Ibid.16.c. 14. spiritus Dei, & apprehendit eum spiritus malignus à Domino. Nullo enim pacto potest idem videri recessisse & apprehendisse. Porrò autem in nonnullis exẽplaribus & eis maximè quæ de lingua Hebrꝫa ad verbum videtur expressa, inuenitur spiritus Dei, sine additamẽto positus, & intelligitur malus ex eo quòd arripiebat Saul, & reficiebat eum Dauid tangendo citharam. Manifestum est tamen, ideo non additũ malus, quia paulò superiùs iam dictum erat, & de vicinitate Scripturæ subaudiri intelligi poterat. Ita enim in huiusmodi exemplaribus legitur: Igitur quandocun- Ibid.d.14. que spiritus Domini arripiebat Saul, tollebat Dauid citharam & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul, & leuius habebat: recedebat enim ab eo spiritus malus. Siue ergo quod hîc nõ est dictum, spiritus Dei: sed tãtummodo, spiritus malus: quod ibi minus dictũ erat, tãquam redditum apparet, siue quia superiùs ita positum erat, Et dixerunt serui Saul ad eum: Ecce spi- Ibid.e.15. ritus Dei malus exagitat te: Iubeat Dominus noster, & serui tui qui coram te sunt quærant hominẽ scientem psallere cithara, vt quando arripuerit te spiritus

Dei malus pſallat manu ſua,& leuius feras: non opus erat cùm rurſum diceretur quádocunq; ſpiritus Dei arripiebat Saul, addere malum, quia notum erat de quo tunc diceretur. Verumtamen illa quæſtio maior eſt & non tranſitoria animi intentione rimáda, quòd cùm Saul perſequeretur Dauid innocentem, plenus inuidia,& liuore veſanus factus eſt ſuper eum ſpiritus Dei,& ambulabat ingrediens & prophetabat. Non enim poteſt hîc niſi ſpiritus bonus intelligi, per quem ſancti Prophetæ futurarum rerũ imagines & viſa cernebant, non ex eo tãtum quia dictum eſt, Et prophetabat: nam in exemplaribus quæ ſunt ex Hebræo, hoc quoque inuenitur de ſpiritu malo dictum ita: Poſt diẽ autem alterũ inuaſit ſpiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus ſuæ. Et in aliis diuinarum ſcripturarũ locis ſæpe inuenitur, quòd prophetia non tantum bona, ſed etiam mala dicatur: & prophetæ dicti ſunt Baalim, & exprobratum eſt quibuſdam quia prophetabant in Baal. Non ergo neceſſe eſt intelligi propterea bonum ſpiritum, qui factus eſt ſuper Saul poſtea, quia dictum eſt: Et ambulabat ingrediens & prophetabat. Sed quia ſine additamento poſitum eſt: Factus eſt ſpiritus Dei ſuper eum. Non enim ſicut in illo loco dictum erat ſuprà, Spiritus Dei malus: vt ex hoc poſſet etiam in conſequentibus ſubaudiri: quinimo ſuperiora magis magisque atteſtantur illum ſpiritum Dei bonum fuiſſe & verè propheticum. Dauid enim erat cum Samuele, & miſit Saul nũcios qui apprehenderent Dauid. Quoniam autem Samuel erat inter prophetas & cœtum prophetarum qui illo tempore prophetabant, nuncij qui miſſi ſunt accepto eodem ſpiritu prophetauerunt, miſſiſq; aliis hoc contigit,& tertiis nihilo minus: poſtea cùm & ipſe Saul veniſſet, factus eſt etiam ſuper eum ſpiritus Dei, & ambulabat ingrediẽs & prophetabat. Cùm enim dicitur, Et factus eſt ſuper ipſos ſpiritus Dei, & prophetabant & ipſi, idem vtique erat ſpiritus qui erat in prophetis, inter quos & Samuel inuentus eſt, & ex hoc vtiq; neceſſe eſt intelligi illum bonum ſpiritum. Atque ideo quæſtio diligenter diſcutiẽda eſt, quomodo & illi qui miſſi eſſent ad tenendum hominem & ad necem adducendum, tali ſpiritu affici meruerunt, & Saul ipſe qui miſerat veniens & ipſe ſanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit illum ſpiritum, & prophetare. Hîc nimirum occurrit illud quod apoſtolus Paulus apertiſſimè exponit ſupereminẽtem viam demonſtrans: Si linguis hominum loquar, inquit, & angelorum, charitatem autem non habeã, factus ſum velut æramentum ſonans aut cymbalum tinniens. Et ſi habuero prophetiam omnem, & ſciero omnia ſacramenta & omnem ſcientiam, & habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil ſum. Et ſi diſtribuero omnem ſubſtãtiam meam, & ſi tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem nõ habeam, nihil mihi prodeſt. Quo in loco manifeſtum eſt eum munera illa commemoraſſe, quę Spiritus ſancti diuiſionibus dantur, ſicut ſuperiùs dicit: Vnicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem: alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij ſermo ſcientię, ſecundùm eundem ſpiritum: alteri autem fides in eodem ſpiritu: alij donatio curationum in vno ſpiritu: alij operationes virtutum: alij ꝓphetia, alij diiudicatio ſpirituum, alteri genera linguarum. Omnia autem hæc operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Satis ergo apparet inter dona ſancti Spiritus eſſe prophetiam, quam tamen ſi quis habeat, & charitatem non habeat, nihil eſt. Ex quo intelligitur fieri poſſe, vt quidam etiam indigni vita æterna regnoque cælorum, aſpergantur tamen quibuſdam Spiritus ſancti muneribus non habẽtes charitatem, ſine qua illa munera non nihil ſunt, ſed nihil eis ꝓſunt. Prophetia quippe ſine charitate, ſicut iam demonſtratum eſt, nõ perducit ad regnum Dei: charitas verò ſine prophetia vtique perducit ad regnum Dei. Cùm enim loquens de membris Chriſti, ait, Nunquid omnes Apoſtoli? Nunquid omnes Prophetæ? indubitanter oſtendit etiam eum qui prophetiam non habet, poſſe in membris Chriſti numerari. Vbi quem locum haberet, ſi charitatẽ, ſine qua homo nihil eſt, non haberet? Nullo autem modo ita diceret, quando de membris ageret quibus Chriſti corpus impletur: Nunquid omnes habẽt charitatem: quemadmodum dixit, Nunquid omnes Apoſtoli? Nunquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes dona habent curationum? Et cætera huiuſmodi. Sed dicit aliquis, poſſe quidem fieri vt prophetiam quiſque non habeat, & tamen habeat charitatem, atque ideo Chriſto annumeratus inhæreat: ſed fieri nõ poſſe, vt prophetiam habeat, & non habeat charitatem: nihil enim eſt homo habens prophetiam ſine charitate. Ita fortaſſe quemadmodum poſſumus dicere, nihil eſſe hominem habentem animã ſine mente: non quia poſſit inueniri homò qui mentem non habeat habens animam, ſed quia nihil eſſet ſi inueniri poſſet. Sic etiam dici poteſt, ſi corpus figuram habeat, colorem non habeat, videri non poteſt: nõ quia ſit corpus cui deſit color, ſed quia ſi eſſet, cerni non poſſet. Ita fortaſſe dictum eſt, quòd ſi quis habeat prophetiam, & charitatem non habeat, nihil eſt: non quia poteſt in quoquam prophetia eſſe ſine charitate, ſed quia ſi eſſet, prodeſſe non poſſet. Opus eſt igitur ad ſoluendam iſtam quæſtionem, vt oſtendamus aliquem reprobum hoc donum habuiſſe prophetiæ: quòd ſi alium neminem inueniremus, hîc iſte ipſe Saul ſatis oſtenderet. Sed tamen ille etiam Balaam reprobus apparet: non enim eum tacet Scriptura diuino iudicio eſſe damnatum: & tamen prophetiam habebat: & quia charitas ei deerat, inerat voluntas maledicẽdi populo Iſraëlitico, quam hoſtis prętio comparauerat, qui eum ad maledicendum mercede conduxerat, dono tamen illo prophetandi quo aſpergebatur, benedicebat inuitus. Nec verba illa parum atteſtantur huic ſentẽtiæ quæ in Euãgelio ſcripta ſunt, multos dicturos in illa die, Domine Domine ſcoram te manducauimus & bibimus, & in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus: quibus tamen dicturus eſt: Non noui vos, recedite à me operarij iniquitatis. Non enim eos mentiẽtes putabimus iſta dicturos in illo iudicio, vbi nullus erit fallendi locus, aut vllam vocem talium legimus, dicentium: Dileximus te. Poterunt ergo dicere, In nomine tuo prophetauimus, cùm ſint improbi & reprobi: non autem poterunt dicere, dilectionem quam mandaſti tenuimus. Nam ſi dicent, non eis reſpondebitur: Nõ noui vos. In hoc enim cognoſcetur, inquit, quia diſcipuli mei eſtis, ſi vos inuicẽ diligatis. Exemplum vtiq; huius Saul, reſiſtit ſuperbis nonnullis hæreticis: qui vel aliquid boni de muneribus ſancti Spiritus negant poſſe dari eis qui ad ſanctorum ſortes nõ pertinent: cùm eis dicimus, habere illos poſſe ſacramentum baptiſmi, quod cùm ad Eccleſiam catholicam veniunt, non eſt in eis vllo modo violandum, aut quaſi non habeant tradendum: ſed tamen eos non ideò ſaluti debere cõfidere, quia nõ improbamus quòd illos accepiſſe concedimus, ſed oportere cognoſcere vnitatis ſocietatem vinculo charitatis incundam: ſine qua omnino quicquid habere potuerint, quamuis per ſe ſanctum ac venerandum, ipſi tamen nihil ſunt, tanto indigniores effecti vitæ æternæ præmio, quanto illis donis non bene vſi ſunt, quæ in hac vita, quæ tranſitoria eſt, acceperunt. Non autem bene vtitur, niſi

1.Reg.18.c.10.
Ibid.v.23.
2.Reg.18.c.10.
3.Reg.18.c.19.&d.22.&25&p.40.
1.Reg.19.d.20.a
1.Cor.13.d.1.e
2.Cor.12.a.7.a
Num.11.d.
Sap.14.d.
Matth.7.d.22.
al.in nomine tuo.
Ioan.13.d.35.

1.Cor.13.d.4. niſi charitas, & charitas omnia tolerat, atque ideo nõ ſcindit vnitatem, cui ipſa eſt fortiſſimum vinculum. Non enim & ſeruus ille non accepit talentum, aut aliquid aliud intelligitur talentum quàm munus aliquod diuinum: ſed qui habet dabitur ei, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo: quod non habet auferri non poteſt, ſed aliud non habet vt meritò auferatur quod habet. Non habet charitatem vtendi, vt auferatur quicquid aliud habet quod ſine charitate non prodeſt. Non igitur mirum eſt, regem Saul & eo tempore quo primum vnctus eſt, accepiſſe ſpiritum prophetandi, & poſtea cùm eſſet propter inobedientiam reprobatus, recedente ab eo ſpiritu Domini arreptum eſſe maligno ſpiritu à Domino: qui etiam ipſe ſpiritus Domini appellatus eſt propter miniſterium, quia omnibus etiam ſpiritibus malis bene vtitur Dominus, vel ad damnationem quorundam, vel ad emendationem, vel ad probationem: & quamuis non ſit malignitas à Domino, non eſt tamen poteſtas niſi à Deo. Dictum eſt etiam, Sopor Domini occupauerat milites eiuſdem Saul, cùm Dauid haſtam & cyphum abſtuliſſet à capite dormientis: non quia tunc ſopor in Domino erat vt ipſe dormiret, ſed quia ille ſopor qui tunc homines apprehenderat, nutu Dei erat infuſus, ne Dauid & ſeruorum eius in eo loco preſentia ſentiretur. Neque illud mirum eſt rurſum eundem Saul accepiſſe ſpiritũ prophetiæ cùm perſequeretur iuſtum, & eum comprehẽſurus & necaturus veniſſet in locum vbi erat cõgregatio prophetarum. Sic enim ſatis monſtratum eſt, neminem de tali munere iam ſecurum eſſe debere, tanquam ſit acceptiſſimus Deo, ſi non habeat charitatem: quandoquidem illud donum & Sauli dari potuit propter arcanum quidem alicuius ſacramenti, ſed tamen dari potuit reprobato, inuido & ingrato & reddẽti mala pro bonis, & ne poſt ipſam quidem acceptionem ſpiritus correcto in meliꝰ atque mutato. AGE iam videamus quomodo dictum ſit, Pœnitet me quod conſtituerim regem Saul. Quæris enim, non vtique in talium verborum intellectu rudis, ſed rudimẽta explorans mea paterno ſtudio & benigna cura, quomodo pœniteat aliquid Dominum, in quo ſit omnis præſcientia. Ego verò cũ hoc de Deo dicitur, indignum aliquid dici arbitrarer, ſi aliquid dignum inueniretur quod de illo diceretur. Cùm verò verba omnia quibus humana colloquia conferuntur illius ſempiterna virtus & diuinitas mirabiliter atque incunctanter excedat, quicquid de illo humanitùs dicitur quod etiam hominiꝰ aſpernabile videatur, ipſa humana admonetur infirmitas, etiã illa quæ congruẽter in Scripturis ſanctis de Deo dicta exiſtimat, humanæ capacitati aptiora eſſe quàm diuinæ ſublimitati, ac per hoc etiam ipſa tranſcendenda eſſe ſaniore intellectu, ſicut iſta qualicunque tranſcenſa ſunt. Quis eſt enim hominum, cui non occurrat in Deo cuncta præſciente, pœnitentiam eſſe non poſſe? Et certè tamen hæc duo verba ſunt, pœnitẽtia & præſcientia, quorũ quia vnum cõgruè credimus in Deo, id eſt præſcientiam, negamus in eo eſſe pœnitentiam. Cùm verò aliquis liquidiore conſideratione iſta pertractans, quæſierit quemadmodum vel ipſa præſcientia Deo congruat, & inuenerit huius etiam verbi notionem illius ineffabili diuinitate longè lateq; ſuperari, non miraretur vtrumq; de illo propter homines dici potuiſſe, de quo vtrumque propter ipſum incongruè diceretur. Quid eſt præſcientia, niſi ſcientia futurorum? Quid autem futurum eſt Deo, qui omnia ſupergreditur tempora? Si enim in ſciẽtia res ipſas habet, non ſunt ei futuræ, ſed præſentes; ac per hoc non iam præſcientia, ſed tantùm ſcientia dici poteſt. Si autem ſicut in ordine temporalium creaturarum, ita & apud eum nondum ſunt quæ futura ſunt, ſed ea præ-

1.Reg.19.d.24.
QVÆST. II.
1.Reg.15.c.11.

uenit ſciendo. Bis ergo ea ſentit, vnò quidem modo ſecundùm futurorum præſcientiam, altero verò modo ſecundùm præſentium ſcientiam. Aliquid ergo temporaliter accedit ſciẽtiæ Dei, quod abſurdiſſimũ atque falſiſſimum eſt. Nec enim poteſt quæ ventura prænoſcit noſſe cùm venerint, niſi bis innoteſcant, & prænoſcendo antequã ſint, & cognoſcendo cùm iam ſunt. Ita fit, vt, quod lõgè à veritate ſecluſum eſt, temporaliter aliquid accedat ſcientiæ Dei, cùm temporalia quæ præſciuntur etiam præſentia ſentiũtur, quæ non ſentiebantur antequam fierent, ſed tantummodo præſciebantur. Si verò etiam cùm venerint quæ præſciebantur eſſe futura, nihil noui accedit ſcientiæ Dei, ſed manebit illa præſcientia ſicut erat etiã priuſquam venirent quæ præſciebantur, quomodo iã præſcientia dicetur, quando non eſt rerum futurarum? Iã enim præſentia ſunt quæ futura cernebat, & paulò pòſt erunt præterita. Præteritarum autem rerum ſicut præſentium nullo modo poteſt dici præſciẽtia. Reditur ergo ad id vt fiat rebus iam præſentibus ſciẽtia, quæ eiſdem rebus futuris erat præſcientia: & cùm ea quæ præſcientia erat prius, poſtea ſcientia fiat in Deo, admittit mutabilitatẽ & temporalis eſt, cùm ſit Deus qui verè ſummeq; eſt, nec vlla ex parte ſit mutabilis, nec vllo motu nouitio temporalis. Placet ergo vt non dicamus præſcientiam Dei, ſed tantummodo ſcientiam, quæramus & hoc quomodo. Non enim ſcientiam ſolemus dicere in nobis, niſi cùm ſenſa & intellecta memoria retinemus: id eſt, cùm meminimus aliquid ſenſiſſe nos vel intellexiſſe, vt id cùm volumus recolamus. Quòd ſi ita in Deo eſt, vt poſſit propriè dici, intelligit & intellexit, ſentit & ſenſit; admittit tempus, & ſubrepit nihilominus illa mutabilitas quæ longè à Dei ſubſtantia remouenda eſt: & tamen & ſcit Deus & præſcit Deus ineffabili modo, ſic eũ & pœnitet ineffabili modo. Cùm enim ſcientia Dei longè diſtet ab humana ſcientia, ita vt irridenda ſit comparatio, vtraque tamen ſcientia vocatur: & hæc quidem humana talis eſt, vt dicat de illa Apoſtolus, etiã ſciẽtia deſtruetur: quod nullo modo rectè de ſcientia Dei dici poteſt. Sic & ira hominis turbida eſt & non ſine cruciatu animi: ira verò Dei de qua dicitur in Euangelio, Sed ira Dei manet ſuper eum: & Apoſtolus, Reuelabitur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem: illo in tranquillitate iugiter manente, in creatura ſubdita exercet admirabili æquitate vindictam. Miſericordia quoque hominis habet nõnullam cordis miſeriam, vnde etiam in Latina lingua nomen accepit. Nam inde eſt etiam, quòd non ſolum gaudere cum gaudentibus, ſed etiam flere cum flentibus hortatur Apoſtolus. Quis autem ſano capite dixerit vlla miſeria tangi Deum, quem tamen vbique Scriptura multæ miſericordiæ eſſe teſtatur? Ita & zelum humanum non ſine peſte liuoris intelligimus: zelantem verò Deum non ita, ſed eodem verbo, non eodem modo. Longum eſt percurrere cætera, & ſunt innumerabilia, quibus oſtenditur multa diuina iiſdem nominibus appellari quibus humana, cùm incomparabili diuerſitate ſeiuncta ſint: nec tamen fruſtra eadem ſunt rebus vtriſque indita vocabula, niſi quia hæc cognita quę in quotidiana conſuetudine verſantur, & experimentis vſitatioribus innoteſcunt, nonnullam ad intelligenda illa ſublimia prębent viam. Cùm enim deꝓſero de humana ſcientia mutabilitatem, & tranſitus quoſdam à cogitatione in cogitationem, cùm recolimus vt cernamus animo quòd in contuitu eius paulò antè non erat, atque ita de parte in partem crebris recordationibus tranſilimus: vnde etiam ex parte dicit eſſe Apoſtolus noſtram ſcientiam. Cùm ergo hæc cũcta detraxero, & reliquero ſolam viuacitatem certę atq; inconcuſſæ veritatis vna atq; æterna contempla-

Rom.12.d.15.
Pſal.85.d.5.
1.Cor.13.d.9.

tione cuncta colluſtrantis: imò non reliquero, non enim habet hoc humana ſcientia, ſed pro viribus cogitauero: inſinuatur mihi vtcunque ſcientia Dei: quod tamen nomen ex eo quod ſciendo aliquid non latet hominem, potuit eſſe rei vtriq; commune: quãquam & in ipſis hominibus ſolet diſcerni à ſapientia ſcientia, vt etiam Apoſtolus dicit, Alij quidem per ſpiritũ datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ ſecundùm eundem ſpiritum. In Deo autem nimirum non ſunt hæc duo, ſed vnum: & in hominibus quidem hæc ita diſcerni probabiliter ſolent, vt ſapientia pertineat ad intellectum æternorum, ſcientia verò ad ea quæ ſenſibus corporis experimur. Sed licet alius aliam differẽtiam proferat, niſi tamen diuerſa eſſent, non ſic ab Apoſtolo diſtinguerentur. Quod ſanè ſi ita eſt, vt nomẽ ſcientiæ rebus quas per ſenſum corporis experimur deputatum ſit, nulla eſt omnino ſcientia Dei. Non enim Deus per ſeipſum ex corpore & anima conſtat, ſicut homo. Sed melius dicitur aliam eſſe ſcientiam Dei, & non eiuſdem generis cuius iſta eſt quæ hominum dicitur: ſicut etiam idipſum quod Deus dicitur, longè aliud eſt, quàm quemadmodũ dictum eſt, quia ſtetit in ſynagoga deorum. Tamẽ ad non latere quoquo modo pertinet communicatio ipſa vocabuli. Sic etiam de ira hominis detracto turbulentum mõrum, vt remaneat vindictæ vigor, atque ita vtcunq; aſſurgo in notitiam illius quæ appellatur ira Dei. Item de miſericordia ſi auferas compaſſionem, cùm eius quem miſerearis participatus es miſeriæ, vt remaneat tranquilla bonitas ſubueniendi & à miſeria liberandi, inſinuatur diuinę miſericordiæ qualiſcunque cognitio. Zelum quoque Dei non repudiemus & aſpernemur, cùm ſcriptũ inueniamus: ſed auferamus de humano zelo pallidam tabem doloris, & morbidam perturbationem animi: remaneatq; illud ſolum iudicium, quo corruptio caſtitatis impunita eſſe nõ ſinitur, & aſſurgimus vt incipiamus aliquo modo capere zelum Dei. Quapropter cùm legimus etiam Dominum dicentẽ, Pœnitet me: conſideremus quid id eſſe ſoleat. In hominibus opus pœnitendi eſt, cùm proculdubio reperitur voluntas mutãdi: ſed in homine cũ dolore animi eſt: reprehẽdit enim in ſe quod temere fecit. Auferamus ergo iſta quę de humana infirmitate atquè ignorantia veniunt, & remaneat ſolum velle, vt non ita ſit aliquid quemadmodum erat, ſic poteſt aliquãtulum intimari menti noſtræ, qua regula intelligatur quod pœnitet Deum. Cùm enim pœnitere dicitur, vult nõ eſſe aliquid ſicut fecerat vt eſſet: ſed tamen & cùm ita eſſet, ita eſſe debebat: & cùm ita eſſe iam non ſinitur, iam non debet ita eſſe, perpetuo quodam & tranquillo æquitatis iudicio, quo Deus cũcta mutabilia incommutabili voluntate diſponit. Sed quoniam præſcientiam & ſciẽtiam cum laude ſolemus dicere in hominibus, iramq; ipſam ſolet humanum genus in magnis poteſtatibus timere potius quàm reprehendere, congrueter putamus talia dici de Deo. Qui autem zelat, & quem aliquid pœnitet, quoniã vel culpari ſolet vel in ſe culpam corrigere: atq; ideo cum reprehenſione iſta dici de hominibus, propterea mouet cùm legim⁹ eſſe aliquid in Deo ciuſmodi. Sed illa Scriptura omnibus conſulens propterea magis & iſta ponit, ne illa quæ placent ſic intelligãtur in Deo, quomodo cõſueuerunt in hominibus intelligi. Per hæc enim quæ diſplicent cùm ea nõ audeamus ſic intelligere in Deo vt inueniuntur in homine, diſcimus etiã illa ſic quærere quæ apta eſſe atq; conuenientia putabamus. Nam ſi propterea nõ eſt illud de Deo dicendum, quia in homine diſplicet, non dicamus incommutabilem Deũ, quia de hominibus cum reprehenſione dictũ eſt: non enim eſt illis commutatio. Item quædam in homine ſunt laudabilia, in Deo autem eſſe non poſſunt, ſicut

2.Cor.12.d. 8.

2.Reg.15.c. 12.

pudor, quod ætatum viridiorum magnũ eſt ornamẽtum: ſicut timor Dei non eſt tantũ in veteribus libris laudatus, ſed Apoſtolus etiã dicit, Perficientes ſanctificationem in timore Dei: qui vtiq; in Deo nullus eſt. Sicut ergo quædam laudabilia hominum nõ rectè dicũtur in Deo: ſic quædam culpabilia hominum rectè intelligũtur in Deo: non ita vt in hominibus, ſed vocabulis tãtum modo communibus, longè alia ratione & modo. Nam paulò pòſt idem Samuel cui dixerat Dominus, Pœnitet me quòd conſtituerim regẽ Saul, ipſi Sauli ait de Deo, Quoniam nõ eſt ſicut homo vt pœniteat eum: vbi videlicet ſatis oſtendit etiam cùm Deus dicit, Pœnitet me: non humano more accipiẽdum eſſe, ſicut iam quãtum valuimus diſputauimus.

2.Cor.11.

1.Reg.15.b. 29.

ITEM quæris, vtrum ſpiritus immundus qui erat in Pythoniſſa, potuerit agere vt Samuel à Saule videretur & loqueretur cum eo. Sed multo maioris miraculi eſt, quòd ipſe ſatanas princeps omnium immundorum ſpirituum potuit loqui cum Deo, & petere ad tentandum Iob iuſtiſſimum virum, qui etiam tentãdos Apoſtolos petiit. Aut ſi hoc non ideo habet difficilem quæſtionem, quia per quam voluerit creaturã, cui voluerit creaturæ vbiq; præſens veritas loquitur, nec propterea magni meriti eſt cui loquitur Deus. Intereſt enim quid loquatur, quia & imperator cũ multis innocentibus non loquitur, quibus prouidentiſſimè conſulit ad ſalutem: & cum multis nocẽtibus loquitur, quos iubet interfici. Si ergo hinc propterea nulla quæſtio eſt, nulla ſit quæſtio, quomodo etiam immũdus ſpiritus cum anima ſancti viri loqui potuerit. Omnibus enim ſanctis, Deus creator & ſanctificator longè vtique maior eſt. Quòd ſi hoc mouet, quòd licuerit maligno ſpiritui excitare animam iuſti, & tanquam de abditis mortuorum receptaculis reuocare, nónne magis mirandum eſt, quòd ſatanas ipſum Dominũ aſſumpſit & conſtituit ſuper pinnaculũ templi? Quolibet enim modo fecerit, ille etiam modus quo Samueli factum eſt vt excitaretur, ſimilirer latet. Niſi fortè quis dixerit, faciliorem diabolo fuiſſe licentiam ad Dominum viuum vnde voluit aſſumẽdum, & vbi voluit conſtituendum, quã ad Samuelis defuncti ſpiritum à ſuis ſedibus excitandum. Quòd ſi illud in Euangelio nos ideo nõ perturbat, quia Dominus voluit atq; permiſit, nulla diminutione ſuæ poteſtatis & diuinitatis id fieri: ſicut ab ipſis Iudæis, quanquam perueriis atque immundis & facta diaboli facientibus, & teneri ſe & vinciri & illudi & crucifigi atque interfici paſſus eſt: non eſt abſurdum credere ex aliqua diſpenſatione diuinę voluntatis permiſſum fuiſſe, vt non inuitus nec dominante aut ſubiugante magica poteſtia, ſed volens atque obtemperans occultæ diſpenſationi Dei, quæ & Pythoniſſam illam & Saulem latebat, cõſentiret † ſpiritus Prophetæ ſancti ſe oſtẽdi aſpectibus regis, diuina cum ſentẽtia percuſſurus. Cur enim anima boni hominis, à malis viuis euocata ſi venerit, amittere videatur dignitatẽ ſuam, cùm & viui plerũq; boni vocati ad malos veniant, & agant cum eis quod officium poſtulat æquitatis, ſeruato atq; inconcuſſo decore virtutis ſuæ, & illorũ vitiis pro rerum præſentium vel vſu vel neceſſitate tractatis? Quanquam in hoc facto poteſt eſſe alius facilior inrellectus & expeditior exitus, vt nõ verè ſpiritum Samuelis excitatum à requie ſua credamus, ſed aliquod phãtaſma, & imaginariam illuſionem diaboli machinationib⁹ factam, quã propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia ſolent imagines rerum earum nominibus appellari quarum imagines ſunt. Sicut omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua parte materiæ, metalli aut ligni, vel cuiuſcunq; rei aprę ad opera huiuſmodi, quęq; etiam videntur in ſomnis, & omnes ferè imagines, earũ rerum quarũ imagines ſunt appellari nominibus

Act.2.d.41.

Matth.16.a. 20.

Matth.28.d.

nibus ſolent. Quis eſt enim qui hominem pictum dubitet vocare hominem, quãdoquidem & ſingulorum quorumque picturam cum aſpicimus, propria quæq; nomina incunctanter adhibemus; velut cùm intuentes tabulam aut parietem, dicimus: Ille Cicero eſt, ille Salluſtꝰ, ille Achilles, ille Hector, hoc flumẽ Simois, illa Roma; cùm aliud nihil ſint quàm pictæ imagines. Vnde cherubin cùm ſint cæleſtes poteſtates, fictæ tamen ex metallo, quod imperauit Deus, ſuper arcam teſtamenti, magnæ rei ſignificandæ gratia, non aliud quàm cherubin illæ quoque effigies vocitantur. Item ſi quis videt ſomnium, non dicit, Vidi imaginem Auguſtini aut Simplicianj, ſed vidi Auguſtinũ aut Simplicianum, cũ eo tempore quo tale aliquid vidit, nos ignoraremus. Vſque adeò manifeſtum eſt, non ipſos homines, ſed imagines eorũ videri. Et Pharao ſpicas ſe dixit vidiſſe in ſomnis & boues, nõ ſpicarũ aut boum imagines. Si igitur liquidò conſtat nominibus earum rerum quarum imagines ſunt, eaſdẽ imagines appellari, non mirum eſt quod Scriptura dicit Samuelem viſum, etiam ſi fortè imago Samuelis viſa apparuit, machinamento eius qui trãſfigurat ſe velut in angelum lucis, & miniſtros ſuos velut miniſtros iuſtitiæ. Iam verò ſi illud mouet, quomodo à maligno ſpiritu Sauli vera prædicta ſunt: poteſt & illud mirum videri, quomodo dæmones agnouerint Chriſtum quem Iudæi non agnoſcebãt. Cùm enim vult Deus etiam per infimos & infernos ſpiritus aliquem vera agnoſcere, temporalia duntaxat atq; ad iſtam mortalitatem pertinentia, facile eſt, & non incongruum: vt omnipotẽs & iuſtus ad eorum pœnam quibus iſta prædicuntur, vt malum quod eis impendet antequam veniat prænoſcendo patiantur, occulto apparatu myſteriorum ſuorum etiam ſpiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat, vt quod audiunt ab angelis prænuncient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel iubet vel ſinit. Vnde etiam ſpiritus Pythonicus in Actibus apoſtolorum atteſtatur Paulo apoſtolo, & Euãgeliſtæ eſſe conatur. Miſcent tamen iſti fallacias ſuas, & verum quod noſſe potuerint, non docendi magis quàm decipiendi fine prænunciant. Et fortè hoc eſt quod cùm illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, dixit etiam ſecum futurum: quod vtique falſum eſt. Magno quippe interuallo poſt mortem ſeparari bonos à malis in Euangelio legimus, cùm Dominus inter ſuperbum illum diuitem, cùm iam apud inferos tormẽta pateretur, & illum qui ad eius ianuam vlcoroſus iacebat, iam in requie conſtitutum, magnum chaos interiectum eſſe teſtetur. Aut ſi propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eris: vt non ad æqualitatem felicitatis, ſed ad parem cõditionem mortis referatur, quòd vterque homo fuerit, & vterque mori potuerit, iamq; mortuus mortem viuo prænunciabat: perſpicit quantum opinor prudentia tua, ſecundùm vtunque intellectum habere exitum illam lectionem, quæ non ſit contra fidem: niſi fortè profundiore & † perplexione inquiſitione, quæ vel virium mearum vel temporis excedit anguſtias, inueniatur ad liquidum, vel poſſe, vel nõ poſſe animam humanam cùm ex hac vita migrauerit magicis carminibus euocatam viuorum apparere cõſpectibus, etiam corporis lineamẽta geſtantem; vt non ſolum videri valeat, ſed & ãgnoſci. Et ſi poteſt, vtrum etiam iuſti anima, non quidem cogatur magicis ſacris, ſed dignetur oſtendi occultioribus imperiis ſummæ legis obtemperans: vt ſi fieri non poſſe clarueriit, non vterq; ſenſus in huius Scripturæ tractatione atque expoſitione admittatur, ſed illo excluſo, imaginaria ſimulatio Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniã ſiue illud fieri poſſit ſiue non poſſit, tamen fallacia ſatanæ atque imaginum ſimu-

1.Reg.28. 16.d.19.

Ion.16.f. 26.

Gen.41.c. 18.

Iob 1.c.11.

Luc.22.d.31.

1.Reg.28.b. 19.

2.Cor.11.d. 14.

Act.16.c.17.

d.prolixio-re.

Luc.16.d.22.

Aug.ſerm.44. de ſecedamus.

Ioan.11.d.44

1.Reg.17.d. 20.

1.Reg.17.d. 21.

tificatum filium suum fuisse, ad quod Helias factum esse præsumperat, cùm illa verba non confirmando, sed renuendo enunciauerat. Cùm enim viuum recepisset filium suum, ait: Ecce nunc cognoui, quoniam homo Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo certissimum. Multa sunt autem in Scripturis, quæ nisi illo modo pronuncientur, in contrariam sententiam recidát: sicuti est, Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Si quasi confirmans respondeas; vides quanta peruersitas oriatur. Sic ergo pronúciandum est, ac si dicatur, Deúsne qui iustificat? vt subaudiatur, Non vtique. Ac per hoc apertam puto esse illã Heliæ sententiam, quam non seruata pronúciatio faciebat obscuram. De spiritu mendacij per quem deceptus est Achab, hoc intelligamus, quod iã superius aperte tractatum arbitror: Deum scilicet omnipotẽtem & iustum distributorem pœnarum præmiorúmque pro meritis, non solum bonis & sanctis ministris vti ad opera congrua, sed etiam malis ad opera digna: cùm illi pro sua peruersitate nocere appetant, sinantur autem tantum quátum ille iudicat, qui omnia in mensura & pondere & numero disponit. Dixit autem hoc Micheas propheta quomodo sibi fuerit demonstratum. Occulta enim res & nimis secreta ita demõstratur prophetis, sicut potest capere sensus humanus, cùm etiam rerum imaginibus in reuelationibus tanquam verbis instruitur. Nam quomodo Deus hæc agat vbique præsens: & vbiq; totus ac semper præsens: & quomodo eius simplicem & incommutabilem æternamq; veritatem consulant sancti angeli, omnesq; ab eodem Deo creati sublimes & múdissimi spiritus, atque id quod in eo sempiternè iustum videt, pró cõgruẽtia rerum inferiorum temporaliter peragat: quomodo etiã lapsi spiritus, qui in veritate non steterunt, propter immunditiam & infirmitatem concupiscẽtiarum & pœnarum suarum, non valentes præsentem intrinsecùs contueri & consulere veritatem, signa forinsecùs per creaturã expectent, eisq; moueantur siue ad faciendum aliquid siue ad non faciendum: quóue modo cogantur æterna lege qua vniuersitas regitur vincti atq; constricti, vel sinente Deo operari, vel fecẽdere iubenti & compellẽti, arduum & explicare longissimum est. Vereor autẽ ne ista quę sunt à me dicta, & nõ satisfecerint expectationi, & tædio fuerint gratuitati tuæ: quãdoquidem cùm tu ex omnibus quæ interrogasti vnum à me libellum mitti velles, ego duos libros eosdemq; longissimos misi, & fortasse quæstionibus tuis nequaquam diligenter expediteq; respondi. Quamobrem preces tuas pro erratis meis multas & assiduas peto fieri: sententiam verò de hoc opere tuam breuissimam, sed grauissimam flagito, & dum sit verissima, seuerissimam non recuso.

Ibid.d.24.

Rom.8.f.33.

Iun.1.f.44.

3.Reg.22.c.20.

dicredem.

al. peruersa cupiditate. Sap.12.d.21.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE VIII. DVLCITII QVÆSTIONIBVS LIBER.

Ex lib.2. Retract. cap.65.

LIBER quem prænotaui de octo Dulcitij quæstionibus, non esset in hoc opere commemorandus inter libros meos, cũ sit confectus ex iis quæ à me in aliis antea conscripta sunt, nisi & disputationis aliquid à nobis interpositum reperiretur in eo, & vni earum quæstionum non ex opusculo alio meõ respõsionem, sed tunc quæ potuit occurrere, reddidissem. Hic liber sic incipit:

PRAEFATIO.

QVANTVM mihi videtur, dilectissime fili Dulciti, nõ tardaui respõdere interrogationibus tuis. Per Paschã quippe hoc anno quo Dominicus eius fuit tertio Calendas Aprilis, à Carthagine mihi missas lítteras tuæ dilectionis accepi. Post eos autem dies sanctos confestim Carthaginem sum profectus. In qua ciuitate nihil me dictare permisit occupationum, quæ ibi non potest deesse nimia multitudo. Sed posteaquam inde regressus sum, peractis apud nostros quindecim diebus, qui me post absentiã diuturnam curare alia compulerunt (nam post tres menses redire permissus sum) rescribere ista nõ distuli, & abs te missis quæstionibus quæ à me per diuersa opuscula mea iam fuerãt pertractata, ex eisdem opusculis reddere, vel solutionem vel certè disceptationẽ meam. Denique illud tantummodo vbi quæris quare dixerit Dominus nimirum præscius futurorum, Elegi Dauid secũdum cor meum: cùm ille talia & tanta cõmiserit, vbi tractauerim, & quomodo id exposuerim, nõ potui reperire, & vtrum sit in aliquo libro meo vel epistola nescio. Ac per hoc quoniam mihi de hoc intulisti nouæ disputationis necessitatẽ, in hac mea rescriptione id vltimũ feci, prius volens ea ponere, quæ habebam in aliis meis voluminibus præparata: vt nec studio tuæ sanctitatis deesse̊m, quod mihi est gratissimum; nec alio modo eadẽ dicere cogerer, quod mihi esset laboriosissimũ, nec te aliquo amplius adiuuaret.

3.Reg.8.b. 26. 2.Paral.6.a. 6.

PRIMA itaq; propositio tua est, vtrum aliquando & qui sunt post baptismum peccatores, exeant de gehẽna. Aliquãtorum nanq; supet hoc, inquis, diuersa sententia est, respondentium, sicut est iustorum præmiũ, ita peccatorum finem non habere tormenta. Asseuerare etenim cupiũt tam perpetim vindictam manere quàm præmium. Quibus contrà præscribitur Euãgelica illa sẽntentia quæ ait, Non inde exies donec reddas nouissimũ quadrantem. Superest ergo vt hoc reddito possit exire. Credimus hoc etiam Apostoli definitione scribentis, Ipse aũt saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Sed quoniam alibi legimus, inquis, Et non cognouit eam donec peperit: quod ita interpretari nõ possum, idcirco de hoc cupimus fieri certiores. Hucusque est propositio tua. Cui respondeo ex libro meo qui inscribitur De fide & operib, vbi de hac re ita locutus sum: Iacobus autem in tantum vehementer infestus est eis qui sapiunt fidem sine operibus valere ad salutem, vt illos etiam dæmonibus comparet, dicens: Tu credis quoniam vnus est Deus: bene facis, & dæmones credunt & contremiscunt. Quid breuius, verius vehementiusq; dici potuit, cùm in Euangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cùm Christum filiũ Dei cõfiterentur, & ab illo corriperentur, quod in Petri cõfessione laudatum est? Quid proderit, ait Iacobus, fratres mei, si fidem dicat se quis habere, opera autem non habet. Nunquid poterit fides saluare eum? Dicit etiam, Quia fides sine operibus mortua est. Quousq; ergo fallũtur, qui de fide mortua sibi vitã perpetuam pollicentur? Quapropter diligenter oportet attẽdere quomodo accipienda sit Pauli illa sententia, planè ad intel-

Q.VII.1.

Matth.5.d. 26.

1.Cor.3.c. 15. Matth.1.d. 25.

Cap.14.

Iacobi 2.d. 19.

Mar.1.c.1.f. Matth.16.d. 16. Iacobi 2.c. 24.

ibid.d.26.

1.Cor.3.b. 11. intelligendum difficilis, cùm ait, Fundamentum autẽ aliud nemo potest ponere, præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusq; opus manifestabitur. Dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permanserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius autẽ opus arserit, damnũ patietur: ipse aũt saluus erit, sic tamen quasi per ignẽ. Quam quidam sententiam ità intelligendam putant, vt illi videantur ędificare super hoc fundamẽtum aurum, argentum & lapides pretiosos, qui fidei quæ in Christo est, bona opera adiiciunt; illi autem fœnum, ligna, stipulam, qui cùm eandem fidem habeãt, malè operantur. Vnde arbitrãtur per quasdam pœnas igais eos posse purgari ad salutẽ percipiẽdã merito fundamenti. Hoc si ita est, fateamur istos laudabili charitate conari, vt omnes indiscretè admittantur ad baptismum, non solùm adulteri & adultera contra sententiam Domini falsas nuptias prætendentes, verùm etiã publicæ meretrices in turpissima professione perseuerantes, quas certè etiam nulla negligentissima Ecclesia consueuit admittere, nisi ab illa primitùs prostitutione liberatas. Sed ista ratione cur non omnimodo admittantur, omnino non video. Quis enim non malit eas posito fundamẽto, licet ligna, fœnum & stipulam congerant, aliquanto certè diuturniore igne purgari, quàm in æternum perire? Sed falsa erunt illa quę obscuritatem ambiguitatemq; non habent. Si habeã omnem fidem; ita vt montes transferam, charitatem autem nõ habeam, nihil sum. Et quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere; opera autẽ non habeat, nũquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & illud, Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque fures, neque auari, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores; neque ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces regnum Dei possidebunt. Falsum est & illud: Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes; immunditiæ, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitię, contẽtiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidię, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prędico vobis sicut prędixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Falsa erunt hæc. Si enim tantummodo credant & baptizentur, quamuis in malis talibus perseuerent, salui erunt per ignem: atq; ideo in Christo baptizati etiam qui talia agunt, regnũ Dei possidebunt. Frustra autem dicitur, Et hęc quidem fuistis, sed abluti estis, quãdo & abluti hęc sunt. Inaniter etiã illud à Petro dictum videbitur, Sic & vos simili forma baptismã saluos fecit, non carnis depositio sordium, sed cõscientię bonæ interrogatio: siquidẽ & habentes pessimas conscientias omniũ flagitiorũ & scelerũ plenas, nec eorum malorũ pœnitẽtia mutatas, tamẽ baptisma saluos facit; propter fundamẽtum enim quod in eodem baptismate ponitur, licet per ignem, salui erunt. Illud quoque nõ video cur Dominus dixerit: Si vis venire ad vitã, serua mandata, & commemorauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam his nõ seruatis ad vitam veniri potest per solam fidem, quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quomodo verum erit quod eis quos ad sinistrã posituros est, dicet, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius? Quos non increpabit quia in eum non credidẽrunt: sed quia bona opera non fecerunt. Nam profectò ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus mortua est, vitam promittat æternam, propterea omnes gentes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eisdem pascuis vtebantur, vt appareat eos illi dicturos, Domine quãdo te vidimus illa & illa patientem, & non ministrauimus tibi, qui in eum crediderant, sed bona operari non curauerant, tanquam de ipsa fide mortua ad vitam peruenire̊tur æternam. An fortè ibũt in ignem æternum qui opera misericordiæ non fecerunt, & non ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrumpendo in se templum Dei, in se ipsos immisericordes fuerunt, quasi opera misericordię profint aliquid sine dilectione, dicente Apostolo, Si distribuam omnia mea pauperibus, charitatem autem nõ habeã, nihil mihi prodest: aut diligat quisquam proximum sicut seipsum, qui non diligit seipsum? Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neque illud dici hîc poterit, in quo nonnulli seipsos seducunt dicẽtes, ignem ęternum dictum, non ipsam pœnam ęternam. Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrãtur eos quibus propter fidem mortuam per ignem promittũt salutem: vt videlicet ipse ignis æternus sit, combustio verò eorum, hoc est operatio ignis, non sit in eis ęterna: cùm & hoc prędicens Dominus sententiam suam ita concluserit, dicens: Sic ibũt illi in combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit ergo ęterna combustio, sicut ignis, & eos in illam ituros veritas dixit, quorum non fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Si ergo hęc omnia & cętera quę innumerabilia per omnes Scripturas sine vlla ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erunt; potetit verus esse ille intellectus de lignis, fœno & stipula, quòd hi salui erunt per ignem, qui solam in Christo fidem tenentes bona opera neglexerunt. Si autem ista & vera & clara sunt, proculdubio in illa Apostoli sententia alius requirendus est intellectus, atq; in his deputanda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædam difficilia intellectu: quæ non debent homines peruertere ad prõprium suum interitum, vt contra cuidẽtissima testimonia scripturarũ securos faciant de perpendenda salute hequissimos, nequitiæ suæ pertinacissimè cohærentes, nec emendando aut pœnitendo intrãtos.

1.Cor.13.d. 2. Iacobi 2.c.14.

2.Cor.6.b.9. Gal.5.d.21.

Hic à me fortassè quæratur de ipsa Pauli apostoli sententia, quid ego sentiam, & quonam modo intelligẽdam putem. Fateor malle me hinc audire intelligentiores atque doctiores, qui sic eam exponant, vt illa omnia vera & inconcussa permaneant quæ supra commemoraui, & quæcunque alia non commemoraui: quibus apertissimè Scriptura testatur, nihil prodesse fidem nisi eam quam definiuit Apostolus, id est quæ per dilectionem operatur: sine operibus autem saluare non posse, neque præter ignem, neque per ignem: quia si per ignem saluat, ipsa vtique saluat. Absolutè autem dictum est & apertè, Quid prodest si dicat quis se fidem habere, opera autem non habeat; nunquid poterit fides saluare eum? Dicam tamen quàm breuissimè potero etiam ipse, quid sentiam de illa sententia Pauli apostoli ad intelligẽndum difficili, dummodo illud quod ad meam professionem attinet præcipuè teneatur, quòd de hac me malle dixi audire meliores. Fundamentum Christus est in structura architecti sapientis: hoc expositione non indiget. Aperte enim dictum est, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si autem Christus, proculdubio fides Christi. Per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem Apostolus dicit. Porrò si fides Christi, illa vtique quam definiuit Apostolus, quæ per dilectionem operatur. Non enim fides illa dæmonum, cùm & ipsi credant & contremiscant, & filium Dei confiteãtur Iesum, potest accipi in fundamentum. Quare, nisi quia non est fides quæ per dilectionem operatur, sed quæ exprimitur per timorem? Fides itaque Christi fides gratiæ Christianæ, id est ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Sed quid si

1.Cor.3.b. 10. Matth.19.c. 17. Iacobi 2.d. 26. Matth.25.d. 46. 1.Petr.3.d. 16. Iacobi 2.c. 24. Ephes.3.b. 17. Matth.25.d. 41. Psal.44.

1.Cor.3.c. 12. ædificare ſuper hoc fundamentum,aurum,argẽtum, lapides pretioſos: & lignũ, fœnũ,& ſtipulam:ſi ſubtilius diſſerere coner,vereor ne ad intelligendum difficilior ſit ipſa expoſitio:enitar tamen, quãtum Dominus adiuuat; & breuiter & quantum potero dilucidè expedire quod ſẽtio. Ecce ille,qui quæſiuit à magiſtro bono,quid boni faceret, vt haberet vitam ęternam:& audiuit,ſi ad vitam venire vellet,ſeruãda ſibi eſſe mãdata. Dictum eſt ei,Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non falſum teſtimonium dices, Honora patrem tuum & matrẽ tuam, Et diliges proximum tuum tanquam teipſum. Hæc faciens in fide Chriſti, teneret proculdubio fidem quæ per dilectionem operatur. Neque enim diligeret proximum tanquam ſeipſum, niſi recepta dilectione Dei, ſine qua non diligeret ſeipſum. Porrò ſi faceret etiã quod Dominus addidit, dicẽs, Si vis perfectus eſſe, vade vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo, & veni ſequere me: ædificaret ſuper illud fundamentum, aurum,argẽtum,lapides pretioſos:non enim cogitaret, niſi quomodo placeret Deo. Et hæ cogitationes ſunt,quantum æſtimo, aurum,argentũ,lapides pretioſi. Porrò ſi circa diuitias ſuas carnali quodam teneretur affectu, quamuis ex eis multas eleemoſynas faceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid rapinęq; moliretur,aut earum minuendarum vel amittẽdarũ metu in aliquod facinus flagitiũmue laberetur: alioquin iam ſe iſto modo ab illius fundamenti ſtabilitate ſubtraheret, ſed propter carnalem, vt dixi, quem in eis habebat affectũ, quo talibus bonis ſine dolore carere non poſſet,ędificaret ſuper fundamentum illud lignum, fœnum,ſtipulam: maximè ſi & vxorem ſic haberet,vt etiam propter ipſam cogitaret ea quæ ſunt mundi: quomodo placeret vxori. Hæc igitur quoniam affectu dilecta carnali, non ſine dolore amittuntur, propterea qui ſic ea habẽt,vt habeant in fundamento fidem, quæ per dilectionem operatur, nec huic iſta vlla ratione vel cupiditate præponant, in eorum amiſſione paſſi detrimentum, per ignem quendam doloris perueniunt ad ſalutẽ. A quo dolore atq; detrimento tanto eſt quiſq; ſecurior,quãto ea vel minus amauerit, vel tanquã non habens habuerit. Qui verò propter illa, vel tenenda,vel adipiſcẽda, homicidium,adulterium,fornicationem,idololatriam, & ſimilia quæq; commiſerit, non propter fundamentum per ignem ſaluabitur, ſed amiſſo fundamento, æterno igne torquebitur. Quamobrem & illud quod dicunt veluti probare cupientes,quantum valeat ſola fides,vbi Apoſtolus dicit, Quòd ſi infidelis diſcedit,diſcedat: nõ eſt enim ſeruituti ſubiect⁹ frater vel ſoror in huiuſmodi:id eſt, vt propter fidẽ Chriſti etiam ipſa vxor legitima ſocietate cõiuncta, ſine vlla culpa relinquatur, ſi cũ viro Chriſtiano, propter hoc quia Chriſtianus eſt, permanere noluerit: non attendunt eo modo illã rectiſſimè dimitti,ſi viro ſuo dicat, Non ero vxor tua, niſi mihi de lattocinio diuitias cõgeras: aut niſi ſolita lenocinia,quibus noſtram domũ tranſigebas,etiam Chriſtianus exerceas:aut ſi quid aliud vel facinoroſum vel flagitioſum in viro nouerat, quo delectata vel libidinem explebat, vel facilem victum habebat, vel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille cui hoc dicit, ſi veraciter egit pœnitentiam ab operibus mortuis,quando acceſſit ad baptiſmum, habetque in fundamento fidem quæ per dilectionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore diuinæ gratiæ,quàm carnis luxuriæ,& membrum quod eum ſcandalizat, fortiter amputat. Quemcũque autem in hac direptione dolorẽ cordis propter carnalẽ affectũ coniugis ſuſtinebit,hoc eſt detrimentum quod patietur, hic eſt ignis per quem fœno ardente ipſe ſaluabitur. Si autem iam ſic habebat vxorem tanquam non habens,non propter concupiſcẽtiam,ſed propter miſericordiam,ne fortè eam ſaluam faceret,reddens potius quàm exigens debitum coniugale, profectò nec dolebit carnaliter, cùm ab illo tale connubium ſeparabitur: neq; enim in ea cogitabat,niſi quæ ſunt Dei, quomodo placeret Deo. Ac per hoc in quãtum aurũ, argentum,& lapides pretioſos illis cogitationibus ſuperędificabat,in tantũ nullum detrimẽtum patietur, in tantum eius ſtructura, quæ non erat fœnea, nullo incendio cremabitur. Siue ergo in hac tãtum vita iſta homines patiuntur, ſiue etiam poſt hanc vitam talia quædam iudicia ſubſequuntur,non abhorret,quantũ arbitror, à ratione veritatis iſte intellectus huius ſententiæ: verumtamen etiamſi eſt alius,qui mihi nõ occurrit,potius eligendus, iſtum quàm diu tenemus,nõ cogimur dicere iniuſtis, non ſubditis, ſceleſtis, contaminatis,patricidis,matricidis,homicidis,fornicatoribus,maſculorum concubitoribus, plagiariis,mendacibus,periuris,& ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur,quæ eſt ſecundùm Euangelium gloriæ beati Dei: ſi tantummodo in Chriſtum credatis,& ſactamẽtum baptiſmi eius accipiatis, etiamſi vitam iſtam peſſimã non mutaueritis,ſalui eritis. Vnde nec illa nobis mulier Chananęa præſcribit,quia Domin⁹ quod petebat ei dedit, cùm ante dixiſſet, Nõ eſt bonum tollere panem filiorum, & mittere canibus: quia ille cordis inſpector mutatam vidit,quando laudauit: & ideo non ait,O canis,magna eſt fides tua:ſed,O mulier,magna eſt fides tua. Mutauit vocabulum,quia mutatum vidit affectum, atq; illam correptionem ad fructũ peruenìſſe cognouit. Miror autẽ ſi laudaret in ea fidem ſine operibus, id eſt fidem nõ talem quæ per dilectionem poſſet operari:fidem mortuam,& quod Iacobus dicere minimè dubitauit,fidem non Chriſtianorum, ſed dæmonum. Poſtremò ſi iſtam Chananæam nolùt intelligere mutaſſe perditos mores, quando eá Chriſtus contemnendo & corripiendo redarguit: quoſcũque inuenerint tantummodo credere, vitam verò iniquiſſimam, nec ſaltem occultare, ſed etiã liberè profiteri,ac nolle mutare: ſanẽt filios eorũ ſi poſſunt, ſicut ſanata eſt filia Chananæ mulieris: non tamen eos faciant membra Chriſti,cùm ipſi eſſe non deſinãt membra meretricis. Itẽ in eo libro cui titulus eſt De fide, ſpe, & charitate, quem ſcripſi ad filium meum, fratrem tuũ Laurentiũ,iſta de hac re verba mea ſunt: Creduntur,inquã, à quibuſdam,etiam hi qui nomen Chriſti nõ relinquunt, & eius lauacro in Eccleſia baptizantur, nec ab ea vllo ſchiſmate vel hæreſi præciduntur,in quantiſlibet ſceleribus viuant, quæ nec diluant pœnitendo,nec eleemoſynis redimãt, ſed in eis vſq; ad huius vitæ vltimũ diẽ pertinaciſſimè perſeuerent,ſalui futuri per ignem:licet pro magnitudine facinorum flagitiorumq; diuturno, non tamen æterno igne puniti. Sed qui hoc credunt, & tamen catholici ſunt, humana quadam beneuolẽtia mihi falli videntur: nam Scriptura diuina aliud conſulta reſpondet. Librum autem de hac quæſtione conſcripſi, cuius titulus eſt De fide & operibus: vbi ſecundùm Scripturas ſanctas, quantum Deo adiuuante potui, demonſtraui eam fidem ſaluos facere, quam ſatis euidenter expreſſit Paulus apoſtolus;dicẽs: In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio quicquam valet, neque præputium,ſed fides quæ per dilectionem operatur. Nam fides quæ per dilectionem non operatur, proculdubio;ſecundùm apoſtolum Iacobum,mortua eſt in ſemetipſa. Qui rurſus ait:Si fidem dicat ſe quis habere, opera autem non habeat, numquid poterit fides ſaluare eum? Porrò autem ſi homo ſceleratus propter fidem ſolam per ignem ſaluabitur, & ſic eſt accipiendum quod ait beatus Paulus apoſtolus: Ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem: poterit

rit ergo ſaluare ſine operib⁹ fides, & falſum erit quod dixit ei⁹ coapoſtolus Iacob⁹: falſum erit & illud quod idem ipſe Paulus dixit: Nolite,inquit,errare: neq; fornicatores,neque idolis ſeruientes,neque adulteri,neque molles, neque maſculorum concubitores,neque fures,neque auari,neque maledici,neque ebrioſi,neque rapaces regnum Dei poſſidebunt. Si enim etiam in iſtis perſeuerantes criminibus,tamẽ propter fidem Chriſti ſalui erunt, quomodo in regno Dei non erũt? Sed quia hęc apoſtolica manifeſtiſſima & apertiſſima teſtimonia falſa eſſe non poſſunt, illud quod obſcurè dictum eſt de his qui ædificant ſuper fundamentum, quod eſt Chriſtus,non aurum,non argentum,non lapides pretioſos, ſed ligna, fœnum,ſtipulam: de his enim dictum eſt, quòd per ignem ſalui erũt, quoniam fundamenti merito non peribunt: ſic intelligendum eſt, vt his manifeſtis non inueniatur contrarium eſſe. Ligna quippe & fœnum & ſtipula nõ abſurdè accipi poſſunt rerum ſecularium,quamuis licitè conceſſarũ, tales cupiditates, vt amitti ſine animi dolore nõ poſſint. Cùm autem iſte dolor vrit, ſi Chriſtus in fundamento locum habet,id eſt vt ei nihil anteponatur,& malit homo, qui tali dolore vritur, rebus quas ita diligit, magis carere, quã Chriſto, per ignem fit ſaluus. Si autem res huiuſmodi temporales ac ſeculares tempore tentationis maluerit tenere quàm Chriſtum,eũ in fundamento non habuit: quia hæc priore loco habuit, cùm in ædificio nõ ſit aliquid prius fundamẽto. Ignis enim,de quo eo loco locutus eſt apoſtolus Paulus, talis debet intelligi, vt ambo per eum tranſeant: id eſt,& qui ædificat ſuper hoc fundamẽtum,aurum, argentum, lapides pretioſos: & qui ædificat lignum, fœnum, ſtipulam. Cùm enim hoc dixiſſet, adiunxit, Vniuſcuiuſque opus quale ſit,ignis probabit. Si cuius opus permanſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus autem exuſtum fuerit, damna patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Non ergo vnius eorum, ſed vtriuſq; opus ignis probabit. Eſt quidem ignis tentatio tribulationis, de quo apertè alio loco ſcriptum eſt: Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis. Iſte ignis in hac interim vita facit quod Apoſtolus dixit, ſi accidat duobus fidelibus: vni ſcilicet cogitanti quæ Dei ſunt, quomodo placeat Deo: hoc eſt, ædificanti ſuper Chriſtum fundamentum,aurum,argentum,lapides pretioſos: alteri autem cogitanti ea quæ mundi ſunt, quomodo placeat vxori:id eſt, ædificanti ſuper idem fundamẽtum,ligna,fœnũ,ſtipulam:illius enim opus non exuritur, quia nõ ea dilexit, quorum amiſſione crucietur. Exuritur autem opus huius quoniam ſine dolore non pereũt quæ cum amore poſſeſſa ſunt. Sed quoniam alterutra conditione propoſita, eis potius carere malit,quàm Chriſto,nec timore amittendi talia deſerit Chriſtum, quamuis doleat dum amittit,ſaluus eſt quidem,ſic tamen quaſi per ignem:quia vrit eum rerum dolor,quas dilexerat, amiſſarum,ſed non ſubuertit neque conſumit,fundamenti ſtabilitate atq; incorruptione munitum. Tale aliquid etiam poſt hanc vitam fieri incredibile non eſt,& vtrum ita ſit,quæri poteſt. Et aut inueniri, aut latere,nonnullos fideles per ignem quendam purgatorium,quãto magis minúſue bona pereuntia dilexerunt,tanto tardius citiusque ſaluari:non tamen tales, de quibus dictum eſt, quòd regnum Dei non poſſidebunt, niſi conuẽnienter pœnitentibus eadem crimina remittantur. Conuenienter autem dixi, vt ſteriles in eleemoſynis non ſint, quibus tantum tribuit Scriptura diuina, vt earum tantummodo fructum ſe imputaturum prænunciet Dominus dextris,& earum tãtummodo ſtabilitatem ſiniſtris,quando his dicturus eſt: Venite benedicti patris mei,percipite regnum Dei: illis autem, Ite in ignem æternum. Hæc de duob⁹ opuſculis meis ſatis puto quæſtioni tuæ fuiſſe reſponſa. De illa verò ſententia Domini, Non exies inde donec reddas nouiſſimum quadrantem: reſpondere mihi neceſſe non fuit, cùm iam tu ipſe quæſtionem ſimilem ex Euangelij lectione ſoluiſti,vbi ſcriptum eſt: Non cognouit eam donec peperit. Sanè vt nõ te celem de hac re cogitationem meã, vellem, ſi fieri poſſet, imò verò volo,ſi fieri poteſt,in hac quæſtione veritate ſuperari. Illud enim quod dicitur quandoque,& ſi plurimi temporis, eos qui in catholica communione moriuntur, quamuis vſque in finem vitæ huius flagitioſiſſimè & ſceleratiſſimè vixerint, de pœnis vltricibus exituros, familiarius meũ tangit affectum,quem habemus circa eos,qui nobiſcum corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta communicant:quamuis eorum mores perditos oderimus,quos diſciplina eccleſiaſtica emẽdare nõ poſſumus,aut à meſa Dominica ſeparare:ſed à veritate vinci volo,quæ ſactis literis apertiſſimè non reſiſtit. Non enim quæ reſiſtit, dicenda eſt vlla ratione veritas,vel putãda. Sed interim donec audiamus tale aliquid aut legamus,auſcultemus ei qui dicit, Nolite errare,neque fornicatores,neq; idolis ſeruientes,&c. regnum Dei poſſidebunt: quia ſi talia ſunt,quæ contradicũt, vt horum verborum Apoſtolicorum manifeſtationem in alios ſenſus ducere nequeãt, profectò aduerſus ea nos inſtruxit, & paratos eſſe voluit idem Apoſtolus dicens: Hoc autem ſcitote intelligentes, quoniã omnis fornicator, aut immundus,aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Cùm ergo audierimus quoſdam fornicatores, & immundos, & auaros per ignem ſaluari, vt habeãt hæreditatem in regno Chriſti & Dei, nõ obſurdeſcamus contra iſtum reclamantem & dicentem, Omnis fornicator,aut immundus,aut auarus non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei: & tie acquieſcam⁹ illius verbis cõtra continuò ſubiicientem, Nemo vos ſeducat inanibus verbis. VTRVM oblatio quæ quotidie fit pro quieſcentibus,aliquid eorum conferat animabus, cùm euidenter noſtris aut ſubleuemur actibus, aut grauemur:cùm ſiquidẽ legamus,quòd in inferno nemo poſſit ſe confiteri. Ad quod multi dicunt,quòd ſi aliquis beneficij in hoc locus poſſit eſſe poſt mortẽ, quanto magis ſibi anima ferret ipſa refrigeria, ſua per ſe illic confitendo peccata,quàm in eorum refrigeriũ ab aliis oblatio procuratur? Dixi aliquid de hac re in eo libro,quem nuper ad ſanctum Paulinum Nolanũ epiſcopum ſcripſi,cùm me cõſuluiſſet: Vtrum ſepultura, quę fit in memoriis martyrũ,proſit aliquid ſpiritibus mortuorum. Inde eſt hoc quod his ad te literis inſero. Diu,inquam,ſanctitatis tuæ,coẽpiſcope venerande Pauline, ſcriptorum debitor fui, ex quo mihi ſcripſiſti per homines filiæ noſtræ religioſiſſimæ Florę, quærens à me, vtrum proſit cuique poſt mortem, quòd corpus eius apud ſancti alicuius memoriã ſepeliatur. Hoc enim abs te vidua memorata petierat,pro defuncto in eis partibus filio ſuo, & reſcripſeras cõſolans eam,idq; etiam nũcians de cadauere fidelis iuuenis Cynegij,quod materno & pio affectu deſiderauit, eſſe completum, vt ſcilicet in beatiſſimi Felicis confeſſoris baſilica poneretur. Qua occaſione factũ eſt, vt per eoſdem perlatores literarum tuarum etiã mihi ſcriberes,ingerẽs huiuſcemodi quæſtionem:atque vt reſponderem quid mihi exinde videretur expoſceris, nec tacens ipſe quid ſentias:nam dicis videri tibi,non eſſe inanes motus animorum religioſorum atque fidelium pro ſuis iſta curantium. Adiungis etiam, vacare non poſſe quòd vniuerſa pro defunctis Eccleſia ſupplicare conſueuit: vt hinc & illud coniici poſſit, homini prodeſſe poſt mortem, ſi fide ſuorum humãdo eius

1.Cor.6.b.9.

1.Cor.3.c. 12.

Ibid.15.

1.Tim.1.b. 9.

Matth.19.b. 16.

Matth.15.b. 26.

Luc.1.d. 16.

1.Cor.3.c. 13.

Ibid.

Iſa.27.a. 6.

1.Cor.7.f. 32.

Matth.25.d. 34.

1.Cor.3.c. 15.

Deſide, & operibus.

Gal.5.a.6.

Iacobi 2.d. 26.

Ibid.2.a.14.

De cura pro mortuis ca.13

do eius corpori talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quæsita sanctorum.
2.Cor.5.b.10. Sed cùm hæc ita sint, quomodo huic opinioni cõtrarium non sit, quod ait Apostolus: Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundùm ea quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum: non te satis videre significas. Hæc quippe Apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortem: non tunc quãdo iam recipiendum est, quod quisque gesserit ante mortem. Verùm hæc ita soluitur quæstio, quoniã quodam vitę genere acquiritur, dum in hoc corpore viuitur, vt aliquid adiuuent ista defunctos: ac per hoc secũdùm ea quæ per corpus gesserũt, eis quæ post corpus religiosè pro illis facta fuerint, adiuuantur. Sunt enim quos omnino nihil adiuuant ista: siue pro eis fiant quorum tam mala sunt merita, vt neque talibus digni sint adiuuari: siue pro eis quorum tam bona sunt, vt talibus non indigeant adiumentis. Genere igitur vitæ quod
B gessit quisque per corpus, efficitur vt prosint vel non prosint, quæcunque pro illo piè fiunt, cùm reliquerit per corpus: nam meritum per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac vita, frustra quæritur post hãc vitam. Ita fit vt neq; inaniter Ecclesia, vel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat, & tamen ferat vnusquisque secundùm ea quæ gessit per corpus, siue bonum, siue malum, reddente Domino vnicuiq; secundùm opera eius. Vt enim hoc quod
In Enchiridio, cap. 109. impẽditur possit ei prodesse post corpus, in ea vita est acquisitum, quam gessit in corpore. Dixi etiam tale aliquid ad Laurentium, quod ita se habet: Tempus autem, inquam, quod inter hominis mortem & vltimam resurrectionem positum est, animas abditis receptaculis continet, sicut vnaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne dum viueret. Neque negandum est defunctorum animas
4.sent. dist. 45. ca. Neque negandum. pietate suorum viuẽtium releuari, cùm pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleëmosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cùm viuerẽt, vt hæc sibi postea possent prodesse, meruerunt. Est enim quidam viuendi modus, nec tam bonus, vt non requirat ista post mortem: nec tam malus, vt ei nõ prosint ista post mortem. Est verò talis in bono, vt hæc nõ requirat: est & rursus talis in malo, vt nec his valeat, cũ hæc vita trãsierit, adiuuari. Quocirca hîc omne meritum comparatur, quo post hãc vitam possit releuari quispiam, vel grauari. Nemo autẽ se speret, quod hîc neglexit, cùm obierit, apud Deum promereri. Nõ igitur ista quę pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi Apostolicæ sunt aduersa sententiæ, qua dic-
2.Cor.5.b.10. tum est, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundùm ea quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum: quia etiã hoc meritum sibi quisque cùm in corpore viueret comparauit, vt ei possent ista prodesse: nõ enim omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore? Cùm D ergo sacrificia siue altaris, siue quarumcunq; eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offerũtur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, etiam si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque viuorum cõsolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, vt sit plena remissio: aut certè vt tolerabilior fiat ipsa damnatio. QVARTA TERTIA tua quæ-
QVARTA III. stio est, Vtrum statim in aduentu Domini credẽdum sit futurum esse iudicium, an spatio interposito temporis? In cuius diebus aduẽtus, quoniam legimus, in-
1.Thess.4.d.17. quis, quòd qui supererunt, rapientur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino futuri sunt: nosse desidero, vtrum mox iudicium comitetur aduentum: & ij qui rapientur in nubes, an soluantur in mortem? nisi forte ad vicem mortis ipsam immutationem debeamus accipere. Huic interrogationi tuæ, qua quæris, vtrum in aduẽtu Domini mox credẽdum sit futurum esse iudicium, puto quòd sufficiat fides symboli, qua confitemur Christum à patris dextera esse venturum ad viuos & mortuos iudicandos. Cùm ergo ipsa sit ei causa veniendi, quid aliud acturus est mox vt venerit, nisi propter quod veniet? De illis autem qui rapientur in nubibus, in quadam epistola, quam scripsi ad filium meum nomine Non est hic epistola. Mercatorem, quæ incipit, Proculdubio notissimum vobis, cùm me consuluisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse peccato retributam, quatenus disputauerim, in subditis lege. Illi autem, inquam, de quibus dixit Apostolus, cùm loqueretur de resurrectione mortuorum, Et nos vi- 1.Thess.4d. 17. uentes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & ita semper cum Domino erimus: afferunt quidem aliquid quæstionis, sed propter seipsos, non propter istos: nam etsi nõ sunt etiam ipsi morituri, quid istos adiuuet, omnino non video, cùm talia de his dici possint, qualia de illis dicta sunt duobus, Enoch scilicet & Helia. Sed reuera quãtum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere quosdam in fine seculi adueniente Domino, cùm futura est resurrectio mortuorum, nõ esse morituros, sed viuos repertos, in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris datur, repentè mutandos, & simul cum illis rapiendos, sicut dicit, in nubibus. Nec aliquid aliud mihi visum est, quotiens de his verbis volui cogitare. Sed vellem hinc potius audire doctiores: ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente viuificatos, ad vitam transituros perpetuam, dicere inueniatur Apostolus, Stulte, tu quod seminas, 1.Cor.15.a. 36. non viuificatur, nisi prius moriatur. Nã & illud quod ibid.g.51. in plerisque codicibus legitur, Omnes resurgemus, vnde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio
C quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, Omnes dormiemus: multo facilius & apertius id cogit intelligi: & si quid aliud tale in sanctis libris inuenitur ad id videtur impellere, vt nullos hominum existimemus immortalitatem, nisi mors præcesserit, adepturos. Proinde vbi dixit Apostolus, Et nos viuentes qui reliqui sumus, in aduentu 1.Thess.4.d. 17. Domini non præueniemus eos qui antè dormierunt: ipse enim Dominus in iussu & in voce archangeli & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui in Christo resurgent primi: deinde nos viuentes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & ita semper cum Domino erimus. Vellem de his verbis, vt dixi, audire doctiores: & si mihi potuerint hæc ita exponi, vt in eis possit intelligi, omnes homines qui viuunt vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus esse indociles doctores, & certè melius homo corrigitur prauus, quàm frangitur durus: cùm iis quæ descripsimus, ita nostra vel aliorum exerceatur vel erudiatur infirmitas, vt tamen in eis nulla velut canonica cõstituatur authoritas. Si autem in his verbis Apostoli nullus alius sensus poterit reperiri, & hoc eum intelligi voluisse clarue- 2.Cor.5.b. rit, quod videntur ipsa verba clamare: id est, quòd futuri sint in fine seculi, & secundo aduentu Domini, qui non expolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, vt absorbeatur mortale à vita: huic sententiæ proculdubio conueniet, quod in regula fidei confitemur, vẽturum Dominum, iudicaturum viuos & mortuos: vt nõ hîc intelligamus viuos iustos, mortuos autem iniustos, quamuis iudicãdi sint & iusti & iniusti: sed viuos, quos nõdum exiisse, mortuos autem quos

quos iã exiisse de corporibus, aduentus eius inueniet. A
1.Cor.15.a. 36. ibid.g.51. Quæ si ita esse constiterit, illa verba excutienda erũt, quomodo sic accipiamus, Tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur: & illud, Omnes resurgemus: siue, Omnes dormiemus: vt non aduertantur huic sententiæ, qua quidam creditur etiam cum suis corporibus in æternum nõ gustata morte victuri. Sed vtrumlibet horum veracior & perspicacior intellectus inueniatur, quid ad causam pertinebit istorum, siue omnes debita morte plectantur, siue aliquibus ab hac excepris conditione parcatur: cùm tamen constet nõ solum mortem animæ, verùm etiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset: & gratiæ mirabiliore virtute iustos à morte ad æternã beatitudinem reuiuiscere, quàm in mortis experientiam non venire. Hæc propter illos, de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint: quamuis eos iam non existimem dicere, etiamsi non peccasset Adam, fuisse vel corpore morituram. Cæterum quod attinet ad quæstionẽ resurrectionis, propter illos qui creduntur non esse B morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine morte media transituri, inquisitio diligentior adhibenda est, & si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atq; perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse adhuc audire, aut legere, aut excogitare potueris, peto mihi mittere nõ grauẽris. Ego enim, quod confitendum est charitati tuæ, plus amo discere quàm docere: nam hoc admonemur etiam dicente apostolo Iacobo, Sit autem omnis homo velox
Iacob.1.c.19. ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Vt ergo discamus, inuitare nos debet suauitas veritatis: vt autem doceamus, cogere necessitas charitatis: vbi potiꝰ orandum est, vt transeat ista necessitas, qua hominem
Isa.54.b.13. Iuan.6.45. docet aliquid homo, & simus omnes docibiles Dei: quamuis & hoc simus, cùm ea quæ ad veram pietatẽ pertinent, discimus, etiam quando illa docere videtur homo: quia neque qui plantat, est aliquid, neque
1.Cor.3.b. 7. qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Cùm itaque si Deus incrementum non daret, non essent Apostoli plantatores & rigatores: quãto magis ego vel tu vel quilibet huius temporis homines quando nobis videmur esse doctores? QVARTA tua quæ-
QVARTA III. Psal.111.a. 2. stio est, quare dixerit Dauid, Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Cùm sciamus iustorum filios & fuisse & esse maledictos: & iniustorum, & fuisse & esse benedictos. Huic quæstioni dè psalmi ipsius expositione respõdeo, quem cùm
ibid.d.1. in populo tractarem dixi, Beatus enim vir qui timet Dominũ, in mandatis eius volet nimis. Viderit Deus, qui solus & veraciter & misericorditer iudicat, quantum iste proficiat in mandatis eius: quoniam tentatio est vita humana super terram, sicut sanctus Iob
Iob 7.a.1. Sap.9.c.15. dicit. Et iterum scriptum est, Quoniam corpus quod corrumpitur, aggrauat animam: & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantẽ. Qui autem iu-
1.Cor.4.d.5. dicat nos, Dominus est. Nec ante tempus iudicare debemus, donec veniat Dominus, & illuminet ab- D scondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à Deo. Viderit ergo ille quantum quisque proficiat, in mandatis eius tamen volet nimis, qui pacem illius coædificationis adamauerit, nec iam desperare debet, quoniam in man-
Luc.2.b.14. datis eius volet nimis, & pax in terra hominibus bonæ voluntatis. Vnde potens in terra erit semen eius. Et semen futuræ messis, opera esse misericordiæ, Ga.6.c.9. Apostolus testis est, qui dicit: Bonum autem facientes non deficiamus. Tempore enim proprio metemus
2.Cor.9.b.6. non deficientes. Et iterum, Hoc autem, inquit, qui parcè seminat, parcè & metet. Quid autem fratres
Luc.19.b.8. Luc.21.a.2. potentius, quàm vt regnum cælorum non solùm Zachæus emat dimidio rerũ suarum, sed & vidua duobus minutis: & tantundem ibi vterque possideat? Quid potentius, quàm vt idem regnum & thesauris diuitis, & calice aquæ frigidæ pauperis valeat? Sunt autem qui ista faciunt dum terrena conquirunt, aut hîc mercedem sperantes à Domino, aut hominibus placere cupientes. Sed generatio rectorum benedice- Psal.111.b. 2. tur, id est, opera eorum quorum bonus Deus Israël, qui recto sunt corde. Rectum autem cor est, non resistere patri emendanti, & credere pollicenti: non eorum quibus commouẽtur pedes, & effunduntur gressus atque labuntur, sicut in alio Psalmo canitur, dum Psal.27.a.2. zelant in peccatoribus pacem peccatorum videntes, & putant perire opera sua, quia non eis merces redditur peritura. At iste vir qui timet Dominum, & in templum sanctum Dei conuersione recti cordis aprarur, nec gloriam hominum quærit, nec terrenas diuitias concupiscit, & tamen gloria & diuitiæ in domo eius. Domus enim eius cor eius est, vbi Deo habitante opulentius habitat, cum spe vitæ æternæ, quàm cum al. adulan- hominibus † habitantibus in marmoratis laqueatisq; tibus. tectis, cum timore mortis æternæ. Huius enim iustitia manet in seculum seculi. Ipsa eius gloria, ipsæ diuitiæ. Illius autem purpura & byssus & epulæ splendidæ, & cùm præsto sunt, transeunt, & cùm ad finem venerint, aquæ gutram ex digito stillantẽ desiderans, ardens lingua clamabit. Hæc sunt quæ in dicto Psalmo exposuisse me memini, & ad quæstionis tuæ quarto loco propositæ solutionẽ satis esse nunc existimo. Quinto autem loco id posuisti, vnde post omnia disputaturum me esse promisi. SEXTA tua pro- QVAEST. V. positio est, Vtrum iuxta historiam libri Regnorum, Pythonissa ipsum prophetam Samuelem de inferno 1.Reg.28.d. euocauerit? Hoc à me beatæ memoriæ Simplicianus Lib.2. quæst. ad Simplic. quæst. 3. Mediolanensis episcopus aliquando quæsiuit. Quid ergo ei responderim, subditum lege. Item quæris, inquam, vtrum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potuerit agere, vt Samuel à Saule videretur, & loqueretur cum eo? Sed multo maioris miraculi est, quòd ipse satanas princeps omnium immundorum spirituum potuit loqui cum Deo, & petere tentandũ Iob 1.a.9. Iob iustissimum virum, qui etiam Apostolos tentan- Luc.22.d.31. dos petiit. Aut si hoc ideo non habet difficilem quæstionem, quia per quam voluerit creaturam, cui voluerit creaturæ vbique præsens veritas loquitur, nec propterea magni meriti est cui loquitur Deus. Interest enim quid ipse loquatur, quia & imperator cum multis innocentibus non loquitur, quibus prouidentissimè consulit ad salutem, & cum multis nocẽtibus loquitur, quos iuber interfici. Si ergo hinc propterea nulla quæstio est, nulla sit quæstio, quomodo etiam immundus spiritus cum anima sancti viri loqui potuerit. Omnibus enim sanctis Deus creator & sanctificator longè vtique maior est. Quòd si hoc mouet, quòd licuerit maligno spiritui excitare animam iusti, & tanquam de abditis mortuorum receptaculis euocare: nonne magis mirandum est, quòd satanas ipsum Dominum assumpsit, & constituit super pinnã Matth.4.b templi? Quolibet enim modo id fecerit, ille etiã modus quo Samueli factum est, vt excitaretur, similiter latet. Nisi fortè quis dixerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad Dñm viuum vnde voluit assumendũ, & vbi voluit constituendũ, quàm ad Samuelis defuncti spiritum à suis sedibus excitandum. Quòd si illud in Euangelio nos ideo non perturbat, quia Dominus voluit atque permisit nulla diminutione suę potestatis & diuinitatis id fieri: sicut ab ipsis Iudæis quandiu Matth.4.c.6 & 27.c. peruersis atque immundis, & facta diaboli facientibus, & teneri se, & vinciri, & illudi, & crucifigi, atque interfici passus est: non est absurdum credere ex aliqua dispensatione diuinæ volũtatis permissum fuisse, vt non inuitus, nec dominãte aut subiugante magica

potẽt-

potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dis- A pensationi Dei, quæ Pythonissam illam & Saulem latebat, consentiret spiritus prophetæ sancti se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia percussurus. Cur enim anima boni hominis à malis viuis euocata si venerit, amittere videatur dignitatem suam, cùm & viui plerunque boni vocati ad malos veniant, & agant cum eis quod officium postulat æquitatis, seruato atque incōcusso decore virtutis suæ, & illorum vitiis pro rerum præsentium, vel vsu, vel necessitate tractatis? Quāquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus, & expeditior intellectus, vt non verè spiritum Samuelis excitatū à requie sua credamus, sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam: quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt: sicut omnia quæ pingūtur atque fingūtur ex aliqua materia metalli, aut ligni, vel cuiusque rei aptæ ad opera huiusmodi: quæ etiam videntur in somnis, & omnes B fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari solent nominibus. Quis enim est qui hominem pictum dubitet vocare hominem, quandoquidē & singulorum quorumque picturam cùm aspicimus, propria quæq; nomina incunctanter adhibemus: velut cùm intuentes tabulam aut parietem, dicimus, Ille Cicero est, ille Sallustius, ille Achilles, ille Hector: hoc flumen Simois, illa Roma: cùm aliud nihil sint, quàm pictæ imagines? Vnde Cherubin cùm sint cælestes virtutes, fictæ tamen ex metallo, quod imperauit Deus, super arcam testamenti magnæ rei significandæ gratia, non aliud quàm Cherubin illa quoque figmenta vocitantur. Item quisquis vidit somnium, non dicit, Vidi imaginem Augustini, aut Simpliciani: sed vidi Augustinum aut Simplicianū, cùm eo tempore quo tale aliquid vidit nos ignoraremus: vsqueadeò manifestum est, non ipsos homines, sed imagines eorum videri. Et Pharao spicas se dixit vidisse in somnis, & boues, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquidò cōstat nominibus earum rerum, quarum imagines sunt, easdem imagines appellari: non mirum est quod Scriptura dicit Samuelem visum, etiamsi fortè imago Samuelis apparuit machinamento eius qui transfigurat se velut angelum lucis, & ministros suos velut ministros iustitiæ. Iam verò si illud mouet, quomodo & à maligno spiritu Sauli vera prædicta sint, potest illud mirum videri, quomodo dæmones agnouerint Christum, quem Iudæi non agnoscebant. Cùm enim vult Deus etiam per infimos infernosq; spiritus aliquem vera cognoscere, temporalia dūtaxat, atque ad istam mortalitatem pertinentia: facile est & nō incongruum, vt omnipotēs & iustus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur, vt malum quod eis impendet antequam veniat præno scendo patiātur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat, vt quod audiūt ab angelis, prænuncient hominibus. Tantū autem audiunt, D quantum omnium Dominus atq; moderator vel iubet vel sinit: vnde etiam spiritus Pythonicus in Actibus apostolorum attestatur Paulo apostolo, & Euangelista esse conatur. Miscent tamen isti fallacias, & verum quod nosse potuerint; non docendi magis quā decipiendi fine prænunciant. Et fortè hoc est, quod cùm illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum; quod vtique falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos à malis in Euangelio legimus, cùm Dominus inter superbum illum diuitem, cùm iam apud inferos torméta pateretur, & illum qui ad eius ianuam vlcerosus iacebat, iam in requie constitutum, magnum chaos interiectum esse testetur. Aut si propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eris: vt non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, eo quòd vterque homo fuerit, & vterq; mori potuerit, iamque mortuus, mortem viuo prænunciabat: Perspicit, quantum opinor, prudentia tua, secundùm vtrunque intellectum habere exitum illam lectionē, qui non sit cōtra fidem: nisi fortè profundiore & perplexiore inquisitione, quæ vel virium mearū, vel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidum vel posse vel non posse animam humanam, cùm ex hac vita migrauerit, magicis carminibus euocatam, viuorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta gestantem, vt non solùm videri valeat, sed & agnosci. Et si potest, vtrum etiam iusti anima, nō quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus mysteriis summæ legis obtemperans: vt si fieri non posse clauerit, non vterque sensus in huius Scripturæ tractatione atque expositione admittatur, sed illo exclu so imaginaria similitudo Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit, siue non possit, tamen fallacia satanæ atq; imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis inuigilat: hæc diximus pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid factum à maligno spiritu Pythonissæ illius ministerio, quàm diu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur. Hæc sunt quæ tunc de Pythonissa & Samuele scripsi. [Sed quàm non frustra dixerim, pedetentim nos in hoc genere simulatam Samuelis imaginem, maligno Pythonissæ ministerio præsentatam existimare debere, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, mea posterior inquisitio declarauit, quando inueni in libro Ecclesiastico vbi patres laudabantur, ex ordine ipsum Samuelem sic fuisse laudatum, vt prophetasse etiam mortuus diceretur. Sed si & huic libro ex Hebræorū, quia in eorum non est, canone, contradicitur: quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in Euāgelio cum Helia qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus?]

C

SEPTIMA tua propositio est, Qualiter satisfaciendum sit eis, qui dicunt Saram stuprum non effugisse, cùm dicant Abimelech ab eius cōuentione somnio esse reuocatum, & immissum in eius copulam Pharaonem, non video. Cùm ad hoc credēdum Scriptura non cogat. Accepit enim eam quidem vxorem, continuoque ditatus est Abraham multis Ægyptiorum muneribus propter illam: sed non scriptum est, quòd cum ea Pharao dormierit, eique permixtus sit, quoniam Deus eum multis magnisq; cladibus affligendo id facere non permisit. Non enim placitæ regibus ad coniugium feminæ mox etiam carne copulabantur. Sed sicut legimus in libro qui prænotatur Hester, per aliquot mēses imò per totum annum, vnguentis, pigmentis & aromatibus accurabātur earum corpora, priusquam corpori regio miscerentur. Hoc ergo spatio facta sunt illa quę scripta sunt, donec Pharao cōtritus & exterritus, marito restituisset vxorem. Abimelech autem quoniam somnio est ab eius commixtione prohibitus, ideoq; Saram nouisse stuprum contendunt: putant vtique regem vt somniaret, non nisi post eius cōcubitum dormire potuisse. Quasi verò vt omittā tempus quo accurabantur, vt suprà dixi, ad voluptatem regiam corpora feminarum, non potuerit Deus priusquam conuenirent eum mergere in somno, & admonere per somnium. Dicam quod factum est in Mauritania Sitifensi. Neque enim Deus sanctorum, non ipse est etiam nunc Deus? Viduam in proposito continentiæ constitutam Celticchius quidam catechumenus iuuenis rapuit, vt haberet vxorē.

Antequam

Antequam concumberet pressus somno, & territus A somnio, Sitifensi episcopo eandem vehementissimè requirenti, reuocauit intactam. Viuunt adhuc de quibus loquor. Ille baptizatus, & ipso in se facto miraculo conuersus ad Dominum, ad episcopatum mirabili probitate peruenit, illa in sancta viduitate perstitit.

Gen.12.v.13. Quid autem dixerim contra Faustum Manichæum, cùm calúniaretur patriarchæ Abrahæ, scilicet, quòd vxorem suam duobus regibus ad concubitum venditasset, indignansque subieci: Quòd autem iustum & fidelem virum matrimonij sui infamosissimū nundinatorem appellans, auaritiæ ac ventris causa duo-
Gen.11.c.14. & 20.d.2. bus regibus, Abimelech ac Pharaoni diuersis temporibus Saram coniugem suam sororem mētitum, quia erat pulcherrima, in concubitum asserit venditasse, non ore veridico à turpitudine separat honestatem, sed ore maledico totum vertit in crimen. Hoc enim Abrahæ factum lenocinio simile videtur, sed non valentibus ex illius æternæ legis lumine à peccatis rectè facta discernere: quibus & constātia, pertinacia videri B potest, & virtus fiduciæ, vitium putatur audaciæ, & quæcunque similiter obiiciuntur, quasi non rectè agentibus à non rectè cernentibus. Neq; enim Abraham flagitio consensit vxoris, eiusq; vendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generandi vltrò obtulit, nequaquam turbato ordine naturali, vbi eius potestas erat iubens potius obedienti, quàm cedens concupiscenti: sic & ipse coniugem castam, & casto corde sibi cohærentem, de cuius animo vbi pudicitiæ virtus habitat, nullo modo dubitabat, tacuit vxorem, dixit sororem: ne se occiso ab alienigenis atque impiis captiua possideretur, certus de Deo suo, quòd nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides aut spes fefellit. Namque Pharao territus monstris, multisq; propter eam malis afflictus, vbi eius esse vxorem diuinitus didicit, illæsam cum honore restituit. Abimelech autem somnio cōmonitus & edoctus, simili-
QVÆST. VIII. ter fecit. NOVISSIME exponendum poscis C de spiritu Dei qui superferebatur super aquam. Quidam enim asseuerant, inquis, Spiritum sanctum, alij mundanum spiritum dicunt, dicentes, quia non potuit historiographus cum creaturis enumerare creatorem, nec huic locum aliquem deputare, qui vbique sit totus, cum patre videlicet atque filio. Quid ergo istorum sēnserim, ex primo libro eorum quos de Genesi duodecim, sicut potui, non secūdùm allegorias, sed secūdùm rerum gestarum fidem scripsi, & in hoc opusculum transtuli. Ineſt, inquam, Deo benignitas summa & sancta & iusta: & quidam non ex indigētia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Pro-
Gen.1.v.3. pterea priusquā scriberetur dixit Deus, Fiat lux, præcessit Scriptura, dicēs: Et spiritus Dei superferebatur super aquam: quia siue aquę nomine appellare voluit totam corporalem materiam, vt eo modo insinuaret, vnde facta & formata sint omnia quæ in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquam, quia D ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concrescere: siue spiritalem vitā quandam ante formam conuersionis, quasi fluitantem, superferebatur vtique spiritus Dei, quia subiacebat scilicet bonæ voluntati creatoris, quicquid illud erat, quod formandum perficiendumq; inchoauerat: vt dicente Deo in verbo suo, Fiat lux, in bona voluntate, hoc est in beneplacito eius, pro modo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectum est quod placuerit Deo, Scriptura dicente, Et facta est lux. Et vidit Deus lucem quia bona est. Vt quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturę, quæ ex cæli & terræ nomine, propter hoc quod de illa perficiendum erat, commemorata est, Trinitas insinuatur creatoris: nam dicente Scriptura, In principio fecit Deus cælū & terram, intelligimus patrem in Dei nomine, & filium in principij nomine, qui non patris, sed per seipsum creatæ primitus, ac potissimum spiritalis creaturæ, & consequenter etiam vniuersæ creaturæ principium est. Dicente autem Scriptura, Spiritus Dei superferebatur super aquam, completam commemorationem Trinitatis agnoscimus: ita & in conuersione atque perfectione creaturæ, vt rerum species digerantur, eadem Trinitas insinuatur: verbum Dei scilicet, & verbi generator, cùm dicitur, Dixit Deus: & sancta bonitas, in qua Deo placet quicquid ei pro suę naturæ modulo perfectum placet, cùm dicitur: Vidit Deus quia bonum est. Sed cur commemorata prius, quamuis imperfecta creatura, postea commemoratur spiritus Dei, prius dicēte Scriptura: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum: ac deinde inferente, Et spiritus Dei superferebatur super aquam? An quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, vt rebus quas diligit subiiciatur: propterea cùm memoraretur spiritus Dei in quo sancta eius beneuolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est: ne faciendo opera sua, per indigentiæ necessitatem potius, quàm per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur? Cuius rei memor Apostolus dicturus de charitate, supereminentem 1.Cor.12.d. viam demonstraturum se ait. Et alio loco: Superemi- 31. nentem, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cùm er- Ephes.3.d. go sic oporteret insinuare spiritum Dei, vt superferri 19. diceretur, commodiùs factum est, vt prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur: non enim loco, sed omnia superante ac præcellente potentia. IAM nunc illud quod reddendum dis- QVÆRIT. V. tuletam, paulisper intende. Quæris enim quare dixerit Dominus nimirum præscius futurorum, Elegi Act.13.d. Dauid secundùm cor meum; cùm talia tantaq; ipse 22. homo cōmiserit. Quod quidem, si de ipso Dauid, qui reprobato Saule & extincto fuit rex Israēl, dictum intelligamus: magis quia Deus præscius futurorum est, præuidit in eo tātam pietatem, tamque veracem pœnitentiam, vt esset in eorum numero, de quibus ipse dicit: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quo- Psal.31.a.1. rum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. Cùm ergo præsciret eum Deus peccaturum, & peccata sua pia humilitate & sincera pœnitentia deleturum, cur non diceret, Inueni Dauid secundùm cor meum: cui non erat imputaturus peccatum tam multa bona facienti, & cum tanta pietate viuenti, & ipsa pietate pro peccatis suis sacrificiū contriti spiritus offerenti? Propter hæc omnia verissimè dictum est, Inueni Dauid secundùm cor meum: Psal.88.c.21. quia licet secundùm cor Dei non esset, quòd ille peccauit: tamen secundùm cor Dei fuit, quòd pro peccatis suis congrua pœnitentia satisfecit. Hoc solum ergo in illo secundùm cor Dei non fuit, quod illi Deus non imputauit. Hoc itaque ablato, id est non imputato, quid remansit, nisi vnde verissimè diceretur, Inueni Dauid secundùm cor meum? Si autem hoc prophetice dictum de Christo velimus accipere, nullus nodus quæstionis occurret, nisi fortè, vt quæratur à nobis, quomodo Christum rectè isto nomine vocare potuerit. Sed respondemus propter semen Dauid, ex quo carnem Christus assumpsit; nec sine exemplo rationem huius in Christo nominis reddimus. Inueni- Christus Da- mus quippe apertissimè Iesum Christum apud pro- uid appella- phetam Ezechielem Dauid esse appellatum, vbi legi- tus est. tur ex persona Dei patris: Et suscitabo super pecora Ezech.34.f. mea pastorē vnum qui pascat ea, seruū meum Dauid, 23. & ipse pascet ea, & ipse erit his in pastorem: Ego autē Dns ero eis in Deū, & seruus meus Dauid princeps in medio eorū, ego Dominus locutus sum. Et alio loco:

Et

Exod.25.b. 18.

Gen.41.c. 28.& 22.

1.Reg.28.c. 14. 1.Cor.11.d. 14.

Matth.8.d. 28.

Act.16.c. 17.

1.Reg.28.c. 19.

Luc.16.f.26.

Zach. 13. 9. Et rex, inquit, vnus erit omnibus imperans, & non erunt vltrà duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, neque polluentur vltrà in idolis suis, & abominationibus suis, & in cunctis iniquitatibus suis: & saluos eos faciam de vniuersis sedibus suis in quib⁹ peccauerunt, & mundabo eos. Et erunt mihi populus, & ero eis Deus, & seruus meus Dauid rex super eos & pastor vnus erit omnium eorum. Osee quoque Propheta, cùm prænunciaret tempus Iudæorum, quale nunc habent, & in Christum eos postea credituros, eundem Christum Dauid nomine prophetauit, dicens: Quoniam diebus multis sedebunt filij Israël sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. Sic nunc esse Iudæos ambigit nemo. Sed quod ait apostolus Paulus gentibus loquens: Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ità & isti nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur. Hoc Propheta iste tanto antè prædicens, secutus adiunxit, Et postea reuertentur filij Israël, & inquirent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & stupescent in Domino, & in bonis ipsius in nouissimis diebus. Ecce & hîc per Dauid nomen prophetatus est Christus, quoniam quando ista prophetabantur, ille Dauid rex Israël iam olim antè dormierat: Dominus autem Iesus ex eius semine fuerat in carne venturus, propter quod prophetico loquendi modo appellabatur Dauid. Videtur autem Apostolus hoc testimonium ita posuisse in Actibus apostolorum, vt non nisi de illo rege Dauid qui Sauli successit possit intelligi. Nam inter cætera, Exinde, inquit, postulauerunt regem, & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Beniamin annis quadraginta. Et amoto illo suscitauit illis Dauid regem, cui & testimonium perhibens dixit, Inueni Dauid filium Iesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Sed quando secutus adiunxit & dicit: Huius Deus ex semine, secundùm promissionem, adduxit Israël Saluatorem Iesum: altius significauit in Domino Iesu potius esse intelligendum illud testimonium, qui vere facit omnes voluntates Dei patris, quàm in illo rege Dauid, qui licet secundùm superiorem disputationem remissis peccatis propter ipsam quoque piam pœnitentiam non immeritò dici possit inuentus secundùm cor Dei, tamen omnes voluntates Dei quomodo fecit? Qui cùm excellentissimè laudaretur, quando eius tempora & facta enarrantur: notatus est tamen, quòd non destruxit excelsa, vbi sacrificabat populus Dei contra præceptum Dei, qui tantummodo in tabernaculo testimonij sibi sacrificari iusserat: quamuis etiam in eisdem excelsis eidem sacrificaretur Deo: quæ postmodum excelsa ex ipsius Dauid semine propagatus rex Ezechias, cum testimonio magnæ suæ laudis euertit. Sicut potui respondi inquisitionibus tuis. Si quid de istis rebus inuenisti melius, siue inuenire potueris, gratissimum habebimus, si nos feceris nosse. Ego enim, quod & suprà de me commemoraui, magis amo discere, quàm docere.

FINIS.

Osee 3. a. 4.

Rom. 11. d. 30.

Osee 3. a. 5.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CVRA PRO MORTVIS GERENDA,
AD PAVLINVM LIBER VNVS.

Auctor lib. 2. Retract. cap. 64.

LIBRVM De cura pro mortuis gerēda scripsi, cùm interrogatus literis fuissem, vtrum prosit cuique post mortem quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepeliatur. Hic liber sic incipit:

CAP. 1. *Vnde fit vt prosint, aut nō prosint, quæ fiunt, vel desiderantibus.*

DIV sanctitati tuæ, coëpiscope venerāde Paulине, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti per homines filię nostrę religiosissimę Florę, quærens à me, vtrum prosit alicui post mortem quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriā sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiuerat pro defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam: idque etiam nuncians de eadauere fidelis iuuenis Cynegij, quod materno & pio affectu desiderauit, esse completum, vt scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur. Qua occasione factum est, vt per eosdem perlatores literarum tuarū etiam mihi scriberes, ingereus huiusce modi quęstionem: atque vt respōderem quid inde mihi videretur, exposcens, nec tacens ipse quid sentias. Nam dicis videri tibi non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium, pro suis ista curantium. Adiungis etiam vacare non posse, quòd vniuersa pro defunctis Ecclesia supplicare consueuit: vt hinc & illud conijci possit, homini prodesse post mortem, si fide suorum humando eius corpori talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quæsita sanctorum. Sed cùm hæc ita sint, quomodo huic opinioni contrarium non sit, quod dicit Apostolus: Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundùm ea quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum: non te satis videre significas. Hæc quippe apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortē: non tunc quando iam recipiendum est quod quisque gesserit ante mortem. Verùm hæc ita soluitur quæstio, quoniam quodam vitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore viuitur, vt aliquid adiuuent ista defunctos, ac per hoc secundùm ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiosè pro illis facta fuerint, adiuuantur. Sūt enim quos nihil omnino adiuuāt ista: siue pro eis fiāt, quorum tam mala sunt merita, vt neq; talibus digni sint adiuuari: siue pro eis, quorum tam bona, vt talibus non indigeant adiumentis. Genere igitur vitæ, quod gessit quisq; per corpus, efficitur vt prosint vel non prosint, quæcunque pro illo piè fiunt, cùm reliquerit corpus. Nam meritum per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac vita, frustrà quæritur post hanc vitam. Ita fit, vt neque inaniter Ecclesia vel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat: & tamen ferat vnusquisque secundùm ea quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum, reddente Domino vnicuique secundùm opera eus. Vt enim hoc quod impenditur, possit ei prodesse post corpus, in ea vita acquisitum est, quam gessit in corpore. Poterat inquisitioni tuę sufficere mea breuis ista responsio: sed † quia alia mouent quibus respondendum existimo, parumper attende. In Machabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed & si nusquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parua tamē est vniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritas: vbi in precibus sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius altare funduntur, locum

2. Cor. 5. b. 10.

d. quæ alij mouent. 2. Mach. 12. g. 43.

cum suum habet etiam commendatio mortuorum. A

CAP. II. *Quid confert cura sepulturæ.*

SED vtrum aliquid prosit animæ mortui locus corporis sui, operosius inquirendum est. Ac primū vtrum interfit aliquid ad inferendam vel augēdam miseriam post hanc vitam spiritibus hominum, si eorum corpora sepulta non fuerint: non secundum opinionem vtcunque vulgatam, sed potius secundum religionis nostræ sacras literas est videndum. Neque enim credendum est, sicut apud Maronem legitur, insepultos à nauigando atque transeundo inferni amne prohiberi: quia scilicet *Nec ripas datur horrēdas, nec rauca fluenta Transportare prius, quàm sedibus ossa quierunt.* Quis cor Christianum inclinet his poëticis fabulosisque figmentis, cùm Dominus Iesus, vt inter inimicorū manus qui eorum corpora in potestate haberent, securi occumberent Christiani, nec capillum capitis eorum asserat periturum, exhortans ne timeant eos, qui cùm corpus occiderint, amplius non habent quid faciant? Vnde in primo libro de ciuitate Dei satis, quantū existimo, sum locutus, vt eorum dentem retunderem, qui Barbaricam vastitatem, præcipuè quam nuper Roma perpessa est, Christianis temporibus imputādo, etiam id obijciunt, quòd suis illic non subuenerit Christus. Quibus cùm responsum fuerit, animas fidelium pro fidei suæ meritis ab illo fuisse susceptas, insultant de cadaueribus insepultis. Totum itaque istum de sepultura locum verbis talibus explicaui. At enim in tanta, inquam, strage cadauerum nec sepelri potuerūt. Neque istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, neque assumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nullo modo enim diceret veritas, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: si quicquam obesset vitæ futuræ quicquid inimici de corporibus † sanctorum facere voluissent. Nisi fortè quispiam sic absurdus est, vt contendat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant: & timeri debere post mortē, ne corpus occisum sepeliri non sinant. Falsum est ergo quod ait Christus. Qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant, si habent tanta quæ de cadaueribus faciant? Absit vt falsum sit quod veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cùm occidunt, quia in corpore sensus est occidendo: postea verò nihil habere quod faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaque corpora Christianorum terra non texit: sed nullum eorum quisquam à cælo & à terra separauit, quam totam implet præsentia sui, qui nouit vnde resuscitet quod creauit. Dicitur quidē in Psalmo, Posuerunt mortalia seruorum tuorum escam volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ: Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & nō erat qui sepeliret. Sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerūt, non ad eorum infelicitatem qui ista perpessi sunt. Quamuis enim hæc in conspectu hominum dura & dira videantur, sed preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Proinde ista omnia, id est, curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exequiarum, magis viuorum solatia sunt, quàm subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura preciosa, oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exequias in conspectu hominum purpurato illi diuiti turba exhibuit famulorum: sed multo clariores in cōspectu Domini vlceroso illi pauperi ministerium præbuit angelorum: qui eum nō extulerunt in marmoreum tumulum, sed in Abrahæ sinum sustulerunt. Rident hæc illi, contra quos defendendam suscepimus ciuitatem Dei: verūtamen sepulturæ curam etiam eorum philosophi contempserunt: & sæpe vniuersi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, vbi postea iacerent, vel quibus bestiis esca fierent, non curauerunt. Licuitque poëtis de hac re plausibiliter dicere, *Cælo tegitur, qui non habet vrnā:* quanto minus debent de corporibus insepultis insultare Christianis, quibus & ipsius carnis, membrorumque omnium reformatio, non solùm ex terra, verum etiam ex aliorum elemētorum secretissimo sinu, quò dilapsa cadauera recesserunt, in temporis puncto reddenda & redintegranda promittitur? NEC ideo tamen contemnenda & abijcienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum ac fidelium, quibus tāquam organis & valis ad omnia bona opera sanctus vsus est spiritus. Si enim paterna vestis & annulus, ac si quid huiusmodi, tanto charius est posteris, quanto erga parentes maior extitit affectus: nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quę vtique multo familiarius atq; coniunctius, quàm quælibet induméta gestamus. Hęc enim non ad ornamentum vel adiutorium, quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Vnde & * antiquorum iustorum funera officiosa pietate curata sunt, & exequiæ celebratæ, & sepultura prouisa: b ipsique cùm viuerent, de sepeliēdis, vel etiam transferendis suis corporibus filiis mādauerunt. c Et Tobias sepeliendo mortuos, Deum promeruisse, teste angelo commendatur. Ipse d quoq; Dominus die tertio resurrecturus religiosæ mulieris bonum opus prædicat, prædicandumq; commendat, quòd vnguentum preciosum super membra eius effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit: & e laudabiliter commemorātur in Euangelio, qui corpus eius de cruce acceptum, diligenter atque honorificè tegendum sepeliendumque curarunt. Verùm istæ autoritates nō hoc admonent, quòd insit vllus cadaueribus sensus, sed ad Dei prouidentiam (cui placent etiam talia pietatis officia) corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis astruēdam. Vbi & illud salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro eleemosynis, quas viuentibus & sentiētibus exhibemus, si neque hoc apud Deum perit, quod exanimis hominum membris † officij diligentiæque persoluitur. Sunt quidem & alia, quæ sancti patriarchæ de corporibus suis vel condendis vel transferendis prophetico spiritu dicta intelligi volucrunt: non autē hîc locus est, vt ea pertractemus, cùm sufficiant ista quæ diximus. Sed si ea quæ sustentandis viuētibus sunt necessaria, sicut victus & amictus, quamuis cum graui afflictione desint, non frangunt in bonis perferendi tolerandique virtutē: nec eradicant ex animo pietatem, sed † excitatam faciunt fœcundiorem: quanto magis cùm desunt ea quæ curandis funeribus, condendisq; corporibus defunctorum adhiberi solent, non efficiūt miseros, in occultis piorū sedibus iam quietos. Ac per hoc quando ista cadaueribus Christianorū in illa magnæ vrbis, vel etiam aliorum oppidorū vastatione defuerunt: nec viuorum culpa est, qui non potuerūt ista præbere: nec mortuorum pœna, qui non potuerūt ista sentire. Hæc est mea de sepulturæ causa atque ratione sententia. Quam propterea ex alio libro meo in istum transtuli, quia facilius hoc à me recēseri potuit, quàm idipsum alio modo eloquendum fuit.

CAPVT III. *Quare bonos adiuuet sepultura.*

De ciuit. Dei lib. 1. cap. 13.

Gen. 23. a. 3. & 25. a. 9.

b Ibid. 47. g. 29.

c Tobiæ 2. d. 3. & 12. c. 12.

d Matth. 26. d. 10. Ioan. 12. b. 7.

e Ibid. 19. g. 38.

QVOD si verum est, profectò etiam prouisus sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorū locus, bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum: quoniam si nonnulla religio est vt sepeliantur, non potest nulla esse, quando vbi sepeliantur attenditur. Sed cùm talia viuorum solatia requiruntur, quibus eorum pius in suos animus appareat, non video quæ sint adiumenta mortuorum: nisi ad hoc, vt dum recolūt vbi sint posita eorum quos diligūt corpora, eisdem sanctis illos tāquam patronis susceptos apud Dominum adiuuandos orando commendent. Quod quidem facere possent, etiam si talibus locis eos humare non possent. Sed non ob

CAPVT IIII. *Locus per se nihil prodest mortuis.*

aliud vel memoriæ vel monumenta dicuntur ea quæ insignita fiũt sepulchra mortuorum: nisi quia eos qui viuentium oculis morte subtracti sunt, ne obliuione etiam cordibus subtrahantur, in memoriam reuocant, & admonendo faciunt cogitari: nam & memoriæ nomen id apertissimè ostendit, & monumentum eò quòd moneat mentem, id est, admoneat, nuncupatur. Propter quod & Græci μνημεῖον vocant, quod nos memoriam seu monumentum appellamus: quoniam lingua eorum memoria ipsa qua meminimus μνήμη dicitur. Cùm itaque recolit animus vbi sepultũ sit charissimi corpus, & occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis & precantis affectus. Qui cum defunctis à fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cùm in corpore viuerent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt. Verùm & si aliqua necessitas vel humari corpora, vel in talibus locis humari nulla data facultate permittat, non sunt prætermittẽdæ supplicationes pro spiritibus mortuorum: quas faciendas pro omnibus in Christiana & catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumque sub generali commemoratione suscepit Ecclesia: vt quibus ad ista desunt parentes, aut filij, aut quicunque cognati vel amici, ab vna eis exhibeantur pia matre communi. Si autem deessent istæ supplicationes, quæ fiunt recta fide ac pietate pro mortuis, puto quòd nihil prodesset spiritibus eorũ quamlibet in locis sanctis † exanima corpora ponerentur.

al. exanimata

CAP. V. *Locus per ecclesiam quantum prosit.*

CVM ergo fidelis mater fidelis filij defuncti corpus desiderauit in basilicam martyris poni, siquidem credidit eius animam meritis martyris adiuuari, hoc quod ita credidit, supplicatio quædam fuit, & hęc profuit si quid profuit. Et quòd ad idem sepulchrum recurrit animo, & filium precibus magis magisq; commendat, adiuuat defuncti spiritum non mortui corporis locus, sed ex loci memoria viuus matris affectus. Simul enim & quis & cui commendatus sit, non vtiq; infructuosè religiosam mentem precantis attingit: nam & orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cùm genua figunt, cùm extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, & si quid aliud visibiliter faciunt, quamuis eorum inuisibilis voluntas, & cordis intentio Deo nota sit: nec ille indigeat his indiciis, vt humanus ei pandatur animus: sed his magis seipsum excitat homo ad orandum gemendumque humilius atque ferentius. Et nescio quomodo, cùm hi motus corporis fieri, nisi motu animi præcedente non possint, eisdém rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur: ac per hoc cordis affectus, qui, vt fierent ista, præcessit: quia facta sunt, creuit. Veruntamen si eo modo quisque teneatur, vel etiam ligetur, vt hæc de suis mẽbris facere nequeat, non ideo nõ orat interior homo, & ante oculos Dei in secretissimo cubili vbi compungitur, sternitur. Ita etiam cùm plurimum intersit vbi ponat corpus mortui sui, qui pro spiritu eius Deo supplicat, quia & præcedens affectus locum elegit sanctum, & illic corpore posito, recordatus locus sanctus eum qui præcesserat renouat & auget affectum: tamen etiam si non possit, vbi religiosus † amicus elegit humare quem diligit, nullo modo debet à supplicationibus necessariis in eius commendatione cessare. Vbicunque enim iaceat vel non iaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est. Qui cùm inde exiret, secum abstulit sensum, quo interesse possit quomodo quisque sit, siue in bonis siue in malis. Nec ab ea carne expectat adiuuari vitam suam, cui præbebat ipse vitam, quam detraxit excedens, & redditurus est rediens: quoniam non caro spiritui, sed spiritus carni etiam ipsius resurrectionis meritum comparat,

al. animus

A vtrum ad pœnam, an ad gloriam reuiuiscat.

CAP. VI. *Corpus iusta.*

LEGIMVS in Ecclesiastica historia, quam Græcè scripsit Eusebius, & in Latinam linguam vertit Rufinus, martyrum corpora in Gallia canibus exposita, canumque reliquias, atque ossa mortuorum vsque ad extremam cõsumptionem ignibus concremata: eosdemque cineres fluuio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcunque relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est diuinitùs fuisse permissum, nisi vt discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnũt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sæuitia de corporibus martyrum factum est, si eis quicquam noceret, quo minus beatè requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non vtique fieri sineretur. Re ipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse Dominum, Nolite timere eos qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant: quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum: sed quoniam quicquid facere permissi essent, nihil quo minueretur Christiana defunctorum felicitas fieret, nihil inde ad sensum post mortem viuentium perueniret: nihil ad detrimentum, saltem ipsorum corporum, quo minus integra resurgerent, pertineret.

Ephes. 5. 2. 29.

Matth. 10. 28. Luce 12. 4.

CAPVT VII. *Cura sepulturæ.*

ET tamen ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis corporibus defunctis † deesse, quod in sua cuiusque gente vel patria possit solennitas sepulturæ, contristantur vt homines: & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent: ita vt inueniatur in Regnorum libris Deum per prophetam minati alteri prophetæ, qui eius transgressus est verbum, quòd non inferretur cadauer eius in sepulchrum patrum eius. Quæ Scriptura sic se habet: Hæc dicit Dominus, quoniam inobediens fuisti ori Domini, & non custodisti mandatum quod præcepit tibi Dominus Deus tuus, & reuersus es, & comedisti panẽ, & bibisti aquã in loco in quo præcepi tibi ne comederes panem, neq; biberes aquam, non inferetur cadauer tuum in sepulchrum patrum tuorum. Quanti hæc pœna pendenda sit, si secundum Euangelium cogitemus, vbi post corpus occisum nihil metuendũ esse didicimus, ne membra † exanima patiantur, nec pœna dicenda est. Si autem humanum erga suam carnem consideremus affectum, potuit inde terreri vel contristari viuus, quod sensurus non erat mortuus: & hæc erat pœna, quoniam dolebat animus id de suo corpore futurũ, quãuis cũ fieret nõ doleret. Hactenus enim voluit Dominus seruum suum plectere, qui non sua contumacia spreuerat præceptum eius implere, sed aliena decipiente fallacia, obedire se credidit, quando non obediuit. Neque enim putãdum est ita fuisse interemptũ mortẽ bestiæ, vt ad supplicium tartareum eius deinde anima raperetur: quãdoquidem ipsum eius corpus idem leo qui occiderat, custodiuit, iumento etiam quo vehebatur illæso, & simul cum illa immani fera, intrepida præsentia ad sui domini funus astante. Quo mirabili signo apparet hominem Dei coërcitũ potius temporaliter vsque ad mortem, quàm punitum esse post mortẽ. De qua re Apostolus, cùm propter † quasdam offensas commemorasset infirmitates mortesq; multorum: Si enim nosipsos, inquit, iudicaremus, à Domino nõ iudicaremur. Cùm iudicamur autem, à Domino corripimur, ne cum mundo damnemur. Eum sanè ipse qui deceperat in monumento proprio satis honorifice sepeliuit, seque sepeliendum iuxta ossa eius curauit: ita sperans parci posse quoq; ossibus suis, cùm veniret tempus quando secundum illius hominis Dei prophetiam Iosias rex Iuda in illa terra multorum eruit ossa mortuorum, eisdemq; ossibus sacrilega

al. quorundam

1. Cor. 11. 31.

4. Reg. 23. 16.

lega altaria, quæ sculptilibus constituta fuerant, funestauit. Pepercit quippe illi monumento vbi iacebat propheta, qui ante annos amplius quàm trecentos ista prædixerat: & propter ipsum nec illius qui eum seduxerat, sepultura violata est. Affectu namque illo, quo nemo vnquam carnem suam odio habuit, prouiderat cadaueri suo, qui occiderat mendacio animam suam. Ex hoc igitur quod carnem suam quisque naturaliter diligit, & illi pœna fuit addiscere, non eum futurum in sepulchro patrum suorum: & huic cura prospicere, vt parceretur ossibus suis, si iuxta eum iaceret, cuius sepulchrum nemo violaret. HVNC affectum martyres Christi pro veritate certantes vicerunt: nec mirum, quia contempserunt quod non fuerant peracta morte sensuri, qui non potuerunt eis, quos viuentes sentiebant, cruciatibus vinci. Poterat vtiq; Deus, qui leonem prophetæ corpus, quod ipse occiderat, vlterius non permisit attingere, & fecit de peremptore custodem: poterat, inquam, à suorum interfectis corporibus canes quibus fuerant proiecta prohibere: poterat & ipsam hominum innumerabilibus modis terrere sæuitiã, ne cadauera incendere, ne cineres dispergere auderent. Sed hoc quoque experimentum multiplici varietati tentationum deesse non debuit, ne fortitudo confessionis quæ immanitati persecutionis pro corporis salute non cederet, pro sepulchri honore trepidaret: posttremò ne fides resurrectionis cõsumptionem corporum formidaret. Debuerunt ergo & ista permitti, vt etiam post hæc tanti honoris exẽpla martyres in Christi confessione feruentes, huius quoq; testes fierẽt veritatis, in qua didicerant eos à quibus sua corpora interficerentur, postea nihil habere quod facerent: quoniam quicquid mortuis corporibus facerent, vtique nihil facerent: quando in carne omni vita carente, nec aliquid sentire posset qui inde migrauerit, nec aliquid inde perdere qui creauit. Sed inter hæc quæ fiebant de corporibus occisorum, cùm martyres ea non metuentes magna fortitudine paterentur, tamen apud fratres luctus ingens erat quòd nulla dabatur potestas sanctorum funeribus iusta persoluere, nec occultè subtrahere aliquid, sicut eadem testatur historia, crudelium custodum vigiliæ permittebant. Ita cùm illos qui occisi fuerãt, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerum, miseria nulla contingeret, istos tamen qui nihil eorum sepelire poterant, magna miseria cruciabat: quia nullo modo illis sentientibus ipsi quodammodo sentiebant: & vbi iam illorum nulla erat passio, erat istorum misera compassio. SECVNDVM istam quam dixi miseram compassionem laudantur illi, & à rege Dauid benedicuntur, qui Saulis & Ionathæ ossibus aridis sepulturæ misericordiam præstiterunt. Quæ tandem misericordia præstatur nihil sentientibus? An fortè hoc reuocandum est ad illam opinionem, quòd inferni fluuium insepulti non poterant trãsmeare? Absit hoc à fide Christiana. Alioquin pessimè actum est cum tanta martyrũ multitudine, quorum non potuerunt corpora sepeliri, & fallaciter eis veritas dixit: Nolite timere eos qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant: si eis tanta mala facere potuerunt, quibus impedirentur ad loca exoptata transire. Sed quia hoc sine vlla dubitatione falsissimum est, nec aliquid obest fidelibus negata eorum corporibus sepultura, nec aliquid si exhibeatur infidelibus prodest: cur ergo illi qui Saulem & filium eius sepelierunt, misericordiam feciſse dicuntur, & ob hoc à rege pio benedicuntur: nisi quia bene afficiũtur corda miserantium, quando ea dolẽt in mortuorum corporibus alienis, quæ illo affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habet, nolunt fieri post mortem suam corporibus suis: & quod sibi exhiberi volunt

CAP. IX. *Officium sepultura.*

2. Reg. 2. 4. 5.

Luce 12. 4.

Ephes. 4. 24

CAP. X. *Quomodo defunctorum animæ viuentibus appareãt.*

Aug. tom. 4.

quando sensuri non sunt, aliis non sentiẽtibus curant exhibere dum ipsi sentiunt. NARRANTVR visa quædam quæ huic disputationi non negligẽdam videantur inferre quæstionem. Feruntur quippe mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viuentibus, atque vbi eorum corpora iacerent inhumata nescientibus, locisque monstratis admonuisse vt sibi sepultura quæ defuerat, præberetur. Hæc si falsa esse responderimus, contra quorundam scripta fidelium, & contra eorum sensus qui talia sibi accidisse confirmant, impudenter venire videbimur. Sed respondendum est, non ideo putandum esse mortuos ista sentire, quia hæc dicere, vel indicare, vel petere videntur in somnis. Nam & viuentes apparẽt sæpe viuentibus dormientibus, dum seipsi nesciunt apparere: & ab eis hæc quæ somniauerint audiunt dicẽtibus, quòd eos in somnis agentes aliquid vel loquentes viderint. Si ergo me poteſt aliquis in somnis videre, sibi aliquid quod factum est indicantem, vel etiam quod futurum est prænunciantem: cùm id ego prorsus ignorem, & omnino non curem, non solùm quid ille somniet, sed vtrum dormiente me vigilet, an vigilante me dormiat, an vno eodemque tempore vigilemus ambo siue dormiamus, quando ille somnium videt in quo me videt: quid mirum si nescientes mortui nec ista sentientes, tamen à viuentibus vidẽtur in somniis, & aliquid dicunt, quod euigilantes verum esse cognoscant? Angelicis igitur operationibus fieri crediderim, siue permittatur desuper, siue iubeatur vt aliquid dicere de sepeliendis corporibus suis videantur in somnis, cùm id penitùs nesciant quorum illa sunt corpora. Id autem aliquando vtiliter fit, siue ad viuorum qualecunq; solatium, ad quos pertinent illi mortui, quorum apparent imagines somniantibus: siue vt his admonitionibus generi humano sepulturæ commendetur humanitas. Quæ licet defunctis non opitulentur, culpanda tamen irreligiositate negligitur. Aliquando autem fallacibus visis homines in magnos mittuntur errores, quos talia perpeti iustum est: velut si quisquã videat in somnis, quod Æneas vidisse apud inferos pœtica falsitate narratur: & vt ei cuiuspiam non sepulti appareat imago, † & loquatur, qualia fertur illi locutus fuisse Palinurus: & cùm euigilauerit, ibi corpus eius inueniat, vbi iacere inhumatum cùm somniaret audiuit, admonitus & rogatus vt sepeliret inuẽtum: & quia id verum esse comperit, credat ideo mortuos sepeliri, vt eorum animæ ad loca transeant, vnde insepultorum animas inferna prohiberi lege somniauit. Nónne ista credens, plurimum à tramite veritatis exorbitat? SIC autem infirmitas humana sese habet, vt cùm mortuum in somnis quisq; viderit, ipsius animam se videre arbitretur: cùm autem viuum similiter somniauerit, non eius animam, neq; corpus, sed hominis similitudinẽ sibi apparuisse non dubitet: quasi non possint & mortuorum hominum eodem modo nescientium, non animæ, sed similitudines apparere dormientibus. Pro certo, cùm Mediolani essemus, audiuimus, quòd cùm debitum repeteretur à quodã, defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente à patre iam fuerat persolutum, contristari homo grauissimè cœpit atque mirari, quòd ei pater moriens non dixerit quid deberet, cùm fecisset etiam testamẽtum. Tunc ei nimis anxio apparuit idem pater eius in somnis, & vbi esset repositum quod illa cautio vacuata fuerat, indicauit. Quo inuento iuuenis atq; monstrato, non solùm falsi debiti calumniam propulsauit, sed etiam paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia. Hic itaque putatur anima hominis curam gessisse pro filio, & ad eum venisse dormientem, vt docens quod ignorabat, à magna eum molestia libera-

CAPVT XI. *Visorum exempla duo.*

Æneid. 6.

al. loquatur. que talia.

ret. Sed eodẽ ipso fermè tempore quo id audiuimus, A id est, nobis apud Mediolanum constitutis, Carthaginis rhetor Eulogius, qui meus in eadem arte discipulus fuit, sicut mihi ipse, postea quã in Africam remeauimus, retulit, cùm Rhetoricos Ciceronis libros discipulis suis traderet, recensens lectionem quam postridie fuerat traditurus, quẽdam locum offendit obscurum. Quo non intellecto, vix potuit dormire solicitus: qua nocte somnianti, ego illi quod non intelligebat exposui: imò non ego, sed imago mea nesciente me, & tam longè trans mare aliquid aliud, siue agente, siue somniante, & nihil de illius curis omnino curante. Quomodo fiant ista, nescio: sed quomodolibet fiant, cur nõ eodem modo fieri credimus, vt in somnis quisque videat mortuum, quomodo sit vt videat, & viuum? ambobus vtique nescientibus, neque curantibus quis vel vbi vel quãdo eorum imagines somniet.

CAP. XII. *Tertium exemplum de Curina.*

SIMILIA sunt autem somniis nonnulla etiam visa vigilantiũ, qui turbatos habent sensus, sicut phrenetici, vel quocunque furentes modo: nam & ipsi loquuntur secum quasi verè præsentibus loquantur: & tam cum absentibus quàm cum præsentibus, quorum imagines cernunt, siue viuorum, siue mortuorum. Sed quemadmodum ij qui viuunt, ab eis se videri, & cum eis se loqui nesciunt: neque enim re vera ipsi assunt, aut ipsi sermocinantur, sed turbati sensibus homines talia visa imaginaria patiuntur: eo modo & ij qui ex hac vita migrarunt, sic affectis hominibus videntur quasi præsentes, cùm sint absentes, & verum aliquis eos imaginaliter videat, omnino nescientes. Huic rei simile est etiam illud, cũ homines altius quàm si dormirent, subtrahũtur corporis sensibus, & occupantur talibus visis. Et his enim apparent imagines viuorum atque mortuorum, sed cùm fuerint sensibus redditi, quoscunque mortuos vidisse se dixerint, verè cum eis fuisse creduntur: nec attendunt qui hæc audiunt, similiter ab eis absentium atque nescientium quorũdam C etiam imagines visas esse viuorum. Homo quidam de turma Curina nomine, municipij Tullienſis, quod Hipponi proximum est, curialis pauper, vix illius loci duumuir alitius & simpliciter rusticanus, cùm ægrotaret ablatis sensibus pœnè mortuus iacuit aliquot diebus: tenuissimus flatus in naribus, qui manu admota vtcunque sentiebatur, & exiguum erat viuentis indicium quod illum sepeliri vt exanimem non sinebat. Nullos artus mouebat, nulla sumebat alimenta: nihil oculis, nihil vllo alio sensu corporis qualibet impacta molestia sentiebat. Videbat tamen multa velut in somnis, quæ tandem aliquando post dies plurimos quasi euigilans, visa narrauit. Ac primùm mox vt aperuit oculos: Eat aliquis, inquit, ad domum Curinæ fabri ferrarij, & videat quid ibi agatur. Quò cùm itum esset, inuentus est mortuus eo momento quo iste fuerat sensibus redditus, & penè à morte reuixerat. Tunc intentis qui aderant, illum exhiberi iussum esse quan- D do ipse dimissus est, indicauit: seque illic vnde redierat dixit audisse, quòd non Curina curialis, sed Curina faber ferrarius ad loca illa mortuorum præceptus fuisset adduci. In illis ergo visis tanquam in somniis suis, fuit inter eos defunctos quos videbat pro meritorum diuersitate tractari. Agnouit etiam nonnullos quos nouerat viuos. Ipsos autem verè mortuos forsitan credidissem, si non inter illa quasi somnia sua vidisset etiam quosdam qui nunc vsque adhuc viuunt, clericos videlicet aliquos † regionis suæ, à quorum ibi presbytero audiuit, vt apud Hipponẽ baptizaretur à me, quod & factum esse dicebat. Viderat itaque in illa visione presbyterum, clericos, meipsum, nondum scilicet mortuos, in qua postea vidit & mortuos. Cur non etiã illis sicut nos vidisse credatur, vtroſq; scilicet absentes atque nescientes? ac per hoc non ipsos, sed similitudines eorum, sicut etiam locorum. Nam & fundum vidit vbi erat ille cum clericis presbyter, & Hipponẽ, vbi à me quasi baptizatus est. In quibus locis profectò non erat, quando illic sibi esse videbatur. Nã quid ibi ageretur eo tempore, nesciebat: quod proculdubiò sciret, si verè ibi esset. Visa sunt igitur ista quæ non † præstantur in ipsis rebus vt sunt, sed in quibus- al. præsto dam rerum imaginibus adumbrantur. Denique post tantur multa quæ vidit, etiam in paradisum se introductum esse narrauit, dictumque sibi esse, cùm inde dimitteretur rediturus ad suos, Vade baptizare, si vis esse in illo loco beatorum. Deinde vt à me baptizaretur admonitus, iam factũ esse respondit. Cui rursus ille qui cum eo loquebatur, Vade, inquit, verè baptizare, nam illud in visione vidisti. Post ista conualuit, perrexit Hipponẽ. Pascha iam appropinquabat, dedit nomen inter alios competentes, pariter cum plurimis incognitus Competẽtes. nobis: nec illam mihi visionem, nec cuiquam nostrorum indicare curauit. Baptizatus est, peractis diebus B sanctis remeauit ad propria. Biennio vel amplius trãsacto, ego cuncta hæc cognoui. Primo per quendam meum eiusque amicum in conuiuio meo, dum quædam talia loqueremur. Deinde institi ac feci vt hæc mihi præsens ipse narraret, attestantibus honestis ciuibus suis, & de mirabili eius ægritudine, vt iacuerit penè mortuus per dies plurimos, & de illo alio Curina fabro ferrario, quod commemoraui superius, & de his omnibus, quæ cùm mihi diceret, etiam tunc ab illo audisse recolebant atque firmabant. Quamobrẽ sicut vidit baptismũ suum & meipsum & Hipponẽ & basilicam & baptisterium, nõ in rebus ipsis, sed in quibusdam similitudinibus rerum, ita & alios quosdam vi- CAPVT XIII. *Mentiorum animæ non sentiunt ea quæ creduntur.* os eisdem nescientibus viuis. CVR non ergo ita & illos mortuos eisdem nescientibus mortuis? Cur non istas operationes angelicas credimus per dispensationem prouidentiæ Dei bene vtentis & bonis & malis, secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorum suorum: siue instruantur hinc mentes mortaliũ, siue fallantur: siue consolentur, siue terreantur: sicut vnicuique vel præbenda est misericordia, vel irroganda vindicta, ab illo cui misericordiam & iudiciũ non *Psal.100.1* inaniter cantat Ecclesia. Vt volet accipiat quisque quod dicam. Si rebus viuentium interessent animæ mortuorum, & ipsę nos quando eas videmus alloquerentur in somnis, vt de aliis taceam, meipsum pia mater nulla nocte desereret, quę terra marique secuta est vt mecum viueret. Absit enim, vt facta sit vita feliciore crudelis, vsqueadeo, vt quando aliquid angit cor meum, nec tristem filium consoletur, quem dilexit vnicè, quem nunquam voluit mœstum videre. Sed profectò quod sacer Psalmus personat, verũ est, quoniam *Psal.26.a.10* pater meus & mater mea dereliquerũt me, Dominus autem assumpsit me. Si ergo dereliquerũt nos † patres *al. parentes* nostri, quomodo nostris curis & rebus intersunt? Si autem parentes non intersunt, qui sunt alij mortuorum, qui nouerunt quid agamus: quidve patiamur? *Esa.63.d.16.* Esaias propheta dicit, Tu es enim pater noster: quia Abraham nos nesciuit, & Israël non cognouit nos. Si tanti Patriarchæ quid erga populum ex his procreatum ageretur, ignorauerunt, quibus Deo credentibus populus ipse de illorum stirpe † promissus est, quomo- *al. procreatus* do mortui viuorum rebus atque actibus cognoscẽdis adiuuandisq; misceantur? Quomodo dicimus eis fuisse consultum, qui obierunt antequam venirent mala, quæ illorum obitum consecuta sunt: si & post mortem sentiunt quæcunque in vitæ humanæ calamitate contingunt? An fortè nos errando ista dicimus, & hos putamus quietos, quos inquieta vita viuorum solicitat? Quid est ergo quod piissimo regi Iosiæ pro magno beneficio promisit Deus, quòd esset antè moriturus, ne videret mala quæ uentura illi loco & populo

4.Reg. 22.c. 16. 2.Paral. 34. f.26. pulo minabatur? Quæ Dei verba ista sunt. Hæc dicit A Dominus Deus Israël: Verba mea quæ audisti, & veritus es à facie mea cùm audisti, quę locutus sum de isto loco, & qui commorantur in eo, vt deseratur, & in maledicto sit: & conscidisti vestimenta tua, & fleuisti in conspectu meo, & ego audiui, dixit Dominus Deus Sabaoth: Non sic, Ecce ego apponã te ad patres tuos, & apponeris cum pace: & non videbunt oculi tui omnia mala, quæ ego inducam in locum hunc, & qui commorantur in eo. Territus iste Dei comminationibus fleuerat, & sua vestimenta conciderat: & fit omnium malorum futurorum de properatura morte securus, quod ita requieturus esset in pace, vt illa omnia non videret. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum, vbi non vident quæcunque aguntur, aut eueniũt in ista vita hominibus. Quomodo ergo vident tumulos suos, aut corpora sua, vtrum abiecta iaceant, an sepulta? Quomodo intersunt miseriæ viuorum, cùm vel sua ipsi mala patiantur, si talia merita contraxerũt: B vel in pace requiescant, sicut huic Iosiæ promissum est, vbi mala vlla nec patiendo nec compatiendo sustineant, liberati ab omnibus malis, quæ patiendo & compatiendo cùm hic viuerent, sustinebant?

CAPVT XIIII. *Obiectio ad ſuperius. Luæ 16.f. 27.* DIXERIT aliquis, Si nulla est mortuis cura de viuis, quomodo ille diues qui apud inferos torquebatur, rogabat Abraham patrem, vt mitteret Lazarum ad quinque fratres suos nondum mortuos, & ageret cum eis, ne venirent & ipsi in eundem tormentorum locum? Sed nunquid quia hoc ille diues dixit, ideo quid fratres agerent vel quid paterentur in illo tempore, sciuit? Ita illi fuit cura de viuis, quamuis quid agerent, omnino nesciret: quemadmodum est nobis cura de mortuis, quamuis quid agant, omnino vtique nesciamus. Nam si nihil de mortuis curaremus, non vtique pro illis Deo supplicaremus. Denique Abraham nec Lazarum misit, sed Moysen ac Prophetas hic eos habere respondit, quos audire deberent, vt ad C illa supplicia non venirent. Vbi rursus occurrit, quomodo quid hic ageretur Abraham pater nesciebat, vbi sciebat esse Moysen & Prophetas: id est, libros eorum, quibus homines obediendo, tormenta inferni euitarent: vbi denique nouerat diuitem illum in delitiis, pauperem verò Lazarum in laboribus doloriLuæ 16.f. 25. busque vixisse. Nam & hoc illi ait, Memento fili, quia percepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala. Sciebat ergo hæc, quæ vtique apud viuos, non apud mortuos gesta fuerant. Verùm non cùm agerentur in viuis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit quod ait Propheta, Abrahã nesciuit nos. *Esa.63.d.16.* CAPVT XV. *Anima quomodo ſciant.* PROINDE fatendum est, nescire quidem mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur, postea verò audire ab eis, qui hinc ad eos moriendo pergunt: non quidem omnia, sed quæ sinuntur indicare, qui sinuntur etiam ista meminisse: & quæ illos, quibus hæc indicant, oportet audire. Possunt & ab ange- D lis, qui rebus quæ aguntur hic, præsto sunt, audire aliquid mortui, quod vnumquenque illorum audire debere iudicat cui cũcta subiecta sunt. Nisi enim essent angeli, qui possent interesse & viuorum & mortuoLuæ 16.f. 22. rum locis, non dixisset Dominus Iesus, Contigit autem mori inopem illum, & ferri ab angelis in sinum Abrahæ. Nunc ergo hic, nunc ibi esse potuerunt, qui hinc illuc quem Deus voluit abstulerunt. Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quę hic aguntur, quæ necessarium est eos nosse, & quæ necessarium non est eos non nosse, non solum præterita vel præsentia, verumetiam futura spiritu Dei reuelante cognoscere: sicut non omnes homines, sed Prophetæ dum hic viuerent cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quæ illis esse reuelanda Dei prouidentia iudicabat. Mitti quoque ad viuos aliquos ex mortuis, sicut econtrario quod *2.Cor.12.d.* Paulus ex viuis in paradisum raptus est, diuina Scri- *2. 1.Reg. 28.c.* ptura testatur. Nam Samuel propheta defunctus viuo Sauli etiam regi futura prædixit: quamuis nonnulli 15. *Ad Simpliciã. lib.2.q.3.* non ipsum fuisse qui potuisset magicis artibus euocari, sed aliquem spiritum tam malis operibus cõgruentem, illius existiment similitudinem figurasse: cùm liber Ecclesiasticus, quem Iesus filius Sirach scripsisse traditur, & propter eloquij nonnullam similitudinem Salomonis pronunciatur, contineat in laude patrum, quòd Samuel etiam mortuus prophetauerit. Sed si *Eccl 46.c.16* huic libro ex Hebræorũ, (quia in † eo non est canone) *al.* eorum contradicitur: quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in Euãgelio cum *Deut.34.b.5. Matth.17.a. 3.* Helia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus? HINC & illa soluitur quæstio, quónam C A P. XVI. modo martyres ipsis beneficiis quæ dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant viui. Non enim solis beneficiorum effectibus, verumetiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem, ciuibus vel inquilinis piè à se dilectis, cùm à Barbaris Nola oppugnaretur, audiuimus, non incertis rumoribus, sed testibus certis. Verùm ista diutinitùs exhibentur, longè aliter quàm sese habet vsitatus ordo, singulis creaturarum generibus attributus. Non enim quia in vinum aqua, cùm vo- *Ioan.2.b.9.* luit Dominus repentè conuersa est, ideo nõ debemus, quid aqua valeat in elementorum ordine proprio, ab istius diuini operis raritate vel potius singularitate discernere. Nec quoniam Lazarus resurrexit, ideo mor- *Ioan.11.f.* tuus omnis quando vult surgit, aut eo modo exanimis *44.* à viuente; quomodo à vigilante dormiens excitatur. Alij itaque sunt humanarum limites rerum, alia diuinarum signa virtutum: alia sunt quæ naturaliter, alia quæ mirabiliter fiunt: quamuis & naturæ Deus assit vt sit, & miraculis natura non desit. Non igitur ideo putandum est viuorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibuslam sanandis vel adiuuandis martyres assunt: sed ideo potius intelligendum est, quòd per diuinam potentiam martyres viuorum rebus intersunt, quoniam defuncti per naturam propriam viuorũ rebus interesse non possunt. Quan- *Quoniam etiã mæ martyrum adſint periclitantibus, nec tamen ſe poſſe deſiunt.* quam ista quæstio vires intelligentiæ meæ vincat, quemadmodum opitulẽtur martyres iis quos per eos certum est adiuuari: vtrum ipsi per seipsos assint vno tempore tam diuersis locis, & tanta inter se lõginquitate discretis, siue vbi sunt eorum memoriæ, siue præter suas memorias vbicunque adesse sentiuntur: an ipsis in loco suis meritis congruo ab omni mortalium conuersatione remotis, & tamen generaliter orantibus pro indigentia supplicãtum, sicut nos oramus pro mortuis, quibus vtique non præsentamur, nec vbi sint nec quid agant scimus, Deus omnipotens qui est vbique præsens, nec concretus nobis, nec remotus à nobis, exaudiens martyrum preces per angelica ministeria vsquequaque diffusa, præbeat hominibus ista solatia, quibus in huius vitæ miseria iudicat esse præbenda: & suorum merita martyrũ vbi vult, quando vult, quomodo vult, maximeque per eorum memorias, quoniam hoc nouit expedire nobis ad ædificandam fidem Christi, pro cuius illi confessione sunt passi, mirabili atq; ineffabili potestate ac bonitate commendet. Res hæc altior est quàm vt à me possit attingi, & abstrusior quàm vt à me valeat perscrutari: & ideo quid horum duorum sit, an verò fortassis vtrunque sit vt aliquando ista fiant per ipsam præsentiam martyrum, aliquando per angelos suscipientes personam martyrũ, definire non audeo, mallem à sciẽtibus ista perquirere. Neque enim nemo est qui hæc sciat, non qui sibi scire videatur & nesciat: dona enim Dei sunt, his alia, & illis alia largientis, secundum Apostolum, *1 Cor.12.d.* qui dicit vnicuique dari manifestationem spiritus ad

vtilitatem: Alij quidem, inquit, datur per spiritum ser- A
mo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem
spiritum, alteri autem fides in eodē spiritu, alteri do-
natio curationum in vno spiritu, alij operationes vir-
tutum, alij prophetia, alij diiudicatio spirituum, alij ge
nera linguarum, alij interpretatio sermonum. Omnia
autem hęc operatur vnus atque idem spiritus, diuidēs
propria vnicuique prout vult. Horum omnium spiri-
tualium donorum, quæ commemorauit Apostolus,
cuicunque data est diiudicatio spirituum, ipse scit ista
CAPVT XVII. De Ioanne monacho. sicut scienda sunt. TALEM fuisse credendum
est illum Ioannem monachum, quem de belli ciuilis
cuentu maior Theodosius consuluit imperator: ha-
bebat quippe etiam prophetiam. Neque enim singu-
los singula munerum istorum, sed etiam plura vnum
habere posse non ambigo. Ioannes ergo iste cuidam
mulieri religiosissimæ impatiēter eum videre cupien-
ti, atque vt hoc impetraret per maritum suum vehe-
menter instanti, cùm ille nollet, quoniam id nūquam B
permiserat feminis, Vade, inquit, dic vxori tuę, videbit
me nocte proxima, sed in somnis. Et factum est. Mo-
nuitque illam quicquid fidelem coniugatam moneri
oportebat. Quæ cùm euigilasset, talem se vidisse ho-
minē Dei viro suo, qualem ille eum nouerat; & quid
ab illo audierit, indicauit. Qui hoc ab eis comperit,
retulit mihi vir grauis & nobilis, & dignissimus credi.
Sed si illum sanctum monachum ipse vidissem, quia,
sicut fertur, patientissimè interrogabatur, & sapientis-
simè respondebat, quæsissem ab eo quod ad istam per-
tinet quæstionem: vtrum ipse ad illam feminām ve-
nisset in somnis, id est, spiritus eius in effigie corporis
sui, sicut nosipsos in effigie corporis nostri somnia-
mus: an ipso aliud agente, vel si dormiebat aliud so-
mniante, siue per angelum, siue quocunque alio mo-
do in mulieris somnio talis facta sit visio: atque id fu-
turum, vt ipse promitteret prophetiæ spiritu reuelan-
te præsciuerit. Si enim ipse interfuit somnianti, mira- C
bili gratia vtique id potuit, non natura: & Dei mune-
re, non propria facultate. Si autem ipso aliud agente,
siue dormiente, & visis aliis occupato, eum mulier vi-
dit in somnis: profectò tale aliquid factum est, quale
illud est quod in actibus Apostolorū legimus, vbi Do-
Act.9.v.11. minus Iesus loquitur Ananiæ de Saulo, & indicat ei
quòd Saulus vidit ad se venientem Ananiam, cùm hoc
Ananias ipse nesciret. Quodlibet horum mihi respō-
deret ille homo Dei: & de martyribus ab illo perge-
rem quærere: vtrum ipsi assint in somnis, vel quocun-
que alio modo videntibus eos in qua figura voluerint:
& maximè quando ab eis se torqueri dæmones in ho-
minibus confitentur, & rogant eos vt parcant sibi: an
ista fiant Dei nutu per angelicas potestates, in hono-
rem commendationemque sanctorum ad vtilitatem
hominum, illis in summa quiete positis, & ad alia lon-
gè meliora visa vacantibus seorsum à nobis, orantibus-
que pro nobis. Nam Mediolani apud sanctos Pro- D
tasium & Geruasium martyres, expresso nomine, sic-
ut defunctorum quos eodem modo commemorabant, adhuc viuum dęmones Episcopum confitebantur Ambrosium, atque vt sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atq; hoc cùm ageretur omnino ne-
sciente. An verò fortè aliquādo per ipsam præsentiam
martyrum fiant ista, aliquando per angelorum: & v-
trum possint, vel quibus signis possint à nobis duo ista
discerni: an ea sentire ac diiudicare nō valeat, nisi qui
habet illud donum per Dei spiritum diuidentem pro- 1.Cor.12.v.
pria vnicuique, prout vult. Differeret mihi, vt arbi- 7.
tror, hæc omnia sicut vellem ipse Ioannes: vt aut eo
docente discerem, & ea quæ audirem vera & certa es-
se cognoscerem: aut ego crederem quæ nescirem, illo
dicente quæ sciret. Quod si mihi forsitan de sancta
Scriptura respondereret ac diceret, Altiora te ne quæ- Eccl.3.v.21.
sieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præ- Prou.25.v.
cepit tibi Dominus, illa cogita semper, id etiam gra- 28.
tanter acciperem: non enim paruus est fructus, si ali-
qua obscura & incerta, quæ comprehendere non va-
lemus, clarum saltem certumq; sit nobis nō esse quæ-
renda: & quod vnusquisque vult discere, putans pro-
desse si sciat, discat non obesse si nesciat. QVÆ CAPVT XVIII. Epilogus de- precatorius.
cùm ita sint, non existimemus ad mortuos, pro qui-
bus curam gerimus, peruenire, nisi quòd pro eis siue
altaris, siue orationum siue eleemosynarum sacrificiis
solenniter supplicamus: quamuis non pro quibus fiūt
omnibus prosint, sed iis tantum, quibus dum viuunt
comparatur vt prosint. Sed quia non discernimus qui
sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, vt nul
lus eorum prætermittatur, ad quos hæc beneficia
possint & debeant peruenire. Melius enim supererūt
ista eis, quibus nec obsunt nec prosunt, quàm eis dee-
runt quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc
quisque pro necessariis suis, quod pro illo fiat simili-
ter à suis. Corpori autem humando quicquid impen-
ditur, non est præsidium salutis, sed humanitatis offi-
cium, secundum affectum, quo nemo vnquam car- Eph.5.v.29.
nem suam odio habet. Vnde oportet vt quàm potest
pro carne proximi curam gerat, cùm ille inde recef-
serit qui regebat. Et si hæc faciunt qui carnis resurre-
ctionem non credunt, quanto magis debent facere
qui credunt, vt corpori mortuo, sed tamen resurrectu-
ro & in æternitate mansuro impensum eiusmodi offi-
cium, sit etiam quodammodo eiusdem fidei testimo-
nium? Quod verò quisque apud memoriam martyr-
um sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse de-
functo, vt commendans eum etiam martyrum patro-
cinio, affectus pro illo supplicationis augeatur. Habes
ad ea quæ à me putasti esse quærenda, qualem potui
reddere responsionem meam: quæ si vltrà quàm sat
est prolixa est, da veniam: id enim factum est amore
diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum quemad-
modum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescri-
ptis tuis nouerim, quem tibi perlator eius faciet sine
dubio gratiorem, frater scilicet & compresbyter no-
ster Candidianus, quem per tuas literas cognitum to-
to corde suscepi, inuitusq; dimisi. Multum enim nos
in charitate Christi sua præsentia consolatus est, &
quod fatendum est, eius instantia tibi parui. Nam cor
meum tanta distendunt, vt nisi ipso assiduè commo-
nente non sinerer obliuiſci, profectò interrogationi
tuæ mea responsio defuisset.

FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CATECHIZANDIS RVDI-
BVS, LIBER VNVS.

Ex lib. 2. retract. cap. 14.

De catechizandis rudibus. Cap. 18. EST etiam liber noster de catechizandis ru-
dibus hoc ipso titulo prænotatus. In quo li-
bro vbi dixi, Nec angelus qui cum spiritibus
aliis satellitibus suis superbiendo deseruit o-
bedientiam Dei, & diabolus factus est: aliquid nocuit
Deo, sed sibi. Nouit enim Deus ordinare deserentes
se animas: conuenientius diceretur, deserentes se spi-
ritus, quoniā de angelis agebatur. Hic liber sic incipit:

CAPVT I. PETISTI à me frater Deo gratias,
vt aliquid ad te de catechizandis ru
dibus, quod tibi vsui esset scribe-
rem. Dixisti enim quod sæpe apud
Carthaginem vbi diaconus es, ad
te sæpe adducantur, qui fide Chri-
stiana primitùs imbuendi sunt; eo
quod existimeris habere catechizandi vberem facul- B
tatem, & doctrinam fidei & suauitatem sermonis: te
autem penè semper angustias pati, idipsum quod cre-
dendo Christiani sumus, quo pacto commodè inti-
mandum sit: vnde exordienda, quousque sit perdu-
cenda narratio: vtrum exhortationem aliquam ter-
minata narratione adhibere debeamus, an præcepta
sola quibus obseruandis cui loquimur nouerit Chri-
stianam vitam professionemq; retinere. Sæpe autem
tibi accidisse fatemur atque conquestus es, vt in ser-
mone longo & tepido tibi ipse vilesceres essesque fa-
stidio, nedum illi quem loquendo imbuebas, & cæte-
ris qui audientes aderant: eaque te necessitate fuisse
cōpulsum, vt ea me quam tibi debeo charitate com-
pelleres, ne grauarer inter occupationes meas, tibi de
hac re aliquid scribere. Ego verò nō ea tantùm quam
familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesiæ vni-
uersaliter debeo, charitate ac seruitute compellor, si C
quid per operā meā quā Domini nostri largitate pos-
sum exhibere, idem eos Dominus quos mihi fratres
fecit adiuuari iubet, nullo modo recusare, sed potius
prompta & deuota volūtate suscipere. Quanto enim
cupio latius erogare pecuniam Dominicam, tāto ma-
gis me oportet, si quam dispensatores cōseruos meos
difficultatē in erogando sentire cognosco, agere quan
tum in me est, vt facilè atque expeditè possint, quod
CAPVT II. Debet filii nouitiæ discipu- lum qui docet. impigrè ac studiosè volunt. SED quod ad tuam
propriè considerationem pertinet, nolim te moueri
ex eo quod sæpe tibi abiectum sermonē fastidiosumq;
habere visus es. Fieri enim potest, vt ei quem instrue-
bas, non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audi-
ri desiderabas, eo tibi quod dicebas videretur indi-
gnum auribus aliorum. Nam & mihi propè semper
sermo meus displicet. Melioris enim auidus sum, quo D
sæpe fruor interius, antequam eum explicare verbis
sonantibus cœpero, quod vbi minus quàm mihi no-
tus est eualuero, contristor linguam meam cordi meo
dipotuisse non† posse sufficere. Totum enim quod intelligo, volo
vt qui me audit intelligat, & sentio me non ita loqui
vt hoc efficiam: maximè quia ille intellectus quasi ra-
pida coruscatione perfundit animum: illa autem lo-
cutio tarda & longa est, longeq; dissimilis. Et dum ista
voluitur, iam se ille in secreta sua condidit: tamē quia
vestigia quædam miro modo impressit memoriæ, per-
durant illa cum syllabarum morulis: atque ex eisdem
vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur
vel Latina, vel Græca, vel Hebræa, vel alia quælibet: A
siue cogitentur hæc signa, siue etiam voce proferantur, cùm illa vestigia nec Latina, nec Græca vel Hebræa, nec cuiusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo vt vultus in corpore. Aliter enim Latinè ira dicitur, aliter Græcè, aliter atque aliter a-
liarum diuersitate linguarum: nō autem Latinus aut Græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes in-
telligunt, cùm quisq; dicit, iratus sum, sed Latini tan-
tum: at si affectus excandescentis animi exeat in fa-
ciem, vultumque faciat, omnes sentiunt qui intuen-
tur iratum. Sed neq; ita licet educere & quasi expor-
rigere in sensum audientium per sonum vocis illa ve-
stigia quæ imprimit intellectus memoriæ, sicut aper-
tus & manifestus est vultus. Illa enim sunt intus in ani
mo, iste foris in corpore. Quapropter conijciendum
est quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intel-
ligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memo- B
riæ similis est. Nos autem plerunque in auditoris vti-
litatē vehementer ardentes, ita loqui volumus quem-
admodum tunc intelligimus, cùm per ipsam inten-
tionem loqui non possumus: & quia non succedit an-
gimur, & velut frustra operam insumamus, tędio mar-
cescimus: atque ex ipso tædio languidior fit idem ser-
mo, & hebetior quàm erat, vnde perduxit ad tædium:
sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire
cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum vt vi-
detur mihi: & eos inde aliquid vtile capere, ex eorum
delectatione cognosco, mecumq; ago sedulò, vt huic
exhibendo ministerio non desim, in quo illos video
bene accipere quod exhibetur. Sic & tu, eo ipso quòd
ad te sæpius adducuntur qui fide imbuendi sunt, de-
bes intelligere nō ita displicere aliis sermonem tuum
vt displiceat tibi: nec infructuosum te debes putare,
quod ea quæ cernis non explicas ita vt cupis, quando
fortè vt cupis nec cernere valeas. Quis enim in hac vi- 1.Cor.13.&
ta nisi in ænigmate & per speculum videt? Nec ipse a- 12.
mor tantus est, vt carnis diruptā caligine penetret in
æternum serenum, vnde vtcunque fulgent etiam ista
quæ transeunt. Sed quia boni proficitur de die in diem,
ad videndum diem sine volumine cœli, & sine noctis
incursu, quem oculus non vidit, nec auris audiuit, nec 1.Cor.2.b.9.
in cor hominis ascendit: nulla maior causa est cur no-
bis in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi
quia liber inusitatè cernere, & tædet vsitatè proloqui.
Et re quidē vera multò gratius audimur, cùm & nos
eodem opere delectamur: afficitur enim filum locu-
tionis nostræ ipso nostro gaudio, & exit facilius atque
acceptius. Quapropter non arduum est negocium, ea
quæ credenda insinuantur præcipere, vnde & quousq;
narranda sint: nec quomodo sit varianda narratio, vt D
aliquando breuior, aliquando longior, semper tamen
plena atque perfecta sit: & quando breuiore, & quan-
do longiore sit vtendum: sed quibus modis faciēdum
sit, vt gaudens quisque catechizet. (Tanto enim sua-
uior erit, quanto magis id potuerit) ea cūra maxima
est. Et præceptum quidem rei huius in promptu est. Si
enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali
hilarem datorem diligit Deus? Sed hæc hilaritas ad 2.Cor.9.b.7.
horam vt adsit, eius est misericordiæ qui ista præcepit.
Itaq; prius de modo narrationis quod te velle cogno-
ui, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de
hac hilaritate comparanda, quæ Deus suggesserit dis-

CAPVT III. *Quomodo fa-ciendi libri catechumenis exponendi.*

seremus. NARRATIO plena est, cùm quisque A primo catechizatur ab eo quod scriptum est, In principiò fecit Deus cælum & terram, vsque ad præsentia tempora ecclesiæ: non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosq; Iudicum & Regnorum & Esdræ libros, totumq; Euangelium & actus Apostolorum, vel, si ad verbũ ea edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando euoluere & explicare: quod nec tempus capit, nec vlla necessitas postulat: sed cuncta summatim generatimque complecti, ita vt eligantur quædam mirabiliora quæ suauius audiuntur, atque in ipsis articulis constituta sunt: & ea tanquam in inuolucris ostendere, statimque à conspectu abripere non oportet, sed aliquantum immorando quasi resoluere atque expandere, & inspicienda atq; miranda offerre animis auditorum: cætera verò celeri percursione inferendo contexere. Ita & illa quæ maximè commendari volumus, aliorum submissione magis eminent: B nec ad ea fatigatus peruenit, quem narrando volumus excitare, nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere. In omnibus sanè non tan-1.Tim.1.c.5 tum nos oportet intueri præcepti finem, quod est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, quò ea quæ loquimur cuncta referamus: sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id monendus atque illuc dirigendus aspectus est. Neq; enim ob aliud ante aduentum Domini scripta sunt omnia quæ in sanctis Scripturis legimus, nisi vt illius commendaretur aduentus, & futura præsignaretur ecclesia: id est, populus Dei per omnes gentes, quod est corpus eius: adiunctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiã ante aduentum eius in hoc seculo vixerunt, ita eum Gen.25.d.23 credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Iacob manum prius dum nasceretur emisit ex vtero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde vtiq; secutũ est caput, tum demùm necessariò mem-C bra cætera: sed tamẽ caput non tantùm membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit, & quamuis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est: ita & Dominus Iesus Christus, & si antequam appareret in carne, & quodãmodo ex vtero secreti sui, 1.Tim.2.b.5 ad hominũ oculos mediator Dei & hominum homo Rom.9.b.5. procederet, qui est super omnes Deus benedictus in secula, præmisit in sanctis Patriarchis & Prophetis quandam partem corporis sui, qua velut manu se nasciturum esse prænuncians, etiam populũ præcedentem superbè, vinculis legis tanquam digitis quinque supplantauit: quòd & per quinque temporum articulos prænunciari venturus prophetarique non destitit: & huic rei consonans per quem lex data est, quinque libros conscripsit. Et superbi carnaliter sentientes, & Rom.10.c.3. suam iustitiam volentes constituere, non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta at-D Psal.19.b.9. que concluſa retenti sunt. Itaque illis obligati sunt pedes, & ceciderunt, nos verò surreximus & erecti sumus. Quamuis ergo, vt dixi, præmiserit Dominus Christus quandam partem corporis sui in sanctis, qui Coloss.1.c.18 eum nascendi tempore præierunt, tamen ipse est caput corporis ecclesiæ: illiq; omnes eidem corpori cuius ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænunciabant. Non enim præcurrendo diuulsi sunt, sed adiuncti potius obsequendo. Nam etsi manus à capite præmitti potest, connexio tamen eius sub capi-Rom.15.c.4. te est. Quapropter omnia quæ antè scripta sunt, vt nos doceremur scripta sunt, & figuræ nostræ fuerunt, 1.Cor.10.c. & in figura contingebant eis: scripta sunt autem pro-11. CAPVT III. *Præcipua causa aduentus Christi.* pter nos, in quos finis seculorum obuenit. QVÆ autem maior causa est aduentus Domini, nisi vt ostẽderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer: [a] quia cùm adhuc inimici essemus, [a] Rom.5.b.6. Christus pro nobis mortuus est. Hoc autẽ ideo, [b] quia [b] 1.Tim.1. finis præcepti & plenitudo legis, charitas est: vt & nos 5. Rom.13.d.10. inuicem diligamus, [c] & quemadmodum ille pro no-[c] 1.Ioan.3.c. bis animam suam posuit, sic & nos pro fratribus ani-16. mam ponamus: [d] & ipsum Deum, quoniam prior di-[d] Ibid.4.b. lexit nos, [e] & filio suo vnico non pepercit, sed pro no-10. [e] Rom.8.f. bis omnibus tradidit eum, si amare pigebat, saltẽ nũc 32. redamare, non pigeat. Nulla est enim maior ad amorem inuitatio, quàm præuenire amando. Et nimis durus est animus, qui dilectionem si nolebat impendere, nolit rependere. Quod si in ipsis flagitiosis & sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos agere qui amari vicissim volunt, nisi vt documentis quibus valent apériant & ostendant quantum ament, eamque imaginem iustitiæ prætendere affectant, vt vicem sibi reddi quodammodo flagitent ab eis animis quos illecebrare moliuntur: ipsisque ardẽtius æstuant, cùm iam mouerit eodem igne etiam illas mentes quas appetũt sentiunt. Si ergo & animus qui torpebat, cùm se amari senserit excitatur, & qui iam feruebat cùm se redamari didicerit, magis accenditur: manifestum est nullam esse maiorem causam, qua vel inchoetur vel augeatur amor, quàm cùm amati se cognoscit, qui nondũ amat, aut redamari se vel posse sperat, vel iam probat qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quanto † plus in amicitia? Quid enim aliud cauẽ- al. quàm dus mus in offensione amicitiæ, nisi ne amicus arbitretur quòd eum vel non diligamus, vel minus diligamus quàm ipse nos diligit? Quod si credideris, frigidior erit in eo amore quo inuicem homines mutua familiaritate perfruuntur: & si non ita est infirmus vt hæc illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere, in ea se tenet qua non vt fruatur, sed vt consulat diligit. Operæprecium est autem animaduertere, quomodo, quanquam & superiores velint se ab inferioribus diligi, corumque in se studiosè delectentur obsequio, & quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant, tamen quanto amore exardescat inferior, cùm à superiore se diligi senserit. Ibi enim gratior amor est, vbi non æstuat indigentiæ siccitate, sed vbertate beneficentiæ profluit. Ille namque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Iam verò si etiam se amari posse à superiore desperabat inferior, ineffabiliter commouebitur in amorem, si vltrò ille fuerit dignatus ostendere, quantum diligat eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere auderet. Quid autẽ superius Deo iudicante? & quid desperatius homine peccante? qui se tanto magis tuendum & subiugandum superbis potestatibus addixerat, quæ beatificare non possunt, quanto magis desperauerat posse sui curam geri ab ea potestate, quæ non malitia sublimis esse vult, sed bonitate sublimis est? Si ergo maximè propterea Christus aduenit, vt cognosceret homo quantum eum diligat Deus: & ideo cognosceret vt in eius dilectionem à quo prior dilectus est inardesceret, proximumq; illo iubente & demonstrante diligeret, qui non proximũ, sed longè peregrinantem diligendo factus est proximus: omnisq; Scriptura diuina quæ antè scripta est, ad prænunciandum aduentũ Domini scripta est: & quicquid postea mandatum est literis, & diuina autoritate firmatum, Christum narrat, & dilectionem monet: manifestum est non tantum totam legem & prophe-Matth.22.d. tas in illis duobus pendere præceptis, dilectionis Dei 40. & proximi, quæ adhuc sola scriptura sancta erat cùm hoc Dominus diceret, sed etiam quęcunque posterius salubriter conscripta sunt, memoriæque mandata diuinarum volumina literarum. Quapropter in veteri testamento est occultatio noui, in nouo testamento est manifestatio veteris. Secundum illam occultationem, carnaliter intelligentes carnales, & tunc & nunc

pœnali timore subiugati sunt. Secũdum hanc autem A manifestationem spiritales, & tunc quibus piè pulsantibus etiam occulta patuerunt, & nunc qui non superbè quærunt, ne etiam aperta claudantur, spiritaliter intelligentes donata charitate liberati sunt. Quia ergo charitati nihil aduersius quàm inuidentia: mater autẽ inuidętiæ superbia est, idem Dominus Iesus Christus, Deus homo, & diuinæ in nos dilectionis indicium est, & humanæ apud nos humilitatis exemplum, vt magnus tumor noster maiore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo: sed maior misericordia, humilis Deus. Hæc ergo dilectione tibi tãquam fine proposito, quò referas omnia quæ dicis quicquid narras ita narra, vt ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

CAPVT V. *Vtile accidens ad catechizandi qualiter si infirmetur.*

DE ipsa etiam seueritate Dei quã corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, charitas ædificãda est, vt ab eo quem timet, amari se gaudens, eum reda-mare audeat, eiusque in se dilectioni etiamsi impunè B posset, tamẽ displicere vereatur. Rarissimè quippe accidit, imò verò nunquam, vt quisquam veniat volens fieri Christianus, qui non sit aliquo Dei timore perculsus. Si enim aliquod commodum spectando ab hominibus quibus se aliter placiturum non putat, aut aliquod ab hominibus incommodum deuitando, quorum offensionem aut inimicitias reformidat, vult fieri Christianus, non fieri vult potius quàm fingere: fides enim nõ res est saluandi corporis, sed credentis animi. Sed planè sæpe adest misericordia Dei per ministeriũ catechizantis, vt sermone commotus iam fieri velit quod decreuerat fingere: quod cùm velle cœperit, tunc eum venisse deputemus, & occultum quidem nobis est quo veniat animo, quem iam corpore præsentem videmus: sed tamen sic cum eo debemus agere, vt fiat in illo hæc voluntas, etiamsi non est. Nihil enim deperit, quando si est, vtique tali nostra actione C firmatur, quamuis quo tempore, vel qua hora cœperit, ignoremus. Vtile est sanè vt præmoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus causis commotus ad suscipiendam religionem venerit. Quod si defuerit alius à quo id nouerimus, etiam ipse interrogãdus est, vt ex eo quod responderit ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accesserit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, vtique mẽtiturus est: tamen ex eo ipso quod mentitur capiendum est principium: nõ vt refellatur eius mendacium, quasi tibi certum sit, sed vt si dixerit eo proposito se venisse quod verè approbandum est, siue ille verum siue falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respõdit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit quàm oportet esse in animo eius qui Christiana fide imbuẽdus est, blandius & lenius reprehẽdendo tanquam rudem & ignarum, & Christianæ doctrinæ finem veris-D simum demonstrando atque laudando breuiter & graciter, ne aut tempora futuræ narrationis occupes, aut eam non prius collocato animo audeas imponere, facias eum velle quod aut per errorem aut per simulationem nondum volebat. QVÒD si fortè se diuinitùs admonitum vel territum esse responderit, vt fieret Christianus, lætissimum nobis exordiendi aditũ præbet, quanta Deo sit cura pro nobis. Sanè ab huiusmodi miraculorum siue somniorum, ad Scripturarum solidiorem viam & oracula certiora transferenda est eius intentio: vt & illa admonitio quàm misericorditer ei prærogata sit, nouerit, antequam scripturis sanctis inhæreret. Et vtiq; demonstrandũ est ei, quod ipse Dominus nõ eũ admoneret aut cõpelleret fieri Christianũ, & incorporari ecclesiæ, & talibus signis aut reuelationib. eruditet, nisi iã præparatũ iter in Scripturis sanctis, vbi non quæreret visibilia miracula, sed intuisibilia sperare consueſceret, neq; dormiens, sed vigilans moneretur, eũ securius & tutius capere voluisset. Inde iam exordienda narratio est, ab eo quòd fecit Deus o- Gen.1.d.31. mnia bona valde, & producenda, vt diximus, vsq; ad præsentia tempora ecclesiæ: ita vt singularum rerum atq; gestorum quę narramus causæ rationesq; reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, vnde neq; agentis aliquid nẽq; loquentis oculus auertẽdus est. Si enim fictas poetarũ fabulas, & ad voluptatem excogitatas animorũ, quorũ cibus nugæ sunt, tamen boni qui habẽtur atq; appellantur Grammatici, ad aliquã vtilitatẽ refetre conantur, quanquã & ipsam vanam & auidam sagacitatẽ seculoris: quanto nos decet esse cautiores, ne illa quæ vera narramus, sine suarum causarum redditione digesta, aut inani suauitate, aut etiam pernitiosa cupiditate credantur. Non tamẽ sic asseramus has cãulas, vt relictõ narrationis tractũ, cor nostrum & lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat: sed ipsa veritas adhibita rationis, quasi aurũ sit gemmarum ordine ligans, non tamen ornamẽti speciem vlla immoderatione perturbans. NARRA- CAPVT VI. *Resurrectio, iudicium, & vita.* TIONE finita, spes resurrectionis intimãda est, & pro capacitate ac viribus audiẽtis, proq; ipsius tẽporis modulo, aduersus vanas irrisiones infidelium, de corporis resurrectione tractandum, & futuri vltimi iudicij boni tate in bonos, seueritate in malos, veritate in omnes, cõmemoratisq; cũ detestatione & horrore pœnis impiorum, regnũ iustorum atq; fidelium & superna illa ciuitas ciusq; gaudiũ, cum desiderio prædicandũ est. Tum verò instrueda & animanda est infirmitas homi nis aduersus tentationes & scandala, siue foris siue in ipsa intus ecclesia. Foris aduersus gentiles vel Iudæos vel hæreticos: intus autem aduersus areæ Dominicæ paleam. Non vt contra singula peruersorũ genera disputetur, omnesq; illorũ prauæ opiniones propositis quæstionibus refellantur: sed pro tẽpore breui demõstrandum est, ita esse prædictũ, & quæ sit vtilitas tẽtationũ erudiendis fidelibus, & quæ medicina in exemplo patientię Dei, qui statuit vsq; in finẽ ista permittere. Cùm verò aduersus eos instruitur, quorum peruersæ turbæ corporaliter impient ecclesias, simul etiam præcepta breuiter & decenter cõmemorantur Christianæ atque honestæ conuersationis, ne ab ebriosis, aIuuen.15.d.21 uaris, fraudatoribus, alcatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum amatoribus, remediorum sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quarũlibet artium vanarum & malarũ diuinatoribus, atq; huiusmodi cæteris ita facilè seducatur, & impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos qui Christiani appellantur, hæc amare, & agere, & defendere, & suadere, & persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseuerãtibus, & quàm sint in ipsa ecclesia tolerandi, ex qua in fine seperandi sunt, diuinorum librorum testimoniis edocendũ est. Prænunciandum est etiam inuenturũ eum in ecclesia multos Christianos bonos, verissimos ciues cælestis Hierusa-Iuuen.15.c.2.& lem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes eius in d.25. homine ponatur, sedulò mouendus est: quia neq; facilè ab homine iudicari potest quis homo sit iustus: & si facilè posset, non ideo nobis proponi exempla iustorum, vt ab eis iustificemur, sed vt eos imitantes ab eorum iustificatore nos quoque iustificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maximè commendandum est, vt cùm ille qui nos audit, imò per nos audit Deum, moribus & scientia proficere cœperit, & viam Christi cum alacritate ingredi, nec nobis id audeat assignare, nec sibi: sed seipsum & nos & quoscunq; alios diligit amicos, in illo & propter illum diligit qui eum dilexit inimicum, vt iustificas faceret amicũ. Hic iam non te puto præceptore indigere, vt cùm occupata

sunt tempora, vel tua vel eorum qui te audiunt, breui- A
ter agas: cũ autẽ largiora, largius eloquaris: hoc enim
CAPVT VIII. nullo admonente ipsa necessitas præcipit. SED
Docti quomodo tractandi. illud planè non prætereũdum est, vt si ad te quispiam
catechizandus venerit liberalibus doctrinis excultus,
qui iam decreuerit esse Christianus, & ideo venerit vt
fiat, difficillimũ omnino est vt non multa nostrarum
scripturarum literarumque cognouerit, quibus iam
instructus ad sacramentorum participationẽ tantùm-
modò venerit. Tales enim non eadem hora qua Chri-
stiani fiunt, sed antè solent omnia diligenter inquire-
re, & motus animi sui cum quibus possunt communi-
care atque discutere. Cum his itaque breuiter agen-
dum est, & non odiosè inculcando quæ norũt, sed mo-
destè perstringendo: ita vt dicamus nos credere quòd
iam nouerint illud atque illud: atque hoc modo cur-
sim enumerare omnia quę rudibus indoctisque incul-
canda sunt: vt etsi quid nouit eruditus iste, non tan-
quam à doctore audiat: & si quid fortè adhuc ignorat, B
dum ea commemoramus quæ illum nosse iam credi-
mus, discat. Nec ipse sanè inutiliter interrogatur, qui-
bus rebus motus sit, vt velit esse Christianus: vt si li-
bris ei persuasum esse videris, siue canonicis, siue vti-
lium tractatorum, de his aliquid in principio loquaris,
collaudans eos pro diuersitate meritorum canonicæ
autoritatis, & exponentium solertissimæ diligentiæ:
maximeque commendans in scripturis canonicis ad-
mirandæ altitudinis saluberrimam humilitatem: in il-
lis autem pro sua cuiusq; facultate aptum superbiori-
bus, & per hoc infirmioribus animis stylum sonantio-
ris & quasi ornatioris eloquij. Sanè etiam exprimen-
dum de illo est, vt indicet quẽ maximè legerit, & qui-
bus libris familiarius inhæserit, vnde illi persuasum
est, vt sociari vellet Ecclesiæ. Quod cùm dixerit, tum
si nobis noti sunt illi libri, aut ecclesiastica fama fal-
tem accepimus à catholico aliquo memorabili viro
esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicuius C
hæretici volumina incurrit, & nescíens fortè quòd ve-
ra fides improbat, tenuit animo, & catholicum esse ar-
bitratur: sedulò edocendus est, prælata autoritate vni-
uersalis ecclesiæ aliorumq; doctissimorum hominum,
& disputationibus & scriptionibus in eius veritate flo-
rentium. Quanquam & illi qui catholici ex hac vita
migrarunt, & aliquid literarum Christianarum poste-
ris reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suo-
rum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmi-
tas, minus valentes acie mentis abditiora penetrare, &
verisimilitudine aberrantes à veritate, præsumptori-
bus & audacibus fuerunt occasioni ad aliquam hære-
sim moliendam atque gignendam. Quod mirum non
est, cùm de ipsis canonicis literis vbi omnia sanissimè
dicta sunt, non quidem aliter accipiẽdo quædã, quàm
vel scriptor sensit, vel seipsa veritas habet: nam si hoc
solum esset, quis non humanę infirmitati ad corrigen-
dum paratæ libenter ignosceret: sed id quod peruersè D
ac praue opinati sunt, animositate acerrima, & perui-
caci arrogantia defensitantes, multi multa pernicio-
sa dogmata, conscissa communionis vnitate pepererunt.
Hæc omnia cum illo, qui ad societatem populi Chri-
stiani, non idiota, vt aiunt, sed doctorum libris expoli-
tus atque excultus accedit, modesta collatione tra-
ctanda sunt: tantum assumpta præcipiendi autoritate,
vt caueat præsumptionis errores: quantum eius humi-
litas quæ illum adduxit, iam sentitur admittere. Cete-
ra verò secundum regulas doctrinæ salutaris, siue de
fide, quæcunque narranda vel differenda sunt, siue de
moribus, siue de tentationibus, eo modo percurren-
do quo dixi, ad illam supereminentiorem viam omnia
referenda sunt.
CAPVT IX. Grammatici & rhetores quomodo accipiendi.
SVNT item quidam de scholis
vsitatissimis Grammaticorum Oratorumque venien-
tes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque
inter illos doctissimos, quorum mens magnarum re-
rum est exercitata quæstionibus. His ergo qui loquen-
di arte cæteris hominibus excellere videntur, cùm ve-
niunt vt Christiani fiant, hoc amplius quàm illis illite-
ratis impartiri debemus: quòd sedulò monendi sunt,
vt humilitate induti Christiana, discant non contem-
nere, quos cognouerint morũ vitia quàm verborum
amplius deuitare: & cordi casto linguam exercitatam
nec conferre audeant, quam etiam præferre consue-
uerant. Maximè autem isti docẽdi sunt scripturas au-
dire diuinas, ne sordeat eis solidum eloquiũ, quia non
est inflatum: neque arbitrentur carnalibus integu-
mentis inuoluta atq; operta dicta vel facta hominum,
quæ in illis libris leguntur, non euoluenda atque ape-
rienda vt intelligantur, sed sic accipienda vt literæ so-
nant: deque ipsa vtilitate secreti, vnde etiam mysteria
vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amo-
rem veritatis acuendum, discutiendumq; fastidij tor-
porem, ipsa experientia probandum est talibus, cùm
aliquid eis quod in promptu positum non ita mouebat, enodatione allegoriæ alicuius eruitur. His enim
maximè vtile est nosse, ita esse præponẽdas verbis sen-
tentias, vt præponitur animus corpori. Ex quo fit, vt
ita malle debeant veriores quàm disertiores audire set
mones, sicut malle debent prudentiores quàm formo-
siores habere amicos. Nouerint etiam nõ esse vocem Non sonus, sed affectus audit Deus.
ad aures Dei, nisi animi affectum: ita enim non irride-
bunt, si aliquos antistites & ministros Ecclesiæ fortè a-
nimaduerterint, vel cum barbarismis & solœcismis
Deum inuocare: vel eadem verba quæ pronunciant
non intelligere, perturbateque distinguere. Non quia
ista minimè corrigẽda sunt, vt populus ad id quod pla-
nè intelligit, dicat amen: sed tamen piè toleranda sunt
ab eis, qui dixerunt, vt sono in foro, sic voto in eccle-
sia benedici. Itaque forensis illa nonnunquam fortè
bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest.
De sacramento autem quod accepturi sunt, sufficit
prudentioribus audire quid res illa significet: cum tar-
dioribus autem aliquanto pluribus verbis & similitu-
dinibus agendum est, ne contemnant quod vident.

CAP. X. Remedium aduersus tardum catechizandum.
HIC tu fortasse exemplum aliquod sermonis desi-
deras, vt ipso tibi opere ostendam, quomodo facienda
sint ista quæ monui. Quod quidem faciam quantum
Domino adiuuante potuero: sed prius de illa hilarita-
te comparãda quod pollicitus sum dicere debeo. Iam
enim de ipsis præceptis explicandi sermonis, in cate-
chizando eo qui sic venit vt Christianus fiat, quãtum
satis visum est, quod promiseram exolui. Indebitum
quippe est, vt etiam ipse faciã in hoc volumine, quod
fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum
valebit: cumulus autem quo pacto à me superfundi
potest, antequam mensuram debiti expleuero? Neq;
enim te maximè conqueri audiui, nisi quòd tibi ser-
mo tuus vilis abiectusque videretur, cùm aliquem
Christiano nomine imbueres. Hoc autem scio, non
tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis noui pa-
ratum & instructum, neq; ipsius locutionis inopia, sed
animi tædio fieri: vel illa causa quam dixi, quia magis
nos delectat & tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus auocari ad verborum longè
disparem strepitum: vel quia etiam cũ sermo iocũdus
est, magis nos libet audire aut legere quæ melius dicta
sunt, & quæ sine nostra cura & solicitudine promun-
tur, quàm ad alienum sensum repentina verba coa-
prare incerto exitu: siue vtrum occurrant pro senten-
tia, siue vtrum accipiantur vtiliter: vel quia illa quę ru-
dibus insinuatur, eo quòd nobis notissima sunt, & pro-
fectui nostro iam non necessaria, piget ad ea sæpissi-
mè redire, nec in eis tam vsitatis & tanquam infantili-
bus, cum aliqua voluptate iam grandiusculus animus
graditur. Facit etiam loquenti tædium auditor immo-
bilis,

bilis, vel quia nõ mouetur affectu, vel quia nullo mo- A
tu corporis indicat se intelligere, vel sibi placere quæ
dicuntur: non quia humanę laudis nos esse auidos de-
cet, sed quia ea quæ ministramus Dei sunt. Et quanto
magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis
cupimus vt placeant, quæ ad eorum porriguntur sa-
lutem. Quod si non succedit, contristamur, & in ipso
cursu debilitamur & frangimur, quasi frustra operam
conteramus. Nonnunquam etiam cùm auertimur ab
aliqua re quam desideramus agere, & cuius actio aut
delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur,
& cogimur aut iussu eius quem offendere nolumus,
aut aliquorum ineuitabili instantia catechizare ali-
quem, iam conturbati accedimus ad negocium, cui
magna tranquillitate opus est, dolentes quòd neque
ordinem actionum nobis conceditur tenere quem vo
lumus, nec sufficere omnibus possumus: atque ita ex
ipsa tristitia sermo procedens minùs gratus est, quia
de aridtate mœstitiæ minus exuberat. Aliquãdo item B
ex aliquo scandalo mœror pectus obsidet, & tunc no-
bis dicitur: Veni loquere huic: Christianus vult fieri.
Nescitur enim ab ignorantibus, quid nos clausum in-
tus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non o-
portet, susc ipimus ingratius quod volunt: & profectò
languidus & insuauis ille sermo erit per venam cor-
dis æstuantem fumantemque traiectus. Tot igitur ex
causis, quælibet earum serenitatem nostrę mentis ob-
nubilet, secundum Dominum sunt quærenda reme-
dia, quibus relaxetur illa contractio, & feruore spiritus
exultemus & iocundemur in tranquillitate boni ope-
2.Cor.9.b.7. ris. Hilarem enim datorem diligit Deus. Si enim cau-
sa illa contristat, quòd intellectum nostrũ auditor non
capit, à cuius cacumine quodã modo descendẽtes co-
gimur in syllabarum longè infrà distantium tarditate
demorari, & curam gerimus quemadmodum longis
& perplexis anfractibus procedat ex ore carnis, quod
celerrimo haustu mentis imbibitur, & quia multum C
1.Reg.2.d. 21. dissimiliter exit, tędet loqui, & libet tacere: cogitemus
quid nobis prærogatũ sit ab illo qui demonstrauit no-
bis exemplum vt sequamur vestigia eius. Quantum-
uis enim differat articulata vox nostra ab intelligẽtiæ
nostræ viuacitate, longè differentior est mortalitas car
nis ab æqualitate Dei. Et tamen cùm in eadem forma
Philip.2.c.8. esset, semetipsum exinaniuit formam serui accipiens,
&c. vsque ad mortem crucis. Quam ob causam, nisi
1.Cor.9.d. 22. quia factus est infirmis infirmus, vt infirmos lucrifica-
1.Cor.3.c.13 ret? Audi eius imitatorem alibi etiam dicentem: Siue
enim mente excessimus, Deo: siue temperantes su-
2.Cor.12.c. 13. mus, vobis: Charitas enim Christi compellit nos iudi-
1.Thess.2.b. 7. cãtes hoc, quia vnus pro omnibus mortuus est. Quo-
modo enim paratus esset impendi pro animabus eo-
rum, si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc er-
go factus est paruulus in medio nostrum, tãquam nu-
trix fouens filios suos. Num enim delectat nisi amor
inuitet, decurtata & mutilata verba immurmurare? D
Et tamen optant homines habere infantes quibus id
exhibeant. Et suauius est matri minuta mansa insput-
re paruulo filio, quàm ipsam mãdere ac deuorare grã-
diora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio
Math.13.d. 37. gallinæ illius, quę languidulis plumis teneros fœtus o-
perit, & susurrantes pullos confracta voce aduocat, cu
ius blandas alas refugientes superbi, præda fiunt aliti-
bus. Si enim intellectus delectat in penetralibus syn-
ceriſſimis, hoc etiam intelligere delectet, quomodo
charitas, quanto officiosius descendit in infima, tanto
robustius recurrit in intima per bonã conscientiam,
nihil quærendo ab eis ad quos descẽdit præter eorum
CAPVT XI. Error in cæteris sensibus quam in sensu fœtus. sempiternam salutem. SI autem magis appeti-
mus ea quæ iam parata sunt, & melius dicta legere vel
audire, & ideo piget incerto exitu ad tempus coaptare
quæ loquimur: tantum à veritate rerum non aberret

animus, facile est vt si in verbis auditorẽ aliquid offen-
derit, ex ipsa occasione discat, quàm sit re intellecta
contemnendum, si minus integrè, aut si minus propriè
sonare potuit, quod ideo sonabat vt res intelligeretur.
Quòd si humanæ infirmitatis intentio etiam ab ipsa
rerum veritate aberrauerit, quanquam in catechizan-
dis rudibus, vbi via tritissima tenenda est, difficilè po-
test accidere: tamen ne fortè accidat vt etiam hinc
offendatur auditor, non aliunde nobis debet vide-
ri accidisse, nisi quia Deus experiri nos voluit, v-
trum cum mentis placiditate corrigamur, ne in de-
fensionem nostri erroris maiore præcipitemur erro-
re. Quod si nemo nobis dixerit, nosque & illos qui
audierunt omnino latuerit, nullus dolor est, si non
fiat iterum. Plerunque autem nosipsi recolentes quæ
dixerimus, reprehendimus aliquid, & ignoramus
quomodo cùm diceretur acceptum sit, magisque do-
lemus quando in nobis feruet charitas, si cùm fal-
sum esset, libenter acceptum est. Ideoque opportu-
nitate reperta, sicut nosipsos in silentio reprehendi-
mus, ita curandum est, vt etiam illi sensim corrigan-
tur, qui non Dei verbis, sed planè nostris in aliquam
lapsi sunt falsitatem. Si verò aliqui liuore vesano cæ-
ci errasse nos gaudent, susurrones, detractores, Deo Rom.1.d.30.
odibiles, præbeant nobis materiam exercendæ pa-
tientiæ cum misericordia, quia & patientia Dei ad
pœnitentiam eos adducit. Quid enim est detestabi-
lius, & quid magis thesaurizet iram in die iræ & reue- Rom.2.a.5.
lationis iusti iudicij Dei, quàm de malo alterius mes
ra diaboli similitudine atque imitatione lætari? Non-
nunquam etiam cùm rectè omnia vereque dicantur,
aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem
& consuetudinem veteris erroris ipsa nouitate aspe-
rum, offendit & perturbat audientem. Quod si appa-
ruerit, sanabilemq; se præbet, autoritatum rationumq;
copia sine vlla dilatione sanandus est. Si autem tacita
& occulta offensio est, Dei medicina opitulari po-
test. At si resilierit, & curari recusauerit, consoletur
nos Dominicum illud exemplum: qui offensis homi-
nibus ex verbo suo, & tanquam durum refugienti-
bus, etiam iis qui remanserant ait: Nunquid & vos Ioan.6.g.67.
vultis ire? Satis enim fixum atque immobile debet
corde retineri, Hierusalem captiuam ab huius sæcu-
li Babylonia, decursis temporibus liberari, nullumq;
ex illa esse periturum, quia qui perierit, non ex illa e-
rat. Firmum enim fundamentum Dei stat, habens
signaculum hoc. Nouit Dominus qui sunt eius, & 2.Tim.2.d.
recedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen 19.
Domini. Ista cogitantes & inuocantes Dominum in
cor nostrum, minus timebimus incertos exitus ser-
monis nostri propter incertos motus auditorum, de-
lectabitque nos etiam ipsa perpessio molestiarum pro
misericordi opere, si nõ in eo nostram gloriam requi-
ramus. Tunc enim est verè opus bonum, cùm à chari-
tate iaculatur agentis intentio: & tanquam ad locum
suum rediens, rursus in charitate requiescit. Lectio
verò quæ nos delectat, aut aliqua auditio melioris e-
loquij, vt eam promendo sermoni nostro præponere
volentes, cum pigritia vel tædio loquamur, alacrio-
res nos suscipiet, iucundioreque præstabitur post la-
borem: & maiore fiducia deprecabimur, vt loquatur
nobis Deus quomodo volumus, si suscipiamus hilari-
ter, vt loquatur per nos quomodo possumus: ita fit vt
diligentibus Dominum omnia concurrant in bo- Rom.8.c.28.
num. IAM verò si vsitata & paruulis congruen- CAPVT XII. Hilaritas in catechisino.
tia sæpe repetere fastidimus, congruamus eis per fra-
ternum, paternum maternumque amorem, & copu-
latis cordi eorum etiam nobis noua videbuntur. Tan-
tum enim valet animi compatientis affectus, vt cùm
illi afficiuntur nobis loquentibus, & nos illis discen-
tibus, habitemus in inuicem: atque ita & illi quæ au-
diunt

diunt quasi loquantur in nobis, & nos in illis discamus quodammodo quæ docemus. Nónne accidere hoc solet,cùm loca quædam ampla & pulchra,vel vrbium vel agrorum,quę iam nos sæpe videndo sine aliqua voluptate prę teribamus,ostendimus eis qui antea nunquam viderant, vt nostra delectatio in eorum nouitatis delectatione renouetur? Et tanto magis,quanto sunt amiciores: quia per amoris vinculum inquantum in illis sumus, in tantum & nobis noua fiunt quæ vetera fuerunt. Sed si in rebus cõtemplandis aliquantum profecimus,iam nolumus eos quos diligimus lætari & stupere, cùm intuentur opera manuum hominum: sed volumus eos in ipsam † arcem consiliúmve institutoris attollere, atque inde exurgere in admirationem laudemque omnicreantis Dei, vbi amoris fructuosissimus finis est:quanto ergo magis delectari nos oportet,cùm ipsum Dominum iam discere homines accedũt, propter quẽ discenda sunt quæcunq; discenda sunt, & in eorum notitate innouari, vt si frigidior est solito nostra prædicatio, insolita eorum auditione feruescat.Huc accedit ad cõparandam lætitiam,quòd cogitamus & consideramus, de qua erroris morte in vitam fidei transeat homo. Et si vicos vsitatissimos cũ benefica hilaritate transimus, quando alicui fortè qui errando laboraverat, demonstramus viam: quanto alacrius & cũ gaudio maiore in doctrina salutari,etiam illa quæ propter nos retexere nõ opus est, perambulare debemus: cùm animam miserãdam, & erroribus seculi fatigatam per itinera pacis, ipso qui nobis eam præstitit iubente deducimus? Sed reuera multum est perdurare in loquendo vsque ad terminũ præstitutum,cùm moueri non videmus audientem:quòd siue non audeat,religionis timore cõstrictus, voce aut aliquo motu corporis significare approbationẽ suam, siue humana verecundia reprimatur: siue dicta non intelligat,siue contemnat: quandoquidem nobis non cernentibus animum eius incertum est, omnia sermone tentanda sunt,quæ ad eum excitandum,& tanquam de latebris eruendum possint valere.Nam & timor nimius atque impediens declarationem iudicij eius, blanda exhortatione pellendus est, & insinuando fraternam societatem verecundia temperanda: & interrogatione quærendum vtrum intelligat, & danda fiducia, vt si quid ei contradicendum videtur,liberè proferat. Quærendum etiam de illo,vtrum hæc aliquando iam audierit, & fortassis eum tanquam nota & peruulgata non moueant, & agendum pro eius responsione, vt aut planius & enodatius loquamur, aut opinionem contrariam refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latius, sed breuiter complicemus, eligamusq; aliqua ex his quæ mysticè dicta sunt in sanctis libris,& maximè in ipsa narratione,quę aperiendo & reuelando noster sermo dulcescat. Quòd si nimis tardus est,& ab omni tali suauitate absurdus & auersus, misericorditer sufferendus est,breuiterq; decursis cæteris ea quæ maximè necessaria sunt, de vnitate catholicæ fidei, de tentationibus de Christiana conuersatione propter futurum iudicium terribiliter inculcanda sunt, magisque pro illo ad Deum, quàm illi de Deo multa dicẽda. Sæpe etiam fit,vt qui primo libenter audiebat, vel audiendo vel stando fatigatus, non iam laudans,sed oscitans labia diducat,& se abire velle etiam inuitus ostendat. Quod vbi senserimus, aut renouare oportet eius animũ,dicendo aliquid honesta hilaritate conditum & aptum rei quæ agitur,vel aliquid valde mirandum & stupendum,vel etiam dolendum atque plangendum: & magis de ipso vt propria cura punctus euigilet, quod tamen non offendat eius verecũdiam asperitate aliqua, sed potius familiaritate conciliet: aut oblata sessione studeat succurrere,quanquam sine dubitatione melius fiat,vbi decenter fieri potest,vt à principio sedens audiat.Longeque consultius in quibusdam Ecclesiis transmarinis non solùm antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subiacent, ne quisquam infirmior stando lassatus à saluberrima intentione auertatur,aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multum interest,si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas vires, qui iam sacramentorum societate deuinctus est: & si ille discedat, quod plerunq; ineuitabiliter vrgetur,ne interiore defectu victus etiã cadat, qui primis sacramentis imbuendus est: ex pudore enim non dicit cur eat,& imbecillitate stare non sinitur. Expertus hoc dico. Nam fecit hoc quidam cũ eum catechizarem homo rusticanus. Vnde magnoperè præcauendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram,cũ viros fratres nostros, vel etiam quod maiore solicitudine curandum est, vt sint fratres nostri,coram nobis sedere non facimus:& ipsum Dominum nostrum cui assistunt angeli, sedens mulier audiebat? Sanè si aut breuis sermo futurus est, aut consessui locus non est aptus, stantes audiant,sed cũ multi audiunt,& non sunt initiandi. Nam cùm vnus, aut duo, aut pauci,qui propterea venerunt vt Christiani fiãt, periculosè loquimur stãtibus: tamẽ si iam sic cœpimus,saltem animaduerso auditoris tædio, & offerẽda sessio est,imò verò prorsus vrgẽdus vt sedeat, & dicendum aliquid quo renouetur,quo etiam cura si qua fortè irruens eum auocare cœperat, fugiat ex animo. Cùm enim causæ incertæ sint,cur iam tacitus recusет audire, iam sedenti aliquid aduersus incidentes cogitationes secularium negociorum dicatur, aut hilari, vt dixi,aut tristi modo:vt si ipsæ sunt quę mentem occupauerant,cedant quasi nominatim accusatæ: si autem ipsæ non sunt, & audiendo fatigatus est, cùm de illis tanquam ipsæ sint, quandoquidem ignoramus, inopinatum aliquid & extraordinariũ, eo modo quo dixi,loquimur,à tædio renouatur intentio. Sed & breue sit, maximè quia extra ordinem inferitur, ne morbũ fastidij cui subuenire volumus, etiam augeat ipsa medicina: & acceleranda sunt cætera, & promittendus atque exhibendus finis propinquior. Si autem cõfregit animum tuum alterius actionis, cui tanquam magis necessariæ iam suspensus eras, omissio,& propterea tristis insuauiter catechizas:cogitare debes, excepto quòd scimus misericorditer nobis agendum esse quicquid cum hominibus agimus, & ex officio sinceritatis charitatis: hoc ergo excepto, incertum esse quid vtilius agamus, & quid opportunius,aut intermittamus, aut omnino omittamus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus,qualia sint apud Dominum nõ nouimus, quid eis ad tempus expediat aut nulla aut tenuissima & incertissima coniectura suspicamur, potius quàm comprehendimus. Quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus si peragere potuerimus,non ideo gaudeamus quia nobis,sed quia Deo sic eas agi placuit. Si autẽ aliqua inciderit necessitas qua noster ille ordo turbetur, flectamur facilè ne frangamur: vt quẽ Deus nostro præposuit ordini, ipse sit noster. Æquius est enim vt nos ei, quàm vt ille nostrã voluntatẽ sequatur:quia & ordo agendarũ rerum, quẽ nostro arbitrio tenere volumus, ille vtiq; approbandus est vbi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines à Dño Deo tanto potiore præcedi,vt eo ipso quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agat,nisi qui paratior est non agere, quod diuina potestate prohibetur, quàm cupidior agere quod humana cogitatione meditatur. Quia multę cogitationes sunt in corde viri, consiliũ autem Dñi manet in æternũ. Si verò ex aliquo scandalo perturbatus animus nõ valet edere sere-

al. arcem

CAPVT XIII. Fastidia catechizandi quomodo vitanda.

CAPVT XIII. Catechista quomodo sit animum discentis estimare.

re serenum iocundumque sermonem,tãtam esse charitatem oportet in eos pro quibus Christus mortuus est,volens eos pretio sanguinis sui ab errorum seculariũ morte redimere,vt hoc ipsum quod nobis tristibus nunciatur, præsto esse aliquem qui desideret fieri Christianus, ad consolationem illius resolutionemq; tristitiæ valere debeat, sicut solent lucrorum gaudia dolorem lenire damnorum. Non enim scãdalum nos contristat alicuius,nisi quem perire aut per quẽ perire infirmũ vel credimus vel videmus. Ille igitur qui initiandus aduenit, dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat. Quia & si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehennæ, dum multi tales versantur ante oculos ex quibus oriuntur ea quibus vrimur scandala, non ad retardandos nos pertinere debet,sed magis ad excitandos & acuendos. Quatenus quem imbuimus moneamus, vt caueat imitationem eorum qui non ipsa veritate, sed solo nomine Christiani sunt: ne eorum turba commotus, aut sectari velit eos, aut Christum nolit sectari propter eos: & aut nolit esse in Ecclesia Dei vbi illi sunt, aut talis ibi velit esse quales illi sunt.Et nescio quomodo in huiusmodi motu ardentior sermo est, cui fomitẽ suum ministrat præsens dolor:vt non solùm pigriores non simus, sed eoipso dicamus accensius atque vehementius, quod securiores frigidius & lentius diceremus, gaudeamusque nobis occasionem dari, vbi motus animi nostri sine fructificatione non transeat. Si autem de aliquo errato nostro vel peccato nos mœstitudo comprehendit,nõ tantum meminerimus sacrificium Deo spiritum esse contribulatũ,sed etiam illud:Quia sicut aqua ignẽ, sic eleemosyna extinguit peccatum. Et quia misericordiam, inquit, magis volo quàm sacrificium. Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquam vtiq; curreremus, qua posset extingui, & gratularemur, si quis eam de proximo offerret: ita si de nostro fœno aliqua peccati flamma surrexerit,& propterea conturbamur,data occasione misericordissimi operis, tanquam de oblato fonte gaudeamus, vt inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi fortè tam stulti sumus, vt alacrius arbitremur cum pane currendum, quo ventrem esurientis impleamus,quàm cum verbo Dei,quo mentem studentis instruamus.Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obesset,infeliciter in periculo salutis,non iam proximi sed nostræ, oblatum remedium spernemus. Cùm verò ex ore Domini tam minaciter sonet: Serue nequam & piger, dares pecuniam meã numulariis: quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos angit,ideo rursus velle peccare,non dando pecuniam dominicam volenti & petenti? His atque huiusmodi cogitationibus & considerationibus depulsa caligine tędiorum,ad catechizandum aptatur intentio,vt suauiter imbibatur quod impigrè atque hilariter de charitatis vbertate prorumpit. Hęc enim nõ tam ego tibi,quàm omnibus nobis dictat ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctũ,qui datus est nobis. Sed nunc etiam illud quod priusquam promitterem nõ debebam,iam fortasse debitum flagitas, vt aliquod sermonis exemplum tanquam si ego aliquem catechizem, nõ me pigeat explicare, & intuendum tibi proponere. Quod priusquam faciam, volo cogites aliam esse intentionem dictantis,cùm lector futurus cogitatur: & aliam loquentis,cùm præsens auditor attenditur,& in eoipso aliam in secreto monẽtis, dum nullus alius qui de nobis iudicet præsto est:aliam palàm docentis aliquid,vbi dissimiliter opinantium circũstat auditus.Et in hoc genere aliam,cùm docetur vnus,cæteri autẽ tanquam iudicantes aut attestantes quæ sibi nota sunt audiunt: aliam cùm omnes communiter quid ad eos proferamus expectant.Et rursus in hoc ipso aliam, cùm quasi priuatim cõsidetur,vt sermocinatio cõseratur: aliam, cùm populus tacens, vnum de loco superiore dicturum suspensus intuetur. Multumque interest,& cùm ita dicimus, vtrum pauci assint an multi: docti an indocti,an ex vtroque genere mixti:vrbani an rustici,an hi & illi simul:an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri enim non potest, nisi aliter atque aliter afficiant locuturum atque dicturum,& vt sermo qui profertur,affectionis animi à quo profertur,quendam quasi vultum gerat, & pro eadem diuersitate diuersè afficiat auditores, cùm & ipsi seipsos diuersè afficiant inuicem præsentia sua.Sed quia de rudibus imbuendis nunc agimus,de meipso tibi testis sum, aliter atque aliter me moueri, cùm ante me catechizãdum video eruditum, inertem, ciuem,peregrinũ,diuitem, pauperem,priuatum, honoratum, in potestate aliqua constitutum,illius aut illius gẽtis hominem, illius aut illius ætatis aut sexus,ex illa aut illa secta,ex illo aut illo vulgari errore venientem,ac pro diuersitate motus mei sermo ipse & procedit & progreditur & finitur.Et quia cùm eadem omnibus debeatur charitas, non eadem est omnibus adhibenda medicina: ipsa item charitas alios parturit, cum aliis infirmatur, alios curat ædificare,alios contremiscit offendere,ad alios se inclinat,ad alios se erigit: aliis blanda aliis seuera:nulli inimica,omnibus mater. Et qui non expertus est eadem charitate quod dico, cùm videt nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat laudabiliter innotescere in ore multitudinis,inde nos beatos putat. Deus autem, in cuius conspectum intrat gemitus compeditorũ, videat humilitatem nostram & laborem nostrum,& dimittat omnia peccata nostra. Quamobrem si quid tibi in nobis placuit,vt aliquam obseruationem sermonis tui à nobis audire quæreres, melius videndo & audiendo nos cùm hæc agimus,quàm legendo cùm hęc dictamus edisceres. Sed tamen faciamus aliquem venisse ad nos qui vult esse Christianus, & de genere quidem idiotarum, non tamen rusticanorum, sed vrbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est. Interrogatum etiam vtrum propter vitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post hanc vitam speratur, Christianus esse desiderat, propter futuram requiem respondisse: tali fortasse à nobis instruereturalloquio. Deo gratias frater, valde tibi gratulor & gaudeo de te,quòd in tantis ac tam periculosis huius seculi tempestatibus de aliqua vera & certa securitate cogitasti. Nam & in hac vita homines magnis laboribus requiem quærũt: & securitatẽ, sed prauis cupiditatibus non inueniunt. Volunt enim requiescere in rebus inquietis,& nõ permanentibus. Et quia illæ tempore subtrahuntur & transeũt,timoribus & doloribus eos agitant,nec quietos esse permittunt. Siue enim in diuitiis velit homo requiescere, magis superbus efficitur quàm securus. An non videmus quàm multi eas subitò perdiderint, multi etiam propter illas perierint, aut cùm eas habere cupiunt, aut cùm eis oppressis à cupidioribus auferuntur? Quæ si etiam per totam vitam cum homine permanerent, & non desererent dilectorem suũ, ipse illas sua morte desereret. Quanta est enim vita hominis etiam si senescat? Aut cùm sibi homines optãt senectutem, quid aliud optant nisi longam infirmitatẽ? Sic & honores huius seculi, quid sunt nisi typhus, & ruinæ periculum? Quia sic scriptura sancta dicit, Omnis caro fœnũ, & claritas hominis vt flos fœni. Fœnum aruit, flos decidit, verbum autẽ Domini manet in æternum. Ideo qui veram requiẽ & veram felicitatem desiderat,debet tollere spem suam de rebus mortalibus & prætereuntibus, & eam collocare in verbo Domini,vt hærens ei quod manet in æternum, etiam ipse

Matth.23.b.15.

Luc.10.39.

Gal.4.c.19. 2.Cor.11.f.29.

Psal.78.c.11. Psal.24.c.18.

CAP. XVI. Formula orationis catechizandi.

Esaiæ 40.b.6

ipse cum illo maneat in æternum. Sunt etiam homines qui nec diuites esse quærunt, nec ad vanas honorum pompas ambiunt peruenire, sed gaudere & requiescere volunt in popinis & fornicationibus, & in theatris atque spectaculis nugacitatis, quæ in magnis ciuitatibus gratis habentur. Sed sic etiam ipsi aut consumůt per luxuriam paupertatem suam, & ab egestate postea in furta & effracturas, & aliquando etiam in latrocinia prosiliunt, & subitò multis & magnis timoribus implentur: & qui in popina paulo antè cantabant, iam planctus carceris somniant. Studiis autē spectaculorum fiunt dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines, vt se inuicem cædant, secumque habeant contentiosa certamina qui se non læserunt, dum placere insano populo cupiunt: quos si animaduerterint esse concordes, tunc eos oderunt & persequuntur, & tanquam collusores vt fustibus verberentur exclamant, & hanc iniquitatem facere etiam vindicē iniquitatum iudicem cogunt: si autē horrendas aduersus inuicem inimicitias eos exercere cognouerint, siue sint athletæ, qui appellantur, siue scenici qui & thymelici, siue aurigæ, siue venatores, quos miseros non solum homines cum hominibus, sed etiam homines cum bestiis in certamen pugnamque committůt: quo maiore aduersus inuicem discordia furere senserint, eo magis amant & delectantur, & incitatis fauēt, & fauentes incitant plus aduersus seipsos insanientes ipsi spectatores alter pro altero, quàm illi quorum insaniam insani prouocant, & insaniendo spectare desiderant. Quomodo ergo sanitatem pacis tenere animus potest, qui discordiis & certaminibus pascitur? Qualis enim cibus sumitur, talis valetudo consequitur. Postremò quamuis insana gaudia non sint gaudia, tamen qualiacunque sint, & quantumliber delectent, iactantia diuitiarum, & tumor honorū, & vorago popinarum, & bella theatricorum, & immunditia fornicationum, & prurigo thermarum, aufert omnia ista C vna febricula, & adhuc viuentibus totam falsam beatitudinem subtrahit: remanet inanis & saucia cōscientia, Dominum sensura iudicem, quem noluit habere custodem, & iniuētura asperum dominum quem dulcem patrem quærere & amare contempsit. Tu autem quia veram requiem quæ post hanc vitam Christianis promittitur quæris, etiam hic eam inter amarissimas vitæ huius molestias, suauem iocundamque gustabis, si eius qui eam promisit præcepta dilexeris. Citò enim senties dulciores esse iustitiæ fructus, quàm iniquitatis, & verius atque iocūdius gaudere hominem de bona conscientia inter molestias, quàm de mala inter delicias, quia non sic venisti coniungi Ecclesiæ Dei, vt ex ea temporalē aliquam vtilitatem requiras. SVNT enim qui propterea volunt esse Christiani, vt aut promereantur homines à quibus temporalia commoda expectant: aut quia offendere nolunt quos timēt. Sed isti reprobi sunt, & si ad tēpus eos portat Ecclesia, sicut D aréa quæ ad tempus ventilationis paleam sustinet: si non se correxerint, & propter futuram sempiternam requiem Christiani esse cœperint, in fine separabuntur. Nec sibi blandiantur quòd in area possunt esse cum frumento Dei, quia in horreo cum illo non erūt, sed igni debito destinabūtur. Sunt etiam alij meliore quidem spe, sed tamen non minore periculo, qui iam Deum timent, & non irrident Christianum nomen, nec simulato corde intrant Ecclesiam Dei, sed in ista vita expectant felicitatem, vt feliciores sint in rebus terrenis, quàm illi qui non colunt Dominum: ideoq; cùm viderint quosdam scelleratos & impios ista seculi prosperitate pollere & excellere, se autem vel minus habere ista vel amittere, perturbantur tanquam sine causa Dominum colant, & facilè à fide deficiūt. Qui autem propter beatitudinem sempiternam & perpe-

CAPVT XVII. *Qui uere Christiani.*

Matth. 3. v. 12.

tuam requiem, quæ post hāc vitam sanctis futura promittitur, vult fieri Christianus, vt non eat in ignem æternum cum diabolo, sed in regnum æternum intret cum Christo, verè ipse Christianus est: cautus in omni tentatione, ne prosperis rebus corrūpatur, & ne frangatur aduersis, & in abundātia bonorum terrenorum modestus & temperans, & in tribulationibus fortis & patiens. Qui etiam proficiendo perueniet ad talem animum, vt plus amet Dominū quàm timeat gehennam: vt etiam si dicat illi Deus, vtere deliciis carnalibus sempiternis, & quantum potes pecca, nec morieris, nec in gehennam mitteris, sed mecum tantūmodo non eris: exhorrescat, & omnino non peccet, non iam vt in illud quod timebat non incidat, sed ne illum quem sic amat, offendat: in quo vna est requies, quam oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quam præparauit Deus diligentibus se. De qua requie significat scriptura, & non tacet, quòd ab B initio mundi ex quo fecit Deus cælum & terram & omnia quæ in eis sunt, sex diebus operatus est, & septimo die requieuit. Poterat enim omnipotens & vno momēto temporis omnia facere: non autē laborauerat vt requiesceret, quando dixit & facta sunt, mandauit & creata sunt: sed vt significaret, quia post sex ætates mundi huius, septima ætate tanquam septimo die requieturus est in sanctis suis: quia ipsi in illo requiēscent post omnia bona opera in quibus ei seruierunt quæ ipse in illis operatur qui vocat & præcipit, & delicta præterita dimittit, & iustificat eum qui prius erat impius. Sicut autem cùm illi ex dono eius bene operantur, rectè dicitur ipse operari: sic cū illi requiescūt, rectè dicitur ipse requiescere. Nam quod ad ipsum attinet, pausationem non quærit, quia laborem nō sentit. Fecit autem omnia per verbum suum, & verbum eius ipse Christus, in quo requiescūt angeli, & omnes cælestes mundissimi spiritus in sancto silentio. Homo C autem peccato lapsus perdidit requiem quam habebat in eius diuinitate, & recepit eam in eius humanitate: ideoque opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus & de femina natus est. A carne quippe contaminari non poterat, ipse carnē potius mundaturus. Ipsum etiam antiqui sancti venturum in reuelatione spiritus cognouerunt, & prophetauerunt: & sic salui facti sunt credendo quia veniet, sicut nos salui efficimur credendo quia venit: vt diligeremus Dominum qui sic nos dilexit, vt vnicū suum mitteret, qui humilitate nostræ mortalitatis indutus, & à peccatoribus & pro peccatoribus moreretur. Iam enim olim ab ineūtibus seculis mysterij huius altitudo præfigurari prænunciaríque non cessat. QVONIAM Deus omnipotens, & bonus & iustus & misericors, qui fecit omnia bona, siue magna siue parua, sicut summa siue infima: siue quę videtur, sicuti sunt cælum & terra & mare, & in cælo sol & luna, & cętera sidera, in terra autem & mari arbores & frutices & animalia suæ cuiusque naturæ, & omnia corpora vel cælestia vel terrestria: siue quæ nō videtur, sicuti sunt spiritus quibus corpora vegetantur & viuificantur. Fecit & hominē ad imaginē suam: vt quemadmodum ipse per omnipotentiā suam præesset vniuersæ creaturæ, sic homo per intelligentiam qua etiā creatorem suū cognoscit & cōlit, præesset omnib. terrenis animalibus. Fecit illi etiam adiutoriū feminam: non ad carnalem concupiscētiam, quandoquidē nec corruptibilia corpora tūc habebant antequā eos mortalitas inuaderet pœna peccati: sed vt haberet & vir gloriā de femina: cùm ei præiret ad Dñm: secū; illi præberet imitandum in sanctitate atque pietate, sicut ipse esset gloria Dei, cùm eius sapientiam sequeretur. Itaq; cōstituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat Scriptura paradisum, præceptumq; illis dedit, quod si non

Psal. 148. b. 5.

CAPVT XVIII. *Christianus homo.*

non transgrederentur, in illa semper immortalitatis A beatitudine permanerent: si autem transgrederentur, supplicia mortalitatis expenderent. Præsciebat autem Deus eos transgressuros: sed tamen quia conditor est & effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit, & bestias, vt impleret terram bonis terrenis. Et vtique melior est homo etiam peccator quàm bestia. Et præceptū quod non erant seruaturi, magis dedit vt essent inexcusabiles, cùm in eos vindicare cœpisset. Quicquid enim homo fecerit, laudabilem in suis factis intenit Deum: si rectè egerit, laudabilem inuenit per iustitiam præmiorum: si peccauerit, laudabilem inuenit per iustitiam suppliciorum: si peccata confessus ad rectè viuendum redierit, laudabilem inuenit per misericordiam indulgentiarum. Cur ergo nō faceret Deus hominē, quamuis eum peccaturum prænosceret, cùm & stantem coronaret, & cadentem ordinaret, & surgentem adiuuaret, semper & vbiq; ipse gloriosus bonitate, iustitia, clementia? maximè quia & illud præ- B sciebat, de propagine mortalitatis eius futuros sanctos, qui non sibi quærerent, sed creatori suo gloriam darent, & eum colendo ab omni corruptione liberati, cum angelis sanctis viuere semper, & beatē viuere merērētur? Qui enim hominibus dedit liberum arbitriū, vt non seruili necessitate, sed ingenua voluntate Deū colerent, dedit etiam angelis: & ideo nec angelus, qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiēdo deseruit obedientiā Dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit Deo, sed sibi. Nouit enim Deus ordinare deserētes se animas, & ex earum iusta miseria inferiores partes creaturæ suæ conuenientissimis & congruentissimis legibus admirandæ dispensationis ordinare. Itaq; nec diabolus aliquid Deo nocuit, quia vel ipse lapsus est, vel hominem seduxit ad mortem: nec ipse homo in aliquo minuit veritatem aut potestatem aut beati- Gen. 3. 4. 6. tudinem conditoris sui, quia coniugi suæ seductæ à diabolo, ad id quod Deus prohibuerat, propria volun- C tate consensit. Iustissimis enim Dei legibus omnes damnati sunt Deo glorioso per æquitatem vindictæ, ipsi ignominioso per turpitudinē pœnæ: vt & homo à suo creatore auersus victus diabolo subderetur, & diabolus homini ad creatorem suum conuerso vincendus proponeretur: vt quicunque diabolo vsque in finem consentirent, cum illo irent in æterna supplicia: quicunque autem humiliarēt se Deo, & per eius gratiam diabolum vincerent, æterna præmia merērentur.

CAP. XIX. *Quòd Ecclesia præfiguratum in ueteri Testamento, semper paucorum numero contra dictum uicerit.*

NEQVE hoc nos mouere debet, quia multi diabolo consentiunt, & pauci Dominum sequuntur: quia & frumentum in comparatione palearum valde pauciorem habet numerū. Sed sicut agricola nouit quid faciat de ingenti aceruo paleæ, sic nihil est Deo multitudo peccatorum, qui nouit quid de illis agat, vt administratio regni eius ex nulla parte turbetur atq; turpetur. Nec ideo putandus est vicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus à paucis vinceretur attraxit. D Duæ itaq; ciuitates, vna iniquorum, altera sanctorum, ab initio generis humani vsque in finem seculi perducuntur, nunc permixtæ corporibus, sed voluntatibus separatæ, in die iudicij verò etiam corpore separandæ. Omnes enim homines amantes superbiam & temporalem dominationem, cum vano typho & pompa arrogantiæ, omnesque spiritus qui talia diligunt, & gloriam suam subiectione hominum quærunt, simul vna societate deuincti sunt: sed & si sæpe aduersum se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eandem profunditatem præcipitantur, & sibi morum & meritorum similitudine coniunguntur. Et rursus omnes homines & omnes spiritus humiliter Dei gloriam quærentes, non suam, & eum pietate sectātes, ad vnam pertinēt societatem: & tamen Deus misericordissimus, & super impios homines patiens est, & præbet eis pœnitentiæ atque correctionis locum. Nam & quòd omnes diluuio deleuit, excepto vno iusto cum suis, quos in arca seruari voluit, nouerat quidem quòd non se correcturi essent, veruntamen cū per centū annos arca fabricata est, prædicabatur vtique eis ira Dei ventura super eos, vt si conuerterentur ad Dominum, parceret eis: sicut pepercit postea Niniue ciuitati agē- *Ionæ 3. b. 3.* ti pœnitētiam, cùm ei per prophetā futurū intetitum prænunciasset. Hoc autē facit Deus etiā illis quos nouit in malitia perseueraturos, dans pœnitēdi spatium, vt nostram patientiam exerceat & informet exemplo suo: quo nouerimus quantum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cùm ignoremus quales postea futuri sint, quando ille parcit & finit eos viuere, quē nihil futurorum latet. Prænunciabatur tamen etiam diluuij sacramento, quòd per lignum iusti liberati sunt futura ecclesia, quā rex eius & Deus Christus mysterio suæ crucis ab huius seculi submersione suspendit. Neque enim Deus ignorabat, quòd etiam ex illis qui fuerant in arca seruati, nascituri erāt mali, qui facient terrę iniquitatibus iterū implerēt, sed tamen & exemplum futuri iudicij dedit, & sanctorum liberationem ligni mysterio prænunciauit. Nam & post hæc nō cessauit repullulare malitia per superbiam & libidines & illicitas impietates, cū homines deserto creatore suo, non solū ad creaturam quam Deus cōdidit lapsi sunt, vt pro Deo colerent quod fecit Deus: sed etiam ad opera manuū hominum, & ad fabrorū artificia curuauerunt animas suas, vbi de illis turpius diabolus & dæmonia triumpharent: quæ se in talibus figmentis adorāri venerarique lętantur, dū errores suos humanis erroribus pascūt. Neque tunc sanè defuerunt iusti qui Dominum piè quærerent, & superbiam diaboli vincerent, ciues illius sanctæ ciuitatis, quos regis sui Christi ventura humilitas per spiritum reuelata sanauit. Ex *Gen. 12. d. 1.* quibus Abraham pius & fidelis Dei seruus electus est, * cui demonstraretur sacramentum filij Dei, vt propter imitationem fidei omnes fideles omnium gentiū, filij eius futuri dicerentur. Ex illo natus est populus, à quo vnus Deus verus coleretur, qui fecit cęlum & terram. Cùm cæteræ autē gentes simulacris & dæmoniis seruirēt, in eo planè populo multo euidentius futura ecclesia figurata est. Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter visibilia beneficia colebat Dominum. Erant autem ibi pauci futuram requiem cogitantes & cælestem patriam requirentes, quibus prophetādo reuelabatur futura humilitas Dei regis & Domini nostri Iesu Christi, vt per eam fidem ab omni superbia & tumore sanarentur. Horum sanctorū qui præcesserūt tēpore natiuitatē Domini, non solū sermo, sed etiā vita & cōiugia & filij & facta, prophetia fuit huius temporis, quo per fidē passionis Christi ex gētibus cōgregatur ecclesia: per illos sanctos patriarchas & prophetas carnali populo Israēl, qui postea etiā Iudęi appellati sunt, & visibilia beneficia ministrabātur, quæ carnaliter à Domino desiderabant, & coercitiones pœnarū corporalium quibus pro tempore terrerētur, sicut eorū duritiæ congruebat. Et in his tamen omnibus mysteria spiritalia significabātur quæ ad Christum & ecclesiam pertinerent: cuius ecclesiæ membra erant etiā illi sancti, quāuis in hac vita fuerint antequā secūdum carnē Christus Dñs nasceretur. Ipse enim vnigenitus Dei filius, verbum patris, æquale & coæternum patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos factus est, vt totius ecclesiæ tanquam totius corporis caput esset: sed velut totus homo dum nascitur, etiam si manum in nascendo præmittat, tamen vniuerso corpori sub capite coniuncta atq; compacta est, quemadmodum etiam nonnulli in ipsis patriarchis ad huius ipsius rei signum manu præmissa nati sunt: ita omnes sancti qui ante Dñi nostri Iesu Christi natiuitatem in

terris

terris fuerunt, quamuis antè nati sunt, tamẽ vniuersõ corpori, cuius ille caput est, sub capite cohæserunt.

CAP. XX. *Gradus Iudæi populi vsq; ad Hierosolymam Ecclesiæ typum.*

POPVLVS ergo ille delatus in Ægyptum, seruiuit regi durissimo: & grauissimis laboribus eruditus, quæsiuit liberatorem Deum: & missus est eis vnus de ipso populo, sanctus Dei seruus Moyses, qui in virtute Dei magnis miraculis terrens tunc impiam gentem Ægyptiorum, [b] eduxit inde populum Dei per mare rubrũ: vbi discedens aqua viam præbuit transeuntibus: Ægyptij autem cùm eos persequerentur, redeuntibus in se fluctibus demersi, extincti sunt. Ita quẽadmodum per diluuiũ aquis terra purgata est à nequitia peccatorum, qui tunc in illa inundatione deleti sunt, & iusti euaserunt per lignum. Sic ex Ægypto exiens populus Dei, per aquas iter inuenit, quibus ipsorum hostes consumpti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramentum. Nam virga mare percussit Moyses vt illud miraculum fieret. Vtrunque signum est sancti baptismi, per quod fideles in nouam vitam transeunt, peccata verò eorum tanquam inimici delentur atque moriuntur. Apertius autem Christi passio in illo populo figurata est, cùm iussi sunt ouem occidere & mãducare, & de sanguine eius postes suos signare, & hoc celebrare omni anno & appellare Pascha Domini. Manifestissimè quippe prophetа de Domino Iesu Christo dicit: Quia tanquam ouis ad immolandũ ductus est. Cuius passionis & crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur. Inde per desertum populus ille ductus est per quadraginta annos: accepit etiam legem digito Dei scriptam, quo nomine significatur Spiritus sanctus, sicut in Euangelio manifestissimè declaratur. Neque enim Deus forma corporis definitus est, nec sic in illo mẽbra & digiti cogitãdi sunt, quemadmodum videmus in nobis: sed quia per Spiritum sanctum dona Dei sanctis diuiduntur, vt cum diuersa possint, non tamen discedant à concordia charitatis, in digitis autem maximè apparet quædam diuisio, nec tamen ab vnitate præcisio, siue propterea, seu propter aliam quamcunque causam Spiritus sanctus appellatus est digitus Dei, non tamen cùm hoc audimus humani corporis forma cogitãda est. Accepit ergo ille populus legem digito Dei scriptam in tabulis sanè lapideis, ad significãdam duritiam cordis illorum quod legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes à Domino, magis carnali timore quàm spiritali charitate tenebãtur: legem autem non implet nisi charitas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt, quo seruili iugo premerentur, in obseruationibus ciborum & in sacrificiis animalium, & in aliis innumerabilibus, quæ tamẽ signa erant rerum spiritalium, ad Dominum Iesum Christum & ad Ecclesiam pertinentium: quæ tunc à paucis sanctis & intelligebantur ad fructum salutis, & obseruabantur ad congruẽtiam temporis, à multitudine verò carnalium tantummodo obseruabantur, non intelligebãtur. Per multa itaque & varia signa rerum futurarum, quas lõgum est omnes commemorare, & eas nũc in Ecclesia videmus impleri, perductus est ille populus ad terram promissionis, vbi temporaliter carnaliterque regnaret pro modo desiderij sui, quod tamẽ regnum terrenum regni spiritalis imaginem gessit. Ibi Hierusalem cõdita est famosissima ciuitas Dei, seruiens in signo liberæ ciuitatis, quæ cælestis Hierusalẽ dicitur, quod verbum est Hebræum, & interpretatur visio pacis. Cuius ciues sunt omnes sanctificati homines qui fuerunt, & qui sunt, & qui futuri sunt, & omnes sanctificati spiritus, etiam quicunque in excelsis cælorum partibus pia deuotione obtẽperant Deo, nec imitantur impiam diaboli superbiam & angelorum eius. Huius ciuitatis rex est Dominus Iesus Christus verbum Dei, quo regũtur summi angeli, & verbum hominem assumens, vt eo regerentur & homines, qui simul omnes cũm illo in æterna pace regnabũt. Ad huius regis præfigurationem in illo terreno regno populi Israël maximè eminuit rex Dauid, de cuius semine secundum carnẽ [1] venit verissimus rex noster Dominus Iesus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Multa in illa terra promissionis gesta sunt in figuram venturi Christi & Ecclesiæ, quæ in sanctis libris paulatim discere poteris.

[a] Exodi 7. à. 1. * & 8. a. 1. *
[b] Ibid. 14. c. 22.
Gen. 7. d. 22.
Exodi 14. d. 16. & c. 21.
Ibid. 12. a. 3.
Esaiæ 53. b. 7
Exodi 14. g. 31.
Num. 14. f. 33.
Deut. 29. a. 5.
Lucæ 11. c. 20.
Rom. 13. c. 9.
Gal. 4. d. 26.

CAPVT XXI. *Captiuitate Babylonia & inde quibusdam significata.*

POST aliquot tamen generationes ostendit alium typum ad rem maximè pertinentem. Nam captiuata est illa ciuitas, & multa pars eius ducta in Babyloniam. Sicut autem Hierusalem significat ciuitatem societatemque sanctorum, sic Babylonia significat ciuitatem societatemq; iniquorum, quoniam dicitur interpretari confusio. De quibus duabus ciuitatibus, ab exordio generis humani vsq; in finem seculi permixta temporum varietate currentibus, & vltimo iudicio separandis paulo antè iam diximus. Illa ergo captiuitas Hierusalem ciuitatis, & ille populus in Babyloniam ductus ad seruitutẽ ire iubetur à Domino per Hieremiam illius temporis prophetam. Et exinde iterum reges Babyloniæ sub quibus illi seruiebãt, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis cognoscerent & colerent, & coli iuberent vnum verum Deum qui condidit vniuersam creaturam. Iussi sunt autem & orare pro eis, à quibus captiui tenebantur, & in eorum pace pacem sperare, ad gignendos filios & domos ædificandas, & plantandos ortos & vineas. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captiuitate liberatio. Hoc autẽ totũ figuratè significabat Ecclesiam Christi in omnibus sanctis eius, qui sunt ciues Hierusalem cælestis, seruituram fuisse sub regibus huius seculi. Dicit enim & apostolica doctrina, vt omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit: & vt reddantur omnibus omnia, cui tributũ tributum, cui vectigal vectigal: & cætera quæ saluo Dei nostri cultu, cõstitutionis humanæ principibus reddimus: quando & ipse Dominus, vt nobis huius sanę doctrinæ præberet exemplum, pro capite hominis quo erat indutus, tributum soluere non dedignatus est. Iubentur autẽ etiam serui Christiani & boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterque seruire quos iudicaturi sunt, si vsque in finem iniquos inuenerint, aut cum quibus æqualiter regnaturi sunt, si & illi ad verum Dominum conuersi fuerint. Omnibus tamen præcipitur seruire humanis potestatib. atq; terrenis, quousque post tempus præfinitum, quod significant septuaginta anni, ab istius seculi confusione tanquam de captiuitate Babyloniæ, sicut Hierusalem, liberetur ecclesia. Ex cuius captiuitatis occasione ipsi etiã terreni reges desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, vnum verum Deum & Christum Dominum cognouerunt & colũt, pro quibus apostolus Paulus iubet orari, etiam cùm persequerentur ecclesiam. Sic enim dicit: Obsecro itaque primum fieri deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, pro regibus, pro omnibus hominibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, vt securã & tranquillam vitam agamus cum omni pietate & charitate. Itaque per ipsos data pax est ecclesiæ, quamuis temporalis tranquillitas temporis ad ædificãdas spiritaliter domos & plantãdos ortos & vineas. Nam & ecce te modo per istum sermonem ædificamus atq; plantamus. Et hoc fit per totum orbem terrarum cũ pace regum Christianorum, sicut idem dicit Apostolus: Dei agricultura, Dei ædificatio estis. Et post annos quidem septuaginta, quos mysticè prophetauerat Hieremias, vt finem temporum præfiguraret, tamẽ vt ipsa figura integraretur, facta est in Hierusalem restitutio ædificationis templi Dei. Sed quia totum figuratè agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Iudæis. Itaque postea

1. Reg. 16. d. 1. Venient Rom. 9. b. 5.
Hier. 25. & 29. & 50. & 51.
Rom. 13. a. 1.
Matth. 17. d. 27.
Ephes. 6. b. 5.
1. Tim. 2. d.
Hier. 25. & 29. & 51.
Esdræ 1. c. 1.
1. Cor. 3. b. 9. Hier. 25. & 29. b. 10.

postea à Romanis victi sunt, & tributarij facti. Ex illo quam cùm in eum crederet, de terrenis diuitiis audesanè tempore ex quo terram promissionis acceperũt, & reges habere cœperũt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitrarẽtur quòd eis liberator Christus promittebatur, apertius per multas prophetias prophetatus est Christus, non solùm ab ipso Dauid in libro Psalmorum, sed etiam à cæteris & magnis & sanctis prophetis, vsque ad tempus captiuitatis in Babyloniam. Et in ipsa captiuitate fuerunt prophetæ, qui vẽturum Dominum Iesum Christum liberatorem omnium prophetarent: & posteaquam templum trãsactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras & calamitates à regibus gentiũ Iudæi perpessi sunt, vt intelligerent nondum venisse liberatorem quem non spiritaliter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant.

CAP. XXII. *Ætate sexta qualis Christus venerit.*

PER ACTIS ergo quinque ætatibus seculi, quarum prima est ab initio generis humani, id est, ab Adam, qui primus homo factus est vsque ad Noë, qui fecit arcam in diluuio: inde secunda est vsque ad Abraham, qui pater dictus est omnium quidem gentium, quæ fidem ipsius imitarentur: sed tamen ex propagine carnis suæ futuri populi Iudæorum: qui ante fidem Christianam gentiũ, vnus inter omnes omniũ terrarum populus, vnum verum Deum coluit, ex quo populo saluator Christus secundum carnem veniret. Isti enim articuli duarũ ætatum eminent in veteribus libris, reliquarum autem trium etiam in Euangelio declarantur, cùm carnalis origo Domini Iesu Christi commemoratur. Nam tertia est ab Abraham vsque ad Dauid Regem: quarta à Dauid vsque ad illam captiuitatem qua populus Dei in Babyloniam transmigrauit: quinta ab illa transmigratione vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Christi, ex cuius aduentu sexta ætas agitur: vt iam spiritalis gratia quæ paucis tunc patriarchis & prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus: ne quisquam Dominum nisi gratis coleret, non visibilia præmia seruitutis suæ, & præsentis vitæ felicitatẽ, sed solam vitam æternam in qua ipso Deo frueretur, ab illo desiderans, vt hac sexta ætate mens humana renouetur ad imaginem Dei, sicut sexta die homo factus est ad imaginem Dei. Tũc enim & lex impletur, dũ non cupiditate rerum temporaliũ, sed charitate illius qui præcepit, fiũt quæcunq; præcepit. Quis autẽ non redamare affectet iustissimum & misericordissimum Deum, qui prior sic amauit iniustissimos & superbissimos homines, vt propter eos mitteret vnicum filium, per quem fecit omnia: qui non sui immutatione, sed hominis assumptione homo factus, nõ solùm cũ eis viuere, sed etiam pro eis & ab eis posset occidi: itaq; nouum testamentum hæreditatis sempiternæ manifestans, in quo renouatus homo per gratiam Dei ageret nouam vitam, hoc est vitam spiritalem, vt vetus ostenderet primum, in quo carnalis populus agens, hominem veterem, exceptis paucis intelligentibus patriarchis & propheris, & nonnullis latentibus sanctis, carnaliter viuens, carnalia præmia desiderabat à Domino Deo, & in figura spiritaliũ bonorum accipiebat. Omnia ergo bona terrena contempsit homo factus, Dominus Christus, vt contemnenda monstraret: & omnia terrena mala sustinuit, quæ sustinenda præcipiebat: vt neque in illis quæreretur felicitas, neq; in istis infelicitas timeretur. Natus enim de matre, quæ quamuis à viro intacta cõceperit, semperq; intacta permãserit, virgo cõcipiens, virgo pariens, virgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnẽ typhum carnalis nobilitatis extinxit. Natus etiam in ciuitate Bethleem, quæ inter omnes Iudææ ciuitates ita erat exigua, vt hodieque villa appelletur, noluit quenquam de cuiusquam terrenæ ciuitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam factus est, cuius sunt omnia, & per quem creata sunt omnia: ne quis-

Matth. 1. c. 1.
Ibid. 2. a. 1.
1. Ioan. 4. d. 19.
Rom. 8. f. 32.

Matth. 4. a. 3
Ioan. 4. a. 6.
Matth. 26. f. 66. * & 27. a. 1. *
Ibid. 28. a. 1.

CAPVT XXIII. *Primordia ecclesiæ.*

Act. 1. a. 3. & 2. a. 1.
Rom. 5. a. 5.
Deut. 6. a. 5.
Matth. 22. d. 40.
Mar. 12. c. 31
Exodi 12. d. 28.
Exodi 19. a. 1
Deut. 6 a. 5.
Lucæ 11. d. 20.
Act. 2. a. 1.
Act. 5. c. 14. *

quinquagesimo die ipse spiritus sanctus discipulis missus est. Non iam lapideis tabulis corda dura significãs, sed cùm essent vno in loco congregati in ipsa Hierusalem, factus est subitò de cælo sonus, quasi ferretur flatus vehemens: & visæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, & cœperunt linguis loqui, ita vt omnes qui ad illos venerant, suam linguam agnosceret quisque. Ad illam enim ciuitatem ex omni terra cõueniebant Iudæi, quacunque dispersi erant, & diuersas gentium linguas diuersarum didicerant. Deinde cum tota fiducia Christum prædicantes, in eius nomine multa signa faciebant, ita vt quendam mortuum transeunte Petro vmbra eius tetigerit & resurrexerit. Sed cùm viderent Iudæi tanta signa fieri in eius nomine, quem partim per inuidiam, partim per errorem crucifixerunt, alij irritati sunt & persequuti sunt prædicatores eius Apostolos: alij verò idipsum amplius admirantes, quòd in eius nomine quem veluti à se oppressum & victum riserant, tanta miracula fierent, pœnitendo cõuersi crediderunt in eum milia multa Iudæorum. Non erant iam illi temporalia beneficia terrenumque regnum desiderantes à Deo, nec promissum regem Christum carnaliter expectantes, sed immortaliter intelligẽtes, & diligentes eum qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, & eis vsque ad sui sanguinis effusionem peccata donauit, & immortalitatem à se sperãdam & desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit. Itaque iam veteris hominis terrena desideria mortificantes, & spiritalis vitæ nouitate flagrantes, sicut præceperat in Euangelio Dominus, vẽdebant omnia quæ habebant, & precia earum rerum ante pedes apostolorum ponebant, vt ipsi distribuerent vnicuique, sicut cuique opus erat: viuentesq; in Christiana dilectione cõcorditer, non dicebant aliquid suum, sed erant illis omnia communia, & anima & cor vnum in Deum,

Act. 2. g. 44. & 4. g. 34.

Deinde etiam ipsi à Iudæis carnalibus ciuibus carnis suæ persecutionem passi atque dispersi sunt, vt latius Christus eorum dispersione prædicaretur, & imitarétur etiam ipsi patientiam Domini sui: quia qui pro eis mansuetus passus fuerat, mansuefactos pro se pati iubebat. Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat etiam apostolus Paulus, & in Christianos maximè sæuiebat: sed postea credens & apostolus factus, missus est vt gẽtibus Euangelium prædicaret, grauiora perpessus pro nomine Christi, quàm fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes quà Euangelium seminabat, impensè præcipiebat, vt quoniam ipsi ex idolorum cultu venientes, & ad vnũ Dominum colendum rudes, non facilè poterãt rebus suis venditis & distributis seruire Deo, oblationes facerent in pauperes sanctorũ qui erant in ecclesiis Iudææ quæ Christo crediderant: ita illos táquam milites, illos autem tanquam stipẽdiarios prouinciales apostolica doctrina constituit: inferens eis Christum velut lapidem angularem, sicut per prophetam prænunciatus erat: in quo ambo quasi parietes de diuerso venientes, de Iudæis videlicet atque gentibus, germana charitate copularentur. Sed postea grauiores & crebriores persecutiones ex incredulis gentibus aduersus Christi Ecclesiam surrexerũt, & implebatur in dies singulos verbum Domini prædicentis: Ecce ego mitto vos velut oues in medio luporum.

Act. 8. a. 3. & 9. c. 30.

Psal. 117. c. 22. Matth. 21. d. 42. Luc. a 20. c. 17. Act. 4. b. 11. Rom. 9. f. 33. 1. Pet. 2. a. 7. Isaiæ 28. d. 16. Matth. 10. b. 16.

CAPVT XXIIII. Persecutio & hæreses, & indicij expectatio.

SED illa vitis quæ per orbem terrarum, sicut de illa prophetatum, & ab ipso Domino prænunciatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pullulabat amplius, quanto vberiore martyrũ sanguine rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter pro fidei veritate morientibus, etiam ipsa persequentia regna cesserũt, & ad Christum cognoscendum atq; venerandum fracta superbiæ ceruice conuersa sunt. Oportebat autem vt eadem vitis, sicut à Domino identidem prædictum erat, putaretur, & ex ea præciderentur infructuosa sarmenta, quibus hæreses & schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam, sed suam quærentium, per quorum aduersitates magis magisque exerceretur ecclesia, & probaretur atq; illustraretur & doctrina eius & patientia. Omnia ergo hæc, sicut tanto ante prædicta legimus, sic & facta cognoscimus: & quemadmodum primi Christiani, quia nondum ista prouenisse videbantur, miraculis mouebantur vt crederent: sic nos quia omnia ista ita cõpleta sunt, sicut in eis libris legimus, qui longè antequam hęc implerentur cõscripti sunt, vbi omnia futura dicebantur & præsentia iam videntur, ædificamur ad fidem, vt etiá illa quæ restant sustinentes & perseuerantes in Domino, sine dubitatione ventura credamus. Siquidem adhuc tribulationes futuræ in eisdem Scripturis leguntur, & ipse vltimus iudicij dies, vbi omnes ciues ambarũ ciuitatum receptis corporibus surrecturi sunt, & rationem vitæ suæ ante tribunal Christi iudicis reddituri. Veniet enim in claritate potestatis, qui prius in humilitate humanitatis venire dignatus est, & omnes pios ab impiis segregabit: non tantum eis qui in eum credere omnino noluerunt, sed etiam eis qui frustra & infructuosè crediderunt in eum: illis daturus regnum secum æternum, illis autem pœnam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inueniri gaudio vitæ æternæ, quam sancti accepturi sunt: ita nullus cruciatus pœnarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari.

Rom. 14. b. 10 2. Cor. 5. b. 11. Matth. 25. d. 46.

CAPVT XXV. Exhortatio ad constantiam in fide.

ITAQVE frater confirma teipsum in eius nomine atque adiutorio cui credis, aduersus linguas eorum qui fidem nostram irrident, de quibus diabolus seductoria verba loquitur, maximè volens irridere fidem resurrectionis. Sed ex teipso crede futurum te esse cùm fueris, quando cùm antè non fueris, nunc esse te vides. Vbi enim erat ista moles corporis tui, & ista forma membrorumq; compago ante paucos annos prius quàm natus, vel etiá prius quàm in matris vtero cõceptus esses? Vbi erat hæc moles & hæc statura corporis tui? Nónne de occultis huius creaturæ secretis, Domino Deo inuisibiliter formãte, processit in lucem, certisque ætatum incrementis in istam magnitudinem formamque surrexit? Nunquid ergo difficilius est Deo, qui etiam aggeres nubium ex occulto in momento contrahit, & contegit cælum in ictu temporis, reddere istam quantitatem corporis tui sicut erat, qui eam facere potuit cùm non erat? Crede ergo fortiter & inconcussè, quia omnia quæ videntur quasi pereundo humanis oculis subtrahi, salua & integra sunt omnipotentiæ Dei: qui ea cùm voluerit, sine vlla mora & difficultate reparabit, ea dũtaxat quæ iustitia eius reparanda esse iudicat: vt in his corporibus reddant homines factorum suorum rationem, in quibus ea fecerunt: & in his mereantur aut commutatione cælestis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem corporis conditionem pro meritis iniquitatis, non quæ morte soluatur, sed quæ materiam sempiternis doloribus præbeat. Fuge ergo per immobilẽ fidem ad mores bonos. Fuge frater illa tormenta, vbi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur, quibus sine fine mors est, non posse in cruciatibus mori: & exardescẽ amore atque desiderio sempiternæ vitæ sanctorũ, vbi nec operosa erit actio, nec requies desidiosa: laus erit Dei sine fastidio, sine defectu: nullum in animo tædium, nullus labor in corpore, nulla indigentia, nec tua cui subueniri desideres, nec proximi cui subuenire festines. Omnes deliciæ Deus erit, & societas sanctæ ciuitatis in illo & de illo sapienter beateque viuẽtis. Efficiemur enim, sicut ab illo promissum speramus & expectamus, æquales angelis Dei, & cũ eis pariter illa trinitate perfruemur iam per speciem, in qua nunc per fidẽ ambulamus. Credimus enim quod non videmus, vt ipsis meritis fidei etiam videre quod credimus & inhærere mereamur: vt æqualitatẽ patris & filij & spiritus sancti, & ipsius trinitatis vnitatem, quomodo sunt hęc tria vnus Deus, non iam verbis fidei & strepentibus syllabis personemus, sed contemplatione purissima & ardentissima in illo silentio sorbeamur. Hæc tene fixa in corde tuo, & inuoca Dominum cui credis, vt tueatur te aduersus tentationes diaboli: & esto cautus, ne tibi aliunde hostis ille subrepat, qui ad solatium maleuolentissimum damnationis suæ, cum quibus damnetur inquirit. Nõ enim per eos solos qui Christianum nomen oderũt, & dolent eo nomine occupatum esse orbem terrarum, & adhuc simulachris & dæmoniorum curiositatibus seruire desiderant, audet ille tentare Christianos: sed etiam per eos quos paulo antè cõmemorauimus, de vnitate ecclesię, velut putata vite præcisos, qui hæretici vel schismatici dicũtur, conatur etiam id quidem interdum. Sed tamen id etiam aliquando conatur & per Iudæos tentare atque seducere. Sed maximè cauendum est, ne per homines qui sunt in ipsa catholica ecclesia, quos velut paleam vsque ad tempus ventilationis suæ sustinet, vnusquisq; tentetur & decipiatur. Propterea enim Deus patiens est in illos, vt & suorum electorum fidẽ atq; prudentiam per illorum peruersitatem exercendo cõfirmet. Et quia de numero eorum multi proficiunt, & ad placendum Deo miseranti animas suas, magno impetu conuertuntur. Non enim omnes sibi per patientiam Dei thesaurizant iram in die iræ iusti iudicij eius, sed multos eadem omnipotentis patientia perducit ad salubberrimum pœnitentiæ dolorem. Quod donec fiat, exercetur per eos illorum qui iam rectam viam tenẽt, non solùm tolerantia, sed etiam misericordia. Multos ergo visurus es ebriosos, auaros, fraudatores, aleatores,

Rom. 2. f. 4.

res, adulteros, fornicatores, remedia sacrilega sibi alligantes, precantatoribus & mathematicis, vel quarumlibet impiarum artium diuinatoribus deditos. Animaduersurus etiam quòd illæ turbæ impleãt ecclesias per dies festos Christianorum, quæ implent & theatra per dies solennes Paganorum, & hæc videndo ad imitandum tẽtaberis. Et quid dicam, videbis quòd etiam nunc iam vtique nosti: nõ enim nescis multos qui appellãtur Christiani hæc omnia mala operari, quæ breuiter commemoraui. Et aliquando fortasse grauiora facere homines nõ ignoras, quos nosti appellari Christianos. Sed si hoc animo venisti, vt quasi securus talia facias, multum erras: nec tibi proderit nomen Christi, cùm cœperit ille seuerissimè iudicare, qui prius dignatus est misericordissimè subuenire. Prædixit enim ista & ait in Euangelio, Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum, sed is qui facit voluntatẽ patris mei. Multi dicent mihi in illa die, Domine Domine, in nomine tuo manducauimus & bibimus. Omnibus ergo qui in talibus operibus perseuerant, damnatio finis est. Cùm ergo videris multos non solùm hæc facere, sed etiam defendere atq; suadere, tene te ad legem Dei, & non sequaris præuaricatores eius. Non enim secundum illorum sensum, sed secundum illius veritatem iudicaberis. Coniungere bonis, quos vides amare tecùm regem tuum. Multos enim inuenturus es, si & tu talis esse cœperis. Nam si in spectaculis & vanitatibus insanorum certaminum, illis cupiebas inhærere qui tecum vel aurigam, vel venatorem, vel aliquem histrionẽ simul amabant, quanto magis te delectare debet eorum coniunctio qui tecum amant Dominum, de quo nunquam erubescet amator eius, quia non solum ipse nõ potest vinci, sed etiá dilectores suos reddet inuictos. Nec tamen etiam in ipsis bonis qui te vel præcedunt vel tecum comitantur ad Dominum, spẽ tuam collocare debes: quia nec in teipso debes quantumcunq; profeceris, sed in illo qui eos & te iustificando tales facit. Securus es enim de Deo quòd nõ mutatur, de homine autem nemo prudenter securus est. Sed si illos qui nondum iusti sunt, amare debemus vt sint, quanto ardentius qui iam sunt, amádi sunt? Sed aliud est diligere hominem, aliud spem ponere in homine: tantumq; interest, vt illud Deus iubeat, hoc prohibeat. Si autem aliquas vel insultationes vel tribulationes pro nomine Christi passus non defeceris à fide, nec à bona via deuiaueris, maiorem mercedem accepturus es. Qui autem in his diabolo cesserint, etiam minorem perdunt. Sed humilis esto Deo, vt non te permittat tẽtari vltra vires tuas.

Matth. 7. f. 21. & 22.

1. Cor. 10. d. 13.

CAPVT XXVI. Expositio signorum.

HIS dictis interrogandus est an hæc credat, atque obseruare desideret. Quod cùm responderit solenniter, vtique signandus est, & ecclesiæ more tractandus. De sacramento sanè quod accepit, cùm ei bene commẽdatum fuerit, signacula quidem rerum diuinarum esse visibilia, sed res ipsas inuisibiles in eis honorari: nec sic habendam esse illam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodũ habetur in vsu quolibet: dicendum etiam quid significet & sermo ille quẽ audiuit, quid in illo cõdatur, cuius illa res similitudinem gerit. Deinde monendus est ex hac occasione, vt si quid etiam in Scripturis audiat quod carnaliter sonet, etiam si non intelligit, credat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramque vitam pertineat. Hoc autem ita breuiter discet, vt quicquid audierit ex libris canonicis quod ad dilectionem æternitatis & veritatis & sanctitatis, & ad dilectionem proximi referre non possit, figurate dictum vel gestum esse credat: atque ita conetur intelligere, vt ad illam geminam referat dilectionem. Ita sanè vt proximum non carnaliter intelligat, sed omnẽ qui cum eo in illa sancta ciuitate potest esse, siue iam, siue nondum appareat. Et vt de nullius hominis correctione desperet, quem patientia Dei videt viuere, non ob aliud, sicut Apostolus ait, nisi vt adducatur ad pœnitẽtiam. Si longus tibi videtur iste sermo, quo tanquá præsentem rudem hominẽ instruxi, licet ea tibi dicere breuius, longiorem tamen esse debere nõn puto: quanquam multum intereat, quid res ipsa cùm agitur, moneat: & quid auditorum præsentia non solum ferre, sed etiam desiderare se ostendat. Cùm autem celeritate opus est, vide quàm facilè explicari tota res possit. Fac rursus adesse aliquem, qui velit esse Christianus. Ergo & interrogatum illud quod superiori respõdisse, quia & si hoc non respondet, hoc eum respondere debuisse dicendũ est. Denique hoc modo & cætera contexenda. Verè frater, illa magna & vera beatitudo est, quæ in futuro sęculo sanctis promittitur. Omnia verò visibilia transeunt, & omnis huius sęculi pompa & deliciæ & curiositas interibunt, & secum ad interitum trahunt amatores suos: A quo interitu, hoc est, pœnis sempiternis Deus misericors volẽs homines liberare, si sibiipsi non sint inimici, & nõ resistant misericordiæ creatoris sui, misit vnigenitum filium suum: hoc est, Verbum suum æquale sibi, per quod condidit omnia: & manens quidem in diuinitate sua, & non recedens à patre, nec in aliquo mutatus, assumendo tamẽ hominem, & in carne mortali, hominibus apparendo venit ad homines: vt quemadmodum per vnum hominem qui primus factus est, id est Adam, mors intrauit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ à diabolo, vt præceptum Dei transgrederentur: sic per vnum hominẽ qui etiam Deus est Dei filius, Iesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur.

Rom. 1. f. 12.

CAPVT XXVII. Quòd fides ista ecclesiæ vigeat in Scriptura, & inde ædificemur in fidem.

OMNIA enim quæ nunc vides in Ecclesia Dei, & sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri, ante secula iam prædicta sunt, & sicut ea legimus, ita & videmus, & inde ædificamur in fidem. Factum est aliquando diluuium per totam terram, vt peccatores delerentur, & tamen illi qui euaserunt in arca, sacramentum futuræ ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus sęculi natat, & per lignum crucis Christi à submersione liberatur. Prædictum est Abrahæ fideli seruo Dei vni homini, quod de illo esset populus nasciturus, qui cõleret vnum Deum inter cæteras gentes quæ idola colebant. Et omnia quæ illi populo uentura prædicta sunt, sic euenerunt vt prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus rex omnium sanctorum & Deus, venturus ex semine ipsius Abraham secundum carnem quam assumpsit, vt omnes etiam filij essent Abrahæ, qui fidem eius imitarentur, & sic est factum. Natus est Christus de Maria virgine, quæ ex illius genere fuit. Prædictum est per prophetas quòd in cruce passurus esset ab eodem populo Iudæorum, de cuius genere secundum carnem veniebat, & sic est factum. Prædictum est quòd resurrecturus esset, resurrexit: & secundum ipsa prædicta prophetarum ascendit in cælum, & discipulis suis Spiritum sanctũ misit. Prædictũ est non solum à prophetis, sed etiam ab ipso Domino Iesu Christo, quòd ecclesia eius per vniuersum orbem terrarum esset futura, per sanctorum martyria passionesq; disseminata: & tunc prædictũ quando adhuc nomen eius & latebat gentes, & vbi notum erat irridebatur: & tamen in virtutibus miraculorum eius, siue quæ per se ipse, siue quę per seruos suos fecit, dum annunciantur hæc & creduntur, iam videmus quod prædictum est esse completũ, regesq; ipsos terræ, qui antea persequebantur Christianos iam Christi nomini subiugatos. Prædictũ est etiam quòd schismata & hæreses ex eius ecclesia essent exituræ, & sub eius nomine per loca vbi possent, suam nõ Christi gloriam quæsituræ, & ista cõpleta sunt. Nunquid ergo illa quæ

Matth. 1. c.

restant non sunt ventura? Manifestum est quia sicut A ista predicta venerunt, sic etiam illa ventura sunt: quęcunque tribulationes iustorum adhuc restant: & iudicij dies qui separabit omnes impios à iustis in resurrectione mortuorum, & non solum eos qui sunt extra ecclesiam, sed etiam ipsius ecclesiæ paleas, quas oportet vsque ad nouissimam ventilationem patientissimè sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irrident resurrectionem, putantes quòd caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœnas in ea resurrecturi sunt: & ostender eis Deus, quia qui potuit hęc corpora facere antequam essent, potest ea in momento restituere sicut erant. Omnes autem fideles regnaturi cum Christo, ita resurgent in eodem corpore, vt etiam commutari mereantur ad incorruptionem angelicam: vt fiant æquales angelis Dei, sicut Dominus ipse promisit, & laudent eum sine aliquo defectu, & sine aliquo fastidio, semper viuentes in illo & de illo, cum tali gaudio & beatitudine, qualis nec dici nec cogitari ab homine potest. Tu itaque credens ista, caue tentationes, quia diabolus quærit qui secum pereant: C vt non solum per eos qui extra ecclesiam sunt, siue pagani, siue Iudæi, siue hæretici, non te hostis ille seducat: sed etiam quos in ipsa ecclesia catholica videris malè viuentes, aut immoderatos voluptatibus ventris & gutturis, aut impudicos, aut vanis curiositatibus vel illicitis deditos, siue spectaculorum, siue remediorum sacrilegorum, aut diuinationum diabolicarum, siue in pompa & typho auaritiæ atque superbiæ, siue in aliqua vita quam lex damnat & punit, non eos imiteris: sed potius coniũgaris bonis quos inuenturus es facilè, si & tu talis fueris: vt simul colatis & diligatis Dominum gratis, quia totum præmium nostrum ipse erit, vt in illa æterna vita, bonitate eius & pulchritudine perfruamur. Sed amădus est, nó sicut aliquid quod videtur oculis, sed sicut amatur sapientia & veritas, & sanctitas, & iustitia, & charitas, & si quid aliud tale dicitur, non quemadmodum sunt ista in hominibus, sed quęadmodum sunt in ipso fonte incorruptibilis & incomutabilis sapientiæ. Quoscunq; ergo videris hæc amare, illis coniungere, vt per Christum qui homo factus est, vt esset mediator Dei & hominũ, recocilieris Deo. Homines autẽ peruersos, etiam si intrẽt parietes ecclesiæ, non eos arbitreris intraturos in regnum cęlorum, quia suo tẽpore separabuntur, si se in melius non commutauerint. Homines ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama, quoniam nescis quid cras futurus sit qui hodie malus est. Nec eorum ames iniustitiam, sed ipsos ideo ama vt apprehendant iustitiã, quia non solum dilectio Dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Quam non implet nisi qui Dominũ acceperit spiritũ sanctũ, patri & filio vtiq; æqualẽ: quia ipsa trinitas Deus est, in quo Deo spes omnis ponenda est. Nam in homine non est ponenda, qualiscunq; ille fuerit, Aliud est enim ille à quo iustificamur, aliud illi cũ quibus iustificamur. Non autẽ solũ per cupiditates diabolus tẽtat, sed etiã per terrores insultationũ & dolorũ & ipsius mortis. Quicquid autẽ homo passus fuerit pro nomine Christi, & pro spe vitæ æternæ & permanens toleraverit, maior ei merces dabitur: quia si cesserit diabolo, cũ illo damnabitur: sed opera misericordiæ cũ pia humilitate impetrant à Dño, vt nó permittat seruos suos tentari plusquam possint sustinere.

Matth. 25. c. 32.

Matth. 3 v. 12.

1. Thess. 4.

Matth. 22. c. 30.

Matth. 22. d. 37.

Hier. 17. c.

1. Cor. 10. d. 13.

FINIS.

DIVI AVGVSTINI DE CONTINENTIA, LIBER VNVS.

CENSVRA.

Librum hunc esse S. Augustini contestantur citationes Bedæ ad Rom. 7. 8. Gal. 5. & Eugyppij abbatis capitibus 194. 195. Huc etiam referendum videtur quod in fine indiculi scribit Possidius, De continentia, sermo vnus.

C & ostium continẽtiæ circum labia mea. In hoc autem diuini eloquij testimonio, si os intelligamus sicut intelligere debemus, ibi posita continentia quantum sit Dei munus agnoscimus. Parum est quippe os corporis continere, ne aliquid inde quod non expedit per sonũ vocis erumpat. Intus est os cordis, vbi sibi custodiã & ostium continentiæ poni desiderauit à Domino, qui verba illa dixit, nobisq; dicenda conscripsit. Multa enim corporis ore non dicimus, & corde clamamus. Nullum autẽ procedit rei alicuius ex ore corporis verbum, cuius est in corde silentium. Inde igitur quod nõ emanat, foris nó sonat: quod verò emanat inde, si malum est, & si non moueat linguam, inquinat animam. Ibi ergo ponenda est cõtinentia, vbi & tacentium loquitur conscientia. Fit enim per ostium continentiæ, vt non inde exeat quod etiã clausis labiis carnis vitam polluat cogitantis.

CAP. I. *Continentia libidinis ortu, & cordis.*

DE virtute animæ, quæ Continẽtia nominatur, satis conuenienter & dignè disputare difficile est, sed exiguitatẽ nostram sub tanti ponderis sarcina ille cuius hæc virtus magnũ est munus, adiuuabit. Nam qui eam donat continentibus fidelibus suis, ipse dat sermonẽ de illa loquẽtibus ministris suis. Deniq; de re tãta, quod ipse dederit locuturi, Dei donum esse continentiam primum dicimus & probamus. In lib. Sapientiæ scriptum habemus, Nisi Deus det, continentem esse neminẽ posse. Dominus autem de ipsa maiore & glorioſiore continentia, quæ coniugali vinculo continetur, ait: Non omnes capiunt verbũ hoc, sed quibus datũ est. Et quoniam ipsa quoq; castitas coniugalis, nisi contineatur ab illicito concubitu, non potest custodiri, vtrunq; Apostolus donũ Dei esse prædicauit, cùm de vita vtraq;, id est, & coniugali, & ea quæ est sine coniugio, loqueretur dicens, Vellem omnes homines sic esse sicut meipsum. Sed vnusquisque propriũ donũ habet à Deo, alius sic, alius autẽ sic. Et ne in sola inferiorum partium carnis libidine cõtinentia necessaria videretur à Domino sperãda, etiam in Psalmo canitur, Pone Domine custodiã ori meo, & ostium continẽtiæ circũ labia meæ: cõtinuò subdidit, Ne declines cor meum in verba maligna. Declinatio cordis quid est, nisi consensio? Nondũ enim dixit, quisquis in corde occurrentibus suggestionibus quorumq; visorũ nulla cordis declinatione consensit: si autẽ consensit, iam corde dixit, etiãsi ore nõ sonuit, etiamsi manu vel qualibet corporis parte non fecit, fecit tamẽ quod cogitatione faciendũ sibi esse iam statuit: diuinis legibus reus, quamuis humanis sensibus absconditus, verbo in corde dicto, nullo facto per corpus admisso. Nequaquã verò mẽbrum foris mouisset in facto, cuius facti initium

Sap. 8. d. 21.

Matth. 19. b. 11.

1. Cor. 7. b. 7.

Psal. 140. a. 3

CAPVT II. *Os custodiri cordis.* Psal. 140. b. 3. 4.

initium non intus præcessisset in verbo. Neque enim A mendaciter scriptum est, Initium omnis operis, verbum. Multa quippe homines faciũt ore clauso, quieta lingua, voce frenata: sed tamen nihil agunt corporis opere, quod non prius dixerint in corde: ac per hoc quoniam multa sunt peccata in interioribus dictis, quæ non sunt in exterioribus factis: nulla sunt autem in exterioribus factis, quæ non procedant ab interioribus dictis. Erit ab vtrisque puritas innocentiæ, si circum interiora labia ponatur ostium continentiæ, propter quod etiam ipse ore proprio Dominus ait, Mundate quæ intus sunt, & quæ foris sunt, munda erunt. Itemq; alio loco cũ Iudæorum stultiloquia refutaret, quia calumniabantur discipulis eius nõ lotis manibus manducantibus, Non quod intrat in os, inquit, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. Quæ sententia si tota de ore corporis accipiatur, absurda est. Neq; enim quę nõ coinquinat cibus, coinquinat vomitus. Cibus quippe in os intrat, vomitus ex ore procedit. Sed proculdubiò priora verba pertinent ad os carnis, vbi ait, Non quod intrat in os, coinquinat hominẽ: posteriora verò ad os cordis, vbi ait: Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. Deniq; cùm ab illo apostolo Petrus expositionẽ velut parabolę huius exquireret, ille respondit, Adhuc & vos sine intellectu estis: non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? Hic certè in quod intrat cibus, os earnis agnoscimus. In his verò quæ adiungit, vt agnosceremus os cordis, non sequeretur nostri tarditas cordis, nisi & cum tardis ambulare veritas dignaretur. Ait enim, Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: tanquam diceret, Cùm audis de ore, de corde intellige, vtrunq; dico: sed alterum ex altero expono. Habet os interius homo interior, & hoc discernit auris interior: de hoc ore quæ procedunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominẽ. Deinde iam relicto oris nomine, quod potest & de corpore intelligi, apertius quid dicat ostendit, De corde enim exeunt, inquit, cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ coinquinant hominẽ. Nihil est certè istorum malorum, quæ perpetrari etiam membris corporis possunt, quòd cogitatio nõ antecedat mala, & coinquinet hominem, etiãsi aliquid impediat, ne subsequantur opera flagitiosa & facinorosa membrorum. Si enim quia potestas nõ datur, vacat manus ab hominis interfectione, nunquid ideo mũdum est ab scelere cor homicidæ? Aut si rem furripere alienã, non vt quis vult, potest: nũquid ideo in ipsa voluntate fur non est? Aut si casta est, quã vult adulterare non castus, ideo eam non est in corde mœchatus? Aut si meretrix non inueniatur in fornice, ideo qui eam quærit, non fornicatur in mente? Aut si cupienti per mendacium lædere proximum, tempus vel locus desit, ideò falsum testimonium non ore interiore iam dixit? Aut si quisquam homines timens, non audet lingua carnis sonare blasphemiam: ideo non est huius criminis reus, qui dicit in corde suo, nõ est Deus? Ita cætera mala facta hominum, quæ nullus agit corporis motus, quæ nescit vllus corporis sensus, reos suos occultos habent: quos etiam solus inquinat in cogitatione cõsensus, id est, interni oris verbũ malignum. In quo timens ille declinari cor suũ, ostium continentiæ circũ labia oris huius poni poscit à Domino, quod contineat cor, ne declinetur in verba maligna. Contineat autẽ, non finẽdo cogitationẽ procedere in cõsensionem, sic enim secundũ præceptũ apostolicum, non regnat peccatum in nostro mortali corpore, neq; exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato. A quo præcepto implẽdo vtiq; alieni sunt, qui ob hoc ad peccandum mẽbra non mouent, quia potestas nulla permittitur: quæ si adsit, protinus ex membrorũ velut armorum motibus, quis in eis intus regnet, ostendunt. Proinde quantum in ipsis est, membra sua exhibẽt arma iniquitatis peccato: quia hoc voluit, qui propterea nõ exhibent, quia non possunt. Ac per hoc illa quæ in genitalibus membris pudicitia refrenatis, solet maximè ac propriè cõtinentia nominari, nulla transgressione violatur, si superior continentia, de qua iam diu loquimur, in corde seruetur. Propterea Dominus cũ dixisset: De corde enim exeũt cogitationes malæ: deinde quid pertineat ad cogitationes malas sequutus adiunxit, homicidia, adulteria, & cætera. Nec dixit omnia, sed quibusdã exẽpli gratia nominatis, & alia intelligẽda cõmonuit. Quorũ nihil est quod fieri possit, si mala cogitatio nõ præcesserit, qua intus instituitur, quod foris agitur: & ex ore cordis procedẽs, iam coinquinat hominẽ, etiam si nulla facultate permissa foris per mẽbra corporis nõ agatur. Posito igitur ostio continentiæ in ore cordis, vnde cuncta exeunt quæ coinquinant hominẽ, si nil tale inde permittatur exire, sequitur mundtia qua possit iam gaudere conscientia, quãuis nondũ sit illa perfectio vbi non luctabitur cum vitio continẽtia. Nunc autẽ quamdiu cõcupiscit caro aduersus spiritũ, & spiritus aduersus carnẽ, sat est nobis non consentire malis quæ sentimus in nobis. Cùm enim fit ista consensio, tunc exit ex ore cordis quod coinquinat hominẽ. Cùm verò per continentiã consensio non tenetur, malũ concupiscentiæ carnalis, contra quod pugnat cõcupiscentia spiritalis, nocere non sinitur.

Matth. 15. b. 11.

Ibid. b. 16.

Ibid. b. 18.

alinterioris hominis Psal. 140. d. 4.

Rom. 6. b. 12.

Gal. 5. c. 17.

CAPVT III. *Bellum spirituale.* 1. Cor. 15. d. 26.

SED aliud est bene pugnare, quod nunc est, quãdo mortis cõtentioni resistitur: aliud aduersarium non habere, quod tũc erit quãdo mors nouissima inimica destruetur. Nam & ipsa continẽtia cũ frenat cohibetq; libidines, simul & appetit bonũ, ad cuius immortalitatem tẽdimus, & respuit malum, cum quo in hac mortalitate cõtendimus. Illius quippe amatrix & spectatrix, huius verò & hostis & testis est, & decus eius appetens, & dedecus fugiens. Non vtiq; in cupiditatibus frenandis continentia laboraret, si nihil nos contra quod cõtenderet detineret, si nihil nostræ bonæ voluntati ex mala cõcupiscentia repugnaret. Clamat Apostolus: Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonũ. Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum nõ inuenio. Nunc enim fieri bonum potest, vt malæ concupiscentiæ non consentiatur: perficietur autẽ bonum, quãdo ipsa mala concupiscentia finietur. Itemq; idẽ doctor gentiũ clamat: Condelector legi Dei secundum interiorẽ hominem: video autẽ aliam legem in membris meis, repugnantẽ legi mentis meę. Hanc pugnam non experiuntur in semetipsis nisi bellatores virtutum, debellatoresq; vitiorũ. Non expugnat concupiscẽtiæ malum, nisi continentiæ bonum. Sunt autem qui legem Dei omnino nescientes, malas concupiscentias nec in hostibus deputant, eisque miserabili cæcitate seruientes, insuper etiam beatos sẽ putant, satiando eas potius quàm domando. Qui verò per legem cognouerunt eas, per legem enim cognitio peccati: Et concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: & earum tamen oppugnatione vincuntur, qui sub lege viuunt, qua iubetur quod bonum est, non & datur: nõ viuunt sub gratia, quæ dat per spiritum sanctum quod per legem iubetur. His ideo subintrauit lex, vt in eis abũdaret delictum. Auxit prohibitio concupiscẽtiam, eamq; fecit inimicam, vt accederet præuaricatio, quæ sine lege non fuit, etiã si peccatum non fuit. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ita lex gratia non adiuuante, prohibens peccatum, virtus est insuper peccati. Vnde ait Apostolus, Virtus peccati lex. Nec miran-dum est quòd humana infirmitas etiã de lege bona vires malo addidit, dum ad ipsam legem faciendam de

Rom. 7. d. 18.

Ibid. d. 22.

Matth. 15. b. 19.

Rom. 3. c. 20.

Rom. 7. b. 7.

Rom. 5. d. 20.

Rom. 4. c. 15.

1. Cor. 15. g. 56.

Rom.10.a 3. suis viribus fidit. Ignorãs quippe Dei iustitiam, quam A dat infirmo, & suam volens constituere, qua caret infirmus, iustitiæ Dei non est subiectus, reprobus & superbus. Si autem lex factum præuaricatorem, tãquam ad hoc grauius vulneratum vt desideret medicũ, tanquam pedagogus perducit ad gratiam, contra suauitatẽ noxiam qua vincebat concupiscẽtia, Dominus dat suauitatẽ beneficam, qua delectetur amplius cõtinen-

Psal 66.a.7. tia, & terra nostra dat fructum suũ quo pascitur miles, qui debellat Deo iuuante peccatũ. Tales milites apo-

Rom.6.a.12. stolica tuba isto sonitu accendit in prælium. Non ergo regnet, inquit, peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius, neq; exhibueritis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo: peccatum enim vobis nõ dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Et alio

Rom.8.a.12. loco, Ergo, inquit, fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secũdum carB nem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei. Id ergo nũc agitur quamdiu est mortalis hęc vita nostra sub gratia: ne peccatum, id est, concupiscentia peccati (hanc enim hoc loco peccati nomine appellat) regnet in nostro mortali corpore. Tunc autem regnare ostenditur, si desideriis eius obeditur. Est ergo in nobis peccati concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sunt eius desideria, quibus non est obediendum, ne obedientibus regnet. Propter quod mẽbra nostra non sibi vsurpet cõcupiscentia, sed sibi vindicet continentia: vt sint arma iustitiæ Deo, ne sint iniquitatis arma peccato. Sic enim nobis peccatum nõ dominabitur. Non enim sumus sub lege, bonum quidem iubente, non tamen dante: sed sumus sub gratia, quæ id quod lex iubet faciens nos amare, potest liberis imperare. Itemq; cùm hortatur, vt non secũdum carnem viuamus ne moriamur, sed spiC ritu facta carnis mortificemus vt viuamus: tubã vtiq; canit, bellum in quo versamur ostendit: & vt acriter dimicemus, & hostes nostros mortificemus, ne ab eis mortificemur accendit. Qui sint verò isti hostes, satis euidenter expressit. Quos enim in nobis voluit mor-

Rom.8.a.13. tificari, ipsi sunt scilicet opera carnis. Sic enim ait, Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Et ista quæ sint vt sciamus, eundem itidem audiamus ad

Gal.5.a.19. Gal. scribentem & dicentem, Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, cõtentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebũt. Ipsum enim bellum etiam ibi vt hæc diceret ostendebat, & ad hostes mortificandos eadem cælesti & spirituali tuba Christi

Ibid.a.16. milites excitabat. Suprà enim dixerat, Dico autẽ, SpiD ritu ambulate, & desideria carnis ne perfeceritis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autẽ aduersus carnem. Hæc enim inuicem sibi aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. Ergo sub gratia constitutos vult istũ aduersus opera carnis habere conflictum. Et hæc opera carnis vt demõstraret, adiunxit quæ suprà commemorauit, Manifesta autẽ sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes: & cætera, siue quæ cõmemorauit, siue quæ intelligenda commonuit, maximè adijciens, & his similia. Denique in hoc prælio aduersus carnalem quodammodo exercitum velut aliam pro-

Gal.5.d.23. ducens aciem spiritalem: Fructus autem spiritus est, inquit, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia: aduersus huiusmodi non est lex. Non, ait, aduersus hæc: ne sola esse putarentur: quamuis & si hoc diceret, omnia debuimus intelligere quæ eiusdem generis bona cogitare possemus: sed ait, aduersus huiusmodi: & hæc scilicet & quæcunq; similia. Veruntamẽ quòd in eis bonis quæ cõmemorauit, vltimo loco posuit continentiam, de qua nunc disputare cœpimus, vt propter quã multa iam diximus, præcipuè voluit eam nostris mentibus inhærere. Ipsa quippe in hoc bello valet plurimum, in quo aduersus carnẽ spiritus cõcupiscit, quoniam ipsas carnis concupiscentias quodammodo crucifigit. Vnde cùm hæc dixisset Apostolus, cõtinuò subiecit, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suã crucifixerũt cum passionibus & concupiscentiis. Hæc est actio cõtinentię, sic opera carnis mortificantur. Mortificãt verò eos: quos deficiente continentia, ad consensionem perpetrandorum talium operũ trahit concupiscẽtia. Vt autem à continentia non deficiamus, aduersus illas præcipuè diabolicarum suggestionum insidias, vigilare debemus, ne de nostris viribus præsumamus. Maledictus enim omnis, qui spem suam ponit in homine. Et quis est iste, nisi ipse homo? Non potest ergo veraciter dicere, non se spem ponere in homine, qui eam ponit in se. Nam & hoc secundum hominem viuere, quid est nisi secũdum carnem viuere? Audiat ergo qui tali suggestione tentatur, & si vllus ei Christianus sensus est, contremiscat, audiat, inquam, Si secundum car-

Rom.8.a.13. nem vixeritis, moriemini. Sed quispiam dicturus est mihi, aliud esse secundum hominem, aliud secũdum carnem viuere: quia homo videlicet rationalis creatura est, & in eo rationalis est animus, quo distat à pecore: caro autẽ est infirma & terrena pars hominis, & ideo secundum eam viuere vitiosum est: propter quod ille qui secundum hominem viuit, non vtiq; secũdũ carnem, sed potius secundum eam partem hominis viuit qua homo est, hoc est, secundũ spiritum mentis, quo pecoribus præminet. Verùm hæc disputatio valet fortassis aliquid in scholis philosophorum: nos autem vt intelligamus Apostolum Christi, libri Christiani quẽadmodum loqui soleant, debemus aduertere. Fides certè omnium nostrum est, quibus Christus viuere est, hominẽ à verbo Dei assumptum, non vtiq; sine anima rationali, sicut quidã hæretici volũt, & tamen legimus, Verbum caro factum est. Quid hic Ioan.1.b.14 caro intelligẽda est, nisi homo? Et videbit omnis caro Luc.3.b.6. salutare Dei: quid potest intelligi, nisi omnis homo? Ad te omnis caro veniet: quid est, nisi omnis homo? Psal.64.a.3. Dedisti ei potestatẽ omnis carnis: quid est, nisi omnis Ioan.17.a.2 hominis? Ex operibus legis non iustificabitur omnis Rom.3.a.20. caro: quid est, nisi nullus iustificabitur homo? Quod idẽ Apostolus alibi exprimens manifestius, Non, in- Gal.a.b.16. quit, iustificabitur homo ex operibus legis. Corinthios quoq; increpat dicens, Nónne carnales estis, & 1.Cor.3.a.1 secũdum hominem ambulatis? Cùm carnales eos dixisset, non ait, secundum carnem ambulatis: sed, secũdum hominẽ: quia & hoc quid voluit intelligi, nisi secũdum carnẽ? Nam vtiq; si culpabiliter quidẽ secundum carnẽ, laudabiliter autem secundum hominem ambularetur, id est, viueretur, nõ exprobrans diceret, Secundum hominẽ ambulatis. Audiat homo opprobriũ, mutet propositũ, vitet interitũ. Audi homo, noli ambulare secundũ hominem, sed secundum eum qui fecit hominẽ: ab eo qui fecit te noli deficere, nec ad te ô homo. Homo enim dicebat, qui tamen nõ secũdum hominem viuebat: Non quia idonei sumus cogitare 2.Cor.3.b.5 aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Vide si secundum hominem viuebat, qui veraciter istã dicebat. Admonens ergo Apostolus hominem, ne viuat secundum hominem, Deo reddit hominem. Qui autem non viuit secũdum hominẽ, sed secundum Deum, profectò non viuit etiam secundum seipsum: quia homo est & ipse. Sed ideo dici-

dicitur etiam secundũ carnẽ viuere, cũ ita viuit: quia A & carne sola nominata intelligitur homo; quod iam ostendimus, sicut sola anima nominata intelligitur homo. Vnde dictum est, Omnis animã sublimioribus potestatibus subdita sit: id est, omnis homo. Et septuagintaquinque animæ descenderunt in Ægyptũ cũ Iacob: id est, septuagintaquinque homines. Noli ergo viuere secundum teipsum ô homo, vnde perieras, sed quęsitus es: noli, inquam, viuere secundum teipsum, Si perieras, inuẽtus es: noli carnis accusare naturã, quando audis, Si secundum carnẽ vixeritis moriemini. Sic enim dici potuit, & verissimè potuit, Si secundum vos vixeritis, moriemini. Nam diabolus nõ habet carnem; & tamen quia secundum seipsum viuere voluit, in veritate non stetit. Quid ergo verius, si secundũ seipsũm viuens, cùm loquitur mendacium, de suo loquitur? Quod verè de illo veritas dixit. CVM ergo audis, Peccatum vobis non dominabitur: noli de te fidere vt peccãtũ non dominetur, sed de illo cui dicit orans quiB dam sanctus, Itinera mea dirige secundũ verbũ tuum, & non dominetur mihi omnis iniquitas. Etenim ne fortassè cùm audissemus, Peccatũ vobis non dominabitur: nosipsos extolleremus, & viribus nostris hoc tribueremus, statim hoc vidit Apostolus atque subiecit:

Rom.6.c.14. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Gratia itaq; facit, vt peccatum tibi non dominetur. Noli ergo de te fidere, ne multo amplius inde tibi dominetur. Et cùm

Rom.8.c.13. audimus, Si spiritu actiones carnis mortificaueritis, viCont. Bela uetis: non hoc tantum bonũ spiritui nostro, quasi per Ioan.1. Expositione, c. 134. seipsum possit, ista tribuamus. Nam ne istũ carnalem sensum spiritu mortuo potius quàm viuificante saperemus, ilico addidit, Quotquot enim spiritu Dei agũtur, hi filij Dei sunt. Itaq; vt spiritu nostro opera carnis mortificemus, spiritu Dei agimur: qui dat continentiam qua frenemus, domemus, vincamus cõcupiscentiam. In hoc tã magno prælio in quo viuit homo sub gratia, & cũ bene pugnat, adiutus exultat in Domino C cũ tremore, non desunt tamen etiam strenuis bellatoribus, & operum carnis quamuis inuictis mortificatoribus aliqua vulnera peccatorum, propter quæ sananda quotidie veraciter dicant, Dimitte nobis debita nostra: contra eadem vitia, & cõtra diabolum principem regemque vitiorum, multo vigilantius & acrius ipsa oratione certantes: ne valeant aliquid mortiferæ suggestiones eius, quibus instigat insuper peccatorem ad sua excusanda potius quàm accusanda peccata: ac sic illa vulnera nõ modò non sanentur, verumetiam etsi mortifera non erant, grauiter & letaliter infligantur. Et hic ergo cautiore opus est continentia, qua cohibeatur superbus hominis appetitus, quo placet sibi & nõ vult culpabilis inueniri, dedignaturq; cùm peccat conuinci, quòd ipse peccauerit, non salubri humilitate suscipiens accusationem sui, sed excusationem potius ruinosa elatione conquirens. Ad hanc superbiam D coercendam, continentiam petiuit à Domino ille cuius superius verba iam posui, & sicut potui, commendaui. Namq; cùm dixisset, Pone Domine custodiam ori meo, & ostium continentiæ circum labia mea: Ne declines cor meum in verba maligna: vnde hoc diceret euidentius explicans, Ad excusandas, inquit, excusationes in peccatis. Quid enim malignius his verbis, quibus malus malum se negat etiam de opere malo conuictus, quod negare non valeat? Et quoniam factum non potest negere, nec benefactum potest dicere, & à se factum videt patere, quærit in alium referre quod fecit, tanquam inde possit auferre quod meruit. Nolens se esse reum, addit potius ad reatum; & sua excusando non accusando peccata, ignorat non se pœnam remouere, sed veniam. Apud homines enim iudices, quoniam falli possunt, quacunque velut purgare fallacia quod perperam factum est, prodesse ali-

Psal.140.a.4. Iac.

quid videtur ad tempus: apud Deum autem, qui falli non potest, non est adhibenda fallax defensio, sed vera confessio peccatorum. Et alij quidem qui sua confuerunt excusare peccata, fato se quidẽ ad peccandum quẽuntur impelli: tanquam hoc decreuerint sidera, & cælum prius talia decernendo peccare, vt homo postea talia committendo peccaret. Alij fortunæ malunt imputare quod peccant, qui omnia fortuitis casibus agitari putant, nec tamẽ hoc se fortuita temeritate, sed perspecta ratione sapere atq; asseuerare contendunt. Qualis ergo dementia est, disputationes suas rationi tribuere, & actiones suas casibus subiugare? Alij totum quod malè faciunt, in diabolum referunt: nec volunt cum illo habere vel partem; cùm illum sibi occultis suggestionibus mala suasisse suspicari possint, se autem illis suggestionibus vndecunque fuerint, consensisse dubitare non possunt. Sunt etiam qui excusationem suam extendunt in accusationem Dei, diuino iudicio miseri, suo autẽ furore blasphemi. Et enim aduersus eum ex contrario principio inducunt mali substantiam rebellantem, cui non potuerit resistere, nisi substantiæ naturæque suæ partem eidem rebellanti contamināndā corrumpendamq; misceret: & tunc se peccare dicunt, quando natura mali præualet naturæ Dei. Hæc Manichæorum est immundissima infania, quorum machinamenta diabolica, facillimè veritas indubitatã subuertit, quæ Dei naturam incontaminabilẽ atq; incorruptibilem cõfitetur. Quid autem flagitiosæ contaminationis & corruptionis de istis meritò non creditur, à quibus Deus, qui summè atq; incomparabiliter bonus est, cõtaminabilis & corruptibilis creditur? SVNT & qui eo modo in excusatione peccatorum suorum accusant Deum, vt dicant ei placere peccata: Nam si displicerent, inquit, nullo modo ea fieri omnipotentissima vtiq; potestate permitteret: quasi verò Deus impunita peccata esse permiserit, etiam in eis quos à supplicio sempiternò remissione liberat peccatorum. Nullus quippe debitæ grauioris pœnæ accipit veniam, nisi qualemcunq;, etsi longè minorem quàm debeat soluerit pœnam: atque ita impartitur largitas misericordiæ, vt non relinquatur etiam iustitia disciplinæ. Nam & peccatum quod inultum videtur, habet pedissequam pœnã suam, vt nemo de admisso nisi aut amaritudine doleat, aut cæcitate nõ doleat. Sicut ergo tu dicis, cur permittit ista, si displicent: ita ego dico, cur putuit ista, si placent? Ac per hoc sicut ego cõfiteor, quòd omnino ista nõ fierẽt nisi ab omnipotente permitterentur, ita tu confitere facienda non esse quæ à iusto puniantur: vt non faciẽdo quæ punit, mercamur ab eo discere, cur permittit esse quæ puniat. Perfectorum est enim sicut scriptum Hebr.5.b.12. est, solidus cibus: in quo hi qui bene profecerunt, iam intelligũt ad omnipotentiã Dei potius id pertinuisse, vt ex libero arbitrio voluntatis veniẽtia mala esse permitteret. Tanta quippe est omnipotens eius bonitas, vt etiam de malis possit facere bona, siue ignoscendo, siue sanando, siue ad vtilitates pioruṁ coaptãdo atq; vertendo, siue etiam iustissimè vindicãdo. Omnia namque ista bona sunt, & Deo bono atque omnipotenti dignissima, nec tamen fiunt nisi de malis. Quid igitur melius, quid omnipotentius eo, qui cùm mali nihil faciat, bene etiã de malis facit? Clamant ad eum qui mala fecerunt, Dimitte nobis debita nostra, exaudit, ignoscit. Nocuerunt sua mala peccantibus, subuenit eorum medeturque languoribus: sæuiunt eorum hostes, de illorum sæuitia facit martyres. Postremò etiam cõdemnat eos quos damnatione iudicat dignos, sua licet illi mala patiantur, facit tamen ille quod bonũ est. Non potest enim bonum nõ esse quòd iustum est. Et vtiq; sicut iniustũ est peccatum, ita iustũ est peccati suppliciũ. Non autem potestas Deo defuit falem

Manichæi.

Matth.6.b. 12.

CAPVT VI. Deus & de malis benefacit.

facere hominem qui peccare non posset: sed maluit A eum talem facere cui adiaceret peccare, si vellet: non peccare, si nollet: hoc prohibens, illud præcipiens: vt prius esset illi bonum meritum, non peccare, & postea iustum præmium nō posse peccare. Nam etiam tales sanctos suos in fine facturus est, qui omnino peccare non possint. Tales habet quippe etiam nunc angelos suos, quos in illo sic amamus, vt de nullo eorū ne peccādo fiat diabolus, formidemus. Quod de nemine homine iusto in huius vitæ mortalitate præsumimus, tales autem omnes futuros in illius vitæ immortalitate cōfidimus. Omnipotēs enim Deus qui operatur bona etiā de nostris malis, qualia dabit bona, cū liberauerit ab omnibus malis? Multa de bono vsu mali copiosius possunt & subtilius disputari, sed neq; hoc isto sermone suscepimus, & eius nimia vitanda est longitudo.

CAP. VII. Continentia à malis, iustitia ad bona. Psal. 140. d. 4.

NVNC ergo ad illud propter quod diximus ista, reB deamus. Continentia nobis opus est, & eam diuinum esse munus cognoscimus, ne declinetur cor nostrū in verba maligna ad excusandas excusationes in peccatis. Cui autē peccato cohibēdo non habemus necessariam continentiā ne cōmittatur, quando & hoc ipsa cohibet, ne commissum si fuerit, nefaria superbia defendatur? Vniuersaliter ergo continentia nobis opus est, vt declinemus à malo: vt autē faciamus bonum ad aliā videtur virtutē, hoc est, ad iustitiā pertinere. Hoc Psal. 36. c. 27. nos admonet facer Psalmus, vbi legimus, Declina à malo, & fac bonum. Quo autē fine ista faciamus, mox addidit, dicens, Quære pacem, & sequere eam. Pax enim perfecta tunc erit nobis, quando natura nostra creatori suo inseparabiliter cohærente, nihil nobis repugnabit ex nobis. Hoc & ipse Saluator voluit, quan- Luce 12. c. 35. tum mihi videtur, intelligi, vbi ait, Sint lūbi vestri precincti, & lucernæ ardentes. Quid est lumbos accingere? Libidines coercere, quod est continentiæ. Lucernas verò ardētes habere, est bonis operibus lucere atq; feruere, quod est iustitiæ. Neq; hic tacuit quo fine ista C faciamus, addendo atq; dicendo, Et vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando veniat à nuptiis. Cùm enim venerit, nos remunerabit qui cōtinuimus nos ab his quæ cupiditas, & ea quæ imperauit charitas fecimus, vt in eius perfecta & sempiterna pace, sine vlla mali contentione, & cum summa boni delectatione regnemus. Omnes ergo qui credimus in Deum viuum & verum, cuius summè bona immutabilisq; natura nec mali aliquid facit, nec mali aliquid patitur, à quo est omne bonū, quod etiam minui non potest, & qui suo bono quod ipse est omnino minui Gal. 5. c. 16. non potest, cùm audimus Apostolum dicentē, Spiritu ambulate, & concupiscētias carnis ne perfeceritis: caro enim concupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnem: hæc enim inuicem sibi aduersantur, vt nō ea quæ vultis faciatis: absit vt credamus quod Manichæorum credit insania, duas hic demonstratas esse naturas ex cōtrariis inter se principiis confligētes, vnā D boni, alteram mali. Prorsus ista duo ambo sunt bona, & spiritus bonum est, & caro bonum, & homo qui ex vtroq; constat, vno imperante, alio seruiente, vtiq; bonū est, sed mutabile bonum: quod tamen fieri nō posse cōstat, nisi ab incommutabili bono, à quo est omne bonum creatum siue paruum, siue magnū; sed quamlibet paruum, à magno tamen factum, & quamlibet magnum, nullo modo tamen factoris magnitudini comparandum. Verùm in hac bona hominis & bene à bono condita institutaq; natura nunc bellum est, quoniam salus nōdum est. Languor sanctur, pax est. Languorem autem istū culpa meruit, natura non habuit: quam sanè culpam per lauacrum regenerationis Dei gratia fidelibus iam remisit, sed sub eiusdē medici manibus adhuc natura cum suo languore cōfligit. In tali autem pugnā sanitas erit tota victoria: nec tēporaria sanitas, sed æterna: vbi nō solum finiatur hic languor, verumetiam deinceps nullus oriatur. Propter quod alloquitur animam suam iustus, & dicit, Benedic ani- Psal. 102. c. 2. ma mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos. Propitius sit iniquitatibus cùm peccata dimittit: sanat languores, cùm desideria praua compescit. Propitius sit iniquitatibus dando indulgentiam: sanat languores dando cōtinentiam. Illud factū est in baptismate confitentibus, hoc fit in agone certantibus in quo à nobis noster per eius adiutorium vincendus est morbus. Etiam nunc illud fit, quo exaudimur, dicētes: Dimitte nobis debita no- Matth. 6. d. stra: hoc autem, cùm exaudimur, dicentes: Ne nos 12. inferas in tentationem. Vnusquisque enim tentatur, Iacob. 1. d. 14. sicut ait apostolus Iacobus, à concupiscentia sua abstractus & illectus. Contra quod vitium, medicinale poscitur adiutorium, ab illo qui potest omnes huiusmodi sanare languores, nō à nobis aliena separatione, sed in nobis nostræ reparatione naturæ. Vnde & præ- Citentibus ad Gal. 5. & Ægyptios, c. dictus Apostolus non ait, Vnusquisq; tentatur à con- 19. cupiscentia: sed addidit, sua: vt qui hoc audit, intelli- Psal. 40. d. 5. gat quomodo clamare debeat, Ego dixi, Domine miserere mei, sana animam meam, quoniam peccaui tibi. Non enim sanatione indiguisset, nisi seipsa peccando vitiasset, vt aduersus eam caro sua concupisceret, id est, ipsa sibimetipsi ex ea parte qua in carne infirmata est repugnaret. CARO enim nihil nisi per animam concupiscit: sed concupiscere caro aduersus spiritum dicitur, quando anima carnali concupiscentia, spiritui reluctatur. Totum hoc nos sumus: & caro ipsa quæ discedente anima moritur, nostra pars infirma est: non fugienda dimittitur, sed recipienda deponitur, nec recepta vlterius relinquetur. Seminatur autem corpus animale, resurget corpus spiritale. Tunc 44. iam caro nihil concupiscet aduersus spiritum, quando & ipsa spiritalis vocabitur, quoniam spiritui non solum sine vlla repugnantia, verumetiam sine vlla corporalis alimenti indigentia in æternū viuificanda subdetur. Hæc igitur duo quæ nunc inuicem aduersantur in nobis, quoniam in vtroque sumus, vt concordent, oremus & agamus. Non enim alterum eorum putare debemus inimicum, sed vitium quo caro concupiscit Gal. 5. d. 17. aduersus spiritum: quod sanatum, nec ipsum erit, & substantia vtraq; salua erit, & in vtraq; nulla pugna erit. Audiamus Apostolum, Scio, inquit, quia nō habi- Rom. 7. d. 18. tat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Hoc vtiq; ait, Beda. quia vitium carnis in re bona non est bonum. Quod cùm esse desiterit, caro erit, sed iam vitiata vel vitiosa non erit: quam tamen ad nostrā pertinere naturam, idem doctor ostendit, prius dicendo: Scio quia nō habitat in me, quod vt exponeret, addidit, hoc est in carne mea, bonum. Se itaq; dicit esse carnem suam. Non ergo ipsa est inimica nostra, & quando eius vitiis resistitur, ipsa amatur, quia ipsa curatur. Nemo enim vn- Ephes. 5. f. 29 quam carnem suam odio habuit: sicut ipse Apostolus Rom. 7. d. 15. dicit. Et alio loco ait: Igitur ipse ego mente seruio legi Dei, carne autē legi peccati. Audiant qui aures habēt, Igitur ipse ego, ego mente, ego carne, sed mēte seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Quomodo carne legi peccati? Nunquid concupiscentiæ consentiendo carnali? Absit. Sed motus desideriorum illic habendo, quos habere nolebat, & tamen habebat. Sed eis non consentiendo mente seruiebat legi Dei, & tenebat membra ne fierent arma peccati. Sunt ergo in nobis desideria mala, quibus non consentiendo non viuimus malè: sunt in nobis concupiscentiæ peccatorum, quibus non obediendo non perficimus malum, sed eas habendo nondum perficimus bonum. Vtrunq; ostēdit Apostolus, nec bonum hic perfici, vbi malum concupiscitur, nec malum hic perfici, quādo tali concupiscen-

cupiscentię non obeditur. Illud quippe ostēdit vbi ait: A Ibid. d. 18. Velle adiacet mihi, perficere autem bonum, nō. Hoc Gal. 5. d. 16. verò, vbi ait, Spiritu ambulate, & desideria carnis ne perfeceritis. Neq; enim ibi dicit, Non sibi adiacere facere bonum: sed, perficere: neque hic dicit, Concupiscentias carnis ne habueritis: sed, ne perfeceritis. Fiūt itaque in nobis concupiscentię malæ, quando id quod non licet, libet: sed non perficiuntur cum legi Dei mente seruiente; libidines continentur. Et bonum fit, cū id quod malè libet vincēte bona delectatione non fit: sed boni perfectio nō impletur: quādiu legi peccati in carnis seruiente libido illicit, & quamuis contineatur, tamen mouetur. Non enim opus esset vt contineretur, nisi moueretur. Erit quandoque etiam perfectio boni, quādo erit cōsumptio mali: illud erit summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate speràndum putamus, fallimur. Tunc enim erit quādo mors non erit, & ibi erit vbi vita æterna erit. In illo enim sēculo & in illo regno erit bonum summum, malū nul- B lum: quando erit & vbi erit sapientiæ amor summus, continentiæ labor nullus. Non igitur mala est caro, si malo careat, id est, vitio quo vitiatus est homo, non factus malè, sed ipse faciens. Ex vtraque enim parte, id est, & anima & corpore à bono Deo factus bonus, ipse fecit malum quo factus est malus. A cuius mali reatu iam etiam solutus per indulgentiam, ne leue existimet esse quod fecit, adhuc cum suo vitio pugnat per continētiam. Abīt autem vt sint vlla vitia in illa quæ futura est pace regnantibus; quādoquidem in isto bello quotidie minuuntur in proficientibus non peccata solùm, sed ipse quoque concupiscentiæ, cum quibus non consentiendo confligitur, & quibus consentiēdo Gal. 5. d. 17. peccatur. Quòd ergo caro concupiscit aduersus spiri- Rom. 7. d. 18. tum, quòd non habitat in carne nostra bonū, quòd lex Ibid. d. 23. in membris nostris repugnat legi mentis, non est duarum naturarum ex cōtrariis factarum principiis cōmixtio, sed vnius aduersùs seipsam propter peccati meritū fa- C cta diuisio. Non sic fuimus in Adam antequam nostra natura suo deceptore audito ac secuto, suum contempsisset atq; offendisset autorem: non est ista prior vita creati hominis, sed posterior pœna damnati. Ex qua damnatione per Iesum Christum gratia liberati, cum pœna sua dimicant liberi, nondum salute plena, sed iam pignore salutis accepto: non liberati autē, & peccatis rei sunt, & suppliciis implicati. Post hanc verò vitam reis manebit in æternum pœna pro culpa: liberis non remanebit in æternum, nec culpa, nec pœna: sed permanebunt in æternum substantiæ bonæ spiritus & caro, quas Deus bonus & immutabilis bonas quamuis mutabiles condidit. Permanebunt autem in melius commutatæ, nunquam iam in deterius mutādæ, consumpto penitus omni malo, & quod homo fecit iniustè, & quod passus est iustè. Quibus duobus mali generibus omnino pereuntibus, quorū est vnum præcedentis iniquitatis, alterum consequentis infeli- D citatis, erit hominis sine vlla prauitate voluntas recta. Ibi omnibus erit clarum atque perspicuum, quod nūc à fidelibus multis creditur, à paucis intelligitur: malū non esse substantiam, sed sicut vulnus in corpore, ita substantiam quæ seipsam vitiauit, esse cœpisse pestē inchoata, atque ibi esse desinere sanitate perfecta. Omni ergo malo exorto à nobis, & perdito in nobis, bono etiam nostro vsque ad culmen felicissimæ incorruptionis & immortalitatis aucto atque perfecto, qualis erit vtraque nostra substantia: quandoquidem nunc Sap. 9. c. 15. in ista corruptione & mortalitate, cùm adhuc corpus Rom. 8. d. 10. corruptibile aggrauat animam, & quod Apostolus dicit, corpus mortuum est propter peccatum, tale tamē testimonium perhibet idem ipse carni nostræ, id est, Ephes. 5. f. parti nostræ infirmæ atque terrenę: vt dicat quod pau- 29. lo antè commemorauī: Nemo vnquam carnē suam odio habuit: statimque subiungat, Sed nutrit eam & fouet, sicut Christus Ecclesiam. QVO igitur non CAPVT dico errore, sed prorsus furore, Manichæi carnem no- IX. Carnem nidstram nescio cui fabulosę genti tribuunt tenebrarum, turam non esse quam volunt suam sine vllo initio malam semper ha- malam. buisse naturam: cùm verax doctor, viros diligere vxores suas exemplo suæ carnis hortetur, quos ad hoc ipsum Christi quoque & Ecclesiæ hortatur exemplo? Totus denique ipse Apostolicæ epistolæ locus, valde ad rem pertinens, recordandus est. Viri, inquit, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, mundans lauacro aquæ in verbo: vt exhiberet sibiipse gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam; aut aliquid huiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata. Ita, inquit, & viri debent diligere vxores suas, sicut corpora sua. Qui diligit vxorem suam, seipsum diligit. Deinde subiunxit quod iam commemorauimus: Nemo enim vnquā carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Quid ad hæc dicit immundissimæ impietatis insania? Quid ad hæc dicitis Manichæi, quid nobis vel ex Apostolicis literis duas sine initio naturas, vnam bonū, alteram mali, conanimi inducere: & Apostolicas literas, quæ vos ab ista sacrilega peruersitate corrigant, nō vultis audire? Sicut legitis, caro concupiscit aduersus Gal. 5. d. 17. spiritum: &, Non habitat in carne mea bonum: ita Rom. 7. d. 18. legite, Nemo vnquam carnem suam odio habuit, sed Ephes. 5. f. 29 nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Sicut legitis, Video aliam legem in membris meis re- Rom. 7. d. 23. pugnantem legi mentis meæ: ita legite, Sicut Christus dilexit Ecclesiam, ita & viri debent diligere vxores suas, sicut sua corpora. Nolite in illis sanctæ scripturæ testimoniis esse insidiosi, in his surdi, & eritis in vtrisque correcti. Hæc enim si accipiatis vt dignum est, conemini & illa intelligere vt verum est. Tres quasdam copulas nobis insinuauit Apostolus, Christum & Ecclesiam, virum & vxorem, spiritum & carnem. Horum priora posterioribus consuluit, posteriora prioribus famulantur. Omnia bona fuit, cùm in eis quædam ordinis pulchritudinem excellenter præposita, quædam decenter subiecta custodiunt. Vir & vxor, quales secum esse debeant, præceptum accipiunt & exemplum. Præceptum est: Mulieres viris Ephes. 5. f. suis subditæ sint sicut Domino, quia vir caput mulie- 22. c. ris est: &, Viri diligite vxores vestras. Exemplum autem datur mulieribus de ecclesia, viris de Christo. Sicut Ecclesia, inquit, subdita est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Similiter & viris dato præcepto, vt vxores suas diligant, adiecit exemplum, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Sed & viros à re inferiore adhortatus est; id est, à corpore suo: non tantum à superiore, id est, à domino suo. Non enim solum ait, Viri diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, quod est à superiore, verumetiam dixit: Viri debent diligere vxores suas, sicut corpora sua: quod est ab inferiore: quia & superiora & inferiora bona sunt omnia. Nec tamen mulier à corpore vel carne accepit exemplum, vt ita esset subdita viro, sicut spiritui caro: sed aut consequenter. Apostolus intelligi voluit, quod dicere prætermisit: aut fortè quia caro concupiscit aduersus spiritum in hu- Gal. 5. c. 17. ius vitæ mortalitate atque languore; ideo de illa noluit mulieri exemplum subiectionis adhibere. Viris autem ideo voluit, quia etsi cōcupiscit spiritus aduersus carnem, etiam in hoc ipso consulit carni: non sicut caro concupiscens aduersus spiritum, nec spiritui consulit talis repugnatio; nec sibi. Non tamen ei spiritus bonus, siue eius naturā per prouidentiam nutriendo ac fouendo, siue eius vitiis per continentiam resistēdo consuleret, nisi vtraque substantia vtriusque artificem

Deum, etiã decore sui huius ordinis indicaret. Quid est ergo quòd vos vera dementia & Christianos esse iactatis, & contra scripturas Christianas oculis clausis, vel potius extinctis, tanta peruersitate contenditis? & Christum asserentes in falsa carne apparuisse mortalibus, & ecclesiam in anima ad Christum, in corpore ad diabolũ pertinere? vt & sexũ virilem atq; muliebrem diaboli opera esse, non Dei: & spiritui carnẽ tanquam malam substantiam bonæ substantiæ cohærere?

CAP. X. *Idem probat.* Si parum vobis videntur respondere quæ de Apostolicis commemorauimus literis, audite adhuc alia, si aures habetis. Quid de carne Christi dicit insanissimus Manichæus? Quòd non fuerit vera, sed falsa. 2.Tim.2.b.8. Quid ad hoc dicit beatus Apostolus? Memor esto, Christum Iesum surrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum. Et ipse Christus Luce 24.f. 39. Iesus, Palpate, inquit, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Quomodo est in eorum doctrina veritas, quæ id prædicat quòd in B carne Christi erat falsitas? Quomodo in Christo non erat vllum malũ in quo erat tam grande mendacium? Quia videlicet hominibus nimium mundis malum est caro vera, & non est malum falsa pro vera? Malum est caro vera nascentis ex Dauid semine, & nõ est malum lingua falsa dicentis: Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere? De Ecclesia quid dicit deceptor hominum in mortifero errore, quòd ex parte animarũ pertineat ad Christum, ex parte corporum ad diabolum? Quid ad hæc 1.Cor.6.v.15 dicit doctor gentium in fide & veritate? Nescitis, inquit, quia corpora vestra mẽbra sunt Christi? De sexu masculi & feminæ quid dicit filius perditionis, quòd vterque sexus non ex Deo sit, sed ex diabolo? Quid ad 1.Cor.11.c. 12. hæc dicit vas electionis? Sicut, inquit, mulier ex viro, ita & vir per mulierem, omnia autem ex Deo. De carne quid dicit per Manichæum spiritus immundus, quòd sit mala substantia, nec Dei, sed inimici creatu- C 1.Cor.12.b. 12. ra? Quid ad hæc dicit per Paulum Spiritus sanctus? Sicut enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa, omnia autẽ membra corporis cùm sint multa, Ibid.c.18. & 24. vnum est corpus, ita & Christus. Et paulo pòst, Posuit, inquit, Deus membra singula quæque eorum in corpore prout voluit. Item paulo pòst, Deus, inquit, temperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dans, vt non essent scissuræ in corpore, sed idẽ ipsum, vt pro inuicẽ solicita sint membra: & siue patitur vnũ membrum, compatiuntur omnia mẽbra, siue glorificatur vnũ membrum, congaudent omnia mẽbra. Quomodo est mala caro, quando ipsæ animæ pacẽ membrorum eius vt imitentur, morientur? Quomodo est inimici creatura, quando ipsæ animę quæ corpora regũt, vt inter se inimicitiarum scissuras nõ habeant, exemplum de membris corporis sumunt, vt quod præstitit Deus corpori per naturam, ament & ipsæ habere per Rom.12.a.1 gratiam? Meritò ad Romanos cùm scriberet, Obsecro, inquit, vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuã, sanctam, Deo placentem. Sine causa enim tenebras lucem, & lucem tenebras esse contendimus, si hostiam viuam, sanctam, Deo placentem de gentis tenebrarum corporibus, exhibemus.

CAPVT XI. *Etiam ecclesia caro est.* Ephes.5.f.23 SED inquisit, Quomodo caro per quãdam similitudinem comparatur Ecclesiæ? Nunquid Ecclesia concupiscit aduersus Christum, cùm idem Apostolus dixerit, Ecclesia subdita est Christo? Planè Ecclesia subdita est Christo, quia ideo spiritus concupiscit aduersus carnem, vt omni ex parte Christo subGal.5.c.17. datur Ecclesia. Caro autem concupiscit aduersus spiritum, quia nondum pacem quæ perfecta promissa est accepit Ecclesia. Ac per hoc Ecclesia subdita est Christo ex pignore salutis, & caro concupiscit aduersus spiritum ex infirmitate languoris. Neque enim non Ecclesiæ membra erant iidem ipsi, quibus ista dicebat, Spiritu ambulate, & desideria carnis ne perficeritis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus Iud.v.16. aduersus carnem. Hęc enim sibi inuicem aduersantur, vt non ea quæ vultis faciatis. Hæc vtique Ecclesiæ dicebantur, quæ si Christo subdita non esset, non in ea spiritus aduersus carnem per continentiam concupisceret. Propter quod poterant concupiscentias carnis non perficere, sed carne concupiscente aduersus spiritum non poterant ea facere quę volebant: id est, etiam ipsas carnis concupiscentias non habere. Deinde, cur non cõfiteamur in hominibus spiritalibus Ecclesiam subditam Christo, in carnalibus autem hanc adhuc concupiscere aduersus Christum? An aduersus Christum non concupiscebant, quibus dicebatur, Diuisus 1.Cor.c.1.b. est Christus? Et, Non potui loqui vobis quasi spiritali- 13. bus, sed quasi carnalibus, tanquam paruulis in Chri- 3.Cor.3.d.1. sto lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim estis carnales. Cùm enim sint in vobis, æmulatio, & cõtentio, nónne carnales estis? Aduersus quem concupiscit æmulatio & contentio, nisi aduersus Christum? Has enim carnis concupiscentias Christus in suis sanat, sed in nullis amat. Vnde sancta Ecclesia quamdiu habet etiam membra talia, nondum est sine macula & ruga. Huc accedunt & illa peccata, pro quibus quotidiana vox totius Ecclesiæ est, Dimitte nobis debita Matth.6.b. nostra: à quibus ne spirituales putaremus alienos, non 12. quicunque carnalium, nec ipsorum quicunque spiritalium, sed qui super pectus Domini discumbebat, & Ioan.13.d.3 quem præ cæteris diligebat. Si dixerimus, inquit, quia 1.Ioan.1.d. peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & veri- 8. tas in nobis non est. In omni autem peccato plus in maiore, minus in minore, tamen cõtra iustitiam concupiscitur. Et de Christo scriptum est: Qui factus est 1.Cor.1.d. nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & re- 30. demptio. In omni igitur peccato contra Christum sine dubio concupiscitur: sed qui sanat omnes languores nostros, cùm perduxerit Ecclesiam ad promissam languoris sanitatem, tunc in nullo membrorum eius quamlibet minima erit vlla macula & ruga. Tũc nullo modo caro aduersus spiritum concupiscet, & ideo nulla erit causa cur aduersus carnẽ etiam spiritus concupiscat. Tunc finem accipiet omnis hæc pugna, tunc ambarum substantiarum erit summa concordia, tunc vsque adeò ibi nullus erit carnalis, vt etiã caro ipsa sit spiritalis. Quod ergo nunc agit cum carne sua quisq; secundũ Christum viuens, cũ & concupiscit aduersus eius malam concupiscentiam, quam sanandam continet, quam nondum sanatã tenet, & tamẽ eius bonam nutrit naturã fouetq;, quoniam nemo vnquã carnem Ephes.5.d.29. suam odio habuit: hoc etiã agit cũ Ecclesia Christus, quantũ fas est comparare minora maioribus. Nam & correptionibus eã reprimit, ne impunitate inflata dissiliat, & consolationibus erigit, ne grauata infirmitate succumbat. Hinc est illud Apostoli, Si enim nosipsos 1.Cor.11.c. diiudicaremus, à Domino non iudicaremur: cùm iu- 31. dicamur autem, à Domino corripimur, ne cùm hoc mundo damnemur. Et illud in Psalmo: Secundũ mul- Psal.93. titudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuę iocundauerunt animam meam. Tunc ergo speranda est carnis nostræ sine vlla repugnatione perfecta sanitas, quando erit Ecclesiæ Christi sine vllo timore certa securitas. Hæc aduersus Manichæos sollaciter continentes, pro veraci continẽtia disputare sufficerit, ne continentiæ fructuosus & gloriosus labor, partem infirmam nostram, id est, corpus, quando ab immoderatis & illicitis voluptatibus cohibet & refrenat, non salubriter castigare, sed insectari credatur CAP. XII. *Continentia non tantùm fidèli modo tenatur.* hostiliter.

CORPVS quippe ab anima est quidẽ natura diuersum, sed non est à natura hominis alienum. Non enim animus cõstat ex corpore, sed tamen homo ex animo constat & corpore, & vtique Deus quem liberat, totum hominem liberat. Vnde totum hominẽ etiam Saluator ipse suscepit, dignatus in nobis totum liberare quod fecit. Qui contra istam sentiunt veritatem, quid eis prodest libidines continere, si tamen aliquas continent? Quid in eis per continentiam potest fieri mundum, quorum continentia talis immunda est, quę nec continẽtia nominanda est? Sentire quippe quòd sentiunt, virus est diaboli, continentia verò munus est Dei: sicut autem non omnis qui aliquid patitur, aut quoslibet dolores tolerãtissimè patitur, habet eam virtutẽ, quæ similiter Dei munus est, & patientia nuncupatur. Multi enim tolerant multa tormenta, ne in suis criminibus prodant, aut malè sibi conscios, aut seipsos. Multi pro explendis ardentissimis libidinibus & obtinẽdis, vel non relinquẽdis eis rebus quibus vinculo praui amoris obstricti sunt, multi pro diuersis & perniciosis quibus vehementer tenẽtur erroribus quos omnes absit vt veram dicamus habere patientiam. Ita non omnis qui aliquid continet, vel ipsas etiam carnis aut animi libidines mirabiliter continet, istam continentiam, de cuius vtilitate & decore differuimus, habere dicendus est. Quidam enim quod mirum dictu videri potest, per incontinentiam se continent: velut si se mulier cõtineat à marito, quia hoc iurauit adultero. Quidam per iniustitiam, veluti si miscendi sexus non reddat coniunx coniugi debitum, quia ipse vel ipsa iam potest vincere talem corporis appetitum. Item quidam continent decepti fide falsa, & vana sperantes, vana sectantes: in quibus sunt omnes hæretici, & quicunque sub nomine religionis aliquo errore falluntur: quorum continentia vera esset, si esset & fides vera. Cùm verò illa propterea nec fides sit appellanda, quia falsa est, sine dubio & ista continentiæ nomine indigna est. Nunquid enim continentiam fidei, quam munus Dei verissimè dicimus, C dicturi sumus esse peccatum? Absit à nostris cordibus tam detestanda dementia. Beatus autem Apostolus Iac.4.d. ait: Omne quod non est ex fide, peccatum est. Quæ 23. igitur non habet fidem, nec continentia nominanda est. Sunt etiam qui apertè malignis seruiendo dæmonibus à corporis voluptatibus continent, vt per eos expleant nefarias voluptates, quarum impetum ardoremque non continent. Vnde vt aliquid dicam, & cætera propter sermonis longitudinem taceam, quidam non attingunt etiam vxores suas, dum quasi mũdi per magicas artes peruenire ad vxores moliuntur alienas. O mirabilem continentiam, imò verò nequitiam atq; immunditiam singularem! Si enim vera esset continentia, magis ab adulterio, quàm propter adulterium perpetrandum, carnis concupiscentia debuit à coniugio continere. Hanc quippe concupiscentiam carnis, relaxare solet continentia coniugalis, eiusque frenis hactenus moderamen imponere: vt nec in ipso coniu- D gio immoderata licẽtia diffluatur, sed custodiatur modus: aut infirmitati coniugis debitus, cui hoc non secundum imperium præcepit, sed secũdum veniã concedit Apostolus: aut filiis procreandis accommodatus, quæ vna fuit causa miscendæ inuicem carnis, & patribus quondam & matribus sanctis. Id autem faciens continentia, id est, moderans & quodammodo limitans in coniugibus carnis concupiscentiam & eius inquietũ atq; inordinatum motum certis quodammodo finibus ordinans, bene vtitur hominis malo, quem facit & vult perficere bonum: sicut Deus vtitur etiam hominibus malis, propter eos quos perficit bonos.

CAPVT XIII. *Continentia non tantùm fidèli modo tenatur.* ABSIT ergo vt continentiam, de qua Scriptura dicit: Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum: etiam eos habere dicamus, qui cõtinendo, vel erroribus seruiũt, vel aliquas minores cupiditates ideo

vincunt, vt alias expleant, quarum grauiditate vinciuntur. Ea verò quæ vera est desuper veniens continentia, non aliis malis mala premere alia, sed bonis mala sanare vult omnia. Cuius vt breuiter complectar actionem, omnibus prorsus delectationibus concupiscentiæ quæ aduersantur delectationi sapientiæ, coercendis atq; sanandis inuigilat officium continentiæ. Vnde angustius eam sine dubitatione metiũtur qui solas libidines corporis cohibere definiunt: melius profectò illi qui non addunt corporis, sed generaliter libidinem siue cupiditatem regendam dicunt ad continentiam pertinere. Quę cupiditas in vitio ponitur, nec tantum est corporis, verùm & animi. Etenim si cupiditas corporis est in fornicationibus & ebrietatibus, nũquid ini micitiæ, contentiones, æmulationes, postremò animositas, in corporis voluptatibus, ac non potius in animi motibus & perturbationibus exercentur? Carnis tamen opera hæc omnia nuncupauit Apostolus, siue Gal.5.c.19. B quæ ad animum, siue quæ ad carnem propriè pertinent, ipsum scilicet hominem homine carnis appellans. Opera quippe hominis sunt quæ non dicuntur Dei, quoniam homo qui hæc agit, secundum seipsum viuit, non secundum Deum, inquantum hæc agit. Sunt autem alia opera hominis, quæ magis dicenda sunt opera Dei. Deus est enim, inquit Apostolus, qui Phil.2.b.13. operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate. Inde est & illud: Quotquot enim spiritu Dei a- Rom.8.c.14. guntur, hi filij sunt Dei. Spiritus itaque hominis adhærens spiritui Dei, concupiscit aduersus carnem, id est, aduersus seipsum, sed pro seipso, vt motus illi siue in carne, siue in anima, secundum hominem, non secundum Deum, qui sunt adhuc per acquisitum languorem, continentia cohibeantur, propter acquirendam salutem: vt homo non secũdum hominẽ viuens, iam possit dicere: Vitio autẽ iam nõ ego, viuit verò in Gal.2.d.20. me Christus. Vbi enim nõ ego, ibi felicius ego, vt quãdo secundum hominem reprobus vllus motus exurgit, cui non consentit qui mente legi Dei seruit, dicat etiã illud, Iam non ego operor illud. Talibus quippe & Rom.7.c.17. illa dicuntur, quæ sicut eorum socij participesq; debemus audire, Si consurrexistis cum Christo, quæ sur- Col.3.a.1. sum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria. Quibus loquatur intelligamus, imò verò attentius audiamus. Nam quid hoc planius, quid apertius? Eis certè loquitur qui consurrexerant Christo, nondum vtique carne, sed mente, quos mortuos dicit, & magis hinc viuos. Nam vita vestra, inquit, abscondita est cum Ibid.c.3. Christo in Deo. Talium mortuorũ vox est. Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus. Quorum ergo vita erat abscondita in Deo, admonentur & exhortantur, vt membra sua mortificent quæ sunt super terram. Id etiam sequitur: Mortificate ergo mẽbra ve- Col.3.a.5. stra quæ sunt super terram. Et ne quisquã nimis tardus membra ista visibilia corporis mortificanda putaret, talibus cõtinuò quid dicat aperiens: Fornicationem, inquit, immunditiam, perturbationẽ, concupiscẽtiam malam, & auaritiã quæ est idolorũ seruitus. Itáne verò credendũ est, quòd isti qui iam mortui erant, eorumq; vita absc ̃dita erat cum Christo in Deo, adhuc fornicabantur, adhuc in moribus immũdis operibusq; viuebant, adhuc perturbationibus concupiscentię malæ atq; auaritiæ seruiebant? Quis demens ista de talibus senserit? Quid ergo vult vt mortificent, opere scilicet continẽtiæ, nisi motus ipsos adhuc in sua quadã interpellatione, sine nostræ mentis consensione, sine membrorũ corporalium operatione viuentes? Et quomodo isti mortificãtur opere continentiæ, nisi cũ eis meritè non con-

non consentitur, nec exhibentur eis arma corporis A mẽbra: & quod est maius, atq; vigilantia continentiæ maiore curandum, ipsa etiam nostra cogitatio, quàuis eorũ quodammodo suggestione, & quasi susurratione tangatur, tamẽ ab eis ne oblectetur auertitur, & ad superna cogitãda delectabilius cõuertitur: ad hoc ea nominãs in sermonibus, ne habitetur in eis, sed fugiatur ab eis? Quod fit si efficaciter audiamus ipso adiuante, qui hoc per Apostolum suũ præcipit, Quæ sursum *Coloss.3.a.1.* sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.

CAPVT XIIII. *Quòd nec fides sine operibus, nec continentia sine perseuerantia saluet.*

CVM autem mala illa commemorasset, adiunxit atq; ait: Propter quę venit ira Dei in filios infidelitatis. Vtiq; salubriter terruit, ne putarent fideles propter so- lam fidẽ suam, etiamsi in his malis viuerẽt, se posse saluari, apostolo. Iacobo contra istum sensum, voce ma- nifestissima reclamante ac dicente: Si fidem quis dicat *Iac.2.c.14.* se habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eũ? Vnde & hic doctor gentium propter illa mala venire iram Dei dixit in filios infidelitatis. B Cùm autẽ dicit, in quibus & vos aliquãdo ambulastis cùm viueretis in illis: satis ostendit quòd in illis iã non viuant: His quippe mortui erãt, vt eorum vita in Deo cũ Christo esset absc̃dita. Cùm ergo iam in illis non viuerent, mortificare iam talia iubebantur. Ipsis quip- pe in eisdem non viuentibus illa viuebant: sicut paulo antè iam ostendi. Et mẽbra dicebantur ipsorum, ea vi- delicet vitia quæ in membris habitabãt ipsorum, mo- dò locutionis quo per id quod continet id quod con- tinetur significatur: sicut dicitur, totũ forum inde lo- quitur, cũ homines loquantur qui sunt in foro. Ipso lo- *Psal.65.a.4.* cutionis modo in psalmo canitur, Omnis terra adoret *Col.3.b.8.* te: id est, omnes homines qui sunt in terra. Nunc au- tem deponite, inquit, & vos vniuersa: & commemorat plura eiusmodi mala. Sed quid est quod ei non sufficit dicere, deponite vos vniuersa: sed addita coniunctio- ne, dixit, & vos? Nisi ne propterea se putarent hæc ma- la facere, atq; impunè in eis viuere, quia fides eorum C liberaret eos ab ira quæ venit in filios infidelitatis ista facientes, & in his sine fide viuẽtes. Deponite, inquit, & vos illa mala propter quę venit ira Dei in filios infi- delitatis: nec vobis eorũ impunitatẽ propter fidei me- ritum promittatis. Non autẽ diceret, deponite: eis qui iam deposuerant ex ea parte qua talibus vitiis nõ con- sentiebant, nec sua mẽbra eis arma peccati dabãt: nisi quia in hoc facto est, & in hac adhuc operatione ver- satur, quamdiu mortales sumus, vita sanctorum. Dum *Gal.5.b.17.* enim spiritus concupiscit aduersus carnẽ, hæc magna intentione res agitur: delectationibus prauis, libidini- bus immundis, motibus carnalibus atq; turpibus, sua- uitate sanctitatis, amore castitatis, spiritali vigore, & continentię decore resistitur. Sic deponũtur ab eis qui mortui sunt eis, nec consentiendo viuũt in eis: Sic, in- quam, deponuntur, dũ continuata continentia ne re- surgant premuntur. Quisquis quasi securus ab hac eo- rum depositione cessauerit, illico in arcem mẽtis pro- silient, eamq; inde ipsam deponẽt atque in suam redi- gent seruitutẽ, turpiter deformiterq; captiuam. Tunc *Rom.6.b.12.* regnabit peccatum in hominis mortali corpore, ad o- bediẽdum desideriis eius. Tunc sua membra exhibe- bit arma iniquitatis peccato, & erunt nouissima illius *Matth.12.* peiora prioribus. Multo est enim tolerabilius certamẽ *d.45.* huiusmodi nõ cœpisse, quàm cœptum reliquisse cõ- flictum, & factum ex bono præliatore, vel etiã victore captiuum. Vnde Dominus nõ ait, qui cœperit: sed, qui perseuerauerit vsq; in finẽ, hic saluus erit. Siue autem *Matth.10.d.22.* ne vincamur acriter confligentes, siue aliquoties vel etiam insperata vel inopinata facilitate vincentes, ei qui nobis dat cõtinentiam demus gloriam. Memine- rimus quendam iustum dixisse, dixi in abundãtia mea, *Psal.29.b.7.* nõ mouebor in ætern ũ: demõstratumq; illi esse quàm temerè hoc dixerit, tãquam suis viribus tribuẽs, quod ei desuper præstabatur. Hoc autem ipso cõfitente di- dicimus, mox enim adiunxit: Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, auertisti autẽ faciem tuam & factus sum conturbatus. Per medicinalẽ prouidentiam paululum desertus est à rectore, ne per exi- tialẽ superbiam desereret ipse rectorẽ. Siue ergo hic, vbi cum vitiis nostris domandis minuendisq; confligi- mus: siue ibi, quod in fine futurum est, vbi omni hoste *al. quia Hier. ſ. ſalu t. Con. d ſp* & omni peste carebimus: id nobiscum salubriter agi- tur, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

LIBER SANCTI AVGVSTINI DE PATIENTIA.

CENSVRA.

Augustini esse arguit erudita tractatio, & phrasis congruens cum ea quam habet libellus superior.

CAPVT 1. *Patientia Dei qualis.*

VIRTVS animi quæ Patientia dicitur, tam magnum Dei donũ est, vt etiam ipsius qui nobis eam largitur, qua malos vt corrigantur expectat, patiẽtia prædicetur. Ita quã- uis Deus nihil pati possit, patientia verò à patiendo nomen acceperit, patiente tamen Deum non modo fideliter credimus, D verumetiam salubriter confitemur. Sed Dei patientia qualis & quanta sit, quem nihil patientem nec tamen impatientem, imò etiam patiẽtissimum dicimus, ver- bis explicare quis possit? Ineffabilis est ergo illa patien- tia, sicut zelus eius, sicut ira eius, & si quid huiusmodi est. Nam si tanquam nostra ista cogitemus, in illo nul- la sunt. Nihil enim horũ nos sine molestia sentimus. Absit autẽ vt impassibilem Dei naturã perpeti vllam molestiam suspicemur. Sicut autẽ zelat sine aliquo li- uore, irascitur sine aliqua perturbatione, miseretur si- ne aliquo dolore, pœnitet eum sine alicuius prauitatis correptione, ita est patiẽs sine vlla passione. Nũc itaq; humana patientia quam capere possumus, & habere debemus, cuiusmodi sit, quãtum Dominus tribuit, & quantum patitur breuitas præsentis sermonis expe- diatur. PATIENTIA hominis, quæ recta est atq; CAP.1.b. *Patientia per.* laudabilis, & vocabulo digna virtutis, ea perhibetur *tinens.* qua æquo animo mala toleramus, nec animo iniquo bona desideramus, per quæ ad meliora perueniamus. Quapropter impatientes dum mala pati nolunt, non efficiunt vt à malis eruantur, sed vt mala grauiora pa- tiantur. Patientes autem qui mala malunt non com- mittendo ferre, quàm non ferendo committere, & le- uiora faciunt, quàm quæ per patientiam patiuntur, & peiora euadunt quibus per impatientiam mergeren- tur. Bona verò æterna & magna nõ perdunt, dum ma- lis temporalibus breuibusq; nõ cedunt: quoniam non *Rom.8.d.18.* sunt condignę passiones huius temporis, sicut Apostolus dicit, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in no- bis. Et iterum ait, Quod est tẽporale leue tribulatio- *2.Cor.4.d. 17.* nis nostræ, in incredibilem modũ æternæ gloriæ pon- dus operatur in nobis. INTVEAMVR itaque CAPVT II. *Patientia ni* charissimi, quanta in laboribus & doloribus homi- *laqueus.* nes dura sustineant, pro rebus quas vitiosè diligunt, & quantum se his felciores fieri putant, tanto infeli- cius concupiscunt. Quanta pro falsis diuitiis, quanta pro vanis honoribus, quanta pro ludicris affectioni- bus periculosissima & molestissima patiẽtissimè tole- ratur.

ratur. Pecuniæ & gloriæ cupidos videmus, vt ad desi- A derata perueniãt, adeptisq; non careant, soles, imbres, glacies, fluctus, & procellosissimas tempestates, aspera & incerta bellorum, immanium plagarũ ictus, & vul- nera horrenda, nõ ineuitabili necessitate, sed culpabili volũtate perferre. Verùm hæ licitæ quodammodo vi- CAPVT III. *Patientia ad hominis laudem.* dentur insaniæ. NAMQVE auaritia, ambitio, lu- xuria, & variorum oblectamẽta ludorum, nisi propter illa facinus aliquod admittatur, siue flagitium quòd le- gibus prohibetur humanis, putantur ad innocentiam pertinere, imò etiam qui sine fraude cuiusquam, aut pro habenda vel augenda pecunia, aut pro adipiscen- dis vel retinendis honoribus, aut in agone certando seu venando, seu theatricum aliquid plausibiliter ex- hibendo magnos labores doloresq; pertulerit, pa- rum est quod populari vanitate nullis reprehensioni- *Pſal.9.d.24.* bus cohibetur, sed insuper extollitur laudibus. Quo- niam laudatur, sicut scriptũ est, peccator in desideriis animæ suæ. Vis enim desideriorum, facit tolerantiã la- B borũ & dolorum: & nemo nisi pro eo quod delectat, sponte suscipit ferre quod cruciat. Sed istæ, vt dixi, cu- piditates, propter quas explẽdas qui eis flagrant, multa dura & acerba patientissimè sustinẽt, licitè existiman- CAP. Vos lumen es ſæculi. tur legibusq; concessæ. QVID quòd etiam pro apertis sceleribus, non vbea puniant, sed vt perpetrẽt, multa homines grauissima perferunt? Nónne de quo- dam nobilissimo patriæ parricida, secularium literarum loquuntur autores, quòd famem, sitim, frigus ferre po terat, eiusq; erat corpus patiens inediæ, algoris, vigiliq; supra quam cuiquã credibile est? Quid de latronibus dicam, quorũ omnes cùm insidiantur viatoribus, no- ctes perpetiũtur insomnes, atq; vt transeũtes excipiãt innocentes, sub qualibet cæli asperitate nocẽtẽ ani- mum corpusq; defigunt? Quidam verò eorũ inuicem torquere perhibentur, ita vt exercitatio contra pœnas nihil distet à pœnis. Non enim tantũ fortasis excrũ- ciantur à iudice, vt à dolentibus veritas inquiratur, C quantum à suis sociis vt à patientibus non prodantur. Ettamen in his hominibus miranda est potius quam laudanda patiẽtia: imò nec miranda nec laudãda quæ nulla est: sed miranda duritia, neganda patientia. Ni- hil autem illic iure laudandum, nihil vtiliter imitan- dum. Tantoq; rectius maiore supplicio dignum iudi- caueris animũ, quanto magis vitiis subdit instrumẽ- ta virtutum. Patientia comes est sapientiæ, non famu- la concupiscentiæ. Patientia antica est bonę conscien- CAPVT VI. *Cauſa probat patientiam.* tiæ, non inimica innocentiæ. CVM ergo videris quenquam patienter aliquid pati, noli cõtinuò lauda- re patientiam, quam non ostendit nisi causa patiendi. Quando illa bona est, tunc ista vera est. Quando illa non polluitur cupiditate, tũc à falsitate ista distinguitur. Cùm verò illa tenetur in crimine, tunc multum huius erratur in nomine. Non enim sicut omnes qui sciunt sunt participes scientiæ, ita omnes qui patiũtur sunt participes patientiæ: sed qui passione rectè vtun- D tur, hi patientiæ veritate laudantur, hi patientiæ mu- CAP. VII. *De vera patientia.* nere coronantur. VERVNTAMEN cùm pro li- bidinibus, vel etiam sceleribus, cùm deniq; pro ista tẽ- porali vita ac salute multa homines horrenda mirabi- liter sufferunt, satis nos admonent quanta sufferenda sint pro vita bona, vt etiam postea possit esse eterna, & sine vllo temporis termino, sine vtilitatis vllius detri- *Luce 21.d. 19.* mento vera felicitate secura. Dominus ait, In vestra patiẽtia possidebitis animas vestras. Non ait, villas ve- stras, laudes vestras, luxurias vestras: sed, animas ve- stras. Si ergo tanta suffert anima vt possideat vnde pe- reat, quanta debet sufferre ne pereat? Deinde vt illud dicam quod culpabile nõ est, si tanta suffert pro salute carnis suæ inter manus secantium siue vrẽtium medi- corum, quanta debet sufferre inter furores quorũlibet inimicorum: cũ medici, ne corpus moriatur, per pœ- nas corpori consulant, inimici autẽ pœnas & mortem corporis comminando, vt anima & corpus in gehen- na occidatur impellant: quãquam & ipsi corpori tũc prouidẽtius consulatur, si temporalis salus eius pro iu- stitia contemnatur, & pœna vel mors eius patientissi- mè pro iustitia sufferatur? De corporis quippe reden- ptione quæ in fine futura est loquitur Apostolus, vbi ait, Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionẽ *Rom.8.d.23.* filiorum Dei, expectantes redemptionẽ corporis no- stri. Deinde subiunxit: Spe enim salui facti sumus. Spes autẽ quæ videtur, nõ est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. CVM ergo torquent CAPVT VIII. *Patiẽtia quẽmodo virtus dem.* aliqua mala, sed non extorquent opera mala, non so- lum anima per patientiam possidetur, verumetiam cùm per patientiam corpus ipsum ad tempus affligi- tur vel amittitur, in æternam stabilitatem salutemq; resumitur, & ei per dolorem & mortem inuiolabilis sanitas, & felix immortalitas cõparatur. Vnde & Do- minus Iesus ad patientiam exhortans martyres suos, etiam ipsius corporis integritatem futuram sine cu- iusquam non dicam membri, sed & capilli amissione promisit. Amen dico vobis, inquit, capillus capitis ve- *Luce 21.d. 18.* stri non peribit. Vt quoniam nemo vnquam, sicut A- *Epheſ.5.g.30* postolus dicit, carnem suam odio habuit, magis homo fidelis per patientiam, quàm per impatiẽtiam pro sta- tu suę carnis inuigilet, & futuræ incorruptionis inesti- mabili lucro quantalibet eius præsentia damna com- pensẽt. Quamuis autem patientia virtus sit animi, partim tamen ea vtitur animus in seipso, partim verò in corpore suo. In seipso vtitur patientia, quando il- læso & intacto corpore, aliquid quod non expediat, vel non deceat facere aut dicere, quibuslibet aduersi- tatibus aut fœditatibus rerum seu verborum stimulis incitatur, & patienter mala omnia tolerat, ne ipse ma- li aliquid opere vel ore committat. PER hanc CAPVT IX. *Patiẽtia aũmi.* patientiam sustinemus etiam, cùm corpore sani su- mus, quòd inter huius sæculi scandala beatitudo no- stra differtur. Inde dictum est quòd paulo antè com- memorau i: Si quod non videmus speramus, per pa- *Rom.8.c.25.* tientiam expectamus. Hac patientia sanctus Dauid *2.Reg.16.b.* conuiciantis opprobria tolerauit, & cùm facilè pos- *10.* set vlcisci, non solùm non fecit, verùm & alium pro se dolentem commotumque compescuit: & potesta- tem regiã magis ac magis adhibuit prohibendo quàm exercendo vindictam. Neque tunc eius corpus aliquo morbo affligebatur ac vulnere, sed humilitatis tem- pus agnoscebatur ac referebatur voluntas Dei, pro- pter quam patientissimo animo amaritudo contume- liæ bibebatur. Hanc patientiã Dominus docuit, quan- do commonitus de zizaniorũ permixtione, seruis vo- lentibus ea colligere, dixit respõdisse patremfamilias, Sinite vtraq; crescere vsque ad messem. Oportet enim *Matth.13. d.30.* patienter ferri, quod festinanter non oportet auferri. Huius & ipse patientiæ præbuit & demonstrauit ex- emplum, quando ante passionẽ corporis sui, discipulũ *Ioan.12.d.6. & 13.c.26.* Iudã priùs quàm ostenderet traditorẽ, pertulit furem: & ante experimẽtum vinculorum & crucis & mortis, labiis eius dolosis non negauit ósculum pacis. Hæc o- *Matth.26.f. 50.* mnia, & si qua alia sunt quæ cõmemorare longum est, ad eum patientiæ modum pertinent, quo animus non sua peccata, sed quæcunque extrinsecus mala patien- ter sustinet in seipso, suo prorsus corpore illæso.

ALIVS est autẽ patientiæ modus, quo idẽ ipse ani- CAP. X. *Patiẽtia gẽmina.* mus quecunq; molesta & grauia in sui corporis passio- nibus perfert, nõ sicut stulti vel maligni homines pro- pter adipiscenda vana vel scelera perpetranda, sed sic- ut à Domino definitum est propter iustitiam. Vtroq; *Matth.5.d. 10.* modo sancti martyres certauerunt. Nam & impio- rum opprobriis saturati sunt, vbi animus corpore in- tacto quasdam veluti plagas suas integer sustinet & in *Hebr.11.g.36* corpori-

corporibus vincti sunt, incluſi sunt, fame ac ſiti affecti sunt, torti sunt, ſecti sunt, dilaniati sunt, incenſi sunt, trucidati sunt: & pietate immobili subdiderunt Deo mentem, cùm paterétur in carne quicquid exquirenti crudelitati venit in mentem. Maius ſanè patiétiæ certamen est, quando non viſibilis inimicus perſequendo atque fæuiendo vrget in nefas, qui palàm & apertè à non conſentiéte vincitur. Sed ipſe diabolus qui etiam per filios infidelitatis tanquam per ſua vaſa filios lucis inſequitur, per ſeipſum occultus impugnat, fæuiendo inſtans vt contra Deum fiat aliquid vel dicatur.

CAP. XI. *De patientia ſancti Iob.*

TALEM illum Iob ſanctus expertus est, vtraque tentatione vexatus, ſed in vtraque ſtabili patientiæ robore & armis pietatis inuictus. Nam prius illæſo corpore cuncta quæ habebat amiſit, vt animus ante ſuæ carnis cruciatum ſubtractis rebus, quas magnipendere homines aſſolent, frágeretur, & aduerſus Deum loqueretur aliquid, his amiſſis propter quæ illum colere putabatur. Percuſſus etiam omnium ſubita orbitate filiorum, vt quos ſingillatim ſuſceperat, ſimul perderet, tanquam eorum numeroſitas non vnde felicitas oriretur exiterit, ſed vnde calamitas augeretur. Vbi autem iſta perpeſſus in Deo ſuo manſit immobilis, eius affixus est voluntati, quem nó poſſet amittere niſi propria voluntate: & pro iis quæ perdidit eum qui abſtulit tenuit, in quo inueniret quod nunquam periret.

Iob 1.b.9.

CAP. XII. *Comparatio Iob ad Adam.*

Neque enim ille abſtulerat qui nocẽdi habuit voluntatem, ſed ille qui dederat poteſtatem. AGGRESSVS est inimicus & corpus, nec ea quæ homini extrinſecus inerant, ſed ipſum iam hominem in qua potuit parte percuſſit. A capite vſque ad pedes ardebant dolores, ſcatebant vermes, ſanies deſſluebat, manebat in putrido corpore animus integer, horrendoſque cruciatus carnis contabeſcentis inuiolata pietate & incorrupta patientia perferebat. Aderat vxor, nec ferebat opem aliquam viro, ſed in Deum blaſphemiam ſuggerebat. Etenim eam diabolus, cùm etiam filios abſtuliſſet, tanquam nocendi peritus reliquerat: qui quantum eſſet neceſſaria tentatori, iam in Eua didicerat: ſed modò alterum Adam, quem per mulierem caperet, non inuenerat. Cautior fuit iſte in doloribus quàm ille in nemoribus. Ille victus est in deliciis, iſte vicit in pœnis. Conſenſit ille oblectamentis, non ceſſit iſte tormentis. Aderant & amici non vt in malis conſolarentur, ſed vt mala ſuſpicarentur. Neq; enim eum qui tanta patiebatur, innocentem eſſe credebant, nec tacebat eorum lingua quod illius conſcientia non habebat, vt inter immanes cruciatus corporis, etiam falſis animus cæderetur opprobriis. At ille ſuſtinens in carne dolores ſuos, in corde errores alienos, coniugis corripiebat inſipientiam, amicos docebat ſapientiam, ſeruabat vbique patientiam.

Iob 2.c.4.

Genes.3.a.1.

CAPVT XIII. *Impatientia ſibi manus afferentium.*

HVNC intueantur qui ſibi ingerunt mortem quando quæruntur ad vitam, & ſibi auferendo præſentem, abnegant & futuram. Qui ſi ad Chriſtum negandum vel aliquid contra iuſtitiam faciendum, ſicut veri martyres, cogerentur, omnia potius patienter ferre, quàm ſibi impatienter mortem inferre debuerant. Quod ſi fugiendorum malorum cauſa rectè fieri poſſet, Iob ſanctus ſe ipſe perimeret, vt tanta mala in rebus ſuis, in filiis ſuis, in membris ſuis diabolicæ crudelitatis effugeret. Non autem fecit. Abſit enim vt in ſe committeret ipſe vir ſapiens, quod nec mulier ſuggeſſit inſipiens: quia etſi ſuggeſſiſſet, meritò & hic illud audiſſet, quod audiuit ſuggerendo blaſphemiam. Locuta es tanquam vna ex inſipientibus mulieribus: Si bona percepimus de manu Domini, mala quare nõ ſuſtineamus? Et ipſe quippe patientiam perdidiſſet, ſiue blaſphemando, ſicut illa voluerat, ſiue ſe interficiendo, quod nec illa auſa fuerat dicere, moreretur: atque eſſet inter illos de quibus dictum est, Væ iis qui perdiderunt patientiam: & augeret potiꝰ quàm euadéret pœnas, qui poſt ſui corporis mortem, ſiue ad blaſphemorum, ſiue ad homicidarum, vel etiam plus quàm parricidarum ſupplicia raperetur. Si enim parricida eo ſceleratior est quàm quilibet homicida, quia non tantum hominem, verùm etiam propinquum necat: & in ipſis parricidis, quanto propinquiorem quiſque peremerit, tanto iudicatur immanior: ſine dubio peior est qui ſe occidit, quia nemo est homini ſeipſo propinquior. Quid ergo miſeri faciũt, qui cùm & hic ſibimet ingeſtas, & poſtea non ſolùm impietatis aduerſus Deum, ſed etiam ipſius quam in ſe exercuerunt crudelitatis luant debitas pœnas, inſuper quærunt & martyrum glorias: cùm etiam ſi pro vero Chriſti teſtimonio perſecutionem paterentur, & ſe interficerent, ne aliquid à perſecutoribus paterentur, rectè illis diceretur, Væ iis qui perdiderunt patientiam? Quomodo enim iuſto præmium patientiæ redditur, ſi & impatiens paſſio coronatur?

Matth.5.a.

Aut quomodo innocens iudicabitur, cui dictum est, Diliges proximum tuũ ſicut teipſum: ſi homicidium committit in ſeipſo, quod committere prohibetur in proximo? AVDIANT ergo ſancti de Scripturis ſanctis præcepta patientiæ, Fili accedés ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Deprime cor tuum, & ſuſtine, vt creſcat in nouiſſimis vita tua. Omne quod tibi ſuperuenerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe: quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis. Et in loco alio legitur, Fili ne deficias in diſciplina Domini, neque fatigeris cùm ab illo increparis. Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit. Quod hic poſitum est, filium quem recipit: hoc in ſupradicto teſtimonio est, homines receptibiles. Hoc enim iuſtum est, vt qui de priſtina felicitate paradiſi propter contumácem deliciarum appetentiam dimiſſi ſumus, per humilem moleſtiarum patientiam recipiamur, fugaces mala faciendo, reduces mala patiendo: ibi contra iuſtitiam facientes, hic pro iuſtitia patientes.

CAPVT XV. *Definitio patientiæ.*

SED vera patientia, quæ huius est nomine digna virtutis, quærendum est vnde ſumatur. Sunt enim qui eam tribuant viribus voluntatis humanæ, non quas habent ex diuino adiutorio, ſed quas ex libero arbitrio. Error autẽ iſte ſuperbus est. Eorum est enim qui abundant, de quibus dicitur in Pſalmo, Opprobrium eis qui abundant, & deſpectio ſuperbis. Non ergo est iſta patientia pauperum, quę non perit in æternum. Hi enim pauperes, ab illo eam diuite accipiũt, cui dicitur: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. A quo est omne datum optimum, & omne donum perfectum. Ad quem clamat egenus & pauper qui laudat nomen eius, & petendo, quærendo, pulſando, dicit: Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu legem prætereuntis & iniqui, quoniam tu es patientia mea Domine, ſpes mea à iuuẽtute mea. Iſti autem qui abundant, & egere ad Dominum dedignantur, ne ab illo accipiant veram patientiam, de ſua falſa gloriantes, conſilium inopis volunt cõfundere, quoniam Dominus ſpes eius est. Nec attẽdunt cũ homines ſint, & ſuæ, id est humanæ voluntati tantũ tribuũt, in illud ſe incurrere quod ſcriptum est, Maledictus omnis qui ſpem ſuam ponit in homine. Vnde etiam ſi eis cõtingat vt aliqua dura & aſpera, vel ne diſpliceant hominibus, vel ne grauiora patiantur, vel ſibi placendo amandoque præſumptionem ſuam, eadem ipſa ſuperbiſſima voluntate ſuſtineant: hoc illis dicendum est de patientia quod de ſapientia beatus Iacobus apoſtolus dicit, Non est iſta ſapiẽtia deſurſum deſcendẽs: ſed terrena, animalis, diabolica. Cur enim non ſit ſuperborum falſa patientia, ſicut ſuperborum falſa ſapientia

ſapientia? A quo est autem vera ſapientia, ab illo est & vera patientia. Huic enim cantat ille ſpiritu pauper: Deo ſubiecta est anima mea, quoniam ab ipſo est patientia mea. Sed reſpondent & loquuntur dicentes.

Pſal.61.b.6.

CAPVT XVI. *Obiectio.*

SICVT voluntas hominis ſine vllo Dei adiutorio viribus liberi arbitrij tam multa grauia & horrenda perfert, ſiue in animo, ſiue in corpore, vt mortalis vitæ huius & peccatorũ delectatione perfruatur: cur non eodem modo eadẽ ipſa voluntas hominis eiſdem viribus liberi arbitrij, non ad hoc expectans ſe diuinitùs adiuuari, ſed ſibi naturali poſſibilitate ſufficiens, quicquid laboris vel doloris ingeritur, pro iuſtitia & vita æterna patientiſſimè ſuſtineat? An verò, inquiunt, idonea est iniquorum voluntas, Deo non adiuuante, vt ſeipſi in cruciatibus pro iniquitate, & antequam ab aliis crucientur, exerceant: idonea est voluntas moras vitæ huius amantium, vt Deo non adiuuante, inter atrociſſima & longa tormenta in mendacio perſeuerent, ne ſua facinora confitentes, iubeantur occidi: & non est idonea iuſtorum voluntas, niſi ei vires deſuper ſuggerantur quaſlibet pœnas, vel ipſius decore iuſtitiæ, vel æternæ vitæ amore perferre? QVI hæc dicunt, non intelligunt & quemque iniquorum tanto eſſe ad quæcunque mala perferenda duriorem, quanto in eo maior est cupiditas mundi: & quemque iuſtorum tanto eſſe ad quæcunque mala perferenda fortiorem, quanto in eo est maior charitas Dei. Sed cupiditas mundi initiũ habet ex arbitrio voluntatis, progreſſum ex iocunditate voluptatis, firmamentum ex vinculo conſuetudinis. Charitas autem Dei diffuſa est in cordibus noſtris non vtique ex nobis, ſed per Spiritum ſanctum, qui datus est nobis. Proinde ab illo est patiẽtia iuſtorum, per quem diffunditur charitas eorum. Quam charitatem laudans atque commendans Apoſtolus, inter cætera eius bona dixit eam & cuncta ſuferre. Charitas, inquit, magnanima est. Paulo pòſt ait: Omnia tolerat. Quanto ergo maior est in ſanctis charitas Dei, tãto magis pro eo quod diligitur: omnia tolerantur, & quanto maior est in peccatoribus cupiditas mundi, tanto magis pro eo quod concupiſcitur, omnia tolerantur. Ac per hoc inde est patientia vera iuſtorum, vnde est in eis charitas Dei: & inde est patientia falſa iniquorum, vnde est in eis cupiditas mundi. Propter quod dicit Ioannes apoſtolus, Nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo ſunt. Si quis dilexerit mundum, dilectio patris non est in ipſo: quia omne quod in mundo est, concupiſcentia carnis est, & concupiſcentia oculorum, & ambitio ſeculi: quæ non est à patre, ſed ex mundo est. Hæc igitur concupiſcentia quæ non est ex patre, ſed ex mundo, quanto fuerit in homine vehementior & ardentior, tanto fit quiſque pro eo quod concupiſcit, omnium moleſtiarum dolorumque patientior. Idcirco, ſicut ſuprà diximus, non est iſta patientia deſurſum deſcendens: patientia verò piorum deſurſum est deſcendens à patre luminũ. Itaq; illa terrena est, iſta cæleſtis: illa animalis, iſta ſpiritalis: illa diabolica, iſta deifica: quoniã concupiſcentia, qua fit vt peccantes omnia pertinaciter patiantur, ex mũdo est: charitas autem, qua fit vt rectè viuentes omnia fortiter patiantur, ex Deo est. Et ideo illi falſæ patientiæ poteſt ſine adiutorio Dei voluntas humana ſufficere: tanto durior, quanto cupidior: & eo tolerabilius mala ſuſtinens, quo ipſa fit peior. Huic autem, quæ vera patientia est, ideo voluntas humana, niſi deſuper & adiuta & inflammata, non ſufficit, quia Spiritus ſanctus est ignis eius: quo niſi accenſa diligat impaſſibile bonum, ferre non poteſt quod patitur malum.

Ioan.15.b.

1.Cor.13.b.4.

Ioan.3.d.13.

CAPVT XVIII. *Patientia vera & falſa.*

SICVT enim diuina teſtantur eloquia, Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Quiſquis ergo, contẽdit haberi poſſe Dei charitatem ſine Dei adiutorio, quid aliud contendit, niſi haberi Deum poſſe ſine Deo? Quis autem hoc dicat Chriſtianus, quod nullus audet dicere inſanus? Exultans ergo apud Apoſtolum vera, pia, fidelisq; patientia, dicit in ore ſanctorum, Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an angustia, an perſecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut ſcriptum est, Quia propter te mortificamur tota die, deputati ſumus ſicut oues victimæ. Sed in his omnibus ſuperuincimus per eum, qui dilexit nos, non per nos, ſed per eum qui dilexit nos. Deinde ſequitur & adiungit, Certus ſum enim, quia neque mors, neq; vita, neque angeli, neque principatus, neque poteſtates, neque præſentia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ est in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Hæc est illa charitas Dei, quæ diffunditur in cordibus noſtris: non ex nobis, ſed per Spiritum ſanctum, qui datus est nobis. Malorum autem concupiſcentia, propter quem in eis est falſa patientia, non est ex patre, ſicut dicit apoſtolus Ioannes, ſed ex mundo est.

Rom.8.g.35.

Pſal.43.d.22.

Rom.8.g.39.

Rom.5.a.5.

1.Ioan.2.c.16.

CAP. XIX. *Quid ſit mũdus, & qui mundant.*

HIC dicet aliquis, Si ex mundo est conuerſcentia malorum, per quam fit vt mala omnia pro eo quod ab illis concupiſcitur, perferant, quo modo ex eorum dicitur voluntate? Quaſi verò non & ipſi ex mundo ſint, cùm ab eis diligitur mundus: deſerentes eum per quem factus est mundus. Seruiunt enim creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in ſecula. Siue itaque mundi vocabulo Ioannes apoſtolus dilectores ſignificauerit mundi, voluntas quæ ex ipſis est, vtique ex mundo est: ſiue mundi nomine cælum & terram, & quæcunque in eis ſunt, hoc est, vniuerſam complexus ſit creaturam: voluntas proculdubiò creaturæ, quæ non est creatoris, ex mũdo est. Propter quod talibus Dominus dicit: Vos de deorſum eſtis, ego deſurſum ſum. Vos de hoc mundo eſtis, ego non ſum de hoc mundo. Apoſtolis autem dicit: Si de mundo hoc eſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret. Sed ne ſibi amplius artogarent, quàm eorum menſura poſcebat, & hoc quod eos non eſſe dixit ex mũdo, naturæ putarent eſſe, non gratiæ: Quia verò, inquit, de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mũdo, propterea odit vos mundus. Ergo de mundo non erant: nam vt & de mundo non eſſent, electi ſunt de mundo.

Rom.5.b.d.

Ioan.15.c.19

CAP. XX. *Non gratia ex merito, ſed meritum ex gratia.*

HANC autem electionem non præcedentium in bonis operibus meritorum, ſed electionem gratiæ demonſtrans Apoſtolus, ſic inquit: Et in hoc tempore reliquię per electionem gratię ſaluæ factę ſunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia non est gratia. Hæc est electio gratię: id est, electio qua per Dei gratiam homines eliguntur. Hæc est, inquam, electio gratiæ, qua omnia bona merita præueniuntur humana. Si enim vllis bonis meritis datur, iam nõ gratis donatur, ſed debita redditur, ac per hoc non vero nomine gratia nuncupatur: vbi merces, ſicut idem dicit Apoſtolus, non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecũdum debitum. Si autem vera ſit gratia, id est, gratuita, nihil inuenit in homine, cui meritò debeatur: quod bene intelligitur & in eo quod dictum est: Pro nihilo ſaluos facies eos: profectò ipſa dat merita, non meritis datur. Præuenit ergo etiam fidem, ex qua omnia bona opera incipiunt. Iuſtus enim, ſicut ſcriptum est, ex fide viuit. Porrò autem gratia non ſolum adiuuat iuſtum, verũetiam iuſtificat impium. Et ideo etiã cùm adiuuat iuſtum, & videtur eius meritis reddi, nec ſic deſinit eſſe gratia, quoniam id adiuuat quod ipſa eſt largita. Propter hanc itaque gratiam, quę cuncta bona merita humana præcedit, non ſolũ Chriſtus ab impiis occiſus est, verũetiam pro impiis mortuus est. Et antequam moreretur, non vtique iuſtos, ſed iuſtificãdos elegit apoſtolos, quibus ait: Ego vos de mundo elegi. Quibus enim dixit, De mũdo non eſtis: ne putarẽt ſe

Rom.4.d.4.

Pſal.55.b.8.

Abac.2.a.4.

Rom.11.c.5.

Ioan.15.c.19

nunquam

nunquam fuisse de mundo, mox addidit: Sed ego vos de mundo elegi. Profectò vt de mundo non essent, ipsius in eos electione collatum est. Quocirca si per suam iustitiam, non per gratiam eius eligerentur, non de mundo electi essent: quoniam de mundo iam non essent, si iam iusti essent: deinde si propterea sunt electi, quia iam iusti erant, ipsi priores iam Dominū elegerant. Quis enim potest esse iustus, nisi eligendo iustitiam? Finis autem legis Christus ad iustitiam omni credenti. Qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, vt quemadmodum scriptū est, Qui gloriatur, in Domino glorietur. Ipse est ergo nostra iustitia. VNDE & antiqui iusti ante incarnationē verbi, in hac fide Christi, & in hac vera iustitia, quod est nobis Christus, iustificati sunt: hoc credētes futurū, quod nos credimus factū. Gratia salui facti per fidem, non ex ipsis, sed Dei dono: non ex operibus, ne fortè extollerentur. Bona quippe opera eorum non præuenerunt misericordiam Dei, sed secuta sunt. Ipsi quippe audierunt, ipsi scripserunt longè antequā Christus veniſſet in carne: Miserebor cui misertus ero: & misericordiā præstabo cui misericors fuero. E quibus Dei verbis, tanto pòst apostolus Paulus diceret: Igitur non volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei. Ipsorū etiam vox est longè antequam Christus veniſſet in carne: Deus meus, misericordia eius præueniet me. Quomodo autē possent alieni esse à fide Christi, quorum charitate etiam nobis prænunciatus est Christus: sine cuius fide quisquam mortaliū nec fuit, nec est, nec esse aliquādo poterit iustus? Si ergo iam iusti à Christo eligerentur apostoli, prius illum ipsi elegissent, vt iusti eligi possent quia sine illo iusti esse non possent. Sed non ita factum est, ipse quippe illis ait: Non vos me elegistis, sed ego vos elegi. Vnde dicit apostolus Ioannes: Non quòd dilexerimus Deū, sed quia ipse prior dilexit nos. QVOD cùm ita sit, quid est homo vtens in hac vita propria voluntate, antequam eligat & diligat Deū, nisi iniustus & impius? Quid est, inquam, homo aberrās à creatore creatura, nisi creator eius memor sit eius, & eligat eum gratis, & diligat gratis, quia ipse non potest eligere vel diligere, nisi prius electus dilectusque curetur, qui cæcitate eligenda non cernit, & languore diligenda fastidit? Sed fortè quis dicat: Quomodo Deus prius eligit & diligit iniquos, aut iustificat, cùm scriptum sit: Odisti Domine omnes operantes iniquitatē? Quomodo putamus, nisi miro & ineffabili modo? Et tamē etiam non possumus cogitare, quòd medicus bonus ægrotum & odit & diligit. Odit enim, quia ægrotat, qui diligit, ita vt ægritudinē pellat. HÆC propter charitatem dicta sint, sine qua in nobis nō potest esse vera patientia: quia in bonis charitas Dei est, quæ tolerat omnia, sicut in malis mūdi cupiditas. Sed hæc charitas per spiritum sanctum est in nobis, qui datus est nobis. Vnde à quo nobis est charitas, ab illo est patientia. Mundi autem cupiditas quādo patienter sustinet onera cuiuslibet calamitatis, gloriatur de viribus propriæ voluntatis, tanquam de stupore morbi, nō de robore sanitatis. Insania est ista gloriatio, non est patientiæ, sed dementiæ. Voluntas ista tanto videtur patientior acerborum malorum, quāto est auidior temporalium bonorum, quia inanior æternorum. QVÒD si eā exagitat, & inflammat fallacibus visis & suasionibus immundis diabolicus spiritus: & maligna conspiratione sociatus, efficit hominis voluntatem, vel errore dementem, vel appetitu cuiuslibet mundanæ delectationis ardentem, quæcunque videntur intolerabilia, mirabiliter sustinere, non tamen ideo etiam voluntas mala sine instigatione alterius immundi spiritus, sicut voluntas bona sine adiutorio sancti spiritus non potest esse. Nam esse posse voluntatē malam etiam sine aliquo spiritu vel seducente vel incitante, in ipso diabolo satis ostenditur: qui per nullum alium diabolum, sed propria voluntate factus diabolus inuenitur. Voluntas itaque mala siue cupiditate rapiatur, siue timore reuocetur, siue lætitia diffundatur, siue tristitia contrahatur, atque in his omnibus perturbationibus animi quęcunque sunt, aliis vel alio tępore grauiora contemnat & perferat: potest & sine alterius spiritus instinctu seipsam seducere, & defectu à superioribus in inferiora lapsando, quáto iocūdius æstimauerit, quod adipisci appetit, vel amittere metuit, vel adeptū gaudet, vel amissum dolet: tanto tolerabilius perferre, quod sibi minus est ad patiendū, quàm illud ad fruendū. Quicquid enim illud est, ex creatura est, cuius nota voluntas est. Quodammodo enim familiari contactu atque connexu ad experiendam eius suauitatem, adiacet amāti creaturæ amata creatura. VOLVPTAS autem creatoris, de qua scriptum est: Et torrēte voluptatis tuæ potabis eos, longè alterius generis est: neque enim sicut nos creatura est. Nisi ergo amor eius detur inde nobis, non est vnde esse possit in nobis. Ac per hoc voluntas bona, qua diligitur Deus, in homine nō potest esse, nisi in quo Deus operatur & velle. Hæc igitur voluntas bona, id est, volūtas Deo fideliter subdita, voluntas sanctitate superni ardoris accensa, voluntas quæ diligit Deum & proximū propter Deum: siue amore, de quo re spōdit apostolus Petrus: Domine, tu scis quia amo te: siue timore, de quo dicit apostolus Paulus: In timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini: siue gaudio, de quo dicit: [a]Spe gaudentes, in tribulatione patiētes: [b]siue tristitia, qualē se dixit magnā habuisse pro fratribus suis: quæcunque amara & aspera sufferat, charitas Dei est, [c]quæ omnia tolerat, [d]quæ non diffunditur in cordibus nostris, nisi per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

VNDE nequaquam dubitante pietate, sicut charitas sanctè amantium, ita patientia piè tolerantium Dei donum est. Neq; enim diuina Scriptura fallit aut fallitur, quę non solum in veteribus libris habet huius rei testimonia, cum Deo dicitur, [e]Patientia mea tu es: &, [f]Ab ipso est patientia mea: & vbi alius propheta dicit, accipere nos spiritum fortitudinis: verum etiam in apostolicis literis legitur, [g]Quia vobis datum est pro Christo, non solùm vt credatis in eum, sed vt etiam patiamini pro eo. Non ergo quasi de proprio faciat animum elatum, quod sibi audit esse donatum. Si quis autem non habens charitatem, quæ pertinet ad vnitatem spiritus: & vinculum pacis, quo catholica ecclesia congregata connectitur, in aliquo schismate constituerus, ne Christum neget, patitur tribulationes, angustias, famem, nuditatem, persecutionem, pericula, carceres, vincula, tormenta, gladium, vel flammas, vel bestias, vel ipsam crucem timore gehennarum, & ignis æterni: nullo modo ista culpāda sunt, imò verò & hæc laudanda patientia est. Non enim dicere poterimus, melius ei fuisset, vt Christum negando nihil eorum pateretur, quæ passus est confitendo: sed existimandum fortasse tolerabilius ei futurum iudicium, quàm si Christum negando cuncta illa vitaret: vt illud quod ait Apostolus: Si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest: nihil prodesse intelligatur ad regnū cælorum obtinendum, non ad extremi iudicij tolerabilius supplicium subeundum. SED meritò quæri potest, vtrum ista patientia donum Dei sit, an viribus tribuenda sit voluntatis humanæ, qua quisque ab Ecclesia separatus, non pro errore, qui eum separauit, sed pro veritate sacramenti seu verbi, quæ apud eum remansit, timore pœnarum æternarum, pœnas patitur temporales. Cauendum est enim, ne fortè, si Dei donum istam patientiam dixerimus, hi quibus inest, etiam ad regnum Dei pertinere credātur. Si autem donum Dei esse negauerimus, cogamur fateri, sine adiutorio & munere Dei in voluntate hominis esse posse aliquid boni. Neque enim hoc non est bonū, vt credat homo æterno supplicio se esse puniendum, si negauerit Christum, & pro ista fide qualecunq; supplicium perferat, & contemnat humanum. Proinde sicut negandum non est hoc etiā esse donum Dei, ita intelligendū est alia esse Dei dona filiorum illius Hierusalem, quæ sursum libera est mater nostra.

HAEC sunt enim quodāmodo hæreditaria, in quibus sumus hæredes Dei, cohæredes autem Christi. Alia verò quæ possunt accipere etiam filij concubinarum, quibus Iudæi carnales & schismatici vel hæretici comparātur. Quamuis enim scriptum sit, Eiice ancillam & filium eius: neque enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac: & Abrahæ dixit Deus, In Isaac vocabitur tibi semen: quod sic est Apostolus interpretatus, vt diceret, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine: vt intelligeremus semen Abrahæ secundum Isaac propter Christū ad Dei filios pertinere, qui sunt corpus Christi & membra, id est, ecclesia Dei vna, vera, germana, catholica, tenens piam fidem: nō eam quæ per elationem vel timorem, sed eam quæ per dilectionem operatur. Tamen etiam filios concubinarum, quando à filio suo Isaac diuisit. Abraham, non nulla eis largitus est munera, ne relinquerentur omnino inanes, non vt tenerentur hæredes. Sic enim legimus: Dedit autem Abraham omnem tensum suum Isaac filio suo, & filiis concubinarum suarum dedit Abraham munera: & diuisit eos ab Isaac filio suo. Si ergo filij sumus libera Hierusalem, alia dona exhæredatorum, alia intelligamus hæredum. Hi enim hæredes sunt, quibus dicitur, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. CLAMEMVS ergo spiritu charitatis, sed donec veniamus ad hæreditatē, in qua semper maneamus, liberali amore simus, non seruili timore. Patiēter clamemus quàm diu pauperes sumus, donec illa hæreditate ditemur. Magna quippe inde pignora accepimus, quòd ad nos ditādos pauper factus est Christus, quo in supernas diuitias exaltato, missus est qui sancta desideria nostris cordibus inspiraret Spiritus sanctus. Horum pauperum adhuc credentium, nondum contemplantium: adhuc sperantium, nondum tenentium: adhuc desiderio suspirantium, nondum felicitate regnantium: adhuc esurientium & sitientium, nondum satiatorum. Horū ergo pauperum patientia non peribit in æternum: nō quia & illic patientia erit, vbi quod toleretur nō erit, sed non peribit, sicut dictum est, quia infructuosa non erit. Fructum autem habebit æternum, ideo nō peribit in æternum. Qui enim laborat inaniter, cùm eum spes fefellerit, propter quam laborabat, meritò dicit: Perdidi tantum laborem: quisquis verò ad sui laboris promissa peruenerit, gratulans dicit: Non perdidi laborem meum. Dicitur ergo labor non periſſe, nō quia manet perpetuus, sed quia non est inaniter fusus. Sic & patientia pauperum Christi, sed ditandorum hæredum Christi, non peribit in æternum: non quia & illic patienter ferre iubebimur, sed quia pro iis quæ hic patiēter pertulimus, æterna beatitudine perfruemur. Non dabit finem sempiternæ felicitati, qui donat tēporalem patientiam volūtati: quia vtrumque munus donatæ donatum est charitati.

Rom.10.a.4. 1.Cor.1.d.30. — Ibidem. — CAP. XXI. Gratia & veteres feruati sunt. — Ephes.2.b.8. — Exodi 33.d.19. — Rom.9.d.16. — Psal.58.b.11. — Ioan.15.c.16 1.Ioan.4.d 19. — CAP. XXII. Ante gratiam iniusti omnes. — Psal. 5. b. 6. — CAPVT XXIII. Cupiditas sons malæ patientiæ. 1.Cor. 13. c. 7. — Rom.5.a.5. — CAPVT XXIIII. Ipsa voluntas concipit malitiam. — CAPVT XXV. Bona quæ. non nisi Deus. Psal.33.d. — Phil.2.b.13. — Ioan.15.15. — Phil.2.b.12. — CAPVT XXVI. Quæstiuncula. — a Rom.12.c.12. — b Rom.9.d. — c 1.Cor.13.c.7. — d Rom.5.a.5. — CAPVT XXVII. Schismatici patientia pro Christo quantum valeat. — e Psal.70.a.6. — f Ibid.61.b.6. — g Philip.1.d.29. — Ephes.4.d.3.

Gal.4.d.16. — CAPVT XVIII. Bona quæ. — Rom.8.c.17. — Gal.4.d.30. — Gen.21.b.12 — Rom.9.b.8. — Gal.5.b.6. — Gen.25.a.6 — CAPVT XIX. De fructu patientiæ patrum Christi.

FINIS.

LIBER SANCTI AVGVSTINI
DE BONO SIVE †PERFECTIONE VIDVITATIS, AD IVLIANAM VIDVAM.

d. profectione, & retractat.

CENSVRA.

HVIVS libri meminit Possidius in indiculo, inter epistolas: Iulianæ, inquit, de sancta viduitate. Et Beda hinc multa citat, 1.Cor.2.7.Phil.4. 1.Timoth.5. Imò Augustinus etiam hoc opus agnoscit suum esse. Nam in fine meminit epistolæ quam scripsit de orando Deum, & libri de sancta virginitate. Et cap. 15. verba eius sunt: Multa alia de istis rebus dicta sunt à nobis in libro de sancta virginitate, & in opere quod aduersus Faustum Manichæum, quanto potuimus labore conscripsimus.

AVGVSTINVS EPISCOPVS SERVVS SERuorum Christi, religiosæ famulæ Dei Iulianæ in Domino dominorum salutem.

CAPVT 1. Ad quam scribat, sed nō nom.

NE petitioni tuæ & in Christo dilectioni diutius essem debitor promissionis meæ, arripui vtcunque inter alias vrgentissimas occupationes meas de professione sanctæ viduitatis aliquid ad te scribere: quoniam & presentem me rogando † honorasti, & cùm tibi hoc non potuissem negare, sæpe promissum meum literis flagitasti. In quo sanè opere nostro cùm aliqua legeris ad tuam vel ad vestram, quæ simul in Christo viuitis, personam minimè pertinere, nec admonitioni vitæ vestræ propriè necessaria, non ideo debetis superflua iudicare. Istæ quippe literæ quamuis ad te, non tamen tantummodo tibi scribendæ fuerunt: sed vt aliis per te quoque prodessent, nō vtique à nobis negligendū fuit. Quicquid ergo hic inueneris, quod vobis necessarium vel nunquam fuerit, vel iam non sit, & tamen aliis esse perspexeris, nec habere te pigeat, nec dare legendum, vt & tua charitas sit vtilitas aliorum. Cùm igitur in omni quæstione quæ ad vitam moresque pertinet, nō sola doctrina, verum etiam exhortatio sit necessaria: vt doctrina quid agendum sit nouerimus, exhortatione autem excitemur, ne pigeat agere quod agendum esse iam nouimus: quid ergo amplius te docēā, quàm id quod apud Apostolum legimus? Sancta enim scriptura nostræ doctrinæ regulam figit, ne audeamus sapere plus quàm oportet sapere: sed sapiamus, vt ipse ait, ad temperantiam, sicut vnicuique Deus partitus est mensuram fidei. Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi doctoris exponere, & de iis quod Dominus dederit disputare. AIT itaque Apostolus doctor gentium, vas electionis: Dico autem innuptis & viduis, bonum esse illis, si sic permanserint, sicut & ego. Hæc verba ita intelligenda sunt, vt non existimemus viduas non oportere innuptas dici, quia nuptias videntur expertæ: innuptarum enim nomine illas significat, quæ non sunt nuptiis alligatæ, siue fuerint, siue non fuerint. Quod alio loco aperit, vbi ait:

CAP. IV. Innuptæ quæ Paulo. — 1 Cor.7.b.8.

1 Cor.7.f.34 Diuisa est mulier innupta & virgo. Quando vtique & A virginem adiungit,quid mulierem innuptam, nisi viduam vult intelligi? Vnde etiã deinceps vno innuptæ nomine professionem vtramque complectitur dicés: Ibidem. Quæ innupta est, sollicita est ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino:quæ autem nupta est,sollicita est ea quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Innuptam certè non eam tantùm intelligi voluit,quę nunquam nupsit, sed etiam eam quæ nuptiarum vinculo per viduitatem liberata,nupta esse destitit: nam ideo & nuptam non dicit, nisi eam quæ virum habet, non etiam eam quæ habuit, & non habet. Quapropter vidua omnis innupta est: sed quia non omnis innupta vidua est,sunt enim & virgines, ideo hic vtrunque posuit,vbi ait: Dico autem innuptis & viduis:tanquam diceret, Quod dico innuptis, non eis solis dico quæ virgines sunt, sed etiam eis quæ viduæ sunt, bonum esse illis,si sic permanserint, sicut & ego.

CAPVT III. Fides coniugij. ECCE est bonum tuum ei bono comparatũ, quod B dicit Apostolus suum, si fides adest, imò quia fides adest. Breuis est ista doctrina, nec ideo contemnenda, quia breuis: sed ideo facilius & charius tenenda,quia in breuitate non vilis:non enim qualecunque bonum hic commendat Apostolus,quod fidei nuptarum sine vlla ambiguitate prepositum. Quantum autem bonum habeat nuptarum fides, id est, Christianarum & religiosarum coniugatarum, hinc intelligi potest: quòd cùm de fugienda fornicatione præciperet, vbi vtique 1 Cor.6.d. 19. & coniugatos alloquebatur: Nescitis, inquit, quia corpora vestra membra sunt Christi? Tantum ergo bonum est fidelis coniugij, vt etiam ipsa membra sint al. quoniã. Christi. Hoc autem bono, † quo melius est bonum continentiæ vidualis,non hac professione id agitur, vt aliquid plus sit catholica vidua quàm membrũ Christi, sed vt meliorem quàm coniugata locum habeat inter membra Christi. Dicit quippe idem Apostolus: Rom.12.a.4 Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent; ita C multi vnum corpus sumus in Christo: singuli autem alter alterius sunt membra, habentes dona diuersa secundum gratiam quæ data est nobis. Ideo etiam cùm moneret coniugatos, ne debito carnalis commixtionis fraudarent inuicem: & per hoc alter eorum negato sibi debito coniugali, per intemperantiam sũa tentatus à satana,in fornicationem prolaberetur: hoc au- 2 Cor. 7.4. 5.6. tem dico, inquit, secundum veniam, non secundum imperium. Volo autem omnes esse sicut meipsum. Sed vnusquisq; proprium habet donum à Deo, alius quidem sic, alius verò sic.

CAPVT IIII. Iterat e nuptias non damnat. VIDES etiam coniugalem pudicitiam & thori Christiani matrimonialem fidem donũ esse, & hoc à Deo:vt illud, quòd vltra liberorum procreandorum necessitatem modũ concumbendi aliquatenus concupiscentia carnalis excedit,non nuptiarum sit hoc malum,sed veniale sit propter nuptiarum bonum. Non enim de coniugio, quòd copulatur liberorum procreandorum causa, & fide pudicitiæ coniugalis, & indissolubili, quàm diu D ambo viuunt, matrimonij sacramento, quæ omnia bona sunt: sed de illo immodico carnis vsu, qui in infirmitate coniugum agnoscitur, & interuentu boni nuptialis ignoscitur, ait Apostolus: Secũdum veniam dico,non secundum imperium. Item cùm dicit: Mu- 1 Cor.7.g. 39. lier alligata est quàm diu vir eius viuit: quòd si mortuus fuerit vir eius, liberata est:cui vult nubat, tãtùm in Domino: beatior autem erit,si sic permanserit, secundum meum consilium: satis ostendit beatam esse in Domino: etiam post mortem viri iterum nubentẽ fidelem, sed in eodem Domino viduam beatiorem: hoc est, vt scripturarum non tantùm verbis, verum etiam exemplis loquar,beatam esse Ruth,sed Annam beatiorem. Quapropter hoc primum oportet vt noueris, bono quod elegisti non damnari secundas nuptias,sed inferius honorari: nam sicut bonum sanctæ virginitatis, quod elegit filia tua, non damnat † vnas al. primas nuptias tuas, sic nec viduitas tua cuiusquam secundas. Hinc enim maximè Cataphrygarum ac Nouatianorum hæreses tumuerunt,quas buccis sonantibus non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente cõcidit,quas omnino licitas Apostolus sobria mente cõcedit. Ab hac sanitate doctrinæ, nullius indocti, nullius docti disputatione mouearis: nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est,tanquam malum crimineris alienum: sed tanto magis gaude tuo bono, quanto magis vides, non tantum illo deuitari mala, sed quædam etiam bona superari. Mala sunt enim adulterium vel fornicatio. AB his autem CAPVT V. Nuptiarum sanctificatio & fructus. illicitis valde longè est, quæ voti libertate se obstrinxit, & sibi etiam licita ne licerent, non imperio legis, sed consilio charitatis effecit. Et bonum est pudicitia coniugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo melius illius boni submissione honoratur:non illud bonum melioris huius laude damnatur. Quod autem Apostolus, cùm cælibum & innuptarum commendaret fructum, quia cogitant quæ sunt Dei,quomodo placeant Deo, subiecit & ait: Hoc autem ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam: id est, non vt vos cogam, sed ad id quod honestum est horter: non quia innuptarum bonum honestum dixit, ideo putare debemus turpe esse vinculum coniugale:alioquin etiam primas nuptias condemnabimus,quas nec Cataphryges, nec Nouatiani, nec disertissimus eorum astipulator Tertullianus turpes ausus est dicere. Sed quemadmodum cùm ait:Dico autem innuptis & viduis,bonum esse illis si sic permanserint:vtique bonum posuit pro meliore, quoniã omne quod bonò comparatum melius dicitur,etiam hoc proculdubiò bonum est:nam quid est aliud quod ita dicitur melius, nisi quod magis bonum est? nec ideo consequenter eum sensisse arbitramur, malum esse si nupserint, quoniam dixit, bonum est illis si sic permanserint. Ita etiam cùm ait, sed ad id quod honestum est,non matrimonium turpe esse monstrauit, sed quod honestum erat, honestius generalis honesti nomine commendauit. Quia honestius quid est, nisi quod magis honestum est? Magis autem honestum vtique honestum est. Apertè quippe declarauit, hoc esse bono illo melius, vbi ait: Qui dat nuptum, bene ibid.g.3.h facit,& qui non dat nuptum, melius facit: & hoc illo beato beatius, vbi ait, Beatior autem erit, si sic per- ibid.4.a. manserit. Sicut ergo bono melius & beato beatius, sic honesto honestius est,quod honestum voluit appellare. Absit enim vt turpe sit vnde loquens apostolus Petrus ait, Viri vxoribus vestris tanquam vasi infirmiori 1 Pet.3.b & subiecto tribuite honorem, quasi coheredibus gratiæ. Et illas alloquens subditas esse viris suis exemplo Saræ adhortatur: Nam sic quædam, inquit, sanctæ mu- ibid.a.f. lieres, quæ in Dominum sperabant, ornabant se obsequentes viris suis: quomodo Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans, cuius factæ estis filiæ, benefacientes & non timentes vllam perturbationem.

CAP. VI. Et coniugium non nocet sanctis. 1 Cor.7.f.4 VNDE & illud quod de innupta Paulus apostolus dixit, Vt sit sancta & corpore & spiritu, non sic accipiendum est,quasi nupta, fidelis & casta, & secundum scripturas subdita viro, non sit sancta corpore, sed tantummodo spiritu. Fieri enim non potest vt sanctificato spiritu, non sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus vtitur spiritus. Sed ne cuiquam nos potius argumentari, quàm hoc diuino eloquio probare videamur, quoniam Petrus Saram commemorans, Sancte, 1 Pet.3.d inquit, mulieres tantummodo:non ait,& corpore: illud eiusdem Pauli consideremus, vbi prohibens fornicationes

nicationes ait, Nescitis quia corpora vestra membra A 1 Cor.6.d.15 sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. Audeat ergo aliquis dicere membra Christi sancta non esse: aut verò audeat à membris Christi fidelium coniugatarum corpora separare. Vnde etiam paulò pòst ait, Corpus vestrum templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis à Deo, & non estis vestri. Empti estis pretio magno. Corpus fidelium & membra Christi esse dixit, & templum Spiritus sancti, vbi profectò vtriusque sexus fideles intelliguntur. Ibi ergo sunt nuptæ, ibi & innuptæ,sed distinctæ meritis, & tãquam membris membra prælata, quorum tamen neutra sint à corpore separata. Quod igitur de innupta loquens ait, Vt sit sancta & corpore & spiritu:ampliorem innuptarum & in corpore & spiritu sanctificationem intelligi voluit,nõ corpus nuptarum omnino sanctificatione priuauit. Discе itaque bonum tuum, imò memento quòd didicisti bonum tuum amplius laudari, quia est aliud B bonum quo sit hoc melius,quàm si aliter hoc bonum esse non posset, nisi illud malum esset, aut omnino nõ esset. Habent oculi in corpore magnum honorem, sed minorem haberent,si soli essent, & alia minoris honoris membra non essent. In cælo ipso sua luce sol 1 Cor.15.c. 41. lunam superat,non vituperat. Stella ab stella differt in gloria, non dissidet in superbia. Ideo fecit Deus omnia, & ecce bona valde:non tantùm bona, sed etiam valde: non ob aliud nisi quia omnia. Nam & per sin- Gen.1.d.31 gula opera dicebatur, Vidit Deus quia bonum est. Vbi autem omnia nominata sunt, additum est, valde: & dictum, Vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde. Meliora enim quædam singula quàm alia singula: sed meliora simul omnia quàm quælibet singula. Christi itaque te doctrina sana in eius corpore sanã faciat per eius gratiam, vt id quod aliis melius habes in corpore & spiritu, idem ipse spiritus tuus qui corpori dominatur,nec extollat insolenter, nec discernat inscienter. Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatiorem,cùm illa bis nupserit,hæc vno viro citò viduata diu vixerit, continuò etiam te meliorem putes esse quàm Ruth.

CAPVT VII. Veterum patrum & hymenæi & fœcunditas. ALIA quippe Prophetiscis temporibus sanctarum feminarum dispẽsatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, vt propagaretur populus Dei, in quo præmitterentur prophetæ Christi: cùm & ipse populus per ea quę in figura contingebant in illis,siue in iis qui scirent, siue in iis qui illa nescirent, nihil aliud esset quàm propheta Christi,ex quo nasceretur etiam caro Christi. Vt ergo ille populus propagaretur,maledictus habebatur per legis sententiam qui non suscitaret semen in Israël. Vnde & sanctæ mulieres accendebãtur non cupiditate concumbendi,sed pietate pariendi, vt rectissimè credantur coitum non fuisse quæsituræ, si proles posset aliter prouenire. Et viris vsus plurimarũ viuarum concedebatur vxorum. Cuius rei non concupiscentiam carnis, sed prouidentiam generationis fuisse causam illud ostendit: quòd sicut viris sanctis D habere plures vxores viuas, non ita etiam sanctis feminis licebat misceri maritis plũribus viuis: quoniam tanto essent turpiores,quanto magis appeterent vnde non essent fœcundiores. Proinde sancta Ruth, cùm semen quale illo tempore necessarium fuit in Israël non haberet, mortuo viro quæsiuit alterum de quo haberet. Hac itaque bis coniugata,ideo Anna vno viro viduata beatior fuit,quia & prophetissa Christi esse meruit. Quam credendum est etiam si filios nullos habuit, quod quidem scriptura reticendo reliquit incertũ, eo spiritu præuidisse Christum ex virgine proximè esse venturum, quo potuit agnoscere & paruulum. Vnde meritò etiam sine filiis, si tamen eos non habuit,secundas nuptias recusauit: quia nouerat iam tempus esse quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi, nec coniugalibus fœtãdis visceribus, sed castificandis vidualibus moribus, melius seruiretur. Si verò etiam sciebat Ruth per suam carnem propagari semen, vnde Christus carnem fuerat habitutus, & huic scientiæ nubendo exhibuit ministerium, non audeo iam dicere beatiorem fuisse Annæ viduitatem quàm illius fœcunditatem.

CAPVT VIII. Quare sit nisi- TV autem quæ & filios habes, & in eo seculi fine diuis concessa viuis, quo iam tempus sit non mittendi lapides, sed nubendi facolligendi, non amplectendi, sed continendi ab amultas. plexu, cùm clamet Apostolus: Hoc autem dico fra- Eccl.3.a.5. tres, tempus breue est, reliquum est vt & qui habent 1 Cor. 7. a. vxores,tanquam non habentes sint:profectò si secun- 29. das nuptias appetisses,nullum prophetiæ vel legis obsequium, nullum prolis saltem carnale desiderium, sed solius incontinentiæ fuisset indicium. Fecisses enim quod ait Apostolus, cùm dixisset, bonum esse illis si sic permanserint, sicut & ego: continuò quippe addidit, Quòd si se non continent, nubant: malo e- ibid.b.9. nim eas nubere quàm vri. Hoc enim dixit, vt effrenatæ libidinis malum non præcipitaretur in turpitudinẽ flagitiorum, cùm exciperetur honestate nuptiarum. Gratias autem Domino,quoniam peperisti quod esse noluisti, & virginitas prolis tuæ compensauit dispendium virginitatis tuæ. Nam diligenter interrogata doctrina Christiana, & primas nuptias iam isto tempore,nisi incontinentia sit impedimento, contemnẽdas esse respondet. Qui enim dixit, Si se non continent,nubant: potuit dicere, Si filios non habent,nubant. Sed post resurrectionem prædicationémque Christi, quando iam ex omnibus gentibus filiorum spiritaliter gignendorum tanta suppetit copia,tale officium cesset ex carne filios propagare, quale primis 1 Tim. 5.d. temporibus fuit. Et quòd alibi dicit, Volo igitur iu- 14. niores nubere, filios procreare, matresfamilias esse: nuptiarum bonum Apostolica sobrietate & authoritate commendat, non procreandi officium etiam eis, quæ continentiæ bonum capiunt, tanquam ad obsequelam legis imponit. Denique cur hoc dixerit, pandit, cùm adiungit & dicit, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam conuersæ sunt retrò post satanam: vt his verbis eius intelligamus, eas quas nubere voluit, melius posse continere quàm nubere, sed melius nubere quàm retrò post satanam ire:id est,ab illo excellenti virginalis vel vidualis castitatis proposito,in posteriora, respiciẽdo, cadere & interire. Proinde quæ se non continent,nubant antequam continentiam profiteatur, antequam Deo voueant: quod nisi reddant,iure damnantur. Alio quippe loco de talibus dicit, Cùm enim in deliciis ibid.b.10. egerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem,quoniam primam fidem irritam fecerunt: id est, voluntatem ad nuptias à proposito continentiæ deflexerunt. Irritam quippe fecerunt fidem qua prius vouerant,quod perseuerantia implere noluerũt. Nuptiarum igitur bonum semper est quidem bonum: sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequiũ:nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam verò humanitatis solatium. Filiorum quippe procreationi operam dare, non canino more per vsum promiscuum feminarum, sed honesto ordine coniugali, non est in homine improbandus affectus: etiam ipsum tamen laudabilius transcendit & vincit cęlestia cogitans animus Christianus.

CAP. IX. Quæ post-SED quoniam, sicut ait Dominus, Non omnes capiunt verbum hoc: quæ tum nubunt, potest ergo capere,capiat:quæ se non continet,nubat: verum cõtraquæ non cœpit, deliberet: quæ aggressa est, perseue- hunt matrimret:nulla aduersario detur occasio, nulla Christo sub- monium. Mat.19.k. trahatur oblatio. In coniugali quippe vinculo si pu- 11. dicitia conseruatur, damnatio non timetur. Sed in

viduali & virginali continentia, excellentia muneris amplioris expetitur: qua expetita, & electa, & voti debito oblata, iam non solùm non capessere nuptias, sed etiam si non nubatur, nubere velle damnabile est. Nã
1 Tim. 5. b. 12. vt hoc demonstraret Apostolus, non ait, cùm in deliciis egerint, in Christo nubunt: sed, nubere volunt: habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt: etsi non nubendo, sed tamẽ volendo: non quia ipsæ nuptiæ vel talium damnandæ iudicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio à bono inferiore, sed ruina ex bono superiore. Postremò damnantur tales, non quia coniugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiæ primam fidem irritam fecerunt. Quod vt breuiter insinuaret Apostolus, noluit eas dicere habere damnationem, quæ post amplioris sanctitatis propositum nubunt: non quia non damnentur, sed ne in eis ipsæ nuptiæ damnari putarẽtur. Sed cùm dixisset, nubere volunt: continuò addidit, habentes damnationem. Et dixit quare, quoniam primam fidẽ irritam fecerunt: vt voluntatem quæ à proposito cecidit, appareat esse damnatam, siue subsequantur nuptiæ, siue desint.

CAPVT X. *Quæ voto soluto nubunt, diriminã debent.*

PROINDE qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acutè ac diligenter considerare quid dicant. Fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim coniugium Christi dicuntur eligere quæ Christiana sanctitate non nubunt, hinc argumentantur quidam dicentes, Si viro suo viuo, quæ alteri nubit adultera est, sicut ipse Dominus in Euange-
Mat. 19. b. 9. lio definiuit: viuo ergo Christo, cui mors vltrà nõ dominatur, quæ coniugium eius elegerat, si homini nubit, adultera est. Qui hoc dicunt, acutè quidem mouentur, sed parum attendunt hanc argumentationem
Rom. 6 b. 9. quanta rerum sequatur absurditas. Cùm enim laudabiliter etiam viuente viro ex eius consensu continentiam femina Christo vouerat, iam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsum Christũ, quod sentire nefas est, adulterum faciat, cui viuente viro nubit. Deinde cùm primæ nuptiæ melioris sint meriti quàm secundæ, absit vt sanctarum viduarum iste sit sensus, vt Christus eis videatur quasi secundus maritus. Ipsum enim habebant & antea, quando viris suis fideliter seruiebant subditæ, non carnaliter, sed spiritualiter virum: cui ecclesia ipsa, cuius membra sunt, coniunx est: quæ fidei, spei, charitatis integritate, non in solis virginibus sanctis, sed etiam in viduis & coniugatis fidelibus, tota virgo est. Vniuersæ quippe
2 Cor. 11. d. 2. ecclesiæ cuius illæ membra sunt, Apostolus dicit, Aptaui vos vni viro virginem castã exhibere Christo. Noluit autem ille coniugem virginem sine corruptione fœtare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine corruptione procreare. Fit autẽ per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum à sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse coniugia, non paruum malum, vt à maritis separentur vxores quasi adulteræ sint, non vxores; & cùm volunt eas separatas reddere continentiæ, faciunt maritos earum adulteros veros, cùm suis vxoribus viuis alteras duxerint.

CAPVT XI. *Solutio voti mariti, coniugium tamen bonum.*

QVAPROPTER non possum quidẽ dicere à proposito meliore lapsas, si nupserint, feminas, adulteria esse, non coniugia: sed planè nõ dubitauerim dicere, lapsus & ruinas à castitate sanctiore, quæ vouetur Deo, adulteriis esse peiores. Si enim, quod nullo modo dubitandum est, ad offensionem Christi pertinet, cùm membrum eius fidem nõ seruat marito, quanto grauius offenditur, cùm illi ipsi non seruatur fides in eo, quòd exigit oblatum, qui nõ exegerat offerendum? Cùm enim quisque non reddit, quod non imperio compulsus, sed consilio commonitus vouit: tanto magis fraudati voti auget iniquitatem, quanto minus habuit vouẽdi necessitatem. Hæc ideo disputo, ne arbitreris vel secundas nuptias crimẽ esse, vel quascunque nuptias, cùm sint nuptiæ, malum esse. Non itaque illas absque damnatas velis esse, sed spretas. Bonum ergo continentiæ vidualis luculentius decet, cùm pro illo vouendo & profitendo possunt contemnere feminæ, quod & libet & licet. Sed post voti professionem perseuerantes frenandum & vincendum est quod libet, quia iam non licet.

CAPVT XII. *De pluribus nuptiis.*

DE tertiis & de quartis & de vltrà pluribus nuptiis solent homines mouere quæstionem. Vnde vt breuiter respõdeam, nec vllas nuptias audeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Sed ne cuiquam breuitas huius responsionis meæ fortè displiceat, vberius disputantem reprehensorem meum audire paratus sum. Fortassis enim affert aliquam rationem, quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ dãnentur: nam & ego, sicut in exordio sermonis huius admonui, non audeo plus sapere quàm oportet sapere.
Rom. 12. c. 3. B Quis enim sum, qui putem definiendum, quod nec Apostolum video definisse? Ait enim, Mulier alligata
1 Cor. 7. d. 39. est, quamdiu vir eius viuit. Non dixit, primus, aut secundus, aut tertius, aut quartus: sed, Mulier, inquit, alligata est, quamdiu vir eius viuit: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est; cui vult nubat, tantùm in Domino: Beatior autem erit, si sic permanserit. Quid huic sententiæ, quantum ad hanc rem attinet, addi vel detrahi possit, ignoro. Deinde ipsum quoque Apostolorum ac nostrum magistrum & Dominum audio Sadducæis respondẽtem, cùm proposuissent mulierem non vniuiram & biuiram, sed, si dici potest, septiuiram, in resurrectione cuius futura esset vxor. In-
Mat. 22. c. 29. crepans enim eos, ait: Erratis, non scientes scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim nec nubent, nec vxores ducent. non enim incipient mori, sed erunt æquales angelis Dei. Eorum itaque resurrectionem commemorauit, qui resurgent ad vitam, nõ qui resurgent ad pœnam. Potuit ergo dicere, Erratis,
C nescientes scripturas, neque virtutem Dei: in illa enim resurrectione multinubæ istæ esse non poterunt: deinde addere, quia nec aliqua ibi nubit. Sed nec ipsam, vt videmus, tot maritorum mulierem vlla suę sententiæ significatione damnauit. Quapropter nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, vt quotiẽs voluerit, viris mortuis nubat femina: nec ex meo corde præter Scripturæ sanctæ authoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Quod autem dico vniuiræ viduæ, hoc dico omni viduæ, Beatior eris, si sic permanseris.

CAPVT XIII. *Ex institutionibus diuinis æstimanda sanctitas.*

NAM & illud non insipienter proponi solet, vt dicat qui potest, quæ nam vidua meritis præferenda sit: vtrum vniuira, quæ cùm vixisset diutius cum marito, filiisque procreatis saluísque viduata, continentiam professa est: an ea quę adolescentula intra duos annos amissis duobus viris, nullis ad consolationem extantibus liberis, cõtinentiam Deo vouit, & in ea perseuerantissima sanctitate consenuit? Hic se exerceant, si possunt, disputando, & nobis aliquid demonstrando, qui de numero virorum, non de ipsius continentiæ viribus pensãt merita viduarum. Si enim illi biuiræ illam vniuiram esse præferendam censuerint, nisi attulerint specialem aliquam rationem vel authoritatem, profectò inuenientur virtuti animi non maiorem virturem animi, sed carnis felicitatem anteponere. Ad felicitatem quippe carnis pertinuit, & diu cum viro viuere, & filios procreare: sed si non eam ob hoc præponunt, quia filios habuit, idipsum certè quòd diu cũ viro vixit, quid aliud quàm carnis felicitas fuit? Meritum porrò Annæ illius eo maximè commendatur, quia cùm tam citò extulisset virum, per prolixam ætatem suam diu cum carne cõflixit & vicit. Sic enim scriptum est: Et erat Anna Pro-
Luca 2. c. 36 phetissa

phetissa filia Phanuel, de tribu Aser, hæc processerat A in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septẽ à virginitate sua, & hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Vides quemadmodum sancta vidua non solùm eo prædicatur quòd vniuira fuerit, verumetiam quòd paucos annos cum marito vixerit à virginitate sua, & vidualis continentiæ munus vsque ad tantam senectutem tanta pietatis seruitute perduxerit.

CAPVT XIIII. *Comparatio alia inter nitpicos videtur.*

CONSTITVAMVS igitur ante oculos nostros viduas tres, habentes singula eorum quæ huic inerant omnia. Vnam ponamus vniuiram, cui defit & tanta prolixitas viduitatis, quòd diu cum marito vixerit, & tantum studium pietatis, quo non ita ieiuniis & obsecrationibus seruiat. Alterã quæ post prioris mariti breuissimam vitam, etiam secundum citò amiserit, & diuturna ætate sit vidua, sed etiam ipsa non tantam det operam ieiuniorũ & obsecrationum religiosissimæ seruituti. Tertiam quæ non solùm duos viros habuerit, sed etiam cum ambobus B singillatim, vel cum aliquo eorum diutius vixerit, & posteriore ætate viduata, in qua quidem si nubere voluisset posset, & filios procreare, susceperit continentiam vidualem: sed plus intenta in Deum, plus sit sollicita quæ illi placeant actitare, die ac nocte sicut An-
Luc. 2. c. 36 na ieiuniis & obsecrationibus seruiens. Si contendatur quænam istarum sit meritis potior, quis nõ videat in hoc certamine palmam dandam esse maiori feruẽtioríque pietati? Item si tres aliæ constituãtur, quibus illorum trium bina insint, singula desint: quis dubitet eas meliores fore quibus præpollentiùs fuerit in suis bonis duobus pia humilitas, vt alta sit pietas? Nulla quidem istarum sex viduarum tuę normę adæquatur. Tu enim si hoc votum ad senectutem vsq; perduxeris, omnia tria potes habere, quibus Annæ meritum excelluit. Nam & vnum virum habuisti, & non diu tecum vixit in carne: ac per hoc si exhibueris obediẽ-
1 Tim. 5. d. 5. tiam verbis Apostoli dicentis, Quæ autem verè vidua C est & desolata, sperabit in Dominum, & persistet in orationibus nocte ac die: atque illud quod sequitur sobria vigilantia deuitaueris, Quę autem in deliciis agit, viuẽs mortua est: omnia illa tria bona quæ Annæ fuerunt, & tua erunt. Tibi autem sunt & filij, quos fortè illa non habuit: nec ideo laudanda es, quia eos habes, sed quia piè nutrire atque educare studes. Vt enim tibi nascerentur, fœcunditatis; vt viuant, felicitatis est: vt autem sic instituantur, voluntatis est & potestatis.
Magratulantur. In illis tibi homines gratulantur, in hoc te imitentur. Anna per prophetiæ scientiam cognouit apud matrem virginẽ Christum, te Euangelica gratia fecit matrem virginis Christi. Illa itaque sancta virgo, quam Christo volentem & petentem obtulistis, vidualibus auiæ matrisque meritis addidit aliquid de merito virginali. Non enim nihil inde habetis, quæ hanc habetis: & in illa estis, quod in vobis non estis. Nam vt sancta virginitas adimeretur nubentibus vobis, ideo factum est vt

CAP. XV. *Epilogus superiorum.*

nasceretur ex vobis. HAEC itaque de D meritis diuersis coniugatarum diuersarúmque viduarum, hoc opere non disputarem, si id quod ad te scribo, tibi tantummodo scriberem. Sed quoniam sunt quædam in hoc genere sermonis difficillimę quæstiones, aliquid amplius quàm quod ad te propriè pertinet, dicere volui, propter quosdam qui sibi docti non videntur, nisi alienos labores non iudicando conẽtur discutere, sed lacerando conscindere: deinde vt etiam tu ipsa non solùm serues quod vouisti, & in eo bono proficias, verumetiam diligẽtius firmiúsque noueris, idem bonum tuum non à malo nuptiarum distingui, sed bono nuptiarum anteponi. Nam qui viduatarum feminarum nuptias damnant, etiam si continentiam suam multarum, quibus tu veteris rerum abstinentia

CAPVT XVI. *Exhortans monet à Deo donum esse continentiæ.*

PROINDE quoniam in exordio huius Opusculi, duo quædam necessaria proposueram, & exequenda pollicitus eram: vnũ, quod ad doctrinam; alterũ quod ad exhortationem pertinet: & priori parti, vt potui, pro suscepto negotio nõ defui: ad exhortationem veniamus, vt quod bonum prudenter scitur, etiam diligatur ardenter. Qua in re prius illud moneo, vt quantamcunque tibi inesse sentis piæ continẽtiæ dilectionem, beneficio Dei tribuas: eique gratias agas, qui de spiritu suo tibi tantum largitus est, vt eius in corde tuo charitate diffusa, licitæ rei licentiam tibi amor melioris boni auferret. Donauit enim ne liberet nubere cùm liceret, vt iam non liceret, etiam si liberet: & ex hoc firmius non liberet, ne fieret quod non liceret, quod factum non est etiam cùm liceret: tantáq; merereris, vt te existente vidua Christi, filiam quoque videres virginem Christi: dum enim tu oras sicut Anna, facta est illa quod Maria. Hæc dona Dei esse quanto magis nosti, tanto magis es eisdem donis beata: imò aliter non es beata, nisi quod habes, noris à quo habeas.
1 Cor. 2. & 12. Attende enim quid de hac re Apostolus dixit, Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Multi quippe habent multa Dei dona, & nesciendo à quo habeant, impia vanitate iactantur. Nemo est autem donis Dei beatus, qui donanti existit ingratus: quia & illud, quod inter sacra mysteria cor habere sursum iubemur, ipso adiuuante id valemus, quo iubente admonemur: & ideo sequitur, vt de hoc tanto bono sursum leuati cordis, non nobis gloriam, quasi nostrarum virium tribuamus, sed Domino Deo nostro gratias agamus. Hoc enim continuò commonemur, quia hoc dignum est, hoc iustum est recordari. Hæc verba vnde sint, intus qua sanctione, & quanta sanctitate commendentur agnoscis. Tene igitur & habe quod accepisti, & datori gratias age. Quamuis enim accipere & habere tuum sit, id tamẽ habes quod accepisti: quoniam superbienti, & ex eo quod habebat, quasi à seipso haberet, impiè glorianti, veritas per Apostolum dicit, Quid enim habes quod
1 Cor. 4. b. 7 non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi CAPVT non acceperis? HAEC me admonere XVII. *De libero arbitrio.* compellunt cauendi atque deuitãdi quorundam ser-

munculi, qui per aures & animos multorum serpere A
coeperunt, quod cum lachrymis dicendum est, inimici gratiæ Christi: per quos suadetur, vt nec oratio nobis ad Dominum necessaria videatur, ne intremus in
Mat. 26. d. 41. tentationem. Sic enim conantur defendere hominis liberum arbitrium, vt eo solo etiam Dei gratia non adiuti, valeamus, quod diuinitùs iubetur, implere: ac per hoc sequitur, vt frustra Dominus dixerit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: & frustra quotidie in ipsa Dominica oratione dicamus, Ne nos inferas in tentationem. Si enim nostræ tantummodo potestatis est, ne tentatione superemur, vt quid oramus, ne intremus vel inferamur in eam? Faciamus potius quod nostri est liberi arbitrij, atque absolutissimæ po-
1 Cor. 10. d. 13. testatis, & irrideamus Apostolum dicentem, Fidelis Deus, qui non vos permittit tentari super id quod potestis: & resistamus ei dicentes, Vt quid peto à Domino, quod in mea posuit potestate? Sed absit vt hoc sapiat, qui sanum sapit. Proinde petamus vt det, quod vt habeamus, iubet. Ad hoc enim quod nondum habemus iubet vt habeamus, vt admoneat quid petamus: & quod nos cùm iusserit, posse inuenerimus, etiá hoc vnde acceperimus, intelligamus, ne inflati & elati huius mundi spiritu, nesciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Proinde arbitrium voluntatis humanæ nequaquam destruimus, quando Dei gratiam qua ipsum adiuuatur arbitrium, non superbia negamus ingrata, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum enim est velle, sed voluntas ipsa etiam monetur vt surgat, & sanatur vt valeat, & dilatatur vt capiat, & impletur vt habeat. Nam si nos non vellemus, nec nos vtique acciperemus ea quæ dantur, nec nos haberemus. Quis enim haberet continentiam, vt inter cætera Dei dona de ipsa potius loquar, de qua ad te loquor: quis, inquam, haberet continentiam nisi volens, quia & nemo acciperet nisi volens? Sed à quo detur, vt nostra voluntate accipi & haberi possit, si quæris, attende
Sup. 8. d. 21. C scripturam: imò quia nosti, recole quod legisti: Cùm scirem, inquit, quia nemo esse potest continens nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum. Magna ista sunt duo munera, sapientia, & continentia: sapientia scilicet qua in Dei cognitione formamur: continentia verò, qua huic seculo non conformamur. Iubet autem nobis Deus, vt & sapientes, & continentes simus, sine quibus bonis iusti perfectique esse non possumus. Sed oremus vt det quod iubet adiuuando & inspirando, qui commonuit quid velle debeamus præcipiendo & vocando. Quicquid hic dedit, vt conseruet oremus: quod autem nondum dedit, vt expleat oremus, tamen oremus & gratias agamus de acceptis: & quod nondum accepimus, eo ipso quòd de acceptis ingrati non sumus, nos acceptu-
ros esse fidamus. Qui enim dedit coniugatis fidelibus vt contineát ab adulteriis & fornicationibus, ipse dedit sanctis virginibus & viduis vt contineant ab omni concubitu, in qua virtute iam propriè vel integritas D
vel continentia nominatur. An fortè ab illo quidem accepimus continentiam, sed à nobis habemus sapiétiam? Quid est ergo quod Iacobus apostolus dicit, Si
Iac. 1. d. 5. quis autem vestrûm indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei? Sed de hac quæstione, & in aliis iam opusculis nostris, quátum adiuuit Dominus, multa diximus, & aliàs quantum per ipsum potuerimus, data opportunitate dicemus.

CAPVT XVIII. *Oratio plus confert quàm exhortatio.*

NVNC inde aliquid ideo dicere volui, propter quosdam fratres nostros amicissimos & dilectissimos nobis, nec malitiosè quidem errori huic implicatos, sed implicatos tamen: qui putant cùm aliquos ad iustitiam pietatémque exhortantur, vires non habituram exhortationem suam, nisi totum illud quod vt agat homo, agunt cum homine, in hominis constituant potestate, non adiuta Dei munere, sed solo arbitrio liberæ voluntatis exerta: quasi possit esse ad perficiédum opus bonum volúntas libera, nisi Dei munere liberata. Nec attendunt idipsum etiam seipsos Dei dono habere, quòd ea facultate exhortantur, vt ad capessendam vitam bonam hominum voluntates pigras excitent, accendant frigidas, corrigant prauas, auersas conuertant, repugnantes pacificent. Si enim non possunt persuadere quod suadent, aut si hæc in voluntatibus hominum non agunt, quid agunt aut quid loquuntur? Dimittant eas potius arbitrio suo. Si autem in eis hæc agunt, itáne tandem homo in hominis voluntate tanta agit loquendo, & Deus illic non agit aliquid adiuuándo? Imò verò quantalibet homo sermonis facultate præpolleat, vt sollertia disputandi & suauitate dicendi in hominis voluntate inserat veritatem, nutriat charitatẽ, docendo tollat errorem, exhortando torporem. Ne-
1 Cor. 3. d. 7. que qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui in-
B crementum dat Deus. Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi creator intrinsecus latenter operaretur. Spero ergo has literas meas merito excellentiæ vestræ citò in manus etiam talium esse venturas: ideo nonnulla hinc dicenda arbitratus sum. Deinde vt tu ipsa & quæcunque aliæ viduæ ista legerint, vel cùm leguntur audierint, noueritis vos ad diligendum & habendum continentiæ bonum, plus proficere orationibus vestris, quàm exhortationibus nostris: quoniam si quid vos adiuuat, quod vobis etiam nostra ministrantur alloquia, totum illius gratiæ tribuendum est, in cuius manu sunt, sicut scriptum est, Sap. 7. d. 16. CAPVT XIX. *Exhortatio ad perseuerantiam.* & nos & sermones nostri. SI ergo nondum Deo vouisses continentiam vidualem, exhortaremur profectò vt voueres. Quia verò iam vouisti, exhortamur vt perseueres. Talia mihi tamen video esse dicenda, quibus eam diligant & arripiant, & quæ adhuc nubere cogitabant. Aurem igitur inclinemus Apostolo, Quæ innupta est, inquit, solicita est ea quæ; 1 Cor. 7. d. 32. sunt Domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupta est, solicita est ea quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Non ait, solicita est ea quæ sunt mundi, vt sancta non sit: sed certè minor est ea coniugalis sanctitas, ex ea parte curarum qua mundana cogitatur voluptas. Quicquid itaque intentionis animi etiam his rebus impenderetur quibus placendum esset viro, colligere quodammodo & redigere debet innupta Christiana in eam intentionem qua placendũ est Domino: & videat cui placeat quæ Domino placet: & vtique tanto est beatior, quanto plus placet ei: quáto autem magis cogitat ea quæ sunt mundi, tanto
Psal. 44. d. 13. minus placet. Placete itaque tota intentione speciosò forma præ filiis hominum: eius enim gratia illi placetis, quæ diffusa est in labiis eius. Placete illi ea quoque parte cogitationis quæ occuparetur mundo, vt placeretur viro. Placete illi qui displicuit mundo, vt placenD tes ei liberarentur ex mundo. Hunc enim speciosum forma præ filiis hominum viderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciem neque decorem,
Isa. 53. d. 2. sed facies eius abiecta & deformis positio eius. Ex hac tamen deformitate redemptoris nostri, manauit pretium decoris vestri, sed decoris interioris. Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinsecus. Hac pulchritudine illi placete: hanc pulchritudinem studiosa cura, & solicita cogitatione componite. Non amat ille fallaciarum fucos, veris veritas delectatur: & ille, si quod legisti agnoscis, veritas vocatur. Ego sum, in-
Ioan. 14. d. 6. quit, via, & veritas & vita. Currite ad illum per illum, placete illi ex illo, viuite cum illo, in illo, de illo. Affectibus veris & sanctissima castitate à viro tali amate amari. Audiat hæc virginis etiam sanctæ, prolis tuæ, auris interior. Quæ verò quantum te præcedat in regno regis

regis illius, alia quæstio est. Inueniſtis tamen mater & A
filia, cui contemptis nuptiis, illa omnibus, tu secundis, pulchritudine castitatis simul placere debeatis. Certè si mariti essent quibus placendum esset; iam te fortasse cum filia puderet ornari. Nunc non pudeat agere quibus simul ornemini, quia non est criminosum, sed potius gloriosum, vt ab illo vno simul amemini. Simulatum autem candorem ac ruborem & pigmentis illitum, non adhiberetis, etiam si viros haberetis: non putantes dignos quos falleretis, nec vos quę fallere deberetis. Nunc ergo illi regi, qui vnicæ sponsæ, cuius membra estis, speciem concupiuit, veraciter simul placete, simul inhærete: illa integritate virginali, tu continentia viduali, ambæ pulchritudine spiritali. In qua pulchritudine etiam illius auia, socrus tua, quæ iam certè senuit, est pulchra vobiscum. Vigorem quippe huius pulchritudinis dum extendit in anteriora charitas, rugam in ea non facit annositas. Habetis vobiscum anum sanctam & in domo & in Christo, quam de perseuerantia consulatis: quomodo cum illa contra bella tentatoris pugnandum sit, quid agẽ-
B dum vt facilè superetur, quod munimentum sumendum, ne facilè rursus insidietur: & si quid huiusmodi est, docet vos diuturnitate iam certa, amore benevola, pietate solicita, ætate secura. Præcipuè tu consule in talibus, eam quæ experta est. Nam proles vestra il-
Apoc. 14. d. 4. lud canticum cantat, quod in Apocalypsi nisi virgines cantare non possunt: pro ambabus tamen vobis solicitius orat quàm pro seipsa: sed magis pro nepte solicita est, cui vincendarum tentationum spatium plus restat annorum: te autem videt æuo suo viciniorem, & eius filiæ matrem, quàm si nuptam, quod iam non licet, atque absit, vidisses, puto quòd parere cum illa erubuisses. Quantulum est ergo quod iam tibi periculosæ restat ætatis, quæ ideo non diceris auia, vt sanctarum cogitationum & operum fœtibus cum filia possis esse fœcunda? Non itaque immeritò magis pro illa solicita est auia, pro qua & tu mater: quia & maius est quod vouit, & totum ei restat quod modò cœpit. Exaudiat Dominus preces eius, vt sanctè obsequami-
C ni meritis eius, quæ carnem viri tui in iuuenta peperit, cor filiæ tuæ in senecta parturit. Omnes itaque pariter atque concorditer vniuiro vnius coniugis, in cuius corpore vno spiritu viuitis, placete moribus, instate orationibus.

CAPVT XX. *Exhortatio.*

PRAETERITVS dies non reuertitur in futurum, & post hesternum pergit hodiernus, & post hodiernum perrecturus est & crastinus. Et ecce omnia tempora & temporalia transMat. 10. d. 22. eunt, vt veniat mãsura promissio: & qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Si mundus iam periit, nupta cui parit? Aut corde paritura, & carne non paritura, cur nubit? Si autem adhuc duraturus est mundus, cur non magis amatur per quem factus est mundus? Si iam deficiunt illecebræ seculares, non est quod Christianus animus cupiditate conquirat. Si
D autem adhuc manebunt, est quod sanctitate contemnat. Horum duorum in altero spes nulla libidinis, in altero maior est gloria charitatis. Quot autem & quanti sunt, ipsi anni quibus videtur vigere flos carnalis ætatis? Nonnullæ feminæ nuptias cogitantes, & ardenter optantes, dum spernuntur aut differuntur, repentè senuerunt, vt eas nubere iam puderet amplius quàm liberet. Multæ autem nuptæ recentissima sua coniunctione in longinqua profectis viris suis, reditum eorum expectando, grandæuæ factæ sunt, & tanquam citò viduatæ aliquando nec remeantes saltem senes suos anus susc ipere meruerunt. Si ergo vel spernentibus vel tardantibus sponsis, vel peregrinantibus maritis, carnalis concupiscentia potuit contineri, ne stuprum aut adulterium committeretur, cur contineri non potest ne sacrilegium committatur?

August. to. 4.

Si repressa est, cùm ferueret dilata, cur non opprimitur cùm friguerit amputata? Plus enim ardenter ferunt libidinem, quæ non desperant eiusdem voluptatem. Quæ autem innuptarum castitatem Deo vouẽt, ipsam spem subtrahunt, quæ fomes amoris est. Vnde facilius concupiscentia refrenatur, quæ nulla expectatione succenditur, contra quam tamen nisi oretur vt superetur, ipsa illicita exoptatur ardentiùs.

CAPVT XXI. *Obiectamẽta vidualia.*

DELICIAE igitur spiritales deliciis carnalibus in sancta castitate succedant, lectio, oratio, psalmus, bona cogitatio, bonorum operum frequentatio, spes futuri seculi, & cor sursum: atque de his omnibus gratiarum actio patri luminum, à quo sine vlla dubitatione, omne datum optimum, & omne donum perfe-
Iac. 1. c. 17. ctum, scriptura teste descendit. Nam quando pro deliciis nuptiarum quas in carne virorum habent, aliarum carnalium deliciarum tanquam in solatio vsus assumitur, quid ego dicam quæ sequantur mala, cùm breuiter Apostolus dixerit, viuentem mortuam esse
1 Tim. 5. d. 6 viduam, quæ in deliciis viuit? Absit autem à vobis vt diuitiarum cupiditate capiamini pro cupiditate nupB tiarum, & in cordibus vestris nummus viri amori succedat. Intuentes enim hominum conuersatione, sæpe experti sumus, in quibusdam lasciuia compressa creuisse auaritiam. Nam sicut in ipsis sensibus corporis acutiùs audiunt qui non vident, & tangendo multa discernunt, nec tanta viuacitate tangunt qui oculis vtuntur: vbi intelligitur ex vno aditu, id est, luminum, repressa intentione, sentiendi vim in alios sensus pr̃optiorem dignoscendi acumine exerere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur in altero: ita etiam sæpe carnalis cupiditas, à concumbendi voluptate cohibita, maioribus viribus in pecuniæ se porrigit appetitum, & illinc auersa, huc se impetu ardentiore conuertit. In vobis autem amor diuitiarum simul frigescat cum amore nuptiarum: & pius vsus rerum quas possidetis, ad spiritales delicias conferatur, vt liberalitas vestra magis ferueat adiuuãdis egenis, quàm ditandis auaris. In thesaurum quippe cælestem non
C mittuntur dona cupidorum, sed eleemosynæ pauperum, quæ in immensum modum orationes adiuuant viduarum. Ieiunia quoque ac vigiliæ inquantum valetudinem non perturbant, si orando, psallendo, legẽdo, & in lege Dei meditãdo sumantur, in delicias spiritales etiam ipsa quæ videntur laboriosa vertuntur. Nullo modo enim sunt onerosi labores amantium, sed etiam ipsi delectant sicut venantium, aucupantium, piscantium, vindemiantium, negotiantium, ludo aliquo sese oblectantium: interest ergo quid ametur. Nam in eo quod amatur, aut non laboratur, aut & labor amatur. Et vide quàm pudendum & dolendum sit, si delectat labor vt fera capiatur, vt cupa & sacculus impleatur, vt pila iaciatur, & non delectat vt Deus acquiratur.

CAPVT XXII. *Fama custodia.*

IN omnibus sanè spiritalibus deliciis quibus fruuntur innuptæ, sancta earum conuersatio cauta etiam debet esse, ne fortè cùm
D mala vita non sit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, siue viri sancti siue feminæ, quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit vt in malam veniant suspicionem, vnde suam vitam longè abesse sciunt, dicunt sibi corã Deo sufficere conscientiam, existimationem hominũ non imprudẽter solùm, verùm etiam crudeliter contemnentes: cùm occidunt animas aliorum, siue blasphemantium viam Dei, quibus secundum suam suspicionem quasi turpis quæ casta est displicet vita sanctorũ: siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita

nostra, aliis fama nostra: & vtique etiam quod aliis A
ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram
quoque redundat vtilitatem. Vnde non frustra Apo-
2 Cor.8.d.21 stolus, Prouidemus, inquit, bona, non solùm coram
Deo, verùm etiam coram hominibus. Item dicit,
1 Cor.10.g. Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus
33. per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est,
sed quod multis, vt salui fiant. In quadam etiam ex-
Phil.4.b.8. hortatione dicit, De cætero, fratres, quæcunque sunt
vera, quæcunque sancta, quæcunque iusta, quæcun-
que casta, quæcúque charissima, quæcunq, bonæ fa-
mæ, si qua virtus, si qua laus: hæc cogitate quę & didi-
cistis & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Cernis
quemadmodum inter multa quæ exhortando com-
monuit, non neglexerit ponere, quæcunque bonæ
famæ, duobúsque verbis cuncta concluserit, vbi ait, si
qua virtus, si qua laus. Ad virtutem namque pertinent
quæ antea memorauí bona, fama verò ad laudem.
Puto quòd non laudem hominum pro magno sume- B
1 Cor.4.a.3 bat Apostolus alio loco dicens, Mihi autem minimú
est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Et alibi, Si
Gal.1.b.10. hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et
2 Cor.1.c. iterum, Nam gloria nostra hæc est, testimonium con-
12. scientiæ nostræ. Sed illorum duorum, id est, bonæ vi-
tæ, & bonæ famæ, vel quod breuius dicitur, virtutis &
laudis, vnum propter seipsum sapientissimè retine-
bat, alterum propter alios misericordissimè prouide-
bat. Sed quoniam quantalibet humana cautela su-
spiciones maleuolentissimas non potest omni ex par-
te vitare, vbi pro existimatione nostra quicquid rectè
possumus fecerimus, si aliqui de nobis vel malè fin-
gendo, vel malè credendo famam nostram decolora-
re conantur, assit conscientiæ solatium, planéque etiá
Mat.5.b.12. gaudiú, quòd merces nostra magna est in cælis: etiam
cùm dicunt homines mala multa de nobis, piè tamen
iustéque viuentibus. Illa enim merces tanquam sti-
pendium est militantium, per arma iustitiæ, non so-
2 Cor.6.b.8 lùm dextra, verumetiam sinistra, per gloriam scilicet C
& ignobilitatem, per infamiam & bonam famam.

CAPVT XXIII. *Exhortationis & libri simul conclusio.* 1 Cor.9.d. 24.

AGITE itaque cursum vestrum, & perseueranter
currite vt comprehendatis, & exemplo vitæ exhorta-
tionísque sermone, rapite in eúdem cursum vestrum
quascunque potueritis. Non vos ab hoc studio, quo
multas ad imitandum vos excitatis, frangat querela
vanorum, qui dicunt, quomodo subsistet genus hu-
manum, si omnes fuerint continentes? Quasi propter
aliud retardetur hoc seculum, nisi vt impleatur præ-
destinatus numerus ille sanctorum, quo citius imple-
to, profectò nec terminus seculi differetur. Nec illud
vos retardet ab studio persuadendi aliis bonum ve-
strum, si dicatur vobis, cùm & nuptiæ bonæ sint, quo-
modo erunt omnia bona in Christi corpore, & maio-
ra scilicet & minora, si omnes continentiæ laudem
atque amorem imitentur? Primò quia conando vt
omnes sint continentes, tunc erunt vel paucæ: neque
enim omnes capiunt verbum hoc. Sed quoniam scri-
ptum est, Qui potest capere, capiat: tunc capiunt quę Mat.19.k
possunt, si nec illis quæ non capiunt taceatur. Deinde 12.
nec timere debemus ne fortè omnes capiant, & ali-
quid de minoribus bonis, id est coniugalis vita, Chri-
sti desit in corpore. Si enim omnes audierint, & om-
nes ceperint, intelligere debemus hoc ipsum fuisse
prædestinatum, vt coniugalia bona in illorum nume-
ro membrorum etiam sufficiant, quæ tam multa ex
hac vita transierunt. Neque enim nunc, si omnes
fuerint continentes, honorem continentium daturi
sunt eis qui tricenarium fructum, qui coniugali bono Mat.13.d.
ineesse intelligitur, iam Dominicis horreis intulerunt.
Habebunt ergo illic omnia ista bona suum locum,
etiam si deinceps nulla velit nubere, vel nemo duce-
re vxorem. Securè itaque instate quibus potestis, vt
fiant quod vos estis: & orate vigilanter atque feruen-
ter, vt adiutorio dexteræ excelsi & abundantia mise-
ricordissimæ gratiæ Domini, & perseueretis in eo
quod estis, & proficiatis ad id quod eritis. Deinde
obsecro vos per illum à quo & hoc donum accepistis,
& huius doni præmia speratis, vt me quoque oratio-
nibus vestris memineritis inserere cum tota domesti-
ca vestra Ecclesia. Ordinatissimè quippe prouenit, vt
matri vestræ iam grandæuæ de oratione epistolam
scriberem. Ad ipsam quippe maximè pertinet oran-
do concertare pro vobis, quæ de se minus solicita est
quàm de vobis. Et vt ad te potius quàm ad illam hoc
de continentia viduali opusculum facerem, quia tibi
superare adhuc restat quod iam ætas illius superauit.
Virgo autem sancta proles vestra, si aliquid de sua
professione desiderat, ex laboribus nostris habet grá-
dem librum de sancta virginitate, quem legat. De
quo legédo etiam te commonueram, quoniam mul-
ta continet, vtrique necessaria castitati, hoc est, virgi-
nali atque viduali, quæ hic propterea partim tenuiter
attigi, partim omnino prætermisi, quia ibi copiosiùs
disputaui. Perseueres in gratia Christi.

FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE SERMONE DOMINI IN MONTE, SECVNDVM MATTHÆVM,
LIBER PRIMVS.

Ex lib. 1. Retractat. cap. 19.

PER idem tempus De sermone Domi-
ni in monte, secúdum Matthæum, duo
volumina scripsi. In quorú primo pro-
pter id. quod scriptum est, Beati pacifi-
Mat.5.a.9. ci, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur:
Sapientia, inquam, congruit pacificis, in quibus iam
ordinata sunt omnia, nullúsque motus aduersus ra-
tionem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui
hominis, cùm & ipse obtemperet Deo. Quod meritò
mouet quomodo dixerim. Non enim cuiquam pro-
uenire in hac vita potest, vt lex repugnans legi mentis
omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam
si ei sic resisteret spiritus hominis, vt in nullum eius
laberetur assensum: non ideo tamen illa nó repugna-
ret. Hoc ergo quod dictum est, Nullum esse motum
aduersus rationem rebellé: rectè accipi potest id nunc B
à peruenitur. lib.1. agentibus pacificis, domando concupiscentias carnis,
vt ad istam pacem plenissimam quandoque † veniatur. Proinde quod alio loco cùm eandem sententiam
Mat.5.a.9. Euangelicam repetens dixissem, Beati pacifici, quo-
niam ipsi filij Dei vocabuntur: adiunxi dicens, Et ista
quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa
esse in Apostolis credimus: sic accipiendum est, non
vt in Apostolis hic viuentibus nullum carnis motum
arbitremur spiritui repugnasse, sed hactenus hic ista
posse compleri, quatenus in Apostolis credimus esse
completa, ea mensura scilicet perfectionis humanæ,
quanta in hac vita potest esse perfectio. Non enim di-
ctum est, ista in hac vita compleri possunt: nam com-
pleta esse in Apostolis credimus: sed dictum est, sicut
completa esse in Apostolis credimus, vt ita com-
pleantur sicut in illis completa sunt: id est, quadam C
perfectione, cuius capax est ista vita, non sicut com-
plenda sunt in illa quam speramus pace plenissima,
1 Cor.15.g. 55. quando dicetur: Vbi est mors contentio tua? Alio lo-
lau.3.d.34 co quod interposui testimonium, Non enim ad men-
suram dat Deus spiritum, nondum intellexeram de
Christo propriè verius accipi. Aliis quippe hominibus
nisi ad mensuram daretur spiritus, non duplum pete-
ret Heliseus quàm fuit in Helia. Item quod scriptum
Mat.5.a.18. est, Iota vnum aut vnus apex non transiet à lege do-
nec omnia fiant, cùm exponeré, nihil dixi posse aliud
intelligi, nisi vehementé perfectionis expressionem.
Vbi meritò quæritur, vtrum ista perfectio sic possit in-
telligi, vt tamen verum sit, neminé iam vtentē volun-
tatis arbitrio hic viuere sine peccato. A quo enim vs-
que ad vnú apicem lex perfici potest, nisi à quo fiunt D
vniuersa diuina mãdata? Sed in eisdé mandatis est etiá
Mat.6.b.12. quod iubemur dicere: Dimitte nobis debita nostra,
sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quã ora-
tionem vsq; ad finé seculi tota dicit Ecclesia. Omnia
ergo mãdata facta deputantur, quãdo quicquid nó fit
Mat.5.c.19. ignoscitur. Sanè quod ait Dominus, Quicunq; solue-
rit vnum de mãdatis istis minimis, & docuerit sic, &c.
vsq; ad eum locú vbi ait, Nisi abundauerit iustitia ve-
stra plus quàm scribarum & Pharisæorú, non intrabi-
tis in regnum cælorú: multo melius & conuenientius
exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod
etiá hic retexere longum est. Ad hoc autē iste ibi per-
ducitur sensus, vt eorum sit iustitia maior quàm scri-
barum & Pharisæorum, qui dicunt & non faciũt. De
scribis quippe & Pharisæis alio loco ipse Dñs ait, Di-
cunt enim & non faciunt. Illud etiá melius intellexi-
mus postea quod scriptú est, Qui irascitur fratri suo. Mat 23.a.3. Irasci fratri suo quid.
Codices enim Græci nó habent, sine causa, sicut hic
positum est: quáuis idem ipse sit sensus. Illud enim di- Mat. 5.c.22.
ximus intuendum, quid sit irasci fratri suo, quoniá nó
fratri irascitur qui peccato fratris irascitur. Qui ergo
fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur. Item
quod dixi, Hoc & de patre & de matre & de cæteris
vinculis sanguinis intelligendũ est, vt in eis oderimus
quod genus humanú nascendo & moriendo sortitum
est: ita sonat, quasi non essent futuræ istæ necessitudi-
nes, si nullo naturæ humanæ præcedente peccato ne-
mo moreretur. Quę sensum iam superiùs improbaui.
Essent enim profectò cognationes & affinitates, etiá
si originali nullo existéte peccato, sine morte cresce-
ret & multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc
aliter soluenda est quæstio, cur Dñs præceperit diligé- Luce 14.f. 26.
dos inimicos, cùm alio loco præcipiat odio habendos
& parentes & filios, nó sicut hic soluta est, sed sicut eá
posteriùs sæpe soluimus: id est, vt diligamus inimicos
lucrándos regno Dei, & oderimus in propinquis, si im-
pediunt à regno Dei. Iteé de præcepto quo prohibetur
vxor dimitti, nisi propter fornicationem: hic quidem
scrupulosissimè disputaui. Sed quam velit Dñs intelli-
gi fornicationē propter quam liceat dimittere vxorē,
vtrum eam quæ dánatur in stupris, an illã de qua dici- Ps.72.d.26.
tur, Perdidisti omné qui fornicatur abs te, in qua vti- 1 Cor.6.d.15
que & ista est: neque enim non fornicatur à Dño, qui
tollens mẽbra Christi, facit ea mẽbra meretricis: etiá
atque etiam cogitãdum est atq; requirendũ. Nec volo
in re tãta támque ad dignoscẽdum difficili putare le-
ctorem istam sibi nostrã disputationem debere suffi-
cere: sed legat & alia, siue nostra quæ postea scripta
sunt, siue aliorú melius considerata atque tractata: vel
ipse, si potest, ea quæ hic meritò mouere possunt, vigi-
latiore atq; intelligentiore mente discutiat. Non quia
omne peccatum fornicatio est, neq; enim omné pec-
cantē Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit,
dicẽtes: Dimitte nobis debita nostra: cùm perdat om- Mat.6.b.12.
nẽ qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligẽda atq;
† limitãda sit hæc fornicatio, & vtrum etiam propter al. climãda
hãc liceat dimittere vxorẽ, latebrosissima quæstio est.
Licere tamen propter istã quæ in stupris cõmittitur,
nulla quæstio est. Et vbi dixi, hoc permissum esse, non
iussum, nõ attendi aliã scripturam dicentẽ: Qui tenet Prou.18.d. 23.
adulterã, stultus & impius est. Nec sanè adulterã dixe-
rim fuisse deputãdam illam mulierem etiá posteaquã
audiuit à Domino, Nec ego te dãnabo, vade deinceps Ioan.8.a.11
iam noli peccare: si hoc obedienter audiuit. Loco alio
peccatum fratris ad mortem, de quo dicit Ioánes apo- 1 Ioan.5.d. 16.
stolus, Non pro illo dico vt roget quis: ita definiui, vt Peccatum ad mortem quod sit.
dicerẽ, Peccatum fratris ad mortẽ puto esse, cùm post
agnitionem Dei per gratiam Dñi nostri Iesu Christi
quisq; oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gra-
tiam qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agi-
tatur. Quod quidem nõ confirmaui, quoniá hoc pu-
tare me dixi: sed tamen addendum fuit, si in hac tam
scelerata mentis peruersitate finierit hãc vitã: quoniã
de quocunque pessimo in hac vita constituto non est
vtique desperandũ, nec pro illo imprudenter oratur,

de quo non desperatur. In 11. item libro: Nulli, inquá, licebit ignorare Dei regnum, cùm eius vnigenitus nó solùm intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine Dominico de cælo venerit, iudicaturus viuos & mortuos. Sed nó video vtrum rectè dicatur homo Dominicus, qui est mediator Dei & hominú, homo Christus Iesus, cùm sit vtriq; Dominus: Dominicus autem homo quis in eius sancta familia non potest dici: Et hoc quidem vt dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbicumq; hoc dixi, dixisse me nollẽ. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamuis nonnulla possit ratione defendi. Item quod dixi; Nullius enim ferè cõscientia Deum potest odisse: video non fuisse dicendum. Multi enim sunt de quibus scriptum est: Superbia eorú qui oderunt te. Alio loco in eo quod dixi, ob hoc dixisse Dominú, Sufficit diei malitia sua: quia cibos sumere vrgebit ipsa necessitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis est, pertinet enim ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus: non attendi etiam primis hominibus data fuisse in paradiso corporis alimenta, antequam istam mortis pœnam peccando meruissent. Sic enim erant immortales in corpore nondum spiritali, sed animali, vt tamen in eiusmodi immortalitate corporalibus alimẽtis vterentur. Item quod dixi, Quam sibi Deus elegit gloriosam ecclesiam, non habentẽ maculam neque rugam, non ideo dixi, quia nũc ex omni parte iam talis est, quamuis ad hoc electa non dubitetur, vt talis sit quando Christus apparuerit vita eius, tunc enim & ipsa cum illo apparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta est ecclesia gloriosa. Item quod Dominus ait, Petite, & accipietis; quærite, & inuenietis; pulsate, & aperietur vobis: operosè quidem tria ista quid inter se differant exponendum putaui, sed longè melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, vbi eodem verbo cuncta concluſit, dicens: Quanto magis pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus sẽ? Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulsantibus. Hoc opus sic incipit:

1 Tim. 2. b. 5

Lib. 2.

Psal. 73. d. 24. Mar. 6. d. 34

Eph. 5. f. 27.

Col. 3. d. 4.

Mat. 7. b. 7.

CAPVT I.

SERMONEM quem locutus est Dominus noster Iesus Christus in monte, sicut in Euangelio secundum Matthæum legimus, si quis piè sobriéque considerauerit, puto quòd inueniet in eo, quantum ad mores optimos pertinet, perfectũ vitæ Christianæ modum. Quod polliceri non temerè audemus, sed ex ipsis eiusdem Domini verbis coniicimus. Nam sic ipse sermo concluditur, vt appareat in eo præcepta esse omnia quæ ad informandam vitam pertinent. Sic enim dicit: Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabo eum viro sapienti: & reliqua vsque ad eum locum, Et facta est ruina eius magna. Cùm ergo non dicit, qui audit verba mea tantum: sed addidit dicens, Qui audit verba mea hęc: satis, vt arbitror, significauit, hæc verba quæ in monte locutus est, tam perfectè instruere vitam eorum qui voluerint secundum ea viuere, vt meritò comparentur ædificanti super petram. Hoc dixi, vt appareat istum sermonem omnibus præceptis, quibus Christiana vita informatur, esse perfectum. Nam de hoc capitulo diligentiùs suo loco tractabitur. Huius igitur sermonis initium sic assumitur: *Cùm vidisset autem Iesus turbas multas, ascendit in montem, & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos dicens.* Si quæritur quid significet mons, bene intelligitur significare maiora præcepta iustitiæ, quia minora erant quæ Iudæis data sunt. Vnus tamẽ Deus per sanctos Prophetas & famulos suos, secundum ordinatissimam distributionem temporum, dedit minora præcepta populo, quem adhuc timore alligari oportebat: & per filium suum maiora, populo quẽ charitate iam liberari conuenerat. Cùm autem minora minoribus, maiora maioribus dantur, ab eo dantur qui solus nouit congruentem suis temporibus generi humano exhibere medicinam. Nec mirum est quòd dantur præcepta maiora propter regnum cælorum, & minora data sunt propter regnum terrenum, ab eodem vno Deo qui fecit cælum & terram. De hac ergo iustitia, quæ maior est, per Prophetam dicitur, Iustitia tua sicut montes Dei: & hoc bene significat, quod ab vno magistro solo docendis tantis rebus idoneo, docetur in monte. Sedens autem docet, quod pertinet ad dignitatem magisterij. Et accedũt ad eum discipuli eius, vt audiendis illius verbis hi essent etiam corpore viciniores, qui præceptis adimplendis etiam animo propinquabant. Et aperiens os suum docebat eos dicens. Ista circumlocutio qua scribitur, Et aperiens os suum, fortassis ipsa mora commendat aliquãto longiorem futurum esse sermonem: nisi forte non vacet quòd nunc eum dictum est aperuisse os suum, quòd ipse in lege veteri aperire soleret ora Prophetarum. Quid ergo dicit? *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Legimus scriptum de appetitione rerum temporalium, Omnia vanitas & præsumptio spiritus. Præsumptio autem spiritus, audacia & superbiam significat. Vulgo etiam magnos spiritus superbi habere dicuntur: & rectè, quandoquidem spiritus etiam ventus vocatur. Vnde scriptum est, Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum. Quis verò nesciat superbos inflatos dici, tanquam vento distentos? Vnde est etiam illud Apostoli, Scientia inflat, charitas verò ædificat. Quapropter rectè hic intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes Deum, id est, non habentes inflatum spiritum. Nec aliunde omnino incipere oportuit beatitudinem, siquidem peruentura est ad summam sapientiam. Initium autem sapiẽtiæ timor Domini. Quoniam & econtrario, Initium omnis peccati superbia scribitur. Superbi ergo appetant & diligant regna terrarum.

Mat. 5. a. 1.

Eccl. 1. b. 16. Psal. 110. b. 10. Prou. 9. b. 10.

Mat. 5. a. 3.

BEATI autem pauperes spiritu, quoniam ipsorũ est regnum cælorum. *Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram.* Illam credo terram, de qua in Psalmo dicitur, Spes mea es tu, portio mea in terra viuentium. Significat enim quandã soliditatẽ & stabilitatem hæreditatis perpetuæ, vbi anima per bonũ affectum, tanquam loco suo requiescit, sicut corpus in terra: & inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra ipsa est requies & vita sanctorũ. Mites autem sunt qui cedunt improbitatibus & non resistũt malo, sed vincũt in bono malũ. Rixentur ergo immites, & dimicẽt pro terrenis & temporalibus rebus. Beati autẽ mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram, de qua pelli non possunt. *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.* Luctus est tristitia de amissione charorũ: conuersi autem ad Deum, ea quæ in hoc mundo chara amplectebantur, amittũt. Non enim gaudent his rebus quibus antè gaudebant: & donec fiat in illis amor æternorũ, nõnulla mæstitia fauciãtur. Consolabũtur ergo Spiritu sancto, qui maximè propterea paracletus nominatur: id est, consolator, vt tẽporalia amittentes, æterna lætitia perfruantur. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniã ipsi saturabuntur.* Iam istos amatores dicit veri & inconcussi boni. Illo ergo cibo saturabũtur, de quo ipse Dñs dicit, Meus cibus est vt faciã voluntatẽ patris mei, quod est iustitia: & illa aqua de qua quisquis biberit, vt idem dicit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternã. *Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur Deus.* Beatos esse dicit qui subueniunt miseris, quod eis ita rependitur, vt de miseria liberentur. *Beati mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Psal. 141. b. d.

Matt.

Rom. 11. d. 25.

d. vt tẽporalẽ amittentes lucrum.

Ioan. 4. 6. 34.

CAPVT II.

Quàm

Quàm ergo stulti sunt qui Deum istis exterioribus oculis quærunt, cùm corde videatur, sicut alibi scriptũ est, Et in simplicitate cordis quærite illum. Hoc est enim mundum cor, quod est simplex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non potest nisi oculis mũdis, ita nec Deus videtur nisi mundum sit illud quod videri potest. *Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei vocabũtur.* In pace perfectio est, vbi nihil repugnat: & ideo filij Dei pacifici, quoniam nihil in istis resistit Deo, & vtique filij, similitudinem patris habere debent. Pacifici autẽ in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes & subiicientes rationi: id est, menti & spiritui, carnalesque cõcupiscentias habentes edomitas, sunt regnum Dei. In quo ita sunt ordinara omnia, vt id quod est in homine præcipuum & excellens, hoc imperet cæteris non reluctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia. Atque idipsum quod excellit in homine, id est, mens & ratio, subiiciatur potiori, quod est ipsa veritas vnigenitus filius Dei. Neq; enim imperare inferioribus potest, nisi superiori seipse subiiciat. Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ voluntatis, hæc vita consummati perfectique sapientis. De huiusmodi regno pacatissimo & ordinatissimo missus est foras princeps huius seculi, qui peruersis inordinatisq; dominatur. Hac pace intrinsecus constituta atque firmata, quascunque persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus cõcitauerit, auget gloriam quę secundum Deum est; non aliquid in illo ædificio labefactans, sed deficiẽtibus machinis suis innotescere faciens quanta firmitas intus extructa sit à Deo.

1. Ioan. 1. d.

Luc. 2. b. 14

CAPVT III.

SEQVITVR: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorũ.* Sunt autem omnes istæ octo sententiæ. Iam enim cætera compellans loquitur ad illos qui aderant, dicens: *Beati eritis, cùm vobis maledicent, & persequentur vos.* Superiores autẽ sententias generaliter dirigebat. Non enim dixit, Beati pauperes spiritu, quoniam vestrũ est regnum cælorum: sed, quoniam ipsorum est, inquit, regnum cælorum. Neque beati mites, quoniam vos possidebitis terram: sed, quoniam ipsi possidebunt terram. Et ita cæteras vsque ad octauam sententiam, vbi ait, Beati qui persecutionem patiũtur propter iustitiã, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Inde iam incipit loqui præsentes compellans, cùm & illa quæ suprà dicta sunt, ad eos etiam pertinerent qui præsentes audiebant: & hæc postea quæ videntur præsentib. specialiter dici, pertineant etiam ad illos qui absentes vel pòst futuri erant. Quapropter iste sententiarum numerus diligẽter considerandus est. Incipit enim beatitudo ab humilitate. Beati pauperes spiritu: id est, non inflati, dum se diuinæ authoritati subdit anima, timẽs pòst hanc vitam ne pergat ad pœnas, etiam si fortè in hac vita beata sibi esse videatur. Inde venit ad diuinarum scripturarum cognitionem, vbi oportet eam se mitem præbere pietate, ne id quod imperitis videtur absurdum, vituperare audeat, & peruicacibus cõcertationibus efficiatur indocilis: inde iam incipit scire, quibus nodis seculi huius per carnalem consuetudinẽ ac peccata teneatur. Itaq; in hoc tertio gradu, in quo scientia est, lugetur amissio summi boni, quia inhæretur extremis. In quarto autem gradu labor est, vbi vehementer incũbitur, vt sese animus auellat ab eis quibus pestifera dulcedine innexus est. Hic ergo esuritur & sititur iustitia, & multum necessaria est fortitudo, quia nõ relinquitur sine dolore quod cum delectatione retinetur. Quinto autem gradu perseuerantibus in labore datur euadendi consilium, quia nisi quisque adiuuetur à superiore, nullo modo sibi est idoneus, vt sese tantis miseriarum implicamentis expediat. Est autem iustum consilium, vt qui se à potentiori adiuuari vult, adiuuet & infirmiorem in quo est ipse potẽtior. Itaque beati misericordes, quia ipsorum miserebitur Deus. Sexto gradu est cordis munditia de bona conscientia bonorum operum, valens ad contemplandum summum illud bonum quod solo puro & sereno intellectu cerni potest. Postremò est septima ipsa sapientia: id est, contemplatio veritatis, pacificans totum hominem, & suscipiẽs similitudinem Dei, quæ ita concluditur: Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur. Octaua tanquam ad caput redit, quia consummatum perfectúmque ostendit & probat. Itaque in prima & in octaua nominatũ est regnum cælorum, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Et beati qui persecutionem patiũtur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Cùm iam dicitur, Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculũ, an gladius? Septem sunt ergo quæ perficiunt: nam octaua clarificat, & quod perfectum est demonstrat, vt per hos gradus perficiãtur & cæteri tanquam à capite rursum exordiens.

6.

7.

8.

Rom. 8. g. 35

CAPVT IIII.

VIDETVR ergo mihi etiam septiformis operatio Spiritus sancti, de qua Esaias loquitur, his gradibus sententiisque congruere. Sed interest ordinis. Nam ibi enumeratio ab excellentioribus cœpit, hic verò ab inferioribus. Ibi namque incipit à sapientia Dei, & desinit ad timorem Dei, sed initium sapientiæ timor Domini est. Quapropter si gradatim tanquam ascendentes numeremus, primus ibi est timor Dei, secunda pietas, tertia scientia, quarta fortitudo, quintum consilium, sextus intellectus, septima sapientia. Timor Dei congruit humilibus de quibus hic dicitur, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: id est, non inflati, non superbi, de quibus Apostolus dicit, Noli altum sapere, sed time: id est, noli extolli. Pietas congruit mitibus. Qui enim piè quærit, honorat sanctam scripturam, & non reprehendit quod nondum intelligit, & propterea non resistit, quod est mitem esse. Vnde hic dicitur, Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Scientia congruit lugentibus qui iam cognouerunt in scripturis quibus malis vincti teneantur, quæ tanquam bona & vtilia ignorantes appetierunt, de quibus hic dicitur, Beati qui lugent nunc. Fortitudo congruit esurientibus & sitientibus. Laborant enim desiderantes gaudium de veris bonis, & amorem à terrenis & corporalib. auertere cupientes. De quibus hic dicitur, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiã. Consilium congruit misericordibus: hoc enim vnum remediũ est de tãtis malis euadendi, vt dimittamus, sicut nobis dimitti volumus: & adiuuemus, in quo possumus alios, sicut & nos in quo non possumus cupimus adiuuari. De quibus hic dicitur, Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur Deus: & reliqua. Intellectus congruit mundis corde, tãquam purgato oculo, quo cerni possit quod corporeus oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. De quibus hic dicitur, Beati mundicordes: & reliqua. Sapientia cõgruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullúsq; motus aduersus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cùm & ipse obtemperet Deo, de quib. hic dicitur, Beati pacifici: vnum autem præmium quod est regnum cælorum, pro his gradibus variè nominatum est. In primo sicut oportebat positum est regnum cælorum, quod est perfectæ summæque sapientiæ animæ rationalis. Sic itaque dictum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: tanquam diceretur, Initium sapientię timor Domini. Mitibus hæreditas data est, tanquam testamentum patris cum pietate quærẽtibus. Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Lugentibus consolatio, tãquam scientibus quid amiserint, & quibus mersi

Mat. 5. a. 4.

Esa. 64. d. 4.

1 Cor. 2. c. 9.

Eccl. 1. b. 16. Psal. 110. b. 10. Prou. 9. b. 10

bus merſi ſunt. Beati qui lugẽt nunc, quoniã ipſi con-
ſolabuntur. Eſurientibus & ſitientibus ſaturitas, tan-
quam refectio laborantibus fortiterque certantibus
ad ſalutem. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiã, quo-
niam ipſi ſaturabuntur. Miſericordibus miſericordia,
tanquam vero & optimo conſilio vtentibus, vt hoc eis
exhibeatur à potẽtiore, quod inualidioribus ipſi exhi-
bent. Beati miſericordes, quoniam ipſorum miſerebi-
tur Deus. Mundis corde facultas eſt videndi Deum,
tanquam purum oculum ad intelligenda æterna ge-
rentibus. Beati mundicordes, quoniam ipſi Deum vi-
debunt. Pacificis Dei ſimilitudo eſt, táquam perfectè
ſapientibus formatiſq; ad imaginem Dei per regene-
1. Petr. 1.9. rationem renouati hominis. Beati pacifici, quoniã ipſi
filij Dei vocabũtur. Et iſta quidem in hac vita poſſunt
compleri, ſicut completa eſſe in Apoſtolis, credimus.
Nam illa omnimoda & in angelicam formam muta-
tio, quæ poſt hanc vitam promittitur, nullis verbis ex-
poni poteſt. Beati ergo qui perſecutionem patiuntur
propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælo-
rum. Hæc octaua ſententia, quæ ad caput redit, perfe-
ctúmque hominẽ declarat, ſignificatur fortaſſe & cir-
cumciſione octaua die in veteri Teſtamento: & Do-
mini reſurrectione poſt ſabbatũ, qui eſt vtiq; octauus,
idémque primus dies: & celebratione octauarum fe-
riarum quas in regeneratione noui hominis celebra-
mus, & numero ipſo Pẽtecoſtes. Nam ſeptenario nu
mero ſepties multiplicato, quo fiunt quadraginta no-
uem, quaſi octauus additur, vt quinquaginta cõpleantur. Et tanquam redeatur ad caput, quo die miſſus eſt
Spiritus ſanctus, quo in regnum cælorum ducimur, &
hæreditatem accipimus, & conſolamur, & paſcimur,
& miſericordiam conſequimur, & mundamur, & pa-
cificamur. Atque ita perfecti, omnes extrinſecus illa-
tas moleſtias pro veritate & iuſtitia ſuſtinemus.

CAPVT V. Mat. 5.a.11. 12. BEATI *eritis*, inquit, *cùm vobis maledicent, & perſequentur vos, & dicent omne malum aduerſum vos mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra multa eſt in cælis.* Animaduertat, quiſquis delicias huius ſeculi & facultates rerum temporaliũ quærit in nomine Chriſtiano, intrinſecus eſſe beatitudinẽ noſtram: ſicut de anima eccleſiaſtica ore prophetico
Pſ. 44.d.14 dicitur: Omnis† gloria eius filiæ regis ab intus: nam
al. pulchritudo filiæ regis intrinſecus. extrinſecus maledicta & perſecutiones & detractio-
nes promittuntur: de quibus tamen magna merces eſt
in cælis, quæ ſentitur in corde patientium, eorum qui
Rom. 5. a.2. iam poſſunt dicere, Gloriamur in tribulationibus,
ſcientes quòd tribulatio patientiam operatur, patien-
tia autem probationem, probatio verò ſpem, ſpes au-
tẽ non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cor-
dibus noſtris, per Spiritum ſanctum qui datus eſt no-
bis. Non enim iſta perpeti fructuoſum eſt, ſed iſta pro
Chriſti nomine non ſolùm æquo animo, ſed etiam cũ
exultatione tolerare. Nam multi hæretici, nomine
Chriſtiano animas decipientes, multa talia patiuntur.
Sed ideo excluduntur ab iſta mercede, quia non dictũ D
eſt tantùm, Beati qui perſecutionem patiũtur: ſed ad-
ditum eſt, propter iuſtitiam. Vbi autem ſana fides non
Abac. 2. d. 4. eſt, non poteſt eſſe iuſtitia. Quia iuſtus ex fide viuit.
Rom. 1. b. 17 Neque ſchiſmatici aliquid ſibi ex iſta mercede pro-
mittant, quia ſimiliter vbi charitas non eſt, non poteſt
Rom. 13. c. 10. eſſe iuſtitia. Dilectio enim proximi malum non ope-
Col. 1. d. 24. ratur. Quam ſi haberent, non dilaniarẽt corpus Chri-
ſti quod eſt Eccleſia. Quæri autem poteſt quid inter-
ſit quod ait, Cùm vobis malèdicent, & omne malum
dicẽt aduerſùm vos: cùm maledicere, hoc ſit, malum
dicere. Sed aliter maledictum iactatur cum contume-
lia coram illo cui maledicitur, ſicut Domino noſtro
Ioan. 8. f. 48. dictum eſt, Nónne verum dicimus, quia Samaritanus
es, & dæmonium habes? Aliter cùm abſentis fama læ-
Ioan. 7. b. 12 ditur, ſicut de illo itẽ ſcribitur: Alij dicebãt, quia pro-
B
C

pheta eſt: alij autẽ dicebant, nõ, ſed ſeducit populum. Perſequi autem, eſt vim inferre, vel inſidiis appetere, quod fecit qui eum tradidit, & qui eum crucifixerũt. Quid eſt ſanè quòd hoc etiam nõ eſt nudè poſitũ, vt diceretur: Et dicent omne malum aduerſum vos: ſed additum eſt, mentiẽtes: additum eſt etiã, propter me? Propter eos additum puto, qui volunt de perſecutionibus & de famæ ſuæ turpitudine gloriari: & ideo dicere ad ſe pertinere Chriſtũ, quia multa de illis dicuntur mala: cùm & vera dicantur, quando & de illorum errore dicuntur: etſi aliquando etiã nonnulla falſa iactantur, quod temeritate hominũ plerunque accidit, non tamen propter Chriſtũ iſta patiuntur. Non enim Chriſtum ſequitur, qui non ſecundũ veram fidem & catholicã diſciplinam Chriſtianus vocatur. Gaudete, inquit, & exultate, quoniã merces veſtra multa eſt in cælis. Non hic cælos dici puto ſuperiores partes huius viſibilis mundi. Non enim merces noſtra, quæ inconcuſſa & æterna eſſe debet, in rebus volubilibus, & tẽporalib. collocanda eſt: ſed in cælis dictũ puto, in ſpiritalibus firmamentis, vbi habitat ſempiterna iuſtitia: in quorũ cõparatione terra dicitur anima iniqua, cui peccanti dictũ eſt, Terra es, & in terrã ibis. De his cælis Gen. 3. d. 19 Phil. 3. d. 20. dicit Apoſtolus, Quoniã conuerſatio noſtra in cælis eſt. Sentiunt ergo iam iſtã mercedem qui gaudent ſpiritalib. bonis: ſed tunc ex omni parte perficietur, cùm etiã hoc mortale induerit immortalitatẽ. *Ita enim perſecuti ſunt*, inquit, *& Prophetas qui ante vos fuerũt.* Nũc Mat. 5. d. 12. perſecutionẽ generaliter poſuit, & in maledictis & in dilaceratione famæ, & bene exemplo adhortatus eſt, quia vera dicentes ſolent perſecutionẽ pati: nec tamẽ ideo Prophetæ antiqui timore perſecutionis à veritatis prædicatione defecerũt. RECTISSIME itaq; CAPVT VI. ſequitur, *Vos eſtis ſal terræ*: Oſtendens fatuos eſſe iudicãdos, qui temporalium bonorũ vel copiã ſectãtes, vel inopiã metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari poſſunt ab hominibus, nec auferri. *Itaq; ſi ſal infatuatum fuerit, in quo ſaluetur*: id eſt, ſi vos per quos condiendi ſunt quodãmodo populi, metu perſecutionũ temporaliũ amiſeritis regna cælorũ: qui eſtis homines per quos à vobis error auferatur, cùm vos elegerit Deus, per quos errorem auferat cæterorũ? Ergo *ad nihilũ valet ſal infatuatũ, niſi vt mittatur foras, & calcetur ab hominibus.* Non itaq; calcatur ab hominib. qui patitur perſecutionẽ, ſed qui perſecutionẽ timendo infatuatur. Calcari enim non poteſt niſi inferior, ſed inferior non eſt, qui quamuis corpore multa in terra ſuſtineat, corde tamen fixus in cælo eſt. *Vos eſtis lumen mundi.* Quomodo dixit ſuperiùs ſal terræ: ſic nũc dicit, lumẽ mũdi. Nam neq; ſuperiùs iſta terra accipienda eſt, quã pedibus corporeis calcamus, ſed homines qui in terra habitãt, vel etiã peccatores, quorũ cõdiendis & extinguendis putorib. Apoſtolicũ ſalem Dñs miſit. Et hic mundũ non cælum & terrã, ſed homines qui ſunt in mũdo vel diligunt mundũ, oportet intelligi, quibus illuminãdis Apoſtoli miſſi ſunt. *Non poteſt ciuitas abſcõdi* Mat. 5. b. 14 *ſuper montẽ poſita:* id eſt, fundata ſuper inſignẽ magnãque iuſtitiã, quam ſignificat etiã ipſe mons in quo diſputat Dñs. *Neq; accendũt lucernã, & ponunt eã ſub modio.* Quid putamus, ita eſſe dictum ſub modio, vt occultatio tantùm lucernæ accipienda ſit, tãquam ſi diceret, Nemo accendit lucernam, & occultat illam? An aliquid etiam modius ſignificat, vt hoc ſit ponere lucernam ſub modio, ſuperiora facere corporis commoda, quàm prædicationem veritatis: vt ideo quiſque veritatẽ non prædicet, dũ timet ne aliquid in reb. corporalibus & tẽporalib. moleſtiæ patiatur? Et bene modius dicitur: Siue propter retributionẽ menſuræ, quia ea quiſq; recipiet quæ geſſit in corpore; vt illic, inquit Apoſtol°, recipiet vnuſquiſq; quæ geſſit in corpore: & 2. Cor. 5. b. 10. tãquã de hoc modio corporis alio loco dicitur: In qua menſura

Mat. 7. d. 2. menſura menſi fueritis, in ea remetietur vobis. Siue A
quoniam temporalia bona quæ corpore peraguntur,
certa dierum mẽſura & inchoantur & tranſeunt, quã
fortaſſe ſignificat modius, æterna verò & ſpiritalia nul
Ioan. 3. d. 34. lo tali fine coërcentur. Non enim ad menſuram dat
Deus ſpiritum. Sub modio ergo lucernam ponit, quiſ-
3. Reg. 19. quis lucem bonæ doctrinæ commodis temporalibus
obſcurat & tẽgit. Super candelabrum autem, qui cor-
pus ſuum miniſterio Dei ſubiicit; vt ſuperior ſit præ-
dicatio veritatis, & inferior ſeruitus corporis: per
ipſam tamen corporis ſeruitutem excelſior luceat do-
ctrina, quæ per officia corporalia, id eſt, per vocem &
linguam & cæteros corporis motus in bonis operibus
inſinuatur etiam diſcentibus. Super candelabrum er-
1 Cor. 9. d. 29. go ponit lucernam, cùm dicit Apoſtolus, Non ſic pu-
gno tanquam aërem cædens, ſed caſtigo corpus meũ,
& ſeruituti ſubiicio, nè fortè aliis prædicãs ipſe repro-
bus inueniar. Quod verò ait, *Vt luceat omnibus qui in*
domo ſunt: Domum puto dictam habitationem homi- B
num, id eſt, ipſum mundum, propter id quod ſuperiùs
Mat. 5. b. 14 CAPVT VII. ait, Vos eſtis lumen mundi. Aut ſi domum quiſq; vult
accipere eccleſiam, nec hoc eſt abſurdum. SIC
luceat, inquit, *lumen veſtrum coram hominibus, vt videãt*
bona facta veſtra, & glorificent patrem veſtrum qui in cæ-
lis eſt. Si tantummodo diceret, Sic luceat lumẽ veſtrũ
coram hominibus, vt videant bona facta veſtra: finem
conſtituiſſe videretur in laudibus hominũ, quas quæ-
Gal. 1. b. 10. runt hypocritæ, & qui ambiunt ad honores, & captãt
inaniſſimam gloriã. Contra quos dicitur, Si adhuc ho-
minibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Et per
Phil. 32. b. 6. Prophetam, Qui hominibus placent, cõfuſi ſunt, quia
Ibid. Deus nihil fecit illos. Et iterum, Deus confringit oſſa
eorum qui hominibus placent. Et rurſum Apoſtolus,
Gal. 5. d. 16. 1 Cor. 11. f. 28. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi. Et ipſe iterum,
Probet autem ſe homo, & tunc in ſemetipſo habebit
gloriam, & non in altero. Non ergo tãtùm dixit, vt vi-
deant bona opera veſtra: ſed addidit, & glorificent pa-
trem veſtrũ qui in cælis eſt: vt hoc ipſum quòd homo
per bona opera placeat hominibus, non ibi finẽ con-
ſtituat vt hominibus placeat, ſed referat hoc ad laudẽ
Dei, & propterea placeat hominibus vt in illo glorifi-
cetur Deus. Hoc enim laudantibus expedit, vt nõ ho-
minem, ſed Deum honorẽt: ſicut in ipſo homine qui
Mat. 9. a. 8. portebatur, Dominus oſtendit, vbi admiratę ſunt tur-
bæ paralytico ſanato virtutes eius, ſicut in Euangelio
ſcriptum eſt, Timuerũt & glorificauerunt Deum, qui
Gal. 1. d. 23. dedit poteſtatem talem hominibus. Cuius imitator
apoſtolus Paulus dicit: Tantum autẽ audientes erant,
quoniam qui aliquando nos perſequebatur, nũc euã-
gelizat fidem, quam aliquando vaſtabat, & in me glo-
rificabãt Deum. Poſteaquam ergo cohortatus eſt au-
dientes, vt ſe prepararent ad omnia ſuſtinenda pro ve-
ritate atque iuſtitia, & non abſconderent bonũ quod
accepturi erant, ſed ea beneuolentia diſcerent vt cæ-
teros docerent, non ad laudem ſuam, ſed ad gloriam
Dei bona ſua opera referentes: incipit eos iam infor- D
mare & docere quid doceant, tanquam ſi quærerent
dicentes, Ecce volumus omnia ſuſtinere pro tuo no-
mine, & doctrinam tuam non abſcõdere. ſed quid eſt
hoc ipſum quod veras abſcondi, & pro quo iubes om-
nia tolerari? Nunquid aliud dicturus es contra ea quæ
CAPVT VIII. Mat. 5. b. 17 in lege ſcripta ſunt? Non, inquit. NOLITE
enim putare, quoniam veni ſoluere legem aut Prophetas:
non veni ſoluere, ſed adimplere. In hac enim ſententia
ſenſus duplex eſt, ſecundum vtrumque tractandũ eſt.
Nam quod dicit, non veni ſoluere legem, ſed adim-
plere: aut addendo dicit quod minus habet, aut faciẽ-
do quod habet. Illud ergo prius conſideremus quod
primò poſui. Nam qui addit quod minus habet, non
vtique ſoluit quod inuenit, ſed magis perficiendo cõ-
firmat: & ideo ſequitur, & dicit, *Amẽn dico vobis, do-*

1. Petr. 1.9. *nec tranſeat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non*
præteribit à lege, donec omnia fiant. Dum enim fiunt etiã
illa quæ adduntur ad perfectionem, multo magis fiũt
illa quæ præmiſſa ſunt ad inchoationem. Quòd autẽ
ait, Iota vnum, aut vnus apex non tranſibit à lege, ni-
hil poteſt aliud intelligi niſi vehemens expreſſio per-
fectionis, quæ per literas ſingulas demonſtrata eſt: in-
ter quas literas iota minor eſt cæteris, quia vno ductu
fit: apex autem eſt etiam ipſius aliqua in ſumma par-
ticula. Quibus verbis oſtendit in lege ad effectum er-
iam minima quæque perduci. Deinde ſubiecit, *Qui*
enim ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, & docue-
rit ſic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.
Mandata ergo minima ſignificantur per vnum iota
& vnum apicem. Qui ergo ſoluerit & docuerit ſic, id
eſt, ſecundum id quod ſoluit, non ſecundum id quod
inuenit & legit, minimus vocabitur in regno cælorũ:
& fortaſſe ideo non erit in regno cælorum, vbi niſi
magni eſſe non poſſunt. *Qui autem fecerit & docuerit* B
ſic: hoc eſt, qui non ſoluerit, & docuerit ſic, ſecundum
id quod non ſoluit: *magnus vocabitur in regno cælorum.*
Qui ergo magnus vocabitur in regno cælorum, ſe-
quitur vt etiam ſit in regno cælorum, quo magni ad-
mittuntur: ad hoc enim pertinet quod ſequitur,

CAP. 17. Mat. 5. f. 20 DICO *enim vobis, quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquam Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis*
in regnum cælorum: id eſt, niſi non ſolùm illa minima
legis præcepta impleueritis quæ inchoant hominem,
ſed etiam iſta quæ à me adduntur, qui non veni ſo-
luere legem, ſed adimplere, non intrabitis in regnum
cælorum. Sed dicis mihi, Si de illis mandatis minimis
cùm ſuperiùs loqueretur, dixit, minimum vocari in
regno cælorum quiſquis vnum eorum ſoluerit, & ſe-
cundum ſuam ſolutionem docuerit, magnum autem
vocari quiſquis ea fecerit, & ſic docuerit, & ex eo iam
in regno cælorum futurum eſſe quia magnus eſt: quid
opus eſt addi præceptis legis minimis, ſi iam in regno C
cælorum poteſt eſſe, quia magnus eſt quiſquis ea fe-
cerit, & ſic docuerit? Quapropter ſic eſt accipien-
da illa ſententia: qui autem fecerit & docuerit ſic, ma-
gnus vocabitur in regno cælorum: id eſt, non ſecun-
dum illa minima, ſed ſecundum ea quæ ego dicturus
ſum. Quæ ſunt autem iſta? Vt abundet iuſtitia, in-
quit, veſtra ſuper Scribatum & Phariſæorum: quia
niſi abundauerit iuſtitia, non intrabitis in regnum cæ-
lorum. Ergo qui ſoluerit illa minima, & ſic docuerit,
minimus vocabitur: qui autem fecerit illa minima, &
ſic docuerit, non iam magnus habendus eſt & ido-
neus regno cælorum, ſed tamen non tam minimus
quàm ille qui ſoluit. Vt autem ſit magnus atque illi
regno aptus, facere debet & docere, ſicut Chriſtus
nunc docet: id eſt, vt abũdet iuſtitia eius ſuper Scriba-
rum & Phariſæorum. Iuſtitia Phariſęorum eſt, vt non
occidant: iuſtitia eorum qui intraturi ſunt in regnum
cælorum, vt non iraſcantur ſine cauſa. Minimum eſt
ergo non occidere, & qui illud ſoluerit, minimus vo-
cabitur in regno cælorum. Qui autem illud impleue-
rit vt non occidat, non continuò magnus erit & ido-
neus regno cælorum: ſed tamẽ aſcendit aliquem gra-
dum: perficietur autem, ſi nec iraſcatur ſine cauſa.
Quod ſi perfecerit, multò remotior erit ab homici-
dio. Quapropter qui docet vt non iraſcamur, non ſo-
luit legem nè occidamus, ſed implet potius, vt & foris
dum non occidimus, & in corde dum non iraſcimur,
innocentiam cuſtodiamus. *Auditũ* ergo, inquit, Exod. 20. d. 13. Deut. 5. b 17. 1. Petr. 1. 9. *quia dictum eſt antiquis, Non occides. Qui autem occide-*
rit, iudicio reus erit. Ego autem dico vobis, quia omnis qui
iraſcitur fratri ſuo ſine cauſa, reus erit iudicio: qui autem
dixerit fratri ſuo racha, reus erit concilio: qui autem dixe-
rit fatue, reus erit gehennæ ignis. Quid intereſt inter
reum iudicio, & reum cõcilio, & reum gehẽnæ ignis?
Nam hoc

Nam hoc poſtremũ grauiſſimum ſonat, & admonet quoſdã gradus factos à leuioribus ad grauiora, donec ad gehennam ignis veniretur. Et ideo ſicut leuius eſt reum eſſe iudicio quàm reum eſſe cõcilio, ita leuius eſt reum eſſe cõcilio, quàm eſſe reum gehennæ ignis. Itaq; oportet vt leuius eſſe intelligatur iraſci ſine cauſa fratri, quàm dicere racha, & rurſus leuius eſſe dicere racha, quàm dicere fatue. Non enim reatus ipſe haberet gradus, niſi gradatim etiam peccata cõmemorarentur. Vnum autem hic verbum obſcurum poſitũ eſt, quia nec Græcum nec Latinum eſt, racha, cætera verò in ſermone noſtro vſitata ſunt. Nonnulli autem de Græco trahere voluerunt interpretationem huius vocis, putantes pannoſum dici racha, quoniam Græcè dicitur pannus ῥάκος. A quibus tamen cùm quæritur quid dicatur Græcè pannoſus, non reſpondent racha: ſed deinde non poſſet Latinus interpres vbi poſuit racha, pannoſum ponere, nec vti verbo inuſitato, quod & in Latina lingua nullum ſit, & in Græca inuſitatũ.

Racha quid. Probabilius eſt ergo, quod audiui à quodam Hebræo, cùm id interrogaſſem: dixit enim eſſe vocem non ſignificantem aliquid, ſed indignantis animi motũ exprimentem. Has interiectiones Grammatici vocant particulas orationis, ſignificantes commoti animi affectum: velut cùm dicitur à dolente, heu: velut ab iraſcente, hem. Quæ voces quarumque linguarum ſunt propriæ, nec in aliam linguam facilè transferuntur. Quæ cauſa vtique coëgit tam Græcum interpretem quàm Latinum vocem ipſam ponere, cùm quomodo eam interpretaretur non inueniret. Gradus itaq; ſunt

Tres gradus ira. in iſtis peccatis, vt primò quiſq; iraſcatur, & cum motum retineat corde conceptum. Iam ſi extorſerit vocem indignantis ipſa commotio, non ſignificantẽ aliquid, ſed illum animi morum ipſa eruptione teſtantẽ, qua feriatur ille cui iraſcitur, plus eſt vtiq; quàm ſi ſurgens ira ſilentio premeretur. Si verò nõ ſolùm vox indignãtis audiatur, ſed etiam verbum quo iam certam eius vituperationem in quẽ profertur deſignet & notet, quis dubitet amplius hoc eſſe quàm ſi ſolus indi-

al indignationis. gnationis ſonus ederetur? Itaque in primo vnum eſt: id eſt, ira ſola: in ſecundo duo, & ira & vox quæ iram ſignificat: in tertio tria, & ira & vox quæ iram ſignificat, & in voce ipſa certę vituperationis expreſſio. Vide nunc etiam tres reatus, iudicij, concilij, & gehẽnę ignis. Nam in iudicio adhuc defenſioni datur locus. In concilio autem quãquam & iudicium eſſe ſoleat, tamẽ quia intereſſe aliquid hoc loco fateri cogit ipſa diſtinctio, videtur ad cõcilium pertinere ſententię prolatio: quando non iam cum ipſo reo agitur, vtrum dãnandus ſit, ſed inter ſe qui iudicant conferũt quo ſupplicio damnari oporteat quem cõſtat eſſe damnandũ. Gehenna verò ignis, nec damnationem habet dubiã, ſicut iudicium; nec damnati pœnam, ſicut conciliũ: in gehenna quippe ignis certa eſt & damnatio & pœna damnati. Videntur ergo aliqui gradus in peccatis & in reatu, ſed quibus modis inuiſibiliter exhibeantur pœnæ meritis animarum, quis poteſt dicere? Audiendum eſt itaque quantum interſit inter iuſtitiam Phariſæorum, & iuſtitiam maiorum quæ in regnum cælorũ introducit. Quòd cùm ſit grauius occidere quàm verbo irrogare conuicium, ibi occiſio reum facit iudicio, hic autem ira facit reum iudicio, quod trium illorũ peccatorum leuiſſimũ eſt: quia illic quæſtionem homicidij inter homines agitabant: hic autem omnia diuino iudicio dimittuntur, vbi finis damnatorum eſt gehennæ ignis. Quiſquis autem dixerit quòd grauiore ſupplicio in maiore iuſtitia punitur homicidium, ſi gehẽna ignis punitur conuiciũ, cogit intelligi eſſe differentias gehennarum. Sanè in tribus iſtis ſententiis ſubaudiri verborum intuenda eſt. Habet enim prima ſententia omnia verba neceſſaria, vt nihil ſubaudiatur.

Qui iraſcitur, inquit, fratri ſuo ſine cauſa, reus erit iudicio. In ſecunda verò cùm ait, Qui autẽ dixerit fratri *Mat.5.d.22 1.Ioã.19.* ſuo racha, ſubditur, ſine cauſa: & ita iungitur, reus erit concilio. Iam in tertia vbi ait, Qui autẽ dixerit fatue, duo ſubaudiuntur, & fratri ſuo, & ſine cauſa. Hoc eſt vnde defenditur quòd Apoſtolus Galatas vocat ſtultos, quos etiam fratres nominat: nõ enim id fecit ſine cauſa. Ideo autem hic frater ſubaudiendus eſt, quia de inimico poſtea dicitur, quomodo etiam ipſe tractandus ſit maiore iuſtitia. Deinde hic ſequitur, *Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo. Et tunc veniens offer munus tuum.* Hinc itaque apparet de fratre dictum eſſe ſuperius, quoniam ſententia quæ ſequitur, ea coniunctione cõnectitur vt ſuperiori atteſtetur: non enim ait, Si autem obtuleris munus tuum ad altare, ſed ait, Si ergo obtuleris mu- *Capvt 2.* nus tuum ad altare. Nam ſi iraſci fas non eſt fratri ſuo ſine cauſa, aut dicere racha, aut dicere fatue; multo minus fas eſt animo tenere aliquid vt in odium indignatio conuertatur. Ad quod pertinet etiã quod alio loco dicitur, Non occidat ſol ſuper iracũdiam veſtrã. *Eph.4.d.26* Iubemur ergo illaturi munus ad altare, ſi recordati fuerimus aliquid aduerſum nos habere fratrẽ, munus ante altare relinquere, & pergere ac recõciliari fratri, deinde venire & munus offerre. Quod ſi accipiatur ad literã, fortaſſis aliquis credat ita fieri oportere, ſi præſens frater ſit. Non enim diutius differri poteſt, cùm munus tuũ relinquere ante altare iubearis. Si ergo de abſente, & quod fieri poteſt, etiã trans mare conſtituto aliquid tale veniat in mentem, abſurdum eſt credere ante altare munus relinquendum, quod poſt terras & maria pererrata offeras Deo. Et ideo prorſus intrò ad ſpiritalia refugere cogimur, vt hoc quod dictũ eſt ſine abſurditate poſſit intelligi. Altare itaque ſpiritaliter, in interiore Dei templo ipſum fidẽ accipere poſſumus, cuius ſignũ eſt altare viſibile. Quodlibet enim munus offerimus Deo, ſiue prophetiam, ſiue doctrinam, ſiue orationem, ſiue hymnũ, ſiue pſalmum, & ſi quid tale aliud ſpiritalium donorum animo occurrerit, acceptum eſſe non poteſt Deo, niſi fidei ſinceritate fulciatur, & ei fixè atque immobiliter tanquã altari imponatur, vt poſſit integrũ atq; illibatum eſſe quod loquimur. Nam multi hæretici non habẽtes altare, id eſt, verã fidem, blaſphemias pro laude dixerunt, terrenis videlicet opinionib. aggrauati, votũ ſuum tanquã in terrã proiicientes. Sed debet eſſe ſana etiã offerẽtis intẽtio. Et propterea cùm tale aliquid oblaturi ſumus in corde noſtro, id eſt, in interiore Dei tẽplo, Templũ *1 Cor.3.d 17. Eph.2.d.21.* enim Dei ſanctũ eſt, inquit, quod eſtis vos: & in interiore homine habitare Chriſtũ per fidẽ in cordib. veſtris: ſi in mentẽ venerit quod aliquid habeat aduerſum nos frater: id eſt, ſi nos eum in aliquo læſimus, tũc enim ipſe habet aduerſum nos. Nam nos aduerſus illum habemus, ſi ille nos læſerit, vbi nõ opus eſt pergere ad recõciliationem: non enim veniã poſtulabis ab eo qui tibi fecit iniuriam, ſed tãtum dimittes, ſicut tibi dimitti à Domino cupis, quod ipſe cõmiſeris. Pergendum eſt ergo ad reconciliationem, cùm in mentẽ venerit quod nos fortè fratrẽ in aliquo læſimus. Pergendum eſt ergo nõ pedibus corporis, ſed motib. animi, vt te humili affectu proſternas fratri ad quẽ chara cogitatione cucurreris, in conſpectu eius cui munus oblaturus es. Ita enim etiã ſi præſens ſit, poteris eũ nõ ſimulato animo lenire, atq; in gratiã reuocare veniã poſtulando, ſi hoc prius coram Deo feceris: pergens ad eum non pigro motu corporis, ſed celerrimo dilectionis affectu. Atque inde veniens: id eſt, intentionem reuocans ad id quod agere cœperas, offers munus tuum. Quis autem hoc facit vt fratri ſuo vel non iraſcatur

iraſcatur ſine cauſa, vel racha non dicat ſine cauſa, vel cum fatuum non appellet ſine cauſa, quod totum ſuperbiſſimè admittitur: vel forte ſi in aliquo horum lapſus fuerit, quod eſt vnum remedium, ſupplici animo veniam deprecetur: quod quiſquis non fecerit, inanis *Mat.5.d.3.* iactantiæ ſpiritu inflatur. Beati ergo pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Nũc iam videamus quod ſequitur: *Capvt 11.* Esto, inquit, *aduerſario tuo benevolus citò dum es in via cum eo; ne forte te tradat aduerſarius iudici, & iudex tradat te miniſtro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas noviſſimum quadrantem.* Iudicem intelligo Chriſtum. Pater enim non iudicat quemquam, ſed omne *Ioan.5.d.22* iudicium dedit filio. Miniſtrum intelligo angelum: *Mat.4.d.11.* Et angeli, inquit, miniſtrabant ei: & cum angelis ſuis venturum credimus ad iudicandos viuos & mortuos. Carcerem intelligo pœnas, videlicet tenebrarũ, quas *Ibid.8.d.12. & 22.d.13. & 25.d.30.* alio loco exteriores vocat: credo propterea quòd intrinſecus ſit in ipſa mente, vel etiam ſi quid ſecretius cogitari poteſt, gaudium diuinorum præmiorum. De *Mat.25.d. 24.* quo dicitur ſeruo bene merito: Intra in gaudium Domini tui. Quemadmodum etiam & in hac ordinatione reipublicæ, vel à ſecretario, vel à prætorio iudicis extra mittitur, qui in carcerem truditur. De ſoluendo autem nouiſſimo quadrante, poteſt non abſurdè intelligi, aut pro eo poſitum quod nihil relinquitur impunitum. Sicut loquentes etiam dicimus vſque ad fecem, cùm volumus exprimere aliquid ita exactum, vt nihil relinqueretur: vel vt ſignificarẽtur nomine quadrantis nouiſſimi, terrena peccata. Quarta enim pars diſtinctorum membrorum huius mundi, & ea nouiſſima, terra inuenitur: vt incipias à cęlo, ſecundũ aërem numeres, aquam tertiam, quartam terram. Poteſt ergo conueniẽter videri dictum, Donec ſoluas nouiſſimum quadrantem: id eſt, donec luas terrena peccata. *Gen.3.d.19.* Hoc enim & peccator audiuit, Terra es, & in terram ibis. Donec ſoluas autem quod dictum eſt, miror ſi nõ eam ſignificat pœnã, quæ vocatur æterna. Vnde enim ſoluitur illud debitum, vbi iam non datur pœnitendi & correctionis locus? Ita enim fortaſſe hic poſitũ eſt, *Pſal.109.d.1* Donec ſoluas: quomodo in illo vbi dictum eſt, Sede à dextris meis, donec ponam omnes inimicos tuos ſub pedibus tuis. Non enim cùm fuerint inimici ſub pedibus poſiti, deſinet ille ſedere ad dextram. Aut illud *1 Cor.15.d. 25.* Apoſtoli, Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos ſuos ſub pedibus ſuis. Non enim cùm poſiti fuerint, deſinet regnare. Quemadmodũ ergo ibi intelligitur, de quo dictũ eſt, Oportet eum regnare donec ponat inimicos ſuos ſub pedibus ſuis; ſemper regnaturum, quoniam ſemper illi erũt ſub pedibus: ita hic accipi poteſt, de quo dictũ eſt, Non exies inde, donec ſoluas nouiſſimum quadrãtem, ſemper nõ exiturum eſſe: quia ſemper ſoluit nouiſſimum quadrantẽ, dum ſempiternas pœnas terrenorum peccatorũ luit. Neque ita hoc dixerim, vt diligẽtiorem tractationem videar ademiſſe de pœnis peccatorum, quomodo in ſcripturis dicantur æternæ, quãquam quolibet modo vitandæ ſint potius quàm ſciendæ. Sed videamus iam quis ſit ipſe aduerſarius, cui iubemur eſſe benevoli citò, cùm ſumus cum illo in via. Aut enim diabolus eſt, aut homo, aut caro, aut Deus, aut præceptũ eius. Sed diabolo nõ video quomodo iubeamur benevoli eſſe: id eſt, cõcordes aut conſentientes. Namque alij quod *Tranſlatio verbi.* Græcè poſitum eſt ἐυνοῶν, interpretati ſunt concors, alij conſentiens. Sed neque benevolẽtiam diabolo iubemur exhibere, vbi enim benevolẽtia, ibi amicitia: neque quiſquam dixerit amicitiam cum diabolo eſſe faciendam. Neque concordare cum illo expedit, cui ſemel renunciando bellum indiximus, & quo victo coronabimur. Neque conſentire illi iam oportet, cui ſi nunquam conſenſiſſemus, nunquam in iſtas inciditſſemus miſerias. De homine autẽ quãquam iubeamur cum omnibus quantum in nobis eſt pacẽ habere, vbi vtique & benevolentia & concordia & conſenſio poteſt intelligi: non video tamen quomodo accipiam ab homine nos iudici tradi, vbi Chriſtum iudicem intelligo, ante cuius tribunal omnes oportet exhiberi, ſicut dicit Apoſtolus. Quomodo ergo iudici traditurus *Rom.14.b. 10.* eſt, qui ante iudicem pariter exhibebitur? Aut ſi pro- *2 Cor.5.b. 10.* pterea traditur quiſq; iudici, quia hominẽ læſit, quanuis illo nõ tradente qui læſus eſt, multo cõmodius accipitur à lege ipſa reum tradi iudici, cõtra quam fecit, cùm hominem læderet. Quia etſi occidẽdo quis nocuerit homini, non erit iam tempus quo cõcordet cũ eo, quia iam non eſt cum illo in via, id eſt, in hac vita. Nec tamen ideo nõ ſanabitur pœnitendo, vt ad illius miſericordiam cum ſacrificio cõtribulati cordis refugiendo nõ mereatur venire qui donat peccata cõuer- *Luc.15.b.7* ſis ad ſe, & qui plus gaudet de vno pœnitẽte, quàm de nonaginta nouem iuſtis. Carni verò multominus video quomodo benevoli vel cõcordes vel cõſentiẽtes eſſe iubeamur. Magis enim peccatores amãt carnem ſuam, & cõcordant cum illa, & cõſentiunt ei. Qui verò eam ſeruituti ſubiiciunt, nõ ipſi ei conſentiunt, ſed eam ſibi cõſentire cogũt. Fortaſſe ergo iubemur Deo cõſentire, & illi eſſe benevoli, vt ei reconciliemur, à quo peccando receſſimus, vt aduerſarius noſter dici poſſit. Quibus enim reſiſtit, rectè dicitur eorum ad- *Iac.4.b.6.* uerſarius. Deus enim ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ *Eccl.10.b. 14.15.* dat gratiam. Et, Initiũ omnis peccati ſuperbia. Initiũ autem ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo. Et Apoſtolus dicit: Si enim cùm inimici eſſemus, reconciliati *Rom.5.b.10.* ſumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati ſalui erimus in vita ipſius. Ex quo intelligi poteſt, nullam naturam malam inimicã Deo eſſe, quandoquidem & ipſi reconciliantur qui inimici fuerunt. Quiſquis ergo in hac via, id eſt, in hac vita, non fuerit reconciliatus Deo per mortem filij eius, tradetur iu- *Ioan.5.d.22* dici ab illo, quia pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit filio: atque ita cætera quæ in hoc capitulo ſcripta ſunt cõſequuntur, de quibus iam tractauimus. Vnum ſolum eſt quod huic intellectui difficultatem facit, quomodo poſſit rectè dici, in via nos eſſe cum Deo, ſi hoc loco ipſe accipiendus eſt aduerſarius impiorum, cui iubemur citò reconciliari. Niſi fortè quia ipſe vbique eſt, nos autem cùm in hac via ſumus, cum illo vtique ſumus: Si enim aſcende- *Pſ.138.b.8* ro in cælum, inquit, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades. Si recipiam pennas meas in directum, & habitabo in nouiſſimo maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & continebit me dextera tua. Aut ſi non placet impios dici eſſe cum Deo, quamquam nuſquã non præſto ſit Deus, quemadmodum nos dicimus cæcos eſſe cum luce, tametſi oculos eorum lux circumfundat, vnum reliquum eſt, vt hic aduerſarium præceptum Dei eſſe intelligamus. Quid enim ſic aduerſatur peccare volentibus quàm præceptum Dei, id eſt, lex eius & Scriptura diuina, quæ data eſt nobis ad hanc vitam, vt ſit nobiſcum in via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, ſed ei oportet conſentire citò? Non enim quiſquam nouit quando de hac vita exeat. Quis autem conſentit Scripturæ diuinæ, niſi qui legit & audit, piè deferens ei culmen authoritatis, vt quod intelligit non propter hoc oderit, quòd peccatis ſuis aduerſari ſentit, ſed magis diligat correptionem ſuam: & gaudeat quòd morbis ſuis donec ſanentur, non parcatur. Quod verò aut obſcurum, aut abſurdum illi ſonat, non inde concitet cõtradictionum certamina, ſed oret vt intelligat, benevolentiam tamen & reuerẽtiam tantæ authoritati exhibẽdam eſſe meminerit. Sed quis hoc faciat niſi quiſquis ad teſtamentum patris aperiendũ & cognoſcen-

cognoscendum, non litium minitatione acerbus, sed
Mat. 5.a. 4. pietate mitis accesserit? Beati ergo mites, quoniá ipsi
CAPVT XII. hæreditate possidebunt terram. Videamus sequentia.
Exod. 20.c. 14. AVDISTIS *quia dictum est antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Iustitia ergo minor est, non mœchari corporum coniunctione: Iustitia verò maior est regni Dei, non mœchari in corde. Multo facilius custodit ne mœchetur
Mat. 5.b. 17. in corpore, quisquis non mœchatur in corde. Illud ergo confirmauit quo hoc præcepit, Non enim venit legem soluere, sed implere. Sanè considerandum est quòd non dixit, omnis qui concupierit mulierem: sed, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam: id est, hoc fine & hoc animo attenderit vt eam concupiscat: quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini, ita vt non refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur. Nam tria sunt quibus impletur peccatum, sug-
B gestione, delectatione & consensione. Suggestio, siue per memoriam fit, siue per corporis sensus, cùm aliquid videmus aut audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Quo si frui delectauerit, delectatio illicita refrenanda est. Velut cùm iciunamus & visis cibis palati appetitus assurgit, non fit nisi delectatione: sed huic tamen non consentimus, si eam dominantis rationis iure cohibemus. Si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum erit. Notum autem Deo in corde nostro, etiam si facto non innotescat hominibus. Ita ergo sunt isti gradus, quasi à serpente suggestio fiat, id est, lubrico & volubili, hoc est, temporali corporum motu: quia & si qua talia phantasmata intus versantur in anima, de corpore forinsecus tracta sunt: & si quis occultus præter istos quinque sensus motúsque corporis animum tangit, est etiam ipse temporalis & lubricus: & ideo quanto illabitur occultius vt cogitationem contingat, tanto conue-
C nientius serpenti comparatur. Tria ergo hæc, vt dicere cœperam, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi
Gen. 3.a.1.& scripta est, vt quasi à serpente fiat suggestio & quædã suasio. In appetitu autem carnali tanquam in Eua delectatio. In ratione verò tanquam in viro consensio: quibus peractis, tamquam de paradiso, hoc est, de beatissima luce iustitiæ in mortem homo expellitur, iustissimè omnino. Non enim cogit qui suadet. Et omnes naturæ in ordine suo gradibus suis pulchræ sunt, sed de superioribus in quibus rationalis animus ordinatus est, ad inferiora non est declinandum. Nec quisquam hoc facere cogitur, & ideo si fecerit, sine iusta defensione punitur. Non enim hoc committit inuitus. Verumtamen delectatio ante consensionem vel nulla est, vel tam tenuis vt propè nulla sit, cui consentire magnum peccatum est, cùm illicita est. Cùm autem quisque cõsenserit, committit peccatum in corde suo. Si autem etiam in factum processerit, videtur satiari, & extingui cupiditas. Sed postea cùm sugge-
D stio repetitur, maior accenditur delectatio: quæ tamẽ adhuc multo minor est quàm illa quæ assiduis factis in consuetudinem vertitur. Hanc enim vincere difficillimum est: & tamen etiam ipsam consuetudinem si se quisque non deserat, & Christianam malitiam nõ reformidet, illo duce atque adiutore superabit: ac sic
al. pacem. 1 Cor. 11.d.3 Eph. 5.f.23. in pristinam † potestatem atque ordinem & vir Christo & mulier viro subiicitur. Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum peruenitur, suggestione, delectatione, consensione: ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tanquam tres mortes. Vna quasi in domo, id est, cùm in corde consentitur libidini: altera iam prolata quasi extra portã, cùm in factum procedit assensio: tertia cùm vi consuetudinis malæ tanquam mole terrena premitur a-
nimus, quasi in sepulchro iam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis Euangelium legit, agnoscit. Et fortasse considerat quas differentias habeat etiam ipsa vox resuscitantis, cùm alibi dicit, Puella surge. Et alibi, Iuuenis tibi dico, surge. Alibi, Infremuit in spiritu & fleuit, & rursus fremuit, & pòst deinde voce magna exclamauit, Lazare, veni foras. Quapropter nomine mœchantium qui hoc capitulo commemorantur, omnem carnalẽ & libidinosam concupiscentiam oportet intelligi. Cùm enim tam assiduè idololatriam Scriptura fornicationem dicat, Paulus autem apostolus auaritiam Col. 3.d.5. Eph. 5.d.5. idololatriæ nomine appellet, quis dubitet omnẽ malam concupiscentiam rectè fornicationẽ vocari: quãdo anima neglecta superiore lege qua regitur, inferiorum naturarum turpi voluptate, quasi mercede prostituta, corrumpitur? Et ideo quisquis carnalem delectationem aduersus rectam voluntatem suam rebellare sentit per consuetudinem peccatorum, cuius indomitæ violentia trahitur in captiuitatem, recolat quantum potest qualem pacem peccando amiserit, & exclamet, Infelix ego homo, quis me liberabit de Rom. 7.d.24. corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christũ Dominum nostrum. Ita enim cùm se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxilium. Nec paruus est ad beatitudinem accessus, cognitio infelicitatis suæ, & ideo, Beati etiam lugentes: quoniá ipsi Mat. 5.a.1. CAPVT XIII. consolabuntur. Deinde sequitur & dicit: SI *autem oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs* Mat. 5.a.29. *te. Expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.* Hic verò magna opus est fortitudine ad membra præcidenda. Quicquid enim est quod significat oculus, sine dubio tale est quod vehementer diligitur. Solet enim & ab eis qui vehementer volunt exprimere dilectionẽ suam, ita dici, Diligo eum vt oculos meos, aut etiam plusquàm oculos meos. Quod autem additũ est, Dexter:
C fortasse ad augendam vim dilectionis valet. Quamquam enim ad videndum isti oculi corporis communiter intendantur, & si ambo intendantur, æqualiter possint, amplius tamen formidant homines dextrum amittere. Vt iste sit sensus, quicquid illud est quod ita diligis, vt pro dextro oculo habeas, si scandalizat te, id est, si tibi impedimento est ad veram beatitudinem, erue illud & proiice abs te. Expedit enim tibi vt pereat vnum horum quæ ita diligis vt tamquam membra tibi hæreant, quàm totum corpus tuum eat in gehennam. Sed quoniam sequitur de manu dextera, & similiter dicitur, Si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totũ corpus tuum eat in gehennam: cogit quærere diligentiùs, quid dixerit oculum, in qua quæstione nihil mihi occurrit congruentius, quàm dilectissimum amicum. Nam hoc est vtique quod membrum rectè possumus appellare, quod vehementer diligimus, & hũc
D consiliarium: quia oculus est tanquam demonstrans iter, & in rebus diuinis, quia dexter est: vt sinister sit dilectus quidem consiliarius, sed in rebus terrenis ad necessitatem corporis pertinentibus, de quo scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextro parcendum sit. In rebus autem diuinis consiliarius scandalizans est, si in aliquam pernicio sam hæresim nomine religionis atque doctrinæ conatur inducere. Ergo & dextera manus accipitur dilectus adiutor & minister in diuinis operibus: nam quemadmodum in oculo contemplatio, sic in manu operatio rectè intelligitur, vt sinistra manus intelligatur in operibus: quæ huic vitæ & corpori sunt necessaria. CAPVT XIIII.

DICTVM *est autem, Quicũque dimiserit vxorem suã, det illi libellum repudij.* Hæc iustitia minor est Phari- Mat. 5.c.31. Deut. 24.d.1

sæorum, cui non est contrarium, quod Dominus di-
Mat. 19. b. 7 cit, *Ego autem dico vobis, quicunque dimiserit vxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui solutam à viro duxerit, mœchatur.* Non enim qui præcepit dari libellum repudij, hoc præcepit, vt vxor dimittatur: sed qui dimiserit, inquit, det illi libellum repudij: vt iracundiam temerariam proiicientis vxorem, libelli cogitatio temperaret. Qui ergo dimittendi moram quæsiuit, significauit quantum potuit duris hominibus, se nolle dissidium. Et ideo ipse Dominus alio loco de hoc interrogatus ita respõdit: Hoc Moyses propter duritiam cordis vestri fecit. Quantumuis
Hilar. enim durus esset qui vellet dimittere vxorem, cùm cogitaret libello repudij dato iam sine periculo eam posse nubere alteri, facilè placaretur. Dominus ergo ad illud confirmandum vt non facilè vxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit: cæteras verò vniuersas molestias, si quæ fortè extiterint, iubet pro fide coniugali, pro castitate fortiter sustineri: & mœchum
B dicit etiam virum, qui eam duxerit, quæ soluta est à
1 Cor. 7. d. 2. viro. Cuius rei apostolus Paulus terminum ostendit, quia tamdiu obseruandum dicit, quamdiu vir eius viuit. Illo autem mortuo, dat nubendi licentiam. Hanc enim etiam ipse regulam tenuit, & in ea non suũ consilium, sicut in nonnullis monitis, sed præceptum Do-
1 Co. 7. b. 10 mini iubentis ostendit, cùm ait, Eis autem quæ nuptæ sunt præcipio, nõ ego, sed Dominus, mulierem à viro non discedere. Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: & vir vxorem non dimittat. Credo simili forma, vt si dimiserit non ducat aliã, aut recõcilietur vxori. Fieri enim potest vt dimittat vxorem causa fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Iam verò si nec illi nubere conceditur viuo viro à quo recesserit, neque huic alteram ducere viua vxore quam dimisit: multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere. Beatiora sanè coniugia iudicanda sunt, quæ siue filiis procreatis, siue etiam ista terrena prole contempta, continentiam in-
C ter se pari consensu seruare potuerint: quia neq; contra illud præceptum fit, quo Dominus dimitti coniugem vetat: non enim dimittit, qui cum ea non carnaliter, sed spiritaliter viuit: & illud seruatur quod per
1 Co. 7. b. 39. CAPVT XV. Apostolum dicitur, Reliquum est, vt qui habent vxores, quasi non habentes sint. ILLVD magis solet solicitare animum paruulorum, qui tamen secundum præcepta Christi iam viuere gestiunt, quod
Luc. 14. d. 26. alio loco ipse Dominus dicit, Quisquis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, insuper & animam suam, nõ potest meus esse discipulus. Videri enim potest contrarium minus intelligentibus, quòd hic vetat dimitti vxorem, excepta causa fornicationis: alibi verò discipulum suum negat esse posse quemquam qui non oderit vxorem. Quod si propter concubitum diceret, non etiam patrem & matrem & fratres & sorores in
D eadem cõditione poneret. Sed quàm verum est, quòd
Mat. 11. b. 12. regnum cælorum vim patitur, & qui vim faciunt, diripiunt illud. Quanta enim vi opus est, vt homo diligat inimicos, & oderit patrem & matrem & vxorem & filios & fratres. Vtrumque enim iubet, qui ad regnum cælorum vocat. Et quomodo hæc non sint contraria inter se, ipso duce ostendere facile est: sed ea intellecta implere difficile est, quamquam & hoc eodem ipso adiuuante facillimum. Regnum enim æternum quò discipulos suos, quos etiam fratres appellat, vocare dignatus est, non habet huiusmodi necessitates tempo-
Gal. 3. d. 28 rales. Non est Iudæus, neque Græcus, neque masculus, neque femina, neque seruus, neque liber: sed omnia & in omnibus Christus. Et ipse Dominus dicit,
Mat. 22. c. 30. Luc. 20. d. 28. In resurrectione enim neque nubent, neque vxores ducent, sed erunt sicut angeli Dei in cælis. Oportet

1 Cor.7.b.10. Iis qui sunt in coniugio, inquit, præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro nō discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Potest enim fieri vt discedat ea causa qua Dominus permisit. Aut si feminæ licet virum dimittere etiam præter causam fornicationis, & nō licet viro, quid respōdebimus de hoc quod dixit posterius, Et vir vxorē ne dimittat? Quare non addidit, excepta causa fornicationis: quod Dominus permittit? Nisi quia similem formā vult intelligi, vt si dimiserit, (quod causa fornicationis permittitur) maneat sine vxore, aut reconcilietur vxori. Non enim malè reconciliaretur vir illi mulieri, quam cùm lapidare nemo ausus esset, dicit ei Ioan.8.b.14. Dominus, Vade, & vide deinceps ne pecces. Quia & qui dicit, non licet dimittere vxorem nisi causa fornicationis: cogit retineri vxorem, si causa fornicationis non fuerit: si autem fuerit, non cogit dimittere, sed permittit: sicut dicitur, Non licet mulieri nubere alteri viro, nisi viro suo mortuo. Si ante viri mortē nupserit, rea est: si post viri mortem non nupserit, non est rea: non enim iussa est nubere, sed permissa. Si enim par forma est in isto iure coniugij inter virum & mulierem, vsqueadeò vt non tantum de femina idem A-
1 Cor.7.a.4 postolus dixerit, Mulier non habet potestatē sui corporis, sed vir: sed etiam de illo non tacuerit dicens, Similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Si ergo similis forma est, oportet intelligi non licere mulieri virum dimittere, nisi causa fornicationis, sicut & viro. Considerandum est itaque quatenus fornicationem intelligere debeamus, & consulēdus, vt cœperamus, Apostolus. Sequitur enim & dicit, Cē-
1 Cor.7.b.12. teris autem ego dico, non Dominus. Hic primò videndum est quibus cæteris. Dicebat enim superiùs ex Domini persona iis qui sunt in coniugio, nunc verò ex sua persona cæteris dicit. Ergo fortasse iis qui non sunt in coniugio. Sed non hoc sequitur. Ita enim subiungit, Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Ergo C etiam nunc iis dicit qui sunt in coniugio. Quid sibi ergo vult quod ait, cēteris: nisi quia superiùs eis loquebatur, qui sic copulati erant, vt pariter in fide Christi essent: cæteris verò nunc dicit, id est eis, qui sic copulati sunt, vt non ambo fideles sint? Sed quid eis dicit? Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc cōsentit habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Si ergo non præcipit ex Domini persona, sed ex sua persona monet, ita est hoc bonum, vt si quis aliter fecerit, non sit præcepti transgressor: sicut de virginibus paulo pòst dicit, præ-
Ibid.c.25. al.quæ. ceptum Domini se non habere, consilium autem dare: atque ita laudat virginitatem, vt arripiat eam qui voluerit, non tamen vt si nō fecerit, contra præceptū fecisse iudicetur. Aliud enim est quod iubetur, aliud quod monetur, aliud quod ignoscitur. Iubetur mulier à viro non discedere: quòd si discesserit manere innuptam, aut viro suo reconciliari: aliter ergo non licet facere. Monetur autem vir fidelis, si habet vxorē infidelem consentiētem secum habitare, non eam dimittere. Licet ergo & dimittere, quia non est præceptum Domini, ne dimittat, sed consiliū Apostoli. Sicut monetur virgo non nubere, sed si nupserit, cōsilium quidem non tenebit, sed contra præceptum non faciet.
2 Cor.7.a.6 Ignoscitur cùm dicitur, Hoc autem dico secundū veniam, non secundum imperium. Quapropter si licet vt dimittatur coniunx infidelis, quāuis melius sit non dimittere, & tamen non licet secundum præceptum Domini vt dimittatur coniunx nisi causa fornicationis, fornicatio est etiam ipsa infidelitas. Quid enim tu dicis Apostole? Certè vt vir fidelis consentientem secum habitare mulierem infidelem non dimittat. Ita, inquit. Cùm ergo hoc & Dominus præcipiat, ne dimittat vir vxorem, nisi causa fornicationis, quare hic dicis, Ego dico, non Dominus? Quia scilicet idolatria quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superstitio fornicatio est. Dominus autem permisit causa fornicationis vxorem dimitti: sed quia permisit, nō iussit, dedit locum Apostolo monendi, vt qui voluerit non dimittat vxorem infidelem, quo sic fortasse possit fieri fidelis. Sanctificatus est enim, inquit, vir infi- fidelis
delis in vxore fideli: & sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Credo iam prouenerat vt nonnullæ feminæ per viros fideles, & viri per vxores fideles in fidē venirent: & quamuis non dicens nomina, exēplis tamen exhortatus est, ad cōfirmandum consilium suū. Deinde sequitur, Alioquin filij vestri immūdi essent, nunc autem sancti sunt. Iam enim erāt paruuli Christiani, qui siue authore vno ex parentibus, siue vtroq; consentiente sanctificati erant. Quod nō fieret, si vno credente dissociaretur coniugium, & non toleraretur infidelitas coniugis vsque ad opportunitatē credendi. Hoc est ergo consilium eius cui credo dictum esse, Si quid supererogaueris, rediēs reddam tibi. Porrò si infidelitas fornicatio est, & idolatria infidelitas, & auaritia idololatria, nō est dubitandum & auaritiā fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet illicitā concupiscentiam potest rectè à fornicationis genere separare, si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscentias, non tātùm quę in stupris cum alienis viris aut feminis committūtur, sed omnino quaslibet, quæ animam corpore malè vtentem à lege Dei aberrare faciunt, & perniciosè turpitérque corrumpunt, possit sine crimine & vir vxorē dimittere, & vxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis. Quam fornicationē, sicut suprà commemoratum est, generalem & vniuersalē intelligere cogimur. Cùm autem ait, Excepta causa fornicationis: non dixit cuius ipsorum, viri an feminę. C Non enim tantùm fornicantē vxorem dimittere cōceditur, sed quisquis eam quoque vxorem dimittat, à qua ipse cogitur fornicari, causa fornicationis vtique dimittit. Velut si aliquē cogat vxor sacrificare idolis. Qui talem dimittit, causa fornicationis dimittit, non tantùm illius, sed & suæ: illius, quia fornicatur: suæ, ne fornicetur. Nihil autem iniquius, quàm fornicationis causa dimittere vxorem, si & ipse conuincitur fornicari. Occurrit enim illud, In quo enim alterū iudicas, Rom.2.d.
temetipsum condēnas: eadem enim agis quæ iudicas. Quapropter quisquis fornicationis causa vult abiicere vxorem, prior debet esse à fornicatione purgatus: quod similiter etiam de femina dixerim. Quod autē dicit, Quisquis solutā à viro duxerit, mœchatur, queri potest, vtrum quomodo mœchatur ille qui ducit, sic & illa quam ducit. Iubetur enim & illa manere innupta, aut viro reconciliari. Sed si discesserit, inquit, à viro, maneat innupta. Multum autem interest vtrum D dimittat vxor virum, an dimittatur à viro. Si enim ipsa virum dimiserit, & alteri nupserit, videtur cupiditate mutandi coniugij virum priorem reliquisse, quæ sine dubio adulterina cogitatio est. Si autem dimittatur à viro cum quo esse cupiebat, mœchatur quidem qui eam duxerit secundum Domini sententiam: sed vtrū & ipsa tali crimine teneatur, incertum est. Quamuis multo minus inueniri possit, quomodo cùm vir & mulier pari consensu sibi misceantur, vnus eorū mœchus sit, & nō alter. Huc accedit, quia si mœchatur ille ducendo eam quæ soluta est à viro, quāquam non dimiserit, sed dimissa sit, ipsa eum facit mœchari, quod nihilominus Dns vetat. Ex quo colligitur, siue dimissa fuerit, siue dimiserit, oportere illam manere innuptā, aut viro recōciliari. Rursum quæritur, vtrum si vxoris permissu, siue sterilis, siue quę concubitū pati nō vult, adhibuerit

adhibuerit sibi alteram vir, non aliēnam, neque à viro A seiunctam, possit esse sine crimine fornicationis? Et in historia quidem veteris Testamenti inuenitur exemplum: sed nunc præcepta maiora sunt, in quæ per illū gradum generatio humana peruenit. Tractanda illa sunt ad distinguendas ætates dispēsationis diuinę prouidentię, quę humano generi ordinatissimè subuenit, non autem ad viuendi regulas vsurpandas. Sed tamen
1 Cor.7.a.4. vtrū quod ait Apostolus, Mulier non habet potestatē sui corporis, sed vir: similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier: possit in tantum valere, vt permittente vxore, quæ maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quæ nec aliena vxor sit, nec à viro disiuncta, concūbere: sed non ita est existimandum, ne hoc etiam femina, viro permittente facere posse videatur: quod omnium sensus excludit. Quamquam nonnullæ causæ possint existere, vbi & vxor, mariti consensu, pro ipso marito hoc facere debere videatur: sicut Antiochię factum esse perhibetur Historia.
ante quinquaginta fermè annos, Constantij temporibus. Nam Acindinus tunc præfectus, qui etiam cōsul fuit, cùm quendam libræ auri debitorē fisci exigeret, nescio vnde commotus, quod plerumque in istis potestatibus perniciosum est, quibus quod libet licet, aut potius putatur licere, comminatus est iurās & vehementer affirmans, quòd si certo die quem cōstituerat, memoratum aurum non exolueret, occideretur. Itaq; cùm ille teneretur immani custodia, nec se posset debito illo expedire, dies metuendus immineret & propinquare cœpit. Et fortè habebat vxorē pulcherrimam, sed nullius pecuniæ qua subuenire posset viro: cuius mulieris pulchritudine cùm quidam dies esset accensus, & cognouisset maritum eius in illo discrimine constitutum, misit ad eam pollicens pro vna nocte, si ei misceri vellet, se auri libram daturū. Tum illa quæ se sciret non habere sui corporis potestatem, sed virum suum, pertulit ad eum dicens, paratā se esse pro marito id facere, si tamen ipse coniugalis corporis C dominus, cui tota illa castitas deberetur, tanquam de re sua pro vita sua vellet id fieri. Egit ille gratias, & vt id fieret imperauit, nullo modo iudicans adulterinum esse cōcubitum, quòd & libido nulla & magna mariti charitas se iubente & volente flagitaret. Venit mulier ad villā illius diuitis, fecit quod voluit impudicus: sed illa corpus nō nisi marito dedit, non concūbere, vt solet, sed viuere cupiēti: accepit aurū. Sed ille qui dedit, fraude subtraxit quod dederat, & supposuit simile ligamētum cum terra. Quod vbi mulier iam domi suę posita inuenit, prosiluit in publicū eadem mariti charitate clamatura quod fecerat, qua facere coacta est: interpellat præfectum, fatetur omnia, quam fraudem passa esset ostēdit. Tum verò præfectus primò se reū, quòd suis minis ad id ventum esset, pronunciat, tanquam in alium sententiam diceret, de Acindini bonis auri libram fisco inferendam, illam verò mulierē dominam in eam terram, vnde pro auro terram accepis- D set, induci. Nihil hic in alteram partem disputo, liceat cuique æstimare quod velit. Non enim de diuinis authoritatibus deprompta historia est, sed tamē narrato hoc facto, non ita respuit hoc sensus humanus, quod in illa muliere viro iubente commissum est, quemadmodum antea cùm sine vllo exemplo res ipsa poneretur, horruimus. Sed in hoc Euangelij capitulo nihil fortius considerandū est, quàm tantum malū esse fornicationis, vt cùm tanto vinculo sibi coniugia cōstringantur, hæc vna causa solutionis excepta sit. Quæ sit autem fornicatio, iam tractatum est.

CAP.XVII. Mat.5.f.33. Leuit.19.d. 12. ITERVM, inquit, *audistis quia dictum est antiquis, Non periurabis, reddes autem Domino iuramētum tuum. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est*

Augustin. to. 4.

pedum eius: neq; per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes facere capillum vnū album aut nigrū. Sit autē sermo vester, Est, est; non, non: quod autem amplius est, à malo est. Iustitia Pharisæorum est, non periurare. Hanc confirmat qui vetat iurare, quod pertinet ad iustitiam regni cælorū. Sicut enim falsum loqui non potest qui nō loquitur, sic periurare non potest qui non iurat. Sed tamē quoniam iurat qui adhibet testem Deum, diligenter cōsiderandum est hoc capitulum, ne contra præceptum Dñi Apostolus feciſse videatur, qui sępe hoc modo iurauit, cùm dicit, Quę autem scribo vobis, ecce coram Gal.1.d.20. 2 Cor.11.g. 31. Deo, quia non mentior. Et iterum, Deus & pater Dñi nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sęcula, scit quia nō mentior. Tale est etiā illud, Testis enim mihi Rom.1.a.9. est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio filij eius, quomodo sine intermissione memoriā vestri facio semper in orationibus meis. Nisi fortè quis dicat tunc cauēdam esse iurationē, cùm per aliquid dicitur B quod iuratur: vt nō iuraverit, quia non dixit per Deū: sed dixit, testis est mihi Deus. Ridiculum est hoc putare. Tamen propter contentiosos aut multū tardos, ne aliquid interesse quis putet, sciat etiā hoc modo iurasse Apostolum dicentem: Quotidie morior, per ve- 1 Cor. 15.d. 31. stram gloriā. Quod ne quis existimet ita dictum, tanquam si diceretur, vestra gloria me facit quotidie mori, sicut dicitur, per illius magisteriū doctus factus est, id est, illius magisterio factum est vt perfectè doceretur: Græca exemplaria diiudicant, in quibus scriptum est, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἣν ἔχω ἐν ὑμῖν; quod nō nisi à iurante dicitur. Ita ergo intelligitur præcepisse Dñs ne iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iusiurandum, & assiduitate iurandi ad periurium per consuetudinē delabatur. Quapropter qui intelligit, non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, refrenet se quantū potest, vt non ea vtatur, nisi necessitate: cùm videt pigros esse homines ad credendū, quod eis vtile est credere, nisi iuratione firmentur. Ad hoc itaque pertinet C quod sic dicitur, Sit autem sermo vester, Est, est; non, Mat.5.f.37 non. Hoc bonum est, & appetendū, quod autem amplius est, à malo est: id est, si iurare cogeris, scias de necessitate venire infirmitatis eorū quibus aliquid suades. Quæ infirmitas vtique malum est, vnde nos quotidie liberari deprecamur, cùm dicimus, Libera nos à Mat.6.b.13. malo. Itaq; non dixit: quod autē amplius est, malū est. Tu autē non malum facis qui bene vteris iuratione, quæ etsi non bona, tamen necessaria est, vt alteri persuadeas quod vtiliter persuades, sed à malo est illius cuius infirmitate iurare cogeris. Sed nemo nouit nisi qui expertus est, quàm sit difficile & consuetudinē iurandi extinguere, & nunquā temerè facere quod nonnunquā facere necessitas cogit. Quæri autem potest, cùm diceretur, Ego autē dico vobis, non iurare omnino: cur additū sit, neque per cælum, quia thronus Dei est: & cætera vsque ad id quod dictum est, neq; per caput tuum. Credo propterea, quia non putabant Iudæi se teneri iureiurando, si per ista iurassent: & quoniam audierant, Reddes autē Dño iusiurandum tuum, non se putabant Dño debere iusiurandum, si per cælū, aut terram, aut per Hierosolymam: aut per caput suū iurarent: quod non vitio præcipientis, sed illis malè intelligentibus, factum est. Itaque Dns docet nihil esse tam vile in creaturis Dei, vt per hoc quisq; periurandum arbitretur: quando à summis vsque ad infima diuina prouidētia creata regerentur, incipiens à throno Dei vsque ad capillum album aut nigrum. Neq; per cælū, inquit, quia thronus Dei est: neq; per terrā, quia scabellum pedū eius est: id est, cùm iuras per cælū aut terrā, non te arbitreris non debere Dño iusiurandum tuū, quia per eum iurare cōuinceris cuius cælū thronus est, & cuius scabellū terra est: neq; per Hierosoly-

mam, quia ciuitas est magni regis, melius quàm si di- A
ceret, mea, cùm tamẽ hoc dixisse intelligatur. Et quia
ipse vtique Dominus est, Domino iusiurandũ debet,
qui per Hierosolymam iurat. Neque per caput tuum
iuraueris. Quid enim poterat quisq; magis ad se perti-
nere arbitrari, quàm caput suũ? Sed quomodo nostrũ
est, vbi potestatem faciendi vnius capilli albi aut nigri
non habemus? Ergo Deo debet iusiurándum ineffabi-
liter tenenti omnia, & vbique præsenti, quisquis etiã
per caput suum iurare voluerit: & hinc etiam cætera
intelliguntur, quæ omnia vtique dici non poterát, sic-
ut illud quod cõmemorauimus dictum ab Apostolo,
2 Cor.15.d. 31. Quotidie morior per vestram gloriã. Quam iuratio-
nem vt Domino se debere ostenderet, addidit quam
habeo in Christo Iesu. Veruntamen propter carnales
dico, nõ oportet opinari quod dictum est, Cælũ thro-
nus Dei est, & terra scabellum pedum eius, quòd sic
habeat Deus collocata membra in cælo & in terra, vt
nos cùm sedemus: sed illa sedes Dei iudiciũ Dei signi- B
ficat. Et quoniã in hoc vniuerso mundi corpore maxi-
mam speciem cælum habeat, & terra minimam, tan-
quam præsentior sit excellenti pulchritudini vis diui-
na, minimã verò ordinet in extremis atque infimis, se-
dere in cælo dicitur terrámq; calcare. Spiritaliter autẽ
sanctas animas cæli nomine significat, & terræ, pecca-
2 Cor.2.d.15 trices: & quoniam spiritalis omnia iudicat, ipse autem
à nemine iudicatur, conuenienter dicitur sedes Dei.
Gen.3.d.19. Peccator verò cui dictum est, Terra es, & in terrã ibis:
quia per iustitiam meritis digna tribuentẽ, in infimis
ordinatur, & qui in lege manere noluit, sub lege pu-
nitur, congruenter accipitur scabellum pedum Dei.

CAPVT XVIII. SED iam vt istam quoque cõcludamus summam,
quid laboriosius aut operosius dici, aut cogitari po-
test, vbi omnes neruos industriæ suæ animus fidelis
exerceat, quàm in vitiosa consuetudine superãda pre-
cidat membra impedientia regnum cælorũ, nec do-
lore frangatur: toleret in coniugali fide omnia quæ
quãuis sint molestissima, crimen tamen illicitæ corru- C
ptionis, id est, fornicationis nõ habent? Veluti si vxorẽ
quisque habeat, vel sterilem, vel deformem corpore,
siue debilem membris, vel cæcam, vel surdã, vel clau-
dam, vel si quid aliud, siue morbis & doloribus làguo-
ribúsque cõfectam: & quicquid excepta fornicatione
cogitari potest vehemẽter horribile, pro fide & socie-
tate sustineat, neq; solùm talem non abiiciat: sed etiã
si nõ habeat, non ducat eam, quæ soluta est à viro, pul-
chram, sanam, diuitem, fœcundam. Quæ si facere nõ
licet, multo minus sibi licere arbitretur ad vllũ alium
illicitum concubitũ accedere, fornicationémque sic
fugiat, vt ab omni turpitudine se penitus extrahat. Ve
rum loquatur, neq; iurationibus crebris, sed morum
probitate commendet. Rebellantes aduersum se om-
nium malarũ consuetudinum innumerabiles turbas,
de quibus vt omnes intelligerentur, paucæ cõmemo-
ratæ sunt, confugiens ad arcẽ Christianæ militiæ, tan-
quàm de loco superiore prosternat. Sed quis tãtos la- D
bores inire audeat, nisi qui sic flagrat amore iustitiæ, vt
tanquam fame & siti vehemẽtissimè accensus, & nul-
lam sibi vitam donec ea satietur existimãs, vim faciat
in regnum cælorũ? Non enim aliter poterit esse fortis
ad toleranda omnia, quæ in præcidendis consuetudi-
nibus laboriosa & ardua & omnino difficilia seculi hu
Mat.5.a.6. ius amatores putant. Beati ergo qui esuriunt & sitiunt
iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Verũtamen in
his laboribus cùm quisque difficultatẽ patitur, & per
dura & aspera gradum faciens circũuallatus variis tẽ-
tationibus, & hinc atque illinc insurgere præteritæ vi-
tæ molestias intuens, timet ne aggressa implere non
possit, arripiat cõsilium, vt auxilium mereatur. Quod
est autem aliud consilium, nisi vt infirmitatem aliorũ
ferat, & eis quantum potest opituletur, qui suę diuini-
tùs desiderat subueniri? Consequenter itaq, præcepta
misericordiæ videamus. Mitis autem & misericors v-
num videtur. Sed hoc interest, quòd mitis, de quo su-
periùs tractatum est, qui pietate non contradicit diui-
nis sententiis, quæ in sua peccata proferuntur, neq; il-
lis Dei sermonibus quos nondum intelligit, sed nullũ
beneficium præstat ei cui non contradicit nec resistit.
Misericors autem ita non resistit, vt propter eius cor-
reptionem id faciat, quem redderet resistendo peiorẽ.

CAP. XII. Mat.5.f.38. Exod.21.d. 24. SEQVITVR ergo Dominus, & dicit: *Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere aduersus malum. Sed si quis te percusserit in dexterã maxillam, præbe illi & alteram. Et qui voluerit tecum iudicio contendere & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium. Et qui te angariauerit mille passus, vade cum illo alia duo. Omni petenti te da, & qui volu-erit à te mutuari, ne auersatus fueris.* Phariseorum iu-
stitia minor est, non excedere vindictæ modũ, ne plus
rependat quisq; quàm accepit. Et magnus hic gradus
est. Nemo enim facilè inuenitur qui pugno accepto
pugnũ reddere velit: & vno conniciante verbo audi-
to, vnum & quod tantundem valeat referre cõtentus
sit: sed siue ira perturbatus immoderatiùs vindicat: si-
ue quia iustũ putat, eum qui læserit prior grauiùs lędi,
quàm læsus est qui non læserat. Talem animũ magna
ex parte refrenauit lex in qua scriptum est, Oculũ pro
oculo, & dentẽ pro dente. Quibus nominibus signifi-
catur modus, vt iniuriam vindicta non transeat, & hęc
est pacis inchoatio. Perfecta autem pax est, talem pe-
nitus nolle vindictam. Inter illud ergo primum quod
præter legem est, vt maius malum pro minore malo
reddatur: & hoc quod Dominus perficiendis discipu-
lis dicit, ne pro malo vllum malum reddatur: medium
quendam locum tenet, vt tantum reddatur quantum
acceptum est, per quod à summa discordia ad summã
concordiam pro temporum distributione trãsitus fa-
ctus est. Quisquis ergo malum infert prior studio læ-
dendi & nocendi, vide quantum distat ab eo qui nec
læsus rependit. Quisquis autem nulli prior malè fe-
cit, sed tamen læsus rependit grauius, vel volũtate vel
facto, recessit aliquantum à summa iniquitate, & pro-
cessit ad summam iustitiam, & tamen nondum tenet
quod lex quę per Moysen data est imperauit. Qui er-
go tantum reddit quãtum accepit, iam donat aliquid:
non enim tantam pœnam meretur nocens, quantam
ille qui ab eo læsus innocens passus est. Hanc ergo in- Mat.5.h.17
choatam nõ seueram, sed misericordem iustitiam ille
perfecit qui legem venit implere, non soluere. Duos
ergo adhuc gradus qui intersunt intelligẽdos reliquit,
quibus & de ipso summo misericordiæ culmine dice-
re maluit. Nam est adhuc quod faciat, qui nõ implet
istam magnitudinẽ præcepti, quæ pertinet ad regnum
cælorum: vt non reddat tantum, sed minus, vt vel pro
duobus pugnis vnum, aut pro eulso oculo aurẽ præ-
cidat. Hinc ascendens qui omnino nihil rependerit,
propinquat præcepto Dñi, nec tamen adhuc ibi est.
Parũ enim adhuc videtur Domino, si pro malo quod
acceperis nihil reddas mali, nisi etiã & amplius sis pa-
ratus accipere. Quapropter non ait, ego autẽ dico vo-
bis, non reddere malum pro malo, quãquam hoc etiã
magnũ præceptum sit; sed ait, non resistere aduersus
malum: vt non solùm non rependas quod tibi fuerit
irrogatum, sed etiam nõ resistas quo minus aliud irro-
getur. Hoc est enim quod etiã consequenter exponit:
Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuã,
præbe illi & alteram: non enim ait, si quis te percusse-
rit, noli tu percutere, sed para te adhuc percutienti.
Quod ad misericordiã pertinere, hi maximè sentiũt,
qui eis quos multũ diligunt, tãquam filiis vel quibus-
libet dilectissimis suis, ægrotantibus seruiunt vel par-
uulis vel phreneticis: à quibus multa sæpe patiuntur;
& si

& si eorum salus id exigat, præbent se etiam vt plura A
patiantur, donec vel ætatis vel morbi infirmitas trans-
eat. Quos ergo Dominus medicus animarum, curan-
dis proximis instruebat, quid eos aliud docere posset:
nisi vt eorum, quorum saluti consulere vellent, imbe-
cillitates equo animo tolerarent? Omnis namque im-
probitas ex imbecillitate animi venit: quia nihil inno
centius est eo qui in virtute perfectus est. Quæri autẽ
potest quid sibi velit dextera maxilla. Sic enim in exẽ-
plaribus Græcis, quibus maior fides adhibenda est, in-
uenitur. Nam multa Latina, maxillã tantùm habent,
non etiam dexteram. Facies est autem qua quisq; co-
1 Cor.11.c. 20. gnoscitur. Et legimus apud Apostolum: Toleratis e-
nim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si
quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cæ-
dit. Deinde continuò subiungit, secundum ignobilita-
tem dico, vt exponat quid sit in faciem cædi, hoc est
contemni atque despici. Quod quidem non ideo di-
cit Apostolus, vt illos non sustinerent, sed vt se magis,
qui eos sic diligeret, vt seipsum pro eis vellet impẽdi. B
Sed quoniam facies nõ potest dici dextera & sinistra,
& tamen nobilitas & secundum Deum & secundum
hoc seculum potest esse, ita tribuitur tanquam in de-
xteram maxillam & sinistram, vt in quocunque disci-
pulo Christi contemptũ fuerit quod Christianus est,
multo magis in se contemni paratus sit, si quos huius
seculi honores habet. Sicut idẽ Apostolus, cùm in eo
persequerẽtur homines nomen Christianum, si tace-
4 præbe- ret de dignitate quam habebat in seculo, nõ ? præbue-
ret. rat alteram maxillam, cædentibus dexteram. Non e-
lib.11.f.16 nim dicendo, Ciuis Romanus sum: non erat paratus
hoc in se contemni quod pro minimo habebat, ab eis
qui in illo nomen tam pretiosum & salutare contem-
serãt. Nunquid enim ideo minus postea vincula to-
lerauit, quæ ciuibus Romanis non licebat imponi, aut
quemquam de hac iniuria voluit accusare? Etsi qui ei
propter ciuitatis Romanæ nomen pepercerũt, nec ta-
men ille ideo non præbuit quod ferirent, cùm eos de C
tanta peruersitate corrigere cupierit patiẽtia sua, quos
videbat in se sinistras partes magis quàm dexteras ho-
norare. Illud est enim tantum attendendum quo ani-
mo fecerit omnia, quàm benevolè & clementer in
eos, à quibus ista patiebatur. Nam & pontificis iussu
Act.23.c.3. re cùm ait, Percutiet te Dominus paries dealbate: mi-
nus intelligentibus conuicium sonat: intelligentibus
verò prophetia est. Paries quippe dealbatus, hypocri-
sis est, id est, simulatio sacerdotalem præferens digni-
tatem, & sub hoc nomine tanquam candido tegmine
interiorem quasi luteam turpitudinem occultans. Nã
quod humilitatis fuit, mirabiliter custodiuit, cùm ei
diceretur, Principi sacerdotũ maledicis? Et respondit,
Exod.22.d. 28. Nescíui fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptũ
est enim: Principi populi tui ne maledicas. Vbi osten-
dit quanta tranquillitate illud dixisset, quod iratus di-
xisse videbatur, quòd tam citò, tam mansuetè respon- D
dit, quod ab indignantibus & perturbatis fieri nõ po-
test. Et in eo ipso intelligentibus verum dixit, Nescíui
quia princeps est sacerdotum: tanquam si diceret, Ego
alium sciui principem sacerdotum, pro cuius nomine
ista sustineo, cui maledicere fas non est, & cui vos ma-
ledicitis, cùm in me nihil aliud quàm eius odistis no-
men. Sic ergo oportet non simulatè ista iactare, sed in
Psal.36.b.8. ipso corde esse ad omnia præparatum, vt possit canere
illud Propheticum, Paratum cor meum Deus, paratũ
cor meum. Multi enim alteram maxillã præbere no-
uerunt, diligere verò illum à quo feriuntur, ignorant.
Act.18.d.23. At verò ipse Dominus, qui vtiq; præcepta quæ docuit
primus impleuit, percutienti se in maxillam ministro
sacerdotis non præbuit alterã: sed insuper dixit, Si ma-
lè locutus sum, exprobra de malo: si bene, cur me cæ-
dis? Non tamẽ ideo paratus corde non fuit, nõ solùm
in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed etiã
toto corpore crucifigi. Ergo & illud quod sequitur, Et
qui voluerit tecum iudicio contendere, & tunicam
tuam tollere, remitteilli & vestimentum, ad præpara-
tionem cordis, non ad ostẽtionem operis præceptum
rectè intelligitur. Sed de tunica & vestimẽto quod di-
ctum est, non in eis solis, sed in omnibus faciendũ est,
quæ aliquo iure temporaliter nostra esse dicimus. Si e-
nim de necessariis hoc imperatum est, quanto magis
superflua contẽnere conuenit? Veruntamen ea quæ
nostra dixi, eo genere includenda sunt, quo Dominus
ipse præcipsit, dicens: Si quis vult iudicio tecum cõ-
tendere, & tunicam tuam tollere. Omnia ergo intelli-
guntur, de quibus iudicio nobiscum contendi potest:
ita vt à nostro iure in ius illius transeant, qui contẽdit
vel pro quo cõtendit: sicuti est vestis, domus, fundus,
iumentum, & generaliter omnis pecunia. Quod vtrũ
etiam de seruis accipiendum sit, magna quæstio est.
Nõ enim Christianum oportet sic possidere seruum,
quomodo equum aut argẽtum: quãquam fieri possit,
vt maiore pretio valeat equus quàm seruus, & multò
magis aliquod aureum vel argẽteum. Sed ille seruus,
si rectius & honestius, & ad Deum colendum accom-
modatius abs te domino educatur, aut regitur, quàm
ab illo potest qui eum cupit auferre: nescio vtrũ quis-
quam dicere audeat, vt vestimentum eum debere cõ-
temni. Hominem náque homo tãquam semetipsum
diligere debet, cui ab omnium Domino, sicut ea quæ
sequuntur ostendunt, etiam vt inimicos diligat impe-
ratur. Sanè animaduertendum est, omnem tunicã ve-
stimentum esse, non omne vestimentum tunicã esse.
Vestimenti ergo nomen plura significat quàm nomẽ
Mat.5.f.40 tunicæ. Et ideo sic dictum esse arbitror, Et qui volue-
rit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tolle-
re, remitte illi & vestimentum: tãquam si diceret, qui
voluerit tunicam tuam tollere, remitte illi, & si quid
aliud indumenti habes, Ideo nonnulli pallium inter-
pretati sunt, quod Græcè positum est ἱματιον. Et qui
te angariauerit, inquit, mille passus, vade cum il-
lo alia duo. Et hoc vtique nõ tam pedibus agas, quàm
vt animo sis paratus. Nam in ipsa Christiana historia,
in qua est authoritas, nihil tale inuenies factum à san-
ctis, vel ab ipso Domino, cùm in homine, quem susci-
pere dignatus est, viuendi nobis præberet exemplum:
cùm tamen omnibus ferè locis eos inuenias paratos
fuisse æquo animo tolerare quicquid eis improbè fuis-
set ingestum. Sed verbi gratia dictum putamus, Vade
cum eo alia duo. An tria compleri voluit, quo nume-
ro significatur perfectio: vt meminerit quisque cùm
hoc facit, perfectam se implere iustitiam, misericordi-
ter perferendo infirmitates eorũ quos vult sanos fieri?
Potest videri propterea etiã tribus exemplis hæc præ-
cepta insinuasse: quorum primum est, si quis te per-
cusserit in dexteram maxillam: secundum, si quis tu-
nicam tuam tollere voluerit: tertium, si quis te mille
passus angariauerit: in quo tertio exemplo simplo du-
plum additur, vt triplum compleatur. Qui numerus
hoc loco si non, vt dictum est, significat perfectionem,
illud accipiatur, quòd in præcipiendo tanquam tole-
rabilius incipiens paulatim creuerit, donec peruenire-
tur vsq; ad duplũ aliud perferendũ. Nam primò præ-
beri voluit alterã maxillã, cùm fuerit dextra percus-
sa, vt minus perferre paratus sis quàm pertulisti. Quic
quid enim dextera significat, & clarius est vtiq; quàm
id quod sinistra significat: & qui in re chariore aliquid
pertulit, si & in viliore perferat, minus est. Deinde illi
qui tunicam vult tollere, iubet & vestimẽtum dimit-
ti: quod aut tantundem est, aut non multo amplius,
non tamen duplum. Tertio de mille passibus, quibus
addenda dicit duo millia, vsque ad duplum aliud per-

feras iubet: ita significans siue aliquanto minus quàm iam fuit, siue tantúdem, siue amplius quisque improbus in te esse voluerit, æquo animo tolerandum esse.

CAPVT XX. IN his sanè generibus trium exemplorum nullum genus iniuriæ prætermissum esse video. Namque omnia in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera diuiduntur: quorum alterum est quod restitui nó potest: alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quòd percussus repercutis? Nũquid propterea aliquid quod in corpore læsum est, restituetur in integrum? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat. Sanum autem firmúmque ista non iuuant, quin potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem iudicat, quàm alieno supplicio suam mitigádam quæ nulla est. Neque hic ea vindicta prohibetur, quæ ad correptionem valeat: etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam. Nec impedit illud propositum quo quisque paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindictæ referendæ non est idoneus, nisi qui odium quo solent flagrare qui se vindicare desiderant, dilectionis magnitudine superauerit. Non enim metuendum est ne odisse paruulum filium parentes videantur, cùm ab eis vapulat peccans, ne peccet vlteriùs: & certè perfectio dilectionis ipsius Dei patris imitatione nobis proponitur, cùm in sequentibus dicitur, Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos, & orate pro eis qui vos persequuntur: & tamen de ipso dicitur per Prophetam, Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autẽ omnem filium quem recipit. Dicit & Dominus, Seruus qui nescit voluntatem domini sui, & facit digna plagis, vapulabit paucis: seruus autem qui scit voluntatem domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit multis. Non ergo quæritur, nisi vt & ille vindicet cui rerũ ordine potestas data est: & ea voluntate vindicet qua pater in paruulum filium, quẽ per ætatem odisse nondum potest. Hinc enim aptissimum exemplũ datur, quo satis appareat, posse peccatum amore potius vindicari, quàm impunitum relinqui: vt illum in quem vindicat non pœna miserum, sed correctione beatum velit: paratus tamen, si opus sit, æquo animo plura tolerare ab eo illata quem vult esse correctum, siue in eum habeat potestatem coërcendi, siue non habeat. Magni autem & sancti viri, qui iam optimè scirent, mortẽ istam quæ animam dissoluit à corpore, nõ esse formidandam, secundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quo & viuentibus vtilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebãtur, non ipsa mors noceret, sed peccatũ quod augeri posset, si viuerent. Non temerè illi iudicabãt, quibus tale iudicium donauerat Deus. Inde est quòd Helias multos morte affecit, & propria manu, & igne diuinitùs impetrato: cùm & alij multi magni & diuini viri eodem spiritu consulendis rebus humanis non temerè fecerint. De quo Helia cùm exemplũ dedissent discipuli, Domino commemorantes, quid ab eo factum sit, vt etiam ipsis daret potestatem, petẽdi de cælo ignem ad consumendos eos qui sibi hospitium non præberent: reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ sancti, sed ignorantiã vindicãdi quæ adhuc erat in rudibus: animaduertens eos non amore correctionem, sed odio desiderare vindictã. Itaque posteaquam eos docuit quid esset diligere proximum tanquam seipsum, infuso etiam Spiritu sancto, quem decem diebus completis post ascensionem suã desuper vt promiserat misit, non defuerunt tales vindictæ, quãuis multo rarius quàm in veteri Testamẽto. Ibi enim ex maiore parte seruientes timore premebantur: hîc autem maxima dilectione liberi nutriebantur. Nam & verbis apostoli Petri Ananias & vxor eius, sicut in actibus Apostolorum legimus, exanimes ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed sepulti. Et si huic libro hæretici, qui aduersantur & veteri Testamento, nolunt credere, Paulum apostolum quem nobiscum legunt intueantur, dicentem de quodam peccatore quem tradidit satanę in interitũ carnis, vt anima salua sit. Et si nolunt hic mortem intelligere, fortasse enim incertum est, quamlibet vindictam per satanam factã ab Apostolo fateantur, quòd non eam odio, sed amore fecisset, manifestat illud adiectum, vt anima salua sit. Aut in illis libris quibus ipsi magnam tribuunt authoritatem animaduertant quod dicimus, vbi scriptũ est apostolum Thomam imprecatum cuidam, à quo palma percussus esset, atrocissimæ mortis supplicium, animam eius tamen cõmendauit vt in futuro ei seculo parceretur: cuius à leone occisi, à cætero corpore discerptam manum canis intulit mensis in quibus cõuiuabatur Apostolus. Cui scripturæ licet nobis non credere: non est enim in catholico canone. Illi tamen eam legunt, & tanquam incorruptissimam verissimãque honorant, qui aduersus corporales vindictas quæ sunt in veteri Testamento, nescio qua cæcitate acerrimè fœuiunt, quo animo & qua distributione temporum facta sint omnino nescientes. Tenebitur ergo in hoc iniuriarum genere, quod per vindictam luitur, iste à Christianis modus, vt accepta iniuria non surgat in odium, sed infirmitatis misericordia paratus sit animus plura perpeti, nec correctionem negligat, qua vel consilio vel authoritate vel potestate vti potest. Aliud iniuriarum genus est, quod in integrũ restitui potest. Cuius duę species, vna ad pecuniam, altera ad operam pertinet. Quapropter illius de tunicę vestimento, huius de angaria mille passuum & duũm milium exempla subiecta sunt: quia & reddi vestimentum potest, & quem adiueueris opera, potest te etiam ipse, si opus fuerit, adiuuare. Nisi fortè ita potius distinguendũ est, vt prius quod positum est de percussa maxilla, omnia significet quæ sic ingeruntur ab improbis, vt restitui non possint nisi vindicta. Secundum quod positũ est de vestimento, omnia significet quæ possunt restitui sine vindicta. Et ideo fortasse additum est, qui voluerit tecum in iudicio contẽdere: quia quod per iudicium ãufertur, non ea vi putatur auferri cui vindicta debeatur. Tertium verò ex vtroque confectum sit, vt sine vindicta, & cum vindicta possit restitui. Nam qui operam indebitam violenter exigit sine vllo iudicio, sicut facit qui angariat hominem improbè, & cogit se illicitè adiuuari ab inuito, & pœnam improbitatis potest luere, & operam reddere, si hanc ille repetat qui improbum pertulit. In his ergo omnibus generibus iniuriarum Dominus docet patientissimum & misericordissimum, & ad plura perferenda paratissimum animum Christiani esse oportere. Sed quoniam parum est non nocere, nisi etiam præstes beneficium quantũ potes, consequenter adiungit & dicit, Omni petenti te da, & qui voluerit mutuari à te, ne auersatus fueris. Omni petenti, inquit, non omnia petenti, vt id des quod dare honestè & iustè potes. Quid si enim pecuniam petat, qua innocẽtem conetur opprimere? Quid si postremò stuprum petat? Sed ne multa persequar quæ sunt innumerabilia, id profectò dãdum est quod nec tibi nec alteri noceat, quantum sciri aut credi ab homine potest: & cui iustè negaueris quod petit, indicanda est ipsa iustitia, vt non eum inanem dimittas. Ita omni petẽti te dabis, quãuis non semper id quod petit dabis, sed aliquando melius aliquid dabis, cùm petentem iniustè correxeris. Quod autem ait, Qui vult à te mutuari, ne auersatus fueris: ad animum referendum est. Hilarem enim datorem diligit Deus. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam si non ipse soluturus est. Cùm enim misericordibus Deus plura restituat,

restituat, omnis qui beneficium præstat, fœneratur. Aut si non placet accipere mutuantem nisi eum qui accipit redditurus, intelligendum est Dominum duo ipsa genera præstandi esse complexum. Namque aut donamus quod damus beneuolè, aut reddituro commodamus. Et plerumque homines, qui proposito diuino præmio donare parati sunt, ad dãdum quod mutuum petitur pigri fiunt: quasi nihil recepturi à Deo, cùm rem quę datur, ille qui accipit exoluat. Rectè itaque ad hoc beneficij tribuendi genus nos diuina hortatur authoritas dicens, Et qui voluerit à te mutuari, ne auersatus fueris: id est, ne propterea voluntatem alienes ab eo qui petit, quia & pecunia te vacuat, & Deus tibi non redditurus est, cùm homo reddiderit. Sed cùm id ex præcepto Dei facis, apud illum qui hæc iubet, infructuosum esse non potest.

CAPVT XXI. DEINDE adiunxit & dicit: *Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, & oderis inimicũ tuum. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, & benefacite his qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persequuntur: vt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui solẽ suum oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim dilexeritis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nónne & Publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres vestros tãtùm, quid amplius facitis? Nónne & Ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester, qui in cælis est perfectus est.* Sine ista dilectione, qua etiam inimicos & persecutores nostros diligere iubemur, ea quæ superiùs dicta sunt implere quis potest? Perfectio autem misericordiæ, qua plurimum animæ laboranti consulitur, vltra dilectionem inimici porrigi non potest, & ideo sic clauditur: Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester, qui in cælis est perfectus est. Ita tamẽ vt Deus intelligatur perfectus tanquam Deus, & anima perfecta tanquam anima. Gradum tamen esse aliquem in Pharisæorum iustitia, quæ ad legem veterem pertinet, hinc intelligitur: quòd multi homines eos etiam à quibus diliguntur oderunt, sicut luxuriosi filij parentes coërcitores luxuriæ suæ. Ascendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamuis adhuc oderit inimicum. Eius autem imperio, qui venit legem implere, non soluere, perficiet benuolentiam & benignitatem, cùm eam vsq; ad inimici dilectionem perduxerit. Nam ille gradus quamuis nonnullus sit, tam paruus est tamen, vt cum publicanis etiã possit esse communis. Nec quod in lege dictum est, Oderis inimicum tuum: vox iubẽtis iusto accipienda est, sed permittentis infirmo. Oritur hic sanè nullo modo dissimulanda quæstio, quòd huic præcepto Domini, quo nos hortatur diligere inimicos nostros, & benefacere his qui nos oderunt, & orare pro his qui nos persequũtur, multæ aliæ scripturarum partes minus diligenter & sobriè consideranti bus videntur aduersæ: quia & in Prophetis inueniuntur multæ imprecationes aduersus inimicos, quæ maledictiones putantur: sicut est illud, Fiat mensa eorum in laqueum: & cętera quæ ibi dicuntur. Et illud, Fiant filij eius pupilli, & vxor eius vidua: & alia quæ vel suprà vel infrà in eodem Psalmo in personam Iudæ per Propheram dicuntur. Multa alia vsquequaq; in scripturis reperiuntur, quæ videantur esse contraria & huic præcepto Domini, & illi apostolico, quo ait, Benedicite, & nolite maledicere: cùm & de Domino scriptum sit, quòd maledixerit ciuitatibus, quæ verbũ eius non acceperũt: & memoratus Apostolus, de quodam ita dixerit, Reddet illi Dominus secundum opera illius. Sed hæc facilè soluuntur, quia & Propheta per imprecationem quod esset futurum cecinit, non optantis voto, sed spiritu pręuidentis: ita & Dominus, ita & Apostolus: quamquam in horum etiam verbis non hoc inuenitur quòd optauerint, sed quòd prædixerint. Non enim cùm ait Dominus, Vę tibi Capharnaum, aliud sonat nisi aliquid ei mali euenturum merito infidelitatis, quod futurum Dominus non maleuolentia optabat, sed diuinitate cernebat. Et Apostolus nõ ait, reddat: sed, reddet illi Dominus iuxta opera eius: quod verbum prænunciantis est, non imprecantis. Sicut & de illa hypocrisi Iudęorum, de qua iam dictum est, cui euersionem imminere cernebat, dixit, Percutiet te Deus paries dealbate. Prophetæ autẽ maximè solent figura imprecantis futura prædicere, sicut figura præteriti temporis ea quæ ventura erant ventura sępe cecinerunt: sicut est illud, Quare fremuerũt gentes, & populi meditabũtur inania? Non enim dixit, quare frement gentes, & populi meditabũtur inania: cùm ea non quasi iam transacta meminisset, sed ventura prospiceret. Tale etiam illud est, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: & hic enim non dixit, diuident sibi vestimenta mea, & super vestem meam mittent sortem. Nec tamen de his verbis quisquam calumniatur, nisi qui non sentit varietatem istam figurarum in loquendo nihil veritati rerum minuere, & plurimum afferre affectibus animarum.

CAPVT XXII. SED illud magis vrget istam quæstionem, quod dicit apostolus Ioánes, Si quis scit peccare fratrem suum peccatum non ad mortem, postulabit, & dabit illi Dominus vitam qui peccat non ad mortem. Est autem peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. Aperte enim ostendit esse quosdam fratres pro quibus orare non nobis præcipitur, cùm Deus etiam pro persecutoribus nostris orare nos iubeat. Nec ista quæstio solui potest, nisi fateamur esse aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum persecutione grauiora sint. Fratres autem Christianos significari, multis diuinarum scripturarũ documentis probari potest. Manifestissimum tamen illud est, quod Apostolus ita ponit, Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore fideli, & sanctificata est mulier infidelis in fratre. Non enim addidit, nostro: sed manifestum existimauit: cùm fratris nomine Christianum intelligi voluit, qui infidelem haberet vxorẽ. Et ideo paulo pòst dicit, Quòd si infidelis discedit, discedat. Non enim seruituti subiectus est frater vel soror in huiusmodi. Peccatum ergo fratris ad mortẽ puto esse, cùm post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Iesu Christi quisque oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agitatur. Peccatum autẽ non ad mortem est, si quisquam non amorem per odium à fratre alienauerit, sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit. Quapropter & Dominus in cruce ait, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Nondum enim gratiæ Spiritus sancti participes facti societatem sanctæ fraternitatis inierant. Et beatus Stephanus in Actibus Apostolorũ orat pro eis à quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant, neque aduersus illam communem gratiã dimicabant. Et apostolus Paulus propterea credo non orat pro Alexandro, quia iam frater erat, & ad mortẽ, id est, inuidentiæ facibus fraternitatem oppugnando, peccauerat. Pro his autem qui non abruperant amorẽ ad mortem, sed timori succubuerant, orat, vt eis ignoscatur. Sic enim dicit, Alexander ærarius multa mihi mala ostendit: redder illi Dominus secundum opera eius, quem & tu deuita: valde enim resistit nostris sermonibus. Deinde subiũgit, pro quibus orat, ita dicẽs: In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Ista differentia peccatorum Iudam tradentem à Petro negante distinguit: non quia pœnitenti vel petenti non sit ignoscendum, ne contra illam sententiam Domini veniamus, qua præcepit semper ignoscendũ esse fratri petenti

petenti vt sibi frater ignoscat: sed quia illius peccati tanta labes est, vt deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia & agnoscere & annunciare cogatur. Cùm enim dixisset Iudas, Peccaui, quòd tradiderim sanguinem iustum: facilius tamen desperatione cucurrit ad laqueũ, quàm humilitate veniam deprecatus est. Quapropter multum interest quali pœnitentiæ ignoscat Deus. Multi enim multo citius se fatentur peccasse, atque ita sibi succensent vt vehementer se peccasse nollent: sed tamen animam ad humiliandum & obterendum cor, implorandamque veniã non deponunt. Quam mentis affectionem propter peccati magnitudinem iam de damnatione illos habere credendum est. Et hoc est fortasse peccare in Spiritum sanctum: id est, per malitiam & inuidiam, fraternam oppugnare charitatem post acceptam gratiam Spiritus sancti, quod peccatũ Dominus neque hic, neque in futuro seculo dimitti dicit. Vnde quæri potest, vtrum in Spiritum sanctum Iudæi peccauerint, quando dixerunt, quòd in Beelzebub principe dæmoniorum, dæmonia Dominus expelleret: vtrum hoc in ipsum Dominum dictum accipiamus, quia de se dicit alio loco: Si enim patremfamiliãs Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? An quoniam de magna inuidentia dixerunt, ingrati tam præsentibus beneficiis, quamuis nondum Christiani fuerint, tamen propter ipsam inuidentiæ magnitudinem in Spiritum sanctum peccasse credẽdi sunt? Non enim hoc colligitur de verbis Domini. Quamuis enim in eodem loco dixerit, Quicunque enim dixerit verbum nequam in filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit verbum aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro: tamen videri potest ad hoc eos monuisse, vt accedant ad gratiam, & post acceptam gratiam non ita peccent, vt nunc peccauerunt. Nunc enim in filium hominis dixerunt verbum nequam, & potest eis dimitti, si conuersi fuerint, & ei crediderint, & Spiritum sanctum acceperint: quo accepto si fraternitati inuidere, & gratiam quam acceperũt oppugnare voluerint, non eis dimitti, neque in hoc seculo neque in futuro. Nam si eos sic haberet cõdemnatos, vt nullam spem illis reliquisset, non adhuc monendos iudicaret, cùm addidit dicens, Aut facite arborem bonã, & fructum eius bonum: aut facite arborem malã, & fructum eius malum. Sic itaque accipiatur diligendos inimicos esse, & benefaciendum his qui nos oderunt, & orandum pro his qui nos persequuntur, vt pro quibusdam etiam fratrum peccatis intelligatur non præceptum esse, vt oremus: ne per imperitiam nostrã diuina Scriptura, quod fieri non potest, à se dissentire videatur. Sed vtrum sicut pro quibusdam non est orãdum, ita etiam contra aliquos orandum sit, nondum satis apparuit. Generaliter enim dictum est, Benedicite, & nolite maledicere. Et illud, Nemini malum pro malo reddentes. Pro quo autem non oras, non etiam contra illum oras: potes enim videre certam eius pœnam, & penitus desperatam salutem: & non quia odisti eum, ideo pro illo non oras: sed quia sentis nihil te posse proficere, & orationem tuam non vis repelli à iustissimo iudice. Sed quid agimus de his, contra quos oratum à sanctis accipimus, non vt corrigerẽtur: nam hoc modo potius pro ipsis oratum est: sed ad illam vltimam damnationem: non sicut contra Domini traditorem per Propheram: nam illa, vt dictum est, prædictio futurorum, non optatio supplicij fuit. Nec sicut ab Apostolo contra Alexandrum; nam & inde satis dictum est: sed sicut in Apocalypsi Ioannis legimus martyres orare vt vindicentur, cùm ille primus martyr vt lapidatoribus suis ignosceretur, orauerit. Sed hinc non oportet moueri. Quis enim audeat affirmare, cùm illi sancti candidati se vindicari petierint, vtrũ contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est sincera & plena iustitiæ & misericordiæ vindicta martyrum, vt euertatur regnũ peccati. Non enim cõtra ipsos homines, sed contra regnũ peccati petierunt, quo regnante tanta perpessi sunt. Ad cuius euersionem nititur Apostolus, dicens: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. Destruitur autem & euertitur peccati regnum, partim correctione hominum, vt caro spiritui subiiciatur: partim damnatione perseuerantium in peccato, vt ita iustitia ordinentur, vt iustis cum Christo regnantibus, molesti esse non possint. Intuere apostolum Paulum, nónne tibi videtur in seipso Stephanum martyrẽ vindicare, cùm dicit, Non sic pugno tanquam aërem cẽdens, sed castigo corpus meum, & seruituti subiicio? Nam hoc in se vtique prosternebat & debilitabat, & victum ordinabat, vnde Stephanum cæteróſq; Christianos fuerat persecutus. Quis ergo conuincit, martyres sanctos non talẽ suam vindictam à Domino esse deprecatos, cùm etiam finem huius seculi, in quo tãta exitia pertulerunt, ad suam vindictam potuerunt libenter optare? Quod qui orant, & pro inimicis suis orant qui sanabiles sunt, & contra illos non orant qui insanabiles esse voluerunt: quia Deus quoque puniẽdo illos non est maleuolus tortor, sed iustissimus ordinator. Sine vlla ergo dubitatione diligamus inimicos nostros, benefaciamus his qui oderunt nos, & oremus pro eis qui nos persequuntur.

QVOD autem consequenter positum est, Vt sitis filij patris vestri qui in cælis est: ex illa regula intelligẽdum est, qua & Ioannes dicit, Dedit illis potestatem filios Dei fieri. Vnus enim naturaliter filius est, qui nescit omnino peccare. Nos autẽ potestate accepta efficimur filij, inquantum ea quæ ab illo præcipiũtur implemus. Vnde & apostolica disciplina adoptionẽ appellat, qua in æternam hæreditatem vocamur, vt cohæredes Christi esse possimus. Filij ergo efficimur regenerationespiritali, & adoptamur in regnũ Dei, non tanquam alieni, sed tãquam ab illo facti & creati, hoc est, conditi: vt vnum beneficium sit, quo nos fecit esse per omnipotentiam suam, cùm antè nihil essemus: alterum quo adoptauit, vt cum eo tanquam filij vita æterna, pro nostra participatione frueremur. Itaque nõ ait, facite ista, quia estis filij: sed, facite ista, vt sitis filij. Cùm autem ad hoc nos vocat per ipsum vnigenitũ, ad similitudinem suam nos vocat. Ille enim, sicut cõsequenter dicit, solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Siue solem suũ non istum carneis oculis visibilem accipias, sed illam sapientiam, de qua dicitur, Candor est enim lucis æternæ. De qua item dicitur, Ortus est mihi iustitię sol. Et iterum, Vobis autem qui timetis nomen Domini, orietur sol iustitiæ: vt etiam pluuiam accipias irrigationem doctrinæ veritatis, quia & bonis & mãlis apparuit, & bonis & malis euangelizatus est Christus. Siue istum solem mauis accipere nõ solùm hominum, sed etiam pecorum corporeis oculis prolatum, & istã pluuiam qua fructus gignuntur: qui ad refectionem corporis dati sunt. Quod probabilius intelligi existimo, vt ille sol spiritalis nõ oriatur, nisi bonis & sanctis: quia & hoc ipsum est, quod plangunt iniqui in illo libro, qui Sapientia Salomonis inscribitur: Et sol nõ est ortus nobis. Et illa pluuia spiritalis non irrigat nisi bonos: quia malos significabat vinea, de qua dictum est, Mandabo nubibus meis ne pluant super eam. Sed situe illud, siue hoc intelligas, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur, si filij Dei esse volumus. Quantum enim huic vitæ solatium afferat lux ista visibilis, & pluuia corporalis, quis tã ingratus est vt non sentiat? Quod solatium videmus & iustis in hac

hac vita & peccatoribus communiter exhiberi. Non autem ait, qui facit solem oriri super bonos & malos, sed addidit suum: id est, quem ipse fecit atque constituit, & à nullo aliquid sumpsit vt faceret. Sicut & in Genesi de omnibus luminaribus scribitur: qui prope potest dicere sua esse omnia quæ de nihilo creauit: vt hinc admoneremur, quanta liberalitate inimicis nostris ex præcepto eius præstare debeamus, quæ nos nõ creauimus, sed de muneribus eius accepimus. Quis autem potest vel paratus esse ab infirmis iniurias sustinere, quantum eorum saluti prodest: & malle se amplius iniquitatis alienæ perpeti, quàm id quod perpessus est reddere: omni petenti à se aliquid, vel id quod petit, si habetur, & si rectè dari potest, vel consilium bonum vel beneuolum dare animum, nec se auertere ab eo qui mutuari cupit: diligere inimicos, benefacere his qui se oderunt, orare pro eis qui se persequuntur. Quis ergo hæc facit, nisi plenè perfectéque misericors? Quo vno consilio miseria deuitatur, opitulante illo qui ait, Misericordiam volo magis quàm sacrificium. Beati ergo misericordes, quia ipsorum miserebitur Deus. Sed iam commodè fieri puto, vt hic Lector tam longo volumine fatigatus respiret aliquantulum, & ad cætera reficiatur in alio libro consideranda.

D. AVRELII AVGVSTINI,

DE SERMONE DOMINI IN MONTE, LIBER SECVNDVS.

MISERICORDIAM, vsque ad cuius tractationem liber primus terminum accepit, sequitur cordis mundatio, vnde iste sumit exordium. Cordis autẽ mundatio est tanquam oculus quo videtur Deus, cuius simplicis habendi tantam curam esse oportet, quantam eius rei dignitas flagitat, quæ tali oculo cõspici potest. Huic autem oculo magna ex parte mundato difficile est non surrepere sordes aliquas de his rebus, quæ ipsas nostras bonas actiones comitari solent, veluti laus est humana. Siquidem non rectè viuere, pernicio sum est: rectè autem viuere, & nolle landari, quid est aliud quàm inimicum esse rebus humanis, quæ vtique tanto sunt miseriores, quanto minus placet recta vita hominum. Si ergo inter quos viuis, te rectè viuentem non laudauerint, illi in errore sunt: si autem laudauerint, tu in periculo. Nisi tam simplex cor habueris & mundum, vt ea quæ rectè facis non propter laudes hominum facias: magisque illis recta laudantibus gratuleris, quibus id quod bonũ est placet quàm tibi: nisi quia rectè viuis, etiam si nemo laudaret: ipsamque laudem tuam tunc intelligas vtilem esse laudantibus, si non teipsum in tua bona vita, sed Deum honorent, cuius sanctissimum templũ est quisquis viuit bene: vt impleatur quod ait Dauid, In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti, & lætentur. Pertinet ergo ad oculum mundum non intueri in rectè faciendo laudes hominum, & ad eas referre quod rectè facis: id est, propterea rectè facere aliquid, vt hominibus placeas. Sic enim etiam simulare bonum libebit, si non attenditur nisi vt homo laudet: qui quoniam videre cor non potest, potest etiam falsa laudare. Quod qui faciunt, id est, qui bonitatem simulant, duplici corde sunt. Non ergo habet simplex cor, id est, mundum cor, nisi qui transcendit humanas laudes, & illum solùm intuetur, cùm rectè viuit, & ei placere nititur, qui conscientiæ solus inspector est. De cuius conscientiæ puritate quicquid procedit, tanto est laudabilius, quanto humanas laudes minus desiderat. *Cauete ergo*, inquit, *facere iustitiam vestram coram hominibus, vt videamini ab eis*: id est, cauete hoc animo iustè viuere, & ibi cõstituere bonum vestrũ, vt vos videant homines: *alioquin mercedem non habebitis*: & reliqua. Non si ab hominibus videamini, sed si propterea iustè viuatis, vt ab hominibus videamini. Nam vbi erit, quòd in principio sermonis huius dictum est, Vos estis lux mundi: non potest ciuitas abscondi supra montem posita: & reliqua vsque ad id quod ait, Vt videant opera vestra bona. Sed non ibi constituit finem. Addidit enim, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. Hic autem, quia hoc reprehendit, si ibi sit finis rectè factorum, id est, si propterea rectè faciamus, vt tantùm videamur ab hominibus: posteaquam dixit, Cauete facere iustitiam vestram coram hominibus vt videamini ab eis: nihil addidit. In quo apparet, non hoc eum prohibuisse vt rectè fiat coram hominibus, sed ne ob id fortè rectè fiat coram hominibus, vt videamur ab eis, id est, vt hoc intueamur, & ibi finem nostri propositi collocemus. Nam & Apostolus dicit, Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem: cùm alio loco dicat, Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo. Quod qui non intelligunt, contrarium putant, cùm ille se dixerit non placere hominibus, quia non ideo rectè faciebat vt placeret hominibus, sed vt Deo, ad cuius amorem corda hominum volebat conuertere, eo ipso quo placebat hominibus. Itaq; & non se placere hominibus rectè dicebat, quia in eo ipso vt Deo placeret, intuebatur: & placendum esse hominibus rectè præcipiebat, non vt hoc appeteretur tanquam merces rectè factorum, sed quia Deo placere non posset, qui non se iis quos saluos fieri vellet præberet imitandum: imitari autem illum qui sibi non placuerit, nullo pacto quisquam potest. Sicut ergo non absurdè loqueretur, qui diceret, In hac opera qua nauem quæro, non nauem quæro, sed patriam: sic Apostolus conuenienter diceret, In hac opera, qua hominibus placeo, non hominibus sed Deo placeo: quia non hoc appeto, sed ad id refero, vt me imitentur quos saluos fieri volo. Sicut dicit de oblatione quæ fit in sanctos, Non quia quæro datum, sed requiro fructum: id est, quòd quæro datum vestrum, non hoc quæro, sed fructum vestrum. Hoc enim indicio apparere poterat, quantum profecissent in Deum: cùm id libenter tolleret, quod non propter gaudium de muneribus, sed propter communionem charitatis ab eis quærebatur. Quamquam & cùm addidit, & dicit, Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cælis est: nihil aliud demonstrat, nisi id nos cauere oportere, ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus, id est, ea nos beatos effici arbitremur.

CVM *ergo facis eleemosynam, noli tuba canere*, & reliqua: Noli, inquit, sic velle innotescere, vt hypocritæ. Manifestum est autem, hypocritas non quod oculis prætendunt hominum, id etiam corde gestare. Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis. Non enim qui agit partes Agamẽnonis in Tragœdia, verbi gratia, siue alicuius alterius, ad historiam vel fabulam quæ agitur pertinentis, verè ipse est, sed simulat eum, & hypocrita dicitur. Sic in ecclesia, vel in omni vita humana, quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est. Simulat enim iustum, & non exhibet, quia totum fructum in laude hominum ponit quam possunt etiam simulantes percipere, dum fallunt eos quibus videntur boni; ab eisque laudantur. Sed tales ab inspectore cordis Deo mercedem non capiunt, nisi fallaciæ supplicium. Ab hominibus

autem, inquit, perceperunt mercedem suam. Rectissi- A
Mat. 7. d. 23. mè que his dicitur, Recedite à me operarij dolosi: nomen enim meũ habuistis, sed opera mea non feci stis. Illi ergo perceperunt mercedem suam, qui non ob aliud eleemosynam faciunt, nisi vt glorificẽtur ab hominibus: non si glorificẽtur ab hominibus, sed si ideo faciunt, vt glorificentur, sicut superiùs tractatum est. Laus enim humana non appetit à rectè faciente, sed subsequi debet rectè facientem: vt illi proficiant qui etiam imitari possunt quod laudant, non vt hic putet aliquid eos sibi prodesse quem laudant. *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua:* & reliqua. Si intellexeris sinistram infideles dici, videbitur nulla esse culpa, placere fidelibus velle, cùm prorsus nihilominus in quorumlibet hominum laude fructum & finem boni operis constituere prohibeamur. Quod autem ad id pertinet vt te imitentur, quibus rectè facta tua placuerint, non tantùm fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est, vt laudandis bonis operibus nostris Deum honorent, & veniant ad salutem. Si autem sinistram inimicum putaueris, vt nesciat inimicus tuus cùm eleemosynã facis, cur ipse B
Act. 3. a. 1. Dominus inimicis Iudæis circumstantibus misericorditer sanauit homines? Cur apostolus Petrus sanato eo quem ad portam speciosam debilem miseratus est, etiam iras inimicorum in se atque in alios Christi discipulos pertulit? Deinde si non oportet scire inimicum, cùm eleemosynam facimus, quomodo cum ipso
Prou. 25. c. 21. Rom. 12. d. 20. inimico faciemus, vt illud impleamus præceptum, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi? Tertia solet esse carnalium opinio, tam absurda & ridenda, vt non eam commemorarem, nisi expertus essem non paucos eo errore detineri, qui dicunt: sinistræ nomine vxorem significari. Vt quoniam in re familiari tenaciores pecuniarum solent esse feminæ, lateat eas cùm aliquid misericorditer viri earum egenis impendunt propter domesticas lites. Quasi verò soli viri Christiani sint, & non hoc præceptum etiam feminis datum sit. Cui ergo sinistræ iubetur femina occultare opus misericordiæ suæ? An etiam vir sinistra erit feminæ, quod absurdissimè dicitur? Aut si quispiã C
putat inuicem sibi sinistras esse, si ab altero ita erogetur aliquid de re familiari, vt sit contra alterius voluntatem, non erit Christianum tale coniugium. Sed necesse est vt quisquis eorum eleemosynam facere voluerit ex præcepto Dei, quemcunque aduersum habuerit, inimicus sit præcepto Dei, & ideo inter infideles deputetur. Præceptum est autem de talibus, vt bona sua conuersatione ac moribus lucrifaciat vxorem maritus fidelis, vel maritum mulier fidelis. Quapropter non sibi debent occultare bona opera sua, quibus inuitandi sunt abinuicem, vt alter alterum possit ad Christianę fidei communionem inuitare. Nec furta facienda sunt, vt promereatur Deus. Quòd si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas æquo animo id non potest sustinere, quod tamen non iniustè atque illicitè fit, non tamen ipsam nunc sini- D
stram significari totius capituli consideratione facilè apparet, in qua simul inuenietur quam sinistram vocet: Cauete, inquit, facere iustitiam vestram coram hominibus: & reliqua. Generaliter hic iustitiam nominauit, deinde particulariter exequitur. Est enim pars aliqua iustitiæ, opus quod per eleemosynam fit, & ideo connectit dicendo: Cùm ergo facis eleemosynã, noli tuba canere: & reliqua. Ad hoc respicit, quod superiùs ait, Cauete facere iustitiam vestram coram hominibus: & reliqua. Quod autem sequitur, Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam: ad illud respicit quod suprà posuit, Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cælis est. Deinde sequitur, Te autem faciente eleemosynam. Cùm

dicit, Te autem faciente, quid aliud dicit, quàm non quomodo illi? Quid ergo mihi iubet? Te autem faciente, inquit, eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Ergo illi sic faciunt, vt sciat sinistra eorum quid faciat dextera eorum. Quod igitur in illis culpatum est, hoc tu facere vetaris. In illis autem hoc culpatum est, quòd ita faciunt vt laudes hominũ quærant. Quapropter nihil consequentius sinistra videtur significare, quàm ipsam delectationem laudis. Dextera autem significat intentionem implendi præcepta diuina. Cùm itaque conscientiæ facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ, fit sinistra conscia operis dexteræ: nesciat ergo sinistra tua quid faciat dextera tua: id est, non se misceat conscientiæ tuæ laudis humanæ appetitio, cùm in eleemosyna facienda diuinum præceptum contendis implere, vt sit eleemosyna tua in abscon so. Quid est in abscondito, nisi in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri. Quandoquidem multi multa mentiuntur. Quapropter si dextera intrinsecus agit in abscondito, ad sinistram pertinent omnia exteriora, quæ sunt visibilia & temporalia. Sit ergo eleemosyna tua in ipsa conscientia, vbi multi eleemosynam faciunt bona voluntate, etiam si pecuniam, vel si quid aliud est quod inopi largiẽdum est, non habent. Multi autem foris faciunt, & intus non faciunt, qui vel ambitione, vel alicuius rei temporalis gratia volũt misericordes videri, in quibus sola sinistra operari existimanda est. Item alij quasi mediũ inter vtrosque locum tenent, vt & intentione quæ in Deum est eleemosynam faciant, & tamen inserat se huic optimæ voluntati, nonnulla etiam laudis vel cuiuscũque rei fragilis & temporalis cupiditas. Sed Dominus noster multo vehementius prohibet solam sinistram in nobis operari, quando etiam misceri eam vetat operibus dexteræ: vt scilicet nõ modò sola temporalium rerum cupiditate caueamus eleemosynam facere, sed nec ita in hoc opere attendamus Deum, vt sese misceat vel adiungat exteriorum appetitio cõmodorum. Agitur enim de corde mundando, quod nisi fuerit simplex, mũdum non erit. Simplex autem quomodo erit si duobus dominis seruiat, nec vna intentione rerũ ęternarum purificet aciem suã, sed eam mortalium quoque fragiliúmque rerũ amore obnubilet? *Sit ergo eleemosyna tua in abscon so*, & reliqua. Rectissimè omnino & verissimè. Si enim præmium ab eo expectas qui conscientiæ solus inspector est, sufficiat tibi ad promerendum præmiũ ipsa conscientia. Multa Latina exemplaria sic habent, *Et pater tuus qui videt in abscon so, reddet tibi palàm.* Sed quia in Græcis, quæ priora sunt, non inuenimus, palàm, non putauimus hinc aliquid differendum esse. Et *cùm oratis*, Cap. 111. Mat. 6. b. inquit, *nolite fieri sicut hypocritæ tristes, qui amant in synagogis*, & reliqua. Neq; hic videri ab hominibus nefas est, sed ideo hoc agere vt videaris ab hominibus: & superfluò toties eadem dicuntur, cùm sit iam vna regula custodienda: qua cognitum est, non si hæc sciant homines, formidandum esse aut fugiẽdum: sed si hoc animo fiant, vt fructus in eis expetatur placendi hominibus. Seruat etiam ipse Dominus eadem verba, cùm adiungit similiter, Amen dico vobis, perceperũt mercedem suam. Hinc ostendens id se prohibere, ne ea merces appetatur qua stulti gaudent vt laudentur ab hominibus. *Vos autem cùm oratis*, inquit, *introite in cubicula vestra.* Quæ sunt ista cubicula, nisi ipsa corda, quæ in Psalmo etiam significantur, cùm dicitur, Psal. 4. b. 5. Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. *Et claudentes ostia orate*, ait, *patrem vestrum in abscon so.* Parum est intrare cubicula, si ostium pateat importunis, per quod ostium ea quæ foris sunt improbè se immergunt, & interiora

nostra

nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia tẽ- A
poralia & visibilia, quę per ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, & turba vanorum fantasmatum orantibus obstrepunt. Claudendum est ergo ostium, id est, carnali sensui resistendum est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit in intimis cordis, vbi oratur pater noster in abscondito. *Et pater*, inquit, *vester qui videt in abscondito, reddet vobis.* Et hoc tali clausula terminandum fuit: non enim hoc monet nunc vt oremus, sed quomodo oremus: neque vt superiùs, vt faciamus eleemosynam, sed quo animo faciamus: quoniam de corde mundando præcepit, quod non mundat, nisi vna & simplex intentio in æternam vitam solo & puro amore sapientiæ. *Orãtes autem*, ait, *nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt: arbitrantur enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.* Sicut hypocritarum est, præbere se spectandos in oratione, quorum fructus est, placere hominibus; ita ethnicorum, id est, gentilium in multiloquio suo se putare exaudiri. Et reuera omne multiloquium à gentilibus venit, qui exercendæ linguæ potius quàm mundando animo dãt operam. Et hoc nugatorij studij genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur: arbitrantes Deum sicut hominem iudicẽ ver- B
Ioan. 6. a. 8. bis adduci in sententiam. *Nolite itaque similes illis esse*, dicit vnus & verus magister: *Scit enim pater vester quid vobis necessarium sit, antequam petatis ab eo.* Si enim verba multa ad id proferuntur, vt instruatur & doceatur ignarus, quid eis opus est ad rerum omnium cognitorem, cui omnia quæ sunt eo ipso quo sunt loquuntur, sesẽque indicant facta: & ea quæ futura sunt eius artẽ sapientiámque non latent, in qua sunt & quæ transierunt, & quæ transitura sunt omnia, præsentia, & non transeuntia? Sed quoniam quamuis pauca tamen verba & ipse dicturus est, quibus nos doceat orare, quæri potest cur vel his verbis paucis opus sit ad eũ qui scit omnia antequam fiant, & nouit, vt dictum est, quid nobis sit necesse antequam petamus ab eo? Primò hic C
respondetur, non verbis nos agere debere apud Deũ, vt impetremus quod volumus, sed rebus quas animo gerimus, & intẽtione cogitationis cum dilectione pura & simplici affectu. Sed res ipsas verbis nos docuisse Dominum nostrum, quibus memoriæ mandatis eas ad tempus orandi recordaremur. Sed rursus quæri potest, siue rebus, siue verbis orandum sit, quid opus sit ipsa oratione, si Deus iam nouit quid nobis necessariũ sit: nisi quia ipsa orationis intentio cor nostrum serenat & purgat, capaciúsque efficit ad excipienda diuina munera, quæ spiritaliter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem nobis, nõ visibilem, sed intelligibilem & spiritalẽ: sed nos non semper parati sumus accipere, cùm inclinamur in alia, & rerum temporalium cupiditate tenebramur. Fit ergo in oratione conuersio cordis ad eum qui semper dare paratus est, si nos capiamus quod dederit: & in ipsa cõuer- D
sione, purgatio interioris oculi, cùm excluduntur ea quæ temporaliter cupiebantur, vt acies cordis simplicis ferre possit simplicẽ lucem, diuinitùs sine vllo occasu aut immutatione fulgẽtem: nec solùm ferre, sed etiam manere in illa, non tantùm sine molestia, sed etiã cum ineffabili gaudio, quo verè ac sinceriter beata vita perficitur. Sed iam considerandum est, quę
CAPVT IIII. nos orare ille præcepit, per quem & discimus quid oremus, & consequimur quod oramus. *Sic itaque orate vos*, inquit: *Pater noster qui es in cælis*, & reliqua.
Mat. 6. b. 9. Cùm in omni deprecatione beneuolentia cõcilianda sit eius quem deprecamur, deinde dicẽdum quid deprecemur, laude illius ad quem oratio dirigitur, solet beneuolentia conciliari, & hoc in orationis principio poni solet: in quo Dominus noster nihil aliud nos di-

cere iussit, nisi Pater noster qui es in cælis. Multa enim sunt dicta in laudem Dei, quæ per omnes sanctas Scripturas variè latèque diffusa potent quisque considerare, cùm legit: nusquam tamen inuenitur præceptum populo Israël vt diceret, Pater noster, aut oraret patrem Deum: sed Dominus eis infinuatus est, tanquam seruientibus, id est, secundum carnem adhuc viuentibus. Hoc autem dico, cùm mandata legis acciperent, quæ obseruare iubebantur. Nam prophetæ sæpe ostendunt eundem Dominum Deum etiam patrem eorundem esse potuisse, si ab eius mandatis non aberrarent. Sicut est illud, Filios genui, & exal- Esa. 1. a. 2.
taui, ipsi autem spreuerunt me. Et illud, Ego dixi, Dij Psal. 81 b. 6.
estis, & filij excelsi omnes. Et illud, Si Dominus sum, Mala. 1. b. 6.
vbi est timor meus? & si pater sum, vbi est honor meus? Et alia permulta, vbi arguuntur Iudæi, quia filij esse peccando noluerunt: exceptis eis quæ in prophetia dicuntur de futuro populo Christiano, qui patrem Deum esset habiturus, secundum illud Euange- B
lium, Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Apostolus Ioan. 1. b. 12.
autem Paulus dicit, Quamdiu hæres paruulus est, ni- Gal. 4. a. 1.
hil differt à seruo: & spiritum adoptionis nos accepisse commemorat, in quo clamamus, Abba pater. Et quoniam quòd vocamur ad æternam hæreditatem, vt simus Christi cohæredes, & in adoptionem filiorum Rom. 8. c. 23.
veniamus, non est meritorum nostrorum, sed gratiæ Dei: eandem ipsam gratiam in orationis principio ponimus, cùm dicimus, Pater noster. Quo nomine & charitas excitatur. Quid enim charius filius debet esse quàm pater? Et supplex affectus, cùm homines dicunt Deo, Pater noster: & quædam impetrandi præsumptio quæ petituri sumus, cùm prius quàm aliquid peteremus tam magnum donum accepimus, vt sinamur dicere, Pater noster, Deo. Quid enim iam non det filiis petentibus, cùm hoc ipsum antè dederit, vt filij essent? Postremò quanta cura animum tangit, vt qui dicit, Pater noster, tanto patre non sit indi- C
gnus. Si enim quisquam plebeius senatorem grandioris ætatis ab eo ipso patrem vocare permittatur, sine dubio trepidabit, nec facilè audebit, cogitans humilitatem generis sui, & opum indigentiam, & plebeiæ personæ vilitatem. Quanto ergo magis trepidandum est appellare patrem Deum, si tantæ sunt labes, tantæque sordes in moribus, vt multò iustius eas à sua coniunctione Deus expellat, quàm ille senator cuiuslibet mendici egestatem. Quandoquidem ille hoc cõtemnit in mendico, quò & ipse potest rerum humanarum fragilitate deuenire. Deus autem in sordidos mores nunquam cadit: & gratias misericordiæ ipsius, qui hoc à nobis exigit, vt pater noster sit, quod nullo sumptu, sed sola bona voluntate comparari potest. Admonentur etiam hic diuites, vel generi e nobiles secundum seculum, cùm Christiani facti fuerint, non superbire aduersus pauperes & ignobiles, quoniam simul dicũt Deo, Pater noster: quod non possunt verè ac piè dicere, nisi se fratres esse cognoscant. D

CAPVT V. VTATVR ergo voce noui Testamenti populus nouus, ad æternam hæreditatem vocatus, & dicat, Pater noster qui es in cælis: id est, in sanctis & iustis. Non enim spatio locorum continetur Deus. Sunt enim cæli excelsa mundi corpora, sed tamen corpora, quæ non possunt esse nisi in loco. Sed si in cælis tanquam in superioribus mundi partibus locus Dei esse creditur, melioris meriti sunt aues, quarum vita est Deo vicinior. Non autem scriptum est, Propè est Dominus excelsis hominibus, aut eis qui in montibus habitant: sed scriptum est, Propè est Dominus Psal 33. d. 19.
obtritis corde: quod magis pertinet ad humilitatem. Sed quemadmodum terra appellatus est peccator, cùm ei dictum est, Terra es, & in terram ibis: sic cæ- Gen. 3. d. 19.
lum iustus econtrario dici potest. Iustis enim dicitur,

Templum

1 Cor. 3. d. 17. Templum Dei ſanctũ eſt, quod eſtis vos. Quapropter A ſi in templo ſuo habitat Deus, & ſancti templum eius ſunt, rectè dicitur, Qui in cælis es, qui es in ſanctis. Et accommodatiſſima iſta ſimilitudo eſt, vt ſpiritaliter tantum intereſſe videatur inter iuſtos & peccatores, quantum corporaliter inter cælum & terram. Cuius rei ſignificandæ gratia, cùm ad orationes ſtamus, ad Orientem conuertimur, vnde cælum ſurgit: non tanquam ibi ſit Deus, & quaſi cæteras mundi partes deſeruerit, qui vbique præſens eſt non locorum ſpatiis, ſed maieſtate potentiæ: ſed vt admoneatur animus ad naturam excellentiorem ſe conuertere, id eſt, ad Dominum, cùm ipſum corpus eius quod eſt terrenum, ad corpus excellentius, id eſt, ad corpus cæleſte conuertitur. Conuenit etiam gradibus religionis, & plurimum expedit, vt omnium ſenſibus & paruulorum & magnorum bene ſentiatur de Deo. Et ideo qui viſibilibus adhuc pulchritudinibus dediti ſunt, nec poſſunt aliquid incorporeum cogitare: quoniam neceſſe eſt vt B cælum præferant terræ, tolerabilior eſt opinio eorum, ſi Deum quem adhuc corporaliter cogitant, in cælo potius credant eſſe, quàm in terra. Vt cùm aliquando cognouerint dignitatem animæ cæleſte etiam corpus excedere, magis eum quærant in anima, quàm in corpore etiam cæleſti: & cùm cognouerint quantum diſtat inter peccatorum animas & iuſtorum, ſicut non audebant, cùm adhuc carnaliter ſaperent eum in terra collocare, ſed in cælo: ſic poſtea meliori fide vel intelligentia magis eum in animis iuſtorũ quàm in peccatorum requirant. Rectè ergo intelligitur, quod di- Mat. 6. b. 9. ctum eſt, Pater noſter qui es in cælis: in cordibus iuſtorum eſſe dictum, tãquam in templo ſancto ſuo. Simul etiam vt qui orat, in ſe quoque ipſo velit habitare quẽ inuocat: & cum hoc affectu teneat iuſtitiã, quo munere inuitatur ad inhabitandum animum Deus. Iam videamus quæ ſint petenda. Dictum eſt enim quis ſit qui petitur, & vbi habitet. Primum autem omnium

1. quæ petuntur hoc eſt, *Sanctificetur nomen tuum*. Quod C non ſic petitur, quaſi non ſit ſanctum nomen Dei, ſed vt ſanctum habeatur ab hominibus: id eſt, ita illis innoteſcat Deus, vt non exiſtimẽt aliquid ſanctius quod magis offendere timeant. Neque enim quia dictũ eſt, Pſal. 75. a. 2 Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomen eius: ſic intelligendum eſt quaſi alibi minor ſit Deus, alibi maior: ſed ibi magnum eſt nomen eius, vbi pro ſuæ maieſtatis magnitudine nominatur. Ita ibi dicitur ſanctum nomen eius, vbi cum veneratione & offenſionis timore nominatur. Et hoc eſt quod nunc agitur, dum Euangelium adhuc vſquequaque per diuerſas gentes innoteſcendo, commendat vnius Dei nomen per adCAP. VI. miniſtrationem filij eius. DEINDE ſequi-

2. tur, *Adueniat regnum tuum*. Sicut ipſe Dominus in Euangelio docet, tũc futurum eſſe iudicij diem, cùm Mat. 24. b. 14. Euangelium prædicatum fuerit in omnibus gẽtibus, quæ res pertinet ad ſanctificationẽ nominis Dei. Non enim & hic ita dictum eſt, Adueniat regnum tuum: D quaſi nunc Deus non regnet. Sed fortè quis dicat, Adueniat dictum eſſe in terram: quaſi verò nõ etiam ipſe nunc regnet in terra, ſempérque in ea regnauerit à conſtitutione mundi. Adueniat ergo, accipiendũ eſt, manifeſtetur hominibus. Quemadmodum enim etiã præſens lux abſens eſt cæcis, & eis qui oculos claudũt: ita Dei regnum quamuis nunquam diſcedat de terris, 1 Reff. 19. tamen abſens eſt ignorantibus. Nulli autem licebit ignorare regnum Dei, cùm eius vnigenitus nõ ſolùm intelligibiliter, ſed etiam viſibiliter in homine Dominico de cælo venerit iudicaturus viuos & mortuos. Poſt quod iudicium, id eſt, cùm diſcretio & ſeparatio iuſtorum ab iniuſtis facta fuerit, ita inhabitabit iuſtos Eſa. 54. f. 13. Deus, vt non opus ſit quemquam doceri per hominẽ, Ioan. 6. c. 45. ſed ſint omnes, vt ſcriptum eſt, docibiles Deo. Dein-

de beata vita omni ex parte perficietur in ſanctis in æternum, ſicuti nunc cæleſtes angeli ſanctiſſimi atque beatiſſimi ſolo Deo illuſtrante ſapientes & beati ſunt: Mat. 22. 30. quia & hoc promiſit Deus ſanctis ſuis: In reſurrectione erunt, inquit, ſicut angeli in cælis. Et ideo poſt illam petitionem, qua dicimus, Adueniat regnum tuũ, ſequitur, *Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra*: id 3. eſt, ſicut eſt in angelis qui ſunt in cælis, voluntas tua, vt omnino tibi adhæreant téque fruantur, nullo errore obnubilante ſapientiam eorum; nulla miſeria impediente beatitudinem eorum: ita fiat in ſanctis tuis qui in terra ſunt, & de terra, quod ad corpus attinet, facti ſunt, & quamuis ad cæleſtem habitationem atque immutationem, tamen de terra aſſumendi ſunt. Ad hoc reſpicit etiam illa angelorũ prædicatio, Glo- Luce 2. b. ria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: vt cùm præceſſerit bona voluntas noſtra, quæ vocantem ſequitur, perficiatur in nobis voluntas Dei, ſicuti eſt in cæleſtibus angelis: vt nulla aduerſitas reſiſtat noſtræ beatitudini; quod eſt pax. Item fiat voluntas tua, rectè intelligitur, obediatur præceptis tuis, ſicuti in cælo & in terra: id eſt, ſicut ab angelis, ita ab hominibus. Nam fieri voluntatem Dei, cùm obtemperatur præceptis eius, ipſe Dominus dicit, cùm ait: Ioan. 4. f. 34. Meus cibus eſt vt faciam volũtatem eius qui me mi- Iohã. 6. f. 38. ſit. Et ſæpe, Non veni facere voluntatem meam, ſed Mat. 12. 49. eius qui me miſit. Et cùm ait, Ecce mater mea, & ecce fratres mei, & quicunque fecerit voluntatem Dei, hic mihi eſt frater, & mater, & ſoror. Qui enim faciunt voluntatem Dei, in illis vtique fit voluntas Dei. Non quia ipſi faciunt vt velit Deus, ſed quia faciunt quod ille vult, id eſt, ſecundum voluntatem eius. Eſt etiam ille intellectus, Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra: ſicut in ſanctis & iuſtis, ita etiam in peccatoribus. Quod adhuc duobus modis accipi poteſt: ſiue vt oremus etiam pro inimicis noſtris. Quid enim ſunt aliud habendi, contra quorum voluntatem Chriſtianum & catholicum nomen augetur? Vt ita dictum ſit, Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra: tanquam ſi diceretur, Faciant voluntatem tuam ſicut iuſti, ita etiam & peccatores, vt ad te conuertantur. Siue ita, Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra: vt ſua cuiq; tribuantur: quod fit in extremo iudicio, vt iuſtis præ- Mat. 25. mium, peccatoribus damnatio tribuatur, cùm agni ab 33. hædis ſeparabuntur. Ille etiam non abſurdus, imò etiã & fidei & ſpei noſtræ conuenientiſſimus intellectus eſt, vt cælum & terram accipiamus, ſpiritum & carnem. Et quod dicit Apoſtolus, Mente ſeruio legi Dei, Rom. 7. d. 25 carne autem legi peccati: videamus factam voluntatẽ Dei in mente, id eſt, in ſpiritu. Cùm autem abſorpta 1 Cor. 15. f. fuerit mors in victoriam, & mortale hoc induerit im- 54. mortalitatem, quod fiet carnis reſurrectione, atque illa immutatione quæ promittitur iuſtis, ſecundũ eiuſdem Apoſtoli prædicationem, Fiat voluntas Dei ſicut in cælo & in terra: id eſt, vt quemadmodũ ſpiritus non reſiſtit Deo, ſequens & faciens voluntatem eius: ita & corpus non reſiſtat ſpiritui vel animę, quæ nũc corporis infirmitate vexatur, & in carnalem conſuetudinẽ prona eſt: quod erit ſummæ pacis in vita æterna, vt nõ ſolùm velle adiaceat nobis, ſed etiam perficere bonũ. Rom. 7. d. 18. Nunc enim velle, inquit, adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio: quia nondum in terra ſicuti in cælo, id eſt, nondum in carne ſicut in ſpiritu facta eſt voluntas Dei. Nam & in miſeria noſtra fit voluntas Dei, cùm ea patimur per carnem quæ nobis mortalitatis iure debentur, quã peccando meruit noſtra natura. Sed id orandũ eſt, vt ſicut in cælo, ita & in terra fiat voluntas Dei: id eſt, vt quemadmodum cor- ibid. d. 21. de condelectamur legi, ſecũdum interiorem hominẽ, ita etiam corporis immutatione facta, huic noſtræ delectationi nulla pars noſtra terrenis doloribus ſeu voluptatibus aduerſetur. Nec illud à veritate abhor- A ret, vt accipiamus, Fiat voluntas tua, ſicut in cælo & in terra: ſicut in ipſo Dño noſtro Ieſu Chriſto, ita & in eccleſia: tanquam in viro qui patris voluntatẽ impleuit, ita & in femina quæ illi deſponſata eſt. Cælum enim & terra conuenienter intelligitur, quaſi vir & femina: quoniam terra cælo fœcundante fructifera eſt.

CAP. VII. QVARTA petitio, *Panem noſtrum quotidianum da*

4. *nobis hodie*. Panis quotidianus, aut pro iis omnibus dictus eſt, quæ huius vitę neceſſitatem ſuſtentãt, de quo Mat. 6. d. 34 cùm præcipit, ait: Nolite cogitare de craſtino: vt ideo ſit additũ, Da nobis hodie: aut pro ſacramento corporis Chriſti, quod quotidie accipimus: aut pro ſpiritali Ioã. 6. c. 27 cibo, de quo idem Dñs dicit, Operamini eſcam quæ 1 Cor. 15. non corrumpitur. Et illud, Ego ſum panis vitæ, qui de cælo deſcendi. Sed horum trium quid ſit probabilius, conſiderari poteſt. Nã fortè quiſquam moueatur, cur oremus pro his adipiſcendis quæ huic vitę ſunt neceſ- ſaria, veluti eſt victus & tegumentum, cùm ipſe Dñs Mat. 6. d. 31. dicat: Nolite ſoliciti eſſe quid edatis, vel quid induamini. An poteſt quiſque de ea re pro qua adipiſcenda orat, non eſſe ſolicitus, cùm tanta intentione animi oratio dirigenda ſit, vt ad hoc totũ illud referatur quod de claudendis cubiculis dictum eſt. Et illud quod ait, Ioã. 6. f. 33. Quærite primùm regnũ Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia apponẽtur vobis? Non ait vtique, Quærite primùm regnũ Dei, & deinde iſta quærite. Sed hęc omnia, inquit, apponentur vobis: ſcilicet etiam non quærentibus. Quomodo autem rectè dicatur non quærere aliquis, quod vt accipiat intentiſſimè Deum precatur, neſcio vtrum inueniri queat. De ſacramento autẽ corporis Domini vt illi non moueant quæſtionẽ, qui plurimi in Orientalibus partibus, non quotidie cœnæ Dominicæ cõmunicant, cùm iſte panis quotidianus dictus ſit. Vt ergo illi taceant, neque de hac re ſuã ſententiã defendãt, vel ipſa authoritate eccleſiaſtica ſint contenti, quòd ſine ſcandalo iſta faciunt, neque ab eis qui eccleſiis præſunt facere prohibentur, neque non C obtemperantes damnantur: vnde probatur non hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem. Nam magni peccati crimine arguerentur qui ex eo non accipiunt quotidie. Sed vt de iſtis, vt dictum eſt, nihil in aliquam partem diſſeramus, illud certè debet occurrere cogitantibus, regulam nos orandi à Domino accepiſſe, quam tranſgredi non oportet vel addendo aliquid, vel prętereundo. Quod cùm ita ſit, quis eſt qui audeat dicere, ſemel tantùm nos orare debere orationem Dominicam, aut certè etiam ſi iterum vel tertiò vſque ad eam tantùm horam qua corpori Dñi communicamus, poſtea verò non ſit orãdum per reliquas partes diei? Non enim iam dicere poterimus, da nobis hodie, quod iam accepimus. Aut poterit quiſque cogere, vt etiam vltima diei parte ſacramẽtum illud celebremus? Reſtat igitur, vt quotidianum panem accipiamus ſpiritalem, præcepta ſcilicet diuina, quæ quotidie oportet meditari & operari. Nam de ipſis Do- D Ioan. 6. c. 27 minus dicit, Operamini eſcam quæ non corrumpitur. Quotidianus autem iſte cibus nunc dicitur, quamdiu iſta vita temporalis per dies decedentes ſuccedentéſque peragitur. Et reuera quamdiu nunc in ſuperiora, nunc in inferiora, id eſt, nunc in ſpiritalia, nunc in carnalia animi affectus alternant, tanquam ei qui aliquando paſcitur cibo, aliquando famem patitur, quotidie panis neceſſarius eſt, quo reficiatur eſuriens & relabens erigatur. Sicut itaque corpus noſtrum in hac vita, ante illam ſcilicet immutationem, cibo reficitur, quia ſentit diſpendium: ſic & animus quoniam temporalibus affectibus quaſi diſpendium ab intentione reficitur Dei patitur, præceptorum cibo † reficiatur. Da nobis hodie dictum eſt, quamdiu dicitur hodie, id eſt, in hac temporali vita. Sic enim cibo ſpirituali poſt hanc vitam

faturabimur in æternum, vt non tunc dicatur, quotidianus panis: quia ibi temporalis volubilitas, quæ diebus dies ſuccedere facit, vnde appellatur quotidie, nulla erit. Vt autem dictum eſt, Hodie ſi vocem eius Pſal. 94. b. 8. audieritis: quod interpretatur Apoſtolus in epiſtola quę ad Hebræos, quamdiu dicitur hodie: ita & hic ac- Heb. 3. b. 7. cipiendum eſt, Da nobis hodie. Si quis autem etiam illa quæ de victu corporis neceſſario, vel ſacramento Dominici corporis iſtam ſententiam vult accipere, oportet vt coniunctè accipiantur omnia tria, vt ſcilicet quotidianum panem ſimul petamus, & neceſſarium corpori, & ſacramentum viſibile, & inuiſibile verbi Dei. SEQVITVR quinta petitio, *Et di-* CAP. VIII. *mitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitori-* 5. *bus noſtris*. Debita peccata dici manifeſtum eſt, vel illinc quod ait idem Dominus, Non exies inde donec Mat. 5. d. 26 reddas nouiſſimum quadrantem: vel illinc quòd debitores appellauit qui ei núciati ſunt extincti, vel ruina turris, vel quorum ſanguinem Herodes ſacrificio Luce 13. d. 2 miſcuit. Dixit enim, putare homines quòd illi vltra B modum debitores eſſent, id eſt, peccatores: & addidit, Amen dico vobis, niſi pœnitentiam egeritis, ſimiliter morieminí. Non hic ergo quiſque vrgetur pecuniam dimittere debitoribus, ſed quæcunque in eum alius peccauerit. Nam pecuniam dimittere illo potius iubemur præcepto, quod ſuperiùs dictum eſt, Si quis tibi Mat. 5. f. 40 tunicam tollere voluerit, & iudicio tecũ contendere, dimitte ei & palliũ: nec ibi neceſſe eſt omni pecuniario debitori dimittere debitum, ſed ei qui reddere noluerit, in tantum vt vellet etiam litigare. Seruũ autem 2 Tim. 2. d. Dñi, vt ait Apoſtolus, non oportet litigare. Qui ergo 24. vel ſponte vel conuentus pecuniam debitam reddere noluerit, dimittenda illi eſt. Duas enim ob res nollet reddere, vel quòd non habeat, vel quòd auarus ſit, reſque alienæ cupidus. Vtrũque autẽ pertinet ad inopiã. Nam illa inopia eſt rei familiaris, hęc animi. Quiſquis itaq; tali dimittit debitũ, inopi dimittit, opũſq; Chriſtianũ operatur, manẽte illa regula, vt in animo paratus ſit amittere quod ſibi debetur. Nam ſi modeſtè & leniter omnimodo egerit, vt ſibi reſtituatur, non tam intendens fructum pecuniæ, quàm vt hominem corrigat, cui ſine dubio pernicioſum eſt habere vnde reddat, & non reddere: non ſolùm non peccabit, ſed proderit ei etiam plurimum: ne ille dum alienam pecuniam lucrum facere vult, damnũ fidei patiatur; quod tãto eſt grauius, vt nulla ſit comparatio. Ex quo intelligitur etiã in iſta quinta petitione, qua dicimus, Dimitte nobis debita noſtra: non de pecunia quidem dici, ſed de omnibus quæ in nos quiſque peccat, ac per hoc etiam de pecunia. Peccat namque in te, qui tibi pecuniam debitam, cùm habeat vnde reddat, recuſat reddere. Quod peccatum ſi non dimiſeris, nõ poteris dicere, dimitte nobis, ſicut & nos dimittimus. Si autẽ ignoueris, vides etiam de pecunia animi dimittenda admoneri eum, cui tali prece orare præcipitur. Illud ſanè tractari poteſt, vt quãdo dicimus, Dimitte nobis debita noſtra, & reliqua: tunc conuincamur contra iſtam regulam feciſſe, ſi eis non dimittimus qui veniã petunt, quia & nobis veniam petentibus à benigniſſimo patre dimitti volumus. Sed illo rurſus præcepto, quo iubemur orare pro inimicis noſtris, nõ pro his iu- Mat. 5. g. 44 bemur qui veniam petunt. Iam enim qui tales ſunt, non ſunt inimici. Nullo modo autem quiſquam verè dixerit orare ſe pro eo cui non ignouerit. Quapropter fatendum eſt, omnia peccata dimittenda eſſe, quæ in nos admittũtur, ſi volumus nobis à patre dimitti quæ admittimus. Nam de vindicta ſuperiùs, vt arbitror, ſatis diſputatum eſt. SEQVITVR ſexta petitio, *Et* CAP. IX. *ne nos inferas in tẽtationẽ*. Nonnulli codices habẽt, in- 6. ducas, quod tãtundẽ valere arbitror: nã ex vno Græco quod eſt εἰσενέγκῃς, vtrũque translatũ eſt. Multi autem precando

precando ita dicunt, Ne nos patiaris induci in tẽtatiõnem: exponẽtes videlicet quomodo dictum sit, inducas. Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum, quẽ suo auxilio deseruerit ordine occultissimo, ac meritis. Causis etiam sæpe manifestis dignũ iudicat illũ quẽ deserat, & in tentationẽ induci sinat. Aliud est autem induci in tentationem, aliud est tẽtari. Nam sine tẽtatione probatus esse nullus potest, si-
Deut.34.b.9. 11. Gal.4.b.14 ue sibiipsi, sicut scriptũ est, Qui non est tentatus, qualia scit? siue alij, sicut Apostolus ait, Et tentationẽ vestram in carne mea non spreuistis. Hinc enim eos firmos ipse cognouit, quia eius tribulationibus, quę Apo-
al. secundũ carnem. stolo in carne acciderant, nõ sunt à charitate deflexi: nam Deo noti sumus, & ante omnes tentationes, qui scit omnia antequam fiant. Quod itaq; scriptum est,
Deut.13.a.3 Tentat vos Dñs Deus vester, vt sciat si diligatis eũ: illa locutione positum est, vt sciat, pro eo quod est, vt scire vos faciat: sicut diem lætum dicimus, quòd lętos faciat, & frigus pigrum, quòd pigros facit, & innumerabilia huiusmodi, quæ siue in consuetudine loquẽdi, siue in sermone doctorum, siue in scripturis sanctis reperiuntur: quod non intelligentes hæretici qui veteri Testamento aduersantur, velut ignorantiæ vitio notandum putant eum de quo dictum est, Tentat vos
Dñs Deus vester: quasi in Euangelio de Domi-
Ioan.6.a.6. no scriptum non sit, Hoc autem dicebat tẽtans eum: nam ipse sciebat quid esset facturus. Si enim nouerat cor eius quẽ tentabat, quid est quod voluit videri tentando? Sed profectò illud factum est, vt ipse sibi notus fieret qui tentabatur, suamq; desperationem condẽnaret saturatis turbis de pane Domini, qui eas nõ habere quod ederent existimauerat. Non ergo hic oratur, vt non tentemur, sed vt non inferamur in tentationem: tanquam si quispiam cui necesse sit igne examinari, non oret vt igne non contingatur, sed vt non
Eccl.27.a.6 exuratur. Vasa enim figuli probat fornax, & homines
Gen.39.b.7 iustos tentatio tribulationis. Ioseph ergo tentatus est illecebra stupri, sed non est illatus in tentationem: Su-
Dan.13.c. 20 Iob 1. b.13. sanna tentata est, nec ipsa inducta vel illata in tẽtationem: multiq; alij vtriusque sexus, sed Iob maximè, cuius admirabilem stabilitatem in Deo Dño suo, cùm illi hæretici hostes veteris Testamẽti ore sacrilego irridere voluerint, illud præ cæteris ventilant, quòd satanas petierit eum tentandum. Quærunt enim ab imperitis hominibus talia intelligere nequaquá valentibus, quomodo satanas cum Deo loqui potuerit: non intuentes, non enim possunt, cùm superstitione & cõtentione cæcati sint, Dominum non loci spatiũ mole corporis occupare, & sic alibi esse, alibi non esse, vel certè hic habere partem aliam, & alibi aliam: sed maiestate vbique præsto esse, non per partes diuisum, sed vbique perfectum. Quòd si carnaliter intuẽtur quod
Esa.66.a.1. dictum est, Cælum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorũ: Cui loco Dominus attestatur dicens:
Mat.5.f.34 Non iuretis, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedũ eius: quid mirum si in terra diabolus constitutus, ante pedes Dei stetit, & coram illo aliquid locutus est? Nam quando illi valent intelligere, nullam esse animam, quamuis peruersam, quæ tamen vllo modo ratiocinari potest, in cuius conscientia non loquatur Deus? Quis enim scribit in cordibus hominum naturalem legem, nisi
Rom.2.b.14. Deus? De qua lege Apostolus ait, Cùm enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, contestãte conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam excusantium, in die qua iudicabit Dominus occulta hominum. Quapropter si omnis anima rationalis etiam cupiditate cæcata, tamen cùm cogitat & ratiocinatur, quicquid in ea ratiocinatione verum est, non ei tribuẽdum est, sed ipsi lumini veritatis, à quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, vt verum aliquid in ratiocinando sentiat: quid mirũ si diaboli anima praua cupiditate peruersa, quicquid tamen verum de iusto viro cogitauit, cùm eum tentare vellet, ipsius Dei voce, id est, ipsius veritatis voce audisse perhibetur? Quicquid autem falsum, illi cupiditati tribuitur, qua diaboli nomen accepit. Quamuis etiam per creaturam corporalem atque visibilem Deus plerumque locutus est seu bonis seu malis, tanquam omnium Dominus & rector, & pro cuiusque rei meritis ordinator: sicut per angelos qui hominum quoque aspectibus apparuerũt, & per prophetas dicentes, Hæc dicit Dominus. Quid ergo mirum, si quanquam non in ipsa cogitatione, per aliquá certè creaturam tali operi accommodatam Deus locutus esse cum diabolo dicitur? Nec dignitatis esse arbitrẽtur, & quasi iustitiæ meritum, quòd cũ illo Deus locutus est: quoniam locutus est cum anima angelica, quanquam stulta & cupida, tanquam si loqueretur cum anima humana stulta & cupida. Aut ipsi dicant quomodo locutus est Deus cum illo diuite, cuius cupiditatẽ stultissimam arguere voluit, dicẽs: Stulte, hac nocte anima tua expostulatur à te, hæc quæ præparasti cuius erunt? Certè hoc ipse Dominus in Euãgelio dicit, cui hæretici isti velint nolint colla submittunt. Si autẽ hoc mouentur, quòd tentandum iustum satanas petit à Deo: nõ ego expono quare sit factum, sed ipsos cogo exponere quare sit dictum in Euangelio ab ipso Dño discipulis, Ecce satanas petiit vos vexare quasi triticum. Et Petro ait, Ego autem postulaui ne deficiat fides tua. Cùm autem hæc exponunt mihi, simul illud quod à me quærunt exponunt sibi. Si verò nõ valuerint hoc exponere, non audeant id quod in Euangelio sine offensione non intelligũt, in alio libro cum temeritate culpare. Fiunt igitur tentationes per satanam non potestate eius, sed permissu Domini, ad homines aut pro suis peccatis puniendos, aut pro Domini misericordia probandos & exercendos. Sed interest plurimum in qualem quisque tentationem incidat. Non enim in talem incidit Iudas, qui vendidit Dominum, in qualem incidit Petrus, cùm territus Dominum negauit. Sunt enim tentationes humanæ, credo cùm bono quisque animo, secundum humanam tamen fragilitatem, in aliquo consilio labitur: aut irritatur in fratrem studio corrigendi, paulo tamẽ amplius quàm Christiana trãquillitas postulat: de quibus Apostolus dicit, Tentatio vos non apprehendat, nisi humana: cùm idem dicat, Fidelis Deus, qui vos non sinat tentari supra quàm potestis ferre, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis tolerare. In qua sententia satis ostendit, non id nobis orandum esse, vt non tentemur, sed ne in tentationem inducamur. Inducimur enim, si tales acciderint quales ferre non possumus. Sed cùm tentationes periculosæ, in quas inferri atque induci periculosum est, aut prosperis rebus temporalibus, aut aduersis oriantur, nemo frangitur aduersarum rerum molestia, qui prosperarum delectatione non capitur. Vltima & septima petitio est, *Sed libera nos à malo.* Orandum est enim vt non solùm non inducamur in malum, quo caremus, quod sexto loco petitur, sed ab illo etiam liberemur, quò iam inducti sumus. Quod cùm factum fuerit, nihil remanebit formidolosum, nec omnino metuenda erit vlla tentatio. Quod tamen in hac vita quamdiu istam mortalitatem circumferimus, in quâ serpentina persuasione inducti sumus, non spẽrãdum est posse fieri, sed tamen aliquando futurum sperandum est, & hæc est spes quæ non videtur. De qua cùm loqueretur Apostolus, ait: Spes autem quæ videtur, non est spes: Sed tamen sapientia quæ in hac quoque

quoque vita concessa est, fidelibus seruis Dei non est desperanda. Ea est autem, vt id quod Domino reuelante fugiendum esse intellexerimus, cautissima vigilantia fugiamus: & id quod Dño reuelante appetendum esse intellexerimus, flagrantissima charitate appetamus. Ita enim relicto mortalitatis huius onere, ipsa morte deposita, ex omni hominis parte opportuno tẽpore perficietur beatitudo, quæ in hac vita inchoata est, & cui capessendæ atq; obtinendę aliquando, nunc
CAPVT 1. omnis conatus impenditur. SED harum septem petitionum considerãda & cõmendanda distinctio est. Nam cùm vita nostra temporaliter nunc agatur, atque speretur æterna, & cùm æterna priora sint dignitate, quamuis temporalibus prius actis ad illa transeatur, trium primarum petitionum impetrationes in hac vita, quæ in isto sæculo agitur, exordium capiũt. Nam & sanctificatio nominis Dei ab ipso humilitatis Domini aduentu agi cœpit: & aduentus regni eius, quo in claritate venturus est, non iam finito sæculo, sed in fine sæculi manifestabitur: & perfectio voluntatis eius, sicut in cælo & in terra: siue iustos & peccatores cælum & terram intelligas, siue spiritũ & carnẽ, siue Dñm & ecclesiam, siue omnia simul: ipsa perfectio est nostræ beatitudinis, & ideo sæculi terminatione complebitur, tamen omnia tria in æternum manebunt: nã & sanctificatio nominis Dei sempiterna erit, & regni eius nõ est finis: & perfectę nostrę beatitudini æterna vita promittitur. Permanebunt ergo ista tria consummata atque cumulata in illa vita, quæ nobis promittitur. Reliqua verò quatuor quæ petimus, ad temporalem istam vitã pertinere mihi videntur. Quorum primum est, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Hoc ipso enim quòd dictus est quotidianus panis, siue spiritalis significetur, siue in sacramento, aut in victu iste visibilis, ad hoc tẽpus pertinet, quod appellauit hodie: non quia spiritalis cibus non est sempiternus, sed quia iste qui quotidianus dictus est in scripturis, siue in strępitu sermonis, siue quibusque tẽporalibus signis exhibetur animæ: quæ omnia tunc vtique nõ erunt, cùm omnes erunt docibiles Deo, & ipsam ineffabilem lucem veritatis, non motu corporum significantes, sed puritate mentis haurientes. Nam fortasse & propterea panis dictus est, nõ potus: quia panis frangendo atq; mandendo, in alimentũ conuertitur: sicut scripturæ aperiẽdo & differendo animam pascunt: potus verò paratus, sicuti est, trãsit in corpus. Vt isto tẽpore panis sit veritas, cùm quotidianus panis dicitur: tunc autem potus cùm nullo labore disputãdi & sermocinandi, quasi frangendi atq; mandendi, opus erit, sed solo hausto sinceræ & perspicuæ veritatis. Et peccata nunc nobis dimittuntur, & nunc dimittimus, quæ harum quatuor reliquarum secunda petitio est. Tunc autem nulla erit venia peccatorum, quia nulla peccata, & tẽtationes temporalẽ istam vitã infestãt. Non autem erunt, cùm perfectũ fuerit quod dictum est, Abscondes eos in abdito vultus tui. Et malum, à quo liberari optamus, & ipsa liberatio à malo ad hãc vtique vitã pertinet, quam & iustitia Dei mortalem meruimus, & vnde ipsius misericordia liberamur. VIDETVR etiam mihi septenarius iste numerus harum petitionum cõgruere illi septenario numero, ex quo totus iste sermo manauit. Si enim timor Dei est, quo beati sunt pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cælorũ, petamus vt sanctificetur in hominibus nomen Dei, timore casto permanente in sęcula sęculorũ. Si pietas est, qua beati sunt mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terrã, petamus vt veniat regnũ eius: siue in nosipsos, vt mitescamus, nec ei resistamus: siue de cælo in terras in claritate aduentus Domini, quo nos gaudebimus, & laudabimus, dicente illo, Venite benedicti patris mei, percipite regnum. In Dño, inquit Propheta, laudabitur anima mea: audiant mansuẽti, & iocundentur. Si sciẽtia est, qua beati sunt qui lugent, quoniã ipsi consolabuntur, oremus vt fiat voluntas eius sicut in cælo & in terra: quia cùm corpus tãquam terra, spiritui tanquá cælo, summa & tota pace consenserit, nõ lugebimus: nam nullus alius huius temporis luctus est, nisi cùm aduersus se ista cõfligunt, & cogunt nos dicere, Video aliam legem in membris meis, repugnãtem legi mẽtis meę: & luctum nostrũ lachrymosa voce testari: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Si fortitudo est, qua beati sunt qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniã ipsi saturabuntur: oremus vt panis noster quotidianus detur nobis hodie: quo fulti atq; sustẽtati, ad plenissimã illam saturitatẽ venire possimus. Si consilium est, quo beati sunt misericordes, quoniã ipsorum misereb itur Deus, dimittamus debita debitoribus nostris, & oremus vt nobis nostra dimittãtur. Si intellectus est, quo beati sunt mundi corde, quoniã ipsi Deum videbunt, oremus non induci in tentationem: ne habeamus duplex cor, non appetẽdo simplex bonum, quò referamus omnia quæ operamur, sed simul temporalia & terrena sectando. Tẽtationes enim ex his rebus quæ graues & calamitosæ vidẽtur hominibus, nõ in nos valent, si non valeant illæ, quæ blãditiis earum rerum accidunt, quas homines bonas & lętabundas putãt. Si sapientia est, qua beati sunt pacifici, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur, oremus vt liberemur à malo: ipsa enim liberatio liberos nos facit, id est, filios Dei, vt spiritu adoptionis clamemus, Abba pater. Sanè non negligenter prætereundũ est, quòd ex omnibus iis sentẽtiis, quibus nos orare Dñs præcepit, eam potissimum commendandam esse iudicauit, quę pertinet ad dimissionem peccatorum: in qua nos misericordes esse voluit, quod vnũ est cõsilium miserias euadendi. In nulla enim alia sententia sic oramus, vt quasi paciscamur cum Dño: dicimus enim, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus. In qua pactione si mẽtimur, totius orationis nullus erit fructus. Sic enim dicit: *Si dimiseritis hominibus peccata eorũ, dimittet & vobis pater vester qui in cælis est peccata vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, neque pater vester dimittet vobis delicta vestra.* SEQVITVR de ieiunio præceptũ, pertinens ad eãdem cordis mũdationem, de qua nunc agitur. Nã & in hoc opere cauendũ est, ne surrepat aliqua ostẽtatio & appetitus laudis humanæ, qui duplicet cor nostrum, & nõ sinat mundum & simplex esse ad intelligendũ Deum. *Cùm autẽ ieiunatis*, inquit, *nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminãt enim vultũ suum, vt videantur hominibus ieiunãtes: amẽ dico vobis receperunt mercedem suã. Vos autem ieiunãtes vnzite capita vestra, & facies vestras lauate, ne videamini hominibus ieiunantes, sed patri vestro qui est in abscondito: & pater vester qui videt in abscondito reddet vobis.* Manifestum est his præceptis omnem nostram intentionem in interiora gaudia dirigi: ne foris quærentes mercedem huic sęculo conformemur, & amittamus promissionem tãto solidioris atq; firmioris, quãto interioris beatitudinis, qua nos elegit Deus conformes fieri imaginis filij sui. In hoc autem capitulo maximè aduertẽdum est, non in solo rerum corporearũ nitore atq; põpa, sed etiã in ipsis sordibus luctuosis esse posse iactãtiã: & eo periculosiorẽ, quo sub nomine seruitutis Dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atq; vestitu, vel cæterarũ rerũ nitore præfulget, facilè cõuincitur rebus ipsis, põparũ sęculi esse sectator, neq; quenquá fallit dolosa imagine sanctitatis. Qui autẽ in professione Christianitatis inusitato squalore ac sordibus intẽtos in se oculos hominũ facit, cùm id volũtate faciat, nõ necessitate patiatur, cæteris eius operibus potest cõici, vtrũ hoc cõtemptu superflui cultus, an ambi-

Psal.33.b.5. Rom.7.d.23 Mat.6.b.12. Ibid.b.14. CAPVT XII. Mat.6.b.16

an ambitione aliqua faciat, quia & ſub ouina pelle ca-
Matt.7.c.15 uendos lupos Dominus præcepit: Sed ex fructibus, inquit, eorum cognoſcetis eos. Cùm enim cœperint aliquibus tẽtationibus ea ipſa ſcilicet illis ſubtrahi vel negari, quæ iſto velamine vel conſecuti ſunt, vel conſequi cupiunt, tunc neceſſe eſt vt appareat, vtrum lupus in ouina pelle ſit, an ouis in ſua. Nõ enim propterea ornatu ſuperfluo debet aſpectus hominum mulcere Chriſtianus, quia illum parcum habitum ac neceſſarium etiam ſimulatores ſæpius vſurpant, vt incautos decipiant: quia & illæ oues non debent pelles ſuas deponere, ſi aliquando eis lupi ſe contegant. Quæri ergo ſolet quid ſit quod ait, Vos autem cùm ieiunatis, vngite capita veſtra: & reliqua. Non enim rectè quiſquã præceperit, quamuis faciem quotidiana cõſuetudine lauemus, vnctis etiam capitibus cùm ieiunamus, nos eſſe debere. Quod ſi turpiſſimum omnes fatentur, intelligendum eſt hoc præceptum vngendi caput, & faciem lauandi, ad interiorem hominem pertinere. Vngere ergo caput, ad lætitiam pertinet: lauare autẽ faciem, ad munditiam: & ideo caput vngit, qui lætatur interius & mente atque ratione. Hoc enim rectè accipimus caput, quod in anima præeminet, & quo cætera hominis regi & gubernari manifeſtũ eſt. Et hoc facit qui non foris quærit lætitiam, vt de laudibus hominum carnaliter gaudeat. Caro autem quæ ſubiecta eſſe debet, nullo modo eſt totius naturæ humanæ caput. Nemo quidẽ vnquam carnẽ ſuam odio habuit,
Eph.5.g.30. ſicut Apoſtolus dicit, cùm de diligẽda vxore præcipit,
1 Cor.11.d.3. ſed caput mulieris vir, cui viro caput eſt Chriſtus. Interius ergo gaudeat in ieiunio ſuo, eo ipſo quo ſic ſe ieiunãdo auertit à voluptate ſeculi, vt ſit ſubditus Chriſto, qui ſecundum hoc præceptum caput vnctum habere deſiderat. Ita enim & faciem lauabit, id eſt, cor mundabit, quo viſurus eſt Deum, non interpoſito velamine propter infirmitatem cõtractam de ſordibus, ſed firmus & ſtabilis, quoniam mundus & ſimplex.
Eſa.1.d.16. Lauamini, inquit, mundi eſtote, auferte nequitias ab animis veſtris, atque à conſpectu oculorum meorum. Ab his igitur ſordibus facies noſtra lauãda eſt, quibus
2 Cor.3.d.18 Dei aſpectus offenditur. Nos enim reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eandem imaginẽ transformabimur. Sæpe etiam cogitatio neceſſariarũ rerũ ad iſtam vitam pertinentium, ſauciat & ſordidat interiorem oculum noſtrum: & plerũque cor duplicat, vt ea quæ videmur cum hominibus rectè facere, non eo corde faciamus, quo Dñs præcipit: id eſt, quia eos diligimus, ſed quia commodũ ab eis aliquod propter neceſſitatem præſentis vitæ adipiſci volumus. Debemus autem benefacere illis propter ſalutem ipſorum ęternam, non propter temporale commodum noſtrum.
Pſal.118.36 Inclinet ergo Deus cor noſtrum in teſtimonia ſua, &
1 Tim.1.a.5 non in emolumentũ. Finis enim præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Qui autẽ propter ſuam in hac vita neceſſitatem fratri conſulit, non vtiq; charitati conſulit: quia nõ illi, quẽ debet tanquam ſeipſum diligere, ſed ſibi conſulit, vel potius nec ſibi: quandoquidem hinc ſibi facit duplex cor, quo impeditur ad videndũ Deum: in qua ſola viſione eſt beatitudo certa atque perpetua. Rectè ergo ſequitur, & præcipit, qui mundando cordi noſtro inſtat, dicens:

CAPVT XIII.

NOLITE *vobis condere theſauros*
Mat.6.c.19. *in terra, vbi ærugo & tinea exterminant.* & reliqua. Ergo ſi in terra erit cor: id eſt, ſi eo corde quiſq; operetur aliquid, vt terrenum cõmodum adipiſcatur, quomodo erit mundũ cor, quod in terra volutatur? Si autẽ in cælo, mundũ erit, quia munda ſunt quæcunque cæleſtia: ſordeſcit enim aliquid, cùm inferiori miſcetur naturæ, quãuis in ſuo genere, non ſordidæ: quia etiam de puro argẽto ſordidatur aurum, ſi miſceatur: ita & animus noſter terrenorũ cupiditate ſordeſcit, quãuis ipſa terra in ſuo genere atque ordine munda ſit. Cælũ autem hoc loco non corporeum accipimus, quia omne corpus pro terra habendum eſt. Totum enim mundũ debet cõtemnere, qui ſibi theſaurizat in cælo, de quo dictum eſt, Cælum cæli Dño, id eſt, in firmamẽto ſpiritali. Non enim in eo quod tranſiet, conſtituere & collocare debemus theſaurũ noſtrum, & cor noſtrũ, ſed in eo quod ſemper permanet. Cælum autẽ & terra tranſibunt. Et hic manifeſtat de mundando corde, ſe cuncta iſta præcipere, cùm dicit, *Lucerna corporis tui oculus tuus eſt. Si ergo oculus tuus ſimplex fuerit, totũ corpus tuum lucidum fuerit:* & reliqua. Qui locus ſic intelligendus eſt, vt nouerimus omnia opera noſtra tũc eſſe mũda, & placere in conſpectu Dei, ſi fiant ſimplici corde: id eſt, intentione ſuperna, ſine illo charitatis: quia & plenitudo legis charitas. Oculum ergo hic accipere debemus ipſam intentionẽ, qua facimus quicquid facimus: quæ ſi mũda fuerit & recta, & illud aſpiciens quod aſpiciendũ eſt, omnia opera noſtra, quę ſecundũ eam operamur, neceſſe eſt bona ſint. Quę omnia opera totum corpus appellauit: quia & apoſtolus mẽbra noſtra dicit quædam opera, quæ improbat, & mortificãda præcepit, dicens: Mortificate ergo mẽbra
Col.3.a.5. veſtra quę ſunt ſuper terrã: fornicationem, immunditiam, auaritiã, & cętera talia. Non ergo quid quiſq; faciat, ſed quo animo faciat, conſiderãdum eſt. Hoc eſt enim lumen in nobis, quia hoc nobis manifeſtum eſt bono animo nos facere quod facimus: omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. Nam ipſa facta quæ ad hominũ ſocietatẽ, à nobis procedunt, incertũ habent exitum: & ideo tenebras eas vocauit. Nõ enim noui, cùm pecuniã porrigo indigenti & petenti, quid inde aut facturus ſit, aut paſſurus: & fieri poteſt, vt vel faciat ex ea, vel propter eam patiatur aliquid mali, quod ego cùm darẽ, non euenire voluerim, neq; hoc animo dederim. Itaq; ſi bono animo feci, quod mihi cùm facerem, notũ erat, & ideo lumẽ vocatur: illuminatur etiã factum meum, qualemcũque exitũ habuerit: qui exitus quoniã incertus & ignotus eſt, tenebræ appellatæ ſunt. Si autẽ malo animo feci, etiã ipſum lumen tenebræ ſunt. Lumen enim dicitur, quia nouit quiſq; quo animo faciat, etiã cùm malo animo facit: ſed ipſum lumẽ tenebręſunt, quia nõ in ſuperna dirigitur ſimplex intentio, ſed ad inferiora declinatur, & duplici corde quaſi vmbrã facit. *Si ergo lumen, quod in te eſt, tenebræ* Matt.6.g.
ſunt, ipſa tenebræ quantæ ſunt? Hoc eſt, ſi ipſa cordis intentio, qua facis quod facis, quæ tibi nota eſt, ſordidatur appetitu rerũ terrenarum & temporalium, atque cæcatur; quanto magis ipſum factũ, cuius incertus eſt exitus, ſordidũ & tenebroſum eſt? quia & ſi bene alicui proueniat, quod tu nõ recta & munda intentione facis, quomodo tu feceris, tibi imputatur, nõ quomodo illi prouenerit. CAPVT XIIII.

QVOD autem ſequitur & dicit, *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire*: ad hãc ipſam intentionẽ referendũ eſt, quod cõſequenter exponit, dicẽs, *Aut enim vnum odio habebit, & alterũ diliget: aut alterũ patietur, & alterum contemnet.* Quæ verba diligenter conſideranda ſunt: nam qui ſint duo domini, deinceps oſtendit cùm dicit, *Nõ poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.* Mãmona apud Hebræos diuitiæ appellari dicũtur. Congruit & Punicũ nomẽ: nam lucrũ Punicè mamon dicitur. Sed qui ſeruit mammonæ, illi vtique ſeruit, qui rebus iſtis terrenis merito ſuæ peruerſitatis prepoſitus, magiſtratus huius ſeculi à Domino dicitur. Aut enim vnum odio habebit homo, & alterum diliget: id eſt, Deum: aut alterum patietur, & alterum contemnet. Patietur enim durum & perniciosũ dominum, quiſquis ſeruit mammonæ: ſua enim cupiditate implicatus, ſubditur diabolo: & non eum diligit: quis enim eſt qui diligat diabolum? ſed tamen patitur. Sic in maiore aliqua domo, qui ancillæ alienæ coniunctus

coniunctus eſt, propter cupiditatem ſuam duram pa- A
titur ſeruitutem, etiam ſi non diligat eum, cuius ancillam diligit. Alterum autem contemnet, dicit, non
1 Ioan.3.d.15. odio habebit. Nullius enim ferè conſcientia Deum odiſſe poteſt: cõtemnit autem, id eſt non timet eum; qui quaſi de eius bonitate ſecurus eſt. Ab hac negligentia & pernicioſa ſecuritate reuocat nos Spiritus
Eccl.5.b.9. ſanctus, cùm per Prophetã dicit, Fili, ne adiicias peccatum ſuper peccatũ, & dicas, Miſeratio Dei magna
Rom.2.d.4. eſt: Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te inuitat? Cuius enim tanta miſericordia commemorari poteſt, quàm eius qui omnia donat peccata cõuerſis, & oleaſtrum facit participem pinguedinis oliuæ? Et
Rom.11.d. 21. cuius tanta ſeueritas, quàm eius qui naturalibus ramis nõ pepercit, ſed propter infidelitatem fregit illos? Sed quiſquis vult diligere Deum, & cauere ne offendat, non ſe arbitretur duobus dominis poſſe ſeruire, & in-
Rom.13.c. 14. tentionem cordis ſui rectam, ab omni duplicitate explicet. Ita enim ſentiet de Deo, in bonitate & ſimpli- B
CAPVT XV. citate cordis quæret illum. IDEO, inquit, *dico vobis, non habere ſolicitudinem animæ veſtræ quid edatis, neque corpori veſtro quid induatis.* Ne fortè, quãuis iam ſuperflua non quærantur, propter ipſa neceſſaria cor duplicetur: & ad ipſa conſequenda noſtra detorqueatur intentio, cùm aliquid quaſi miſericorditer operamur: id eſt, vt cùm conſulere alicui videri volumus, noſtrũ emolumentum ibi potius, quàm illius vtilitatem attendamus: & ideo nobis non videamur peccare, quia non ſuperflua, ſed neceſſaria ſunt quæ conſequi volumus. Dominus autẽ admonet, vt meminerimus multo amplius nobis Deum dediſſe, quando nos fecit & compoſuit ex anima & cõpore, quàm eſt alimẽtum atque tegumentum, quorum cura nos duplicare cor non vult. *Nõne*, inquit, *anima plus eſt quàm eſca?* Vt tu intelligas eum, qui dedit animam, multo facilius eſcam eſſe daturum: & corpus quàm veſtimentum: id eſt, plus eſt: vt ſimiliter intelligas, eum qui corpus dedit, multo facilius daturum eſſe veſtimentum. Quo loco quæri ſolet, vtrum & ad animam cibus iſte pertineat, cùm anima incorporea ſit, iſte autẽ cibus corporeus? Sed animam hoc loco pro iſta vita poſitam
Rom.12.d. 25. nouerimus, cuius retinaculum eſt alimentum iſtud corporeum. Secundùm hanc ſignificationem dictum eſt etiam illud, Qui amat animam ſuam, perdet illã. Quod niſi de hac vita acceperimus, quã oportet pro regno Dei perdere; quod potuiſſe martyres claruit, contrarium hoc præceptum erit illi ſententiæ, qua dictum eſt, Quid prodeſt homini, ſi totum mũdum lucretur, ánimæ autem ſuæ detrimentum faciat? *Reſpi-*
Matth.6.d. 26. *cite*, inquit, *volatilia cæli, quoniam non ſerunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater veſter cæleſtis paſcit illa. Nõne vos pluris eſtis illis?* id eſt carì vos valetis? Quia vtiq; rationale animal, ſicuti eſt homo, ſublimius ordinatũ eſt in rerũ natura, quã irrationabilia, ſicut ſunt aues. *Quis autem veſtrũm curans*, inquit, *po-* D
teſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Et de veſtimento quid ſolliciti eſtis? id eſt, cuius poteſtate atque dominatu factum eſt, vt ad hanc ſtaturam corpus veſtrum perduceretur, eius prouidẽtia etiam veſtiri poteſt. Non autem veſtra cura factum eſſe, vt ad hanc ſtaturam veniret corpus veſtrum, ex hoc intelligi poteſt quòd ſi curetis, & velitis adiicere vnum cubitum huic ſtaturæ, non poteſtis. Illi ergo etiam tegẽdi corporis curam relinquite, cuius videtis cura factũ eſſe, vt tantæ ſtaturæ corpus habeatis. Dandum autem erat etiam documentum propter veſtimentum, ſicut datum eſt propter alimentum. Itaq; ſequitur & dicit: *Conſiderate lilia agri, quomodo creſcunt, non laborant neq; nent:* & reliqua vſque, *Quanto magis ergo vos modicæ fidei?* Sed iſta documenta non ſic allegoricè diſcutienda ſunt, vt quæramus quid ſignificent aues cæli, aut lilia

agri. Poſita ſunt enim, vt de rebus minoribus maiora perſuaderentur: ſicuti illud eſt de iudice, qui nec Deũ
Luc.18.a.2. timebat, nec hominem reuerebatur: & tamen, ſæpe interpellanti viduæ ceſſit, vt eius cauſam cõſideraret: non propter pietatem aut humanitatem, ſed ne tẽdiũ pateretur. Nõ enim vllo modo ille iniuſtus iudex perſonam Domini allegoricè ſuſtinet, ſed tamẽ quãtum Deus, qui bonus eſt & iuſtus, curet deprecãtes ſe, hinc coniici Dominus voluit: quia nec iniuſtus homo eos, qui illum aſſiduis precibus tundunt, vel propter tẽdiũ deuitãdum, poteſt contẽnere. NOLITE *ergò*, inquit, CAP. XVI. Matth.6.d. 31. *ſolliciti eſſe, dicentes: Quid edemus, aut quid bibemus?* & reliqua. Hic manifeſtiſſimè oſtẽdit, nõ hæc eſſe appetenda, tanquã talia bona noſtra, vt propter ea ipſa debeamus bene facere; ſi quid facimus, ſed tamen eſſe neceſſaria. Quid enim intereſſit inter bonũ quod appetendũ eſt, & neceſſariũ quod ſuſtinendũ eſt, hãc ſententia declarauit, cũ ait, *Quærite primùm regnum Dei,* Vid.d.33. *& iuſtitiam eius, & hæc omnia apponentur vobis.* Regnũ ergo & iuſtitia Dei bonum noſtrum eſt: & hoc appetendũ, & ibi finis conſtituendus, propter quod omnia faciamus quæcunq; facimus. Sed quia in hac vita militamus, vt ad illud regnum peruenire poſſimus, quæ vita ſine his neceſſariis agi nõ poteſt: Apponẽtur vobis hæc, inquit; ſed vos regnum Dei & iuſtitiam eius primùm quærite. Cùm enim dicit illud primũ, ſignificauit quòd hoc poſterius quærẽdum eſt, nõ tempore, ſed dignitate. Illud tanquam bonum noſtrũ, hoc tanquam neceſſarium noſtrum: neceſſarium autem propter illud bonũ. Neque enim, verbi gratia, ideo debemus euangelizare, vt manducemus: ſed ideo manducare, vt euangelizemus: nam ſi propterea euangelizamus, vt manducemus, vilius habemus euangẽliũ quã cibum: & erit iam bonum noſtrum in manducando, neceſſarium autem in euangelizãdo. Quod etiam Apoſtolus prohibet, cùm dicit, licere ſibi quidẽ, & permiſſum eſſe à Domino, vt qui Euangelium annũciat, de Euangelio viuant: id eſt, de Euangelio habeant ea quæ huic vitæ ſunt neceſſaria: ſed tamen ſe non eſſe vſum hac poteſtate. Erant enim multi, qui occaſionẽ hãbere cupiebãt acquirẽdi & vendendi Euangelium, quibus eam volens amputare, Apoſtolus manibus victum ſuum tolerauit. De his enim alio loco dicit, Vt amputem occaſionem, iis qui quærunt occaſionem. Quãquam etiam ſi vt cæteri boni Apoſtoli permiſſu Domini de Euangelio viueret, non in eo victu conſtitueret finem euangelizãdi, ſed magis ipſius victus ſui finem in Euangelio collocaret: id eſt, vt ſuperiùs dixi, non ideo euangelizaret, vt peruenirẽt ad cibum, & ſi qua ſunt alia neceſſaria: ſed ideo iſta ſumeret, vt illud impleret, nẽ non volens, ſed neceſſitate euãgelizaret. Hoc enim improbãt, cùm dicit; Neſcitis quoniã qui 1.Cor.9.b. in templo operãtur, quæ de templo ſunt edunt: & qui 13.* altario deſeruiunt, altario compãrtiuntur. Sic & Dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euãgelio viuere: ego autem nullius horum vſus ſum. Hic oſtendit permiſſum eſſe, nõ iuſſum: alioquin cõtra præceptum Domini feciſſe tenebitur. Deinde ſequitur & dicit, Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me. Bonum eſt mihi magis mori, quàm gloriam meã quiſquam inanẽ faciat. Hoc dixit, quia iam ſtatuerat propter quoſdam occaſionẽ quærentes manibus ſuis victum tranſigere. Si enim euangelizauero, inquit, nõ eſt mihi gloria: id eſt, ſi euangelizauero, vt iſta fiant in me: id eſt, ſi propterea euãgelizauero, vt ad illã perueniam, & finem Euãgelij in cibo & potũ & veſtitu collocauero. Sed quare nõ eſt ei gloria? Neceſſitas enim, inquit, mihi incumbit: id eſt, vt ideo euãgelizem, quia vnde viuam nõ habeo, aut vt acquiram temporalem fructum de prædicatione ęternorũ. Sic enim iam neceſſitas erit in Euangelio, nõ voluntas. Væ enim mihi

est,inquit,si non euangelizauero: sed quomodo debet euangelizare? scilicet vt in ipso Euangelio & in regno Dei ponat mercedem: ita enim potest non coactus euangelizare, sed volens. Si enim volens, inquit, hoc facio, mercedem habeo. Si autem inuitus, hęc dispensatio mihi credita est: id est, si coactus inopia earum rerum, quæ temporali vitæ sunt necessariæ prædico Euangelium, alij per me habebunt mercedem Euangelij, qui Euangelium ipsum me prædicante diligent: ego autem non habebo, quia non ipsum Euangelium diligo, sed eius pretium in illis temporalibus cõstitutum. Quod nefas est fieri, vt non tanquam filius ministret quisque Euangelium, sed tanquam seruus cui dispensatio credita est: vt tanquam alienum eroget, nihil inde ipse accipiat præter cibaria, quæ nõ de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dantur extrinsecus. Quanquam alio loco dispẽsatorem se dicat. Potest enim & seruus in filiorũ numerum adoptatus, eam rem in qua cohæredis sortem meruit, fideliter dispensare participibus suis. Sed nunc vbi ait, Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est, talem dispẽsatorem intelligi voluit, qui alienũ dispẽsat, vnde ipse nihil accipit. Ergo quęcũque res propter aliud aliquid quæritur, sine dubio inferior est, quã id propter quod quæritur: & ideo illud primũ est propter quod istam rem quæris, non ista res quã propter aliud quæris. Quapropter si Euangelium & regnum Dei propter cibum quærimus, priorem facimus cibum, & posterius Euangelium: id est, regnum Dei. Hoc est ergo primum quærere cibum, & deinde regnũ Dei: id est, hoc ptiore loco ponere, illud posteriore. Si autem ideo quæramus cibum, vt habeamus regnum Dei, facimus quod dictum est, Quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia apponentur vobis.

CAPVT XVII. QVÆRENTIBVS enim primum regnũ Dei & iustitiam eius: id est, hæc præponẽtibus cæteris rebus, vt propter hæc cætera quæramus, nõ debet subesse sollicitudo ne illa desint, quæ huic vitę propter regnũ Dei sunt necessaria. Dixit enim superius, Scit pater vester quòd horum omnium indigetis. Et ideo cùm dixisset, Quærite primum regnũ Dei & iustitiã eius: nõ dixit, deinde ista quærite, quamuis sint necessaria: sed ait, hæc omnia apponentur vobis: id est consequẽtur, si illa quæratis, sine vllo vestro impedimento: ne cùm ista quæritis illinc auertamini: aut ne duos fines constituatis, vt & regnum Dei propter se appetatis, & ista necessaria, sed hæc potius propter illud. Ita vobis non deerũt, quia duobus dominis seruire nõ potestis. Duobus aũt dominis seruire conatur, qui & regnum Dei ꝓ magno bono appetit, & hæc omnia tẽporalia. Non poterit autem simplicem habere oculum, & vni Domino seruire, nisi quæcũq; sunt cætera, si sunt necessaria, propter hoc vnum assumat: id est, propter regnum Dei. Sicut autem omnes militantes accipiunt annonam & stipendium, sic omnes euangelizãtes accipiũt victum & tegumentũ. Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quę accipiunt: sic & non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrãt Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquã annonam & stipendia consequantur, aut propter hoc & propter illud. Sed suprà iam dictum est, Nõ potestis duobus dominis seruire. Ergo simplici corde tantummodo propter regnum Dei debemus operari bonum ad omnes. Non autẽ in hac operatione, vel solam, vel cum regno Dei mercedem temporalẽ cogitare, quorum omnium temporalium nomine crastinũ posuit, dicens, *Nolite cogitare de crastino*. Nõ enim dicitur crastinꝰ dies, nisi in tẽpore vbi præterito succedit futurũ. Ergo cùm aliquid boni operamur, nõ temporalia, sed æterna cogitemus, tũc erit illud bonum & perfectum opus. *Crastinus enim dies*, inquit, *sollicitus erit sibipsi*: id est, vt cùm oportuerit sumas cibũ vel potũ vel indumentum, cùm ipsa scilicet necessitas vrgere cœperit. Aderũt enim hæc, quia nouit pater vester quòd horũ omnium indigeatis. *Sufficit enim*, inquit, *diei malitia sua*: id est, sufficit quod sumere vrgebit necessitas ipsa: Quam propterea malitiam nominatã arbitror, quia pœnalis est nobis. Pertinet enim ad hãc fragilitatem & mortalitatem, quã peccãdo meruimus. Huic ergo pœnę temporalis necessitatis noli addere aliquid grauius, vt non solùm patiaris harum rerum indigẽtiam, sed etiam propter hanc explendam milites Deo. Hoc autem loco vehementer cauendum est, ne forte cùm viderimus aliquem seruum Dei prouidere ne ista necessaria desint, vel sibi, vel eis, quorum sibi cura commissa est, iudicemus eum contra præceptum Domini facere, & de crastino esse sollicitum. Nam & ipse Dominus, cui ministrabant angeli, tamen propter exemplum, ne quis postea scãdalum pateretur, cùm aliquã seruorum eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cũ pecunia, vnde vsibus necessariis quicquid opus fuisset prẽberetur: quorum loculorum custos & fur, sicut scriptum est, Iudas fuit, qui eũ tradidit. Sicut & apostolus Paulus potest videri de crastino cogitasse, cũ dicit, De collectis autẽ in sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite: secundùm vnam sabbati vnusquisque vestrũm apud se ponat thesaurizans, quod sibi placuerit: vt nõ cùm venero, tunc collectæ fiant. Cùm aũt aduenero, quoscunque approbaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestrã in Hierusalem. Quòd si dignũ fuerit vt & ego eam, mecum ibũt. Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam transiero, nam Macedoniam pertrãsibo: apud vos aũt forsitan remanebo, vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis quocũque iero. Nolo autem vos nunc in transitu videre: spero enim me aliquod temporis manere apud vos, si permiserit Dominus. Permanebo autem Ephesi vsq; ad Pentecosten. Item in Actibus apostolorum scriptum est, ea quæ ad victũ sunt necessaria, procurata esse in futurũ propter imminentem famem. Sic enim legimus: In diebus illis descenderunt ab Hierosolymis Prophetę Antiochiã, eratq; magna exultatio. Cõgregatis autem nobis, surgẽs vnus ex illis, nomine Agabus, significauit per spiritum, famem magnam futurã in vniuerso orbe, quæ & facta est sub Glaudio Cęsare. Descendentium autẽ vt quisq; abundabat, statuerunt vnusquisq; eorum in ministeriũ mittere presbyteris habitantibus in Iudæa fratribus, qui & miserũt per manus Barnabæ & Sauli. Et quia nauigãti eidem apostolo Paulo imposita sunt vtensilia, quæ offerebantur, non ad vnum tantùm diẽ videtur victus esse procuratus. Et quòd idem scripsit, Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret operãdo manibus suis bonum, vt habeat vnde tribuat cui opus est quod bonũ est. Malè intelligentibus non videtur seruare præceptum Domini, quo ait, Respicite, inquit, volatilia cæli, quòniam non serũt neq; metunt, neq; congregant in horrea: & considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neq; nent: cùm istis præcipit vt laborent, operãtes manibus suis, ita vt habeant quod etiã aliis possint tribuere: & quod sæpe de seipso dicit, quòd manibus operatus est, ne quem grauaret. Et de illo scriptum est, quòd coniunxerit se Aquilæ propter artis similitudinẽ, vt simul operarentur vnde victum transigerẽt, nõ videtur imitatus aues cæli & lilia agri. His & huiusmodi Scripturarũ locis, satis apparet Dominum nostrum nõ hoc improbare, si quis humano more ista procuret: sed si quis propter ista Deo militet, vt in operibus suis non regnum Dei, sed istorum acquisitionem intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum dirigitur, vt etiam in istorum

istorum prouisione regnum Dei cogitemus, in militia verò regni Dei ista non cogitemus. Ita enim etiam si aliquando defuerint, quod plerunq; propter exercitationem nostram Deus sinit, non solum nõ debilitat propositum nostrum, sed etiam examinatum probatum; confirmant. Gloriamur enim, inquit, in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patiẽtiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes verò non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. In commemoratione autem tribulationum ac laborum suorum idem Apostolus non tãtùm in carceribus & naufragiis, atq; huiusmodi molestiis, sed etiam in fame & siti, in frigore & nuditate se laborasse commemorat. Quod cùm legimus, non æstimemus Domini promissa titubasse, vt famem ac sitim & nuditatem pateretur Apostolus, quærens regnum & iustitiam Dei, cùm dictum sit nobis: Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Quandoquidem ista sicut aditoria nouit ille medicus, cui semel nos totos commisimus, & à quo habemus promissionem vitæ præsentis & futuræ, quando adponat, quando detrahat, sicut nobis iudicat expedire: quos consolandos & exercendos in hac vita, & post hanc vitam in perpetua requie stabiliendos atq; firmandos gubernat ac dirigit. Non enim & homo, cũ plerumq; iumento suo cibaria detrahit, deserit illud cura sua, ac nõ potius curãdo hæc facit. Et quoniam cùm ista vel procurãtur in futurũ, vel si causa non est quare illa impendãs, reseruantur, incertum est quo animo fiant: cùm possint simplici corde fieri & duplici, opportunè hos loco subiecit.

CAPVT XVIII. NOLITE *iudicare, ne iudicetur de vobis. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de vobis: & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Hoc loco nihil aliud nobis prẽcipi existimo, nisi vt ea facta, quæ dubiũ est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos: de manifestis dictum est, quæ nõ possunt bono animo fieri: sicut sunt stupra, vel blasphemiæ, vel furta, vel ebriositas: & si qua sunt alia de quibus nobis iudicare ꝓmittitur, dicẽte Apostolo, Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nõnne de iis qui intus sunt vos iudicatis? De genere aũt ciborum, quia possunt bono animo & simplici corde sine vitio concupiscentiæ, quicũque humani cibi indifferenter sumi, prohibet idem Apostolus iudicari eos, qui carnibus vescebãtur, & vinum bibebant, ab eis qui se ab huiusmodi alimentis temperabant. Qui mãducat, inquit, non manducantem non spernat: & qui non mãducat, manducantem non iudicet. Ibi etiam ait, Tu quis es qui iudicas alienũ seruum? Domino suo stat, aut cadit. De talibus enim rebus quæ possunt bono animo & simplici & magnanimo fieri, quamuis etiam possint non bono, volebãt illi cùm homines essent in occulta cordis ferre sententiam, de quibus solus Deus iudicat. Ad hoc pertinet etiam illud quod alio loco dicit, Nolite ante tempus quicquam iudicare, quousque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis: & tũc laus erit vnicuique à Deo. Sunt ergo quædam facta media quæ ignoramus quo animo fiãt, quia & bono & malo fieri possunt, de quibꝰ temerarium est iudicare, maximè vt condemnemus. Horum autem veniet tempus vt iudicẽtur, cùm Dominus illuminabit absconditа tenebrarum, & manifestat cogitationes cordis. Item alio loco dicit idem Apostolus, Quorundam autem hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quędam autem & subsequuntur. Manifesta ea dicit, de quibus clarum est quo animo fiant. Hæc præcedunt ad iudicium: id est, quia si fuerit ista subsecutum iudiciũ, non est temerarium. Subsequuntur autem illa quæ occulta sunt, quia nec ipsa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligẽdum est. Nã ita subiungit: similiter & facta bona manifesta sunt, & quæcunque aliter se habent, abscondi non possunt. De manifestis ergo iudicemus, de occultis verò Deo iudicium relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, siue mala siue bona, cùm tempus aduenerit quo manifestẽtur. Duo sunt autem in quibus temerarium iudicium cauere debemus, cùm incertum est quo animo factum fuerit quidq; vel cùm incertum sit qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam, verbi gratia, cõquestus de stomacho ieiunare noluit: & tu id non credes id edacitatis vitio tribueris, temerè iudicabis. Item si manifestam edacitatem ebriositatemq; cognoueris, & ita reprehenderis quasi nunquam ille possit corrigi atq; mutari, nihilominus temerè iudicabis. Non ergo reprehendamus ea, quæ nescimus quo animo fiant: neq; ita reprehendamus, quę manifesta sunt vt desperemus sanitatem, & vitabimus iudicium; de quo nũc dicitur, Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Potest autem mouere quod ait, In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de vobis: & in qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Nunquid enim si nos in iudicio temerario iudicauerimus, temerè etiam de nobis Deus iudicabit? Aut nũquid si mensura iniqua mensi fuerimus apud Deum, iniqua mensura est vnde nobis remetietur? Nam & mẽsuræ nomine ipsum iudicium significatum arbitror. Nullo modo ergo Deus vel temerè iudicat, vel iniqua mẽsura cuiquam rependit. Sed hoc dictum est, quoniam temeritas quæ punis alium, eadẽ ipsa te puniat necesse est. Nisi fortè arbitrandum est, quòd iniquitas ei noceat aliquid in quem procedit, ei aũt nihil à quo procedit: imò verò sæpe nihil nocet ei qui patitur iniuriam, ei autem qui facit necesse est vt noceat. Quid enim nocuit martyribus iniquitas persequentium? Ipsius autem persecutoribus plurimum. Quia & si aliqui eorum correcti sunt, eo tamen tempore quo persequebantur, excæcauit illos malitia eorum. Sic & temerarium iudicium plerumque nihil nocet ei de quo temerè iudicatur, ei autem qui temerè iudicat ipsa temeritas necesse est vt noceat. Ista regula etiam illud dictum arbitror, Omnis qui percusserit gladio, gladio morietur. Quam multi enim gladio percutiunt, nec tamen in gladio moriuntur, sicut neq; ipse Petrus. Sed ne istum venia peccatorum talem euasisse pœnam quis putet, quanquam nihil absurdius, quàm vt maiorem putet gladij pœnam esse potuisse, quæ Petro non accidit, quã crucis quæ accidit: quid tamẽ de latronibus dicturus est; qui cum Domino crucifixi sunt: quia & ille qui meruit veniam, posteaquã crucifixus est meruit, & alter omnino non meruit? An forte omnes quos occiderãt, crucifixerant, & propterea hoc etiam ipsi pati meruerũt? Ridiculum est hoc putare. Quid ergo aliud dictũ est, Omnis enim qui gladio percusserit, gladio morietur: nisi quia ipso peccato anima moritur, quodcunq; commiserit? Et quoniam de temerario & iniquo iudicio hoc loco Dominus monet: vult enim vt simplici corde, & in vnum Deum intenti faciamus quæcunq; facimus: & multa incertum est, quo animo fiant; de quibus iudicare temerarium est. Maximè autem hi temerè iudicant de incertis, & facilè reprehendunt, qui magis amãt vituperare & damnare, quàm emendare atq; corrigere: quod vitium vel superbiæ est, vel inuidentiæ. Et consequenter subiecit & dicit, CAPVT XIX. *Quid autẽ vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo nõ vides?* Vt si forte, verbi gratia, ira ille peccauit, tu odio reprehẽdas. Quantum autem inter festucam & trabem, quasi tantum inter iram distat & odium.

odium. Odium enim est ira inueterata, quasi quæ ve-
tustate ipsa tantum robur acceperit, vt merito appel-
letur trabes. Fieri autem potest, vt si irascaris homini,
velis eum corrigi. Si autem oderis hominem, non po-
tes eum velle corrigere. *Quomodo enim dicis fratri tuo,*
Sine eiiciam festucā de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo
tuo? Hypocrita, eiice primùm trabem de oculo tuo, & reli-
qua: id est primò abs te expelle odium, deinde poteris
iam eum quē diligis, emēdare. Et bene ait, hypocrita.
Accusare enim vitia, officium est bonorum virorum
& beneuolorum. Quod cùm mali faciūt, alienas par-
tes agūt, sicut hypocritæ, qui tegūt sub persona quod
sunt, & ostentant in persona quod nō sunt. Hypocri-
tarum ergo nomine simulatores acceperis. Et est verè
multum cauēdum & molestum simulatorum genus:
qui cùm omnium vitiorū accusationes odio & liuore
suscipiant, etiam consultores videri se volunt. Et ideo
piè cauteq; vigilandum est, vt cùm aliquem reprehē-
dere vel obiurgare nos necessitas coëgerit, primū co-
gitemus vtrum tale sit vitium quod nūquam habui-
mus, vel quo iam caruimus. Et si nūquam habuimus, B
cogitemus & nos homines esse, & habere potuisse. Si
verò habuimus, & non habemus, tangat memoriam
communis fragilitas, vt illam reprehēsionem aut ob-
iurgationem non odium, sed misericordia præcedat:
vt siue ad correctionem eius, propter quē id facimus,
siue ad peruersionem valuerit: nā incertus est exitus,
nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus.
Si autem cogitantes nosmetipsos inuenerimus in eo
esse vitio, in quo est ille quem reprehendere parabamus,
non reprehendamus neque obiurgemus, sed ta-
men congemiscamus: & non illum ad obtemperan-
dum nobis, sed ad pariter cauendum inuitemus. Nam
1. Cor. 9. c. 20. & illud quod dicit Apostolus, Factus sum Iudæis tan-
quam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem: His qui sub
lege erant, quasi sub lege essem, cùm non sim ipse sub
lege, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem. His qui
sine lege sunt, quasi sine lege, cùm sine lege Dei non
essem, sed sim in lege Christi, vt lucrifacerem eos qui
sine lege sunt. Factus sum infirmis infirmus, vt infir-
mos lucrifacerem: omnibus omnia factus sum, vt o-
mnes lucrifacerem, non vtique simulatione faciebat,
quemadmodum quidam intelligi volunt vt eorum
detestanda simulatio tanti exempli authoritate mu-
niatur. Sed hoc faciebat charitate, qua eius infirmita-
tem, cui volebat subuenire, tāquam suam cogitabat.
Hoc enim præstruit dicendo, Cùm enim liber sim ex
omnibus, me omnium seruum feci, vt plures lucrifa-
cerem. Quod vt intelligas non simulatione, sed chari-
tate fieri, qua infirmis hominibus tanquam nobis cō-
Gal. 5. b. 13. patimur, ita monet alio loco, dicens: Vos in liberta-
tem vocati estis fratres, tantummodo libertatem in oc-
casionem carnis detis, sed per charitatem seruite in-
uicem. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmita-
tem quisque habeat quasi suam: vt eam æquanimiter
ferat, donec ab ea liberetur ille, cuius curat salutem.
Rarò ergo & in magna necessitate obiurgationes ad-
hibendæ sunt, ita tamen vt etiam in his ipsis non no-
bis, sed Domino vt seruiatur, instemus. Ipse est enim
finis: vt nihil duplici corde faciamus, auferentes tra-
bem de oculo nostro inuidentię, vel malitiæ vel simu-
1. Reuelat. 10. Ephes. 5. f. 27. lationis, vt videamus eiicere festucā de oculo fratris.
Videbimus enim eam oculis columbæ, quales in spō-
sa Christi prædicantur, quam sibi elegit Deus glorio-
sam Ecclesiam, non habētem maculam neq; rugam:
id est, mundam & simplicem. Sed quoniā potest non-
nullos Dei præceptis obtemperare cupientes, nomen
simplicitatis decipere, vt sic putent, vitiosum esse ali-
quando verum occultare, quomodo vitiosum est ali-
quādo falsum dicere, atq; hoc modo aperiēdo ea quæ
hi quibus aperiuntur sustinere non possunt, amplius

A noceant quàm si ea penitùs semperq; occultarent, re-
ctissimè subiungit: NOLITE *sanctum dare canibus,* CAPVT
neque miseritis margaritas vestras ante porcos, &c. Quia XX.
Dñs quamuis nihil mētitus sit, vera tamen aliqua oc- Matt. 7. c.
cultare se ostendit, dicens: Adhuc multa habeo vobis 12.
dicere, sed adhuc non potestis illa portare. Et Apos-
tolus, Non potui, inquit, vobis loqui quasi spiritalibus, 1. Cor. 3.
sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac
vobis potum dedi, nō escam. Neq; enim poteratis, sed
neq; nunc potestis: adhuc enim estis carnales. In hoc
autē præcepto quo prohibemur sanctū dare canibus,
& mittere ante porcos margaritas nostras, diligenter
quærēdum est quid sit sanctum, quid margaritæ, quid
canes, quid porci. Sanctum est, quod violare atq; cor-
rumpere nefas est, cuius vtiq; sceleris conatus & vo-
luntas tenetur rea: quamuis illud sanctum natura in-
uiolabile atq; incorruptibile maneat. Margaritæ aūt;
quæcunq; spiritalia magni æstimanda sunt, & quia in
abdito latent, tanquā de profundo eruūtur, & allego-
riarum integumentis quasi apertis conchis inueniun-
tur. Licet itaq; intelligi, quòd vna eademq; res & sanc-
tum & margarita dici possit. Sed sanctū ex eo quòd
non debet corrumpi, margarita ex eo quòd nō debet
cōtemni. Conatur autē vnusquisq; corrumpere quod
nō vult esse integrū: contemnit verò quod vile ducit,
& quasi infra se esse existimat, & ideo calcari dicitur
quicquid contemnitur. Quapropter canes quoniam
insiliunt ad dilacerandum; quod aūt dilacerant, inte-
grum esse nō sinūt: Nolite, inquit, sanctum dare cani-
bus: quia & si dilacerari & corrūpi non potest, & ma-
net integrum atq; inuiolabile: illi tamen quid velint,
cogitādum est, qui acriter atq; inimicissimè resistunt,
& quantū in ipsis est, si fieri possit, conantur perimere
veritatem. Porci verò quamuis nō ita vt canes morsu
appetāt, passim tamē calcādo coinquināt: Neq; ergo
miseritis, inquit, ante porcos margaritas vestras, &c.
Canes ergo pro oppugnatoribus veritatis, porcos pro
contemptoribus positos non incongruè accipimus.
C Quod autem ait, *Conuersi dirumpant vos*: non ait ipsas
margaritas dirumpant. Illas enim conculcāt etiā cùm
conuertuntur, vt adhuc aliquid audiant, dirūpunt aūt
eum à quo iam missas margaritas conculcauerūt. Nō
enim facilè inueneris quod gratum ei esse possit qui
margaritas conculcauerit: id est, cum magno labore
diuina inuenta contempserit. Qui autem tales docēt,
quomodo nō dirumpātur indignādo, & stomachādo,
non video: vtrunq; aūt animal immundū est, & canis
& porcus. Cauēdum est ergo ne quid aperiatur ei qui
non capit: melius enim quærit quod clausum est, quā
id quod apertū est aut infestat aut negligit. Neq; verò
alia causa reperitur, cur ea quæ manifesta & magna
sunt, non accipiantur præter odium & contemptum,
quorum propter vnum canes, propter alterum porci
nominati sunt. Quæ tamen omnis immūditia rerum
D temporalium dilectione concipitur, id est, dilectione
huius sęculi, cui iubemur renūciare vt mūdi esse pos-
simus. Qui ergo mundū & simplex cor habere appe-
tit, nō debet sibi reus videri, si aliquid occultat, quod
ille cui occultat capere nō potest. Nec eum ex eo ar-
bitrandum est licere mentiri: nō enim est consequēs,
vt cùm verum occultatur, falsum dicatur. Agendum
ergo primùm est, vt impedimenta detrahātur, quibus
efficitur vt non capiat: quia vtiq; si propter sordes nō
capit, mundādus est vel verbo vel opere, quātum fieri
à nobis potest. Quòd autē Dñs noster quędam dixisse
inuenitur, quæ multi qui aderāt, vel resistēdo vel cō-
temnendo non acceperunt, non putādus est sanctum
dedisse canib⁹, aut margaritas misisse ante porcos: nō
enim dedit eis, qui capere nō poterāt, sed eis qui cape-
re poterant, & simul aderant: quos propter aliorū im-
munditiam negligi nō oportebat. Et cùm eum tenta-

tores

tores interrogabāt, respondebatq; illis ita, vt quod cō-
tradicerēt non haberent, quamuis venenis suis conta-
besceret potius, quā illius cibo saturarētur, alij tamē
qui poterāt capere, ex illorū occasione multa vtiliter
audiebant. Hoc dixi, ne quis fortè, cùm interroganti
respondere non potuerit, hac sententia se excusare vi-
deatur, si dicat, nolle se sanctū dare canibus, vel ante
porcos mittere margaritas. Qui enim nouit quid re-
spondeat, debet respondere, vel propter alios, quibus
desperatio suboritur, si propositam quæstionem solui
non posse crediderint: & hoc de rebus vtilibus, & ad
institutionem salutis pertinentibus. Multa sunt enim
quæ inquiri ab otiosis possunt, superuacua & inania,
& plerunq; noxia, de quibus tamen nōnihil dicendū
est: sed hoc ipsum aperiendum & explicādum cur in-
quiri talia nō oporteat. De rebus verò vtilibus aliquā-
do ad id respondendum est, quod interrogamur: sicut
Matth. 22. c. 23. Dominus fecit, cùm eum Sadducæi de muliere interro-
gassent, quæ septē viros habuit, cuius eorū in resur-
rectione futura esset. Respōdit enim, quòd in resurre-
Mar. 12. b. 25. Luc. 20. d. 28. ctione neq; vxores ducēt, neq; nubent, sed erunt sicut
angeli in cælis. Aliquando autem ille qui interrogat,
interrogandus est aliud: quod tamē si dixerit, ipse sibi
ad id quod interrogabat, respondeat. Si autem dicere
noluerit, nō videatur iis qui assunt iniustum, si & ipse
Matth. 22. b. 16. quod interrogauit non audiat. Nā & Pharisæi qui in-
terrogauerunt tentantes, vtrum reddendum esset tri-
butum, interrogati sunt aliud: id est, cui⁹ haberet nū-
mus imaginem, qui ab ipsis prolatus est. Et quia dixe-
runt quod interrogati erant, id est, Cæsaris imaginem
habere nūmum, ipsi sibi quodammodo respondērūt
id quod Dominum interrogauerāt. Itaq; ille ex eorū
Matth. 22. b. 21. responsione ita conclusit: Reddite ergo Cæsari quod
Cæsaris est, & Deo quod Dei est. Cùm autē principes
sacerdotum & seniores populi interrogassent, in qua
potestate illa faceret, interrogauit eos de baptismate
Ioannis: & cùm nollent dicere, quod cōtra se videbāt
dici; de Ioanne autē nihil maledicere auderēt propter
circūstantes: Nec ego vobis dicam, inquit, in qua po-
testate hæc facio, quod iustissimum apparuit circum-
stantibus. Hoc enim se dixerūt nescire, quod sciebāt,
sed dicere nolebant. Et reuera iustum erat, vt qui sibi
volebant responderi quod interrogauerant, prius ipsi
facerēt quod erga se fieri postulabant. Quod si fecis-
Ioan. 1. c. 19. sent, ipsi sibi vtiq; respondissent. Ipsi enim miserāt ad
Ioannem quærētes quis esset: vel potius ipsi missi erāt
sacerdotes & Leuitæ, putātes quòd ipse esset Christ⁹:
quod ille se negauit esse, & de Domino testimonium
perhibuit: de quo testimonio si confiteri vellēt, ipsi se
docerent in qua potestate illa faceret Christus: quod
quasi nescientes interrogauerūt, vt calumniādi aditū
reperirent. Cùm igitur præceptum esset, ne sanctum
daretur canibus, & margaritę ante porcos mittantur,
potuit auditor occurrere, & dicere conscius ignorātię
atq; infirmitatis suæ, & audiēs præcipi sibi ne hæc da-
ret, quæ seipsum nondum accepisse sentiebat. Potuit
ergo occurrere ac dicere, Quod sanctū me dare cani-
bus, & quas margaritas me mittere ante porcos vetas, D
cū adhuc ea me habere non videam? opportunissimè
CAPVT XXI. Matth. 9. Matt. 7. a. subiecit, dicens, PETITE, inquit, *& dabitur vobis;*
quærite, & inuenietis; pulsate, & aperietur vobis, &c. Pe-
titio pertinet ad impetrādam sanitatem firmitatemq;
animi, vt ea quæ præcipiūtur, implere possimus: inqui-
sitio aūt ad inueniēdam veritatem. Cùm enim beata
vita actione & cognitione cōpleatur, actio facultatē
virium, contēplatio manifestationē rerum desiderat.
Horum ergo primū petēdum, secundū quærendū est:
vt illud detur, hoc inueniatur: sed cognitio in hac vita
vię priusquā ipsius possessio est: sed cùm quisq; veram
viam inuenerit, perueniet ad ipsam possessionem, quę
tamē pulsāti aperietur. Vt ergo tria ista, id est, petitio,

A inquisitio, pulsatio, manifesta fiant, sub aliquo exēplo
ponamus. Videmus aliquē infirmis pedibus ambulare
non posse: prius ergo sanandus est, & firmādus ad am-
bulādum: & ad hoc pertinet, quod dicit, Petite. Quid
aūt prodest quòd ambulare iā, vel etiā currere potest,
si per deuia itinera erraverit? Secūdū est ergo, vt inue-
niat viam quæ ducat eū quò vult peruenire: quā cùm
tenuerit & peruenerit ad eū ipsum locū, vbi habitare
vult, si clausū inuenerit, neq; ambulare potuisse, neq;
perrexisse ac peruenisse, pfuerit, nisi aperiatur: ad hoc
pertinet quod dictum est, Pulsate. Magnam aūt spem
dedit & dat ille qui, promittendo non decipit. Ait enim,
Omnis qui petit, accipit; & qui quærit, inuenit; & pulsanti
aperietur. Ergo perseuerantia opus est, vt accipiamus
quod petimus, & inueniam⁹ quod quærimus, & quod
pulsamus aperiatur. Quemadmodum aūt egit de vo-
latilib⁹ cæli, & de liliis agri, ne victū nobis vestitumq;
desperare mus adfuturum, vt spes à minoribus ad ma-
iora consurgeret, ita & hoc loco: *Aut quis erit ex vobis,*
B inquit, *homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid*
lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nūquid serpentē
porriget ei? & reliqua. Quomodo ergo mali dāt bona?
Sed malos appellat dilectores adhuc sęculi huius &
peccatores: bona verò quæ dāt, secundū corū sensum
bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent. Quā-
quam & in rerum natura ista bona sint, sed tēporalia
ad istam vitā infirmā pertinētia: & quisquis ea malus
dat, non de suo dat, Domini est enim terra & plenitu- Psal. 23. a. 1.
do eius, qui fecit cælū & terrā, mare & omnia quæ in Psal. 145. b. 6.
eis sunt. Quantum ergo sperādum est daturū Deum
nobis bona petētibus, nec nos posse decipi, vt accipia-
mus aliud pro alio, cùm ab ipso petimus, quando etiā
nos, cùm simus mali, nouimus id dare quod petimur.
Non enim decipimus filios nostros, & qualiacunque
bona damus, nō de nostro, sed de ipsius damus. Firmi-
tas aūt & valentia quædam ambulandi per sapientiæ
viā, in bonis moribus constituta est, qui perducuntur
vsq; ad mundationem simplicitatemq; cordis, de qua
C iam diu loquens ita concludit: OMNIA *ergo* CAPVT
quæcūque vultis vt faciant vobis homines bona, ita & vos XXII.
facite illis: hæc est enim lex & Prophetæ. In exemplarib⁹ Matth. 7. b. 12.
Græcis sic inuenimus, Omnia ergo quæcūq; vultis vt
faciāt vobis homines, ita & vos facite illis. Sed ad ma-
nifestationem sententiæ puto à Latinis additū, bona.
Occurrebat enim: quid si quisquam flagitiosē aliquid
ergo se fieri velit, & ad hoc referat istam sententiam?
Veluti si velit aliquis puocari vt immoderatè bibat,
& se ingurgitet poculis, & hoc prior illi faciat à quo
sibi fieri cupit. Ridiculum est, hunc putare istam im-
pleuisse sentētiam. Cū ergo hoc moueret, vt arbitror,
additum est ad manifestationē rei vnum verbum, vt
posteaquam dictum est, Omnia ergo quæcunq; vultis
vt faciāt vobis homines, adderetur bona. Quod si de-
est exemplaribus Græcis, etiam illa emendanda sunt.
Sed quis hoc audeat? Intelligēdum est ergo, plenā esse
sententiam, & omnino perfectam, etiam si hoc verbū
non addatur. Id enim quod dictum est, Omnia quæ-
D cunq; vultis: non vsitatè ac passim, sed propriè dictum
accipi oportet. Voluntas namq; est non nisi in bonis.
Nam in malis flagitiosisq; factis cupiditas propriè di-
citur, non voluntas. Non quia sic semper loquantur
Scripturæ, sed vbi oportet ita omnino proprium ver-
bum tenent, vt non aliud sinant intelligi. Videtur au-
tē hoc præceptum ad dilectionē proximi pertinere,
non etiā ad Dei, cū alio loco duo præcepta esse dicat,
in quib⁹ tota lex pēdet & Prophetæ. Nā & si dixisset, Matth. 22. d.
Omnia quæcūq; vultis fieri vobis, hæc vos facite: hac 40.
vna sentētia vtrunq; illud præceptū complexus esset.
Citò enim diceretur, diligi se velle vnumquēque, & à
Deo, & ab hominib⁹. Cū itaq; & hoc ei præciperetur,
vt quod sibi fieri velit, hoc faceret: id vtiq; præciperē-

tur, vt diligeret Deú & homines. Cú verò expressius de hominibus dictú est, omnia ergo quæcúq; vultis vt faciãt vobis homines, ita & vos facite illis: nihil aliud dictú videtur, quã diliges proximũ tuú sicut teipsum. Sed non est negligenter attendendum quod subiecit, Hæc est enim lex & Prophetæ. In his autem duobus præceptis, non tãtum ait, lex pendet & Prophetæ: sed etiam addidit, tota lex & Propheræ: pro eo quod est omnis prophetia. Quod cú hîc non addidit, seruauit locú alteri præcepto, quod ad dilectionẽ Dei pertinet. Hic autẽ quoniã præcepta simplicis cordis exequitur, & erga eos metuẽdum est ne habeat quis duplex cor, quib⁹ occultari cor potest: id est erga homines, quib⁹ idipsum præcipiẽdũ fuit. Nemo enim ferè est qui velit quẽquam duplici corde secum agere. Id aũt fieri non potest: id est, vt simplici corde homo homini aliquid tribuat, nisi ita tribuat, vt nullũ ab eo tẽporale cõmodum expectet, & ea intentione faciat, de qua superiùs satis tractauim⁹, cùm de oculo simplici loqueremur. Mũdat⁹ ergo oculus simplexq́; redditus, aptus & idoneus erit ad intuendã & contemplandã interioré lucẽ

Oculus cordis. suam. Iste enim oculus cordis est. Hunc enim talem oculum habet ille qui finem bonorũ operum suorũ, vt verè bona opera sint, non in eo constituit vt hominibus placeat, sed etiã si prouenerit, vt eis placeat, ad eorum salutẽ potius hæc refert & ad gloriam Dei, nõ ad inanẽ iactantiam suã. Neq; propterea boni aliquid ad salutem proximi operatur, vt ex eo cõparet ea quæ huic vitæ trãsigendæ sunt necessaria: neq; temerè animum hominis voluntatemq́; cõtemnit in eo facto in quo non apparet quo animo & volũtate sit factum: & quicquid officiorum exhibet homini, hac intentione exhiber, qua sibi exhiberi vult: id est, vt non ab eo aliquid cõmodi temporalis expectet. Ita erit cor simplex

Matth.5.a.8. & mũdum in quo quæritur Deus. Beati ergo mundo corde, quoniã ipsi Deum videbũt. Sed hoc quia paucorum est, iã incipit de inuestiganda & possidenda sapientia loqui, quod est lignum vitæ: cui vtiq; inuestigandæ ac possidendæ, id est cõtemplandæ, talis oculus per omnia superiora perductus est, quo videri iã possit & arcta via & angusta porta. Quia ergo deinceps dicit, CAPVT XXIII. *Matth.7.b.* 13. INTRATE *per angustam portam, quia lata porta,* & reliqua: nõ ideo dicit, quia iugum Christi asperum est, & sarcina grauis: sed quia labores finire pauci volunt, minus credentes clamanti, Venite ad me omnes

Matth.11.d. 28. qui laboratis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meũ super vos: & reliqua. Hinc ergo sermo sumpsit exordium de humilibus & mitibus corde: quoniam iugũ lene & leuẽ sarcinã multi respuunt, pauci subeunt: eo quòd sit arcta via quę ducit ad vitam, & angusta porta qua intratur in eã. Hic ergo illi qui promittunt sapiẽtiam cognitionemq́; veritatis quam non habent, præcipuè cauendi sunt, sicut sunt hęretici, qui se plerunq; paucitate cõmendant. Et ideo cũ dixisset, paucos esse qui inueniũt angustam portam & arctam viam, ne se illi supponant nomine paucitatis, statim subiecit:

CAPVT XXIIII. *Matth.7.c.* 15. CAVETE *à pseudoprophetis qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces.* Sed isti non fallunt oculum simplicem, qui arborem dignoscere ex fructibus nouit. Ait enim, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Deinde similitudines adiungit, *Nunquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit*: & reliqua. Quo loco illorum error maximè cauendus est, qui de ipsis duabus arboribus duas naturas opinantur esse: quarũ vna sit Dei, altera verò neq; Dei, neq; ex Deo. De quo errore & aliis libris disputatũ est vberius: &, si adhuc parũ est, disputabitur. Nunc aũt, nõ eos adiuuare duas istas arbores, docẽdum est. Primùm, quia de hominib⁹ eum dicere tam clarum est, vt quisquis præcedentia & sequentia legerit, miretur eorum cæcitatem. Deinde attendunt quod dictum est, *Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.* Et ideo putãt neq; animã malam fieri posse, vt in meli⁹ cõmutetur, neq; in deterius bonã: quasi dictú sit, Nõ potest arbor bona mala fieri, neq; arbor mala bona fieri: sed dictũ est, Non potest arbor bona malos fructus facere, neq; arbor mala bonos fruct⁹ facere. Arbor est quippe ipsa anima, id est, ipse homo, fructus verò opera hominis. Non ergo potest malus homo bona operari, neq; bonus mala. Malus ergo si vult bona operari, prius bon⁹ fiat. Sic alio loco euidentius dicit ipse Dominus, Aut facite arborem bonã, & fructus eius bonos: aut arborem malã, & fructus eius malos. Quòd si duas naturas istorum, his duabus arboribus figuraret, non diceret, facite. Quis enim hominum potest facere naturam? Deinde etiam ibi, cùm ipsarum duarum arborũ mẽtioné feciſſet, subiecit: Hypocritæ, quomodo potestis bona loqui, cũ sitis mali? Quãdiu ergo quisq; malus est, non potest facere fructus bonos. Si enim bonos fructus fecerit, iã malus nõ erit. Sic verissimè dici potuit, non potest esse nix calida: cùm enim calida esse cœperit, non iam niuem, sed aquam vocamus. Potest ergo fieri, vt quæ nix fuit, non sit: non aũt potest fieri, vt nix calida sit. Sic potest fieri, vt qui malus fuit, non sit malus, nõ tamen fieri potest, vt malus bene faciat. Qui etiam si aliquando vtilis sit, nõ hoc ipse facit, sed fit de illo diuina prouidentia procurãte, sicut de Pharisæis dicit, Quę dicunt, facite: quę aũt faciunt, facere *Matth.23.a.* 3. nolite. Hoc ipsum quòd bona dicebant, & ea quæ docebant vtiliter audiebantur & fiebant, non erat ipsorum, Cathedram enim, inquit, Moysi sedẽt. Per diuinam ergo prouidentiam legem Dei prædicãtes, poterant esse audientibus vtiles, cũ ipsi sibi non essent. De talibus alio loco per Prophetã dictum est, Seminastis *Hoseæ 10.a.* 13. triticum, & spinas metetis: quia bona præcipiunt, & mala faciunt. Non ergo qui eos audiebãt, & faciebãt quæ ab eis dicebãtur, de spinis legebant vuas, sed per spinas de vite legebant vuas: tanquã si manum aliquis per sępem mittat, aut certè de vite quæ sæpi fuerit inuoluta, vuam legat, non spinarum est fructus iste, sed vitis. Rectissimè sanè quęritur quos fructus nos attendere voluerit, quibus cognoscere arborem possimus. Multi enim quædam in fructibus deputãt, quæ ad vestitum ouium pertinent, & hoc modo à lupis decipiũtur: sicuti sunt vel ieiunia, vel orationes, vel eleemosynæ: quæ omnia nisi fieri etiã ab hypocritis possent, nõ superiùs diceret, Cauete iustitiam vestram facere *Matth.6.a.* 1. coram hominibus, vt videamini ab eis. Qua sẽtentia præposita, ipsa tria exequitur, eleemosynã, orationẽ, ieiunium. Multi enim multa pauperibus, non misericordia, sed ambitione largiuntur. Et multi orant, vel potius videntur orare, nõ intuentes Deum, sed hominibus placere cupientes. Et multi ieiunant, & mirabilem abstinentiam prætendunt eis quibus ista difficilia videtur, & honore digna existimãtur: & huiuscemodi dolis eos capiunt, dum aliud ostentãt ad decipiendũ, aliud exerunt ad deprædandum, vel interficiendũ eos qui sub vestitu ouino lupos videre nõ possũt. Hi ergo nõ sunt fructus de quibus cognosci arborem monet. Ista enim cũ bono animo in veritate fiunt, ꝓprię sunt ouibus vestes: cùm aũt malo in errore, non aliud quã lupos tegunt. Sed non ideo debent oues odisse vestimentum suũ, quia plerunq; illo se occultant lupi. Qui sunt ergo fructus quibus inuẽtis cognoscamus arborẽ malam? dicit Apostolus, Manifesta autem sunt opera *Ga.5.d.19.* carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, cõtentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hęreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniã qui talia agũt, regnũ Dei non consequentur. Et qui sunt fructus per quos cognoscimus arborem bonã, idẽ ipse Apostolus cõsequẽter dicit, Fructus aũt spiritus est charitas, gaudiũ, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mãsuetudo, continẽtia. Sanè sciendum est, hic gaudiũ propriè positum: mali enim homines non gaudere, sed gestire dicuntur propriè: sicut superiùs diximus voluntatem propriè positam, quam nõ habent mali, vbi dictũ est, Omnia quæcúque vultis vt faciant vobis homines: & reliqua. Ex ista proprietate verbi qua gaudium nõ dicitur nisi in bonis, etiam Propheta loquitur, dicens:

Isa.57.d. 21. Non est gaudere impiis, dicit Dñs: ita quoq; posita est fides, nõ quæcúq; vtique, sed vera fides, & cætera quæ hîc posita sunt, habẽt quasdam imagines suas in malis hominibus & deceptoribus: vt omnino fallant, nisi quisq; iam mundum oculum & simplicem habuerit, quo ista cognoscat. Optimo itaq; ordine primò actũ est de mũdando oculo, & deinde dicta sunt quæ cauerentur. Sed quoniã quamuis quisq; oculo mũdo sit, id est, simplici & sincero corde viuat, non potest tamen cor alterius intueri: quæcúque ergo in factis vel dictis apparere non potuerunt, tentationibus aperiuntur. Tentatio autem duplex est, aut in spe adipiscendi aliquod cõmodum temporale, aut in terrore amittendi. Et maximè cauendum est, ne tendentes ad sapiẽtiam,

Col.2.a.3. quæ in solo Christo inueniri potest, in quo sũt omnes thesauri sapientiæ & scientię absconditi. Cauendum, inquã, est, ne pro Christi nomine ab hęreticis vel quibuslibet malè intelligẽtibus, & seculi huius amatoribus decipiamur. Nam ideo sequitur & monet, dicẽs:

CAPVT XXV. *Matth.7.c.* 21. NON *omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum:* & reliqua, ne putemus ad illos fructus pertinere, si quis Dño nostro dicat, Dñe Dñe, & ex eo nobis arbor bona videatur. Sed illi sunt fructus, facere voluntatẽ patris qui est in cęlis, cuius faciendæ seipsum exemplum præbere dignatus est. Sed meritò potest mouere, quomodo huic sententiæ cõueniat il-

1.Cor.12.a. 3. lud Apostoli vbi ait, Nemo in spiritu Dei loquens dicit anathema Iesu: & nemo potest dicere, Dñs Iesus, nisi in Spiritu sancto: quia neq; aliquos habentes Spiritũ sanctũ possumus dicere non introituros in regnũ cælorum, si perseuerauerint vsq; in finẽ, neq; illos qui dicunt Dñe Dñe, & tamen non intrãt in regnum cælorum, possumus dicere habere Spiritum sanctum. Quomodo ergo nemo dicit Dñs Iesus, nisi in Spiritu sancto, nisi quia propriè Apostolus posuit verbũ quod est, dicit, vt significet voluntatem atq; intellectum dicentis? Dominus verò generaliter posuit verbũ quod ait, Non omnis qui dicit, & reliqua. Videtur enim dicere etiã ille qui nec vult nec intelligit quod dicit: sed ille propriè dicit, qui volũtatem ac mentẽ suam sono vocis enũciat. Sicut paulò antè quod dictum est, gaudium in fructibus Spiritus sancti, propriè dictum est,

1 Cor.13.b. 6. non eo modo quo alibi dicit idẽ Apostolus, Non gaudet super iniquitatem: quasi quisquã possit super iniquitatẽ gaudere: quia illa elatio est animi turbidè gestientis, non gaudium: nam hoc soli boni habẽt. Ergo dicere videntur etiam illi qui non hoc quod sonãt dicere videntur, & intellectu cernũt, & voluntate agũt, sed voce tantùm sonant, secũdùm quẽ modum Dñs ait, Non omnis qui dicit, &c. Verè autẽ ac propriè illi dicunt, à quorum voluntate ac mente non abhorret

1.Cor.12.d. 3. prolatio sermonis sui, secundùm quam significationẽ dicit Apostolus, Nemo potest dicere, Dñs Iesus, nisi in Spiritu sancto. Atq; illud ad rem maximè pertinet, ne decipiamur tendentes ad cõtemplationẽ veritatis, non solũ nomine Christi, per eos qui nomen habent, & facta nõ habẽt, sed etiã quibusdam factis atq; miraculis: qualia ꝓpter infideles cùm fecerit Dñs, monuit tamen ne talibus decipiamur, arbitrãtes ibi esse inuisibilem sapiẽtiam, vbi miraculum visibile viderimus.

Aug. tom. 4.

Adiungit ergo & dicit, *Multi mihi dicent in illa die, Domine Domine, nónne in nomine tuo dæmonia eiecimus?* & *Matth.7.c.* 22. reliqua. Nõ ergo cognoscer nisi eum qui operatur æquitatem. Nam & ipsos discipulos suos ꝓhibuit gaudere ex talibus: id est, quia dæmonia illis subiecta fuerint. Sed gaudete, inquit, quia nomina vestra scripta *Luc.10.d.* 20. sunt in cælis. Credo in illa ciuitate Hierusalẽ quæ est in cælis, in qua nõ nisi & iusti & sancti regnabunt. An

1.Cor.6.b. 9. nescitis, ait Apostolus, quoniã iniqui regnum Dei nõ possidebunt? Sed fortasse quis dicat, nõ posse iniquos visibilia illa miracula facere, & mẽtiri pot⁹ illos credat, qui dicturi sunt, in nomine tuo ꝓphetauimus, & dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus. Legat ergo quãta fecerint resistẽtes famulo Dei Moysi magi Ægyptiorũ: aut si hoc non vult legere quod non in nomine Christi fecerunt, legat quæ ipse Dñs dicit de

Matth.24.b. 24. *Marc.13.* pseudoprophetis, Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hîc est Christus, aut illic, nolite credere; surgẽt enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorẽ inducãtur etiã electi: ecce prędixi vobis. Quã ergo mũdo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientiæ, cui tantæ malorum & peruersorũ hominũ deceptiones erroresq́; obstrepũt, quos oẽs euadere, hoc est, venire ad certissimam pacẽ & immobilẽ stabilitatẽ sapientiæ. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi & contendendi quisq; nõ videat quod à paucis videri potest, vt paruus sit strepitus cõtradicentiũ, nisi etiã sibiipsi obstrepãt.

Quod pertinet etiam ad illud quod Apostolus dicit, *2.Tim.2.d.* 24. Seruum aũt Dñi non oportet litigare, sed mitẽ esse ad omnes, docibilem, patiẽtem, in modestia corripientẽ diuersa sentiẽtes, ne fortè det illis Deus pœnitentiam ad cognoscẽdam veritatẽ. Beati ergo pacifici, quoniã *Matt.5.a.9.* filij Dei vocabuntur. Cõclusio ergo huius totius sermonis quã terribiliter inferatur, valde attẽdendũ est. *Omnis ergo,* inquit, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, si-* *Matth.7.d.* 14. *milis est viro sapiẽti qui ædificauit domũ suam super petrã.* Nõ enim quisq; sitmat quæ audit vel percipit, nisi faciẽdo. Et si petra Christus est, sicut multa Scripturarũ *1.Cor.10.d.* 4. testimonia prædicãt, ille ædificat in Christo, qui quod audit ab illo, facit. Sequitur, *Descendit pluuia, venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illã, & non potuerunt illã mouere: fundata enim erat supra petram.* Non ergo iste metuit vllas caliginosas superstitiones. Quid enim aliud intelligitur pluuia, cũ in malĩ alicuius significatione ponitur? Aut rumores hominum, quos ventis cõparatos puto. Aut vitæ huius fluuium, carnalibus concupiscentiis tanquam fluentem super terram vel petrã. Horum enim triũ qui prosperitatibus inducitur, aduersitatibus frangitur: quorum nihil metuit, qui fundatã habet domũ super petrã: id est, qui nõ solùm audit præcepta Dñi, sed etiã facit. Et his omnib⁹ periculosè subiacet, qui audit & nõ facit: non enim habet stabile fundamentũ, sed audiendo & non faciendo ruinã ædificat. Ait enim consequenter, *Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea,* & reliqua vsque, *Et factum est cùm consummasset Iesus verba* *Matth.7.f.* 28. *hæc, admirabantur turbæ super doctrinam eius: erat enim docens eos, sicut potestatem habens, non quasi Scribæ eorum & Pharisæi.* Hoc est quod antè dixi per Prophetã esse significatum in Psalmis, cũ diceret, Fiducialiter agam *Psal.11.b.7.* in eo, eloquia Dñi eloquia casta, argentũ igne examinatum, probatum terræ, purgatũ septuplum. Propter quem numerum admonitus sum etiam præcepta ista ad septem illas referre sentẽtias, quas in principio sermonis huius posuit de beatis, cùm diceret: & ad alias septem illas operationes Spiritus sancti, quas Esaias propheta cõmemorat: sed siue iste ordo in his cõsiderandus sit, siue aliquis alius, facienda sunt quæ audiuimus à Domino, si volumus ædificare super petram.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EXPOSITIONIS EPISTOLÆ PAVLI AD ROMANOS INCHOATÆ, SALVTATIONE TANTVMMODO EXPEDITA, LIBER VNVS.

D. August. lib. 1. Retract. cap. 25.

EPISTOLÆ quoq; ad Romanos sicut ad Galatas expositionem susceperam. Sed huius operis si perficeretur, plures libri erãt futuri. Quorum vnum in sola disputatione ipsius salutationis absolui, ab initio scilicet vsq; ad illud, vbi ait: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. Factum est quippe vt immoraremur cùm vellemus soluere incidentem sermoni nostro difficillimam quæ-
Matth. 12. c. 31. stionem de peccato in Spiritum sanctum, quòd nõ remittatur neq; in hoc seculo neq; in futuro. Sed deinde alia volumina cessaui adiungere, exponendo Epistolam totã, ipsius operis magnitudine ac labore deterritus, & in alia faciliora deflexus sum. Ita factũ est, vt librum quem feceram primum, relinquerem solũ, cuius esse titulũ volui, Epistolæ ad Romanos inchoatæ expositio. Vbi quod dixi, Gratiam esse in dimissione peccatorum, pacem verò in reconciliatione Dei: vbicũque hoc dixi, non sic accipiendum est, ac si pax ipsa & reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem, sed quod specialiter nomine gratiæ remissionẽ significauerit peccatorum. Sicut legem & specialiter dicimus, secundùm quod dictum est: Lex & Prophetæ: & generaliter, vt in ea sint & Prophetæ. Hic liber sic incipit:

IN epistola quam Paulus apostolus scripsit ad Romanos, quantum ex eius textu intelligi potest, quæstionem habet talem: Vtrũ Iudæis solis Euangelium Domini nostri Iesu Christi venerit, propter merita operum legis, an verò nullis operũ meritis præcedentibus, omnibus gentibus venerit iustificatio fidei, quæ est in Christo Iesu, vt non quia iusti erant homines, crederent: sed credendo iustificati, deinceps iustè viuere inciperent. Hoc ergo docere intẽdit Apostolus, omnibus venisse gratiã Euangelij Domini nostri Iesu Christi. Quam propterea etiam gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiæ redditum est, sed gratuitò datum. Cœperunt enim nonnulli qui ex Iudæis crediderãt tumultuari aduersus apostolum Paulum, quòd incircumcisos, & à legis veteris vinculis liberos admittebat ad Euãgelij gratiã, prædicans eis vt in Christum crederent, nullo imposito carnalis circumcisionis iugo. Sed planè tanta moderatione vti nec Iudæos superbire permittat, tanquã de meritis operũ legis: nec gentes merito fidei aduersus Iudæos inflari, quòd ipsi receperint Christum, quẽ
2. Cor. 5. d. 20. Ephes. 6. d. 20. Ibid. 2. d. 20. illi crucifixerunt: tãquam enim (sicut alio loco dicit) pro ipso Domino legatione fungens, hoc est, pro lapide angulari, vtrumque populum tam ex Iudeis quàm ex gentibus cõnectit in Christo per vinculum gratiæ, vtrisque auferens omnem superbiam meritorum, & iustificandos vtrosque per disciplinam humilitatis asRom. 1. a. 1. socians. Itaque Epistolam sic exorsus est, *Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.* Breuiter in duobus verbis Ecclesiæ dignitatem à synagogæ vetustate discernit: Ecclesia quippe ex vocatione appellata est, synagoga verò ex cõgregatione. Conuocari enim magis hominibus congruit, congregari autem, magis de pecoribus dici solet; vnde greges propriè pecorum dici solent. Quanquam ergo plerisque Scripturarum locis ipsa Ecclesia grex Dei, & ouile Dei, & pecus Dei vocetur: tamen cùm in comparatione homines pecora dicuntur, ad vitam veterem pertinent. Et apparet huiusmodi homines, non cibo sempiternę veritatis, sed temporalium promissionum tanquam terreno pabulo esse contentos. Paulus ergo seruus Christi Iesu vocatus est Apostolus, quæ vocatio illum cooptauit Ecclesiæ. In Euangelium autem Dei segregatus est, vnde nisi à grege synagogæ, si verborum Latinorum significatio omnimodo cũ Græca interpretatione concordat? Sanè Euangelium Dei in Nouitate. quod segregatum se esse commemorat, commendat authoritate prophetarum: vt quoniã credentes Christo, in quorum numero vocatus est, Iudæis præpositurat, à quibus se dixerat segregatum, gentes rursus iam nõ superbire admoneat. Siquidem de populo Iudæorum fuerunt Prophetæ, per quos Euangelium, cuius fide credentes iustificãtur, antè promissum esse testatur, *Segregatus enim*, inquit, *in Euangelium Dei quod antè promiserat per prophetas suos*. Fuerunt enim & Prophetæ non ipsius, in quibus etiam aliqua inueniuntur quæ de Christo audita cecinerunt, sicut etiam de Sibylla dicitur: quod nõ facilè crederem, nisi quòd pœtarum quidam, in Romana lingua nobilissimus, antequam diceret ea de innouatione seculi, quæ in Domini nostri Iesu Christi regnum satis concinere & conuenire videantur, præposuit versum, dicens:

Vltima Cumæi iam venit carminis ætas. Aug. 4.

Cumæum autem carmen Sibyllinum esse, nemo dubitauerit. Sciens ergo Apostolus ea in libris gentium inueniri testimonia veritatis, quod etiam in Actibus Act. 17. f. 18. Apostolorum loquens Athenien sibus manifestissimè ostendit, non solùm ait per prophetas suos, ne quis à pseudoprophetis per quasdam veritatis confessiones in aliquam impietatem seduceretur, sed addidit etiã, *in Scripturis sanctis*: volens vtique ostendere literas gentium superstitiosæ idololatriæ plenissimas, non ideo sanctas haberi oportere, quia in eis aliquid quod ad Christum pertinet inuenitur. Et ne quisquam etiam Prophetas aliquos remotos atque alienos à gente Iudæorum fortè præferret, in quibus nullus simulachrorum cultus esset: quantum attinet ad simulachra quæ humana operatur manus. Nam simulachris phantasmatum suorum sectatores suos omnis error illudit. Ne quis tamen aliqua huiusmodi præferens, quia ibi Christi nomen ostentat, eas potius sanctas Scripturas esse asserat, non eas quæ populo Hebræorum sunt diuinitùs creditæ, satis opportunè mihi videtur adiungere cùm dixisset, In Scripturis sanctis, quod adiecit, *De filio suo qui factus est ei ex semine Da-* Rom. 1. d. 3. *uid, secundùm carnem.* Dauid enim certè rex Iudæorum fuit. Oportebat autem vt ex illa gente orirentur Christi prænunciatores Prophetæ, ex qua gente carnem assumpturus erat quem prænunciabant. Occurrendum autem erat etiam illorum impietati, qui Dominum nostrum Iesum Christum secundùm hominem tantummodo quem suscepit, accipiunt: diuinitatem autem in eo non intelligunt ab vniuersæ creaturæ communione discretam: velut ipsi Iudæi, qui Christum filium Dauid tantummodo esse opinabãtur, ignorantes excellentiam qua Dominus est ipsius Dauid, secundùm id quod est filius Dei. Vnde illos in Matth. 22. d. 42. Euangelio redarguit per prophetiam quæ ipsius Dauid ore prolata est. Quærit enim ab eis, quem ipse Dauid Dominum appellat, quomodo filius eius sit? Cùm

Cùm deberent vtique respondere, quod secundùm carnem filius esset Dauid, secundùm diuinitatem autem filius Dei & Dominus ipsius Dauid. Quod Paulus apostolus quia iam didicerat, posteaquam dixit, in Euangelium Dei quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid: addidit, secundùm carnem: ne hoc solũ & totum in Christo esse arbitrarentur, quod factus erat secundùm carnem. Addendo ergo, secundùm carnem, seruauit diuinitati dignitatem suam. Quæ non solum semini Dauid, sed nec alicui angelicæ aut cuiusuis excellentissimæ creaturæ generationi tribui potest, quandoquidem ipsum est verbum Dei, Ioan. 1. d. 14. per quod facta sunt omnia. Quod verbum ex semine Dauid caro factum est, & habitauit in nobis, non mutatum & conuersum in carnem, sed carne vt carnalibus congruenter appareret indutum. Quapropter Apostolus nõ solùm eo verbo quòd ait, secundùm carnem, humanitatem à diuinitate distinxit: sed etiam illo quo ait, factus est. Non est enim factus secundùm Ioan. 1. d. 3. id quod verbum Dei est, Omnia enim per ipsum facta sunt. Nec fieri cum omnibus posset per quem facta sunt omnia. Neque ante omnia factus est, vt per ipsum fierent omnia: ipso enim excepto, si ante illa iam factus esset, non essent illa omnia quæ per illum fierent: nec possent verè dici facta omnia per ipsum in quibus ipse non esset, si ipse etiam factus esset. Et ideo Apostolus cùm factum diceret Christum, addidit, secundùm carnem: vt secũdùm verbum quod est filius Dei, non factum à Deo, sed natum esse monstraret. Eundem sanè ipsum qui secundùm carnem factus est ex semine Dauid, *prædestinatũ* dicit *filium Dei, in virtute: non secundum carnem, sed secundùm spiritum*, nec quemlibet spiritum, sed *spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum*. In resurrectione enim virtus morientis apparet, vt diceretur prædestinatus in virtute secũdùm spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Deinde sanctificatio vitam nouam fecit, quæ in Domini nostri resurrectione signata est. Col. 3. a. 1. Vnde idem Apostolus alio loco dicit, Si cõsurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. Potest quidem etiam sic esse ordo verborum, vt non ad spiritum sanctificationis adiungamus quod ait, ex resurrectione mortuorum: sed ad id quod ait, prædestinatus est: vt ordo sit, qui prædestinatus est ex resurrectione mortuorum: cui ordini interposita sunt hæc, Filius Dei in virtute secũdùm spiritum sanctificationis. Et nimirum iste ordo certior & melior videtur, vt sit filius Dauid in infirmitate secundùm carnem, filius autem Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis. Factus est ergo ex semine Dauid, id est, filius Dauid ex mortali corpore, propter quod & mortuus est. Prædestinatus est autem filius Dei, & Dominus ipsius Dauid ex resurrectione mortuorum. Inquantum enim mortuus est, ad id pertinet quòd est filius Dauid: inquantum autem resurrexit à mortuis, ad id quòd est filius Dei, & Dominus ipsius Dauid, sicut alibi idem Apostolus 2. Cor. 13. d. 4. dicit. Nam & si mortuus est ex infirmitate, sed viuit in virtute Dei: vt infirmitas pertineat ad Dauid, vita verò æterna ad virtutem Dei. Ideoq; in his ipsis verbis Dominũ suum designat eum Dauid, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexterã meam. Psal. 109. a. 1. Donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis. Ex eo enim quòd resurrexit à mortuis, sedet ad dexteram patris. Prædestinatum ergo ex resurrectione mortuorum, vt sederet ad dexteram patris, videns in spiritu Dauid, non auderet dicere filium suum, sed Dominum suum. Vnde & consequenter hic adiungit, *Iesu Christi Domini nostri*: posteaquam dixit, ex resurrectione mortuorum: tanquam admonens vnde illum Dauid Dominum suum potius quàm filium esse testatus sit: non autem ait eum prædestinatum à mortuis, sed ex resurrectione mortuorum. Non enim resurrectione ipsa sua filius apparet, de propria illa & eminentissima dignitate, qua etiam est caput Ecclesiæ, cùm & cæteri mortui resurrecturi sint: sed filius Dei prædestinatus est quodam principatu resurrectionis, quia ex resurrectione omnium mortuorum ipse prædestinatus est: id est, vt præ cæteris & ante cæteros resurgeret designatus. Vt quod hic positum est, filius Dei, cùm dixisset, prædestinatus est, ad documentum valeat tantæ sublimitatis. Non enim sic prædestinari oportuit, nisi filium Dei secũdùm quod est etiam caput Ecclesiæ, vnde illum alio loco primogenitum ex Coloss. 1. c. 18. mortuis appellat. Eum enim decebat venire ad iudicium resurgẽtium, qui præcesserat ad exemplum: neque ad exemplum omnium resurgentium, sed ad exemplum eorum qui sic resurrecturi sunt, vt cum illo viuant & regnent in sempiternum, quorum etiam caput est, tanquam corporis sui. Ex ipsorum enim resurrectione etiam prædestinatus est, vt ipsis princeps fieret: cæterorum autem in sua cõditione resurgentium non princeps, sed iudex est. Nõ itaq; ex illorum mortuorum resurrectione prædestinatus est quos est damnaturus. Prædestinatum enim esse ex resurrectione mortuorum, vt præcederet resurrectionem mortuorum, vult intelligi Apostolus. Hos autẽ præcessit, qui ad ipsum cæleste regnum quò eos præcessit secururi sunt. Propter quod non ait, qui prædestinatus est filius Dei ex resurrectione mortuorum Iesus Christus Dominus noster: sed ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri. Tanquam si diceret, qui prædestinatus est filius Dei ex resurrectione mortuorum suorum: hoc est, ad se pertinẽtium in vitam æternam: velut si interrogaretur, quorum mortuorũ, & respon-
deret, ipsius Iesu Christi Domini nostri. Ex resurrectione enim cæterorum mortuorũ non est prædestinatus, quos non præcessit ad gloriam vitæ æternæ, non vtiq; secuturos, quoniam ad pœnas suas impij resurrecturi sunt. Ergo ille tanquam filius Dei vnigenitus, etiam primogenitus ex mortuis prædestinatus est, ex resurrectione mortuorum. Quorum mortuorũ, nisi Domini nostri Iesu Christi? *Per quem accepimus*, inquit, Rom. 1. a. 5. *gratiam & apostolatum*. Gratiam cum omnibus fidelibus, apostolatum autem nõ cum omnibus. Et ideo si tãtummodo apostolatum se diceret accepisse, ingratus extitisset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt: tanquam enim meritis priorũ operum accepisse apostolatum videretur. Optimè itaq; tenet ordinem causæ, vt nemo audeat dicere vitæ prioris meritis se ad Euãgelium esse perductum: quando nec ipsi Apostoli, qui cæteris membris post caput corporis supereminẽt, accipere apostolatum propriè potuissẽt, nisi prius communiter cum cæteris gratiam quę peccatores sanat & iustificat, accepissent. Quod autem subiungit, *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius*: ad hoc dicit apostolatum se accepisse, vt obediatur fidei pro nomine Domini nostri Iesu Christi: hoc est, vt credant omnes in Christo, & signentur in eius nomine qui salui esse cupiunt. Quam salutem nõ solis Iudæis, sicut nonnulli qui ex ipsis crediderant arbitrabantur, venisse iam ostendit cùm ait, In omnibus gẽtibus, *in quibus estis*, inquit, *& vos vocati Iesu Christi*, id est, vt & vos sitis eius Iesu Christi, qui omnium gẽtium salus est: quanquam non in numero Iudæorum, sed in numero cęterarum gentium sitis inuenti. Hucusq; dixit ipse quis esset qui scribit Epistolã. Est enim qui scribit Epistolam, *Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei*. Sed quia occurrebat, quod Euangeliũ? respondit, *quod antè promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de filio suo.*

Item quia occurrebat, de quo filio suo? respondit, *qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, Domini nostri Iesu Christi.* Et quasi diceret, quomodo tu ad eũ pertines? respõdit, *Per quem accepimus gratiam & apostolatũ, ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.* Ité quasi diceretur, Quæ igitur causa est vt scribas ad nos? respondit, *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.* Nũc deinde adiũgit ex more Epistolæ quibus scribat: *Omnibus*, inquit, *qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis*: etiã hic significauit benignitatẽ Dei potius quàm meritũ illorum. Non enim ait, diligẽtibus Deum, sed dilectis Dei. Prior enim dilexit nos ante omnia merita, vt & nos eum dilecti diligeremus. Inde etiam addidit, vocatis sanctis. Quanquam enim sibi quis tribuat quòd vocanti obtemperat, nemo potest sibi tribuere quòd vocatus est. Vocatis autẽ sanctis, non ita intelligendum est, tanquã ideo vocati sint, quia sancti erãt: sed ideo sancti effecti, quia vocati sunt. Restat ergo vt salutem dicat, vt compleatur vsitatum Epistolæ principium, tanquam ille illis salutem: pro eo autem ac si diceret salutẽ, *Gratia*, inquit, *& pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Non enim omnis gratia est à Deo. Nam & iudices mali præbẽt gratiam in accipiẽdis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti. Neque omnis pax Dei est vel ab illo, vnde ipse Dominus discernens ait, Pacem meam do vobis: adiungẽs etiam & dicens, nõ se talem pacẽ dare, qualem dat hic mũdus. Gratia est ergo à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo, qua nobis peccata remittuntur, quibus aduersabamur Deo. Pax verò ipsa qua reconciliamur Deo. Cùm enim per gratiã remissis peccatis absumptæ fuerint inimicitiæ, restat vt pace adhæreamus illi à quo nos sola peccata dirimebãt. Sicut Propheta dicit, Non grauabit auré, vt non audiat, sed peccata vestra inter vos & Deum separãt. Quibus remissis per fidem Domini nostri Iesu Christi, nulla separatione interueniente pax erit. Fortasse autẽ quisq; miretur, quomodo intelligẽda sit iustitia iudicis Dei, cùm gratiã præbet ignoscẽdo peccatis. Sed hoc planè iustum est apud Deum, quia verè iustũ est, vt ij quos peccatorum suorũ pœnitet, eo tempore quo nõdum pœnarum manifestus terror apparet, misericorditer separẽtur ab eis qui defensiones peccatorum suorum pertinaciter exquirentes, nulla pœnitentia corrigi volunt. Iniustum est enim vt cum his illi ad consortium pœnale copulentur, qui vocantem Deum nõ spreuerunt, & peccãtes displicuerũt sibi; vt quemadmodum ille peccata eorum, sic etiam ipsi odisset sua. Ea enim demũ est humanæ iustitiæ disciplina, non in se amare, nisi quod Dei est, & odisse quod proprium est: nec approbare peccata sua, nec in eis alium improbare, sed seipsum, nec putare satis sibi esse, vt sua peccata displiceant, nisi etiam vigilantissima deinceps intẽtione vitẽtur: nec in eis vitãdis vires suas existimare sufficere, nisi diuinitùs adiuuetur. Iustum est ergo apud Deum, vt ign oscatur talibus quæcunq; antea cõmiserunt, ne (quod iniustissimum est) cũ eis qui tales non sunt cõfundantur atq; misceantur. Quapropter & quia talibus non ignoscitur, iustitia Dei est: & quia ignoscitur, gratia est. Iusta est ergo gratia Dei, & grata iustitia, cũ in eo quoq; etiam pœnitentiæ meritum gratia præcedat, quòd neminem peccati sui pœniteret, nisi admonitione aliqua vocationis Dei. Porrò iustitiæ diuinæ tanta constantia est, vt cùm pœna spiritalis & sempiterna pœnitenti fuerit relaxata, pressuræ tamen cruciarusq; corporales, quibus etiam martyres exercitatos nouimus, postremò mors ipsa, quam peccãdo meruit nostra natura, nulli relaxetur. Quod enim etiam iusti homines & pij, tamen exoluunt ista supplicia, de iusto Dei iudicio venire credendum est. Ipsa est quæ in sacris Scripturis etiam disciplina nominatur, quam nemo iustorum effugere finitur. Neminem quippe excepit, cùm diceret: Quem enim diligit Deus, corripit: flagellat autẽ omnem filium quem recipit. Vnde etiã ipse Iob, qui propterea tam multa illa passus est, vt hominibus quis vir esset, & quantus Dei seruus, elucreret, pœnas tamen corporis pro peccatis suis se exsoluere sæpe testatur. Petrus quoq; apostolus exhortans fratres ad perferẽdas pro Christi nomine passiones, ita loquitur: Nemo autem vestrũm patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut curas alienas agens. Si verò quasi Christianus, non erubescat: glorificet autẽ Deum in isto nomine, quia tempus inchoationis iudicij à domo Dei. Si autem initium à nobis, quis finis eorum qui non credunt Euangelio Dei? Et si iustus quidem vix saluus sit, peccator & impius vbi parebunt? Manifestè ostendit easdem ipsas passiones quas iusti patiuntur, ad iudiciũ Dei pertinere. Quòd inchoari dixit ex domo Dei, vt inde coniiciatur, quãta impiis futura seruantur. Vnde etiam ipse Paulus ad Thessalonicenses dicit, Ita vt nos ipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro vestra patientia & fide in omnibus persecutionib⁹ vestris, & pressuris quas sustinetis in exemplũ iusti iudicij Dei. Quod omnino ad illud respicit, quod ait Petrus, tempus esse inchoationis iudicij à domo Domini: & illud quod de Prophetа interposuit, Et si iustus vix saluus erit, peccator & impius vbi parebunt? Vnde mihi videtur etiam illa quæ per Nathan prophetam regi Dauid comminatus est Deus, quamquam statim ignouerit pœnitenti, propterea tamen accidisse omnia, vt demonstraretur illam veniam spiritaliter datam propter futurum iudicium pœnarum, quod expectat eos qui hoc tempore corrigi nolunt. Dicit enim & alibi Petrus, Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundùm hominem in carne, viuant autem secundùm Deum in spiritu. Hoc dixi, vt ostenderem quantum possem, & quantum opportunitas præsentis loci Scripturarum sinit: nõ sic accipiendam gratiam & pacem Dei, cùm dicitur, vt existiment homines à iustitia Deum posse discedere. Nam & ipsam pacem cùm promitteret Dominus, ait, Hęc dixi, vt in me pacem habeatis, in mundo autem pressuram. Sed tribulationes & molestiæ cùm per iustitiam Dei reduntur peccatis, bonos & iustos, & quibus iam plus peccata ipsa displicent, quàm vlla corporis pœna, non reflectunt ad peccandum, sed ab omni labe penitùs purgant. Pax enim perfecta etiam corporis suo tempore roborabitur: si nunc pacem quam Dominus per fidem dare dignatus est, inconcussè spiritus noster atque incommutabiliter teneat. Quòd autem Apostolus gratiam & pacem à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo dicit, nõ adiungens etiam Spiritum sanctum: non mihi alia ratio videtur, nisi quia ipsum dõnum Dei, Spiritum sanctũ intelligamus. Gratia porrò & pax, quid aliud est quàm donum Dei? Vnde nullo modo dari hominibus gratia potest qua liberamur à peccatis: & pax qua reconciliamur Deo, nisi in Spiritu sancto. Et ideo ipsa Trinitas, pariterq; incommutabilis vnitas in ista salutatione cognoscitur. Quod propterea maximè credo, quoniam excepta Epistola quam ad Hebræos scripsit, vbi principium salutationis industria dicitur omisisse, ne Iudęi qui aduersus eum pugnaciter oblatrabant, nomine eius offensi vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent, quòd ad eorum salutẽ scripserat. Vnde nonnulli eam in canonem Scripturarum recipere timuerunt. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, excepta hac Epistola, cæteræ omnes quæ nulla dubitante Ecclesia Pauli apostoli esse firmantur, talem continẽt salutationem, nisi quòd ad Timotheum in vtraq; interponit misericordiã. Nam ita scribit: Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Iesu Christo Dño nostro. Quo enim familiarius, eo dulcius quodammodo scribens ad Timotheum, id verbum interposuit, quo planè aperitur atq; ostenditur, non meritis operum priorum, sed secũdùm misericordiam Dei nobis dari Spiritum sanctum, vt & peccatorum abolitio fiat, quibus seiungebamur à Deo, & reconciliatio, vt illi inhæreamus. Nec aliæ Apostolorum epistolæ quas vsus ecclesiasticus recipit, parum nos admonẽt de ista Trinitate in principiis suis. Nam Petrus ita dicit, Gratia vobis & pax adimpleatur. Deinde statim subiecit, Benedictus Deus & pater Dñi nostri Iesu Christi: vt per gratiã & pacẽ Spiritu sancto intellecto, patris & filij cõmemoratio animum de Trinitate commoneat. Et in alia sic ait, Gratia vobis & pax multiplicetur in recognitione Dei & Christi Iesu Dñi nostri. Ioannes autem nescio quam ob causam omisit tale principiũ, sed planè Trinitatis cõmemorationem nec ipse neglexit, pro gratia & pace, societatem interponẽs. Quod ergo vidimus, inquit, nunciamus & vobis, vt & vos societatẽ habeatis nobiscũ, & societas nostra sit cũ patre & filio eius Iesu Christo. In secũda verò illis quæ ad Timotheum sunt consonat, dicẽs: Sit vobiscũ gratia; misericordia, pax, à Deo patre & Iesu Christo filio patris. In tertiæ principio de Trinitate penitùs tacetur, credo quòd sit omnino breuissima. Sic enim incipit: Senior Gaio dilectissimo, quem ego diligo in veritate. Quam veritatem pro ipsa Trinitate positam puto. Iudas nominato Deo patre & Domino Iesu Christo, ad intelligẽdum Spiritum sanctum, hoc est donum Dei, tria verba ponit: sic quippe incipit: Iudas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, in Deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & vocatis, misericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur. Gratia enim & pax sine misericordia & charitate intelligi non potest. Iacobus autẽ vsitatissimum exordium fecit Epistolæ, ita scribẽs: Iacobus Dei & Dñi nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione salutem. Credo considerans salutem nõ esse nisi in dono Dei, vbi gratia & pax. Et quanquã ante hoc verbum nominauerit Deum & Dominum nostrũ Iesum Christum: tamen quia nulla gratia & nulla pace salui fiũt homines, nisi quę est à Deo patre & Dño Iesu Christo, sicut Ioánes in tertia veritatem, sic iste salutem pro ipsa Trinitate posuisse mihi videtur. Quo loco prorsus non arbitror prætereũdum, quod pater Valerius animaduertit admirãs. In quorundam rusticanorũ collocutione, cùm alter alteri dixisset salus, quæsiuit ab eo qui & Latinè nosset & Punicè, quid esset salus: respõsum est, tria. Tum ille agnoscẽs cum gaudio salutem nostram esse Trinitatem, conuenientiam linguarum non fortuitu sic sonuisse arbitratus est, sed occultissima dispẽsatione diuinæ prouidentiæ: vt cùm Latinè nominatur salus, à Punicis intelligantur, tria: & cùm Punici lingua sua tria nominant, Latinè intelligatur, salus. Chananæa enim, hòc est, Punica mulier, de finibus Tyri & Sidonis egressa, quæ in Euangelio personam gentium gerit, salutem petebat filiæ suæ, cui respõsum est à Domino, Nõ est bonum panem filiorum mittere canibus. Quod crimen obiectũ illa non negans, tanquã de cõfessione peccatorum impetratura salutem filiæ, hoc est nouæ vitæ suæ: Ita, inquit, Domine. Nam & canes edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorũ. Tria enim mulieris lingua salus vocantur. Erat enim Chananæa. Vnde interrogati rustici nostri, quid sint, Punicè respõdentes Chanani, corrupta scilicet, sicut in talibus solet, vna litera, quid aliud respõdent quàm Chananæi? Petens itaq; salutem, Trinitatẽ petebat: quia & Romana lingua quæ in salutis no-

minẽ Trinitatẽ Punicè sonat, caput gentium inuenta est in aduentu Domini. Et diximus, Chananęam mulierem, gentium sustinere personam. Panem autẽ appellãs Dominus, id ipsum quod à muliere petebatur, quid aliud quã Trinitati attestatur? Namq; alio loco eandem Trinitatem in tribus panibus intelligendam esse, apertissimè docet. Sed hæc verborum consonantia, siue prouenerit, siue prouisa sit, non pugnaciter agendum est, vt ei quisq; consentiat, sed quantũ interpretantis elegantiam hilaritas audientis admittit. Illud sanè magna intentione animi considerandum, & totis viribus pietatis amplectẽdum satis apparet, quoniam si gratiã & pax ad implendam Trinitatis cõmemorationem sic ab Apostolo ponitur, ac si Spiritum sanctum nominasset: ille peccat in Spiritum sanctũ, qui desperans vel irridens, atq; contemnens prædicationem gratię, per quã peccata diluuntur, & pacis, per quam recõciliamur Deo, detractat agere pœnitẽtiam de peccatis suis, & in eorũ impia atq; mortifera quadã suauitate perdurandum sibi esse decernit, & in finem vsq; perdurat. Quod ergo ait Dominꝰ, dimitti hominibus si verbum dixerit aduersus filiũ hominis: si autem verbum dixerit aduersus Spiritum sanctum, nõ ei dimitti neq; hic neq; in futuro seculo, sed reũ esse æterni peccati, non negligenter audiendum est. Cõstituamus enim aliquem Latinæ linguæ ignarum, cùm illo audiente pronunciatus fuerit ab aliquo Spiritus sanctus, quærere quid rerum significetur sub isto syllabarum sono. Ab aliquo autẽ deceptore vel irrisore impio responderi aliquid aliud, quodlibet vile & abiectum, vt quærẽtem decipiat, sicuti à talibus fieri solet, ridẽdi gratia. Illum autem per ignorantiã contempsisse hoc nomen, dum nescit quid significet, & aliqua etiam in hoc cõuicia iactitasse: neminem esse arbitror tam vanum & inconsideratum, qui hunc hominem vllo crimine impietatis aspergat: at contrà, si tacito nomine, res ipsa verbis quibus potest ad quærentis intelligentiam perducatur, tum verò si aliqua contumeliosa in tãtam sanctitatem vel verba vel facta protulerit, reus tenebitur. Quæ cùm ita sint, manifestũ esse arbitror, eum qui hoc nomine audito, aliam pro alia re significari putauerit: & aduersus eam rem quam significari hoc nomine credidit, verbũ dixerit: non hunc sic peccare vt aduersus Spiritum sanctũ verbum dixisse iudicetur. Itaq; si quisquam quærens quid sit Spiritus sanctus, audiat ab imperito, hunc esse filium Dei per quẽ facta sunt omnia, qui etiam certa opportunitate temporis de virgine natus sit, & occisus à Iudæis, & resurrexerit: quibus auditis vel neget, vel irrideat quę dicta sunt, non eum sic teneri putandum est, ac si verbum aduersus Spiritum sanctum dixerit: sed potius aduersus filium Dei, vel filiũ hominis, sicut & vocari & esse dignatus est. Non enim quid sit imperito per vocem propositum, sed per rationem expositum, considerandum est: quia ille cùm maledicta proferret, ei vtique maledicebat, quem sibi enarratum in cogitatione intuebatur. Quodlibet autẽ vocaretur, vtrum res ipsa veneranda, an neganda, vel vituperãda esset, hoc quęritur. Hoc modo etiam si quispiam quærat quis sit Iesus Christus: & ita quærenti respondeantur quæ non in filium Dei, sed potius in Spiritum sanctum conueniunt, quibus auditis ille blasphemet: non vtique aduersus filium, sed aduersus Spiritum sanctum verbũ dixisse tenebitur. Sed si transitoriè ac negligenter attenderimus quod dictum est, Si quis verbum dixerit aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro, quis inueniri poterit cui veniam peccatorũ dederit Deus? Nam & Pagani qui appellãtur, etiam nũc totam nostram religionem, quia iam ferro & cædibus prohibentur, maledictis contumeliisq; insectãtur: & quicquid de ipsa Trinitate di-

te dicimus, negando & blasphemando contemnunt. A
Nõ enim excipiunt sibi Spiritum sanctum quẽ venerentur, vt in cętera sæuiant: sed simul aduersus omnia quæcunq; sollicitè de trina Dei maiestate loquimur, quanto possunt furore impietatis oblatrãt. Nam neq; de ipso Deo patre digna sentiunt, quẽ partim penitus negant, partim sic fatentur, vt de illo falsa fingẽdo, nõ vtiq; illum, sed sua figmenta venerẽtur. Multo magis ergo quod de filio Dei, vel de Spiritu sancto dicimus, suo impio more deridere, quã nostra pia societate colere maluerunt. Quos tamen quantum possumus adhortamur ad Christum cognoscendum, & per ipsum patrem Deũ: summoq; & vero imperatori militandũ esse suadẽmus: eosq; promissa impunitate præteritorũ omnium peccatorum inuitamus ad fidem. Qua in re satis iudicamus, etiam si quid aduersus Spiritũ sanctũ in sua sacrilega superstitione dixerũt, cùm Christiani facti fuerint, sine vlla caligine dubitationis ignoſci.
Iudæi verò quales aduersus Spiritum sanctũ fuerint, B
testis est Stephanus, quem ipso Spiritu sancto plenũ lapidauerunt, cũ illa omnia quę in eos dixit, ipse spiritus dixerit. In quibus verbis apertissimè dictũ est Iu-
Act. 7. f. 51. dæis, Vos semper restitistis Spiritui sancto. In illo tamen numero Iudæorum resistentium Spiritui sancto, & non ob aliud Stephanum vas eius, nisi quòd eo plenus erat, lapidantium, etiam Paulus apostolus erat, in manibus omnium quorum vestimẽta seruabat: quod sibi postea etiam pœnitẽdo increpitat, eo ipso spiritu iam plenissimus, cui primo inanissimus resistebat, & paratus iam lapidari pro talibus dictis, qualium prędicatorem ipse lapidauerat. Quid Samaritani? Nónne ita Spiritui sancto aduersantur, vt ipsam prophetiam penitùs conẽtur extinguere, quæ per Spiritum sanctũ ministrata est? Quorum tamẽ saluti & ipse Dominus
Luc. 17. c. 11. attestatur, in eo qui decem leprosis mundatis solus re-
Ioan. 4. c. 7. uersus est vt ageret gratias, cũ esset Samaritanus. Et in
illa muliere, cũ qua ad puteũ sexta hora locutus est, & C
Act. 8. a. 6. eis qui per illã crediderũt. Post Dñi aũt ascensionem, sicut in Actibus apostolorum scriptum est, quãta gratulatione sanctorum recipit Samaria verbum Dei? Simonem quoq; magũ arguens Petrus apostolus, quòd tam malè de Spiritu sancto senserit, vt eum venalem putans pecunia sibi emendum popposcerit: non tamen ita de illo desperauit, vt veniæ locũ nullũ relinqueret. Nam benignè etiam vt eũ pœniteret admonuit. Ipsa deniq; catholicæ Ecclesiæ tã insignis authoritas, quæ in eodem dono Spiritus sancti omniũ sanctorũ mater toto fœcũda orbe diffunditur, cui vnquam hæretico
1. Pet. 4. a. 3. vel schismatico spẽ liberationis si se corrigat amputauit, cui placandi Dei aditum clausit? Nónne omnes ad vbera sua, qui eam superbo fastidio reliquerunt, cũ lachrymis reuocat? Quis verò vel de principibus, vel de regibus hæreticorum inuenitur, qui nõ aduersetur Spiritui sancto? Nisi fortè quisquã tã peruersè sentit, vt arbitretur eum teneri reum qui aduersus Spiritum D
sanctum aliquid dixerit: eum verò qui aduersus Spiritum sanctum multa fecerit, non teneri. Qui aũt tanta euidentia cõtra Spiritum sanctum pugnant, quàm illi qui aduersus Ecclesiæ pacem superbissimis contẽtionibus fæuiunt? Sed si de verbis quæstio est, quero vtrũ nihil dicãt aduersus Spiritum sanctum, cùm alij eum, quod ad ipsum propriè pertinet, omnino nõ esse asseuerẽt: sed ita esse vnum Deum, vt idem ipse pater, idẽ ipse filius, idem ipse Spiritus sanctus appelletur. Alij fateantur quidem esse Spiritum sanctum, sed æqualẽ filio, vel omnino esse Deum negent. Alij vnam quidẽ & eandem Trinitatis substantiã esse fateantur, sed de ipsa diuina substantia tam impiè sentiãt, vt eam commutabilem & corruptibilem putent: ipsumq; Spiritũ sanctum, quem Dominus discipulis se missurum esse
Act. 2. a. 33. promisit, non quinquagesimo die post eius resurrectionẽ, sicut Apostolorũ Acta testantur, sed post trecentos ferè annos per hominem venisse cõfingant. Alij similiter aduentum eius, quem tenemus, negent: & eum Prophetas in Phrygia per quos tanto pòst loqueretur, elegisse contendant. Alij sacramenta eius exufflent, & baptizatos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti denuò baptizare non dubitẽt. Sed ne pergam per singula quę sunt innumerabilia, his certè omnibus quos pro tempore breuiter attigi, ad sponsam Christi redeuntibus, & errorem atque impietatem pœnitendo damnantibus, nulla catholica disciplina negandam Ecclesiæ pacem, & claudẽda viscera misericordiæ indicauit. Quòd si quisquam tunc putat verbum dici aduersus Spiritum sanctũ, cùm ab eo dicitur cui iam per baptismum dimissa sunt peccata, attendat nec talibus per Ecclesiæ sanctitatem auferri pœnitentię locum. Si enim propterea credit non dari veniam, quia gratia fidei sacramentisq; fidelium iam perceptis nõ
B potest dici peccatum ignorãtiæ: vidcat aliam causam esse, cùm dicitur propterea non ignoſci, quia ignorãtiæ tempore peccatum est: & aliam causam esse, cùm dicitur propterea non ignoſci, quia verbum dixit aduersus Spiritum sanctum. Si enim sola ignorantia veniam meretur, & ignorantia non accipitur, nisi antequam quisque fuerit baptizatus: non solùm si aduersus Spiritum sanctum, sed etiã si aduersus filium hominis post baptismum dixerit verbum: & omnino si qua fornicatione vel homicidio, vel vllo flagitio aut facinore post baptismum sese maculauerit, nõ potest pœnitendo curari. Quod qui senserunt, exclusi sunt à communione catholica: satisque iudicatum est, eos in illa crudelitate, diuinæ misericordiæ participes esse non posse. Si autem illud solum, quod aduersus Spiritum sanctum dicitur, sine venia esse post acceptum baptismũ putatur: primò Dominus cùm inde loqueretur, nullum tempus excepit, sed regulariter ait, Qui
Matth. 12. 32. Luc. 12. 10. Act. 2. 38. dixerit verbum aduersus Spiritũ sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neq; in futuro. Deinde Simon, quem paulò antè commemoraui, iam baptismum acceperat, cùm Spiritum sanctum turpissimo mercatui subditũ credidit. Cui correpto à se Petrus, tamen consilium pœnitendi dedit. Quid autem agimus de iis, qui cùm baptismi sacramenta pueri vel infantes perceperint, postea negligenter educati, per ignorantiæ tenebras vitam turpissimam ducunt: nescientes omnino quid Christiana disciplina iubeat aut vetet, quid polliceatur, & quid minetur: quid credendum, quid sperandum, quid diligẽdum sit: num audebimus peccata eorum propterea non ignorantiæ peccato deputare, quia baptizati peccauerũt, cùm omnino ignorãtes, & omnino, quemadmodum dicitur, vbi caput haberent nescientes, in magno errore peccauerint? Quòd si eo tempore cum scientia quisque peccasse dicatur, quo scit malũ esse quod faciat, & tamẽ facit, cur hoc in Spiritũ sanctum solum, non etiam in Dominum Iesum Christum irremissibile iudicatur? Adhuc si hoc ipsum esse creditur peccare, vel verbũ dicere aduersus Spiritum sanctum, quodlibet peccatum cum scientia committere: vt quicquid homines ignorãdo peccant, in filium peccare; quicquid autem scientes peccant, in Spiritum sanctũ peccare iudicentur: quæro quis nesciat malum esse, verbi gratia, corrumpere pudicitiam vxoris alienæ, vel eo ipso certè quòd hoc in sua coniuge nollet perpeti: aut fraudare quemquam in negotio, aut circumuenire mendacio, aut opprimere testimonij falsitate, aut auferendæ rei causa insidiari, & occidere quẽpiam: & si quid omnino est quod sibi ab altero fieri nõ vult, & si fieri senserit, toto corde indubitãter accusat: aut si hæc ab ignorãtibus fieri dicimus, quid inueniemus in quo sciẽtes homines peccare videantur? Restat ergo vt si hoc est

peccare

peccare in Spiritum sanctum, peccare cũ scientia, illis A
peccatis quæ cõmemoraui, negetur pœnitendi locus, quoniam peccato in Spiritum sanctum omnẽ spem veniæ Dominus amputauit. Quod si regula Christiana respuit, omnesq; illos qui sic peccant, ad correctionem vitæ vocare non cessat, adhuc quęrendũ est quid sit peccare in Spiritũ sanctum, cui peccato venia nulla conceditur. An fortè non est dicẽdus cum scientia peccare, qui peccatũ ipsum malũ esse nouit, & tamen Deum voluntatemq; eius ignorãs peccat? Hoc enim
Hab. 2. a. 16. videtur & ad Hebræos dicere, cùm dicit, Voluntariè enim peccantibus nobis postquã accepimus sciẽtiam veritatis, nõ adhuc relinquitur pro peccatis sacrificiũ. Parum enim erat si tantummodo diceret, voluntariè peccantibus nobis: nisi adderet, postquam accepimus sciẽtiam veritatis, in qua vtiq; Deus volũtasq; eius cognoscitur. Quæ scientia videtur congruere Domi-
Luc. 12. f. 47. nicæ illi sentẽtiæ, cùm ait, Seruus ignorans voluntatẽ domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit pauca. Seruus autem sciens voluntatem domini sui, & faciẽs B
digna plagis, vapulabit multa: vt hoc putemus dictũ esse quod dictum est, vapulabit pauca: tanquam si diceret, leuiter emendatus ad veniam pertinebit: in eo verò quod dictum est, vapulabit multa: sempiternum supplicium intelligatur, quod minatur peccãtibus in Spiritum sanctum, quibus dicit nunquã posse dimitti peccatũ: vt hoc sit peccare in Spiritũ sanctũ, cognita Dei voluntate peccare. Quod si ita est, cogitari oportet, & discuti prius, quando cognoscatur volũtas Dei.
Nonnulli enim & ante perceptũ baptismi sacramen-
Act. 10. a. 1. tum cognouerunt eam. Nam & Cornelius Centurio voluntatẽ Dei vtiq; apostolo Petro docẽte cognouit, & ipsum Spiritum sanctũ manifestissimis coattestãtibus signis, antequam baptizaretur, accepit: quãquam non ideo sacramenta illa cõtempserit, sed multò certius baptizatus sit: vt etiam ipsa sacro sancta signacula, quorum res in eo præcesserat, ad perficiẽdam scientiã veritatis percipere nullo modo moraretur. Multi au-
C tem nec post acceptum baptismũ curant cognoscere volũtatem Dei. Quapropter quisquis ante baptismũ cognita Dei voluntate peccauerit, nõ possumus dicere, aũt vllo modo credere, cũ ad baptismũ accesserit, non ei dimitti omnia quæcũq; peccauit. Huc accedit
Matth. 22. d. 39. quòd voluntas Dei in diligẽdo Deo, & proximo breuiter insinuetur credẽtibus, ita vt in his duobus præceptis tota lex pendeat, & omnes prophetæ. Dilectionem autem proximi, id est, dilectionem hominis, vsq; ad inimici dilectionem, nobis Dominus ipse cõmendat: & videmus quã multi iam baptizati, & vera esse ista fateantur, & tanquam Dñi præcepta venerentur: cùm aũtẽ perpessi fuerint alicuius inimicitias, ita rapiuntur animo ad vlciscendum, & tantis inardescunt facibus odiorum, vt nec prolato & recitato Euãgelio placari possint: & talibus hominibus iã baptizatis Ecclesiæ plenæ sunt: quos tamen spirituales viri fraternè admonere non cessant, & in spiritu lenitatis instanter
D instruũt: vt huiusmodi tentationibus occurrere ac resistere parati sint, & magis diligant in Christi pace regnare, quàm de inimici oppressione lætari. Quod inaniter fieret, si talium peccatorũ nulla spes venię, nulla pœnitẽtiæ medicina remaneret. Et certè cauendi qui
1. Ioh. 11. 8. 1. 9. & 12. 6. hoc sentiunt, ne Dauid patriarcham diuina electione probatũ atq; laudatum ignorasse affirmẽt volũtatem Dei, cũ alienæ cõiugis amore perculsus, etiã maritum eius decipiẽdum necandumq; curauit: de quo tamen scelere cũ esset primò sua, deinde ꝓphetæ voce dãnatus, pœnitendi humilitate, & peccati cõfessione liberatus est. Sed planè vapulauit multa, & exẽplo suo docuit intelligi, nõ ad sempiternã pœnã, sed ad seueriorem disciplinã pertinere quod dictum est à Dño: Qui
Luc. 12. f. 47. autem nouit volũtatem dñi sui, & facit digna plagis, vapulabit multa. Nã & illud ad Hebræos qui diligentiùs pertractant, sic intelligũt, vt non de sacrificio cõtribulati per pœnitẽtiam cordis accipiẽdum sit quod dictum est, non adhuc pro peccatis relinquitur sacri-
Hebr. 10. b. 26. ficium: sed de sacrificio de quo tunc loquebatur Apostolus, id est, holocausto Dominicę passionis, quod eo tempore offert quisq; pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur, & Christianorum fideliũ nomine baptizat' imbuitur: vt hoc significaret Apostolus, nõ posse deinceps eum qui peccauerit, iterum baptizãdo purgari. Quo intellectu nõ intercluditur pœnitẽdi locus, ita sanè, vt eos qui nondũ baptizati sunt, nondum plenã sciẽtiam veritatis accepisse fateamur. Ex quo conficitur, vt omnis qui sciẽtiam veritatis accepit, etiam baptizatus intelligatur. Nõ autem omnis baptizatus etiam scientiam veritatis accepit, propter quorũdam posteriorum profectum vel miserabilem negligentiam: & tamen illud sacrificiũ de quo loquebatur, id est, holocaustũ Domini, quod tunc pro vno-
quoq; offertur quodãmodo, cũ eius nomine in baptizãdo signatur, iterum si peccauerit, offerri nõ potest. Nõ enim possunt denuò baptizari qui semel baptizati sunt, quamuis etiam post baptismum, per ignorantiam veritatis peccauerint. Ita fit, vt quoniã sine baptismo nemo rectè dicitur accepisse scientiam veritatis, omnis qui accepit eam, nõ ei relinquatur pro peccatis sacrificium, hoc est, non possit denuò baptizari. Nec tamẽ omnis qui non accepit per doctrinam sciẽtiam veritatis, debeat arbitrari posse pro se illud offerri sacrificium, si iam oblatũ est, id est, si iam eiusdem veritatis per baptismum sacramẽta percepit, non potest iterum baptizari. Tãquam si diceremus, omnem hominem non esse quadrupedem, non ideo tamen omne animal quod homo non est, etiam quadrupes esse. Eos enim qui iam baptizati fuerint, curari melius dicimus per pœnitẽtiam, nõ renouari: quia renouatio in baptismo est. Vbi quidem operatur pœnitẽtia, sed tanquam in fundamẽto. Manente itaq; fundamento, recurari ædificium potest: si autem fundamẽtum iterare quis voluerit, totum ędificium subuertat necesse est. Propterea hoc dicit Hebræis, qui ex nouo Testamento ad sacerdotium vetus declinasse videbantur:
Hebr. 6. a. 1. Ideoq; remittentes, inquit, initio Christi verbum, in consummationem respiciamus, non iterum iacientes fundamentum pœnitẽtiæ à mortuis operibus, & fidei in Deum, lauacri doctrinę, impositionis manus, resurrectionis etiã mortuorũ, & iudicij æterni. Ista omnia in baptismo traduntur, quæ negat esse repetẽda, vtiq; in consecrandis fidelibus. Nã in verbi Dei tractatione atq; doctrina, non iterum tantum, sed sæpius dicenda sunt, sicut rerũ de quibus differitur opportunitas flagitat. An verò iam illud occurret, vt non si quodlibet peccatum sciens admiserit, sed si propriè peccatum in Spiritum sanctum sciens admiserit, tunc non habere veniam iudicetur? Quo loco quæri potest, vtrum sciRom. 11. f. 25. rent Iudæi per Spiritum sanctum operari Dominum,
Matth. 9. d. 34. & 12. b. 24. quando eum in principe dæmoniorum dæmonia excludere blasphemabãt? Miror aũt quomodo possent in illo Spiritũ sanctum cognoscere, cùm ipsum Dñm filiũ Dei esse nescirent: in illa scilicet cæcitate quæ ex parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium intraret. De qua opportunius suo loco, Dño adiuuante atq; permittẽte, tractabitur. Deinde si diiudicatio spirituũ illa intelligitur, qua quisq; diiudicat, vtrum in quoquã Spiritus sanctus, an fallaciæ spiritus operetur: hæc autẽ diiudicatio certo quodam tempore per Spiritum sanctum fidelibus datur, sicut alio loco idẽ Apostolus dicit: quomodo poterant infideles Iudei sine
1. Cor. 12. a. 10. isto munere diiudicare, vtrũ per Spiritũ sanctũ Dominus operaretur: & tamẽ in eis, vt iusta pœna ferirẽtur, apertissima indicia maleuolẽtię claruerũt, & cũ falsos

testes

te dicimus, negando & blasphemando contemnunt. Nō enim excipiunt sibi Spiritum sanctum quē venerentur, vt in cętera sæuiant: sed simul aduersus omnia quæcunq; sollicitè de trinā Dei maiestate loquimur, quanto possunt furore impietatis oblatrāt. Nam neq; de ipso Deo patre digna sentiunt, quē partim penitus negant, partim sic fatentur, vt de illo falsa fingēdo, nō vtiq; illum, sed sua figmenta venerētur. Multo magis ergo quod de filio Dei, vel de Spiritu sancto dicimus, suo impio more deridere, quā nostra pia societate colere maluerunt. Quos tamen quantum possumus adhortamur ad Christum cognoscendum, & per ipsum patrem Deū: summoq; & vero imperatori militandū esse suademus: eosq; promissa impunitate præteritorū omnium peccatorum inuitamus ad fidem. Qua in rē satis iudicamus, etiam si quid aduersus Spiritū sanctū in sua sacrilega superstitione dixerūt, cùm Christiani facti fuerint, sine vlla caligine dubitationis ignosci. Iudæi verò quales aduersus Spiritum sanctū fuerint, testis est Stephanus, quem ipso Spiritu sancto plenū lapidauerunt, cū illa omnia quę in eos dixit, ipse spiritus dixerit. In quibus verbis apertissimè dictū est Iudæis, Vos semper restitistis Spiritui sancto. In illo tamen numero Iudæorum resistentium Spiritui sancto, & non ob aliud Stephanum vas eius, nisi quòd eo plenus erat, lapidantium, etiam Paulus apostolus erat, in manibus omnium quorum vestimēta seruabat: quod sibi postea etiam pœnitēdo increpitat, eo ipso spiritu iam plenissimus, cui primo inanissimus resistebat, & paratus iam lapidari pro talibus dictis, qualium prędicatorem ipse lapidauerat. Quid Samaritani? Nónne ita Spiritui sancto aduersantur, vt ipsam prophetiam penitus conētur extinguere, quæ per Spiritum sanctū ministrata est? Quorum tamē saluti & ipse Dominus attestatur, in eo qui decem leprosis mundatis solus reuersus est vt ageret gratias, cū esset Samaritanus. Et in illa muliere, cū qua ad puteū sexta hora locutus est, & eis qui per illā crediderūt. Post Dñi aūt ascensionem, sicut in Actibus apostolorum scriptum est, quāta gratulatione sanctorum recipit Samaria verbum Dei? Simonem quoq; magū arguens Petrus apostolus, quòd tam malè de Spiritu sancto senserit, vt eum venalem putans pecunia sibi emendum popposcerit: non tamen ita de illo desperauit, vt veniæ locū nullū relinqueret. Nam benignè etiam vt eū pœniteret admonuit. Ipsa deniq; catholicæ Ecclesiæ tā insignis authoritas, quæ in eodem dono Spiritus sancti omniū sanctorū mater toto fœcūda orbe diffunditur, cui vnquam hæretico vel schismatico spē liberationis si se corrigat amputauit, cui placandi Dei aditum clausit? Nónne omnes ad vbera sua, qui eam superbo fastidio reliquerunt, cū lachrymis reuocat? Quis verò vel de principibus, vel de regibus hæreticorum inuenitur, qui nō aduersetur Spiritui sancto? Nisi fortè quisquā tā peruersè sentit, vt arbitretur eum teneri reum qui aduersus Spiritum sanctum aliquid dixerit: eum verò qui aduersus Spiritum sanctum multa fecerit, non teneri. Qui aūt tanta euidentia cōtra Spiritum sanctum pugnant, quàm illi qui aduersus Ecclesiæ pacem superbissimis contētionibus sæuiunt? Sed si de verbis quæstio est, quęro vtrū nihil dicāt aduersus Spiritum sanctum, cùm alij eum, quod ad ipsum propriè pertinet, omnino nō esse asseuerēt: sed ita esse vnum Deum, vt idem ipse pater, idē ipse filius, idem ipse Spiritus sanctus appelletur. Alij fateantur quidem esse Spiritum sanctum, sed æqualē filio, vel omnino esse Deum negent. Alij vnam quidē & eandem Trinitatis substantiā esse fateantur, sed de ipsa diuina substantia tam impiè sentiāt, vt eam commutabilem & corruptibilem putent: ipsumq; Spiritū sanctum, quem Dominus discipulis se missurum esse promisit, non quinquagesimo die post eius resurrectionē, sicut Apostolorū Acta testantur, sed post trecentos ferè annos per hominem venisse cōfingant. Alij similiter aduentum eius, quem tenemus, negent: & eum Prophetas in Phrygia per quos tanto pòst loqueretur, elegisse contendant. Alij sacramenta eius exufflent, & baptizatos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti denuò baptizare non dubitēt. Sed ne pergam per singula quę sunt innumerabilia, his certè omnibus quos pro tempore breuiter attigi, ad sponsam Christi redeuntibus, & errorem atque impietatem pœnitendo damnantibus, nulla catholica disciplina negandam Ecclesiæ pacem, & claudēda viscera misericordiæ iudicauit. Quòd si quisquam tunc putat verbum dici aduersus Spiritum sanctū, cùm ab eo dicitur cui iam per baptismum dimissa sunt peccata, attendat nec talibus per Ecclesiæ sanctitatem auferri pœnitentię locum. Si enim propterea credit non dari veniam, quia gratia fidei sacramentisq; fidelium iam perceptis nō potest dici peccatum ignorātiæ: videat aliam causam esse, cùm dicitur propterea non ignosci, quia ignorātiæ tempore peccatum est: & aliam causam esse, cùm dicitur propterea non ignosci, quia verbum dixit aduersus Spiritum sanctum. Si enim sola ignorantia veniam meretur, & ignorantia non accipitur, nisi antequam quisque fuerit baptizatus: non solùm si aduersus Spiritum sanctum, sed etiā si aduersus filium hominis post baptismum dixerit verbum: & omnino si qua fornicatione vel homicidio, vel vllo flagitio aut facinore post baptismum sese maculauerit, nō potest pœnitendo curari. Quod qui senserunt, exclusi sunt à communione catholica: satisque iudicatum est, eos in illa crudelitate, diuinæ misericordiæ participes esse non posse. Si autem illud solum, quod aduersus Spiritum sanctum dicitur, sine venia esse post acceptum baptismū putatur: primò Dominus cùm inde loqueretur, nullum tempus excepit, sed regulariter ait, Qui dixerit verbum aduersus Spiritū sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neq; in futuro. Deinde Simon, quem paulò antè commemoraui, iam baptismum acceperat, cùm Spiritum sanctum turpissimo mercatui subditū credidit. Cui correpto à se Petrus, tamen consilium pœnitendi dedit. Quid autem agimus de iis, qui cùm baptismi sacramenta pueri vel infantes perceperint, postea negligenter educati, per ignorantiæ tenebras vitam turpissimam ducunt: nescientes omnino quid Christiana disciplina iubeat aut vetet, quid polliceatur, & quid minetur: quid credendum, quid sperandum, quid diligēdum sit: num audebimus peccata eorum propterea non ignorantiæ peccato deputare, quia baptizati peccauerūt, cùm omnino ignorātes, & omnino, quemadmodum dicitur, vbi caput haberent nescientes, in magno errore peccauerint? Quòd si eo tempore cum scientia quisque peccasse dicatur, quo scit malū esse quod faciat, & tamē facit, cur hoc in Spiritū sanctum solum, non etiam in Dominum Iesum Christum irremissibile iudicatur? Adhuc si hoc ipsum esse creditur peccare, vel verbū dicere aduersus Spiritum sanctum, quodlibet peccatum cum scientia committere: vt quicquid homines ignorādo peccant, in filium peccare; quicquid autem scientes peccant, in Spiritum sanctū peccare iudicentur: quæro quis nesciat malum esse, verbi gratia, corrumpere pudicitiam vxoris alienæ, vel eo ipso certè quòd hoc in sua coniuge nollet perpeti: aut fraudare quemquam in negotio, aut circumuenire mendacio, aut opprimere testimonij falsitate, aut auferendæ rei causa insidiari, & occidere quēpiam: & si quid omnino est quod sibi ab altero fieri nō vult, & si fieri senserit, toto corde indubitāter accusat: aut si hæc ab ignorātibus fieri dicimus, quid inueniemus in quo sciētes homines peccare videantur? Restat ergo vt si hoc est peccare

peccare in Spiritum sanctum, peccare cū scientia, illis peccatis quæ cōmemorauī, negetur pœnitendi locus, quoniam peccato in Spiritum sanctum omnē spem veniæ Dominus amputauit. Quod si regula Christiana respuit, omnesq; illos qui sic peccant, ad correctionem vitæ vocare non cessat, adhuc quęrendū est quid sit peccare in Spiritū sanctum, cui peccato venia nulla conceditur. An fortè non est dicēdus cum scientia peccare, qui peccatū ipsum malū esse nouit, & tamen Deum voluntatemq; eius ignorās peccat? Hoc enim videtur & ad Hebræos dicere, cùm dicit, Voluntariè enim peccantibus nobis postquā accepimus scientiam veritatis, nō adhuc relinquitur pro peccatis sacrificiū. Parum enim erat si tantummodo diceret, voluntariè peccantibus nobis: nisi adderet, postquam accepimus scientiam veritatis, in qua vtiq; Deus volūtasq; eius cognoscitur. Quæ scientia videtur congruere Domini cæ illi sententiæ, cùm ait, Seruus ignorans voluntatē domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit pauca. Seruus autem sciens voluntatem domini sui, & faciēs digna plagis, vapulabit multa: vt hoc putemus dictū esse quod dictum est, vapulabit pauca: tanquam si diceret, leuiter emendatus ad veniam pertinebit: in eo verò quod dictum est, vapulabit multa: sempiternum supplicium intelligatur, quod minatur peccātibus in Spiritum sanctum, quibus dicit nunquā posse dimitti peccatū: vt hoc sit peccare in Spiritū sanctū, cognita Dei voluntate peccare. Quod si ita est, cogitari oportet, & discuti prius, quando cognoscatur volūtas Dei. Nonnulli enim & ante perceptū baptismi sacramentum cognouerunt eam. Nam & Cornelius Centurio voluntatē Dei vtiq; apostolo Petro docēte cognouit, & ipsum Spiritum sanctū manifestissimis coattestātibus signis, antequam baptizaretur, accepit: quāquam non ideo sacramenta illa cōtempserit, sed multò certius baptizatus sit: vt etiam ipsa sacro sancta signacula, quorum res in eo præcesserat, ad perficiēdam scientiā veritatis percipere nullo modo moraretur. Multi autem nec post acceptum baptismū curant cognoscere volūtatem Dei. Quapropter quisquis ante baptismū cognita Dei voluntate peccauerit, nō possumus dicere, aut vllo modo credere, cū ad baptismū accesserit, non ei dimitti omnia quæcūq; peccauit. Huc accedit quòd voluntas Dei in diligēdo Deo, & proximo breuiter insinuetur credētibus, ita vt in his duobus præceptis tota lex pendeat, & omnes prophetæ. Dilectionem autem proximi, id est, dilectionem hominis, vsq; ad inimici dilectionem, nobis Dominus ipse cōmendat: & videmus quā multi iam baptizati, & vera esse ista fateantur, & tanquam Dñi præcepta venerentur: cùm autē perpessi fuerint alicuius inimicitias, ita rapiuntur animo ad vlciscendum, & tantis inardescunt facibus odiorum, vt nec prolato & recitato Euāgelio placari possint: & talibus hominibus iā baptizatis Ecclesiæ plenæ sunt: quos tamen spirituales viri fraternè admonere non cessant, & in spiritu lenitatis instanter instruūt: vt huiusmodi tentationibus occurrere ac resistere parati sint, & magis diligant in Christi pace regnare, quàm de inimici oppressione lætari. Quod inaniter fieret, si talium peccatorū nulla spes venię, nulla pœnitētiæ medicina remaneret. Et certè caueant qui hoc sentiunt, ne Dauid patriarcham diuina electione probatū atq; laudatum ignorasse affirmēt volūtatem Dei, cū alienæ cōiugis amore perculsus, etiā maritum eius decipiēdum necandumq; curauit: de quo tamen scelere cū esset primò sua, deinde ꝓphetæ voce dānatus, pœnitendi humilitate, & peccati cōfessione liberatus est. Sed planè vapulauit multa, & exēplo suo docuit intelligi, nō ad sempiternā pœnā, sed ad seueriorem disciplinā pertinere quod dictum est à Dño: Qui autem nouit volūtatem dñi sui, & facit digna plagis, vapulabit multa. Nā & illud ad Hebræos qui diligentius pertractant, sic intelligūt, vt non de sacrificio cōtribulati per pœnitētiam cordis accipiēdum sit quod dictum est, non adhuc pro peccatis relinquitur sacrificium: sed de sacrificio de quo tunc loquebatur Apostolus, id est, holocausto Dominicę passionis, quod eo tempore offert quisq; pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur, & Christianorum fideliū nomine baptizat⁹ imbuitur: vt hoc significaret Apostolus, nō posse deinceps eum qui peccauerit, iterum baptizādo purgari. Quo intellectu nō intercluditur pœnitēdi locus, ita sanē, vt eos qui nondū baptizati sunt, nondum plenā sciētiam veritatis accepisse fateamur. Ex quo conficitur, vt omnis qui sciētiam veritatis accepit, etiam baptizatus intelligatur. Nō autem omnis baptizatus etiam scientiam veritatis accepit, propter quorūdam posteriorum profectum vel miserabilem negligentiam: & tamen illud sacrificiū de quo loquebatur, id est, holocaustū Domini, quod tunc pro vnoquoq; offertur quodāmodo, cū eius nomine in baptizādo signatur, iterum si peccauerit, offerri nō potest. Nō enim possunt denuò baptizari qui semel baptizati sunt, quamuis etiam post baptismum, per ignorantiam veritatis peccauerint. Ita fit, vt quoniā sine baptismo nemo rectè dicitur accepisse scientiam veritatis, omnis qui accepit eam, nō ei relinquatur pro peccatis sacrificium, hoc est, non possit denuò baptizari. Nec tamē omnis qui non accepit per doctrinam sciētiam veritatis, debeat arbitrari posse pro se illud offerri sacrificium, si iam oblatū est, id est, si iam eiusdem veritatis per baptismum sacramēta percepit, non potest iterum baptizari. Tāquam si diceremus, omnem hominem non esse quadrupedem, non ideo tamen omne animal quod homo non est, etiam quadrupes esse. Eos enim qui iam baptizati fuerint, curari melius dicimus per pœnitētiam, nō renouari: quia renouatio in baptismo est. Vbi quidem operatur pœnitētia, sed tanquam in fundamēto. Manente itaq; fundamento, recurari ædificium potest: si autem fundamētum iterare quis voluerit, totum ædificium subuertat necesse est. Propterea hoc dicit Hebræis, qui ex nouo Testamento ad sacerdotium vetus declinasse videbantur: Ideoq; remittentes, inquit, initio Christi verbum, in consummationem respiciamus, non iterum iacientes fundamentum pœnitētiæ à mortuis operibus, & fidei in Deum, lauacri doctrinę, impositionis manus, resurrectionis etiā mortuorū, & iudicij æterni. Ista omnia in baptismo traduntur, quæ negat esse repetēda, vtiq; in consecrandis fidelibus. Nā in verbi Dei tractatione atq; doctrina, non iterum tantum, sed sæpius dicenda sunt, sicut rerū de quibus disseritur opportunitas flagitat. An verò iam illud occurret, vt non si quodlibet peccatum sciens admiserit, sed si propriè peccatum in Spiritum sanctum sciens admiserit, tunc non habere veniam iudicetur? Quo loco quæri potest, vtrum sciirent Iudæi per Spiritum sanctum operari Dominum, quando eum in principe dæmoniorum dæmonia excludere blasphemabāt? Miror aūt quomodo possent in illo Spiritū sanctum cognoscere, cùm ipsum Dñm filiū Dei esse nescirent: in illa scilicet cæcitate quæ ex parte in Israēl facta est, donec plenitudo gentium intraret. De qua opportunius suo loco, Dño adiuuante atq; permittēte, tractabitur. Deinde si diiudicatio spirituū illa intelligitur, qua quisq; diiudicat, vtrum in quoquā Spiritus sanctus, an fallaciæ spiritus operetur: hæc aūt diiudicatio certo quodam tempore per Spiritum sanctum fidelibus datur, sicut alio loco idē Apostolus dicit: quomodo poterant infideles Iudei sine isto munere diiudicare, vtrū per Spiritū sanctū Dominus operaretur: & tamē in eis, vt iusta pœna feriretur, apertissima indicia maleuolētię claruerūt, & cū falsos testes

1.Pet.4.d.17.*

Act.7.f.51.

Luc.17.c.12. Ioan.4.d.7.

Act.8.d.6.

Matth.12.d.32. Luc.12.b.10. Act.8.d.13.

Matth.12.d.40.

Hebr.10.d.26.

Matth.5.d.44.

Ioan.f.47.

Hebr.6.a.1.

Matth.9.d.34 & 12.b.24.

Rom.11.c.25.

August. 2.ad 12. Gen.*

1.Cor.12.d.10.

Matth.26.f.60. testes in eum comparārūt, & submiserūt simulatores
Ibid.22.b.16. qui eum in verbo caperent: & cū tremenda mirabilia
Ibid.28.a.13. quę in eius resurrectione facta sunt eis renūciarentur,
famam falsam dissēminare, ac veritatem abscondere custodum corruptione conati sunt, & alia malitiosi & venenosi animi signa in eis, quantum Euangelica narratio demonstrat, appareret. Vnde iā velut incepit elucere eum peccare in Spiritum sanctum, qui operibus quæ per Spiritum sanctum fiūt maleuolo animo contradicit. Quantūcunq enim nesciat, vtrū ille sit Spiritus sanctus, tamen qui hoc animo est, vt ea opera quibus inuidet, malit nō esse Spiritus sancti, nō quia mala sunt, sed quia inuidet eis, quia ipsi bonitati est contrarius per malitiam suam, rectè in Spiritū sanctum peccare iudicatur. Veruntamen si ex eo quoq; hominum numero, quibus Dñs illud crimen obiicit, veniens ad fidem Christi, & pœnitēti cruciatibus edomita inuidia salutem cum lachrymis poscens: sicut etiam nonnulli eorum fortasse fecerūt: quæro vtrum quisquam tanto errore crudescat, vt aut neget eos ad Christi baptismum admitti oportuisse, aut frustra admissos esse contēdat? Nam si quis per inuidiā opera diuina blasphemat, quoniā bonis Dei, hoc est donis Dei malitia sua resistit, in Spiritum sanctū peccare, & propterea spem veniæ non habere existimandus est. Attēdamus vtrū ex eo numero fuerit idem apostolus Paulus. Dicit enim, Qui prius fui blasphemus, & persecutor & 1.Tim.1.c. 13. iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate: An fortè ideo nō pertinuit ad hoc genus criminis, quia nō erat inuidus? Audiamus quid alibi dicat: Fuimus enim, inquit, & nos Tit.3.a.3. stulti aliquando & increduli, errantes, seruiētes voluptatibus, & desideriis variis, in malitia & inuidia agētes, abominabiles, inuicem odio habētes. Si ergo nec Paganis, nec Hebræis, nec hæreticis, aut schismaticis nōdum baptizatis ad baptismum Christi aditus claudit, vbi condemnata vita priore in melius commutētur, quamuis Christianitati & Ecclesiæ Dei aduersantes antequā Christianis sacramentis abluerentur, etiam Spiritui sancto quanta potuerunt infestatione restiterunt: si etiam hominibus qui vsq; ad sacramentorum perceptionem veritatis scientiam perceperūt, & post hæc lapsi Spiritui sancto restiterunt, ad sanitatem redeuntibus, & pacem Dei pœnitēndo quærētibus, auxilium misericordiæ non negatur: si deniq; de illis ipsis quibus blasphemiam in Spiritū sanctū ab eis
Matth.12.c. 31. prolatam Dominus obiecit, si qui resipiscētes ad Dei gratiam confugerūt, sine vlla dubitatione sanati sunt: quid aliud restat, nisi vt peccatum in Spiritum sanctū, quod neq; in hoc sęculo, neq; in futuro dimitti Dñs dicit, nullum intelligatur nisi perseuerantia in nequitia, & malignitate cum desperatione indulgētiæ Dei? Hoc est enim gratiæ illius & paci resistere, de quibus nobis sermo nūc ortus est. Nam hinc licet aduertere etiam ipsis Iudæis, quorum blasphemiam Dominus D arguit, non fuisse clausum corrigendi se & pœnitendi locum, quod idem Dominus in ea ipsa reprehensione
Matth.12.c. 33. ait illis, Aut facite arborem bonam, & fructū eius bonum. Aut facite arborem malam, & fructū eius malū. Quod vtiq; nulla ratione diceretur eis, si propter illā blasphemiam iam cōmutare animū in melius, & rectè factorum fructus generare nō possent, aut frustra etiā sine peccati sui dimissione generarēt. Ergō quia Dñs in spiritu Dei expellebat dæmonia, cæterosq; humanorum corporum morbos, languoresq; sanabat, non
Matth.3.c. 2. ob aliud nisi vt crederetur dicenti sibi, Agite pœnitētiam, appropinquabit enim regnum cælorum. Inuisibiliter enim peccata dimittūtur, cui dimissioni fidem
Matt.2.d. 3.* miraculis comparabat, quod in illo paralytico manifestissimè ostenditur. Cùm enim primò ei donum visibile obtulisset, propter quod venerat, non enim iam A venerat filius hominis, vt iudicaret sęculū, sed vt seruaret mundum. Cùm ergo dixisset, Dimissa sunt tibi peccata: murmuratum q; esset à Iudæis indignantibus quòd eis tantam potestatem sibi arrogasse videretur. Quid est, inquit, facilius dicere, Dimissa sunt tibi peccata: an dicere, surge & ambula? Vt sciatis autē, quia potestatē habet filius hominis dimittere peccata, dicit paralytico: Tibi dico surge, tolle grabbatum tuū, & vade in domum tuam. Quo facto, & quibus dictis, satis declarauit, ideo se illa facere in corporib⁹, vt crederetur animas peccatorū dimissione liberare: id est, vt de potestate visibili potestas inuisibilis mereretur fidem. Quia ergo in spiritu Dei faciebat illa omnia, vt gratiam pacem q; hominibus largiretur, gratiam in remissione peccatorū, pacem in reconciliatione Dei, à quo separāt sola peccata, cùm dixissent Iudæi quòd in Beelzebub eiiceret dæmonia, misericorditer eos voluit admonere ne verbum dicerent, & blasphemiā Matth.12.c. 24. B in Spiritum sanctum: hoc est, ne gratiæ Dei paciq; resisterent, quam per Spiritum sanctū donare Dominus venerat. Non quia iam hoc fecerāt quod sibi neq; in hoc sęculo, neq; in futuro dimitteretur, sed ne desperando de venia, aut quasi de sua iustitia præsumendo, & pœnitentiam non agendo, aut perseuerādo in peccatis, hoc facerent: hoc modo enim diceret verbum, hoc est blasphemiam in Spiritum sanctū, in quo Dñs signa illa propter largiendam gratiam pacem q; faciebat: si perseuerantia peccatorum, ipsi gratiæ paciq; resisteret. Verbū enim dicere, nō ita videtur hic positū, vt tantummodo illud intelligatur, quod per linguam fabricamus, sed quod corde conceptum, etiam opere exprimimus. Sicut enim non confitentur Deum, qui tantum oris sono confitētur, non etiā bonis operibus. Nam de his dictū est, Confitentur enim se nosse Deū, Tit.1.b.16. factis autem negāt. Ex quo manifestū est, dici aliquid factis, sicut manifestū est negari aliquid factis. Et sicut C illud quod ait Apostolus, Nemo dicit Dñs Iesus, nisi 1.Cor.12.c. 3. in Spiritu sancto: nō potest rectè intelligi, nisi in factis dicere intelligatur. Nō enim hoc in Spiritu sancto dicere putādi sunt q bus ipse Dñs dicit, Vt quid mihi di- Luc.6.f.46. citis, Dñe Dñe, & non facitis quę dico vobis? Et illud, Nō omnis qui mihi dicit, Dñe Dñe, intrabit in regnū Matth.7.c. cælorum. Sic etiam qui hoc verbum, quod sine venia 21. vult intelligi Dñs, in Spiritum sanctum dicit, hoc est, qui desperās de gratia & pace quam donat, in peccatis suis perseuerandum sibi esse dicit, ne dicere intelligēdus est, si nō faciat. Vt quomodo illi factis Dominum negant, sic isti in factis dicāt se in mala vita sua & perditis moribus perseueraturos, vt etiam ita faciāt, hoc est perseuerent. Quod si faciūt, quis iam miretur, aut quis nō intelligat, & Dñm Iesum Christum per illam cōminationem ad pœnitētiā vocasse Iudæos, vt eis in se credētibus gratiā pacem q; donaret: & huic gratiæ paciq; resistētibus & hoc modo verbum atq; blasphemiam in Spiritum sanctum dicētibus, hoc est, in peccatis suis desperata atque impia mentis obstinatione perseuerātibus & aduersus Deū sine humilitate confessionis atq; pœnitentiæ superbientibus neq; in hoc sęculo, neq; in futuro veniā posse concedi? Quæ si ita sunt, opportunitate tractandi de gratia & pace, quæ nobis est à Deo patre & Dño nostro Iesu Christo, magna & difficillima eodem ipso Dño largiente quęstio dissoluta est. Quisquis autem adhuc de re tanta diligentiorem cōsiderationem tractationem q; desiderat, in Euangelij tractatione, atq; in verbis Euāgelistarum sibi desiderāda esse cognoscat. Et meminerit nos nūc Epistolam Pauli apostoli ad Romanos suscepisse tractandam, cuius Epistolæ textum consequētem in aliis voluminib⁹, si Dominus voluerit, vestigabimus, vt in huius salutatione iam tandem iste sit modus.

FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EXPOSITIONIS QVARVNDAM PROPOSITIONVM EX EPISTOLA AD ROMANOS, LIBER VNVS.

Titulus in M. S. sic habet: Incipit liber quæstionum S. Augustini in epistolam ad Rom.

Ex lib.1.Retract.cap.23.

VM presbyter adhuc essem, contigit vt apud Carthaginem inter nos qui simul eramus, ad Romanos Apostoli epistola legeretur, & quædā interrogabar à fratribus: quibus cùm sicut poteram respōderem, voluerunt scribi potius quæ dicebam, quàm sine literis fundi. Vbi cùm eis obtemperarem, liber vnus accessit superioribus opusculis meis. In quo libro, Quod autem ait, inquam, Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum: satis ostendit, non Rom.7.c.14. posse impleri legem: nisi à spiritalibus, quales facit gratia Dei. Quod vtique non ex persona Apostoli accipi volui, qui iam spiritalis erat: sed hominis sub lege positi, nondum sub gratia. Sic enim prius hæc verba sapiebam, quæ postea lectis quibusdam diuinorum tractatoribus eloquiorum, quorum me mouerat authoritas, consideraui diligentiùs & vidi etiam de ipso Ibidem. Apostolo posse intelligi, quod ait: Scimus quoniam lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. Quod in eis libris quos contra Pelagianos nūper scripsi, quantum potui diligēter ostendi. In isto ergo libro & hoc quod dictum est, Ego autem carnalis sum: & deinde cætera Ibidem. vsq; ad eum locū, vbi dicit: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum: dixi hominem describi adhuc sub lege, nondum sub gratia constitutum, benefacere volentem, sed victum concupiscentia carnis malè facientem. A cuius concupiscentiæ Rom.7.c.5. dominatu nō liberat, nisi gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum dono Spiritus sancti, per quem diffusa charitas in cordibus nostris vincit carnis concupiscentias, ne consentiamus eis ad malè faciendum, sed potius bona faciamus. Vnde quidem iam euertitur hæresis Pelagiana, quæ vult, non ex Deo nobis, sed ex nobis esse charitatem qua bene ac piè viuimus. Sed in illis libris quos aduersus eos edidimus, etiam spiritalis hominis iamq; sub gratia constituti melius intelligi verba ista monstrauimus, propter carnis corpus, quòd spiritale nondum est: erit autem in resurrectione mortuorum, & propter ipsam carnis concupiscentiam, cum qua ita confligunt sancti, non ei consentiētes ad malum, vt tamen eius motibus quibus repugnantibus resistunt, non careant in hac vita: non eos autem habebunt in illa, vbi absorbebitur mors in victoriam. Propter hanc itaque concupiscentiam motusque ipsos quibus ita resistitur, vt tamen sint in nobis, potest quisque sanctus iam sub gratia positus, dicere ista omnia quæ hic esse dixi verba hominis nondum sub gratia positi, sed sub lege. Cap.6. 1.sent.diff. 41.cap.Opinari. Quod hic ostendere longum est, & hoc vbi ostendi dictum est. Item disputans quid elegerit Deus in nondum nato, cui dixit seruiturum esse maiorem: & quid in eodem maiore similiter nondum nato reprobauerit, de quibus propter hoc commemoratur, quāmis lōgè postea prolatum propheticum testimonium: Rom.9.c.13. Iacob dilexi, Esau autem odio habui: ad hoc perduxi Malach.1.a. 3. ratiocinationem vt dicerem, Non ergo elegit Deus opera cuiuscunq; in præscientia, quæ ipse daturus est: sed fidem elegit in præscientia, vt quem sibi crediturum esse præsciuit, ipsum elegerit cui Spiritum sanctum daret, vt bona operando etiam vitam æternam consequeretur. Nondum diligentiùs quæsieram, nec adhuc inueneram qualis sit electio gratiæ: de qua idem dicit Apostolus, Reliquiæ per electionem gra- Rom.11.b.5. tiæ saluæ factæ sunt, quæ vtique non est gratia si eam merita vlla præcedant, nec iam quod datur, non secundùm gratiam, sed secūdùm debitum reddatur potius meritis, quàm donetur. Proinde quod continuò dixi: Dicit enim idem Apostolus: Idem Deus qui opera- 1.Cor.12.c. 6. tur omnia in omnibus. Nusquam autem dictum est: Cap.61. Deus credit omnia in omnibus: ac deinde subiunxi, Quod ergo credimus, nostrum est: quod autem bonum operamur, illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum. Profectò non dicerem, si iam scirem et iam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quę dantur in eodem spiritu. Vtrunque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis, & vtrunque tamen datum est per spiritum fidei & charitatis. Neque enim sola charitas, sed, sicut scriptum est, Charitas cum fide à Ephes.6.d. Deo patre & Domino nostro Iesu Christo. Et quod 23. paulò pòst dixi, Nostrum est enim credere & velle, illius autem dare credentibus & volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum, per quem charitas diffunditur in cordibus nostris: verum est quidem, sed eadem regula, & vtrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem: & vtrumq; nostrum, quia non fit nisi volentibus nobis. Ac per hoc quod etiam postea dixi, Quia neque velle possumus nisi vocemur, & cùm post vocationem voluerimus, non sufficit voluntas nostra & cursus noster, nisi Deus & vires currentibus præbeat, & perducat quò vocat. Ac Cap.62. deinde subiunxi: Manifestum est ergo, non volentis Rom.9.d.16. neque currentis, sed miserentis Dei esse quod bene operamur, omnino verissimum est. Sed parum de ipsa vocatione differui, quæ sit secundùm propositum Dei. Non enim omnium qui vocantur talis est, sed tantum electorum. Itaque quod paulò pòst dixi: Sicut enim in iis quos eligit Deus, non opera sed fides inchoat meritum, vt per munus Dei bene operentur: sic in iis quos damnat, infidelitas & impietas inchoat pœnæ meritum, vt per ipsam pœnam etiam malè operentur: verissimè dixi, Sed fidei meritum etiam ipsum esse donum Dei, nec putaui quærendum esse, nec dixi. Et alio loco, Cuius enim miseretur, inquam, Rom.9.d.18. facit eum bene operari, & quem obdurat, relinquit eum vt malè operetur. Sed & illa misericordia præcedenti merito fidei tribuitur: & ista obduratio præcedenti impietati. Quod quidem verum est, sed adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei de misericordia Dei veniat, id est vtrum ista misericordia ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis est, an etiam facta fuerit vt fidelis esset. Legimus enim dicente A- 1.Tim.1.c. postolo, Misericordiam consecutus sum, vt fidelis es- 13. 1.sent.dist. sem. Non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur qui- 41.ca.Multi. dem, sed data est etiam vt esset fidelis. Rectissimè itaque alio loco in eodem libro dixi, Quoniam si non Cap.63. ex operibus, sed misericordia Dei & vocamur vt credamus, & credentibus præstatur vt bene operemur, non est gentibus inuidenda misericordia: quamuis minus ibi diligenter de illa quæ per Dei propositum fit vocatione tractauerim. Hic liber sic incipit:

SENSVS

ENSVS hi sunt in epistola ad Romanos Pauli apostoli. Primò omnium vt quis intelligat in hac epistola quæstionẽ versari operũ legis & gratiæ. QVOD autem ait, I. Rom.1.a.4. *Secũdùm spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorũ*, id est, quia spiritus donum acceperunt post eius resurrectionem, mortuorum verò resurrectionem memorat, quia in ipso omnes crucifigimur & resurgimus. QVOD II. ibid.b.11. autem dicit, *Vt gratiam vobis spiritalem impartiar*: dilectionẽ scilicet Dei & proximi, vt per charitatẽ Christi gentibus in Euãgelium vocatis minimè inuideret. III. Rom.1.b.18. sap.13.b.9. QVOD autem dicit, *Reuelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem*, &c. ait & Salomon de sapientibus mundi: Si enim tantum potuerunt scire, vt possint æstimare seculum, quomodo ipsius mundi Dominum & creatorem non faciliùs inuenerũt? Sed quos arguit Salomon, non cognouerunt per creaturam creatorẽ: Rom.1.c.21. quos autem arguit Apostolus, cognouerũt, sed gratias non egerunt, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & ad colenda simulachra deciderunt. Nam sapientes gentium quòd inuenierint creatorem, manifestè idem Apostolus cùm Atheniẽsibus loqueretur, Act.17.f.28. ostendit. Cùm enim dixisset, Quia in ipso viuimus & mouemur & sumus: addidit, Sicut & quidam secundùm vos dixerũt. Hac autem intentione prius arguit impietatem gentium, vt ex hoc probet etiam ad gratiam posse pertingere conuersos. Iniustum est enim, vt pœnam subeant impietatis, & præmium fidei non IIII. accipiant. QVOD autem dicit, *Cognoscentes Dominum nõ vt Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt*: Rom.1.c.21. Hoc caput est peccati, de quo dictum est, Initium omnis peccati superbia. Qui si gratias egisset Deo, qui Eccl.10.b. 15. dederat hanc sapientiam, non sibi aliquid tribuisset in cogitationibus suis. Quapropter in desideria cordis sui traditi sunt à Domino, vt facerent quæ non oporal. conuenirent. V. tet. QVOD autem dicit, *Tradidit*, intelligitur, dimisit in desideria cordis eorum. Mercedem Rom.1.c.24. autem mutuam dicit recepisse à Deo, vt traderentur al. desideria cordis sui. VI. in concupiscentias cordis eorum. QVOD autem demum dicit, *Tradidit illos Deus in reprobam mẽ-* Ibid.d.28. *tem*, &c. repletos, ait, omni iniquitate, datur intelligi ad nocendum pertinere ista quæ nunc dicit, id est facinora. Superiùs autem dicebat de corruptelis, quæ flagitia nominãtur, ex quibus ad facinora peruenitur, quoniam quisq; pernicioſam dulcedinem flagitiorũ sequens, dũ impedientes personas remouere conatur, pergit in facinus. Sic distinctus est etiam ille locus in Sapientia Salomonis: vbi cùm enumerasset superiora Sap.2.b 10. flagitia: ait, Circũueniamus pauperem iustum, quoVII. niam inutilis est nobis, &c. QVOD autem dicit, Rom.1.d 32. *Non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*, significat, quia quæcunque fecerunt, non inuiti fecerunt. Nam cùm ad mala facta consentiũnt, etiam illa quæ non fecerunt approbant, & ideo de perfectis VIII. Rom 2.a.1. iam peccatis dicit. QVOD autem ait, *Propterea inexcusabilis es, ô homo omnis qui iudicas*. Omnis autem cùm dicit, subintrat iam vt monstret, non solùm gentilem, sed etiam Iudæum, qui secundùm legem volebat iudicare de gentibus. IX. Ibid.a.5. QVOD autem dicit, *Thesaurizas tibi iram in die iræ*: Iram Dei vbiq; loquitur pro vindictã. Idcirco ait, *Iusti iudicij Dei*. Notandũ autem, quia ira Dei ponitur & in nouo Testamento: quod cùm in vetere legunt homines qui legi veteri aduersantur, culpandam eam putant, cùm Deus vtiq; sicut nos perturbationibus non subiacet, dicente Sa-Sap.12.d.18. lomone, Tu autem Dominus virtutum cum trãquillitate iudicas. Sed ira, vt dictum est, in vindictæ significa- X. Rom.2.c.5. tione ponitur. QVOD autem dicit, *Contestante cõscientia illorũ*: Secundũ illud loquitur Ioãnis apostoli quo ait, Dilectissimi, si cor nostrum nos reprehẽderit, 1.Ioan.3.d maior est Deus conscientia nostra, &c. QVOD autẽ 20. XI. dicit, *Spiritu, non littera*: hoc est, vt secũdùm spiritum, Rom.2.d non secũdùm quod habet litera, lex intelligatur, quod 29. vtique contigit illis qui circũcisionem magis carnaliter quàm spiritaliter acceperunt. QVOD autem XII. Hilar. dicit, *Cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo*, illi conuenit quod ait, Qui in secreto Iudæus est. QVOD XIII. Rom.3.d autem dicit, *Quia non iustificabitur in lege omnis caro coram illo, Per legem enim cognitio peccati*, & cætera similia, quæ quidam putant in contumeliã legis obiicienda, solicitè satis legenda sunt, vt neq; lex ab Apostolo improbata videatur, neq; homini arbitrium liberum sit ablatũ. Itaq; quatuor istos gradus hominis distinguamus, ante legem, sub lege, sub gratia, in pace. Ante legem, sequimur concupiscẽtiam carnis. Sub lege, trahimur ab ea. Sub gratia, nec sequimur eam, nec trahimur ab ea. In pace, nulla est concupiscentia carnis. Ante legem ergo non pugnamus, quia non solùm B concupiscimus & peccamus, sed etiam approbamus peccata. Sub lege pugnamus, sed vincimur. Fatemur enim mala esse quæ facimus, & fatendo mala esse, vtique nolumus facere: sed quia nondum est gratia, superamur. In isto gradu ostenditur nobis quomodo iacemus, & dum surgere volumus & cadimus, grauiùs affligimur. INDE hic dicitur, *Lex subintrauit, vt* XIIII. Rom.5.d.20. *abundaret delictum*. INDE & quod nunc positum XV. est, *Per legem enim cognitio peccati*. Non enim ablatio peccati est, quia per solam gratiã aufertur peccatum. Bona est ergo lex, quia ea vetat quæ vetanda sunt, & ea iubet, quæ iubenda sunt. Sed cùm quisquam illam viribus suis putat implere, nõ per gratiam liberatoris sui, nihil ei prodest ista præsumptio. imò etiam tãtum nocet, vt & vehemẽtiori peccandi desiderio rapiatur, Rom.4.c. & in peccatis etiã præuaricator inueniatur. Vbi enim C non est lex, nec præuaricatio. Sic ergo iacens cùm se quisque cognouerit, per seipsum surgere non valere, imploret liberatoris auxilium. Venit ergo gratia quæ donet peccata præterita, & conantem adiuuet, & tribuat charitatem iustitiæ, & auferat metum. QVOD XVI. cùm fit, tametsi desideria quædam carnis dum in hac vita sumus, aduersus spiritum nostrum pugnant vt eũ ducant in peccatũ, non tamẽ his desideriis cõsentiens est spiritus, quoniam fixus in gratia & charitate Dei, desinit peccare. Nõ enim in ipso desiderio prauo, sed in nostra consensione peccamus. AD hoc valet XVII. Rom.6.b.12. quod dicit idem Apostolus; *Nõ ergò regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum concupiscentiis eius.* ad.Gelas. tit. Hinc enim ostẽdit esse desideria, quibus non obediẽdo peccatum in nobis regnare non sinimus. Sed quoniã ista desideria de carnis mortalitate nascuntur, quę trahimus ex primo peccato primi hominis, vnde carnaliter nascimur, non finientur hæc nisi resurrectionẽ corporis immutationemq; illam quæ nobis promittitur, meruerimus, vbi perfecta pax erit, cùm in quarto D gradu constituemur. Ideo aũt perfecta pax, quia nihil nobis resistet non resistentibus Deo. HOC est quod XVIII. Rom.8.b.38. dicit Apostolus, *Corpus quidem mortuum est propter peccatum: spiritus autem vita est propter iustitiam. Si ergo spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christum Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis.* Liberum ergo arbitrium perfectè fuit in primo homine, in nobis autem ante gratiam nõ est liberum arbitrium, vt non peccemus, sed tantũ vt peccare nolimus. Gratia verò efficit, vt non tãtùm velimus rectè facere, sed etiam possimus, non viribus nostris, sed liberatoris auxilio, qui nobis etiam perfectã pacem in resurrectione tribuet, quę pax perfecta bonam voluntatem cõsequitur. Gloria enim in excelsis Deo, & in Luc.2.b.14. terra pax hominibus bonæ voluntatis. QVOD aũt XIX. Rom.3.d.30. dicit, *Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed* A *legem statuimus*: id est, firmamus. Sed quemadmodum firmãda erat lex, nisi per iustitiam? Iustitia autem quæ est ex fide, quia ea ipsa quæ non poterant impleri per XX. legem, per fidem impleta sunt. QVOD autem ait, Ioan.4.b.2. *Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriã, sed non apud Deum*: Hoc est, quia Abraham sine lege dum non ex operibus legis gloriam conquirit, quasi suis viribus legem impleat. Cùm adhuc lex ista data non esset, Dei illa gloria, non sua est. Non enim merito sui tanquã ex operibus, sed Dei gratia fide iustifiXXI. catus est. QVOD autem ait, *Ei autem qui operatur,* ibid.4. *merces non imputatur secundùm gratiam, sed secũdum debitum*: dixit quemadmodũ homines hominibus reddant mercedem. Nam Deus per gratiam dedit, quia peccatoribus dedit, vt per fidem iustè viuerent: id est, bene operarẽtur. Quod ergo bene operamur iam accepta gratia, non nobis, sed illi tribuẽdum est qui per gratiam nos iustificauit. Nam si debitam mercedem vellet reddere, & pœnam redderet debitam peccato- B XXII. ribus. QVOD autem ait, *Qui iustificat impium*: hoc Fid.4. est ex impio piũ facit, vt de cætero in ipsa pietate permaneat atq; iustitia, quia ideo iustificatus est vt iustus XXIII. fit, non vt peccare sibi licere arbitretur. QVOD Rom.4.c.15. autẽ ait, *Lex enim iram operatur*: vindictam significat, & ad illum gradum pertinet, cùm est quisq; sub lege. XXIIII. QVOD autem ait, *Ante Dominum cui credidit*: Ibid.17. significauit fidẽ in interiore homine esse in cõspectu Dei, non in ostentatione hominum, sicuti est carnis XXV. circumcisio. QVOD autem ait de Abraham, *Dans* Ibid.20. *gloriam Deo*: aduersus illos positũ est, qui gloriam suã de operibus legis coram hominibus quærebant. XXVI. QVOD autem ait, *Non solum autem, sed & gloria-* Rom.5.d.3. *mur in tribulationibus*: & cætera gradatim perducit vsque ad charitatem Dei, quã charitatem dicit nos habere per donum spiritus, monstratque illa omnia quæ possimus nobis tribuere, Deo esse tribuenda, qui per XXVII. Spiritum sanctum gratiã dare dignatus est. QVOD C Ibid.23. autem ait, *Vsque ad legem enim peccatum in mundo fuit*: intelligendum est quousq; veniret gratia. Contra eos enim dictum est, qui arbitrãtur per legem auferri potuisse peccata. XXVIII. DICIT autem Apostolus, manifestata esse peccata per legem, nõ autem ablata, cùm Silvan. dicit, *Peccatum autem non deputabatur, cùm lex non esset*. Non enim ait, non erat: sed, non deputabatur. Neq; cùm lex data est, ablatũ est, sed deputari cœpit, id est, apparere. Nõ ergo putemus vsq; ad legem ita dictum esse, quasi iam sub lege non esset peccatum, sed sic dictum est vsq; ad legem, vt totum legis tempus annuXXIX. meret vsq; ad finẽ legis, quod est Christus. QVOD Ibid.14. autem ait, *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, & in iis qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*, duobus modis distinguitur: aut, In similitudinem præuaricationis Adæ regnauit mors: quia & qui non peccauerunt, ex origine mortalitatis Adam, mortui sunt. Aut certè regnauit mors, sed in his qui non in similitudinem præuaricationis Adæ peccaue- D runt, sed ante legem peccauerunt: vt illi peccasse intelligantur in similitudinem præuaricationis Adę qui legem acceperunt, quia & Adã accepta præcepti lege peccauit. Sanè etiã id quod dictũ est, vsq; ad Moysen: totum tempus legis intelligitur. Forma autem futuri dictus est Adam, sed à contrario, vt quomodo per illum mors, sic per Dominum nostrum vita. Quod autem ait, *Sed nõ sicut delictum, ita est & donatio*: Duobus modis donatio præcellit, vel quòd mulrò magis abũdet gratia, qua vtiq; in æternum viuitur. Temporaliter aũt per mortem Adæ mors regnauit: vel quòd vnius delicti cõdemnatione mors multorum facta est per Adam, per Dñm autẽ nostrum Iesum Christum multorum delictorũ donatione data gratia in vitam æternam. Aliam verò differentiam sic explicans dicit: *Et nõ sicut per vnũ peccatũ, ita est & donũ. Nã iudicium quidẽ ex vno in condẽnationẽ, gratia aũt in multis delictis ad iustificationem.* Ex vno ergo quod dictũ est, subauditur delicto, quia sequitur, gratia autẽ ex multis delictis. Ergo hæc differẽtia est, quòd in Adam vnũ delictum damnatum est, à Dño autẽ multa donata sunt. Quod ergo sequitur, ambas istas differẽtias tenet, vt explicetur sic: *Si enim ob vnius delictum mors regnauit per vnũ, multo magis qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiũt, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.* Quod tau- al. ergo. tem dixit, Multò magis regnabũt: ad vitam æternam pertinet. Quod autem dixit, Abundantiam gratię accipiũt: ad donationem multorum pertinet delictorũ. Post explicatas autem has differentias, redit ad formã vnde cœperat, cuius ordinem suspenderat, cùm dicere: Sicut enim per vnum hominem peccatũ intrauit in hunc mundum, & per peccatũ mors: ad quod nunc redit cùm dicit, *Itaque sicut per vnius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita & per vnius iustificationem in omnes homines ad iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obedientiam iusti constituti sunt multi.* Hęc est forma futuri Adam, de qua superiùs loqui cœperat, & eius aliquas differentias interponens distulerat ordinem, ad quem nunc redeundo conclusit, dicens: Itaque sicut per vnius delictum in omnes homines, &c. QVOD autem ait, *Lex subintrauit vt* XXX. Rom.5.d.20. *abũderet delictum*, ipso verbo satis significauit nescisse Iudęos qua dispensatione lex data sit. Non enim data est quæ posset viuificare, quia gratia viuificat per fidẽ, sed data est lex ad ostendendũ quantis, quamq; arctis vinculis peccatorum constricti tenerentur qui de suis viribus adimplendam iustitiam præsumebant. Sic abundauit peccatum, cùm & concupiscẽtia ex prohibitione ardentior facta est, & peccãtibus contra legem præuaricationis crimen accessit. Quod intelligit qui secundùm gradũ in illis quatuor gradibus considerat.

QVOD autem ait, *Quid ergo dicemus? Permanebi-* XXXI. *mus in peccato, vt gratia abũdet? Absit. Qui mortui sumus* Rom.6.a.1. *peccato, quomodo viuemus in eo?* Hinc ostendit de præteritis peccatis factum esse vt donarentur, vt in eo superabunderet gratia, vt præterita peccata dimitterentur. Ergo quisquis adhuc quærit augmẽta peccati, vt augmentum gratiæ sentiat, non intelligit secundùm id agere, vt nihil in eo gratia operetur. Opus enim gratiæ est, vt moriamur peccato. QVOD autem ait, *Hoc* XXXII. Ibid.a.6 *scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt euacuaretur corpus peccati*: refertur ad illud quod per Moy- Deut.21.d. sen dictum est, Maledictus omnis qui in ligno pependerit. Veteris enim hominis crucifixio significata est in cruce Dñi, sicut noui hominis instauratio in resurrectione significata est. Manifestum est autem secundùm eum nos agere veterem hominẽ, qui maledictus est propter peccatum, & de Domino dictũ esse nemo ambigit quòd peccata nostra portauit, & peccatũ pro Esa.53.d.vl. nobis fecit, & de peccato condemnauit peccatum.

QVID est autem euacuare corpus peccati? Ipse ex- XXXIII. posuit, *Vt vltrà non seruiamus peccato.* ET illud quod XXXIIII. ait, *Si mortui sumus cum Christo*, hoc est, si crucifixi sumus cum Christo. Dicit enim alio loco, Qui autem Gal.5.d.25. Christi Iesu sunt, carnem suam crucifixerunt cũ vitiis & concupiscentiis. Non ergo Dominum maledixit Moyses, sed quid ostẽderet eũ crucifixio, ꝓphetauit.

QVOD aũtem ait, *Peccatum enim in vobis non domi-* XXXV. *nabitur: Non enim estis sub lege, sed sub gratia*: vtique ad Rom.6.c.14. tertium illum gradũ iam pertinet, vbi homo iam mẽ- Ibid.7.d.25. te seruit legi Dei, quamuis carne seruiat legi peccati. Nõ enim obaudit desiderio peccati, quamuis ad hoc al. adhuc. sollicitent concupiscentiæ, & prouocent ad cõsensionem, donec viuificetur etiam corpus, & absorbeatur 1.Cor.15.g. mors 56.

Rom.6.b.12. mors in victoriam. Quia ergo non consentimus desi-
deriis prauis, in gratia sumus, & non regnat peccatum
in nostro mortali corpore, & omnino ex illo loco vbi
Ibid.d.2. ait, Qui mortui sumus peccato, quomodo viuemus in
eo? eū describit, qui est sub gratia constitutus. Cui aūt
XXXVI. dominatur peccatū, quamuis velit peccato resistere,
Rom.7.a.2. adhuc sub lege est, nondum sub gratia. QVOD AVT
dicit, *Mulier enim sub viro vivo marito, vincta est legi: si
autem mortuus fuerit vir eius, euacuata est à lege viri*, &c.
Animaduertendū est, ista similitudine in hoc differre
ab ea re propter quā adhibita est, quòd hic virū dicit
mori, vt mulier nubat cui volet liberata vtique à lege
viri: ibi aute constituat animam quasi mulierem, virū
autem quasi passiones peccatorum, quæ operantur in
membris, vt fructū ferant morti, id est, vt tali cōiugio
proles digna nascatur, & lex quæ data est non ad aufe-
rēdum peccatum, vel ad liberationem à peccato, sed
ad ostendēdum peccatum ante gratiam. Per quod fa-
ctum est, vt sub lege positi, & vehementiori desiderio
peccandi raperētur, & amplius etiam præuaricatione B
peccarent. Cùm ergo & ibi tria sint, anima tanquam
mulier, passiones peccatorum tanquam vir, & lex tā-
quam lex viri, non ibi peccatis mortuis tanquam viro
mortuo liberari animam dicit, sed ipsam animā mōrti
peccato & liberari à lege, vt sit alteri⁹ viri, id est Chri-
sti, cùm mortua fuerat peccato, quamuis adhuc quasi
viuente ipso peccato, quod fit cùm adhuc manētibus
Ibid. d.25. in nobis desideriis & incitamētis quibusdam ad pec-
candū, non obedimus tamen, neq; consentimus mēte
seruientes legi Dei, quia mortui sumus peccato. Mō-
Rom.8.b.11. rietur aūt & peccatum, cùm reformatio corporis in
resurrectione facta fuerit, de qua post dicit, Viuificā-
XXXVII. bit & mortalia corpora vestra propter spiritū manen-
Rom.7.b.9. tem in vobis. QVOD autem dicit, *Occasione accepta
peccatum per mandatum operatum est in me omnem concu-
piscentiam:* intelligendum est non omnem fuisse con-
cupiscētiam, antequam prohibitione aucta esset. Au-
getur enim prohibitione concupiscentia, quando de-
est gratia liberantis, ideò nōdum est omnis antequam C
prohibeatur, cùm autem prohibita fuerit, desistēte; vt
diximus, gratia, tantū crescit concupiscentia, vt ita in
suo genere omnis, id est consummata fiat, vt etiā con-
tra legem faciat, & præuaricatione crimē accumulet.
Quod autem dicit, *Sine lege enim peccatum mortuū est*:
Ibid.b.13. non quia nō est, dixit mortuū est, sed quia latet, quod
in consequentibus manifestat, cùm dicit, Sed peccatū
XXXVII. vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est
morte. Bona est enim lex: sed sine gratia ostendit tan-
Rom.7.b.9. tum modo peccata, non tollit. QVOD autem ait,
Ego autem viuebam aliquando sine lege: intelligēdum est,
viuere mihi videbar, quia ante mandatū latebat pec-
catum. Et quod ait, *Adueniente autem mādato, peccatum
reuixit. Ego autem mortuus sum*: intelligendum est, pec-
XXXIX. catum apparere cœpit: ego autem mortuum me esse D
cognoui. QVOD autem ait, *Peccatum occasione ac-
cepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit:* ideo
dictum est, quia desiderij prohibiti fructus dulcior est.
Vnde etiam quæcūque peccata occultè fiunt dulcio-
ra sunt, quamdiu mortifera ista dulcedo sit. Inde est
quòd apud Salomonem fallacis doctrinæ imagine se-
Prouerb.9.c. dens mulier, & inuitans vt ad se veniant insipientes,
18. scribitur dicere, Panes occultos libēter ēdite, & aquā
furtiuam dulcem bibite. Ista dulcedo est occasio per
mandatum inuenta peccati: quæ cùm appetitur, vtiq;
XL. fallit, & in maiores amaritudines vertit. QVOD
Rom.7.b.13. autem ait, *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?
Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi
Ibid.b.8. operatum est mortem.* Hic euidenter ostendit quòd su-
perius dixerat, Sine lege enim peccatum mortuum
est: ideo dixisse, quia latet: quandoquidem nunc dicit,
Non illud bonum, id est, legem factam sibi esse mor-

tales facti sumus. Ex hac enim labe carnis cōcupiscē- A
tia carnalis sollicitat, & secundū hanc dicit alio loco,
Ipsi.1.a.3. Fuimus & nos natura filij iræ, sicut & cæteri.
XLVII. QVOD autem dicit, *Nulla ergo condemnatio est nunc
Ibid.d.1. his qui sunt in Christo Iesu:* satis ostendit cōdemnatio-
nem non esse, si existat desideria carnalia, sed si eis ad
peccandum obediatur. Quod contingit his qui sub
lege constituti sunt, nondum sub gratia. Nam sub le-
ge constituti, non solùm repugnātem habent concu-
piscentiam, sed etiam captiui ducuntur, cùm obtem-
perant ei. Non hoc autem contingit his qui mente
XLVIII. seruiunt legi Dei. QVOD autem ait, *Quod enim
Ibid.a.3. impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus
filium suum misit in similitudine carnis peccati, & de pec-
Alleluia. cato damnauit peccatū in carne, vt iustificatio legis imple-
retur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed
secundum spiritum:* manifestissimè docet, eadem ipsa
præcepta legis propterea nō impleta, quæ ab eis essent
impleēda, quoniam quibus data erat lex ante gratiam,
dediti erant carnalibus bonis, & ex his beatitudinem B
acquirere cupiebant, neque metuebant, nisi cùm tali-
bus bonis imminebat aduersitas, & ideo cùm illa tē-
poralia bona turbarentur, facilè recedebant à præce-
ptis legis. Infirmabatur ergo lex non implendo quæ
præcipiebat, non sua culpa, sed per carnem, id est, per
eos homines qui carnalia bona appetendo non ama-
bant legis iustitiam, sed ei temporalia commoda præ-
ponebant. Et ideo liberator Dominus noster Iesus
Christus susciptēdo mortalem carnem, venit in simi-
litudinem carnis peccati. Carni enim peccati debita
mors est. At verò illa mors Domini, dignationis fuit,
non debiti, & tamen hoc quoq; Apostolus peccatum
vocat susceptionem mortalis carnis, quāuis non pec-
catricis, ideo quia immortalis tanquam peccatum fa-
cit cùm moritur. Sed de peccato, inquit, condemna-
uit peccatum in carne. Id enim egit mors Domini, ne
mors timeretur, & ex eo iam non appeterentur tem-
poralia bona, nec metuerentur tēporalia mala, in qui-
bus carnalis erat illa prudentia, in qua impleri legis C
præcepta non poterant. Hac autem prudentia in ho-
mine Dominico extincta & ablata, iustitia legis im-
Matth.5.c. pletur, cùm secundùm carnem non ambulatur, sed
17. secundùm spiritum. Vnde verissimè dictum est, Non
Ioan.13.a. veni soluere legem, sed adimplere. Plenitudo ergo le-
10. gis charitas, & charitas eorum est qui secundùm Spi-
ritum ambulant. Hæc enim ad gratiam pertinet Spi-
ritus sancti. Quando enim non erat charitas iustitiæ,
XLIX. sed timor, lex non implebatur. QVOD autem ait,
Ioan.1.b.7. *Quia prudentia carnis inimica est in Deum, Legi enim
Dei non est subiecta, nec enim potest:* ostēdit quid dixe-
rit, inimica: ne quis putaret tanquam ex diuerso prin-
cipio aliquam naturam quam non cōdidit Deus, ini-
micitias aduersus Deum exercere. Inimicus ergo Dei
dicitur, qui legi ipsius nō obtemperat, & hoc per car-
nis prudentiam, id est, cùm appetit temporalia bona,
& timet temporalia mala. Definitio enim prudentiæ
in appetendis bonis & vitandis malis explicari solet. D
Quapropter rectè appellat Apostolus carnis pruden-
tiam, quia hæc appetuntur pro magnis bonis quæ non
persequntur cum homine, & ne hæc amittātur time-
tur, quæ quandoque amittenda sunt. Non potest au-
tem talis prudentia legi Dei obtemperare. Sed tunc
obtemperatur legi, cùm hæc prudentia extincta fue-
rit, vt ei succedat prudentia spiritus, qua nec in tem-
poralibus bonis spes nostra est, neque in malis timor.
Eadem namque animæ natura & prudentiam carnis
habet, cùm inferiora sectatur: & prudentiam spiritus,
cùm superiora eligit. Quemadmodum eadem aquæ
natura & frigore congelascit, & calore resoluitur. Sic
Illidem. ergo dictum est, Legi Dei non est subiecta prudentia
carnis: nec enim potest: quomodo rectè diceretur, ni-

uem non posse calefieri, neque enim potest. Sed cùm A
adhibito calore soluitur, & calescit aqua, iam nemo
potest eam niuem dicere. QVOD autem ait, I.
Ibid.b.2.6. *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus au-
tem vita est propter iustitiam.* Corpus mortuum dicitur
mortale: ex ipsius enim mortalitate indigentia re-
rum terrenarum sollicitat animam: & quædam desi-
deria excitat, quibus ad peccandum non obtemperat
qui iam mente seruit legi Dei. QVOD autem ait, II.
*Si spiritus eius qui suscitauit Iesum Christum à mortuis
habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum, viuifica-
bit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum
eius in vobis.* Iam quartum gradum demonstrat ex illis
quatuor, quos superiùs distinximus. Sed gradus iste in
hac vita nō inuenitur. Pertinet enim ad spem qua ex- 1.Cor.15.d.
pectamus redemptionem corporis nostri quādo cor- 53.
ruptibile hoc induet incorruptionē, & mortale hoc
induet immortalitatem. Ibi pax perfecta est, quia ni-
hil molestiarum anima de corpore patitur iam viuifi-
cato, & in cælestem qualitatem immutato. B
QVOD autem ait, *Non enim accepistis spiritum ser-* III.
uitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorū, Rom.8.a.15.
in quo clamamus, Abba pater: Euidētissimè duorum Te-
stamentorum distincta sunt tempora. Illud enim ad
timorem pertinet, Nouum aute ad charitatem. Sed
quæritur quis sit spiritus seruitutis? Nam spiritus ad-
optionis filiorum, vtique Spiritus sanctus est. Spiritus
ergo seruitutis in timore, Ille est qui potestatem ha-
bet mortis, quia in ipso timore per totam vitam rei e-
rant seruitutis qui sub lege agebant, non sub gratia.
Nec mirandum est quòd eum acceperunt per diuinā
prouidentiam qui bona temporalia sectabantur, non Rom.7.c.12.
quia ipsius est lex, & mandatum. Nam lex sancta est,
& mandatum sanctum & iustum & bonum. Ille au-
tem spiritus seruitutis nō vtique bonus est, quem ac-
cipiunt qui præcepta datæ legis implere non possunt,
dum seruiunt desideriis carnalibus nondum gratia li-
beratoris assumpti in filiorum adoptionem, quia & i-
pse spiritus seruitutis non habet quēquam in potesta-
te, nisi qui ei per ordinem diuinæ prouidentię traditus
fuerit, Dei iustitia sua cuique tribuente. Quam pote-
statem acceperat Apostolus, cùm dicit de quibusdā, 1.Tim.1.d.
Quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare. Et 20.
iterū de alio, Iam iudicaui, inquit, tradere huiusmodi 1.Cor.5.d.5.
satanæ in interitum carnis, vt anima salua sit. Qui er-
go necdum sub gratia sunt, sed sub lege cōstituti, vin-
cuntur peccatis ad obediēdum desideriis carnalibus:
& præuaricatione augent reatum criminum suorum:
spiritum acceperūt seruitutis, id est, spiritum eius qui
potestatem mortis habet. Nam si spiritum seruitutis
ipsum spiritum hominis intellexerimus, incipit & spi-
ritus adoptionis ipse intelligi tāquam in melius com-
mutatus. Sed quia spiritum adoptionis Spiritum sanc-
tum accipimus, quod manifestè ostendit cùm dicit, Rom.8.c.16.
Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro: restat vt
spiritū seruitutis illum intelligamus cui seruiunt pec-
catores: vt quemadmodum Spiritus sanctus à timore
mortis vindicat, sic spiritus seruitutis qui potestatem
habet mortis, eiusdem mortis terrore reos teneat, vt
se ad liberatoris auxilium quisque conuertat, etiam
ipso diabolo inuito qui eum semper in potestate ha- LVII.
bere desiderat. QVOD autem ait, *Nam expectatio* Rom.8.d.19.
*creaturæ reuelationem filiorū Dei expectat. Vanitati enim
creatura subiecta est, non sponte*, &c. vsq; ad id quod ait,
*Et ipsi in nobis ingemiscimus, adoptionem expectantes re-
demptionem corporis nostri.* Sic intelligēdum est, vt ne-
que sensum gemendi & dolendi opinemur esse in ar-
boribus & olerib⁹ & lapidibus, & cæteris huiusce mo-
di creaturis. Hic enim error Manichæorum est. Nec
angelos sanctos vanitati subiectos esse arbitremur: &
de his existimemus quòd liberabuntur à seruitute in-

teritus,cùm interituri vtique non sint:sed omnẽ creaturam in ipso homine sine vlla calumnia cogitemus. Non enim creatura vlla esse potest, nisi aut spiritalis, quæ excellit in angelis,aut animalis,quę etiam in vita bestiarum satis apparet, aut corporalis , quæ videri & tangi potest. Omnis autem est etiam in homine,quia homo constat spiritu & anima & corpore. Ergo creatura reuelationẽ filiorum Dei expectat,quicquid nũc in homine laborat,& corruptioni subiacet: illam scilicet manifestationẽ sustinet de qua idẽ dicit Apostolus, Mortui enim estis,& vita vestra abscondita est cũ Christo in Deo:Cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cùm ipso apparebitis in gloria. Dicit enim & Ioannes, Dilectissimi, nunc filij Dei sumus,& nondum apparuit quid erimus. Scimus, quia cũ apparuerit, similes ei erimus , quoniá videbimus eũ sicuti est. Hanc ergo reuelationẽ filiorũ Dei expectat creatura, quę in homine nunc vanitati subiecta est,quã diu dedita est tẽporalibus rebus,quæ trãseunt tãquã vmbra. Vnde & in Psalmis dicitur, Homo vanitati similis factus est,dies eius velut vmbra prætereunt. De qua vanitate etiã Salomon loquitur cũ dicit, Vanitas vanitatũ, & omnia vanitas. Quæ abũdãtia homini in omni labore suo quo ipse laborat sub sole? De qua item dicitur, Vt quid diligitis vanitatẽ, & quæritis mẽdaciũ? Non spõte autem dicit esse subiectam vanitati creaturam,quoniá pœnalis est ista subiectio.Nõ enim homo sicut spõte peccauit, sic etiá sponte damnatus est, quæ tamen damnatio nõ sine spe reparationis irrogata est naturæ nostrę. *Et ideo propter eum*, inquit,*qui subiecit eã in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei*,id est,etiá ipsa natura,quæ tantummodo creatura est,nõdum per fidem aggregata numero filiorum Dei,sed tamen in eis qui crediturí erãt videbat Apostolus quod dicit , quia creatura liberabitur à seruitute interitus , vt interitui non seruiat,cui seruiunt omnes peccatores. Peccatori enim dictum est,Morte morieris. Liberabitur autẽ in libertatem glorię filiorum Dei,id est,vt & ipsa perueniat ad libertatem glorię filiorũ Dei per fidem,quę fides cùm in ea non erat,tantummodo creatura dicebatur. Et ad ipsam refert quod sequitur, *Scimus enim quia creatura congemiscit, & dolet vsq; adhuc*. Erãt enim adhuc crediturí qui spiritui subiacebãt , laboriosis erroribus.Sed ne quis putaret de ipsorum labore tãtùm dictum esse,subiungit etiã de iis qui iam crediderant. Quãquam enim spiritu,hoc est, mente seruirent legi Dei, tamen quia carne seruiebãt legi peccati,quamdiu in hac vita molestias & sollicitudines mortalitatis no strę patimur,ideo addidit,dicens: *Nõ solùm autem ipsi, sed & nos primitias spiritus habentes, & ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri*. Non solùm ergo, inquit,ipsa quæ tãtummodo creatura dicitur in hominibus qui nondum crediderunt, & ideo nondum in filiorum Dei numero cõstituti sunt,cõgemiscit & dolet, sed etiam nos ipsi qui credimus & spiritus primitias habemus, quia iam spiritu adhæremus Deo per fidẽ, & ideo nõ iam creatura,sed filij Dei appellamur, tamẽ & ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectãtes, redemptionem corporis nostri . Hæc enim adoptio quæ iam facta est in iis qui crediderunt, spiritu , non corpore facta est. Nondum enim etiam corpus reformatum est in cælestem illam mutationem, sicut spiritus iam mutatus est, reconciliatione fidei ab erroribus conuersus ad Deum. Ergo etiam in iis qui crediderunt, expectatur adhuc illa manifestatio,quæ in corporis resurrectione proueniet: quæ pertinet ad quartũ illum gradum,vbi ex toto perfecta pax erit, & requies æterna , nulla nobis ex aliqua parte corruptione rẽsistente , aut sollicitante molestia. QVOD autem ait, *Similiter &*

spiritus adiuuat infirmitatem nostram: quid enim oremus sicut oportet, nescimus. Manifestum est eum de Spiritu sancto dicere, quod in consequẽtibus clarum est, vbi ait, quia secũdùm Deum interpellat pro sanctis. Nos ergo quid oremus sicut oportet, nescimus . Duas ob res: quod & illud quod futurum speramus, & quò tẽdimus necdum apparet: & in hac ipsa vita multa possunt nobis prospera videri quæ aduersa sunt,& aduersa quæ prospera. Nam & tribulatio quãdo accidit seruo Dei ad probationem vel emendationem , videtur nonnunquam minus intelligentibus inutilis: sed si referatur ad illud quod dictum est , Da nobis auxilium de tribulatione,& vana salus hominis;intelligitur,quã plerumque de tribulatione nos adiuuat Deus : & frustra salus optatur,quæ aliquando aduersa est,cùm delectatione & amore huius vitæ implicat animam. Inde est & illud , Tribulationem & dolorem inueni, & nomen Domini inuocaui. Cùm enim dicit,inueni:significat vtilem . Non enim rectè gratulamur nos inuenisse,nisi quod quærebamus:ergo quid oremus sicut oportet,nescimus. Deus enim nouit,& quid nobis in hac vita expediat, & quid post hanc vitam daturus sit. *Sed ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus*. Gemere dicit spiritum , quòd nos gemere faciat charitate, concitans desiderium futuræ vitæ, sicut dicit, Tentat vos Dominus Deus vester , vt sciat si diligatis eum,id est,vt scire vos faciat. Nõ enim Deum aliquid latet. QVOD autem ait, *Quos vocauit, ipsos & iustificauit*; potest mouere & quæri, vtrum omnes qui vocati sunt,iustificentur:sed alibi legimus, Multi vocati, pauci autem electi. Tamen quia ipsi quoq; electi vtique vocati sunt,manifestum est nõ iustificatos nisi vocatos : quanquam non omnes vocatos, sed eos qui secũdùm propositum vocati sunt,sicut superiùs dixit. Propositum autem Dei accipiendum est non ipsorũ. Ipse autem exponit quid sit secundùm propositum, cùm dicit, *Quoniam quos antè præsciuit, & prædestinauit conformes imaginis filij eius*. Non enim omnes qui vocati sunt , secundùm propositum vocati sunt: hoc enim propositum ad præscientiam & ad prædestinationem Dei pertinet:nec prædestinauit aliquem, nisi quem præsciuit crediturum & secuturum vocationẽ suam,quos & electos dicit. Multi enim non veniunt, cùm vocati fuerint : nemo autem venit qui vocatus non fuerit. QVOD autem dicit, *Vt sit primogenitus in multis fratribus*: satis docet,aliter intelligendũ Deum nostrum vnigenitum , aliter primogenitum. Nam vbi vnigenitus dicitur, fratres non habet,& naturaliter est filius Dei verbum in principio , per quod facta sunt omnia. Secũdùm susceptionem autem hominis & incarnationis dispensationem,per quam nos etiam non naturaliter filios in adoptionem filiorum vocare dignatus est , primogenitus dicitur cum adiũctione fratrum. Vbi enim primus dicitur, non vtique solus,sed consecuturis fratribus in quo ipse præcessit. Vnde & alio loco primogenitũ eum à mortuis dicit, vt sit in omnibus ipse primatum tenens . Resurrectio enim mortuorum vt iam non moriantur , ante illum nulla, post illum autem multorum sanctorũ est,quos fratres non cõfunditur appellare propter ipsam communicationem humanitatis. QVOD autem dicit, *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio,an angustia,an persecutio*;&c.ex superiore sententia pendet, vbi ait, Si tamẽ compatimur, vt & glorificemur. Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriã, quę reuelabitur in nobis. Ad ipsam enim hortationem omnis huius loci intentio directa est,ne illi quibus loquitur persecutionibus frangerentur, si viuerent secundùm prudentiam carnis,qua temporalia bona appetuntur, & timentur tẽporalia mala. QVOD autem ait, *Certus sum enim*, & non

& non dixit,opinor:plena fide tenuit,quòd nec mors vlla, nec vitæ temporalis promissa, nec cætera subsequentia possunt credẽtem à charitate Dei detorquere. Nemo ergo separat, nec qui minatur mortẽ, quia qui credit in Christo, licet moriatur viuet: neque qui pollicetur vitam, quia ille dat vitam æternam . Nam temporalis vitæ pollicitatio,æternæ vitæ cõparatione contemnenda est. Neq; angelus separat,quia licet angelus,inquit,de cælo descẽdat,& annũciet vobis præterquam quod accepistis, anathema sit. Neq; principatus,id est contrarius,quia exuit seipse hos principatus & potestates triumphãs eos in semetipso . Neque præsentia,neq; futura,id est,temporalia vel quæ delectant,vel quæ premũt,vel quæ spem dant, vel quæ incutiũt timorem. Neq; virtus. Et hic virtutem contrariam oportet intelligi secundùm quam dicit , Nemo vasa fortis diripiet,nisi prius alligauerit fortem. Neq; altitudo,neq; profundum:plerũq; enim inanis curiositas earum rerum quæ inueniri non possunt,aut frustra etiam inueniũtur siue in cælo siue in abysso,separant à Deo:nisi charitas vincat,quæ ad certa spiritalia nõ vanitate rerum quæ foris sunt,sed veritate quæ intus homines inuitat.Neque creatura alia. Quod duobus modis intelligi potest:aut visibilis creatura , quia & nos, id est, anima creatura sumus , sed inuisibilis: vt hoc dixerit , quòd nos non separet alia creatura à charitate Dei,id est,amor corporum: aut certè quia nos non separat alia creatura à charitate Dei , ex eo quòd nulla creatura est alia inter nos & Deum,quę se opponat,& à complexu eius excludat:supra humanas enim mentes quæ rationales sunt,iam nulla creatura, sed Deus est. QVOD autem dicit, *Quorum patres ex quibus Christus secundùm carnem*: & adiecit, *Qui est super omnes Deus benedictus in secula*: plenissimam fidẽ commendat , quia Dominum nostrum & secundùm susceptionem carnis filium hominis cõfitemur, & secundùm æternitatem & verbum in principio Deum benedictum super omnes in secula. Huius autem cõfessionis Iudæi quonjã partem tenuerũt , refelluntur à Domino. Nam cũ eos interrogasset,cuius filium dicerent esse Christum: responderunt,Dauid. Hoc aũt secundùm carnem est. De diuinitate verò eius quod Deus est, nihil responderunt. Ideo Dominus ait eis, Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eũ Dominũ? Vt intelligerent hoc se confessos esse tantum , quòd Christus filius est Dauid,hoc autem tacuisse,quòd est Christus Dominus ipsius Dauid. Illud enim est secũdùm susceptionem carnis,hoc secũdùm æternitatem diuinitatis. QVOD autem ait, *Nondum enim nascentium, neque agentium aliquid boni aut mali, vt secundùm electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictũ est ei, quia maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Nõnullos mouet,vt putent apostolum Paulum abstulisse liberum volũtatis arbitrium, quo promeremur Deum bono pietatis,vel malo impietatis offendimus. Dicũt enim,quòd ante opera aliqua,seu bona seu mala,duorum necdum nascentium Deus vnum dilexerit,& alterum odio habuerit . Sed respondemus, præscientia Dei factũ esse,qua nouit etiã de nondum natis,qualis quisq; futurus sit. Sed ne quis dicat,Opera ergo elegit Deus in eo quem dilexit,quamquam nondum erant, quòd ea futura præsciebat. Quòd si opera elegit,quomodo dicit Apostolus , non ex operibus factã electionem? Propterea ergo intelligendũ est,opera bona per dilectionem fieri , dilectionem autẽ esse in nobis per donũ Spiritus sancti,sicut idem Apostolus dicit,Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctũ qui datus est nobis. Non ergo quisquã gloriari debet ex operibus tanquam suis,quæ per donum Dei habet,cũ ipsa dilectio in eo bonũ operatur. Quid ergo elegit Deus ? Si enim cui vult donat Spiritum sanctũ, per quem dilectio operatur bonum , quomodo elegit cui donet? Si enim nullo merito,non est electio,equales enim omnes sunt ante meritum,nec potest in rebº omnino æqualibus electio nominari. Sed quoniá Spiritus sanctus non datur nisi credentibus, non quidem Deus elegit opera quæ ipse largitur , cùm dat Spiritũ sanctum,vt per charitatẽ bona operemur. Sed tamen elegit fidem . Quapropter nisi quis credat in eũ, & in accipiendi voluntate permaneat, non accipit donum Dei,id est,Spiritum sanctũ,per quem infusa charitate bonũ possit operari. Non ergo elegit Deus opera cuiusquam in præscietia,est,sed fidem elegit in præscientia:vt quẽ sibi crediturũ esse præsciuit,ipsum elegerit cui Spiritum sanctũ daret, vt bona operando etiam vitam æternam cõsequeretur. Dicit enim idem Apostolus, Idẽ Deus qui operatur omnia in omnibus. Nusquam autem dictum est,Deus credit omnia in omnibus. Quod ergo credimus, nostrũ est: quod autem bonum operamur,illius est qui credentibus in se dat Spiritum sanctum. Hoc autem exemplũ quibusdam Iudęis obiectum est,qui Christo crediderant,& de operibus ante gratiam gloriabãtur,& dicebant se Euangelij gratiam per sua bona opera præcedẽtia meruisse , cùm bona opera in nullo esse possint, nisi qui acceperit gratiam. Est autẽ gratia, vt vocatio peccatoris prorogetur, cùm eius merita nulla, nisi ad damnationẽ præcesserint. Quòd si vocatus vocãtem secutus fuerit,quod est iam in libero arbitrio,merebitur & Spiritum sanctũ per quem bona possit operari, in quo permanẽs, (quod nihilominus est in libero arbitrio) merebitur etiã vitam æternã, quæ nulla possit labe corrumpi. QVOD autem ait, *Miserebor cui misertus ero, & misericordiã præstabo cui misericors fuero*. Hinc ostenditur nõ esse iniquitatem apud Deum, quod possunt dicere quidam cùm audiunt antequam nascerẽtur, Iacob dilexi,Esau autem odio habui. Miserebor,inquit,cui misertus ero. Primò enim misertus est nostri Deus,cũ peccatores essemus vt vocaret nos. Cui ergo misertus ero,inquit,vt eum vocem, miserebor adhuc eius cũ crediderit.Quomodo autẽ adhuc, nisi vt det credenti & perẽri Spiritum sanctum? Quo dato misericordiam præstabit cui misericors fuerit,id est, vt faciat eum misericordem quo bona possit per dilectionem operari. Nemo ergo sibi audeat tribuere quòd misericorditer operatur: quia Deus illi per Spiritum sanctũ dedit dilectionem, sine qua nemo potest esse misericors. Non ergo elegit Deus bene operãtes, sed credentes potius , vt ipse illos faciat bene operari. Nostrũm enim est credere & velle, illius autem dare credentibus & volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum,per quem charitas Dei diffunditur in cordibus nostris , vt nos misericordes efficiat.

QVOD autem ait, *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*: Nõ tollit liberum voluntatis arbitrium, sed non sufficere dicit velle nostrũ, nisi adiuuet Deus, misericordes nos efficiendo ad bene operandum per donũ Spiritus sancti:ad hoc referẽs,quod superiùs dixit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. Quia neque velle possumus,nisi vocemur: & cùm post vocationẽ voluerimº,nõ sufficit volũtas nostra, & cursus noster, nisi Deus & vires currẽtibus prębeat,& perducat quò vocat. Manifestũ est ergo,non volentis neq; currẽtis, sed miserentis esse Dei quòd bene operamur: quãquã ibi sit etiá voluntas nostra,quæ sola nihil posset. Vnde sequitur etiam de Pharaonis supplicio testimonium, cũ ait Scriptura de Pharaone , *Quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam,& vt annuncietur nomen meũ in vniuersa terra*. Sicut enim legimus in Exodo, Obduratum est cor Pharaonis, vt tam euidẽtibus

signis non moueretur. Quòd ergo tunc Pharao non obtemperabat præceptis Dei, iam de supplicio veniebat. Non autem quisquam potest dicere obdurationẽ illam cordis immeritò accidisse Pharaoni, sed iudicio Dei retribuentis incredulitati eius debitam pœnam. Non ergo hoc illi imputatur quòd tunc nõ obtemperarit, quandoquidem obdurato corde obtẽperare non poterat, sed quia dignum se præbuit, cui cor obduraretur priori infidelitate. Sicut enim in iis quos elegit Deus, non opera, sed fides inchoat meritũ, vt per munus Dei bene operentur: sic & in his quos damnat, infidelitas & impietas inchoat pœnæ meritum, vt per ipsam pœnam etiam malè operentur: sicut & superiùs
Rom. 1 d.28. idem dicit Apostolus, Et quoniam non probauerunt Deum in notitia habere, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non conueniunt. Qua-
Rom. 9 d.18. propter ita concludit Apostolus, *Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat.* Cuius enim miseretur, facit eum bonum operari: & quem obdurat, relinquit eum vt mala operetur. Sed & illa misericordia præcedenti merito fidei tribuitur, & ista obduratio præcedẽti impietati, vt & bona per donum Dei operemur, & mala per supplicium, cùm tamen homini non auferatur liberum voluntatis arbitrium, siue ad credendum Deo vt cõsequatur nos misericordia, siue ad impietatem vt consequatur nos supplicium. Qua cõclusione illata, infert quæstionem tanquã à contradicẽte.
Ibid. d. 19. Ait enim: *Dicis itaque mihi, Quid adhuc queritur? Nam voluntati eius quis resistit?* Cui sanè quæstioni sic respõdet, vt intelligamus spiritalibus viris, etiam non secũdùm terrenum hominẽ viuentib⁹ patere posse prima merita fidei & impietatis, quomodo Deus præscientia eligat credituros, & damnet incredulos: nec illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans, sed illorum fidei præstans vt bene operentur, & istorum impietatem obdurans deserendo vt malè operentur. Qui quoniam intellectus, vt dixi, spiritalibus patet, à carnali autem prudẽtia longè remotus est, sic refellit inquirentẽ, vt intelligat se deponere debere prius hominem luti, vt ista per spiritum inuestigare mereatur. Itaq;, inquit, *O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus lutt, ex eadem conspersione vas facere, aliud quidem in honorem, aliud in contumeliã?*
1. Cor. 2. d. 15. Quamdiu figmentũ es, inquit, & ad massam luti pertines, nondum perductus ad spiritalia, vt sis spiritalis, omnia iudicaris, & à nemine iudiceris, cohibeas te oportet ab huiusmodi inquisitione, & non respondeas Deo. Cuius consilium quis q; scire cupiens, oportet vt prius in eius amicitiam recipiatur. Quod contingere
Ioan. 15. c. 15. nisi spiritalibus nõ potest, iam portantibus imaginem cœlestis hominis: Iam enim, inquit, non vos dicam seruos, sed amicos. Omnia enim quę audiui à patre meo, nota feci vobis. Quamdiu itaq; vas figuli es, conterendum est hoc ipsum in te prius virga illa ferrea, de qua
Psalm 2. c. 9. dictum est, Reges eos in virga ferrea, tanquã vas figuli
Ephe. 3. b. 16. confringes eos: vt corrupto exteriore homine, & interiore innouato, possis in charitate radicatus & fundatus comprehendere latitudinem, longitudinem, altitudinem, & profundum, cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Dei. Nunc itaq; cùm ex eadem cõspersione Deus alia vasa in honorem facit, alia in cõtumeliam, non est tuum discutere, quisquis secundùm eandem conspersionem adhuc viuis,
LXIII. id est, terreno sensu carnaliter sapis. Quod au-
Rom. 9. c. 22. tem ait, *Attulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem*: Hinc satis significauit obdurationem illam cordis, quæ in Pharaone facta est, ex merito venisse occultæ superioris impietatis: quam tamen patiẽter sustinuit Deus, donec ad illud tempus perduceretur, quo opportunè in eum vindicta procederet, ad correctionem eorum quos ab errore instituerat liberare, & ad cultum suum pietate vocando perducere, precibus eorum & gemitibus opem præbens.

LXIIII. Quod autem ait, *Quos & vocauit nos, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Sicut & in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam*, &c. Totius huius disputationis propositum ad hoc perducit: vt quoniam docuit misericordiæ Dei esse, quòd bene operamur, non tanquam ex operibus Iudæi glorientur, qui cùm Euangelium percepissent, tanquam meritis suis id tribuendum existimantes, nolebant gentibus dari: à qua superbia iam debent desistere: intelligentes, quoniam si non ex operibus, sed misericordia Dei vocamur vt credamus, & credẽtibus præstatur vt bene operemur, non est gentibus ista inuidenda misericordia, quasi prælato merito Iudæorum, quod nullum est.

LXV. Quod autem dicit, *Esaiæ autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ fient*: ostẽdit quemadmodum sit Dominus lapis angularis, vtrumque parietem in se coniungens. Testimonium enim in Osee propheta dictum est pro gentibus, Vocabo nõ plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam: & Esaię testimonium dictũ est pro Israël, quoniam reliquiæ saluæ fient, vt ipsi deputentur in semen Abrahæ qui crediderunt in Christum: ita concordes ambos populos facit secundùm Domini testimonium dicentis in Euangelio de gentibus, Habeo alias oues quæ non sunt de hoc ouili, quas oportet me adducere, & erit vn⁹ grex, & vnus pastor.

LXVI. Quod autem ait, *Bona voluntas cordis mei & deprecatio fit pro illis in salutem*. Hinc iam incipit de spe Iudęorum loqui, ne etiam gentes superbire audeant aduersus Iudæos. Sicut enim Iudæorum superbia refellẽda erat tanquã ex operibus gloriantiũ, sic & gẽtibus occurrẽdum, ne tanquam Iudæis prælati superbiant.

LXVII. Quod autem dicit, *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est, verbũ fidei quod prædicamus: quia si confitearis in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Totus hic locus ad illud refertur, quod superiùs dixit, Verbum enim consummans & breuians faciet Dominus super terram. Remotis enim innumerabilibus & multiplicibus sacramentis, quibus Iudaicus populus premebatur, per misericordiam Dei factum est, vt breuitate confessionis fidei ad salutẽ perueniremus. Quod autem dicit, *Secundùm testimonium Moysi, ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem irritabo vos*: dicendo gentem insipientem, exposuit quid dixerit, in non gentẽ: quasi quòd nec gens dicenda sit quæ insipiens est. De cuius tamen fide irritandum dicit populum Iudaicũ, quia illi apprehenderunt quod isti respuerũt. Vel certè in non gentem, in gentem insipientem: quia cùm esset gens insipiens omnis gens idola colens, tamen gentilitatem credẽdo deposuit. Vnde illud etiam est, Si igitur præputiũ iustitias legis custodiat, nónne præputium eius in circumcisione deputabitur? Vt sit hic sensus: Ego in æmulationem vos adducam in eam gẽtem, quæ non gens facta est, deponendo gentilitatem per fidem Christi, cùm fuisset gens insipiens colendo idola. Quod aũt ait, *Nunquid repulit Deus plebem suam? Absit. Nam & ego Israëlita sum, ex semine Abraham, de tribu Beniamin*: ad hoc refertur, quod superiùs dixit, Non potest autem excidere verbum Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israël, hi sunt Israëlitæ, neq; qui sunt semen Abraham, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, vt de ipso scilicet populo Iudæorũ illi deputentur in semen, qui Domino crediderunt. De hoc item dicit superiùs, reliquiæ saluæ fient.

Quod autẽ dicit, *Dico ergo, nunquid sic deliquerunt vt*

vt caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus est. A necati sunt? Considerandа ergo sunt verba Apostoli. Non ideo dicit, quia non ceciderunt, sed quia casus ipsorum non fuit inanis, quoniam ad salutem gẽtium profecit. Non ergo ita deliquerunt vt caderent: id est, vt tantummodo caderent, quasi ad pœnam suam solùm, sed vt hoc ipsum quòd ceciderunt, prodesset gẽtibus ad salutem. Deinde incipit ex hoc loco Iudæorum populum commẽdare, etiam de ipso casu infidelitatis, vt non superbiant gentes, quia etiam casus Iudæorum tam precios⁹ extitit pro salute gentium: sed magis debent cauere gentes, ne, dum superbiũt, similiter cadant.

LXVI. Fom. 12. d. 22. Fom. 15. c. 21. Luc. 6. d. 35. Quod autem dixit, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potũ da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius*: Multis videri potest repugnare illi sententiæ, qua Dñs præcepit, vt diligamus inimicos nostros, & oremus pro iis qui nos persequuntur: vel huic etiam quam idem Apostolus superiùs dixit, Benedicite persequẽtes vos, benedicite & nolite maledicere. Et iterum, Nulli malũ pro malo reddentes. Quomodo enim quisque diligit eum cui B propterea cibum & potum dat, vt carbones ignis hoc loco aliquam grauem pœnã significant? Quapropter intelligẽdum est ad hoc dictum esse, vt eum qui nos læserit prouocemus ad pœnitẽtiam facti sui, cùm ei nos benefacimus. Isti enim carbones ignis ad exustionem, id est, contribulationem spiritus valent, qui est quasi caput animę, in qua exuritur omnis malitia, cùm homo in melius per pœnitentiam commutatur, vt sunt illi
Psalm. 139. d. 2. carbones, de quibus dicitur in Psalmis: Quid detur tibi, & quid apponatur tibi ad linguã dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus vastatoribus.

LXVII. Rom. 13. d. 1. Quod autẽ ait, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, Non est enim potestas nisi à Deo*: rectissimè admonet ne quis ex eo quòd à Domino suo in libertatem vocatus est, factus Christianus, extollatur in superbiam, & non arbitretur in huius vitæ itinere seruãdum esse ordinem suum, vt potestatibus sublimioribus quibus, p tempore rerum temporaliũ gubernatio tradita est, existimet non se esse subdendum. Cùm enim cõstemus ex anima & corpore, quamdiu in hac vita temporali sumus, etiã rebus temporalibus ad subsidium degendæ huius vitæ vtamur, oportet nos ex ea parte quæ ad hanc vitam pertinet subditos esse potestatibus, id est, hominibus res humanas cum aliquo honore administrantibus. Ex illa verò parte qua credimus Deo, & in regnũ eius vocamur, non nos oportet esse subditos cuiquam homini, idipsum in nobis euertere cupienti quod Deus ad vitam æternam donare dignatus est. Si quis ergo putat, quoniã Christianus est, non sibi esse vectigal reddendum, aut tributũ, aut non esse exhibendum honorem debitum eis qui hæc curãt potestatibus, in magno errore versatur. Itẽ si quis putat se esse subdẽdum, vt etiam in sua fide habere potestatem arbitretur eum qui tẽporalibus administrãdis aliqua sublimitate præcellit, in maiorem errorem labitur. Sed modus iste seruandus est, quem D
Matth. 22. b. 21. Dñs ipse præscribit, vt reddamus Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt. Quanquam enim ad illud regnum vocemur vbi nulla erit potestas huiusmodi, in hoc tamen itinere dũ ãgimus, donec perueniamus ad illud seculum, vbi sit euacuatio omnis principatus & potestatis, conditionem nostrã pro ipso rerum humanarum ordine toleremus, nihil simulatè faciẽtes, & in eo ipso non tam hominibus quàm Deo qui hæc
LXVII. Rom. 13. d. 3. iubet obtemperantes. Quod autem ait, *Vis non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex ea*. Potest mouere aliquos cũ cogitauerint ab istis potestatibus persecutionem se passos fuisse Christianos. Numquid ergo non faciebant bonum, quia non solùm nõ sunt laudati ab istis potestatib⁹, sed & pœnis affecti &

vtebantur, non ſpernere infirmitatem illorum qui ſe à talibus cibis & potu abſtinebant. Et illis infirmis, ne eos qui carnibus veſcebãtur, & vinum bibebant, tanquam pollui iudicarẽt. Ad hoc valet quod conſequẽter dicit, *Qui manducat, non manducantem non ſpernat: & qui non manducat, mãducantẽ nõ iudicet.* Firmi enim infirmiores contumaciter contemnebant, & infirmi firmos temerè iudicabant. LXXIX. Rom.14.a.4. QVOD autem dicit, *Tu quis es qui iudicas alienum ſeruum?* ad hoc dicit, vt in his rẽbus, quę poſſunt & bono animo fieri & malo, iudicium Deo dimittamus, nec audeamus de alterius corde, quod non videmus, ferre ſententiam. In his enim rebus quæ ita comprehenduntur, vt eas bono & caſto animo non poſſe fieri manifeſtũ ſit, non improbatur, ſi iudicemus. Itaq; hoc quod de cibis dicit, quia ignoratur quo animo fiat, nõ vult nos eſſe iudices, ſed 2.Cor.5.a.1. Deum. De illo autem nefario ſtupro, vbi vxorem patris ſui quidam habuit, præcepit debere iudicari. Non enim poterat ille dicere, bono animo ſe tam immane flagitium commiſiſſe. Ergo quæcunq; facta ita manifeſtantur, vt non poſſis dicere, Bono animo feci, iudicanda ſunt à nobis: quæcumq; autem ita fiunt, vt quo animo fiant incertum ſit, non ſunt iudicanda, ſed ſeruãda iudicio Dei: ſicut ſcriptũ eſt, Quæ occulta ſunt, Deo: quæ autem palàm ſunt, vobis & filiis veſtris. Deut.29.d.29. LXXX. Rom.14.a.5. QVOD autem ait, *Alius quidem iudicat alternos dies, alius autem iudicat omnẽ diem*, ſequeſtrata interim meliore conſideratione, nõ de duobus hominibus mihi videtur dictũ, ſed de homine & Deo. Qui enim alternos dies iudicat, homo eſt: poteſt enim hodie aliud, cras aliud iudicare: id eſt, vt quemcũq; hodie malum conuictum confeſſumq; damnauerit, cras bonum inueniat & correctum: vel contrà, cum aliquem iuſtum hodie laudauerit, cras inueniat deprauatum. Qui autem iudicat omnem diem, Deus eſt, quia non ſolùm qualis quiſq; ſit, ſed etiam qualis omni die futurus ſit, nouit. *Vnuſquiſque ergo in ſuo intellectu abundet*, inquit, id eſt, quantum humano intellectui, vel vnicuiq; homini conceſſum eſt, tantum audeat iudicare. *Qui ſapit*, inquit, *diem, Domino ſapit*: id eſt, quia hoc ipſum ad præſentem diem bene iudicat, Domino ſapit. Hoc eſt autem bene iudicare ad diem, vt noueris non eſſe de correctione eius deſperandũ in futurũ, de cuius culpa manifeſta in præſentia iudicaueris. LXXXI. Rom.14.d.22. Ibid.a.16. QVOD autẽ ait, *Beatus qui non iudicat ſemetipſum in quo probat*: ad id potiſſimum referendum eſt quod ſuperiùs dixit, Nõ ergo blaſphemetur bonũ noſtrũ. Hoc eſt etiam quod nunc ait ante iſtam ſententiam: Tu fidem quã habes penes temetipſum, habe coram Deo: vt quoniã bona eſt hæc fides, qua credimus omnia munda mundis, & Tit.1.d.15. in ea fide nos probamus, bene vtamur ipſo bono noſtro: ne fortè cùm ad offendiculum infirmorum fratrum eo bono abuſi fuerimus, peccemus in fratres, & in eo ipſo bono nos iudicemus cùm ſcãdalizamus infirmos, in quo bono nos probamus, cũ ipſa fides nobis placeat. LXXXII. Rom.13.b.3. QVOD autem ait, *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum, gentes autem ſuper miſericordia glorificare Deum*; adhoc dicit, vt intelligant gentes, Dominum Chriſtum ad Iudæos eſſe miſſum, & non ſuperbiant. Iudęis enim repellentibus quod ad ipſos miſſum eſt, factum eſt vt gentibus Euãgelium prædicaretur, quod & in Actib⁹ apoſtolorum manifeſtè ſcribitur, cùm dicũt Apoſtoli Iudęis, Vobis primùm oportuit prædicari verbum, ſed quoniam indignos vos iudicaſtis, ecce cõuertimus nos ad gentes. Secundùm ipſa etiam Domini teſtimonia, cùm dicit, B Nõ ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſraël. Et iterum, Non eſt bonum, panem filiorum mittere canibus. Quod gentes ſi bene conſiderent, intelligant iſta ſua fide qua iam credunt, omnia munda mundis, non ſe debere inſultare his, ſi qui fortè infirmi ex circumciſione fuerint, qui propter communicationem idolorum nullas omnino audeant carnes attingere. Act.13.d.46. Matth.15.c.24.c.26. Tit.1.d.15. al.ſic. LXXXIII. Rom.15.d.16. QVOD autem dicit, *Vt miniſtrẽ Chriſto Ieſu in gentibus conſecrans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium acceptabilis, ſanctificata in Spiritu ſancto*: hoc intelligitur, vt offerantur gentes Deo, tãquam acceptabile ſacrificium, cùm in Chriſtum credentes per Euangeliũ ſanctificantur: ſicut & ſuperiùs dicit, Obſecro itaque vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem. Rom.12.a.1. LXXXIIII. Rom.16.c.17. QVOD autem ait, *Obſecro vos fratres, vt intendatis in eos qui diſſenſiones & ſcandala præter doctrinam quam vos didiciſtis faciunt*; de his intelligitur dicere, quibus ad Timotheum ſcripſit, dicens: Sicut rogaui te vt futineres me: cùm irem in Macedoniam, vt denũciares quibuſdam ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ queſtiones magis præſtãt quàm ædificationem, quæ eſt in fide. Et ad Titum: Sunt enim multi nõ ſubditi, vaniloqui & mẽte ſeductores, qui maximè ex circũciſione ſunt, quos oportet refelli, qui vniuerſas domos ſubuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia: dixit quidam ex ipſis proprius eorum Propheta, Cretẽſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, vẽtres pigri. Ad hoc enim refertur quod & hîc ait, *Hi enim Chriſto Domino non ſeruiunt, ſed ſuo vẽtri*: de quibus alio loco dicit, Quorum Deus venter eſt. 1.Tim.1.a.3. Tit.1.c.10. Rom.16.c.18. Philip.3.d.19.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
LIBER EXPOSITIONIS EPISTOLÆ PAVLI AD GALATAS.

Ex lib.1.Retract. cap.24.

POST hũc librum expoſui eiuſdẽ Apoſtoli epiſtolam ad Galatas, nõ carptim, id eſt, aliqua prætermittens, ſed continuanter & totam. Hanc autem expoſitionem vno volumine comprehendi. In quo illud quod dictũ eſt, Priores ergo Apoſtoli veraces, qui non ab hominibus, ſed à Deo per hominem miſſi ſunt, per Ieſum Chriſtum ſcilicet adhuc mortalem. Verax etiã nouiſſimus Apoſtolus, qui per Ieſum Chriſtum totum iam Deum poſt reſurrectionẽ eius miſſus eſt. Propter immortalitatem dictum eſt, toũ D iam Deum, quam poſt reſurrectionem habere cœpit, non propter diuinitatem ſemper immortalem, à qua nũquam receſſit, in qua totus Deus erat, & cùm moriturus adhuc erat. Hunc autẽ ſenſum ſequẽtia manifeſtant. Adiunxi enim, dicẽs: Priores ſunt cæteri Apoſtoli per Ieſum Chriſtum adhuc ex parte hominẽ, id eſt, mortalẽ. Nouiſſimꝰ eſt apoſtolus Paulꝰ per Ieſum Chriſtum iam totum Deum, id eſt, ex omni parte immortalẽ. Hoc enim dixi, expoñs quod ait Apoſtolus, Nõ ab hominibus, neq; per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum & Deum patrem: quaſi iam Ieſus Chriſtus non ſit homo. Sequitur enim, Qui ſuſcitauit illum à mortuis, Gal.1.a.1.

mortuis, vt hinc appareret cur dixerit, neq; per hominem. Proinde propter immortalitatem iam nunc nõ homo Chriſtus Deus: propter ſubſtantiã verò naturæ humanæ, in qua aſcendit in cælum, etiã nunc mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, quoniã ſic veniet quomodo eum viderũt euntem in cælum. Itẽ quod dixi, Gratia Dei eſt qua nobis donantur peccata vt reconciliemur Deo: pax autem qua reconciliamur Deo, ſic accipiẽdum eſt, vt tamen ſciamus etiã vtrũq; ad generalẽ Dei gratiã pertinere, quomodo in populo Dei aliud ſpecialiter Iſraël, aliud Iudas, & tamen vtrũq; generaliter Iſraël. Item cùm exponerem, Quid ergo lex? tranſgreſſionis gratia poſita eſt: ita diſtinguendũ putaui, vt interrogatio eſſet. Quid ergo? Ac deinde reſpõſio. Lex tranſgreſſionis gratia poſita eſt. Quod quidem non abhorret à vero, ſed melior mihi videtur iſta diſtinctio, vt interrogatio ſit, Quid ergo lex? & inferetur reſponſio, Tranſgreſſionis gratia poſita eſt. Cap.5. Quod autẽ dixi, Ordinatiſſimè itaq; ſubiunxit, Quòd ſi ſpiritu ducimini, non adhuc eſtis ſub lege: vt intelligamus eos eſſe ſub lege, quorũ ſpiritus ità concupiſcit aduerſus carnem, vt non ea quæ volunt faciant, id eſt, non ſe reneãt inuictos in charitate iuſtitiæ, ſed à concupiſcente aduerſum ſe carne vincantur. Hoc ex illo ſenſu eſt, quo ſentiebam id quod dictum eſt, Caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnẽ: hæc enim ſibi inuicẽ aduerſantur, vt nõ ea quæ vultis faciatis: ad eos pertinere qui ſub lege ſunt, nondũ ſub gratia. Adhuc enim non intellexerã hæc verba, & illis qui ſub gratia ſunt, non ſub lege, propterea cõuenire, quia & ipſi concupiſcẽtias carnis, contra quas ſpiritu concupiſcunt, quamuis eis non conſentiant, nollent tamen vllas habere ſi poſſent. Et ideo non quæcumq; volunt faciunt, quia volunt eis carere, nec poſſunt. Tunc enim eas non habebunt, quando nec corruptibilem carnem. Hic liber ſic incipit: Gal.5.a.17. Gal.5.a.6.

PRAEFATIO.

AVSA propter quã ſcribit Apoſtolus ad Galatas, hæc eſt, vt intelligãt gratiam Dei id ſecum agere, vt ſub lege iam non ſint. Cũ enim prædicata eis eſſet Euãgelij gratia, non defuerũt quidam ex circumciſione, quãuis Chriſtiani nomine, nondum tamen tenẽtes ipſum gratię beneficium, & adhuc volentes eſſe ſub oneribus legis, quæ Dñs Deus impoſuerat, nõ iuſtitiæ ſeruiẽtibus, ſed peccato, iuſtam ſcilicet legem iniuſtis hominibus dãdo ad demonſtrãda peccata eorũ, non auferenda. Non enim aufert peccata niſi gratia fidei, quę per dilectionem operatur. Sub hac ergo gratia iam Galatas conſtitutos, illi volebant cõſtituere ſub oneribus legis: aſſeuerãtes nihil eis prodeſſe Euangelium, niſi circumciderẽtur, & cæteras carnales Iudaici ritꝰ obſeruationes ſubirẽt. Et ideo Paulum apoſtolum ſuſpectũ habere cœperãt, à quo illis Euangelium prædicatum erat, tanquam nõ tenentem diſciplinam cæterorum Apoſtolorum, qui gẽtes cogebãt iudaizare. Ceſſerat enim taliũ hominũ ſcandalis apoſtolus Petrus, & in ſimulationem ductus erat, tanquam & ipſe hoc ſentiret, nihil prodeſſe gentibus Euangelium, niſi onera legis implerent: à qua ſimulatione idem apoſtolus Paulus eũ reuocat, ſicut in hac ipſa Epiſtola docet. Talis quidem queſtio eſt & in Epiſtola ad Romanos: verũtamen videtur aliquid intereſſe, quod ibi contẽtionem ipſam dirimit, hîcmq; cõponit, quæ inter eos qui ex Iudæis & eos qui ex gẽtibus crediderant, orta erat: cũ illi tanquam ex meritis operum legis ſibi redditum Euangelij præmium arbitrarentur, quod præmiũ incircũciſis tanquã immeritis nolebant dari. Illi contrà Iudæis ſe præferre geſtirent, tãquam interfectoribus Domini. In hac verò Epiſtola ad eos ſcribit, qui iam cõmoniti erãt authoritate illorum qui ex Iudæis erant, & ad obſeruationes legis cogebant: cœperant enim eis credere, tanquam Paulus apoſtolus nõ vera prædicaſſet, quòd eos circumcidi noluiſſet. Et ideo ſic cœpit: Miror quòd ſic tam citò trãsferimini ab eo qui vos vocauit in gloriam Chriſti, in aliud Euangeliũ. Hoc ergo exordio cauſæ quæſtionem breuiter inſinuauit, quanquã & ipſa ſalutatione; cùm dicit ſe Apoſtolum, non ab hominibus neq; per hominẽ, quod in nulla alia epiſtola dixiſſe inuenitur, ſatis oſtendit & illos qui talia perſuadebant non eſſe à Deo, ſed ab hominibus & cæteris Apoſtolis; quãtum ad authoritatẽ teſtimonij Euãgelici pertinet, imparẽ ſe haberi nõ oportere: quãdoquidẽ nõ ab hominibus, neq; per hominẽ, ſed per Ieſum Chriſtũ & Deũ patrẽ ſe Apoſtolum nouerit. Singula igitur ab ipſo Epiſtolæ veſtibulo, permittente Domino & adiuuãte ſtudium noſtrum, ſic conſideranda & tractanda ſuſcepimus. Gal.1.b.6. Ibid.a.1.

PAVLVS *apoſtolus nõ ab hominibus, neq; per hominẽ, ſed per Ieſum Chriſtum; & Deũ patrem, qui ſuſcitauit illum à mortuis, & qui mecum ſunt oẽs fratres, eccleſiis Galatiæ.* Expoſitio capitis primi. Abſolum.

Qui ab hominibus mittitur, mendax eſt: qui per hominem mittitur, poteſt eſſe verax, quia & Deus verax poteſt per hominẽ mittere. Qui ergo neq; ab hominibus, neq; per hominẽ, ſed per Deũ mittitur, ab illo verax eſt, qui etiam per hominẽ miſſos veraces facit. Priores ergo Apoſtoli veraces, qui nõ ab hominibus, ſed à Deo per hominẽ miſſi ſunt, per Ieſum Chriſtũ, ſcilicet adhuc mortalẽ. Verax etiam nouiſſimus Apoſtolꝰ, qui per Ieſum Chriſtũ totũ iam Deũ poſt reſurrectionẽ eius miſſus eſt. Non priores ſunt cæteri Apoſtoli p Chriſtũ adhuc ex parte hominẽ, id eſt, mortalem: nouiſſimus eſt Paulus apoſtolus per Chriſtũ iam totum Deũ, id eſt, omni ex parte immortalem. Sit ergo teſtimonij eius æqualis authoritas, in cuius honore impletur clarificatio Dñi, ſi quid habeat ordo temporis minus. Ideo enim cùm dixiſſet, per Deũ patrem: addidit, Qui ſuſcitauit illũ à mortuis: vt etiã ex hoc modo breuiter iam clarificato miſſum ſe eſſe commemoraret. *Gratia vobis & pax à Deo patre et Domino Ieſu Chriſto.* Gratia Dei eſt, qua nobis donantur peccata, vt recõciliemur Deo: pax aũt qua recõciliamur Deo. *Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eximeret nos de præſenti ſeculo maligno.* Seculũ præſens malignũ propter malignos homines, qui in eo ſunt, intelligendũ eſt: ſicut dicim⁹ etiã malignam domũ, ꝓpter malignos inhabitãtes in ea. *Secũdum voluntatẽ Dei & patris noſtri, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum, Amẽ.* Quãto igitur magis homines non debent arroganter ad ſeipſos referre, ſi quid operantur boni, quando & ipſe Dei filius in Euãgelio, nõ gloriam ſuam ſe quærere dixit, neq; volũtatem ſuam veniſſe facere, ſed voluntatem eius qui eũ miſit. Quã voluntatẽ gloriamq; patris nunc cõmemorauit Apoſtolus, vt ipſe quoq; Dñi exemplo, à quo miſſus eſt, nõ ſe quærere gloriã ſuã ſignificaret, nec facere volũtatẽ ſuã in prædicatione Euãgelij, ſicut paulò pòſt dicit: Si hominibus placerẽ, Chriſti ſeruus non eſſem. *Miror quòd ſic tã citò trãsferimini ab eo qui vos vocauit in gloriã Chriſti, in aliud Euangeliũ, quod nõ eſt aliud.* Euãgelium enim ſi aliud eſt præter id quod ſiue ꝓ ſe, ſiue p aliquẽ Dñs dedit, iã nec Euãgeliũ rectè dici poteſt. Vigilãter aũt cùm dixiſſet, trãsferimini ab eo qui vos vocauit in gloriã Chriſti: quã volebãt illi euacuare, quaſi fruſtra venerit Chriſtus, ſi iã circũciſio carnis atq; huiuſmodi opera legis tãtũ valebãt, vt ꝓ illa homines ſalui fierẽt. *Niſi aliqui ſunt cõturbãtes vos, & volentes cõuertere Euangeliũ Chriſti.* Nõ quemadmodũ iſtos conturbãt, ita etiam conuertunt Euangeliũ Chriſti, quia manet firmiſſimum: ſed tamẽ conuertere volunt, qui à ſpiritalibus ad carnalia reuocant intẽtionem credentiũ. Illis enim ad iſta cõuerſis, manet Euãgeliũ nõ conuerſum. Et ideo cùm dixiſſet, conturbantes vos: non dixit, & Gal.1.b.10. Ibid.b.6. Retract.ca.24. Retract.ca.24. Iohn.6.d.38.

conuertentes: sed, volentes, inquit, conuertere Euangelium Christi. *Sed licet si nos, aut angelus de cælo vobis euangelizauerit, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.* Veritas propter seipsam diligenda est, nõ ꝓpter hominem, aut propter angelum per quem annunciatur. Qui enim propter annũciatores diligit eã, potest etiã mendacia diligere, si qua fortè ipsi sua protulerint. *Sicut prædiximus, & nũc iterum dico, si quis vobis euangelizauerit, præterquam quod accepistis, anathema sit.* Aut præsens hoc prædixerat, aut quia iterauit quod dixit, propterea voluit dicere, sicut prædiximus. Tamen ipsa iteratio saluberrimè intentionem mouet ad firmitatem retinẽdi eam, quæ sic cõmendatur, fidem. *Modò ergo hominibus suadeo, an Deo? Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Nemo Deo suadere potest, quia manifesta sunt illi omnia: sed hominib⁹ ille bene suadet, qui nõ se illis placere vult, sed ipsam quam suadet veritatem. Qui enim placet hominibus nõ ab ipsis suam gloriã quærens, sed Dei vt salui fiant, nõ iam hominibus, sed Deo placet: aut certè iam cũm & Deo placet simul & hominibus, non vtiq; hominib. placet. Aliud est enim placere hominibus: aliud, & Deo & hominibus. Item qui hominibus propter veritatem placet, nõ ipse illis, sed veritas placet: placere autem dixit quantum in seipso est, quantum ad eius voluntatem attinet: ac si diceret, placere vellem. Non enim si hoc eo non agente placeat alicui, quasi propter seipsum, & non propter Deum atq; Euangelium, quod annunciat, superbiæ ipsius potius, quàm errori eius cui peruersè placet, tribuendum est. Iste itaq; sensus est, Modo ergo hominibus suadeo, an Deo? Aut quia hominibus suadeo, quæro hominibus placere? si adhuc hominibus quærerẽ placere, Christi seruus non essem. Iubet enim ille seruis suis, vt discãt ab eo mites esse & humiles corde. *Matth. 11. d. 29.*

Quod nullo modo potest, qui propter seipsum, id est, propter suam quasi priuatã & propriã gloriam placere hominibus quærit. Dicit aũt & alibi, Hominibus suademus, Deo autẽ manifesti sumus: vt intelligas quod hic ait, Hominibus suadeo, an Deo? nõ vtiq; Deo, sed hominibus suadẽdum. Non ergo moueat, quod alibi dixit, Sicut & ego omnib⁹ per omnia placeo. Addidit enim, Non quærẽs quod mihi prodest, sed quod multis, vt salui fiant. Nulli autem prodest, vt saluus fiat, si homo ei propter seipsum placeat: qui non placet vtiliter, nisi cùm propter Deũ placet: id est, vt Deus placeat & glorificetur, cùm dona eius attẽduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiũtur. Cùm aũt sic homo placet, non iam homo, sed Deus placet. Vtrunque ergo rectè dici potest, & ego placeo, & non ego placeo. Si enim assit bonus intellector, piusq; pulsator, patebit vtrumque, & nulla inter se repugnantia repellet intrantem. *Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secũdùm hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.* Euangelium quod secundùm hominem est, mẽdacium est. Omnis enim homo mendax: quia quicquid veritatis inuenitur in homine, non est ab homine, sed à Deo per hominem. Ideo iam quod secundùm hominem est, nec Euangelium dicẽdum est: quale illi afferebant, qui in seruitutem ex libertate attrahebãt eos, quos Deus ex seruitute in libertatem vocabat. *Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & vastabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.* Si persequẽdo & vastando Ecclesiã Dei proficiebat in Iudaismo, apparet contrarium esse Iudaismum Ecclesiæ Dei, non per illam spiritalem legẽ quã acceperunt Iudæi, sed per carnalem conuersationem seruitutis ipsorum. Et si æmulator, id est, imitator paternarum suarũ traditionũ, persequebatur Paulus Ecclesiam Dei, paternæ ipsius traditiones contrariæ sunt Ecclesiæ Dei. Non autẽ legis illius culpa est: Lex enim spiritalis est, nec carnaliter se cogit intelligi: sed illorum vitium est, qui & illa quę acceperunt, carnaliter sentiunt, & multa etiam sua tradiderunt, dissoluẽtes, sicut Dominus dicit, mandatum Dei propter traditiones suas. *Cùm autem placuit Deo, qui me segregauit de ventre matris meæ, & vocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, vt annunciarem eum in gentibus, continùò nõ acquieui carni & sanguini.* Segregatur quodammodo de ventre matris, quisquis à carnalium parentum consuetudine cæca separatur: acquiescit autẽ carni & sanguini, quisquis carnalibus propinquis & consanguineis suis carnaliter suadentibus assentitur. *Neque veni in Hierosolymam ad præsidentes meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterũ reuersus sum Damascũ. Deinde post annos tres, ascendi Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud illum diebus quindecim.* Sic cùm euangelizasset Paulus in Arabia, postea vidit Petrũ, non ideo vt per ipsum Petrũ discereꝛ Euangeliũ: nam ante eũ vtique vidisset, sed vt fraternam charitatẽ etiã corporali notitia cumularet. *Alium autẽ Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobũ fratrem Domini.* Iacobus Domini frater, vel ex filiis Ioseph de alia vxore, vel ex cognatione Mariæ matris eius debet intelligi. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.* Qui dicit, Ecce coram Deo, quia non mentior, iurat vtique. Et quid sanctius hac iuratione? sed non est contra præceptum iuratio, quæ à malo est, non iurãtis, sed incredulitatis eius, cui iurare cogitur. Nã hinc intelligitur ita Dominum prohibuisse à iurando, vt quantum in ipso est quisq; non iuret, quod multi faciũt in ore habẽtes iurationem tanquã magnum aut suaue aliquid. Nam vtiq; Apostolus nouerat præceptum Domini, & iurauit tamen. Non enim audiendi sunt, qui has iurationes esse non putãt. Quid enim faciẽt de illa, Quotidie morior per gloriam vestram, fratres, quã habeo in Christo Iesu Domino nostro: quam Græca exemplaria manifestissimam iurationem esse conuincunt. Quantum ergo in ipso est, non iurat Apostolus. Non enim appetit iurationem cupiditate, aut delectatione iurandi: amplius est enim quã est, est: non, non: & ideo à malo est, sed infirmitatis aut incredulitatis eorũ, qui non aliter mouentur ad fidem. *Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autẽ ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ in Christo sunt.* Animaduertendũ, nõ in sola Hierosolyma Iudæos in Christũ credidisse, nec tam paucos fuisse, vt Ecclesiis gentium miscerentur, sed tam multos, vt ex illis Ecclesiæ fierent. *Tantùm autem audientes erant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc euangelizat fidem quam aliquando vastabat, & in me magnificabant Deum:* hoc est quòd dicebat non se placere hominibus vtiq; per seipsum, sed vt in illo magnificaretur Deus: hoc est, quod etiã Dñs dicit, Luceãt opera vestra coram hominibus, vt videãt bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cũ Barnaba, assumpto etiam Tito.* Tãquam testimoniis pluribus agit, cùm etiam istos nominat. *Ascendi autem secundùm reuelationem.* Ne moueret eos quare vel tũc ascenderit quò tam diu non ascenderat. Quapropter si ex reuelatione ascendit, tunc proderat vt ascenderet. *Et exposui illis Euangelium, quod prædico in gentibus seorsum his qui videbantur esse aliquid.* Quod seorsum exposuit Euangelium eis, qui eminebant in Ecclesia, cùm iam illud exposuisset coram omnibus, non ideo factum est, quòd aliqua falsa dixerat, vt seorsum pauciorib⁹ vera diceret, sed aliqua tacuerat, quæ adhuc paruuli portare non poterant. Qualibus se ad Corinthios

thios lac dicit dedisse, non escam. Falsum enim dicere nihil licet. Aliquando autem aliquid veri tacere, vtile est. Perfectionem ipsius opus erat vt scirent cæteri Apostoli. Non enim sequebatur vt si fidelis esset, veramq; & rectam teneret fidem, iam etiam Apostolus esse deberet. Illud autem quod subiungit, *Ne fortè in vacuum curram, aut cucurri:* nõ ad illos cum quibus seorsum contulit Euangelium, sed ad istos quibus scribit quasi per interrogationem dictum intelligendum est: vt ex eo appareret, nõ eum in vacuum currere aut cucurrisse, quia iam etiam attestatione cæterorum nihil ab Euãgelij veritate dissentire approbatur. *Sed neque Titus qui mecum erat,* inquit, *cùm esset Græcus compulsus est circumcidi.* Quamuis Titus Græcus esset, & nulla eum consuetudo aut cognatio parentum circũcidi cogeret, sicut Timotheum, facilè tamen etiam ipsum circumcidi permisisset Apostolus. Non enim talicircumcisione salutem docebat auferri, sed si in ea constitueretur spes salutis, hoc esse contra salutem ostendebat. Poterat ergo vt superfluam æquo animo tolerare, secundùm sententiam quam alibi dixit, Circumcisio nihil est, & præputiũ nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei. Propter subintroductos autem falsos fratres, non est compulsus Titus circumcidi: id est, non ei potuit extorqueri, vt circumcideretur: quia illi qui subintroierunt quos dicit proscultare libertatem eorũ, vehementer obseruabant & cupiebant circumcidi Titum, vt iam circumcisionem etiam ipsius Pauli attestatione & consensione, tanquam saluti necessariam prædicarent. Et sic eos, vt ait, in seruitutem redigerent: id est, sub onera legis seruilia reuocarent. Quibus se nec ad horã, id est, nec ad tempus cessisse dicit subiectioni, vt veritas Euangelij permaneret ad gentes. Denotabant autem suspectumq; haberi volebant inuidi apostolum Paulum, quòd aliquando persecutor Ecclesiarum fuerit: & ideo dicit, *De his autem qui videntur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest:* quia & qui videntur esse aliquid, carnalibus hominibus videntur esse aliquid. Nam non sunt ipsi aliquid. Et si enim boni ministri Dei sunt, Christus in illis est aliquid, non ipsi per se. Nam si ipsi per se essent aliquid, semper fuissent aliquid: quales aliquando fuerint: id est, quia & ipsi peccatores fuerũt, nihil sua dicit interesse: quia *Deus hominis personam nõ accipit:* id est, sine personarum acceptione omnes ad salutem vocauit, non reputans illis delicta eorum. Et ideo absentibus illis qui priores facti erant Apostoli, Paulus à Domino perfectus est: vt quando cũ eis contulit, nihil esset quod perfectioni eius adderẽt: sed potius viderent, eundem Dominũ Iesum Christum, qui sine personarum acceptione saluos facit, hoc dedisse Paulo vt ministraret gentibus, quod etiam Petro dederat, vt ministraret Iudæis. Non ergo inuenti sunt in aliquo dissentire ab illo, vt cùm ille se perfectũ Euangelium accepisse diceret, illi negarent, & aliquid vellent tanquam imperfecto addere: sed e contrariò pro reprehensoribus imperfectionis, approbatores perfectionis fuerunt. *Et dederunt dexteras societatis:* id est, consenserunt in societatem, & paruerunt voluntati Domini cõsentientes, vt Paulus & Barnabas irent ad gentes, ipsi autem in circumcisionem, quæ præputio, id est, gentibus contraria videtur. Nam etiam sic potest intelligi, quod ait, ecõtrariò, vt ordo iste sit: Mihi enim qui videntur aliquid, nihil apposuerũt, sed ecõtrariò, vt nos quidem in gentes iremus, quæ sunt contrariæ circumcisioni, ipsi autem in circumcisionem, consenserũt mihi & Barnabæ: hoc est, dexteras societatis nobis dederunt. Neq; in contumeliam præceptorum eius putet quis ab eo dictum: Qui videntur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Et illi enim tanquã spiritales viri volebant resisti carnalibus, qui putabant aliquid ipsos esse & non potius Christum in eis, multumq; gaudebant cùm persuaderetur hominibus, & seipsos præcessores Pauli, sicut eundem Paulum ex peccatoribus iustificatos esse à Domino, qui personam hominis nõ accipit, quia Dei gloriam quærebat, non suam. Sed quia carnales & superbi homines, si quid de vita ipsorum præterita dicitur, irascuntur, & in contumeliam accipiũt, ex animo suo coniiciunt Apostolos. Petrus autem & Iacobus & Ioannes honoratiores in Apostolis erãt, quia ipsis tribus se in monte Dominus ostẽdit in significatione regni sui, cùm ante sex dies dixisset, Sunt hîc quidam de circumstantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis in regno patris sui. Nec ipsi erant columnę, sed videbantur. Nouerat enim Paulus sapientiam ædificasse sibi domũ, & nõ tres columnas constituisse, sed septem: qui numerus vel ad vnitatem Ecclesiæ refertur. Solet enim pro vniuerso poni, sicut in Euãgelio dictum est, Accipiet in hoc seculo septies tantum: ac si diceret, Quasi nihil habẽtes, sed omnia possidẽtes. Vnde etiam Ioannes ad septem scribit Ecclesias, quæ vtique vniuersalis Ecclesiæ personam gerunt: vel certè ad septenariam operationem Spiritus sancti magis refertur septenarius numerus columnarum: sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris Dei, quibus operationibus dom⁹ filij Dei, hoc est, Ecclesia cõtinetur. Quod autem ait, *Tantùm vt pauperum memores essemus, quod & studui hoc ipsum facere:* cõmunis cura erat omnibus Apostolis de pauperibus sanctorũ, qui erant in Iudæa, qui rerum suarum venditarũ pretia ad pedes Apostolorum posuerãt. Sic ergo ad gentes missi sunt Paulus & Barnabas, vt Ecclesiæ gentium, quæ hoc non fecerant, ministrarent oratione ipsorum eis, qui hoc fecerant: sicut ad Romanos dicit: Nunc aũt pergam Hierusalem ministrare sanctis, placuit enim Macedoniæ & Achaiæ cõmunionem aliquam facere in pauperes sanctorũ, qui sunt in Hierusalem. Placuit enim illis, & debitores eorum sunt. Si enim spiritalibus eorum communicauerunt gentes, debẽt & in carnalibus ministrare eis. In nullam ergo simulationẽ Paulus lapsus erat, quia seruabat vbique, quod congruere videbat, siue Ecclesiis gentium, siue Iudæorum, vt nusquã auferret consuetudinem, quæ seruata nõ impediebat ad obtinẽdum regnum Dei: tantum admonens, ne quis in superfluis poneret spem salutis, etiam si consuetudinem in eis propter offensionem infirmorum custodire vellet. Sicut ad Corinthios dicit, Circúcisus quis vocatus est, non adducat præputium: in præputio quis vocatus est, nõ circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Hoc enim ad eas consuetudines vel conditiones vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisque moribus. Non enim si latro erat quisq; cùm vocatus est, debet in latrocinio permanere. Petrus autẽ cùm venisset Antiochiam, obiurgatus est à Paulo, nõ quia seruabat consuetudinem Iudæorum in qua natus atque educatus erat, quamquam apud gentes eam non seruaret, sed obiurgatus est, quia gentibus eam volebat imponere. Cùm vidisset quosdam venisse ab Iacobo, id est, à Iudæa. Nam Ecclesiæ Hierosolymitanæ Iacobus præfuit. Timens ergo eos qui adhuc putabant in illis obseruationibus salutem constitutam, segregabat se à gẽtibus, & simulatè illis cõsentiebat ad imponenda gentibus illa onera seruitutis, quod in ipsius obiurgatione verbi satis apparet. Non enim ait, *Si tu, cùm Iudæus sis, gentiliter, & non Iudaicè viuis, quemadmodum rursus ad consuetudinem Iudæorum reuerteris?* sed *quemadmodum,* inquit, *gentes cogis iudaizare.* Quòd autem hoc ei coram omnibus dixit, necessitas

coẽgit,

Gal. 1. d. 11.

Gal. 1. b. 11.

Psal. 115. d. 11.

1. Cor. 10. g. 33.

2. Cor. 5. b. 11.

Matth. 5. f. 37.

Ibid. k. 11.

Epistolæ pars secunda Gal. 1. a.

Gal. 1. d. 11.

Gal. 1. b. k. k.

1. Cor. 14. d. 33.

Rom. 7. c. 14.

Matth. 13. d. 3.

Mat th. 16. d. 28.

Prouer. 9. a. 1.

Matth. 19. d. 29.

2. Cor. 6. c. 10.

Apoc. 1. a. 4.

Act 4. g. 35.

Rom. 15. f. 25.

1. Cor. 7. d. 18.

coëgit,vt omnes illius obiurgatione sanarentur. Non enim vtile erat errorem qui palam noceret, in secreto emendare. Huc accedit,quòd firmitas & charitas Petri,cui ter à Domino dictum est,Amas me? Pasce oues meas, obiurgationẽ talem posterioris pastoris pro salute gregis liberrimè sustinebat. Nam erat obiurgatore suo ipse qui obiurgabatur mirabilior, & ad imitãdum difficilior. Facilius est enim videre quid in alio corrigas,atq; id vituperando vel obiurgando corrigere,quàm videre quid in te corrigendum sit,libenterq; corrigi,vel per teipsum,nedum per alium,adde posteriorem, adde corã omnibus. Valet autem hoc ad magnum humilitatis exemplum, quæ maxima est disciplina Christiana: humilitate enim conseruatur charitas. Nam nihil eam citius violat quàm superbia. Et ideo Dominus nõ ait, Tollite iugum meum & discite à me, quoniam quatriduana de sepulchris cadauera exuscito,atque omnia dæmonia de corporibus hominum morbosq; depello, & cætera huiusmodi: sed, Tollite,inquit,iugum meũ,& discite à me,quia mitis sum,& humilis corde. Illa enim signa sunt rerum spiritalium: mitem autẽ esse & humilem,charitatis conseruatio est. Res ipsæ spirales sunt, ad quas per illa ducuntur,qui oculis corporis dediti fidem inuisibiliũ qua iam de notis visitatisq; nõ possunt, de nouis & repentinis visibilibus quærunt. Si ergo & illi qui coegebant gentes iudaizare, didicissent mites esse & humiles corde,quod à Domino Petrus didicerat, saltẽ correcto tanto viro ad imitandum inuitarentur, ne putarent Euangelium Christi iustitiæ suæ tanquam debitum redditum. *Sed scientes quoniam non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Christi Iesu*, vt impleat opera legis adiuuantem infirmitatem suam, non merito suo,sed gratia Dei; nõ exigerent de gentibus carnales legis obseruationes,sed per ipsam gratiam fidei, spiritalia opera legis eos implere posse cognoscerent. Quoniam ex operibus legis,cùm suis viribus ea quisque tribuit, non gratiæ miserantis Dei, non iustificabitur omnis caro: id est,omnis homo,siue omnes carnaliter sentientes. Et ideo illi qui cùm iam essent sub lege, Christo crediderunt,non quia iusti erant, sed vt iustificarentur,venerũt ad gratiam fidei. Peccatorum autem nomen gentibus imposuerant Iudæi iam vetusta quadam superbia, tanquam ipsi iusti essent, videndo stipulam in oculo alieno, & nõ trabem in suo. Secundùm eorum morem locutus Apostolus ait, *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores:* id est, quos appellant peccatores,cùm sint & ipsi peccatores. Nos ergo,inquit,natura Iudæi, cùm gentiles non essemus, quos nisi peccatores appellant, tamen *& nos* peccatores *in Christo Iesu credimus, vt iustificemur per fidem Christi*. Non autem quærerent iustificari, nisi essent peccatores. An fortè quia in Christo voluerunt iustificari, peccauerunt; quia si iam iusti erant, aliud quærendo vtique peccauerunt: sed, si ita est, inquit, ergo Christus peccati minister est. Quod vtique non possunt dicere, quia & ipsi qui nolebant nisi circumcisis gentibus tradi Euangelium, in Christo crediderant. Et ideo quod dicit, Absit: non solus,sed cum ipsis dicit. Destruxit autem superbiam gloriantem de operibus legis, quæ destrui & deberet & posset, ne gratia fidei videretur non necessaria, si opera legis etiam sine illa iustificari crederentur. Et ideo præuaricator est, si rursus illa ædificat,dicens: quòd opera legis etiam sine gratia iustificãt, vt Christus peccati minister inueniatur. Posset ergo illi obiici dicenti: *Si enim quæ destruxi, hæc eadem rursus ædifico, præuaricatorem meipsum constituo.* Quid ergo? quia fidem Christi oppugnabas antea,quã nunc ædificas,præuaricatorẽ te constituis? Sed illam non destruxit, quia destrui nõ potest. Hanc verò superbiam destruxerat, constanterq; destruebat, quia destrui poterat: & ideo non ille præuaricator est, qui rem verã cùm conaretur destruere, & postea veã esse ac destrui nõ posse cognosceret, tenuit eam vt in ea ædificetur. Sed ille præuaricator est, qui cũ destruxerit rem falsam,quia destrui potest,eam rursus ædificat. Mortuum autem se legi dicit, vt iam sub lege nõ esset,sed tamẽ per legem: siue quia Iudæus erat,& tãquam pædagogum legem acceperat: sicut postea manifestat. Hoc autem agitur per pædagogum, vt non sit necessari pædagogus,sicut per vbera nutritur infans, vt iam vberibus non indigeat, & per nauem perueniunt ad patriam, vt iam naui opus nõ sit: siue per legem spiritaliter intellectam legi mortuus est,ne sub ea carnaliter viueret. Nã hoc modo per legem, legi vt morerentur volebat, cùm eis paulò pòst ait, Dicite mihi sub lege volentes esse,legem non legistis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit, &c. vt per eãdem legem spiritaliter intellectam morerentur carnalibus obseruationibus legis. Quod autem adiungit, *Vt Deo viuam:* Deo viuit qui sub Deo est, legi aũt qui sub lege est. Sub lege autem viuit, inquantum quisq; peccator est: id est,inquantum à vetere homine nõ est mutatus: sua enim vita viuit,& ideo lex supra illũ est: quia qui eam nõ implet, infra illam est: nam iusto lex posita non est,id est imposita, vt supra illum sit: in illa enim potius quàm sub illa; quia non sua vita viuit, cui coërcendæ lex imponitur. Vt enim sic dicã,ipsam quodammodo legem viuit, qui cum dilectione iustitiæ iustè viuit,non proprio ac transitorio, sed cõmuni ac stabili gaudens bono. Et ideo Paulo non erat lex imponenda, qui dicit, *Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus*. Quis ergo audeat Christo legẽ imponere, qui viuit in Paulo? Nõ enim audet quis dicere Christum non rectè viuere, vt ei coërcẽdo lex imponenda sit. *Quòd autẽ nunc viuo*, inquit, *in carne*, quia non posset dicere Christum adhuc mortaliter viuere, vita autem in carne mortalis est. *In fide*, inquit, *viuo filij Dei*: vt etiam sic Christus viuat in credente habitãdo in interiore homine per fidem, vt postea per speciem impleat eum, cùm absorptum fuerit mortale à vita. Vt autem ostenderet quòd viueret in illo Christus, & quod in carne viués in fide viuit filij Dei, non meriti sui esse,sed gratiæ ipsius: *Qui me*, inquit, *dilexit, & tradidit seipsum pro me*. Pro quo vtique, nisi pro peccatore, vt eum iustificaret? Et dicit hoc qui Iudæus natus & educatus erat,& abundantiùs æmulator extiterat paternarum suarum traditionũ. Ergo si & pro talibus se tradidit Christus, etiam ipsi peccatores erant. Non ergo meritis iustitiæ suæ datum dicant, quod nũ opus erat iustis dari. Non enim veni vocare iustos, ait Dominus, sed peccatores: ad hoc vtique, ne sint peccatores. Si ergo Christ' me dilexit,& tradidit seipsum pro me, non irritam facio gratiam Dei, vt dicam per legem esse iustitiam. Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est: id est, sine causa mortuus est, quando per legem: id est, per opera legis quibus Iudæi confidebant, posset esse iustitia in hominibus. Gratis autem mortuum Christum nec illi dicũt quos refellit,quoniam Christianos se volebant haberi. Nõ ergo rectè per illa legis opera Christianos iustificari persuadebant, quibus rectè dicit, *O stulti Galatæ, quis vos fascinauit?* Quod non rectè diceretur de his qui nunquam profecissent, sed de his qui ex profectu decidissent. *Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est, crucifixus:* hoc est, quibus videntibus Christus Iesus hæreditatem suam possessionemq; suam amisit: his vtique auferentibus eam, Dominumq; inde expellentibus,qui ex gratia fidei per quam Christus possidet gentes,ad legis opera eos qui crediderant reuocabant, Christo auferendo possessionem suam: id est, eos in quibus iure gratiæ fideiq; inhabitabat.

Quod

Quod in ipsis Galatis accidisse vult videri Apostol⁹. Nam ad hoc pertinet quod ait, Ante quorum oculos. Quid enim tam ante oculos eorum contigit, quàm quod in ipsis cõtigit: Cùm autem dixisset, Iesus Christus proscriptus est: addidit, crucifix⁹: vt hinc eos maximè moueret, cùm considerarent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amittebat: ne parum esset gratis eum mortuum, quod superiùs dixerat. Illud enim ita sonat tanquam non peruenerit ad possessionẽ pro qua sanguinem dedit. Proscriptio aũt etiã quæ tenebat, aufertur. Sed hęc proscriptio non obest Christo, qui etiam sic per diuinitatem Dominus est omnium: sed ipsi possessioni: quæ huius gratiæ cultura caret. Hinc iam incipit demonstrare, quemadmodum gratia fidei sufficiat ad iustificandum sine operibus legis, ne quis diceret non se quidem operibus legis tantum totam hominis iustificationem tribuere, sed neq; tantum gratiæ fidei, ex vtroq; autem perfici ad salutem. Sed hæc quæstio vt diligenter tractetur, ne quis fallatur ambiguo, scire prius debet opera legis bipertita esse. Nã partim in sacramentis, partim verò in moribus accipiuntur. Ad sacramenta pertinent, circumcisio carnis, sabbatum temporale, neomeniæ, sacrificia, atque omnes huiusmodi innumeræ obseruationes. Ad mores autem, Nõ occides, non mœchaberis, non falsum testimonium dices, & talia cætera. Nũquidnam ergo Apostolus ita potest non curare, vtrum Christianus homicida aut mœchus sit, an castus atque innocens, quemadmodum non curat, vtrum circumcisus carne an præputiatus sit? Nunc ergo de his operibus maximè tractat, quæ sunt in sacramentis, quamquam & illa interdum se admiscere significet. Prope finem autem epistolæ, de his separatim tractauit, quę sunt in moribus: & illud breuiter, hoc autem diutius. Hæc enim onera potius imponi gẽtibus quorum vtilitas in intellectu est: nam hæc omnia exponuntur Christianis, vt quid valeant, tantùm intelligant, non etiam facere cogantur: in obseruationibus autem si nõ intelligantur, seruitus sola est: qualis erat in populo Iudęorum, & est vsque adhuc. Si autem & obseruentur illa, & intelligantur, non modò nihil obsunt, sed etiã prosunt aliquid, si tempori congruãt. Sicut ab ipso Moyse Prophetisq; obseruata sunt, congruentibus illi populo, cui adhuc talis seruitus vtilis erat, vt sub timore custodiretur. Nihil enim tam piè terret animã quàm sacramentum non intellectum: intellectum autem, gaudium pium parit, & celebratur liberè, si opus est tempori: si autem nõ est opus, cum suauitate spiritali tãtummodo legitur & tractatur. Omne autem sacramentum cùm intelligitur, ad contemplationem veritatis refertur, aut ad bonos mores. Contemplatio veritatis in solius Dei dilectione fundata est: boni mores in dilectione Dei & proximi, in quib⁹ duobus præceptis tota lex pendet, & Prophetæ. Nunc igitur quẽadmodũ circũcisio carnis, & cætera huiusmodi legis opera, vbi iam gratia fidei est, non sint necessaria, videam⁹, *Hoc solũ*, inquit, *volo discere à vobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Respondetur, Vtique ex auditu fidei. Ab Apostolo enim prædicata est eis fides, in qua prædicatione vtique aduentum & præsentiam sancti Spiritus senserãt: sicut illo tempore in nouitate inuitationis ad fidem etiam sensibilibus miraculis præsentia sancti Spiritus apparebat: sicut in Actib⁹ Apostolorum legitur, Hoc aũt factũ erat apud Galatas antequã isti ad eos peruertẽdos & circũcidẽdos peruenissent. Iste ergo sensus est, Si in illis operib⁹ legis esset salus vestra, nõ vobis Spiritus sanctus nisi circumcisis daretur. Deindè intulit, *Sic stulti estis, vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummemini*. Hoc est quod superiùs in exordio dixerat, Nisi aliqui sunt conturbantes vos, & volentes conuertere Euãgelium Christi. Conturbatio enim ordini contraria est. Ordo est autem à carnalibus ad spiritalia surgere, non ab spiritalibus ad carnalia cadere, sicut istis acciderat. Et hæc est Euangelij conuersio retrorsum, quod quia bonum non est, non est Euangelium, cùm hoc annunciatur. Quod autem dicit, *Tanta paſsi estis*: Multa iam pro fide tolerauerant, non timore, tanquam sub lege positi, sed magis in ipsis passionibus charitate timorem vicerant. Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus eorum per Spiritum sanctum, quem acceperant. Sine causa ergo, inquit, tanta passi estis, qui ex charitate, quæ in vobis tanta sustinuit, ad timorem relabi vultis. *Si tamen sine causa tanta paſsi estis*. Quod enim sine causa factum est, dicitur superfluum, nec prodest nec nocet. Hoc verò videndum est, ne ad perniciem valeat: non enim hoc est non surgere, quod est cadere: quamuis isti nondum cecidissent, sed iam inclinarentur vt caderent. Nam vtique adhuc in eis Spiritus sanctus operabatur, sicut consequenter dicit, *Qui ergo tribuit vobis spiritum, & virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Respondetur, Vtique ex auditu fidei, sicut superiùs tractatum est. Deinde adhibet exemplum patris Abraham, de quò in epistola ad Romanos vberiùs apertiusque dissertum est: Hoc enim maximè in eo victoriosum est, quòd antequam circumcideretur, deputata est fides eius ad iustitiam, & ad hoc rectissimè refertur quod ei dictum est, Quia benedicentur in te omnes gentes: imitatione vtique fidei eius, qua iustificatus est etiam ante sacramẽtum circumcisionis, quod ad fidei signaculum accepit, & ante omnem seruitutem legis, quæ multo pòst data est. Quod autem ait, *Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt legis*, sub timore vult intelligi, non in libertate: vt scilicet corporali præsentique vindicta vindicaretur in eos, qui non permanerent in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt facerent ea. Huc quoque accedebat, vt in ipsa corporum pœna etiam maledicti ignominiam formidarẽt. Ille autem iustificatur apud Deum, qui eum gratis colit: non scilicet cupiditate appetẽdi aliquid ab ipso præter ipsum, aut timore amittendi. In ipso enim solo vera nostra beatitudo atque perfecta est, & quoniam inuisibilis est oculis carneis, fide colitur quamdiu in hac carne viuimus, sicut suprà dixit, Quòd autẽ nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, & ipsa est iustitia: quòd pertinet quod dictum est, *Quia iustus ex fide viuit*. Hinc enim ostendere voluit, quia in lege nemo iustificatur, quia scriptum est iustum ex fide viuere. Quare intelligendum est in lege, quod nunc ait, in operibus legis dictum esse: & hoc istis, qui in circumcisione carnis, & talibus obseruationibus continentur: in quibus qui viuit, ita in lege est, vt sub lege viuat. Sed legem, vt dictum est, pro ipsis operibus legis nunc posuit, quod de posterioribus manifestatur. Ait enim, *Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in illis*. Non ait, qui fecerit eam, viuet in ea: vt intelligas legem in hoc loco pro ipsis operibus positam. Qui autem viuebant in his operibus, timebant vtique ne si non ea fecissent, lapidationem, vel crucem, vel aliquid huiusmodi paterentur. Ergo qui fecerit ea, inquit, viuet in illis: id est, habebit præmium, ne ista morte puniatur. Non ergo apud Deum, cuius ex fide si quis in hac vita vixerit, cùm hinc excesserit, tunc eum magis habebit præstantissimum præmium. Non itaque ex fide viuit, quisquis præsentia quæ videntur, vel cupit vel timet. Quia fides Dei ad inuisibilia pertinet, quæ pòst dabuntur. Nam est ista quædam in operibus legis iustitia, quando sine suo præmio relicta non est: vt qui fecerit ea, viuat in eis. Vnde & ad Romanos dicit, Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non ad Deum.

Aliud

Aliud est ergo, non iustificari: aliud, non iustificari apud Deum. Qui omnino nō iustificatur, nec illa seruat, quæ temporale habent præmium; nec illa quæ æternum: qui autem in operibus legis iustificatur, non apud Deum iustificatur: quia temporalem inde expectat visibilemq; mercedem. Sed tamen est etiam ista, vt dixi, quædam, vt sic dicam, terrena carnalisq; iustitia: nam & ipse Apostolus eam iustitiam vocat, cùm
Philip 3.b.6. alibi dicit, Secundùm iustitiā quæ in lege est, conuersatus sine querela. Propterea Dominus Iesus Christ⁹ iam libertatem daturus credentibus, quædam earum
Matth.12.d.8. obseruationum non seruauit ad literam. Vnde etiam cùm sabbato esurientes discipuli spicas euulsissent, respondit indignantibus, Dominum esse filium hominis etiam sabbati. Itaque illa carnaliter non obseruādo, carnalium conflagrauit inuidiam: & suscepit quidem pœnam propositam illis, qui ea nō obseruassent, sed vt crederes in se talis pœnæ timore liberaret: quò pertinet quod adiungit, *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est,* B
Deut.21.d.23. *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Quæ sententia spiritaliter intelligentibus sacramentum est libertatis: carnaliter autem sentientibus, si Iudæi sunt, iugum est seruitutis: si Pagani aut hæretici, velamentum est cæcitatis. Nam quòd quidam nostri minus in scripturis eruditi, sententiā istam nimis timentes, & Scripturas veteres debita pietate approbantes, nō putant hoc de Domino esse dictum, sed de Iuda traditore eius. Aiunt enim propterea non esse dictum, Maledictus omnis qui figitur in ligno: sed, qui pendet in ligno: quia nō hīc Dominus significatus est, sed ille qui se laqueo suspendit. Nimis errant, nec attendunt se cōtra Apostolum disputare, qui ait, Christ⁹ nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis factus est maledictū, ipse vtique pepēdit in ligno: id est, Christus, qui nos liberauit à maledicto legis: vt non iam timore iustificaremur in operibus legis, sed fide apud Deum: quæ nō per timorem, sed per dilectionem operatur. Spiritus enim sanctus, qui hoc per Moysen dicit, vtrumque prēuidit: vt & timore visibilis pœnæ custodirētur, qui nondum poterāt ex inuisibilium fide viuere: & ipse timorem istum solueret suscipiendo quod timebatur, qui timore sublato donum dare poterat charitatis. Nec in hoc quòd maledictus est appellatus, qui pendet in ligno, contumelia in Dominum putanda est: ex parte quippe mortali pependit in ligno: mortalitas autem vnde sit, notum est credētibus. Ex pœna quippe est, & maledictio peccati primi hominis, quā Dominus susce-
1.Pet.2.d.24. pit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. Si ergo diceretur, mors maledicta est: nemo exhorresceret. Quid autem nisi mors Domini pepēdit in ligno, vt mortem moriendo superaret. Eadem igitur maledicta, quæ victa est. Item si diceretur, peccatum maledictum est: nemo miraretur. Quid autem pependit in ligno, nisi peccatū veteris hominis, quod Dominus pro nobis in ipsa carnis mortalitate suscepit? Vnde nec erubuit nec timuit Apostolus dicere,
2.Cor.5.a.1. peccatum eum fecisse pro nobis: addens, vt de peccato cōdemnaret peccatum. Non enim & vetus homo noster simul crucifigeretur, sicut Apostolus alibi dicit, nisi in illa morte Domini, peccati nostri figura
Rom.6.b.6. penderet, vt euacuaretur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. In eius peccati & mortis figura,
Num.21.c.9. etiam Moyses in eremo super lignū exaltauit serpentem. Persuasione quippe serpētis homo in damnationem mortis cecidit. Itaque serpēs ad significationem ipsius mortis, conuenienter in ligno exaltatus est: in illa enim figura mors Domini pendebat in ligno. Quis autem abhorreret, si diceretur, Maledictus serpēs qui A pendet in ligno? & tamē mortem carnis Domini prefigurans serpens pendebat in ligno, cui sacramento ipse Dominus attestatus est, dicens: Sicut exaltauit Ioan.3.b. Moyses serpentem in † eremo, ita & exaltari oportet al.desert. filiū hominis super terram. Non enim & hoc in contumeliam Domini Moysen fecisse, aliquis dixerit, cū tantam in ea cruce salutem hominum esse cognosceret, vt nō ob aliud ad eius indicium serpentem illum erigere iuberetur, nisi vt eum intuentes, qui morsi à serpentibus, morituri erant, cōtinuò sanarentur. Nec propter aliud ille serpens æneus factus erat, nisi vt permansuræ passionis Domini fidem significaret. Etiam vulgo quippe dicuntur ænea, quorū numerus manet. Si enim obliti essent homines, & obliteratum esset de memoria temporis, quòd Christus pro hominibus mortuus est, verè morerentur: nunc autem tanquam ænea permanet crucis eius, vt cùm alij moriantur, alij nascantur, ipsam tamen sublimem permanere inueniant, quam intuendo sanētur. Non igitur mirum, si de maledicto vicit maledictum, qui vicit de morte mortem, & de peccato peccatum, de serpente serpentem. Maledicta autem mors, maledictum peccatum, maledictus serpēs: & hæc omnia in cruce triumphata sunt. Maledictus igitur omnis qui pendet in ligno. Deut.21.d.23. Quia ergo non ex operibus legis, sed ex fide iustificat ²³. Christus credentes in se, timor maledictionis crucis ablatus est: charitas benedictionis Abrahæ, ppter exemplum fidei permanet ad gentes: *vt annunciationem,* Gal.3.b.14. inquit, *spiritus per fidem accipiamus*: id est, vt non quod timetur in carne, sed quod spiritu diligitur, crediturus annuncietur. Vnde etiam testamenti humani mentionem facit: quod vtique multo est infirmius quàm diuinum. *Tamen hominis confirmatum testamentum,* Hier.3.d.6. inquit, *nemo irritum facit, aut superordinat:* quia cùm testator mutat testamentum, non confirmatum mutat: testatoris enim morte confirmatur. Quòd autē mors testatoris valet ad confirmandum testamentum eius, C quia consilium mutare iam non potest: hoc immutabilitas promissionis Dei valet ad confirmandam hæreditatem Abrahę, cuius fides deputata est ad iustitiā. Rom.4.b.3. Et ideo semen Abrahæ, cui dictæ sunt promissiones, Christum dicit Apostolus, hoc est omnes Christianos fide imitantes Abraham: quod ad singularitatem redigit, commendando quòd non dictum est, & seminibus; sed, semini tuo: quia & vna est fides, & nō possunt similiter iustificari qui viuunt ex operibus carnaliter, cum his qui viuunt ex fide spiritaliter. Inuincibiliter autem infert, quòd lex nondum data erat: nec posset post tātos annos ita dari, vt antiquas Abrahæ promissiones irritas faceret. Si enim lex iustificat, nō est iustificatus Abraham, qui multum ante legē fuit. Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri, non legis operibus iustificati hominem, sed fide. Simul etiā nos cogit intelligere omnes antiquos, qui iustificati sunt, D ex ipsa fide iustificatos. Quòd enim nos ex parte præteritum, id est, primum aduentum Domini; ex parte futurum, id est, secundum aduētum Domini credendo salui efficimur: hoc totum illi, id est, vtrumque aduentum futurum credebant, reuelante sibi Spiritu Ioan.14.b. sancto, vt salui fierent. Vnde est etiam illud, Abraham cōcupiuit diem meum videre, & vidit, & gauisus est. Sequitur quæstio satis necessaria: Si enim fides iustificat, & priores sancti, qui apud Deum iustificati sunt, per ipsam iustificati sunt, quid opus erat legem dari? Quam quæstionem tractandam sic intulit, interrogans & dicens, Quid ergo? Hucusque enim interro- 1.Reuel. cap.2.c. Gal.3.d.19. gatio est. Deinde infertur responsio: *Lex transgressionis gratia proposita est, donec veniret,* inquit, *semen, cui promissum est, dispositum per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnius non est, Deus verò vnus est.* Mediatorem Iesum Christum secundùm hominem

dici, ex illa eiusdē Apostoli sententia fit planius, cū ait, 1.Tim.2.b. A Vnus est enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Mediator ergo inter Deū & Deum esse non potest, quia vnus est Deus: mediator autem vnius nō est, quia inter aliquos medius est. Angeli porrò, qui non lapsi sunt à conspectu Dei, mediatore non opus habent, per quem reconcilientur. Item angeli qui nullo suadente spontanea preuaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. Restat ergo, vt qui mediatore superbo diabolo, superbia persuadente deiectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur. Nam si filius Dei in naturali æqualitate patris manere vellet, Philip.2.a.7. nec se exinaniret, formam serui accipiens, non esset mediator Dei & hominum. Quia ipsa Trinitas vnus Deus est, eadem in tribus, patre & filio & Spiritu sancto deitatis eternitate & equalitate constante. Sic itaque vnicus filius Dei mediator Dei & hominum factus est, cū verbū Dei Deus apud Deum, & maiestatem suam vsq; ad humana deposuit, & humilitatem B humanam vsq; ad diuina subuexit, vt mediator esset inter Deum & homines, homo per Deum vltra homi-Isai.44.d.3. nes. Ipse est enim speciosus forma præ filiis hominum, & vnctus oleo exultationis præ participib⁹ suis. Sanati sunt ergo ab impietate superbiæ, vt reconciliarentur Deo, quicunque homines humilitatem Christi, & per reuelationem antequam fieret, & post Euāgelium posteaquam facta est, credēdo dilexerunt, diligendo imitati sunt. Sed hæc iustitia fidei, quia non pro merito data est hominibus, sed pro misericordia & gratia Dei, non erat popularis antequam Dominus homo inter homines nasceretur. Semen autem, cui promissum est, populum significat: non illos paucissimos, qui reuelationibus ea futura cernentes, quamuis per eandem fidem salui fierent, populum tamen saltum facere non poterant. Qui populus sanè, si per totum orbem consideretur (nam toto orbe Ecclesiam Hierusalem cælestem congregat) pauci sunt, quia via C angusta paucorum est: in vnum tamen congregati, quotquot existere potuerunt, ex quo Euāgelium prædicatur: & quotquot poterunt vsque ad finem seculi per omnes gentes, adiunctis sibi etiam illis, quamuis paucissimis, qui ex Domini fide per prophetiam ante ambos aduentus eius salutem gratiæ perceperūt, implent sanctorum beatissimū ciuitatis sempiternæ statum. Superbienti ergo populo lex posita est, vt quoniam gratiam charitatis nisi humiliatus accipere non posset, & sine hac gratia nullo modo præcepta legis impleret, transgressione humiliaretur vt quæreret gratiam, nec se suis meritis saluum fieri, quod superbum est, opinaretur: vt esset nō in sua potestate & viribus iustus, sed in manu mediatoris iustificantis impium. Per angelos autem ministrata est omnis dispēsatio veteris Testamenti, agente in eis Spiritu sancto, & ipso verbo veritatis nōdum incarnato: sed nūquam ab aliqua veridica administratione recedente. Quia D per angelos dispōsita est ipsa dispensatio legis, cùm aliquando suam, aliquando Dei personam, sicut prophetarum mos est, agerent: perque illam legem morbos ostendentem, non auferentem etiam præuaricationis crimine contrita est superbia. Dispositum est per angelos, sed in manu mediatoris, vt ipse liberaret à peccatis, iam per trāsgressionem legis coactos confiteri, opus sibi esse gratiam & misericordiam Domini: vt sibi peccata dimitterentur, & in noua vita per eum, qui pro eis sanguinem fudisset, reconciliarentur Deo. In istis enim erat per transgressionem legis confringenda superbia, qui gloriantes de patre Abraham, quasi naturalem se iactabant habere iustitiam, & merita sua in circumcisione, cæteris gentibus tanto perniciosius, quanto arrogantius præferebant: Gentes autem facillimè etiam sine huiusmodi legis trāsgressione humiliarentur. Homines enim nullam ex parentibus originem iustitiæ se trahere prævidentes, simulachrorum etiam seruos inuenit Euangelica gratia. Non enim, sicut istis dici poterat, non fuisse illam iustitiam parentum eorum in colendis idolis, quā esse arbitrabantur, ita etiā Iudæis dici poterat falsam fuisse iustitiam patris Abraham. Itaque illis dicit, Facite Matth.3.b.8. ergo fructum dignum pœnitentiæ: & ne dixeritis vobis, patrem habemus Abraham: porēs est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Istis autem dicitur, Propter quod memores estote, quia vos ali- Ephes.2.c. quando gentes eratis in carne, qui dicimini præputiū, 11. ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, qui eratis illo tempore sine Christo, alienati à societate Israël, & peregrini testamentorum, & promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Demque illic infideles de oliua sua fracti, hic autem Rom.11.b. fideles de oleastro in oliuam illorum inserti esse mē- 17. strantur. Illorum ergo erat de legis transgressione cōterenda superbia. Sicut ad Romanos cum Scripturarum verbis peccata eorum exaggeraret: Scitis autē, Rom.3.c.19. inquit, quoniam quæcunque lex dicit, his qui in lege sunt loquitur: vt omne os obstruatur, & reus fiat omnis mundus Deo: Iudæi scilicet de trāsgressione legis, & gentes de impietate sine lege. Vnde & iterum ait, Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem, vt o- Rom.11.d. mnibus misereatur. Hoc & nunc dicit, replicās ipsam 32. quæstionem. *Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si* Gal.3.d.21. *enim data esset lex quæ posset viuificare, omninò ex lege esset iustitia: sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Non ergo lex data est vt peccatum auferret, sed vt sub peccato omnia concluderet. Lex enim ostendebat peccatum esse, quod illi per consuetudinem cæcati, possent putare iustitiam: vt hoc modo humiliati, cognoscerent nō in sua manu esse salutem suam, sed in manu mediatoris. Maximè quippe humilitas reuocat, vnde nos deiecit superbia. Et ipsa humilitas est accōmodata percipiendæ gratiæ Christi, qui singulare humilitatis exemplum est. Ne quisquam hic tam imperitè dixerit, Cur ergo nō profuit Iudæis, quòd per angelos legem ministrantes, in manu mediatoris dispositi sunt? Profuit enim, quantum dici nō potest. Quæ enim gentium Ecclesiæ venditarum rerum suarum Act.4.g.34. pretia ad pedes Apostolorum posuerūt, quod tot milia hominum tam repentè fecerunt? Nec turbæ infidelium considerandæ sunt: omnis enim area multis partibus ampliorem habet paleam, quàm frumentum. Vnde autem etiam illa eiusdem Apostoli verba ad Romanos, nisi de sanctificatione Iudęorum? Quid ergo? Nūquid repulit Deus plebem suam? Absit: nam Rom.11.a.2. & ego Israëlita sum ex semine Abraham, de tribu Bēiamin. Non repulit Deus plebem suam quam præscivit. Cùm autem laudaret præ cæteris Ecclesiis gentium, Ecclesiam Thessalonicēsium, similes eos factos 1.Thess.2.d. Ecclesiis Iudææ, quia multa à contribulibus suis, pro 1.* fide passi erant, quomodo & illi à Iudæis. Hinc est & illud quod paulò antè commemoraui, quod ait ad Romanos, Si enim spiritalibus eorum communica- Rom.15.f. uerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. 27. De ipsis ergo Iudæis etiam consequenter dicit, *Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ postea reuelata est.* Vt enim tam propè inuenirentur, etiam de proximo ad Deum venditis suis rebus accederent, quod Dominus eis præce- Matth.19.c. pit, qui vellent esse perfecti, lege ipsa factum est, sub 21. qua custodiebantur: conclusi in eam fidem, id est in aduentum eius fidei, quæ postea reuelata est: cōclusio enim eorū erat tum timor vnius Dei. Et quòd prævaricatores ipsius legis inuenti sunt, non ad perniciem,

sed ad vtilitatem valuit eis qui crediderunt: cognitio enim maioris ægritudinis, & desiderari medicum vehementius fecit, & diligi ardentiùs. Cui enim plurimùm dimittitur, plurimùm diligit. *Itaque lex*, inquit, *pædagogus noster fuit in Christo*: hoc est quod ait, Sub lege custodiebamur cõclusi in ea. Posteaquam venit fides, iam non sumus sub pædagogo. Eos ergo nũc reprehendit, qui faciunt irritam gratiam Christi: quasi enim nondum venerit, qui vocaret in libertatem, sic adhuc volunt esse sub pædagogo. Quòd autem filios Dei dicit esse omnes per fidem, quia induerunt Christum, quicũq; in Christo baptizati sunt: ad hoc valet, ne gentes de se desperarent, quia non custodiebantur sub pædagogo, & ideo se filios non putarẽt: sed per fidem induendo Christum, omnes fiunt filij: non natura sicut vnicus filius, qui etiam sapientia Dei est: neq; per potentiam & singularitatem susceptionis ad habendam naturaliter & agendam personam sapientię, sicut ipse mediator, vnum cum ipsa suscipiente sapiẽtia sine interpositione alicui⁹ mediatoris effectus: sed filij fiunt participatione sapientiæ, id præparante atq; præstante mediatoris fide: quam fidei gratiam nunc indumentum vocat, vt Christum induti sint, qui in eum crediderunt: & ideo filij Dei fratresque eius mediatoris effecti sunt. In qua fide non est distantia Iudæi, neque Græci: non serui, neque liberi: non masculi & feminæ: inquantum enim omnes fideles sunt, omnes vnũ sunt in Christo Iesu. Etsi hoc facit fides, per quam in hac vita iustè ambulatur, quanto perfectius atq; cumulatius id species ipsa factura est, cùm videbimus facie ad faciem? Nam nũc quamuis primitias habentes spiritus, qui vita est, propter iustitiam fidei, tamen quia adhuc mortuum est corpus propter peccatum, differentia ista vel gentium, vel conditionis, vel sexus iam quidem ablata est ab vnitate fidei, sed manet in conuersatione mortali: eiusque ordinem in huius vitæ itinere seruandum esse, & Apostoli præcipiunt, qui etiam regulas saluberrimas tradunt, quemadmodum secum viuant pro differentia gentis Iudæi & Græci: & pro differentia conditionis domini & serui, & pro differẽtia sexus viri & vxoris: vel si qua talia cætera occurrũt. Et ipse prior Dominus, qui ait, Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt. Alia sunt enim quæ seruam⁹ in vnitate fidei sine vlla distantia: & alia in ordine vitæ huius tanquam in via, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur. Et hoc non solùm propter iram, vt effugiamus offensionem hominum, sed etiam propter conscięẽtiam: vt non simulatè, quasi ad oculos hominum ista faciamus: sed pura dilectionis conscientia propter Deum, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. *Omnes ergo*, inquit, *vos vnũ estis in Christo Iesu*. Et addidit, *Si autem*, vt hic subdistinguatur, & subaudiatur, *vos vnum estis in Christo Iesu*: ac deinde inferatur, *Ergo Abrahæ semen estis*: vt iste sit sensus, Omnes ergo vos vnum estis in Christo Iesu. Si aũt vos vnum estis in Christo Iesu, vos ergo Abrahę semen estis. Superiùs enim dixerat, Non dicit & seminibus, tãquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo qui est Christus. Hic ergo ostendit vnum semen Christum, non tantùm ipsum mediatorem intelligendum esse, verumetiam Ecclesiam, cuius ille corporis caput est: vt omnes in Christo vnum sint, & capiant secundùm promissionem hæreditatem per fidem: in quam conclusus erat: id est, in cuius aduentu tanquam sub pædagogo custodiebatur populus vsque ad ętatis opportunitatem: qua in libertatem vocandi erãt, qui in eodem populo secũdùm propositum vocati sunt: id est, qui in illa area frumentum inuenti sunt. AD hoc enim subiungit: *Dico autem, Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium:*

Luc.7.g.47.

Gal.3.d.26.

1.Tim.2.b.4.

Matth.22.b.21.

Expositio capituli quarti. Gal.4.a.1.

A *sed sub procuratoribus & actoribus est vsque ad præfinitũ tempus à patre. Sic & nos cùm essemus parvuli, sub elemẽtis huius mundi eramus seruiẽtes.* Quæri autem potest, quomodo secundùm hanc similitudinẽ sub elementis huius mundi fuerint Iudæi, cũ illis per legem, quã acceperunt, vnus Deus qui fecit cęlum & terram, colendus commendaretur. Sed potest esse alius exitus capituli huius, vt cùm superiùs legem pædagogum fecerit, sub quo erat ille populus Iudæorum: nũc procuratores & actores dicat elementa mundi, sub quibus seruiebant gentes: vt filius ille paruulus, id est populus propter vnam fidem ad vnum semen Abrahæ pertinens, quoniam & de Iudæis & de gentibus congregatus est: partim fuerit sub pædagogo legis, tempore pueritiæ suę, id est ex ea parte qua de Iudęis congregatus est: partim sub elementis huius mundi, quibus tãquam procuratoribus & actoribus seruierit, ex ea parte qua de gentibus congregatus est: vt quòd immiscet Apostolus personam suam, non dicens, cùm essetis paruuli, sub elementis huius mundi eratis seruientes, sed dicens: Cùm essemus paruuli, sub elemẽtis huius mundi eramus seruientes: non pertineat ad significationem Iudæorum, ex quibus Paulus originẽ ducit, sed magis ad gentium, hoc duntaxat loco: quoniam & eorum personę decenter se potest annectere, quibus ad euangelizãdum missus est. Deinde iam dicit, Veniente plenitudine temporis, Deum misisse filium suum ad liberandum paruulum hæredem, seruientem ex parte legi, tanquam pædagogo ex parte elementis huius mundi, tanquam procuratoribus & actoribus: *Misit Deus*, inquit, *filium suum factum ex muliere*. Mulierem pro femina posuit, more locutionis Hebræorum. Non enim quia de Eua dictum est, Formauit eam in mulierem: iam passa erat concubitus viri, quos non scribitur passa, nisi cùm dimissi erãt de paradiso. Factum autem dixit, propter susceptionẽ creaturæ: quia qui nascuntur ex feminis, non tunc ex Deo nascũtur, sed tamen Deus illos facit: vt sic nasci possint, vt omnis creatura. *Factum* autẽ *sub lege* dixit, quia & circumcisus est, & hostia pro illo legitima oblata est. Nec mirum, si & illa legis opera sustinuit: ex quibus liberaret qui eis seruiliter tenebantur, qui etiam mortem sustinuit, vt ex ea liberaret eos qui mortalitate tenebantur. Vt adoptionem, inquit, filiorum recipiamus. Adoptionem propterea dicit, vt distinctè intelligamus vnicum Dei filium. Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ eius, filij Dei sumus: ille natura est filius, qui hoc est quod pater. Nec dixit accipiamus, sed recipiamus, vt significaret hoc nos amisisse in Adam ex quo mortales sumus. Hoc ergo quod ait, *Vt eos qui sub lege erant redimeret*, & ad liberãdum eum populum pertinet, qui paruulus sub pædagogo seruiebat: & refertur ad id quod dixit, factum sub lege. Illud autem quod ait, *vt adoptionem filiorum recipiamus*, refertur ad id quod dixit, factum ex muliere. Hinc enim adoptionẽ recipimus, quod ille vnicus nõ dedignatus est participationem naturæ nostræ, factus ex muliere, vt nõ solùm vnigenitus esset, vbi fratres non haberet, sed etiam primogenitus in multis fratribus fieret. Duo enim proposuit, factũ ex muliere, factum sub lege: sed mutato ordine respõdit. Iam illũ populum adiungẽs qui paruulus sub procuratoribus & actoribus seruiebat: id est, elementis huius mundi: ne putarent se non esse filios, quia non erãt sub pædagogo. *Quoniam autem filii estis*, inquit, *misit Deus spiritum filii sui in corda vestra clamantem, Abba pater*. Duo sunt verba quæ posuit, vt posteriore interpretaretur primùm. Nã hoc est Abba, quod pater. Eleganter aũt intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idẽ significantia, propter vniuersum populũ qui de Iudæis & de gẽtibus in vnitatem fidei vocatus est: vt

Gal.4.a.1.

Gen.1.b.

Rom.5.d.

Gal.4.d.

1.Cor.8.b.5.

di per quẽ

vt Hebræum verbum ad Iudæos, Græcum ad gentes, A ra esse Deum, quo nomine trinitas fidelissimo & catholico gremio cordis accipitur. Eos autem qui natura non sunt dij, propterea superius procuratores actoresque appellat: quia nulla creatura est, siue quæ in veritate manet, dans gloriam Deo: siue quæ in veritate non stetit, quærens gloriam suam. Nulla inquam creatura est, quæ non, velit nolit, diuinæ prouidentiæ seruiat: sed volens facit cùm de ea quod bonum est fit: de illa verò, quæ hoc non vult, fit quod iustum est. Nam si etiam ipsi præuaricatores angeli, cum principe suo diabolo non rectè dicerentur procuratores vel actores diuinæ prouidentiæ, non Dominus magistratum huius mundi diabolum diceret: nec vereretur illo ad correptionem hominum ipsa potestas Apostolica, eodem Paulo alibi dicente, Quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare: & alio loco ad salutem, ait enim, Ego quidem sicut absens corpore, præsens autem spiritu, iudicaui quasi præsens, eum qui sic operatus est, in nomine Domini Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum potentia Domini nostri Iesu Christi, tradere huiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu. Sed & magistratus sub statuto imperatore non facit, nisi quantum illi permittitur: & procuratores actoresque huius mundi nihil faciunt, nisi quantùm Dominus sinit: non enim latet eum aliquid sicut hominem, aut in aliquo est minus potens: vt procuratores atque actores, qui sunt in ejus potestate, aliquid ipso siue non permittente, siue nesciente in subiectis sibi pro suo gradu rebus efficiant: non eis tamen rependitur, quòd de ipsis iustè fit, sed quo animo ipsi faciunt: quia neque liberam voluntatem rationali creaturæ suæ Deus negauit, & tamen potestatem, qua etiam iniustos iustè ordinat, sibi retinuit. Quem locum latius & vberius in libris aliis sæpe tractauimus. Siue ergo solem & lunam & fidera & cælum & terram, cæteraque huiusmodi gentes colebant, siue dæmonia, rectè sub procuratoribus & actoribus fuisse intelliguntur. Veruntamen ea quæ sequuntur, iam quasi explicatam quæstionem rursus implicant. Cùm enim per totam epistolam non ab aliis ostendat solicitatam fuisse Galatarum fidem, nisi ab eis qui ex circumcisione erant, & ad carnales observationes legis tanquam in eis salus esset, adducere cupiebant: hoc tantùm loco ad eos loqui videtur, qui ad gentilium superstitiones redire tentarent. Ait enim, *Nunc autem cognoscentes Deum, imò cogniti à Deo, quomodo reuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus rursus vt antea seruire vultis?* In eo enim quòd dicit, Reuertimini, quando non circumcisis, sed gentibus loquitur, sicut in tota epistola apparet, non vtiq; ad circumcisionem dicit eos reuerti, in qua nunquam erant, sed ad infirma, inquit, & egena elementa, quibus rursus vt antea seruire vultis. Quòd de gentibus intelligere cogimur: his enim suprà dixerat, Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dij, seruistis. Ad quam seruitutem reuerti eos velle significat, cùm ait, Quomodo reuertimini ad infirma & egena elementa, quibus rursus vt antea seruire vultis? Quòd autem adiungit, *Dies obseruatis, & menses, & annos, & tempora: timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis*: magis hanc sententiam confirmare videri potest. Vulgatissimus est enim error gentilium iste, vt vel in agendis rebus, vel in expectandis euentibus vitæ ac negociorum suorum, ab Astrologis & Chaldæis notatos dies, & menses, & annos, & tempora obseruent. Fortasse tamen non opus est, vt hoc de gẽtilium errore intelligamus, ne intentionem causæ, quam ab exordio susceptam ad finem vsque perduxit subitò in aliud temerè detorquere velle videamur, sed de his potius de quibus cauendis

Ioan.1.c.17.

Matth.15.c.21. Matth.8.a.10.

Matth.10.c.5.

Ioan.10.c.16.

Act.4.c.4.

Gal.4.c.4.

Gal.3.c.1.

Gal.4.c.1.

D *recipiamus*, refertur ad id quod dixit, factum ex muliere. Hinc enim adoptionẽ recipimus, quod ille vnicus nõ dedignatus est participationem naturæ nostræ, factus ex muliere, vt nõ solùm vnigenitus esset, vbi fratres non haberet, sed etiam primogenitus in multis fratribus fieret. Duo enim proposuit, factũ ex muliere, factum sub lege: sed mutato ordine respõdit. Iam illũ populum adiungẽs qui paruulus sub procuratoribus & actoribus seruiebat: id est, elementis huius mundi: ne putarent se non esse filios, quia non erãt sub pædagogo. *Quoniam autem filii estis*, inquit, *misit Deus spiritum filii sui in corda vestra clamantem, Abba pater*. Duo sunt verba quæ posuit, vt posteriore interpretaretur primùm. Nã hoc est Abba, quod pater. Eleganter aũt intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idẽ significantia, propter vniuersum populũ qui de Iudæis & de gẽtibus in vnitatem fidei vocatus est: vt

Gal.4.d.

1.Cor.8.b.5.

di per quẽ

Gal.3.d.1. & 5.

Gal.4.d.1.

Tit.1.d.14.

Gal.4.a.8.

Aug.tom.4.

uendis eum agere per totam epistolam apparet. Nam & Iudæi seruiliter obseruant dies & menses & annos & tempora in carnali obseruatione sabbati & heomeniæ & mense nouorum, & septimo quoq; anno, quem vocant Sabbatũ sabbatorum. Quæ quoniam erãt vmbræ futurorum, iam aduenięte Christo in superstitione remanserunt, cùm tanquam salutaria obseruarentur à nescientibus quo referenda sint: vt tanquam hoc dixerit Apostolus gentibus. Quid prodest vos euasisse seruitutem qua tenebamini, cùm seruiretis elementis mũdi, quando rursus ad talia reditis, seducti ab eis qui nondum agnoscentes libertatis suæ tempus, inter cætera opera legis quæ carnaliter sapiunt, etiam temporibus seruiũt: quibus & vos rursus vt antea seruire vultis, & obseruare cum eis dies & menses & annos & tępora, quibus seruiebatis & antequam Christo crederetis? Manifestum est enim, volumina temporum per elementa huius mundi, hoc est, cælum & terrã & motus atque ordinem siderum administrari. Quę infirma
B appellat ex eo quòd infirma & instabili specie variantur. Egena verò ex eo quòd egẽt summa & stabili specie Creatoris, vt quomodo sunt, esse possint. Ergo eligat lector vtram volet sententiam, dummodo intelligat ad tãtum periculum animæ pertinere superstitiosas temporum obseruationes, vt huic loco subiecerit Apostolus, Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Quod cum tanta celebritate atq; auctoritate per orbem terrarum in ecclesiis legatur; plenã sunt conuenticula nostra hominibus qui tempora rerum agendarum à mathematicis accipiũt. Iam verò ne aliquid inchoetur, aut ædificetur, aut huiusmodi quorumlibet operum diebus quos Ægyptiacos vocãt, sæpe etiam nos mouere non dubitant, nescientes, vt dicitur, vbi ambulant. Quòd si locus iste de Iudæorum superstitiosa obseruatione intelligendus est, quã spem habent, cùm Christianos se dici velint, ex ephemeridis vitam naufragam gubernantes: quando de diuinis
C libris, quos Deus adhuc carnali populo dedit, si more Iudæorum tempora obseruarent, diceret eis Apostolus, Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis, & tamen si deprehẽdatur quisquam vel catechumenus Iudaico ritu sabbatum obseruãs, tumultuatur ecclesia. Nunc autem innumerabiles de numero fidelium cum magna confidentia in faciem nobis dicunt, die post calendas non proficiscor. Et vix lentè ista prohibemus arridentes, ne irascantur, & timẽtes ne quasi nouum aliquid mirentur. Væ peccatis hominum, quæ sola inusitata exhorrescimus. Vsitata verò pro quibus abluendis filij Dei sanguis effusus est, quamlibet magna sint, & omnino claudi contra se faciant regnum Dei, sæpe videndo omnia tolerare, sæpe tolerando nõnulla etiam facere cogimur, atq; vtinam ô Domine, non omnia quæ non potuerimus prohibere, faciamus.
Sed iam videamus quę sequuntur. Sanè non prætereamus quod dictum est, *Nunc autem cognoscẽtes Deũ, imò* D *cogniti à Deo.* Videtur enim certè hoc loco etiam apostolica locutio congruere velle infirmitati hominum: ne tantummodo in veteris testamenti libris vsque ad terrenas hominum cogitationes nodus diuini eloquij descendisse videatur. Nam quoniã correxit quod dixerat, cognoscẽtes Deum: nihil nos mouere debet.
2.Cor.5.d.6. Manifestũ est enim quàm diu per fidem ambulamus non per speciem, nondum nos cognouisse Deum, sed ea fide purgari vt opportuno tempore cognoscere valeamus. Sed quod in ipsa correctione ait, imò cogniti à Deo: si propriè accipitur, putabitur Deus quasi ex tẽpore aliquid cognoscere quod antè nõ nouerat. Trãslatè ergo dictum est, vt oculos Dei accipiamus ipsam dilectionem eius, quam commendauit mittendo pro impiis occidendum vnicum filium: sic enim de iis qui diliguntur dicere solemus, quòd ante oculos habeantur. Hoc est ergo cognoscentes Deum, imò cogniti à Deo. Quod & Ioannes dixit, Non quòd nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Dicit autem, *Estote sicut & ego*: Qui vtique cùm Iudæus natus sim, iam ista carnalia spiritali diiudicatione contemno. *Quoniam & ego sicut vos*: id est, homo sum. Deinde opportunè ac decenter facit eos recolere charitatem suam, ne tanquam inimicum illum deputent. Dicit enim, *Fratres precor vos, nihil me læsistis:* tanquam diceret, ne ergo putetis quòd ego lædere vos cupiam. *Scitis quia per infirmitatem carnis iam pridem euangelizaui vobis:* id est, cùm persecutionem paterer. *Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis neque respuistis.* Tentati sunt enim, cùm persecutionem pateretur Apostolus, vtrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur. Et neq; spreuistis, inquit, tanquam vtilem istam tentationem: neq; respuistis, vt nõ susciperetis communionem periculi mei: *sed sicut angelum*
B *Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.* Deinde admirans, opus eorum spiritale commendat, vt hoc intuentes, in carnalẽ timorẽ non decidant. *Quæ ergo fuit*, inquit, *beatitudo vestra? Testimonium enim vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis, verum vobis prædicans?* Respondetur vtique non. Sed quid verum prędicans, nisi vt non circuncidantur? Et ideo vide quid adiungit, *Æmulantur vos non bene*: id est, inuident vobis, qui vos carnales de spiritalibus volunt facere: hoc est, æmulantur non bene, *sed excludere*, inquit, *vos volunt, vt illos æmulemini*, hoc est, imitemini. Quomodo, nisi vt seruitutis iugo attineamini, sicut ipsi attinẽtur.
Bonum autem est, ait, *æmulari† in bono semper.* Vult e- *al. bonis*
nim vt seipsum imitentur, propter hoc addidit, *Et non solum cùm præsens sum apud vos.* Cùm enim præsenti oculos suos dare vellent, vtique ipsum conabantur imitari, quem ita diligebant. Ad hoc dicit etiam, *Filioli*
C *mei:* vt tanquam parentem vtique imitarentur, *Quos iterum*, inquit, *parturio, donec Christus formetur in vobis.* Magis hoc ex persona matris Ecclesiæ locutus est: nã & alibi dicit, Factus sum paruulus in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos. Formatur autem Christus in credente per fidem in interiore homine, vocato in libertatem gratiæ: miti & humili corde, non se iactante de operum meritis, quæ nulla sunt, sed ab ipsa gratia meritum aliquod inchoante, quem possit dicere minimũ suum: id est, seipsum ille, qui ait, Cùm enim fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Formatur enim Christus in eo, qui formam accepit Christi: formam autem accipit Christi, qui adhæret Christo dilectione spiritali. Ex hoc enim fit, vt huius imitatione fit quod ille, quantum gradu suo finitur. Qui enim dicit se in Christo manere, ait Ioãnes, debet quomodo ille ambulauit, & ipse ambulare. Sed cùm homines à matribus concipiantur vt formẽtur, iam formati autem parturiantur vt nascantur, potest mouere quod dictum est, Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Nisi parturitionem hanc pro curarum angoribus positam intelligamus, quibus eos parturiuit vt nascerentur in Christo: & iterum parturit propter pericula seductionis, quibus eos conturbari videt. Solicitudo autem taliũ de illis curarum, qua se quodammodo parturire dicit, tamdiu esse poterit, donec perueniant in mensuram ætatis plenitudinis Christi, vt iam non moueantur omni vento doctrinæ. Non ergo propter initium fidei, qua nati erant, sed propter robur† perfectionis dictum est, Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Hãc parturitionem aliis verbis etiam alibi commẽdat, vbi dicit, Incursus in me quotidianus, solicitudo omnium ecclesiarum, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Quod verò subiecit,

iecit, *Vellem autem nunc adesse apud vos & mutare vocem* A *meam, quia confundor in vobis*: quid aliud intelligitur, nisi quia filios suos esse dixerat, parcens eis fortasse per literas, ne seueriore obiurgatione cõmoti, facilè in eius odium tradũcerẽtur à deceptoribus illis, quibus absens non posset resistere. Vellem ergo, inquit, nunc adesse apud vos, & mutare vocẽ meam: id est, negare vos filios, quia confundor in vobis. Malos enim filios ne de his erubescant, etiã parentes abdicare solẽt. Deinde subiungit, *Dicite mihi sub lege volentes esse, Legem non audistis?* Et de duobus quidem filiis Abrahæ quod dicit, facilè intelligitur: nam ipse interpretatur hãc allegoriam. Hos enim duos filios habebat Abrahã, cùm duo testamenta significata sunt. Post mortẽ autẽ Sarę, quos de alia vxore genuit, non pertinẽt ad hanc significationem. Et ideo multi legẽtes Apostolum, librum autẽ Geneseos ignorãtes, putant solum duos filios habuisse Abraham. Hos ergo solos cõmemorat Apostolus, quia solos adhuc habebat cùm hæc significarẽtur, B quæ consequenter exponit. Quod ille de ancilla, quæ Agar vocabatur, vetus testamentum significat, id est, populum veteris Testamenti, propter iugum seruile carnalium obseruationũ, & promissa terrena, quibus irretiti & quæ tantummodo sperantes de Deo, nõ admittuntur ad hæreditatem spiritalẽ cælestis patrimonij. Non autem sufficit quòd de libera vxore natus est Isaac, ad significandum populum hæredẽ noui Testamẽti: sed plus hic valet, quòd secundũ promissionẽ natus est. Ille autẽ & de ancilla secundũ carnẽ, & de libera nasci potuit secũdum carnẽ, sicut de Cethura quam postea duxit Abraham, non secundũ promissionẽ, sed secundũ carnẽ suscepit filios: Isaac enim mirabiliter natus est per repromissionẽ, cùm ambo parẽtes senuissent. Quòd si data per Apostolũ fiducia, qua duos illos allegoricè accipiẽdos apertissimè ostẽdit, voluerit aliquis etiam Cethuræ filios in aliqua rerũ figura futurarũ inspicere: (non enim frustra de talibus personis administratione spiritus sancti hæc gesta cõscripta sunt) inueniẽt fortasse hæreses & schismata significari. Qui filij de libera quidẽ, sicut isti de ecclesia, sed tamen secundum carnẽ nati sunt, nõ spiritaliter per repromissionẽ. Quod si ita est, nec ipsi ad hæreditatẽ inueniuntur pertinere, id est, ad cælestẽ Hierusalem, quam sterilem vocat Scriptura quãdiu filios in terra non genuit. Quæ deserta etiam dicta est cælestẽ iustitiam deferentibus hominibus terrena sectantibus, tanquam virũ habẽte illa terrena Hierusalẽ, quia legẽ acceperat. Et ideo cælestem Hierusalem Sara significat, quæ diu deserta est à concubitu viri propter cognitam sterilitatem. Non enim tales homines qualis erat Abraham ad explendam libidinem vtebantur feminis, sed ad successionẽ prolis: accesserat autẽ sterilitati etiam senectus, vt ex omni desperatione diuina promissio magnum meritum credẽtibus daret. Certus ergo de promissione Dei, officio gignẽdi accessit ad ætate iam D grauem, quãm in annis vegetioribus corporali copulatione deseruerat. Non enim ob aliud Apostolus adiũcta earum mulierum figura interpretatur, quod per Prophetã dictum est, Quoniã multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum: cũ & marito prior Sara sit mortua, neq; inter eos vllũ extitisset diuortium. Vnde ergo illa deserta, aut illa habens virũ, nisi quòd Abraham propagandæ prolis operam ad Agar ancillæ fœcunditatem ab vxoris Saræ sterilitate transtulerat: ipsa tamen permittente & vltrò offerente, vt maritus eius de ancilla susciperet filios? Antiqua enim iustitiæ regula est, quam commendat ad Corinthios idẽ Apostolus, Mulier sui corporis potestatẽ nõ habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem nõ habet, sed mulier. Et huiusmodi enim debita, sicut cætera, in eorum quibus debentur potestate consistunt.

Cui potestati qui fraudem nõ facit, ille castitatis coniugalis iura custodit. Senectus autẽ parentum Isaac ad eam significationem valet, quòniam noui testamenti populus quamtis sit nouus, prædestinatio tamen eius apud Deum, & ipsa Hierusalem cælestis antiqua est. Vnde & Ioannes ad patres dicit, Scribo vobis patres, quoniam cognouistis quod erat ab initio. Carnaliter autẽ qui sunt in ecclesia, ex quibus hereses & schismata fiunt, ex Euangelio quidem occasionem nascendi acceperunt, sed carnalis error quo concepti sunt, & quem secum trahunt, non refertur ad antiquitatẽ veritatis. Et ideo de matre adolescentula, & de patre sene sine promissione nati sunt. Quia & Domitius non nisi ob antiquitatem veritatis in Apocalypsi albo capite apparuit. Nati sunt ergo tales ex occasione antiquæ veritatis in houitio temporalique mendacio. Dicit ergo nos Apostolus secundum Isaãc promissionis filios esse: & sic persecutionẽ passum Isaac ab Ismaele, quemadmodum hi qui spiritaliter viuere cœperãt, à carnalibus Iudæis persecutionem patiebantur: frustra tamen, cùm secundum scripturam ejiciatur ancilla & filius eius, nec hæres esse possit cum filio liberæ: *Nos autem*, inquit, *fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ.* Ea enim libertas nunc maximè opponenda est seruitutis iugo, quo in operibus legis tenebantur, qui ad circuncisionem istos trahebant. CVM autem dicit, *Exposito ca-pitulo quinti. Gal. 5.a.1.* *State ergo*, significat eos nõdum cecidisse: accommodatius enim diceret, surgite. Sed quod addidit, *Et ne iterum seruitutis iugo attineamini*: quandoquidem hic nullum aliud iugum potest intelligi, quo eos attineri nolit, nisi circuncisionis taliumq; obseruationum Iudaicarum. Ita enim & sequitur, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit:* quomodo accepturi sumus quod ait, ne iterum seruitutis iugo attineamini: cùm ad eos scribat qui Iudæi nunquam fuerant? Nam hoc agit vtique, ne circuncidantur. Sed nimirum hic declaratur & confirmatur illa sententia, de qua superius disputauimus. Quid enim aliud hoc loco gẽtibus dicat, non inuenio, nisi vt prosit illis quòd à seruitute superstitionis suæ per fidẽ Christi liberati sunt, ne iterũ serui esse velint sub iugo obseruationum carnalium, quamuis sub lege Dei, tamen carnalem populum seruiliter alligantium. Christum autem nihil eis profuturum esse dicit; si circuncidantur. Sed illo modo, quo eos isti volebant circuncidi, id est, vt in carnis circũcisione ponerent spem salutis. Non enim Timotheo nõ profuit Christus, quia Paulus ipse illum iam Christianum iuuenem circuncidit: fecit autem hoc propter scandalum suorum, nihil simulans omninò, sed ex illa indifferentia, qua dicit, Circuncisio nihil est, & præputium nihil est: nihil enim obest illa circuncisio ei qui salutem in illa esse non credit. Secundum hanc sententiam etiam illud addidit, *Testificor autem omni homini circuncidẽti se*; id est, tanquam salutarem istam circuncisionem appetenti, *quia debitor est vniuersæ legis faciendæ.* Quod ideo ait, vt vel terrore tam innumerabilium obseruationum, quæ in legis operibus scriptæ sunt, ne omnes implere cogerentur: quod nec ipsi Iudæi, nec parentes eorum implere potuerunt, sicut Petrus in Actibus Apostolorum dicit, abstinerent se ab his, quibus eos isti subiugare cupiebant: *Euacuati*, inquit, *estis in Christo, qui in lege iustificamini.* Hæc est illa proscriptio, qua Christum proscriptũ superius dixerat, vt cùm isti euacuarentur à Christo, id est, Christus ab eis tanquam à possessione quã tenebat, abscedit, opera legis in eam possessionem tanquam in vacuam inducãtur: quod quia non Christo, sed illis obest, addidit, *à gratia excidistis.* Cùm enim hoc agat gratia Christi, vt illi qui debitores erant operum legis, liberentur hoc debito, isti ingrati tantæ gratiæ, debitores esse volunt vniuersę legis

faciendæ. Nondũ autem erat factũ, sed quia voluntas iam moueri cœperat, ita pleriſq; locis loquitur quaſi factũ ſit. *Nos enim*, inquit, *ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus*. In quo demõſtrat ea pertinere ad fidẽ Chriſti, quæ ſpiritaliter deſiderãtur & expectantur, nõ quæ carnaliter: qualibus promiſſionibus ſeruitus illa tenebatur: ſicut alio loco dicit, Non reſpicientibus nobis quæ videntur, ſed quæ nõ videtur. Quæ enim videtur, tẽporalia ſunt: quæ autẽ non videtur, æterna ſunt. Deinde ſubiũxit, *In Chriſto enim Ieſu neque circũciſio quicquam valet, neque præputium*: vt illam indifferentiã declararet, nihilq; pernicioſum eſſe in hac circunciſione oſtenderet, niſi ex illa ſalutẽ ſperare. Nihil ergo valere dicit in Chriſto circũciſionem aut præputiũ, *ſed fidem quæ per dilectionẽ operatur*. Et hic illud tetigit, quia ſub lege ſeruitus per timorẽ operatur. *Currebatis bene*, inquit, *quis vos impedivit veritati non obedire?* Hoc eſt, quod ſuperius ait, Quis vos faſcinauit? *Suaſio*, inquit, *veſtra nõ ex eo eſt qui vocauit vos*. Hæc enim ſuaſio carnalis eſt, ille autẽ in libertatẽ vocauit. Suaſionẽ autem eorũ dixit, quod eis ſuadebatur. Eos autẽ paucos, qui ad illos veniebant, vt iſta ſuaderent: quia in comparatione multitudinis credentium Galatarũ exiguo numero erant, fermentũ appellat. Recipient autẽ iſti fermentum, & tota maſſa, id eſt, tota eorum eccleſia, in corruptione carnalis ſeruitutis quodãmodo fermẽtabitur, ſi tales ſuaſores tanquam iuſtos & fideles recipiẽtes honorauerint: *Ego*, inquit, *cõfido de vobis in Dominо, quòd nihil aliud ſapietis*. Hinc vtiq; manifeſtũ eſt, nondum illos fuiſſe poſſeſſos à talibus. *Qui autem conturbat vos*, inquit, *portabit iudicium, quicunque ille fuerit*. Hæc eſt illa conturbatio contraria ordini, vt de ſpiritalibus carnales fiant. Et quoniã intelligendũ eſt fuiſſe quoſdam, qui cùm vellent eis iſtam ſeruitutẽ perſuadere, & viderent eos Pauli apoſtoli autoritate reuocari, dicerent etiã ipſum Paulũ id ſentire, ſed nõ eis facilè aperire voluiſſe ſententiam ſuam, opportuniſſimè ſubiecit, *Ego autem, fratres, ſi circunciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionẽ patior?* Ab ipſis enim patiebatur perſecutionẽ, qui talia perſuadere moliebantur, cùm iam Euangeliũ ſuſcepiſſe viderentur. Quos tãgit alio loco, vbi ait: Periculis in falſis fratribus: & hic in capitẽ epiſtolæ, vbi dicit: Propter ſubintroductos autẽ falſos fratres, qui ſubintroierũt proſcultare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem redigerent. Ergo ſi circunciſionẽ prædicabat, deſinerent eum perſequi. Qui tamẽ ne timerentur ab eis quibus Chriſtiana libertas annũciabatur: aut ne ab ipſo Apoſtolo timeri putarentur, propterea ſuperius libera plenus fiducia, nomẽ ſuum etiam profeſſus eſt, diceus: Ecce ego Paulus dico vobis, quia ſi circuncidamini, Chriſtus vobis nihil proderit: tãquam ſi diceret, Ecce me imitamini vt nõ timeatis, aut in me cauſam refundite, ſi timetis. Quod autem dicit, *Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis*: ſententiam illam repetit, Si ex lege iuſtitia, ergo Chriſtus gratis mortuus eſt. Sed hic quoniam ſcãdalum nominat, in memoriam reuocat: propterea maximè in Chriſto paſſos eſſe ſcandalũ Iudæos, quia iſtas carnales obſeruationes quas pro ipſa ſalute ſe habere arbitrabantur, eum ſæpe animaduertebant præterire atq; contemnere. Hoc ergo ità dixit, ac ſi diceret, Sine cauſa ergo Chriſtum, cùm iſta contemneret, ſcandalizati Iudæi crucifixerũt, ſi adhuc eis pro quibus crucifixus eſt talia perſuadentur. Et adiecit elegantiſſima ambiguitate quaſi ſub ſpecie maledictionis benedictionem dicens, *Vtinam & abſcindantur qui vos conturbant*. Non tantum, inquit, circũcidantur, ſed & abſcindãtur. Si enim fiunt ſpadones propter regnum cælorum, & carnalia ſeminare ceſſabunt. *Vos enim*, inquit, *in libertatem vocati eſtis fratres*. Quia illos conturbatio à ſpiritalibus ad carnalia reuocans in ſeruitutem trahebat. Sed iam hinc opera illa legis tractare incipit, de quibus eum ſuprà dixeram in fine epiſtolæ tractaturum, quæ ad nouum quoq; Teſtamentum pertinere nemo ambigit, ſed alio fine: quo liberos ea facere decet, id eſt, charitatis æterna ſperãtis hinc præmia, & ex fide expectantis. Non ſicut Iudæi, qui timore iſta implere cogebantur, non illo caſto permanente in ſeculum ſeculi, ſed quo timebant præſenti vitæ ſuæ: & ideo quædam opera legis implebant quæ in ſacramentis ſunt, illa verò quæ ad bonos mores pertinẽt implere omnino non poterant. Non enim implet ea niſi charitas. Quia & hominem ſi propterea non occidit aliquis, ne & ipſe occidatur, nõ implet præceptum iuſtitiæ: ſed ſi ideo non occidat, quia iniuſtũ eſt, etiam ſi id poſſit facere impunè, nõ ſolum apud homines, ſed etiam apud Deum. Sicut Dauid cũ diuinitùs acceptiſſet in poteſtatem regem Saul, vt impunè vtiq; occideret: nec hominibus in ſe vindicaturis, quia multum ab eis diligebatur idẽ Dauid: nec Deo qui hãc ipſam poteſtatem dediſſe ſe dixerat, vt omnino ei faceret quod vellet. Pepercit ergo diligens proximum tanquam ſeipſum, non ſolùm perſecutum, ſed etiã perſecuturum, qui eum corrigi quàm interfici maluit: homo in veteri Teſtamento, ſed non homo de veteri Teſtamento, quẽ fides futuræ hæreditatis Chriſti reuelata & reddita ſaluum faciebat, & ad imitandũ vocabat: ideo nũc dicit Apoſtolus, *In libertatem vocati eſtis fratres, tãtum ne libertatem in occaſionem carnis detis*: id eſt, ne audito nomine libertatis, impunè vobis peccandum eſſe arbitremini. *Sed per charitatem*, inquit, *ſeruite inuicẽ*. Qui enim per charitatem ſeruit, liberè ſeruit, & ſine miſeria obtemperans Deo, cum amore faciendo quod docetur, non cum timore quod cogitur. *Omnis enim lex*, inquit, *in vno ſermone impleta eſt, in eo quòd diliges proximum tuum tanquam teipſum*. Omnẽ ergo legem, nũc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent. Quia & illa quæ ſunt in ſacramẽtis, cum bene à liberis intelliguntur, nec carnaliter obſeruãtur à ſeruis, ad illa duo præcepta referãtur neceſſe eſt, dilectionis Dei & proximi. Rectè itaque accipitur ad hoc pertinere quod etiam Dominus ait, Non veni legẽ ſoluere, ſed implere: quia erat ablaturus timorem carnalẽ. Spirita-lem autem charitatẽ daturus, qua ſola lex impleri poteſt. Plenitudo enim legis, charitas, vt quãdo fides impetrat ſpiritum ſanctum, per quẽ charitas Dei diffuſa eſt in cordibus operãtium iuſtitiam, nullo modo quiſquam ante gratiam fidei de bonis operibus glorietur. Quapropter iſtos iactantes ſe de operibus legis ira refellit Apoſtolus, dũ oſtendit opera vetuſta ſacramẽtorum vmbras futurorũ fuiſſe, quas iam aduẽtu Domini libero hæredi neceſſarias non eſſe monſtrauit. Opera verò ad bonos mores pertinentia non impleri niſi dilectione, per quam fides operatur. Vnde ſi opera legis quædam poſt fidem ſuperflua, quędam ante fidẽ nulla ſunt, viuat iuſtus ex fide: vt & onus graue ſeruitutis abijciat, leui ſarcina Chriſti vegetatus, & iuſtitiæ metas non tranſgrediatur, leui iugo charitatis obtemperans. Quæri autem poteſt, cur Apoſtolus & hic ſolam cõmemorauit proximi dilectionẽ, quam lege dicit impleri, & ad Romanos cùm in eadem quæſtione verſaretur, Qui enim diligit alterum, inquit, legẽ impleuit. Nam non adulterabis, nõ homicidium facies, non furaberis, non cõcupiſces, & ſi quod eſt aliud mãdatum, in hoc ſermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam teipſum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis, charitas. Cùm ergo in duobus præceptis dilectionis Dei & proximi perfecta ſit charitas, cur Apoſtolus & in hac & in illa epiſtola ſolam proximi dilectionem cõmemorat, niſi quia in dilectione Dei poſſunt mentiri homines, quia rariores tẽtationes eam probãt: in dilectione autem

autem proximi facilius conuincuntur eam non habere, dum iniqua cũ hominibus agunt? Conſequens eſt autẽ, vt qui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente Deum diligit, diligat & proximũ tanquã ſeipſum. Quia hoc iubet ille quẽ ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligit: item diligere proximũ, id eſt, omnẽ hominem tanquã ſeipſum, quis poteſt, niſi Deũ diligat, cuius præcepto & dono dilectionem proximi poſſit implere? Cùm ergo vtrumq; præceptum ita ſit, vt neutrũ ſine altero poſſit teneri, etiam vnũ horum cõmemorare plerunq; ſufficit, cũ agitur de operibus iuſtitiæ: ſed opportunius illud de quo quiſque facilius conuincitur. Vnde & Ioannes dicit, Qui enim nõ diligit fratrem ſuũm quem videt, Deum quẽ non videt quomodo poteſt diligere? Mentiebãtur enim quidam dilectionem ſe Dei habere, & de odio fraterno eã non habere cõuincebantur. De quo iudicare in quotidiana vita & moribus facile eſt. *Si autem mordetis*, inquit, *& comeditis inuicem, videte ne ab inuicem conſumamini*: hoc enim maximè vitio contentionis & inuidentiæ, pernitioſæ diſputationes inter eos nutriebantur, malè de inuicem loquendo, & quærendo quiſque gloriam ſuam vanamq; victoriam: quibus ſtudiis conſumitur ſocietas populi, dum in partes diſcinditur. Quomodo autẽ iſta vitare poſſunt, niſi ſpiritu ambulent, & cõcupiſcentias carnis nõ perficiant? Primum enim & magnum munus eſt ſpiritus, humilitas, & manſuetudo. Vnde illud quod iam memoraui, Dominus clamat: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Et illud Prophetæ: Super quem requieſcit ſpiritus meus, niſi ſuper humilẽ & quietum, & trementem verba mea? Quod autem ait: *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc enim inuicẽ aduerſantur, vt non ea quæ vultis faciatis*: putant hic homines liberum voluntatis arbitrium negare Apoſtolum nos habere, nec intelligunt hoc eis dictum, ſi gratiã fidei ſuſceptã tenere nolunt, per quam ſolam poſſunt ſpiritu ambulare, & concupiſcentias carnis non perficere. Si ergo nolunt eam tenere, non poterunt ea quæ volunt facere. Volunt enim operari opera iuſtitiæ, quæ ſunt in lege, ſed vincuntur concupiſcentia carnis, quã ſequendo deſerunt gratiam fidei. Vnde & ad Romanos dicit: Prudentia carnis inimica eſt in Deum: legi enim Dei non eſt ſubiecta, neque enim poteſt. Cùm enim charitas legem impleat, prudentia verò carnis commoda temporalia conſectando ſpiritali charitati aduerſetur, quomodo poteſt legi Dei eſſe ſubiecta: id eſt, libenter atque obſequenter implere iuſtitiam, eiq; non aduerſari, quando etiam dum conatur, vincatur neceſſe eſt, vbi inuenerit maius commodum temporale de iniquitate ſe poſſe aſſequi, quàm ſi cuſtodiat æquitatẽ? Sicut enim prima hominis vita eſt ante legem, cùm nulla nequitia & malitia prohibetur, neq; vlla ex parte prauis cupiditatibus reſiſtit, quia non eſt qui prohibeat: ſic ſecunda eſt ſub lege ante gratiam, quando prohibetur quidem & conatur à peccato abſtinere ſe, ſed vincitur: quia nondum iuſtitiam propter Deum & propter ipſam iuſtitiam diligit, ſed eam ſibi vult ad conquirendum terrena ſeruire. Itaque vbi viderit ex alia parte ipſam, ex alia commodum temporale, trahitur pondere temporalis cupiditatis, & relinquit iuſtitiam. Quam propterea tenere conabatur, vt haberet illud quod ſe nunc videt amittere, ſi illam tenuerit. Tertia eſt vita ſub gratia, quando nihil temporalis commodi iuſtitiæ præponitur, quod niſi charitate ſpiritali quam Dominus exemplo ſuo docuit, & gratia donauit, fieri nõ poteſt. In hac enim vita etiam ſi exiſtant deſideria carnis de mortalitate corporis, tamen mentem ad confeſſionem peccati non ſubiugãt. Ita iam non regnat peccatum in noſtro mortali corpore, quamuis non poſſit niſi inhabitare in eo quãdiu mortale corpus eſt. Primò enim non regnat cũ mente ſeruimus legi Dei, quamuis carne legi peccati, id eſt, pœnali conſuetudini, cũ ex illa exiſtunt deſideria, quibus tamen non obedimus. Poſtea verò ex omni parte extinguitur. Quoniam ſi ſpiritus eius habitat in nobis, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora noſtra propter ſpiritũ qui habitat in nobis. Nunc ergo implendus eſt gradus ſub gratia, vt faciamus quod volumus ſpiritu, etiamſi carne non poſſumus: id eſt, nõ obediamus deſideriis peccati ad præbendum illi membra noſtra arma iniquitatis, etiamſi non valemus efficere vt eadem deſideria non exiſtant: vt quamuis nondum ſimus in pace illa æterna ex omni hominis parte perfecta, iam tamẽ deſinamus eſſe ſub lege, vbi præuaricationis rea mens tenetur, dum eam concupiſcentia carnis in conſenſionem peccati captiuam abducit: ſimus autem ſub gratia, vbi nulla eſt condemnatio iis qui ſunt in Chriſto Ieſu: quia non certantem, ſed victum pœna conſequitur. Ordinatiſſimè itaque ſubiungit, *Quòd ſi ſpiritu ducimini, non adhuc eſtis ſub lege*: vt intelligamus eos eſſe ſub lege, quorum ſpiritus ita cõcupiſcit aduerſus carnem, vt non ea quæ volunt faciant: id eſt, nõ ſe teneãt coniunctos in charitate iuſtitiæ, ſed à concupiſcente aduerſum ſe carne vincantur: nõ ſolùm ea repugnante legi mentis eorum, ſed etiam captiuante illos ſub lege peccati, quę ineſt in membris mortalibus. Qui enim non ducuntur ſpiritu, ſequitur vt carne ducantur. Non autẽ pati aduerſitatem carnis, ſed duci à carne damnatio eſt. Et ideo quòd ſi ſpiritu, inquit, ducimini, non adhuc eſtis ſub lege. Nam & ſuperius non ait, ſpiritu ambulate, & concupiſcentias carnis nõ habueritis: ſed ne perfeceritis. Quippe non eas omnino habere, non iam certamen, ſed certaminis præmiũ eſt, ſi obtinuerimus victoriam perſeuerando ſub gratia. Commutatio enim corporis in immortalem ſtatum, ſola carnis concupiſcentias non habebit. Deinde incipit opera carnis enumerare, vt intelligant ſe, ſi ad operandum iſta deſideriis carnalibus conſenſerint, tũc duci carne, non ſpiritu. *Manifeſta autem ſunt*, inquit, *opera carnis, quæ ſunt fornicationes, immũdiciæ, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, animoſitates, æmulationes, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis, ſicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt*. Agunt autem hæc qui cupiditatibus carnalibus conſentientes facienda eſſe decernunt, etiam ſi ad implẽdum facultas non datur. Cæterùm qui tanguntur huiuſmodi motibus & immobiles, & in maiore charitate conſiſtunt, non ſolùm non eis exhibentes membra corporis ad malè operandum, ſed neque nutu conſenſionis ad exhibendum conſentientes: non hæc agunt, & ideo regnum Dei poſſidebunt. Non enim iam regnat peccatum in eorũ mortali corpore, ad obediendum deſideriis eius, quamuis habitet in eorum mortali corpore peccatum nõdum extincto impetu conſuetudinis naturalis, quia mortaliter nati ſumus, & propriæ vitæ noſtræ, cùm & noſipſi peccando auximus quod ab origine peccati humani damnationisq; trahebamus. Aliud eſt enim, non peccare: aliud, non habere peccatum. Nam in quo peccatum nõ regnat, non peccat: id eſt, qui non obedit deſideriis eius. In quo autem non exiſtunt, omnino iſta deſideria, nõ ſolùm non peccat, ſed etiam non habet peccatũ. Quod etiam ſi ex multis partibus in iſta vita poſſit effici, ex omni tamen parte non niſi in reſurrectione carnis atque commutatione ſperãdum eſt. Poteſt autem mouere quod ait, quæ dico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt: ſi quæratur vbi iſta prædixerit, nam in hac epiſtola non inuenitur. Ergo aut præſens cùm eſſet, hoc prædixerat,

aut cognouerat peruenisse ad illos epistolam quę mis-
1.Cor.6.b.9. sa est ad Corinthios. Ibi enim sic ait, Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces regnum Dei possidebunt. Hic ergo cùm enumerasset opera carnis quibus clausum est regnũ Dei, subiecit etiam opera spiritus quæ spiritus fructus vocat, *Fructus autem spiritus est*, inquit, *charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia:* & addidit, *Aduersus huiusmodi non est lex:* vt intelligamus illos sub lege positos, in quibus ista nõ regnant. Nam in quibus hæc regnant, ipsi lege legitimè vtuntur, quia non est illis lex ad coërcendum posita. Maior enim & præpollentior delectatio eorum iu-
2.Tim.1.b.8 stitia est, sic enim ad Timotheum dicit, Scimus enim quia bona est lex, si quis ea legitimè vtatur, sciens hoc quia lex iusto posita non est. Iniustis autem & nõ subditis & impiis peccatoribus & scelestis & contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur: subauditur, his lex posita est. Regnant ergo spiritales isti fructus in homine in quo peccata non regnant. Regnant autem ista bona, si tantum delectant, vt ipsa teneant animum in tentationibus ne in peccati consensionem ruat. Quod enim amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est: vt verbi gratia, occurrit forma speciosæ feminæ, & mouet ad delectationem fornicationis: sed si plus delectat pulchritudo illa intima & syncera species castitatis, per gratiam quæ est in fide Christi, secundum hác viuimus, & secundũ hanc operamur: vt non regnante in nobis peccato ad obediendum desideriis eius, sed regnante iustitia per charitatem cum magna delectatione faciamus quicquid in ea Deo placere cognoscimus. Quod autem de castitate & de fornicatione dixi, hoc de cæteris intelligi volui. Neque moueat, vel quòd non omnino ad eundem numerum & ordinem opera carnis in hac epistola enumerauit, atque in illa ad Corinthios: vel quòd spiritalia bona pauciora, pluribus carnalibus vitiis oppositi: neque ita econtrariò vt fornicationibus castitas, immunditiis munditia, atque ita cæteris cętera occurrerent: nõ enim hoc suscepit vt doceret quot sint, sed in quo genere illa vitanda, illa verò expetẽda sint: cùm carnis & spiritus nominibus à pœna peccati atq; peccato ad gratiam Domini atque iustitiæ nos conuerti oportere prædiceret: ne deserendo gratiam temporalem, qua pro nobis Dominus mortuus est, non perueniamus ad æternam quietem, in qua pro nobis Dominus viuit: neque intelligendo pœnam temporalem, in qua nos Dominus mortalitate carnis edomare dignatus est, in pœnam sempiternã incidamus, quæ perseueranti aduersum Dominum superbiæ præparata est. Cùm enim commemoratis multis operibus carnis, addidit & his similia: satis ostendit non se ista examinatiore numero collocasse, sed liberiore sermone posuisse. Hoc etiam de spiritalibus fructibus fecit. Non enim ait aduersus hæc non est lex: sed, aduersus huiusmodi: hoc est, siue ista siue etiam cæterà huiusmodi. Sed tamen diligenter considerantibus non hic omnimodo carnalium spiritaliumq; operum oppositio inordinata atque confusa est. Ob hoc autem latet, quia pauciora sunt, vel singula quibusdam pluribus opponuntur. Nam ex eo quòd carnalium vitiorum in capite posuit fornicationes, in capite autẽ virtutum spiritalium charitatem, quem non diuinarum literarum studiosum faciat intentum ad perscrutanda cætera? Si enim fornicatio est amor à legitimo connubio solutus, & vagus explendæ libidinis consectando licentiam: quid tam legitimè ad spiritalem fœcunditatem coniungitur quàm anima Deo? Cui quanto fixius inhæserit, tanto est incorruptior. Inhæret autem charitate. Rectè igitur fornicationi opponitur charitas, in qua sola est custodia castitatis. Immunditiæ autem sunt perturbationes de illa fornicatione concepræ, quibus gaudium tranquillitatis opponitur. Idolorum autem seruitus, vltima fornicatio est animæ, propter quam etiam bellum aduersus Euangelium cùm reconciliatis Deo furiosissimum gestum est, cuius reliquiæ quamuis tritæ diu, adhuc tamen recalent. Huic itaque pax contraria est, qua reconciliamur Deo, eademque pace etiam cum hominibus custodita, veneficiorum, inimicitiarum, contentionũ, æmulationum, animositatum, dissentionumque vitia sanantur in nobis. Vt autem ea in aliis, inter quos viuimus, iusta moderatione tractentur, & ad sustinẽdum longanimitas, & ad curandum benignitas, & ad ignoscendum bonitas militat. Iam verò hæresibus fides, inuidiæ mansuetudo, ebrietatibus & comessationibus continentia reluctatur. Ne quis sanè arbitretur hoc esse inuidiã quod est æmulatio: vicina enim sunt, & propter ipsam vicinitatem plerunque vtrumlibet horum pro altero, vel æmulatio pro inuidia, vel inuidia pro æmulatione ponitur. Sed quia vtrunq; hîc locis suis dictum est, vtiq; distinctionem à nobis flagitant. Nam æmulatio est do-Aemulatio, lor animi, cùm alius peruenit ad rem quam duo plures ve appetebant, & nisi ab vno haberi non potest. Istã sanat pax, qua id appetimus quod omnes sibi appetunt, si assequantur, vnum in eo fiunt. Inuidia verò Inuidia. dolor animi est, cùm indignus videtur aliquis assequi, etiam quod tu non appetebas. Hanc sanat mansuetudo, cùm quisque ad iudicium Dei reuocans non resistit voluntati eius, & magis ei credit rectè factum esse, quàm sibi quod putabat indignum. *Crucifixerunt autem carnem suam cum passionibus & concupiscentiis*, sicut consequenter dicit, *qui sunt in Christo Iesu.* Vnde au-Psal.118.139 tem crucifixerunt, nisi timore illo casto permanente in seculum seculi, quo cauemus offendere illũ, quem toto corde, tota anima, tota mente diligimus? Non e-Deut.6.5. nim hoc timore timet adultera, ne custodiatur à viro, quo timet casta ne deseratur. Illi enim tristis est præsentia viri, huic absentia. Et ideo timor ille corruptus est, & transire non vult hoc seculum: iste autem castus permanet in seculum seculi, De quo timore crucifigi se optat propheta, cùm dicit, Confige clauis à timore Psal.118. tuo carnes meas. Ista crux est de qua Dominus dicit, 120. Tolle crucem tuam, & sequere me. *Si spiritu*, inquit, Matth.16. *viuimus, spiritu & sectemur.* Manifestum est certè se- d.24. cundum id nos viuere quod sectati fuerimus, sectabimur autem quod dilexerimus. Itaq; si ex aduerso existant duo, præceptum iustitiæ, & consuetudo carnalis, & vtrunque diligitur, id sectabimur quod amplius dilexerimus. Si tantundem vtrunque diligitur, nihil horum sectabimur, sed aut timore inuiti trahemur in alterutram partem, aut si vtrunque æqualiter etiam timemus, in periculo sine dubio remanebimus, fluctu dilectionis & timoris alternãte quassati. Sed pax Christi vincat in cordibus nostris. Tunc enim orationes & gemitus, & in auxilium inuocata dextera misericordiæ Dei, sacrificium contribulati cordis non despicit, charitatemque sui ampliorem commendatione periculi, de quo liberabit, exuscitat. In eo autem illi fallebantur, quod negare quidem non poterant, sectãdum sibi esse spiritum sanctum assertorem atque ducem libertatis suæ, sed ad opera seruilia carnaliter conuersi, retrorsum se conari non intelligebant. Propterea non ait, si spiritu viuimus, spiritum sectemur: sed spiritu sectemur, inquit. Fatebantur enim spiritui sancto seruire oportere, & eum non spiritu suo, sed carne volebãt sectari: non spiritaliter obtinentes gratiam Dei, sed in circuncisione carnali & cæteris huiusmodi spem constituentes salutis. *Non efficiamur*, inquit, *inanis gloriæ cupidi, inuicem inuidentes, & inuicem prouocantes.* Prorsus magnificè & omnino diuino ordine, posteaquã eos instruxit aduersus illos à quibus in seruitutem legis seducebantur, hoc in eis cauet ne instructiores facti, & volentes iam calumniis carnalium respondere cõtentionibus studeant, & appetitu inanis gloriæ, legis onerib⁹ non seruientes, vanis cupiditatibus seruiant. Nihil autẽ sic probat spiritalẽ virum, quàm peccati alieni tractatio, cùm liberationẽ eius potius quàm insultationem, potiusq; auxilia quàm conuitia meditatur, & quantum facultas tribuitur susc̃ipit. Et ideo dicit, *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi.* Deinde ne sibi quisque videatur instruere, etiam cùm proteruè exagitat irridetque peccantem, aut superbè tanquam insanabilem detestatur, *In spiritu*, inquit, *mansuetudinis: intendens teipsum, ne & tu tenteris.* Nihil enim ad misericordiam sic inclinat, quàm proprij periculi cogitatio. Ita eos nec deesse voluit fratrum correptioni, nec studere certamini. Multi enim homines cùm à somno excitantur, litigare volunt: aut rursus dormire, cùm litigare prohibentur. Pax igitur & dilectio communis, periculi cogitatione in corde seruentur: modus autem sermonis, siue acrius, siue blandius proferatur, sicut salus eius quem corrigis postulare videtur,
2.Tim.2.d.24. moderandus est. Nam in alio loco dicit, Seruum autem Domini litigare non oportet: sed mitem esse ad omnes, docibilẽ, patientem. Et ne quisquam ex eo putet cessandum sibi esse à correptione erroris alterius, vide quid adiungat, In modestia, inquit, corripientem diuersa sentientes. Quomodo in modestia, corripientem, nisi cùm lenitatem corde retinemus, & aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus? Nec aliter accipiendum video quod in eadem
2.Tim.4.a.2 epistola positum est, Prædica verbum, insta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa in omni longanimitate & doctrina. Importunitas enim opportunitati vtique contraria est: neque omnino vllum medicamentum sanat, nisi quod opportunè adhibueris. Quanquam ergo & sic possit distingui, insta opportunè, vt alius sit sensus, importunè argue, deinde cætera contexantur, hortare, increpa cum omni longanimitate & doctrina. Vt tunc opportunus sentiaris, cùm instas ædificando, cùm autem destruis arguendo, nõ cures etiam si importunus videaris, si hoc est talibus importunum. Ita duo quæ sequuntur, ad duo superiora possunt singillatim referri: hortare cùm opportunè instas, increpa cùm importunè arguis. Deinde cætera duo similiter, sed conuerso ordine, referuntur, cum omni longanimitate ad sustinendas indignationes eorum quos destruis, & doctrina ad instruenda eorũ studia quos ædificas. Tamen etiam si illo vsitatiore modo distinguatur, insta opportunè: quòd si hoc modo non proficis, importunè: ita intelligendum est, vt tu opportunitatem omnino non deseras, & sic accipias quod dictum est, importunè, vt illi videaris importunus, qui non libenter audit quæ dicuntur in eum: tu tamen scias hoc illi esse opportunum, & dilectionem curamq; sanitatis eius animo teneas mansueto & modesto & fraterno. Multi enim postea cogitantes quæ audierint, & quàm iustè audierint, ipsi se grauius & seuerius arguerunt: & quamuis perturbatiores à medico viderẽtur abscedere, paulatim verbi vigore in medullas penetrante, sanati sunt: quod non fieret, si semper expectaremus periclitantem putrescentibus mẽbris, quando eum liberet aut vri aut secari. Quod nec ipsi corporis medici attendunt, qui terrenæ mercedis intuitu curant. Quotus enim quisque reperitur qui ferrum eorum aut ignem nõ ligatus expertus sit, cùm & illi rariores sint qui volẽtes ligati fuerint. Plures enim

resistentes, & mori se malle clamantes, quàm illo curari modo, vix lingua ipsa eorum relicta libera omnibus membris constrinxerunt, neque ad suum, neq; ad reluctantis, sed ad ipsius artis arbitrium: quorum tamen vocibus conuitiisque dolentium nec commouetur curantis animus, nec quiescit manus. Medicinæ autem cælestis ministri, aut per odiorum trabem cernere stipulam in oculo fratris volunt, aut tolerabilius mortem videre peccantis, quàm verbum indignantis audire. Quod non ita accidisset, si tam sanũ animum curando alterius animo adhiberemus, quàm sanis manibus illi medici aliena membra pertractant. Nunquam itaque alieni peccati obiurgandi susc̃ipiendum est negocium, nisi cum internis interrogationibus examinantes nostram conscientiam, liquidò nobis coram Deo respõderimus, dilectione nos facere. Quòd si conuitium vel minæ, vel etiam persecutiones eius quem argueris, lacerauerint animum, si adhuc illæ per
Rom.6.c.13. & 12.d.17. te sanari posse videbitur, nihil respondeas donec saneris prior: ne fortè carnalibus motibus tuis ad nocendum consentias, & exhibeas linguam tuam arma iniquitatis peccato ad reddendum malum pro malo, aut maledictum pro maledicto. Quicquid enim lacerato animo dixeris, punientis est impetus, non charitas corrigentis. Dilige & dic quod voles, nullo modo maledictum erit quod specie maledicti sonuerit, si meminеris senserisque te in gladio verbi Dei, liberatorem hominis esse velle ab obsidione vitiorum. Quòd si fortè, vt plerunque accidit, dilectione quidem talem susc̃ipis actionem, & ad eam corde dilectionis accedis, sed inter agendum surrepserit aliquid dum tibi resistitur, quod te auferat ab hominis vitio percutiendo, & ipsi homini faciat infestum: postea te lacrymis lauantem huiusmodi puluerem, multo salubrius meminisse oportebit, quàm non debeamus super aliorum superbire peccata, quando in ipsa eorum obiurgatione peccamus, cùm facilius nos ira peccantis iratos,
Gal.6.a.2. quàm miseria misericordes facit: *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi:* legẽ vtiq; charitatis. Si autem implet legem qui diligit proximum, 18. dilectioq; proximi etiam in veteribus scripturis maximè commendatur: in qua dilectione dicit alio loco idem Apostolus, recapitulari omnia mandata legis:
Rom.13.a.9. manifestum est etiam illam scripturam quę priori populo data est, legem Christi esse, quam venit implere charitate, quæ non implebatur timore. Eadem igitur scriptura & idem mandatum cum bonis terrenis inhiantes premit seruos, Testamentum vetus: cùm in bona æterna flagrantes erigit liberos, Testamentum nouum vocatur. *Si enim aliquis*, inquit, *videtur esse aliquid cùm nihil sit, seipsum seducit.* Non enim cum seducunt laudatores eius, sed ipse potius: quia cùm sibi sit ipse præsentior quàm illi, mauult se in illis quæ- al. illis credere, rere, quàm in seipso. Sed quid dicit Apostolus? *Opus* Gal.6.a.4. *autem suum probet vnusquisque, & tunc in seipso tantùm gloriam habebit, & non in altero*, id est, intus in conscientia sua, & non in altero, id est, cùm eum alter laudat. *Vnusquisque enim*, inquit, *proprium onus portabit.* Non ergo laudatores nostri minuunt onera conscientiæ nostræ, atque vtinam non etiam accumulent, cùm plerunq; ne illis offensis laus nostra minuatur, cum obiurgatione illos curare negligimus, aut iactanter eis aliquid nostrum ostentamus, potius quàm constanter ostendimus. Omitto ea quæ fingunt & mentiuntur de se homines propter hominum laudes. Quid enim ista cæcitate tenebrosius, ad obtinendam inanissimam gloriam errorem hominis occupari, & Deum testem in corde contemnere? Quasi verò vllo modo comparandus sit error illius, qui te bonum putat, errori tuo, qui homini de falso bono placere studes, de vero malo displices Deo. Iam cætera planissi-

ma esse existimo. Nam & illud vsitatum præceptum est, vt prædicatori verbi Dei præbeat necessaria cui prædicatur. Ad bona enim opera hortandi erant, vt etiam egenti Christo ministrarent, staturi ad dexteram cum agnis: vt plus in eis operetur dilectio fidei, quàm legis posset timor. Neque hoc quisquam maiore fiducia debet præcipere quàm hic Apostolus, qui manibus suis victum transigens, hæc in se nolebat fieri, vt maiore pondere, propter eorum magis vtilitatem qui hæc exhiberent, quàm propter eorum quibus exhiberétur ea se monere, omnibus demonstraret. Quod autem deinceps subiungit, *Nolite errare, Deus non subsannatur. Quod enim seminauerit homo, hoc & metet.* Nouit inter quæ verba perditorum hominum laborent; qui constituuntur in fide rerum earum, quas non vident. Vident enim seminationem operum suorum, sed messem non vident. Nec talis eis messis promittitur, qualis hic reddi solet, quia iustus ex fide viuit. *Quia qui seminauerit*, inquit, *in carne sua, de carne sua metet corruptionem.* Hoc dicit de amatoribus voluptatum magis quàm Dei. In carne enim sua seminat, qui omnia quæ facit, etiam si bona videantur, propterea tamen facit vt carnaliter ei bene sit. *Qui autem seminauerit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Seminatio in spiritu est, ex fide cum charitate seruire iustitiæ, & non obaudire desideriis peccati, quamuis de mortali carne existétibus. Messis autem vitæ æternæ cùm inimica nouissima destruetur mors, & absorbebitur mortale à vita, & corruptibile hoc induet incorruptionem. In hoc ergo tertio gradu quo sub gratia sumus, seminamus in lachrymis cùm existunt desideria de animali corpore: quibus non consentiendo renitimur, vt in gaudio metamus, cùm etiá reformato corpore, ex nulla parte hominis, vlla nos solicitabit molestia, vllúmve tentationis periculum. Nam etiam ipsum animale corpus deputatur in semine. Seminatur enim corpus animale, ait alio loco: vt ad messem pertineat quod adiunxit, surget corpus spirituale. Huic ergo sententiæ Propheta concinit, dicens; Qui seminat in lachrymis, in gaudio metet. Bene autem seminate, id est, bene operari, facilius est quàm in eo perseuerare. Fructus enim solet laborem cõsolari. Messis autem nostra in fine promittitur, & ideo perseuerantia opus est. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Et Propheta clamat, Viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Quod nunc Apostolus ait, *Bonum autem facientes*, inquit, *non infirmemur: proprio enim tempore metemus infatigabiles: itaque dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.* Quos eum credendum est, nisi Christianos significare? Omnibus enim pari dilectione vita æterna optanda est; sed non omnibus eadem possunt exhiberi dilectionis officia. Deinde cùm docuisset, opera ipsa legis, quæ sunt salubria & ad bonos mores pertinent, dilectione fidei posse tantummodo impleri, non timore seruili, redit ad illud, vnde tota causa agitur: *Vidistis*, inquit, *qualibus literis vobis scripsi manu mea.* Cauet, ne quisquam sub nomine epistolæ eius fallat incautos. *Qui volunt*, inquit, *placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tãtum vt in cruce Christi persecutionem non patiantur.* Multùm enim persequebantur Iudæi eos, qui videbantur deserere traditas huiusmodi obseruationes: quos ipse quàm non timeat satis ostẽdit, cũ tales literas etiá sua manu scribere voluit. Docet ergo timorem adhuc in istis operari tanquam sub lege constitutis, qui ad circuncisionem gentes cogerent. *Neque enim qui circuncisi sunt, hi legem custodiunt.* Illam enim dicit custoditionem legis, non occidere, non mœchari, non falsum testimonium dicere; etsi qua huiusmodi ad bonos mores pertinere manifestum est: quæ nisi charitate & spe bonorum æternorum, quæ per fidem accipiuntur, impleri non posse iam dictum est. *Sed volunt vos circuncidi*, inquit, *vt in vestra glorientur carne:* id est, vt non solùm non patiantur persecutionem à Iudæis, qui nullo modo ferebant incircuncisis legem prodi, sed etiam glorientur apud eos, quòd tam multos proselytos faciunt. Vt enim vnum proselytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire solere, Dominus dixit. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Mundus mihi crucifixus est, ait, vt me non teneat: & ego mundo, vt eum non teneam, id est, vt neq; mundus mihi nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam. Qui autem in cruce Christi gloriatur, non vult placere in carne, quia persecutiones carnalium non timet, quas prior vt crucifigeretur ille sustinuit, vt vestigia sua sectantibus præberet exemplum. *Neque enim circuncisio aliquid est, neque præputium.* Seruat vsq; in finem illam indifferentiam, ne quis eum putaret, vel in Timothei circuncisione simulatè aliquid egisse, vel in cuiusquam agere, si fortè aliqua talis causa extitisset. Ostendit enim, non ipsam circuncisionem obesse aliquid credentibus, sed spem salutis in talibus obseruationibus constitutam. Nam & in Actibus Apostolorum hoc modo inueniuntur illi circuncisionem persuadere, vt aliter eos, qui ex gentibus crediderant, saluos fieri negent posse. Non ergo ipsius operis, sed huius erroris perniciem refellit Apostolus. *Neque circuncisio* ergo *aliquid, neque præputium; sed noua*, inquit, *creatura.* Nouam creaturam dicit vitam nouam per fidem Iesu Christi: & notandum verbum est. Difficile enim inueneris creaturam vocari etiam eos, qui credendo in adoptionem filiorum venerunt. Dicit tamẽ & in alio loco: Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo. Vbi autem dicit, Et ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus: & postea dicit, Non solùm autem, sed & nosipsi primitias spiritus habentes: discernit eos qui crediderunt ab appellatione creaturæ, quomodo eosdem aliquando homines, aliquando non homines dicit. Nam exprobrans obiecit Corinthiis quodã loco, quòd adhuc homines essent; vbi ait, Nónne homines estis, & secundum hominem ambulatis? Quomodo eúdem Dominum etiam post resurrectionem, alicubi non hominem appellat, sicut in principio huius Epistolæ, cùm ait, Non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum: alibi autẽ hominẽ, sicut illo loco vbi ait, Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus. *Et quicunque*, inquit, *hanc regulam sectantur, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei:* id est, eos qui verè ad visionem Dei præparantur, non qui vocantur hoc nomine, & carnali cæcitate videre Dominum volunt, quando gratiam eius respuentes serui esse temporum cupiunt. *De cætero*, inquit, *laborem nemo mihi præstet.* Non vult per turbulentas contentiones tædium sibi fieri de re, quantum satis erat, exposita, & in epistola quam ad Romanos scripsit, & hac ipsa. *Ego enim stigmata Domini Iesu Christi in corpore meo porto:* id est, habeo alios conflictus & certamina cum carne mea, quæ in persecutionibus quas patior, mecum dimicant. Stigmata enim dicuntur notæ quædam pœnarum seruilium: vt si quis, verbi gratia, seruus in compedibus fuerit propter noxam; id est, propter culpã, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicatur: & ideo in iure manumissionis, inferioris est ordinis. Nunc ergo Apostolus stigmata voluit appellare, quasi notas pœnarum ex persecutionibus, quas patiebatur. Propter culpam enim persecutionis,

Act. 18. d. 3. — Esa. 20. g. 34. — 1. Cor. 4. c. 12. — 2. Thes. 1. b. 9. — 2. Thes. 3. b. 8.

Abac. 2. c. 4.

1. Cor. 15. d. 26.

Ibid. f. 44.

Psal. 125. d. 5.

Matth. 10. c. 22. — Psal. 26. d. 14.

Matth. 13. d. 15.

1. Cor. 3. d. 9.

Gal. 1. d. 1.

1. Tim. 2. d. 5.

2. Cor. 5. d. 17.

Rom. 8. d. 11.

Act. 9. c. 16.

tionis, qua persecutus erat Ecclesias Christi, hæc sibi A retribui cognouerat. Sicut ab ipso Domino dictum est Ananiæ, cùm idem illum Ananias tanquam persecutorem Christianorum formidaret, Ego illi ostendam, inquit, quæ oportet eum pati pro nomine meo. Veruntamen propter remissionem peccatorum in qua baptizatus erat, omnes illæ tribulationes non ei valebant ad perniciem, sed ad coronam victoriæ proficiebant. Conclusio Epistolæ, tanquam subscriptio manifesta est. Nam & in nonnullis aliis epistolis ea vtitur; *Gratia Domini Iesu Christi, cum spiritu vestro fratres, Amen.*

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
ANNOTATIONVM IN IOB, LIBER VNVS.

Ex lib. 2. retract. cap. 13.

LIBER cuius est titulus, Annotationes in Iob, vtrum meus habendus sit, an potius eorum qui eas sicut potuerunt vel voluerunt, redegerunt in vnum corpus descriptas B de frontibus codicis, non facilè dixerim. Suaues enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamẽ necesse est offendantur multa non intelligẽres, quia nec ipsa verba quæ exponuntur ita descripta sunt in multis locis, vt appareat quid exponatur. Deinde breuitatem sententiarum tanta secuta est obscuritas, vt eam lector vix ferre possit; quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremò tam mendosum comperi opus ipsum in codicibus nostris vt emendare non possem: nec editum à me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hoc opus sic incipit:

De CAP. 1.

ET *opera magna erant ei super terram.* Quia operabatur de ipsis operibus. *Faciebant conuiuium quotidie, donec eorum numerus impleretur.* Signum est charitatis. *Et offerebat pro eis victimas, secundum eorum numerum.* Intelligendum, alias esse peculiares confessiones, quasi singulas victimas. Aliud verò sacrificium pro omniũ & pro omnibus peccatis, quod significat ante Dominum. *Ne fortè peccauerint filij mei, & maledixerint Deo in cordibus suis.* Bene additur, ne fortè: quia in corde eos maledixisse suspicabatur. *Et ecce venerunt angeli Dei vt starent coram Deo.* Affectio animæ ad veritatem non potuit aliter narrari, nisi temporaliter & localiter quodammodo diceretur. *Et venit equidem diabolus cum eis.* Vtrum quia non potuit, nisi per eos audire, dictum est, cum eis. *Et dixit Dominus diabolo, Vnde ades?* Collatio præteritæ actionis cum eo, vnde permittitur aliquid deinceps agere, responsio ad interrogationem est. Ipsa verò interrogatio vis diuina est, in qua non permittitur agere quod libet. In cogitationibus enim impij interrogatio erit ad manifestandum eum nobis. *Sed mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet, da potestatem, nisi in faciem tuam benedixerit tibi.* Pendens locutio: id est, si non tibi in faciem benedicet tactis rebus suis, quasi subaudiretur, quid iubes? *Et discessit diabolus à facie Domini.* A consultatione ad actionem. *Et venerunt hostes & ceperunt eos.* Secundum illud, Qui nunc operatur in filiis diffidentiæ, etiam istos excitauit. Notandum autem quomodo in hominibus habuerit potestatem, & in elementis, sed tamen datam à Deo. *Nudus exij de vtero matris meæ.* Notandum quàm consolatoriè loquatur, quamuis secundum consuetudinem luctum fecerit.

De CAP. 1. 1. — De CAP. 1. 1. 4.

ECCE *trado illum tibi, tantùm animam eius custodi.* Ne vitam eripere posse præsumeret. *Et tulit sibi testam vt raderet saniem.* Per passionem Domini significat radi peccata confitentium. ET *nox in qua dixerunt, Conceptus est homo.* Aliquæ superiores potestates, quæ hoc scire potuerunt. *Nox illa sint tenebræ.* Ne patiatur iam quæ passus est: hoc est, sint tenebræ id est, sit oblitioni. *Neque requirat eam Dominus desuper.* Non repetatur per immortalitatem: id est, pereat mortalitas. *Ne veniat in eà lumen.* Lumen memoriæ. *Sed occupiant illam tenebræ & vmbra mortis.* Vita ista quæ vmbra est futuræ † vitæ, vt sit serius, Iustus qui lumen est, non eam videat; sed tenebræ, hoc est, peccatores & carnales tribulationes de vita ista. *Et conturbent eam, quasi amaritudines diei.* Præcepta bonæ vitæ, vel dies iudicij, quibus perturbantur carnales. *Et noctem illam accipiant tenebræ perpetuæ. Non sit in diebus anni.* Iustis spiritalibus qui sole fruuntur, & maiores sunt. *Sed nox illa sit dolor.* quia dolorem facit diligentibus se. *Neque numeretur in diebus mensium.* Iusti in ecclesia propter lunam tanquam minorem. Ad quos dicitur, Et ego fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, vt ipse Paulus sit, de diebus anni. *Sed maledicat illam maledicẽs illi diei.* Dominus Qui maledicet amantes carnalia. *Tenebrescant sidera noctis illius.* Eminentes in peccatis. *Permaneat, & in lucem non veniat.* Quia non conuertentur, dicit per Prophetam. *Quia non concluserit portas ventris matris meæ.* Ciuitatem terrenam, quam significat Babylon. Concluderentur enim portæ, si non laudaretur peccator in desideriis animæ suæ. *Quare enim in venire non obij?* Antequam eminerem tibi per aliquam actionem. Conceptus enim ad spem pertinet. *Ex vtero exij, & non protinus perij?* Huius ergo figura intelligenda est in his verbis, qui in talibus concupiscentiis fuerat inueteratus. *Et vt quid constiterunt mihi genua,* vt ibi confirmarer? *Quare vbera fuxi?* doctrinæ nutrientes ad nequitiam. *Nunc vtique dormiẽs quiescerem,* moriendo huic mundo. *Cum regibus honoratus terræ,* in Ecclesia; *qui gloriabantur in gladiis.* Vnde est, Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. *Aut cum principibus quibus multum fuit aurum.* Sapientia. *Qui compleuerunt domos suas argẽto.* eloquio Domini. *Aut tanquam abortiuum prolapsum de vulua matris.* vt nunquam emineret. *Aut tanquam infantes qui non viderunt lucem.* Ad nobilitatem aliquam non peruenerunt. *Ibi impij depo-*

Psal. 1. d. 5. — *fuerunt furorem suum.* In morte ab hoc mundo. *Ibi requieuerunt fatigati corpore.* Aut fatigati corpore non animo, aut finem corporalium consecuti. *Non audierit vocem exactoris.* Iudex tradet te exactori, inde est: hoc est, donata illis esse peccata: de impiis quippe dicebat. *Pusillus & magnus ibi est.* De vno dictum puto bene intelligi, secundum illud quòd qui se humiliat, exaltabitur. *Et seruus non timens Dominum suum.* Siue secundum illud, Vis non timere potestatẽ, bonũ fac. Siue secundũ illud, Consummata dilectio foris mittit timorem. *Vt quid enim datur ẽis, qui in amaritudine sunt luxe?* peccãtorum honor. *Et vita animabus quæ sunt in doloribus?* In dolorum materia, hoc est, in peccatis. *Quæ desiderant mortem, & non contingit illis.* Adoptionem

Matth. 5. d. 26. — Ephes. 6. c. 17. — Luce 14. b. 17. — Rom. 13. d. 8. — 1. Ioan. 4. c. 18.

fructus peccati. *Mors viro requies, cuius vita abscondita est.* vel quia corã Deo, vel quia paucis nota. De ea verò iam morte accipiendum per quam morimur mundo. In illa enim non est requies. *Cõclusit enim Deus aduersus eum.* non eum dando in desideria cordis sui. *Ante esca quippe meæ gemitus adest.* Ante gaudium ciborum Dei tribulationes præcedere. *Et fleo coarctatus timore.* al. Timorem videns, quia euitare non possum quæ timui. † *Timor quem verebar venit mihi.* Aduersa quæ de misericordia Dei ad correptionem fiunt. *Neque in pace, neque in silentio, neque in requie.* Falsa enim fuerunt, propter quæ timebat. *Venit enim mihi ira.* vindicta, secũdum quam Verba Eliphaz, Ex CAP. IIII. iustus vix saluus fit. PONDVS *autem verborum tuorum quis sustinebit?* Hic ergo dicit se cogi ad loquẽdum, quia non sustinet dicta eius. *Nónne timor tuus stultus est?* Paratus enim ad hæc esse debueras, si aliis veraciter suadebas. Nec talia bene timuisti, cùm diceres, Timor enim quem verebar venit mihi. *Et spes tua & simplicitas vitæ tuæ quasi stultitia.* Qua ista bona putantur. *Fremitus leonis & vox leenæ.* Ipse diabolus & superbiæ ciuitas, quæ sæpe etiam bestiæ more à Prophetis ponitur. *Et gaudium draconum extinctum est.* superborum & insidiosorum. *Myrmicoleon perit, eo quòd non haberet escam.* Quia in nouissimo non erunt, quos inducens comedat. Separabuntur enim pij ab impiis. Hic autem errat, quòd ea quæ de diabolo audierat prophetata, de Iob intelligebat. Myrmicoleon verò accipiendus est, vel quia vtrunque in eo est, cùm & rapit & occultè prosequitur frumenta, quæ sublato oculo facit non germinare: vel quia auaris & in terra thesaurisantibus dominatur: vel quia iustos persequitur, quasi formicas præparantes sibi escas æstate ad hyemem, quibus al. non pascentur, fuerint separati. *Et catuli leonum diuisi sunt ab inuicem.* Conspiratio principum ciuitatis illius dissipata est, qui nati sunt de illa societatis ciuitate & diabolo: vel Matth 13. d. 38. quia se inuicem vastauerunt. Inde est, Exurget gens contra gentem. *Nihil horum tibi accidisset.* Vel illa damna & orbitas & plaga vulneris: vel te non penetraret dolor animi, quia & te consolareris, si aliis ex corde dixisses. *Nunquid non capit auris mea abeo magnifica?* Quia ista quæ dicit, ex reuelatione se dicit dicere. *Et spiritus in faciem mihi occurrit.* Quasi flatum sensisse vult intelligi: nam negat in consequentibus fuisse figuram. Reminiscendum ita etiam spiritum in Apostolos descendisse. *Quid enim? nunquid homo coram Domino mũdus erit?* Aut hæc audisse se dicit, aut dicit ideo se horruisse, quia nemo mundus coram Domino, vt Deum, vt est, videat. Modò mundus secundum perfectionem accipiendus, vt quod superius negat mundum hominem perire, secundum quendam modum 3. Reg. 19. d. 18. intelligamus. *Si contra seruos suos non credit.* Quod euenit cùm diceret Helias, Domine, Prophetas tuos occiderunt. Et dicit illi, Reliqui mihi septem milia virorum. Non enim inde septem milia virorum iam munda erant. Nam Angeli dicti sunt & Prophetæ. *Et aduersus angelos suos prauum quid reperit.* Vel quod aduersus eos dicitur, vel quod ipsi dicant. Hoc tamen potest etiam de veris angelis accipi, *Habitantes autem domos luteas, quorum conuersatio non est in cælis, percussit illos tanquam tinea.* Aut aliqua corruptio percussit eos tanquam tinea: aut Deus eos percussit, vel hac tinea, vel sicut percutit tinea: hoc est, latenter intrinsecus corruptione ab eisipsis exorta per concupiscẽtias carnales, hoc est, habitatione in domibus luteis. *Et à mane vsque ad vesperam vltra non sunt.* Aut vltra secũdum hoc non sunt, aut à prosperis rebus vsque ad tribulationẽ: pœnam enim cõsecuti sunt. *Et quòd non possent sibipsis subuenire, perierunt.* cùm in se habent spem. *Interierunt, quia non habebant sapientiã.* non in se sperandi.

De CAP. V. INVOCA *autem, si quis tibi respondeat.* Illis enim respondetur qui mundi sunt coram Deo. *Etenim stultum perimit ira.* Indignatio qua quisque angitur, tanquam iniquè sibi aliquid acciderit: dum non cogitat vsqueadeo se immundum esse coram Deo, vt inuocanti non angeli respondere, aut se demõstrare dignati sint. Qui enim hoc non cogitat, stultus est, & ira irrationabili interimitur. Aut idcirco angelos non audire, nõ videre potest stultus, quia ira interemptus est, & à zelo occisus. *Errantem autem occidit zelus.* ad imitandum peccatores. *Ego autem vidi stultos, radicem mittentes.* Stultos nunc impios accipiendum, vt econtrariò sapientia hominis pietas sit, sicut in consequentibus dicitur. *Et conterantur super ianuas infirmorũ humilium*, cùm recepti fuerint in cubiculum à sponso, & stulti foris remanserint. *Quæ enim congregauerunt, iusti comedent.* Et de Iudæis potest intelligi, congregan- Matth. 13. tibus prophetias, quas gentiles potius comederunt. 4. 1. Et de his qui facientes comedunt, quæ alij præcipiunt & non faciunt. Ipsi verò de malis non liberabuntur, quamuis prædicent non esse facienda. *Exhauriatur fortitudo eorum.* qua superbiunt aduersus infirmos. Exhauriatur autem vt iam incipiat laborare. *Non enim prodiet de terra labor.* Id est, de creatura non conquerantur, sed de se. *Sed homo in labore nascitur.* Secundum id dictum est, nascitur, secundum quod in laboriosam vitam ex quieta quisque conuertitur. *Pulli autem vulturis altissimè volitant.* Vultur bene intelligitur Dominus, quia altitudine prophetiæ videt mortalitatem nostram, qua descendens pasceretur, conuertens nos in corpus suum. Pulli ergo vulturis, filij sponsi dicti sunt. Altissimè autem volitantes, conuersatio- Ephes. 3. d. nem in cælis habentes, vt à labore liberentur in quo homo nascitur. Secuti sunt quippe vocem dicentis, Venite ad me omnes qui laboratis. Possunt & pulli Matth. 11. d. vulturis in malo intelligi aereæ potestates, quæ mortibus, hoc est, peccatis pascuntur. Quoniam huiusmodi præuaricatores angeli nõ sunt perducti ad humilitatẽ mortalitatis multũ laboriosam, in qua homo nascitur, valde illi superbiũt, hoc est, altissimè volitãt. *Qui dat pluuiã super faciem terræ.* Tanquam cõtentibus faciat misericordiam. *Vt non faciat manus eorum veritatem.* Non faciant quod promittunt. *Inhiantes dominari infirmis, in die occurrent illis tenebræ.* Vt Iudæis qui Dominum non cognouerunt quis esset. *Aut tanquam in nocte palpabunt in meridie.* Sicut videntes signa, tamen dubitabant dicentes, Propheta est. Alij, seducit Ioan. 7. d. 12. populum: quando nec ad lucernam videre voluerunt. *Et pereant in bello.* in tentationibus. *Et egrediatur de manu potentis infirmus.* diaboli, *Sit autem infirmo spes.* illi enim fortes rem hic quærunt. *Beatus autem vir quem arguit Dominus.* In hoc enim errat, quia videtur sibi, quòd Iob iniquitatibus suis hæc patiatur, cùm ex hoc beatus sit, quia in hac vita cùm arguitur, habet corrigendi possibilitatem. *Et in septimo non te tanget malum.* Sacramentum sabbati. *In fame te liberabit à morte.* Verbo enim alit & facit firmum ad tentationes. *In prælio verò de manu ferri soluet te.* De potestate vinculorum. *A flagello linguæ abscondet te.* Ne sentias contumelias. *Nónne patieris iniustos, & iniquòs deridebis?* Vt sapientia perditioni iniquorum irridebit. *Et feroces bestias non timebis.* id est, Iudæos non timebis: *quia tibi gentes obaudient.* Hæc autem de Domino accipienda sunt. Eliphaz hic errat, quia putat de Iob intelligenda, quæ ei reuelata sunt, cùm totum Domino competat. *Quia cum lapidibus agri habebis fœdus.* Lapides agri, quia in gentibus nulla ordinatio legis fuit, vt quasi de ædificio lapides essent. *Bestiæ enim feræ pacatæ erunt tibi.* Siue de Iudæis, siue de gentibus. *Deinde scies quòd in pace erit domus tua.* id est, Ecclesia. *Et filij tui erunt quasi omnis herba in campo.* sine aridate. *Et venies in sepulchrum tanquam frumentum maturum.* post passionem.

sionem. *Ecce hæc ita exquisiuimus.* Hic autoritas huius prophetiæ confirmatur. *Tu verò scito temetipsum.* quid egeris. Non enim iniustè hæc tibi Deus permisit accidere. Iob. 6. c. 2. p. 11. SED *vt videtur, verba mea sunt mala.* Non enim verba Iob de impatientia sunt flagellorum, cùm significent dolorem, non peculiarem Iob, sed quem habuit de omni genere humano. *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt.* Verba Dei quibus anima transfigitur, cùm cogitur ad confessionem. *Quarum furor bibit sanguinem meum.* Tollunt enim peccatum. *Cùm enim incipio loqui, silimulant me.* Quòd enim loquor, Illæ cogunt. *Quid enim? Nunquid frustra onager clamabit, nisi escam requirens.* ne inde famem patiatur, quia liber esse voluit. *Aut bos mugiet, cùm habeat in præsepi cibos.* Asino cibaria labore bouis præparantur, sicut gẽtibus labore Prophetarum & Apostolorum, qui vtique Iudæi fuerunt. Itaque hæc verba cibum desiderantis sunt, id est, auxilium, non impatientis ad dolorem. *Nunquid potest sine sale edi panis.* Quasi ei diceretur: Cur sic ea per figuras dicis? Respondit, quia si ex persona sua ea diceret, insulsa essent. *Aut est sapor in sermonibus vanis.* Vanos sermones hominũ dicit, quia panis verba Dei sunt, sed panis cælestis. *Sic nec anima mea potest cessare.* Quomodo non potest sine sale edi panis, sic nunc ministerium præbeo verbo Dei, propter illud: Quomo- Matt. 10. d. 16. do audient sine prædicante? *Fœtidas enim escas meas video, sicut est odor leonis.* Nam verba mea fœtida sunt sicut leo, vel propter superbiam, per quã iactantes putent, vel propter quod amplexantes carnalia fœtorem leonis habent, qui propriis verbis gaudent. *Quis det vt veniat postulatio mea.* Postulationem dicit rem quã petebat. *Et spem meam det Dominus.* Sic enim confidens ob spem post tribulationem venturæ consolationis, opportunè tẽtatur. Bene autem spem dicit, quia cùm res venerit, iam tentatio non erit necessaria. *Sit mihi ciuitas sepulchrum, super cuius muros saliebam.* Societatem illam Babylonij vult sibi sepulchrum, nõ vt eum obruat, sed vt sciat quia mortuos teget quicunq; in illa fuerunt, de cuius tanquam firmamento & munimine superbiebat. *Non parcam. Non enim mẽtitus sum: verba sunt sancti Dei mei.* Quia non alia dixit quàm audiuit à Deo, id est, de homine generaliter prophetat, quia auxilio indiget in confessione. *Quæ est enim virtus mea vt sufferam.* Quod significat vulnus eius. *Aut quod tempus meum vt sustineat anima mea.* Quia imminente morte terrentur homines, vt conuertantur & consiteantur Deo putredinem peccatorum cuius consideratione se dicit cogi ad cõfessionem. *Nunquid virtus lapidum virtus mea.* Duros & impenetrabiles iaculis verborum Dei, qui non mouentur ad confitendum. *Aut non in ipso confidebã, cùm mihi bene esset.* id est, cùm essem immortalis ad imaginem Dei. *Sed adiutorium à me recessit.* Factus mortalis volens in me confidere. *Et visitatio Domini me despexit.* Secundum Psal. 5. a. 4. quod dictum est: Aut filius hominis, quoniam visitas eum. *Propinqui mei non respexerunt me.* Horrui angelis. *Tanquam torrens deficiens.* Misericordia enim aliquando inundauit me. *Et siccaui, & nõ fui mihi fons, aut sicut fluctus transierunt me.* Tanquam sint consolationes potus. *Qui me metuebant, nunc irruerunt super me.* Diabolus cum angelis suis. *Perij, & exul de domo mea factus sum.* Aut de habitatione cælesti, aut de conscientia. Idcirco foras extra domum suam sedebat. *Vias Themanorum videte, semitas Sabæorum intuemini.* Illos significat qui in temporalibus fidunt, de quibus se, id est, hominem quem significat, dicit nõ præsumere. *Nunc autem & vos insurrexistis in me sine misericordia.* putantes beatitudinem hominum, si carnalibus abundent, quia insultabant potius quàm compatiebantur. *Sed videntes vulnus meum, timete.* Intelligentes quid significet, timete futuras pœnas. *Quid enim, nũquid aliquid vos petij, aut fortitudine vestra indigeo.* Quia coram eo infirmus est qui potest cum saluare. *Docete me, & ego obmutescam.* Idcirco enim patientes debuerunt esse ad doctrinam eius, quia si si eum docere non poterant. *Sed vt video, parua veri hominis verba dicit is.* Eum dicit verum hominem, qui personam significat agentis pœnitentiam, conuersione ad Dominum, cuius parua verba dicebant. *Non enim à te clis auxilium peto.* Verus enim homo à Deo petit auxilium. Ille enim verus Ioan. 3. c. 21 est qui confitetur. Vnde est, Qui facit veritatem, venit ad lucem. *Neque enim elocutionem sermonis vestri sustinebo.* Dei enim locutionem se dixit sustinere qua instruatur. *Veruntamen super pusillum irruistis.* Quod ad vos pertinet, insultare mihi voluistis, quamuis non intellexeritis quid significet, quia neque Iob quem videbant insultare debuerant. Ideo veniunt tamẽ. *Nunc autem aspicientes vacate mihi.* Non habentes quod me doceatis. *Et rursum iustitiæ adestote.* Quia primo videbantur sibi iustitia cogi ad loquendum. *Non est enim in ore meo iniquitas, & fauces meæ nónne sapientiã meditabantur.* Dicit se non Deum accusasse, sed hominem induxisse accusantem iniquitates suas, sicut superius sermo eius intellectus est. Hanc dicit meditationem sapientiæ. NVNQVID *non tentatio est* De CAP. VII. *vita humana super terrã.* Hic iam apertius ostendit, ex cuius significatione superius loqueretur. Tentationẽ verò dicit tanquam stadium certaminis, vbi vincit homo vel vincitur. *Et sicut quotidiani mercenarij vita eius.* Temporalem mercedem expectantis, vt iam eorum qui iustitiæ suæ fructum in futuro expectant, non sit vita super terram. *Aut tanquam seruus metuens Dominum suum, & consecutus vmbram.* Quod significat ab- Gen. 3. b. 8. sconditio Adæ à facie Domini, & tectio foliorum de quibus vmbra fit, quam relicto Deo consecutus est homo. *Aut tanquam mercenarius qui expectat mercedem operis sui.* Iste à superiori in hoc differt, quòd superior habuit, hic autem habere desiderat ipsa temporalia. *Sic & ego expectaui menses vanos.* Iam ad vmbram dixit vanos, id est temporalia bona. *Et noctes dolorum datæ sunt mihi.* In quibus & lux amittitur sapientiæ, & materies est pœnarum. *Si dormiero, dico, quando dies est? & si surrexero, rursum, quando vesper?* Quando cupiditatem negotij patitur homo in otio, & otij in negotio. *Repleor autẽ doloribus à vespere vsque ad mane.* Quo Ibidem. occidit à Deo. Vnde & ad vesperam deambulãs Deus eos dimisit: quod significat volentes, quibus nulla expectatio est remedij, nisi mane. De quo dicitur, Mane Psal. 5. a. 4. astabo tibi, id est, quando post iudicium mane Deus reuelabitur iustis. Vnde & Dominus vespere sepelitur, & mane resurgit. Hanc ergo vitam tanquam lucifero potest comparare. *Et concrescit corpus meum putredine.* vermium multitudine. *Infundo globos terræ, radens saniem.* Expressio cupiditatum vel curarum confessionis, in qua gaudent iniqui, quòd ad occasionem redigunt peccandi, quæ alij per pœnitentiam confitentur, vnde sunt canes qui Lazari vulnera lingebant. Luce 16. e. 20. *Et vita mea exilior est quàm loquela.* Minus enim facio quàm loquor. *Recordare ergo, quia spiritus est vita mea.* id est, in vita spirituali. *Et non reuertar ad visibilia.* Non me cognoscet oculus videntis, quia mutabor, vt videtem hic diabolum accipiamus inuidentẽ. *Oculi tui in me, & nõ subsisto.* inter ficis enim in me vitã carnalẽ in qua fui. *Tanquã nubes expurgata de cælo.* Aut per cælum turbata, quomodo dicimus de ferro purgato, vt hic significauerit auxiliũ sibi fuisse de cælo, vt purgaretur: aut certè vt iã non sit nubes, sed in aere purũ extenuetur, tanquã radiis solis expurgata, vt obscuritas carnis & sanguinis nõ sit in cælo. Nõ enim caro & sanguis re- 1. Cor. 15. f. 50. gnũ Dei possidebũt, cũ corruptibile hoc induerit incorruptionẽ, & absorbebitur mors in victoriã. *Si enim homo descenderit ad inferos, vltra non ascẽdet.* Ad hoc ergo recor-

go recordare, vt non descendas. *Et non reuertetur amplius in domũ suam.* id est, ad requiẽ suã. *Propterea itaque & ego non parcã ori meo.* Confitendo cùm tempus est.
Vtrùmne mare sum ego, aut draco. Non enim sicut impios aut diabolum repulisti: *quia statuisti super me custodiam.* vt non me moueam ad perturbationem, vt sunt maris termini. *Quia dixi, consolabitur me lectus meus.* Carnalia in quibus requiescebat. *Et referã ad meipsum consolationem in thoro meo.* Ad te enim debeo referre consolationem meam. *Exterres me per somnia, & per visionem me obstupefacis.* per tribulationes vitæ huius, quæ ita somnia sunt, quomodo & bona vitæ huius somnia. *Absolues à spiritu meo animam meam.* propter visibiles terrores à quibus liberabitur anima metuens venire ad eos. *Et à morte ossa mea repuli,* nam ierant in mortem ossa mea, nisi his exterritus fortior essem, & patiens, quod est ossium firmitas. *Non enim in sempiternum viuam.* vt patienter feram breuitate vitę. *Et metu mortis me correxi.* Vnde inconuertibilis diabolus, B
Eccl. 1. b. 11. quia non moritur, sed damnatur. Initium sapientiæ timor Domini est. *Discede à me, vana est enim vita mea.* Quia non suffero tentationes. *Aut quia sensus tuo intendisti in eum.* propter quod rationalis est. Vnde illud,
1. Cor. 2. d. 16. Nos autem sensum Domini habemus. Rationis verò munus dicit extensionem intellectus. *Et in requie iudicabis eum.* dignum requie. *Vsquequo me non dimittis, vinctum tribulationibus, neque deseris donec deglutiam saliuam meam.* In dolore ac flagellis contineam & absorbeam voluptatum fluxus, per tribulationes admonitus. *Si ego peccaui, quid possum tibi facere.* Sensus hic est, Si peccaui, nihil possum facere. *An fortè loquendo molesti tibi sumi homines.* Tu ergo qui scis sensum. *Quare constituisti hominem, vt loqueretur aduersus te, vt esset tibi oneri.* Si autem peccatum hominis, nec facto nec dicto tibi nocet. *Quare non obliuisceris peccatum eius.* Sed purgas illud potius: nisi quia illa quæ supra dicta sunt, ad bonitatem tuam referuntur. *Quid est enim homo,* C
quòd exaltasti eũ, &c. Quæ non intelligentes amici eius, putauerunt ab eo Deum reprehendi. Si enim non propterea facis mihi tẽtationes vt cohibeã fluxos motus meos, vt mihi ita cõsulas, quæ alia causa est, vt corripias hominẽ? Nõ enim nocere tibi potest, quia peccat: aut sentis quasi aduersitatem loquelæ eius, cùm scias sensum humanum, & vtiq; posses, quod tibi aduersarium est, non constituere. *Et quare non es oblitus iniquitatis meæ.* Si non ea causa, vt mihi prodessent tentationes istæ, vt bonitatis tuæ sit totum, & quòd me corripis? *Nunc autem in terram ibo.* Cùm enim purges peccatum meum, restat mihi tamen adhuc in terram ire per mortem corporalem. *Nam euigilabo, & vltra*
Baldath Suitis verba. De CAP. VIII. *non ero.* in hac terra. MISIT *in manum iniquitates eorũ.* In manũ misit, aut in vindictã, aut supplãtationẽ. *Debitores eos.* id est, peccatores demõstrauit. *Et restituet tibi vitã.* iustitiæ, quę debetur iustitię, id est, beatã. *Et erunt priora tua minima.* in cõparatione posterio- D
rum, quæ infinita erunt. *Aut nunquid non hi docebunt te, & referent tibi.* Quoniam nonnullorum maior est autoritas. Iam & hic de Christo dicturus audita narrat, quomodo Eliphaz narrauit reuelationẽ. *Nunquid viret scirpus sine aqua.* Ita ergo & impij arescẽt sine misericordia Dei. *Adhuc in suã radice consistit, & non meretur.* Si aquam nõ habeat. *Antequam viuat omnis herba, nonne arescit.* nisi bibat? *Non enim ante aliquando viruit impius, atque araneis implebitur tabernaculum eius.* Opera inutilia. Iam verò de Iudęis & Domino videtur dicere. *Quòd si & suffulserit domũ suam, non stabit.* Aut scripturis sanctis, aut spe promissionis Domini, aut regnũ ipsum. *Et cùm cæperit, non permanebit sequi Deum.* Quod Iudæis euenit, qui secuti non sunt incipientes.
al. putrescẽtes. *Humidus enim est ante solem.* carnaliũ fluxu† putrescẽs. Ante solẽ verò, sub tribulationibus: vt ante, sub, signi- A
ficet, sicut dicimus, ante me fac. *Et de putredine eius germen eius ascendet.* Nisi enim illi tam mali essent, non Rom. 1. a. per passionem exaltaretur Dominus, qui de illis secũdum carnem natus est. *In congregationibus lapidum dormit.* Maiores enim illum crucifigẽt, & in medio lapidorum viuet humilium, de quibus fuerunt Apostoli. *Si deglutietur locus, mentietur eum.* Si absconderit quòd filius Dei sit, dicetur, quia non est filius Dei. Opus est ergo vt ipse sese indicet: in hoc enim loco nõ possunt diuina cognosci. *De terra autem alterum germinauit,* vel Dominus resurgendo, vel alterum genus piorum, id est, Christianorum. *Dominus enim non probauit innocẽtem.* An non reprobauit? Vel illud, Impium non probauit innocentem. *Nec vllum munus.* Id est, sacrificia quæ habebant Iudæi. *Veracium autem os impleuit risu,* confitentium. *Et tabernaculum impij non permanebit.* vel, ipsum templum, vel regnum. VERE *scio quia ita* Verba Iob. C. AP. XII. *est.* Id est, quia secundum iniquitates meas hæc mihi restituit: sed non sicut vos arbitramini. *Sed quia nemo est in conspectu eius iustus, non respondebunt ei vnum de mille.* In omnibus quippe cõuincet. *Qui in vetustatem perducit montes, & nesciunt.* Id est ad infirmitatem. Vt est, Inueteraui in omnibus inimicis meis. *Qui vertit* Psal. 68. *eos in ira.* Irascendo eos vertit, id est, vt aliud inueniãt quàm appetierant, cùm qui se exaltat, humiliabitur. *Qui commouet orbem à fundamentis.* per vocationem Luce 14. quæ facta est, per quam commoti sunt excellentes in 11. mundo. *Et columnæ eius mouebuntur.* *Qui præcipit soli, & non oritur.* Vt aut sapiẽtia non intelligatur, aut qui Iob 15. c. 15. scripserunt. Vt est, Signa librum. *Qui extendit cælum* Daniel. 12. b. 4. *solus.* Ecclesiam, quæ propriè Dei sedes est, quam extendit per totũ orbem solus, ad significandam vnitatem trinitatis. Nam vtiq; per filium in spiritu sancto omnia facta sunt. *Et ambulat super mare tanquam super terram.* Super terram, id est, firmiter confirmans ecclesiam in seculo, vel subijciendo sibi peccatores in quibus non mergitur, non cedendo tẽtationibus eorum. *Si transgressus me fuerit, non videbo. Si altior me fuerit, aut celeritate per strinxerit me, nõ eum agnoscam* Opus est ergo, vt & congruat infirmitati meæ, & non me deserat. *Si enim morti tradiderit, quis auertet.* Morti enim tradit, cùm vel transgreditur, vel transit vt nesciatur. Hæc est mors animæ, vt Deum nesciat. *Ipsius enim inauertibilis ira.* Aliorum enim potest auerti. *A potentiore ab ipso subdita sunt cætera sub cælo.* Excepto ipso cælo, id est, rationali creatura, quia si ipsa sibi cætera subdidisset, nunquam per ea, quæ sibi† subdiderat, puniretur. al. deberet. Quia verò Deus ei illa subdidit, punitur per ea, quãdo offenderit eum qui subdidit. *Quòd si etiam iustus fuero, non exaudiet me.* Rogans eum, præsumens de mea iustitia. Comparans enim ea his quæ apud se sunt incõmutabilibus & perpetuis, tanquam iniustum me non exaudiet. Ergo eius mihi misericordia necessaria est. *Iudicium eius rogabo.* Quia ego iudicare nõ possum me iustum esse. Vnde est, Sed neque meipsum iudico, qui 1. Cor. 4. autem iudicat me, Dominus est. *Si verò inuocauero, & non exaudierit, non credam, quoniã exaudiuit vocẽ meam.* Cùm iudiciũ eius rogo, si non exaudierit, non credam quòd vel aliquãdo exaudierit me. Occultis enim causis me audiuit, nõ merito deprecationis meæ: aut certè nõ credã nõ me exauditũ nunc. Aliquãdo enim exauditus sum. Aut ita, Quia si exaudierit quod peto, credã etiam exauditũ me. Nam si non credidero, quãuis fiat quod peto, tamẽ non exauditus sum, vt signũ exauditionis credulitas postulantis sit. *Ne fortè in turbine me cõterat.* Propterea quæro iudicium eius, ne in turbine me conterat. *Multas enim tribulationes meas fecit sine causa.* Quorum causa me latuit. Aut certè confitentis vox est, flagellis Dei confitentis nõ se esse correctũ, & idcirco posse turbine conteri quasi maiori supplicio. *Non enim finit me respirare.* Tã multæ sunt tribulationes meæ.

nes meæ. *Etenim quia potest, obtinet & vincit.* Vt volun- A
tatẽ eius faciã, non meã. *Quòd etsi fuero iustus, os meum impia loquetur: si me iustum putauero, peruertam.* † *auferetur vita mea.* Quãuis nesciam si impiè egi, tamẽ auferetur vita mea, vt patiar quę nolo, aut non faciã, quæ volo. *Vnũ est quòd dixi, magnum & potentẽ disperdit ira.* Id est, propter hoc vnum fiunt tribulationes hominibus, vt magnus sibi potẽsq; nemo videatur, præsumẽs de viribus suis. *Quia nequam homines in magna morte erunt.* Non in mediocri, in qua sunt etiã iusti cũ tribulantur, & ab eis deridẽtur. *Terra tradita est in manus impij.* Aut corpus iustorum non anima, quum eos persequuntur, aut quãdo impius dominari permittitur. Potest & accipi homo peccator in manus diaboli secundum mortalitatẽ suam. *Faciẽs iudicium eius operit.* Aut ipsius impij iudicium, aut iusti. In hoc enim tempore opertum est. Aut certè hoc ipso facit iudicium eius: id est, eo illum punit, quo occultat ei prouidentiã suam. Vt est, Præ magnitudine iræ suæ non requiret. Vel eo B
iustum vindicat quo occultat ei. *Persecutori eius iudiciũ suum.* Id est, prouidẽtiam suam, vt arctius peccatorum laqueis per impunitatem capiatur. *Quod si non est, quis ergo est.* Potest hoc de Domino intelligi, qui & derisus est, & cuius terra, hoc est, corpus, traditum est in manus Iudæorũ, & cuius iudicium faciẽs occultauit maiestatem ipsius. Quod si ipse non est, quis ergo est, qui maiora facit quàm fecit ipse? Vel sic, Quòd si nõ fecit Deus iudicium iusti vel impij, quis potest facere? *Vita autem mea leuior est cursore.* Tanquã fugitiuos dicit homines à iustitia discedentes, vt ille filius minor profectus in regionem lõginquam. *Aut quasi aquilæ velocitatis & quærentis escam.* De superioribus in quibus animæ rationales naturaliter beatæ sunt: id est, operibus iustitiæ inclinauerunt se ad terrenas voluptates. *Quod si & locutus fuero, obliuiscor dum loquor.* Locutio quemmodum affectum habuit ad exteriora, sic anima dum progreditur ad ea, quæ foris fuit cupiditate fruendi C
creatura, obliuiscitur interiorem creatorem. *Declinãs in faciem ingemiscam.* Illam enim declinationem dolores sequũtur. *Commoueor omnibus membris.* Timor quo incipit reẽrrere. *Et quia sum impius, quare nõ sum mortuus, & laboro.* Scio subaudis. Aut dicit se laborare, quia impietati mortuus non est. *Et mũdatus fuero mũdis manibus.* Aut Dei manibus, aut suis: id est, bonis operibus per regenerationẽm. *Satis in sorde me tinxisti.* In istã mortalitatem perductũ. *Et execratum me est vestimentum meum.* Immortalitas qua cupimus superueStiri. Sed quia non possumus in hac corruptione, ideo dicit, Execratum me est vestimentum meum. *Non est enim homo, sicut & ego cui contradicam.* Homini enim possem demonstrare iustitiam meam, in tuo autẽ iudicio inuenior iniustus. *Vtinam esset nobis arbiter.* Videtur blasphemare, nisi illum mediatorẽ Dei & hominũ optare intelligatur, vt per eum alleget preces suas. Hoc modo enim ille audit inter vtrumque positus, & D
arguit hominẽ. Filio enim omne iudiciũ pater dedit, & qui argueret, & qui audiret inter vtrunq;. *Auertat à me virgam suã.* Transeat timor legis, vt adoptionis libertate & charitate illi cõiungat. *Non enim sum mecũ,* quia his hæreo, quæ foris sunt. PROFERAM *contra me sermones.* Hæc confitentis sunt. *Et dicã ad Dominum, Noli me dogere impium esse.* Noli me tentare vltra quàm possum ferre, nec mihi sinas accidere quibus mihi impietas persuadeatur. *Aut bonũ est tibi, si iniquè egero?* Non est autem tibi bonũ, si iniquè egero. Non ergo iniustè me ita cõstituisti, quia despicis opus quod manus tuæ fecerunt. *Si quod despicis opus manuum tuarum, ad consilium impiorũ animaduertisti?* Sed non eius impietatis quæ hominibus apparet. *Et ad consilium impiorum animaduertisti?* Non quia placet illi, vt iniquè agant. *Aut sicut homo perspicit, perspicis?* quia vtique non sicut homo perspicis: ideo in cõsilio impiorum animaduertisti. Est enim impietas quam tu solus vides, & ab hominibus non videtur. *Aut humana est vita tua.* id est, breuis, vt nõ possis de perpetuitate iudicare. *Et peccata mea inuestigasti.* Non enim te latere potuerũt quæ latent homines. *Scis enim me nihil impy fecisse.* Nam quantum ad homines, nihil impij feci. *Sed quis est qui de manibus tuis eripiatur?* iudicãtis. Sicut Deus iudicas, al. eripiat? eũm vides etiam eas impietates quas homo nõ videt. *Postea verò mutatus percussisti me.* Me scilicet mutato, nõ Deo: quia mutatus homo mutatũ Deum sentit, vt per tenebrarũ diuturnitatem mutati oculi mutatum solem sentiunt. *Memor esto quia de luto finxisti me.* Tua ergo misericordia indigeo. *In terram me iterũm cõuertes.* Morte quæ pœna est peccati. *Nonne tanquam lac mulsisti me?* Quia etiã iam mortalibus præbuit misericordiã, cũ homines de hominibus informi primordio formauit. Hæc ergo cũ in te sint, scio quia omnia B
potes, quia tantæ bonitatis sunt, vt carnalẽ quoq; substantiam operentur. *Quòd si & peccauero, custodies me.* aut vt me non perdas, aut ne lateat peccatũ meum. *Et si iustus fuero, non possum respirare.* in conspectu hominũ. Nam tu vides peccata quæ homines latent. *Plenus enim sum opprobrio.* in conspectu tuo. *Et capior sicut leo.* ad occisionem. Est superbię peccatum quod homines latet, quãdo etiã in factis laudabilibus possit obrepere: *Iterũm autẽ commutatus sæuisimè cructas me.* post pœnam peccati qua mortalis factus est homo. Secundum has dicit tribulationes, quas in hac vita homines patiuntur, quia repentè pleræq; accidunt tribulationes quæ turbant quietem ipsius vitæ mortalis, cũ in salute est, vel in securitate rerũ quamuis temporaliũ, quam misericordiæ Dei deputauit. *Instaurans in me tormẽta mea.* Quia iam ipsa mortalitas tormentum est, de qua tribulationes aliæ fiunt. *Quare ergo de ventre eduxisti me?* De obscuritate ad notitiam, quæ sola maioris miseriæ est materia cùm subuertitur. Hanc generationẽ superius etiam cõmemorauit. *Et essem tunc quã nõ fuissem.* penitus ignotus. Vnde est, Vocat ea quæ non sunt Rom. 4. c. 17. tanquam ea quæ sunt: id est, secundũ ignobilitatem. *Aut nũquid non est tempus paruũ vitæ meæ?* Non enim propter lõgitudinem vitæ meæ mortuus nõ sum, cùm vtiq; paruum sit quod viuo. *Patere me, donec requiescam pusillum.* Post misericordiam qua de limo fecisti me, & mutatum in mortalitate peressisti me, & ipsa mortalitate consolatus es me, deinde exercuisti me tribulationibus. Patere ergo me, vt requiescã in te: *Antequam eã in pœnas vnde reuerti nõ licet.* Ab his enim quas suprà cõmemorauit licet reuerti, si se homo ad Deũ cõuerterit. Vult autẽ requiescere antequã eat in pœnas æternas, ad hoc vtiq; vt nõ eat. Quemadmodũ si dicamus alicui, Corrige te, antequã damneris: nõ enim cùm se correxerit, damnabitur. *Vbi nõ est lux, nec est videre vitã hominum.* Illa est enim vita hominũ, vbi est lumen verũ, quod illuminat omnem hominem. Alia est terra Ioan. 1. d. 9. viuentiũ, alia terra morientium. AVT *nunquid videbitur eloquens iustus esse?* Putat enim Iob verbis tragis quàm operibus abundare. *Beatus natus homo, breuis vitæ.* Sententiam suam illi replicat, quam vult intelligi loquaciter dictam & inaniter. *Cùm nemo sit qui contradicat tibi.* Quia quando dicebat, nemo ei contradixit: *Sed quomodo Dominus loquatur ad te.* Ea loquere potius, quibus misereatur tui Deus, quia duplex erit super te, corripiendo, & consolando. *Et tunc scies quia dignè reddita sint tibi à Domino quæ peccasti.* Post correctionem sequente illuminatione. *Aut vestigium Dei inuenies.* vt velis Deum reprehendere. Sublime est cælum: *Et quid facies.* vt inuenias sacramenta cæli? Non enim debes eum reprehendere, cuius opera non cõprehendis. *Quis dicet illi, quid fecisti?* Et hoc enim recte erit factum, si Deus hoc fecerit: quia facere aliquid ille nisi

CAPVT XI. Sophar Naamathita verba.

rectè non poteſt. *Ipſe enim nouit opera hominum iniquorum.* Non iniqui operis eſt. Vnde vult intelligi, quia ſtultè hic quem iniquum putat, reprehenderit Deum: ſic enim eum loqui exiſtimauit. *Homo verò aliter nùtat ſermonibus.* Modò illi placet Deus, modò illi diſplicet, cùm apud Deum ſit firmitas. *Et vir natus mulieris tanquam onager erit in deſerto.* Cupiditate libertatis impatiens dominatoris atque domitoris. Et extendens ad eum manus tuas vt acceptet opera tua. *Si iniquũ quid eſt, in manu tua eſt.* Ipſa duo repetiuit, ſed ordine mutato. *Et iniquitas in domo tua non maneat.* Hoc dixit cor. *Sic enim fulgebit facies tua tanquam aqua.* pura cõſcientia. *Tanquam fluctus qui non præterit, & non terreris.* niſi omnes tangat in hac vita. *Et oratio tua tanquam lucifer erit, ante illuminationẽ præibit.* Quaſi & iſta ad prophetiam ſanctæ ciuitatis vel ad populum Dei pertinentia, audita, vel reuelata dicuntur, ſicut à ſuperioribus amicis eius dicta ſunt. *Et rogabũt faciem tuam multi.* Omnia

Verba Iob. De CAP. XII. iſta de eccleſia. SED *iuſtus vir & ſine crimine venit in deriſum.* De Domino intelligendus eſt ſenſus. Non ergo mirum, ſi & ego vobis in deriſum veni. *Et domus eius vt deuaſtaretur ab iniquis.* Eccleſia à perſecutoribus. Imò verò nullus confidat, cùm ſit nequam, ſe impunitum futurum: quia iudicium à domo Dei. *Tanquam inquiſitio in eos non ſit futura.* non confidant. *Sed tamen interroga quadrupedia, ſi tibi reſpondeant.* Ideo rectè inquirit iniquos, quia ex operibus potuerũt cognoſcere creatorem, & colere debuerũt. Non enim creaturarum reſponſione doceri non debuerant, cùm acceperint rationem qua iſta cognoſcerẽt. *Si non in manu eius eſt anima omniũ viuentiũ.* Hinc ergo ſcitur, quia ipſe omnia creauit, quia anima omnium viuentiũ in manu eius: & ſpiritus omnis carnis humanæ, id eſt, rationalis anima. *Auris enim ſermones diiudicat.* Quemadmodum ſenſus ſenſibilia diiudicat, ita ſpiritalia ſpiritus, quæ debuit cognoſcere, quoniam in manu Domini eſt opera Domini. *In multo tempore ſapientia eſt.* Non vtiq; in multo tẽpore. *Sed apud Dominum.* à quo petenda eſt. *Si deſtruxerit, quis ædificabit?* propter virtutem deſtruxerit, & propter ſapientiam clauſerit, vt ad eam non perueniat. *Si prohibuerit aquã, ſiccabit terram.* Sapientiam ipſam, terram verò hominem. *Quod & ſi emiſerit, perdet euertens terram.* Multis enim ſapientibus factis turbabuntur peccatores. *Qui ducit conſultores captiuos.* Subiugat enim ſibi eos qui ſe conſulunt. *Iudices enim terræ in pauorem miſit.* Aut Iudæos, aut Pilatum, aut ſenſu terreno iudicantes. *Qui collocat reges ſuper ſedes.* id eſt, Apoſtolos. *Et circundedit baltheo lumbos eorum.* id eſt, continentia. *Qui* † *dimittit ſacerdotes captiuos.* vt ab hominibus ducantur: & ſignificantur Iudæi. *Qui permutat labia fideliũ.* Permutat in bonum, vt non de iuſtitia ſua, ſed de gratia eius præſumant. *Et intelligentiam ſenum cognouit.* Cui placet intelligentia

Gal.4.d.19. ſenũ. Vnde eſt, Cogniti eſtis à Deo. Cui aduerſarium

Matth.25.d. 12. eſt, Non nouti vos. Et bene cœpit à fide, & peruenit ad intelligentiæ canos. *Qui reuelat profunda de tenebris.* aperiendo prophetias. *Et produxit in lucem vmbrã mortis.* id eſt, fecit vt cognoſceretur vita iſta, quia vmbra mortis eſt. *Decipiens gentes, & perdens eas.* putantes quòd nocerent eccleſiæ Dei, cùm ſibi nocerent: quod de impiis intelligẽdum eſt. *Sternens gentes, & in viam ducens eas.* ad humilitatem, tanquam illum aſinum. *Reconcilians corda principum populi terræ.* Sibi reconcilians vel Iudæos vel reges terræ, qui primò perſequebantur eccleſiam. *Eduxit autem eos in viam quam non nouerant.* Subruendo legis opera, vt ſimpliciter intelligerentur. Hinc eis viſus eſt peccator. *Quo errore te-*

De CAP. XIII. *nebrati ſunt tanquam ebrius.* ET *arguam in conſpectu eius, ſi voluerit.* vt arguat ſeipſum, quod eſt cõfeſſionis. *Et curatores malorum omnes vos.* Bonos enim non poteſtis conſolatione curare. *Audite ergo obiurgationem*

† al. emittit

oris mei. in vos. *Et ante conſpectum eius profertis dolum.* cùm vultis vos videri iuſtos quod non eſtis. *An ſubtrahitis vosipſos iudices fieri? Nunquid poteſtis diſſimulare, & non iudicare?* quia de vobis verũ dico. *Si enim omnia facietis, adijciemini ei.* Id eſt, etiam ſi omnia præcepta faciatis, inueniet in vobis quod arguat. Nemo enim iuſtus in conſpectu eius. *Quòd etſi occultè perſonas mirati fueritis ſuas:* ſeipſos iuſtificando, nõ ſolùm ad homines, ſed etiam ad ſeipſos. *Corpus autem luteum.* vt fragilitatis ſaltem veſtræ conſideratione timeatis. *Apprehẽdens meas carnes dentibus meis.* Non mihi parcam vt non ſolùm vos arguam, ſed etiam me. *Et animam meam ponam in manu.* inſpiciendam. vt mihi cælem, ſiue vt computem peccata mea. *Licet occidat me ille qui potens eſt, qui & cæpit.* Quamuis occidat peccata mea. *Tamen loquar & coram eo arguam me.* non me iuſtificabo abſcondens peccata mea. *Ecce enim appropinquo iudicio meo.* vt iudicem de me. Quaſi ipſa ſit hominis

B iuſtitia in confeſſione ſibi non parcere. *Tunc à facie tua non abſcondar.* quemadmodum abſconduntur peccatores. *Manum auſer à me.* vt nihil in me ſit caſtigandum, & ſit in me charitas. *Et timor tuus non me terreat. Quot ſunt iniquitates meæ?* Hinc poteſt videri illud dixiſſe: Animam meam ponam in manu mea ad computandum. *Aut putas me eſſe contrarium tibi?* Cùm vtique infirmus ſum, & quaſi hoc metuis, ne ſi iuſtificatus fuero, par tibi ſim. *Cùm ſolutum ſim.* Ergo eſt aliqua latens cauſa, quando hoc nõ eſt. *Et impoſuiſti mihi peccata iuuentutis.* Vt hæc ſit cauſa, quare dicat abſcondi à ſe peccata ſua, quia ſuperbierit, quod eſt peccatũ iuuentutis. *Et poſuiſti in compede pedem meum.* in vinculo mortalitatis. *Et radices pedum meorum contemplatus es.* Cupiditates meas. *Qui veteraſco ſicut vter.* vt vinũ nouũ portare non poſſim. Aut panno nouo conſui, velut veſtimentum quod à tinea conſumtum eſt. HOMO *enim natus ex muliere, breui viuẽs tempore, & plenus ira-*

Deca. XIIII. *cundiæ plenæ. Et hunc feciſti venire in iudicium coram te.*

C Quamuis enim ita mortalis ſit, & ipſe habet tamen, vnde rationem reddat: exigitur tamẽ de illo quod poteſt, quamuis perparum poſſit. *Dinumerati enim ſunt menſes eius apud te.* Eo enim quòd tẽporalis eſt, de peccato conuincitur. Nam æternũ illum tu feceras. *Diſcede ab eo, ſine requieſcat.* Secundùm opinionem carnalis & animalis hominis, cui totũ bonum hæc vita eſt. Et ideo ſibi vult parci, vt fruatur hac vita. *Eſt enim arbori ſpes.* Irridenter hæc pronũcianda. Vtique enim magna eſt ſpes hominis, quod carnales nolunt credere. *Vir verò cùm mortuus fuerit, abiit.* Et hic ironia eſt. *Tempore enim minuetur mare, nam poſt impletur.* Dicit autem de his locis vbi acceſſus & receſſus fit, vel quòd omnia litora latenter minuuntur & augentur, horis lunaribus ſcilicet, cùm oritur luna vel nobis, vel aliis vſque ad medium menſem creſcit, & inde minuitur. *Vſquequo cælum eſt, non cõſuetur ad nouum.* id eſt, ipſi cæ-

D lo. *Atque vtinam apud inferos me cuſtodiſſes.* Vſqueadeo eſt ſpes reſurrectionis, vt iam & his carere vitæ incertis. *Et abſcondiſſes me, donec requieſceret ira tua.* Hinc eſt abſcõdere puſillũ donec tranſeat ira Dñi, id eſt, donec trãſeat iſta mortalitas, & ad reſurrectionẽ veniatur. *Si enim mortuus fuerit homo, viuet.* Nã hæc nõ eſt vita: cõſummatis diebus vitæ ſuę, tũc viuet. *Deinde vocabis, & ego reſpondebo tibi.* Obedies tibi ſine impediméto mortalitatis. *Signaſti in ſacculo iniquitates meas.* vt redderes mihi. *Annotaſti ſi quid inuitus erraui.* Etiam hoc annotaſti, Inuitũ autẽ errare pœna peccati eſt. *Et quidem mons cadens deſſuit.* Ita & homo ex altitudine & firmitate ſua cecidit. *Et petra veteraſcit in loco ſuo.* vt homo in genere ſuo & cõditione ſua. *Et alluuione frequentium gurgitum, quaſi & homo ita ad exilitatem perductus ſit.* cum crebris cupiditatũ alluuionibus atteritur. *Spem verò hominis perdidiſti.* Gradus fecit de monte ad petram,

petram, à petra ad lapides, à lapidibus ad arenam, quia A has minutiones carnales patiuntur. Et bene iam perdidiſti dixit. *Impuliſti enim in finem.* in conſumptionem. *Vt pereat ſpes iſta.* qua carnales gaudent. *Mutaſti faciem eius, dimiſiſti eum.* cùm imago Dei in eo exterminata eſt. *Et cũ multi fuerunt filij eius, neſcit.* Quia moritur, quamuis propagetur ſoboles. *Sed carnes eius ſuper eum doluerunt.* id eſt, talem conditionem ſuam homo carnaliter dolet, & animaliter luget. Spiritalis

1.Cor.4.d. 16. enim nouit, quia & ſi exterior homo corrumpitur, ſed interior renouatur de die in diem, quia hoc fieri ſentit

CAPVT 27. Ezech. Themani vnius. in ſeipſo. ET *implenit dolore ventrem.* Spiritus enim ſcientiæ per conſolationem ſanat potius à doloribus. Tu autẽ qui imples ventrẽ dolore, non ſpiritu ſcientiæ reſpondes. *Nõne tu repuliſti timorem?* Deum non timuiſti, in eum talia dicens. *Et elegiſti linguã malorum,* qua homines maledicũt. *Quid enim? Nunquid primus homo natus es.* Quia tantum ſuperbis. *Aut ante colles concretus es?* Etiam montes nomine collium accipiẽ- B dos, id eſt, ante omnes virtutes ſpiritus potentes. *Sed & ſenex & decrepitus in nobis eſt.* Qui ſciat etiam quæ nos neſcimus, eſt inter nos. *Quid auſum fuit cor tuum, & quid ſuſtinuerunt oculi tui?* ſperauerunt. *Quid eſt homo vt ſit ſine crimine.* Quod tu dixiſti. *Si in ſanctis eius non eſt fides.* propter incerta temporũ quibus plerunq; falluntur, vt multa dicant, & non faciant. *Et cælum non eſt mundũ ante eum.* pro his qui habitãt in cælo. Aut certè cælũ pro ipſis ſanctis ponitur, quia in his habitat Deus. *Quæ ſapientes dixerunt, & non celauerũt parentes ſuos.* Quia etiam Iudæis Apoſtoli prædicauerunt. *Ipſis ſolis data eſt terra.* In hac tantum. *Nec ſuperueniet illis quiſquam extraneus.* nec ſanctus homo vel angelus: id eſt, in ſecuritate poſſidebunt. *Cùm putauerint ſe eſſe iam in pace.* Ita dicit, quaſi hoc putet ipſi Iob euenire. *Non credit conuerti à tenebris.* non credit vt conuertatur à peccatis. *Et decretus eſt in eſcam vulturum.* aërearum poteſtatum, quæ mortibus peccato- C rum paſcuntur. *Sicut dux in prima acie decidet.* Audax eſt, & non fert tribulationes. *Quia eleuauit manus cõtra Deum.* An quia eleuauit, & currit contra eum contumelioſè, aduerſaria faciendo quàm præcepit? *In craſſa ceruice ſcuti ſui.* præſumens de protectione ſua. *Quia operuit faciem eius in adipe ſuo.* Per adipem: id eſt, per exaltationẽ ſuperbiæ ſuæ abſcondit à ſe Deũ. *Et fecit capiſtrum ſuper femora.* Vt libidinibus ſuis colligaretur, quo vinculo duceretur ad mortem. *Quæ enim illi parauerunt, alij auferunt.* Ipſum etiam regnum terrenum, vel quamcunque ſpem temporalem, quam cum toto mundo iuſti accipient. *Et non ditabitur, nec permanebit ſubſtantia eius.* impij ſcilicet. *Non immittet ſuper terram vmbram.* id eſt, non viret. *Sed flirpem eius arefaciet ventus.* Tentatio. *Præciſo eius ante horam.* Corrumpetur priuſquam ſperat. *Decidat tanquam flos oliuæ.* Decidat à pace, vel quia meliora hos ſequuntur, quemadmodũ florem fructus. *Teſtimonium enim impij, mors:* ſi- D gnum. *Et ignis cõburet domus eorũ qui munera accipiunt.* Hi ſunt enim impij qui munera temporalia præponũt

CAPVT XVI. Zophar. iuſtitiæ. *Concipiet & in ventre gemitus.* Ea quæ ſperat in pœnam illi proficiunt. AVDIVI *alia multa.* Non ſolùm quæ vos dicitis. *Conſolatores malorum omnes.* Malos poteſtis conſolari, quia ipſi vos imitantur, nõ bonos: & eſt vocatiuus. A nullo enim veſtrũm audiui aliquid boni. *Quid enim? Nunquid ordo in ſermonibus eſt.* Spiritus ſuperbiæ. *Aut in quo moleſtum tibi erit?* Quamuis non ames quod dicis. *Et ego ſecundum vos loquor.* Quomodo digni eſtis. *Si ſubiecta eſſet anima veſtra pro mea.* Si vos pateremini quod ego, loquerer ſermonibus, nõ factis: ita nihil eſt loqui quod non facitis. *Si enim loquar, non dolebo vulnere.* Oſtenditis vos neque in loquendo, neque in tacendo prudentes eſſe. Nam ſapientes & cùm loquuntur, in conſolatio-

nibus condoleſcunt, vel in confeſſione ſua loquentes dolent vulnus ſuum: vel cùm tacent, prudenter tacẽt. *Nunc autem laſſauit me, & fecit ſtultum & putrem.* vt non contra vos loquar. *Deus fregit ſuperbiam.* vt ſtultus factus ſapiens fiam. *Apprehendiſti me, & in teſtimonium factus ſum.* Conuiciſti me de peccatis meis, & aduerſum me ego ſum teſtis. *Et ſurrexit ſuper me mendacium meum.* cùm mihi iuſtus videbar. *Contra faciem meam reſpondi.* hoc eſt, ſtatuam te ante faciem tuam. *Iracundiæ vſus deiecit me.* Benedixit, vſus iracundiæ, non enim eam patitur. *Deiecit me tanquam ſuperbum, fremuit ſuper me dentibus.* Obiurgauit me, vt dẽtes pro verbis intelligatur. *Sagittæ piratarũm eius ſuper me deciderunt.* Aëreas poteſtates quibus vtitur Deus, & eis permittit vt aut exerceantur boni, aut puniantur mali. Piratæ autem; quia in hoc inani nauigantibus inſidiantur. *Acie oculorum irruit.* Non diſſimulauit à peccatis meis, tanquam innuit vt puniter. Ipſe enim tanquam lumen eſt punitoribus, oſtendens puniendos. *Ruina mihi fuit aſpectio eius.* Aut ita fecit vt viderem peccatum meum: antè enim non ſic mihi ad ſenſum perductum fuit. *Acriter percuſſit me ingens Dominus, & ſimul concurrerunt in me.* Deo enim percutiente, illi concurrerũt angeli ſatanæ. *In pace eram, & diſcerpſit me.* Ab ipſa pace aut à memetipſo diſcerpſit, vt ab aduerſariis & ſibi aduerſantibus dilaceraret. *Et tenens comam meam diuellit.* per peccata mea me aduerſum me diuiſit. *Statuit me ſicut ſignum.* in quem iacularentur, vt ſolet ſignum poni iactantibus quò iacula dirigantur. *Circundederunt me lanceis, emittentes in renes meos, non pepercerunt.* propter deſideria carnalia, quæ ſibi impacta dicit per malas perſuaſiones ab angelis malis. *Effuderunt in terrã fel meum.* vt terrena bona zelaret in iis qui his abundant. *Deiecerunt me proſtratione magna.* ne carnalem proſtrationem intelligeremus. *Cilicium aſſuerunt corio meo.* peccata interiora, quibus reminiſcitur ſe fuiſſe in bonis. *Et ſuper palpebrã meam vmbra mortis.* Volo videre, & impedit me conſuetudo carnalis. *Terra nè operiar ſuper ſanguinem carnis meæ.* id eſt, ne ſi immunda fuerit oratio mea optãdo terrena, accedat cumulus terræ ſuper vinculum mortalitatis meę, quod ſignificatur nomine ſanguinis: id eſt, ne cupiditate terrena maioribus calamitatibus voluntarij peccati operiar, quod eſt illud naturale peccatum de conditione mortali. *Nec ſit locus clamori meo.* Intercludatur meritum orationis meæ. *Et ecce nunc in cælis eſt teſtis meus.* De Domino videtur dicere, quia nondum in terram deſcenderat. *Et conſcius meus in excelſis.* propter participationem mortalitatis. *Diiudicetur vir cum Domino.* Veniat Dominus vt cũ eo vir iudicetur, tanquam Ioãnes cum Chriſto. In quorum diiudicatione intelligitur quid diſtet inter hominem perfectum, & Deũ hominẽ factũ. *Sicut filius hominis ad proximũ ſuũ.* Dominus homine ſuſcepto ad eũ qui inciderat in la- Luce 10. c. trones. *Anni enim dinumerati venerũt mihi.* Quod mihi 30. Gal. 4. d. 4. per Chriſtũ ſubueniatur plenitudine tẽporum. *Et viã per quam non reuertar, ingrediar.* via renũciandi ſeculo.

DEFECI *agitatus ſpiritu.* Ordo, Defeci ſpiritu labo- De CAP. ribus concuſſus. *Oro vt ſepeliar, & non contingit mihi.* vt XVII. abſorbeatur mortale à vita. Ingemiſcimus enim gra- 2.Cor.5.d.4. uati, in quo nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri: id eſt, mutemur potius quàm moriamur. Quod vtiq; quãuis hic homo cupiat, nõ cõtingit. Debet enim morte condemnationẽ peccati. *Preces adhibeo cum labore, & quid feci non mihi feci.* impetrans. *Furati ſunt externi bona mea.* Ipſam immortalitatem qua ſpoliatur, ſignificat, qui ſemiuiuus à latronibus eſt relictus. *Quis eſt* Luce 10. d. *iſte?* qui mihi ſubuenturus eſt, Dominum ſignificans. 30. Sed ideo dicit, quis eſt, quia inter homines futurus erat, vt vix ab eis diſcerneretur. *ad manum meam litigetur?* vinculo charitatis, vt cuſtodiat me, & ducat

quò

quo vult. *Quia cor eorum abscondisti à prudentia.* Qui A eum non cognouerũt absconditi. *Propter hoc non exaltabis eos.* quia humiles non fuerunt. *Ideo cæcati sunt.* & non potuerunt humilitate Christi exaltari. *Partim*
Rom. 11.c. 25. *annuncientur mala.* Quòd cæcitas ex parte in Israel facta est, siue quia eis mala videbantur quæ Christus annunciabat, vt dicerent, Seducit turbas: siue per Prophetas quæ annunciata sunt de cæcitate Israel, non vtique toti, sed parti acciderunt. *Et oculi super filios eorum tabuerunt.* admiratione miraculorum, quibus di-
Matth.12.b. 27. ctum est, Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt? *Posuisti autem me in loquelam nationibus.* hominem quem redemit: id est, ecclesiã de quã loquerentur nationes, siue quæ loquebatur nationibus. *Et in risum illis deueni.* aut nationibus, cũm ei detraherent, aut Iudæis qui loquebantur nationibus. *Obscurati sunt ob iram oculi mei.* Obscurati sunt oculi Ecclesię, id est, Apostoli, cum intellecti non sunt ab iis qui hac pœna erant puniendi. *Et expugnatus sum valde* B *ab omnibus.* Tam Iudæi enim quàm gentes expugnauerunt Ecclesiam. *Et mirati sunt super hoc veraces.* Vel quare potestas data sit impiis in ecclesia, vel quare ab impiis Euangelium agnitum non sit. *Iustus autem super inimicum consurgat.* Qui temporaliter cadit persecutionibus, vt postea infidelibus dominetur. *Et purus manibus sumat audaciam.* Spei audaciam, vt confiteatur Christum in persecutione. *Non enim inuenit in vos veritatem.* Omnibus enim tam Iudæis quàm aliis gratia necessaria est. *Et conuulsæ sunt compages cordis*
Esaiæ 5.c.20 *mei.* Vt non celem peccata mea. *Noctem in diem verterunt impij.* Vnde est, Væ illis qui dicunt quod bonum est malum, & malum bonum; qui ponunt tenebras lucem, & lucem tenebras. *Si sustinuero, inferi domus mea erunt.* Pertulero peccata mea, vt non confiteat. *Interium appellaui patrem meum.* Non ero filius vitæ. *Appellauit autem Deus matrem meam & sororem* C *meam.* Ex eo quòd inseparabiliter hæreant, tanquam cognati. *Quæ est enim mihi iam spes?* Subauditur, Si sustinuero, inferi domus mea erunt. *Aut bona mea videbo.* Quis seductus conuerti noluit, & sustinuit pec-
Baldath Suitis verba. De CAP. XVIII. catorem? Et *lumen impiorum extinguetur.* Noli ergo mirari, si & tuum tanquam impij lumẽ extinctum est. *Lux eius fuerunt tenebræ, in domo claritas domus eius.* Id est, aut diabolus aut antichristus. *Et lucerna super eum extinguetur.* Exiguum & terrenum lumen. *Accipiant infimi substantiam eius.* Quæ habere ille noluit, habeant humiles. *Immissus est pes eius in laqueum.* Ipse enim captus est, Dominum persequendo. *Confortauit super eum sitiens.* Vt vincant cũm esurientes & sitientes iustitiam. *Absconditus est super terram funiculus eius.* Quo capiatur: Hoc est, ea quæ illi quasi conceduntur. *Et captio eius in semitis.* quà transit. *Per circuitum perdant eum dolores.* vndique. *Et multi circa pedes eius veniunt in angustia famis.* Multi qui ei obsequuntur. *Comedantur rami pedum eius.* doctrinarum: D id est, quà it. *Rumpatur de habitaculo eius fanitas.* tranquillitas huius vitæ. *Et teneat eum necessitas causæ regalis.* Opportunitas punitionis eius quæ valebit ad gloriam Dei, propter quod modo illi permittitur cupiditas sua. Causam regalem dicit, quia se Christum iactabit. *Habitet in tabernaculum eius in nocte eius, necessitas causæ regalis cruciet conscientiam eius.* Appetitio tyrannidis, in nocte in supplicio cæcitatis eius quando damnatur. *Aspergentur speciosa eius sulphure.* quibus placebat igne fœtido concremẽtur. *Et de sursum irruet messio eius.* à Deo. *Et non sit nomen eius in facie*
al. regnos sibi. *platearum vbi erat.* Tollatur de memoria populi. *Et non sit cognominatio in populo suo.* Ad tantam deiectionem veniat, vt à suis non agnoscatur. *Ne resaluetur sub cælo domus eius.* Aliqui enim resaluabuntur. *Sed in populo eius viuant alteri.* Aliis subiugetur populus eius.

Et *destruitis me verbis.* Infirmatis me, qui me con- Vulg. lib. De CAP. XIX. solari debuistis. *Scitote tantum, quia Deus fecit mihi sic.* apud quem possum de peccato conuinci, non apud homines. *Et vallum suum circa me circumdedit, fossa circa muros est.* Coactus sum ad confessionem. *Ecce rideo opprobria, & non loquor.* Vtilitatem dicit confessionis, quia si vellet ridere peccatum suum, & non illud proloqui, clamaret, & non exaudiretur. *In vultu meo tenebras posuit.* Illuminationem vultus mei abstulit à me, quod contigit auersis. *Et abstulit coronam de capite meo.* Dignitatem spiritalem quam dat sapientia. *Et diripit me vndique, & abij.* Omnia tenebam, & abstulit illa à me, aduersus illud quod acceperat virtutem continendi omnia. *Et arbitratus est me tanquam inimicum.* Sic me iudicauit, quasi ei nocerem, si ei par essem. *Et circundederunt tabernaculum meum.* cor & conscientiam. *Fratres mei recesserunt.* in spe correctionis, quia fratres sunt, quamuis primò correctionem meam aspernati sint. *Et eos secuti qui sibi aliena.* hoc est, perniciosa suaderent. *Et amici mei immiserunt mihi misericordes factæ sunt.* In malis spiritalibus qui non condolent proximis suis, sed potius eos irridet, quos non irrideret in malis carnalibus constitutos. *Et scientes nomen meum obliti sunt me.* Non me cognoscentes quòd mutatus sum. *Vicini domus & ancillæ meæ cum quibus secreta communicabam.* Adulatores qui recedunt ab eo qui confitetur Deo: ipsi enim dicuntur ancillari. *Seruum meum vocaui, & non respondit:* Aut corpus, aut eos qui ei ad mala seruiebant. *Os meum deprecabar, & rogabam vxorem*
Psal.40.10. *meam.* tanquam dicens, Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? id est, cupiens, vt ei consentiat. *Inhiocaui blandiens filios vteri mei, quos genueram.* persuadens eis spem seculi. *Et quos dilexeram, consurrexerunt in me.* in illa vita. *In cute cõputruerunt carnes mea.* Amore eorum quę forinsecus seruiuntur, computruerunt interiora mea. Nam vtique leue est, si ad literam accipiamus, tanquam scabiem habuerit. *Et ossa mea in dentibus meis sunt.* Firmitas & fortitudo mea in verbis est, non in factis. *Miseremini mei, miseremini mei, ô amici.* Angelos videtur postulare, vt pro eo deprecentur, aut certè sanctos vt pro pœnitente orent. *Manus enim Domini est quæ tetigit me.* Manu Domini se tactũ dicit, vt doleret vulnus suum quod sine sensu ei fuit. *Quare me persequimini, sicut & Dominus?* Detestamini & horretis sicut Dominus, vel obiurgatis, cùm iam confitear. *De carnibus meis non satiamini.* Non gaudetis, si carnaliter viuam. *Stylo ferreo & plumbo.* vt quemadmodum cedit plumbũ stylo ferreo, sic cedant sermonibus meis corda hominũ. *Aut in testimonium in petris sculpantur.* vt illi ea discãt qui firmi sunt ad euangelizandum. *Scio enim quia æternus est qui me resoluturus est.* quia potest me reparare. *Quorum ego mihi cõscius sum.* quia merui illa. *Quæ oculus meus vidit, &* t.Cor.13. *non alius.* Hoc est, Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus qui in ipso est. *Et omnia mihi cõsumpta sunt* 11. *in sinum.* In interioribus vbi nemo videt, id est, in cõscientia. *Quod si & dixeritis, quid dicemus contra eum?* Secũdum quod dictũ est etiam spiritualibus. Intẽdens Gal.6.d. teipsum, ne & tu tenteris. *Et radicem sermonis inueniemus in eo.* vt de ipsius eum conuincamus. *Ira enim super iniquos veniet.* Qui se extollunt super peccatores, & putant se tales esse non posse, ipsos dicit iniquos.

Non *enim intelligitis magis quàm ego.* Ad alios se Vulg. lib. De CAP. XX. conuertit, qui cũ eo Iob consolabantur. *Eruditionem confusionis meæ audiam.* Obliquè vult vt Iob audiat eruditionem confusionis suæ: tunc enim potest etiam spiritum sapientiæ cõsequi. Hæc autem locutio solennis est, cũ dicimus, Bonum est mihi vt caueã: nam malũ mihi erit, si nõ caueam cũ volumus vt alius caueat. *Nunquid hæc nostis à seculis?* Ex quo sunt secula, sic est. Et hoc putat, quòd Iob ignoret tanquam impius.

Oculus

Oculus videbit, & non adijciet. Non enim videbitur. *Filios eius disperdat impius.* Siue imitatores eius, siue seductos ab eo diabolus disperdat. *Et manus eius succendantur doloribus.* Operibus eius crucientur. *Ossa eius impleta sunt iuuentute eius.* Superbit de firmitate sua. *Abscondet eam sub lingua sua.* Non illam demõstrabit tanquam dolosus, vt tacite illa vtatur. *Parcet ei, & non relinquet eam.* Amans eam, & nolens ea carere, non eam persequitur. Aut parcit ei Dominus, & hac impunitate non eam relinquet. *Et tenebit eam in medio gutture suo.* Tanquam quod eum delectat. *Et non poterit sibi subuenire sibi.* Non ideo se liberabit. *Fel aspidis in ventre eius.* In interioribus, in occultis habens nocendi malitiam. *Diuitias iniquè congregatæ euomentur.* Cum tormẽto interiorum & pressura cordis. *De domo eius protrahit eum angelus.* Quandocunque manifestabuntur occulta eius per tribulationes. *Et furore draconum fulgebit.* vt ille qui primò occultus fuit, tribulationibus proditus, furore draconum fulgeat iam palam. *Interficiat illum lingua colubri.* Seducat eum diabolus. *Et non videat* al. Malleus *mulctram pecorum.* Fructus ouium, id est, iustitiæ opera non faciat, vt se inde intelligat posse redimi. *Neque pabula mellis & butyri.* Opera bona cum charitate & hilaritate cordis, & largitate præbentis. Butyrum enim lac pingue est. *In vanũ & frustra laborauit.* Quia Ysa 7.c. 15. non intelligit hæc de his operanda quæ ad misericordiam pertinent. Vnde & Dominus butyrum & mel dicitur mãducare, quia hæc illi in humilibus eius præbentur. *Quę egerunt vt durum quid.* quod mandi non potest, nec glutiri. Durum nescio quid est, puto, iniquitas vel superbia. *In desiderio suo non saluabitur.* quia iniquã desiderauit. *Non erunt reliquiæ de cibis eius.* Transierunt cupiditates eius. *Cùm putauerit se repletum esse, coartabitur.* Non tam satietas est de plenitudine cupiditatum quàm pressura. *Si quomodo impleat vẽtrem* C *suum.* Talis necessitas ei veniet, vt dubitet vtrum impleat ventrem suum, cùm vtique ista ideo quærantur, vt pellatur necessitas. Hoc autem dixit, quia tanto plus cupit, quanto plus habuerit. *Et emittet super eum furorem iracundiæ.* Quia non vidit eum facere opera bona. *Vulneret eum sagitta ærea.* pertranseat *corpus eius iaculum.* Penetret eum tentatio, vt & de his quæ speraꝛat, & de his quæ relinquit, *Vulneretur; tanquam à pectore.* per tergum traiectus. *Fulgura in tabernaculis eius.* terrores repentini, in cogitationibus eius. *Lædat aduena domum eius.* Diabolus qui aduentitius est ad tẽtandum, si quidem habeat homo etiam proprias tentationes. *Et detegat cælum iniquitates eius.* cęleste iudicium. *Et posse sio bonorum eius ab ipso.* Hæc illi largiẽtur Deus. Vulg. Iob, De CAP. XXI. Et *non sit mihi à vobis hæc consolatio.* Quã putaꝛis bonis temporalibus gaudendum, cùm communia sint piis & impiis. *Et si quando quis iniquus esset, hinc in eum vindicari.* Cùm Iob dicat vsque ad sepulchrum permanere bona ista impiis, & non in eos per ea vindicari. *Quid enim? Nunquid humana est casti-* D *gatio mea?* A Deo est mihi castigatio. Itaque & ipse potest consolari, non vos. *Aut quare non iracsar?* Nolite ergo mie ita consolari: nam impiorum vtique felicitatem video. *Respicite ad me, & admiramini:* tãquam inania dicentem. *Si enim recordor, perturbor.* In dignitates humanæ vitæ redieris ad affectum præteritum ab eo, in quo nũc est, cõfitetur. *Et tenentur carnes meæ doloribus.* Carnaliter doleo. *Quare impij viuunt?* Quærit ab eis causam, quia dicebant hîc in impiis vindicari. *Et permanent sicut vetustate oues eorũ.* Quomodo possunt vetustare perseuerare? Non enim semper erunt. *Erant autem in manibus eorum bona.* Non tulit eis bona ipsa, cùm hæc dicerent. *Imò verò, impiorum lucerna extinguetur.* claritas temporalis, etiam si non sicut isti intelligebant. *Deficiant filij eius.* Bona eius, bona quæ in eis persuasit, temporalia scilicet, aut antichristi aut dia-

boli. *Videant oculi eius necem suam.* Significat & hanc prosperitatem ignorari ab his qui hac gaudent, in futuro autem ad sensum etiam impiorum perducetur. *Quia nulla voluntas eius in domo sua post eum.* Quia in conscientia sua Dominum non consecuti sunt in tribulationibus. *Licet numerus mensium eius dimidiatus sit.* Quamuis Dominum præsentem coluerit, tamen quia non futura sperauit, quod est plenus mensiũ numerus. *Ipse enim homicidia iudicat.* Quia impij cùm persuaserint impietatem per dilectionem carnalium impietatum, futuro seculo vtique occidunt. Non tamẽ talia homicidia iudicant homines, sed solus Deus. *Hic morietur in robore simplicitatis suæ.* Videtur exequi occulta homicidia commemorans largum vnum, & alium auarum: quia homines abundantes & largi putantur & boni. *Intestina eius plena sunt adipe.* habet lætitiam. *Et medulla eorum diffunditur.* intestinorum, B quia non tenet intra se bona sua, sed impendit illa vel in se, vel in aliis. *Itaque scio vos audacter mihi insistere.* Non enim considerate dicitis. *Quia dicitis, Vbi est domus principis?* vel impiorum, vel superbi, quia putabãt hic eis auferri bona, cùm plerique etiam pleni vitam finierunt per ea puniendi. *Et vbi est velamen in tabernaculis impiorum?* Honor. *Interrogate eos qui transeunt per viam.* qui non delectantur via, sed transeunt per eam. *Et signa eorum non ignorabitis.* vel impiorum quæ dant transeuntes, dicentes quid ei futurum sit, vel à quibus cognoscuntur impij. *Quis annunciabit coram eo viam eius?* Coram impio viam suam nemo, nisi Dominus annunciat fiduciaꝛiter, quia ipse ei respondet. *Et tamen ipse Dominus, in sepulchrum deductus est.* ita merces pietatis non hic speranda est. *Et super aceruum vigilauit.* Antè enim ipse resurrexit, quàm acerius resurgeret resurgentium. *Dulces fuerunt ei lapides torrentis,* quos seculum non subuertit, id est, discipulos suos. *Et post eum omnis homo sequitur, & ante eum innumerabiles.* Aut post eum omnis homo, id est, vnus homo: & ante eum innumerabiles, qui nunc in numero hominũ deputati sunt. Aut post eum turba credentium, al. deputandi & ante eum patriarchæ & prophetæ. *Quomodo ergo consolamini me inaniter?* præsentia bona vel mala sustentes. CAPVT XXII. Nónne *Dominus est qui docet sensum* Eliphaz Themanitis verba. *& scientiam?* Quasi dixerit Iob, non eum rectè iudicare, cùm vtique reprehendi Deus non possit, nisi per intelligentiam qua superior est, siquidẽ ab ipso detur homini. *Et ventet tecũ in iudicium?* vt cõpareris ei? *Lumen tuum in tenebras conuersum est.* dignitas. *Et dormiente te aqua operuit.* securum inundatio tribulationis. *An per nebulam diiudicat?* quasi per nebulam videre non possit. *Nubes latibulum eius, & non videbitur.* Latent eum quæ in terra sunt, & ambitum cæli percurrit, figuram & non terram. *Ergóne semitam seculi custodis?* Quasi Iob putarit à Deo res humanas non curari. *Quia capti sunt immaturi.* secundum se immaturi. Putabant enim se in perpetuum permansuros: aut certè antequam peruenirent ad sapientiam, sed quia hoc audierant, non quia ista sentiebant isti amici Iob. *Et cogitatio impij lõgè est ab eo.* cogitatio impij, quia non sic facit sicut sperat impius: id est, aut quia placet ei impietas, aut non videt eam. *Videntes iustiores erunt.* Intelligentes, quamuis isti non intellexerint, putantes quia hic redditur impiis. *Et inculpabilis subsannabit eos.* impios. *Esto durus.* si sustinueris patiens, hoc est, dura. *Procul facies iniquitatem à tabernaculo tuo.* Conuersationem vel vitam tuam, quamuis hæc isti carnaliter dicant. *Et ponens illud super aggerem in petram.* Aduersus id quod dixit, Flumen decurrens fundamenta eorum, quia humiliauit semetipsum ipsum lumen. *Et dices, elatus in superbiam.* Aduersus superbos. *Erue innocentem, & saluaberis munditia manuum tuarum.* Noli deficere in bonis operibus, quia curat Deus

CAPVT XXIII. Verbi Iob.

humana. ET *quidem scio quia de manu mea est increpatio.* de peccatis meis. *Et manus mea grauis facta est super gemitum meum.* Ideo me percussistis vt doleam. *Et venire vsque ad solij eius.* Vt sim tam sanctus vt permeniam ad eorum numerũ qui sedes eius sunt. Tunc enim possent dicere vera & audire: Vnde & cæli dicũtur sancti. *Et cognoscam causationes quas loquetur mihi.* Redditiones causarum, quibus se omnia iustè iudicare demonstrat. *Et sentiam quæ annunciat mihi.* iam proximus ei. *An in multa virtute iudicabitur mecum?* vt per potentiam resistat mihi. *Nequaquam tamen in terrore abutatur me.* propter peccata mea pro quibus timeo modo, cùm sum in terrore, non abutatur me. *Cæterùm cùm ad eum venero.* in illa libertate qua ego annumerabor solio eius. *Omnia amabo, & non mihi resistet virtus eius.* quamuis modo possit me abuti, vtpote peccatore, id est, faciat de me quod vult, etiam cum pœna mea, iustè tamen. *Veritas enim & increpatio est ab eo.* Id est, non iniustè increpat. *Educit in finem iudicium meum.* Etiam si modò corripit, postea manifestabit. *Nam si primus ambulauero, postea non ero.* Non arroganter sperem, non infideliter desperem: hoc est, non declinare dextra aut sinistra. Inde est, Si ascendero in
Psal. 138.b. 8. cælum, tu ibi es. *Quis me inde potest pellere, &c. A læua quid aget? Non apprehendam.* Superiora repetit. A læua autem dicit non se apprehensurum deditum temporalibus. *Conuertetur ad dexteram, & non videbo.* Ideo non debeo esse à læua. Conuertetur autem dixit, quia ipse in spiritalibus est: vnde ego me auerto, si à læua fuero. *Scit ipse viam meam.* vt etiamsi per tribulationes me duxerit, sequar. *Probauit me sicut aurum.* in tribulationibus. *Ingrediar in præceptis eius.* de tenebris meis exeam, sed tamen in præceptis eius. *Si autem ipse iudicauit.* sic vt per tribulationes me tanquam aurum probet. *Propterea ad eum festinaui.* quia me tribulauit, ideo relictis temporalibus ad eum festinaui. *Et commonitus solicitus fui de eo.* vt his pœnis carnalibus æterna supplicia deuitarem. *Idcirco à facie eius turbabor.* modò turbabor, vt caueam cogitans futurum iudicium, vbi erit eius manifestatio. *Et Dominus molliuit cor meum.* & ipsum timere, quo cauet futuras pœnas, misericordiæ Dei deputat. Non enim sciret superuenturas pœnas, & tenebras malis, nisi Dominus molliret cor eius pręsentibus tribulationibus, aduersus illud quod indurat
Exodi 9.c.16 Rom 9.d.17. Deus cor Pharaonis. QVARE *Dominum non*
De CAP. XXIIII. *latuerunt horæ: quamobrem finem transgressi sunt.* Christum. *Et inclinauerunt pauperes à via iusta.* vt vel imitarentur eos, vel inde arbitrarentur non esse diuinum iudicium, quia impunitam videbant malitiam, quia eis nocebant relinquentes iustitiam. *Simul absconditi sunt mites terræ.* cum his qui declinauerunt à via iusta, absconditi sunt mites, ne mihi ferrent auxilium. Nam tria sunt genera hominum in ecclesia, cùm fit persecutio: alij enim consentiunt, alij fugiunt, alij patiuntur, quorum personam sustinet Iob. *Et irruerunt asini feri in agro super me.* stulti & indomiti, & ob hoc superbi irruerunt super me consentientem, scilicet ecclesiam. *Et exeuntes ad opus suum.* hoc enim opus est eorum vt in me irruant: id est, ad hoc deputati sunt à Deo. *Suauis factus est ei panis in adolescentes.* impio & persecutori suauem panem dicit, id est, persecutionem, qua libenter fruebatur, cùm eam faceret adolescentibus: vt adolescentes aut pro amatoribus voluptatum accipiamus, quia ipsi facilè talibus consentiunt: aut pro eis qui tantum in ecclesia profecerũt, vt pueritiæ quidem simplicitatem transierint, sed nondum peruenerunt ad robur illud virile, quo etiam persecutor contemnitur. *Agrum ante tempus non suum demessuerunt.* aut genera dicit persecutionum, vt aliquem agri damno terrerent: aut pro agro ecclesia intelligenda, quam ante maturitatem persecutionibus metere voluerunt, id est, antequam simul zizania crescerent, vt Matth.13.d. 29. tempore messis separentur. *De stillicidiis montium madescent.* confugientes nudi ad spelúncas, vbi saxa distillant. *Rapuerunt ab vbere pupillum.* pupilli & viduæ plerunque ex persona ecclesiæ accipiendi sunt. *Et populus sub tormento, & eum qui ecciderat, humiliauerunt.* desertum vel auxilio Dei, vel alicuius, quod est magnæ sæuitiæ, non talibus parcere. *In angustiis insidiati sunt iniquè.* in necessitatibus. *De ciuitatibus & de domibus eyciebantur.* ab eis eijciebantur alij. *Anima verò paruulorum in gemitu.* valde fuit. *Ipse autem Deus eorum curam non habuit.* impiorum, quia eorum modo curam non habẽdo, fecit eos desperare de iudicio Dei. Quia impunè mala faciebant. *Et ideo in tenebris traditi sunt.* ignorantiæ iudicij Dei. *Et repentè eos vt fur occupabit dies ille. Oculus adulteri observat tenebras.* Ostẽdere vult in quas tenebras tradantur impij per impunitatem: non enim eas quas captant adulteri, & cæteri qui malè faciunt per noctem, ne agnoscantur per diem, sed illas quæ etiam malè super eos sunt. *Suffodit in tenebris domos.* Alia mala facta commemorat. *Per diem obsignauerunt semetipsos.* occultauerunt. *Non cognouerunt lucem, quia simul eis manet vmbra mortis.* non quia nox recessit, propterea eos deseruit vmbra mortis. *Leuis est super faciem aquæ.* ad comparationem terræ splendidiores accipiendi sunt, quos lux penetrat & imago leuitatis, & ideo leuis est super eos vmbra mortis. Nam & ipsi portant eam per conditionem carnis. Vel leuis est super faciem aquæ, dixit super eos qui in baptismo confitentur. *Maledicatur pars eorum super terram: Sterile sit quod delegerunt.* de sinu enim pupillorum rapuerunt. *De* † *ore infirmorum verbum.* per malam suasionem. *Deinde rememoratum est peccatum eius.* quod putabat in obliuionem venire. *Conteratur sicut lignum insanabile omnis iniquus.* quod non sanatur. *Sterili enim non fecit bene.* quæ sine consolatione filiorum est. *Consurgens ergo non credit contra vitam suam.* non credit aduersus vitam suam: debuit enim credere malam se habere vitam, & eo ipso consurgere. *Cùm infirmari cœperit, non speret sanitatem.* tribulari, sed cadit in languorem. Tales enim impius consolationes quærit in rebus aduersis, quibus infirmior fiat. *Emarcuit sicut malua in æstu altitudo eius.* quia non tulit æstum tribulationis: malua autem, propter infirmitatem. *Aut sicut de stipula spica decidens sponte eius. Quia mane erat in culmine ipsius.* Ipse enim sibi elegit tales consolationes, quibus peius infirmetur. *Aloquin quis est qui loquatur mẽdacium me dicere.* si & aliter sunt. QVID *enim*
De CAP. XXV. *exordium quàm timor ab eo?* ista subiunctio videtur illis verbis consentire quibus dicit Iob, Idcirco à facie eius turbabor, cõsiderabo, & timebo ab eo. *Nemo putet esse moram piratis.* sine mora secundum permissum eius tentant. *In quem enim non venient insidiæ ab eo?* Hoc est, cùm ipse permittit. Insidias autem dicit tentationes. *Aut quomodo erit homo iustus coram Domino?* ergo iustè eum tentari permittit. *Vel quomodo se mundauit natus ex muliere?* nisi enim à Deo mundatus fuerit, immundus est. *Si lunæ præcipit, & non lucet.* quoniam si exigant rationes & ordo prouidentiæ ipsius, vt luna non luceat, præcipiet, vt non luceat, & non lucebit. Sed quare? Vtrum inde velit videri non mundam lunam coram eo, quia præcipit ei, & non lucet: aut fortè rationalis animæ natura figuratè hic insinuatur, cui sol intelligibilis est, lumen illud verum quod illuminat omnem hominem. Et quoniam tanto magis luna lucet terrenis aspectibus, quanto magis recedit à sole, cùm autem propinquat soli, interimitur terris: intelligamus animæ diuinitùs præcipi, vt superata natiuitate terrena atque mortali, qua splendor eius apparet, terreno sensu videntibus appareat & propinquet, subiugeturque sapientiæ, quo eius luce † secretissima

Matth.5.d.1. exultans, caueat facere iustitiam suam coram homi-
Rom.9.c.22. 1.Cor.1.d. 30. 2.Cor.10.d. 17. nibus, vt videatur ab eis, sed cùm gloriatur, in Domino glorietur. Quia & cùm apparet hominibus, dono creatoris apparet. *Nec stellæ sunt mundæ apud eum.* in comparatione eius. CVI *ades? vel quem aduturus es?* cùm indignans tanquam † iniustitiæ eorum putaret
De CAP. XXVI. *Abiliuæ* eos à Deo puniendos. Verùm sibiipsi loquens seipsum reuocat, vt Deo potius dimittat iudicium eorum, ne aut adesse Deo videatur, aut adiuuare eum velle: quasi inualidum ad coërcendos vel corrigendos homines. Aut cõsilium dare quid cum illis agat, aut sequi eum tanquam affecturus causam, quare dolosos homines esse & viuere patiatur. *Cùm superet omnẽ animam quærentem.* virtute incomprehensibili: aut quasi annunciarem illi aliquid de illis. *Cùm ab ipso habeat homo & spiramen.* cùm aliquid enunciat. *Nunquid gigantes redigentur in nihilum?* non ergo mirandum, si istis Deus
Adeligit parcit, quando gigantem non † redegit in nihilum. Et B ne diceretur, Sed ad inferos detrusi sunt, subiecit, *Quia infernum videt Deus.* & tamen eos ibi ordinauit vbi esse meruerunt, sicut iustos siue nunc sicut sunt, siue postea sicut erunt, quamuis eos nunquam remoueat à facie sua, *Quia omnia nuda sunt coram eo.* ita de proximo gigantes etiam istos consolatores superbos accipias. *Subter aquam & proximi eorum.* an subter aquam, subaudiendum, tenentur, vel aliquid tale. *Et non est velamen perditioni.* Etiam perditio eum non latet. *Extendens aquilonem super nihilum.* potest aquilo diabolum significare, & terra peccatorem, quoniam & illi & illi inanis est spes. *Suspendens terram super nihilum.* in aërem. *Ligans aquam in nubibus suis.* propter obscuritatem prophetiæ. *Et non est scissa nubes sub eo.* sub veritate quam habuit nubes, quæ non scinditur, Scripturas intelligentibus: non enim aduersa dicuntur, sicuti putant non intelligentes. *Qui tenet faciem*
C *solis.* ne agnosceretur ab impijs sol iustitiæ. *Et extendit super eum nubem suam.* carnem quam Dominus suscepit. *Præceptum circundedit super faciem aquæ.* populos: *vsque ad consummationem lucis.* huius vitæ finem, hoc est, finem seculi. *Aut quousque consummentur.* id est,
Ibid.3.b.6. perficientur homines, quibus dictum est, Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. *Columnæ cæli contremuerunt, & obstupuerunt ab increpatione eius.* quod contigit Petro per Paulum. *Virtute sua*
Gal.1.c.11. *sedauit mare.* placauit seculum, à quo persecutionẽ patiebatur ecclesia. Vnde etiam columnas cæli contremuisse ab increpatione eius, potest hoc modo intelligi, vt robustissimi ecclesiæ contremuerint pro infirmis, ab increpatione Domini permittentis tentationes persecutionis. Columna enim clamat: Quis in-
1.Cor.11.g. 13. firmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & non vror? *Prudentia eius vulneratus est cetus.* vulneratum dicit diabolum dolore, quo ei iusti nõ cedebant. *Et clausira cæli metuunt eum.* vel angeli vel qui acceperunt claues regni cælorum. *Præcepto autem peremit draconem desertorem.* eundem dixit & cetum. Sed nunc ostendit quomodo sit vulneratus, cùm acceperunt præceptum qui ei renunciauerunt. *Ecce hæ partes viæ*
D *huius.* quà ad Dominum venitur. *Virtutem autem tonitrus eius quis sciet?* quando faciet. Tonitrum dicit euidentissimam vocem manifestationis eius. Aut illam
Ibm.1.d.1. fortè vocem, quam dedit per filium tonitrus, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: vt sit ordo, Quando faciet, quis
De CAP. XXVII. sciet virtutem tonitrus eius? ET *spiritus diuinus in naribus meis.* hic ostenditur propheticè eum dicere quæ dicit, & propheticè cognoscere, quia isti consolatores eius dolo pleni sunt. *Absit à me iustos vos dicere donec moriar.* Etiamsi vsque ad mortem persequamini me, quia vos liberè reprehendo. *Nec enim separabo innocentem.* ne vos autem. *Nec enim conscius*

sum mihi iniquum quid commisisse. illi enim solent plerunque aliis parcere, qui metuunt sibi aliquid veri obijci. *Quæ enim spes est impio?* quia expectat ne quis putaret malè eum optasse inimicis suis, hic aperuit quo animo dixerit. Impietatem quippe illorum vult euerti, & perire superbiam, quod fit cùm soluitur ab impietate anima quæ tenebatur rea: soluitur autem per confessionem pœnitentis hominis, & gratiam ignoscentis Dei. Ergo quæ enim est spes impio? Interrogatio & responsio. *Quia expectat & confidit in Domino, si fortè soluatur, aut preces eius exaudiat Dominus.* potest quidem & alius sensus occurrere in his verbis, sed non ita contexitur & libro & fidei, vt quasi totum ex desperatione sit, quòd spem prorsus non habeat impius.
Rom. 4.d.5. Cùm aduersus hoc scriptum sit: Credenti autem in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam. Et ideo quod sequitur, gratia Domini dicere intelligitur. *Aut si euenerit ei necessitas.* ideo debemus expectare gratiam soluentis. *Nunquid enim in necessitate.* id est, in tentatione. *Habuit fiduciam?* meritorum in conspectu Dei. *Aut si inuocauerit exaudiet eum?* si tanquam fiducia operum suorum inuocat, quæ nulla sunt. *Quapropter annunciabo vobis quid sit in manu Domini.* quid disponat Deus. *Ecce omnes nostis, quia vanè vana loquimini.* ob hoc gratia iam expectãda est. Quomodo enim allegauit merita operũ suorum vanè vana loquens? *Possessio verò potentium veniet ab omnipotente super eos, vt possideant eos potentes.* id est, diabolus & angeli eius. Potentes autem ideo dicit, quia isti infirmabuntur sequentes vanitatem, vt in eos illi præualeant duces & principes vanitatis, quomodo & Dominus fortem eum appellat, non ob aliud nisi quia tenet inualidos. *Quod si multi fuerint filij eius, in occisionem erunt.* filios eius dicit qui eum ad seducendũ imitantur, falsorum dogmatum persuasorem in damnationem. *Si autem iuuenes facti fuerint, in digebunt.* id est, si confirmati fuerint in errore, indigebunt: non enim eos satiauit vanitas. *Et qui circa eum sunt morte morientur.* qui simillimi ei sunt ad seducendum. *Et viduas eorum non miserebitur.* plebibus quas seduxit cum eis, viri morte desertis, quasi fidem illis coniugalem in erroris promissione seruauerit. *Quod & si collegerit vt terram argentũ.* id est, si prudentes & sapientes. *Cùm adhuc terra & lutum sunt.* id est, cùm adhuc stulta & carnalia sentiunt, eis consenserint, postea correcti & cognoscentes ad iustos conuertentur. *Erunt enim domus eorum sicut tineæ & aranææ, quæ seruabat.* cor vel cõscientia. Aut domus dixit munimenta, quibus se protegũt, verùm astuta & latebrosa, sed inualidissima, sicut tineæ folliculus quo se abscondit, & aranææ cauerna, in quã se recipiendo cooperit, & claudit eam. Quã seruauit autem, intelligitur seipsam in illa cauerna: quia non omnes araneæ hoc faciunt, propter spontaneam & interiorem corruptionem iniquæ cogitationis, & propter inutilia opera, quæ quasi diligenter in domo seruauit sibi impius. *Diues dormiet, & non adijciet.* quia post mortem non adijciet ad ipsas impietates diuitias. *Oculos suos aperuit, & non est.* in resurrectione enim non inueniet seipsum diuitem, quod putauerat. *Tollet eum æstus, & abibit.* aut æstus maris tribulatio seculi: aut æstus quo aresciunt herbæ quę radicem non habent. *Et ventilabit eum de loco suo.* aut de spe sua, aut Deus eum ventilabit de loco suo, vt non sit in loco Dei: hoc est, in populo quem inhabitabit Deus. *Et*
Proverb 1.c. 16. *projiciet super eum, & non parcet, tanquam ægerem pœnarum plaudet super manibus suis.* sicut dictum est: Et ego perditioni eorum superridebo: non enim superlugebit perditionem impiorum.
De CAP. XXVIII. EST *enim argenti locus vnde fit.* prudentes qui magis in actione sunt. *Locus autem auro vbi purgatur.* sapientes qui in contemplatione sunt. *Ferrum enim de terra fit.* Hæc me-

talla indifferenter in bono accipienda sunt: nam ideo ferrum dixit, quia nihil interest, quasi superius de ferro diceret, quamuis per ferrum possint fortes intelligi. Reuera enim nulla distinctio est in sapiẽtia hominum quàm in ea sunt. *Aes autem similiter vt lapides excluditur.* quia totum de terra separatur: vt ostẽdat propterea esse bonos malis mixtos ad tẽpus, quia de ipsis malis seducuntur boni, & per illos purgantur tanquam metalla operi vel ædificio necessaria, cùm ipsa terra opus habeant eliquari ac formari, vnde & separandi sunt, vt post hanc separationem habeat terra locum atque ordinem suum, sicut impij per damnationem pro meritis suis. *Et omnem finem ipse inuenit.* quid quò perduceret: inuenit autem dixit, instituit. *Lapis tenebræ & vmbra mortis.* lapis, id est, vetus testamentum, tenebris & vmbræ mortis datum est: id est, carnalia sectantibus, quamuis ab vno Deo hoc expectarent. *Vbi superbientes non discindebant torrentem.* id est, non transibant per lapsum temporalium ad aliquam soliditatem, sed ipso lapso ferebantur. *Et facta est discissio torrentis à cinere.* hoc est, à confitente peccata sua, & non superbiente de meritis operum, quod factum est per gratiam noui testamenti: discissio torrentis à cinere ab hominibus. Et commoti sunt ab hominibus adulantibus non increpante Deo, ab ipsa quæ eis promissa erant perdendo primatum suum. *Terra de qua egressus est panis.* subaudiendum, ipsos dico commotos, de quibus tanquam de terra panis Domini exiit. *Et eam incensurus est.* infidelem cælesti iudicio Dominus. *Locus saphyri lapides eius.* ordo, locus saphyri, id est, precios & necessarij ædificio ciuitatis cælestis. *Et aggeres aurum ei.* aurum ei non modicum est, sed aggeres. *Semitam quam non cognouit auis.* humilitatem Domini. *Nec vidit eam oculus vulturis.* diaboli. *Non transit super eam leo.* per fortitudinem superbiens. *In durissimo lapide extendit manum suam.* potens est enim Deus de lapidibus excitare filios Abrahæ. *Et ripas fluminum dirupit.* vt totum irrigaret. Flumina enim dixit prædicatores verbi, voluerunt quippe ripis suis contineri, vt tantùm circumcisioni prædicarent. *Omne verò preciosum vidit oculus meus.* humanus, per verbum carnem factum. *Altitudinem fluminum reuelauit.* virtutes tolerandi persecutiones in martyrio. *Occultæ & altæ sunt in homine.* donec tentatione persecutiones reuelentur. *Ostendit virtutem suam in lumine.* in eis quibus dixit, Vos estis lux mundi. Per quos etiam pars Iudæorum non parua conuersa est. *Abyssus*, dixit, *non est in me.* ideo in abysso constituti homines eam inuenire non potuerunt, quia in ea non est. *Non dabitur aurum pro ea inclusum.* id est, thesaurus. *Non erit deterior auro Ophir.* tanquam si diceret, vel sic eam quærite, siquidem deterior non sit auro Ophir. *Non æquabitur ei aurum & vitrum.* aut intelligendum aliquod vitrum speciosum, aut quia sunt homines, qui vitrum plus diligant quàm sapientiam. *Et commutatio eius vasa aurea.* non sunt, subaudis. *Et excelsa & grauis non erunt in memoria.* in obliuione erunt in comparatione eius: aut excelsa & grauis tanquam superba quæque non sint in memoria, vt per humilitatem trahas de absconditis sapientiam. *Sapientia vnde inuenta est?* dicit, quia non potuit eam inuenire homo nisi per gratiam, ideo ad Deum conuertendum esse cor. *Latet ab oculis omnis hominis.* quia non est in sensibilibus. *Perditio & mors dixerunt.* perditi & mortui, cùm in deliciis viuunt. *Dominus commenduauit viam eius.* humilitatem, quæ abscondita est à volucribus cæli. *Et ipse nouit locum eius.* locus sapientiæ quis nisi pater est? Cùm enim dicitur: Ego in illo, & ille in me, inuicem sibi quasi loca sunt. *Ipse enim omne quod est sub cælo perspicit.* hoc modo ea nouit quo fecit, & non sensibiliter. *Ventorum libramenta atque mensuras.* tota creatura per partem significatur. Et bene, pondere, mensura, & numero, omnia dixit facta, in quibus intelligitur creator. *Quando fecit, sicut vidit, enumerauit.* non extra vidit vt faceret, sed in semetipso, sicut artifex. *Et vim tempestatum vocibus.* tempestatum pro tentatione positum est. Tentationem autem pro his qui tentantur, quomodo dicerentur voces naufragij pro vocibus naufragorum. *Tunc vidit eam, & exposuit eam.* In prædestinatione Dominus vidit viam qua se conuertent tentati. *Parauit & inuestigauit.* in prædestinatione, non in actione. QVISNAM *me restituet in menses priorum dierum?* Hæc ex persona dici videntur ecclesiæ simul cum capite Christo, tanquam totus ipse homo loquatur tempore abundantiæ tribulationum, & tentationum, tanquam his diebus, de quibus Dominus dicit, Venient dies quando optabitis videre vnum de diebus istis, & non videbitis. Eo enim tempore quo Dominus erat in terra, nulla erat solicitudo, quamuis adhuc populo paruo Christiano, qui constabat ex his qui in eum crediderant, ex quibus erant plus quàm quingenti fratres, quibus etiam post resurrectionem apparere dignatus est, sicut Apostolus dicit. Nulla ergo tunc erat solicitudo, ne aut à malis malè gubernaretur ecclesia, aut hæresum vel schismatum laniaretur insidiis. Nam nec ipsas corporales persecutiones passa est, non aliquas pertulit vel intrinsecus vel extrinsecus aduersitates. Loquitur itaque Iob ex persona hominis, hoc est, populi ad nouum Testamentum pertinentis, desiderantis illos dies, sicut prædixerat Dominus. Et fortasse ideo menses appellauit, non annos, quia ex quo elegit Dominus discipulos, vsque ad passionem, non anni, sed menses fuerunt. *Cùm lucebat lucerna eius super caput meum.* vel carnem Domini visibiliter præsentem, vel verbum ex ore præsentis corporaliter. *Cùm verbum Domini inspiceret domum meam.* ad diligentiam custodiendi conuersationem. *Et circum me pueri mei.* qui obsequebantur humiliter necessaria administrantes. *Cùm flueret per vias meas butyrum.* per mores meos exultationem fidei & bonorum operum. *Cùm montes mei abundarent lacte.* prophetæ bene paruulis exponerentur. *Cùm exirem matutinus in ciuitate.* aut cùm iam claritas lucesceret, transactis tenebris timoris, aut in exordio ecclesiæ, vt non satis occultus, non satis manifestus. *Et in plateis ponebatur mihi sella.* à turbis deferebatur mihi docendi autoritas. *Videntes me adolescentes abscondebantur.* dediti concupiscentiis. *Senes autem assurgebant.* prudentes. *Et potentes cessauerunt loqui.* superbientes de doctrinis suis. *Quia auris audiuit, & beatificauit me.* populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. *Et oculus videns me, declinauit.* Iudæorum non credentium. *Et os viduæ benedixit mihi.* eius animæ quæ diaboli coniugio renunciauit. Ecce ferebatur mortuus filius vnicus matris suæ, quæ erat vidua. *Et vestiebar iudicio, sicut chlamide.* in præferendis spiritalibus, carnalibus, nesciat sinistra quid faciat dextra tua: id est, qua intentione operetur: operta enim sinistra, dextra exorta est, in vestitu chlamidis, quod facit qui rectè iudicat, quò sit referendum quod operatur. *Iudicium quod non nouerам, exquisiui.* ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te, quid nobis erit? Dicit felicitatis suæ fuisse quòd habuerit à quo quæreret de futuro iudicio. *Confregit molus iniquorum.* vt iam non deuorarent plebem de cibo panis. *Et as mea senescit sicut arbor palmæ.* multo viuam tempore: prælongabitur enim, & ero sicut arbor palmæ in honore sempiterno, & celsitudine & rectitudine. *Et ros † mutabitur in messe mea.* ex quo seminatur & germinat ager, messis dicitur. *Gloria mea noua mecum.* id est, noui Testamenti,

stamenti, *& arcus meus in manu mea gradietur.* faciam quod præcipio. *& in sermone meo non adiecerunt.* perfectionem Euãgelij significat: nam sermo synagogæ datus indiguit adiectione. *Sed gauisi sunt cùm loquerer eis.* quia prior locutio timorem habebat, sequens charitatem. *Quod & si viderem ad eos, non credebant.* de his quæ in parabolis ita loquebatur, vt non intelligerentur: non tamen sicut verba sonare videbantur, vana dicere putaretur. Hic est risus Saræ, qui significabat omnia eos in prophetia fecisse, vnde figuratè aliquid dicitur. *Elegi eorum viam, & sedi princeps.* aut suscipiendo mortalitatem, aut cum publicanis & peccatoribus conuiuando, sed ita vt princeps eis essem ad salutem. *Et habitabam sicut rex cinctus fortibus.* qui suis dimissis eum secuti sunt. *Quasi consolans tristes.* eos dicit qui spe gaudebant, cùm de præsenti vita erant tristes: Beati lugentes, vt dictum est, Et quasi tristes, semper autem gaudentes, qui possunt tenere illam magnitudinem, de qua dictum est, Qui autem fecerit, & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. NVNC *autem deridենt me infimi, nunc monent me minores tempore.* quia & postea nati sunt in ecclesia tales, & non proficiunt plurimum. Monent me autem, dixit, quia per honores ecclesiasticos accipiũt potestatem prædicandi populo, quæ ipsi non faciunt. *Quorum spernebam parentes.* parentes eorum dixit, quorum imitatione filij sunt, quibus tunc dicebatur, Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ. *Et virtus manuum eorum quasi nihilum mihi erat.* parentum potestas qui tunc vsqueadeò plurimum poterant, vt crucifigerent Dominum. *In eis peribat omnis vita.* quia non se vel in fine correxerunt. *Egestate & fame instabiles.* à variis desideriis insatiabiles. *Qui fugiebant in desertum heri.* conferendo se ad excusationem legis, quam non simpliciter intelligebant. Et quia in deserto acceperant, fugientes in deserto heri: sicut enim hodie pertinet ad nouum Testamentum: sic ad vetus heri. De nouo enim dictum est, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Et, Filius meus es tu, ego hodie genui te. *Qui rodebant cortices arborum.* quia figuras legis quibus vtilia tegebantur, pro cibo habebant. *Quorum erat cibus radix herbarum.* sacramenta quæ corporaliter iussi erant celebrare, tãquam terræ inhærentia, ex quibus tamen simplicis intelligentiæ fructus surgeret, & supra terram in libertatem ferretur, quò illi peruenire non poterant. *Inhonorati & abiecti, & egentes omni bono.* amisso primatus honore ab spe promissionis, quia & ipsum terrenum donum pro meritis suis amiserant, & regnum cælorum non tenent. *Qui radices lignorum manducabant.* propter magnam famem, quod de radicibus herbarũ dictum propter fructum frumenti, hoc de radicibus lignorum intelligendum est, & propter fructum vini & olei. Nam omnes istos spiritales fructus accepit ecclesia, quorum radices terræ implicatæ & sacramenta erant, quæ corporaliter Iudæi obseruare cogebantur: Sabbatum, circumcisionem & victimas, & cætera huiusmodi spiritualium ciborum. *Insurrexerunt super mè fures.* quia ad honores indebitos, qui iustorum sunt proprij, per tenebrosas fallacias peruenerunt. *Quorum domus erant cauernæ petrarum.* qui concupiscentias suas defendebant, & tegebant quibusdam obscuritatibus diuinorum librorum. *Et inter arbores clamabant.* Manifesta erant peccata eorum, quamuis ea scripturarum obscuritate quasi vmbris arborum tegere conarentur. Hinc est, Clamor Sodomorum ascẽdit ad me. Et plerisque locis pro manifestis peccatis clamorem ponit scriptura, vt verbum sit quicquid corde concipitur: clamor, cùm procedit in factum. *Qui sub stirpibus terræ mànebant.* non saltem in stirpibus, sed etiam inferius in stirpibus manere possunt intelligi, qui vel carnaliter præcepta custodiunt. Stirpes enim sunt non iam ipsi fructus, sed vnde surgunt partes fructiferæ, vel arborum, vel herbarum: si tamen fructiferum genus est, quia & non fructiferi generis stirpes dicuntur filij stultorum, & ignobilium Iudæorum: nam hos dixit superius parentes eorum propter imitationem, quia & isti sub Dei nomine ambulant quem non colũt. Stultos autem & ignobiles dicit Iudæos, qui econtrariò, non solùm se confidebant esse duces cæcorum, sed etiam filios esse Abrahę, quo patre se esse iactabant nobiles. Sed cùm audiunt, Cæci sunt & duces cæcorum: stulti demonstrantur. Et cùm audiunt, Si filij Abrahæ estis, facta Abrahæ facite: degenerando demonstrantur ignobiles. *Nomen & honor extinctus à terra.* erat enim, sed extinctum est. *Nunc autem cithara eorum ego sum.* horum quorum illi patres sunt, qui me ad aurem habebant, non ad cor. *Et me habent ad fabulam.* inanem & inutilem narrationem & auditionem, quamuis me & narrẽt & audiant. *Abominati sunt enim me discedentes procul.* longè facti sunt à iustitia peccando, & præcepta iustitiæ malis moribus execrando. *Nec in faciem meam pepercerunt spuere.* execrãda namq; facies Christi est, his qui præcepta eius cum contemptu exhorrent: vel, male me innotescere fecerunt morum suorum prauitate. *Aperiens enim pharetram suam afflixit me.* secreta rerum, vnde tentationes existunt. *Et frenum in faciem meam miserunt.* vt eis inuitus consentirem, portans eos ducentes quò vellent ad ima sua. *Et à dextris germinantes consurrexerunt.* & fauendo bene monendo exorti sunt quidem, vt suas cupiditates explerent non persequendo. *Pedes meos vinxerunt compedibus.* officiorum ecclesiasticorum, vt non eos possent fugere. *Contritæ sunt semitæ meæ.* vt non apparerent per quas solent boni ambulare, non quærentes sua, sed Christi. *Exuit enim me stola.* autoritate pristina, eui † credi solet, quod contingit multitudine, & consuetudine peccatorum prævalente. *Et iaculis suis vulnerauit me.* præceptis quibus video mala, & quia coercere non possum, crucior. *Abusus est me sicut voluit.* etiá calamitate & miseria mea vsus est ad iustitiá suam Deus, sicut voluit. *Doloribus inuolutus sum.* & in me, & in aliis patior. Foris pugnæ, intus timores. Quis infirmatur, & ego non infirmor? *Et iterantur dolores mei, discedit sicut spiritus spes mea.* Quasi inane aliquid conuersi ad spem temporalium, habentes quod promitto. *Et sicut nubes transiit salus mea.* Non sperantes salutem promissam amore præsentis salutis. *Et nunc super me effundetur anima mea.* peccando. *Noctẽ verò ossa mea confracta sunt.* firmitatem quam habuit, dixit sibi ereptam. *Et nerui mei dissoluti sunt.* actiones præteritæ. *In multa virtute apprehendit stolam meam.* ad demonstrandam virtutem suam, modò affligendo, & postea reparando. *Et quasi ora vestimenti mei circundedit me.* modicum mihi reliquit autoritatis. *In terra & in cinere pars mea.* in pœnitentia, quia extremum. *Steterunt & consideraուerunt me.* & me iacente superbè steterunt, quærentes quid in me reprehenderent. *Et proiecisti me à salute.* Illos dolet qui spem reparationis amiserunt. *Domus enim est omni mortali terra.* ideo se dicit mortẽ metuere, quia conuersatio eius non sit in cælo, secundum plures qui mali sunt in ecclesia, & terrenè viuunt. *Atque vtinam possem meipsum interficere.* vt morerer seculo. *Aut rogarem alium, & faceret mihi hoc.* vel angelum meliorem, vel Deum per quem corrigerer. *Ego bona præstolabar.* dolet quia repentè sibi ista euenerunt. *Ventermeus efferbuit, & non tacebit.* interiora, vel memoria qua recordatur quid fuerit primò, & quomodo afflicta est in gemitibus. *Et Heti in cœtu clamans.* quia non in frequentia audita est eorum qui se nolebant corrigere. *Cutis mea innigrata est valde.* ex his quæ forinsecus patiebatur. *Versa est in luctum cithara mea.*

opera bona quibus laudabat Deum gaudens. TE-
De CAP. XXXI. STAMENTVM *feci oculis meis*. nunquid cœpi separare visibilia? *Vt non cogitem de virgine*. vt subaudiatur, absit. Hinc iam incipit merita ecclesiæ commemora-
Matth. 24.b. 23. re, in his qui perseuerant in fine in tentationibus magnis, abundante iniquitate, & refrigescente charitate multorum. Et non cogitabo de virgine, incorruptione sapientiæ vel iustitiæ. *Et quæ est alia pars Dei super?* subauditur, non cogitabo, aut ita, & quæ est, nisi illa? *Si incessi cũ irrisoribus*. iam bonis qui sunt in ecclesia difficile est non talibus sociari. *Vel si festinauit ad dolum pes meus*. hypocrisis. *Seram, & alij fructus meos edant*. quomodo Iudæis contigit, id est, ea dicere quæ alij faciant magis quam ipsi. *Sine stirpe sim super terram*. vt facilè arescam. Ille enim in terra tanquam in petra firmus est, qui facit quod dicit. *Si secutum est cor meũ mulierem*. vt suã quæreret gloriã in populo Dei potius quàm Dei, cui vni iure debetur. *Aut si obsedi ianuas eius*. insidiosè captaui desideria plebis eius, vel timorem,
B quibus ageretur, vt mihi potius seruiret quàm Deo. *Placeat quoque vxor mea alteri*. fama mea diabolo, cui quando placemus, displicemus Deo. Ille enim malis nostris gaudet. *Et filij mei humilientur*. facta vel imitatores mei. *Furor enim animæ meæ est indomitus, commaculare viri vxorem*. mihi eam vendicando. *Quòd si & despexi iudicium famuli mei & ancillæ, cùm iudicaren-*
1.Cor.6.a.4. *tur apud me*. secundum quod dictum est: Secularia igitur iudicia si habueritis. Famulos autem dixit laicos adhuc secularibus deditos. *Quòd si & visitationem, quod respondebo?* in tribulatione, quam conscientiam habeo, quia ista despexit? *Nónne sicut ego conceptus sum in vtero, & illi?* Eadem enim in sacramentis omnibus prædicantur, eadem credunt. *Et fuimus similiter in ventre*. non enim ille aliter renunciat, quàm ille qui plenè seruiturus est Deo. *Et de ventre matris meæ dux eis fui*. ab initio enim fui. Hæc operatur ecclesia. *Aut si despexi nudum pereuntem, & non operui*. C si non de fide remissionis peccatorum tanquam tunicam non habentem, velaui à nuditate fœditatis: id est, peccati pereuntem. Iam enim desperat multitu-
Psal.31.a.1. dine peccatorum. Et hinc est, Et quorum tecta sunt peccata infirmorum. *Si non bene dixerunt mihi humeri*. spe immortalitatis, tanquam pallio desuper cooperti. Ne autem post fidem remissionis peccatorum sufficere putarent præteritarum pœnarum metu carere, & inciperent sperare temporalia, bene adiecit. *De tonsura ouium mearum calefacti sunt*. quod à frigore spei terrenæ illorum vindicati sunt consideratione, si carnalia per renunciationem posuerunt, exemplo gregis detonsarum. *Si leuaui super pupillum manum meam*. qui non inueniendo patrem, poterat creaturam vel hominem sequi. *Fidens, quia mihi est adiutorium multum*. volens eis dominari. *Discedat humerus meus à iugulo meo*. quod his contingit qui se ab eccle- D
sia separant, dum volunt populis dominari, vt præcisionem præcisionis patiantur. Per humerum autem aut brachium significantur actiones. *Timor enim continuit me*. ne leuaret manum super pupillum. *Et à pondere eius non sustinebo*. si hoc velim vt pupillum opprimam. *Posui aurum robur meum, nunquid præsumpsi?* de doctrina aut sapientia Dei. *Quòd si & in lapide pretioso fidebam*. quasi de operibus meis. *Si & lætatus sum,*
Hier.9.e.23. 2.Cor.10.d. 17. *cùm esset mihi census multus*. quasi de meo, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. *Si & in innumerabilibus posui animam meam*. subaudiendum ad omnia. *Discedat ab humero meo brachium meum*. quod amaret à multis. *Et deceptum est clam cor meum*. ordo, Si & in innumerabilibus posui animam meam, & deceptum est clam cor meum, si consensi tali cogitationi, vt in me præsumerem. *Quòd si & osculatus sum manum meam*, ponens ad os meum, gauisus sum tanquam de operibus A meis. *Quòd si & gauisus sum super ruina inimici mei*, ecclesiæ, vt sunt persecutores ecclesiæ. *Audiat auris mea maledictionem meam*. perducatur ad sensum meũ. *Opprobrio sim in populo meo*. diffamatus plebi sanctorum, vt separetur tanquam illusus. *Quòd si sæpe dixerunt ancillæ meæ*. adulatores. *Quid det nobis vt carnibus eius saturemur*. cùm satis bonus essem, vt imitarentur felicitatem carnalem in me. *Non tamen hæc gessi*. ne dicerent enim hæc, non me præbebam in talibus bonũ. *Foris non manebat hospes*. recipiebam peregrinum in seculo. *Quòd si hæc sponte peccans, abscondi peccatum meum*. voluntariè enim peccantibus nobis, postquam accepimus notitiam veritatis. *Aut si dimisi infirmum sinu vacuo exire ianuam meam*. vt ideo exierit ianuam, quia sinu vacuo fuit. *Quis mihi tribuat auditorem?* quis mihi præstat vt audiar? *Manum Domini si non timui*, qua scripsit, Si non dimiseritis, nec pater vester dimit- Matth.6.b. 14.
tet vobis. *Conscriptionem si quam habeo*. ordo, Conscri-
B ptionem si quam habeo. *Et si non dirupit eam super humeros meos, & coronatus leuans super humeros meos, & coronatus publicè legam*. id est, aduersus faciem meam, statuam te ante faciem tuam. *Quia populi corona confundar*. quia non feci mandatum Domini, quod me fecisse iam dixeram, negando primò me habere conscriptionem, quæ mihi postea obijcitur. *Si super me vnquam terra gemut*. stipendiarij ecclesiæ quòd malus sum. *Aut sulci eius plorauerunt simul*. quo semina recipiuntur, & vnde fructus dantur: quia malus sum, & mala semina seminabam. Ideo simul. *Aut si & virtutem eius comedi solus sine precio*. ipsa misericordia qua participat catechizanti qui catechizatur, hoc est, so- Gal.6.a.6.
lus non retribuens ei qui daret. *Aut si animam Domini terræ decipiens contristaui*. non me dignum exhibens passioni eius qui pro me animam fudit: Nolite contri- Ephes.4.g.30
stare spiritum sanctum in vos. *Pro tritico germinet mihi vrtica*. pro spiritalibus doctoribus magistri prurien-
C tium auditu per confricationes hominum mẽte cor- 2.Tim.4.b. 3.
ruptorum, & à veritate destitutorum. *Et pro hordeo* 5. *spina*, pro carnalibus obedientibus peccatores & resistentes. Erat enim Iob in conspectu suo iustus in conscientia sua. DEVS *abiecit eum, & non vir*. vt hanc dicam causam cur tacuerint. *Et sermonibus ve-* Vetus MSS Bazilii. De CAP. XXXII.
stris non respondebo ei. ego enim talia dicam, vt mihi quemadmodum vobis respondere non possit. *Quia ergo expectaui, & non sunt locuti*. quasi ad Iob conuersus dixit. *Venter meus sicut vter musto plenus*. Commendat hunc Scriptura, quia in prophetia locuturus sit. *Et veluti follis ærarij diruptus*. ad duritiam soluendam. *De vi loquor*. inde & iratus dicitur. Non enim opus esset vt ego loquerer, si vos ei responderetis: alioquin & me tineæ edent, aut sicut vos, aut sicut omnes qui mirantur personas. MVNDVM *est cor meum in* De CAP. XXXIII.
verbis. non duplex. *Spiritus diuinus qui me fecit*. sub-
D audis, est: Spiritus diuinus est qui me fecit. *Quomodo ergo dicis, Iustus sum, & non exaudiuit me?* quasi aduersario dixerit Iob. *Semel enim loquitur Dominus*. quasi vocationem omnium iustorum semel fecit Dominus, & tẽporaliter circa singulos hoc agit diuina prouidentia. *Per somnium aut in visitatione nocturna*. aut in ignorantia, aut in tribulatione. *Aut sicut incidit sæuus timor in homines, cùm dormiunt in cubiculis*. securi, *& corpus eius à ruina eruat*. translatè sicut ossa. *Et pepercit animæ eius à morte*. cùm eum conuerterit, parcet ei. *Quia venturum est bellum, & iterum arguet eum in infirmitate in cubili*. post conuersionem iam probat, ne de se præsumat. *Et multitudo ossium eius emarcuit*. fiducia de se. *Omnemq; escam non poterit sumere*. consolationem de temporalibus. *Et renouabit corpus suum, sicut litura in pariete*. mutationem vitæ, & hic translatè propter ædificium in societatem. *Et molliet carnes suas sicut paruuli*. ne sit durus superbia, secũdum quòd Heliu

Heliu videtur, tentatur Iob humilis per innouatio- A
nem. *Et intrauit facie hilari cum professione*. paratus ad tentationes. *Salua animam*. ne veniam in corruptionem, hic tentatio mortis. *Vices tres cum viro*. conuersionis, probationis, mortis. *Sed eruit animam meam de morte*. Quia adhuc hæc mortis restat. *Vt anima mea in lumine collaudet eum*. Iam ergo orationes cessa-
De CAP. XXXIIII. bunt, quia nulla erit indigentia. RESPONDENS *autem Heliu, dixit*. Quomodo dicitur, & adicit? *Et qui habetis scientiam, auribus percipite*. spiritalibus. *Quia auris sermones probat*. ista carnalis. *Quid est bonum, quia dixit Iob, Iustus sum?* Quid boni dixit, quia dixit? *Et in iudicio meo mentitus est*. Hinc est, Ego bona præstolabor: ideo præter spem, quòd est, mentitus est. *Quis est vir vt Iob?* Adhuc verba Iob sunt. Dixit enim, *Non visitabitur qui ambulauerit cum Deo*. Hic illum putat deceptum, quia hoc sperans illa omnia fecerit. Aut certè quòd in bonum non putat visitari eum qui ambulauerit cum Domino, *Absit à* B
Deo impietas. Aut vt non visitet in bono qui cum eo ambulauerit, aut etiam si visitauerit in tentatione, impiè & iniustè agat. *Impius est qui dicit regi, iniustè agis*. Tu autem non debes illud dicere, qui non es impius. Bene, qui dicit, non qui dixerit, nè iam etiam ob hoc esset: Quomodo dicitur factum est, qui hoc fa-
Deut.10.d. 21. cit. *Impiissimè principibus*. tanquam angelis dicat, Nisi Michael princeps vester, impiissimè agitis. Aut si ita impiissimè dicitur principibus, quanto magis regi? *Abusi sunt enim iniquè, cùm excluderentur infirmi*. Malè vsi sunt exclusione sua, cùm propter infirmitatem excluderentur ab ea visione, qua videntur omnia diuinitùs ordinatissimè ordinari & administrari. In eo autem malè vsi sunt, quia spiritum suum sequi maluerunt, Deum ista non curare: ex hoc enim illis vanè venit, vt in necessitatibus suis clament & rogent hominem, cùm Deum rogare debuerunt. *Neque erit locus, & non est vmbra mortis vt latitent qui faciunt ini-* C
qua. Non ad hoc est vmbra mortis vt latitent, vt est, Non senes habent sapientiam: quia non senectus est
Iob.32.a.10. causa sapientiæ: &, Hæreticum ne salutes, ne inde, qua hæreticus est. *Et euertet noctem, & humiliabuntur, vt supra eos sit quod sub ipsis erat*. id est, premat eos quod subditum illis erat. *Et extinxit impios, lucere sibi videbantur, & iustitias eius non cognouerunt*. Dicit quid boni Deus fecerit de iniquitate eorum, vt perferatur ad eum clamor pauperis. *Ipse quietem dabit, &*
Iam.3.f.33. *quis poterit condemnare?* Non qualem quærunt homines, quæ illis tribulationibus turbatur. Si Deus iustificat, quis est qui condemnet? *Et contra hominem*. simul aduersus gentiles & Iudæos. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peruersitatem populi*. Quo-
Rom.1.d.21. niam dicitur, Qui ergo doces alium, teipsum non doces. *Absque me videbo, tu ostende mihi te reprehendens, meipsum fortè reprehendendum esse non video?* Interroganter pronunciandum. *Si iniquitates operatus* D
sum, non adiciam. correptus à te. *Nunquid à te exigit eam, quia repulisti?* quia reprehendisti. *Et vir sapiens audiet verbum meum*. Deum omnia curare. *Iob autem non in sapientia locutus est*. putando quòd aliquid sibi
Verba Heliu. De CAP. XXXV. iniquè diuinitus acciderit. QVARE *hoc existimasti in iudicio?* Quare hoc iudicasti? *Tu quis es, qui dixisti, iustus sum ante conspectum Domini?* Ante conspectum Domini dixisti, iustus sum. Vtrunque enim reprehensibile est in homine. Vnum, si aut superbè dicatur, aut falsum sit iustum eum esse, etiam secundum humanam iustitiam. Alterum autem, quia nunquam verè ab homine dici potest. *Quòd ante conspectum Dei sit iustus*. cui comparatus quilibet iniquus est. *Aut dicis, Quid prodest tibi, aut quid faciam si peccaui?* Hoc enim ei videtur Iob dixisse Deo, quasi aut Deo prosit peccatum eius, vt isto dolore ad impieta-
tem cogatur, vbi ait, Nolite me docere impium esse. Aut bonum est tibi, si iniquè egero, aut Deo noceat peccando, & ideo illum sic insequatur Deus quasi hostem suum premens, ne aliquid ab illo mali patiatur. Nam hoc etiam dixerat, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Aut si multa iniusta feci, quid poteris facere? Ad vtrunque ergo Heliu respondit, consequentibus verbis, *Ego dabo tibi responsum, & tribus amicis meis: Aspice in cælum & vide, respice in nubes quàm altè sint à te, si peccasti, quid agis?* Confirmat quod ab eo dictum est, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Plus est, multa iniusta fecisti, quàm quod superius dixit, peccasti. *Sed tamen quid poteris facere Deo?* quando ne nubes quidem poteris lædere. *Et si iustus es, quid dabis ei?* Econtrario quomodo iustitia tua nihil ei prodest, sic iniustitia nihil nocet. *Aut quid de manu tua accipiet?* Etiamsi dare velis propter sacrificia, quæ stulti putant Deum sumere velut eis indigen-
al. similis B tem. *Viro tui simili tui impietas tua, & filio hominis iustitia tua, vel illa nocet, vel hæc prodest*. Sed his versibus confirmauit potius quàm refellit sententiam, quam dixit Iob, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Consequenter ergo oportet vt ostendat, quare in hac vita homines affligantur iniuriis malorum, inter quos etiam diabolus cum angelis suis numeratur princeps iniuriarum & iniquitatum omnium. Cùm enim Deo non possint nocere peccantes, cur eos tradit in potestate affligendos malis? Et exponit deinceps, dicens, *A multitudine clamabunt, vociferabuntur à brachio multorum, & non dixit, vbi est Deus qui fecit me*. Ad hoc enim patiuntur hæc, vt Dominum quærant, non vt inaniter vociferentur. Quòd autem ait, fecit me, pro documento est. Quia quærentem se non relinquet, quem ipse fecit. *Qui distribuit custodias nocturnas*. Tempora huius seculi sub certis potestatibus ordinata, quia nec in ista erroris nocte relinquet hominem
C sine custodia, qui cum fecit. *Qui separat me à quadrupedibus terræ, & à volatilibus cæli sapientiorem me fecit*. Sic enim quærendus est Dominus in afflictionibus vitæ huius, vt non ab eo terrena bona desideremus, quia iam bestiis meliores sumus antequam illa accipiamus. *Ibi clamabunt, & non audies*. Ibi dixit, in multitudine in afflictione clamantium, & à brachio multorum. Aut certè ibi, sicut est, Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem. Et non audies quod dixit, de Psal.35.a 13
eo dixit, ab iniuriis malorum, subaudiendum clamabunt. *Vana enim non vult Dominus videre*. Non vult subuenire vana petentibus, & non ideo vociferantibus in afflictione vt bona sempiterna percipiant, cùm propterea separati sint à quadrupedibus terræ, & sapientiores facti volatilibus cæli: sed vociferantur, quia non sunt in huius seculi iniquitate felices. *Ipse enim omnipotens perspicit eos qui faciunt iustitiam, & saluum me faciat*. Sicut ipse videt facientes, qui cordis intima
D perspicit, sic ea salute saluos facit, quam ipse videt in 1.Cor.2.d. 4.
occulto. Quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, Esai.64.d. 4.
nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Ideo etiam si perturbetur vana salus hominis, dat tamen auxilium de tribulatione pater qui Matth.6.d.4
videt in abscondito. *Indicare itaque eum si potes*. collaudare eum sicuti est. Hoc enim visus est Iob dicere, cùm ait, Vtinam esset nobis arbiter. *Et nunc quia non est visitans iram suam, nec cognouit* al. delicta
debita vehementer. Cognouit ad vindictam. Vnde est, Quoniam ini- Psal.50.a.
quitatem meam ego cognosco. Et in eodem loco, 5.
Auerte faciem tuam à peccatis meis. Cognouit ergo Ibid.b.11.
delicta: nam ideo patiuntur homines tribulationes in hoc seculo. Sed non vehementer, quia partibus corrigens das locum pœnitentiæ. *Et Iob vanè aperuit os suum*. in ignorantia sua verba multiplicat. SV- Verba Helim. De CAP.
STINE *me pusillum vt te doceam, adhuc enim in me sunt* XXXVI.

2.Cor.5.b.6. *sermones, suscipiens scientiam meam de longè.* Quoniam quamdiu sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. *Operibus autem meis quæ iusta sunt, loquar.* Ne dicatur ei quod peccatori dicit Deus, Quid tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu verò odisti eruditionem. Ergo hic operibus loquendum est: nam scientia de lógè suscipitur ex parte & in ænigmate. Cùm autē venerit quod perfectum est, quod ex parte est, auferetur, & non iam de longè erit, quoniam videbimus eum sicuti est. *In veritate, & non iniusta verba iniustè intelliges.* Ea ipsa quæ patiebatur Iob, verba Dei dicit esse in veritate, & non iniusta, sed ab isto iniustè intelligi existimat, quem putet conqueri se immeritò pati, cùm etiam de iustorum tribulatione dictum sit, Tempus est vt iudicium incipiat à domo Domini. *Et scito quia Dominus non abijciet innocentem.* quamuis corripiat quem diligit, & flagellet omnem filium quem recipit. *Fortis robore cordis non vinificat impium.* quamuis ad tempus ei parcere videatur. Et bene fortis robore cordis, quia tunc eum non viuificabit, quādo serò pœnitentiæ locum quærit cum lachrymis, & nō inueniet, nec flectet ad misericordiam fortiter iudicantem, quē modò misericorditer admonentem cōtemnit. *Et iudicium pauperibus dabit.* qui iudicent eos à quibus patiuntur iniquitatē. Et bene pauperem, vt superius impiū diuitem intelligas, id est, superbum. *Non aufert à iusto oculos eius.* etiam cùm eum velut in fornace probat tētatione tribulationis *Non ei auferet intelligentiā.* qua cognoscitur & colitur Deus. Ex quo satis ostēdit, impiorum pœnam esse ipsam cæcitatem, etiam cùm videtur eis parci. *Et cum regibus in sōlio.* subauditur sedere eos fecit, hoc est, iustos. Reges autem dicit qui carnem suam regunt, vnde est illud, Luce 14.f. 31. Quis est rex qui vadit committere bellū cum alio rege, &c. *Et sedere eos fecit in perpetuum, & exaltabuntur.* Et hic subaudiatur quod suprà dixit, cum regibus in sōlio. Exaltabuntur autem dixit, quoniā humiliati sunt. *Et qui cōpediti sunt compedibus.* A quo vinculo dicit Apostolus, sibi bonum esse dissolui, & esse cum Christo: Phil.1.d.23. id est, retinacula huius vitæ, in qua corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. *Capientur in funibus paupertatis.* Conuincientur longis consuetudinibus delectationum carnalium, quæ sunt de rerū indigētia, quibus mortalis vita sustentatur & agitur. *Et annūciantur eis opera eorum.* Non vtiq; bona, siue ista ipsa concupiscentialia, de quibus dicitur, Scio quia non habitat in carne mea bonum, quæ etiam si nō regnent in nostro mortali corpore ad obediendū eis, non tamen desunt: siue quibus ad hæc homo venire meruit ex traduce peccati. *Et delicta cùm fuerint roborati.* Ipsa sunt opera quæ suprà dixit. Non enim infirmis facilè possunt annunciari, id est, manifestari, sed iis qui iam ita profecerunt vt trāsierint omnem istam iniquitatem, quæ vulgo nota est in apertissimis operibus flagitiosis & facinorosis. *Sed iustum exaudiet.* eum scilicet, qui ex fide viuit, & gratiæ Dei deputet, non meritis suis, non solùm quòd secundum vitæ istius modum iustificatus est, sed etiam quod restat, vt ab vniuerso delictorū malo liberetur. † *Quem annunciat veritas.* fidelibus cū fuerint roborati. *Quando capientur in finibus paupertatis.* Adhuc enim compediti sunt compedibus nondū exaltati, vt sedeant in solio cum regibus in perpetuum. *Et dixit, qui conuertentur ab iniquitate.* Et dixit, subaudiendum est Deus. *Si obaudierint, & seruierint, complebunt dies suos in bonis, & annos suos in gloria.* Tunc verò nullum peccatum erit in homine, quia nulla erit mortis contentio, id est, indigentia mortalitatis, quæ facta est de peccato, cùm iam dicetur, Vbi est mors cōtentio tua? *Impios verò non faciet saluos.* eo quòd noluerunt scire Deum. Hoc ad gentes magis videtur pertinere. *Et cùm monerentur inobedientes erant.* Hoc ad Iudæos & omnes qui eis per inobediētiam similes sunt, etiam in ecclesia. *Et hypocritæ corde ponent furorem.* quo Dominum crucifixerunt. *Non clamabunt, quia ligabit eos.* honore nominis super omnes gentes. *Moriatur ergo in iuuentute anima eorum.* in superbia qua se extollebant veluti de meritis operum suorum. *Et vita eorum vulneretur ab angelis.* Commodius accipitur à nunciis veritatis, quorum aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. *Quòd tribulauerint infirmum & infirmum.* illud infirmum Dei, quod fortius est hominibus. *Iudicium verò mansuetorum statuet.* ipse Dominus exemplo mansuetudinis suæ differens etiam vindictam imitantium se, sed tamen certò futuram. *Et quia decepit te ab ore inimici abyssus.* Decepit, sicut visum est persecutoribus eius, profunditas huius seculi Christum ab ore falsi testis: ad ipsum enim Dominū conuertit sermonem. *Effusi subter ea.* subaudiendum deceperunt te: grauati enim terrenis cupiditatibus subter abyssum effusi dicti sunt. *Et descendit mensa tua plena pinguedine.* sacramentum corporis & sanguinis eius panis qui de cælo descendit. *Non deficiet iustos iudicium.* Quamuis edant pauperes & saturentur ad imitandas passiones Domini, parati de plenitudine charitatis, non tamen ideo non † facit iudicium ipsorum citò. *Et ira super impios erit, propter impietatem munerum quæ accipiebant iniquitatibus.* Omnia munera dicit quęcunque commoda temporalia, propter quæ commoda iniquitates fiunt. *Non te auertat voluntas animi.* Domino dicitur, non monentis autoritate ac iubentis audacia, sed locutione prophetiæ per imperatiuū modum futura prædicentis: sicuti est, Accingere gladium tuum super femur potētissimē. *A precibus infirmorum.* cùm in necessitate fuerint clamātium, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? *Et omnes qui habent fortitudinem.* præsumentēs de operibus suis, & suam iustitiam volentes cōstituere. *Noli extrahere per noctem.* Manifestum sit, quòd eos à populo secernis, siue illos superbos qui de oliua fracti sunt, siue sarmenta de vite amputata, vnde hæreses & schismata exorta sunt. *Vt ascendant populi pro eis.* vt inserantur infirma huius mundi confusis fortibus. Quoniam qui se humiliat, exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur. *Sed cura ne quid facias indecens.* Ne nomen Domini Dei & doctrina blasphemetur, dum dicūt, quorum iudicium iustū est, Faciamus mala, vt eueniant bona. *Hoc enim elegisti super inopiam.* Non solùm elegisti inopiam confitentis, sed super hanc vitæ ac morum decus, vt doctrina salutaris ornetur in omnibus. *Ecce Deus consolabitur.* vel roborabitur. *In fortitudine sua.* Quia & si crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. *Quis enim est sicut ille potens? vel quis est qui discutiat opera eius?* tanquam iudicans de illo, cùm ipse sit iudex viuorum & mortuorum. *Aut quis est qui dicat ei iniquè? Memento quia magna sunt opera eius quē laudauerunt viri.* Euangelistæ atque omnes prædicatores verbi ministerio suo vita congruentes. *Omnis homo respicit ad eum.* memor infirmitatis humanæ. Quicunq; compunguntur homines pœnitentia peccatorum, homines sunt. *Ecce Deus multus, & nesciemus.* Multus, quia sicut abundauit peccatum, superabundauit gratia. Nesciemus autem ex persona eorum dictum est, quorum ex parte cæcitas facta est, donec plenitudo gētium intraret. *Numerus annorum eius infinitus.* Propter æternitatem positum est. *Et innumerabiles stellæ & pluuiæ.* Hoc enim quod homines prædicatores impleuit Euangelium, numerabile est vsq; in consummationem seculi, donec auferatur scientia quæ ex parte est, & veniat quod perfectum est facie ad faciem. *Effundetur imber per semitas suas.* Non enim viæ malorum capient eum. *Fluent nubes, & tenebrascent super homines plurimos.* Quia & si obuelatum est Euangelium,

lium, in his qui pereunt est obuelatum. *Horam constituit tumentis, & sciunt cubilis ordinem.* Quoniam cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. *In his omnibus non obstupescit animus eius.* Initium sapientiæ timor Domini. *Nec mutuatur cor tuum à corpore.* vt eleuatum à terra sursum habeatur ad Dominum. *Si cogitauerit extendere nebulam.* vt qui vident cæci fiant. *Aequè per tabernaculum expandit eam.* In carne quippe mortali tanquam tabernaculo habitās, per eam non est agnitus à persecutoribus; dum eis cessit, & eam extendit atq; expandit in cruce. *Ecce fundit super omnia lucem suam.* quam absconderat, cùm cæcitas ex parte in Israel fieret. *Effundit super omnes gentes, & radices maris contexit.* Cupiditatē seculi redārguit. Non enim ad abscondendum lux contegit, sed ad manifestandū. In eis enim iudicauit populos, ostendendo illis peccata eorum per lucem veritatis. *Dabit escam pluribus.* vtique agnoscentibus cùm arguūtur peccata sua, & esurientibus ac sitiētibus iustitiam. *Immanibus contexit lumen.* Si ab eo quòd sunt immanes his qui nō dimittūt peccata hominibus cùm sibi à Deo dimitti velint. Si autem ab eo quòd sunt manus, his qui de manibus suis, hoc est, de operibus, extolluntur, seipsos iustificantes. Contexit enim lumen, ad hoc dixit, ne videatur ab eis. Quia excæcatum est insipiens cor eorū. *Et mandauit de eo in contrarium.* vt qui faciunt veritatem, vel dimittendo vt dimittatur eis, vel confitendo mala sua vt gratiæ Dei subdantur, ipsi veniunt ad lucem vt manifestentur opera eorum, quoniam in Deo sunt operata, non in ipsis. Contrarius est enim, & immani misericors, & superbo humilis. *Vt nunciaret super illo amico suo.* super illo lumine, hoc est, de illo quod contexit vt absconderet immani & ingrato, vel id annunciaret, id est, aperiret, non iam seruo sub lege, sed reconciliato per gratiam, vt amico suo, imitatori suo: quia & filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. *Possessionem contra eum qui ascendere nititur.* vt ipsum lumen possideant qui se à terrenis extrahunt. Ipsis enim annūciatur qui † ad hoc nituntur ascēdere, quia cùm ascenderint, non opus erit annunciatore facie ad faciem videntibus. Contra eum verò quod ait, ascendere nitūtur, non quasi aduersantes, sed obuiam euntes, sicut Apostolus dicit, In obuiam Christo.

SED *& in hoc obstupuit cor meum.* admiratione. *Et euulsum est de loco suo.* de terrenis rebus quibus delectabatur, vt sursum habeatur ad Dominum. *Audite sōnitum terroris & vocis eius.* Hinc eum apparet ista in spiritu dicere. Nam incipit dicere cur euulsum sit cor eius de loco suo, autoritate scilicet Euangelij per totū orbem terribiliter sonantis, Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. *Et strepitu oris illius exeunt.* ad eos vtique qui foris sunt in delectationibus rerum visibilium. *Subter vniuersum cælum circuit, & lumen eius in finibus terræ.* Dum Ecclesia per omnes gentes diffunditur. *Post eum fremet vox.* Post primum aduentum eius nouissima tuba secundi aduentus eius in claritate tonabit. *In sonitu superbiæ suæ.* Superbiam pro celsitudine posuit: quia primus aduentus in humilitate fuit. *Et non poterit inuestigari, cùm audita fuerit vox eius.* Nūc ergo quæratur Dominus dum inueniri potest: hoc est, comprehendi ad salutem per fidem non fictam. Tunc enim non poterit cùm venerit iudicare, & audita fuerit vox eius, dicentis, Ite in ignem æternum. Quoniam sera tūc erit & infructuosa infidelium pœnitentia. *Tonabit fortis in voce sua mirabiliter.* Quia non fortitudinis eius, sed infirmitatis nostræ ex participatione mortalitatis vox illa fuit primi aduentus eius, de quo dictum est, Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. *Fecit enim magna quæ nesciebamus.* Hæc in primo aduentu: & ideo postea ad exigenda quæ dedit iudex venturus est. † Quæ nescie-

bamus autem, dictum est ex persona eorum quos latuit diuinitas domini, in infirmitatem carnis intuentes. *Præcipiens nubi vt sit super terram.* carni suæ, vt per sacramentum accipiatur in memoria eius ad imitationem humilitatis & formationem charitatis. *Et tempestas pluuiæ & tempestates imbrium potestates eius.* Est enim nubes quidem super terram. Sed quando exprimatur ad irriganda corda per pluuiam imbrescq; sermonis, quod fit cùm sacramenta intelliguntur, non in nostra, sed in ipsius potestate est. *In manu omnis hominis signat.* Significat ei per opera eius quàm reus sit, vt sciat omnis homo infirmitatem suam, & clamet, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? *Introierunt autem bestiæ sub protectione, & quieuerunt in cubili.* Introierunt autem peccatores sub indulgentia gratiæ, & quieuerunt in conscientia, remissis peccatis. *De promptuariis superuenit tempestas.* Tentatio de occulto rerum ordine. *Et de promptuariis frigus.* de secretis iudicium in eos qui non perseuerant, vt refrigescat eorum charitas ex abundantia iniquitatis. Meritò enim contingit eis, dum spem suam non in Deo, sed in hominibus ponunt. *Et ab spiritu Dei dabitur glacies.* Non solùm ex abundantia iniquorum frigescant, qui spem ponunt in hominibus, sed etiam ex operibus bonis ipsorum, in quibus est spiritus Dei, durescunt quidam quasi glacie liuoris, quibus est Paulus odor mortis in mortem. Et ad hæc quis idoneus? vt intelligat quoniam rectè ac iustè à spiritu Dei dabitur glacies. sicut enim carnalibus homines laudantibus contingit ex hominum iniquitate frigescere desperando, ita carnalibus ab hominibus laudari cupientibus contingit ex hominum iustitia durescere inuidendo. *Gubernat autem aquam qualiter illi placuerit.* vt pluat super vnam ciuitatem, & super aliam non pluat. Quod ad imbrem attinet spiritalem, pro subditarum aut non subditarum meritis animarum. *Et frumentum si cupimus irrigari, disseminauit nubem lucem suam.* Euangelium incarnationis suæ. *Et ipsa per circuitum vertitur.* per orbem terræ ipsa tractatur. *In gubernaculis.* ad operandum omnia quæ mandauerit eis. Gubernacula, in quibus illa nubes per circuitum vertitur, prædicatores sunt verbi, per quos ecclesiæ gubernantur ad operandā omnia mandata Dei. *Hæc constituta sunt ab eo super terram.* à Domino nostro Iesu Christo, *Siue in tribu, siue in terra sua.* Siue in tribu Iuda, vnde secundum carnem natus est, & passus, & resurrexit, & ascendit in cælum: ex hac enim geniti erant Apostoli, & multi fratres propè inuenti & salui facti: siue ante passionem eius per ipsum vocati, siue post ascensionem per Apostolos in ipsa Hierusalem, atq; in ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo, sicut commemorat apostolus Paulus, propter veritatem Dei, ad confirmandas patrum promissiones. *Siue in misericordia inueniri voluerit eam.* Illam nubem scilicet in misericordia voluerit inueniri à credentibus gentibus. Hoc enim sequitur, Gentes autem super misericordiam glorificare Deum. *Auribus percipe hæc Iob.* Quasi renouat intentionem, dicturus de vocatione gentium. *Sta & commouere virtutem Domini.* Noli moueri mente, aliquid tibi tribuendo. *Scimus quia Deus posuit opera sua.* reprobans vtique gloriantes de operibus suis. *Cùm faceret lucem de tenebris.* cùm iustificaret impios. Fuistis enim aliquando tenebræ, nūc autem lux in Domino. *Scit differentiam nubium.* Euangelistarum aliorum sibi ante passionem, aliorum post passionem credentiū. *Et ingentes lapsus malorum.* Non eorum qui elapsi sunt crucifigentes eum, vt eos postea pœniteret, vt baptizarentur in eo, sed eorū lapsus qui nec corrigi potuerūt, persueranter etiam postea persequentes Ecclesiam: horum enim non parui, sed ingentes lapsus sunt. *Tua verò stola est valida.* Dignitas

superba, tanquam in eum quippe dicitur qui de operibus suis audet extolli. *Quiescente terra ab austro, firmabis cum eo cælos?* Qui æqualiter ad videndum fusi sunt ab austro. Terram congruenter intelligimus eos qui de Iudæis crediderunt in Christum. Sicut enim sol ab aquilonari terra remotior est, australi autem vicinior: ita quos propè inuentos dicit Apostolus luci Euangelistarum, non absurdè accipiuntur, terra ab austrò. Sicut autem cælos Euangelistas solemus accipere, vt est, Cæli enarrant gloriam Dei. De his enim dictum est, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: ita terras rectè accipimus plebes, quibus euangelizatum est. Et quoniam plebes quæ de Iudæa crediderunt, posteaquam quieuerunt, exeuntes de hac terra, nunc enim hic non sunt, firmata est tamen autoritas Euangelistarum in ecclesiis quæ sunt ex gentibus, firmata autem misericordia Dei, non iam opitulante autoritate ecclesiarum Iudææ quæ in Christum est, propterea sensus hic est, vt per interrogationem pronuncietur, Nunquid tu quiescente terra ab austro, id est, iam non existente in hac vita plebe vlla Christiana ex Iudæis, firmabis cum eo Euangelistas, & diuinarum scripturarum libros, qui per misericordiam Dei non solis Iudæis, sed etiam gentibus æqualiter ad videndum fusi sunt? gratiam quippe Dei commendat & misericordiam, ne quis de meritis glorietur, quæ Iudæorum erat superbia. *Quare doce me quid dicamus ei, & requiescamus multa dicentes.* quia non est quòd ei dicant conuicti, nullum se habere meritum per seipsos, sed eius indigere misericordia. *Nunquid liber aut scriba assistis mihi.* vt stans faciam hominem tacere: *Quare ergo non dicis.* si habes quod dicas. Non enim quasi dictanti mihi excipis, vt tu nihil dicas. *Sed vtique colloquimur, omnibus autem non est visibile lumen.* quod refulget in nubibus. Redit ab ea quæ dicebat de spe remissionis peccatorum, & illuminationis gratiæ per misericordiam Dei: refulget enim lumen in nubibus. Non tamen istarum nubium proprium est, illuminantur enim. Aliud est enim quod fulget suo lumine, aliud quod refulget illustratum. Sed non est omnibus visibile. Multi enim putant lumine suo fulgere animas, cùm sapientes sunt. Vnde sunt illi, qui dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. *Et spiritus transiit, & mundabit eas.* Hic spiritum dixit, de quo dictum est, Ab increpatione spiritus iræ tuæ, & à spiritu tuo quo fugiam? Per correptionis enim tentationem ostenditur hominibus meritum eorum, quia ipsi peccatis suis tenebræ sunt, & egent gloria Dei, vt illius lumine illustrari velint, illi dantes honorem, non sibi, atque ita superba deposita, mundentur à delicto magno: nam spiritus sanctificationis non transit, sed manet. *Ab aquilone nubes coloris aurei.* ab sceleratissima impietate, & à Deo longè remota, veniunt tamen mundati atque conuersi, & illuminati sapientia, vnde, nisi per gratiam qua non merita attenduntur, sed peccata dimittuntur? vnde ille cùm sibi vellet ignosci, Doceam, inquit, iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur: tanquam nubes ab Oriente vel Aquilone iam coloris aurei, illuminatis tenebris suis. *In his est magna gloria & honor omnipotentis.* cui plurimum dimittitur, plurimum diligit. Quoniam potest & impium iustificare qui est omnipotès: *& non inueniemus alium similem virtuti eius.* solus enim hic peccata non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Solus enim Deus verax, omnis autem homo mendax: vnde vicit cùm iudicaretur. Deus homo factus, qui iustè iudicat, non putas exaudire eum? Non itaque homo de venia desperando addat peccata peccatis, tanquam addictus iam damnationi, quia certus est de iustitia Dei, sub qua non potest esse impunitus. Ita enim Deus iustè iudicat vt etiam exaudiat veniam deprecantes, & tanto magis quanto magis iustè iudicat. Non enim iusti iudicij est, pœnitentes supplices miscere cum iis qui recusant humilitatem & satisfactionem pœnitentiæ. *Propterea timebunt eum homines.* si se homines esse meminerint, confitèdo peccata sua, quia adhuc homines sunt, quibus dicitur, Nónne homines estis? *Timebunt quoque eum & sapientes corde.* ne sibi tribuendo quod acceperunt, & dicendo se esse sapientes, stulti fiant. Potest enim auferri superbis quod datur humilibus. Quapropter & sapientes quamuis cordis illuminatione, non linguæ iactatione sapiétes sint & reges, spiritaliter iudicantes terram, ipsi autem à nemine iudicentur, seruiant tamen Domino in timore, & exultent cum tremore, ne pereant de via recta. Deus est enim qui operatur in eis & velle & operari pro bona voluntate.

ET *postquam quieuit Heliu loqui, dixit Dominus ad Iob per turbinem nubis.* Etiam si hoc modo vox ista facta est quomodo ad Moysen, vel quomodo cum se Dominus tribus discipulis in monte ostendisset, tamen quòd non dictum est simpliciter per nubem, sed per turbinem nubis, hoc significari arbitror, quòd non per sanam carnem interrogatus, hoc est, tentatus est Iob, sed per tribulationem perturbationemq; carnis. *Quis est qui celat meum consilium, contemnens sermones in corde, & me putat dare.* Nemo est ergo qui se immeritum pati aliquid asperum dicat, quia si non factis, saltem verbis peccatur: & si non verbis, saltem temeraria præsumptione intus in corde, vel sermonibus cogitationum, & quoniam Deum non latent: nemo flagellatus dicat indignè se accipere disciplinam: quasi vltra non sit quo per illam proficiat. Sciendum est enim, sic in principio libri huius diabolo laudatum Iob testimonio Dei, & in fine tribus amicis eius, vt tamen nosset Deus quantum ei deesset ad perfectionem, quò etiam laudabiles secundum hanc vitam viros, & Deo iam placentes, paterna flagella perducunt, quæ noluit ab Apostolo remouere, dicens, Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. *Accingere tanquam vir lumbum tuum.* Significat ad hoc pati dura & amara Dei seruos in hoc seculo, vt omnes affectiones suas à terrenarum delectationum fluxu colligant atque constringant. *Interrogabo te, tu autem responde mihi. Vbi eras cùm fundarem terram?* Hinc iam commendare incipit eminentiam Domini nostri Iesu Christi, quia in ipso est salus omnium percussorum venenata suasione serpentis, ne in se sibi quispiam esse salutem putet. Ille enim Deus, non sicut dictum est, Dij estis, & filij Altissimi: sed cui rapinæ non sit esse æqualem patri: & filius hominis, non sicut filij hominum in quibus non est salus: sed præ participibus suis. Non enim iustus tantum, sicut Iob, sicut Paulus, sicut Ecclesia, sed etiam iustificans tanquam vnigenitus à patre, plenus gratia & veritate. Ad insinuandam ergo differentiam diuinæ humanitatis eius, in quo princeps huius mundi nihil inuenit: quia in passione quæ non rapuit tunc exoluebat: & iustificationem sanctorum per peccatorum remissionem, quibus sanctis in vnum redactis, fit corpus eius Ecclesia, cuius & particula est Iob secundum historiam quasi iustificatus, & figura vniuersæ Ecclesiæ per prophetiam incipit dicere quæ dicturus est. *Vbi eras cùm fundarem terram?* Vtrū quia nondum erat, an quia nō per eū fundata est, sicut per vnicum filium, & terram istam, an ipsam Ecclesiam? ipsa autem accepit lapidē angularem, de quo mox dicturus est. *Indica mihi, si nosti scientiam.* Hæc enim quæ à Domino pro nobis temporaliter gesta sunt, ad scientiam pertinent. *Quis posuit mensuras eius, si nosti?* secundum distributionem donorum spiritalium: Vnicuiq; enim nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, Ascendens in altum, captiuauit captiuitatē, dedit dona hominibus. Quia si totum corpus oculus, vbi auditus? Secundum mensuram quippe vniuscuiusq; partis incremētum corporis facit, in ædificationem sui in charitate. *Aut quis est qui induxit super eam funiculum?* vt eam faceret hæreditatem suam, distinguens ab eis, quibus dicit, Non noui vos. Nouit enim Dominus qui sunt eius. *Aut super quo circuli eius fixi sunt?* Quia constringunt eam ne dissoluantur, diuini libri fixi super Deum: quia quisquis eos sine illo interpretari voluerit, fluitet atque erret, necesse est. *Quis est autem qui misit lapidem angularem super eam?* quem reprobauerūt ædificantes. *Quando facta sunt sidera simul?* simul baptizata tot milia verbo vitæ, inter peccatores tāquam in tenebris fulgentia. *Laudauerūt me voce magna omnes angelimei.* Euangelistæ. *Concluſi portis mare.* populos amantes amore terrenorum. Sed quare portis? An forte vt non solum modum haberet exercendi iustos †persecutionibus, sed etiam vt liceret iustis inde egredi? *Cùm fremeret ex vtero matris suæ, volens progredi.* Cùm irascere tur in concilio Babyloniæ ciuitatis, fornicantis amore huius seculi, volens extendere persecutiones suas ad perdendos de terra eos, de quibus dictum est, Non peto vt tollas eos de seculo: sed, vt tollas eos de malo. *Circumposui illi nubem operimentum.* Non enim boni tantùm, sed etiam mali multi amatoresque huius seculi sacramento corporis Christi subiecti sunt: cuius autoritate à sanctorum persecutione reprimuntur. *Et nebula obuolui illud.* Ignorātia qua terrenam inde expectant felicitatem, terrenamque infelicitatem timent: & propterea timent, quos, nisi ita esset, persequerentur. Non enim solum dictum est, Edēt pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominū qui requirūt eum: sed etiam dictum est, Manducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ. *Et posui illi terminos, & imponens claustra & portas.* Terminos quibus sæuitia cohibeatur, non vt nihil affligat, sed quousque exerceat: claustra, vt iniusti non progrediantur: portas, vt ab eis iusti egrediantur. *Et dixi, Hucusque venies, & non transibis.* Sicut ipse diabolus modum accepit quousque affligeret Iob, ita illud mare quousque persequeretur ecclesiam. *Sed in temetipso comminuentur fluctus tui.* alterna vastatione discordiarum atque bellorum. *Aut nunquid tecum lucem constituisti matutinam?* id est, consilio tuo tempus resurrectionis prædestinauit. *Aut cognouit lucifer ordinem suum?* subaudiendum est, Nunquid tecum? Dominum autem luciferum dicit, propter ipsum matutinum resurrectionis exortum. Non enim de alio dici potuit, Et lucifer oriatur in cordibus vestris. *Ipse agnouit ordinem suum.* vt esset primitiæ dormientium, primogenitus à mortuis, caput Ecclesiæ secuturo etiam corpore in futura resurrectione sanctorum. *Apprehendere pennas terræ.* dictum est, Si recipiam pennas meas in directum: virtutes vtiq; spiritales fidelium, quibus à secularibus suspenduntur illecebris. *Excutere impios ex ea.* Ad hoc enim prior tanto antè resurrexit agnoscens ordinem suum, vt fidem resurrectionis insinuaret, atque per ipsas pennas ecclesiæ vbique prædicatus, ministerio circumuolantium nunciorum iustè apprehendat eas in opus iudicandi duodecim tribus Israel, cùm venerit excutere impios ex Ecclesia, qui nunc ante iudicium permixti tolerantur. *Et tu sumens terræ lutum figurasti animal.* Siue ipsum Adam commemoret, siue quòd nunc sexta ætate seculi, sicut tunc sexto die de peccatoribus tāquam de luto terræ homo factus est; secundum imaginem eius qui creauit eum. Non vtique hoc fecit Ecclesia, sed in hoc potius facta est per verbum opportuno tempore incarnatum, per quod facta sunt omnia. *Et famosum eum posuisti super terram?* Magis iste homo famosus positus super terram, qui sexta ætate seculi factus est, quàm ille qui sexta die antequam essent cæteri homines, per quos diffamaretur: nisi fortè, quia nunc ita innotuit. *Et abstulisti ab impiis lucem.* Sicut ille qui venit, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiāt. *Aut brachium superborum comminuisti?* Potentiam eorum, sicut ille qui infirma mundi elegit, vt confunderet fortia. *Aut venisti ad fontem maris?* sicut ille cui venienti patuit confitendo quicquid occultum erat in cordibus impiorum, qui credendo in eum iustificati sunt. Nam quem fontem maris melius accipimus, nisi secretum vnde erumpit omnis hæc amarissima impietas, quæ ingentes fluctus iam manifestorum malorum operum concitat, quæ vident homines in apertis factis, qui fontem ipsum videre non possunt? *Aut in vestigiis abyssi ambulas?* Abyssus hic rectè intelligitur vita secularis, quæcunq; est in profundo malorum, quò, sicut scriptum est, cùm venerit peccator, contemnet. Quia ipsi quoque desperatissimi subiecti gratiæ per remissionem peccatorum, salui facti emerserūt, & receperunt Christum, non in abyssum quo premebantur. *Sed in locum eius vbi ambulabat calcans eos ambulet.* inhabitans eos Christus, in vestigiis abyssi remanentibus per memoriam peccatorum suorum, vt dum recolunt vbi fuerint, amplius diligant quem receperūt, à quo sibi tanta dimissa sunt. *Aut tibi aperiuntur metu portæ mortis.* Omnibus enim morientibus aperiuntur portæ mortis, sed non metu, sicut vni illi qui destruēdæ mortis causa mortuus est: aut certè aperiuntur ad resurgendum. *Aut ianitores inferni videntes te, timuerunt?* sicut illum vnum in quo nihil dignum morte princeps mundi inuenit, quem tam citò dimiserunt, quem inuiti admiserunt. Inferi autem ianitores, aliquæ inferiores potestates morti præpositæ intelligendæ sunt. *Aut cognouisti latitudinem sub cælo?* sicut cognouit qui per illam diffudit Ecclesiam. *Narra ergo mihi quanta quæque sint.* Quis ergo hoc sciat, nisi quem ille docuerit? *Aut in qua terra habitat lux?* Ille enim docet, quia manifestatio verborum eius illuminat, & intelligere facit infantes. *Aut quis tenebrarum locus?* Hoc ille vtique docet, qui dicit, Accedite ad eum & illuminamini. Hinc enim ostendit eos tenebrescere, qui recedunt dum nolunt esse infantes. Initium enim superbiæ hominis apostatare à Deo. Inde qui nō glorificauerunt Deum, aut gratias egerunt, euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & facti sunt tenebrarum locus. Nisi fortè ille est tenebrarum locus, qui excipit perseuerātes in peccatis, vt ipsi sint tenebræ, quarum ille est locus, quem verè nullus hominum nouit. Similiter & terra in qua habitat lux, potest intelligi terra illa viuentium: id est, beatitudo exceptura perseuerantes in fide & spe & charitate, qui fuerunt aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. *Si duces me in fines eorum?* quousque perueniunt qui tales sunt. *Quid est enim vbi non sit sapientia Dei?* quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: Cui vtique nullus hominum comparandus est. *Quòd si & nosti semitas eorum, nunquid scis quia tunc natus es, & numerus annorum tuorum multus?* Quòd si & nosti semitas impiorum, qui vel tenebræ sunt, vel tenebrarum locus, quia omnes etiam qui iam ad Deum conuersi sunt, in ipsis semitis ambulauerunt antequam acciperent à Deo gratiam, qua iustificat impium. Nunquid scis tamen, quia tunc tibi extitit causa mortaliter nascendi in hoc seculo, cùm easdem semitas inierunt primi omnium hominum parentes, qui præuaricatione impij manibus & verbis accersierunt mortem, vt omnes in Adam morerentur? Non enim ex quo quisque in hac

vita apparuit, computandus est numerus annorum eius tam paruus, sed ex quo facta est prima mortalis natiuitas. Cùm enim, verbi gratia, natus est Abraham, tunc omnes in illo Hebræi nati sunt. Numerus ergo annorum vnicuiq; multus est secundum mortalitatis originem, quæ exorta est in semitis impiorum. Quis autem meminit fuisse se, aut cùm esset, scire potuit esse se in lumbis patris sui? Quandoquidē nec illud tempus quisque recolit, quo non in parentibus, sed in seipso natus est, quo tempore certè nemo dubitat quod iam erat & viuebat & sentiebat. Omnia autem scit illa sapientia quæ format omnia, non tantùm illa supercælestia, sed etiam illa mortalia. Et quia Christus Dei virtus est & Dei sapientia, scit ista ille qui etiam mortaliter natus est, non conditione mortali, quia in mortuis liber, sed miseratione mortalium, vt à morte faceret liberos. *Aut venisti in thesauris niuis?* Id est, ad eam cognitionem peruenisti, sicut ille sciebat etiam opportunas causas imminentium scandalorum secretas atq; abditas. Nam inde appellat thesauros, ad probanda & exercenda spiritalium corda, cùm exclamaret, Væ mundo à scandalis. Oportet autem venire scándala: væ autem illi homini per quem scándalum venit. Per superbiam quippe elati in alto, more niuis congelascunt & cadunt: ex quorum iniquitate abundāte refrigescit charitas multorum. Qui autem sustinēt Dominum viriliter agentes, & spiritu feruentes, perseuerent vsque in finem, & salui erunt. *Aut thesauros grandinis vidisti?* Grando sunt illi iniqui, quando nō solùm torpent nullum feruorem spiritus habentes, sed etiam obstinata duritia persequēdo vel irruendo cōfundunt. *Quæ reposita sunt tibi in tempus inimicorum, & in die pugnæ & belli?* Vel hinc quis non videat, cuius personam in prophetia gestet Iob? Non enim huic vni homini reposita sunt ista in tempore inimicorum, & in die pugnæ & belli, sed vtiq; vnico populo Dei. Tempus quippe inimicorum est, donec transeat iniquitas, quæ quanto magis abundat, tanto magis aduersus diabolum acrius pugnandum atque bellandum est, ne charitas perseuerantium refrigescat. *Vnde autem procedit pruina, quis hoc nouit?* nisi quia hæc vt initia parturitionum sunt. Pruina quippe minutissima grando est. *Et dispergitur auster sub cælo?* Auster quamuis mortalibus carnibus grauis sentiatur, non tamen vspiam memini in sanctis libris mali aliquid significare, sicut Aquilonem nunquam in bono. Illum, quia ex parte flat qua lux claret: istum, quia ex ea vnde lux est remotior dispergitur. Ergo Auster sub cælo, vt aduersus illas omnes iniquitates auxilium aliquod intelligatur Dei, quamdiu nondum in cælo, sed sub cælo sumus. *Quis præparauit flumen validæ pluuiæ, & viam vocibus tempestatis?* Vide quemadmodum tria illa breuiter cōplexa sunt, quæ Dominus in tētationibus ponit cōtemnenda his qui ædificant super petram, & pernicioſa his qui ædificant super arenam. Pluuiam commemorauit & flumen & voces tempestatis, vbi ventos intelligimus. Pluuia ergo tentatur, qui ex ipsa celsitudine scripturarum diuinarum peccandi occasionem prauè intelligendo accipit: tanquam si audiens, Cui modicum dimittitur, modicum diligit, dicat sibi, Faciamus mala, vt veniant bona, & permaneat in peccato, vt gratia abundet: & multa huiusmodi, quibus homines sermonem diuinum malè interpretando subuertunt, impunitatem sibi promittentes, quando misericordia Dei in diuinis libris commendatur. Flumine autem, quando ab hominibus qui hæc ita intellexerunt & acceperunt, tentatur: flumen enim nunc dicit illud quod de plúuia colligitur, & torrens vocatur, cùm ait, Quis præparauit validæ pluuiæ flumen, quod impleatur, & quod currat? Sicut sunt vasa iræ perfecta ad perditionem, quæ illo modo quo dixi, Scripturas accipiūt. Per illos enim habet liberiorem cursum pernicioſa illa interpretatio, quam agri fructiferi non recipiunt: & tanto maiore impetu impellit & deijcit & trahit quod instabile inuenerit, quanto videtur de autoritate diuina suscepta. Ventis verò tentatur, quem perflant inanes suasiones hominum superborum: id est, ex propria autoritate verba vana iactantium. Qui ergo iudicio Dei præparatur, ad perditionem, non obtemperando verbis eius, quod est super arenam ædificare, non resistit ventis talibus, & cadendo fit via vocibus tempestatis. Validæ autem pluuiæ dictum arbitror difficilis ad capiendum, id est, ad intelligendum. *Vt pluat super terram vbi non est vir.* Subaudiēdum est, Quis præparauit? Per virum autem videtur legem significare, quæ data est Iudæis. Ergo super gentes intelligimus imbrem Euangelij: in deserto, vbi non est homo: in ipsis gentibus, vbi non erat aliqua autoritas cognoscentis Deum. *Vt faciat inuiū & inhabitabile, & vt germinet herbæ viror.* Multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. In omnibus autem his quatuor versibus, subaudiendum est, Quis præparauit? *Quis est pluuiæ pater?* sicut sponsus qui filios suos misit prædicatione regni cælorum irrogare terram. *Et quis est qui peperit glebas roris?* Bene suscipientes illam prædicationem. Sic enim ait glebas roris, quomodo dicuntur vasa vini ad hoc facta, vt vinum suscipiant. *De cuius vtero procedit glacies?* Vtrum glacies in bono accipienda est, propter stabilitatem & à fluxu continentiam, vt ita dictum sit, De cuius vtero procedit glacies? quemadmodum illud, Quis est pluuiæ pater? An vterus pro secreto positus est, vt de eius vtero procedat glacies: sicut dedit illos Deus in reprobum sensum? An potius illius vtero procedit glacies, qui persuadendo impietatē qua intrinsecus plenus est, facit frigescere & durescere amisso calore charitatis. *Quis enim hunc nouit?* Sicut ille qui ait duris & resistentibus Euangelio, Vos ex patre diabolo estis. *Aut pruinam in cælo quis genuit?* quæ descendit sicut aquæ flumen. Quod de glacie in vltimo sensimus, hoc & de pruina intelligendum puto. Nec tamen frustra est additum, in cælo, vt ex iis qui præsunt intelligatur, imitantibus sanè bonos nuncios veritatis, qui transfigurant se sicut ministri iustitiæ. Quò pertinet, quod adiunctum est, *Quæ descendit sicut aquæ flumen: Aut faciem impij quis tabefecit?* Id est, confudit. Quis nisi ille qui quos iustificauit, ipsos & glorificauit? *Aut intellexisti nexus Pleiadis, & septum Orionis aperuisti? An aperies Arcturos in tempore suo, & vesperum super ædificationem eius induces?* Num & astrologia perscrutanda est ad cognoscēdum proprietates istorum siderum, vt hunc locum intelligere possimus? Miror & si hoc congruit sermoni nostro: & certè nimis longum est, transimus ergo ad alia. An quibusdam sideribus nominatis, figura locutionis qua intelligitur à parte totum, omnia sidera accipienda sunt? Si tamen & Maziroth sidus est, quod interpretatum nec in Græca lingua inuenimus. Nam Hebræum esse nomen, satis apparet. Ita enim à parte totum intelligitur, & quod scriptum est, Ante luciferum genui te. Non enim Lucifer in omni creatura prior est conditus, vt ante Luciferum, ante omnem creaturam dictum videatur. Sed per Luciferum omnia sidera, quod est à parte totum: & per omnia sidera omnia tempora intelliguntur. De sideribus enim scriptum est, Et sint in signis & in temporibus, vt Dominus natus ante omnia tempora, non vtique natus in tempore, & ob hoc patri coæternus insinuaretur. Pleiadis ergo & Orionis & maziroth & vesperi commemoratio, cuncta sidera intelligenda de compendio persuadet. Si enim vno lucifero, quanto magis tot nominatis etiam cætera accipi per huiusmodi locutionem licet? Cur ergo alibi dictum est, Intellexisti

xisti nexus: alibi, aperuisti: alibi, aperiens in tempore suo: & alibi, super ædificationem eius inducens: propria sunt ista singulorum ex ordine commemoratorum. An rectè dici possit etiam septum Pleiadis intellexisti, & aperuisti nexus Orionis? Atque ita & alia duo commemorari possunt, sicut illud in Psalmo, Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos, nihil sententiæ deperiret, etiam si ita diceretur, Qui habitat in cælis subsannabit eos, & Dominus irridebit eos. Sicut enim ille qui habitat in cælis, ipse est Dominus: ita siue Pleiadis nomen, siue Orionis, in eadem significatione est, si per vtrumlibet omnia sidera intelliguntur. Omnium itaque siderum nomine, omnes in ecclesia tales intelligendi sunt, qui conuersationem habent in cælis, nexus eorum intelliguntur, quibus & inuicem sibi & Deo connectuntur ne cadant. Charitas autem nunquam cadit. Quis autem hoc nosset, nisi ille ostendisset, qui ait, Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis. Et, Qui me diligit, diligetur à patre meo. Septum eorum est quo sepiuntur diuina scriptura, quam non transgrediuntur. Quis autem hanc aperit, nisi ad quem transitur, vt auferatur velamen. *Tempus apertionis est eorum.* id est, demonstrationis & manifestationis, cùm veniet Dominus, & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc erit laus vnicuique à Deo. *Solus enim hoc ipse facit in tempore suo.* Quia cùm ipse apparuerit vita nostra, & nos cum illo apparebimus in gloria. Inducet autem eos super ædificationem eorum, qui eos faciet hoc possidere, quod hic ædificauerunt. Si cuius enim opus permanserit, quod superædificauit mercedem accipiet. *Scis commutationes cæli,* vtrum in desertis, sicut ij qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt? *Noluerunt enim esse sedes Dei.* Ac per hoc mutati sunt, cùm euanuerunt in cogitationibus suis. An in melius? Quia omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Qui autem immutabuntur, manifestum est, cùm ait, Et nos immutabimur. Cùm enim iusti immutabuntur, cælum immutabitur: quia thronus Dei cælum est, & sapientia verbum Dei, & Deus erat verbum, & thronus sapientiæ, anima iusti. An vtrunque potius? Non enim commutationem cæli, sed commutationes dixit. Aut omnia quæ sub cælo sunt, pariter fiunt. Sicut enim huius mutationes afficiunt ea quæ sub cælo sunt, ita & commutantur iusti siue in deterius, siue in melius afficiunt carnales ad vtrunque. *Vocabis nubem voce.* aut interiore, aut illa qua dictum est. *Sequere.* Aut illa qua dictum est, Saule Saule, quid me persequeris? *Et in tremore atque validè obedient tibi populi potentes.* Cùm audiūt, In timore & tremore vestram ipsorū salutē operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate. *Mittis vi flumina, & ibunt.* Flumina, inquit, de ventre eius fluent aquæ viuæ. Vi autem dicit, fiducia, qua persecutores non timuerunt: quia & qui vim faciunt, diripiunt regnum cælorum. *Aut dicent tibi, quid est.* Id est, nunquid abs te quærunt vel voluntatem iussionis tuæ, sicut Saulus ait, Quid me iubes facere? Aut spem mercedis suæ, sicut dixerunt, Ecce dimisimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, & varietatum scientiam?* Texit & apud Salomonem mulier vestimenta viro suo. Opera ergo intelligenda sunt ecclesiarum, quibus honoratur Deus. Nam & ipsa textura, id est, infirmos fratres, tanquam lanuginantem tramam, firmorum atq; electorum spiritalium, quasi staminum conrextione constringere, maximum & singulare opus est ecclesiarum. Et varietatum scientia ad id valet, vt tanquam in polymito ea est varietas colorum, qua non turbetur decus vnitatis: sic in fratribus ita sint dona diuersa, vt nulla inuidiæ discrepantia cohæreant, sibi sufferentes inuicem in dilectione studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. *Aut quis est qui numeret nubes sapientiæ?* Nouit enim Dominus qui sunt eius. Quis autem hoc hominum, inquit, nouit? *Et organa cæli in terram declinauit.* Angelos cælestes, per quos diuinæ voces enunciari solent. Non enim ceciderunt sicut ille vnus, sed flexu obedientiæ declinati sunt in terram, maximè cùm & ipse Dominus esset in terra. Nam Euangelista, inquit, Et angeli ministrabant ei. *Diffusus est autem sicut terra cinis, & agglutinauit eum sicut lapidibus cibum.* Diffusa est latè atque abundanter humilitas pœnitentiæ, ad hoc vt Dominus qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam cohæreret eis tanquam glutine charitatis, homo hominibus, vt mediator esset Dei & hominum, seipsum illis dans cibum per sacramentum corporis & sanguinis sui, stulta mundi tanquam lapides eligens, vt confundat sapientes. Angelis enim cibus est inquantum est verbum Dei apud Deum: lapidibus autem vt cibus esset, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis: ergo agglutinabis tu hominibus, præcedente pœnitentia. *Tanquam cinis diffundatur faciens ei viam.* Nam ille qui dicit, Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne dixeritis vobis, Patrem habemus Abraham, potēs est enim Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Quibus lapidibus cum tanquam cibum agglutinandum esse nunciabat. Si autem non præcedit humilitas pœnitendi, non agglutinabitur, quia excelsa à longè cognoscit. *Aut capies leoni escas, aut animas draconum replebis?* De diabolo dictum est, Et conculcabis leonem & draconem, propter insidias & iram. Omnes ergo angeli eius leonibus & draconibus comparantur. Ille autem capit eis escas, & animas eorum replet, qui de impietate conuictos tradit in eius potestatem. Volunt enim latere impietatem suam, sed cùm producuntur, vtique capiuntur, vt sint in potestate diaboli & angelorum eius, quibus consenserunt. Pauidi ergo sunt in cubilibus suis, in latebris insidiarum suarum. Nam si pauidi non essent, quis subsisteret? Pauent autem illius imperium, sub quo exclamarunt. Quid venisti ante tempus perdere nos? Et quemadmodum de porcis manifestum est, quòd in eos non essent, nisi permissi essent, sic intelligendum est, nihil eos in quenquam posse nisi permissos. Permitti autem iustitia qua reguntur omnia, siue probationis causa, siue vindictæ, vel ad damnationem, vel ad correctionem irrogatæ. *Et sedent in insidiis insidiantes.* Non enim quiescit in eis voluntas nocendi, etiā cùm potestas non datur. Obseruant autem in insidiis in tam syluosa densitate occasionum carnalium quis capiatur diuinis legibus: id est, conuincatur de peccato suo, ita vt eorum escæ deputari mereatur. *Quis autem præparauit coruo escam? pulli enim eius ad Deum clamantes & errantes, & escam quærentes.* vt in Psalmo, Et pullis coruorum inuocantibus eum. Cui sententiæ est locus iste simillimus: Nec in malo possunt intelligi, quia inuocant eum. Significantur ergo nigri, hoc est peccatores nōdum dealbati remissione peccatorum. Sed ideo pulli, quia iam humiles: ideo errantes, quia nondum cognouerunt veritatem, quam tamen piè quærunt cùm ad Deum clamant. Præparari autē coruo esca potest propter eius præscientiam qui nouit etiam nondum humilem quenquam cōuersum iri: sed tamen pulli, hoc est, humiles ad Dominum clamant.

DE CAP. XXXIX.

Si *cognouisti tempus pariendi tragelaphorum petras?* Tragos hircus, elaphos ceruus. Tragelaphus ergo cōpositum ex hirco & ceruo animal. Significat igitur mentem seruiētem legi Dei secundum interiorē hominem. Videt autem, quantum adhuc ex parte hircus est,

cus est, aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, & captiuantem se in lege peccati. *Parat autem talibus petræ opportuno tempore.* Ille qui firmamenta solida exemplorum in Scripturis posuit, in quibus & quiescentes de se non desperent, quorum caro cõcupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem; donec viuacitate cerui serpentinis suasionibus superatis spiritu viuant, & spiritum sectentur, ne regnet peccatum. Vnde similitudo hirci ducitur in eorum mortali corpore ad obediendum desideriis eius. *Aut partus ceruarum custodisti?* Ecclesiarum. In numero spiritalium materno affectu imitationem suam persuadentiũ, quibus iam non possunt serpentinę opiniones nocere, tamen & tales custodiuntur non de se, sed de Deo præsumentes. *Et numerasti menses partus eorum?* Non enim pariunt nisi per Euangelium, quod à baptismo suo Dominus vsque ad passionem & ascensionem suam certis mensibus magisterij sui autoritate prædicauit. *Et dolores eorum soluisti?* Non enim sine dolore dicebatur, Filij mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Soluuntur isti dolores cùm fuerit partus æditus: id est, veritas persuasa eis pro quibus ita ingemiscitur, id agente in interioribus conscientiæ verbo Dei. *Et nutristi hinnulos earum sine metu?* In lacte sacramentorum non timidos. Non enim acceperunt spiritum seruitutis iterum in timore, partos earum euntes in libertatem uberioris pascuæ spiritalis, abrumpent filij eorum vincula concupiscentiarum secularium. *Multiplicabuntur in tritico.* solidiore cibo, sapientiæ post nutrimenta lactis. *Exibunt, & non reuertentur eis.* Exibunt, tanquam ex angustiis doctrinæ, quæ per homines incipientibus traditur. *Et non reuertentur matribus suis.* Non iam opus habentes lacte, nec doctoribus hominibus indigentes. Sanè isti tres versus non per interrogationem pronunciandi sunt. *Quis autem est qui dimisit onagrum liberum?* Mirum nisi eos per onagrum significat, qui pauci ab omni negocio liberi Deo seruiunt. *Et vincula eius quis resoluit?* Affectionum carnalium atque popularium. *Posui enim habitaculum desertum & tabernacula eius salsuginem.* Vnde clamet, Sitiuit in te anima mea: Irridens multitudinem ciuitatis, quam Babyloniam Scriptura dicit: perambulantem per latam viam, quæ ducit ad perditionem. *Et querelam exactoris non audiens.* Nemini quicquam debens. *Cõsiderauit montes pascuæ suæ.* Magnitudinem reuelationum. *Et post omne viride quærit.* Omne sempiternum. *Volet autem monoceros seruire tibi?* superbus dignitate huius seculi. Quia & tales subiugauit Christus, & ministros ecclesiæ constituit: μονόκερως enim vnicornis est, quod superbiam significat. *Aut dormire super præsepe tuum?* Sicut super illius humilitatem qui etiam in præsepi est infans positus, requiescitur securitate veniæ peccatorum, & obliuione curarum malæ conscientiæ. *Et alligabit in loris iugum suum?* Iugum leue portans alligatum loris: hoc est, in autoritatibus eorum qui carnem mortificauerunt atque domuerunt. Vnde & Ioannes zona pellicea cingebatur, non asperis restibus peccatorum. *Adducet tibi sulcos in campo?* aperiet pectora plebis obedientis ad obtinendum regnum Dei. *Confidis autem in eo, quia mutata est virtus eius.* vt non vanitatem humanæ laudis & honoris etiam in ecclesiæ ministerio requirat, sicut requirebat in seculo. *Aut dimittes ei opera tua?* sicut ille pro quo se dicit Apostolus legatione fungi, exhortans pro Christo reconciliari Deo. *Et credes ei, quia reddet tibi sementem?* Nihil ex eo suo dominatui vendicabit. Sementem quippe dicit opus seminandi. *Et in aream tuam inferet?* Vt sit inter illos quibus ipse Dominus præcepit rogandum Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam: non autem vt sibi

Gal. 5. c. 17.
Rom. 6. b. 12.
Gal. 4. c. 19.
Rom. 8. c. 15.
Psal. 62. a. 2.
Rom 13. b. 8.
Luc. 10. a. 2.

A

B

C

D

velit aream facere, sicut princeps hæresum & schismatum, & quicunque non Dei gloriam quærunt, sed suam. Difficillimum est enim, vt velit iste monoceros, sed tamen & hoc præstat & efficit in hominis animo, qui facit mirabilia solus, consilia destruens, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & captiuans omnem intellectum ad obedientiam suam. *Penna struthionum mixta est alis herodionis & accipitris.* tardis ingenio, quod significant struthiones, quia volare non possunt, donatum esse per eius gratiam, qui stulta mundi elegit, vt æquarentur ingeniosorum celeritati pariter credentium, qui per alias aues quas commemorauit, significantur, per hunc versum intelligendum est. *Et reliquit in terra ouа sua.* Iam incipit de struthione dicere: id est, de his quos per hoc animal significat. Non enim misereretur pennæ eorum tardæ alis velocium auium ad pariter volandum, nisi spem priorem in terra relinquerent, quam per oua significat. *Et in puluere calefiunt.* Quia & si id quod sperabat in seculo non attenderit plerunque fauentibus amatoribus seculi, qui pulueri comparantur, prouenit. *Et oblita est, quia pes disperdidit ea, & bestia agri conculcauit ea.* Quòd si & aduersa cuiusquam cupiditas & iniqui huius mundi perturbent, & obterant spem eius, talem tanquam oua eius quæ reliquit in terra, ita non curat vt tanquam oblita non sentiat. *Obduruit contra filios suos ne sint eius.* etiamsi iam non spes sit sicut oua, sed res ipsa, sicut filij iam nati, hoc est, felicitas temporalis, fortiter contemnit eam, nolens eam suam esse felicitatem, quia illam veram desiderat. *Frustra laborauit absque vllo timore.* hoc antequam conuertatur: laborat enim spe seculi sine fructu, & quod est insipientius sine vllo timore, dum præsumit in rebus incertis. *Quia desperxit eam Deus in sapientia, & non distribuit intellectum.* Quid enim stultius quàm fidere in vanitate, & laborare ad acquirenda peritura sine vllo timore amittendi? Concipiunt enim plerique hunc affectum, quibus longa felicitas seculi prouenit, præsertim si ab auis & atauis perpetua successione ducatur, vt se repentè infelices fieri posse non credant. Et quia magni solent apparere in terra, non tamen pennis virtutum cælesti conuersatione frui, rectè struthionibus comparantur. Sed attende quod sequitur. *Cùm tempus fuerit, in altum euolabit, & irridebit equitem & ascensorem.* Posteaquam venit plenitudo temporis, vt præciperetur diuitibus huius seculi, non superbè sapere, nec sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, cœperunt sursum corda habere ad Deum, & deridere superbos persecutores, quos Dominus proiecit in mare: tunc enim pena struthionis mixta velocibus auibus, cælum petit, & cætera quæ de hoc animali suprà dicta sunt. *Antu circundedisti equo virtutem?* Martyrem videtur describere, intrepidum & alacrem testem fidei salutaris, non tamen virtute propria, sed qua eum circundedit Dominus. *Et inseruisti collo eius hinnitum?* Induite vos armatura Dei, vt possitis resistere in die malo. *Et gloria pectoris eius audacia.* Hæc est audacia qua Esaias audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant: Gloria verò pectoris est conscientia hominis probans, vt in semetipso habeat quisque gloriam, & non in altero. *Prodiens in campo luxuriat.* In lucem libertatis exiens facilitate boni operis in latitudine charitatis exultat. *Et procedit in prælium.* cum virtute aduersus tentationes aduersitatum. *Occurrens iaculo contemnit.* quia circumposita sunt ei arma, in quibus est illud scutum fidei, in quo ignita inimici iacula extinguuntur. *Nec se auertit à ferro.* Vel à morte visibili, vel quia sunt & duri ad non consentiendum veritati, & acuti ad persequendum à quibus se non auertit, quia

Gal. 4. a. 4.
1. Tim. 6. b. 17.
Ephes. 6. b. 11.
Esaiæ 65. a. 1.
Col. 3. a. 3.
Act. 11. a. 7.
Ephes. 6. b. 16.

quia ipsos etiam vt diligat iubetur. *Super ipsum enim gaudet arcus & gladius.* Per confessionem quippe eius asseritur, & comminatio Dei, quæ inuisibiles pœnas longè prænunciat, & testificatio verbi, qua omnes tanquam cominus errores debellat. Aliud est enim minari, quòd longè futura sunt supplicia peccatorum, quod est tanquam arcu tela intendere: aliud tanquam manu ad manum gladio verbi præsentes debellare cupiditates. *Lanceæ hastæq; tremore.* Quid est quòd lanceæ hastæque tremore super ipsum gaudet arcus & gladius? An quia nisi & ipse tremat, hoc est, timeat futuram mortem, quam iaculatur diuina iustitia, nõ potest præsentem contemnere, quam persecutor minatur, vt intrepidam habeat confessionem, & prædicit cum fiducia veritatem, cui non possint inimici resistere: atque ita super eam gaudeat, hoc est, per ipsum liberè asseratur doctrina Dei, per quam minatur impiis futurum interitum, & interficit præsentem iniquitatem? Nisi enim gaudium spei nostræ cũ tremore damnationis esset, in nobis negligens esset ipsa securitas & superba præsumptio: neque in Psalmo nobis diceretur, Exultate ei cum tremore. *Et iracundia euertit terram.* Apud semetipsum irascens, ad euertendas in se terrenas concupiscentias & timores carnales, quibus quisque à tolerantia passionis auertitur. In hac sententia fortè dictum est, Irascimini & nolite peccare. Cùm iracundia enim saluberrima se debet quisq; correctione corripere, dicens. Vt quid tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Domino, quia confitebor illi. Quia enim ore confessio fit ad salutem, statim sequitur, Salutare vultus mei Deus meus. *Nec credit donec clamauerit tuba.* Ante tempus quippe tentationis, etiamsi euersa est terrena trepidatio, non apparet, nec facilè credendum est, nisi tempus ipsum tentationis docuerit. *Cùm autem tuba cecinerit, dicet, Euge.* Cùm tempus tentationis venerit, tunc verò placebit ei anima eius, si gloriatur in tribulationibus. Quia tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio verò spem: vt iam non dicat animæ suæ irascens, Vt quid conturbas me? Sed glorians dicat, Lauda anima mea Deum. *Et procul odoratur pugnam.* non quasi in hominibus persequentibus qui videntur, sed procul, hoc est, longè ab oculis: sciens quia non est ei colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, & rectores mundi tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiæ in cælestibus, hoc est, procul. Aptè autem dictum est, odoratur, propter principem potestatis aëris huius. Odores quippe olfactu sentiuntur, siue boni siue mali. Odoratur ergo pugnam qui intelligit principem potestatis aëris huius operari in filiis diffidentiæ, quorum persequentium iras aut insidias patitur, vt aduersus spiritalia nequitiæ spiritalibus armis dimicet, non corporalibus aduersus carnem & sanguinem, id est, malos & perditos homines, quos carneis oculis videt. *Tonitrum ducum & clamorem.* subaudiendum est, odoratur. Tonitrum autem propter ipsum aërem puto dictum esse, in quo clausa spiritalia nequitiæ versantur. Non enim rectores mundi propterea dicti sunt hi spiritus, quia cælum & terram regunt, sed sicut ipse exponit Apostolus. Etenim ne ita intelligeretur, subiecit statim, quid dixerit rectores mũdi, tenebrarum harum, inquit, hoc est, impiorum: quibus ad Dominum conuersis, dixit, Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. In voluntate enim cuiusque est, vtrum tenebræ sit, an lux. Sed cùm tenebræ, in seipso, hoc est, peccatis quæ ipsius sunt propria: cùm autem lux, non in seipso, sed in Domino, à quo illuminatur, vt quemadmodum dixit Esaias, Tenebræ eius sint velut meridies. Dicitur & in Psalmis, Illuminabis tenebras meas.

Ephes. 6. b. 12.
Psal. 1. a. 2.
Esaiæ 58. a. 10.
Psal. 17. a. 29.

A

B

C

D

Quos ergo dicit Apostolus rectores tenebrarum, ipsi & in hoc versu dicti sunt duces. Ducuntur enim & ab his tenebræ, hoc est, impij, vt persequantur pios, id est, eos qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, non eos qui patiuntur propter impietates & iniquitates suas. Ducum autem talium clamorem dicit odorari martyrem: non quia sonitus aliquis inde auditur auribus corporis, sed quia cordis auribus per fidem clament, quanta diabolus & angeli eius aduersus Dei seruos machinentur. Ait enim Apostolus, Non enim ignoramus astutiam eius. Aduersus quem clamorem ducum, surdæ vtique sunt aures infidelium. *Nunquid in sapientia tua plumescit accipiter?* sicut in sapientia Dei, quæ est Christus, nouus homo paulatim innouatur, conuersationem habiturus in cælestibus. *Expansis pennis immobilis, respiciens ad austrum?* explicatis ab omni impedimento seculari virtutibus geminæ dilectionis permanens inconcussus in fide, non tamen in hoc ipso de seipso præsumens, sed sperans in Deum, & in illum reuocans intentionem, à quo ipse charitatis ardor inspiratur, vt fortitudinem suam ad ipsum custodiat, dicens, Nónne Deo subiecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse est Deus meus & salutaris meus, susceptor meus, non mouebor amplius. *Ac tuo præceptò exaltabitur aquila?* Sicut eius præcepto, qui ait, Cùm exaltatus fuero, omnia traham ad me. Pro nobis enim moriturus, & corpus resurrectione leuaturus in cælum. Vbi fuerit, inquit, cadauer, illic congregabuntur & aquilæ. Satiauit enim in bonis cælestibus desiderium eius, cuius sicut aquilæ iuuentus renouabitur. Potest & exaltatio aquilæ ad id pertinere, quod ait Apostolus, Siue enim mente excessimus, Deo: vt versus qui etiam ibi sequitur de vulture, ad id pertineat quod etiam ibi sequitur, Siue temperantes sumus, vobis. Sequitur enim, *Aut vultur super nidum suum in petra sedens morabitur.* quia ex affectu dictum videtur non sublimia contemplandi mentis excessu, sed inferioribus consulendi per temperantiam qua humanis rebus coguntur. Vt impij qui pro mortuis habentur, iustificati per verbum, hoc est, quasi ore deuorati conuertantur in corpus ecclesiæ. Vultur enim de mortuis pascitur, & ideo super nidum suum, vbi tanquam fœtus ponit opera huic vitæ necessaria. Ideo autem in petra, quia cùm dixisset Apostolus, Siue temperantes sumus, vobis: continuò subiunxit, Charitas enim Christi compellit nos, petra autem erat Christus. *Et bene sedens morabitur.* secundum id quod dictum est, Compellor autem ex duobus, cupiscentiam habens dissolui & esse cum Christo: multò enim magis optimum, vt hoc ad exaltationem aquilæ pertineat, ad vulturem verò sedentem in nido, & morantem, manere in carne necessarium propter vos. Et quia petra etiam tota ecclesia bene intelligitur, propter etiam Simonem, qui ob hoc à Domino Petrus appellatus est, summitas petræ est caput ecclesiæ. Ad hoc additur versus qui sequitur. *In summitate Petræ & in cauerna.* Summitas enim refertur ad id quod est caput, cauerna verò ad id, quòd vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. *Et cùm ibi fuerit, quærit escas.* de quibus dictum est Petro, Macta & manduca, vt incorporaret ecclesiæ credituros ex gentibus. *Longè oculi eius respiciunt, & pulli eius volutantur in sanguine.* spe futuræ immortalitatis, in vitam æternam intentionem suam longè porrigit, quamuis opera eius in carnis infirmitate voluentur, id est, dubiis motibus iactentur, dum incertum habet humana ignorantia ex iis, quæ misericorditer facit, quid cui prosit ad Deum, cùm tamen longè oculis prospicientibus propter æternam salutem sincera charitate dispensat. Sed cùm inueneris

Ephes. 6. b.
Psal. 1. a. 2.
Psal. 61. a. 1.
Psal. 61. a. 6.
Ioan. 12. c. 32.
Matth. 24. c. 28.
Psal. 102. a. 5.
2. Cor. 5. c. 13.
1. Cor. 10. a. 4.
Philip. 1. d. 23.
Psal. 61. a. 3.
Act. 11. a. 7.

nerit iste talis dispensator & operator eos, qui per affectum, quo renunciant diabolo, iam mortui sint huic seculo, sine dubitatione aliqua eis exhibeat oris ministerium in opere sermonis, quo eos in corpus ecclesiæ iam paratissimos trajiciat. Et ideo sequitur, *Vbicunque fuerint cadauera, confestim reperiuntur. Respondit Dominus, & dixit.* Quòd nunc Dominus tanquam repetit sermonem, cùm ipse loqueretur, intelligitur Iob ad ea, quæ dicta sunt obstupuisse in silentio, & quieuisse, vt nihil amplius dicere auderet. Ergo duobus qui sequuntur versibus exhortatur eum Dominus ad respondendum. *Nunquid qui disputat, cum omnipotente quiescit?* hoc est, Quare tu quiescis cum omnipotente disputans? *Arguens Deum respondebit ita?* subaudiendum est, nunquid, vt sit sensus, Nunquid arguit Deum qui disputans respondebit? Quærendo enim cum omnipotente disputatur, non conuincendo aut refellendo. Non ergo quia omnipotens est, ideo quiescendum est à disputando cum eo. Neque enim ad arguendum ab eo aliquid per disputationem tanquam ab ipsa veritate requiritur. Potest & sic intelligi, Nunquid qui disputat cum Domino, quiescit, id est, quia non quiescit, qui cum omnipotente disputat, non est cum eo disputandum vt quiescat. Solet enim disputans contradicere. Qui autem contradicit Deo, quiescere non potest, hoc est, non inuenit quietem, nisi in eius voluntate, sine vlla contradictione consentiat. Arguens enim Deum respondebit ita, id est, cum disputando respondet Domino, arguit Deum, & propterea non peruenit ad quietem. Vnde dictum est. O homo, tu qui es qui respondeas Deo? Sed quid tale fecerat Iob? Non enim Deus illum accipit tanquam contradicentem sibi, sicut amici eius non intelligentes, cùm tale testimonium illi perhibeat, & in capite libri, & in fine, an propter personam, quam Iob gestabat dictum est, hoc est, corporis Domini, quod est ecclesia, in qua multa infirmorum pars est, non quidem desperatorum, sed tamè adhuc in prouectu suo periclitantium, quibus penè commouentur pedes, & quorum paulò minus effunduntur gressus, cùm zelant in peccatoribus, pacem peccatorum intuentes? Qui dicunt, quomodo sciuit Deus, & si est scientia in altissimo? Ecce ipsi peccatores, & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. Nunquid vanè iustificaui cor meum, & laui in innocentibus manus meas, & fui flagellatus tota die, & argutio mea in matutinum? Nam hinc potius Iob ipse videtur respondere sequentibus versibus. *Respondens autem Iob dixit, Quid ergo iudicer commonitus & increpatus à Domino, audiens talia cùm nihil sim?* id est, Quid ergo mihi iudicium comparo, cùm me commonet & arguit Dominus? Si ei contradicam audiens talia, id est, intelligens quanta iustitia & misericordia mecum sic agatur, cùm per meipsum vtique nihil sim. *Quod respondebo?* id est, quid potero contradicere veritati? *Manum ponam ad os meum.* id est, tenebo & cohibebo loquacitatem meam. *Semel locutus sum, iterum non adiciam.* Nisi in mysterio accipiatur, quomodo semel locutus est Iob, qui toties locutus est? Aut quomodo iterum non adjiciet, post paululum locuturus? Sed locutio hic intelligenda est progressus animæ in hæc exteriora, quo relinquit Deum, & ei resistit. Vnde maior iste progressus, etiam clamor in Scriptura appellatur, cùm dicit Deus clamorem Sodomorum ad se peruenisse. Cui locutioni atque clamori contrarium est beatissimum illud silentium, de quo dicitur, Et silebit sine timore ab omni malignitate. Bene itaque dicit se semel locutum continua quadam locutione in tota vita veteris hominis, cùm esset spiritus ambulans, & non reuertens. Nunc autem manum imponens ori, ne vltrà progrediatur, promittit se non adijcere iterum, ne recedat à Deo.

al. quiescatur.

Rom. 9. d. 20.

Gen. 18. 19.

Psal. 72. 14.

TOMI QVARTI OPERVM DIVI AVGVSTINI, FINIS.

APPENDIX

TOMI QVARTI,

CONTINENS D. AVGVSTINO ALIQVANDO FALSO INSCRIPTA:

Librum 1. viginti vnius sententiarum.
Dialogum quæstionum LXV.
Quæstiones veteris & noui Testamenti.
Libros duos de incarnatione verbi.
De trinitate & vnitate Dei.
De essentia diuinitatis.
De fide rerum inuisibilium.
De substantia dilectionis.
De vera & falsa pœnitentia.
De salutaribus documentis.
De amicitia.

VIGINTIVNIVS SENTENTIARVM SIVE QVÆSTIONVM LIBER.

CENSVRA.

CONSTAT hunc librum à studioso quopiam ex variis authoribus nullo ordine congestū. Secundū caput finit carmine nihil ad propositū faciente. Ex tertio facit epistolam, verbulis aliquot in initio ac fine attextis. Decimumsextum caput totū constat carmine Sotadico, quod ipse non dissimulat cùm ait, Referam vt valeo, numeros tu benignus audi. Nonnulla ibi referuntur in tam exiguo libello. Nec absunt solœcismi: Quid genus, vt, Quàm citius ac breuiter noris. &, Commemorare literis, pro Commone facere. Vtomittam quod in sententia decimatertia indoctam faciat distinctionem.

1. Initium qui.

MNIS qui beatè vult viuere, si viuit vt vult, beatus est. Omnis autem homo beatè vult viuere. Omnis igitur homo qui viuit vt vult, beatus est. Ex quo conficitur neminem viuere vt vult, qui vult turpiter viuere: quia nemo beatus est qui turpiter viuit. Ideo autem non viuit vt vult, quia etsi multa secundum voluntatem suam faciat, consequuntur tamen plura contra ipsius voluntatem.

11. De Iudæis, 1 Cor. 10. c. 11.

CVM Apostolus dicat, Omnia in figura contigisse Iudæis, vmbras præterea fuisse cuncta præterita: nã corpus Christum esse: possum contendere, pascha non nisi semel gestum esse, quando figurarum corpus, fuit occisus Christus. Nam etsi ouis, qualem lex ad pascha describit, non potest inueniri, vt sit ex ouibus & hædis: discordat enim horum animalium ad coniũctionem communis fœtus ipsa natura, quomodo potuit pascha verum geri, cùm defuerit agnus talis, ille qui pascha est? At si Christus talis ex iustis, id est, ouibus & peccatoribus, id est, hædis secũdum carnem nascitur, hic est solus agnus ille qui quæritur, quiq; dum non amplius quàm semel occiditur, non amplius secundum veritatem quàm semel celebratum illud perfectum pascha monstratur. Figuræ igitur, vt diximus, tunc temporis fuerunt: nã agnus eligitur, vt simplicitas & innocentia designetur: masculus quæritur, vt virtus comprobetur: immaculatus, vt sine crimine: anniculus, vt exacto prædicationis tempore: perfectus, vt instructus omni virtutum genere: mense primo, vt totus annus à primordio proprio consecretur: quartadecima die mensis, vt lumine veritatis impleto, erroris nox operiatur: ad vesperam, vt seculi occasus imminens approbetur: eiecto fermento, vt à corde peruersæ mentis malitiæ corruptio tollatur: oblitis sanguine liminibus domorum, vt figura Dominicæ passionis fronte signetur: igne assus, est enim Euangelium & sermo Christi robustus cibus, nec in aqua madidus, non est enim delicatæ interpretationis humido languore soluendus. Nihil prætermittitur, nihil enim in Christo omnino reprobatur. Ossa non conterũtur, quia nec comminui, id est, vinci in quoquam Christus potest. Quicquid supereſt, diuinis ignibus imponitur: id est, quæ quis capere non potest, Christi diuinæ scientiæ remittit, eorum tantùm quæ manifesta sunt, pro viribus epulatur intentus. Nam & quod stantes edunt, forma est, ne quis cadat, aut ne quis se in Euangelio ad necessitatem prosternat: sed ingentis animi robore contra persecutionum prœlia inuictus, id est, sublimis & erectus assistat. Nam quod succinctis lumbis, Euangelicæ signũ est continentiæ, dum locus seminũ coërceatur & constringitur: additis baculis, Spiritu sancto quo quis nititur. Pedibus calceatis, id est, lubrico erroris eiecto, dum prouectione ad fidem cælestiũ quasi ferratis præsidiis in Euangelio cuncta sunt fixa, firmissima veritate solidata. Festinantes etiam: feruentes enim fide probantur, tepidi & negligentes respuuntur & euomuntur. Cum azymis sumuntur: Christus enim cum omni simplicis animi pura simplicitate sumitur. Cum pieridiis: etenim hoc pascha in Iudæorum damnationem acerbissimas amaritudines cessit. Non nisi circumcisis dabatur: purgatis enim solis & lauacro indulgentiæ cælestis expiatis, percipiendi Christi corporis sacrati cibi facultas porrigitur. Ita quiq figurata in Israëlitis fuerant, in nobis corroborata sunt: & quæ in illis imaginibus, in nobis ipsæ sunt veritates. Imitabantur illi facere pascha, dum in similitudinibus exercerẽtur, solis discipulis Christi verum pascha facturis.

Non ij qui pecudum pertractant corq; iecurq;e,
Sed quorum emundat prudens præcordia virtus,
Excludens positam subter labem vitiorum,
Remigio poterunt cælum penetrare secundo,
Æthera iam vacuum lætis transcurrere pennis.

III. De quæstionum fati & fortuna.

QVIA tuum animum non leuiter moueri, & cùm præsens essem aduerti, & nunc tuis literis gratiùs certiusq; cognoui, referiptum tibi non parui voluminis debeo: quod Dominus præstabit, vt ita explicem quemadmodum noui tibi congruere ac saluti fidei tuæ. Non enim paruum malum est, peruersis opinionibus non solùm ad committendum blandimento voluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum à medicamento confessionis auerti. Illud sanè quàm citius ac breuiter noueris, omnes leges atque instituta omnia, disciplinas, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cæteráque omnia quibus humanum genus administratur & regitur, penitùs labefactari atque subuerti, nihilque in eis omnino iustitiæ remanere, nisi voluntas sit causa peccandi. Quanto ergo licentiùs & æquiùs mathematicorum improbamus errores, qui diuinas leges vel etiam domorum nostrarũ regendarum curam damnare atque abiicere cogimur, quod nec ipsi mathematici faciunt. Nam cùm aliquis eorum nummatis fatua fata vendiderit, mox vt oculos à tabellis eburneis ad domus suæ moderamen ac solicitudinem reuocauerit, nõ solùm vocibus, sed etiam plagis emendat vxorem, non dico si petulantiùs ioculãtem, sed si immoderatiùs per fenestram aspicientem animaduerterit. Quæ tamen si ei dicat, quid me cædis? Venerem cæde si potes, à qua cogor hoc facere. Tunc verò ille non curat quàm vana verba componat fallendis extraneis, sed quàm iusta verba imponat corrigendis suis. Quando ergo quisque eorum reprehendi cœperit, causam conuertit in fatum, & ideo se culpari non vult, quia fato se dicit coactum fuisse ad id quod arguitur. Redeat ad seipsum, feruet hoc in suis, non castiget seruum furem, non de contumelioso filio conqueratur, vicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens iustè facit, si omnes à quibus iniurias patitur, non culpa sua, sed fato impelluntur vt faciant? Si autem iure proprio patrisfamiliãs diligentia quoscunque homines pro tempore in potestate habet, hortatur ad bonum, deterret à malo, imperat vt suæ voluntati obtemperent, honorat eos qui sibi ad nutum obaudiũt, vindicat in eos qui se contemnunt, rependit gratiam beneficiis, odit ingratos, egóne expectabo vt contra fatum disputem, cùm tãta eum non verbis, sed factis eloqui deprehendam, vt propè manibus suis omnes mathematicorum capillos supra capita eorum frangere videatur? His itaque pauciſſimis si auiditas tua contenta nõ est, & librum aliquem de hac re quem diutius legas, desideras, patiẽter

tibi expectandæ ſint vocationes noſtræ, & rogandus Deus qui & otium & facultatem ſatiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamen alacrior ſi & ſæpe commemorare me literis tuis non pigeat charitatem, & quid de hac epiſtola ſentias, reſcripto edoceris.

IIII. *De miraculis magicis, Exod. 8.*

NON enim oporter moueri cùm magicis artibus miracula fiunt plerúque ſimilia miraculis quæ fiunt per ſanctos Dei ſeruos: ſicut ſcriptum eſt in Exodo, quòd magi Pharaonis fecerunt nonnulla ſimiliter ſicut fecit Moyſes. Non ergo oportet hæc mirari, quia omnia quæ viſibiliter fiunt, etiam per inferiores poteſtates aëris huius non abſurdè fieri poſſe creduntur. Sed hoc intereſt, quòd cùm ſancti talia faciant, in nomine Dei Domini omnium rerum de ſublimioribus apparatibus iubentur inferiori creaturæ: cùm autem mali homines magicis artibus operantur ſimilia, in manus ſuas dantur cùm exauditur à dæmonibus. Digni ſunt enim qui tali exauditione decipiantur, vt pœna illis fiat hoc quod videntur impetrare beneficium, cùm eis exhibent quaſi priuatim aëreæ poteſtates quædam miracula, vt eos habeant ſubiugatos, permiſſu tamen diuinæ prouidentiæ, vt pro meritis animarum ſua cuique tribuantur.

V. *De centum quinquagintatribus piſcibus.*

POTEST etiam ſi numerus iſte conſideretur, occurrere ad eccleſiæ ſanctitatem, &c. Require in libro Octogintatrium quæſtionum, quæſtione quinquageſimaſeptima.

VI. *In quo melior ſit homo beſtiis.*

HOMINEM ex anima & corpore conſtare nulli dubium eſt, ita vt anima ſit vis quædam qua corpus viuificatur, & ſint duo, ita vt vnum altero ſit præſtantius, illud dominetur, hoc ſeruiat. Sed rurſus in eadem anima duo quædam videntur: vnum quod amans diuina, intelligit & participat rationi, ac dicatur rationale: alterum quod ſenſibilibus fruens, beluis communicat, ac ſit irrationale. Quod rurſus in duobus animaduertendum eſt, quorum vnum eſt quo reſiſtere appetit ſubſiſtentibus, alterum quo adipiſci congruentia, quod & beluas facere manifeſtum eſt. Quibus collectis, apparebit hominem cõſtare ex anima quidem & corpore, ſed officiis hac partitione diuerſis. His autem omnibus præſidet illa prima & rationi vicina pars, quę cùm ſeſe ſuaque vi, ac potentia fabricatoris, non per ſe, quia ipſa ex ſe nihil eſt, ſed per benignitatem Dei per quam anima eſt, fuerit delectata, naturæ inferiorem in ſe partem frenando, atque à rebus temporalibus abducendo, liberat dolorum egeſtate, indigentiæ difficultate, morborum moleſtiis, atque in ſua bona beneficia largitione reducit, vt iuſtitiæ in ea firmitas maneat, regnando ſecundum ſuam naturam & ſeruiendi præſtando: cuius ſeruientis ſi vita fuerit delectata, & hæc temporalia dilexerit, non dominans, ſed ſeruiens, & non præſtans inferiori, ſed ei obſequens, iudicabitur, ad extremum grauiores pœnas expertura, deſerta iis omnibus quæ adúerſum Dei præcepta dilexit: recurrendo autem ad ſuperna, ac ſe totam Dei beneficiis reſumẽdo, erit ſimilis ei à quo facta eſt, & erit beata, habens ejus ſimilitudinem ad quam facta eſt. Sic enim ſcriptum eſt, Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei: quam nos ipſo incuitu recepturos eſſe ſic dicitur per Ioannem apoſtolũ: Chariſſimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus: ſcimus quia cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. De diſtributione autem animæ dictum eſt, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Et apoſtolus Paulus ſic ait, Saluum faciat Dominus ſpiritum veſtrum, animam & corpus. Quapropter nihil beluis homo præſtat, niſi quòd intellectualis anima eſt: ipſis autem hominibus cæteris præſtat, cùm intelligit Deum, neque temporalia bona peruerſus vanitate ſectatur. Nam & illud veriſſimè dictum eſt, Nolite eſſe ſicut equus & mulus, non habentes intellectum. Et illud, Qui gloriatur, in Domino glorietur, ſi intelligit, quia ego ſum Dominus. Et illud: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore ſuo quem ipſe laborat ſub ſole?

Gen 1.g.2.6. Eccl. 17.a.1. 1 Ioan. 3.a.2

Deut. 6.a.5. Mat. 22.d. 37. 1 Theſſ. 5. d. 23.

Pſal. 31.e.9. Hier. 9.f.22. 1 Cor. 1. d. 31. Eccl. 1.a.2.

VII. *De corporis reſurrectione.*

EXCEPTO eo quod omni fide dignum eſt, nihil Deum non poſſe, tali etiam ratiocinatione colligi poteſt, non eſſe contra naturam vt reſurgat hoc corpus. Vniuerſum corpus, quod etiam huius mundi ſenſibilis cæli & terræ nomine ſignificatur, eſt aliquo modo. Omne autem quod eſt aliquo modo, neque tamen ſummo modo, eius ſpeciei participatione eſt, in quantumcunq; eſt, quæ ſummo modo eſt: qua cùm tenetur, ordinatas quaſque commutationes pati poteſt, non autem eſſe omnino corpus non poteſt. Si enim omnino corpus non erit, aut nihil erit, aut aliquid melius. Sed nihil eſſe non ſinitur obtinente ſpecie quæ ſemper manet, & verè ſummeque eſt. Melius autem aliquid eſſe quàm corpus non poteſt: quia & corporis vniuerſi certus eſt modus, & eorum quæ incorporea facta ſunt, numerus augeri non indiget: & non eſt opus aliquam nouam naturam fieri, quaſi aut non omnia facta fuerint, aut in locum alicuius quæ perierit alia ſubſtituenda ſit: cùm & perfectè facta ſint omnia, & ea gubernentur prouidentia ſecũdum ſpeciem ſemper manentem, vt ordinatæ mutabilitati, & per hoc in mutantis quandam manentiam cedat natura ſenſibilis, atque ita in ſuo genere teneatur modumque proprium cuſtodiat. Ex quo fit vt corpus omne aliter atque aliter ſit, corpus tamen eſſe non deſinat: ita vniuerſæ naturæ ſalua ſunt omnia, quæ ſenſibus noſtris diſcedunt & interire penitùs exiſtimantur. Vnde non mirum eſt ſi hoc corpus modum iſtum ſuum quo nunc eſt in quantum eſt, recipiat, aut meliorem aliquem ſortiatur, cùm is qui vocatur interitus, diſceſſio in alios modos ſit, non omnino peremptio.

VIII. *De fide, ſpe, & charitate.*

FIDES ſine ſpe & charitate eſt, ſi dicas, Credo vera eſſe ad quæ me vocas, ſed ego ea capere non poſſum, nec volo. Fides ſine ſpe tum charitate eſt, ſi dicas, Credo vera eſſe ad quæ me vocas, & volo ea conſequi, ſed non poſſum. Fides cum ſpe ſine charitate eſt, ſi dicas, Credo verà eſſe ad quę me vocas, & ea poſſum aſſequi ſi velim, ſed nolo. Charitas ſine ſpe & fide eſt: ſi quis dicat, vehementer ſe velle ſine illecebris corporis ſui viuere in æternum, ſed neque credere eſſe vitam æternam, nec ſi ſit, eam ſe poſſe aſſequi. Cum fide ſine ſpe charitas eſt, ſi & deſiderare ſe vitam æternam, & credere eſſe quis dicat, ſed ſe poſſe aſſequi neget. Spes autem ſine fide quomodo eſſe poſſet, non inuenio. Nemo enim ſperat ſe poſſe aſſequi, quod eſſe non credit. Oportet ergo ineſſe animo omnia tria, fidem, ſpem & charitatem: vt & credat vera eſſe ad quæ vocatur, & ſperet ſe poſſe aſſequi, & omnino ea diligat.

IX. *Philoſophia in duas diuiditur partes.*

PHILOSOPHIA in tres partes diuiditur: moralem, naturalem, rationalem. Moralis in duas, ſcientiam & adminiſtrationem. Scientia in duas, hortationem, & tractationem bonorum & malorum. Adminiſtratio in duas, officium & finem. Officium quod facere debemus, finem ad quod referimus omnia quæ rectè facimus; ipſum autem ad nihil aliud referetur. Naturalis diſtributur in duas partes, corporeã & incorporeã. Corporeorum diuiſio quinq; perfita eſt: In cauſam, quæ aliquid facit: materiam, vnde facit: motum, per quod facit: cauſationem, quare facit: effectum, quod facit. Incorporeorum quadripertita eſt. In locum: locus enim non eſt corpus, ſed ſpatium quod obtinetur à corpore. In tempus: In extremitates. Extremitates enim corporum non ſunt corpora, quia non habent craſſitudinem. In dicibilia. Dicibilia enim quæ concipimus animo vt enunciemus verbis, non ſunt corpora. Sanè tunc dicuntur dicibilia, ſi ex rebus verbis animo impreſſa ſunt. Rationalis diſtribuitur in tres partes: Dirigentiam, quæ eſt in perceptione ſenſuum, vel eſſe dicitur. Definientiam, qua definimus, quicquid ſit. Diſſerentiam, qua ratiocinamur argumentumque concludimus.

X. *Ingenium Adæ ante peccatum.*

ANTEQVAM peccaſſet Adam, anima erat rationalis, perfecta & beata: corpus habens, non quale nũc habemus fragile atque mortale, ſed quale congruebat tali animæ quæ nondum in ſe Dei ſimilitudinem praua voluntate corruperat. Quale nos quoque poſt reſurrectionem habituri ſumus, cùm eadem anima eandem ſimilitudinem Dei perfecta ſanctitate perceperit. Poſtea verò quàm peccauit, facta eſt anima rationalis cupiditate corrupta, corpus habens quale in nobis nunc cernimus.

XI. *Death penalty.*

CASVM peccantis ex arbitrio libero venientem, quem nulla inopia, neque cupiditas perurgebat, quærimus. Suſpicari autem video dor qualitate materiæ factum. Sed occurrit Dei opus, Dei perfectio à quo talis ac tantus fieri meruit, & omnes nobis rationes cõfundit, ne Deus meliore conſilio de illa deſperans materia, ideo liberum arbitrium dederit, vt ſi peccarum obroperet, rectè alienis à culpa eſſet.

XII. *Quid ſummè.*

ET quod ſummè, cum ipſo & de ipſo eſt: quod autem non ſummè eſt, ab eo qui ſummè eſt, de nihilo accepit vt ſit. In hac ergo natura non poteſt rectè Deo tribui, niſi *eſſ.* quod in ſe habet eſſe, id eſt, omne eius bonum. Quod autem ad peccata mortemque pertinet, ſine dubio vergit ad non eſſe: hoc vndecunque ſit, non eſt certè ab hoc quod ſummè eſt, nec ab eo quod aliquo modo eſt. Non eſt ergo nec à Deo nec ab aliquo opere Dei, Erit ergo ab eo quod eſt ei contrarium quod ſummè eſt. Quod ergo quæris vnde ſit, non eſt vnde ſit.

XIII. *Quid ſit hominis commune.*

PRIMA animalia mortalia, inſenſualia, irrationalia, vt arbores, &c. cum quibus eſt homini commune creſcere, generare, ali, mori. Secunda mortalia, irrationalia, ſenſualia, vt pecora, cum quibus eſt commune creſcere, generare, ali, mori, ſentire, fugere, appetere. Tertia ſenſualia, rationalia, mortalia, vt homines. Quarta immortalia, ſenſualia, rationalia, vt angeli, cum quibus eſt commune audire, ſentire, intelligere.

XIIII. *Voluntas quid.*

VOLVNTAS eſt animi motus cogente nullo ad aliquid vel non admittendum, vel adipiſcendum.

XV. *Genera virtutum.*

PRIMÆ ciuiles politicorum: purgatoriæ, quibus exuitur anima à vitiis: exemplares, quæ iam contemplanti menti imprimuntur à Deo, vbi totum viuit, vbi totum ſemper viuit, vbi totum ſemper beatè viuit: intelligibilia, quæ intelligũtur. Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur. Intellectus, quia per ſe intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur: intellectualis, quia & ipſa intelligit.

XVI. *De Purgatoriis animæ.*

MODO ſi placet, auribus æquis atque mente pura
Operum accipe prima Dei: quæ tu negas bona eſſe,
Et clamas hæc fieri non debuiſſe cuncta;
Quoniam vt Deus omnia, ſummus ſumma, facta non ſunt.
Elementa boni bona mundi prima quatuor ſunt.
Leuis ignis, acutus, & eſt qui mobilis ſupernè.
Grauis huic obtuſáque contrà eſt atque pigra tellus.
Inimica igitur tria ſummis ſunt tribus quoque ima,
Duo quæ medio veniunt, aër, vnda, nectunt
Extremis rurſus amica quantum & ipſa ſecum.
Leuitatem & mobilitatem cum igne iungit aër,
Obtuſum pondus & infrà iungit vnda terris,
Hebes eſt & mobile vinclum, quo aura & vnda inhærent.
Sed hebes quòd loquitur alrè, debet aura terris:
Quòd mobilis inſluit vnum, debet vnda flammis.
Media extremis ſibi ſumunt bona de propinquis,
Et de longè poſitis hæc ſingula occuparunt ſibi.
Sic variis elem entis quadratur iſte mundus:

Sic eſt

Sic eſt diſcordia concors, ſic remota iuncta.
Ita motibus omnibus hæc ſunt rite temperata, vt
Imparibus numeris ſit pulchritudo compar.
Quid quæque ferant elementa, & quid ſibi apta gignant,
Referam vt valeo, numeros tu benignus audi:
Vt in his quoque fœdera mundi, ſterna lege veri,
Vbi videris ordine credas iſta facta certo.
In quatuor his elementis, aura, aqua, igne, terra,
Animalia certa creantur, propriæ apta ſedi, &
Quæ habeant alios alia vſus congruóſque motus.
Gradientia fixáque, duplex quod genus videmus,
Animalia ſunt elementis vltimis duobus.
Age iam vltima deſpice terræ, confer ima ſummis:
Fixum radicibus hæret arbuſtum omne terris:
Fixa vt ſublime rotantur ſidera alto cælo ſirma.
His veſtigia fert quod repit omne terris:
Globus eſt vt cuique ita firmant græſſum & aſtra ſeptem.
Natat vndis, & volat, auras ambiente motu,
Surſum atque deorſum animantum quod petit viciſſim.
Medio medium bene librans hinc & inde niſu.
Aliud quoque conueniens his quatuor viciſſim
Contrarium ineſſe qualitate duplex,
Paucis aduerte, docebo: namque parua non ſunt.
Ita primum tertio habetur, quartum vt eſt ſecundo:
Contraria in his volo cernas, vimque ſingulorum.
Caler ignis & aridus eſt, quòd poſſidet ſuperna:
Præfrigida & humida ſerpit tertia vnda.
Contrauenit inter vtrumque locatus, mixtus ex vtroque,
Quarto contrarius aër, vltimo ſecundus,
Ambobus partim parilis, atque totus impar.
Nam humore liqueſcit aquarum, feruet ignis æſtu.
Capit vndis terra rigorem, ſitque ſicca cælo.
Vicibus variis ita totus quatuor ſibimet
Per motiua tempora nexus temperaturannus.
Pluuialis hyems rigat vndis, aqua frigora arctat.
Maturat & omnia torret ſicca & ignea æſtas.
Ver temperiem ſibi ſumit ex hoc vtroque gratam:
Tepidam igne & aqua tenet aurам molliter fluentem.
Autumnus frigore torpet, ſiccitate hiulcat.
Sic corpora quatuor ex his noſtra copulantur.
Sparium hæc quoque noctis, & horas temperant dierum.
Medium igne quod ardet & aret tempus hinc dici eſt.
Medium vadis frigidum & humidum eſt tempus inde noctis.
Sunt extrema humida noctis: prima iam calet lux.
Hinc atque illinc tibi blandum mane temperatur:
Sunt vltima ſicca dici, prima friget vmbra:
Ex vtroque accipe legem, & temperare veſper.
Et tot res inuide tales: Fulgida aſtra cæli,
Cælum cæliſque figuram perpetesque motus,
Fixum in medio, quod & vnum eſt pondus omne terræ.
Glaucum Oceanum mare, & amnes vngulæ orbis almi,
Auras liquidas, modò denſas, inde mox ſerenas:
Tot corpora pennipotentum, picta, grata, blanda,
Varium decus nitores adde tot natantum,
Tot terrigenis decoratum multiforme pulchrum:
Et tot res inuidè tales eſſe, te nolle clama.
Rapidum tardo, & rata currens, hac & hac vaganti:
Statiſque manentia: denſis rara, magna paruis:
Obſcuris flammiferata, nigra luminoſis:
Intereidentia natis, nata naſcituris:
Medium extremis, medio illa, & ima ſummis,
Concordant lege ſuperna: Lege dico veri:
Vnum carmen modulantur concinuntque in vnum:
Vnum quoddam appetit, omne quicquid ambit eſſe.
Et tot res inuide, ſi audes, te eſſe nolle clama.

XVII. *Bona malorum admixtu dulcia.*

ITEM non eſſe bona dulcia, ſi non paterentur aduerſa. Item bonum quod obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Non erit magnus magnum putans ſi cadunt ligna, lapides, & moriuntur mortales. Quòd ſi artifex de tali materia faciat aliquid quod melius illo eſt, nónne melius ſeipſo aliquid fabricauit? Nullo modo: quia non ſolùm melior, ſed ne par quidem arti poteſt eſſe materia. Sic enim materia eſt ſubiecta artifici: ſi ſubiecta eſt, in ferior ſit neceſſe eſt.

XVIII. *Pondus & menſura.*

MENSVRA vnum poteſt intelligi. Numeri enim ab eo menſurantur: vt menſura poſſit pater intelligi, & numerus ipſe filius, pondus Spiritus ſanctus: amor eſt enim. Nam qui amat dicitur, pendet ab amore, & qui pendet ad aliquid venturus eſt. Erit namque numerus de menſura, & inde ipſe ordo ſequitur. A pondere dicitur pendet, ad ordinem niſus pertinet. Ordo enim poteſt etiam & pondus accipi: pondus conatus eſſe poteſt ad locum, conatus vel conati ad locum appetitus occurrit, pondus ergo ad ordinem pertinet. Lucem iſtam ſolis ſubſtantiam eſſe non qualitatem manifeſtum eſt. Qualitas enim in corpore conſiſtens eſt, & vbi eſt corpus, ibi qualitas. Corpus ſolis in cælo, qualitas ergo ibi. Qualitas enim vt figura, vt color, vt duritia, vt mollities. Lux autem iſta vſque ad terras diſtenditur, & manifeſtum quia corpus; de loco enim in locum tranſit. Exiſta ſunt duo infinita, lux ſolis, & terra. Qualitas enim cum eo

Aug. append. to. 4.

mouetur, cuius eſt qualitas. Lucis ergo ſolis & aëris ſubſtantia naturas ſuas habentes, inuicem ſine aliqua anguſtia, vel ſine expulſione alterius manentes, ita ſibi commiſcentur, vt vna alteram non muret, & corpora ſunt. Refers nunc ad incorporea coæqua, vt lux, & ignis: æqualia, vt homo de homine: melius coæqua, quàm non coæqua; melius æqualia, quàm non æqualia. In illa ergo diuinitatis natura & coæqua & coæqualia. Tecum principium in die virtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorum, ex vtero ante luciferum genui te. Summum bonum non eſt infœcundum & ſterile. Quod autem de illo genitum eſt, æquale illi eſt, in hoc maximè, vt vnum de vno ſit. Et eſt ſummus modus de generatione vnum, vnde vnigenitum vt magis approbetur æquale. Modus, finis cuiuſque rei. Sed ne cuiquam videatur, quia & filius debuit generare, ſi ita eſſet, nullus eſſet generandi finis. Moderatum autem immoderato melius eſt: propter æqualitatem magis finis eſt moderatus, vnum de vnigenito. Duo infinita eſſe poſſunt, & hæc corpora, vt aër & lux, quæ per locos diſtenduntur, & non ſe anguſtant. Si ita ergo in corporalibus, quanto magis in ſpiritalibus! In Domino nihil debet eſſe mutabile. Si ex parte genuit, mutabilis eſt, qualitas in ſubſtantia eſt mutabili. In ſapientia Salomonis, Omnis ſapiẽtia à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante æuum. Item in Salomone, Vapor eſt enim virtutis Dei & manatio quædam omnipotentis Dei ſinceris. Iterum, Fons ſapientiæ verbum Dei in excelſis. De verbo ratio procedens, rectè dicitur verbum. Vox aliquid eſt, ſilentium nihil eſt. Vnum ſi ſolùm eſſet, in ſe eſſet, ſterile eſſet, & nihil præſtaret: ſed quia benignum eſt, procedens ad aliquid faciendum, proceſſit in alterum ſe. Ipſa eſt generatio vnici, quia qui facit, eſt, & per quem facit, eſt, & effecerunt duo. Vnum enim antecedit duo: & his duobus eſt aliquis ordo, & fiunt tria, quæ trinitas dicitur. Cardo dicitur rerum omnium, qui accipitur pater. Cardo enim quamquam ſit immobilis, tamen motum qui eſt ipſe filius intellectus, vnus eſſe dicitur, quem omnes digni fruũtur, ſed non omnes vniter. Nam homo ſuſceptus à diuina ſapientia, quanto diuinè ſuſceptus eſt, tanto diuinius intelligit. Nam quamquam vnũ ſit corpus, tamen non eandem habent omnia membra ſanitatem. Aliter dicitur ſanitas oculi, aliter capitis, aliter cæteri corporis. Homo enim à peccato euadens conatur intelligere, ille autem ſuſceptus ab eodem intellectu. Nunquam autem erit manus, pes, aut pes oculus: ſic & homo nunquam erit quod ille qui ſuſceptus eſt à ſapientia Dei. Deus dicitur finitus foriſſecus vſque ad animam, intriſſecus vſque ad ſe. Omnia enim in ſe continet. Anima autem finita eſt vſque ad corpus, & vſque ad Deum. Corpus etiam foris finitum eſt vſque ad nihil, intriſſecus autem infinitum eſt: diuidendo enim nunquam finitur.

XIX. *De ideis.*

OMNIS tranſitus de loco ad locum per lineam fit, quoniam omne latum linea ſibi coniungitur, & omne corpus linea ſibi coniungitur, quæ linea vtique corpus non eſt: ita & omnis tranſitus in anima, id eſt, mutatio vel affectio, qua modò ſtulta modò ſapiens per quaſdam vtique lineas, id eſt, per quoſdam tranſitus medios fit, quomodo ipſa de nihilo facta eſt. Homo ſi verum ſciat, penè Deus eſt: Deus ſi verum neſcit, non penè, ſed bene lapis eſt. Mens autem hominis quàm optimo motu ferri debet. Quo igitur circuitu mouenda eſt? Eſt autem optimus mentis circuitus rationalis cogitatio, quæ ab eo quod quæritur profecta, per ſuccedentium argumentorum circulum certior redit in locum. Ideóque etiam ſimilitudines intellectui idoneæ ſunt, quòd per ipſum motum quem natura deſiderat, animo exhibeantur. Nam quaſi auferunt animos ab eo quod agitur, & illò iterum referunt: ſed quod efferunt, contra pigriciem ſit, quod referunt, contra errorem. Vnde placuit etiam priſcis ſapientibus quaſdam res imaginibus ſignare fabularum, vt cùm ad eas fertur intentio, referturque ad id quod ſignificant, motu ſuo mens etiam cùm ludit exerceatur in diſputatione. Prouidendum ne quis mentiatur. Omnis anima affectibus mutatur. Nam & in officiis mutabilis eſt. Deus eſt enim ſolus immutabilis, & angeli: ergo ſemper immutabiles ſunt cùm officia impendunt. Vermis de morte natus, & mortem conſumens: de putredine natus, putredinem conſumens. Omnia mutabilia etiam puncto temporis mutantur, & maximè corpora quæ penitùs non manent, ſed ætatibus ſine intermiſſione mouentur. Nam omnis res ætates ſuas habet, vt ad breuem ætatem ætas omnis maior quaſi æternitas ſit: cùm etiam adhuc viuentes mortes quaſdam patiantur ipſarum ætatum, & vltima mors maior quodammodo mors ſit, vt ipſa eremẽta ætatum mortes patiantur. Et montes cùm ruunt, & inſulæ cùm ruunt & naſcuntur, quaſi mortes fiunt in vniuerſitate, vt vltima mors ſit etiam mundo quæ dicitur conflagratio. Nam tria ſunt: vnum ſemper immutabile, vt Deus: ſemper mutabile, vt corpus: mediũ quoddam, vt anima, vt mutabilis eſſe poſſit, poſſit & immutabilis. Sed poſt commutationem corpus non mutatur. Ea demum vera & ſincera libertas eſt, qua fit vt vbicunque ſis, bene ſit tibi. Deus autẽ eſt ſolus, nuſquam abſens ab eis quibus ſola voluptas eſt. Pater autem miſericors mortalia illis vincula faciebat. Deſcenſus animæ talis eſt, vt cùm putat ſe aliquid appetere quod ſibi proſit, ad alia huic rei neceſſaria trahatur: ac ſi id quod volebat in multis implicetur, & dicat, Præueni nolens quod volebam, redit autem per gratiam Dei. Tria ſunt genera virtutum: primæ ciuiles politicorũ. Secundæ purgatoriæ, quibus exuitur anima vitiis. Tertiæ exemplares, quæ iam contemplanti menti imprimuntur à Deo, vbi

totum viuit, vbi totum semper beatè viuit. Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur: & intellectus, quia per se intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur: intellectualis, quia intelligit: intelligibilia enim dicuntur quia intelliguntur. NOTITIA enim euidentior boni, mali est experimentum iis quibus potentia interior est, vt per disciplinam malum ante experimentum sciant. Non essent bona dulcia, si non paterentur aduersa. Item bonum quod obseruando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Non erit magnus magnum putans, si cadunt ligna, lapides, & moriuntur mortales. Vtrum secundum tempus, an secundum excellentiam Deus ante tempora. Non enim secundum tempus ante tempora: alioquin incipit tempore præcedere tempora, & non iam præcedit tempora qui tempora illa præcedit.

XX. De malo.

NOS autem Deo iubente ea quæ volumus agimus, quoniam quæ possumus volumus, bona dumtaxat. Nam mala in potestate sunt quæ in voluntate esse non debent. Idque est & plurimum & solum in libero arbitrio, plenissimè velle omne quod rectè agere possis: si quod rectè vis agere non potes, fac velis agere quod rectè potes. Manifestum est in Spiritum sanctum peccantem veniam habere non posse, nam vindicatur. Cùm enim affligitur, in ipsa pœnitentia punit factum, & soluit vindictam. Non ergo dimittitur, quia punitur. XXI. De libero.

FINIS.

SEXAGINTA QVINQVE QVAESTIONVM DIALOGVS,

SVB TITVLO OROSII PERCONTANTIS, ET AVGVSTINI RESPONDENTIS.

CENSVRA.

Qui uersati sunt in operibus Augustini, uel non moniti sentient hoc uolumen à studioso collectum ex uariis locis. Quin ut prologi stylus dissidet ab Orosiana phrasi, ita reliquus sermo non conuenit Augustino, nisi cùm ipsius uerba recitantur. Ad hæc uoces quædam admixtæ, nullatenus, & ecce, & potentialiter, aliæq; consimiles indicant recentiorem quempiam admouisse manum. Quæst. xxvi. addita est appendix, cum præfatiuncula: Libens adsito, & te totum ad audiendum præpara. cuius nodi uoces aliquot & in initio interiecit. Denique hic est libri finis: Nam qui præesse festinat, quidam parum eleganter expressit dicens, sciat se non esse episcopum, qui præesse cupit, non prodesse. Vbi non tantùm inepte loquitur, sed etiam ipsum citat Augustinum. Eius enim uerba sunt lib. 19. de ciu. Dei, cap. 19. Intelligat non se esse episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse.

LICET multi & probatissimi viri diuerso quidem stylo, sed nō diuersa fide innumerabilia opuscula ediderint, ita vt difficile sit eorum omnia legere, ea tamen quæ leguntur, propter eloquij venustatem, & difficillimas quæstionum perplexitates minimè intelliguntur. Reuera enim, dum *nituntur propter altitudinem scripturæ diuinæ occultam viam carpere, paruitati nostræ ambiguitatem non minimam reliquerunt. Sunt etiam planè spirituales viri, qui eorum affequntur eloquium, & penetrant intellectum. Quorum nos dum concupiscentiis satisfacimus, præclarè eorum scientiæ non æquamur, vt eas sicut illi intelligere valeamus. Quapropter quæso te, vt percontanti mihi respondeas, & quæ obscuritatem faciunt, elucidare digneris.

*obscogun-tur.

IN primis igitur quæro abs te, vtrum Deus Trinitas sit, & quibus testimoniis approbes, nosse desidero. Principium Geneseos euidenter ostendit. Ait enim, In principio fecit Deus cælum & terram. Quid autem principium intelligendum putabimus, nisi filiū Dei? Ipse enim de seipso interrogantibus Iudæis quis esset, respōdit: Principium qui & loquor vobis. Ergo principium filius. Per filium fecit Deus cælum & terram: Omnia per ipsum facta sunt: sicut euangelista Ioannes narrat: & sine ipso factum est nihil. Nam proculdubio in Dei nomine pater, in principij nomine filius intelligendus est. Profectò cùm dixisset, In principio fecit Deus cælum & terram: secutus adiunxit: Et spiritus Dei ferebatur super aquas: qui tertia est in trinitate persona. Igitur si trinitas non esset, nunquā Dominus noster Iesus Christus diceret discipulis suis: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & Spiritus sancti: nec baptizato Dño in Iordane à Ioāne, vox de cælo dixisset: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: nec Spiritus sanctus in columbæ specie descendisse super eum, & manifiste diceretur. Miror infelicem Sabellianam hæresim, hoc est, Patri passianorum, quòd sic cæci sunt mente, vt tam præclara, tam aperta testimonia non attendant. Ipsi namque asserunt vnam esse personam, id est, ipsum filium esse qui pater est, & ipsum Spiritum sanctum. Sed nos cæcitatem ipsorum relinquentes, tres personas secundum scripturas sanctas intelligamus, id est, alium esse patrem qui genuit, alium filium qui genitus est à patre, alium Spiritum sanctū: non aliud, quia substantia vnum sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus. Igitur filius Dei natura est filius, non adoptione. Sic enim scriptum est, Ex vtero, inquit, ante luciferum genui te. Non quòd Deus pater vterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit: sed per vterum substantiam intelligi voluit, de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: Deus Deum, lux lucem. Igitur sicut homo hominē, & canis canem gignit. Nūquam autem visum est vt homo genuerit canem. Ac per hoc non de nihilo, neq; de aliqua alia substantia, sed de seipso filiū genuit.

*Orosij quæstio. Augustini responsio.

*Gen. 1. a. 1. ad Quem alium.

*Ioan. 8. d. 25

*Ioan. 1. a. 3.

*Mat. 28. d. 19.

*Mat. 3. d. 17

*Psal. 109. a. 3.

B DE personarum distinctione, vel de geniti filij persona satisfactum mihi esse arbitror: nunc quæro à te quid credas de Spiritu sancto, vtrum & ipse ingenitus sit, an genitus? Spiritum sanctum neque ingenitum, neque genitum fides certa declarat. Quia si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur. Si autē genitum, tunc duos filios credere culpabimur. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus est nec genitus, sed ab vtroque procedens: id est, à patre & filio. Et vt hæc testimoniis approbem, ipsum Dominum nostrū Iesum Christum discipulos suos audi docentē: Cùm autem venerit, inquit, paracletus quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et rursum ipse Dominus noster Iesus Christus, post resurrectionem suam, vt ostenderet à se procedere Spiritum sanctum sicut à patre, insufflans in discipulos suos ait, Accipite Spiritū sanctum. Item, Ego mittam promissum patris mei in vos. Vnus ergo spiritus est patris & filij, vnus amborum spiritus. Igitur quòd patris sit spiritus, ipse Dominus & Saluator noster Iesus Christus discipulis suis ait: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et quòd idem & filij sit spiritus, Paulus apostolus testis est: Si quis autem, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est eius. DE singulis personis, quòd alius sit pater, alius filius, alius Spiritus sanctus, vel quòd filius sit genitus, & Spiritus sanctus procedēs, secundū scripturas sanctas aduertimus: nunc verò illud scire cupio, si Deus sit filius aut Spiritus sanctus, vel vtrum vna sit substantia vel essentia, quā Græci *ὁμοούσιον* vocant.

QVAEST. II. Ioan. 15. d. 26. Ioan. 16. a. 7. Ioan. 20. d. 22. Luc. 24. f. 49. Mat. 10. d. 20. Rom. 8. b. 9. QVAEST. III.

Intende animo, & verè quæ te mouent libentiùs demonstrabo. Beatus Paulus apostolus, quòd filius sit Deus, ad Romanos scribens de Israëlitis, Quorū patres, inquit, ex quibus est Christus secundum carnē, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Et iterū in Euangelio secundum Ioannē, Vt cognoscant, inquit, te solum verū Deum, & quē misisti Iesum Christum. Ordo est verborum, Vt cognoscant te, & quē misisti Iesum Christum solum verū Deū. Et rursus alia scriptura dicit, Vt simus in vero filio eius Iesu Christo. ipse est verus Deus & vita æterna. Et vt æqualitatem suā ostendat, ait ipse Dominus, Ego & pater vnum sumus. Vnum sunt, scilicet natura, non persona. Et iterum, Propterea, inquit, quærebant Iudæi Iesum interficere, quia non solùm soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Et rursum beatus apostolus Paulus: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Non enim poterat esse rapina, vbi æqualis erat natura, quæ non erat vsurpata, sed nata. Non rapuit, quia habuit: & multa innumerabilia, quæ ad momentum non occurrūt. Spiritum verò sanctum verum Deum Actus Apostolorum apertissimè docent. Anania, inquit Petrus, cur tentauit sathanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? Et infrà, Non es hominibus mentitus, sed Deo. Et in Euangelio secundum Ioānem, Deus, inquit, spiritus est. Paulus apostolus ad Corinthios scribens, Nescitis, inquit, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate ergo & portate Deum in corpore vestro. Pater inquam est Deus, filius Deus, Spiritus sanctus Deus. Non tres dij, sed vnus est Deus. Nam si pater maior, filius minor, Spiritus sanctus plusquam minor, quod hæretica prauitas asserit, iam nō erit vnus Deus, sed tres dij, quod nefas est credere. Et valde redarguit illos diuina scriptura. Audi Israël, inquit, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Ac per hoc sicut non dicimus tres deos, nec trés essentias, ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Nam interrogati de singulis personis, Si pater sit sapientia vel Spiritus sanctus: respondemus, Pater sapientia, & filius sapientia, & Spiritus sanctus sapientia: non tres sapientiæ, nec tres spiritus, sed vna sapientia est & vnus spiritus, sicut est vna substantia, aut vna essentia, quia hoc est illi esse quod sapientem esse vel spiritum esse.

QVAEST. IIII. Ioan. 14. d. 28. Ioan. 6. d. 38. Mat. 26. d. 42. Ioan. 7. c. 16. Responsio.

ET si æquales sunt pater & filius, quomodo ipse filius dicit, Pater maior me est: &, Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem eius qui me misit: & iterum, Pater si fieri potest, transeat à me calix iste: &, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit? Ista omnia & alia quæ à te non sunt dicta, secundum formam serui quam assumpsit dicta sunt. Igitur cùm primus homo conditus esset à Deo, & libero arbitrio muneratus, præceptumque ei positum esset, si custodisset quæ ei Deus præceperat, morte non corporis, neque animæ mulctaretur. Sed ille inobediēs mandato Dei, atque elatus superbia, suasioni serpentis obediēs, Dei præcepta cōtempsit. Et hæc causa exstitit, vt mortis periculum incurreret, & ab illo vno homine omnis humana natura vitiosa atque peccato obnoxia mortalis existeret. Apostolus Paulus, Per vnum hominem, inquit, peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerūt. Quia sicut per vnum hominem omnes homines in cōdemnationem, ita & per vnius iustitiam omnes homines in iustificationem vitæ. Et iterum, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Hic, inquam, homo cælestis est. Cęlestem itaq; dico, quia non ex humano conceptus est semine, sed de Maria virgine pro nostra salute assumptus à filio Dei: sicut euangelista Ioannes testatur: Et verbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis. Et verbum caro factum est, non in carne mutatum, vt non desisteret esse quod erat, sed cœperit esse quod non erat. Assumpsit enim carnem, non se conuertit in carnem. Carnem istam à parte totum hominem intelligimus: id est, carnem & animam rationalem. Et sicut primus homo & carne & anima mortuus fuerat, ita etiā oportuit vt per mediatorem Dei & hominum, hominem Iesum Christum & carne & anima viuificarentur. Ergo, vt suprà diximus, secundum assumptam hominis formam dictum est, Pater maior me est.

*Ioan. 1. d. 1. 14. 1 Cor. 15. f. 47. *Ioan. 1. d. 14. Ioan. 14. d. 18.

VIDEO te dum de vno filio Dei inquiris, duos introducere voluisse, vt dicas filium Dei, & filium hominis. Non sunt duo filij, sed vnus est filius. Quia ille qui erat Dei filius, factus est filius hominis in vnitate personæ. Quia sicut anima & caro vnus est homo, ita verbum & homo vnus est Christus. Duas substātias, id est, duas naturas accipimus in vno filio Dei, vnam diuinitatis, & alteram humanitatis, non duas personas: igitur si dixerimus duas esse personas, introducemus esse duos filios, & iam nō erit trinitas, sed quaternitas. Profectò enim per illud quod Deus est, æqualis semper patri, vbique præsens est, & in cælo totus, & in terra totus, & nullo contentus loco. Per id quod homo, & passus, & mortuus, & resurrexit, & ascendit in cælum, sedetque ad dextram Dei patris: & sic veniet ad iudicandum viuos & mortuos, quemadmodū visus est ire in cælum, in eadem formā carnis atque substantia, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit.

QVAEST. V. Responsio.

CVM vna sit substantia patris & filij & Spiritus sancti, quomodo filius sine patre & Spiritu sancto suscepit carnem? Neque persona patris, neque Spiritus sancti, sed sola filij persona suscepit carnem. Et vt hoc intelligas, comparationibus vtar, vt ex creatura intelligas creatorem. Certè in anima est ratio, & cùm vnum sint, aliud anima agit, aliud ratio. Anima viuimus, ratione sapimus. Ita pater & filius & Spiritus sanctus cùm sint vna substantia, tota trinitas operata est hominem, quem non tota trinitas assumpsit, sed sola filij persona.

QVAEST. VI. Responsio.

VOLVNTATE genuit pater filium, an necessitate? Nec voluntate, nec necessitate: quia necessitas in Deo non est: præire autem voluntas sapientiam non potest, quod est filius: igitur prius est rationabiliter sapere, quàm rationabiliter velle. Nam quidam nostrum cùm eum interrogasset hæreticus, vtrū volens, an nolens genuerit pater filium: laudabiliter respondisse fertur, Dic, inquit, & tu hæretice, Deus pater necessitate est Deus, an voluntate? Quod si dixisset, necessitate: sequebatur illum grandis absurditas. Si autem, voluntate: respondebatur illi, Ergo voluntate est Deus, non natura: & ita in laqueum quem volebat ponere, ipse incidit: & videns se conuictum, obmutuit.

QVAEST. VII. Ioan. 2. Responsio.

QVOMODO illud intelligendum est quod legitur, Sicut pater vitam habet in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso? Scimus filium Dei à semetipso non esse, sed à patre genitum esse, patrem verò à nullo genitum esse, à nullo vitā accepisse. Dedit pater filio vitam gignendo: non quòd prius fuerit filius sine vita, & postea acceperit vitam, sicut nos qui per peccatum amisimus vitam, & per gratiam Saluatoris recepimus: sed ideo dicitur, accepit vitam: quia non est à seipso genitus, non enim existendo dedit, sed gignendo.

QVAEST. VIII.

QVONIAM & ratione & testimoniis persuasi tibi de subiectione filij, quòd non sit secundum substantiam minor, sed secundum formam serui quam assumpsit: ideo quæro, quid de missione Spiritus sancti sentias, numquid & ipse hominem assumpsit, vt missus esse dicatur? Sicut nec secundum substantiam dicitur, seu missus, seu minor filius; ita nec Spiritus sanctus. Postremò sicut ille propter hominem minor aut missus, ita iste propter columbam vel ignem missus dicitur: scilicet quia non in ea substantia qua est æqualis patri apparuit, sed, vt dictum est, per subiectam creaturam. Non enim sicut filius hominē assumpsit, vt sic in æternum permaneat, sic Spiritus sanctus columbam vel ignem: sed factæ sunt illæ visiones de creatura inferiore, ad manifestandum Spiritum sanctum, quæ esse postea desierunt. Numquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque diuinitas, quæ est trinitas Deus, ab oculis carnalibus videri potest, nisi vt dictum est, per subiectam creaturam;

*Mat. 3. d. 17 Act. 2. a. 2.

FILIVS autem Dei quomodo sit de patre natus, Spiritus verò sanctus ab vtroque procedens declarasti. Ideoque quæro quid distat inter natiuitatem filij, & processionem Spiritus sancti?

QVAEST. X. Responsio.

FILIVS autem solius est patris, non Spiritus sancti. Amborum, inquam, spiritus: id est, patris & filij. Quòd si Spiritus sanctus filius esse diceretur: nullus autem filius est nisi duorum, patris & matris, quod absit vt inter Deum patrem & filium tale quid suspicemur: quia nec filius hominis simul ex patre procedit, & ex matre: quia cùm procedit ex patre, non tunc procedit ex matre; & cùm procedit ex matre in hac luce, non tunc procedit ex patre. Spiritus verò sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de vtroque procedit.

QVAEST. XI. Ioan. 16. a. 6. Responsio.

QVOMODO intelligendum est illud, quod Ioannes euangelista de Spiritu sancto dicit, quòd non loquetur à semetipso. Sic enim ait: Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur. Non loquetur à semetipso, quia non est à semetipso. Pater enim à nullo est natus, filius à patre est genitus, Spiritus sanctus à patre & filio procedens. Ideo non loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur. Audire illi esse est, esse autem à se non est, sed à patre, ideo quæcunque audiet loquetur.

QVAEST. XII. Rom. 8. c. 26 Responsio. Gen. 22. c. 12. Gal. 4. d. 15

QVID est quod dicit apostolus Paulus ad Romanos scribens, Nam quid oremus, inquit, sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutator cordā, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis? Modus iste locutionis frequenter in scripturis sanctis inuenitur, sicut dicit Dominus ad Abraham: Nunc cognoui quòd timeas Deum: hoc est, cognoscere te feci: Sicut dicit Apostolus, Nunc cognoscitis Deum, imò nunc cogniti estis à Deo. Cui enim semper omnia in præsentia sunt, & futura iam facta sunt. Quomodo nunc dicimur cogniti à Deo, nisi faciente Deo vt cognoscamus Deum? Sic & hic scribitur Spiritus sanctus gemere pro nobis: id est, gementes nos facere. Infundit enim nobis charitatem in Deum & proximū. Sicut dicitur lætus dies, quòd lætos facit: aut tristis, quòd tristes facit: aut lætа epistola, quòd lætos facit: ita & hic gemere dicitur Spiritus sanctus, eo quòd nos gementes facit.

QVAEST. XIII. Mat. 12. d. 40. Responsio.

CVM Iudæi signum peterent à Domino & Saluatore nostro, respondit illis, Generatio hæc adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Approba ergo quomodo in inferno fuerit tribus diebus, & tribus noctibus, cùm feria sexta quæ est in parasceue, hora nona emiserit spiritum, & prima sabbati ante lucem quæ est Dominica, resurrexerit. Ecce non sunt tres dies pleni, nec tres noctes.

QVAEST. XIV. Responsio.

Antiqui patres nostri hoc senserunt, vt prima dies quæ est parasceue à parte vltima, & vltima quæ est Dominica à parte prima tota eum noctibus suis debeat computari, & ita denominando à parte totum, tres dies fuerunt, vltima pars feriæ sextæ, totum sabbatum, & prima pars Dominicæ cum suis noctibus.

QVAEST. XV. Mar. 15. c. 25. Ioan. 19. c. 14. Responsio.

CVM repromittat Dominus noster Iesus Christus sanctis suis, quòd in resurrectione fulgeant sicut sol, quare ipse Dominus in resurrectione sua sic non fulsit? Clarificata carne vtique resurrexit, sed noluit in ea clarificatione discipulis suis apparere, quia nō possent oculis suis talem claritatem perspicere. Si enim antequam moreretur pro nobis & resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum videre non potuerunt, sed præ timore in terram ceciderunt, quanto magis clarificata carne Domini eam videre non potuerunt?

QVAEST. XVI. Mar. 15. c. Responsio.

MARCVS euangelista narrat Dominum hora tertia crucifixum, Ioannes autem sexta, cui potius credendū est ex his duobus? Et ille verum dixit, & ille similiter. Nam hora tertia clamauerūt Pilato Iudæi, Crucifige, crucifige eum. Milites autem hora sexta crucifixerunt eum. Igitur quod illi lingua, hoc isti manibus effecerunt. Ne autem videretur Iudæi non crucifixisse Dominum, ideo Euangelista posuit hora tertia crucifixum Dominum, quia non tantùm illi crucifixerunt qui ministerium impleuerunt, sed & illi qui clamauerunt. In eis enim completum est quod ait Psalmographus, Filij hominum, dētes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta. Vides qualem gladium habuerunt, vnde hora tertia Dominum occiderunt.

*Psal. 56. a. 5.

CVM Deus omnia bona creauerit, nihilque sit quod non ab illo conditum sit, vnde malum? Malum natura non est, sed priuatio boni hoc nomen accepit. Denique bonum potest esse sine malo, sed malum non potest esse sine bono, nec aliquid potest esse malum vbi non fuerit bonum. Ac per hoc dicimus & angelum bonum, & angelum malum, & hominem bonū, & hominem malum: sed bonum quòd angelus, malum quòd vitiosus: bonum quòd homo, malum quòd vitiosus. Ideoque quando dicimus bonum, naturam laudamus: quando dicimus malum, non naturam, sed vitium, quod est bonæ naturæ contrarium, reprehendimus.

QVAEST. XVI. Responsio.

OMNES angeli æquales an inæquales creati sunt? Et si æquales, cur non omnes firmi & stabiles fuerunt? Si verò inæquales, quo merito alij præscientiæ suæ stabili-

tatem accipere meruerunt,& alij futurum suæ ruinæ casum minimè præuidere potuerunt? *Responsio.* Omnes quidem angeli æquales creati sunt,sed cadentibus illis per superbiam,cęteri Domino pia obedientia cohæserunt, accipientes certam scientiam suæ stabilitatis, quam illi nunquam habuerunt: Et sic sunt gratia Dei in omnibus circumdati,vt nunquam possint cadere à beata vita, qua fruuntur Domino cohærentes.

QVAEST. XVIII. *Gen.1.c.26. Responsio.* QVOMODO intelligendum est quod dicit Deus in Genesi: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? In mente est ratio & intelligentia:Ipsa itaque mens quando cogitat ea quæ sunt æterna,tunc verè imago Dei dicenda est: Et cogitando æterna, vir est:sicut ait

1 Cor.11.b. 7. Paulus apostolus: Vir non debet velare caput suum, cùm sit imago gloriæ Dei: Quantoque se magis extenderit in id quod æternũ est,tanto magis inde formatur ad imaginem Dei: Et ideo non est cohibendus,vt inde se contineat ac temperet. Quando verò ea agit & cogitat quę sunt temporalia,mulier appellatur:tunc non est dicenda imago Dei,& properęa debet velare caput suum, ne nimiũ sit eius ad inferiora progressio, & cùm licita agit,illicita cõcupiscat.

QVAEST. XIX. *Responsio.* PRIMVS homo an mortalis factus est, an immortalis?

Et mortalis secundum aliam, & immortalis secundum aliam causam. Tale itaque corpus habebat primus homo, quale & nos, sed sine peccato. Non enim habebat legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, sed vtique promeruit post prævaricationem. Igitur animale corpus habuit Adam, sed vt non senesceret nec deficeret per illius ligni virtutem qua sustentabatur, quod in B paradiso vitæ nomen acceperat. Quapropter si Dei præcepta seruasset, obedientiæ merito in illud corpus spiritale quale sanctis in resurrectione promittitur, esset postmodum commutandum. Ac per hoc poterat non mori, si Dei præceptis pia obedientia cohæsisset. Non enim & sic factus fuerat,vt non posset mori sicut cęteræ naturæ quæ omnino mori non possunt, sed ita vt obedientia immortalem, inobedientia mortalem faceret.

QVAEST. XX. *1 Cor.15.f. 50. Responsio.* QVID est hoc quod dicit apostolus Paulus, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt? Ex hoc testimonio multi minus intelligentes , ac per hoc hæreticè asserunt hominem non posse in eadem qua defunctus est carne resurgere: sed tollentes veram carnem naturæ suæ,quale est corpus quod nunc habet, corpus aëreũ quod nunquam habuit, homini post resurrectionem attribuunt. Quod valde absurdum considerantibus ipsam sententiam , approbatur : Caro & sanguis, inquit, regnum Dei non possidebunt. Et *Ibidem.* hoc idem Paulus apostolus exponens , quodammodo subsecutus, adiunxit, Neque corruptio incorruptionem possidebit. Quibus *Esa.22.d.13* scribit Apostolus ?Nempe his qui dicebant: Manducemus & bibamus,eras enim moriemur. Hos redarguens beatus Paulus apostolus,carnem & sanguinem appellat:hoc est,opera carnis & sanguinis,non posse adipisci regnum Dei. Nam si propria hic substãtia carnis accipienda est, quid dicent de his quibus scribit idem A- *Rom.8.b.9.* postolus: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu ? Numquid C nam Romani carnem non habebant , quibus Apostolus scribebat? Sed in carne, inquit,non estis:id est,non estis carnales, non facitis opera carnis,quæ inimica sunt Deo, quæ legi Dei non subiiciuntur. Qui autem in carne sunt,inquit,Deo placere non possunt. Ecce qualis caro regnum Dei non possidebit. Nam quòd homo in eadem qua moritur carne resurgat , Dominus noster Iesus Christus post resurrectionem suam dubitantibus discipulis, & putantibus se spiritum videre, respondit:Palpate & videte, quia spiritus carnẽ *Luc.24.f. 39.* & ossa nõ habet,sicut me videtis habere. Ac per hoc credimus hominem non tantum cum carne & ossibus, sed etiam cum sanguine , & quicquid ad naturam eius pertinet resurgere , sed sine vlla corruptione esse illic,vbi semper est æterna vita & æterna felicitas, contemplando trinitatem Deum. Igitur sicut iusti cum sua carne ad æternam felicitatem,ita impij ad æternam resurgent miseriam.

QVAEST. XXI. *Gen.1.a.1. Responsio. Iob 38.a.6.* GENESIS principium habet:In principio fecit Deus cælum & terram: An igitur angeli postmodum facti sunt,cùm dicatur,quòd primò omnium fecit Deus cælum & terram? Quando facta sunt simul sidera,ait scriptura,Laudauerunt me omnes angeli mei voce magna.Quarto enim die facta sunt sidera, & iam angeli erãt. Neque enim die tertio , neque secundo facti sunt. In his enim apparet quæ facta sunt. Tertio enim die arida , scilicet terra ab aquis D discreta est. Secundo enim factum est firmamẽtum,vbi sol & luna discurrunt & sidera. Porrò primus dies ipse est angelica natura, quæ primo cæli nomine nuncupata est. Vnde euidenter ostenditur primo die spiritalem factam, id est, angelicam naturam, & sic hoc *Gen.1.a.1.* cælum quod oculis cernimus. Nam quod ait, In principio fecit Deus cælum & terram : non est primo omnium , sicut ais : sed in principio,id est,in filio, imò per filium fecit Deus omnem spiritalem corporalemque creaturam, quæ & cæli & terræ nomine appellata est.Nam quòd ipse sit principium, de se interrogantibus Iu- *Ioan.8.d.25.* dæis quis esset,respondit, Principium qui & loquor vobis. Primò igitur voluit cælum & terram velut quandam spiritalem corpora- *al.*creatu- lemque *materiam dicere,& sic quemadmodum fingillatim facta ram. sunt,ordinem texere. Quod enim dixit cælum, hoc mihi videtur dixisse,aquarum abyssum tenebrosam antea, quodammodo fluitãtem vitam,nisi conuertatur ad creatorem , & fiat lux, & contempletur trinitatem Deum esse in Deo. Neque enim ita dicimus, vt ista materies præcedat formam suam, sicut præcedit lignum arcã, sed sicut præcedit vox verbum. Non enim tempore, sed origine.*

A Igitur prima creatura lux non est ista quæ quarta die facta est , sed spiritalis, id est, angelica natura. CVM dicitur, QVAEST. Spiritus Dei ferebatur super aquas: localiter ferebatur, sicut sol & XXII. luna & alia sidera , an aliter? Spiritus sanctus Deus est : Quare *Responsio.* non continetur loco aut distenditur: Neque temporum motionibus subiacet,sed est vbique præsens & totus: Cùm modò sanè nominauit creaturam, cui superferri diceretur Spiritus sanctus, non localiter,sed potentialiter dicitur.Non ex indigentia Deus fecit opera sua,sed ex beneficentia,neque horum indiget quæ fecit. Indigus quippe atque egenus amor subiacet rebus quas diligit: ipse autem egenus nõ est,nec subiacet rebus quas diligit. Et ideo dictum est superferri creaturæ Spiritum sanctum , quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam. CVM dixit Deus, QVAEST. Fiat lux,& facta est lux:in die dixit,an ante omnem diem?Si in die XXIII. dixit,temporaliter dixit:Si temporaliter dixit,per aliquam creatu- *Gen.1.e5.* ram dixit, Igitur non est prima creatura lux. Nec in die dixit, *Responsio.* nec temporaliter dixit,quia ante omnem profectò creaturam verbum suum genuit, & per verbum omnem creaturam creauit. Dictio itaque Dei,verbum Dei est.Sed diuina scriptura parulis cõgruens,& quodammodo eos lactans vt proficiant & cibum spiritalem capiant,voluit semper per omnem creaturæ formationem dictionem Dei nuncupare.Vt verbi gratia,si requiramus:Quomodo facta est lux? Audies,In verbo Dei erat vt fieret. Quomodo factũ cælum? In verbo Dei erat vt fieret.Et cætera per ordinem si requiras quomodo facta sint , In verbo Dei erant vt fierent. Hoc est enim:Dixit Deus,fiat lux. Neque enim corporalibus modis loquitur diuina natura,nec quoties dicitur,dixit,toties verba formauit. Vnum enim verbum genuit coæternum & consubstantiale sibi, in quo omnia ineffabiliter & intemporaliter dixit.

SI subitò Deus vidit lucem quòd esset bona , an antè nesciuit, QVAEST. & visio ei contulit scientiam ? Omne opus præcedit voluntas XXIIII. nostra dum cogitamus quid operari debeamus. Nemo enim igno- *Responsio.* rans aliquid facit,dum cogitat qualiter fiant quæ facienda cogitando disposuit.Et cùm hoc in hominem cadere non possit,vt aliquid ignorans faciat,quanto magis in Deum, qui omnia æterno & stabili suo consilio, quæ voluit fieri fecit,nec aliter facta,aliter facienda esse vidit.Eo itaque modo vidit facta,quo videret facienda.

ET diuisit,inquit scriptura,lucem à tenebris.Omne enim quod QVAEST. diuiditur,etiam esse potest.Sicut ergo essentia lucis,ita est & essen- XXV. tia tenebrarum. Et cur non dixit scriptura , Vidit Deus tenebras *Gen.1.44.* quòd essent bonæ, sicut de luce dictum est? Deus bona & in- *Responsio.* commutabili voluntate creauit omnes angelos bonos. Et quia ex his quoſdam per superbiam præfeibat cæluros per incommutabilitatem præscientiæ suæ,diuisit inter bonos & malos. Malos igitur appellans tenebras:bonos appellans lucem:de bonis dicens : Vidit Deus quia boni sunt , de malis nullatenus hoc dixit , ne peccata quæ sunt tenebræ , approbare videretur.

PRIMVM diem spiritalẽ astruis esse creaturã,& quomodo ha- QVAEST. buit vesperam & mane? Omnis creatura antequam tempore XXVI. suo fieret , in ipso Dei verbo prius erat ab angelis cognoscenda, & *Responsio.* sic suo tempore facienda.Quapropter ipsa creaturæ cognitio in semetipsa vespera,in Deo erat manè:quia plus videtur ipsa creatura in Deo quàm in seipsa videatur. Creatura plus scilicet videtur in arte qua facta est, quàm ipsa in seipsa quæ facta est. Propterea enim ait euangelista Ioannes : Quod factum est , in ipso vita erat: *Ioan.1.d.3.* Omnia ergo quæ facta sunt , & vitam non habent, in ipso verbo Dei vita sunt,in seipsis vita non sunt. Cælum, terra, lapis, vitam non habent,& tamen in Deo vita sunt. Viuunt igitur in Deo sine initio,vtique incommutabiliter omnes rationales creaturæ, ac per hoc plus videntur ab angelis sanctis in verbo Dei vbi sunt vita, quàm in seipsis , quia scientia angelorum in comparatione Dei quodammodo vespera est. Sit ergo in cognitione spirituum dies primus,in cognitione firmamenti secundus, in cognitione discretionis terræ ac maris tertius , in cognitione solis ac lunæ & stellarũ quartus, in cognitione reptilium & volatilium quintus, in cognitione iumentorum & ferarum vel hominis sextus. Neque enim diei vnius , quem intelligimus naturam spiritalium creaturarum, id est,angelicarum, sexies facta cognitio,sex dies fecit, propter se- *Appendix.* narij numeri perfectionem. Sed de numeri senarij perfectione aliquid tibi ex scripturis sanctis colligam.Libens adesto,& te totũ ad audiendum præpara. Vnum in numero diuidi non potest , ab ipso enim surgit omnis numerus. Ergo duo diuidi possunt : Sed pars eorum vnum est.Igitur diuisio duorum in bis vnum est:diuisio trium in ter vnum est. Quid autem aliud hic numerus ostendit,nisi trinitatem quæ Deus est? Quæ quamuis tres sint personæ, vnum creduntur in vnitate naturæ. Quaternarius duas partes habet : Nam quarta eius vnum, media eius duo: Vnum videlicet & duo tria sunt . Ecce partes suas,nec vltrà excrescit, nec complet,& ideo imperfectus est numerus.Quinarius autem habet nisi vnum, quod est quinta eius. Senarius ergo numerus perfectus est, quia partibus suis completur: habet enim vnum,quod est sexta pars eius:duo quæ sunt tertia, tria quæ sunt media : Vnum ergo & duo & tria, sex faciunt. Ideoque propter huius numeri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam.Tres ergo hæ partes senarij numeri , demonstrant nobis trinitatem Deum , in trinitate numeri mensuræ & ponderis fecisse omnem creaturam. Plurimũ valere senarij numeri perfectionem, in scripturis sanctis frequẽter reperimus,

reperimus, præsertim in morte Domini simpla, & in resurrectio- A ne eius simpla,& in morte nostra dupla,& in resurrectione nostra dupla. Mors itaque Domini nostri Iesu Christi non fuit in anima, sed in carne sola: Mors verò nostra non solùm in carne,sed & in anima : In anima propter peccatum, in carne propter pœnam peccati. Ille verò quia peccatum non habuit , in anima non est mortuus,nisi tantùm in carne, & hoc propter similitudinem carnis peccati,quam de Adam traxit.Igitur simpla eius mors profuit duplæ nostræ,& simpla eius resurrectio,duplæ nostræ resurrectioni profuit. Est etenim mors carnis eius & resurrectio eius , mors carnis nostræ & resurrectio eius , & mors animæ nostræ & resurrectio eius : Mors autem carnis eius & resurrectio eius, duas mortes nostras,& duas resurrectiones nostras significat. Vnde si addas ad vnam mortem Domini & vnam resurrectionem eius,quæ duo faciunt, quatuor, hoc est, duas mortes & duas resurrectiones nostras,sex fiunt : Ideoque simplum Domini bis & duplum nostrum bis, tria bis sunt,& tria bis secundum quod suprà diximus, partes sunt vnde senarius numerus est. Nam & trigintafex horæ, quibus Dominus fuit in inferno,huic simplo & duplo congruunt. Duodecim ergo horæ fuerunt diurnæ, & vigintiquatuor nocturnæ. Item vigintiquatuor ad duplam mortem nostram concinunt , & illæ duodecim horæ ad mortem Domini simplam. Reuera enim *Ioan.2.d.20* & natiuitas eius senarium numerum habet. Quadraginta enim & sex annis ædificatum esse templum asserunt Iudæi in Euange- B lio,quod intelligitur de corpore Domini.Quadraginta & sex anni pro diebus positi sunt : Quadraginta & sex diebus dicunt infantem formari in vtero , & subinde vsque in diem parturitionis augmentari. Quadragiesſexies quippe seni,fiunt ducenti septuagin- *al.*decem. ta sex, qui faciunt menses nouem & dies * sex. Computa ergo ab octauo kalendas Aprilis quando passus est Dominus,nam & tunc etiam creditur fuisse conceptus , vsque in diem octauum kalendas Ianuarij, & reperies dies ducentos septuagintasex , qui constant *Luc.13.c.* per senarium numerum.Quid de illa muliere in Euangelio,quam *11.* decem & octo annis curuauerat sacanas, quam sanauit Dominus, dicemus? quia & ipsi anni senarium numerum habent. Ter enim seni octodecim sunt. Illa itaque mulier intelligitur figurare genus *Sex ætates mundi. Esse vetus opinatur inq. 55.* humanum , quod sexta ætate seculi à captiuitate diaboli redempror noster Dominus Iesus liberauit. Prima ætas est ab Adam vsque ad Noë.Secunda ætas est à Noë vsque ad Abraham. Tertia ab Abraham vsque ad Dauid. Quarta à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis.Quinta à transmigratione Babylonis vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Christi. Sexta quæ nunc agitur, donec excelsus veniet ad iudicium.Sexta igitur ætate seculi reformatur genus humanum ad imaginem Dei. Profectò enim anni decem & octo , non solùm sex ætates, sed etiam tria tempora euidenter demonstrant. Vnum scilicet ante legem, alterum sub lege, C tertium sub gratia. Quinimò & ipse annus senario numero continetur,habet enim dies trecentos sexagintaquinque. Sexies autem sexageni , sunt trecenti sexaginta. Remanent profectò dies quinque & quadrans. Quinque autem dies sexies,sunt mensis. Tamen etiamsi illum quadrantem pro die ponas,à parte totum, sex faciũt. Ecce quantum me Dominus adiuuit,de senarij numeri perfectione, etsi non quantum volui, tamen quantum potui reddidi ratio- nem. QVOMODO autem diuisæ dicuntur aQVAEST. quæ quæ erãt sub firmamento, ab illis quæ erant supra firmamen- XXVII. tum ? Ordo enim elementorum & pondus , non sinunt vt sit aquarum substantia supra cælos.Aqua enim cedit terræ,& aëri cedit aquæ, & ignis cedit aëri. Nullo modo enim potest fieri, vt secun- dum elementum quod est aqua,sit supra quartum, quod est ignis. *Gen.1.d.6.* Et quomodo dictum est, Fiat firmamentum in medio aquarum, *Responsio.* & diuidat aquas ab aquis? Quo modo & qualeslibet sint aquæ illæ quas scriptura docet supra cælos esse, easdem esse ibi minimè dubitemus.Sicut enim nubes istæ,quæ vtique aquæ sunt,feruntur supra aëra,quod est tertium elementum :ita fieri posse arbitror, vt aquæ tenues atque subtiles ferantur supra cælum. Nam ex hoc pondere elementorum multi philosophi resurrectionem carnis illudentes , non posse fieri, inquiunt, vt homo qui vtique ex terra factus est , sit in cælo. Sed hos veritas conuincit , quæ facit multa animalia terrena in aëre volitare , & aquam esse supra aërem , & D ignem vtique quod est quartum elementum , esse in terra. Ergo Dei potentia quæ hæc facere approbatur , facit vt & homo & aQVAEST. qua sint supra cælum. SI totam terram aqua tegeXXVIII. bat, non erat locus vbi aquæ congregarentur , dum totam terram *Gen.1.e9.* aqua tegebat. & quomodo scriptura dicit , Congregentur aquæ *Responsio.* quæ sub cælo sunt in locum vnum,& appareat arida? Totam terram aqua tegebat sicut rarissima quædam nebula,quæ postea in vnum redacta atque collecta est , vt posset etiam terræ species apparere : & terra longè lateque subsidens , potuit concauas partes præbere, quæ confluentes aquas susciperent, vt arida appareret.

QVAEST. XXIX. *Gen.1.d.31. Mat.10.c. 18. Responsio.* Omnia quæ fecit Deus,bona valde:cur rursus Dominus in Euangelio dicit, Nemo bonus nisi solus Deus? Quòd homo sit bonus,idem ipse Dominus in Euangelio dicit , Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona. Sed vt hoc diceret , Nemo bonus,nisi solus Deus: illi scilicet respondebat qui vitam æternam ab eo quærebat : Illi, qui tantum hominem arbitrabatur, dicens: *Mat.19.d. 16.* Magister bone.Ideoque sic respondit,dicens: Quid me dicis bonũ?

Aug. append.10.4.

A Nemo bonus,nisi solus Deus:id est,formam istam assumptã quam cernis , videbunt boni & mali , pij & impij , non tamen erit eis in bonum qui mala agunt. Ergo non me dicas secundum hanc formam bonum, quam videbunt & illi qui me pupugerunt. Est alia forma,quam non videbunt impij,quam non videbunt nisi soli iusti, secundum hanc formam bonus sum eis, qui digni fuerint me videre. FONS , inquit sancta scriptura , ascen- QVAEST. debat de terra, irrigans vniuersam faciem terræ. Si vniuersam ter- XXX. ram irrigabat, ergo & montes irrigabat , quia & montes vtique terra sunt.Si verò & montes irrigabat, diluuium erat. Et si diluuiũ erat,quomodo terra germinauerat herbam virentem & facientem semen : aut quomodo habitabat homo in terra,si vniuersam terram aqua tegebat? Fons ibi ponitur singularis pro plurali nu- *Responsio.* mero. Hoc enim si solicitè inquiramus , in scripturis sanctis frequenter reperiemus.Habes nempe in Psalmo, Misit in eos muscã *Ps.77.e.45.* caninam,& comedit eos,& ranam, & exterminauit eos : cùm vtique nec vna musca , nec vna rana fuerit. Et alibi in Psalmo dixit, Et venit locusta:non ait locustæ,sed locusta. En habes singularem *Ps.104.c.32* numerum pro plurali.Secundum id quod ait nobilissimus quidam *Virg. 2. Aen.* poëtarum , Vterumque armato milite complent. Porrò autem propter vnitatem naturæ dictum est vnus fons , vt omnes intelligamus qui sunt in terra,quia quodammodo omnes ex vnius abyssi natura manant.Nam quod ait, Irrigabat vniuersam faciem terræ,non totam terram rigabat,sed partem. A toto enim partem significauit , quemadmodum dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit ; cùm non mortuus fuerit neque resurrexerit nisi secundum carnem. TVLIT ergo Deus homi- QVAEST. nem, ait scriptura, & posuit eum in paradisum voluptatis,vt ope- XXXI. raretur & custodiret illum. Quid,rogo, operaretur & custodiret, *Gen.2.c.15.* paradisum ne an aliud? Ista sententia duplicem intelligentiam *Responsio.* parit. Siue enim operaretur homo paradisum,id est,in paradiso aliquid operaretur , non necessitate victus , sed *ad delectationem *al.* delectaoperabatur: adhuc enim non peccauerat,nec ei terra spinas & tri- *tione.* bulos germinauerat , vt in sudore faciei suæ ederet panem suum. Hoc nempe meruit post peccatum. Ante peccatum igitur non indigentia,non necessitate,sed sola,vt diximus,voluptate operabatur paradisum per agriculturam, & custodiebat per disciplinam. Non contra bestias neque contra animalia aliqua paradisum custodiebat,sed sibi , scilicet ne amitteret peccando, quem custodire poterat obediendo. Siue ipsum hominem posuit Deus in paradiso vt operaretur & custodiret : operaretur scilicet vt bonus esset, & custodiret vt tutus foret.Quidlibet horum dicatur, siue homo paradisum operaretur per agriculturam, & custodiret per disciplinam: siue ipsum hominem Deus operaretur vt bonus esset, & custodiret vt tutus esset, quiduis horum intelligas , rationem vtercque intellectus non impedit. CVM Deus minetur ho- QVAEST. C mini mortem die quo cibum vetitum tetigerit , cur eo die mor- XXXII. tuus non fuit? Sic enim scriptura dicit , In quacunque die come- *Gen.2.c.17.* deris ex eo,morte morieris. Quatuor esse mortes scriptura san- *Responsio.* cta euidenter ostendit. Prima mors est animæ , quæ suum deserit creatorem,cùm enim deserit peccat. Sine,inquit Dominus in Euangelio , mortuos sepelire mortuos suos. Ecce habes mortuos se- *Mat.8.c.22.* cundum animam , scilicet sepelientes mortuos. Et quos sepeliunt? Secundum carnem mortuos. Hæc itaque sententia duas mortes manifestissimè docet,vnam *animæ,alteram corporis. Tertia au- *th*animatem est solius animæ, quam, dum ex hoc corpore exierit, patitur, *rum,alterã* secundum illud quod in Euangelio de diuite legimus , Pater A- *corporum.* braham , inquit diues, mitte Lazarum vt digito suo refrigeret lin- *Luc.16.f.* guam meam , quia crucior in hac flamma. Quarta est mors, cùm 24. anima recipiet corpus, vt in ignem mittatur æternum : secundum illud quod Dominus in Euangelio de futuro iudicio ait , Ite in *Mat.25.d.* ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Die itaq; 41. quo peccauit Adam,in anima mortuus est. Sicut enim corpus viuit ex anima , ita anima vt beatius viuat, viuit ex Deo. Ergo deserta anima Adæ à Deo, iure dicitur mortua prima morte, ex qua tres postea secutæ sunt mortes. Vt enim hæ subsequerentur , primòpræcesſit desertio Dei, secundum quòd eo die quo peccauit Adam mortuus est. QVOMODO poterat ti- QVAEST. mere mortem Adam quam nullatenus sciebat? Sicut enim XXXIII. nos scimus resurrectionem quam nunquam experti sumus , nec *Responsio.* vidimus,ita ille sciebat mortem. Scimus quoque quòd exiens anima à corpore suo faciat mortem,& dum reuersa fuerit, in corpore suo faciet resurrectionem. Ecce scimus resurrectionem quam nunquam experti sumus.Sic & ille sciebat vtique mortem , non adhuc per experientiam, sed per scientiam. Sciebat quippe quid esset viuere,& per priuationem vitæ sciebat vtique mortem. Sicut sciuntur tenebræ per priuationem lucis , & sicut scitur silentium per priuationem vocis,& sicut scitur vacuum per priuationem corporis , ita sciebat mortem per priuationem vitæ.

ADDVXIT Dominus cuncta ad Adam animalia & volatilia, QVAEST. videnſque ea,nomina imposuit. Et de muliere paulo pòst dicitur: XXXIIII. Videns ergo mulier quòd bonum esset lignum ad vescendum, &c. *Gen.1.e.19. Gen.3.a.6.* Ecce manifestissimè scriptura ostendit amborum oculos apertos fuisse.Nec enim fas est dicere primos homines cæcos factos. Et cur post paululum post ligni vetiti tactum, eadem scriptura dicit, Aperti sunt oculi amborum?Nisi enim oculos haberent apertos, nec ille animalibus nomina imponeret , nec illa videret ligni pulchri-

tudinem. Hoc quippè verum est, quia apertos oculos habebant, & tamen nisi ad aliquid clausi essent, nullatenus scriptura diceret, Aperti sunt oculi amborum. Aperti sunt, scilicet non ob aliud nisi ad inuicem concupiscendum, vt esset lex in membris, repugnans legi mentis: vt etiam in ipsis membris esset non voluntarius motus, iusta scilicet Dei vindicta, vt homo qui noluit esse subiectus Deo, non haberet subditum corpus. Ergo in eo aperti sunt oculi amborum, vt mouerentur concupiscentialiter membra.

QVAEST. XXXV. Responsio.

CVM audissent vocem Adam & Eua, ait scriptura, Domini Dei deambulantis in paradiso, absconderunt se: Rogo quænam est ista deambulatio? Absit vt Deus qui est trinitas, ex hoc quòd eius dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur. Omne siquidem corpus locale est, & omne locale vtique corpus est. Deus verò incorporea res est, nec temporaliter mouetur, nec loco continetur, neque de loco ad locum transfertur. Eius namque deambulatio intelligenda est per aliquam creaturam factam, quam creaturam hominem fuisse ex ipsius circumstantia scripturæ intellectum à maioribus recolo.

QVAEST. XXXVI. Deut. 6.a. 3. Responsio.

CVM Deus vnus sit, dicente scriptura, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: quomodò ipse dixit, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est? Nobis enim pluralitatem insinuat. Deus quamuis vnus sit, tamen trinitas est, pater scilicet, & filius & Spiritus sanctus. Vnus ex nobis dictum est, non propter pluralitatem deorum, sed propter pluralitatem personarum.

QVAEST. XXXVII. Responsio.

MVLTA vtique videmus animalia ex corruptione corporum, maximè mortuorum nasci. Numquid tunc creata sunt quando ipsa corpora? Absit, vt tunc creata dicantur quando ipsa corpora, sed corporibus insita sunt quodammodo, quæ sunt suo tempore exorta. Sicut enim semen cuiuslibet arboris habet quandam vim, vt cùm obrutum fuerit in terra oriatur, & virgultum producatur, deinde ramis nihilominus constipata dilatetur, & frondibus, deinde floribus decorata fructificet: ita est & in corpore, vt ita dicam, quoddam seminarium, vnde suo tempore curante prouidentia Dei, aliqua genera animalium oriantur.

QVAEST. XXXVIII. Gen. 1.b. 11. Responsio. Eccl. 11.a. 1.

CVM Deus dixerit, Germinet terra herbam virentem, & afferentem semen & ligna fructifera: Ligna infructuosa, vel spinas vel tribulos quando fecit? Simul omnia Deus fecit, dicente scriptura: Qui viuit in æternum, creauit omnia simul. Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus afferunt adiumenta: quia & reuera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certè ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium. Nam quantum vtilitatis inueniatur in eis, tu ipse considera. Proinde quia à fruendo dicitur fructus, & ab omni ligno possumus habere aliquod adiutorium, iure nullum lignum dicimus infructuosum. Spinæ autem & tribuli quamuis post peccatum homini nascantur ad laborem dicente scriptura: Terra spinas & tribulos pariet tibi: tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia iam erant vtique ad pastus pecorum vel volatilium facta, non ad augendam hominis pœnam producta.

Gen. 3.c. 18.

QVAEST. XXXIX. Sap. 11.c. 21 Responsio.

SI omnia in numero & mensura & pondere Deus disposuit, sicut sancta scriptura testatur, ipsum numerũ & mensuram & pondus vbi disposuit? Numerus & mensura & pondus ipse Deus est: Ipse est numerus sine numero, à quo est omnis numerus: Ipse est mensura sine mensura, à quo est omnis mensura: Ipse est pondus sine pondere, à quo est omne pondus. Omnia ergo in numero & mensura & pondere disposuit, tanquam si diceret, omnia in se disposuit. Non enim creaturam eam extra se, aut alicubi vidit, vt sicut homines, memoria retineat quæ faceret. Omnis enim causa creaturæ, voluntas est creatoris. Hoc ibi est voluntas, quod natura. Sic tamen æterna est illi natura, sic est æterna voluntas. Non enim accidit Deo huiusmodi noua aliqua cogitatio ad formandas creaturas. Proinde omnia in se trinitas Deus disposuit, quia in se cuncta habuit quæ fecit. Intelligitur & aliter: Omnia in numero & pondere disposuit: id est, omnia quæ fecit, numerum & mensuram & pondus habent.

QVAEST. XL.

NVMQVID nam sic adduxit Deus ad Adam cuncta animantia terræ, & vniuersa volatilia cæli, quomodo adducunt aucupes vel venantes ad retia? An forsitan vox de nube facta est iussionis, quam intelligerent tanquam rationales animæ, & ea audita illi omnes obedirent?

Responso.

Non hoc acceperunt animantia vel volatilia cæli, vt sint rationis capacia, per quam obedire possint creatori suo: in suo tamen genere obtemperant Deo, non rationalis voluntatis arbitrio, sed ficut mouet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporaliter motus. Mouet itaque seipsum sine tẽpore & loco, mouet creatum spiritum sine loco temporaliter, mouet creaturam corpoream temporaliter & localiter. Præcedit igitur substantia quæ temporaliter tantum mouetur, illam quæ temporaliter & localiter mouetur. Præcedit itaque substantia quæ nec temporaliter nec localiter mouetur, illam quæ tantum temporaliter mouetur. Ipse spiritus conditus mouet seipsum per tempus sine loco, mouet corpus per tempus & locum. Spiritus verò creator mouet seipsum sine tẽpore & loco. Igitur spiritus rationalis, qui est in hominibus, siue irrationalis, qui est in bruris, eius iussis mouetur. Sed rationalis habet intelligentiam, per quam iudicare possit, vtrum iussis cõsentiat, aut non consentiat. Animalia verò reptilia ac volatilia non acceperunt hoc iudicium, pro suo tamen genere atque natura ad iussa aliquo actu propelluntur. Vnde angelica natura iussa Dei perficiens, mouet iussis omne genus animantiũ, docens id quod nescit. Si etenim homines possunt nonnulla animalium genera mansueta facere, ita vt quasdã voluntates hominum facere videantur, quanto magis hoc angeli possunt?

QVÆ causa fecit, vt QVAEST. XLI. tus creatus qui mouetur in tempore, non moueatur etiam in loco?

Deus qui instituit tempora, & est ante tempora, nihil in eo est præteritũ & futurum, nullum consilium nouum, nullaq; noua cogitatio: quia scilicet si noua, tunc etiam accidens. Si verò aliquid accidit Deo, iam non est immutabilis. Nihil illi accidit, nulla noua cogitatio, nullum nouum consilium, ideo non mouetur in tempore. Igitur immutabilis Deus est. Spiritus verò conditus, sicut est angelorum, quanquam sine tempore contempletur Dei æternitatem, veritatem, charitatem, tamen quia ex tempore in inferioribus iussa Dei perficiunt, iure creduntur moueri in tempore. Corpora verò sua in loco mouent, dum descendunt de cælo & ascendunt in cælum. Spiritus itaque hominum mouetur in tempore, reminiscendo præterita, & futura expectando, aliqua noua discendo. Neque enim cùm recordor aliquam lectionem aut aliquam ciuitatem, sicut motus est spiritus meus cogitando, vt hæc recordaretur ex tempore, ita motus est & loco. Quòd si loco moueretur, aut in cælo aut in terra moueretur, quia sine cælo & terra nullus est locus. Vbi autem fuit ipse spiritus, in cælo an in terra, vt viderct ipsam lectionem vel ipsam ciuitatem? Ergo si in nullo loco vidit, vt recordaretur, in seipso vidit. Et quia initium habet etiam cogitatio, & omne quod initium habet, etiam tempus habet; igitur secundum suprà dictam rationem, spiritus creatus per tempus moueri potest, non per locum: Spiritus creator sine tempore & loco: corpus autem & loco & tempore.

Responsio.

CVM requies non sit nisi post laborem, cur Deus requiescere dicitur? An & ipse opere fatigatus est, vt requiescere dicatur? QVAEST. XLII.

Non in aliqua creatura tanquam eius bono indigens requieuit Deus, sed in seipso. Denique non in aliquo dierum, sed post sexti diei opera requieuisse legitur. Vnde liquidò apparet, nullam creaturam Deum per indigentiam, sed sola bonitate fecisse. Quòd si in aliqua creatura requieuisset, aliquam creaturam indigens fecisset. Ergo quia nullam creaturam per indigentiã fecit, proinde in nulla creatura requieuit. Nam quod dicit scriptura, requieuisse Deum in die septimo ab omnibus operibus quæ fecit: hoc intelligi posse arbitror, quòd non in ipsum diem, tanquam eius bono indigens, quo sit beatior requieuerit, sed ipsum diem septimum, id est, angelicam naturam adduxisse ad requiem suam: vt viderent scilicet in Deo sicut omnem formandam creaturam, ita & illum viderent quòd nullam creaturam pro indigentia, sed sola bonitate fecisset. Hoc enim arbitror posse intelligi requiem Dei. Intelligitur etiam aliter requies Dei, id est, cùm nos post bona opera requiescere facit, secundum illum modum quo dixit Deus ad Abraham, Nunc cognoui quòd timeas Deum: quod intelligitur, cognoscere fecisti. & hic intelligitur requiescere Deus, cùm sanctis suis requiem præstat. Item aliter requiescere dicitur Deus à condendis nouis creaturis, quia post editionem sex dierum operum, nullam deinceps condidit de nouo creaturam. Nam quod ait, Pater meus vsq; modò operatur, & ego operor, non nouam creaturam condens intelligitur, sed quam condidit administrans & conseruans.

Gen. 22.c. 12.

Gen. 2.d.2.

Ioan. 5.a.17.

QVOMODO loqui serpens poterat in paradiso, cùm fuisse appareat irrationale animal, cui loqui non competit? Serpens per se loqui non poterat, quia non hoc à creatore acceperat. Assumpsit enim in ministerium illum diabolus, vtens eo velut organo, per quod articulatum sonum emitteret. Per illum nempe verba faciebat, & tamen hoc etiam ille nesciebat. Natura ergo rationis expers subditur rationali creaturæ, sed tamen non tantùm quantum vult ex ea & in ea facit, sed quantum à creatore acceperit.

QVAEST. XLIII. Gen. 3.c.1. Responsio.

ET si non intelligunt serpentes, quomodo audiunt verba Marsorum, vt ad incantationes eorum de speluncis exeant suis?

QVAEST. XLIIII. Responsio.

Licet intellectum non habeant, tamen sensu corporis nullatenus carent. Habent enim & visum, & auditum, & odoratũ, & gustum, & tactum. Et ideo quamuis audiãt verba Marsorum, nequaquam tamen intelligunt. Non enim obediunt intelligendo, sed vt de antris ad verba Marsorum exeant, permittente Deo coguntur à diabolo. Vnde datur testimonium de illo primo facto, quòd primum hominem diabolus per serpentem decepit in paradiso.

NVMQVID quia opus erat Adæ, vt ei coniunx fieret, aliter nõ poterat fieri, nisi vt dormienti costa detraheretur, ex qua coniunx ædificaretur?

QVAEST. XLV. Responsio.

Poterat Deus etiam aliter facere, sed ideo congruentius iudicauit vt sic faceret, vnde aliquid significaretur. Sicut enim dormienti Adæ costa detrahitur vt coniunx efficiatur, ita & Christo morienti de latere sanguis effunditur, vt ecclesia constituatur. Communicans nempe corpori & sanguini Christi, efficitur ecclesia Christi coniunx.

QVOMODO intelligendum QVAEST. est quod dicit Adam, Quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna? Beatus apostolus Paulus hoc capitulum sibi ponens expositi, dicens, Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & in ecclesia. Sed quomodo Christus reliquit patrem, cùm vna substantia sit cum patre? An alicubi esse poterit sine filio: cùm de ipso filio qui est sapientia, dicatur, quòd attingat à fine vsque ad finem forciter, & disponat omnia suauiter? Ergo si ibi est filius vbi & pater, non potest esse pater sine filio, nec filius sine patre. Quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita & inseparabiles in personis. Sic enim ipse filius de patre dicit in Euangelio, Qui me misit, mecum est.

XLVI. Gen. 2.d.24. Responsio. Ephes. 5.g.32. Ioan. 8.d.29.

Quomodo ergo dereliquit patrem vt adhæreret vxori suæ, id est, ecclesiæ suæ: nisi illo modo quo Apostolus dicit, Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualẽ Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens? Ipsa ergo formæ seruilis acceptio, est exinanitio, & ipsa exinanitio quanquam non sit diuinitatis abolitio aut naturæ amissio, tamen propter formam serui in qua dignoscitur apparuisse, iure dicit Apostolus patrem reliquisse. Reliquit & matrem, scilicet synagogam, veteri Testamento carnaliter inhærentem, & adhæsit vxori suæ, id est, ecclesiæ suæ sanctæ, vt in pace noui Testamenti essent duo in carne vna.

Phil. 2.a.6.

QVAEST. XLVII. Gen. 4.a.3. Responsio.

CVR Cain ex terræ fructibus munera reprobantur, & Abel de adipibus gregis sui munera suscipiuntur? Cain typum gerebat Iudæorum, qui illa temporalia sacramenta secundum vetus Testamenti nouiq; fidẽ, contempta & euacuata sunt, & Christianorum sacrificia quæ ex innocentia Christi innocentis agni constant, laudãtur, quæ significabãt ipsius Abel ex otiibus munera. Munera igitur Cain non accipiuntur. Vnde etiam dicitur in Psalmo, Oblationes & holocausta noluisti, &c.

Psal. 39.b.7

QVAEST. XLVIII. Responsio.

QVID significat, quòd Cain fratrem suum Abel in agro interfecit? Iam superius diximus Cain significare Iudæos qui Christum occiderunt. Occiditur itaq; Abel minor natu. Occiditur Christus caput populi minoris natu à populo Iudæorum maiore natu. Ille in agro, ille in Caluariæ loco.

QVAEST. XLIX. Responsio.

QVOMODO intelligendum est, quòd sanguis Abel legitur de terra ad Dominum clamasse? Sanguis Abel significat sanguinem Christi, quo vniuersa ecclesia accepto dicit, Amen. Nam qualem clamorem faciat vniuersa ecclesia dum potatur sanguine Christi, & dicit Amen, cuipse si potes considera. Iudæi ergo qui intelliguntur in persona Cain, quoniam non credentes in Christo, non potãtur sanguine Christi, maledicti sunt super terram. Super illam scilicet terram quæ aperuit os suum per cõfessionem, & bibit sanguinem fratris sui: id est, Christi sui. Quem quia Iudei non bibũt, ideo maledicti sunt.

QVAEST. L. Responsio.

QVID significat quòd Enoch septimus ab Adam cum Deo ambulauit, & non apparuit? Enoch septimus ab Adam transfertur ad Deum, & septimo requies promittitur sanctis, quia in sexta ætate fœculi reformantur in agnitionem Dei, vt transferantur ad requiem.

QVAEST. LI. Responsio.

QVID significat, quòd Noë per aquam & lignum liberatur? Aqua significat baptismũ, & lignum crucem. Sicut Noë per aquam & lignum liberabatur, ita & ecclesia baptismo & passionis Christi signaculo liberatur.

QVAEST. LII. Responsio.

QVID significat quòd arca de lignis quadratis constructa erat intrinsecus, & extrinsecus bitumine liniebatur? Sicut arca de lignis quadratis constructa est, ita & ecclesia de sanctis construitur. Quadratum enim in quacunq; parte posueris, fortiter stat: & sancti in quibuslibet tentationibus stabiles permanent, non aduersitatibus, non prosperitatibus cedunt. Bitumen enim significat charitatem: per quam sancti nec illis scandalis quæ fiunt ab his qui intus sunt cedunt, nec illis quæ fiunt ab his qui foris sunt: & seruant vnitatem spiritus in vinculo pacis, tolerantes & malos Christianos qui sunt in ecclesia: & hæreticos qui sunt foris & extra ecclesiam.

QVAEST. LIII. Responsio. Psal. 118.32

QVID significat, quòd arca in longitudine habuit trecẽtos cubitos, & in latitudine quinquaginta, & in altitudine triginta?

Sancta ecclesia vt faciat mandata Dei, adiuuatur spiritu Dei, dicente Psalmographo, Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum. Nisi dilatatum cor habuisset, viam Domini minimè cucurrisset. Et vnde dilatatur cor, nisi per charitatem spiritalem? Hinc & beatus Paulus apostolus simili Psalmographo voce consentit, Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Vnde quæso dilatatum est? Gratia, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Ergo accepto Spiritu sancto operatur ecclesia cũ dilatatione præcepta Dei, quæ sine gratia Spiritus sancti nequaquã poterit operari. Hũc enim spiritum septiformem scriptura sancta commemorat & cõmendat. Septies ergo septem fiunt quadragintanouẽ, & addito vno vt compleatur numerus, fiunt quinquaginta. Vnde & Dominus ascendens in cælum, quinquagesimo die misit Spiritum sanctũ, vt corda credentium dilataret. Trecenti verò cubiti significant decem præcepta legis. Decies autem triginta, fiunt trecenta. Sed hæc præcepta non possunt impleri nisi charitate faciente, id est, Spiritu sancto, qui significatur in latitudine quinquaginta cubitorum. Idcirco arca vtrumque numerũ habet. Nam & ipsa opera bona propter supernum finem facit ecclesia, quod significant triginta cubiti altitudinis. Re enim vera spiritus est altitudo nostra, ipse scilicet trecenarius doctrinam euangelicam consecrauit. Ipse est & supernus finis, atque omni bono opere indubitanter ecclesiam replet.

2 Cor. 6.c. 11 Rom. 5.c. 5.

Act. 2.b. 9.

QVAEST. LIIII. Gen. 7.b. 10 Responsio.

QVID significat, quòd post dies septẽ ex quo ingressus est Noë in arcam, pluit Dominus super terrã quadraginta diebus & quadraginta noctibus?

Quòd post dies septem Dominus pluit super terram, hoc significat quòd omnes qui baptizantur, in spe futuræ quietis, quæ septimo die significata est, baptizantur. Et omnis reatus peccatorum qui in decem legis præceptis admittitur per vniuersum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur: vnde decem per quatuor ducta quadraginta fiunt: siue ille reatus qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, siue qui ad noctes ex rerum aduersitate contractus sit, sacramento cælestis baptismi abluitur.

QVAEST. LV. Responsio. Aduersus Iex.

QVID significat quòd Noë sexcentorum erat annorum, quãdo diluuij aquæ inundauerunt super terram? Sexcenti anni significant sex ætates mundi. Prima ætas est ab Adam vsq; ad Noë. Secũda à Noë vsque ad Abraham. Tertia ab Abraham vsq; ad Dauid. Quarta à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis. Quinta à transmigratione Babylonis vsque ad aduẽtum Domini nostri Iesu Christi. Sexta quæ nunc agitur. Sexcentesimo anno vitæ Noë factũ est diluuium, ita sexta ætate fœculi reformatur homo in agnitionẽ Dei per baptismum.

Q. LVI. Responsio.

QVID significat, quòd de omni genere animalium atque volatilium, immunda bina inducuntur in arcam, & munda septena? Immunda illos homines significant, qui ad schisma sunt fœtiles: munda verò homines sanctos, qui spiritum septiformem accipientes ex fide viuunt. Hinc etiam quidam Poëta ait, Numero Deus impare gauder.

Q. LVII. Virg. eclogæ 8. Responsio.

QVID significat, quòd omnes montes excelsos supercrcuit aqua quindecim cubitis? Octo & septem quindecim faciunt: Octo nempe significant resurrectionẽ, & septem quietem. Hoc itaque mysterium resurrectionis & quietis, supergressum est omnẽ scientiam superborũ sapientium, qui nullatenus potuerũt indagare scientiã resurrectionis & quietis.

Q. LVIII. Gen. 7.a.1. Gen. 8.c. 16. Gal. 5.c. 17.

QVARE cùm ingrederetur Noë in arcã, dicitur ad eum, Ingredere tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorum tuorum tecũ? Seorsum ergo ponũtur viri, & seorsum fœminæ? Et cùm egrederetur de arca, dicitur ad eum, Egredere tu & vxor tua, filij tui, & vxores filiorum tuorum: In ingressione quidem separati, in egressione autẽ coniuncti dicũtur. Horum quippe ingressio istam vitam significat, vbi caro cõcupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, vt non quæcunque volumus illa faciamus, nec quæcunque nolumus illa non faciamus. Egressio autem illam vitam significat, vbi caro iam nullam habebit concupiscentiam aduersus spiritum, vbi nihil erit ex nobis quod repugnet in nobis.

Q. LIX. Responsio. Gen. 8.b.7.

QVID significat, quòd emissus coruus de arca, non est reuersus? Coruus vt non reuerteretur, aut aquis interceptus est, aut aliquo cadauere illectus in fœdit: & significat illos homines qui carnalibus dediti rebus, Dei præcepta contemnunt, & nullatenus pœnitendo ecclesiæ satisfaciũt, vnde & per mala opera recesserũt. Vel certè si aquis ille coruus interceptus est, illos significat qui de ecclesia exeunt, & hæreticorũ baptismo polluũtur. Quamuis enim vnum baptisma sit & hæreticorum, eorũ scilicet qui in nomine patris & filij & Spiritus sancti baptizantur, & ecclesiæ catholicæ: tamen quia foris & extra ecclesiã baptizantur, non sumũt baptismũ ad salutem, sed ad perniciem, habẽtes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et rursum, Animales, inquit, spiritũ Dei non habentes. Et ideirco eos ecclesia non rebaptizat, quia in nomine trinitatis baptizati sunt. Ipsa est profectò forma sacramẽti, ideo dum reuersi fuerint, accipiũt virtutem Spiritus sancti, quẽ ij qui extra ecclesiam baptizantur, non habent.

Eph. 4.a.5. 2 Tim. 3. b. 5 Iude 1. d. 19

Q. LX. Responsio.

QVID significat, quòd Noë vir iustus plãtauit vineam, bibensq; vinum inebriatus est, & nudatus in tabernaculo suo? Deus quodammodo plãtauit gentem Iudæorum, segregando eam à cunctis gentibus. Vnde & circũcisionis signum eis indidit, legem dedit, sacrificia instituit, seipsum in carne venturum in lege prædixit: sed cùm non crederent, in vineæ suo vino, id est, malitia populi passus est, crucifixus est, sputis illitus & illusus. Sed hoc passus est in tabernaculo suo, id est, in gente sua.

Gen. 9. d. 21

Q. LXI. Responsio.

QVID significat, quòd Noë virtutes Spiritus sancti, quę ij qui extra ecclesiam baptizantur, non habent.

QVID significat, quòd Cham pater Chanaan, videns verenda patris sui, exiuit foras, & nunciauit fratribus suis? In duobus filiis maximo & minimo, duo populi significati sunt, vnam vestem à tergo portantes, sacramentum scilicet iam præteritæ atque transactæ Dominicæ passionis: nuditatem patris tegentes, neque intuentes, qui in Christi necem non consentiunt, & cum honorant velamento, tãquam scientes vnde sint nati. Medius filius, hic est populus Iudæorum, ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec vltimus in gentibus credidit, nuditatem patris quia consensit in necem Christi, enunciauit fratribus suis. Per eum quippe manifestatum est & quodammodo publicatum, quod erat prophetiæ secretum. Ideoque sit fratrum suorum seruus. Quid est enim aliud hodie gens ipsa, nisi seruiaria Christianorum, portans legem & prophetas ad testimonium assertionis ecclesiæ, vt nos honoremus per sacramẽtum, quod nunciant illi per literam?

Q. LXII. Gen 12.a.1. Responsio.

QVID significat quòd Abraham, Egredere de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui? Abraham personam Christi portabat. Sicut enim Abraham terram & cognationem suam dimisit, & domum patris sui, & venit in terram quam ignorabat; ita & Christus dimisit gentem suam, scilicet Iudæorum, & venit ad populum gentium. Hic temporalis explanatio hoc habet, moraliter autem eximus de terra nostra, quando diuitias & mundi huius facultates contemnimus. Et de cognatione nostra, id est, de vitiis prioribus, quæ nobis à natiuitate nostra cohærentia velut affinitate quadam & consanguinitate coniuncta sunt. Et de domo patris nostri, id est, omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus.

Q. LXIII. Responsio. Visionum trię genera.

QVOT sunt genera visionum?

Tria. Prima visio est corporalis, secunda spiritalis, tertia intellectualis. Corporalis ergo visio est quæ fit per corpus. Spiritalis, cùm imagines eorum quę videmus, in memoria eondimus. Intellectualis, nec his, nempe cùm ea quæ corporaliter videmus, & imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus; quòd illud sit corpus, illud similitudo corporis. Hunc autem intellectum bestiæ & pecora atque volatilia nullatenus habent. Vident & ipsa per corpus, & eorum quæ videntur imaginaliter * species formatur: vnde & pecora præsepia cognoscunt, & aues ad nidos suos redeunt. Sed nec se ipsa intelligunt quæ sunt, nec illa quæ oculis cernunt.

* al. spiritus.

Postremò corporalis visio sine spiritali esse non potest. Statim ergo vt auertimus oculos ab eis quæ videmus, imagines eorum quæ vidimus, in memoria retinemus. Spiritalis verò visio sine corporali esse potest, vnde & absentes homines recordamur, & in tenebris ea quę vidimus, imaginaliter cernimus. Intellectualis nempe nec corporali indiget nec spiritali. Per intellectum nec corpus videmus, nec imaginem corporis. Per hanc quippe videtur iustitia, charitas, ipse Deus, ipsa mens hominis, quę nullum corpus habet, nec vllam
2 Cor.12.a.2. similitudinem corporis. Ob id & raptus fuerat apostolus Paulus in tertium cælum, id est, ad intellectualem visionem, vt Deum non per corpus, non per similitudinem corporis, sed sicut est ipsa veritas cerneret. Tres ergo cæli, tria sunt visionum de quibus loquimur genera. Ad hoc profectò peruenerat Paulus, vt Deum sic in ista vita videret, sicut sancti post hanc vitam videbunt.

QVAEST. LXIIII. QVOT genera sunt Apostolatus, vel quale nomen sit Apostolus, volo cognoscere. Apostolus interpretatur missus. Apostolorum sunt genera quatuor, à Deo non per hominem, à Deo sed per hominem, per hominem tantùm, & ex se. A Deo etenim missus est Moyses. A Deo & per hominem, sicut Iesus Naue. Per hominem tantùm, sicut nostris temporibus multi fauore vulgi in sacerdotium subrogati sunt. Ex se autem, sicut sunt ipsi pseudoprophetæ. QVOMODO possumus scire qui mittatur à Deo? Illum cognosce missum à Deo, quem non paucorum hominum laudatio vel potius adulatio eligit, sed illum quem & vita & mores optimi exornant, & Apostolicorum actio commendat sacerdotum: vel etiam vniuersorum populorum iudicio comprobatur: qui non appetit præesse, qui nec pecuniam dat vt episcopatus honorem acquirat. Nam de eo qui præsse festinat, quidam patrum eleganter expressit dicens, Sciat se nõ esse episcopum, qui præsse cupit, non prodesse.

Reffutat. Apostolum genera quatuor. QVAEST. LXV. Reffutat.

FINIS.

LIBER QVÆSTIONVM
VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

CENSVRA.

Harum quæstionum stylum constat Augustini non esse. Res verò ipsa ratioque tractandi Augustino indigna. Quæstione II. *dicit Deum, vt diaboli præsumptionem, non potestate, sed ratione destruxerit, mundum fecisse. Quæstione* IX. *cum ostendit cur aliqua in scripturis dicantur immunda, non attingit rationem, quæ Augustino est familiaris, de significatione, sed aliam frivolam ponit, vt immunda dicantur comparatione mundiorum. Quæstione* XIII. *cum reddere conatur causam cur in Sodoma pueri & infantes perierunt, nihil habet cum Augustini doctrina simile. Idem fere iudicium est de quæstione* XIIII. *nam Augustinus longè aliter tractat quæstionem de patrum peccatis reddendis in filios. In eadem vitiat verbo exemplandi, vti prius meliorandi.*

Quæstione XXI. *negat mulierem esse ad imaginem Dei creatam, Gen.*1. *Idem repetit quæstione* XLV. *Quæstio* XXII. *imperitè tractatur. Neque intellexit quid esset iustitiæ perfectio, tractans illud, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. In quæstione* XXIII. *nihil de origine animæ cum diuo Augustino patitur difficultatis, sed definit creari in corpore, inhonestumq; esse dicit animã esse ex anima. Ridiculè ibidẽ addit animam, quia spiritus est, in sicco habitare non posse. Quæstione* XXVII. *disputat contra opinionem Augustini, ridiculis rationibus confirmans non apparuisse Samuelem, sed diabolum & Samuelis spectrum. Passim angelos & dæmones præsupponit incorporeos, quod Augustino non sine certo, qui aliter loquitur. Quæstione* XLI. *dicit contra Augustinum inaniter asseri de Spiritu sancto illud Geneseos, Spiritus Domini ferebatur super aquas. Quæstione* XLIII. *valde stomachatur in Sephte, quem dicit stulte vouisse, & stulte persoluisse: facinorosum vocat, nec in eo vllum agnoscit iustitiæ testimonium contra Apostolum ad Hebræos scribentem. Quæstione* XLVI. *stultos dicit qui asserunt Samuelem functum officio sacerdotis, quod est contra Augustinum lib.* 17. *de ciuitate Dei, cap.*4. *Quæstione* XLVIII. *loquitur more Arrianorum de filio Dei, quem vocat Dei opus & effectum, & significat consilio generatum esse: & generauit, inquit, id est, fecit existere. Quæstione* LIIII. *illud, Tu es filius meus, refert ad naturam humanam secundum quam natus sit Dei filius. Quæstione* LVI. *dicit improbabiliter quibusdam videri Ioseph filium Heli & Iacob: vnius secundum naturam, alterius secundum legem. Cùm Augustinus hoc quibusdam locis sequatur. Quæstione* LVIII. *Et ego nesciebam eum, sic accipis vt dicat eum nescisse quod Christus esset, per quẽ promissio Abrahæ facta impleretur. Quod est ignorasse an esset Messias. Aliter Augustinus super Ioannem. Quæstione* LXIII. *dicit Mariam in morte Domini cum cæteris dubitasse. Quæstione* LXX. *negat eos qui nascuntur filios esse diaboli. Quæstione* LXXIIII. *sic loquitur quasi Deus iniustè egisset, si hominem statim diabolo eripuisset. Quæstione* XC. *Mendax est sicut & pater eius, torquet ad Cain quem dicit patrem diaboli, hoc est, eius qui facit opera diaboli. Idem tractat quæstione* XCVIII. *Quæstio* C. *non est quæstio, sed concio, vt & quædam alię. Quæstione* CII. *dicit iusto viro non competere aliquem accusare: quod simpliciter falsum est. Quæstione* CVI. *inter alia absurda definit ætatem mundi sex annorum milibus. Quod est ab Augustino alienum, & apocryphum. Quæstione* CIX. *Canonem missæ reprehendit, & Melchisedec asserit esse Spiritum sanctum, de quo vide August. de hæresibus cap.* 34. *eumq; esse non summum sacerdotem, sed secundum, inferiorem Christo. Quæstione* CXV. *dicit Abraham cum patre suo idola coluisse. Aliter Augustinus lib.* 16. *de ciu. Dei, cap.*13. *Et hanc quæstionem dicit se Romæ scripsisse, quo post sum baptismum Augustinus non est reuersus. Sub finem quæstionis dicit dæmones quosdam homines diligere. Et in consequentibus Pelagianizat, more Iuliani, vt videre est apud Bedam lib.* 6. *in Cantica. Quæstione* CXVI. *Pascha ait dilectissimi fratres à passione appellati est. Quæstione* CXXIII. *negat Adam & cæteros veteres habuisse Spiritum sanctum. Sed cætera obseruet Lector: plura enim habet ab Augustino & veritate aliena. Ex quæstione* XLIIII. *colligitur authorem vixisse ante Augustinum & Hieronymum. Nonnulli etiam ex multiplici collatione persuasum habent, hoc opus, & commentarium in Paulinas epistolas Ambrosio inscriptum, eiusdem esse authoris.*

QVAEST. I. QVID sit Deus. Deus hoc est quod nulla attingit opinio. Plus est enim quàm quicquid dici poterit aut cogitari. Sed dicamus aliquid, quod licet impar sit, tamen ex aliqua conueniat ratione his quæ Deo digna videntur. Nam vnaquæque natura pro capacitate sui suspicatur de Deo, vt quantum natura distat à natura, tantùm distet sententia à sententia in iudicando quid Deus sit. Quia enim supra omnia est, necesse est vt omniũ mentes excedat. Homines enim quantum possunt aciem mentis extendere, aspiciunt quid Deus sit, opinione non definitione. Angeli autem qui superiores hominibus sunt, quia plus de Deo aliquid sentiunt, non est dubium. Archangeli verò eo ipso amplius: cherubim autem & seraphim, quæ potẽtiæ iuxta Deum esse dicuntur, maiora de Deo sentiunt, non tamẽ comprehendunt penitùs quid Deus sit. Quia nemo nouit patrem nisi filius, nec filiũ quis nouit nisi pater. Igitur Deus est, sicut hominibus videtur, spiritus natura simplex, lux inaccessibilis, inuisibilis, inæstimabilis, infinitus, perfectus, nullius egens, æternus, immortalis omnimodo, à quo omnia initium consecuta sunt: venerandus, diligendus, metuendus: extra quem nihil est, imò in quo sunt quæcunque sunt sursum & deorsum, summa & ima, omnipotens, omnitenens, verè in omnibus diues, quia nihil est quod eius non sit: bonus, iustus, misericors. Bonus, quia fecit existere quod non exiterat. Iustus, quia quæcunque fecit vt proficerent, proprio libertatis arbitrio dimissa sunt: quia tamen non tam perfecta sunt vt labi non possint, seminaria his legis inesse decreuit, naturaliter addens auxilium manifestatæ legis, vt authoritas eius perfecta esset hominibus. Misericors verò, quia peccantibus nõ facilè reddit, sed sustinet vt conuersis ignoscat. Est etiam & seuerus, vt terrore quæ ab eo bene condita sunt conseruentur, ne negligẽtia pareret vitæ præcipitium. Et ne quod mirabilius est prætermittamus, tanta est eius clementia, vt contumelias passus ab his quos fecit sufferat, & prior veniat ad pacem. Numquid non maioris virtutis hoc est, quàm condidisse creaturam, in quo si permaneret nimia bonitas eius, obesset creaturę? Vnde aliquando diligi, aliquando timeri se vult, ne aberrantes ab eo depereant. Hinc est vnde ne patientia eius non vtique ad damnum ipsius, sed ad nostrum omnino contemnenda putaretur, ait: Tacui, numquid semper tacebo? Itaque Deus bonus, & omnia quæ fecit bona sunt. Vnde ergo malum? Nihil est malum nisi prævaricatio boni, dum inconcessa præsumuntur, aut concessa inordinatè fiunt: vt alibi mandatum, alibi peccatum fiat, vt quando quod in vxore concessum est, sit in meretrice, & quod Deo offerendum erat, offertur diabolo: & cùm quis non tulit suum, sed alienum, & cùm prævaricatorem occidi liceat, occiditur innocẽs. Nulla igitur natura probatur malum. Voluntas autem est accidẽs naturæ, cõcepta ex causis, quæ malè mouetur dum excedit modum vt illa gerat quæ naturæ suæ non sunt. Causæ autem prævaricationis oriuntur ex sensibus, quando aliquid malè videmus aut audimus. Quem errorem hæc res facit, quia homo non est Deus, qui solus errare non potest. Natura igitur hominum proprio arbitrio remissa & dimissa est, vt possit facere quod vult: vt si bonum naturæ suę exercitatio melioret, honorabilior sit: si autem infirmet vigorem suum, contumelia dignus habeatur huiusmodi, facit enim quod contra se sit. Non est minimũ quod concessum est homini, vt cùm recta sequitur, gaudeat in se, sed per id opere suo videt se meliorem: aut certè imputet sibi, qui cùm potuit non dedit operam vt melioraret se bonis. Si autem homo potestatis suæ non esset, subiectus fuerat necessitati, vt neque boni operis haberet gloriam, neque mali pœnam, sed fuisset vnum ex pecoribus. Quoniam ergo ad vtrumque facti sumus possibiles, vt per negligentiam delinquamus, si quod bene audire & videre debemus, malè, id est, extra normam & rationem audiamus: per vigilantiam autẽ naturæ bonum custodiamus: & cauti esse semper non possumus, quia, sicut dixi, ad vtrumque facti sumus possibiles. Si peccamus, non iam condemnamur, nisi iterum delinquamus, iam quasi proditores. Qui enim semel peccauerit, reparare se debet ne denuo peccet: ne par sit ei qui se vicerat, vt iterum si non peccet iam superior habeatur: qui ea qui semel elisus est, bis triumphabit. Hæc iustitia est, vt quia colluctatio est in mundo, qui propensior ad peccandum est, in non peccando coronetur. Nihil ergo in Dei opere malũ est. At si à quib usdam mala quędã dicantur, vt venenum,

venenum, aut tenebræ, quia corpora nostra vim veneni ferre non possunt: malum dicant etiam ignem aut aquam, & ferrum vel plumbum, quia multum ab auro distat, malum dicatur. Ad comparationem enim lucis tenebras condemnãt, cùm sciant pro loco suo necessarias esse, sicut plumbum aut testam. Nam vtique requiẽ dant post laborem. Igitur omnis qui colluctatur in mundo, sic eniti debet, ne in re aspera victus abscedat: & fiat reus, vix aut tardè se reparans, & fortè inter hæc proueniat exitus, & exeat hinc cum peccato. Qui enim omni virtute nititur, si elisus fortè fuerit, quasi vir cadit, nec succenset ei quisquam, sed hortatu quodam animum eius reparat. Videt enim eum propositum habuisse vincendi, & sperat talem posse proficere ad victoriam, quem non sine fatigatione sui hostis elisit. Qui enim facilè vincitur, non habet animum resistendi: nec vincitur, sed consentit. Hic acerbius peccat. Huiusmodi vix ad veniam admittendus est, qui votum habet delinquendi. Qui enim id meditatur ne peccet, etiam si peccauerit, non asperè peccat. Quoniam diligentibus Deum aliquando minora peccata subrepunt. Quanto autem minora sunt, tanto subtiliora, & dum contemnuntur non vitantur. Maiora enim longè apparent. Ac per hoc qui in maioribus peccat, voluntatis eius est crimen. Sanè quoniam superius peccata ex sensibus orta capere diximus, dum contra legis imperium vel rationem aliquid aspicimus aut audimus, id est, si solem videntes adorandum eum putemus propter pulchritudinem eius, tunc malè videmus: quia ad iniuriam pertinet creatoris communis, vt quod illi soli debitum est, deputetur creaturæ: Quippe cùm ab eo prohibitum sit per legem. Aut cùm corpora bene composita & decora videmus, aut aliquid proximi si concupiscamus, aliter ea aspicimus, quàm mandat lex: tunc facimus peccatum quod vocatur malum. Sed fortè dicatur, Nihil igitur formosum debuit fieri ne nos peccaremus, vt tutela nostra ex aliorum deformitate constaret? Quod si esset, nec ferrum esse, nec de eo fierent homicidia. Neque lucerna in vsu esset, ne fures lumine eius ad effringendum verentur, vt quod magnopere omnibus vtile est, deesset propter quorundam vaniloquia. Cùm constet nos semper omnia aspicere, nec tamen semper omnia concupiscere: quia non illorum vitium, sed nostrum est cùm sumus negligentes, quod constat ex interuallo creari quia non sumus quod Deus est. Sic autem malè audimus, si audientes idola deos esse, consentiamus, aut si turpia cantantibus, aurem accommodemus. Tunc autem bene audimus, si audientes de Deo quòd vnus sit, oblectemur. Si quis autem contra legem aliquid audiens assentiat, peccat, & hoc erit malè audire.

QVAEST. II. CVR Deus mundum fecerit? Fecit quia est opifex, aut negetur si non est. Sed esse, ipsa opera manifestant. Fecit ergo vt esset quod ante non erat, quia sine dubio melius est esse, quàm non esse. Si dicatur, Numquid inane fuit aliquid vbi faceret, aut quid prius erat vbi fecit? Hoc vas electionis apostolus Paulus paucis
Act.17.f.18 absoluit. Ait enim cùm de Deo esset sermo: In ipso viuimus & mouemur & sumus: hoc est, omnia in Deo, quia vbique est & ante omnia solus ac æternus, inuisibilis omni creaturæ. Et ne mysterium prætermisisse videamur, aut potius ignorasse cur mundus factus sit, dicimus diaboli apostasiam multos angelos, id est, spiritales potentias secum in præuaricationem traxisse, dum voluit sibi regnum impia præsumptione defendere: quod propheta
Esa.14.f.12 Esaias significat, dicens: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris: id est, qui cæteris lucidior apparebas? Erat enim quasi princeps multorum, inter quos clarior erat, & cum quorum societate ad impium descendit certamen. Videns enim infra se multas spiritales potentias, quippe cùm in paradiso Dei præstantior esset cognitione mysterij cælestis, ipsa elatione inflatus, voluit dici Deus: hac scilicet ratione qua etiam in præsenti vita exemplum eius quosdam imitatos videmus, qui contemplatione aggregatorum circa se militum elati, satellitibus in hac re fomitem conspirationis præbentibus, imperium sibi vendicare voluerunt: hinc est vnde Deus vt eius præsumptionem non potestate sed ratione destrueret, materiam condidit quæ esset rerum confusio, ex
Mundus quæ nouerit. qua faceret mundum. Distincta enim quæ simul confusa erant, hunc præstiterunt quem videmus ornatum. Discretis enim ab inuicem subst antiis, facta compaginatione mundus vocatur: quia vnaquæque res ab altera segregata ad mundum apparuit: vt hic positus, creatus ex supernis & infernis, id est, ex cælestibus & terrenis, vnius Dei Dominum, non tantùm voce, sed & imagine, qua vnus ab vno Deo factus est ex quo cæteri orirentur, ostenderet. Ideo enim vnus vnum fecit, vt doceret ab vno omnia esse, ac per hoc vnum esse Deum, vt superior creatura ad confusionem suam in homine disceret, qui de terra conditus est, veritatem. Et ex eo diabolus inimicus extitit hominis. Præuidit enim quia ad accusationem eius factus est homo: vnde subtilitate sua id egit, vt in eandem illum præuaricationem in quam ipse ruit, induceret, vt accusatorem suum participem suæ damnationis efficeret. Ex transgressione enim diuinitatem illi spopondit, ad quam ipse dum affectaret, ab ea deiectus est. Et quia omnis natura à crimine libera est, ex accidenti sunt nomina: antè enim res, postea significatio: ac per hoc satanas & diabolus ex actu eius composita sunt nomina, vt sit non naturæ eius, sed voluntatis eius significatio. Itaque vt propositum Dei quod in causa creati hominis decreuit, maneret, & factum diaboli per quod hominem circumuenit ad cumulum eius reatus proficeret, Christus de sacris sedibus etiam ad terras venire dignatus est: vt & hominem à transgressionis sententia liberaret, & diaboli futuram perditionem, ne quis factum eius imitaretur, ostenderet. Propterea dixit Ioannes apostolus:
1 Ioan. 3.f.8. Ideo venit filius Dei, vt solueret opera diaboli, qui si natura malus esset, pœnam ei promittere, aut dementis erat, aut iniqui. Quis enim arguat eum quem videt non aliter aliquid facere quàm natura eius admittit? Si igni potest succenseri, quia vrit, aut aquæ, quia infrigidat. cùm non vtique voluntate hoc faciat, sed natura? Vnde etiam diabolus si natura malus esset, voluntatem non haberet. Nec enim posset discernere, sed vno atque eodem modo omnibus se quasi cæcus ingereret. Porrò autem iudicio quodam hoc agit: nam suam voluntatem facientibus parcit, à quibusdam neophytis dissimulat, ad Dei auxilium confugere volentibus offendicula & impedimenta opponit, & seruis Dei insidias tendit, & promptioribus circa eius obsequia magis infestus est. Vnde manifestum est, voluntatem eius esse in crimine. Quamobrem Petrus
1 Pet. 5.c.8. apostolus ait, Sobrij estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. Gẽtiles non quærit, Iudæos non quærit, malæ vitæ & conuersationis non quærit, sed quærit Dei seruos & Christi famulos quos sibi scit inimicos, quia factum eius & præsumptionem eius condemnant. Denique lege data, plus exarsit inuidia aduersus eos qui sub lege erant, sciens legis documenta vnum Deum tradere, & bonam cõuersationẽ hominibus. Igitur si hoc naturaliter putatur facere, reus constitui non potest, quia hoc facit quod naturæ suæ est & potest, & non facit quod non potest, quia naturæ suæ non est. Itaque neque laudandus, neque condemnandus est. Laudandus non est, quia obsunt quæ agit. Condemnandus autem non est, quia non voluntate hoc facit, sed impulsu naturæ. Nam aliquos scimus subitò dementes factos, fuste, ferro, lapidibus, morsibus, multis nocuisse, quosdam etiam occidisse. Captos autem industria & iudicibus oblatos, minimè reos factos, eo quòd non voluntate, sed impellente vi nescio qua hæc gesserint nescientes. Quomodo enim reus constitueretur qui nescit quid fecerat? Ita & diabolus si bonum nescit, quare condemnandus censebitur, quoniam non facit quod nescit? Imò si posset fieri laudandus erat, quia facit quod non nouit. Nos autem iure rei constituimur, quia illud non fa- al. aliud facimus quod scimus debere nos facere, vel quia illud facimus quod scimus debere nos non facere. Sed quia per omnem scripturæ cõstitutionem reum diabolum constitui videmus, & propterea gehennam illi paratam legimus, legibus illum damnandum scimus, quia cùm seiret & posset facere bonum, fecit malum. Nec enim Deus qui iustus est, damnaret eum quia bonum non fecerat quod nescierat, sed quia malum fecerat quod sciuerat. Manifestatum itaque puto, nullam naturam debere dici malum, quia omne malum, sicut claruit, ex voluntate sit, quæ per sensus accidit naturæ.

QVAEST. III. QVID opus erat per Moysen, & non antè, exordium mundi & ordinem creaturæ exponere? Prius describi non debuit, quia adhuc ex hac causa error tantus non erat in hominibus. Ai vbi iam error creuerat generi humano, ita vt etiam filij Israël contra hanc expositionem in Ægypto tradi audirent à philosophis Ægyptiorum, à quibus etiam Moyses fuerat instructus omnem peritiam Ægyptiacam, quæ Apim quendam mundum istum asserit per malos angelos condidisse: hunc quoque principem mundi videri, id est, satanam. Quam sententiã Marcion secutus, ruit in mortem. Nam & Manichæi ab eodem satana hominem dicunt factum, non mundum istum, stultiores cæteris. Cùm enim mundum constet hominis causa fabricatum, illi à Deo dicunt mundum factum, licet de alieno: hominem verò ab aduersario creatum, vt in domo alterius alter posuerit Dominum. Oportuit ergo Moysen, vt errorem istum proderet & auferret, manifestare mundi & hominis fabricati Deum esse authorem. Accepta enim authoritate per signa & prodigia quæ fecit, docuit sine dubio id verũ esse quod testibus signis tradebat. Quis enim non crederet ei, cuius tanta signa in rebus gestis existerent? Denique hinc est, vnde qui contra disciplinam hanc sentiunt, errare nosciuntur, quia nudis verbis assertionem suam allegare nituntur. Itaque vt nihil Deo coæternum esse doceret, ordinem ipsum creaturam rerum vtile fuit exponi: vt dum minora prius facta memorat, postea autem maiora, nihil horum in fectum habeatur: quia quæ tempore minora sunt, virtute maiora sunt: vt si illa præcribere de tempore se putent, ipsa infirmitate qua posterioribus subiecta sunt, conuincantur: aut si hæc de virtute præsumendo primatum sibi vendicent, posteritate ipsa humilientur, vt nihil horum non initio subiectum videatur. Antè quidem cælum factum est & terra, deinde lux, quæ in officio diei est: pòst firmamentum quod appellatum est cælum, & congregationes aquarum quas appellauit maria, vt appareret arida terra in qua posset habitari. Terram autem quam post cælum factam dicit, non terram solam vult intelligi, sed materiam significauit, id est, omnia inferna quæ in mundi omnem speciẽ profecerunt. Cælum autẽ non hoc carnale, sed illud supernũ quod spiritale est, in principio factum contendit. Vt cùm cælum primò didit factum, deinde terrã, in cælo omnia inuisibilia, & in terra omnia visibilia creata à Deo significaret. Totius enim naturę summa & ima cõprehẽdit, vt quicquid mediũ est, proculdubiò etiã factũ credatur. Luminaria verò quæ ad gubernandũ mundũ instituit, quarto die asserit

asserit facta, vt quanto maiora sunt virtute, tanto inferiora sint tẽpore. Hominem autem sexto die constituit, vt in domum iam factam habitatorem introduceret. Et valde sublimior est homo, quẽ vtique sexto die factum declaratum est: quem idcirco sublimiorem dixi, quia interior eius natura inuisibilis est, & intellectu capax: sed fortitudine maior est sol, & lumine fortior luna est, quàm terra. Hinc est quod quibusdam displicet dictum: Vidit Deus lucẽ quia bona est: vt quia omnia à malo facta dicebantur, & bona credi non poterant, Moyses vt bona quæ facta sunt probaret, ipsi Deo placita quæ fecit ostendit, vt eui displicerent, reum faceret. Nam quomodo possit nescire lucem qui dixit, Fiat lux, & facta est lux? Aut quis facit quod nescit? Facta autem lux, & placuit ei qui fecit. Quis opifex in opere suo non lætetur? Sic dictum est, Vidit Deus lucem quia bona est. Et denuo sunt qui dicunt, quòd mala est. Quid si sine testimonio esset relictum? Igitur descripta mundi fabrica, è primi hominis origine traducem tenuit generis Seth, qui redditus est pro Abel, & per ordinem venit ad Abraham patrem Iudæorum: vt ostenderet Abraham huic Deo credidisse, qui opifex mundi est, & ipsum legem dedisse, in qua futurus Christus promissus est, qui liberaret genus humanum de dominio diaboli. Ex his rationabilis probatur fides nostra. Testimonium enim huic dat origo descripta, quia ab initio genus est Christianorum. Ex Seth enim filio Adæ venitur ad Enoch, ab Enoch ad Noë, ex Noë ad Abrahã, ab Abrahã descenditur ad Dauid, à Dauid ad Mariam, ex Maria de Spiritu sancto nascitur Christus. Priores ergo omnes quorquot fidem habuerunt vnius Dei, quam Saluator prædicauit, iure Christiani dicendi sunt. Ab initio enim Saluator venturus promissus est. Vnde Ioannes in Apocalypsi ait, Agnus qui occisus est à constitutione mundi. Itaque semper Christiani fuerunt. Ii enim omnes quos suprà dixi à primo homine creato in mundo, per quos traduxtenditur ad Saluatorem, huius Dei fidem habuerunt. De quo Christus locutus est dicens: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Potest dici econtrario, Si antè & illi Christiani fuerunt, quæ notitia per Christum? Hunc intelligentiæ profectum aduentus contulit Christi, quia prædicatio vnius Dei ostendit mysterium, & quid cuique personæ competat, demonstrauit, & ad explendam legis iustitiam, addidit quæ seruata erant.

QVARE Deus legem non à primordio dedit? Primum lex formata in literis dari non debuit, quia in natura ipsa quodammodo inserta est, & creatoris notitia ex traduce non latebat. Nam quis nesciat quid bonæ vitæ conueniat: aut ignoret, quia quod sibi fieri non vult, alij minimè debeat facere? At vbi naturalis lex euanuit, oppressa consuetudine delinquendi, tunc oportuit legem manifestari, vt in Iudæis omnes homines audirent. Non quòd penitùs obliterata esset, sed quia maxima eius authoritate carebant. Idololatriæ studebatur. Timor Dei in terris non erat, & fornicatio operabatur. Circa rem proximi auida erat concupiscentia. Dãda ergo lex erat, vt & quæ sciebantur authoritatem haberent, & quæ latere cœperant, manifestarentur. Nam inuenimus ante Moysen non solum nõ latuisse, sed etiam vindicata esse peccata. Quamobrem & iusti fuisse reperiuntur multi, qui scientes Deum vindicem, timebant peccare. Quod cùm cœpisset iam negligi, legem naturalem reuelari oportuit, vt scirent cuncti aperta ratione Dominum requisturum actus humanos. Quamuis per diluuium vindicatum legatur, & in Sodomam & Gomorrham, sed hæc vetustatis obliuio texerat. Vnde per Moysen terroris causa ad disciplinam corrigendam, & fidem in Deum reformandam, commemorata sunt. Quare & Apostolus: Iustis, ait, lex non est posita, sed iniustis, idolã colentibus, fornicatoribus, & talia. Nunc videamus an conueniat iis qui Dei iudicium audientes rident futurum: si proderit, an oberit: si veritate muniatur, an careat ratione. Lex quidem data est mundo, sed videmus eam circa multos cessare. Non ergo iustum videtur, vt qui hic peccant per potentiam, securi sint. Alij legibus illudunt, pauperes deprimuntur, iustis accusatio componitur, bene agentes opprobrio sunt, pij indigent, mali florent, iniqui & corruptores in honore sunt, auari & raptores locupletantur, iudex venalis est. Nonne iniquum videtur si conditor rerum non hæc requirat: vt qui hic iniustè oppressi sunt, releuentur: & qui bene viuendo indiguerunt, remunerentur, & qui propter iusticiam opprobrio erant, honorentur: illi autem qui per potentiam leges contempserunt, aut tergiuersatione illuserunt: iniquitatem sectãtes, sic glorioſi in his, vt ipſi iuſtitiæ inſultare videantur, vt humiliati & confusi tormentis subiiciantur in cõspectu eorum in quorum malis & despectione gaudebant, vt ipsi de pœna illorum læti Deo gratias referant, apud quem solum personarum acceptio cessat?

QVAERIT V. Vt quid Abel sacrificium acceptum est, & Cain refutatum est? Ex verbis hoc ipsius lectionis potest colligi, quia non est literarum arte velata historia. Nam Abel prudentem & deuotum in eo ipso sermo indicat scripturæ, Cain verò negligentem & improuidum, ac per hoc minus deuotum. Abel ergo de placidis potiora elegit quæ Deo offerret creatori, vt de iis vtique quæ creauerat præcipua illi offerret, vt per hoc & dedicationem suam & meritum eius probaret, vt & propriam reuerentiam, & Deum authorem ostenderet. Hoc Cain velut rusticus præsentare nequiuit. Totum enim animum terræ inserens, mentis oculos ad cælum leuare non potuit, vt quid creatore dignum esset, aspiceret, qualiacumque etiam Deo obtulerit munera. Quæ causa etiam in Iudæis obliquæ mentis deprehenditur. Sæpe enim reprehensi sunt, cùm munera sua improuidè Dei altari offerrent, quæ nec hominibus digna viderentur, dicente Domino: Cæcas & luscas offeris mihi, non hæc suscipiam de manibus vestris. Offer eam præposito aut duci tuo, si acceperit ea. Cùm constet apud omnes, personæ sublimi maximè offerri debere munera. Ideoq; Cain munera refutata sunt, dicente ei Domino: Quid contristatus es, & vt quid concidit vultus tuus? Nonne si rectè offeras, rectè & autem non diuidas, peccasti? Quiesce. Apud te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Vides ergo quia diuisio incurrit peccatum, dum nõ æstimans quid dignum Deo esset, potiora reseruauit suis vsibus. Itaque non quia obtulit reprehensus est, sed quia indigna obtulit. Neque ex eo damnatus est, sed quia factum noluit emendare commonitus. Ad te enim, ait, conuersio eius, & tu dominaberis eius: hoc est, me non accipiente, ad tuum dominium cõuersum est munus à te oblatum, vt de cætero sciret quid faceret. Hinc inuidia exarsit vt occideret fratrem, vt ab iniusto occideretur homine, qui iustitiam primus ostenderat, & exemplum malum cauendi daretur hominibus. Sic enim æmulatione zeli cœcatus est, vt non solùm gratias nõ ageret, eo quòd reus factus non fuerat, sed nec didicerat quomodo hoc emendaret, verùm etiam adderet aliud grauius per quod damnari mereretur. Talis est causa improuidi ac fratricidæ Cain, qualis & illius nequam ſerui, cui cùm ignotum esset à Domino, ingratus effectus exiens suffocabat conseruum suum, vt etiã de præterito ignoto sibi facinore, & de impietate in conseruum suum admissa inexcusabilis damnaretur: & tamen ad præsens non est damnatus Cain, sed confusus & reus sub terrore dimissus est super terram, vt si pœniteret ignosceretur ei. Denique timens ne aliquis eum pro hoc facto occideret, ait ad Dominum: Maior causa est mea, *relinqui me, si eiicis me hodie à facie tua, & à facie terræ abscondam me, & ero gemens & tremens super terram. Et erit, omnis qui inuenerit me, occidet me. Territus itaque Cain verbis iusti iudicis Dei, timet despici à Domino, ita etiam vt à conspectu hominum confugere se debere puter: certus, quia qui irato Deo viuit, etiam ab homine possit occidi. Sed quid ei respondet Dominus? Non sic, inquit: hoc est, non ad hoc te remisi cùm non mererris viuere, vt ab aliquo occidaris, sed vt gemas & tremas, quasi qui primus malum exemplum dederis super terram, dum laboribus tuis non respondet fructus ex humo. Itaque omnis qui occiderit, inquit, Cain, septem vindictas exoluet. Hæc sententia ostendit iure damnandum Cain. Quando enim vidit legem datam sub tali comminatione ne quis imitaretur factum eius, plus cœpit timere, sciens quid mali admiserat. Septem ergo vindictas promittit si quis ad hoc facinus aspirasset, vt videns ex hoc opere Cain reum factum, & cùm adhuc legis manifestatio non erat, sciret se septemplici pœna mulctari si hoc non vitaret: vt legis notitia sex plagas adderet suprà quàm meruerat Cain, vt cum plaga Cain septem numerarentur vindictæ. Hoc etiam numero remunerandi sunt qui relictis omnibus Dominum sequuntur, & in futuro vitam æternam habebunt. Hoc est signum quod posuit Dominus in Cain, ne occideret eum omnis qui inuenisset eum. In parricida enim posita lex est, vt si quis homicidium feciſſet, quia omne parricidium homicidium est, septies reus esset, quàm fuerat Cain, vt hac seueritate perterriti cæteri, ab hoc se facinore cohiberent.

VTRVM Lamech occiderit Cain, sicut putatur? Frustra hoc putant qui arbitrantur quòd Lamech hoc dixerit de Cain: Occidi virum in liuore meo, & iuuenẽ in vulnere meo. Iam enim in quinta generatione natus erat Lamech à Cain, id est, de Mathusalẽ abnepote Cain. Hoc autem idcirco commemorat Lamech, vt ostenderet acriùs astringendum eum qui sub manifesta lege peccauerit. Ac per hoc si post Cain in imitatorem eius septies vindicatum est, quanto amplius in eum vindicandum est, quem nec factum Cain & correptio, nec post in eum lata sententia terruit, vt à tam impio & crudelissimo facinore volũtatem auerteret? Post Cain ergo Lamech hoc homicidium perpetrauit, qui sine dubio iuxta ea quæ suprà dicta sunt, septẽ vindictas exoluit: & quid post Lamech ei qui hoc secutus fuisset esset futurũ, ostendit dicens, De Lamech autẽ septuagiessepties. Vt quia malum opus pœnitentia non subsequitur, septuagintaseptem plagarũ ictibus feriatur. Vnde & Saluator etiam septuagiessepties peccanti, cõuerso tamen remitti præcepit. Sed ne puretur aliius ante Lamech homicidium post Cain fecisse, quia dixit, De Cain vindicatum est, quasi iam factum Lamech dicat de se: quomodo autem diceret quia vindicatum in eum erat, cùm adhuc recens esset homicidium quod confessus fuerat se fecisse, cùm constet omne factum sententiam secũ habere? Quando enim alia spes non est, præterquam quod expecto operi dignum scitur, futurum pro facto habetur. Denique dictum Adæ & Euæ est, Qua die manducaueritis, morte moriemini: & vtique non statim mortui sunt, sed post longum temporis interuallum: sed quia iam spem immortalitatis amiserant, futura mors præsens dicta est, quia hæc cœpit in spe haberi. Igitur cùm Lamech iuuenem se occidisse fateur, & Cain, sicut claruit, vsque ad hoc tempus peruenire non potuit, aut si peruenit, quod impossibile videtur, senior fuit, eum non occidit. QVÆ decem verba in tabulis data sint, aut singulæ tabulæ quæ & quot verba habuerint? Decẽ sententias, decem verba appellauit: quia & Saluator sensum verbum significauit,

significauit, dicens inter cætera ad Iudæos, Interrogo vos & ego vnum verbum, respondete mihi, Baptismus Ioannis vnde erat, è cælo, an ex hominibus? Hunc sensum verbum appellauit. Simili modo & in duabus tabulis decem verba scripta dicuntur, quæ decem sensus sunt. Denique dicit: Non sint tibi dij alij præter me: primum verbum hoc est. Et subiecit secundum: Non facies tibi vllam similitudinem eorũ quæ sunt in cælo sursum, & in terra deorsum, neque in aqua quæ est sub terra. Deinde adiecit tertium: Non sumes nomen Dei tui in vanum. Non enim mundabit eum Dominus qui sumit nomen eius in vanum: hoc est, non in mendacio nomen Dei tui assumes vt periures per illud. De hinc quarto loco dicit: Sabbatum Domini Dei tui seruabis, & non facies in illo vllũ opus seruile. Hæc quatuor verba sunt de decẽ. Ista ad Deum propriè pertinent. Hæc sunt in prima tabula scripta. Deinde in secũda tabula hæc continentur. Primum verbum est: Honora patrem tuum & matrem tuam. Secundum, Non occides. Tertium, Non fornicaberis. Quartum, Non furaberis. Quintum, Non falsum testimonium dices. Sextum, Non concupisces quicquã proximi tui. Hæc in secunda tabula scripta probat apostolus Paulus, dicens: Honora patrem & matrem, quod est mandatum primum in promissione. Quomodo enim esset primum, nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset? In promissione autem ideo dicit, quia statim subiecit, Vt sis longæuus super terram, & bene sit tibi. Hæc est promissio facta iis qui mandata custodiunt. Itaque habes & mandata distincta & numerum eorum consummatum, & quæ & quot singulis tabulis scripta sunt.

VT quid Moyses descendens de monte cum tabulis vultum splendidum habuit & intolerabilem? Accepta potestate in peccatores cum honorificentia descendit de monte, facie gloriosa. Lex enim contra peccatores data est. Moyses ergo quia non peccauerat, gloriosus apparuit, & in tãtum vt à peccatoribus videri non posset. Ostensum enim in eo est, quia peccatores gloriam Dei non merentur aspicere. Post simulachrum enim viculi fusilis, & confractionem tabularum in quibus lex data fuerat, rursus ascendit Moyses in montem cum tabulis, in quibus accepta lege cùm descenderet, gloriosa facta est facies eius, vt non possent aspicere filij Israël vultum eius, neque Aaron, quia & ipse peccauerat. Sed interposito velamine loquebatur ad illos, vt tam diu indigni essent gloria Dei, quàm diu in peccatis versarentur. Vnde dicit Apostolus: Cùm conuersus fuerit ad Deum, auferetur velamen, vt dono Dei abluti, digni fierent intẽdere gloriam Dei. In confractione enim tabularum quas antè acceperat, Iudæorum populum reprobum significauit, eo quòd peccatis studentes, promissione Dei indigni futuri erant. Quod autem reiterata lex est, alter populus futurus significatus est, cui proficeret lex data in monte.

SI omnia Deus bona fecit & valde bona, vt quid dixit ad Noë, De mundis & immundis induc tecum in arcam, cùm immundum bonum dici absolutè non possit? Per id quod multimodam rationem habent verba, faciunt quæstiones. Nam si ad hanc causam de qua agitur referantur, nulla erit quæstio, quia per ordinem res ipsæ se produnt. Nam aliquãdo commune dicimus quod indiuisum est, aliquando quod immundum est. Duobus enim modis appellatur commune. Deniq; Petrus apostolus: Commune, inquit, & immundum nunquam intrauit in os meum. Et apostolus Paulus: Omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est. Et alibi: Lex, ait, non est ex fide, & tamen non est peccatum. Vides ergo, quia vnus atque idem sermo nõ eadem semper significat. Ideo & cùm dicitur, immundum, considerandum est ex qua causa dicatur, quia aliquando ad comparationem melioris immundum dicitur, aliquando ad opera sordida referatur, vt malum intelligatur. Nulla igitur substantia malum, quia quæ per substantiam immunda dicuntur, ad comparationem pulcherrimarum rerum immunda sunt. Nam & canis immundus dicitur ad ouem, & plumbum ad comparationem auri immundum est, & coruus ad pauum, & cùm vniuscuiusque corporis membra sint, alia honesta, alia inhonesta vocantur, cùm sciantur mala non esse. Itaque omnia in sua natura bona sunt, quia vtilia.

CVM Deus dicat ad Abraham de filiis Israël, quòd quarta progenie exituri essent de Ægypto, cur lex dicit, Quinta progenie exierunt filij Israël de terra Ægypti? Quantum ad verba pertinet, videtur esse contrarium, si autem sensus quæratur, inuenietur esse non dispar. Sic enim lex loquitur, vt à diligentibus & sedulis possit intelligi, vt ratio veritatis non incuriosis, sed solicitis se reuelet. Nã vtique Deus dixit, quarta progenie: & Moyses scripsit, quinta progenie: quamuis verumque Moyses retulerit, & fallere eum impossibile sit in quo tanta virtus operata sit: ac per hoc inuestigandus est sensus, quia non otiosè aliquid agit, nec improuidè diuina loquitur scriptura. Itaque duæ partes sunt quas singuli memorarũt. Deus enim quatuor generationes significauit quæ natę sunt in Ægypto: Moyses autem addens his vnam, ex qua *hæ ortum acceperunt, cùm intrassent in Ægyptum: Quinta, inquit, generatione exierunt filij Israël. Generationem enim quæ intrauit in Ægyptũ, & quatuor quæ illic natæ sunt, simul complexus est. Nam ab Abraham vsque ad exitum filiorum Israël de Ægypto, generationes sunt octo. Ducentis enim quindecim annis à promissione facta Abrahæ, habitauerunt in Chanaan, & ducentis quindecim in Ægypto. Hi sunt anni quos comprehendit Apostolus ad Galatas, dicens: Post quadringentos & triginta annos facta est lex. Igitur hæ quatuor generationes natæ sunt in Chanaan. In Isaac vna, altera in Iacob, tertia in Leui, quarta in Gerson, & Caath, & Merari. Cùm intrassent autem filij Israël in Ægyptum, Caath genuit Amram: Hæc est prima generatio facta in Ægypto. Amram autem genuit Aaron & Moysen & Mariam, quæ est secunda generatio facta in Ægypto. Et Aaron genuit Eleazar & fratres eius, quæ est generatio tertia. Eleazar autem genuit Phinees quarta generatione. Hæ sunt quatuor generationes procreatæ in Ægypto. Vnde ait Dominus ad Abraham: Peregrinum erit semen tuum, & seruitio oppriment eos, ego autem liberabo eos, & quarta generatione exient inde. Vide si non apertum est, quia non aliquid aliud significauit Deus, quàm quod gestum est in Ægypto. Moyses autem vt etiam illam generationem poneret, quæ cum Iacob patre suo intrauit in Ægyptum, ex qua istæ quatuor originem habent, dixit, Quinta progenie exierunt filij Israël de terra Ægypti.

SI viri iusti voluntas bona est, quare Isaac non Esau quem voluit, sed Iacob benedixit quem noluit? Iusti hominis quantum ad conscientiam eius pertinet, voluntas bona est: quantum autem ad præscientiam, immunis est ab aduersis. Deus enim solus est, qui de futuris iudicat. Et per hoc Isaac iustus quantum ad præsentem humanitatem dignum est, maiorem filium suum benedicendum magis putabat. Sed Deus qui occultorum cognitor est, minorem benedictionem mereri ostendit, vt in benedictione non hominis ostenderet esse beneficium, sed Dei, quia officij dignitas est, nõ hominis meritum, quam Dei sequitur benedictio. Denique dictum est à Deo in Numeris ad Moysen & Aaron sacerdotes: Vos ponite nomen meum super filios Israël, ego Dominus benedicam eos: vt gratiam traditio per ministerium ordinantis transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotis obesse aut prodesse possit, sed meritum, benedictionem percipientis. Quanta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, hinc aduertamus. Dictum est enim de nequissimo Caipha interfectore Saluatoris inter cætera, Hoc autem à semetipso non dixit: sed cùm esset princeps sacerdotum anni illius, prophetauit. Per quod ostenditur spiritum gratiarum non personam sequi aut digni aut indigni, sed ordinationem traditionis: vt quãuis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus vt officium ministerij exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis.

QVARE Abraham sidei suæ signum, circumcisionis accepit sacramentum? Si velis aduertere, non incongruum videbis quod putas diuersum esse à ratione. Credens enim se filium habiturum in quo omnes gentes benedicerentur, & à quo sanctimonium exoriendum erat, illa in parte signum accepit, per quam generatio sit filiorum & cessat, vt sanctior sit. Sed si aliquibus deformatio videtur, animaduertant Abraham in eo gauisum, & filios eius hoc testimonio fuisse gloriosos. Nam Achior vtique vnus ex principibus gentilium videns tantam virtutem esse in Deo Abrahæ, vt Holofernem ducem exercitus Assyriorum, cuius potentiam tota terra tremebat, proprio gladio manu feminæ decollaret, spontè se circumcidit, arbitratus ex eo ipso dignitatem sibi esse quæsitam. Nónne præ se fert, si aliquis pro nomine Christi oculum aut aliquod membrum amiserit? Nónne partem ipsam humanis vultibus ingerit, vt appareat gloriosus? Pro fide enim aliquid ad tempus amittere, lucrum est facere. Ira & Abraham fidei suæ signum accipiens, non deformatus est, sed melioratus. Spiritaliter verò hoc significauit, quia nebula cărnis circumcidi debebat à cordibus hominum per fidem Christi: quia carnalis error obstabat, caliginem præstans humanis cordibus ne cognoscerent creatorem. Abraham autem, quia & promissus est ex semine eius futurus Christus qui hanc caliginem abstergeret, ideo circumcisus est, quia filium crediditè habiturum, qui errorem hunc amputaret. Iam vide si non congruè illa in parte vel tale signum accepit.

SI iudicium Dei iustum est, quare infantes in Sodomis simul cum parentibus cremati sunt?

Vt nimis impium facinus Sodomitarum possit aduerti, peccatum eorum peruenit vsque ad necem filiorum ipsorum, ne de origine illorum signum aliquod remaneret. Nónne prouisum est illis ne diu viuentes exempla sequerentur patrum? A gehenna enim liberi sunt, in aliena causa occisi. Parentes enim tam pro se, quàm pro his rei sunt, quia vt eorum opera obliterarentur, omnis progenies ipsorum erasa est. Nam sicut de bonis parentum læti sunt filij eorum, quòd commendentur prærogatiua eorum: sic & de morte quæ pro malis illorum infertur queri non possunt, vt quéadmodum participes in lucro sunt, sic sint & in damno. Similiter & in Ægypto pro noxis patrum plexi sunt filij, sed vt ad emendationem eorum proficeret: vt quia ex aliis causis Deum credere & venerari, qui in Moyse erat, noluerunt, hac plaga terrifi confiterentur cum satisfactione, ne grauius hunc reatum sentirent. Hæc ergo mors filiorum, crimen est patrum. Quocúmque enim modo filij debitum spiritum reddiderunt, futuri accusatores parentum, quia perfidiam suam nec sanguine filiorum vincere potuerunt. Non ergo in futurum, sed ad præsens tempus mala parentum filios inuenerunt. Nec qualecumque beneficium est, gloriosum non esse, nec tamen reum. Nam si quidam cum precibus enituntur in posteris positi, ad fidem veram accedere, vt si non coronam vel veniam mereantur: quomodo poterunt hinc aliquid queri, cum quibus ita actum est, vt neque esset vnde ignosci sibi precarentur, neq; sublimes haberentur qui minimè laborauerant?

Confer

Conser nunc vnius momenti cruciatum ad multi temporis pœnã. Arbitrare etiam multos laborare,& quia perseuerare non possunt, non solum effectum laboris amittere, sed et pœna mulctari. Adde etiam, quia difficile de malis nati, & inter nequissimos educati vel conuersati, mentem suam temperant ad disciplinam Dei sequendam. Vide ergo si non magis bene actum est cum filiis perditorũ.

QVAEST. XLIII. Exod. 20.4. 5.

QVID est vt Deus qui iustus prædicatur, peccata patrũ filiis reddere promiserit in tertiam & quartam progeniẽ? Nihil iniuste Deum facere aut dicere,qui dubitat, insanus est. Itaque si verba Domini non supprimantur, sed omnia quæ ad eandem quæstionem pertinent, proponantur, lucebit quod obscurum videbatur,& pium æstimabitur quod minimè iustum putabatur. Qui enim verba supprimit quæstionis,aut imperitus est, aut tergiuersator, qui calumniæ magis studeat quàm doctrinæ.Porrò autem repromisit quidem Dominus reddere se peccata patrum filiis, sed iis qui oderunt eum : hoc est, qui in paternis malis versati seruiunt idolis, sicut & patres illorum. Ille enim inimicus Dei est: qui honorem nominis eius vendicat creaturæ. Sicut enim iustorum filij & ipsi iusti nobilitant in se genus iustitiæ, dum & patrum & sua iustitia sublimantur: ità & nequissimorum, & ipsi filij nequissimi erementum faciunt malitiæ,quia & malorum filij sunt, & nequitiam illorum exemplarunt ad perditionem multorum. Cum terrore ergo locutus videtur Deus, sed verum est, & hoc habet ratio. Quis enim malum & mali hominis filium non duplici genere exeretur, quomodo bonum & boni filium duplici mercede censet honorandum ? Idcirco autem in tertiam & quartam progeniem reddere se promisit, vt si post patrem malum filius non sequatur perfidiam patris, nepos autem aui in malis imitator existens, sciat se non immunem futurum à seueritate sententiæ : aut si & nepos forte non aui,sed patris secutus vestigia testamentum diligat Dei, non ignoret pronepos ad se vsque peruenire sententiam si æmulus sit proaui perfidiæ. Hac legis manifestatione deterreri voluit Deus impios patres,vt agnoscentes quantum mali pareret sectatio idololatriæ,vel affectu filiorum reuocarentur ad reuerentiam creatoris, aut filij timentes ne incurrerent peccata patrum, Dei legi

del. addẽtes. Ezech. 18.4. 2.

obtemperarent. Illi autem * attendentes ad nequitiam, aliter hoc interpretari cœperunt dicentes, Patres nostri manducauerunt vuã acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt : vt securi de impunitate, eo quòd filiis ipsorum redderentur peccata, illi ramen neque spiritus neque carnis haberent pœnarem. Hinc dicitur eis, Non morietur filius pro patre, neque pater pro filio, sed anima quæ peccauit, ipsa morietur : vt addiscerent non impunè sibi futurum, sed sic reddi peccata patrum filiis, vt quia impietatem parentum secuti mala quæ obliteranda erant,exemplauerint, acerbiùs puniãtur. Postquam ostendit Deus quid mali pariat idololatria, addidit

Exod. 20. b. 6.

statim quæ bona diligentes se sequantur,dicens, Et faciens misericordiam in millia millium iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta meavt bonum patris, non vsque ad pronepotem, sed vsque ad millia millium reddat. Vt puta si quis ex semine Dauid diligat Dominum, quem constat vtique porrò ante mille annos fuisse: huic additur misericordia Dei, vt in necessitate duabus suffragantibus causis, misericordiam accipere mereatur : quia & ipse Dei cultor est, & ex eius semine est, qui amauerit Deum. Et in hoc clementia Dei laudabilis est, vt odio habentibus se vsque in tertiam & quartam reddat progeniem, & non in millia millium : vt si in quintam progeniem tractum fuerit malum, inde iterum caput habere incipiat, vt ex eo numeretur vsq; ad tertiam & quartã progeniem.Sed dicet quis: Authori magis amplius reddendum iustum videtur,quàm imitatori ? In authorem congruè datur vindicta:filiis autem quòd plus dicit reddi,pœna est patris. Et si causam quæras , accessu legis peccatores plus fiunt rei , sicut Lamech & post Lamech. Quibusdam tamen videtur, sic reddita esse peccata patrum in filios, dum in captiuitatem ducti sunt causa patrum, & fuerunt ibi vsque ad quartam generationem. Quod si verum est, non solùm odio habentibus se reddidit peccata patrum , sed & diligentibus nomen suum:quia & Daniel abductus est, & tres pueri, & Baruch,& Ezechiel,& Esdras ibi natus est. Liquidò ergo apparet illud conuenire propositæ quæstioni,quod suprà diximus.

QVAEST. XV. Eccl. 7.c. 17.

CVM iustum lex prædicet, & hic verè iustus, qui plenam habet iustitiam, quomodo contrà Salomon , Noli, inquit,esse iustus multum? Nimia iustitia incurrit peccatum , temperata verò iustitia facit perfectos. Non enim sine malitia est, qui multum est iustus : quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit vbi pecces : denique Dei temperata iustitia est. Peccantibus enim aliquando ignoscit,aliquando irascitur, aliquando reddit non quantum digni sunt:suffert enim eos vt sint qui proficiant. Lex enim quia seipsam mollire non potest, à nobis mitiganda est, vt possit prodesse sub se agentibus. Hic ergo iustus non est multum, qui Dei imitator est.

QVAEST. XVI. Exod. 4.f.24

QVARE angelus qui volebat in via Moysen occidere,circumcisione infantis placatus est? Quod sine consilio Moyses fecerat, apparentia comminantis angeli emẽdauit. Denique videns fieri, quod per negligentiam fuerat prætermissum, cessauit ab ira. Idcirco ergo sic infestum angelum in se vidit Moyses , & paratum ad vindictam , quia viri sublimis culpa, graue peccatum est.Quanto enim persona eius sublimis est, tanto magis graue delictum eius. Quod ergo à summo viro , vtpotè à ductore populi fit, acerbissimum est peccatum. Pergebat itaque ad filios Israël, missus à Deo Abrahæ,& signum iustitiæ Abrahæ non ferebat,in quo gloriari sciebat Indæos : vt aut ipse solicitator diceretur , aut non ab eodem Deo missus , qui Abraham elegerat. In Madian enim habitans filios suos minimè circumcidit : quos aut ducere secum ad Ægyptum non debuit , qui cæteros ibat indeducere : aut certè circumcisos assumere , propter quæ suprà diximus. Sephora ergo vxor Moysi,quod compendio loquitur scriptura,non ignorans qua causa viro suo infestus angelus videbatur,accipiens petram, circumcidit filium suum, & recessit angelus. Ea enim ratione, mitigata est ira, qua fuerat accensa. Nam aliquando compendio loquitur Scriptura, quæ subintelligi vult ex proposita ratione: sicut & illud quod Saluator dicit inter cætera ad Iudæos, Quare & vos præteritis mandatum Dei , vt traditionem vestram statuatis? Nam dixit Dominus,Honora patrem tuum & matrem, & qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis , Quicunque dixerit patri aut matri,omne munus quodcumque fuerit ex me, tibi proderit ? & non honorificabit patrem aut matrem suam. Sine dubio per compendium dixit Saluator,vt subintelligantur sacerdotes Iudæorum , dum auaritiæ studerent, Dei legem spreuisse. Impia enim conspiratione consilium dedetunt filiis , vt maledicentes patrem aut matrem quodcumque offerrent quasi donum Deo , per quod data sententia in maledictos solueretur. Vnde securi facti filij, contra Dei præceptum contemnebant parentes:ita & Moyses cùm infestum sibi videret angelum intelligens causam , quid fieri deberet ostendit vxori vt recederet ab eo angelus,qui cum quærebat occidere. Hoc subintelligitur in hac causa, sicut & illud quod suprà diximus in sacerdotes.

QVID est vt maledictos dicat lex , qui semen non reliquerint in Israël:per Esaiam autem nihil obesse dicatur spadonibus , quia generare non possunt? Quoniam aliter quàm dictum erat, intelligi cœperat : idcirco Esaias propheta ostendit postea quo sensu dictum esset. Cùm enim hoc ex causa offensi Dei sententiæ loco positum esset,quia deserentes Deum in eo percutiebantur, ne ducentes vxores semen relinquerent,sic hoc arripuit error humanus, vt putarent reos esse apud Deum , si qui aut vxores nollent , aut aceiplentes, vt assolet,generare non possent:quasi nihil aliud quàm semen quæreret Deus, sicut arguuntur per Malachiam prophetam. Esaias ergo vt consolaretur eos quos mala intelligentia contristauerat, docuit nihil obesse,si quis aut non posset habere filios, aut nollet, dummodo legem Dei seruaret. Maledictum enim illis comprehendat, qui cùm possent ac vellent , diuino obstante iudicio, sterites erant, ne fructum haberent creationis Dei , quem sperne-

Quare. xvii. Esai.xxx. 26. Dan.c.14. Ba.c.6.

bant. Vnde cùm viderent aut generare se non posse , aut genitos minimè possidere,cognoscerent indignantis Dei iram esse, & conuersi satisfacerent. Nam & sancti viri cùm cupidi essent filiorum, & non id obtinerent , æstimabant peccata obstare & dolebant, ignorantes Dei esse prouidentiam, cui seruabantur. Denique ad Dei procurationem , & Anna concepit , & peperit Samuelem , & Elisabeth Ioannem , & vxor Manue Samsonem. Spiritalis enim intelligentia in hac causa ista est , vt maledicti habeantur qui non reliquerint semen, quod videat Deum : id est , qui non habuerint aut filium , aut seruum , aut proximum, qui Dei timorem doceat

1 Reg. 1.

super terram. QVARE Saul peccans petit orari pro se vt ignosceretur sibi,& impetrare non potuit: Dauid autem peccans postulauit , & veniam consecutus est? Dei iudicium retractari non conuenit : nam humana imbecillitas atque imperitia, Dei se debet iudicio tradere, in quo non sapit: vt ex sententia Dei intelligat veritatem , & nihil aliud fieri debuisse , quàm quod videt fecisse Deum , quem scit acceptorem personarum non esse. Si enim Dauid precem suscepit , & Saul refutauit, nihil aduersum sentiendum est Deum fecisse. Sciens enim qua mente vterque locutus est , eius petitionem accepit , quem vidit tribulato corde veniam postulare. Illum autem despexit , quia animam eius pœnitentiæ non tetigerat dolor. Quia Deus cordis auditor est magis quàm vocis. Hinc dictum est, Homo videt in facie, Deus autem in corde. Ideo etiam fallimur , quia simulatio in verbis & vultu, circumuenit nos : in corde enim quid sit videre non possumus. Quamobrem Dei iudicium sequi nos oportet, qui secundum cor in quo vniuscuiusque sententia est , examinat singulos. Hoc etiam & Saluatorem fecisse inuenimus. Scribam enim se offerentem , non suscepit ; sedentem autem Leui ad telonium vocauit: quia verba scribæ non secutum est cor , Leui autem tacens hoc in corde habebat , quod scriba in verbis. Iesus autem , qui iuxta quod scriptum est , sciebat quid esset in homine , Leui elegit. Propterea Dauid non alium pro se voluit humiliari sicut Saul, sed ipse supplex tribulato corde veniam precabatur.

1 Reg. 16.

1 Reg. 16.b 7.

Mat.10.c. 22.& 24.b. 13.

Mat.8.b.9 Mat.9.d. Mat.3.b. Luc.5.d.

QVAERENDVM est , si Adam factus, corpus immortale habuit, an mortale? Deus hominem fecit, qui quamdiu non peccaret, immortalitate vigeret : vt ipse sibi author esset ad vitam , aut ad mortem : vt custodiens se à peccato, labore suo gauderet , & esse se immortalem : negligens verò factus ipse sibi imputaret, quia cœperat esse mortalis. Quamdiu enim in creatoris lege durauit , dignus fuit edere de arbore vitæ , vt mori non posset . Nec enim corpus tale erat quod dissolui impossibile videretur : sed gustus arboris vitæ , corruptionem corporis inhibebat. Denique etiam post peccatum potuit indissolubilis manere , si modò permissum esset illi edere de arbore vitæ.

Nam

Nam quomodo immortale corpus habebat,quod cibo sustentabatur? Immortalis enim non eget cibo neque potu. Cibus enim vires præstabat,vitæ autem arbor medicinæ modo corruptionem omnẽ prohibebat.Sic enim homini erat quasi inexpugnabilis murus.

QVAEST. XL. Ps.77.c.25.

QVID est quod dicitur , Panem angelorum manducauit homo, cùm angeli non egeant cibo , quippe cùm sint natura simplices, & potentia spirituali vigentes? Panem quem angelorum appellat,manna est.Manna autem interpretatur, quid est hoc? Videtes autem filij Israël , quasi semen coriandri cadere super terram candidum : dixerunt ad inuicem, Quid est hoc ? quod in Hebræa lingua dicitur man hu ? Hic ergo panis aut cibus, non mundi lege creatus est commixtione elementorum, sed desuper venit spiritali ratione prouisus. Nec quidem in supernis habebatur,quia corporibus alendis ad momentum Dei virtute creatus est. Ideo autem angelorum panis dictus est,quia ea virtute creatus est,qua angelica natura subsistit & viuit : Sine Deo enim nulla vita est. Per id quòd de cælo veniſſe dicitur, angelorum dictus est panis. Vt enim quanta & qualia beneficia Dei circa hominem sunt memoraret, sic locutus est,vt gratias referrent agnoscentes Deo,qui tanta cura seruos suos gubernat , vt eis hæc in carne adhuc positis , si necesse fuerit , exhibeat, per quæ viuunt angeli. Dixit Apostolus inter cætera,Petra autem erat Christus:vt quia Christi virtute aqua fluxit de petra , petra appellatus sit Christus. Simili modo , & quia manna potestate eius venit de cælo : manna,id est,Christus,panis dicatur,vt quod ritu* factum est eius rei, quæ nunc in ecclesia offertur , figura fuisse existimetur, vt Christiani populi, quos in angelis significauit Scriptura, panem manducarent homines, id est, Iudæi. Et quia maior gratia est nunc , quàm in Prophetis, & libertas data per Christum:quia vbi spiritus Domini,ibi & libertas: ad comparationem temporum & gratiarum, Christiani angeli dicti sunt : quorum pane , qui Christus est, satiati sunt Iudæi, quos homines dixit. Horum enim magis Christus est, quibus & reuelatus est , & qui hoc nomine vocari censentur. Duplici ergo genere potest intelligi suprà dicta quæstio , vt & panis angelorum cælestium dici possit & Christianorum, secundum ea quæ dicta sunt.

Exod.22.c. 22.

1 Cor.10.d. 4.

Exod.17.b.6

B

1 Cor.3.d. 17.

QVAEST. XII. Gen.1.d.27.

QVID sit ad imaginem & similitudinem Dei fecisse hominem , & an mulier imago Dei dicatur? Hoc est ad imaginem Dei factum esse hominem, quia vnus vnum fecit : vt sicut ab vno Deo sunt omnia , ita & ab vno homine omne genus humanum: Similitudo autem hæc est : vt quemadmodum de patre est filius, sic & de viro mulier , vt vnius principij authoritas conseruetur. Sed filius ineffabiliter & incomprehensibiliter natus est de Deo

Gen.2.d.21

patre : mulier autem corporaliter, sicut legimus , facta est de viro, vt per eam natiuitas oriretur. In hoc ergo dissimile est. Nam & de Deo Deus natus est, de viro autem femina : quia illic simplicitas est, & non potuit nisi simplex de simplici nasci, spiritus de spiritu, Deus de Deo. Igitur vir imago Dei est. Sic enim scriptum est , Fecit

Gen.1.c.27 1 Cor.11.b. 7.

Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Vnde & Apostolus, Vir quidem, inquit, non debet velare caput , cùm sit imago & gloria Dei: Mulier autem , inquit, velet caput. Quare? Quia non

1 Tim.2.d. 11.

est imago Dei. Vnde denique dicit Apostolus , Mulieri autem docere non permittitur , neque dominari in virum.

QVAEST. XLII. Ps.142.c.2.

QVID est, vt dicat Salomon, Iustifica animam tuam ante obitum tuum. Et in Psalmo , Non iustificabitur , ait , in conspectu tuo omnis viuens ? Hic iustificat animam suam ante mortem, qui spe vitæ futuræ consequitur fidem ne moriatur impius. Sed Salomon de eo dicit qui sub lege viuit , & non conuersatur iustè. Huiusmodi ergo si corrigat animum vtiustitiæ vias ambulet, iustificat animam suam ante mortem. Salomon enim propter iudicium futurum consilium dedit , ne quis indiligens circa se in peccatis moriatur. Dauid verò de perfectione iustitiæ locutus est, quia nemo iustificabitur apud Deum vt dignus promissione sit, nisi fuerit mortuus cum iustitia. Quamdiu enim viuit, futurorum meritum non habet adhuc plenum. Vnde dicit Saluator, Qui perseuerauerit vsque in finem , hic saluus erit.

QVAEST. XLIII.

AN ex traduce sint animæ sicut & corpora? Inhonestum puto si dicantur animæ cum corporibus generari, vt anima nascatur ex anima, quod nec animæ ipsi competit : aut si certè singulæ cælestes potestates factæ sunt, & ex ipsis cæteræ natæ sunt, potest ex vna Adæ anima credibile videri cæteras nasci. Sed non conuenit,quia soli Deo hoc possibile fuit, vt simplex generaret , nec cæteris concederetur. Quod tam mysticum est in causa Saluatoris, vt non solùm à solis gẽtilibus vel Iudæis, verumetiam ab ipsis qui Christianos se dicunt incredibile reputetur. Photiniani enim & Arriani hanc fidem spernunt, nec credunt Deum generasse. Nam si eo tempore quo seminatur corpus, etiam anima generatur ex anima , de Adam costam sublatam legimus , non tamen animam natam ex anima : sed si costa secum habuit animam,iam non nata est, sed detracta in partem. Sed nec hoc scriptum est. Prophetæ e-

Zach.12.c.1 Ps.44.c.2

nim Zacharias inter cætera , Qui plasmauit , inquit, animam hominis in eum. Nec Esaias ab his dissentiens ait , Sic dicit Dominus Deus qui fecit te & finxit te in vtero. Si ergo in vtero fingitur , iam formato corpori tribuitur. Cùm enim omnia membra implet corporis , figurata dicitur in corpore. Vt sicut aqua cùm sit sine effigie , missa tamen in vas figurata videtur:ita & anima cùm sit natura incorporea & simplex,quasi formatur in corpus,singula membra viuificans. Quod quidem Moyses manifestius tradidit dicens, Si quis percusserit mulierem in vtero habentem, & abortiue-

Exod.21.c. 22.

rit : si formatum fuerit, det animam pro anima:si autem informatum fuerit, mulctetur pecunia : vt probaret non esse animam ante formam. Itaque si iam formato corpori datur , non in conceptu corporis nascitur cum femine deriuata. Nam si cum semine & anima existit ex anima , multæ animæ quotidie pereunt , cùm semen fluxu quodam non proficit natiuitati. Sed si propius respiciamus , videbimus quid sequi debeamus. Contemplemur fabricam Adæ. In Adam enim exemplum datum est, vt ex eo intelligatur,quia iam formatum corpus accepit animam. Nam potuerat animam limo terræ admiscere , & sic formare corpus. Sed ratione informabatur , quia primum oportebat domum compaginari , & sic habitatorem induci. Anima certè quia spiritus est, in sicco habitare non potest, ideo in sanguine fertur. Cùm ergo corporis lineamenta compacta non fuerint,vbi erit anima ? An foris vagatur quamdiu immittatur:cùm ratio tradat sic dari eam vt animet corpus, non vt otiosa vageturr ? Sed ex quo datur dicant qui aliud putant : ex mare, an ex femina ? Si ex femina, non conuenit,quia aliud in exemplo est. Proponunt enim ex viro cum costa daram & animam. Quod multis rationibus infirmari docuimus. Vnde fortè videatur dari ex femina,maximè propter Saluatorem,quem scimus sine complexu carnis de Spiritu sancto natum ex femina. Quod si arbitrantur , plus dant feminis : authoritatem enim viri immutant in feminam. Cùm enim tam corporis quàm animæ originem ex viro dicant,conuertunt se vt id quod potius est,ex muliere dicant, id est, animam : quod verò minus, ex masculo,id est, corpus : cùm manifestum sit ordinem exempli à Deo tradi immutari non posse.

QVAEST. XXIIII. Eph. 5.f.23. 1 Cor.11.d.3

QVID est, vt cùm vir & mulier vna sint caro, vir imago Dei sit,& non femina? Vnius substantiæ quidem sunt vir & mulier,& in anima,& in carne : sed gradu maior est vir, quia ex eo est femina, sicut dicit Apostolus, Caput mulieris vir. Causa enim maiorem fecit virum,non substantia. Nam & in vno corpore maiora membra sunt & minora , non natura , sed ordinatione.

QVAEST. XXV. Gen. 50.d.

VT quid Ioseph post propheiam adiurat filios Israël, vt cùm à Deo liberarentur,cineres eius de Ægypto transferrent. Non otiosè istud mandasse Ioseph filiis Israël, in absoluto est : quia enim prophetare potuit, non improuidè locutus esse credendus est. Cùm enim esset in Dei creatoris deuotione propensior : sciens autem ab Ægyptiis se coli causa administrationis,qua in magna egestate Ægyptum gubernauit, post exitum suum errorem petiuit auferri : Certus vanitatem vulgi mortuos magis vt deos venerari quàm viuos, ne ei deserretur debitus creatori honor.Hic ergo ostendit se liberum fuisse à vana superstitione Aegyptiorum, quando ne ad Dei iniuriam proficeret,cineres suos transferri mandauit. Quod quidem & Apostolos inuenimus secutos. Paulus enim & Barnabas cùm sacrificari sibi velle vidissent,

Act. 14.c.15

C

scientes exosum Deo,sciderunt vestimenta sua dicentes, Quid facitis , & nos homines sumus vobis similes : & sic compescuerunt turbas.

QVAEST. XXVI. 4 Reg. 2.b. 10.

RELVRRENDVM de Heliseo, an id quòd durè petisse ab Helia dictus est , consecutus sit? Cupidus spiritu Heliseus faciendarum virtutum , illectus exemplo magistri , accepta facultate poscendi quodcunque voluisset , auarus ad bonum , dupliciter spiritum sibi inesse , quàm in magistro erat potuisse putauit. Cui homo Dei Helias ait, Durè petisti. Auiditate enim non considerauit discipulum non esse super magistrum. Helias tamen sciens illum non ambitione præsentis gloriæ hoc postulasse, respondit : Attamen si videris me assumi abs te , erit tibi sic. Sensus hic ponderandus est.Subindignatus autem cùm dixisset, Durè petisti : subiecit , Si videris me tamen absumi , erit tibi sic. Neque negasse illi visus fuerat , ostendit sic illi futurum sicut dignum erat,non sicut ipse postulauerat. Multa enim subintelligi vult scriptura, vt collectus sensus ex verbis , non sit rationi religionis aduersus. Nam vtique dura petitio, etiam merita debebat amittere. Sed quia sic cupidus boni sic postulauit , Deus qui scit , quid vnicuique dandum sit doni , priuari illum non passus est meritis suis. Videamus itaque si Heliæ meritum admitteret , vt Heliseus duplicit donum eius mereretur accipere. Dictum namque est à Spiritu sancto per Zachariam,cuius meriti futurus esset Ioannes, Veniet, inquit , in spiritu & virtute Heliæ. Parem ergo Ioannem Heliæ ostendit : & Dominus dicit , Nemo maior inter natos mulierum est. propheta Ioanne Baptista. Non dixit, omnibus maior est : sed,nemo illo maior est : hoc est , æqualem habet, maiorem non habet. Helias ergo par illi est , nullo vtique minor : quomodo Heliseus maior illo est, cùm Ioannes quo nemo maior est, par Heliæ sit? Nã

Luce 1.b. 17. Mat. 11.b. 11.

4 Reg. 2.d. 14.

veniens ad aquarum transitum , non accepit honorem ab eis vt potuisset transire , nisi nominasset Deum Heliæ : vt per hoc dura petitio correpta videretur: dum nõ nisi nomine Heliæ auditus est, ne id quod durè petierat , accepisse putaretur quod non sufficeret pro temporis merito dispensatio spiritus concessa Heliæ.

QVAEST. XXVII. 1 Reg. 28. b. 12.

AN Pythonissa Samuelem excitauerit, & ipse ab ea visus sit , & locutus sit ad Saul quæ historia refert in libro Regnorum ? Indignum facinus æstimo si secundum verba historiæ commendetur assensus. Quomodo enim fieri poterat, vt arte magica attraheretur vir, & natiuitate sanctus,& vitæ operibus iustus? Aut si non attractus est, consensit:quod vtrumque de viro iusto credere absurdum est.Si enim inuitus adductus est,nullum suffragium habet iustitia.

Si autem

Si autem voluntarius, amisit meritum spiritale, quod positus in carne quæ fuerat: quod valde absurdum est, quia hinc qui iustus recedit, permanet iustus. Porrò autem hoc est præstigium satanæ, quo vt plurimos fallat, etiam bonos in potestate se habere cõfingit. Quod Apostolus inter cætera ait, Ipse satanas transfiguratse in angelum lucis. Vt enim errorem faceret in quo & ipse gloriaretur, in habitu viri iusti & nomine se subornauit: vt nihil proficere spem quam prædicabant Dei cultoribus mentiretur, quando hine exeuntes iustos finxit in sua, esse potestate. Sed hoc quosdam fallit, quòd de morte Saul & filiorum eius non sit mentitus: quasi magnum sit diabolo, ante diem occasum corporis præuidere, cùm signa quædam soleant apparere morituris: quippe à quibus Dei protectio amota videtur: quanto magis diabolus quem angelica maiestate sublimem prophetica oracula fuisse testantur, de cuius magnitudine Apostolus ait, An ignoratis altitudinem satanæ? quid mirum ergo si imminentem propè mortem potuit præuidere, cùm hoc sit vnde fallie, & se in Dei potestate vult adorari? Nam tanta hebetudine demens effectus est Saul, vt ad Pythonissam confugeret. Deprauatus enim causa peccati, ad hæc se contulit quæ damnauerat. Sed si quis propter historiam, & ea quæ verbis expressa sunt putet non prætermittenda, ne ratio historiæ inanis sit, rectè faciet quidem, si tamen minimè istud ad veri rapiat rationem, sed ad visum & intellectum. Saul namque reprobus factus, non poterat bonum intellectum habere. Historicus enim mentem Saul & habitum Samuelis descripsit, ea quæ dicta & visa sunt exprimens: præterm ittens si vera an falsa sint. Quid enim ait? Audiens in quo habitu esset excitatus, intellexit, inquit, hunc esse Samuelem. Quid intellexerit retulit, & quia non bene intellexit, contra scripturam alium adorauit quàm Deum, & putans Samuelem, adorauit diabolum, vt fructum fallaciæ suæ haberet satanas. Hoc enim nititur vt adoretur quasi Deus. Si enim verè Samuel illi apparuisset, non vtique vir iustus permisisset se adorari, qui prædicauerat Deum solum adorandum. Et quomodo homo Dei, qui cum Abraham in refrigerio erat, dicebat ad virum pestilentiæ, dignum ardore gehennæ, Cras mecum eris? His duobus titulis subtilitatem fallaciæ suæ prodidit improuidus satanas, quia & adorari se permisit sub habitu & nomine Samuelis contra legem: & virum peccatis pressum, cùm magna distantia peccatorum & iustorum sit, cum Samuele iustissimo futurum mentitus est. Verùm potest videri si de Samuelis nomine taceatur, quia Saul cum diabolo futurus erat. Ad eum enim transmigrauit, quem adorauit. Semper enim diabolus sub velamine latens, prodit se dum ea confingit quæ abhorreant à personis, per quas fallere nititur. QVID contradicendum iis sit qui mundum istum ab æterno naturaliter moueri inquiunt, neque initio, neque abolitioni obnoxium. Mundum ab æterno constare, & nulli debere subiectionem, improbabile & impossibile est, quem videmus tãta diuersitate extare corporum: cùm nihil diuinum & æternum possit esse nisi simplex in quo nulla diuersitas videatur, sed sit vnitas. Nam & vices ipsas temporum non bene seruat, vt non solùm in temporibus variis sit, aut contrariis constet substantiis, sed & in ipsis vicibus temporum: cùm res æterna diuersitatem abhorreat, & sit nec tactu nec visu capienda, vtpote incorporalis: hic autem passioni obnoxius est, quia & aqua repugnat igni, & ignis si amplius fuerit, superat aquam, & terra cùm sit natura arida & frigida, patitur incendium, quasi res corporalis. Itaque inconueniens est mundum æternum dicere, quem cùm videmus passioni subiectum, & per secula senectute deficere; credimus & finiri. Quid censet de homine qui mundum æternum putat? Certè homo cœpit in mundo: sine homine ergo cui proficiebat annua fœcunditas mundi? ac sine aliqua prouidentia generabat? Et quomodo æternus corruptibilia & mortalia generabat, cùm de æterno debeat æternũ existere? Et quod visibile est & sentitur & tangitur, qua audacia vocatur æternum? Et quod vicibus temporum ministratur, ita vt ipsa tempora aliquando non seruent officia sua, quomodo appellatur æternum? Æternitas enim non corrumpitur, nec immutatur. QVARE octauo die mandatum est circumcidi? Octauo die à natiuitate idcirco præceptum est circumcidi, quia iuxta numerum & curriculadierum septem, ipse rursum primus inuenitur quasi post sabbatum, vt iam non octauus habeatur, sed primus. Quia enim salus futura per Christum in *primo die erat prædestinata, qui Dominicus ideo dicitur, quia in eo resurrexit Dominus, qui est post sabbatum; propterea salutis huius figura in circumcisione data est, vt quasi renouatio futura in circumcisionis lege dignoscereturEt quia per fidem saluari haberent homines, quæ primo die *resurrectionis Domini firmata est: figura huius rei in circumcisione primo die data est, quæ etiam esset signum fidei Abrahæ. Integra ergo causa est, quia signum præteritæ fidei primo die signatæ, figura fuit futuræ fidei primo die constabilitæ. IN Prouerbiis, Iustus, ait, accusator est sui in primordio sermonis: quomodo iustus, si peccator? Omnis veritas iustitia est, qui enim confitetur quod est, iustus est, veritatem enim loquitur: Peccatores autem vindicantes sua delicta, iustificari non possunt. Vnde huiusmodi dignè iustus dicitur, quia pronuncians peccatum suum, remitti sibi vtique postulat, misericordiam Dei implorans. Scit enim dictũ in lege, Confitere peccata tua, vt iustificeris. Quid est autem in primordio sermonis confiteri, nisi non coactum fateri, sed voluntariũ?

2 Cor. 11. d. 14.

Apoc. 2. g. 24 2 Cor. 2. c. 11.

1 Reg. 28. f. 14.

QVAEST. XXVIII.

Gen. 17. b. 12.

al. primordio.

al. resurrectione.

QVAEST. XXX. Prou. 18. c. 17.

Esa. 43. d. 26.

Quis enim etiam timens Deum sine peccato est, cùm & in cogitatione & admisceantur delicta, & aliquotiens peccemus inuiti? Potest tamen & de eo dici vel sentiri qui catechumenus dicitur, vt accedens ad fidem iustificetur. Cùm enim petit immutari se, sine dubio peccatorem se confitetur vt iustificetur. AN cum muliere, natura serpens locutus sit, an actu dictus serpens diabolus eam seduxerit? Quantum ad historiam pertinet, serpens natura dictus est, qui sapientior esset cæteris bestiis quas fecerat Dominus Deus super terram. Denique & sententiam Dominus in serpentem dedit. Nam quid mirum si diabolus sapientior erat bestiis, de quo dicit Apostolus inter cætera, An ignoratis altitudinẽ satanæ? Vsque adeò autem natura serpens fuit, vt diceretur illi, Supra pectus & ventrem tuum repes, & terram edes omnibus diebus vitæ tuæ. Hoc longè fuit à conditione satanæ, quia neque corporeus est, neque mortalis. Et si propiùs aspiciatur, videbitur sententia data nihil obfuisse serpenti, sed in eo in quo factus est, iussus est permanere. Quia enim minister factus est satanæ ad hominẽ subiugandum, cui omnia Deus subiecerat: idcirco Deus in ea subiectione qua omnia homini subiecerat, repressit elationem serpentis, quia cœperat minister esse superbiæ. Videbatur enim homo factus sub serpente, per quem accepto consilio legem datam contempsit. Quoniam autem serpentes prudentes sunt, confirmat in Euangelio Dominus dicens: Estote astuti vt serpentes. Igitur quia clarius verè serpentem locutum esse cum Eua: illud supereste vt discernatur, an potuerit tam prudens esse & astutus, vt dolo falleret eam. Si enim cæteris bestiis prudentior erat, non tamen hominibus: quippe cùm nullum animal rationale sit nisi homo. Itaque serpentem subtilitatem istam compositisse impossibile est: quamuis enim prudens dicatur, sed non vltra naturam suam. Nec enim deliberat aut excogitat, aut consilium capit: idcirco diabolum fuisse qui per serpentem mulierem circumuenit, dubium non est. Admiscens enim se serpenti, egit per illum quasi per organum, vt nec mulier occulti diaboli intelligeret dolum, seiens prudentem esse serpentẽ. Ac per hoc corporaliter data sententia, spiritaliter in satanam cecidit, quia sententia reum tenet. Non enim ab homine data sententia est, vt innocentem fortè perimeret per errorem aut maleuolentiam: sed à Deo qui falli vtique non potest, vt sententia eius eum solum teneat, qui reus est. Quia enim cùm sit inuisibilis satanas, dolum corporaliter egit, corporalis videtur data sententia, vt illũ spiritaliter teneat, cuius factum elicuit dari sententiam. Nam proiectus de sacratissimis cælorum sedibus, impudentissimus satanas interram voluteatur gemens semper. Sed fortè dicatur, In qua putas lingua serpens locutus est ad mulierem? Serpentis vtique ore. Si enim hodie non desunt qui latratus canum intelligant, & luporum vlulatum, & barritum elephantorum, & cantum gallorum: quare non magis rudis adhuc mulier scire potuit & intelligere sibilum serpentum, cùm multos sciamus auium voces discernere? Nam & constat diabolum eius lingua vti cuius corpus intrauerit: nec aliter fallereret mulierem. Ac per hoc serpentis ore locutus est per serpentem. CVM legamus apud Salomonem, Dies & pauper obuiauerunt sibi: fecit autem ambos Dominus: quomodo ergo personarum acceptio non est apud Deum?

Longè absit à fidelium mentibus hæc impietatis assertio. Nam scriptura ne pauperem contemnendum doceret, & diuitem honorificandum, ostendit amborum opificem esse Deum. Non vtiq; in paupertate & diuitiis, sed in eo quod sunt. Si enim facultatibus ab inuicem discrepant, non tamen naturæ substantia. Nec enim quia occasiones prouentus quosdam faciunt in mundo, aut prosperos in diuitiis, aut infaustos in paupertate, idcirco despiciẽdi sunt quos Deus non illuminauit, aut suscipiendi quibus veritas non dedit testimonium. Contemnendi planè sunt, sed corruptores morum & sacrilegi in lege Dei: honorandi verò diligentes Deum & disciplinæ cultores. Hi enim diuites apud Deum habentur, qui bonæ conuersationis sunt. & quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis honorificentiores sunt in cælo. Nam qui beneficium temporis habent in ampliandis facultatibus, si se cognoscant, & Dei intelligant voluntatem, qui terram omnibus dedit, & solem suum cunctis oriri iuber, & pluuias indiscretas effundit; iniquitas autem temporis, aut fortuitæ occasionis, aut indigentiã quibusdã abnegat quæ Deus omnibus dedit: ipsi ministrant eis, vt perficientes Dei voluntatem, non solùm in mundo, sed & in cælo diuites sint, ne pauci temporis diuitiæ excludant æternas. Illiverò quos paupertatis causa despiciendos putant, si futurum Dei iudicium contemplẽtur, illic semper diuites erunt, vbi diuites seculi egebũt, pœnitentes se pauperes non fuisse. CVM Salomon dicat, Anni impiorum minuentur, quomodo ergo est quòd videamus impios aliquantos longæuos? Dignum erat quidem omnes impios, non solùm citius hac luce carere, verùm etiam nec vnius momenti temporis vita frui, qui conditoris sui immemores, vitæ totius authoritatem imputant creaturæ. Sed scriptura hos impios alloquitur, qui cùm sub Dei lege agerent, propensiores in idolis erant. Peiores enim sunt cæteris impiis: scientes enim Deum & contemnentes eum, obtemperant seruis. Et quòd de his dictum sit probat Apostolus dicens, Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, gentiles autem non habentur in numero viuorum. QVOMODO idem Salomon, Deus, inquit, mortem non fecit; cùm alio loco dicat, Bona & mala,

QVAEST. XXXI. Gen. 3. c.

Prou. 11. d.

QVAEST. XXXII. Rom. 3. c. 11

Rom. 3. c. 11

QVAEST. XXXIII. Sap. 1. c. 13. Eccl. 11. b. 14.

Eccl. 11. b. 14. & mala, vita & mors, paupertas & honestas à Deo sunt? Nulli dubium est bona omnia à Deo esse, mala autem quæ dixit, nobis mala sunt, dum vindicatur de nobis. Pœna enim quamuis iustè inferatur, patienti tamè mala videtur. Nam & per Prophetam ad peccatores loquitur Deus dicens, Faciam vobis mala, id est, pœnis vos agam. Vita autem & mors sic à Deo est, quia legem dedit, quę seruantibus se vitam promittit, contemptoribus verò mortem, sed illam quæ secunda dicitur. Dum enim vnumquemque adiudicat quid mereatur, ab ipso est, siue absolutio ad vitam, siue reatus ad mortem. Non ergo inuentor mortis est, sed iudex, quia mortis author peccatum est. Quomodo ergo Deus poterat facere mortem, qui nescit peccare? Sed cùm peccatis retribuit, ab ipso dicta est esse mors, cùm non ex ipso sit, sed ex hoc qui peccauit. Eadem ratione paupertas & diuitiæ à Deo sunt. Quidam enim habentes timorem Dei, luxuriam spernunt, vitam prodigam fugiunt, ab egeno & paupere oculum non auertunt: huiusmodi crementum faciunt bonorum. Scriptum est enim in Prouerbiis, Paupertatem & ignobilitatem aufert disciplina. At hi qui timorem Dei non habent, solutius viuentes & egenum despicientes, sicut scriptum est, In inopia erunt, non solùm negligentes & improuidi circa se, verumetiam contemptores datæ legis. Hoc modo fecit Deus pauperes ac diuites: quia dum offensio legis parit egestatem, à Deo fieri dicitur author legis. Et cùm aliqui terrore disciplinam legis custodiunt, à Deo author legis diuites fiunt.

Prou. 13. f. 18.

QVAEST. XXV. 1 Reg. 26. c. 16.

QVA ratione Dauid Saul, postquam Deus ab eo recessit, Christum Domini vocat, & defert ei? Non nescius Dauid diuinam esse traditionem in officio ordinis regalis, idcireo Saul in eadem adhuc traditione positum honorificat, ne Deo iniuriam facere videretur, qui his ordinibus honorem decreuit: Dei enim imaginem habet rex, sicut & episcopus Christi. Quamdiu ergo in ea traditione est, honorandus est, si non propter se, vel propter ordinem. Vnde Apostolus inquit, Potestatibus sublimioribus subditi estote. Non est potestas nisi à Deo. Quæ enim sunt, à Deo ordinatæ sunt. Hinc est vt gentilem in potestate tamen positum honorificemus, licet ipse indignus sit, qui Dei ordinem tenens gratias agit diabolo. Potestas enim exigit, quia meretur honorem. Nam ideo Pharaoni futuræ famis somnium reuelatum est: & Nabuchodonosor aliis secum assistentibus solus filium Dei vidit in camino ignis, nõ vtique merito suo, qui in idolo se adorari voluit, sed merito ordinis regalis.

Rom. 13. d. 1.

Gen. 41. d. 1. & 16. Dan. 3.

QVAEST. XXVI. Isa. 7. d. 24.

SI anima quæ peccauerit, ipsa morietur, quid est vt Achar filius Charmi peccauerit, & triginta viri occisi sunt in causa eius? Alio sensu scriptura locuta est quàm propositum est. Non enim de hac morte quæ communis vtique omnibus est, dixit, sed de illa quæ appellatur secunda. Hæc enim peccatores suscipit: illis autem qui in pugna mortui sunt, non peccatum Achar redditum est, sed obfuit illis ne in protectione diuina adiuti inualescerent hostibus. Nec enim causa Achar infirmati sunt, sed Dei auxilio minimè muniti, vt dum fortiter facere nequeunt, occiderentur. Num pauci fuerunt contra multos, vnde & superati nosceuntur. Nulla ergo iniustitia in voluntate Dei est: in potestate enim habet si adiuuare vult, vt si affuerit, misericors sit, si noluerit, iustus: nec enim in talibus debitor est, vt teneatur obnoxius. Hinc est quòd Iesus Naue contristatus scidit vestimenta sua, intelligens non sine causa Deum auxilium suum subtraxisse.

Isa. 7. a. 6.

QVAEST. XXXVII. Gen. 32. f. 28.

QVID est vt missa mors in Iacob veneric in Israël, cùm Iacob ipse dictus sit Israël? Vnius populi duo nomina posuit, vt ex nominibus merita eorum possint intelligi. Nam vtique qui Israël cognominatus est, prius Iacob dicebatur. Colluctans enim cum Saluatore, intellexit Deum esse, quem specie corporis videbat: idcoque appellatus est homo videns Deum. Populum ergo, quem Iacob nuncupat, hoc loco & in hac causa carnalem significat, quomodo nomina quæ à parentibus imponuntur. Sed hi, id est, Iudæi, propter mala opera non Israëlitæ dicti sunt, quia vaccis & lucis sacrificabant in Samaria, studio & imperio Hieroboam regis. Ille autem populus, qui in Hierosolymis in templo Domini hostias offerebat per sacerdotes Dei, Israël appellatus est. Samaria ergo propter impietatem suam tradita est captiuitati & morti: Hierosolyma autem reseruata est, propter quod habuit reges diligentes Deũ. At vbi autem & ipsa Hierusalem impietatem secuta est Samariæ, sententia illam comprehendit data in Samariam. Ideo ergo dictum est, Misit Deus mortem in Iacob, id est, in populum Samariæ, qui carnaliter conuersatus est, sicut suprà diximus. Et venit in Israël, hoc est, in populum Hierusalem, quia idololatriam secuta est, imitata Samariam: vt simili modo abduceretur in captiuitatem à Nabuchodonosor, sicut & Samaria à Salmanasar rege Assyriorum. Hæc est aperta sententia data malis, & inuenit bonos, dum defecerint esse iusti. Missa enim mors in Iacob, sicut suprà ostensum est, peruenit in Israël, non præmittentes Samariam. Sed dum causa, qua missa est in Samariam, inuenta est in Hierusalem, missa illuc venit in eum locum, quo eadem res erat: quia vindicta causam sequitur, non discernens personam. SI equus & mulus non habent intellectum, quanto magis terra res sine sensu? quid ergo est vt dicatur terra benedicere Dominum? Non est sic intelligendum vt sonant verba: opus est enim, quod licet mutum sit, clamare dicitur laudem creatoris: hortatur enim aspicientes se, benedicere opificem: sicut & omne vas bene compositum, laudat artificem. Quippe cùm legatur in Psalmis, Numquid confitebitur tibi puluis, aut annunciabit veritatem tuam? In omni ergo insensata substantia, non voluntas, quæ vtique nulla est, sed opera benedicunt authorem. Si autem spiritaliter vis hoc accipere, per terram hominem significatum intellige, secundum dictum Prophetæ, Memento enim ait, Domine, quoniam terra sumus: quem opera creaturæ in laudem conditoris sui prorumpere exhortantur.

Isa. 7. a. 6.

Psal. 29. d. 10

QVAEST. XXXVIII.

QVID est quod legitur in Salomone, Spes est, inquit, in tenebris: Melior est canis viuus leone mortuo? Tenebræ gentilitatem & ignorantiam significant. Spem ergo maiorem in gentili populo esse, quam in apostata vult intelligi per id quod subiecit, dicens, Melior est canis viuus leone mortuo: quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hac desciterit, amittit salutem: ita vt dererior gentili sit. Potest enim fieri vt credat gẽtilis, & acquirat salutem quam perdidit apostata. At si non credat, adhuc peior est apostata: quia deterius est amisisse salutem, quàm non habuisse. Canem autem gentilem significatum Saluator ostendit dicens, Non licet accipere panem filiorum, & mittere canibus.

QVAEST. XXXIX. Eccl. 9. b. 4. Mat. 15. c. 26.

QVID est quod dicit Propheta, Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis: quia multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet virum? Quoniam filij Hierusalem terrenæ apostatauerunt à Deo, non potest huic gaudium asscribi, sed mæror. Ad opprobrium ergo huius Hierusalem Propheta illam superiorem Hierusalem lætari debere dicit, quam Apostolus matrem nostram appellat: quia sine gemitu & doloribus multo plures filios habet, quàm hæc quæ cum lachrymis generat carnaliter, Iudæos vtique: illa autem Christianos per fidem spiritaliter. Quam ideo desertam dicit, quia ipsa est vita, quam deseruit Adam primus, & secutus est mortem. Cùm regenerantur ergo homines, reuertuntur ad eam quam deseruerant vitam. Hæc vita Christus est, quia ipse dicit, Ego sum vita. Est & Deus pater vita, quia ait Dominus, Sicut habet pater vitam, ita dedit filio vitam. Sine dubio & Spiritus sanctus vita est, dicente Domino: Quia de meo, inquit, accipiet. De vita vtique qui accipit, vita est. Tres ergo sunt vna vita. Hæc est vita, per cuius fidem regeneramur. Ipsa est mater nostra, sicut in Genesi legimus: quia ipsa, id est, vita, est mater omnium viuorum. Qui sunt qui viuunt, nisi qui credunt?

Esa. 54. d. 1.

Ioan. 14. a. 6. Ioan 5 e. 26. Ioan. 16. b. 15

Gen. 3. d. 20.

QVAEST. XLI. Gen. 1. d. 2.

AN spiritus qui super aquas ferebatur, Spiritus sanctus intelligatur, quia dictum est, Spiritus Dei ferebatur super aquas?

Si videtur hic errasse in ista sententia, non est accipiendum quod dixit. Ideo & à quibusdam Spiritus sanctus esse putatur, quia Dei spiritus legitur esse. Inualida autem & inanis assertio est: non solùm enim ordo hoc non patitur, & ratio abnuit, sed & verba ipsa infirma probantur ad causam istam astruendam. Nam his verbis frequenter aliud inuenimus significatum in lege. Inter cætera autem ait Dominus Deus dicens: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia sunt caro. Et in subiectis: Sed deleam, inquit, omnia, ab homine vsque ad pecus. Propterea quia diluuium facturus erat super terram, numquid Spiritus sanctus potest intelligi? Nónne de animabus locutus est? Nam non solùm nostræ animæ spiritus dicuntur, sed & pecorum. Sic enim scriptum est, Et mortua est omnis caro in aqua in qua erat spiritus vitæ. Et in Ezechiele propheta sic dictum est, dum de reformatione hominum promittit Deus dicens: Hæc dicit Dominus Deus ossibus istis, Extendam super vos cutem, & dabo in vobis spiritum meum, & viuetis. Numquid de sancto Spiritu locutus est, & non de anima? Omnia quidem cælestia spiritus sunt, sed differunt ab inuicem, & Deus spiritus est, sed longè aliter. Omnis itaque spiritus Dei est, non tamen Deus est, nisi spiritus qui de ipso est. Cuius significatio hæc est vt sanctus dicatur. Nam & homines filij Dei vocantur, & Christus dicitur filius Dei, sed interuallum est, quia hic verus est, illi adoptiui. Sic quoque & inter spiritum Dei diuersitas est. Spiritus enim sanctus de Deo est, & consubstantialis ei: reliqui verò spiritus Dei esse dicuntur, sed creatura sunt. Cùm super aquas spiritalem creaturam esse tradat ratio, & quæ super se habeat pectoreum creaturam alteram, quia creatura à creatura differt in claritate: quicquid enim propè sedem Dei *acceditur, clariora sunt ministeria. Vnde dicit Raphaël angelus inter cætera: Ego sum, inquit, vnus ex septem angelis sanctis, qui astamus & conuersamur ante maiestatem Dei.

Gen. 6. d. 3. Gen. 7. d 22. Ezech. 37. d. 4. Ioan. 4. c. 24 2 Cor. 3. d. 17. 1 Cor. 15. e. 41. al. accedit. Tob. 12. b. 18

QVAEST. XLII. Exod. 3. d. 2. Iudic. 13. g. 39. Gen. 22. b.

CVR angelus missus loqui ad Moysen in igne & in rubo apparuit in monte? Deus excelsus est, dignum ergo fuit vt in alto appareret, scilicet in loco qui vicinus est cælo. Et quia ignis semper superiora appetit sursum crescẽdo ad cælum, in eo debuit cælorum Dominus apparere, qui de humo ad superna contendit. In rubo verò causa fecit vt appareret delictorum, quia enim peccatorum causa legem descenderat dare. Spinæ autem in peccatis significantur, quia sustinui, inquit, vt faceret vuam, fecit autem spinas. Et lex statim vindicare non venerat, sed prius ostendere, ideo ignis rubum non combussit: id est, data lex non fecit reos de præterito peccatores. Nam & quia peccata non sunt de natura, sed ex accidenti: rubi, id est, spinarum materia non habet radicem spinis armatam. Ratione ergo factum est, vt ita Dominus appareret Moysi.

Esa. 5. a. 2.

CVR Abraham filium immolare prohibitus, Iephte filiæ sacrificium persoluit? Multum interuallum est inter causam Abrahæ & Iephte. Primò quidem Abraham legitimè natus est, Iephte verò spurius: erat enim filius meretricis. Deinde Abraham conuersa-

QVAEST. XLIII. Iudic. 11. g. Gen. 22. b.

tionis optimæ, Iephte autem princeps latronum. Abraham vir iu-
stus, & in tentatione probatus, in Iephte autem nullum iustitiæ
testimonium. Abrahæ itaque præceptum est, vt filium suum Deo
offerret, vt ostenderetur hominibus quantum Deo crederet Abra-
ham, qui nec filium suum iubente eo dubitauit occidere. Qui e-
nim contra mundi spem nasci eum potuit facere de sterili & ani-
cula, non fuit ambiguum, quòd contra mundi rationem posset
eum suscitare à mortuis. Hoc facto cumulatus est iustitia Abra-
ham. Ostendit enim Deus, quia non sanguinem pueri poposcerat, sed vt famulus suus Abraham hoc facto auctior fieret: dili-
gentes enim se aliquid pati vult, vt iustè illos promouere videatur.
Nam Iephte homo facinorosus & improuidus, stulta deuotione
munus Deo promisit dicens, Quicquid mihi redeunti à cæde oc-
currerit ante ostia domus meæ, hoc offeram Deo. Numquid coa-
ctus deuouit, aut numquid intellexit quomodo deberet votum
facere? Quid enim si canis illi aut asinus occurrisset, quod Domi-
nus offerri prohibuit; aut si filius alienus, aut si vxor, vt in dolore
alieno exultans redderet votum? Idcirco improuidæ menti quod
in alienam perniciem deuouerat, in illum ipsum iudicio diuino
retortum est: & vsqueadeò insensatus fuit Iephte, vt nec postea
stultè se deuouisse cognosceret, vt error eius qui ab ipso cœperat,
per ipsum emendaretur. Intelligere enim debuit Deum non tali
sacrificio delectari, & rogare pro stultitia sua, & aliud offerre quod
contra legem non esset: sed fidelem se præstitit * factus parricida,
cùm consteret fidem stultam non solùm minimè prodesse, sed ob-
esse. In causa itaque filiæ suæ ipse mactatus est, vnde & Deus à
tali sacrificio dissimulauit. Si enim hoc prohibuisset, aliud offerre
sibi illum voluisse videretur, cùm sciret vt indignum non debere
illum offerre. Filia autem eius lucrum fecit, quia enim innocens
in malis patris mortua est, pœna caruit inferi, quod diu fortè vi-
uendo adipisci nequisset. Vt autem triumphus victoriæ Iephte
prosequeretur, non meritum eius fecit, neque populi: nec enim
legitur supplices illos fuisse Deo vt daret eis defensorem. Aut nũ-
quid ipsum Iephte Dominus misit, aut allocutus est? Sed quia
Allophyli deos suos laudabant, quasi qui subiectos illis fecerant
filios Israël, vituperantes Deum Abrahæ, idcirco propter honorem nominis sui Deus vindicauit in Allophylos, si non propter
istos vel propter meritum Abrahæ & suum culmen. Aut num-
quid quia spiritus Domini insiliit in Samsonem meretricantem,
dignus dicitur cùm hoc factum intelligatur ad Allophylorum
perniciem? QVOMODO ostendi potest ex Pro-
phetarum testimonio iam in nouo Testamento à gentibus rece-
pto, promissionem quam Deus Abrahæ fecerat per Christi aduẽ-
tum esse completam? Scriptum est in Esaia propheta, Domus
mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Sed fortè di-
cant Iudæi, Domus Dei, id est, synagoga omnibus patet. Nec re-
nitimur, ita tamen, vt, sicut semper, circumcisi applicentur ad le-
gem. Lex eorum est qua iussi sunt more Abrahæ circumcidi. Nihil
ergo nouum hoc exemplo Prophetæ poterit videri, quia ex qua-
cumque gente quis veniens non est prohibitus adiungere se legi
ab exordio Iudaismi. Nihil nouum à Propheta dictum poterit æ-
stimari, imò superfluè, si semper admissi sunt seruire gentiles
Deo Abrahæ, nec aliquando prohibiti inueniuntur. Et verum
est, quia subiicientes se legi nunquam non suscepti probantur. Si
igitur hæc ita sunt, superfluè videtur admonuisse Propheta, quod
semel traditum custoditum est semper. Et an quis tam hebes po-
terit inueniri, qui dicat tantum Prophetam rem superfluam &
inanem locutum? nescio cui totum sic vel audire & non prohibe-
re. Nam cùm Iudaicus vtique populus propter peccata quæ in
Deum delinquebant, ab idolis suffragia requirentes, à Prophetis
sæpe correpti, pœnitentiæ iter ingredi nollent, vt reuerterentur ad
Deum, ad exprobrationem illorum domum suam Deus aperturum se omnibus gentibus ad orandum significauit, vt abdicatis
Iudæis, alios in loco illorum posituros se ostenderet. Nam si sem-
per admissæ sunt gentes ad legem, sicut suprà dictum est, qui hoc
Propheta dicebat futurum, nisi quia aliud significauit quàm præ-
ceptum erat prius? Non enim posset dicere de re quæ quotidie fie-
bat, quia futura erat. Vnde manifestum est istud ad necem profi-
cere Iudæorum, quibus ostendit Propheta quòd alij his amotis
vocandi essent ac recepturi donum gratiæ Dei, quod promissum
fuerat Iudæis. Quid sit autem promissum, Esaias propheta docet,
dicens: Veniet ex Sion qui eripiet & auertet impietatem ab Iacob,
& hoc illis à me testamentum. Igitur hoc testamentum est aboli-
tio peccatorum. Hoc est testamentum nouum quod promissum
est per Hieremiam dicentem, Ecce veniet dies, dicit Dominus, &
consummabo domui Israël & domui Iuda testamentum nouum,
non secundum testamentum quod disposui patribus illorum in
die qua apprehendi manum illorum vt educerem illos de terra
Ægypti, quia ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego
neglexi eos, dicit Dominus. Hæc est præuaricatio illorum quando
simulachrum viruli fecerunt, tunc testamentum eius corruperũt.
Vnde & tabulæ in quibus data lex fuerat, sub monte confractæ
sunt, ex eo quòd grauiora præcepta meruerunt accipere. Sed quia
clemens & misericors Deus est, promisit per Prophetas mutare se
legem, vt aliud testamentum daret quod differret ab eo quod de-
derat prius: vt non solùm quod graue erat mutaretur, sed & illa
quæ in figura data erant: id est, sabbatum & circumcisio: vt quia
diu pressi erant, per omnia releuati supplices Deo grãtias agerent.
Et quia in præuaricatione paterna diurantes animos ab idolis a-
uertere noluerunt, gentes cum residuis qui fidem seruauerunt, te-
stamento frui quod futurum dixerat contestatur: vt duplici modo
grauati excruciarentur perfidi Iudæi: & ad tempus enim grauati
sunt præceptis, & in futurum congruas pœnas exoluent, quia ne-
que in veteri, neque in nouo Testamento fideles inuenti sunt.
Nouum ergo Testamentum dare se dixit, vt cessaret vetus, quod
datum erat patribus. Ac per hoc qui in hoc testamento seruit
Deo, neque sabbatum, neque neomenias, neque circumcisionem
custodit, neque escarum discretiones, sed tantum Dei habet timo-
rem in fide: quia non ex lege iustificabitur, sed ex fide, dicente
Abacuc propheta, Quia iustus ex fide viuet. Et non vtique iam
multis vtatur præceptis ad Deum promerendum, sed paucis. E-
saia iterum de hoc sensu eadem dicente; ait enim: Si fuerit nume-
rus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquiæ eorum saluæ
fient. Verbum enim consummans & breuians in æquitate, quia
verbum breuiatum faciet Dominus in vniuerso orbe. Reliquis
qui in fide promissionis perseuerauerint, cæteris diffidentibus,
breuiatum legis verbum ostendit: hoc est, nouum Testamentum
quod promisit. Quod non aliter testamentum diceretur, nisi si-
mili modo etiam hoc sanguinis testimonio firmaretur. sicut &
Testamentum vetus, vt nomen vnum sit vtriusque: sed in veteri
multa, in nouo autem pauca sint præcepta, sicut promisit. Vt quia
Abraham patrem multarum gentium futurum dixerat, eodem si-
modo iustificarentur & filij, sicut fuerat iustificatus & pater: vt
cessantibus quæ post fidem Abrahæ cœperant, suscipientes fidem
per quam iustificatus est idem Abraham, filij essent Abrahæ, sicut
dictum est à Domino. Quod quidem nec mirum nec inauditum
est, vt sine cura sabbati & circumcisione & reliquis huiusmodi
mandatis iustificentur homines. Nec enim per hoc placuit Deo
Enoch, vt transferretur, neque Noë hoc seruando in diluuio so-
lus inuentus est iustus: neque ipse Abraham postquam circumci-
sus est, iustificatus est: Credidit, inquit, Abraham Deo, & reputa-
tum est ei ad iustitiam. Tunc circumcisus est, vt signum esset in
eo, quia credidit cùm senior esset, filium se habiturum. Non ergo
circumcisio commendat Abraham, sed fides. Ideoque credentibus
sufficit fides ad iustificationem, vt filij sint Abrahæ in fide, non in
circumcisione, quia his non est opus circumcisione. Non enim
hoc creditur quod credidit Abraham. Iudæi autem idcirco iussi
sunt circumcidi, vt fidei Abrahæ signum haberent, non fuæ fidei,
sed vt filij eius secundum carnem seruentur: si autem credant, e-
runt filij eius & in iustificatione. Quid enim prodest dici filium
potentis eum qui impotens sit, nisi quia magis obest? Dede-
cus est enim, inclyti & glorioſi filium esse sine honore. Nam in
tantum circumcisio carnis nullius meriti est, vt vindicaturum se
dicat Deus per Hieremiam prophetam in omnes circumcisos prę-
putio, si non fuerint circumcisi corde. Illis autem non indigna-
tur qui circumcisi corde præputiati sunt carne, quia nemo sine
cordis circumcisione placuit Deo. Quicumque ergo circumcisi
sunt carne, genus significant Abrahæ iuxta carnem: nam qui cir-
cumcisi sunt corde, significant genus Dei secundum fidem, quia
circumcisi omni mundano errore Deum profitentur parentem.
Quid ergo prodest carnis circumcisio, si cùm fides defuerit in Iu-
dæo, ad meritum Abrahæ peruenire non poterit? Aut quid ob-
est præputium, cùm nemo nisi qui æmulus fuerit fidei Abrahæ,
peruenit ad iustitiam eius? Superfluè igitur gloriantur de carnis
circumcisione, cùm videant illam apud Deum meritum non ha-
bere. Etsi, sicut est ostensum, melius est fidem habere quàm circũ-
cisionem, meliores sunt gentiles Iudæis, quia isti fidem habent, Iu-
dæi circumcisionem. Et quos putas magis agnoscat filios Abrahã,
qui iuxta carnem similes illi sunt, an qui in fide? Sed Abrahæ fides
testimonium perhibet. Ac per hoc non in carne, sed in fide gloria-
tur. Ideoque istos in filios suscepit, quos videt imitatores esse glo-
riæ suæ. Quomodo enim illos poterit appellare filios, à quibus videt
abhorrere vnde placuit Deo & iustificatus est? Non ergo filios
suos, sed inimicos poterit iudicare Inuidi enim eius videntur sper-
nentes fidem per quam glorificatus est. Nec mirum si Iudæi diffi-
dentes, deprehendantur minimè susceipientes nouum Testamen-
tum, cùm sciamus illos nec in veteri fuisse fideles. Semper enim
contra Deum rebelles & contumelioſi fuerunt, vnde talia præce-
pta acceperunt per quæ ceruices illorum, quæ inflexibiles erant,
premerentur. Nunquam enim bona de Deo sperare voluerunt,
cuius tanta beneficia & virtutes tam mirandas agnouerant. Hinc
est vnde inter cætera dicit Ezechiel propheta, Leuaui manum
meam in deserto inter eos, vt dispergerentur inter gentes, & dis-
seminarentur in regionibus, eo quòd iustificationes meas non fe-
cerunt, & præcepta mea repulerunt. Et in subiectis, Ego dedi illis
præcepta non bona, & iustificationes, in quibus non viuent in eis.
Ostendit qua causa data sint illis præcepta tanta & tam aspera, vt
quia ingrati tantis bonis extiterunt, dicente iustitia, præceptis se-
rioribus premerentur. Idcirco non bona ea dixit, cùm iusta sint:
quia non illis ad iustificationem proficiebant, sed ad exitium: &
pœna licet dignè illata, patienti tamen bona non est. Post hæc ta-
men, quia pius est Deus, nouum Testamentum daturum se pro-
misit, in quo abbreuiatio facta legis, vt iustificarer credentes, sicut
iustificatus est Abraham: vt cessantibus neomeniis, & sabbato &
circumci-

Iudic. 11. f. 31.

cl. fatuus paricida.

Iudic. 14. b. 6. d. 19. & 1 5. c. 14.

QVÆST. XLIII. Aduersus Iudæos.

Esa. 56. c. 7.

Esa. 59. d. 20

Hier. 31. f. 32.

Exod 32. c. 2. & d. 19.

circumcisione & cæteris præceptis, non quæ naturalis legis sunt:
id est, homicidium, adulterium, & talia, ita iustificarentur vt Abra-
ham. Renouata enim fide Abrahæ, omnia voluit cessare, vt tale
tempus esset, quale fuerat quando credidit Abraham. Sed fortè
dicant Iudæi, Si ea quæ à Moyse data sunt, cessare dicta sunt per
abbreuiationem legis, numquid circumcisio à Moyse data est vt
cesset? Ac per hoc signum patris nostri habemus, quia sumus filij
Abrahæ, quod propter testimonium generis cessare non debet.
Tempore quidem suo seruanda fuit circumcisio id est, antequam
nouum Testamentum daretur, quod promissum erat. At vbi Dei
gratia præstante, onera legis cessare iussa sunt, quid opus est cir-
cumcidi? Idcirco autem noua lex data est: id est, spiritalis, vt cessa-
rent carnalia, & suscipientes eam, signum eius acciperent: vt sicut
in veteri Testamento Abrahæ signum habuerunt, ex quo cœpit
Testamentum vetus: ita & in nouo signum habeant Saluatoris,
qui noui Testamenti constitutor est. Quemadmodum enim ex A-
braham Hebræi dicti sunt, sic & ex Christo Christiani dicuntur.
Quicunque ergo adhuc Hebræi dicuntur, nouum Testamentum
quod promisit Deus, non receperunt, beneficium & misericordiam
Dei in irritum deducentes: qui populum suum iam non hominis
nomine volens censeri, sub filij sui nomine constituere illos digna-
tus est. Qua igitur audacia dicũt Iudæi non nostra nos lege vti, sed
sua, cùm dicat Dauid, Confitebor tibi in gentibus: & iterum, Epu-
lamini gentes cum populo eius? Et ad Hieremiam prophetam di-
cit Dominus, Priusquam te formarem in vtero, noui te: & ante-
quàm exires de vulua, sanctificaui te: & propheram in gentibus
posui te. Iudaismus certè proprias habet significationes: aut enim
populus iste in Iacob significatur, aut in Samaria, aut in Hieru-
lem, aut in Iudæa, aut in Israël. De gentibus autem apertum est,
quia aliter illos significat quàm sunt Iudæi, noster autem prophe-
ta est Hieremias. Quamuis enim in omnibus Prophetis gentes
participes doni sui ostenderit Deus, ad Hieremiam tamen specia-
liter dicit, quia nobis illum dedit Propheram. Hic enim nouum
Testamentum futurum significauit, quod plus gentibus proficere-
ret quàm Iudæis, quod nunc declarauit videtur. Cùm enim in
vniuersa terra noui Testamenti sit prædicatio: Iudaismus tam ra-
ro est, vt difficilè Iudæus fidelis inueniatur, & omnes ecclesiæ noui
Testamenti gentium nominentur, sicut dictum erat in Osee pro-
pheta, Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dile-
ctam, dilectam. Repulsis ergo Iudæis, conuocat gentes ea miseri-
cordia & gratia, qua vocare dignatus est & Abraham. Nec enim
Abraham vocatus non cognouit Dominum: itaque qui dignatus
est Abraham, idem ipse dignatus est gentes. Cur ergo dicunt, No-
stra est lex: cùm manifestum sit, donum Dei omnium esse volen-
tium? Cessat itaque ista vsurpationis temeritas, quia gratia Dei cõ-
munis est omnibus. Quo namque pudore negant Christum no-
strum in lege promissum, cùm videant omnia signa in eo, quæ lex
futura prædixerat? Quia & secundum Abrahæ promissionem
omnes gentes iustificantur, in eum credentes. Et secundum Esaiã
prophetam de virgine natus est in Bethleem ex tribu Iuda, sicut
fuit promissum ex semine Dauid: & iuxta quod Hieremias pro-
phetauit, nouum Testamentum, quod Deus tunc promiserat fu-
turum, prædicauit: & post omnia signa virtutum ostensa, humilia-
uit se, secundum dicta Prophetarum, & omnia quæ prædicta sunt,
passus, tertia die resurrexit, quemadmodum scriptum est in Pro-
pheta. Et si tempus promissionis requirant, sicut in Daniele pro-
pheta ostensum est, inuenient impletum tempus, quo natus &
passus est Christus: quia à tempore primi anni Darij regis Persarũ
vsque ad natiuitatem & passionem Domini & excidium Hieruſa-
lem, quod factum est per Vespasianum imperij Romani principẽ,
impletæ sunt hebdomadæ septuaginta, quæ sunt anni quadrin-
genti nonaginta, qui computus per regna & per successores impe-
rij manifestus est. Quomodo etiam à Tertulliano computatum
inuenitur in libro quem scripsit aduersus Iudæos, quod ne ad iniu-
riam eius proficeret, quia rectè computauit, prætermisimus. Et
quis ambigat de hoc numero, cùm trecenti circiter anni nunc su-
per hunc numerum inueniantur? Impudentis ergo est post tan-
tum superadditum numerum aduentui Saluatoris, dicere, Non
venit. Sub Apostolis enim, aut tempore quo agebat Dominus in-
ter homines, se poterat occultare malitia contradicens veritati, vt
cùm omnia signa promissi Christi videret in Saluatore, de tempo-
re tamen ambigere se diceret, vt perfidiam suam celaret. Post au-
tem, cùm super promissum numerum supersecresse rent multi anni
cœperunt, quæ impudentia est negare venisse, quod etiam & signis
& temporibus adimpletum scitur? Nam quando aliquid plenum
est, & non superabundat, poterit contentioſus aliquis dicere, non
esse plenum: sed superabundantia clauditur os contentioſo: ita &
Iudæi tempore Saluatoris potuerunt dicere (licet per fallaciam) nõ
bene computatum à Darij tempore vsque ad Dominum Christũ,
vt ipse dicatur esse qui promissus est. Fallimur enim in annis & in
mensibus & in diebus imperatorum, & ad liquidum non colligi-
mus. Vbi autem euenerint tempora super numerum præscriptum
annorum promissi Christi, nulla poterit prætendi excusatio, vt non
ipse esse Christus dicatur, qui venit, nisi; quod absit, mentitus dica-
tur esse qui promisit. Quando enim tempus promissionis emen-
sum est, & negatur venisse qui promissus est, quid aliud quàm mẽ-
dacij arguitur qui promisit? Sed veracem esse qui promisit, signa
omnia docent, quæ prædicta in Christo sunt, & reperta in Christo
noscuntur. Iudæi autem, dum emendare erubescunt, non cogi-
tant futurum intelligi non esse mendacium.

QVOMODO homo ad imaginem Dei factus sit, & vtrum ad dominationem, & an mulier quoque? Faciamus, inquit, ho-
minem ad imaginem & similitudinem nostram. Hoc quibusdam
ex alia parte lectionis intelligendum esse videtur: ex hac videlicet,
in qua legimus dixisse Deum, Venite descendamus, & confunda-
mus linguas eorum. Quia quantum in superficie videtur, simile
est: vnius enim vox est, plurali numero loquentis: sed discrepat sen-
su, quia & dissimilis ratio est. Illic enim de creando homine dicit,
quem ad imaginem & similitudinem suam Deus vult creari. Il-
lud autem quod dicit, Venite descendamus & confundamus lin-
guas eorum, ad hoc pertinet, ne se intelligerent homines: vndead
angelos potest videri locutus Dominus, quasi imperator ad exerci-
tum: communiter enim dicit, quia facturus erat per illos, vtpote
creator illorum: ac per hoc, Confundamus, inquit, linguas eorum.
Nam cùm dicit, Faciamus hominem ad imaginem & similitudi-
nem nostram, non potest dici angelis locutus: quia non potest dici
vna esse imago Dei & angelorum, sicut Imperatorum & Comi-
tum: quia quorum imago eadem est, non potest dissimilis esse nec
dignitas, nec natura. Denique adiecit, Et fecit, inquit, Deus ho-
minem, ad imaginem Dei fecit eum: vt Deus dixerit, & Deus fe-
cerit, non alter Deus aut differens, sed idem Deus. Quod enim v-
nus ad vnum dixit, non aliam naturam significauit, sed personam.
Cùm enim Deus vnus sit, tres tamen personæ sunt: & ideo vnus
est Deus, quia sue in filio, siue in Spiritu sancto Dei vnius sub-
stantia est: quia non potest non hoc esse, quod de ipso est, quod ipse
est. Dei ergo patris persona est dicentis, Faciamus: Filij verò fa-
cientis hominem ad imaginem Dei: siue ad patris, siue ad suam,
nihil interest, quæ vtriusque vna imago est. Fecit autem filius per
Spiritum sanctum. Sicut enim pater per filium dicitur facere, ita
& filius per Spiritum sanctum, ipso dicente, Quia ego in spiritu
Dei eiicio dæmonia. Igitur vna trium imago est, quia siue pater, si-
ue filius, siue spiritus, vnus est Deus: ac per hoc vnus factus est ho-
mo ad vnius Dei imaginem. In eo autem imago Dei est ho-
mo, vt sicut vnus est Deus in cælis, ex quo omnia subsistunt spiri-
talia: ita vnus esset in terris homo, ex quo cæteri haberent carna-
lem originem. Aliquibus tamen videtur quia in dominatione, Dei
imago est factus homo: & quia dicit, Et dominetur piscium ma-
ris, & volatilium cæli, & totius terræ: cùm non solum viro, sed &
mulieri ista cernantur subiecta, quam constat Dei imaginem non
habere. Quod quidem duplici modo caret ratione: per hoc enim
neque ad filium diuisæ Deus asseritur, Faciamus hominem ad
imaginem & similitudinem nostram, sed ad dominationes cæle-
stes, quas Apostolus commemorat, si imaginem Dei homo in do-
minatione habet: & mulieri darur, vt & ipsa imago Dei sit, quod
absurdum est. quomodo enim potest de muliere dici, quia imago
Dei est, quam constat dominio viri subiectam, & nullam author-
tatem habere? Nec docere enim potest, nec testis esse, neque fidem
dicere, neque iudicare, quanto magis non potest imperare?

QVÆST. XLV. Gen. 1. c. 26.

Gen. 11. b. 7

Comes hic filiationis nomẽ

QVÆST. XLVI.

VTRVM Samuel fuerit de filiis Aaron, & vtrum sacerdos fuis-
se existimandus sit? Sunt quidam inter nos, qui partim negotiis
secularibus occupati, partim minus studioſi circa scripturas sa-
cras, errorem patiuntur, putantes Samuelem sacerdotem fuisse: id
est, ex Aaron habere originem: ex cuius progenie constituit Do-
minus Deus nasci, non fieri sacerdotes. Nec alicui præter filios eius
concessum est, vt poneret in altare incensum. Ex quibus aliqui plus
errantes, negant quidem Samuelem de genere fuisse Aaron: hoc
est, non illum dicunt natum sacerdotem, & nihilominus sacerdo-
tio illum asserunt functum. Quibus prius respondendum est.
Peius enim est negare Samuelem natum fuisse sacerdotem, & ta-
men asserere illum functum esse sacerdotio, quàm dicere sacerdo-
tem illum fuisse ex filiis Aaron. Hic enim ignorantia est, illic stul-
titia. Cùm enim dicunt, qui illum putant natum sacerdotem, ex
filiis Aaron non esse, manifestum habebunt non illum fuisse sacer-
dotem: ignari quia non licuit agere alicui sacerdotium, nisi ei qui
esset ex semine Aaron. Compertum enim habent, manifestum
enim est, quòd Chore cùm non esset ex filiis Aaron, & voluisset
super altare imponere incensum, hiatu terræ absumptus est cum
ex tribu Iuda, & præsumpsisset agere sacerdotium, stans ante alta-
re, percussus lepra in fronte est, & sic expirauit. Illi autem, qui di-
cunt Samuelem non natum esse sacerdotem, & nihilominus egis-
se illum asserunt sacerdotium, satis stultum est quod dicunt: &
stulto suadere quod bonum est, laboris est maximi. Quanta enim
hebetudine ducuntur, vt sole apparente super terram, dicant, quia
nox est. Cùm enim legant, & non vno loco legant, hoc à Deo esse
decretum, vt nemo auderet sacerdotium agere præter Aaron & fi-
lios eius, obstinata mente contendunt, sacerdotem fuisse Samue-
lem: non enim intelligunt, quia si natus sacerdos non est Samuel,
& sacerdotium egit, præsumptor dicitur: quia hoc Deus statuit,
vt nascerentur, non fierent sacerdotes: & de Samuele hoc sentire
puto tutum non esse. Quomodo enim posset fieri, vt vir laudabilis
& Dei testimonio commendatus hoc ageret, quod inconcessum
sciebat? Cuius etiam præsumptionis vindictam pro certo habebat
semel & iterum factam: neque enim Dei iudicio potuit ad hoc

Ioh. 5. d. 2.

Dan. 9. f. 24.

Num. 16. d.

3 Reg. 15. a.

1 Paral. 26. d. 21.

aſpirare, quem immutabilem ſciebat: à quo, ſi fortè hoc audiſſet, A
tentari ſe potius crediditſet, ſciendo Deum nullo modo ſententiam
ſuam poſſe reſcindere. Poſſet enim magis ſub Dei apparentia &
nomine id agi ſecum credere, vt circumueniretur à parte aduerſa,
quàm iudicium ſuum Deum poſſe mutare. Denique cùm Balaam
prohibitus fuiſſet à Deo, ne iret ad Balach, & poſtea iterum re-
Num. 22. d. 29. quiſiſſet, an iret, indignatus ei Deus, ex ore aſinæ corripuit eum:
quia prohibentem angelum videns aſina, cœptum iter implere no-
lebat. Balaam verò, prohibente Deo ne iret, iterum interrogans,
an ire illum veller, ſic de Deo quaſi de homine iudicauit, qui per id
quod impræſcius eſt, varius & mutabilis eſt. Sed Balaam nullo di-
uino teſtimonio commendatur: erat enim hariolus. Samuel au-
tem vir Deò charus, & iudiciorum eius ſciens fixam eſſe ſenten-
tiam, quomodo aliud fieri crederet, quàm ſciebat à Deo eſſe conſti-
tutum? Sed Heli, inquiunt, mortuo, & filiis eius ſacerdotibus, Sa-
muel cœpit agere ſacerdotium: quod nec lectio docet, nec ratio ad-
mittit. Hoc enim dicentes, nullum putant tunc fuiſſe, qui ageret
ſacrificium ſiue ſacerdotiũ, vt his tribus mortuis, niſi Samuel po-
puli munera obtuliſſet, ſacerdotium agi deſiiſſet: quæ aſſeueratio
eſt Dei inimica. His enim Deus improuidus iudicatur quaſi ne-
ſcius, cùm id ſtatuit, quod permanere non poſſit. Vt quid enim
nullis aliis quàm filiis Aaron ſacerdotium agere vſque in ſeculum
ſtatuit, hoc eſt, vſque ad tempora aduentus Chriſti, ſi hoc deſicere
ſciebat? Si autem neſciuit, quod abſit, improuidus fuit: & ideo fieri
potuit, vt nec Samuel fuerit illis deficientibus ſacerdos. Si autem B
prouidus & præſcius Deus eſt, permanſit quod ſtatuit: & ſi per-
manſit quod ſtatuit, Samuel non egit ſacerdotium, qui Dei non
erat ſacerdos. In veteri enim lege naſci decreuit Deus ſacerdotes:
in noua verò fieri Dominus iuſſit ſacerdotes. Eligant nunc vnum
de duobus, aut natum probẽt Samuelem ſacerdotem, aut factum.
Sed conſentiunt non illum natum eſſe ſacerdotem, quia ſciunt il-
lum non eſſe ex filiis Aaron. Si ergo natus non eſt ſacerdos Sa-
muel, factus autem non legitur, nec probatur, quia nec ſtatuerat
Deus fieri ſacerdotes, in abſoluto eſt, Samuelem minimè fuiſſe ſa-
cerdotem. Sed contradictores clauſis oculis, ſi ſacerdos, inquiunt,
non fuit, vicem tamen egit ſacerdotis, quoniam legitur Deo ſacri-
ficium obtuliſſe. Quis audeat negare quod ſcriptum probatur?
2 Reg. 7. c. 9. 10. Obtulit enim Deo ſacrificium Samuel, ſed non inde vicem ſacer-
dotis egiſſe cognoſcitur. Ipſe enim ſemper dicitur offerre, cuius
oblationes ſunt, quas ſuper altare imponit ſacerdos, & Saul obtu-
lit hoc vtique genere: id eſt, per ſacerdotem, ſicut & nunc offertur
& Dauid obtulit, & Salomon obtulit, & cæteri ſimiliter obtule-
runt, nũmquid omnes vicem ſacerdotis egerunt? Quamuis enim
proprio ſacerdos fungatur officio, ille tamen offerre dicitur, cuius
nomine agit ſacerdos: ipſi enim imputatur, cuius munera offeru-
tur. Et qui non fuit ſacerdos, quomodo vicem agere poterat ſacer-
dotis? Numquid diaconus poteſt vicem gerere ſacerdotis? Præfe-
ctus etenim poteſt agere vicem præfecti, & prætor prætoris: non C
tamen priuatus poteſt agere vicem poteſtatis alicuius, quanto ma-
gis ſacerdotis vicem agere non poteſt, qui non eſt ſacerdos? Quo e-
nim conſilio ad hoc aſpirare audeat, quod ſibi ſcit non licere? Nam
ſi ſacerdos alicubi deſit, poteſt alterius loci ſacerdos rogatus veni-
re, & vicem eius agere, non tamen propheta, quamuis ſanctæ vitæ
ſit, agere poteſt quod ſcit ſibi minimè eſſe conceſſum. Aliud enim
eſt bene viuere, & aliud poteſtatẽ alicuius officij accipere. Sicut e-
nim qui ſacerdos eſt, non ex eo vitam ſuam commendatam puta-
re debet: ita & qui ſanctæ conuerſationis & vitæ eſt, non iam ex eo
ſibi ſacerdotium vendicare debebit. Quamuis enim bonum ſit ſa-
cerdotium, tamen malum erit ei, cui conceſſum non eſt, & præſu-
mit. Nam ſi reſpiciamus quod ſcriptum eſt de ſancto Samuele, vi-
debimus quale teſtimonium det ei ſcriptura, dicens, Et innotuit,
1 Reg. 3. d. 20. Pſal. 98. b. 6. inquit, omni populo, quoniam fidelis eſt Samuel propheta Domi-
no. Et in Pſalmo, Fiant, inquit, Moyſes & Aaron in ſacerdotes
eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Quis non ad-
uertat ex hac diſtinctione diuiſas eſſe perſonas dignitatum cauſa,
vt Moyſes & Aaron ſacerdotalem dignitatem adepti noſcantur,
1 Reg. 7. c. 10 Samuel verò inter prophetas Deo dignus extitiſſe habeatur? qui
precibus Deum inuocabant ad protegendum populum ſuum, ſic-
ut legitur. In tantum autem ſacerdotes minimè defuiſſe probatur,
vt renouata arca ab allophylis baiulis Leuitis viris Bethſamitis,
obtulerint Deo ſacrificia abſente Samuele. Rege autem facto Sau-
le, Achimaas erat pronepos Heli ſacerdotis, qui portabat Ephot.
Sed hinc, inquiunt, videtur ſacerdos fuiſſe Samuel, quia veſtitus
2 Reg. 6. c. 14. erat Ephot. Quaſi non hodie diaconi Dalmaticis induantur ſicut
Epiſcopi. Ephot autem etiam Dauid legimus fuiſſe indutum, &
1 Reg. 2. d. 18. duplicem Ephot. Samuel autem adhuc puerulus, ſuccinctus erat
Ephot: numquid puerulus potuit Deo munera populi offerre?
Vides ergo, quia Ephot vnum quidem nomen eſt, ſed non vnam
rem ſemper ſignificat. Sacerdotes enim portabant, non veſtiebau-
tur Ephot. Reges verò & Leuita Samuel induebantur Ephot. A-
liquando ergo veſtis, aliquando quaſi armariolum, quod portabãt
ſacerdotes ad interrogandum Dominum, ſignificatur Ephot.
Quantum apparet, probatum eſt Samuelem non ſacerdotem, ſed
Prophetam fuiſſe: nunc his reſpondemus, qui ignorantes quia Sa-
muel non eſt de filiis Aaron ſacerdotis, æſtimant illum ſacerdo-
tem fuiſſe: nec enim fas erat, vt de origine Aaron deſcendens, ſa-
cerdos non eſſet. Quos primùm volo cognoſcere, quia ſi ſacerdos
erat Samuel, ſine dubio & Helcana pater eius ſacerdos fuit. Con-
gruum quoque fuerat, & filios eius ſacerdotes fuiſſe: quos, quia ſa-
cerdotes non erant, iudices illos conſtituit filiis Iſraël, ſicuti &
idem ipſe erat Samuel. Sic enim legimus, quia iudicauit filios Iſ-
raël. Helcana autem pater Samuelis, propter quod ſacerdos non
1 Reg. 1. 13 erat, Aſcendebat, inquit, in diebus ſtatutis de ciuitate ſua Rama-
thaim adorare & ſacrificare Deo omnipotenti Sabaoth: & ibi erat
Heli & duo filij eius, Ophni & Phinees ſacerdotes Domini. Quid
tam apertum, quia veniebat Helcana offerre munera ſua ante Do-
minum per ſacerdotes tempore competenti, ſecundum quod ſta-
tuerat Moyſes, vt tribus temporibus anni offerret munera & deci-
mas ſuas, vbi fuiſſet arca Domini & ſacerdotes? quippe qui & duas
vxores habuit tempore vno, quod illicitum eſt ſacerdotibus: erat
enim Helcana ex Leuitis, ſicut generationum ordo ſe continet in
libro Paralipomenon. Adhuc enim Leuitæ non erant habentes
ordinem conſtitutum miniſterij circa ſacerdotes & aream Domi-
ni. Dauid enim in regno ſuo diſpoſuit vices ſacerdotibus & Leui-
tis, vt à viginti annis & ſupra, in lege autem viginti quinque annis
& ſupra, inciperent exhibere ſeruitia Dominicis cærimoniis: vt
eſſent de filiis Aaron, id eſt, de Phinees & Thamar traducę claſſes
ſacerdotum viginti quatuor, quæ vices ſuas agerent certis tempo-
ribus: Leuitæ autem conſtituti ſunt, qui erant tabernaculi ianito-
res, & qui baiuli arcæ Domini, & qui excubias ſeruarent, & qui
vaſorum eſſent cuſtodes, & qui promiſcuas ſuſciperent oblatio-
nes. Et viginti quatuor claſſes inſtitutæ ſunt cantantium & citha-
rizantium & muſicorũm cæterorum, ita vt etiam his, id eſt, omnes
Leuitæ haberent temporum vices: quia neceſſe erat eos & otium
habere, vt & domorum ſuarum agerent curam. Et non ſolum
hæc proficiunt ad cauſam ſuprà dictam, quoniam Samuel non
fuit de filiis Aaron, ſed & illud quod dicit mater eius ad Domi-
1 Reg. 1. 11 num, Quia ſi mihi, inquit, dederis filium, commodo eum Domi-
no omnibus diebus vitæ ſuæ: non hoc diceret, ſi natus eſſet ſacer-
dos, oportebat enim illum ſeruire altari: ſed quia Leuita erat, &
lex Leuitis adhuc non erat poſita, ſed vnuſquiſque pro voluntate
ſua agebat, ita vt oberrantes illicita præſumerent. Ionatha enim
filius filij Moyſi, cùm inter Leuitas deputatus eſſet, ſacerdotium a-
Iudic. 17. 18 gere præſumpſit. Ac per hoc legimus in libro Iudicum, Quia v-
1 Reg. 2. 12. nuſquiſque, inquit, placita ſibi faciebat, eo quòd non eſſet rex in
Iſraël. Ideireo vouit Anna dicens, Commodo eum Domino: ne
cum cæteris oberraret. Et vt plenius quæſtio diſcuti poſſit, etiam
illud tractemus, quod dictum eſt de Helcana, quia veniebat ex die-
bus in dies offerre munera ſua & decimas: quomodo decimas of-
ferebat, qui nihil poſſidebat? Leuitæ enim non acceperunt agros,
quia de decimis, quæ à plebe dabantur, victum quærebant. Sed po-
teſt fieri, & ſic datur intelligi, quia potuit habere poſſeſſionem v-
xoris ſuæ, aut emptam: quia de aliis tribubus accipiebant vxores,
non ſolùm hi, ſed & cæteri, ita vt & ſacerdotes acciperent de aliis
1 Paral. 11. d. 11. tribubus vxores. Nam Ioiade ſacerdos magnus vxorem duxit de
tribu Iuda filiam regis Ioram.

QVOMODO hoc quod in Eſaia dicitur, Et apprehendent QVÆST.
septem mulieres, & cætera: ſeptem Eccleſiæ catholicæ ſignifican- XLVII.
tur? Et apprehendent, inquit, ſeptem mulieres vnum homi- Lectio in
nem, dicentes, Panem noſtrum manducabimus, & veſtimentis no- Iſaiæ propo-
ſtris operiemur: verumtamen inuocetur ſuper nos nomen tuum, ſita.
auſer opprobrium noſtrum. In abſoluto eſt, per ſeptem mulieres Iſa. 4. d. 1.
ſeptem eccleſias eſſe ſignificatas: quamuis enim vna ſit, ſed ſepti-
formis dicitur, vt corpus vnum ſeptemplici numero conſtet mem-
brorum: non ſolùm autem nos, ſed & ſuperni ciues eccleſiæ mem-
bra ſunt, cuius caput Chriſtus eſt. Siue igitur vna, ſiue ſeptem di-
cantur eccleſiæ, non diſcrepat: vna enim dicitur, quia vnum habet
Eph. 5. f. 25. caput, quod eſt Chriſtus: ſeptem autem ideo, quia ſicut membra
diuerſa ſunt, ita & potentiæ ſpirituales, inter quas & nos deputa-
mur, diuerſæ ſunt virtutes, propter quod & aëreæ dicuntur. Idcir-
co enim diuerſæ ſunt, vt non omnia ſingulæ poſſint, ſed ſimul
Col. 1. c. 18. omnes corpus ſint Chriſti: quia ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, ex
quo totum corpus ſubſiſtit, id eſt, ex quo omnia in cælis & in ter-
ra habent originem. In hac ergo quæ in terris eſt eccleſia, omnium
In Catth. multa ſunt mutila. eccleſiarum facta eſt mentio: quia cùm huic ſacramentum creato-
ris prædicatur, etiam cæleſtibus huiuſmodi intimatur doctrina.
Inferioribus enim cùm inſinuatur, neceſſe eſt vt audiant & ſuperi.
Eph. 3. b. 8. Vnde Apoſtolus, Mihi, inquit, minimo omnium ſanctorum
data eſt hæc gratia, inter genres euangelizare incomprehenſibiles
diuitias Chriſti, & illuminare omnes, quæ ſit *diſpenſatio mini- al. diſpoſi-
ſterij abſconditi à ſeculis in Deo, qui vniuerſa creauit, vt innote- tio.
ſcerer principibus & poteſtatibus in cæleſtibus per eccleſiam mul-
tiformis ſapientia Dei. Per hanc ergo eccleſiam ſuperni docentur,
quia veritas, ait, de terra orta eſt. Vt enim mentio ſuperiorum fiat, Pſ. 84. d. 12.
hic ſeptem eccleſiæ nuncupantur in vna plebe, quas ſeptem eccle-
ſias ſupplices Propheta inducit Saluatori facto homini. Intellexe-
runt enim ad hoc natum eſſe Chriſtum, vt auferret opprobrium,
primùm quidem ſub lege ſua agentium, deinde cæterorum. Ha-
bebant autem in memoria, ſcriptum eſſe: Veniet ex Sion qui eri-
piat & auertat impietatem ab Iacob. Hæ ergo ſeptem eccleſiæ
apprehenderunt hominem vnum, id eſt, natum Chriſtum, dicen-
tes, Panem noſtrum manducabimus, & veſtimentis noſtris ope-
riemur. Verumtamen inuocetur nomen tuum ſuper nos, auſer
opprobrium noſtrum. Quid eſt hoc quod precantur? Si enim pane
proprio

proprio vtuntur, & veſtimentis ſuis induuntur: id eſt, & viuunt, & A
nudæ non ſunt, quid eis deeſt? Si enim panis ad vitam ſignificatur,
& veſtitus ad Dei induitionem, quia qui ſine Deo eſt, nudus dici-
Gal. 1. d. 17. 2 Cor. 5. d. 4 tur: vnde Apoſtolus, Qui in Chriſto, ait, baptizati eſtis, Chriſtum
induiſtis. Et iterum: Si expoliati, inquit, non nudi inueniamur;
quid eſt quod poſcunt vt auferatur ab eis opprobrium: niſi quia
hic populus ſignificatur in ſeptem eccleſiarum numero, qui ſub
lege agens Chriſtum expectabat promiſſum ad abolenda peccata?
Ideo dicunt, Panem noſtrum manducabimus: hoc eſt, verbis legis
Deut. 8. d. 3. Luc. 4. d. 4. quæ vnum tradunt Deum, paſcemur: quia non in pane tantùm
viuit homo, ſed in omni verbo Dei. Et veſtimentis noſtris operie-
mur: id eſt, creatoris noſtri nomine cenſebimur: quia hoc vnuſ-
quiſque indutus dicitur, quod eſt & profiteatur. Denique ſenatores
vel officiales ex veſtibus intelliguntur quid ſint. Sed quia hæc ſatis
non faciunt ad Deum promerendum, hoc etiam ſtatuit, vt per ſa-
cramentum cognitionis vnius Dei, hæres eſſe incipiat homo regni
cælorum. Per fidem enim peccatis ablutus, & à morte ſecunda (quę
ex ſententia data in Adam, homines apud inferos detinebat) alie-
nus, nullo detinente, pergit in Paradiſum Dei patris, in quo dixit
Luc. 23. f. 43. latroni Dominus, quod ſecum eſſet futurus. Quamuis enim po-
pulus ſuprà dictus, qui per ſeptem eccleſias ſignificatus eſt ſub Dei
lege eſſet, & deuotione tam proprij, quàm paterni delicti, Quia
Rom. 3. c. 23. omnes, inquit, peccauerunt, & egent gloria Dei: idcirco orant ſu-
prà memoratæ eccleſiæ, vt auferatur opprobrium earum inuoca- B
tione nominis Chriſti: quia qui ſignum eius habent quo vicit mor-
tem, ab inimico teneri non poſſunt. Et non ſolùm iſtæ Eccleſiæ
Chriſti nomen ſuper ſe inuocari precantur, ſed & ſupernæ ſpiri-
tales in cæleſtibus degentes. Quamquam enim ſpiritales ſint &
cæleſtes potentiæ, opprobrio tamen ſubiacent, ſi à creatore ſuo
1 Reg. 4. b. 11 fuerint alienæ, & nec membra erunt corporis, quæ caput ſuum nõ
cognoſcentes oberrant. Et quia aliud non eſt quod explanaui-
Iſa. 4. c. 2. d. mus, in ſubiectis propheta teſtatur dicens: In illa autem die illumi-
nabit Dominus in conſilio ſuper terram. Et adiecit: Quoniam
abluet Dominus, inquit, ſordes filiorum & filiarum, & ſanguinem
purgabit de medio eorum. Quid tam euidens, quia in illo die in
quo promiſſum Dei adimpletum eſt, & fidei ſacramentum decla-
ratum eſt hominibus, illuminati ſunt, vt per creatoris cognitionẽ
purificati qui rei fuerant mortis, fierent æternę vitæ hæredes? Pro-
miſcuè igitur Propheta locutus eſt, vt omnes dono Dei indigere
ſignificaret, vt ſiue peccatores, ſiue iuſti, Dei miſericordiam expe-
ctaſſe noſcerentur. Peccatores propter delicta propria, vt de fauci-
bus mortis eriperentur: iuſti verò paterno abſoluti peccato, deleta
ſententia data in Adam, per quam cunctì tenebantur à morte, li-
bertate accepta Dei regnum intrarent, facti iam non ſerui, ſed fi-
lij Dei.

QVÆSTIONVM C
SECVNDA PARS EX
NOVO TESTAMENTO.

QVÆST. XVIII. DEVS certè perfectus eſt & nullius egens, quid ergo opus fuit Chriſto Saluatore vt naſceretur
le Deo, & filium haberet Deus per quem omnia
faceret? Cùm ea quæ non erant Deus vo-
luiſſet exiſtere, & maieſtatis ſuæ minimè hoc cõ-
lignum opus ſciret, prius de ſe, cùm ſit natura
ſimplex & incorporeus, filium generauit, qui ni-
hil ab eo diſtaret, vt magnitudini ſuæ congruus reſponderet effe-
ctus. Quid enim vltrà poſſet facere, quàm vt ex ſe alterum qui per-
fectus eſt, generaret? Hoc ergo perfectum opus eſt, quo nihil poſſit
aliud videri præſtantius. Cætera enim omnia minora ſunt: quanto
enim excellentior his omnibus Chriſtus eſt, tanto magis creatio il-
lorum inferior eſt generatione eius. Eſt & aliud: Deus enim, ex
quo ſunt omnia, volens condere creaturam, verbum prius quod
in myſterio apud ſe habebat, generauit: hoc eſt, fecit exiſtere.
Quod verbum idcirco filium nuncupauit, vt oſtenderet de ſe illũ D
exiſtiſſe, & eſſe ſibi conſubſtantiuum: vt lex, qua filij de parentibus
ſunt, hoc credibile faceret, per quod manifeſtaret creaturæ myſte-
rium, quod latuit in eo ex æterno.

QVÆST. XIIX. ad Saluato-rem. Luc. 2. b. 12. Mat. 3. d. 14. CVR Saluator cùm ſanctus natus ſit, & Chriſtus Dominus in
ipſa natiuitate appellatus, baptizatus eſt; cùm baptiſma purifica-
tionis cauſa ſit, & peccati? Verum & manifeſtum eſt, *creato-
rem non eguiſſe baptiſmo, quia Chriſtus non factus, ſed natus eſt,
dicente angelo paſtoribus: Ecce natus eſt vobis hodie Saluator, qui
eſt Chriſtus Dominus. Denique ſciens Ioannes ſanctitatem eius,
prohibuit eum à baptiſmo: Saluator verò inſtitit fieri oportere, nõ
vtique propter peccatum ſuum, ſed propter implendam iuſtitiam.
Dignum enim erat, vt ipſe exemplo eſſet futuris filiis Dei, qui
per baptiſmum filios Dei fieri docebat: & qui credentibus Spiritũ
ſanctum à Deo dari promittebat: debuit iſtud in ſemetipſo viſibi-
liter demonſtrare, quo comperto credentes inuiſibiliter ſe poſſe
Spiritum ſanctum habere ſperarent: nam Saluator vtique, cùm de
Spiritu ſancto naſceretur, purificatum corpus habuit. Vnctio e-

Aug. append. to. 4.

nim carnis eius ſpiritaliter in vtero virginis data eſt. Spiritus enim
ſanctus purificauit quod de Maria virgine in corpus Saluatoris
profecit: & hæc eſt vnctio carnis corporis Saluatoris, quare & na-
tus Chriſtus eſt appellatus. Quod enim per olei vnctionem præ-
ſtabat Deus miniſterio prophetarum iis qui in reges vngebantur,
hoc præſtitit Spiritus ſanctus homini Chriſto, addita expiatione:
quia anteriores Chriſti ſolam poteſtatem imperij accipiebant per
vnctionem: Saluator autem & poteſtatem accepit homo natus, &
purificatus eſt natus: incongruum enim erat, vt Dei filius in cor-
pore peccatis ſubdito naſceretur. Hominis ergo cauſam ſuſcipiens,
& per regenerationem filios Dei fieri docens, baptizari debuit, vt in
ſe hoc oſtenderet rarum. Facilè enim probatum habetur & ſuade-
tur quod dicitur, ſi à magiſtro fieri videatur: ſic vtique & virtutum
inſignia oportuit fieri, vt iam filius Dei apparens, per myſterium
regenerationis medelam daret corporis paſſionibus, vt exemplo eſ-
ſet futuris fratribus, quia per regenerationem accepit vnuſquiſque
poteſtatem virtutis. QVÆST. LI. SI ideo Saluator baptizatus eſt, vt exemplo eſſet: quare circumciſus, cæteros prohibuit circum-
cidi? Circumciſio præteriti temporis mandatum eſt, quam vſ-
que ad Chriſtum oportuit habere authoritatem, vt tamdiu curre-
ret quamdiu Chriſtus naſceretur promiſſus Abrahæ, vt de cætero
ceſſaret circumciſio promiſſione impleta. In figura enim Chriſti
Iſaac promiſſus eſt: Dixit enim ei Deus: In ſemine tuo benedicen- Gen. 22. d. 18.
tur omnes gentes: quod eſt Chriſtus. Fides enim, quam Abraham
acceperat, reſtaurata à Chriſto eſt, vt in ſemine Abrahæ, quod eſt
Chriſtus, omnes gentes benedicerentur, ſicut promiſſum fuerat
Abrahæ. Circumciſio itaque ſignum fuit promiſſi filij Dei, id eſt,
Chriſti: quo nato ceſſare oportuit ſignum promiſſionis: ita tamen,
vt ipſe promiſſus adueniens ſignum patris acciperet, vt ſciretur is
eſſe qui promiſſus fuerat, omnes gentes iuſtificare per fidem in cir-
cumciſione cordis. Quia enim patri Abrahæ carnaliter naſcentis
filij ſignaculum circumciſionis corporale fuit, ita & eorum, qui
ſpiritaliter naſcuntur, ſpiritale ſignum eſt circumciſio cordis: ideo-
que rectè poſt Chriſtum non adhuc oportuit carnaliter circumci-
di. QVOMODO intelligatur, quod dicente Maria QVÆST. LII.
ad angelum: Et vnde hoc ſciam, quia virum non cognoſco? Re- Luc. 1. d. 34
ſpondit Gabriel angelus, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & Luc. 1. d. 34
ſpiritus altiſſimi obũbrabit tibi. Ambigenti Mariæ de conceptu,
poſſibilitatem angelus prædicat, dicens, Spiritus ſanctus ſuperue-
niet in te: hoc eſt, ne dubites, quia virum neſcis: quod enim dixi,
quia concipies, Spiritus ſanctus ſuperueniens in te, operabitur vt
concipias ſine viro, & virtus altiſſimi, inquit, obumbrabit tibi. Al-
tiſſimi virtus ſine dubio Chriſtus eſt: hoc enim ad ipſius perſonam
pertinet. Superueniens ergo Spiritus ſanctus in virginem, ſanctifi-
cauit eam opere ſuo efficiens corpus ſanctum ex ea, in quo virtus
quæ dicitur Dei filius, naſceretur: cuius obumbratio in virginem,
hoc eſt, vt de immenſitate diuinitatis aliquid eſſet in vtero virgi-
nis, quantum poſſet capere natura humana, quod quaſi ex ſplen-
dore obumbratio diceretur, virtus Dei eſſet, qui Dei virtus necnõ
& Deus. Nihil enim de Deo eſt, quod non dicatur Deus. Nam
hoc corporeum eſt, vt ſit in carne aliquid & caro dici non poſſit,
vt pili, & oſſa, & nerui, & cætera.

SI de Spiritu ſancto natus eſt Chriſtus, id eſt, effectu eius ex QVÆST.
Maria caro factus, cur dictum eſt: Sapientia, quæ vtique Chriſtus LII.
eſt, ædificauit ſibi domum? Quæſtio iſta gemina ratione poteſt Prou. 9. d. 1.
intelligi. Primùm enim domus Chriſti eccleſia eſt, quam ædificauit
ſibi ſanguine ſuo. Deinde etiam poteſt & corpus eius dici domus
ipſius, ſicut dicitur & templum eius. Si enim propter habitationem
dicitur templum Dei, non abſurdè dicetur & domus, ſicut legi-
mus in lege. Sed ſi effectu Spiritus ſancti factum eſt corpus, & do-
mum poſſe dici arbitramur, quare ad perſonam Chriſti relatum
eſt, quæritur. Factum filij, factum patris eſt, quia vtriuſque vna vir-
tus eſt. Simili modo etiam factum Spiritus ſancti, factum filij Dei
eſt, propter naturæ & voluntatis vnitatem. Siue enim pater faciat,
ſiue filius, ſiue Spiritus ſanctus, trinitas eſt quæ operatur: & quic-
quid tres fecerint, Dei vnius eſt operatio.

SI omnia ratione facta ſunt, quid eſt vt octauo kalendas Ia- QVÆST.
nuarias Saluator natus dicatur? Nemo ſic poterit hebetari, vt LIII.
neget omnia facere Deum cum ratione. Ideo ergo Criſtus deſcen-
dens de ſacris fedibus ad ſalutem mundo tribuendam, vt etiam
mundum ipſum & tempora à ſe inſtituta doceret, tunc naſci ho- D
mo voluit, ad diminutionem humani generis augmentandam in
Deum, quando ex magna diminutione lux quæ dies eſt, cremen-
tum incipit accipere: vt tempus natiuitatis eius ratione congruat
doctrinæ diuinæ, quæ ex vmbra mortis homines cœpit multipli-
care ad vitam. SI ex ſemine Dauid Chriſtus filius QVÆST.
Dei factus eſt ſecundum carnem, hoc eſt, natus iam filius Dei, & LIIII.
in vtroque quia ſanctus natus eſt, quomodo ergo poſtquam bapti-
zatus eſt, dictum ei à Domino Deo eſt: Tu es filius meus, ego ho- Pſal. 2. b. 7.
die genui te? Chriſtus Dei filius ex æterno eſt ſecundum Spiri-
tum ſanctitatis: iuxta carnem verò ex ſemine Dauid natus eſt fi-
lius Dei, vt in vtroque non factus Dei filius habeatur, ſed natus.
Illud autem quod in baptiſmo audit, myſterij, non ſua cauſa eſt:
Nam hoc omnibus audit qui baptizantur. Ipſe autem demonſtra-
tur tantummodo, vt ex hoc appareat in homine virtutibus Deus:
cæteri verò firmantur, quia ex hoc incipiunt eſſe filij Dei, cùm ſan-
ctum accipiũt Spiritum. Quamuis enim ſanctum natum ſit corpus

Domini, non tamen ſacramẽto regenerationis firmatus fuerat homò Chriſtus eſſe filius Dei, niſi Spiritum ſanctum accepiſſet, iuxta quod deterrimum renaſcibilitatis donum. Nam & Iudæi filij Dei dicti ſunt in ſcriptura, non in ſacramento quod nunc obtinetur, vt accepta remiſſione peccatorum ſuperueniente ſancto Spiritu dicantur filij Dei. Saluator ergo & hatus eſt ſecundum carnem filius Dei, & poſt in myſterio firmatus. Nec enim poterat, quòd de ſancto Spiritu natum eſt, non de Deo naſci, ſed vt propoſitum myſterij impleretur, ſuperueniente ſpiritu non diminutum eſt, ſed auctum.

QVÆRST. XV. *Quo tempore Dominus initium ceperit.*

QVIS cauſſe fuit vt illo tempore crucifigi ſe permitteret Dominus, quo octauo kalendas Aprilis Paſcha acturi erant Iudæi?

Omnia propriis locis & temporibus egit Saluator: Vt enim omnia ſe voluntate patris rectè condidiſſe doceret, tunc voluit paſſione ſuâ mundum redimere & reformare, quando eum & creauerat, id eſt, in æquinoctio, vnde mũdus initium cepit, & dies ſuper nocte̅ increſcere. In regno itaque agens Romano, non niſi octauo kalendas Aprilis pati debuit, quando æquinoctium habent Romani. Tunc enim vtique primùm hæc pars mundi illuminata eſt, & ex eo dies cœpit crementum accipere. Idcoque & paſſione Saluatoris à morte liberata & à tenebris ad lucem perducta eſt. Nulla itaque vituperatio authoris poterit videri, quando lapſam creaturam tunc reformauit quando & fecerat. Nec enim reprehendi poterit rei lapſæ initium creationis, cùm ad id redeat inſtauratio Paſchæ. Eadem enim die voluit eſſe renouationis gaudium, quo fuerat & dedicationis.

QVÆRST. XVI. *Matt. 1. & 16. Luc. 3. 2. 23*

QVARE in Matthæo pater Ioſeph Iacob ſcribitur, & in Lucâ Heli, vt aut duos patres habere imperitè deſcriptus ſit, aut certè qui verè pater eius ſit neſciatur?

Nathan filius Dauid.

Non eſt ambiguũ patrem Ioſeph Iacob fuiſſe. Ordo enim à Dauid per Salomonem tramitem ſuum tenens, rectò curſu peruenit ad Iacob, cuius filius eſt Ioſeph: Heli autem filius Mathat, à Dauid per Nathan filium eiuſdem Dauid, ordinem tenet, vſque ad tempus quo Saluator aduenit: vnde ſinguli Euangeliſtæ à Dauid ſingulorum fratrum generationum ordinem proſecuti, quaſi furcam fecerunt, vt Matthæus à Dauid per Salomonem deſcenderet ad Ioſeph: Lucas verò ab Heli, qui tempore fuit Saluatoris, aſcendit per traducem Nathan filij Dauid: & vtriuſque, id eſt, Heli & Ioſeph iunxit tribum, oſtendens vnius generis eſſe vtrumque: vt cùm Heli ſociat Ioſeph, non diſcrepare eos in generatione, ſed fratres oſtendat: ac per hoc non ſolùm ipſius Ioſeph filiũ eſſe Saluatorem, ſed & Heli: ipſa enim ratione, qua ipſius Ioſeph filius dicitur Saluator, ipſa eſt & Heli filius, & cæterorum omnium,

Rom. 9. a. 5.

qui de eadem tribu ſunt. Hinc eſt quod dicit Apoſtolus: Quorum patres, & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem. Diuino etenim nutu permotus Lucas eſt, vt ab Heli per traducem Nathan aſcenderet ad Dauid: & per Tharam patrem eius aſcenderet ad Sem filium Noë, & adhuc ſuper diluuium perueniret ad Seth filiũ Adæ, qui redditus erat pro Abel: & eadem ratione faceret filium Adæ Saluatorem, qua dicebatur filius eſſe Ioſeph & Heli. Super Adam autem tranſcendens, aſſigharet ante omnem carnem Chriſtum filium Dei eſſe. Illud quod quibuſdam videtur, quia Heli acceperat vxorem Iacob, quomodò lex mandauit, vt ſi quis mortuus fuiſſet

Deut. 25. b. 5

ſine filiis, acciperet frater aut propinquus vxorem eius, & reſuſcitaret ſemen fratris ſui: & ita factum, vt Heli generaret Ioſeph Iacob, cuius vxorem acceperat: & per hoc iungi generationẽ, vt nõ immeritò Ioſephi patrem habere Heli dicatur. Hoc nec probabile eſt, nec ad vllam rem proficit. Illud autem quod ſuprà dictum eſt, per geniterationem iungit duos fratres filios vnius; & Chriſtum oſtendit filium Dei eſſe ante omnem generationem. Euangeliſta e-

Luc. 3. a. 23

nim cùm referret, dicens: Et ipſe Ieſus erat incipiens fere annorũ triginta, filius ſicut putabatur Ioſeph; qui fuit Heli, id eſt, Ieſus filius æſtimabatur Ioſephi: & non ſolùm Ioſeph erat filius, ſed & Heli: non quia Ioſeph filium dicit Heli, ſed eodem genere, quo Ioſeph vocabatur filius eſſe Ieſus, ita erat etiam filius Heli, propter quod fratrum filij erant Ioſephi & Heli, id eſt, Salomonis & Nathan filiorum Dauid, vt per Dauid aſcendens ad Abraham & Noë & Seth, & ad ipſum Adam, & ſuper Adam, doceat eſſe Chriſtum filium Dei. Cùm enim dicit, Qui fuit filius Seth, qui fuit filius Adæ, qui fuit filius Dei: Chriſtum vtique ita dicit Adæ filium,

Luc. 2. g. 48

ſicut dicebatur filius Ioſephi. Ait enim Maria ad eum: Fili quid feciſti nobis ſic? Et enim ego & pater tuus mœſti & triſtes quærebamus te. Super Adam autem iunxit Chriſtum patri Deo, vt qui horum, id eſt, ab Adam vſque ad Ioſeph & Heli filius dicebatur, ante iſtos omnes Dei verus filius intelligeretur, ad confuſionem Photini, qui Chriſtum non niſi ex Maria, nec ante fuiſſe cõtendit. Quorum enim non erat, filius dicebatur: & Dei, cuius filius verus erat, negabatur. Si enim quod improbabile eſt, & ad nullam rem proficit, Ioſeph Heli filius dicatur, ſecundum quod ſuprà diximus, non diciſſe videbitur de Chriſto, quia fuit filius Dei, ſed de Adam. Per ordinem enim ſingulorum filios patres ſubiiciendo, venit ad Enos, cuius patrem dicit Seth: patrem autem Seth dicit Adam, Adæ verò patrem dicit Deum: & neſcio quæ vtilitas ſit ſic aſſeuerare. Si autem per ordinem, ſicut diximus, ſinguli patres Chriſti dicantur, ſicut & filius dicebatur Ioſeph, quia dictum eſt, Quo-

Rom. 9. a. 5.

rum patres, & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, ipſo ordine legitur filius eſſe Seth, & filius Adæ. Et ſuper hos omnes aſſignatur filius Dei, vt ante ipſos dicatur eſſe, quorum filius nuncupatur.

QVID eſt hoc, vt cùm in Malachia prophetà ſcriptum ſit, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam ante te: Marcus hoc euangeliſta in Eſaia propheta ſcriptum aſſerit? Non potuit latere Marcum, quid ſcriberet: nec enim expers erat lectionis, qui ab infantia diuinis literis imbutus & exercitatus erat in lege, maximè cùm Apoſtolos ſit ſecutus. Sciens autem omnia ad auctorem referenda dicta, hæc ad Eſaiam reuocauit, qui ſenſum iſtum prior intimauerat dicens: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domino, rectas facite ſemitas Dei noſtri. Denique poſt verba Malachiæ ſtatim ſubiecit Euangeliſta dicens: Vox clamantis in deſerto: vt iungeret verba vtriuſque prophetæ ad vnum ſenſum pertinentia ſub prioris prophetæ perſona.

QVÆST. XVII. *Mal. 3. a. 1. Esa. 40. a. 3. Mat. 3. a. 3.*

QVA ratione negat ſe Ioannes Chriſtum ſciſſe ante baptiſmũ, cùm venienti ei ad baptiſmum dicat, Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me: quomodo ignorabat eum quem prohibuit humilians ſe ei? Tanta ſanctitate prædituſ eſt etiam ab ipſis cunabulis Ioannes, vt nec falli nec fallere credatur, nec Dominum ſuum qui eum in vtero per Spiritum ſanctum illuminauerat neſcire: ac per hoc verum eſt, quia & deſcẽdente in eum ſpiritu agnouit eum, & priuſquam ad baptiſmum veniret, non ignorauit eum. Sciebat enim eum, ſed an ipſe eſſet qui donum Dei olim patribus repromiſſum miniſtraturus eſſet neſciebat: hoc eſt, quòd tunc ſe didiciſſe profitetur, cùm vidit in eum ſpiritum deſcendiſſe. Sic enim ſe à Deo inſtructum dicit Ioannes, Super quem, ait, videris ſpiritum deſcendentem & manẽtem ſuper eum, ipſe eſt qui baptizat in Spiritu ſancto. Hoc etiam Apoſtolus conteſtatur: Dico enim, inquit, Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſſiones patrum. Hoc eſt in quo neſciebat Dominum Ioannes: quamuis enim magniſſicentiam eius nõ ignoraret, hoc tamen latuit eum, quia per ipſum fides Abrahæ implenda erat.

QVÆST. XIX. *Ioan. 3. b. 12.*

Si baptiſma cæleſte myſterium eſt, cur Nicodemo cùm de baptiſmo dubitanti loquitur Dominus: Si terreſtria, inquit, dixi vobis, & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia credetis? Qui baptiſmum putat carnali ratione conſiſtere, hic non eſt ſpiritalis: nec ſtolidum cæleſte poterit conſequi, qui ſe per aquam, non per fidem immutari credat. Aqua enim cernitur, ſed qui non videtur ſpiritus operatur, vt fides in eo ſit. Quia ſicut ſordes corporeas aqua, ita ſpiritus animam abluit à peccatis: vt quomodo viſibilia viſibilibus, ita & ſpiritalibus proſit ſpiritus, ac per hoc ſpiritalis ratio vertitur in baptiſmo. Plus enim eſt ibi quod auditur, quàm quod videtur. Cùm hinc ergo Nicodemus carnali inſtructus ratione dubitaret, Saluator vt eum ad fidem attraheret exemplo vſus eſt congruo, vt ad rem inuiſibilem firmandam viſibile daret exemplum, quod ſolo auditu conſtitit, non viſu, & non negatur: & eſt tamen terrenum, quia mundi rem operatur. Ait ergo Dominus ad Nicodemum ſuadendo illi: Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, & neſcis vnde veniat vel quò eat. Sic eſt omnis qui renaſcitur ex aqua & Spiritu ſancto: vt quomodo vox venientis ſpiritus, id eſt, venti, auditur quidem, non autẽ videtur, ſicut dictum eſt: ſic & ratio baptiſmi auditur quòd dicatur, tamen quomodo per ſpiritum fit non videtur: auditur tamen, cùm quid futurum eſt ab eo qui verba inſinuat, prædicatur, vt fieri credatur quod auditur, non tamen ratio facti reddatur. Cùm autem nec per exemplum Nicodemus duceretur ad fidem, tunc audiuit à Saluatore, Si terreſtria, inquit, dixi vobis, & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis? Iſta verba terrena dixit, quæ ad exẽplum protulit: hoc eſt, ſi per rationem terrenam, inquit, exempli dati, ſpiritus, id eſt, venti, non creditis poſſe fieri, quia quomodo fiat, non videtur: quomodo fieri poterat, vt ſi dixem cæleſtia exempla quæ vtique neſcitis, credereris? Poteſt enim homini ſtuderi quod neſcit, per id quod ſcit, vt puta Deus dicit de Chriſto, quòd filius eius ſit verus, quod quomodo ſit, comprehendi non poteſt. Per id autem quòd ſcimus ſecundum carnem quomodo ſint filij, credimus ideo Deum dixiſſe, Chriſtus filius meus eſt verus, vt de ſemetipſo illum eſſe ſignificaret. Hoc modo & Saluator rem quæ nec verbis nec animo explicari poteſt, per id quod ſenſibile eſt & auribus auditur, voluit commendare: hoc eſt, per exemplum ſpiritus qui eſt ventus, quem & ſenſibilitas capit & auris audit, ſed vnde veniat neſcit, factum Spiritus ſancti, quòd capi non poteſt, voluit facere credibile. Sed & in Actibus Apoſtolorum eodem modò legitur: Et factus eſt, inquit, ſubitò de cælo ſonus, tanquàm aduenientis ſpiritus validi, & repletus tota domus: & cætera. Ecce apertè exemplo venti Spiritum ſanctum inſinuat ira de cælo aduenisſe, & ſonuiſſe quemadmodum validus ventus ſuper terram. Nam & Hieremias ventum ſpiritum vocat dicens: Ventus ſpirat in omni regione. Qui propterea quod in hoc mundo eſt, & per diuerſa circumfertur loca, vnde veniat, vel quò eat, neſcimus. Spiritus autem ſanctus de cælo venit: ſicut legimus, vt credentes illuminet. Quomodo ergo quibuſdam videtur de Spiritu ſancto Saluatorem dixiſſe, Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, vel quò eat? cùm conſtet exempli cauſa lo-

Ioan. 3. b.

Act. 2. a. 2.

Ioan. 3. a. 8.

quutum hoc Saluatorem. Denique ſubiecit: Sic eſt, inquit, omnis qui renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto. Quid tam apertum, quia ſpiritum ventum ſignificauit? Sed ideò putant non ventum ſignificatum, quia ait, Vbi vult ſpirat: quaſi non omnis creatura, lege ſibi poſita, remiſſa ſit arbitrio proprio. Et nos enim imus, & facimus quod volumus, agentes ſub lege, quare & rationem præſtabimus. Aut poſſibile putatur, & nec ſtultum videtur, vt effectum volens ſancti Spiritus inſinuare, illum ipſum daret exemplum: igitur omni genere quæſtionem ſolutam arbitror.

QVÆST. XX. *Mat. 8. 4. 4. Mat. 1. d. 44 Luc. 5. c. 14*

Si lex & prophetæ vſque ad Ioannem, quomodo Saluator ad ſacerdotes mittit offerri munera pro emundatione lepræ? Hoc quidem non fuit temporis, ſed ad condemnationem factum eſt Iudæorum: vt cùm veritatis culmen meliorati temporis non intelligerent ad lucrum ſalutis ſuæ factum, inclinaret ſe veritas ad accuſationem eorum. Cùm enim velut legis inimicum haberent Saluatorem, quia miſericordiæ cauſa ab onere illos legis volebat liberare, ſicut prædictum erat ab Hieremia propheta. ait enim inter cætera: Et dabo illis Teſtamentum nouum, non quale dedi patribus eorum: tunc Saluator, ne inimicus, ſicut putabant, apparet, noua prædicans, eum qui mundatus fuerat à lepra, ad ſacerdotes miſit offerre munera pro emundatione ſua, ſicut præceperat Moyſes: & vt ad accuſationem eorum hoc proficere teſtaretur, In teſtimonium, inquit, illis: vt iudicio hæc res contra illos teſtis eſſet, qui Saluatorem inimicum legis dicebant. Hoc ſecutus eſt & apoſtolus Paulus: cùm enim prædicaret iam non oportere circumcidi, ipſe Timotheum circumcidit propter ſcandalum Iudæorum: maluit enim rem ſuperfluam facere, quàm tumultum excitari à falſis fratribus: quod quidem errori profecit Iudæorum. Satis enim eis factum eſt ad horam, per quod in perpetuum errarent.

Hier. 31. f. 32.

Leuit. 14. d. 2.

Act. 16. a. 3.

QVÆST. XXI. *Mat. 12. a. 1 1 Reg. 21. d. 4.*

QVID eſt vt Iudæis diſcipulos accuſantibus, eo quòd ſabbatum violarent, ſpicas manibus confricantes & comedentes, Saluator exemplum Dauid proferret, quia manducauit panes, quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus; per quod non videntur excuſari, ſed ſimul cum Dauid rei fieri: quippe cùm nec ſabbatis fecerit hoc Dauid? Saluator hypocriſim Iudæorum multis vult exemplis arguere, maiora oſtendens admiſſa in lege, & nullũ auſum fuiſſe accuſare: vt non ſolum ſemel & iterum ſabbatum in lege violatum monſtraret, verumetiam ſacerdotalem panem ipſo ſacerdote concedente præſumptum illicitè: & quod maius eſt, à ſublimi authoritate legis ſuæ viris. Primus enim Ieſus Naue diuino præcepto ſabbatum non ſeruauit, quo facto, muri Iericho vltrò ceciderunt. Quantum profuit ſabbatum non cuſtodiſſe, ſed fidem? Et Machabæi, cùm prius cæſi fuiſſent, ſabbatis dimicauerunt, & de hoſtibus triumphauerunt: & ſacerdotes vt Dominicis cærimonijs inſeruirent, in templo ſabbatum contemnebant. Dauid autem iam vnctus in regem, poſtquam Dei virtute interfectũ armis expoliauit Allophylum, in itinere poſitus, neceſſitatem famis paſſus, à ſacerdote panem accepit, quem non illi licebat manducare: ſed excepta neceſſitate non licebat: licitum autem erat, ſi neceſſitas exegiſſet. Denique ſacerdos videns neceſſitatem, non negauit, & Dauid à Deo electus, ſine cunctatione accepit: talis cauſa eſt & ſabbati. Quare & circumcidi in ſabbato non prohibetur: hæc enim quæ periculoſa non ſunt, ſic ſeruãda mandata ſunt, vt non obſint, ſi ex neceſſitate fuerint admiſſa: quia non ad ſalutem, ſed ad reuerentiam mandata ſunt. Illud autem quod omnino non licet, ſemper non licet: nec aliqua neceſſitate mitigatur, vt admiſſum non obſit: eſt enim ſemper illicitum, quod legibus quia criminoſum eſt, prohibetur. Superiora autem illa, quæ diximus aliquando licere, talia ſunt, qualia ieiunia legitima, quæ in neceſſitate ſoluta, non faciunt reos, ſi ſtomachi fuerit cauſa aut infirmitatis febrium. Hæc igitur ſcientes, dolosè Iudæi diſcipulos accuſabant, quaſi ſabbatum violarent, ſicut ſuprà dictum eſt. Saluator autem noluit illis de tempore impleræ legis prædicare, ne plus ad inſaniã proſilirent: ſed de præterito, vnde ſabbatum vindicandum magis putabant, calumnioſos illos oſtendit: & non ſolùm in ſabbati cauſa, ſed etiam in ſacerdotali pane confuſi ſunt, ſicut ſuprà oſtenſum

1 Mach. 2. d. 38. & 41.

1 Reg. 21. d. 1

QVÆST. XXII. *Mat. 2. c. 18*

QVID eſt vt occiſis filiis Liæ, qui erant ex tribu Iuda, Rachel filios ſuos plangere dicatur? Quantum ad hiſtoriam pertinet, Rachel filij ſunt tribus Beniamin. Porrò olim pro maleficiis propriis, operibus ſcilicet Sodomitarum, & ſtupro

Iudic. 19. d. 1

quod in concubinam viri Leuitæ geſſerant, à reliquis tribubus extincti & eraſi ſunt. Quamobrem conſolationem recipere velle negatur, ſciens nullam ſpem eorum qui periſſe noſcuntur. Filij autem Liæ in primæuis annis, in Saluatoris cauſa occiſi ſunt. Vnde eorum cauſæ plangtum non vult aſcribi, quia & innocentes occiſi ſunt, & propter Deum à quo ſine dubio mercedis gratia æterna vita donati ſunt. Quapropter plangtum Rachel filiis dicit competere, qui & in præſenti & in futuro eraſi ſunt. Illi autem carnaliter planĉti, ſpiritaliter conſolati ſunt. Filij autem Rachel carnaliter conuerſati, flammis ſpiritalibus conſumentur. Idcirco autem

Mat. 2. c. 18

Liæ filiis occiſis adimpletum plangtum Rachelis Euangeliſta teſtatur, quia tunc plangere filios ſuos cœpit, quando filios ſororis ſuæ in pali cauſa vidit occiſos, vt æternæ vitæ hæredes exiſterent. Cùm enim aliquid aduerſum aduenit, ex felicitate alterius, infauſta ſua miſeriis luget.

QVÆRST. XXIII. *Mat. 2. d. 2.*

QVA ratione Magi Chaldæi per ſtellæ apparentiam Chriſtum regem Iudæorum natum intellexerunt, cùm ſtella indice temporalis rex ſoleat deſignari?

Hi magi Chaldæi non maleuolentia aſtrorum curſum, ſed rerum curioſitate ſpeculabantur. Sicut enim datur intelligi, traditionem Balaam ſequebantur. Qui cùm accerſitus eſſet à Balach ad maledicendum populum Dei, diuino nutu benedicere cœpit. Ex huius ergo relatione compertum habebant, futurum Dei prouidentia ex Iacob qui regnaret. Hinc enim, quod non eſt occultũ,

Num. 23. c. 19. e.

prophetauit dicens: Orietur ſtella ex Iacob, &c. Iſtam ergo traditionem magi ſecuti, videntes ſtellam extra ordinem mundi, hanc 17. eſſe intellexerunt quam Balaam futuram indicem regis Iudæorũ prophetauerat. Quod quidem factum contra inimicos religionis eſt. Inde enim teſtimonium accepit vnde ſoler improbari. Aſtrologi enim inimici ſunt veritatis.

Num. 24. d.

QVOMODO QVÆRS 2. probatur poſt tres dies & noctes reſurrexiſſe Saluatorem ex mortuis? LXIIII.

In hac cauſa ſi numerum dierum ac noctium per ordinem requiris, effectum intelligentiæ non habebis: quia & Moyſes quadraginta diebus & quadraginta noctibus ieiunauit, & tamen non integer numerus inuenitur. Quando enim per diem aſcendit, & per diem deſcendit, omnem vtique numerum non impleuit: ſed quia vbi dies eſt computatur nox, & vbi nox eſt, computatur & dies, vt à parte ad totum quadraginta dies & quadraginta noctes dicantur. Ita eſt quod dixit Saluator: Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ. Et quia tres noctes ſunt, tres accipiantur & dies. Eſt enim nox ne nouum aut contra rationem fortè videatur, vt cùm nox ex die pendeat: nam ante lucem factam, ex qua appellatus eſt dies, quàm veſperum quod ſequitur nox inſtitutum, minimè dubitatur, quòd paſſio Dominica à nocte ſumere aſſueuerat: initiũ, non abſurdum eſt. Nam ſicut lux, id eſt, dies, imago vitæ eſt, ita nox ſimilitudo mortis eſt, id eſt, tenebræ: ſicut in ſcripturis euidenter oſtenduntur filij lucis, & contrà tenebrarum. Nec mirum ſi cùm vbique dies nocti, & lumen tenebris, hic ſolum quæ ſunt ſequentia anterioribus præponantur: vel quod in tali cauſa rerum ordo confunditur & mutatur, vt antè ſignauimus. Nam mortis nox magis, quàm dies eſſe videtur. Ideo etenim à nocte initium ſumitur, quia non aliter principi tenebrarum niſi per noctem potuit ſubintrari, id eſt, non potuit vinci: Et vt aliquatenus Dominus lucis, id eſt, æternæ vitæ, principi tenebrarum ſiue mortis ſubiectus eſſet ad tempus: quatenus & præteritos & pòſt futuros à morte liberaret. Nam non eſſet mors penitus euacuata, nec vmquam tenebrarum caligo diſcuſſa, ſi Dominum non vidiſſet ſubintrantem. Etenim tanta luce ſecretum mortis in quo dominabatur euanuit, nec penitùs vinci poteſt, niſi qui vel per ſua vel in ſuis capitur. Rectè ergo in tali negotio tantummodo nox obtinet principatum, ita vt amitteret poteſtatem: & vt Iudæi non credentes in perpetua nocte remanerent, nec author dies tanti ſceleris, imò ſacrilegij, ſed nox fieret, præcedenti nocti contra rerum ſeriem ſubdicitur dies, ſicut Deus & Dominus omnium rerum principi neſariæ mortis, vt omnes à mortis laqueis explicaret. Quod ſi cui adhuc fortè videtur eſſe contrarium, diligenter aduertat ne incipiat illud durius æſtimare, quòd Deus ſe perſonam induens ſerui, non dicam hominis, mortem deleuit. Quid ergo hic & ordinem quæris, vbi omnia videas eſſe contraria? Quæ eſt enim lux quæ fuit in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt? Dominus lucis, qui & comprehenſus eſt. Qui enim ſcit ſe ad hoc comprehendi vt feriatur, tempus illud in mortem computat. Eſt & dies ſequens qua auditus & crucifixus eſt. Eſt & nox quæ cœpit in ſabbatum, eſt & ipſum ſabbatum. Eſt etiam veſper poſt ſabbatum, hoc eſt, quod Iudæis à Moyſe præceptum eſt in figura, vt veſpere intrarent in ſabbatum, in quo Dominus reſurrexit: qui complectitur diem Dominicum, quia nox non computatur ſine die, neque dies ſine nocte. Hæc ratione poſt tres dies & poſt tres noctes Dominus reſurrexit.

Ioan. 1. a. 5.

Ioan. 1. c. 10.

Exod. 24. d. 18.

Luc. 11. d. 30.

al. cadit.

QVÆRST. LXV. *Mat. 27. e. 45. Luc. 23 f. 44. Ioan. 19. c. 14.*

SI vno ore & ratione Euangeliſtæ locuti ſunt, quomodo factum eſt vt tribus dicentibus, id eſt, Matthæo, Luca & Ioanne, quia ſexta hora crucifixus eſt Dominus, Marcus è diuerſo tertia hora crucifixum dicat Saluatorem?

Mar. 15. b. 25.

Obſcuris vera inuoluere non eſt bonum. Nam tres Euangeliſtæ vnum ſenſum habuerunt, Marcus autem rem quæ ab illis prætermiſſa fuerat, voluit intimare, ſciens neceſſariam. Nec enim falli poſſet qui authorum exempla ſecutus, ea quæ ſcripſit magna deuotione & induſtria didicit, & nec ſine ſancto Spiritu fecit. Quid ergo ex hoc oſtendere voluit, debet abſolui. Contuendum itaque eſt, quia non à Pilato, ſed à Iudæis Saluator crucifixus eſt. Quantum enim ad leges Romanas pertinuit, innocentem pronunciauit Saluatorem. Ait enim Pilatus Iudæis, Ego nullam inuenio cauſam in eo. Et dicentibus illis, Crucifige eum: reſpondit, Quid enim mali fecit? Denique perſiſtens & volens educere eum de manibus eorum calumniam paſſus eſt, dicentibus eis, Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris. Omnis enim qui ſe regem facit, contradicit Cæſari. Sic factum eſt vt traderet eum iudicio illorum. Sententiam ergo non dedit Pilatus, ſed Iudæi. Denique præmoniti ſunt, inquit, à principibus ſacerdotum, vt dicerent crucifigatur. Hanc ſententiam tertia hora datam vult intelligi in qua aſſiduis vocibus perdurantes eum interuallo horarum ferè trium, quibus iam & reditum eſt ab Herode, crucifixerunt Saluatorem. Omnis enim qui addicitur morti, ex eo iam morteus computatur quo ſententiam excepit. Manifeſtauit igitur Marcus, quia non in iudicis ſententia Saluator crucifixus eſt. Difficile eſt enim innocentem probare eum qui ſententia iudicis punitur. Diſcordare ergo ſe paſſus eſt in verbo, vt doceret tertia hora cœptum eſſe, quod ſexta hora impletum eſt; non legibus, ſed perſiſtente maleuolentia Iudæorum.

Ioan. 1. a. 5.

QVOMODO Marcus euangeliſta dæmonia cognouiſſe ait & profeſſa eſſe Ieſum, econtra autem Apoſtolus, principes & poteſtates huius ſeculi neget cognouiſſe diuinitatem

QVÆRST. LXVI.

Mar.1.d.34 2 Cor.2.b.8. Domini Iesu. Dicit enim inter cætera Marcus, Sciebāt eum ipsum esse. Apostolus verò, Quem nemo, inquit, principum huius seculi cognouit: si enim cognouissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent. Si dæmonia sciebant, quomodo principes ignorabāt?

Act.3.c.17. Quibusdam videtur principes huius seculi maiores Iudæorum significasse, quasi iuxta illud quod Petrus apostolus dicit: Scitis enim, inquit, fratres, quia per ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & principes vestri. Ergo Iudæorum erant principes, non tamen huius seculi principes erāt. Vnde ait, vestri, non seculi: quippe cùm dixerint regem se habere Cæsarem, sub cuius fuerant redacti potestate. Sunt autem isti hi principes quos alio loco significauit Apo-

Eph.6.b.12. stolus dicens: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates huius mundi, aduersus tenebrarum harum rectores. Rectè ergo quæritur: Si enim isti non cognouerunt Iesum, quomodo poterat fieri vt dæmonia agnoscerent eum. Sed aliud est quod cognouisse in Christo dæmones dicit, & aliud quod huius seculi principes negat cognouisse. Nam dæmonia sciebant ipsum quidē esse, sed qui per legem fuerat promissus: omnia enim signa videbant in eo quæ dixerant futura esse prophetæ, vt quòd ex semine Dauid de virgine venturus esset redemptor Israël: mysterium autem diuinitatis eius ignorabant, sicut & principes eorum. Denique quærit, quamuis captiosè, diabo-

Mat.4.c.3. lus à Saluatore dicens: Si tu es filius Dei, &c. Videns enim aliquando diuinam virtutem, aliquando hominis infirmitatem, ambigens quid verum esset, torquebatur. Concordant ergo scripturæ secundum ea quæ reuelata sunt. Impossibile est enim discordare vnius

QVAEST. LXVII. spiritus viros. QVID est quod in cruce positus Saluator ait, Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt: si enim nesciunt quid est quod ignoscitur, maximè cùm dicat rex Abimelech ad Deum: Numquid gentem ignorantem perdes?

Luce 23.c.34. Gen.20.a.4 Non omnis ignorans immunis à pœna est: ille autem ignorans potest excusari à pœna, qui à quo discere non inuenit. Istis autem hoc ignoscitur petit, qui habentes à quo discerent, operam non dederunt. Huiusmodi non licet ignorare. Accipient ergo veniam, si

QVAEST. LXVIII. Mat.5.g.45 Apoc.6.c.10 conuertantur. CVM vtique orandum pro inimicis Dominus docuerit, quid est quod in Apocalypsi contra hos animæ occisorum vlcisci se petunt, à Deo postulantes vindictam?

Gen.4.b.10. Sic enim animæ occisorum clamant vindicari se postulantes, sicut sanguis Abel clamauit de terra. Cause ergo sunt quę clamare dicuntur, cùm loqui non possint. Sanguis enim effusus quid aliud quàm iudicari se postulat, clamans non voce, sed ratione? Nam & opus opificem latidare dicitur per hoc ipsum quod videntē se oblectat. Non enim tam impatientes sunt sancti, vt vrgeant iam fieri quod sciunt tempore præfinito futurum, quod nec anticipari potest, nec differri. Sed hoc dicto ostendere voluit, vindicaturum Deum sanguinem sanctorum suorum: ne quia tam patiens nunc videtur, inultum putaretur impium bellum quod contra sanctos geritur: vt & terrorem incutiat persequentibus Dei seruos, & exhortaretur pro se patientes. Releuatur enim anima patientis quādo vindicari se audit à potente. Præ se enim fert si mortem suam audiat iudici displicere: tunc enim pro certo habet innocentem se esse. Et Deus quidem misericors & patiens est, sed moderatè. Expectat enim vt impij credant, & peccatores se emendent: si quo minus, plectantur, quia Dei longam patientiam contempserunt. Cuius rei exemplum etiam tempore misericordiæ prædicare ostendit, ne non patiens, sed insensibilis, & quem neque dolor alicuius, neque pietas commoueret, videretur. Hinc est vnde ait per

Esa.42.c.14 Luce 18.b.7 Prophetam, Tacui, numquid semper tacebo? Et Dominus, Numquid non faciet Dominus vindictam seruorum suorum clamantium ad se die ac nocte? Sic vtique clamant, sicut suprà diximus: Si quis ergo Christianus ad tempus vindicet, non acerbè, neque cum sanguine, non peccat: melius tamen fecerit, si dimiserit iudici Deo.

QVAEST. LXIX. Mat.5.c.17 SI iam prædicatus Ioanne, aut Saluatore, lex cessauit, quomodo Saluator ait, Non veni soluere legem aut prophetas, sed adimplere: Si enim prophetia est, quo modo non soluta est quæ agendi amisit authoritatem? Omnia quæ de Christo dicta sunt, adimpleta sunt: & ipse Dominus sic adimpleuit legem & prophetas, cùm omnia quæcunque de se scripta sunt, fecit, nec dissoluit aliquid, sed confirmauit. Lex enim & prophetæ vsque ad ipsum. Prophetæ enim de ipso locuti sunt, ideo vltra illum quę ab his de hoc, id est, de Christo dicta sunt, tendi non possunt, neque post ipsum aliquid huiusmodi prophetæ reperire potuerunt: quia neque habent de quo dicant, & de quo dicebatur iam venit. Omnia etenim suis voluminibus complexi sunt, & incarnationem & conuersationem, & passionem, & resurrectionem, & diuinitatis manifestationem, & futurum eius iudicium reuelauerunt, ac per hoc cessauerunt prophetæ impleto opere dispensationis. Lex autem dupliciter cessauit. Nec quidem tota: nam & id quod cessauit poterit permanere, si seruetur conditio. Aliud enim cessauit in sententia,

Mat.3.d.10. aliud in ipsa lege. Prædicante Ioanne baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, cessauit sententia legis quæ reos tenebat peccatores: cessauerunt etiam onera legis, quæ ad duritiam cordis Iudaici fuerant data in escis, neomeniis, sabbatis, & cæteris. Misericordia enim adueniente, cessauit vindicta. Sed onera legis in perpetuum cessauerunt. Sententia verò his cessat & aboletur, qui permanserint in beneficio consecuto. His autem qui redeunt ad hominem veterem, refricatur legis authoritas, quia immemores beneficiorum redeunt sub sententiam legis. Circumcisio verò & sabbatum vsque ad illud tempus valuit quo nouæ legis prædicaretur mandatum: sic enim data sunt, vt adueniente lege fidei, cessarent. Vnde dicit Apostolus, Finis legis Christus. Nam & Daniel hoc si-

Rom.10.c.4 Dan.9.f.24. gnificat, cùm & de aduentu Domini & temporibus hebdomadum prophetat, quia & christma & iudicium & sacrificium & ipsa ciuitas cessatura erant. Spiritali enim adueniente lege, necesse erat cessare carnalia. Tunc enim ex parte corporis seruiebatur Deo, nunc ex parte animæ. Pridem visibiliter scilicet tunc, modò inuisibiliter: tunc in carne, nunc in animo: quia Deo vtique qui spiritus est, in

Ioan.4.d.24 spiritu seruiendum est. Non ergo soluta lex est, quia cessauit, sed successum illi est impleto tempore. Nec enim administratio eius accusatur in iudicium, si peccatoribus indulgētia datur, cùm hinc magis rectè data & iustè probetur, quia quibus dominabatur, pec-

1 Tim.1.b.9 catores fuisse non negantur, quia iustis, inquit, lex non est posita. Non ergo quia misericordia præferenda est, contemnenda putetur iusticia: cuius reuerentia si non esset, ipsa misericordia fructum non haberet. Nisi autem hanc seruauerint post acceptam misericordiam, nihil illis proderit indulgentia. Nam dixit lex, Non fa-

Exod.20.d.3 cies tibi idolum, neque adoraueris quæ in cælo sui sum sunt, & quę in terra deorsum: & non peierabis: & honora patrem & matrem: & non occides, neque fornicaberis, neque furtum facies: non dices falsum testimonium, neque concupisces quicquam proximi tui. Numquid hæc cessasse dicenda sunt? Absit. Sine his enim quis poterit vel in hac vita idoneus iudicari? Ac per hoc cætera cessauerunt quæ suprà diximus, neomeniæ, sabbata, lex escarum, sacrificia, circumcisio, &c. Hinc est vnde dicit Apostolus inter alia, Principes non sunt timori operi bono, sed malo. Vis autem non

Rom.13.d.3 timere potestatem, fac bonum, & habebis laudem ex illa. Hæc fenata bonos faciunt, non tamen perfectos. Vnde Saluator, Nisi ab-

Mat.5.a.20. undauerit, inquit, iustitia vestra plus quàm scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Addens enim istis potiora Saluator, non soluit vtique legem, sed adimpleuit. Sensus

Ibid.b.18. enim legis ad salutem hominis pertinet, vt puta, oculum pro oculo, dentem pro dente: vt timens ne pateretur quod aliis facere

Leuit.24.d. 20. prohibitus est, cohiberet se à nequitia. Saluator autem superiorem in hunc sensum addens iustitiam: Ego autem, inquit, dico vobis, Non resistere malo, sed si quis te percusserit in dextram maxillam

Mat.5.f.39 Luce 6.d.29 tuam, præbe illi & sinistram: vt dum vicem non reddit malo, perfectus sit. Reddere enim vicem iustitia est, sed non plena: si verò dissimulet ab iniuria, plena iustitia est & abundans. Retribuere enim gaudet ad tempus, remittere autem in futurum præstat lætiam. Sic enim adimpleuit legem Saluator, dum quos illam iustitiam docuit, hic iustiores effecit, quia illa non potuit. Quan obrem ad gaudium legis est, quia discipuli eius peritiores effecti sunt. Destruxisset planè legem, si impunè peccare docuisset. Porrò autem suspendit sententiam, vt hic qui malè facit, habeat spatium pœnitendi: si quo minus, redit in illum sententia cumulata, quia non cognouit ad hoc se remissum vt emendaret se.

QVAEST. LXX. Mat.5.d.25 CVM Dominus certè inimicos nos diabolo fieri præceperit, quid ergo est vt in Euangelio dicat, Esto consentiens aduersario tuo citò? Quis est hominis aduersarius, nisi diabolus? Nulli dubium est diabolum esse hominis inimicum, maximè fidelis, vehementiora enim tela sua contra Dei seruos exacuit. Sicut ergo iste bonorum inimicus est, ita & lex malis aduersa est. Quis enim contemnendi se non aduertetur? Dominus ergo peccatorem alloquitur, vt consentiat mandatis quæ illum inobedientem condemnant, vt subiiciat se voluntati eorum, & fiat ex inimico amicus: quia & contemptor legis inimicus est eius, voluntati enim eius resistit: Ideoque hortatur Dominus peccatorem, vt bene agendo reconciliet sibi legem, ne in die iudicij accuset eum apud iudicem, & condemnatus pœnas det spretæ legis: Omni etenim, inquit, qui malè vult agere, disciplina Dominica inimica videtur: cui nisi cōsenserit, mitterur in gehennam, diabolo, qui verè inimicus humani generis est, præparatam.

QVAEST. LXXI. Gen.32.g. QVID est quòd Iacob appellatus est homo videns Deum, & Moyses vidit Deum facie ad faciem; necnon & Esaias, Vidi, ait,

Exod.33.c. Deum sabaoth oculis meis: Contrà autem Ioannes euangelista, 30. Deum, inquit, nemo vidit vnquam? Hoc quantum videtur

Exod.33.c. contrarium est, quantum ad fidem verò pertinet, Deum omnino 11.

Esa.6.d.1. nemo vidit vnquam, neque patrem, neque filium. Quod enim visus dicitur, ad intelligentiam refertur, visus est enim velut in ima-

1 Ioan.4.c. 12. gine. Veluti nos cùm imperatores nesciamus, videmus eos in figura, non in veritate: ita & Deus visus est, vt intelligeretur Deus esse qui apparebat per rationem, non per substantiam, quia in natura sua Deus videri non potest. Et vt verius propositæ quæstionis secreta pandamus, sensum Euangelistæ explicare nitamur. Ioannes enim occultum aliquid prodere voluit, quod sciuit ad salutarem doctrinam pertinere: idcirco, Deum, inquit, nemo vi-

Ibidem. dit vnquam, nisi vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Animaduertamus sensum Euangelistæ: vt enim verum esse, quia nemo vidit Deum vnquam, ostenderet, filium hoc enarrasse docet: quem falli vtique impossibile est, quia in sinu patris est. Sinus autem patris quid est, nisi affectus in charitate veri patris per naturæ vnitatem in filium? Quamobrem nemo vidit Deum, nisi vnicus filius: hoc Ioannes apostolus filium Dei audiuit dicentem inter alia, Non quia patrem vidit quisquam, nisi qui

qui est à Deo, hic vidit patrem. Vt ergo ad condemnationem proficeret Iudæorum, qui Christum Dei filium audire nolebant vel credere, ostendit Euangelista hunc esse Christum qui patribus apparuisset in Deum: illum autem qui pater est, numquam videri nisi à filio. Quando enim Deum patrem negat visum, & Deum apparuisse patribus profitetur, manifestare se vult Dei filius, quia ipse semper in Deum visus à patribus est. Vnde inter cætera dicit

Ioan.5.f.37. Iudæis de patre, Neque vocē eius audistis aliquando, neq; figurā eius vidistis. Ecce nō est contrarius, & visum, & inuisum esse Deū.

QVAEST. LXXII. Apoc.10.c.8. QVANDO legitur in Apocalypsi Ioannis, Vade, inquit, & accipe librum de manu angeli, & deuora illum, & amaricabit ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulcis sicut mel: quis iste liber est qui amarum facit ventrem cùm sit dulcis? Omnia diuina voluminа amara sunt, sed perfidis atque carnalibus. Idololatris enim infuaue est cùm audiunt vnum Deum prædicari in Christo: & Photinus simul pertimescit horrore correptus: erubescit etiam Sabellius audiens patrem esse qui filius dici non possit, quia ab ipso sunt omnia: filium autem idcirco filium appellari, quia non vtique pater ipse est, sed de patre, nec à quo, sed per quem sunt omnia. Confutatur & Arrius cùm legit Christum verum esse filium

2 Ioan.1.b.14. Dei. Conuincitur & Marcion, addiscens quia verbum caro factum est, qui putat Christo carnem negandam. Arguitur etiam improbus Manichæus, videns scriptum ab Euangelista, quia Sal-

Ioan.1.d.1. uator non solùm præsentia sui nuptiarum vota decorauit, verùm etiam poculis honestauit, qui nuptiarum aditus intercludit & promiscuè conuenire hortatur. Hæc continentur in libro quem accepit Apostolus deuorandum. Hic liber Euangelium secundū Ioannem intitulatur, quod non solùm malè sentientibus amarum est, verumetiam indisciplinatis, qui nolunt corripi vt in peius proficiant. Ista reuelatio eo tempore facta est quo apostolus Ioannes in insula erat Pathmo, relegatus à Domitiano imperatore fidei causa. Tunc fuit in spiritu vt posset videre cælestia, & dum hæc ei ostenduntur quæ futura sunt causa impietatis & stupri & cæterorum, datus est illi liber qui dulcis quidē erat in ore, sed amarum faceret ventrem: vt ex iis qui videntur vnius corpus esse hominis, istis dulcis esset qui propter quod integræ professionis sunt in ore significati sunt: hoc enim dulce in ore est, quod vnum est: illis autem qui hæreticæ prauitate carnaliter viuunt vel sentiunt, propter quod in ventre significati sunt, amarus. Accusabit enim eos in die iudicij Dei. Post reuelationem ergo Euangelium iussus est scri-

Ezech.3.d.2 bere, propter hæc quæ suprà diximus. Et Ezechieli prophetæ similiter dictum est, vt acciperet librum qui esset dulcis in ore eius, quando perfidiam populi missus est increpare.

QVAEST. LXXIII. Luce 2.c.34 QVID est quod Simeon dicit ad Mariam matrem Domini inter cætera, Hic positus est in ruinam & in resurrectionem multorum in Israël; & tuam, inquit, ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes? Simeon vir sanctus, & diuinis oraculis commendatus per Spiritum sanctum locutus est quid futurum esset hominibus ex causa Christi, ve ruina his esset, qui cùm sibi viderentur stare per obseruantiam & peritiam legis, diffidentia tamen operum Christi caderent, desolati à promissione patrum. Illis autem qui nullius propè dignitatis essent in lege, credentibus verò in Christum, resurrectio in Israël: vt digni Deo fierent qui prius indigni & inutiles erant, & reprobarentur qui aliquid esse putabantur. Hoc est quod alio loco dicit

Ioan.9.d.39 Dominus, In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Denique non legis doctores, non Pharisæi, non Scribæ secuti sunt Christum, sed piscatores

Mat.11.d. 3i. homines imperiti & rusticani. Hinc est vnde dicit Dominus, Pater gratias ago tibi, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Quod autem adiecit, dicens: Et

Luce 2.c.35 tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes: hoc vtique significauit, quia etiam Maria, per quam gestum est mysterium incarnationis Saluatoris, in morte Domini dubitaret, ita tamen vt resurrectione, honore & virtute firmaretur: omnes stupore quodam in morte Domini dubitarent, non tamen in dubitatione manerent. Sic enim animam pertransit gladius, si dubitatio non permaneat in cogitatione, sed pellatur superueniente reformante se pristina virtute. Quis enim non ambigeret videns eum qui se filium Dei dicebat sic humiliatum, vt vsque ad mortem descenderet? Et quia, vt dixi, omnis ambiguitas in resurrectione Domini recessura erat, pertransire dixit gladium, non superaedere, aut contingere transeuntem membrum aliquod. Vt sicut gladius missus pertransiens iuxta hominem, timorem facit, & tamen non percutit: ita & dubitatio mœstitiam faceret, non tamen occideret: quia non sedit in anima, sed pertransit, quasi per vmbram contingens corda discipulorum. Deni-

Luce 24.c. 21. que Cleophas & alius discipulus Emaus euntes in via tristes, dixerunt inter cætera ipsi Domino, nescientes quia Dominus est: Nos putabamus, quia ipse erat qui incipiebat liberare Israël. Dubitauerunt, sed statim agnito Domino, transiuit dubitatio. Sicut dictum est & de Ioseph, quia ferrum pertransiuit animam eius. In carcere enim innocens diu positus, de Dei iudicio circa se quod dubitauerit, non est mirum: sed quia plus de Deo sperabat, non pertransiit in ambiguitate. In eo enim quis iudicatur, in quo propen-

Apoc.22.c.8. sior est. Apocalypsis Ioannis hoc sancit. Dicit enim, Dubiis & infidelibus pars erit in stagno ignis & sulfuris. Ideo quia non permanet in dubitatione, eripitur à morte: hoc est mortem euadere, quia dubitare de Deo, vel de Christo, mors est. Aperhoc qui desinit dubitare, euadit mortem. QVID sibi vult vt Esaias

QVAEST. LXXIIII. Esa.53.c.9. 2 Cor.5.d. 21. propheta dicat de Christo, Qui peccatum non fecit; contrà autem Apostolus, Eum qui peccatum, inquit, nesciebat, pro nobis peccatum fecit? Quantum ad sensum pertinet, quæstiones diuersæ sunt, sed verba similia, ex parte quidem similia, ex parte verò discrepantia: fecit enim, & non fecit, contrarium est: nesciebat & non fecit, simile est. Propheta ergo ex persona Christi locutus est, quia peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius: Apostolus verò loquitur de persona Dei patris, qui eum, id est, Christū qui peccatum nesciebat, pro nobis peccatum fecit. Quod duplici modo intelligendum est. Primum enim fecit illum peccatum, dum incarnari illum voluit, vt quem fors non tangebat, de peccatrice carne corpus acciperet, per quod dicitur factus peccatum. Deinde dum offert eum pro peccatis, fecit illum peccatum. Hostia enim in lege pro peccatis oblata, peccatum nūcupabatur. Non ergo Christus peccatum fecit, sicut dicit Propheta, sed à patre ipse peccatum factus est, sicut ostensum est. Offerre autem Christum pro nobis quid est, nisi dare potestatem volenti eum occidere? Quod idcirco concessum est, quia profuturum erat, vt esset causa descendendi ad inferos, vt spoliaret tartarum animabus. Superabundans enim & inauditum peccatum est, occidisse eum qui non solùm nullo genere peccauerat, sed & multis vitam donauerat. Hoc peccato reus factus diabolus, contradicendi audaciam perdidit. Nam simile aliud

Gal.3.b.13. ad Galatas in epistola legitur: inter cætera enim, Factus, inquit, pro nobis maledictum. A quo factus, nisi à patre? Iudicio enim Dei crux Christi maledictum est Iudæorum, peccatum enim illorum exclamat mors Saluatoris. Crucifigi ergo se permisit, vt passio eius proficeret nobis, vt hinc cum signo eius exeuntes, à secunda morte minimè teneremur. Metuit enim mors etiam seruos eius à quo victa est. CVR Saluator pro se tantùm & QVAEST. LXXV. Mat.17.d. 24. Petro didrachma soluit, non etiam pro cæteris Apostolis: quippe cùm omnes eum relictis facultatibus omnibus subsecuti sint, pro omnibus soluere debuisse videtur? Didrachma capitum vel tributi exactio intelligitur, non prædiorum, quod nunc pannosum aurum appellatur, quia & pauperes exiguntur: nec enim Saluator aliquid posfidebat in mundo, cùm sit dominus mundi. Mortuus enim alienis impendiis sepelitur, & nos à quibus mundus extraneus est, facultates augere cupimus, vt morientes mundum ànobis inuasum, non tantùm voce, sed & literis contestemur, vt professione nostra ab eo cuius mundus est, condemnemur. Hinc Do-

Luce 14.d.33 minus, Qui non, inquit, reliquerit omnia, & secutus me fuerit, nō potest meus esse discipulus. Quicunque ergo sic habet facultates suas, vt spem in illis non habeat, paratus autem sit pro fide illas abiicere, viam ambulat qua itur ad Christum Dominum nostrum. Didrachma ergo ab his exigenda erat qui aliquid negotij gerebāt, aut artibus operam dabant. Saluator autem, quia nihil horum curabat, neque discipuli eius, exigenda vtique non erat: sed quia inimicus diabolus semper in insidiis erat, occasionem quęrens si posset inclinare Saluatorem, exactorum didrachmæ animos occupauit, vt eius facerent voluntatem: vt accedentes ad Petrum qui primus inter Apostolos erat, solui debere ab eorum magistro dicerēt didrachmam, qui ab eis oneribus liberi erant. Nihil enim agebant in mundo quod esset mundi: vt quia non erat vnde solueret, aut his scandalo esset, aut certè humilitate suffragij quæreret à quo solueretur. Tūc Dominus vt improuidum diabolum aduersus semetipsum semper machinari ostenderet, ad mare ire Petrum apostolum iubet, & capti piscis os aperire, & illic inuenire nummum exactioni debitum: quo soluto, non solum scandalum non esset exactoribus neq; Tinclinaretur requisito auxilio ad soluendum, verū id. humietiam signum virtutis maximæ demonstraret, per quod captos à liaretur. diabolo ad se traheret, vt argumento & astutia sua diabolus torqueretur. Dicunt ergo exactores didrachmæ ad Petrum apostolū, Magister vester non soluit didrachma, &c. Quo dicto, magistrum Mat.17.a. vt pro omnibus discipulis solueret, conuenerunt. Saluator autem 26. cùm pro se & Petro dari iubet, pro omnibus exoluisse videtur: quia sicut in Saluatore erant omnes causæ magisterij: ita & post Saluatorem in Petro omnes continentur. Ipsum enim constituit esse caput eorum, vt pastor esset gregis Dominici. Nam inter cætera dicit Mat.26.d. discipulis, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et Petro 41. dicit, Ecce satanas expostulauit, vt vos ventilet sicut triticum: ego Luce 22.d. autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando con- 32. uersus cōfirma fratres tuos. Quid ambigitur? Pro Petro rogabat, & pro Iacobo & Ioanne non rogabat, vt cęteros taceam? Manifestum est in Petro omnes contineri: rogans enim pro Petro, pro omnibus rogasse dignoscitur. Semper enim in præposito populus aut corripitur, aut laudatur. Quia & alio loco dicit, Ego pro his rogo Ioan.17. b.9 quos mihi dedisti pater, & volo vt vbi ego sum, & ipsi sint mecum. d.24.

QVAEST. LXXVI. Ioan.1.b.17. QVID est quòd Ioannes in Euangelio, Lex, ait, per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est: ergo gratia & veritas antè non fuit. Quomodo ergo lex à Deo data dicitur, in qua veritas non fuit? Non sic passim prætereundum est, sed considerandum est quid sit, Lex per Moysen data est. Per Moysen enim lex data manifesta habet præcepta, sed scripsit & historiam, quæ & ipsa lex appellatur. Et videamus quid in

al. non erit verũ? forte quod dicit. Exod.20.c. 15.

præceptis eius, † non erit forte verum quod dicit, Non occides, nõ fornicaberis, non furtum facies. Talia sunt & cætera, nam historia eius, quia ante aduentum Christi veritas non erat, hoc manifestũ est. Etenim quæ sub velamine erant quid significarent, incertum erat. Cùm autem per Christum manifestaretur, cuius persona sit quæ dicit in Genesi, Faciamus hominem ad imaginem & ad similitudinem nostram, & quis est qui fecit, & quis fuerit qui in rubo à Patriarchis visus fuit, & quis in petra operatus sit, qui dedit aquas in deserto, quia petra, inquit, erat Christus: sic fuit veritas per Christum, quando ea quæ latebant, aut in dubium veniebant, quid significarent à Christo ostensum est. Nam inter cætera Dominus ait, De me scripsit Moyses. Hoc prius latuit: error enim erat. Putabatur enim Deus parer, qui erat filius: & qui æstimabatur angelus, cognitus est esse Dei filius: & promissio facta fuerat Abrahæ, quæ quamdiu non reddebatur, in ambiguo erat; cùm autem veniente Christo reddita est, facta est veritas: quando & quod promissum est redditum est, & cœpit sciri quod erat promissum. Promittentis enim fides tunc vera probatur, cùm exoluit promissum.

Gen.1.f.26. Exod.3 f.2. Exod.17.b.6 1 Cor.10.a. 4. Ioan.5.g.45

QVÆST. LXXVII. Mat.7.b.27.

QVID est quod inter cætera dicit Marcus euangelista de Christo, Intrans in domum voluit neminem scire, & non potuit latere: si ergo voluit & non potuit, infirmata voluntas eius videtur?

Impossibile prorsus est vt Saluatoris voluntas non impleatur, nec potest velle quod scit fieri non debere: idcirco quod factum est, hoc voluisse dicendus est. Nam voluntas eius numquam extra naturam eius est. Sicut ergo natura eius in reprehensionem nõ cadit, ita nec voluntas. Nam quod proponitur, factum legitur in finibus Tyri: tunc intrauit in domum, & neminem voluit scire. Nunc requiritur quomodo vel quare neminem voluit scire. Animadvertendum est enim, quia istud in finibus gestum est gentilitii, quibus adhuc tempus prædicandi non erat. Denique mittens discipulos suos præcepit, dicens: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues quæ perierunt domus Israël. Idcirco noluit se prodi, quòd esset in domo, requiri autem se non noluit, sed libenter accepit. Quamuis enim tempus non essat prædicandi gentilibus, vtrò tamen venientes ad fidem non susciperе, inuidiæ erat. Sic factum est, vt dum Saluator à discipulis proditus non esset, ab aliis tamen qui eum ingredientem domum viderant, proditus sit: & cœpit sciri quòd esset in domo, vt intrarent ad illum qui vellent consequi beneficia. A suis ergo noluit prædicari, quòd esset in domo. Requiri enim se voluit, & ita factũ est. Non enim latuit ab aliis demonstratus quòd esset in domo. Denique mulier Chananæa audiens de illo, intrauit ad eum, deprecans vt expelleret dæmonium à filia eius: quæ nisi prius subiecisset se Deo Iudæorum, beneficium consecuta non esset. Impleta ergo voluntas Saluatoris est secundum quæ explanauimus: ea enim quæ compendio breuitatis studens Euangelista complexus est, discutientes inuenimus quod latebat.

Mat.10.a.5 Ioan.8.f.44. Mat.15.c. 22.

QVÆST. LXXVIII. Ioan.7. b.8. & 14.

CVM legatur in Euangelio Ioannis, quòd cùm negasset se Saluator ascendere ad diem festum, ascendit, hoc inconstantis esse videtur. Semper breuiata propositione sensum occultas. Nam hoc quod in quæstionem vocas tunc factum est, quando in Galilæa positus propter tumultum Iudæorum, fratribus suis adhuc non credentibus sibi, eompellebatur ascendere in Iudæam, quia futurus erat dies festus Iudæorum, vt seditionem pateretur. Ipse autem respondit eis, dicens: Vos ascendite ad diem festum istum, quia inũdus vos non odit, me autem odit quia arguo opera eius. Ego non ascendo ad diem festum hunc, quia tempus meum nondum impletum est. Tunc fratres eius ascenderunt ad diem festum, ipse verò mansit in Galilæa. Pòst autem & ipse ascendit ad diem festum. Quid videtur contrarium, quando non tunc ascendit quando negauit, sed ascendit postea? Et ascendit non quasi ad diem festũ, sed quasi ad litem. Illi enim omnes læti ascenderunt, quasi ad perfruẽdas delicias diei festi. Certum est ergo, quia non ascendit ad diem festum Saluator. Is autem ille fuit dies festus, quo passione sua redemit mundum. Denique dicit, Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus in eo. Hic dies festus eius est, in quo vicit mortem.

Ioan.7.b.8.

Q. LXXIX. Ioan.6.c.44. Rom.9.d.16

SI proprio arbitrio viuimus, quare Saluator dixit, Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Et consentiens his Apostolus, Neque volentis, inquit, neque currentis, sed miserentis Dei est: & cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Quomodo voluntatis arbitrium liberum est, quando alterius nutu aut ad bonum ducitur, aut ad malum? Aliter causa se habet quàm proposita est. Non enim hic quæstionis huius sensus est quem obtẽdis. Nã nullo genere ex his liberi arbitrij poterit causa turbari, quia si penitus sensum dictorum aduertas, scies hinc magis arbitrij liberi firmari sententiam. Hæc enim contra maleuolos Iudæos prolata sunt. Cùm enim dolo simulationis ortæ ex inuidia, Ioseph patrem proprium & filios eius fratres assererent Saluatoris, ne Dei esse filius crederetur, tunc Saluator ait, Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me, attraxerit eum. Quomodo autem pater attrahebat ad filium, nisi per opera quæ faciebat per illum? Sic enim dicit, Pater manens in me, ipse operatur: vt opera hæc attraherent ad fidem Christi. Virtutes enim quas faciebat Saluator, ipsæ suadebãt Deum esse patrem Christi: vt qui alium patrem habere illum diceret, non attraheretur à Deo ad Christum. Ideo ergo Deus operatur per Christum, vt verbis eius fides commendaretur, quibus dicebat se filium Dei. Hæc est attractio nostra, non violentia, sed testimonium Dei in Christo, cui qui credidit, attractus dicitur ab eo ad Christum. Nemo enim Saluatori credit, nisi qui patrem illius proprium dicit Deum. Nam Apostolus non vt arbitriũ pulsaret hæc fatus est, quæ in quæstionem redegisti: sed vt iudicii Dei retractari prohiberet, hæc dicit iustum prædicans Deum, scit enim cuius debeat misereri. Cordis enim inspector prouidet posturis mentem an mereatur accipere. Denique dicit per Prophetã, Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum lõgè est à me. Nam simulatoris animum iustum est vt obduret. Qui enim non per errorem, verum vocat falsum, sed per maleuolentiam: aut intelligẽs bonum, finxit se nescire quod bonum est, vt conuertat illud in malum: hoc vtique debet illi præstari vt verè non intelligat bonum, ne saluetur, quod non vult. Nec enim iustum est, vt iniustus saluetur, qui non per ignorantiam salutem spernit, sed per malitiam vel iniuidiam. His igitur confirmatur magis liberum arbitrium quàm destruitur, vt vnicuique pro voto suo respondeatur.

Isa.29.b.13

CVM certè aut filius Dei quisque sit aut diaboli: semper ergo filius est, sed aliquando Dei, aliquando verò diaboli: quid ergo nascimur requirendum est? Dominus cùm filij Israël sæpe delinquerent eductí de Ægypto, iratus sententiam dedit, dicens, nullum illorum intraturum in terram promissionis excepto Caleph & Iosue filio Naue, qui prius Ause dicebatur. Eos autem qui nati fuerant in deserto, ipsos dixit intraturos, eo quòd nescirent bonũ aut malum. Nescire autem bonum aut malum, simplicitas quædam est naturalis, quæ neque ad bonum neque ad malum erudita est. Hæc est ignorantia fine malitia, sine sensu enim nascimur: sed natura nostra hoc bonum habet, quòd capax est ediscere veritatem: filius autem diaboli est qui natus malis rebus imbuitur, vt his studeat quæ inimica sunt creatori, multos asserens deos, & his immolandum quasi mundi rectoribus. Hic si respiscat, & iuxta naturam suam sentiat, ad creatorem se conferens, filius Dei erit: ac per hoc neque filij Dei sunt qui nascuntur, neque filij diaboli. Quid enim dicit Saluator Iudæis, Vos de patre diabolo estis, & concupiscẽtias patris vestri vultis facere. Vides ergo operibus & professione filios creari diaboli: hos autem esse filios Dei, qui confidentes proprium esse Deum patrem Christi, rectè verſantur. Sic enim Deus instituit genus nostrum, vt sine sensu nascamur, possibilitatem tamen habeamus discendi, siue bona siue mala: vt ipsi nobis aut mala acquiramus, aut bona: vt lætemur in nobis cùm rectè agentes remuneramur, aut ipsi nobis imputemus si praua sequentes condemnemur.

Q. LXXX. Gal.1.c.13.

CVM Apostolus dicat, Nos natura Iudæi, de Iudæis ergo nasci Iudæos ostendit: non de Proselytis dico, quos constat fieri Iudæos. Denique qui in eremo nati sunt, nõ sunt circumcisi, & tamen Iudæi erant. Non ergo circumcisio Iudæum facit, sed natiuitas sub Dei creatoris deuotione progenita. Si ergo de Iudæis Iudæi nascũtur, quare non etiam de Christianis Christiani, nam & de paganis pagani nascuntur? Non omne quod nascitur, hoc est vnde nascitur. Nam & aurum de terra nascitur, & non tamen terra est: & gẽmæ & alia multa: & de ligno esca nascitur, & de ouo pullus. De paganis autem vt pagani nascantur hæc facit causa: quia enim omnis paganus in ignorantia est, & qui nascitur ex eo sine sensu est, ambo ignorantes sunt. Sed hoc interest inter vtrumque, quia qui generat, sine dubio blasphemus est, ac per hoc filius diaboli est: natus autem infans nescit blasphemare, sicut nescit benedicere; paganus tamen est, quia sine sensu est. De Iudæo autem idcirco Iudæus nascitur, quia sub creatoris deuotione generatur. Sicut dixit Adam de Cain, Procreaui hominem per Deum. Sicut enim pagani indeuoti creatori, dæmoniis gratias agunt in omnibus quæ agunt: ita & Iudæi Deo creatori supplices, laudant eum in omni actu suo, in eo despiciendi quia nõ cognoscunt Christum, per quem sunt omnia. Hoc etiam modo de Iudæo Iudæus nascitur. Non enim sicut quibusdam videtur, quia circumcisio facit Iudæum. Circumcisio enim signum Iudaismi est, non Iudaismus: quia non Abrahæ circumcisio iustitia est, sed signum iustitiæ, vt nati ex Abraham signũ haberent, per quod probarentur filij esse Abrahæ. Quippe cùm ex Iuda Machabæo hoc nomine sint appellati, vt non solùm ex Iuda, sed & cæteris ex omnibus filiis Iacob Iudæi vocarentur, propterea quòd Iudas dux fuerit eis. Ideoque nati Iudæi signum accipiunt, vt qui sunt intelligantur. De Christiano autem ideo non nascitur Christianus, quia ipse qui generat, non natus, sed factus est Christianus. Quamobrem & iste qui nascitur, fieri oportet vt sit. Necenim per substantiam nascitur, sed per fidem quæ iam natis accedit. Ignorantia enim cum carne nascitur, fides autem postea spiritali ratione inseritur. Sed dicitur econtrà, Si factus vtique est qui generat, hoc iam debet generare quod ipse est, vt accepta dignitas traducem faceret. Nam senatores generant senatores. Sed senatorum dignitas non habet apud Deum meritum. Neque ipsa natura, hoc est substantia consequitur beneficium, sed in sola fama & sermone dignitas vertitur: ac per hoc currit quidem sermo per traducem carnis, sed nihil aliud præstat quàm opinionem dignitatis: sicut & hi qui consules sunt aut statuis honestantur, gaudẽt in vano: Christiani autem cùm fiunt, ipsi naturæ accedit dignitas, vt essentia ipsa hominis æternum habeat incorruptibilitatis beneficium, vt non opinio sola, sed & res sit in effectu apud Deum. Tale est istud vt quis diuersus pauper in laude sit & egeat pane, aut reliquis necessariis. Hæc enim vera laus est, si sic illi proficiat quæsita dignitas, vt nullius egeat: dum hoc naturæ eius præstatur, vt per seipsa viuat, & bene

Gen 4.d.1. Ioan.1.f.3.

bene viuat nullo requisito suffragio: hoc est, vt verè diuitem fieri & gloriosum.

QVÆST. LXXXI. Gal.4.f.3.

PAGANOS elementis esse subiectos nulli dubium est: & quid est ergo quod Apostolus dicit, Eramus & nos sub elementis huius mundi seruientes. Si itaque & Iudæi elementis erant seruientes, quid differebant à paganis? Manifestum est adiectione, aut diminutione, siue immutatione vnius syllabæ sensum peruerti. Idcirco paganos elementa colere omnibus cognitum est: Iudæos autem non elementis, sed sub elementis Deo seruisse: propter neomenias & sabbata, & circumcisionem, & cætera talia, hæc enim carnalia sunt. Quicquid enim visibile est, carnale est, & de elementis est: sed quia ex præcepto Dei erat, Deo seruiebatur: vt ex visibilibus ad inuisibilia veniretur, & ex hac causa profectus fieret ad maiora capienda, vt in his meditati digni fierent promissis spiritalibus. Ex ea igitur parte quam suprà dixi, sub elementis seruiebant Iudæi: ex alia parte legem habebant spiritalem, quæ & peccare prohibet, & exhortatur ad dilectionem Domini Dei, qui venturus eis fuerat promissus ad remittenda peccata.

QVÆST. LXXXIII.

SI per Christum salus & vera & perfecta cognitio, cur non antè venit vt & anteriores nostri qui in ignorantia fuerunt, addiscerent veritatem? Denique post aduentum Christi multi saluati sunt, magis quàm prius. Vnde etsi antè venisset, multo plures saluati fuissent. Si ergo ita est, reprehensibile videtur nulli misericordiam facienti oblumniam fieri oportere. In potestate enim dantis est, quando vel quantum velit misereri. Exhortandus est enim huiusmodi & precibus prouocandus, non contentione à bono opere reuocandus: & fortè non contradiceretur, sed pro hac misericordia vices illi aliqua reddereтur. An quis medicum arguet qui medicamenta sua & officium suum gratis impendet: aut accensabitur tarditas eius ab eis à quibus non est requisitus? Hæc quidem diximus secundum rationem, sed Saluatoris bonitas ista non curat propter imbecillitatem humanam: suam enim sequitur naturam ad faciendam misericordiam. Idcirco tunc venit quando debuit venire, voluntatis suæ rationem secutus, non meritorum nostrorum. Nam si merita perpendas, venire non debuit. Venit ergo quando & subueniri debere sciuit & gratum futurum beneficium. Si autem ei cui necessitas imminet antè subueniatur, erit quidem gratum, non tamen valde poterit scire quid sibi præstitum est. Si autem in ipsa necessitate posito auxilium ferat, sciet quale beneficium consecutus sit. De tribulatione enim ereptus, maiores gratias referet. Quomodo si esurienti offeras panem, si autem offeras cùm non esurit, non vtique tam gratum erit. Idcirco rectè factum est, vt non antè veniret Dominus, Primum enim dimisit genus hominum vti voluntate sua, non sine testimonio sui, quia ex ipsa mundi fabrica per annua munera, quæ elementorum ministerio humanis vsibus exhiberi decreuit, intelligi & timeri diuinitatem suam volut: quippe cùm etiam ex tradueе primi hominis, deinde Enoch & Noë notitia eius esset in terris. Sed cùm languore quodam humani generis obsolescere cœpisset cognitio Dei inter homines, & mores immutarentur, eligerè dignatus est Abraham, in quo forma esset renouatæ notitiæ Dei & morum. Et cùm adhuc reuerentia segnior esset, postea per Mõysen legemi literis dedit, quæ neque obsolesceret, & magis metum iniceret. Maior enim timor est, vbi authoritas manifesta est: Et quia acceperãt legẽm gentes spreuerunt, non se subiicientes ei, neque ij qui acceperũt seruauerunt eam, motus Dominus misericordia, misit filium suum, qui se pro illis offerens, mortem destruens, data omnibus remissione peccatorum, Deo patri illos iustificatos offerret. Non enim posset descendi ad inferos, nisi per mortem. Nec ordo enim nec ratio poscebat, etiã qui mortuus non fuisset, intrare animas tartari. Nonne si quis vult in terra sua barbaros decipere, immutare se in habitu illorum, vt putetur vnus ex his, & sic explorat quomodo illos subuertat? Ita factum est & de diabolo: quoniam malo more hominem subuerterat, vt in morte non remaneret, intentum est remedium quomodo quos malè tenebat amitteret & subintraretur ei: & quem putabat se velut hominem occidisse, reperiret illum apud inferos Deum. Quo facto, reus inuentus omnes quos tenebat amisit, & de cætero aperta est ad cælum via. Ecce quantum profuit aduentus Saluatoris, vt scientes homines de quo periculo liberati sunt, siue cessatione gratias illi referant. Sed fortè econtrà dicatur: Si multi ante legem & post legem peccatis pressi totos se carni dederunt, & digni fuerunt in tartaro remanere, sine dubio fuerunt qui deuotione & creatoris reuerentia vitam suam naturæ lege frenarunt: numquid non etiam hi detenti sunt apud inferos, exitti hac vita? Si autem antè venisset post mortem Adæ, liberato Adam qui prior peccauerat, cæteris ad cælum aperiret viam, vt quia bene vixerant, agnito creatore defuncti reciperentur in cælum. Damnum ergo est, quia non antè venit Christus? Damnum esse manifestum est, sed quærę, iustum, an iniustum sit. Solent enim damna iusta esse, de quibus queri non liceat. Numquid fur deprehensus & iuxta legem in quadruplum condemnatus, ausus est queri? Ac per hoc damnum quod genus hominum passum est, iustè factum est, vnde & permissum est. Quare & Saluator inter ipsa primordia venire non debuit.

QVÆST. LXXXIV.

QVARE cursus in ratione Paschæ custodientes, Paganos reprehendimus, quia dies lunares & motum custodiunt.

Ablit à Christianis vt sidera venerari dicantur, quibus indulta est spiritalis cultura, vt despicientes quæ videntur, iis quæ inuisibilia & supercælestia sunt, copulentur, & hæc omnia transcendant futuri cum angelis Dei. Nam & siderum cultores aut cum ipsis erunt, aut infra ipsa. Quomodo enim fieri potest, vt aliquis super hæc sit quæ colit? Pagani itaque non computum lunæ obseruant: sed lunam ipsam velut deam venerantur. Et effectus curriculorum eius apprehendisse se arbitrantes; quid certis diebus agendum, quidve cauendum sit, decernunt, imperio eius quasi vitam & conuersationem suam ordine quodam subiicientes: quos quia extra Dei ordinationem hæc aut sunt vsurpare; falli frequenter deprehendimus. Hæc enim luminaria in signa temporum Deus constituit. Vndè & nos numerum lunæ custodimus; non illam ipsam excolimus, vt à quartadecimâ luna, quæ nobis secundùm legem prima est, rationem Paschæ obseruemus. Omnia enim plenè Deus instituit, ideoque à quartadecima vsque ad vigesimamprimam his septem diebus Pascha nobis celebrare cõcessum est, vt de his septem aliqui dies à para sceue vsque ad resurrectionem Domini concludantur: vt neque tertiadecima in passione sit, neque quartadecima in resurrectione; nec quintadecima, ne ante primam secundum nos lunam, passio Christi sit, neque resurrectio eius non prima die quo cœptus mundus est. Omnia enim mundi tempora vnius hebdomadæ curriculis numerantur, quia his Deus mundi membra & ornamenta composuit. Sex enim diebus mundum aptauit, & septima cessauit, quam sabbatum appellauit. His enim septem diebus totius mundi ratio & numerus continetur. Semper enim in se redeuntes; multiplicant numerum temporum. Post sabbatum enim à primo die repetit semper vsque ad diem septimum, id est, sabbatum: Vt resurrectio Domini primo die inchoati mundi facta diceatur: qui dies Dominicus dicitur. Ipsum enim fecit Dominus vnum cum vespere, & in septenarium numerum euolutus incipit iterum, vt sit post hebdomadam primus. Quod ita decretum ab initio est propter sacramentum incarnationis Domini, & passionis & resurrectionis. In corpore enim Domini totus propè mundus resurrexit; & instauratus est. Absolutum est non nos lunam colere, sed numerum qui per lunæ cursum institutus est custodire. Diabolus autem qui est satanas; vt fallaciæ suæ authoritatem aliquam possit adhibere, & mendãcia sua commenticia veritate colorare, primo mense quo sacramenta Dominica fcit celebrãda; quia non mediocris potentiæ est; Paganis quæ obseruarent instituit mysteria, vt animas eorum duabus ex causis in errore detineret: vt quia præuenit veritatem fallacia; melius quiddam fallacia videretur; quasi antiquitate præiudicans veritati. Et quia in primo mense, in quo æquinoctium habent Romani; sicut & nos; ea ipsa obseruatio ab his custoditur; ita vt etiam per sanguinem dicant expiationem fieri, sicut & nos per crucem: hac versutia paganos detinet in errore, vt putet veritatem nostram imitationem potius videri quàm veritatem; quasi per æmulationem superstitione quadam inueritam. Nec enim verum potest, inquiunt, æstimari quod postea est inuentum. Sed quia apud nos pro certo veritas est; & ab initio hæc est; virtutum atque prodigiorum signa perhibent testimonium, vt teste virtute, diaboli imprebitas innotescat; Quoniam enim sola est quæ facilè suadeat; hæc contra versutiam & præuentum diaboli posita est, vt similitudinem eius reuelet. Nemo enim etiam inimicorum negare audeat illic esse veritatem, vbi veritas apparet.

QVÆST. LXXXV. Mat.1.c.17.

QVID est vt cùm constet à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis decem & septem esse generationes, Euangelista quatuordecim dicat, prætermissis Ochozia, qui post Ioram est filium Iosaphat, & Ioas filio Ochoziæ, & Amasia filio Ioas?

Nihil Euangelistam quàm sensum legis secutum credibile videri debẽt. Ideoque non immeritò hi ab Euangelista sublati sunt de numero cæterorum. Sic enim horum continuauit impietas, vt malignum eorum nullum interuallum haberet. Ioram autem cœptum malignum sic perambulauit vsque ad Oziam filium Amaziæ, vt nullius lateris esset suffragium, quo experte merito patris aliquis horum remaneret in numero regum. Nam Ioram malignè agens merito Iosaphat remissus

remissus in numero est,& Ozias merito Ioathan referuatus in numero est. Illorum autem trium continuata malignitas in Deũ est. Salomon quoque merito patris remissus in regno est: & Roboam filius Salomonis malignè agens merito Asa relictus est in numero regum. Illi autem tres in medio malorum concluſi sunt malignè agentes,ideo erasi sunt. Peius enim à perditione generis exemplum est,quando se ingiter malignitas pandit, propterea quòd ea traducere eorum non est Ioseph, prætermissi sunt. Ab Abraham enim horum generationem secutus est Euangelista, ex quibus originem trahit Ioseph,cui desponsata est Maria, quæ genuit Christum.

QVAEST. LXXXVI. *Luc.* 1.c.27 QVID est quod probet Mariam matrem Domini ex tribu & semine esse Dauid? Idonei testis proferemus sermonem. Dicit enim angelus ad Mariam inter cætera, Et dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Quomodo diceretur ab idoneo teste pater eius Dauid: si non esset Maria ex semine Dauid?

QVAEST. LXXXVII. SI vnus est Deus, cur in tribus spes salutis est, & non in duobus aut quatuor, aut certè in ipso vno, & quare non est ab initio trinitas prædicata? Nihil penè nouum effectum est, sic enim trinitas prædicatur, vt vnus Deus credatur. Non ergo additum est aliquid, sed sacramentum Dei vnius reuelatum. Inter ipsa autem primordia manifestari non oportuit, quia prius prædicandum, & postea id quod prædicatum est reuelandum: vt scias patrem esse, à quo cuncta sunt: filium verò dici, per quem sunt omnia: Spiritum autem sanctum appellari, per quem omnia: quæ à patre quidem, sed per filium sunt regenerantur ad fidem Dei vnius. Hi ergo tres sunt quidem, sed vna diuinitas. Ratio igitur facit vt tres sint, non plures aut infra. Omnis enim numerus vsque ad nouem peruenit, quia tres dum inuicem in se sunt, faciunt numero nouem, quia in vno tres sunt, & tres sunt vnum. Qui enim videt vnum, videt tres, dum nihil differt alter ab altero. Tres ergo vnum, & ter tres vnũ. Hæc enim in nono numero perfectio est, quantum ad numerum pertinet, quia de vno sunt omnia. Addito enim vno, ex quo vel in quo tres qui numerantur nouem, fiunt decem vel viginti. Semper tamen vsque ad nouem venitur, & vnus additur, quia nouem vnũ sunt, vt plena perfectio sit vnitatis.

QVAEST. LXXXVIII. *Esa.6.a.1.* SI maior gratia & manifestatior intelligentia in nouo est quàm in vetere Testamento, quare Esaias propheta sedentem in throno maiestatis vidit Deum Sabaoth, qui est Christus, iuxta interpretationem Ioannis euangelistæ? Dixit enim inter cætera: Hæc locutus est Esaias quando vidit maiestatem eius, & locutus est de eo. In nouo autem Stephanus primus martyr stantem se vidisse dicit Iesum à dexteris Dei. Quid est istud vt hic subiectus videatur post triumphos, & illic quasi Dominus antequam vinceret? Prout causa erat, feciſse ita & Dominus se ostendit. Propheræ enim visus est quasi rex corripiens plebem: & hoc se ostendit quod erat, hoc est, sedentem. In pace enim erat causa diuinitatis eius. Stephano autem vt stans appareret, fecit calumnia Iudæorum. In Stephano autem Saluatoris causa vim patiebatur. Ideo sedente iudice Deo, stãs apparuit, quasi qui causam diceret: & quia bona causa eius est, ad dexteram iudicis erat. Omnis qui causam dicit, ster necesse est.

Ioan. 1 2.g. 41. *Act.*1. *Act.*7. g.55.

QVAEST. LXXXIX. *Ioan.*16.c.8 QVOMODO accipiendum est quod Saluator inter cætera dicit de Spiritu sancto, quòd veniens, inquit, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me. De iustitia verò, quia eo ad patrem, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est? Causam quidem videtur dixisse arguendi mundi, sed indiget explanatione. Cùm Saluatori non crederent Iudæi neque mundanæ potestates, quia non solùm hominibus se manifestari voluit, sed & principibus & potestatibus, in cæleſtibus sicut docet Apostolus in epistola ad Ephesios, post passionem suam vera se locutum Spiritum sanctum probaturum ostendit. Et hoc est arguere mundum, ostendere illi vera esse quæ credere noluit. Credere enim noluit à Deo veniſſe Saluatorem. Saluator autem seruata iustitia non trepidauit reuerti ad eum qui se miserat: & per id quod regressus est, probauit se inde veniſſe. Quia nemo, inquit, ascendit ad Deum, nisi qui descendit à Deo. Videntes ergo potestates ascendere eum, confusæ sunt, videntes verum esse quod velut falsum spreuerant. Itaque ista iustitia arguit eos, qua iustum probatum est, quia regressus est vnde venerat. Sic autem arguit eos de peccato, quòd non solùm credere ei noluerunt, sed & occiderunt eum. De iudicio verò sic eos corripuit, dum ostendit principem mundi reum factum & comprehensum ab eo, cuius fidei non cõmunicarunt. Videntes enim animas de inferis ire in cælos, cognouerunt adiudicatum esse principem huius mundi, vt reus factus in causa Saluatoris quæ tenebat iure amitteret. Hæc quidem ascendente Saluatore visa sunt: sed superueniente in discipulos Spiritu sancto, palam aperteque manifestata sunt. Vera enim correptio tunc fuit, quando post passionem resurrectionemque ad testimonium Saluatoris publicè à perfidis videbantur resurgentes mortui, claudi currentes, leprosi mundati, paralytici confirmati, cæci aspicere, surdi audire, muti eloqui, dæmoniaci purgari, infirmi recuperata sanitate gratias agere. Hoc modo Spiritus sanctus arguit mũdum, quia in nomine Saluatoris, qui reprobatus est à mundo, omnium curationum virtutes operatus est.

QVAEST. XC. *Ioan.*8.f.44 SI diabolus ipse est satanas, quid est vt inter cætera dicat ad Iudæos Saluator, Vos de patre diabolo estis, & concupiscentias patris vestri vultis facere: ille homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas non est in eo. Cùm loquitur mendacium, ex suis propriis loquitur, quia mendax est, sicut & pater eius.

Diabolus non speciale nomen est, sed commune cum cæteris. In quocumque enim opera diaboli fuerint inuenta, sine dubio diabolus appellandus est. Operis enim nomen est, non naturæ. Itaque hoc in loco patrem Iudæorum Cain significat, cuius imitatores volentes esse Iudæi, Saluatorem peremerunt. Hinc dicit eum, quia se parricidio maculauit, & reum fecit mortis, in veritate non stetisse: ab ipso autem forma data est fratricidij. Istum ipsum dicit, cùm loquitur, mendacium de suis propriis loqui, vt ostenderet vnumquemque non nisi propria voluntate peccare. Sed quia imitator diaboli est, adiecit, Quia mendax est, sicut & pater eius. Hic enim vt primum hominem morte condemnaret, simulauit se nescisse quid præceptum fuisset ei à Deo. Sic & Cain interrogatus, finxit se nescire vbi esset frater suus Abel quem occiderat. Hoc ergo in loco diabolum Cain esse dixit: patrem autem eius diabolum, cuius opera secutus est. Diaboli enim filius, diabolus est. Sed diabolus ille qui est satanas, patrem in malitia sua nullum habet. Ipse enim sibi in malo author est. Prior enim ipse peccauit, ac per hoc quicumque imitati illum fuerint, filij eius dicentur, & ille pater eorum. Etenim nos in fide patrem Abraham habemus, quia prior ipse credidit Deo: ac per hoc nomine eius cenſemur. Fideles enim dicimur sicut & ille.

Gen. 4.f.3

QVÆRENDVM quomodo contradicendum sit argumentis Photini, dicentis Christum ante Mariam non esse. A Ioanne XCI. priùs quæramus Baptista, quem ipse Saluator testem suum esse professus est. Ait enim inter cætera de Domino, Qui desursum venit, super omnes est: qui autem de terra est, de terra loquitur. Qui verò de cælo venit, quod vidit & audiuit, testificatur: & testimonium eius nemo accipit. Ecce Ioannes omnes secum pariter ad comparationem Domini terrestres appellauit: quia illum de cælis testatur veniſſe, cæteros verò omnes de terra esse, hoc est, de inferioribus. Et ipse Dominus inter cætera eadem loquitur, dicens, Non enim descendi de cælo vt faciem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me patris. Et iterum Dominus inter alia hoc sensu loquitur dicens, Et nunc dico vobis, quia ego rogabo patrem. Ipse enim pater diligit vos, quia vos me diligitis, & creditis quia à Deo exiui. Exiui enim à patre, & veni in hunc mundum: iterum relinquo mũdum, & vado ad patrẽ. Tũc videntes discipuli manifestè illum locutum esse, dicunt ei: Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc scimus quoniam scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget; in hoc credimus quoniam à Deo existi. Hæc interpretatione non indigent. Quippe cùm ista summa sit religionis nostræ, vt Christum ante carnem in cælis cum Deo fuisse credamus, vt filium apud patrem. Nam si propter iustam conuersationem & cæleſtem doctrinam de cælo & à Deo se dixit exisse & veniſſe in mundum, eadem debuerant dicere de se omnes prophetæ & Apostoli. Et quia dixit, Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem: hoc fortè dicatur significasse, quia doctrina quæ venerat à Deo, relicto mundo ad Deum est regressa. Aliud enim quod dicant non habent. Si enim de cælo veniſſe, & à Deo exisse, & veniſſe in hunc mundum, ad virtutis & doctrinæ pertinet causam, non ad Saluatoris personam, cùm dicit: Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem: illò vtique redit vnde venerat: sed vidimus post abscessum Domini, & virtutem fuisse in mundo & doctrinam. Vides ergo non de virtute dictum esse à Domino & doctrina, sed specialiter de se Dominum locutum. Quod si virtutis quæ in Christo operata est, dicis esse verba, hæc ipsa virtus Deum patrem suum appellat. Ecce incurris quod times: quia si virtus Dei filius Dei est, ipsa vtique virtus Dei est, de qua dicit Apostolus: Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: hæc exiuit à Deo, & iterum ad eum regressa est. Itaque hæc ipsa virtus quæ Christus est, in spiritu Dei dæmonia se testatur eiicere, qui spiritus per Apostolos operatus est, vt scias Spiritum sanctum per quẽ Dns operatus est, post abscessum Domini hic in mundo per Apostolos operatum: vt plenius appareat Dominum de sua persona locutum, quia relicto mundo regressus est ad Deum. Aut si putas virtutem hanc non esse Christum: duæ erunt virtutes & duo filij Dei, & vbi est illud quod legitur, Vnigenitus filius Dei qui est in sinu patris? Et iterum, Sic enim, inquit, dilexit Deus mundum hunc, vt filium suũ vnicum daret pro eo. Animaduertis iam virtutem Dei, quæ corporaliter operata est in mundo, ipsam vnam esse quæ & Dei virtus dicatur & filius. Et videamus quid crediderint, aut cui Apostoli audientes à Domino, Ecce iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Respondent ei, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc scimus quia nosti omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget. In hoc credimus, quoniam à Deo existi. Nunc videamus si de virtutibus ambigerent discipuli, vtrum à Deo exisset, cùm vidissent [a] Lazarum iam fœtidũ quarta die resuscitarum, [b] cæco à natiuitate oculos reformatos, tactu[c] fimbriæ mulierem à profluuio liberatam, [d] aquæ naturam mutatam in vinum. Aut de persona Domini nemo planè dubitauit, vel de virtutibus: quippe cùm dicerent illum, [e] alij esse Heliam, alij Hieremiam, aut vnum ex prophetis. Nam cùm lapidare vellent illum Iudæi, respondit eis Iesus: Multa opera bona ostendi vobis

*Ioan.*1.d.1. *Ioan.*8.f.32 *Ioan.*5.c.19. *Ioan.*6.f.38 *Ioan.*16.d. 26. *Deut.*6.c.13 *Act.*19.b. 30.& 22.b. 9. *Deut.*6.c.13 *Rom.*14.c. 11. 1 *Cor.*8.c. 13. *Gal.*1.d.1. *Rom.*9.d. 5. 1 *Cor.*1.c. 19.24. *Mat.*11.b. 28. *Ioan.*16.d. 28. a *Ioan.*11.f. 39. b *Ioan.*9.d.f. c *Mat.*9.c. 20. d *Ioan.*2.d. e *Mat.*16.b. 14. *Ioan.*10.f. 31.

vobis à patre meo, propter quod eorum opus lapidatis me? Dixerunt ei Iudæi, Nos de bono opere non te lapidamus, sed propter blasphemiam: & quia cùm sis homo, facis te Deum. Si ergo Iudæi quòd Dei opera essent non ambigebant, Apostoli ambigebant? Quoniam ergo omnis dubitatio de Saluatoris persona erat: res enim inaudita, & quæ in sensum humanum non fuerat, stupor em hominibus faciebat, cùm audiebant dicentem illum se à Deo exisse, & proprium sibi patrem esse Deum: idcirco discipuli satis sibi esse factum confitentes manifestatione verborum Domini, dixerunt ad eum: Nunc scimus quoniam nosti omnia, & non est opus vt quis te interroget. In hoc credimus, quoniam à Deo existi. Si enim non verè à Deo exiuit, fides Apostolorum exinanitur, sed non potest, quia à Saluatore probata est. Respondit enim eis, Modò creditis: id est, tanta signa videntes non credebatis. Itaque probatum est Apostolis Christum à Deo exisse & veniſſe, vt per hanc exitionem filium istum Dei credere non esset ambiguum. Si enim nemo vidit Deum nisi qui est à Deo, hic vidit Deum: & si nemo nouit patrem nisi filius, hoc est verè apud Deum patrem fuisse, & ab eo exisse, & veniſſe. Nemo enim alius poterat à Deo exire, nisi hic qui in principio erat apud Deum, quia & nec quisquam alius sciebat aut videre at Deum. Ideo non incredibile nobis est, verum filium hunc Dei credere. Sicut dicit Ioannes in epistola prima: Et sumus, inquit, in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus, & vita æterna. Et Apostolus, Qui proprio, inquit, filio non pepercit. Et Euangelista: Quia proprium, ait, sibi patrem dicebat Deum. Si verus ergo filius Dei est Christus, quomodo homo tantùm est? Verus enim filius non diceretur, nisi propriè ab eo esset genitus. Aut dicat Photinus, Quare verus filius Dei creditur, si non est verus? Aut quid opus erat hunc credere filium Dei, si vnus esset de cæteris sanctis, qui filij Dei digni sunt appellari? Aut numquid aliqua indignitas in hoc est, per quam filius Dei sicut cæteri sunt, credi non posset: & idcirco dicitur, vt hic de quo incredulum videtur, credatur filius esse Dei? Si enim potior cæteris est, quid opus est vt dicatur, crede Christum filium Dei esse, si vnus esset de cæteris, nisi quia vt aliter de hoc credatur? Vnde & vnicus dicitur, quod non præcipitur de cæteris: vt quia multi sunt qui filij Dei sanctitatis causa appellantur, hic solus verus filius Dei credatur, vnde & vnicus dicitur. Nam quis sanctorum ausus fuerit filiũ Dei se dicere, non dicam & * vnicum, nisi Saluator conscius natiuitatis suæ à Deo profectæ? Quomodo autem patereturse adorari, si nesciret se de Deo, cùm scriptum sit, Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli seruies? Quippe cùm Ioannem angelus corripuit, eo quòd adorare se vellet, dicens ei: Ne feceris, quia conseruus tuus sum, Deum adora. Et cùm soli Deo seruiendum Scriptura testetur, Apostolus tamen, Qui seruit, inquit, Christo, placet Deo. Quare? Quia vnum sunt Deus & Christus, pater & filius. Apostolus se Christi seruum fatetur, & dicit Corinthiis: Nolite fieri serui hominum. Et ad Galatas: Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum & Deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis: ostendit apertè Christum Deum esse & hominem, vt Apostolatum suum non ab homine esse, sed à Christo, iuxta quod Deus est, & à patre Deo esse demonstraret. Denique in subiectis ait: Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: sed per reuelationem Iesu Christi. Quid tam apertùm? Dei enim doctrinam non per hominem dicit se esse assecutum, sed ab ipso Deo edoctum. Nam nos Dei doctrinam per hominẽs accepimus: vas autem electionis nihil se probat ab Apostolis assecutum, hoc est, ab hominibus. Nam si, quia Dei doctrina est, ideo non per hominem discitur, quam laudem suam restatur Apostolus, si sic didicit sicut cæteri Apostoli? Vt quid dicit, Neque ego ab homine accepi illud, neque doctus sum, sed per reuelationem Iesu Christi? Quis ambigat hoc loco Christum Deum significatum? Sed quid mirum, cùm inter cætera dicat ad Romanos, Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus, benedictus in secula. Quid est, & ex quibus Christus secundum carnem? Non enim hoc diceret, nisi esset & secundum Deum, & secundum carnem ex patribus, secundum diuinitatem verò ex Deo Christus sit super omnia Deus. Sed fortè ad patris personam pertinere dicatur: sed hoc loco nulla est paterni nominis mentio. Ideoque si de Christo dictum negatur, persona cui competat detur. Quare autem Christo non competat, cuius nomini cælestia, terrestria, & infernagenu flectunt? hoc est, super omnia esse Deum. Præter hæc enim alia nulla sunt. Dicat nunc Photinus, si hæc homini genu flectunt: aut si Deus potentias illas cæleſtes & sanctos angelos vt hominem adorent, decreuit. Sed absit, quia Deus nihil stultum decreuit, maximè cùm non liceat nisi Deum adorari, quanto magis in cælis. Rex enim adoratur in terris quasi vicarius Dei. Christus autem post hanc vicariam, impleta dispensatione adoratur in cælis & in terra. Legimus namque, quia verbum caro factum est: hoc est, ministro Spiritu sancto incarnatum esse ex Maria, hoc verbum in principio apud Deum fuisse, & Deum esse, hoc quoque filium Dei appellari. Quomodo ergo non ante Mariam est quod in principio erat, & Deus erat? Etiamsi obcæcatus Deum hic esse negas, verbum tamen non negas: neque ignoras hoc verbum filium Dei appellari, & hoc apud Deum fuisse in principio. Qua ergo ratione post Mariam dicis esse, quod in principio legis fuisse? In Apocalypsi enim legimus de Christo, & nomen eius est, verbum Dei. Quod verbum multas habet interpretationes. Nam nihil de Deo est quod non Deus dicatur, sed propter authoritatem vnius Dei, quod de ipso natum est, verbum appellauit: vt hac ratione ducti, qua scimus verba nostra non nisi ex nobis esse, Christum de Deo esse crederemus. Nec aliter quidem oportuit dici vt de ipso esse crederemus, & non extra eum crederetur. Nam & simili modo & virtus & sapientia Dei vocatur, vt eadem ratione de ipso intelligatur. Si enim dixisset Deus & Deus: non illum de se esse significauerat, sed duos fecerat deos; quod vnitati aduersum est. Hæc ratio in diuinis libris est, vt significatus Deus Christus, modum non excedat Dei vnius. Quàm autem illud tuum stultum est Photine, quod sic distinguis in capite euangelij Ioannis, ne verbum Deus dicatur. Sic enim legis, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc in principio erat apud Deum. Quid sibi vult hæc distinctio? quem indicat sensum? quam significat pietatis rationẽ, nisi solam aduersus Dei filium inimicitiam? Quæ enim significatio est pronunciatis, & verbum erat apud Deum, & Deus erat? Hæc ergo legis nostræ sapientia est, vt doceat quia est Deus? Quæ lingua est, & quæ gens, quæ terra, quæ secta, quæ neget Deum esse? Et vt quid insinuet dicit: Et verbum erat apud Deum. Aut verbum hoc quid vult intelligi, nisi rationem eius ostendat? Non enim propter Deum Euangelium legitur siue scribitur, de quo nemo dubitat, sed propter verbum de quo quæstiones fiunt. Mysterium enim Dei est, quod ideo creditur, quia non est omnibus manifestum: ideoque scriptura contendit docere quid sit verbum dicẽs: Et verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum. Istud & rationi conuenit, & pronunciatio integra est. Ostendit enim quia verbum hoc quod in principio apud Deum erat, & Deus erat: in sacramento mysterij æterni Dei quod ignotum erat à seculis & generationibus, Deus verbum apud Deum patrem fuisse credatur. Et quia carnalibus in dubium venit, qui volunt scripturam pro sensus sui loqui capacitate, fides posita est, quæ sensum scripturæ secuta præmium meretur. Salomoni cùm sapientiam à Deo postulasset, responsum a Domino est: Ecce dedi tibi, inquit, cor sapiens & prudens, quale non fuit ante te, & post te non exurget vir similis tibi. Quid dicemus: verum est quod promisit Deus? Imò verum est. Nemo ergo hominum similis erit Salomoni. Et quid videbitur de Christo, qui inter cætera, Regina, inquit, Austri venit ab vltimis terræ audire sapientiam Salomonis? & ecce plus Salomone hic. Nunc elige cui credas Photine, Deo an Christo, patri an filio? Si patri credis, arguis filium: si filio credis, accusas patrem. Si enim homo tantùm est Christus, frustra se præposuit Salomoni contra promissum Dei: si autem intelligitur esse & Deus, dignè se anteposuit Salomoni, & promissum incontaminatum est Dei, quia non exurrexit homo similis Salomoni. Christus enim ideirco se potiorem ostendit, quia Deus est. O dementiam Photini, qui Christum ante Mariam fateri non vult, quem voce sua audit testantem quòd ante Abraham fit! Cùm enim de tempore agerent cum eo Iudæi dicentes, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Respondit eis, Amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego sum, non dixit, melior sum: sed ad interrogata respondit, quia antè erat quàm putabant Iudæi. Maledictum planè legis Photinus euadere non potest, quia spem suam habet in Christo, quem tantùm hominem dicit, cùm legat, Maledictus homo qui spem habet in homine. Apostolus autem sciens Christum Deum, ideo & in præsenti & in futuro spem esse in eo ait: Si in hac tantùm vita, inquit, sperantes sumus in Christo, miseriores sumus omnibus hominibus. Non ergo homo tantùm est, in quo spem habere docemur, quia vana spes in homine est. Hæc diximus pauca de multis: sufficeret enim, si bonæ mentis esset, Photino hoc solùm quod postremum posuimus.

*Ioan.*1.a.1. *Ioan.*1.b. 14 *Ioan.*8.g.58 *Hier.*17.a.5. 1 *Cor.*15.c. 19.

QVAEST. XCII. *Ioan.*14.d. 27. *Mat.*6.c. 24 QVOMODO intelligitur quod dicit Saluator, Pacem do vobis, pacem meam relinquo vobis: non sicut hic mundus dat, ego do vobis? Qui pacem suscepit Saluatoris, inimicitiam contrahet mundi. Nisi enim discordauerit cum diabolo, pacem non habebit cum Christo. Nemo enim potest duobus dominis seruire. Hic ergo à mundo discordat, qui legem Dei fideliter seruat, Christi pace munitus, omnium aduersariorum cõprimit tela. Quis enim audeat aduersus eum quem scit regis amicum? Aliter tamen mundus pacem dat, quàm se Saluator dare promisit. Mundus enim aut metu dat pacem, aut prece. Saluator verò cùm sit fortissimus omnium, nullum vtique metuens, non rogatus dat pacem. Saluatoris ergo hæc pax est, quæ idcirco datur, vt munimentum sit contra hostes. Pax quidem vno nomine appellatur, sed longo interuallo discernitur, Dei & mundi. Hoc enim fragilis est, illa fortis: hæc carnea, illa spiritalis: hæc terrena, illa cæleſtis: hæc de necessitate est, illa de voluntate. Christus enim nullius egens, pacem offert inualidis & inermibus, Dominus seruis, bonus malis, Deus hominibus. Rectè ergo ait, Non sicut hic mundus dat, ego do vobis: hoc enim dicens, intelligi voluit clementiam bonæ voluntatis suæ. Cùm enim omnis idcirco det pacem vt proficiat sibi: hic, id est, Saluator ad hoc dat, vt prosit non sibi, sed eis quibus dat. Aliter ergo mundus dat pacem, quàm dedit Saluator. Et mundi pax non docet bonam vitam, non suadet ad patientiam, non prouocat ad iustitiam, non hortatur ad misericordiam, non promittit æternam vitam. Quicumque enim

*Ioan.*14.d. 27.

enim acceperit pacem Christi, alienus erit à vitiis huius mundi, quæ militant aduersus animam.

QV AEST. XCIII. Ioan.7.f.39. Ioan.14.b. 13. QVÆRENDVM an Spiritum sanctum habuerint Apostoli tempore illo quo fuerunt in terra cum Domino: quia inter multa dicit Euangelista: Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus. Et in alio loco, Si diligitis me, ait, præcepta mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non vidit nec cognoscit eum: vos videtis eum & cognoscitis, quia apud vos manet, & vobiscũ est. Quid est hoc? negat datum spiritum ante passionem: rogaturum autem se promittit patrem vt mittat eum. Item subiecit, quia cũm ipsis erat, & manebat apud eos. Post resurrectionem autem legitur inflasse & dixisse eis, Accipite Spiritum sanctum. In Pentecoste autem descẽdisse legitur Spiritus sanctus in Apostolos. Tantas video in hac causa perturbationes: vt quid tenendum sit nesciam. In his omnibus quæ proposita sunt, non vna est causa. Breuiter enim singularum causarum significatæ sunt formæ, quia vnus quidem est spiritus, sed dona habet multa. Cùm ergo legitur Spiritus sanctus, intelligi debet & eius officium in quo sit significatus. Nam & cùm in eis erat & venturus erat, non est falsum. Sed si non istud ad personam trahas, sed ad naturam. Alterum enim venturum à patre promisit Christus, vt quia indifferens est eorum diuinitas, in præsentia Christi non putetur absens Spiritus sanctus, & in aduentu & in apparentia Spiritus sancti præsens æstimetur & Christus.

Ioan.20.c. 22. Act.2.a.1. Ioan.14.c.19

B

Ideo cùm venturum eum promittit, dicit: Vos videtis eum, quia apud vos manet & vobiscum est. Vt securi essent Apostoli, quia post ascensionem Domini non minorem aut degenerem ad tuitionem habituri essent pastorem aut regem. Nam non est dubium non datum esse credentibus spiritum, nisi sicut Euangelista testatur, postquam deuicta morte resurgens clarificatus est Dominus. Ipsius enim triumphantis Domini verba sunt & dicentis: Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, quẽ accepturi estis non post multos hos dies: hoc tẽpore quo ascendere ad patrem disposuit inter fatus videtur. Illud autem quòd insufflasse in discipulos Dominus legitur post dies paucos resurrectionis suæ, & dixisse: Accipite Spiritum sanctum, ecclesiastica potestas collata intelligitur esse. Quia enim omnia in traditione Dominica per Spiritum sanctum aguntur, idcirco cùm regula eis & forma traditur huius disciplinæ, dicitur eis: Accipite Spiritum sanctum. Et quia verè ad ius ecclesiasticum pertinet, statim subiecit dicens: Cuius tenueritis peccata, tenebuntur: & cuius remiseritis, remittentur ei. Inspiratio ergo hæc, gratia quædam est quæ per traditionem infunditur ordinatis, per quam commendatiores habeantur. Vnde Apostolus dicit ad Timotheum: Noli, inquit, negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per impositionem manuum presbyteri. Semel ergo fieri oportuit, vt de cætero traditio ista non sine dono Spiritus sancti esse crederetur. Sicut enim in Saluatore forma data est visibiliter, vt post baptismum Spiritus sanctus credentibus de cætero inuisibiliter dari non ambigeretur: ita & in suprà dicta causa forma data est in principio, vt ex eo traditioni ecclesiasticæ Spiritus sanctus infusus credatur. Vt autem Apostoli præsente Domino virtutes facerent, potestas data est, sicut & prius Prophetis. Trium ergo officiorum formæ doni Spiritus sancti in Apostolis sunt ostensæ. Quarum prima hæc est, quæ ad ius ecclesiasticum pertinet in regenerandis vel cæteris officiis. Secunda, quæ in Pentecoste data est, quæ est generalis. Non solum enim in Apostolos, verùm etiam in omnes decidit Spiritus sanctus credentes. Tertia forma est, quæ solis Apostolis concessa est in signis ac virtutibus faciendis, vsque dum fidei semina iacerentur ad crementum. Semina enim fidei sunt virtutes per Apostolos factæ. Ipsi enim antistites positi sunt huius veritatis, qui per signa & prodigia non irrationabilem esse fidem nostram testarentur. Nulla enim probatio maior est veritatis quàm virtus. Hæc est enim quæ omnem terrenam philosophiam accusat, quia semper solis verbis studuit, non habuit testimonium virtutis, quæ stabile esse quod verbis astructum erat, demonstraret. Igitur Spiritus sanctus generaliter semel datur omnibus credentibus, per quem filij Dei esse probentur, dum manet in eis. In signis verò & prodigiis faciendis non manet in homine, sed vocatus aduenit aut suggerit necessaria, & recedit. Similiter & in traditione vel ordinatione deforis gratiam præstat, tuitionem etiam deferens deuotis fidei.

1 Tim.4.d. 14.

Matt.27.a.4

C

D

QV AEST. XCIIII. QVÆRENDVM est, si Iudas Scariotes proditor Domini, ante passionem Saluatoris laqueo vitam finiuit? Tradito Saluatore, & illucescente parasceue, omnes principes sacerdotum & scribæ & seniores conuenerunt in domum Caiphæ pontificis, quò perducendum sciebant esse Iesum, vt audirent eum. Hoc Matthæus & Marcus euangelistæ testantur, & nullum ex his ante perfectum impium opus à domo præsidis abscessisse; quippe cùm omnis instantia eorum & deuotio ad agendum pascha mors esset Saluatoris. Occuparis ergo eis ad necem Domini à manè vsque ad horam nonam, quo modo Iudas eis retulisse pretium sanguinis, quod acceperat ante crucem Domini, probatur, & dixisse illis in templo, Peccaui, quòd tradiderim sanguinem iustum? cùm constet vtique omnes principes & seniores ante passionem Domini non fuisse in templo. Quippe cùm etiam in cruce posito insultarent ei. Non enim inde potest probari, quia ante passionem relatum est, cùm sint multa quæ cùm antè facta probentur, nouissima ordinatur. Et iterum quando locus admittit, vt quod pòst factum est, antè ponatur. Nam manifestum est vtique quinquagesimum psalmum anteriorem esse quàm tertium. Sic ergo aliquando euenit vt anticipentur quæ posteriora sunt. Vnde & Maria quæ post resurrectionem fratris sui Lazari, ante sex dies paschæ in cœna vnguẽto pedes Domini vnxisse probetur: propter significationem eius anticipatum est ab Euangelista dicente inter cætera, Maria autem erat, inquit, quæ vnxit Dominum vnguento. Hoc refert antequàm Lazarus moreretur: quod nisi postea factum inueniremus; nesciremus quo tempore factum esset. Sed ne fortè post nonam horam factum sit, vt videns impius & crudelissimus Iudas occisum Saluatorem, & ob hoc velum templi scissum, terram tremuisse, saxa fissa, elementa conterrita, ipso metu correptus doluerit, non nescius iustum se tradidisse, in cuius passione sic indignatus sit iudex Deus. Sed & post horam nonam occupati erant, sicut æstimo, seniores & principes sacerdotum. Vesperè enim eadem die pascha acturi erant, sabbato autem nummos portare non licebat secundum legem, ac per hoc improbabile est apud me, quo die, imò quo tempore laqueo vitam finierit Iudas Scariotes.

Ioan.11.a.

Mat.27.f. 5.

VNDE orta sit obseruatio pentecostes vel qua ratione? Non est ambiguum cuncta religionis nostræ *vero testimonio roborari, & legis veteris prærogatiua signari. Omnia enim præterita legis veteris, in figura fidei nostræ futuræ gesta & designata noscuntur, vt verum nos tenere non ambigeremus, quando ea quæ nunc & audimus & credimus ante secula prædestinata videmus, non solùm vocibus verùm etiam signorum virtutibus commendata. Sed nunc illud est, si eodem modo vt designata sunt, à nobis intelligantur, vt dies Pentecostes, vnde & qua ratione tractus sit congruè dignoscamus. Scripturæ enim Dominicæ sensus suos solicitis & deuotis aperiunt, negligentibus claudunt. Nec enim par erat vt res quæ meritis ac dignis reseruatæ sunt, passim ab omnibus viderentur. Pentecoste ergo, qui quinquagesimus à pascha computatur dies, hanc habet rationem, vt sicut post hebdomadam Dominicus dies primus est, in quo adimpletum est paschæ mysterium in redemptionem salutis humanæ, quæ semper post curricula dierum septem, ad primum reuerti necesse est, vt ostendatur ætatem mundi septenario numero consummari, & ad requiem peruenire. Ita & post hebdomadas septem, primus dies est pentecoste. Denique numquam alio die quàm die Dominico pentecoste est, vt totum quod ad salutem humanam proficit, Dominico die & inchoatum & adimpletum noscatur. Dominico enim die factus est mundus, & post lapsum rursus Dominico die reformatus, cuius reformationis figura data est primum in circumcisione, in qua futuræ fidei signum fuit. Post hebdomadam enim qui octauus dictus est, primus est in mysterio. Hæc est enim dies quam fecit Dominus. Vnum eum diem fecit, ex quo cæteri curricula fortirentur. Ac per hoc ipso die resurrexit quem fecit, & secundum numerum suprà dictæ rationis, ipso die & in monte Sina legem dedit per famulum suum Moysen: vt sicut agnus figura passionis Domini fuit in sacramentum paschæ, ita & legislatio Euangelicæ prædicationis: quia eodem die, id est, pentecostes, lex data est, quo & Spiritus sanctus decidit in discipulos, vt authoritatem caperent, ac scirent Euangelicum ius prædicare. Quod factum duplici testimonio confirmatur, quia & prædestinatum ostenditur, & manifesta Spiritus sancti infusione diuinum & supercæleste probatur ad legis nostræ testimonium perhibendum. Cùm enim incognitis sibi imperiti diuersis linguis magnalia Dei loquuntur, diuinitus se inspiratos ostendunt. Filiis ergo Israël tertio die mensis tertij data est lex per Moysen, sicut in libro Exodi continetur, qui dies à quartadecima mensis primi, quo die factum est pascha in Ægypto, quinquagesimus est, hoc est, pentecoste. Vnde factum est, vt ad legem fidei prædicandam in pentecoste Spiritus sanctus descenderet in Apostolos, vt gesta veterum, futurorũ imagines haberentur ad securitatẽ fidei nostræ: quia falsum videri non potest, quod ab initio prædicatum est. Ideo remissionis & reformationis tempus in quinquagesimo Psalmo describitur, vt eadem prouidentia quinquagesimi dies, qua & primi est, fieret. Hinc factũ est vt & manna primo die, qui est Dominicus, è cælo daretur populo Iudæorum: quod ita esse sex dierum continuatio probat quibus collegerũt, & septimo die, id est, sabbato, quieuerunt. Manna autem typus est escæ spiritalis; quæ resurrectionis Domini veritas facta est in eucharistiæ mysterio. Omnia itaque gesta sunt; vt ad causam primæ resurrectionis incolumia reuertantur, & non glorietur satanas, sed hebescat, qui hominem falsa spe deiecit, ne in hoc maneret quod factum est per Christum Dominum. Nunc superest vt probemus, si ita intelligenda sunt quæ diximus, vt suprà memorauimus. Mensis primus quo pascha quartadecima die celebratum est in Ægypto, hæc dies quarta feria fuit. Vnde & lex quarta feria data est. Quod hinc datur intelligi, quia quintodecimo die mensis secundi profectionis filiorum Israël sabbatum videtur fuisse: idcirco non in die grex illis missus est coturnicum: sed vespere. Manè autem manna pluit de cælo, id est, die Dominico, qui primus post hebdomadam in repetitione inuenitur. Denique sex diebus continuis manna collegerũt, septimo autem die, qui est sabbatum, quieuerunt. Ab hoc ergo die vsque ad tertij mẽsis diem tertium quo lex data est, quære, & inuenies quartam feriam fuisse quando

Exod.16.d. 14.

Exod.16.d. 14.

Exod.12.a.1

quando lex data est. Sunt enim à quintodecimo die mensis secundi, quando sabbatum fuit, vsque ad tertium diem mensis tertij, quo lex data est, dies decem & nouem. Tene ergo hos decem & nouem, & redi suprà quintumdecimum diem secundi mensis, quo sabbatum fuit, qui à primo computatur quartusdecimus: & peruenies vsque ad diem primum secundi mensis, & habebis alios quatuordecim, quos superiunge ad decem & nouem suprà memoratos, & inuenies primum diem mensis secundi sabbatum fuisse. Superadde adhuc ad caput primi mensis dies septem & decem, quia primi mensis tredecim dies retrahendi sunt, qui ante pascha fuerunt. Quartadecima enim die primi mensis pascha factum est. Retractis ergo tredecim, & additis septem & decem, inuenies quartadecima mensis primi quartam feriam fuisse. Et ne legendi fastidium patiaris, aut quæstionis singula membra curiosè inspicere, do compendium, vt & de numero diem quot à pascha vsq; ad datam legem sunt, certus sis, & ab ipso facilius discas, quota feria factum est pascha. Tertio die post secundum mensem lex data est. Sunt ergo mensẽs duo & dies tres. Retrahe ergo de his tredecim dies qui ante pascha fuerunt, & reliqui erunt dies quinquaginta. Quoniam autem quarta feria data est lex, hinc facilè videtur: manna prima feria datum est, quia continuis sex diebus collegerunt, quæ prima feria sextodecimo die fuit mensis secundi. Ab hac itaque prima feria vsque ad octauumdecimum diem quo lex data est, quartam feriam inuenies. A feria verò quarta, siue ante, siue retro computes in quinquagesimum diem, quarta feria est. Idcirco quia quarta feria pascha egerunt in Ægypto Iudæi, & quarta feria legem acceperunt. Quinta autem feria profecti sunt de Ægypto. Igitur dedicatio legis est pentecoste.

QV AEST. XCV. al. vetus. QVÆRENDVM si pascha transitus interpretetur, sicut Græcis videtur? Apostolus falli non potuit qui ait: Pascha nostrum immolatus est Christus. Quod non suum vtique, sed legis est verbum, dicente Moyse: Et erit cùm dicent vobis filij vestri, quæ est deseruitio hæc? Et dicetis, Immolatio hæc pascha Domini est. Quid amplius est necessarium ad testimonium? Lex loquitur: Apostolus probat: hoc superest vt contradictor abiiciatur vt pertinax. Manifestum est enim transitum post pascha fuisse. De sanguine enim immolati agni super postes ostij & super limen posuerunt, vt trãsiens nocte angelus non percuteret domum in qua signum sanguinis esset. Sanguis igitur salutem præstitit, non transitus: quia vt transitus non noceret, obstitit sanguis.

1 Cor.5.c.7.

QV AEST. XCVII. QVa ratione respõderi possit Arrij impietati simpliciter ex lege? Si rationi fides commodetur, ipsa nominum ratio patris & filij ostenderet vnitatem. Si quæris quomodo? Non enim verus Dei filius diceretur, nisi exitisset de substantia Dei patris. Nec enim pateretur veritas & iustitia Dei verum dicere filium, si de ipso non esset. Non est enim verus Dei filius, si de ipso non est. Sed scriptura dicit, verus est: ergo de ipso est. Qui enim negat de Deo natum Christum, scripturæ calumniam facit, quæ ideo illum dicit verum Dei filium, vt significet de Deo hunc natum. Si enim non est de Deo, & verus filius Dei dicitur, fallax est scriptura. Quòd si scriptura non fallit, qui Christum non fatetur extitisse ex Deo, & scripturam euacuat, & Christum negat verum filium Dei. Non enim voluntas verum filium facit, sed natiuitas. Sed potentiæ, inquiunt, Dei hoc subest, vt falsa faciat vera. Imò potentia Dei hæc est, vnde & omni laude dignus est, quia verum apud illum verum est, & falsum falsum est. Nam istud mendacis est, vt falsum dicat verum, quod Deo nõ competit. Nam omnia quidem potest Deus, sed non facit, nisi quod conueniat veritati eius ac iustitiæ. Manifestum igitur est idcirco verum dici filium Dei Christũ, vt proprius, id est, de substantia eius natus intelligatur. Vnde inquit Apostolus,

Rom.8.f.31. Phil.2.a.6.

Qui proprio filio suo non pepercit. Et in alia epistola: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Si ergo non rapinam arbitratus est, dicens se parem Deo, verum se filium Dei demonstrauit: Deo enim par esse non poterat, nisi esset de ipso. Pares enim hi sunt, qui aut ambo veri sunt, aut ambo falsi. Nec enim paritatem recipit cœptum & æternum, aut vnitatẽ. Vnum enim se esse dicendo Christus cum patre, parem se Deo facit. Non solùm enim, inquit, solue sabbatum, sed & patrem suũ dicebat Deum, æqualem se faciens Deo, hoc est, parem. Nonne manifestum est æqualitatem hanc de proprietate natiuitatis descendere? proprium enim se, id est, verum dicens Dei filium, æqualem se faciebat Deo. Hinc est vnde dicit: Qui videt me, videt & patrem meum. Per illud enim quòd consubstantiui sunt, qui vnum vident, ambos videt. Sicut enim habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso: hoc est, æqualem sibi genuit filium pater: & omnia quæ patris sunt, filij sunt: & quæ sunt filij, patris sunt, & nemo potest quicquam rapere de manu patris, neque de manu filij. Et subiecit, Ego & pater vnum sumus. Et verba quæ, inquit, loquor vobis, à meipso non loquor: pater autem manens in me ipse loquitur, & opera quæ facio, ipse facit. Credite mihi quia ego in patre, & pater in me est, alioquin vel propter opera ipsa credite. Quia enim generatio à semetipso non est, sed ab eo qui genuit, idcirco quicquid facit, factum dicit patris: vt per hæc omnia illud firmetur, quia ideo verus dicitur filius Dei Christus, vt de ipso natus credatur, ne & substantia eius extra vnius Dei naturam existimaretur. Humilitas ergo eius maxima exaltatio est. Cùm enim videtur se subiicere dicens, Verba quæ loquor vobis, à meipso non loquor: pater enim manens in me, ipse loquitur, & opera quæ ego facio, ipse facit: probat se originem à Deo habere, & virtutem eius se esse ostendit, dum non quod est, à semetipso esse dicit, sed ab ipso. Per hoc enim commendatur Christus, non inclinatur. Qui enim à se loquitur, verus filius non est. Vides ergo quia Arriani inde malè intelligunt Christum, vnde bene intelligendus est: & inde illum improbant & falsum dicunt, vnde verus Dei esse filius approbatur: nam clarificandum se à patre postulat, & clarificare se patrem, quoniam petit, promittit, & vbi se humiliare videtur, exaltat. Pater enim cùm testimonium dat filio suo, laudem suam testatur: Filius verò cùm prædicat patrem, gloriam suam manifestat. Magnificentia enim & nobilitas patris, generositas est veri filij. Ideo quicquid patris dicitur esse, est & filij sine dubio: & quod filij dicitur esse, est & patris. Nam qui spiritus dicitur Dei, idem spiritus dicitur & Christi. Ecclesia dicitur Dei, dicitur & Christi. Adoratur Deus, adoratur & Christus. Seruitur Deo, seruitur & Christo. Sancti dicuntur sacerdotes Dei, dicuntur & sacerdotes Christi. Templum ciuitatis sanctæ dicitur Dei, similiter & Christi. Lumine Dei illustrari dicitur ciuitas sancta, eodem modo & Christi. Sedes Dei est, nec non & Christi. Iudex Deus est, est & Christus: quia Esaias prophetat in throno maiestatis Christum videt sedentem Dominum Sabaoth, quod Arriani non negãt. De Deo patre legitur, quòd rex regum sit & Dominus dominorum; eadem & de Christo filio Dei vero. Sic vbique diuinitate exequãtur pater & filius, vt vnius Dei modum non egrediatur numerus personarum. Inter patrem autem & filium nihil interest, nisi hoc solum, quia pater ingenitus est, filius verò genitus: id est, pater à nullo est, filius autem de patre; quod quidem sublime est in filio. Hinc enim addiscitur nobilitas eius æternitatis, & quia vertus filius est veri patris. Vnde est enim illud quod legitur in Genesi dicente Deo: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrã. Itaque si imago eorum & similitudo vna est, quomodo non vnum sunt & natura? In spiritalibus enim vbi vtique non sunt figuræ, simile non erit aliquid nisi per substantiam, vt vbi duorum imago vna est, quomodo non eorum vna erit substãtia? Idcirco enim imaginem eorum & similitudinem vnam esse legimus, vt eorum vtique nihil differre ab altero crederemus: hoc est, verum Dei filium esse Christum, quia non est dispar à generante natiuitas. Denique Iudæi intelligentes, quia proprium sibi patrem dicebat Deum: dicunt ad Pilatum, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Iudæi intellexerunt, & Christiani se dicunt non intelligere: qui non credebant, intelligebant; & qui se dicunt credere, faciunt ne intelligant. Vel hoc saltem admirerent, quod propheta Esaias, vt Christum non à semetipso quidem, sed de Deo Deum esse significaret, inter cætera ait: Post te sequentur alligati vinculis, & adorabunt te, & te deprecabuntur, quoniam in te est Deus, & non est Deus præter te. Tu enim es Deus, & nesciebamus, Deus Israël saluator. Quantum ad bonam mentem pertinet, hæc manifesta sunt. His enim & pater in filio esse probatur: & filius Deus eiusdem substantiæ cuius pater est significatur. In quo enim Deus est, & præter ipsum Deus nõ est, & ipse Deus est, quid aliud poterit dici, quàm hoc quod pater est Deus, & nec differre in aliquo. Hoc est enim duos esse vnum. In ipso enim Deus est, quia quamuis Deus sit, non tamen ex se Deus est. Est enim à patre, quia filius est. Præter ipsum autem non est Deus, quia vnicus patris filius est. Ipse autem est Deus, quia vna atque eadem substantia Dei & Christi est. Nihil igitur ambiguitatis relinquitur, vt patris & filij vna esse credatur substantia. Verus enim filius & veri patris est. Tale enim etiam illud Hieremiæ prophetæ est: dicit enim inter alia: Hic Deus noster, & non æstimabitur alter ad eum: hic adinuenit omnem viam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto sibi. Post hæc in terris visus est, & inter homines conuersatus est. Numquid de degenere potest dici, ad quẽ alius non potest æstimari: aut alius Deus quàm pater est potenit dici, vt Deo proficias ad iniuriã patris? Si enim æstimari ad eũ alter Deus non potest, & absq; Deo pater est: videte an debeat dici id quod sequitur: periculosum est enim. Maior enim parre dicetur. Putantes enim se Deo patri defurre, si ab eo filium segregent, derogant ei: vt quem minorẽ volunt facere, impia obcæcati mente, præponãt eum illi cuius authoritati inclinandum hunc putant. Scriptura autem vt nihil filium à patre differre doceret, differret autem si non esset verus, alium nullum dicit æstimandum ad eum, quia nulla alia substantia poterit similis reperiri substantiæ Dei, quæ est & Christi. Aliter siquidem Christum de Deo esse docere non poterat, quàm vt nullum diceret aliam æstimandum ad eum. Sciens enim Deo patri nullo modo dici posse subiectum filium eius, vt hinc parem esse ostenderet: Non æstimabitur, inquit, alter ad eum: quia patri Deo, quoniam Deus est, æqualis est: verus enim eius filius est. Igitur Propheta ait, Hic est Deus: non, Hic est Deus Israël. Si hic est, ipse est Deus vnus. De isto enim dicit scriptura: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: & certè non est hic pater, sed est filius eius. Vides ergo non præiudicare vni Deo personã filij, si & ipse vnus Deus dicatur: quippe cùm hoc scriptura testetur. Vnde hoc, nisi quia vnum sunt pater & filius, quia non personis significatur vnitas, sed natura: aut non substantia duo sunt, sed vnum, nec duo diuinitate, sed vnus Deus, vt fine loquatur pater, siue loquatur filius, vnus Deus locutus dicatur. Nam si ipse

Ioan.14.b. 9. Ioan.5.c.18. Ioan.14.b.9. Ioan.5.c.26 Ioan.10.c. 29. Ibid.5.30. Ibid.14.b. 10. Ibid.10.g. 30.

Ibidem.

Baruch 3.d. 36.

Esa.45.c.14

Deut.6.d.4.

Dominus

Dominus inter cætera de mare & femina: Iam non sunt, inquit, A
Gen.2.d.24. duo, sed vna caro, quanto magis pater & filius non duo dij sunt,
Mat.9.a.3. sed vna substantia. Vt autem duo dicantur pater & filius, causa est
natiuitatis. Ne autem iterum duo dij sint, causa est vnitas diuinitatis. Qua tamen hebetudine Christum creatum, id est, factum,
prædicant, cùm legatur nihil Deum sine Christo feciſſe? Si ergo
Ioan.1.d.3. sine illo nihil factum est, non erit ipse factura. Si enim factura est,
factum est aliquid sine ipso. Sed ablit, quia nihil sine illo. Natus enim de Deo non esse cœpit, sed semper extitit. Natiuitas enim nihil est aliud quàm exitio: exitio autem manifestatio est. Itaque nõ factus, sed editus est. Vt enim Christus de essentia Dei exiisse vel
processisse significaretur, exitio eius natiuitas appellata est: vt quia
non dispar est à genitore natiuitas, consubstantiuus esse Deo Christus non ambigeretur, & mens illa quæ ait, Erat quando non erat,
damnaretur: quia non poterat aliquando non fuisse, qui vt apud
Deum semper fuisse significaretur, de Deo legitur processisse. Nemo enim de Deo processit vbi non fuit. Solent quippe Arriani sic
interpretari de filio Dei dicentes, Ideo verus Dei filius Christus
dicitur, quia sic illum fecit vt verus sit: quasi sit aliquid falsum
quod faciat Deus. Et illa omnia quæ suprà diximus de vnitate
patris & filij, quid erunt, cùm sic roborata sint & firmata: si hic aliter sentiendum putetur? multa poterunt diuinis solidata oraculis vnius conuelli degeneris testimonio. Amputandum est tamen, B
ne sibi vel de eo ipso blandiatur iniquitas. Igitur sic inquit, illum
fecit vt verus sit, vt voluntas cesseret pro natiuitate, & factura pro
generatione. Tantum enim dandum est, inquiunt, potentiæ Dei,
vt possit facere quæ non sunt, tanquam quæ sunt. Quoniam ergo
hac astutiæ calliditate nituntur contra filium Dei, ex iis ipsis de
quibus præfumunt, quia in reliquis sunt conuicti, respondendum
est eis, vt in tota summa conuicti appareant. Propositio enim hæc
quantum ad sensum pertinet, nullius momenti est: quantum autem ad verba, caliginem facit nec citò apparet. Sic est enim ac si ægyptius positus in obscuro, quia causa mala bono sensu defendi
non potest. Ad impietatem ergo defendendam sacrilegis verbis vtuntur. Si itaque hæc potentia Dei vt verum faceret Christum esse filium sibi, cùm de se ipso non esset natus: ergo talem illum fecit
qualis ipse est, vt hoc præstiterit factura, quod datura erat generatio. Si ergo nihil interesse dicitis inter Deum & Christum, poterit
fortè dubitari, quia non hoc malitiosè à vobis asseritur, vt quod in
voce dicitur, hoc sit & in sensu: vt quia verus dicitur filius, verus
sentiatur per id quod vnius substantiæ est cum patre, licet non per
generationem, sed per factu ram, quia totum potest Deus, sicut dicitis, vt factum sic sit quasi infectum. Si autem rationis lineam
sequentes non posse dicitis quod initio continetur, æquale esse &
consubstantiuum cum eo quod æternum est, reuelatis dolum ma-
Gl. illudatis litiæ vestræ: quia vt sensum verbi *elidatis, falsa voce Christum C
verum esse filium Dei dicitis, negantes ei quia æqualis est Deo patri. Non enim verus est si inæqualis. Numquid poterit verus dici
filius, si non verus dicatur & pater? Si enim verus est filius, erit verus & pater: quam veritatem æqualitas probat. Quòd si dispares
sunt, neuter eorum verus est. Sed quoniam scripturarum testimonium irritum fieri non potest, quo Christus verus Dei filius approbatur, de Deo patre natus credendus est, quia vt veritas hæc
firmaretur, & par Deo & æqualis legitur. At tu qui potentiam
Dei inæstimabilem prædicas, ais, Deus generare non potest, quia
Mat.19.d. simplex natura est: per quod etiam ipsi Deo patri contumeliam fa-
26. cis. Mendacem enim istum dicis, vt filium quem ille suum & verum asserit, deneges: & tuam hypocrisim detegas, quia falsò potentem Deum prædicas. Si enim potentiam Dei in id quod verum
ex falso factum asseris, prædicas, vt quod verè verum est illudas,
quanto magis hoc amplecti deberes, si bonæ mentis esses, per quod
verum quod dicitur, verum probatur, & testimonium quod Deus
pater de filio suo dedit, verum firmaretur. Nam Dominus ait, Apud Deum autem, inquit, omnia possibilia: vt quicquid hominibus impossibile videtur, Deo possibile sit. Nam si ratio carnis respi-
Ionæ 2.d.2. citur, nec virgo peperit, nec Ionas in ventre ceti vixit, nec mortui
resurgent, nec Deus filium genuit, quia simplex natura non potest
generare, quia nihil sine commixtione generatur in hoc mundo.
Hæc omnia aut simul credenda sunt, aut simul refellenda. Si enim D
ratio mundi tenenda est, in his omnibus debet authoritatem habere. Quòd si aliqua ratio spiritalium est, carnalis dicendus est,
qui mundi ratione infectus, negat aliter quid fieri quàm nouit.
Aliud iterum assolent sua tergiuersatione proponere. Aiunt enim: Vtrum voluntate pater genuit filium, an non? Vt cùm audiunt vtique quòd voluntate, statim vt inimici Dei filij respondeant: Ergo voluntas ante filium est, vt ex hoc non æternus appareat, quòd non vtique per natiuitatem initium acceperit, sed extiterit. Et tamen si hoc putant, non solùm ante filium erit voluntas, sed & ante patrem, quia causa generationis pater & filius est.
Infidelitas carnales sensus sequitur in omnibus. Sic enim inducit
causam Dei quasi hominis, vt antè deliberauerit & excogitauerit
vt generaret, quasi infirmitati subiectus: cùm in Deo neque generatio sine voluntate fuerit, neque voluntas sine generatione. Ipsa
enim voluntas, generatio est. Nam vtique commune dictum est:
Fecit Deus, fecit homo, sed aliter facit Deus, aliter facit homo,
ita & in cæteris causis: Sic enim de Deo dicendum est, vt dignum
est ei. Solent enim etiam ipsi de Deo patre aliam facere quæstionem, dicentes: Accessit illi vt generaret, aut eius naturæ est, vt semper generet. Quod ideo asserunt, vt & Deum mendacem asserant,
qui se Christum generasse testatur, & Christum non verum, sed
adoptiuum faciant. Si enim generauit, inquiunt, semper debet
generare: vt quia non semper generat, nec Christum genuisse creditur: quasi mundum negetur feciſſe, quia alios non facit. Quæ
irreuerentia, quæ indisciplinatio est, legem Deo ponere, vt si genuit, aut multos genuerit, aut vnum generare non potuerit, nec
ipsi Domino credentes, qui se vnicum Dei filium protestatus est.
Post hæc quæ suprà ostensa sunt æqualia patri & filio, videamus
an in his concordant quæ de Spiritu sancto scripta sunt, vt trinitas
quam in salutari professione retinemus, non recipiat discrepantiam naturæ, quomodo non habet fidei diuersitatem. Quamquam
enim salus sine aliquo ex his non sit, vna eorum tamen videtur
potestas quæ in se credentibus dat salutem. Quoniam ad testimonium filij verba patris protulimus, nunc ad testimonium Spiritus
sancti, verbis vtamur filij, quibus non differre à se Spiritum sanctũ
protestatur, vt cum filio pater, & filius spiritui sancto testis est, vnius esse naturæ trinitas intelligatur. Dicit ergo inter cætera Do-
Ioan.14.b minus: Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt vo-
16. biscum sit in æternum, spiritum veritatis. Cùm alium paracletum
mittendum dicit, se vtique paracletum probat. Nam & legitur in
epistola Ioannis. Dicit enim: Habemus aduocatum apud patrem I Ioan.2.c
Iesum Christum, qui exorat pro peccatis nostris. Et iterum dicit 1.
Ioan.14.d Dominus: Ego sum veritas. Ecce aperta vnitas spiritus sancti & 16.
filij Dei. Quæ enim de se loquitur filius, eadem loquitur & de spiritu sancto. Nunc subiicienda sunt, quæ in huiusmodi sensum ordinat scriptura. Legitur in Esaia, quòd Dominum Sabaoth viderit Esa.6.a.1.
in throno maiestatis sedentem, quem Ioannes euangelista Christum esse intellexit, dicens inter alia, Hæc dicit Esaias quando vi- Ioan.12.g.
dit maiestatem eius, & locutus est de eo. Hunc Apostolus sanctum 41.
dicit esse Spiritum. Ait enim in nouissima parte Actuum Apostolorum: Bene locutus est Spiritus sanctus ad patres vestros dicens, Act.28.fol
Aure audietis, & non intelligetis: & cætera. Hæc verba à Do- 17.
mino Sabaoth dicta sunt. Hic est vnus Deus qui siue pater intelligatur, siue filius, siue Spiritus sanctus, non est contrarium: quia
vna eorum diuinitas & vna potestas est. Nam si in vnius præfecti
prætorio programmate, etiam cæteri præfecti iubere dicuntur,
propter authoritatem vnius potestatis: quanto magis in vnius Dei
imperio, si locutus vnus è tribus fuerit, non incongruè dicentur
tres locuti. Est enim eorum natura & voluntas vna. Solent iterum
præiudicare Spiritui sancto, quòd ideo degener inteligatur, quia
in ordine tertius ponitur, cùm tanta simplicitas sit in scripturis diuinis, vt aliquando innuenias tertium primum positum. Vt enim
causa se euleriit, sic & ponuntur. Nullius enim iniuria est, quia vna
eorum diuinitas est. Denique legimus in Esaia dicente Domino: Esa.48.d.12
Ego sum primus, & ego in æternum: & manus mea fundauit ter-
ram: & dextera mea solidauit cælum. Et in subiectis: Ego locutus
sum, ego vocaui, ego adduxi eum, & prosperum iter eius feci: accedite ad me, & audite hæc, Non in occulto ab initio locutus sum.
Cùm fierent, illic eram, & nũc Dominus misit me & spiritus eius.
Quem vis esse qui fundauit terram? Ipse enim dicit se missum esse.
Numquid patrem? absit. Filius ergo est qui se missum dicit à Deo
& Spiritu sancto. Ecce paria sunt inter filium & Spiritum sanctũ.
Sicut enim à patre & filio missus legitur Spiritus sanctus: ita & à
Deo & Spiritu sancto missus est Christus. Hoc enim solius patris
peculiare est, ne missus dicatur. Accipe dicta Apostoli, qui alio ordine complectitur trinitatem. Dicit enim inter cætera in epistola
ad Thessalonicenses secunda: Dominus dirigat corda vestra in 2 Thess.3.b
charitate Dei & in patiẽtia Christi. Quem putas dicit Dominum, 5.
nisi Spiritum sanctum? Et quid mirum, cùm quem in throno maiestatis sedentem Esaias viderit, hic ipsum dicat Spiritum sanctum
Dominum Sabaoth, sicut suprà ostendimus. Et Ioannes apostolus
Deum intelligi in Spiritu sancto significat, inter cætera dicens: In 1 Ioan.4.c
hoc cognoscimus quia Deus in nobis manet, de Spiritu sancto quẽ 13.
dedit nobis. Si ergo per spiritum sui ipse in nobis manet, nõ ambigitur de Deo esse Spiritum sanctum. Et nec dubium est, quia quod
de Deo est, Deus est. Hinc est vnde Apostolus dicit, Nemo scit quæ 1 Cor.2.d.11
sunt in Deo, nisi spiritus Dei. Quomodo potest scire quæ in Deo
sunt, nisi sit eiusdem diuinitatis? Inferior enim natura non potest
scire quid sit in potentiore: quanto magis creatura quid in conditore suo esset, scire non poterat. Et ad Corinthios in epistola pri- 1 Cor.12.b
ma, præterito ordine qui in traditione fidei est, à Spiritu sancto in- 1.c.
cipit gratiarum & mysteriorum memorare operationes: & subiungit Dominum Iesum: & tertium ponit Deum, quem & in Spiritu
sancto & in Domino dicit operari: sicut ait & Dominus, Pater Ioan.14.d.
manens in me, ipse operatur. Per id enim quòd de Deo patre est & 11.
Spiritus sanctus & Christus, operatio eorum opus est Dei. Deniq;
Spiritum sanctum idem dicit & Deum, propter vnitatem naturæ.
Cùm ergo hoc loco idem Deum qui est & Dominus, dicat operari omnia in omnibus, inferiùs sic concludit dicens: Omnia autem 1 Cor.12.h
hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens vnicuique prout 11.
vult. Quid tam apertum tres vnius esse operationis: quia operante
vno, operari dicuntur tres. Quare, nisi quia vnius sunt diuinitatis?
Nam non est ambiguũ donum gratiarum propriè Spiritum sanctũ
operari. Sed vt Deum & Dñm & Spiritum sanctũ vnũ esse propter
naturæ indifferentiam doceret, opus Spiritus sancti triũ esse opus
ostendit.

ostendit. Et vt manifestaret quia solius, quãtum ad personam per- A
tinet, spiritus sancti opus est: Hæc autem omnia, inquit, operatur
vnus atque idem spiritus, diuidens vnicuiq; prout vult. Ideo, prout
vult, quia voluntas eius, voluntas est Dei. Non enim dicit, prout
vult Deus, sed prout vult spiritus. Creatura enim cogit se vt Dei
faciat voluntatem: Spiritus autem sanctus naturaliter hoc vult. Vt
autem apertè luceat, quia omnia spiritus sanctus operatur, dicit
Luc.11.f. Dominus inter cætera: Si enim ego in digito Dei eiicio dæmonia,
20. &c. Digitum Dei appellat spiritum sanctum, vt probet illum de
Deo esse. Denique Iudæos qui eum in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia dicebant, in spiritum sanctum blasphemasse testatus est. Moyses quoque quia per spiritum sanctum signa
Exod 8.d.19 faciebat, confitentur magi dicentes: Digitus Dei est hic. Nam in ac-
tibus Apostolorum legimus, Deserũtibus autem eis & ieiunãAct.13.d.2. tibus Domino, dixit spiritus sanctus, Segregate mihi Barnabam &
Saulum ad opus ad quod vocaui eos. Ecce seruitur Domino, &
Act.9.c.4. hoc spiritus sanctus sibi vendicat. Vnde manifestè apparet hunc
Gen.11. esse Dominum sicut & Deum patrem. Et Saulum Christus de cælo vocauit, & misit prædicare. Et hoc simili modo sibi vendicat spiritus sanctus dicẽdo, ad opus ad quod vocaui eos: nam nemo ignorat episcopos saluatorem ecclesiis instituisse. Ipse enim priusquam
in cælos ascenderet, imponens manum Apostolis ordinauit eos e-
Act.20.f.18 piscopos. Hoc Apostolus spiritui sancto deputat, cùm dicit: At- B
tendite vobis & omni gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Domini Iesu. Et inter cætera dicit Petrus
Act.5.c.3. ad Ananiam: Anania, cur repleuit satanas cor tuum vt mentireris
spiritui sancto? Et infrà, Non es enim, inquit, hominibus, sed Deo
mentitus. Apertum est spiritum sanctum dictum Deum, cui mentitus Ananias, Deo mentitus dicitur. Quòd si spiritum sanctum
minimè voluisset Deum intelligere, dixisset, non es mẽtitus homi-
nibus, sed spiritui sancto, vt neque Deum hunc neque hominem
2.Cor.6.d. significaret. Et quid mirum? Apostolus enim aliquando templum
16. Dei hominem appellat, aliquando verò templum spiritus sancti, Ioan.14.g.
1.Cor.6.d. propterea, quia vnum sunt natura. Si enim Deus minimè intelligere-
19. tur spiritus sanctus, qua audacia diceret infrà: Templum Dei san-
1.Cor.3.d. ctum est, quod estis vos: quoniam vnus Deus in omnibus Scriptu-
17. ris prædicatur: misterium autem eius in trinitate adoratur. Idcir-
co sic ait Scriptura, vt sub vnius Dei professione ea quæ de ipso
sunt, id est, filius & spiritus sanctus eius, in eodem honore intelligantur, in quo Deus est. Quia ideo sacramentum reuelatum est
Dei, vt gloria eius in trinitate significaretur. Quamobrem non plena autoritate Deus vocatur quod de Deo est, ne alterum absque eo
qui vnus est, facere credatur. Sed intellectum dat, vt credamus ea
ratione in trinitate creaturæ salutẽ consistere, quia vna est eorum
diuinitas. Neque enim possent simul iungi & in ordine poni crea- C
tor & creaturæ, Dominus & serui, æternitas & quæ sub initio sunt:
quippe cùm sine vno eorum, salus nulli sit. Ad iniurjam enim vocatur omne quod Deus est, siue filius, siue spiritus sanctus, si extra
vnius Dei honorem deputetur & gloriam. Scripturæ igitur ostendunt Christum Deum, ostendunt spiritum sanctum Deum, vt videntes sciatis quid sit, quid ostendicur. Tale est si quis gemmam ostendat, non clamans quia gemma est: nunquid quia ille non clamat, non erit gemma quæ videtur? Ita & Scripturæ ostendunt per
ea quæ suprà tractata sunt, quid credere debeamus intra vnius Dei
fidem sensum nostrum concludentes mysterio trinitatis.

QVÆSTIONES EX VTROQVE MIXTIM.

Quomodo in Euangelio Ioannis, diabolus dicatur habere patrem, sicut suprà secunda parte quæst. nonagesima disquisitum est.

QVÆST. XCVIII. Iuuen.l.f.44

VDISTIS quę cõtestetur sacro sanctum Euangelium, dicente Domino ad Iudæos: Vos de patre diabolo nati estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non steterit, quia veritas non est in illo. Cùm loquitur mendacium, ex suis propriis loquitur, quia mendax est, sicut & pater eius. Nemo fidelium D
dubitet diabolum, apostasiæ suæ autorem non habere. Ipse enim
totius erroris est princeps. Qui videns à Deo factum se non mediocris potentiæ, ausus est præsumere diuinitatem, vt quia cæteros vidit inferiores, seipsum præferret vt Deum. Denique nomina quibus appellatur diabolus & satanas, ab actu eius cõposita sunt, non
ex natura. Omne enim malum opere probatur, vt non substantia in crimine sit, sed voluntas concepta ex causis. Dum enim se vidit potiorem cæteris, instatus est ad exercendum dominationem. Quomodo ergo patrem habere dicitur, qui autor sceleris eius habeatur? Aut vnde probatur ab initio homicida fuisse? Sed scriptura illum qui eius fuerit imitator, nomine eius appellat: vt quia ab opere nomen accepit, omnis qui malum opus fecerit, nõ immeritò diabolus nominetur. Saluator ergo hoc loco Cain diabolum appellauit, quia operum eius æmulus, dum inuidit fratri, homicidium perpetrauit, exemplum relinquens erudelitatis parricidij. Sicut & diabolus dum inuidit homini facto ad imaginem Dei, malignitatem operis sui cumulauit, typum præbens erroris. Hinc itaque extitit etiam mendax Cain, dicente sibi Deo: Vbi est Abel frater tuus?
Gen.4.b.9. Qui patris sui imbutus malitia, in mendacium prorumpens: Nescio, inquit, vt cui vitam extorserat, vbi esset nescire se simularet, sic furore cæcatus vt Deo sic respõderet quasi homini, quem puta-
ret se posse celare. Igitur huiusmodi imitatores facti Iudæi, etiam
ipsum Dominum occiderunt. Cain potius fratricidam patrem volentes habere quàm Deum, vt totius sanguinis effusi rei fierẽt. Autorem enim vitæ perimentes, totius sceleris principes extiterunt, ita
Matth.27.d.25. vt huic malo etiam filios suos obligarent dicentes, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Vt enim Pilato suaderent, nihil male esse quod petebant, in filios suos reqorqueri dixerunt, si esset iniustum: quia vt furori suo satisfaceret, nec filiis quidem suis parcere voluerunt. Nam quia diabolus non natura malus est, hinc facilius discitur, quia prona non promitteretur ei qui nõ fecerat quod
nesciebat. Iniquum est enim punire eum, qui non facit aliud quàm
quod suæ est naturæ. Et magis istud malum est, si hoc exigas ab aliquo quod scias illum non posse. Quamobrẽ iustè plectendus est,
quem cùm constet scire ac facere posse bonum, agit malum. Hoc
etiã ex verbis Saluatoris poterit aduerti. Ait enim, sicut suprà memoratum est: Pater vester homicida fuit ab initio, & in veritate nõ
steterit. Igitur si per naturam mendax est, quomodo dicitur in veritate non steisse? Hic enim in veritate non stat, qui in veritate non
permanet. Constat ergo diabolum in veritate fuisse, sed non perseueraſſe. Denique legimus in Propheta sic dicentem Dominum, Si Hier.23.e.
steissent, inquit, in substãtia mea: id est, in lege mea. Et Apostolus 22.
ad Galatas, State, inquit, & nolite iterum seruitutis iugo cohiberi. Gal. 5.d.1.
Quid tam apertum? Hic enim mandat vt de cætero permaneant in
mandatis eius, Quod si diabolus seruasset, steterat in substantia &
in lege Dei. Fundamentum est enim lex seruantibus eam. Quomodo ergo quibusdam videtur, diabolum aut malũ à Deo factum?
aut propriam habere originem, id est, ex nullo ortum, quod vtrum-
que Deo videtur contrarium? Qui enim ad hoc illum dicit factum
vt esset malus, imperfectæ putat Deum esse bonitatis, quia perfectè bonus nõ facit malum. Qui verò originis eius Deum autorem
esse non credit, eius dominium Deo abnegat. Per hoc enim cùm
omnia Dei sint, aliquid esse arbitratur quod minimè ad Deũ pertineat: quos oportet pœnas perpeti, cùm viderint cuncta à Deo iudicari per Christum. QVID sit illud Apostoli: Tenta- QVAEST.
tio vos non apprehendat nisi humana? Non sine prouidentia, vt ar- XCIX.
bitror, magister gentium Apostolus, non vt tentatio nos appre- 1.Cor.10.c.
hendat exoptat, sed vt humana duntaxat, quia diuina tentatio per- 13.
niciem parit. † Hac enim Iudæi apprehensi à serpentibus perierũt. al. Hanc e-
Agentes enim sub Dei lege, de prouidentia eius dubitabant: ac per nim Iudæi
hoc ne diuina nos, sed humana tentatio apprehẽdat, hortatur. Hic apprehen-
enim tentari à Deo dicitur, qui sub nomine eius agens, ab idolis dentes
sperat salutem: quia non habet Deum probatũ. Omne enim quod
probatum non est, tentatur, & quod tentatur, in dubium venit. Ac
per hoc diuina tentatio mortalis est, humana verò tentatio saluta- C
ris est: quia sicut de Deo dubitare pernicio sum est, ita de homine
desperare propter Dei legem saluberrimũ est. Quamobrem prouidenter Apostolus, Tentatio, inquit, vos non apprehendat nisi hu- Ibidem.
mana: vt propter Dei legem ab hominibus tentati, † fortes inue- al. fortè si
niamur, dubitantibus de nobis hominibus carnalibus, Deo autem
probati simus, quia qui probati Deo non sunt, tentantur vt emendentur. Duplex ergo tentatio est: aliquando enim quasi fideles, aliquando quasi diffidentes tentamur, vt fidelium tentatio humana
sit: propter fidem enim ab hominibus tribulamur. Tentãt enim nos
si possint abducere à fide. Propter diffidentiam autem tentantur, vt
angustiati pœnitentes redeant in viam, sicut factum est etiam Iudæis: cùm enim diffiderent de prouidentia Dei, tentati sunt à serpentibus, vt dolore correpti emendarentur. Deus enim sic tentat,
vt corrigat huiusmodi homines. Est & alia tentatio quia tentatus Gen.22.a.1.
est Abrahã & Iob, nec non & Tobias famuli Dei: vt Abraham per Tob.2.
tribulationem oblati vnici & dilectissimi filij vberiorem fructum
iustitiæ haberet ad æternam gloriam. Iob autem amissione totius Iob 1.& 2.c.
substantiæ augmentaretur diuitiis locupletatus in cælis & in terra.
Tobias verò cæcitatem luminum passus sic prouectior extitit, vt
ad præsens glorioſus fieret receptis oculis, & in futurum seruaretur ei claritas perpetua: quia ad hoc probantur iusti, vt proficiant.
Ideoque in tentatione robusto animo esse debemus, scientes non ad
diminutionem nostram hoc proficere, sed augmentum, si modò æquo animo toleremus per Christum. QVOMODO in Euan- QVAEST.
gelio Matthæi dictum sit, Confiteor tibi pater Domine cæli, &c. C.
Audistis fratres charissimi quid contestetur Euangelium dicen- Matth.11.d.
te Domino: Confiteor tibi Domine cæli & terræ, qui abscondisti 25.
hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater,
quoniam sic fuit placitum ante te. Igitur si dictorum sensum inspiciamus, videbimus ea quæ ad exhortationẽ credẽtium à Domino dicta sunt, eorũ qui propterea quòd mũdanam sapiẽtiam spernunt, paruuli videntur sapientibus mundi, qui nullo testimonio
commẽdati sapientes volunt dici. Idcirco indignum visum est Deo
his ostendere veritatem: humilibus autem qui nihil de se præsumentes diuinæ se voluntati inclinant, æquitate cogente salutaria
reuelanda sunt. Hic enim prudens Deo est & saluris suæ memor,
qui scientiæ suæ anteponit Dei legem, quam vtique videt non verborum strepitu fulciri, sed rerum virtutibus. Et sine dubio hic stultus & vanus est, qui huic rei se commẽdat, quæ nulla munitur prærogatiua signorum. Vnde non literatis seculi regnum Deus promisit, sed fidelibus; neque scrutatoribus siderum æternitatem pollicetur, sed rectè agentibus, non dialecticis, qui fraude & minutis

quibusdam ratiunculis verum excudere nituntur, gloriam dat, sed bonæ voluntatis hominibus qui accurati magis vita, sunt quàm sermone. Ideos enim reprobat Deus, qui oratione clari sermonis magis vti volunt quàm bonis actibus. Nam & gloriam Dei in se vult couertere, qui rem Dei verbis exornare se putat. Res enim ipsæ per se placere debent, vt non sermo, sed sensus laudetur. Si enim sensus autor est literæ, & verba propter res significandas inuenta sunt, cur non magis res ipsæ puro sensu promendæ sunt, vt † scelicius mentem incitent ad salutem? Ideoque piscatores elegit Dominus noster Apostolos, homines simplices & sine literis, qui sine aliqua versutia fidem seruando, & bene viuendo, Dei in se ottendenti veritatem. Vnde & apostolus Paulus: Et ego veniens, inquit, ad vos fratres, non veni in sublimitate sermonis aut sapientiæ. Et inter cætera, Quia non (sit) in sermone est regnum Dei, sed in virtute: vt quia verba cõtradictioni obnoxia sunt, Dei legi virtus testis existeret, cui omnis cedit sermonum sublimitas. Itaque hæc idcirco præmissa sunt fratres charissimi, vt consulerentur simplicioribus, ne fortè indignos se putarent gratia Dei, quia minimè sunt literis forensibus eruditi; cum magis ad laudem proficiat simplicitas eorum: quoniam quod prudentes mundi non vident superbia literarum, hoc reddunt non verbis, sed consilio prudentes. Sciunt enim in bonis operibus requiescere Deum, & fidem quærere, non cultum sermonem. Legunt enim dicentem Dominum, In quo requiescã, nisi in humili & mansueto & tremente verba mea? Quamobrem vt digni efficiamur ad promissa præmia, ea quæ à Domino iubentur facere debemus, securi quia hos diligit Dominus, qui verba eius custodiunt. Sic enim dicit discipulis suis: Si diligitis me, præcepta mea seruate: vt in his Domino seruientes regni eius hæredes esse possimus per Iesum Christum.

QVÆST. CI. De inflantia Romanorum Aquitanorum.

QVOMODO contra Leuitas Romanos disceptandum sit, qui contendunt Leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæquare.

Dum iussis charitatis parere volumus, in vituperationem fortè cademus, qui de re quæ nulli aliquando in dubium venit, scribimus: quia cùm amicitiam offendere nolumus, studium quod ad aliquam rem occultam reuelandam proficere debuit, intricamus: quamuis propter nimiã stultitiam cuiusdam hoc asseuerantis, quod in subiectis pãdemus, istud nobis iniunxerit charitas memorata, ne cùm nemo diu ad hoc responderit, in peius proficeret, vt diu in vano exercitatus emendari non possit. Hoc enim charitatis studium est, quæ non quærit quæ sua sunt. Quidam igitur qui nomen habet Falcidij, duce stultitia & ciuitatis Romanę iactantia, Leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæquare contendit: non dicam præferre, quia stultius est, & fortè incredibile videtur, & nos non emẽdatores, sed calumniatores habeamur: Qua igitur lege quáve consuetudine, quónam exemplo hoc aggredi audeat, nullum scire arbitror, vt istos quibus consessus in Ecclesia datus est, minimè iis cœaquet qui propter quòd Antistites Dei sunt, in domo Dei & in honore Christi cum dignitate consistunt. Quæ audacia est presbyteris ministros ipsorum pares facere? Quæ temeritatis præsumptio, sacerdotibus baiulos tabernaculi & omnium vasorum eius & lignorum concisores & portitores aquæ conferre? Hoc enim officium fuit Leuitarum. Tale est, si præfectis officiales, dominis serui æquentur. Hoc enim scriptũ est dicẽte Domino ad Moysen: Accipe tribum Leui de medio filiorum Israel, & statue illos ante Aaron sacerdotem, & deseruient ei. Quid hoc exemplo apertius, quod etiam nunc in ecclesia custoditur: Quanquam Romanæ ecclesiæ diaconi modicè inuerecundiores videantur, sedendi tamen dignitatem in ecclesia nõ præsumunt. Vt autem non omnia ministeria obsequiorum per ordinem agant, multitudo facit clericorum. Nam vtique & altare portarent & vasa eius, & aquam in manus funderent sacerdoti, sicut videmus per omnes ecclesias, & sicut constitutum est à Domino per Moysen: aut nunquid meliores Heliszeo sunt, qui aquam fundebat in manus Heliæ? Sic autem diaconus aduersus presbyteros defendit, quasi ex presbyteris diaconi, & non ex diaconis presbyteri ordinentur. Sed quia Romanæ ecclesiæ ministri sunt, idcirco honorabiliores putantur quàm apud cæteras ecclesias, propter magnificentiam vrbis Romanæ, quæ caput esse videtur omnium ciuitatum. Si itaque sic est, hoc debent & sacerdotibus suis vendicare: quia si ij qui inferiores sunt, erescunt propter magnificentiam ciuitatis, quanto magis qui potiores sublimandi sunt? Quicquid enim officialibus præstatur, augmentum sit præstanti. Sicut honor serui ad laudem proficit domini: quanquam apud iustum iudicem Deum vnicuique hic honor maneat qui decretus est singulis ecclesiarum officiis, vt qui diaconus est, diaconi honorem per omnes ecclesias habeat. Non enim qualisęunque honor est antistiti Dei seruire in ecclesia duntaxat, sed sacerdos totius honoris ecclesiastici dignus habeatur. Maior enim ordo intra se & apud se habet & minorem: presbyter enim & diaconi agit officium & exorcistæ & lectoris. Presbyterum autem intelligi Episcopum, probat Paulus apostolus, quando Timotheum quem ordinauit presbyterum, instruit qualem debeat creare episcopum. Quid est enim episcopus, nisi primus presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique non aliter quàm compresbyteros hic vocat & consacerdotes suos. Nunquid & ministros condiaconos suos dicit episcopus? Non vtique, quia multo inferiores sunt. Et turpe est iudicem dicere primicerium. Nam in Alexandria & per totam Ægyptum si desit episcopus, consecrat presbyter. Quanta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, causa ostendit Caiphæ, qui cùm esset homo pessimus, prophetauit: Quare? Quia princeps, inquit, erat sacerdotum. Et iterum multum distare inter diaconum & sacerdotem; liber apparebat quę ticimus Actus Apostolorum. Cùm enim ex Samaria credidissent Philippo prædicanti diacono ab Apostolis ordinato, miserunt, inquit, ad Petrum & Ioannem vt venirent, & iis qui crederẽt darent spiritum sanctum per manus impositionem. Sed inscij credo Scripturarum aut immemores legis hæc defendunt. Recordari ergo debet qui ista putat asserẽda, quid Leuitis acciderit cùm taliter laperent. Cùm enim nihil inter sacerdotes & Leuitas interesse præsumerent, Deo iudice hiatu terræ absorpti sunt Chore, & consentientes ei, & ducentos quinquaginta viros torrens ignis simul consumpsit. Et Ozias rex cùm opus sacerdotale præsumeret, lepra perfusus est, vt hoc vtique exemplo cæteri territi nõ audeant quod sibi concessum non est præsumere. Nunc enim videmus diaconos temerè quod sacerdotum est agere per conuiuia, & in oratione id velle, vt respondeatur illis, cùm istud solis liceat sacerdotibus. Diaconi ergo ordo est, accipere à sacerdote, & sic dare plebi. Vides quid pariat vana præsumptio? Immemores enim elationc mentis, eo quòd videant Romanæ ecclesiæ se esse ministros, non considerant quid illis à Deo decretum sit, & quid debeant custodire: sed tollunt hæc de memoria assiduæ stationes domesticæ & officialitas, quæ per suggestiones malas seu bonas nunc plurimum potest. Aut timetur enim ne malè suggerant, aut emuntur vt præstent. Hi sunt qui faciunt eos ordinis sui non considerare rationem. Dum enim per adulationem obsequuntur illis illicitè, præcipites illos faciunt, vt plus sibi putent licere: quippe cùm videant non sic deferri sacerdotibus, ac per hoc anteferri se putant. Sed testimonio, inquit, diaconi sit presbyter, quasi istud ad prærogatiuam pertineat magnitudinis. Legimus enim ad plebem dixisse Petrum apostolum, Eligite, inquit, ex vobis quos constituamus deseruire mysteriis ecclesiæ. Nolo dicere, mensis. Ecce laicorum testimonio creati sunt diaconi. Et Apostolus eum qui ordinandus dicitur episcopus, etiam testimonium vult habere gentilium. Sic enim ait: Oportet enim hunc & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt. Omnium ergo est testimonium dare, & non tamen omnes hoc honore digni sunt. Iudicare enim omnes possunt, & non tamen omnes possunt esse quod iudicant. Potest enim pictor iudicari bonus, & præfecti alteri ab illo qui pingere nesciebat: & choraula melior alio choraula approbari, ab eo qui alterius est artis: ita & testis potest esse creandi presbyteri qui inferior ordine est. Et iterum quo instentur & putent sibi multum deberi à nobis, Perducuntur enim, inquiunt, qui ordinandi sunt, vt dum lateri illorum septi sunt, honore digni videantur. Fateor † facti eorum esse, sed quasi officialis episcopi. Ab episcopo enim mittitur vt obsequium præbeat ordinando. Nam & imperator vt imperator appareat, ordinatur obsequio militari: non tamen melior nec par est exercitus imperatori. Nam & [a] Aman cùm esset clarus in honore militari, à rege missus est vt Mardocheo in obsequium iret, vt quantum dignus esset Mardocheus ex huiusmodi obsequiis nosceretur. Ita & diaconi creandis presbyteris in obsequium mittuntur, vt dignos eos fieri faciendotes omnes intelligant. Exceptis enim sacerdotibus, quibus obsequium debent omnibus præponuntur diaconi.

QVOMODO contra Nouatianos contendendum sit, qui pœnitentiam salutarem negant?

Dicunt discipuli sui ad Iesum, Domine, vis vt dicamus, descendat ignis de cælo & consumat eos, sicut fecit Helias? Et respondit illis Dominus dicens, Nescitis cuius spiritus estis. Filius enim hominis non venit animas perdere, sed saluare. Cùm dignum vtique esset vindicare in Samaritanos non excipientes eum, Dominus tamen qui ad misericordiam dandam aduenit, sententiam amouit, vt de cætero corrigentes emendarentur. Et propheta Heliæus indignatus pueris qui ei contumeliam faciebant, Deo iudice vindicauit in eos, vt eo loco ab vrsis comederentur vbi sylua esse negatur. Dominus autem oblatæ sibi meretrici pepercit, ei videlicet quam in adulterio se deprehendisse maiores ludæorum dixerunt, vt quia pia prædicatio inceperat, non condemnandum, sed ignoscendũ doceret. Nam per Moysen † data est lex, quia iustum fuit vindictam in primordiis suis eum seueritate exerceri, [b] quia & in illum qui sabbatis exiit ligna colligere, funebriter vindicauit: & in filiũ Ægyptiæ qui blasphemauerat in Deũ, similiter vltionem dedit: & in causa fusilis vituli peremptis filios Israel. Vnaquæque ergo lex inter ipsa primordia sensum suum plenum ostendit, vt vetus lex, quia ad vindicandum promptior erat, inter initia sua asperior videretur, vt metu incusso diligentes & solicitos faceret adiutores suos. Noua verò properea, quòd pia & ad misericordiam facilis est, primordia sua mitissima & clementissima demonstrauit, vt ipsa oblectatione ac dilectione omnes ad indulgentiam prouocaret. Postea autem & illa quæ asperior visa est propter fragilitatem humani generis, non solum rigorem suum molliuit, sed & humanam & piam se præstitit, & hæc quæ clemens visa est propter fragilitatem humani generis aliquando vindicauit. Ananias enim cum Saphira vxore sua diuinitùs cæsi sunt. Et Elimas magus incredulus & Dei legi repugnans, Domini iudicio & virtute cæcatus est. Et Herodes rex propterea quòd honorem non dedit Deo cæli, ab angelo Dei percussus scatens vermibus expirauit. Ne quia misericordia prædicatur, inultum omnino putarent homines & impunè peccari, timoré posuit; ostendens ad hoc dari veniam delictorum, vt quasi ex mortuis viuificati postea abstinerent se à contrariis, vt id elaboretur, ne quis hinc cum crimine exeat, quia ad iudicium venietur. Hæc enim vnicuiq; sententia imputatur in qua defungitur. Quoniam igitur noua lex plenitudinem habet misericordiæ, ne concemptui duceretur ab amatoribus peccatorum, in supradictos vindicauit. Vetus verò lex quanquam ad vindictam data sit, quibusdam tamen ignouit, ne omnino crudelis diceretur: sed in plures vindicauit, quia sensus eius ad vlcisccndum promptus est. Sine dubio ergo maior gratia nouæ legis est quàm fuit veteris. Si ergo maior gratia est, quomodo negatur hoc præstare posse quod præstitit illa quæ minorem gratiam habuit? Erat enim propensior in seueritatem. Itaq; si ista pœnitentibus ignouisse probatur, qui fieri potest vt ista quæ clemens est, non recipiat pœnitentes? Nam & Iudæi filij Dei appellati sunt, qui per Moysen in nube & in mari baptizati, apostoli Pauli autoritate leguntur: legem enim accepturi proculdubiò purificati nescuntur, vt de cætero acceptæ legis redderent rationem, vt si quid peccarent per pœnitentiam se reformarent, dicente Domino per Esaiam prophetam, Pœnitentiam agite qui errastis, & conuertimini. Sed fortè econtrario dicitur, pœnitentia quidem prædicata est, non tamen remissio. Si ergo pœnitentia à Deo prædicata est, fructus erit agentibus pœnitentiam. Nec enim superuacuè hoc Dominus commoneret. Porrò autem sciens Dominus conuersis dari debere peccatorum remissionem, hoc præcepit: quippe cùm dixerit, Nolo mortem peccatoris, tantùm vt conuertatur & viuat. Itaque & est fructus pœnitentiæ, sicut claruit, conuersis ad Deum. Excusa est ergo Nouatiani impiè composita assertio, qua verborum Domini sensum inuertit dicens: Ait Dominus, Qui me negauerit, & ego negabo ipsum: vt si aliquis Christianus quacunque ex causa negauerit, iam redire non possit, aut certè reuertens, minimè recipiatur. Et vbi erit demandata pœnitentia? cùm saluator post datam hanc sententiam negantem apostolum Petrum non negauerit. Quare? Quia pœnitentia subsequente erratum suum amarissimè fleuit, sciens vtique conuersis ignosci & reformari eos per pœnitentiam. Sed Nouatianus fingit agendam pœnitentiam. Quia nim apertè non audet negare pœnitentiam dandam, astrictus lege, subtiliter hanc frustrare contendit. Quando enim dicit, quia qui negauerit, nullo modo veniam habebit, sed negabitur & ipse in conspectu angelorum Dei, quomodo non cum dolo agendam pœnitentiam profitetur? Hinc autem manifestè fraus eius apparet, cùm subiungit dicens, Quicunq; peccauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, neque hic neq; in futurum. Quamuis alia causa sit qua peccatum est in spiritum sanctum, & alia negare Dominum Iesum, Nouatianus tamen vt huic peccato veniam deneget, vnum sensum vult esse, & negantis Dominum, & peccantis in Spiritum sanctum, vt hac tergiuersatione fructum amputet pœnitentiæ. Si enim idem est negare Dominum quod peccasse in Spiritum sanctum, nulla venia speranda est negantibus, neque fructus aliquis pœnitentiæ, quia hoc peccatum, neque hic, neq; in futuro remitti Dominica oracula promiserunt. Hinc ergo apparet, Nouatianum cum dolo dicere agendam pœnitentiam. Vt quid enim pœniteret, si delictum aboleri negatur? Pœnitentiæ enim gemitus, fletus & lamentatio hoc acquirit, vt & veniam mereatur & reformationem. Denique Dauid pœnitens & confitens peccatum suum & veniam meruit, & ad pristinum statum reddicus est, quia & rex permansit, & postea prophetauit. Quod liquidò probatur: in quinquagesimo enim Psalmo pœnituit, & postea persecutionem à filio suo passus prophetauit. Tertius enim Psalmus iuxta historiam post quinquagesimum est. Sed fortè regi ignosci oportuit, humilibus autem ignosci non debet, cùm magis potẽtioribus difficilius ignoscendum videatur. Deus enim personam hominis non accipit. Quanto enim quis sublimior, tanto magis, licet leue peccatũ eius, grauc est crimen. Sicut enim humilitas in potente sublimis & magnifica est, ita & culpa eius pro crimine habenda est. Excepris enim peccatis quæ constat omnibus esse illicita, non omnia licent potentibus quæ sunt concessa humilibus. Dignitatis enim homini negociari deforme est, & popinam ingredi notabile est. Senatoribus quoque fœnus diffamia est. Si ergo in his leuibus inuenti notandi sunt, quanto magis rei constituendi sunt, si pecauerint? Per hoc ergo apparet Dauid grauissimè peccasse, & quidem duplici modo: conuersustamen & homicidij & adulterij veniam consecutus est, & quod est apertius, deflens reformatus est. Cùm enim à propheta Nathan argueretur, peccatum celare non ausus est, sed confessus est dicens, Peccaui Domino. Tunc respondit Propheta & dixit, Abstulit Dominus peccatũ tuum, & non morieris, quoniam pœnituisti. Et quia inuenitur postea prophetasse, dubium non est hũc reformatum. Nam & Achab correptus à Propheta propter mortem Nabuthe ibat plorans, & conscidit vestimenta sua, & præcinxit se cilicio, & factum est verbum Domini in manu serui eius Heliæ de Achab, & dixit Dominus, Audisti quoniam motus est Achab à facie mea? non inducam ei mala in diebus eius. Et Niniuitis peccata deflentibus, imminente morte reparata est vita, Ecce quanęus profectus est pœnitentiæ. Sed fortè dicatur econtrà, Concessa quidem est, sed non de crimine idololatriæ: quamuis enim hæc grauia sint, maius est tamen crimen idololatriæ. Rectè tamen explosa est non ex modica parte Nouatiani assertio, qua duo crimina grauia concessa pœnitentiæ videntur. Quia si fornicationi ignosci non debet, sicut Nouatiano videtur, quanto magis homicidio, aut adulterio? Sed hinc vanitas eius apparet, quando hæc quæ grauia sunt concessa probantur: quamobrem nunc, an idololatris concedi posse promiserit Deus, requirendum est. Omne enim quod iure hic concessum non fuerit, nec in futurum poterit concedi. Hic enim sicut dixit Dominus, aut ligantur, aut soluuntur peccata, in futuro autem nihil aliud erit, nisi remuneratio aut condemnatio. Omnis enim qui hic iure reprobatur, non poterit eligi, aut dignus in futurum iudicari. Audiamus igitur quæ dicat Dominus de idololatris ad Hieremiam prophetam, Vade & dic, inquit, reuertere ad me commoratio Israel, dicit Dominus, & non firmabo faciem meam in vos, quia misericors ego sum, dicit Dominus, & non irascar vobis in æuum, veruntamen cognosce delictum tuum: Impiè egisti, & posuisti vias tuas in alienos lubrus omne lignum nemerosum. Ecce quid promittit eis Deus qui post lapsum ad se conuertuntur, vt post apostasiam regressis remittat peccata. Et iterum dicit Deus per Hieremiam: Delicati mei amabulauerunt vias asperas, ducti sunt vt grex direptus ab inimicis. Constantes estote filij, & proclamate, ad Deum erit vestra in abductione memoria. Nam sicut fuit mens vestra vt errareris à Deo, duplicabitis decies tantum conuersi quærentes eum. Qui enim induxit in vos mala, inducet in vos æternam iocunditatem cum salute vestra. O clementia Dei, quemadmodum lapsos prouocat vt se erigant, quomodo hortatur vt post errorem idolorum reuertantur ad eum: quasi pater beneuolus filiis suis iocunditatem perennem promittit saluteis, si se corrigant. Item apud eundem inter cætera: Et restituam illos in terram istam & ædificabo eos, & non destituam, & replantabo eos, & non euellam: vt quia comminatus dixerat, Sacrificans diis, eradicabitur: ne peccantes in Deum desperarent de se, quòd iam quia sacrificauerant idolis eradicati, replantari non possent, horretur eos, quia si pœniteant, poterunt ad statum suum pristinum reformari. Sententia enim tunc manet si non emendetur delictum. Denique, Niniuitis prædicatum est, quia post triduum euerteretur ciuitas eorum. Quare post triduum, nisi vt aut pœniterent & auferretur sententia, aut in eo permanentes iustius deperirent? Hoc est quod dixit per Prophetam, Nolo mortem morientis, tantum vt reuertatur & viuat. Ita factum est vt morituris peccatorum causa Niniuitis, ignosceretur pœnitentia subsequente. Vt quid enim centum annis sub Noe arcam inuenimus fabricatam, nisi vt videntes & audientes quid immineret, emendarent se? Neminem enim Deus vult perire. Hinc est vnde in Salomone legimus: Quoniam, inquit, altissimus misertus est pœnitentibus. Et iterum: Misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam. Hoc sensit & Dominus dolens super perfidiam Iudæorum, ait, Hierusalem Hierusalem quæ interficis prophetas, & lapidas missos ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis suis, & noluisti. Igitur semper Dominus per totam legem peccatores ad se conuerti hortatur, nolens opus suum perditioni esse obnoxium, cùm nec alia causa lex esset, quàm vt ex errore homines conuertantur ad veritatem: ita tamen, vt in nouo Testamento autor legis clementior videatur, quia tempore quo sacramentum filij sui Domini nostri manifestare dignatus est, largior & vberior in misericordia esse voluit, vt plus gratiæ prædicante filio esset quàm fuerat prædicantibus seruis. Nec immeritò. Si enim fuit dignum vt maiora dona per filium quàm per famulos largiretur. Denique ad se conuersis credentibus omnia simul peccantibus concedit, nulla interueniente lamentatione pœnitentiæ. Vnde dicit Paulus apostolus: Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. Pòst autem si peccauerint, per pœnitentiam poterunt mereri veniam. vt quia post acceptam gratuitam misericordiam peccauerunt, non iam gratis, sed interueniente gemitu & fletu possint ad indulgentiam peruenire. Impossibile est enim homini vt non peccet. Vnde Ioannes apostolus, Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confitemur peccata nostra, fidelis & iustus est vt remittat nobis peccata, & mundet nos ab omni iniustitia. Sicut Dauid meruit veniam & reformationem, cùm confiteretur peccatum. Certè Christianis loquitur Ioannes apostolus. Ait enim in subiectis, Filioli mei, hæc scribo vobis vt non peccetis: & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum. Hoc dicit, vt si post baptismum peccauerimus, aduocatum supplices deprecemur vt exoret pro nobis patrem. Si enim apud veteres nostros pœnitentia habuit locum, quomodo fieri potest vt hoc tempore locum non habeat quando maior clementia prædicationis est: & qui inimicis misertus est vocando illos ad gratiam, amicis factis non misserebitur cum mercede? Tribulatio enim cordis, merces est pœnitentis. Si lapsis pœnitentibus, qui ante lapsum amici fuerant, non ignosceretur, quod dictum est Nouatiani si esset verum, dolerent homines ex inimicis factos se amicos. Aut qualis æstimandus erat ille si inimicis non pœnitentibus misericordiam daret, amicis verò & pœnitentibus non daret? Præterea cum sciat Dominus diabolum aduersus amicos & seruos Dei plus se extollere & sæuire. Vnde dicit Petrus apostolus, Vigilate & sobrij estote, quia aduersarius vester diabolus fremens tanquam leo circumit quærens quem deuoret. Quoniam ergo nouit Dominus aduersarium nos habere horrendum & validum, si victi

al. facilius

1. Cor. 2. c. 1.

1. Cor. 4. d. 20.

Esaiæ 66. c. 2.

Ioan. 14. b. 15.

Matth. 8. b. 23

4. Reg. 3. b. 11.

1. Tim. 3. a. 1.

Num. 16. c.

2. Paral. 26. d. 21.

4. Reg. 15. d. 5.

Diaconi ejus ciuitatis.

al. data lex, quia iniustitia habuit, ad vindictã in primordiis suis exercuit, b Num. 15. d. 32. Leuit. 24. b. 11. Exodi 32. f.

Matth. 26. g. 11. 75.

Matth. 10. d. 33.

Ezech. 18. & 32.

2. Reg. 12. c. 13.

3 Reg. 21. g. 27.

Ioan. 3. b. 3.

1. Cor. 10. a. 1.

Esaiæ 45. d. 22.

2. Reg. 12. c. 13.

Hier. 24. c. 6.

Ezech. 18. g. 32.

Gen. 6. a. 3.

Eccl. 12. c. 3.

Sap. 11. d. 24

Matth. 23. d. 37.

Rom. 11. d. 29.

1. Ioan. 1. d. 10.

1. Pet. 5. c. 8.

ab eo fuerimus, vult nos ad auxilium suum confugere, dolens eli- A
a Matth. 24. b. 22. os nos, vt virtute eius reparati fortiter repugnemus. [a] Sicut enim
nisi breuiati fuerint dies illi quos dicit Dominus, nulla fiet salua
caro: ita & si negetur hominibus pœnitentia, nemo poterit saluus
b 3. Reg. 8. a. 46. fieri. Sienim [b] nemo, inquit, gloriabitur mundum se habere cor; Et
Prouerb. 20. b. 9. alibi, [c] Nemo, ait, sine sorde, nec infans vnius diei: quis poterit eua-
Eccles. 7. c. 21. dere si pœnitẽtia denegetur? Et vbi est quod dicit Dominus, [d] quia
1. Ioan. 1. d. 8. gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitẽtiam agente? Sed
si maiora crimina, inquit, ignosci non debent, fornicatio & idolo-
latria, vbi est dictum Domini eum quo omnia peccata, & blasphe-
mias promittit remitti hominibus, spiritus autem sancti blaspheme
c Iob 14. c. 4. mia non remitteturir hominibus? Omnia enim peccata remitti, ex-
d Luce 15. b. 7. cepto vno. Nunc elige Nouatiane, de quibus vis dictum. De adhuc
non credentibus, aut de iam credentibus? Si de credentibus, quo-
modo dat remissionem peccatorum: cùm cõstet omnes antequam
credant in Deum peccasse & in Spiritum sanctum? Nam nonnulli
gesta dominica magicas artes appellant, opus sancti spiritus dæ-
moniis assignantes. Si autem de credentibus vis dictum, exclusa est
assueratio tua, quia omnia peccata remittentur ei, & qui dixerit,
Matth. 12. c. 32. inquit, verbum contra filium hominis, remittetur ei. Ergo siue in
Deum, siue in Christum peccetur, remittetur hominibus. Omnia
enim peccata complexus est, præter in Spiritum sanctum. Itaque
non hoc peccatum vult intelligi, quod peccatur in Deum, hoc esse
& in Spiritum sanctum: si enim hoc esset, nõ vtiq; istud excipe- B
ret. Quoniam ergo aliud peccatũ significat, cùm blasphematur in Spi-
ritum sanctum: ad personam enim pertinet hoc dictum, nõ ad na-
turam Spiritus sancti, siue iam credentibus per pœnitentiam, siue
futuris credentibus per baptismum omnia remittentur peccata.
Quòd autem in Spiritum sanctum peccauerunt Iudæi, alia causa
est, & quæ ad tempus illud pertinuit. Vnde non illis hoc remitti,
nec hic, neque in futurum ostendit. Non enim errore peccauerunt
in Spiritum sanctum, sed maleuolentia. Sciẽtes enim prudentesque
opera quæ viderunt in gestis saluatoris, Dei esse, vt populum à fide
Luce 11. g. 52. eius auerterent, hæc simulabant esse principis dæmoniorum. Hinc
est vnde dicit eis Dominus, Vos habetis clauem scientiæ, & nec vos
intratis, nec alios siniris intrare. Hęc ergo sententia contra maleuo-
los prolata est, quibus remedium inueniri non potest vt saluentur.
Nihil est enim hoc crimine grauius: fingit enim falsum esse, quod
scit esse verum. Iudæi enim qui sub Dei lege esse videbantur, qui-
busq; facta promissio Christi est, videntes magnalia, & intelligen-
tes hoc esse quod promiserat Deus, inuidia cæcati sunt vt hoc esse
negarent, & non solùm negarent, sed & persequerentur vsque ad
mortem. Non ergo dignum est, istis peccatum hoc vnquam debere
remitti, qui conscientia sua teste, Deo cui se deuotos dicebant, auſi
sunt repugnare. Vt autem in Deum vel in Christum peccetur, di-
uersæ sunt causæ. Aut enim aliquis dum felicitati alterius inuidet, C
dolore humilitatis suæ insurgit in creatorem: aut aliquid repentinum
passus quod sit aduersum, in iracundiam excitatus, in parentem
iniuriosus existit: Christi autem incarnatio etiam ad iniuriam
prouocat. Dum enim ignorant homines sacramentum incarnati
Christi, blasphemant, indignum ducentes si filius Dei qui incor-
poralis & simplicis naturæ est, hominũ more natus dicatur. Blas-
phemant ergo quia ignorant mysterium. Quamobrem conuersis
his porrigenda est manus, quia sic contra verum existunt, dum pro
vero se facere arbitrantur. Tortus huiusmodi & exungulatus hoc
al. sequitur. verum esse dicit quod † persequebatur. Suprà memorati autem Iu-
dæi aliud senserunt & aliud egerũt, qui sine iudice & carnifice con-
scientia sua teste semper torquentur. Qui enim per errorem inimi-
cus existit vero, cùm conuersus fuerit, gaudet cognouisse se verita-
tem: maleuolus autem non habet quod emendet: si enim conuer-
terit se, incipiet verum dicere quod prius falsum esse nesciebat. Spi-
ritui autem sancto vt fiat iniuria, causa nulla extitit: officium enim
eius offensionem non parit, quia in virtute signorum & prodigio-
al. insilire rum apparet. Quis enim † insibilare contra eũ audeat, videns mor-
tuos excitatos? Aut quis irascatur ei cuius effectu videat currentes
paralyticos, cæcum lumen accipere, surdum audire? Aut quomodo
non amabit eum, quem videat spiritus immundos ejicere, leprosos
mundare, & simul omnes infirmitates curare? Huic Iudæi malue- D
runt iniuriam facere, opus eius dicentes opus esse dæmoniorum,
al. quod ci- dummodo inuidiam atque odium † contra Saluatorem exercentes
ca Saluato- explerent: idcirco neque hic neque in futurum hoc peccatum re-
rem exer- mitti eis ostendit. Sed Nouatianus maiora, inquit, crimina nomi-
cebant natim non remitti probantur, id est, idololatria & fornicatio post
lauacrum. Idcirco enim in baptismo ait, simul omnia remittuntur
peccata, vt de cætero si quid graue commiserint, nullo modo ve-
niam consequantur: quia post acceptum Spiritum sanctum, quod
contra Spiritum sanctum est admitti non debet. Quis neget peccari
nunquam debere, si esset possibile? Porrò autem sciens Deus fragi-
le genus humanũ, semper remediis salutaribus prosecutus est eos,
vt post peccata haberent quomodo se repararent. Si autem spiritus
datus prohibet peccantibus dari pœnitentiam, nulla prouidentia
est in nouo Testamento, & melius videbitur veteribus prouisum,
quibus medicina ista minimè est denegata. Et quomodo maior gra-
tia est in nouo quàm in veteri? Nam hoc inimici est, qui sciens
hominibus aliter prouideri non posse vt perueniant ad salutem
quàm interuentu pœnitentiæ Spiritum sanctum dari, cui si iniuria
facta fuerit metu aliquo, aut per aliquem errorem iam satisfactio

locum non habeat reformandi hominem. Hoc est, occasionẽ quæ- A
sisse perdendi homines, non saluandi. Sed absit, quia Dominus ait, Luce 9. g. 56.
Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Nam si no- Matth. 18. b. 22.
bis peccata quæ in nos peccamus inuicem, si conuertamur, septua-
giessepties remitti à nobis alterutrum præcepit Deus, quanto ma-
gis ipse, si in illum peccetur, ignoscit conuersis? Omnem enim pec-
catorem conuerti vult. Vnde Apostolus fornicariis & immundis 1. Cor. 12. g.
remissum probat dicens, Ne fortè veniẽs lugeam multos ex his qui 21.
antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia
& fornicatione quam gesserunt. Probat quoſdam egisse pœniten-
tiam, de quibus non doler, sed gaudet. Aliquos autem significat nõ
egisse fornicationis suæ pœnitentiam, propter quod & lugere se eos
dicit, non pertinentes ad vitam, quia non egerunt pœnitentiam. Si
enim huiusmodi criminis in hac vita semper agenda pœnitẽtia es-
set, non diceret lugere se eos, quia non egerunt, sed quia non agũt.
Scientes autem hæc, incipient peragere pœnitentiam, quia nõ ege-
runt. Hoc enim volebat vt veniens ad eos pacem haberet cũ com-
munione eorum. Ecce probatum est, fornicariis post actam pœni-
tentiam communicandum esse. Non enim potest illis communi-
cari quamdiu agunt. Tunc autem communicandum est, cùm desi-
nunt agere iudicio ecclesię. Nunc superest videre an specialiter ido-
lolatris posse remitti probemus. Legimus enim in Apocalypsi bea-
ti Ioannis apostoli, pœnitentiam super idololatriã prædicari. Com- Gal. 4. b. 14.
monentur enim Episcopi, quos angelos vocat, id est, nuncios, sicut
& beatus Paulus apostolus ait, Sicut angelum Dei accepistis me,
vt peccantibus dent pœnitentiam, nec eos patiantur minimè com-
moneri qui scandala faciunt in ecclesia, cùm sint & ipsi de ecclesia.
Dicit ergo: & angelo Pergami Ecclesiæ scribe. Hæc dicit, qui habet Apoc. 2. c. 12.
gladium ex vtraque parte acutum, Scio vbi habitas, vbi sedes est sa- *
tanæ. Et tenes nomen meum, & non negasti fidem meam, in die-
bus quibus Antipas testis meus fidelissimus occisus est apud vos v-
bi satanas habitat: sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic te- Num. 24. c.
nentes doctrinam Balaam qui docebat Balac mittere scandalum 14. & 15. d.
sub oculis filiorum Israel, manducare delibata & fornicari: ita & tu 2.
habes tenentes doctrinam Nicolaitarum, Similiter age pœniten-
tiam. Hanc dicit esse doctrinam Nicolaitarum quæ fuit in Balaam,
id est, idololatriam & fornicationem, de qua iubet agi pœnitẽtiam.
Et quia hominibus ecclesiæ loquitur, ostendit dicens, Hæc dicit
spiritus ecclesiis. Quis autem fructus est pœnitentiæ, ita significat,
Vincenti, inquit, dabo manducare manna quod est absconditum,
vt per pœnitentiam quasi vincat peccata. Quid est enim pœnitere,
nisi dolere præterita, & de cætero temperare ab his quæ admiserat?
Et angelo Thiatyræ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius Dei qui habet
oculos sicut flammam ignis, & pedes eius similes æramento Tyri-
no, Scio opera tua & dilectionem & fidem & ministerium & pa-
tientiam & opera tua nouissima meliora prioribus. Sed habeo ad-
uersum te, quòd finis mulierem Iezabel, quę se dicit Propheram, &
docet & seducit seruos meos fornicari & mãducare immolata ido-
lis: & dedi ei tempus ad pœnitendum, & noluit agere pœnitẽtiam
de fornicatione sua. Ecce mittam illam in lectum, & adulteros e-
ius cum illa in tribulatione magna, nisi egerint pœnitentiam fa-
ctorum suorum, & natos eius occidam morte: & scient omnes ec-
clesiæ, quia ego sum qui scrutor renes & corda, & dabo vnicuique
vestrum secundum opera sua. Vobis autẽ dico & cæteris qui Thia-
tyræ estis, qui hanc doctrinã non habetis, & ignoratis altitudinem
satanæ, sicut dicunt, non mitto in vos aliud pondus: verum tenete
quod habetis donec veniam. Vincenti autem & seruãti opera mea
vsque in finem, dabo ei potestatem super gentes. Sub vna epistola
data ad ecclesiã Thiatyram, duplicem Nouatianæ hæresis cõfundit
& explodit errorem: & pœnitentibus enim idololatriæ causa fru-
ctum promittit, & in vna ecclesia malos non contaminare bonos
ostendit, cùm vnius vtique essent communionis: nec enim extra
ecclesiam positis scribebat dicens, Qui habet aures, inquit, audiat
quod dicit spiritus Ecclesiis. Simili etenim modo apostolus Paulus,
Scimus enim, inquit, quia quæcunque lex loquitur, his qui sub le- Rom. 3. c. 19.
ge sunt loquitur. Et alio loco, Quid enim, inquit, mihi de his qui 1. Cor. 5. d. 12.
foris sunt iudicare? Vnius ergo ecclesiæ homines, partim ad pœ- Apoc. 2. g. 24.
nitentiam prouocat, partim collaudat dicens, Vobis autem dico
cæteris qui Thiatyræ estis, quicunq; non habetis doctrinam istam,
id est, idololatriæ, tenete quod habetis donec veniam: hoc est, per- Matth. 10. c.
seuerate vsq; ad finem, quia qui perseuerauerit vsque in finem, hic 22.
saluus erit. Similiter & qui perseuerauerit in malo, damnabitur. Ac
per hoc sicut iustitia iusti non liberabit eum in die qua erraverit, sic
& iniquitas iniusti non nocebit ei cùm conuerterit se. Ideo dixit,
Sacrificans diis eradicabitur: si autem conuerterit, vita viuet. Sicut
est & illud quod ait Dominus, Qui me negauerit, negabo eum. Si Matth. 10. d.
autem conuerterit se, non poterit negari ab eo quem confitetur. 33.
Hinc est vt diceret in Psalmo, Non iustificabitur in conspectu tuo Psal. 142. d.
omnis homo viuens. Hæc enim sententia imputatur homini in 2.
qua moritur. Nam quia in ecclesia mali cum bonis futuri essent
vsque ad iudicium Dei, ipse Deus significauit, dicens, Simile est re- Matth. 13. f.
gnum cælorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium 47.
collegit. Cùm autem venissent ad littus, bonos segregauerunt in
vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione
seculi, exibunt angeli & segregabunt de regno Dei omnia scanda- Matth. 22. b.
la, & eos qui iniquitatem faciunt. Hæc causa significatur etiam in 12.
illo qui inter discumbentes inuentus est non habens vestimentum
nuptiale,

nuptiale: quem solum proiectum de cœtu ostendit ecclesiæ, quia A
crimen indignitatis eius non polluit cæteros: & quia hæc indigni-
tas eius designata est, eo quòd vestimentum non habuerit nuptia-
le, manifestus fuit cæteris. Videbant enim eum inter se aliud esse
2 Tim. 2. c. 20. vestitum. Hinc est vnde Paulus apostolus, In magna autem, in-
quit, domo, non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea
& fictilia. Istud propter Hymeneum & Philetum posuit, qui cùm
essent ex ecclesia, peruersè de resurrectione sentiebant: sicut aliqui
de Corinthiorum ecclesia resurrectionem negabant. Sed hanc do-
mum magnam Nouatianus mundum significat intelligendum;
non ecclesiam, ne in vna ecclesia malos cum bonis, mundos cum
immundis cogatur asserere. Quod facilè puto conuelli. In vna e-
nim domo omnes sub vno sunt nomine: quamuis enim moribus
diuersi sint, vno tamen Domini sui nomine censentur in profes-
sione. Mundus autem hic diuersæ professionis continet homines;
ita vt dispares profiteantur se habere & deos & dominos. Vides er-
go non hoc potuisse dici de mundo, sed de ecclesia: in qua sub v-
no degentes nomine, diuersi sunt actu. Quod quidem Nouatia-
num non ignorasse aduerto, sed quia absessionis suæ iustas queri-
monias non habebat, ne apertè erubescereet, argumenta quædam
sibi conflauit per malam legis interpretationem, quibus excusare
niterertur & tegere liuoris sui inuidam voluntatem. Denique re- B
spondet ad hæc quæ diximus dicens, Nec ego reuno agendam pœ-
nitentiam admisse idololatriæ, sed ego remittere non audeo, quia
crimen hoc ab eo remittendum est in quem admissum est. Hæc au-
tem cum dolo respondet. Interpretationibus enim suis detegitur;
Matth. 10. d. 33. quibus fraus eius apparet. Quando enim dicit, scriptum est, Qui
me negauerit, & ego negabo eum: & mentiri non potest cuius
verba sunt: pœnitentiam quam agendam dicit, inanem & infruc-
tuosam ostendit. Si enim sententia data est, & non fallit qui de-
dit, quid excruciare compellis hominem lamentationibus & ge-
mitibus, qui huius rei effectum, aut denegas, aut scire te minimè
proficeris? Omnis enim qui consilium alicui dat, ad hoc vtique
dat, vt quid ex eo proficere possit, prædicet. Sed quia tu Nouatia-
ne dolosè hoc profiteris; ad illudendas mentes hominum, agen-
dam pœnitentiam dicis. Sciens enim apertè hoc negari non posse, *
subtiliter facis, quia non voce sed affectu pœnitentiam amputas.
Omnem certè qui idolis sacrificauerit, in Spiritum sanctum
dicis peccare; cui neque hic, neque in futurum peccatum hoc re-
mitti per legis verba contendis. Quomodo ergo hujus delicti a-
gendam pœnitentiam dicis, nisi quia fallis sicut suprà ostendi? Sed
soles alio loco fraudem hanc velle contegere, dicens eodem sen-
Act. 8. d. 22. su etiam Petrum apostolum dixisse Simoni, Age pœnitentiam ab
hac malitia tua, si fortè remittatur tibi. Sed contuens apostolus C
Petrus veterem & venenatam malitiam hominis & peramaram,
ideirco dubium ei dedit responsum. Quis enim mortalium sic
peccauit, vt donum Dei pecunia vellet mercari? Maleuolentiæ er-
go responsum istud datum est, non errori. Hæc est enim quæ re-
medium non habet, quia nec error est, nec per quam excusetur
necessitas, vt possit per fletum ad veniam peruenire. Si in tali itaq;
causa aliqui fuerint inuenti, hoc audiant quod audiuit & Simon.
Nam ideo dubiè respondit ei apostolus Petrus dicens: In felle enim
amaritudinis & in obligatione iniquitatis video te esse. Si ergo in
tam graui causa, & quæ sine remedio videatur, dubiè responsum
est, ambiguũ non est, eis qui errore aut necessitate aliqua in Deum
peccant posse remitti, si congruam pœnitentiam agant. Hoc enim
concessum est iuri ecclesiastico ab autore, vt & pœnitentiam det,
& post pœnitentiam recipiat. Et adhuc est aliquid quod deprehen-
dit Nouatianus, Cur, inquit, corpus Domini tradunt eis quos
nouerunt peccatores? Quasi possint ipsi accusatores esse, qui sunt
iudices. Si autem accusati fuerint & manifestati, potuerunt abji-
Num. 12. a. 6. ci. Nam quis iudex accusantis sumat personam? Nam si ipse Do-
minus Iudam passus est, quem sciebat furem esse, & ea quæ mit-
tebantur exportare, nec eum qui accusatus non est, abiecit: hoc
exemplo vti oportet, vt eum abijcere non liceat qui publicè de-
fectus non fuerit. Nam nec iusto viro competit aliquem accusare.
Matth. 1. c. 19. Vnde Matthæus, Iosephcùm esset, inquit, homo iustus, & nol- D
let eam traducere, volui t eam occultè dimittere. Iudas ergo cùm
esset inter discipulos, con tagione sua non eos maculauit, dissen-
tientes vtique à furtis eius, & eucharistiam inter eos accipiens
non polluit innocentes. Nec Dominus ei quem latronem sciebat,
1. Cor. 11. f. 27. corpus suum denegabat, qui in secundum Apostolum, Qui indignè
sumit, gladium sibi sumit. Vnde nec ab oculis eius se auertit. Pec-
catores etenim eos polluunt, qui consentiunt malis eorum. Vn-
Psal. 49. c. 18. de dictum est, Videbas furem, & concurrebas cum eo. Hinc est
1. Cor. 5. a. 1. vnde Apostolus plebem Corinthiorum arguit, propterea quòd il-
lum qui publicè vxorem patris habebat, non corriperent aut euita-
rent, vt se emendarer, dicens, Nescitis quia modicum fermentum
totam massam corrumpit? Cùm enim non esset dux aliquis aut
præpositus ecclesiæ, plebis erat corripere eum quem videbant
tam turpiter & obscenè inter eos conuersari. Ac per hoc quasi
consentientes eos crimin i eius, Apostolus arguit. Nec enim in hac
re accusatore opus erat, aut testibus. Publicè enim nouercam suam
loco vxoris habebat. Itaq; ne quantum ad causam nostram pertinet
exposuimus rationem, non alios criminantes, sed nos defendentes.
Nouatiani autem obtestor conscientiam, qui nos semper accusat,
si sanctos scit esse omnes quos secum habet. Intantum autem

irascitur nobis, vt & Christianos nos neget, cùm sciat nos ea fide
initiatos de qua ipse præsumit. Christianum certè professio facit &
vita. Si ergo vides hominem ea profiteri quæ tu, & non dissimilem
esse in vita, quare negas esse eum quod tu es? Certè qui dicit Do- 1. Cor. 12. d. 3.
minum Iesum, in Spiritu sancto dicit, verum enim dicit. Omnis e-
nim veritas de Deo est. Cur non assentis vera dicenti, sed negas fa-
tenti? Deinde contradicis non ratione, sed furore. Nunquid non
inimicus Dei videris, qui vera de Domino Deo profitenti resistis?
Nunquid paganus, audiens aliquem idola dicentem esse deos, ne-
gat paganum esse? Cur tu negas Christianum quem audis verba
integræ fidei profitentem, cùm legas, Corde creditur ad iustitiam, Rom. 10. b.
ore autem confessio fit ad salutem? At tu vt inimicus, quod per 10.
iracundiam non vides, Deo repugnas negans hoc confitentem ha-
bere salutem, cùm dominus dicat, Quicunque me confessus fue- Luce 12. b. 8.
rit, & ego eum. Nunquid ait, si Nouatianus me fuerit confessus: sed
tu hoc sic astruis, vt tibi hoc defendere videaris, vt is saluetur qui
non Christianus tantùm, sed qui fuerit & Nouatianus. Sed si in
Christo facta confessio dat salutem, vbicunque apud quoscunque
integra fuerit hæc confessio, habet salutem. Itaque si confessionis
huius traditio corrupta est apud nos, aut sensus immutatus, rectè
accusas. Si enim hæc mãet in nobis, sicut & in te, nos negando, &
te negare videris. Sed fidei ministros accusas: fac verum esse, quam-
uis probare non possis, Qui tamen ab his audierunt, verum est
quod audierunt, an falsum? Nec enim si vitiosus verum dixerit,
non erit verum, quia à vitioso dictum est; cùm alia causa sit con-
tentionis, & alia professionis. Nonne persecutor odio Christiani
nominis professionem persequitur, non conuersationem? Primo
in illo sciens hoc proficere religioni, cùm confitemur esse nos Chri-
stianos, sacrilegus confitentibus nobis credit quod non vult audi-
re, quia odit. Tu autem cùm eiusdem professionis sis & signaculi,
non credis confitentibus nobis quæ ipse confiteris. Si aliter nos re-
natos scires quàm tu renatus es, rectè non crederes hoc nos esse
quod tu es. Vt quid à sacrilego persecutionem patior, si non hoc
sum quod tu es? Nam si hoc de me profiteret quod tu de me dicis,
persecutionem non paterer. Ac postremum mihi credendum est
de me, non tibi. Meam enim professionem quærit iudex, non
tuam de me. Quid ergo me confitentem tu negas, cùm verum sit,
in hac causa non alienum testimonium, sed meam professionem
requiri, aut pro me, aut contra me? Nolebam pro nomine torque-
re te contra me, vt appareret si vera confitemur & tu negares
contra me, aut cui crederetur. Dolo enim hoc proponis, vt iustam
causam videaris habere schismatis. Nã non ignoras in hac re meam
de me testificationem requiri, non alienam; & hoc verum haberi,
quod ego fuero confessus, non quod alter negauerit. Manifestum
est vtique liberos esse eos, qui amore Christi non disquirentes ho-
minum actus, ad fidem eius consequendam concurrunt: hoc
eorum probantes quod sibi vtile norunt, id est, vt traditionem
fidei, quæ de Christo est, consequantur. Nam qui præter my-
sterium aliquid aliud in hac re putat homini necessarium, tradi-
tioni facit iniuriam: minus enim sentit de gratia Dei. Quando
enim nisi meritum hominis affuerit, negat donum Dei profi-
cere posse deuoto sibi; aut potiorem, aut parem facit hominem
ipsi traditioni, cùm longè sit meritum hominis ab hoc officio. Sic- 1. Cor. 3. b. 6.
ut de hac eadem re dicit apostolus Paulus, Ego plantaui, Apollo
rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque nec qui plantat
est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.
Quomodo in hac re aliquid de homine sperandum est, cùm vera
data sint quæ tradantur? Videamus itaque quid proderit, si boni
meriti fuerit: aut quid oberit, si mali fuerit meriti. Accedens ver-
ba Dei audire desiderat, quibus fidem commendans, salutem se
credit accipere. Quid facit in hac re, si bonæ aut malæ vitæ sit
qui verba solennia tradit, cùm fides deuota quæratur percipienti-
bus, vt ea quæ audit toto animo credat? Nunquid si malæ vitæ sit
qui tradit, impedimentum faciet percipienti, vt non credat quæ
audit credenda, vt peccatum eius interet in cor eius ne credat: aut
Deus qui iustus est despicere habet deuotum sibi propter peccatum
eius, quem ipse patitur esse in ordine? Nec homo sic iudicat, quem
constat falli frequenter, aut esse gratiosum: si ita esset, & homo
causam suam ageret, nónne diceret Deo: Quis sit iste cuius cau-
sa me despicis, nescio: ego ad eum tui causa accessi, quia tuus dice-
batur antistes: te quæsiui, te desideraui, tibi credidi, de homine ni-
hil speraui. Quare ergo mala eius mihi obsint, quem nescirem nisi
te quæsissem? Si bona eius mihi possent proficere, iustum videre-
tur fortè, vt & mala eius obessent mihi. Sed sicut bona eius si du-
biè credidissem, nihil proderant mihi, ita & mala eius nihil obesse
mihi debent bene credenti. Ego enim verbis eius fidem dedi, quæ
à te data dicuntur. Quicunque te inspirante loquuntur, de te
promittunt: huic de se nihil credidi, nec gestis eius; sed fidei, quæ
ex te est, me copului. Secundum hæc integra est causa cre-
dentis. Aduocatorum enim more accepi antistites. Nunquid
si malæ vitæ sit aduocatus, contra susceptum eius pronunciabi-
tur? hoc est officium aduocati vt secundum iuris ordinem, sus-
cepti sui causam peroret. Nunquid poterit vita eius, si turpis est,
obesse causæ susceptæ? Persona enim aduocati nec obesse nec pro-
desse poterit: qualis enim fuerit causa, sic & respondebitur ei.
Sic sunt & qui volunt Christiani fieri, accedunt antistitem, di-
cunt ei vota sua. Ille facit verba iuris ecclesiastici: si vera vota sunt,

suscipiuntur à iudice: in quo ille aut obesse poterit, aut prodesse? A
quippe cùm nec causam suscepti sui norit. Deo enim iudici soli
cognitum est, quis, qua mente accedat. Antiquitis ergo est, delega-
to sibi fungi officio: iudicis autem, aut suscipere, aut renuere cau-
Matth.9. c. 21. sam suscepti. Ipse enim inuenitur dixisse, Filia, fides tua te saluam
fecit. Vides itaque nullius adiutorio, sed vnumquenque fide sua
saluari. Hoc enim Deus decreuit fidei, vt si nō dubitet, omne quod
voluerit, consequatur. Tu tamen non vt amicus, sed quasi inimi-
1.Cor.3 a.4. cus Christi, populum sub tuo nomine cōgregasti, vt nón sint Chri-
stiani nisi fuerint & Nouatiani, cùm Apostolus condemnet, si quis
dicat se Paulianum, aut alterius alicuius: sed eu potiorem te iu-
dicans, super Christi nomen tuum posuisti, quasi ille non sufficeret
QVAEST. CIII. ad tuendam ecclesiam suam. QVOMODO in Leui-
Leuit.7. a.1. tico Dominus sacrificia & libamina offerenda præcepit, quæ alibi
* respuit? Cùm constet in Leutico de sacrificiis offerendis Domi-
Hier.7.e.21. num mandasse patribus, vt offerrent libamina, vel sacrificia, siue ho-
locausta. Denique sic dicit per Hieremiam prophetam, Hæc dicit
Dominus, Holocausta vestra congregate cum sacrificiis vestris, &
manducate carnes, quia non sum locutus ad patres vestros, neque
mandaui illis qua die eduxi illos de terra Ægypti. De holocaustis
& sacrificiis, si penitus aduertas, non est de hac re facere quæstio-
nem: nec mentitum Dominum aut immutatum putes, vt man-
daret, & postea denegaret. De huiusmodi enim sacrificiis & liba-
minibus seu holocaustis nihil inuenitur mandasse, de quibus nunc
Duo genera sacrificiorum. B se locutum testatur. Duo etenim genera sacrificiorum audiuerte,
vnum quod per singula genera offerri mandatum est, & aliud
quod voluntarium dictum est. Illud ergo quod per diuersa gene-
ra, siue pro peccatis, siue pro primogenitis offerri præceptum est,
quid & quale & quomodo offerendum esset, mandatum est. Sacri-
ficium autem voluntarium non vtique mandatum est, quia arbi-
trio remissum est: vt si aliquis voluisset offerre, quod illi visum fuis-
set, offerret: voluntaria enim erant hæc sacrificia. Et quia negli-
genter & improuidè hæc offerebant, non deliberantes, quia qui of-
ferret potentiori, munera electa offerret: ideireo dicitur eis, Non
Gen.4.a.6. mandaui vobis de his: sed si vultis, debetis quæ digna sunt offer-
re. Sic etenim inuenitur & Cain peccasse, cùm non consideret
Deo hæc deberi offerri, quæ potiora sunt. Cùm enim ad propi-
tiandum Deum hæc offerre se dicerent, in eo ipso prouocabant
Deum ad indignationem, vt in id quod dicerent se bene facere,
peccarent offerentes Deo holocausta indigna. Vnde dicit in Mala-
Malach.1.c.8 chia propheta, Si adducatis ad victimam cæcum aut claudum aut
ægrum, non est bonum. Offer autem ea duci aut præposito tuo, si
Esaiæ 1.c.11. suscipiet te, dicit Dominus omnipotens. Hinc est vt per Esaiam de
eadem re queratur Deus, dicens, Quo mihi oues holocausti tui?
Neque in sacrificiis tuis honorasti me. Non enim ad hoc te feci, vt
laborares in thure, aut vt mercareris mihi argento incensum, nec C
adipem sacrificiorum tuorum concupiui: in peccatis autem tuis &
iniquitatibus astitisti mihi. Manifestum est itaque ortas esse que-
relas: quia cùm voluntaria sacrificia offerrent, non in his Deum
honorabant, offerentes indigna, cùm hæc vtique non essent neces-
sitatis. Si enim mandata fuissent, necessitate videbantur qualitecun-
que offerre. Quando autem arbitrio suo hæc offerebant, talia
debebant offerre, ex quibus obsequium in se Dei ostenderent. Sed
quia animus illorum cupiditate idolorum errabat, inconsideratè
hæc agebant. Igitur duplici genere exprobrantur, quia & iniquè
agentes, Deo audebant offerre: & quæ indigna erant, offerebant:
Psal.50.d.18 cùm iniqui actus non sacrificiis redimantur, sed lamentatione &
misericordia. Vnde dicit Dauid, cùm peccasset, Si voluisses, sacrifi-
cia dedissem; vtique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo
spiritus contribulatus, & cor contritum & humiliatum Deus non
1.Reg.15. c. 22. spernit. Denique dicit Samuel ad Saul, qui cùm contempsisset
Osee 6.c.7. præceptum Domini, sacrificio Deum putabat posse placari. Non
enim, inquit, vult Deus sacrificium magis, quàm audiri vocem
suam. Et scriptura dicit: Misericordiam volo plus quàm sacrifi-
cium. Iudæi cùm iniusti essent, & immisericordes, oblationibus
propitium Deum fieri arbitrabantur: sicut & nunc quidam sper-
nentes iustitiam, oblationibus laudari se putant. Bona est ergo ob-
latio, si seruetur iustitia, & non negligatur misericordia: quia quod D
QVAEST. CIIII. De Euangelio Luce. nobis petimus, & aliis præstare debemus. SCIENS Do-
Luce 22 c. 50. minus bellum Iudaicum aduersus se futurum, dixit discipulis suis
vt gladios sibi pararent: quo facto, cùm cæperum esset bellum duce
Matth.26. Iuda Scariothe, videns Petrus apostolus insurgentes hostes, pro-
c.52. tulit gladium, & amputauit auriculam serui sacerdotum. Tunc
Dominus iussit Petro, vt reconderet gladium in thecam suam. O-
mnis enim, inquit, qui accipit gladium, gladio peribit. Vt quid pa-
rari iussit, qui prohibuit percutere: reum etiam mortis designans
eum, qui percussit gladio, cùm non vtique iniustè videatur Apo-
stolus percussisse? Quantum enim pertinet ad Petrum, percussit
eum quem contra se armarum videbat. Resistere enim debuit in-
gratis seruis, & ad Dominum necandum armatis. Si singula mem-
bra inspicias cautè, cuius vis patefieri rationem, inuenies & alia
quæ requiries his dictis. Quid enim opus erat, vt hic qui spiritali
fretus erat virtute, gladios iuberet parari carnales: & qui prius ius-
sit, in via nec peram ferri, nec pecuniam, nec virgam, nunc iuberet
haberi, quæ prius prohibuit? Incipiamus ergo cur gladios iusserit
parari, & occidi prohibuerit, explanare. Non solùm enim inimico-
rum, verumetiam ipsorum discipulorum suorum causa, ad super-
uenturum bellū arma procurari præcepit. Noua enim & mirabilis
res futura erat, vt is qui noua & inaudita signa faciebat, sic subi-
tò humiliaretur, vt & verberibus subijceretur & morti. Ne ergo
velut impræcius hæc pati videretur, & à quo fortè virtus recessis-
set, hæc omnia sic prædixit, vt non dubitaret de his, sed præscius
contra hæc se pararet: & quia voluntate humiliatus est, non resi-
stere acrius inimicis iuberet: intantum seipsum esse qui fuerat o-
stendens, vt iam detentus, aurem, quæ abscisa fuerat, restitueret,
vt quod gladio operante deciderat, redderet: non quasi carnalis vti-
que medicus, sed quasi corporum conditor opus suum truncatum
resinxit. Nec enim possunt medici abscisa corporis membra repa-
rare. Vt autem Dei virtus in illo non diminuta, sed ita vt fuerat in-
esse videretur, & illud firmaret quod dixerat, Potestatem habeo *Ioan. 10d.*
ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi *18.*
eam: hac ergo causa gladios parari, non tamen occidi iussit. Nunc
illud ostendere superest, quare contuens factum apostoli Petri, eum
qui gladio vsus fuerit, gladio dixit perire, cùm non iniustè peruis- *Matth.26.d*
fisse videatur? Nam sicut significatur in Luca, ipso Domino per- *5.*
mittente percussit, & sic prohibitus hæc audiuit. Ideo etenim per- *Luce 22.c.*
missum est, vt & vindicare se posse videretur, sed nolle: & vt virtus *50.*
ostenderetur in eo manere, in quo fuerat, vt in vtroque vindicare
se posse non ambigeretur: inimici verò pro certo haberent datam
sibi ab eo potestatem, vt hoc facerent. Non enim victus apparebat,
sed tradens se voluntati eorum. Quare ergo sententia data est, vt
qui gladium accipit, gladio pereat: nisi quod nulli licet, excepto iu-
dice, quenquam gladio occidere? Apostolo autem Petro vsque ad
hoc permissum est, vt dolorem faceret, non quod occideret. Ob
hoc enim audiuit, ne iterum percuteret. Didicit præterea, quia
Christianis iam factis occidere non licet. In misericordia enim po-
sitis, lege iuris mundo credidit vti non licet asperè. Illud autē quod *Matth 10a.*
ante euntibus in via discipulis mandasse videtur, vt nihil tollerēt *10.*
in via, pacis est causa, & gratia virtutum, & affabilitas doctrinæ.
Quid enim opus erat tollere aliquid in via, quibus signorum cau-
sa omnia offerenda erant? At vbi tempus, quo se pati permisit, ad-
uenit, propter quod rixa magis quàm bellum imminebat, armatos
iubet esse discipulos: non vt repugnaret qui pati volebat; sed, vt di-
xi, vt præscium se huius rei, & in potestate habere passionem suam
ostenderet: humiliaret autem se humanæ saluris causa, quod suo
loco dicetur. QVOMODO prophetia quadret cum QVAEST.
Euangelio, de obscuratione Solis & quibusdam aliis. Cùm in CV.
primo aduentu Domini prædictum sit, quia contenebraretur Sol *Luce 21.d.25*
in passione eius, eadem hora qua factum probatur, id est, meridie.
Sic enim scriptum est in Amos propheta, Et erit in illa die, dicit *Amos 8. c.9.*
Dominus, occidet Sol in meridie, & contenebrescet super terram
dies lucis. Ille ergo die à sexta hora contenebratus est Sol vsque ad
horam nonam, & ita completa est prophetia supradicti Prophetæ.
Imago huius rei, quæ futura est in aduentu Domini secundo, in
passione Domini est ostensa: quia in fine, cùm cœperit Dominus
aduenire vt iudicet mundum, soluentur luminaria ab officio suo,
dicente Domino, In illis diebus Sol contenebrabitur, & Luna non *Matth14.d*
dabit lumen suum. Quod quidem & Iohel propheta non præter- *29.*
misit, vt cùm à multis significatur, sine dubio impleri credatur. Ita
enim dixit, Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, priusq- *Iohelis 2.c.*
quam veniat dies Domini magnus & manifestus. Hoc quantum *31.*
apparet, secundo aduentui magis congruit: tunc enim omnibus
sic apertè manifestabitur, dicente scriptura, Tunc videbit illum o- *Apoc.1.b.7.*
mnis oculus, & plangent se super illum omnes tribus terræ, & qui
illum crucifixerunt. Itaque si in vtroque aduentu hoc continetur,
quia Sol contenebrabitur illis diebus, qui dies ille, quo ampliari
Solem & Lunam cecinit Scriptura? Ait enim inter cætera Esaias,
dicens: Eritque super omnem montem excelsum, & in omni loco *Esaiæ 30.f.*
excelso aqua perambulans in die illa, cùm perierint multi, & cùm *26.*
ciderint turres: & erit lumen Lunæ, & lumen Solis: & lux So-
lis erit septies tantum in die, cùm sanabit contritionem populi sui:
& cætera. Qui dies potest intelligi, quo promisit se Dominus sana-
re contritionem populi sui? Hunc opinor esse diem, quem pater
Ioannis Zacharias ostendit dicens, Benedictus Dominus Deus Is- *Luce 1.f.68*
rael, quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cor-
nu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, Sicut locutus est per os
sanctorum propheratum suorum, qui à seculo sunt. Et liberabit
nos de inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos, Ad
faciendam misericordiam cum patribus nostris. Et Simeon inter *Affatum.*
cætera. Hic positus est, inquit, in ruinam, & in resurrectionem *Luce 2.d.34*
multorum in Israel. Hæc ruina est Scribarum & Phariſæorum &
principum Iudæorum, quos propheta significauit per turres. His
ergo per incredulitatem ruentibus, alij surrexerunt credendo qui
prius videbantur infirmi, & ægri per negligentiam. Vnde Saluator
in iudicio, ait, ego veni in hunc mundum, vt qui non vident, vi- *Ioan.9.f.39.*
deant: & qui vident, cæci fiant: vt qui per legis culturam & peri-
tiam lumina videntur, per incredulitatem cæcarentur: cæci verò,
id est, imperiti vel publicani viderent, dum crederent. Quorum *Esaiæ 53.d.*
infirmitates propheta Saluatorem portaturum prædixit. Itaque *11.*
hoc tempore Saluatoris factum est, sicut legitur in Euangelio, quia
ipse infirmitates nostras accepit, & vulnera nostra curauit. Quæ
quidem omnia in passione Saluatoris consummata & adimpleta
sunt: sic enim salus humani generis, tam apud superos quàm a-
pud inferos & redempta est & firmata, quia prophetia Zachariæ
supradi-

supradicti vtrunque comprehendit. Et hic enim apud superos li- A
berati sunt à contritione inimicorum interuentu misericordiæ: &
illic apud inferos, cum erepti sunt de tartaro. Cuncti enim qui
Luce 1.g.70 sperauerunt in promissum Christum, expectabant aduentum eius,
vt deuicta morte liberarentur de inferno. Vnde dixit, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris. Si quis autem salutem hanc & in secundo aduentu contineri intelligat, in vtroque tamen aduentu, maximè in secundo, Sol conuertetur in tenebras, & Luna non dabit fulgorem suum, quomodo ergo augebit Solem & Lunam die, quo visitabit Dominus populum suum, aduertemus, quando vtroque in tempore, quo cœpta liberatio populi & adimpleta est, Solem & Lunam non minui, sed contenebrari legamus: nisi planè Solem & Lunam sanctis comparatos intelligamus: sicut in alio loco legimus sanctos luminaribus adæquatos, & Paulo apostolo prædicante, quia inter hos homines sanctis & in hoc mundo velut luminaria videantur. Et in Euange-
Matth.13.f. gelio, Tunc iusti, inquit, fulgebunt sicut Sol. Dominus enim o-
43. pera iusta lumen appellat. Sic enim ait, Luceat lumen vestrum
Matth. 5.b. coram hominibus, vt videntes opera vestra bona, magnificent pa-
16. trem vestrum qui est in cælis. Hi ergo, qui omnibus suis relictis, Dominum sequuntur iustitiæ & sanctitatis causa, Soli & Lunæ
Luce 18. c. comparantur septies honorati, sicut dicit Dominus, Nemo est qui
29. relinquat domum, aut vxorem, aut filios, aut agros, qui non re- B
cipiet septies tantum in hoc seculo. Qui ergo ad præsens septies honoratur, potest intelligi, quia etiam in futuro septem partibus clariores cæteris futuri crediantur, vt resurrectio eorum soli comparetur ac lunæ, cæterorum verò sicut stellæ sint. Claritas ergo sanctorum, quæ hic septies honoratur, in resurrectione aliud septies consequitur, vt qui hic claritatem lunæ habet, in futuro Solis accipiat claritatem: & qui hic soli comparatur, septies tantum futurus creditur accipere. Propheta ergo Esaias solis & lunæ cōparatione sanctorum merita augeri prædixit: nec immeritò: si-
1.Ioan.3.a. quim ipse Dominus sol iustitiæ dictus est, sancti autem similes ei
2. erunt, Ioanne apostolo dicente, Cùm enim apparuerit, inquit, similes ei erimus: conuenienter sanctos in sole esse significatos, septem tamen partibus maiorem solem quàm lunam propheta supradictus ostendit. Quando enim lunam sicut lumen solis futuram ostendit, solem autem septies tantum, ad modum vtique solis septies lunam augeri significat, vt talis sit tunc luna, qualis nunc est sol: quamuis sanctorum ratio hic vertatur, sub hac tamen causa luminarium ex parte prodidit quantitatem, vt post erementum solis & lunæ tantum iterum maior sit, quantum est sol: & quantum in præsenti distat sanctus à sancto, tantum distet in futuro post remunerationem. QVOMODO intelligenda sunt QVAEST. CVI. *De libro Geneſi. Gen.1.a.1.* quæ habentur in Genesi, præcipuè de opere sex dierum, In princi- C
pio fecit Deus cælum & terram? Si cælum in principio fecit, & terram. Cælum autem firmamentum est, sicut in subiectis appa-
ret: non est verum, quia prior lux facta est, & sic firmamentum: aliud enim cælum significare non poterat, quia fabricatum mundi describit, Deo operante perfectam. Propterea enim, quod diuersis opinionibus homines fallebantur in causa mundi, Moyses Deo se inspirante ostendit quæ esset ratio mundi. Quibusdam enim videbatur initium non habere, aliis initium quidem habere, sed ab angelis quibusdam fabricatum esse. Nonnullis verò factus similiter, sed à spiritu quodam, qui est & Deus potestatis aduersæ. Pauci autem de origine veritatis traducem sequentes, Deum opificem eius asserebant. Horum ergo causa diuersitatis, qui falsa opinione trahebantur, coactus est Moyses quæ esset causa huius vera ostendere, ne filij Israel erepti de potestate Ægyptiorum, à falsa tamen intelligentia eorum liberati non essent. Ipsi enim inter cæteros ma-
Exodi 2.d.2. gis erroris studium sequebantur: hi enim antiquitus præ cæteris
Act.7.c.20. vanæ philosophiæ operam dabant. Denique Moyses per id, quod à filia Pharaonis adoptatus videbatur, erudiens est omni sapientia Ægyptiorum. Quid est ergo quod dicit, In principio fecit Deus cælum & terram? si enim firmamentum significat secundum quod suprà ostendimus, videamus quid dicat. Arbitramur, quia Moyses vt omnem errorem inferioris creaturæ auferret, & impensarum facti mundi in principio substantias ipsas, ex quibus mundus con- D
stat, factas esse significauit: quia si hoc tacuisset, æternæ fortè putarentur esse substantiæ Deo iugabiles æstimatæ: vt qui huius rei testimonium recipit, ambigere non possit factum esse mundum, quando substantias, quæ ad impensas mundi profecerunt, initio subiectas fatetur. Igitur in principio fecit Deus cælum & terram, id est, supernam & infernam substantiam. Superna est, qua constat cælum: inferna autem concretio est quædam feculenta, quæ profecit inaridam, quæ dicitur terra, & tenebras. Vnde dicit in Esaia
Iſaiæ 45. d. propheta, Ego Deus, qui feci lucem, & creaui tenebras. His ergo
7. creatis, fecit simul substantiam: hoc est, aquam, tenebras, & terram ante tempora: tempora enim sub firmamento sunt. Firmamentum enim, sicut quibusdam videtur, glacies est aquarum. Et ideo firmamentum dicitur, quia concretis diuinitùs aquis firmatum est, quod ab occulendo vel celando appellatum est cælum. Itaque propterea quod aqua maius sit elementum; prior est significata: & quia pars eius profecit in cameram mundi. Terra autem pauimentum. Quæ quidem & Dauid à Spiritu sancto creata fatetur. Ait e-
Pſal.148.d. nim, Et aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Quia
4. ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Post hæc

ergo elementa ante compaginationem mundi fecit Deus lucem, A
vt opera eius in lucem procederent, quæ lux modo disposito, cursum diei expleuit. Facta est nox iuxta diei modum, quæ similiter impleto modo sparij, illuminata est aduentu luminis matutini: & sic impletus est primus dies, cùm cœpit secundus: nox enim diei deputata est, vt simul dicantur vnus dies: propterea enim, quòd subiectæ sunt tenebræ lumini, autoritate carent, nec possunt numerum facere. Triginta etenim dies vna luna appellantur, cùm septem habeant noctes. Itaque lucis ministerium, quo spatium consumit sibi decretum, dies nuncupatur. Tenebrarum autem substantia antequam illuminetur, nox appellatur. Spatium autem illud, quod inter occasum & ortum est, nox est: non enim tenebræ faciunt noctem, sicut & lux diem, quia tenebræ manent in sua natura. Lucis autem accessus facit diem, & discessus noctem: non immeritò ergo substantia est nox diei. Luce ergo facta, & cursu duodecim horarum impleto, totidemque & noctis spatio peracto, æquinoctium fuit in primo die: & exinde cœpit dies increscere super noctem tribus scilicet mensibus, qui sunt tempus Veris: ex eo deinde augmento suo minuitur dies aliis mensibus tribus, qui sunt tempus æstatis. Et iterum fit æquinoctium, ita vt ex eo nox increscat supra diem aliis mensibus tribus, qui sunt tempus autumni. Et incipit iterum nox de magnitudine sua, qua superegreditur diem, minorari vsque ad finem quarti temporis, quod est hyems: & fit æquinoctium primi temporis, quando Deus mundum creauit, qui dies intelligitur esse vndecima calendas Aprilis, quando primus dies Paschæ est, id est, primus dies primi mensis. In lege *Quo die creauit Deus mundum.* enim mandatum est, vt vndecima die primi mensis vespere præpararent se ad Pascha faciendum quartadecima mensis die, id est, *Leuit.23.a.5* ab vndecimo. Iam enim vesper decimi diei in vndecimum lucet, vt ab vndecimo calendas Aprilis initium esset primi mensis. In principio etenim facta luna fuit quartadecima, quia omnia plena sunt facta: adde triduum à decimo vespere, & hi sunt tres dies ante luminaria quæ fuerunt, vt vndecimo calendas Aprilis factus sit mundus: quia numerus lunæ ab vndecimo venit ad tertiumdecimum, cui Paschæ primus mensis integer est attributus, vt in Paschа die solenni neque extra vndecimum cal. April. sit, neque extra lunam quartamdecimam, quia vndecima mundus factus est, quartadecima autem luna maiori lumine clarior factus est. Inter principium ergo & claritatem, quia illuminatus est mundus, Saluator noster & passus est & resurrexit: quia quartadecima luna passus est, primo die resurrexit: qui ideo Dominicus dicitur, quia ipsum Dominus fecit, qui multiplicatos menses fecit, & tempora, & annos. Vt autem vno atque eodem modo minimè celebretur, cursus facit lunæ in decrementis & cremenois. Terra autem erat inuisibilis & incomposita. Manifestum est, quia terra, postquam facta est, inuisibilis erat & incomposita: tegebatur enim aquis, ideo erat inuisibilis: incomposita autem ideo, quia cùm esset fluxa, non erat apta ad culturam. Et tenebræ erant super abyssum. Tenebras dicit fuisse super abyssum: id est, super immensam ex omni parte aquam. Et spiritus Dei superferebatur super aquam. Hanc aquam *Gen.1.d.2.* quasi summitatem significat, super quam spiritus Dei quia superferebatur, ostendit, vt tenebras super infinitam profunditatem fuisse significet. Spiritum autem Dei super aquas, quia vbi spiritus Dei erat, obscuritas non erat: quantum enim poterat, illuminabat aquam. Abyssum autem, id est, immensam profunditatem illuminare non poterat: hoc est, superiores aquas illuminabat, & subter erant tenebræ, & super abyssum. Ideirco autem hunc Dei spiritum dicit, non quia sanctum hunc intelligi vult spiritum, sed eum super creaturam hylicam spiritaliter vult intelligi: totum autem Dei esse significans, Dei hunc, qui super aquas ferebatur, spiritum vocat, vt prauam asseuerationem conuellat, qua quidam vtuntur, dicentes aliquid esse quod non sit Dei: nam nec ordinis, nec rationis est, vt super aquas Spiritus sanctus fuisse dicatur, quia super omnem creaturam est. Quod enim de Deo est, super omnes potestates & principatus, & similiter super omnes potentias spiritales est. Non moueat autem mentem alicuius, quia Dei spiritus dicitur, cùm constat omnia Dei esse. Ait enim Deus inter cætera *Gen.6.a.3.* facturus diluuium, Non permanebit spiritus meus in hominibus *Exech.37.d.* istis, quia sunt caro. Et in Ezechiele inter alia, Hæc dicit Domi- nus ossibus istis, Extendam super vos cutem, & dabo spiritū meum *5.* in vos, & viuetis. Nunquid hæc ad officium Spiritus sancti pertinent, & non ad animam? Spiritus ergo hic Dei est quidem, sicut cætera, hylicarum tamen moderatus est substantiarum: ipsius enim ordo est his præesse. Luce ergo facta, & cursu diei moderato, & peracto secundo die, fecit firmamentum, id est, cælum, vt lux in terra firmamenti moderaretur diem, vt esset quasi lucerna in domo. Hoc inquam firmamentum factum est ex supradicta aquæ substantia. Nunc enim compaginatur in specie mundus, vt de confusione rerum discretis substantiis, singulæ partes aptarentur quæ ad membra mundi proficerent. Substantiæ enim quas primū factas esse diximus, impensæ sunt mundo. Et ideo mundus dicitur: quia res ab inuicem separatæ quæ erant confusæ, & in speciem productæ, mundum fecerunt vocari, cuius in fabricam profecerunt. Firmamentum ergo, id est, cælum factum est in medio aquarum. vt diuideret inter aquam, quæ erat supra firmamentum, & inter aquam, quæ erat sub firmamento: vt Dei virtute in medio aquarum consisteret firmamentum, sub se, & intra se, & supra se, &

circa se habens aquam: vt esset conclaum de foris, & intra muni- A
tum, ne aquæ siue interiores siue exteriores penetrarent concauum eius, vt esset quasi domus munita atque firmata, vt securi essent habitantes in ea. Tertio die iussit congregari aquam, quæ erat sub cælo, hoc est, intra capacitatem firmamenti, in congregationem vnam, vt appareret arida, quæ est terra, & factum est sic. Exhausta enim latitudine terræ factum esse velut alueum, in quo demergeretur omnis aqua, quæ erat intra firmamentum, & apparuit arida. Recedente enim aqua, necesse erat terram apparere visibilem, quæ prius erat inuisibilis. Tunc arida appellata est terra, & congregationes aquarum maria. Et iussit producere terram herbam pabuli, & ligna fructifera ad semen super terram. Quarto item die iussit Deus fieri luminaria in firmamento cæli, vt luceant super terram: luminare maius, in inchoationem diei: & luminare minus, in inchoationem noctis, & stellas. Hæc ad conceptum & nativitatem & ad nutrimenta pertinent eorum, quæ signnntur in mundo, & ad signa temporum certis curriculis necessaria, nec non & ad ornatum totius mundi. Sicut enim ad ornamentum domus pertinet, si camera eius habeat auro distincta laquearia, ita & mundo ornatum prestant stellæ diuersa luce fulgentes. Luci itaque quæ facta est, prior est additus splendor solis, ita vt connexa sint hæc & indiuidua. Nocti autem, quæ erat tenebrosa, datum est luminare: & quia quartadecima fuit luna, quando facta est, Sit, ait, luminare minus, in inchoationem noctis: facta etenim, tota nocte lux. A parte ergo ad totum dictum est, ad inchoationem noctis: quia non semper vespere lucet. Luminare autem maius, quod solem dicimus, manet in initio diei, quia simul cum luce priore concretus est. Tribus ergo diebus sine luminaribus his fuit mundus: non enim erant adhuc quibus proficerent officia eorum. Ac vbi autem produxit terra herbam pabuli, & ligna fructifera, necessaria fuerunt quæ enutrirent vel coseruarent quæ erant producta. Quia ergo generatio omnis horum interuentu perficitur, non oportuit prius hæc fieri eorum effactu quæ producta de terra sunt, ne per hoc orta putarentur: sed illa antè facere, vt sic hæc sine his facta esse non ambigantur. Quinta deinde die, aquas iussit producere reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli, & factum est sic. Et inter cætera, Et
Gen.1.c.22. & d.28. vidit, inquit, Deus quia bona sunt, & dixit, Crescite & multiplicamini. Ideo autem adiecit, Et vidit Deus quia bona sunt, quia à quibusdam dicuntur mala esse, vt vel sic erubescant. Quando enim Deo & conditori suo placent, nulli vtique debent displicere. Nam solent dicere stulti, Ideo, inquiunt, vidit, & placuerunt ei, quia antè nesciebat. O beneres, quomodo nescisti? Quicquid voluit, produ-
ctum est. An quis vult quod nescit? Et qui potest facere, potest dici, quia nescit quod faciat? Et quod amplius est, non ipse fecit, sed C
iussit vt fierent: & qui iussit, non est huiusmodi virtutis vt faceret? Sed quia huic omnia possibilia sunt, iubeute hoc quæ non poterat, cœpit esse, vt ad huius laudem proficeret. Duplex ergo virtus est, vt in sensibilem iuberet sensibilia producere. Sexto verò die præcepit, vt produceret terra animam viuentem, quadrupedia, & bestias terræ, & factum est sic, & producta sunt. Et vidit Deus, quia bona sunt, & valde bona, quia omnia necessaria sunt. Supradicta ergo die
Gen.1.c.16. dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat, inquit, potestatem super omnia quæ facta sunt super terram. Primùm quidem fecit Deus substantias, ex quibus mundum compaginaret: quo compacto, & omnibus ornatibus decorato, & necessariis honestato, post hoc hominem fecit, qui frueretur eo, & omnibus quæ in illo sunt. Nam cùm omnia super terram ex aquis & terra produci iussisset, hominem tamen vt faceret, limum terræ manibus apprehendisse describitur, vt multum differre hominem ab his quæ fecerat edoceret. Ad honorem enim hominis pertinere vult, quando eum Dei manibus factum describit, & factum ad imaginem & similitudinem Dei, id est, patris & filij. Quid sit autem ad imaginem & similitudinem Dei, quamuis alibi dixerimus, hic tamen locus & causa postulat vt iterum dicamus. Patris enim ad filium verba sunt dicentis, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quanquam in opere vtriusq; intelligatur persona, dicentis & obaudientis. Hæc ergo imago Dei D
est in homine, vt vnus factus sit quasi Dominus, ex quo cæteri orientur, habens imperium Dei quasi vicarius eius, quia omnis rex Dei habet imaginem. Ideoque mulier non est facta ad Dei imaginem. Sic etenim dicit, Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei
1.Cor.11.b. 7. fecit eum. Hinc est vnde Apostolus, Vir quidem, ait, non debet velare caput suum, quia imago & gloria Dei est: mulier autem ideo velat, quia non est gloria aut imago Dei. Similitudo autē Dei hæc est in homine, vt sicut ex patre filius, sic ex homine mulier. In hoc planè dispar, quia hæc facta, ille verò natus est. Quibusdā tamen videtur omnia simul Deum fecisse. Si enim verbo, inquiunt, fecit, quare non omnia simul fecisse dicatur? Nam hic hominum mos est, vt per partes fecisse dicatur. Ad potentiam ergo Dei magis facere videtur, si vno die omnia ab eo facta dicantur. Porrò autem magnam prouidentiam in hoc opere & ordine conruemur. Nam potuit vtique simul facere cuncta, sed ratio multiformis prohibuit, & sepositis his omnibus, Scripturæ diuinæ fides adhibenda est, quæ dicit, Quia in sex, inquit, diebus fecit Dominus Deus tuus cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Primo enim in loco sic debuerunt fieri, vt sentirent ac scirent quia facta sunt: quādo enim non se omnia simul viderunt, sed vnum hodie, eras alterum, cognouerunt initio se contineri, & nullo modo posse æternitatem suspicari, vbi se partibus inuicem recognoscunt. Nam si omnia simul extitissent, non esset eis sensus infirmitatis, sed putarent se nō cœpisse. Quæ enim verbo Dei subitò simul exirent, non se fieri sentiunt, nisi aliud ante se, aliud post se videndo. Et ne forte illud quod primum factum est putet se infectum, maiora post se facta cernendo, hoc credit de se quod vidit in altero potiore. Deniq; lumen quod dies appellatur, ante se habet cælum & terram: id est, aquam & aridam. Cùm autem ipsa aqua & arida & tenebræ confusa facta, æternitatem sibi vendicare non poterant, quia nihil horum statum & proprietatem sibi ausum est vendicare. Sol iterum & luna cùm sint clarissima, ante se habent multa. Ita ergo factum est, vt potiora posteriora, anteriora autem inferiora cum se vident, nihil horum sibi vendicet æternitatem. Præterea quæ sex diebus opus consummatum, totius mundi ætatem in se continet, vt sex dierum opera, sex milium annorum habeant figuram: quia quod vnoquoque seculo futurum erat, sex dierum per ordinem operibus continetur: vtpote quia prioribus sextis tanta cognitio Dei in terris non erat futura, sine splendore anteriores dies videntur. Vtautem ante hominem pecora fierent, quia veteres nostri inculti & agrestes pecorum more victuri erant: sexto autem die homo fieret, hæc res fecit, quia in sexto millenario annorum aduentus Christi B
hominem fecit, ne morti esset obnoxius. Vt autem imago Dei esset homo, quia dono Dei coimaginati haberet filio Dei, dicente Ioan-
1.Ioan.3.d. 2. ne apostolo: Scimus autem, inquit, quia cùm apparuerit, similes ei
Rom.8.f.29. erimus. Et vas electionis: coimaginati, ait, filio Dei. Arbor autem vitæ quæ posita est in paradiso, imago fuit futuræ gratiæ Dei, quæ est corpus Dominj, quod qui edit, viuet in æternum. Nam arbor scientiæ boni & mali significat quòd lex data est per Moysen, quæ cum cognitum fecisset peccatum quod prius latebat, dedit scientiam boni & mali. Ostendit enim quid esset bonum, quidve malum. Illud verò, quod septimo die requieuit ab operibus suis, hoc significat, quia impleto sexto millenario annorum, in septimo millenario requiescet, cessante iam mundo ab omni opere seculari. Hæc diximus pauca de multis, vt viam panderemus intelligēdi secundum ea quæ suprà ostendimus. De ordine diei & no-
QVÆST. CVII. Gen.1.d.1. ctis, vera sit prior. Quantum ad mundi rationem pertinet, tenebras antè legimus quàm lucem. Ea enim quæ ad mundi fabricam profecerunt, quæque simul facta videntur, lumine priuata fuisse considerantur, id est, aqua, terra, tenebræ: ex quibus compaginatus
Sap.11.c.18. est mundus, sicut continetur in sapientia quæ dicitur Salomonis, ex materia inuisa, hoc est, tenebrosa. Et tenebras enim & aquam factam sacra volumina ipsius Domini voce testātur per Esaiam prophetam, Ego, inquit, Deus feci lucem, & creaui tenebras. Similiter
Esaiæ 45.d. 7. & per Dauid, & aquas factas, & terram firmatam super aquas Spi-
Psal.32.b.9. Iosue.1.d.1. Coloss.1.b.6 ritus sanctus ostendit. Quod conuenit & Euangelicæ autoritati & Apostolicæ traditioni, in quibus omnia facta leguntur: & vt nihil exciperet, siue quæ in cælis sunt, ait, siue quæ in terris. In hac ergo parte, quæ ad terras pertinet, antè tenebras legimus quàm lucem: hoc autem est quantum ad ordinem lectionis pertinet, non quantum ad dignitatem: nam vtique multo melior lux quàm tenebræ: in mundi tamen ratione lux accepit nomen vt appelleretur dies, & tenebræ nox: sed hac scilicet ratione, quia dum illuminantur tenebræ, & præterit lux, illud tempus, quandiu redeat lux, dicitur nox: & illud tempus quo illuminantur tenebræ, appellatur dies. Nox ergo cùm dicitur, speratur futurus dies: & cùm dies dicitur, speratur futura nox. Cùm verò officia hæc cessauerint, transeunte mundo, tenebræ tantum dicentur, & lumen. Non enim poterit dici nox, cùm perpetuò sint tenebræ: neque dies, cùm occidere cessauerit lumen. Vbi æternitas est, cessant hæc nomina, quia cum mundo cœperunt. Denique antequam lux fieret, quæ appellata est dies, non nox legitur fuisse, sed tenebræ: quæ postquam illuminatæ sunt, & præteriit lux, vesperæ appellatæ sunt & nox. Igitur quantum apparet, subiecta est nox diei. Non enim quia antè tenebræ leguntur quàm lux, idcirco anteponendæ debent videri: quia & cælum ante solem est, & tamen claritate maior est sol: & terra ante hominem & pecora, & cætera animantia, & tamen subiecta sunt homini, non ergo idcirco nox præferri debet diei: quia antè leguntur & tenebræ, cùm appareat & dignitate lumen tenebris, & tempore diem nocti anteponi. Sicut enim suprà ostensum est, cùm
Gen.1.d.5. essent tenebræ, facta est lux. Et appellauit Deus lucem diem, & tenebras appellauit noctem: & factum est vespere & mane dies vnus. Nam nisi dies fuisset, nec nox esse: tenebræ enim erant, quæ cùm illuminatæ sunt, & præteriit dies cursu suo peracto, factus est vesper. Et cùm post vesperum illuxisset, factus est dies primus, nocte transacta, vt diem sequeretur nox. Hoc & dignum est, & ratione commendatum, vt inferior natura per omnia subiecta sit potiori. Quomodo ergo nox ante diem dicitur, cuius nomen post diem legis? Non enim appellata fuisset nox, neque vesper, nisi facta lux diem egisset: quo transacto, factus est vesper, qui est nox: dies vtique factus est vesper, vt scias noctem partem esse diei. Tunc enim consummatur dies, cùm transit & nox: denique sic dicimus, annus dies habet trecentos sexagintaquinque, non vtique sine noctibus: cùm enim dies dicimus, ibidem computamus & noctes. Sub autoritate enim diei significamus & noctem: nam & si nox præiret die, sub vocabulo noctis computaretur & dies: quis etenim

hominum

hominum dicat, post quinque noctes videbo te, & non post quin- A
que dies? Nec legisse nos meminimus alicubi noctem ante diem
Exodi 24.d. 16. significatam. Nam fuit, inquit, Moyses in monte quadraginta
Psal.120.d. 6. diebus & quadraginta noctibus. Et in Psalmo, Sol, inquit, non
Gen.1.b.5. vret te per diem, neque luna per noctem. Et vt de ipsis primordiis demus exemplum: Fiant, inquit, luminaria in firmamento cæli, & luceant super terram: luminare maius, in inchoationem diei: & luminare minus, in inchoationem noctis: sed luna non potest præponi soli, sicut nec nox diei: sed sicut luna sub sole est, ita nox sub die. Et in Euangelio habemus sub auctoritate & numero dierum significatas & noctes. Ait inter cætera Domi-
Luce 9.d.27 nus, Sunt hic quidam circunstantium, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis in regno suo. Et subiecit, Factum est post dies octo, &c. Nunquid non in hoc numero conti-
Ioan.1.d.28. nentur & noctes? Et alio loco, Hæc, inquit, in Bethania gesta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Postera die vidit Iesum venientem: Nunquid dixit, Postera nocte? Iterum sequitur, Sequenti die voluit proficisci in Galilæam. Et in subiectis, Et
Ioan.2.a.1. die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ. Ecce vbiq; dies in autoritate probatur, noctem habens subiectam. Si enim noctis nomine contineretur, præiret nox diem: nam quia Romani regnum habent, Hispani & Galli & Aphri, & cæteri subiecti eis, sub eorum nomine Romani vocantur: ita & nox, quia subiecta est diei, B
sub eius nomine continetur. Sed inde quidam falluntur, quia Iudæi in sabbatum vespere iubentur intrare, non considerantes cur ita mandatum sit. Nam vtique pridie necesse habent emere escas & præparare in sabbatum, & lorum ire. Nunquid possunt hæc nocte facere, vt orto die intrarent in sabbatum? Dominus certè vespere resurrexit, & diei deputatur. In die enim resurrectio celebratur, qui dies Dominicus appellatur. Sic enim legis, Hæc dies quam fecit Dominus: non tamen nox Dominica, quia principatum dies habet. Siue enim præterito die siue futuro, sem-
1.Thess.5.a. 5. per nox subiecta est, quia & ordine inferior est & natura: dicente Apostolo, Filij diei estis & luminis, non noctis, neque tenebrarum. Et si de consulibus conijciamus, videbimus illum primum nominari qui primo eligitur. Denique soler dici, cum illo quis erit consul? Si ergo & nox ante diem esset, prior nominaretur. Nam vsqueadeo à die incipit numerus, vt puta si dicamus, eras vi. calend. est, à mane vsque est vsque dum veniatur ad aliud mane, vt transacto die & nocte computetur. Nam & luna vtique in initio mane facta est quartadecima: facta enim luce debuit tota nocte, & in aliud mane cœpit quintadecima. Quid ergo ambigitur, vt non à die principia teneantur? Propter quorundam contentiones de re manifesta coacti sumus latius loqui, cùm ipsa se lectio explanet, in qua dies ante noctem aperta ratio- C
ne significatur. Hæc omnia suprà memorata secundum mundi originem diximus. Verùm si altius loqui velimus, intellectum nostrum spiritali erigentes vigore, incongruum deprehendimus tenebras ante lucem creatas asserere. Si enim lux cælestis naturæ est, & tenebræ terrenæ, ineptum vtique est post tenebras lucem factam putare, quia Moyses lucem quidem factam, sed in qua nunc mundus est parte, non quia tunc creata est dicit, quia omnia spiritalia antè creata sunt quàm carnalia, vt lux quæ in supernis erat fieret in subiectis, vt lampas in domo. Qua autem ratione ante lucem tenebræ dicuntur, cùm semper post lucem videantur? Denique cælestia & spiritalia lumen natura esse creduntur, terrena & carnalia tenebræ, vt tenebrarum nulla potentia luminis subsistere videatur, quia omne primum summitatis est. Nam si requiramus, in ipso sole tenebras deprehendimus. Quando enim iuxta illum fueris, tam clarissimus videtur vt prospici non possit. Si verò interuallo, clarissimus quidem, sed vt possit aspici. Si autem longè, minus clarus, quanto longius tanto minus clarus. Vnde defectus quidam apparet qui tenebras nunciat, & ita peruenitur, vt tenebræ ex lumine ortum capere videantur. Itaque qui fecit lucem, hoc modo creauit & tenebras, quomodo faciens aquam simul creauit & terram, vt sicut firmum aquæ terra est, ita tenebræ defectus luminis. Deus autem solus est qui defectum non patitur, D
qui cùm vbique sit, imò omnia intra se habeat, tam præclarus est vt à nullo videatur, nisi se voluerit temperare. Denique Saluator cùm esset in corpore, & non esset clausus, minimè videbatur, nisi
Matth.17.d. 1. voluisset. Nam vtique quod in monte transfiguratus est, & in claritate magna apparuit, hoc veluti latebat in corpore, quod cùm
Ioan.20.e. 19. voluit, manifestauit. Quomodo ergo latebat, qui clausus non erat? Nam si cum corpore clausis ostiis intrauit ad discipulos quemadmodum diuinitas eius non omnia penetrat? Hoc est, claudi non potest, quia defectum non patitur. Cùm ergo nusquam desit
Act.17.f.28. Deus, illic tamen dicitur esse vbi apparet & vult videri. Cùm ergo omnia in Deo sint, quia excedit cuncta, dicente Apostolo: In ipso enim viuimus, mouemur & sumus: ipse tamen in nullo est nisi
QVÆST. CVIII. in quo voluerit. Mysterio enim quodam in omnibus est, & prouidentia quadam in quo vult, apparet. De lingua Hebraica vnde nomen accepit, an ab Heber, an ab Abraham? Omne quod à Deo est, rationabile est, & vnicuique rei exordium causa dat quæ sit origo ipsius, vt non absurdè nominari aut subsistere videatur, sed vt nuncupationem ostenderet, quæ caput intelligitur esse ipsius nominis. Igitur ratio hominis est, qua constat. Constat autem ex quatuor elementis, scilicet terra, aere, aqua & igne:

Deo autore duntaxat quintus est animus quasi auriga, vt concre- A
tum & figuratum corpus agat, & quasi imperator ipsius. Et ab humo initium sumpsimus, & eius nomine nuncupamur. Homines enim vocamur propter humum, vnde pater noster forinsecus originem habet. Igitur causa & ratio facit, vt ex nomine alicuius cæteri subsistentes sub eodem nomine appellentur, ipsum significantes in se. Quamobrem videamus si congruit, sicut quidam putant, ex Heber dictos Hebræos: videtur enim quantum ad nomen pertinet, inde huius nominis origo descendere: anterior est etenim Heber quàm Abraham. Quod si esset verum, deberent hi, qui de tribu Heber sunt, post ipsum eodem nomine nuncupari: ab Heber enim septima generatione natus est Abraham. Si ergo super
Gen.11.c.16 & 26. Abraham, vel ipse Abraham Hebræus dictus est, sine dubio He-
2. Retract. cap.10. bræi ab Heber nuncupantur: si autem non legitur super Abraham dictos Hebræos, sed post Abraham, non iam vtique ex Heber, sed ab Abraham dicuntur Hebræi: quippe cùm filij Abraham primo hoc nomine appellati nosceantur. In Genesi[a] enim Ioseph &
a Gen.43.g. 32. fratres eius Hebræi sunt appellati. Scientes enim Abraham[b] fuisse,
b Ibid.11.a. qui de Syria descendisset in Chanaan, & multiplicatus fuisset, fidei
4. causa omnibus copijs refertus, rex & Prophera[c] appellatus & pa-
c Ibid.17.a. 5. ter multarum gentium, qui cum[d] trecentis decem & octo viris ver-
d Ibi l.14.c. 14. naculis suis quinque reges confoderit: quia non in angulo hæc gesta & dicta sunt vt lauerent, eos qui ex semine eius erant, Hebræos nuncupauerunt. Ordinis ergo & meriti eius fuit Abraham, vt caput fieret his qui ex eo traducem habent. Dei enim iudicio princeps & origo positus est in terra Chanaan, vt ex eo geniti, alterius essent & professionis & conuersationis, quàm fuerat ipse priusquam descenderet in terra Chanaan. Innouatus enim ipse, nouum constituere populum in Dei deuotione. Hinc est vnde apostolus Paulus Hebræum se ex Hebræis fatetur: hoc enim dignitatis vi-
Philip.3.a.5. debatur esse cognomen. Testimonium enim & nobilitas generis erat, vt ex nomine eius cognominarentur, qui multis modis Deo placuerat, quisque eis erat origo. Abijciatur, si non conuenit ratio-ni: spernatur, si dispar est: conuellatur, si alienum est à meritis Abrahæ: & nos refellamur quasi adulatores eius. Quæ est hæc inimicitia aduersus Abraham: quæ æmulatio, qua ei obrectant inimici: & qui sunt hi, nisi qui filij eius dicuntur? Quid est in quo displicet Abraham, vt gloria hæc aliena ab eo putetur? Et quid est quod placeat in Heber, vt primitum illum habere dicatur? Cuius si conuersatio posset inquiri, inueniretur fortè idola coluisse sicut Thare & Nachor, & præter Nachor, quos constat non longè ab eo fuisse,
Iosue.24.a.2. sicut testatur Iesus Naue, qui idola coluerunt: aut certè qui ex diuerso sunt, ostendant qua ratione vendicandum est hoc Heber, ne fortè à nobis supprimatur meritum eius, sed nullum est, quia communes sunt nobis scripturæ, & quid vnicuique debeatur, in promptu est. Si enim ex solo nomine putant hoc debere defendi, infirmum & improbabile est. Tunc etenim rectè nomini eius vendicaretur, si causæ aliquæ testes existerent, quæ hoc confirmarent: possent enim aliqui eiusdem nominis rem sibi non suam vendicare. Ideoque hoc est verum, quod non solo nomine, sed & perspicua ratione firmatur: nam quoniam dignatione Dei factum est, vt in Abraham † viuificaretur genus humanum, & forma sie- † al. visitaret
ret salutaris hominibus, nulli est ambiguum, ideireo in ipso re- tur
paratum esse, quod fuerat amissum vitio fragilitatis humanæ. Hic enim imago quædam positus est, vt ad eius similitudinem genus hominum reuerteretur ad Deum, vt & Dei cultura, & semonem qui datus prius fuerat in vsum hominum, recuperaret hominibus: quia sicut in principio in Adam Dei fuit imago, vt cognitio eius esset in terris, ita post ruinas humani generis, & obliuionem veri Dei, in Abraham reformatum est, vt ab ipso fides in Deum cœpta, iterum germinaret in fructum. Vnde non est absurdum, vt ex nomine eius, plebs ab eo cœpta vocabulum sortiretur. Sed ne fortè propter nomen Heber scrupulum patiantur, quia magis cum Hebræis Heber sonat nomen, quia Hebræi dicuntur, non Abrahæi: recognoscant iterum quia Hebræi, non Heberæi dicuntur. Heber enim dictus est, non Hebrer aut Hebre. Si ergo hinc impugnandum putant, patiantur quod faciunt, & neuter nostrum habebit ex hac parte victoriam, nisi is, qui per ordinem reddita ratione ostendit verum esse quod asserit: qui enim in vna re par est, perdidisse dicendus est, si in altera inæqualis fuerit inuentus: nam propter sonum immutata est littera, vt Hebræi pro Hebraei dicerentur, quia melius sonat. Quoniam & ex Iuda non Iudæi dicuntur, sed Iudæi. Vbicunque enim absurdum visum est, immutata est littera, vt vox sonum compositum haberet, nam pro medio die meridie dicimus, & multa sunt alia. Igitur conuenit, vt est ostensum, vt nomine Abrahæ, tam lingua quàm populus nuncuparetur. Hæc ergo lingua est, quam dicimus primi-
Gen.11.b.8. tus datam Adæ & cæteris, quam propter præsumptionem turris ædificatæ credimus in multas dispersam & confusam, vt non iam hæc, sed multæ ex hac, immutatione habita quorundam dictorum, existerent: vt vnam haberent speciem, nec tamen deperiret, sed tota confusa esset cæteris linguis. Ita enim tunc actum est, ne se homines intelligerent, & maiora auderent. Tantæ ergo tunc linguæ intelliguntur extitisse, quanti & homines fuerunt, qui dispersi locis in quibus habitarunt, vnusquisque linguam suam instituit. Si autem ipsa esse minimè purabitur

quæ scripta est tunc vna fuisse, hæc supererat, vt de cæteris linguis collecta sit particulatim, & compagmata in speciem linguæ vnius qua vteretur Abraham, vt quia pater multarum gentium erat, ex multis linguis sermonem haberet compositum, & esset per omnia innouatus. Sed quia ij quos memorat liber Geneseos vnius
Gen.10.d.31 voeis & sermonis, ab Oriente migrasse leguntur, & inde iterum dispersi à Deo super faciem totius terræ, non vtique illic remansit, quin primitùs lingua data remaneret. Denique neque terram aliquam habet inter homines, vt cæteræ linguæ, neque gentem, exceptis Iudæis, quia primo homini data est in paradiso. Et postquam confusæ sunt linguæ, nusquam reperta hæc quæ nunc dicitur Hebræa. Si ergo nusquam habet locum vel gentem: Abraham autem natione Syrus erat, vnde hanc linguam Abrahæ vel cæteris semi-nis eius, nisi quia aut illa prima est, aut certè de multis aptata? Videmus enim aliquantas linguas nonnulla verba similia eius habere. Sed hoc non sic conuenit rationi quomodo illud, si prima ipsa esse dicatur: non enim ociosè hoc factum ratio probat. Ipsam enim linguam debuit Abraham habere quam habuit primus homo, vt Moyses veniens, & creaturam & hominem à Deo factum describens, hac voce vteretur qua Deus locutus est, & hominem appellauit Adam, & Adæ mulier vocata est Eua: vt hæc vox esset in libro Moysi, quæ fuerit & in iis quos describit, vt verè in omnibus reformatam doceret primam causam, & beneficium diuinum
QVÆST. CIX. De Melchisedech. in Abraham. DE Melchisedech, quomodo Abraham B
benedixerit, & quid de eo senserit Apostolus. De Melchisedech legimus in libro Geneseos. de Melchisedech etiam simili modo
Gen 14.d. 18. est & in epistola data ad Hebræos: quia obuiauit, inquit, Melchisedech sacerdos Dei summi Abrahæ reuertenti à cæde regum, &
Hebr.7.d.3. protulit panes & vinum, & obrulit ei, & benedixit eum dicens, Benedictus es Abraham à Deo excelso, qui fecit cælum & terram, qui tradidit inimicos tuos sub manus tuas. Et vt Apostolus significaret quis intelligendus esset per Melchisedech, adiecit, Sine dubio enim, ait, quod minimum est, à meliore benedicitur. Quod quidem non vtique ad traditionem retulit officij ecclesiastici. Quis enim ambigeret regulam traditionis Dominicæ, qua benedicuntur subiecti à Domino, meliorem esse iis qui benedicuntur ab ea? Domini enim mysterium in iis verbis quæ ipsum complectuntur ac memorant, operatur. Personæ autem eius proprium meritum & potentiam volunt demonstrare. Quis ergo hic & quantus est, ad cuius comparationem minor dicitur Abraham, quem constat in omnibus fidelibus signum habere testimonium nobilitatis ac fidei? Igitur hic Melchisedech non vtique sic benedixisse intelligitur Abraham, sicut faciunt homines sacerdotes, vt ex legatione doret benedictionem verbis solennibus, sed quasi propriam, quam non per verba, sed per naturam acceperit substantialiter, vt sit ei propria. Sacerdotes autè quos antistites dicimus, regulam habent verbis solennibus ordinatam & traditam sibi, quam superponentes hominibus benedicunt: non tamen quos volunt, sed etiam aliquando quos nolunt: quia dator regulæ ipse scit cui dari debeat vel insuridi sacratissima benedictio. Ille verò qui natura habet benedictionem substantialiter, quem dicit summi Dei sacerdotem, per voluntatem dat benedictionem. Verba enim benedictionis & natura eius cum voluntate concordant. Nec errat vt ibi velit vbi non debet, neque nolit vbi debet, sed cui dederit verba, dat & effectum. Nostri autem sacerdotes super multos quotidie nomen Domini, & verba benedictionis imponunt, sed in paucis effectus est. Est rerum quando meliores se benedicunt. Quamuis enim qui sanctus sit, curuat tamen caput ad benedictionem sumendam, quia non
1.Reg.1.c.17 proprium sacerdotis est, sed Dei inuentum. Heli enim sacerdos Annam benedixit, & prosecutus effectus est; non vtique meritò sacerdotis, sed ipsius Annæ, cuius mundum cor inspexit Deus. Igitur Melchisedech non ideo melior Abrahæ dictur propter solum officium sacerdotij: sed & natura anteponitur illi, vt vlera homines intelligatur. Nullo enim modo fieri potest, vt qui tanto amico Dei præponitur, & fideli vsqueadeo, vt amore & timore eius nec filium suum charissimum dubitaret occidere, homo putetur. Qua enim iustitia, quibus operibus plus posset mereri, quàm meruit Abraham? Nec enim erat plus quod faceret ad commendationem meritorum, quàm fecit Abraham. Primum enim cùm nesciret Deum, nec signum vidisset quo ei suaderetur, dicenti sibi Deo:
Gen.12.d.1. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: nec distulit, sed statim obediuit, non solum præsentis Dei, sed & futu-
Matth 10.d. 30. ri Domini implens voluntatem. Dicit enim Dominus: Quicunque plus fecerit domum, aut parentes, aut fratres, aut cognatos quàm me, non est me dignus. Qualis ergo Abraham, & cuius meriti est,
Hebr.13.d.2. qui antè mandata Saluatoris impleuit, quàm prædicarentur? Apo-
Gen.18.d.3. stolus hospitalitatem sectandam magnoperè docet: hanc Abraham sic & tam deuotè excoluit, vt videatur ab hoc didicisse Apostolus hanc prædicandam. Deinde prouectus annis, sic multiplicari credidit semen suum, quod prudentibus mundi stultum videtur, quemadmodum sunt stellæ cæli, vt antequam sententia deceruerentur prudentibus seculi, ab hoc damnati videantur. Postea
Abdiæ 1.c.8. Esaiæ 29.c. 14. enim dictum est: Perdam prudentiam prudentum. Iussu Dei circunciditur, quod non vtique sine dolore fit, & non ægrè fert, vt posteris formam daret patientiæ. Ex Sara illi vxore sua iam aniculæ fi-
2.Cor.1.c.19 Gen.17.c.17 lius promittitur, & non dubitat: vt futuris ostenderet in tantum Dei auctoritati credendum, vt etiamsi quæ irrationabilia videntur,

præcipiat aut promittat, non ambigatur: quia magis persona eius respicienda est quàm verba, vt quod in verbis infirmum aut impossibile videtur, persona eius confirmet, & facjat videri possibile. Deus est enim qui promittit, de quo credendum est, quia potest quod hominibus impossibile videtur. Quæ enim offensio potest iudicari, cùm plus de Deo opinatur, quam de se sentit humanitas? Propter quod datum sibi a Deo Abraham filium eodem iubente Gen.22.d.3. occidere illum non ambigit, nec tempus differt: nec admiratur ad Dei voluntatem, vt filium quem magnoperè beneficij & admirationis dederat gratia, hunc iuberet occidi: certus, Dei voluntatem non debere ab homine retractari, neque iussionem aut factum Dei sine prouidentia esse. Quod vt omni deuotione festinanter impleret, matri eius conjugi suæ non indicat: non ignarus fragiliores esse circa filios feminas, & posse huic deuotioni lachrymarum miseratione impedimentum afferre: nec non & ipsum puerum latet vsque ad horam necis, vt iussioni Dei toto mentis obsequio obediret: non parricidium hoc deputans, sed holocaustum, quod iusto iudice autore fiebat. Quæ ergo his maiora posset gerere Melchisedech, quibus præcederet Abraham, quem sicut videmus, in nullo constat inobedientem fuisse? Moyses etenim, cui Exodi 33.d. 11. legitur facie ad faciem Dominus esse locutus, missus ad gentem & Exodi 4.d.1. ad fratres suos ire nolebat. Ionas propheta præceptum sibi vt Ni- Ionæ 1.d.1. muitis prædicaret, irrupit, vt ad alium locum pergeret, quò missus non fuerat. Iob planè egregius in omnibus, tamen motus amissione filiorum, vestimenta scidit sua, & totondit comam capitis sui: Iob 1.d.20. Abraham autem nec contristatus legitur de morte charissimi filij, & quem iussus fuerat ipse occidere, nec alicubi Deo sibi iubente legitur trepidasse. Igitur per hæc apparet Melchisedech vltra hominem esse, quia non erat vnde melior esset quàm Abraham, nisi sola præcedat illum natura. Natura enim impassibilis, beatitudinem per substantiam habet: humana autem † necessitas beatitudinem al.natiuitas aequirit per gesta. Quia enim perfectionem diuinitatis non habet, per exercitium & collectionem proficit vt melior fiat, cùm plus vincit quàm vincitur. Si enim sic ageret, quod impossibile est, vt nunquam peccaret, melior Deo fieret. Quod absit, quia natura quæ potest peccare, sicut & non peccare, si semper vinceret illi naturæ præponenda erat, quæ ideo non peccat, quia impassibilis est. Non enim magnum videretur non peccare, quia non potest: magnificum autem, si cùm posset peccare, non peccaret. Hoc ergo interest inter subitantiam Dei & hominis, quia Dei substantia beata semper est securitate inuincibilis æternitatis suæ, hominis autem substantialiter beata fit per laborem. Et alia necesse est beatitudo sit impassibilis, alia illius qui tribulationibus conficitur, vt possit aliquado gaudere. Beatitudo enim impassibilis in eo est semper vt beata sit, passibilis autem post magna exitia gauder euasisse mortem. Contritatur ergo vt possit gaudere, nec perpetuò securus passibilitate naturæ. Impassibilis autem, semper beatus est, quia neque nouit tristitiam, neque suspicatur posse se contristari. Nam & natura hominum, quamuis per laborem beatitudinem consequitur non erit tamen intacta, neque deerunt ei cicatrices. Quomodo enim fieri potest, vt sæpe congressa & aliquoties victa non sit vulnerata? Impassibilis autem semper intacta, illæsa, inuiolabilis manet. Igitur non minimus dicetur Abraham ad Melchisedech, nisi potior esset natura Melchisedech quàm Abraham Nam hæc quæ diximus, ingenij esse fortè videntur. Si autem legem respiciamus, plurima adhuc & potiora dicentur. Hic enim Melchise- Gen.14.d. dech rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ re- 18.
greſſo à cæde regum, qui & benedixit eum, primum quidem inter- Hebr.1.d.1. pretatur rex iustitiæ, deinde rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, & sine genealogia, neque initium dierum, nec finem vitæ habens: similatus autem filio Dei manet sacerdos in perpetuum. Et vt hæc locis quibus significauerat commendaret Deo, adiecit: Videtis, ait, quantus sit hic cui decimas dedit Abraham de primitiuis princeps patrum. Vt enim qua potentia & quanta Melchisedech sit, ostendat, laudat Abraham, dicens: Quia princeps patrum est, hoc est, cæteris omnibus melior Abraham, sed minimus ad Melchisedech. Nónne manifestum est hunc hominem nō esse, sed meliorem? Quid est enim quod dicit de eo, quia rex pacis est, & rex iustitiæ? Propius accedite & videte. De longè enim solem videntes lucernam putatis, & argentum aspicientes, æstimatis stannum. Potest aliquis hominum dici rex pacis atque iustitiæ? Pax enim hominibus prædicatur, similiter & iustitia. Hic autem ideo rex pacis & iustitiæ dicitur, vt ab eo iustitia & pax originem habere noscatur. Non enim super ipsum esse dici potest quod ab ipso regitur. Nam homines iustitia magistra & pace eruditiuntur ad Deum promerendum. Hæc ergo quæ hominum magistra est, Melchisedech habet regem. Quantum ergo melior est homine Melchisedech, quando gubernatrix hominum sub ipso est, hoc est, regem esse regum. Itaq; cùm rex iustitiæ & pacis dicitur, autor eorum esse significatur: vt quomodo Dominus Iesus autor vitæ est, ita & Melchisedech autor iustitiæ sit & pacis: Quia qui per Christū viuūt, hi dispēsante iustitia & pace reguntur. Cordibus enim seruorū Dei iustitia infundit & pacē, ad exornandam disciplinā Dominicam. Scriptum legimus in Psalmo octogesimoquarto: Quia iustitia & Psal.84.d.11 pax complexæ sunt se, & veritas de terra orta est. Et vt de qua iustitia diceret, ostenderet, ait: Quia iustitia de cælo prospexit. Hoc de tempore Saluatoris scriptura ostendit, quo iustitia Dei data est

mundo

mundo per Christum, in cognitione mysterij Dei vnius quod ante promiserat. Iustum est enim scire creaturam veritatem creatoris sui: quæ iustitia manifestata in terris, sublata discordia quæ de iniustitia fuerat generata incogniti Dei, pacificos fecit discordes, dum diuersos dudum, in vna fide constituit. Sic se complexæ sunt iustitia & pax & veritas vnius. De terra orta est magistra iustitia. Incarnatio enim Christi ostendit, quæ esset de ipso Deo veritas cognoscenda. Igitur hæc certè iustitia Dei est, similiter & pax; Rom.16.c. 20. dicente Apostolo: Ipse autem Deus pacis conteret satan. Quomodo hoc possit discernere, non aduerto, vt cùm Deus pacis, pater sit Domini nostri Iesu Christi, necnon & ipse Christus: dicit Ioan.14.d. 27. enim, Pacem meam do vobis, de Melchisedech dicatur: quia rex iustitiæ & pacis est: qua ratione secernatur, non intelligo. Puto enim nihil differre quantum ad rem pertinet: regem pacis à Deo pacis. Quia enim in mundo quisquam Deus dici non debuit, vt vni soli ex quo sunt omnia, reseruaretur hoc tantum nomen, regem qui imaginem eius haberet, instituit, qui excepto Dei nomine omnem potestatem eius haberet. Sed quia terrenus est, hominum rex est, non tamen pacis & iustitiæ. Quia etiam ipse ducem habet iustitiam, quam non illi licet contemnere. Iustitia enim Deus illi est. Res enim Dei est iustitia, & qui præuaricatur eam, reus fit Dei iudicio. Melchisedech autē sicut datur intelligi, non more hominum rex appellatur, quia sub se habet iustitiam quæ regibus dominatur. Nemo etenim potest habere sub se iustitiam, nisi eius naturæ sit vt peccare non possit. Sub ipso autem esse ideo dicitur, quia ab eo inuenta est modo legis, per quam gubernentur qui possunt peccare. Igitur rex iustitiæ moderatōr est verborum à se inuentorum, quibus bene beateq; & viui possit & credi. Diu multumque laboramus, & adhuc minus de Melchisedech dicimus, nisi reuertamur ad scripturam, quæ & ipsa diu pulsat & clamitat, vt pressos graui somno excitet ad intellectum, non noctis, sed diei. Dicit ergo, quia sine patre, sine matre, sine genealogia est Melchisedech. Et ne aliter intelligeretur quàm dignum est, adiecit, Nec initium dierum, nec finem vitæ habens. Per quod ostendit neque natum, neque mortuum esse Melchisedech. Quid ad hæc tam manifesta humana argumentatur fubtilitas? Quæ est tam versuta ingenij calliditas, quæ audet resistere manifestis, vt non sensum capiat ex lectione, sed sensum tribuat lectioni? Vis infertur scripturis Dominicis, ita vt etiam hos inimicos sentiat, qui autoritati eius se inclinare videntur. Dicunt enim quidam non ita de Melchisedech debere credi, vt relatum est scripturis, ac per hoc ad sensum suum scripturas conuertunt. Quibus melius esset apertè non recipere scripturas, quàm dolosè agere contra illas, vt sub nomine pacis paretur bellum, & sub tegmine amicitiæ lateat hostis. Dicunt ergo non ad generositatem pertinere Melchisedech, sed ad humilitatem generis eiusdem, quia sine patre & matre legitur fuisse. Hoc enim ideo aiunt sic scripsum esse, vt ostenderetur ex alienigenis fuisse, non ex tribu quatortus est Abraham, quia genus eius non inuenitur in lege. Vnde & adiecit, inquiunt, & sine genealogia, vt intelligeretur penitus origo eius in lege descripta nō esse, vt ex patentibus qualibuscunque per scipsum vir bonus factus credatur. Porrò autem iam tanta est scriptura, vt omnia per ordinem digesta causæ necessaria ponat. Primum enim dicit sine patre, sine matre: videamus si cæterorum matres significantur in lege, quæ fuerit vxor Nachor auia Abrahæ, mater Thare: non legitur quæ fuerit mater Abrahæ, vt de cæteris taceam. Nunquid hi sine matribus fuisse dicendi sunt? Si dixisset sine patre: sine fuerat color, quia omnium qui fuerunt, patres habentur in lege. Addit, & sine genealogia. Si ideo hæc dixit, vt ostenderet generationem eius in lege non esse, sufficerat dixisse, sine patre: quia illius patrem nemo nouit. Multo magis iterum ad manifestationem dicit, Neque initium dierum, neque finem vitæ habens. Dic quisquis es violentus, quomodo istud interpretaris? Quid est initium dierum non habere, neque finem vitæ? Sufficerat certè dixisse, generationem eius in lege scriptam non esse, ac per hoc origo eius ex allophylis est credenda. Potest dici translatum hunc sicut Enoch, ideo non mortuum esse. Esto. Quid est initium dierum vitæ non habere? Forte dicas, quia dies natalis eius scriptus non est. Cuius enim scripeus est in lege? & hæc ratio est, vt cuius natalis dies scriptus non est, initium dierum vitæ negetur habere. Potuit ergo & de cæteris idem dici. Et si vt homo translatus fuisset, non tamen sine vitæ erat fine, quia quicquid sub spe mortis est, finem habet. Desine quisquis contentioni studes: expedit enim veris vinci, quàm vincere vera per falsa. Perdere est enim, non vincere: quia si in homine perdere videretur veritas, apud Deum tamen vincit, quia ratio eius inuincibilis est. Itaque animus à lege vinci debet, vt hoc sentiat quod à lege significatur, non vt ipse legi sensum det suo arbitrio, vt legem se violenter legi exhibeat. Et audi Zorobabel, quia super omnia, ait, vincit veritas. Iam Melchisedech futurum mysterium incarnationis & passionis Domini ostendit, dum Abrahæ primum, quasi patri fidelium tradidit Eucharistiam & corporis & sanguinis Domini, vt præfiguraretur in patre, quæ in filiis futura erat veritas. Qui si homo putatur & sacerdos, eo more quo fuit Aaron, aut nunc sunt, ostendatur aut legatur locus habitationis eius. Aut si fuit templum aliquod aut synagoga in qua congregabat populum, & offerebar eorum sacrificia, vel qui populus cōueniebat ad illum? Si enim sacerdos in terris erat, sine dubio habuit populum, & an-
3.Esdr.3.d. 13. te Abraham vtique, vel tempore eius erat populus qui seruiret Deo. Et quomodo Abraham quasi caput factus est fidei, vt ex eo populus haberet notitiam Dei? Similiter enim si Melchisedech erat qui doceret vnius Dei timorem in terris, frustra electus est Abraham, vt ex eo plebs Dei nunc haberetur. Portenta enim inter eos esse, qui conuenirebant ad Melchisedech. Et vbi est illud quod legitur in cantico Deuteronomij; Quia cùm diuideret, inquit, Altissi- Deut.32.d.8. mus gentes, quemadmodum separauit filios Adę, statuit fines gentium, secundum numerum angelorum Dei. Et facta est pars Domini populus eius Iacob. Igitur si in mundo plebs non erat Dei, excepsis filiis Abrahæ, qua ratione alia plebs putatur fuisse, quæ ex doctrina descenderat Melchisedech, negante Propheta? Quando enim nominat omnes gentes quæ in mundo sunt, & non dicit populum Dei esse, nisi filios Abrahæ, quid superest nisi vt exceptis his negetur cæteros Dei habuisse notitiam, quia notus in Iudæa Psal. 75.d. Deus? Melchisedech autem sacerdos Dei summi, ad benedicendum Abraham apparuit ad præsagium futurorum sanctorum. Quia benedictio data erat in futurum plebi Dei per antistitem ferè Dei, quem dicimus sacerdotem. Hic ergo Melchisedech præcursor apparuit sacrati futuri filij Dei, quia præcedit ad obsequium qui ordine sequens. Non ergo admiranda sunt quæ diximus de Melchisedech, quando scriptura ad confusionem obstrepentium plus addat & dicat. Post omnia enim laude digna, vt confundat maleuolos ait: Similatus autem filio Dei manet sacerdos in perpetuum. Iam vide, de quo malè sentire contendis, & si hunc non veteris, vel Christum metue, cui similis scripturæ autoritate refertur. Per ordinem enim paulatim ad naturale eius meritum venit, vt si quos dicta superiora mouerent, quibus rex iustitiæ & pacis significatus est, & quia in carne visus neque patrem neque matrem habuit: hoc est, ingenitus apparuit, neque ortum, neque occasum habens, ex iis quæ vltima subiecit, superiora credibilia demonstraret. Quis enim audeat dicere nisi vesanus, hæc omnia quæ sublimia dicta sunt, incongrua esse illi qui Dei filio similis designatus est, manens sacerdos in perpetuum? Similis autem Dei filio non potest esse, nisi sit eiusdem naturæ. Et quid incredibile videtur, si Melchisedech vt homo apparuit, cùm intelligatur tertia esse persona? Si enim Christus qui secunda persona est, frequenter visus est in habitu hominis, quid ambigitur de iis quæ dicta sunt? Legimus etenim in Psalmo: Quia tu es, inquit, sacerdos in æternum, Psal.109.b. secundum ordinem Melchisedech. Hoc nemo nostrum dubitat ad 4. Christi pertinere personam, quia eodem genere sacerdos est Christus in æternum, quo & Melchisedech. Sed summus sacerdos Christus est, Melchisedech secundus. Nam si homo est Melchisedech, quomodo conuenit vt secundum ordinem eius Christus sacerdos sit in æternum? Iam ambo similes esse leguntur, & vnius esse dispensationis, quia vnius sunt & naturæ. Quoniam autem omnimodo vnius Dei autoritas conseruanda est, idcirco & tertia persona subijcitur paterno nomini. Christus autem vicarius patris est & antistes, ac per hoc dicitur & sacerdos. Similiter & Spiritus sanctus quasi antistes sacerdos appellatus est excelsi Dei, non summus, sicut nostri in oblatione præsumunt. Quia quamuis vnius sit substantiæ Christus & Spiritus sanctus, vniuscuiusque tamen ordo obseruandus est. Sacerdotes igitur vel legati ideo dicuntur, quia illum in se ostendunt cuius legati sunt: sunt etenim eius imago. Ac per hoc Christus & Spiritus sanctus naturaliter habentes Dei imaginem, sacerdotes eius dicuntur. In ipsis videtur Deus, sicut dicit Dominus: Qui me videt, videt & patrem. Et si in gestis Ioan.14.b.9. Dei visus est Dominus, gesta autem Spiritus sancti sunt opera, significante Domino: Quia ego in spiritu Dei eijcio dæmonia, & Matth.12.b. in Spiritu sancto visus est Deus. DE Psalmo primo, 28.
quomodo exponendum & intelligendum est illud: Beatus vir qui QVÆST. CX. De Psalmo primo. in via peccatorum non steterit: & reliqua. Beatus vir qui in via peccatorum non stetit. Si autem steterit, non iam beatus, sed reus dignus plagis. Ad emendationem enim aliquam videtur habere Psal.1.d.1. spem, quia non impius, sed peccator est. Si autem vnus fuerit qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, duplici genere beatus est. Nec enim potest esse beatus, si in consilio peccatorum non eat, & in via peccatorum stet, quia si non perditioni, pœnæ tamen obnoxius est. Dehinc adiecit: Et in cathedra pestilentiæ non sedit. Hanc dicit beatitudinem esse, quæ his tribus gradibus constat, & triplici ratione munitur, id est, vt neq; in consilio impiorum eatur, neq; in via peccatorum stetur, neq; in cathedra pestilentiæ sedeatur. Sed cùm duo genera tantū habeantur, impiorum & peccatorum, in comprehensione eorum quæ suprà memorata sunt, hoc tertium cui generi asscribi voluit, quod adiecit, dicens, Et in cathedra pestilentiæ non sedit: impiorúmne, an peccatorum? Sed videamus quid sit in cathedra pestilentiæ sedere, & tunc cui generi hoc asseribat intelligemus. Hanc dicimus cathedram pestilentiæ, quæ extra Dei ordinationem est, ad hoc vique inuenta, vt iniqua inde exeant iudicia: propterea pestilentiæ cathedra dicta est, quia est corruptio quæ parit mortem, sicut & iniquitas damnationem. Non est ergo à Deo quæ est cathedra mortis. Nam Moyses accepit cathedram vitæ. Ad hoc enim data est, vt autoritas in ea sit iusti iudicis vel creatoris Dei. Vnde dicit Dominus: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Matth.23.a. 2. Et Apostolus, Non est, inquit, potestas nisi à Deo: Quæ enimsunt, Rom. 13.a.1 à Deo ordinata sunt. Vnde dicit ad principem plebis: Tu quidē se- Act.23.d.3. dens iudi-

des iudicans secundum legem, & contra legem iubes me percuti. Quod dixit, secundum legem: iustam & salutarem cathedræ autoritatem significauit. Illud autem quod ait, Contra legem iubes me percuti: iltùm ipsum iniustum iudicem ostendit, vt in Dei cathedra sedens iudicaret iniustè. Hinc est vnde & Daniel, Dei est, ait, regnum, & cui vult dabit illud. Sicut enim terreni imperatoris autoritas sic currit per omnes, vt in omnibus eius sit reuerentia: ita Deus instituit, vt ab ipso rege Dei autoritas incipiat, & currat per cunctos: quamuis frequenter mundus hoc non intelligat, & aliis se subijciat in potestate positis quàm debet; tamen institutio est, vt vnus sit, qui timeatur. Vbi ergo hæc institutio non est, ibi cathedra pestilentiæ reperitur. Nusquam vnius Dei autoritas abnuitur; nisi apud eos, qui multorum deorum prædicant metum, & reuerentiā. Hi ergo sunt qui in cathedra pestilētiæ sedēt, quia quod pontifices eorum prædicant, mors est. Hoc enim debent, vt cultores vnius Dei quasi stulti & inimici, aut opprobrio sint, aut de hac vita tollantur. Hæc ipsa materia impietatis est, quæ etiam in cæteras partes extenditur, per quas impietatis suæ leges ostendat. Nam iussu Iezabel antistites iniquitatis in cathedra pestilentiæ sederunt, qui aduersus innocentem Naboth, cùm iudices non essent, praua meditantes, subordinatis falsis testibus, mortis tulerunt sententiam. Vnde & in alio Psalmo dicit, Et cum impijs non sedebo. Hoc enim iudicium eius est, cuius & cathedra pestilentiæ. Itaque si in Dei cathedra sedentes, innocentes opprimant, iniustum erit iudicium, non cathedra. Vbi enim cathedra pestilentiæ est, non potest iudicium non esse iniquum: quamuis quædam sibi applicēt veluti velamina, quibus impietatem contegant vt videntes fallantur. Non potest enim sola impietas proponi, quia non inuenit emptorem: & vbi lex diaboli est, si ipse nominetur, horretur. Sed sicut mel veneno admisceetur per quod lateat, ita & legi diaboli quædam iusta admiscent, & nomen applicant veritatis: sed vniuscuiusque sensus est iudicandus, quia ideo aliquando aliquid verum ostendit, vt fallat; vt cùm maligna prædicat, bona putentur. Quoniam cathedram pestilentiæ non esse de Dei ordinatione asseueratiuus, etiam eorum qui extra ecclesiam vel contra ecclesiam sedes sibi instituerunt, cathedram pestilentiæ dicimus. Qui enim inconcessa præsumit, reus est; quanto magis si & corrumpat traditionem eius, cuius sedem vsurpat? Nam & ordinem ab apostolo Petro cœptū, & vsq; ad hoc tempus per traducem succedētium episcoporum seruatum perturbant, ordinem sibi sine origine vendicantes, hoc est, corpus sine capite profitentes, vnde congruit etiam eorum sedem cathedram pestilentiæ appellare. Nec enim ideo impune erit, quia sub Dei nomine hoc agunt. Constat enim suas illos causas sub Dei nomine agere. Non enim zelo Dei hoc agunt, sed sibi locum volentes defendere: Cùm sciamus Chore & ducentos quinquaginta viros per præsumptionem Deo offerentes, hiatu terræ absorptos esse, & Oziam regem cum Deo illicitè obtulisset, lepra in fronte percussum. Quoniam claruit cathedram pestilentię ad impietatem supradictam pertinere, reliqua prosequamur. Adiecit enim, Sed in lege Domini fuit voluntas eius. Eius voluntatem in lege Domini dicit esse, qui spretis impijs, & desertis peccatoribus abnuens pestilentiæ cathedram, voluntatem suam in Dei lege statuit. Quamobrem beatum hunc dixit. Et sequitur, Et in lege eius meditabitur die & nocte. Manifestum est, quia liber ab omnibus illecebris, & immunis ab iis quæ Dei legi aduersa sunt; nihil aliud quàm in Dei lege exercitium facit, sacramentis filij Dei confirmatus, in die bonis operibus insistit, & nocte oratio-
mit, & cor eius vigilat. Vnde ait: Et erit tanquam lignum, quod plantatum est iuxta decursus aquarum. Quis ambigit eum qui in lege Dei meditatur, spem habere ad præmium capiendum? Quia sicut lignum iuxta aquam plantatum sterile esse non potest, ita & qui frequenti vsu legi Dei studet, non potest eius operis minimè habere effectum. Et adiecit: Quod fructum suum dabit in tempore suo. Omnis plantatio bene gubernata fructum dat tempore competenti: sic & hic, qui legi Dei obtemperat, fructum habebit tempore præfinito. Tunc enim huius deuotionis mercedem accipiet, cùm cœperit Dominus Iesus Christus sedere ad iudicandum viuos & mortuos. Dehinc subiecit: Et folium eius non defluet. Manifestum est in arbore cuius folia non decidunt, vitam significasse. Humore enim decurrentis aquæ vegetatum lignum, folia continet sua. Nam & Dominus Iesus, si in humido, ait, ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? In ligno humido vitam significauit & fructum. Sicut lignum ergo auxilio decurrentis aquæ siccitatem non sentit, ita & hic qui legi Dei studet, accedente tentatione, præsidio Dei tutus non amittit, sed acquirit salutem, dicente Apostolo: Quia per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et sequitur: Et omnia quæcunque fecerit, prosperabuntur. Apertum est quod dicit, quia qui legi Dei fidem seruat cupidus mandatorum eius, felix fit in omnibus suis factis: sicut & Ioseph, qui propterea quòd timorem Dei præsenti vitæ præposuit, omnia quæ agebat prospera faciebat Deus in manibus eius. Et subiecit, Non sic impij, non sic. Iteratio sermonis, non aliter omnino futurum significat quæ promittit: quia impijs nihil prosperum erit in futuro, sed omnia aduersa vsque ad interitum eorum. Vnde ait, Sed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Eodem modo dicit impios interire, sicut puluerem, quem spiritus proijcit à facie terræ vt pereat. Sublatu s enim à substantia sua, per aerem dispersus paulatim deperit: ita & impij, ministris angelis proiecti à facie autoris Dei sine quo non potest viui, interibunt. Et sequitur, Ideo non resurgent impij in iudicio. Dignum est quod dicit: Vt quid enim in iudicio resurgant, qui nullum negocium Dei credi sibi maluerunt cuius redderent rationem? Spernentes enim Dei legem & negantes, non est vnde præstent rationem, vt in iudicio interrogati iuxta legem sibi creditam præstent causas. Arrogantes ergo & rebelles in Deum inuenti, ad hoc resurgunt, vt videant verum esse quod credere noluerunt, vt pereant, quia Deum mendacem iudicauerunt. Et adiecit, Neq; peccatores in consilio iustorum. In hoc Psalmo, Psalmista trium hominum genera significat, impiorum, peccatorum, & iustorum; quo ordine cœptus est error. Sed impij ab his alieni sunt, quia sub Dei decreto, sicut dixi, viuere noluerunt. Peccatores autem sub Dei lege agentes ante tribunal Christi sistendi sunt, segregati à iustis, vt acceptæ legis præstent rationem mandatorum; in quibus operam non dederunt, vt plus haberent laudis, quàm vieuperationis. Iusti verò valde propensiores in exercitio implendæ legis inuenti, remunerandi sunt. Et subiecit: Quoniam scit Dominus viam iustorum. Hos scire dicitur Deus, qui memores præceptorum eius bonis operibus insistunt, vt iusti habiti coronentur. His autem qui immemores eius circa curam animæ negligentes sunt, sic dicet, Recedite à me, nescio vos operarij iniquitatis. Et sequitur: Et iter impiorum peribit. Vnde Psalmus cœptus est, & terminatus, vt causa impiorum tractata, nulli alij quam perditioni docerentur obnoxij. Sicut enim dixi, idcirco dicitur Deus scire viam iustorum, quia in lege eius ambulant: iter autem impiorum, quia extra legem Dei est, peribit: quia omnes viæ impiorum tenebrosæ, sicut dicit Salomon; piorum autem clarissimæ duce Christo Domino nostro.

De Psalmo vicesimotertio, quid significationis mysticæ habeat etiam titulus eius. Titulus Psalmi rationem eius insinuat: de Christi enim Domini nostri sacramento locuturus, Dominicum diem signauit, dicens: Huic Dauid prima sabbati. Cùm enim dicitur, huic Dauid: ad eum pertinet, cuius hic Dauid habet imaginem, de quo dicit Propheta: Et puer meus Dauid pascet illos. Prima autem sabbati, prima feria est. Post sabbatum enim primus dies Dominicus est, affirmante Euangelio & dicente: Prima autem sabbati venit Maria Magdalene & altera Maria ad sepulchrum, &c. In Dominico autem die Saluatoris sacramentum significauit. Sed vt per rationem ordinis Psalmus exponeretur, à persona Dei patris initium fecit, vt diuinitatis sacramentum non sine ordine manifestaretur hominibus. Qui enim causam aliquam insinuare vult, nisi eius caput & originem teneat, non poterit proprietatem eius ostendere, neque quæ sit eius veritas edocere. Itaque sic orsus est Propheta, & ait, Domini est terra & plenitudo eius. Fidem rerum tenuit dicens, Domini est terra & plenitudo eius. Autoritatem enim veterum sanctorum secutus est, qui terram & ea quæ sunt in ea ad Dominum Deum pertinere dixerunt. Et adiecit, Orbis terrarum & omnes qui habitant in eo. Ne fortè minus aliquid significasse putaretur, quia dixerat, Domini est terra & plenitudo eius: sensum suum aperuit dicens, Orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo: vt doceret omnem omnino terram Domini esse, & quæ sunt in ea, vt nihil esset exceptum quod non sit Dei. Sicut putant quidam hæretici, qui secundum dictum apostoli Petri Dominum Deum abnegant, quorum ad condemnationem cuncta Dei esse prophetica oracula docuerunt. Et sequitur, Ipse super maria fundauit eam: hoc est, quod in alio Psalmo significauit dicens, Terram super aquas tu formasti: vt fidem testimonium sequeretur, ostendit, quomodo fecerit. Dum enim confusio esset rerum, & neque terra, neque aqua propriam haberet speciem, iussu Dei adunata est terra, & firmata super aquas, vt & terra & aqua haberent originis suę proprietatem. Vnde in regnorum libro vox est Dei dicentis, Nónne aquas ego feci? Et subiecit, Et super flumina præparauit illum. Sic super flumina præparata est, dum intra se aquas conditas habet, quæ quasi per venarum fistulas fluitantes præstant ei densitatem, ne penitus sicca fragilis esset, & inutilis ad culturam. Radicibus enim nascentium vitalem præstant effectum, simulque locis aridis siti auxilio sunt. Et vt professionem sine bona vita non valde proficere ostenderet, ait, Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Proponit qualis debeat esse, qui Deum creatorem profitetur. Ne quia puniendos ostendit, qui sicut dixi, Dominum Deum abnegant, ij qui confitentur immunes se à pœna scirēt non esse, si rectè minimè versarentur. Montem ergo Domini dicens, cælum significauit. Vnde in alio Psalmo dicit, Leuaui oculos meos ad montes, vnde veniet auxilium mihi. Locus Domini est vbi apparet. Dicitur autem ad Iesum Naue, cùm Dominus ei apparuisset, Locus in quo stas, terra sancta est. Et Iacob vbi Deum vidit, Hæc est, ait, domus Dei. Et sequitur, Innocens manibus & mundo corde. Hunc dicit dignum ascendere in montem Domini, id est, in cælum, aut stare in loco sancto eius, si quis fuerit innocens operibus, & mundum cor habeat in causa Dei, id est, fidei. Huiusmodi enim potest in cælum ascendere, & stare in loco sancto eius. Defunctus enim hac vita ascendit in cælum. Deinde dū ciuitas Hierusalē in aduentu Domini descendit de cælo, dignus erit stare vbi iudicaturus est Dominus de viuis & mortuis quasi innocens:

innocens: impij autem & peccatores indigni erunt stare in loco sancto iudicij Dei, quia resurgunt impij ad perditionem, peccatores ad pœnam. Nam si vultum Moysi glorificatum descendētis de monte filij Israel peccati causa videre non poterant, quanto magis ipsum gloriæ Dominum in chrono maiestatis suæ sedentem, conscientia delictis obnoxia formidābit aspicere? Audient enim, Non noui vos, operarij iniquitatis. Et adiecit, Qui non accepit in vano animam suam. Nunc ipsa genera peccatorum tangit. Primo enim in loco, hic est innocens & mundum cor habet, qui à fornicatione idololatriæ immunis est. Ipsa est enim vanitas, cui qui se inclinat, animam suam subiugat corruptioni. Et sequitur, Nec iurauit in proximo suo dolum. Duas causas memorauit, quæ sunt principales, Dei & proximi, quia qui in his idoneus fuerit, sine dubio & in cæteris probatus habebitur, dicente Domino, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & omni virtute tua. Hoc est primum mandatum. Et secūdum est simile illi, Diliges proximum tuum sicut teipsum: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Quis ergo ex toto corde Deum diligens, legem eius non seruet? Aut quis habens proximi charitatem, peccatis studeat? Quippe cum causa timoris Dei diligat proximum. Et subiecit, Hic accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo saluari suo. Nunc quod meritum est eius qui in causa Dei & hominis, creatoris & proximi, fidem habuerit & dilectionem, ostendit. Quia benedicetur à Domino, vt commendatus appareat, & in his misericordiam consequatur quæ de Deo implere non potuit. Nec enim tam circumspectus poterit aliquis esse, vt nusquam erret, sed quia in magnis solicitus & fidelis inuentus est, & in minimis misericordiam accipit à Deo suo. Qui ideo salutāris dicitur, quia non vult morientis mortem, sed vt conuertatur & viuat. Et sequitur, Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Iacob. Vnam dixit esse generationem requirentium Deum, & quærentium faciem Dei Iacob, quod non est otiosum. Quamuis enim vtrunque bonum sit, duos tamen gradus his dictis significauit. Bonum est requirere Deum, plenum est autem bonum quærere faciem Dei Iacob. Digniores enim fuerunt, qui ante faciem iudicis fuerunt. Horum ergo meritorum hæc est generatio. Quia vt ad hæc veniatur, innocentia facit & puritas cordis; sicut iterum vt ad malum possit veniri, præcurrit iniusti tia aeque iniquitas. Quia duæ generationes sunt: vna est ex parte iniquitatis, quæ est mater Cain: altera ex parte iustitiæ, quæ est mater Abel: hæc in fide consistit & bona conuersatione, illa in perfidia & obliquis operibus. Istæ sunt duæ leges, boni & mali, Dei & diaboli, & quam secutus quisque fuerit, eius appellabitur filius: ac per hoc requirentium Deum generatio hæc est, fides in Deum, & dilectio in proximum, sicut suprà diximus. Qui enim fidem habet in Deum, semper eius quærit auxilij: nec hominibus iniustū se præbet, qui Deum vult habere propitium. Cuius signum hoc est cùm dicitur, Deus Iacob, quia notus in Iudæa Deus. Sed quare eius faciem quærere dicuntur; cùm audierit Moyses, quia non, inquit, videbitur tibi facies mea? Si ergo & Moyses faciem Dei quæsiuit, & videre non potuit, frustra hi quærere dicuntur, quia meliores Moyse non sunt. Sed nemo frustra faciem Dei quærere dicendus est, quia ideo faciem Dei dicitur quærere: vt sciatur quem quæritur, quia digni sunt & videre. Omnis enim qui quæritur, tunc cognoscitur si facies eius videatur. Sed quoniam à mortalibus facies Dei videri nō potest, significatio hæc pro facie est, cùm dicitur, Deus Iacōb. Diapsalma. Diapsalma hoc in loco personæ significat mutationem. Post enim illa quæ ad patris Dei personam pertinent, subiungit ea quę ad filij Dei pertinent sacramentum, vt ordo integer conseruetur patris & filij. Nam data est lex per Moysen, vt quasi pædagogus esset hominibus, eruditens & præparans eos magistra iustitia, vt digni fierent ad expiandū annum Domini & diem retributionis: vt qui sub spe futuri Christi fideles fuissent, susciperent eum, & possent Adæ peccatum fugere securi, quia aduentus eius quem sperauerant, daturus esset illis misericordiam, de iis in quibus subreptum est illis vt delinquerent. Hoc est quod superius memorauit dicens, Accipiat misericordiam à Deo saluatori suo. Dicit ergo, Tollite portas principes vestras. Quia acceſſerunt, inquit, angeli & ministrabant ei. Hi ergò dicunt ad principes & potestates, aduersus quos nobis colluctationem dicit esse Apostolus, vt tollant portas principis sui, id est, diaboli, qui est princeps principum in errore constitutorum, per quos itur in gehennam. Hæ portæ perfidia est & fallacia idololatriæ. Et sequitur, Et eleuamini portæ æternales. Fides & spes cum charitate portæ sunt æternales, quia non potest aboleri quod per veritatem prædicatur. Illæ autem portæ; quas dixi perfidiam esse & fallaciam idolorum, temporales sunt, quia omne mendacium non permanet. Manifestata enim veritate interibit. Docentur ergo vt tollant portas principis † tenebrarum: id est, vt amoto multorum deorum errore, vnius Dei fides introducatur in Christo. Hoc est quod se Apostolus edocere missum testatur, vt non solum ostendat hominibus, sed principibus & potestatibus in cælestibus mysterium Dei vnius in Christo. Et subiecit, Et introibit rex gloriæ. Tollendas dicit fallaces portas diaboli subtilitate compositas, quæ sunt præsumptio, per quam Deum se existimauit, vt introeat rex gloriæ, qui est Christus Iesus Dominus noster. Nullius enim mentem Dei fides ingreditur, nisi tulerit à se errorem diaboli prænaticatione inuentum. Et principes suprà memorati non possunt in vnitis Dei fidem Christum regem recipere, nisi proiecerint à se traditionem, per quem vni Deo importatur calumnia: non solum terrena, sed & ea quæ in cælestibus vsurpata est à principe principum satana: quia illic errorem quem inter se conspiratuerunt, vt autore diabolo deos se dicerent, etiam hic in terra disposuerunt, vt hic error illius imago sit. Et sequitur, Quis est iste rex gloriæ? Ne superuacuè sortè Christū regem gloriæ dicere putaretur, interrogantis ponit personā & dicentis, Quis est iste rex gloriæ? Quasi admiretur aut doceri se velit, an verum est & condignum dicere Christum regem gloriæ. Et ideo respōderunt ei, Dominus fortis & potens in prœlio. Vt hoc subiecto non nudis verbis, sed cum testimonio regem gloriæ Christum addiceret. Virtus enim & potentia qua subegit & prefsit diabolum cum satellitibus eius, hæc ostendit illum regem esse gloriæ. Et adiecit, Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales: hoc est, quoniam virtutis testimonio, cui contradici nefarium est, didicistis dignum esse Christum dici regem gloriæ: auferte errorem de mentibus vestris. Et quod ait, Introibit rex gloriæ, ostenditur quia non possunt participare cum side Christi, nisi ab omni immundicia idololatriæ emundauerint corda eorum. Nisi enim innouatus fuerit homo, non intrabit Spiritus sanctus in eum. Et sequitur; Quis est iste rex gloriæ? Iteratio ista confirmationem facit. Omnē enim quod nouum auditur, non concipitur corde nisi iteretur. Admirationem autem & stuporem facit, cùm dicitur quod auditum est nunquam. Et adiecit, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Eadem reperendo docet ritè dici hunc regē gloriæ, qui sit Dominus virtutum. Non immeritò enim rex gloriæ qui sit Dominus virtutum appellatur qui virtutibus dominatur. Vnde Apostolus, Si enim intellexissent, ait, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent. De Psalmo quinquagesimo, quomodo quinquagesimus positus sit non pro temporis ordine, sed ratione, & quid mysterij habeat. Quinquagesimus Psalmus hic positus est, non pro temporis ordine, sed ratione. Titulus enim eius non numero, sed rationi subiectus est. Quantùm enim ad historiam pertinet, anterior est quàm tertius. Prius enim à prophetа Nathan delicti causa correptus est, quàm insurgeret contra illum filius eius Absalon, vt eum vellet & vita & regno priuare. Hæc ergo causa est vt quinquagesimus poneretur, quoniam constat ex lege descendere. Illic enim cautum est quinquagesimum habere numerum remissionem. Est enim post septem septimanas primus, typum habens Dominici diei: quia sicut post septem dies primus dies ipse est qui initio factus est: qui semper finita septimana dies primus est: ita & post septem septimanas quinquagesimus numeratus, in mysterio primus est; qui duplici genere Dominicus dies appellatur. Primum quia initio factus à Domino est, qui semper in se conuersus per curricula impleta septimana primus est: deinde quia in eo resurrexit Dominus, triumphata morte, Dominicus etiam dies nuncupatur. Non immeritò ergo in quinquagesimo numero quem in mysterio primum significatum aduertimus, remissio continetur. Denique lex quinquagesimo die data est. A profectione enim filiorum Israel ex Ægypto, quadragesimo & octauo die ablui iubentur, vt biduo purificati, tertia die parati essent ad legem accipiendam. Quæ abluitio quid aliud indicat, quàm remissionem factam in quinquagesimo die, vt purificati legē acciperēt? Ex quo cæteris præteritis obliteratis; actus sui redderent rationem secundum creditam sibi legem. Hac etiam ratione possessionem emptam quinquagesimo anno remitti debere præcepit lex. Hinc est ergo vnde & Psalmus quinquagesimus inscribitur. In hoc enim rex Dauid remissionem postulat secundum prædictum sensum, vnde ait: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Sciēs rex Dauid grauiter se peccasse, sic postulat dicens, Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Magna enim misericordia tunc est, cùm grandia ignoscit peccata. Et adiecit, Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Vt manifestaret deceptè se deliquisse, peccatum suum iniquitatem appellat: quia iniquitas non leue peccatum est, & qui delet iniquitatem, hoc est non imputat, miseratione abundat. Nihil ergo in causa sua excusare nititur, vt non solum animum sibi iudicis mitiget, sed & faciat condolere. Commouetur enim animus ad misericordiam, quando videt reū sic sua confiteri peccata, vt ostendat dolere sibi quia peccauit. Qui enim non dolet, ir idere videtur iudicem: quia ideo precatur, vt euadat iterum postea eadem facturus. Et sequitur postea, Vsquequaque, inquit, lana me ab iniustitia mea, & à peccato meo munda me. Quoniam multam miserationem Dei prædicat, penitùs se mundari precatur, vt nihil maneat delicti aut iniustitiæ in eo, vnde suspectus sit. Et vt hoc ipsum obtinere possit vel impetrare, adiecit, Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum coram me est semper. Quoniam grauiter scit se peccasse, solicitus est ne nō totū ei remittatur. Considerās enim magnitudinē peccatorum suorū, timet, sciens grauia peccata nō facilè ignoscitae per hoc cum fletibus confitetur, peccatū suum ante oculos habēs, vt ex omni parte propitium sibi faciat iudicem. Scit enim scriptum esse, Dic prior iniquitates tuas, vt iustificeris. Et sequitur, Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. Nunc ex alia parte culpæ suæ medelam prospicit, vt ad effectum postulationem deducat. Hac enim prosecutione in prima causa † innocentem se dicit: nam qui alteri à Deo peccat, inimicus est autoris Dei.

In lo-

In locum enim eius alterum eligit, cui autoritatem eius asscribat. Vnde hic ab hac se iniquitate alienum ostendens: Tibi, ait, soli peccaui, & malum coram te feci. Hoc est, quia tibi, & nulli alij quem Deum per errorem dicerem, peccaui, minor mea culpa est quàm cæterorum, qui sunt perditioni obnoxij. Non enim impius sum, sed peccator, quia non in te, sed in legem tuam peccaui. Nec tenegaui, sed te Deum & Dominum confitens, in hominem peccaui. Ergo quia in illa quæ tua propria causa est, reus non sum, ignosce quòd in conseruum peccaui. Sic enim peccaui, vt honorificentiam nominis tui nec negarem, nec alteri darem. Fuit itaque vnde commoueretur ad misericordiam iudex. Cùm enim multi in illum peccent, quos etiam hortatur ad se conuerti, dum ij qui non in illum peccant, ex aliis tamen causis veniam postulant, libenter admittit. Semper enim Dominus ad auxilium suum vult confugere seruos suos. Vnde adiecit, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris: misericordiam postulans, Deum iustitiam suam non immutare precatur, cùm soleat media esse iustitia, vt non peccantibus & peccantibus æqua sit, id est, vt vnicuique reddat secundum opera sua: sed non ignorat quid postulet vir innoëens in Dei sacramento. Sciens enim Deum frequenter in lege
Exodi 22. d. 27. dixisse, Quia misericors, inquit, sum ego Dominus Deus vester: inde rogat vt hæc fides maneat, & in sermonibus suis Deus iustificetur, dum in eo permanet quod locutus est, nec peccatis hominum vincitur, vt non misereatur. Scientes enim qui peccant quæ promisit Deus bene viuentibus, & quia in eo perdurant, iudicant illum mendacem. Non enim credunt malè viuendo vera esse quæ promisit: idcirco petit rex Dauid, vt vincat hoc Deus quod putant homines, & det quæ promisit: vt erubescant, qui dum non seruant mandata, iudicant illum non daturum. Et sequitur, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Nunc hoc adiecto causam infirmitatis humani generis memorat, quia facile est homini peccare, vt examen circa se iudicis mitiget. Primæ enim culpæ facit mentionem, ex qua præuaricando Adam genus humanum obnoxium fecit peccato. Suasu enim & fallacia inimici iniquitatem cõcipiendo, omne semen suum iniquitati subiecit, vt ex eo omnes per traducem geniti peccato essent obnoxij. Propterea adiecit, Et in delictis concepit me mater mea: vt ab Adam deriuatio facta peccati, conceptis & natis impedimento esset ad bonam vitam agendam: ac per hoc supplici non negandam misericordiam, quia infestum habet hostem, qui ei suadet vt peccet. Per peccatum enim diabolus subiecto sibi primo homine, potestatem accepit carni eius se immiscere, & delictorum quadam subtilitate oblectamenta suggerere, per quod captum hominem spoliat vita. Quam rem magi-
Rom. 7. d. 23. ster gentium memorans: Video autem, inquit, aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ: vt hoc contuens iudex, dolenti circumuento porrigat manum. Et sequitur. Ecce enim veritatem dilexisti. Quia ergo veritatem diligis, inquit, subueni roganti, & quem scis † vera pectoris sui impedimenta exponere, quiq; reo olim motus misericordia subuenire decreuisti, vt errorem admissum in terra, cælestis prouidentia emendaret. Propter quod subiecit, Incerta & occulta cordis manifestasti mihi. Incerta & occulta cordis hæc significat, quæ Deus ad præsidium humani generis procurauit, sicut & Apostolus, Quod oculus, inquit, non vidit,
2. Cor. 2. b. 9. nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Qui sunt qui diligunt Deum, nisi qui legi eius consentiunt, non celando vel excusando peccata? Hæc ergo occulta cordis manifesta sunt diligentibus Deum, vt quia dolebant se delictis circumueniri, ne correpti negarent, sibi & origini suæ imputantes, in autorem Deum transferentes quæ peccabant: corda illorum illuminata sunt spiritali coruisco, vt viderent Dei prouidentiam in Christo, quia venturus erat ad damnandum peccatum, quod ex præuaricatione Adæ humano generi imperabat. Hoc ergo orat rex Dauid, vt quod decreuerat Deus, in futurum videns genus humanum laborare, sibi prius subueniret in eadem necessitate cõstricto, qua omnibus se decreuerat subuenturum: vt donũ quod gratuitum futurum erat, & ante tepus dari non poterat, huic pro prece & lachrymis cõcederetur. Quod quomõdo fiat,
Exodi 12. d. 22. non tacet dicens, Asperges me hyssopo, & mundabor. Rectè aspersione hyssopi perit se mundari. De hoc enim filij Israel postes suos sanguine linierunt, vt tuti præstarentur à morte: ita & hic aspersione hyssopi orat mũdari se à peccatis, ne tangatur à morte. Et sequitur, Lauabis me, & super niuem dealbabor. Manifestum est, quia factum Dei distat à facto hominis: ideo super niuem, inquit, dealbabor, quia quod Deus fecit, multò melius est quàm quod fecit homo. Proptereaaspersione hyssopi petit se mũdari, vt sicut carnale corpus aqua abluitur, ita & per hyssopi significationem, spiritali ratione animarum maculæ abluantur. Aspersio enim hyssopi, lustratio quædam est, vt per id quod visibile est, inuisibiliter emundetur. Et sequitur, Auditui meo dabis gaudium, & lætitiam. Dubium non est, quia vox prædicantis remissionem, gaudium præstat peccatoribus. Quis enim non lætetur, cùm audit dari indulgentiam? Cùm enim Deus remittit, & in præsenti & in futuro securus est. Propterea exultabunt ossa humiliata. Duplici genere sunt ossa humiliata, quia & vt peccaret humiliatus est: nemo enim peccans exaltatur, & vt postea simplex veniam implorauit. Nam vtique in cilicio & cinere voluptatis misericordiam precabatur, quã obtineris eleuatus est mentis exultatione & corporis refectione. Et subiecit,

A Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Hac forma remissionem postulat, sicut constitutum erat in futurum per fidem Christi, vt saluator qui ei spiritaliter est promissus, ab ipso inciperet cuncta conuersis donare peccata. Cuius enim non respiciuntur peccata, & omnes delentur iniquitates, non habet vnde reus constituatur, & inimicorum eius ora clauduntur. Qui enim non respicit peccata, non illa imputat. Hoc est enim auertere faciem à peccatis alicuius, accusationem contra eum non accipere. Et quid est hoc, vt cùm de duobus peccatis correptus sit, hic addat de multis se accusando? Et cùm audierit à propheta Nathan, quia ignotum erat ei, quare sic postulat sedula prece, vt possit ad veniam peruenire: nisi quia non suam solius causam agit, sed sub † accusatione peccati sui, totius populi miserias narrat? Sibi e- al. occasione
nim reformationem precatur, quia cui ignoscitur, non est sine rubore, nisi loco suo fuerit redditus, vt dignitas loci ruborem excutiat. cæteris autem beneficium Dei, quòd ad cuncta peccata abluenda futurum erat, in Christo significauit. Et sequitur, Cor mũdum crea in me Deus, & spiritum iustum innoua in visceribus meis: hoc est, bona mente misericordiam deprecari. Non solum autem de præteritis rogat, sed etiam de futuris solicitus est, vt peccator intendens odisse peccare ne peccet, adiuuetur à Deo per spiritum iu-
Ioan. 8. d. 44. stitiæ, quem orat dedicari in visceribus suis: id est, vt nouus ad hoc ponatur in eo vt custodiat eum à peccatis, ne cogatur facere
B quod scitur nolle. Cor autem mundum sic potest habere, si neque intus, neque foris delinquat: hoc est, neque in opere, neque in cogitatione. Quod quia propè impossibile est vt in omnibus seruetur, vel in Dei causa seruandum est, quæ principalis est. Etiam mũdum cor in sacramento Dei & Christi custodiatur, dum fides inuiolata seruatur: quia & in alio loco dicitur, Quis gloriabitur mundum Prou. 20. b.
se habere cor, aut immunem esse à peccatis? Denique rex Dauid mundum cor habuit in causa Dei, quia neque auxilium aliquando in vanitate quæsuit, quæ est idololatria, neque aliud à Deo sibi præceptum non impleuit. Ideo de cæteris adiecit, Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Hic sensus est quem suprà memoraui, quia securus de venia, solicitus est de reformatione. Cui enim ignoscitur solum, solet à facie Domini secerni. Quamuis enim non in illum vindicetur; in animo tamen Domini vel iudicis facinus eius deletum non est. Ideo orat, vt penitus peccatum eius deleatur, & dignus sit accedere ad faciem Domini, & iterum prophetare, quod & factum est. Hoc est enim quod dicit, Et Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Hic est spiritus prophetarum. Et sequitur, Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Lætitiam dari sibi postulat, quæ promissa erat in Christo, vt omnibus maculis abluti & reparatus lætus esset in salute quæsita, nec amotus, sed confirmatus in regno à Spiritu sancto. Quem ideo principalem dixit, quia super omnem creaturam est, per quem reges regnant. Et subdit, Docebam iniquos
C vias tuas, & impij ad te conuertentur. Hoc dicit, vt in eo discant iniqui pietatem Dei, qui confitentes sibi suscipit peccatores, & promouet: nec impios conuersos negligit, sed hortatur dum aliis miseretur. Et sequitur, Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Hoc dicto ostendit peccatum suum morte dignum, vt Dei misericordia quanta sit, prædicet. Per hoc enim etiam alios prouocat confugere ad Dei clementiam. Vnde subiecit, exultabit lingua mea iustitiam tuam Domine. Gaudere se dicit in iustitia Domini, quia in eo permanet quod promisit dicens, Misericordiam autem Psal. 88. d.
meam non mouebo ab eis. Lætus ergo Dauid & rex securus in hac 34.
parte, Dei sui iustitiam prædicat. Et sequitur, Labia mea aperies, & os meum annũciabit laudem tuam. Sic labia eius aperit, dum clausa fuerint causa peccati: liberati enim os paret, peccatoris autem clausum est os: pudore enim & metu correptus loqui non audet, absolutus autem & liberatus tripudians prædicat laudem iudicis. Nam & Apostolus sicut ipse testatur, propter quod ab hominibus liber esset, Os nostrum, ait, patet ad vos ô Corinthij. Et adiecit, 2. Cor. 6. d.
Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique. Hoc de com- 11.
perto loquitur, sciens sanctum Samuel dixisse ad Saul regem, qui cùm peccatum suum non dolore mentis, neque lachrymarum miseratione, sed sacrificij oblatione obliterari putaret, Non vult, in- 1. Reg. 15. d.
D quit, Deus sacrificium magis quàm audiri vocẽ suam: quia huiusmodi sacrificia damnum possunt facere, non tamen Deum placare. Deus enim sic placatur, si anima peccati sui memor in tribulatione & mœrore cordis, desleat quòd peccauit. Et sequitur, Holocaustis nõ delectaberis. Nec delectatur holocaustis Deus, sed in huiusmodi causis. Ipse enim animus pro se satisfacere debet, non se de foris redimere. Nam ista adiutorium præstare possunt. Animus enim sicut oblectatus est in peccatis, sic tribulari debet in pœnitentia, & tunc delectabit Deũ delere eius peccata. Vnde subiecit, Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non spernit. Ostendit quale sacrificium pro peccatis Deus suscipit: quia non poterit Deum placare, nisi qui lætatus est circa salutem, & contribulatus fuerit corde, & sic reparetur ad vitam. Deniq; omnis inquietus, vel indisciplinatus frequẽter incurrit, vt mẽbra corporis lædat, quæ vtique non sine dolore possunt sanitatis recipere medicinam: sic & peccatores non possunt peccata sua redimere, nisi dolorem senserit animus qui peccauerit. Hoc enim iustum est, vt quia cõtra rationem gauisus est, secundũ rationem patiatur mœrorem. Et sequitur, Benignè fac Domine in bona voluntate tua Sion.

Sion dicens, ecclesiam significat, vt perseuerato nostrã non impro- A
babilis videatur, cui vt impleat Deus promissum suum; suggerit, sciens se tunc plenam remissionem accepturam, cùm quod deerat Deus in Christo impleuerit: id est, vt ab omni peccato liberentur sperantes in salute promissa, quia non solùm à propriis, sed ab Adæ peccato quod per traducem in omnes peruenit, liberantur per Christum. Et adiecit, Et ædificabuntur muri Hierusalem. Nunquid destructi fuerant? Sed muros Hierusalem dicens, ecclesiam significat: quæ per fidem in Christo disposita erat cõstruenda. Cuius muri esse sancti homines intelligũntur: docente
Apoc. 21. d. 14. nos Apocalypsi Ioannis apostoli: quia & Hierusalẽ ciuitas & muri eius serui Dei sunt intelligendi. Sciens etiam per Christum rex Dauid promissum, quod futurum erat implẽdum ad liberationem seruorum Dei, orat vt impleatur: id est, vt per fidem ædificetur ecclesia; & liberentur sperantes de hac fide salutem. Et sequitur, Tũc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta. Hoc dicit, quia oblationes & holocausta tunc accepta sibi haberet cùm esset ecclesia ædificata: & non passim aut secundum omnem consuetudinem, sed sacrificium, inquit, iustitiæ acceptabis. Iustum est sacrificium, cùm condignum munus offertur. Porrò autem nihil est tam iustum sacrificium & condignum, nisi vt nosipsos offera- Ioan. 4. d.
B mus Deo. Quia enim Deus spiritus est, spiritalia illi offerenda sunt sacrificia, vt viuo viua hostia offeratur. Quia enim dixerat, in causa peccati sacrificiis carnalibus Deum minimè delectari, ostendit futurum, quia spiritaliter Deo offerendum erat, vt hoc acceptaret: quia hæc Deo digna sunt sacrificia: hoc est, in præterito minora fuerunt, quia carnalia: nunc maiora; quia spiritalia. Et adiecit, Tunc imponent super altare tuum vitulos. Si cessantibus spiritalis sacrificiis, spiritalia successiua sacrificia significauit, quid est vt diceret, Tunc imponent super altare tuum vitulos? nisi quia per hæc corporalia spiritalia significat, quippe cùm dixerit, quia carnalibus non delectatur. Vitulos ergo dicens, populum nouellum significauit, Christi fide renatum, cuius deuotio quotidie super altare Domini delibatur. Qui enim de ecclesia intelligitur locutus, sacrificia quoque eius spiritalia significasse debet intelligi.

QVÆST. CXIII. CVR filius Dei missus sit, & non alius? Quanquam omne quod facit Deus, rationabiliter & prouidenter factum credendum sit, melius tamen puto, si post fidem etiam causa facti possit
Ioan. 17. d. 3. aduerti, vt quod creditur, non ignoretur. Vnde Dominus ait, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Primum enim credi debet, sicut à Propheta dictum est, deinde sciri quod creditur: quia iam fidelem & in hac re diligentem adiuuat spiritus sanctus, vt cognoscens intelligat fidei rationem: tunc enim plenum habet gaudium credulitatis suæ, si quod credit intelligat. Hoc est enim fi- C
Ibid. 5. d. 14. del robur, hoc immobile fundamentum credulitatis, addiscere sacramentum. Vbi enim sola fides est, non est tam mera deuotio, & potest adirum habere surreptio. Vnde vas electionis ideo laborat, vt credentes fidei suæ rationem ediscant. Cùm enim cognouerint quantus sit cui se crediderint, & quæ sit eius potentia, nullo pa-
Ioel. 3. b. 5. cto, nullaque ratione ab eius spe traduci se patientur. Vnde dicum legimus, Gustate & videte; quoniam suauis est Dominus: vt data opera cognoscant diuinitatis eius saporem, intelligentes nihil sapientius esse quàm in Christum credere. Quamobrem ipse
Coloss. 2. a. 3. Tim. 1. c. 11. magister gentium inter cætera ait, In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi. Et iterum, Scio, inquit, cui credidi, quia potens est depositum custodire. Igitur hic scit fidei suæ rationem, & non dubitat de potentia eius; cùm intelligit omnes thesauros sapientiæ & scientiæ in sacramento natiuitatis & passionis & resurrectionis Christi esse absconditos. Manente ergo fide, diu mecum contuli, vt scirem cur Dominus noster de sacris & de cælestibus sedibus ad terram incarnatus venisset, & non alius ex iis quos ipse Dominus sanctos angelos vocat: Incongruum enim videtur personæ eius hoc opus subiisse, nisi causa facti noscatur. Denique hoc est quod mouet multos. Nam potuerit Dei patris prouisio per alteram personam hoc negocium gerere, vt & hominibus in errore constitutis ostenderet veritatem, & diabolum præ-
D sumptorem & salutis inuidum cum satellitibus eius comprimeret, & expoliaret deuictum. Quia peruicacia & irreuerentia nequissimorum seruorum, ministris famulis fuerat compescenda, vt non Dominus omnium rem sibi indignam experiretur. Neque enim tanta vis & potẽtia est satanæ, vt per potestatem eiusdem conditionis superari minimè potuisset, cùm constet Dei auxilio ipsum ab hominibus vinci. Nam quamuis impar sit si ex terrenis sumamus exempla, tamen ex aliqua parte conuenient rationi. Seruum
2. Reg. 20. b. 6. enim contra Dauid regem rebellantem, Ioab conseruus eius misIbid. 15. c. 14 sus est persequi & trucidare: & contra Absalon in patrem impium seruis iniuncta res est: quanto magis ad tyrannidem diaboli vincendam vnius sancti angeli ministerium sufficeret, cùm vnius de
Apoc. 12. b. 7. multis sufficerat efficacia, quippe cùm legamus quia repugnans contra Michaelem archangelum perdurare non potuit, sed subiectus in terram est? Hoc ergo mecum sæpe reputãs, hoc solum sciebam, quia ideo ipse à patre missus est, ne ad iniuriam eius pertineret, si opus per eum factum, per alterum reformaretur: sed hoc scire minimum erat. Non enim satisfaciebat ad tam magnam & admirabilem causam, nisi & aliud comprehenderetur quod proficeret ad arcanum intellectum. Sic factum est, vt animaduerterẽ cau-

sam hoc poposcisse, vt se veniret qui venit. Ipsum enim ratio tangebat vt ad eum comprimendum veniret, qui dignitatem eius & meritum vsurpasset. Post Deum enim parentem diabolus deus dici voluit, quod & nunc vsque contendit, cùm vtique non illum res contingeret, sed esset hoc filij Dei qui post patrem Deum secũdus est, non natura, sed ordine. Ad hanc ergo causam agendam non alium oportuit venire, nisi Christum Dominum hostrum: quia non tantum ad comprimendum diabolum venit, sed & manifestare seipsum omni creaturæ: vt reprobata persona diaboli; hunc esse cognoscereit; cuius principatum & manifestatem præsumpserat satanas: de cæterẽ cognita veritate relinquerent errorem, pro certo habentes Christum esse Dei filium, qui solus Deus de Deo sit, & caput sue principium eorum omnium, siue quæ in cælo sunt, siue quæ in terra, quia virtute & potentia qua superauit tyrannum satanam, manifestatus est ipse esse, cuius illiperium præsumpserat impius diabolus qui est satanas. Dum enim voluit iniquè Deus dici vt dominaretur potentius spiritalibus (vnde increpa-
Esaiæ 14. d. 14. tur à propheta dicente, Tu enim dixisti in corde tuo, Ponam sedem meam in nubibus, & ero similis Altissimo) multos decepit: quorum conspiratione princeps erroris est factus. Qui in Psalmo commonentur; vt reiscientes mendacium, suscipiant veritatem. Dicitur enim eis; Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Nisi enim tollatur error de mentibus incredulorum, non poterunt suscipere fidem vilius Dei in Christo. Hoc enim edocentur, vt sublatis portis per quas itur ad mortem, secundum perfidiam à diabolo coeptam, suscipiant fidei sacramenta per quæ itur ad vitam. Ista sunt enim quæ significat in æternalibus portis; quia veritas fidei æternitas est: perfidia autem temporalis est, quia inchoacium adinuentio diaboli est. Diabolus enim cœptam præuaricationem in cælis, seminauit in terris; multorum deorum suadeis cultura, inter quos principatum habere: Caput enim & principium voluit esse cæterorum, quod non ei debebatur, sed Saluatori. Vnde persequi-
Psal. 84. d. 12. tur eum vsque ad terram, vt comprimens eum ostendat erroris eius præuaricationem manifestata in se veritate. Vnde dictum est, Veritas de terra orta est. Proiectus enim de cælis, confugit ad terras, vt meditatam diuinitatem in superbis, expleret in inferioribus. Vnde dicit Apostolus, Ita vt in templo Dei sedeat ostendens sese 2. Thessal. 2. b. quasi sit Deus. Quoquo enim modo desiderium suum impleat 4.
vult & damnari: furore enim plenus minus putat damnari esse, quàm non explere auiditatem erroris. ADVERSVS QVAESTI. CXIIII. paganos quorundã temerè audiant aduersus nos cõgredi, aut fidem nostram impugnare, & suam commendare? Quia ratio- Aduersus pa-ganos.
nie Pagani aduersus nos audeant congredi, aut fidem nostram impugnare, se autem putent absolutos esse non video. Quippe cùm nulla habeant assertionum suarum documenta, superstitionis suæ magis dicam quàm religionis. Nam quæ cauta non habent proferunt, vt ipsi potius nouarum rerum autores & defensores habeantur. Primo enim in loco deos se asserunt colere: quorum nulla insignia, nulla dant testimonia. Illos enim deos appellant, qui se audi non sunt † deos nuncupare; vt homines autores deorum al. hoc non
habearitur, cùm Deus autor debeat esse hominibus: ac per hoc inue
vana & indubitè asserto est, quicquid enim sine Deo est, stabile esse non potest. Manifesta enim esse quæ dico probant libri eorum; in quibus nihil diuinum, nihil Deo iubente legitur constitutum: sed singulos viros propter quasdam causas diuersa asseruisse instituisse numinum sacrificia, vt ij qui nullius meriti videntur, ea ipsa quæ statuerant dignè statuisse probarentur. Quando ergo quos deos appellant, nihil horum mandasse legitur, qua autoritate hi faciunt, aut acceptum sibi putant, quòd non probant mandatum, cùm si etiam mandatum probaretur, examinandum prius fuerat, si dignum esset aut debitum his obedire, quorum nulla signa, aut prodigia, aut commendationes diuinitatis in rebus gestis existerent? Sed solent ab his exclusi ad elementa confugere, dicentes hæc se colere, quorum gubernaculis regitur vita humana: A quibus, vt suprà, requirimus, si mandatum est aut iussum à Deo, quem etiam ipsi magnum & summum fatentur & negligunt. Si enim sieri debet, ab illo mandari oportuit qui autor eorum dicitur. Si autem ab illo non est mandatum, præsumptio est, & ad pœnam proficiet, non ad præmium, quia ad contumeliam pertinet conditoris, vt contempto Domino colantur serui, & spreto imperatore adorentur comites. Quomodo istud impunitum erit, quod etiam in hac vita vindicari, & quidem acerbius, videamus? Sed si fortè ab ipsis elementis dicant mandatum, ostendant alicubi præceptum, legant aliquando aliquid illa locuta. Quod si non ostendunt quæ pœna digni sunt, qui autores præsumptæ & confictæ religionis deteguntur? Libeta sunt ex hac impietate elementa. Ipsa enim luminaria mundi accusabunt illos apud iudicem Deum, quia in hac confilij vanitate minimè se autores ostendunt. Similiter & illos quos constat homines fuisse, deos nuncupant, cùm cœperint pro peccatis suis crucia-
Esaiæ 14. d. 6. ri, in hac parte minimè se reos defendent, in hos crimen hoc retorquentes, quibus cum hoc non mandassent, vt deos illos colere cœperint. Igitur quo pidore fidem nostram reprehendant aut irridendam putent, quorum legem virtutum testimoniis fultam, necnon & ipsius Domini ac Dei nostri relegunt vocem dicentis, Ego sum Deus, & nõ est alius præter me? Quod si nudis verbis diceret, non erat

erat ei credendum, ne similes Paganis videremur, qui nulla deorum suorum signa maiestatis videntes, colere eos cœperūt: &, quod peius est, inhonesta. Turpia enim illic aguntur, quæ pudoris est reuelare, & prudentes se appellant. Porrò autem Deus noster testevirtute coli se mandauit, & vt nihil suspicionis relinqueret, legem ipsam honestam & sanctam, vt & Deo dignum est tradidit. Nos verò qui stulti à Paganis dicimur, Deo nostro non credidissemus, nisi nobis satis fecisset etiam testimoniis virtutum: nec legem eius, suscepissemus, si non illam puram & ipsa professione dignam cognouissemus. Hinc est vnde nihil apud nos in tenebris vel occulte geritur. Omne enim quod honestum scitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe est & inhonestum, prohibente pudore, non potest publicari. Quamobrem Pagani mysteria sua in tenebris celebrant, vel in eo prudentes. Erubescunt enim palàm illudi: piacula enim quæ illic vice legis aguntur, nolunt manifestare, ne qui prudentes se dicunt, hebetes his videantur quos stultos iudicant. Sed ne forte hinc illis stulti videamur, quia lex nostra castitatem, misericordiam, pietatem, continentiam prædicat: apud illos enim hæc stulta sunt, quia omnis bonus malo malus est, & prudens stulto insensatus est. Nam intantum castitatem execrantur, vt etiam cinædis delectentur, magisterio eorum subiecti, qui nisi tales fuerint, idonei non erunt ipsi, si dicendum est, religioni. Propterea enim abscinduntur, & habitum immutant, vt de viris quasi feminæ fiant, & citra naturam subiecti muliebria patiantur, & tunc demum apti & digni sint ministri superstitionis illorum. Nunquid accusari potest huiusmodi quem lex facit talem? Ideo enim amisso viri & actu & habitu in mulierem transformantur, vt muliebria libenter patiantur. Quæ ergo putantur esse mysteria, vbi de honesto inhonestum fit, & de incorrupto corruptum, cùm hic fit verè cultus religionis, qui de turpibus honestos facit, de indisciplinatis modestos? Quomodo cultores eius æmuli possunt esse bonæ vitæ, quãdo mysteria legis eorum sine cinædis celebrari non possunt? Si ergo lex eorum his delectatur, peccator erit & stultus quisquis non fuerit talis. Ideoque stultos nos appellant. Colentes enim hæc turpia, prudentes ab his iudicantur, euitantes autem & fugientes, stulti. Quod quidem callidè & astutè ab ipsis videtur aptatum. Idcirco enim legi suæ applicant nomen prudentiæ, vt contegant reprehensibilia eius, quia vbi prudentia, reprehensio nulla est. Nostram autem legem stultam dicunt vt prohibeant ab ea. Sed subiectis hominibus prudentiæ & stultitiæ, & submota omni inuidia, quam parit defensio ambarum partium, ipsæ leges inter se confligant, vt appareat vbi sit prudentia, & vbi stultitia. Sed præsente signo crucis, obmutescit Paganitas. Et si adest, quam vocant stultam, prudentia illa, sacra illorum respondere non audent. Reprimuntur enim exta illorum, respondere non audent, & occultantur ob reuerentiam Christianæ maiestatis. Magna res est vt illa quam vocant prudentiam, metuat illam quam appellant stultitiam. Conferamus nunc tenorem legum. Pagani deos deasque colere se etiam literis profitentur, & verum est quod dicunt, quia & masculos colunt & feminas. Ianus enim & Saturnus, Iouis & Mercurius, & Apollo & ceteri. Item & Minerua & Isis, & Fruxilla & Venus, & Flora meretrix cum cæteris, dij deaque sunt, sicut historiæ tam Græcorum quàm Romanorum testantur. Christiani autem vtpote pauperes quos stultos vocant, vnum Deum colunt in mysterio, ex quo sunt omnia, nec aliquid quod ab eo conditum est venerantur. Ipsum enim solum sufficere sibi & abundare sciunt ad salutem, non ignorantes, quia si gloriam & nomen eius aliis deputauerint, offendant eum, quia nullus imperator permittit vt cum nomine eius tributi & comites adorentur. Conferantur nunc leges vt videatur, vera sit prudentia, quæ creatorem colit, an quæ creaturam: quæ Dominum, an quæ seruos? Potest fieri in aliqua domo vt præter vnum alius dominus appelletur, vt pagani literis forensibus instituti qui sibi prudentes videntur, in vno mundo ab vno Deo condito multos deos deasque venerantur. Procuratores enim & autores mundi deos & Dei nomine nuncupant, cùm improuidi denegantur. Illud autem asserere quod perniciem pariat, improuidi est & stulti. Quoniam necesse est Deum iniuriam suam vindicare in eos qui conseruis suis Deum & Dei nomen & gloriam impertierunt. Dehinc considerentur præcepta. Lex nostra quos stultos vocant, antistites & ministros idoneos, sine crimine, sanctos & irreprehensibiles præcipit ordinari. Econtrà autem paganorum traditio antistites & ministros idoneos sibi esse non posse, nisi ex viris transfigurentur in feminas, vt licenter & publicè muliebria patiantur, & discussis in aqua inhonestè crinibus mollem quassatamque vocem & turpem emittant. Quod si publicè facerent, ab omni populo lapidarentur, & Cynocephalus ille, qui mutabundus per omnia se circũferri locа quærens membra adulteri Osiris viri Isidis. Ecce quibus ministris siue magistris pagani prudentiæ sibi nomen adsciscunt, cùm non solùm non prudentiæ sit, sed etiam criminis. Obscena enim & probrosa diligere funestum est. Illud autem quale est quod in spelæo velatis oculis illuduntur? Ne enim horrent turpiter dehonestari se, oculis illic velantur: alij autem sicut ales alas percutiunt, vocem coracis imitantes: alij verò leonum more fremunt: alij autem ligatis manibus intestinis pullinis, proijciuntur super foueas aqua plenas, accedente quodam cum gladio, & irrumpente intestina suprà dicta, qui se liberatorem appellet: sunt & cætera inhonestiora. Ecce quantis modis turpiter illuduntur qui se sapientes appellant. Sed quia hæc in tenebris patiuntur, putant posse nẽsciri. Ista enim omnia quæ à malis & turpibus inuenta sunt in occulto, sancta fides Christiana prodidit & detexit. Prædicata enim fide, considerantes qui audiebant quid boni & sanctitatis publicè promitteretur, contulerunt se ad fidem, occulta illa inhonesta & turpia relinquentes, & quomodo per ignorãtiam illusi sint confitentes. Tunc enim iam pridem omnes propè in hoc vertebantur errore, & idcirco sibi prudentes videbantur, quia qui reprehenderet non erat. Nam quanquam omnes errarent sub vno fallacis nomine idololatriæ, vnusquisque tamen iuxta mores suos ordinauit & conuersationem & culturam: vt vnus error diuersitatem haberet ex turpitudine & conuersatione autorum. Denique sacra, quæ sacra Liberi vocant, inhonesta & vanissima sunt, & plena furoris. Difficile enim impurus non iracundus est. Denique vbique cum Priapo depictus inuenitur, cum quo inhonestè viuebat. Hoc modo sunt & cætera sacra eorum, sed vt posteri his inuentionibus caperentur, subtilitate & astutia factum est satanæ, quanquam non sine illius consilio ista inuenta sunt. Inuentis tamen singulis, aspersit quædam præstigia per quæ illiceret homines ad errorem. Et sic factum est, vt per traducem antiquitatis commenderatur fallacia, & excusaretur turpis inuentio. Per consuetudinem enim cœpit non turpe videri, quod turpe erat. Nam cùm dehonestantur aliqui, primò erubescunt, postea blandiente consuetudine, recedit pudor mutata fronte, præcipuè si multos videant tales. Nam quæstus turpitudinis tunc est, quando ij qui nobiles dicuntur, dehonestari videntur: facilè enim imitatores inuenit honestata nobilitas. Si ergo iam porrò pridem propter hoc prudentes sibi videbantur, quia cui fœda inuentio hæc displiceret, non erat: nunc quia Dei misericordia illustratum est genus humanum, & declaratum crimen esse quod pro lege credebatur, stultum autem quod putabatur prudentia inuentum, vel ab hac appellatione cessare deberent, permanere nolentes in detecto crimine, cognoscentes nomen sapientiæ à se alienum esse. Sed vt addant ad culumen confessionis suæ stultitiam, in stultitia deprehensi vocant fatuos, à quibus conuincuntur. Sed fidem nostram & posteritatem accusant, in præceptis autem non negant nihil posse reprehendi. Qui fidem nostram accusant, non magis contra nos, quàm contra autorem nostrum suscipiunt. Nos enim stultos, qui quasi rei fatuæ fidem dederimus, illum autem mendacem & circumuentorem, necnon & malitiosum pronunciant, qui fidem trãderet per quam deciperemur. Credentes ergo prius non nos stultè credidisse probemus, deinde causam actuti autoris, cùm in errore degeremus, in quo nunc manent Pagani: si nullis virtutum signis attracti, si nudis verbis quæ sacra vocant perciperemus, prodesse putantes, non quod diuinitas commendauerat, sed quod † vetus consuetudo tradiderat. In qua, quod non latet, diuersis illusi vanitatibus, nullam spem salutis cognouimus. Quid enim poterat prodesse res ab hominibus inuenta? Vt autẽ ad fidem Dei accederemus, & filium eius incarnãtum & crucifixũ crederemus, non verbis suasum est nobis, sed rebus. Vidimus enim mortuos suscitatos, leprosos mundatos, cæco nato oculos restitutos, dæmonia electa, & simul omnes infirmitates curatas. Nunc quando stulti fuisse iudicemur, cum nudis verbis credidimus, aut cùm rebus? Sine dubio enim res ante verba sunt: quippe cùm ad res significandas inuenta sint. Si ergo traditioni humanæ, nulla suadente virtute, quæ ad illudendas mentes hominum inuenta est, fidem dedimus, quanto magis huic, quam diuinam & deificam omnia signa quæ Deum inuocant, contestantur? Nónne dignè stulti iudicaremur, si virtutibus non crederemus, qui sermonibus credideramus? Nónne rationabiliter improuidi & inconsulti vocaremur, si aduocantem spem non sequeremur, qui desperationi fuerãmus obnoxij? Sed aiunt econtrà, stultum est quod creditur. Non enim rationi subsistit, Deum habere filium, neque emortua & dissoluta corpora rursus reparari posse ad vitam probauerint omnes philosophi & sectarum inuentores: etiam si diuersis disputationibus se inuicem confunderent, nullus ad alterum transiens; quia vnusquisque in quo imbutus fuerat, permanebat. Per id enim quòd verba contradictioni obnoxia sunt, nullus alterum superabat. Non enim erat vnde se quisque victorem ostenderet, sed inuicem contradictionibus se fatigantes, minimè alter alteri persuadebat. Hinc factum est, vt Dei prouidentia, cuius sensus inuestigari non potest, prædicationi suæ virtutem adiungeret, vt veritas prædicationis virtutis testimonio probaretur: vt qui verbis contradicerent, virtutibus non auderent. Quæ enim maior poterit esse testificatio veritatis, quàm est operatio virtutis? Si quis autem opera virtutũ deneget, accusans scripturas, quomodo poterit stultam fidem nostram dicere denegans Scripturas? Vbi enim scriptum est de Christo, quòd filius Dei credendus est, eodem loco virtutis testis inuenitur. Et si cui absurdum videtur legenti Christum Dei filium crucifixum, reuoluat, & inueniet resurrexisse eum à mortuis, & intelligat non otiosè eum mortuum esse, neq; inuitum qui potuit resurgere, sed esse mysterium. Quicunque ergo est ille, aut tacebit de cruce: quia si dixerit stultam crucem, non poterit stultam dicere resurrectionem, excusat enim resurrectio crucem. Aut si locutus fuerit de cruce, non poterit negare prouidentiam esse in ea, quam videt testimonio resurrectionis firmari. Aut vtrunque enim accipitur, aut vtrunque reselitur, vt qui non defendet, nec audeat accusare. Quare autem crucifigi se permiserit, cognatis mysterium reser-

reseruandum est. Mortem autem hanc intantum commendauit, vt clarificari se per eam testatus sit. Nam & ait, Potestatem habeo ponendi animam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Non ergo coactus est mori, quia potestatem habuit & mori & resurgere. Hanc qui abnuit, non potest dicere violenter illi mortem illatam, Si enim ista negat, nec mortuum illum poterit asseuerare, quia hoc illic cõtinetur, vbi morti traditus legitur. Nemo enim ex superioribus postrema, aut ex postremis superiora condemnat, quia cõtrarium non est quod vnius corporis est. De mortuis autem quod resurgant, dolo dicunt stultum credere. Vident enim exempla quibus credibile iudicetur. Omnia enim semina vsibus necessaria, nisi resoluta fuerint, renasci rursus non poterunt. Si hoc mundo hominũ causa Deus decreuit, cur illorum ipsorum corporibus si hoc præstaturus credatur, stultum putatur? Nisi quia ipsi stulti sunt, qui Deo non dant quam potest mundus virtutem, cùm gestarum nũc vsq; appareat vmbra, quia iam tẽpus non est faciendarũ virtutum. Initio enim fieri oportuit vt semen fidei per hanc crementum faceret. Tamen & modo dæmonia nominata cruce Christi terrentur, & si impensius fiat, fugantur: & dij Paganorum formidine & metu nominatæ crucis responsa dare non possunt. Si opprobrium est mors Christi, quare terrori est? Res enim quæ ex crimine venit, non timeri debet, sed contemni. Quis enim timeat hominẽ pro crimine suo occisum? At si innocens fuerit, timeri tamen non potest, sed doleri. Itaq; nisi sentirent dæmonia, vel dij Paganorum, sacramento esse crucẽ Christi, nominata ea non terrerẽtur: & vt expressius dicam, nisi rei essent, non timerent. Hi etenim omnes qui ex parte diaboli sunt, consenserunt in mortẽ Christi, Vnde cũcta dæmonia siue dij gentium, nominata cruce Christi, terrore cõcutiuntur. Omnis enim qui in alicuius innocentis morte reus est, cũ nomen eius fuerit memoratum, timor apprehẽdit cor eius. Recordatione enim habita delicti reum se videt. Quanto magis dæmonia, vel dij gentium qui rei sunt necis Domini & Saluatoris mũdi? Sed Pagani antiquitatis causa verum se tenere contendunt: quia quod anterius est, inquiunt, falsum esse non potest. Quasi antiquitas aut vetus consuetudo præiudicet veritati. Possent enim homicidæ, aut molles, aut adulteri vel ceteri criminosi per hoc illicita sua defendere, quia antiqua sunt, & ab ipso mundi initio cœpta: cùm hinc magis intelligere deberent errorem suum, quia quod reprehensibile est, & turpe est, malè cœptum probatur, quod autem honestum & sanctum est, dignè colitur. Nec posse turpe & reprehensibile ante factum, esse honestum & irreprehensibile. Et ad extremum, Paganorum traditio esse ab homine inuenta, negari non potest: quia autem nostra lex à Deo data est, euidens res est. In monte enim apparuit maiestas Dei ad dandam legem hominibus, vt & hinc fides possit haberi. Primo misit signa multa & prodigia facta in Ægypto, quod hodie quoque libri testantur à Ptolomæo recõditi in bibliotheca Alexandrina. Sic ergo legem dignatus est dare, vt nemo ambigeret Deũ esse qui tradidit. Palàm enim & manifestè visa est omnibus maiestas Dei, tanto fulgore & terrore, vt etiam præter eum nemo alius Deus crederetur, & quod iubebat omni obseruatione dignum haberetur. Et vt omnia deificæ rationi conueniant, inspiciatur tradita lex, si quid in ipsa iniustum, si quid inhonestum, si quid ridiculosum, sic oportuit innotescere: non vt in angulo per impostura appareret, quę claudi nõ potest, neq; in speculo, vbi aliud est quàm cernitur operante illecebrosa fallacia, neq; ea seruãda cælarer, quæ propterea quòd inhonesta essent, in tenebris gererentur. Cùm enim vnius Dei notitia obliterata esset in mundo cõsuetudine delinquendi, quia mendaciũ velamen præstiterat veritati, clemẽs & misericors Deus, nolens opus suum perditioni obnoxium fieri, visitare dignatus est genus humanum. Non sic apparẽs sicut hi qui falsò dij appellãri voluerunt, sed sicut est veritas Dei, ita se manifestauit, vt errorẽ adimeret, qui falsorũ deorum prædicatione mundi sensum corruperat. Deniq; supra sexcenta milia hominum egressa de Ægypto, videntes & cognoscentes Dominũ hunc esse supra omnes ex apparentia ineffabilis gloriæ, proximare ad eum timuerãt, sed longè curuato genu eum adorauerunt. Postea prosequentibus aliis signis, tã illis quæ fecit in deserto, quàm quæ fecerat in Ægypto, in omnibus mirabilibus manifestatus est vnus esse Deus. Hæc omnibus propè innotuerunt linguis, hæc vicinis gentibus terrori fuerunt. Quid tale in diis gentium? Cui genti, cui populo gloriam suã ostenderũt? Quæ signa aut virtutes ad diuinitatis suæ testimonium fecerunt? Vbi vel quando locuti probantur? Sed irrationale vulgus, aut apparentes vmbras, aut dæmonia, aut simulachra mortuorum, vt deos colere cœperunt: quæ res in consuetudinem vetustatis deducta, arbitratur rationis sibi veritatẽ posse defendi: cũ veritatis ratio non ex consuetudine, quæ est ex vetustate, sed ex Deo sit, qui non vetustate Deus probatur, sed æternitate. Quamobrem fides non cœpta res, sed sine initio est. In Deum enim credere, nostrum incipere est. Nam quod creditur, æternũ est. Quomodo ergo anteriores se putant Pagani, quando quod colunt, post Deum est? Nunquid non opus post opificem est? Pagani colunt opera, nos opificem: illi creaturam, nos creatorem. Certè Deus fecit mundum, & à se facto notitiam suam non ostendit? Aut fecit hominem, & noluit se ab eo coli quem fecit? Sed absurdũ est. Factus ergo homo cœpit venerari suum conditorem, quia dignum est, & causa hoc exegit, Quod cùm per desidiam hominum aboleuisset, reparauit istud Deus in Abraham, vt cognitio Dei quæ fuerat in Adam, inciperet rursum in Abrahã: vt ab eo geniti, sub eius cognitione educarentur, & per traducem non deficeret, neque deesset qui coleret Deum: aduocatis etiam exteræ gentis hominibus ad istam Dei cognitionem. Qui ergo cognouit, sub initio est: qui autem cognoscitur, supra initium est. Qua igitur ratione Pagani legem suam antè dicunt fuisse quàm nostram? Si mundus ante Deum est, quod absit, sic poterit & paganitas anteponi Christianitati. Nemo miretur de nomine Christianitatis. Est enim colere vnum Deum in mysterio trinitatis. Quod si nomen Christi putatur ex chrismate, nominis tamen ratio ante chrisma est. Apud maiores enim nostros, qui in reges vngebantur, Christi vocabantur, habentes imaginem Christi venturi: qui natus de Deo patre in regem nõ immeritò Christus appellabatur, quia quod ille chrisma, illi dedit natiuitas: quẽ quandiu ignorant pagani, reprobant, cùm autem cognouerint, diligẽtius excolunt, gaudentes quia de malo transierũt ad bonum. Qui enim in re tam friuola & inepta pertinaces fuerunt: quanto fortiores & vehementiores erunt cognita veritate? Qualis ergo Christus noster est, qui cùm nescitur, oditur: cùm cognoscitur, amatur. Nam omnis malus cùm nescitur, amatur: cognitus, oditur. Quanti retrò oderunt Christum, qui nunc amant? Quot qui dolent odisse, quod nescierãt? Imprudentis enim est odisse quod nescias, quia probandum est, an odio digna sit res. Denique qui hodie aduersantur, in crastino défendent, pœnitentiam agentes, tardè se cognouisse quod verum est. Quod si odio digna res sic esset, aut aliquid haberet fallaciæ, quotidie ex Christianis fierent pagani. Porrò autem, quoniam hæc veritas est, quotidie omni hora sine intermissione deserẽtes Iouem, inter quos sophistæ & nobiles mundi qui eum Deum confessi erant, confugiunt ad Christum, cui est honor & gloria in seculorum secula. Dẽ fato, quomodo perniciosissima sit Christianis artis Matheseos obseruatio & cura? Nihil tam contra Christianos, quàm si arti Matheseos adhibeant curam. Hæc enim iniustitiæ dignoscitur Dei legi. Si enim nascuntur qui mali sint, & ecõtrà qui boni sint, frustra lex data dicitur, & non solum hæc, sed & iniustus habebitur legislator. Qui enim lege data cogit homines contra id quod nati sunt facere, sciens non posse mutare naturam, ad hoc vtique legem videtur dedisse, vt haberet occasionẽ, qua crudelitatem suam de nece hominis satiaret. Vt quid enim prohibet, quod scit auerti nõ posse? Aut quemadmodum damnat hominem, qui non fecit quod facere non potuit? Si autem iniustum videtur, vt est, quia istud de Deo sentire nefarium est, rectè & salutari ratione legem dedit, sciés posse hominẽ continere se ab eo quod prohibet lex. Ergo quia iustè legem dedit, non est vtique iniquus cùm vindicat. Itaque si legi Dei fides commodanda est, quia iustè probatur data, ars Matheseos euitanda & fugienda est. Hanc enim astutia & subtilitas inuenit diaboli. Quia enim apertè repugnare nõ audet autori, tergiuersatione id agit, vt & Deo iniuriam faciat, & hominem legi inimicum constituens, morte annullẽt secunda: Qui ergo autoritati credit, & factum eius retractari nefarium ducit, legi ab illo datæ obtemperat, die noctęque studiis eius insistens, nec aliquid aduersum respicit, non dubitans, quia potens est homo præcepta eius seruare. Nam hi qui peccare gestiunt, occasionem quærunt quomodo peccata sua à se faciant aliena, vt dum naturæ quasi imputanda peccata sint, immunis esse à pœna videatur peccator. Hoc propositum horum est, qui desperatione promissæ futuræ vitæ, præsenti desiderant frui voluptate. At hi qui freti fiducia fidei, spem futurorum expectant, hoc implere contendunt, quod in primordio renascibilitatis polliciti sunt, vt abrenunciarent pompis & voluptatibus satanæ. Quanta ergo subtilitate vsus est satanas, vt promptiorem hominem ad peccandum faceret, per quod inuidiæ suæ expleret nequitiam. Dum enim audit fic se natum esse vt peccet, & Deum non ignorat esse iustissimum, credit se impune peccare: quia qui iustus est iudex, non damnat eum qui imperante natura peccauit. Nec quidem eius peccatum dicẽdum est, quod alius egit per illum. Sic deceptus est homo: peccatis enim pressus, factus est morti obnoxius. Igitur tollit omne hominis bonum, qui tollit & malum. Si enim peccator non habet pœnam, nec iustus coronam, vt quid laudantur boni, & reprehenduntur mali? Si enim huius naturę est vt peccare non possit, quid laudas in illo quod non est eius? Et vt quid condemnas in peccatore delictum, cùm scias non eius esse quod peccat? Quid nisi iniustus erit qui bonum laudat, & malum accusat? Sed fortè dicatur econtrà, Bonam naturam in homine laudo, & malam condemno: quia & vinum bonum laudatur, cùm per naturam bonum sit, & malum recusatur, cũ illud æquè natura & hoc præfert. Si ita esset, nihil erit reprehensionis causa, vt sic laudaretur iustus, nec corona dignus iudicaretur. Neque ita accusaretur iniustus, vt pœna dignus diceretur. Porrò autem & in præsenti & in futuro iustos remunerari scimus & legimus, & iniustos pœnis subditos concremari: quod iniustum vtiq; videretur, si iste qui naturæ suæ rem gesserat, igne vltore pœnas pateretur, aut alius qui æquè naturæ suæ rem exequitur, præmiis afficeretur. Si autem laudandus est bonus, quia quod naturæ suæ erat fecit, laudari debet & malus, quia & ipse similiter quod naturæ suę erat, gessit, vt vnusquisque permanens in eo quod factus est, laudetur. Quia si in quo factus est manens vituperabilis habetur, autorem tangit vituperatio, qui talem nasci fecit qui displiceret. Quod si iure remunerandus est iustus, & condemnandus iniustus, iam non naturæ respondetur, sed voluntati, quia natura libera est, voluntas

luntas autem in cãusa est, quæ sensibus accessus patitur & recessus: vt iniustus videns coronari iustum, se autem damnari, sibi imputet, qui contra legem sensibus credens malum fecit, cùm potuit facere bonum. Nunquid poterit accusari sol, quia vrit: aut aqua, quia infrigidat? Aut nunquid remuneranda est aqua, quia sitì affectos homines recreat: vel præmiis afficietur sol, quia reficit homines calore suo post frigus? Quod enim naturæ suæ est, faciunt, vnde nec damnantur nec laudantur: aliud enim facere nesciunt. Sed quoniam ita non est vt æstimant stellarum speculatores, ratio actuum probat. Nemo enim inueniri potest qui bene faciat semper, aut malè. Tunc enim videretur sic natus vt bene ageret, si irreprehensibilis permaneret: & ita dignè æstimaretur vt esset malus, si in eo duraret vt malè faceret semper. At cùm & illum quę bonum putas natum, aliquoties videas malè agere, & hunc quę malum natum dicis, nonnunquam cernas facere bonum, quomodo hoc verũ probas, vt malus malus sit, & bonus bonus, nisi quia hoc magis certissimum est, quia vbi animum quis dederit, in eo proficit? Nam & causæ sunt quæ generant peccata, vt aut inuidia quis litiget aut inimicus existat. Illa autem quę à lege prohibentur, non palam neque manifestè, sed occultè admittunt. Quare? nisi quia reuerentur legem? Sin verò ita vt asserunt, ad hoc nati essent vt malè facerent, non quererent latibula neq; aliquam legi reuerẽtiam exhiberent, sed passim ea facerent quæ cogerer natura. Sed cùm videas procurari peccatis, & excogitari vt possint latenter admitti: & loca B
ènim & personas & tẽpora eligunt, vt mali propositi impleant voluntatem. Simili modo etiam boni iudicio quodam & bona opera sua discernunt, vt pro tempore & causa aliculus bonum suum distribuant. Quod vtique non iam naturæ imputandum est, sed quæ in natura est voluntati. Si autem naturale esset, cessaret iudicium. Nam si rem plenius discutiamus, qui nunc iusti sunt, iniustos illos prius fuisse ostendemus: data autem opera immutati sunt. Ipse
Luc.2.d.23. enim Abraham per fidem iustificatus legitur. Antè ergo nõ fuit.
Rom.1.d.3; Luc.c.19.b.9 Quippe cum patre suo duce idola coluisse intelligatur. Et Zachæus vtique cui post vulgarem vitam testimonium perhibet Do-
Ephes.2.d.3. minus. Et vas electionis, qui istud etiam fatetur, dicens, Eramus & nos natura filij iræ, sicut & cæteri, quia ceditvoluntas pro natura, Ex voluntate enim quis iudicatur, non ex natura. Sine dubio & omnes martyres, & iustificati sunt boni, quia non fideles nati, sed renati sunt. Et quantos scimus turpis vitæ fuisse & prodigos cultores luxuriæ, qui nunc continentes & sancti sunt? Accedente enim timore Dei, vincuntur vitia quæ prius dominabantur. Quantum autem possit timor legis, hinc aduertamus. Ante Iuliani edictũ, mulieres viros suos libenter nequibant. Accepta autem potestate, cœperunt facere quod prius facere non poterant. Cœperunt enim quotidie viros suos licenter dimittere. Vbi latuit fatum tãtis temporibus? Timore credo legis occultabat se. Illud autem quomodo C
subintrauit quod tradidit Moyses? Dormientibus credo fatis. Tanta enim tradita sunt illis seruanda, & talia qualia nulla gens habet præcepta. Et ne hoc aliquis ad plagam cæli referendum putet, in ômnem propè orbem dispersi mandata legis suæ custodiunt. Hæc præcepta contra fata sunt. Non enim fortè fuerunt tribus milibus annis & suprà à constitutione mundi: postea autem data, permanent vsque in finem. Quod ergo tot milibus annis non fuit, quomodo cœpit? Stellarum enim cursus à constitutione mundi est. Et quid illud est, vt cùm tãta multitudo Iudæorum sit per totũ mundum, nemo immutetur ex his vt fiat gentilis, cùm videamus ex paganis, licet rarò, fieri Iudæos? Ecce quantum pertinet ad ritum Iudæorum, exclusum est fatum, quia & extra fatum esse cœperunt, &
Gen. 19.c. 24. in eo permanent. Quid videtur de Sodoma & Gomorra, quorum qualis fuerit exitus, vindicta obtutibus adiacet? Sic fuit vt omnes
Gen.7.b.12. spurcitię infamia aspersi, diuino igne consumerẽtur. In cataclysmo omnes vnius fati fuerunt, vt omnes vna morte & eodem tempore
Exodi 14.f. 24. cuncti perirent, excepta domo Noe. Et omnis exercitus Pharaonis vno decreto damnatus dicitur: vt ineptus error Matheseos vindicetur, quia dimersi sunt in rubro mari cum suo rege. Et alia quanta exempla sunt quæ prætermittimus, quia ad satisfactionẽ sufficiunt duo exempla, quanto magis tot mysteria? Nam & cunctæ gentes diuersa habent instituta. Et quod alibi licet, hic nõ licet. Et iterum, D
quod hic licet, alibi non licet. Hic enim in vrbe Roma & finibus eius, quæ sacratissima appellatur, licet mulieribus viros suos dimit-
Matth. 5. c. 32. tere, cùm eautum sit in lege diuina, vt ne viri quidem hac potestate vtẽrentur, excepta fornicationis causa. Ecce in hac re meliores sunt Barbari, quod & hoc seruari posse non impossibile est: quia prius seruatum docetur. Mutatum est ergo fatum, quia cœpit licere quod antè prohibitum erat. Et eunuchos in regno Romano fieri non licet, apud alios licet: quia autem & hic possent fieri in abscoso, licitum est. Nam factum licet occultè probatur: si autem cessaret timor, publicè fieret. Metus ergo prohibet fatũ vincitur enim, si quod vult facere non facit. Et Persæ mulierum more inaures habent, quod hic inhonestum & illicitum est. Quia autem & hic fieri possit, attestantur antistites matris quæ appellatur magna. Et reuera magna fuit, sed meretrix. sed in eoditat, quia isti cinædi sunt, illi viri. Et quid dicemus? In omni orbe terrarum hi soli hoc fato nascũntur, vt abscisi in mulieres transformentur, & toto mundo isti paucùli inuenientur quos constat mimi circumueniri, & promissis præmiis ad hunc dolorem & dedecus cogi. Si autem ad hoc nati essent, non cogerentur. Persæ licitum habent cum filiabus suis

A conuenire, quod & hic fieri posse ostenditur per id quod à quibusdam factum probatur. Sed quia vindicta interuenit, metu correpti sunt ne facerent quod potest fieri, sed non licet. Omne enim quod prohibetur, ideo prohibetur, ne quia potest fieri, fiat. Si autem fati esset, non posset fieri, neque prohiberetur. Nam si non esset fati & prohiberetur, posse fieri quod fati non est significaretur. Et quæ prudentia est prohibere quod non potest fieri? ac si aliquis prohibeat, ne quis de vrbe Romana transuolet in Hispaniam, aut ne quis humeris montem transferat. Illa autem quæ possunt fieri cùm non debeant, prohibentur. Mos Maurorum est, vt inaures etiam in naribus habeant feminæ. Nunquid fati est? Si fati esset, huc translati sic manerent: quia si fatum est, vnusquisque secum habet fatum suum. Sed quia non est fati, omnes inde venientes, hic immutantur, videntes turpe istic videri quod illic decorum putatur. Certè apud omnes gẽtes numerus, numerus est: terra, terra est: & aqua, aqua est: & aer, aer est: & ignis, ignis est. Nunquid potest alicubi reperiri terra quæ nõ arida sit, aut aer qui palpabilis sit, aut aqua quæ non fluxa & frigida sit, vel ignis qui frigidus sit? Sic vbique Iupiter, Iupiter est: & Saturnus, Saturnus est: & Venus, Venus est. Eodem modo & cætera signa. Ars enim ista vna ratione tractatur vbique. Sed quia apud omnes gentes instituta manent, non fatorum ratione, quæ vbique vna est sicut tractant, sed hominum excogitatione, quilibet qui primus habitus est apud suos, quod ratione dignum visum est, & aptum decori, statuit quibus præerat. Inde vnaquaq; regio vel gẽs propria habet quę seruet. Sicut Solon & Lycurgus multa statuerunt, quæ à Græcis legis more seruantur, quæ paulatim deficiente regno eorum obliterata sunt. Nam regibus Iudæorum mulæ placuerunt ad sessum: Romanorum autem non mulæ, sed equi. Garamantum autem, qui supra Tripolim Afrorum sunt, regibus tauri placuerũt ad sessum. Persarum verò reges vehiculis feruntur. Nam veteres reges Persarum, nec videbantur à populis. Et reges Madian camelis delectantur ad sessum, ita vt & colla eorum aureis exornentur torquibus. Et per Africam asinis magis volunt insidere quàm equis. Cùm omnia vbique sint, non tamen omnia omnibus gratiosa sunt, quia vnusquisque eligit quod magis apud illum habeat gratiam. Nam & nobisipsis diuersa voluntas est, & in vestibus, & in cibis, & in cætero vsu, & in ipsa sententia. Quod ne fati dicant qui multorum diuersa asserunt fata, hæc res probat, quia frequenter mutatur nobis voluntas. Quod enim diu amauimus, postea displicet: & diligere incipimus quod prius libenter non habuimus, & facta consuetudine immutati manemus. Ordinem autem sic dicunt esse fatorum, vt sit quid quibus efficiant temporibus per interualla recurrentia ad pristina, vtputa quod hodie faciunt, iterùm faciant post tempus. Non enim in vno dicuntur manere. Nam per disciplinam & consuetudinem vincuntur. Mulieribus etenim Romanorum multis temporibus vini vsus incognitus fuit. Disciplina enim facta consuetudine confirmauit sensum suum, vt retineret quod prodesse didicerat. Nunquid illis tẽporibus hæc fata fuerũt, & postea mortua sunt vt cessaret res bene inuenta? Sed non fata hæc, sed disciplina inuenerat. At vbi recessum est à consuetudine, periit disciplina. Et veteres Romanorum tanæ continentiæ fuerunt, vt etiam oblata munera refutarẽt, bonam famam diuitias arbitrantes, & virtutem voluptatibus præponẽres: & his fatis successum est, aut obierunt: sed non fati fuit: sed disciplinæ quæ etiam ipsius fati pædagogus est. Quomodo enim potest fati esse quod neque ante tempus habuit, neque nunc habet? Et quidem nescio vt quid tantam inuidiam fato faciant, vt in omnibus gestis ipsum dicant autorem, cùm sit & non sit. Vbi enim disciplina est, non est: & vbi consuetudo est, non est: & vbi casus est, non est: vbi autem videtur esse, timore legis vincitur, & libido enim metu cõpescitur, & quæstus pecuniæ propter Deum promerendum repudiatur. In hac ergo parte negari non potest, quia non potest non esse quod vincitur, & tamen rectè potest dici & in eo ipso non esse, quia caret autoritate quod vincitur. Itaque Dei legem qui sequitur, & cõsuetudinem tenet bonæ vitæ, huic cedunt omnia quæ dicuntur fata. Tantum enim potest consuetudo, vt etiam bestias mitiget. Nam malè viuere volentes, ipsi sibi fata constituunt. Per luxuriam enim & voluptatem sit intemperantia & inquietudo, quæ parit incontinentiam & iracundiã. Et scientes istud pœna dignum, vt immunes se faciant, pudorem passi fatis asscribunt, cùm de hac re cogitantibus adiutorium faciunt dæmones: quia & hoc statuunt, vt malè cogitantibus tribuant effectum: istos fata appellãt: non intelligentes quia sunt hominis inimici. Nam si per sensus non subintrarent peccata ad animam, sed deintus nascerentur, rectè omne quod delinquitur, fatorum esse videretur. Cùm autem videant, per visum & auditum & per reliquos sensus nasci concupiscentiam peccatorum, adiuuantibus inimicis qui suggesserunt faciẽdum quod contrarium est, & non puratur quamdiu fiat. Dulce enim videtur cùm fit, aut antequam fiat: perfectum autem apparet esse amarum, quid fatis imputant? Quia autem potest vinci, hinc aduertimus. Cogitantibus etenim nobis & de aliqua re solicitis, silent inimici, & conquiescit libido. Non enim possunt suggerere occupatis nobis. Nunquid aliquis ad aliquam rem alicui decito aliud suggerit? Non facit, sciens aut se non audiri aut aporiari quasi importunè suggerentem. Ita & inimici quos constat esse dæmones: ij sunt enim dij Paganorum, qui si viderint diuinis rebus nos occupatos, non se ingerunt ad contraria suggerenda, sed in insidiis sunt quærentes occasionem

easionem qua se ingerant. Munimenta ergo sunt animorum me- A
ditatio assidua legis Dei & operatio: quia si ociosos nos viderint à
rebus diuinis, excitantur ad solicitandos nos. Ipsi enim sunt qui per
carnem & sanguinẽ seminant concupiscentias. Quamuis enim ha-
beat caro proprium motum originis suæ, quia non est ociosa car-
Dæmonia di- nalis nativitas, tamen in hac re accedit ad necem hominum adiu-
uin.4. beat caro proprium motum originis suæ, quia non est ociosa car-
nalis nativitas, tamen in hac re accedit ad necem hominum adiu-
torium dæmonum. Diuersa enim sunt dæmonia, & disparem ha-
bentia voluntatem. Quædam enim sunt, quæ cùm perturbant animos, elidunt corpora: quædam verò admisscntia se sanguini, generant animis desideria. Alia autem cordi hominis se copulantia,
Luc.13.c. 11. suggerunt cum blanditiis contraria. Nonnulla autem sunt, quæ solacorpora obligant infirmitatibus: sicut & illam filiam Abrahæ, quam Dominus curauit. Hęc omnia ignorantes Pagani, fatum appellant: cùm diuersæ sint causæ, & ista ab inimicis procurentur, vt quacunque ex causa irritetur homo, & subijciatur passionibus. Sed fatum bonum appellant, cùm bene temperata sint corpora aut affabilitate commendantur, habentia gratiam quãdam. Malum autem fatum esse, si plus caloris habeant, aut humoris: aut si quis non sit aspersus gratia, sed magis ad detrimenta paratus, quos infortunatos vocant. Fac vera esse. Videmus enim hæc etiam in animalibus, vt plus habeant caloris: sed animalia non sunt rationalia sicut homo, vt possint adhibita cura corpus suum temperare. Ideo enim imperator est corporis animus, vt gubernet illud retinaculis legis diuinæ. Ea enim quæ siue impulsu carnis, siue ab inimico suggeruntur, non esse vtilia, lex ostendit diuina. Quam ideo adiutorio dedit Deus, vt dictantem inimicum mala, quasi bona respicientes legis præcepta, illum intelligamus esse seductorem, quia aliud suadet quàm docet lex. Sic ergo frenatur corpus, vt quia seruet, minus illi detur, & à deliciis retineatur. Sicut enim corpus febricitans si accipit escam aut potum, increscit illi calor: ita & huiusmodi corpora quæ sanguinis feruore vruntur, vehementius exardescent, nisi fuerint gubernata. Igni enim si deest esca, sopitur. Animi est ducere corpus. Si autem dimiserit illud vt eat quò vult, præcipitabit ipsum, sicut equus furiosus negligentem sessorem. Et quia corporis feruor plus exardescit, agentibus inimicis ad deceptionem animæ, quia non corpus desiderat, sed calore suo generat animæ desideria, Ephes.6.b. 11. Dei nostri assistentia imploranda est ad tutelam vt prohibeat eos: aduersus principes & potestates: quibus amoris, facile erit carnis & sanguinis motum comprimere. Extinguitur enim incendium, si desit materia per quam vrat. Illis autem euenit quę à Mathematicis dicuntur, qui credunt futurum quod dicunt. Illud enim agitur subtilitate dæmoniorum, vt ea efficiant quæ antistites illorum diuerunt futura, ne falsi derecti credantur. Circa eos verò qui responsioni illorum non commodant fidem, nõ prævalet effectus eo- C
rum: quia neque ipsi tantum intenti sunt vt fatis faciant eis qui illis non credunt: neq; patitur Deus facere illos per quod seducunRom.17.c.8 Gen.21.c.1. tur fidentes de Deo, & non credẽtes diabolo. Omnia enim sic Deus instituit, vt secundum vniuscuiusque fidem eueniat, vt arbitrium liberum maneat voluntatis: ac per hoc qui Deo credit ad auxilium eius confugiens, nihil ei prævalere poterit: certus est enim in potestate eius esse quæ fecit, & non audet cõtra eum quem videt Deum communem habere propitium. Certè fecit Deus mundum, & solem & stellas creauit, constituens eis cursus quibus gubernatur genus humanum: nunquid non habet potestatem imperare illis vt aliquando aliud faciant quàm decretum habent? Sic enim ea condidit, vt voluntati subiaceant. Tunc demum cursus decretos exequuntur, si aliud minimè fuerit præceptum: vt si rogatus ab iis fuerit quibus ministrant per id quod aut importunitate pluuiæ, aut nimia siccitate steriles fructus appareant, iubeat temperari tẽpus: aut si fortè, vt assolet, irato Deo viuãt homines, dum per luxuriam
1.Reg.18.g. 45. & vanitatem oberrantes non faciunt quod placet Deo, diutissima suspẽsum pluuia, vt factum legimus sub Helia & Heliæo, famem excitet super terram, satisfactioneque placatus annuat vt imbres irrigent aridam. Eodem enim modo moderatio mundi est vt imperium seculare. Quomodo enim quidam pressi à rectoribus prouinciarum, ad auxilium imperatorum decurrunt vt erigantur: ita & D
homines si aduersa sibi viderint tempora supplices se præbẽt Deo, in cuius potestate sunt omnia. Sed hoc Mathematicis non videtur. Aliud enim inquisit fieri non posse quàm vt sidera decretas sibi impleant causas: & neque reuocari neque ad aliud impelli possunt, sed semel statuta seruant officia. Hæc Mathematicorum asseueratio est, vt dicant fata immutari non posse, neque precibus aliquid impetrari: quia semel Deum dicunt statuisse totius mundi rationem, & ministris sideribus tradidisse, quæ neque retrò neque antè fieri possunt. Hic est error Mathematicorum, quo & Deum pulsant. Per hanc enim assueverationem negant aliquid posse fieri extra ordinem mundi, vt omnia quę in mundo à Deo facta leguntur, si à mundi lege discordant, negent credenda: illa autem asseuerant quæ iuxta mundi statuta facta dicuntur: vt neque virgo peperisse dicatur, neque virga Aaron floruisse, neque fructum attulisse, neq; Sara anus peperisse. Hæc enim mundi ratio non habet, quia extra mundi ordinem à Deo facta leguntur. Et quid mirũ, si autor mundi fecit quod non potest mundus. Sed transgressus videretur, aiunt rationem quam statuit, si aliter ipse fecisse dicatur quàm mũdo decreuit. Age verò, mũdo legem statuit faciendi, aut generãdi. Nunquid & si humilitas eius erat, si sic faceret sicut ab eo conditus est

Aug. append. tom. 4.

mundus? Et vnde ab eo factum intelligeretur, si mundi lege fecisset quod fecit? Vt autem intelligeretur à Deo factum, non a mundo, alio ordine factum est. Certè soli decreuit vt inessabiliter impleat statuta spacia, nec habeat licentiam standi. Nunquid qui hanc legem ei statuit, non ipsi licebit statuere illum? Certè iudicibus statutum est, ne liceat in reum datam sententiam reuocare: nunquid & ipse imperator sub hac erit lege? Nã ipsi soli licet reuocare sententiam, & reum mortis absoluere, & ipsi ignoscere. Quanto magis Deo licere debet quod mundo debuit concedi, quia creatoris sui est famulus. Denique mundus per legem sibi traditam, occidere potest, vt iniuriam non potest: per intemperantiam cęcum creare potest, oculos illi reformare non potest: imbecillem & ægrum facere potest, curare illum non potest: hoc enim sibi Deus reseruauit, vnde appareat eum Dominum omnium esse. Ad subruendum enim fatum pertinet, quia mortui surrexerunt, cæco nato oculi reformati sunt, ægri & paralytici confirmati sunt, & cætera, & quæ facta sunt alia, vt confugientibus ad Deum, si quid fati esse potest, impedi-
1.Ioan.4.d.4 mentum auferre non possit. Dicit enim Ioannes apostolus, Maior est, inquit, qui in nobis est quàm qui in hoc mundo. Rogatus enim Deus, etiam quæ statuit amouet. Nam vtique statuit in peccatores vindicandum, & tamen deprecantibus ignoscit, quia ipsi soli licet
Ios.10.c.13. ligare & soluere. Vnde cùm Soli statio cõcessa non sit, sub Iesu Nae iussus est stare, & obediuit eius imperio, contra id quod sibi in ratione mundi fuerat præceptum. Sub Ezechia autem amplius fa-
4.Reg.10.b. 11. ctum legitur: quia vt Ezechias quod sibi promissum erat, verũ esse non dubitaret, signum tale accepit quod nouum esset, & humanis auribus inauditum. Non enim sicut prius Soli iussum est, vt staret, sed vt reuerteretur rerrò, quod videns Ezechias certũ haberet, eum posse sibi quindecim annos addere ad vitam, qui de hora nona fecerat sextam. Et quia contra Mathematicos est quod Ezechiæ cõcessum est. Negant enim posse addi ad vitam: signum iterum in hac re quod contra Mathematicos esset, accipit. Impossibile enim asserunt aliud astra facere quàm habet constitutum. Certè fati esse dicunt, ferum habere, aut non habere. Esto, Ab initio mundi hæc fata vbi erant vsque ad diluuium? & infrà multa serie annorum transacta, non fuit hæc conditio seruitutis. Aut nunquid ex Nini regis temporibus hæc fata cœperunt, qui primus dicitur finitimis bella inferre cœpisse, & captos facere seruituti obnoxios? Vide ergo postea hoc esse inuentum, & non esse fati, sed actus dæmonum, quia si fati esset, ab initio mundi fuisset. Ipsa enim sunt sidera quæ facta sunt in initio, & nunc manet cursus eorum. Et antea vita hominum agrestis erat, nec diuitiis studebarur. Quomodo nunc astrologi per astra dicunt diuites & pauperes fieri? Nunquid mutata sunt astra? At versutia & præstigium est Satanæ, vt ea per stellas dicat fieri quę angelis suis ministris operatur. Accedente enim tempore quo interitus ei appropinquat, maiora adinuenit per quę peccetur. Ecce scimus laborasse fame Italiam & Aphricam, Siciliam & Sardiniam. Dicant Mathematici, si omnes hi vnum fatum habuerunt, cùm inter centum ne quidem duorum fata sibi conuenire possedicantur. Erubescant & taceant, & Deo supplices manus tẽdant, in cuius potestate sunt omnia. Sed in hoc fortè surreptum est fatis. Quid dicemus esse de Pannonia, quæ sic erasa est, vt remedium habere non possit? O infirmitas eorum qui fide pẽdula Christianos sese profitentur. Dum enim de promissis dubitant, nec de iis quæ facta sunt, cogitant. Si enim ea quæ à Prophetis & Apostolis gesta sunt, considerarent, nunquam fabulas Mathematicorum admitterent. Scirent enim omnia in Dei esse potestate, nec terrerentur quando bonis mala accidunt, quia in futuro iudicio remunerabuntur, memores Apostoli dicentis, Quia per tribulationes, Act.14.d.22
inquit, oportet nos intrare in regnum Dei. Contentus enim & Dei sui expectans iudicium, remuneratus etiam vindicabitur. Si enim in præsenti iudicari desiderat, aut omni auiditate præsentibus frui copiis, dubitat de promissa vita, ac per hoc in futuro inter perfidos deputatus pœna dignus habebitur. Mundum enim Deus propter exercitium fecit, & omnibus copiis honestauit, duas causas proponens, præsentem & futuram, cælestem & terrenam, vt ad probationem esset homini: vt qui spreta futura vita præsentem eligeret, carni deputaretur: qui verò præsenti futuram anteponeret, spiritalibus dignus haberetur: & qui iniustè pressus potentia iniustorum, querelam Deo deponeret vel resignaret, in futuro iudicio reuelatus spiritali gloria honoraretur. Vnde nullus sanctorum in mundo glorioſus apparuit, neque præsentes dilexit delitias. Hinc Apostolus: Habentes, inquit, victum & vestitum, his contenti simus. Sed 1.Tim.6.b.8
qui est Christianus, etiam dolet, si felix videatur in seculo, cũ Christianorum dignitas & felicitas non in terris promissa sit, sed in cælis. Quomodo Christianum se dicit qui non illic gloriari vult vbi promissum est, sed hic vbi prohibitum est? Si enim expediret præsentibus frui, non vtique hæc contemnentibus cælestia promitterentur. Qua ergo spe Christiani Mathematicis aures commodant, cùm audiant Ioannem apostolum clamantem & dicentem: Nolite 1.Ioan.2.b.
diligere hunc mundum, neque ea quæ in hoc mundo sunt? Itaque 15.
si hæc sunt fidei vel legis nostræ præcepta, ne mundus diligatur, neque ea quæ in mundo sunt, quid est vt quidam nostrum querantur contristati de aliorũ felicitate quæ est in mundo, quæ apud Deum fortè infelicitas est, cũ magis gaudere deberent, quia non illis mundus præstat per quæ obligati teneantur humanis rebus obnoxij? Felicitas enim ista, securitas facultate accepta, diuinorum caret

soliciendine. Indiligens enim sit necesse est circa diuina oracula, qui A
omnibus necessariis refertus, vnde sit solicitus, nō habet. Alia enim
solicitudine incipere solent laborare huiusmodi, vt amplificentur
in seculo, quod sine peccato non potest fieri. Si propius autem aspi-
ciatur, videbitur inimicus magis illorū esse mundus quos beatos di-
citur facere. Vix enim aliquis illorum cælestia cogitat. Gaudendum
ergo Christianis est, dum rectè conuersantes premuntur in hoc se-
culo. Hic enim vincit seculum, qui contentus quomodo illi euene-
rit in hoc seculo, Deo gratias agit, à quo hæc si quæ denegantur tē-
poralia, reddi speret æterna. Vt quid enim Deus futurū iudicium
statuit, nisi vt qui iniustè deprimuntur ad tempus, vita æterna do-
nentur, depressis iis qui per potentiam contemnentes, aut non cre-
dentes futurum Dei iudiciū impunitatē esse scelerū arbitrati sunt?
Sed fatorū assertores negant futurum iudicium. Si enim nascuntur
qui boni sint, & econtrà qui mali sint, quid laudas aut quid accu-
sas, quando neq; bonus congressus laborauit vt vinceret, neq; ma-
lus negligens fuit vt perderet? Quidam inter priuatos fabulas ven-
ditant. Nam iudicibus oblati peccatores, nunquā ausi sunt crimina
sua facti excusare, sed semetipsos reos confitentes, iure se sententiam
excipere non negant. Itaque legis autoritas rationem calcat fato-
rum: ita vt ne nominari quidem possint, cùm se commouerit lex.
Quomodo autem euasuros se in perpetuum credunt, qui nequiter
versati legis diuinæ feueritatem studio quodam ad tempus fugiūt,
non cogitantes autorem legis hinc dissimulare non posse? Nam hic
imago legis est, illic veritas. Et qui illudit imaginem, veritatem il-
ludere non potest. Nunquid est aliquis locus sine Deo, aut aliquis
manus eius effugiat? Putant autem blandientes sibi, quia qui hic
euadit, iam securus sit. Et quomodo hoc iustum æstimant, vt aliis
punitis in talibus causis isti euadant? Certè Deus mundum constī-
tuit, & qua lege vteretur, ostendit. Diligens enim opus suū osten-
dit ei viam qua iturad vitam, ordinans quibus ducibus vteretur:
quia est & via quæ ducit ad mortem. Nunquid non ergo requirere
debet, si ij quos ministros regni sui posuit, eo iure quo constituit
populum eius gubernarunt: aut si populus edictum eius suscepit,
aut à ministris fideles inuenti laude digni sint, aut infideles subdi
pœnis? Similiter & populus lege seruata laudatur, aut contempta
damnatur. Hoc ius suum, hæc causa exposcit. Quomodo ergo qui-
busdam displicet futurum iudicium credere? Sed hoc Mathemati-
corum inuenit amentia. Quomodo enim possunt futurum accī-
pere iudicii, qui præsenti repugnant, qua iudicii in nativitate esse
contendunt? Et quia natiuitati imputatur præmium, despiūt ipsi
qui cum quodam iudicio naturali bonos & malos non fieri, sed as-
ferunt nasci, peccantibus rectibus nec patiātur iniuria esse peccata.
Virgis enim malos & vinculis meus corripiunt, quos foris inemen-
dabiles asserunt naros. An quis prudentū corripit, quos scit emen-
dari non posse? Quod quidem aut stulti esset, aut iniqui. Sed ne hoc
ipsum fato dicant fieri: quia si sub fato est, non facit quod vult, vt
& ipsi naturale habeant vt vindicent in eos quos sciunt inconuer-
tibiles manere naturaliter: & verè quia sic dicendum est, vt quic-
quid fati esse dicitur, stultitiæ deputetur. Quām enim stultum est,
vt cùm dicant aliquem malum natum, nec illum bonum probent
quem asserunt bonum natum? Quomodo enim potest bonus iu-
dicari, qui rem iniquam facere deprehenditur? Quid enim tam ini-
quum, quàm vt iniquus credatur qui negatur aliud potuisse facere
quàm fecit? Et si omnia sub fato sunt, quomodo lex subintrauit
quæ non sinat fieri quod fati est? Si enim tollatur lex, passim publi-
cè illicita fient, nec potentes poterunt ferri, nec erit libertas eo-
rum, quia qui nunc nō cogitat malum, sublato timore incipiet ma-
lus esse. Deniq; legimus legem malorum causa datam. Sed & hoc
quæ non sinat fieri quod fati est? Si enim tollatur lex, passim publi-
cè illicita fient, nec potentes poterunt ferri, nec erit libertas eo-
rum, quia qui nunc nō cogitat malum, sublato timore incipiet ma-
lus esse. Deniq; legimus legem malorum causa datam. Sed & hoc
ipsum fati forte fuit, vt lex daretur? Et qua ratione fata subsistunt,
si generant à quo destruantur? Quicquid fati est, cōtradicit lex fieri
debere. Carēt ergo ratione, si cōtraria sibi generant. Et iniqua sunt,
quia nasci faciunt homines ad damnationem. Et quæ iniqua sunt,
autoritatem habere non debent, quia omne iniquum punitioni ob-
noxium est. Aut ne fortè legem nihil prodesse dicant, quia qui sic
natus est vt malus sic, per legem non immutari potest: quod si est,
lex superfluè data est: & quomodo fata rem superfluam fecerūt na-
sci, quia nihil prodesset fato? Itaq; fata & pro se & contra se faciūt.
Quod si ita est, stare non potest quod per inconstantiam rationis
non tenet firmitatem. Sed ne propter hoc legem fata esse voluerūt,
vt quos malos fata faciunt nasci, à lege damnentur, vt cōueniat fa-
tis ex lege adhibere punitionē. Ad hoc quid erit quod dicatur, nisi
quia & leges & fata proprio iudicio condemnari merentur, si pari
iniustitia hoc elaborant vt occidantur, qui non sponte, sed fatis a-
gentibus mala fecerunt? Ad hoc lex contradicit, quia fata propria
professione damnanda sunt. Non enim negant eos qui mali sunt.
Lex autem vsqueadeo aduersa est ipsis fatis, vt neget malos fati esse
quòd mali sunt, sed illorum voluntatis, quamobrem illos punien-
dos rectè constituit. Nihil ergo legi & fatis commune est, quando à
lege negatur quod à fatis asseritur. Qua autem ratione nati dicētur,
qui mathematicos vrbe Roma prohibuerunt, quod ius seruatum
non ignoratur: & certè Pagani fuerunt. Quomodo fato fiunt quæ
contra fatum sunt? Sed si est fatum, non facit contra se. Isti non ha-
bent fatum qui faciunt contra fatum: & si hi non habent fatum,
non est factū. Sed est, inquiunt, fatum vnicuique præstans qua mor-
te moriatur. Quod si ita est, non est accusandus homicida. Nam &
duplici genere se defendet, quia & ipse fatis agentibus hoc fecit, &
ille agentibus fatis occisus est. Sed inter hæc lex pulsatur, quia pu-
nit oblatum homicidam. Simili quoque modo nascitur qui adulter
fit, & quæ adultera, & cui fiat adulterium. Quòd si hæc sic se habēt,
& nunc lex tangitur quæ punit adulteros: quod si verè fati esset, e-
tiam ille puniendus erit qui tale habet fatum vt adulterium patia-
tur. Et ipse enim particeps inuenitur, quia fatū eius admisit vt fie-
ret adulterium. Æquum ergo erat, vt aut simul condemnarentur,
aut simul absoluerentur. Inter hęc iniusta lex videtur. Ideo si à Deo
sunt fata, lex non erit Dei, quia hoc non solùm Deo, sed nec pru-
denti conuenit, id damnare quod fecit. Sed quoniam nemo vnquā
cōtra legem ausus est dicere, vel à Deo hanc esse negare, fata à Deo
dici esse non poterunt, quia ista Deus punit per legem. Quando e-
nim damnatur quod fit impellētibus fatis, fine dubio fata damnan-
tur. Sed animæ, aiunt, malæ ad hoc nascūtur vt malè faciant. Esto.
Sed non deberent malæ fato nasci, vt innocentes ab his possint oc-
cidi. Si enim illæ malæ animæ essent, nasci non deberent, sed puni-
ri ne occiderent innocentes. Sed non animæ quas malas fingunt,
innocentes occidunt, sed fata quæ sic faciunt nasci homines vt oc-
cidantur. Ac per hoc non animæ, sed iniqua sunt fata. Et si iniqua
sunt, à Deo non sunt, ergo à diabolo sunt. Et si à diabolo sunt, si-
mul damnanda sunt cum illo. Et quoniam discernere dicuntur sin-
gulis quomodo moriātur, aut ferro, aut laqueo, aut præcipitio, aut
naufragio, vel aliter multis modis eadem præstant. Nemo enim po-
test solus ab omnium fatis discrepare. Quòd si quis inuentus fuerit
discrepare, iam non est fati, sed euentus. Et si in vnius morte euen-
tus est, erit & in multorum, & iam non erit fati. Anaxagoras in pi-
lam coniectus iussu regis contusus expirauit, quod non contigit vl-
li hominum. Et Sifari regi Allophylorum mulier palum in tempo-
ra fixit, & ita reddidit spiritum. Hoc modo nemo est mortuus. Et
antea cruci homines figebantur, quod postea edicto prohibitū ma-
net. Si fati erat, quomodo desiit? Quando enim quod fati est, pro-
hibetur & non fit, vincitur fatum. Aut si non erat fati, nō fato ho-
mines crucifigebantur, sed iudicio legis. Et ita est vt non fato ho-
mines damnentur, sed conuicti à malis suis operibus. Apud Thus-
cos natus dicitur quidam tam formosus facie quàm nemo vnquam
fuit: & quia vir bonus erat, ne cui in suspicionem veniret, qui etiam
honestarum mulierum oculos illiciebat, faciem sibi septem plagis
vulnerauit, vt pulchritudinem quæ ab omnibus desiderabatur, da-
mnaret. Ecce quomodo si fata sunt, superata sunt. Sed fortè dica-
tur: Naturæ fuit vt formosus nasceretur: fati verò, vt facies eius
vulneraretur. Quod si ita est, iam non nascētur fatum, sed accidens
causa est. Et si accidens est, non erit fati, sed consilij, aut fortè euen-
tus, quantum ad reliquas pertinet partes. Nam quid aliud est vin-
cere fatum, nisi immutare naturam? Quod si à Deo vtique esset,
nec immutari posset, nec vinci. Legitur namq; cautum in quodam
iuris libello, aliquando milierem quinque peperisse: quomodo sur-
reptum est fatis, vt huic soli hoc natura decreuerit quod non erat
fati? Quod si fati fuisset, aliquantæ hac forte oneratæ fuissent. Et
cùm quidam ad peregrina loca proficisceretur, vxorem suam ami-
co quem fidelē sciret, commendauit: non vtiq; puero, sed maturæ
ætatis. Qui vt diligentior custos eius esset, absceidit se ille, vt cum ea
sine cuiusquā suspicione cautè dormiret. Quid putamus, fati fuisse,
an consilij? Sed quomodo fati fuerit quod cōtrarium est? Qui vin-
cit enim quod natum in eo est, hic exinanit fatū. Et in studiis certè
fatorum vertitur causa, vt sciat quis aliquid, aut non possit compre-
hendere. Omnes ergo senatores vnum habent fatum. Nullus enim
senatorum sine literis est: & gentes quæ sine literis sunt, vnum ha-
bent, & omnes serui vnius sunt fati. Nemo enim seruorum est se-
nator. Sed si quod nascitur, dicitur fatum, quicquid accesserit, extra
fatum erit. At si quod accidat, ex fato venit, quare per laborem ve-
nit? Tūc enim diceretur fati, si inuito homini eueniret. Quod enim
euenit, sine prouidentia fatorum dicitur: quod verò excogitatur, &
diu pensatur, & exercitiis mediis acquiritur, cur fati esse dicitur?
Eunuchus aliquis natus est, alij fiunt, vbi erit fatum? In illo credo
qui natus est. Qui fiunt, quid dicendum de his est? Diuersum est e-
nim nasci & fieri. Aut si hi fato facti eunuchi sunt, ille cōtra fatum
natus est eunuchus. Et quare tam rarò eunuchus nascitur, vt in-
credibile videatur? Quædam mulier fuit in vrbe Roma, quam con-
stat xj. maritos habuisse: & alius vir qui xij. habuit vxores, quæ fa-
ta sunt quæ his hæc decreuerunt? Nam tempore Imperatoris Con-
stantini manifestum est, puellam in parte Campaniæ immutatam
in Masculum, & Romam perductam, quę hîc fata fuerunt? Alia vt
opinor quæ vos nescitis. O si de hoc nomine taceretis, & aliqua e-
uentui & casibus remitteretis, quædam prouidentiæ concederetis.
Nam tantum potest virtus & industria animorum, vt non solùm
naturæ resistat, verum & seipsam emendet aut inemendet, quæ
habet iudicium sui. Traduntur enim mulieres Scytharum, quæ A-
mazones dictæ sunt, cùm viri earum occupati bello longinquo diu
abessent, propter sobolem se miscuisse seruis, & omnem marem na-
tum necauisse relictis feminis, ita vt nulla lanificio operam daret,
sed ab ineunte ætate palæstra & armis imbuereneur. Harum tanta
virtus in rebus gerendis fuit, vt per multa seriem annorū regnantes,
nonnullas gentes subigerent, Asiamq; omnē sub tributo ponerent.
Quid ad hoc poterit dici? Nunquid hæc fata fuerunt, quæ per tot
annos sic gesta sunt, vt omnia quæ fati putantur esse, exinaniret?
Primum, vt contra naturam mulieres spretis viris regnarent: dein-
de quòd seruis mixtæ sunt propriis: tertiò, vt omnes nati masculi
necarent-

necarentur, feminæ viuificarentur. Tanta eas prosperitas est secu- A
ta, vt sine viris regnum cœperint magnis copiis, magnis tēporibus
propagarent. Certè hoc factum à constitutione mundi nunquam
factum est, nisi in Scythia tantùm. Ne fortè dicerent, quia cū mun-
dus innouatur post annos mille quadringentos sexaginta, sic hæc
veniunt: quippe cùm mundus iam sexto millesimo anno agitur,
quamdiu quod imitacus quis fuerit, facit. Nam Crassius Agelastus
dictus est, quia semel traditur in vita risisse. Cur Iunius Brutus est
cognominatus? quia fagaci consilio stultum se simulauit, ne à tu-
perbo rege propter pecuniæ suæ magnitudinem occideretur? Tem-
pore Constantini morionem se xxx. annis finxit quidam, qui Sama-
rius vocabatur, vt Imperatorem, sicut ipse postea dixit, à tædiis suis
auocaret. Vbi est ratio fatorum, quando vnusquisq; quod vult, fa-
cit? Excluſa est. Illud autem quale est, quod fatorum assertores sup-
plicationibus sunt deuoti, cùm sint his aduersę? Nam & annos suos
his commendant, & de nuptiis, & de professione quærunt, & de
emptionibus, & de dignitatibus. Quod si fati est, quid oras, quid
supplicas, quod etiam te inuito futurum est? Sed quæro, inquit, an
debeam emere? Ergo non in fato consistit quod tunc facere debere
te dicis, si didiceris expedire. Nam si fati est, frustra quod velis nolis,
quæras non quæras, factum es, oras. Quod autem nec apud eos-
ipsos fixa est ista asseueratio, idcirco incertā tentant, ne aliud verum
inueniant quam tractant. Sed prudentiores qui inter eos videntur, B
non propter fata, inquiunt, supplicamus, cùm ea minimè immuta-
ri sciamus, sed horum causa quæ iuxta fata sunt, ne faciant nobis
aliquid aduersum. Age verò, si nescio quis bonum fatum habeat,
& iuxta se sit aliquid quod videatur contrarium, quid poterit esse
cum fatum bonum immutari negetur, sicut & malum? Certè hoc
quod iuxta fatum est, ne noceat supplicatur. Nocebit enim nisi fue-
rit supplicatum. Quomodo ergo illud fatum immutari negatur,
quando hoc quod vicinum est, timetur? Nec enim timeretur, nisi
illud immutari posse crederetur. Sed quia in eo magna causa con-
sistit ne fatum mutari dicatis: sine dubio, sine causa supplicatis. Vi-
dete autē ne hoc fati sit quod supplicatis, quia sine malo solet esse
quicquid fato assignatis. Certè non mala res est supplicare. Cur er-
go non fati esse dicatur? Si ergo fati erat quod supplicat, cuius erit
supplicare, & nō impetrare? Quia si fati erat, impetrare debet quod
supplicat. Si autem fati est supplicare & non impetrare, stultum est
fatum, quia supplicare facit hominem quem scit non impetrare.
Quòd si nescit an possit impetrare quod illum facit supplicare, im-
prouidum erit fatum & carens ratione: quia omnis ignorantia insi-
pientia est, insipiētia verò stultitia est. In hanc partem cadit omnis
tractatus Paganorum. Viderint Pagani qui circumfusa caligine nō
vident lumen. Antiquo enim errore circumuenti, veritati quæ
prius latebat, aures accommodare detractant. Quid de quibusdam C
Christianis dicemus, qui in saluatore seu saluatione mutati pristi-
ni erroris vendicant vanitatē, in tantum hebetati, vt ipsum Deum
sub fato egisse contendant, dicentes, Ipse dicit, Nondum venit hora
mea: vt hora hæc non voluntatis, sed fatalis conditionis fuisset ne-
cessitas, cùm ille voluntatis suæ horam significauerit, qua se tradi
permiserit. Denique ait: Potestatem habeo ponendi animā meam,
& potestatem habeo iterum sumendi eam. Cessat ergo fatalis ne-
cessitas, vbi potestas est voluntaris. Et quomodo Saluator appella-
tur à nobis, si fati sunt quæ agimus, vel accidunt nobis? Quia ideo
Saluator dicitur, quia ostendit nobis viam salutis. Itaque si ob hoc
ostensa est, non fati fuit, quia prius latuit. Et quod fati esse dicitur,
ex improuiso venire contendunt. Hoc enim fidei meritum est, quæ
non potest dici ex fato, quia quod creditur, aliis seculis auditū non
fuit. Fata enim hoc dicunt præstare, quod in conuersatione homi-
num vertitur. Hoc autē qua ratione præstare posse dicuntur quod
ignorare deprehēduntur? Hinc est vnde Apostolus ait: Quem ne-
mo principum huius seculi cognouit. Hi sunt principes & potesta-
tes, malos angelos sub se habentes, qui sub nomine fatorum volu-
ptates suas efficiunt, prout eis libitum fuerit, sicut assolent malefi-
ci confiteri. Sunt enim quos diligunt, alios non amant, quosdā ve-
rò odiunt. Et vnicuique hoc suggerit vnusquisq; quod diligit, quia
& ipsi diuersas habent voluptates, aliis libidinem diuersi stupri, a-
liis munera, aliis voluptatem, aliis petulantiam, aliis iram, quibus- D
dam auaritiam, aliis lucra, aliis damna procurāt, aliis charisma, aliis
odia, necnon & impedimenta. Et aliquando certis temporibus sa-
tiati quiescunt in ocio. Aliquando verò ratione, aliquando occu-
patæ menti se non ingerunt, quia non dominantur, sed subrepunt
opportunitatem quærentes qua capiant. Igitur volūtatis arbitrium
liberum est, sed dum quodam desiderio negligentes circa nosipsos
efficimur, solicitantes suadēt nobis aduersa: maximè si cogitare nos
aliquid quod legis diuinę non est, inuenerint, veniunt in eoipso ad-
iuuantes vt impleamus quod prohibet lex. Nam si timor Dei in a-
nimo sit, nec caro, nec sanguis, nec principes, nec potestates præua-
lerent, quia Dei adminiculis sic eos persequuntur, vt tamen non
cùm laborant, vincantur. Si autem potestatis nostræ non essemus,
quomodo diceret Dominus: Perite, & dabitur vobis? Omnis enim
qui petit, accipiet. Si ergo qui vult petere, accipiet, iam non est illud
quod solet dici: Non quæ volumus, sed quæ data sunt, habemus:
quia voluntas à Saluatore incitatur, vt petat & accipiat quod petie-
rit. Fati autem hoc esse dicunt, vt siue petat, siue non petat, fato ta-
men quod aut malum aut bonum est, consequatur. Dominus au-
tem hoc excludens, ait, Filia, fides tua saluam te fecit. Non iam fati
fit, quādo fides percipit beneficium. Et iterum, Si credis, ait, omnia Matth 9. d.
possibilia sunt credenti: In voluntate vtique posuit meritum, quia 23.
fidei bonum est, non naturæ. Fides autem res accedens est, quæ ex-
citat ad exercitium voluntatem: vt quia in natura non est, voluntas
quæ in natura est, suscepta fide, meritum ei collocet apud Deum.
Ita enim est natura hominum, sicut lapis, qui cùm ignem nō habet
in substantia, habet tamen in potentia, vt opere erect quod non vi-
detur habere, quia non exiſtit: sed quasi in semine, ita est in poten-
tia, vt per exercitium generetur, & si defuerit exercitium nō fit quia
& semē nisi exerceatur, non generat, sed ipsum solum manet. Ac-
cessio ergo facit vt generet. Ita & homo fidem non habet in natu-
ra, sed semē fidei habet, quod nisi fuerit prouocatum & excitatum,
fructum non dabit: id est, fidem non habebit. Mathematicorum
enim fatis credentes, fidei semen exterminant, quod & creatori &
iustitię eius testimonium perhibet. Opus enim opificem cognoscit,
& æquo iure amoreq; & facto restaurat. Fugiendum omnibus mo-
dis ab hac arte monemus: curiosi etenim eius, inimici Dei sunt, &
sine solicitudine nunquam sunt: semper enim suspensi expectant,
quod minimè certum sciūt. Nos autem Deum, qui de Deo omnia
prospera eredimus, & si qua aduersa exiterint, eius nutu cōprimi
suppliciter omnes, securi de eius protectione: nec tamen nescij,
quia & si quid aduersum bene nobis agēntibus euenerit, toleratum
proficiet ad coronam. DE ratione Paschæ, vnde Pascha QVAEST.
dictum sit, & quomodo per sanguinē mysticè celebretur. Pascha, CXVI.
dilectissimi fratres, à passione appellatum est, sicut docet nos tradi-
tionis huius præfiguratio quæ perfecta est in Ægypto per famu-
lum Dei Moysen, dicēte Scriptura: Immolationis Pascha hoc Do- Exodi 12. b.
mini est. Quę ergo ratio est vt mysticum sacramentum per sangui- 11.
nem sit celebratum, & reparatio vitæ per mortē: vt cùm mors aug-
mentum facere se putaret, accepto sanguine Saluatoris minorata
destueret, & eu m virtute operatam se hoc existimaret, infirmata
ruerer? Morti enim mors per opus eius diuina procuratione inuē-
ta est: vt quia semper mala vult, cederetur illi ad tempus: vt iniusti-
tiæ suæ opere destructa, regnum sibi ablatum queri non posset.
Quamuis enim omnia possit Deus, nihil tamen facit quod sit ratio-
ni absurdum. Iustitiam enim quam exigit, hanc & facit, non præ-
sumens de potestate. Magna est ergo prouidentia erga genus hu-
manū, vt iustitiam seruans, sic eaquæ iustè decreta erant, solueret,
& hominem à morte eruere t, quanquam non immeritò teneretur.
Sed quia inuidia deceptus fuerat diaboli, iustum fuit hîc subueniri:
Dei enim sententia tenebatur, sed hæc operatus fuerat Satanas: vn-
de sicut iustum visum est hunc exuere, ita & iniustum erat per po-
tentiam hoc facere, neglecta iustitia. Victus enim homo suadente
diabolo, vt misericordiam acciperet, quasi accusator diabolus con-
tradicebat. Vnde id actum est, vt iste qui in peccato hominis glo-
riabatur, peccans deprehēderetur, vt tunc demum reus factus, con-
tradicere non auderet. Sic factum est, vt Dei filius homo nascere-
tur, & iustitiam prædicans diabolum incitaret, propterea quòd ho-
mines à vitiis eius prohiberet, ita vt & occideret eū qui peccatū ne-
sciebat: tunc peccasse & gratuius quidem quàm homo quem accu-
sabat, inuentus est. Cū enim ex Dei decreto propter peccatū homi-
nē sibi vendicaret, quia qui peccat, ex parte diaboli est, inuentus est
plus peccasse, cùm eum qui non peccauerat interfecit, vt sibi vsurpa-
ret. Per mortem ergo morti interitus subintrauit, vt sanguis recu-
peraretur, sanguis effusus est: quia, vt dixi, mortis autor qui est dia-
bolus, quoniam peccasse in morte Saluatoris inuentus est, sanguī-
nem eius cum omnium nostrum amisit: quia sicut per vnum Adam
peccantem, omnes in morte tenebat, ita per vnum non peccantem
omnes amisit. Ergo sanguis Saluatoris fusus iniustè, hoc præmium
consecutus est, vt originis suæ sanguinem cum triumpho recupe-
rans, ad pristinum statum reuocaret meliorata substantia. Victa e-
nim mors, ei qui illam vicerat, non potuit contradicere. Beatum
itaque Paschæ mysterium quod per sanguinem nos redemit, morte
per mortem deuicta, sicuti solet venenum veneno superari.
DE Abraham & eius fide, qua meruit cæterorum fidelium pa- QV AEST.
ter appellari. Huius patriarchæ fides tam præcipua & admirabi- CXVII.
lis fuit, vt cæteri omnes iusti patrem hunc credulitatis Dei iudicio
fateantur. Nec sit aliquis Deo dignus & charus, nisi eius filius fue-
rit appellatus. Prærogatiua enim honoris eius ac meriti fides est,
quam cum rebus incredibilibus dare non ambigit, inter cætera eriā
Saluatorem videre dignus extitit in ☩ spe tunc futuræ incarnatio- ad. specie
nis, dicente & probante Domino ad Iudæos: Abraham pater ve- Ioan. 8. g. 56.
ster cupiuit vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Qui enim
merito fidei pater factus est, dignum fuit vt futurorum filiorum
suorum spem præuideret, quæ propitio & prouido Deo hæreditā-
tis gratia ab humano, & pio patre in filios obsequentes redunda-
ret. Videamus nunc quid credidit fides hæc, vt ad tantum hono-
rem & gloriam diuino iudicio peruenirēt. Fidem laudauimus, fed
quid credidit, nondum diximus. Educens etenim hunc Dominus
ostendit ei stellas cæli, & dixit, Si potes numerare eas? Sic erit se- Gen. 15. b. 6
men tuum: & credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iusti- Rom. 4. a. 3.
tiam. Non magnum esset credidisse Deo, nisi quod credidit, mūdus
non credendum & stultum iudicet, quia istud in spe rerum naturæ Hebr. 2. d.
non est. Vnde Abraham vnus è mundo quia hoc credidit, segrega- 23.
tus à mundanis, iustificatus est. Hoc ergo credidisse perfidia mun-
danæ sapientiæ magnum facit, contra cuius spem hæc credidisse,
maximi meriti est. Desperatio enim mundanorum, meritum est &

ſpes Chriſtianorum. Bonorum enim præmium, cauſa facit malorum. Fortior namq; & plenior fides eſt, cùm ſe incredibilibus magis committit. Homo enim iam aridus & dexxore aniecula ſemen ſe credidit habiturum, quod præ copia numerari non poſſet: non hoc magis reſpiciens quod oſtenſum eſt, ſed illũ qui oſtendit, mentiri poſſe non æſtimans. Ideoq; deputatum ei eſt ad iuſtitiam. Nam rem abſurdã & quæ impoſſibilis ſcitur, hebetis eſt credere, niſi perſona ſit quæ credi iſtud ſuadeat. Vnde Abraham & admirabilis fidei eſt, & cordis periti, dum & illud credit quod incredibile eſt, & huic ſe committit cui non credere & ſtultum eſt & periculoſum. Fidem enim noſtrã hoc probat rationabilẽ, quia non de alio quàm de Deo credit, poſſe ipſum quod promittit. Hoc ergo fidei propugnaculum eſt, hic triumphus. Quod perſpicientes quidam mundi ſapientes, quia rerum natura hoc non poteſt, ſtultum aiunt credere. Ignorantes quia ſecundum Apoſtolum, quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus. Iuſtè enim ſtultos nos iudicarent ſi hoc de rerum natura crederemus, quod probatur non poſſe. Porrò autem ea quæ rerum natura non poteſt, nos Deum credimus poſſe, facturum quod promiſit. Quę in hac re poteſt ſtultitia deprehendi? Si autem indignũ Deo eſt opus quod poſſe creditur; rectè fides heretudini cõparatur. Quòd ſi dignum eſt per id quod creaturæ impoſſibile eſt, cur non laudanda fides eſt quæ tantum dat creatori, quãtum creatura poſſe negatur? Magnus ergo & admirabilis Abraham, qui contra mundi ſententiã Deo credere non dubitauit, quia facere poteſt quod promittit. Natura Chaldæus, magiſter credulitatis apparuit: quamuis aſtrologæ peritus, Deum tamen præpoſuit humano conſilio, dignum æſtimans ſi hoc credatur de Deo, quod quomodo fiat inueſtigari nõ poſſit. Infirmitatem enim ſuam Dei potentia confirmauit, quia ad maieſtatis ſuæ vnicam magnitudinem proceſſandam facere diſponeret quę impoſſibilia & inaudita ſunt mundo, quo facto oſtenderet ſe Dominum creaturæ, vt creatura ſubijceret ſe ei: cùm hoc cæteris omnibus impoſſibile videtur, quorũ incredulitate plus ſublimatur fideliſſimus Abraham. Fides enim eius, incredulorum pœna eſt: incredulorũ perfidia, gloria eius eſt. Nam fidelium eſt pater, & infidelium eſt iudex. Huius enim exemplo & boni æterna vita donantur, & malis æterna dabũtur ſupplicia. Illo enim tempore quo mundus adhuc ſcientia parvulus erat, nec ſignis ac prodigiis quæ ad fidem attraherẽt illuſtratus, Deo contra ſcientiam ſuam fidem non denegauit. Sanctus ergo Abraham exemplum generi humano datus eſt fideliſſimus: in ipſo enim præfiguratæ ſunt omnes gentes ad ſalutem venire per fidem: cuius vt ſuperabundans incrementum fidei noſceretur, tentatur ac iubetur filium ſuũ Deo immolare, quod factum nõ erat vnquam. Et nec rei nouitate turbatur, nec diſputat an fieri deberet, Deo iubente parricidium, qui homicidium ne fieret comminatus eſt. Sic de Dei voluntate intrepidus & ſecurus, non cunctatur prouidum eſſe quod iubet Deus: & hunc filium quem duo ſenes ex promiſſione ſuſceperant, premium fidei meritorũ indicẽ, & in quo omnis ſpes ex promiſſione futuri ſeminis habebatur. Quod vt omni deuotione impleret, matri eius nõ indicauit, ne quod dicationi eius impedimentum afferret, ſciens circa affectum filiorum procliuiores in amore eſſe mulieres: ideoque celauit eam, non ambigẽs impleri debere quod iubet Deus vt hoc exemplo doceremur omni cura Dei facere mandata. Si enim fideliſſimus Abraham in re tam graui & aſpera obediens inuenitur, quãto magis nos quibus illa præcipiuntur quæ poſſunt portari? O fides Deo dicata, & ſpes in Domino firma, quæ tam chara & ſuauis eſt, vt parentum ac filiorum affectibus præponatur, dicente Scriptura: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus. Patriarcha autẽ noſter fideliſſimus Abrahã quia Propheta erat, ſciuit quid ſequi deberet. Ideo ſecundum quod Dominus nunc dixit, tunc ille fecit, vt filio quamuis chariſſimo Deum in dilectione præferret dicente Domino: Si quis diligit patrem & matrem, aut filios ſupra me, non eſt me dignus. Vnde Patriarcha vt Domino præ cæteris dignus exiſteret, etiam occidere filium nõ recuſauit. De Iob quomodo nobis iuſtitiæ & innocẽtiæ proponatur exẽplum. Magna dilectio eſt, fratres dileĉtiſſimi, omnipotentis Dei erga genus humanum, quæ intellecta quidem perducit ad regna cælestia, non intellecta autem deducit ad inferos. Deus enim beneficium ſuum gratum vult eſſe & fructiferum, vt & nobis proficiat, & illum miſereri delectet. Igitur quoniã bonus eſt, & omnes homines ſaluos vult fieri, exemplum nobis iuſtitiæ in Iob famulo ſuo demonſtrauit, ſicũt præſens lectio teſtatur, quod ſecuti & mala carere & ad bonum venire poterimus, & non ſolùm à pœna liberari, ſed & remunerari. Quàm ergo admirabilis eſt ſanctiſſimus Iob, qui ante legem literis ædita in operibus ſuis exemplar legis oſtendit, nulla in hac cauſa alicuius documenta addiſcens, ſed natura ipſa duce, cui Deus iuſtitiæ ſemen naturaliter ineſſe decreuit, vnde creatori reuerentiam pia deuotione ſeruauit? Quanta ergo laude dignus eſt, & quibus verbis facta eius debeant extolli, cui non ante legem, neq; poſt legem parem poſſimus inuenire? Quamuis enim quis poſſet geſta eius imitari, non tamẽ cum eo conferendus eſt, neque ei ſimilis iure dicetur. Non enim ſuum eſſet quòd talis extitiſſet, quia exemplum ſecutus eſt alienum. Sanctus autẽ Iob cùm nihil tale vidiſſet, neque voluminibus lectitaſſet, talem ſe præſtitit, vt nullius aliquid in ſe collatum haberet, ſed ipſe cæteris conferret, formam præbẽs mirabilium geſtorum ad Deum promerendum. Quare & Domini teſtimonio commendatur dicentis: Animaduertiſti, ait, puerum meum Iob? Non eſt enim ſimilis ei quiſquam in terris verus Dei cultor. Quis tantum potuit promereri, cui tale teſtimonium Dominus perhiberet, niſi hic qui non imitatorem inuenitur, ſed autor eorum quæ geſſit? Vnde & verus Dei cultor aſſeritur. Nulla enim poteſt ſimulatio continentiæ veritatis in eo videri, qui ante ſe non habet talem. Omnis enim qui fingit, hoc fingit, quod cernitur imitari. Et his tamen omnibus potiora ſunt quæ dicuntur. In his enim omnibus laudibus nulla probamẽta tribulationum fuerunt, ſed propoſitum Deo dicatum in exercitio & obſeruationibus conſtitutum, quod quia ad coronam meritorum tentatori non viſum eſt plenum, petit vt permitteretur ei diuerſis tentationibus probare eius iuſtitiam, vt in multis conſtrictus alicubi hæreret, & poſſet modum excedere: quia ad hoc ſolent peccantibus diuerſæ pœnæ inferri, vt quia nemo omnia poteſt ferre tormenta, aliquid illorum eliciat ei veritatis confeſſionem. Itaque permiſſum eſt tentatori omnia eius exterminare & perdere vſq; ad mortem filiorum: vt ſi damnum ferret boum, ouium nõ ferret: aut ſi & ouium ferret, camelorum amiſſionem non ferret, neq; ſeruorum aut totius ſubſtantiæ: aut ſi quia grandis animi erat & ſatis meræ deuotionis, his omnibus nõ vinceretur, certè vel affectu charitatis cogẽte frangeretur morte ſimul omnium filiorum. Sed quia ante legem datam vel æditam; legem in corde ſuo ſcriptam habebat, nulla damna, neque orbitates minorem illum in Dei deuotione fecerunt, vt formam daret ad Deum ex toto corde ſuper omnia diligendum. Quanta ergo dignus eſt gloria, qui ante legem, legem ſeruauit, vt lex quæ futura erat quomodo cuſtodienda erat, demõſtraret, non in verbis, ſed autor in factis? Quia tentator irrenerens eſt, nec hęc gloria ſatis ei viſa eſt ad probationem viri iuſti, niſi aliud aduerſus eum machinaretur quod ſciret ab homine ferri nõ poſſe: petit iterum vt illum ipſum fœuo vulnere percuteret à capite vſque ad pedum vngues. Et cùm hoc permiſſum eſſet, quia fides ei haberi non debet, præceptum eſt ei, vt animam eius ſeruaret propter arbitrium, & ne quid violenter auderet in eum quem rationis iure ſuperare non poterat. Accepta igitur poteſtate recrudeſcente in ſe crudelitatis fœuitia, percuſſit virum iuſtum plaga magna nimis, vt nihil eſſet in corpore quod immune eſſet à vulnere, quod nemo hominum tolerare poſſit, niſi ſolus qui vincere potuit ſatanam. Et cùm nec ſic nequitia diaboli aliquod murmur contra Deum viro iuſto eliceret, memor priſtinæ calliditatis ſuæ qua decepit Adam, ſategit ſi poſſet & iſtum per mulierem decipere: quia facilius quis decipitur per domeſticum. Et in his omnibus nihil proficiens, imo detrimentum faciens impudentiſſimus ſatanas, non ſolùm immobilem inuenit Dei ſeruum, ſed etiam magiſtrum. In ipſa enim neceſſitate poſitus, non tantùm in Dei timore duravit, verumetiam vxorem contraria ſuggerentem increpans, docuit omnia quæ Deo permittente accidunt fortiter tolerare: quod ad duplicem pœnam pertinet improuidi ſatanæ, quia nec ſuaſit quod voluit, & cũ huic inuidit, aliòs fecit diſcere quod nec hunc ſcire volebat. Quantum enim proſit tentatio Dei ſeruis, & obſit diabolo, hac lectione plenius edocemur. Cùm enim putat ſe nocere eis, promouet eos: & cũ vnum perſequitur, multos ad virtutem prouocat. Videtes enim auxiliis Dei hunc protegi, multi imitatores eius exiſtunt. Lucrum ergo volens facere, perdidit. Semper enim furor eius damnoſus eſt. Nam cùm perſequitur iuſtos ne munerentur, digniores eos facit. Et cùm zelatur ſanctum Iob, duplicauit ei meritum in cælo & in terra, qui & hic auctus eſt, & in cęlis cum ſaluatore receptus, vt iſta omnia ad ſanctorum proficiunt gloriam, ad diaboli verò pœnam.

De Tobia ferè idem diſquirit. Tanta prouidentia eſt Domini Dei circa nos, vt errare nos nolens & legem & exempla bonorum operum daret, quibus modeſta & trãquilla agi poſſit vita cum Dei timore. Qui enim autor vitæ eſt, non vult vtique opus ſuum morti eſſe obnoxium. Quamuis natura ipſa legis non expers ſit, tamẽ quia Dominus bonus & miſericors eſt, vt maior notitia eorum eſſet quæ ſequenda & illorum quæ vitanda ſunt, literis & exemplis oſtẽdit, ſicut præſens lectio teſtatur. Dei ergo famulus ſanctus Tobias poſt legẽ exemplum nobis datus eſt, vt quæ legimus, quomodo fiant ſciamus: & ſi tentationes aduenerint, à Dei timore non recedamus, neque auxilium aliunde quàm ab eo ſperemus, memores ſcripturæ eſſe, Puſillus fui, etenim ſenui, & nunquam vidi iuſtũ derelictum, nec ſemen eius quærens panem. Nunquam ergo decipi poteſt, qui tota mente ſperat in Deum: licet ad tempus tribulationes ortæ fuerint per inſidias ſatanæ, exempla nos docẽt ſanctorum virorum, non hæc à Deo permitti, niſi ad incrementũ meritorum noſtrorum: quia ſi æquo animo fuerint batulatæ, hic nobis dabitur conſolatio cum effectu & in futuro vita æterna cum gloria. Deus enim noſter qui iuſtus eſt, & perſonarũ acceptio apud illum non eſt, tentari nos permittit, quia nos diligit, vt poſt laborẽ poſſit nobis præmia dare ampliſſima. Denique Apoſtolo, vt tentationes ab eo ceſſarent, deprecanti, Dominus ait: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Hinc ſubſecutus ait, Cùm infirmor, tunc fortior ſum: & gaudeo, inquit, in tribulationibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. Quàm ergo laudabilis ſit ſanctus Tobias, ſcriptura docemur, cuius deuotionem nec captiuitas minuit, nec oculorum amiſſio quo minus Deum benedicerat, perſuaſit, neque exhauſta ſubſtantia à via iuſtitiæ & veritatis auertit. Neceſſitas enim probat iuſtum: in egeſtate æquitatem ſeruare, vera ac perfecta iuſtitia eſt. Vnde enim quorũdam deuotio minuitur, inde augmentum ſecit laude dignus Tobias. Inopia enim, inquit, humiliat virum, & qui humiliatur, non poteſt ſeruare iuſtitiam. Sanctus autem Tobiæ erectus ad Deum animus, nec captiuitate fractus eſt, nec inopia humiliatus: quia & contra interdictum occiſorum corpora ſepulturæ mandabat, & de Dei largitione ſecurus, de ipſo exiguo miſericors eſt ſciens hãc magis placere Deo miſericordiam quæ de exiguo fit: ſicut & vidua illa fecit quam Dominus in Euangelio collaudauit. Hic enim verè fidelis eſt, hic non dubitat de promiſſis Dei, qui de paruo largitur. Spe ergo futurorum animũ ſuum conſolans, Deo dicatus Tobias in tentatione robuſtus & fortis inuentus eſt: oſtendens in neceſſitate plus in Dei timore vigilãdum, quia ſi neceſſitas ad Dei auxilium non impellit, quanto magis ſecuritas? Cerũ ergo ſancti viri, quòd Deus iudicium ſibi eorum omnium quę in hoc mundo fiunt, exceperit, tribulationes & damna & reliqua exitia vel contumelias, non tantum non ægrẽ tulerunt, ſed & gratanter acceperunt: ſicut & noſtri Apoſtoli, qui cæſi gauiſi ſunt, quia digni habiti ſunt pro nomine Chriſti contumeliam pati. Indicia enim meritorum futurorum exitia ſunt, quæ iniuſtè fiunt fidelibus, ſiue in tribulationibus ſiue in contumeliis. Itaque in tantum Deo placuit iuſtus Tobias, vt duplici genere meritorum ſuorum conſequeretur mercedem: & in præſenti enim quod amiſerat miniſtro angelo recuperauit lumen, ac ditatus eſt etiam copiis quę ad præſentem pertinent vitam: & in futuro hæres regni cælorum eſt factus: vt in hoc docerenur, quia qui toto corde Dei legi obtemperat, nec de Dei promiſſis dubitat, & in hoc ſeculo copiam ſæpe auget Deus, & in futuro donat illum vita æterna. Eſt etiam aliud quod nos inuitat ad diuina obſequia. Sanctus enim Tobias nõ ſolùm iuſtitiæ ſuæ merita conſecutus eſt, quia accedit ad cumulum gloriæ eius, etiam ex eorum bonis qui imitatores eius exiſtunt. Imitatoribus enim exempla laudantur. Quod nobis quoq; poterit prouenire, ſi ſic vixerimus vt dignum ſit & nos imitatores haberẽ.

De ieiunio & eius obſeruatione. Congruum eſt fratres chariſſimi, deuotiſſimè Dei ſacerdotem, & præpoſitum plebis Chriſti, exhortari populum ſub cura ſua poſitum in doctrina ſana, ſicut mandat Apoſtolus, vt opus fidei, pro temporis obſeruatione, omni cura diligentiaq;, alacri & deuoto animo faciamus. Ieiunia etenim quæ nunc iminenente die feſto Paſchæ celebranda ſunt, quid proficiant, quamuis non lateat, taceri tamen non debet. Incitatur enim deuotio, quando ea quæ licet non ignorentur, recenſentur tamen. Tale enim eſt ingenium naturæ noſtræ, vt torpeſcat, ſi vſus deſtituerit lectionis. Quia ſicut ferrum, niſi vſum fuerit, eruginem generat: ita & anima niſi frequentius diuinis exerceatur lectionibus naſcentur illi peccata. Hinc eſt vnde in Pſalmo hunc dicit beatum, qui die nocteq; legem Domini meditatur. Denique quamuis nota ſint diuina eloquia, tamen cùm fuerint ſacris voluminibus memorata, ſic illa deuotum pectus ſuſcipit quaſi noua. † Excitatur enim deſiderium animæ erga opera ſaluataria. Vnde Apoſtolus ad Timotheũ inter cætera, Vt reſuſcites, inquit, gratiam Dei quæ eſt in te. Igitur neceſſaria ſunt nobis ieiunia, ſicut vulneribus medicina. Medelam enim conferunt viræ perpetuæ, ita tamen vt duarum rerum teſtimonio commendentur, id eſt, oratione & miſericordia. Ieiunia ergo intemperantiam corporis mitigant, motus aduerſos reprimunt, preſſuram animæ auferunt: ſicut ait Dominus, Nolite dediti eſſe in eſca & crapula, ne grauentur corda veſtra. Cùm enim anima ab eſu & potu nimio fuerit liberata, tunc ſe melius recognoſcit, Sicut enim in ſpeculo ſordido non ſe talem homo aſpicit qualis eſt, ita & ſi eſca & crapula fuerit grauatus, alterum ſe ſentit quàm eſt. Tunc excitatur libido, accenditur ira, inflammatur ſuperbia, generatur luxuria. Vnde Apoſtolus, Nolite, ait, inebriari vino, in quo eſt luxuria. Quod ſi temperatum fuerit corpus, interpoſito ieiunio cognitione ſui recepta, anima intelligit qua deuotione obſequi debeat redemptori. Magna ergo ex parte ieiunia ſunt neceſſaria. Sub Heſter etenim regina cùm Iudaicus populus in periculo poſitus eſſet, ieiuniis ſuffragantibus liberatus eſt. Et Niniuitę cùm euerſionis ſuæ præſcriptum diem à Propheta audiſſent, ieiunio indicto euadere meruerunt. Et iuſti ac Prophetæ noſtri, quando à Deo aliquid impetrare volebant, ieiunio ſe humiliabant, dicente Dauid, In ieiunio humiliabam animam meam. Nam & Saluator, cui opus non erat, vt nobis exemplum daret, ieiunauit. Itaque nulli dubium eſt, proꝺeſſe ieiunia. Sic etenim oſtendit ſe homo velle impetrare quod poſtulat, cùm ſe affligit ieiunio. Vnde dictum eſt, Bona eſt oratio cum ieiunio. Vt accepta ergo poſſit eſſe oratio, conſortium vult ſecum habere ieiunij. Et quia nihil horum ſine pietate firmum eſt, adiecit, & eleemoſyna cũ iuſtitia: vt eleemoſyna ſeruata iuſtitia, commendet orationem cum ieiunio. Denique orationem & ieiunium Cornelij miſericordia commendauit. Ipſe enim abundans opibus ſeu copijs, ieiunabat, ſed & non habentes paſcebat, vt illorum ſaturitas, ieiunium eius faceret acceptabile. Nonnullis ergo indigere, & nonnullis carere debet ieiunium, vt poſſit mereri quod poſtulat.

De Paſchate quàm laudabilis & glorioſa ſit ſolennitas. O ſanctum & ſalutarem diem Paſchæ, & omni laude prædicandum, quo mors deuicta eſt, diabolo regnum ablatum, ſacramentum Dei manifeſtatum, decretum quod aduerſum nos erat, euacuatum, tartari ianuæ confractæ, vincti ſoluti, clauſi remiſſi, cæci illuminati, imperiti ſcientia donati, impij facti miſericordes, iniquis & iniuſtis peccatorum data remiſſio, inimicorum reconciliatio, erroris emendatio, veritatis declaratio: Deo filij ex perditis acquiſiti, ſuperbia depreſſa, humilitas exaltata: pauperes ditati, diuites exhauſti: montes deplanati, valles repletæ, colles proſtrati: impudentia calcata, verecundia compta, animabus ad cælum data facultas, libertas reddita, dirupta ac reſoluta captiuitas: corpuerunt tenebræ; confuſa eſt malitia, purificatus ſqualor, ſatanas deiectus, inanitus infernus: Dominus noſter Ieſus Chriſtus vera Dei filius approbatus, caro ad confuſionem prudentium mundi in cælos ſublata, cælestia terreſtria & inferna vnius Dei & Domini demonſtrata. Itaque fratres chariſſimi, huric diem feſtum colere & venerari debemus, deuoti Deo cum modeſtia vitæ & animæ lætitia, turpia, & inhonesta vitantes vt ad fructum Paſchæ venire mereamur per Chriſtum Dominum noſtrum, cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.

De principio. In principio erat verbum. Quid eſt in principio? Quoniam legimus & in veteribus libris, In principio fecit Deus cælum & terram. Et in epiſtola eius cuius Euangelium eſt, de cuius principio aliquid conamur edicere, eodem ſenſu ſignificatũ eſt. Ait enim, Quod erat ab initio. Epiſtola ergo & Euangelium vnum habent ſenſum. Aliud enim eſt quod in veteri ait, In principio fecit Deus cælum & terram: & aliud cùm dicit, In principio erat verbum: Et, Quod erat ab initio. In principio enim eſſe, & ab initio eſſe, vnum ſignificat, quia ab initio quod erat, non cœpit eſſe. Qui enim incipit eſſe, ab initio non erat, & ideo ſubijcitur initio: id eſt, vt inter cætera in ordine primus ſit: quia ipſe initio factus, alios cœpit poſt ſe habere qui poſt illum ſunt facti. Sicut legimus, quia in principio fecit Deus cælum & terram: non dixit, in principio erat cælum & terra: quia cùm non eſſent, & diſponerer Deus facere mundum in principio, hoc eſt inter cætera quæ ad mundi fabricam profecerunt, primùm fecit Deus cælum & terram, quia principium initium eſt inchoantis aliquid quod ſit primum in ordine. Illud autem quod dicitur, quia in principio erat, id eſt, verbum, ante inchoationem creaturæ ſupernæ & infernæ ſignificatur fuiſſe: vt non vtique inter hæc quæ creata ſunt prius factum intelligeretur, quia in principio erat cùm Deus diſponeret facere creaturam. Ergo ſi in principio erat, id eſt, ante omnia erat, ſemper erat. Ideoque & verbum erat. Vbi? Apud Deum, inquit, vt non indignè initio ſubiectũ minimè æſtimaretur, quod ſemper erat apud Deũ. Conuenit enim, vt quod ante omnia apud Deum erat, nulli ſubijciatur initio. Vnde adiecit, Et Deus erat verbum. Nunc oſtendit apertè, quia quæ ſuprà dicta ſunt, congruunt verbo: quia Deus eſt, inquit, verbum, & de Deo aliter non oportet ſentiri quàm vt ſemper dicatur fuiſſe. Si enim cœpit eſſe, creatura eſt: ſi creatura eſt, Deus non eſt. Quicquid enim eſt aut Deus eſt, aut creatura eſt: ac per hoc Dei nomen non competit creaturæ, ſed quia cùm non cœpit eſſe, erat, dignè dicitur eſſe Deus apud Deum. Aut ideo dicitur ſemper fuiſſe, quia non ex ſe, ſed ex Deo Deus eſt. Quamobrem & nomen eius dicitur verbum Dei, ſicut fides eiuſdem Euangeliſtæ in reuelatione ſua demonſtrat. Ait enim inter cætera: Et nomen eius eſt verbum Dei. Vt enim non ipſe ex quo ſunt omnia ſignificaretur, ſed per quem ſunt omnia, id eſt, non pater, ſed filius, verbum Dei appellatus eſt: vt quia Deus ſine verbo eſſe non poteſt, hic qui verbum Dei dicitur, ſemper apud Deum fuiſſe credatur: & quia verbum non eſt extra eum cuius verbum eſt, hoc verbũ quod apud Deum erat non aliunde, ſed de Deo eſſe ſignificatum intelligatur. Et quia de Deo eſt, non abſurdè Deus dicitur. Itaque non duos deos facit, Deum fuiſſe apud Deum. Si enim eſſent duo, diuerſi eſſent natura, nec vnius voluntatis. Si enim nos homines cùm vnius ſumus naturæ, diuerſæ tamen ſumus voluntatis, quanto magis vbi diuerſitas non eſt naturę neq; voluntatis, Deus apud Deum dicetur? Deus enim qui apud Deum erat & eſt, non ex ſe habet quod Deus eſt: ſi quo minus, nec apud Deum Deus eſſe diceretur, neq; Dei verbũ Deus verbũ appellaretur: ſed quia quod de Deo eſt, non aliud ſignificat eſſe quàm Deus eſt, verbum Dei Deus eſt nuncupatus, vt quia verbum Dei dicitur, ad alterum Deum non referatur. Quod autẽ Deus vocatur, ideo ſic, ne ad iniuriam Dei proficeret, ſi quod de Deo erat, Deus minimè diceretur. Igitur & vnitas Dei ſeruata eſt & debita honorificentia reddita: quando non in propriam gloriam exceptus eſt hic qui de Deo Deus eſt, ſed in eius de quo Deus eſt. Propterea de verbo incipit loqui Euãgelium prius quàm loquatur de Deo patre, quia quæſtiones non de Deo fiunt, ſed de verbo Dei. Nemo enim dubitat de Deo, ſed de Deo qui eſt de Deo Deus. Omnis enim lingua cæleſtium & terreſtrium fateatur vnum Deum, ſed in ſacramento vnius Dei turbatur. Trepidat enim audiens Deum dici verbũ Dei: corporalibus enim modis pulſatur, quia verbum hominis homo dici non poteſt: cùm vtique Deus natura ſit ſimplex, non membris compoſitis, neque qui intus habeat & foris, neque antè & pòſt, aut ſummum & imum, ſed ſi poteſt dici totus per omnia: id eſt, nuſquam varius vel abſimilis. Vna autem claritas eius eſt immenſa. Nam ſi ignis non habet anteriora & poſteriora, aut intus & foris, quanto magis creator eius. Itaque quia omne quod Deus eſt, totum vnum eſt, non diſcrepat cùm quid de Deo eſt, dicitur Deus. Ex parte ergo humano exemplo, & ex parte non humano, Dei filius qui eſt verbum Dei, Deus eſt. Ea enim ratione qua filij hominum homines ſunt, Dei filius Deus eſt: ſed quia ex commixtione filij hominum homines ſunt, non hoc exemplo filius Dei Deus eſt: qua ex ſimplici Deo ſimpliciter natus eſt. Et quemadmodum verbum noſtrum ex nobis eſt, hoc exemplo intelligitur verbum Dei eſſe de Deo. Sed quia

verbum nostrum non est hoc quod nos sumus, nõ hac ratione verbum Deus de Deo est, quia verbum Dei res est, non sonus qui deperit. Nec enim quia communia vocabula nobis & Deo sunt, vna
Gen.1.a.1. ratio erit nobis & Deo in rerum effectu. Nam legimus, *In principio fecit Deus cælum & terram.* Quomodo fecit? Nunquid sicut nos manu facimus opera? Et in subiectis: Et dixit, inquit, Deus, Fiat lux, & facta est lux. Cui putamus locutum esse Deum? Quia non vtique homini locutus est, sed ei qui possit facere, qui etiã hominem facturus erat, sicut & fecit. Sed quomodo locutus est? Nunquid sicut nos loquimur organo corporali? Absit. Vides ergo quòd vocabula quidem nobis & Deo communia sunt, sed discrepant in effectu. Aliter enim Deus facit quàm facimus nos, & loqui dicitur, sed non more nostro. Sic & verbum Dei non tale verbũ sicut nostrum, quia nostrum postquam fit, non est, illud autẽ manet. Quod autem tale verbum est quod audit & loquitur & operatur? Non solum autem verbum Dei est, sed & virtus & sapientia Dei, hoc est filius Dei: qui quãtùm ad effectũ pertinet, filius dicitur Dei: quantum autem ad locutionẽ qua nos alloquitur Deus per ipsum, verbum dicitur Dei: quantum verò ad sapientiam qua nos Deus docet per ipsum sacramentum suum, sapientia dicitur Dei: quantum autem ad operationem qua per ipsum omnia fecit & facit Deus, virtus dicitur Dei. Hæc nulli alij possent competere nisi filio Dei. Propterea enim quòd ex Deo Deus est, omnia Dei habere dicitur. Nascendo enim omnia consecutus est Dei. Nec enim conueniens erat degener dici verbum Dei, & virtutem & sapientiam Dei, hoc est enim Deus verbum, virtus & sapientia. Christus autem quia totus de toto est de Deo Deus, & sapientia dicitur Dei & virtus & verbum: hoc est, Deum esse de Deo & apud Deum. Propter quod
Ioan.1. ait, Hoc erat in principio apud Deum. Ad euincendas enim incredulorum mentes coacta scriptura erupit, vt ostenderet Christum esse Deum, cũ omni loco propter vnitatem Dei, intelligi vult Christum esse Deum. Nunc autem aperta voce dicit eum esse Deum & semper fuisse apud Deum, sacramentum patefaciens Dei, ne Deus omnino solitarius putaretur, declarauit non propterea vnum dici Deum, vt solitarius æstimaretur, sed licet duæ vel tres personæ essent, tamen non præiudicaretur vnitati, quia quod Deus est, ad illud ipsum refertur quia vnus est, quamuis omnia dicantur ex Deo. Sed aliud est quod propriè extitit de Deo, & aliud quod nutu de foris creatum est Dei: hoc est, aliud est quod de substantia eius processit, & aliud quod nullo modo esset, nisi voluntate eius creatum esset. Quia quod de substantia Dei est, nunquam fuit præter eius substantiam: quod verò creatum est, tunc cœpit esse substantia cùm creatum est: ac per hoc initium non habet trinitas sola. Declaratio igitur mysterij meritis fidei minoratur, quia quanto occultius est quod creditur, tanto magis propensior credentis est merces, & minor pœna diffidentis. Declaratio autem mysterij sicut minora fecit merita credentibus, ita maiores excitauit diffidentibus pœnas. Manifestior enim lex plus facit reum. Nam sufficerat testimonij Saluatoris quo sibi proprium patrem dixerat Deum. Quis enim credentium dubitaret nihil à patre differre in substantia filium? Sed quia hæreticorũ peruersitas infidelitatis commentis fidei iura pulsare cœperat, adiicit accipiendo filium Dei quàm prædicatur, additum est & ad faciendam manifestationem, hunc ante omnia apud Deum fuisse & Deum esse, vt declararet quod filij veri ratio mysticè continebat: per quod diuina clementia humanæ infirmitati prouidisse videtur, vt aperiret quod clausum potioris fidei meritis
Ioan.1.d.3. reseruauerat: vnde adiecit, dicens, Omnia per ipsum facta sunt, vt si quis ex superioribus in aliquo ambigeret, quia angusta est intelligentia hominum ad diuinas rescapiendas, ex his capax fieret cùm audit, Omnia per ipsum facta sunt: vt non vtique facturam ipsum putaret, quia omnia per ipsum audit facta à Deo: si autem & ipse esset factura, non omnia per ipsum facta à Deo dixisset. Nec enim ipse per se fiebat. Quod vt adhuc absolutius traderet, adiecit: Et sine ipso, inquit, factum est nihil: hoc dicens, excludit omnem controuersiam & argumenta terrena: quamuis non desint qui diffidant, tamen quia sine ipso nihil factum ostendit, nullo modo illum facturam esse suspicari debere edocuit. Quomodo enim dici potest ipse esse factura, cùm nihil dicatur Deus sine ipso fecisse? Si enim fecit, mentitur scriptura. Sed absit. Fidelis enim est scriptura: quæ vt errorem ampuceret, quanta potest vtitur manifestatione ad salutem hominum redimendam. Denique subiecit, Quod factum est
Ioan.5.e.26. in ipso vita est: in ipso, id est, in verbo, quod factum est vitam esse significat. Sicut & ipse Dominus ait, Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit & filio vitã habere in semetipso. Non quia verbum sine vita erat, & postea aut data aut facta est in illo vita, sed ipsum verbum vitam vult intelligi esse. Si de patre Deo potest dici, quòd aliud ipse est, & aliud in se habet, ita etiam de filio eius: quia sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio vitam habere in semetipso. Humana enim eloquia non sunt idonea ad res explicandas diuinas. Ideo vitiosum videtur quod dicitur vt cùm factura non sit Dei filius, in ipso dicatur factum quod est. Et si dixisset, quod genitum est in ipso, etiam sic vitiosum videbatur. Sed vt substantiam generationis eius ostenderet, opus in ea factum quali vti potuit sermone, per quod existeret demonstrauit, quia generatio eius vitam in se habet. Nos enim viuimus quidem, sed non possumus aliis dare vitam: quippe cùm nec in potestate nostra sit eadem vita. Ille autem ideo dicitur vitam in se habere, quia potest vi-

uificare & creare quæ vult vt sint & viuant. Ad hoc enim natus dicitur, vt omnia possit facere quæ facit pater: quia sic habet vitam in se, sicut habet & pater. Hoc enim est, omnia per ipsum & in ipso fecisse: sic eum genuisse, vt haberet in se vitam per quam omnia possit facere: non quia ipse aliud est quàm vita, sed dum hoc potest vita eius vt viuat, & alia possit creare quæ viuant, vitam dicitur habere in semetipso. Nos enim viuimus, sed non habemus sic in nobis vitam ipsam, vt etiam aliis demus vitam. Quem sensum & apostolus Paulus memorat inter cætera dicens: Qui est imago inuisibilis
Coloss.1.d.15 Dei, primogenitus ante omnem creaturam: quoniam in ipso condita sunt omnia in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue sedes siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Conueniunt autem Euangelia in hoc duorum apostolorum Ioannis & Pauli: eadem enim dicunt, quia filius Dei ante omnem creaturam genitus est vt crearet potentias spirituales, & mundum, & quæ in eo sunt visibilia. Quod enim dixit Ioannes: Quia quod factum est, in ipso vita est, hoc idem signi-
Ioan.1.a.4. ficauit & Paulus dicens: Quia in ipso condita sunt omnia in cælis
Col.1.b.16. & in terra. Et in subiectis, Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.
Ioan.1.a.3. Per ipsum ereauit, quia in substantia idem Deus est, hoc est, pater in filio in ipso verbo, quoniam sic generauit filium vt haberet potentiam faciendi omnia visibilia & inuisibilia. Hoc fuit faciẽdo in illo vitam, vt & viueret, & vitam aliis præstaret viuendi, intelligendi, agendi, & cæteris animantibus secundum quod voluit quasi imago Dei. Dum enim imago dicitur Dei, ad veruque refertur, quia & per expressam natiuitatem plenam habet in se similitudinem patris, & potest quicquid potest & pater, & verum sit patrem videri in filio, qui est imago inuisibilis Dei. Nunquid quia patrem inuisibilem dixit, filium visibilem fecit, cùm hoc vtique sit filius per naturam quod & pater? Et cùm creatura cælestis sit inuisibilis, quanto magis creator eius? Sed hoc significauit quòd in cælis est, non quod in terra, quia quamuis filius inuisibilis sit, illic tamen, id est, in cælestibus videtur ab Apostolis vel cæteris talibus de quibus dixit,
Ioan.17.d. Pater volo vt vbi ego sum, & isti sint mecum, & videant claritatem
24. meam. Et alibi, Beati, inquit, mundo corde, quoniam & ipsi Deum
Matth.5.e.8 videbunt. Hoc est, patre in filio, Deum in imagine, quod est Deum in Deo. Sicut corporalis rei corpus imago est, ita & Dei Deus imago est. Quia exemplum est pater, filius verò exemplum Dei de exemplo, quod communicat spiritui sancto. Quia de meo, inquit,
Ioan.16.b.14 accipiet. Ideoque in filio videtur Deus quasi sua imagine. Sicut enim nemo dignus inuentus est aperire librum, & signacula eius, nisi
Apoc.5.a.4. verbum Dei: ita & Deum patrem nemo videre dignus est, neq; natura, neq; meritis, nisi verus filius. Nihil etenim medium est quod
Ioan.6.d.44 obstet inter patrem & filium, ipso nobis teste qui ait: Neque enim
C patrem vidit quisquam, nisi qui est à Deo, hic vidit Deum. Sed si in filio videtur pater, quare nemo dignus dicitur videre Deum, cùm videatur in filio, quia nihil differt à patre filius? Nihil planè differt in substantia, quia verus filius est. Differt autem in causalitatis gradu, quia omnis potentia à patre in filio est, & in substantia minor non est filius: autoritate tamen maior est pater ipso Domino testante & dicente, Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad
Ioan.14.b. patrem, quia pater maior me est. Quem etiam modum custodiens
1.Cor.8.b.6. apostolus Paulus: Vnus, inquit, Deus pater, ex quo omnia & nos in ipso: & vnus Dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum: vt primus gradus sit, ex quo sunt omnia: secundus, per quem omnia: tertius, in quo omnia. Et quia nullus ex his degener est, in vnitate Dei significati sunt, dicente Apostolo, Quoniam ex ipso, & per
Rom.11.d.36 ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum.

VTRVM Adam Spiritum sanctum habuerit? Comperi quoQVAEST. dam ex fratribus nostris, non plenè discussisse scripturas, sed simpliCXXIIII. citate animi asseuerare, quòd Adam factus sanctum accepit spiritum quem peccans amisit, sicut nunc datur credentibus. Hac ducti ratione, qua solet asseuerari à plurimis, quia per fidem instauratus est homo, ita vt ad pristinum redditus statum, hoc omne acciperet quod inter initia Adam fuerat consecutus. Et quia perfectus homo factus dicebatur, qui si non habuit, inquiunt, Spiritum sanD ctum, imperfectus fuit. Ego autem non solùm hominem, sed & cuncta quæ fecit Deus, quæ non possunt dici accepisse Spiritũ sanctum, dico perfecta. Omnia enim genera animalium in suo perfecta sunt, vt impleant id ad quod sunt facta: ita & homo in suo genere perfectus est, vt potens sit discernere mala à bonis, praua à rectis. Est enim animal intelligibile, perfectum ad id ad quod factum est. Capax est enim dicendi, excogitandi & faciendi, vt quæ virtute non potest, impleat sensu. Et quomodo ausi sunt dicere, hominem perfectum nasci debere & totum scire, quem vident nihil vltra nosse quàm hic discat? Quod enim discit, nescit. Denique quoniam qui hic non discit, qualis sit, nescit. Qui se ergo nescit qualis sit, quomodo omnia nouit, cùm minus sit se nosse, quàm cætera? Sed quia de cæteris discit, de se autem non discit, de aliis nouit, de se nescit, neque qualis sit, neque an ante corpus, an post corpus sit. Nam si sic perfectus factus esset vt nullius egeret, non fuerat homo: sed Deus, nèque circumuentus preuaricasset, Spiritum autem sanctum habere vltra naturam & perfectionem hominis est, vt possit quæ Dei
Num.11.d. suit. Nunquidnam quià asina locuta est ad Balaam, vltra perfe28. ctionem eius est? Accepit enim vt posset quod naturæ suæ non erat, sed nostræ. Itaque quia præstantior est homo cæteris animalibus, idcirco illa imperfecta dicenda sunt? Aut quia sancti angeli non sunt

non sunt quod est Deus, imperfecti sunt? Vel quia luminaria & A stellæ imperfectiores sunt supernis angelis, vel quia nubila velamine suo obscurant solem & lunam, minus perfecta sunt? Et quia membra inuicem egent, non enim possunt pedes quod possunt manus, imperfecta dicentur? Absit. Omnia enim pro locis & gradibus suis firma & perfecta sunt vt impleant id ad quod facta sunt. Igitur omnia perfecta sunt quia & creator eorum perfectus est, sed ad comparationem eius imperfecta sunt. Deus enim per omnia perfectus est, quasi fons & origo omnium. Nam quæ facta sunt, perfecta quidem sunt, sed ad id ad quod facta sunt, vt in alia parte non sint perfecta, quia alter alterius eget: & in eis quæ non egent, perfecta sunt in quo non egent, ideoque perfecta & imperfecta sunt omnia. Manus indigent pedibus, quia nisi ambulauerint pedes, ocioſæ erunt manus. Iterum pedes indigent manibus, calciare enim se non possunt, neq; curare. Cùm ergo corpus perfectum sit membris, volare tamen non poterit, neque ferre tantùm quantum potest burdo. Cumque hi perfecti sint, gubernare tamen se nesciunt, nec
Iob.31.e.9. adhibere sibi possunt medicinam. Vnde dictum est, *Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus.* Et aqua & ignis cùm repugnant inuicem, suo genere perfecta sunt. Implent enim id ad quod facta sunt. Coquit enim ignis & consumit, purgat & calefacit. Aqua verò abluit & refrigerat, sitientes recreat. Itaq; cùm omnia in suo genere perfecta sint, sine homine tamen nihil pos- B sunt, neque homo quamuis perfectior sit, sine his. Hinc Apostol. imperfectos & perfectos nos dicit. Ad comparationem enim infidelium nos perfecti sumus, quia Deum cognoscimus. Sed quia quæ promissa sunt minus scimus quàm debemus: quia in hac vita non tantùm possumus comprehendere, quantum est quod creditur, imperfecti sumus. Igitur quoniam putant perfectionem Adæ instaurari credentibus, videamus si hæc instauratio nihil vltra doni habeat diuini quàm fuerat cõsecutus Adam. Factus enim Adam positus est in paradiso, vt operaretur ibi & custodiret eum: hoc est, vt coleret terram, & custodiret præcepta Dei, per quæ sciret sic se dominium cunctorum accepisse, vt ipse tamen sub lege viueret creatoris, ne dominatio extolleret eum, & inflatus superbia immemor fieret sui conditoris. Posicus ergo est vt cibis sustentaretur vita eius: per Christum autem hoc concessum est, vt resurgentes non egeant cibo vel potu: quia quod mortale est hominis, conuertitur in vitam. Factus est Adam vt habitaret in terra, fides autem largiri dignata est, vt in cælis sit habitatio nostra, scriptura ipsa testatur,
1.Cor.15.f. 45. Quia factus est, inquit, primus homo Adam in animam viuentem, secundus autem homo in spiritum viuificantem. Primus autem homo de terra terrenus, secundus autem homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cæ- C lestes. Quid tam apertum quàm quòd Adam non habuit Spiritum sanctum? Factus est enim in animam viuentem: per Christum autem in spiritum viuificantem, vt homo in aliquo similis sit creatori quem credit: quia enim mysterium fidei quod ad salutem datum est, trinum est: trinus sit, corpore, anima, & spiritu sancto, per quem dicimur filij Dei: quod minimè Adam probatur vocatus, & terrenus enim factus est. Filij autem Dei non carnaliter, sed spiritaliter nati, cælestes dicuntur esse. Ecce absolutum est, donum Dei multo plus gratiæ concessisse homini tempore Saluatoris, quàm acceperat Adam, quia non solùm est instauratus, sed & melioratus. In eo instauratus, quia peccatis ablutus & instauratus est, in cæteris melioratus. Hoc enim & iustitia & ratio exigebat, vt tunc vberior esset clementia Dei in dandis beneficiis, quando mysterium diuinitatis suæ innotescere voluit creaturæ: vt cognoscentes quod incognitum fuit à seculis & generationibus Dei vnius sacramentum in trinitate cõsistere, pro ipsa nouitatis quasi dedicatione peccatis abluti insuper iustificentur, & adoptati à Deo Spiritum sanctum acciperent, per quem signum adoptionis habere videantur. Adoptio enim à Deo signum habere debet Dei patris, vt non immeritò filij Dei appellentur. Hoc donũ etiam per Prophetas promissum est, vt tunc daretur, quando mysterium Dei declarari deberet in triumpho deuicta morte, vt sciret creatura Patrem & Filium
Ioan.7.f.39. & Spiritum sanctum vnum esse Deum. Vnde Euãgelista, Spiritus, inquit, nondum erat datus, quia Iesus non erat clarificatus. Clari- D ficatio enim hæc est, cùm per virtutem suam cognoscitur esse quod testificatus est de se, quia clarificatio hoc donum dedit quod per Io-
Matth 2.3. helem prophetam fuerat promissum. Ait enim Deus, *In nouissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c.* Et Apostolus inter alia, Cùm autem apparuit, inquit, benignitas & humanitas Saluatoris Dei nostri, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per
Tit.3.b.4. lauacrũ regenerationis & renouationis per spiritum sanctũ, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt institicati gratia ipsius hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ. Confirmauit Apostolus quod per Iohelem prophetã fuerat promissum, quia hoc postquam clarificatus est Iesus impleuit Deus, vt spiritum sanctum effunderet in illos qui credunt in Christum: & hoc est hæredem fieri vitæ æternæ, Spiritum sanctum accipere, vt quia Spiritus æternus est, æternam habeat vitam qui accipit eum: pignus est enim immortalitatis. Qui enim accipit eum, & manet in eius dilectione, transacta hac vita pergit in cælos ad eum cuius spiritum habet. Incongruum est enim, vt qui hinc exit habens Spiritum sanctum, apud inferos teneatur. Signum est enim in homine victoriæ Christi, qua vicit mortem, spiritus eius, vt in quo fuerit spiritus eius ab inferis teneri non possit. Ac per hoc in veteribus sanctis non ita fuit Spiritus sanctus, sicut nũc est in fidelibus quia exeuntes de seculo, apud inferos erãt. Et non potest dici, quia Spiritus sanctus causa peccati Adæ quod per traducem generis omne semen eius subiectum fecit inferis, simili tenebatur sententia data Adæ. Cum Prophetis ergo & iustis viris sanctum fuisse Spiritum, non est ambiguum: cum Prophetis, propter dispensationem, cum iustis verò causa sanctitatis. Sicut legitur de sancto Simeone, Quia Spiritus sanctus, inquit, erat cum eo, non vt signum esset ad- Luce 2.d.25 optionis in eo, sed meritorum eius gratia. Nam filij Dei credentes tunc esse cœperunt, quando manifestatus est filius Dei victa morte, cunctæ creaturæ. Si autẽ in Adam vel in cæteris sic dicatur fuisse Spiritus sanctus, sicut nunc est in fidelibus quæ noua dona dedit Deus, cùm regnum filij sui dedicauit in nobis? Et quomodo felix & beatum tempus præ cæteris dicitur Saluatoris aduentus, si ea præstitit quę iam fuerant præstita? Et vbi est illud quod dicit Saluator ad discipulos, Multi, inquit, Prophetæ & iusti cupierunt videre Matth.13.b. quæ videtis, & audire quæ auditis, & non audierunt? Qua ratione 17. ergo poterit dici, quòd beatitudo temporis huius nihil amplius contulit doni quàm veteribus est collatum? Quod quidem ad iniuriam proficit Saluatoris, vt nihil habuerit nouum quod in ortu imperij sui suspicientibus se donaret, cùm tamen laborare soleant diuites, vt in die festo natalis sui exquisita inuitatis dent apophoreta. Quanta ergo iniuria est, vt Deus iis quos adnouum & inaudirum diem festum & omni laude dignum inuitauit, non dicatur habuisse inexperta quæ donaret? Et vbi est illud Euangelistæ Ioannis, quod dicit, In sua venit, & sui eum non receperunt: quotquoc Ioan.1.b.11. autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri iis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt? Igitur quomodo non inusitatum est quod donauit credentibus Deus in Christo, quando dedit eis potestatẽ filios Dei fieri, id est, fratres filij sui proprij, non ex voluntate carnis & viri, sed ex Deo, vt spiritaliter nascerentur? Aut si prius gratia ista concessa probatur, tunc nihil nouum aduentus Christi contulisse dicatur. Adæ certè terrena & carnalis fuit factura, non spiritalis. Non enim ex Deo fine carne & sanguine natus est, sed de terra à Deo factus est: idcoq; non potuit Spiritum sanctum accipere, qui non erat spiritalis, & cui concessum nõ erat patrem Deum vocare in oratione. Qui enim Spiritum sanctum accipiunt, his datur potestas, vt per id quod Spiritum sanctum habent patrem illum Christianorum in oratione appellent. Quod quia antè concessum non fuit, non possunt dici priores Spiritum sanctum habuisse. Ii ergo qui putant Adam vel cæteros habuisse Spiritum sanctum, nesciunt quale donum habeant Dei: nec gratias congruas possunt ei agere, qui plus cæteris accipientes, nihil QVAEST. se dicũt amplius consecutos. QVIBVS argumentationib. CXXIIII. & exẽplis ostendi posset, vnum idemque opus differre secundũ personas in laudẽ siue condemnationem. Vna est misericordia in diuite & paupere, sed aliter imputatur diuiti, aliter pauperi: quia plus laudanda est in paupere quàm in diuite. Pauper enim qui de exigu itate sua largiri non timuit, sperans à Deo sibi retribui & in præsenti & in futuro. Credit enim scripturæ dicẽti, quia qui tribuit pau- Prou.28.d. peribus, non egebit. Vnde & paupercula illa diuitibus multa mit- 27. tentibus sola meruit à Deo collaudari, quia de penuria sua largiri Luce 21.d.1 non timuit. Diuites verò securi de diuitiis suis largiuntur, pauper autẽ securus de Domino. Bene igitur faciunt diuites dum largiuntur egenis, sed multo melius pauperes. Ac per hoc alia remuneratio pauperis & alia diuitis. Diues enim si hoc non fecerit, vapulabit. A paupere enim non exigitur tantũ. Ideoq; laudabilis est pauper misericors. Furtum in paupere & diuite vnum peccatum est, sed diuitem plus facit reum: quia pauper per inopiam facit furtũ: diues autem cùm abundet non contentus suo, tollit aliena, & quod peius est, solet pauperes expoliare: ac per hoc differt pœna vtriusque. Et iustitia pauperis, & diuitis vna est, sed laudabilis est in paupere magis. In egestate enim conseruare iustitiam, magnifica res est. Diues autem ideo seruare videtur iustitiam, quia alienus est ab inopia. Ergo vterque iustus est, sed maius est in necessitate seruare iustitiam. Superbia vna est, sed plus damnanda in paupere est quàm in diuite: quia diues copia elatus est, pauper autem in egestate superbus, quod ad insaniam pertinet, ac per hoc plus reus est pauper. Humilitas vna est, sed magis laudanda in diuite est. Quid enim magnum est si pauper humilis videatur, quem ipsa inopia humilem facit? Magnificum autem si hic qui dignitate & eoptis commendatur, inclinet se, non sibi vendicans quæ mereri se nouit. Ergo in omnibus humilitas bona est, sed multo magis in diuite. Doctrina studij vna est causa, sed laudabilior in diuite est. Pauper enim cùm nulla prærogatiua commendaretur, operam dedit vt haberet vnde posset requiri. Diues autem cùm esset vnde commendaretur, adhibito labore auxit se, vt duplici genere necessarius esset. Non enim auocatus copiis retraxit animum, quo minus per se floreret. Et ideo hic magis laude dignus est quàm pauper. Qui si studiis operam minimè dedisset, per omnia remanserat vilis. Illum ergo voluntas, hunc necessitas fecit cupidum. Libido in paupere & diuite eadem est, & damnabilior in paupere quàm in diuite est. Pauperem enim ipsa egestas reuocare debet à cupiditate luxuriæ. Cogitare enim debet, quia vnde hoc impleae non

habet, & dum hoc festinat adimplere, alia multa mala admittat A
necesse est: quibus fortè nec ad præsens euadat, aut certè hoc ipsum quod habet in sumens, mendicus remanebit cum nota. Diuitem autem deliciarum copiæ laceſſunt ad voluptatem libidinis. Præterea quia diuites securi sunt de impunitate, scientes venalia esse iudicia, & nec redargui se ab aliquo. Quis enim dignitate fultum virum & diuitem arguere audeat? Vnde magis accenduntur, vt & violenter hoc agant. Non solùm enim minimè reprehenduntur, sed in magno honore sunt, & gloriari possunt, quia tales sunt. Quòd si verè que, id est, pauper & dives pudicus sit, multum differt pudicitia diuitis à pudicitia pauperis. Pauperem enim potest humilitas reuocare ne quod vult possit implere, aut timor legum. Diues autem cum multis suffragantibus causæ ad voluptatem possit allici, laudabilis est, si auertat hinc animum. Alia ergo remuneratione dignus est dives pudicus, & alia pauper pudicus. Quòd si rex sit pudicus, multum est & gloriosum, vt omnia in potestate habens non contingat, quòd scit impunè à se posse fieri. Hic verè Deum timet, hic verè præcepta eius custodit, qui in potestate habens leges, futurum Dei iudicium contemplatur. Itaque grādis res est, vt qui in præsenti non habet quem timeat, vincat quod delectat, cùm delectatio tantùm possit, vt non solù futura, sed & præsentia minimè vereatur. Vnde multum merentur quicunque hanc superant, sed maximè ij qui in præsenti legibus & hominibus dominantur. Cæteri enim & homines & leges verentur, quare & propositum custodiunt. Ne enim apud homines erubescant; seruant quod diu tenuerunt, & ne condemnentur, à prohibitis se abstinēt: hic autem qui dominatione nec leges timet nec homines erubescit, magnæ gloriæ est si se abstinet.

QVAEST. CXXV.

CONTRA Eusebium, vtrum spiritus sanctus sciuit mysterium natiuitatis Dominicæ?

Memini me in quodam libello Eusebij quondam egregij in religiuis viri legisse, quia nec spiritus sanctus sciat mysterium natiuitatis Domini nostri Iesu Christi. & admiror tantæ doctrinę virum hanc maculam spiritui sancto inflixisse. Hoc enim dicens degenerem illum significauit. Neque enim potest dici de Deo esse, si nescit quæ Dei sunt, quia inferior natura quid in potiore sit, nescit. Sin verò substantiæ est eiusdem & diuinitatis, quomodo potest nescire
Ioan. 10.c.30 quæ sua sunt? Deniq; filius Dei, quia, Ego, inquit, & pater vnum sumus, propter vnitatem substantiæ, non immeritò adiecit, dicens,
Ioan. 16.b.15 Omnia quæ patris sunt, mea sunt: & quæ mea sunt, patris sunt. Quamobrem si spiritus sanctus eiusdem diuinitatis est, qua ratione segregatur ne sit eiusdem scientiæ, cùm eiusdem non negetur esse substantiæ? Quod plus est, concessit, quod minus est renuens. Creatura enim discit & incipit aliqua scire de autore, & erunt ei quæ dicerit cum autore suo communia: substantia autem & diuinitas non potest Deo esse & creaturæ communis. Nam Dei substantia non habet quod discat, quia nihil est quod ignoret: substantia verò hominum non habet in natura vt sciat, sed vt discat. Itaq; natura hominum accidit scientia, non tamen immutatur substātia, quia hominis natura de habet scientiam. Sic enim condita est, vt per exercitium acquirat scientiam. Igitur maior est substātia quàm scientia: quia non scientia acquirit substantiam, sed substantia scientiam: & substantia est sine scientia, non tamē scientia potest esse sine substantia. In Deo autem sicut est substantia: ita & scientia: quia ipse nihil habet quod discat, ipsa enim substantia est sibi scientia. Quamobrem omnia in Deo substantia dicuntur. Substantia enim cui nihil deest, omnia substantialiter habet, quia nihil ei accessit per studium. Quomodo ergo dici potest de spiritu sancto, quia nescit natiuitatem filij Dei, si consubstātiuus est ei? Nunquid potest vna eademque substantia, & scire, & nescire? Certè filius Dei mysterium natiuitatis suæ non didicit, scit substantialiter, non per doctrinam. Qua ergo ratione spiritus sanctus dicitur nescire, cùm similiter ipse nihil habeat quod discat, quia omnia nouit per substantiam? Sicut enim Dei filius, ita & spiritus sanctus Dei substantia est, dicente Domino, Omnia quæ patris sunt, mea sunt. Per quod significauit substantiam Dei patris suam esse substantiam, & spiritum sanctum à patre dicit procedere, & de suo accipere. Et ideo, inquit, dixi, de meo accipiet, quia omnia quæ patris sunt, mea sunt. Si à patre procedit, & de filio accipit, quomodo filij nescit natiuitatem, quando D
substantia eius substantia filij est? Omnia enim quæ patris sunt, filij sunt. Sine dubio ergo patris substantia & in spiritu sancto est. Adiecit enim filius, dicens, Et omnia quæ mea sunt, patris sunt. Quid ergo ambigitur de spiritu sancto, an eiusdem diuinitatis sit, cùm sit eiusdem substantiæ? Nam sicut de se dixit Dominus, qui à Deo processit, ita & de spiritu sancto testatur. Et ne hoc aliter possit interpretari: A patre, inquit, procedit, & de meo accipiet: vt à patre procedere, hoc sit de Christo accipere. Cùm enim dicitur de filio Dei accipere, non ambigitur etiam ipse esse de Deo, vt in sancto spiritu patris esse substantia & diuinitas non ambigatur. Itaque qui hunc dicit nescire filij Dei natiuitatem, ipsi derogat cuius dicitur accepisse. Nec enim aliud accipit, quàm ipse est de quo accepit: quia accepisse de Christo, de Deo processisse significauit: ideoque non potest nescire quod hic scit de cuius accepit: neque ignorare dicendus est Dominum, quia à Deo processit. Certè filius Dei, quia de patre est, ideo scit omnia Dei; Quare ergo spiritus sanctus negetur scire quæcunque Christi sunt, cùm de Deo acceperit? Itaque si scit filius Dei quæ in Deo sunt, dubium non est etiam spiritū sanctum non ignorare quæ in filio Dei sunt: & per id quod nouit quæ sunt in filio, non nescire dicendus est quæ in Deo sunt. De eo enim de quo accepit, Dei habet notitiam. Et quid laboramus cùm testis sit in hac re Apostolus, dicens, Nemo scit quæ sunt in Deo, nisi spiritus Dei? Ecce in quo diu sudauimus, Apostolo adiuuante impleuimus. Et nunquid præiudicauit filio Dei, quia neminem dixit scire quæ in Deo sunt, nisi spiritum Dei? Absit. Sic nec præiudicauit spiritui sancto filius, cùm dixit, Nemo nouit patrem, nisi filius. Neminem enim dixit scire quæ in Deo sunt, præter eum qui de Deo est: quia omne quod de Deo est, nouit Deum, & quæ in Deo sunt. Natura enim Dei, ipsa se nouit: quam cùm intelligas esse etiam in spiritu sancto, per id quod à patre processit, & de filio accepit, tutum non est istum dicere nescire patrem Deum, cuius naturam agnoscis in eo: & tamen Saluator sic dixit, neminem scire Deum patrem nisi filium, vt reseruaret alij personæ huius cognitionem: ita tamen eum subiecit, dicens, Et cui voluerit filius reuelare. Cui putas vult reuelare filius? Nulli enim charior esse potest quàm spiritui sancto. Quia si quis, inquit, spiritū Christi non habet, hic non est eius. Quomodo ergo putas reuelatum Deum patrem à filio spiritui sancto, nisi quomodo ipse Dominus ait, De meo accipiet? Creaturæ enim non potest reuelare pater Deus, quia Dei naturam ferre non potest, nisi fuerit eiusdem substantiæ. lucem etenim habitat inaccessibilem, creaturę duntaxat. Sed quibusdam videtur ideo rectè nescire dici mysterium natiuitatis filij Dei spiritus sanctus, quia omB nia dicitur scrutari, & qui scrutatur, inquiunt, nescit vtique. Quod ex alio loco debet intelligi: Dei enim verba sunt inter cætera, dicentis, Ego Deus qui scrutor renes & corda. Et in Psalmo, Scrutās, ait, corda & renes Deus. Et Apostolus, Qui scrutatur, inquit, corda, scit qui desideret spiritus: quia secundum Dei voluntatem postulat pro sanctis. His exemplis cùm scrutare dicitur Dei spiritus, non ignorare significatur. Etiam alta Dei dicitur scrutari. Et quæ sunt alta Dei quæ dicitur præuidere? Scrutari enim occulta significat penetrare, vt per id nihil esse occultum ei credatur. Alta enim mysteria Dei sunt interiora, quæ scrutari à creatura non possunt. Nam & secundum Dei voluntatem & pro sanctis dicitur postulare, quod sancti vtique nesciunt, dicente Apostolo. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. Ergo alta Dei scire, & voluntatē Dei non ignorare, vnum significat. Quid enim tam altum mysterium quàm voluntas est Dei, quod cognitum est spiritui sancto, cæteris verò incognitum est? Omnibus etenim contuendum est, quomodo dictum sit, Quoniam nemo scit quid sit in homine, nisi spiritus hominis, qui in eo est: spiritum animam significauit: quia nemo scit quid sit in animo hominis, nisi animus eius qui est spiritus. Sic & in Deo nemo scit quæ sunt Dei nisi spiritus Dei, hoc est, ipse Deus. Qui enim in Deo est, non aliud intelligitur esse quàm Deus est. Ideo spiritus Dei scit quid in Deo est, quia de Deo est. Nam si cogitationes hominum nemo nouit, nisi Deus, quanto magis Dei sC cerera & voluntatem nullus potest cognoscere nisi sit de Deo: hoc est, idem ipse Deus. Ipse est enim sibi soli cognitus. Nam vtique in Deo non sunt cogitationes. Nec enim Deus tractat apud se quid faciat, aut quid non faciat, deliberans an expediat, quia omnia quæ in Deo sunt sine dubitatione sunt, non per accidentia, sed per substantiam, nec per studium, sed naturam, quia non immutatur. Ac per hoc non aliter nouit spiritus sanctus mysteria Dei, nisi per substantiam: vna enim substantia vnum habet sensum & voluntatem. De Deo loquitur qui semper vnus & immutabilis est, siue in filio, siue in spiritu sancto. Quod enim vult pater, hoc vult & filius, & quod vult filius, eadem vult & spiritus sanctus. Quamobrem aliquando dicitur spiritus Dei, aliquando & spiritus Christi, qui à Deo, inquit, procedit, & de meo accipiet. Hinc est vnde Ioannes Apostolus ait, Et hoc scimus, quia Deus in nobis manet, de spiritu 1. Ioan 3.d.
suo quem dedit in nobis. Ergo si spiritu Dei in nobis manēte, ma- 24.
nere dicitur in nobis Deus, significatur esse spiritus Dei. Denique, hoc est signum credentium quòd sint filij Dei, vt cùm hunc accipiunt, Dei se filios audeant appellare. Nisi enim signum diuinitatis habuerint, Dei filij dici non poterunt. Quanquam aliquis verus Dei filius non est, vt sit totus de toto, sicut & Christus. Per adoptionem autem fiunt filij Dei, vt accipientes spiritum Christi per ipsum filij Dei dicantur, per id quod de Deo est, quem in se habent spiritum. In filiis enim quamuis adoptiui sint patris, tamē ex aliqua parte debet videri substantia. In mundo enim quia res imperfectę sunt, adoptati ab hominibus filij nullum pignus, sed solum nomen accipiunt. Deus autem quia perfectus est, plus facit, vt adoptatis spiritum suum det, per quem aliquam veritatem adoptati ab eo videantur habere, quia vocabula sine rebus inania sunt. Apostolus noster hanc assertionem nostram adiuuat, dicens, O altitu- Rom. 11.d.
do diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt 33.
iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quid tamen sibi vult, quòd cùm alibi dicat, scrutabilia esse alta Dei, id est, secreta, hoc in loco deneger, dicens inscrutabilia esse? Sed in hoc loco de creatura dixit, quia inscrutabilia sunt ei secreta vel iudicia Dei: spiritui autem sancto, eo quòd omnia Dei nouerit, scrutabilia dixit esse cuncta quæ in Deo sunt, vt quod creaturæ incognitum est, Dei spiritum asserat non ignorare. Dei ergo natura negari non potest, quæ cognitum habet quod à creatura non potest comprehendi. Qui degenerem dicunt spiritum Dei sanctum, pulsant propositum qui totius creaturæ salutem in trinitatis diuinitate consistere declarauit: quia si consubstantiuus non est Deo & Christo,

Christo, ineptum est ponere istum in numero patris & filij, vt sine A
hoc nō salus alicui sit, neq; dignitas. Si enim nō est ei eiusdem diuinitatis, aut stultè, aut gratis effectum est: quod absit. Quis enim prudentium deneget creatorem cum creatura connumerari non posse, neque æternum cum eo qui sub initio sit comparari, neq; Dominum cum seruo æquari, neque potentem cum impotente conferri, neque sciū cum insciō deputari? Sed iam cesset calumnia. Tertius enim ordine est, non natura; gradu, nō diuinitate: persona, nō ignorantia. Sicut enim filius Dei secundus à patre est, & diuinitate minor non est: ita & spiritus sanctus sequens à filio est, non impar, sed æqualis diuinitate substantiæ. Deniq; quæ legimus de filio Dei, eadem legimus & de spiritu sancto, ipso nobis testante. Ait enim,
Ioan. 14.b. Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis spiritum veritatis. Alium cùm dixit, se paracletum significauit. Quod Ioannes de-
1. Ioan. 2. clarat, dicens: Quia spiritus Dei postulat pro peccatis nostris. Et
Rom. 8.c.26. Paulus apostolus inquit, Ipse spiritus Dei postulat pro nobis. Ecce scriptura ambos aduocatos esse ostendit. Et cùm veritatis illum dixit spiritum, nihil illum veritate à se differre, ostendit, quia dixit,
Ioan. 14.d.6. Ego sum veritas. Missum se à patre dixit, & ipse mittere spiritum sanctum promisit. Si ipse à mittente impar non est, neque à mittente impar ab illo spiritus sanctus est. Neque enim quia tres sunt singuli, alter alterius membra sunt, vt diuersa possint. Vna est enim B
potentia trium, vt nihil desit singulis. Hic finis sit. Iam enim in libello aduersus Arrianam impietatem digesto, reliqua plenius tractata sunt, quæ trinitatis complexa sunt indiscretam vnitatem.

QVAEST. CXXVI.

DE eo qui fidem Christi percepit, quid præmineniæ seu prærogatiuæ habeat ad gratiam consequendam plus quàm infideles.

Ezech.18. Scriptum est, Quia iusto nihil proderit iustitia eius in qua die erraIam 3.c.12. uerit: & quia iniusto nihil oberit iniustitia sua cùm se conuertit. Et Dominus in Euangelio, Qui non credideris, inquit, iam iudicatus est: vt per hoc eum qui credideris, non iudicio subiectum ad sententiam excipiēdam significaret, sed fidei merito laude dignum futurum. Ergo cognitio Dei hanc habet prærogatiuam, vt peccatorum consequatur remissam. Credens enim Dei esse filium Iesum, dignus existit ab omnibus liberari peccatis. Diu enim errore deuius cùm per diuersa ignorantiæ fluctibus iactaretur, illuminatus veritatis coruscationem nactus est, in qua postnimias tempestates requiescat securus: cui congruit, vt post cognitionem temperet se ab iis quæ iam pridem in ignorantia positus agebat. Quid enim prodest cognitio, si manet priſtina conuersatio? Hinc etenim quis videtur cognouisse Deum, si vitam mutet, & conuersationem suam corrigat. Cognitus enim Deus timeri debet, quia iudicaturus prædicatur, vt & fideles iustitiæ suæ percipiant fructum, & impij, id est, increduli perfidiæ suæ congruas pœnas exoluāt. Conuenit enim C
iustos in futuro gaudere, vbi regnabit Christus cum suis: vt sicut in seculo sunt opprobrio, & iniurijs subiacent, in quo princeps est diabolus: ita & in regno glorioſi appareant, propter quod contemptibiles iudicati sunt à mundanis: iniustos autem quia falsò florere videntur, per mendacium repugnantes veritati, in pœna tribulari: vt qui per fucum glorioſi visi sunt, per verum despecti & humiliati nimis appareant. Tunc enim iusti se credidisse gaudebunt, cùm perfidos viderint eruciari: & nec pœnitebit perfidos non credidisse, nisi viderint gloriam eorum & suam pœnam, quos quia crediderunt stultos & contemptibiles arbitrati sunt. Ergo ex eo quòd profitetur se quis Christianum esse, id studere debet ne peccet, & armare se contra vitia. Et quia impossibile est semper vincere, si victus fuerit, dolere ne iterum vincatur: quia qui se dolet victum, reparat se. Qui ergo repugnat, habet vnde se excuset, si victus fuerit. Ostendit enim se vorum habuisse vincendi, sed minimè præualuisse. De hoc spes est, quia potest se reparare, vt assidua meditatione in congressione peritior & fortior inueniatur. Nam qui ad hoc surgit, vt peccet, inexcusabilis effectus pergrauem habet causam. Peius est enim sub Dei viuere professione, & voluntatem habere peccandi, quàm si ignoret quis Deum & turpiter & contaminatè versetur. Hic enim nescit quæ timere debeat, ille sciens contemnit. Credentes ergo accipiunt remissionem peccatorum, non tamē glorioſi erunt, nisi post acceptam fidem vixerint sub Dei nominis timore, vt colluctati contra hostes Christiani nominis victoriam fa- D
ciant, vt possint præmium mereri dum plus vincunt quàm vincuntur. Nam qui intelligit Deum, & non accedit ad fidem eius ne viuat Christianus, sed in fine vult fidem accipere, vt moriatur Christianus, aut erubescit Christianus viuere, aut peccatis operam dat, quæ arbitratur posse sibi remitti cùm crediderit: istum puto non bonam causam habere: quia vt quamdiu in seculo est, peccet, non vult fieri, nec viuere Christianus, aut confundicur fieri Christianus. Qualem sperat Deum, cui cùm militare erubescit, vult ab eo stipendium accipere? Huiusmodi irrisor est. Sciens enim se iam non tempus habere vt peccet, morte imminente, tūc vult fieri Christianus: & quia iam non potest peccare, credere se dicit in Christum, quasi qui execrator peccati est: non vt iam se nolit peccare, sed vt
Gal.6.b.7. non possit præueniente morte. Istis debet legi, quia Deus non irri-
Matth.10.d. detur. Nam & solent huiusmodi talia dare mandata, vt iam defe-
11. ctis & alienis, tantum anhelantibus detur fides, timentes ne eua-
Marc 8. d. dant, & confundantur quia facti sunt Christiani. Quibus recitan-
36. da sunt Euangelij verba. Qui, inquit Dominus, erubuerit me con-
Luca 9.d.26. & 12.b.8. fiteri in hac generatione, & filius hominis cōfundet eum, cùm venerit in regno patris sui. Sed fortè dicant, scientes fragile esse genus humanum, ideireo in fine vitę volumus fidem accipere, ne iam peccemus. Sed fides sic accipi debet, vt sciatur quid accipitur. Tunc enim beneficium eius habebit, si cognoscat, & si profiteatur eum. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salu- Rom. 10. b.
tem. Ac per hoc, qui iam nescit vbi sit, quomodo potest dici accipe- 10.
re? Ille enim accipit, qui profitetur se accepisse, sciens quia accepit. Si enim credunt, quia datur credentibus remissio peccatorum, scire debent quia hic credit, qui corde suo teste credit. Quia Deus qui promisit cordis inspector est: ipsum enim suscipit quem corde videt credere. Itaque cuius cor verba fidei non aduertit, quomodo beneficium eius habebit? Ergo hic potest videri temerè Christianus accepta fide, quiid agere cernitur, ne facilè peccet. Nam qui peccare festinat, ideireo non vult accipere fidem, ne cogatur bene viuere, quod videtur nolle: sed in morte vult consequi, impunitatem sperans, & remissionem præteritorum malorum, vt & de præteritis securus sit, & de futuro: quia iam vtique non poterit peccare moritурus. Sed hoc non bono fit consilio, neque munda conscientia: vt tūc velit accipere fidem, cùm iam non possit etiam si velit peccare. His conuenit dictum illud, Faciamus mala, vt veniant bona: hoc est, Rom. 3.b.8.
modò peccemus, & in nouissimo credamus, & remittetur nobis. Ideo subiecit, Quorum damnatio iusta est. Non est enim dignum vt his detur remissio peccatorum, qui scientes Deum quòd nolit quenquam peccare, & odio habeat peccatores, peccare gestiunt: nolentes aduertere, donum Dei his proficere, qui ignorantes Deum sic peccant, vt nesciant iudicaturum Deum. Qui autem audiuit & tractauit apud se, & vorum habet peccandi, non vt vincatur aliqua cogente causa, sed velit peccare, durum est ignosci ei. Nam duę causæ sunt quę habent peccatorum remissam. V na doni, alia pœnitentiæ, vt qui post donum peccauerit, per pœnitentiam reformetur. Qui enim in accepta gratia non permansit, vt in libertate duraret, sed iterum se subiecit peccato, lamentatione & gemitu impetrat obliterari peccatum: sciens enim prudensque peccauit, non quòd aliquis ignoret peccatum, sed qui nescit Deum iudicaturum, imputat futurum quod peccat. Ac per hoc gentilis si coeperit infirmari, & in ipsa vitæ desperatione tractet apud se de fide & spe promissa, integram habet causam: vt huic credenti remittantur peccata, nec teneatur in inferis, signum ferens secum euictæ mortis ac spoliatæ, licet non habeat dignitatem vel remunerationem. Quia debet aliquid interesse inter eum, qui prouocatus amore sui Domini contra hostes eius dimicare non timuit, armans se continentia & obseruatione omnium vitiorum: vt possit resistere malo, semper solicitus quomodo imperiū Domini sui defendat: & inter eum qui cum inimicis Domini sui conueniens, & eis assistens, in fine vitæ ad Dominum suum regressus est: non vt regnum Domini sui vindicaret, sed vt ipsi soli prodesset esse cuis antequam miles. Ille enim qui viuere vult Christianus, vt post mortem remuneretur, C
scit quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram Rom. 8.d.18.
gloriam quæ reuelabitur in nobis. Ac per hoc suscepta armatura fidei non dubitet congredi contra principes & potestates, vt in seculo existens victor post seculum coronetur. Dignum est enim, vt qui inter perfidos & rebelles Domini sui regnum ad præsens testatur, huius rei in futuro mercedem habeat: vbi videntes inimici Dei testem Christi propter confessionis suæ veritatem sublimem apparere in regno Dei, doleant confusi falsum æstimasse quod verum esse declaratum est: necnon & hi qui tardè crediderunt non in vita, sed in morte confitentes Deum, videntes quanta eorum gloria est, qui sub armatura Dei militantes bella imperatoris sui deuotè & fideliter gesserunt, pœniteant non se vixisse, sed mortuos esse Christianos. Potest enim videri minimè idoneus mori Christianus, qui votum non habuit viuere Christianus, sed fortè iam moriturus, ideirco voluit dici Christianus, quia iam tempus peccandi nō erat: Ne fortè, inquit, verum sit quod creditur, volo fieri Christianus, nihil amittens, si falsum est quod creditur: & quia iam in morte non est voluptas peccandi, sed peccatum fieri desinit, tentat si prodesse poterit fides post mortem, cùm hoc vtique fuerit vtile, vt in hac vita & peccata emendarentur, vbi fuerunt admissa. Tunc enim aliquis condemnasse se præterita probat, quando fidei lineam sequēs, conuersationem & vitam videtur mutare. Si enim prius ideo peccabat, quia nesciebat Deum, cùm cognouerit eum, vlra non debet peccare ne frustra sit cognouisse illum. Debet enim aliquis perfectus esse ex cognitione Dei. Christianus enim ante professionē debet intelligere operibus magis se probandum quàm nomine. Nam propterea mandata data sunt cæteris legibus potiora, & ad sanctitatem pertinentia, vt ex his Dei cultura appareat: si quominus, audient, Quid me vocatis, Domine, Domine, & non facitis quæ di- Luca 6.g.46
co? Per quod tunc significauit, prodesse cognouisse Deum, si mandata eius seruentur. Irrisor enim videtur, qui Dominū vocat eum, cuius præcepta contemnit. Huic verba legis recitanda sunt, quę dicunt, Deus non irridetur. Itaq; verbis suis cōdemnabitur, quia Do- Gal.6.b.7.
minum vocat, quem minimè se timere operibus suis ostendit.

QVAEST. CXXVII.

DE peccato Adā & Euæ, & de eorum cōditione seu creatione, & donis gratuitis. Nulli dubium arbitror, mundum istum hominis causa esse fabricatum: qui cū diuersis cōstet substantiis, vnus est tamen multis membris aptatus, vt ex his in uicem mutuis operibus quæ necessaria homini futura erant gigneretur. Domus enim facta est homini cum annona, ita vt singula eorū secundum genus fierēt super terram: id est, vt facta hinc haberent infinitā potentiam

in pro-

in propagine vniuſcuiuſque generis eorum quæ creauerunt in terris. Origenes enim inſtituꝛe ſunt, quarum ſemen proficeret ad procreationem multiplicandorum generum ſuper terram. Vnde Scriptura teſtatur, Et benedixit illa Deus, dicens, Creſcite, & multiplicamini ſuper terram. Simili modo etiam hominum genus benedictum eſt: quem ſenſum contuemur in lege. Cernimus enim ſeriptū eſſe, Creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto. Qua benedictione enim benedicta ſunt, quæ ad vtilitatem creata ſunt hominis, ea benedictione & homo eſt benedictus: vt ſimiliter ex mare & femina propago generis humani creſceret & multiplicaretur ſuper terram: & ſicut per culturam meliorանda erant ſemina, ita & hominum genus adhibita cura illud ſtuderet, vt creatoris cognitione percepta vitam ſuam frenaret ad promerendum eum, vt ſimul omnia proſperēt ad laudem & gloriam creatoris. Et quoniam non aliud hæc dicta ſignificant, res ipſæ teſtantur. Omnia enim quæ facta ſunt, Dei nutu multiplicata & meliorata ſunt ſuper terram. Nec enim aliter poſſet accidere, quàm Dei voluntas & benedictio decreuit ſeminibus. Quomodo ergo dici poteſt malè fieri, aut non licere quod ex Dei benedictione & ipſo fauente augmentum facit? Cuius rei traditio etiam in ſynagoga manſit, & nūc in Eccleſia celebratur, vt Dei creatura ſub Dei benedictione iungatur. Non vtiq; per præſumptionem, quia ab autore ipſo data eſt forma. Sed ſi ceſſare debere putatur, tūc ceſſare debebit, quādo ceſſatura & illa ſunt, quæ ſimiliter benedicta ſunt vt multiplicarentur: quia ſi generatio hominum ceſſat, ad quam vtilitatem naſcꝛtur quæ benedicta ſunt ſuper terram? Non poteſt enim mundus ex parte agere, & ex parte ceſſare. Aut totus enim operatur, aut totus pauſat in ocio. Nunquid vtile corpus eſt, cuius quædam membra vigent, quædam torpeſcunt? Quod ergo à Domino benedictū eſt, cur ſordidum & cōtaminatum opus à quibuſdam aſſeritur, niſi quia ipſi Deo manus quodāmodo inſertur? Non enim hoc reprehenderent, niſi de Deo huius operis autore malè ſentirent. Quia enim apertè Deo detrahere verentur, per opus tamē ab eo inuentū accuſant eum. Quando enim diſpliceꝛ opus, reprehenditur author. Si huiuſmodi homines legerent, aut potius acciperent ſcripturas, memores eſſent Balaam, dicētis, Quid maledicam quem benedixit Deus? Frūſtra enim accuſatur, qui à iudice laudatur: imò ipſe ſui accuſator eſt, qui reū dicit quē leges defendunt. Quis ergo tu es qui damnari cenſes quòd à Deo benedictum legis, niſi quia aut Deum hunc negas eſſe, aut ſcripturam falſam accuſas? Sunt enim qui quaſi noua accipientes, vetera repudianda putant. Sed non diſcrepant ab his noua, quæ per Chriſtum Ieſum præcepta ſunt & populis intimata. Ipſe enim rogatus ad nuptias ire non dedignatus eſt: & nō ſolum præſencia ſui illuſtrauit eas, verumetiam contulit quod deerat ad lætitiā. Scriptū eſt enim, Quia vinum lætificat cor hominis. Et vt hoc ſecundū Dei patris ſui voluntātē feciſſe ſe demōſtraret, Iudæis interrogantibus, an liceat homini dimittere vxorem ſuam, reſpondit inter cętera, dicens, Quotiam ab initio fecit Deus maſculum & feminā, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrē & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam nō ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet. Hinc eſt, vnde rogatus ad nuptias iret libenter, ne factum Dei patris ſui infirmare videretur. Magis autem legis veteris & nouæ doctrinæ concordate oſtendens, nuptias non ſolūm non prohibuit, ſed & intereſſe dignatus eſt, teſtimonium eis tribuens, quōniam Deus autor earum eſt: & quod à Deo iunctum eſt, neque prohiberi, neque ſeparari debere ſalutari præcepto monſtrauit. Et quia natiuitas prodeſt, cùm iam relinqueret mundum matrem ſuam, Ioanni diſcipulo ſuo cōmendauit. Quamobrem & nos per omnia legis veteris & nouæ mādata ſeruantes, parētes honorare docemur, quod niſi fecerimus, maledictum nos incurſuros cautum eſt lege. Itaque quænam eſt hæc præſumptio, aut ex qua lege deſcendit, nuptiarum aditus intercludere, quandō tam noua quàm vetus lex per omnia iſtis fauere videatur? Sed illud eſt quod legimus, quia quod extra eſt, à malo eſt. Vnde Apoſtolus huiuſmodi homines cauteriatam dicit habere cōſcientiam, qui prohibentes nubere, & à cibis quos Deus ad percipiendū creauit, abſtinēdum docent. Hoc enim in hypocriſi inimicitiarum cauſa facere denotātur, vt legem à Deo traditam criminaturi. Alij ideo ſtudētes præceptis ſalutaribus obuias manus tendunt, vt pravæ doctrinæ mandata commendent. Ac per hoc cauteriatā habere dicuntur conſcientiam. Corrupta enim mente aliud ſcientes, aliud profitentur. Sicut & Iudæi qui non ignorātes geſta Saluatoris opera eſſe ſpiritus ſancti, inuidentes dicebant, quia in Beelzebub eijcit dæmonia, vt populum à fide eius auerterent. Talis eſt etiam ſuprà memoratorū verſutia, quia vt ſanctitatis & caſtimoniæ amatores eſſe ſe ſimulent, nuptias eſſe dicunt damnandas, vt per hoc cōmendentur, & populum à veritate auertant: & vt abſtinētiæ ſe ſtudere fingant, temperandum à cibis tradunt, vt per hoc ſe alienos à mundo ad cæleſtia regna feſtinare oſtendant, per quod mēres hominum illicientes, deinceps illicita doceant licere, & licita quaſi inconceſſa damnare. Hæc ſunt præſtigia ſatanæ, vt cauſas inuertat: quaſi nouum inſinuans aliquid, excludat veritatem, in qua nihil nouum eſt, quia totum æternū. Quis non aduertat ſenſum iſtum ab aduerſariis eſſe aptatum? Quis enim audeat Dei inuentum reprobare, & quod nunquam alicui obfuit, niſi aduerſario veritatis? Qui vt impuritatem ſuam tegat, ſanctimoniam prædicat, quam non amat, vt dum ex eo ſe quaſi bonæ voluntatis oſtēderet, illicita ſuadeat quaſi licita. Commendat enim ſe vt promptius fallat, ac per hoc captis imprudentibus ſuggerat, per quę plus eos faciat peccatores: quia vt cauſæ ſuæ aliquam conferat medicinam, granditer ſuadet homines peccare, magnum ex eo quærens ſolatium, dum eriminis ſui ſocios multos oſtendit leuem pœnam eſſe exiſtimans, ac ſi minus grauis ſit, ſi ſecum multos videat in gehēna. Cæci homines, dum vincūtur vitiis, aut per infirmitatem, aut per ignorantiam ſeſe defendūt, non vindicando hæc quæ contraria decipit concupiſcentia. Aut quæ obſtat caligo vt non quod verum eſt, videatur? Nam ſolent literæ aliud videri ſignificare, dum aut non bene pronunciantur, aut impropriè diſtinguntur. Cùm autem legitur, Fecit Deus: &, Bene dixit quod fecit: quis hinc diſputet? quis dubitet? quis quod benedictum eſt, maledictum puter, niſi alio ſpiritu animetur? Quod quidem ſi hominis vox eſſe diceretur, forte aliqua fallacia crederetur. Deus dicitur loqui, & dubitas? Deus benedixit, & reprobas? Sed forte ſub Dei nomine Moyſes errorem induxit. Satis tibi faciant ſigna & prodigia per Moyſen facta in Ægypto, ſuadeant tibi mirabilia quæ in rubro mari geſta ſunt ad liberationem filiorum Iſrael. Audi magos confitentes, quia digitus Dei eſt hic. Conſenti Apoſtolo dicenti, Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes per mare tranſierunt, & omnes per Moyſen baptizati ſunt in nube & in mari, & omnes eandem eſcam ſpiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritalem biberunt. Bibebant autem de potu ſpiritali conſequēte eos pētra: petra autem erat Chriſtus. Et vnde hoc Apoſtolus locutus eſt? Præſto eſt ſcriptura in qua legimus Chriſtum Dominū noſtrum, dicentem Iudæis, Si crederetis Moyſi, credereris forſitan & mihi, quia de me ſcripſit Moyſes. Quis huic concordiæ fidem deneget? Quis audeat dicere, quod vnū eſt diſcrepare? Quis tam malæ mentis eſt, vt indiuiduam charitatem contendat videri inimicitiā? Ecce habes & verborum teſtimōnia, & exempla virtutum quæ animum tuum ſubiungent veritati, vt non aliud putes verum quàm quod Eccleſiæ catholicæ continent libri. Quoniam igitur probatum eſt eundem Deum fuiſſe in veteri Teſtamento, qui nunc noſter eſt, & nunc multis virtutum indiciis verum eſſe, intantum eius autoritas debet præferri, vt etiam id quod à ſpiritu, & ſi forte abſurdū à nobis æſtimatur, acceptum eſt ferri debeat, & aliter ſentiri quàm à nobis putatur, ſi Dei iudicio cōmendetur, quia magis Deo credere debemus quàm nobis. Infirmitas enim noſtra & imperitia, vtilia ſolet iudicare quæ nociua ſunt, & æſtimare falſa pro veris, quod de Deo vel ſuſpicari nefas eſt. Non eſt enim natura quæ poſſit falli: quanto magis de coniugiis dubitari non debet, Deo dicente, Quod Deus coniunxit, homo nō ſeparet. Eſt enim res aperta & ſimplex. Certè omnis homo gaudet, cùm fuerit Dei dignationem adeptus, & meliorari ſe credit, dum ſacramentū creatoris addiſcit, quod vtiq; non aſſequeretur, niſi natus. Cur ergo plāgit quod gaudet, & quod gloriatur ſe didiciſſe, condemnat? Si enim gaudet quia didicit, non autem didiciſſet, niſi natus fuiſſet, ſine dubio bonū eſt naſci, quia fructus natiuitatis, cognitio eſt veritatis. Si autem malum eſt naſci, nō erat bona cognitio. Cui enim rei proderit cognitio, ſi damnatur natiuitas? Quia ſi non expedit, nec naſci deber, vt dicit, inane eſt vt diſcat damnandus. Sed quia nemo tam hebes eſt, vt neget cognitionem Dei prodeſſe hominibus & bona & vtilis eſt. Per ipſam enim melioratur natiuitas, vt meliorata natiuitas plus mereatur quàm fuerat collatum Adæ, quia in cælo, non in terra regnabunt credentes: in paradiſo Dei patris, nō in quo Adam corporaliter iuſſus fuerat operari. Nam ſi encænia celebrabantur Hieroſolymis: id eſt, dedicationis templi Dei agebatur feſtiuitas: quanto magis ipſius hominis celebrandus natalis eſt, qui magis templum Dei eſt, cuius etiam, ad agendum Deo gratias, manibus templum eſt fabricatum. Melius eſt enim templum, corpus noſtrum: quia hoc Dei opere, illud verò humano labore conſtructum eſt, & hoc ſub ſpe æternitatis eſt, illud perditionis. Itaque qui Deo inſtituēte natum ſe nouit, vt ei gratias agat, cognitum habens myſterium eius, debet in natali ſuo gaudere, videns profectum eſſe natiuitatis ſuæ. Verè autem illi naſci non debuerunt, qui creatorem ſuum relinquentes gloriā eius aliis deputant: horū enim natiuitas proficit ad pœnam: ſed nō natiuitas crimen incurrit, ſed volūtas. Sed quis es tu qui nuptias prohibes? Forte Marcion, quia corpus non à Deo fabricatum putas, ſed à diabolo: animam verò errore quodā lapſum paſſam, vt ad tenebrarum partes in quibus nunc mundus eſt, veniret, contendis. Quomodo ergo poſſet hinc liberari, ſi prohibetur generari? Natus enim cognouiſti caſum tuum, & data opera id egiſti vt remeares ad patriam ſedem, redditus ſorti tuæ. Denique gratias agere te dicis Chriſto, per quem hanc cognitionem aſſecutum te gratularis. Age verò, ſi natus non eſſes, ceſſaret cognitio, nec proſequeretur liberatio. Itaq; ſi gaudes animam liberari, fa ue natiuitati. Nam ſi natiuitati reſiſtis, inimicus es animarum. Aut ſi Manichæus es, qui nuptias quaſi contrarias renuis, quæro à te, ſi corpora minimè gignerentur, quomodo anima hinc, quam fuſam in tenebrarum partem & hærentem hylicis rebus aſſeris, eriperetur? Naſcendo enim liberari eam in libris veſtris ſcriptum habetis, vt à luna ſuſceptæ animæ & exeuntes de corporibus ſoli tradantur, quem Deum animarum veſtrarum aſſeritis. Nam gaudeꝛis, cùm Manichæi vocamini. Per hoc enim nomen liberationem animarum veſtrarū flagitatis: quod vtique neſciꝛetis, niſi nati eſſetis. Longè itaque apparet per hypocriſim vos nuptias condemnare. Sanctimoniam enim profitentes, latenter immūditiæ ſtuderis, quod non ſolū priuatum, ſed etiam edictis proditum eſt imperatorum. Audi nunc catholice, & ex euangelio diſce, prodeſſe hominis natiuitatem. Cùm Simeon enim vir iuſtus vellet exire de ſeculo, ſufficere ſibi putans creatoris ſine myſterij eius cognitione notitiam, nō permiſſum eſt ei niſi incrementum faceret in Dei perceptione, vt plenam haberet fidei ſuæ mercedem. Denique natum Saluatorem accipiens in manibus benedixit Deum, & dixit, Domine, nunc dimittis ſeruum tuum ſecundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum. Manifeſtè oſtenſum eſt Dei beneficium eſſe in hominis natiuitate, quando viro iuſto de morte cogitanti reſponſum eſt, quòd non antè moreretur quàm Chriſtum Domini vidiſſet: intantum enim proficiebat in vita, vt dignus fieret etiam in præſenti videre, quem liberatorem ſperabat poſt mortem. Qui ergo reſeruatus in vita non permiſſus eſt mori, niſi ſpei ſuæ fructum vidiſſet, vt ſecurus eſſet, quia de vita ad vitam tranſiret, quomodo poteſt dici non huic profuiſſe natiuitas. Si enim malum eſt quòd naſcimur, nō paradiſus promitteretur, non vita æterna, non regnum cælorum, ſed pœna & gehennæ perditio: vt timeret alterum generare, qui ſe ſciret natum ad perditionem: vt ille qui ſe illicitè natum ſciret, nō affectaret generare. Sed forte dicatur, Regnum quidem cælorum promiſſum eſt, ſed fidelibus & bene agentibus. Rectè vides. Itaque non video reos fieri homines, quia nati ſunt, ſed quia malè conuerſati ſunt. Neque enim non natis promiſſum eſt regnum cælorum, vt natiuitati imputent quibus non dabitur. Promiſſum eſt autē natis bene agentibus, vt neque natiuitas profit malè agenti, neque obeſſe poſſit bene agenti. A fidelibus enim & bene agentibus melioratur natiuitas: ab infidelibus autem & malè agentibus deteriorатur. Sic enim eſt natiuitas, quaſi arbor quæ inſeritur: quia ſi bono ſurculo inſeritur, melior fiet & bona dicetur: ſi verò malo ſurculo inſeratur, deterior erit, & non bona, ſed mala vocabitur. Ira & natiuitati ſi bona accedat doctrina, bonos faciet fructus: ſi autem mala, malos faciet fructus. Itaque ſicut neceſſaria eſt arbor vt ſit vbi inſeratur, ita etiam neceſſaria eſt natiuitas vt ſit vbi proficiatur. Sed reſpondetur contrà, Si vtilis eſt natiuitas, cur renaſcimur? Non renaſceremur niſi vtilis eſſet natiuitas. Renaſci enim renouari eſt, & qui renouantur, inſtaurantur. Non ergo accuſar renaſcibilitas natiuitatem, ſed reformat. Et quod reformatur, bene ab initio inſtitutum probatur. Igitur quòd renaſcimur, conſilio mutamur, corporis expiatione ſuſceepta, vt reddamur ad priſtinum ſtatum Adæ: animæ autem peccato maculatum eſt corpus, quo reparato & meliorato per fidem, conſilio abluimur: vt ſicut per contemptum Dei fuerat pollutum, ita per obedientiam abluatur, vt effugiat ſententiam datam Adæ, & poſſit reſurgere. Itaque ſi ab anima cœpit peccatum, cur non à corpore accuſatur cùm in cauſa peccati Adæ non fuerit deſiderium corporale, ſed ſpe Deitatis illecta anima trāſgreſſa ſit Dei præceptum, vt corpus ſuum ſubiugaret peccato, & naſcerentur homines ſub peccato? Quod quidem nihil obeſt hominis, ſi tamen legi Dei obediat, niſi quòd moritur: cui rei beneuolentia Dei promiſit mercedem, vt qui in creatoris deuotione fideles inueniantur, ſaluentur. Per præuaricationem autem, quia Adę corruptioni ſubiecti ſunt & morti, pro hac re ſuſcipient à iudice Deo vltra quàm fuerat conceſſum Adæ, vt in futuro & glorioſi ſint, & æternam habeant vitam & adoptati filij Dei vocentur, vt lucrum ſit, quia nati ſunt. Ex hoc iam reuertar ad reliquam partem lectionis. Cùm poſitus eſſet homo in paradiſo, hæc accepit mandata, Ex omni, inquit, ligno quod eſt in paradiſo ad eſcam, edes. De ligno autem vnde dignoſcitur bonum & malum, nō edetis ex eo. Omnia ligna quæ commemorat, fructus ſunt ad eſum creaturarum. Denique vno nomine ligna dicuntur, ſed varia intelliguntur in fructibus. Omnia tamen ligna ſunt, & edendi vnum eſt genus, quamuis diuerſa ſunt quæ edantur. Cùm enim multa fructuum ligna creaſſet homini ad edendum, ſicut dixi, de vno ligno edi prohibuit: vt reuerentiam creatoris ex aliqua parte haberent, qui omnia in poteſtate acceperant, dum vna reſeruata eſt arbor, cuius licentiam non haberent, vt memores eſſent conditionis legis. Quomodo autem ex ſententia peccati genus intelligebatur? Et homicidæ enim & malefico & adultero & infami congruit hæc ſententia. Achar quoq; filius Charmi cùm peccaſſet, conſumi cum omnibus ſuis adiudicatus eſt. Quomodo ergo poteſt hæc ſententia peccati genus intelligi? Grande delictum fuiſſe poteſt cognoſci, non tamen genus delicti intelligi. Scimus enim alios hac damnaros ſententia, cùm ſciātur aliter deliquiſſe. Et Amorræi & Sodomitæ cum omnibus ſuis periſſe noſcuntur. Ita enim fit, vt & vnius peccati rei diuerſa ferianꝛtur ſententia, & diuerſi criminis peccatores vno atque eodem genere puniantur. Quamobrem Adæ & Euæ non ex data ſententia peccati genus poteſt intelligi. Quamuis enim vnum eorum peccatum ſit, ſed ſecundum perſonam ſuam vir & mulier ſententiam acceperunt: necnon & ſerpens, vt non ſolùm in eo quòd facti ſunt, non manerent, verùm etiam addꝛetur eis labor ad pœnam. Cùm enim omnia pecora & animantia homini fuiſſent, ſicut legimus, ſubiecta, ſerpens contra hanc conſtitutionem erexit ſe, & dolo & fallacia circumuentum hominem ſibi ſubiecit. Sine dubio enim qui aliquem capit, intra ſe vim facit. Propter quod ſerpens ne aſtutiæ ſuæ effectum haberet, ſententia Dei reuocatur, & reprimitur vltra quàm fuerat factus, ne ſupra hominem eſſet, vt calliditate ſua non ſolùm ad nihil ſe profeciſſe doleat, ſed & deterioraſſe. Cùm enim prudentior legatur fuiſſe cæteris beſtiis, poſtquam decepit hominem, maledictus factus eſt ab omnibus beſtiis terræ. Poſt ſententiam datam in hominem, datam in feminam, datam in ſerpentem, ſequitur vt & mulier quam ſibi ſociauerat ad contemnendam Dei legem, excipiat ſententiam. Ait eit, Replens replebo erumnas tuas & gemitum tuum: in triſtitia paries filios, & ad virum tuum conuerſio tua, & ipſe tui dominabitur. Nemo quod reprehendit, ipſe confirmat. Si ideo conceſſi ſunt filij, quia vſurpauerat eorum, ergo plus vſurpatio præſtitit. Sed quia dixit, In triſtitia paries filios: ſi inde putas generationem ſumpſiſſe principium, vbi erat quod dictum eſt, Creſcite & multiplicamini? Intelligite ergo hoc ad pœnam tantùm additum, vt cùm per lætitiam ſibi fuerat antè conceſſum, triſtitia ſubderetur ad pœnam: & vt deterior & multiplicata pœna mulierem ſemper vrgeret, additur conuerſio ad virum, vt eſſet vnde ei dolor iterum innouaretur. Si coitum Dominus damnabat, cur in ſubiectis addebat, Et ad virum cōuerſio tua? Nemo quod damnat, hoc pro pœna conſtituit, cùm vtique pœna ſit damnationi contraria, nec vnquam ex vno, ſed econtrà prouenianꝛ. Quod ſi in vno eſſent, damnationem nemo metueret. Denique aliquis in hoc addiſceret, ex quo in lege commiſſum videret eſſe: hoc eſt, confirmaſſe, non puniſſe peccatum. Si ideo conuerſio feminæ ad virum, & ex eo quòd colit, & non quod verum eſt conuerſio ſimpliciter antè conceſſa cum victima ſeruitute, propter pœnam eidem credatur impoſita, quoniam per mulierem conceſſam ſubiectus factus fuerat vir. Et ſine dubio ſuperior videbatur, cuius conſilio vſus putauit prodeſſe quod ſuaſit, vt factum Dei ſubuilitate ſerpentis deſtrui videretur: inſtauratur per ſententiam Dei inſtitutam, vt reuertatur mulier ad conditionis ſubiectionem humiliata viro, ſicut fuerat conſtitutum: & addicum ei quod addicur ad pœnam, cū audit: Replens replebo mœrores tuos, & gemitum tuum: in triſtitia paries filios, & ad virum tuum conuerſio tua, & ipſe tui dominabitur. Nunquid fuerat aliter decretum, quàm vt mulier dominio viri eſſet ſubiecta? Hinc ergo apparet mulierem reuocatam eſſe ad id quod fuerat eum additamento. Vnde ait, Replens replebo mœrores tuos & gemitum tuum. Quod replet, in eo quod minus eſt, addit, non in eo quod non eſt, videtur operari. Hac ergo ſententia quę antè proceſſerat, vt diſcat & multiplicamini, non incipit ad creandum, ſed ad creaturæ, quæ fuerat conceſſa, perniciem. Mulieri ad pariendum filios dolor additur, difficultas imponitur, non procreationis noua forma componitur: nam ſi ex hoc rectè generatio ſperatur, magis intelligi poteſt arbitrio ſerpentis generationē extitiſſe, quàm Domini: & eſt verum, vt ait ille, Progenies viperarum. Si quis autem ſe exiſtimat ita natum, quid mereatur, aduertat, vt propter peccatum amplificaretur ei dolor partu, vt quæ modicum doloris habitura erat, filiorum creſceret ei cauſa delicti: quia & cum gemitu & mœrore pariuntur, nati autē fine triſtitia non habentur. Nūc tertiò promitur in virum ſententia talis, Quoniam audiſti, inquit, vocem mulieris tuæ, & edifti de ligno, de quo præceperam tibi ne ederes ex eo, maledicta terra in operibus tuis, & in mœroribus tuis edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi. Et hinc idem Adā ad hoc reuocatur, ad quod fuerat factus, ſed cum decremento. Antè enim poſitus erat, vt operaretur terrā ſimpliciter, vt ſequēretur eum laboris effectus: at vbi autē ſprenit præceptum Dei, melius ſibi procurari credens conſilio ſerpentis quàm fecerat Deus, ad inſticutum priſtinum reuocatur eum laboris diſpendio: vt terra ei ſœcundū laborem minimè reſpōderet, maledicta non ſibi, ſed operibus eius: vt oſtēderetur propoſitum Dei ſubuerti non poſſe, neq; melius poſſe quenquam prouidere quàm Deū. Nemo enim poteſt alterius opus plus diligere, quàm ipſe qui fecit, dicēte Apoſtolo, Quia nemo, inquit, carnē ſuam odio habet, ſed nutrit & fouet eam, ſicut & Chriſtus eccleſiam. Videamus nunc ſequentia legis, an concordent cū initiis eius. Abraham cùm placuiſſet Deo, inter cætera quæ ad remunerationem fidei eius pertinent, cùm ſenior eſſet, vnum filium generare dignus eſt iudicatus. Quomodo ergo accuſari poteſt, quod pro merito conceſſum videtur, vt qui ipſius Dei voluntatem fecerat, Deus volūtatem eius impleret: quæ minimè fuiſſet impleta, niſi innoxia eſſet: nec Deus impleret quod malè vel imperitè poſci videbat, maximè ab eo qui fibi placeret: hoc enim nec homini conuenit. Et Anna cùm ſterilis eſſet, & Deum diligeret, periit vt haberet filium, & accepit: quod ſi contrarium eſſet, moneri potuit ab eo quem diligebat, ne rem poſtularet aduerſam. Et natus ex ea ſanctiſſimus Samuel, filios genuit, non tamen iuſtiuiæ ſuæ merita minuit. Prima enim ætate ſua ſemper auctus eſt, vt in ſenectute propenſiori Dei teſtimonio commendaretur. Et Zacharias ſacerdos, vir iuſtus, in ſenectute ſua Dei nutu genuit filium: quo nondū nato, meruit prophetare. Qua ergo ratione accuſatur, quod minimè obeſſe probatur? Et quis neget bonum dēbere dici, quod neminem lædit? Et vt hoc loco aliquid de Apoſtolis dicatur, quod ad robur pertinet cauſæ, certè ſanctus Ioannes caſtimoniæ fuit cuſtos: condiſcipulus autem eius, id eſt, ſanctus Petrus, vxorem habuiſſe cognoſcitur: & primatum vt acciperet inter Apoſtolos, non ei obſtitit generatio filiorum. Quomodo ergo condemnandum putatur, quod non impedit meritum? Hinc Apoſtolus eum, qui vxorem habeat, ſi in cæteris ſeruet mandata, ſacerdotem fieri poſſe ac debere oſtendit. Quod ſi illicitum eſſet, non poterat vtique peccatorem dicere debere fieri ſacerdotem. Et quid tam apertum? Eiuſdem enim Apoſtoli vox eſt dicentis,

Gen.1.c.22. 28.
Exodi 1.b.7.
Num.23.b. 8.
Ioan.2.a.1.
Pſal. 103. b. 13.
Eccl.40.c.20
Matth.19.a. 3.
Gen.2.d.17.
Marci 10.a.7
Ioan. 19.c. 26.
Exodi 20. b 12.
Deut. 5.b.16
Matth. 15.a. 4.
1.Tim. 4.d. 2.
Matth.12.b. 14.
Lucæ 11.b. 25.
Exodi 2.a.15
1.Cor.10.c. 2.
Ioan.5.fab.
Matth.19.a. 6.
Marci 10.b. 9.
Gen.1.b.9.
Ephes. 5.f.
Gen.18.b.10
Gen.3.c.16.
Iacob.2.b.9
Gen.3.c.17.
Gen.19.c. 14.
Gen.1.c.22. 28.
Matth.3.b.7
Gen.3.c.17.
1.Reg.1.a.2.
Lucæ 1.a.5.

1.Cor.7.d. 27. centis, De virginibus autem imperium Domini non habeo. Cùm enim Corinthij exagitarentur ab hæreticis, qui in hypocrisi nuptias damnandas docebant, consuluerunt Apostolum literis, an liceret nubere, an vxorem remittere. Tunc præcepit Apostolus, non debere vxorem à viro recedere, cùm habuerit occasionem dicendi, si scisset, sic docendum, non licere nubere: quomodo quod sibi non fit traditum, docere se non posse ostendit. Quis autem discipulorum docere, quod à magistro traditū non est? Vel quis non audiat prædicantem: Volo adolescentulas nubere, filios procreare? Sed fortè dicatur: Si licet, & bonum est nubere, cur sacerdotibus non licet vxores habere: id est, vt ordinatis iam non liceat conuenire? Quis nesciat vnumquodque suam legem habere? Est enim quod omnino generaliter omnibus non liceat: est item quod aliis licet, & aliis non licet: & est quod aliquando licet, & aliquando non licet. Fornicari omnibus semper non licet: negociari verò aliquādo licet, aliquando non licet. Antequam enim ecclesiasticus quis sit, licet ei negociari: facto iam, non licet. Et Christiano cum vxore sua conuenire aliquando licet, aliquando verò non licet. Propter dies enim processionis aliquando non licet conuenire: quia etiam à licitis abstinendum est, vt facilius impetrari possit quod postulatur. Vnde Apostolus: Ex consensu, ait, abstinendum ad tempus, vt vacetur orationi. Nam secundum legem in ieiunio cædi & iurgari non licet, B

1.Tim.5.c. 14.

De matrimonio sacerdotū.

1.Cor.7.4.5.

posteà licet: quia maior reuerentia debetur Dei causis. Nunquid omne, quod ante cæteros licet, ante imperatorem licet? Quanto magis in Dei causis? Ac per hoc antistitem eius puriorem cæteris esse oportet: ipsius enim personam habere videtur: est enim vicarius eius, vt quod cæteris licet, illis non liceat: quia necesse habeat quotidie Christi vicem agere, aut orare pro populo, aut offerre, aut tingere. Et non solum huic concubitus non licet, verumetiam ministro eius: quia ipse mundior debet esse, quia sancta sunt quæ ministrat. Nam sicut ad comparationem lucernæ tenebræ non tantùm obscuræ, sed etiam sordidæ sunt: ad comparationem autē stellarum lucerna caligo est, ad solis verò comparationem stellæ nebulosæ sunt, ad Dei autem claritatem sol nox est: ita & quæ ad nos licita & munda sunt, ad Dei autem dignitatem quasi illicita & immunda sunt: quanquam enim bona sunt, Dei tamen personæ non cōperunt. Nunquid non tunica mediocris hominis, quamuis munda, imperatori tamen sordida & illicita est? Similiter & Saxonicia senatori: ac per hoc antistites Dei puriores esse debent quam cæteri, quia & Christi habent personam, & ministros Dei mundiores esse oportet. Nemo enim imperatori ministrat nisi vestimētis claris & mundis indutus: Deus autem quia natura clarissimus est, ministros eius natura magis quàm vestibus mundos esse oportet: cui laus & gloria in secula seculorum, Amen.

QVAESTIONVM EX VETERI TESTAMENTO PARS SECVNDA.

CENSVRA.

De hoc secundo opere, quod Parisijs accepit, idem est sentiendum quod de priore. Varia enim continet & Augustino indigna, & à veritate aliena.

QVAEST. 1.

DVERSVM eos qui negant ad Deum aliquid pertinere. Multis, quos seculares ista caligo cæcauit, plurimum displicemus, si soliciti Dei præcepta seruemus, si occasiones delinquēdi fugiamus, si bona omnia salutari studio implere conemur, si illecebrarum, vitiorumq; blandimenta seductoria negligamus, si nulla nos seculari dulcedine capi patiamur, si spontè pro Dei nomine cruciatus pœnasque subeamus, si mortem ipsam virtute spiritus contemnamus. Illis nimirum quibus omne quod geritur, sensus iste mortalis nec laude nec vituperatione dignū esse persuasit. Nolunt enim ad Deum horum aliquid pertinere. Nonnulli adeo scelera sua criminaq; defendere cupientes, nihil, inquiūt, prodest, bene an male viuas. Neque enim ista nunc Deo cura est, vt te diuersa pro instituto proprio morboq; gerentem solicitè festinet aspicere, & fœdis aliquando tuis actibus oculos permiscere. Vana C sunt omnia, quę vt libitum fuerit celebrantur: is qui ad Deū pertinet, secretus est & remotus ab istis rebus humanis, & ideo nec irascitur, nec mouetur nulla illi humanarū rerū, nulla nostri actus est contēplatio, totus rotati seculi cursus, & quæda mundani orbis inexplicabilis volutatio, ita correptū rapit & proijcit, vt stultus credatur, quisquis se ad curā Dei reuocare posse putaret. Nec martyrū quidē probandus est animus, qui Deū suum quem misericordē esse pronunciāt, effusione sui sanguinis æstimāt delectari. Nihil illi charū in nobis, nihil est odiosum: nulla mortis nostrę conditione, nulla sanitatis integritate lętatur: nec quid vbi geratur scire desiderat, nō quòd impossibile sit maiestati diuinæ omnium ferè quæ gesta sunt vel gerūtur habere notitiā, sed quòd scire nolit miserias hominum vanitatesq; mundanas. Sic deniq; scriptū est, Vanitas vanitatū vniuersa vanitas. Quorum sententia desperatione firmata, vt Dei iussus auctoritate dissoluitur, sic ipsorum sacro sermone vulgari, qui maximus habetur in vsu, conuincitur expugnata. Nam cū inter negotia diuersorumq; contractus fides perfidiaq; contendunt, vt teltis diuinitas adhibetur: quæ aliquando quid agamus scire negatur. Testis est, inquiūt, Deus. Deus videat, Deus iudicet, Deus faciat, Deus reddat. Et cùm ad necessitatē iurisiurandi ventur, & iurantis animus metuit ne sibi aliquid obuenīat peieranti: & iusturandū exigit, D & reddi ei posse cōfidit qui sibi male iurāuit. Et cū sanitas exoptata & bona valetudo fuerit consecuta, diuinitati gratiæ referuntur. Et cum aliqua decidente materia casu proximus illæsus euaserit, Deus bonus dicitur præstitisse. Et cum aduerso ventorū flatu commotæ aquoris fluctus insurgunt, & nauis vndiq; cæca quassatur, naūigantium turbæ ad cælum manus extēdunt, Deum voce supplici deprecantur, & exaudiri se & liberari posse confidunt. Vnde hæc si Deo nulla nostri est cura, si quid agamus ignorat? Inanis est igitur ista persuasio. Omnia Deo sunt cognita. Nullus sibi de impunitate commissorū scelerum blandiatur. Bonæ vitæ maximus fructus est, malæ perpetua pœna & æterni cruciatus. Igitur nobis qui Deum omnia nosse credimus, qui deuotè ad martyrium festinamus, inæstimabilis fructus, perpetua vita præstabitur: impijs verò, qui Deum scelera sua, criminumque nescire docuerunt arcana, ignis flamma consumens, incendiumque semper indeficiens ministrabitur.

QVAEST. II. Genes.1. Sup. in minutis.q.106.

AN spiritus qui super aquas ferebatur, spiritus sanctus intelligatur, quia dictum est, Spiritus Domini ferebatur super aquas. Si ideo à quibusdam spiritus sanctus putatur, quia Dei esse spiritus legitur, inualida & inanis assertio est. Non solùm enim ordo hoc nō patitur, & ratio abnuit, sed & verba ipsa infirma probantur ad hanc assertionem astruendam. His enim verbis aliud dictum significatur frequēter in lege. Ait autē Dominus Deus, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, propterea quòd sint caro. Et in subiectis, Sed deleam, inquit, omnia ab homine vsque ad pecus. Hoc vtique dicit, quia diluuium inducere habuit super terram. Nunquam hic spiritus sanctus potest intelligi. De animabus enim dixit, Nam non solùm nostræ animæ spiritus dicuntur, sed & pecorum. Sic enim scriptum est, Et mortua est omnis caro in aqua, in qua erat spiritus vitæ. Et in Ezechiele propheta sic dictum est, cùm de reformatione hominum promittit Deus dicens, hæc dicit Dominus ossibus istis, Extendam super in vos cutem, & dabo in vos spiritum meum, & viuetis. Non vtique ex eo spiritus sanctus debet intelligi, quia dictum est à Domino, Dabo spiritum meum in vos: cùm manifestè de anima dixerit Deus. Commune est enim hoc omni spiritui cum sancto spiritu, vt similiter dicatur omnis spiritus, Dei spiritus. Intelligentia enim hic necessaria est quæ discernat res vnius nominis. Nam Dei vtique spiritus dicitur, & anima hominis spiritus dicitur, & ventus similiter, & aer, & anima pecoris, & angeli, & quęcunq; acceperunt vt viuant per substātiam propriā. Sed iam per intelligētiam discernis aliter Deum spiritum dici, & aliter creaturam: sicut aliter intelligis Christum dici filium Dei, & aliter homines vocari filios Dei. Quotiescunq; autem spiritum qui propriè de Deo est vult scriptura significare, addit dicēs, spiritum sanctū: vt per hoc non creatura intelligatur. Sed quia de Deo est non aliud esse quàm est Deus creator. Moyses autem cùm creaturam hylicam, id est, confusionē rerum describeret, quæ vtiq; sensu bruta est. super terram & abyssum & tenebras spiritum Dei superferri interlocutus est, vt ex eo spiritu & loco in quo ferebatur, superior creatura, quā spiritalem dicimus, cognoscatur. Nam & ex eo quod superferri illum dixit, creaturam illum significauit, quia omnis creatura Dei fertur virtute à quo accepit vt sit. Nam quis ordo est vt spiritus sanctus super aquas ferretur, quē constat vtiq; super omnem esse creaturam? Si enim Christus in dextera Dei est super omnes cælos, illic est & spiritus sanctus. Res enim vnius naturæ vnitæ simul sint oportet, quanquam vbiq; Deus esse non negetur. Hoc est trinitatis potestas, tamen debita honorificētia etiā referuatur, vt super omnem creaturam esse dicatur, vt propriū illi hoc sit. Quare & dicimus, Pater noster qui es in cælis. Et, Qui lucem habitas inaccessibilem. SI Adam factus à Deo & animatus, spiritū sanctum accepit: quia scriptū est, In spirauit Deus in faciem eius spiritū vitæ: Non erat ordinis vt acciperet spiritū sanctū, quia hoc in posterū reseruatū est à Deo, vt in nouissimis diebus cùm mysteriū vnius Dei manifestatū est, daretur credentibus. A principio quidē prædicata est trinitas, sed quasi sub velamine erat intelligētia eius. Dei enim patris primùm persona sine cunctatione & figura prædicata & manifestata est, quia ab ipso sunt omnia. Filij autem eius, Domini nostri Iesu Christi, ac spiritus sancti personæ nō recabantur, sed neq; manifestabantur. Deniq; de Domino sit à perfidis quæstio, & de spiritu sancto. Quidā enim dementes spiritū sanctum ipsum patrem dicunt, sicut & Sabellius ipsum dicit patrem, quem & filium. De Dei autem patris persona nemo dubitat. Cùm ergo trinitatis sit manifestatio, tunc demum spiritus sanctus datur credentibus, vt & persona eius manifesta sit, & accipientes illum, signū habeant, quia filij sunt Dei, per id quod spiritum Dei, qui de Deo vtique est, habent in se. Perfectionis enim significatio hæc est cū scitur &

Genes.6.

Genes.7.

Ecclesi.1.

Ezech.37.

Matth.6. QVAEST. III. 1.Tim.6. Vide supra q.113.

Colloss.

tur & pater esse & filius & spiritus sanctus. Hæc perfectio hoc tribuit donum. Adueniens enim filius Dei, & hæc adaperiens ac manifestans, plus aliquid debuit dare, & dignum fuit tribuere perfectionē hanc credentibus, quia nec in filio, nec in patre solo perfectio est vel salus, sed in nomine patris & filij & spiritus sancti. Vnde dicit Ioannes Euangelista, quia de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christū facta est, Apertum est adueniente saluatore plenitudinem factā veritatis. Quę enim latebant, & quod promissum est, dū reuelatur & manifestatur, plenitudo fit veritatis: tunc credentes accepto spiritu sancto fiunt filij Dei. Nam inspiratio quæ dicitur facta à Deo in Adam, animæ traditio est, Spiritus enim frequenter pro anima ponitur, dicente Euangelio inter cætera. Et reuersus est, inquit, spiritus eius ad illā. Et in Psalmo. Spiritum, ait, contribularū, & cor contritū Deus non spernit. Frequēter tamen aliqui codices non sic habent, quia inspirauit Deus: sed, insufflauit Deus in faciē eius spiritū vitę, & factus est homo in animā viuentem. Non quia dixit, spiritū vitæ: ideo spiritū sanctum significauit. Nam & de animalibus ita ait, In quibus erat spiritus vitæ. Spiritus vitæ dicitur, qui animat corpora ad vitā. CVR Adam in mundo positus mandatum vel legē accepit, cū ipse dominiū cæterorum haberet. Quanuis in mūdo dominus positus sit Adam, B tamē quia non vtiq; ex se, sed à Deo id accepit, debuit huius rei significationem ex lege accipere, vt ipse qui Dominus videtur, per legē subiectus ei esset qui illi hāc dederat potestatē, vt autoritas creatoris reuerentiam illi faceret per legem, ne dominatio tanta extolleret illū, & immemor fieret Dei conditoris sui. CVR Deus dicat, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia sunt caro: anni illorū centum viginti, &c. Cùm gigantes essent illis diebus super terrā, pestiferi & superbi, à magnitudinis statura elati, post desideria carnis euntes, nati apostatæ: tunc cū displiceret Deo, promisit genus humanū diluuio deleturū, & tēpus statuit, vt si quis fortè ira Dei audita & indignatione, super hoc vellet se corrigere, haberet spatium emendandi se. Deniq; centū annis area hac ratione videtur fabricata. Ante aream autem inchoationem viginti anni fuisse perhibētur. Sed narratio istud quod posteà de numero annorum Noe dixit, subiecit, obscurare videtur. Nam hæc sententia antequā quingentorū annorū esset Noe, dignoscitur lata. Quòd enim dicit, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: propterea & subiecit, quia malitia increuit super terram, Delebo hominem à facie terræ vsq; ad pecus: quod vtiq; diluuio facto impletum est. Nam & post diluuium multis annis homines vixisse meminimus: & Aaron frater Moysi cētum viginti tres annis vixisse memoratur. Ipse autē Moyses vt centum & viginti annos transire non posset, C fecit quòd Deum in contradictione aquæ non clarificauit. Nam interaturus erat in terrā promissionis, si non obstetisset peccatū. Videtur enim hoc quibusdā dictum ad tēpus Moysi pertinere, cùm iueniatur Ioiada sacerdos centū triginta annos vixisse. QVID contineat benedictio Iacob quam dedit filiis suis? Non solùm ex præsentibus causis futura vniuscuiusque tribus prædixit, sed & de futuris futura, quorū adhuc vmbra non erat, in populo Iudaico significauit. Quales enim futuræ essent singulæ tribus moribus, fide, disciplina, luxuria, petulantia contēptu fidei, vt cū de vno erant, & tamen vnū non seruarent, ostendit. Aliqui enim profecerūt in melius, alij deteriorauerunt, alij permanserūt, vt per hoc non sibi prærogatiuam generis vēdicarent, cùm ab eo ipso prædictū esset, quosdam ex his, qui vtique ex eius essent origine, reprobos futuros, imò multos perituros, ita vt alij significarentur subintrare qui ad eorum dedecus & damnationem inserērentur in naturā, ex qua illi exciderūt. Promiscuum ergo populum in omnibus tribubus futurum declarauit. Qua varietate tam boni sed pauci, quàm mali sed multi intelligerētur. Et quanuis scriptū dederit filio suo Ioseph ad tempus, Iudā tamen præfecit omnibus. Non quòd omnes ex Iuda idonei essent futuri, sed quia saluator, qui verè rex est, ex ea tribu oriūdus erat secundum carnem. CVR angelus missus loqui ad Moysen in igne & rubo apparuit. Natura angelica secundum se simplex est, cuius substantia superiora appetit, non inferiora. Ideoq; D dominus in igne apparuit, cuius natura semper ad superiora tēdit, vbi Christus est, In rubo autē idcirco, quia & spinas habet quæ noceāt, & facilis est ad combustionem, & tamē ab igne non cōbustus est. Ignem fac esse legē, quia peccatoribus ignis est. Rubus autem in peccatis significatur, quia à saluatore ad comparationē æterorū rubus mala arbor significata est: Et peccata nihil aliud quàm malitia. Igitur ignis est in persona legis apparuit, non tamē exussit rubum, sicut lex data præteriti peccati causam non vtiq; vindicauit, sed magis abstinuit vim iustitię sue, vt posteà iam data si contēpta fuisset, vindicaret. Hac ergo causa Dominus in igne & rubo apparuit, quia in rubo ignis legem significauit. NON fuit aliud signum quod fieret à Moyse palam Pharaoni, nisi serpēs. Qui hoc reprehensibile putat, dicat quid aliud fieri debuit. Nam vtiq; serpentem fecit, qui & terrorē incuteret, non tamen obesset, per id quod stupore quodā ad nocendū tardior est. Si enim leonem fecisset, aut vrsum, aut aliud tale, quomodo euaderent qui aderant? Nec enim occidere voluit quenquam, sed solū timorē ponere & ostēdere virtutem, vt quia prima præuaricatio per serpētem cœpit, similiter & recordatio cognitionis Dei & morū emendatio serpentis signo proueniret, vt quomodo peccatū est, sic & emēdaretur: sicut & per mulierem peccatū factū, per mulierem sublatum est, Mariam matrem scilicet Domini, ex qua Christus natus damnauit peccatū. Eua virgo adhuc præuaricauit, sicut & Maria virgo erat. Hoc ergo modo ad statū pristinum reuocata sunt, quæ perierāt: quia & regnum per ligni gustū amissum erat, & iterum per lignum quæstū est. Dominus enim, ait, regnauit à ligno. Simili modo & mundus in quo factus est, in eo & reformandus est, id est, in principio mensis primi, quod est Pascha. Nulla ergo mala erit natura nisi sola præuaricatio quando peccatum per id emēdatum est, per quod & admissum est.

Isai.1.

Ier.8. Psal.50. Ecclesiastic. hab. leg. & testamen. cap.14. Genes.7. QVAEST. III.

QVAEST. I.

Genes.6.

Genes.8.

Numer.20.

Numer.27. 2.Reg.24. QVAEST. VI. Genes.48.

QVAEST. VII. Ber. mane. in q. vere. omnia testamen. superius dicta symbole & sacramentis latent.

QVAEST. VIII.

SI vnus Deus est, cur in tribus spes salutis est & nō in duobus aut quatuor, aut certè in eo vno: & quare non est trinitas prius prædicata? Vnus quidem est Deus, sed non singularis est. Habet ex æternis in mysterio alterū qui sit cū altero. Et quoniam Deus pater in se habet alterū cum altero, sicut dixi, dignum fuit vnum prædicare prius nō manifestato mysterio quod erat in ipso: quoniam caput filij pater est, & caput spiritus sancti filius, quia de ipso accepit: & sicut pater misit filium, ita & filius misit spiritum sanctū. Postquā autē cognitus est Deus ex quo sunt omnia, tunc sciētibus se manifestauit filiū suum quē ex æterno habuit apud se. Manifestatus autem filius ostēdit patrē esse qui prius vnus Deus prædicabatur esse. Quo cognito palam fecit esse etiā spiritum sanctū, qui tertius sic à patre, secundus autē à Christo secundum numeri ordinationē, iuxta substantiā autem nō esse, & non differre alterū ab altero: & hoc ex æternis fuisse in mysterio Dei, qui in trinitate est adorandus. In eodē enim honore vult recipi quod ex ipso est, in quo recipitur ipse à quo est. Dignum enim est, quia in ipso fuerunt, & omnia per filium facta, & per spiritum sanctum illuminata, vt in trinitate salus prædicetur, seruato ordine personarum, vnius diuinitatis indifferēta adoretur potestas. Vt ergo tres tres sint non plus aut infrà, ratio facit: quia omnis numerus vsq; ad tres peruenit. Tres enim quia inuicem in se sunt, vndiq; trinitas annunciatur, quia in vno tres sunt, & tres vnum sunt: vnū qui videt, videt tres, dum nihil differt alterū ab altero. Tres ergo vnū, & vnum tres. Hæc est trinitas vndiq; perfecta. Et hæc est trinitatis intelligentia, quæ tunc perfecta est, si vnum dicantur. VT quid circūcisio & præcepta data sunt populo, quæ prius non erat, neq; nunc in autoritate habetur? Circūcisio signū est fidei Abrahæ, vt cùm in filiis eius hoc signū videretur, scirentur eius filij esse, qui Deo credens hoc signū acceperit. Præcepta autem sabbatorum, & præteritorum testimonio data sunt, & futurorum quæ haberent figuram. Futuri enim sabbati, quod in æternis dabit requiē, figura est hoc sabbatū quod in hebdomadā impletū factum est. Eſcarum autē lex non primordio legis data est, sed cū duce perfidia, Dei verbis & promissis fidem nollent dare, ad duritiā cordis sui acceperunt præcepta non bona, sicut dicit propheta Hieremias, Id enim actum est, vt ceruix eorū pręmeretur, ad profectū illorum. Superbis enim hominibus & contumacibus, non debuit tota creatura subijci. Posteā autē misericordia Dei venīēte, reddita est libertas edendi. Vnde dicit Petrus apostolus. Quid imponitis iugū super ceruicē fratrū, quod neq; nos neq; patres nostri portare potuimus?

Deuter.6. Supra in q. noui testam. num. 87.

QVAEST. IX. Ezech.18. Psal.50. QVAEST. X. Esaiæ 9. Supra in q. vere. testam. num. 37. Esaiæ 58.

SI propter diffidentiam & detractiones dum acceperant Iudæi mandata: quia peccauerant: filij eorum, †vt etiam ipsi, his mādatis astringerentur? Patribus data lex est, quæ filiis similibus oneri esset. Nam posteà non minus, sed fortè amplius in Deū peccauerunt quàm patres illorū. Præscius enim Deus, filiis magis hanc legē dedit, quia illi omnes in eremo obierūt. CVR in lege etiā ipsi Aaron dictum est, vt pro peccatis suis holocausta offerret, cùm dicat Dauid, Pro delictis holocaustū non postulasti. Et in subiectis, Holocaustis non delectaberis: quomodo offerri præcepit quo non delectatur? Manifestū est holocaustis Deum nō delectari, sed pro satisfactione peccati gemitu & dolore cordis veniā posse mereri. Sacrificium autem testimonium peccati voluit esse, vt se peccator per oblationē sacrificij confiteretur peccasse. Remissio autem quomodo obtineretur, ipse alio loco ostendit, dicens, Frange esurienti panem tuū. Si videris nudū, vesti, & domesticos seminis tui ne despicies: aut certè cor contritū & humiliatū Deus non spernit. Primùm ergo confitendum delictū monuit, deinde quomodo ignoscī possit, ostendit. Nam nunquā pro manifesto delicto sacrificiū mandauit, sed pro ignoratis quia etiā cùm nescit homo peccat, & cùm se putat rectè agere, intentione quadā delinquit. Tale peccatū dixit per sacrificium posse purgari. QVID est, vt missa mors in Iacob, venerit in Israel: cū Iacob sit ipse Israel? Vnius populi duo nomina posuit. Nam vtique qui prius Iacob dicebatur, posteà accepit nomen Israel, cùm colluctatus est eum filio Dei, & vidit cū per intellectū homo videns Deum. Populus ergo quē Iacob nuncupat, hoc in loco & in hac causa nō videns Deū intelligitur, sed quasi carnalis habetur, propter opera bona: †vt sicut Iacob priusquā videret Deū Christum, non dicebatur Israelita, & hi dum populus dicuntur Iacob, non videntes Deum designentur. Israel autem populum dicit, qui operibus Dei factus dignus habetur videre Deum. Itaq; populus Iacob, quia carnali fretus erat auxilio, desperans de aditorio Dei (idola enim diligebat) traditur morti, dum excitatur aduersus eos rex Assyriorum. De Samaria autem hoc dictum intelligitur ab Esaia propheta, quæ prius malum fecit coram Deo, vaccas instituens quibus sacrificarent: adueniente noua sacerdotia Hieroboam mors ad eos missa est. Primi enim ipsi capti sunt, & transmigrati à Salmanasar rege Assyriorum, vt illorum exemplo populus Iuda & Beniamin & Leui, quæ duæ tribus remanserunt, & dimidia in

† Videtur deesse, quid mentiuntur.

† mala.

dia in Hierusalem Roboam filio Salomonis, quæ in templo domini per sacerdotes Domini sacrificabant. Hos ergo dicit populum Israel propter tribum Iuda & Leui, qui & ipsi cum exemplo Samariæ territi rectè agere debuerunt, malignè fecerunt idolis seruientes: tamen fuerunt aliquanti reges in Hierusalem, qui post excessum Salomonis & filij eius Roboam, viam secuti sunt Dauid, rectè ambulantes in conspectu Dei. Omnes autē reges Samariæ malignè egerunt in conspectu Domini vsq; ad transmigrationē suam. Ideoq; carnali nomine nuncupati sunt. Et quia Hierusalem eorum impieratem secuta est, traditur etiam ipsa in captiuitatem Nabuchodonosor regi Babyloniæ: & hoc est mississe mortem in Iacob, & venisse in Israel. Missa est enim in Samariam, sed dum causa per quam missa est in Samariam, inuenta est in Hierusalem, missa illic venit etiam in locum, in quo eadem res erat. Non enim locum sequitur vindicta, sed causam. SI anima quæ peccat, ipsa morietur, quid est vt Charmi peccante triginta sex viri occisi videantur causa eius? Charmi quidem peccauit, & mortuus est lapidibus. Illi autem triginta sex viri qui in pugna mortui sunt, non vtique pressi à Deo sunt, sed non adiuti. Imbecillitate enim sua, dum fortiter facere nequiuerunt, occisi sunt. Charmi ergo causa hæc præstitit vel obfuit, quia qui adiuuari habuerant, neglecti à Deo sunt. Hinc ergo est quod Iesus filius Naue contristatus excidit vestimenta sua, quia intellexit Deum adiutorē suum auxilium subtraxisse in hoc loco. QVID est quòd dicit Propheta. Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filij deseruæ magis quàm eius quæ habet virum. Duas matres hoc in loco intelligimus, cælestem & terrestrem, id est, Hierusalem liberam, de qua dicit Apostolus, quæ est mater nostra: & Hierusalem istam quam seruire dicit cum filiis suis, hoc est, Iudæis. Propheta enim aduentum Domini prædicans, & tempus gratiæ plenum in exultatione vocis obtestans, Hierusalem cælestem, quæ ideo deserta dicta est, quia inhabitantes filios per fidem generatos non habebat, lætari debere hortatur. Tempus enim venerat, vt haberet filios olim prædictos & multo plures quàm fuerant huius Hierusalem: quia Christiani supergressi sunt numerum Iudæorum. Sterilis ergo dicta est, quia virgo est, quæ non per commixtionem & complexum generat filium, sed per solam fidem spiritaliter: vnde nec parturire dicitur. quæ enim parturit, dolores patitur. Hæc enim exclamat in lætitiam salutis humanæ. Hierusalem verò terrena ideo virū habuisse dicta est, quia carnaliter generabat. Ciuitas enim quasi in matrē est significata, sicut & habitatio cęlestis illa ad quam vocamur, mater nostra dicitur. BENEDICAT terra Dominum, air, hoc est, laudet & confiteatur virtutem tuam. quomodo ergo in Psalmis, Nunquid confitebitur tibi, inquit, puluis, aut annunciabit virtutem tuam? Non est sic intelligendum vt legitur & sonant verba. Neque enim sensum habet terra vt gratias agat creatori. Si autem spiritaliter hoc acceperis terram hominem intellige, secundum dictum Prophetæ, Memento Domine quoniam terra sumus. quam operam facti mundi in laudem creatoris prorumpere exhortatur, vt confessionem veritatis eius acquirat illis, quæ licet taceat, clamare dicitur laudem creatoris, cuius opus est. Hæc ergo causa est, quòd in creatione terra Deū dicitur benedicere. IN sole, inquit, posuit tabernaculum suum, id est, corpus suum in quo habitauit Christus, qui à Pilato flagellis cæsus est. quomodo ergo dicitur in Psalmo de Christo, Flagellum non appropinquabit tabernaculo suo quippe cùm templum corpus suum dixerit. Et filij hominis, & Dei filij corpus templum esse intelligitur. Deus tamē, id est, Dei filius, quamuis in carne venerit, in animo tamen habitauit. Ergo tam anima quàm corpus tabernaculum est filij Dei, licet vnus sit Deus & homo, filius Dei, & filius hominis. Ergo ex hac parte flagellum non appropinquasse dicitur tabernaculo eius: id est, anima eius, in qua habitat diuinitas eius, immunis fuit à pœna inferni vel principū eius. Ne quia hic quasi peccator, cùm sit innocens, crucifixus est, & passa est caro, aliquid mœstitię apud inferos anima eius passa putaretur, ostendit scriptura non potuisse animam eius turbari apud inferos, quia ad hoc descendit, hoc est, pati se permisit, vt confunderet tenebras, & principes earum remitteret hebetes. Vnde & ipse Dominus ait, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Præmissa est enim, quod naturæ suæ erat, vt tristaretur, trophæum protinus referens, & spolia eorum à quibus contristata fuerat vsque ad mortem, post mortem iam in æterno gaudio constituta. Potest & de toto homine intelligi: quia qui peccatū nescit, à lege flagellari nō potuit. CVR Salomon spiritum sapientiæ habuit, cùm vitam mundam non habuit: valde enim mulieribus delectabatur, ac per hoc peccabat. Primùm merito suo accepit spiritum prudentiæ, postea verò quàm mulieribus nimium cœpit vti, & per hoc peccare, si habuit spiritum sapientiæ, regni meritò habuit: sicut & Nabuchodonosor regni merito in Camino Christum vidit. IN Salomone, Spes est, inquit, in tenebris: melior est canis viuus leone mortuo. Tenebræ ignorantiam significant & gentilitatem: quia spes est in gentili potius, quàm in apostata. Hunc enim dicit leonē mortuum, hoc est, Christianum apostatam: quoniam quamdiu in fide duravit, leo erat: at vbi recessit, mortuus dicitur. Canem verò gentilem dixit, de quo spes est, vt credat. Quandiu viuit enim, sperātur de illo. Illius autem spes peribit, Nam carnem, gentilem significari saluator ostendit dicens, Non licet panem accipere filiorum, & mittere canibus.

IN sapientia, Qui creauit, inquit, orbem ex materia intuisa: & contrà, quia ex nihilo facti sumus. Deum simul confusas substantias creasse, scripturarum sensus declarat, permixtis vtique tenebris. hanc confusionem rerum, id est, aera, igné, aquam, terram, tenebras, materiam dixit, inuisam, sicut in Genesi legitur, Terra, autem, inquit, inuisibilis & incomposita. Ex hac ergo confusione creauit orbem instituto firmamento, vt intra ipsum aquis congregatis in vnum habitatio fieret generi humano. Distinctis enim & discretis substantiis, in concauo domum habitabilem fecit.

QVÆSTIONVM EX NOVO TESTAMENTO, PARS SECVNDA.

CVR facta & dicta dominica quatuor voluminibus à quatuor scriptoribus sunt in scripturam digesta. Congruum fuit annum Domini acceptabilem, sicut dixit propheta à quatuor voluminibus veluti quatuor vicibus contineri. Sicut enim annus quatuor temporibus euoluitur, ita vt iniucem sui egeant, ita & gesta & dicta domini quatuor libris definita sunt, ita vt alter alterius indigeat. Simul autem plenitudine perfecta sunt. Vt autē à quatuor scriptoribus ordinarētur, hæc fuit causa, vt quia temporum diuersa sunt nomina, Euangeliorū quoq; essent diuersa vocabula. Et si qua videntur in verbis contraria, sensu tamen non discrepant, per interpretationē aptā causæ, sicut tempora cū videantur vtiq; diuersa nomine, aere, & cursu syderū, in effectu tamen eorū quæ gignuntur non discrepant. QVONIAM constat quatuor libros ritè conscriptos gestorū & dictorū domini, sciendum quis ordo eorum sit. Euangelium ordinatione colligitur magis quàm tēpore. Matthæus ergo primus ponendus est, quia ab ipsa promissione sumpsit initium: id est, ab Abraham, cui facta promissio est incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Post hunc Lucas, quia incarnationem hanc quomodo facta est, narrat. Tertius Marcus, qui Euangelistā quod prædicatum est à Christo, testatur in lege promissum. Quartus autē Ioannes, quia hunc qui promissus est Abrahæ incarnandus, & à Luca quemadmodū incarnatus est, dictū est, & à Marco Euangeliū eius iuxta Esaiam prophetam prædicatum ostensum est, aperta voce oſtēdit Deum dicens, In principio erat verbū, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.

QVARE Matthæus Euangelium Christi describens dicit, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid: cùm prior sit Abraham. Properea sic cœpit, vt prius de ipso diceret à promissione incarnationis eius genealogiam describens, sicut dicit Apostolus, Quorū patres & ex quibus Christus secundū carnē. Ideo dixit, Liber generationis, quia ex multis & diuersis incarnatio Christi cōstitit, vt quia ex vno diuersi esse cœperunt, de omnibus corpulentiā traheret. De Iudæis & gentibus, & de dignis & indignis, quia Ruth Moabitica fuit, & Bersabee ex mœcha facta vxor est, vt omniū carnem ad se trahens, ad vnitatem illos geminam reuocaret. Idcirco, Iesu Christi filij, ait, Dauid, cùm prior sit Abraham: quia specialiter Christus dicitur filius Dauid propter regnum: vt sicut Deus de Deo, ita & rex de rege ortum capere iuxta carnē, sicut enim dictum est ad Dauid, De fructu ventris tui ponam super sedē tuam. QVID est vt generationes omnes in tres partes diuideret supradictus Matthęus apostolus. Causæ faciunt diuisiones & tēpora. Idcirco ab Abraham vsq; ad Dauid distinxit. Prima enim pars causæ ab Abraham vsq; ad Dauid est, quia Abrahā pater fidei est, & Dauid pater regni: Saul enim indignus effectus, seipsum regno priuauit. A Dauid verò vsq; ad transmigrationem alia pars causæ, in qua regnū amiserunt facti reprobi Iudæi. Post transmigrationē autē Babylonis vsq; ad Christū tertia pars lamentationis & miseriæ, captiuitatis & dispersionis illorū: quia quamuis post transmigrationē Babylonis & septuaginta annorū tempus, quando à Cyro dimissi reuersi sunt ad sua, nunquā tamē pausam vel requiem habuerūt. Neq; enim postea Iudæa regnare potuit, sed, soliciti semper & peruagantes fuerūt. Nam vtiq; tempore natiuitatis Christi captiui fuerunt dicētes: Nos nō habemus regem nisi Cæsarē. Hac ergo causa Matthęus tres gradus fecit generationis, vt etiā meritorū & causarum mutationes ostenderet à promissione facta vsq; ad Christum, anni autē tempora vsq; ad finē in vnā gratiam permanere. QVARE cùm XLII. sint generationes, Euangelista XLII. numerasse videtur: Ter enim XIIII. quid faciunt, nisi XLII? Secundū numerū XLI. generationes numerātur, iuxta rationē autē XLII. probantur. Iechonias autem in transmigratione genitus est, id est, rex factus, sicut continetur in Paralipomenon, finē fecit secundæ parti. & quia post trāsmigrationem remansit in regno permittente rege Nabuchodonosor, ab ipso incipit tertia pars, quæ venit vsq; ad Christū. Ideoq; bis computatur, vt & concludat secundā partem, & initiet tertiam Iechonias. Sic enim habet, Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Vsque ad istum autem Salathiel regnauerūt qui sunt ex Iuda, scilicet quorum ex radice nascitur Ioseph. Nam Iechonias primū filium habuit Assur nomine. Sed quoniam Ioseph per radicē Salathiel originē trahit, prætermisso Assur Salathiel Iechoniæ patri suo subiunctus est, vt veniretur ad Ioseph, cui erat despōsata virgo Maria. Nam & post Iosiam Iechonias sequitur.

Sed

Sed quia per Ioachim patrem Iechoniæ venitur ad Ioseph, prætermisso eo, id est Ioachim, Iechoniam posuit, vt numerum XIIII. generationum non egrederetur, & quia post Iechoniam Salathiel & filius eius per quem oritur Ioseph. QVARE in Matthæo pater Ioseph Iacob scribitur, & in Luca Heli, vt aut duos patres habere imperitè describpº sit, aut certè qui verè pater sit nesciatur.

Non est ambiguum patrem Ioseph Iacob fuisse. Ordo enim à Dauid per Salomonem tramitem suum tenens, recto cursu peruenit ad Iacob, cuius filius est Ioseph. Heli autem filius Matathiæ, qui à Dauid per Nathan filium eiusdem Dauid ordinem tenet vsque ad tempus quo fuit Ioseph. Hic enim duo filij, id est, Ioseph & Heli duorum fratrū, Salomonis & Nathan singuli ex singulis tribus per ordinem generationum suarum peruenerūt ad tempus quo Saluator aduenit. Vnde singuli Euangelistæ à Dauid singulorum fratrum generationum ordines prosecuti quasi furcam fecerunt, vt Matthæus à Dauid per Salomonem descēderet ad Ioseph: Lucas verò ab Heli, qui tempore fuit Saluatoris, ascendit per traducem Nathan filium Dauid, & vtriusque, id est, Heli & Ioseph iunxit tribum, ostendens vnius generis esse vtrumque, vt cum Heli sociato Ioseph non discrepare eos in generatione, sed fratres ostendat: ac per hoc non solum Saluator filius Ioseph esse ostenditur, sed Heli. Ipsa enim ratione qua Ioseph pater Saluatoris est, & Heli, & cæterorum omnium qui de eadem tribu sunt. Nam diuina ratione Lucas permotus hoc cogitauit describere, vt ab Heli ascēdens peruenire ad Dauid per Nathan patrem eius, & superiora tangens, ascenderet ad Sem filium Noē, & adhuc super diluuium peruenire ad Seth filium Adæ, qui redditus erat pro Abel, & sic Saluatorem faceret filium Adæ, sicut videbatur filius esse Ioseph & Heli: & super Adam ascendens assignaret Christum esse filium Dei ante omnem carnem, non quòd quibusdam videtur quia Heli acceperit vxorem Iacob, quomodo lex mandauit, vt si quis mortuus fuisset sine filiis, acciperet frater aut ex genere eius vxorem eius, & resuscitaret semen fratris sui, & ita factum, vt Heli generasset Ioseph Iacob, cuius vxorem acceperat, & per hoc iungi generationem, vt non immeritò Ioseph habere Heli dicatur. Illud autem quod suprà dictum est, & generationem iungit per duos fratres filios vnius, & Christum filium Dei ostendit fuisse ante omnem generationem: quia Euangelista cùm refert, dicens: Et ipse Iesus erat incipiens annorum ferè triginta, filius, sicut æstimabatur, Ioseph, qui fuit Heli: id est, Iesus filius æstimabatur Ioseph: non solùm Ioseph erat filius, sed & Heli: non quia Ioseph filium dicit Heli, sed eodem genere quo Iesus Ioseph putabatur esse filius, hoc etiā modo filius erat Iesus & Heli, vt per Heli ascendat vsque ad Noë, & Seth, & Adam, & ante mundum ostendat esse Iesum filium Dei ad confusionem Photini, qui Christum non nisi ex Maria, nec ante fuisse contendit. MANIFESTVM quia natus Saluator Dei filius & Christus appellatus est, cur ergo post baptismum accessit ad eum tentator, dicens: Si filius Dei es, &c. Sic natus Saluator ex virgine est, vt & Christus esset & filius Dei, non factura, sed ortu. Adhuc autem in minori ætate potentiam suam euacuās, hoc est à potestate sua dissimulans, impudentiam diaboli non prouocauit. Baptizatus autem descendente in se Spiritu sancto, cùm apparuisset hominib⁹ testimonio Dei patris, æmulatione zeli ductus est inimicus ad iniuriam. Videns hoc factum sibi obesse, intellexit enim ordinationem baptismatis ad salutem hominum procurata. Ideoq; accedit ad Saluatorem huius rei principem, non vt approbet, sed vt locum inueniat euertendi. Tentatio enim aliquando ad probationem fit, aliquando sub dolo ad subuersionem. Arbitratus est enim quasi Saluatori elicuisset secundùm dolum voluntatis suæ responsum, vt regnum suum totum haberet securus, quòd duce Saluatoris doctrinæ subiecto, nemo mortem eius euaderet.

CVR Saluator tentanti se diabolo non aliter quàm exemplis legis resistit? Saluator non solùm diabolo tentanti respondit, sed & Iudæis per quos crudelitatis suæ impietatem egit in Saluatorem. Præscius enim Iudæos se inimicum legis dicturos, patris eorum impudētiam diaboli, testimoniis legis compressit, vt patrem in filios, & filios in patrem condemnaret. VT quid Saluator post baptismum quadraginta diebus ieiunauit, postea esurijt. Qui enim quadraginta diebus ieiunauit, potuit iam non esurire.

Scriptum est, Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Ideòque Saluator vt formam nobis daret, ieiunauit, vt simili modo nos quoque ieiuniis insistentes, omnem motum diaboli contra nos oppositum, Dei auxilio superemus, scientes exemplo Saluatoris tunc magis insidias aduersarij cauendas, cùm ad Dei timorem accedimus. Dolet enim quòd recesserimus ab illo: ideo plus sæuit aduersum nos. Hoc nobis gessit Saluator, non sibi. Similiter & quòd esurijt, non sua causa, sed nostra est. Ieiuniis enim cùm superatę fuissent tentationes diaboli, quæ ideo scriptæ non sunt, quia ad profectum doctrinæ non pertinent: postea, id est, post quadraginta dies permisit, vt (quod hominis erat) pateretur famem, vt videns diabolus qui iam fuerat superatus, infirmitatem in eo famis, incitaretur rursum ad tentandum, videns hominem esse à quo vincebatur. Hoc enim fuit mysterium Saluatoris, vt quia homini victo insultabat & dominabatur, ab homine vinceretur, vt Dei virtus homini victoriam acquireret: & sic magis vilis effectus est satanas, cùm & hominem cernit, & virtutem non hominis intelligit. Mirabatur enim stupo-

re hebetatus, quod mysterium inesset quod se lateret: vt potestas esset accedendi, circumueniendi non esset. Duabus enim ex causis torquebatur. Videns enim infirmitatem, accedebat, & inueniebat virtutem, vt cernens hominem suspectus esset de Dei virtute. Ad hoc ergo esuriit, vt illuderet astutiam satanæ. Idcirco autem non amplius ieiunauit, vt concordaret Moysi & Heliæ.

QVID est vt cùm prius Ioannes Baptista testimonium perhibuerit Saluatori, postea dubitauerit dicens per discipulos, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Qui Ioannem putant dubitasse, detrahunt Saluatori. Aut enim illum rectè asserunt dubitasse, aut certè imperitiæ arguunt Saluatorem; quia, sicut putant, malè de se sentiētem laudauit. Sed quia falli Saluatorem impossibile est, rectè laudatus ab eo Ioannes est. Si rectè laudatur, nō dubitauit. Ipso enim tempore quo misit ad Iesum Ioannes de carcere discipulos suos, dicens: Tu es qui venturus es an alium expectamus? tunc Iesus respōdit discipulis eius, dicens: Ite dicite Ioanni quæ videtis & auditis: Cæci vident, surdi audunt, leprosi mundantur, claudi ambulant, mortui resurgunt, & beatus ille qui non fuerit scandalizatus in me. Abeuntibus autem nunciis Ioannis, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioāne Baptista, Quid existis in desertum videre? Arundinem vento moueri, aut hominem mollibus vestibus indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Dico vobis quoniam plus quàm Prophetam. Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam. Tunc publicani laudauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Quanta autem laus data Ioanni est vt plus diceretur esse quàm Propheta, & beatum vocat Saluator eum qui non scandalizatur in se. Quomodo laudatur Ioannes qui dubitando scandalizatus est? Sed non vtique dubitauit. Laus enim beatum illum probat; quia non est scandalizatus. Nam & Saluator idcirco ipso tempore in laudem Ioannis prorupit, vt ostenderet sensum Ioannis esse liberum à discipulorum eius dubitatione. Ioannes enim volens mirantes discipulos suos corroborare in fide Saluatoris, sciens extimi sibi imminere, ea quæ de ipso dicebat, ore eius voluit confirmari: ideo vt testis verus sit, testimonium potioris implorat, vt eorum concordia omnis ambiguitas auferretur. Hoc commentum Ioannis est, vt dubios suis quasi verbis mitteret, vt eadem audientes à Saluatore quæ audierant à Ioanne, firmarentur, scientes idonei procuratoris & Domini cælestis testimonium in dubium vocari non posse. Idcirco & Saluator quasi Ioanni respondit, vt inter Ioannem interrogantem & Saluatorem respondentem discerent veritatem. QVID est vt superiùs Herodem mortuum legimus, infrà autem, & post multos annos Herodem Ioannem occidisse, cùm superiùs mortuo Herode Ioannes superuixerit?

Herodes rex fuit Iudææ: hic habuit filios quatuor, Archelaum, Herodem, Philippum, & Lysaniam: sed mortuo Herode patre eorum, successit Archelaus, quo mortuo, in quatuor partes diuisum est regnum suprà dicti Herodis, ita vt Pilatus in parte regni quartam admitteretur, quasi præses, non quasi rex. Filij autem regis Herodis dicerentur. Deniq, mortuo iterum Philippo, accepit vxorem illius Herodes frater eius, de qua arguebatur à Ioanne Baptista, qua causa occidit eum Herodes filius suprà memorati Herodis. Quid enim dicit? Herodes, inquit, tetrarcha: id est, in parte quarta regni positus sui patris Herodis. Quid ergo ambigitur quando significatio adiecti cognominis ostendit alium hunc esse Herodem? Ipse est enim qui & Iacobum occidit gladio, fratrem Ioannis, qui postea percussus ab angelo Dei scatens vermibus expirauit.

ORANDVM vtique pro inimicis docuit Dominus. Quid est ergo vt contrà animæ occisorum vlcisci petant, à Domino postulantes vindictam? Apocalypsis cùm futura mala & tribulationes diffidētiæ & malæ vitæ causa Deo vindice testaretur, exemplare etiam pœnarum vniuscuiusque peccati oculata fide demonstrans, vt nihil impietatis & crudelitatis inultum remanere probaret, animas occisorum die ac nocte dicit vindicari se postulare: quod quidem non est contrarium: quia Deus vtique qui hanc legem dedit, vindicare se in diem iudicij repromisit, vt hoc præcepeū ad præsens dedisse videatur, quod excusat occisorum animas, si illic iam posita diem vltionis deposcunt: & tamen vt verius dicam, causam clamare intelligendum est. Ipsa enim non tacet, sed semper vindictam flagitat: sicut dicit Deus ad Cain, Sanguis fratris tui clamat ad me de terra. Quid est hoc, nisi quia causa facinoris clamat vindicari desiderans? Si enim dicimus, propter opus laudat terra Dominum, cùm vtique neq; vocem habeat, & careat intellectu: sic propter opera mala clamare dicitur sanguis. Nam vtique non tam impatientes erant, neque tam imperiti, vt ante diem futurum iudicij vindicari se pererent, neque postularent fieri quod sciebant non effici ante tempus definitum. Et Saluator similiter, Non faciet, inquit, Deus vindictam electorum suorum clamantiū die ac nocte? SI iam prædicante Saluatore vel Ioanne lex cessauit, quomodo Saluator ait, Non veni soluere legem aut Prophetas, sed adimplere? Si enim cessauit, quomodo non soluta est aut destructa quæ agendi amisit authoritatem? Prophetarum dicta de Saluatoris aduentu, impleta sunt cùm venit. Quando enim quod prædictum est, factum est, impletum videtur: Lex autem, quam ad tempus datam diximus, cum tempore quod trāsgredi prohibita est: quia quod impletur, cessat. Authoritatē enim

amisisse & destructa videretur, si iniusta ante prædictum tempus cessasset. Nam si alicui in potestate constituto successor datur, nūquid destructus dicetur? Destructa planè esset lex si tempore quo viguit accusaretur. Et non dixit, Implesse se legem aut Prophetas: sed adimplere. Adimplere autem non aliud significat quàm plenè addere. Quid est autem addere Prophetis, nisi culturam Dei sub Trinitatis nomine ordinare? Quamuis enim Prophetæ in Dei nomine docuerūt & corripuerunt populum, hoc tamen mysterium in abscondito erat. Legem autem hoc est adimplesse, manentibus præteritis nouis addere, vt puta: Audistis, inquit, quia dictum est antiquis, Oculum pro oculo, dentem pro dente: Ego autem dico vobis, non resistere malo: Sed si quis percusserit te in maxillam tuā dexteram, præbe illi & sinistram. Hoc fuit adimplere. Nō enim destruxit illam, sed potiora addidit, non vt peccare videretur qui vindicat, sed vt melior sit qui non retribuit. Nec aliud ergo voluit quā quod lex in sensu habet, sed voluntatem eius perficit. Vt enim lex hominem iustitiam doceret, & per hanc saluum faceret, mandauit vt si quis oculum tolleret alicui, oculum amitteret: & vt hoc timore territi homines non facerent quod sibi fieri nolebant, & per hoc salutem haberent. Sed quoniam fragile genus est hominum, & ad peccandum proclive, ideo incurrit vt patiatur quod sibi fieri non vult. Immutatis ergo Saluator verbis docuit quod saluti prodesset, vt sensum legis adimpleret, vt quia timore legis salui esse nequiuerunt, per patientiam victi emendarentur, sese corrigēres. Hoc præceptum datum est, vt non insolentes viuerent patientia bonorum, dum non illis retribuunt condigna, vt si voluerint corrigi, boni ex hoc profectum habeant, illi verò geminam pœnam. Non est iustitia, destructa est, quā videmus etiam per Apostolos operatam: quia & Petrus apostolus in Anania & Sapphira hanc seruauit, & vas electionis non repudiauit, sed vsus est; dum & Simonem magum resistentem viæ Domini, excæcauit. Est etiam aliud quod impleta lex est. Dicit enim Dominus, Audistis quia dictū est, Diliges proximum tibi, & odio habebis inimicum tibi: hæc iustitia est. Dominus autem, Ego autē, inquit, dico vobis, Diligite inimicos vestros. Addit vtique, quod est adimpleuit, quia non destruxit vetera, sed vt perfectos faceret, potiora mandauit. Inimicos enim, hoc est malos, quia retributione, quæ iustitia dictante fit, emendare & corrigere non potuit, per amorem illos & obsequium saluos fieri voluit, quod & lex in sensibus habebat. Lex enim sic voluit inimicitiam tollere, vt per retributionem territi homines desinerent esse inimici: & quoniam audacia sua homines timorem legis & naturæ spreuerunt, crescentes in malum, per humiliatem Saluator inimicitiam voluit vinci, vt vel sic homines flecterentur ad bonum, dum viderent non sibi reddi inimicitiam: Permanentes autem grauius tractandos fore, quia nec humilitate eius, cuius vicissitudinem experiri debuerant victi sunt. Non ergo iustitia in vindicta obliterata est, sed suspensa ad verūque, quia cessauit circa eum qui sese cognouit: si quo minus, plecteret contumacem. IOANNES ad Dominum, Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

Act. 5.
Ibid. 13.

QVÆST. XIIII. *Matth. 11. Luce 7.*

Sub sua persona discipulorum suorum agit causam. Non enim Ioānes dubitabat, qui dixerat, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: sed vt discipulis suis satisfaceret, mittit illos suis verbis, vt Saluatoris ore firmaret quod ipse de illo docebat: vt post excessum suum sine dubitatione aliqua discipuli sui Christū sequerentur. QVARE lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, & post rectè cessare dicuntur? quia iam de quo propherabāt, aduenit.

QVÆST. XV. *Matth. 11. Rom. 13.*

Quare lex vsque ad Ioannem, cùm Apostolus dicat, legi nos subditos debere esse: quæ autem, inquit, sunt, à Deo ordinata sunt?

Legis quidem vnum nomen est, sed tripartitam habet intelligentiam, prima enim pars legis de Deo est. Sic enim lex à lectione dicta est, vt de multis quid eligas scias. Inter errores ergo positi acceperunt vt eligant verum, id est, reprobato diabolo eligant Deum. Secunda autem legis pars hæc est, quæ lex præcepris continetur, quæ sic incipit, Honora patrem & matrem. Tertia verò in neomeniis & in sabbato est, & in escis discernendis ac eligendis, & in circumcisione & in hostiis pecudum offerendis. Hanc itaque legem dicit vsque ad Ioannem, non vlrà seruandam. Sic enim data est, vt completo tempore cessaret, nec enim fuit ab initio, sed ex causa data ad tempus est, vt adueniente Saluatore cessaret lex. Ergo de Deo manet tam lex præceptorum quàm natura eius quæ sine dubio est, ab ipso aboleri non potest. Per ipsum enim proficitur ad promissum præmium. Timor enim sollicitudinem parit.

QVÆST. XVI. *Matth. 11. Luce 20. Ioan. 3. Sup. in q. nouiter. nouæ. 50.*

CVM Saluator baptismum Ioannis de cælo dicat, cur Nicodemo, cùm de baptismo loquitur, dubitanti ait, Si terrestria dixi vobis & non creditis, &c. Quod dixit, Si terrestria dixi vobis, & non creditis: non pertinet ad baptismum, quia baptismum nostrum scimus esse spiritale, quamuis per aquam celebretur. Sed ratio illic vertitur cælestis. Nec enim aqua purificat, sed inuisibiliter & incomprehensibiliter Deus. Pertinet verò ad imitationem dati exempli, id est, ad id quod dixit, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, vel quò eat. Per hoc enim exemplum ad fidem Nicodemum voluit informare, vt crederet renasci hominem per aquam & spiritum, non tamen posse capi quomodo fiat: fit enim spiritaliter. Sicut enim spiritus, hoc est, venti vocem audis, quæ est sonus, sed nescis vnde veniat, vel quò eat: sic & eum qui renascitur, quomodo immutetur nescis, tamen quia fit sentis, quia immutationem ipsam sentis. Si enim ventus vbi vult spirat, quanto magis spiritus qui de Deo est, quem vult sanctificat? Ideo autem dixit, Vbi vult spirat: quia omnis creatura quamuis sub lege agatur, proprio tamen dimissa est arbitrio. Si quis autem spiritum istum, Spiritum sanctum putat intelligi, non stat: quippe cùm exempli causa spiritum istum posuerit, per quem quod dixerat renasci per aquam & spiritum hominem oportere, & à Nicodemo non credebatur, suaderet. Nam vtique aliud est exemplum, & aliud quod firmatur exemplo. Si ergo in exemplum datus est, nō est Spiritus sanctus mundanus, qui dicitur ventus. Volēs enim rationem spiritalem suadere, non credenti Nicodemo, exemplum spiritus dedit, vt per ipsum ratio & operatio sancti Spiritus crederetur. Spiritus tamē sanctus sciinus quia de cælo venit, vt se infundat credētibus, sicut factum legimus inter initia Apostolis, & sonum tunc vocem appellatam. Ita enim dictum est, Et subitò factus est de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus validi, hunc sonum in subiectis vocem appellat. Exemplo enim spiritus, id est, venti, Spiritus sancti opera ostendit, vt dictum Saluatoris maneret. Quid enim aliud est cùm dicit, Et factus est de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus validi? Sic vtique dixit Spiritum sanctum descendisse & sonuisse sicut ventus validus. Hunc ergo spiritum ad exemplum dedit. Denique ait, Sic est omnis qui renascitur, & hic vnde veniat nescimus. Spiritus autem sanctus de cælo venit. QVID est vt Saluator mulieri alienigenæ, id est, Chananææ inter initia misericordiam denegaret, cùm & Centurioni alienigenæ, & leproso quem ipse Iesus alienigenam dixit, beneficium impertiendæ salutis non negauerit? Dignum factum Saluatoris ipsa causa designat. Absurdum enim erat, & ad iniuriam promissionis patrū proficiebat, si mulier quæ Iudæorum Deum non confessa fuerat, acciperet beneficium promissum genti confitenti Deum. Inter initium ideo negatum est illi. At vbi autem ceruice flexa Saluatoris verbis fidem non negauit, sed confessa est Iudæos credentes esse filios, gentes autem canes, vel seruos, per quod iunxit se fidei dominicæ, quia serui dominum indicant: & dominus non est sine seruis: vnitas facta est subiecti & subiicientis. Hinc est vnde meruit consequi quod precata est. Centurio autem qui beneficium à Saluatore accepit, olim se Dei rebus iafecerat. Denique dicunt maiores Iudæorum ad Dominū, Dignus est vt præstes illi. Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Leprosum verò alienigenam dixit Dominus, non fide, sed natione: Erat enim Samaritanus, quos constat ex origine esse Babyloniorum. Et hic tamen non sine confessione consecutus est beneficium: quia dictū erat discipulis à Domino, In viam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues quæ perierunt domus Israël. Hoc est, vt non prius prædicaretur Samaritanis & Gentibus quàm Iudæis, quorum fuerat promissio hæc. At vbi ergo Iudæi cœperunt repudiare fidem Christi, tunc & Samaritanæ se obtulit Saluator, & post crucem Centurioni Cornelio, Chananææ autē requisitus suscepit eam, quia nō erat adhuc tempus vt offerretur illis salus. QVOMODO probatur quod dixit Saluator, quia post tres dies, & post tres noctes à mortuis resurgeret: cùm vtique cœna pura passus illucescente die Dominico, cùm adhuc tenebræ essent, resurrexit. Vnde numerus dierum & noctium non conuenisse videtur. Præscius Saluator omnium quæ in se futura erant, hæc protestatus est, certus ad hoc se à Iudæis comprehendi vt occideretur, se quoque impietati illorum non repugnaturum, cùm posset vtique eos illudere. Quippe cùm properea iam detentus, aurem serui principis sacerdotum, quam producto gladio abscciderat Petrus apostolus, reddidit: vt se ostenderet non infirmitate humiliatum, sed prouidentia quadam voluntati illorum cessisse ad tempus, vt per hoc regnum inferni destrueret. Improuidus enim diabolus sensibus se Iudæorum immersit, vt eos ad necem Saluatoris incenderet, quasi sibi prodesset, si hic qui viam veritatis ostenderet, tolleretur de vita: nesciens futurum aduersum se. Cùm enim peccati causa de captiuitate hominis triūpharet, inuentus ipse reus per id quòd Christum innocentem occidit, vt eum qui peccatum nesciebat, inter peccatores teneret: & ita factum est, vt etiam illos quos iure in inferis tenebat, amitteret. Igitur horum præscius Saluator, noctem qua comprehensus est, simul computauit. Omnis enim detentus, qui se iudicis manus nō credit euadere, antequā feriatur, iam se mortuum dicit. Adde huic diem quo passus est, & sequentem noctem. Adde & sabbatum & noctem quæ lucescit in diem Dominicū cum ipso die Dominico, & compleuisti mysterium verborum Domini. Nouissima enim nocte cùm adhuc tenebræ essent, & dies inciperet oriri, inter lucē & tenebras surrexit, vt & nox computetur & dies, quò possit numerus à Saluatore prædictus integer inueniri. QVARE Saluator orat & ait, Ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato: cùm tempus persecutionis huius differri non possit, dicente Apostolo, Qui reuelabitur in suo tempore. Et in Actibus Apostolus inquit, Definiens tempora & terminos habitationis eorum. Et cur hyeme fugam vel sabbato non expedire significat? Hyeme tuta fuga non est, frigora enim sunt, imbres assidui, ningit, gelat, flumina exeunt, ideoq; fugientibus pergraue est. Iarēe enim in syluis non possunt, neque in montibus, neque in speluncis. Sabbato autem ciuitatem iuxta Iudæos exire non licēt longiūs, nec autem ascendere, ac per hoc fugi sabbato non potest. Quomodo hæc tempora fugam tutam non faciunt, propter impedimenta supradicta, ita & fuga

De consensu Euangelistarum, lib. 3. ca. 13.

QVÆST. XVII. *Matth. 15. Luce 7.*

QVÆST. XVIII. *Matth. 13. sup. in q. nouiter. nouæ. 64.*

fuga nostra tuta non erit, si nos obligatos impedimentis carnalibus inuenerit prædicta persecutio. Detinent enim homines quasi compedes desideria secularia, id est, facultates mundanæ, ne dicta diaboli po ssint effugere. Ideo ergo orandum est, ne tempore quo fugiendum est, hyemis & sabbati in nobis ratio inueniatur, sed vt liberos nos ab his impedimentis Dei præstet auxilium, vt non sit quod nos desiderio sui captos, manciper mundo. Quoniam ergo de nouissima persecutione loquebatur Saluator, quæ futura est ab Antichristo, ideo hyemem posuit, quia nouissimum tempus est: & sabbatum similiter, quia postremus dies est, vt sicut his temporibus aspera & difficilis fuga est, ita significaret illo tēpore ram grāues futuras persecutiones & pressuras, vt vix aliquis eas possit effugere. SALVATOR cùm se passurum diceret, & post tertium diem resurrecturum: adiecit, Et post quam resurrexero, præcedam vos in Galilęam: ibi me videbitis. Et angelus mulieribus similiter: cùm tamen inueniatur à mulieribus & à discipulis suis in Hierusalem. Verba Saluatoris retractare infidelis est, sed te video non de verbis Saluatoris dubitare, sed sensum requirere, quare cùm in Hierosolymis post passionem suam visus sit, dixit se in Galilæa ab his videri. In Hierosolyma visus est, sed particulatim ad recreandos animos discipulorum: in Galilæa verò ab omnibus simul. Ergo qui in Hierusalem visuri illum erant per partes: in Galilæam illis constituit, vt simul omnibus appareret, & ad ordinandam disciplinam daret præcepta. TRES Euangelistæ sexta hora crucifixum dicunt Saluatorem, Marcus verò euangelista tertia hora dicit crucifixum. Sed quidam strenui (indistria sua) tertia hora sententiam datam dicunt, ac per hoc tertia hora crucifixum. Data enim quis sententia iam mortuus habetur. Sed constat post quintam horam in sextam Pilatum sedisse pro tribunali, & sic sententiam dedisse, sicut Ioannes ostendit. Obscuris vera inuoluere non est bonum. Nam tres Euangelistas verum dixisse ipsa concordia obtestatur. Marcum autem sensum, nescio quem, occultum voluisse prodere, res ipsa declarat. Nec enim falli posset, qui authorum exempla secutus, ea quæ scripsit magna deuotione & industria didicit. Quid ergo ex hoc dicto prodere voluit, solleriti vigilantia inuestigandum est. Nec enim otiosè à tribus Euangelistis discordare se passus in verbis est. Animaduertamus ne verum dicant, qui sententiam datam tertia hora dixerunt, ac per hoc tertia hora crucifixum Saluatorem, quamuis illud probare non valuerunt. Sensum enim fortè sciunt, sed quarenus defendatur, ignorant. Ideoq; Pilati persona interim sequestrata videamus, vnde sententia data in Saluatorem accepit exordium, & tunc apparebit an possit verum videri quod dicimus. Constat itaque principes Iudæorum præmonuisse Iudæos vt Barrabam latronem peterent sibi in die festo dimitti, Iesum verò crucifigere debere. Contra quod Pilatus cùm diu resisteret, volens dimittere Saluatorem, frequenter intrās & exiens ad Iudæos, dicebat nullam se in eo causam mortis videre. Illi autem insistentes dicebāt, crucifigatur. Hinc moræ ortæ sunt, & cùm illuditur à militibus & producitur, & veste purpurea induitur, & fit ei corona de spinis, & adoratur, & cōspuitur, & flagellatur, & palmis verberatur, propterea sexta hora in crucem positus est. Ad Pilatum autem adductus est: tunc exiuit ad eos Pilatus foras, quoniam ipsi non introierunt prætorium: & alloquitur est eos, & audiuit falsas accusationes eorum, & misit illum ad Herodem, & regressus est, & iterum interrogauit Iesum, & ipse econtrà respondit ei, & postea iterum exiuit ad Iudæos & collocutus dicebat, Nullam causam mortis esse in Saluatore. Interea pertuentum est ad horam tertiam per has moras. Tunc Iudæi volenti Pilato dimittere eum dixerunt, Crucifigatur. Contra quos Pilatus diu resistens, cùm non potuisset obtinere, tradidit Iesum sententiæ illorum hora ferè sexta. Sic enim scriptum est, Tunc tradidit eum voluntatibus illorum. Ideoque dictum est rectè sententiam tertia hora datam, quia non à Pilato data est, sed à Iudæis. Pilatus autem inuitus consensisse videtur: propter inuidiam enim maximè dicentium, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Quid ergo Marcus volens purgare hoc, secutus est, videamus? Ostendere voluit Saluatorem non iudicis sententia occisum, quia difficile qui iudicis sententiam excipit, non iustè occisus videtur. SI ideo Saluator baptizatus est vt exemplo esset, quare circumcisus cæteros prohibuit circumcidi? Circumcisio vsque ad Christum accepit, vt tamdiu circumcisio curreret, quamdiu Christus nascereturpromissus Abrahæ, qui omnes gentes iustificaret per fidem, sicut fuerat iustificatus Abraham. Ideo debuit circumcidi, vt ipse probaretur esse qui promissus Abrahæ esset: ita vt de cætero circūcisio cessaret, impleta promissione. Baptismus autem non debuit cessare, quia forma renascibilitatis est à Christo cœpta, non prius data, & vsque ad Christum consummata, sed à tempore Christi incipiens & cursum suum tenens vsq; ad consummationem mundi.

QVÆST. XIX. *Matth. 14. 1. Cor. 1. Act. 17.*

QVÆST. XX. *Matth. 26. Marc. 8. Matt. 4. & 10.*

QVÆST. XXI. *Matth. 27. Luce 23. Ioan. 19. Marc. 15. Sup. in q. nouiter. nouæ. 10.*

QVÆST. XXII. *Matt. 1. Luce 1. Sup. in q. nouiter. nouæ. 10.*

QVÆST. XXIII. *Matt. 2.*

IVDÆIS accusantibus discipulos eò quòd facerent contra legem, sabbati spicas vellendo, Saluator exemplum protulit Dauid, dicens: Nescitis quid fecerit Dauid cùm esuriret, quomodo accepit panes propositionis & manducauit, & dedit his qui secum erant: quod non licebat nisi solis sacerdotibus? Quod exemplum non excusare videtur discipulos, sed possunt tam hi quàm Dauid prævaricatores videri. Noluit Saluator de tempore impleti sabbati præiudicare Iudæos. Apertè enim audire quod verum est,

QVÆST. XXIV. *Matth. 12. Marc. 2. Sup. in q. nouiter. nouæ. 61.*

A non illos dignos iudicauit, vtpote infideles: sed de eo illos voluit conuincere, quod sibi præsumebant, id est, de tempore quo adhuc sabbatum robur suum tenere videbatur, cùm accusarent discipulos cur sabbatis spicas vellerent, & confricantes manibus manducarent, & iam sabbati seruādi tempus esset impletum. Prætermisso hoc ostendit illis etiam tunc quando sabbati adhuc lex manebat, necessitatis causa sabbatum fuisse violatum; quod enim nō licebat, fecit Dauid: & quod prohibitum erat fecit Iesus Naue quādo muros Iericho septem diebus armatos iussit circumire. Et quod interdictum erat Machabæi gesserunt, sabbatis se defendentes: Et in tēmplo, inquit, sacerdotes sabbatum violant, & sine crimine sunt. Per hæc ergo ostendit, maleuolentia magis quàm errore accusari discipulos à Iudæis. Quando hæc omnia scientes à volentibus sabbatis gesta, & à sanctis quidem, accusabant innocentes. Sic enim miandatum est sabbatum custodiri, vt si necessitas tamen esset, reus non fieret qui sabbatum violasset. Ideo sabbatis circumcidi non est prohibitum, quia necessitas erat vt fieret. Vnde & discipuli esurientes spicas vellebant, quod nō licebat secundùm præteritum tempus, sed necessitate famis factum est licitum, sicut & Dauid fecit quod non licebat cùm esuiret, & sciens famem hoc excusare. Talis hæc causa est, qualis hodie in ieiuniis legitimis. Numquid si quis æger ieiunium corruperit, reus constituitur? Non vtique, quia non est periculum. Hoc enim aliquando licet, sicut sabbatum apud vetereres. Quod enim semper non licet, nō habet excusationem necessitatis. CVR Saluator discipulos suos filios tonitrui appellauit, qui plus magis videantur filij Dei dici: tonitrua enim dicuntur collisione nubium fieri? Quoniam tonitrua terrorem incutiūt, hac causa filios tonitrui discipulos appellauit, quasi eius filij, qui timendus sit. Quamuis enim tonitrua collisione nubium fiant, voluntate tamen Dei fiunt & sunt terribilia.

B

QVÆST. XXIIII. *Marci 3.*

QVÆST. XXV. *Marci 7.*

QVID est vt secundùm Marci euangelistæ relationem, Christi non sit impleta voluntas, Intrans enim, inquit, in domum, voluit neminem scire, & non potuit latere? Si ergo voluit latere & non potuit, infirmata voluntas eius est. Hoc quod per compendium propositum est, vt plus sensum posset occulere, in finibus factum legitur Tyri: quia cùm Saluator perueniret in fines Tyri, intrauit in domum. Et quia non adhuc gentibus prædicare oportebat, iussit neminem alicui nunciare aduentum suum: hoc est, neminem voluit scire: & subauditur, à suis noluit nūciari alicui quia erat in domo. Requiri autem se noluit, quia tempus offerendi gētibus gratiam non erat. Denique veniens mulier, comperto ab aliis qui viderant illum intrasse in domum, orabat expelli dæmonium à filia sua. Saluator autem sciens nō esse tempus dandi vltrò gratiam gentibus, ait, Sine nati prius saturentur. Non enim licet accipere panem filiorum, & mittere canibus. Tunc mulier consensit Saluatoris verbis, & accepit beneficium quod volebat. Consentiendo enim iunxit se Deo Iudæorum. Hac ergo causa noluit per suos sciri quòd esset in domo: & ita factum est vt voluit. IN Euangelio legimus, angelum dicere ad Mariam matrem Domini, quòd regni eius, id est, Christi, non erit finis. Et Daniel eadem dicit: ait enim, Tunc exurget regnum in æternum, quod nunquam corrumpetur. Contrà Apostolus de Domino, Cùm tradiderit, inquit, regnum Deo & patri. Quomodo regnum æternum habebit, quod traditurus dicitur Deo & patri? In causa patris & filij, id est, Dei & Christi, traditio non abolitio intelligitur. Cōsidera enim quomodo pater tradiderit filio regnum, ipso hæc Domino protestante, Omnia enim, inquit, mihi tradita sunt à patre meo. Si pater ergo desiit habere eū tradidit, potest & de Saluatore dici quia cùm tradidit amisit. Nam filius postquam traditum sibi à patre regnum dixit, patrem adhuc præferens ait, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Secundùm hunc igitur sensum & filius non amittit regnum cùm tradit: vt hæc vera sint, & angelus & Daniel nō discrepare ab hoc sensu dicantur. Qui horum enim testimonium retractandum putat, perfidia plenus est. Sed nunc videamus manentes in hac fide, quid sit tradere filium patri regnum: hoc enim est quod inter cætera alio loco dicit Apostolus, Tunc & ipse subiectus erit ei qui subiecit ei omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Subiectio igitur hæc, ipsa est traditio regni. Itaque hoc loco interpretatio videtur necessaria, vt & subiectus patri filius non negetur, & nihilominus æternum regnum habere dicatur, hoc est regnum filij, quia in nomine Iesu omnia genua flectentur tunc, cælestia, terrestria, & inferna. Quod etiam firmat Petrus apostolus, dicens: Non est aliud nomen datum sub cælo in quo oporteat saluum fieri. Et ipse Dominus discipulis ait, Vsque modò nihil petistis in nomine meo, petite, ego faciam. Sic regnat filius, cùm omnia in nomine eius saluātur, & dantur quæ postulantur vsque ad finem mundi. Postquam verò omnia Christum fuerint confessa, siue vi, siue voluntate, & substrata potentia eius cui restiterant, mysterium vnius Dei cunctis manifestabitur, & omnis gratiarum actio referetur à patre ex quo sunt omnia, vt cessante prædicatione vnus Deus sciatur in mysterio Trinitatis. Cùm enim omnes potestates, omnēs principatus & dominationes Christo genu flexerint, tunc filius manifestabit non se esse à quo sunt omnia, sed filium eius, & illum in se videri. Hæc est subiectio & regni traditio. Ostendens enim patrem esse à quo sunt omnia, subiecit se illi cùm de eo se dicit esse. Tanta enim maiestas & claritas in aduentu filij videbitur, vt omnes po-

C

QVÆST. XXVI. *Luce 1. Dan. 6. & 7. 1. Cor. 15.*

Matth. 11.

Ioan. 17.

2. Cor. 15.

D

Philip. 2. Act. 4. Ioan. 16.

tentiæ & chori angelorum hunc singulariter putent Deum. Saluator autem cùm se nõ illum esse dixerit, qui dicitur pater, sed filium eius, regnum à patre regnum patri In hac re manifestata est & subiectio & regni traditio: quia & cùm à patre se profiteatur esse, quicquid habet, patris confiteatur esse, omnem summam referens ad eũ.

QVAEST. XXVII. Luc. 14. Matth. 15. Luc. 23.

SALVATOR ait, Si quis non reliquerit omnia sua; id est, domum, & agrum, & cætera, non potest meus discipulus esse. Et contrà Euangelista, Venit, inquit, Ioseph ab Arimathia homo dives, qui & ipse discipulus erat Iesu, expectans regnum Dei. Quid est vt Euangelista profiteatur eum discipulum, quem Saluator negauit? Nam & Zacheus dives erat, & Cornelius Centurio dives, & mulieres quæ illis ministrabãt de facultatibus suis. Hunc sensum paucis absoluit Apostolus, dicens: Qui habent, quasi non habẽtes sint & qui vtuntur hoc seculo, quasi non vtantur: & qui emunt, tanquam non possidentes. Qui ergo hæc sic habet, quasi non habeat, reliquisse videtur. Quando enim non præsumit de his, neque se iactat, sed humiliter incedit, non tantũ habitu, sed & mente; dispensatorem se harum & ministrum intelligens, omnia sua reliquisse videtur. Hoc enim reliqui dicitur, quod à desiderio recedit, & gratiam non habet.

QVAEST. XXVIII. Luc. 16. Luc. 9. Vide sup. in q. n. 9. testa. mone. 60.

Sit lex & prophetæ vsque ad Ioannem, quomodo Saluator ad sacerdotes mittit offerri munera pro emundatione. Hoc secutus est apostolus Paulus. Cùm enim prædicaret fàm non oportere circumcidi quenquam, ipse Timotheum circumcidit, propter scandalum Iudæorum. Maluit enim rem superfluam facere, quàm imperitos ex quibus aliqui possint saluari, scandalo esse. Dominus autem propè similiter vt Iudæis quod de illo opinabantur auferret (dicebant enim hunc inimicum traditionis Iudaicæ) tunc iussit vt leprosus offerret munera pro emundatione sua sicut præceptum erat à Moyse: & subiecit, In testimoniũ illis: vt hæc res testis esset contra illos, quia Saluator non erat legis inimicus. Factum itaque est quod iam cessure debuerat. Sed quia solent superflua iam non nocere, ideo factum est vt prodesset illis vtique qui malè opinabantur, vt saris sibi facerent, quia Saluator non erat legis inimicus.

QVAEST. XXIX. Luc. 16.

Si lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum cælorum prædicatum est, ipse est enim inchoator nouæ prædicationis, cur baptisma eius cessauit?

Matth. 3. Marc. 1. Luc. 24.

Baptisma Ioannis cœptum non cessauit, sed addicum est ei quod deerat. Ioannes enim tantùm baptizauit, non Spiritum sanctum credentibus dedit: sicut & ipse de Saluatore dicit, Ego baptizo vos in aqua in pœnitentiam, ipse autem vos baptizabit in Spiritu sancto. Hoc est, quod dicit, per me remissio peccatorum. Non tamen dat ur Spiritus sanctus vt purificati filij dicantur, hoc enim Saluatori reseruatum est, vtpote Domino, vt filij Dei non fierent, nisi accepto à filio Dei Spiritu sancto. Effectus ergo baptismi Ioannis, quod tacitè operabatur sine interrogatione, non tamen sine Saluatoris mentione, vt firmum esset quod agebat, trinitatis est donum, quod dignatio Saluatoris ostẽdit, dans formam trium nominum, quæ à primordio sub vnius Dei nomine vel persona vnum opus & indifferens operata sunt. Interpretatio ergo accessit ad baptismum Ioannis cum significatione latentis dudum mysterij: accessit & amplij⁹ do natum, vt baptizati accepto Spiritu sancto sint filij Dei.

QVAEST. XXX. Ioan. 1. Sup. in q. noui testa. nume. 70.

Amplificatum ergo est, non euacuatum. IN Euangelio Ioannis, Lex, ait, per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Si ergo per Christum veritas facta est, antè non fuit. Si antè non fuit, quomodo à Deo data lex dicitur, in qua veritas non erat? Videndum est quid sit, Lex per Moysen data est. Per Moysen autẽ lex data, manifesta habet præcepta, & quid illic non erit verum? Non occides, non fornicaberis: talia & cætera sunt. Sed scripsit & historiam in qua vsq; ad aduentum Saluatoris quę esset veritas manifestata non erat. Cùm ergo per Christum manifestatur, cuius persona dicat, faciamus: & quæ sit quæ faciat, & quis fuerit qui in rubo aut Patriarchis visus sit, & qui in peeram, cùm aquam ipse produxit, operatus sit, quia petra, inquit, erat Christus. Fit ergo veritas per Christum, dum ea quæ in dubiũ veniebant, quid significent intelliguntur. Itaque lex per Moysen data reos constituit peccatores: Gratia autem promissa in lege adueniens, donatis peccatis peccatores morte priuauit. Ordo ergo fuit primùm legem dare, postea verò misericordiam, quæ tunc sit gratia, dum donat peccata. Antè enim promissio erat, quæ postea fit gratia. Veniet enim, inquit, ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob. Hæc promissio per Christum, facta est gratia, dum donat gratis peccata. Quomodo autem donaret peccata, si non prius legem daret, per quam reis factis veniam largiretur? Nam nõ daret nisi quod sibi debebatur. Deberi autem non poterat, nisi lex præcederet.

Exod. 3. Gen. 17. 18. & 26. Exod. 17. 1. Cor. 10.

Esaiæ 59. secundùm septuaginta.

QVAEST. XXXI. Ioan. 5.

SABBATVM certè lex est vel pars legis, quomodo ergo non euacuata lex est, dicente Euangelista, Non solùm soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum?

Soluit sanè sabbatum Saluator, sed sine præiudicio dati sabbati: cùm enim sabbati iam tempus cessaret, Iudæi autem sabbatum adhuc manere assererẽt, Saluator sabbatis operans, & infirmo lectum suum sabbatis portare præcipiens, secundùm sensum Iudæorum sabbatum soluebat. Nam iuxta veri fidem tale est si dicatur: quòd iam cessauerat, quale est si dicatur de aliquo qui exprefectus dicendus est, & iniuriam passus fuerit, quia præfectura iniuriã passa est. Non ergo sabbatum solutum est, sed homines qui impudenter sabbati authoritatem vendicabant, deluli sunt cùm iam sabbato successisset noua lex.

QVAEST. XXXII.

Si arbitrio proprio viuimus, cur Saluator,

A Nemo, inquit, venit ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum? Et non discordans ab his Apostolus, Neque volentis, inquit, neq; currentis, sed miserentis est Dei. His vtique perturbari videtur arbitrium liberæ voluntatis. Si enim nemo vadit nisi tractus, non erit illius delictum qui non vadit quia non est tractus. Et si non qui petit & currit accipit, sed cui vult dat Deus, sine culpa erit & crimine qui vult & non obtinet: & ad illum redundat crimen qui petentem spernit. Nullo genere ex his arbitrij causa poterit turbari. Si enim dicta ad causam referas qua dicta sunt, scies hinc magis arbitrij liberi firmari sententiam. Cùm enim Iudæi studio maleuolentiæ suæ de Saluatore dicerent, Nónne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem? Quomodo ergo hic dicit, quia de cælo descendi? Ad hoc respondit Iesus, Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Nunc videndum est quomodo trahit pater. Ipsius Saluatoris verbum sumatur; dicit enim, Opera quæ facio, pater fecit: credite quia ego in patre, & pater in me. Si ergo in filio pater operatur, opera autem sunt quæ inuitant ad fidem: rectè dixit, quia nemo venit ad me, nisi quem pater traxerit. Trahit autem, cùm operatur per filium. Nam qui sibi vult credi, quomodo tollit liberi arbitrij voluntatem? Et qui incredulum arguit, qua ratione trahit inuitum? Ad Iudæos vtique hoc protulit, qui alium patrem illius quàm qui est dicebant. Nemo enim Saluatori credit, nisi qui patrem illius dicit Deum. Apostolus quoque non vt arbitrium pulsaret, hæc fatus est, quæ nunc præposita sunt: sed vt ostenderet Dei esse iustum iudicium, qui falli non potest in danda aut non danda misericordia. Est enim qui postulat, & non meretur accipere: Alius verò petit & meretur accipere: Hic enim non solis verbis sed operibus obsecrat: hic sola lingua, ille corde tribulato: talis enim potest impetrare. Denique quid dictum in lege est? Plebs hæc labiis me honorat, cor autem illorum longè est à me. Si ergo duo petant, vnus autem ex his accipiat, debet sciri hunc sic postulasse vt dignus esset accipere: quia Deus qui iustus est, non dat nisi cui dandum scit. Vides ergo non arbitrium negatum, sed firmatum. Nam si vna mente, vna operatione duos audieris postulasse, & vnum ex his exauditum, alterum despectum: rectè & arbitrium non esse, & Deum acceptorem personarum putares.

Ioan. 6. Rom. 9. Sup. in q. 19. testa. nume. 79.

Ioan. 17.

1. Ioan. 2.

Luc. 4.

Ioan. 14.

QVAEST. XXXIII. Ioan. 9.

QVID est vt cùm Saluator omnes propè verbo curasset, cæco tamen per lutum de sputo factum oculos reformarit? Hoc Saluator ad confusionem illorum fecit, qui creatorem accusant. Quando enim non aliter vitium corporis emendauit quàm conditor fecit, authorem operis huius commendauit. Per id enim emendauit, quo erat conditum. Omne enim quod fit, si lapsum per id quod fuerat factum reformetur, rectum factum probabitur. Si enim Saluator per hoc se Deum testatur, quia damna & vitia corporis emendauit, quanto magis Deus est qui ipsius corporis inuentor est?

Esa. 29.

QVID est vt Saluator admirabilem & incognitam virtutem facturus, Lazarum scilicet à mortuis resuscitaturus, fleret, aut locum vbi positus erat quasi ignarus quæreret? Saluator Deus & homo est, ac per hoc duas vices egit semper, vt quia hominis affectus habet ploret: sed quia & Deus erat, hunc quem fleuit resuscitauit. A minimis ergo semper ad maiora venitur; vt quia homo cernebatur, hoc reprobaret esse quod videbatur, Deum autem se operibus asserebat.

QVAEST. XXXIV. Ioan. 11.

CVM Saluator dicat, Ego pro eis rogo quos mihi dedisti; non pro mũdo rogo: Ioannes apostolus contrà,

QVAEST. XXXV. Ioan. 17.

contrà, Habemus, inquit, aduocatum apud patrem, deprecatorem pro peccatis nostris, & non solũ pro nostris, sed pro vniuerso mundo. Hoc contrarium videtur. Quamuis non longè differret sensus, tamen aliud est quod dicit Saluator, & aliud quod firmat apostolus Ioannes. Nam Saluator rogat pro discipulis, vt à mali infestatione tuti præstentur: denique sic dicit, Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. Apostolus autem Ioannes aliud genus precationis inducit: ait nãque, Habemus aduocatum qui postulat pro peccatis nostris, & totius mundi. Pro Christianis ergo duplici genere postulatur, quia & pro peccatis illorũ oratur, & vt tuti à diaboli infestatione præstentur. Pro his autem qui non credunt, hęc sola deprecatio est, vt cùm pro peccatis suis & perfidia plecti mererentur, bonitas & pãtientia expectet illos, si forte vellẽt corrigi. Non enim postularet vt ignoscantur illis peccata diffidentibus, sed vt dilationem accipiant longam, vt si se emẽdauerint, dimittantur illis delicta. Hoc ergo postulat pro illis Saluator, quod diximus.

QVAEST. XXXVI. Ioan. 10.

QVID est vt Saluator dicat Mariæ volenti se tangere causa gaudij, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem: cùm legatur à cæteris mulieribus & tactus & adoratus?

Indignantis verba sunt dicentis, Noli me tãgere. Quamuis enim desideraret Saluatorem, aliis tamen resurrectionem eius credentibus, hæc ad monumentum stabat plorans, quam iam gaudere oportuerat. Audierat enim à Ioanne & Petro apostolis resurrexisse Dominum: Sic enim habes: Et vidit linteamina & sudarium in vnum locum, & credidit, nondum enim sciebat Scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Sed Maria quia non illum videbat resurrexisse, nõ credebat. Nimius enim amor dubitare illam faciebat. Denique quos diligimus, si incommodum patiantur, non eos euadere credimus: quos autem odimus, si iam prope mortem sint, incredulum nobis est. Mariæ ergo, quoniam obstupuerat & mærorem patiebatur per amorem, quam oportuerat sequi discipulorum fidem, primùm se ostendit Dominus, vt desineret à mærore, non tamen sine indignatione. Hinc audit, Noli me tangere. Hoc est, carnalem sensum quæris, abstine te, & spiritalia sequere quæ non videntur. Nondum enim, inquit, ascendi ad patrem. Tale est hoc quale illud beati Ioannis Baptistæ mittẽtis discipulos suos ad Iesum, & dicentis, Ite dicite, Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Sub sua persona, discipulorum suorum agit causam. Nec enim Ioannes dubitabat, qui dixerat, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: sed vt discipulis suis satisfaceret, mittit illos suis verbis, vt Saluatoris ore firmaret, quod ipse de illo docebat, vt post excessum suum sine dubitatione aliqua discipuli sui Christum sequerentur: Ita & Saluator in se Mariam arguit, dicens: Nondum ascendi ad patrem; id est, adhuc cor tuum humi pressum est, quem si non vides, non credes. Si enim ad Deum cor eleuasset, resurrexisse Dominum cum discipulis credidisset.

Matth. 11. Luc. 7. Ioan. 1.

QVAEST. XXXVII. Quæstionem si. & ea quæstioni non magna ex parte simile, Virtus Altissimi, &c. vetera sic proponuntur.

VIRTVS Altissimi sine dubio Christus est: Ad ipsius enim personam pertinet dictum. Hoc signum enim filij Dei, hoc est, cùm dicitur, Virtus Dei. Iuxta diuinitatem verò & pater virtus est, & sanctus Spiritus virtus est, & trium horum vna virtus, quia vna substantia est. Spiritus sanctus ergo carnem ex virgine fecit Saluatori: Virtus Altissimi autem, id est Christus, obumbrauit eam veniens in carnem factam à Spiritu, vt in corpore & anima lateret filij virtus. Latère autem eius, est ad tempus non intelligi. Obumbratio autem quid penitùs intelligatur, consideramdum est. Vis autem huius verbi si exprimatur, obumbratio virtutis Dei, impertitio aliqua intelligitur, vt dum obumbratur corpus, aliquid sumere ex Dei virtute dignoscitur. Hoc autem aliquid totum est, quia non potest partiri diuinitas. Sequitur itaque. Propterea & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Quod enim de Spiritu sancto natum est, in se habens obumbrationẽ virtutis Dei, quæ est filius Dei, sine dubio sanctũ natũ est; id est, corpus filij Dei. Sancti enim corpus sanctum est. Sanctus ergo filius Dei in sancto corpore natus est. Sic etenim de carne Christi dixit Dauid, Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: vt in corpore sancto ipse significetur.

Luc. 1.

QVAEST. XXXIX. Quæstionem exmino testamento. nu. 63. ab eo loco, Orietur stella, &c. sic vetera dicuntur.

ORIETVR stella ex Iacob, & exurget homo de Israël, & cõfringet duces Moab, & prædabitur omnes filios Seth, & erit Edom hæreditas eius, &c. Hæc ergo prophetia est Balaam, non quia fuit propheta, sed Deus cauſam populi sui egit per illum, non voluntarium sed inuitum, sicut prophetasse inueniuntur missi à Saül ad Dauid capiendum, & sicut ipse Saül cùm dictum est, Nunquid & Saül inter Propheras? Hunc enim probare voluit Deus quanta sit maiestas Dei Iudæorum, qui cùm maledicere venerat, conuertit vt bonum illi videretur benedicere populum Dei. Nec enim maledictum eius poterat timere, cuius cor habebat in potestate. Hunc ergo Prophetam hanc intimasse collegis suis datur intelligi, qui cùm curiosi sint circa astra, videntes stellam incognitam, & nimia claritate fulgentem, ita vt solem luce superaret. Videbatur enim per diem, conferẽtes inter se, animaduerterũt hanc esse stellam quam futuram dixerat Balaam.

QVAEST. XXXX. Hanc aliis & sequibus & sententiis reperies supra in q. ex nu. testa. nume. 74.

QVID sibi vult vt Esaias propheta de Christo dicat, Qui peccatum non fecit. Contrà autem Apostolus, Qui peccatum, inquit, nesciebat, peccatum pro nobis fecit. Quantum ad proposita pertinet, non solùm verba discrepant, sed & personæ diuersæ sunt: Fecit enim & non fecit, contrarium est. Sed quia non ab hoc factum intelligitur, qui fecisse negatus est, contrarium dici non potest. Propheræ enim dictum ad personam pertinet Christi,

A Apostoli verò ad personam patris. Deus enim pater reconciliauit sibi mundum per Christum, & ita factum est, vt eum, id est, Christum facerer peccatum. Hoc est enim fecisse eum peccatum, dare illum vtero virginali, vt nascereturhomo ex parte carnis fact⁹ peccatum, quia caro peccati est hic vtique, quoniam sors & conditio non tangebat hominem procreare. Ad hoc igitur natus est, vt hostia pro peccatoribus offerretur. Peccatum ergo factus dicitur, quia secundùm legem hostia quæ pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupabatur. Similis locus est alius Apostoli ad Galatas dicentis de Saluatore, Factus pro nobis maledictum: ipse sensus est, Factus est pro nobis peccatum siue maledictum nostra causa à Deo patre, qui permisit illum à Iudæis occidi, vt incredulitatis suæ causa abdicarentur à nobis in locum illorum inductis, sicut dicit Saluator, Tolletur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructum eius. Nam omne quod permittit Deus; facere dicitur: quia si non permittat, non fit. Vnde dicit Dominus ad Pilatum, Non haberes potestatem in me, nisi data esset tibi desuper. Non ergo inuidens sed permittens dare dicitur potestatem, vt dum mala mens potestatis suæ accepit potestatem, sit rea: sicut Iudæi qui occidentes Saluatorem, fecerunt illum maledictum sine Dei iudicio. Crux enim Saluatoris maledictum est Iudęorum. Non enim sicut hostia quæ pro peccatis abluebat offerentem, sed contrà oblatus Saluator, macula & peccatum fit offerentium. Iustificatio autem illorum qui dissentiunt, vt gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu. Oblatio enim Iudæorum profecit gentibus non diffidentibus à fide Iesu Christi.

Gal. 3. Matth. 21. Ioan. 19.

QVAEST. XXXXI. Hanc habes sup. in q. noui testa. nume. 80.

CERTE qui filius Dei non est, diaboli est: Semper ergo filius est, sed aliquando Dei, aliquando diaboli. Quid ergo nascimur requirendum est, vtrum filij Dei, an diaboli, an aliud tertium; si possit admitti. Dominus cùm filij Israël sæpè delinquerent eductí de Ægypto, iratus, nullum illorum in terram promissionis intrare permisit, excepto Caleph & Iesu Naue. Filios autem eorum qui nati fuerant in deserto, ipsos dixit intraturos, eo quòd nescirent bonum aut malum. Nescire autem bonum vel malum, simplicitas quædam est naturalis, quæ neque ad bonum ne⁹; ad malum erudita est: hoc est, ignorantia sine malitia. Sine sensu enim nascimur, sed nostra natura capax est ediscere veritatem. Filiⁿ autem diaboli est, qui natus malis rebus imbutus, iis studet quæ ad uersus creatorem sunt, dicens multos esse deos, & iis sacrificandum quasi mundi rectoribus. Hic si respiscat, ad naturalem regressus iustitiam, recipiens fidem Christi, erit filius Dei: ac per hoc neque filij Dei sunt qui nascuntur, neque diaboli. Quid enim dicit Saluator Iudæis, Vos de patre diabolo nati estis, & concupiscẽtias patris vestri vultis facere. Vides ergo operibus & professione filios diaboli procreari. Sicut enim Deus instituit genus nostrum vt sine sensu nasci possimus, tamẽ erudiri ad vtrumque, vt siue ad bonum, siue ad malum ipsi nobis quodammodo simus authores, vt lætemur in nobis cùm rectè agentes remuneramur, aut nobis imputemus si praua sequentes pœnis subiiciamur: ideo iudicio nostro nos dimisit, vt neque queramur de malis, neque frustra, sicut & Dei filios per fidem fieri, de nobis gaudeamus si coronemur. Deus conditor & author substantię nostræ voluit aliquid nos proprium nostrum habere, vt non indignè gloriemur de fide, quam habemus in Deo. Qui enim potestatis suæ nõ est, quicquid habuerit, alienum est; vt ne gloriari possit de bonis, nec reus constitui de malis.

Ioan. 8.

QVAEST. XXXXII. Vide supr. in q. noui testa. q. 9 5. uersic. Nam non est dubium, post vetera sequuntur hic.

NAM non est dubium credentibus non datum esse spiritum, nisi postquam deuicta morte clarificatus est Dominus. Ante ascẽsum enim Dominus formam discipulis dedit quomodo accipere deberent baptizati Spiritum sanctum, quod nunc Episcopis custoditur. Trium ergo officiorum formæ doni Spiritus sancti in Apostolos datæ sunt. Prima est quæ generalis est, quæ in Pentecoste data est, non solùm in Apostolos, verùm etiam in omnes decidit Spiritus sanctus credentes, vt loquerentur magnalia Dei linguis diuersis vnius gentis homines. Secunda forma specialis est. Non enim pertinet ad omnes credentes, sed ad Episcopos tantùm, vt baptizatis per manus impositionem dent Spiritum sanctum: quę inter Episcopos potest dici generalis. Tertia forma est, quæ solis Apostolis est concessa in signis ac miraculis faciendis ad fidei incrementum. Semina enim sunt fidei virtutes per Apostolos factæ. Itaq; per ordinem officiorum Spiritus sanctus Apostolis datus est, vt primùm decideret in eos sicut in cæteros credentes in Pentecoste. Deinde quasi primi facerdotes aut Episcopi, manus imponentes credentibus darent Spiritum sanctum. Nam prodigia vt fierent per Apostolos, temporis gratia est, non personarum: sed beatificati sunt, quia tempus eos inuenit quo Dominus donum suum effudit super terram, vt potestatem acciperent, ad exemplum credentium, per Spiritum sanctum faciendarum virtutum. Vt autem præsente Domino dæmonia pellerent, & virtutes cæteras facerent, Apostolis potestas data est, vt sine inuocatione nominis imperarent dæmoniis, aut cæteris ægrorum passionibus, & salutis prosequerentur effectus. Hac scilicet rationis potestate, qua vsi sunt prophetæ, Helias, Helisæus, in virtutibus faciendis. Denique dicit Saluator discipulis suis, Amen amen dico vobis, Si quid petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis. vsque modò non petistis in nomine meo: petite, & accipietis. Quoniam ergo sine inuocatione nominis fecerunt virtutes Apostoli, sicut suprà memorau, nõ tamen omnino sine nominis potestate. Per id enim quòd ab ipso missi erant, qui dæmonibus & passionibus terrori erant, ipso metu

Ioan. 14.

QVAEST.

fugabantur dæmonia, & infirmitates curabantur. Itaque nomen Domini tacitè operabatur. Deniq; apostolus Petrus dicit Iudæis inter cætera, In nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos abnegastis & crucifixistis, hic astat sanus coram vobis. Nec quidem aliud nomen datum est sub cælo in quo oporteat saluos fieri.

QVÆST. XXXXIII. *Fragmentum quæstionis 97. ex nouo testa. à verſic. Vnde & Apoſtolus, ex veteri ad finem uſque ſic ſequitur.*

VNDE & Apostolus, Qui proprio, inquit, filio suo non pepercit. Nam patrem & filium vnius esse substantiæ, ipsa nominum ratio docet. Vt enim mysterium quod ratio humana propter suam infirmitatem non capit, possit sciri, nomina sacris rebus aptata sunt congruè, vt per hoc veritas patris & filij possit aliquatenus intelligi. Nihil enim sic Christum Dominum de Deo esse Deum facit aduerti, quàm nomen hoc quod dicitur filius Dei, & quia malignitas etiam ipsi nomini vim perfidia sua infert, vt aliter quàm ratio ipsa se habet, nominis ipsius causam interpretetur, addidit, verus filius: vt obstrueret os prauum, & mente peruersum. Denique nemo in hæresim ruit, nisi à nominum ratione discedens: simplices verò permanentes in ratione nominum, catholicæ fidei adhæserunt. Ipsa enim simplicitas non aliter hoc aduertit imperturbata, quàm traditum est. Accedente autem tergiuersatione dum re bene & simpliciter posita commouent quæstiones, non contenti credere quod sonant verba, indignum putantes si non sibi addant aut demant, de traditione præcipitantur. Sollicitos enim se faciunt ne Deus aliter debeat credi, quàm traditur. Ratio nominum patris & filij inducit ad veritatem vnitatis eorum. Nec enim potest discrepare alter ab altero, quorum imago vna sacris Scripturis refertur, quod etiam ipse filius firmat, cùm dicit, Qui me videt, videt & patrem. Si ergo vnum ex iis qui videt ambos videt, sine dubio pater & filius vnam habent imaginem: quæ non esset vna nisi substantiæ essent pater & filius: quod quidem non est ambiguum circa notitiam humanam. De vero enim filio quid aliud poterit iudicari, quàm vt vnitas eorum ipsa nominum proprietate nascentis & generantis firmetur? Quis enim aliud generet quàm ipse est? Si enim filius tantùm diceretur, & non adiceretur ad intellectum quia verus est, testante illud apostolo Ioanne, qui ait, Sumus in vero filio Iesu Christo, qui est verus, & vita æterna: Et apostolo Paulo similiter prædicante, Qui proprio, inquit, filio suo non pepercit: posset de nudo nomine filij dubitari. Nam cùm addat verum hunc esse filium Dei, quid est quòd ab hac voce & sensu recedant, ipsi sibi propria immittant? Confingunt enim sibi & persuasione quadam opinionis peruersæ aliud debere credi asserunt, quàm ratio fidei continet, quasi plus dent Deo quàm ipse de se voluit credi. Si enim adiectum non fuisset, verè, posset dubitari. Diceretur enim similis esse patri propter hoc quod ait, Qui me videt, videt & patrem: vt sicut lac & gypsum quantum ad colorem pertinet simile est, quàtum ad naturam, longè dissimile: sic & id quod dictum est, Qui me videt, videt & patrem: posse videri. Sed quia veri filij Dei verba sunt, non debet aliud ad intellectum admitti, quàm vt ideo hoc videatur dixisse, quia vnum sunt natura pater & filius, hoc est, in nullo discrepare alterum ab altero. Nam si Saluator de viro & muliere propterea quòd vna amborum substantia est, ait, Iam enim non sunt duo, sed vna caro, quanto magis pater & filius non sunt duo dicendi iuxta subſtantiam? Ne aut scissa vel diuisa, aut certè dispar ac dissimilis eorum substantia dignoscatur. Denique Paulus apostolus vnitatem substantiæ eorum firmans dicit, Qui non rapinam arbitratus est esse se parem Deo. Paritas ergo vnde erit hæc nisi de vnitate substantiæ? Hinc ambo vnius sunt imaginis. Si ergo Apostolus ait, Non rapinam arbitratus est esse se parem Deo, verum se Dei filium demonstrauit. Deo enim par esse non poterat, nisi esset de ipso. Pares enim ij sunt qui aut ambo veri sunt, aut ambo falsi. Nec enim paritatem recipit, cœptum & æternum, aut vnitatem. Vnum enim se esse dicendo Christus cum patre, parem se Deo fecit. Non solùm enim, inquit, soluebat sabbatum, sed & patrem proprium Deum sibi dicebat, æqualem se faciens Deo: hoc est, patri. Nonne manifestum est æqualitatem hanc de proprietate natiuitatis descendere? Proprium enim se, id est, verum dicens Dei filium: æqualem se faciebat Deo: hoc est vnde dicit, Qui me videt, videt & patrem: per id quod consubstantiui sunt, qui vnum videt, ambos videt. Sicut enim habet pater vitam in semetipso, ita & dedit filio habere vitam: hoc est, æqualem sibi patergenuit filiũ, & omnia quæ patris sunt, filij sunt: & quæ sunt filij, patris sunt: & nemo potest quicquam rapere de manu patris, neque de manu filij. Et subiecit, Ego & pater vnum sumus. Et, Verba, inquit, quæ loquor vobis, à meipso non loquor: pater autem manens in me ipse loquitur, & opera quæ facio, ipse facit; credite mihi quòd ego in patre, & pater in me: alioquin propter opera ipsa credite. Quia enim generatio non à semetipsa est, sed ab eo qui genuit, idcirco quicquid facit, factum dicit patris sui. Hæc omnia illud firmet, quia ideo verus dicitur filius Dei Christus, vt de ipso natus creda-

QVÆST. XXXXIIII. *Rom.1.*

tur. CVM Saluatorem natum profiteamur, quid est vt Apostolus factum eum dicat ex semine Dauid: cùm aliud sit fieri, aliud nasci? Quanquam hoc loco possit factura natiuitatis intelligi. Factura enim à generatione distat quidem: sed in aliis causis non nisi carnis & corporis vertitur ratio. Apostolus tamen non sine causa taliter verbis locutus est, quia & in alio loco, Factũ, inquit, ex muliere. Aliquid ergo significauit hoc dicto. Quoniam enim sine humano semine concreta caro Domini est in vtero virginis, & corpus effecta, sed effectu & virtute sancti Spiritus: ideo sic locutus est Apostolus, Aliud est enim semine admixto sanguinem coagulare, & generare, & aliud non permixtione sed virtute procreare. Ideo factum potius dixit quàm genitum. SI ex semine Dauid Christus Dei factus est filius secundùm carnem: hoc est natus iam filius Dei est in vtroque, quia sanctificatus natus est: quomodo ergo postquam baptizatus est, dictum ei à Deo est, Tu es filius meus, ego hodie genui te? Christus filius Dei secundùm spiritum ex æterno est, iuxta carnem autem Dei filius ex semine Dauid est ex natiuitate. Non per baptismum factus, quia de Spiritu sancto natus purificatum corpus habuit. In baptismo autem ideo audit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: vt ostenderet per mysterium baptismatis filios Dei fieri. Denique spiritu descendente & manente in se, audit hæc verba; quia ante acceptum Spiritum sanctum non sunt filij Dei. Audit ergo non sibi, sed nobis, vt in illo disceremus quomodo filij Dei esse possemus. Non enim sibi baptizatus est, sed nobis; quomodo alio loco ipse Dominus ait, Non propter me venit hæc vox, sed propter vos, vt credatis: ita & hoc factum est, vt forma nobis fieret.

QVÆST. XXXXV. *2.Tim.2. Matth.3. Psal.2. Hebr.5.*

QVÆST. XXXXVI. *Rom.7. Rom.4.*

APOSTOLVS legem datam à Moyse, & sanctam, & iustam, & bonam, & spiritalem appellat. Alibi dicit, Lex enim iram operatur: & vbi non est lex, nec præuaricatio. Sine enim his esse, securitas est. Ipse dicta conferens, satis tibi debueras facere. Nam sic solent dubij facere quæstiones, vt vnius dicta, & quem fas non est reprehendere, pugnantia & inimica quærantur. Si enim Apostolus legem sanctam & iustam & bonam & spiritalem vocat, vir omni laude præcipuus, & vndique veritate munitus: sufficeret hoc ad fidem, & de hoc quod videtur in verbis contrarium, sine obstinatione & inuidentia quærendum erat. Propositio enim hæc impunitatem peccandi vult. Nam Apostolus vtique cùm legem fidei pro temporis merito & gratia præferret apud Romanos, qui sub fide Christi in legem fuerant inducti. In legem dico, non eam quæ naturalis est. Nam vtique in legem erant Romani quam de Athenis decemuiri missi, & post alij duo attulerunt quæ in duabus tabulis scripta est, quæ in Capitolio obtuæ sunt, sed eam quæ factorum appellatur, vt circumcideretur, sabbatum obseruaret & neomenias, discernerent æseas, circa mundanda vasa essent solliciti, & cætera quæ continentur in lege huiusmodi. Hanc ergo legem dicit iram operari: propterea enim irato Deo addita sunt hæc, vt oneri essent perfidiæ Iudæorum. De tantis enim necesse esse vt aliquid præcreat. Vnde apostolus Petrus, Quid, inquit, imponitis iugum super ceruicem fratrum, quod neque patres nostri neque nos potuimus portare? Denique dicit Deus per Hieremiam propheram, Dedi illis præcepta non bona. Post enim offensiones multas & tentationes in Deum & concumelias factas Moysi & detractiones de Deo, hæc data sunt, quæ obseruarent, vt premeretur dura cerviz eorum, & quocunque se conuerterent, legem haberent, vt nullum eis esset refrigerium. Vt ergo ab hac illos lege colleret Apostolus, ait, Non est lex nec præuaricatio: vt securi per compendium possint Deo seruire spiritaliter, quia, inquit, legem Iudæorum seruantes necesse est vt præuaricetis. Tanta enim sunt præcepta, quæ impleri impossibile est. Nam quomodo de ista lege dicerer, quę naturalis est? Nam Moyses ideo scripsit, vt authoritatem illius firmaret, non quia antè non erat, cùm legamus vindicatum esse ante Moysen, sed, vt exponeret Romanis non debere viuere iam sub lege, quos sub lege agere expediebat. Nec aliter enim posset seruari iustitia. Denique dicit ad eos, Vis non timere potestatem? bonum fac. Et, Qui contemnunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Spiritalem ergo hãc legem dicit, quam & sanctam, & iustam, & bonam ostendit. Hæc est quam naturalem diximus, quæ prohibet peccare. Dux est enim bonæ vitæ, huic addita lege fidei perfectum hominem facit. Nam quia communi nomine nuncupatur lex hęc quam naturalem dixi, & illa quæ factorum lex dicitur, contra legem loqui videtur Apostolus. Sed ne hanc inanire videretur, sine qua vita hæc gubernari non potest, dicit: Scimus quia lex spiritalis est, vt illam quam inanit; lex sabbati & circũcisionis & escarum & neomeniarum sciretur. Illa enim idcirco spiritalis dicitur, quia omnia punit peccata. QVA ratione sapientia carnis inimica est Deo, vel quæ est ipsa sapientia quæ legi Dei non est subiecta?

Act.15. Ezech.20. 1.Thess.5. Rom.13.

QVÆST. XXXXVII. *Vide infrà numer.16. Quomodo liberi, &c. Rom.8.*

Non discrepat sensu quæstio hæc à superiore. Nam carnem dicendo quid significet, declaratum est. Vnde quæ sit eius sapientia, facilè possit dignosci. Diximus ergo elementa omnia carnem appellari, id est, visibilium substantias, quorum ratio talis est, vt nihil æstiment posse fieri sine commixtione spiritali & simplici, potentiæ rationem horrentis ad fatuam iudicantes. Hi enim qui de spiritalibus diffidentes, carnalia sequuntur, nihil aliud sapiunt ac putant verum quàm ratio continet elementorum, vt neque virginem peperisse, neque carnis credant resurrectionem: quia hoc ratio carnis, id est, elementorum, non recipit. Omnia enim quæ gignuntur in tempore, permixtione operante generantur: & emortua & resoluta corpora non posse rursus reddi ad vitam, quia vnumquodque elementum permixtione discreta reuertitur in propriam naturam. His modis inflati, negant futurum vel factum quod credimus tacpr hoc asseueratio illorum inimica est Deo, dum stultum & inane putat quod fecit & facturum se promisit Deus.

QVÆST. XXXXVIII. *1.Cor.2.*

APOSTOLVS dicit de principibus & potestatibus huius seculi, Quòd si cognouissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent. Econtrà Marcus euangelista de dæmonibus ait, Sciebant enim ipsum esse. Si dæmones sciebant, quomodo potestates ignorabant? Quibusdam videtur principes & potestates huius seculi Iudęorũ maiores & principes dixisse, qui iuxta Petri apostoli dicta ignorauerunt quid mali fecerunt. Ait enim, Scio fratres quia per ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & principes vestri. Iudæorum principes hi fuerunt, non tamen huius seculi principes dici potuerũt: quippe cùm in potestate redacti fuerant Romanorum, profitentes se non habere regem nisi Cæsarem. Hi autem sunt principes isti, quos alio loco significat Apostolus, dicens: Non est nobis colluctatio aduersus carnem, sed aduersus huius mundi principes, & tenebrarum harum rectores. Si ergo hi sunt principes qui nescientes Dominum maiestatis Christum esse, crucifixerunt, quomodo à dæmonibus potuit sciri? Non illum aliter sciebant dæmones quàm sciebant principes huius seculi. Sciebant enim ipsum esse qui promissus erat in lege per signa propheriæ, non tamen mysterium eius, quo filius Dei erat ex æterno, sciebant, neque sacramentum incarnationis. QVEM spiritum Apostolus saluandum asserit cùm dicit, Tradidi huiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, &c. Interitus carnis est, cùm quis voluptatibus & desideriis carnalibus deditus, gehennam sibi procurat. Interitum enim ex opere carnis acquirit. Ex his enim totus fit carnalis, quia sicut secundùm legem viuens totus homo spiritalis efficitur, vt etiam caro hoc dicatur quod anima: ita si secundùm desiderium mundi & voluptates libidinum viuat, totus homo fit caro, proficiens in interitum carnis: id est, vt sicut caro, propterea quòd fluxa & corruptibilis & mortalis est, amissa anima deformatur, caruit figura, desluit in interitum, interit enim cùm vigorem omnium membrorum amittit: sic & anima de tali corpore deformata est in eius vigore, despecta erat in pœna cum carne in qua se vitiis maculauit, vt nullus profectus sit cæri per animam: sed interitum habeat anima per carnem, quia nõ corpus gubernauit spiritaliter, cùm regina data sit carni, sed ipsa ducit opera carnalia. Talem igitur hominem cùm Ecclesia abiecit, spiritum habet saluum, sanctum scilicet, qui Ecclesiæ curator est: quia si passi fuerint talem inter se habere, quem vxorem patris habentem non potuit lege imposita pellere, contaminat omnes, & sanctus Spiritus recedit, & Ecclesia, quia fuit pollicitus antè, habebit saluum spiritum Ecclesiæ. Quod enim amittitur, non est saluum, & in die Domini nudi ab spiritu inuenti, inter filios Dei computari non potuerunt. Spiritus etenim testimonium perhibet quòd sumus filij Dei. hæc Apostolus ad plebem loquitur, quia adhuc episcopi Ecclesiis non erant locis omnibus ordinati. Ideo plebem iubet facere quod facturus esset si illi creatus fuisset episcopus, vt conspirates in vnum eicerent illum de cœtu suo, ne cõsentire viderẽtur operibus eius. Quia qui non arguit eum quem potest, sed recipit quasi non errantem, delinquendi illi fomitem præstat, qua causa contaminatur & ipse fugans à se ipsum factum. Ad Thessalonicenses namque simili modo inter cætera dicit, Integer spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri seruetur. Ipse sensus est, hoc est enim saluum esse quod integrum. Nam dicit rex ad Danielem, Saluaue sunt signa? Et Daniel respondit, Salua rex: id est, integra; vt nobis sit integer spiritus, cùm non nos deserit. Quos enim spiritus deserit, iam non erunt integri in causa regenerationis, quia non habent eum per quem filij Dei vocabuntur. Nec hoc est contrarium, si Spiritum sanctum dicamus, nobis peccantibus nos deserere, & integrum non esse. Tunc enim integer non est, quia datur nobis vt dux & rector noster sit quasi caput nostrum, & nos velut membra eius. Cùm autem aduersum aliquid facimus, non ille nos, sed nos illum videmur deserere, & tunc ille videtur integer non esse, cùm nos amittit. Hoc enim verum ac manifestum est, quia non ille se à nobis auertit, sed nos ab illo cùm peccamus. Et ad Colossenses inter cætera ait, Ex quo omne corpus subministratum & productum crescit in incrementum Domini. Quod iuxta sonum verborum si accipiam, non conuenit. Nec enim Deus aliquid debuit, vt crementum faciat per nos: Sed nos dum reuertimur ad authorem vitæ nostræ & confitemur illum, acquirens nos ad salutem crementum fecit in nobis diuinitas, ideo in eis qui recedunt, detrimentum est. Hoc est ergo integrum non esse, quod est & detrimentum facere. CVM multa peccata in corpus admitti videantur: Omnis enim qui sibi ex quacũque parte corporis vim intulerit, in corpus vtique suum peccat: Est enim qui se abscidit, est qui laqueo vitam finit, est qui ferrum in se iniecit: quare Apostolus, Omne, inquit, peccatum quodcũque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat? Imperitum puras fuisse Apostolum, aut vim dicti explanari desideras? Nam Apostolus corpus dicens, non singularem hominem significauit, sed simul comprehendit & feminam, quia portio viri est mulier. Nam omnia supradicta facinora quæ violenter in se vnusquisque admittit, non totum maculant corpus, singularis enim peccat, ac per hoc solus fiet reus. In fornicatione autem totum polluitur corpus, quia consensus contaminationis & virum tenet & feminam, ideo graue delictum esse fornicationem. Pessimè enim peccatur, cùm quis facinori suo socium quærit ad perditionem. Si enim vt bene viuẽs etiam pro eo præmium accipiet, quem lucrum fecit, & malus non tãtum in se, sed & in illo fit reus quem participem voluit habere damnationis, quanto magis qui fornicatur, quem constat vno delicto seipsum bis quodammodo contaminare. Si enim in carnem quæ ex se est peccat, bis vtique seipsum adulterat. Si quis autem quæstionem hanc transfigurare se putat, vt aut ad Ecclesiam, aut ad corpus Christi dictum hoc aptet, non stabit. Impropriè enim dicetur, & Nouatiano erit similis, qui vt causam furoris sui pronunciat eum qui fornicatur, non in corpus suũ peccare asserit, sed in Christi, quia Christiani membra & corpus Christi sunt: vt fornicatio hoc sit quod sacrilegium, vt talis in Christum dicatur peccare, sicut qui negat Christum; quod quidem infirmum est & fragile: quia ex quauis parte heret in laqueum, & non euadit. Si enim qui fornicatur, in corpus Christi peccat, cætera peccata non erũt in Christum admissa: vt si Christianus fratrem occidat, aut sacrificet idolis, vel aliud genus peccati admittat, quia omne peccatum non est extra corpus, sed quodcumque fuerit, in Christum admittitur qui furatur, aut periurat, & qui mentitur, aut qui peruertit fratrem, aut aliud tale admittit, in Christum vel in Spiritum sanctum dicitur peccare, quod valde absurdum est; & tamen Apostolus Ecclesię membra corpus Christi appellat, ita vt nos in uicem simus membra. Quomodo ergo qui fornicatur, in suum corpus peccat, & non magis in Christi? quia secundùm Ecclesiæ mysterium non nostrum corpus dicimur, sed Christi, & hoc à longa causa est, quia fornicatur, ideo in corpus suum peccet, quoniam totus Adam contaminatur. CVR Apostolus omnibus omnia se factum dixit, quod factum adulatoris videtur & hypocritæ? Adulator ille est qui ideo dat consensum, ne offendat eum quem optat habere propitium. Qui enim propter scandalum aliquid facit, quod nõ quidem periculosum, sed superfluũ fit, saluti studet illius quem scandalum pati non vult. Cùm circumcidit Timotheum propter Iudæos, & purificatus intrauit in templum, talem se vtique præstitit, ne illi quia æmuli erant traditionis paternę scandalum passi aut occiderent illum, aut religionem nostram sibi inimicam putarent. Minus ergo admittere voluit, vt plus possit lucrari. Grauiter enim potuerant peccare, non si Iudæum se fecisset: ad horam fubiecit ergo se, vt illis prodesset. His autem qui sub lege fuit, id est, Samaritanis, hac ratione consensit, qua constat illos libros Moysi rectè confiteri esse à Deo, & circumcisionem & fabbata à Deo data. Ex his autem ostendebat illis Christum quem sperabant hunc esse quem prædicabat. Sic enim habes dicente Samaritide ad Dominum, Scio quia Messias venit: cùm ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia. Iuxta ergo hunc sensum perfequebatur verba illorum Moyses qui dixit, Quia Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris. His autem qui sine lege sunt, ex hac parte assensit, quia mundum dicunt factum à Deo, & hominum genus. Ait enim, sicut quidam ex vobis dixerunt, Huius etenim genus sumus. Sic ergo factus est omnibus omnia, vt saluti eorum proficeret. QVID est quòd dicit Apostolus, Tentatio vos non apprehendat nisi humana: quasi oppter hanc fieri? Et quæ est hæc humana tentatio? Nam per hanc ostendit esse & diuinam tentationem. Discernẽdæ ergo sunt & quæ sint ostendit. Omnis quæstio vt diluciderari possit, ad originem reuocanda est. Apostolus autem cùm de Iudæorum perfidia quæreretur, & quem Deum in solitudine tentauerint. Vnde dicit, Neque tentemus Christum, sicut quidam tentauerũt. Dum ergo hæc memoraret, & quid propter ista mala passi sunt, ad terrorem incutiendum exponeret, vt ipso nos exemplo malitiæ vel tentationis quæ in Domino fit reuocaret. * Diuina itaque tentatio est, si sub lege Dei agens, ex alia parte aut ab idolis auxilium petat, diffidens de Deo, ideo hoc Apostolus cauendum monet. Vt autem humana tentatio nos teneat, exhortatur: quia humana tentatio est, in Dei causa desperare de homine, & promptum esse in fide Dei. Tentatio enim hæc diffidentia intelligitur, vt de promissis & spebus Dei non diffidant. De humanis, quia in omni errore seductionis humana tentatio est, quæ infesta immundis rationibus Dei lege subsistet, desperãs de repromissis eius. Habes enim manifestum quæ sit in Deum tentatio, & quæ est humana tentatio, quam fastidire non debemus, si fidei participes sumus. QVID est quod dicit Apostolus, Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto? Ergo Photinus, qui negat Christum Deum, potest Dominum nostrum Iesum Christum in Spiritu sancto fateri? & Marcion & Manichæus, qui negant Christum in carne venisse, hi in Spiritu sancto possunt dicere Dominum Iesum Christum: vel meretrices & spurci, cùm Spiritus sanctus non habitet in corpore subdito peccatis, & in maleuolam animam non intret sapientia?

Marc.1. Tag.in q nouũ t.ẽ num.66. Act.5.

Dan.14.

Colos.2.

QVÆST. XXXXIX. *1.Cor.6.*

QVÆST. L. *1.Cor.6.*

QVÆST. LI. *1.Cor.10. Supra in uocatis. Num.99.*

1.Cor.10.

QVÆST. LII. *Matth.20.*

QVÆST. LIII. *2.Cor.5.*

QVÆST. LIIII. *1.Cor.12.*

Sap.1.

Veritas non ex persona probatur vel improbatur. Quicquid enim bene & verum dicitur, sine dubio in Spiritu sancto dicitur. Non ergo si quis in aliis reus est, & in hoc illi præscribi debet, quo verum loquitur, nec illi tamen præscribitur, sed Christo Domino contradicitur. Qui enim negat istum verum dicere, Christo iniuriam facit. Si autem verum dicitur, negetur quod verum est in Spiritu sancto dici, quod & Christus admittit. Nemo enim bonorum vera de se dicẽtem arguit. Nec enim ex reuelatione edisciturr, quod per traditionem discitur: nemo verum dicens poterit improbari.

QVÆST. LIIII. *Ioan.4. Deut.18. Act.17.*

APOSTOLVS dicit Christum pro omnibus mortuum esse. Sic enim ait: Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est. Ipse verò Dominus ait, Venit filius hominis dare animam suam redemptionem pro multis. Hoc modo contrarium. Verba quidem diuersa sunt, sed vnus est sensus. Quomodo iterum verba eadem diuersum habent sensum: veputa, Omne quod non est ex fide,

Rom.14. peccatum est. Et lex ait, Non est ex fide, nec tamen peccatum est. Hos ergo quos multos dixit Saluator, ipsos Apostolus omnes significauit. Multi enim sunt, quia maxima pars ex omni populo & gente credita est Saluatori. Istos Apostolus credentes omnes nuncupauit. Sic enim inter cætera ait, Pro omnibus mortuus est. His vtique qui crediderũt & creduti sunt. Est etiam & pro ipsis mortuus, qui credere nolunt. Sed dum illi beneficium non recipiunt, nolunt pro se mortuum esse Christum, ac per hoc non videtur mortuus pro his quibus nihil profuit, sed magis officit. Pro his autem vite mortuus dicitur, quibus acquisita victoria est, qui intelligentes mysterium, Deo gratias referũt, per Christum Dominum nostrum.

2.Cor.5.

QVÆST. LV. Gal.2. Aff.16.

CVR apostolus Paulus Petrum coapostolum suum reprehendit, quòd timens eos qui erant ex circumcisione, subtrahebat se à gentilibus, cùm & ipse timens eos qui erant ex circumcisione, accipiens circumcidit Timotheum, quod fieri prohibebat: & ipse ergo reprehendendus est. Incredibile est tantum Apostolum in eo alterum reprehendisse, in quo se sciret succubuisse. Hoc à tam magno viro factum, non est fas credere, quia iis comperit qui carnaliter viuũt. Caret itaque apostoli Pauli factum reprehensione. Cùm enim prædicaret non circumcidi, volens autem Timotheum secũ assumere, qui cùm esset natus matre Iudæa, patre autem Græco, & hoc Iudæis esset scandalum, vt ex Iudæa natum incircumcisum assumeret, tulit subiectioni esse ad horam, & accipiens circumcidit eum. Rem ergo superfluam fecit, permittentes eo qui passus est. Quia enim erat ex matre Iudæa, eruditus ab infantia in synagoga literis sacris, id est, voluminibus Hebræorum, permisit circumcidi se, vt Iudæis scandalum tolleret, quia zelum habebant generis sui. Denique cùm Titus, inquit, esset Græcus, nõ est compulsus circumcidi, Timotheum autem, quia de matre Iudæa erat, sicut dixi, non sunt passi Iudæi assumi inter doctores incircumcisum. Ad hoc illum assumpsit Apostolus, vt eum Episcopum ordinaret, sicut fecit. Eruditus enim prophetícis literis, ad asserendum Christum idoneus magister inuentus est. Apostolus enim Petrus non esset reprehensus, si se more Iudæorum à gentilibus segregasset, ne illis scandalo esset. Sed hoc reprehensum est in apostolo Petro, quòd cum antè credentibus Græcis genti liter viueret, aduenientibus ab Iacobo Iudæis, timore subiectus ex gentilibus credentibus iudaizare debebat. Hinc audit, Si tu cùm sis Iudæus genti liter viuis, quomodo cogis gentes iudaizare? Dubitare enim fecerat de euangelica disciplina: quod crimen est, dum quæ ædificauerat, destruebat. Ideo simulationem hanc vocat apostolus Paulus, quem constat si circumcidisset Timotheum, vt non taceret rem se superfluam propter illorum scandalum facere, & ideo secedere, propter quòd matrem haberet Iudæam; nec enim Iudæi insisterent, nisi inuenta occasione matris Iudææ, quia hoc minimè possent improbare gentilibus, nec habere facilè de his scandalum, qui non essent de genere Israël. Non ergo simulatione hoc fecit, sed violentia. Supradicta enim causa simulationem habuit non minimam. Nam multi reprehensi sunt in hac causa, ita vt aliqui Iudæorum & Barnabas consentirent huic simulationi.

QVÆST. LVI. Gal.2. Sup.in q.noui teſt.num.81.

APOSTOLVS ait, Nos natura Iudæi. De Iudæis ergo Iudæos nasci ostendit. Denique in eremo qui nati sunt, non circumcisi Iudæi erant. Non ergo circumcisio Iudæum facit, sed natiuitas sub Dei creatoris deuotione progenita. Si ergo de Iudæis Iudæi nascuntur, & de paganis pagani nascuntur, etiam de Christianis Christiani nascuntur. Non omne quod nascitur, hoc est, quod & vnde nascitur. Nam & aurum de terra nascitur, & non tamen terra est, & gemmæ, & alia multa. Nam & de ligno esca nascitur, & de ouo pullus. Et hac causa de Paganis Pagani nascuntur, quia omnis Paganus in ignorantia est, & qui nascitur de eo, sine sensu vtique est, ignorans siue bonum siue malum: ambo ergo ignorantes sunt. Sed hoc interest inter eos, quia qui generat Paganus, sine dubio blasphemus est, & quasi profanus. Infans autem natus nescit blasphemare, sicut & nescit benedicere: Paganus tamen est, quia sine sensu est, neque suum habens meritum, neq; alterius. De Iudæo autem idcirco Iudæus nascitur, quia sub creatoris deuotione

Gen.4. generatur, sicut dixit Adam de Cain, Procreaui hominẽ per Deũ: quia sicut pagani indeuoti creatori, dæmoni gratias agunt in omnibus quæ aguntsita & Iudæi Deo creatori supplices, licet imperfectè, laudant eum in omni actu suo. Hoc modo etiam de Iudæo Iudæus nascitur. Christianus * quia ipse qui generat, non natus, sed factus est Christianus: idcirco & istum qui nascitur, fieri oportet vt fit. Sed dicitur econtrà, Si factus vtique est qui generat, hoc debet generare quod ipse est, vt iam accepta dignitas traducem faciat: sicut & in Iudæis, quia Abraham de Pagano Dei cultor factus est, & ex eo origo Iudæorum sicut & facti senatores, iam senatores generant. Sed senatorum dignitas nõ apud Deum meritum habet, neque ipsa natura, id est, substantia consequitur beneficium, sed in sola fama & sermone dignitas vertitur, ac per hoc currit sermo per traducem carnis, nihil aliud præstans quàm opinionem mundanæ dignitatis. Quare autem de Iudæo Iudæus nascitur, iam dictum est: Christianus autem cùm boni dignitas naturæ ipsi accedit, vt substantia hominis qua constat beneficium consequatur, vt non opinio sola, sed & res sit in effectu apud Deum. Denique accepta remissione peccatorum, purificatur totus homo, ita vt & filius à Deo adoptetur. Quamobrem omnes natos renasci oportet, quia misericordia Dei singulis dõnat gratiam. Nec ẽnim alter alteri potest remissionem accipere. Anima enim quæ nascitur in corpore, vel cum corpore, subdita morti inuentæ ab Adam, nisi signum acceperit euictæ mortis, tartarum inferni non euadit. Vnusquisque enim sibi accepit beneficium, non & ei qui nondum est. Si enim factus Christianus immortalis iam esset, rectè natus de illo hoc esset quod & genitor. Nam qui fiũt Christiani, signum accipiunt, ne à morte secunda teneantur; non tamen mortem præsentem, quam adinuenit, euadunt. Infantes autem propterea baptizantur, cùm sint innocentes, vt anima rudis nata in corpore, signũ habeat mortis euictæ, ne possit ab ea teneri. Hoc signum Abraham nõ habuit, neque prophetæ, quia tempus illos non inuenit: Reseruatum est autem filio Dei, qui veniens vinceret mortem, & hãc gratiam credentibus largiretur. Hinc est vnde Dominus ait Iudæis, Abraham pater vester cupiuit vt videret diem meum, & vidit & gauisus est. Sciens enim Abraham Christum ad liberationem humani generis reprõmissum: Semper enim necesse erat ortum eius in inferis positos expectare, quem vbi in spiritum natum esse vidit, gauisus est, certus quòd in breui de inferno erepturus esset inducturus in cælos. Quomodo ergo de Christianis nasci deberent Christiani, quando qui non crediderit, aut non fuerit baptizatus, non erit Christianus?

Item 3.

QVID opus erat vt Galatas arguens Apostolus hoc interponeret. Galatis enim post Euangelium ad legem cõfugientibus inter cætera ait, Mediator autem vnius nõ est, Deus autem vnus est: quasi Galatæ vnum Deum negarent. Quippe cùm hac ratione in lege fuissent, vt vnum Deum & singularem crederent, Christum autem ministrum tãtum ex prædestinatione veniße ad dispensandum donum gratiæ Dei. Manifestum sic inductos Galatas in legem fuisse vt & Christum profiterentur, sed non sicut dignũ est, sed more Photini. vt quia vnum Deum lex prædicat, contra legem sit si Christus Deus dicatur. Hoc commentum Iudæorum est, qui magnalibus virtutum victi crediderunt post crucem Christi, ita vt profitentes Christum, legem tamen seruarent, quasi non esset spes in Christo ponẽda. Hi sunt quos Apostolus falsos fratres appellat. Iſti ergo post Apostolorum traditionem Galatarum sẽnsum corruperant, ita vt Iudæos eos facerent sub nomine Saluatoris. Hinc Apostolus Christum dicit veniße arbitrum circumcisionis & præputij, sicut dicit ad Ephesios, In vno nouo homine faciens pacem. Si ergo arbiter venit Christus, arbiter autem sic fecit pacem inter duos, vt nouam regulam ponat, auferẽs ambobus professiones, reconciliat eos, vt eius sententiam secuti, amittant discordiam pristinam. Iudæo enim circumcisionem indicãte, & gentili præputium, discordia fit. Cùm verò hoc ambobus aufertur, fit pax. Si igitur sic hæc habent, quomodo vos, inquit, Galatæ Iudæi facti Christi arbitrium corrumpitis? Ideo dixit illis, Euacuati estis à Christo. Ius enim reconciliationis quod inter eos constituerat spernentes, ad pristinum Iudæorum sensum conuersi sunt, accusantes tam se quàm reconciliatorem. Omne enim quod displicet, accusatur. Et quoniam hæc res Galatas ad legem conuerti coẽgerat, vt vnum Deum sine mysterio faterentur, quasi legi esset inimicum, si Christus Deus diceretur, dicit, arbiter, hoc est, mediator vnius non est, sed duorum vtique: Vos autem conuersi ad legem, arbitrum recusastis, Deus tamen vnus est. Non dicit sic se Christum Deum prædicare vt alterum Deum faceret, aut duos profiteretur, sed vnum esse Deum, sicut & in lege dictum est, quia Christus cùm de Deo Deus prædicatur, non ad alterum proficit Deum: quia qui de Deo est, nõ se permittit alterum Deum dici. Siue enim Deus, siue quod de Deo est, vnus est Deus. Nihil enim vtique distat inter Deum, & quod de Deo est. Est enim alter. Ipse enim alter, propter personam qua filius nuncupatur: ipsi verò, propter vnitatem substantiæ: ne reprehensibile videatur quia personam dixi. Solent enim hoc quidam abnuere, sed Apostolum sequamur qui ait, Nam quod donaui, si quid donaui, propter vos, in personam Christi.

2.Cor.2.

QVÆST. LVIII. Gal.3. 1.Tim.1. Sup.in q.noui teſt.num.83.

SI per Christum salus, & vera & perfecta cognitio, cur non antè venit vt anteriores nostri qui in ignorantia fuerunt, addiscerent veritatem? Denique post aduentum Christi multi salui facti sunt magis quàm prius: Vnde si antè veniſſet, multo plures saluati fuiſſent. Si ergo ita est, reprehensibile videtur. Si ei cui necessitas imminet, antè subueniatur, erit quidem gratus, non valde tamen poterit scire quid sibi præstitum est. Si autem in ipsa necessitate posito auxilium feras, sciet quale beneficium consecutus est. De tribulatione enim ereptus plus gratias agit, quomodo si esurienti offeras panem. Si autem offeras non esurienti, quæ erit gratia? Idcirco rectè factum est, vt nõ antè veniret Dominus. Primùm enim dimisit genus humanum vti voluntate sua, non sine testimonio sui: quia ex ipsa fabrica mundi & annua munera, quæ elemẽtorum ministerio humanis vsibus exhiberi decreuit, cognosci & timeri diuinitatem suam voluit. Postea verò cùm obsoleſceret notitia Dei in terris, & mores immutarentur, dignatus est visitare genus hominum, vt data lege vel reformaret eum in natura, sed negligi cœperat, & notitiam sui & legis authoritatem restauraret, vt recognito Deo & reuocata lege timere inciperẽt, certi quia qui legem dedit, iudicaturus esset actus humanos. Et quia accepta lege à peccatis se cohibere nequiuerunt, cùm possent, diu etiam per prophetas admoniti, motus Deus misericordia misit filium suum, qui se pro illis offerens, & mortem destruẽs, data illis remissione peccatorum Deo patri illos iustificatos offerret, vt scientes de quo periculo sunt erepti, sine cessatione Deo gratias agant, vt etiam si vsus exegerit sanguinem pro illo fundentes, nec sic se illi vicem reddere profiteantur. Quàm gratum ergo & preciosum beneficium existimant, quod nec morte compensari putant? Sed fortè cõtradicatur, si nihil ante legem, & post legem peccatis pressi totos se carni dederunt; sine dubio fuerunt aliqui qui creatori Deo denoti à vitiis se infrænarent. Age nunquid hi expuncta hac vita non in infernũ descenderunt. Si autem antè, post mortem Adæ Christus veniſſet, liberato Adam qui peccato proprio tenebatur, à morte, cæteris ad cælum iter fecerit, credentes, vt quia hic bene vixerat, grati creatori & restauratori defuncti reciperentur in cælũ. Damnum ergo est, quia non antè venit Christus. Damnum esse manifestum est. Sed quære an iustum, an iniustum sit. Solent enim damna iusta esse. Numquid fur reprehẽsus, cùm in quadruplum, iuxta legem, damnatur, non damnum patitur? Sed iustum est, ac per hoc iustum quod hominum genus passum est, iustè prouenit, ideo & permissum est. Quare & Saluator inter ipsa primordia venire non debuit. Cùm enim diabolus superbiret, & homo à Deo factus positus est illi inimicus, vt auxiliis Dei munitus, quia impar erat viribus, resisteret illi accepto mãdato vnius Dei itnaginem in terris ad errorem auferendum, per id quòd vnus ab vno factus, ex quocæteri, demonstraret. Diabolus autẽ solita subtilitate simulauit se ignorare quid præceptum fuisset à Deo, & inuenit Euam instabilem, pòst autem promittens illis, quòd si interdictum degustassent, futuri essent dij, circumuenit eos. Sic diabolus deuicto homine triumphauit, hic victus genus suum vendidit peccato. Non ergo iustum erat victori statim auferre violenter spolia, quia quod facit Deus, iustè fecit: Præterea cùm acerbè peccauerit homo, assentiẽs enim fieri se Deũ, idololatriam admisit, hoc est, in Deum peccauit. Idcoque non illi statim debuit subueniri, qui nec pœnituit. Pòst autem iustis multa mala irrulit Satanas, Iob, Ioseph, Hieremiæ, Esaiæ, Zachariæ, & cæteris prophetis, & iustis. Idcirco commissus est Christus à Deo patre suo qui illum vinceret, & se manifestaret, regnum eius auferens ratione, non poreſtate. Quanquam omnia possit Deus, sed illud facit quod congruit rationi, vt irreprehensibilis persẽueret.

QVÆST. LIX. Gal.4. Sup.in q.noui teſt.num.82.

PAGANOS sub elementis esse nulli dubium est. Quid ergo Apostolus dixit, Eramus & nos sub elemẽtis huius mundi seruientes. Si itaque & Iudæi sub elementis erant, quid differunt à Paganis? Pagani non sub elementis seruiunt, sed ipsis elementis. Colunt enim astra, solem, lunam & sidera: hæc in firmamento. In inferioribus autem terram, aquam: in mari verò Nepetunum: in inferis autem Plutonem, apertam creaturam mundanam colunt, præterito creatore. Nam Iudæi hoc modo sub elementis: ideo tamen seruiebant: quia hæc ipsa mandata dederat. Obseruant enim neomenias, sabbata, pecorum sacrificia. Initio mensis septimi tuba canere, quinto decimo autem die mẽsis septimi medullas palmarũ & ramos ligni spissos, & ramos saliceis circumferre, & in casis septẽ diebus habitare. Hæc ergo obseruantes, rectè sub elementis dicuntur seruisse. Hæc enim ex elementis sunt. Christiani autem nõ sub elementis, sed supra elementa Deo seruiunt, ad Hierusalem cælestem properantes, in spiritu Deum adorant, non in visibilibus & mundanis, sed in animo Dei culturam habentes, inuisibili inuisibiliter seruientes, sicut dicit Dominus in Euangelio, Venit hora in qua Dei adoratores adorabũt patrem in spiritu & veritate. Hæc ergo veritas est, spiritu Deo seruire, animo magis quàm corpore: vt quia Deus spiritus est, spiritaliter excolatur. Ex hac parte Iudæos sub elementis subiectos dicit fuisse, qua suprà memorani. Ex alia autem parte legis, spiritalem fuisse rationem, qua & peccate prohibuit, & diligendum ex omni parte Dominum mandauit, & spẽ in Christo apostolis prædicantibus hæc magis defendebant, quæ carnaliter data fuerant. Hæc Apostolus memorat vt obfuscet Iudæos, qui obtrectantes legis spiritales, visibilibus erant subiecti: & vt hæc verè ad comparationem legis fidei infirma ostẽderet, etiam interposita persona hoc denotat, qui vtique eorum æmulus fuerat vehementer. Cognito autem Christo, hæc contemni æstimauit, quia multum differt gratia Dei per Christum à lege factorum.

Item 4.

QVÆST. LX. Gal.5.

QVANDO Apostolus Galatis dicit, quos sic reprehendit & arguit per totam epistolam, Esto sicut ego, quia ego sicut vos. Si ergo talem se præstitit quales illi erant, superfluum fuit dicere, Estote sicut & ego. An fortè in quibusdam imitator illorum esse cœperat, & in aliquibus vult illos sui similes existere? Quid illorum poterat imitari Apostolus, aut quid illi deerat magistro gentium? Sed hortatur illos vt imitatores eius sint: & quoniam non est impossibile, sic reprobat cùm dicit, quia hoc sum quod vos: homines enim estis, sicut & ego, ideo facite quod facio ego. Potest & ad aliud illud referri, vt quoniam omnibus se omnia factum dicit, per assensum in quibus à vero non discrepabant, maximè gentiles. Nec enim fuit aliquid eorum, quia iam fieri oportebat minimè. Prius autem rectè factum erat, vt circumcisio, sabbatorum obseruatio, neomeniarum, esearum. Sed si quid gentium probabit, non cessare iam debere ostendit. Mundum enim dicunt à Deo & hominibus fabricatum. Hoc semper stat. Si ergo in his consentiens illis factus est sicut & illi, hortatur illos vt simili modo & hi fiant sicut & ille est, consentientes doctrinæ eius.

QVÆST. LXI. Gal.5.

QVOMODO liberi sumus arbitrij ac voluntatis, cùm dicat Apostolus, Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus verò aduersus carnem, & cætera, vt non quæ vultis ea faciatis? Et si caro aduersus spiritum cõcupiscit, mala est. Spiritus enim Domini mala suggerit. Carnem non substantiam carnis hoc loco intelligas, sed actus malos & perfidiam significata in carne. Per id enim quòd omnis error ex visibilibus & mundanis, caro autem cognata eorum est, ex elementis enim constat: Omnem errorem carnem appellat, non solùm adulteria, fornicationes & luxuriam, opera dicit carnis, sed & idololatriæ, & maleficia, & blasphemias, & talia. Numquid caro blasphemiam cogit aut idololatriam? Nõne hæc animæ vicia sunt dum consentit errori? Rectè autem agentibus dicit, quod non sint in carne, sed in spiritu. Et vtique ad hoc in corpore sunt. Qui ergo bene ambulat, nec diffidit de spe fidelium in carne positus, non esse dicitur in carne. Malè autem viuens & blasphemus, in carne dicitur esse & caro: quia quomodo bene agentes spiritales sunt eum ipsa carne, sic malè viuentes carnales sunt cum ipsa anima. Hoc enim nuncupatur quod dicit, Hic itaque error, quem carnem appellat, concupiscit aduersus spiritum: id est, suggerit mala. Idem est spiritus qui est lex Dei. Ad duas enim leges inducit, Dei & diaboli. Vnde spiritum dicit, properera quòd lex Dei spiritalis est contra carnem, hoc est, contra vitia repugnare, vt hominem conseruet Deo: Lex autem diaboli, qui est error, contradicit per oblectamenta, luxuria, & mundana dulcedine. His ergo repugnantibus medius homo est, qui cùm consentit spiritui, non vult caro. Cùm autem manum dat carni, spernit spiritum, id est, legem Dei contemnit. Consentientem ergo carni, spiritus reuocat ne faciat quod vult: Assentientem autem spiritui, caro sollicitat ne faciat quod putet vtile. Sed spiritus rectè & prouidenter contradicit & reuocat, vt eripiat hominem à consiliis Satanæ. Caro autem quæ est lex aduersa, idcirco sollicitat: & spiritus legi resistit, vt per fallaciam decipiat. Ideo ergo hic Apostolus publicat, vt ostendat arbitrio humano cui rei voluntatem suam committat, non vt arbitrium libertatis inaniat, sed docet arbitrium cui rei se coniungat. Si autem non est voluntatis arbitrium, neque lex diaboli quæ est caro, neque lex Dei quæ est spiritus, inuicem sibi aduersãdo hominem consiliis sollicitarent. Qui enim sollicitat, suadet: Qui autem suadet, non vim infert, sed circumuenit: Qui circumuenitur, fallacijs quibusdam voluntas illi mutatur. Si autem non est & arbitrium liberum, nolens homo traheretur ad ea quæ non vult.

QVÆST. LXII. Coloſſ.2. Matth.24. Marci 13.

SI in Christo omnes thesauri sapientiæ & scientiæ sunt absconditi, quomodo idem Saluator de die & hora futuri iudicij dicit se nescire? Si autem sciat, & dicit se nescire, videtur mentiri.

Dictum hoc duplicem continet sensum. In Christo enim omnes thesauros sapientiæ & scientiæ sic dicit absconditos, vt qui habet Christum, pro omni sapientia & scientia illi cedat: vt scire Christum totum sit scire, & omnem sapientiam comprehendisse, sicut dicitur ad Colossenses, Nemo vos circumueniat per philosophiam & inanem seductionem, secundùm elementa huius mundi, & non secundùm Christum: quia in Christo inhabitat omnis plenitudo corporaliter: Hoc est, nihil indigere ad salutem, eum qui credit in Christum, & illi hoc abundare, quia plenitudo diuinitatis in fide eius est. Et iterum in eadem Epistola inter cætera ait, Nemo vos obducat in humiliationem cordis, & superstitionem angelorum, quæ videt extollens se, frustrà inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput ex quo omne corpus subministratum & productum crescit in incrementum Dei. Si itaque credentes in Christum, caput totius principatus & potestatis venerantur, nullius indigent, sed totum quod ad salutem opus est habent, nihil illis oberit inferiora quæ ad salutem nihil conferunt nescire, quando id quod necessarium est norunt. Huiusmodi ergo totum scire dicendi sunt, qui hoc sciunt quod illis proficiat ad salutem. Est enim illud, quia in Saluatore omnes thesauri sapientiæ & scientiæ sunt absconditi. Omnia enim sacramenta paterna ipsi sunt cognita: & omnem creaturam ipse meritur: & nec pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio: & nemo scit quæ sunt in Deo nisi spiritus Dei, qui est & Christi. Quomodo ergo & diem & horam futuri iudicij nescire dicendus est, cuius spiritus quæ in Deo sunt, nouit, quem dixit quia de eius accepit? Si ergo qui de eius accepit nouit quæ futura sunt, quomodo non sciet Christus qui misit Spiritum sanctum? Et potest fieri vt iudex nesciat diem futuri iudicij? Quippe cùm omnia signa dederit, quando speretur, fortè etiam hos dicatur verè nescire quibus dixit, Amen dico vobis quòd nescio vos. Nec virgines Matth.25. stultas & improuidas dicetur scire, quia dixit etiam ipsis dicentibus, Domine Domine aperi nobis: Amen dico vobis, nescio vos. Causa ergo est vt dicat se nescire quod scit. Denique sic ait, Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Vt ergo sollicitos nos & vigilantes faceret, interrogatus nescire se dixit Matth.24. diem & horam futuri iudicij, sed vt nobis prodesset, negauit se scire quod scit. Ignorantibus ergo nobis, quid prosit nobis, scire omnino volumus. Quòd si sciérimus, oberit nobis. Christus autem prouisor salutis nostræ, ne audiremus quod contra nos esset, dixit se nescire. Numquid si alicui in dolore posito gladium posceti ve se perimat, qui habet respondeat se non habere, mendacij arguendus erit negans? Quòd si non neget, sciat contrarium.

QVÆSTIONVM EX VTROQVE MIXTIM PARS SECVNDA.

QVÆST. LXIII. QVID est vt cùm Apostoli omnes curas sibi oblatas sanassent, propriis tamen infirmis medelam non dederint. Nam vtique Epaphroditus vsque ad mortem non ægrotasset, si intercessio Apostoli fuisset audita. Quis enim dubitet orasse hoc sæpe Apostolum, & non impetrasse? Si enim auditus fuisset, statim infirmitas fuisset adempta. Signa & virtutes ideirco ab Apostolis facta sunt, vt infidelitas cogeretur ad fidem, vt videntes facta quæ hominibus impossibilia sunt, Dei ex hoc esse prædicationem agnoscerent, & rationem esse in fide, virtute probarent: vt quoniam verbis semper cõtrahitur, testis virtus posita est, cui cùm verba cedunt rationem esse in fide significat, quæ verbis exprimi non potest. Inter fideles igitur non signa & prodigia sunt necessaria, sed spes firma. Postquã enim discitur vera esse quę promissa sunt, ad hoc se armat animus, vt spretis præsentibus futuris dignus existat; meritum sibi collocans per laborem, hoc Salomone testante qui ait, Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Quoniam tentationibus proficit homo, hæc data sunt monita. Vnde Apostolus, Per tribulationes, inquit, oportet nos intrare in regnum Dei. Hæ tribulationum tentationes diuersis modis accidunt, vt perseuerantis animus in accepta fide possit coronari. Non solùm enim in fide tentatur homo, sed & in ægritudine, & in damno, & in persecutione, & in morte charorum: vt si in his passionibus ad auxilium dæmoniorum non fuerit adductus, sine sanguinis pretio mereatur martyrium. Non ergo ad dispendiũ Epaphroditi non impetrauit Apostolus quod petiit, sed ad profectum; quia & in sua cùm postulasset audiuit, Sufficit tibi gratia mea, vera virtus in infirmitate perficitur. PETRVS apostolus dicit, Christus mortuus est pro nobis. Paulus verò apostolus asserit quia & pro se mortuus est. Factus, inquit, obediens vsque ad mortem: propter quod donauit illi Deus nomen quod est super omne nomen. Quod si ita est, imperfectus videbitur fuisse, qui per opera sua fecit augmentum. Filium Dei perfectum natũ esse de Deo nemo fidelium ambigit. Omnia enim diuinitatis paternæ accepit nascendo de Deo patre. Tunc ergo accepit nomen quod est super omne nomẽ: id est, vt hoc dicatur quod pater, Deus. Nam nihil apud eum futurum dicitur: Omnia enim ante se habet. Ideo ad hæc omnia creanda & restauranda natus est. Nam vtique ordo & ratio hoc habet, vt patri nõ homini omne genu flectatur. Hoc pater donauit filio propter ea quæ erat acturus. Dominus autem quando genuit. Sic enim illum genuit, vt in eodem honore esset, quo ipse pater est. QVID est quod dictum est Ioãni, sicut in Apocalypsi scriptum legitur, Vade & accipe librum, & deuora illum, & amaricabit ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Quis est hic liber: vel quomodo amarum facit ventrem, cùm sit dulcis? Frequenter qui compendium quærit solet errare. Quid est vt non omnia ad causam dicta proponas, sed aliqua reprimas vt obscurior fiat sensus? Nam dictum est Ioanni, Vade & accipe librum qui est in manu angeli, & deuora illum, & erit in ore tuo dulce tanquam mel, sed amaricabit ventrem tuũ; & ait, Me oportet prophetare iterum populis & linguis & gentibus multis. Quantum ergo ad veri pertinet rationem, post exilium Euangelium scripsisse probatur. In exilio enim positus in insula Pathmo, in quam fuerat à Domitiano Imperatore relegatus, vidit reuelationem (sicut dicit) in die Dominico: pòst, sicut dixit, scripsit Euangelium, quod hæreticis amarum est, quos in ventre significauit. Sunt enim carnales qui malè intelligant Christum. In ore autem tuo, quod dicit, erit dulce tanquam mel: quasi omnium Christianorum vnum facit corpus, vt singuli membra sint alter alterius, ita vt in ore (quod vtique capitis pars est) honorabiliores & fideliores significet, quibus veritas quæ de Christo est, dulcis est. In ventre hæreticos significat, quia carnales sunt. Veritas enim iis quę Christum verum Deum loquitur, amara est. Totum enim Euangelium Ioannis contra hæreticos est, contra Photinum enim qui Christum ante Mariam negat, probat de cælis descendisse Saluatorem. Contra Arrium autem ostendit Christum initium non habere: quia in initio erat Deus Christus filius Dei apud Deum patrem, & quia nihil sine illo factum est, ipsum non posse dici factura. Si enim factura erat, factum esset aliquid sine illo. Sed quia nihil sine illo erat, semper fuit. Sabellium autem qui vnionem accepit patrem & filium, vt vnus singularis duobus nominibus nuncupetur, sic confutat vt dicat, Si me diligeretis, gauderetis vtique quia vado ad patrem, quia pater maior me est: vbi manifestauit duorum personas, quando filius patrem maiorem appellat. Nec enim singularis ipse sibi maior est. Nec non cõuincit & Marcionem, qui carnem Christi denegat. Dixit enim, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hoc sensu etiam Manicheum arguit, quia & Christum in carne veniſſe negat, & nuptiarum aditus interclusit, ignarus Saluatorem nuptiarum conuiuium remuneraſſe. Simili modo & prophetæ Ezechieli dictum est ab angelo vt acciperet volumen & deuoraret illud, & dulce esset in ore eius, ventrem autem eius repleret. Hoc dictum Prophetæ cùm missus est arguere populum perfidum & indisciplinatum, qui similiter in ventre significati sunt, qui erant carnales. Ex his sunt quos Scriptura in Esaia propheta licet mali sint, fratres appellat. Dicit enim, Vos qui timetis Deum, dicite illis qui vos oderunt, nec audierunt præcepta mea, Fratres nostri estis.

QVÆST. LXIII. Philip. 2.

Eccli. 2.

Act. 14.

2. Cor. 12.

QVÆST. LXIIII. 1. Per. 3. Philip. 2.

QVÆST. LXV. Apoc. 10.

Ioan. 14.

Ioan. 1.

Ezech. 13.

QVID sit ad imaginem & similitudinem Dei fecisse hominem: & an mulier imago Dei sit? Hoc est, ad imaginem Dei factum esse hominem, quia vnus vnũ fecit: vt sicut ab vno Deo sunt omnia, ita & ab vno homine omne genus humanum. Similitudo autem hæc est, vt quemadmodum de patre est filius, sic & de viro mulier: vt vnius principij authoritas conseruetur. Sed filius inestimabiliter, incomprehensibiliter natus est de Deo patre, mulier autem corporaliter, sicut legimus, facta de viro est, vt per ea natiuitas oriretur. Filius verò Dei ideo natus est, vt per ipsum fieret creatura. In eo ergo dissimilis est. Nam de Deo Deus natus est, de viro autem femina: quia illic simplicitas est, & non potuit nisi de simplici simplex nasci spiritus de spiritu, Deus de Deo: igitur vir imago Dei est. Sic etenim scriptum est, Et fecit Deus hominem, ad imaginẽ Dei fecit eum. Vnde Apostolus, Vir quidem, inquit, non debet velare caput, cùm sit imago & gloria Dei: mulier autẽ velet caput. quare? quia non est imago Dei. Vnde & denuò dicit Apostolus, Mulier autem docere non permittitur, neque dominari in virum.

QVÆST. I. Gen. 1. Sup. in q. 108. testi. num. 49.

Gen. 9. 1. Cor. 11. 1. Tim. 2.

EVANGELIVM testatur, quia nemo vidit Deum. Contrà Iacob & Moyses & Esaias asserunt Deum se vidisse. Sed dicit quis, Patrem nemo vidit. Quid ad rem? Si filius visus est, visus & pater est: quippe cùm pater & filius verque sit vnus Deus, & in substantia, & in imagine; quia duorum imago est, & sicut ipse dicit, Qui me videt, videt & patrem. Quomodo ergo nemo vidit patrem Deum, cùm filius dicat videri patrem cùm ipse videtur: quia neque aliter Deus. Si ergo alter non est, ipse idem quia vnus est, visus est Deus. Quantum ad Euangelistam pertinet, de patre Deo hoc dixit, quia nemo vidit Deum nisi filius vnigenitus qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Credamus filio, ipse enarrauit enim quia nemo nisi ipse vidit Deum. Hoc autem ideo dixit, vt doceret se semper apparuisse patriarchis & prophetis. Non ergo hoc ad vnum Deum pertinet, sed ad personam patris, de quo non potest dici aliter quàm Deus pater. Filius autem sic se visum dicit, vt inuisibilis sit tamen in eoipso cùm videri putatur. Visus enim hic intellectus est, quia non vtique oculis visus est, sed mente intellectus: Et hoc fuit videlicet, intellexisse in eo quòd apparuit ibi inesse Deum. Cùm autem dicit Saluator, Qui me videt, videt & patrem: non vtique ad oculorum visum hoc retulit, sed ad mentis, & vt nihil inter patrem & filium diuersum esse putaretur. Neuter ergo eorum visus est iuxta substantiam. Circumapparentia autem solus filius visus est mente, non carnalibus oculis, quia inuisibilis est sicut pater.

QVÆST. II. Ioan. 5.

VETVS lex Deum iurasse allegat. Sic enim dicit: Per memetipsum iurauí, dicit Dominus. Saluator iurasse prohibuit, quomodo non destruxit vetera? Antequam notitia Dei esset in terris, non aliter oportuit prouocare homines ad spem inauditam, quàm iureiurando promissio illis fieret ab eo vtiq; quem non, vt dignum erat, sciebant. At vbi autem cœpit sciri, non vtique iurare oportuit, quem mentiri fas non esset arbitrari. Ideoque ergo Dominus nec seruos iam iurare præcepit, sed tales se instituere, vt sermonibus illorum fides habeatur. Sacramentum enim iurisiurandi aut perfidia exegit, aut fallacia inconstantis: vt quia fallere homines solent, timore forte Dei reuereantur: aut certè satis erit, & qui fallitur, quia ex hoc offensam acquirit.

QVÆST. III. Gen. 22. Exod. 33. Matth. 5.

QVID est quòd in cruce positus Saluator ait, Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt. Si nesciunt, quid est quòd ignoscitur, maximè cùm dicat Abimelech ad Deum, Nunquid ignorantes perdes? Non omnis ignorans immunis à pœna est. Hic enim qui potuit discere, & non dedit operam, reum se fecit. Erat enim vt disceret, & à quo disceret, sed negligentior luxuria aut maleuolentia factus, inexcusabilis est à crimine. Vnde dicit Saluator, Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent. Ille autem qui non suo vitio ignorat, ideo enim ignorat quia non fuit à quo disceret, nec rumore comperit doctrinæ opinionem, omni genere immunis à condemnatione est. Ideo his si conuertantur, Dominus veniam postulat à patre, qui cùm prædicaretur veritas, vt eam addiscerent operam non dederunt, sed per ignorantiam authorem eius occiderunt. Vnde Petrus apostolus in Actibus ait, Conuertimini, vt deleantur peccata vestra.

Luce 23. Gen. 20. Sup. in q. nouã test. num. 67. Ioan. 15. Act. 3.

SI in lege nemo iustificatur apud Deum, quare scriptum est, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea: si ex fide iustificantur homines, & non per legem, vt quid maledictus est qui non impleuit legem, cùm non proficiat ad iustitiam? Lex data per Moysen iustitiam habebat quidem, sed terrenam, vt seruantes legẽ iusti essent ad præsens, vt nõ rei fierent. Iustus est enim ex lege, qui nulli nocet. Vnde Apostolus, Lex, inquit, non ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in eis. Hoc est, faciens legem nõ morietur, sed viuit ad præsens: Iustitia autẽ quæ ex fide est, iustificat homines apud Deum, vt remunerentur in futuro seculo. Addiderunt enim tẽporali iustitię iustitiã fidei. Iustũ est enim nosse ex quo & per quẽ sumus, vt patris & filij vera cõfessio ad cælestia regna nos perducat.

QVÆST. V. Deut. 21. Gal. 2.

Nam

Nam & veteres qui non solùm legis præcepta seruauerunt; sed & Deum dilexerunt, spem habentes in promissione, iustificati sunt apud Deum. Solam enim legem dicit non iustificare homines apud Deum, sicut nec sola fides exceptis his bonis operibus commendat apud Deum, sed seruata iustitia terrena & diuina, perfectos facit. Hinc dicit Dominus, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non introibitis in regnum cælorum.

Matth. 5.

QVID est vt Dauid dicat, Confundantur & erubescant qui dicunt mihi, euge euge: Dominus autem, Euge, inquit, serue bone & fidelis, &c. Quod Dauid pro malo accepit, hoc Saluator bonis meritis dignum ostendit. Non valde istud discrepat à superiore quæstione. Vnum enim verbum diuersas habet significationes, sicut suprà memoraui. Obtrectatores enim Dauid cum exitijs eius fauerent, gratulabantur malis eius. Dum enim ille pressuras & angustias pateretur à Saül & filio suo Absalõ, illi rectè & bene fieri dicebant. tale est si aliquis dicat, de eo qui iniurias patitur, Bene illi, hoc est, gaudere in malis: hoc est dicere, rectè illi fit, sic enim meretur. Simili modo & Saluator lætus in bonis operibus, meritum hominis pronunciat, dicens: Euge serue bone & fidelis: Exultat enim quia seruus dignidrem se fecit, dicens: Bene; hoc est, rectè egisti, vtinam maius meritum collocares. Vnum igitur verbum duabus contrariis causis aptatur. Nam solemos de aliquo dicere, Adiudicatus est: Sed quomodo dicatur, causa aut subsequens aut prædicatio declarat. Aliquando enim ad bonum dicitur, aliquando ad malum: sicut & conquiscentia aliquãdo ad bonum, aliquando ad malum aptatur.

QVÆST. VI. Psal. 59. Matth. 25. Sup. proxime aliqua testi. num. 54.

QVID est quod in Psalmo, Homines, inquit, & iumenta saluos facies? Et ad Ionam propheram, Non parcam, ait, ciuitati in qua habitant centum triginta milia hominum, & pecora multa. Contrà autem Apostolus, Nunquid, ait, de bobus cura est Deo?

Gen. 31. Exod. 9. Esaiæ 6. Ioan. 14. 1. Cor. 9.

Quantum ad verba pertinet, videtur contrarium. Si causa autem hominis & pecorum inspiciatur, manifestabitur esse non dispar. Omnium curam gerit Deus, quasi omnium opifex. Sed non seruat pecora propter ipsa, sed propter homines seruat pecora, nõ homines propter pecora. Itaque qui hominum curam gerit, custodit pecora, vt non illi cura sit de bobus, sed de hominibus. Quæ enim spes in pecoribus? IN Tobia, Opera, inquit, Dei reuelare & confiteri, honorificum est. Saluator autem opus Dei faciens, Nulli, ait, dixeris. Non Saluator opera Dei celare debere dixit: nam alio loco, Vade, inquit, & narra quanta tibi fecerit Deus. Sed illorum testimonium refutauit aliquando & iactantiam pressit: ne videretur, quod prudentibus absurdum est, ipse sibi, vt seductor, testimonium perhibere.

QVÆST. VII. Tobiæ 12. Matth. 8. Matt. 5.

DE æternitate filij. Quoniam sunt quidam qui nondum adhuc discussa erroris caligine, nec purgata vel detersa veternosæ vitæ carie terreno sensu existimantes dubitant vel de Dei filio, vel duos vnum esse (perfida enim quoque & contumax natio Iudæorum, quibus fons legis & sacramentorum thesauri hoc mõstrare potuerunt, non ambigit, sed nefarijs pernegat vocibus) breuiter quantum tractus contractior paritur edisseram. Spes enim ignorantibus integra si velint discere, dimittitur, pœna dissimulantibus perpetua destinatur. Deus omnipotens, cùm magnitudine ac bonitate præstantior sit, magnum aliquod & maximè bonum edere exeat, quæ exhibere debuerat; sed si quid edidisset, quod contra modum excellentiæ suæ foret, aut non potuisset amplius, quod in omnipotentem non cadit; aut noluisset, quod in benignissimum videretur. Certè in summo Deo grande non fuerat fecisse quod infra se positum vim plenæ summitatis non esset habiturum. Super se ergo nihil erat: Nihil est enim quod Deum vincat: infra se parùm fuerat, quia minus maximo non congruebat. Simillimum itaque suum filium creans, edidit ex se quasi alterum se à se, illud summum & maximum bonum, quod nobis ex Deo suppetit, per eius ad nos propaginem redundauit. Quinetiam hæc simul intelligenda ratio est, Deum qui hunc mundum condidit, ei qui inter cætera pulchritudinis ordinationisque miracula, creandi quoque naturam sufficiendis sui cuiuslibet generis fœtibus tribuit, ipsum prius vtique habuisse quod dederit. Nullus enim dat quod ipse nõ habet. Qui habuit ergo filium totis sibi similitudinis partibus cõgruentem, hoc est, vnus vnicum, probus probum, bonus benignũ, beatus beatum, maximus maximum, sempiternus æternum, habuit vtique ante mundum creatæ sobolis principatum, de quo rebus oriundis impertiebat exemplum, vt gignentium germina suis respondere seminibus cogerentur. Nec sanè aliter sinebat ordo legitimus, quàm vt pater rerum futurus, antè esse debuerit pater proprius, hoc est, propriĳ sui fœtus. Sed quòd editum filium diximus, non sic est accipiendum tanquam nostri similem habeat ortum, natusque ita sit, vt mortales nasci videmus, cùm prorumpente fœtu existant quæ antè non fuerant. Illa enim aliunde insitis conceptа seminibus, elementorum subiectorum cœtu in generis sui speciem coalescunt. Hæc autem nullo auxilio adiunctionis externæ ex se id quod in se ac secum semper habuit, induxit & protulit. Vt enim si lucem nasci ex sole dicamus, quòd ab eo procedat & profluat, non vtique sic dicimus, quasi aliquando sine luce sol aut esse possit, aut fuerit, vt eam tempore aliquo à se posteriorem generauerit, sed vt quòd secum semper obtinuit, eam de se scilicet genitam sine cœpti aliqua distinctione principij, qua semper fulgeat, semper ex se velut munere reparante collustret: sic Dei filius ab æterno omnino parti cohærens. Hanc quoque eius similitudinem tenuit, vt nec ortum habeat, nec occasum, & vt Deus sine origine sempiternus, ita & filius sempiternus. Et vt Deus vnus est simplex, idemque sic cùm patre permixtus, vt nominibus & affectibus quidem distincti, sed idem sint; in ambobus vnus, & vterque in vno inseparabili maiestate continuus. Deus itaque filium non ex materiis discordantibus tractum, sed ex simplici ac singulari naturæ suæ stirpe ac seminario edidit; semper in se habitum, nec a se vlla vnquam separatione dimissum; ita secum continet & amplectitur, vt nihil in ambobus de illa vnitate mutetur.

QVID est quod Apostolus dicit Galatis, Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratia, in aliud Euangelium, quod non est, &c. Ideo aliud dicit Euangelium ad quod vocati fuerant, quia non hoc est quod postea sequi cœperant Galatæ. Ab Euangelio enim Christi abducti, in Iudaismum fuerant attracti sub nomine Christi, quasi hoc esset sequendum: Aliud autem, inquit, Apostolus prædicabat; affirmabant. Vnde sublegitur, Sicut vobis suadent Apostoli, aut circumueniunt gentiles credentes, hoc dicebant à Saluatore traditum, quod ipsi dicebant, sicut continetur in Actibus apostolorum, quia nisi circumcidamini more Moysi, non poteritis salui esse. Hinc Apostolus dolore euersionis illorum commotus, scribit ad eos, dicens: Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratia, in aliud Euangelium, quod non est aliud. Miratur ergo, quia post rem leuem & minus grauem asperitati studerent & oneri: hoc est, vt post fidei simplicitatem circumcidi se, pro elementis hitterent, neomenias colerent & sabbatum, elementis subiecti ac prouocati erant, id est, gratiæ non legis factorum. Et ne pseudoapostolis occasionem dedisse videretur, dicentibus aliud esse quod acceperant Galatæ quàm veritatis habet tradito, statim subiecit, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi. Aliud ergo erat ad quod ab Apostolo vocati erant Euangelium, quàm quod sequi cœperunt impulsu pseudoapostolorum, non tamen aliud erat quàm Christus tradiderat, vt per id in errorem se inductos cognoscerent, & solam fidem sequerentur; proficientes Christum Deum, & hunc sufficere ad salutem trinitatem, per quem fuerant remissionem peccatorum adepti, non per legem, quia sine lege gratia Dei donat delicta.

QVÆST. VIII. Galat. 1.

NON esse contristandum de mortuis Paulus apostolus signat: Nam desperantium est contristari. Et ipse, Infirmus, inquit, de Epaphrodito, fuit prope mortem, sed Deus misertus est illi. Non solùm autem illi, sed & mihi, ne tristitiam super tristitiam haberem. Quomodo contristandum veram, cùm ipse contristandum se, si mortuus fuisset, declarat. Aliter de morte Epaphroditi si prouenisset contristandum significauit, & aliter prohibet contristandum. Nam hoc propter solatium adiutorij eius quo vtebatur in Euangelio, si mortuus fuisset, contristandum se dixit. Nos autem sic contristari prohibet, ne obitos quasi extinctos & perditos lugeamus, desperantes de resurrectione. Aliud est igitur solatium requirere quasi absentis, & aliud dolere interitum iam non futuri. Hic cessat consolatio, illic excluditur desperatio.

QVÆST. IX. Philip. 2.

QVID est quia occisis filiis Liæ, qui sunt ex tribu Iuda, Rachel filios suos plangere dicatur? Rachel filij, quantum ad historiam pertinet, olim pro maleficio suo opere Sodomitarum, & spurcitia quam in concubinam hominis Leuitæ operati sunt, extincti fuerunt & erasi sunt à reliquis tribubus. Filij autem Liæ in primeuis annis ætatis in causa Saluatoris occisi sunt, quorum causas ideo planctui non asscribi vult, quia & innocentes occisi sunt, & in Dei causa, à quo mercedis vice æterna vita donati sunt. Hæc igitur causa planctum Rachel filiis competere, qui & in præsenti & in futuro periſſe noscuntur: vnde consolationem non recipere dicta est, sciens eorum qui perierunt nullam spem esse consolationis. Nam ideo filiis Liæ passis & occisis in Dei causa, planctum adimpletum Rachel Euangelista testatur, quia tunc plus plangere filios suos cœpit, quando filios sororis suæ in tali causa vidit occisos, vt ad vitam pertineant: quia cui aduersum aliquid euenit, ex felicitate alterius infausta sua miseriùs luget.

QVÆST. X. Sup. in q. nouã test. num. 62.

FINIS.

LIBER

LIBER DE INCARNATIONE VERBI, QVI ALIQVIBVS INTITVLATVR, DE DEITATE ET INCARNATIONE VERBI, AD IANVARIVM.

CENSVRA.

In libris abruptum, sermonis durities, & quædam admixta declarant. Opus non esse Augustini, sed studiosi cuiuspiam stylum exercentis, quitamen affectarit videri Augustinus, his citans commentarios in Genesim, lib. 1. cap. 11. & 17.

CAP. I. *Tres personæ.*

PECIES eorum quæ per prædicationẽ Apostolicã manifestè traditur, istæ sunt. Primò quòd vnus est Deus, qui omnia creauit atque cõposuit, quiq; cùm nihil essent, esse fecit vniuersa. Deus à prima creatura & conditione mũdi omnium iustorũ: Deus Adã, Abel, Seth, Enos, Enoch, Noë, Sem, Abraham, Isaac, Iacob, duodecim Patriarcharum, Moysi & Prophetarum. Et quòd hic Deus in nouissimis diebus, sicut per Prophetas suos antè promiserat, misit Dominum Iesum Christum, primò quidem vocaturum Israël, secundò verò etiam gentes post perfidiam populi Israël. Hic Deus iustus & bonus pater Domini nostri Iesu Christi, legem & prophetas & Euãgelia ipse dedit, qui & Apostolorum Deus est, & veteris ac noui Testamẽti. Tum deinde Iesus Christus ipse qui venit ante omnem creaturam, natus ex patre est: qui cùm in omni conditione patri
Ioan. 1. a. 3. ministrasset, per ipsum namque omnia facta sunt, nouissimis temporibus seipsum exinaniens homo factus est, incarnatus est cùm Deus esset, & homo factus, mansit quod erat Deus. Corpus assumpsit nostro corpori simile, eo solo differens, quòd natum ex virgine & Spiritu sancto est. Et quoniam hic Iesus Christus natus & passus est in veritate, non per phantasiam, communem hãc mortẽ verè mortuus est. Verè enim & à mortuis resurrexit, & post resurrectionem conuersatus cum discipulis suis assumptus est. Tum demùm natura, honore ac dignitate patri ac filio sociatum tradidit Spiritum sanctum. Sanè quòd iste Spiritus sanctus vnumquemque sanctorum vel prophetarum vel Apostolorum inspirauerit, & non alius spiritus in veteribus, alius verò in his qui in aduentu Christi inspirati sunt, fuerit, manifestè in Ecclesia prædicatur.

CAP. II. *Animæ liberi arbitrium & origo.*

POST hæc iam quòd anima substantiam viramq; habens propriam, cùm ex hoc discesserit mundo, pro suis meritis dispensabitur, siue vitæ æternæ ac beatitudinis hæreditate potitura, si hoc ei
1. Cor. 15. c. 42. sua gesta præstiterint: siue æterno supplicio mancipanda, si in hoc mundo eandem scelerum culpa detorserit. Sed & erit tempus resurrectionis mortuorum, cùm corpus hoc quod nũc in corruptione seminatur, surget in incorruptione, & quod seminatur in ignominia, surget in gloria. Est & illud definitum in ecclesiastica prædicatione, omnem animam esse rationalem, liberi arbitrij & volũtatis: esse quoque ei certamen aduersus diabolum & angelos eius contrarias; virtutes: ex eo quòd peccatis eam illi onerare contendant, nos verò si rectè cõsulteq; viuamus, ab huiusce modi labe nos exuere conemur. Vnde & consequens est intelligere, non nos necessitati esse subiectos, vt omnino etiam si nolimus, vel bona vel mala agere cogamur. Si enim nostri arbitrij sumus, impugnare nos fortasse possunt aliquæ virtutes ad peccatum, aliæ iuuare ad salutem: non tamen necessitate cogimur, vel rectè agere vel malè: quod fieri arbitrantur hi qui stellarum cursum & motus, causam dicunt humanorum esse gestorum, non solùm eorum quæ extra arbitrij accidunt libertatem, sed eorum quæ in nostra posita sunt potestate. De anima verò verum ex seminis traduce ducatur, ita vt ratio ipsius, vel substantia inserta ipsis corporalibus seminibus habeatur: an verò aliud habeat initium: & hoc ipsum initium si est genitum, aut non genitum: vel certè si extrinsecùs corpori inditur, necne, nõ

CAP. III. *De diaboli statu ambigit.* satis manifesta prædicatione distinguitur. DE diabolo quoque & angelis eius contrariis virtutibus Ecclesiastica prædicatio docuit, quoniam sint quidem hæc: quæ autẽ sint, aut quomodo sint, non satis clarè disposuit. Apud plurimos tamen ista habetur opinio, quòd angelus fuerit iste diabolus, & apostata effectus, quãplurimos angelorum secum declinare persuaserit, qui & nunc vsque angeli ipsius nuncupantur. EST & præterea illud in

CAP. IIII. *Mundi principium & finis.* Ecclesiastica prædicatione, quòd mundus iste factus sit, & à certo tempore cœperit, & sit pro ipsa sui corruptione soluendus. Quid tamen ante hunc mundum fuerit, aut quid postmodum erit, non iam pro manifesto multis innotuit. Non enim euidens de his Ecclesiastica prædicatione sermo profertur. TVM demum

CAP. V. *Scripturæ sensus arcanus.* quòd per spiritum Dei Scripturæ conscriptæ sint, & sensum habeant, non eum solùm qui in manifesto est, sed & alium quendam latentem quamplurimos. Formæ enim sunt hæ quæ describuntur sacramentorum quorundam, & diuinarum rerum imagines: de quo totius Ecclesiæ vna sententia est, esse quidem omnem legem spiritalem: non tamen ea quæ spirat lex esse hominibus nota, nisi iis solùm quibus gratia Spiritus sancti in verbo sapientiæ ac scientiæ condonatur.

CAP. VI. *Boni angeli.* EST etiam illud in Ecclesiastica prædicatione, esse angelos Dei quosdam & virtutes bonas, quæ ei ministrant ad salutem hominum consummãdam: sed quando isti creati sint, vel quales aut quomodo sint, non satis in manifesto distinguitur.

CAPVT VII. *Quomodo in dagmate accipitur.* OPORTET igitur velut elementis ac fundamentis huiusmodi vti secundùm mandatum, quod dicitur, Illuminate vobis lumen scientiæ: omnis qui cupit seriem quandam, & corpus ex horum omnium ratione perficere, vt manifestis & necessariis assertionibus de singulis quibusque quid sit in vero rimetur, & vnum, vt diximus, corpus efficiat, exemplis & affirmationibus, vel iis quas in sacris inuenerit, vel quas consequenter ipsius indagine ac rectì tenore repererit. NOS semper Deum patrem nouimus vnigeniti filij sui, ex ipso quidem nati, & quod est ab ipso trahentis, sine vllo tamen initio: non solùm eo quòd aliquibus temporũ spatiis distingui potest, sed ne illo quidem, quod sola apud semetipsam mens intueri solet, & nudo, vt ita dixerim, intellectu atque animo conspicari. Extra omne ergo quod vel dici vel intelligi potest initium, generatam esse sapientiam credendum est. In hac ipsa sapientiæ subsistentia, qua omnis virtus ac deformatio futuræ inerat creaturæ, vel eorum quæ principaliter existunt, vel eorum quæ accidunt consequenter virtute præscientiæ præformata atque disposita. Pro iis ipsis quæ in ipsa sapientia velut descripta ac præfigurata fuerant creaturis, seipsam per Salomonem dicit creatam esse sapientia initium viarum Dei, continens scilicet in semetipsa vniuersæ creaturæ vel initia, vel rationes, vel species. Qualiter autem modò intelleximus sapientiam initium viarum Dei esse, & quomodo creata dicitur, species scilicet in se & rationes totius præformans & continens creaturæ, hoc modo etiam verbum Dei eam esse intelligendum est: per hoc quod ipsa cæteris omnibus, id est, vniuersæ creaturæ, mysteriorum & arcanorum rationem, quæ vtique intra Dei sapiẽtiam continetur, aperiat: & per hoc verbum dicitur, quia sic arcanorum mentis interpres est. Ioannes in initio Euangelij sui propria definitione Deum definiens, esse verbum dicit, Et Deus erat verbum, & hoc erat in initio apud Deum. Qui autem dat initium verbo Dei vel sapientiæ Dei, intuere ne magis in ipsum ingenitum patrem impietatem suam iactet, cùm eum neget semper patrem fuisse, & genuisse verbum, & habuisse sapientiam in omnibus anterioribus vel temporibus vel seculis, vel si quid illud est quod nominari potest.

CAPVT VIII. *Filius ab ipso initio natus.* HIC ergo filius, etiam omnium quæ sunt, veritas est, & vita, & via. Et rectè. Nam quomodo viuerent quæ facta sunt, nisi ex vita? Vel quomodo veritate constarent ea quæ sunt, nisi ex veritate descenderent? Vel quomodo rationales esse possent substantiæ, nisi verbum vel ratio præcederet? Vel quomodo essent sapientes, nisi esset sapientia? Via factum est verbum Dei & sapientia, quæ via idcirco dicitur, quòd ad patrem ducit eos qui incedunt per eam. Quæcumque diximus de sapientia Dei, hæc etiam conuenienter aptabuntur, & intelligentur pro eo quòd filius Dei vita est, & pro eo quòd verbum est, & pro eo quòd veritas est, & pro eo quòd via est, & pro eo quòd resurrectio est: quia hæ omnes appellationes ex operibus eius ac virtutibus nominatæ sunt: & in nulla harũ vel leui opinione intelligi corporale aliquid potest, vel quod magnitudinem designare videatur, vel habitum, vel colorem.

CAPVT IX. *Incognibilis veritas naturæ.* VERVM quoniam ij qui apud nos filij hominum videntur vel cæterorum animalium, semini eorum à quibus seminati sunt, respondent, vel earum in quarum vtero formantur ac nutriuntur, habentes ex his quicquid illud est quod in lucem hanc assumunt ac deferunt processuri: nefandum est & illicitum, Deum patrem in generatione vnigeniti filij sui, atque in substantia eius exæquare alicui vel hominum vel aliorum animantium generanti. Sed necesse est excepturn aliquid esse & Deo dignum, cuius nulla prorsus comparatio, non in rebus solùm, sed ne in cogitatione quidem vel sensu inueniri potest, vt humana cogitatio possit apprehendere, quomodo ingenitus Deus, pater efficitur vnigeniti filij. Est namque ita æterna ac sempiterna generatio, sicut splendor generatur à luce. Non enim per adoptionem spiritus, filius fit extrinsecùs, sed natura filius est. Videamus tamen quomodo hæc quæ dicimus etiam diuinæ Scripturæ authoritate muniamus. Ait apostolus Paulus, vnigenitum filium imaginem esse inuisibilis Dei, & primogenitum esse totius creaturæ. Ad Hebræos verò scribens de eo dicit, quia sit splendor gloriæ, & figura expressa substantiæ eius. Inuenimus etiam nihilominus in sapientia, quæ dicitur Salomonis, descriptionem quandam de Dei sapientia, hoc modo scriptam: Vapor est enim, inquit, virtutis Dei. Et ait, ἀπάῤῥοια, id est, emanatio gloriæ omnipotentis purissima. Ideo ergo nihil commaculatum in eam incidere potest. Splendor est enim lucis æternę, & speculum immaculatum operationis Dei, & imago bonitatis eius. Sapientiam verò Dei dicimus, sicut superiùs diximus, subsistẽtiam habentẽ non alibi nisi in eo qui est initium omniũ, ex quo nata est.

Quæ

CAP. X. *Verbum imago patris.* Quæ sapientia, quia ipse est qui est solus natura filius, idcirco & vnigenitus dicitur. VIDEAMVS sanè quid intelligi debeat etiam de hoc, quòd imago inuisibilis Dei dicitur, vt & per hoc aduertamus quomodo Deus rectè pater dicitur filij sui. Et consideremus proximo ex iis quæ consuetudine hominum imagines appellari solent. Imago interdum dicitur ea quæ in materia aliqua, id est, ligni vel lapidis depingi vel sculpi solet. Interdum imago dicitur eius qui genuit is qui natus est, cùm in illo similitudinem lineamẽta eius qui genuit in eo qui natus est mẽtiũtur. Puto ergo posse quidem priori exemplo aptari eum qui ad imaginem & similitudinem Dei primus factus est hominum, de quo diligentiùs, Deo fauẽte, cũ locũ ipsum in Genesi exponere cœperimus, videbimus. Secundæ verò comparationi imago filij Dei, de quo nunc sermo est, comparari potest, etiam secundum hoc quod inuisibilis Dei inuisibilis imago est. Sicut secundùm historiam dicimus imaginem
Gen. 5. d. 3. Adæ esse filium eius Seth: ita enim scriptum est, Et genuit Adam Seth secundùm imaginem suam, & secundùm speciem suam. Quę imago etiam naturæ ac substantiæ patris ac filij cõtinet vnitatem.
Ioan. 5. d. 19. Si enim omnia quę fecit pater, hęc & fili? similiter facit, in eo quòd ita fecit omnia filius sicut pater, imago patris deformatur in filio, qui vtique natus ex eo est velut quędam voluntas ex mente procedens. Et ideo ego arbitror, quòd sufficere debeat voluntas patris ad subsistendum hoc quod vult pater. Volens enim non alia via vti tur, nisi quæ consilio voluntatis profertur. Ita ergo & filij ab eo subsistentia generatur, quod necesse est in primis suscipi ab his qui nihil ingenitum, id est, innatum præter solum Deum fatentur patrem. Obseruandum namque est, ne quis incurrat in illas absurdas fabulas eorum qui prolationes quasdam sibiipsis depingunt, vt diuinam naturam in partes vocent, & Deum patrem quantum in se est, diuidant: cùm hoc de incorporea natura vel leuiter suspicari non solùm extremæ impietatis sit, verumetiam vltimæ insipientię, nec omnino vel intelligentiam consequens, vt incorporeæ naturæ substantialis diuisio possit intelligi. Magis ergo sicut voluntas procedit è mente, & neque partem aliquam mentis secat, neque ab ea separatur aut diuiditur, tali quidem specie putandus est pater filiũ genuisse, imaginem scilicet suam: vt sicut ipse inuisibilis est per naturam, ita imaginem quoque inuisibilem genuerit. Verbum enim
Ioan. 1. a. 9. est filius, & nihil in eo sensibile intelligendum est. Sapientia est, & in sapientia nihil corporeum suspicandum est. Lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed nihil habet commune ad solis huius lumen. Imago ergo est invisibilis Dei patris Saluator noster: quãtum ad ipsum patrem quidem veritas, quãtum autem ad nos quibus reuelat patrem, imago
Matth. 11. d. 27. est per quem cognoscimus patrem, quem nemo alius nouit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Reuelat autẽ per hoc quod ipse intelligitur. A quo enim ipse fuerit intellectus, consequẽter intelligitur & pater, secundũ hoc quod ipse dixit, Qui videt me, videt & patrem.
Ioan. 14. b. 9. CAP. XII. *Christus figura substantiæ patris.* SED quoniam sermonem Pauli inseruimus de Christo dicentis, in eo quod ait, Quia splendor est gloriæ Dei, & figura expressa substantiæ eius, quid de hoc senti endũ sit, videamus, Deus lux est secundũ Ioannem. Splendor ergo lucis est vnigenitus filius, ex ipso inseparabiliter, velut splendor ex luce procedens, & illuminans vniuersam creaturam. Secundùm hoc namq; superiùs exposuimus, quomodo via sit & ducat ad patrem: & quomodo verbum sit, arcana sapientiæ & scientiæ mysteria interprerans ac proferens rationabili creaturæ: quomodo etiam veritas vel vita est, vel resurrectio est. Consequenter intelligere debemus etiã splendoris opus. Per splendorem namque quid sit lux ipsa cognoscitur & sentitur. Qui splendor fragilibus & infirmis mortalium oculis placidius ac lenius offerens, & paulatim velut edocens & assuescens claritatem luminis pati, cùm ab eis dimouerit omne quod visum obducit &
Matth. 7. d. 3. impedit, secũdùm quod dixit Dominus, Eiice trabẽ de oculo tuo, capaces eos efficit ad suscipiendam gloriam lucis, etiã in hoc velut quidam mediator hominum ac lucis effectus. Verùm quoniam nõ
Hebr. 1. a. 3. solùm splendor gloriæ esse dicitur ab Apostolo, sed & figura expressa substantiæ vel subsistentiæ eius, non mihi videtur otiosè esse intellectus, aduertere quomodo alia præter ipsam Dei subsũtiam vel subsistentiam, quęcumq; illa substantia vel subsistentia dicitur, figura substantiæ eius esse dicatur. Et vide ne fortè quoniam filius
Matth. 11. d. 27. Dei, qui & verbum eius & sapientia dicitur, qui & solus nouit patrẽ, & reuelat quibus vult: id est, qui capaces verbi ipsius & sapientiæ fiunt, secũdùm hoc ipsum quod intelligi ac agnosci Deũ facit, figuramq; substantiæ vel subsistẽtiæ eius dicatur exprimere: id est, cùm in semetipsa primùm describit sapiẽtia quæ reuelare vult cæteris, ex quibus ab illis cognoscitur & intelligitur Deus: & hæc dicatur figura expressa substantiæ Dei. Vt autem plenius adhuc intelligatur quomodo Saluator figura est substantiæ vel subsistentiæ Dei, vtamur etiam exemplo: quod quãuis rem non plenè nec propriè significet de qua agimus, tamẽ ad hoc solùm videatur assumptum, quòd exinaniens se filius qui erat in forma Dei, per ipsam
Philip. 2. a. 6. sui exinanitionem studuit nobis diuinitatis plenitudinem demonstrare. Verbi gratia: Si facta esset aliqua statua talis quæ magnitudine sui vniuersum orbem terræ teneret, & pro sui immẽsitate cõsiderari à nullo posset; fieret autem alia statua membrorum habitu ac vultus lineamentis, specie ac materia per omnia similis absque magnitudinis immensitate, pro eo vt qui illam immensam considerare atq; intueri non possent, hanc videntes illam se vidisse con-

planes in verbo.

Caloss. 1. b. 15.

Heb. 1. a. 3.

Sap. 7. d. 25.

Rationes existunt planes in verbo.

Wisdom. 1. b. 5.

Psalm. 103. d. 24.

Ioan. 1. a. 3.

1. Cor. 1. d. 14.

Ioan. 14. b. 9. Ioan. 10. c. 30. & 14. b. 10.

CAP. XIII. *Filius vapor virtutis dicitur.*

Sap. 7. d. 25.

Ioan. 17. b. 10.

Philip. 2. b. 10.

fiderent, pro eo quod omnia membrorum vel vultus lineamenta, vel ipsam speciem materiamq; similitudine prorsus indiscreta seruaret. Tali quadam similitudine exinaniens se filius de æqualitate patris, & viã nobis cognitionis eius ostendens, figura expressa substantiæ eius efficitur: vt qui in magnitudine claritatis suæ positam gloriam meræ lucis non poteramus aspicere, per hoc quod splendor nobis efficitur, intuendæ diuinæ lucis viam, per splendoris capiamus effectum. Comparatio de statuis quasi sanè in rebus corporalibus posita, ad nihil aliud recipiatur quàm ad hoc, quod filius Dei breuissimè insertus humani corporis formæ, ex operum virtutisque similitudine, Dei patris in se immensam atque inuisibilem magnitudiniem designabat, per hoc quod discipulos suos, Quia qui videt me, videt & patrem. Et, Ego & pater vnum fumus. Quibus & illud simile intelligendum est quod ait, Quia pater in me, & ego in patre. VIDEAMVS nunc etiam illud qualiter sentiendum est, quod in sapiẽtia Salomonis scriptum legimus, qui ita ait de sapientia, Quia vapor est quidã virtutis Dei, & ἀπάῤῥοια, id est, emanatio omnipotentis gloriæ purissima, & splẽdor lucis æternæ; & speculum immaculatum inoperationis siue virtutis Dei, & imago bonitatis eius. Quinque igitur hæc de Deo definiens, ex singulis quibusque certã quędam inesse sapientiæ Dei signat. Virtutem namque Dei nominat, & gloriam & lucem æternam, & inoperationem, & bonitatem. Ait autem sapientiam vaporem esse, non gloriæ omnipotentis neque æternæ lucis, neque inoperationis parris, nec bonitatis eius. Neque enim conueniens erat alicui horũm ascribi vaporem: sed cùm omni propriętate ait, virtutis Dei vaporem esse sapientiam. Intelligend. a est ergo virtus Dei, qua viget, qua omnia visibilia & inuisibilia vel instituit, vel continet, vel gubernat: quia ad omnia sufficiens est quorum prouidentiam gerit, quia velut vnita omnibus adest. Huius ergo totius virtutis tantæ & tam immensæ vapor, &, vt ita dixerim, vigor ipse in propria subsistentia effectus, quamuis ex ipsa virtute velut voluntas ex mente procedat, tamẽ & ipsa voluntas Dei nihilominus Dei virtus efficitur. Efficitur ergo virtus altera in sua propriętate subsistens, vt ait sermo Scripturæ, Vapor quidem primæ & ingenitæ virtutis Dei: hoc quidem quod est inde trahens, non est autem quando fuerit. Si enim quis dicere voluerit quasi prius non exiterit, sed postea ad subsistentiam venerit: dicat causam quare, qui eam subsistere fecerit, pater autem hoc non fecerit. Quòd si aliquod initiũ semel dederit, quo initio vapor iste virtute Dei processerit, iterum interrogabimus, quare non & ante illud quod dixit initium? Et ita semper de anterioribus inquirentes, & verbo interrogationis ascendentes, peruenietmus in illum intellectum: vt quoniam & poterat Deus semper & volebat, nunquam vel decuerit, vel causa aliqua existere potuerit, vt nõ hoc quod bonum volebat semper habuerit. Ex quo ostenditur semper fuisse vaporem istum virtutis Dei, nullum habentem initium, nisi ipsum Deum. Non enim decebat aliud esse initium, nisi ipsum Deum vnde est & nascitur. Secundùm Apostoli verò dicentem, Quia Christus Dei virtus est: iam non solùm vapor virtutis Dei, sed virtus ex virtute dicenda est: ne videatur alicui anterior esse in Deo omnipotẽtis appellatio; natiuitate sapientiæ per quam pater vocatur, quoniam dicta est apporrhœa omnipotentis gloriæ purissima esse sapientia, qui est filius Dei. Audiat qui hæc ita vult suspicari, quod manifestè pronunciat Scriptura diuina, dicens: Quia omnia in sapientia fecisti. Et Euãgelium docet, quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Et intelliget ex hõc, quia nõ potest antiquior esse in Deo appellatio omnipotentis quàm patris. Per filium etenim omnipotens est pater. Sed quoniam gloriam dixit esse omnipotentis, cuius gloria aporrhœa dicitur, id est, sapientia, hoc intelligi datur, quod etiam in omnipotentia gloriæ societatem habeat sapientia, per quã Deus omnipotens dicitur. Per sapientiam quæ est Christus, tenet Deus omnium potentatum, non solum dominãtis authoritatem, verumetiam subiectorum spontaneum famulatum. Vt autem vnã eandemq; omnipotentiam patris ac filij esse cognoscas, sicut vnus atque idem est cum patre Deus, & Dominus, audi hoc modo Ioãnem in Apocalypsi dicentem, Hæc dicit Dominus Deus, qui est, qui erat, & qui venturus est omnipotẽs. Qui enim vęturus est, quis est alius nisi Christus? Et sicut nemo debet offendi cùm Deus sit pater, quod etiam Saluator Deus est: & cùm omnipotens dicitur pater, nullus debet offendi quod etiam filius Dei omnipotens dicitur. Hoc namq; modo verum erit illud quod ipse dicit ad patrẽ, Quia omnia mea tua sunt, & tua mea, & glorificatus sum in eis. Si ergo omnia quæ patris sunt Christi sunt, inter omnia verò quæ est pater, est etiam omnipotẽs, sine dubio etiam vnigenitus Dei filius esse debet omnipotens, vt omnia quæ habet pater, etiam filius habeat. Et glorificatus sum, inquit, in eis: In nomine Iesu omne genu flectetur, cælestium, terrestrium, & infernorũ; & omnis lingua confitebitur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Igitur apporrhœa gloriæ Dei, secũdùm hoc quod omnipotens est, pura ac limpida ipsa sapientia Dei est glorificata tanquam apotrhœa omnipotentiæ vel gloriæ. Vt autem manifestius intelligatur quæ sit gloria omnipotentiæ, etiam hæc addimus. Deus pater omnipotens est; eo quòd potentatũ omniũ teneat, id est, cęli & terræ, maris & omniũ quæ in eis sunt. Horum aũt potentatũ gerit per verbũ suũ, quia in nomine Iesu omne genu flectitur, cælestiũ, terrestriũ, & infernorũ. Et si omne genu flectitur Iesu, sine dubio Iesus est omnipotens, cui

subiecta

subiecta sunt omnia: & ipse est qui potẽtatum agit in omnibus, & per quem subiecta patri sunt omnia. Per sapiẽtiam namque, id est, verbo & ratione, non vi & necessitate subiecta sunt. Et id ẽ in eo ipso quod obtinet omnia, gloria sua est: & hæc est omnipotentiæ puríssima ac limpidíssima gloria, cùm ratione ac sapientia, non vi ac necessitate, cuncta subiecta sunt.

CAPVT XIIII. *Gloria & splendor & ἐνέργεια.*

PVRISSIMA verò ac limpidíssima gloriæ sapientia satis conuenienter dictum est, ad distinctionem eius gloriæ quæ non pura nec sincera gloria dicitur. Omnis enim natura quæ conuertibilis & commutabilis est, si glorificetur in operibus iustitiæ vel sapientiæ per hoc ipsum quod accidentem habet iustitiam vel sapiẽtiam, & quod accidit etiam discedere potest, gloria eius sincera ac limpida dici nõ potest. Sapientia verò Dei, qui est vnigenitus filius, quoniam in omnibus inconuertibilis est & incommutabilis, & substantiale in eo omne bonum est, quod vtique mutari ac conuerti nunquam potest, idcirco pura eius ac sincera gloria eius prædicatur. Sempiternum vel æternum propriè dicitur quod neque initium vt esset habuit, nec cessare vnquam potest esse quod est. Hoc autem designatur apud Ioannem, cùm dicit, Quia Deus lux est. Splendor autem lucis eius, sapientia sua, non solùm secundùm id quod sempiterna lux est, ita vt æternus & æternitatis splendor sit sapientia sua. Quod si integrè intelligatur, manifestè declarat, quia substantia filij ab ipso patre descẽdit, sed nõ temporaliter, neque ab vllo alio initio, nisi, vt diximus, ab ipso Deo. Sed & speculum immaculatum paternæ inoperatio- B nis, Dei nominatur sapiẽtia esse. Ergo inoperatio virtutis Dei quæ sit, prius intelligenda est, quæ est vigor quidam, vt ita dixerim, per quem inoperatur pater, vel cùm creat, vel cùm prouidet, vel cùm iudicat, vel cùm singula quæq; in tempore suo disponit atque dispensat. Sicut enim in speculo omnibus motibus atque omnibus actibus, quibus is qui speculum intuetur mouetur vel agit, iisdem ipsis etiam ea imago quæ per speculum deformatur actib⁹ vel motibus commouetur, vel agit, in nullo prorsus declinans: ita etiam sapientia de se vult intelligi, cùm speculum immaculatum paternę virtutis, inoperationisque Dei nominatur, sicut & Dominus Iesus Christus, qui sapientia Dei est, de semetipso pronunciat, dicens: Quia opera quæ facit pater, hæc etiam & filius facit similiter. Et iterum dicit, Quoniam non potest filius à semetipso facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quoniam ergo in nullo prorsus filius à patre virtute operum immutatur ac differt, nec aliud est opus filij quàm patris, sed vnus atque idem, vt ita dicam, etiam motus in omnibus est, idcirco eum speculum immaculatum nominauit: vt per hoc nulla dissimilitudo filij intelligatur à patre, cùm in Euangelio filius similia facere nõ dicatur, sed eadem similiter facere.

Inoperatio Dei quid sit.

Ioan. 5. d. 19. Ibidem.

CAPVT XV. *Filius imago bonitatis diuinæ.*

SVPEREST, quid sit imago bonitatis eius inquirere, in quo eadem, vt opinor, intelligi conuenit, quæ superiùs de imagine ea quæ per speculum formatur expressimus. Principalis namque bonitas sine dubio pater est, ex qua filius natus, qui per omnia imago est patris, proculdubio etiam bonitatis eius conueniens imago dicitur. Nõ enim alia aliqua secunda bonitas existit in filio, præter eam quæ est in patre. Vnde & rectè ipse Saluator in Euangelio dicit, Quia nemo bonus, nisi vnus Deus. Quo scilicet per hoc intelligatur filius nõ esse alterius bonitatis, sed illius solius quæ in patre est: cuius rectè imago appellatur: quia neque aliunde est, nisi ex ipsa principali bonitate, nec altera bonitas quàm ea quæ in patre est, videtur in filio. Neque aliqua dissimilitudo aut distantia in filio est bonitatis, propter quod non debet velut blasphemiæ aliquod genus putari in eo quod dictum est, Quia nemo bonus nisi vnus Deus: vt propterea putetur, vel Christus vel Spiritus sanctus negari quod bonus sit: sed, vt superiùs diximus, principalis bonitas in Deo patre sentienda est, ex quo vel filius natus, vel Spiritus sanctus procedens, sine dubio bonitatis naturam in se fert, quæ in eo fonte de quo vel natus est filius, vel procedẽs est Spiritus sanctus. Iam verò si qua alia bona in Scripturis dicuntur, vel angelus, vel homo, vel seruus, vel thesaurus, vel cor hominum, vel arbor bona: hæc omnia abusiuè dicuntur, accidentem, nõ substantialem in se continentia bonitatem.

Marc. 10. c. 18.

CAPVT XVI. *Spiritus sancti dignitas.*

MVLTVM autem est, & alterius vel operis vel temporis, congregare omnes filij Dei appellationes. Verbi causa, quomodo vel lumen verum, vel hostia, vel iustitia, vel sanctificatio, vel redemptio, & alia innumerata, quibus ex causis, vel virtutibus, vel affectibus vnumquodque horum nominetur, exponere. Sed contenti his de quibus superiùs disseruimus, consequenter etiam reliqua perquiramus. Cõsequens est igitur nunc de Spiritu sancto, quàm possumus, breuiter requiramus. Et omnes quidem, qui quoquomodo prouidentiam esse sentiunt, Deum esse ingenitum qui vniuersa creauit atque disponit, confitentur, eumq; parentem vniuersitatis agnoscunt: hunc tamen esse filium non nos soli pronunciamus: quamuis satis hoc & mirum & incredulum videatur his qui apud Græcos vel Barbaros philosophari videntur: tamen ipsorum etiam à nonnullis habita videtur eius opinio, cùm verbo Dei vel ratione creata esse omnia confitentur. Nos verò secundùm fidem doctrinæ eius quam diuinitùs inspiratam pro certo habemus, eminentiorem diuinioremq; rationem de filio Dei nullius alterius possibilitatis esse credamus exponere, atque in hominum cognitionem proferre, nisi eius Scripturę solius quæ à Spiritu sancto inspirata est, id est, Apostolicæ atque Euangelicæ, nec non legis & prophetarum, sicut ipse Christus asseruit. De substantia verò Spiritus sancti nec suspicionem vllam habere quis potuit, præter eos qui in lege & prophetis versati sunt, vel eos qui se in Christo credere profitentur. Nam de Deo quidem patre quamuis dignè proloqui nemo valeat, tamen possibile intellectum aliquem capi ex occasione visibilium creaturarũ, & ex his quæ humana mens naturaliter sentit, insuper de Scripturis sanctis confirmari possibile est. Sed & de filio Dei quamuis nemo nouerit filium nisi pater, tamen ex diuinis Scripturis etiam de ipso qualicer sentiri debeat, mens humana firmatur, non solũ in nouo, sed etiam in veteri Testamẽto, per ea quæ à sanctis gesta figuraliter ad Christum referuntur, ex quibus aduerti vel diuina natura eius, vel humana quæ ab eo est assumpta, potest. De Spiritu verò sancto, quia sit, multæ nos Scripturæ docuerũt: sicut Dauid in quinquagesimo Psalmo dicit, Et Spiritum sanctum tuũ ne auferas à me. Et in Daniele dicit, Spiritus sanctus qui in te est. In nouo verò Testamento abundantibus testimoniis edocemur, cùm Spiritus sanctus super eum descendisse scribitur, & cùm ipse Dominus insufflauit in Apostolos post resurrectionem, dicens: Accipite Spiritum sanctum. Et ad Mariã dicitur ab angelo, Spiritus sanctus superueniet in te. Paulus verò docet, quia nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Et in Actibus apostolorum per impositionem manuum Apostolicarum Spiritus sanctus dabatur in baptismo. Ex quibus omnib⁹ didicimus tantæ authoritatis esse & dignitatis Spiritus sancti substantiam, vt salutare baptisma non aliter nisi excellentissimæ omnium Trinitatis authoritate, id est, patris & filij & Spiritus sancti cognominatione cõpleatur, & ingenito Deo patri, & vnigenito eius filio nomen quoq; Spiritus sancti copuletur. Quis ergo non stupescat quanta maiestas sit Spiritus sancti, cùm qui dixerit verbum in filium hominis, audeat sperare posse veniam, eum verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, veniam non habere, neque in præsenti seculo, neque in futuro.

Matth. 11. d. 27.

1. Cor. 2. a. 10.

Ioan. 16. b. 13.

CAPVT XVII. *De Spiritus sancti inspexibus & operationibus.*

VERVNTAMEN vsque ad præsens, nullum sermonem inuenire in Scripturis sanctis potuimus, per quẽ Spiritus sanctus factura esse vel creatura diceretur, ne in eo quidem modo quo de sapiẽtia referre Salomonem suprà docuimus, vel quæ de vita vel verbo aliisq; appellationibus filij Dei intelligenda esse tractauimus. Spiritus igitur Dei qui super aquas ferebatur, sicut scriptũ est in principio fecturæ mundi, puto quòd non sit alius quàm Spiritus sanctus, secundùm quod ego intelligere possum: sicut & cùm ipsa loca exponeremus, ostendimus; non tamen secundùm historiam, sed secundùm intelligentiam spiritalem. Quidam sanè ex præcessoribus nostris in nouo Testamento obseruauerunt, sicubi spiritus nominatur sine adiectione ea quæ designet qualis sit spiritus, de Spiritu sancto debere intelligi: vt puta, Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, &c. Item ibi, Cùm cœperitis spiritu, carne consummamini. Nos verò etiam in veteri Testamẽto putamus distinctionem istam posse seruari: sicut cùm dicit, Qui dat spiritum populo C qui est super terram, & spiritum his qui calcant eam. Sine dubio enim omnis qui calcat terrã, id est, terrena & temporalia, participes est Spiritus sancti, à Deo eum accipiẽs. Sicut enim de filio dicitur, quia nemo nouit eum nisi pater; & patrem, nisi filius, & cui voluerit filiꝰ reuelare: hæc eadem docet etiã Apostolus de Spiritu sancto, cùm ait, Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei. Sed & rursus in Euangelio de diuinis ac profundioribus doctrinis cõmorans Saluator, quæ nondum capere poterãt discipuli sui, ita ait ad Apostolos: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modò, cùm autem venerit consolator Spiritus sanctus, qui à patre procedit, ille vos docebit omnia, & commonebit omnia quæ dixi vobis.

Gal. 5. d. 22.

Gal. 5. a. 5.

Matth. 11. d. 27.

1. Cor. 2. a. 10.

Ioan. 16. b. 13.

CAPVT XVIII. *De Spiritus sancti inspexibus & operationibus.*

Ibidem.

ET ita sciendum est, quòd sicut filius Dei qui solus cognoscit patrem, reuelat cui vult, ita & Spiritus sanctus, qui solus scrutatur etiam alta Dei, reuelat Deum quibus vult: Spiritus enim vbi vult spirat. Neque enim putandum est, quòd etiam spiritus filio reuelãte cognoscit. Si enim filio reuelante cognoscit patrem Spiritus sanctus, ergo ex ignorantia ad scientiam venit: quod vtiq; & impium pariter & stultum est, Spiritum sanctum confiteri, & ignorantiam ei asscribere. Non enim cùm aliquid aliud esset antequam spiritus sanctus, per profectum venit in hoc vt Spiritꝰ sanctus esset: vt quis audeat dicere, quia tunc quidem cùm nondum esset Spiritus sanctus, ignorabat patrem, postquã verò recepit scientiam, etiam Spiritus sanctus effectus est. Quòd si esset, nunquam vtique in vnitate Trinitatis, id est, Dei patris inconuertibilis, & filij eius, etiam Spiritus sanctus haberetur, nisi quia & ipse semper erat Spiritus sanctus. Hoc sanè quod dicimus, vel semper, vel erat, vel si quod aliud tale temporalis significationis nomen asciscimus, simpliciter & cũ venia accipiendum est, quoniam nominum quidem hõrum significationes temporales sunt. Ecce autẽ de quibus loquimur, tractatu quidem sermonis temporaliter nominantur, natura autem sui omnem intelligentiam sensus temporalis excedunt. Deus pater præstat omnibus vt sint, participatio verò Christi secundùm id quod verbum vel ratio est, facit ea esse rationabilia. Ex quo consequens est, ea vel laude digna esse, vel culpa; quia & virtutis & malitiæ sunt capacia. Propter hoc consequenter adest etiam gratia Spiritus sancti, vt ea quæ substantialiter sancta non sunt, participatione ipsius sancta efficiantur. Cùm verò primò vt sint habeant ex Deo patre: secundò vt rationabilia sint habeant ex verbo: tertiò, vt sancta sint, habeant ex Spiritu sancto: rursum Christi secundùm hoc quod iustitia Dei est, capacia efficiuntur ea quæ

quæ sanctificata antè iam fuerint per Spiritum sanctum. Et qui in A hunc gradum profecere per sanctificationem Spiritus sancti, consequuntur nihilominus donum sapientiæ secundùm virtutem inoperationis spiritus Dei. Et hoc puto Paulũ dicere, cùm ait, Quibusdam dari sermonem sapientiæ, aliis sermonem scientiæ secundùm eundem spiritum. Et designans vnamquamque discretionem donorum, refert omnia ad vniuersitatis fontẽ, & dicit, Diuisiones enim operationum sunt, sed vnus est Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnde & in operatione patris, quæ esse præstat omnibus, clarior ac magnificentior inueniturcùm vnusquisque per participationem Christi secundùm id quod sapientia est, & secundùm id quod scientia est, & sanctificatio est, proficit, & in altiores profectuum gradus venit: & per hoc quod participatione Spiritus sancti sanctificatus quis purior ac sincerior effectus dignius recipit sapientiam ac scientiæ gratiam: vt depulsis omnibus expurgatisque pollutionis atque ignorantiæ maculis, tantum profectum sinceritatis ac puritatis accipiat, vt hoc quod accepit à Deo vt esset, tale sit quale Deo dignum est, qui vt esset vtique purè præstitit ac tam perfectè, vt tam dignum sit id quod est, quàm est ille qui id esse fecit. Ita namq; & virtutem semper esse, atque in æternum manere percipiet à Deo is qui talis est, qualem eum voluit esse qui fecit. Quod vt accidat, & vt indesinenter atq; inseparabiliter assistant ei qui est, ea quæ ab ipso facta sunt sapientiæ, opus est astruere atque erudire ea, & ad perfectionem adducere Spiritus sancti confirmatione atq; indesinenti sanctificatione, per quam solum capere possunt. Ita ergo indesinenti erga nos opera patris & filij & Spiritus sancti confirmatione atque indesinenti sanctificatione, per quam solum vix, si fortè aliquãdo, intueri possumus sanctam & beatam vitam. In quam cùm post multos agones peruenire potuerimus, ita perdurare debemus, vt nulla vnquam nos boni illius satietas capiat, sed quanto magis de illa beatitudine percipiemus, tanto magis in nobis vel dilatetur desiderũ eius, vel augeatur, dum semper ardentius ac capacius patrem & filium & Spiritum sanctum, vel capiamus, vel teneamus. Si autem satietas aliquando cœperit aliquem ex his, qui in summo perfectoq; consistierint gradu, non arbitror, quod ad subitum quis euacuetur atque decidat, sed paulatim & per partes defluere eum necesse est: ita vt fieri possit interdum, vt si breuis lapsus aliquis acciderit, & citò resipiscat, atque in se reuertatur, non penitùs ruere, sed reuocare pedem, & redire ad statum suum, ac rursum statuere posse id quod per negligentiam fuerat elapsum. Nam vnigenitus filius Dei qui erat verbum & sapientia patris, cùm esset in gloria apud patrem, quam habuit antequam mundus esset, exinaniuit semetipsum, & formam serui accipiens efficitur obediens vsque ad mortem: vt obedientiam doceret eos qui non aliter, nisi per obedientiam, salutem consequi potuerant, in semetipso prius complẽs, quod ab aliis volebat impleri. Idcirco non solum vsq; ad mortem crucis patri obediens factus est, verumetiam in consummationem seculi, in semetipso complectẽs omnes quos subiicit patri, & qui per eum veniunt ad salutem, cùm & ipsi & in ipsis ipse quoque subiectus dicitur Deo patri: dum omnia in ipso constãt, & ipse est caput omnium, & ipse est salutem consequentium plenitudo. Hoc ergo est quod de eo dicit Apostolus: Cùm autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia, vt sit Deus omnia in omnib⁹. Verùm nescio quo pacto hæretici non intelligentes Apostoli sensum qui in his verbis continetur, subiectionis in filio nomen infamant: cuius appellationis proprietas si requiratur, ex contrariis facilè poterit inueniri. Nam si subiectum esse, non est bonum, restat vt illud quod contrarium est, bonum sit, id est, non esse subiectum. Sermo namq; Apostoli secundùm quod isti volunt, hoc videtur ostendere, dum dicit: Cùm autem subiecta fuerint ei omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia: vt quasi is qui nunc patri subiectus non sit, subiectus futurus sit, tunc cùm ei pater pri⁹ vniuersa subiecerit. Sed miror quomodo hoc intelligi possit, vt qui nondum subiectis sibi omnibus nõ est ipse subiectus, tũc cùm subiecta sibi fuerint omnia, cùm rex omnium fuerit, & potestatem tenuerit vniuersorum, tunc eum subiiciẽdum putent, cùm subiectus antè non fuerit: non intelligentes quòd subiectio Christi ad patrem beatitudinem nostræ perfectionis ostendit, & susceptι ab eo operis palmam declarat: cùm non solũ regendi atq; regnandi summam, quam in vniuersa emendauerat creatura, verumetiam obedientiæ & subiectionis correcta reparatæ; humani generis patri offerat institutа. Si ergo bona & salutaris accipitur ista subiectio, qua subiectus esse dicitur filius patri: valde consequens & cohærens est, vt & inimicorum, quæ dicitur filio Dei esse subiectio, salutaris quædam intelligatur esse & vtilis: vt sicut cùm dicitur filiꝰ patri subiectus, perfecta vniuersæ creaturæ restauratio declaratur: ita cùm filio Dei inimici dicuntur esse subiecti, subiectorum salus in eo intelligatur, & reparatio perditorum. Verùm certis quibusq; & modis & disciplinis & temporibus subiectio ista complebitur, id est, non necessitate aliqua ad subiectionem cogente: nec per vim subditus fiet omnis mundus Deo, sed verbo, ratione, doctrina, prouocatione meliorum, institutis optimis, comminationibus quoque dignis & competentibus, quæ iustè immineant his, qui salutis & vtilitatis suæ curam sanitatemq; conremnunt. Denique etiam nos homines, vel cũ seruos vel filios erudimus, dum adhuc per ætatem rationis incapaces sunt, minis eos & metu coërcemꝰ. Cũ verò boni & vtilis & honesti intelligentiam ceperint, tunc iam cessante verberum metu, verbo atque ratione suasi, ad omnia quæ bona sunt, acquiescunt. Quomodo autem seruata omnibus rationabilibus creaturis arbitrij libertate, vnusquisque debeat dispensari: id est, quos velut iam paratos & capaces fermo Dei & inueniat, & instruat: quos autem interim differat: à quibus verò penitùs occulretur, & longè eorum à se fieri dispenset auditum, quousque rursum contemnentes indicatum sibi & prædicatum verbum Dei correptionibus quibusdam, & castigationibus illatis perurgeat ad salutem, conuersionemq; eorum quod ammodo exigat & extorqueat: quibus verò etiam occasiones quasdam præstet falutis, ita vt interdum etiam ex responsione sola fide prolata indubitatam quis ceperit salutem: quibus hæc ex causis, vel quibus occasionibus fiant, quid vel introspiciens diuina sapientia, vel quos motus propositi eorum videns hæc vniuersa dispensat, soli Deo cognitum est & vnigenito eius, per quem creata ac reparata sunt vniuersa: & Spiritui sancto, per quem cuncta sanctificantur, qui ab ipso patre & filio procedit, cui est gloria in æterna secula.

Ephes. 4. a. 7. 1. Cor. 12. d. 1.

Philip. 2. a. 6.

Gal. 5. d. 22.

Gal. 5. a. 5.

1. Cor. 15. d. 28.

Ibidem.

LIBER SECVNDVS, IN QVO TRACTAT EADEM FVSIVS.

B MIRABILE in omnibus dicimus esse Deum, pro eo quod nihil potest esse vacuum Deo, non tamen ita esse dicimus, vt omnia sit nunc in quibus est. Vnde diligentiùs intuendum est, quale est hoc quod perfectionẽ beatitudinis, rerumq; finẽ significat, quod non solùm in omnibus Deus esse dicitur, sed etiam omnia esse dicitur Deus. Quæ sunt ergo ista omnia quæ Deus futurus sit in omnibus inquiramus. Et ego quidem arbitror, quia hoc quod in omnibus omnia Deus esse dicitur, significet etiam in singulis eũ omnia esse. Per singulos autem omnia erit hoc modo, vt quicquid rationabilis mens expurgata omnium vitiorum fece, atque omni penitùs extersa nube malitiæ, vel sentire, vel intelligere, vel cogitare potest, omnia Deus sit: nec vltrà iam aliud aliquid nisi Deum sentiat, Deũ cogitet, Deum videat, Deum teneat; omnis motus suus Deus sit. Non enim iam vltra mali boniq; discretio, quia nusquam malum. Omnia enim Deus est, cui iam non adiacet malum. Nec vltrà ex arbore sciendi bonum & malum edere concupiscet, qui semper in bono est, & cui omnia Deus est. Sic ergo finis ad principium reparatus, & rerum exitus collatus initiis, restituet illum statum quem tunc habuit natura rationalis, cùm de ligno sciendi bonum & malum edere non egebat. Et amoto omni malitiæ sensu & ad sincerum purumq; deterso, solus Deus qui est vnus bonus, hic ei fiet omnia, & non in paucis aliquibus vel pluribus, sed vt in omnibus ipse sit omnia. Et cùm iam nusquam mors, nusquam aculeus mortis, nusquam omnino malum, tunc verè Deus omnia in omnibus erit.

C

CAPVT XIX. *Quomodo filius patri subiiciendus.*

TEMPVS est iam decursis his prout potuimus, quæ suprà dicta sunt, nunc commemorationis gratia eorum quæ sparsim diximus recapitulare singula. Et primo omnium de patre & filio & Spiritu sancto repetere. Deus pater cùm & indiuisibilis sit, & inseparabilis à filio, nõ prolatione ab eo, vt quidam putant, generatus est filius. Si enim prolatio est filius patris, prolatio verò dicitur quæ talem signat generationem, qualis animalium & hominum solet esse progenies, necessariò corpus est, & is qui prolatus est. Non enim dicimus, sicut hæretici putant, partem aliquam substantiæ Dei in filium versam, aut ex nullis subsistentibus filium creatum à patre: id est, extra substantiam suam vt fuerit aliquando, quãdo non fuerit: sed abscisso omni sensu corporeo, ex inuisibili & incorporeo Deo, verbum & sapientiam genitam dicimus, absque vlla corporali passione, velut si voluntas procedat è mente. Nec absurdum videbitur cùm dicatur filius charitatis, si etiam hoc modo voluntatis puretur. Sed & Ioannes indicat, quia Deus lux est: & Paulus designat, quia filius splendor lucis æternæ sit. Sicut ergo nunquam lux sine splendore esse potuit, ita nec filius quidem sine patre intelligi potest, qui & figura expressa substantiæ eius, & verbum, & sapiẽtia dicitur. Quomodo ergo potest dici, quia fuit aliquando, quando non erat vel fuerat filius? Nihil enim aliud est dicere, nisi quia fuit aliquando, quando veritas non erat, quando sapientia non erat, quando vita non erat, cùm in his omnibus perfectè Dei patris substantia sentiatur. Non enim ab eo dirimi hæc, vel ab eius possunt vnquam substantia separari. Quæ quidem quamuis intellectu multa esse dicantur, re tamen & substantia vnum sunt, in quibus est plenitudo diuinitatis. Hoc autem ipsum quod dicimus, quia nunquam fuit quando non fuit, cum venia accipiendum est, ne & hæc ipsa nomina temporalis vocabuli significantiã gerant, vt est quando, vel nunquã: supra omne aũt tempus, & supra omnia secula, & supra oẽm ęternitatẽ intelligenda sunt ea quæ de patre & filio & Spiritu sancto dicũtur. Hæc enim sola Trinitas est, quæ oẽm sensum intelligentiæ, non solùm temporalis, verumetiam æternalis excedit. Cætera verò quæ sunt extra Trinitatem, in seculis & in temporibus metiẽda sunt. Hunc igitur filiũ Dei secundũ hoc quod verbũ est Deus, qui erat in principio apud Deũ, nemo consequenter putet in loco aliquo cõtineri, neque

D

1. Ioan. 1. b. 5.

Hebr. 1. a. 3.

Ioan. 1. a. 1.

neque secundum quod sapientia est, neq; secundùm quod vita est, A
neque secundùm quod iustitia, vel sanctificatio vel redemptio est:
hæc enim omnia non indigent loco, vt agere quid vel operari pos-
sint, sed pro his qui virtutis eius in operatione participât, hæc sin-
gula intelligẽda sunt. Si verò quis dicat, per eos qui participes sunt
verbi Dei, vel sapientiæ eius, vel veritatis, vel vitæ, etiam ipsum
verbum & sapientiam videri in loco esse: Respondendum est ei,
quia dubium non est, quòd Christus secundùm quod verbum &
sapiẽtia est, vel cætera omnia erat in Paulo. Propter quod dicebat,
2.Cor.13.a. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Et
3. iterũ: Viuo aũt iã nõ ego, viuit verò in me Christus. Tũc ergo cùm
Gal.2.d.20. esset in Paulo, quis quòd similiter erat in Petro, & in Ioanne, & in
singulis quibusq; sanctorũ, & nõ solũ in his qui in terris sunt, ve-
rũetiã & in his qui in cœlis sunt, dubitabit? Absurdũ nãq; est dicere,
quia in Petro quidem & in Paulo erat Christus, in Michaële verò
archãgelo & in Gabriele nõ erat. Ex quo manifestè deprehẽditur,
quia diuinitas filij nõ in loco aliquo cõcludebatur: alioquin in ipso
tantum fuisset, & in altero non fuisset: sed secundùm incorporeæ
naturæ maiestatem, cùm in nullo loco includatur, in nullo rur-
sum deesse intelligitur. Verùm illa sola intelligenda est differentia,
quòd etiam si sit in diuersis, sicut diximus in Petro vel in Paulo, vel
Michaële vel Gabriele, non tamen in vniuersis similiter est. Ple-
nius enim & clarius, vt ita dixerim, & apertius in archangelis est,
quàm in aliis sanctis viris. Quod ex eo manifestum est, quia cùm B
Matth.22.e. 30. ad summam perfectionem venerint sancti quique, dicuntur ange-
lis similes effici vel æquales, secundùm Euangelicam sententiam.
Vnde constat, in singulis quibusq; tãtum effici Christum, quantũ
ratio indulserit meritorum. His igitur nobis de Trinitatis fide bre-
uiter repetitis, consequens est etiam illud pariter admonere, quòd
per filium creata dicuntur omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in ter-
ra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue pote-
states, siue principatus, omnia in ipso & per ipsum creata sunt: &
Rom.1.a.3. ipse est ante omnes, & omnia illi constant qui est caput. Quibus
consona etiam Ioannes in Euangelio dicit: Quia omnia per ipsum
Psal.32.b.6. facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Dauid verò totius Trinita-
tis mysterium in vniuersorum conditione significans, ait, Verbo
Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.
Post hæc verò competenter admonebimus de aduentu corporali
& incarnatione vnigeniti filij Dei: in quo non ita sentiendum est
quòd omnis deitatis eius maiestas intra breuissimi corporis clau-
stra concluſa sit, ita vt omne verbum Dei & sapientia eius, ac sub-
stantialis veritas & vita, vel à patre diuulsa sit, vel intra corporis il-
lius breuitatem coërcita & circumscripta, nec vsquam præterea
putetur operata. Sed inter verumque tanta pietatis debet esse con-
fessio, vt neque aliquid deitatis in Christo defuisse credatur, & nul-
la penitùs à paterna substantia, quæ vbique est, facta putetur diui-
sio. Tale namque aliquid etiam Baptista Ioannes indicat, cùm cor- C
Ioan.1.d.27. poraliter absente Iesu dicebat ad turbas: Medius vestrùm stat
quem vos nescitis, qui post me venit, cuius non sum dignus solue-
re corrigiam calceamentorum. Quod vtique dici non poterat, de
Ibid.d.26. eo qui absens erat, quantum ad præsentiam corporalem pertinet,
quia medius staret eorum inter quos corporaliter non aderat. Vn-
de ostenditur, quia & in corpore totus, & vbique totus aderat fi-
lius Dei. Ne quis tamen nos existimet per hoc illud affirmare,
quòd pars aliqua deitatis filij Dei fuerit in Christo, reliqua pars a-
libi vel vbique: quod illi sentire possunt, qui naturam substantiæ
incorporeæ atque inuisibilis ignorant. Impossibile namque est de
incorporeo diuisionem aliquam fieri. Sed in omnibus & per om-
nia, super omnia est, eo modo quo superiùs diximus: id est, quo sa-
pientia, vel verbum, vel vita, vel veritas intelligatur, per quem in-
tellectum omnis sinè dubio conclusio localis excluditur. Volens
igitur filius Dei Deus pro salute humani generis apparere homi-
nibus, & inter homines conuersari, susceþit non solùm corpus hu-
manum, vt quidam putant, sed & animam quidem nostrarum a-
nimarum similem per naturam: proposito vero & virtute similem
sibi, & talem per qualem omnes voluntates & dispensationes ver-
bi & sapientiæ indeclinabiliter posset implere. Quòd autem ha-
buerit animam, manifestissimè in Euangelio designat ipse Salua-
Ioan.10.d. 18. tor, dicens: Nemo tollet à me animam meam, sed ego pono eam.
Et iterum: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potesta-
Matth.26.d. 38. tem habeo iterum sumendi eam. Et rursum: Tristis est anima mea
Ioan.12.d. 27. vsque ad mortem. Et iterum: Nunc anima mea turbata est. Neque
enim tristis & turbata anima, verbum Dei intelligendum est, quod
ex authoritate diuinitatis dicit: Potestatem habeo ponendi ani-
mam meam. Nec tamen ita dicimus fuisse filium Dei in illa ani-
ma, sicut fuit in anima Pauli vel Petri, cæterorumque sanctorum,
in quibus Christus similiter vt in Paulo loqui creditur. Sed de il-
Iob 25.d.4. lis omnibus illud sentiendum quod Scriptura dicit: Quia nemo
mundus est à sorde, nec si vnius diei fuerit vita eius. Hæc verò a-
Esa.7.c.15. nima quæ in Christo fuit priusquam sciret malum, elegit bonum:
Psal.44.b.8. & quia dilexit iustitiam, & odio habuit iniquitatẽ, propterea vn-
xit eam Deus oleo lætitiæ præ participibus suis. Oleo ergo lætitiæ
vngitur, cùm verbo Dei immaculata fœderatione coniuncta est:
& per hoc sola omnium animarum peccati incapax fuit, quia filij
Dei bene & plenè capax fuit: ideoq; & vnum cum ipso est, atque
Ioan.1.a.3. eius vocabulis nũcupatur, & Iesus Christus appellatur, per quem
omnia facta dicuntur. De qua anima, quoniam totam in se sapien-
tiam Dei & veritatem vitamq; receperat, etiã illud arbitror dixisse
Apostolum, quod ait, Quoniam vita vestra abscondita est cum Colos.3.a.3.
Christo in Deo. Cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc
& vos apparebitis cum ipso in gloria. Quis enim alius hic intelli-
gendus est Christus, qui in Deo absconditus dicitur, & postea ap-
pariturus, nisi ille qui oleo lætitiæ vnctus, refertus, id est substan-
tialiter Deo repletus est, in quo nunc absconditus dicitur? Pro-
pterea enim & omnibus credentibus ad exemplum Christus ex-
ponitur. Quia sicut ille semper, & antequam sciret omnino ma-
lum, elegit bonum, & dilexit iustitiam, & odio habuit iniquitatẽ,
& propterea vnxit eum Deus oleo lætitiæ: ita vnusquisque vel
post lapsum vel per errorem expurget se à maculis, exemplo pro-
posito: & habens itineris ducem, arduam viam virtutis incedat: vt
si fortè per hoc inquantum fieri potest, per imitationem eius par-
ticeps efficiatur diuinæ naturæ; sicut scriptum est: Quia qui dicit 1 Ioan.2.d.
se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. 6.
Hoc ergo verbum & hæc sapientia, per cuius imitationem, vel sa-
pientes, vel rationabiles dicimur, omnibus sit omnia, vt omnes lu- 1.Cor.9.c.
crifaciat, & fit infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaciat. Et quia in- 19.
firmus efficitur, propter hoc dicitur de eo, Etiam si crucifixus est ex
infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. De quo Corinthiis qui infirmi
erãt, Paulus nihil se scire indicat inter ipsos, nisi Iesum Christum,
& hunc crucifixum. Quidam autem volunt de ipsa anima dictum
videri, cùm primùm de Maria corpus assumpsit, etiam illud quod
Philip.2.a.6. Apostolus dicit: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbi-
tratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam
serui accipiens: quo eam sine dubio in formam Dei melioribus
exemplis & institutionibus repararet, atque in eam plenitudinem
vnde se exinaniuerat, reuocaret. Sicut enim participatione filij Dei
quis in filium adoptatur, & participatione sapientiæ in Deo sa-
piens efficitur: ita & participio Spiritus sancti, sanctus & spiritalis
efficitur. Vnum enim atque idem est Spiritus sancti participium
sumere, quod est patris & filij; quippe cùm vna incorporea sit na-
tura Trinitatis. Igitur vnigenitus filius Dei, per quem omnia facta
esse visibilia & inuisibilia, in superioribus sermo disputationis edo-
cuit, secundùm Scripturæ sententiam, & fecit omnia, & quæ fecit
diligit. Nam cùm inuisibilis Dei ipse sit imago inuisibilis, partici-
pationem sui vniuersis rationabilibus creaturis inuisibiliter præ-
buit, ita vt tantum ex eo vnusquisque participij sumeret, quantum
erga eum dilectionis inhæsisset affectu. Verùm cùm pro liberi ar-
bitrij facultate varietas vnumquemque ac diuersitas habuisset ele-
ctorem, vt alius ardentiore, alius tenuiore & exiliore erga suum
authorem amore teneretur: illa anima, de qua dixit Iesus, Quia Ioan.10.d.11.
nemo auferet à me animam meam, inseparabiliter atque indissocia-
biliter inhærens, vtpote verbo & sapientiæ Dei & veritati ac luci
veræ, & tota totum recipiens, atque in eius lucem splendoremq;
cedens, facta est cum ipso principaliter vnus spiritus. Sicut & A-
postolus his, qui eam imitari deberent, promittit: Quia qui se iun- 1.Cor.6.d.
git Deo, vnus spiritus est. Hac ergo substantia animæ inter Deum 17.
carnemque mediante: non enim possibile erat Dei naturam sine
mediatore misceri, nascitur, vt diximus, Deus homo, illa substantia
media existente, cui vtique contra naturam non erat corpus assu-
mere. Sed neque rursum anima illa vtpote substantia rationalis,
contra naturam habuit capere, in quem, vt superiùs diximus, velut
verbum & sapientiam & veritatem tota iam cesserat: vnde & me-
ritò pro eo quòd vel tota in filio Dei, vel totum in se caperet filium
Dei, etiam ipsa, cum ea quam assumpserat carne, Dei filius, & Dei
virtus Christus, & Dei sapientia appellatur. Et rursum Dei filius,
per quem omnia creata sunt, Iesus Christus & filius hominis no-
minatur: nam & filius Dei mortuus esse dicitur, pro ea scilicet na-
tura, quæ mortem vtique recipere poterat. Et filius hominis appel-
latur, qui venturus in gloria Dei patris cum sanctis angelis præ-
dicatur. Et hac de causa secundùm omnem Scripturam, tam di-
uina natura humanis vocabulis appellatur, quàm humana na-
tura nuncupationis diuinæ insignibus decoratur. Magis enim de
hoc, quàm de vllo alio dici potest, quod scriptum est: Quia erunt Gen.2.d.24.
ambo in carne vna, & iam non sunt duo, sed vna caro. Magis ver- Matth.19.d.
bum Dei cum anima in carne vna esse, quàm vir cum vxore pu- 5.
tandus est: sed & vnus spiritus esse cum Deo, cui magis conuenit,
quàm huic animæ, quæ se ita Deo per dilectionem iunxit, vt cum
ipso Deo vnus spiritus meritò dicatur, Propheta dicente, Dilexisti Psal.44.b.8.
iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tu⁹
oleo lætitiæ præ participibus tuis. Dilectionis ergo merito vngitur
oleo lætitiæ, id est, anima cum verbo Dei Christus efficitur. Vngi
namque oleo lætitiæ, non aliud intelligitur quàm Spiritu sancto
repleri. Quòd autem præ participibus dixit, indicat, quia non gra-
tia spiritus, sicut Prophetis data est, sed ipsius verbi Dei in ea sub-
stantialis inerat plenitudo, sicut & Apostolus dixit, In quo inha- Colos.2.b.
bitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Denique propter
hoc, non solùm dixit, Dilexisti iustitiam: sed addidit, & odisti ini- Isa.51.c.9.
quitatem. Odisse enim iniquitatem, illud est quod Scriptura dicit 1.Petr.3.d.
de eo, Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. 22.
Et quod ait, Tentatus est per omnia pro similitudine absque pec- 1.Ioan.3.d.
cato. Et iterum ipse dicit de se, Ecce venit princeps mundi huius; 5.
& in me non habet quicquam. Quæ omnia nullum in eo peccati Heb.4.d.15.
sensum indicant extitisse. Quod vt Propheta euidẽtius designaret, Ioan.14.d.
quia nunquam in eum iniquitatis sensus intrasset, ait, Priusquam 30.
Esa.8.a.4.
sciret

sciret puer vocare patrem aut matrem, auertit se ab iniquitate. A
Arbitror sanè Hieremiam prophetam intelligentem quæ sit in eo
natura Dei sapientiæ, etiam hæc quam pro salute mundi susce-
rat dixisse, Spiritus vultus nostri Christus Dominus, cui diximus,
Thren.4.d. 20. quòd in vmbra eius viuemus in gentibus. Pro eo enim quòd sicut
vmbra corporis inseparabilis est à corpore, & indeclinabiliter mo-
tus ac gestus corporis suscipit & gerit, puto eum animæ Christi o-
pus, ac motum qui inseparabiliter inhærebat, & pro nutu eius ac
volũtate cuncta perpetrabat, ostendere volentem vmbram Domi-
ni hanc vocasse, in qua vmbra nos viueremus in gentibus. In huius
namque assumptionis sacramento gentes viuunt, quæ imitantes
Psal.88.g. 51. eam per fidem veniunt ad salutem. Sed & Dauid dicens, Memor
esto opprobrij mei Domine, quòd exprobrauerũt me in commu-
tationem Christi tui: similia mihi videtur ostendere. Et Paulus
Colos.3.d.3. 2.Cor.13.a. 3. quid aliud sentit, cùm dicit, Vita nostra abscondita est cum Chri-
sto in Deo? Et quid enim in alio loco dicit, An experimẽtum quæ-
ritis eius qui in me loquitur Christus? Et nunc Christum in Deo
dicit absconditum. Cuius rei intellectus est difficilis, nisi talis ali-
quis indicetur qualem per vmbram Christi à Propheta significatũ
esse, suprà diximus. Fortasse enim hoc sensum humanæ mentis ex-
cedit. Quinimò quod verius est, massam sicut in fornacibus sæpe
fieri oculis deprehendimus, totam ignem effectam dicimus: quia
nec aliud in ea nisi ignis cernitur: sed & si quis contingere atque
contrectare attentauerit, non ferri, sed ignis vim sentiet. Hoc ergo
modo etiam illa anima quæ quasi ferrum in igne, semper in verbo,
semper in sapiẽtia, semper in Deo posita est: omne quod agit, quod
sentit, quod intelligit Deus est. Et ideo nec vertibilis, nec mutabi-
lis dici potest, quæ inconuertibilitatem ex verbi Dei vnitate inde-
sinenter ignita possidebit. Ad omnes denique sanctos calor aliquis
verbi Dei putandus est peruenisse. In hac autem anima ignis ipse
diuinitùs substantialiter requieuisse credendus est, ex quo ad cæte-
Psal.44.b.8. ros calor aliquis venerit. Denique quod dixit, Quia vnxit te Deus
Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis: ostendit quòd ista a-
nima aliter oleo lætitiæ, id est, verbo Dei & sapientia vngitur, & a-
liter participes eius, id est, sancti Prophetæ & Apostoli. Illi enim in
Cant.1.d.4. odore vnguentorum eius cucurrisse dicuntur, ista verò anima vas-
culum vnguenti ipsius fuit, ex cuius fragrantia participes digni
ti odor, & alia vnguenti substantia; ita aliud est Christus, & aliud
participes sui. Et sicut vas ipsum quod substantiam continet vn-
guenti, nullum genus potest aliud recipere liquoris: ita anima
Christi velut vas in quo inerat substantia vnguẽti, impossibile fuit
vt contrarium reciperet odorem. Participes verò eius quàm proxi-
mi fuerint vasculo, tam odoris erunt participes & capaces. Et qui
ex odore eius participant, si se paulò longiùs à fragrãtia eius amo-
uerint, impossibile est vt non incidant in odorem contrarium. Hoc
modo huius rei explanabitur difficultas, naturam quidem animæ
illius hanc fuisse, quæ est omnium animarum, non potest dubita-
ri: alioquin nec dici anima potuit, si verè non fuit anima: verùm
quoniam boni maliq́ue eligendi facultas omnibus præsto est, hæc
anima quæ Christi est, ita elegit diligere iustitiam, vt pro immensi-
tate dilectionis ei inconuertibiliter atque inseparabiliter inhęreret:
ita vt propositi firmitas, affectus immensitas, & dilectionis inex-
tinguibilis calor omnem sensum conuersionis absciderent: vt quod
in arbitrio erat positum, longi vsus affectu iam versum sit in natu-
ram. Ita & fuisse quidem in Christo humana & rationabilis ani-
ma credenda est, & nullum sensum vel possibilitatem eam putan-
dum est habuisse peccati. Ad pleniorem tamen rei explanationem
non videtur absurdum, si etiam similitudine aliqua vtamur: licet
in re tam ardua tamq́ue difficili, ne exemplis quidem vti commo-
dis copia est, tamen vt absque aliquo prejudicio dicamus: Ferri me-
tallum capax est, & frigoris & caloris. Si ergo massa aliqua ferri
semper in igne fit posita, omnibus suis poris, omnibusq; venis ignẽ
recipiens, & tota ignis effecta, si neque ab ea ignis cesset aliquando,
neque ipsa ab igne queatur, numquid dicemus hanc quæ natura
quidem ferri massa est, in igne positam, & indesinenter ardentem
posse aliquando frigus recipere? Sed & quãplurima alia in Scriptu-
ris diuinis de vmbræ significantia videmus inserta: vt illud in Eu- Luce 1.d.35.
angelio secundùm Lucam, cùm dicit Gabriel ad Mariam, Spiritus
B Domini veniet super te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Et Hebr.8.b.5
Apostolus de lege dicit, quia similitudini & vmbræ deseruiunt cæ-
lestium, hi qui carnalem habent circumcisionem. Et alibi dicitur:
Nonne vita nostra vmbra est super terram? Si ergo & lex quæ su- Iob 8.b.9.
per terram est, vmbra est; & vita omnis nostra quæ est super terrã,
vmbra est; & in vmbra Christi viuemus inter gentes: videndum
est ne omnium harum veritas vmbrarum in illa reuelatione nosca-
tur, cùm iam non per speculum, & in ænigmate. sed facie ad faciẽ, 1.Cor.13.d.
sancti quique, & gloriam Dei, & rerum causas ac veritatem specu- 12.
lari merebuntur: ecuius veritatis accepto iam pignore per Spiritum
sanctum, dicebat Apostolus: Et cognouimus Christum secundùm 2.Cor.5.c.
carnem aliquando, sed nunc iam non nouimus. Hæc interim no- 16.
bis ad præsens de rebus tam difficilibus disputantibus, id est, de
deitate & incarnatione Christi, occurrere potuerunt. Si quis sanè
melius aliquid potuerit inuenire, & euidentioribus de Scripturis
sanctis assertionibus quæ dicit comprobare, illa potius quàm hæc
recipiantur.

FINIS.

DE TRINITATE ET VNITATE DEI, LIBER VNVS.

CENSVRA.

Interti authoris liber, in quo possim apparent fragmenta, quæ decerpsit ex Augustini libris. Stylus est facilior, quàm Augustini, interim vix bene Latinus: nam cap. III. commisit manifestum solœcismum.

CAP. I. Ingenitus, genitus, & proceden. Gen.1.d.1. Ioan.8.d.25.

PERSONAM geniti filij principium Geneseos euidenter ostendit: ait enim, In principio fecit Deus cęlum & terram. Quem alium principium intelligendum putamus, nisi filium? Ipse enim de se interrogantibus Iudæis quis esset, respõdit: Principium qui & loquor vobis. Ergo principiũ filius. Per filium fecit Deus cælum & terram, sicut Ioannes Euangelista narrat: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Filius Dei natura est filius, nõ adoptione, sicut scriptum est: Ante luciferum genui te. Deus pater vterum non habet sicut nos, aut corporeus esse credendus est: sed per vterum substantiam intelligi voluit: de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: Deus Deum, lux lucem, sicut homo hominem gignit: & canis canem. Nunquam visum est vt homo gigneret canem. Ac per hoc pater non de nihilo, neque de aliqua alia substantia, sed de seipso genuit filium. Spiritum sanctum neque ingenitum, neque genitum fides recta declarat: quia si dixerimus ingenitum: duos patres affirmare videbimur: si autem genitum, duos filios credere culpamur. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus est, nec genitus, sed ab vtroq; procedens: id est, à patre & à filio. Et vt hoc testimoniis approbemus, ipsum Dominum nostrũ Iesum Christum ad discipulos audi
Ioan.15.d. 26. dicentem: Cùm venerit, inquit, paraclerus, quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et rursum ipse Dominus Iesus Christus post resurrectionem suam, vt ostẽderet à se procedere Spiritum sanctum, sicut & à patre, insufflans in discipulos suos, ait, Accipite Spiritum
Ioan.20.e. 22. sanctum. Vnus est ergo spiritus patris & filij, vnus amborum spiri-

Aug. append. tom. 4.

C tus. Igitur quòd patris sit spiritus, ipse Dominus & Saluator noster discipulis suis ait, Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Matth.10.c. 20.
patris vestri, qui loquitur in vobis. Et quòd idem & filij sit spiritus, Rom.8.b.9.
Paulus apostolus testis est: Si quis autem, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est eius. PROCVLDVBIO in CAP. 11. Spiritus Dei & Christus vnum.
nomine Dei, patris in nomine principij, filius intelligendus est. Gen.1.a.1.
Profectò cùm dixisset, In principio fecit Deus cælum & terram: & subsecutus adiunxit, Et spiritus Dei ferebatur super aquas: qui est tertia in Trinitate persona. Igitur si non esset trina persona, nun- Matth.28.d.
quam Dominus noster Iesus Christus diceret discipulis suis, Ite 19.
baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & Spiritus sancti.
Nec baptizato Domino à Ioanne in Iordane, fieret vox de cælo, di- Matth.3.d.
cens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: nec 17.
Spiritus sanctus in specie columbæ descendisse super eum, & man-
sisse diceretur. Ideo tres personas secundùm Scripturas sanctas in-
telligimus, id est, alium esse patrem, alium filium, qui genitus est à
patre, alium Spiritum sanctum: non aliud, quia substantia vnum
sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus. Quòd aũt
pater & filius & Spiritus sanct⁹ de vna substãtia sit, beatus Paulus
apostolus de filio ad Romanos scribens demonstrat, Quorum pa- Rom.9.b.5.
tres, inquit, ex quibus Christus secundùm carnem, qui est super o-
mnia Deus benedictus in secula. Et iterum in Euangelio secun-
dùm Ioannem: Vt cognoscant te solum verum vnum Deum, & Ioan.17.a.3.
quem misisti Iesum Christum: id est, te, & quẽ misisti Iesum Chri-
stum, verum vnum Deum. Et rursus Scriptura dicit: Vt simus in 1.Ioan.5.d.
vero filio eius Iesu Christo, ipse est verus Deus & vita æterna. Et 20.
vt æqualitatem suam ostenderet, ait ipse Dominus: Ego & pater Ioan.10.f.
vnum sumus: scilicet natura, non persona. Et iterum inquit, Pro- 30.
pterea quærebant Iudæi interficere Iesum, quia non solùm solue- Ioan.5.c.18.
bat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se fa-
ciens Deo. Et rursus Paulus inquit, Qui cùm in forma Dei esset, Philip.2.a.6.
non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Non poterat esse

rapina, vbi æqualis erat natura: non erat vsurpata, sed nata: non rapuit, quia verè habuit. Spiritum verò sanctum Deum, Acta apostolorum apertissimè docent: Anania, inquit Petrus, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto? Et infrà, Non hominibus mentitus es, sed Deo. Et in Euangelio inquit secundùm Ioannem: Dominus spiritus est. Paulus ad Corinthios scribens, ait: Nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Idem Paulus, Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. Pater, inquam, Deus, Spiritus sanctus Deus: non tres dij, sed vnus est Deus, vt Moyses dicit: Audi Israël, Dominus Deus tuus, vnus est Deus: ac per hoc sicut dicimus, non tres deos, non tres essentias, ita nec tres sapientias, nec tres Spiritus. Nam interrogati de singulis personis, si sit pater sapientia, vel filius, vel Spiritus sanctus: Respõdemus, pater est sapientia, filius est sapientia, Spiritus sanctus est sapientia: non tres sapientiæ, nec tres spiritus, sed vna sapientia, & vnus spiritus, sicut vna substantia, & vna essentia: quia hoc illi patri est esse, quod filio sapientiæ & Spiritui sancto est esse. Et cùm æquales sint pater & filius & Spiritus sanctus, filius tamen dicit, Pater maior me est. Et, Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem eius qui me misit. Et, Pater, si possibile est, tran ſeat à me calix iſte. Et, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Ista omnia, & alia quæ dicit filius, secundùm formam serui quam assumpsit, intelligenda & dicta sunt. Igitur cùm primus homo conditus esset à Deo, & libero arbitrio muneraretur, præceptumq; ei positum esset, vt si custodisset quæ ei Deus præceperat, morte non corporis, nec animæ moreretur: sed ille inobediens mandato Dei, atque elatus superbia, suasioni serpentis obediens, mandata contempsit. Et hæc causa extitit vt mortis periculum incurreret: & ab illo vno homine omnis humana natura vitiata, atque peccato obnoxia, mortalis existeret. Vnde apostolus Paulus inquit, Per vnum hominem peccatum introiuit in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiuit, in quo omnes homines peccauerunt. Quia sicut per vnum hominem omnes homines in condemnationem ceciderunt, ita & per vnius iustitiam omnes homines in iustitiam vitæ surrexerunt. Et iterum, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Cælestem itaque dico: quia non ex humano conceptus semine, sed de Maria virgine, pro nostra salute, assumptus à filio Dei, sicut Ioannes testatur: Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Verbum caro factum est, non in carnem mutatum, vt desisteret esse quod erat, sed cœpit esse quod non erat: sumpsit enim carnem, non conuertit in carnem. Carnem istam à parte totum hominem intelligimus, id est, carnem & animam rationalem: vt primus homo & carne & anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit, vt per mediatorem Dei & hominum, hominem Christum Iesum & carne & anima viuificaretur. Ergo, vt suprà diximus, secundùm assumptionis formam carnis dictum est, Pater maior me est. Non est credendum posse filium Dei, & filium hominis duos filios esse: quia non sunt duo filij, sed vnus. Nam ille qui erat filius Dei, factus est filius hominis in vnitate personæ: vt anima & caro vnus est homo, ita verbum & homo vnus est Christus. Duas substantias accipimus in vno filio Dei, vnam deitatis, aliam humanitatis, non duas personas. Et si dixerimus duas personas, introducemus etiam duos filios Dei: & iam tunc non erit Trinitas, sed quaternitas, quod absit. Profectò enim per id quod est Deus, & æqualis patri, & vbique præsens est: & in cælo est totus, & in terra totus, & in nullo continetur loco. Per id quod homo, & passus & mortuus, & resurrexit & ascendit in cælum, sedetque ad dextram patris, & sic veniet ad iudicandum viuos & mortuos, quemadmodum est ire visus in cælum, in eadem forma carnis atque substantia, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit: licet vna substantia sit, neque persona patris, neque Spiritus sancti, sed sola filij suscepit carnem. Et vt hoc intelligamus, comparationibus vtar. Cereè vt ex creatura intelligas creatorem, sic in anima est ratio: & cùm sint vnũ: aliud anima agit, aliud ratio: anima viuimus, ratione sapimus: ita pater & filius & Spiritus sanctus cùm sint vna substantia, tota trinitas operata est hominem, quem non tota trinitas assumpsit, sed sola filij persona. Nec voluntate, nec necessitate genuit pater filium. Non necessitate, quia necessitas in Deo nõ est: non voluntate, quia voluntas præire sapientiam non potest, quæ est filius. Igitur prius est rationabiliter sapere, quàm rationabiliter velle. Vnde nec voluntate nec necessitate, sed naturaliter sola sapientia pater genuit filium. Sicut pater vitam habet in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso. Scimus filiũ Dei à semetipso nõ esse, sed à patre genitum esse: patrem verò à nullo genitum esse, à nullo vitam accepisse. Dedit pater filio vitam, gignendo vitam quam pater habuit in se: non quòd prius fuerit filius sine vita, & postea acceperit vitam: sicut nos qui per peccatum amisimus vitam, & per gratiam Saluatoris recepimus vitam. Ideo de eo dicitur, Filius à patre accepit vitam, quia non à seipso est genitus, non existendi dedit, sed gignendo.

CAPVT III. *Natiuitas & processio quid differant.*

QVONIAM & ratione & testimoniis persuasimus de subiectione filij, quia non secundùm substantiam minor, sed secũdùm formam serui quam assumpsit. Sed vt missus esse dicatur, aliquid dicere volumus: Scimus sicut filius non secundùm substantiam dicitur missus, seu minor: ita nec Spiritus sanctus propter columbam vel ignem missus dicitur: si liceat quia non in ea substantia, qua æqualis est patri, apparuit, sed, vt dictum est, per subiectam creaturam. Non enim sicut filius hominem assumpsit, vt in æternum permaneat, sic Spiritus sanctus columbam vel ignem: sed illæ factę visiones de creatura inferiore ad manifestandum spiritum, esse postea desiterunt. Nunquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque diuinitas, quæ est Trinitas Deus, ab oculis carnalibus videri potest, nisi, vt dictũ est, per subiectam creaturam. Inter genitum filium & processionem Spiritus sancti hoc distat, quòd filius Dei sic est de patre, quomodo natus, non quomodo datus: Spiritus verò sanctus sic est de patre & filio, non quomodo natus, sed quomodo datus. Filius natus solius est patris, non spiritus sancti. Amborum est spiritus, id est, patris & filij: quia si spiritus filius diceretur, amborum filius diceretur. Nullus autem filius est duorum nisi patris & matris: quod absit vt inter Deum patrem & filium quis suspicetur; quia nec filius hominis simul & ex patre & matre procedit: sed cùm procedit ex patre, non tunc procedit ex matre: & cùm procedit ex matre in hanc lucem, non tunc procedit & ex patre. Spiritus verò sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de vtroque procedit. De eo quod à Ioanne dicitur, quòd Spiritus sanctus non *Ioan.16.d.* a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur: non loquitur à semetipso, quia non est à seipso: pater enim à nullo est natus, filius à patre est genitus, Spiritus sanctus à patre & filio procedens: ideo non loquitur à seipso, sed quæcumque audiet, loquetur. Audire illi esse est, à se non est, sed à patre: ideo quæcumque audiet, loquetur. Quid sit quòd Spiritus sanctus pro nobis interpellare dicitur, quod dicit Paulus ad Romanos scribens: Nam quid oremus *Rom.8.a.26.* sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundùm Deum postulat pro sanctis. Modus iste locutionis, qui frequenter in Scripturis sanctis inuenitur, est sicut Deus dicit ad Abraham: Nunc cognoui, quoniam timeas *Gen.22.c.12* Deum, hoc est, cognoscere te feci: sicut dicit Apostolus: Nunc co- *Gal.4.b.9.* gnoscentes Deum, imò cogniti à Deo. Nempe omnia in præsentia Dei sunt antequam fiant, præsentia sunt futura, quasi iam facta sint: quomodo dicit cogniti à Deo, nisi faciente Deo vt cognoscamus Deum: sic & hic scribitur Spiritus sanctus gemere pro nobis, id est, gementes nos facere, infundendo nobis charitatem in Deũ & proximum, sicut legitur, Lætus dies, quia lætos homines faciat. Pater solus nusquam legitur missus, sed missionem filij ita scribit Apostolus, Cùm autem venerit plenitudo temporis, misit Deus fi- *Ibid.d.4.* lium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Quòd filius Dei natus de Maria virgine, venit in mundum, testatur Euangelista, dicens: In mundo erat, & mundus *Ioan.1.d.10.* per ipsum factus est. Et ipse ait: Ego à patre exiui, & veni in hunc *Ioan.16.d.28.* mundum. Item Euangelista dicit, Et mundus eum non cogno- *Ioan.1.b.11.* uit. Deinde subiungit, In sua propria venit: illuc vtique missus est, quò venit: sed in hunc mundum est missus, vbi erat: quæ missio tamen esse opus sanctæ Trinitatis, nulli sit catholico dubitandum. *Solcuiense.* nusquam scriptum est, quòd Deus pater maior sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Deo patre, quia non est ita. Quia persona diuinitatis suæ assumpta est à filio Dei ex virgine Maria, in personam suæ humanitatis, vnitatem habitumque coniunxit in æternum. Quamuis Spiritus sanctus apparuisset in specie columbæ vel ignis, non possumus tamen dicere Spiritum sanctum Deum & columbam, aut Deum & ignem, sicut dicimus filium Deum & hominem. Propter has igitur corporales formas, in quibus apparuit Spiritus sanctus, missus dicitur: non propter has minor patre dici potest: sicut filius propter formam serui, quæ inhæsit illi ad vnitatem personæ perpetualiter. Illæ verò species corporales, vt est columbæ vel ignis, ad demonstrãdum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt. Nonne apparere debuerunt creaturæ sicut oportuit, seruiẽtes creatori ad nutum eius, qui incommutabiliter in seipso permanet, ad eum significandum & demonstrandum, sicut significari & demonstrari mortalibus oportebat mutatè atque conuersè?

CAPVT III. *Triplex spiritus.* *Ioan.7.f.39.* *Ioan.14.b.17.*

A quibusdam dubitari solet, an Spiritum sanctum habuerunt Apostoli illo tempore, quo fuerunt cum Christo Domino, secundùm quod Euangelista dicit, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Et in alio loco ait: Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis: quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem videtis eum, & cognoscitis eum: quia apud vos manet, & vobiscum est. Et etiam post resurrectionem suam legitur insufflasse & dixisse discipulis, Accipite Spiritum sanctum. In Pentecoste verò legitur Spiritus sanctus in Apostolos descendisse. Ad hæc dicendum, quia vnus spiritus est, sed dona habet multa. Non est dubium, quin Spiritus sanctus erat cum eis: quia vbi Christus est, Spiritus sanctus est. Et quia venturum Spiritum sanctum à patre promiserat Christus, non defuit in hoc indifferens eius diuinitas. Trium officiorum formæ doni Spiritus sancti in Apostolis sunt ostensæ: quarum prima hæc est, quę ad ius ecclesiasticum pertinet, in regenerandis: ecclesiastica potestas intelligitur esse in officiis Episcoporum & sacerdotum, qui omnia in traditione Dominica per Spiritum sanctum agere debent. Vnde illis dicit Iesus:

Quorum

Ioan.20.c.23. Quorum tenueritis peccata, tenebuntur: & quorum remiseritis, remittuntur eis. Secunda est, quæ in Pentecoste data est, quæ generalis est: non solùm enim in Apostolos, verumetiam in omnes credentes decidit Spiritus sanctus. Tertia forma est, quæ solùm Apostolis vel ordinatis in initio concessa est, in signis ac virtutibus faciendis, vsque dum fidei semina iacerent ad crementum. Semina enim fidei sunt virtutes per Apostolos factæ: ipsi enim Apostoli antistites positi sunt huiusmodi veritatis, qui per signa & prodigia rationabilem esse fidem nostram testantur. Igitur Spiritus sanctus datur omnibus generaliter credẽtibus, sed si manet in eis: in signis verò & prodigiis filij Dei esse probantur. Etiam Spiritus sanctus non manet quandoque in homine, sed vocatus aduenit, vt suggerat necessaria, & recedat. Similiter & in traditione vel ordinatione, de foris gratiam & cuitionem præstat deuotis fidei, vt commendatiores habeantur per inspirationem eius.

CAP. V. *Filius patri coæternus.* *Deut.6.a.4.* *Ioan.17.d.3.* *1.Ioan.5.d.20.*

PATER, filius, & Spiritus sanctus vnus est verus Deus, secundùm illud quod scriptum est, Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Et in Euangelio scriptum est, Vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Et de Christo dicitur à Ioanne apostolo, Ipse est verus Deus, & vita æterna. Ante omnia tempora filius erat, vt intelligendum in hoc est, In principio erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt, quia & tempus sine aliquibus creaturæ motibus non potest esse. Et ideo per filium facta confitemur & tempora, per quæ facta sunt omnia: ideo proculdubio æqualis genitus, & coæternus est patris filius. Dicitur filius Dei ex voluntate & præcepto patris, cælestia, terrestria, visibilia & inuisibilia, corpora & spiritus ex nullis extantibus, id est, ex nihilo vt essent, sua virtute fecisse, cùm ipse ex nullis extantibus, hoc est, ex nihilo non factus sit, sed ex Deo patre Deus: quæ res indicat vnam & eandem patris filiique naturam. Filius per seipsum non potuit, tanquam non esset antequam fieret, vt esset ipse per quem fieret idem ipse. Porrò si per aliquem alium à patre factus est filius: quis est ipse alius, cùm omnia per ipsum facta sunt, hoc est, per verbum eius? Antequam faceret vniuersa, omnium futurorum Deus & Dominus, rex & creator erat constitutus, & omnium futurorum in natura habens præscientiam, & in faciendo in omnibus expectans patris iussionem. Ipse voluntate patris descendit de cælo, & venit in mundum, sicut ipse ait: Non enim à meipso veni, sed ille me misit. Vna quippe ipla Trinitas est, quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Dicimus iubente patre filium creasse omnia, non esse nisi verbum, per quod facta sunt omnia. Quòd autem pater miserit filium, qui cum ipso venit, ipse testatur qui ait, Non sum solus, quoniam pater mecum est. Nunquam ideo diuersa natura est, quia pater mittit, & mittitur filius: potest homo pater mittere hominem filium, non vnius eiusdemque substantiæ, cùm homo missus ab homine mittente separetur, quod non potest Deus. Sed ignis mittit splendorem suum, nec potest splendor separari ab igne mittente. Cùm enim splendorem mittit ignis, longiùs perueniet inde splendor, quò ignis non peruenit. Vnde splendor ab igne qui est in lucerna missus, vtique verè possit dici in pariete, quò sine lucernæ igne peruenit ignis. Super hoc filius dicit: Qui me misit, mecum est: quod verè potuit filius dicere, Pater mecum est. Cùm igitur hæc à patre missio filij prorsus ineffabilis sit, nec capi vllius cogitatione possit, hoc etiam hic potest intelligi, vt à patre missus esse dicatur, quòd filius hominibus apparuit in carne, non pater: quò enim mittitur filius, vbi nõ est? Vbi aũt non est sapiẽtia Dei, quod est Christus? De qua legitur, Attingit à fine vsq; ad finẽ fortiter, & disponit omnia suauiter. Cùm etiã ergo vbique sit filius, quò mittẽdus fuerat vbi non erat, nisi apparendo sicut in carne apparebat? Quanquam & Spiritum sanctum missum legamus, qui certè in vnitatem personæ suæ naturam non assumpsit humanam: nec à filio solo missus est, sicut scriptum est, Cùm ego iero, mittam illum ad vos: scilicet à patre, sicut scriptum est, Quem mittet pater in nomine meo: vbi ostenditur, quòd nec pater sine filio, nec filius sine patre misit Spiritum sanctum, sed eum pariter miserunt: inseparabilia quippe sunt opera Trinitatis. Solus pater non legitur missus, quoniam solus non habet authorem, à quo genitus sit, vel à quo procedat. Et ideo non propter naturæ diuersitatem, quæ in Trinitate nulla est: nec propter authoritatem alius super eum, solus pater non dicitur missus: non enim splendor aut feruor ignem, sed ignis mittit siue splendorem siue feruorem: sic pater mittit filium, & Spiritus sanctus ab vtroque procedit.

Ioan.16.a.7. *Ioan.14.d.26.* *Sap.8.a.1.*

CAP. VI. *Christus quatenus minor patre.* *Prouerb.7.* *Heb.2.b.7.* *Psal.8.a.5.* *Ioan.14.d.28.* *Gal.4.a.4.*

DOMINVS Iesus Christus honorans facturam suam, dum dignatur se humanam carnem suscipere, & ostendere, quia non est homo vilis, sed pretiosus, sicut scriptum est, Magnus homo, & pretiosus vir: ideo solum hominem patri suo hæredem, sibi enim cohæredem facere dignatus est, vt quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. Vnde de susceptione carnis in epistola quæ ad Hebræos scribitur, Minorasti eum paulò minus ab angelis: Et in alio loco ipse dicit, Pater maior me est: non ad diuersitatem naturæ patris & filij illud valet dici, sed ad illud potius, quod in forma serui propter infirmitatem, in qua & pati & mori potuit, minor etiam angelis factus est. Cùm venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum de muliere, ipse qui voluntate patris carnem susceptt, ipse & voluntate & præcepto ipsius in cor-

Ioan.6.d.38. *Luc.3.c.23.* *Luc.4.g.43.* *Matth.16.d.21.* *Philip.2.a.7.* *Rom.5.b.12.* *1.Tim.2.b.5.* *Ioan.6.d.38.* *Rom.5.c.15.* *Philip.2.a.6.* *Psal.44.b.8.* *Philip.2.a.6.* *1.Cor.2.b.8.* *Ibidem.*

pore conuersatus est, sicut & ipse ait, Descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Ipse & voluntate patris triginta annorum baptizatus, voce & testimoniis patris manifestatus, voluntate & præcepto patris Euãgelium regni cælorum prædicabat, sicut ipse ait: Et aliis ciuitatibus oportet me Euangelium prædicare: in hoc enim missus sum, & ipse mandatum dedit mihi. Ipse etiam voluntate & præcepto patris ad passionem & mortem properauit: sicut ipse ait, Pater, transeat à me calix iste: non tamen quod ego volo, sed quod tu vis. Et Apostolo asserente & dicente: Christus obediens, inquit, factus patri vsque ad mortem, mortem autem crucis. His testimoniis sanctarum Scripturarum ad illud referatur, quod dicitur, Per vnum hominem peccatum venit in hunc mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertranſiit, in quo omnes peccauerunt: faciendo voluntatem suam, non eius à quo factum est vniuersum genus humanum, quod propagine vitiata culpæ & pœnæ fecit obnoxium. Vnde à contrario, per quem liberandi fueramus, non facit voluntatem suam, sed eius à quo missus est. Homo qui contra voluntatem Dei fecit: hanc habuit Adam, vt in illo moreremur: hanc non habuit Christus, vt in illo viueremus. De natura quippe humana hoc rectè dici potest, in qua extitit per inobedientiam voluntas propria, quæ Dei voluntati esset aduersa. Cæterùm quod attinet ad diuinitatem filij Dei, vna eademque voluntas est patris & filij: nec potest vllo modo esse diuersa, vbi est natura Trinitatis immutabilis ad vniuersa. Et ideo non potuit fieri, vt mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus faceret propriam, quæ Deo aduersa est, voluntatem: non erat tantùm homo, sed Deus & homo in natura sua, per quam mirabilem singularemque gratiam, vt humana in illo sine peccato vllo esse posset natura. Propter hoc ergo ait, Descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit: vt ea causa esset tantæ obedientiæ quæ omnino sine vllo peccato esset hominis, quem gerebat, quia de cælo descenderat: hoc est, non tantum homo, verumetiam Deus erat: vnam quippe ostendit esse personam in vtraque natura: hoc est Dei & hominis. Quoniam itaque gemina quædam substantia, scilicet vna persona est, propterea quod dictum est, Descendi de cælo; refertur ad Dei excellentiam: quod verò adiunctum est, non vt faciam voluntatem meam; propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis inobedientiam. In Christo autem, id est, Deo & homine, obedientia in illo quæ est contraria inobedientiæ primi hominis secundùm id quod homo est commendatur. Vnde air Apostolus, Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sumus multi, ita per iustitiam vnius hominis multi sunt iustificati. Nec enim quia dixit, vnius hominis: separauit Deum ab homine, quem in hominem assumpsit: ac per hoc propter istam vnitatem personæ in vtraque natura intelligendam, & filius hominis dicitur descendisse de cælo, & filius Dei dicitur crucifixus & sepultus. Quamuis hæc non in diuinitate ipsa qua est vnigenitus pater coæternus, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus: nam filium hominis descendisse de cælo, ipsum dixisse sic legimus, Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo. Vnigenitum verò filium Dei crucifixum & sepultum, omnes etiam & in Symbolo confitemur, vnde est & illud Apostoli, Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Hanc vnitatem personæ Christi Iesu Domini nostri, sic ex natura vtraque constantem, diuina scilicet & humana, vt quælibet earum vocabulum etiam alteri impertiat, & diuina humanæ, & humana diuinæ: beatus ostendit Apostolus, vbi nos ad humilitatem per Christi misericordiam exhortatur exemplum. Hoc sentite, inquit, in vobis quod & in Christo Iesu: qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Cùm ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptum est in prophetia, Vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, præ participibus tuus: vnde ad id quod homo factus pertinet: id est, quod formam serui accipiens, habitu est inuentus vt homo, qui vtique habitus cœpit ex tempore: de ipso tamen eodemque Christo dictum est, Cùm in forma Dei esset: cùm profectò in forma Dei antequam ab illo forma serui esset accepta, nondum erat filius hominis, sed filius Dei, cui patris æqualitas rapina non erat, sed natura. Non enim erat vsurpando electus, sed ad hoc erat natus. Et ideo veritas dicitur. Nondum ergo erat Christus, quod esse cœpit, cùm semetipsum exinaniuit, non formam Dei amittens, sed formam serui accipiens. Vorùm si quæramus, Quis ille qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo: Respondetur nobis voce apostolica, Christus Iesus. Ergo & illa diuinitas, huius humanitatis nomen accepit. Item si quæramus, Quisnam sit factus obediens vsque ad mortem, mortem autẽ crucis? Rectissimè respondetur, Ille qui cùm in forma Dei esset, nõ rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. Ergo & ista humanitas illius diuinitatis nomẽ accepit. Et apparet tamen idem ipse Christus geminæ gigas substantiæ. Dominus Iesus Christus pendens in cruce, voluntate & præcepto patris carnem humanam, quam de sancta virgine Maria susceperit, in manus hominum dereliquit: & diuinitatem suam

Luc.23.f.46. in manus patris commendauit, dicens: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum: quia Maria moriturum corpus peperit, Deus autem immortalis, immortalem filium genuit. Ergo mors Christi, non diminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicut enim generatio eius ex virgine non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: ita etiam in morte ipsius non fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis eius. Sicuti enim qui vestimenta conscindit, induto facit iniuriam: ita qui carnem eius crucifixerunt, diuinitati ipsius contumeliam intulerunt.

CAPVT VII. *Hypostasis Christi quæ completatur.*

AD vnitatem etiam personæ Christi, vt anima humana pertineat, sicut in Christo carnem & diuinitatem tantummodo confitemur, quandoquidem cùm penderet in ligno, vt ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum: humanum spiritum intelligimus filium commendasse patri, quod est anima. Audiamus ergo Christum adhuc plura exempla de anima sua commemorasse,

Matth.26.d.38. Tristis est anima mea vsque ad mortem: Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam: Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam pro amicis suis ponat.

Ioan.10.d.18 Ioan.15.b.13 Psal.15.c.10. Et de hac etiam dicitur in Psalmo, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. His atque huiusmodi sanctarum Scripturarum testimoniis fatemur Christum, carnem, animam quoque humanam verbo vnigenito coaptasse, quod esset vna persona, vt Christus est, verbum & homo: sed & ipse homo, anima & caro. Et ideo sic intelligendum, geminæ substantiæ, diuinæ scilicet & humanæ: ac per

B hoc Christus, verbum, anima & caro, vt ipse ex anima humana

Ioan.1.b.14. constet & carne: tantùm dictum est, Verbum caro factum est:

1.Tim.2.b.5 quasi diceretur, Verbum homo factum est, de quo homine apertissimè dictum est, Vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Item Dominus noster Iesus Christus voluntate & præcepto patris totam dispensationem adimpleuit, corpus suum à morte suscitauit: & cum ipso corpore, vt pastor cum oue, & sacerdos cum oblatione, & rex cum purpura, & Deus cum templo à patre assumptus est in gloriam. Quærendum est nobis, qualem ouem pastor reportauerit patri. Si enim caro sine anima est, quam reportauit, quid est ouis ista, nisi terra sine sensu, quæ nec gratias agere potest: quia sine anima caro nihil est quod facere potest: Deus qui voluntate patris descendit & ascendit, voluntate & præcepto patris sedet ad dexteram eius. Audiés patrem sibi dicentem,

Psal.109.a.1. Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: iste voluntate & præcepto patris in consummatione seculi venturus est: Apostolo vociferante & dicente, Et ipse

1.Thess.4.d.16. Dominus in iussu in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo. Filius Dei voluntate & præcepto patris iudicaturus est totum mundum in æquitate, & redditurus singulis secundùm fidem & opera sua, sicut ipse ait: Pater iudicat neminem, sed omne iudi-

Ioan.5.f.37. cium filio dedit. Item, Sicuti audio iudico, & iudicium meum ve-

C rum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris præsentiam præponit,

Matth.25.c.34. & suam diuinam dignitatem & potestatem postponit, dicens: Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicantis verò est honor siue officiosa adiuocatio & consolatio, vnigeniti Dei iusti iudicis est dignitas. Quòd voluntati & præcepto patris obediens est filius, secundùm quod homo factus est, hoc patet: quia diuersam imparemque naturam patris præcipientis, & filij obedientis Deus habet in se. Quòd Christus non tantùm sit Deus, qua natura æqualis pater, sed etiam homo, qua natura maior est

Psal.2.b.7. pater: nam indesit illud propheticum: Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Ibi est quippe filius inferior substantia qua pater maior sit: & serui forma, cui pater dominus sit. Hæc autem forma humanitatis eius, qua manente formam diuinitatis accepit, vt in iudicio homo apparebit. Ideo dictum est de patre, quòd non iudicabit quemquam, sed omne iudicium dedit filio. Formam namque in Christo hominis tantum, ab eo iudicandi videbunt im-

Zach.12.c.10. pij, de quibus dictum est: Videbunt in quem transfixerunt: Dei verò formam in eodem ipso Christo, quæ æqualis est patri, vtique

Ioan.19.e.37 Esa.26.b.10 Matth.5.a.8. Ioan.5.e.17. non videbunt. Denique vt Propheta testatur: Tollatur impius, vt non videat claritatem Dei: ad hoc enim pertinet, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Denique hoc apertissimè testatur, vbi dicit, Potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam

D filius hominis est. Non ergo quoniam filius Deus est: sed tamen coæterna illi cum patre, vna eademque potestas est. Secundùm quod filius hominis est, illi est quod cœpit esse ex tempore. Quomodo aliquid faceret pater, nisi per vnigenitum filium: nec sine Spiritu sancto, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. Ac per hoc quòd potestatem filio dedit, quoniam filius est, per eundem ipsum

Ioan.1.d.3. ipse dedit, quoniam filius Dei est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed honorificè & competenter tribuit pater filio, quod etiam ipse facit vt Deus, quia de patre est Deus, ipse namque Deus est de Deo.

CAPVT VIII. *Filius quomodo nihil agit, nisi iussu patris.*

AVDIVIT etiam filius de patre, Sede ad dextram meam. Et ideo sedet ad dextram patris, tanquam paterna iussione, non etiam sua id fecerit potestate. Quæ est autem patris dextera, nisi paterna illa ineffabilis felicitas, quò peruenit filius hominis, etiam carnis immortalitate percepta? Nam si secundùm effectiuam virtutem sapienter & fideliter cogitemus, quid intelligimus de filio, nisi ipsum vnigenitum, per quem facta sunt omnia? De quo etiam Propheta dicit: Et brachium Domini cui reuelatum est? Quomodo autem audit filius patrem? Quomodo dicuntur à patre multa verba vnico verbo? Quomodo transeunter loquitur ei, quem stabiliter loquitur? Quomodo temporaliter ei dicit, in quo sibi coæterno iam erant omnia: quæ congruis quibusque temporibus dicit? Quis hæc audeat quærere? Quis valeat inuenire? Et tamen, Dixit Dominus Domino meo, sede à dexteris meis, Et quia dictum est, ideo factum est. Hoc ergo iam erat in verbo, quod verbum caro factum est. Et quia in verbo ante carnem iam erat sine tempore, ideo in carne completum est suo tempore. In qua carne ascendit in cælum, qui de cælo non recessit, & tamen inde descendit. Et in qua carne sedet ad dexteram patris, brachium patris. Et in qua descensurus est ad iudicium in iussu, in voce archangeli, & in tuba Dei, vbi filius minor patre videtur potestate, quia iussu dictus est descensurus. Sed quærendum, quomodo temporalibus verbis iubeat pater æterno suo verbo, vt descendat de cælo? Siquidem vt est ipsa Dei iussio, quæ fiet in tempore suo, ita iam erat ante omnia tempora in ipso Dei verbo. Per hoc quòd verbum Dei filius patris est, per ipsum patrem iubetur, vt descendat de cælo. Quicquid ergo illud erat quod fieri oportebat ad filium, non facit pater, nisi per eundem filium: ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, & factus est inter omnia. Per ipsum autem, quia filius Dei est: & per illum fiunt à patre omnia. Quod dictum est in iussu, in voce archangeli, quid in his restat, nisi vt vnigenitus filius angelis etiam minor dicatur humanitate, quorum iussis obedire perhibetur? Vnde in Psalmo, Minorasti eum paulò minus ab angelis. Non sic hic, vt iubente archangelo, minor sic ille cui iubetur. Vel potest sic intelligi, & melius, vt ipsa vox archangeli iussu Dei accipiatur: id est, vt angelus Dei, qui tuba Dei intelligendus est, à Domino Deo iubeatur emittere vocem suam, quod inferiori creaturæ necessarium erit audire, cùm filius Dei descender de cælo. Ipse enim est tuba de qua dicitur alio loco, Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti. Dixit ergo filius: Sicut audio iudico: & hoc sicut eue ex humana subiectione, qua & filius hominis est; siue secundùm illam incommutabilem simplicemque naturam, quæ sic est filij, vt ei tamen de patre sit: in qua notatur, non esse aliud audire, aliud videre, aliud esse: sed quod est esse, hoc audire, hoc videre. Vnde ab illo est ei audire & videre, à quo illi est ipsum esse. Nam illud quod alibi ait, Non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, multo est ad intelligendum difficilius quàm istud, Sicut audio, iudico. Quomodo poterit filius iudicare, si patrem non viderit iudicantem? Sed pater non iudicat quemquam: omne quippe iudicium dedit filio. ideo enim dictum est, quòd non facit aliquid filius à se, quia non est à se. Et quicquid facit, patrem audit iubentem, & videt facientē. Hoc est, quia audit & videt ex ipso faciendi se habere potentiam, ex quo se videt existendi habere naturam. Et quod ait, se non posse: non deficientis est, sed in eo quod de patre natus est permanentis. Tam laudabile est omnipotentem non posse mutari, quàm laudabile est quòd omnipotens non potest mori. Ita bene posset filius facere, quod non vidisset patrem facientem, sicut posset filius facere quod per illum non fecit pater. Neque naturæ immutabiliter bonæ quæ à patre genita est, hoc conueniret si facere posset: quia non potest, hoc non est deficientis, sed potentis. Eadem namque sunt opera patris & filij, quia nullum opus est filij quod non per eum pater facit, nec vllum patris quod non per filium simul facientem facit. Quæcumque enim pater facit, hæc eadem filius facit. Nec vtique pater & filius operantur sine Spiritu sancto: neque enim ad faciendum amborum operibus vllo modo amborum separabitur spiritus, cùm tamen operandum est in his tribus dissimili facilitate, non tamen diuersa potentia & potestate. Miro itaque eodémque vtique diuino modo, ab omnibus fiunt etiam opera singulorum, non omnium opera sunt cælum & terra, omnisque creatura. De filio quidem dictum est, Omnia per ipsum facta sunt. Quis autem à Spiritu sancto audeat alienare opera quælibet creaturarum, quem cernit operari per dona sanctorum? De quibus scriptum est, Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult.

Esa.53.d.1. Ioan.1.d.3. 1.Cor.12.b.11.

CAP. IX. *Trinitatis opera indiuisa.*

POSTREMO cùm sit Christus Dominus omnium, & super omnia Deus benedictus in secula, quis ex omnibus negare potest etiam Spiritus sancti opus, quod ipsum Christum in vtero virginis est operatus? Cùm enim angelo futurum partum sibi nuncianti virgo dixisset, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Responsum accepit, Spiritus sanctus superueniet in te. Singulorum autem opera dicuntur, quæ ad vnamquamque manifestantur pertinere personam: sicut natus ex virgine, non nisi filius: & vox de nube: Tu es filius meus dilectus, ad solius personam pertinet patris: & in specie corporali columbæ solus apparuit Spiritus sanctus: tamen & illam carnem solius filij, & illam vocem solius patris, & illam speciem columbæ solius Spiritus sancti vniuersa Trinitas operata est; non quòd inualidus sit vnusquisque eorum sine aliis quod operatur implere, sed non potest operatio esse diuisa, vbi non solùm æqualis esset, verumetiam indiscreta natura: ita vt cùm tres sint, ac eorum singulus quisque Deus sit, tres tamen dij non sint. Nam & pater Deus est, & filius Deus est, & Spiritus

Luc.1.d.35. Matth.3.d.17.

ritus sanctus Deus est: nec filius idem est, qui est pater: nec idem Spiritus sanctus, qui aut pater aut filius: sed pater semper pater, & filius semper filius: & amborum spiritus numquam cuiquam eorum aut patet, aut filius, sed semper vtriusque spiritus: vniuersa tamen Trinitas, vnus est Deus. Quis itaque neget non patrem, non Spiritum sanctum, sed filium ambulasse super aquas? Solius enim caro est, cuius carnis illi pedes aquis impositi, & per aquas ducti sunt. Absit autem, vt hoc sine patre fecisse credatur, cùm de suis operibus vniuersaliter dicat, Pater in me manens, facit opera: aut sine Spiritu sancto, cùm similiter sit opus filij, quod eiecit dæmonia. Illius quippe carnis, ad solum filium pertinentis, lingua erat in qua imperabatur dæmonibus vt exirent, & tamen dicit, In Spiritu sancto eiicio dæmonia. Item quis nisi solus filius resurrexit, quia solus mori potuit, qui carnem habuit? Et tamen ab hoc opere, quo solus filius resurrexit, non erat pater alienus, de quo scriptum est, Qui suscitauit à mortuis Iesum. An fortè seipsum suscitauit, vt qui ait, Soluite templum hoc, & triduo suscitabo illud? Qui etiam potestatem se habere dicit ponendi, & iterum sumendi animam suam. Quis autem ita desipiat, vt putet Spiritum sanctum resurrectionem hominis Christi Iesu non cooperatum, cùm ipsum hominem Christum in virgine Maria fuerit operatus? Est in homine simile etiam quoddam, illius Trinitatis quæ Deus est, excellentiæ comparandum. Ille enim Deus, ista creatura homo est: habet tamen & ista vbi qualicumque modo, id quod de illa ineffabili natura dicitur, posse intelligi. Non est frustrà dictum, Faciamus hominem: quia pater non dicit, ad imaginem meam, neque filius, ad imaginem meam, neque Spiritus sanctus: sed ad imaginem nostram. Quod ex persona, id est, natura ipsius Trinitatis rectissimè accipitur. Tria itaque ista in hominis anima cogitemus: memoriam, intelligentiam, & voluntatem: ab his tribus sit omne quod facimus. Et cùm tria ista bene rectèque sese habent, bonum & rectum est omne quod facimus: si nec memoriam decipiat obliuio, nec error intelligentiam, nec iniquitas voluntatem. Ad Dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrum ab his tribus sit: nihil enim agimus, quod non hæc tria simul agant. Deinde cùm de singulis loquimur, etiam quod ad singula pertinet, ab omnibus agitur. Neque enim sermonem, quem de sola memoria facimus, memoria sola facit: sed intelligentia voluntásque cooperantur eum, quamuis ad solam memoriam pertineat. Hoc & de duobus cæteris videri facillimum est: nam quicquid de se intelligentia loquitur, non sine memoria & voluntate loquitur: & quicquid ipsa voluntas de se dicit aut scribit, hæc non facit sine intelligentia & memoria. Quatenus sint autem ista similia in anima, & rursum quantum sunt dissimilia illi incommutabili Trinitati, quæ est Deus, longum est enucleatissimè disputare. Sed ideo tantùm hoc commemorandum putaui, vt etiam de ipsa creatura, quæ est homo & anima, aliquid adhiberem: vnde intelligamus quàm non absurdum sit, quod de patre & filio & Spiritu sancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, non solùm ad omnes, verumetiam ad singulos pertinentia.

Rom.14.b.10 Matth.12.b.28. 1.Thess.4.d.16. Gal.1.c.1. Ioan.2.c.19. Ioan.10.d.18. Gen.1.d.26. Ioan.5.e.30.

CAP. X. *Probat diuinitatem Spiritus sancti.*

SICVT audit ergo filius, iudicat: siue quia & filius hominis est, siue quia non de ipso est, sed verbum patris est. Quod enim nobis est, cùm audimus verbum, accipere, hoc illi est, à patre verbum esse. Quoniam sic pater dici potest filio dedisse verbum, hoc est, vt verbum sit: quemadmodum dicitur pater dedisse filio vitam: hoc est, vt vita sit. Ipse namque ait, Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio habere vitam in semetipso. Non itaque vt aliud sit ipse filius, aliud sit pater quàm vita quæ in ipso est: sed vt eadem vita sit idem ipse filius, sicut pater non aliud est quàm vita quæ in ipso est. Sed illam vitam filius patri non dedit, quia patrem non genuit: dedit autem pater filio vitam, sicut est etiam pater ipsa vita: nec etiam pater sic genuit verbum, tamquam & ipse sit verbum. Vitam quippe cùm dicimus, potest esse de nullo alio, sicut est patris vita, vel quod expressius dicitur, pater vita, cui de alio non est vt sit. Cùm verò dicitur verbum, nullo modo potest nisi alicuius intelligi, & illius vtique de quo est. Non itaque sicut est filius Deus de Deo, lumen de lumine, vita de vita, dici potest verbum de verbo, quoniam solus est verbum. Et sicut patri proprium est verbum generare, ita filio proprium est esse verbum. Et ideo sicut audit, iudicat: quia sicut genitum est verbum, vt idem verbum sit veritas, ita secundùm veritatem iudicat: & iudicium eius vtique iustum est, quia non quærit voluntatem suam, sed voluntatem eius qui eum misit. Hoc enim dicens, ad illum hominem Adam voluit referre intentionem nostram: qui voluntatem suam quærendo, non eius à quo factus est, non habuit iustum iudicium de seipso, sed iustum iudicium habitum est de ipso. Ipse quippe homo perficiens voluntatem suam, non Dei, moriturum se esse non credidit, sed hoc iudicium eius non iustum fuit. Denique fecit vt sit mortuus, quia iudicium Dei iustum. Quod iudicium facit Dei filius, non quærendo voluntatem suam, cùm etiam sit hominis filius, non quia ipsius in iudicando nulla voluntas est. Quis itaque insipientissimus dixerit, quòd voluntas filij sit ita propria, vt sit à voluntate patris aliena: vt tres, patrem, filium, & Spiritum sanctum, tamquam tres homines inæquales, ac dissimilis dignitatis faceret: tamquam imperatorem, patrem; iudicem, filium; aduocatum, Spiritum sanctum: secundùm quos iudicaret filius, velut imperiales

leges: tamquam iudicis sit dignitas, quòd habeat aduocatum, sicut imperatoris est dignitas. Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. Ergo patris & filij & Spiritus sancti disparem non cogitet potestatem, qui natura saltem confiteatur æquales. Absit in illa Trinitate, vt sit ea conditio tamquam in generis humani mortalitate. Porrò sancta Scriptura quæ istos diuinos actus, non differentia potestatum, sed operum ineffabilitate metitur, aduocatum nostrum, etiam ipsum iudicem nouit, dicente apostolo Ioanne, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Quod etiam ipse significat vbi dicit: Rogabo patrem, & alium aduocatum dabit vobis. Neque enim esset Spiritus sanctus aduocatus alius, nisi hoc esset & filius: qui tamen vt in separabilia sua & patris opera demonstraret, ait, Cùm ipse iero, mittam eum ad vos: quamuis alio loco dicat, vbi ostenditur, quòd pater & filius miserunt Spiritum sanctum: Quem mittet pater in nomine meo. Etiam ostenditur per Propheram, quòd & pater & Spiritus sanctus miserunt filium: Nam quis nisi filius per Esaiam aduentum suum prænuncians dicit, Audite me Iacob & Israël quem ego vocabo: Ego sum primus, & ego in æternum, & manus mea fundauit terram, dextera mea solidauit cælum: vocabo illos, & astabunt simul. Conuenient etiam vniuersi & audient, Ego vocaui, adduxi illum, & prosperam eius viam feci: conuenite ad me, & audite ista. Hæc enim ab initio in obscuro locutus sum, cùm fiebant, ibi eram: & nunc Dominus misit me & spiritus eius. Vide euidentius. Ecce ipse se dicit missum à Spiritu sancto, qui fundauit terram, & solidauit cælum, vbi agnoscitur vnigenitus per quem facta sunt omnia. Consolatorem verum, quod officium tanquam personæ infimæ, in illa Trinitate isti Spiritui sancto deputant, Deum dicit Apostolus, sicut in epistola eius legimus ad Corinthios, Is qui consolatur humiles, consolatur nos Deus. Sanctorum ergo Deus est consolator, isti quippe sunt humiles. Vnde tres illi viri in camino dicunt, Benedicite sancti & humiles corde. Deus est itaque Spiritus sanctus, qui consolatur humiles. Quòd Spiritus sanctus cum filio adiuocatus sit, & Apostoli iudices, hoc ostendit Dominus vbi dicit, Vos qui secuti estis me, sedebitis super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israël. Absit autem ista à fideli corde vecordia, vt sit iudicibus minor aduocatus Spiritus sancti: cùm illi vtique vt iudices sint, repleantur Spiritu sancto, secundùm quem viuentes fiunt spiritales. Spiritalis enim omnia iudicat. Quo modo ergo minor est iudice, qui iudices facit: cùm faciat vt membra sint iudicis illius, & membra & suum templum, dicente Apostolo, Corpora vestra membra sunt Christi? Eodemque itidem dicente, Corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti. Hinc Salomonem regem nec lignis, nec lapidibus iussu Dei templum ita bonum fertur struxisse Spiritui sancto, vt illi etiam tam acceptabile templum fabricaretur. Sicut est cum Dominus dicat, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et ita membra Christi fiant templum Dei, cùm ipse sit verbum Dei: nec vllo modo imperatorum legi subiaceat, sed leges faciat. Filius à patre est, non factus, sed genitus, & Spiritus sanctus à filio non factus est, sed à patre & filio procedens. Pater prædicat filium dicendo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Spiritus sanctus annunciat filium esse venturum: ac per hoc non solùm patris gloriam filium, verumetiam gloriam filij teuelat pater: nec solùm filij Spiritus sanctus, sed etiam filius manifestat sancti Spiritus dignitatem. Et ideo sicut filius patri, ita & pater filio: & sicut Spiritus sanctus filio, ita filius Spiritui sancto perhibet testimonium. A patre autem & filio missus est Spiritus sanctus, & à patre & Spiritu sancto missus est filius. Filius non est minister patris, nec Spiritus sanctus minister filij. Vnde Apostoli, qui se ministros Dei esse dicunt, eius quippe ministri facti sunt, in cuius nomine etiam baptizati, id est, patris & filij & Spiritus sancti: & sic ministri Trinitatis sunt, in qua tres personæ secundùm deitatem æquales sunt in ministerio. Filius non iubetur à patre, nec Spiritus sanctus à filio: quamuis in sacris Scripturis filium obedientem legamus secundùm formam serui, qua minor est patre. Legitur itaque in Scripturis sanctis, filius subditus patri: ibi enim est forma serui, in qua & parentibus hominibus subditus erat, sicut Euangelium loquitur, Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Non alicubi Scriptura sancta dicit Spiritum sanctū subditum filio. Proinde & quæ iubet pater, operatur filius propter formam serui: & quæ operatur pater, operatur & filius propter formam Dei. Non enim ait, Pater iubet hæc quæcumque facit filius: sed hoc ait, Quæcumque pater facit, hæc & filius facit similiter. Porrò etiam Spiritus sanctus loquitur quæ mandat filius, quia scriptum est, De meo accipiet, & annunciabit vobis. Et filius ea loquitur quæ mandat Spiritus sanctus, cùm dicat Apostolus, Quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei. Et cùm ipse Iesus de seipso impletum esse confirmet, quod scriptum est, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me euangelizare pauperibus. Si enim propter hoc vnctus est euangelizare pauperibus quia spiritus Domini super eum erat, quid euangelizabat pauperibus nisi quod spiritus Domini habebat, quo repletus erat? Nam & hoc de illo scriptum est, quòd repletus sit Spiritu sancto. Filius adorat & honorat patrem, & Spiritus sanctus adorat & honorat filium. Propter formam enim serui dicuntur ista de filio, quia videlicet

1.Cor.2.d.14. 1.Ioan.2.d.1. Ioan.14.b.16 Ioan.16.a.7. Ioan.14.d.26 Esa.48.b.12 2.Cor.1.a.4. Dan.3.f.87. Matth.19.d.28. 2.Cor.12.d.15. 1.Cor.6.c.15 Matth.4.b.10. Luc.2.g.51. Ioan.5.d.19. Ioan.16.b.14 1.Cor.2.c.11 Luc.4.c.18. Esa.61.a.1. Matth.3.d.17.

Ioan 17.4.4. scripeum est, Pater, ego te honorificaui super terram, opus quod
Ioan.10.b.14 mihi dediſti, conſummaui: & de Spiritu ſancto dicit filius, Ille me
honorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Iſta vt
viſa ſunt, ad rem non pertinent, ſed vt poſtea videbuntur. Honorat enim omnis qui adorat: non autem adorat omnis qui honorat.
Rom.12.c. 10. Nam & ſecundùm Apoſtolum, fratres inuicem honore ſe præueniunt, nec tamen inuicem adorant: alioquin honorificare, hoc eſt, id quod adorare. Cùm filius & Spiritus ſanctus, ambo à patre, ille naſcatur, iſte proceedat, quæ duo in illius naturæ ſublimitate diſcernere omnimodo ſit difficile. Ergo ne putaretur, dictum eſt,
Ibid.16.b.14 Quia de meo accipiet iſta: ſine dubio intelligi volens, quòd de patre accipiet: ſed ideò de ipſo filio, quia omnia quæ habet pater, ipſius ſunt: hic autē non eſt diuerſitas naturæ, ſed vnius principij cōmēdatio. Secūdū hoc itaq; Spiritus ſanctus nō à ſeipſo loquitur, quia nō eſt à ſeipſo qui de patre procedit. Sicut nec filius poteſt à ſe
Ioan.5.d.19. facere quicquā, quia nec ipſe à ſeipſo eſt: nō quòd in omnib⁹ nutū patris expectet, aut quod viderit patrē inuentē, ſed vt ipſe faciat quod viderit patrem facientem. Quòd autem Spiritus ſanctus Chriſti filij præceptum expectet: ſicut enim dictum eſt, à ſeipſo non
Ioan.16.a.6. & b.13. loquitur, ſed quæcumque à me audierit, loquitur: hoc eſt, omnia quæ habet pater, mea ſunt: propterea dixi, de meo accipiet. Vnde autem accipiet, inde eſt proculdubiò quod loquitur: quia inde audit vnde procedit. Scit enim verbum Dei procedendo inde, vnde naſcitur verbum, ita vt ſic communiter ſpiritus & patris & verbi. Nec moueat quemquam, quòd futuri temporis verbum eſt, accipiet, quaſi nondum haberet. Et indifferenter quippe dicuntur temporis verba, quamuis ſine tempore manere intelligatur æternitas. Nam & accepit, quia de patre procedit; & accipiet, quia de patre numquam procedere deſinet, ſicut Deus eſt, & fuit & erit.
Et cùm initium vel finem temporis nec haberet nec habuit nec habebit, filius pro nobis interpellat patrem, Spiritus ſanctus poſtulat pro nobis, non autem poſtulat Chriſtum vel filium, ſed interRom 8.g.34.
Gen.22.c.12 pellare nos facit ad Deum, ſicut Deus dicit ad Abraham, Nunc cognoui: non quod antè neſciebat. Quod quid eſt aliud, niſi feci
Gal.4.d.19. vt cognoſcas. Sic ergo quod ait Apoſtolus, Cognitē à Deo: vt intelligerent: quòd illos gratia ſua Deus fecerit cognitores ſuos. Vel
Epheſ.4.g.30 ſecundùm iſtum locutionis modum dictum eſt, Nolite contriſtare ſpiritum Deiſhoc eſt, nolite nos contriſtare, qui ſecundùm ſpiritum Dei contriſtamur ex vobis. Charitate quippe confundebantur, quam diffundebat Spiritus ſanctus in cordibus eorum, &
Rom.5.d.5. per hoc alios fratres triſtes ipſi faciebant. Denique idem Apoſto-
Rom.8.c.15. lus, Accepiſtis, inquit, ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater. Quomodo ibi, in quo clamamus, quomodo hic clamantem faciat clamare? Vt autem ſecundùm ipſorum ſenſum ſic accipiamus clamantem, tamquàm non ſolùm clamare nos faciat, ſed ipſe clamet, ecce dicendo, Abba pater: non interpellamus filium, ſed patrem. Non ergo alio modo audebimus dicere, quàm patrem & filium & Spiritum ſanctum idem eſſe. Non
Ibid. c.26. ſcimus per noſmetipſos quid oremus ſicut oportet, ſed ipſe ſpiritus interpellat, id eſt, interpellare nos facit, quæ ſunt ſecundùm Deum. Quod niſi faciat, non oramus niſi ſecundùm hunc mun-
1.Ioan.2.c.16 dum, ad explendam concupiſcentiam carnis, & concupiſcentiam oculorum, & ambitionem ſeculi, quæ non ſunt ex patre, ſed ex mundo ſunt.

CAP. XI. *Inter filium naturæ & adoptionis, quid interſit.* 1.Cor.1.d. 24.

TOTIVS ſanitatis & ſapientiæ & virtutis patris, viua & vera, propria & condigna imago dicitur filius. At apoſtolus Paulus, Non virtutis Dei & ſapientiæ imaginem, ſed eum ipſum eſſe dicit virtutem & Dei ſapientiam. Eo ipſo ergo quòd imago patris eſt filius, virtus eius & ſapientia eius: imago autem plena & perfecta, id eſt, non ab illo ex nihilo facta, ſed de illo genita, nihil minus habet quàm ille, cui imago eſt. Patris quippe imago ſumma, id eſt, ſimilis eſt filio vnigenito, vt in ea diſſimile aliquid non ſit. Non tamen audemus diuidere ab his imaginem Spiritus ſancti, qui dicitur manifeſtatio. Quis autem catholicus dixerit eſſe partem vel portionem patris filium, aut partem filij Spiritum ſanctum? Quod omnino negandum eſt vt inter nos nulla ſit quæſtio. Eiuſdem naturæ dicimus eſſe Trinitatem, non aliquam ibi perſonam partem cuiuſpiam nuncupamus. Sed cùm negamus partem patris eſſe filium, vt tamen dicamus proprium & dilectiſſimum, perfectum & plenum, vnigenitum filium, quærendum eſt à nobis, quos filios D
ſuos facit Deus voluntariè gignens eos verbo veritatis, cùm ad eam perfectionem peruenerint vt perfectiores eſſe non poſſint, vtrum ſint, etiam ipſi proprij dilectiſſimi perfecti & pleni filij Dei? Quod ſi erunt, nec vnigenitus ille erit, quia æquales multos habebit, ſed tantummodo primogenitus. Si autem non erunt, quomodo accipienda eſt illius plenitudo & perfectio, vt ſit prorſus gignenti æqualis, & in nullo omnino diſſimilis? Et vt breuius planiusque dicamus, ſunt iſti filij gratia, ille natura, quia in iſtis participatio diuinitatis, in illo plenitudo: quamuis & ille qui ſuſcepit hominem, verbum caro factum, non ſit iteraturus: deinde non filius, ſed primum & præcipuum opus filij præ cæteris vniuerſis dicitur eſſe Spiritus ſanctus. Vtrum filij meliores futuri ſint Spiritu ſancto, quos voluntariè genuit pater verbo veritatis, an filius patris? Ad hoc proculdubiò dicere cogimur, quòd melius ſit filius eſſe patris quam opus filij: atque fateamur in illa Trinitate nullam perſonam, præter quod filius manens Deus homo factus eſt, omnino

A eſſe creaturam, aut aliquid à Deo factum: ſed totum quicquid illud eſt, ſummum eſſe, verum, immutabilem Deum. Abſit enim vt pater maior ſit filio, ſecundùm id quod vnigenitum verbum eius eſt, ſed ſecundùm id quod verbum caro factum eſt: &, non eſt mirum, cùm in eadem carne factus eſt etiam angelis minor. Abſit etiam vt melior & maior ſit filius Spiritu ſancto: &, quod inſaniſſimum eſt credere, templum minoris ſint membra maioris. Pater quidem Deus & Dominus eſt filio ſuo, quia ineſt in eo forma ſerPſal.2.b.7. uilis, quæ propheta abatur cùm dicebatur: Dominus dixit ad me, Fi-
Pſal.21.b.11 lius meus es tu: eui etiam dicitur, De ventre matris meæ Deus meus es tu. De ventre quippe matris eius vbi hominem aſſumpſit, Deus eius eſt, qui propter quod eum non ſolum ante ventrem matris, ſed ante omnia ſecula coæternum filium genuit, pater eius eſt. Pater immobiliter & impaſſibiliter volens filium genuit: filius ſine labore & fatigatione ſola virtute ſuâ fecit ſpiritum. O præcipuam dico laudem filij & Spiritus ſancti, quia non nos pater mobiliter & paſſibiliter inuitus genuerit, qui nos voluntariè genuit verbo veritatis. Quid profuit hoc dicere, quòd filius cælum & terram cùm labore & fatigatione creauerit? Vnde nulla ſit quæſtio, quòd ſcilicet ſine vllo labore & fatigatione, vel pater gignat, vel faciat filius. Pater poteſt facere quòd filius facit, ſed filius non poIoan.5.d.19. teſt facere, niſi quod viderit patrem facientem. Et quæcunque pater facit, ſimiliter hæc eadem facit filius. Verum eſt autem quòd pater omnibus quæ ſunt vt eſſent dedit, & ipſe quod eſt à nemine B
accepit, ſed æqualitatem ſuam nemini dedit niſi filio, qui natus eſt de illo, & Spiritui ſancto, qui procedit de illo. Quod cùm ita ſit, non eſt differentia Trinitatis: nam indifferens in Trinitate natura, indifferens in Trinitate potentia eſt: vt omnes honorificent filium, ſicut honorificant patrem, quod ipſe ait, Et qui volunt piè viuere, Dominum Deum ſuum adorent, & illi ſoli ſeruiant: quod & an-
Deut.6.d.13. tiquis patribus Dei lege præceptum eſt. Nec vllo modo aliter fieri poteſt, vt ſoli Domino Deo noſtro ſeruiamus, niſi ipſe Dominus Deus noſter vniuerſa ſit Trinitas. Si verò aliquibus molibus terræ templum fabricaremus, quis dubitaret niſi ſeruitute ipſis ſeruiremus? Quomodo ergo Spiritui ſancto ſeruitutem exhibemus, cui templum non facimus, ſed nos ipſi ſumus, de quo dicit Apoſtolus, Neſcitis quia vos eſtis templum Dei, & ſpiritus Dei habitat in
1.Cor.3.c.16. vobis? Et paulò pòſt, Glorificate ergo Deū in corpore veſtro. Cor-
& 6.d.20. pora autem noſtra, templum in nobis dicit eſſe Spiritus ſancti. Cùm ergo & patri & filio & Spiritui ſancto ſeruitute ſeruiamus, audiamus legem Dei præcipientem, vt nulli alteri, ſed ſolum Domino Deo noſtro hanc latriam ſeruitutis exhibeamus. Proculdubiò vnus & ſolus Dominus noſter eſt ipſa Trinitas, cui vni & ſoli talem ſeruitutem pietatis iure debemus: ſicuti nemo poteſt ſine filio ad patrem tranſire, ita & nemo poteſt ſine Spiritu ſancto filium in veritate adorare: quaſi & non ad filium ſine patre quiſquam poſſit venire, cùm ipſe dicat, Nemo venit ad me, niſi pater qui mi-
Ioan.6.d.44. ſit me traxerit eum. Aut ad Spiritum ſanctum ſine patre & filio peruenire non poſſemus. Quid eſt enim aliud eos ad nos venire, niſi qui nobis ſuam gratiam conferunt, eos habitantes in nobis habere? Hoc enim modo & ipſi ad nos veniunt, cùm Deus vbique ſit, & nullo corporali contineatur loco. Ipſe ſaluator de ſe dicit, & de patre, Veniemus ad eum, & manſionem apud eum faciemus. Ioan.14.d.23
Et de Spiritu ſancto dicit, Niſi ego abiero, aduocatus non veniet Ioan.16.d.7. ad vos. Nam ſi nemo poteſt ſine Spiritu ſancto filium adorare in veritate, & in Spiritu ſancto adoratur filius, profectò veritas eſt etiam Spiritus ſanctus; quia cùm in illo adoratur filius, in veritate adoratur. Ac per hoc & in ſeipſo & in Spiritu ſancto adoratur filius. Quis autem ſit ſic impius, vt inde ſepararet patrem? Quomodo enim non & in illo adoramus, in quo viuimus, mouemur & ſumus? Nam per filium glorificari patrem, quis negat? Sed & filium glorificari per patrem, negare quis audeat? Cui dicit ipſe filius, Glorifica me pater. Cui etiam dicit pater, Fili, ego te glorificaui. Ioan.12.

GLORIFICARE & honorificare ac clarificare, tria quidem verba, ſed res vna eſt. Proinde adorare filium in Spiritu ſancto etiam nos dicimus. Spiritus ſancti enim opus eſt, & diligentia ſanctificare, & ſanctos cuſtodire, & non ſolùm rationabilia, ſed etiam irrationabilia plura ſanctificare: & etiam eos qui ceciderunt propter ſuam negligentiam, ad priſtinum ſtatum reuocare: ignorantes docere, obliuiſcentes admonere, peccantes arguere, errantes ad viam veritatis deducere: pigros hortari, de ſalute ſua cogitare, & ſolicitè agere: infirmos curare, & fragilitatem corporis per alacritatem animæ continere, & ad amorem pietatis & caſtitatis confirmare, & omnes illuminare. Super omnia fidem & charitatem præber ſingulis, pro ſtudio quoque & diligentia, pro ſinceritate & ſimplicitate mentis, pro menſura fidei & merito conuerſationis gratiam ad veritatem vult diuidere, & vnuſquiſque in quo opere & propoſito fuerit habitus, in ipſo eum vult ordinare facto. Hæc quidem Spiritus ſanctus facit, ſed abſit vt hæc ſine filio faciat. Quis enim ſic deuiet à via veritatis, vt neget à Chriſto cuſtodiri ſanctos, lapſos autem in ſtatum priſtinum reparari, ignorantes doceri, obliuiſcentes admoneri, peccantes argui, pigros hortari, errantes ad viam adduci, infirmos ſanari, cæcos illuminari? Et cætera quæ ſunt Spiritui ſancto attribuenda, tanquam ipſe ſolus faciat, non putemus. Vt enim de cæteris, ne longum ſit, taceam, quomodo negabimus à Chriſto doceri ſanctos, quibus idem dicit, Nolite Matth.23.d. ab 7.

ab hominibus vocari Rabbi, vnus enim eſt magiſter veſter Chriſtus? Quomodo negabimus à Chriſto illuminari, de quo ſcriptum Ioan.1.d.9. legimus, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem, & cætera. Spiritus ergo ſanctus ſicut ſine Chriſto non docet aut illuminat quemquam, ita ſine Chriſto non ſanctificat quemquam. Illud
Exod.31.c. 13. autem dictum eligamus, quod per Prophetam dicit Deus, Vt ſciant quia ego ſum qui ſanctifico eos; & non ſeparemus à patre nec à filio opera Spiritus ſancti ſanctificatoris. Sed quod melius
Rom.11.d. 36. eſt, vox illa eſt intelligenda per Prophetam ipſius Trinitatis nullo dubitante, Vnus Deus eſt pater & filius & Spiritus ſanctus, ex quo omnia, per quem omnia; in quo omnia, ipſi gloria in ſecula ſeculorum. Cùm itaque fateamur fieri à Spiritu ſancto; quæ ab illo commemoramus, non eſt ex conſequēs, alium eſſe à filio quàm à patre, Spiritum ſanctum natura & ordine, gradu, affectu, dignitate & poteſtate, virtute & operatione. Quoniam quidem hominum diuerſa natura eſt, quorum ſeparabilia opera eſſe poſſunt, quod Trinitatis non eſſe noſcitur: quòd aut gradus, aut affectus, qui inuenitur in creaturæ diſparilitate & infirmitate, nullus eſt in illa cœterna & æquali & impaſſibili Trinitate. Dignitas verò & poteſtas quomodo non æqualis eſt omnibus, qui eadem & ſimiliter operantur? Has omnino falſum eſſe commonemus diuerſas in operatione Trinitatis, ſed dicimus ſimiles eſſe. Hoc nos catholici impoſſibile eſſe dicimus de Deo, vt vnus idemque ſit pater & filius, generans & naſcens: cui teſtimonium perhibetur, & B
qui teſtimonium perhibet: maior, & is qui maiorem confiteturi is qui ad dexteram ſedet & ſtat, & is qui ſedens dat honorem: qui miſſus eſt, & is qui miſit: diſcipulus & doctor, vt ipſe dicit & do-
Ioan 8.d.28. cuit, Sicut docuit me pater, ita loquor. Similis imitator, & is cui ſimilis, & qui eam imitatur: is qui orat, & is qui exaudit: is qui gratias agit, & is qui benedicit: is qui ſuſcipit mandatum, & is qui dedit mandatum: miniſter & præcipiens: ſupplex & eminens: ſubditus & ſuperior: vnigenitus & ingenitus: ſacerdos & Deus. Licet ex parte aliqua vera ſint prædicta in parte diuiſim ſecundùm deitatem, & in filio ſecundùm humanitatem, non tamen eum vnum & eundem filium dicimus eſſe qui pater eſt. Nos autem patrem gignentem, & filium genitum, duas dicimus eſſe perſonas, ſed non duas diuerſasq; naturas. Non ergo vnus & idem eſt pater & filius.

CAPVT XIII. *Quid non ſit pater maior filio, ſed coæternus: & quomodo in ſumo etiam ſeculo patri ſubiiciendus aſſeratur.*

QVOD verò maior eſt pater, non pertinet ad naturā gignentis & geniti, ſed hominis & Dei: ſecundùm quam formam ſuſceperit hominis, & ad dexteram ſedet vel ſtat, & orat, & gratias agit, ſacerdos eſt, & miniſter eſt, & ſupplex eſt, & ſubditus eſt: Secundùm autem formam Dei qua æqualis eſt patri, vnigenitus eſt, & gignenti coæternus. Et licet vt tunc ſit primogenitus omnis creaturæ, quia in illo condita ſunt omnia, priuſquæ ille genitus; quàm hæc condita, tamen ſempiternus eſt, ſicut pater, nec cœpit ex tempore. Nam & patrem rectiſſimè dicimus priorem eſſe quàm vniuerſa quæ condidit, quamuis genitus non ſit. Nihil enim tam primum quàm id antè quod nihil eſt. Sed ſicut nihil eſt ante patrem, ita & nihil eſt ante vnigenitum filium, patri vtique coæternum. Neque enim quia ille genitus eſt, ideò eſt pater tempore anterior: nam ſi inter patrem gignentem, & genitum filium aliquod tempus eſt, profectò tempus ante filium, & non eſt iam primogenitus omnis creaturæ, quia & tempus vtique creatura eſt. Nec omnia per ipſum, ſi tempus ante ipſum: ſed omnia per ipſum. nullum ergo tempus ante ipſum. Ac per hoc quemadmodum ignis & ſplendor qui igne gignitur, & circumquaque diffunditur, ſimul eſſe in-

A cipiunt, nec genitus à gignente præceditur, & ſicut ignis gignens & ſplendor genitus coæui ſunt: ita Deus pater gignens, & Deus filius genitus coæterni ſunt. Sed quia iſte de illo, ille non de iſto, ideo & mandatum accepit à patre, cùm mandatum ipſe ſit patris, & docere eum pater, cùm ipſe ſit paterna doctrina. Sic enim accepit à patre vitam, cùm ſicut pater ipſe ſit vita, ita eſt patris ſimilis, vt in nullo ſit omnino diſſimilis. Teſtimonium cùm inuicem ſibi perhibeant pater & filius, quoniodo iſti alterum eorum faciant teſtimonium perhibentem, & alterum cui teſtimonium perhibeatur, ignoro. Nōnne pater dicit: Hic eſt filius meus dilectus? Nōnne & Matth.3.d. 17. filius cùm teſtimonium petit à patre, dicit: Teſtimonium perhibet Ioan.8.c.18. de me, qui me miſit? Ergo eos ita diſtinguemus, vt patrem dicamus qui teſtimonium perhibet, & filium ſecundùm carnem cui teſtimonium perhibetur. Secundùm deitatem autem inter præcipientem, & cui præcipitur, nullam faciemus diſtinctionem: ſimiliter de patre mittente, & de filio emiſſo. Pater vnigeniti Dei nunquam præſeius erat ſe patrem futurum: quia nunquam noti pater erat habens filium cœternum, & eum generans ſine tempore, per quem condidit tempora. Et ſicut Deum ſe non præſciuit futurum quod ſemper erat, ſic non tempore ſe præſciuit patrem, quia cum filio ſemper erat; nec magno filio maior, nec bono melior, quia non patri tantum, ſed vniuerſæ Trinitati dictum eſt, Tu es Deus ſolus Pſalm.85.c. 10. magnus. Nec de patre tantum, ſed de vniuerſa Trinitate, rectè intelligitur dixiſſe idem filius, Nemo bonus niſi vnus Deus, quando Matth.19.c. 17. appellauit magiſtrum bonum, qui eum nondum intelligebat: ſed tanquam diceret, ſi vocas bonum, intellige Deum. Nemo tamen bonus niſi vnus Deus. Trinitas igitur vnus Deus ſolus magnus & bonus; cui vni ſoli, ſicut præcepit lex eius, illa quæ latria dicitur, ſeruitute ſeruimus. Abſit autem vt dicamus, humilitatis & non veritatis gratia filium aliquādo ſic loqui, vt ſe patri ſubiiciat, etiamque ſecundùm deitatem maiorem eſſe teſtetur. Nouimus quippe in filio formam ſerui ſecundùm carnem, non fictam ſimulatamque, ſed veram: propter quam ſcilicet humanum habitum, & propter quod ipſe de patre, non de ipſo Deus eſt: Nam Deus pater & filius & Spiritus ſanctus vnius eiuſdemque ſubſtantiæ: vel, vt expreſſius dicatur, eſſentiæ ſunt & naturæ, quæ ουσια Græcè nuncupatur. Quanta igitur voraginē impietatis immerguntur, qui confitentes vnigenitum Dei filium, nolunt eiuſdem naturæ cuius eſt pater confiteri; ſed diuerſæ atque imparis & multis modis rebuſq; diſſimilis: tāquam non ex Deo natus, ſed ab illo de nihilo ſit creatus: ac per hoc & ipſe creatura, gratia illius non natura, quem nos fatemur filium eſſe patris ante omnia ſecula ſine tempore. Dicit Apoſtolus etiam in futuro ſeculo patri filium ſubiectum futurū, vbi ait, Tunc & ipſe ſubiectus erit ei qui illi ſubiecit omnia. Quid 1.Cor.15.d. inſipiūs, quandoquidem illa in filio forma humana menſura eſt, 27. qua ſemper maior eſt pater, & nos illam filij ſubiectionem ipſius humanæ formę, in diuinam ſubſtantiam credimus commutatam? C Oſtendimus ideo dixiſſe Apoſtolum, etiam tunc patri filium ſubiectum futurum, ne quis in eo putaret ſpiritum & corpus humanum aliqua conuerſatione perituram, vt ſit Deus per omnia, non tantum in illius vnius forma hominis, ſed in omnibus id eſt, ad exhibendam viram, & faciendum in bonis deſiderium noſtrum natura diuina ſufficiat. Tunc enim Deus omnia erit in omnibus, cùm præter ipſum nihil omnino habere velle cœperimus. Omnia quippe ipſe erit nobis, ſi quando ſufficiente ipſo, nihil deerit nobis.

FINIS.

DE ESSENTIA DIVINITATIS, LIBER VNVS.

CENSVRA.

Liber nou est D. Augustini, sed duo prima capita libri quem sanctus Eucherius Lugdunensis Episcopus scripsit de formulis spiritualis intelligentiæ.

OMNIPOTENS Deus pater & filius & Spiritus sanctus, vnus atque trinus: vnus videlicet in natura, trinus verò extat in personis: solus inuisibilis, solus immensus atque incomprehensibilis, solus incircúscriptus, solus immutabilis, incorporeus & immortalis: vbique præsens, sed latens: vbique totus, sed immensus. Inuisibilis est, quia in essentia sui videri omnino non potest, Apostolo attestante, qui ait, Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Et in Euangelio, Deum nemo vidit vnquam. Incorporeus est, quia nullis membrorum lineamentis compositus, siue compactus existit, sicut Veritas in Euangelio ait, Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate adorare oportet. Immensus est, quia quantitas eius vel qualitas à nullo ex creaturis metiri potest. Cui Salomon in oratione sua supplicans ait, *Si cælum & cæli cælorum te non capiunt, quanto magis domus ista quam ædificaui?* Incircumscriptus est, quia circumscribi nullo modo potest. Illocalis est, quia de loco ad locum nequaquam transit, sed neque in loco quolibet retinetur, ipso de semetipso per Esaiam prophetam testimonium perhibente atque dicente, Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Et per Hieremiam, Numquid non cælum & terram ego impleo, dicit Dominus? Cuius immensitatem Propheta in Psalmo confitens ad ipsum Deum ait, Si ascendero in cælum, tu illic es; & si descendero ad infernum, ades. De cuius adhuc immensitate in libro beati Iob scriptum est, Excelsior cælo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari. Qui enim cælum & terram implet: proculdubiò nullus est locus ab eius præsentia absens. Super omnem quippe creaturam præsidet regendo: subtus omnia est sustinendo atque portando, non pondere laboris, sed infatigabili virtute: quoniam nulla creatura ab eo condita per se subsistere valet, nisi ab illo sustentetur qui illam creauit. Extra omnia est, sed non exclusus: intra omnia est, sed non inclusus. Immutabilis est, quia mutari omnino ab eo quod est non potest, ipso dicente per Malachiam prophetam, Ego Dominus, & non mutor. Ideo autem Deus immutabilis dicitur, quia in natura eius, ira, furor, pœnitentia, obliuio, recordatio, & alia his similia, nullo modo accidunt. Simplex enim natura est, & immutabilis atque imperturbata, neque aliud est ipse, & aliud quod habet & quod est. Immortalis est, quia mori nullo modo potest, Apostolo hoc attestante atque dicente, Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem, quem nullus vidit hominum, nec videre potest. Vbicúque autem sacra Scriptura sparsim per diuinos libros, motus in Deo animæ seu humana membra describit; id est, caput, capillos, oculos, palpebras, nares, os, labia, linguam, cor, imaginem, vterum, manus, dexteram, sinistram, digitos seu digitum, brachium, alas, posteriora, pedes: item motus animæ, iram, furorem, obliuionem, recordationem, pœnitentiam: hæc & alia his similia non carnaliter iuxta historiam à rectè intelligentibus sentienda sunt, sicut à Iudæis & à pleríque hæreticis carnaliter sentientibus qui Deum corporeum atque carnalem opinantur, sed spiritaliter omnia de eo intelligenda & confitenda sunt. Si quis autem humana in Deo membra, seu motus animæ more humano inesse credit, proculdubiò in corde suo idola fabricat. Igitur vt dictum est figuraliter in Deo caput cùm legimus, ipsam essentiam diuinitatis eius quæ omnia præcedit, & cui omnia subiecta sunt intelligere debemus. Capillos verò capitis eius, sanctos angelos seu vniuersos electos typicè accipi oportet. Vnde in libro Danielis prophetæ scriptum est, Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit: Vestimenta eius quasi nix candida, & capilli capitis eius quasi lana munda. Hoc enim significat per vestimentum eius candidum, quod & per capillos capitis eius, sanctos videlicet angelos & multitudinem sanctorum dealbatorum. Vel certè ideo capilli eius lanæ mundæ comparantur, vt per hoc antiquus dierum esse credatur. Oculos habere dicitur Deus, eò quòd omnia videt, & nihil eum latet, in cuius conspectu, vt ait Apostolus, nulla creatura inuisibilis est. Omnia enim nuda & aperta sunt oculis eius. Aliter verò oculi Domini respectus gratiæ eius intelligitur, vt est illud in Psalmo, Oculi Domini super iustos. Item aliter oculi Domini, præcepta eius per quæ nobis lumen scientiæ subministratur, mysticè accipiuntur, vt est illud in Psalmo, Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Palpebræ Domini, occulta atque incomprehensibilia iudicia eius, siue spiritalis in diuinis libris locutio innuitur, de quibus in Psalmo scriptum est, Palpebræ eius interrogant filios hominum: id est, probant. Aures habere dicitur Deus, propter quod omnia audit, & nihil illi sub silentio latet. Hinc in libro Sapientiæ est scriptum, Auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non absconditur. Nares Dei, inspiratio eius in corda fidelium, vt est illud in libro Regum, Ascendit fumus de naribus eius: id est, lachrymosa compunctio pœnitentis per inspirationem illius. Facies Dei est cognitio diuinitatis eius ad hominem, de qua cognitione scriptum est, Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus. Hoc est, da nobis cognitionem tuam: quæ cognitio per filium hominibus innotuit, ipso dicente in Euangelio, Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Aliter verò facies Dei significat inuisibilem essentiam diuinitatis filij Dei. De qua ipse ad Moysen per angelum respondens ait, Posteriora mea videbis, faciem autem meam videbis in nouissimis diebus, diuinitatem autem meam videre non poteris. Os Dei, filius Dei patris, id est, Christus Dominus: de quo Hieremias propheta ex persona Iudæorum effatus ait, Quia os eius ad iracundiam prouocauimus. Aliter verò os Domini sermo eius siue iussio accipitur. De quo sermone Domini Esaias propheta ait, Os Domini locutum est. Verbum Dei, est filius Dei patris per quod omnia facta sunt. De quo in Psalmo, Verbo Domini cæli firmati sunt. Et alibi, Misit verbum suum, & sanauit eos. In principio, inquit, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Lingua Dei mysticè significat Spiritum sanctum, per quem Deus pater secretum suum hominibus manifestauit. Vnde in Psalmo, Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. Labia Domini, vtriusque Testamenti consonantia intelliguntur. De quibus duobus Testamentis in Prouerbiis scriptum est, Diuinatio in labiis eius, in iudicio non errabit os eius. Brachia Dei patris, filius eius & Spiritus sanctus intelliguntur. Sic in Esaia, Et brachia mea populos iudicabunt. Brachium Dei patris singulariter, filius eius accipitur. De quo Hieremias propheta ad ipsum ait, Et nunc Domine Deus meus, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti & brachio extento. Idcirco autem filius Dei patris, brachium eius dicitur: quia omnis creatura electa ab ipso continetur. Dextera Dei patris, id est, vnigenitus filius eius accipitur. De quo in Psalmo ex persona hominis assumpti, Dextera, inquit, Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me. Aliter autem dextera Domini gloriam patris significat, id est, æternam beatitudinem. De qua in Psalmo ex persona patris ad filium, Sede à dextris meis. Dicitur autem & dextera Dei omnis electa creatura in cælo & in terra, sicut & per sinistram eius intelligitur reproba creatura, id est, dæmones & omnes impij qui ad læuam positi æterna supplicia sustinebunt. Manus Dei patris, filius accipitur, pro eo quòd per ipsum facta sunt omnia. Sicut est illud in Esaia prophetæ, Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt omnia. Aliter verò manus Dei potestas eius intelligitur. De qua potestate in libro Hieremiæ scriptum est, Sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea domus Israël. Iterum manus Domini, flagellum ipsius accipitur. De cuius percussione in Sophonia propheta scriptum est, Et extendam manum super Iudam & Hierusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal, &c. De qua percussione Domini beatus Iob ait de semetipso, Manus Domini tetigit me. Digitus Dei singulariter, Spiritus sanctus accipitur, à quo Spiritu sancto lex in duabus tabulis lapideis in monte Sina scripta narratur. Ipse enim scripsit qui scribenda dictauit, id est, Spiritus sanctus. De quo Spiritu sancto Dominus in Euangelio, *Si ego*, inquit, *in digito Dei eicio dæmonia*. Quod alius Euangelista declarans ait, *Si ego in spiritu Dei eiicio dæmonia*. Sicut enim digitus cum manu & brachio, manus verò & brachium vnum sunt cum corpore in natura, ita pater & filius & Spiritus sanctus tres quidem sunt personæ, vna autem substantia diuinitatis. Digiti verò pluraliter sancti intelliguntur Prophetæ, per quos Spiritus sanctus libros legis ac Prophetarum sua inspiratione descripsit. De quibus in Psalmo scriptum est, Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum. Per cælos enim libros legis & Prophetarum: per digitos verò sanctos, vt dictum est, Prophetas mysticè insinuauit. Imago Dei patris inuisibilis, vnigenitus est filius eius, de quo Apostolus ait, Qui est imago Dei inuisibilis. Aliter namque est imago Dei patris in filio suo, quem non aliunde, sed ex semetipso, hoc est, ex substantia sua per omnia sibi similem genuit & æqualem: aliter verò est in anima hominis, quam non ex se, id est, de substantia sua, sicut plerique hæretici opinati sunt, genuit, sed ex nihilo creauit. Sicut aliter est imago cuiuslibet regis in filio eius quem ex semetipso genuit sibi similem, id est, homo hominem: aliter verò in anulo eius, siue in cera imago eius impressa, quæ non est hoc quod ipse, sicut filius qui naturaliter est hoc quod & pater. Cor Dei patris, arcanum sapientiæ eius mysticè innuit, ex quo verbum, id est, filium suum impassibiliter sine initio genuit, ipso dicente per Prophetam, Eructauit cor meum verbum bonum. Alas habere dicitur Deus, pro eo quòd more auis electos suos tanquam pullos sub se colligit, fouet, & ab insidiis diaboli & malorum hominum protegit. De cuius protectione Propheta in Psalmo ad ipsum ait, Sub vmbra alarum tuarum protege me. Scapulas habere dicitur Deus, quia infirma membra Ecclesiæ patienter quasi in scapulis suis portat, & portando protegit. De quo in Psalmo viro iusto dicitur, Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis. Venter Dei patris, secreta origo substantiæ vel scientiæ eius accipitur, ex qua origine ineffabiliter ante omnem creaturam filium suum genuit: ipso testimonium perhibente per Prophetam, id est, patre ad filium, Ex vtero ante luciferum genui te. Aliter vterus Dei incomprehensibilia & occulta iudicia eius, quæ rimari nequeunt, mysticè insinuat. De quibus occultis iudiciis eius in Iob scriptum est: De cuius vtero egressa est glacies, & gelu de cælo quis genuit? Posteriora filij Dei, incarnatio eius accipitur, quæ extremo tempore ad redemptionem humani generis facta est. De qua posteriori parte filius Dei in monte Sinai ad Moysen per angelum ait, Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris. Ac si diceret: Incarnationem meam videbis, diuinitatem meam videre non poteris. Pedes Dei, stabilimentum virtutis ac potentiæ eius sunt, eò quòd vbique præsens sit, & vniuersa illi sint subiecta, ipso dicente per Esaiam prophetam, Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Aliter verò pedes filij Dei, incarnatio eius intelligitur, quæ diuinitati subiecta est, tanquam capiti pedes, siue pro eo quòd circa finem mundi ipsa incarnatio facta est. Sicut enim per caput, vt dictum est, diuinitas: ita per pedes figuraliter humanitas eius exprimitur. De qua humanitate in Exodo scriptum est, Viderunt eum filij Israël, hoc est, Moyses & Aaron & Nadab & Abiu & septuaginta de senioribus populi. Et paulò pòst, Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum cùm serenum est. Sicut autem per lapidem sapphirum cælestes creaturas, id est, angelos sanctos: ita per cælum serenum sanctam electorum Ecclesiam ex hominibus assumptam figuraliter demonstrare voluit. Super quas duas creaturas homo assumptus à filio Dei in perpetuum regnat. De quo in Psalmo, Omnia, inquit, sub pedibus eius, oues & boues vniuersas. Aliter per pedes Domini Iesu Christi, signati sunt sancti prædicatores, de quibus in Deuteronomio scriptum est, Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Vestimentum filij Dei aliquando caro eius, quæ à diuinitate assumpta est, in diuinis libris figuraliter accipitur. De quo indumento carnis eius Esaias propheta vaticinans ait, Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? Rursum vestimenta eiusdem Domini, sancta accipitur Ecclesia, quæ per fidem & dilectionem ei coniuncta est. De qua in Psalmo scriptum est, Dominus regnauit, decorem indutus est. Et in alio Psalmo ad ipsum Dominum, Confessionem & decorem indutus, amictus lumine sicut vestimento. Pallium Dei, antedicta Ecclesia rectè intelligitur, de qua in libro Genesis scriptum est, Lauabit in vino stolam suam: hoc est, in sanguine passionis carnem suam: & in sanguine vuæ pallium suum, id est, Ecclesiam. Calceamenta Dei mysticè significant incarnationem suam, quam ex mortalitate humani generis assumere dignatus est. De qua incarnatione sua ipse per Prophetam in Psalmo ait, In Idumæam extendam calceamentum meum: id est, plebi Gentilium manifestabo incarnationem meam. Gressus Domini, aduentus filij Dei in mundum est, & regressio eius ad patrem. De quibus gressibus Psalmista canit, Viderunt gressus tui Deus, ingressus Dei mei regis qui est in sancto. De cælo enim venit in vterum virginis, de vtero virginis nascendo, positus est in præsepio. Postquam autem omnia impleuit, pro quibus à patre missus venerat, appensus est ligno crucis: de cruce autem depositus, secundùm carnem sepultus est, secundùm animam verò ad inferna descendit: tertia verò die per potentiam diuinitatis suæ carnem suam de sepulchro suscitauit: & post dies resurrectionis suæ, quadragesimo scilicet die, videntibus Apostolis ascendit in cælum, & sedet ad dexteram patris, id est, in gloria eius. Hi sunt enim gressus filij Dei, iste descensus & ascensus & regressus eius qui frequenter in sacris Scripturis legitur. Ascendere Deus dicitur, cùm filius Dei carnem de nobis assumptam in cælum velut captiuam duxit: sicut est illud in Psalmo, Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem: quia naturam humani generis quæ à diabolo captiua in mundo retinebatur, assumens, secum in cælum vbi nunquam antea fuerat, tanquam captiuam deportauit. Abscondere faciem suam Dei legitur, cùm quibusdam reprobis eorum exigétibus culpis cognitionem suam abscondit: sicut in populo Iudæorum nunc impletum videmus, qui negantes filium Dei scientiam veri Dei perdiderunt, vt similes fierent gentibus quæ Deum nõ nouerunt. Ostendere dicitur Deus faciem suam, cùm respectu gratiæ suæ quibus vult, electis scilicet suis, seipsum in corda eorum occulta inspiratione insinuat, & ad diligendum se amorem suum infundit. Sedere dicitur Deus, non corporaliter humano more, sed potentialiter super omnem creaturam rationalem præsidere, vt est illud in Psalmo, Regnauit Dominus super gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam. Sedere etiam Dominus dicitur super Cherubin, quod interpretatur plenitudo scientiæ, siue multitudo, per quod significantur sancti angeli, siue mentes spiritualium virorum, in quibus Deus inuisibiliter præsidet & regnat. In illis enim sedet qui scientia eius & dilectione pleni sunt. In prouerbiis quippe Salomonis scriptum est, Anima iusti sedes est sapientiæ. Sapientia verò Dei patris Christus est, qui super animas iustorum sedere dicitur. Descendere in mundum Deus legitur, quando aliquid nouum quod antea non fuerat in creatura humana operatur: sicut filius Dei patris descendisse narratur, quando veram carnem ex Maria virgine propter redemptionem nostram suscepit, & verus homo fieri dignatus est, non amittendo quod erat, sed assumendo quod non erat. De cuius descensione, hoc est, incarnatione, de ipso scriptum est in Psalmo, Inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Cælos inclinauit, quia ante aduentum suum prænuncios angelos siue Prophetas misit, qui eius aduentum hominibus nunciarent. Caligo sub pedibus eius fuit, quia impij homines à sua malitia cæcati, eius incarnationem agnoscere non potuerunt: sed neque nunc possunt. Stare Deus dicitur, cùm nos infirmos, id est, creaturam suam ad pœnitentiam conuersione vitæ patienter sustinet, vt est illud in Abacuc propheta, Stetit & mensus est terram, & dissoluit gentes: id est, sterit ad subueniendum, & dissoluit credentes in se à peccatorum vinculis. Transire dicitur Deus, cùm à cordibus quorúdam hominum, in quibus antè per fidem inhabitare credebatur, postea surrepente perfidia vel quolibet delicto ab his recedit, & ad alios transit. Quemadmodum de Iudæis ad gentes, & de hæreticis ad catholicos, seu de quibuslibet irreligiosis & negligentibus à quibus pro vitio suo recedere dicitur Deus, & ad alios transire, quod non localiter aut visibiliter, sed inuisibiliter occulto iustoque iudicio facere consuenit. Ambulare dicitur Deus non de loco ad locum transeundo, quod impium est ita credere: sed deambulatio eius est in cordibus sanctorum delectari, sicut scriptum est, Et inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus. Vel certè ambulare Dei est, in sanctis prædicatoribus suis de loco ad locum transire. Loqui Dei, est inuisibiliter siue sono vocis vel quolibet strepitu occultè in mentibus sanctorum volútatem suam atque rectum intellectum inspirare, seu futura sicut sanctis Prophetis reuelare. Quæ locutio

Inuisibilis Deus. 1. Tim. 6. d. 16. Ioan. 4. c. 12. *Incorporeus Deus.* Ioan. 4. d. 24. *Immensus Deus.* 3 Reg. 8. c. 27. *Incircumscriptus & illocalis Deus.* Esa. 66. a. 1. Hier. 23. c. 24. Psal. 138. b. 8. Iob 11. b. 8. *Immutabilis Deus.* Malac 3. b. 6. *Immortalis Deus.* 1. Tim. 6. d. 16. *Caput Dei.* *Capilli Dei.* Dan. 7. c. 9. *Oculi Dei.* Heb 4. d. 13. Psal. 33. c. 16. Psal. 18. c. 9. *Palpebræ Dei.* Psal. 10. b. 4. *Aures Dei.* Sap. 1. c. 10. *Nares Dei.* 2. Reg. 22. d. 9. *Facies Dei.* Psal. 79. a. 4. Matth. 11. d. 27. *Manus Dei.* Esa. 66. d. 2. Exod. 33. d. 23. Hier. 18. d. 6. Soph. 1. d. 4. Iob 1. 9. c. 27. *Digitus Dei.* Exod. 33 d. 23. *Latus Dei.* Psal. 44. d. 2. *Latia Dei.* *Pedes Dei.* Esa. 66. a. 1. Exod. 24. c. 10. *Dextera Dei.* Psal. 117. c. 16. Psal. 109. d. 1 *Venter Dei.* Psal. 109. Iob 38. *Posteriora Dei.* Exod. 33. d. 23. Esa. 63. a. 1. Psal 92. a. 1. Psal. 103. a. 2. *Pallium Dei.* Gen. 49. *Calceamenta Dei.* Psal. 59. b. 10. *Gressus Dei.* Psal. 67. c. 25 *Ascendere Dei.* Psal. 67. d. 19. *Abscondere Dei.* *Ostendere Dei.* *Sedere Dei.* Psal. 46. a. 9. *Descendere Dei.* *Transire Dei.* Abacuc 3. a. 6. *Ambulare Dei.* *Loqui Dei.* Prouerb. 16. b. 10. *Brachia Dei.* Esa. 51. b. 5. Hier. 32. c. 17. *Dextera Dei.* Psal. 117. c. 16. Psal. 109. d. 1 *Manus Dei.* Esa. 66. d. 2. Hier. 18. d. 6. Soph. 1. d. 4. Iob 1. 9. c. 27. *Digitus Dei.* Exod. 33 d. 23. *Latus Dei.* Psal. 44. d. 2. *Latia Dei.* Matth. 12. c. 28. *Digiti pluraliter.* Psal. 8. c. 4. *Imago Dei.* Colos. 1. b. 15 Psal. 18. c. 9. *Palpebræ Dei.* Psal. 10. b. 4. *Aures Dei.* Sap. 1. c. 10. *Nares Dei.* 2. Reg. 22. d. 9. *Facies Dei.* Psal. 79. a. 4. Matth. 11. d. 27. *Os Dei.* Thren. 1. f. 18 Esa. 58. d. 14 *Verbum Dei.* Psal. 32. b. 6. Psal. 106. b. Ioan. 1. d. 1. *Lingua Dei.* Psal. 44. d. 2. *Labia

oris Dei, vt quidam volũt, tribus modis accipitur. Primo namque modo per subiectam creaturam, sicut ad Moysen, cùm in rubo & igne apparuit; vel sicut ad Abraham, ad Iacob; siue vt iam dictum est, Moysen & cæteros sanctos, quibus voluit, in angelis apparere dignatus est. Secundo modo in somnis, sicut ad Iacob & ad Zachariam prophetam, & ad Ioseph sponsum Mariæ, & ad alios sanctos quibus voluit secreta reuelare. Tertio autem modo, neque per creaturam visibilem, neque per somnium, sed occulta tantum inspiratione inuisibiliter corda sanctorum tangendo loquentes efficit, quemadmodum in libris Prophetarum legitur, cùm ipsi Prophetæ diuino subitò afflati spiritu exclamabant, dicentes: Hæc dicit Dominus. Videre Dei, est acta bona approbare: sicut illud est ip Genesi, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bonaid est, intelligentibus bona esse demonstrauit. Aliter videre Dei, est mala hominum sciendo reprobare, sicut est illud in Esaia propheta, Et vidit Dominus, & apparuit malum in oculis eius. Item aliter videre Dei est, nos videntes, id est, scientes facere, vt est illud in Psalmo, Proba me Domine, & scito cor meum: interroga me, & cognosce me, & semitas meas. Et vide si via iniquitatis in me est, &c. Modus iste locutionis & in libro Iob similiter reperitur, vbi de sapientia patris, postquam plurima & insignia locutus est de Deo patre, adiecit, Tunc vidit illam, & narrauit & inuestigauit & præparauit, id est, videntes fecit atque prædicantes & inuestigantes atque aliis nunciantes. Cognoscere Dei, est cognoscentes facere, sicut ait ipse ad Abraham, Nunc cognoui quòd timeas Deum. Neque enim ille ex tempore nouit qui scit omnia antequam fiant. Sed cognoscere dicitur Deus cognoscentes facere, vt qui prius de se quales essent incogniti erant, per eius interrogationem, id est, probationem sibimetipsis manifesti fierent. Tale est & illud in lege Moysi de populo Israëlitico, Vt tétem, inquit, eos, vtrum custodiant mandata mea, an non. Nescire Dei, est quosdam reprobos reprobare, sicut in Euangelio, Nescio vos vnde sitis, recedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Zelare dicitur Deus, cùm creaturam suam quam non vult perire, sæpe castigat, corripit atque flagellat, & flagellando ad se reducit. Vel certè zelare Deus dicitur, cùm nullum peccatum impunitum vult relinquere. Iustus enim est, & ideò omnis iniustitia execrabilis est illi, quam, vt dictum est, impunitam nullo modo relinquere patitur. Irasci dicitur Deus, non animi motu vel qualiber perturbatione, quæ illi omnino accidere non potest: sed creaturę delinquenti, id est, hominibus impiis & peccatoribus iustam inferre dicitur vltionem: hoc est enim illis reddere quod merentur, & hæc vltio diuina & ira vel furor eius dicitur. Pœnitere Deus dicitur, non quod more hominum pro transactis operibus suis pœniteat. Qui enim omnia nouit antequam fiant, pro præteritis factis suis pœnitere non potest. Sed pœnitentia Dei est statuta mutare, & quod prius aliter inchoatum fuerat, in aliud mutare, id est, aut de bono exigẽdus culpis in malum: sicut de Saule legitur pœnituisse Dominum, quòd constituit eum regem: & sicut nunc videmus in populo Iudæorum factum, qui cùm esset populus Dei, ob impietatem suam facti sunt synagoga satanæ. De malo verò in bonum, sicut accidit in populo gentium, qui antè non populus Dei, nunc autem per gratiam Christi populus Dei effectus est. Hoc quippe modo occulto Dei iudicio Iudas proditor de apostolatus gradu lapsus in inferni barathrum demersus est, latro verò post crimen rapacitatis de cruce ad paradisum translatus est. Hanc verò immutationem de bono ad malum, vt dictum est, siue de malo ad bonum, quæ occulto iustoque iudicio Dei, seu per seueritatem iustitiæ, seu per misericordiam eius fiat, pœnitentiam Dei dicimus. Quod expressius in libro Hieremiæ scriptum est. Non pœnitere Dei, est statuta nullo modo mutare. Vt est illud in Psalmo, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: id est, pater ad filiũ: Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec. Sacerdos patris dictus est filius Dei, non secundùm diuinitatem, sed propter humanitatem, in qua se pro nobis per passionem & mortem suam acceptabile sacrificium Deo patri obtulit, vt ipse esset sacerdos qui & sacrificium. Obliuisci dicitur Deus, cùm quibusdam impiis & peccatoribus non misereretur, quod vtique non facit per crudelitatem quæ in Deo non est, sed per occultum iustumque iudicium suum. Indurate dicitur Deus quorundam malorum corda, sicut de Pharaone rege Ægypti scriptum est: non quòd omnipotens Deus per potentiam suam corda eorum induret, quod est impium ita credere: sed exigentibus eorum culpis, cùm duritiam cordis quam ipsi sibi mala perpetrando nutriunt, non auferet, quasi ipse eos induret, quia iusto iudicio indurari finit. Dormire Dei est, cùm vnigenitus filius patris in assumpta carne pro nobis mori dignatus est. Cuius mors rectè dulcis somnus prædicatus est, ipso dicente per Hieremiam prophetam, Ideo quasi de somno suscitatus sum, & vidi, & somnus meus dulcis est mihi. Aliter dormire dicitur Deus, cùm fides eius inter prosperа huius mundi in quorundam fidelium corde non vigilat, sed dormit. Hanc dormitionem Saluator noster in se significauit, cùm in naui inter fluctus maris dormiuit. Vel certè dormire Dei est, electis suis in tribulationibus huius mũdi positis tardius subuenire, sicut illud in Psalmo: Exurge, quare obdormis Domine? Vigilare Dei est, in defensionem electorum suorum, & in vltionem inimicorum suorum se manifestũ Deum demonstrare. Hæc omnia quæ prædicta sunt, & alia iis similia, quæ de Deo sacra Scriptura iuxta historiam narrat, non secundùm literam, vt dictum est, sed figurատiua locutione accipienda sunt: quia omnipotens Deus in essentia diuinitatis suæ spiritus est, non caro, inuisibilis atque incorporeus, nullisq; humanis membris compositus est. Et idcirco nõ de oculis carnis, sed de oculis cordis contemplandus est. Deus sapientia est, veritas est, charitas est, iustitia est, & ideo eisdem oculis videndus est quibus hæc omnia contemplantur. Et idcirco nõ corporeis, vt dictum est, obtutibus, sed ex corde mundo à fidelibus intuẽdus est. Scriptum quippe est in Euangelio: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Hoc est enim præmium sanctorum, non in hac tantum vita, sed potius in futura repromissum, dicẽte beato Ioanne apostolo: Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus enim quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hæc promissio, vt dictum est, post resurrectionem carnis & iudicium Dei, est in seculo futuro sanctis reposita. In præsenti verò vita nullus tam sanctus, nemo ita perfectus ex electis Dei, qui ipsum Dominum in essentia diuinitatis suæ, sicuti est, vidit vnquam, aut videre poterit, ipso dicente ad Moysen, Non enim videbit me homo, & viuet. Ac si diceret: Nemo quàm diu mortaliter viuit, Deum vt est videre poterit. Vident enim sancti in præsenti vita Deum, nõ ita vt est in substantia, sed per speculum & in ænigmate, postea autem facie ad faciem. Vident in hac vita credendo, non corporeis oculis cernẽdo. Videre enim Deum, est rectè illum credere, & ex corde illum diligere. Hoc quippe signat nomen Israël, quod interpretatur, vir videns Deum. Sed quia filius Dei qui in substantia diuinitatis cum patre vnum est, ob reparationem humani generis, quod in Adam lapsum fuerat, prope finem mundi in vterum Mariæ virginis illapsus, veram carnem ex eius substantia creauit, atque in singularitate personæ suæ ita vniuit, vt Deus pariter esset & homo: simplici verò personа, vt dictũ est, gemina verò substantia ex eadẽ virgine incorrupto pudore nasceretur: vt qui erat & est in diuinitate verus Deus à patre genitus inuisibilis atq; incorporeus atq; incõprehẽsibilis sicut & pater, ipse esset & verus homo visibilis, corporeus, & circũscriptus, atq; idẽ ipse, nõ alius Deus & alius homo, sed Deus & homo, vnus est Christus Dei filius, passus pro salute nostra, in sola carne mortuus & sepultus, in eadẽ carne in qua etiam die tertio per virtutem diuinitatis suæ de sepulchro resurgens, ascendit in cælum, & sedet ad dexteram patris: quem inde venturum ad iudicandum viuos & mortuos in eadẽ carne in qua ascendit, sed glorificata, vniuersalis expectat Ecclesia, quemadmodum & in symbolo vniuersi decantant fideles. Et idcirco eundem Dei filium secundùm substantiam diuinitatis suæ inuisibilem & incorporeum & immortalem atque incircumscriptum, sicut & patrem & Spiritum sanctum nos credere & confiteri oportet. Iuxta humanitatem verò visibilem, corporeum, localem atque omnia membra humana veraciter habentem credere conuenit & confiteri. Quoniam sicut eundem Dei filium & redemptorem nostrum secundùm diuinitatem inuisibilem & incorporeum, sicut & patrem & Spiritum sanctum nõ credere impium est: ita eundem Dei filium in homine assumptum, visibilem, corporeum, atq; localem post resurrectionem non credere & profiteri, profanum est. Illud enim quod in Genesi scriptum est, dicente Deo patre ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: non ita accipiendum est quasi Deus corporeus sit, & membrorum lineamentis compositus: ad quam compositionem corpoream exteriorem hominem nostrum, humanum videlicet corpus, veluti ad similitudinem suam fecerit, sicut Iudæi & cæteri infideles plerique opinati

Videre Dei.
Esa. 5 pc. 15.
Psal. 138. d. 23.
Iob 28. d. 27.
Cognoscere Dei quid sit. Gen. 22. c. 12.
Deut. 13. c. 3. Nescire Dei quid sit. Luc. 13. c. 27. Psal. 6. c. 9. Zelare Dei quid sit.
Irasci Dei quid sit.
Pœnitere Dei quid sit.
1. Reg. 15. b. 11.
Non pœnitere Dei quid sit. Psal. 109. b. 4.
Obliuisci Dei quid sit.
Indurare Dei quid sit.
Dormire Dei quid sit.
Hier 31. a. 26
Matth. 8. c. 24.
Psal. 43. d. 23.
Vigilare Dei.
Matth. 5. d. 8.
1. Ioan. 3. c. 2.
Exod. 33. d. 20.
1. Cor. 13. d. 12.
Esaiæ 7.
Gen. 1. c. 26.

opinati sunt, quod ita credere impium est. Deus autem, vt sæpè dictum, spiritus est, non caro: substantia est, non corpus. Ad imaginem quippe suam Deus hominem fecit, non in corpore, sed in anima: non in corpore, sed in sensu: non in exteriore homine, sed in ratione. Animaq; hominis, vt dictum est, ideo ad imaginem Dei facta esse perhibetur, quia spiritalis creatura est inuisibilis & incorporea atque immortalis: non de substantia Dei originem trahens, sicut Manichæi & Priscillianistæ hæretici falsè opinati sunt, sed ex nihilo à Deo creata. Quæ initium habet, finem verò habere nescit. Quæ humana anima, ob hoc quòd à Deo rationalis, quòd intellectualis facta est, imago Dei dicitur. Inest enim illi per naturam rationalis sensus, per quem intelligit, sapit, atque inter bonum malumq; discernit. Inest illi memoria, per quam transacta recordatur. Inest voluntas per quam quæ vult eligit. Inest & sensus, per quem & sentit. Inest & ratio, per quam & occulta & inuisibilia contemplatur, per quam Deum creatorem suum intelligit, per quam vera à falsis discernit, per quam inuisibilia & Deum oculis cordis contemplatur seu speculatur. In his omnibus omnia hominis ad imaginem Dei facta esse, narratur, hæc anima cõmunia habet cum angelis, corpus verò cum animalibus brutis quæ intellectu carent. Huius animæ origo occulta est, & soli Deo cognita. Ipsa quoque anima hominis pro eo quòd spiritalis creatura est, aliquando in sacra Scriptura spiritus dicitur, aliquando verò natura, aliquando etiam vita, nonnunquam verò cor esse dicitur. Et cùm sit vna in natura sua, propter varios effectus, diuersa vocabula sortita est. Similitudo verò Dei in homine refertur ad opus iustitiæ, dicente Domino in lege, Sancti estote, quia ego sanctus sum Deus vester. De qua sanctitate beatus Paulus informans ait, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundùm Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Et iterum ipse, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Et Ioannes exhortans ait, Qui dicit se in Christo manere, debet ambulare sicut ille ambulauit. Et Veritas in Euangelio, Estote misericordes, sicut & pater vester cælestis misericors est. Sicut enim imago Dei ad naturam pertinet animæ, ita similitudo refertur ad opus iustitiæ.

Leuit. 19. d. 2.
Ephes. 4. c. 23
1. Cor. 11. a. 1
1. Ioan. 2. b. 6
Luc. 6. c. 36.

FINIS.

DE FIDE RERVM INVISIBILIVM, LIBER VNVS.

CENSVRA.

Libellus hic ex diuersis Augustini epistolis consarcinatus est, maximè quod ad sententiã attinet.

CAP. I. *Dicim in rebus humanis multa credi, quæ non cernuntur oculis.*

SVNT qui putant Christianam religionem propterea ridendam potius quàm tenendam, quia in ea non res quæ videatur ostenditur, sed fides rerum quæ non videntur, hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudenter sibi videntur nolle credere, quod videre nõ possunt, etsi non valemus humanis aspectibus monstrare diuina quæ credimus, tamen humanis mentibus & illa quæ non videntur credenda esse monstramus. Ac primum isti quos oculis carneis sic stultitia fecit obnoxios, vt quod per eos non cernunt, non sibi existiment esse credendum, admonendi sunt, quàm multa non solùm credant, verùm etiam sciant quæ talibus oculis videri non possunt. Quæ cùm sint innumerabilia in ipso animo nostro, cuius inuisibilis est natura, vt alia taceam, fides ipsa qua credimus siue cogitatio qua nos vel credere aliquid, vel nõ credere nouimus, cùm prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interioribus visibus animorum? Quomodo ergo credẽdum nõ est quod corporeis oculis nõ videmus, cùm vel credere nos, vel non credere vbi corporeos oculos adhibere non possumus, sine vlla dubitatione videamus? Sed, inquiunt, ista quæ in animo sunt, cum possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse: quæ autem dicitis vos vt credamus, nec foris ostenditis, vt ea per oculos corporis nouerimus, nec intus in animo nostro sunt, vt ea cogitando videamus. Sic ista dicunt, quasi quisquam credere videretur, si iam sibi præsentatum posset videre quod creditur. Ideo vtique debemus credere nonnulla etiam temporalia quæ non videmus, vt æterna etiam mereamur videre quæ credimus. Sed quisquis es qui non vis credere nisi quod vides, ecce præsentia corpora corporeis oculis vides, præsentes voluntates & cogitationes tuas, quæ in animo tuo sunt, ipso animo vides. Dic mihi obsecro te, amici tui erga te voluntatem quibus oculis vides? Nulla enim voluntas corporeis oculis videri potest. An verò etiam hoc vides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si non vides, quomodo amicali beneuolentiæ vicem rependis, si quod non potes videre, non credis? An fortè dicturus es, alterius voluntatem per eius opera te videre? Ergo facta visurus, & verba es auditurus, de amici autem voluntate id quod videri & audiri non potest crediturus. Non enim voluntas illa color est aut figura vt oculis ingeratur, vel sonus aut cantilena vt auribus illabatur: aut voluntas tua est, vt tui cordis affectione sentiatur. Restat itaque vt nec visa, nec audita, nec apud te intus cõscripta credatur, ne tua vita deserta sine vlla amicitia relinquatur, vel impensa tibi dilectio vicissim abs te non rependatur. Vbi est ergo quod dicebas, te credere nõ debere nisi quod videres aut extrinsecùs corpore, aut intrinsecùs corde. Ecce ex corde tuo, credis cordi non tuo: & quò nec carnis, nec mẽtis dirigis aciem, accommodas fidem: amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo. Amici verò non abs te amatur fides, si non in te mutuò illa sit fides, qua credas quod in illo non vides. Quamuis homo possit & fallere fingendo beneuolentiam: aut si nocere non cogitat, tamen expectando à te aliquam cõmoditatem simulat, quia charitatem non habet. Sed dicis, ideo te credere amico cuius videre cor non potes, quia in tuis tentationibus eum probasti, & cuiusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, vbi te non deseruerit cognouisti. Nunquid ergo vt amicorũ probetur erga nos charitas, videtur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis certissimis felix, nisi fuerit aduersis rebus infelix, vt videlicet explorato alterius amore non fruatur, nisi suo dolore vel timore crucietur, & quomodo in habẽdis veris amicis optari iam potuisset, timeri felicitas potest, quam probare nisi infelicitas non potest: & tamen verum est haberi posse amicum & in rebus prosperis, probari autem certius in rebus aduersis.

SED vtique vt eum probes periculis tuis, nec te committeres nisi crederes. Ac per hoc cùm te cõmittis vt probes, credis antequàm probes. Certè enim si rebus non vis credere, non debemus quandoq; & nondum certius probatis amicorũ cordibus credere. Et cùm ea malis nostris bona probauerimus, etiam tũc eorum erga nos beneuolentiam credimus potius quã videmus: nisi quia tanta fides est, vt non congruenter quibusdam oculis eius, nos iudicemus videre quod credimus, cùm propterea credere debeamus, quia videre non possumus. Si auferatur hic fides de rebus humanis, quis non attendat quanta earum perturbatio, & quàm horrenda cõfusio subsequatur? Quis enim mutua charitate diligetur ab aliquo, cùm sit inuisibilis ipsa dilectio, si quod non video, credere non debeo? Tota itaq; peribit amicitia, quia non nisi mutuo amore constat. Quid enim eius poterit ab aliquo recipere, si nihil eius creditũ fuerit exhiberi? Portò amicitia pereunte, nec cõnubiorum neq; cognationum & affinitatum vincula in animo seruabitur, quia & in his vtiq; amica consensio est. Non ergo coniugẽ coniunx vicissim diligere poterit, quando se diligi, quia ipsam dilectionem non potest videre, non credit. Nec filios habere desiderabunt, quos vicissim sibi reddituros esse non credunt. Qui si nascantur, & crescant, multo minus ipsi parentes suos amabunt, quorum erga se amorem in eorum cordibus, quia est inuisibilis, non videbunt, si ea quæ non videntur, non laudabili fide, sed culpabili temeritate creduntur. Quid iam de cæteris necessitudinibus dicam, fratrum, sororum, generorum atque socerorum, & qualibet consanguinitate & affinitate iunctorum, si charitas incerta, voluntasq; suspecta est, & filiis parentum, & parẽtibus filiorum, dum beneuolẽtia nõ redditur debita, quia nec deberi putatur, quãdo in alio quod non videtur, esse non creditur? Portò si non ingeniosa,

CAP. II. *Tr. Elat idem.*

niosa,sed odiosa est cautela, vbi nos amari non credimus,quòd amorem amantium non videmus, vicemque non rependimus, quibus eam nos debere mutuam non putamus: vsque adeò res humanæ perturbantur,si quod non videmus,non credamus,vt omnia funditùs euertantur, si nullas credamus hominum voluntates,quas vtique videre non possumus. Omitto dicere quàmulta isti qui nos reprehendunt, quia credimus quæ non videmus: credant famæ & historiæ,vel de locis,vbi ipsi non fuerũt nec dicant, non credimus, quia non vidimus: quoniam si hæc dicant, coguntur fateri incertos sibi esse parentes suos: quia & hinc aliis narrantibus, nec tamen quia iam præteritum est id ostendere valent bus crediderunt, nullum retinentes illius temporis sensum, & tamen aliis inde loquentibus adhibentes sine vlla dubitatione consensum: quod nisi fiat, incurratur necesse est aduersus parentes infidelis impietas, dum quasi vitatur in his quæ videre non possumus credendi temeritas.

CAPVT III. *Indicia quæ confirmant fidem.*

SI ergo non credentibus nobis quæ videre non possumus, ipsa humana societas, concordia pereunte, non stabit; quanto magis fides, quamuis quæ non videntur, rebus est adhibenda diuinis: quæ si non adhibeatur, non amicitia quorumlibet hominum,sed ipsa summa religio violatur, vt summa miseria consequatur. Sed amici hominis, inquies, erga me beneuolentiam quanquam videre non possum, multis tamen indiciis indagare possum: vos autem quæ vultis vt non visa credamus, nullis indiciis potestis ostendere. Interim non parum est, quòd fateris quorundam indiciorum perspicuitate res aliquas, etiã quæ non videntur, credi oportere: & iam sic constat non omnia quæ non videntur, non esse credenda. Iacetq; illud abiectum atque conuictum, quod dicitur, Ea quæ non videmus, non debere nos credere. Multum autem falluntur qui putant nos sine vllis de Christo indiciis credere in Christum. Nam quæ sunt indicia clariora,quàm ea quæ nunc videmus prædicta & impleta? Proinde qui putatis nulla esse indicia cur de Christo credere debeatis,quæ non vidistis,attendite quæ videtis. Ipsa Ecclesia vos ore maternæ dilectionis alloquitur. Ego quã miramini per vniuersum mundum fructificantem atq; crescẽtem, qualem me conspicitis aliquando non fui. Sed quia olim Abrahæ promissio à
Gen.22.d.18 Deo facta est, In semine tuo benedicentur omnes gentes: me promittebat per omnes gẽtes in Christi benedictione diffundi. Semen Abrahæ Christum, succedentium generationum ordo
Matth.1.a.2. testatur. Quod vt breuiter colligam, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob, Iacob genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Israël. Iacob quippe ipse appellatus est Israël. In his duodecim filiis genuit Iudam, vnde nomen est Iudæorum, ex quibus nata est virgo Maria, quæ peperit Christum. Et ecce in Christo,id est, in semine Abrahæ benedici omnes gentes, videtis & stupetis, & adhuc in eum credere timetis, in quem nõ credere, potius timere debuistis. An credere dubitatis vel recusatis virginis partum, cùm magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem Deum? Et hoc nam q; accipite per Prophetam fuisse
Esa.7.c.14. prædictum: Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus. Non ergo dubitabitis virginem parientem, si velitis credere Deum nascentem, mundi regimen non relinquentem, & ad homines in carne venientem; matri fœcunditatem afferentem, integritatem non auferentem. Sic hominem nasci oportebat, etsi semper erat Deus, ex quo nascendo fieret nobis Deus.
Psal.44.b.7 Hinc de eo rursus Propheta dicit: Thronus tuus Deus in seculũ seculi, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo vnctionis præ participibus tuis. Ista vnctio spiritalis est, qua Deus vnxit Deum, pater scilicet filium: vnde appellatum à chrismate, id est, ab vnctione nouimus Christum. Ego sum Ecclesia, de qua illi in eodem Psalmo dicitur, & tãquam factum quod futurum
Ibid c.10. fuerat prænunciatur, Astitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate, id est, sacrario sapientiæ linguarũ varietate decorata: vbi mihi dicitur, Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domũ patris tui: quia concupiuit rex speciem tuam, quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinsecùs in fimbriis aureis circumamicta varietate. Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius adducentur tibi. Adducentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui Domine, in omni generatione & generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in seculum, & in seculum seculi. Si hãc reginam non videtis, tam etiam regia prole fœcundam. Si non videt impletum quod audiuit esse promissum, cui dictum est, Audi filia, & vide: Si non reliquit ipsa ritus pristinos mundi, cui dictum est, Et obliuiscere populum tuum, & domũ patris tui. Si non vbique Christum Dominum confitetur, cui dictum est, Concupiuit rex speciem tuã, quia ipse est Dominus Deus tuus. Si non videt ciuitates gentium Christo preces fundere, & munera offerre, de quo illi dictum est, Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus. Si non & superbia deponitur diuitum, & ab Ecclesia deprecantur auxilium, cui dictum est, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Si non agnoscit filiam regis, cui dicere iussa est, Pater noster qui es in cælis: & in sanctis suis *Matth. 6.b.9* in interiori homine renouatur de die in diem, de qua dictũ est, Omnis gloria eius filiæ regis intrinsecùs, qua & oculos extraneorum fulgẽtes fama prædicatorum suorum in diuersitate linguarum velut in fimbriis aureis, & vestis varietate perstringat. Si non posteaquam diffamatur in quocũque loco odore bono, eius etiam consecrandæ virgines adducuntur ad Christum, de quo loquitur, & cui dicitur, Adducẽtur regi virgines post eam, proximæ eius adducentur tibi. Et ne quasi captiuæ in aliquem velut carcerem viderentur adduci, Adducentur, inquit, in lætitia & exultatione, adducentur in templum regis. Si non parit filios, ex quibus habeat tanquam patres quos constituat sibi vbiq; rectores, cui dicitur, Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram: quorum se orationibus mater & prælata & subiecta commẽdat. Vnde subiunctum est, Memores erunt nominis tui Domine, in omni generatione & generatione. Si non propter eorundem patrum prædicationem nominis eius sine intermissione meminerunt, & tam magnæ in ea multitudines congregantur, eiq; laudem gratiæ sine fine linguis propriis confitentur, cui dicitur: Propterea populi confitebuntur tibi in seculum & in seculum seculi.

CAPVT IIII. *Pendet à suspersione.*

SI non ista demonstrantur esse perspicua, vt non inueniant oculi inimicorum in quam partem auertantur, vbi non eadẽ perspicuitate feriantur, vt ex ea fateri manifestè cogantur. Meritò fortasse dicitis, quòd nulla nobis ostendantur indicia, quibus visis credatis etiam illa quæ non videtis. Si verò hæc videtis, quæ & longè antè prædicta sunt, & tanta manifestatione complẽtur, si sibi ipsa veritas & præcedentibus vobis & consequentibus declarat affectibus, ô reliquiæ infidelitatis, vt credatis quæ non videtis, iis erubescite quæ videtis. Me attendite, vobis dicit Ecclesia, me attendite quam videtis, etiam si videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Iudæa terra fideles fuerunt, ex virgine natiuitatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, ascensionem Christi, omnia diuina dicta eius, & facta præsentes presentia dicerunt. Hæc vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo hæc aspicite, in hæc intendite, hæc quæ cernitis cogitate, quæ vobis non præterita narrantur, nec futura prænunciantur, sed præsentia demõstrantur. An vobis inane vel leue videtur, & nullum vel paruum putatis esse miraculum diuinum, quòd in nomine Christi vnius crucifixi vniuersum genus currit humanũ? Non vidistis quod prædictũ & impletum est de humana Christi natiuitate: Ecce virgo in vtero accipiet, & pariet filium: sed *Es.7.c.14.* videtis quod prædictum & impletum est ad Abraham Dei verbum: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Non vidistis *Gen.22.d.18* quod de mirabilibus Christi prædictum est: Venite & videte *Psal.45.a.9.* opera Domini quæ posuit prodigia super terrã: sed videtis quod *Psalm.2.c.7.* prædictum est: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã, & possessionem tuam terminos terræ. Non vidistis quod præ- *Psal.21.c.17* dictum est & impletum de passione Christi: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea, ipsi verò considerauerunt & conspexerunt me. Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: sed videtis quod in eodem Psalmo prædictum est, & nunc apparet impletum, Commemorabuntur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius vniuersæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Non vidistis quod de resurrectione Christi prædictum atque completum est, loquente Psalmista ex persona eius prius de traditore & persecutoribus eius: Egrediebantur foras, *Psal.40.c.8.* & loquebantur simul in idipsum: Aduersùm me insusurrabant omnes inimici mei, aduersùm me cogitabant mala mihi: Verbum iniquum disposuerunt aduersùm me. Vbi vt ostenderet

ret nihil eos valuisse occidendo, resurrecturum subiecit atque
Matt.28.b.4. ait: Nũquid qui dormit, non adiiciet vt resurgat? Et paulò pòst cùm de ipso suo traditore per eandem prophetiam prædixisset,
Ioan.13.b.18. quod in Euangelio quoque scriptum esse commemorauit: Qui edebat panes meos, ampliauit super me calcaneum: hoc est, cõculcauit me: & continuò subdit, Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me, & reddam illis. Impletum est hoc, Dormiuit Christus, & euigilauit, hoc est, resurrexit: qui per eandem
Psal.3.b.6. prophetiam in alio Psalmo ait: Ego dormiui & somnum cepi, quoniam Dominus suscipiet me. Verùm hoc non vidistis, sed videtis eius ecclesiam, de qua similiter dictum & impletum est, Domine Deus meus ad te gentes venient ab extremo terræ, &
Hier.16.d.19 dicent, Verè mendacia coluerunt patres nostri, simulacra, & non est in illis vtilitas. Hoc certè siue velitis seu nolitis aspicitis, etiam si adhuc aliquam putatis esse vel fuisse in simulacris vtilitatem: certè tamen innumeros gentium populos relictis vel abiectis vel cõfractis huiusmodi vanitatibus audistis dicere: Verè mendacia coluerunt patres nostri, simulacra, & non est in illis vtilitas: si faciet homo deos, & ecce ipsi non sunt dij. Ne putetis autem ad vnũ aliquẽ Dei locũ gentes prædictas fuisse venturas, quoniam dictum est, Ad te gentes venient ab extremo terræ. In-
B telligite, si potestis, ad Deũ Christianorũ, qui summus & verus
Dan.11.a.5. est Deus, non ambulando venire gẽtium populos, sed credẽdo. Nam res eadem ab alio Propheta sic pronunciata est: Prævalebit, inquit, Dominus aduersùs eos, & exterminabit omnes deos gentium terræ: & adorabunt eum vnusquisque de loco suo omnes insulæ gentium. Quod ait ille, Ad te omnes gentes venient: hoc ait iste, Adorabunt eum vnusquisque de loco suo. Ergo venient ad eum non recedentes de loco suo, quia credentes in
Psal.107.b.6. eum inuenient eum in corde suo. Non vidistis quod prædictum & impletum est de ascensione Christi: Exaltare super cælos Deus: sed videtis quod continuò sequitur, Et super omnem terram gloria tua. Illa de Christo facta atque transacta omnia non vidistis, sed ista præsentia in eius Ecclesia videre vos non negatis. Vtraque vobis prædicta monstramus: vtraque autem impleta propterea demonstrare videnda non possumus, quia reuocate in conspectum præterita non valemus.

CAP. V. *Exprætentis fenita cretione.*

SED quemadmodum voluntates amicorum quæ non videntur, creduntur per indicia quæ videntur: sic Ecclesia quæ nunc videtur, omnium quæ non videntur, sed in eis literis vbi C & ipsa est prædicta monstrantur, & index est præteritorum, & prænuncia futurorum. Quia & præterita quæ iam non possunt videri, & præsentia quæ nec possunt videri omnia, cùm prænunciarentur, nihil horum poterat tunc videri. Cùm ergo fieri prædicta cœperunt ex illis quæ facta sunt vsque ad ista quæ fiũt de Christo & Ecclesia, quæ prædicta sunt ordinata serie cucurrerunt: ad quam seriem pertinet de die iudicij, de resurrectione mortuorum, de impiorum æterna damnatione cum diabolo, & de piorum æterna remuneratione cum Christo: quæ similiter prædicta ventura sunt. Cur ergo res primas & nouissimas quas non videmus non credamus, cùm testes vtraumque res medias quas videmus habeamus, atque in propheticis libris & primas & medias & nouissimas vel audiamus prænunciatas antequam fierent, vel legamus: nisi fortè arbitrentur homines infideles à Christianis illa esse conscripta, vt ista quæ iam credebant maius haberent pondus authoritatis, si antequam venirent putarentur esse promissa.

CAP. VI. *Iudæorum genus quare non credidit.*

QVOD si suspicantur, inimicorum nostrorum Iudæorum codices perscrutentur. Ibi legant siue ista quæ commemorauimus prænunciata de Christo, in quem credimus, & Ecclesia, quam cernimus ab initio laborioso fidei vsque ad sempiternam beatitudinem regni. Sed cùm legunt, non mirentur quòd ista illi, quorum codices sunt, propter inimicitiarum tenebras non intelligunt. Nam eos non intellecturos, ab eisdem Prophetis antè prædictum est: quod vt cætera oportebat impleri, & occulto iustoq; iudicio Dei, meritis eorum pœnam debitam reddi. Ille quippe quem crucifixerunt, & cui fel & acetum dederunt, quamuis in ligno pendens propter eos quos fuerat in lu-
Isa.2.3.c.34. cem de tenebris eductus, dixerit patri, Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Tamen propter cæteros quos occultioribus causis fuerat deserturus, per Prophetam tanto antè prædixit: Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me
Psal.68.c.22. aceto: Fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, & in retributionem & in scandalum: Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Cùm causæ itaque nostræ præclarissimis testimoniis circumquaque ambulant o-
culis obscuratis, vt per eos hæc probentur, vbi & ipsi reprobentur, ideo factum est, ne sic delerentur vt eadem facta omnino nulla essent: sed dispersa est super terras, vt portans in nos collatæ gratiæ prophetias ad conuincendos firmius infideles, nobis vtique prodesset. Et hoc ipsum quod dico, accipite quemadmodum fuerit prophetatum, Ne occideris eos, inquit, ne quã-
Psal.58.c.12. do obliuiscantur legem tuam, disperge eos in virtute tua. Non sunt ergo occisi, eò quòd non sunt quæ apud eos legebantur & audiebantur obliti. Si enim Scripturas sanctas, quamuis eas non intelligant, penitùs obliuiscerentur, in ipso Iudaico ritu occiderentur: quia cùm legis & prophetarum nihil nossent, Iudæi prodesse non possent. Ergo occisi non sunt, sed dispersi: vt quamuis in fide vnde salui fierent non haberent, tamen vnde nos adiuuaremur, memoria retinerent, in libris suffragatores, in cordibus nostri hostes, in codicibus testes.

CAPVT VII. *Prædicatio mirabilis.*

QVANQVAM etiam si de Christo & Ecclesia testimonia nulla præcederent, quem non mouere deberet vt crederet, repentè illuxisse diuinam humano generi claritatem, quando videmus relictis diis falsis, & eorum confractis vsquequaque simulacris, templis subuersis, siue in vsus alios commutatis, atque ab humana & veternosissima consuetudine, tot vanis ritibus extirpatis, vnum verum Deum ab omnibus inuocari. Et hoc esse factum per vnum hominem ab hominibus illusum, comprehensum, vinctum, flagellatum, expoliatum, exprobratum, crucifixum, occisum. Discipulos eius idiotas, & imperitos, & piscatores, & publicanos, per quos eius magisterium commenderatur, elegit: annunciantes eius resurrectionem, ascensionem, quam se vidisse dixerunt, & impleti Spiritu sancto, hoc Euangelium linguis omnibus quas non didicerant, sonuerunt. Quos qui audierunt, partim crediderunt, partim non credentes prædicantibus ferociter restiterunt. Ita fidelibus vsque ad mortem pro veritate, non mala rependendo, sed perpetientibo certãtibus, nec occidendo, sed morientes vincentibus: sic in istam religionem mutatus est mundus, sic ad hoc Euangelium corda conuersa mortalium, marium & feminarum, paruulorum atque magnorum, doctorum atque indoctorum, sapientium atque insipientium, potentium & infirmorum, nobilium & ignobilium, excelsorum & humilium, & per omnes gentes Ecclesia sic diffusa succreuit, vt etiam cõtra ipsam catholicam fidem nulla secta peruersa, nullum genus exoriatur erroris, quod ita repe-
C riatur Christianę veritati aduersari, vt non affectet atque ambiat Christi nomine gloriari: quod quidem non sineretur pullulare per terram, nisi exerceret sanam & ipsa contradictio disciplinã. Quando tandem crucifixus illa potuisset, nisi Deus hominem suscepisset, etiam si nulla per Prophetas futura talia prædixisset? Cùm verò tam magnum pietatis sacramentum habuerit, atque credentes vates suos atque præcones, quorum diuinis vocibus est prænunciatum, & sic venerit quemadmodum est prænunciatum, quis ita sit demens vt dicat Apostolos de Christo fuisse mentitos, quem sic venisse prædicauerũt, quemadmodum eum venturum Prophetæ antè prædixerant, qui nec de ipsis Apostolis vera futura tacuerunt? De his quippe dixerant: Non sunt lo-
Psal.18.a.4. quelæ neque sermones quorum non audiantur voces eorum: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Quod certè in orbe videmus impletum, etsi in carne nondum vidimus Christum. Quis itaq; nisi mirabili dementia cæcatus, aut mirabili pertinacia durus ac ferreus, nolit
D habere sacris literis fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem?

CAPVT VIII. *Ad fidei immouendam obseruantiam cohortatio.*

VOS autem charissimi qui hanc fidem habetis, vel qui nunc nouã habere cœpistis, nutriatur & crescat in vobis. Sicut enim venerunt temporalia tanto antè prædicta, venient & sempiterna promissa. Nec vos decipiant vel vani Pagani, vel falsi Iudæi, vel fallaces hæretici, nec non in ipsa catholica Ecclesia mali Christiani, tanto nocẽtiores, quanto interiores inimici. Quia & hinc ne perturbarentur infirmi, prophetia diuina non tacuit, vbi loquens in Cantico canticorum, sponsus ad sponsam, id est, Christus Dominus ad Ecclesiam: Sicut lilium, inquit, in medio spi-
Cant.2.a.2. narum, ita proxima mea in medio filiarum. Non dixit, in medio extraneorum: sed, in medio filiarum. Qui habet aures audiendi,
Matth.13.f.47. audiat. Et dũ sagena quæ missa est in mare, & congregat omnia genera piscium, sicut sanctum loquitur Euangelium, trahitur ad litus, id est, ad seculi finẽ, secernat se à piscibus malis, corde, nõ corpore: malos mores mutando, non retia sancta rumpendo: vt qui nũc probati reprobis videntur esse permixti, non vitam, sed pœnam reperiant sempiternam, cùm cœperint in litore separari.

FINIS.

LIBER

LIBER DE SVBSTANTIA DILECTIONIS ET AMORIS.

CENSVRA.

Est pium Opusculum, cuiuscunque sit.

CAP. I. *Cupiditas & amor.*

QVOTIDIANVM de dilectione sermonem serimus, ne fortè scintillet in cordibus nostris & exardescat ignis, flammam faciens aut totum consumens aut purgans totum. Ex eo namque totum est, quod bonum est: & totum quod malum est, ex eo est. Vnus fons dilectionis intus saliens, duos riuos infundit: alter est amor, mundi cupiditas: alter est amor, Dei charitas: mediũ quippe est cor hominis, vnde fons amoris erumpit: & cùm per appetitum ad exteriora decurrit, cupiditas dicitur: cùm verò desiderium suum ad interiora dirigit, charitas nominatur. Ergo duo sunt riui qui de fonte amoris emanant, cupiditas & charitas, & omnium malorum radix cupiditas, & omnium bonorum radix charitas. Ex eo igitur totum est, quod bonum est, & totum quod malum est, ex eo est. Quicquid ergo illud est, magnum est, quod in nobis est: & ex eo totum est, quod ex nobis est: hoc autem est amor. Quid est amor: quid quantum est amor, & vnde est amor? Et sermo Dei de amore loquitur. Nũquid hoc negotium non potius illorum B est, qui pudicitiam prostituere consueuerunt? Ecce quàm multi qui eius ministeria volẽtes suscipiunt; & quàm pauci qui verba eius in medium proferre non erubescunt! Quid ergo nos facimus? Forsitan multa improbitate frontem fractam habemus, qui non verecũdamur amorem indictatum sonare: quem & impudici aliquando non possunt sine verecundia verbis exprimere. Sed aliud est inuestigare vitium vt eradicetur, aliud exhortari ad vitium, vt virtus & veritas non ametur. Nos igitur inuestigamus & quærimus vt sciamus, & scientes caueamus quod illi inuestigant vt sciant, sed sciant vt faciant. Quærimus igitur, quid illud in nobis sit, quod desideria nostra sic multifariam diuidit, & cor vnum in diuersa diducit. Inuenimus autem hoc aliud non esse præter amorem: qui cùm sit motus cordis secũdùm naturam singularis & vnicus, secundùm actionem autem diuisus, cũ se inordinatè mouet, id est, ad ea quæ non debet, cupiditas dicitur: cùm verò ordinatus est, charitas appellatur. Ipsum igitur hunc cordis motum, quem amorem appellamus, qua definitione significare poterimus? Expedit nobis propiùs intueri eum, ne lateat aliquatenus, & non sciatur, propterea q; nec caueatur, cùm C malus est: nec appetatur aut inueniatur, cùm bonus est, vt impleatur: de quo & cùm malus est tanta mala veniunt, & cũ bo-

CAP. II. *Quid sit amor.*

nus est tanta bona procedunt. IPSVM igitur quomodo definimus inuestigemus: consideremus quòd occultum est quod dicitur, quantoq; interius collocatum est, tanto magis in vtraq; parte cordi dominatur. Illud igitur videtur esse amor. Et amor est delectatio cordis alicui⁹ ad aliquid, propter aliquod desiderium in appetendo, & gaudium in perfruendo, per desiderium currens, requiescens per gaudium. Hinc bonum est, & hinc malum est, cor tuum humanum, quia nec aliunde bonus es, si bonus es, nec aliunde malus es, si malus es, nisi quòd bene vel malè amas quod bonum est. Nam omne quod est, bonum est: sed cùm id quod bonum est malè amatur, illud bonum nõ est, & hoc malum est. Igitur nec qui amat, malum est, nec quod amat malum est, nec amor quo amat malum est, sed quod malè amat malum est, & hoc omne malum est. Ordinate ergo charitatem, & iam malum nullum est. MAGNAM rem

CAPVT III. *Charitate Deo commendant.*

D commendare volumus, si tantum valemus quantum volumus. Omnipotens Deus qui nullo indiget, quia ipse summum & vnum bonũ est: qui nec de alio accipere potest quo crescat, quoniam ex ipso sunt omnia: nec de suo amittere quo decidat, quoniam in ipso immutabiliter consistunt vniuersa: ipse rationalem spiritum creauit sola charitate, nulla necessitate, vt eum suæ beatitudinis participem faceret. Porrò vt idem aptus esset tãta beatitudine perfrui, fecit in eo dilectionem spiritalem, palatum cordis quodammodo per hãc sensificans ad gustum dulcedinis internæ: quatenus per ipsam videlicet dilectionem, suæ felicitatis iucunditatem saperet, eique infatigabili desiderio inhæreret. Per dilectionem ergo copulauit sibi Deus creaturam rationalem, vt ei semper inhærendo, ipsum quo beatificanda erat bonum, ex ipso quodammodo per affectum sũgeret, & de ipso per desidetium biberet, & in ipso semper gaudium possideret. Suge ô apicula, suge suge & bibe dulcoris tui inenarrabilem suauitatem: immergere, & replere, quia ille deficere nescit, si tu non incipias fastidire. Adhære ergo & inhære, fume, fruere: si sempiternus gustus fuerit, sempiterna quoque beatitudo erit. Non iam pudeat nos neque pœniteat de amore fecisse verbum: non pœniteat, vbi tanta vtilitas, non pudeat vbi tanta honestas.

IGITVR per amorem sociata est factori suo creatura ratio- CAPVT IIII. *De gemino charitatis funiculo.*
nalis, solumque est dilectionis vinculum quod ligat vtrosque in idipsum, & tanto felicius, quanto fortius. Propter quod vt indissolubilis societas & concordia vtrobique perfecta haberetur, gemi- natus est nexus, in charitate Dei & proximi; vt per charitatem Dei omnes vni adhærerent, per charitatem proximi omnes vnum fierent; vt quod de illo vno cui omnes inhærebant quisque in semetipso non caperet, plenius atque perfectius per charitatem proximi in altero posset videre, & bonum omnium, fieret totum singulorum. Ordinate ergo charitatem. Quid est, ordinate charitatem? Si desiderium est amor, bene currat, si gaudium, bene requiescat. Est enim amor, sicut dictũ est, delectatio cordis, alicuius ad aliquid, propter aliquod desiderium in appetendo, & in perfruendo gaudium, per desiderium currens, & requiescens per gaudium; currens ad illud, requiescens in illo; ad quid, aut in quo? AVDITE, si fortè explicare possu- CAP. V. *Ordinata charitas.*
mus quò currere debeat amor noster, aut in quo requiescere. Tria siquidem sunt quæ amari bene aut malè possunt, Deus, proximus, & mundus. Deus super nos est, proximus iuxta nos est, mundus subter nos est. Ordinate ergo charitatem. Si currit, bene currat; si requiescit, bene requiescat. Desiderium currit, gaudium requiescit. Propter quod gaudiũ vniforme est, quod semper in vno est, nec vicissitudine vitiari potest. Desideriũ autẽ mutabile est, & mutabilitatẽ suscipit, & idcirco non se continet in vno, sed varias species repræsentat. Omnis namq; cursus aut de illo est, aut cum illo, aut in illo ad quod est. Quomodo ergo currere debet desiderium nostrum? Tria sunt, Deus, proximus, mundus. Tria Deus, duo proximus, vnum mundus habeat in cursu desiderij nostri, & est in desiderio ordinata charitas. Amor namq; per desiderium & de Deo, & cũ Deo, & in Deum ordinatè currere potest. De Deo currit, quãdo de eo accipit vnde eũ diligit. Cum Deo currit, quando eius voluntati in nullo contradicit. In Deum currit, quando in ipso requiescere appetit. Hæc C sunt tria quæ ad Deum pertinẽt. Duo autem sunt proximi. Potest enim desiderium de proximo & cum proximo currere, sed in proximum non potest. De proximo, vt de eius salute gaudeat & profectu. Cum proximo, vt eum in via Dei comitem itineris & socium peruentionis habere concupiscat. Sed in proximum non potest, vt scilicet in homine spem & fiduciam constituat. Hæc sunt duo quæ ad proximum pertinent; id est, de ipso, & nõ in ipsum. Vnum est mundi, de ipso curremus, non ad ipsum, aut cum ipso, aut in ipsum. De mundo enim desideriũ currit, quando in spectо foris Dei opere per admirationem & laudem ardẽtius intus ad ipsum se conuertit. Cum mundo curreret, si se per mutabilitatem temporalium, siue deiiciẽdo in aduersis, siue eleuando in prosperis, huic conformaret. In mũdum curreret, si in eius delectationibus semper requiescere vellet. Ordinate ergo charitatem, vt per desiderium currat de Deo, & cum Deo, & in Deum: de proximo, cũ proximo, & non in proximum: de mundo, nec cum mundo, nec in mundum; vt in solo Deo requiescat per gaudium. Hæc est ordinata charitas, & præter ipsam omne D quod agitur non ordinatã charitas est, sed inordinata cupiditas.

VITA cordis amor est, & idcirco omnino impossibile est, vt CAP. VI. *Vt qui sit vita cordis nostri cum requies.*
sine amore sit cor quod viuere cupit. Quid hinc sequatur, considera. Si enim humana mens sine amore esse non potest, aut seipsam, aut certè aliud aliquid à se diligat necesse est: quia verò in seipsa perfectum bonũ non inuenit, si se solam diligeret, felix amor non esset. Oportet ergo si feliciter amare desiderat, aliud aliquid præter se quod amet inquirat. Si autem imperfectum aliquid extra se amare cœperit, amorem quidem suum irritat, sed miseriã non excludit. Feliciter ergo nõ diligit, donec ad vnũ & summũ bonũ per amoris desideriũ se cõuertit. Et quia summũ & vnum bonũ solus est Deus, ille feliciter amat, qui Deum amat, & tãto felicius quãto amplius. Hæc igitur est cordis nostri requies, cũ in amore Dei per desideriũ figitur; nec vltrà quicquã appetit, sed in eo quod tenet, quadã felici securitate delectatur.

Quando

Quando enim nec appetitus vltrà protrahit, nec timor repellit, A quodammodo in idipsum iocũditatis vexatione requiescit. Sed quia humanæ mentis infirmitas, vt non dicã semper, sed vix aliquando in illã diuinę contẽplationis dulcedinẽ figi potest: quodam interim studio ad illã, ad quam necdum pertingere sufficit stabilitatem, assuefacienda est: id est, si Deũ semper cogitare non possumus, saltem cor nostrũ ab illicitis & vanis cogitationibus restringendo, in cõsideratione operum Dei, & mirabilium eius teneamus: vt dum semper minus instabiles esse satagimus, tandẽ aliquando Domino donante, verè stabiles fieri valeamus.

CAPVT VI. *Qui in naui positis vitæ fluctuum euadere possimus.*

VT autẽ huius promotionis aliquod tibi exemplũ subiiciam, vniuersus iste mũdus quasi quoddã diluuium est, eò q; omnia, quæ in hoc mundo sunt, ad similitudinẽ aquæ incerteis euẽtibus fluctuãdo decurrãt. Vera aũt fides, quę non trãsitoria, sed ęterna promittit, quasi à quibusdã fluctibus, sic ab huius mũdi cupiditate in superna animũ tollit: & portari quidẽ ab aquis potest, sed mergi omnino non potest: quia ad necessitatẽ hoc mũdo vtitur, sed eius desiderij per affectum non implicatur. Quisquis ergo æterna non credens, sola quæ transeunt appetit: hunc quasi sine naui laborãtẽ in fluctibus, impetus aquæ decurrẽtis secũ trahit. Qui verò æterna credens, transitoria diligit, hic inxta nauẽ nan- B fragiũ facit: qui aũt ęterna bona credit & diligit, hic in naui positus, fluctuantis maris vndas securus pertrãsit: quia qui per desideriũ fidei nauẽ non trãsgreditur, iam quodãmodo in fluctibus terræ stabilitatẽ imitatur. Primũ ergo si hoc mare magnũ illæsi pertransire volumus, fabricemus nauem, vt fidẽ integrã habeamus: deinde nauẽ fidei inhabitemus per charitatẽ, vt credamus quod diligere debemus, & diligamus quod credimus: ficq; & lex Dei in corde nostro sit per rectæ fidei cognitionẽ, & cor nostrum in lege Dei sit per dilectionem. Sed vt faciliùs cognoscas quomodo vel vnde hanc, quã dixi, nauẽ vel arcam in corde tuo ædificare debeas, per quam huius diluuij naufragio eductus, ad portũ quietis peruenias: duo opera Dei cõsidera, videlicet opus conditionis, & opus restaurationis. Opus aũt cõditionis est creatio cæli & terræ, & omniũ quæ in eis cõtinentur, quæ sex diẽbus facta sunt. Opus verò restaurationis, in carnatio verbi, & omnia quæ à principio mundi vsq; in finem, vel ad eam prænunciandã præcesserunt, vel ad ipsam cõfirmandã secuta sunt aut sequẽtur: quæ sex ætatibus fiunt. Sed opera restaurationis magis pertinent ad fidem catholicam, quæ idcirco sanctè amplius diligunt, quia in eis suæ salutis remedia agnoscunt. Hęc autem partim per homines, partim per angelos, partim per semetipsum operatus est Deus: vt in arca spiritali prima sit mansio opera hominum, secũda opera angelorũ, tertia opera Dei: supremus cubitus, ipse author vniuersorum Deus.

FINIS.

LIBER DE VERA ET FALSA POENITENTIA, AD CHRISTI DEVOTAM.

CENSVRA.

Non est Augustini, vt constat tum ex aliis tum ex eo quòd author cap. 17. referat sententiam Augustini ex Homilia 41. inter 50. & ab ea dissentiat.

CAP. I. *Laus pœnitẽtiæ. Al. clamat. al. beatorum.*

VANTVM sit appetenda gratia pœnitentiæ, omnis authoritas declarat, omnis bonorũ vita conatur ostẽdere: lãguores enim sanat, leprosos curat, mortuos suscitat, vitia fugat, virtutes exornat, mentem munit & roborat, omnia satiat, omnia redintegrat, omnia lætificat, sanitatem auget, quam cõseruat. Claudis gressum, aridis copiã, cæcis restituit visum. Temperat successus, constringit impetus, moderatur excessus. Ignorans se, per hanc se recognoscit: quærens se, per hanc se inuenit. Hęc est quæ homines ad angelos ducit, & creaturam reddit creatori: ista quem perditam monstrauit quęrenti, & decimam drachmam obtulit anxianti. Hæc dissipatorem filiũ ad patrem reduxit, & vulneratũ à latronibus custodi curandum reseruauit. In hanc omne bonum innititur, per hanc omne bonum cõseruatur: fugat tenebras, inducit lucem, excoquit omnia ipsa ignis consumens. Hæc omnia prouida virago sensisti, quæ hoc bonum tantum tenerè dilexisti. Vix enim diligitur, quod omnino ignoratur. Super hoc bonũ innixa, fortis esse poteris ad omnia bona. Itaq; voluntatem tuam, quam super hoc bono cognouisti, libẽter adiuuo: & suauem laborem vt rogasti super hac re desideranter susci pio, sperans Dei adiutoriũ in tuo merito. Scio enim intentionem tuam nunquam frustrãdam, sed in omnibus quę desiderat ditandam. Nam cùm esses dives, pauperem te pro Christo reddidisti, & in anima dives eris sancti cõmercij. Vnde felix ego, si quid auxilij ad veras tuas diuitias adhibere potero. Tuæ itaq; trado dilectioni, quicquid de pœnitẽtia sentio authoritate patrum & illustratione sancti Spiritus. Nec modò huius D temporis tãtum impugnamus errores, sed etiam de impugnatis per copiã rationum conamur tibi addere dulcedinẽ suauitatis, vt integritas tuæ mentis, quæ Deo donante omnes repulit falsitates, super fugatis ratiocinando lætetur. SI fides funda-

CAP. II. *Pœnitentia quomodo petatur. Matth. 7. c. 17.*

mentum est pœnitẽtiæ, præter quam nihil est quod bonum sit, appetenda est pœnitentia quã constat in fide esse fundatam. Nõ enim potest arbor bona fructus malos facere. Pœnitẽtia itaque quæ ex fide non procedit, vtilis nõ est. Oportet autem credi remedium pœnitentię à Saluatore concedi. Si enim omnis pœnitentia sterilis esset peccatoribus, nequaquam ad pœnitẽtiam reuocarentur Christi interfectores, quam prædicauit Dominus, mitis & mansuetus, & eius præcursor: dixit enim, Fructus facite dignos pœnitentiæ: ostendens pœnitentiã non sterilem esse, sed dignè fructificare. Qui enim maluit misericordiam quàm sacrificium, non expectabat mortem peccatoris, sed vt conuersus vi-

Psal. 50. b. 7. delictis à matre sua genitum, cui Dominus testimonium perhibet, Inueni hominem secundùm cor meũ. Hic idem à Domino laudatus præsumens de Dño dicit, Propitius eris peccato meo, *Psal. 24. c. 11.* multum est enim: nõ quia multum erat, sed quia id Dauid multum reputabat, sicut qui iam inde satur erat & fastidiosus. Non enim laborat exonerari peccato, cui non videtur nimium. Quomodo ergo multum videretur, si adhuc in illo delectaretur? Quomodo rogaret perdere, nisi doleret habere? Si enim non doleret habere, gauderet commissse. Scimus quia deleuit Dominus peccatum Dauid, aut quia dolebat peccasse, aut quia gemebat, & stratum suum lachrymis rigabat, & tanquam panem cinerem manducabat. Si aũt gauderet, nõ magnum, sed parum peccatum suum diceret. Falluntur itaque qui obiicientes pœnitentiam Apostolo, & eum irridentes dicunt contra eum, Peccabimus vt gratia abunder? Dicebat enim, Conuertimini per pœnitẽtiam, sperate de venia, etiam si maxima sit iniquitas: quia vbi abundauit peccatum, superabũdauit & gratia. Nullum peccatũ poterit remanere ante pœnitentiam. Prædicat enim cõuerti. Sed vnde se conuerteret aliquis, cui prior status placeret? Qui itaque conuertitur, necessariò dolet habere, quod gaudet perdere. Pœnitentia itaq; acquirit indulgentiam, sine qua nemo peruenit ad veniam. Si enim sine ea anima saluaretur, nõ diceretur, Peccasti, quiesce. Quomodo enim quiesceret, nisi quia malum est, si peccaret. Quomodo diligi & non odio haberi potest, quod retentũ damnat, & fugatum saluat? Qui ergo nũc quiescit, dolere oportet quòd non prius quieuit. Sicq; saluatur, quia dolet, ficq; liberatur, quia pœnitet. Ex dolore enim dictum est, Peccaui, quid faciam tibi? Quasi dicat, adeò doleo me peccasse, quòd mihi tam graue est, quod non velim contra me te non vindicare. Quæro enim in me quid supplicij possim excogitare, quod tibi possit sufficere. Nihil mihi graue, si me à peccato potest liberare. Relinquitur ergo pœnitere volentibus veniam inuenire.

SVNT autem qui credunt vsq; ad baptismum pœnitentiam CAPVT III. *Pœnitẽtia post baptismum.* proficere. Namq; Syrus erat Naaman, qui per aquam perdidit leprам, sed postea peccantibus cassãm perseuerare. Gaudent enim singularitate, arrogantes ex hoc quod non habent, iactantes se mũdos esse, vtpote quasi nihil post baptismum commiserint vnde iure dolere possint. Hi sinistrè omnia intelligẽtes, vires ex sanctorũ authoritate sumẽtes, & sequẽtes patrẽ mendacij, mendaciter exponunt quod concordat veritati. Legant in Apostolo *Heb. 6. a. 4.* quod intelligere nolunt, Impossibile est eos q semel illuminati sunt, & gustauerũt donũ cælestе, & participes effecti sunt gratiæ Spiritus sancti, & gustauerũt bonum verbũ Dei virtutesq; seculi futuri, iterum renouari per pœnitentiam, rursum crucifigentes filium

Matth. 3. b. 8. Osee 6. c. 7. Ezech. 18. g. 32.

Luc. 15. d. 4. Ibid. b. 8. Ibid. c. 11. Luce 10. e. 30.

filium Dei, & ostentui habentes. Sed si superbia eos non excæcasset, viderent Apostolum non ita esse destructorem sui laboris atque sui gaudij. Quos enim per Epistolas correxit, nisi qui post baptismum ceciderant, & in peccato perseuerabant? Gentiles enim visitabat corporali præsentia, & rationib. & miraculis eos confutans. Quomodo scriberet infidelibus, ipsis eidem multipliciter contradicentibus? Hunc lapidabant, virgis cædebant, & eis scriberet vt se corrigerent? Cur autem correctionem infidelibus indiceret, si de eorũ salute desperaret? Quomodo scriberet, qui sciẽter & necessariò nihil omnino proficeret? Si nõ possunt renouari per pœnitentiam, cur prædicaret eam? Præterea Corinthium & excommunicatum & post baptismum peccantem, & fornicationem gentium superantem, quomodo reciperet pœnitentem, si sic cõtra suũ prædicaret præceptum? Sed de baptismo hoc intellexit. Dixit enim eos renouari per pœnitentiã impossibile esse, vt rursum crucifigant filium Dei, & ostentui habeant,
Rom.6.d.3. id est, vt iterum baptizẽtur. Qui enim baptizatur, mortẽ crucis & sepulturam Christi repræsentat in immersione sua. In signo enim crucis quisq; in aqua submergitur, & submersus sepultus ostenditur. Non enim qui lapsi sunt, per iteratum baptismum consequi veniam poterũt. Sicut enim semel Christus crucifixus est, sic baptismus iterandus non est. Vna enim morte sua omnes redemit, vt amplius moti non oporteat. Quod videns Ecclesia, intellexit nõ iterãdum baptismum. Per fructus itaq; pœnitẽtiæ, baptizatis adhibetur spes veniæ. Nã filius qui recesserat à patre in regionem longinquam, susceptus est à patre per pœnitẽtiam
Luce 15.c. 21. confitentem. Dixit enim patri confitens, Iam non sum dignus vocari filius tuus. Non enim ista à te didici, ista apud te reperi. Hũc suscepit paterfamiliãs, & stola & annulo induit eum. Stola induit eum, quia in eo integritatem charitatis restaurauit: atque annulum in manu posuit, quia ex fide eũ fecit operari, per Spiritus sancti dona eum subarrhauit: & etiã calceamẽta pedum reddidit, quia Ecclesiã eius prædicatione dituit. In cuius conuiuio
Coloss.2.b.9. occisus est vitulus saginatus, quia in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter illi factus est cibus: per hoc ostendẽs etiam sacramenta Dominici corporis per pœnitentiam & confessionem reddi peccatoribus baptizatis. Si enim aliter esset, Pe-
Act.8.d.22. trus post Domini ascensionem caput Ecclesiæ, non persuasisset Simoni in emptione Spiritus sancti spem habenti, vt pœnitentiam sumeret inde, cui pecuniam dicauerat in maledictionem.
Luce 10.f. 30. Ille quoq; qui incidit in latrones, ab Hierusalem descendebat, non in Ægyptum ad tenebras, non ad Idumæos sanguineos, & puluere aspersos, sed ad Iericho: qui incidit in latrones, non habitauerat cũ eis. Sed licet inciderit qui prius latro non erat: non est relictus à Samaritano, sed adiutus & cura refectus. Quod
Ioan.11.b. 11. non fuisset, si solùm nõ baptizatis spem veniæ reliquisset. Amicus vocat' est Lazarus, & postea resuscitatus est fœtidus & quatriduanus à mortuis: ostendens, quantumcunque peccet homo, etiam postquam fuerit amicus Dei, viuere poterit eius spiritus. Sed valido Dei clamore & multorum precu foras à peccato vocabitur, priùs tolletur lapis desuper ab ipso, quia cordis duritia proiicietur ex animo, quam tollent intercessores & prædicatores
Luce 13.d. 16. labore suo. Filiam Abrahæ quam alligauerat satanas, soluit Dominus reclamantibus licet Iudæis: hæc filia erat & ligata & soluta in sabbato.

CAPVT XIII. *Peccatum in Spiritum sanctum & ad mortem quod. Matth.12.c. 32.*

ADHVC sunt qui reclamant non esse remissionem peccatorum baptizatis per pœnitentiam, dicentes peccatum in patrem & filium remitti, in Spiritum sanctum omnino non ignosci, putantes peccata in patrem & filium esse infidelium, & habere remissionem per baptismũ. Isti peccant absq; spiritu, quem non acceperunt. Illi autem in Spiritum sanctum peccant quem acceperunt per baptismum, qui eius dona nõ retinent, & diaboli venena eligunt. Istos intelligunt nec hîc, nec in futuro misericordiam consequi posse. Sed iste intellectus magis est erroris quàm fidei sanctæ. Si enim per solum baptisma quod iterãdum non est, fit peccatorũ remissio: cur addere et Dominus, neq; in futuro? Constat aũt quædã in futuro remitti, vbi non est operatio baptismi. In futuro aũt nemo baptizabitur, & à peccato liberabitur. Sicq; falsa est interpretatio, quæ remissionẽ concedit† soli baptismo. Non itaq; soli infideles peccant in patrẽ & filiũ, sed quicunq; peccata cõmittunt. Sed soli peccant in Spiritũ sanctũ, qui impœnitentes existunt vsq; ad mortẽ: Spiritus enim sanctus, charitas est deitatis, amor est genitoris & genitæ veritatis, qui suã gratiã nobis tribuit fui ipsi' arrhã. Qui igitur peccat, & gratiã suã recuperare non amat, & nunquã curat ab eo diligi, qui totus est amor & charitas, nec ad eum tendit vnde sumpsit arrhã, in Spiritũ sanctũ peccat, & nũquam post mortẽ sicut nec viuens cõsequetur veniam: sicq; nullus peccat in Spiritũ sanctũ,
Ibidem.
al. non baptizato.

qui fugit ad ipsum. Si quis aũt lectionis seriẽ, & vbi hoc legitur, & verbi causam cogitauerit, & si aliter intelligat, sinistrè interpretantibus non concordat. Dicebãt enim Iudæi, In Beelzebub Matth.12.b. 24. eiicit dæmonia: opus Spiritus sancti attribuentes diabolicę potestati. Dixit ergo, Sunt peccata quæ quoquo modo sunt ferenda, sunt blasphemiæ cõsecuturæ misericordiam, sed blasphemiæ in Spiritum sanctum, vt incepistis, ducent vos ad mortem. Vnde postea dixit, Non potest arbor mala fructus bonos facere: quasi dicat, Cõuenit vitæ vestræ & spiritu talia dicere, Arbor bona nõ potest fructus malos facere. Consiliũ est, Cõuertimini, in arborem bonã transite, nec iã poteritis de Spiritu sancto talia sentire. Obiiciunt aliud dictum Ioannis, Est aũt peccatum nõ ad mortẽ 1. Ioan. 5.d. 16. pro quo oret quis: est aliud ad mortem pro quo non oret quis: quasi pro peccatis ante baptismum sit orandum, pro aliis non. Falluntur qui sic intelligunt. Contrarius enim esset sibi ipsi, qui Apoc.2.d. 16. pœnitentiam admonet Ecclesiæ Pergami. Sed sunt quædã peccata venialia, quæ oratione Dominica quotidie soluuntur, cùm dicitur, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus Matth.6.b. debitoribꝰ nostris. Et hęc, vt idẽ ait, nõ sunt ad mortẽ. Alia verò 12. quæ sunt ad mortẽ, nõ sic, sed per fructus pœnitẽtiæ soluuntur.

Qui Petrũ lachrymãtẽ suscepit, remissionẽ nõ negauit baptiza- Matth.16.c. 19. tis. Iã enim audierat, Tibi dabo claues regni cælorum: qui licet Matth.16.b. 19. postea Dñm negauerit, & à se amicos Christi excõmunicauerit, per pœnitẽtiã & amaros fletus veniã recuperauit. Ægrũ se Dñs 70.67. dicit, respictens ad membra sibi vnita. Quæ membra sunt, qui per baptismi sacramenta Deo vniti sunt. In quibus se ægrũ cùm commemorat, non ab hominibus peccata committi negat, quæ quotidie per pœnitentiam destruit.

ADHVC instant CAPVT perfidi, qui sapiunt plus quã oportet: non sobrij, sed excedentes mensuram. Dicunt enim, Etsi semel peccãtibus post baptismum valeat pœnitentia, non tamen sæpe peccantibus proderit iterata; alioquin remissio, ad peccatum esset incitatio. Dicũt enim, Quis non semper peccaret, si redire semper pẽsset? Dicunt enim Dominum incitatorem mali, si semper pœnitentibus subueniret: & etiam ei placere peccata, quibus semper præsto est gratia. Errãt autẽ, imò constat ei peccata multũ displicere, qui semper præsto est ea destruere. Si enim ea amaret, nõ ita semper destrueret, sed cõseruaret, atq; vt sua munera foueret. Semper destruit peccata quæ inuenit, ne soluatur quod creauit, ne corrumpatur quod amauit. Sumũt occasionem hypocritæ isti ex factis Dñi. Quem enim, inquiunt, cæcũ bis illuminauit? quem leprosum bis mundauit? quem mortuum bis suscitauit? Nõ Lazarum, quem prius Ioan.11.d. Luce 7.b.11. dilexit. Non filium viduæ, quem misertus matri reddidit. Non Luc.15.a. filium dissipatorem legitur bis suscepisse. Nõ filiam Abrahæ bis Luca 13.a.16. à dæmonio liberasse. In nulla persona iteratur factum, docens, vt aiunt, non sæpe à Domino fieri remediũ. Dixit multis, Vade, Ioan.8.b.11. & amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat: promittens pœnam, nõ amplius veniam. Qui autem multos cæcos & diuerso tempore illuminauerit, & multos debiles cõfortauerit, ostendit in diuersis illis eadem sæpe peccata dimitti, vt quem prius sanauit leprosum, alio tempore illuminauit cæcum. Ideo enim tot saluauit febricitantes, tot lãguidos, tot claudos, cæcos, & aridos, ne desperet de se peccator. Ideo non scribitur aliquis, nisi semel sanatus, vt timeat quisq; iungi peccato. Videmus adhuc quotidie in Ecclesia sæpe febricitantes, sæpe languidos, sæpe passionibus captos, sæpe liberari, vt appareat toties opus miserantis, quoties confessio fit pœnitentis. Quomodo enim corpus quod vilius est, & ab ipso dissimilius, sæpe sanaret: & animã dignioremꝰ & redemptam, nõ toties liberaret? Medicũ se vocat, & non sanis, sed malè habentibus opportunum. Sed qualis hic Matth.9. medicus, qui malum iteratũ nescit curare? Medicorum enim est centies infirmum visitare, centies curare. Qui cæteris minor esset, si aliis possibilia ignoraret. Memor est sui qui promisit, Ezech.18.f. 32.& 33.c. 11. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Quem enim peccatorem excludit? Et quòd omnibus promisit indulgentiam, aliis promissionibus declarat: Qui me confessus fuerit Matth.10.d. 32. coram hominibus: id est, omnis quantumcunq; & quotiescunque peccator, cuiuscunq; ordinis, etiam si fuerit sacerdos, confitebor & ego eum coram patre meo. Nam † qui invocauerit nomen Domini, id est, secundùm quod nominatur Dominus, id est, qui invocauerit eum ad se seruiendo, non contradicendo, vt forsitan sæpe fecit: omnis, id est, quicunque sit ille peccator, saluus erit. Omnem enim animam iste promissor saturauit bonis, etiam sedentes in tenebris & in vmbra mortis, nullam excipiẽs animam. Hunc magistrum intellexerat discipulus ille, qui Co- 2.Cor.13.d. rinthios per epistolas suas voluit corrigere, &, vt ipse testatur, 2. ter in literis suis eos correxit. Oportebat enim vt quoties videret

videret eos cadere, toties iuuaret eos surgere. Memor enim erat A illius qui dixerat, Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.
Ioan.20.c. 23. Scimus autem & primos patres, & in omni tempore ecclesiam Dei semper vsque in septuagiessepties, quod est semper, peccata dimittere. Quam potestatem isti ab ecclesia Dei conantur auferre. Oportet enim sic ecclesiam credere, quæ confitetur se sæpe peccare. Negant enim veritatem in se esse, qui se
1.Ioh.1.a.2. absque peccato audent iactare: In multis enim offendimus
Iob 25. omnes. Nec infans vnius diei absque peccato super terram esse potest. Quapropter eliminandus est ab ecclesia iste error, qui vnquam pœnitentibus negat indulgentiam. Non enim in-
1.Cor.4.d.4. quirit quid Apostolus senserit, qui dixit, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Sentiens enim & iustis peccata solere contingere: non se confirmabat absque peccato, qui se nouit indissolubili vinculo charitatis Christo coniunctũ. Nisi enim sciret sæpe iustos ad veniam venire, quomodo dubitaret se peccare, qui se sciebat spiritum Dei habere, & intentione mundissima ei seruire? Cur enim Dominus Petri pedes
Ioan.13.d.5 lauisset, & ecclesiam hoc idem docuisset, nisi quia quotidiana est offensio, oportet vt quotidiana sit remissio? Cur docuisset
Mat.6.b.12. ipse Dominus orantes dicere, Dimitte nobis debita nostra: nisi ipse misericors perseueraret, qui nos ab hac petitione nõ vult deficere? Nullus itaque tantum vnquam posset peccare, quòd
B
Al.debeat. Disputare quel. pœnitens † velit desperare. Quid enim aliud est desperare, quàm Deum sibi comparare? Nam qui de Deo non præsumit veniam, non animaduertit plus peccato suo Dei posse clementiam. Si enim sentiret Deum magis bonum quàm se malum: quicquid in se iustitiæ non inueniret, à Deo magis bono expectaret: & quidem difficilit, quia summi boni bonitatem maiorem sua nequitia non sentit. Ille enim solus diffidat qui tantum peccare potest, quantum Deus bonus est. Cùm sit autem nullus qui hoc possit, qui timet de se malo, præsumat de meliore. Diabolus enim & omnis nequitia minor est, quàm Dei misericordia. Ipse enim si posset sperare, & culpam in se sentire, quod non inuenit in se, præsumeret in Dei bonitate. Adhuc
1.Reg.2.c.25 qui diffidit, & suam nequitiam Dei pietati comparat, finem imponit diuinæ virtuti, dans finem infinito, & perfectionem diuinitatis auferens Deo: cui nihil deest, quod etiam cogitari non potest. Non itaque etiam si sacerdos peccauerit desperare debet, licet scriptum sit, Quis orabit pro eo? Tota namque ecclesia, atque alius sacerdos, & omnis sanctorum ordo orabit pro eo, & ipse Christus qui pro nobis offert se Deo. Sed hoc considerandum est sacerdoti, ne facilè cadat, cui in hoc grauior notatur
C
Mat.23.d.4 pœna. Dicat apud se, Si plebs ieiuna verbi Dei peccauerit, oportebit me ferre partem ponderis: non audebo illi importabilia imponere, & non digito ea mouere. Sed ego si peccauero, quid faciam? Non sic facilè eundam, me oportebit flere miseriam. Non enim est sic statutum de me, sicut de subiecta plebe. Sic sacerdos & timeat peccare, sed magis timeat desperare.

CAPVT VI. *Quæ sint causæ mortalitatis peccat. Isid.2.g.32.*

SVNT alij inimici desperationis, qui adeò præsumunt, & de bono Deo confidunt, quòd quandam sibi licentiam acquirunt peccandi: & sine pœnitentia expectant veniam, quia credũt quoniam Christiani sunt, non posse damnari: adulantes sibi, eo quòd scriptum est, Omnis quicunque inuocauerit nomen Do-
Mat.20.b. 16. mini, saluus erit. Putant enim se nomen Domini inuocare, quoniam possunt Christum credere, & sacramenta ecclesiæ sumere, non verentes multos esse vocatos, sed paucos electos. Putant enim omnes Christianos paucos esse in multitudine gentiũ & Iudæorum: quare & si omnes saluantur credentes, paucorum tamen est electio in tanta multitudine. Sed si quis animaduertere voluerit, deceptos hos esse ecclesia iudicabit, licet confidant in Christi redemptione. Dicunt enim, Quid prodesset Christum venisse, si mali tantum sicut & ante aduentum suum adhuc perirent? Antè enim quàm fieret Deus homo, mali tantùm damnabantur: & si adhuc idem esset, eum venisse quid prodesset? Multum, inquam. Nam omnis bonus ante aduentum Domini saluus factus est per venturum. Nemo enim infernum egredi posset, nisi à Christo perueniente in eum extrahi meruisset. Neque enim facultas bene operandi & diabolo contradicendi tanta hominibus ineesset, nisi Christus tanta pari & resurgere decreuisset. Hi neque Apostolorum neque Domini verba attendunt, qui fornicatoribus & criminosis hominibus tam multipliciter, & tories pœnas promittunt.

CAPVT VII. *Contra eosdẽ.*

ADHVC additur iniquitas priori consimilis, licet contraria. Desperantes enim Dei iudicant misericordiam, hi condemnant iustitiam, iniustum Deum blasphemantes, qui reddere

mala malis ignorat, & peccata eorum exaltat. Sed miror cur nõ credant Apostolo dicenti, Spes non confundit: qui negant pœ- Rom.5.d.5. nam quam idem criminosis promittit. Si enim vbi minatur veritax non est, cur confidunt quòd sperantibus veritas dicat? Sed qui verus est in promittendo, verus est etiam in minando. Sed non est sperare, tandem bonum pro malis expectare: imò temerarius est qui peccatum non abhorret. Sed cùm peccat, ad pœnitentiam recurrat, confidat in Domino, quem timeat iustum & immunditiarum inimicum.

CAP. VIII. *De earum differentia.*

CVM itaque pœnitentia efficax est & fructifera, neminem relinquens sine venia, mortuos resuscitans: de modo & varietate eius differamus aliqua. Pœnitentia enim baptizandis non est necessaria, sed baptizatis de maioribus & minoribus peccatis pœnitendum est. Per fidem enim ecclesiæ sola remittuntur peccata, quæ contraxit homo in origine: vt sint à patre peccante damnationem accepit, ita per matris ecclesiæ fidem consequatur remissionem. Sed qui per se peccauit, per dolorem proprium, & per fidem ecclesiæ indulgentiam acquisiuit. Hæc per baptismum reddunt hominem mundum & nouum, vt nihil remaneat quod Deo displiceat. Sine pœnitentia nulli profuit baptismus, qui peccauit spontaneus. Si quis autem baptizaretur inuitus, & in falsitate confessus, cùm pœnituerit, saluus erit, adiuuante fide & charitate totius matris ecclesiæ per totum orbem diffusæ. Ob hoc sunt catechumeni ab ecclesia constituti, vt dum baptismum expectant, vnde iure pœniteant, doceantur. Hæc restituit hominem in libertatem arbitrij primi parentis, adhuc in abundantia virtutum constituti. Est enim pœnitentia assiduè peccantibus, assiduè necessaria. In multis Iac.3.d.2. enim offendimus omnes, quæ quotidie remittuntur, Tsi sem- al. sicut. per deplorantur. Ista per sacramenta ecclesiæ & orationes semper fugantur; vt iure audiant, Tota pulchra es, & macula non Cant.4.b.7. est in te. Non quin fiat dico, sed manere non potest. Tanta est virtus petitionis tuæ & vnitatis ecclesiæ, vt quicquid extraneum acciderit, durare non possit. Licet enim speciosi sint pedes eu- Rom.10.c. 15. angelizantium pacem, euangelizantium bona, Iauatis tamen in Esa.52.b.7. remissionis figura excutiendus est puluis qui contrahitur in via. Hæc peccata etsi sint parua per Dei misericordiam, fiunt magna in peccatoribus negligentia. Nullum enim peccatum adeò paruum, quod non cresçat neglectum. Non enim considerandum est quod fecerit, sed quem offenderit: quàm bonus est, quàm benignus, quàm pius, quàm propitius, qui illum sua dulcedine & pietate creauit ex nihilo, qui eum absque merito perduxit ad baptismum, & educauit & nutriuit vt filium: ad cuius commodum creauit cælum & terram & omnia quæ in eis sunt ex nihilo, cui seruiunt omnia tanquam filio, cui misit angelum in auxilium, propter quem fortem & callidum debellauit hostem eius antiquum, propter quem tam multiplicia pati sustinuit, vt mereretur filium, cum quo dignatur habere consortiũ. Qui Deus maiestate sua regit & gubernat omnia propter eum potestate sua. Talem patrem offendere, contra eius voluntatem aliquid committere, animaduertentibus ac se non ignorantibus quàm est crudele? Vnde qui se cognoscunt, sicut semper peccant, ita semper plorant, vt totam vitam suam, quæ est tentatio super terram, plorent tota vita sua. Ista autem sunt, cùm aliquid citra vel vltra modum agitur. Ipsa enim bona quæ per se bona sunt, aliquid contrahunt cùm excedunt. Quicquid deest à perfectione, quicquid deficit ab homine, quicquid & nostrum est, plorando dolendum est. Quicquid aliquo modo agitur, non recta & mundissima intentione, quicquid modo operamur, & non tamen purissimo Dei amore, non est liberum à fragilitatis operatione. Quicunque tam miserum esse vt hominis est dilexerit, & qui eius fragilitatem omnino non abhorruerit, sed omnino sibi reseruauerit, & suum esse nunquam nisi propter acquirendum verum esse, quod Deus est coleuerit, addit operi diuino proculdubiò dolendum. Et qui se cognoscit quid est, diligat hoc solum quod spectat ad illum qui est. Si quis enim sapienter cogitat, quid turpissimæ fragilitati ab ipsa condicione inhæreat, quàm fœdus, quàm turpis sit in carne, quàm mutabilis in mẽte, hoc solum in se diliget, quia tale eum ad Deum ducet. Quicquid enim boni facimus, si id melius facere possumus, à nobis est, quòd in culmine boni non sumus. Si quid boni nouerimus, & minus aliquo modo operamur, non omnino à nostra operatione est alienum. Ista assidua, & quasi quodammodo necessaria, assidua lauentur confessione, assidua restaurentur † compunctione. Surgamus purissimi ad purissimam al.iubila- perfectionem, ne istis quæ parua sunt multiplicatis, quasi quadã tione.

scabie patiamur corrumpi & collidi: ne pinguedine charitatis imminuta sinamur macie affligi, & tortura immundæ conscientiæ macerari. Semper tendamus in melius, semper in puritatem baptismi tendentes, & eam summopere conseruantes: vt cùm de hac vita exibimus, ad eum qui mundissimus est, mundi perueniamus, & sine mora ab eo suscipiamur. Doleamus esse exules à patria, doleamus viuere in corruptibili T materia. Hic dolor magis ex desiderio, quàm ex vindicta sit. Vnde differt à pœnitentia. Pœnitentia enim est quædam dolentis vindicta, puniens in se quod dolet commississe. Qui autem dolet quod retinetur in mortali corpore, desiderat quod amat, plorans quod tardat. Omnis pœnitẽtia est de malè vsa libertate. Iste verò dolor magis de necessitate est. Nullum enim peccatum est necessarium. Ipsum autem peccatum originis ob hoc est malũ, quia fuit in Adam spontaneum. Illius enim voluptas malè vsæ libertatis punitur in nobis, non quia necessarium, sed quia fuit spõtaneum. Nihil enim à nobis quæritur, quod commisissemus; nihil à nobis exigitur nunc, quod fecissemus. Relinquitur in filiis opus paternæ voluptatis. Requirit diabolus filios in seruitutem, quorũ patris emit libertatẽ. Iste dolor factus est, nõ ex cõscientia peccatrice, sed ex operãte charitate: non puniens malũ, sed augmentans bonũ; non impatienter habitus, sed ex desiderio susceptus. In hoc desiderio erat Andreas, qui in cruce positus à Dño requirebat, Tempus est vt commendes terræ corpus meũ. Volebat enim eũ plebs de cruce deponere. Ipse autẽ cœpit Dñm rogare, Ne me permittas Domine descendere viuum, sed tempus est vt cõmendes terræ corpus meum: tamdiu enim iam portaui, tamdiu super commendatũ vigilaui & laboraui, quòd vellem iam ab ipsa obedientia liberari, & isto grauissimo indumento expoliari. Recordor quantum in portando onerosum, in foouendo infirmum, in coërcendo lentum, in domando superbum laboraui. Scis Domine quotiens à puritate contemplationis me retrahere conabatur, quotiens à dulcissimo quietis tuæ somno me excitare contendebat, quantum & quotiens dolorem ingerebat. Qui igitur tamdiu pater benignissime pugnanti restiti, & tua ope superaui & vici, à te pio & iusto remuneratore posco, ne mihi vltrà commendes, sed depositum reddo. Commenda alij quem illud vltrà non impediat, & resurrecturum seruet & reddat, vt & ipsum quoque sui laboris mercedem recipiat. Terræ me commenda, vt vigilare me amplius nõ oporteat, & liberè ad te fontem indeficientis gaudij tendere anxiantem me iam non retrahat, nec impediat. Hic dolebat iam non esse cum Domino, nec pœnitebat commendatum resurrexisse Domino. Sic itaque non omnis dolor est pœnitentia.

al. vita.

CAP. IX. De omnibus pœnitendum.

SVNT etiam peccata alia quæ omnino eripiunt vitam, nisi succurrat pœnitentia. Non enim omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum. Quare agenda est pœnitentia, vt deleantur crimina. Sed quoniam pœnitentia nõ omnis est bona, dicamus aliqua quæ separant veram à falsa, sterilem à fructuosa. Sunt enim quos peccasse pœnitet propter præsentia supplicia. Displicent enim latroni peccata, quando † agitur de pœna. Desit vindicta, reuertitur ad crimina. Ista est pœnitentia non ex fide procedens, nec est charitate munita, sed sterilis & sine misericordia. Hæc non purgat conscientiam, nec lauat crimina. In hac nulla est spes veniæ, nulla expectatio indulgentiæ. Huic concordant qui confitentur inuiti, non amore boni, sed vt fugiant damnum vel incommodum seculi. Seruiunt mundo quem amant, quærunt suam gloriam quam anhelant, recipiunt mercedem quam expectant. Si quis tali pœnitentia securus extiterit, & ad veram pœnitentiam de ista non conscenderit, deceptus & miser æternaliter peribit. Vtilis ergo erit pœnitentia, si sit spontanea; Dominum quærens quem amisisse doleat, ad illum anxians præter quem non est vita. Sunt plures quos pœnitet peccasse, sed non omnino, reseruantes sibi quædam in quibus delectentur: non animaduertentes Dominum simul furdum & mutum à dæmonio liberasse, per hoc docens nos nunquam nisi de omnibus † sanari. Si enim vellet ex parte peccata reseruari, habenti septem dæmonia, manente vno proficere potuerat sex expulsis. Expulit autem septem, vt omnia crimina simul eiicienda doceret. Legionem autem ab alio eiiciens, neminem reliquit ex omnibus qui liberatum possideret: ostendens quòd si etiam peccata sint mille, oportere de omnibus pœnitere. Laudatus est enim Dominus, quando ejecto dæmonio locutus est mutus. Nunquam aliquem sanauit, quem omnino non liberauit. Totum enim hominem sanauit in sabbato, quia & corpus ab infirmitate, & animam ab omni contagione liberauit: indicans pœnitentem oportere simul dolere de omni crimine orto in anima & corpore. Scio enim Deum inimicum omni criminoso. Quomodo ergo qui vnum crimen reseruat, de alio recipiet veniam? Sine amore Dei consequeretur indulgentiam, sine quo nemo vnquam inuenit gratiam. Hostis enim Dei est, dum offendit perseueranter. Quædam enim impietas infidelitatis est, ab illo qui iustus & iustitia est dimidiã sperare veniam. Iam enim foret sine pœnitentia inuenire gratiam. Pœnitentia enim vera ad baptismi puritatem, confitentem conatur adducere. Rectè enim pœnitens quicquid sordium post purificationem contraxit, oportet vt abluat saltem lachrymis mentis. Sed satis durus est cuius mentis dolorem oculi carnis nequeunt declarare. Sed sciat culpabiliter se durum, qui deflet damna temporis vel mortem amici, & dolorem peccati lachrymis non ostendit. Non itaque est vt quis excuset, se non habere fontem lachrymarum, qui nonnunquam lachrymis ostendit dolorem temporalium rerum.

al. operãtur pœnam.

C

D

QVEM igitur pœnitet, omnino pœniteat, & dolorem lachrymis ostendat, repræsentet vitam suam Deo per sacerdotẽ, præueniat iudicium Dei per confessionem. Præcepit enim Dominus mundatis vt ostenderent ora sacerdotibus: docens corporali præsentia confitenda peccata, non per nuncium, non per scriptum manifestanda. Dixit enim, Ora monstrate, & omnes, non vnus pro omnibus. Non alium statuatis nuncium qui pro vobis offerat munus à Moyse statutum: sed qui per vos peccastis, per vos erubescatis. Erubescentia enim ipsa partem habet remissionis: ex misericordia enim hoc præcepit Dominus, vt neminem pœniteret in occulto. In hoc enim quod per seipsum dicit sacerdoti, & erubescentiam vincit, timore offensi, fit venia criminis: fit enim per confessionem veniale, quod criminale erat in operatione. Et si non statim purgatur, sit tamen veniale, quod commiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit, qui erubescentiæ dominans, nihil eorum quæ commisit nũcio Dei denegauit. Deus enim misericors & iustus est, sicut conseruat misericordiam in iustitia, ita & iustitiam in misericordia. Opus enim est misericordiæ, T peccanti peccata dimittere. Sed oportet vt iustus misereatur iustè. Oportet enim vt non solùm quid, sed in quo doleat consideret, si dignus est, nõ dico iustitia, sed misericordia. Iustitia enim sola damnat. Sed dignus misericordia est qui spiritali labore petit gratiam. Laborat enim mens patiendo erubescentiam. Et quoniam verecundia magna est pœna, qui erubescit pro Christo, sit dignus misericordia. Vnde patet quòd quanto pluribus confitebitur in speniæ turpitudinem criminis, tanto facilius consequitur misericordiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere: quibus enim remittunt, remittit Dominus: Lazarumque de monumento iam fœtentem obtulit Dominus discipulis soluendum: per hoc ostendens potestatem soluendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Quodcunque solueritis super terram, soluetur & in cælis: hoc est, Ego Deus, & omnes ordines cælestis militiæ, & omnes sancti in mea gloria laudant vobiscum, & confirmant quos ligatis & soluitis super terram. Non dixit, quos putatis ligare & soluere, sed in quos exercetis opus iustitiæ aut misericordiæ. Alia autem opera vestra in peccatores non cognosco. Quare qui confiteri vult peccata, vt inueniat gratiam, quærat sacerdotem scientem ligare & soluere: ne cùm negligens circa se extiterit, negligatur ab illo qui eum misericorditer monet, & petit, ne ambo in foueam cadant, quam stultus euitare noluit. Tanta itaque vis confessionis est, vt si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim contingit, quòd pœnitens non potest confiteri coram sacerdote, quem desideranti nec locus nec tempus offert. Et si ille cui confitebitur potestatem soluendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis, qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum irent ostendere ora sacerdotibus, antequam ad eos peruenirent. Vnde patet Dominum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibetur ad sacerdotes peruenire. Sæpe quidem eos quærunt sani & læti, sed dum quærunt antequam perueniant ad eos, moriuntur. Sed Dei misericordia est vbique, qui & iustis nouit parcere, & si non tam citò sicut si soluerentur à sacerdote. Qui igitur omnino confitetur sacerdoti, meliori quàm potest confiteatur.

CAPVT X. Quando & quibus confitendum.

De pœn. dist. 3. cap. Sunt plures. 4. sent. distin. 15. ca. satis arbitror. Mat. 12. b. 22. al. liberati. Mat. 5. d. 2.

Luce 17. d. 14.

ET si peccatum occultum est, sufficit referre in notitiam sacerdotis, vt grata sit oblatio muneris. Nam in resuscitatione filiæ principis pauci interfuerunt qui viderent. Nondum enim erat sepulta, nondum extra portam ciuitatis delata, nondum extra domum in notitiam deportata. Intus resuscitauit quam intus inuenit, relictis solis Petro & Ioanne & Iacobo & patre & matre puellæ. In quibus figuraliter continentur sacerdotes ecclesiæ. Quos autem extrà inuenit, animaduertendum est quomodo suscitauit. Flebat autem turba post filium viduæ, fleuit Martha & Maria supplicantes pro fratre, flebat etiam turba quæ Mariam fuerat secuta, lacrymis Mariæ admonita: in quo docemur publicè peccantibus non proprium, sed ecclesiæ sufficere meritum. Sic itaque mortuus iacebat, sicque se mortuum ostendat, publicè mortem suam prædicando, publicè fructus pœnitentiæ ostendendo, vt turba ploret amissum, & defleat quem dolet mortuum. Istis lacrymis mouebitur Dominus, qui reddet matri vnicum filium suum. Si minus perseuerauerit, si se mortuum per fructus pœnitentiæ non declarauerit, tanto plus oportet addere. Vnde lacrymis excitetur, non solùm Martha, sed etiam Maria. Tantum se affligat, tantum se dolere & se mortuum sentire ostendat, vt audientes & contemplantes plorando orent veniam. Quorum fletum imitetur ecclesia. Qui enim multos offendit peccando, placare multos oportet satisfaciendo: vt ecclesia prius offensa per culpam, in conuersione flectatur per misericordiam, orans pro ipso quẽ defunctum dolebat, vnde Deus flecteretur ad veniam, qui prius adhibuit misericordiam.

Luce 17. d. 14. Luce 24. d. 2.

CAPVT XI. Ecclesia non est pœnitentia.

LABORET itaque pœnitens in ecclesia esse, & ad ecclesiæ vnitatem tendere. Nisi enim vnitas ecclesiæ succurrat, nisi quod deest peccatori sua opitulatione compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendum est enim, & pietas fidei expostulat credere, quòd omnes eleemosynæ totius ecclesiæ & orationes & opera iustitiæ & misericordiæ succurrant recognoscenti mortem suam ad conuersionem suam. Ideoque nemo dignè pœnitere potest, quem non sustineat vnitas ecclesiæ. Ideoque non petat sacerdotes per aliquam culpam ab vnitate ecclesiæ diuisos. Iudas enim pœnitens iuit ad Pharisæos, reliquit Apostolos: nihil inuenit auxilij, sed aupœnitentiæ desperationis. Dixerunt enim, Quid ad nos? tu videris. Si peccasti, tibi sit: non tibi succurrimus, non peccatã tua charitatiuè susc ipimus, non comportanda promittimus, non qualiter deponas onus docemus. Quid enim nobis & misericordiæ, qui nec opera sequimur iustitiæ? Si istet ad fratres, si ist-tad illos qui orauerant pro socru Petri febricitante: qui Chananæam tam improbam misericordi obtulerant: interrogasset Petrum pro se lacrymas effundentem, non fugisset Mariam & Martham, quæ vitam Lazaro impetrauerant, non turbam plorantem, quæ vnicum filium acquisierat viduæ: iuit ad diuisos, & diuisus periit. Hanc vnitatem omnis boni sentit operatricem qui dixit, Vinea fuit pacifico in eo quæ habet populos. Nisi enim in ecclesia vniuersali populos se continentes cognosceret, se vineam non præsumeret. Scit enim & experimento cognoscit, vtpote qui pro omnium salute laborauerat, se absque auxilio ecclesiæ, † stare non posse. Non enim est † parum cui omne bonum succurrit, siue in cælo, siue in terra constitutum. Hoc amittens per excommunicationem, nisi recuperet per sanctæ matris vnitatem vel pietatem, quomodo vnquam poterit dignè pœnitere, quom-do Deum beneuolum poterit inuenire, qui eius sanctissimam sponsam & matrem filiam & sororem non dubitauit offendere, & eius auxilium omnino contemnere?

Mat. 27. d. 4. Mat. 1. c. 20. Mat. 15. c. 22. Luce 12. g. 62. Ioan. 11. d. 1. Luce 7. b. 12 Isa. 5. d. 1. 4. sen. dist. 17 cap. sel. opta. al. satisfacere. al. paruum eum.

CAPVT XIII. Dolor ex fide.

EX fide pœniteat, credat hanc esse medicinam, omnes fructus suæ pœnitentiæ parnos habeat, nunquam credat sufficere, semper doleat, semper coram Domino ante quem peccauit erubescat, dolorem cum vita finiat. Nam & si Apostolus etiam peccata per baptismum remissa continuè plorat, nobis etiam super fundamentum Apostolorum positis quid præter plorare restat? Quid nisi semper dolere in vita? Vbi enim dolor finitur, deficit & pœnitentia. Si autem pœnitentia finitur, quid relinquitur de venia? Tam diu enim gaudeat & speret de gratia, quàm diu sustentatur à pœnitentia. Dixit enim Dominus, Vade, & amplius iam noli peccare. Non dixit, ne pecces: sed, nec voluntas peccandi in te oriatur. Quod quomodo seruabitur, nisi dolor continuè in pœnitentia custodiatur? Hinc semper doleat, & de dolore gaudeat, & de doloris pœnitentia, si contigerit, semper doleat. Et non sit satis quod doleat, sed ex fide doleat, & non semper doluisse doleat.

Ioan. 8. b. 11.

CAPVT XIIII. Circumstantiæ peccatorum.

CONSIDERET qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseuerantia, in varietate personæ, & quali hoc fecerit tentatione, & in ipsius vitij multiplici executione. Oportet enim

Aug. append. to. 4.

pœnitere fornicantem secundum excellentiam sui status aut officij, & secundum modum meretricis, & secundum modum operis sui, & qualiter turpitudinem suam peregit. Si in loco sacro, aut cui debuit excellentiam fidei, vt sunt domus dominorum & aliorum multorum. Si in tempore orationi constituto, aut in festiuitate sanctorum, & in tempore ieiunij: consideret quantum perseuerauerit, & defleat quod perseuerauerit peccauerit, & quanta victus fuerit impugnatione. Sunt enim qui non solùm non vincũtur, sed vltrò se peccato offerunt: nec expectant tentationem, sed præueniunt voluntatem, & pertractant secum quàm multiplici actione vitij delectabiliter peccent. Omnis ista varietas confitenda est & deflenda, vt cùm cognouerit quòd peccatum est multum, citò inueniat Deum propitium. In cognoscendo augmentum peccati, inueniat se cuius fuerit ætatis, cuius sapientiæ & ordinis, & statum omnem alterius non peccantis. Immoretur in singulis istis, & sentiat modum criminis: purgans lacrymis omnem qualitatem vitij, defleat virtutem qua interim caruit. Dolendum est enim, & dolore purgandum, non solùm quia peccauit, sed etiam quòd se virtute priuauit. Nam licet speret se consecuturum veniam, dolere tamen potest, quia non promeruit vnde remuneraret confidat, anxietur & doleat quòd modò effugiens de præteritis pœnam miser, non inde expecter gratiam: cuius omne tempus quoniam breuissimum est, debuit decertauisse ad consequendum præmium. Defleat etiam quoniam in vno offendens, factus est omnium per ingratitudinem reus. Ingratus enim extitit, qui plenus virtutibus Deum omnino non timuit. In hoc enim quisque peccator fit culpabilior, quo est Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccauit, quia omni bono abundauit. Etiam alio modo offendens in vno, reus est omnium: quia omnis virtus patitur detrimentum ab vno vitio. Nam si quis cadit in auaritiam, largitatem destruit, & etiam castitatem minorauit. Amore enim pecuniæ vel violaret castitatem, vel saltem minus amaret. Si enim propter Deum tanta adhuc castitas inest, vt nolit eam perdere: tamen saltem minori gaudio, minori affectu tuetur eam, vbi videt inde procedere damnum pecuniæ. Sicque & in aliis quæ etiam si non expellantur, tamen per conceptionem vnius vitij vel satis vel parum minuuntur, vel intentione deteriorantur: vnde omnis virtus cuicunque crimini est deflenda, & de omnibus indulgentia est petenda. Animaduertere etiam oportet, & animaduertendo deflere animam proximi, quam fornicator Deo eripuit, vel ereptam in malo confirmauit: etiam quòd exemplum extitit mali in operatione sui criminis, cui magis profuisset, si aliis fuisset causa conuersionis. Gemat itaque aliorum vitam in sua corruptam, vel incorruptam non conseruatam, & commodum proximi quod dedisset exemplo boni. Doleat de tristitia, quam peccando bonis intulit, & de lætitia quam eis non adhibuit. Et non solùm cogitet quid & qualiter fecerit, sed quàm iniustè Deum, vt diximus, peccando offenderit. Timeat illam veritatis sententiam, Non potestis duobus dominis seruire. Timeat ergo, ne omnia bona quæ fecit, dum in vno peccato perseuerauerit, ex † contaminatione mali perdiderit: vt qui seruiuit diabolo per crimen, Dei quam obtulit amiserit seruitutem. Pium est tamen credere, vt recepta Dei gratia, quæ in eo destruit mala priora, etiam remuneret bona: vt cùm destruxerit quod ſuum non inuenit, amet & diligat bonum quod etiam in peccante plantauit.

De pœn. dist. 1. ca. conf. deuet.

4. sen dist. 18 cap. in persecutione.

Mat. 6. c. 24

al. communicatione.

CAP. XV. Satisfactio.

IN omnibus dolens, aut seculum derelinquat, aut saltem illa quæ sine admixtione mali non sunt administrata, vt mercatura & militia, & alia quæ vtentibus sunt nociua, vt administrationes secularium potestatum, nisi his vtatur ex obedientiæ licentia. Ponat se omnino in potestate iudicis, in iudicio sacerdotis, nihil sibi reseruans sui, vt omnia eo iubente paratus sit facere pro † reparanda animæ vita, quæcunque faceret pro vitanda corporis morte, & hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam vt Deus. Cum gaudio enim debet facere immortalis futurus, quæ faceret pro differenda morte moriturus. Semper deprecetur Deum, certus de venia, qui omnibus modis & sine tædio dubius rogaret potestatem terrenam. Abstineat à multis licitis, qui per libertatem arbitrij commisit illicita. Semper offerat Deo mentem & cordis cõtritionem, & deinde quod potest de possessione. Tunc quod offert securus offeret. Respexit enim Dominus ad Abel & ad munera eius, sed prius respexit ad Abel quàm ad munera. Sumens enim mentem quam cognouit humilem ac purã, remunerauit eius largitatis munera. Ad Cain

al. recipiendã.

4. sen. dist. 19 cap. in persecutione.

Gen. 4. a. 4.

verò non respexit, nec ad eius munera. Mêtem enim eius quam A viderat, quoniam non cognouit humilem, eius munera non recepit. In iudicio enim cordis consideranda est eleemosyna tribuentis. Nec iam considerandum est quantum, sed qua mente,
Ecce 21.d.2. qua affectione dat quod potest. Vidua enim duobus quæ habuit larga minutis, plus omnibus misit. Qui igitur vult peccata sua redimere temporalium oblatione, caueat vt offerat mentem prius. Cautus sit pœnitens ne verecundia ductus diuidat apud se confessionem, & diuersa diuersis sacerdotibus velit manifestare. Quidam enim vni celant, quæ alij manifestanda conseruant: quod est se laudare, & ad hypocrisim tendere, & semper venia carere, ad quam per frusta totam putant peruenire. Caueat præterita quem vera delectat pœnitentia non prius ad Domini corpus accedat quàm confortetur bona conscientia. Sed
al. magis & terribilius impœnitentes. in hac separatione tremendum Dei iudicium cogitet, vbi† magis terribilis sententia peccantes separabit in ignem. Gemat quòd nondum audet sumere quem multum desiderat cibum salutarem. Isti sunt digni fructus pœnitentiæ, animam captiuam elaqueantes, & in libertate seruantes. Cohibeat se præterea à ludis
Gen.34.a.1. & à spectaculis seculi, qui perfectam vult consequi gratiam remissionis. Nam Dina si se cohibuisset, si inter suos remansisset, ab extraneo raptore corrupta non fuisset. Tanto igitur magis sibi caueat & cohibeat se anima quæ sæpe vel semel corrupta est & rapta: timeat iam docta expetimento, quod ignorauit virgo: eligat quem imitetur, non sequatur quem animus suus damnat: se enim iudicat qui fructus pœnitentiæ non habentem à se non elõgat. Laudet enim & amet quos dignè fructificare non ignorat: quærat fructus dignos, & si non dignos pœnitentiæ. Sunt enim digni fructus virtutum fructus, qui non sufficiunt pœnitentibus. Pœnitentia enim grauiores expostulat fructus, vt sic pacetur ecclesia, vt pacata dolore & gemitibus mortuis impetret vitam.

CAPVT XVI. *Accusat, non excusat se confitens.*

SENTIAT culpam suam esse, nec velit se excusare ne augeat crimen: vt Adam cui non sufficiebat peccasse, sed ampliauit crimen culpando vxorem, & culpam transferens in authorem. Illud peccatum multoties incurritur, sed neglectum ignoratur. Non itaque peccantes dicamus, Non aliud potui: cùm me constituit furem, quia Deus fecit me pauperem. Nec mirum si deditus sum fornicationi, quia talis creatus sum naturæ & fragilitatis. Fragilitas enim non voluntas cogit me committere criminalia. Errat qui fallitur. Natura enim talis est, vt quisque possit resistere malo, cui se subiicit ex arbitrio. Sunt autem qui defendunt culpam in Dei prouidentia, reputantes Dei ordinationi & necessitati, quod relictum est voluntati & arbitrij libertati. Sciuit enim Deus quid facturus esset qui peccat, sed non ordinauit peccatum, qui nullum relinquit impunitum. Ordinauit pœnam, amantibus culpam. Ignis enim opus est iustitiæ, non misericordiæ, vt habeant vnde doleant, qui gaudere non amant. Non ordinauit peccare, qui peccatum voluit curare: sed permisit libertati, quod peccator donauit necessitati. Si enim non posset peccare, vnde deberet qui totus est iustitia eum remunerare? Ideo enim non sanctificat animalia muta, quia nulla possunt committere crimina. Angeli quoque qui perstiterunt si liberi non fuissent, vnde coronarentur? Potuerunt enim peccare, quorum similes ceciderunt. Licet enim misericorditer cuncta creauerit, iustitiam tamẽ in misericordia qui iustus est custodire oportuit. Sed dicit qui nõ sentit culpam suã: Nihil boni possum habere, nisi inspirante gratia, nihil enim sine gratia possum facere. Si ipse itaque me nõ cõseruat, ego qui ex me nihil possum, quã habeo culpã? Si ego sine eo possem vitare crimen, me sentirẽ culpabilẽ. Adhuc omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo & in terra. Quid itaque culpę in me est, si non vult saluare? Multum, inquẽ. Licet enim nihil consequi possis sine misericordia illa quam repellis: potes tamen liberè tenere gratiam, quam retinendo potes, si tamen placeat, euitare culpam. Deus enim qui semel incepit benefacere, nisi quod omnino nostrum est, de relinquamus eius beneficium, qui pius est inspirando, cogitur ex necessitate iustę misericordiæ, neminem prius posse relinquere. Non enim sui relinquere est, nisi relinquentem. Idcirco enim culpa nostra est, quia fugamus gratiam quam possemus habere perpetuam: semper inuita recedit, & nunquam aliquem spontanea deserit. Cui tamen sententiæ non contradicit, sed omnia quæcunque voluit fecit. Creauit enim quicquid voluit, nec plus creauit quàm voluit. Vult tamen in vnoquoque bonum, & in nullo malum. Sed sic vult, vt homo quem non vult peccare, non desinat esse homo. Non tamen vult ita hominem non peccare, vt eum velit

bouem statuere. Non enim haberet quem remuneraret, nec cui fulgorem suæ claritatis infunderet, nec quem cohæredem statueret, nec in quo imaginem & similitudinem suam inueniret. Nec illius, qui totus iustitia est, fuit aliquem sic† creare vt non al. fieret. posset peccare, nisi hoc promereretur in humana libertate. Vult itaque fieri bonos saluo vtriusque esse, vt ipse remaneat Deus, & iste homo. Si enim† formaret hominem sine libertate, con- al. fieret. tra iustitiam faceret quæ Deus est. Si auferret libertatem, humana dignitas non remaneret. Voluit itaque non peccare hominem, sed & humanam naturam nõ amittere. Sic itaque pius est, qui nostram vult salutem: & non est impotens, qui hoc vult saluo vtriusque iure. Iustus enim est rex, & ius cuiusque tueri oportet: præsto semper est gratia, quæ nũquam deficit nisi prius expulsa. Continuè & necessariò, quod suum est inspirat, si est qui recipiat. Et expulsa reuertitur per pœnitentiam. Et vt non pereat creatura quam pietate sua liberam creauit, & ex libertate ditatam, in auxilium gratiæ retinendæ, quæ semper præcedit omnem creaturam, fecit vt liberè seruiret. Ad hanc protegendam, ad hanc non expellendam addidit angelos & omnes spiritus beatos, addiditque omnes in æterna vita collocatos, addidit & in carne viuos, & totam sanctam ecclesiam, omnibus & in omni suo bono succurrentem: &, quod maximum est, filium suum misit in auxilium, quem tanta pro nobis pati decreuit, & interpellatorem constituit continuum, quem direxit vt inspirationem suæ pietatis, præter quam nihil creauit, neminem saluum: non expellamus, non fugiamus, non fastidiamus, sed omnibus adiuuantibus firmiter & cum gratiarum actione teneamus. Sic culpa nostra est, non creaturarum nobis in auxilium tributarum, non authoris nihil iniustè, sed piè volentis, & in omni voluntate sua omnipotentis. Qui itaque in confessione ista animaduertit, aut saltem contra istam culpam suam nõ defenderit, per pœnitentiam consequetur veniam. Hæc est vera pœnitentia, quæ sic est fructifera, quam nobis concedat qui totus est vera misericordia.

NVLLVS ergo expectet CAPVT XVII. *Dilatio infestionis.* quando iam non possit peccare. Arbitrij enim quærat libertatẽ, vt dolere possit commissa, non necessitatem. Qui prius itaque à peccatis relinquitur, quàm ipse relinquat, ea non liberè, sed quasi ex necessitate cõdemnat. Licet enim latro veniam meruisset in fine de omni suo crimine, non tamẽ dedit baptizatis peccandi & perseuerandi authoritatem. Tunc enim baptizatus est, qui tunc primùm in cruce Christum confessus est. Pœnitentia enim si in extremo hiatu vitæ aduenerit, sanat & liberat in ablutione baptismi, ita quòd nec purgatorium sentiunt qui in fine baptizantur. Sed ipsi ditati bonis sanctæ matris ecclesiæ, sunt recepturi multiplex bonum in vera beatitudine. Illi autẽ qui cùm potuerunt, nunquam conuerti voluerunt, confitentes cùm iam peccare nequeunt, non sic facilè acquirunt quod volunt. Oportet enim peccatorem vt in pœnitentia fructificet, vt mortuo vitam impetret. Scriptum est enim, sine charitate neminem saluũ 1 Cor.13.a esse. Non itaq; in solo timore viuit homo. Quem ergo serò pœnitet, oportet nõ solùm timere Deum iudicem, sed & iustũ diligere. Nõ timeatur pro pœna, sed ametur pro gloria. Debet enim dolere de crimine, & de omni eius prædicta varietate. Quod quoniã vix licet, de eius salute Augustinus potuit dubitare: credo quidem illi qui dixit, Quacunque hora peccator ingemuerit Ezech. 33.c. & cõuersus fuerit, vita viuet. Dixit conuersum, nõ tantùm versum, vita viuere. Versum quidẽ puto qui dolet de crimine, conuersum qui dolet de animi eius quã exposuimus, varietate. Vertitur à peccato qui iam vult dimittere peccatum. Conuertitur qui iam totus & omnino vertitur, qui iam nõ tantùm pœnas nõ timet, sed ad bonũ Deũ contẽdere festinat. Quæ cõuersio si cõtigerit alicui etiã in fine, desperandũ non est de eius remissione. Sed quoniã vix vel rarò est tam iusta conuersio, timendũ est de pœnitente serò. Quẽ enim morbus vrget, pœna terret, ad verã vix venient satisfactionem, maximè cùm filij quos illicitè dilexerit sint præsentes, vxor & mũdus ad se vocent. Multos enim solet serotina pœnitẽtia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper etiã potest in morte iuuare quibus placet. Cùm itaq; opus sit non hominis, sed Dei, fructifera pœnitentia, inspirare eam potest quandocunque vult sua misericordia, & remunerare ex misericordia quos dãnare potest ex iustitia. Sed quoniã multa sunt quæ impediũt, & languentẽ retrahunt, periculosissimum est & interitui vicinum, ad mortẽ protrahere pœnitentiæ remedium. Sed magnum est cui Deus tunc inspirat. Si quis est igitur qui veram tunc quærat pœnitentiã, expectet Dei clementiam, maiorem sentiens Dei bonitatem sua nequitia.

SED si

CAPVT XVIII. *Ignis purgatorij.*

SED si etiam sic conuersus euadat, vita viuat, & non mo- A riatur: non tamen promittimus quòd euadat omnem pœnam. Nam prius purgandus est igne purgationis, qui in aliud seculum distulit fructum conuersionis. Hic autem ignis & si æternus non sit, miro tamen modo est grauis: excellit enim omnem pœnam quam vnquam passus est aliquis in hac vita. Nunquam in carne tanta inuenta est pœna, licet mirabilia passi sint martyres tormenta, & multi nequiter iniquì tanta sustinuerint supplicia. Studeat ergo quilibet sic delicta corrigere, vt post mortem non oporteat talem pœnam tolerare. Quædam enim peccata sunt, quæ sunt mortalia, & in pœnitentia fiunt venialia, non tamen statim sanata. Sæpe enim quidam ægri morerentur, nisi medicarentur, nec statim sanantur. Languet victurus, qui prius erat moriturus. Qui autem impœnitens moritur, omnino moritur, & æternaliter cruciabitur. Qui enim impœnitens moritur vel finitur, si semper viueret, semper peccaret. At Dei est miserentis qui operatur finem peccantis: ob hoc etiam sine fine torquetur, quia nunquam ditatur virtute: semper plenus iniquitate, semper sine charitate torquetur sine fine. Omnia B ista mala deuitat pœnitentia, quæ dolorem semper expetit in pœna.

CAPVT XIX. *Dolor de peccatis.*

CONTINVE enim dolendum est de peccato, quod declarat ipsa dictionis virtus. Pœnitere enim est, pœnam tenere, vt semper puniat in se vlciscendo, quod commisit peccando. Pœna enim propriè dicitur læsio, quæ punit & vindicat quod quisque commisit. Ille igitur pœnam tenet qui semper punit quod commisisse dolet. Pœnitentia itaque est vindicta semper puniens in se quod dolet commisisse. Supradictis itaque modis requirat indulgentiam, qui dolet de culpa. Non erubescat confiteri peccata peccatori. Si enim sacerdos peccata non haberet, erubescere posset qui peccata sua ei manifestaret.

CAPVT XX. *Sacerdos quale esse debeat.*

SACERDOS itaque cui omnis profertur peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus quæ in alio iudicare est promptus. Iudicans enim alium qui est iudicandus, condemnat seipsum. Cognoscat igitur se, & purget in se quod alios videt sibi offerre. Caueat ergo vt à se abiecerit quicquid in alio damnosum reprehenderit. Animad- C uertat quod dicitur, Qui sine peccato est, primus in eam lapidem mittat. Ideo enim liberauit peccatricem, quia non erat qui iustè proiiceret lapidem. Quomodo lapidaret qui se lapidandum cognosceret? Nullus enim erat sine peccato, in quo intelligitur omnes crimine fuisse reos. Nam venialia semper remittebantur per cærimonias. Si quod igitur peccatum in eis erat, criminale erat. Deteriores itaque in hoc sunt sacerdotes se prius non ædificantes, illis qui Dominum obseruabant insidiis. In hoc itaque patentissimum est crimen sacerdotum,

Aug. append. to. 4.

& vltra modum detestabile, qui non prius se iudicant, & deinde alios alligant. Deberent enim in se timere crimen, quod sacerdotes Iudæorum timuerunt, & detestabile esse senserunt. Illi quidem adeò cæci erant, quòd summam sapientiam sperabant capere suis insidiis. Quod illis patuit, quod tunc quisque vitauit, vitet sacerdos qui in hoc errore peior illis Iudæis extiterit. Caueat spiritalis iudex, vt sicut non commisit crimen nequitiæ, ita non careat munere scientiæ. Oportet enim vt sciat cognoscere quicquid debet iudicare. Iudiciaria enim potestas hoc expostulat, vt quod debet iudicare, discernat. Diligens igitur inquisitor & subtilis inuestigator, sapienter & quasi astutè interroget à peccatore quod forsitan ignoret, vel verecundia velit occultare. Cognito itaque crimine, varietates eius non dubitet inuestigare, & locum, & tempus, & cætera quæ suprà diximus in exponendo eorum qualitates. Quibus cognitis assit benevolus, paratus erigere, & secum onus portare. Habeat dulcedinem in affectione, pietatem in alterius crimine, discretionem in varietate. Adiuuet confitentem orando, eleemosynas dando, & cætera bona pro eo faciendo. Semper eum iuuet leniendo, consolando, spem promittendo, & cùm opus fuerit etiam increpando: doceat loquendo, instruat operando. Sit particeps laboris, qui particeps vult fieri gaudij. Doceat perseuerantiam, caueat ne corruat, ne iustè perdat potestatem iudiciariam. Licet enim pœnitentia ei possit acquirere gratiam, non tamen mox restituit in potestatem primam. Licet enim Petrus post lapsum restitutus fuerit, & sæpe lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non est tamen necesse vt hoc omnibus concedatur quasi ex authoritate. Inuenitur enim authoritas quæ concedit, & quasi imperat. Inuenitur alia quæ minimè concedit, sed vetat. Quæ scripturæ non repugnant, sed concordant, si tempus & locus & modus pœnitentiæ pacem adhibeant. Cùm enim tot sint qui labuntur, vt pristinam dignitatem ex authore defendant, & quasi† ansum peccandi sibi faciant, rescindenda est spes ista. al. vsum. Si verò locus est vbi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Itaque pontifex iustus atque discretus, non cogitur sacerdotes suos semper abiicere, nec mox restituere, nisi statutum fuerit à Romano pontifice. Ex supradictis itaque patet, quòd pœnitentia omnibus vtilis est, nec spem auferens nec temeritatem concedens, sed dignè & verè suscepta, promittit non solùm indulgentiam, sed certa præmia. Hæc scripsimus tibi studiosa veritatis, & amatrix certitudinis, de vera pœnitentia, veram à falsa separantes. Quam nobis det experimento cognoscere, & eius vsque ad finem dulcedinem sentire, qui tibi illustratione sui luminis prærogatiuam contulit bonitatis, & in ipso stabilitatem in odorem suauitatis. Amen.

FINIS.

LIBER SIVE EXHORTATIO DE SALVTARIBVS DOCVMENTIS, AD QVENDAM COMITEM.

CENSVRA.

Quis scribit hunc libellum, subindicat se fuisse clericū, qui cesserit ad vitæ correctionem: laicum autem fuisse, cui scribit. Apparet hominem fuisse pium, sed absque literis: nam sermo nec purus est, nec cohæret alicubi. Capite VII. dicit, Charitas quæ deseri potest, nunquam fuit vera.

CAPVT I. *Vera iustitia.*

MI frater, si cupias scire, quamuis ego nesciam, quæ perfectissima atque plenissima sit iustitia. Iustitia namque est, Deum ex toto corde amare, illique adhærere tota voluntate, qui est summum bonum. Summum verò amare bonum, summa est beatitudo. Qui Deum amat, bonus est. Si bonus, ergo & beatus. Quem quanto quis ardentiùs amat, tanto melior efficietur: quatenus hoc beatissimo bono abūdare te faciat, charissime frater, ipse qui est hoc bonum, quotidianis precibus integro cordis desiderio eum, etsi indignus, deprecari studeam.

CAPVT II. *Cōditus homo*

TV verò frater charissime intellige, quia consilio sanctæ trinitatis & opere maiestatis diuinæ creatus es. Ex primoque conditionis honore intellige quantum debeas conditori tuo, dum tātum mox in conditione dignitatis priuilegium præstitit tibi conditor æternus, vt tanto eum ardentius amares, quanto mirabiliorem te ab eo esse conditum intelligeres.

CAP. III. *Imago Dei quomodo in homine.*

NEC hoc solùm quòd consilio sanctæ trinitatis sic excellenter à conditore conditus es, sed etiam quòd ad imaginem & similitudinem suam ipse creator omniū te creauit: quod nulli alij ex creaturis nisi soli homini concessit. Et hæc est imago vnitatis & trinitatis omnipotentis Dei, quam anima tua habet in se. Primum, quia secundum Dei donum vluis ac sapis. Secundum, quia ad imaginem tui conditoris creatus es. Tertium, licet vnus appelleris homo, tamen tres habes à patre & filio & Spiritu sancto concessas dignitates, id est, intellectum, voluntatem, & memoriam. Quod idem licet aliis verbis designatur in Euangelio cùm dicitur, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis. In his enim tribus imaginem conditoris nostri mirabiliter gerit in sua natura noster interior homo, ex quibus quasi excellentioribus animæ dignitatibus iubemur diligere conditorem, vt quantum à nobis intelligitur diligatur, semperque in memoria qua recipitur, habeatur. Nec solūm sufficit nobis, Deum intelligere, nisi fiat in amore eius volūtas nostra: imò nec hoc sufficit, nisi cum memoria & voluntate opus addatur.

Mat. 22. d. 37.

CAPVT III. *Conuersio ad Deum.*

TVO verò capiti frater charissime, assit gratia spiritalis scientiæ, quæ mentem tuam illuminet, & ad vitam æternam sicut desidero & opto, perducat. Toto etenim cordis mei affectu opto, Deumque deprecor vt semper ad anteriora te extendas, donec peruenias ad sublimem perpetuæ beatitudinis coronam: & animi tui nobilitatem quam in te optimè scio, nullis amicorum consiliis, nulla secularium ambitiōne desiderium, ab amore Christi immutari permittas. Noli tuam bonitatem aliorum malignitate obscurare, sed vbique quantum vales amabilis coram Deo & omni populo appareas. Noli putare quòd is qui hominibus aliquando displicet, Deo per omnia displiceat. Nō deerit tibi gratia adiuuantis Dei, si tibi aderit voluntas admonitionis sanctæ, quam sæpius in scripturis diuinis mens bonitatis tuæ attēdit.

CAPVT V. *Eleemosyna.*

Luce 11. d. 2 Esa. 58. b. 7.

ESTO, quæso te, quamuis laicus, ad omne opus Dei promptus, pius ad pauperes, mediocris ad delinquentes, ad Dei infirmos misericors, consolator mærentium, compatiens miseriis omnium, largus in eleemosynis, memorans euangelicæ viduę offerentis duo minuta. Et audi Prophetam dicentem, Frange esurienti panem tuum. Et cautè præuidens discretionem eleemosynæ, ita vt vtrisque danti scilicet & accipienti sit solatium.

CAPVT VI. *Qui cōsulendi*

ITAQVE non solùm de salute tua, verumetiam de multorum profectu & prosperitate meditare. Elige tibi consiliarios bonos, Deum timentes, & veritatem amantes. Sæpe etenim adulatores blanda facie decipiunt animas audientium se, & perpetuæ mortis laqueis interimūt. De talibus enim dicit Psalmista: Quoniā Deus dissipauit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt, quoniā Deus spreuit eos. Et Apostolus dicit: Si hominibus placerē, Christi seruus non essem. Vnusquisque ad ædificationem, non ad destructionem placeat proximo suo; quia non omnis amicus consiliarius esse poterit, dicente scriptura: Amici tibi sint multi, consiliarius autem vnus.

Psal. 52. a. 6. Gal. 1. b. 10.

CAP. VII. *Charitas in absentes.*

LICET enim me mutationis locus longè tulisset à vobis corpore, sed nullatenus charitate: quia charitas quæ deseri potest, nunquam fuit vera. Ideo intima amicitiarum charitate quantum possumus Domino Christo coniungamur, quia ipse ait: Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Et iterum ad discipulos suos: Iam non dicam vos seruos, sed amicos meos.

Ioan. 15. b. 14.

ET si præmia æternæ vitæ volumus promereri, illius præcepta totis viribus satagamus custodire. Præcepta namque eius nolentibus grauia sunt, volentibus leuia, sicut ipse ait: Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Et iterum: Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum & trementem sermones meos? Seculi enim amicitia, aut lucro, aut beneficiis, aut diuersis honoribus cōstat: Saluatoris autem amicitia in se & proximo diligēdo consistit. Igitur quotiescunque bonis actibus mandata Christi facimus, toties Christi amici vocamur. Ille semper inuitat nos ad amicitiam suam, & diabolus inuidens quærit nos mergere in infernum. Saluator nos amat, & proditor nos odit: ideo non prætermittamus redemptorem, ne sequamur prædonem. Charior nobis fit qui libertatem restituit, quàm qui nos captiuauit, & seruituti subdidit. Semper ante oculos cordis pone, quod nec amicorum turba, nec familiæ multitudo, non auri argentique congestio, non gemmarum lapilli fulgentes, non vindemiarum vbertas, non densitas segetum, non iucunditas extensa pratorum possunt animæ exeunti de corpore vllum afferre præsidium, sed potius lugent qui ea diligunt. Ideo diligendus est verus amicus noster Dominus Iesus Christus, qui præsentem felicitatem nobis & æternæ vitæ tribuet beatitudinem. Nam redemptor noster ideo dicitur, quia nos redemit à diaboli captiuitate: & Saluator nos saluando à peccatis nostris: aduitor, adiuuando nos in opportunitatibus, in tribulatione: protector noster, protegendo nos vt inter inimicos nostros maneamus illæsi: susceptor, suscipiendo nos in æterna tabernacula. Ideo charitatem & præcepta & amorem tanti amici nostri totis viribus adimpleamus, & nobilitatem imaginis illius in nobis seruemus, & rememoremur semper, quàm inclytus & valde gloriosus imperator & amicus noster est. Ille à nobis non aliud quæritur munus nisi spiritale. Caueamus quantum possumus, ne aliquid in nobis inueniat, quod oculos eius offendat. Et si forsitan, vt solet humanæ fragilitatis conditio, aliquam negligentiæ maculam malignus spiritus in nobis infigit, citius per confessionem & pœnitentiam fontemque lachrymarum abluere eam omni studio festinemus, nè diu sine amici nostri amplexu maneamus, quia paratior est nos recipere, quàm perdere tantum, si non tardemus de die in diem reuerti ad illum. Hæc enim duo mala omnipotens Deus odit in omnibus hominibus, id est, negligentiam reuertendi, & desperationem salutis. Tantum hæc abstine à cogitationibus procul nostris: & ille tunc animis propè erit nostris. Ne quæso de terrena felicitate gloriantes confidamus, sed gratias agamus ei, qui dum homines voluit esse rationales, non superbia, sed humilitate prosequi se rogauit. Quæ, rogo, maior esse nobis poterit gloria, vel sublimior honor, quàm eius imperatoris esse amicos, qui super omnes imperatores est? Et quanto ille sublimior est in omnipotentia & virtute, tanto nos maioris debemus esse diligentiæ in sanctitate & iustitia & humilitate & obseruantia mandatorum illius.

CAP. VIII. *Obseruatio præceptorum.*

Mat. 11. d. 30. Esa. 66. a. 2.

SANCTITAS verò in iustitiæ operibus constat. Iustitia verò duobus adimpletur, vt quæ prohibita sunt ab eo, non faciamus: vt quæ iussa sunt ab eo faciamus: iuxta Prophetam, Diuerte à malo, & fac bonum. Omnis enim librorum sanctorum series ad nostram salutem scripta est: & hoc maximè nostris auribus intonat, & iterum atque iterum replicat, quid sit hominicauendum, vel quid sequendum. In quibus libris tua dignitas optimè exerceri solet, quia per illos nobis loquitur Deus ipse & Dominus noster, & piæ nobis voluntatis demonstrat affectum. Recognoscamus & recogitemus, quali honore nobis illius sit legatio accipienda. Quid si legatio à rege aut à iudicibus ad nos veniret, numquid non mox aliis curis postpositis prompta voluntate & cum omni deuotione literas acciperemus, & legentes implere satageremus? Et ecce de cælo rex regum & Dominus dominantium, imò & redemptor noster per Prophetas & Apostolos dignatus est nobis dirigere literas suas: non vt aliquod seruitium tibi necessarium demandet, sed quæ ad salutem & gloriam nobis prodesse possint innoteſcat.

CAP. IX. *Iustitia.*

Psal. 33. c. 15. & 36. c. 27.

PROINDE si aliquid in hoc seculo possidere delectamur, Deum qui possidet omnia, qui creauit omnia, expedit vt mente possideamus, & in eo habeamus quæcumque feliciter & sanctè desideramus. Sed quoniam nemo possidet Deum, nisi qui possidetur ab eo: simus nospsi facti Dei possessio, & efficietur nobis possessio Deus. Et quid poterit esse in mundo felicius, quàm cui efficitur suus imperator & redemptor census, & hæreditas dignatur esse ipsa diuinitas? Omnes enim ex illo fructus percipimus, si in illo & de illo semper viuimus. Quid rogo homini sufficit, cui ipse conditor non

CAP. X. *Deus possessio nostra.*

sufficit? Quid vltrà quærit, cui omne gaudium & omnia suus redemptor esse debet?

CAPVT XI. *Gaudium mundi.*

HEU quàm subtiliter nos ille antiquus hostis decipiendo fallit, eamque cæcitatem ante oculos mentis nostræ obducit, ne discernere valeamus gaudium huius seculi, & gaudia regis æterni. Nam gaudere siquidem bonum est, sed qui gaudet, si non inde gaudet vnde debet, non potest bonum esse quod gaudet. Gaudet miles terrenus acquisisse honores huius seculi perituros, vestes pulchras & speciosas armillas brachio circumdatas, coronam capiti impositam: & tale gaudium non est æternum, sed periturum. Gaudet & raptor, cùm desiderata rapuerit. Gaudet ebriosus, cùm occasionem potationis inuenerit. Gaudet adulter, cùm ad delectationem corporis fruendi meretricis peruenerit. Gaudet periurus, si huius seculi facultates iurando acquisierit. Gaudet iracundus, si iram suam perfecerit. Et multa alia quæ mens bonitatis tuæ frater charissime comprehendere poterit. Et cùm sit gaudere bonum, de his atque huiusmodi tamen gaudere grande malum est, & perducens vsque ad mortem peccati. Nec vllum quodlibet scelus coram Deo tam abominabile fit, quàm præterita peccata vnicuique nostrūm reminiscendo gaudere, & inde exultare, atque in eis semper iacere. Hæc sunt quæ superiùs diximus, vnde nos vult gaudere mūdus, vt pereamus cum amatoribus huius mundi. Hęc enim gaudia velut venena diaboli repudiare debemus, quia non solùm corpora, sed & animam nostram perpetualiter necare festinant.

CAPVT XII. *Gaudium spirituale.*

1 Cor. 10. d. 4. Eph. 6. c. 16.

QVÆSO frater mi, quæso has diaboli sagittas ad petram quæ Christus est allidens, sume fidei scutum, in quo possis omnia tela diaboli ignea extinguere, & gaudeas de bonis, de conscientia pura, de confessione vera, & pœnitentia digna, de luctu & vera tristitia, quæ non secundum mortem, sed secundum Deum salutem operatur æternam. Eam verò quæ secundum hoc seculum est tristitiam, firmiter Apostolus prohibet dicens: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Sed omnis amaritudo & ira & indignatio & clamor & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia: & estote inuicem benigni, misericordes, donātes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis. Et quantum possumus solleiti studio mores nostros corrigamus, & virtutes omnium bonorum acquirere festinemus: quatenus pietatem Dei & misericordiam in tempore opportuno consequi valeamus, & de promissione futuri illius regni ineffabiliter gaudeamus. Hæc sunt arma quæ nos contra impetum diaboli armant, & Deo commendant. Hæc sunt arma quæ animos nostros confortant, muniunt, atque nobilitant. Hæc arma semper nobiscum sunt, & intra nos, Deo donante. Hæc sunt veræ diuitiæ nostræ. Nam pudicitia pudicos facit nos, & iustitia iustos, & pietas pios, & humilitas humiles, & mansuetudo mansuetos, & innocentia innocentes, & simplicitas simplices, & puritas puros, & prudentia prudentes, & temperantia temperantes, & charitas Deo & hominibus nos facit charos. Hæc omnia bona & à Deo & à bono Deo creata sunt.

Eph. 4. g. 30.

CAPVT XIII. *Mundi contemptus.*

1 Ioan. 2. d. 6

ET ideo si in illo esse volumus, quod esse debemus, sicut sanctus apostolus Ioannes dicit: Quomodo ille ambulauit, ita & nos spiritaliter ambulemus. Quid est ambulare sicut Christus ambulauit, nisi contemnere vanitatem & felicitatem huius seculi, & non timere aduersa pro nomine illius pati? Speremus quæ promisit, & sequamur quò ipse præcessit. Non nos vllo modo ab amore Christi separet huius seculi miserabilis dulcedo, neque excusatio vxoris, aut filiorum gratia, sed nec multa auri argentique congestio & possessionum delectatio, dum terribiliter contestatur nobis sanctus Ioannes apostolus, dicens: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, quia omne quod in mundo est, cōcupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorū & ambitio seculi. Hæc sunt quæ à paradiso deliciarum in hoc miserabile exilium Adam & Euam proiecerunt. Quia nisi dilectio Dei ab eis defecisset, nunquam diligere cœpissent malè suadentis serpentis consilium, imò nec credidissent. Et concupiscentia carnis ab eis impleta est, quod de ligno vetito gustauerunt. Et concupiscentia oculorum, quod sibi aperiri oculos cupierunt. Et ambitio seculi, quòd se fieri posse quod Deus est, crediderunt. Et ideo volens nos omnes Apostolus ab his tribus generibus mortis cauere, dixit: Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi.

1 Ioan. 2. c. 16.

CAPVT XIIII. *Transgressio primorum parentum.*

ET vt facilius, frater mi, bonitas tua intelligat, si placet qualiter illi primi homines, Adam scilicet & Eua, commiserunt tam grande peccatum, pandam, quatenus gratia Domini nostri Iesu Christi te ab hoc semper cauere concedat, quia in illis duobus originaliter totum damnatum est genus humanum. Illi enim non ederent de ligno prohibito, nisi concupiscerent, nec concupiscerent nisi tētati, nec tentarentur nisi deserti, nec desererentur à Deo, nisi prius deseruissent Deum, nec illi Deum desererent, nisi prius superbirent, & similitudinem Dei ad quam facti erant, damnabiliter neglexissent. Pro quo morbida eorum corpora contraxerunt mortem, & iuxta sententiam Domini eo die creduntur mortui, quo in eis pœnaliter facta est necessitas moriendi.

CAPVT XV. *Imitandus Christus, non Adam.*

HÆC paulo antè diximus de primis hominibus, vt lapsum & damnationis eorum euadere possimus exemplum siue supplicium: quia quamuis ex Adam simus carnaliter nati, non ipsum tamen debemus sequi, sed Iesum Christum Dominum nostrum, in quo renati sumus per baptismum, & viuimus. Quid est sequi Adam, nisi carnalibus cōcupiscentiis & desideriis morte nos perpetua occidi? Et quid est sequi Christum, nisi carnales concupiscentias ac desideria in nobis mortificare, & cum Iesu qui pretio sui sanguinis nos redemit, feliciter regnare? Et sicut quādo in Adam fuimus, omnes in illo cecidimus, ita iam in Christo cœpimus esse, vt spiritaliter omnes cum illo resurgamus: & vt totum dicam, Adam nobis abstulit paradisum, & Christus donauit regnum cælorum, & corpus suū pro nobis peccatoribus tradidit. Christus enim mortuus est pro peccato, nō suo, sed nostro, vnusquisq; autem nostrum non pro omnium moritur peccato, sed suo.

CAP. XVI. *Quid sit mori mundo.*

QVID est peccato mori, nisi opera maligna in nobis damnare, & hoc miserabile seculum fugere? Vt sicut homo mortuus in sepulchro, nulli detrahit, nemini vlciscitur, neminem calumniatur, neminem opprimit: non inuidet bonis, nō insultat malis: non luxuriæ carnis seruit, non bibēdo magis ac magis in se sitim accēdit: nō odiorum flāma inardescit, non potētibus ac diuitibus huius seculi, vt multi nostris temporibus faciunt, adulatur: non inquieta curiositate raptatur, nō turbæ maximæ sibi astantis curam gerit: non auro argentoq; siue pallio circumdatus distenditur, nō salutationibus potentum nec parētum delectatur: non se iniuriis fatigat: non eum superbia inflat, non ambitio huius seculi necat, nō vana gloria turpiter iactat: non aurum siue armillæ atque omnes huius seculi falsæ diuitiæ inflammant, nō rabies insani furoris exagitat: non equorum crassitudo & amor inuitat, nō pulcherrima species feminarum auidum reddit: non histrionū miserabilium verba in risum excitant, non contentiones huius seculi perturbant. non audacia extollit, non gaudia huius seculi delectāt, non iracundum animositas, non suspiciosum peruersitas, non verbosum vanitas, nō riserem malignitas, nō mobilem instabilemque huius seculi versatilis amor facit. Hæc & alia huiusmodi numerādo protelaui, vt intelligat dulcissima fraternitas tua, quatenus homo carne mortuus nec facere poteſt ista quæ dixi, nec pati. Et vt his talibus non torqueamur, sed studeamus quantum possumus, cū Deo adiutorio corpora nostra cum vitiis & cōcupiscentiis mortificare, & induamus nouum hominem, qui secūdum Deum creatus est in iustitia & veritate sanctitatis. Nec humanis laudibus delectemur, nec detractoribus libenter aurem prębeamus, nec adulatoribus nostris credamus, nec discordes simus cum subiectis & fratribus, sed magis eos quos valemus ad concordiam pronocemus, quia secundum Euangelium, Beati pedes qui ad pacem currunt.

Gal. 5. d. 24. Eph. 4. f. 24.

Mat. 5. d. 9.

CAP. XVII. *Secūdum carnem vincere.*

Rom. 8. c. 13.

NEC simus carnales, id est, in hoc seculo carnaliter viuētes, quia dicit Apostolus, Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Igitur ille secundum carnem viuit, qui secundum seipsum viuit: quia ipse homo est & viuit, & secundum seipsum viuit, id est, pergit quò vult: dormit quando vult, & quādiu vult: loquitur quæ vult, & cui vult, & vbi vult: manducat & bibit quando vult, & quātum vult: ridet & iocundatur turpiter inter quos vult, & quādo vult. Postremò quicquid naribus suaue est, quærit: quicquid tactu blandum, quicquid oculis delectabile, quicquid corpori suo iucundum, exercer & sequitur, qualiter vult, & quando vult; quia omnia licita & illicita carnaliter vult. Delectatur in vestimentis pulcherrimis & equitibus & armis, sicut vult, & quando vult: & sic non secundum Deum, sed carnaliter viuit & delectat: & omnia desideria carnis suę perficit sicut vult, & quando vult.

Esa. 14. d. 14 Psal. 43. d. 25. Esa. 14. d. 14 Phil. 2. c. 4. 8.

CAPVT XVIII. *De vitiorum venenatis.*

QVAPROPTER charissime frater, deprecanda est nobis diuina clementia, vt desideria carnalia delectatio spiritalis minuat, & pietas in nobis crudelitatis iram restringat, & malignitatem patientia coērceat, & libidinem pudicitia vincat, & animositatē tranquillitas doleret, scurriliratem & verbositatem taciturnitas moderata compescat, curiositatem studium spiritale in vigiliis & orationibus & eleemosynis succidat, ebrietatem sobrietas domet, irę & furori mansuetudo dominetur, leuitatem maturitas regat, luxuriā vera castitas excludat, mundi cupiditatem Dei & proximi charitas refrenet, iactātiam & superbiam cōculcet profunda humilitas: quia humilitas homines sanctis angelis similes facit, & superbia dæmones ex angelis fecit.

Mat. 11. d. 29. Exod. 5. a. 2.

CAP. XIX. *Humilitatis laus.*

ET vt euidenter ostendamus, ipsa est omnium peccatorum initium, & finis, & causa: quia non solùm peccatum est ipsa superbia, sed etiam nullum peccatum esse potuit, aut potest, aut poterit sine superbia. Siquidem nihil aliud omne peccatum est, nisi Dei contēptus quo eius præcepta cōtemnimus: & hoc nulla res alia persuadet homini, nisi superbia. Porrò superbia & cupiditas intantum est vnum malum, vt nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inueniri. De superbia namque nascuntur hæreses, schismata, detractiones, inuidiæ, iræ, rixæ, dissensiones, contentiones, animositates, ambitiones, elationes, præsumptiones, iactantia, verbositas, vanitas, inquietudo, mendacium, periurium, & cætera huiusmodi, quæ dinumerare per singula longū est. Cupiditas quoque facit homines gulosos, intemperantes, ebriosos, auidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos, & alia innumerabilia, per quæ diabolus genus humanum præcipitare solet. Per superbiam nāque & cupiditatem diabolus dicit, In cælum ascendam. Christus cum humilitate dicit: Humiliata est in terra anima mea. Diabolus per superbiam & cupiditatē dicit: Erō similis Altissimo. Christus per humilitatē cùm esset in forma Dei, exinaniuit semetipsum formam serui accipiēs, humilia uit se, patri factus obediens vsque ad mortem. Diabolus per superbiam & cupiditatē dicit, Supra astra Dei exaltabo solium meum. Christus cum humilitate dicit, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Diabolus cupidus & superbus per Pharaonē loquitur, dicens: Nescio

Esa. 14. d. 14 Phil. 2. c. 4. 8. Mat. 11. d. 29. Exod. 5. a. 2.

CAPVT XXXVI. *Luxuria in cibis*

ESCÆ enim nimiæ non solùm animas, sed etiam corpora nostra plurimum lędunt, & ad infirmitatem perducunt. Solet enim per nimiam ciborum auiditatem & poculi intemperantiam frangi stomachi fortitudo: nec non & abundantia sanguinis per cholerā, & plurimæ ægritudines escarum, largitate contingunt. Sicut enim animæ & corpori sunt ista contraria, ita medela est vtrisque tēperantia ieiunij. Et si non per omne tempus, saltem sacratissimis diebus ieiuniorum quantum possumus cum Dei adiutorio, delicias mundi, & ciborum opulentiam fugiamus: nequādo, quod auertat Deus, in cruciatu flammæ, quæramus guttam aquæ, & nullum refrigerium consequamur.

CAPVT XXXVII. *De ebrietate malo.* *Eph. 5. d. 18*

FVGIAMVS ebrietatem, ne crimen luxuriæ incurramus, quia Apostolus præcipit, dicens: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Vinum enim nobis Deus ad lætitiam cordis, non ad ebrietatem donauit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, sed quantum naturæ imbecillitas postulat: ne id quod ad medelam corporis nostri tributum est, ad perniciem deputemus. Annūcia quæso tuis in domo tua subiectis, quòd plerique per vinum homicidia & fornicationes perpetrauerunt, nec ipsam mortem recusauerunt, alij per vinum à dæmonibus capti sunt. Nec est aliud ebrietas, quàm manifestus dæmō. Ebriosus putat se aliquod optimū gerere, cùm fuerit ad precipitia deuolutus. Per vinolentiam armatur ad maledicta & conuicia proximorum, & immutatur mens eius, & lingua balbutit. Huiusmodi enim vir cùm se putat bibere vinum, bibitur à vino. Plurimi namque homines per vinum maximam debilitatem contraxerunt, nec potuerūt consequi pristinam sanitatem, quia non temperauerunt gulæ ardorem. Sicut enim pisces cum auidas fauces profert ve glutiat escā, repentè hamum intra fauces reperit: ita & ebriosus intra se vinum suscipit inimicum, qui eum vt introierit, mox impellit ad omne opus nefandissimum, & sic homo rationalis capitur, vt irrationale animal.

CAPVT XXXVIII. *Præcepta Dei ad omnes Christianos pertinent.*

TV autem frater mi, omnibus domesticis tuis & tibi subiectis præcipe, vt se sobrios exhibeant, & iterū propter abstinentiam in superbiam se non erigant, sed omnia temperatè, iustè, piè, & religiosè, secundum Dei adiutorium faciant: quia non solùm pro nobis clericis, sed etiam pro omni genere humano, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, Christus sanguinem suū fudit: nec solùm nobis, sed etiam omnibus laicis, eius præcepta ex toto corde seruantibus, regnum cælorum promissum est. Grandis namque confusio est animabus laicorum, qui dicunt, Quid pertinet ad me legendo libros scripturarum audire vel discere, vel etiā frequenter ad sacerdotes, & ecclesias sanctorum recurrere? Dum clericus fiam, faciam ea quę oportet clericos facere. Quare non intelligit, quia panem & vinum, & omnia huius terræ bona & regni felicitatem æqualiter vult participare, & æquali labore iugū Christi ferre non vult? Quid prodest talibus vna pars in hoc seculo esse sublimes, alia prostratos: in vna parte fulgere auro & pretiosis vestibus, & in alia miseriis & vitiorum caligine occupari? Non sit tibi aliqua solicitudo de laici habitus persona, quia non est personarū acceptio apud Deum. Similiter enim mandata Dei seruātibus laicis cæleste palatium patet, veluti clericis & sanctimoniali habitu præditis: dum non est Iudæus neque Græcus, non est seruus, neq; liber, sed omnia & in omnibus Christus: quicunque in corpore illius est, magnus est. Insere teipsum suo sancto corpori, vt sis membrum nobilissimi capitis. Ama ex toto corde caput tuum, & membra capitis illius. Quomodo potest manus manui inimica esse, vel pes pedem odisse, vel cætera membra suæ iuncturæ non congaudere? Crescere debent in virum perfectum, in augmentum corporis Christi: Omnis enim clericus & laicus qui pretioso sanguine Christi redemptus est, qui baptismo Christi tinctus est, debet humiliter ambulare & perseuerare in Spiritu sancto: quia nihil prodest Christianum se respondere verbis, & factis negare, dum corruptus est mente & spiritu. De talibus in Euangelio ipsa Veritas dicit: Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Et alio loco Propheta increpando, dicit: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Nam ciuitas si fuerit in vna parte munita, & ex alia destructa, aditum ad se hostibus prębet. Et nauis si fuerit fortiter compaginibus solidata, & vnam habuerit tabulam perforatā, aquę fluctibus mergitur in profundū. Omnibus enim laicis, clericis, monachis, æqualiter conuenit fidem, spem, & charitatem habere, & Deo ex toto corde seruire, veram confessionem facere, & dignam pœnitentiam agere: quia clementissimus Dominus confugientibus ad pœnitentiam ign oscit.

CAPVT XXXIX. *Dilata pœnitentia.*

SED ne de misericordia Domini tantùm securi existamus, vt peccatis peccata augeamus, neque dicamus, donec viget ætas nostræ carnis, concupiscentias nostras exerceamus, & postremò in senectute malorum nostrorum pœnitētiam agamus: pius est enim Dominus & misericors, nec vltrà faciorum nostrorum recordabitur. Ne quæso taliter cogitemus, quia summa stultitia est hæc cogitare: cùm & impium sit talem licentiā à Deo postulare quempiam velle, cuius initium est, nos separare à Deo: ideo, inquam, talia ne cogitemus, cùm nesciamus qua die morituri simus. Nemo enim hominum nouit diem exitus sui. Non omnes in senectute moriuntur, sed in diuersis ętatibus de hoc mūdo migrant. Et in quibus actibus vnusquisque homo inuētus fuerit, in eisdem iudicabitur quando anima exierit de corpore. Dicit enim Psalmista, Nemo in inferno cōfitebitur tibi. Ideo festinemus ad pœnitentiam conuerti. Semper ante oculos nostros versetur vltimus dies; & cùm diluculò surrexerimus, ne ad vesperam nos cōfidamus peruenire: & cùm in lectulo membra deposuerimus, de lucis non confidamus aduentu: sic & facillimè poterimus corpus nostrum à vitiis & concupiscentiis refrenare.

CAP. XL. *Gaudia futuræ vitæ.*

SEMPER cor nostrum promissa Dei cælestia meditetur, omnia terrena quæ possidemus in futuras cælestes mansiones transferamus, vt cùm ibi profecti fuerimus, fruamur bonis cælestibus. Nam credimus, quia cùm à carnis vinculo anima nostra fuerit absoluta, si bene & rectè coram Deo vixerimus, mox in occursum nostrum angelorum chorus occurret, omniumq; sanctorum agmina in nostros miscentur amplexus, & ad adorādum verum iudicem perducent. Si dum in corpore viuimus, sicut dixi, quæ Deo sunt placita faciamus, tunc erit nobis pax in circuitu & summa securitas: nec timebimus vltrà diaboli ignita iacula, nec vllum quemlibet inimicum qui cupit animas nostras ad periculum iaculare: non ferrum, non ignem, nō faciem truculētam tortoris, non famem, nō sitim, non vllam carnis ægritudinem: nō vltrà aduersabitur caro spiritui, nec vllum timebimus periculum: sed cùm carnis abiecerimus sarcinam, tūc Spiritus sanctus tribuet nobis in cælestibus mansionē, cui nos paulo antè intra corporis nostri hospitium feceramus māsionem: & lęti gaudentesque futuri iudicij diem expectabimus, in quo singulorum animæ pro suis actibus recipient merita.

CAP. XLI. *De pœna damnatorum.*

ET econtrà peccatores & impij peribunt. Tunc frustra rapaces & auari, superbi & adulteri, iracundi & cupidi, maledici & periuri amarissimè flebunt, quia malorū suorum veniam non consequentur. In luctu maximo detinebūtur omnes, qui carnis suæ voluptates secuti sunt: in mærore & gemitu sempiterno erunt, qui vitiis & passionibus seruierunt. Et cùm hi omnes pro criminibus & sceleribus suis gehennæ ignibus deputandi erunt, nos, si Deo dum in hoc corpore sumus, placuerimus, cum sanctis sempiterna præmia accepturi sumus. Ideo contemnamus cuncta quæ vana & caduca sunt, vt tantam gloriam, Christo miserante, adipisci mereamur.

CAP. XLII. *De fugacitate studia.*

DECLINEMVS semper à vitiis, & ad virtutes tendamus, nec superflui sermones procedāt ex ore nostro, quia pro otiosis sermonibus reddituri sumus rationem in die iudicij. Nec ad maledicendum quemquam consuescamus linguam nostram, quæ ad benedicendum & laudandum Deum creata est: quia consuetudo quæ longiùs fuerit protracta & confirmata, non cum paruo labore vitatur vel expellitur.

CAPVT XLIII. *Non in annis, sed in animæ perfectis.*

SIMVS in malitia paruuli, & viri perfecti in sensu; in quibusdam verò nos exhibeamus senes, in quibusdam iuuenes: quia paruulis est ludere, perfectis autem vitis est lugere. Nam præsens luctus lætitiam generat sempiternā. Omne autem quicquid immoderatum est, dissolutionē efficit animæ, & negligentē erga Domini præcepta: nec delicta sua facilè poterit ad memoriam reuocare, & obliuiscens ea, non se instigat ad pœnitentiam, & ita paulatim ab omnibus bonis cadit. Nullum habebit accessum cordis compunctio, vbi fuerint immoderata vitia & cōcupiscentiæ malæ: vbi autem fuerint lachrymæ, ibi spiritalis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat. Nullus nos seculi amor ab amore Christi segreget, & totæ nostræ cogitationes ad præmia futuræ patriæ tendant, & de cælestibus meditentur. Hæc est gloria tua, hæc est perfectio cursus certaminis tui. Perfectus enim dicitur, non qui in ætate, sed qui in sensu perfectus est. Nulli nocet puerilis ætas, si fuerit mēte perfectus: nec senilis proderit ætas, si fuerit paruulus mente vel sensu. Nam & Dauid cùm puer esset & perfectus, cor suum & mentem habebat in Domino defixā, & ob hoc in regē eleuatus est. Et Saul cùm esset in senili ætate, quia in se malignam nequitiam habuit, de culmine regali expulsus est. Dominus verò ac Saluator noster à senioribus crucifigitur, & ingressus Hierosolymam à paruulis collaudatur. Nam & arbor si multorum annorum fuerit infructuosa, exciditur. Si autem fuerit nouella & fertilis, colitur, vt magis ampliorem proferat fructum. Ideo has similitudines pono, vt nec iuuenis nec senex in domo tua de salute sua, vel etiam de operibus suis confidat, sed qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAP. XLIV. *Intentio vtilis & precatio.*

SIC & tu sis apud Deū probatus, & omnia pro Christi amore libenter sustineas, & pro tribulationibus carnalibus, quando tibi euenerint, non frangatur animus tuus, nec vigor patientiæ tuæ. Res huius seculi caducæ te non molliant. Sed time potius Deum, si à proposito

proposito tuo retardaueris: quando te peccatis obnoxium sensiris, ad pœnitentiam conuerti non confundaris: quia qui hic pœnitet, in nouissimo non pœnitebit. In omnibus actibus & cogitationibus tuis placeas Deo, nec studeas placere alteri, nisi ad ædificationem animæ. Et in omni opere quòd cogitas facere primo, cogita Deum: & si secundum Deum est quod cogitas, diligenter examina: & si est rectum coram Deo, perfice illud: si verò aduersum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua, & omnia per consilium sapientium facito, vt opera tua & gressus tui secundum Domini voluntatem dirigantur. In omni oratione & obsecratione Domini voluntatem in te, non tuam depreceare fieri: & secundum Apostoli præceptum, orare sine intermissione oportet, & sanctas manus sine ira & disceptatione ad Deum leuare.

1 Thess. 5. c. 17.

CAPVT XLV. *Misericordia in omnes.*

MISERICORS est Dominus, & misericordiam in se sperantibus præstat. Non illi misericordia opus erat, qui nullum habuit peccatum, qui angelos fecit, & archangelos præposuit: sed vt nos misericordiam ab illo consequamur, eleemosynam dedit. Non illi eleemosyna necessaria fuit, cuius sunt omnia regna cælorum, qui constituit dominationes, principatus, virtutes, potestates, sed vt nos eleemosynis nostris participes regni cælorum efficeret. Patiens & pacificus est Dominus, vt patientia & pace sua mundum totum, qui in maligno positus erat, reconciliaret Deo. Et nos patientes & pacifici sine ira & disceptatione simul, si ad Deum volumus peruenire, & ad omnes homines faciamus bonum. Ad omnes dico, non per partes, non ad vnum vel ad duos aut ad tres, sed ad omnes homines. Christus enim non pro sanctis tantùm passus est, sed pro peccatoribus & impiis & sceleratis ascendit in crucem, & passione sua nos omnes reuocauit ad vitam. Non sanctis tantùm dedit Deus solem & lunam & pluuiam, & omnia nascentia terræ, & omnes fructus qui oriuntur in terris: sed in commune omnibus hominibus dedit illa, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Ideo omnibus hominibus dedit illud in commune, vt bonum nostrum & eleemosynæ nostræ, & charitas nostra & humilitas nostra, & patiētia nostra in commune omnibus hominibus distribuatur. Quamdiu fuerimus in hoc mundo, faciamus bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei, & oremus pro inimicis nostris, & bonum pro malo restituamus.

1 Ioan. 5. d. 19.

Mat. 5. g. 45

Gal. 6. c. 10.

CAPVT XLVI. *Præmia iustorum.*

PAVPERES honoremus, & susceptos Christum in ipsis, qui dixit, Quamdiu fecistis vni ex his minimis fratribus meis, mihi fecistis. Et filij Dei erimus, & hæredes Dei, cohæredes autem Christi, & participes regni eius erimus: vbi nunquam senescemus, nunquam moriemur: vbi non est humanæ naturæ, nec vllus dolor, nec tristitia post gaudium, nec lux solis, nec lunæ, nec stellarum splendor, sed Dominus noster Iesus Christus lux erit & sanitas & vita, & charitas, & pax, & gaudium, & omne bonum omnibus credentibus in se. Ibi est terra viuentium, quam Propheta decantauerat, dicens: Credo videre bona Domini in terra viuentium: id est, præmium cæleste visurum se significabat, & cum Christo in perpetuum viuere & regnare: vbi nec nox vlla inspirat, nec dies terminabitur, nec inopia videbitur, neque cupiditas apparebit, sed perēne gaudium & sempiterna lætitia. Hæc sunt promissa iustorum, & hæ sunt promissiones eorum propter quas laborauerunt & festinauerunt, & non cessauerunt currere in bonis operibus, quamdiu fuerunt in hoc mundo, in ieiuniis, in eleemosynis, in castitate, in continentia, in longanimitate, in patientia, in suauitate, in beneuolentia, in labore multo, in orationibus, in persecutionibus, in fame, in siti, in frigore & nuditate, vigiliis multis pro Christi amore, & per omnia inutiles vigilias deuitauerunt. Vigiliæ autem sunt inutiles, cùm quis vigilauerit circa cogitationes multas & turpes vel ad gerendum contrarium aliquid, vel ad facinus perpetrandum. Tales vigilias iusti deuitauerunt, & sanctas vigilias arripuerunt. Hi tales calcauerunt præsentem mundum, vt futurum lucrarentur regnū. Non acceperunt hic promissiones vel diuitias huius seculi miserabiles, quæ homines malè eis vtentes ad inferna perducunt: & hanc præsentem patriam relinquentes, ad ciuitatem cælestem, cuius artifex & conditor est Deus, intuitum animi sui præmiserunt. Vitauerunt peccatum in verbo, in facto, in cogitatione, in risu, in visu, in motu, in annuendo oculis, in manibus, in pedibus, in ira, in rixa, in furore, in dissensione, in vana gloria, in superbia, in elatione, in cupiditate, custodientes corpus suum & animas suas.

Psal. 26. d. 13.

CAPVT XLVII. *Iniquitatum & vitiosus animi.*

PARITER enim duo ieiunia ieiunauerunt, id est, ieiunium corporis & animæ, hoc est, ab ira & furore, & detractione, & blasphemia, & rixa, abstinentes se: quia sicut iam superiùs intimauimus, isti sunt mortiferi cibi animæ, qui pascunt eam in malum, & occidunt eam morte sempiterna. Iterum cibi corporis simul & animæ isti sunt, voracitas, somnolentia, fornicatio, vinolentia, securitas, suauitas, homicidium. Isti sunt cibi corporis simul & animæ, qui pascunt corpus, & occidunt & aggrauant animam. Cibaria ista deuitemus, escas autem cælestes appetamus, quæ ad cælum nos trahant & deducant, sapientiam scilicet diuinam, fidem robustam in Christo, benignitatem, beneuolentiam, patientiam, humilitatem, virtutem, diuinam lætitiam.

CAPVT XLIX. *Terret malis gehennæ.* *Mat. 22. d. 40.*

SERMONES boni & optimi procedant ex ore nostro, sale diuino conditi, ad ædificationem audientium. Dilectionem Dei & proximi, in qua tota lex pendet & prophetæ, semper mente meditemur, & opere perficiamus. Hæc sunt mandata Christi quæ nos iubet facere. Si fecerimus ea, erimus participes regni eius, & regnabimus cum eo. Si autem non fecerimus, & ipse non dabit nobis regnum suum. Si denegamus, & ipse denegabit nos. Si non credimus, ipse fidelis permanet: quia omnis incredulus infideliter agit, dum & vitium hominis est omnia credere, & vitium est nihil credere, & maximè semper mala de inimico: cuius alioquin si ad nos dura sunt verba, tamen forsitan Christianum se recordatur, & se reum coram Deo plorat. Susurri autem verba semper mala de inimico, sed si tu bona loqueris, continuò illum confundis: nūquàm enim concordiam faciunt, sed discordiam: ligna in ignem mittunt. Summo studio summáque vigilantia nobis est curandum, vt non linguam detrahentem audiamus, ne audiamus à Christo iudice omnium in die iudicij, quod audient peccatores, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Verè enim diabolo est præparata gehenna, & omnibus hominibus facientibus opera diaboli. Væ iis quibus præparatur dolor vermium, ardor flammæ, stridor dentium, oculorum lacrymæ, tenebræ exteriores sine luce, pœna inexterminabilis: vbi non est vllus honor, siue agnitio proximi, sed continuus dolor & gemitus: vbi mors optatur, & non dabitur: vbi non est honor senioris & regis, nec dominus super seruum, nec mater diligit filium aut filiam, nec filius honorat patrem: vbi omne malum, & omnis indignatio, & fœtor & amaritudo abundat. Hæc timuerunt iusti, & hæc fugerunt. Rogo & supplico, iterum atque iterum deprecor frater charissime, vt & nos Deum amemus & timeamus, & hæc fugiamus, quia mors perpetua est animæ nostræ, si in his perseuerauerimus.

Mat. 25. & 41.

CAPVT L. *Tria pessima, totidē optima.*

TRIA enim sunt in hoc mundo deteriora omni malo: anima peccatoris cum peccato perseuerans, quæ nigrior coruo est, & mali angeli qui eam rapiunt, & infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri iudicij expauescens, & putredinem suam inspiciens, dicit: Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora: anima sancti in bonis operibus perseuerans, quæ speciosior est sole: & sancti angeli qui eam suscipiunt: & paradisus in quem ducitur, & expectatio regni cælestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animam spiritali cantico, sicut Psalmista ait: Beatus quem elegisti & assumpsisti Domine, habitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ, sanctum est templum tuum mirabile in æquitate. Hæc frater charissime meditemur.

Psal. 64. a. 5

CAPVT LI. *Hic laborandum.*

HÆC in animo firmiter teneamus, & caueamus nos ab omni peccato & iniquitate, in verbo, in factu, in cogitatione, in manibus, in pedibus, in visu, in auditu, custodiamusque corpus nostrum & animam. Christus enim Dominus noster, qui est Deus & Dei filius descendit de cælo in terram, vt nos de terra ad cælum secum portaret: pro nobis peccatoribus crucem ascendit, vt nos à cruciatu diaboli liberaret: ab inimicis mortem suscepit, vt nos de morte eriperet: à mortuis resurrexit, vt nos resurgamus anima & corpore in die magno iudicij. Ideo dum tempus habemus laboremus, & bona opera Deoque placita vnà cum Dei adiutorio semper facere studeamus, ne subitò præoccupati die mortis quæramus spatium pœnitentiæ, & inuenire non possimus. Dum tempus habemus in hoc tēpore, seminare nos oportet: tempore enim suo, id est, post mortem, siue in die iudicij metemus, quod in vita æterna habere debeamus. Hic enim laboremus, & inuicem onera nostra portemus. Quò enim præcessit caput, & cætera membra secutura sunt.

Ioan. 12. d. 26.

CAP. LVI. *Mutua charitas.*

TENEAMVS, sicut iam superiùs insertum est, fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam: quia fides tāquam sensus noster est, & charitas tanquam sanitas nostra. Fides credit, charitas operatur, spes roborat: & quamuis diuersa membra diuersa habeant officia, si charitatis tamen vnitate teneantur omnia membra, tunc merebuntur ire post caput. Caput enim nostrum Christus in cælo est. Et ipsa veritas Dominus noster Iesus Christus de suis fidelibus ait, Si quis mihi ministrat, me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Caueamus, & per omnia caueamus, ne per inuidiam, odium, detractionem, iram & rixam à capite nostro Domino Iesu Christo præcidamur: & quicquid mali iusti pro amore Christi, nostrique proximi pertulerint, charitatis affectu compatiamur: & quicquid boni alius quilibet acceperit, quasi nos acceperimus, ita gaudeamus, & pro illo qui accepit gratias referamus. Ecce vt iam diximus, cùm patitur aliquis tribulationē, aut damnū huius seculi, aut pro culpis suis vapulat, vel iubēte imperiali sublimitate, in carcerem retruditur, tristatur parentū siue amicorū morte: si dolemus pro illo, & compatimur quātum possumus, in corpore ecclesiæ cōstituti sumus: si non dolemus, iam à corpore præcisi sumus. Sed proh dolor, nos aliquando rigorem simulantes, materiam in flammā mittimus, & cùm ignis incensus fuerit, fugimus. Charitas quę colligat & vitificat omnia membra ecclesiæ, si nos videat de ruina alterius gaudere, statim nos præcidit à corpore. Fortè igitur non dolemus de ruina proximorum nostrorum, sed in fidiamur, quia præcisi sumus à corpore. Si enim ibi essemus, sine dubio doluissemus. Consideremus, charissime, & diligenter attendamus, quia tamdiu dolet membrum, quamdiu in corpore continetur: si autem abscisum fuerit, nec dolere poterit, nec sentire. Cùm enim manus aut aliquod aliud membrum abscisum fuerit à corpore, si totum corpus tunc in multis partibus diuidatur, manus

manus illa non sentit, quæ iam à reliquorum membrorum societate diuisa est. Talis est omnis Christianus qui de alterius damno, afflictione, aut etiam morte non dolet, sed, quod peius est, forte eriam subsannat & gaudet. Ideo affectum charitatis non habet in corde, quia iam alienus est à corpore: cùm Apostolus præcipiat, Rom.12.c.15 gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, idipsum inuicē sen- Prou.17.v.5. tientes. Et Salomon, ne de ruina fratrum nostrorum gaudeamus, manifestissimè admonet: Nos verò miseri de inimicorum nostrorū ruina gaudemus, subsannamus, & si non cadit, cadere eum in vltionem nostri optamus: sed oremus Deum, mi frater, si veram & perfectam charitatē custodire volumus, vt eius adiutorio omnes homines sicut nosmetipsos studeamus diligere: vt quia caput nostrū Christus est, membra illius nos esse mereamur: vt cùm Christus apparuerit gloria nostra, & nos per concordiam charitatis, & per dilectionem, scilicet Dei & proximi, quasi vera & perfecta membra illius absque vllo dolo malitiæ vel inuidię, omnes homines sicut nos ipsos amantes, cum ipso apparere mereamur in gloria. Ipse etenim Iohn.13.d. 35. ait: In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionē habueritis ad inuicem. Dilectio etenim proximi, malum non operatur. O mi frater, si Dñs & Saluator noster, qui nullum peccatū habuit, tanto affectu & tanta dilectione nos peccatores amare dignatur, vt quod nos patimur, seipsum pati testetur: quare nos qui sine peccato non sumus, & quia peccata nostra per charitatē redimere possumus, non tam perfecto amore eum diligimus, dum tātum nos dilexit, vt etiam proprium filium suum pro nobis peccatoribus morti traderet? Et cùm tātam benignitatem & misericordiam erga nos exhibuit, vigilemus ne perdamus bonū quod nobis B dedit, & sacramentum baptismi nostri, in quo iuramus abrenūciare diabolo & pompis eius & omnibus peccatis. Etsi transgredimur in aliquo peccato post baptismum, nos abluere pœnitentię lachrymis curemus: quia pius Deus dedit secūdum baptismū, id est, fontem lacrymarū, & ordinauit nobis pœnitentiam propter fragilitatē nostram. Ideo debemus nostras confessiones veraciter conficeri, & fructus dignos pœnitentiæ facere, id est, præterita ne reiteremus, secundum iussionē Domini & consilium sacerdotis Deum timentis. Qui sacerdos, vt sapiēs & perfectus medicus, primū sciat curare peccata sua, & postea aliena vulnera detergere & sanare, & non publicare. Hos perquiramus & sequamur, & cum talibus cōsilium salutis nostræ ineamus: vt non perdamus hæreditatem cælestem, quā nobis Dominus ab initio mundi præparauit, si seruiamus ei in iustitia & sanctitate, & puritate cordis, & charitate non Rom.8.g.35 ficta, clamantes cū Apostolo, Quis separabit nos à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an gladius, & cætera quæ sequūtur. Dictum est enim, Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque aliqua creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Dictum est etiam de ecclesia primitiua, quòd erat illis cor vnum & anima vna in Domino, & erat vnum velle & nolle: quia in vnum eos Christi charitas copulauerat.

CAPVT XIII. *Consilia malorum.*

ECONTRARIO verò carnales & amatores huius mūdi contra C se inuicem separantūr & disiungūtur: mouentes in alterutrū scandala, contentiones, iras, rixas, dissensiones, homicidia, periuria, furta, rapinas, & omnia quæ mūdus iste amat, & delectatur, dicens vnusquisque in corde suo, Faciam quod volo: Dominum meū amicum & defensorem habeo, nemo mihi obstat: interim faciam quod possum, implebo cogitationes meas, & delectationes corporis: suffragantur mihi consilia mea siue amicorum meorum, vel parentū potentū: opprimam quem volo, astem cui volo, adest mihi aurum, superabundat argentū: eloqūentia mea omnes præcellit: quem vereor? Assunt mihi serui & ancillæ, agri, & multæ possessiones huius mundi, pallia, vestes pretiosæ, vnde me redimere possum: adimplebo voluntatem meā, Deus dabit mihi spatium vitæ & pœnitentię. Heu quare non timemus quod Euangelium terribiliter insonat, Luce 12.c. 20. dicens: Stulte, hac nocte exposcent à te animam tuā: quæ præparasti, cuius erunt? Homines nos esse cognoscamus, nec sic superbiamus contra Deum & proximum nostrum, vt voluntates nostras malas perficiamus & Deū postponamus, ac deinceps Domini bonam voluntatem ad nostras malas voluntates volumineribus posse nitamur, cùm nos nostramque voluntatem prauā ad Domini semper rectā voluntatem corrigere negligamus: sed vbicunque nos delectat, iniurias nostras volumus vindicare: nec fratri parcimus dicentes, Faciam vindictā in fratrem vel patrem meum: faciā homicidium, periurium, adulterium, fornicationē, & postea dabo Domino redemptionem meā. Quare non intelligimus, dum sic audacter peccamus, æstimantes Deum posse muneribus placari, quòd tunc multo plus eum ad irā, quàm ad misericordiam prouocamus: quia Deus non delectatur in auro vel argento, nec aliud à nobis quærit, quàm animas nostras mundas in conspectu suo præsentari. Nec enim consiliis peccatorū se immiscet, sed ex salute nostra nos semper admonet & salubre dat consilium, quia ipse est consi- Esa.9.b.6. liarius salutis nostræ, sicut Propheta ait, Et vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius. Et iterū dictū est de Deo in Psalmo, Bea- Psal.1.a.1. tus vir qui non abiit in consilio impiorum. Et iterū, Quia non est Rom.9.c.14. iniquitas in eo. Et forte ipsa quā putamus pro nobis facere eleemosynā de prædis mortuorum siue de rapinis pauperum, nón videtur esse eleemosyna. Qualis est enim eleemosyna, vt vnus iniustè vestiatur, & alius iniustè spolietur: & vnus iniustè pascatur, & alius iniustè fame torqueatur? Non quærit ista Deus à nobis: audeo dicere, odit ista Deus omnipotens. Ipsum audi Prophetam, qui dicit, Eccl.34.d. 24. Qui offert sacrificium ex rapina, siue ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui: Non accipiā, inquit Esa.1.d.15. Deus, ista de manibus vestris: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Et alius Prophera, Panis egentium, vita pauperum est: qui Eccl.34.d. defraudat illum, vir sanguinum est. Contemnamus facere iniustas 25. eleemosynas, qui volumus facere iustas. Studeamus esse spiritales eleemosynas, vt de iustis laboribus faciamus, non de rapinis, siue multiplicatione frugum, aut de ineptis negotiis: ne forte in hoc multa sacrilegia incurrantur, vel etiam quod peius est, cupiditate vel in ebrietate sanguis fundatur, clamentque eorum voces ad Deum contra nos, multo labore afflicti. Vnde & Psalmista ait, Psal.14.b.5. Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & munera super innocentes non accepit: & cætera quæ superiùs in eodem Psalmo audientem & credentem & pauentem, beatum efficere possunt, sicut Ibidem. & idem Psalmus concludit, Qui facit hæc, non mouebitur in æternum. CAPVT XIIII. *Deo hæredi, non mundo.*

ET quia talia & his similia creator omnium creaturę suæ rationali annunciando insinuat, credimus quia qui diligit quod creauit, creator neminem persequitur, si ipse homo se non persequatur. A nullo quolibet homine recedit Deus, nisi prius ipse homo ab eo recedat, nec naturam in nobis, sed vitiū quod contraximus odit: non prodest nobis, imo etiam obest Christi sanguine esse redemptos, & voluntariè diabolo esse subiectos. Ideo cogitemus & recogitemus, quòd non propter felicitatem terrenam Christiani effecti sumus. Non enim omnes qui in hoc seculo felices sunt, felices erunt & in futuro: nec omnes infelices in hoc seculo, infelices erunt in futuro. Nec propter diuitias huius seculi, vel propter istam vitam Christum colimus. Sicut Apostolus 1 Cor.15.c.9 ait, Si in hac vita tantùm speramus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Christus enim, ne aurum diligeremus, oblata munera contemnere docuit: ne famem timeremus, quadraginta diebus ieiunauit: ne nuditatem pertimesceremus, præter vnam tunicam, aliam discipulis suis habere vetuit: ne tribulationes expauesceremus, omnia ipse sustinuit: ne mortem formidaremus, & hanc ipse suscepit. Et cùm ista omnia nos docuerit, non tantùm verbo, verumetiam exemplo ipse præcessit. Hoc suauiter flagret in cordibus nostris, hoc ignis Spiritus sancti in nobis feruere faciat, vt sequamur vestigia eius, ne desideremus remanere in hoc mundo, & pereamus cum hoc mundo. Heu quàm miseri sumus, si hoc credere nolumus, & ab amore huius seculi mentem nostram non reuocemus, dum perpetualiter ista tenere non possumus, & illa per securitatem amittimus. Quid faciemus? quid agemus? Lugendum nobis est, si regnum Dei promissum perdamus, & subito dicatur nobis, O vos amatores mundi, exite obuiam sponso Christo, & ad illum venite quem videre nō vultis, quia præcepta eius posthabuistis. Videbitis enim plagas ipsas, quas in corpore suo pro vobis ipse pertulit. Quid tunc gementes & dolentes dicemus? Et quid meritis nostris in eum exigentibus responsuri sumus, dum frequēter audimus, & negligimus quod Psalmista cecinit, Quid retribuā Psal.115.c.12 Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Firmiter teneamus, quia spes bonorum in isto mundo non est posita, quamuis videatur spes humana vel mundana esse, quæ in amaritudinem vertitur, & amaram potionem ipse mundus amatoribus suis propinat. Et ipsa veritas eos alloquitur, dicens: Vbi est quod amabatis? Vbi est quod pro magno tenebatis? O mi frater, numquid CAP. IV. *De lugenda animarū perditione.* ferreæ sunt carnes nostræ, vt non contremiscant, vel etiam sensus noster adamantinus, vt non molliscat, aut etiam minimè euigilet ad talia Dei verba? Quare non dicimus cum Propheta, Quis dabit capiti nostro aquam, & oculis nostris fontem lacrymarum, & non ploremus die ac nocte filios, vulneratos plebis nostræ? Deficiunt flendo oculi eorum qui considerant, non solùm mortes corporum, verumetiam animarum Christianorum. Quis luctus idonior, quis planctus certior inueniri potest, quando vnusquisque nostrum de anima perdita luget & dolet cum Apostolo, qui dixit, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego 2 Cor.11.g. non vror? Atque iterum in alio loco dilectioni proximorum compassus, dicit, Optabam esse anathema pro fratribus meis in Chri- Rom.9.d.3. sto. Discamus in tanto Christi Apostolo tantam flagrare Christi charitatem, dum sciebat quòd vnico filio suo non perciperet, sed pro omnibus nobis tradidisset eum. Pro omnibus nobis dicit, ideo nulli laici, nulli clerici, nullæ sacratæ virgines, nullæ viduæ debent negligere salutem animarum suarum, dum tanti sanguinis pretium pro nobis fusum esse, manifestum est.

IDEO omnes nos qui reliqui sumus super terrā, peccata no- CAPVT stra agnoscamus, ne cum impiis pereamus, cùm citò iudicē digna LVI. satisfactione nō placamus. Quàm velociter placatit irā eius ille qui *Nunc tempus misericordiæ.* dixit, Peccatum meum cognoui, & iniustitiā meam non operui. Psal.31.b.5. Dixi, Pronunciabo aduersum me iniustitiam meam Domino. Promittit se pronunciaturum, & illi iam dimittitur. Attende mi frater, magna res. Dixit, pronunciabo: non dixit, pronunciaui, & tu remisisti: quia ex eo ipso quòd dixit, pronunciabo; ostendit quia nondum pronunciauerat, sed corde pronunciauerat. Hoc ipsum dicere, pronunciabo, pronunciare est, ideo & dimisisti impietatem cordis mei. Vox mea nondum in ore erat, confessio ergo mea nondum ad os venerat. Dixeram, pronunciabo aduersus me

A fus me: veruntamen Deus audiuit vocem cordis mei. Vox mea nōdum in ore, sed auris Dei iam in corde erat. Et quid secutum est? Et tu remisisti impietatem cordis mei. Paratus est semper Deus peccata nostra indulgere, si non tardauerimus ad eum reuerti. Si enim tardauerimus, timeamus ne inferat nobis iram suam: quia quodam prædestinauit ad supplicium, nec tamen hoc iniustè, sed in alto suo iudicio. Nam Cain perfecit fratricidium, & Iob vulneratus Dei amicus est effectus, & Abel innocens à fratre suo occisus: tamen nec Iob diutius passus est cruciatum, nec Ananiæ locum donauit ad ignoscendum, nec Paulum deseruit colaphizatum, quem sua gratia fecit robustum, nec Iudam suscepit pœnitentem, nec Petrum deseruit flentem, nec Saul respexit pœnitentem, nec Dauid despexit confitentem. Et sic pius & misericors Dominus alto suo iudicio separat vasa iræ, à vasis misericordiæ. O si attendamus miserum Iudam, vas olim perfectum & in perditionem perductū. Mustum sancti Spiritus potare non potuit, quo accepto continuò crepuit, totumque fractum, ad nihilum vtile est. Hæc pertimescentes conuertamur: & conuertamur dum tempus est. Ait enim Psal- Psal.104.d. mista, Inquirite Dominum dum tempus est, & cōfirmamini, quæri- 4. te faciem eius semper. Tempus est enim vt reparemur: & si in aliquo per peccatum fracti sumus, omnipotentem Deum figulum & artificem habemus: credamus quia potens est reparare perdita, qui Eccl.33.b. creauit hæc omnia integra. Ipse enim ait, Sicut lutum in manu fi- 13. guli, ita vos estis in manu mea. Ideo humiliemus nos sub manu omnipotentis Dei, vt nos exaltet in tempore visitationis. Cogitemus nos in conspectu Dei stare: agnoscamus quid simus: agnoscamus quia terra & cinis sumus, dum Propheta contra nos dicat, Eccl.10.d.9. Quid superbit terra & cinis? Quod si nos non agnoscimus, frustra Iac.4.b.6. exaltare volumus ceruices nostras, dum Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Consolamini humiles, dicit Dominus Esa.35 4.4. Deus vester, consolamini qui estis pusillanimes, & confortamini, & iam nolite timere, ecce Deus vester retribuet iudicium, ipse ve- Phil.4.b.6. niet, & saluos nos faciet. Dominus in proximo est, nihil solliciti sitis, nihil vos terreat mundi infelicitas, nihil dominorum iniustorum impietas: quia si istam infelicitatem mundanam sancti Dei omnes timuissent, perpetuam felicitatem non haberent. Si felicitas huius mundi transitoria diligitur, hic perpetua non inuenitur. Si verò perpetua felicitas quæritur, quoniam hic non inuenitur ad perpetuam felicitatem tendamus, vbi patriam & parentes nostros habemus, patientissimè omnia huius mundi pro Christi nomine toleremus. Quid ergo, rogo, est quod toleretur, contra illud quod Rom.8.d.18. nobis promittitur? Apostolus inquit, Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. NVLLA ergo pressura nos terreat, nulla calamitas frangat. Dominus in proximo est, & pastor noster circa nos CAPVT LVII. *Fiducia in pace Christo.* est, quid metuimus? Et si metuimus clamemus ad pastorem nostrum, vt nos audiat, clamemus in compunctione cordis, dicen- Psal.118.176 tes: Erraui sicut ouis quæ perierat, require seruum tuum Domi- Psal.21 c.22. ne. Clamemus & dicamus, Libera à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam, & salua me ex ore leonis. Clame- Psal.141.b.5 mus & dicamus, Periit fuga à me, & non est qui requirat animam meam. Considerabo ad sinistram, ecce diabolus vt lupus rugit, sicut leo frendet. Ecce lupus est, contra latrat canis. Clamaui ad te Domine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viuentium. Libera me de manibus inimicorum meorum, & eorum qui me persequuntur. Numquid pastor noster bonus, qui animam suam posuit pro ouibus suis, ad quem si clamemus, dimittet nos diutius errare, aut à feris vel à bestiis dilaniari atque consumi? Absit. Quinimò relictis in deserto nonaginta nouem, perrexit vnam ouem quærere perditam. Nec quia clamantem audiuit, ideo perrexit, sed Luce 15.d.4 antequam clamaret: ait enim Euangelista, Relictis nonaginta nouem in deserto, abiit quærere vnam ouem quæ perierat, quam inuentam & lassatam atque fatigatam, impositam humeris suis reportauit ad gregem. Pastor eam ad gregem suis humeris reportare dignatus est, & misericordia sua ab errore reuocare. Quòd verò ouem istam Dominus suis humeris impositam reportauit ad gregem, quantæ misericordiæ eius gratiæ agendæ sunt, qui tantum se ad nos humiliauit & inclinauit, portat & reficit, regit & custodit. DEPRECAMVR te Domine bone sum- CAPVT LVIII. *Implorat opē Dei.* me & optime pastor, ne pereat ouis, imple officium summi pastoris. Persequere leonem, qui rapuit ouem de grege tuo: leo interficiatur, & ouis de faucibus eius eruatur. Tu enim es pastor ouium, rex noster potens, contere satanam sub pedibus nostris. Et nunc Domine pastor noster, rex noster, tot de grege tuo quotidie rapiuntur oues, quare taces? Respondе, quare tantum taces? Ecce per diuersa præcipitia rapiuntur oues tuæ, & inimici tui qui te oderunt leuant caput contra te, & tu taces. O Domine Deus responde. Quare tàmdiu taces? Ad hæc Dominus per Prophetam Esa.42.c.14 clamat, & dicit: Tacui tacui, sed non semper tacebo: Aget iudicium manus mea. Ergo Domine Iesu pastor noster, rex noster, accipe arma tua, & progredere, vt pugnes contra leonem aduersarium Psal.60.a.4 nostrum, qui circuit quærens nos deuorare. Esto nobis Domine turris fortitudinis, à facie inimici. Perimus, & instantissimè perimus vt liberes nos. Mundus enim in maligno positus est. Ecce sauiunt mala, & pereunt mundi dilectores, blasphemant, insaniunt & aduersus te murmurant, non solùm tuam misericordiam non precantur, verumetiam tuum iudicium reprehendunt. Quis in eis talia operatur, nisi author mali angelus superbus & perditus, & omnes perdere cupiens? Libera nos Domine Deus noster ab omni malo, & pars nostra sit cum omni bono. Ab omni malo liberā nos, quia tunc ab omni malo liberamur, quando à diabolo & angelis eius separamur. Angeli eius sunt, qui faciunt voluntatem eius. Non sit nobis pars cum talibus qui faciunt voluntatem diaboli, sed cum illo qui dixit: Si quis fecerit voluntatem patris mei, Mat.12.d. ipse meus frater, soror, & mater est. Nos enim illius pretio redem- 50. pti sumus. Societatem malorum fugientes, bona quæramus, summo bono inhæreamus, illi seruiamus, eius voluntatem faciamus: vt simus & nos angeli Dei, de quibus dicit Propheta: Benedicite Psal.102.d. Domino omnes angeli eius, ministri eius, facientes voluntatem 21. eius: quia voluntas patris nostri est, sicut Euangelium ait, vt non pereat vnus ex pusillis suis, & ne pereamus & euellamur de via iusta. DEPONAMVS opera tenebrarum, & in- CAPVT LIX. *Arma lucis.* duamur arma lucis, vt expulsa noctis caligine, effugatisque vm- Rom.13.d. bris tenebrarum, radius veri luminis fulgeat in cordibus nostris. 12. In nocte non opera noctis, sed dies opera peragamus, quia filij dici appellati sumus. Neque enim delectatione somni sensus noster torpescat, nec vanis phantasmatibus animas nostras illudat, nec ipsa corpora stramentorum calore depressa in alco torpore quies inclinet, sed vigilando, orando, ieiunando, psallendo, contra diabolum aduersarium nostrum dimicemus, & magnam lucem infusam cordibus nostris sentiamus, & in nocte opera dici peragamus. Quid enim agendum nobis est in nocte huius seculi caligi- B nosa, nisi diabolum effugare, & Christum introducere? Quid agendum est nobis in huius noctis cæcitate, nisi captiuatorem captiuare, & liberatorem sequi? Quid agendum est nobis in nocte, nisi tenebras diabolicas de cordibus nostris excutere, & lumen verum haurire? Quid agendum est nobis in nocte, nisi superbiam extirpare, & humilitatē introducere? Quid agendum est nobis in nocte, nisi principem omnium vitiorum à nobis expellere, & fontem omnium bonorum suscipere? Suscipiamus eum frater charissime, suscipiamus eum, vt & suscipiamur ab eo, & videamus quæ bona præparata ab eo habeamus, qui nos quotidie vocat: suscipiamus iugum eius leue, & farcinam eius suauem, qui farcinam peccatorum nostrorum releuat: deponamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Quid est enim deponere opera tenebrarum, nisi renunciare diaboli pompis & angelis eius? Et quid est nos arma lucis indui, nisi credere in Deum patrem omnipotentem, qui illuminauit omnem hominem venientem in hunc mundum, qui hoc dixit: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis? Prius tamen dilectissime si vis, imò quia vis, discutiamus & inuestigemus quis sit, vel quid sit diabolus.

DIABOLVS enim est angelus per superbiam separatus à CAPVT Deo, qui in veritate non stetit, & doctor mendacij, & pater men- LX. dacij: quia ab ipso primum inuentum est mendacium, & ipse est *Diabolus auctor mortis.* mendacium, sicut verissima veritas Dominus noster Iesus Christus C in Euangelio Ioannis loquitur: quia ipse est caput & finis mendacij, & à semetipso decepeus, nos decipere festinat. Iste est aduersarius effectus generis humani, inuentor mortis, superbiæ institutor, radix malitiæ, scelerum caput, princeps omnium vitiorum, persuasor etiam turpium voluptarum. Hic ergo cùm illum primū hominem à Deo factum, Adam scilicet, patrem omnium nostrum intueretur, sicut superiùs crebrò intelligere potes, videretque eum ex limo terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia compositum, charitate circumdarum, immortalitate vestitum: æmulus atque inuidus tantam beatitudinem hominem terrenum accepisse, quam ipse, dum esset angelus, per superbiam cognoscitur amisisse, inuidit statim insaciabilis homicida primo parenti nostro, nos nostrosque parentes à tantis & talibus bonis expoliauit, insuper & peremit. Nam & multis bonis in prima fronte diabolus nos expoliauit, id est, pudicitia, continentia, patientia, mansuetudine, charitate, immortalitate. Sic nos nudos & miseros reddidit, suisque pannis derisit esse inuolutos, & suo dominio esse astrictos, atque ex ipso vinculo omne mortis nostram sibi obligauit. Expoliauit nos pudicitia, & accinxit impudicitia. Expoliauit nos temperantia, & fecit intemperatos. Expoliauit charitate, & vestiuit malitia. Expoliauit immortalitate, & propinauit mortem. His etiam turpissimis & fœtidissimis pannis nos posteriosque nostros inuoluit, & semiuiuos reliquit.

ET quia sic miserabiliter atrocissimus hostis circa nos egit, eia CAPVT frater charissime, eia renunciemus huic damnosæ hæreditati: pu- LXI. pilli facti sumus, antequam exactor veniat tam pessimæ hæredi- *Renunciandū diabolo.* tatis, omnibus quæ eius sunt renunciemus. Si quis itaque huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, pompæ scilicet seculi, & angelis eius renunciare neglexerit, cùm iudex venerit, sicut Euangelij loquitur, traderur debitor exactori, exactor autem debitorē trudet in carcerem. Amen dico vobis, dicit Dominus, non exiet inde donec reddat nouissimum quadrantem. Omne itaque genus humanum tanquam pauperem & pupillum diuina scriptura cōmendat Deo, dicens: Tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris Psal.9.d.34. adiutor: eiusque aduersarium diabolum demonstrans, secutus adiunxit, Contere brachium peccatoris & maligni. Assit Dominus noster Iesus Christus pius & misericors, qui aliquam misericordiam huic pauperi & pupillo exhibeat, quia callidum atque ferocissimum aduersarium patitur: etiam pupillus in causa

causa deficit sua: quapropter suus aduersarius prauis artibus A decipere eum festinat. Assis Domine Iesu Christe huic pupillo idoneus defensor, sta in causa illius, qui nosti rectè iudicare filiis hominum. Elcua brachium tuum, & contere brachium peccatoris & maligni. Optimè nosti huius pauperis & pupilli, generis scilicet humani causam, quæ ex paterno chirographo debetur. Inuentus est reus, & obstrictus aduersario detinetur: non est aliud quemadmodum nobis subueniatur, nisi ex tuo cõsilio: & per necessarium adiutoriuin iudica causam nostram: defende, quia potès es Domine.

CAPVT LXII. *Dæmon accusator in iudicio.*

O mi frater charissime, quàm felix anima, quæ tam potentẽ habet defensorem: ideo nunc quæso vigilet vnusquisque nostrum, ne apud eum diabolus in die iudicij suos pannos agnoscat, & incipiat reus ex hoc semper detineri, quem Christus sua gratia voluit liberare. Nec sibi malè blandiantur, qui post acceptam gratiam corrigi nolunt, atque rursus ad illas suas pristinas redeunt voluptates. Expectatur enim dies iudicij, aderit ille æquissimus iudex, qui nullius potentis personam accipiet, cuius palatium auro argentoque nullus episcopus, nec abbas, nec comes corrumpere poterit. Omnes animæ astabunt, vt referat vnaquæque secundum quod gesserit in corpore, siue bonum siue malum. Præsto enim erit aduersarius diabolus, & recitabũtur verba professionis nostrę, & obiicier nobis in faciem quicquid fecimus: & qua die peccauimus, & quo loco, & quid boni tunc temporis facere debuimus. Et si tales inuenti fuerimus, exultabit ille aduersarius in conspectu piissimi iudicis, superiorem se esse nobis declamans, agens talem causam apud talem iudicem: habet enim tunc dicere ipse diabolus: Aequissime iudex, iudica istum meum esse ob culpam, qui tuus esse noluit per gratiam: B tuus est per naturam, meus est per miseriam: tuus est ob passionem, meus per suasionem: tibi inobediens, mihi obediens: à te accepit immortalitatis stolam, à me hanc pænosam, qua indutus est, vestẽ: tuam vestem amisit, cum mea veste huc aduenit. Quid apud eum impudicitia faciebat, quid intemperantia, quid auaritia, quid ira, quid superbia, quid cætera mea membra? Dimisit te, confugium fecit ad me. Meas sorores video comitari eum illo. Quid enim? Idcirco omnia faciebat, quia cum superbis disputabat, quia cum ira furiebat, thesaurizauit sibi iram in die iræ. Aequissime iudex, iudica iuuo, quia iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. Iudica illum meum esse, & mecum damnandum esse. Hæc omnia quæ huc attulit, mea esse cognosco, meus esse voluit, & mea concupiuit, mecum puniri debet: quoniam quem tu dignatus es tanto pretio liberare, ipse mihi voluit se postmodum libenter obligare. Heu heu frater charissime, poterit ne talis aperire os, qui talis ibi inuenietur, vt iustè ire cum diabolo deputetur?

CAPVT LXIII. *Relabi periculosum.*

VIDEAMVS quid agamus, ab illo videamus quomodo liberemur: videamus & caueamus ne in vacuum gratiam Dei suscipiamus, sed integro corde, perfectaque fide renunciemus, atq; spernamus tam damnosam diaboli hæreditatem, ne pupilli & pauperes remaneamus. Recitetur in medio nostrum sententia beati Pauli apostoli terribilis terribiliterque prolata, quæ corda simul & corpora nostra contremiscere faciat: ait enim, Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia. Terribilis est autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutũ duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit. Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum, Quia iudicabit Dominus populum suum. Horrendum est enim incidere in manus Dei viuentis. Et paulo pòst, Nolite itaque amittere confidentiam vestrã, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est veniet, & non tardabit reddere vnicuique secundum opus suum. Hæc enim verba non ex me, sed ex ipso qui dixit, An experimẽtum eius quæritis qui in me loquitur Christus, profluxerunt. Extendamus aciem oculi cordis nostri, & videamus: & aurem cordis accommodemus ad terribilem Apostoli sententiam perspiciendam & inuestigandã. Mundemus oculos cordis, imò ipsa lux quam desideramus videre, D mundet eor nostrum, & sit à peccatorum tenebris ipso miserante mundatum: Beati enim, ait, mundo corde, quoniam ipsi Deũ videbunt: non sit nobis hic labor inutilis ad perniciem, sed veilis ad salutem. Curramus dum lucem habemus, ne tenebræ nos comprehendant. Et iterum Apostolus nos hortatur intentissimè dicens, Remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Et paulo pòst, Videte ne recusetis loquentem: si enim illi qui increduli fuerunt verbo Dei, non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur; multò magis nos qui de cælo loquentem nobis aduertimus, cuius vox mouit terram tunc, modò autem repromittit dicens, Adhuc semel, & ego mouebo non solùm terram, sed & cælum. Quod autem, adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia: etenim Deus noster ignis consumens est, qui consumpturus est aduersarios. Accedamus ad eum antequam cõsumamur ab illo: postulantes vt cor nostrum, & renes nostros. Et iterum, Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Apertissimè enim patet, quia si hic ab illo non vrimur, illic velut aduersarij consumemur. Ait enim Apostolus, Nemo se circumueniat, nemo se seducat inanibus verbis: quia quæcunque seminauerit homo, hæc & metet. Non aliud lingua loquamur, & aliud corde, ne simus Iudas & Herodiani: alij in perditionem, alij in confusionem, alij in dissimulationem, sed in veritatis humilitate. Ideo cum vero corde in plenitudinem fidei properemus, aspersi corda à conscientia mala. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, & bonorum operum inchoationem non deseramus, sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes tanto magis, quanto videlimus appropinquantem diem iudicij.

Psal.65.b.10.

2 Cor.5.b.10

Mat.5.a.8.

Ioan.12.c.35.

Hebr 12.c.12

Aggæi 2.d.22

Hebr.10.a.26

Deut.17.

Deut.32.c.36.

2 Cor.13.a.3.

TERAMVS carnis nostræ superbiam, quia caro est quæ animam perdit, & totam superbiam assert: & quis in carne seminat, sicut Apostolus ait, de carne & metet corruptionem. Caro est quæ recipit diabolum: diabolus enim seminat in carne nostra semina sua, id est, homicidium, fornicationem, concupiscentiam, libidinẽ, iram, rixam, ebrietatem, superbiam, furtum, & omnem suggestionem malam, dicente Apostolo, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spiritus aëris huius, aduersus spiritalia in cælestibus. De diabolo dicit, quia spiritus malus est, & non videtur. Et ipse spiritus nequissimus proiectus est de cælo cum angelis suis, de quibus dicitur in Apocalypsi, Ecce proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos die ac nocte, & ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni. De quo Apostolus dicit, Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me: & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Idem ipse repetens dicit, Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Iterum ipse, Ego enim mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et iterum, Nunc nihil damnationis est his qui sunt in Christo. Caro est quæ recipit diabolum, & carnem diabolus habet in potestate, non animam: ideo dicit Apostolus, Datus est mihi stimulus carnis meæ: non dicit animæ, sed carnis meæ, angelus satanæ. Denique in carne Iob tentatus est à diabolo, dicente Domino, Et data est ei potestas à Domino in facultate eius. Et iterum, Dabo tibi illum in potestate, præter animam eius. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc autem sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Caro est misera bestia, quæ grauat animam, dicente Apostolo, Qui in carne sunt, placere Deo non possunt. Iterum ipsa veritas Dominus noster Iesus Christus de seipso dicit, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Caro enim nostra in malitia semper vult potens esse, in abstinentia autem, id est, in ieiunio & in vigiliis & orationibus ac bonis operibus infirmam se esse fingit. Caro nostra est, quæ nos demergit in foueam, dicente Apostolo, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, id est, fornicationem, immunditiam, iram, rixam, & cætera quæ sequuntur. Et iterum, Curam carnis ne feceritis in concupiscentiis vestris. Itaque mortificemus carnem nostram per abstinentiam in ieiuniis, & orationibus, & vigiliis, ne nobis adducat diabolum cum concupiscentiis malis. caro autem data est nobis, quasi animæ bellum: quæ si mortificetur, adducit vitam: si nutriatur, præparat se contra animam ad bellum. Laudo autem illum qui carnis suæ potest habere potestatem. Dum infirmitatem carnis nostræ timemus, salutem animæ nostræ negligimus. O anima nostra misera quid dicis, quam caro sic fortiter grauat? dicente Salomone, Caro quæ corrumpitur, aggrauat animam. Et iterum repetit, Os quod mentitur, occidit animam. Væ væ miseræ animæ, quam caro persequitur. Caro nostra quotidie contra animam pugnat, & nos quotidie contra carnem pugnare debemus, sicut Apostolus præcipit, Si secundum carnem vixeritis, morieminì: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Omnem suggestionem malam caro concupiscit & demonstrat, caro concupiscit omne malum, caro hortatur maleficia, caro prouocat iram, caro prouocat homicidium, caro prouocat adulterium & rixam, caro inserit ebrietatẽ, caro portat omnem concupiscentiam malã huius seculi, & omnia mala caro desiderat. O caro bestia crudelis, quid habes, quid grauas animam, quę nihil desiderasset nisi Deo seruire, si tibi inimicæ non se iunxisset? Tu autem caro misera non solùm teipsam occidis, sed & animam necas. Non sufficit tibi perditio tua, sed & adhuc animam visin infernum demergere. Væ tibi anima quæ carnẽ accepisti contrariam, quæ nec ipsa intrat, nec te permittit intrare in regnum cælorum. O caro mala, quid quęris, quid desideras? Non vis laborẽ sustinere, non vis inquieta conquiescere? Suffocas animam, vt versa vice tu sis domina, & illa ancilla. Rogo quare grauas animam, quæ molesta non est tibi? Non tu effugies pœnam, dum ipsa patitur gehennam: nec enim sine te poterit iudicari in die iudicij. Quare non cõsentis spiritui & animæ nostræ, sicut Euangeliũ te hortatur, dicẽs: Esto consentiens aduersario tuo cùm es cum ipso in via: hoc est, in hoc

CAPVT LXIIII. *Carnis rebellio.*

Gal.6.b.8.

Eph.6.b.12

Apoc.12.c.10.

2 Cor.12.b.7.

Ibid.b.9.

Rom.7.d.23

Rom.8.a.1.

2 Cor.12.b.7.

Esa 66.a.2.

Tob 1.& 2.

Gal.5.c.17.

Rom.8.a.5.

Mat.26.d.41.

Col.3.a.5.

Rom.13.d.14.

Sap.9.d.15.

Sap.1.c.11.

Rom.8.c.13

in hoc sæculo, ne fortè tradat te iudici, hoc est, Christo; & iudex tradat te ministris, hoc est, angelis malis: & ministri mittant te in carcerem, hoc est, in gehennam: non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem, id est, vsque ad minimum peccatum.

CAPVT LXV. *Precatio aduersus mala eunti.*

QVID es tu? quid nobis præstas, nisi detrimentum animę nostræ? Qui te nutrit, ad malum faciendum te nutrit: quia non peccat anima, nisi per carnem, sicut scriptum est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Verbi gratia dicit aliquis, Anima quomodo potest peccare, cùm non videatur? Quid potest tenere, cùm ipsa non tenеatur? Ipsa caro peccat, quæ animam grauat: & anima à carne superata consentit carni in peccatis. Caro enim præceps est ad libidinem, improba ad petulantiam, frequens ad luxuriam, inuerecũda ad fornicationem. Crimen quotidie crimini superponit, peccata peccatis, non cessat pessimis deteriora coniungere: voluntate crudelis, vana & insipiens, semper ad malum prona, ad bonum exosabilis & pigerrima, velox ad mortem, ad vitam difficilis: cui exosa sunt opera lucis, & tenebrarum amantissima: quia cadere diligit, surgere negligit: amara est illi salus, & dulcis perditio: de malo semper corruens in deterius, & de peiori in pessima defluens: inquieta & impatiens, flammis gehennæ animas circũdans, iniiciens se inter germina cupiditatis & auaritiæ, vanitatis & arrogantiæ, B iræ & impatientiæ, cæterarumque nequitiarum superflua: inhonestis se deprimit, abstrahens se à cælestibus, & delectans in terrenis. Relinquit veritatem, festinat haurire vanitatẽ, & verba mędacij. Et quid plura? Sicut tinea lanam denorat, & sicut ignis lignũ, fœnum, & stipulam consumit: ita caro rebellis & delicaca animam consumit & concremat. Quid tu ad hæc anima, quid tu ad hæc respondes? Dicam, inquit, redemptori meo, antequam carne exuar, quid ad hæc respondeam, & ad quod bonum corpus, quod inhabito, incitare voluisse̅m. Non sit in me, obsecro Domine, concupiscentia libidinis, sed amor pulcherrimæ castitatis. Sim ad malum audiendum tarda, ad verbum tuum festina, ad perficiendum accelerans. Sim in timore tuo solicita, in amore perfecta, in fide constans, in spe nullatenus dubitans. Dilectione proximi ferueam, odij ardore non vrar, nec in uidiæ liuore tabescam, sanctum semper in me opus spira vt cogitem, compelle vt faciam, suade vt diligam te, confirma me vt teneam te, custodi me ne perdam te. Non ingrediatur nec requiescat in domicilio meo, vbi tua debet esse mansio, pes superbiæ: nec gula, nec concupiscentia, nec fornicatio, nec auaritia, nec inuidia, nec ira, nec tristitia, nec vana gloria: sed profundã humilitatem posco à te, qui dixisti: Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum? Da mihi profundam humilitatem, qua eruuetur altitudo carnis superbiæ, quæ me suffocat. Da mensuratam abstinentiam, qua superflua ventris refrenetur edacitas, quę me perimit. Da castitatem cordis, quę me impollutam reddat: da munditiam spiritus; quia immunda carnis luxuria me demergit: da manus largifluas ad erogandas eleemosynas, qua tenax auaritia resp̃uatur: da dilectionis amorem, quo zelus extinguatur inuidiæ: concede tolerantiæ patientiam, per quam ira crudelis bestia superata desiciat: tribue æterni gaudij spem, qua tristitiæ amaritudo demulceatur: fac intrinsecus mentem de bono opere gloriari in te, vt vanæ gloriæ foras ex me non procedat iactantia. Dona etiam mihi in omnibus tenere iustitiam, magnanimitatem, temperantiam: & fac me cum simplicitate esse prudentem, vt beatam vitam sinceriter agam, & malum prudenter fugiam: atque fraudulẽtam & deceptoriam astutiam diaboli intelligere valeam, ne me per speciem boni fallat: & ne ab aliquo decipiar, nec aliquem decipiam, & discernere rationabiliter valeam, & præuidere quid boni agam, vel quid mali refugiam. Fac me post hæc mitem, benеuolam, pacificam & modestam, mãsuetam, sine simulatione esse, omnibus bonis concordem: in vigiliis, in ieiuniis, in orationibus cõstanter strenuam. Da etiam mihi in mansuetudine moderati sermonis adipisci silentium, vt loquar quod condecet, taceam quod loqui non oportet: vel quicquid ex virtutum fructibus conferre dignaberis. Da sine aliquo errore immaculatam tibi seruare fidem, & iuxta fidem digna esse opera mea, vt fidem rectam opere prauo non polluam: & te, quem bene credendo confiteor, malè viuendo non denegem: & te quem strenua fide sequor, actu & negligentiæ operibus non offendam. Fac me in sancto conuersari proposito, sequi iustitiam, diligere misericordiam, amare veritatem, refutare mendaciũ, falsum nihil meditari vel loqui. Fac me te indesinẽter timere, te amare, te diligere, tua præcepta seruare, pacem cum omnibus sine dolo retinere, subditos non opprimere, me præ omnibus peccatorem inspicere, discordes sine simulatione ad concordiam prouocare, charitatem cunctis insimulatam offerre, nullum scandalizare, nulli me præferre, sed omnibus inferiorem iudicare, reuerentiam & honorem non propter timorem potentum, sed ob altissimum exhibere: senioribus obedientiam, & charitatem sine despectione æqualibus offerre: principibus & potestatib. Christianis in nullo resistere, sed in omnibus obtemperare: gratiam opportunæ dilectionis minoribus ostendere, paternum affectum monstrare, fraterna onera sue periculа æquanimiter sustinere. Amicum, velut animam meam diligere, proximum sicut memetipsum amare, cunctis simul prodesse, non obesse: nulli nocere, nulli aduersari, nullum calũniari, nulli offendiculum ponere, nullum iudicare, nulli detrahere, nulli iniuriosam esse, nullius carpere vitam, nullius explorare semitam: sed de meipsa tantum esse solicitam, malum pro malo nequaquam rependere. Iniuriarum mearum nec memorẽ esse vllatenus, nec vindicem, sed in omni bonitate superare malitiam. Maledicenti benedictionem parare. Inimicum vt amicum diligere: conuicia & cõtumelias iracscentium sustinere, non repędere iniurias, sed citò obliuisci offensionum mearum, & ignoscere. Ad veniam concedendam semper paratam esse. Aliena non concupiscere, nec occasione qualiber auferre: mea verò non habentibus misericorditer erogare. Aduenã & peregrinum propter te, qui redemisti me retinere: esurientem refcere, sitientem potare, hospitem colligere, nudum operire, visitare languidum, requirere incarceratum, consolari tristem, afflicto & lugenti compati, non habenti prębere necessaria, victum & vestitum diuidere cum egeno. Amplecti indigenam, fouere domesticum, amare peregrinum, redimere captiuum, sustentare aduenam, tueri pupillum & orphanum, suffragari viduæ, subuenire oppresso, præstare auxilium desolato, dirumpere colligationes impietatis: vel quæcunque præceptorum tuorum documenta declarant, diligenter credere & audire, ardenter inuestigare, prudenter scire, festinanter exercere, desideranter implere, & coram te humilem semper existere: vt surgam, non deiiciar: erigar, non subruar: ascendam, non descendam: quia caro, cum qua inhabito, semper ducere me vult ad peccatum: mecum vult coronari, sed non mecum decertare. Nullum peiorem patior hostem, quàm corpus meum in quo habito. Est enim quasi leo subuersor in domo mea, vndiq; me pestifero morsu dilacerando cõsumens. Ideo longa trahẽs suspiria clamitando dicam: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei. Per quem? per Iesum Christum Dominum nostrum. Hæc velim ô Iesu saluator, bone redẽptor, hæc velim quæ hucusque supplicando deprecata sum: hæc deprecor, quæ pretiosissimo sanguine tuo redempta sum: vt propter carnis corruptionẽ non pereã in æternum, non veniam in mortem secundam, nec in terrã obliuionis. Hęc vox mea in auribus misericordiæ tuę sonet, vt tuã, non carnis faciã voluntatem, & omnis mens mea te meditetur, in te delectetur, te sequatur, te cõfiteatur, qui redemisti me, in æternũ misericordia tua: & in tua misericordia reuixi perdita peccatis, & surrexi à mortuis: quoniã segregasti me à peccatis adolescentiæ meę, & egi pœnitentiã coram te: quia seruasti mihi tẽpus conuersionis, quæ consideransa peccata mea cõpuncta sum, & te in spirante egi pœnitentiam coram te. Leta iam inde tibi nunc & semper innumeras gratias refero: quia vt inueniré te, tu prius quęsisti me: vt redirẽ ad te, tu cõpulisti: vt vererer, tu sicut pius pastor & pater respexisti: vt cõsiterer, tu es operatus: & vt me recognoscẽs plangerẽ, tu dedisti mihi. Pone Domine lachrymas meas in cõspectu tuo, & perueniat ad te in cęlũ deprecatio mea: audesto precor & subueni, atque in manibus tuis commendatã tibi meipsam suscipe: liberans me de ore sæuissimi draconis, & de manu atrocissimi inferni, cùm acceperis me, & auferes de medio vmbræ mortis: imò deduces in semitã lucis in clarissimã regionem viuentium. Collocame in caulis tutissimis gregum tuorũ, quia tu es pastor bonus, qui requiris & reducis perditam ouem, tueris & saluas inuentã, sanas & foues languidã. Et tu es misericors Dominus, qui sperantes in te non confundis, requirentes te non derelinquis, reuertentes ad te non respuis, sed exultando & laudãdo suscipis, atq; in æterna beatitudine vnà cũ sanctis & electis tuis æternaliter regnare cõcedis: quia est tibi cum æterno patre & Spiritu sancto vna deitas, gloria, virtus, & imperium, & potestas in secula seculorum. Amen.

Esa.55.b.9.

FINIS.

DE

DE AMICITIA, LIBER VNVS.

CENSVRA.

Libellus est infans & absque nervis, hinc atque inde consarcinatus: citat Ambrosium & Hieronymum, ac subinde Tullium: interdum inepte, velut illud Ciceroni tribuens, quod ille reiecit ac reseliit, Sic habendum amicum, tanquam aliquando futurus sit inimicus. Omitto sermonis flosculos, ita quod, & pro inuicem.

CAPVT I. *Quid sit amicitia.*

VM essem adhuc puer in scholis, & sociorum morum me gratia plurimum delectaret, inter mores & vitia quibus illa ætas periclitari solet, tota se mens mea dedit affectui, & deuouit amoritia vt nihil mihi dulcius, nihil iocundius, nihil vtilius, quàm amari & amare videretur. Itaque inter diuersos amores & amicitias fluctuans, rapiebatur animus huc atque illuc: & veræ amicitiæ legem ignorãs, eius sæpe simulitudine fallebatur. Tandem venit mihi in manus liber, quem de Amicitia Tullius scripsit, qui statim mihi & sententiarum grauitate vtilis, & eloquentiæ suauitate duleis apparebat. Et licet nec ad illud amicitiæ genus me videbam idoneum, gratulabar tamen quandam me amicitiæ formulam reperisse, ad quam animi mei, & affectionum valerem reuocare discursus. Cùm verò placuit bono Domino meo corrigere deuium, elisum erigere, salubri contactu mundare leprosum, relicta spe seculi, ingressus sum monasterium: & statim legendis sacris literis operam dedi, vbi mellifluum Christi nomen meum sibi totum vendicauit affectum: ita quòd nihil aliud potest mihi sapidum esse vel lucidum. Constat mihi, Tullium veræ amicitiæ ignorasse virtutem, cùm eius principium finemque Christum penitùs ignorauerit: qui est alpha & ómega, principium & finis omnium bonorum. Quid est amicitia? Tullius ait: Amicitia est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & charitate consensus. Quis huic gẽtili fortem charitatis affectum, beneuolentiæque operum expressit?

CAPVT II. *Inter quos sit amicitia vera*

SED hæc vera amicitia non potest esse inter eos qui sine Christo sunt. Ab amore, vt mihi videtur, amicus dicitur: ab amico, amicitia. Est amor quidem animæ rationalis affectus, per quem ipsa aliquid cum desiderio quærit & appetit ad fruendum: per quem & fruitur eo cum quadam suauitate interiori, amplectitur & conseruat adeptum. Porrò amicus quasi amoris vel ipsius animi custos dicitur: quoniam amicum meum amoris mutui, vel ipsius animi oporter esse custodem, vt omnia eius secreta fideli silentio seruet: quicquid in eo vitiosum viderit, pro viribus caueat & deleat: cui & gaudenti congaudeat, & dolenti condoleat, & omnia sua consentiane, qui amici sunt. Amicitia igitur ipsa virtus est, quæ talis dulcedinis ac dilectionis fœdere ipsi amico copulatur, vt vnum fiat de pluribus: vnde ipsam amicitiam non inter fortuita vel caduca, sed inter ipsas virtutes quæ æternæ sunt, etiam mundi huius philosophi collocauerunt. Vnde Salomon in Prouerbiis: Omni tempore diligit qui amicus est. Manifestè declarans eam æternam, si vera est. si autem desierit, nunquam vera fuit. Hoc volo te scire, nunquã fuisse amicum, qui læsit eum, quem in amicitiam semel recepit: nec eum veræ amicitiæ gustasse delicias, qui vel læsus definit diligere quem semel amauit. Sed si arguatur, si tradatur flammis, si cruci affigatur, omni tempore diligit qui amicus est. Vnde dicit Hieronymus, Amicitia quæ desinere potest, nunquam vera fuit, cùm amicitiæ deberent esse immortales. Cùm tanta sit in amicitia vera perfectio, non est mirum quòd rari fuerunt hi, quos veros amicos antiquitas commẽdauit. Vix enim, vt ait Tullius, tria vel quatuor amicorum paria in tot retrò seculis fama concelebrat. Magna res est, ait quidam, & etiam ipse conatus magnus est. Vnde virtuosæ mentis est, sublimia semper & ardua meditari, vt adipiscatur optata, vel lucidiùs intelligat & cognoscat optanda: cùm non parũ credendus sit profeciſſe, qui virtutis cognitione didicit quàm longè sit à virtute. Nónne Pylades & Orestes parati fuerunt pro inuicem mori? Sed maiori virtutis amore pollebant, de quibus legitur: Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Et sancti martyres pro fratribus animas posuerunt, non pepercerunt laboribus, non corporis cruciatibus. Sed mirum non est, quòd multo plures gremio charitatis quàm amicitiæ amplexibus recipiendos fanxit authoritas, quæ non solùm amicos, sed etiam inimicos charitatis lege complectitur. Amicos solos illos dicimus, quibus cor nostrũ, & quicquid in illo est, committere non formidamus, illis vicissim nobis eadem fidei lege & securitate constrictis. Falsò ergo præclarũ nomen amicitiæ assumunt, inter quos est conuenientia vitiorum: quoniam qui non amat, amicus non est. Non autem amat hominem, qui diligit iniquitatem: & hic odit animam suam, & alterius amare non poterit. Cùm verò in tali amicitia, quam libido commaculat, vel auaritia fœdat, vel incestat luxuria, tanta & talis experiatur duleedo: liber conijcere quantum habeat suauitatis illa, quæ quanto honestior est, tanto est & securior: quanto castior, tanto iocundior: quanto liberior, tanto felicior.

CAPVT III. *Amicitia triplex.*

AMICITIA itaque alia carnalis, alia mundialis, alia spiritalis. Carnalem creat vitiorum consensus: Mundialem spes quæstus accendit: Spiritalem inter bonos vitæ morum studiorumque similitudo conglutinat. Exordium carnalis amicitiæ ab affectione procedit, quæ instar meretricis diuaricat pedes suos omni transeunti, sequens aures & oculos suos per varia fornicantes: per quorum aditus vsque ad ipsam mentem pulchriorum corporum vel rerũ voluptuosarum infertur imago, quibus ad libitum frui putat esse verum, sed sine socio minus existimat esse iocundum. Tunc motu, nutu, verbis, obsequiis animus ab animo captiuatur: & accenditur vnus ab altero, & conterminantur in vnum, vt vnico fœdere miserabili, quicquid sceleris, quicquid sacrilegij est, alter agat & patiatur pro altero: nihilque hac amicitia dulcius arbitrantur, vel iudicant iustius, idem velle & idem nolle sibi existimantes amicitiæ legibus imperari. Hæc amicitia nec deliberatione suscipitur, nec iudicio probatur, nec regitur ratione, sed secundum impetum affectionis per diuersa raptatur: non modum seruans, nõ honesta procurans, non commoda incommodáue prospiciens, sed ad omnia inconsideratè, indiscretè, leuiter, immoderatéque progrediens. Idcirco quibus agitata furiis à semetipsa consumitur, eadem leuitate resolvitur, qua contrahitur. Amicitia mundialis est, quę rerum bonarum temporalium cupidine protrahitur: semper est plena fraudis atque fallaciæ, nihil in ea certum, nihil constans, nihil securum: semper cum fortuna mutatur; & sequitur marsupium. Vnde Salomon dicit: Est amicus secundum tempus, & non permanebit in tempore tribulationis. Tolle spem quæstus, & statim desinet esse amicus. Vnde quidam:

Non est persona, sed prosperitatis amicus,
Quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat.

Amicitia spiritalis, quam veram dicimus, non vtilitatis cuiusque mundialis intuitu, non qualibet extra nascente causa, sed ex propriæ naturæ dignitate, & humani pectoris sensu desideratur, ita vt fructus eius præmium non sit aliud quàm ipsa. Vnde in Euangelio, Posui vos, inquit, vt eatis, & fructum afferatis, id est, vt inuicem diligatis. In ipsa namque vera amicitia itur proficiendo, & fructus capitur perfectionis illius dulcedinem sentiendo: vera charitas amicitia nuncupatur, vt omne vitium excludatur, cùm beneuolentia dicitur ipse consensus amandi, qui cum quadam dulcedine motuetur, interius exprimitur: vbi talis est amicitia, ibi idem velle, & idem nolle: tanto dulcius, tanto sincerius, tanto suauius, quanto sacratius: vbi sic amantes nihil possunt velle quod dedeceat, nihil quod expediat nolle. Hanc amicitiam prudentia dirigit, iustitia regit, fortitudo custodit, temperantia moderatur.

CAPVT IIII. *Amicitiæ primum, vbi, & vnde.*

AMICITIÆ primum, vt mihi videtur, ipsa natura humanis mentibus impressit affectum, deinde experientia auxit, postremò legis authoritas ordinauit. Deus enim summè potens, & summè bonus, sibi est: ipsi sufficiens, qui bonorum nostrorum non eget: voluit vt omnes creaturas, quas pax componeret, peruniret societas. Ita natura mentibus humanis ab ipso exordio amicitię & charitatis impressit affectum, quem interiorum morum sensus amandi quodam gustu suauitatis adauxit. Manifestum est amicitiam naturalem esse, sicut virtutem, sicut sapientiam, & cæteras virtutes. Sed multi abuntur sapientia, qui pro ea aliquid inde suscipiunt, vel qui eam vendunt: sic aliqui malè vtuntur amicitia, qui pro ea aliquid appetunt, vel cum ea.

CAPVT V. *De amicitiæ fructibus.*

QVID vtilitatis habeat, cùm in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil quæratur vtilius, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructũ vitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suauitate, vitia sua virtute confodit: aduersa temperat, componit prospera: ita vt sine amico inter mortales nihil ferè possit esse iocundum: & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum colaetetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui euaporet, si quid molestum mens conceperit: cui communicet, si quid præter solitum sublime vel liuosum acceſſerit. Væ soli, quia cùm ceciderit, non habet subleuãtem se. Solus omnino est, qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iocũditas est, habere cum quo æquè audeas loqui, vt tibi: cui confiteri non timeas, si quid deliqueris: cui non erubescas reuelare in spiritalibus, si quid profeceris: cui cordis tui omnia secrera committas, & commendes consilia? Quid igitur iocundius quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio: nec corruptus alter ab altero doleat: nec laudanté alter alterum adulationis notet vel arguat? Amicus, ait Sapiens, medicamentum est vitæ. Non enim validior vel efficacior est vulneribus nostris medicina, quàm habere qui omni incommodo occurrat compatiens, omni commodo occurrat congratulans, vt iũctis suis humeris, onera sua inuicem tolerent, & quòd vnusquisque propriam leuius, quàm amici portet iniuriam. Amicitia ergo secũdas res facit splendidiores, aduersas partiens cõmunicansque reddit leuiores: nam & philosophis etiam placuit. Non aqua, non sole, non igne pluribus locis vtimur, quàm amico: in omni actu, in omni studio, in certis, in dubiis, in quolibet euentu, in fortuna qualibet, in secreto, in publico, in omni consultatione domi forisque vbiq; amicitia grata, amicus necessarius, vtilis gratia reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, & absentes assunt sibi, & egentes abũdant, & imbecilles valent: &, quod difficilius est dictu, mortui viuunt.

Igitur

Igitur amicitia est diuinibus pro eleemosyna, exulibus pro patria, pauperibus pro censu, ægrotis pro medicina, mortuis pro vita, sanis pro gratia, imbecillibus pro virtute, robustis pro præmio. Tantus enim amicos honor, memoria, laus, desideriúmque prosequitur, vt & eorũ vita laudabilis, & mors pretiosa iudicetur: & quod his omnibus excelsius, quidam gradus est amicitia vicinus perfectioni, quæ in Dei dilectione & cogitatione cõsistit, vt homo ex amico hominis Dei efficiatur amicus. In Euãgelio: Iam nõ dicã vos seruos, sed amicos meos. In amicitia quippe nihil inhonestũ est, nihil fictũ, nihil simulãtũ: & quicquid est, id sanctũ & voluntariũ & verũ est: & hoc ipsum charitatis proprium est. In amicitia coniũguntur honestas & suauitas & iocunditas, dulcedo & voluntas & actus. Quæ omnia à Christo inchoatur, per Christũ promouẽtur, in Christo perficiuntur. Itaq; amicus in spiritu Christi adhærens amico, efficitur cum eo cor vnũ & anima vna: & sic per amoris cantica gradu ad Christi conscendens amicitiã, vnus cum eo spiritus efficitur, in osculo vno: Osculetur me, inquit, osculo oris sui.

CAP. VI. *Osculum pacis.*

EST osculum corporale, quod impressione fit labiorum, quod non est ostendendum, nisi certis & honestis horis, vt in signum reconciliationis, quando fiunt amici, qui fuerunt inimici. In signum pacis, sicut communicati in ecclesia interiorem pacem exteriori osculo demonstrant. In signum dilectionis inter sponsum & sponsam fieri permittitur, vel sicut ab amicis post diuturnam absentiam & porrigitur & suscipitur. In signum catholicæ vnitatis, sicut fit cùm hospes suscipitur. Sed sicut plerique aqua, igne, ferro, cibo, & aëre, quæ naturaliter bona sunt, in suæ crudelitatis vel voluptatis satellitium abuntur: ita peruersi & turpes, & hoc bono sua quodammodo flagitia condire nituntur, ipsum osculum tanta turpitudine fœdantes, vt sic osculari nihil sit aliud quàm adulterari. Porrò osculum spiritale propriè amicorum est, qui sub vna lege amicitiæ tenentur. Non enim sit oris attactu, sed mentis affectu: non coniunctione laborum, sed commixtione spirituum, castificante omnia Dei spiritu, & ex sui participatione cælestem immittente saporem. Nam ipse hunc sacratissimum inspirat affectum, vt videatur alteri quasi vnam animam habere in diuersis corporibus. Psalmista, Ecce quàm bonum & quàm iocundum, habitare fratres in vnum. Anima sic affecta ad osculum intellectuale suspirat, & cum maximo desiderio clamans, Osculetur me osculo oris sui: vt iam terrenis affectibus mitigata, & omnibus quæ de mundo sunt cogitationibus desideriisque sopitis, in solius Christi delectetur osculo, & quiescat amplexu, exultans dicit: Læua eius sub capite meo.

CAPVT VII. *Vera amicitia*

EGO amicitiam nihil aliud credo, quàm inter duos tantam voluntatum societatem, vt nihil velit vnus quod alter nolit, sed tanta sit inter vtrosque in bonis malisque consensio, vt non species, non sensus, non honor, non quicquam quod alterius sit, alteri denegetur ad vouendum pro voluntate, & ad vtẽdum: vt vnusquisque sicut erga ipsum, sic afficiatur erga proximum in omni officio & obsequio, quòd repẽdant vicem, & fugiãtur honores. Inter bonos oriri potest amicitia, inter meliores proficere, consummari autem inter perfectos. Quamdiu enim quemquam in studio malum delectat, & inhonesta honestis præponit, & ei voluptas gratior est puritate, temeritas moderatione, adulatio correptione, quomodo ad amicitiam eum fas est aspirare, cùm ortus eius ex virtutis opinione procedit? Fœdus est amor, nec amicitiæ nomine dignus, quo tempore aliquid ab amico exigitur: quod necesse est eum facere, qui nec dum vitiis, aut sopitis, aut depressis, ad quælibet illicita, vel illicitur, vel compellitur. Nulla peccati est excusatio, si amici causa peccaueris. Ionadab quoque amicus Ammon salubrius prohibuisset incestum, quàm quòd potiretur optato præbuisset consilium. Nos bonum hominem dicimus, qui sobriè & iustè & piè viuit in hoc seculo, nihil à quolibet inhonestum petit, nec rogatus præstat: inter tales oriri potest & conseruari amicitia.

CAPVT VIII. *Amicorum cõmunia omnia*

QVIDAM dicunt cauendum esse, amicitiam rem plenam solicitudinis atque curarum, nec timoris vacuam, & multis obnoxiam doloribus, nihilque difficilius quàm custodire vsque ad extremum diem. Sic iudicant cum Tullio amare, vt possint odire cùm velint: sic placet amare hodie, vt eras oderint: sic amicus esse, vt nulli sit fidus, nunc laudans, nunc vituperans, nunc blandiens, nunc mordens: hodie paratus ad osculą, cras ad opprobria. Amor talium ledens: hodie paratus ad osculą, cras ad opprobria. Amor talium leuissima recedit offensa. De his Tullius, Solem, inquit, è mundo tollere videntur, qui amicitiam de vita tollunt: qua nihil à Deo melius habemus, nihil iucũdius. Qualis sapientia est, amicitiã detestari vt solicitudinem caueas, curis careas, exuaris timore: quando virtus nulla sine solicitudine, aut prudentia contra errores, vel temperantia contra libidines, vel iustitia contra malitiam, aut fortitudo contra ignauiam pugnat. Quis ergo hominum maximè adolescentium, sine dolore aut timore tueri pudicitiam, vel lasciuientẽ refrenare potest affectum? Scultus fuit Paulus qui voluit sine cura & solicitudine viuere, sed intuitu charitatis, quam virtutem maximam credidit, infirmabatur cum infirmis, & cum scãdalizatis vrebatur. Sed & tristicia illi erat, & continuus dolor cordi eius pro fratribus suis secundum carnem. Ego eos non tam homines quàm bestias dixerim, qui sic dicunt esse viuendum, vt nulli consolationi sint, nulli & oneri vel dolori: qui nihil delectationis ex alterius bono concipiant, nihil amaritudinis sua aliis peruersitate inferant, amare nullum, amari à nullo curantes. EST amicitia puerilis, quam vagus & lasciuiens creat affectus, sine ratione, sine pondere, sine mensura, sine alicuius commodi vel incommodi consideratione. Hæc ad tempus vehementer afficit & stringit, blandius allicit. Sed affectus sine ratione, motus bestialis est ad quæque illicita pronus: & licet amicitiam promoueat affectus, non est sequẽdus nisi eum ratio ducat, & honestas temperet, & regat iustitia. In pueris magis regnat talis affectus. Affectus infidus & instabilis & impuris mixtus semper amoribus, ab iis quos spiritalis amor delectat caueatur, nam venenum est.

CAPVT IX. *Amicitiæ primordia*

PRIMORDIA amicitiæ spiritalis primum intentionis habeant puritatem, rationis magisterium, temperantiæ frenum: & sic suauissimus accedens affectus, ita profecto sentietur duleis, vt esse nunquam desinat ordinatus. Quid sit vera amicitia, nondum nouit, qui aliam vult esse mercedem quàm ipsam. Nam cùm multas & magnas vtilitates pariat amicitia fida bonorum, non illam tamen ab istis, sed ab illa istas procedere non ambigimus: cùm in bonis semper præcedat amicitia, sequatur vtilitas: profectò non tam parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat. Nihil est negandum amico, omnia pro eo sustinenda sunt: & vita corporis ponenda est pro amico, vt sanxit diuina authoritas. Fons & origo amicitiæ amor est: nam amor sine amicitia esse potest, amicitia sine amore nunquam. Amor verò ex natura, aut ex officio, vel ratione sola, vel solo affectu, vel more, nonnunquam ex vtroque simul procedit. Ex natura, sicut mater diligit filium. Ex officio, quando ex ratione dati & accepti, quodã speciali affectu coniunguntur, ex sola ratione, sicut inimicos, non ex spontanea mentis inclinatione, sed ex præcepti necessitate diligimus. Ex solo affectu, quãdo aliquis ob ea sola, quę corporis sunt, verbi gratia, pulchritudinem, fortitudinem, facundiam, sibi quorundam inclinat affectum. Ex ratione simul & affectu, quando is, quem ob virtutis meritum ratio fuadet amandum, morum suauitate, & vitæ laudandæ dulcedine in alterius influit animum: & sic ratio iungitur affectui, vt amor ex ratione castus sit dulcis ex affectu.

CAPVT X. *Amicitia spiritalis.*

CAPVT XI. *Amor Dei fons amicitiæ.*

FVNDAMENTVM amicitiæ, Dei amor est, ad quem omnia, quæ vel amor suggerit, vel affectus: omnia quæ vel occultè aliquis spiritus, vel palàm quilibet suadet amicus referenda, sunt diligenter inspicienda: vt quicquid astruitur, fundamento conueniat: & quicquid illud excedere deprehenditur ad eius formam reuocandum, & secundum eius qualitatem omnimodã contertendum non dubites.

CAPVT XII. *Delectus amici.*

NEC omnes tamen quos diligimus, in amicitiã sunt recipiendi, quia nec omnes sunt ad hoc idonei. Nam cùm amicus tui cõsors sit animi, cuius spiritui tuum coniũgas & applices, & ita misceas, vt vnum fieri velis ex duobus, cui te tanquam tibi alteri committas, cui nihil occultes, à quo nihil timeas: primùm certè eligendus est, qui ad hoc aptus putetur: deinde probandus, & sic demùm admittendus. Stabilis enim debet esse amicitia, & quandã æternitatis speciem præferre, semper perseuerans in affectu, non pueri modo amicos mutare aut ledere. Nemo autem detestabilior, quàm qui amicum læserit: nihilque magis animum torquet, quàm vel se ab amico impugnari: sed eligendus est, & probandus, & tolerandus. Quatuor sunt gradus, quibus ad amicitiæ perfectionem conscenditur: quorum primus est electio, secundus probatio, tertius admissio, quartus rerum diuinarum & humanarum cum quadam charitate & beneuolentia summa consensio. Sunt vitia quædam, quibus si quis fuerit inuolutus, non diu leges amicitiæ vel iura seruabit. Non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi, quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Vnde Ecclesiasticus, Est amicus qui odium & rixam & conuicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo: neque ambules cum viro furioso, ne fumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere & temperare soliciti sunt passionem, vt in quinque, quibus teste scriptura amicitia dissoluitur atque corrumpitur, nunquam prosiliant: quamuis nonnunquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimio offendant. Tales tolerandi sunt, & cùm nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis vel actionis excessus, amico indulgendum est: vel certè sine aliquo dolore iocundè insuper, in quo excesserit commonendus. Qui conuiciatur autem amico, dissoluit amicitiam. Ad amicum si produxeris gladium, non desperes: si protulerit os triste, non timeas.

CAPVT XIII. *De causis dissoluendæ amicitiæ.*

EST enim reuersio ad amicum, excepto conuicio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa, in his omnibus effugiet amicus. Conuicium quippe lædit famam, charitatẽ extinguit. Tanta est enim hominum malitia, vt quicquid ira instigante ab amico iaculatum fuerit in amicum, quasi à secretorum suorum conscio, si non credatur, verum tamen esse clamet: multi enim sicut propriis laudibus, ita in aliorum vituperationibus delectantur. Quid scelestius improperio? Quod etiam falsa obiectione innocentis faciem miserando rubore perfundit. At superbia quid minus ferendum? Quæ solùm id quo fractæ amicitiæ subueniendum fuerat, humilitatis & confessionis excludit remedium, reddens hominem audacem ad iniuriam, tumidum ad correptionem. Secretorum reuelatio, qua nihil est turpius, nil execrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos, sed omnia replens amaritudine indignationis, & odij atque doloris felle cũcta aspergens. Salomon, Qui denudat arcana amici, perdit fidem. Quid enim infelicius illo qui perdit fidem, & desperatione languescit?

Vnde

Vnde denudare amici arcana, desperatio est animæ infelicis. Plaga dolosa, est occulta detractio, plaga serpentis, est & aspidis mortifera. Salomon, Si mordeat serpens in silentio, nihil illo minus habet qui occultè detrahit. Quemcunque in his vitiis assiduum inueneris, cauendus tibi est ille, nec donec fanetur eligendus est. Abiuremus conuicia, quorum vltor est Deus. Semei Dauid conuiciis impetens, à Salomone occisus est. Infelix Nabal carmelus Dauid seruitutem & fugam improperans, à Domino percuti meruit & occidi. Vitemus & superbiam, & amici gratiam humilitatis beneficio præueniamus. Ob hanc causam populum, & vrbes filiorũ Ammon, gladius Dauid & ignis consumpsit. Amicorum reuelare secreta, sacrilegium est, quo fides amittitur, & animæ captiuitatæ desperatio imporatur, vt patet in Achitophel proditore. Detrahere amico, venenum amicitiæ putemus, quod Mariæ sororis Moysi corpus lepra fœdauit, & ejecta est extra castra sex diebus. CAVENDI sunt etiam instabiles & suspiciosi, quia cùm fructus amicitiæ sit securitas, quomodo te credis & committis amico, quomodo in eius amore aliqua poterit esse securitas, qui omni circũfertur vento, omni acquiescit consilio, cuius affectus molli luto comparatur, diuersas & contrarias tota die pro arbitrio imprimentis suscipit & format imagines? Quid magis competit amicitiæ, quàm pax & tranquillitas cordis, cuius semper expers est suspiciosus? Nunquam enim requiescit, semper eum curiositas comitatur, quæ continuos stimulos acuens, inquietudinis & perturbationis materias subministrat. Si viderit amicum secretius loquentem cum aliquo, proditionem putabit. Si se beneuolum alteri præbuerit vel iocundum, ille se minus diligi proclamabit: si eum corripuerit, odium interpretabitur. Sed nec verbosum arbitror eligendum, quia vir linguosus non iustificabitur. Salomon, Vides hominem promptum ad loquendum, magis illo spem habes stultus. HIC ergo tibi eligendus est in amicum, quem non iracundiæ furor inquietet, non instabilitas diuidat, non conterat suspicio, non verbositas à debita grauitate dissoluat. Præcipuè vtile est, vt eum eligas qui tuis conueniat moribus, tuæ congruat qualitati. Nam inter dispares mores firma non potest esse amicitia: & ideo sibi conuenire debet vtriusque gratia. Multi sunt qui his passionibus mouentur, sed superiores inueniuntur: quia iracundiam patientia comprimunt, leuitatem seruata grauitate cohibent, suspiciones dilectionis contemplatione compellunt. Quos in amicitiam quasi extractos assumendos dixerim, qui vitia virtute vincentes, tanto securius possidentur, quanto fortius etiam tentantibus vitiis resistere consueruntCauendum est in ipsa electione vel dilectione, ne nimis citò diligamus, maximè indignos. Digni sunt amicitia, quibus inest causa cur diligãtur. Sed in his qui probati digníque putantur, erumpunt sæpe vitia, tam in ipsos amicos quàm in alienos, quorum cùm ad amicos redundat infamia, talibus est adhibenda diligentia vt sanentur. Et si impossibile est, non statim rumpenda est amicitia, sed dissuenda, vt ait quidam, Dissuendæ sunt amicitiæ, non rumpendæ omnino. Amicitia æterna est. Vnde, Omni tempore diligit qui amicus est: si te læserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit vt amicitia retrahatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Consule quantum potes saluti, prospice famæ: nec vnquam amicitiæ eius prodas secreta, quamuis ipse tua prodiderit. QVINQVE illa quæ antè scripsimus, conuicium, improperium, superbiam, reuelationem secretorum, & occultos morsus detractionum: his sextum addimus, si eos qui diligendi sunt læserit, & scandali materiam præbuerit, vbi vitiorum ipsorum te tangit infamia. Non enim amor præponderare debet religioni, non fidei, non charitati multorum nec saluti. Hoc scitote inter perfectos sapienter electos & cautè probatos, quos vera & spiritalis amicitia copulauit, non posse venire diffidium. Cùm enim amicitia de duobus fecerit vnum, sicut id quod vnum est, non potest diuidi; sic & amicitia non potest à se separari. Sed virtus in hoc probatur, quòd diligit à quo non diligitur: honorat à quo spernitur: benedicit à quo maledicitur: benefacit ei qui sibi malum machinatur. Ad amicitiam quatuor pertinere specialiter videntur: scilicet dilectio & affectio, securitas & iocunditas. Ad dilectionem spectat, cum beneuolentia beneficiorum exhibitio. Ad affectionem, interior quædam procedens delectatio. Ad securitatem, sine timore & suspicione omnium consiliorum & secretorum reuelatio. Ad iocunditatem, de omnibus quæ contingunt, siue læta sint siue tristia: de omnibus quæ cogitantur, siue nociua sint, siue vtilia: de omnibus quæ docentur vel discuntur, quædam dulcis & amica collatio. Ista perdit qui soluit amicitiam. QVATVOR probanda sunt in amico: fides, intentio, discretio, patientia. Fides, vt ei se securè committas. Intentio, vt nihil ex amicitia nisi Deum, & naturale eius bonum expectes. Discretio, quid præstandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contristandum pro eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus & locum non ignorare. Patientia verò, ne correptus doleat, ne corripientem contemnat vel odiat, vt eum pro amico quęlibet aduersa sustinere non pigeat. NIHIL in amicitia fide præstantius, quæ ipsius nutrix videtur & custos. Ipsa se in omnibus aduersis & prosperis, lætis & tristibus, iocundis & amaris præbet æqualem: eodem intuens oculo humilem & sublimem, pauperem & diuitem, fortem & debilem. Fidelis propriè amicus nihil in amico, quod extra eius animum inuertur: virtutem in propria sede complectens, cætera omnia quasi extra eum posita, nihil multum probat si assint, nec cùm absint requirens. Ipsa tamen fides in prosperis latet, sed eminet in aduersis. In necessitate probatur amicus. Amici diuitis multi, sed vtrum veri amici sint, intercueniens aduersitas probat. Salomon, Omni tempore diligit qui amicus est, & semper in angustiis comprobatur. Et arguens infidelem, dicit, Dens putridus, & pes lapsus, qui sperat super infideli in die angustiæ. DIXIMVS etiam intentionem esse probandam. Sunt plerique, qui in rebus humanis nihil norunt bonum, nisi quod temporaliter fructuosum sit. Hi amicos sicut boues suos diligunt, ex quibus aliquid boni sperant capturos: qui profectò germana & spiritali carent amicitia, propter Deum & se expetenda, nec in seipsis naturale contuentur exemplar: vbi facilè deprehenditur vis eius qualis sit & quanta, secundum formam, quam sermo diuinus præscripsit, Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum. Tunc erit ipse quem diligis alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem. Non enim, vt ait Ambrosius, vectigalis est amicitia, sed plena decoris gratiæ virtus est, non quæstus, quia pecunia non potitur, sed gratia: nec licitatione pretiorum, sed concertatione beneuolentiæ. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Certiores sunt amicitiæ inopũ, quàm diuitum, cùm spem lucri sic tollit paupertas, vt augeat charitatẽ. Diuitibus plerique assentatoriè graficantur, erga pauperem nemo simulator est: verum est quicquid deferetur pauperi, eius amicitia inuidia caret. QVIDAM peruersè & indiscretè talem amicum habere volunt, quales ipsi esse non possunt. Hi sunt qui leues amicorum transgressiones impatienter ferunt, austerè corripiunt, & carentes discretione magna negligunt, contra quæque minima se erigunt, confundunt omnia, non locũ seruantes, vbi: non tempus, quando: non personas, quibus quælibet vel publicare conueniat, vel celare. Circa illum, quem eligis, probanda est discretio, ne improuidum vel imprudentem tibi sumas, & lites quotidianas & iurgia tibi ipse perquiras. Si quis sine discretione fuerit, sicut nauis absque gubernaculo pro impetu suo instabili motu semper feretur.

PATIENTIA probanda est, cùm necesse erit arguere quem diligis: quod aliquando quasi ex industria durius fieri oportet, vt sic eius probetur vel exerceatur tolerantia. Non quandoque in amicis eligẽdis tædeat esse sollicitum, cùm huius laboris fructus vt vitæ medicamen, & immortalitatis fundamentum. Cauendus est quidem impetus amoris, qui præcurrit iudicium, & probandi adimit potestatem. Est proinde viri prudentis, suscitatum hunc refrenare impetum, ponere modum beneuolentiæ: paulatim procedere in affectum, donec iam probato se totum det & committat amico. Hæc est magna felicitas, quam expectamus Deo operante & infundente inter se & creaturam suam, inter ipsos gradus & ordines quos elegit esse tantam amicitiam & charitatem: vt sic quisque diligat alium sicut seipsum, & sicut vnusquisque de propria, sic de alterius felicitate lætetur, & ita singulorum beatitudo sit omnũ, & omnium beatitudinum vniuersitas singulorum. Ibi nulla cogitationum occultatio, nulla affectionum dissimulatio. Hæc est vera amicitia quæ hic inchoatur, ibi perficitur: quæ hic est paucorum, ibi omnium vbi omnes boni. Hic est necessaria probatio, vbi est sapientum & stultorum commixtio.

PLEROSQVE omni affectu amplectimur, quos tamen ad amicitię secreta non admittimus, nec ad consiliorum reuelationem. In Euangelio Christus de discipulis suis quos de seruis amicos fecit, ait: Iam non dicam vos seruos, sed amicos. Ambrosius dedit formam amicitiæ quam sequamur, vt amici faciamus voluntatem, & aperiamus secreta nostra illi quæcunque in pectore habemus, & illius arcana non ignoremus: nihil enim occultat amicus, si verus est: effundit animum suum sicut effundebat mysteria patris sui Dominus noster Iesus Christus.

QVEMADMODVM amicitia sit colenda, videamus. Firmamentum ergo stabilitatis & constantiæ in amicitia est fides: nihil enim est stabile quod infidum est. Non fidum potest esse multiplex ingenium & tortuosum, neq; qui non eisdem rebus mouetur, nec eisdem consentiunt, nec stabilis esse possunt amicitiæ aut fidei. Præ omnibus cauẽda est suspicio, quæ est amicitiæ venenum. Non vnquam de amico mala sentiamus, nec mala dicenti credamus. Accedat hinc in sermone iocunditas, hilaritas in vultu, suauitas in moribus, in oculorum etiam nutu serenitas. Tristitia nãque & seuerior facies habet quandam honestã grauitatẽ, sed amicitia quasi remissior aliquando debet esse liberior, & dulcior ad comitantem felicitatem, quia sine leuitate & dissolutione procliuior. Est præterea illius amicitiæ, parẽ esse inferiori superiorem. Sæpe quidẽ inferioris gradus & ordinis, dignitatis & scientiæ, ab excellentioribus assumuntur in amicitiã, ita vt sublimis descendat, humilis ascendat, diues egeat, pauper diteſcat, & ita vnusquisque alteri suã conditionẽ cõmunicet, vt fiat æqualitas. Vnde qui multum habuit, non abundauit; & qui modicum, nõ minorauit. Nunquam tuo te præferas amico, sed si fortè in iis quæ diximus superior inueniris, tũc te magis amico submitte. Non cuncteris præstare confidentiam, extollere verecundum, & tanto plus ei conferre honoris, quanto minus conferendum conditio vel paupertas præscribit. Ionathas enim fœdus

Eccl. 10.b. 11.

3 Reg. 2.g 46.

1 Reg. 25.g. 38.

2 Reg. 10.d. 1.

2 Reg. 16.f. 23.

Num. 12.

CAPVT XIIII. *Qui minus idonei ad amicitiam.*

Suspiciosi.

Verbosi. Prou. 26.

CAP. XV. *De eadem.*

Prou. 17.c. 17.

CAPVT XVI. *Sexta causa soluendæ amicitiæ.*

CAPVT XVII. *Ad amicitiam quatuor requiruntur.*

CAPVT XVIII. *Amici probatio.*

CAPVT XIX. *Fides amicitiæ.*

fœdus iniit cum Dauid, & seruulum in amicitiam adæquans Domino, fugatum à patre, sic adiudicatum mortiue sic definitum, sibi prætulit, se humilians, & illum exaltans: Tu, inquit, eris rex, & ego ero secundus post te. Si non vt dominum tibi videtur præferre eum quem diligis, vel parem facere eum tibi, non negligas. Non enim amicitia rectè colitur à quibus æqualitas non seruatur. Defer amico vt æquali, nec te pudeat vt præuenias eum officio. Amicitia enim nescit superbiam. Fidelis quippe amicus medicamentum vitæ. HÆC est igitur lex in amicitia, vt ab amicis honesta petamus, & pro eis honesta faciamus, nec expectemus vt rogemur: cunctatio semper absit, studium semper assit. Perde, inquit Salomon, pecuniam propter amicum. Si enim pecunia perdenda est propter amicum, multo magis amici vtilitatibus vel necessitatibus conferenda. Si igitur des amico vt non improperes, nõ mercedem expectes, non frontem obducas, non vultum auertas, non deponas oculos; sed serena facie, hilari vultu, sermone iocundo intercide verba petentis: occurre beneuolentia, vt non rogatus videaris patrare quod petitur. Ingenuus animus nihil magis erubescendum æstimat, quàm rogare. Cùm igitur tibi cum amico tuo esse debeat cor vnum & anima vna, iniuriosum est, si non sit & pecunia vna. Sic se sibi suaque impendant, vt qui dat, seruet hilaritatem; qui accipit, non perdat securitatem.

SVNT in amicitia aliqua in quibus sibi adesse possunt amici. Primùm vt solliciti sint pro inuicem, orent pro inuicem, erubescãt alter pro altero, alter gaudeat pro altero, alterius lapsum vt suum doleat, suo dilecto suus ille qui diligitur, inter variabiles fortunæ casus & in varietate mutabilium, nihil vtique à sapientibus potius, benignius, suauius ac honestius æstimatur, quàm veram amicitiam inuenire. Quod tenere diligimus, id videndi desiderio æstuamus. Ea namque est vis amoris, vt oculus mentis offerat, quod ardẽtius mens desiderat. Occurrunt enim notæ tuæ, verba tua melle condita. Occurrit felicium noctium iucunditas, quæ me mihi furantur & studio & labori: in media nãque lectione te somnio, in somnis amplector te, in amplexibus te amitto, & te & somnio eum sua fallacia discedente. Medere ergo desideriis, medere absentiæ, diligentem te dilige, sitque remedium id nostri furoris, vt sciant qui te diligunt me amare. Minus enim amor habet amoris, vbi se sentit qui diligit non amari. Amicorum enim est, inuicem sua negotia agnoscere, & suis opportunitatibus mutuam vicissitudinem impendere. Non est amicus qui amico non subuenit, nec etiam bonus socius, qui socij aduersum parum lugeat, alterius profectum non suum æstimet. Quibus modis impendi potest, erigat pusillanimitatem, suscipiat infirmum, consoletur tristem, iratum sustineat: sic oculos vereatur amici, vt nihil quod inhonestum sit agere, nihil quod dedeceat loqui præsumat. Nam quicquid ipse deliquerit, in amicum redundat. QVICQVID suadendum est, ab amico facilius recipiatur, & facilius retineatur: cuius magna debet esse in suadendo authoritas, cùm nec fides eius dubia, nec adulatio sit suspecta. Non solùm arguendi sunt amici, sed si opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus est amicus, si veritatem aspernatur, & obsequiis atque blanditiis in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careat. Ambrosius: Si quid vitij in amico deprehenderis, corripe occultè; si te non audierit, corripe palàm. Sunt enim bonæ correptiones, & plerunq; meliores quàm tacita amicitia: & si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera quàm adulantium oscula. Debet amicus amico compati & condescendere, vitium eius suum putare, corripere humiliter, compatienter. Corripiat eum vultus tristior, & sermo deiectior. Intercipiant verba lacrymæ, vt non solùm videat, sed & sentiat correptionem ex amore, & non ex rancore procedere. Amicus amico se ita conformet, vt eius congruat qualitati: & cui in exteriori aduersitate debet adesse, multo magis spiritui occurrere. Moneri & monere non repugnant, non adulatorię, non simulatorię, sed verè. Nam simulator ore decipit amicũ suum. PRÆSTEMVS amico quicquid amoris quicquid gratię, quicquid dulcedinis, quicquid charitatis. Subtiles honores & onera illis quos præscripserit ratio, imponimus: scientes quia nunquam verè diligit cui amicus ipse non sufficit, nisi hæc vilia & contemptibilia abiecerit. Cauendum est ne tenerior affectus maiores vtilitates impediat, dum eos quos ampliori charitate complectimur, si magna spes fructus vberioris elucet, nec abstentare volumus, nec ignorare. Hæc est enim amicitia ordinata, vt ratio regat affectum, nec tam quid illorum suauitas, quàm quid multorum petat vtilitas, attendamus. Qui semetipsum non amat, alium amare non potest. Se autem non diligit, qui turpe aliquid vel inhonestum, vel à se exigit, vel sibi impertit. Primum ergo est, vt semetipsum quisque castificet, nihil sibimet indulgens quod indecens sit, nihil subtrahens quod vtile sit. Sed quia hic amor multos diligit, ex ipsis eligat quem ad amicitiæ secreta lege familiari admittat, in quem copiosè suum infundat affectum, denudans pectus suum vsque ad spectationem viscerum, medullarum, cogitatuum & intentionum cordis. Non eligatur secundum affectionis lasciuiam, sed secundum perspicaciam rationis, similitudinẽ morum, & contemplationem virtutum. Sic se impendat amico, vt leuitas omnis absit, iucunditas assit, nec ordinata desint beneuolentiæ & charitatis obsequia vel officia. Probetur fides eius, honestas & patientia. Accedat amicorum consiliorum communio, assiduitas parium studiorum, & quædam conformatio vultuum. Ita electus & probatus nihil velit quod dedeceat, vel petere ab amico, vel præstare rogatus. Amicitiam virtutem putare, non quæstum: adulationem fugere, detestari assertionem: liber in directione, patiens in correptione, firmus & stabilis in dilectione: vtile tunc dolore pro inuicem laborare, onera sua portare pro altero, semetipsum negligere, alterius voluntatem suæ præferre, illius necessitati magis quàm suæ occurrere, aduersis semetipsum opponere & exponere, dulce ad inuicem conferre, studia sua mutuò patefacere. Accedit pro inuicem oratio, quæ in amici memoria tanto efficacius, quanto affectuosius admittitur, profluentibus lacrymis, quas vel timor exercet, vel affectus elicit, vel dolor educit. Ita pro amico orans Christum ipsum desideranter & diligenter intendit, subitò transit affectus in effectum, ipsius Christi dulcedinem tangens incipit gustare quàm dulcis est, & sentire quàm suauis. Ita à sancto illo amore quo amplectitur amicum, ad illum conscendens quo amplectitur Christum, spiritalem amicitiæ fructum capit.

Prou. 14.d.

Prou. 17.c. 20.

Prou. 17.c. 17.

Prou. 25.

CAP. XX. *De amicis quæstuosis.*

Mat. 22.d. 37.

CAP. XXI. *Qualis eligendus.*

CAPVT XXII. *Quomodo eligendus sit amicus.*

CAPVT XXIII. *Non patiter admittenda omnes.* Ioan. 15.c. 15.

CAPVT XXIIII. *De cultu amicitiæ.*

2 Cor. 8.c. 15.

CAP. XXV. *Beneficentia in amicos.* Eccl. 29.b. 19.

CAPVT XXVI. *Mutua inter amicos.*

CAPVT XXVII. *Correptio amici.*

Prou. 27.d.6

Prou. 17.b. 9

CAPVT XXVIII. *Epilogus.*

FINIS APPENDICIS.

Aug. append. 10. 4.

NOTAE SIVE RECOGNITIONES
QVARTI TOMI OPERVM D. AVRELII AVGVSTINI, EX MANVSCRIPTORVM CODICVM COLLATIONE DEPREHENSÆ.

DE MENDACIO AD CONSENTIVM, LIBER VNICVS;
Collatus ad manuscriptos Gemblac. Floreff. Amand. Parcens. Cambr.

PAGINA 5. *columna* 1. *b.* non hoc didiciſſe. *tria manuſcripta,* non hoc ſe didiciſſe.
Ibidem, col. 2. *b.* Quomodo ergo quiſquis. 4. MS. Quomodo ergo quiſque.
Ibid. c. vita æterna amittitur. 4. MS. vita æterna amittatur.
PAG. 6. *col.* 1. *a.* dici poteſt aliquid. 3. MS. dici poteſt eſſe aliq.
Ibid. b. corpus inuaſerit, cui nec vi contrariri poſſit. 4. MS. corpus inuaſerit, qui nec vi contraria poſſit.
Ibid. c. quam ſua mobilitate perfruetur. 3. MS. quam ſua mutabilitate perfruitur.
Ibid. ideo cuiquam vel pro aliquo eſſe. 3. MS. ideo cuiquam pro alio eſſe.
Ibid. col. 2. *a.* alitunde penetrandi aperitur. 3. MS. alicunde penetrandi aperitur.
Ibid. b. flagitium tam immane remoueri? 2. MS. flagitium tam immane remouere?
Ibid. d. quia ipſa non faceret. 4. MS. quia ipſe non faceret.
PAG. 7. *col.* 1. *b.* quamuis ipſe pateretur. 5. MS. quamuis id pateretur.
Ibid. d. & nullis peccatis. 4. MS. & ſi nullis pec.
Ibid. col. 2. *b.* eius immunditiæ falſo crimine. 5. MS. eius immunditia falſo crimine.
Ibidem, niſi ita mentireris læditur. 4. MS. niſi ita mentireris læderetur.
Ibid. d. vel prænunciatori rerum temporalium. 3. MS. vel pronunciatori rerum temporalium.
PAG. 8. *col.* 1 *c.* non obſit qua prodeſt alteri. 4. MS. non obſit ſibi qua prodeſt alteri.
Ibid. d. atque interrogatus mentireris. 4. MS. atque inde interrogatus mentireris.
Ibid. col. 2. *a.* Occultare peccatum non licet. 4. MS. occultare peccatum mentiendo non licet.
Ibidem, d. pro innocente mentireris. 5. MS. pro innocente mentieris.
PAG. 9. *col.* 1. *a.* per apparitores ab eo miſſus. 5. MS. per apparitores ab eo miſſos.
Ibid. col. 2. *a.* quod merum mendacium eſt. 5. MS. quod verum mendacium eſt.
Ibid. & prodeſt alicui : quocunque interrogante. 3. MS. & prodeſt alicui : velut ſi quiſpiam pecuniam alicuius iniuſtè tollendam ſciens, vbi ſcit neſcire ſe mentiatur, quocunque interrogante.
Ibid. interrogat. De quibus duobus. 3. MS. interrogat. velut ſi nolens hominem ad mortem quæſitum prodere, mentiatur, non ſolùm iuſtum atque innocentem, ſed & reum, quia Chriſtianæ diſciplinę ſit, vt neque de cuiuſquam correctione deſperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur. De quibus duobus.
Ibid. c. iniuria etiam per mendacium. 5. MS. iniuria etiam nõ per mendacium.
PAG. 10. *col.* 1. *a.* vbi morum emendatorum. 5. MS. vbi morum imitandorum.
Ibid. col. 2. *b.* niſi ori corporis conſonet. 3. MS. niſi os corporis conſonet.
PAG. 11. *col.* 1 *c.* non vt nulli crederetur. 5. MS. non vtique vt nulli crederetur.
Ibid. col. 2. *b.* vt ipſa verborum diſtinctio. 5. MS. vt & ipſa verborum diſtinctio.
PAG. 12. *col.* 1. *b.* id eſt, malo alterius. 4. MS. id eſt, à malo alterius.
Ibid. c. aut ſi quod dictum eſt. 3. MS. vt ſicut quod dict. eſt.
Ibid. referatur quod dictum eſt. 3. MS. referatur ſic quod dictum eſt.
Ibid. vllum mendacium habeatur. 3. MS. vllum mendacium videatur.
Ibid. d. penitus illa morte. 4. MS. penitus illata morte.
Ibid. col. 2. *b.* datur retinenda ſunt. 4. MS. datur redimenda ſunt.
PAG. 13. *col.* 1. *a.* motu corporis ſententiam. 3. MS. ore corporis ſententiam.
Ibid. c. & res violatur in animi. 2. MS. & res reſoluitur in an.
PAG. 14. *col.* 1. *c.* mendacium eſt non malum? 3. MS. mendacium non eſt malum?
PAG. 15. *col.* 1. *a.* habent tamen aliquid. 3. MS. non habent tamen aliquid.
Ibid col. 2. *a.* & charitatem diuinæ. 4. MS. & claritatem diuinæ.
Ibid. b. correctione deprauemur. 3. MS. correctione depraua mur.
Ibidem, c. cùm per tale mendũ. 4. MS. cùm per tale mendaciũ.
PAG. 16. *col.* 1. *c.* verum eſſe quod mendum eſt. 3. MS. verum eſſe quod mendacium eſt.
Ibid. col. 2. *b.* ſunt aliis faciliores. 4. MS. ſunt aliis feliciores.
PAG. 17. *col.* 2. *a.* Cur ergo non eruimus. 3. MS. Cur ergo nõ emimus.
Ibid. & eruendos putamus. 3. MS. & emendos putamus.
PAG. 18. *col.* 2. *a.* ſi hanc peccatis aperimus viam. 4. MS. ſi hanc peccatis aperuerimus viam.
Ibid. b. qui habuerit huiuſmodi poteſtatem. 2. MS. qui habuerit huius mundi poteſtatem.
PAG. 19. *col.* 1. *a.* facient cum Sodomitis. 2. MS. faciant cum Sodomitis.
Ibid. patientur à Sodomitis. 2. MS. patiantur à Sodomitis.
Ibid. dum magis horreſcis. 2. MS. dum maius horreſcis.
Ibid. col. 2. *d.* quæ verè ſignificantur. 4. MS. quæ vera ſignific.
PAG. 20. *col.* 2. *b.* retinendo & agendo. 2. MS. retinendo & amando.
PAG. 22. *col.* 2. *d.* quoniam vir iuſtus. 4. MS. quando vir iuſt.
PAG. 23. *col.* 1. *b.* hoc malum clementer ignorauerit. 4. MS. hoc malum clementer ignouerit.
Ibid. col. 2. *c.* & cauſam vincibilem fauentibus. 3. MS. & cauſam inuincibilem fauentibus.
Ibid. d. quomodo mendacio patronam. 5. MS. quomodo mẽdacium patronam.
PAG. 24. *col.* 1. *a.* non enim quia per mendacium blaſphematur, ideo non blaſphematur? 2. MS. non quia per mendacium non blaſphematur, ideo non blaſphematur?
Ibid. b. depellendum eſt clamatur. 5. MS. depellendum eſſe clamatur.
Ibid. c. Ab hoc inſidioſiſſimo clamore. 5. MS. Ab hoc inuidioſiſſimo clamore.
Ibid. d. non tamen omnino. 5. MS. non tamen continuò.
Ibid col. 2. *a.* iam ſibi clauſum. 5. MS. tam ſibi clauſum.
Ibid. b. ſi bene ambulabimus, de die in diẽ renouabimur. 5. MS. ſi bene ambulamus, de die in diem renouamur.

DE FIDE ET OPERIBVS LIBER;
Correctus ad exemplaria Gembl. S. Amand. & Carthuſ.

PAG. 25. *col.* 1. *b.* ſe confitens admittatur. 4. MS. ſe confitẽs ſeu etiam profitens admittatur.
Ibid. c. quod eos mouerit non admitti. 2. MS. quod eos nouerint non admitti.
Ibid. ita captos viderint. 4. MS. ita captos viderent.
PAG. 26. *col.* 1. *d.* inſtituendam putant eſſe & eccleſiam & diſciplinam. 2. MS. deſtituendam putent eccleſiæ diſciplinã.
Ibid. tutam ſententiam moderari. 4. MS. vitam ſententiamque moderari.
PAG. 27. *col.* 2. *d.* commendatio vitæ quam teneant. 2. MS. cõmendatio vitæ bonæ quam teneant.
PAG. 29. *col.* 2. *b.* mundaret vitam. 3. MS. mundaret viam.
PAG. 30. *col.* 1. *b.* vt præcepta ac profeſſa. 3. MS. vt percepta ac profeſſa.
Ibid. col. 2. *a.* Iacobus autem vehementer. 2. MS. Iacobus autem tam vehementer.
PAG. 31. *col.* 2. *c.* affectum talibus bonis. 4. MS. affectũ quo talibus bonis.
PAG. 32. *col.* 1. *a.* quam carnis luxuriæ. 4. MS. quam carnis vxoriæ.
Ibid. b. non occurrit eligendus. 4. MS. non occurrit potius eligendus.
Ibid. col. 2. *c.* inter pigros damnatur. 4. MS. inter pig. dãnabitur.
PAG. 33. *col.* 2. *a.* ſi ea non negligendo. 2. MS. ſi ea nos negligendo.
Ibid. ſomno in homine. 4. MS. ſomni nomine.
Ibid. nunc ea primùm. 4. MS. non ea primùm.
PAG. 34. *col.* 2. *c.* hoc imprudentiſſimè dicatur. 4. MS. hoc impudentiſſimè dicatur.

QVÆSTIO-

QVÆSTIONVM LIBRI SEPTEM:
Correcti ſecundum exempl. Torn. Camb. Cart. Gemb. Amand.

QVÆSTIONVM SVPER GENESIM, LIBER PRIMVS.

PAG. 37. *col.* 2. *d.* Cubitis quindecim, quidam non rectè dubitant propter. 5. MS. cubitis quindecim, quæritur propter.
PAG. 38. *col.* 1. *a.* dum illo ſpiritu ſiccaretur. 5. MS. dum nullo ſpiritu ſiccaretur.
Ibid. c. fratrem eius hominis 3. MS. fratrem omnis hominis.
Ibid. d. nam & quod poſtea dicitur. 4. MS. nam & propterea poſtea dicitur.
Ibid. col. 2. *a.* prænunciaret ſe facturum eſſe. 3. MS. prænunciaret futurum eſſe.
Ibid. b. & ideo ſcriptum ſit. 5. MS. vt ideo ſcriptum ſit.
Ibid. c. quamquam aliter iſta quæſtio. 5. MS. quamquam & aliter iſta quæſtio.
Ibid. exigne Chaldæorum. 5. MS. de igne Chaldæorum.
PAG. 39. *col.* 1. *a.* quod ei fuerat locutus. 4. MS. quo ei fuerat locutus.
Ibid. d. iam quidem contra. 5. MS. iam quidem & contra.
Ibid. & non mentiens. 5. MS. ſed non mentiens.
Ibid. vt caueret quod cauere quantum homo poterat. 4. MS. vt caueret quod poterat quantum homo poterat.
Ibid. Sodomorum & Gomorrhæorum. 5. MS. Sodomorum & Gomorrhæ.
Ibid. col. 2. *d.* & diligenter diſſerendum. 5. MS. & diligenter inſerendum.
Ibid. æternum aliquid ſignificat. 5. MS. æternum aliquid ſignificatur.
PAG. 40. *col.* 1. *d.* Nam quod ait Apoſtolus, corpus emortuum, verbo quis premat, quod dixit emortuum? iam. 5. MS. Nam ſi quod ait Apoſtolus, verbo quis premat, quia dixit emortuum : iam.
Ibid. col. 2. *a.* vt cuſtodiant vias Domini, & faciant iuſtitiã. 4. MS. & cuſtodient vias Domini facere iuſtitiam.
Ibid. b. ad me conſummantur. 4. MS. ad me conſumantur.
PAG. 41. *col.* 1. *c.* mirum vbi ipſe mons eſt. 4. MS. mirum niſi ipſe mons eſt.
Ibid. col. 2. *a.* cùm fuerit prophetia. 5. MS. cùm fuerit iſta prophetia.
Ibid. b in humeros puerum. 4. MS. in humeros & puerum.
Ibid. tanquam ablactaretur Iſaac. 5. MS. antequam ablactaretur Iſaac.
Ibid. d. quaſi eum quem portabat. 2. MS. quaſi enim quem portabat.
PAG. 42. *col.* 1. *a.* vt appellatus eſt. 5. MS. & appellatus eſt.
Ibidem, b. intelligitur aut ſpatium. 5. MS. intelligitur autem ſpatium.
Ibid. c. faciat quoniam vires. 5. MS. faciat vt quoniam vires.
Ibid. d. aut propter Deum? 5. MS. & non propter Deum.
PAG. 43. *col.* 1. *a.* ſi legantur quomodo. 3. MS. ſi legantur quemadmodum.
Ibid. narrationis non exigitur. 2. MS. narrationis non exigit.
Ibid. c. non prophetæ fuerant. 4. MS. non prophetæ fuerunt.
Ibidem, ſed eos quod promiſerat. 4. MS. ſed eos quæ prom.
Ibidem, Pro iſto autem ſcripturarum. 3. MS. Pro iſto tamen ſcripturarum.
Ibidem, col. 2. *a.* quæ infra ſenectutem. 4. MS. quæ intra ſenectutem.
Ibidem, maiorem atque minorem. 4. MS. maiorem atque iuniorem.
PAG. 45. *col.* 2. *a.* quæque fortuita videntur. 4. MS. quæ fortuita videntur.
Ibidem, vnde videtur in Græca. 4. MS. vnde videtur & in Græca.
Ibid. c. Quæ cùm peperiſſent. 4. MS. Quia cùm peperiſſent.
Ibidem, d. & eius filia ſe bonam. 4. MS. & eius filia bonam.
PAG. 46. *col.* 1. *c.* nomen acerruus teſtatur. 2. MS. nomen aceruus teſtator.
Ibid. d. ne læderet & deleret Iacob. 4. MS. ne læderet Iacob.
Ibidem, quam ita habere deberent. 5. MS. quem ita habere deberent.
Ibid. col. 2. *a.* virga enim mea tranſiui. 5. MS. virga enim mea iſta tranſiui.
Ibid. b. quo omnis homo. 5. MS. quia omnis homo.
Ibid. d. ipſe enim aliquis. 4. MS. ipſe autem aliquis.
PAG. 47. *col.* 1. *a.* perrexit ex itinere quo. 5. MS. perrexit itinere quod.
Ibid. col. 2. *a.* Lammaus quod dictum eſt. 4. MS. Vllamaus quod dictum eſt.
Ibid. b. quibus tantùm ſemel. 2. MS. quibus enim ſemel.
PAG. 48. *col.* 2. *b.* multi fuerunt. 4. MS. multi enim fuerunt.
Ibidem, d. Genuit eum autem Iſaac. 4. MS. Genuit enim eos Iſaac.

Aug. append. to. 4.

PAG. 49. *col.* 1. *d.* & dimiſerit eos. 2. MS. & diuiſerit eos.
Ibid. col. 2. *b.* hominem quendam Adollamitam. 4. MS. hominem quendam Odollamitam.
PAG. 50. *col.* 1. *b.* Numquid inuenimus hominem. 4. MS. Nũquid inueniemus hominem.
Ibid. d. in ſacerdote ſolis. 4. MS. in ſacerdotio ſolis.
PAG. 51. *col.* 1. *d.* de illa inſinuatione. 4. MS. de illa inſimulatione.
Ibid. col. 2. *a.* & enutrire veſtrum reliquias : mirum eſt. 3. MS. & enutrire veſtrum reliquiarum magnum? *Torn. exemp. habet,* & enutrire veſtrarum reliquiarum æruum?
Ibid. d. Sed vtiquam filij. 4. MS. Sed vtique filij.
Ibidem, neptes commemoratæ ſunt. 4. MS. nepotes commemorati ſunt.
PAG. 52. *col.* 1. *b.* Quemadmodũ autem impleri. 4. MS. Quẽadmodum enim impleri.
Ibidem, d. qui manu capta ſunt. 4. MS. quia manu capta ſunt.
PAG. 53. *col.* 1. *a.* feracia paſcua gignere. 4. MS. feracius paſcua gignere.
Ibid. quacumque diſperſa leguntur. 3. MS. quacumque diſperſim leguntur.
Ibid. b. qui inueniret orietur. 4. MS. qui inuenerit orietur.
Ibid. c. ſecuritas vbicunque. 4. MS. ſecuritas quod vbicũque.
Ibid. col. 2. *b.* in ſortibus eorum. 3. MS. in ſortibus ſuorum.
Ibid. vel omnino retinere. 5. MS. vel animo retinere.
Ibid. d. & iuſtum bellum. 5. MS. vt iuſtum bellum.
PAG. 54. *col.* 1. *b.* præcipua obſeruatione ieiuniorum. 4. MS. præcipuam obſeruationem ieiuniorum.
Ibid. col. 2. *a.* venitur ad Mambram. 4. MS. venitur ad Abrahamum.

QVAESTIONVM SVPER EXODVM, LIBER SECVNDVS.

PAG. 55. *col.* 1. *b.* neque hic authoritatem. 5. MS. neque hinc authoritatem.
Ibidem, ſi beneficia nondum. *exempl. correc. Gemblac.* ſi beneficio diuino nondum.
Ibid. col. 2. *d.* & ſic ſubauditur. 5. MS. & hic ſubauditur.
Ibid. in via ad refectionem. *Gembl.* in via ad profectionem.
PAG. 56. *col.* 1. *b.* portas Sion fundamenta. 4. MS. portas Sion ergo fundamenta.
Ibid. dicitur *αὐτὸς* & habet codex. 4. MS. dicitur *αὐτὸς* maſculino & neutro *αὐτὸς* & habet codex.
Ibid. col. 2. *a.* quod eius actio. 5. MS. quoniam eius actio.
Ibid. gracilis vocis vt nec. 5. MS. gracilis fuit vt nec.
Ibid. b. cur hoc faciat, & implebo 3. MS. cur hoc faciat, indurabo, inquit, cor Pharaonis, & implebo.
Ibid. c. & tamen qualitate. 5. MS. ea tamen qualitate.
Ibid. cauſis ſit quibus. 5. MS. cauſis ſit quibus.
Ibid. d. ſed de illis faciunt. 5. MS. ſed hoc de illis faciunt.
Ibidem, propriis vitiis & præterita. 5. MS. propriis vitiis ex præterita.
Ibid. & dices Aaron. 2. MS. tu dices Aaron.
Ibid. niſi quia iſta meditatio. 4. MS. niſi quia iſta mediatio.
PAG. 57. *col.* 1. *b.* corporeis rebus omnia. 5. MS. corporeis rebus per omnia.
Ibid. ſolus verus creator eſt. 4. MS. ſolus vnus creator eſt.
Ibidem, c. cùm incantatores deficerent. 5. MS. Cùm incantatores defecerunt.
Ibid. col. 2. *d.* intelligere debemus & in poſterioribus. *Gembl. legit,* intelligere deberemus, ſed in poſterioribus.
PAG. 58. *col.* 1. *a.* hoc enim non intelligentes. 5. MS. hoc non intelligentes.
Ibid. c in voluntate quippe. 5. MS. à voluntate quippe.
Ibid. hic ingrauatus eſt. 5. MS. hinc ingrauatum eſt.
Ibid. col. 1. *a.* & demonſtrare patientiam ſuam. 5. MS. & demõſtrare potentiam ſuam.
Ibid. c. pro illo confitente. 5. MS. pro illo confitens.
Ibidem, d. illo ſcilicet Domini timore. 5. MS. illo ſcilicet tim.
Ibidem, Dominus inquit ad Moyſen. 5. MS. Dominus ad Moyſen.
Ibidem, Quia cum patientia Dei. 5. MS. Quia enim patientia Dei.
Ibid. patiens fui. 4. MS. patiens in eum fui.
PAG. 59. *col.* 1. *a.* Deus ad Moyſen dicit. 4. MS. Deus ad Moyſen.
Ibidem, b. concellaria vel concellanea. *Gemblac.* concellaria vel conlactanea.
Ibid. col. 2. *b.* clamor magnus in Aegyptiis. 4. MS. clamor magnus in terra Aegypti.
PAG. 60. *col.* 1. *a.* Vbi etiam viri. 4. MS. Vbi etiã vtrum viri.
Ibidem, d. Quos ſi retraxerimus. *Gembl.* Quos ſi detraxerimus.
Ibidem, col. 2. *a.* computet annos centum. 5. MS. computati anni centum.
Ibid. anno vitæ Iacob. *Gembl.* anno vitæ Ioſeph.

PAG. 61. *col.* 1. *a.* populus ex Aegypto. *Gemblac.* populus Israël ex Aegypto.
Ibid. d. quæ propè erat. 4. Ms. quia propè erat.
Ibidem, debere quæ consilio. 3. *manuscr.* debere consilio quæ consilio.
Ibidem, *col.* 2. *a.* non eos vlteriùs viderint. 5. MS. non eos vlteriùs viderunt.
Ibidem, quique die mortis suæ. 5. *manuscripta*, quisque die mortis suæ.
Ibid. b. Terra pro aqua non mirum est posita. 3. MS. Terra pro aqua nimirum est posita. *Camb. legit*, Terrâ pro aqua nō mirum est esse positam.
Ibid. c. nam spiritus iræ eis quibus nocuit. *Gembl.* spiritus iræ eius fuit quibus nocuit.
Ibidem, spiritus Dei dissimiliter. *Gemblac.* spiritum Dei dissimiliter.
Ibidem, *d.* à quo perducerentur. 4. MS. quò perducerentur.
PAG. 62. *col.* 1. *a.* Quomodo venerunt. *Cambr.* Quomodo enim venerunt.
Ibidem, *b.* Dixit Dominus ad Moysen. 5. MS. Dixit autē Dominus ad Moysen.
Ibid. non enim tantum 5. MS. non ex hoc tantum.
Ibidem, *b. c.* Quod simile fuisset si dixisset, non Spiritui sancto mentitus es, sed Deo. Ita enim loquens, negaret Deum esse Spiritum sanctum. Nunc verò, &c. 4. MS. Quod simile fuisset si dixisset, non enim ait ausus es mentiri mihi, nō mihi mentitus es: sed Deo: quod si dixisset simile fuisset. Neque ita dixit: Ausus es mentiri Spiritui sancto, non Spiritui sancto mentitus es: sed Deo, ita enim loquens negaret Deum esse Spiritum sanctum. Nunc verò, &c.
Ibidem, *d.* quia resurrexit ex virtute. *Gemblac.* qui resurrexerat in virtute.
Ibid. & repone illud. 5. MS. & repones illud.
Ibid. ibi enim est Deus? 5. MS. vbi enim non est Deus?
PAG. 63. *col.* 1. *a.* cùm præciperet pugnare. 5. MS. cùm præciperet pugnari.
Ibidem, *b.* veritate perceperint. 5. *manuscripta*, veritate perceperit.
Ibidem, *col.* 2. *a.* significauerit Deo vero. 5. MS. sacrificauerit Deo vero.
Ibid. c. Nunciabis filiis Israël, Vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis, quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium: & cætera. Deinde paulo pòst. 5. MS. Nunciabis filiis Israël, & cętera. Deinde paulo pòst.
PAG. 64. *col.* 1. *a.* quoniam trinitatem. 5. *manuscr.* quia & trinitatem.
Ibid. b. Neque subiugalem eius. 5. *manuscr.* Neque subiugales eius.
Ibid. & hinc cœpit. 5. MS. & huic cœpit.
Ibid. c. sed quia omnis. 5. MS. sed si omnis.
Ibid. col. 2. *b.* Hoc vtique fornicationem. 2. MS. Hic vtique fornicationem.
PAG. 65. *col.* 1. *c.* quam non adnominauit eam. 5. MS. quia non adnominauit eam.
Ibidem, *col.* 2. *a.* non tantum ei dominabitur. 5. MS. in tantum ei dominabitur.
PAG. 66. *col.* 1. *d.* vt de eo modo. 5. MS. vt de eo modo.
Ibidem, *col.* 2. *d.* faceam erga inimicos. 5. MS. fac etiam erga inimicos.
PAG. 67. *col.* 1. *d.* illo namque mense. 5. *manuscr.* illo autem mense.
PAG. 70. *col.* 1. *d.* omnis datus sanctorum. 2. MS. omnibus datis sanctorum.
Ibid. col. 2. *a.* quia iustificantur. 5. *manuscr.* quia sanctificantur.
PAG. 71. *col.* 1. *d.* sanctum sancti erit altare? Nō quidē. 5. MS. sanctum sancti erit? Altare non quidem.
PAG. 72. *col.* 1. *c.* erit tibi incensum. 5. *manuscr.* erit vobis incensum.
Ibidem, excogitari & architectonari. 5. *manuscr.* excogitare & architectonari.
Ibid. col. 2. *c.* iteratio Testamenti noui, quoniam. 5. MS. Iteratio testamenti, quoniam.
PAG. 73. *col.* 1. *d.* dilectio tua intercedit. 5. MS. dilectio tua inter illos intercedit.
Ibid. col. 2. *b.* quia nisi auertit, aduertit. 5. *manuscr.* quia nisi auertit, euertit.
PAG. 77. *col.* 1. *c.* noctem. 5. MS. *habent hic distinctum titulum hoc modo:* Expliciunt quæstiones de Exodo. Incipiunt quæstiones de tabernaculo.
Ibid. col. 2. *c.* quod coniungitur secundo. 5. MS. qua coniungitur secundo.
PAG. 78. *col.* 2. *a.* & facies serras de lignis. 5. MS. & facies seras de lignis.
Ibidem, *c.* hi annuli fixi à ligno. 2. *manuscripta*, hi annuli fixis in ligno.
PAG. 79. *col.* 1. *a.* & territoria atrij. 4. Ms. & tentoria atrij.
PAG. 80. *col.* 1. *a.* & quatuor columnis. 4. MS. in quatuor columnis.
Ibid. b. & quatuor in portam spatium. 3. MS. & quatuor impar spatium.
Ibidem, *col.* 2. *b.* atrij spatium occludebant. 4. MS. atrij spatium concludebant.
Ibid. & erat memorati. 4. MS. & vela memorati.

QVAESTIONVM SVPER LEVITICVM, LIBER TERTIVS.

PAG. 83. *col.* 2. *b.* soluat à peccati vinculo, etiamsi indicet. 4. MS. soluat etiam à peccati vinculo, si indicet.
PAG. 84. *col.* 1. *a.* ei tu non distinxisti. 5. *manuscripta*, & tu non distinxisti.
Ibid. c. quod per alia loca. 4. Ms. quæ per alia loca.
Ibidem, *d.* ita dici potest anima. 5. Ms. ita dici posset tantum anima.
Ibidem, *col.* 2. *a.* altera pro holocaustomate. 5. Ms. altera in holocaustomate.
Ibidem, anima si latuerit eum. 5. *manuscripta*, anima si latuerit eum cum.
Ibid. b. certa quibus expientur. 5. Ms. certa genera quibus expientur.
Ibid. c. de tactu morticino. *Gembl.* de tacto morticino.
Ibid. d. quod hic dixit. 5. MS. quod hic dicit.
Ibidem, & intelleximus, & vsurpauit. 5. MS. & intelleximus, vsurpauit.
PAG. 85. *col.* 1. *c.* certum non est, sed esse. 5. MS. certum est, & esse.
Ibidem, *col.* 2. *a.* Quid auferet quod. 5. *manusc.* Quid auferet si.
Ibidem, *c.* Et ignis altaris semper. 5. *manuscripta*, & ignis super altare.
PAG. 86. *col.* 2. *b.* præter curam pene. 5. MS. præter curam quod pene.
Ibidem, *d.* quod non fiet, & deliquerit. 4. MS. quod si fiet deliquerint.
PAG. 87. *col.* 1. *a.* ecce vbi dixit, & deliquerit. 5. MS. ecce vbi dixit, & deliquerint.
Ibidem, quod non fecit volens. 2. *manuscripta*, quod non faciet volens.
Ibid. quod non fiet. 2. MS. quod si fiet.
Ibid. d. quæ auferetis ab eis. 5. MS. quæ offeretis ab eis.
Ibid. col. 2. *b.* ad spergendum etiam. 5. MS. ad spargendum etiam.
PAG. 88. *col.* 1. *a.* à secundo summus, 3. *manuscr.* à secundo summus?
Ibidem, *b.* vnde autem apparet. 5. *manuscripta*, vnde autem apparebat.
Ibid. col. 2. *a.* ad sacrificium salutaris, hircus & aries. 5. MS. ad sacrificium salutaris, vitulus & aries.
Ibid. b. iubet, quæ præcipua sunt. 5. MS. iubet, hæc iubet quæ præcipua sunt.
PAG. 89. *col.* 1. *a.* Fac quod pro peccato tuo. 2. MS. Fac pro peccato tuo.
Ibidem, faciendum quod pro peccato. 2. MS. faciendum pro peccato.
Ibidem, *d.* ipsos enim posuit, quos imponeret altari à pectusculis demptos. 4. MS. ipsa enim posuit quasi imponeret altari pectuscula dempta.
PAG. 90. *col.* 2. *c.* si hodie obtulerunt ea. 5. MS. si hodie obtulerint ea.
PAG. 91. *col.* 1. *d.* & illud conteratur. 5. MS. & illud conteretur.
Ibid. id est ipsum vas. 3. MS. idem ipsum vas.
Ibid. quæ superueniret cibo. 3. MS. quæ superuenerit cibo.
Ibid. col. 2. *c.* & quatuordecim fiebant. 5. MS. & quatuordecim faciebat.
PAG. 92. *col.* 1. *b.* Quisquis ergo ista. 5. MS. Quisquis ergo ita.
Ibid. col. 2. *b.* vt amplius habet. 5. MS. aut amplius habet.
Ibidem, *d.* maculæ illius apparuerat. 5. MS. maculæ illius quæ apparuerat.
PAG. 94. *col.* 2. *a.* sed illud afferat. 2. *manuscripta*. sed illuc afferat.
Ibid. Ista enim nec vanis. 5. MS. ita enim nec vanis.
PAG. 96. *col.* 1. *d.* quoniam ne calumnia. 5. MS. quoniam neque calumnia.
Ibid. col. 2. *b.* propter eandem liberationem. 5. MS. propter eādem explorationem.
Ibidem, *c.* propter istum peccatum. 5. *manuscripta*, propter ipsum peccatum.
PAG. 97. *col.* 1. *b.* ne putaret vxorem licere. 5. MS. ne putaretur vxorem licere.
Ibidem, ab animali ad animal. 5. MS. ab animali ad inanimal.

Ibid. col. 2. *b.* sacerdos magnus coram fratribus. 5. MS. sacerdos magnus fratribus.
PAG. 99. *col.* 1. *b.* sabbata terræ sancta tibi. 5. MS. sabbata terræ esca tibi.

QVÆSTIONVM SVPER NVMEROS, LIBER QVARTVS.

PAG. 100. *col.* 1. *c.* quia iam diligenter. 5. *manuscr.* quia tam diligenter.
Ibidem, *col.* 2. *a.* videntur significari fideles. 5. MS. videntur significari sancti fideles.
Ibidem, *b.* vnde nulla dubitatio est. 5. MS. vbi nulla dub. est.
Ibid. c. Hoc enim loquebatur. *Gembl.* Hinc enim loquebatur.
PAG. 102. *col.* 1. *b.* collocabunt filij Israël. 2. MS. collocabant filij Israël.
PAG. 104. *col.* 2. *a.* ipsa afflictio pœnitentis. 2. MS. ipsa enim afflictio pœnitentis.
Ibidem, *b.* mandata eius disperdidit. 5. *manuscr.* mandata eius dispersit.
Ibid. d. non ascenderemus. *Gembl.* non ascendemus.
PAG. 105. *col.* 1. *a.* & malos cremantibus flāmis, iusti fulgebunt. 5. MS. vt malos cremantibus flāmis, iusti fulgeant.
Ibidem, *b.* consuetudo præiudicabit. 4. MS. consuetudo præiudicauit.
Ibidem, *col.* 2. *a.* in manibus suis. 5. MS. in animabus suis.
Ibidem, sed hoc potius attendi. 5. Ms. sed hoc potius cogitari & attendi.
Ibid. c. quòd sunt sancta sanctorum. 5. MS. quòd sunt sancta dictum est sanctorum.
PAG. 106. *col.* 2. *a.* qui futurerant. 5. *manuscripta*, qui iam futuri erant.
PAG. 107. *col.* 1. *a.* ab iniquitate moribundæ. 5. MS. ab iniquitate huius moribundæ.
Ibid. c. non aduersabor. *Gemblac.* non auersabor.
Ibid. Omnis qui tetigerit ab omni. *Gemblac.* Omnis qui tetigerit mortuum ab omni.
Ibid. col. 2. *a.* quodcunque tetigerit immundus, immundum erit. 5. MS. quodcunque tetigerit illud immundus, immundum erit. 2. MS. quodcunque tetigerit illud immundum erit.
Ibidem, *b.* & mortuum sine vulnere. 5. MS. aut mortuum sine vulnere.
Ibidem, *c.* Nam de ipso Domino. 5. MS. Nam & de ipso Do.
PAG. 108. *col.* 1. *a.* vel patriarchæ sancto libro. *Gembl.* vel patriarchæ sancti libro.
Ibidem, *col.* 2. *c.* non potero præuaricare. 2. MS. non potero præuaricari.
PAG. 109. *col.* 1. *a.* ita perseueranter respondit. 5. MS. ira perseuerante respondit.
Ibid. Quo viso exterritus. 5. MS. Quo viso tamen exterritus.
Ibidem, permissus est dicere, vt iam. 5. *manuscr.* permissus est, vt iam.
Ibid. b. quemadmodum iratus est Deus. *Gembl.* quemadmodum dixerit iratus est Deus.
Ibid. vtique commotionem intelligendum est. 5. *manusc.* vtiq; commotione intelligendum est.
Ibidem, *c.* vt hic quod dictum est. *Gemblacen.* vt hoc quod dictum est.
Ibidem, *col.* 2. *a.* Restat ergo vt subsisteret. 5. *manuscripta*, Restabat ergo vt subsisteret.
Ibidem, *d.* ab Israël? Quid itaque. 5. *manuscripta*, ab Israël? Si ergo factum erat, quis dubitet iram Domini auersam fuisse ab Israël? Quid itaque.
PAG. 110. *col.* 1. *a.* atque inter cætera. 5. MS. atque interea.
Ibidem, salutis euidenter ostendit. 5. *manuscripta*, satis euidenter ostendit.
Ibid. d. aut definierit, definierit definitionē. 5. Ms. aut definierit definitionem.
Ibid. col. 2. *a.* ne sic accipiendum. 5. MS. non sic accipiendum.
Ibid. b. crimine absoluta est. 5. MS. crimine absoluet.
Ibid. dices mundum qui. 5. MS. dices mundum eum qui.
Ibid. & ista stabunt omnia. 5. MS. & ita stabūt omnia. 2. MS. ista stabunt omnia.
Ibid. c. voluit lex vouere. 4. MS. noluit lex vouere.
Ibidem, quia mundauit eam. 5. *manuscripta*, quia Dominus mundabit eam.
Ibid. mundam iudicauit. 5. Ms. mundam indicabit.
Ibid. d. aut definitio quæ. 2. MS. aut definitio fuerit quæ.
Ibid. & Dominus mundauit eam. 3. MS. & Dominus mundabit eam.
Ibid. quoniam tacuit ei die. *Carth.* quoniam tacuit ea die.
Ibidem, post diem quam audiuit. 5. MS. post diem qua au.
PAG. 111. *col.* 1. *a.* qui abnuit quod. *Gembl.* quia abnuit quod.
Ibidem, si prohibuerit contemnatur. 5. Ms. si prohibuerit condemnetur.
Ibidem, & à concubitu continentiæ vel abstinentiæ pertineāt. 4. MS. & à concubitu continentiæ, & concubitus abstinentiæ pertineant.
Ibid. d. Quid est & misit. *Gemblacen.* Quid est quod ait, & misit.
Ibid. col. 2. *c.* vt modo locum eius. 5. MS. vt non locum eius.

QVAESTIONVM SVPER DEVTERONOMIVM LIBER QVINTVS.

PAG. 112. *col.* 2. *c.* nisi fortè hoc. 5. MS. nisi fortè hic.
PAG. 114. *col.* 2. *c.* sed in libro legis. 5. *manuscripta*, sed in illo libro legis.
PAG. 115. *col.* 1. *b.* Nam si non operabantur. 5. MS. Nam si ipsi non operabantur.
Ibid. c. sicut dixi ei. 5. MS. sicut dixit ei.
PAG. 116. *col.* 2. *a.* non haberet transgressionem. 5. Ms. non habet transgressionem.
PAG. 117. *col.* 1. *b.* senioribus dicens filiam. 5. MS. senioribus filiam.
Ibid. col. 2. *b.* quoniam in fornicationem. 5. MS. quoniam ipse in fornicationem.
Ibidem, *d.* noluit & de porco. 5. *manuscripta*, noluit vtrum & de porco.
PAG. 118. *col.* 2. *a.* in filios qui oderunt. 5. MS. in filios his qui oderunt.
Ibid. d. simul etiam admonentur. 5. MS. simul admonentur.
Ibid. Quod si verò quæsierint. 5. MS. Quod si quæsierint.
PAG. 119. *col.* 1. *a.* & reprehenderit impium. 5. MS. & reprehenderint impium.
Ibid. constituent eum. 5. MS. constitues eum.
Ibid. b. seu pœna faciliore. 5. MS. seu venia faciliore.
Ibid. Si autem habuerint. 5. MS. si autem habituerint.
Ibid. vxor defuncti fratris non alteri nubet appropianti, frater. 3. MS. vxor defuncti foris non appropiabit, sed frater.
Ibid. col. 2. *b.* ac si ei esset. 5. MS. ac sic ei esset.
Ibid. c. vt Dauid aliquando. 5. MS. nec Dauid aliquando.
Ibid. pro maritis ponere. 5. MS. pro maribus ponere.
PAG. 120. *col.* 1. *a.* in dextera aut in sinistra ire. 5. MS. dextera aut sinistra ire.
Ibid. de diis alienis. 4. MS. de diis aliis.
Ibid. vel & hic subaudiatur. 4. Ms. vt hic subaudiatur.
Ibid. a. b. mando tibi hodie ire. 4. Ms. mādo tibi hodie dextera aut sinistra ire.
Ibid. b. veluti consilantur quò prosint. *Gembl.* vt vel concilientur quò prosint. 4. *manuscripta*, veluti consulantur, quæ prosint.
PAG. 121. *col.* 1. *a.* loquebatur, Dominus in Euangelio. 5. MS. loquebatur, sicut dicit Dominus in Euangelio.
Ibid. b. Apostolus dixerit, Quis descendet. 5. MS. Apostolus dixerit, Aut quis descendet.
Ibid. d. Dico ergo interim. 5. MS. Dicam ergo interim.
Ibid. col. 2. *a.* peccare autem in Domino. 5. MS. peccare autem Domino.
Ibidem, vel potius peccare in Dominum. 4. MS. vel potius peccasse Domino.
Ibidem, & malum coram te feci. 5. MS. & malignum coram te feci.
Ibid. b. & in me non habet quicquam. 5. MS. in me non habet quicquam.
Ibidem, cum spe salutis & veniæ. 5. MS. cū spe salutis ex venia.

QVAESTIONVM SVPER IOSVE, LIBER SEXTVS.

PAG. 122. *col.* 2. *b.* fiderent esse rectorem. 5. MS. viderent esse rectorem.
PAG. 123. *col.* 1. *d.* & occisi sunt ex eis triginta sex viri. S. Amand. & occisis ex eis triginta sex viris.
Ibid. col. 2. *a.* an aliud indicantibus. 5. MS. an illud indic.
Ibidem, & Dei iudicia. 5. MS. Dei autem iudicia.
Ibid. b. quod amissum est. 5. MS. quod admissum est.
PAG. 124. *col.* 1. *d.* in quo bello ductor exercitus. 5. MS. in quo bello exercitus.
Ibid. col. 2. *a.* non ipse tam author. 5. MS. non tam author.
Ibid. exurgetis de infidiis. 5. MS. exurgetis ex infidiis.
Ibidem, *b.* cùm nec multi. 5. MS. quia nec multi.
Ibid. c. nolebant tamen frangere. 5. MS. noluerunt ta. frang.
PAG. 125. *col.* 1. *a.* vt sibi subueniret. 5. MS. vt sibi subueniretur.
Ibid. parcere cogitet. 5. Ms. parcere cogeret.
Ibidem, *d.* bellando accessisset. 2. MS. bellando accessit.
PAG. 126. *col.* 1. *a.* ex parte debellatis. 5. Ms. ex parte illis debellatis.
Ibid. b. mittam angelum meum. 5. Ms. mittam ante faciem tuam angelum meum.
Ibidem, *c.* in ciuitatibus istis. 5. Ms. ex ciuitatibus istis.

Ibidem, col. 2. *b.* quos non consummauerant. 4. Ms. quos non consumpserant.
Ibidem, *c.* per Rhinocoluram ciuitatem. 5. Ms. per Rhinocuram ciuitatem.
PAG. 127. *col.* 1. *b.* à facie illorum. 5. Ms. ante faciem illorũ.
Ibid. Cùm de tribu Dan. 5. Ms. Cùm de tribu Gad.
Ibid. c. & non obtinuerit. 5. Ms. non obtinuerit.
Ibid. d. Iesus est Christus. 5. Ms. Iesus Christus.
Ibidem, col. 2. *c.* vt aëreos occultos. 5. *manuscr.* aut aëreos occul.
Ibid. perfectam seruitutem. 5. Ms. perfecta seruitute.
PAG. 128. *col.* 1. *d.* quem præfigurabit. 5. Ms. quem præfigurauit.
Ibid. col. 2. *b.* vtique antequam præualuerant. 5. Ms. vtique antequam præualerent.

QVAESTIONVM. SVPER IVDICVM, LIBER SEPTIMVS.

PAG. 128. *col.* 2. *d.* ad bellandum eum. 3. *manuscripta*, ad debellandum eum.
PAG. 129. *col.* 1. *b.* sed dicit tribus Iuda. 5. Ms. sed dixit tribus Iuda,
Ibid. filiam meam Axam vxorẽ. 5. *manusc.* filiam meam vxorẽ.
Ibidem, col. 2. *a.* & nomen ipsius agri. 5. *manuscripta*, nec nomen ipsius agri.
Ibid. c. restringere Deum propitium. 5. Ms. refringere Deum propitium.
Ibid. d. vsque hodiernum diem? vsque in hodiernum diem. *Sic* 5. Ms.
PAG. 130. *col.* 2. *d.* quia & illi quibus. 5. Ms. quia illi quib.
PAG. 131. *col.* 1. *a.* poterat autem esse. 5. Ms. poterant autem esse.
Ibidem, *b.* si obseruarent viam Domini. 5. Ms. si obseruent viam Domini.
Ibidem, *d.* in quibus missus est. 5. Ms. in quibus apertè missus est.
Ibidem, Dictum est autem in Exodo. 5. Ms. Dictum est autem in Deuteronomio.
PAG. 133. *col.* 1. *b.* sed Domino Deo, sustinebat. 5. Ms. sed Domino Deo suo sustinebat.
Ibidem, *c.* manu sua, & lingua sua. 5. *manuscripta*, manu sua, lingua sua.
Ibid. at verò istis. 5. Ms. aut verò istis.
Ibid. col. 2. *b.* quæ significat mensa. 5. Ms. quod significat men.
Ibidem, *c.* quas petierat sibi mille septingenti auri sicli. 5. Ms. quas petierat, sicli mille septingenti auri.
Ibidem, *d.* quæ sibi fieri iusserat. 5. Ms. quæ ibi fieri iusserat.
PAG. 134. *col.* 1. *b.* non secundum illud totum. 5. Ms. non scilicet illud totum.
Ibid. c. Opera sacrarij. 4. Ms. Opera sacrificij.
Ibid. factum & illi. 5. Ms. factum est illi.
Ibidem, col. 2. *b.* conuenientibus ad eam. 5. Ms. conuenientibus eam.
Ibid. & eum inuenta. 5. Ms. sed eum inuenta.
PAG. 135. *col.* 1. *c.* in aliis tribubus. 5. Ms. in alias tribus.
Ibid. & sacerdos Ioadæ. 5. Ms. & sacerdos Iudæ.
Ibid. hereditabit tibi Charnos. *Gemblac.* hereditauit tibi Cham.
PAG. 136. *col.* 1. *c.* Nam quod non dixit, Quæcumque exierit de ianuis. 5. Ms. Nam quod non dixit, Quæcumque exierit, sed quicumque exierit de ianuis.
Ibidem, *d.* sperasset atque vouisset. 5. *manuscr.* sperasset atque voluisset.
Ibid. col. 2. *a.* vt aut ne magnum. 5. Ms. vt aut magnum.
Ibid. c. operatum est ephud. 5. Ms. operatus est ephud.
Ibid. d. propter bonitatem fidelémque. 5. Ms. propter bonam fidelémque.
PAG. 139. *col.* 2. *a.* Si etenim coniugem. 5. *manuscr.* Si enim coniugem.
Ibid. b. & se apertissimè sponsum indicauit. 5. Ms. se apertissimè indicans sponsum.
Ibid. c. ex præcepto in Israël. 5. Ms. in præcepto in Israël.
Ibid. d. in quibus erant lugentes. 5. Ms. in quibus erant beati lugentes.
Ibidem, ad perfectionem patrum. 5. Ms. ad percutiendum patrem.
PAG. 140. *col.* 2. *b.* sed nec inaudita fecisset. 5. Ms. sed nec audita fecisset.
Ibidem, *c.* iam tamen angelus dixerit. 5. Ms. iam tamen angelus dixerat.

QVAESTIONVM EVANGELICARVM, LIBER PRIMVS.

PAG. 141. *col.* 1. *d.* feci vt ordo numerorum. *S. Aman.* feci vt ordine numerorum.
Ibid. col. 2. *b.* expoliatus. hinc est. 3. Ms. expoliatus fuerit indumentis. hinc est.
Ibidem, Hinc est, circumcisione. 2. *manuscr.* Hinc est, & circ.
Ibid. c. quia deserto lumine. 4. Ms. quia desertum lumine.
PAG. 142. *col.* 1. *b.* propter satietatem vitæ. 3. Ms. propter sanctitatem vitæ.
Ibid. col. 2. *b.* mater dicitur. 2. Ms. matres dicuntur.
Ibid. non confitentur fidem: cæcos. 2. Ms. non confitentur fidem: signant cæcos.
Ibid. sanguine passionis Christi, id est, in primo. 3. Ms. sanguine passionis Christi, in primo.
Ibid. c. liberos esse regni filios. 4. Ms. liberos esse filios.
PAG. 144. *col.* 1. *b.* Quo tempore talibus. 2. Ms. De quo tempore talibus.
Ibidem, *c.* illi etiam ipsam legem. 4. *manuscripta*, illi autem etiam ipsam legem.

QVAESTIONVM EVANGELICARVM, LIBER SECVNDVS.

Ex exemplaribus S. Amand. Gembl. Carthus.

PAG. 145. *col.* 1. *c.* hoc opus restaurare. 3. Ms. hoc corpus restaurare.
Ibidem, col. 2. *a.* vnus erat huic Ioseph. 3. *manuscripta*, vnus erat Ioseph.
Ibidem, illa videtur infirma. 2. Ms. illa videtur firma.
Ibid. d. at si in denario. 2. Ms. ac si in denario.
PAG. 146. *col.* 2. *a.* & intemperantia per abundantiam. 3. Ms. & temperantiam per abundantiam.
Ibid. b. Christiani compleat. 3. Ms. Christiani compleatur.
Ibid. c. & ea quasi cooperit. 3. Ms. & eam quasi cooperit.
Ibidem, *d.* per idolorum cultus. *Gembl.* propter idolorũ cultus.
PAG. 147. *col.* 1. *a.* vetusta sua vi[illegible]delectatam. 3. Ms. vetusta suauitate delectatam.
PAG. 148. *col.* 1. *a.* doctrinæ salutaris. 3. *manuscripta*, doctrinæ spiritualis.
Ibid. d. corpora operanti. 3. Ms. corpora operari.
Ibidem, incipit & superbire. 2. *manuscripta*, incipit insolescere & superbire.
PAG. 149. *col.* 1. *b.* sterili vanitate. *Gemblac.* steriles vanitate.
Ibid. col. 2. *a.* sanguine Dominico offertur patri. 3. Ms. sanguine Dominico & offertur patri.
Ibid. d. Israëlitis considerationibus. *Amand.* Israëliticis considerationibus.
PAG. 150. *col.* 1. *b.* factus sum apud te. 2. *manuscripta*, factus sum ad te.
Ibidem, *col.* 2. *a.* adhuc sensu impedimur. *Amand.* ab hoc sensu impedimur.
Ibid. d. beatitudinis copia ditantur. 3. Ms. beatitudinis copia ditabuntur.
PAG. 151. *col.* 1. *b.* hinc enim facta inuadit. 3. Ms. hac enim vi facta inuadit.
Ibidem, *col.* 2. *b.* officiosissimos operibus. 3. Ms. officiosissimis operibus.
Ibidem, qui eis consilio. 3. Ms. qui eos consilio.
PAG. 152. *col.* 1. *b.* Dei reuelatur. 3. *manuscr.* Dei in eo reuel.
Ibidem, *c.* etiam illud est quod dictum est. 2. Ms. etiam illud dictum est.
Ibid. col. 2. *b.* nihil in bonis operis restat. 3. Ms. nihil nobis operis restat.
PAG. 153. *col.* 1. *b.* contributa sunt. 3. Ms. contributa est.
Ibidem, approbando innicem. 3. *manuscripta*, approbando in inuicem.
Ibid. col. 2. *b.* humilitatem regni. 3. Ms. vnitatem regni.
PAG. 154. *col.* 1. *b.* cui adhibentur ad mysterium insinuandæ aut requirendæ veritatis. 3. Ms. cui adhibentur insinuandæ aut requirendæ.
Ibidem, *c.* aut si non illud. 3. Ms. aut si illud.

LIBER QVAESTIONVM EVANGELICARVM SECVNDVM MATTHÆVM.

PAG. 156. *col.* 2. *d.* communionis diruta societas. 3. Ms. cõmunionis disrupta societas.
PAG. 157. *col.* 1. *a.* cunctatione tentatus sit. 3. Ms. cunctatione temperatus sit.
Ibid. col. 2. *b.* quas cùm premere non potuerit veritate defensa, cesserit falsitas vnitate seruata. 3. Ms. quas qui comprimere non potuerit veritate defensa, cesserit vnitate seru.
PAG. 158. *col.* 1. *a.* Quibus veritas ipsa respondet. 3. *manuscr.* Quibus quia veritas ipsa respondit.
Ibidem, *b.* modo alligatio fasciculorum. 3. Ms. non alligatio fasciculorum.
Ibidem, Verum intuendum quia. 3. Ms. Vtrum quia.
Ibidem, *d.* Aut præcepta iustitiæ quærens. 3. Ms. Aut præcepta quærens.
PAG. 159. *col.* 2. *b.* Generalem iustitiam non violat quis. *Tria manuscripta sequentia non habent, vsque ad finem libri.*

DE CON-

DE CONSENSV EVANGELISTARVM, LIBER PRIMVS.

Correcti sunt hi libri secundum exempl. Torn. Gemb. Mar. Cart. Camb.

PAG. 160. *col.* 1. *b.* futuri prænunciauerunt. 5. Ms. futurum esse prænunciauerunt.
Ibid. c. Cuius non solùm ea. 2. Ms. Qui non solùm ea.
Ibid. col. 2. *d.* commemorat manifestè cognatam. 5. Ms. commemorat ab angelo manifestè cog.
PAG. 162. *col.* 1. *b.* Fama nuncia est. 5. Ms. fama nunciata est.
Ibid. c. quam nolentes credi. 3. Ms. quam volentes credi.
Ibid. col. 1. *b.* celebrius & sollenniter. 2. Ms. celeberrimum sollenniter.
Ibid. c. tanta potuisse. 2. Ms. tanta eum potuisse.
PAG. 163. *col.* 2. *a.* probetur veritas. 5. Ms. profertur veritas.
Ibid. seipsos indicant. 5. Ms. seipsos iudicant.
PAG. 164. *col.* 1. *a.* quibus ista tẽpla. 5. Ms. quibus isti templa.
Ibid. c. fata cecinit. 3. Ms. Facta cecinit.
PAG. 166. *col* 1. *c.* fœditatis Deum. 5. Ms. fœcunditatis Deum.
PAG. 167. *col.* 1. *b.* domus Israël, quoniam est. 4. Ms. domum Israël, quoniam repleta est.
PAG. 168. *col.* 1. *a.* Deus vniuersæ terræ. 5. Ms. Deus Israël, Deus vniuersæ terræ.
Ibid. b. ab humanitate Christi. 5. Ms. ab humilitate Christi.
Ibid. in intellectu erit. 2. Ms. intellectum intelliget.
Ibid. d. & caulas tuas confige. 4. Ms. & aulas tuas confige.
PAG. 169. *col.* 1. *b.* defessa ac diminuta. 2. Ms. depressa ac dim.
Ibid. c. nisi quomodo forte. 3. Ms. nisi quod modò forte.
Ibid. col. 2. *a.* quibus in turpia. 5. Ms. quo in turpia.
Ibid. b. cùm aliud nisi. 5. Ms. cùm aliud nihil.

DE CONSENSV EVANGELIST. LIBER SECVNDVS.

PAG. 171. *col.* 1. *a.* natos autem si genueris, postea tibi erunt. 2. Ms. alios autem si genueris, postea tui erunt.
PAG. 173. *col.* 1. *a.* & vocabitur nomen eius. 5. Ms. & vocabunt nomen eius.
Ibid. c. hinc proinde. 3. Ms. hic proinde.
PAG. 174. *col.* 1. *b.* in domum suam. Matthæus dicit: Inuẽta est. 5. Ms. in domum suam. & inuenta est. *Sic ibid.* Ms. non cognoscebat eam. & Elisabeth.
Ibid. col. 2. *c.* conciperetur. Matthæus dicit, & ecce. 5. Ms. conciperetur. & ecce.
Ibid. d. cùm recessissent, Lucas dicit, Posteaquam. 5. Ms. cùm recessissent, Posteaquam.
PAG. 175. *col.* 2. *b.* ante omnia secula, quia. 4. Ms. ante omnia secula creaturæ, quia.
PAG. 176. *col.* 1. *d.* & illuc habitaturos. 5. & illic habitaturos.
PAG. 177. *col.* 1. *b.* & resurgere tertio die. 2. Ms. & resurgere à mortuis tertio die.
Ibid. col. 2. *b.* sed tantùm Spiritu sancto. 5. Ms. sed tantùm in Spiritu sancto.
Ibid. Ipse verò baptizabit. 5. Ms. Ipse vos baptizabit.
PAG. 178. *col.* 1. *a.* regi debeamus. 2. Ms. regi debebamus.
PAG. 179. *col.* 2. *c.* descendit Capernaum. 5. Ms. descendit Cápharnaum.
PAG. 180. *col.* 2. *d.* nam Matthæus hoc dicit. 5. Ms. nam Matthæus hoc ita dicit.
PAG. 181. *col.* 1. *a.* discipulorum eius, &. 2. Ms. discipulorum eius cum illo, &.
Ibid. b. hoc in monte. 5. Ms. hoc est in monte.
PAG. 182. *col.* 2. *c.* renunciare iis quę domi sunt. 5. Ms. renũciate his qui domi sunt.
Ibid. col. 2. *d.* totum quidem dici potuit. 2. Ms. totum quidem sic dici potuit.
PAG. 183. *col.* 1. *d.* sed Capernaum. 2. Ms. sed in Capharnaũ.
Ibid. col. 2. *a.* dicta sit domus Israël. 2. Ms. dictus sit populus Isr.
PAG. 184. *col.* 2. *a.* Non tantùm sponsi. 2. Ms. non tantùm quos ille sponsi.
Ibid. d. ac domo sua. 2. Ms. in domo sua.
PAG. 185. *col.* 2. *b.* qui erant vexati. 5. Ms. quia erant vex.
Ibid. d. alio loco nominat. 3. Ms. alio nomine nominat.
PAG. 188. *col.* 2. *a.* factum est autem in vna. 3. Ms. factum est in vna.
PAG. 192. *col.* 1. *a.* in sermone Domini. 2. Ms. in sermonem Domini.
Ibid. b. Sequitur Matthæus. 5. Ms. Sequitur itaque Matth.
PAG. 195. *col.* 2. *a.* quæ discenda est sermonibus per quos discẽda est. 2. Ms. quæ dicẽda est sermonibus per quos dicẽda e.
PAG. 197. *col.* 1. *b.* putemus fuisse credentes. 3. Ms. putemus non fuisse credentes.
Ibid. col. 2. *c.* nonnullam similitudinem. 2. Ms. nonnullã huius similitudinem.
PAG. 198, *col.* 1. *b.* hic autem etiam. 3. Ms. hinc autem etiam.
PAG. 199. *col.* 1. *a.* quo inde tunc abscesserit. 3. Ms. quòd inde tunc abscesserit.
Ibid. col. 2. *c.* quod illi dixerunt. *Gembl.* quod illi duo dixerunt.
PAG. 201. *col.* 2. *a.* aut dixerint. 2. Ms. aut sibi dixerint.
Ibid. d. ad domum quam volebant. 3. Ms. ad domum quam volebat.
PAG. 202. *col.* 1. *a.* ac si post hanc. 2. Ms. ac sic post hanc.
Ibid. sequeretur ordinem. 2. Ms. sequitur ordinem.

DE CONSENSV EVANGELIST. LIBER TERTIVS.

PAG. 203. *col.* 1. *d.* Simon ecce satanas. *Gemblac.* Simon Simon, ecce satanas.
Ibid. col. 2. *d.* tota cœpta est. 5. Ms. tota concepta est.
PAG. 204. *col.* 1. *b.* ipsa omnino verba. *Gembl.* ipsa omnino narrationis verba.
Ibid. sicut probabilius indagatur. 5. Ms. sicut probabilius iudicatur.
PAG. 205. *col.* 1. *c.* venientibus ad eum. 3. Ms. venienti ad eum.
Ibid. col. 2. *a.* dicentibus tantùm pater. 5. Ms. dicentibus pater.
Ibid. d. cùm vsus est gladio. 3. Ms. quo vsus est gladio.
PAG. 206. *col.* 1. *b.* & si alter melius poterit. 5. Ms. & si aliter melius poterit.
Ibid. c. vt videret finem. *Gembl.* vt videret finem rei.
Ibid. quòd sequebatur Simon. *Tom.* quòd sequebatur eũ Simõ.
PAG. 207. *col.* 1. *a.* Nũquid ergo & tu. 3. Ms. Nũquid & tu.
Ibid. b. sin autem bene. 3. Ms. si autem bene.
Ibid. c. sed cùm exierat. 3. Ms. sed cùm exiret.
PAG. 209. *col.* 1. *a.* quàm si omnia prophetarum vno vnius ore dicerentur. 4. Ms. quàm si omnium omnia prophetarum vno vnius hominis ore dicerentur.
Ibid. c. sanctorum prophetarum. 5. Ms. sanctorũ etiam proph.
Ibid. testimonio Zachariæ. 5. Ms. in testimonio Zach.
Ibid. Quod autem per prophetiã. 5. Ms. Quod autem proph.
PAG. 210. *col.* 2. *b.* Respondentur ei. 4. Ms. Respondentur enim.
Ibid. c. vnde vnicuique eorum. 5. Ms. vnde cuique eorum.
Ibid. d. Sequitur ergo idem. 2. Ms. Sequitur ergo item.
PAG. 211. *col.* 1. *c.* Consequens est etiam. 5. Ms. consequens est iam.
Ibid. col. 2. *d.* stabat populus expectans. 2. Ms. stabat populus spectans.
PAG. 212. *col.* 1. *c.* loqui solent sicut dixi. 3. Ms. loqui solent scripturæ sicut dixi.
Ibid. d. vel huiusmodi error. 3. Ms. huius vel error.
PAG. 213. *col.* 1. *a.* in quibus scilicet duæ horæ. 5. Ms. in quibus duæ horæ.
Ibid. Tunc cùm flagellasset. 5. Ms. Tamen cùm flag.
Ibid. c. per medias moras. 5. Ms. per medias horas.
Ibid. d. adhuc eos Pilatus, ne quid. 5. Ms. adhuc Pilatus, nec quid.
Ibid. col. 2. *a.* vellet intelligi, in eo quod non ait. 5. Ms. vellet intelligi, non ait.
Ibid. c. quid & quando veniat. 5. Ms. quid & quãdo ei veniat.
PAG. 214. *col.* 1. *a.* tanti criminis auersus à Iudæis. 3. Ms. tanti criminis à Iudæis.
PAG. 215. *col.* 2. *b. c.* ostendens quam in potestate. 2. Ms. ostẽdens quia potestate.
PAG. 216. *col.* 1. *c.* Matthæus quoque & Marcus. 5. Ms. Matthæus quoque & Lucas.
Ibid. col. 2. *b.* eorum inimicitias deuitare. *Gembl.* eorum insidias deuitare.
PAG. 218. *col.* 1. *a.* nec ostẽderemus. 2. Ms. nec sic ostend.
Ibid. c. sed sabbato quidem. 5. Ms. & sabbato quidem.
Ibid. col. 2. *c.* Prima sabbati diluculo. *Tom.* Prima sabbati valde diluculo.
Ibid. d. sine dubio cum cæteris. 5. Ms. sine dubio cæteris.
PAG. 219. *col.* 1. *c.* hortulanum putauit. *Tom.* hortulanum eum putauit.
PAG. 220. *col.* 2. *c.* Quale vult enim admirabile corpus. 3. Ms. quale vult enim corpus.
Ibid. quia dicit ipsos. 3. Ms. quia dicit Marcus ipsos.
PAG. 221. *col.* 1. *a.* Cui autem non luceat. 5. Ms. Cui autem non eluceat.
Ibid. d. quasi hoc sequantur. 5. Ms. quasi hoc sequatur.
PAG. 222. *col.* 1. *a.* dicit apparuisse Marcus. 3. Ms. dicit Dominum apparuisse Marcus.
Ibid. b. cùm etiam nouissimè. 5. Ms. eum etiam nou.
Ibid. illis vndecim apparuisset. 5. Ms. illis vndecim apparuisse.
Ibid. col. 2. *a.* Si eum volo manere. 5. Ms. Si eum volo man.
PAG. 223. *col.* 1. *d.* Nisi quis dicat. 2. Ms. nisi fortè quis di.
Ibid. col. 2. *b.* intelligendus est ad numerum. 2. Ms. intelligendus est Ioannes ad numerum.
Ibid. c. per seipsum dixerat. 5. Ms. per seipsum prædixerat.
PAG. 224. *col.* 1. *b.* Postea inquit, duodecim. 2. Ms. Postea inquit, vndecim.
Ibidem, *col.* 2. *a.* intelligendus est. 5. Ms. intelligendum est.
Ibidem, apud Ioannem dilectionem suis. 5. Ms. apud Ioannem dilectoribus suis.

DE CON-

DE CONSENSV EVANGELIST.

LIBER QVARTVS.

PAG.224. *col.*2.*b.* Nunc iam quoniam. 2.MS. Nunc quoniã.
PAG.225. *col.*1.*a.* membris amota vexatione elisis. 2.MS. mẽbris amputatis aut euulsis.
*Ibid. col.*1.*c.* in illo nomine. 2.MS. in illius nomine.
Ibid. communia in his in quibus nobiscum sunt. 5.MS. communia. in his enim nobiscum sunt.
PAG.226. *col.*1.*b.* de quibus dixit. 3.MS. de qualibus dixit.
Ibid.c. cum quibus eis societas est. 5.MS. cum quibus eis notitia est.
PAG.227. *col.*2.*b.* quia regnum eius. 3.MS. qui regnũ eius.
Ibid.d. Rursus illuc de Oliueti monte. 3.MS. Rursus illic de Oliueti monte.
Ibid. discipulos se scriptos esse gaudere. 2.MS. discipulos vt se scriptos esse gauderent.
PAG. 228. *col.*1.*a.* fructum daret & non. 3.MS. fructum daret non.
Ibid. c. graditur in locis seisle. 3.MS. graditur sed in locis eis.
Ibid.d. etiam si iam essemus. 2.MS. etiamsi essemus.
*Ibid.col.*2.*b.* istam ipsam Ioannis. *Cam.* secretam ipsam Ioannis.
Ibid. vita nostra, & nos. 2.MS. vita nostra Christus, & nos.

LIBER DE DIVERSIS QVAESTIONIBVS OCTOGINTA TRIBVS.

Correctus est hic liber secundum exempl. Amand. Cart. Floreff. Gemblac. Torn.

PAG.231. *col.*1.*c.* quæ in sapientem quamuis. 2.MS. quæ in sapientem quemuis.
Ibid. col. 2. *b.* ipsum cardinem, siquidem impartilis sit non moueri. 4.MS. ipsum cardinem, non moueri.
Ibid. in iuuenta efflorescit. 4.MS. in iuuentam efflorescit.
PAG.232. *col.*2.*b.* aliter autem vt participatione. 5.MS. aliter autem cum participatione.
PAG.233. *col.*1.*c.* per quos id agit. 5.MS. per quos id agitur.
*Ibid.col.*2.*c.* quæcũque quam diuinam. 5.MS. quæcumq; prosunt quam diuinam.
PAG.234. *col.*1.*a.* ergo & seipsa vtitur. 5.MS. ergo & ipsa v.
*Ibidem, col.*2.*d.* Iterum quisquis amat. 5.MS. Item quisquis a.
PAG.235. *col.* 1.*c.* non rectè amor dicitur. 5.MS. non rectè amari dicitur.
*Ibid.col.*2.*c.* profectio nulla cupiditas. 5.MS. perfectio nul. cup.
PAG. 236. *col.* 1.*c.* perficit sapientẽ. 5.MS. perficit sapientiã.
PAG.237. *col.* 2.*a.* à re ipsa non errabit. 3.MS. à re ipsa non abhorrebit.
PAG. 238. *col.* 2.*b.* tamen modo quia est. 5.MS. tamen non modo quia est.
Ibidem, magis hoc ad imaginem. 5.MS. magis in hoc ad im.
Ibid. Neque inscitè distinguit. 5.MS. neque inscitè distinguitur.
PAG.239. *col.*1.*c.* magna autem virtus hæc. 5.MS. magna autem virtus est hæc.
Ibid. col. 2.*b.* deceptum regem falso. *Carth.* deceptum regem Achab falso.
Ibid.d. terrenæ rei appetitores. 5.MS. terreni regni appet.
PAG.240. *col.*1.*a.* qui puniri non debeat. 5.MS. qui puniri debeat.
Ibid. b. quæ temporum congruentia. 5.MS. pro temporum congruentia.
Ibidem, si hostem decipi dignum. 5.MS. si hostem deceptione dignum.
PAG.241. *col.*1.*d.* generibus hominum eliquatur. 3.MS. generibus hominum eligatur.
PAG.243. *col.*2.*d.* coniunctione fruetur. 3.MS. coniunctione fœtatur.
PAG.244. *col.* 2. *c.* in nominibus generatorum. Nam eos nominat. 5.MS. in nominibus generationũ. Nam eas nom.
PAG.245. *col.*1.*c.* Neque idolis seruientis. 3.MS. neque idolis seruiamus.
PAG.246. *col.*1.*a.* & pro accepto habitum. 3.MS. & pro accepto habitu. *Floreff.* habitum.
Ibid. col. 2. *b.* homo exterior recreatus. 5.MS. homo interior recreatus.
PAG.247. *col.*1.*c.* quem audisti. 5.MS. quem audis.
PAG.248. *col.*1.*b.* aut illos non habuit. 4.MS. aut illos filios non habuit.
PAG. 249. *col.* 1.*a.* Ideo verissimè dictum est. 5.MS. Ideoq; verissimè scriptum est.
Ibid. col. 2. *c.* peccans præuaricatione. 5.MS. peccans pretio.
PAG.250. *col.*1.*a.* & naturale vinculum. 2.MS. & natale vin.
*Ibid.col.*2.*a.* In spiritu enim erat. 5.MS. In spiritu enim erant.
PAG.251. *col.*2.*c.* & sunt primitiæ. 2.MS. hæ sunt primitiæ.
Ibid. vt per hanc. 3.MS. vt per hunc.

PAG.252. *col.*1.*b.* Quoniam si ipsis dicatur. 5.MS. quoniã si in ipsis dicantur.
Ibid. c. Cum his ergo verbis aut. 2.MS. Cum his ergo verbis si aut.
Ibidem, ad vitam bonam peruenitur. 2.MS. ad vitam bonam inuitantur.
Ibid. col. 2. *a.* Nam vt manifestum sit. 2.MS. & vt manif. sit.
PAG.253. *col.*2.*a.* ex tota mẽte tua. 5.MS. ex tota mente sua.
PAG.254. *col.*1.*c.* dicatur ab aliquo. 4.MS. dicatur in aliquo.
Ibidem, nullum principum & potestatem. 3.MS. nullũ principum & potestatum.
PAG.255. *col.*1.*b.* vt tradatur regnum Deo. 4.MS. vt tradat regnum Deo.
Ibid. discipuli mei estis. 5.MS. discipuli mei eritis.
Ibid.c. cùm filius hominis. 5.MS. cùm filius Dei.
Ibid. col. 2.*c.* Vbi est contentio tua. *Gembl.* Vbi est mors contentio tua.
PAG. 256. *col.*1.*b.* post omnes recedat. 3.MS. post omnes redeat.
*Ibid. col.*2.*b.* tua bona quidem eminent. 4.MS. tua bona quædam eminent.
PAG.257. *col.* 2.*c.* sapientiæ & disciplinæ. 4.MS. sapientiæ vel potius disciplinæ.
Ibid. d. ne mutans intelligatur. 5.MS. ne mutatus intelligatur.
Ibidem, humanæ fragilitatis assumptor. 2.MS. humanæ fragilitatis assumptione.
Ibidem, Vbi similitudo, continuò imago. 4.MS. Vbi similitudo, non continuò imago.
PAG.258. *col.*1.*d.* ad faciẽ videtur. 4.MS. ad faciẽ possidetur.
*Ibid.col.*2.*a.* ad illam plenissimam. 4.MS. ad aliam plenissimã.
*Ibidem, col.*2.*c.* iustificatus per fidem non potest. 4.MS. iustificatus per fidem quomodo potest.
PAG.259. *col.*1.*d.* cùm tamen concedas. 2.MS. cùm tamen constet.
Ibid.col. 2.*d.* & ministeriis eorum. 4.MS. & mysteriis eorum.
PAG.260. *col.*2.*d.* Nam si nimis. 3.MS. Nam si minus.
PAG.261. *col.*2.*b.* pertinet, creatorẽ. *Carth.* pertinet, est creatorem.

AD SIMPLICIANVM EPISCOPVM, LIBER PRIMVS:

Correctus ad manuscripta exemplaria Parcens. Carth. & Mart.

PAG. 163.*c.* Domino beatissimo & inenarrabiliter. 3.MS. Domino beatissimo & venerabiliter.
*Ibid.col.*1.*d.* cognitũque reperi. 3.MS. cognitũque repetiui.
PAG.264. *col.* 1. *d.* literisque mandata: vt quemadmodum expositæ sint, præter libelli huius textum, sicut iam parata erant misi consideranda prudentiæ tuæ. Sed tamen. 3.MS. literisque mandata. Sed tamen.
*Ibid.col.*2.*b.* neque vt stiparetur. 3.MS. neq; vt extirparetur.
Ibid.c. morte terrebar. 3.MS. morte tenebar.
Ibidem, d. Mulier autem seducta in præuaricatione facta est. 3.MS. mulier autem in præuaricatione seducta est.
PAG.265. *col.*1.*a.* Ego, inquit. 3.MS. Ergo ego, inquit.
Ibid. c. implet. Quanto ea magis delectatur. 3.MS. implet. Quia tanto magis ea delectatur.
Ibid.d. sub lege à peccato. 3.MS. sub peccato.
Ibidem, col. 2. *a.* Non ita dictum est. 3.MS. Non ita hic di. est.
Ibidem, b. ad hoc comprobandũ. 3.MS. ad hoc improbandũ.
Ibid.c. robustior, gratia facit. 3.MS. robustior hæc gratia fa.
Ibid. scilicet natura. 3.MS. scilicet tanquam natura.
PAG.266. *col.*1.*a.* quod nondum est. 3.MS. qui nondum est.
Ibid. sed mala consuetudine. 3.MS. sed malæ consuetudinis.
Ibid. ad faciendum. 3.MS. ad facilè faciendum.
Ibid.b. & vtique legi. 3.MS. ei vtique legi.
Ibid. quod non licet. *Parc.* quod licet.
Ibidem, c. dicendum est homini victo. 3.MS. dicendum est ab homine victo.
Ibid. col. 2.*a.* in infirmitate. 3.MS. ex infirmitate.
Ibid. præuaricant eam. 3.MS. præuaricantur eam.
Ibidem, implentibus eam per gratiam. 3.MS. implentibus eã per charitatem.
Ibidem, sub eius timore damnati. *Parcen.* sub eius timore damnandi.
Ibid. id est, lege Christi. 3.MS. id est, de lege Christi.
Ibid.b. aut peccatum per mandatum. 3.MS. aut peccatũ peccans per mandatum.
PAG.267. *col.*1.*a.* legi damnanti. 3.MS. legi dominanti.
Ibid. quando minatur. 3.MS. quando dominatur.
Ibidem, col. 2.*b.* sicut in Cornelio. 3.MS. sicut in ipso Corn.
Ibidem, d. venditant nullius artis. 3.MS. venditant à nullius artis.
PAG.268. *col.* 1.*a.* secunda opera bona. 2.MS. secunda operatio bona.
Ibid.d. futuram vitam vidit. 3.MS. futuram fidem vidit.

Ibid. qua

Ibid. qua iustificaret elegerit. 2.MS. quem iustificet eligat.
Ibidem col. 2 *a.* vnde probas quia iam non ex operibus elegit eum, sed si propterea. 3 MS. vnde probas quia non etiam ex operibus elegit eum? si propterea.
PAG. 270. *col.* 2. *d* & cuius vult non miseretur. 3. MS. & cuius non vult non miseretur.
PAG.271. *col.* 1. *d.* paruulos adhuc alloquitur. 2.MS. paruulos in Christo adhuc alloquitur.
Ibid.col. 2. *b.* propterea nõ audistis. 3.MS. propterea nõ auditis.
Ibidem, c. homines de conditione. 3. *manuscripta,* homines Dei conditione.
Ibid. in aliis eam perimit. 3.MS. in aliis eam punit.
Ibid. inquantum vasa sunt. 3.MS. inquantum vasa fiunt.
PAG. 272. *col.* 1.*c.* attestationes prophetæ. 3.MS. attestationes prophetiæ.
Ibid.d. isse credantur. 3.MS. missi credantur.
Ibidem, col. 2.*a.* atque breuitate. 3.MS. atque breuiatione.
PAG. 273. *col.* 1. *a.* quæ tanquam per gratiam. 3.MS. quæ tamen per gratiam.

AD SIMPLICIANVM EPISCOPVM, LIBER SECVNDVS.

PAG. 274. *col.* 1. *a.* nescientes. Per informationem. 4.MS. nescientes. Sed per informationem.
Ibid. b. vterque vidit quod 4.MS. rex vidit quod.
Ibid. stuporem interpretantur. 4.MS. pauorem interpret.
Ibidem, non nisi videre. *Marin.* non potuit nisi videre.
Ibid. d. quam loquuntur homines. 4. *manusc.* cùm loquuntur homines.
Ibid. col. 2.*a.* & Saul inter prophetas. 4.MS. sic & Saul inter prophetas.
Ibid. b. ad inuestiganda visa. 4.MS. ad distinguenda visa.
Ibid. c. tanquam creatura & in. 4.MS. tanquam creatura in.
Ibid etiam spiritibus malis. 4.MS. etiã spiritibus immundis.
Ibid. d. malignus spiritus quia. 4.MS. malignus spiritus Domini quia.
Ibidem, voluntate diabolus erat. 4.MS. voluntas diabolo erat.
PAG. 275. *col.* 1.*a.* mitte manum & tange. 4.MS. mitte manum tuam & tange.
Ibid spiritus ille quia malus erat. 4.MS. spiritus ille voluntate qua malus erat.
Ibid. dixerunt pueri Saul: Spiritus Domini. 4.MS. dixerunt pueri Saul ad eum: Spiritus Domini.
Ibid. b. posse non habebat. 4.MS. posse autem non habebat.
Ibid. c. sed nescio vtrum. 4.MS. sed tamen nescio vtrum.
Ibid. d. illa materies insinuaretur. 4.MS. illa materies insinuetur.
Ibid. col. 2. *b.* atque ordinante præsentia. 4.MS. atque ordinante præscientia.
Ibid quod in præsentiarum. 4.MS. quod in præsenti.
PAG. 276. *col.* 1. *a.* de quo nunc diceretur 4.MS. de quo tũc diceretur.
Ibid. b. magis attestantur. 4.MS. magis magisque attest.
Ibid. spiritus Dei, & prophetabat & ipse & ambulabat. 4.MS. spiritus Dei, & ambulabat.
Ibidem, & prophetabant, & idem. 4.MS. & prophetabant & ipsi, idem.
Ibidem, col 2. *c.* Domine Domine coram te manducauimus. 4. MS. Domine Domine, in nomine tuo manducauimus.
PAG. 277. *col.* 1. *d.* Cùm verò alius. 4. *manuscripta,* Cùm verò aliquis.
Ibid. non miretur vtrumque. 4.MS. non miraretur vtr.
Ibid. col. 2.*a.* accedit scientiæ Dei 4.MS. accidit scientiæ Dei.
Ibid accedat scientiæ Dei. 4 Ms. accidat scientiæ Dei.
Ibid nihil noui accedit. 3.MS. nihil noui accidet.
Ibidem, b. admittat mutabilitatem & temporalis sit, cùm Dei qui verè. 4.MS. admittit mutabilitatem & temporalis est, cùm sit Deus qui verè.
Ibid d. Cùm enim desero. 4.MS. Cùm enim dempsero.
PAG. 278. *col* 1.*b.* cùm scriptum inuenimus. 4. *manusc.* cùm scriptum inueniamus.
Ibidem, d. non enim est illi commutatio. 4. *manusc.* non enim est illis commutatio.
Ibidem, col. 2. *c.* consentiret spiritus prophetæ sancti. 4. *manusc.* consentirer sanctus propheta.
PAG. 279. *col.* 1. *d.* profundiore & perplexiore. 4.MS. profundiore & proliciore.
Ibid. col. 2. *b.* nisi autem iacentes oraremus. 4.MS. nisi autem etiam iacentes oraremus.
Ibidem, c. quo sedeamus. 4.MS. quò secedamus.
Ibid. intentio solicitudinem. 4.MS. intentio solitudinem.
Ibid. protulerat totum victum. 4.MS. protulerat illa totũ vi.
Ibid. tu malè fecisti. 4.MS. tu ne malè fecisti.
Ibid.d. & tam fideliter. 4.MS. & tam fidenter.
PAG. 280. *col.* 1, *b.* pro sua peruersitate. 4.MS. pro sua peruersa cupiditate.
Ibidem, col. 2. *a.* vel credere iubenti. 4.MS. vel credere iubenti.

DE OCTO DVLCITII QVAESTIONIBVS LIBER.

Correctus ad exempl. Aman. Cart. Gembl. Torn.

PAG.283. *col.*2. *b.* quæ contradicunt. 4.Ms. quæ contradicuntur.
Ibid.c. illius verbis continuò. *Car.* illius verbis contra cont.
Ibid. d. literarum tuarum ingereres huiusce modi. 4.MS. literarum tuarum etiam mihi scriberes, ingerens huiusce m.
Ibid. pro suis ita curantium. 4.MS. pro suis ista curantium.
PAG. 285. *col.* 2. *a.* quam hominibus habitantibus. 4. *manusc.* quam cum hominibus adulantibus.
Ibidem, b ipsa diuitiæ. 4. Ms. ipsa diuitiæ.
PAG.286. *col.*2. *b.* De Pythonissa & Samuele scripsi. Septima tua. 3.Ms. De Pythonissa & Samuele scripsi. Sed quam non frustra dixerim, pedetentim nos in hoc genere simulatam Samuelis imaginem, maligno Pythonissæ ministerio præsentatam existimare debere, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, mea posteriori inquisitio declarauit quando inueni in libro ecclesiastico vbi patres laudabãtur, ex ordine ipsum Samuelem sic fuisse laudatum, vt prophetasse etiã mortuus diceretur, sed si & huic libro ex Hebræorum, quia in eorum non est canone, contradicitur: quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in Euangelio cum Helia qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus? Septima tua. *Similia habentur in lib. De cura pro mort. cap.* 15. *vnde fortassis ab aliquo sunt desumpta.*
Ibid. d. non ipse est etiã Deus? *Aman.* non ipse est etiã nunc D.

DE CVRA PRO MORTVIS GERENDA, AD PAVLINVM LIBER VNVS.

Correctus ad exempl. Amand. Carth. Gembl. Cambr. Torn.

PAG. 288. *col.* 2.*d.* Sed quia alia mouent. 3.Ms. Sed quæ alia moueant.
PAG.289. *col* 1.*b.* de corporibus sanctorum. 4 MS. de corporibus occisorum.
Ibid c. quæ cadaueribus faciant? 4.MS. quæ de cadau. fa.
Ibid. col. 2. *c.* sed excitatã faciunt. 3.MS. sed exercitatã faciũt.
PAG. 290 *col.* 1.*b.* exanima corpora ponerentur. 2. *manusc.* exanimata corpora ponerentur.
Ibid.c. & cui cõmendandus sit. 3.Ms. & cui cõmendatus sit.
Ibid. d. vbi religiosius amicus. 2.MS. vbi religiosius animus.
Ibid. col. 2.*b.* suis corporibus, suorumque defunctorum deesse. *Quidam liber qui habetur inter opuscula D. Augustí. Argentinæ anno* 1491. *impressa, sic legit:* suis corporibus defunctis deesse.
Ibidem, c. ne membra exanima patiantur. 2.MS. ne membra exanimata patiantur.
Ibidem, d. cùm propter quasdam offensas. *Gemb.* cùm propter quorundam offensas.
Ibidem, proprio honorificè sepeliuit. 2.Ms. proprio satis honorificè sepeliuit.
PAG. 291. *col.* 2.*c.* & loquatur, qualia. 2.MS. loquaturque talia, qualia.
Ibid.d. Tunc nimis anxio. 2.MS. Tunc ei nimis anxio.
Ibid. & vbi esset recautum, quo illa. *Dictus liber sic legit:* & vbi esset repositum quod illa.
PAG. 292. *col.* 1 *b.* loquuntur secum, quasi verè præsentibus: loquuntur etiam cum absentibus quasi cum præsentibus. *Idem lib sic legit:* loquuntur secum quasi verè præsentibus loquantur; & iam cum absentibus quàm præsentibus.
Ibid.c. homo quidã Curma nomine. *Idem lib. sic legit:* homo quidam de turma Curina nomine.
Ibidem, viuentis indicium, illum sepeliri. *Carth.* viuentis indicium quod illum sepeliri.
Ibidem, d. tanquam in somniis fuit. 5.Ms. tanquam in somniis fuis fuit.
Ibid. col. 2.*a.* quæ nõ præstantur. 3.MS. quæ nõ præsentantur.
Ibid. nec ille mihi visionem. 5 MS. nec illam mihi visionem.
Ibidem, d. de illorum stirpe promissus est. 4.Ms. de illorum stirpe procreatus est.
Ibidem, quomodo mortui suorum. 5.MS. quomodo mortui viuorum.
PAG.293. *col.* 1.*a.* & veritus à facie mea. 5.MS. & veritus es à facie mea.
Ibidem, quæ ego induco. 4.Ms. quæ ego inducam.
Ibid. b. ipsa mala patiantur. 5.MS. ipsi mala patiantur.
Ibid. & Moysen ac prophetas, *Car.* sed Moysen ac proph.
Ibidem, d. sicut econtrario Paulus, 3.MS. sicut econtrario quod Paulus.
*Ibid.col.*2.*b.* beneficiorũ affectibus. *Gem.* beneficiorũ effectib.
Ibidem, d nisi qui sibi scire. 5.MS. non qui sibi scire.
PAG.294. *col.* 2. *a.* an fortè aliquãdo. 5.MS. an verò fortè a.
Ibid illo docente quæ sciret. 5.MS. illo dicente quæ sciret.
Ibidem, b.c. cùm ille recesserit qui gerebat. 5.MS. cùm ille inde recesserit. 2.MS. qui regebat.

DE

DE CATECHIZANDIS RVDIBVS,
LIBER VNVS.

Correctus ad exempl. Cambr. Amand. Gembl.

PAG. 295. *col.* 1. *a.* Petis à me frater. *Cam.* Petisti à me frater.
Ibidem, Dixisti enim quod apud. 3. MS. Dixisti enim quod sæpe apud.
Ibid. b. & doctrina fidei & suauitate. 2. Ms. & doctrinam fidei & suauitatem.
Ibid. d. non posse sufficere. 3. Ms. non potuisse sufficere.
Ibid. maximè quod ille. 3. Ms. maximè quia ille.
Ibidem, col. 1. *c.* nisi quod libet. *Amand.* nisi quia libet.
PAG. 296. *col.* 1. *a.* nisi ad verbum edidicimus. *Cam.* nisi ad verbum ea edidicimus.
Ibid. col. 2. *a.* saltem redamare. *Aman.* saltem nunc redamare.
Ibid. nolit & rependere. 2. Ms. nolit rependere.
Ibidem, b. quanto plus in amicitia. 2. MS. quanto purius in amicitia.
Ibidem, d salubriter consecrata sunt. *Aman.* salubriter conscripta sunt.
PAG. 297. *col.* 1. *a.* nec etiam aperta claudunt. 2. MS. ne etiã aperta claudantur.
Ibid. b. quando veniat animo. *Camb.* quo veniat animo.
Ibid. d. aut non prius. 3. MS. aut eam non prius.
Ibid. solidorum viam. 3. Ms. solidiorem viam.
Ibid. col. 2. *a.* carpere voluisset. *Aman.* capere voluisset.
Ibid. b. adhibita rationi. *Gemb.* adhibita rationis.
Ibid. d. nec nobis audeat. 3. MS. nec nobis id audeat.
PAG. 298. *col.* 1. *a.* eadem hora Christiani fiunt. 3. Ms. eadem hora qua Christiani fiunt.
Ibid. col. 2. *c.* quid res significet. 3. Ms. quid res illa significet.
Ibid. d. magis non delectat. 3. MS. magis nos delectat.
Ibid. volumus euocari. 3. Ms. volumus auocari.
PAG. 299. *col.* 1. *a.* corriguntur salutem. 3. MS. porriguntur salutem.
Ibid. b. Veni loquere hic. 3. Ms. Veni loquere huic.
Ibid. c. & quasi multum. 3. MS. & quia multum.
Ibid. col. 2. *c.* Nouit enim Dñs. 3. Ms. Nouit Dominus.
Ibid. & recedit. 3. Ms. & recedat.
PAG. 300. *col.* 1. *a.* aliquantum proficimus. 2. MS. aliquantum profecimus.
Ibid. in ipsam arcem. 3. MS. in ipsam artem.
Ibid. c. noster sermo dulcescat. 2. Ms. noster sermo dulcescat.
Ibid. d. de vnitate catholicæ. *Cam.* de vnitate catholicæ fidei.
Ibid. oblata sessione succurrere. *Amand.* oblata sessione studeat succurrere.
Ibid. col. 2. *d.* præposuit, ipse sit. *Amand.* præposuit ordini, ipse s.
PAG. 301. *col.* 1. *a.* Quin & quem imbuimus. *Aman.* Quatenus quem imbuimus.
Ibid. b. quo securiores. 3. Ms. quod securiores.
Ibid. d. non pigeat explicare. 3. Ms. non me pigeat explicare.
Ibidem, col. 2. *a.* sermocinatio conferatur. 3. MS. sermocinatio conseratur.
PAG. 302. *col.* 1. *b.* siue sint qui appellentur scenici & thymelici. 3. MS. siue sint athletæ, qui appellantur, siue scenici qui & thymelici.
Ibid. & incitati fauent. 3. Ms. & incitatis fauent.
Ibidem, d. sicut area vsque ad tempus. 2. MS. sicut area quæ ad tempus.
Ibid. col. 2. *a.* De qua rectè. *Aman.* de qua requie.
Ibid. b. qui laborem non sentit. 3. Ms. quia laborem non s.
PAG. 303. *col.* 1. *a.* in suis sanctis. 3. Ms. in suis factis.
Ibidem, c. vt homo à suo. 3. Ms. vt & homo à suo.
Ibid. col. 2. *a.* verum etiam tum per centum enim annos. 3. MS. veruntamen cùm per centum annos.
Ibidem, b. iniquitatibus implerent. 2. MS. iniquitatibus iterum implerent.
Ibidem, c. verè coleretur. 3. MS. verus coleretur.
PAG. 304. *col.* 1. *a.* Nam virga percussit. *Aman.* Nam virga mare percussit.
Ibidem, c. qui legem non erant. 3. MS. quod legem non erant.
Ibid. col. 2. *a.* venit & verissimus. 3. Ms. veniret verissimus.
Ibidem, Dominus Deus Christus. 3. MS. Dñs Iesus Christus.
Ibidem, varietate concurrentibus. 3. Ms. varietate currẽtibus.
Ibid. d. nam & te modo. *S. Amand.* nam & ecce te modo.
PAG. 305. *col.* 1. *b.* in Babyloniam transmigrarunt. 3. MS. in Babyloniam transmigrauit.
Ibid. c. in qua ipse Deo. 3. MS. in qua ipso Deo.
Ibid. d. noluit quempiam de cuiuspiam. 3. Ms. noluit quemquam de cuiusquam.
Ibidem, col. 2. *a.* quasi numquam futurus. *Aman.* quasi nũquam victurus.
Ibidem, In confirmatis discipulis. 3. *manuscr.* Inde confirmatis discipulis.
Ibidem, c. vnum in locum congregati. 2. *manuscr.* vno in loco congregati.
Ibid. ad persequendos prædicatores. *Aman.* & persecuti sunt prædicatores.
Ibid. d. milia Iudæorum. *Aman.* milia multa Iudæorum.
Ibid. non erant illi. 3. MS. non erant iam illi.
PAG. 306. *col.* 1. *a.* qui ante eos. 2. MS. qui pro eis.
Ibid. Iudææ qui Christo. Iudææ quæ Christo.
Ibidem, d. Veniet enim etiam in claritate. 2. MS. Veniet enim in claritate.
Ibidem, col. 2. *c.* arder ille tentare. 3. MS. auder ille ten.
Ibidem, d. per illorum diuersitatem. 3. *manuscripta*, per illorum peruersitatem.
Ibid. Deo miserati. 3. MS. Deo miseranti.
PAG. 307. *col.* 1. *b.* in spectaculis cum illis esse cupiebas, & eis inhærere. 2. MS. in spectaculis & vanitatibus insanorum certaminum, illis cupiebas inhærere.
Ibid. vel comitantur. 2. MS. vel tecum comitantur.
Ibidem, c. imprudenter securus es. 3. Ms. nemo prudenter securus est.
Ibid. nec à bona vita. 2. Ms. nec à bona via.
Ibid. d. hoc autem breuiter discet. 3. MS. hoc autem ita breuiter discet.
Ibid. col. 2. *a.* Si longior tibi videtur. 3. *manuscripta*, Si longus tibi videtur.
PAG. 308. *col.* 2. *b.* ponenda est. In homine. 2. Ms. ponenda est. Nam in homine.

DE CONTINENTIA
LIBER VNVS.

Correctus ad 3. exempl. manuscr. Amand. Cambr. Gembl. In quibus etiam liber hic Augustino tribuitur.

PAG. 308. *col.* 1. *c.* Dominus de ipsa maiore. *Cam.* Dominus autem de ipsa maiore.
PAG. 309. *col.* 1. *a* ac per hoc multa sunt. 3. MS. ac per hoc quoniam multa sunt.
Ibid. b. hic certè id quod. 3. MS. hic certè in quod.
Ibid. c. Si enim potestas. *Cam.* Si enim quia potestas.
Ibid. d. id est, interni oris. *Cam.* id est, interioris hominis.
Ibid. quæ contineat cor. 3. MS. quod contineat cor.
Ibid. col. 2. *a.* cogitationes malas adiunxit. 3. Ms. cogitationes malas secutus adiunxit.
Ibid. d. Non concupisces: earum tamen. 3. MS. Non concupisces: & earum tamen.
Ibidem, etiamsi peccatum fuit. 2. *manuscripta*, etiamsi peccatum non fuit.
PAG. 310. *col.* 1. *a.* quam dat Deus infirmo. 3. MS. quam dat infirmo.
Ibid. c. ipsa sunt opera scilicet carnis. 3. MS. ipsi sunt scilicet opera carnis.
Ibid. col. 2. *a.* si opera carnis. 3. MS. sic opera carnis.
PAG. 311. *col.* 1. *a.* si quia perieras, inuentus es. 2. MS. si perieras, inuentus es.
Ibid. col. 2. *a.* & homo postea talia committendo peccare. *Cam.* vt homo postea talia committendo peccaret.
PAG. 312. *col.* 2. *b.* & aduersus eam. 3. *manuscripta*, vt aduersus eam.
Ibid. c. sed vitium qua caro. 3. MS. sed vitium quo caro.
Ibid. & inter vtraque. 3. MS. & in vtraque.
Ibid. d. quia ipse curatur. 3. MS. quia ipsa curatur.
PAG. 313. *col.* 1. *a.* sed non perficere. 3. MS. sed perficere.
Ibidem, legi peccati carne seruiente libido illic, quamuis. 2. *manuscripta*, legi peccati in carne seruiente libido illicit, & quamuis.
Ibidem, b. non igitur mala caro. 3. *manuscripta*, non igitur mala est caro.
Ibid. col. 2. *b.* literis sine initio naturas. 3. Ms. literis duas sine initio naturas.
Ibid. ita intelligite, sicut & Christus. 3. *manuscripta*, ita legite sicut Christus.
Ibid. ità viri debent. 3. MS. ita & viri debent.
PAG. 314. *col.* 1. *a.* etiam decore huius. 3. MS. etiam decore sui huius.
Ibid. Christum asserentes. 3. MS. & Christum asserentes.
Ibid. & sexum virilem. 3. MS. vt sexum virilem.
Ibidem, b. falsa? pro certo malum. 2. *manuscripta*, falsa pro vera? Malum.
Ibid. c. sed in idipsum. 3. MS. sed idemipsum.
Ibid. Quomodo est inimica. Quomodo est inimici.
Ibid. col. 2. *c.* quando sanando continet. 3. MS. quam sanando continet.
PAG. 315. *col.* 2. *d.* opere continentiæ. 3. MS. opere scilicet continentiæ.
PAG. 316. *col.* 1. *b.* iam, non in his quippe viuendo mortui erant. 2. MS. iam non viuant, his quippe mortui erant.
Ibid. col. 2. *c.* omni hoste & omni peste. 3. MS. omni hoste quia omni peste.

LIBER

LIBER DE PATIENTIA.

Correctus ad exempl. MS. *Gembl. Carth. Cambr. Mart. In quibus hic titulus præfixus est*: Incipit liber sancti Augustini de patientia.

PAG. 316. *col.* 1. *d.* illa patientia, non tamen nulla sicut zelus. *Gembl.* illa patientia, sicut zelus.
PAG. 317. *col.* 1. *c.* vitiosus odit instrumenta. 4. MS. vitiis subdit instrumenta.
Ibidem, illa tenetur crimine. 3. MS. illa tenetur in crimine.
Ibid. d. Veruntamen vel cum. 3. MS. Veruntamen cum.
Ibidem, col. 2. *c.* magis adhibuit. 3. *manuscripta*, magis ac magis adhibuit.
Ibidem, d. quod ante passionem. 3. MS. quando ante pass.
Ibid. discipulum priusquam. 3. *manuscripta*, discipulum Iudam priusquam.
PAG. 318. *col.* 1. *a.* & pietate immobiles. 3. Ms. & pietate immobili.
Ibidem, à non consentiente vincatur. 3. MS. à non consentiente vincitur.
Ibid. b. dolere putabat. 3. MS. colere putabatur.
Ibid. felicitas ornaretur. *Car.* felicitas oriretur.
Ibid. etiam affixus est. 3. MS. eius affixus est.
Ibid. id quod inueniret. 2. MS. in quo inueniret.
Ibidem, col. 2. *d.* Ista autem qui abundant. 4. MS. Isti autem qui abundant.
Ibid. non est illa patientia deorsum. 4. MS. non est illa sapientia desursum.
PAG. 319. *col.* 1. *a.* non ad hoc sperans. 4. MS. non ad hoc expectans.
Ibid. b. non intelligunt quemque. 4. MS. non intelligunt & quemque.
Ibidem, & quemquam iustorum. 4. *manuscr.* & quemque iu.
Ibid. c. quod diligitur: & quanto. 3. MS. quod diligitur omnia tolerantur: & quanto.
Ibidem, d. & adiuta inflammata. 4. *manuscripta*, & adiuta & inflammata.
Ibid. col. 2. *c.* ergo de mundo erant. 3. MS. ergo de mundo non erant.
PAG. 320. *col.* 1. *b.* possent. sine illo iusti esse possent. 4. *manuscr.* possent, quia sine illo iusti esse non possent.
Ibid. col. 2. *a.* diabolum propria voluntate. 4. MS. diabolũ, sed propria voluntate.
Ibid. alio tempore grauia. 4. Ms. alio tempore grauiora.
Ibidem, Voluntas autem creatoris. 3. *manuscr.* Voluptas autem creatoris.
PAG. 321. *col.* 1. *a.* vt pro ista fide. 2. MS. & pro ista fide.
Ibid. filius concubinæ. 4. Ms. filius ancillæ.
Ibidem, col. 2. *b.* Quisquis autem laborat. 4. *manuscr.* qui enim laborat.

DE BONO SIVE PERFECTIONE VIDVITATIS.

Correctus ad quatuor manuscr. 2. *Camb. Gembl. & Theol. E quibus Camb.* 1. *& Theol. habent hunc titulũ*: Incipit liber sancti Augustini de professione sanctæ viduitatis. *Et in tribus exẽplaribus additur*, Ad Iulianam viduam.

PAG. 321. *col.* 1. *c.* Seruus Christi, seruorumq; Christi. 3. MS. Seruus seruorum Christi.
Ibid. d. me rogando honorasti. 4. Ms. me rogando onerasti.
Ibid. nec ideo admonitioni. 4. MS. nec admonitioni.
PAG. 322. *col.* 1. *b.* Quantum enim bonum. 4. MS. quantũ autem bonum.
Ibid. quo melius est. 4. MS. quoniam melius est.
Ibidem, col. 2. *a.* non damnat vnas nuptias. *Cambr.* non damnat primas nuptias.
PAG. 323. *col.* 1. *c.* vsus plurium viuarum. *Theol.* vsus plurimarum viuarum.
Ibid. col. 2. *a.* & in seculi fine. 2. MS. & in eo seculi fine.
PAG. 325. *col.* 1. *b.* Itaque si tres aliæ. *Gemblac.* Item si tres al.
Ibid. Tũ enim hoc votum cùm ad senectutem. 4. MS. Tu enim si hoc votum ad senectutem.
Ibidem, c. tibi homines gratulantur. 4. *manuscripta*, tibi homines gratulentur.
Ibid. col. 2. *b.* in libro de sancta. 2. MS. in libro de bono coniugali & in alio libro de sancta.
Ibid. quæ exequendo. 4. MS. & exequenda.
PAG. 326. *col.* 1. *c.* non accepturos. 3. MS. nos accepturos.
Ibidem, col. 2. *a.* non Dei munere. 4. MS. nisi Dei munere.
Ibid. d. & hac tamen deformitate redemptoris vestri. 4. MS. ex hac tamen deformitate redemptoris nostri.
PAG. 327. *col.* 2. *b.* pro viri amore. 4. MS. viri amori.
PAG. 328. *col.* 2. *a.* id est, coniugalis vitæ. 2. MS. id est, coniugalis vita.

DE SERMONE DOMINI IN MONTE, SECVNDVM MATTHÆVM, LIBER PRIMVS.

Correcti sunt hi duo libri secundum exempl. Gembl. Cambr. Mart. Tor. Aman. & Parc. Apposita est his duobus libris annotatio Cap. ex exempl. Martinen.

PAG. 330. *col.* 1. *c.* sobrieque considerare voluerit. 3. Ms. sobrieque considerauerit.
Ibid. quod ad mores. 4. Ms. quantum ad mores.
Ibidem, Domini verbis coniicientes. *Marin.* Domini verbis coniicimus.
Ibidem, Nam si ipse sermo. 4. *manuscripta*, Nam sic ipse ser.
Ibidem, d. super petram. Super petram autem dixit, vt appareat. *Exemp. manuscr.* super petram. hoc dixi, vt app.
Ibidem, col. 2. *a.* docentis tantis rebus. 3. *manuscripta*, docendis tantis rebus.
Ibid. b. inflantem spiritum. 4. MS. inflatum spiritum.
Ibid. c. superbi autem appetunt & diligunt. 4. MS. superbi ergo appetant & diligant.
Ibidem, d. vt temporalia amittentes. 2. *manuscr.* vt temporalem amittentes luctum.
PAG. 331. *col.* 1. *b.* extructa sit. Ideo sequitur. *Parc.* extructa sit à Deo. Sequitur.
Ibid. generaliter digesserat. 2. MS. generaliter dirigebat.
Ibid. d. Itaque hoc tertio. 3. MS. Itaque in hoc tertio.
Ibidem, col. 2. *c.* sicut nos dimitti. 4. MS. sicut nobis dimitti.
PAG. 332. *col.* 1. *b.* eo in regnum cælorum. 4. Ms. quo in regnum cælorum.
Ibid. c. Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. 4. MS. omnis pulchritudo filiæ regis intrinsecus.
Ibidem, col. 2. *d.* qua quisque recipiet. 4. *manuscr.* quia ea quisque recipiet.
PAG. 333. *col.* 1. *a.* tali fine coarctentur. 3. *manuscr.* tali fine coërcentur.
Ibidem, excellentior luceat doctrina. 3. *manusc.* excellior luceat doctrina.
Ibid. c. quem portabat. *Parcen.* qui portabatur.
Ibid. d. Nam qui dicit. 4. MS. Nam quod dicit.
Ibidem, quod primo posuit. 4. MS. quod primo posui.
Ibid. col. 2. *a.* quando per literas. *Mar.* quæ per literas.
Ibidem, c. vt non irascantur sine causa. *Camb.* vt non irascantur. *Gemblac. Parc. Mar. & Tom. legunt sicut in textu.*
PAG. 334. *col.* 1. *a.* nec vti verbo quod &. 3. MS. nec vti verbo inusitato quod &.
Ibid. col. 2. *c.* & ei fixæ atque immobili atque firmæ imponatur. 2. MS. & ei fixè atque immobiliter tanquã altari impona.
Ibidem, d. sed tantum dimittis. 3. MS. sed tantum dimittes.
PAG. 335. *col.* 2. *d.* quod moribus suis. 4. *manuscripta*, quod morbis suis.
PAG. 336. *col.* 1. *d.* in pristinam potestatem. 4. MS. in pristinam p icem.
Ibid. col. 2. *d.* intelligat in operibus. 4. *manuscripta*, intelligatur in operibus.
PAG. 337. *col.* 1. *c.* quod neque contra. 4. *manuscripta*, quia neque contra.
Ibid. col. 2. *a.* Sic inuenitur bonus. 2. MS. sic inuenitur verus & bonus.
PAG. 338. *col.* 1. *a.* aut si dimiserit. 3. MS. vt si dimiserit.
Ibid. col. 2. *b.* infidelitas coniugij. 3. MS. infidelitas coniugis.
Ibid. d. vtrum dimittat, an dimittatur. 2. MS. vtrum dimittat vxor virum, an dimittatur à viro.
PAG. 340. *col.* 1. *c.* neque talem abiiciat. 2. MS. neque solum talem non abiiciat.
Ibidem, *col.* 2. *c.* Quisquis ergo nulli. 4. *manuscr.* Quisquis autem nulli.
PAG. 341. *col.* 1. *b.* quod Christianum est. 3. MS. quod Christianus est.
Ibidem, non præbuerat alteram. 2. MS. non præberet alterã.
Ibid. d. oditis nomen. 4. MS. odistis nomen.
Ibid. col. 2. *c.* ab ipso Domino in homine. 4. MS. ab ipso Domino cùm in homine.
PAG. 342. *col.* 2. *a.* Sed si huic. 4. MS. Et si huic.
Ibidem, commendat vt in futuro. 2. *manuscr.* commendauit vt in futuro.
PAG. 343. *col.* 1. *c.* nonnullus sit. 4. *manuscr.* nonnullus sit.
Ibid. col. 2. *c.* non amorem à fratre. 2. MS. non amorem per odium à fratre.
PAG. 344. *col.* 1. *a.* & obtemperandum cor. 2. MS. & obtemperandum cor.
Ibidem, b. vt tunc peccauerunt. 3. MS. vt nunc peccauerunt.
Ibidem, quam acceperant. 2. MS. quam acceperunt.
Ibid. c. nondum satis apparet. 4. MS. nondum satis apparuit.
Ibid. d. nec sicut Apostolus. 2. MS. nec sicut ab Apostolo.
PAG. 345. *col.* 1. *a.* sed muneribus eius. 3. MS. sed de muneribus eius.

DE SERMONE DOMINI IN MONTE.

LIBER SECVNDVS.

PAG. 345. *col.* 2. *b.* fieri vellet præbuerit. 3. *manuscr.* fieri vellet præberet.
Ibid. c. libenter offerrent. 4. MS. libenter facerent.
PAG. 346. *col.* 1 *a.* non appetitur. 4. Ms. non appeti.
Ibid. c. inter fideles deputetur. 4. Ms. inter infideles deput.
Ibid. col. 2. *b.* vt in intentione. 4. MS. vt & intentione.
Ibidem, d. sed si hoc animo fiat. 2. *manuscripta*, sed si hoc animo fiant.
Ibidem, vt ea merces. *Parc.* ne ea merces.
PAG. 347. *col.* 1. *b.* vt hoc nugatorij studij genus etiam ad precem fundendam transferre conentur. 4. Ms. & hoc nugatorij studij genus etiam ad Deum prece flectendũ transferre conantur.
Ibid. c. antequam petamus? 3. MS. antequam petamus ab eo?
Ibid. d. & in ipsa purgatione conuersio. 4. MS. & in conuersione purgatio.
Ibid. col. 1. *a.* Sicut & illud. 4. MS. sicut est illud.
PAG. 348. *col.* 1. *d.* non opus sit cuiquam. 4. *manuscr.* non opus sit quemquam.
Ibidem, dociles Deo. 4. Ms. docibiles Deo.
Ibid. col. 2. *a.* omni ex parte perficiatur. 4. Ms. omni ex parte perficietur.
Ibidem, ad hæc respicit. 4. Ms. ad hoc respicit.
Ibid. d. corde delectamur lege. 4. corde condelectamur legi.
PAG. 349. *col.* 1. *d.* ante illam scilicet imputationem. 4. *manusc.* ante illam scilicet immutationem.
Ibidem, cibo reficiantur. 3. Ms. cibo reficitur.
Ibid. col. 2. *a.* vnde appelletur. 4. MS. vnde appellatur.
Ibid. b. Non hic ergo quique. 4. MS. Non hic ergo quisque.
Ibid. vel sponte conuentus. 4. MS. vel sponte vel conuentus.
PAG. 350. *col.* 1. *a.* indicat ille. 3. Ms. indicat illum.
Ibidem, firmos cognouit. 3. Ms. firmos ipse cognouit.
Ibidem, in carne acciderant. 3. *manuscripta*, secundum carnem acciderant.
Ibidem, b. hæretici veteri Testamento. 4. MS. hæretici qui veteri Testamento.
Ibidem, notandum putantes de eo quod. 4. MS. notandum putant cum de quo.
Ibid. desperationem contemneret. 4. *manuscripta*, desperationẽ condemnaret.
Ibid. c. Non enim possunt superstitione & contentione cæcati. 4. MS. non intuentes, non enim possunt, cùm superstitione & contentione cæcati sint.
Ibid. d. Quapropter si hominis anima. 4. MS. Quapropter si omnis anima.
Ibidem, *col.* 2. *a.* hominum quoque aspectibus apparuerint. 4. *manuscr.* hominum quoque aspectibus apparuerunt.
Ibid. non ipsa cogitatione. 3. MS. non in ipsa cogitatione.
Ibid. c. & interest plurimum. *Aman.* sed interest plurimum.
Ibid. d. periculosum est. 4. Ms. pernicioſum est.
Ibid. nemo frangitur aduersarum molestia, qui prosperatũ delectione. 4. MS. nemo frangitur aduersarum rerum molestia, qui prosperarum delectatione.
PAG. 351. *col.* 1. *a.* hæc est autem. 4. MS. ea est autem.
Ibid. Ita etiam relicto. 4. MS. Ita enim relicto.
Ibid. d. in abdito vultus tui. 4. Ms. in abscondito vultus tui.
Ibid. ipsius misericordia liberabimur. 4. MS. ipsius misericordia liberamur.
Ibid. in omnibus nomen Dei. 4. MS. in hominibus no. Dei.
Ibid. gaudebimus & lætabimur. 3. *manuscripta*, gaudebimus & laudabimus.
Ibid. col. 2. *b.* Nulla enim alia. 3. MS. In nulla enim alia.
Ibid. d. & amittamus professionem. 4. MS. & amittamus promissionem.
PAG. 352. *col.* 1. *a* velamine consecuti sunt. 4. Ms. velamine vel consecuti sunt.
Ibid. c. Sæpe etiam cogitio. 4. Ms. Sæpe etiam cogitatio.
Ibid. Debemus ergo benefacere. 3. Ms. Debemus autem benefacere.
Ibid. d. quamuis ista ipsa terra. 4. MS. quamuis ipsa terra.
Ibid. col. 2. *b.* quod & Apostolus. 4. MS. quia & Apostolus.
Ibidem, mortificate membra vestra. 4. MS. mortificate ergo membra vestra.
Ibid. d. sua cum cupiditate. 4. MS. sua enim cupiditate.
PAG. 353. *col.* 1. *a.* commendari potest. 4. Ms. commemorari potest.
Ibidem, *b.* Ita enim sentiens. 4. MS. Ita enim sentiet.
Ibidem, quærit illum. 4. MS. quæret illum.
Ibid. vt cùm consulere alij. 4. MS. vt cùm consulere alicui.
Ibidem, d. corpus vestrum produceretur. 4. MS. corpus vestrũ perduceretur.
Ibidem, Illi ergo iam. 4. MS. Illi ergo etiam.
Ibidem, Itaque loquitur. 4. MS. Itaque sequitur.
Ibid. col. 2. *b.* omnia facimus. 4. MS. omnia faciamus.
Ibid. c. Apostolus prohibet. *Mart.* Apostolus perhibet.
Ibid. se non esse abusum. 2. MS. se non esse vsum.
Ibid. & videndi Euangelium. 4. MS. & vendendi Euang.
Ibidem, permisso Domini. 3. MS. permissu Domini.
PAG. 354. *col.* 1. *a.* si non euangelizauero: scilicet quoniã debet euangelizare sic, vt. 4. MS. si non euangelizauero: sed quomodo debet euangelizare? scilicet vt.
Ibidem, me prædicante diligunt. 4. MS. me prædicante diligẽt.
Ibid. b. hæc dispensatio mihi tunc credita est. 4. Ms. dispensatio mihi creditа est.
Ibidem, *col.* 2. *d.* sed istorum inquisitionem. 4. Ms. sed istorum acquisitionem.
PAG. 355. *col.* 1. *a.* Ista enim etiam. 4. Ms. Ita enim etiam.
Ibid. Deum promisso titubasse. 3. MS. Domini promissa tit.
Ibidem, c. ferri sententiam. 4. MS. ferre sententiam.
Ibidem, d. ante tempus iudicare. 4. MS. ante tempus quicquã iudicare.
Ibid. dicit Apostolus. 4. MS. dicit idem Apostolus.
Ibid. col. 2. *a.* quæ nec ipsa. 4. MS. quia nec ipsa.
Ibid. nam ita subiunxit. 4. MS. nam ita subiungit.
Ibid. non credens edacitatis. 4. MS. non credens id edacitatis.
Ibidem, illa possit corrigi. 3. Ms. ille possit corrigi.
Ibid. b. euitabimus iudicium. 4. MS. & vitabimus iudicium.
Ibidem, mensi fueritis, remetietur. 3. MS. mensi fueritis in ea remetietur.
Ibid. nullo modo Deus. *Parc.* nullo modo ergo Deus.
Ibid. c. pati meruerant? 4. MS. pati meruerunt?
Ibidem, qui in gladio. 4. MS. qui gladio.
Ibid. d. vt multa incertum est. 4. Ms. & multa incertum est.
Ibidem, quod vitium superbiæ est. 4. MS. quod vitium vel superbiæ est.
PAG. 356. *col.* 1. *c.* quemadmodum alij. 4. MS. quemadmodum quidam.
Ibid. hoc enim præstruxit. 3. MS. hoc enim præstruit.
Ibidem, *col.* 2. *a.* tanquam in profundo. 4. *manuscripta*, tanquam de profundo.
Ibid. b. illi tamen qui vellent, cogitandum est, quod. 4. MS. illi tamen quid velint, cogitandum est, qui.
Ibidem, c. Illa enim conculcant. 2. MS. Illas enim conculcant.
Ibidem, d. Nec ex eo. 2. MS. Nec eum ex eo.
PAG. 357. *col.* 1. *d.* Petite pertinet. 4. MS. Petitio pertinet.
Ibid. priusquam ipsius possessio est. 4. Ms. priusquam ipsius possessionis est, *reliquimus tamen priorem lectionem.*
Ibid. col. 2. *a.* spem dedit & ille. 2. Ms. spem dedit & dat ille.
Ibid. non decepit. 4. MS. non decipit.
Ibidem, b. vt accipiamus illud. 4. MS. vt accipiamus aliud.
Ibid. c. erga se fieri vellet. 4. MS. erga se fieri velit.
Ibid. d. sibi facere velit. 3. Ms. sibi fieri velit.
PAG. 358. *col.* 1. *a.* omnia quæcunque. 4. *manuscripta*, omnia ergo quæcunque.
Ibid. simplicis cordis exiguntur. 4. MS. simplicis cordis exequuntur.
Ibid. col. 2. *a.* Non arbor bona. 4. MS. Non potest arbor bona.
Ibidem, b. possunt esse audientibus. 2. Ms. poterant esse audientibus.
PAG. 359. *col.* 1. *d.* cùm fecerint, Dominus. 4. Ms. cùm fecerit Dominus.
Ibid. col. 2. *b.* in errorem ducantur. 4. Ms. in errorem inducantur.

EXPOSITIONIS EPISTOLÆ PAVLI AD ROMANOS INCHOATÆ, LIBER VNVS.

Correctus ad exempl. Cambr. manuscr.

PAG. 160. *col.* 1. *c.* tumultuari aduersus gentes, & maximè aduersus apostolum Paulum. *exempl.* MS. tumultuati aduersus apostolum Paulum.
Ibid. d. congregari autem, magis pecoribus. *Cambr.* congregari autem magis de pecoribus dici solet.
Ibidem, col. 2. *a.* ad vitam veterem pertinet. *Cambr.* ad vitam veterem pertinent.
Ibid. in quo segregatum. *Cambr.* in quod segregatum.
PAG. 361. *col.* 1. *a.* quod factum erat. *Cambronen.* quod factus erat.
PAG. 362. *col.* 1. *d.* Quod enim iustitia iusti. *Camb.* quod enim etiam iusti.
Ibid. col. 2. *a.* vbi parebit. *Camb.* vbi parebunt.
PAG. 363. *col.* 2. *d.* & ea quærenti. *Cambron.* & ita quærenti.
PAG. 365. *col.* 2. *b.* post baptismum sacramenta. *Camb.* per baptismum sacramenta.
PAG. 366. *col.* 1. *a.* conati sint. *Camb.* conati sunt.
Ibid. d. miraculis comprobat. *Camb.* miraculis comparabat.
Ibidem, *col.* 2. *c.* dicere putandi sint. *Cambronen.* dicere putandi sunt.
Ibid. d. posse concedere. *Camb.* posse concedi.

EXPO-

EXPOSITIONIS QVARVNDAM PROPOSITIONVM EX EPISTOLA AD ROMANOS, LIBER VNVS.

Correctus ad 3. exempl. manuscr. Aman. Gembl. Carth.
Titulus in manuscr. ipsis sic habet:
Incipit liber quæstionum Sancti Augustini in epistolam ad Romanos.

PAG. 368. *col.* 1. *a.* vobis spiritalem impartiam. 3. MS. vobis spiritalem impartiar.
Ibidem, b. posse pertinere conuersos. 3. MS. posse pertingere conuersos.
Ibidem, non aliquid tribuissent cogitationibus suis. 3. MS. nõ sibi aliquid tribuissent in cogitationibus suis.
Ibid. c. quæ non oportet. 3. Ms. quæ non conuenirent.
Ibid. in concupiscentias cordis eorum. 3. MS. in desideria cordis sui.
Ibidem, Quod autem denuo dicit. 3. Ms. Quod autem demum dicit.
Ibidem, repletos omni iniquitate. 3. Ms. repletos ait omni iniquitate.
Ibidem, dum impedientis personam. 3. MS. dum impedientes personas.
Ibidem, non solum qui faciunt. 3. *manuscr.* non solum ea qui faciunt.
Ibidem, d Secũdum illum locum loquitur Ioannes apostolus. 3. MS. Secundum illud loquitur Ioannis apostoli.
Ibid. col. 2. *a.* quod contingit illis. 3. *manuscr.* quod vtique contingit illis.
Ibid. illi conuenit quo ait. 3. Ms. illi conuenit quod ait.
Ibid. sub lege trahimur cum ea. 3. *manuscripta*, sub lege trahimur ab ea.
Ibid. b. Inde hoc dicitur. 3. MS. Inde hic dicitur.
Ibid. c. Hic enim ostendit. 3. Ms. Hinc enim ostendit.
Ibid. Sed quoniam ita desideria carnis de carnis. 3. Ms. sed quoniam ista desideria de carnis.
Ibid. quam trahimus. 3. Ms. quæ trahimus.
Ibid. Nõ finietur hęc nisi resurrectione corporis immutata illa. 3. Ms. Non finientur hæc nisi resurrectionem corporis, immutationemque illam.
Ibid. d. quam in quarto gradu constituimus. 3. Ms. cùm in quarto gradu constituemur.
Ibid. Liberum ergo arbitrium perfectè fuit in primo homine, in nobis autem ante gratiam non est liberum arbitrium, vt non peccemus, sed tamen vt peccare nolimus. 2. Ms. liberum ergo arbitrium non efficit vt non peccemus, sed tantũ vt peccare nolimus.
PAG. 369. *col.* 1. *a.* Cùm autem adhuc lex. 3. *manuscripta*, Cùm adhuc lex.
Ibidem, b. ad illum secundum gradum. 3. *manuscripta*, & ad illum gradum.
Ibid. monstrat illa omnia. 3. MS. monstratque illa omnia.
Ibid. c.d. & in iis qui. 3. MS. sed in his qui.
Ibid. d. accepta peccati lege. 3. Ms. accepta præcepti lege.
Ibidem, dictum est ad Moysen. 3. MS. dictum est vsque ad Moysen.
Ibid. col. 2. *a.* per vnum peccantem. 2. *manuscripta*, per vnum peccatum.
Ibidem, ab vno in condemnationem. 3. MS. ex vno in condemnationem.
Ibid. ex multis delictis. 3. Ms. in multis delictis.
Ibid. subauditur delictum. 3. MS. subauditur delicto.
Ibid. abundantiam gratiæ accipient. 3. MS. abundantiã gratiæ accipiunt.
Ibid. b. in omnes ad condemnationem. 3. MS. in omnes homines ad condemnationem.
Ibid. c. & in eo superabundasse gratiam. 3. Ms. vt in eo superabundaret gratia.
Ibid. non intelligit id se agere. 3. MS. non intelligit secũdum id agere.
Ibid. vt euacuetur. 3. Ms. vt euacuaretur.
Ibid. Veteris hominis crucifixio. 3. Ms. Veteris enim hominis crucifixo.
Ibidem, signata est. 3. Ms. significata est.
Ibid. d. Vitrà non seruiamus. 3. MS. Vt vltrà non seru.
Ibidem, sed quid ostenderit. 2. MS. sed quid ostenderet.
Ibidem, quamuis ad hoc sollicitent. 3. Ms. quamuis adhuc sollicitent.
PAG. 370. *col.* 1. *a.* quamuis peccato non resistat. 3. MS. quãuis velit peccato resistere.
Ibidem, b. etiam de præuaricatione. 3. *manuscripta*, etiam præuaricatione.
Ibidem, vt sit alterius. 3. MS. vt sit alterius viri.
Ibidem, & inuitamentis quibusdam. 2. MS. & incitamentis quibusdam.
Ibid. col. 2. *a.* peccator peccans. 3. MS. peccator aut peccatum.
Ibid. accepto tanquam pretio. 3. MS. accepta tanq. pretio.

Ibid. c. In libero autem arbitrio habet vt credat liberè. 3. MS. Liberum autem arbitrium habet vt credat liberatori.
Ibid. d. cùm clamauit liberatoris auxilium. 3. MS. cùm clamauerit & imploraverit liberatoris auxilium.
PAG. 371. *col.* 1. *a.* vt iustificatio legis. 3. MS. vt iustitia legis.
Ibidem, quamuis essent implenda. 3. *manuscripta*, quæ ab eis essent implenda.
Ibid. b. temporalia deturbarentur. 3. MS. temporalia bona turbarentur.
Ibid. c. vel secundum spiritum. 3. MS. sed secundum spiritũ.
Ibidem, tanquam ex aduerso principio. 2. MS. tanquam ex diuerso principio.
Ibidem, *col.* 2. *d.* terrore eos teneat. *Aman.* terrore reos teneat.
PAG. 372. *col.* 1. *a.* manifestationem de qua. 3. MS. manifestationem sustinet de qua.
Ibid. c. in spiritu non corpore. 3. MS. spiritu non corpore.
Ibid. corruptione existente. 3. MS. corruptione resistente.
Ibid. col. 2. *c.* & secuturum esse sanctorum vocationem. 3. MS. & secuturum vocationem suam.
PAG. 373. *col.* 1. *b.* quia & nostræ animæ creatura sunt. 3. MS. quia & nos, id est, anima, creatura sumus.
Ibidem, quod non separet. 3. MS. quod nos non separet.
Ibidem, Qui est super omnia Deus. 3. MS. Qui est super omnes Deus.
Ibidem, plenissima fide commendat, quod Deum nostrum secundum. 3. MS. plenissimam fidem commendat, quia Dominum nostrum & secundum.
Ibidem, d. quod erant futura. 3. MS. quod ea futura.
PAG. 374. *col.* 1. *d.* supereminentiam scientiæ charitatis Christi. 3. MS. supereminentem scientiam charitatis Dei.
Ibid. col. 2. *c.* testimoniũ fidei Moysi. 3. Ms. testimoniũ Moysi.
PAG. 375. *col.* 1. *c.* vt etiam in suam fidem. 3. MS. vt etiam in sua fide.
Ibidem, d. se passos fuisse. Christiani ergo non faciebant bonũ, qui. 3. MS. se passos fuisse Christianos. Nũquid ergo non faciebant bonum, quia.
PAG. 376. *col.* 2. *b.* ex circumcisione fuerint. 3. MS. ex so fuerint.

LIBER EXPOSITIONIS EPISTOLÆ PAVLI AD GALATAS.

PAG. 377. *col.* 1. *d.* qui iam commoti erant. 3. Ms. qui iam commoniti erant.
Ibid. col. 2. *b.* si quid habebat. 2. MS. si quid habeat.
PAG. 378. *col.* 2. *d.* qui videbantur. *Aman.* qui videbantur esse aliquid.
PAG. 379. *col.* 1. *a.* in vacuum curram. 3. MS. in vacuũ curro.
Ibidem, b. qui subintroierunt dicit. *Aman.* qui subintroierunt quos dicit.
Ibid. d. qui videntur, nihil apposuerunt. *Aman.* qui videntur aliquid, nihil apposuerunt.
Ibidem, *col.* 2. *a.* non potius Christum. 3. MS. & non potius Christum.
Ibid. b. vniuersitatis ecclesiæ. 3. MS. vniuersalis ecclesiæ.
Ibid. c. quod congregari videbat. *Aman.* quod congruere vid.
PAG. 380. *col.* 1. *b.* per ipsam gratiam Dei. MS. per ipsam gratiam fidei.
Ibid. d. illi obiici: Si enim. 3. MS. illi obiici dicenti: Si enim.
Ibid. hanc autem superbiam verè destruxit. 3. MS. hanc verò superbiam destruxit.
Ibidem, *col.* 2. *d.* eos quibus iure gratiæ. 3. MS. eos in quibus iure gratiæ.
PAG. 381. *col.* 1. *a.* quæ tenebatur aufertur. 2. MS. etiã quę tenebat aufertur.
Ibid. qui etiam per diuinitatem. 3. MS. qui etiam sic per diuinitatem.
Ibid. b. etiam facere non cogantur. 3. MS. non etiam facere cogantur.
Ibid. c. si opus est tempori. 2. MS. si opus est temporis.
Ibid. col. 2. *b.* quod fidei signaculum. 3. Ms. quod ad fidei signaculum.
Ibid. huc quoque accedebat. 3. MS. huc quoque accederet.
Ibid. d. ne in ista morte. *Aman.* ne ista morte.
Ibid. cuius fide si quis. 3. MS. cuius ex fide si quis.
Ibid. præsentissimum præmium. 3. Ms. præstantissimum pr.
PAG. 382. *col.* 1. *a.* conuersatus qui fuerim sine querela. 3. MS. conuersatus sine querela.
Ibid. qui eam non obseruassent. 3. *manuscr.* qui ea non obseruassent.
Ibid. col. 2. *a.* serpentem in eremo. 3. *manuscr.* serpentem in deserto.
PAG. 383. *col.* 1. *b.* nam de toto orbe. 3. MS. nam toto orbe.
Ibidem, c. in vnum tamen congregati, quotquot existere potuerunt, antequam Euangelium prædicabatur: & quotquot existere potuerunt. 3. Ms. in vnum tamen congregati, quotquot existere potuerunt.

Ibid. qui ex fide Domini fide prophetica ante ambos. 3. Ms. qui ex fide Domini per prophetiam ante ambos.
Ibid. vt quando gratiam. 3. Ms. vt quoniam gratiam.
Ibid.d. qui pro se. 3. MS. qui pro eis.
Ibidem, col. 2. c. Vnde etiam si illa. 3. manuscr. Vnde autem etiam illa.
PAG. 384. col. 1. a. neque præpotentia & singularitate. 3. MS. neque per potentiam & singularitatem.
Ibid.b. & hoc facit fides. 3. MS. & si hoc facit fides.
Ibidem, c. & differentia sexus viri. 3. manuscr. & pro differentia sexus viri.
Ibid.d. quia in libertatem. Aman. qua in libertatem.
Ibid. col. 2. a. quibusdam tanquam procuratoribus. 3. MS. quibus tanquam procuratoribus.
Ibid.d. in multis fratribus esset. 3. manuscripta, in multis fratribus fieret.
PAG. 385. col. 1. d. ex quo omnia. 3. manuscripta, per quem om.
Ibid. col. 2. a. nulla ergo creatura est. Aman. nulla, inquam, creatura est.
Ibid. cum ea quod bonum est. 3. Ms. cum de ea quod bonum est fit.
Ibid.b. in die Domini Iesu. 3. Ms. in die Domini.
Ibd. Sed magistratus sub tanto. 3. Ms. Sed & magistratus sub statuto.
Ibid. in libris aliis tractauimus. Aman. in libris aliis sæpe tractatimus.
Ibid. c. reuertimini ad infirma. 3. Ms. reuertimini iterum ad infirma.
Ibid. d. timeo ne fortè. 3. Ms. timeo vos ne fortè.
PAG. 386. col. 1. a. quibus seruiebatis antequam. 3. MS. quibus seruiebatis & antequam.
Ibid. b. vt quoquo modo sint. 3. Ms. vt quomodo sint.
Ibid. c. Sanè præterieramus. 3. MS. Sanè non prætereamus.
Ibid.d. Neque tantummodo. 3. MS. Ne tantummodo.
Ibid. col. 2. a. quoniam ipse dilexit nos. 3. MS. quoniam ipse prior dilexit nos.
Ibid. tanquam si diceret. Aman. tanquam diceret.
Ibid. b. Testimonium vobis. 3. Ms. testimonium enim vobis.
Ibid. æmulari in bono semper. 3. MS. æmulati bonos semper.
Ibidem, c. sed ipsa gratia. 3. MS. sed ab ipsa gratia.
Ibidem, quo possit dicere minimus sum: id est, ipse sum ille. 3. manuscripta, quem possit dicere minimum suum: id est, se ipsum ille.
Ibidem, d propter robur perfectionis. 3. Ms. propter robur & perfectionem.
PAG. 387. col. 1. a. legem non audistis? 3. Ms. legè non legistis?
Ibidem, col. 2. a. albo capite apparuit. 3. manuscripta, cano capite apparuit.
Ibid. nouitio temporalique mendacio. 3. Ms. in nouitio temporalique mendacio.
Ibid. d. vt vel terrore innumerabilium. 3. Ms. vt vel terrore tam innumerabilium.
PAG. 388. col. 2. a. pertinent omnino non poterant. Aman. pertinent implere omnino non poterant.
Ibidem, impunè vtique occideret. Amand. vt impunè vtique occideret.
Ibid. d. de dilectione Dei. 3. MS. in dilectione Dei.
PAG. 389. col. 1. b. dum in partes disiungitur. 3. Ms. dum in partes discinditur.
Ibidem, d. sed qua relinquit iustitiam. 3. manuscripta, & relinquit iustitiam.
Ibid. col. 2. a. quamdiu mortaliter potest. 3. MS. quamdiu mortale corpus est.
Ibidem, c. solas carnis concupiscentias. Amand. sola carnis concupiscentias.
Ibidem, d. in eodem mortali corpore. 2. Ms. in eorum mortali corpore.
PAG. 390. col. 1. a. hæc non regnant. 2. MS. hæc regnant.
Ibid. c. cætera occurrant. 3. Ms. cætera occurrerent.
Ibid. col. 2. b. de nobis flagitant. 3. MS. à nobis flagitant.
Ibidem, c. nihil eorum sectabimur. 3. manuscripta, nihil horum sectabimur.
PAG. 391. col. 1. b. & communis periculi cogitatio in corde seruetur. Amand. communis periculi cogitatione in corde seruentur.
Ibid. Nam & alio loco. 3. MS. Nam in alio loco.
Ibd. Quomodo in modestia, quomodo corripientem. 3. Ms. Quomodo in modestia corripientem.
Ibid. d. quando vri liberet aut secari. Aman. quando eum liberet aut vri aut secari.
Ibid. col. 2. b. quando & ipsa eorum. 3. Ms. quando in ipsa &c.
Ibid c. in illis quærere. 3. MS. illis credere.
PAG. 392. col. 1. c. clamat, Sustine Dominum, viriliter age. 3. MS. clamat, Viriliter age.
Ibid. col. 2. b. difficile enim inuenitur. Aman. difficile enim inueneris.
Ibid. c. alicubi autem hominem. 2. MS. alibi autem homine.

ANNOTATIONVM IN IOB,
LIBER VNVS.

Correctus est hic liber secundum vigesimum nonum volumen S. Amandi.

PAG. 393. col. 1. c. quod significat Dominum. S. Aman. quod significat ante Dominum.
Ibid. c. nisi ad faciem tuam Amand. nisi in faciem tuam.
Ibidem, col. 2. a. quæ hoc potuerunt. Aman. quæ hoc scire potuerunt.
Ibid. dies illa sint tenebræ. Aman. nox illa sint tenebræ.
Ibidem, b. & vmbræ mortis. Aman. & vmbra mortis.
Ibid. qui maledicit amantes. Aman. qui maledicet amantes.
Ibidem, c. antequam eminerem ibi. Amand. antequam eminerem tibi.
PAG. 394. col. 1. b. & vxor leænæ. Aman. & vox leænæ.
Ibid. c. Exurget gens supra vel contra gentem. Aman. Exurget gens contra gentem.
Ibid. d. habitantes etiã domos. Aman. habitãtes autem domos.
Ibid. in se sperando. Aman. non in se sperandi.
Ibid.col. 2. a. Quæ enim illi congregauerunt. Aman. Quæ enim congregauerunt.
Ibid. quas gentiles congregatas potius comederunt. Am. quas gentiles potius comederunt.
Ibid. & de his qui facientes comedunt. Aman. & de his qui nõ facientes comedunt.
Ibid. c. vnde illi superbiunt. Aman. valde illi superbiunt.
Ibid. An tanquam in nocte. Aman. Aut tanquam in nocte.
Ibid. de manu potentis diaboli, infirmus. Aman. de manu potentis infirmus, diaboli.
PAG. 395. col. 1. a. illi cogunt. Aman. illæ cogunt.
Ibidem, col. 2. a. super populum irruistis. Aman. super pusillum irruistis.
Ibidem, b. tamquam studium certaminis. Aman. tamquam stadium certaminis.
PAG. 396. col. 1. d. non enim aliquando. Aman. non enim antè aliquando.
Ibid. col. 2. b. hoc mihi restituit. Aman. hæc mihi restituit.
Ibid.d. non credam quod aliquando. Aman. non credam quod vel aliquando.
PAG. 397. col. 1. a. in magna morte erant. Aman. in magna morte erunt.
Ibid. d. non quia placent illi. Aman. non quia placet illi.
Ibidem, aut sicut homo perspicis? Aman. aut sicut homo perspicit perspicis?
PAG. 398. col. 2. a. & non peccare? iudicate, quia. Aman. & non iudicare? quia.
PAG. 399. col. 1. d. nihil est loqui quod non facitis. Aman. nihil est loqui quod facitis.
Ibid. col. 2. b. aut ita feci vt viderem. Aman. aut ita fecit vt vid.
Ibidem, aut à semetipso discerpsit. Amand. aut à memetipso discerpsit.
Ibid. aduersantibus dilacerer. Aman. aduersantibus dilacerarer.
Ibid. comam eam diuellit. Aman. comam meam diuellit.
Ibid. d. Quis est iste, ad manum meam ligetur? qui mihi. Aman. Quis est iste, qui mihi.
Ibid. discerneretur. vinculo charitatis. Aman. discerneretur. ad manum meam ligetur? vinculo charitatis.
PAG. 400. col. 1. b. & numerati sunt. Aman. & mirati sunt.
Ibidem, super inimicum consurgit. Aman. super inimicum consurgat.
Ibid. & purus membris. Aman. & purus manibus.
Ibid. c. d. multi qui eum sequuntur, vel qui ei obsequuntur. Aman. multi qui ei obsequuntur.
Ibidem, d. alij subiugetur. Aman. aliis subiugetur.
Ibid.col. 2. c. de carnibus meis satiamini. Aman. de carnibus meis non satiamini.
Ibidem, d. dictum est in spiritualibus. Aman. dictum est etiam spiritualibus.
Ibid. malum mihi erit cùm volumus. Aman. malum mihi erit si non caueam cùm volumus.
PAG. 401. col. 1. a. ab eo diabolus. Aman. ab eo diabolus disperdat.
Ibid. col. 2. b. eorum non ignorabatis. Aman. eorum non ignorabitis.
Ibidem, d. longè est ab eo, & implet domos eorum bonis. & longè est ab eo cogitatio impij. Aman. longè est ab eo. cogitatio impij.
PAG. 402. col. 2. b. quod non sanat. Aman. quod non sanatur.
Ibidem, præcipiat vt non luceat. Aman. præcipiet vt non luc.
PAG. 403. col. 1. c. vt etiam columnas cæli. Aman. vnde etiam columnas cæli.
Ibid. d. eundem & cetum. Aman. eundem dixit & cetum.
Ibid. col. 2. a. Cùm aduersus scriptum sit. Cùm aduersus hoc scriptum sit.
Ibidem, d. ferrum de terra fit. ferrum enim de terra fit.

PAG. 404. col. 1. a. ferrum dixit, quasi superius. Aman. ferrum dixit quia nihil interest quasi superius.
Ibidem, non descendebant torrentem. Aman. non discindebãt torrentem.
Ibid. col. 2. d. dextra exerta est. Aman. dextra exorta est.
PAG. 405. col. 1. a. nam non sicut verba. Aman. non tamen sicut verba.
Ibidem, b. qui non possunt tenere. Aman. qui possunt tenere.
Ibidem, quia honores ecclesiasticos. Aman. quia per honores ecclesiasticos.
Ibid. parentum potestates. Aman. parentum potestas.
Ibid. d. qui ad honores. Aman. quia ad honores.
Ibid.col. 2. b. nec enim in faciem. Aman. nec in faciem.
PAG. 406. col. 2. a. Quòd si & sponte peccaui. Aman. Quòd si hæc sponte peccans.
Ibidem, b. super humeros meos, & coronatus publicè legam. Aman. super humeros meos, & coronatus leuans super humeros meos, & coronatus publicè legam.
PAG. 407. col. 1. c. Dicit quòd bona Deus fecerit. Aman. Dicit quid boni Deus fecerit.
Ibid. col. 2. b. in potestatem affligendo malis. Aman. in potestatẽ affligendos malis.
Ibidem, c. aut certè ibi, propter hoc sicut est. Aman. aut certè ibi, sicut est.
PAG. 408. col. 2. a. At effusi super ea Aman. Effusi subter ea.
Ibid.b.c. nolite extrahere. Aman. noli extrahere.
PAG. 409. col. 1. c. possessionem contra eos. possessionem contra eum.
Ibid. col. 2. a. est enim nubes quædam. Aman. est enim nubes quidem.
Ibidem, Signat ei per opera. Aman. Significat ei per opera.
Ibid. b. Sicut enim carnalibus hominibus labentibus. Aman. Sicut enim carnalibus homines laudantibus.
Ibidem, ita carnalibus laudari cupientibus. Aman. ita carnalibus ab hominibus laudari cupientibus.
PAG. 410. col. 1. b. qui per manum Dei. Aman. qui per misericordiam Dei.
Ibid. col. 2. b. & Deum non latet. Aman. & quoniam Deum nõ latent.
Ibid.d. quia iustificatus, & figura vniuersæ. Aman. quia iustificatus, & figura vniuersæ ecclesiæ.
PAG. 411. col. 1. a. Quando facta sunt sidera? Aman. Quando facta sunt sidera simul?
Ibid.c. id est, cum consilio tuo. Aman. id est, consilio tuo.
Ibid. col. 2. b. subiecti gratiæ remissionis peccatorum. Aman. subiecti gratiæ per remissionem peccatorum.
Ibid. quem inuiti amiserunt. Aman. quem inuiti admiserunt.
PAG. 412. col. 2. a. quæ inflant inanes suasiones. Aman. quem perflant inanes suasiones.
PAG. 413. col. 1. d. Quid est, numquid abs te. Aman. Id est, nũquid abs te.
Ibidem, col. 2. d. Videtur autem, quantum. Aman. Videt autem, quantum.
PAG. 414. col. 1. a. Peperit autem talibus. Aman. Parat autem talibus.
Ibidem, vnde similitudo cerui. Aman. vnde similitudo hirci.
Ibid. col. 2. d. qua Esaias audet & dicit, Gloria vero, Aman. qua Esaias audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me, palam apparui iis qui me non interrogabant. Gloria vero.
PAG. 415. col. 2. d. quamuis corpora eius. Aman. quamuis opera eius.

SEXAGINTAQVINQVE QVÆSTIONVM
DIALOGVS, SVB TITVLO OROSII PERCONTANTIS ET AVGVSTINI RESPONDENTIS.

Correctæ sunt hæ quæstiones ad exemplar Amand. Cambr. Gembl. & Torn.

Titulus est in 4. MS. Incipiunt quæstiones Orosij & responsiones Augustini.

PAG. 420. col. 1. c. Quid autem principium. Cam. Quem aliũ principium.
Ibidem, nisi filium? Camb. nisi filium Dei?
Ibidem, factum est nihil. Proculdubio. 2. MS. factum est nihil. Nam proculdubio.
Ibidem, d. Miror infelicem Sabellianorum. 2. Ms. Miror infelicem Sabellianam.
PAG. 421. col. 1. b. non carne mutatum. Torn. non in carne mutatum.
Ibid. filio Dei inquirimus. 4. MS. filio Dei inquiris.
Ibidem, c. nam quidam noster. Torn. nam quidam nostrum.
Ibidem, d. recepimus: ideo dicitur. Torn. recepimus: sed ideo dicitur.
Ibid. col. 2. a. quæcunque autem audiet loquetur. 4. Ms. sed quæcunque audiet loquetur.
Ibid. audire enim esse est. 4. Ms. audire illi esse est.
Ibidem, c. quæ est Dominica resurrexit. Gemb. quæ est Dominica resurrexerit.
Ibid. à parte prima debeat computari. 3. MS. à parte prima tota cum noctibus suis debeat computari.
Ibidem, d. non crucifigere Dominum. Torn. non crucifixisse Dominum.
Ibid. quod est bonę naturæ, reprehendimus. Torn. quod bonũ naturæ contrarium est, reprehendimus.
PAG. 422. col. 1. a. Et ideo non est cohibenda. Torn. Et ideo non est cohibendus.
Ibidem, b. permansisset postmodum commutandum. Torn. esset postmodum commutandum.
Ibid. c. & sine vlla corruptione. 3. MS. sed sine vlla cort.
Ibid. d. corporalemque materiam dicere. 2. MS. corporalem, que creaturam dicere.
Ibid. col. 2. a. non ex indigentia nec egenti, sed beneficio amore operatus est. 4. Ms. non ex indigentia operatus est.
PAG. 423. col. 1. b. & dies sex. 4. MS. & dies decem.
Ibid. c. Quæ & quaslibet. 4. Ms. Quomodo & qualeslibet.
Ibid. d. Et quia totam terram. 2. MS. Si totam terram.
Ibid. Quomodo ergo scriptura. & quomodo scriptura.
Ibid. col. 2. b. Christus resurrexit. Quod non conceditur nisi secundum carnem. 4. MS. Christus resurrexit. cùm nõ mortuus fuerit neque resurrexerit nisi secundum carnem.
Ibid. vt in paradiso. 4. MS. id est, in paradiso.
Ibidem, sed ad delectationem operabatur. Torn. sed delectatione operabatur.
Ibid. sed sic solum. 4. Ms. sed sibi scilicet.
Ibid. ponens Deus in paradiso. Torn. posuit Deus in paradiso.
Ibid. c. vnam animę, quam peccãdo incurrit, alterã corporis. 4. MS. vnam animarum, alteram corporum.
PAG. 424. col. 1. b. & frondentibus de eisdem floribus. Torn. & frondibus deinde floribus.
Ibid. c. Sicut tamen æterna est natura. Torn. Sic tamen æterna est illi natura.
Ibidem, cuncta habuit quæ facit. 4. MS. cuncta habuit quæ fecit.
Ibid. mensuram pondus habent. 4. MS. mensuram & pondus habent.
Ibidem, d. reptilia aut volatilia. 4. MS. reptilia ac volatilia.
Ibidem, col. 2. a. aliaque noua discendo. 3. manuscripta, aliqua noua discendo.
Ibid. b. vbi intelligitur. Torn. quod intelligitur.
Ibid.d. reliquit patrem consubstantialem sibi? 4. MS. reliquit patrem cùm vna sit substantia cum patre?
PAG. 345. col. 1. a. vt pace noui Testamenti. Torn. vt in pace noui Testamenti.
Ibid. col. 2. c. medius filius populus Iudæorum. Torn. medius filius hic est populus Iudæorum.
Ibid. manifestum est. 4. Ms. manifestatum est.
Ibidem, Quid est enim adhuc hodie, quod gens ipsa scriniaria. 4. manuscripta, Quid est enim aliud hodie, gens ipsa nisi scrin.
Ibidem, ad testamentum affert ecclesiæ. 4. manuscr. ad testimonium assertionis ecclesiæ.
Ibid. d. hoc habet, eximus de terra. Torn. hoc habet, moraliter autem eximus de terra.
Ibid. imaginaliter species formatur. 4. manuscr. imaginaliter spiritus formatur.
PAG. 426. col. 2. a. & mores optimi & Apostolicorum. 3. manuscr. & mores optimi exornant & Apostolicorum.
Ibidem, Nam qui præesse festinat. 4. manuscr. Nam de eo qui præesse festinat.

LIBER QVAESTIONVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI:

Correctus ad quatuor exemplaria manuscripta.

PAG. 426. col. 2. b. quia de Deo. 4. manuscripta, quia plus de D.
Ibidem, est etiam seuerus. 3. manuscr. est etiam & seuerus.
PAG. 427. col. 1. b. non sumus quod Deus. 4. MS. non sumus quod Deus est.
Ibidem, & hoc est malum audire. 4. manuscr. & hoc erit malè audire.
Ibidem, d. ex quo cæteri orientur. 4. manuscripta, ex quo cæteri orirentur.
Ibidem, col. 2. a. à quibusdam neotericis. 2. manuscr. à quibusdam neophytis.
Ibidem, b. quia illud non facimus quod scimus debere nos facere, vel quia illud facimus quod scimus debere nos non facere. Sed quia. 4. MS. quia aliud facimus quàm scimus debere nos facere. Sed quia.
Ibidem, & quia malum. Gem. sed quia malum.
Ibidem, d. posterioritate ipsa humilientur. 4. MS. posteritate ipsa humilientur.
PAG. 428. col. 1. a. bona credi non poterant. 4. MS. & bona credi non poterant.

Ibidem, *b.* impressa consuetudine. 2. *manuscripta*, oppressa consuetudine.
Ibidem, omnes audirent. 2. *manuscripta*, omnes homines audirent.
Ibid. col. 2. *a.* exemplum malum daretur. 2. MS. exemplũ malum cauendi daretur.
Ibid. b. mea relinqui me. 3. *manus.* mea relinque me.
Ibidem, *c.* facinore inhiberent. 2. *manuscripta*, facinore cohiberent.
PAG. 429. *col.* 1. *d.* & credulis possit intelligi. 2. MS. & sedulis possit intelligi.
Ibidem, ex qua hæ ortum acceperunt. 2. MS. ex qua Hebræi ortum acceperunt.
Ibid col. 2. *c.* dignitatem sibi quæsitam. 2. MS. dignitatem sibi esse quæsitam.
Ibid. d. Nam sicut bonis parentum. 2. *manuscr.* Nam sicut de bonis parentum.
Ibidem, Quoquo enim modo. 2. *manuscr.* Quocumque enim modo.
Ibidem, debitum spiritum reddiderant. 4. MS. debitum spiritum reddiderunt.
Ibid. ad fidem veri. 2. MS. ad fidem veram.
PAG. 430. *col.* 1. *b.* Illi autem attendentes. 2. *manuscr.* illi autem addentes.
Ibid. d. persona eius supplicior est. 2. *manuscr.* persona eius sublimis est.
PAG. 432. *col.* 1. *c.* non bene seruat. 2. MS. non seruat.
Ibid. curricula dierum post septem. 3. *manuscr.* curricula dierum septem.
Ibid. d. in primo die. *Gemb.* in primordio.
Ibidem, resurrectionis Domini. *Gembl.* resurrectione Dñi.
Ibid qui pronuncians. 3. MS. quia pronuncians.
Ibid. col. 2. *a.* peccatorem confitetur. 3. *manuscr.* peccatorem se confiteretur.
Ibid. quia sapientior esset. 2. MS. qui sapientior esset.
Ibid. c. si recognoscant. 2. MS. si se cognoscant.
PAG. 433. *col.* 2. *a.* non potest hinc gaudium describi. non potest huic gaudium asscribi.
Ibid b. quia est vita. 2. MS. quia ipsa est vita.
Ibidem, *c.* prope sedem Dei acceditur. *Tom.* prope sedem Dei accedit.
PAG. 434. *col.* 1. *b.* factus patricida. 2. *manuscripta*, fatuus paricida.
Ibid. d. à me dictum testamentum. 2. *manuscripta*, à me testamentum.
Ibid. graue erat mutaret. 2. MS. graue erat mutaretur.
PAG. 435. *col* 1. *b.* ita & ipse. 2. MS. idem ipse.
PAG. 436. *col.* 2. *d.* quæ sit dispensatio. 2. *manuscr.* quæ sit dispositio.

QVAESTIONVM SECVNDA PARS EX NOVO TESTAMENTO.

Correcta ad duo exemplaria manuscripta, Gembl. Carth.

PAG. 437. *col.* 2. *a.* peccatis subdito hominis vice nasceretur, cùm vtiq; vbi apparet Deus, sanctificet: quanto magis quod corpus suum dignatus est appellare. hominis ergo. *Gemblac.* peccatis subdito nasceretur. hominis ergo.
Ibid. b. quod dicenti Mariæ. *Gembl.* quod dicente Maria.
Ibid. c. si effectu eius. *Gemblacen.* id est, effectu eius.
Ibid. relatum est? Quoniam factum filij. *Gembl.* relatum est quæritur. factum filij.
Ibidem, *d.* Natus est filius Deo. *Gemblacen.* natus est filius Dei.
Ibid. non factus Deo. *Gembl.* non factus Dei.
PAG. 439. *col.* 2. *c.* quæ cœpit in sabbatum. *Gemblac.* quæ cadit in sabbatum.
PAG. 440. *col* 1. *a.* esse qui per legem fuerat. *Gemblac.* esse sed qui per legem fuerat.
PAG. 441. *col.* 2. *c.* neque inclinaretur. *Carth.* neque humiliaretur.
PAG. 442. *col.* 1. *a* non erit fortè verum, quod dicit. *Gemblac.* non erit verum? fortè quod dicit.
Ibid. & qui fuerit. *Gembl.* & quis fuerit.
Ibid. quod promissum est redditum. *Gembl.* quod promissum est redditum est.
Ibidem, *col.* 2. *c.* imperfectè laudant eum. *Gemb.* laudant eum.
PAG. 443. *col.* 1. *c.* abolescere cœpisset. *Gemblacen.* obsolescere cœpisset.
PAG. 444. *col.* 2. *a.* adiecit mendax est. *Gemblac.* adiecit quia mendax est.
PAG. 445. *col.* 1. *b.* non dicam & vnicum. *Gembl.* non dicam & verum.
Ibidem, *col.* 2. *a.* legis vestræ sapientia est. *Gemblac.* legis nostræ sapientia est.
PAG. 446. *col.* 2. *a.* vero testimonio roborari. *Gembl.* veteri testimonio roborari.
PAG. 448. *col.* 1. *a.* quod faciat Deus verum. *Gemblac.* quod faciat Deus.
PAG. 449. *col.* 1. *c.* quid sic ostenditur. *Gemblac.* quid sit quid ostenditur.

QVÆSTIONES EX VTROQVE MIXTIM.

PAG. 449. *col.* 2. *b.* hæc enim Iudæi apprehensi. *Gembl.* hanc enim Iudæi apprehendentes.
Ibid. & in dubium venit. *Gembl.* & quod tentatur in dubium venit.
PAG. 450. *col.* 2. *b.* fateor facti eorum esse, sed quasi officialis. Ab episcopo enim mittitur. *Gembl.* fateor factum verũ esse. Quasi officialis enim ab episcopo mittitur.
Ibid. d. data est lex, quia iustum fuit vindictam in primordiis suis cum seueritate exerceri. *Gembl.* data lex, quia iustitiam habuit, ad vindictam in primordiis suis seueritatẽ exercuit.
PAG. 454. *col.* 1. *d.* & aliis præstare debemus. Si in Euangelio Lucæ Dominus nuncians bellum Iudaicum aduersum se futurum dixit discipulis suis, vt gladios sibi pararent: quomodo postquam inceptum esset bellum duce Scariote, & videns Petrus apostolus insurgẽtes hostes, protulit gladiũ, & amputauit auriculam serui sacerdotum, Dominus idem vetuit? Sciens Dominus. *Gembl.* & aliis præstare debemus. Sciens Dominus.
PAG. 455. *col.* 1. *d.* cœternæ fortè putarentur. *Gembl.* æternę fortè putarentur.
PAG. 457. *col.* 2. *a.* anterior est enim Heber quàm Abraham. Quod si esset verum, deberent hi, qui de tribu Heber sunt, post ipsum eodem nomine nuncupari: ab Heber enim septima generatione natus est Abraham. Si ergo super, &c. *Gemblac.* anterior est enim Heber quàm Abraham. Si ergo super, &c.
PAG. 471. *col.* 2. *a.* De principio. Quid sit principiũ, cùm dicitur Ioannis primo, In principio erat verbũ. & Geneſis primo, In principio fecit Deus cælum & terram. In principio erat verbum. MS. De principio. In principio erat verbũ.

LIBER DE VERA ET FALSA POENITENTIA.

Correctus ad 2. manuscr. exemplaria, Carth. & Mart.

PAG. 511. *col.* 1. *b.* omnis authoritas declarat. 2. MS. omnis authoritas clamat.
Ibid. omnis bonorum vita. 2. MS. omnis beatorum vita.
Ibid. c. tantum dilexisti. 2. MS. tantum tenerè dilexisti.
Ibid. impugnamus errorem. 2. MS. impugnamus errores.
Ibidem, *d.* non sterilem, sed dignè. *Mar.* non sterilem esse sed dignè.
Ibid. col. 2. *b.* superabundauit ibi & gratia. 2. MS. superabundauit & gratia.
PAG. 512. *col.* 1. *d.* Corinthium reuocat post baptismum. *Mar.* Corinthium & excommunicatum & post baptismum.
Ibidem, *b* quia arrhatum ex fide. 2. MS. quia ex fide.
Ibidem, *d.* concedit soli baptismo. 2. *manuscripta*, concedit non baptizato.
Ibid. col. 2. *b.* vt semel peccantibus. 2. MS. & si semel peccantibus.
Ibidem, *d.* memor est sui qui dicit. 2. MS. memor est sui qui promisit.
Ibidem, Nam qui inuocauerit. 2. MS. Nam quicunque inuocauerit.
PAG. 513 *col.* 1. *a.* non enim inquirit quod. *Carth.* non enim inquirit quid.
Ibid. Scimus enim. 2. MS. Sentiens enim.
Ibid. b. quod pœnitens velit. *Mar.* quod pœnitens debeat.
Ibidem, sed ideo considerandum est. *Carth.* sed hoc considerandum est.
Ibidem, *c.* & de Deo confidunt. *Mart.* & de bono Deo conf.
Ibidem, putant enim Christianos. 2. MS. putant enim omnes Christianos.
Ibid. paucorum tamen electio. 2. MS. paucorum tamen est electio.
Ibid. col. 2. *a.* Sine pœnitentia nihil. 2. MS. Sine pœnitentia nulli.
Ibid. b. si semper deplorantur. 2. *manuscripta*, sicut semper deplorantur.
Ibid. c. tam multipliciter pati sustinuit, vt eum mereretur habere filium, cum quo dignaretur. 2. MS. tam multiplicia pati sustinuit, vt mereretur filium, cum quo dignatur.
Ibid. Quicquid alio modo. 2. MS. Quicquid aliquo modo.
Ibid. d. quia talem eum. 2. MS. quia tale eum.
Ibid. Ista continua & assidua. 2. MS. Ista assidua.
Ibidem, restaurentur compunctione. 2. MS. restaurentur iubilatione.

PAG. 514.

PAG. 514. *col.* 1. *a.* in corruptibili materia. 2. MS. in corruptibili vita.
Ibidem, *c.* quando agitur de pœna. 2. MS. quando operantur pœnam.
Ibidem, *d.* nisi de omnibus sanari. *Martin.* nisi de omnibus liberari.
Ibid. col. 2. *a.* qui crimen reseruat. 2. MS. qui vnum crimen reseruat.
Ibid. b. peccanti peccata dimittere. 2. MS. pœnitenti peccata dimittere.
Ibid. c. quos ligatis & soluitis. 2. MS. quos ligatis & soluitis super terram.
Ibidem, *d.* prohibetur ad sacerdotes. 2. *manuscr.* prohibentur ad sacerdotes.
PAG. 515. *col.* 1. *a.* supplicans pro fratre. 2. MS. supplicantes pro fratre.
Ibid. vnicum filium. 2. MS. vnicum filium suum.
Ibidem, Si nimis perseuerauerit. 2. *manuscr.* Si minus perseu.
Ibid. miretur ecclesia. 2. MS. imitetur ecclesia.
Ibidem, *b.* qui Chananæam improbam. 2. MS. qui Chananæã tam improbam.
Ibid. c. se vineam impetraturam non præsumeret. 2. MS. se vineam non præsumeret.
Ibid. stare non posse. 2. MS. satisfacere non posse.
Ibidem, non enim est parum cui. 2. *manuscr.* non enim paruum cum.
Ibid. poterit pœnitere. 2. MS. poterit dignè pœnitere.
Ibidem, *col.* 2. *a.* oratione constituto. 2. *manuscripta*, orationi constituto.
Ibid. c. ex contaminatione. 2. MS. ex communicatione.
Ibidem, *d* non sunt administranda. 2. *manuscripta*, non sunt administrata.
PAG. 516. *col.* 1. *a.* Cautus sit ne verecundia. 2. MS. Cautus sit pœnitens ne verecundia.
Ibid. vbi magis terribilis sententia peccantes separabit. 2. MS. vbi magis & terribilius impœnitentes separabit.
Ibidem, *b.* grauiores expostulat. 2. *manuscr.* grauiores expostulat fructus.
Ibid. sentiat culpam, nec velit excusare. 2. MS. sentiat culpam suam esse, nec velit se excusare.
Ibid. cur me constituisti furem. 2. MS. cùm me constituisti furem.
Ibid. Fragilitas enim vi cogit, vt voluntas committat. 2. MS. Fragilitas enim non voluntas cogit committere.
Ibid. c. opus est iustitię, vt habeant. 2. MS. opus est iustitiæ, non misericordiæ, vt habeant.
Ibid. non deberet qui totus est iustitiæ remunerare. 2. MS. vnde deberet qui totus est iustitia eum remunerare?
Ibid. d. quia fugimus gratiam. 2. MS. quia fugamus gratiam.
Ibid. sic creare. 2. MS. sic firmare.
Ibidem, *col.* 2. *a.* Si enim formaret hominem. 2. MS. Si enim firmaret hominem.
Ibidem, cuius ius tueri oportet. 2. MS. & ius cuiusque tueri oportet.
Ibid. quæ nunquam defuit. *Mart.* quæ nunquam deficit.
Ibid. a. b. & sanctos omnes beatos. 2. MS. & omnes spiritus beatos.
Ibid. b. quem dilexit. Inspirationem. 2. MS. quem direxit vt inspirationem.
Ibid. quam ipsa relinquat ea. 2. MS. quam ipse relinquat ea.
Ibidem, *c.* O portet enim vt pœnitentia fructificet, ad hoc vt mortuo. 2. MS. Oportet enim peccatorem vt in pœnitentia fructificet vt mortuo.
Ibidem, *d.* sed ad bonum Domini. 2. MS. sed ad bonũ Deum.
Ibid. ad morem protrahere. 2. MS. ad mortem protrahere.
PAG. 517. *col.* 1. *a.* vitam viuat. 2. MS. vita viuat.
Ibidem, *b.* commisisse dolet. Supradictis itaque. 2. MS. commisisse dolet. Pœnitentia itaque est vindicta semper puniẽs in se quod dolet commisisse. Supradictis itaque.
Ibid. c. damnosum repererit. *Mart.* damnosum reprehenderit.
Ibidem, Animaduertat quod qui. 2. MS. Animaduertat quod dicitur, Qui.
Ibidem, *col.* 2. *a.* & alios alligant. *Martin.* & deinde alios all.
Ibidem, quod in aliis timuerunt. 2. MS. quod sacerdotes Iudæorum timuerunt.
Ibidem, *b.* & quasi ausum peccandi. 2. MS. & quasi vsum peccandi.
Ibid. c. hæc scribimus tibi. hæc scripsimus tibi.
Ibid. prærogamen contulit. 2. MS. prærogatiuam contulit.
Ibidem, & in ipso stabilitatis. *Mart.* & in ipso stabilitatem.

CASTIGATIONVM QVARTI TOMI FINIS.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA ALICANTE

ANTVERPIAE EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS, ANNO DOMINI M. D. LXXVI. XI. KALEND. OCTOBRIS.